

ATLAS

INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES 8.

11- 13 June 2021

Ankara, TURKEY

FULL TEXT BOOK BOOK

EDITOR

Prof. Dr. Ahmet Niyazi ÖZKER

ISBN: 978-605-70671-8-0

IKSAD GLOBAL Publications - 2021©

ATLAS

INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES 8.

11- 13 June 2021

Ankara, TURKEY

FULL TEXT BOOK BOOK

EDITOR

Prof. Dr. Ahmet Niyazi ÖZKER

All rights of this book belong to IKSAD GLOBAL
Publishing House Authors are responsible both ethically
and juridically

IKSAD GLOBAL Publications - 2021©

Issued: 28.06.2021

ISBN: 978-605-70671-8-0

CONGRESS ID

CONGRESS TITLE

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES 8.

DATE AND PLACE

11- 13 June 2021 , Ankara, TURKEY

ORGANIZATION

ATLAS INTERNATIONAL JOURNAL ON SOCIAL SCIENCES
ISSN - 2616 - 936X

ORGANIZING COMMITTEE

Prof. Dr. Natalia LATIGINA
Dr. İlkgül KAYA ZENBİLCİ
Dr. Ethem İ. ŞAHİN
Dr. Ragif Huseynov
Strategic consultant Andrea Hanna Sólyomfi
Prof. Dr. Mahire HÜSEYNOVA
Prof. Dr. Hacer HÜSEYNOVA
Associate Professor Dr. Gönül SAMEDOVA
Associate Professor Dr. Ruslan ABDULLAYEV
ELVAN CAFEROV

GENERAL COORDINATOR

Merve KIDIRYUZ

PARTICIPANTS COUNTRY

Lebanon, Iran, Georgia, South Africa, US, Indonesia, Vietnam, India, Saudi Arabia, Algeria, Malaysia,
Morocco, Nigeria, Albania, United Arab Emirates, Romania, Turkey, Ukraine, Greece, Russia,
Kazakhstan, Kyrgyzstan, Gabon, Australia, Moldova, Austria, Pakistan, Poland, Canada, China,
Uzbekistan, Kosova, Vietnam

Total Accepted Article: 195

Turkey: 97

Other Countries: 98

SCIENTIFIC & REVIEW COMMITTEE

Professor Dr. David Lorant- Eötvös Loránd University,Hungary

Associate Professor Dr. Bálint FILEP - Széchenyi István University- Hungary

Associate Professor Dr. Anar Hatamov, Azerbaijan State Agricultural
University,Azerbaijan

Dr. Ragif Huseynov, Azerbaijan State Agricultural University, Azerbaijan

Associate Professor Dr. Elchin Suleymanov- Baku Engineering University, Azerbaijan

Professor Dr. Tetiana Kaminska- Kyiv Cooperative Institute of Business and Law,
Ukraine

Associate Professor Dr. Katarzyna Boratynska- Warsaw University of Life Sciences,
Poland

Associate Professor Dr. Katarzyna Czech- Warsaw University of Life Sciences,Poland

Professor Dr. Mehmed L. Muric- Institute for Financial Forensics Serbia

Professor Dr. Yuriy Danko- Sumy National Agrarian University, Ukraine

Associate Professor Dr. Pervin Kerimzade- Ganja State University, Azerbaijan

Professor Dr. Usman Ghani- Institute of Management Sciences Peshawar, Pakistan

Professor Dr. Kubilay Ozyer- Gaziosmanpaşa University, Turkey

Professor Dr. Sandeep Kumar Gupta- Sharda University, India

Assistant Professor Dr. Michal Wojtaszek- Warsaw University of Life Sciences, Poland

Associate Professor Dr. Güzin Emel AKKUŞ- Istanbul University, Turkey

Dr. Aylin Altınay Cingöz- Istanbul University, Turkey

Associate Professor Dr. Nezaket Ismayilzade, Azerbaijan State Agricultural University,
Azerbaijan

Associate Professor Dr. Olena Melnyk- Sumy National Agrarian University, Ukraine

Dr. Maral Jamalova- Szent Istvan University, Hungary

Assistant Professor Dr. Nicholas Imbeah- Takoradi Technical University, Ghana

Dr. Harshavardhan Reddy Kummitha- Budapest Business School, Hungary

Güzin Emel AKKUŞ, PhD - Istanbul University, Turkey

Aylin Altınay Cingöz, PhD - Istanbul University, Turkey

Katarzyna Boratynska, PhD - Warsaw University of Life Sciences, Poland

Nezaket Ismayilzade, PhD - Azerbaijan State Agricultural University, Azerbaijan

Usman Ghani, PhD - Institute of Management Sciences Peshawar, Pakistan

Katarzyna Czech, PhD - Warsaw University of Life Sciences, Poland

Yuriy Danko, PhD - Sumy National Agrarian University, Ukraine

Kubilay Ozyer, PhD - Gaziosmanpaşa University, Turkey

Olena Melnyk, PhD - Sumy National Agrarian University, Ukraine

Michal Wojtaszek, PhD - Warsaw University of Life Sciences, Poland

Maral Jamalova, PhD - Szent Istvan University, Hungary

Nicholas Imbeah, PhD - Takoradi Technical University, Ghana

Harshavardhan Reddy Kummitha, PhD - Budapest Business School, Hungary

Prof.Dr.Mahire HÜSEYNOVA - Azərbaycan devlet Pedagoji Üniversitesi.

Prof.Dr.Hacer HÜSEYNOVA - Azərbaycan devlet Pedagoji Üniversitesi.

Doç.Dr. Gönül SAMEDOVA - Azərbaycan devlet Pedagoji Üniversitesi.

Doç.Dr.Ruslan ABDULLAYEV - Azərbaycan Milli İlimler Akademiyası

Professor Dr. Rózsa Meszlényi- Tomori Pal College, Hungary

Associate Professor Dr. Henrietta Nagy- Tomori Pal College, Hungary

Professor Dr. Rita Kissné Budai- Tomori Pal College, Hungary

Professor Dr. Zoltán Frenyó- Tomori Pal College, Hungary

Associate Professor Dr. Laura Kromják- Tomori Pal College, Hungary

Associate Professor Dr. Zoltán Domboróczky- Tomori Pal College, Hungary

Associate Professor Dr. András Ujj- Tomori Pal College, Hungary

Associate Professor Dr. Ildikó Fata- Tomori Pal College, Hungary

Associate Professor Dr. Ömür Önhon- Tomori Pal College, Hungary

Associate Professor Dr. Mehmet Yilmaz- Tomori Pal College, Hungary

Professor Dr. Laszlo Vasa- Szechenyi Istvan University, Hungary

Dr. Adem AKPINAR - Uludag University

Dr. Ahmet Hanifi ERTAŞ - Bursa Technical University

Dr. Almaz AHMEDOV - Bakü State University

Dr. Selçuk KAYA - Katip Çelebi University

Dr. Naim DEREBAŞI- Bursa Uludağ Üniversitesi

Dr. Banu KOZ - Karamanoglu Mehmet Bey University

Dr. Fedâ REHİMOV - Bakü State University

Dr. Hamza Yaşar OCAK - Dumlupınar University

Dr. Ayetül GELEN- Bursa Technical University

Dr. Muharrem Kemal ÖZFİRAT -Dokuz Eylül University

Dr. Mustafa Kemal BİLİCİ -Marmara University

Dr. Raşan KOLUTEK -Nevşehir Hacı Bektaş Veli University

Dr. Hilal KILINÇ- Dokuz Eylül University

Dr. Esra LAKOT ALEMDAĞ -Recep Tayyip Erdoğan University

Dr. Özlem ÖZDEMİR -Gazi University

Dr. Alpay Tamer ERTÜRK- Kocaeli University

Dr. Gülden ELEYAN - Avrasya University

Dr. Derya ÜNLÜ - Bursa Technical University

Dr. Murat EYVAZ -Gebze Technical University

Dr. Cengiz MORDENİZ - Tekirdağ Namık Kemal University

Dr. Aslı KÖSE- Gümüşhane University

ATLAS INTERNATIONAL JOURNAL ON SOCIAL SCIENCES
ISSN - 2616 - 936X

ATLAS 8th
INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES CONGRESS
June 11-13, 2021
Ankara, TURKEY

CONGRESS PROGRAM
Online (with Video Conference) Presentation

June 11- 13, 2021 Presentations

Meeting ID: 856 0741 2911
Passcode: 487423

Participant Countries:

Lebanon, Iran, Georgia, South Africa, US, Indonesia, Vietnam, India, Saudi Arabia, Algeria, Malaysia, Morocco, Nigeria, Albania, United Arab Emirates, Romania, TRNC, Ukraine, Greece, Russia, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Gabon, Australia, Moldova, Austria, Pakistan, Poland, Canada, China, Uzbekistan, Kosova, Vietnam

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- To be able to make a meeting online, login via <https://zoom.us/join> site, enter ID instead of "Meeting ID
- or Personal Link Name" and solidify the session.
- The presentation will have **15 minutes** (including questions and answers).
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- Speakers must be connected to the session **10 minutes before** the presentation time.
- All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- During the session, your camera should be turned on at least %70 of session period
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

Before you login to Zoom please indicate your name surname and hall number, exp. Hall-1, Serdar SAYGILI

ÖNEMLİ, DİKKATLE OKUYUNUZ LÜTFEN

- Kongremizde Yazım Kurallarına uygun gönderilmiş ve bilim kurulundan geçen bildirimler için online (video konferans sistemi üzerinden) sunum imkanı sağlanmıştır.
- Sunumlar için **15 dakika** (soru ve cevaplar dahil) süre ayrılmıştır.
- Online sunum yapabilmek için <https://zoom.us/join> sitesi üzerinden giriş yaparak "Meeting ID or Personal Link Name" yerine ID numarasını girerek oturuma katılabilirsiniz.
- Zoom uygulaması ücretsizdir ve hesap oluşturmaya gerek yoktur.
- Zoom uygulaması kaydolmadan kullanılabilir.
- Uygulama tablet, telefon ve PC'lerde çalışıyor.
- Her oturumdaki sunucular, sunum saatinden **10 dk öncesinde** oturuma bağlanmış olmaları gerekmektedir.
- Tüm kongre katılımcıları canlı bağlanarak tüm oturumları dinleyebilir.
- Moderatör - oturumdaki sunum ve bilimsel tartışma (soru-cevap) kısmından sorumludur.

TEKNİK BİLGİLER

- Bilgisayarınızda mikrofon olduğuna ve çalıştığına emin olun.
- Zoom'da ekran paylaşma özelliğine kullanabilmelisiniz.
- Katılım belgeleri kongre sonunda tarafınıza pdf olarak gönderilecektir
- Kongre programında yer ve saat değişikliği gibi talepler dikkate alınmayacaktır

Zoom'a giriş yaparken önce lütfen adınızı, soyadınızı ve SALON numaranızı yazınız
Örnek: Salon-1, Serdar SAYGILI

(All speakers required to be connected to the session 15 min before the session starts)
Moderator is responsible for ensuring the smooth running of the presentation, managing the group discussion and dynamics.

Date / Tarih: 11.06.2021
Time / Saat (Ankara): 10:00-12:30
SESSION-1, HALL-1 / OTURUM-1, SALON-1
Meeting ID: 856 0741 2911
Passcode: 487423

HEAD OF SESSION: Assoc. Prof. Dr. Mehmet Ali DOMBAYCI

Authors	Affiliation	Topic title
Serpil KUTLAY Assoc. Prof. Dr. Mehmet Ali DOMBAYCI	Gazi University	COMPARATIVE PHILOSOPHICAL ANALYSIS OF EMOTIONS IN J.P. SARTRE AND S. KIERKEGAARD THOUGHT
Assoc. Prof. Dr. Serdar SAYGILI	Erciyes University	DOES PHILOSOPHY MAKE US A BETTER HUMAN?
Cəfərova Gözəl	Baku Eurasian University	K.'S SPIRITUAL-PSYCHOLOGICAL WORLD
Assist. Prof. Dr. Tufan KIYMAZ	Bilkent University	PERSPECTIVE DUALISM AND THE STOIC CONCEPTION OF WELL-BEING
Assoc. Prof. Dr. Ömer Faruk ERDOĞAN	Kutahya Dumlupınar University	DESCRIPTIONS AND SYMBOLS IN THE RESURRECTION DISCUSSIONS A RESEARCH IN TAHĀFUT AL-FALĀSIFAH
Assist. Prof. Dr. Habib KARTALOĞLU	Sakarya University	WAHHĀBĪSM IN THE LAST PERIOD OF THE OTTOMAN EMPIRE IN THE CONTEXT OF JOURNAL SABĪL AL-RASHĀD
Prof (Dr) Anubha Vashisht Dr. Rina Nigam Mr Frank Fortune Magagula	Sharda University Amity University Gurgaon	MINDFULNESS BASED COGNITIVE THERAPY AMONG PREGNANT WOMEN WITH DEPRESSION
Assist. Prof. Dr. Richa Gupta Research Scholar Priya Choudhary	Lovely professional university Govt MAM College Jammu	IMPACT OF TECHNOSTRESS ON MENTAL HEALTH OF COLLEGE TEACHERS: THE ROLE OF RESILIENCE

Date / Tarih: 11.06.2021
Time / Saat (Ankara): 10:00-12:30
SESSION-1, HALL-2 / OTURUM-1, SALON-2
Meeting ID: 856 0741 2911
Passcode: 487423

HEAD OF SESSION: Prof. Dr. Hüseyin DOĞRAMACIOĞLU

Authors	Affiliation	Topic title
Res. Assist. Yasemin YILMAZ	Pamukkale University	RELIGION AS A MEANS OF IDENTITY CONSTRUCTION IN KONRAD VON WÜRZBURG'S 'ALEXIOUS'
Res. Assist. Dr. Esengül UZUNOĞLU SAYIN	Tokat Gaziosmanpasa University	"LOVE" CONCEPT IN ABDURRAHMAN CAMI'S GHAZALS WITH "LOVE" REDIF
Assist. Prof. Dr. Hatice BUDAK Sinem ALTUNSOY	KTO Karatay University	READING ANATOLIAN TURKISH FAIRY TALES IN THE CONTEXT OF GENDER STEREOTYPES AND ROLES
Assoc. Prof. Dr. Nuran ÖZLÜK Prof. Dr. Hüseyin DOĞRAMACIOĞLU	Bolu Abant İzzet Baysal University Kilis 7 Aralık University	AHMET MİTHAT EFENDİ'S GEOGRAPHY BOOK FOR CHILDREN: DÜNYA
Assoc. Prof. Dr. Nuran ÖZLÜK Prof. Dr. Hüseyin DOĞRAMACIOĞLU	Bolu Abant İzzet Baysal University Kilis 7 Aralık University	THE STORY THAT CONTINUES AFTER THREE YEARS: BİÇARE GENÇ AND DİDAR-I YÂR
Drd. Elena Marilena Năstase (Mihail)	University of Pitești	THE GAME OF METAPHORS OF SILENCE, WORDS AND NONWORDS IN LUCIAN BLAGA' S POETRY
Dr. Sibel BARCIN	Kyrgyzstan-Turkey Manas University	AN ANALYSIS OF A1 LEVEL ACTIVITIES FOUND IN ALTIN KÖPRÜ WORKBOOK
Roxana Maria CREȚU	West University of Timișoara	CHROMATIC ROMANTICISM. EMINESCU AND ROMANTIC PAINTING
Dr. Alan Reed LIBERT	University of Newcastle	WORDS FOR NUTMEG IN ARTIFICIAL LANGUAGES

Date / Tarih: 11.06.2021
Time / Saat (Ankara): 10:00-12:30
SESSION-1, HALL-3 / OTURUM-1, SALON-3
Meeting ID: 856 0741 2911
Passcode: 487423

HEAD OF SESSION: Dr. Fatih GÜLER

Authors	Affiliation	Topic title
Dr. Fatih GÜLER	Çanakkale 18 Mart University	THE EFFECT OF THE CONSTITUTIONAL COURT ON THE LAW OF POLITICAL PARTIES AS A COURT SEEING A CASE
Dr. Lect. Pınar AKGÜL Assist. Prof. Dr. Muhammed Kürşad ÖZEKİN	Giresun University Bandırma Onyediy Eylül University	VALUES, INTERESTS AND DIVERGENCE IN THE US AND EUROPEAN SECURITY ALLIANCE IN THE POST-COLD WAR: THE CASE OF IRAQ WAR
Toğrul SALMANZADE	Baku State University	ALLIANCE OF CIVILIZATIONS AND PUBLIC DIPLOMACY
Res. Assist. Selçuk KAHRAMAN	Necmettin Erbakan University	THE GLOBAL PANDEMIC, POLITICAL POPULISM AND EUROPEAN POLITICS
Assist. Prof. Dr. Prachi Priyanka	Sharda University	ENCOUNTERS OF EAST AND WEST IN THE ART OF COLONIAL INDIA
Res. Assist. Selçuk KAHRAMAN	Necmettin Erbakan University	THE FAR-RIGHT IN THE NETHERLANDS: THE IDENTITY CRISIS AND ISLAMOPHOBIA
Assoc. Prof. Dr. İmam Bakır KANLI Nahide Nur FALCIOĞLU	Marmara University	AN EVALUATION ON THE EFFECTIVENESS OF THE BUCHAREST CONVENTION IN THE PREVENTION OF THE LAND-BASED POLLUTION OF THE BLACK SEA BASIN
L.M. Murzicheva T.A. Mazepa	Pridnistrovsky State University	ETHNO-CULTURAL SIGNIFICANT COMPONENT AT ZMISTI MOVNOI OSVITI
Dr. Alireza Moghaddasi	Imamreza International University	HOW DO SOCIAL MEDIA RISKS AFFECT EMPLOYEE PERFORMANCE?
Assist. Prof. Dr. Tuncel ÖZ	Nisantasi University	ANALYSIS OF EMPATHIC TRENDS LEVEL AND PERSONALITY CHARACTERISTICS OF CIVIL AVIATION DEPARTMENT STUDENTS

Date / Tarih: 11.06.2021
Time / Saat (Ankara): 10:00-12:30
SESSION-1, HALL-4 / OTURUM-1, SALON-4
Meeting ID: 856 0741 2911
Passcode: 487423

HEAD OF SESSION: Prof. Dr. Ahmet Niyazi ÖZKER

Authors	Affiliation	Topic title
Assist. Prof. Dr. Abdülkadir ÖZTÜRK Assist. Prof. Dr. Önder DİLEK	Recep Tayyip Erdoğan University	THE EFFECTS OF COVID-19 PROCESS ON CONSUMER DIGITAL SERVICE USAGE
Prof. Dr. Ahmet Niyazi ÖZKER	Onyedi Eylul University	THE MEDIUM-TERM RISKS ASSESSMENTS TO PUBLIC BORROWING IN THE EU, AND PUBLIC BORROWING PROJECTIONS FOR THE FUTURE
Prof. Dr. Seçkin GÖNEN Lect. Yusuf GALİP	Dokuz Eylul University Pamukkale University	EVALUTAION OF EVENTS AFTER BALANCE SHEET DATE IN INDEPENDENT AUDITING STANDARDS: COMPARISON OF AUDITOR REPORTS IN COVID-19 PANDEMIC PERIOD IN 2020 AND 2021
Assist. Prof. Dr. Nesrin ÖZKAN	Alanya HEP University	THE RELATIONSHIP BETWEEN CRYPTOCURRENCY MARKET AND GLOBAL ECONOMIC POLICY UNCERTAINTY INDEX: TODA- YAMAMOTO CAUSALITY APPROACH
Dr. GAIDI Khemissi BENSALEM Farah	University of Bordj Bou Arreridj	THE EFFECT OF CORONA PANDEMIC ON ELECTRONIC PAYMENT OPERATIONS IN ALGERIA
Ms. Halima Al Meqbali Dr. Adnan Jawabri	Khawarizmi International College	EFFECT OF EMPLOYEE RELATIONS ON EMPLOYEE PERFORMANCE: THE CASE STUDY OF TAWAM HOSPITAL, AL AIN, UNITED ARAB EMIRATES
Sanan Waheed Khan Zulhamri Abdullah Rarina Mookda	Universiti Putra Malaysia Songkhla Rajabhat University	THE INFLUENCE OF ENVIRONMENTAL KNOWLEDGE AND CONCERN ON GREEN PURCHASE INTENTION: THE MODERATING ROLE OF GREEN MARKETING
Prof. Dr. Seçkin GÖNEN Ecem AYAZ MANĞUŞ	Dokuz Eylul University	A CONCEPTUAL FRAMEWORK FOR THE INTRODUCTION OF ETHICAL PRINCIPLES IN INDEPENDENT AUDIT

Date / Tarih: 11.06.2021
Time / Saat (Ankara): 13:00-15:30
SESSION-2, HALL-1 / OTURUM-2, SALON-1
Meeting ID: 856 0741 2911
Passcode: 487423

HEAD OF SESSION: Dr. Dilşad Tülgen ÇETİN

Authors	Affiliation	Topic title
Assist. Prof. Dr. Talip ARSU	Aksaray University	EVALUATION OF TURKEY' METROPOLITAN CITIES STRUGGLE AGAINST COVID-19 PANDEMIC WITH CRITIC AND MABAC METHODS
Radzuan, K Rahim M.K.I.A Yaakob M. Zulhumadi, F. Omar, M.F.	School of Technology Management and Logistics, Universiti Utara	MODERATING EFFECT OF INNOVATIVE PRODUCTS ON VENDOR MANAGED INVENTORY PERFORMANCE
Assoc. Prof. Dr. Yasemin YAVUZ Assoc. Prof. Dr. Banu SUNGUR	Erciyes University	ASSEMBLY LINE BALANCING MODEL FOR MINIMIZING CYCLE TIME AND COST IN A HIERARCHICAL WORKFORCE ENVIRONMENT
Lect. Dr. Dilşad Tülgen ÇETİN	Burdur Mehmet Akif Ersoy University	INVESTIGATION OF THE EFFECTS OF COVID-19 RESTRICTIONS AND POLICIES ON TURKISH AVIATION INDUSTRY STOCK PRICES WITH CAUSALITY ANALYZES
Dr. Mouhssine Benhadj Imade Alouiz Mouatamid El Hazzat Prof. Dr. Sennoune Mohamed Prof. Dr. Driss Mazouzi	Sidi Mohamed Ben Abdellah University,	SPIN CONES VALORIZATION, STUDY AND APPLICATION: ACTIVATED CARBON MANUFACTUR
Sulaiman Adesegun Kukoyi O.F.W Onifade Kamorudeen A. Amuda	University of Ibadan	VOICE INFORMATION RETRIEVAL IN COLLABORATIVE INFORMATION SEEKING
Akeem Oke OLADITI Dr. Benedict O. EMUNEMU	University of Ibadan	TEACHER QUALITIES AND SCHOOL ENVIRONMENTAL FACTORS AS PREDICTORS TO STUDENT ACADEMIC ACHIEVEMENT IN FINANCIAL ACCOUNTING IN SENIOR SECONDARY SCHOOLS IN OYO STATE, NIGERIA
Yusuf GÖR Fatih Mahmut BİLİCİ	Cankiri Karatekin University Baskent University	A RESEARCH ON DEFERRED TAX IN THE FINANCIAL SECTOR
Dr. Faisal Zulhumadi Dr. Kamaruddin Radzuan Dr. Herman Shah Anuar	Universiti Utara Malaysia (UUM), School of Technology Management and Logistics (STML)	NANOBIOSENSOR DEVELOPMENT IN MALAYSIA: ISSUES AND CHALLENGES REVEALED THROUGH QUALITATIVE APPROACH

Date / Tarih: **11.06.2021**
Time / Saat (Ankara): **13:00-15:30**
SESSION-2, HALL-2 / OTURUM-2, SALON-2
Meeting ID: **856 0741 2911**
Passcode: **487423**

HEAD OF SESSION: Assist. Prof. Dr. Didem DEMİRALP

Authors	Affiliation	Topic title
Assist. Prof. Dr. Didem DEMİRALP	Hacı Bayram Veli University	MYTHOLOGY OF THE CONSTELLATION GEMINI
Assist. Prof. Dr. Hacı ATAŞ	University of Osmaniye Korkut Ata	CONQUEST OF ANĀKIYA BY MUSLIMS
Assist. Prof. Dr. Hacı ATAŞ	University of Osmaniye Korkut Ata	CALIPH OMAR'S REGULATIONS IN THE FINANCIAL FIELD
Assist. Prof. Dr. Muzaffer DURAN	University of Süleyman Demirel	QUALITIES OF THE RULER IN THE ANCIENT IRANIAN RULERSHIP TRADITION: THE PERSIAN (ACHAEMENID) EXAMPLE
Assist. Prof. Dr. Samet ALIÇ	Kahramanmaraş Sutcu Imam University	ERA OF LOCAL DYNASTIES IN IRAN (XIV-XV. CENTURY)
Ümmügülsüm GÜLEKOĞLU	Kahramanmaraş Sütçü İmam University	ROLE OF THE OTTOMAN-RUSSIAN WAR OF 1877-1878 IN OTTOMAN-ARMENIAN RELATIONS
Dr. Oğuz KALAFAT	Republic of Turkey Ministry of National Education	LETTER REVOLUTION and NATIONAL SCHOOLS IN TURKEY
Assist. Prof. Dr. Hatice YILDIRIM	Hitit University	MIGRATION AND SETTLEMENT FROM OTTOMAN TO CUMHURİYET TO ÇORUM

Date / Tarih: 11.06.2021
Time / Saat (Ankara): 13:00-15:30
SESSION-2, HALL-3 / OTURUM-2, SALON-3
Meeting ID: 856 0741 2911
Passcode: 487423

HEAD OF SESSION: Lect. Dr. Hakan YÜKSEL

Authors	Affiliation	Topic title
Lect. Dr. Hakan YÜKSEL	Kafkas University	A DESCRIPTIONAL ANALYSIS OF THE INSTAGRAM DIMENSION OF VIRTUAL IDENTITY
Res. Assist. Elif KAHYA Assist. Prof. Dr. Ozan YILDIRIM	Niğde Ömer Halisdemir University	ESCAPE TO THE NATURE IN PANDEMIC, AN EVALUATION OF NATURE TOURISM AND NOVEL PREFERENCES
Res. Assist. Ecem HATİPOĞLU	Halic University	THE EXISTENCE PROCESS OF WOMEN IN THE PUBLIC SPHERE AND THE UNCHANGING STATUS OF WOMEN IN TELEVISION THAT HAS CREATED A PUBLIC SPHERE
Assist. Prof. Dr. Tuğba METİN AÇER	Bolu Abant İzzet Baysal University	REPRESENTATION OF "HYBRID HEGEMONIC MASCULINITY" IN MEDIA: AN EXAMINATION ON DOMESTIC APPLIANCES ADVERTISEMENTS
Assoc. Prof. Dr. Mehmet Gökhan GENEL Çağla TUNCEL	Yalova University	THE REFLECTION OF THE BIG ON THE MEDIA: A REVIEW OF ESRARENGİZ TOWN DAILY 3
Assoc. Prof. Dr. Mehmet Gökhan GENEL Berna COŞĞUN	Yalova University	AGAINST UNLIMITED CONTENT PRODUCTION OF NEW MEDIA: REFRESHING MEDIA LITERACY
Assist. Prof. Deepamol Thomas	Mar Ivanios College	ROLE OF CAMPAIGN IN MOBILIZING POPULISM: STUDY BASED ON KERALA ELECTION 2021
Dr. Esra TÜYLÜOĞLU	İzmir Katip Çelebi University	THE CONCEPT OF HAT AND ITS SEMIOTIC FUNCTION
Assist. Prof. Dr. Mehmet Safa ÇAM	Aksaray University	STORYTELLING AND HEALTH COMMUNICATIONS: THEORIES AND CONCEPTS

Date / Tarih: 11.06.2021
Time / Saat (Ankara): 13:00-15:30
SESSION-2, HALL-4 / OTURUM-2, SALON-4
Meeting ID: 856 0741 2911
Passcode: 487423

HEAD OF SESSION: Assoc. Prof. Dr. F. Oben ÜRÜ

Authors	Affiliation	Topic title
Assoc. Prof. Dr. Ha Van NGO Dr. Hao Dinh PHAN	The University of Danang	DEVELOPMENT OF HIGHER EDUCATION IN VIETNAM PERIOD: 2010-2020
Balı TABUR Assoc. Prof. Dr. Menekşe Seden TAPAN BROUTIN Assoc. Prof. Dr. Hatice Kübra GÜLER SELEK	Uludag University	CONTRIBUTION OF DISTANCE EDUCATION TO DOCUMENTATION SYSTEMS OF MATHEMATICS TEACHERS
Dr. Lect. Pero Duygu DUMANGÖZ	Istanbul Technical University	COACHING EDUCATION IN THE CONTEXT OF SPORTS-BASED POSITIVE YOUTH DEVELOPMENT
Dr. Assist. Prof. Dr. Saptarshi Mallick	University of North Bengal	INTERROGATING THE LOST HARP OF MY COUNTRY
Res. Assist. Dr. Esra IŞIK	Hitit University	OPINIONS OF POSTGRADUATE STUDENTS REGARDING THE EFFECT OF LESSONS AND SUPERVISORS ON THE CREATION OF AWARENESS OF PLAGIARISM
Assoc. Prof. Dr. F. Oben ÜRÜ Assoc. Prof. Dr. Ebru GÖZÜKARA Assoc. Prof. Dr. Yağmur ÖZYER AKSOY Assist. Prof. Dr. Yasin AKSOY	Istanbul Arel University	ASSESSING DISTANCE EDUCATION FROM TEACHERS' PERSPECTIVES: A CASE STUDY
Mohammed Feroz Ali Assist. Prof. Prasanna B. K. Assist. Prof. Mohammad Ahsan	Fiji National University Mangalore University Imam Abdulrahman Bin Faisal University	EXAMINING PHYSICAL EDUCATION AND SPORTS TEACHERS' ATTITUDES IN FIJI SECONDARY SCHOOLS
Assoc. Prof. Dr. Miray ÖZÖZEN DANACI Kübra AYDIN	Manisa Celal Bayar University İzmir Demokrasi University	DEVELOPMENT OF DIALECTIC THINKING SKILLS OF CHILDREN IN WALDORF PEDAGOGY INSPIRED SCHOOLS
Assoc. Prof. Dr. Miray ÖZÖZEN DANACI Kübra AYDIN	Manisa Celal Bayar University İzmir Demokrasi University	META-ETNOGRAPHIC EXAMINATION OF PHILOSOPHICAL THINKING IN EARLY CHILDHOOD

Date / Tarih: 11.06.2021
Time / Saat (Ankara): 16:00-18:30
SESSION-3, HALL-1 / OTURUM-3, SALON-1
Meeting ID: 856 0741 2911
Passcode: 487423

HEAD OF SESSION: Assist. Prof. Dr. C. PARAMASIVAN

Authors	Affiliation	Topic title
Assist. Prof. Dr. C. PARAMASIVAN	Periyar E.V.R College (Autonomous), Tiruchirappalli	PAYMENT BANKS – A NEW MILESTONE FOR BANKING PENETRATION IN INDIA
Ismail, Olufemi Amusat	Lagos State Polytechnic, Ikorodu	LEVERAGING THE STRENGTH OF DIVERSIFICATION STRATEGY ON SUSTAINING ORGANIZATION PERFORMANCE OF THE NIGERIAN MANUFACTURING SECTOR
Sonja Stojadinovic	University of Graz	COOPERATIVES, BUSINESS MODEL FOR THE FUTURE
Ziyazieva Lilia Rashitovna	Gorno-Altaysk State University	ROLE OF EMPLOYERS IN PRODUCING RESULTS TRAINING AND COMPETENCIES FORMING A MODEL GRADUATE
Bikash Debnath Prof. Dr. Debashis De	Swami Vivekananda Institute of Science & Technology Azad University of Technology	QCA BASED HOMOMORPHIC CIPHER GENERATION FOR 2-BIT ADDER ON INTEGERS
Dr. Gabriela Boangiu	Romanian Academy	MODERNIZATION AND ARISTOCRATIC FAMILIES IN THE SIXTH AND BEGINNING OF XXTH CENTURIES IN CRAIOVA AND BUCHAREST, ROMANIA
Sourav Hati Prof. Dr. Debashis De	Maulana Abul Kalam Azad University of Technology Azad University of Technology	WIRELESS LAN BASED RESOURCE ALLOCATION IN HYBRID CLOUD PARADIGM
Usman Garba Kurmi Hadiza Abubakar Balkore Fatima Abubakar Babagana Modu Parth K. Patel	University of Maiduguri H. K. College of Pharmacy	FREE RADICAL AND OXIDATIVE STRESS IN PATHOLOGICAL PROCESSES IN CARDIOVASCULAR DISEASE
Assist. Prof. Dr. Lekha Rani M L	All Saints' College, Trivandrum	ECOLOGICAL IMPACT OF COLONIAL PLANTATION IN TRAVANCORE

Date / Tarih: 11.06.2021
Time / Saat (Ankara): 16:00-18:30
SESSION-3, HALL-2 / OTURUM-3, SALON-2
Meeting ID: 856 0741 2911
Passcode: 487423

HEAD OF SESSION: Prof. Dr. M. Kayhan KURTULDU

Authors	Affiliation	Topic title
Prof. Dr. Morakeng Edward Kenneth Lebaka	University of Zululand	THE SOCIETAL VALUE OF CULTURE AND THE IMPACT OF INDIGENOUS RELIGIOUS IN CONTEMPORARY BAPEDI SOCIETY
Prof. Dr. M. Kayhan KURTULDU	Trabzon University	EXAMINATION OF EXPERIMENTAL STUDIES CONDUCTED IN INSTRUMENT EDUCATION IN TERMS OF EXPERIMENTAL STRUCTURES
Prof. Dr. M. Kayhan KURTULDU	Trabzon University	AN EXAMINATION ON EXPERIMENTAL STUDIES AND MEASUREMENT APPROACHES IN PIANO EDUCATION
Dr. Alexandru CHISELEV	"Gavrilă Simion" Eco-Museum Research Institute from Tulcea, Museum of Ethnography and Folk Art, Tulcea	THE FEAST OF HIDIRLEZ IN TULCEA (NORTHERN DOBRUDJA, ROMANIA) ON 6 TH MAY 2021. CELEBRATION, DISCOURSE AND IDENTITY
Baran Doğuş DALOĞLU	Necmettin Erbakan University	THE PLACE AND IMPORTANCE OF VOCAL MUSIC IN THE BAROK ERA
Baran Doğuş DALOĞLU	Necmettin Erbakan University	FOR THE VOICE EDUCATION COURSE FOR MUSIC TEACHER CANDIDATES ANALYSIS OF SUCCESS IN TERMS OF DIFFERENT VARIABLES
MALIKA BOUSSOUALIM	Ecole national Supérieure D'Informatique	BLENDED LEARNING TO TEACH PUBLIC SPEAKING
Lect. Muniza Javed Dr. Asma Seemi Malik Amjad Mahmood	Lahore College for Women University National college of business administration	YES, I AM STILL SINGLE; WILL SOCIETY ACCEPT ME? (THE TRAUMATIC EXPERIENCES OF ADULT SINGLES IN PAKISTANI SOCIETY)
Assoc. Prof. Dr. Mamedov Aflaruz Gulam	Azerbaijan National Conservatory	SCIENTIFIC APPROACH TO AZERBAIJAN MUSIC
Lect. Irina-Ana Drobot	Technical University of Civil Engineering Bucharest in Romania	THE ENGINEERS' SUBCULTURE

Date / Tarih: 11.06.2021
Time / Saat (Ankara): 16:00-18:30
SESSION-3, HALL-3 / OTURUM-3, SALON-3
Meeting ID: 856 0741 2911
Passcode: 487423

HEAD OF SESSION: Assoc. Prof. Dr. Nazan DÜZ

Authors	Affiliation	Topic title
Assoc. Prof. Dr. Nazan DÜZ Kardelen ÖZDEMİR	Usak University	THE ART OF PAINTING OF THE RENAISSANCE PERIOD FROM THE WORKS FORMAL AND EXPRESSIVE ANALYSIS
Assist. Prof. Dr. Zekiye Ashhan ÖZTÜRK	Tekirdağ Namık Kemal University	MOVEMENT FROM THE FIGURE TO THE ABSTRACT: THE EFFECTS OF ITALIAN FUTURISM ON SURPREMATISM AND CONSTRUCTIVISM
Assist. Prof. Dr. Duygu ŞENOL	Sinop University	INFLUENCES OF POSTMODERNISM ON FASHION DESIGN
Rustam Shadiev Narzikul Shadiev Mirzaali Fayziev Yu Jiatian	Nanjing Normal University, Nanjing Samarkand State University	DEVELOPING INTERCULTURAL COMMUNICATIVE COMPETENCE IN THE ERA OF COVID-19 WITH LEARNING ACTIVITIES SUPPORTED BY A 360-DEGREE VIDEO TECHNOLOGY
Arzu ÇAKMAK Assoc. Prof. Dr. İkbal ERBAŞ Assoc. Prof. Dr. Hacer MUTLU DANACI	Akdeniz University	ADVANTAGES OF USING TECHNOLOGY IN PROJECT MANAGEMENT APPLICATIONS IN THE CONSTRUCTION SECTOR
Özge SÖZGEN Dr. Mehmet Uğur KAHRAMAN	Antalya Bilim University	THE ATTACHMENT OF CONTEMPORARY FACADE AND ROOF ELEMENTS TO HISTORICAL STRUCTURES AND AN EXAMINATION OF THE RELATIONSHIP OF CONSTRUCTION - MATERIAL ADAPTATION ON TURKEY AND WORLD EXAMPLES
Assist. Prof. Dr. Gülseren AZAR NASIRABADI	Mimar Sinan Fine Arts University	THE SIGNIFICANCE OF RASHID AL-DIN VATVAT'S ACCOUNTS FOR THE HISTORY OF HIS PERIOD
Esra PARILDI Assist. Prof. Dr. Güliz Salihoğlu	Gebze Technical University	CONSIDERING TOURISM FROM THE PLANNING PERSPECTIVE IN THE COMPETITION OF CITIES AND BRANDING: THE CASE OF SAKARYA

Date / Tarih: 11.06.2021
Time / Saat (Ankara): 16:00-18:30
SESSION-3, HALL-4 / OTURUM-3, SALON-4
Meeting ID: 856 0741 2911
Passcode: 487423

HEAD OF SESSION: Dr. Salim KAYA

Authors	Affiliation	Topic title
Specialist Psychological Counselor İmran ELMAS Assist. Prof. Dr. Selami TANRIVERDİ	Republic of Turkey Ministry of National Education Van Yüzüncü Yıl University	DETERMINING THE PREDICTING VARIABLES OF TEACHERS' FEAR OF HAPPINESS
Lawyer, Mediator Hatice Süreyya ER Prof. Dr. Binnaz KIRAN	Mersin Barosu Mersin University	INVESTIGATION OF MEDIATORS' EFFECTIVE COMMUNICATION SKILLS ACCORDING TO THEIR PERSONALITY TRAITS
Lawyer, Mediator Hatice Süreyya ER Prof. Dr. Binnaz KIRAN	Mersin Barosu Mersin University	EXAMINING OF MEDIATORS' PSYCHOLOGICAL WELL-BEING ACCORDING TO THEIR PERSONALITY TRAITS
Res. Assist. Bahadır DİNÇ	Bilecik Seyh Edebali University	KNOWLEDGE BASE OF SOCIAL WORK AND EVIDENCE-BASED SOCIAL WORK
Res. Assist. Bahadır DİNÇ	Bilecik Seyh Edebali University	CRIME CASE IN TURKEY AND PRISONS IN NUMBERS
Dr. Salim KAYA	Adnan Menderes University	THE WARS OF SEXISM: THE TERM OF PARENT VERSUS THE TERM OF FATHER AND MOTHER
Dr Olufolake E. Adelakun Mrs Olayiwola I.E.	University of Ibadan Landmark University Omu-Aran	HOUSEHOLD POVERTY EFFECTS ON YOUTH'S LIFE ASPIRATION IN KWARA STATE
Assoc. Prof. Dr. Aslıhan AYKARA Res. Assist. Dr. Hande ALBAYRAK	Hacettepe University University of Kocaeli	THE IMPORTANCE OF USING COGNITIVE BEHAVIORAL APPROACH IN SOCIAL WORK INTERVENTIONS REGARDING PROBLEMS EXPERIENCED DURING COVID-19 PANDEMIC PROCESS
Res. Assist. Dr. Hande ALBAYRAK Assoc. Prof. Dr. Aslıhan AYKARA	University of Kocaeli Hacettepe University	THE USE OF COGNITIVE BEHAVIORAL APPROACH IN SOCIAL WORK PRACTICES WITH CHILDREN

Date / Tarih: 12.06.2021
Time / Saat (Ankara): 10:00-12:30
SESSION-1, HALL-1 / OTURUM-1, SALON-1
Meeting ID: 856 0741 2911
Passcode: 487423

HEAD OF SESSION: Dr. Nicolae MIHAI

Authors	Affiliation	Topic title
Dr. EBA NGUEMA Ismaelline	University OMAR BONGO	THE CRISIS OF INTERNATIONAL WORLD ORDER
Dr. Ehsan Rasoulinezhad	University of Tehran	LINKAGES BETWEEN ENERGY AND AGRICULTURAL COMMODITY PRICES: CASE OF THE COMMONWEALTH OF INDEPENDENT STATES (CIS)
Biju Lekshmanan Dileep P Chandran	Mahatma Gandhi University	SOCIAL COSTS OF BINGE DRINKING: PANDEMIC AND LIQUOR POLICY IN INDIAN STATES
Oyewole Mojisola Fauziyah	University of Ibadan	ATTITUDE OF RURAL WOMEN CASSAVA FARMERS' TOWARDS GROWTH ENHANCEMENT SUPPORT SCHEME (GESS) ON FARMERS IN OYO STATE
Dr. Nicolae MIHAI	"C.S. Nicolăescu – Ploșor" Institute	HOW A GLOBE TROTTER EXPERIENCE COULD HELPS US UNDERSTAND CIVILISATION ENCOUNTERS IN LA BELLE ÉPOQUE? THE CASE OF NICOLAE VRĂBIEȘCU'S TRAVEL CORRESPONDANCE (1895-1906)
Imtiaz Mustafa Haseeb Anwar Shahzad Irfan Humaira Muzaffar Muhammad Umar Ijaz	Government College University, Faisalabad, Pakistan	EFFICACY OF BELLIS PERENNIS AS ANTIOXIDANT AND ANTIDIABETIC ACTIVITIES: A COMPARATIVE STUDY OF ITS DIFFERENT EXTRACTS
Konrad Cedro, BA (Hons), MA	Vincent Pol University in Lublin	THE FINANCIAL CRISIS AND ITS IMPACT ON THE SOCIAL SECURITY OF THE STATE - COMPARATIVE ANALYSIS OF THE EUROPEAN UNION AND CANADA

Date / Tarih: 12.06.2021
Time / Saat (Ankara): 10:00-12:30
SESSION-1, HALL-2 / OTURUM-1, SALON-2

Meeting ID: 856 0741 2911

Passcode: 487423

HEAD OF SESSION: Prof. Dr. Laura Comănescu

Authors	Affiliation	Topic title
Assist. Prof. Dr. Vaishali Krishna	Jawaharlal Nehru University	RUSSIA AND INDIA: EVOLVING RELATIONS DURING GLOBAL PANDEMIC
Assist. Prof. Shilpa Gupta	University of Delhi	BREAKING THE SILENCE: VOICES OF WOMEN WITH DISABILITIES
Adeleke, Oluwaseun Aderonke Adeyanju, Adedoyin Oluwatosin	University of Ibadan	EFFECTS OF SOCIAL MEDIA USAGE ON AGRICULTURAL SCIENCE STUDENTS' ACADEMIC PERFORMANCE IN THE UNIVERSITY OF IBADAN, NIGERIA
Assist. Prof. Kirtika Trehan	Sharda University	ANALYSING THE IMPACT OF EUROCENTRISM AND IMPERIALISM IN THE ARAB-ISRAELI CONFLICT
Ramesh Yernagula	Indian Council of Social Science Research	MEASURING RESEARCH OUTPUT AND COLLABORATION ON SOCIAL SCIENCE RESEARCH IN SOUTH ASIAN COUNTRIES: SCIENTOMETRIC ANALYSIS USING SCOPUS CITATION
Dr. Iwu Nnaoma Hycinth	Adekunle Ajasin University	THE IMPERATIVES FOR THE SECURITIZATION OF THE NORTHERN BORDER COMMUNITIES AS COUNTER-TERRORISM MEASURES IN NIGERIAN
Hassan Aliyu Corrienna Abdul Talib Faruku Aliyu Bilkisu Umar Mani	Sokoto State University	INCLUSION OF SUSTAINABLE PROGRESS STEM IN EDUCATION FOR RENEWABLE ENERGY INTO NIGERIA'S SECONDARY SCHOOL CURRICULUM
Dr. Tami MEREDITH Prof. Dr. Maryanne FISHER	Dalhousie University Saint Mary's University	HOW TO MAKE COOKIES: A METAPHOR TO EXPLAIN EMPIRICAL RESEARCH METHODS
Mehran Yazdi	Shiraz University	MEDICAL IMAGE WATERMARKING BASED ON INTEGRATION OF DWT AND SVD
Prof. Dr. Laura Comănescu Prof. Dr. Alexandru Nedelea	University of Bucharest	THE PRESENT STATE OF THE GEOPARK BUZĂULUI COUNTY (ROMANIA)

Date / Tarih: 12.06.2021
Time / Saat (Ankara): 10:00-12:30
SESSION-1, HALL-3 / OTURUM-1, SALON-3
Meeting ID: 856 0741 2911
Passcode: 487423

HEAD OF SESSION: Prof. Dr. Hamit COŞKUN

Authors	Affiliation	Topic title
Assist. Prof. Dr. Muhammed Ferit DUMAN	Bandırma Onyedi Eylül University	CONTINENTAL MASS MOVEMENTS AND SEISMIC BELT COUNTRY TURKEY
Dr. Mirna FAWAZ	Beirut Arab University	LEBANESE NURSING STUDENTS' PERCEPTIONS REGARDING USE OF CONCEPT MAPPING
Res. Assist. Muhammed Türkalp SEÇKİN	Istanbul Technical University	CALCULATION OF MORAL COMPENSATION DEMANDED DUE TO WORK ACCIDENT
Lect. Neslihan Nur PEHLİVAN Prof. Dr. Hamit COŞKUN	Hitit University Bolu Abant İzzet Baysal University	THE EFFECT OF INTENTIONAL AND UNINTENTIONAL INCIVILITY AND COMPENSATIVE BEHAVIOR AFTER INCIVILITY: THE MEDIATOR ROLE OF EMOTIONS, THE REGULATORY ROLE OF RELIGIOUSNESS
Lect. Neslihan Nur PEHLİVAN Prof. Dr. Hamit COŞKUN	Hitit University Bolu Abant İzzet Baysal University	THE EFFECT OF POSITIVE-NEGATIVE MOOD AND PICTURE-TEXT PRESENTATION ON THE CREATIVITY IN BRAINSTORMING: A MEDIATOR ROLE OF DEEP THINKING
Prof. Dr. Zeynep KARATAŞ Lect. Kıvanç UZUN	Burdur Mehmet Akif Ersoy University	INVESTIGATION OF THE PREDICTION OF COVID- 19 FEAR BY INTOLERANCE TO UNCERTAINTY AND VARIOUS VARIABLES IN EMERGING ADULTS
Dr. Walter D. Andzel Dr. Timothy F. Marshall Thomas A. Koc Manasi Khidkikar Rachael Milbrook	Kean University	LIFESTYLE BEHAVIORS AND EFFECT OF COVID-19
Res. Assist. Fatih YILDIRIM Prof. Dr. Seçkin GÖNEN	Karadeniz Technical University Dokuz Eylül University	THE EFFECT OF THE QUALITY STANDARD IN HEALTH ON THE INTERNAL CONTROL SYSTEM OF HOSPITALS

Date / Tarih: 12.06.2021
Time / Saat (Ankara): 10:00-12:30
SESSION-1, HALL-4 / OTURUM-1, SALON-4
Meeting ID: 856 0741 2911
Passcode: 487423

HEAD OF SESSION: Assoc. Prof. Dr. Davut HOTAMAN

Authors	Affiliation	Topic title
Lect. Dr. Elda Tartari	Aleksander Moisiu University	HE ROLE OF THE SCHOOL PRINCIPAL IN THE PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF TEACHERS
Assoc. Prof. Dr. Samiran Bisai	Sidho-Kanho-Birsha University	THE EFFECT OF SOCIAL CLASS AND GENDER ON GROWTH AND NUTRITIONAL STATUS AMONG URBAN POOR PRESCHOOL CHILDREN OF EASTERN INDIA
Adejuwon Aina Moyinoluwa	Adekunle Ajasin University	EDUCATIONAL SUPPORT SERVICES AND INTERNAL EFFICIENCY IN PUBLIC SECONDARY SCHOOLS IN AKOKO SOUTH-WEST LOCAL GOVERNMENT AREA, ONDO STATE
Mutlucan KUŞ Assoc. Prof. Dr. Menekşe Seden TAPAN BROUTIN Prof. Dr. Muhammet EMİN ÖZDEMİR	Bursa Uludag University	ANALYSIS OF DOCUMENTATIONAL PROCESSES OF MATHEMATICS TEACHERS WITH DIFFERENT PROFESSIONAL EXPERIENCE
Assoc. Prof. Dr. Davut HOTAMAN Res. Assist. Dr. Emrah ÖZCAN	Yildiz Technical University	SURVEYING THE DIFFICULTIES ENCOUNTERED BY UNIVERSITY STUDENTS IN DISTANCE EDUCATION PRACTICES: THE CASE OF YTU FACULTY OF EDUCATION
Dr. Ayhan AKSAKALLI	Republic of Turkey Ministry of National Education	ANALYSIS OF TEACHERS OPINIONS ON HIDDEN TEACHING PROGRAMS GENERATED AS A RESULT OF POWER-KNOWLEDGE RELATIONS
Dr. Ramazan YURTSEVEN Prof. Dr. Gürbüz OCAK	Republic of Turkey Ministry of National Education Afyon Kocatepe University	ANALYSIS OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS' ENTREPRENEURSHIPTENDENCIES IN TERMS OF SOME VARIABLES
Assist. Prof. Dr. Cihat ÇELİK	Ankara Medipol University	INVESTIGATION OF FACTOR STRUCTURE OF THE WECHSLER INTELLIGENCE SCALE FOR CHILDREN-IV (WISC-IV) IN TURKISH SAMPLE: FINDINGS OF EXPLORATORY FACTOR ANALYSIS
Akinde, Temiloluwa Mabel	Adekunle Ajasin University	MOTIVATION AND JOB PERFORMANCE AMONG PUBLIC SECONDARY SCHOOL TEACHERS IN EDO STATE

Date / Tarih: **12.06.2021**
Time / Saat (Ankara): **13:00-15:30**
SESSION-2, HALL-1 / OTURUM-2, SALON-1
Meeting ID: **856 0741 2911**
Passcode: **487423**

HEAD OF SESSION: Assist. Prof. Dr. Cüneyd Ebrar LEVENT

Authors	Affiliation	Topic title
Prof. Dr. Zeki BAYRAMOĞLU Prof. Dr. Cennet OĞUZ Assoc. Prof. Dr. Hasan ARISOY Merve BOZDEMİR	Selcuk University	PRODUCTIVITY EFFICIENCY ANALYSIS ACCORDING TO TYPES OF LABOR IN THE AGRICULTURE SECTOR
Assist. Prof. Dr. Ayça TÜMTÜRK	Celal Bayar University	EXAMINING THE EFFECT OF SMART AND GREEN LOGISTICS CONCEPTS ON URBAN LOGISTICS APPLICATIONS
Abdulsalam Aminu FAROUQ Assist. Prof. Dr. Cüneyd Ebrar LEVENT	Istanbul Aydin University	LIQUIDITY AND CAPITAL RISK MANAGEMENT IN INDUSTRIAL COMPANIES: A QUANTITATIVE STUDY ON NON-METALLIC MINERAL INDUSTRY COMPANIES IN NIGERIA
Lect. Onur AÇIKGÖZ Assoc. Prof. Dr. Enis Baha BİÇER	Sivas Cumhuriyet University	COVID-19 MEASURES TAKEN IN HEALTHCARE INSTITUTIONS
Assist. Prof. Dr. Yunus YILMAZ Onur KARAOĞLAN	Dicle University	ANALYSIS OF COMPANY MERGERS AND ACQUISITIONS IN TURKEY: AN EVALUATION BETWEEN THE YEARS 2015-2020
Assist. Prof. Dr. Aysel ÖZTÜRKÇÜ AKÇAY	Van Yüzüncü Yıl University	INDEPENDENT AUDITING OF SMEs
Assist. Prof. Dr. Ahmet ÜNSAL	Kirsehir Ahi Evran University	THE ROLE OF ACCOUNTING IN INSTITUTIONALIZATION AND USPERSONIFICATION
Assist. Prof. Dr. Ahmet ÜNSAL	Kirsehir Ahi Evran University	CORRUPTION TRAINING AGAINST ACCOUNTING CORRUPTION

Date / Tarih: **12.06.2021**
Time / Saat (Ankara): **13:00-15:30**
SESSION-2, HALL-2 / OTURUM-2, SALON-2
Meeting ID: **856 0741 2911**
Passcode: **487423**

HEAD OF SESSION: Assoc. Prof. Dr. Eyüp ÇELİK

Authors	Affiliation	Topic title
Assist. Prof. Dr. Yasin YILMAZ Balın GİRGIN	Bandirma Onyedey Eylül University	EXAMINING THE RELATIONSHIP BETWEEN JOB SATISFACTION AND THE INTENTION TO LEAVE JOB
Assoc. Prof. Dr. Gülşah TURA Gamze MUMCU	University of Kocaeli	PSYCHOLOGICAL COUNSELOR CANDIDATES' VIEWS AND EXPERIENCES ON ONLINE COUNSELING PRACTICES
Assist. Prof. Dr. Reetesh Sah	Kumaun University	COLONIAL CONTROL, FOREST RIGHTS AND PEOPLES DISSENT (WITH SPECIAL REFERENCE TO KUMAON HIMALAYA, INDIA)
Buse Gökçen ÇIVGIN Assoc. Prof. Dr. Eyüp ÇELİK	Sakarya University	THE RELATIONSHIP BETWEEN DATING VIOLENCE ATTITUDE, INTERPERSONAL EMOTION REGULATION, BODY APPRECIATION, AND SENSATION SEEKING
Saranda Raba Assoc. Prof. Dr. Eyüp ÇELİK	Sakarya University	AN INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN INTERPERSONAL DEPENDENCY, FEAR OF EMBARRASSMENT, GENERAL BELONGINGNESS AND THE NEED FOR SOCIAL APPROVAL IN UNIVERSITY STUDENTS
Furkan ÇİÇEK	Ankara Yıldırım Beyazıt University	EVALUATION OF PRE-PAID HOUSE SALES CONTRACTS IN THE LIGHT OF JUDICIAL DECISIONS
Assoc. Prof. Dr. Stela BOTNARU Iulia BURAVCENCO	Moldovan State University	DUE DILIGENCE AS A METHOD FOR PREVENTING CRIMES COMMITTED BY LEGAL ENTITIES
Assist. Prof. Dr. Özlem ÇAKMAK TOLAN Psychologist Rojin YAZAR	Dicle University	THE PREDICTION OF THE MARITAL ADJUSTMENT TO THE CONTEXT OF COGNITIVE DISTORTIONS AND EMOTION REGULATION DIFFICULTIES
Prof. Dr. Orhan ÇINAR Res. Assist. Ceyhun SERÇEMELİ	Ataturk University	A RESEARCH ON THE RELATIONSHIP OF EMPLOYEES' LABOR LAW AWARENESS, JOB SATISFACTION AND TURNOVER INTENTION AT WORK

Date / Tarih: 12.06.2021
Time / Saat (Ankara): 13:00-15:30
SESSION-2, HALL-3 / OTURUM-2, SALON-3
Meeting ID: 856 0741 2911
Passcode: 487423

HEAD OF SESSION: Kaldigul ADILBEKOVA

Authors	Affiliation	Topic title
Dr. Ilyar Heydari Barardehi Assist. Prof. Dr. Ptryk Babiarz	Allameh Tabataba'i University University of Georgia	CHILD SUPPORT AND EARLY ADULTHOOD OUTCOMES: EDUCATIONAL ATTAINMENT, WELFARE RECEIPT, AND HOURLY EARNINGS
Dr. (cand) Mochamad Soelton Tri Wahyono Harefaan Arief Eko Tama Putra Saratian Hamdan Merry Wulandari Suryatiningsih	Mercu Buana University	LIBERALIZATION OF EDUCATION RAISES POLITICAL ORGANIZATIONS IN SERVICE AND CULTURAL ATTRACTIVITY
Cüneyt TELSAÇ Lect. Ali Can GÖZCÜ	Van Yüzüncü Yıl University Hakkari University	INNOVATION IN THE PUBLIC SECTOR
Lect. Ali Can GÖZCÜ Cüneyt TELSAÇ	Van Yüzüncü Yıl University Hakkari University	ACCOUNTABILITY IN LOCAL GOVERNMENTS: A RESEARCH ON METROPOLITAN MUNICIPALITIES
Dr. Melahat BATU AĞIRKAYA	İğdır University	WITHIN THE NEW SOCIAL ECONOMY APPROACH, PREFERENCES IN LABOR FORCE SUPPLY, AND ECONOMIC GROWTH FROM THE PERSPECTIVE OF WOMEN'S EMPLOYMENT PROBLEMS: AN ASSESSMENT OF TURKEY
Lect. Dr. İkrım BAĞCI	Akdeniz University	THE IMPORTANCE OF SIX HAT TECHNIQUES IN DETERMINING THE PREFERENCES OF YOUNG VOTERS
Lect. Dr. Selin ÇAVUŞOĞLU	Manisa Celal Bayar University	DETERMINATION OF ACADEMIC STAFF'S JOB SATISFACTION LEVELS IN THE COVID 19 PANDEMIC PROCESS
Dr. (cand) Mochamad Soelton Tri Wahyono Dr. Elly Susilowati Harefaan Arief Eko Tama Putra Saratian Dr. Tantri Yanuar Rahmat Syah Suci Apriyani	Mercu Buana University	FACTORS AFFECTING ORGANIZATIONAL PERFORMANCE AND GOOD CORPORATE GOVERNANCE IN SOCIAL WELFARE INSTITUTIONS SOUTH SULAWESI - INDONESIA
Sümeyye AYDOĞDU	Karamanoglu Mehmetbey University	EVALUATION OF POPULATION TRANSFORMATION IN TURKEY IN TERMS OF ELDERLY POVERTY

Date / Tarih: 12.06.2021
Time / Saat (Ankara): 13:00-15:30
SESSION-2, HALL-4 / OTURUM-2, SALON-4

Meeting ID: 856 0741 2911

Passcode: 487423

HEAD OF SESSION: Assoc. Prof. Dr. Kamal Koohi

Authors	Affiliation	Topic title
Dr. Roghieh Nooripour Dr. Nikzad Ghanbari Prof. Dr. Simin Hosseinian Assist. Prof. Dr. Peyman Hassani-Abharian	Alzahra University Shahid Beheshti University (SBU) Alzahra University Institute for Cognitive Science Studies, Brain and Cognition Clinic	THE STUDY OF PSYCHOLOGICAL WELL-BEING AND RESILIENCE IN IRANIAN WOMEN WITH BREAST CANCER AND HEALTHY WOMEN
Assoc. Prof. Dr. Fidan Nizamaddin Abdurahmanova	Azerbaijan National Academy of Sciences	TURKISM AND INDEPENDENCE IN POETRY
Olofintuyi, Oluwaseyi Oye	Adekunle Ajasin University	MATERNAL SOCIODEMOGRAPHIC FACTORS AS PREDICTORS OF OCCURRENCE OF GASTROENTERITIS AMONG UNDER-FIVE CHILDREN IN AKURE-SOUTH LOCAL GOVERNMENT AREA, ONDO STATE
Dr. Theodoros Daglis	National Technical University of Athens	THE INTERDEPENDENCE OF ADDICTIVE BEHAVIORS DURING COVID-19
KANIBAIKYZY K	Korkyt Ata Kyzylorda University	THE USE OF DIFFERENTIAL EQUATIONS IN SOLVING PHYSICAL PROBLEMS
KANIBAIKYZY K	Korkyt Ata Kyzylorda University	USING THE MAPLE PROGRAM TO SOLVE MATHEMATICAL EQUATIONS
Assoc. Prof. Dr. Kamal Koohi	University of Tabriz	THE STUDY OF THE INTERNET ADDICTION AMONG UNIVERSITY STUDENTS OF TABRIZ
Assoc. Prof. Dr. Mahendra Sawant	Lakshmibai National College Of Physical Education	EFFECTS OF SURYANAMASKAR EXERCISES ON RELAXATION AMONG COLLEGE LEVEL STUDENTS WITH HIGH STRESS
Univ. Prof. Victor LACUSTA Univ. Asst. Gheorghe BORDENIUC Univ. Prof. Valeriu FALA	State University of Medicine and Pharmacy	FREQUENCY OF PSYCHOLOGICAL DISTRESS IN YOUNG WHITE-COLLAR FEMALES WITH CHRONIC OROFACIAL PAIN

Date / Tarih: 12.06.2021
Time / Saat (Ankara): 16:00-18:30
SESSION-3, HALL-1 / OTURUM-3, SALON-1
Meeting ID: 856 0741 2911
Passcode: 487423

HEAD OF SESSION: Shohre Sadeghi

Authors	Affiliation	Topic title
Shohre Sadeghi	Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran	PROCESSING PERSIAN OBJECT RELATIVE CLAUSES IS MADE EASIER IN CONTEXT
Vlad Lim	MA student, Nazarbayev University, Nur-Sultan, Kazakhstan	TURKEY AND THE MIDDLE EAST. HOW CAN WE EXPLAIN THE ANIMOSITY BETWEEN ANKARA AND RIYADH AND FRIENDSHIP BETWEEN ANKARA AND DOHA?
Vlad Lim	MA student, Nazarbayev University, Nur-Sultan, Kazakhstan	CAUSES OF ETHNIC CLASHES IN KAZAKHSTAN
Rustam Shadiev Narzikul Shadiev Mirzaali Fayziev Yu Jiatian	School of Education Science, Nanjing Normal University, Nanjing, China Faculty of Education, Samarkand State University, Samarkand, Uzbekistan	DEVELOPING INTERCULTURAL COMMUNICATIVE COMPETENCE IN THE ERA OF COVID-19 WITH LEARNING ACTIVITIES SUPPORTED BY A 360-DEGREE VIDEO TECHNOLOGY
Rehana Kanwal	National College of Business Administration and Economics, Lahore, Pakistan	DISTINGUISHED FEATURES OF ISLAMIC CULTURE AND ITS IMPACTS AND BLESSINGS ON THE WORLD
Muhammad Faisal Noman Islam Kamlesh Khatri Muhammad Imran Alquma Noor	Sindh Madrasatul Islam University Karachi IQRA University Karachi NUST University Karachi ILMA University Karachi	A SURVEY FOR EDUCATIONAL KNOWLEDGE DISCOVERY DATA MINING IN PAKISTAN

Date / Tarih: 12.06.2021
Time / Saat (Ankara): 16:00-18:30
SESSION-3, HALL-2 / OTURUM-3, SALON-2
Meeting ID: 856 0741 2911
Passcode: 487423

HEAD OF SESSION: Dr. Preeti Tewary

Authors	Affiliation	Topic title
Rehana Kanwal M.Farooq Shakir	National College of Business Administration and Economics, Lahore, Pakistan Bismillah Higher Secondary Schools, Sadiq Abad, Pakistan	DISCRIMINANT ANALYSIS OF WESTERN CULTURE ON PAKISTANI YOUTH
Aysel Hüseynzadə Amil qızı Elmi Rəhbər prof. Hacıyeva Səbinə	Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universiteti	WAYS OF DEVELOPMENT OF LANKARAN ARCHITECTURE
Dr. Preeti Tewary	Department of Political Science, School of Humanities and Social Sciences, Shri Guru Ram Rai University, Dehradun	IMPACT OF GLOBALIZATION ON INDIA
Muhammad Faisal Noman Islam Kamlesh Khatri Muhammad Imran Alquma Noor	Sindh Madrasatul Islam University Karachi IQRA University Karachi NUST University Karachi ILMA University Karachi	A SURVEY FOR EDUCATIONAL KNOWLEDGE DISCOVERY DATA MINING IN PAKISTAN
Adesanya Abel Segun	Department of Business Administration and Management Lagos State Polytechnic Ikorodu, Lagos, Nigeria	ENTREPRENEURSHIP AS A MECHANISM FOR SUSTAINABLE ECONOMIC GROWTH IN NIGERIA
Doç. Dr. Nazgul Isabaeva	C. Balasagın adındaki Milli Devlet Üniversitesi	IN MEMORY OF THE PAMIR-VAN KYRGYZ
Aladetan, Femi Idowu	Adekunle Ajasin University, Akungba-Akoko, Ondo State, Nigeria	PRINCIPALS' DISCIPLINARY AND INTERPERSONAL RELATIONSHIP COMPETENCE AS CORRELATES OF TEACHERS' ATTITUDE TO WORK IN SECONDARY SCHOOLS IN ONDO STATE, NIGERIA
Aladetan, Femi Idowu	Adekunle Ajasin University, Akungba-Akoko, Ondo State, Nigeria	MANAGING EXAMINATION MALPRACTICES IN NIGERIAN SECONDARY SCHOOLS THROUGH STAKEHOLDERS' COLLABORATIVE EFFORTS ALADETAN, FEMI IDOWU
Aysel Hüseynzadə Amil qızı Elmi Rəhbər prof. Hacıyeva Səbinə	Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universiteti	HOUSES AND LAMS (FUNCTIONAL DIFFERENCE BETWEEN HOUSES AND LAMS)

Date / Tarih: 12.06.2021
Time / Saat (Ankara): 16:00-18:30
SESSION-3, HALL- 3 / OTURUM-3, SALON-3

Meeting ID: 856 0741 2911
 Passcode: 487423

HEAD OF SESSION: Elnur Rustamov

Authors	Affiliation	Topic title
Elnur Rustamov	Azerbaijan State University of Economics (UNEC)	THE ROLE OF BUILDING AN OUTPUT-INPUT MODEL AT THE LEVEL OF ECONOMIC REGIONS IN AZERBAIJAN IN THE IMPLEMENTATION OF ECONOMIC POLICY(ON THE EXAMPLE OF GANJA-GAZAKH ECONOMIC REGION).
Aneela Shaheen Dr.Saira Akthar Javaid Iqbal Tehmina Iqbal	University of Agriculture Faisalabad	CERTIFIED SEED ISSUES, PRACTICES AND ADOPTION IN PAKISTAN AND ITS IMPACT ON AGRICULTURAL DEVELOPMENT
Elissa MOLLAKUQE Fitim MAQANI	Pjeter Budi College, Str. Gazmend Zajmi, nr 33, Pristina - Rep.of Kosovo	CLOUD HUMAN RESOURCE INFORMATION SYSTEMS (CHRIS): THREATS AND ADVANTAGES
STOYANOVA Nataliya	University Of Agribusiness And Rural Development- Plovdiv, Bulgaria	INVESTIGATION OF THE WORK ACCIDENTS IN THE AGRICULTURAL SECTOR IN BULGARIA
Elissa MOLLAKUQE Artan HAZIRI	Pjeter Budi College, Str. Gazmend Zajmi, nr 33, Pristina - Rep.of Kosovo	ANALYSIS OF DATA BY SECURITY CHECK LIST ON COMPUTERIZED ACCOUNTING INFORMATION SYSTEMS CAIS: AN STUDY CASE ON KOSOVO ORGANIZATIONS
Tran Khanh Linh Nguyen Thi Thanh Ha Nguyen Tuan	Nha Trang Univiersity	THE FRAUD FORECAST MODEL IN THE FINANCIAL STATEMENTS OF LISTED COMPANIES IN VIETNAM – CASE OF CONSUMER INDUSTRY
Gwaison Panan Danladi	Economics and Management science Department, Nigeria Police Academy, Wudil-Kano,Nigeria	TRADE OPENNESS AND ECONOMIC GROWTH IN NIGERIA; A VECTOR ERROR CORRECTION MODEL (VECM) APPROACH
Aynur Babayeva	Chief Specialist of the National Museum of the History of Azerbaijan, ANAS	FROM THE HISTORY OF INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND CULTURAL RELATIONS OF AZERBAIJAN WITH TURKIC-SPEAKING COUNTRIES IN 2014-2018

PHOTO GALLERY

The screenshot shows a Zoom meeting interface. The main window displays a presentation slide with the following content:

- Title:** Covid-19 Sürecinin Tüketici Dijital Hizmet Kullanımlarına Etkileri
- English Title:** The Effects of Covid-19 Process on Consumer Digital Service Usage
- Presenters:**
  - Dr. Öğr. Üyesi Abdülkadir ÖZTÜRK (Abant İzzet Baysal University, Niğde)
  - Dr. Öğr. Üyesi Önder DİLEK (Abant İzzet Baysal University, Niğde)
- Event:** ATLAS BİH INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES CONGRESS 11-13 June 2023 / Ankara, TURKEY

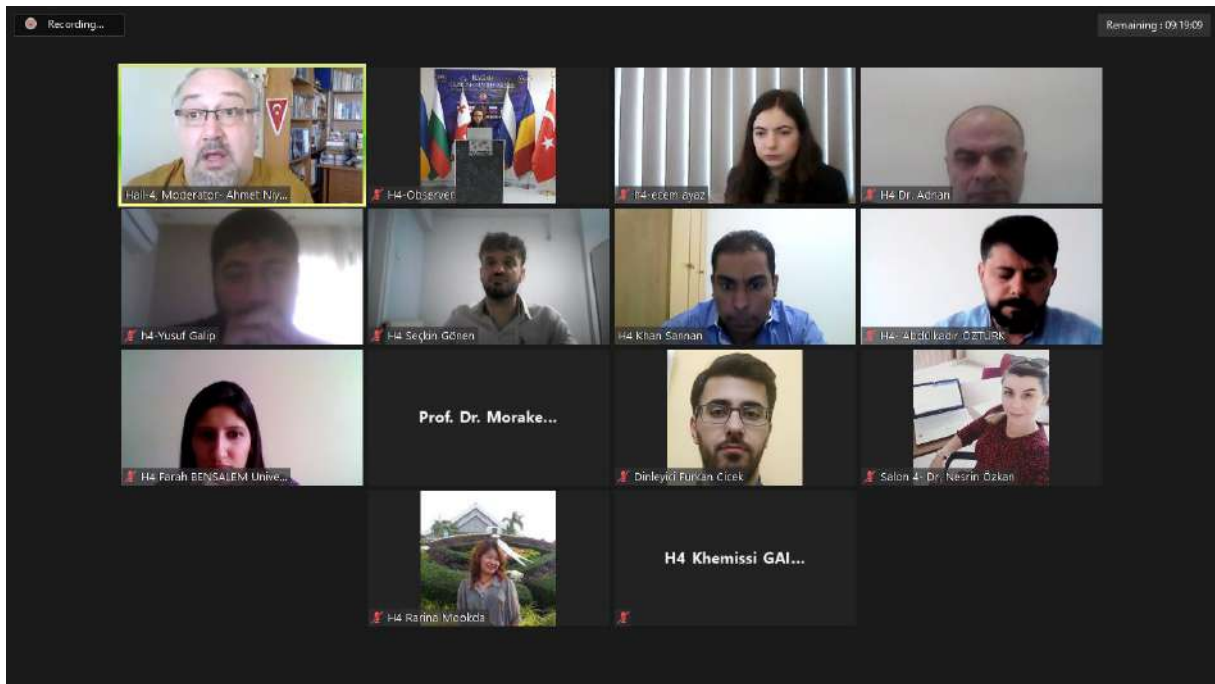
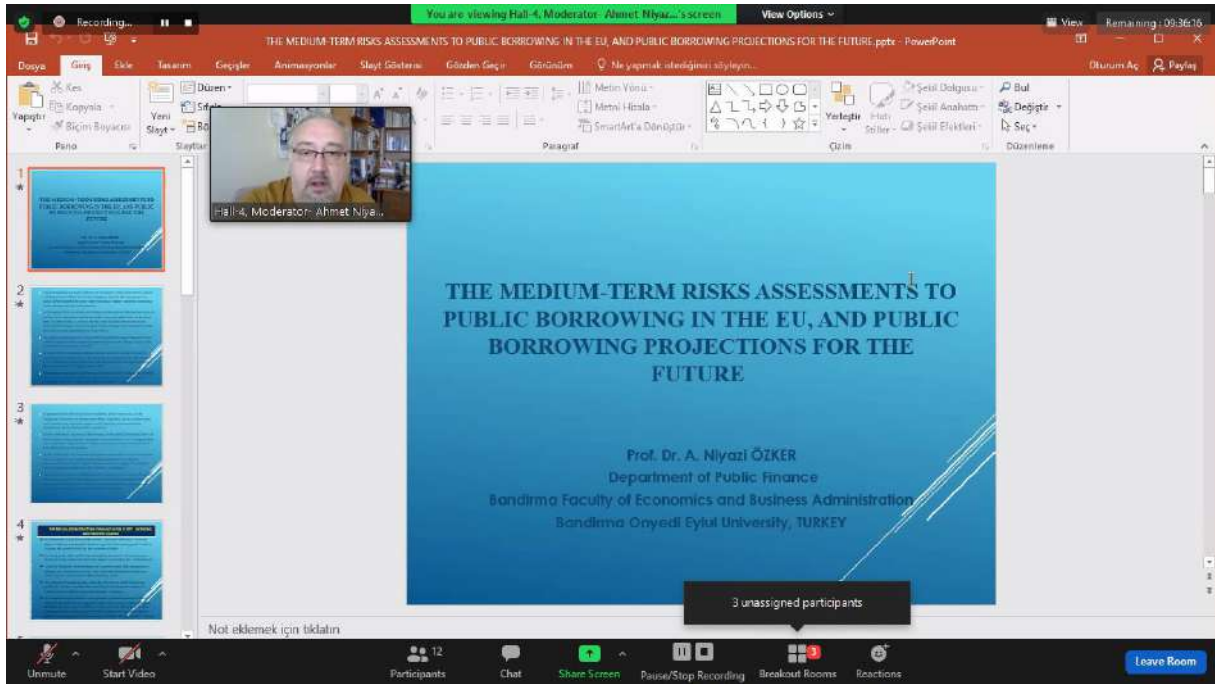
The Zoom interface includes a toolbar at the top with options like 'Recording...', 'View Options', and 'Remaining: 09:52:34'. A sidebar on the left shows a list of slides. A small video thumbnail of the presenter is visible in the top left corner of the slide area. At the bottom, a 'Participants' bar shows '1 unassigned participant'.

The screenshot shows a Zoom meeting gallery view with 12 participants arranged in a 3x4 grid. The participants are:

- Row 1: H4- Abdülkadir ÖZTÜRK, H4-Observatör, H4-4_Moderator- Ahmet Niyazi G..., H4-ecem ayaz
- Row 2: H4 Dr. Adnan, H4 Farah BENSELEM University..., H4-Yusuf Galip, H4 Seçkin Gönen
- Row 3: Dinleyici/Tulcan Cicek, Salon 4 - Dr. Nesrin Ozkan, H4 Rafina Mookda

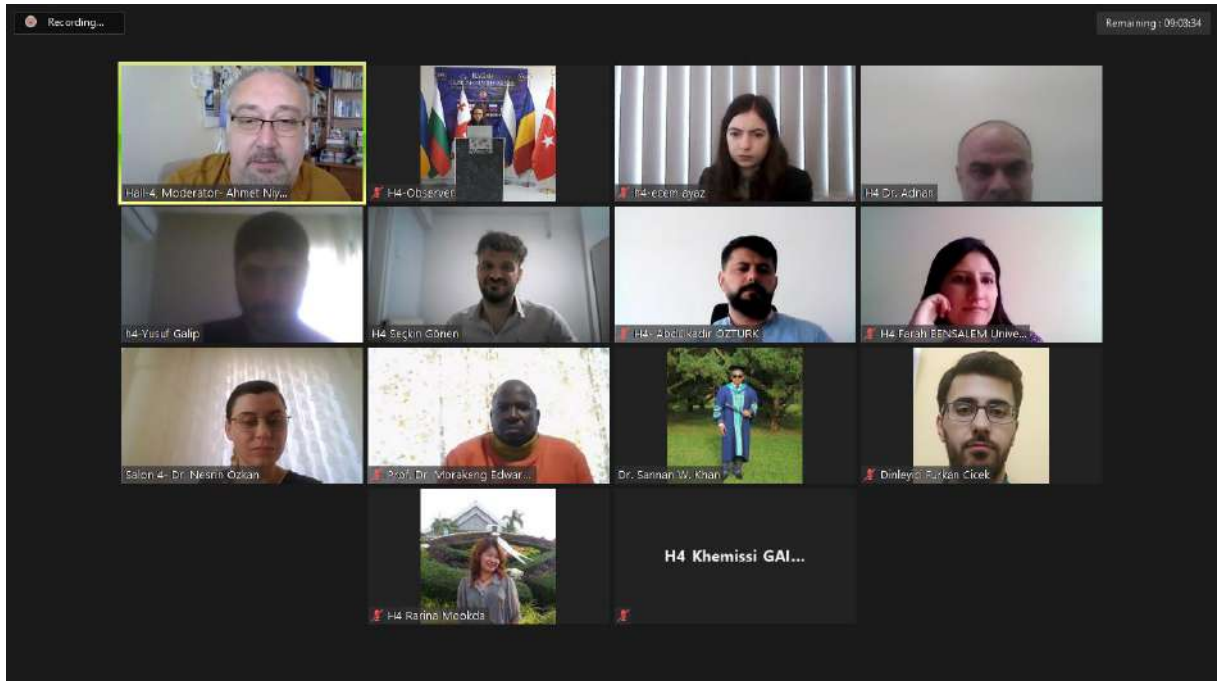
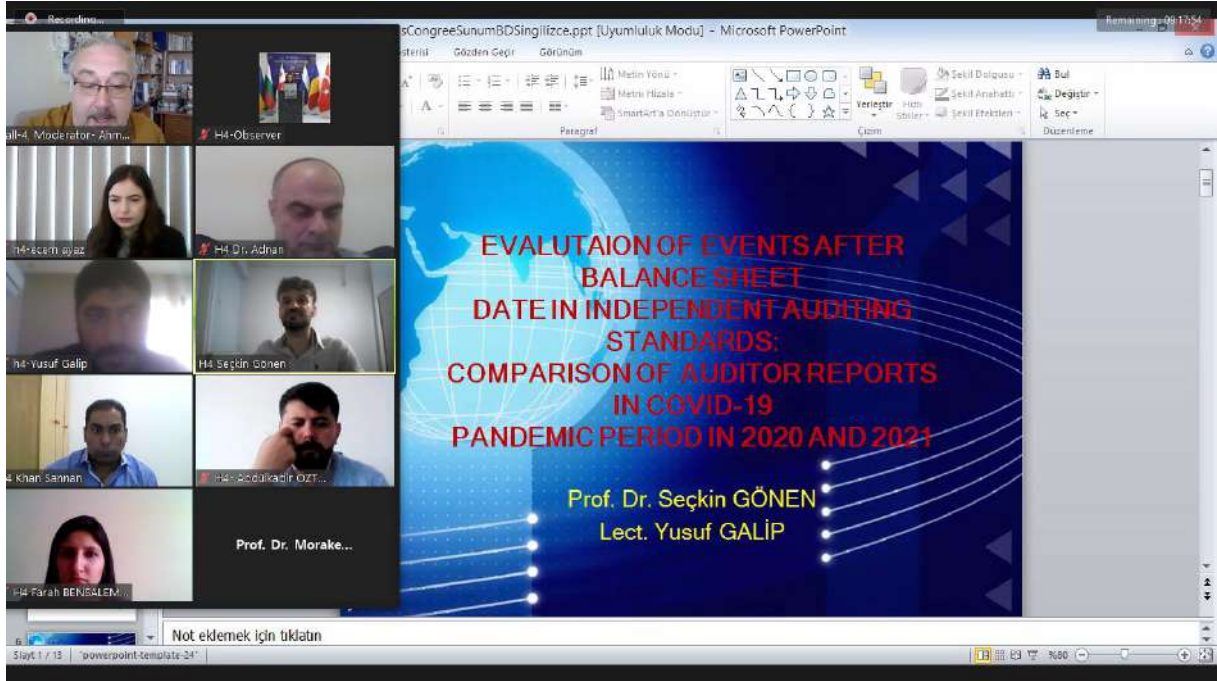
The Zoom interface includes a toolbar at the top with options like 'Recording...', 'Remaining: 09:56:47', and 'Leave Room'. The gallery view shows the video feeds of all participants, with some having their names visible below their respective windows.

PHOTO GALLERY

PHOTO GALLERY

PHOTO GALLERY

KIC
كلية الخوارزمي الدولية
KHAWARIZMI
INTERNATIONAL
COLLEGE

The Effect of Employee relations on employee performance

A Case study of Tawam Hospital

Dr. Adnan Jawabri
Al Khawarizmi Int. College
Al Ain, UAE

TAWAM HOSPITAL

Recording... Remaining: 09:02:52

H4 Dr. Adnan

Zoom Meeting - Hall-4

You are viewing H4 Dr. Adnan's screen

View Options

Recording... Remaining: 09:00:00

Objectives of study

To understand the impact of employee relations on employee performance

To illustrate factors which help in development of strong and healthy employee relations

To find out relationships between employee performance and employee relationship

1 unassigned participant

Participants (14)

Find a participant

- H4-Observer (Co-host, me)
- H4 Dr. Adnan
- Dr. Sannan W. Khan
- Dinleyici Furkan Cicek
- H4- Abdülkadir ÖZTÜRK
- H4 Farah BENSALEM University ...
- H4 Khemissi GADI
- H4 Rarina Mookda
- H4 Seçkin Gönen
- H4-ecem ayaz
- H4-Yusuf Galip
- Hall-4, Moderator- Ahmet Niya...
- Prof. Dr. Morakeng Edward Ken...
- Salon 4- Dr. Nesrin Öztan

Unmute Start Video Participants Chat Share Screen Pause/Stop Recording Breakout Rooms Reactions Leave Room

Aramak için buraya yazın

27°C Kıyım güneşli 10:53 11.06.2021

PHOTO GALLERY

The screenshot shows a Zoom meeting window titled "Zoom Meeting - Hall-4". The main area displays a grid of 14 participants. The participants are: H4-4. Moderator-Ahmet..., H4-Observer, H4-ecem ayaz, H4 Dr. Adnan, H4 Seçim Gönen, H4-Abdülkadir ÖZTÜRK, H4 Farah BENSELEM U..., Salon 4- Dr. Nesrin Özkan, H4-Yusuif Galip, Prof. Dr. Morake..., Dr. Sannan W. Khan, Dinleyici Furkan Cicek, H4 Rarina Mookda, and H4 Khemissi GAL... The bottom of the window shows the Zoom control bar with options like Unmute, Start Video, Participants, Chat, Share Screen, Pause/Stop Recording, Breakout Rooms, Reactions, and Leave Room. The Windows taskbar at the bottom shows the time as 10:58 on 11.06.2021.

The screenshot shows a PowerPoint presentation slide titled "KRİPTO PARA PİYASASI İLE KÜRESEL EKONOMİ POLİTİKALARI BELİRSİZLİK ENDEKSİ ARASINDAKİ İLİŞKİ: TODA-YAMAMOTO NEDENSELİK YAKLAŞIMI". The slide content includes the English translation: "THE RELATIONSHIP BETWEEN CRYPTOCURRENCY MARKET AND GLOBAL ECONOMIC POLICY UNCERTAINTY INDEX: TODA-YAMAMOTO CAUSALITY APPROACH". The presenter is identified as "DR. ÖĞR. ÜYESİ NESRİN ÖZKAN" from "ALANYA HEP UNIVERSİTESİ İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ TURİZM İŞLETMECİLİĞİ". The slide is part of a presentation titled "Cryptocurrency Indexes - PowerPoint" by NESRİN ÖZKAN. The Zoom meeting window is visible in the background, showing the participant "Salon 4- Dr. Nesrin Özkan". The Windows taskbar at the bottom shows the time as 10:52.

PHOTO GALLERY

The screenshot shows a PowerPoint presentation slide. The slide title is "A CONCEPTUAL FRAMEWORK FOR THE INTRODUCTION OF ETHICAL PRINCIPLES IN INDEPENDENT AUDIT". Below the title, the subtitle is "BAĞIMSIZ DENETİMDE ETİK İLKELERİN TANTIMINA YÖNELİK KAVRAMSAL BİR ÇERÇEVE". The slide features a small video feed of a woman in the top left corner. The presenter's name, "ECM AYAZ MANGUŞ", is visible in the bottom left of the video feed. The slide also lists two authors: "PROF DR SEÇKİN GÖNEN¹ Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Muhasebe-Finansman ABD Öğretim Üyesi" and "ECM AYAZ MANGUŞ² Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Programı Doktora Öğrencisi". ORCID IDs are provided for both: "1 ORCID ID: 0000-0001-5962-7375" and "2 ORCID ID: 0000-0002-7964-2289". The slide is part of a presentation titled "BİLDİRİ SUNUMU (Korumalı Görünüm) - PowerPoint (Lisansız Ürün)". The interface includes a menu bar with options like "DOSYA", "GİRİŞ", "EĞLE", "TASARIM", "GEÇİŞLER", "ANIMASYONLAR", "SLAYT GÖSTERİSİ", "GÖZDEN GEÇİR", and "GÖRÜNÜM". The bottom status bar shows "SLAYT 1 / 24", "NOTLAR", "AÇIKLAMALAR", "Adres", "11:45", and "11.06.2021".

The screenshot shows a Zoom meeting grid with several participants. The participants are arranged in a grid. The top row includes: "H4 Pero Dıngıç Dımangoz", "H4-Obsen'er", "Özürüm 2 Balçın 4 - Dr. Esra Işık", and "H4-Baki Tabur". The bottom row includes: "H4-moderator-Başak Prof.Dr. F. D...", "Hall-4 Kübra Aydın", "Hall-4 Saptarshi Mallik", and "Hall-4, Dr. Hao...". Below the grid, there are three more participants: "H4 Dr. Adnan", "h4-Ebru Gozukara", and "Hall-4 Kübra Ay...". A "Remaining: 09:56:58" timer is visible in the top right corner.

PHOTO GALLERY

You are viewing Hall 4, Dr. Hao Dinh PHAN's screen View Options

Remaining: 09:55:02

PRESENTATION CONTENTS

- Introduction
- Research methods
- Results and discussions
- Conclusions

Hall 4, Dr. Hao Dinh PHAN

1 unassigned participant

Unmute Start Video Participants Chat Share Screen Record Breakout Rooms Reactions Leave Room

Recording... Remaining: 09:42:16

H4-Feroz Duygu Dumangoz

H4-Observat

H4-Bali Tabur

Hall-4, Dr. Hao Dinh PHAN

H4-moderator Assoc. Prof. Dr. F. Co...

Oturum 2 Salon 4-Dr. Esra ŞK

Hall-4, Septianhi Malik

Hall-4 Kübra Aydın

H4 Dr. Adnan

h4-Ebru Gozukara

Hall-4 Kübra Ay...

H4 Feroz Ali

PHOTO GALLERY

Recording... Remaining: 09:41:29

Contribution of Distance Education and Professional Experience to the Documentation Systems of Mathematics Teachers during the Covid-19 Pandemic Process

Covid-19 Pandemi Sürecindeki Uzaktan Eğitimin ve Mesleki Deneyimin Matematik Öğretmenlerinin Dokümantasyon Sistemlerine Katkısı

Bah TABUR
Menekşe Seden TAPAN
BROUTIN
Hatice Kübra GÜLER
SELEK

1) Giriş - Introduction

2) Yöntem - Methodology

3) Bulgular ve Yorum - Findings and Interpretation

4) Tartışma ve Sonuç - Discussion and Conclusion

Prezi

Recording... Remaining: 09:27:10

COACHING EDUCATION IN THE CONTEXT OF SPORTS-BASED POSITIVE YOUTH DEVELOPMENT

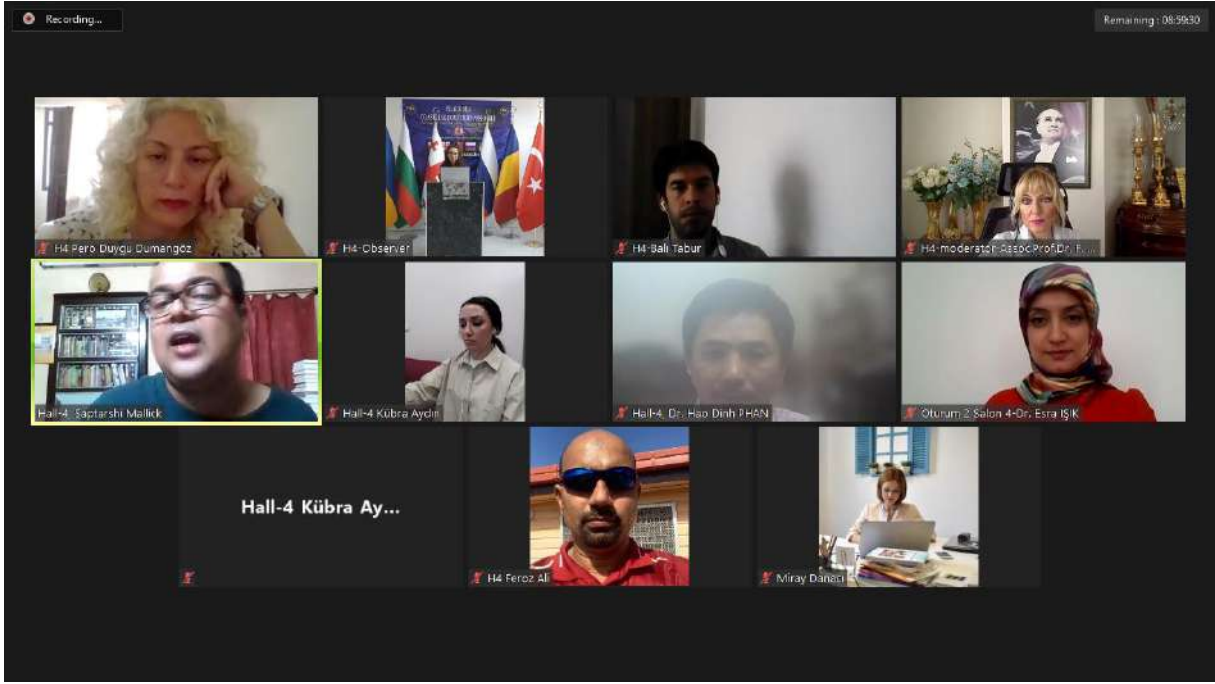
Dr. Pero Duygu Dumangöz

ISTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ 1773

2015 * ATLAS INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES * 2015

PHOTO GALLERY

12

Tablo 2. İntihale yönelten unsurlara yönelik katılımcıların görüşleri

Kategori	Kod	f
Meslek Odaklı Nedenler	Daha önce ulaşılan bilgiye kolay ve zahmetsiz erişim	2
	İzmir yapmanın zor gelmesi	2
	İzmir kaynağa ulaşmanın zor gelmesi	2
	İzmir'den tasarruf etme	1
	İzmirde akademik yükselmeye çalışmaları	4
	İzmirde akademik değil niceliksel değerlendirilmesi	4
Bireysel Nedenler	Para kazanma hırsı	3
	Üretken/yaratıcı olmama	4
	Etik olmayan çalışma ahlakı	3
	Başarılı olma hırsı	2
	Kıskançlık	2
	Yeni çalışma yapacak yetkinliğe sahip olmama	2
Eğitim Odaklı Nedenler	Başkaları tarafından çalışmalarıyla takdir edilme isteği	2
	Dürüst olmayan kişilik yapısı	1
	İntihal yaptığının farkında olmama	5
	İntihale ilişkin bilgi düzeyinin yeterli olmaması	4
	Fikir hırsızlığının intihal olduğunun farkında olmama	3

Table 2. Opinions of the participants about the factors leading to plagiarism

- The causes of plagiarism were discussed under the theme of **profession oriented reasons** in two categories such as;
  - work-oriented,
  - rising and the anxiety of academic incentive-oriented,
- And discussed under the theme of **individual oriented reasons** in two categories such as;
  - personality-oriented reasons,
  - education-oriented.

PHOTO GALLERY

Recording - Secondary school teachers attitude - Remaining: 09:39:13

File Home Insert Design Transitions Animations Slide Show Review View Help Brilliance 360

1 International Social Sciences Congress
2015 June 11-13, Ankara, Turkey

2 Introduction

3 Physical Education in Fiji

4 Physical Education in Fiji: Review

5 Attitudes Towards Physical Education

ATLAS 8th
INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES CONGRESS
June 11-13, 2021
Ankara, TURKEY

Examining Physical Education and Sports Teachers' Attitudes
in Fiji Secondary Schools

 Mohammed Feroz Ali
Dr Prasanna B. K

 Dr Mohammad Ahsan

Mangalore University, Mangalore (Karnataka) India.

Recording - Remaining: 08:05:57

ATLAS 8. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

 Kübra Aydın

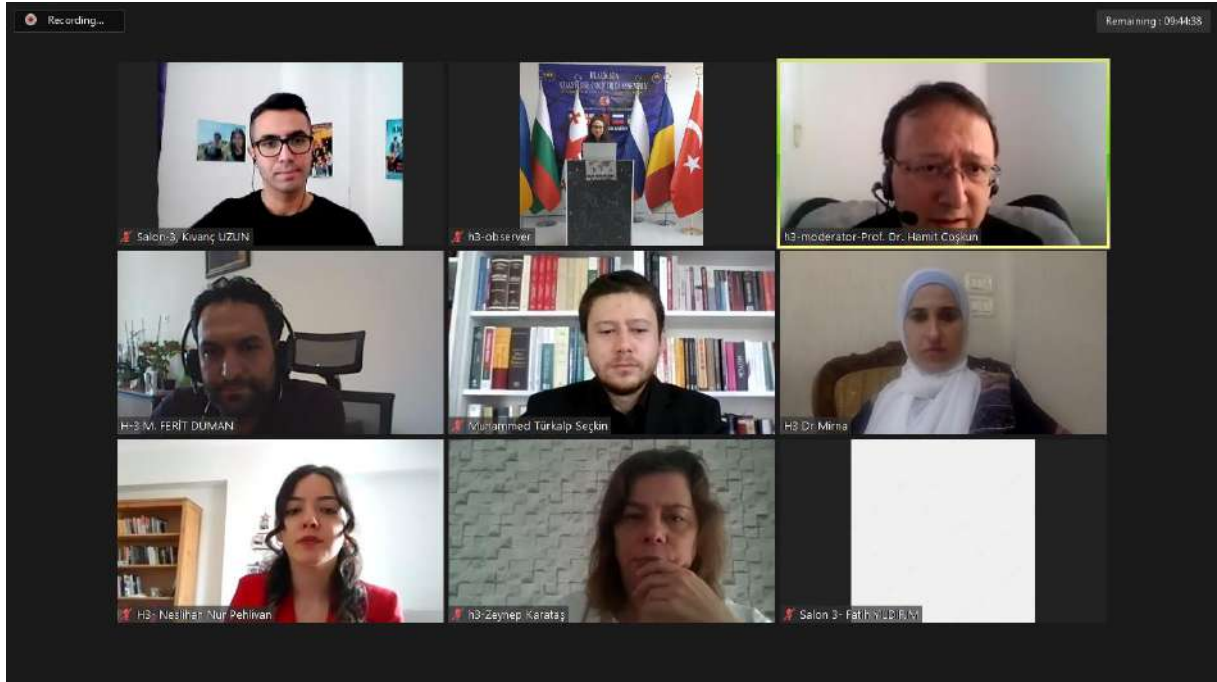
ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE FELSEFİK DÜŞÜNMENİN META-ETNOGRAFİK AÇIDAN İNCELENMESİ
META-ETHNOGRAPHIC EXAMINATION OF PHILOSOPHICAL THINKING IN EARLY CHILDHOOD

Doc. Dr. Miray ÖZÖZEN DANACI
İzmir Demokrasi Üniversitesi
mirayozozen@hotmail.com
ORCID NO: 0000-0002-6993-9038

Kübra AYDIN²
İzmir Demokrasi Üniversitesi
kubraa1@ogr.iu.edu.tr
ORCID NO: 0000-0002-7452-8460

PHOTO GALLERY

PHOTO GALLERY

Recording... You are viewing H3 Dr. Mirna's screen View Options View Remaining: 09:43:59

Lebanese nursing students' perceptions regarding use of concept mapping

By Dr. Mirna Fawaz

1 unassigned participant

Unmute Start Video Participants Chat Share Screen Pause/Stop Recording Breakout Rooms Reactions Leave Room

Recording...

Remaining: 09:19:04

NEZAKETSİZ DAVRANIŞTA KASIT VE TELAFİ EDİCİ DAVRANIŞIN
AFFETMEYE ETKİSİ: DUYGULARIN ARACI, DİNDARLIĞIN
DÜZENLEYİCİ ROLÜ

THE EFFECT OF INTENTIONAL IN INCIVILITY AND COMPENSATIVE
BEHAVIOR AFTER INCIVILITY ON FORGIVENESS: THE MEDIATOR
ROLE OF EMOTIONS, THE REGULATORY ROLE OF RELİGİON

ÖĞR. GÖR. NESLİHAN NUR PEHLİVAN
PROF. DR. HAMİT COŞKUN

PHOTO GALLERY

Recording... You are viewing Salon 3: Kıvanç UZUN's screen View Options Remaining: 08:32:10

ATLAS 8. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

BELİREN YETİŞKİNLERDE COVID-19 KORKUSUNUN BELİRSİZLİĞE TAHAMMÜLSÜZLÜK VE ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLERCE YORDANMASININ İNCELENMESİ

Salon 3: Kıvanç UZUN

INVESTIGATION OF THE PREDICTION OF COVID-19 FEAR BY INTOLERANCE TO UNCERTAINTY AND VARIOUS VARIABLES IN EMERGING ADULTS

Hazırlayanlar
*Prof. Dr. Zeynep KARATAŞ
*Öğr. Gör. Kıvanç UZUN
*Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

2 unassigned participants

Unmute Start Video Participants Chat Share Screen Pause/Stop Recording Breakout Rooms Reactions Leave Room

Recording... Remaining: 06:29:52

Salon 3: Fatih YILDIRIM

THE EFFECT OF THE QUALITY STANDARD IN HEALTH ON THE INTERNAL CONTROL SYSTEM OF HOSPITALS

Arş. Gör. Fatih YILDIRIM
Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Seçkin GÖNEN
Dokuz Eylül Üniversitesi

PHOTO GALLERY

Recording...

Remaining : 09:35:08

Assist. Prof. Dr. Yasin YILMAZ
Bahar GİRGIN

ATLAS 8. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

İŞ TATMİNİ İLE İŞTEN AYRILMA NİYETİ
ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

EXAMINATION OF THE RELATIONSHIP
BETWEEN JOB SATISFACTION AND
INTENTION TO LEAVE

Recording...

Remaining : 09:45:12

Psikolojik Danışman Adaylarının Çevrimiçi Danışmanlık Uygulamalarına İlişkin Görüş ve Deneyimlerinin İncelenmesi

- Dr. Öğretim Üyesi Gülşah TURA
- Gamze MUMCU

Psychological Counselor Candidates' Views and Experiences on Online Practices

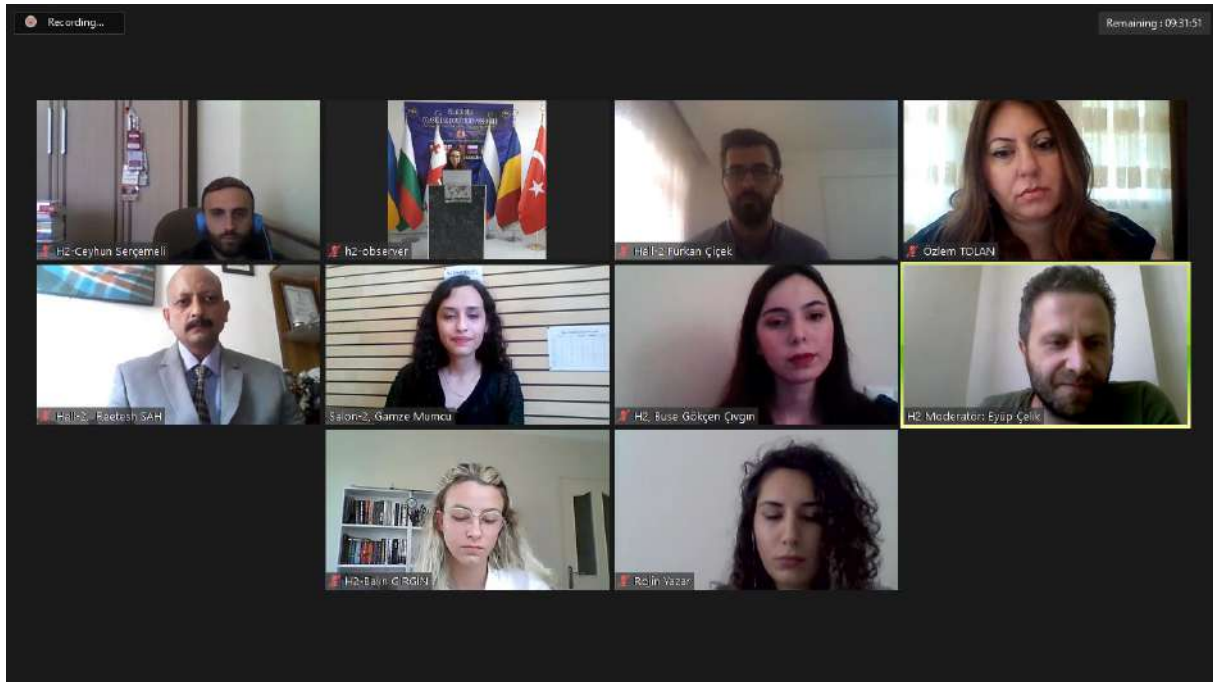
- Assist. Prof. Dr. Gülşah TURA
- Gamze MUMCU

Salon-2, Gamze Mumcu

PHOTO GALLERY

Recording... You are viewing Hall 2, Reetesh SAH's screen View Options View Remaining: 09:30:09

Key/Specific Words

- ▶ **Uttarakhand** (Northern Land), a state in Northern India crossed by the Himalayas.
- ▶ **Kumaun and Garhwal Himalayas**, western section of the Himalayas in Northern India.
- ▶ The **Shivalik** hill ranges is a part of sub Himalayan mountain system.
- ▶ The **Chipko Movement** (Hug the Tree Movement), was a forest conservation movement in India began in 1973 in Uttarakhand, awarded **Right Livelihood Award** in 1987.

UTTARAKHAND
 established 9 November 2000
 27th state of the Indian Union
 Total Area: 51,300 km²
 11,907,213 population

DISTRICT DISTRIBUTION
 180 Districts

TERRITORIAL CHANGES TO UTTARAKHAND THROUGH LAST TWO CENTURIES

2 unassigned participants

Unmute Start Video Participants Chat Share Screen Pause/Stop Recording Breakout Rooms Reactions Leave Room

PHOTO GALLERY

Recording... You are viewing HZ. Buse Gökçen Çiğın's screen View Options ~ View Remaining: 09:06:16

HZ. Buse Gökçen Çiğın

Flört Şiddeti Tutumu, Kişilerarası Duygu Düzenleme, Beden Memnuniyeti ve Heyecan Arayışı Arasındaki İlişki

The Relationship Between Dating Violence Attitude, Interpersonal Emotion Regulation, Body Appreciation, And Sensation Seeking

Anahtar Kelimeler: şiddet, romantik ilişki, flört şiddeti, tutum, beden imajı, heyecan, duygu düzenleme

Keywords: Violence, romantic relationship, dating violence, attitude, body image, sensation seeking, emotion regulation

1 unassigned participant

Unmute Start Video Participants Chat Share Screen Pause/Stop Recording Breakout Rooms Reactions Leave Room

Recording... Remaining: 08:37:16

Haliç Furkan Çiçek

EVALUATION OF PRE-PAID HOUSE SALES CONTRACTS IN THE LIGHT OF JUDICIAL DECISIONS

ÖN ÖDEMELİ KONUT SATIŞ SÖZLEŞMELERİNİN YARGI KARARLARI IŞIĞINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

FURKAN ÇİÇEK

PHOTO GALLERY

Recording...

Remaining : 08:21:41

**EVLİLİK UYUMUNUN BİLİŞSEL ÇARPITIMLAR VE DUYGU DÜZENLEME
GÜÇLÜĞÜ BAĞLAMINDA YORDANMASI**

**THE PREDICTION OF MARITAL ADJUSTMENT IN CONTEXT OF COGNITIVE
DISTORTIONS AND EMOTION REGULATION DIFFICULTY**

**Dr. Öğr. Üyesi Özlem ÇAKMAK TOLAN
Dicle Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
Psikoloji Bölümü**

**Psk. Rojin YAZAR
Dicle Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
Klinik Psikoloji Yüksek Lisans**

ATLAS INTERNATIONAL JOURNAL ON SOCIAL SCIENCES**ATLAS INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES 8.****CONTENT****CONGRESS ID****PROGRAM****PHOTO GALLERY****CONTENT**

Author	Title	No
Abdülkadir ÖZTÜRK Önder DİLEK	THE EFFECTS OF COVID-19 PROCESS ON CONSUMER DIGITAL SERVICE USAGE	1
Adeleke, Oluwaseun Aderonke Adeyanju, Adedoyin Oluwatosin	EFFECTS OF SOCIAL MEDIA USAGE ON AGRICULTURAL SCIENCE STUDENTS' ACADEMIC PERFORMANCE IN THE UNIVERSITY OF IBADAN, NIGERIA	14
Ahmet Niyazi ÖZKER	THE MEDIUM-TERM RISKS ASSESSMENTS TO PUBLIC BORROWING IN THE EU, AND PUBLIC BORROWING PROJECTIONS FOR THE FUTURE	25
Alan Reed LIBERT	WORDS FOR NUTMEG IN ARTIFICIAL LANGUAGES	39
Alexandru CHISELEV	THE FEAST OF HIDIRLEZ IN TULCEA (NORTHERN DOBRUDJA, ROMANIA) ON 6TH MAY 2021. CELEBRATION, DISCOURSE AND IDENTITY	43
Ali Can GÖZCÜ Cüneyt TELSAC	ACCOUNTABILITY IN LOCAL GOVERNMENTS: A RESEARCH ON METROPOLITAN MUNICIPALITIES	53
Arzu ÇAKMAK İkbal ERBAŞ Hacer MUTLU DANACI	ADVANTAGES OF USING TECHNOLOGY IN PROJECT MANAGEMENT APPLICATIONS IN THE CONSTRUCTION SECTOR	64
Ayhan AKSAKALLI	ANALYSIS OF TEACHERS OPINIONS ON HIDDEN TEACHING PROGRAMS GENERATED AS A RESULT OF POWER-KNOWLEDGE RELATIONS	75
Bahadır DİNÇ	KNOWLEDGE BASE OF SOCIAL WORK AND EVIDENCE-BASED SOCIAL WORK	83
Bahadır DİNÇ	CRIME CASE IN TURKEY AND PRISONS IN NUMBERS	90
Balı TABUR Menekşe Seden TAPAN BROUTIN Hatice Kübra GÜLER SELEK	CONTRIBUTION OF DISTANCE EDUCATION TO DOCUMENTATION SYSTEMS OF MATHEMATICS TEACHERS	98

ATLAS INTERNATIONAL JOURNAL ON SOCIAL SCIENCES**ATLAS INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES 8.**

Baran Doğuş DALOĞLU	FOR THE VOICE EDUCATION COURSE FOR MUSIC TEACHER CANDIDATES ANALYSIS OF SUCCESS IN TERMS OF DIFFERENT VARIABLES	113
Biju Lekshmanan Dileep P Chandran	SOCIAL COSTS OF BINGE DRINKING: PANDEMIC AND LIQUOR POLICY IN INDIAN STATES	133
Buse Gökçen ÇIVGIN Eyüp ÇELİK	THE RELATIONSHIP BETWEEN DATING VIOLENCE ATTITUDE, INTERPERSONAL EMOTION REGULATION, BODY APPRECIATION, AND SENSATION SEEKING	144
Cihat ÇELİK	INVESTIGATION OF FACTOR STRUCTURE OF THE WECHSLER INTELLIGENCE SCALE FOR CHILDREN-IV (WISC-IV) IN TURKISH SAMPLE: FINDINGS OF EXPLORATORY FACTOR ANALYSIS	159
Cüneyt TELSAC Ali Can GÖZCÜ	INNOVATION IN THE PUBLIC SECTOR	169
Deepamol Thomas	ROLE OF CAMPAIGN IN MOBILIZING POPULISM: STUDY BASED ON KERALA ELECTION 2021	180
Didem DEMİRALP	MYTHOLOGY OF THE CONSTELLATION GEMINI	187
EBA NGUEMA Ismaelline	THE CRISIS OF INTERNATIONAL WORLD ORDER	197
Ecem HATIPOĞLU	THE EXISTENCE PROCESS OF WOMEN IN THE PUBLIC SPHERE AND THE UNCHANGING STATUS OF WOMEN IN TELEVISION THAT HAS CREATED A PUBLIC SPHERE	213
Elda Tartari	THE ROLE OF THE SCHOOL PRINCIPAL IN THE PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF TEACHERS	226
Elif KAHYA Ozan YILDIRIM	ESCAPE TO THE NATURE IN PANDEMIC, AN EVALUATION OF NATURE TOURISM AND NOVEL PREFERENCES	233
Esengül UZUNOĞLU SAYIN	“LOVE” CONCEPT IN ABDURRAHMAN CAMI’S GHAZALS WITH “LOVE” REDIF	239
Fatih GÜLER	THE EFFECT OF THE CONSTITUTIONAL COURT ON THE LAW OF POLITICAL PARTIES AS A COURT SEEING A CASE	247
GAIDI Khemissi BENSALEM Farah	THE EFFECT OF CORONA PANDEMIC ON ELECTRONIC PAYMENT OPERATIONS IN ALGERIA	253

ATLAS INTERNATIONAL JOURNAL ON SOCIAL SCIENCES**ATLAS INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES 8.**

Ha Van NGO Hao Dinh PHAN	DEVELOPMENT OF HIGHER EDUCATION IN VIETNAM PERIOD: 2010-2020	264
Habib KARTALOĞLU	WAHHĀBİSM IN THE LAST PERİOD OF THE OTTOMAN EMPIRE IN THE CONTEXT OF JOURNAL SABİL AL-RASHĀD	276
Haci ATAŞ	CONQUEST OF ANṬĀKIYA BY MUSLIMS	287
Hakan YÜKSEL	A DESCRIPTİONAL ANALYSIS OF THE INSTAGRAM DIMENSION OF VIRTUAL IDENTITY	306
Halima Al Meqbalı Adnan Jawabrı	EFFECT OF EMPLOYEE RELATIONS ON EMPLOYEE PERFORMANCE: THE CASE STUDY OF TAWAM HOSPITAL, AL AIN, UNITED ARAB EMIRATES	321
Aslıhan AYKARA Hande ALBAYRAK	THE IMPORTANCE OF USING COGNITIVE BEHAVIORAL APPROACH IN SOCIAL WORK INTERVENTIONS REGARDING PROBLEMS EXPERIENCED DURING COVID-19 PANDEMIC PROCESS	332
Hande ALBAYRAK Aslıhan AYKARA	THE USE OF COGNITIVE BEHAVIORAL APPROACH IN SOCIAL WORK PRACTICES WITH CHILDREN	341
Hatice BUDAK Havva Sinem Altunsoy	READING ANATOLIAN TURKISH FAIRY TALES IN THE CONTEXT OF GENDER STEREOTYPES AND ROLES	349
Hatice YILDIRIM	MIGRATION AND SETTLEMENT FROM OTTOMAN TO CUMHURİYET TO ÇORUM	368
İmam Bakır KANLI Nahide Nur FALCIOĞLU	AN EVALUATION ON THE EFFECTİVENESS OF THE BUCHAREST CONVENTION IN THE PREVENTION OF THE LAND-BASED POLLUTION OF THE BLACK SEA BASIN	377
Irina-Ana Drobot Irina-Ana Drobot	THE ENGINEERS' SUBCULTURE	400
Kirtika Trehan	ANALYSING THE IMPACT OF EUROCENTRISM AND IMPERIALISM IN THE ARAB-ISRAELI CONFLICT	407
M. Kayhan KURTULDU	AN EXAMINATION ON EXPERIMENTAL STUDIES AND MEASUREMENT APPROACHES IN PIANO EDUCATION	420
M. Kayhan KURTULDU	EXAMINATION OF EXPERIMENTAL STUDIES CONDUCTED IN INSTRUMENT EDUCATION IN TERMS OF EXPERIMENTAL STRUCTURES	426
Mamedov Aflaruz Gulam	SCIENTIFIC APPROACH TO AZERBAIJAN MUSIC	435

ATLAS INTERNATIONAL JOURNAL ON SOCIAL SCIENCES**ATLAS INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES 8.**

Mehmet Gökhan GENEL Berna COŞĞUN	AGAINST UNLIMITED CONTENT PRODUCTION OF NEW MEDIA: REFRESHING MEDIA LITERACY	443
Mehmet Gökhan GENEL Çağlanur TUNCEL	REFLECTION OF MAGIC ON THE MEDIA: A REVIEW OF GRAVITY FALLS JOURNAL 3	451
Mehmet Safa ÇAM	STORYTELLING AND HEALTH COMMUNICATIONS: THEORIES AND CONCEPTS	464
Mehran Yazdi	MEDICAL IMAGE WATERMARKING BASED ON INTEGRATION OF DWT AND SVD	497
Miray ÖZÖZENDANACI Kübra AYDIN	DEVELOPMENT OF DIALECTIC THINKING SKILLS OF CHILDREN IN WALDORF PEDAGOGY INSPIRED SCHOOLS	506
Miray ÖZÖZENDANACI Kübra AYDIN	META-ETNOGRAPHIC EXAMINATION OF PHILOSOPHICAL THINKING IN EARLY CHILDHOOD	515
Morakeng Edward Kenneth Lebaka	THE SOCIETAL VALUE OF CULTURE AND THE IMPACT OF INDIGENOUS RELIGIOUS MUSIC IN CONTEMPORARY BAPEDI SOCIETY	529
Muhammed Türkalp SEÇKİN	CALCULATION OF MORAL COMPENSATION DEMANDED DUE TO WORK ACCIDENT	543
Nazan DÜZ Kardelen ÖZDEMİR	THE ART OF PAINTING OF THE RENAISSANCE PERIOD FROM THE WORKS FORMAL AND EXPRESSIVE ANALYSIS	554
Neslihan Nür PEHLİVAN Hamit COŞKUN	THE EFFECT OF INTENTIONAL AND UNINTENTIONAL INCIVILITY AND COMPENSATIVE BEHAVIOR AFTER INCIVILITY: THE MEDIATOR ROLE OF EMOTIONS, THE REGULATORY ROLE OF RELIGIOUSNESS	564
Neslihan Nür PEHLİVAN Hamit COŞKUN	THE EFFECT OF POSITIVE-NEGATIVE MOOD AND PICTURE-TEXT PRESENTATION ON THE CREATIVITY IN BRAINSTORMING: A MEDIATOR ROLE OF DEEP THINKING	579
Nuran ÖZLÜK Hüseyin DOĞRAMACIOĞLU	THE STORY THAT CONTINUES AFTER THREE YEARS: BİÇARE GENÇ AND DİDAR-I YÂR	589
Nuran ÖZLÜK Hüseyin DOĞRAMACIOĞLU	AHMET MİTHAT EFENDİ'S GEOGRAPHY BOOK FOR CHILDREN: DÜNYA	616
Oğuz KALAFAT	LETTER REVOLUTION and NATIONAL SCHOOLS IN TURKEY	637
Orhan ÇINAR Ceyhan SERÇEMELİ	A RESEARCH ON THE RELATIONSHIP OF EMPLOYEES' LABOR LAW AWARENESS, JOB SATISFACTION AND TURNOVER INTENTION AT WORK	653

ATLAS INTERNATIONAL JOURNAL ON SOCIAL SCIENCES**ATLAS INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES 8.**

Ömer Faruk ERDOĞAN	DESCRIPTIONS AND SYMBOLS IN THE RESURRECTION DISCUSSIONS A RESEARCH IN TAHĀFUT AL-FALĀSIFAH	661
Özge SÖZGEN Mehmet Uğur KAHRAMAN	THE ATTACHMENT OF CONTEMPORARY FACADE AND ROOF ELEMENTS TO HISTORICAL STRUCTURES AND AN EXAMINATION OF THE RELATIONSHIP OF CONSTRUCTION - MATERIAL ADAPTATION ON TURKEY AND WORLD EXAMPLES	670
Özlem ÇAKMAK TOLAN Rojin YAZAR	THE PREDICTION OF THE MARITAL ADJUSTMENT TO THE CONTEXT OF COGNITIVE DISTORTIONS AND EMOTION REGULATION DIFFICULTIES	692
Pero Duygu DUMANGÖZ	COACHING EDUCATION IN THE CONTEXT OF SPORTS-BASED POSITIVE YOUTH DEVELOPMENT	709
Ramazan YURTSEVEN Gürbüz OCAK	ANALYSIS OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS' ENTREPRENEURSHIP TENDENCIES IN TERMS OF SOME VARIABLES	717
Roxana Maria CREȚU	CHROMATIC ROMANTICISM. EMINESCU AND ROMANTIC PAINTING	727
Salim KAYA	THE WARS OF SEXISM: THE TERM OF PARENT VERSUS THE TERM OF FATHER AND MOTHER	737
Samet ALIÇ	ERA OF LOCAL DYNASTIES IN IRAN (XIV-XV. CENTURY)	747
Saptarshi Mallick	INTERROGATING THE LOST HARP OF MY COUNTRY	762
Saranda Raba Eyüp ÇELİK	AN INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN INTERPERSONAL DEPENDENCY, FEAR OF EMBARRASSMENT, GENERAL BELONGINGNESS AND THE NEED FOR SOCIAL APPROVAL IN UNIVERSITY STUDENTS	773
Seçkin GÖNEN Yusuf GALİP	EVALUTAION OF EVENTS AFTER BALANCE SHEET DATE IN INDEPENDENT AUDITING STANDARDS: COMPARISON OF AUDITOR REPORTS IN COVID-19 PANDEMIC PERIOD IN 2020 AND 2021	793
Seçkin GÖNEN Ecem AYAZ MANGUŞ	CONCEPTUAL FRAMEWORK FOR THE INTRODUCTION OF ETHICAL PRINCIPLES IN INDEPENDENT AUDIT	804
Fatih YILDIRIM Seçkin GÖNEN	THE EFFECT OF THE QUALITY STANDARD IN HEALTH ON THE INTERNAL CONTROL SYSTEM OF HOSPITALS	815

ATLAS INTERNATIONAL JOURNAL ON SOCIAL SCIENCES**ATLAS INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES 8.**

Selçuk KAHRAMAN	COVID-19 GLOBAL EPIDEMIC AND EUROPEAN POLITICS	827
Selin ÇAVUŞOĞLU	DETERMINATION OF ACADEMIC STAFF'S JOB SATISFACTION LEVELS IN THE COVID 19 PANDEMIC PROCESS	838
Serpil KUTLAY Mehmet Ali DOMBAYCI	COMPARATIVE PHILOSOPHICAL ANALYSIS OF EMOTIONS IN J.P. SARTRE AND S. KIERKEGAARD THOUGHT	860
Sibel BARCIN	AN ANALYSIS OF A1 LEVEL ACTIVITIES FOUND IN ALTIN KÖPRÜ WORKBOOK	876
Talip ARSU	EVALUATION OF TURKEY' METROPOLITAN CITIES STRUGGLE AGAINST COVID-19 PANDEMIC WITH CRITIC AND MABAC METHODS	888
Tami MEREDITH Maryanne FISHER	HOW TO MAKE COOKIES: A METAPHOR TO EXPLAIN EMPIRICAL RESEARCH METHODS	901
Tuğba METİN AÇER	REPRESENTATION OF "HYBRID HEGEMONIC MASCULITNITY" IN MEDIA: AN EXAMINATION ON DOMESTIC APPLIANCES ADVERTISEMENTS	915
Ümmügülsüm GÜLEKOĞLU	ROLE OF THE OTTOMAN-RUSSIAN WAR OF 1877-1878 IN OTTOMAN-ARMENIAN RELATIONS	930
Vaishali Krishna	RUSSIA AND INDIA: EVOLVING RELATIONS DURING GLOBAL PANDEMIC	936
Yasemin YAVUZ Banu SUNGUR	ASSEMBLY LINE BALANCING MODEL FOR MINIMIZING CYCLE TIME AND COST IN A HIERARCHICAL WORKFORCE ENVIRONMENT	946
Yasin YILMAZ Balın GİRGİN	EXAMINING THE RELATIONSHIP BETWEEN JOB SATISFACTION AND THE INTENTION TO LEAVE JOB	967
Yunus YILMAZ Onur KARAOĞLAN	ANALYSIS OF COMPANY MERGERS AND ACQUISITIONS IN TURKEY: AN EVALUATION BETWEEN THE YEARS 2015-2020	978
Yusuf GÖR Mahmut BİLİCİ	RESEARCH ON DEFERRED TAX IN THE FINANCIAL SECTOR	994
Zeki BAYRAMOĞLU Cennet OĞUZ Hasan ARISOY Merve BOZDEMİR	PRODUCTIVITY EFFICIENCY ANALYSIS ACCORDING TO TYPES OF LABOR IN THE AGRICULTURE SECTOR	1004

ATLAS INTERNATIONAL JOURNAL ON SOCIAL SCIENCES

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES 8.

Zekiye Aşlıhan ÖZTÜRK	MOVEMENT FROM THE FIGURE TO THE ABSTRACT: THE EFFECTS OF ITALIAN FUTURISM ON SUPREMATISM AND CONSTRUCTIVISM	1016
Zeynep KARATAŞ Kıvanç UZUN	INVESTIGATION OF THE PREDICTION OF COVID-19 FEAR BY INTOLERANCE TO UNCERTAINTY AND VARIOUS VARIABLES IN EMERGING ADULTS	1031-1048

COVID-19 SÜRECİNİN TÜKETİCİ DİJİTAL HİZMET KULLANIMLARINA ETKİLERİ THE EFFECTS OF COVID-19 PROCESS ON CONSUMER DIGITAL SERVICE USAGE

Dr. Öğr. Üyesi Abdülkadir ÖZTÜRK

Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü,
abdulkadir.ozturk@erdogan.edu.tr, orcid.org/0000-0002-1855-8892

Dr. Öğr. Üyesi Önder DİLEK

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Fındıklı Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Finans ve
Bankacılık Bölümü, onder.dilek@erdogan.edu.tr, orcid.org/0000-0001-6659-4962

ÖZET

İlk olarak Aralık 2019'da Çin'in Hubei bölgesi başkenti Wuhan'da ortaya çıkan Covid-19 hızla tüm dünyaya yayılmıştır. Türkiye'de ilk vaka 10 Mart 2020 tarihine görülmüş ve 11 Mart 2020'de dünya sağlık örgütü salgını "pandemi" olarak ilan etmiştir. Covid-19 salgını ekonomik, siyasi, psikolojik ve doğal afet krizlerinde olduğu gibi insanların günlük hayatını etkilemiştir. Bu salgın sonucunda ortaya çıkan kriz döneminin etkilerinden biri de tüketici alışkanlıklarında olmuştur. Normal dönemde ihtiyaçları karşılamak için tüketiciler alışverişlerini pazar, AVM, mağaza veya çevrimiçi olarak yapmaktaydılar. Ancak, Covid-19 sürecinde sosyalleşmenin kısıtlanmasıyla evlerinde kalmak zorunda olan tüketiciler ihtiyaçlarını karşılamak için işletmelerin sağlamış oldukları dijital hizmetlerden faydalanmışlardır. Covid-19 sürecinde, tüketiciler daha önce yaşamadıkları kadar dijital hizmet deneyimleri tecrübe etmişlerdir. Bu deneyimlerin salgın sürecinin sona ermesi halinde daha sonraki tüketim alışkanlıklarına yön vereceği beklenen bir durumdur. Bu çalışmada Covid-19 salgını öncesi, salgın sürecinde ve salgın sonrasında dijital hizmet kullanım ve değişim oranları belirlenerek sonraki süreçte tüketicilerin hangi hizmetleri daha fazla tercih edeceklerinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Elde edilen sonuçların dijital hizmet sunan veya sunmayı düşünen işletmelere yol göstereceği düşünülmektedir. Çalışmada kullanılan verileri elde etmek için çevrimiçi anket formu oluşturulmuştur. Bu formun linki 15 Şubat - 15 Mart 2021 tarihleri arasında araştırmacılar tarafından sosyal medya uygulamaları aracılığıyla katılımcılara ulaştırılmıştır. Anket süreci 389 kişinin katılımıyla sonlandırılmıştır. Verilerin analizi için SPSS 25 programı kullanılmıştır. Salgın sürecinde dijital hizmetlerden en çok kullanım artışının internet alışveriş sitelerinde (trendyol, hepsiburada, n11 vb.) olduğu tespit edilmiştir. Salgının sona ermesi durumunda, katılımcıların dijital tv platformları (netflix, blutv, tivibu vb.) kullanımı ve internette market alışverişlerini arttıracakları sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, dijital hizmetler, tüketici tercihleri.

ABSTRACT

Covid-19, which first appeared in Wuhan, the capital of China's Hubei region in December 2019, has rapidly spread all over the world. The first case was seen in Turkey on 10 March 2020 and WHO has declared Covid-19 outbreak a global "pandemic" on March 11, 2020. The Covid-19 pandemic has affected people's daily lives as well as economic, political, psychological and natural disaster crises. One of the effects of the crisis period that emerged as a result of this pandemic was in consumer habits. In the normal period, consumers used to shop in the market, shopping mall, store or online to meet their needs. However, consumers who had to stay in their homes due to the restriction of socialization during the Covid-19 process tried to benefit from the digital services provided by businesses to meet their needs. In the Covid-19 process, consumers have experienced more digital service experiences than they have ever experienced before. It is an expected situation that these experiences will guide further consumption habits when the process ends. In this study, it is aimed to determine which services consumers will prefer more in the next period by determining digital service usage and change rates before, during and after the Covid-19 pandemic. It is thought that the results

obtained will guide businesses that offer or are considering offering digital services. An online questionnaire was created to obtain the data used in the study. The link of this form was delivered to the participants by the researchers through social media applications between February 15 - March 15, 2021. The survey process was concluded with the participation of 389 people. SPSS 25 program was used for data analysis. During the pandemic process, it has been determined that the most use of digital services increased in internet shopping sites (trendyol, Hepsiburada, n11 etc.). It has been concluded that in case the epidemic ends, the participants will increase the use of digital TV platforms (netflix, blutv, tivibu, etc.) and their online grocery shopping.

Keywords: Covid-19, digital services, consumer preferences.

Giriş

Doğal afetler, savaş dönemleri veya salgın hastalıklardan kaynaklanan olağanüstü koşullarda tüketicilerin olaylara bakış açısı, tutum ve davranışlarının değiştiği görülmektedir (Seyfi ve Şıvgın, 2020: 610). Covid-19 ideoloji, din, ekonomik veya sosyal statü gibi ayırım yapmaksızın her bir bireyi hedef alan bir özelliğe sahiptir. Bu nedenle sağlıktan sosyoekonomik yaşama kadar birçok alanı olumsuz etkilemiş ve kurulu düzenlerde köklü değişimlere yol açmıştır (Alpago ve Alpago, 2020: 101). Ayrıca salgınla birlikte, bir taraftan imalat sanayi, ulaştırma, insan hareketliliğindeki azalma gibi nedenlerle bazı üretim alanları olumsuz etkilenirken diğer taraftan yeni oluşan düzende dijitalleşme öne çıkmaya başlamıştır (Filik ve Yeşilay, 2020: 323).

Birleşmiş Milletler Ticaret ve Geliştirme Kurulu UNCTAD' nın yaptığı bir çalışmada, COVID-19 salgınının tüketicilerin çevrimiçi alışveriş yapma şeklini sonsuza dek değiştirdiği belirtilmiştir. Dokuz ülkede yaklaşık 3.700 tüketicinin katıldığı çalışmaya ile küresel krizin insanların e-ticareti ve diğer dijital araçları kullanma şeklini nasıl etkilediği incelenmiştir. Çalışmaya katılan tüketiciler Brezilya, Çin, Almanya, İtalya, Rusya, Güney Afrika, Güney Kore, İsviçre ve Türkiye'dendir. Katılımcıların yarısından fazlası artık çevrimiçi olarak daha sık alışveriş yaptıklarını bildirmiştir. Ürün satın alma olarak değerlendirildiğinde bilgi ve iletişim teknolojisi ürünleri (elektronik), bahçecilik, eczacılık, eğitim, mobilya, kişisel bakım alanlarındaki satın alımlarda yüzde 10'a yakın artışlar görülmüştür. Hem gelişmekte olan hem de gelişmiş ekonomilerdeki tüketiciler daha büyük harcamaları ertelerken, turizm ve seyahat harcamalarında yüzde 75 oranında azaldığı görülmüştür. Bir diğer önemli konu ise, çevrimiçi alışverişteki artışların ülkeler arasında farklılık göstermesidir. Çin ve Türkiye çevrimiçi alışverişte en güçlü artışa sahipken, İsviçre ve Almanya gibi ülkelerdeki insanların çoğunluğu zaten e-ticareti daha önceden de yoğun kullandıkları için fazla bir artış olmamıştır (Unnews, 2020).

Türkiye'de salgının etkileri 2020 Mart'ın ilk haftalarında yavaş hissedilmekle beraber üçüncü haftası itibarıyla endüstriler üzerindeki etkisini giderek artmaya başlamıştır. Sosyalleşmenin azalmasıyla salgının olumsuz etkisi ilk olarak hizmet sektörlerinde (sinema-kültür, etkinlik ve eğlence sektörü, ulaşım hizmetleri, mücevher ve takı) görülmüştür. Bu sektörü takiben en çok etkilenen; havayolları, otomobil, emlak, oto kiralama, ev hizmetleri, bahis, mücevher ve takı sektörleri olarak sayılabilir. En yüksek pozitif etkinin görüldüğü sektörler ise uzaktan eğitim ve çalışma, sağlık destek ürünleri, ulusal market zincirleri, hobi ürünleri, internet TV (netflix ve blutv), oyun, kişisel bakım ve kozmetik sektörleridir (Deloitte, 2020).

1. Literatür İncelemesi

Covid-19 salgını öncesi, salgın sürecinde ve salgın sonrasında dijital hizmet kullanım ve değişim oranları belirlenerek sonraki süreçte tüketicilerin hangi hizmetleri daha fazla tercih edeceklerinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Dijital hizmet kategorileri, sosyal medya (facebook, twitter, instagram, youtube vb.), mobil mesajlaşma uygulamaları (whatsapp, bip, telegram vb.), dijital tv platformları (netflix, blutv, tivibu vb.), dijital oyunlar (mobil, bilgisayar vb.), internet bankacılığı, internette alışveriş siteleri (trendyol, hepsiburada, n11 vb.), internette yemek siparişi ve internette market alışverişleri olarak belirlenmiştir.

1.1. Sosyal Medya

Gao vd. (2020), Ruh sağlığı sorunlarının ile sosyal medyaya maruz kalma ilişkisini incelemiştir. Düşük eğitilmiş katılımcılar (ortaokul ve lise), yüksek eğitilmiş (kolej ve yüksek lisans) olanlara göre daha düşük oranda sosyal medyaya maruz kaldıklarını, öğrenci ve emekli olan

katılımcıların ise daha yüksek oranda sosyal medyaya maruz kaldıklarını tespit edilmiştir. Sonuç olarak, Covid-19 salgını sırasında sıklıkla sosyal medyaya maruz kalanların yüksek oranda ruh sağlığı problemleri yaşadığını tespit edilmiştir.

Hızlı bilgi yayımı için sosyal medyanın kullanımı üzerine bir çalışma yapılmıştır. Covid-19 salgınında, sosyal medyanın, sorumlu ve uygun şekilde kullanılması durumunda, önemli bilgilerin hızlı ve etkili bir şekilde yayılabileceğini ifade edilmiştir. Paylaşım yapan kurumun mevcut itibarı, paylaşılan görsellerin görüntü ve içeriğinin kalitesinin sosyal medya platformlarında hızlı bir şekilde yayılmasıyla desteklemektedir (Chan vd., 2020).

1.2. Mobil mesajlaşma uygulamaları

Covid-19'un süresince sosyal mesafeye ihtiyaç duyulduğunda, pek çok doktor ve hastaları arasında whatsapp üzerinden ses, resim ve videolar ile iletişimin sürdürülebilir olduğu belirlenmiştir (Jakhar vd., 2020). Liu ve Tong (2020), mobil mesajlaşma uygulamalarının pandemiyle ilgili bilgilerin yayılması için etkili bir araç olduğunu ve Dünya Sağlık Örgütü ve devlet kurumlarının nüfusun geniş bir kesimine hızla ulaşmasına sağladığını belirtmişlerdir.

Bu süreçten sonra gerektiğinde mobil mesajlaşma uygulamaları hastaların tedavi süreçlerine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1.3. Dijital TV Platformları

Sheth, J. (2020). Hindistan, Güney Kore, Çin, İtalya gibi ülkelerde tam kısıtlama nedeniyle, tüketicilerin markete veya alışveriş merkezlerine gidemedikleri durumlarda mağazalardaki ürünlerin dağıtım kanalları aracılığıyla evlere taşındığı belirtilmiştir. Ayrıca Disney, Netflix ve Amazon Prime gibi yayın hizmetleri tüketici davranışında rahatlığı ve kişiselleştirmeyi artırdığını tespit etmiştir.

1.4. Dijital Oyunlar

Video oyunları sayesinde bireylerin diğer oyuncularla olan sosyalleşmeleri Covid-19'un bazı olumsuz etkilerini hafifletmeye yardımcı olmaktadır. Pandeminin insanlar üzerinde oluşturduğu durumlar göz önüne alındığında, kendilerini oyuncu olarak algılayanlar ve çocukları ya da torunları olmayanlar için, video oyunlarını çevrimiçi bir ortamda sosyalleşmenin aracı olarak kullandıklarını belirlenmiştir (Marston ve Kowert 2020). Ayrıca benzer bir çalışmada Oe, H. (2020), Covid-19 yasakları zamanında insanların diğer üyelerle sanal oyunlara katılarak, yaşam deneyimlerini genişlettiklerini ve zihinsel sağlıklarını koruduklarını tespit edilmiştir.

1.5. İnternet Bankacılığı

Covid-19 salgınının hem banka personeli hem de müşteriler için fiziksel tehdidi artırdığı ve yüz yüze bankacılık operasyonlarını aksattığı görülmüştür. Bu süreçte fatura ödeme, market alışverişi gibi rutin işlemleri için internet bankacılığı kullanımı artmıştır (Naeem ve Ozuem 2021). Baicu vd. (2020), internet ve mobil bankacılık hizmetlerine yönelik tutumun olumlu bir şekilde değiştiği ve pandemi sonrasında bile internet ve mobil bankacılık hizmetlerini kullanma eğiliminin yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

1.6. İnternette Alışveriş Siteleri

Watanabe ve Omori (2020), Japonya'da Covid-19 krizi sırasında çevrimiçi tüketim değişimleri üzerine bir araştırma gerçekleştirmişlerdir. İnsanların tüketim alışkanlıklarının bu süreçte önemli ölçüde değiştiğini ve yüz yüze teması içeren hizmetlere olan talep azalırken, çevrimiçi mal ve hizmet tüketiminin arttığı görülmüştür. Pandemi öncesi çevrimiçi tüketim en çok yükselten grup olduğu ifade edilmiştir. Diğer taraftan daha önce hiç çevrimiçi alışveriş yapmayan bazı tüketicilerin, Covid-19 nedeniyle tüketim aktiviteleri için interneti kullanmaya başladığı görülmüştür. Ayrıca çevrimiçi tüketim geçişin gençlerde yaşlılara göre daha yüksek olduğu görülmüştür.

1.7. İnternette Yemek Siparişi

Covid-19 salgını, karantinalar ve izolasyonlar restoranlarda yemek yeme hizmetlerinin zorunlu olarak askıya alınmasına neden olmaktadır. Hizmet işletmeleri satışlarında milyarlarca dolar kaybedilmiş ve hızla yükselen işsizlikle karşı karşıya kalınmıştır. Bu süreçte, restoranlar çevrimiçi siparişe odaklanarak bazı finansal baskıları azaltma yoluna gitmişlerdir (Brewer ve Sebbly 2021).

1.8. İnternette Market Alışverişi

Chang ve Meyerhoefer (2020), Tayvan'da Covid-19 ve çevrimiçi gıda alışveriş hizmetlerine yönelik bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Covid-19 vakasının çevrimiçi satışları % 5,7 ve müşteri

sayısını % 4,9 artırdığı görülmüştür. Tahıllar, taze meyve ve sebzeler ve dondurulmuş gıdalara olan talebin arttığı ve e-ticaret platformunda satılan ürün çeşitliliğinin salgın süresince fazlaştığı tespit edilmiştir.

2. Yöntem ve Metodoloji

Covid-19 pandemisinin tüketici dijital hizmet kullanımlarındaki değişimlere etkisini inceleyen bu çalışmanın verilerini elde etmek için çevrimiçi anket formu oluşturulmuştur. Anket formunun linki 15 Şubat - 15 Mart 2021 tarihleri arasında araştırmacılar tarafından sosyal medya uygulamaları aracılığıyla katılımcılara ulaştırılmıştır. Veri toplama süreci 389 katılımcı tarafından anketler eksiksiz doldurulduktan sonra tamamlanmıştır. Anket formu katılımcıların dijital hizmet kullanımlarına yönelik 24 soru ve demografik özellikleri tanımlayan 6 soru olmak üzere iki kısımdan 30 sorudan oluşmaktadır. Dijital hizmet kullanımlarındaki değişimleri belirlemek için katılımcılara 8 farklı dijital hizmet sektörünü Covid-19 öncesi kullanıp kullanmadıklarını, Covid-19 sürecindeki değişimi (azaldı-değişmedi-arttı) ve Covid-19 süreci bitmesi durumunda kullanıp kullanmayacaklarına göre 30 soru sorulmuştur. Veriler SPSS 25 programı aracılığıyla frekans ve crosstab (çapraz tablo) analizlere tabi tutulmuştur.

3. Verilerin Analizi ve Bulgular

Çalışmaya katılanların %54,5 kadın ve %45,5 erkektir. Medeni durumlar incelendiğinde katılımcıların %44,2'si bekârken %55,8'i evlidir. Anket formu hazırlandığında eğitim durumları kategorisinde ilköğretim, lise, üniversite ve lisansüstü yer almaktaydı. Katılımcılardan ilköğretim mezunu 6 kişi olması herhangi bir değerlendirmeye yapmaya imkân tanımayacağından çalışmaya katılmamışlardır. Buna göre eğitim durumları 3 kategoride değerlendirilmiştir. Katılımcıların %35'i lise, %40,9'u üniversite ve %24,2'si ise lisansüstü mezundur. Yaş kategorisi incelendiğinde yoğunluğun %36,5 ile 26-35 ve %30,3 ile 26-45 aralıklarında iki grupta olduğu görülmektedir. Katılımcıların meslekleri değerlendirildiğinde en fazla % 45,5 ile kamu personeli olduğu belirlenmiştir. Gelir durumları incelendiğinde dağılımın hemen hemen eşit olduğu ve en fazla katılımın ise % 27,2 ile 0-3000 aralığı olduğu görülmüştür.

Bu çalışmada katılımcılara Covid-19 salgını öncesi, salgın süreci ve salgının sona ermesi durumunda dijital hizmet kullanımları ve değişimleri sorulmuştur. Katılımcıların demografik özelliklere göre dijital hizmetleri kullanım ve değişimleri sırasıyla aşağıdaki tablolarda belirtilmiştir.

Katılımcıların cinsiyetlerine göre dijital hizmet kullanımları hakkındaki bilgiler tablo 1'de gösterilmektedir. Buna göre, katılımcıları *cinsiyetlerine* göre belirlenin dijital hizmet kullanım oranlarının Covid-19 sürecinde %19,8 ile %55 arasında arttığı görülmüştür. En yüksek artışın %55 ile kadınlarda *internet alışveriş siteleri (trendyol, hepsiburada, n11 vb.)*, en düşük artışın ise %19,8 kadınlarda *dijital oyunların (mobil, bilgisayar vb.)* kullanımı olduğu tespit edilmiştir.

Cinsiyete göre Covid-19 öncesinde dijital hizmetleri kullananların salgının sora ermesi durumunda bu hizmetlerden faydalanma oranları aşağıdaki gibidir;

- *Dijital tv platformları (netflix, blutv, tivibu vb.)* kullanım oranı kadınlarda Covid-19 öncesi %50,9 iken salgının sona ermesi durumunda %61,3'e çıkması, erkeklerde ise %59,3 olan kullanım oranının %68,4'e çıkması beklenmektedir.
- *İnternette yemek siparişi* kullanım oranı kadınlarda Covid-19 öncesi %46,7 iken salgının sona ermesi durumunda %50'ye çıkması, erkeklerde ise %51,4 olan kullanım oranının %53,1'e çıkması beklenmektedir.
- *İnternette market alışverişi* kullanım oranı kadınlarda Covid-19 öncesi %21,2 iken salgının sona ermesi durumunda %34,4'e çıkması, erkeklerde ise %28,8 olan kullanım oranının %40,7'ye çıkması beklenmektedir.

Tablo 1: Cinsiyete Göre Dijital Hizmet Kullanımı

		Cinsiyet		
		Kullanım/Değişim (%)	Kadın	Erkek
Sosyal Medya (facebook, Twitter, İnstagram, youtube vb.)	Covid-19 Öncesi	Evet	92,5	92,7
		Hayır	7,5	7,3
	Covid-19 Süreci	Azaldı	1,9	1,7
		Değişmedi	50,5	54,2

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

		Arttı	47,6	44,1
	Covid-19 Sonrası	Evet	92	91,5
		Hayır	8	8,5
Mobil mesajlaşma uygulamaları (WhatsApp, Bip, Telegram vb.)	Covid-19 Öncesi	Evet	99,1	98,7
		Hayır	0,9	1,3
	Covid-19 Süreci	Azaldı	1,4	1,5
		Değişmedi	51,9	52,7
		Arttı	46,7	45,8
	Covid-19 Sonrası	Evet	96,7	96,6
		Hayır	3,3	3,4
Dijital Tv Platformları (Netflix, Blutv, Tivibu vb.)	Covid-19 Öncesi	Evet	50,9	59,3
		Hayır	49,1	40,7
	Covid-19 Süreci	Azaldı	1,9	1,5
		Değişmedi	59	61
		Arttı	39,2	37,9
	Covid-19 Sonrası	Evet	61,3	68,4
		Hayır	38,7	31,6
Dijital Oyunlar (Mobil, Bilgisayar vb.)	Covid-19 Öncesi	Evet	34	52
		Hayır	66	48
	Covid-19 Süreci	Azaldı	2,8	3,4
		Değişmedi	77,4	74,6
		Arttı	19,8	22
	Covid-19 Sonrası	Evet	39,2	51,4
		Hayır	60,8	48,6
İnternet Bankacılığı	Covid-19 Öncesi	Evet	86,8	96
		Hayır	13,2	4
	Covid-19 Süreci	Azaldı	0	1,1
		Değişmedi	70,3	67,2
		Arttı	29,7	31,6
	Covid-19 Sonrası	Evet	88,2	96,6
		Hayır	11,8	3,4
İnternette Alışveriş Siteleri (Trendyol, Hepsiburada, n11 vb.)	Covid-19 Öncesi	Evet	89,2	87,6
		Hayır	10,8	12,4
	Covid-19 Süreci	Azaldı	2,1	3,4
		Değişmedi	42,9	47,5
		Arttı	55	49,2
	Covid-19 Sonrası	Evet	88,7	87,6
		Hayır	11,3	12,4
İnternette Yemek Siparişi	Covid-19 Öncesi	Evet	46,7	51,4
		Hayır	53,3	48,6
	Covid-19 Süreci	Azaldı	12,3	5,6
		Değişmedi	63,2	62,1
		Arttı	24,5	32,2
	Covid-19 Sonrası	Evet	50	53,1
		Hayır	50	46,9
İnternette Market Alışverişi	Covid-19 Öncesi	Evet	21,2	28,8
		Hayır	78,8	71,2
	Covid-19 Süreci	Azaldı	1,9	2,3
		Değişmedi	65,6	67,2
		Arttı	32,5	30,5
	Covid-19 Sonrası	Evet	34,4	40,7
		Hayır	65,6	59,3

Katılımcıların medeni durumlarına göre dijital hizmet kullanımları hakkındaki bilgiler tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2: Medeni Duruma Göre Dijital Hizmet Kullanımı

		Kullanım/Değişim (%)	Medeni Durum	
			Bekâr	Evli
Sosyal Medya (facebook, Twitter, Instagram, youtube vb.)	Covid-19 Öncesi	Evet	94,8	90,8
		Hayır	5,2	9,2
	Covid-19 Süreci	Azaldı	1,7	1,8
		Değişmedi	40,7	61,3
		Arttı		
	Covid-19 Sonrası	Evet		

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

		Arttı	57,6	36,9
	Covid-19 Sonrası	Evet	94,2	89,9
		Hayır	5,8	10,1
Mobil mesajlaşma uygulamaları (WhatsApp, Bip, Telegram vb.)	Covid-19 Öncesi	Evet	98,3	99,1
		Hayır	1,7	0,9
	Covid-19 Süreci	Azaldı	2,3	1
		Değişmedi	42,4	60,8
		Arttı	55,2	38,2
	Covid-19 Sonrası	Evet	97,1	96,3
		Hayır	2,9	3,7
Dijital Tv Platformları (Netflix, Blutv, Tivibu vb.)	Covid-19 Öncesi	Evet	55,8	53,9
		Hayır	44,2	46,1
	Covid-19 Süreci	Azaldı	2,9	0,4
		Değişmedi	50,6	67,3
		Arttı	46,5	32,3
	Covid-19 Sonrası	Evet	67,4	62,2
		Hayır	32,6	37,8
Dijital Oyunlar (Mobil, Bilgisayar vb.)	Covid-19 Öncesi	Evet	46,5	38,7
		Hayır	53,5	61,3
	Covid-19 Süreci	Azaldı	5,8	0,9
		Değişmedi	65,1	84,8
		Arttı	29,1	14,3
	Covid-19 Sonrası	Evet	48,3	41,9
		Hayır	51,7	58,1
İnternet Bankacılığı	Covid-19 Öncesi	Evet	91,9	90,3
		Hayır	8,1	9,7
	Covid-19 Süreci	Azaldı	0,6	0,5
		Değişmedi	61,6	74,7
		Arttı	37,8	24,9
	Covid-19 Sonrası	Evet	93,6	90,8
		Hayır	6,4	9,2
İnternette Alışveriş Siteleri (Trendyol, Hepsiburada, n11 vb.)	Covid-19 Öncesi	Evet	90,7	86,6
		Hayır	9,3	13,4
	Covid-19 Süreci	Azaldı	3,5	2,3
		Değişmedi	45,9	44,2
		Arttı	50,6	53,5
	Covid-19 Sonrası	Evet	90,7	86,2
		Hayır	9,3	13,8
İnternette Yemek Siparişi	Covid-19 Öncesi	Evet	57	42,4
		Hayır	43	57,6
	Covid-19 Süreci	Azaldı	8,7	9,7
		Değişmedi	60,5	64,5
		Arttı	30,8	25,8
	Covid-19 Sonrası	Evet	60,5	44,2
		Hayır	39,5	55,8
İnternette Market Alışverişi	Covid-19 Öncesi	Evet	24,4	24,9
		Hayır	75,6	75,1
	Covid-19 Süreci	Azaldı	2,3	1,8
		Değişmedi	69,8	63,6
		Arttı	27,9	34,6
	Covid-19 Sonrası	Evet	39,5	35,5
		Hayır	60,5	64,5

Tablo 2'deki verilerde, katılımcıların *medeni durumlara* göre belirlenen dijital hizmet kullanım oranları Covid-19 sürecinde %14,3 ile %57,6 arasında arttığı görülmüştür. En yüksek artışın %57,6 ile bekârların *sosyal medya (facebook, twitter, instagram, youtube vb.)*, en düşük artışın ise %14,3 evlilerde *dijital oyunların (mobil, bilgisayar vb.)* kullanımını olduğu tespit edilmiştir.

Medeni duruma göre Covid-19 öncesinde dijital hizmetleri kullananların salgının sora ermesi durumunda bu hizmetlerden faydalanma oranları aşağıdaki gibidir;

- *Dijital tv platformları (netflix, blutv, tivibu vb.)* kullanım oranı bekârlarda Covid-19 öncesi %55,8 iken salgının sona ermesi durumunda bu oranın %67,4'e çıkması, evlilerde ise %53,9 olan kullanım oranının %62,2'ye çıkması beklenmektedir.

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

- *İnternette market alışverişi* kullanım oranı bekârlarda Covid-19 öncesi %24,4 iken salgının sona ermesi durumunda bu oranın %27,9'a çıkması, evlilerde ise %24,9 olan kullanım oranının %34,6'ya çıkması beklenmektedir.

Katılımcıların medeni eğitim durumlarına göre dijital hizmet kullanımları hakkındaki bilgiler tablo 3'deki gibidir.

Tablo 3: Eğitim Duruma Göre Dijital Hizmet Kullanımı

		Kullanım/Değişim (%)	Eğitim Durum		
			Lise	Üniversite	Lisansüstü
Sosyal Medya (facebook, Twitter, İnstagram, youtube vb.)	Covid-19 Öncesi	Evet	92,6	95	88,5
		Hayır	7,4	5	11,7
	Covid-19 Süreci	Azaldı	2,2	1,3	2,2
		Değişmedi	52,9	48,4	57,4
	Covid-19 Sonrası	Arttı	44,9	50,3	40,4
		Evet	91,2	95,6	86,2
Mobil mesajlaşma uygulamaları (WhatsApp, Bip, Telegram vb.)	Covid-19 Öncesi	Evet	100	98,1	97,9
		Hayır	0	1,9	2,1
	Covid-19 Süreci	Azaldı	0,7	2,5	1,1
		Değişmedi	53,7	52,2	52,1
	Covid-19 Sonrası	Arttı	45,6	45,3	46,8
		Evet	96,3	96,2	97,9
Dijital Tv Platformları (Netflix, Blutu, Tivibu vb.)	Covid-19 Öncesi	Evet	53,7	52,2	60,6
		Hayır	46,3	47,8	39,4
	Covid-19 Süreci	Azaldı	2,9	1,3	0
		Değişmedi	57,4	57,9	67
	Covid-19 Sonrası	Arttı	39,7	40,9	33
		Evet	60,5	66,7	67
Dijital Oyunlar (Mobil, Bilgisayar vb.)	Covid-19 Öncesi	Evet	39,7	46,5	38,3
		Hayır	60,3	53,5	61,7
	Covid-19 Süreci	Azaldı	3,7	4,4	0
		Değişmedi	78,7	72,3	78,7
	Covid-19 Sonrası	Arttı	17,6	23,3	21,3
		Evet	40,4	50,3	41,5
İnternet Bankacılığı	Covid-19 Öncesi	Evet	88,2	90,6	95,7
		Hayır	11,8	9,4	4,3
	Covid-19 Süreci	Azaldı	0	0,6	1,1
		Değişmedi	68,4	68,6	70,2
	Covid-19 Sonrası	Arttı	31,6	30,8	28,7
		Evet	89,7	91,2	96,8
İnternette Alışveriş Siteleri (Trendyol, Hepsiburada, n11 vb.)	Covid-19 Öncesi	Evet	83,8	89,9	92,6
		Hayır	16,2	10,1	7,4
	Covid-19 Süreci	Azaldı	3,7	2,5	2,1
		Değişmedi	50	42,1	42,6
	Covid-19 Sonrası	Arttı	46,3	55,3	55,3
		Evet	83,1	90,6	91,5
İnternette Yemek Siparişi	Covid-19 Öncesi	Evet	41,2	52,8	53,2
		Hayır	58,8	47,2	46,8
	Covid-19 Süreci	Azaldı	7,4	9,4	11,7
		Değişmedi	59,6	63,5	66
	Covid-19 Sonrası	Arttı	33,1	27	22,3
		Evet	45,6	55,3	53,2
İnternette Market Alışverişi	Covid-19 Öncesi	Evet	20,6	25,8	28,7
		Hayır	79,4	74,2	71,3
	Covid-19 Süreci	Azaldı	0,7	3,1	2,1
		Değişmedi	63,2	72,3	60,6
	Covid-19 Sonrası	Arttı	36,1	24,5	37,2

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

Covid-19	Evet	30,9	39,6	42,6
Sonrası	Hayır	69,1	60,4	57,4

Tablo 3'deki verilerde, katılımcıları *eğitim durumlarına* göre belirlenen dijital hizmet kullanım oranlarının Covid-19 sürecinde %17,6 ile %55,3 arasında arttığı görülmüştür. En yüksek artışın %55,3 ile üniversite ve lisansüstü mezunlarda *internette alışveriş siteleri (trendyol, hepsiburada, n11 vb.)*, en düşük artışın ise %17,6 lise mezunlarında *dijital oyunların (mobil, bilgisayar vb.)* kullanımını olduğu tespit edilmiştir.

Eğitim duruma göre Covid-19 öncesinde dijital hizmetleri kullananların salgının sora ermesi durumunda bu hizmetlerden faydalanma oranları aşağıdaki gibidir;

- *Dijital tv platformları (netflix, blutv, tivibu vb.)* kullanım oranı lise mezunlarında Covid-19 öncesi %53,7 iken salgının sona ermesi durumunda bu oranın %60,5'e çıkması, üniversite mezunlarında %52,2'den %66,7'ye ve lisansüstü mezunlarında ise %60,6'dan %67'ye çıkması beklenmektedir.
- *İnternette market alışverişi* kullanım oranı lise mezunlarında Covid-19 öncesi %20,6 iken salgının sona ermesi durumunda bu oranın %30,9'a çıkması, üniversite mezunlarında %25,8'den %39,6'ya çıkması ve lisansüstü mezunlarında %28,7'den %42,6'ya çıkması beklenmektedir.

Katılımcıların medeni yaşlarına göre dijital hizmet kullanımları hakkındaki bilgiler tablo 4'deki gibidir.

Tablo 4: Yaşa Göre Dijital Hizmet Kullanımı

		Yaş				
		Kullanım/Değişim (%)	18-25	26-35	36-45	46 +
Sosyal Medya (facebook, Twitter, İstagram, youtube vb.)	Covid-19	Evet	96,7	92,3	92,4	83,8
	Öncesi	Hayır	3,3	7,7	7,6	16,2
	Covid-19	Azaldı	1,1	2,8	1,7	0
	Süreci	Değişmedi	34,8	53,5	56,8	75,7
		Arttı	64,1	43,7	41,5	24,3
	Covid-19	Evet	97,8	91,5	89	86,5
	Sonrası	Hayır	2,2	8,5	11	13,5
Mobil mesajlaşma uygulamaları (WhatsApp, Bip, Telegram vb.)	Covid-19	Evet	98,9	97,9	99,2	100
	Öncesi	Hayır	1,1	2,1	0,8	0
	Covid-19	Azaldı	2,2	1,4	1,7	0
	Süreci	Değişmedi	42,4	50	57,6	73
		Arttı	55,4	48,6	40,7	27
	Covid-19	Evet	96,7	97,2	96,6	94,6
	Sonrası	Hayır	3,3	2,8	3,4	5,4
Dijital Tv Platformları (Netflix, Blutv, Tivibu vb.)	Covid-19	Evet	55,4	60,6	53,4	35,1
	Öncesi	Hayır	44,6	39,4	46,6	64,9
	Covid-19	Azaldı	3,3	1,4	0,8	0
	Süreci	Değişmedi	53,3	52,1	66,9	83,8
		Arttı	43,5	46,5	32,2	16,2
	Covid-19	Evet	64,1	77,5	58,5	35,1
	Sonrası	Hayır	35,9	22,5	41,5	64,9
Dijital Oyunlar (Mobil, Bilgisayar vb.)	Covid-19	Evet	47,8	43	43,2	21,6
	Öncesi	Hayır	52,2	57	13,1	78,4
	Covid-19	Azaldı	5,4	3,5	1,7	0
	Süreci	Değişmedi	59,8	74,6	83,9	97,3
		Arttı	34,8	21,8	14,4	2,7
	Covid-19	Evet	52,2	49,3	39	27
	Sonrası	Hayır	47,8	50,7	61	73
İnternet Bankacılığı	Covid-19	Evet	90,2	93,7	89,8	86,5
	Öncesi	Hayır	9,8	6,3	10,2	13,5
	Covid-19	Azaldı	1,1	0	0,8	0
	Süreci	Değişmedi	54,3	64,8	80,5	83,8
		Arttı	44,6	35,2	18,6	16,2
	Covid-19	Evet	92,4	94,4	91,5	83,8
	Sonrası	Hayır	7,6	5,6	8,5	16,2
İnternette	Covid-19	Evet	89,1	95,8	83,1	75,7

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

Alışveriş Siteleri (Trendyol, Hepsiburada, n11 vb.)	Öncesi	Hayır	10,9	4,2	16,9	24,3
	Covid-19	Azaldı	2,2	2,8	2,5	5,4
	Süreci	Değişmedi	48,9	38	45,8	59,5
		Arttı	48,9	59,2	51,7	35,1
	Covid-19	Evet	89,1	93	86,4	73
	Sonrası	Hayır	10,9	7	13,6	27
İnternette Yemek Siparişi	Covid-19	Evet	54,3	60,6	38,1	24,3
	Öncesi	Hayır	45,7	39,4	61,9	75,7
	Covid-19	Azaldı	5,4	13,4	8,5	5,4
	Süreci	Değişmedi	58,7	57,7	68,6	73
		Arttı	35,9	28,9	22,9	21,6
	Covid-19	Evet	60,9	59,9	40,7	29,7
İnternette Market Alışverişi	Sonrası	Hayır	39,1	40,1	59,3	70,3
	Covid-19	Evet	20,7	35,9	20,3	5,4
	Öncesi	Hayır	79,3	64,1	79,7	94,6
	Covid-19	Azaldı	2,2	2,8	1,7	0
	Süreci	Değişmedi	70,7	62	66,9	70,3
		Arttı	27,2	35,2	31,4	29,7
Covid-19	Evet	38	45,1	34,7	13,5	
Sonrası	Hayır	62	54,9	65,3	86,5	

Tablo 4'deki verilerde, katılımcıların yaşlarına göre belirlenen dijital hizmet kullanım oranları Covid-19 sürecinde %2,7 ile %64,1 arasında arttığı görülmüştür. En yüksek artışın %64,1 ile 18-25 yaş aralığının sosyal medya (facebook, twitter, instagram, youtube vb.), en düşük artışın ise %2,7 ile 46 ve üzeri yaş grubunun dijital oyunların (mobil, bilgisayar vb.) kullanımı olduğu tespit edilmiştir.

Yaş'a göre Covid-19 öncesinde dijital hizmetleri kullananların salgının sora ermesi durumunda bu hizmetlerden faydalanma oranları aşağıdaki gibidir;

- *Dijital tv platformları (netflix, blutv, tivibu vb.)* kullanım oranı 18-25 yaş aralığında Covid-19 öncesi %55,4 iken salgının sona ermesi durumunda bu oranın %64,1'e çıkması, 26-35 yaş aralığında %60,6'dan %77,5'e, 36-45 yaş aralığında %53,4'ten %58,5'e çıkması beklenmektedir. 46 ve üzeri yaş grubunda ise bu oran değişmemektedir.
- *İnternette market alışverişi* kullanım oranı 18-25 yaş aralığında Covid-19 öncesi %20,7 iken salgının sona ermesi durumunda bu oranın %38'e çıkması, 26-35 yaş aralığında %35,9'dan %45,1'e, 36-45 yaş aralığında %20,3'ten %34,7'ye, 46 ve üzeri yaş grubunda ise %5,4'ten %13,5'e çıkması beklenmektedir.

Katılımcıların mesleklerine göre dijital hizmet kullanımları hakkındaki bilgiler tablo 5'deki gibidir.

Tablo 5: Mesleğe Göre Dijital Hizmet Kullanımı

		Kullanım/Değişim (%)	Meslek				Çalışmıyor
			Kamu	Özel	Serbest	Öğrenci	
Sosyal Medya (facebook, Twitter, Instagram, youtube vb.)	Covid-19 Öncesi	Evet	88,7	94	98,1	94,3	96,5
		Hayır	11,3	6	1,9	8,5	14,1
	Covid-19 Süreci	Azaldı	1,7	1,5	0	5,7	1,8
		Değişmedi	54,2	65,7	45,3	37,1	45,6
		Arttı	44,1	32,8	54,7	57,1	52,6
	Covid-19	Evet	88,1	92,5	98,1	94,3	94,7
Mobil mesajlaşma uygulamaları (WhatsApp, Bip, Telegram vb.)	Sonrası	Hayır	11,9	7,5	1,9	5,7	5,3
	Covid-19 Öncesi	Evet	98,9	98,5	98,1	97,1	100
		Hayır	1,1	1,5	1,9	2,9	0
	Covid-19 Süreci	Azaldı	1,1	1,5	0	5,7	1,8
		Değişmedi	52,5	61,2	45,3	54,3	49,1
		Arttı	46,3	37,3	54,7	40	49,1
Dijital Tv Platformları (Netflix, Blutv, Tivibu vb.)	Covid-19	Evet	97,7	95,5	98,1	94,3	94,7
	Sonrası	Hayır	2,3	4,5	1,9	5,7	5,3
	Covid-19 Öncesi	Evet	53,7	64,2	52,8	71,4	38,6
		Hayır	46,3	35,8	47,2	28,6	61,4
	Covid-19 Süreci	Azaldı	1,1	1,5	1,9	0	3,5
		Değişmedi	60,5	64,2	56,6	48,6	63,2
	Arttı	38,4	34,3	41,5	51,4	33,3	

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

	Covid-19 Sonrası	Evet	62,7	73,1	60,4	77,1	56,1
		Hayır	37,3	26,9	39,6	22,9	43,9
Dijital Oyunlar (Mobil, Bilgisayar vb.)	Covid-19 Öncesi	Evet	40,1	53,7	37,7	45,7	36,8
		Hayır	59,9	46,3	62,3	54,3	63,2
	Covid-19 Süreci	Azaldı	1,7	3	1,9	8,6	5,3
		Değişmedi	80,8	82,1	67,9	57,1	73,7
		Arttı	17,5	14,9	30,2	34,3	21,1
	Covid-19 Sonrası	Evet	42,4	52,2	45,3	48,6	40,4
	Hayır	57,6	47,8	54,7	51,4	59,6	
İnternet Bankacılığı	Covid-19 Öncesi	Evet	93,8	92,5	84,9	91,4	86
		Hayır	6,2	7,5	15,1	8,6	14
	Covid-19 Süreci	Azaldı	0,6	0	0	2,9	0,5
		Değişmedi	75,7	73,1	54,7	57,1	9,3
		Arttı	23,7	26,9	45,3	40	36,8
	Covid-19 Sonrası	Evet	94,9	91	88,7	94,3	86
	Hayır	5,1	9	11,3	5,7	14	
İnternette Alışveriş Siteleri (Trendyol, Hepsiburada, n11 vb.)	Covid-19 Öncesi	Evet	91,5	88,1	77,4	91,4	87,7
		Hayır	8,5	11,9	22,6	8,6	12,3
	Covid-19 Süreci	Azaldı	1,7	4,5	1,9	5,7	3,5
		Değişmedi	41,2	58,2	50,9	38,1	40,4
		Arttı	57,1	37,3	47,2	56,1	56,1
	Covid-19 Sonrası	Evet	93,8	85,1	75,5	91,4	84,2
	Hayır	6,2	14,9	24,5	8,6	15,8	
İnternette Yemek Siparişi	Covid-19 Öncesi	Evet	49,7	53,7	39,6	62,9	40,4
		Hayır	50,3	46,3	60,4	37,1	59,6
	Covid-19 Süreci	Azaldı	10,7	6	3,8	5,7	15,8
		Değişmedi	62,7	68,7	60,4	60	59,6
		Arttı	26,6	25,4	35,8	34,3	24,6
	Covid-19 Sonrası	Evet	50,8	58,2	50,9	54,3	43,9
	Hayır	49,2	41,8	49,1	45,7	56,1	
İnternette Market Alışverişi	Covid-19 Öncesi	Evet	27,1	28,4	22,6	20	17,5
		Hayır	72,9	71,6	77,4	80	82,5
	Covid-19 Süreci	Azaldı	1,1	3	0	5,7	3,5
		Değişmedi	64,4	70,1	62,3	80	63,2
		Arttı	34,5	26,9	37,7	14,3	33,3
	Covid-19 Sonrası	Evet	39,5	40,3	37,7	34,3	28,1
	Hayır	60,5	59,7	62,3	65,7	71,9	

Tablo 5'deki verilerde, katılımcıların *mesleklerine* göre belirlenen dijital hizmet kullanım oranları Covid-19 sürecinde %14,3 ile %57,1 arasında arttığı görülmüştür. En yüksek artışın %57,1 ile öğrencilerde *sosyal medya (facebook, twitter, instagram, youtube vb.)* ve kamu personelinde *internette alışveriş siteleri (trendyol, hepsiburada, n11 vb.)*, en düşük artışın ise %14,3 ile öğrencilerde *internette market alışverişi* olduğu tespit edilmiştir.

Mesleklere göre Covid-19 öncesinde dijital hizmetleri kullananların salgının sora ermesi durumunda bu hizmetlerden faydalanma oranları aşağıdaki gibidir;

- *Dijital tv platformları (netflix, blutv, tivibu vb.)* kullanım oranı kamu personelinde Covid-19 öncesi %53,7 iken salgının sona ermesi durumunda bu oranın %62,7'ye, özel sektör çalışanlarında %64,2'den %73,1'e, öğrencilerde %71,4'ten %77,1'e ve çalışmayanlarda ise %38,6'dan %56,1'e çıkması beklenmektedir.
- *İnternette market alışverişi* kullanım oranı kamu personelinde Covid-19 öncesi %27,1 iken salgının sona ermesi durumunda bu oranın %39,5'e, özel sektörde %28,4'ten %40,3'e, serbest meslekte %22,6'dan %37,7'ye, öğrencilerde %20'den %34,3'e ve çalışmayanlarda ise %17,5'den %28,1'e çıkması beklenmektedir.

Katılımcıların gelirlerine göre dijital hizmet kullanımları hakkındaki bilgiler tablo 6'daki gibidir.

Tablo 6: Gelire Göre Dijital Hizmet Kullanımı

Kullanım/Değişim (%)	Gelir				
	0-3000	3001-4500	4501-6000	6001-7500	7501 +

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

Sosyal Medya (facebook, Twitter, Instagram, youtube vb.)	Covid-19	Evet	97,2	95,1	94,7	87,9	86,4
	Öncesi	Hayır	2,8	4,9	5,3	12,1	13,6
	Covid-19	Azaldı	2,8	3,3	1,3	1,5	0
	Süreci	Değişmedi	40,6	50,8	54,7	54,5	64,2
	Arttı		56,6	45,9	44	43,9	35,8
	Covid-19	Evet	95,3	95,1	96	84,8	86,4
Mobil mesajlaşma uygulamaları (WhatsApp, Bip, Telegram vb.)	Sonrası	Hayır	4,7	4,9	4	15,2	13,6
	Covid-19	Evet	98,1	100	98,7	98,5	98,8
	Öncesi	Hayır	1,9	0	1,3	1,5	1,2
	Covid-19	Azaldı	1,9	0	1,3	1,5	2,5
	Süreci	Değişmedi	47,2	52,5	54,7	56,1	55,5
	Arttı		50,9	47,5	44	42,4	42
	Covid-19	Evet	96,2	100	96	97	95,1
	Sonrası	Hayır	3,8	0	4	3	4,9
Dijital Tv Platformları (Netflix, Blutv, Tivibu vb.)	Covid-19	Evet	52,8	57,4	53,3	51,5	59,3
	Öncesi	Hayır	47,2	42,6	46,7	48,5	40,7
	Covid-19	Azaldı	2,8	1,6	1,3	1,5	0
	Süreci	Değişmedi	54,7	60,7	58,7	62,1	65,4
	Arttı		42,5	37,7	40	36,4	34,6
	Covid-19	Evet	67,9	63,9	60	62,1	66,7
	Sonrası	Hayır	32,1	36,1	40	37,9	33,3
	Covid-19	Evet	42,5	47,5	45,3	42,4	34,6
Dijital Oyunlar (Mobil, Bilgisayar vb.)	Öncesi	Hayır	57,5	52,5	54,7	57,6	65,4
	Covid-19	Azaldı	5,7	1,6	4	3	0
	Süreci	Değişmedi	67	73,8	76	80,3	86,4
	Arttı		27,4	24,6	20	16,7	13,6
	Covid-19	Evet	49,1	47,5	42,7	45,5	38,3
	Sonrası	Hayır	50,9	52,5	57,3	54,5	61,7
İnternet Bankacılığı	Covid-19	Evet	89,6	86,9	92	95,5	91,4
	Öncesi	Hayır	10,4	13,1	8	4,5	8,6
	Covid-19	Azaldı	0,9	0	0	0	1,2
	Süreci	Değişmedi	56,6	68,9	69,3	74,2	80,2
	Arttı		42,5	31,1	30,7	25,8	18,5
	Covid-19	Evet	90,6	90,2	92	95,5	92,6
	Sonrası	Hayır	9,4	9,8	8	4,5	7,4
	Covid-19	Evet	84,9	98,4	85,3	83,3	92,6
İnternetten Alışveriş Siteleri (Trendyol, Hepsiburada, n11 vb.)	Öncesi	Hayır	23,1	15,4	16,5	14,1	19,3
	Covid-19	Azaldı	4,7	4,9	1,3	0	2,5
	Süreci	Değişmedi	47,2	50,8	45,3	42,4	39,5
	Arttı		48,1	44,3	53,3	57,6	58
	Covid-19	Evet	83	96,7	85,3	89,4	90,1
	Sonrası	Hayır	17	3,3	14,7	10,6	9,9
İnternetten Yemek Siparişi	Covid-19	Evet	50	49,2	41,3	54,5	49,5
	Öncesi	Hayır	50	50,8	58,7	45,5	50,6
	Covid-19	Azaldı	10,4	4,9	6,7	15,2	8,6
	Süreci	Değişmedi	65,1	59	65,3	59,1	63
	Arttı		24,5	36,1	28	25,8	28,4
	Covid-19	Evet	50	57,4	42,7	57,6	51,9
	Sonrası	Hayır	50	42,6	57,3	42,4	48,1
	Covid-19	Evet	22,6	24,6	29,3	24,2	23,5
İnternetten Market Alışverişi	Öncesi	Hayır	77,4	75,4	70,7	75,8	76,5
	Covid-19	Azaldı	3,8	0	2,7	0	2,5
	Süreci	Değişmedi	69,8	67,2	68	60,6	64,2
	Arttı		26,4	32,8	29,3	39,4	33,3
	Covid-19	Evet	36,8	39,3	32	36,4	42
	Sonrası	Hayır	63,2	60,7	68	63,6	58

Tablo 6'daki verilerde, katılımcıların *gelirlerine* göre belirlenen dijital hizmet kullanım oranları Covid-19 sürecinde %13,6 ile %58 arasında arttığı görülmüştür. En yüksek artışın %58 ile 7501 TL ve üstü gelir seviyesinde *internetten alışveriş siteleri (trendyol, hepsiburada, n11 vb.)* ve en düşük artışın ise %13,6 ile 7501 TL ve üstü gelir seviyesinde *dijital oyunlar (mobil, bilgisayar vb.)* kullanımı olduğu tespit edilmiştir.

Gelire göre Covid-19 öncesinde dijital hizmetleri kullananların salgının sora ermesi durumunda bu hizmetlerden faydalanma oranları aşağıdaki gibidir;

- *Dijital tv platformları (netflix, blutv, tivibu vb.)* kullanım oranı 3000 TL ve altı gelir seviyesinde Covid-19 öncesi %52,8 iken salgının sona ermesi durumunda bu oranın %67,9'a, 3001 TL – 4500 TL gelir seviyesinde %57,4'ten %63,9'a, 4501 TL – 6000 TL gelir seviyesinde %53,3'ten %60'a, 6001 TL – 7500 TL gelir seviyesinde %51,5'ten %62,1'e, 7501 TL ve üzeri gelir seviyesinde ise %59,3'ten %66,7'ye çıkması beklenmektedir.
- *İnternette market alışverişi* kullanım oranı 3000 TL ve altı gelir seviyesinde Covid-19 öncesi %22,6 iken salgının sona ermesi durumunda bu oranın %36,8'e, 3001 TL – 4500 TL gelir seviyesinde %24,6'dan %39,3'e, 4501 TL – 6000 TL gelir seviyesinde %29,3'ten %32'ye, 6001 TL – 7500 TL gelir seviyesinde %24,2'den %36,4'e, 7501 TL ve üzeri gelir seviyesinde ise %23,5'ten %42'ye çıkması beklenmektedir.

4. Sonuç

Covid-19 nedeni ile maruz kısıtlamalar ve yasaklarla beraber, tüketicilerin demografik özelliklerine göre dijital hizmet kullanımının salgın öncesi, salgın süreci ve salgının sona ermesi durumunda satın alma davranışlarındaki değişimler analiz edilmiştir.

Covid-19 salgın sürecinde dijital hizmetlerden internet alışveriş siteleri (trendyol, hepsiburada, n11 vb.) kullanımında en çok artışlar her iki cinsiyette, evlilerde, tüm eğitim seviyelerinde, 26 yaş ve üzeri katılımcılarda, kamu personeli, özel sektör ve çalışmayanlarda ve 4501TL ve üzeri tüm gelir seviyelerinde olmuştur. Bu gibi süreçlerde ilgili işletmelerin daha fazla çevrimiçi kampanya, iyi bir dağıtım ağı ve tutundurma çabalarında bulunmaları önerilmektedir.

Ayrıca elde edilen verilere göre salgının sona ermesi durumunda tüketicilerin alışveriş alışkanlıklarının değişeceği ön görülmektedir. İnternette market alışverişlerinde kadınlarda %13,2, erkeklerde %11,9, bekârlarda %15,1, evlilerde %10,6, lise mezunlarında %10,3, lisansüstü mezunlarında %13,9, 18-25 yaş aralığında %17,3, 36-45 yaş aralığında %14,4, 46 ve üzeri yaş aralığında %8,1, kamu personeline %12,4, özel sektörde %11,9, serbest meslekte %15,1, öğrenci %14,3, 3001 TL – 4500 TL gelir seviyesinde %14,7, 6001 TL – 7500 TL gelir seviyesinde %12,2 ve 7501 TL ve üzeri gelir seviyesinde %18,5 artışın olacağı görülmektedir. Bundan sonraki süreçte tüketicilerin market alışverişlerinde hibrite (mağaza ve çevrimiçi) yönelecekleri ve dolayısıyla sektördeki işletmelerin mağaza ortamına ek olarak internet hizmetlerine de yatırım yapmaları önerilmektedir.

Bu çalışmada ki sonuçlara göre, dijital teknolojinin benimsenmesi sonucu tüketici tercih ve alışkanlıklarının değiştireceğinden bahsedilebilir.

Kaynakça

- Alpago, H., & Alpago, D. O. (2020). Korona virüs ve sosyoekonomik sonuçlar. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (8), 99-114.
- Baicu, C. G., Gârdan, I. P., Gârdan, D. A., & Epuran, G. (2020). The impact of COVID-19 on consumer behavior in retail banking. Evidence from Romania. *Management & Marketing*, 15.
- Brewer, P., & Sebby, A. G. (2021). The effect of online restaurant menus on consumers' purchase intentions during the COVID-19 pandemic. *International Journal of Hospitality Management*, 94, 102777.
- Chan, A. K., Nickson, C. P., Rudolph, J. W., Lee, A., & Joynt, G. M. (2020). Social media for rapid knowledge dissemination: early experience from the COVID-19 pandemic.
- Deloitte (2020). Küresel Covid-19 Salgınının Türkiye'de Farklı Kategorilere Etkileri. Retrieved from, <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/tr/Documents/consulting/kuresel-covid-19-salgininin-turkiyede-farkli-kategorilere-etkileri.pdf> (Erişim Tarihi: 5 Nisan 2021)
- Gao, J., Zheng, P., Jia, Y., Chen, H., Mao, Y., Chen, S., ... & Dai, J. (2020). Mental health problems and social media exposure during COVID-19 outbreak. *Plos one*, 15(4), e0231924.
- Filik, A., & Yeşilay, R. B. COVID-19 ile İvmelenen Dijitalleşmenin PLM'e Etkileri. *Mühendis ve Makina*, 61(701), 320-337.

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESSON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

- Jakhar, D. Kaul, S. & Kaur (2020). WhatsApp messenger as a teledermatology tool during coronavirus disease (COVID-19): from bedside to phone-side. *Clinical and experimental dermatology*, 45(6), 739-740.
- Liu, J. C., & Tong, E. M. (2020). The relation between official WhatsApp-distributed COVID-19 news exposure and psychological symptoms: Cross-sectional survey study. *Journal of medical Internet research*, 22(9), e22142.
- Marston, H. R., & Kowert, R. (2020). What role can videogames play in the COVID-19 pandemic?. *Emerald Open Research*, 2.
- Naeem, M. ve Ozuem, W. (2021). COVID-19 salgını sırasında internet bankacılığına geçişte sosyal medyanın rolü: Nitel araştırmada birden çok yöntem ve kaynak kullanmak. *Perakendecilik ve Tüketici Hizmetleri Dergisi*, 60, 102483.
- Oe, H. (2020). Discussion of digital gaming's impact on players' well-being during the COVID-19 lockdown. arXiv preprint arXiv:2005.00594.
- Seyfi, M., & Şıvgın, Z. M. Sosyal Medya Pazarlama Aktiviteleri Algısı İle Covid-19 Korkusu Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *The Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 11(2), 606-616.
- Sheth, J. (2020). Impact of Covid-19 on consumer behavior: Will the old habits return or die?. *Journal of Business Research*, 117, 280-283.
- Unnews (2020). Pandemic has forever changed online shopping, *UN-backed survey reveals*. Retrieved from <https://news.un.org/en/story/2020/10/1074982> (Erişim Tarihi: 29 Mart 2021)
- Watanabe, T., & Omori, Y. (2020). Online consumption during the covid-19 crisis: Evidence from Japan. *Covid Economics*, 38(16), 218-252.

**EFFECTS OF SOCIAL MEDIA USAGE ON AGRICULTURAL SCIENCE
STUDENTS' ACADEMIC PERFORMANCE IN THE UNIVERSITY OF IBADAN,
NIGERIA**

Adeleke, Oluwaseun Aderonke

Adeyanju, Adedoyin Oluwatosin

Department of Agricultural Extension and Rural Development, University of Ibadan, Nigeria

ABSTRACT

The emergence and usefulness of social media has led to its high usage by younger generations for various purposes which can be positive or negative. Students at all levels of learning now have divided attention towards their studies as a result of their engagement with various social media platforms. Moreover, most of them stressed the importance of social media on their academic activities. This study investigated the effects of social media on Agricultural Science Students' Academic performance in the University of Ibadan, Nigeria. This study was conducted in the Faculty of Agriculture, University of Ibadan, Nigeria and the population of the study was Agricultural science students in Year four and five. A total of 135 respondents were sampled for this study. Data were collected through the use of questionnaire and analysed using descriptive statistics such as frequencies, percentages; while inferential statistics such as Chi-square and Pearson Product Moment Correlation (PPMC) were used to test the hypotheses.

The result of the study showed that the mean age of respondents was 22.5 ± 7.8 years and 97.0% were single. Also, all the respondents made use of social media suggesting a high level of usage. The result also revealed a high (54.8%) inclination to social media. Majority (74.8%) of the respondents indicated that the use of social media is beneficial to their academic performance. Furthermore, 64.4% responded that their current academic engagement is a reflection of their social media use. There was a significant relationship between age ($r=0.221$, $p=0.01$) and their academic performance. Also, there was a significant relationship between respondents' level of use ($r= 0.440$, $p= 0.000$) of social media and their academic performance.

The study concluded that the use of social media by the respondents has a good effect on their academic performance. There is a need for more sensitisation among students to focus more on platforms that will be of help to their academic engagement so as to ensure a better future.

Keywords: Academic performance, Age, Social media, Students

INTRODUCTION

The advancement in internet technology has caused changes in how people interact, communicate, learn and build knowledge. Internet permeates nearly every aspect of our existence from shopping and banking to communication and education among others. Interaction and communication became easier for individuals than ever before. The use of social media at this time cannot be separated from the needs of the community especially teenagers and students as it generates positive and negative behavioural changes (Kusumajati, Chairiyani and Martoredjo, 2020).

Social media is used to refer to new forms of media that involve interactive participation (Manning, 2014). Social media is also the use of electronic means to communicate and interact. Ansari and Khan (2020) opined that social media is popular because it allows people to connect in the online world to form groups, forum and community where ideas and

information can be exchanged without geographical barrier. Social media is technologies that facilitate social interactions, make collaboration possible and enable deliberations across stakeholders (Liz, Joseph and Tadhg, 2016).

Mensah (2016) opined that social media is a modern interactive communication channels through which people connect to one another, share ideas, experiences, pictures, messages and information of common interest. Lee and Louis (2016) also explain social media as the different forms of online communication used by people to create networks, communities and collectives to share information, ideas, messages and other contents. Examples are facebook, Whatsapp, twitter, youtube, insatgram, linkedin, etc.

The growing dimensions of the use of social media by students has increased to a level that requires that its role in education be better understood. It has been observed that students devote more attention and time to social media than they do for their studies especially as it has replaced the traditional methods of interacting, receiving and passing information like radio, television, newspapers etc. Students at all levels of learning now have divided attention to studies as a result of available opportunities to be harnessed from social media (Onyeka, Ibrahim and Dalhatu, 2013). However, this aggressive adoption of social media among the younger generations could be attributed to their up to date knowledge with the latest technology and the convenient accessibility to these social media tools. For instance, they can access social media from their cell phones at any time and any place which increases their rate of accessibility to social media in receiving and sending information.

Although social media platforms were not designed with the main purpose of supporting educational and other learning-related activities, their affordance for networking and content sharing have made them a suitable fit for those purposes. Institutions of higher education, elementary and high schools, academia as well as federal and state education agencies have actively embraced various social media platforms with the aims of disseminating educational materials through these platforms. (Malik, Heyman-schrum and Johri, 2019). Also, the outbreak of COVID-19 pandemic has enabled schools in colleges and higher institutions to embrace online teachings where it has not been effective before now, especially higher institutions in Nigeria.

Social media has contributed greatly to facilitating learning in the 21st century. Manning (2014) opined that social media plays an important role in students' education which are enhancing relationship, improving learning motivation, offering personalised course materials and developing collaborative abilities. Indeed, social media undoubtedly generate new opportunities to engage students in higher education as they are remarkably effective at connecting people and facilitating the exchange of information.

Social media has been a major stay in the minds of students and the world at large thereby causing a lot of improvements by students, teacher and administrators. Whether these opportunities promote student's academic performance is a question that needs to be answered. Thus, this study investigated the effects of social media on the academic performance of the Agricultural students in University of Ibadan.

OBJECTIVES OF THE STUDY

The general objective of this study is to determine the effects of social media on the academic performance of the agriculture students in University of Ibadan. The specific objectives of the study were to:

1. describe the personal characteristics of respondents.
2. examine students' level of use of social media
3. ascertain the level of inclination of respondents to social media.
4. determine the benefits derived from the use of social media on academic performance
5. evaluate the academic performance of Agricultural Students in the University of Ibadan.

HYPOTHESES OF THE STUDY

H₀₁: There is no significant relationship between personal characteristics of the students and academic performance

H₀₂: There is no significant relationship between students' level of use of social media and academic performance

METHODOLOGY

The study was carried out in the Faculty of Agriculture, University of Ibadan, Oyo State, Nigeria. The University of Ibadan is the oldest degree awarding institution in Nigeria and is located five miles (8 kilometres) from the Centre of the major city of Ibadan in Western Nigeria. It is popularly known as Unibadan or UI. It was founded on its own site on the 17th November, 1948. Besides the College of Medicine, there are twelve other faculties: Arts, Science, Agriculture, Renewable Natural Resources, Social Sciences, Education, Veterinary Medicine, Pharmacy, Technology, Law, Public Health, and Dentistry.

The Faculty of Agriculture is located in the northern part of the university. The Faculty has five departments which include: Agricultural Extension and Rural Development, Agronomy, Animal Science, Crop Protection and Environmental Biology and Agricultural Economics. The Faculty was founded in 2018 as a center for agricultural advancement by the application of scientific research and training.

The population of the study comprises of the students from the Faculty of Agriculture of the University of Ibadan, Nigeria. Data were collected through the use of questionnaire and analysed using descriptive statistics such as frequencies, percentages; while inferential statistics such as Chi-square and Pearson Product Moment Correlation (PPMC) were used to test the hypotheses. The Statistical Package for Social Sciences (SPSS) was used for the analysis of the data.

Measurement of variables

This study consists of independent and dependent variables that were measured. Independent variables were personal characteristics of respondents, level of use of social media, level of inclination on social media and benefits derived social media. The dependent variable for this study is academic performance of Agricultural science students, University of Ibadan. Variables like sex, age, marital status and mode of entry were measured under personal characteristics. Level of use of social media was measured using indicators like duration of use, time of use, means of accessing social media and type of social media being used.

Level of inclination on social media was measured on a five point Likert-type scale of Strongly agreed (SA), Agreed (A), Undecided (U), Disagree (D) and Strongly disagree (SD) which was assigned score of 5, 4, 3, 2 and 1, respectively for positively worded statements and vice –versa for negatively worded statements. Mean score was generated which was used to categorise the respondents into those having high and low inclination on social media.

Benefits derived from social media was measured on a four point Likert-type scale of High benefits (HB), Moderate benefits (MB), Low benefits (LB) and No benefits (NB). Mean score was generated which was used to rank the benefits derived.

The dependent variable for this study is Academic performance of Agricultural Science students which was measured by asking students to state their Cumulative Grade Points Average (CGPA) which is on 7.0 points academic scale.

Sampling procedure and sample size

A three stage sampling procedure was used for the study.

At the first stage, simple random sampling procedure was used to select three departments from five departments in the faculty of Agriculture, University of Ibadan. The selected departments were Agronomy, Agricultural Economics and Agricultural Extension and Rural Development.

At the second stage, the 400 and 500 level students in these departments were purposively selected for the research because they have spent three academic years on their academic programme.

At the last stage, simple random sampling was used to select 50% of students in each departments to give a sample size of 135.

Table 1: Table showing sampling procedure

Year	Department	Number of students	50% of students
4	Agricultural Economics	54	27
	Agricultural Extension and Rural Development	43	22
	Agronomy	36	18
5	Agricultural Economics	42	21
	Agricultural Extension and Rural Development	39	20
	Agronomy	53	26
Total			135

RESULTS AND DISCUSSION

Personal characteristics

Results from Table 2 showed the mean age of respondents to be 22.5 ± 7.8 years. This implies that majority of the respondents were young and will be interested in the use of social media and this could suggest that respondents are socially active. This is in line with the study of Onyeka, Ibrahim and Dalhatu, (2013) that the use of social media is prominent among students with an average age of 22 years. The result also shows that 50.4% of the respondents were female while 49.6% of the respondents were male. This implies that both male and female were active in academic activities and that there is an even distribution in their exposure to social media. Also, the result revealed that most (97.0%) of the respondents were single. This clearly shows that most active users of social media platforms were single which is expected as most students were still young which will give them opportunity to concentrate more on their studies. Result also revealed that 85.2% of the respondents gained admission using Unified Tertiary Matriculation Examination (UTME) while 14.8% used Direct Entry. This implies that regardless of the admission entry of the students, social media is used by all respondents.

Table 2: Personal characteristics of respondents

Variable	Frequency	%	Mean
Age			
19 to 21 years	30	22.2	22.5±7.8years
22 to 24 years	80	59.3	
25 to 27 years	25	18.5	
Sex			
Male	67	49.6	
Female	68	50.4	
Marital Status			
Married	4	3.0	
Single	131	97.0	
Mode of entry			
UTME	115	85.2	
Direct Entry	20	14.8	
Total	135	100.0	

Source: Field Survey, (2020)

Level of use of social media

Table 3 revealed that 100% of the respondents make use of social media. This implies that all respondents made use of social media regardless of the platform being used and for what purpose which can be for learning, entertainment, news and so on. This corroborates the findings of Liz, Joseph and Tadhg, (2016) that students use social media for several purposes. Also, 85.2% of the respondents use smart phone in accessing social media as against 14.8% that use laptop. This suggests that most of the respondents used smartphone in getting information from social media probably because it is handy, portable and affordable than laptop. This is in tandem with the findings of Darko-Adjei (2019) that smartphones are mostly being used by students in accessing information from the social media. Result on Table 3 also shows that 23.0% of the respondents made use of twitter/youtube/Whatsapp and 53.2% used twitter/Whatsapp/facebook/youtube platforms. This implies that most of the respondents used more than one platform in accessing information from the social media. This is in line with the study of Malik, Heyman-schrum and Johri (2019) that twitter, facebook and whatsapp are used by students for socializing, downloading materials, uploading videos and pictures as well as communication. Also, 88.1% of the respondents had been using social media for over five years which implies that most of the respondents were conversant and familiar with social media right from when they were teenagers indicating a high level of use by this category of people. The result from table 3 indicates that 26.7% of the respondent spent between 2-3 hours daily on social media and 41.5% spent more than 6 hours a day surfing through the social media. This suggests that obsessive attitude of youths towards social media is alarming. This implies that the use of social media has been part of their daily routine and not gaining access to social media is compared to being starved which could affect their academic performance immensely except the purpose of use is well defined. This corroborates the study of Darko-Adjei (2019) who asserts that social media is part and parcel of youth life today.

Table 3: Distribution of respondents on level of use of social media

Items	Percentage (%)
Do you make use or have access to social media	
Yes	100.0
No	0
Through what means do you access social media	
Smartphone	85.2
Laptop	14.8
Which of the social media platforms do you use	
Twitter+Youtube+Whatsapp	23.0
Facebook+Whatsapp	13.4
Twitter+Whatsapp	10.4
Twitter+Whatsapp+Facebook+Youtube	53.2
Duration of use (years)	
< 2 years	3.0
3 – 4 years	8.9
< 5 years	88.1
Time of use per day (hours)	
0-1 hour	7.4
2-3 hour	26.7
4-5 hour	9.6
5-6 hour	14.8
More than 6 hours	41.5

Source: Field Survey, (2020)

Level of Inclination to Social Media

Table 4 revealed that respondents understand that availability of data is germane to the use of social media ($\bar{x} = 4.31$) especially in developing country like Nigeria where internet facility is not available at all times to all citizens serving as hindrance to the use of social media. Respondents also agreed that they prefer to be on social media for educational benefits ($\bar{x} = 4.11$) than doing any other thing. This suggests that respondents are aware of the importance of using social media for their academic activities than other purposes. Also, respondents point out that studying and learning is easier on social media ($\bar{x} = 3.42$) which implies that most of the respondents always stay on the social media for online classes and engaging in group work and tutorials which will improve their academic performance. Respondents were also of the opinion that they got carried away when being engaged on social media and get moody when not on social media ($\bar{x} = 3.16$ and $\bar{x} = 2.78$, respectively). This shows the effects of social media on respondents' time and activities, which may impact negatively on their

academic pursuit. This is in line with the report of Anjugu (2013) who concluded that students spend most of their active hours on social media.

Table 4: Distribution of level of inclination of respondents to social media

Statements	SA %	A %	U %	D %	SD %	Mean
Availability of data makes access to social media easy	50.4	39.2	4.4	3.0	3.0	4.31
Using social media makes me get carried away	15.6	29.6	25.2	14.8	14.8	3.16
Interaction with friends is easier through social media	44.4	31.1	3.7	14.8	5.9	3.93
It is not possible to live a day without being on social media	31.9	28.1	5.9	23.7	10.4	3.47
Studying and learning is easier through the social media	35.6	20.7	6.7	25.2	11.9	3.42
Use of social media can be done anytime and anywhere	23.7	49.6	8.9	11.6	5.9	3.73
Connection and meeting with new friends is possible on social media	20.0	32.6	5.9	23.7	17.8	3.13
I express myself better on social media	15.6	18.5	10.4	35.6	17.8	2.74
I get moody when I am not on social media	13.3	23.0	10.4	35.6	17.8	2.78
Flat or dead phone is the only reason I will not be online	5.9	23.7	13.3	34.1	23.0	2.55
Chatting on social media makes me sleep very late at night	16.3	31.1	6.7	32.6	13.3	3.04
I have undivided attention when on social media	28.9	28.1	7.4	21.5	14.1	3.36
Use of social media makes me relax and remove stress	13.3	31.1	20.0	17.8	17.8	3.04
I prefer being on social media than doing anything else due to the educational benefits	18.5	17.0	33.0	19.3	11.9	4.11

Field survey, 2020

Respondents' level of inclination to social media

Result on table 5 revealed that respondents had high (59.3%) inclination towards social media. This suggests that the disposition of respondents towards social media is positive and encouraging as youths tend to be conversant with recent technology. This corroborates the findings of Mehmood and Taswir (2013) that most university students rely more on information from social media for their social and academic life.

Table 5: Respondents' level of inclination to social media

Level of Inclination	Frequency	Percentage	Mean	S.D
High	80	59.3	1.45	0.49
Low	55	40.7		

Source: Field survey, (2020)

Benefits derived from the use of social media

Result on Table 6 shows the benefits derived from the use of social media by the respondents. Information on studies, access to journals, platforms for academic group, sharing work collaboratively with colleagues for academic purposes and communication to lecturers and course mates were among the benefits that ranked first. This implies that most of these benefits were associated with respondents academic activities which is an evidence that social media is always engaged by respondents for their academic pursuit. Other benefits were updates on news and sports, access to games and recreation activities, communication with friends and family members. This suggests that social media has varying benefits that could be useful for the academic and social life of youths. This is in tandem with the findings of Manning (2014) that social media has diverse benefits like updates on games, sports, news and exchange of information among several people.

Table 6: Distribution based on benefits derived from social media usage

Benefits	HM %	MB %	LB	NB (%)	SD	Mean	Rank
Information on studies	70.4	22.2	3.0	4.4	1.14	5.45	1
Improvement on learning skills	61.5	35.6	3.0	0	0.55	3.58	6
Access to journals	69.6	27.4	3.0	0	0.53	3.66	2
Communication to lecturers and course-mates	71.1	23.0	5.0	0	0.58	3.65	3
Social media provides platforms for academic group work	76.3	17.0	3.0	3.7	0.71	3.65	3
Sharing work collaboratively with colleagues for academic purposes	58.5	35.6	5.9	0	0.60	3.52	8
Social media helps to increase understanding on class related topics	41.5	44.4	14.1	0	0.69	3.27	10
The use of materials from online platforms	37.8	49.6	12.6	0	0.66	3.25	11
Sharing notes and information	35.6	31.9	23.7	8.9	0.97	2.94	12
Communication with friends and family	55.6	38.5	5.9	0	0.60	3.49	9
News and sports updates	74.8	11.9	13.3	0	0.71	3.61	5
Games and recreation activities on social media	52.6	17.1	5.9	4.4	0.79	3.57	7

Source: field survey, (2020)

Academic performance of University of Ibadan's Agricultural Students

Table 7 shows that 14.1% of the respondents have their CGPAs between the range of 2.1 – 3.0. This indicates that respondents have low grades when compared to the 7.0 point academic

measurement scale. This may be due to the use of social media amongst other reasons. The results further shows that 22.2% of the respondents' academic performance range is between 3.1– 4.0. This implies that this percentage of the population have their grades below average. This implies that the excessive use of social media could be a factor in poor results as respondents lose track of time while using social media thereby reducing time allocated for reading. Furthermore, 21.5% of the respondents have their grades between 4.0 -5.0. This indicated that respondents were within the average academic weight. Also, the result shows that 28.1% of the respondents and 14.1% of respondents have their grades between 5.0 – 6.0 and 6.1 – 7.0, respectively. This indicates that respondents within this range have good and excellent academic ratings. This implies that these respondents do not only have a balance in the use of social media and their academics but also bring out the positives from the use of social media to their advantage academically. This is in line with the report of Ansari and Khan (2020) that the use of social media sites have positive influence on student's academic performance.

Table 7: Academic Performance of University of Ibadan Agricultural students

CGPA points	Percentage (%)
2.1 – 3.0	14.1
3.1 – 4.0	22.2
4.1 – 5.0	21.5
5.1 – 6.0	28.1
6.1 – 7.0	14.1

Source: Field Survey, 2020

Hypotheses Testing

Hypothesis 1: There is no significant relationship between respondent's personal characteristics and their academic performance.

It is shown in Table 8 that there was a significant relationship between age and the academic performance of students ($r = 0.221$, $p=0.010$). This implies that the fact that respondents were youths could have contributed to their good disposition and high usage of social media which has helped them in achieving a good academic grade. This corroborates the result of Onyeka, Ibrahim and Dalhatu (2013) that young people are versatile in the use of social media and it also help their academic pursuits if utilised positively.

Table 8: Correlation of respondents' personal characteristics and academic performance

Variable	r	p
Age	0.221	0.010

* $P \leq 0.05$, Field survey, (2020)

Hypothesis 2: There is no significant relationship between the respondent's level of use of social media and their academic performance

Table 9 shows that that there was a significant relationship between the level of use of social media and academic performance among the students ($r = 0.440$, $p=0.000$). This implies that being on social media and dedicating time to it could play a positive role in the academic pursuit of youth as social media is not only use to promote moral decadence as some people assume. This agrees with the report of Onuoha and Saheed (2011) that social media contributes positively to the educational pursuit of students.

Table 9: Correlation of respondent's level of use of social media and academic performance

Variable	r	p
Level of use of social media	0.440	0.000

* $P \leq 0.05$, Field survey, (2020)

CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

The study concluded that respondents had high use of social media and a high inclination to social media. Social media usage is beneficial to respondents in a lot of positive ways and their academic performance in particular. Also, the study made a submission that the use of social media by the respondents had a good effect on their academic performance.

There is a need for more sensitisation among students to focus more on platforms that will be of help to their academic engagement. Seminars should be organised by the school management to enlighten students more about the possible implication of excessive use of social media and the need to exhibit self-discipline in the use of social media. Students should ensure that the benefits from the use of social media in relation to their academics is utilised optimally.

REFERENCES

- Anjugu, J. N. (2013). Impact of social media on students' academic performance (a study of students of University of Abuja). Unpublished research project submitted to the Department of Mass Communication, Faculty of Management and Social Sciences, Caritas University, Amorji – Nike, Enugu, Nigeria.
- Ansari, J.A.N and Khan, N.A. (2020). Exploring the role of social media in collaborative learning, the new domain of learning. *Smart learn. Environ*, 7.9, <https://doi.org/10.1186/s40561-020-00118-7>
- Darko-Adjei, N. (2019). The use and effect of smartphones in students learning activities: Evidence from the University of Ghana, Legon, *Library, Philosophy and Practice (e-journal)*, <https://digitalcommons.edu/libphilprac/2851>, ISSN 1522-0222
- Kusumajati, D.A, Chairiyani, R. P and Martoredjo, N. T (2020). The influence of social media on human behaviour in Adolescents (Case study of Bina Nusantara University students), *Proceedings of the 2020, 2nd International Conference on Big Data Engineering and Technology*, pg. 102-105. <https://doi.org/10.1145/3378904>.
- Liz, A., Joseph, F. and Tadhg, N. (2016). Social media as a support for learning in universities: and empirical study of Facebook groups, *Journal of Decision Systems*, 25: sup.1, 35-49, doi.org.10.1080/12460125.2016.1187421, Retrieved 9th June, 2021.
- Lee, P. S. and Louis, L. (2016). Assessing the displacement effects of the internet. Retrieved on 7th March, 2019, from www.sciencedirect.com.
- Malik, A., Heyman-schrum. C and Johri, A. (2019). Use of twitter across educational settings: a review of the literature, *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, Vol.16, No. 36, <https://doi.org/10.1186/S41239-019-0166-X>
- Manning, J. (2014). Social media, definition and classes of. In K. Harvey (ed.), *Encyclopedia of social media and politics*, pp. 1158-1162. Thousand oaks, C.A: Sage. Retrieved 9th June, 2021.
- Mehmood, S. and Taswir, T. (2013). The effects of social networking sites on the academic performance of students in College of Applied Sciences, Nizwa, Oman, *International Journal of Arts and Commerce*, 2(1), 111-125.

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

Mensah, S. O. (2016). The impact of social media on students' academic performance: A case of Malaysian tertiary institution. *International Journal of Education, Learning and Training* 1 (1), 14 – 21.

Onuoha, U. D. and Saheed, F. O. (2011). Perceived influence of online social networks on academic performance: A study of undergraduates in selected universities in Ogun State, Nigeria, *The Information Manager*, 11 (1-2), 6-13.

Onyeka, N. C., Ibrahim, S. D and Dalhatu, B. L. (2013). The effect of social networking sites usage on the studies of Nigerian students. *The International Journal of Engineering and Science*, 2 (7), 39-46.

THE MEDIUM-TERM RISKS ASSESSMENTS TO PUBLIC BORROWING IN THE EU, AND PUBLIC BORROWING PROJECTIONS FOR THE FUTURE

Prof. Dr. Ahmet Niyazi ÖZKER*

* Bandirma Onyedi Eylul University, Faculty of Economics and Administrative Sciences,
Public Finance Department 10200-TURKEY
ORCID ID: 0000-0001-5313-246X

ABSTRACT

The phenomenon of public debt in the European Union periodically creates a different set of effect levels, and it appears that the fact has caused the public debt dynamics to reveal other structural change scenarios depending on the change activity in the process. In European Union countries, it is observed that public debt options come to the fore as an important risk factor in the long term rather than in the short term. In other words, it reveals that the ratio of public borrowing to the GDP of debt changes in the European Union average aims intended to form the debt scenarios meaningfully in the future. The primary objective here is to predict the possible future financial crises of the European Union member countries and the debt change levels of the European Union already available. In other words, in a process where interest rates and average economic growth rates are interrelated, it is important to understand the effectiveness of all kinds of investment decisions and the projection of financial or non-financial policies with high potential risks. As a result, it should be emphasized that the contribution of global financial evaluations to GDP and macro-real balances within the scope of each projection is important in terms of possible financial vulnerabilities because it is a necessity to evaluate possible scenarios within the scope of their medium and long-term effects. Regardless of the stage, in the last period when the EU average debt burden has increased, it is inevitable that the evaluation of public debt risks is evaluated within the scope of the future estimation policies within the scope of average values. Therefore, it appears that the existence of fiscal long-term fiscal balances in this context with some dynamics related to sustainability is inevitable.

Key Words: Debt Burden; EU, Gross Domestic Product (GDP); Macro Balances; Public Borrowing Projections.

JEL Codes: E42; E44; F41.

1. INTRODUCTION

It appears that the fiscal processes regarding public borrowing in the European Union have a determining effect, especially in the medium term and constitute an important impact scale regarding macroeconomic dynamics in the European Union countries. On the other hand, because of the increase in the public borrowing limits of the European Union member countries to a remarkable level, it appears that some important regional macro effects among

the member countries have also taken place in the process. The controllability of the economic consequences of public debt in high potential and the sustainability of the debt to the desired extent also brings out some political, fiscal approaches regarding the sustainability of possible debt levels with fiscal consolidation approaches. Increases in average public debt as a proportion of GDP across the EU have necessitated significant structural changes and possible debt costs apart from significant structural effects. With the increase in debt limits after the 2009 global financial crisis, these EU countries, which have also incurred high financing costs, could not escape from an important debt spiral much higher than the actual costs. On the other hand, the financial fascination process has revealed in the post-2015 years due to the global interest rates continued low, and this phenomenon has caused a higher debt risk process to appear in which the public borrowing limits of the EU countries increased (Alcidi and Gros, 2019: 1). However, the process in which economic growth was adversely affected by the increase of public vacancies has revealed a more meaningful level of macro-scale effects in terms of financial stability and development within the scope of medium-term and long-term borrowings.

It has generally accepted that average public borrowing limits create significant deviations in the EU towards average investment and target economic growth targets. This periodic analysis, in which long-term high-interest rates often have the effect of excluding private investments, reduced the rate of increase of public debt and potential output limits with the exclusion of private investments in the EU. Consequently, this phenomenon caused the private sector to undergo heavier financial burdens because of the increased need for public finance. This fiscal phenomenon, which also causes an increase in net fund flows from the private sector to the public sector, has caused significant production efficiency deviations in the post-medium term process EU investments and productivity average, with the negative effect of private expenditures on growth. Therefore, these fiscal formations in the EU have recently brought to the agenda a structure that reveals the relationship between public debt and long-term interest rates, which has increased on average across the EU, and the level of structural fiscal interaction. In other words, these criteria effects concentrated in the middle period, and that high public deficits are more affected by the effects of interest rates in the middle-long period put forth significant dynamics, as per cent of GDP, which means that these related to the EU public borrowings process in term of the required analyses. In their studies, Elmandorf and Mankiw (1999) revealed that the relationship between public debt and medium and long-term interest rates affects the private sector entering a Crowding-Out process. Therefore, it has become necessary to evaluate the macro effects of the increases in average public debt obligations throughout the EU, especially in the medium term and long term, with the effect scale values of investment and borrowing costs. The studies of Aschauer (2000) and Reinhart and Rogoff (2009) support this phenomenon. These increases in public borrowing throughout the EU require analyses the interest costs on savings in meeting the possible public financing needs and the effects of financial confidence gap valuations on

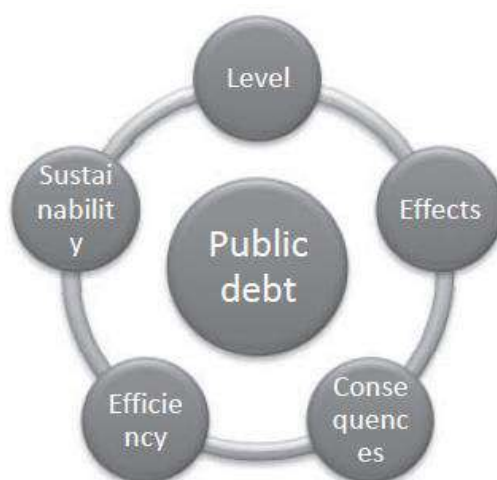

economic growth in the face of increases in public borrowing of EU countries, and that is also supported via the study of Kumar and Woo (2010).

2. THE RISK VALUATION STRUCTURAL DYNAMICS IN PUBLIC DEBT INCREASING AND PROJECTED LOCATION

It is important to put forward the macro-structural efficiency level and targets of the increasing debt limits in a period of increasing public debt to evaluate the possible risks for the increase of debts. In recent years, when public borrowing has increased, it is necessary to determine some important structural targets of possible risk management (Woods and Dowd, 2008: 10). A poorly designed, implemented, and communicated debt management strategy can undermine the post-mid-term intended public borrowing limits, control with increased debt servicing costs, and initiate a negative process for investors in achieving target debt control activities.

This structural negativity may cause the increase in public borrowing portfolios, which exacerbate the instability in the financial market, to continue in an inefficient and unsustainable structure (Muthusamy and Kannan, 2016: 18). In other words, achieving the desired growth and macro targets resulting from controlling the future-oriented public borrowing limits and controlling the expected macro balances and potential significant structural fiscal effects in the medium and long term made it necessary to understand and determine the structural priorities. In other words, this fact determines some important efficiency scales priorities and the affected macro-structural units' priority location in the public sphere due to increasing public borrowings (Lojsch et al, 2011: 16). In this sense, the differences in debt exchange limits in recent years in the EU reveal some dynamics that are effective in changing public borrowing policies for the foreseeable future (Chartered Accounts, 2016: 36-37). At this stage, achieving important equality of public financial liabilities with expected macro values regarding debt impact levels is meaningful with the public impact scale of these dynamics. The projected target dynamics regarding the public borrowing process see in Figure 1 below:

Source: Mihaiu Diana Marieta (2014), “Analysis of Public Debt in the European Union – Issues related to Its Sustainability”, (2014), *Journal of International Studies*, 7(2), p. 26.

Figure 1. The Risk and Effect Valuation Dynamics of Public Borrowings and The Projected Structural Effects

As can be seen in Figure 1, it appears that controlled borrowing sustainability in public borrowings is a common and meaningful priority target in the long term to ensure the structural macro-fiscal balance equivalent via the effect dynamics. Ensuring borrowing efficiency regarding possible changes in public borrowing reveals the necessity of controlling borrowing costs and ensuring macro harmonization of debt levels after possible crisis periods through predictable borrowing projections. In this respect, understanding and evaluating the consequential effects of public borrowing will be possible with this “*Five Effective Scale Dynamics*”, which directly affects public borrowing, which is monitored in Figure 1.

In this context, achieving a controllable public borrowing level with the scale effects on economic growth due to public borrowing and the level of change is a structural expression of a meaningful impact assessment process for public borrowing in the process that includes the effective *Scale Dynamics*. Because the short-term nature of the increase in public borrowing appears to be an influential factor, especially in countries' initiation and spread of economic crises. Besides, it means the intensity of medium and long-term public borrowing in solving the financial crisis problems, overcoming the debt portfolio's inefficient structure, and spreading the debt service costs to the medium and long terms. Undoubtedly, at this point, the aim of increasing the control efficiency of public borrowing can be briefly summarized as maintaining an effective optimal combination with the sustainability of debts associated with debt management and a controllable debt limits costs (IMF, 2014: 5). The concerned structural scale dynamics aim to prevent and control a negative signal structurally on growth. Therefore, it appears that the very high debt service costs, in general, because significant efficiency losses by reducing the resources available for other purposes and directing the payments to the debt service (Drehmann and Juselius. 2012: 22).

3. REAL OUTLOOK OF PUBLIC BORROWINGS IN THE EU AND DIFFERENCES IN MEMBER COUNTRIES

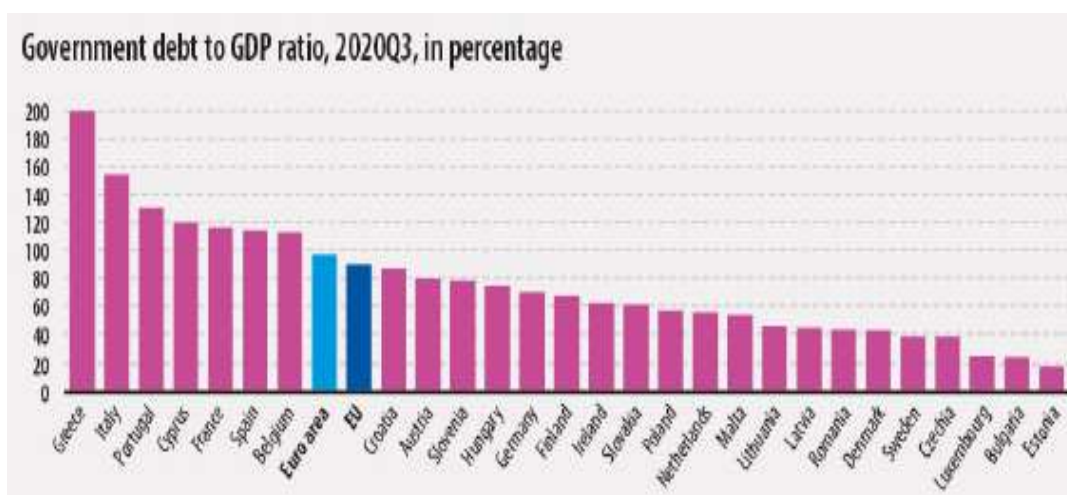
The rates of increase in public borrowing in EU countries differ significantly. These differences related to the development levels of the countries and stem from the policies based on different financing searches of the countries affected by the crisis after the 2009 crisis. When considered as a proportion of GDP, it appears that public borrowing shows significant differences between EU countries and these differences appear in an equivalent-parallel position with significant increases based on debt financing policies. These increases in borrowing, which can express in real terms, have an important place, especially in countries such as Greece and Italy and Portugal.

3.1. Real Fiscal Position of Public Borrowings in the Recent Period and Average Country Changes in the EU

The national income generated for 2020 could not reach the aimed rate has affected the borrowing criteria of EU member countries in a different and striking position. For example, the real debt ratios of over 200% in Greece and 150% in Italy have been in a vicious circle as percent of GDP (Sapir, 2018: 2). These countries fulfil their financing resources with higher debt policies dependent on foreign countries with different structures. In this context, the middle-income countries can be defined as countries that can maintain their investments by controlling their assets with a fixed or medium scale of increase in a process where they hold the borrowing limits of the national income ratio within the scope of low. This vicious circle negatively affected the average value of public borrowing in areas such as the EU and the Euro Zone and brought some important deviations in countries using the euro are often subject to public debt increases (European Central Bank, 2016: 12) . In Figure 2, it possible to see the view of the Ratios of Government Debt to GDP in EU countries in 2020 as actual borrowing values below:

Source: Eurostat (2021), *Newsrealese Euroindicators-The Quarter of 2020*, Europe Commission 13/2021 - 21 January 2021, Brussels: Europe Commission, Eurostat Pres Office, January 2021, p. 2.

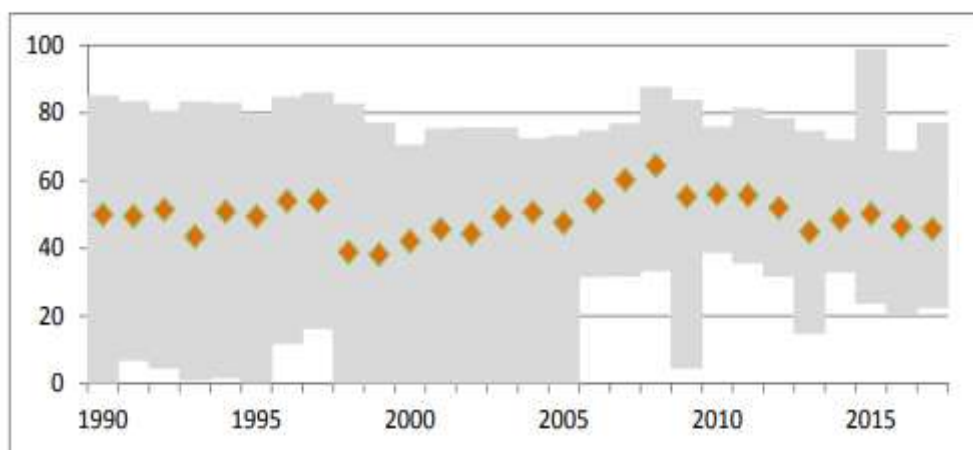
Figure 2. The Changes of Government Debt Rates to GDP in the EU Countries

As can be seen in Figure 2, it appears that the distribution ratios in real level public borrowing show a quite different impression on the EU basis. However, it is striking those countries with medium and below-average development levels need less public borrowing. The reason for this is that in addition to the controlled increases in average costs, the middle-income countries in question prefer to continue their investments in an equivalent structure depending on the increasing national income. In addition, these countries, which restructured their borrowing policies for the medium and long term at different levels, preferred to implement a domestic market-weighted financing policy in line with the medium-term controllability of

interest, even if they were subject to interest increases. Undoubtedly, this phenomenon has reduced the real debt burden for these countries aiming to escape borrowing costs.

However, an essential reason for the emergence of a lower actual debt structure in countries at the level of middle-income countries such as Luxembourg, Bulgaria, Estonia, Lithuania and Malta is the restructuring of public debt with interest costs and long The borrowing costs spread over the period can be explained by the policies. Besides, this process, in which the level of influence of public borrowing is a matter of foreign financing preferences, means that the external financing preferences for middle-income countries need to strengthen the domestic market and develop the capital market. This structural approach and the political, fiscal practices also put forth the restrictive public borrowings limits in terms of mandatory fiscal policies (Lledo et al, 2017: 40). In addition, the need for government bonds and financing to strengthen the domestic market in eliminating the public financial imbalances have increased the public borrowing limits in the EU in the recent period when the global external interest rate volatility is high. This situation, which is considered within a balanced scenario as an essential public borrowing policy, caused the increasing unemployment and capital efficiency process to be seen as a necessary reason for the increase in public borrowing in the short-term borrowings of some EU countries. Within this framework, it is possible to observe the distribution of public borrowings within the scope of the EU in the medium-term public central debt limits after 1990 as a proportional debt distribution in Figure 3 below:

* As % average of total gross debt issuance of the EU Countries

Source: Guido Wolswijk (2020), *Drivers of European Public Debt Management*, European Central Bank Working Paper Series No 2437/July 2020, Frankfurt am Main: European Central Bank Publishing, p.12.

Figure 3. Medium-term Debt Share in Government Debt Issuances in The EU Countries, (1990-2017)

As seen in Figure 3, the medium-term debt share in government debt issuances has put forth trending in the fluent changes due to the different fiscal politics practicing and the aimed global economic fiscal balances' effects. One of the important indicators showing the total borrowing limits required in EU countries is understanding the average value of the member

countries' debt issue limits at the public level. Especially in the post-1990 years, it shows that the total debt presentation shares as a percentage of the GDP are in a significant increasing trend. These rates have increased significantly, especially in the post-2009 period and then it has not to trend recovered as a positive trend in the years. In other words, it is seen that the public borrowing ratios have followed a fluctuating course for EU countries in the 1990s and after, and this situation can interpret in two ways in terms of public borrowing:

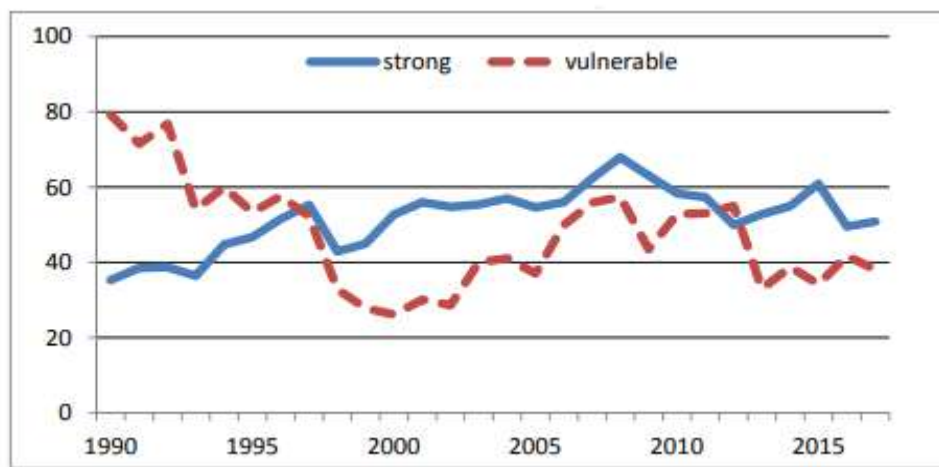
- Changes in public borrowing in the medium and long term are the target average economic growth as the EU average in relation to economic growth, which has been not in a harmonious structure related to the process, but in line with the objectives aimed at preventing financial crisis (ILO, 2011: 174).
- In addition, increasing public borrowing took place in the process as an increasing financial factor regarding the borrowing trends of EU countries for more financing needs in emerging economies, which are investment targets. Regardless of every stage, if it is compared to the ratios of debt services limits in the medium term, the increase in public borrowing and the increase in the mutual debt services of countries are an inevitable factor in the economic growth trends for governments. But it appears that the borrowings for the financing of investments are at a low rate (CRS, 2021: 2).
- On the other hand, an essential reason for the increase in debts as a proportion of GDP in EU countries is undoubtedly the increasing exchange rate risk for EU countries globally. In the fiscal operations analyses made according to currencies, some changes in the debt currency preferences of the public authorities in the period after 2010, and especially the fact that made the borrowing criteria in global markets were made in dollars had an important and meaningful place. Indeed, public borrowing due to the global increases in the dollar on borrowing had to take on the negative borrowings costs process (Turner and Spinelli, 2012: 108).

The ineffective nature of a monetary policy that considers buying loans only in Euro to reduce the exchange rate risk within the scope of the adoption of the Euro in the EU has brought a structure that resulted in a further increase in term of the debt, which means to increase limits in dollar-denominated borrowing. For this reason, the approach of extending the maturity of government bonds even more to the medium-long term is included in the main target of public debt policies in the post-2010 period. Today, the dollar-weighted borrowings made in terms of currencies and the dollar-indexed structure of government bonds have emerged as an important goal to reduce the negative financial impact on the domestic markets with medium and long-term preferences (Checherita and Rother. 2010: 8).

3.2. Structural Sensitivity to Financial Risks and Projected Risk Distribution Scales in Public Borrowing in the EU

However, due to political, fiscal deviations regarding economic growth targets in some EU countries and global budgetary policies, this situation has created an absolute cost-debt increase effect in parallel with the increase in the costs of fund needs in the domestic markets, especially in countries with low savings limits and capital-investment efficiency (European Commission, 2017: 12). On the other hand, it is observed that EU member countries show different resistance to financial deficits arising from increases in public borrowing limits and constantly increasing public borrowing limits, and these resistances take place in the process with significant deviations for member countries. Figure 4 shows the distribution of weak countries vulnerable to rising debt and strong countries against public debt obligations:

* As % average of total gross debt issuance of the EU Countries

Source: Guido Wolswijk (2020), *Drivers of European Public Debt Management*, European Central Bank Working Paper Series No 2437/July 2020, Frankfurt am Main: European Central Bank Publishing, p.20.

Figure 4. The Outlook of Strong and Vulnerable EU Governments in The Share of Gross Debt Issuance in The Medium-Term (1990-2017)

It is possible to classify the relevant countries as the distribution of the governments' vulnerable to possible debt increases and the strong ones of the public debt burden, especially regarding short-term borrowing, which is expressed in Figure 4. In this context, the countries that are vulnerable to public debt increases are Ireland, Italy, Portugal and Spain, and the countries that are strong against public borrowing can be summarized briefly as Austria, Belgium, Finland, France, Germany and the Netherlands.

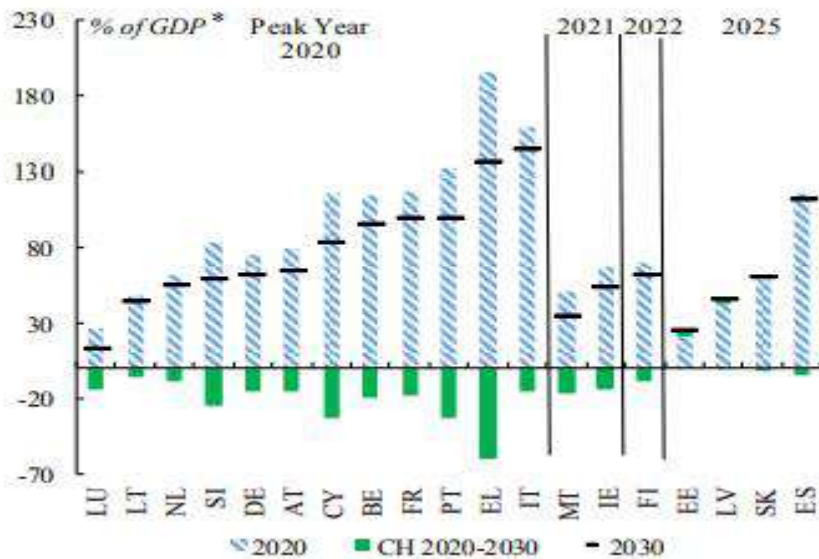
Countries with strong structural resistance and stabilization in increasing public borrowing can be defined as countries that constitute 15 per cent of their average borrowing limits, especially for short-term debt. While the shares in short-term public borrowing are increasing in these strong countries, there are significant structural differences and differences in risk perception in structurally vulnerable countries. The normal-time interest rate differential of risk management in public borrowing has only a 5 per cent scale of impact for strong debt issuers. However, it is seen that up to 19 per cent in EU countries due to the extreme fiscal

volatility has an impact that is not strong and financially vulnerable. However, it is difficult to see this positive effect on the public debt structure regarding the volatility in interest rates at the same level of strong effect in countries prioritizing emerging economies. Figure 4 shows that the deviations in these countries that we have classified in the post-1990 years are quite variable, especially in vulnerable countries that are not strong (Wolswijk, 2020: 21). In other words, countries in the financially vulnerable class, which are overly sensitive to public borrowing limits and cannot bear the possible financial burden of short-term borrowing, continue to move in a significant negative downward trend after 2000. Indeed, this negative location has made it inevitable a non-adjustment process with their financial balance policies. This phenomenon briefly underlines the position of strong countries with financially durable-strong and interest-driven public borrowing limits, which can be considered meaningful in terms of financial risks and have low sensitivity to financial costs. This envisaged structure also expresses the structural position regarding financial risk assumption related to increasing public debts in the medium and long term. However, in countries with weak financial structures, the average percentage of gross debt issues decreased further after the 2000s due to the risk effect of short-term borrowings, which have been quite high since the early 1990s. Therefore, this ongoing situation has resulted in the clustering of public borrowing limits in medium-term debt issuance processes due to high interest rates in the short term in emerging economies (Paesani, et al, 2006: 21).

On the other hand, evaluating the changes in public fiscal borrowings and the position of the projected financial risks create a meaningful structure within the scope of the envisaged financial risk management and target financial borrowing-risk projected (European Parliament, 2021: 14). While this approach reveals the public borrowing relationship regarding financial risk management, it also includes the possible future risk factors impact levels regarding the projected borrowing limits. In figure 5 below, it is possible to observe the financial risk scales foreseen after 2020 regarding the changes in public borrowing in the EU:

* As percent of GDP

Source: European Commission (2020), *Assessment of Public Debt Sustainability and COVID-Related Financing Needs of Euro Area Member States*, in preparation of the assessment pursuant to Article 6 of Regulation (EU) No 472/2013 and Article 13(1), ESM Treaty, Brussels: European Commission Publishing, 9 April 2020, p.7.

Figure 5. The Changes in Public Borrowings, and Projected Levels of Financial Risk Regarding Changes

In Figure 5 above, the significant risk changes that may arise regarding possible debt changes in 2020 and the following years are expressed. Although there seems to be a slight decrease in debt ratios for EU countries after 2020, especially as a proportion of their GDP after 2021, the fluctuating nature of important debt volatility for the EU countries in question is striking. The increase rates in debt changes in countries representing especially emerging economies in 2020 and the increasing risk criteria in parallel with this are remarkable. However, in 2021 and 2022, it is observed that the number of countries controlling the increase in public vacancy rates is quite low and the possible financial risk scales are lower in countries with lower GDP. It is understood that the deviations in the projected increase in debt values for 2030 are particularly concentrated in the distribution of countries with high public borrowing needs. It is understood that the equivalent increases in risk change processes, without ignoring possible public debt changes, do not show the declining meaningfully trend as an average of 10 years between 2020 and 2030 for countries with developed economies. Especially the position of developed countries as the developed economies for 2020 is remarkable in terms of the financial risk scales of the last 10-year average of possible expectations until 2030.

This position reveals that countries with high national income such as France, Luxembourg, Austria, the Netherlands, Italy, Germany and Belgium are subject to significant debt growth rates and global risks in 2020. When this situation is associated with controlling the government debts projected based on the 2020-2030 average, an entirely different financial risk distribution process has emerged. As these developed countries appear that have a

significant decrease and a positive public borrowing tendency in the average debt increase values expected until 2030, within the scope of the predicted implementations regarding possible financial risks, despite their increasing vulnerable borrowings rates in the last 2020. However, it is seen that countries such as Malta, Finland and Ireland are evaluated in a very controlled risk scale process within the scope of public borrowing, especially in terms of debt change levels for the period in 2021 and 2022. When a change in the fiscal risk scale is evaluated in terms of countries such as Lithuania and Spain, it is predicted that these countries will present a more controlled public borrowing risk scale in this period, which we call the mid-term of 2025.

This prediction can also explain that the debt increase expectations for 2025 regarding public borrowings, such as Estonia, will find more place in these countries as emerging economies (OECD, 2011: 59). This different approach and changes in the public borrowing projections foreseen in the future can undoubtedly explain the possible medium and long-term scale effects arising from the differences in the GDP ratios of these countries. Besides, this fact put forth the structural different fiscal path choices, which means that each government's different public debt policies included in the process with other fiscal policies and practices. In this context, it appears that as the current debt baseline of EU countries is interpreted as below a specific floor limit as the current 2020 and 2021 average until 2030, the high limits to which a significant debt explosion and financing need may reach. Therefore the present increased currently budget risks, as an also cause of the fiscal crises in the future, will able to lead to more increasing global financing risks in the EU (European Commission, 2021: 6).

There are also some future uncertainties that express uncertainty regarding in Figure 4 the projected financial risks and that are likely to have an important place in the increase of these risks. The leading of these uncertainties is undoubtedly the conditional liability risks regarding the public borrowing of the countries and the position of the state guarantees regarding the firms in the markets. Public government guarantees, which are declared above 15 per cent of GDP on average in the Euro Area, may pose a significant potential financial risk in terms of public fiscal balances during the future debt redemption period. In Figure 4, this structural location can express the weakness of a joint solution proposal that can reflect the necessary measures taken by the governments and support the economy in the interpretation of possible financial risks for the future in the EU. On the other hand, the current structure in which fiscal vulnerabilities increase even more in EU countries reveals the inevitability of a negative impact with further increase in risk impact scales (ESMA, 2021: 8).

4. CONCLUSION

This phenomenon necessitated the dynamics of public borrowing to be dealt with different impact characteristics for the emergence of some important new financial projections at the global level. However, there is no doubt that the increases in the high public debt limits for EU countries also pose some important macro risks in economic growth. This requirement has

also reached a significant level in which the mutual dynamics of the financial factors in the process become more prominent as determining factors concerning the structural characteristics of public borrowing. However, the increase in the possible risk scales of the gains in public borrowings and all of these may also be possible with the rise in borrowing costs arising from the tendency of EU countries to lend more and the need for simultaneous use of market finance resulting. This situation, which is caused by the borrowing processes entering a more negative process, is seen as a way of structuring the increasing public debt requirement in the medium and long term and reducing the fiscal budget risk scales in the countries that make up the emerging economies in the future.

In this context, approaches to more simultaneous debt provision of other countries always carry a significant risk of cost increase and the combination of different effects of projected financial conditions pushes the increases in public borrowing into a negative process for countries that envision gradual economic recovery projections. However, the importance of public borrowing limits in the European Union (EU) stems from the fact that public debt causes high-risk premiums due to debt repayments depending on these limits and causes significant macro values and public budget deviations resulting from high limit debt combinations. In brief, financial market volatility has a significant impact on the debt issuance structure, and in this respect, stronger countries appear as countries that envisage shorter-term and low-interest borrowing than vulnerable countries. Increases in public borrowing within the scope of the European Union after 2009 reveal the importance of borrowing costs, and the dynamics of the impact of meaningful empty management mechanisms put forth frequently the agenda. The aim here is to ensure effective debt management and match the debt impact level in the middle and subsequent periods to the macro targets in term of efficiency depending on the changes in debt.

REFERENCES

- Alcidi, C. and Gros, D. (2019), *Public Debt and The Risk Premium: A Dangerous Doom Loop*, Centre for European Policy Studies (CEPS) Policy Insights No 2019-06 /2 May 2019, Brussels: Centre for European Policy Studies (CEPS) Publishing, 2019.
- Aschauer, D. A. (2000), "Do States Optimize? Public Capital and Economic Growth", *The Annals of Regional Science*, 34(3), pp 343-363.
- Chartered Accounts (2016), *Public Debt and Deficits: Designing A Framework for Australia's Future*, New Zealand: Chartered Accountants Australia, September 2016.
- Checherita, C. and Rother, P. (2010), *The Impact of High and Growing Government Debt On Economic Growth An Empirical Investigation for The Euro Area*, European Central Bank Working Paper Series No 1237 / August 2010, Frankfurt am Main: European Central Bank, 2010.
- CRS (2021), *Fiscal Policy: Economic Effects*, Congressional Research Service (CRS) Report R45723, January 21, 2021, Washington D.C.: Congressional Research Service (CRS), 2021.

Drehmann, M. and Juselius, M. (2012), “Do Debt Service Costs Affect Macroeconomic and Financial Stability?”, BIS Quarterly Review/September 2012, Basel: Bank for International Settlement (BIS), 2012.

ESMA (2021), *ESMA Report on Trends, Risks and Vulnerabilities*, ESMA50-165-1524, 17 March 2021, Paris: European Securities and Markets Authority (ESMA) Risk Analyses and Economics Department, 2021.

European Central Bank (2016), “*Government Debt Reduction Strategies in The Euro Area*”, Europe Central Bank (ECB) Economic Bulletin, Issue 3 / 2016 – Article 2, Frankfurt am Main: Europe Central Bank (ECB), 2016.

European Commission (2017), *Investment in the EU Member States: An Analysis of Drivers and Barriers*, European Commission Institutional Paper 062, October 2017, Brussels: European Commission Directorate-General for Economic and Financial Affairs, 2017.

European Commission (2020), *Assessment of Public Debt Sustainability and COVID-Related Financing Needs of Euro Area Member States*, in preparation of the assessment pursuant to Article 6 of Regulation (EU) No 472/2013 and Article 13(1), ESM Treaty, Brussels: European Commission Publishing, 9 April 2020.

European Commission (2021), *European Economic Forecast: Winter 2021 (Interim)*, European Commission Institutional Paper 144, February 2021, Brussels: European Commission Economic and Financial Affairs, 2021.

European Parliament (2021), *Non-Performing Loans - New Risks and Policies?*, Study Requested by the ECON Committee PE 651.387-March 2021, Brussels: Economic Governance Support Unit (EGOV) Directorate-General for Internal Policies, 2021.

Elmendorf, D. and Mankiw, N. (1999). “Government Debt”, in Taylor, J. and Woodford, M. (eds.), *Handbook of Macroeconomics*, vol. 1/C, North-Holland: Elsevier-Browse Econ Literature, pp. 1615-1669.

ILO (2011), *The global Crisis Causes: Responses and Challenges*, Geneva: International Labour Office, 2011.

IMF (2014), *Revised Guidelines for Public Debt Management*, The Staff Report on the Revised Guidelines for Public Debt Management, IMF Policy Paper-April 1, 2014, Washington D.C: International Monetary Fund (IMF), 2014.

Kumar, M. and Woo, J. (2010), *Public Debt and Growth*, IMF Working Paper 10/174, Washington D.C.: International Monetary Fund (IMF) Publishing, 2010.

Lledó, V., Yoon, S., Fang, X., Mbaye, S. and Kim, Y. (2017), *Fiscal Rules at a Glance*, International Monetary Fund (IMF), March 2017, Washington D.C.: International Monetary Fund (IMF) Publishing, 2017.

Lojsh, D. H., Rodríguez-Vives, M. and Michal S. (2011), *The Size and Composition of Government Debt in The Euro Area*, European Central Bank Occasional Paper Series No 132 / October 2011, Frankfurt am Main: European Central Bank, 2011.

Marieta, M. D. (2014), “Analysis of Public Debt in the European Union - Issues related to Its Sustainability”, (2014), *Journal of International Studies*, 7(2), pp. 25-32.

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

Muthusamy, S. K. and Kannan, R. (2016), *Market Efficiency or Lack thereof: A Critique and Rethinking on Corporate Governance*, Working Paper · July 2016, Affiliation: Middle Georgia State University and Owens College, Version: 1, 2016.

OECD (2011), *Special Focus: Inequality in Emerging Economies (EEs)*, in *Divided We Stand: Why Inequality Keeps Rising*, Paris: OECD Publishing, 2011.

Paesani, P., Strauch, R. and Kremer, M. (2006), *Public Debt and Long-Term Interest Rates*, European Central Bank Working Paper Series No 656 / July 2006, Frankfurt am Main: European Central Bank, 2006.

Reinhart, C. M. and Rogoff, K. S. (2009), “The Aftermath of Financial Crisis”, *American Economic Review*, 99(2), pp. 466-472.

Sapir, A. (2018), “High Public Debt in Euroarea Countries: Comparing Belgium and Italy”, *Policy Contribution*, Issue n°15, September 2018.

Turner, D. and Spinelli, F. (2012), *Interest-Rate-Growth Differentials And Government Debt Dynamics*, OECD Journal of Economic Studies, Vol. 2012/1, Paris: OECD Economic Studies, 2013.

Wolswijk, G. (2020), *Drivers of European Public Debt Management*, European Central Bank Working Paper Series No 2437/July 2020, Frankfurt am Main: European Central Bank Publishing, 2020.

Woods, M. and Dowd, K. (2008), *Financial Risk Management for Management Accountants*, Toronto: The Society of Management Accountants of Canada, 2008.

WORDS FOR NUTMEG IN ARTIFICIAL LANGUAGES

Dr. Alan Reed LIBERT

School of Humanities & Social Science, University of Newcastle, NSW, Australia

ABSTRACT

Words for ‘nutmeg’ vary considerably in natural languages, e.g. Irish *noitmig*, Spanish *nuez moscada*, Hungarian *szerecsendió*, and Turkish *küçük hindistan cevizi*. It is therefore not surprising that words for ‘nutmeg’ also differ in artificial languages, i.e. languages which have been consciously created. This paper will be a survey of such words. One might first note that there are many artificial languages (probably the vast majority of them) which do not have such a word, as their vocabularies were only partially developed. Among *a posteriori* artificial languages (which draw on one or more natural languages for their vocabulary) we find e.g. Esperanto *muskato*, Romániço *moschi-nuço*. When looking at these languages one question will be which natural language words were the most popular as the source for the word in the artificial language? Words for ‘nutmeg’ in *a priori* artificial languages (which are attempts to build a language from scratch) will, naturally, be completely unlike their counterparts in natural languages, e.g. Kah *shunashum*, Ro *lutas*. However, these words will sometimes be part of a system of vocabulary in which words with similar meanings have similar forms; thus the words in Ro for ‘cinnamon’ and ‘ginger’ are only slightly different from its word for ‘nutmeg’, being *lutaf* and *lutag* respectively. The mixed language Volapük also has a word for ‘nutmeg’, *mirifruk*. (Mixed artificial languages have both a priori and a posteriori components.)

Keywords: Artificial Languages, Constructed Languages, Culinary Terminology

1. INTRODUCTION

This paper will look at words for ‘nutmeg’ in artificial languages (henceforth ALs), that is, languages which have been consciously created, than having emerged and developed naturally, such as Turkish and English. ALs are frequently classified into three groups, depending on how they were created: *a priori* ALs, *a posteriori* ALs, and mixed ALs. The first of these are attempts to make a language from scratch, i.e. not taking anything from natural languages. In reality, many such languages do have items from natural languages, and thus are not completely *a priori*. *A posteriori* languages, on the other hand, use components of one or more natural languages. Esperanto, the most successful and widely used AL, belongs to this group, as do most of the other relatively successful ALs, such as Ido and Interlingua (IALA). Mixed ALs have a substantial amounts of both *a priori* and *a posteriori* material. Volapük, the most successful AL before Esperanto, was of the mixed type.

Words for ‘nutmeg’ in natural languages show considerable variation, e.g. e.g. Irish *noitmig*, Spanish *nuez moscada*, Hungarian *szerecsendió*, and Turkish *küçük hindistan cevizi*. This is not surprising, since natural languages belong to many unrelated families, but there are some terms which do not differ much across the world’s language, having been borrowed from a widely spoken language such as English, e.g. *e-mail*. Given the variation in natural languages we might expect words for ‘nutmeg’ in ALs to differ as well.

I will first point out that there are many ALs, probably the overwhelming majority of them, which do not have a word for ‘nutmeg’, at least according to publicly available materials, e.g. American, Angos, Ardano, Eurologo, and Olingo. This is not a surprise, since many ALs were not fully developed, particularly with respect to their vocabulary, and nutmeg is not very commonly discussed.

2. A PRIORI LANGUAGES

We will begin by looking at *a priori* ALs; in Table 1 we see words for ‘nutmeg’ from several of them.

Table 1. Words for ‘Nutmeg’ in Some *A Priori* ALs

Kah	shunashum (from shum ‘powder’?) (cf. shuna ‘nutmeg tree’) (< http://www.kwesho.com/dictionary-e-k.html >)
Kotava	vreja (cf. vrejaal ‘muscadier’) (< http://www.kotava.org/fr/fr_ravl_vre.php >)
Ro	lutas (Foster 1919)

The vocabularies of some *a priori* ALs make up a complex system in which words with similar meanings are similar in form. Ro is one such language. In Table 2 one can see how *lutas* fits into this system:

Table 2. Part of Ro’s System of Vocabulary

lu	‘vegetable kingdom’
luga	‘garden vegetable’
lugban	‘bean’
lugbap	‘pea’
lugacaf	‘cucumber’
lura	‘cereal’
lurab	‘barley’
lurad	‘wheat’
luta	‘spice plant’
lutaf	‘cinnamon’
lutag	‘ginger’
lutap	‘pepper’
lutas	‘nutmeg’
luva	‘seasoning plant’
luvam	‘mint’
luvas	‘sage’

As far as I know, Kah and Kotava do not use this type of complex vocabulary system.

3. MIXED AND A POSTERIORI LANGUAGES

Let us now turn to mixed and *a posteriori* languages. As I have said, Volapük was the most successful AL before Esperanto, and so many books on it were written in the 19th and early

20th centuries. However, just as many ALs did not have a word for ‘nutmeg’, many dictionaries of ALs which did have a word for it did not contain it (and the same is true for natural languages, e.g. pocket dictionaries of English might not have an entry for *nutmeg*), and this is true of Volapük dictionaries: the majority of those which I consulted did not give a word for ‘nutmeg’. One of the very few which did was Scherzinger (1897); on p. 94 it gives *mirifruk* as the word for the fruit of the nutmeg tree (and *mirifrabim-(ep)* as the word for the tree).

In Table 3 are words for ‘nutmeg’ in several *a posteriori* languages.

Table 3. Words for ‘Nutmeg’ in Some *A Posteriori* ALs

Esperanto	muskato
Glosa	Muskata, miristika (from Greek) (http://www.glosa.org/gid/engl.htm)
Idiom Neutral	muskad (Holmes 1903:219)
Ido	muskado (cf. muskadiero ‘nutmeg tree’) (https://www.idolinguo.org.uk/idendyer.htm)
Interlingua (IALA)	nuce muscate (Bryne n.d.:51)
Lingua Franca Nova	muscada
Neo	muskad, muskonux (Alfandari n.d.:253)
Novial	muskade (https://sites.google.com/site/noviallexike/noviallexike-1930)
Oltilip	’pala (from Indonesian) (https://kunimunehome.files.wordpress.com/2019/08/oltilip.pdf)
Reform-Neutral	muscat (Rosenberger 1912:44)
Romániço	moschi-nuço (http://www.romaniczo.com/vocabulados/dicionario.html)

What might strike one here is the uniformity of most of these words; Esperanto takes items from several natural languages, including English, but it, and the other languages represented in this table all seem to have chosen to use the same basic form, which could have come from a Romance language (cf. French *muscade*, Spanish *nuez moscada*, but even the German word, *Muskatnuss*, resembles the Romance ones). (However, it should be noted that the English word *nutmeg* is derived from a Medieval Latin form as well.)

It is interesting that the Esperanto and Ido forms differ in their final consonant (*t* and *d* respectively) – Ido is basically a revision of Esperanto, and so their words will often be the same or very similar. It is even more intriguing that the opposite change happened between Idiom Neutral and Reform-Neutral (as indicated by its name, the latter is a revision of the former). There is one *a posteriori* language, the Adam-Man Tongue, whose word for ‘nutmeg’ is the same as the English one, but this is not surprising, since this language is a just a modified version of English.

The Lingua Franca Nova word for ‘nutmeg’ is the one given in the *English Lingua Franca Nova Dictionary* dated October 16, 2012 (<http://ccgi.esperanto.plus.com/lfn/dictionary.pdf>). An earlier document, the *Lingua Franca Nova English Dictionary* (<https://web.archive.org/web/20101224114031/http://ccgi.esperanto.plus.com/lfn/dictionary>).

pdf >) gives a slightly different form, *moscada*. One might wonder whether this was an error or whether the word was changed.

Otilip has a quite different word for 'nutmeg', as it took this word from a non-Indo-European language, as it does for much of its lexicon. (One might point out that this is a less serious attempt at an international auxiliary language than most of the other ALs represented in Table 3.)

4. CONCLUSION

Words for 'nutmeg' in *a priori* languages differ, but this is not surprising considering their nature: if different people attempt to create the vocabulary of an AL from scratch, we would expect each vocabulary to be quite different. On the other hand such words do not differ much in the major *a posteriori* languages, e.g. Esperanto, Ido, and Interlingua (IALA), which might seem slightly surprising, but which can be explained by the fact that these languages take most of their vocabulary from major European languages.

REFERENCES

Alfandari, A. (n.d.). Rapid Method of Neo. Editions Brepols, Brussels.

Bryne, W. W. (n.d.). A Concise English-Interlingua Dictionary. Storm Publishers, New York.

Foster, E. P. (1919). Dictionary of Ro. World-Speech Press, Marietta, OH.

Holmes, M. A. F. (1903). Diksionar de Idiom Neutral/Dictionary of the Neutral Language. John P. Smith Printing Co., Rochester, NY.

Rosenberger, W. (1912). Manual of the Practical Universal Language Reform-Neutral. Rascher & Cie, Zürich and Leipzig.

Scherzinger, J. A. (1897). A Complete English Dictionary of the Roots of the World-Language Volapük. The Central Volapük Bureau, Konstanz.

**THE FEAST OF *HIDIRLEZ* IN TULCEA (NORTHERN DOBRUDJA, ROMANIA)
ON 6TH MAY 2021. CELEBRATION, DISCOURSE AND IDENTITY**

Dr. Alexandru CHISELEV

"Gavrilă Simion" Eco-Museum Research Institute from Tulcea,

Museum of Ethnography and Folk Art, Tulcea, Romania,

ORCID: 0000-0003-1225-0480

ABSTRACT

In this article we aim to analyse some aspects captured during the field research carried out in the Muslim cemetery from Tulcea city on 6th May 2021, with the occasion of *Hidirlez*, decoding old and newer patterns of celebration among the Turks, Tatars, and Muslim Roma (Xoraxane), conditioned by the current pandemic situation, but also by economic, socio-cultural or mentality transformations.

At the same time, another important element of our research is related to the analysis of identity and mentality discourses, concerning some practices of Xoraxane, when this tradition (as a content) was virtualised and "viralised" in social media.

Once exclusively a celebration of spring and revival of nature, with agrarian, auspicious, divinatory, premarital ritual values, *Hidirlez* is currently emerging, at least in the urban space of Northern Dobrudja, in a form of secular-religious syncretism, centred on the cult of the dead, but with nuances generated by the local multiculturalism and the historical evolution of the communities (among other practices and gestures, watering tombstones, commemorative *dua*, offering alms for the soul of the deceased, laying the meals on graves, eating together in *mezarlık*).

Although it may be considered by some exegetes a type of *Bid'at*, the contemporary ritual and ceremonial contexture of this feast highlights a multitude of social structures and relationships (hierarchies, stereotypical attitudes, competition between families, display of power, richness, or dowry etc.), norms and anti-norms, and other aspects related to commensality, ethnic cohabitation, acculturation, communication with Divinity, the dead and the living.

Keywords: *Hidirlez*, Turk, Tatar, Muslim Roma, Northern Dobrudja, Discourse, Identity

INTRODUCTION

This article is based on the field research conducted in 2021, as a monitoring phase of a previous research from 2017 (during the doctoral studies), aiming to highlight the functional, structural and semantic dynamics of this emblematic tradition, celebrated by the Turkic population from Northern Dobrudja, especially in the urban area of Tulcea.

We must point out from the beginning that the Muslim community from Northern Dobrudja is characterized by a high degree of urbanization. Turks, Tatars and Xoraxane or Horahai Roma live in the cities of Tulcea, Babadag, Măcin and Isaccea, cohabiting with the Romanians and other Orthodox minority ethnic groups. But, even in this urban context, certain elements refer to the structures of the rural space: grouping in *mahalle* (in the past distinct for each group), maintaining neighborhood and mutual relations as close as possible to rurality. "We are here like in the village, from all the villages. Murighiol, Caraibil (Colina), Mahmudia, we are all here. Tulcea is a great village." (Informant: A.M., 2017, Tulcea).

Another important element is related to the numerical decrease of Turks and Tatars, correlated with the population ageing and migration of young people to other polarizing urban centers, where the Muslim community is much better represented (Constanța, Medgidia). Apparently, this situation can lead, over time, to the dissolution of ethnic entities. But, at least for now, awareness of the danger of extinction leads to the consolidation of the Muslim macro-group. "We are Turkish-Tatars. Although there are some differences, we go to different communities or associations (as forms of ethnic representation), but we stay together on holidays, in the mosque and in cemetery." (Informant: N.G., 2017, Tulcea).

On the other hand, living together, in an urban space marked by multiculturalism, in which friendships, collegiality or neighborhood with the Orthodox populations are manifested, can generate different mechanisms for perceiving one's own identity in relation to the *Others*. Perhaps not coincidentally, when discussing the significance of *Hıdırlez/ Qıdırlez*, some Turkish and Tatar members use the phrase "Easter of the Dead at Muslims" as a way of translating the meanings of tradition for those from the outside sphere. This oxymoron may explain the attribution of a new meaning to an ancestral tradition, as well as its source. Obviously, the holiday included in the past elements related to the cult of the dead, but it is possible that they were re-signified following the continuous interaction with the Orthodox.

Given these aspects, today, the *Hıdırlez/ Qıdırlez* tradition manifests itself in the form of overlapping or succession of festive contexts and rites with different meanings, performed in various toposes. In this context, a negotiation between the secular and the religious element

can be highlighted, resulting several ways in which the holiday is perceived and celebrated (Chiselev, 2019).

MATERIAL AND METHOD

This field research took place in the Muslim cemetery from Tulcea, on May 6th, 2021. The approach was possible following the communication with Ms. R.A., president of the Democratic Union of the Muslim Turkish-Tatars from Romania – Tulcea subsidiary. Thus, it was possible to contact the religious authorities and obtain the agreement to participate and immortalize the events. New research opportunities are facilitated by the phenomenon of opening the interest of communities to be known and presented in an objective way.

In these conditions, the field research used qualitative methods, meant to extract in a limited time, eloquent and representative information about the current manifestations of *Hıdırlez*. In this sense, we used the following methods: participatory observation, analysis of non-verbal behavior, behavioral patterns and gestures during the religious service, unstructured interview, elements of oral history (to reconstruct the atmosphere of the holiday in the past).

An essential aspect in the research economy was the identification of members of the three ethnic groups present in the cemetery: Turks, Tatars and Muslim Roma. We visually analyzed the phenotypes, clothing, and then we asked verification questions to correctly classify the actors in the ethnic group and to observe their behavior in the different stages of the celebration (gestures at the grave, during the service, offering alms, etc.).

The field was doubled by an activity of identification and documentation-research of the specialized bibliography on this issue and by consulting the ethnographic specialists who have worked or are working in the Museum of Ethnography and Folk Art from Tulcea.

Although currently, among them, the people spoke their mother tongue, to my questions they changed the linguistic codes, answering in Romanian, but keeping in the dialect certain symbols of ethnicity (e.g. standardized greeting formulas, food names).

THE TRADITIONAL PATTERN OF THE FEAST

Hıdırlez (Turkish)/ *Qıdırlez* (Tatar) is one of the holidays with pre-Islamic origins celebrated in the Muslim communities from Dobrudja, although it is possible that in time some religious elements were inserted, represented by the memorial services in the cemeteries, with an

extended participation. It is celebrated on May 5th and/ or 6th, marking the beginning of the astronomical summer in the ancient Turkic calendar.

Etymologically, and from a mythical perspective, the name of this tradition derives from the names of the twins *Hızır/ Qıdır* and *İlyas* (according to some sources having the status of prophets or *Nebi/* saints) who were expelled from Paradise by the Creator, one becoming the master of the Earth and the other of Waters. According to popular belief, they can meet only once a year, on May 6th, announcing to humanity the arrival of the warm season.

On the other hand, *Hızır* (in Arabian *al-Khidr*) is related to the term *al-khadra*, which means green (Walker and Uysal, 1973), appearing in the Islamic imaginary as a saint, prophet, *Walī* (custodian, protector, and helper), possessor of *hikmah* (wisdom to see the essence of beings) and *ilm al-ladun* (knowledge imparted by God through illumination). This mythological thesaurus generates the important coordinates of the feast, these being related to the idea of green, as an expression of nature regeneration and inauguration of a new cycle: community members gather in the forest or near water; on this day, green leaves and vegetables are eaten, amulets are tied to the branches of trees or shrubs. On the other hand, the feast is also related to the chromatic symbolism of white, the color of the clothes of the two prophets. Therefore, on this day it is customary to eat white foods: rice, *sutlaş* (rice with milk), milk, cheese, yogurt, white meat of lamb or poultry. The Tatars believe that if yogurt is made in a household in that day, *Qıdır* will visit and bless that house (Ibram, 2020).

In Dobruđja the holiday was recorded for the first time by I. Dumitrescu under the name *Cădârleț* in the volume *Annals of Dobruđja*, published in 1921. However, this ritual manifestation is much older in our region. One argument may be the faith preserved in the memory of the community regarding the old name of the deltaic locality Sfântu Gheorghe/ Saint George. According to it, an Ottoman official named this village *Katerleț*, when he visited it on this holiday, May 6th, 1821. I. Dumitrescu presents the holiday in the form of a secular and field party. Tatars from neighboring villages, especially the unmarried, gathered near a lake, bridge, or field. Among the practices during the transport to the chosen space were the competitions with horses and carts. On this occasion, fights (*pehlivănie* in Romanian, derived from the Turkish term *pehlivān*) were performed. Also, the table on the green grass is noticeable, the participants being seated in Turkish style (Dumitrescu, 1921). Thus, we can decipher in the structure of the holiday certain contextual ritemes (relocation in a topos with symbolic value), normative (e.g. excessive behavior, in a non-religious register), relational (e.g. meeting, association to party together in nature), economic (e.g. ritual food

consumption), performative (e.g. singing *şın*, sports games) or communicative (e.g. horse racing – symbol of the expulsion of cold and winter).

Hıdırlez is an equinoctial celebration that marks a transformation of weather, being a good time to perform divinatory, propitiatory and prophylactic practices. For healing and health, it was customary to eat green plants, fresh lamb or a soup of herbs, harvested from the forest (Türkyılmaz, 2013). An oracular practice of finding the beloved one was to put a bucket with water on the moon light on the eve of the feast. "Bedrye said that a cauldron with water was brought to the cemetery at *Qıdırlez*, when was the new Moon. And there all the girls threw a ring inside the cauldron, and the boys took out one ring. Depending on which ring they took out, that's how they were fated, they made pairs. Now they don't do it anymore" (Informant: C.G., 2017, Tulcea).

The ludic element was represented by certain dances, songs, games, competitions, such as: *şınlaşmak* (the act to say *şın*), *Aqay hawası*, *Çoban oyunu*, *Dört kız*, *Emir Celal*, *Qaytarma*, *Qırım çiftetellisi*, *Duwak horanı*, *Yawlıq/ Mendil*, *Yükseq minare*, *koşı* (horse racing), *Qüreş* (Sağlık Şahin, 2002).

The holiday consists of an overlapping or succession of practices and ceremonial manifestations from different registers: a secular and social one, full of beliefs that translate the perception about the world in certain ritual gestures, and a religious one, which consists of Islamic prayers (*dual/ duwa*) and individual/ family or collective remembrance of the deceased, at the cemetery.

Among the secular or magical-ritual manifestations present or practiced in the past by the Turks from Dobruja we mention: the meeting at the forest, spring, fountain, at the foot of a hill, near a tomb or holy space; jumping over the fire for purification; rolling through the grass, so that all evils will go to the enemies; leaving the clothes out, during the night from May 5th to May 6th, so the saints will whip them and their possessor will get rid of evil; guessing the beloved one and future of young girls, by extracting different adornments from a cauldron and interpreting their symbolism according to certain popular quatrains; practices of invoking rain and ensuring abundance; preparation of *ciorek* etc. (Chiselev, 2019).

Among the Tatars, it was customary to perform ceremonial gestures or actions such as: *qalaqay tıgırmaq* - rolling an unleavened cake on a slope, depending on the position in which it fell, guessing the abundance of the agricultural season inaugurated this day (if the *qalaqay* stopped face up it was a sign of rain and a rich harvest); the opening, on *Qızır* night, of all objects with lids or locks, to enter abundance in them; ludic and sporting elements such as

Qüreş (Tatar fights), horse racing or girls' swinging; the interpretation of some improvised songs (*şın*), through which the group of girls dialogues with that of boys. If these practices took place on May 5th, the tradition was named *Tepreş*. Specialists say that *Tepreş* was the celebration of the coming of the warm season (*bahar bayramı*), initially celebrated on the first Friday in May. Later, under the influence of the Turks with whom they cohabited, the date of the holiday was linked to that of *Hıdırllez* (Sağlık Şahin, 2002).

A structural act of the feast is the sacrifice of lambs (Titov, 2015), from which are cooked *qızartma/* steak, *botqa/ pilav*, *kozı sorpası/* lamb meatball soup in which are added fresh mint. On this day, special traditional dishes such as *maylı qalaqay/ ciorek* are consumed together, as well as pies such as *baklava*, *geantik*, *sarbirma*, *köbete* or *boqsa*. In this context, one can notice the phenomenon of commensality, the action of sitting at the table with others, transforming the biological act of feeding, into an act with social values. Commensality connects the members of a group who share a set of common rules related to the valorization of food. Thus, the participants sit together and consume each other's dishes, share their own products and recipes.

From the above, we can decipher the main functions of this calendar tradition: to propitiate a superior force (*Hızır*), to ensure the abundance and arrival of spring, but also to commemorate the dead, in the spirit of reconciliation between the religious precepts in this regard and inner feelings of humans; community cohesion, through group meetings in a non-domestic space; to rearrange the hierarchies, by conducting sports competitions; to ensure the permanence of the community (in the past), by socializing of young people and performing the practices of premarital magic.

In principle, this feast varies depending on the ethnic group, rural or urban environment and certain calendar contexts, such as the one related to the overlap between *Hıdırllez* and one of the days of Ramadan, which would phase out the consumption of alms offered after sunset.

CONTEMPORARY ASPECTS

Currently, among the Muslims of Tulcea, it prevails the religious component of the holiday, related to the cult of the dead, manifested through the service of remembrance and offering alms. In fact, in the mentality of the Muslims from Dobrudja, *Hıdırllez* gained the attribute of a holiday for commemorating the dead, in correlation with the similar tradition of the Orthodox, following the coexistence process. On the other hand, the tradition experienced periods of

syncope during the communist period. Its evolution is related to the space in which it was performed, on the Monument Hill from Tulcea, near the former Muslim cemetery. Thus, in time, there was a rapprochement between the secular and religious elements and spaces, the ancestral magical practices being melted with the funeral rites evolved in the context of multiculturalism.

One aspect worth discussing in this context is the presence of women in the cemetery, banned in the past by most of the exegetes of Islam. From this point of view there are two types of discourses of the interviewees: G.A. (Nogay Tatar) says that there was permission for women's access only on this day, on the other hand A.G. (Kırım Tatar) states that in the past, when was *Qıdırlez*, the presence of men and children was allowed, women going to the forest, on Monument Hill. M.R. (Turk) nostalgically remembers the moments from his childhood when she participated to *Hıdırlez*, playing among the graves, but she does not provide information about the participation during adolescence or adulthood. Regardless of the initial situation, in the contemporary period, the presence of the women in the Dobrudjan Muslim cemetery on May 6th is a certainty. They became an active actant, necessary for the fulfillment of the ritual of preparing the graves and offering the alms.

The framework scheme for performing individual or family commemoration ceremonies is related to the arrangement and watering of graves and tombstones, followed by a prayer said by the imam. Later, different aliments are distributed (e.g. *şuberek*, *köbete*, *pide*). The standardized formula for answering after receiving the alms is: *Allah kabul etsin!* Almsgiving is a form of sacrificial gift. These offerings will tame and soothe the souls of those who have passed away. Perhaps this aspect determined the resemanticization of the tradition, at least in the urban environment, from the celebration of spring to the moment of commemoration of the dead, a situation contrasting to the initial ritual core. In fact, this may be related to the changing of the occupational profile of urban Muslims, for whom agriculture and the appropriate rites are no more an essential aspect of life. Likewise, the rites of attraction the marriage have lost their role and effectiveness in the context of modern society, based on other types of marital strategies.

Thus, the feast of remembrance of the dead is actively practiced, with small differences, from one ethnic group to another. An interesting fact is that some Romanians, who had friends, colleagues or relatives of Islamic religion, come to commemorate them, without having a clear interaction with the Muslim community. The visit is reduced to bringing flowers and possibly lighting a candle.

The Tatars participate in the cemetery, an important ceremonial moment being the individual commemoration service. The traditional greeting at the meeting between two members of the group is *Qıdırlez Bayramı Qayırlı Bolsın!* The alms are reduced to a few pieces of pie, being offered, most often, at the cemetery, near the grave. Currently, the Turks prefer to meet in the forest, near a spring or fountain, when are consumed certain traditional dishes, are performed songs/ quatrains (*mane*), and take place ludic manifestations. They can also gather in the cemetery, the emphasis falling on the family *dua*. The traditional greeting is *Hıdırlez Bayramı Mubarek Olsun!*

Muslim Roma celebrate the commemoration of the dead, involving the entire lineage, from children to the elderly. Tables are laid on the graves, being consumed different types of pies (generically named *baclavă*), chicken, fish and lamb dishes. Numerous and sumptuous alms are also being prepared for home (*kıygaşa*, plates with steaks, vegetables, fruits, homemade or bought sweets, non-alcoholic drinks) that denote a certain competition between families from different areas of the city. The food was distributed and eaten after the individual/ familial *dua*. On the other hand, we could observe the elusion of the consumption norms in the time of *Ramazan*.

When this tradition (as a content) was virtualised and "viralised" in social media, different discourses spread. They were related to: acceptance of tradition as an old practice ("On May 6th, the Muslim ethnic groups share packages in our cemetery, especially pies and *ciorek!* What do you think is something out of the ordinary? May God rest them in peace!"); blaming and rejecting of tradition ("If we continue in this direction, we will open fast foods in cemeteries. May Allah have mercy on us! The cemetery is not a place to eat, there we go to remember death not to eat *şavurma*, *şuberek* or *kebab*."); blaming the religious authorities and particular ethnic groups; Bid'at, innovation; borrowed practice ("These are borrowed habits... No celebrations are held at a grave.", "Borrowed rituals are not accepted in Islam! When you walk or even pass around a cemetery the only thing you have to do is to say *Salam Alaikum!*"), assimilation, imitation of Orthodoxy ("But I don't understand, are they Muslims? Because I see that they behave like Christians, they come and give packages with alms the dead."), lack of religious education, misunderstanding of Islam ("All this is happening because there is no tawheed or correct aqeedah."); form of syncretism between Islam and local practices; waste, uselessness ("So much innovation and wastes of food!"); failure to assume today these practices ("We did the same, but in the meantime we became civilized.", "Unfortunately, not only Muslim Roma do it, but also the Turks and Tatars. I was born in

Tulcea and I saw that my mother, grandmother and relatives did it and I started to have such a habit. But the worst thing was that Hodja accepted this practice. He took money from people, he sat with them at the table. Others gave him scribbles with the names of the dead to read them. Like the Christian akathists!").

Regardless of ethnicity, habits or more or less preserved identity elements, all participants live the feast in an intimate way, commemorating their dead through memorial services and offering, at the end, well-cooked dishes, more or less traditional, for the soul of the deceased. Regarding the transmission of values and internalization of tradition by the new generation, the following phases can be deciphered: the involvement of children through playful elements (games in the meadow or among the graves); awareness of participation (involvement in offering alms, placing dishes on sheets, in the meadow, participation at *dua/ duwa*); conscious participation (praying and performing specific gestures, involvement in cooking different dishes); effective participation (involvement in sports competitions, in the interpretation of songs).

CONCLUSION

Hıdırlez / Qıdırlez is currently the only moment of common commemoration of the deceased in the cemetery - at least in urban areas, and women are unequivocally allowed in *mezarlık* with clearly defined actantial statuses (cleaning the graves, watering the tombstones, preparing and offering alms, participating to *dua/ duwa*).

Tradition was linked in the past to the arrival of spring and the beginning of the agricultural season, and even today we can highlight certain gestures related to magical-mythical thinking, in decline or in a phase of updating. It should be remembered that the association and meeting of people in a topos with vegetation attributes (in the meadow, in the forest, near the river or fountain) had a period of discontinuity, especially during the communist period, being reactivated in some places in recent years. On the other hand, the agrarian or premarital divinatory acts were diluted over time, in the context of renouncement to agriculture, as a basic occupation, and transformation of contemporary matrimonial strategies. However, the performance in the home of some gestures meant to ensure the health of family members or the abundance of the household is not excluded.

The large number of Muslim participants in the cemetery, the participation in memorial services and the distribution of offerings for the peace of the deceased, show that the current form of this calendar tradition, mainly related to the cult of the dead, tends to strengthen and to diminish the secular, ancestral substratum. This resemanticization and restructuring of the feast must be seen from the perspective of the coexistence of Muslims with the majority or minority Orthodox populations, who currently have well-highlighted public commemoration holidays. On the other hand, we can discuss about the evolution of interpretations of Islamic religious norms and the changing paradigm of gender relations in the progressive Muslim community. Moreover, among the Tatars, the demarcation between the two plans of *Qıdırlez* (secular and religious) tends to become increasingly clear, the ludic, sporting and recreational manifestations, generically framed to *Tepreş* and performed for a long time on May 5th being today organized at institutional level during May or even June. Specialists point out that this holiday, with ritual values related to the agrarian cult, initiation rites and erotic magic, originally celebrated on the first Friday in May, was linked to *Hıdırlez*, after cohabiting with the Turks.

REFERENCES

- Chiselev, A. (2019), "Dinamica rituală a tradițiilor de peste an (Tradiții emblematice ale etniilor din Dobrogea de Nord)". Ex-Ponto Publishing Press. Constanța.
- Dumitrescu, I. (1921), "Sărbătorile la tătari". *Analele Dobrogei*, 2(3), 372-378.
- Ibram, N. (2020), "Spiritualitate tătară". Vol. II. StudIS Publishing Press, Iași.
- Sağlık Şahin, G.S. (2002), "Kırım Tatar Türklerinin Bahar Bayramı: Tepreş". *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 69-87.
- Titov, I. (2015), "Relația majoritari-minoritari etnici în Dobrogea de Nord". Dobrogea Publishing Press, Constanța.
- Türkyılmaz, D. (2013), "Kültürleri Buluşturan Sofralar: Bayram Yemekleri". In E.Ö. Özünel, N. Tunsu (Eds.) *Aynı Tadı Paylaşmak: Türkiye - Romanya Geleneksel Ortak Mutfağı Çalıştay Bildirileri*, Grafiker, Ankara, 131-138.
- Walker, W.S., Uysal, A.E. (1973), "An Ancient God in Modern Turkey: Some Aspects of the Cult of Hızir". *The Journal of American Folklore*, 86(341), 286-289.

**YEREL YÖNETİMLERDE HESAP VEREBİLİRLİK: BÜYÜKŞEHİR
BELEDİYELERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**

ACCOUNTABILITY IN LOCAL GOVERNMENTS: A RESEARCH ON
METROPOLITAN MUNICIPALITIES

Öğretim Görevlisi Ali Can GÖZCÜ

Hakkari Üniversitesi, Yüksekova MYO

ORCID No: 0000-0002-2192-8444

Doktorant Cüneyt TELSAC

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Kamu Yönetimi Bölümü Doktora Öğrencisi

ORCID No: 0000-0002-4133-4846

ÖZET

Neo-liberal politikalarla 1980'lerde başlayan kamu yönetiminde yeni bir yönetim anlayışı meydana gelmiştir. 90'lı yıllarda ise küreselleşme süreciyle hız kazanan düzenlemelerle birlikte, 2000'li yıllara gelindiğinde Türkiye'de yerel yönetimlerde önemli yenilikler gerçekleşmiştir. Bu yenilikler içerisinde kamuda şeffaflık, hesap verebilirlik, yönetim, katılım gibi kavramların uygulamaya dönük olarak yapı içerisinde yerini alması, yerel yönetimlerin yeniden yapılanmasına neden olmuştur. Türkiye'de yerel yönetimler insanların yaşamlarına doğrudan temas eden yönetsel birimler olarak son 20 yılda uluslararası ve ulusal karar ve süreçlerinde etkisiyle dönüşmüştür. Yerel yönetimlerin performansları değerlendirilirken katılım, şeffaflık ve hesap verebilirlik, performansa dair önemli göstergeler olarak yapı içerisinde daha da önem kazanmıştır. Yerelde halkın sunulacak hizmetlerle ilgili karar alma süreçlerine katılımı, sunulan hizmetlerde verimliliğin şeffaflık ve hesap verebilirlik çerçevesinde vatandaşlar tarafından hesap sorulabilir seviyeye gelmesi, aktif yurttaşlığın artmasına neden olmuştur. Karar alma süreçlerinde aktif katılım sağlayan, yerel yönetim birimlerinin sunmuş olduğu hizmetleri ve maliyetleri kontrol edebilen yurttaşlar yerelde demokrasi ve yönetişimin oluşmasının da bir parçası olmuştur. Yönetim birimleri ile yönetilen kitleler arasında çift yönlü olarak bilgi ve belge paylaşımına dayalı oluşan yeni düzenin bir unsuru olarak hesap verebilirlik, demokratik yönetimlerin bir parçası konumuna gelmiştir. Özellikle bilgi toplumu ile birlikte e-devlet uygulamalarının yaygınlaşması ve dijitalleşen bilginin kurumlar tarafından kamuoyuna sunulması demokratik yönetimlerin oluşmasını kolaylaştırmıştır.

Bu çalışma yerel yönetimlerin "hesap verebilirlik" düzeylerini araştırma amacı ile gerçekleştirilmiştir. Örneklem olarak 30 büyükşehir belediyesi seçilmiştir. Büyükşehir

belediyelerinin örneklem olarak seçilmesinin nedeni, ülke nüfusunun büyük oranda yaşadığı yerleşim birimleri olmasıdır. Ayrıca Türkiye’de kurumsal ve alt yapı anlamında diğer il belediyelerine göre daha güçlü bir yapıya sahip olması durumundan dolayı da büyükşehir belediyeleri seçilmiştir. Çalışma çerçevesinde büyükşehir belediyeleri web sitelerinde hesap verebilirliğin unsurları olarak; belediye meclis görüşmelerine dair tutanaklar, belediye meclisi kararları, bütçe kullanımına ilişkin mali raporlar, ihale ve satın alma raporları, sosyal yardım ve hizmet raporları, denetim raporları ve faaliyet raporları ele alınmıştır. Çalışma sonucunda 30 büyükşehir belediyesine dair veriler karşılaştırılmalı olarak değerlendirilmiştir. Her ne kadar 2019 yılında gerçekleştirilen yerel seçimler sonucunda yönetim değiştiren belediyelerin olmasından dolayı 2020 yılı verileri özelinde çalışma yürütülmüş olsa da bilgiye erişimin sürekliliği bağlamında da belediyelerce uygulanan eski döneme dair tüm verilerin silinmesi ve kaldırılması durumları yerel demokrasi ve yönetimi zedeleyici niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: Yerel Yönetimler, Hesap Verebilirlik, Büyükşehir Belediyesi

ABSTRACT

A new management approach has emerged in public administration, which started in the 1980s with neo-liberal policies. With the regulations that accelerated with the globalization process in the 90s, important innovations were realized in local governments in Turkey in the 2000s. Among these innovations, the concepts such as transparency, accountability, governance and participation in the public sector have taken place in the structure, which has caused the restructuring of local governments. Local governments in Turkey have transformed into administrative units that have direct contact with people's lives in the last 20 years with its influence in international and national decisions and processes. While evaluating the performances of local governments, participation, transparency and accountability have gained more importance within the structure as important indicators of performance. The participation of the local people in the decision-making processes regarding the services to be provided, the efficiency of the services provided to be accountable by the citizens within the framework of transparency and accountability have led to an increase in active citizenship. Citizens, who can actively participate in decision-making processes and control the services and costs of local government units, have also been a part of the formation of democracy and governance at the local level. Accountability has become a part

of democratic administrations as an element of the new order, which is formed based on two-way information and document sharing between administrative units and the ruled masses. Especially, the widespread use of e-government applications with the information society and the presentation of digitalized information to the public by institutions facilitated the formation of democratic administrations.

This study was carried out with the aim of researching the "accountability" levels of local governments. 30 metropolitan municipalities were selected as the sample. The reason for choosing metropolitan municipalities as the sample is that they are settlements where the country's population mostly lives. In addition, metropolitan municipalities were chosen due to the fact that they have a stronger structure in terms of institutional and infrastructure than other provincial municipalities in Turkey. Within the framework of the study, as elements of accountability on the websites of metropolitan municipalities; proceedings of municipal council meetings, municipal council decisions, financial reports on budget use, tender and procurement reports, social aid and service reports, audit reports and activity reports were discussed. As a result of the study, the data of 30 metropolitan municipalities were evaluated comparatively. Although, due to the fact that there were municipalities that changed administration as a result of the local elections held in 2019, a special study was carried out for the data of 2020, in the context of the continuity of access to information, the deletion and removal of all the data regarding the old period applied by the municipalities is harmful to local democracy and governance.

Keywords: Local Governments, Accountability, Metropolitan Municipality

GİRİŞ

Tüm Dünya'da olduğu gibi Türkiye'de de 1980'lerde hız kazanan neo-liberal politikalar, 90'lı yıllarda küreselleşme süreciyle hız kazanan yeniden yapılanma süreçleri ve 2000'li yıllarda gerçekleşen reform ve yenilikler ile kamu yönetiminde değişiklikler meydana gelmiştir. 2020'li yıllara gelindiğinde ise kamu yönetimi anlayışında süreç içerisinde meydana gelen değişiklikler daha belirgin düzeyde ortaya çıkmıştır. Bugün merkezi yönetim ve yerel yönetimlerin faaliyetlerinde şeffaflık, hesap verebilirlik, saydamlık, şeffaflık, katılımcılık, bilgi paylaşımı ve iletişim gibi kavramlar vazgeçilmez duruma gelmiştir. Kamu hizmetlerini

düzenleyen kanunlar, yönetmelikler ve ilgili yasal düzenlemeler bu etik değerleri korumakta ve çerçeve çizmektedir. 1980’li yıllardan günümüze ulaşan bu anlayış, açık yönetim kavramını ortaya çıkarmıştır. Bu anlayış devlet ve toplum arasındaki mesafeyi kaldıran, kamu hizmetlerinin kalitesini artırma hedefinde olan ve toplumla iç içe bir yönetim anlayışıdır (Kalkan ve Arpaslan, 2009, s.25). Kamu yönetiminde bir kavram olarak “hesap verebilirlik”, bir yönetim kavramı, açıklama yapma ve faaliyetlerini haklı çıkarma, tevcih edilen sorumluluğa cevap verme olarak ifade edilmektedir(Demiro, 2014, ss. 68-69). Özellikle yeni kamu yönetimi sürecinin bir bileşeni olarak hesap verebilirlik, yönetişimi, kamuda verimliliği, katılımcılığı etkileyen ve etkilenen bir süreç olarak görülmektedir(Tutar ve Altınöz, 2017, s.227).

Yerel yönetim birimleri olan belediyeler temelde yerel halkın ihtiyaçlarını karşılamak kurumlar olması ötesinde daha katılımcı, daha hesap verebilir, daha şeffaf olmak zorundadır. Bu zorunluluğun gerçekleşebilmesi akılcı, çağdaş denetim ilkelerine sahi ve daha etkin yerel yönetimlerle mümkün olabilir(Kara ve Karakılıç, 2016, s.731). Yerel yönetimlerde yukarıda belirtilen ve araştırma konusu olan hesap verebilirliğin olmaması yolsuzluğa ve verimsiz bir yönetime neden olacaktır. Yerel yönetimlerde yolsuzluğun olma nedenleri; kurumsal yapıdaki aksaklıklar ve yetersizlikler, demokratik katılıma ilişkin aksaklıklar, açıklık ve şeffaflığa ilişkin uygulama aksaklıkları olarak sıralanabilir(Çukurçayır vd., 2012, ss.5-8)

Hesap verebilirlik ayrıca yerel demokrasinin sağlanabilmesi açısından da önemlidir. Yerel yönetimlerin özgürlük, demokrasi, katılım, etkinlik, etkililik, verimlilik ve hesap verebilirlik gibi kavramlarla anılması yerel demokrasi açısından önemlidir(Tunçer, 2012, s.140). Hesap verebilirlik demokratik yönetim anlayışının gereğidir. Aynı zamanda yönetim sürecinin yönetilenlerce farklı açılardan ve doğrudan sorgulanabilmesi imkanı sağlamaktadır. Yerel yönetimlerde hesap verebilirlik, halkın iradesinin yönetime yansıtılması bakımından önem taşımaktadır. Çünkü kamu yönetimi temelde halk için yönetmek anlamına sahiptir(Biricikoğlu, 2011, s.16). Yönetişim sürecinin önemli ilkelerinin başında gelen hesap verebilirlik, hesap veren ve hesap verilen arasındaki etkileşimli ve çok yönlü bir süreci ifade etmektedir. Bu süreçte sorumlulukların saptanması, denetimi ve yönetime katılanların bu sorumlulukları gerçekleştirmede rollerinin belirlenmesi açısından da değerlidir(Güven ve Alan, 2018, s.842).

Halka en yakın yönetsel birimler olan belediyeler, şeffaf ve demokratik katılım sağlaması bakımından halk ile iç içe olan yönetsel birimlerdir. Hemşehri bilinci, hukuka uygun yönetim, şeffaflık ilkeleri ile güvence altına alınmalıdır. Yönetimde yapılan reformlar, alınan kararlar, halk tarafından yasal güvenceye sahip haklar ve sorumluluklar ancak şeffaflık ve hesap verebilirlik ile mümkün olabilir(Gürün ve Gezici, 2018, s.67).

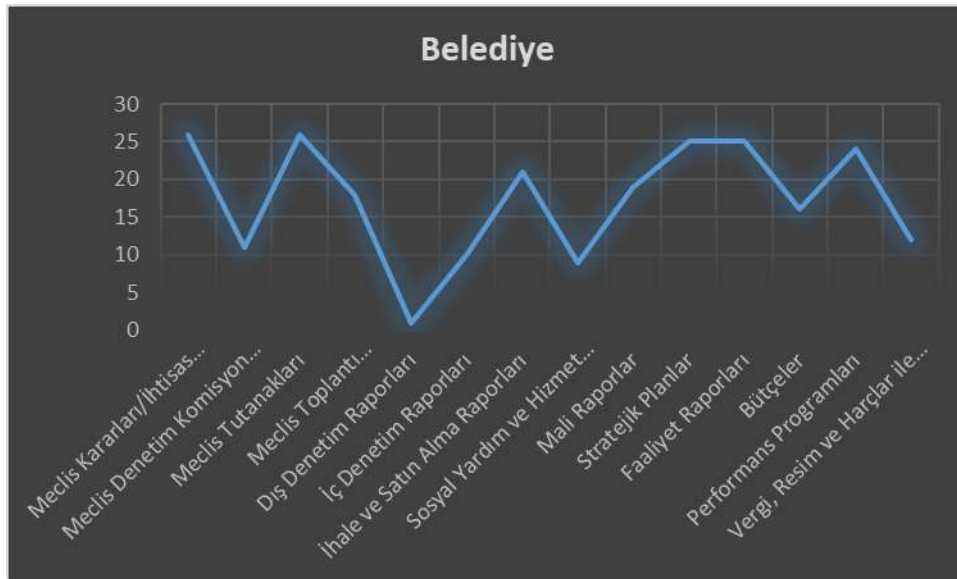
ARAŞTIRMA VE BULGULAR

Bu araştırmada yerel yönetimlerde hesap verebilirlik ele alınmıştır. Araştırma örneklemini olarak Türkiye'deki 30 büyükşehir belediyesi seçilmiştir. Örneklem olarak 30 büyükşehir belediyesinin seçilme nedeni Türkiye nüfusunun büyük bir çoğunluğunun bu belediyelerde yaşaması ve ülke geneline dair yapılacak tespitlerde daha genel bir değerlendirmeye ulaşma amacıdır. Bir diğer neden ise büyükşehir belediyelerinin kurumsal yapısının oturmuş olduğu varsayımdır. Büyükşehir belediyeleri diğer belediyelere göre kurumsal yapının gerektirdiği konularda bilgi ve insan gücü anlamında zengin olduğu için daha şanslı durumdadır. Büyükşehir belediyelerinin sunduğu hizmetler ve hizmetlerin paylaşımı sahip olduğu donanımsal özellikler nedeniyle daha çok veri ve hizmeti barındırmaktadır. Ayrıca büyükşehir belediyeleri Türkiye Cumhuriyeti yönetsel tarihinde hep önemli konumda olmuştur. Araştırma örneklemini olan 30 büyükşehir belediyesi web sitesi taranarak veri setleri hazırlanmıştır. Veri setleri hazırlanırken belediyelerin paylaştığı bir takım bilgiler belirlenmiş ve bu bilgiler 14 başlıkta toplanmıştır. Temelde bir vatandaş olarak bu bilgilere ulaşmak önemli olduğu kadar, bilimsel bir çalışmada kullanmak adına da bilginin ulaşılabilirliği önemlidir. Yerel yönetimlerde hesap verebilirliği ölçümlemek adına ulaşılması hedeflenen bilgiler şu şekildedir; Meclis Kararları/İhtisas Komisyon Kararları, Meclis Denetim Komisyon Raporları, Meclis Tutanakları, Meclis Toplantı Gündemleri/Davet/Duyuru, Dış Denetim Raporları, İç Denetim Raporları, İhale ve Satın Alma Raporları, Sosyal Yardım ve Hizmet Raporları, Mali Raporlar, Stratejik Planlar, Faaliyet Raporları, Bütçeler, Performans Programları, Vergi, Resim ve Harçlar ile Gelir Ücret Tarifesi.

Bilgi	Belediye
Meclis Kararları/İhtisas Komisyon Kararları	26
Meclis Denetim Komisyon Raporları	11
Meclis Tutanakları	26
Meclis Toplantı Gündemleri/Davet/Duyuru	18
Dış Denetim Raporları	1
İç Denetim Raporları	10
İhale ve Satın Alma Raporları	21
Sosyal Yardım ve Hizmet Raporları	9
Mali Raporlar	19
Stratejik Planlar	25
Faaliyet Raporları	25
Bütçeler	16
Performans Programları	24
Vergi, Resim ve Harçlar ile Gelir Ücret Tarifesi	12

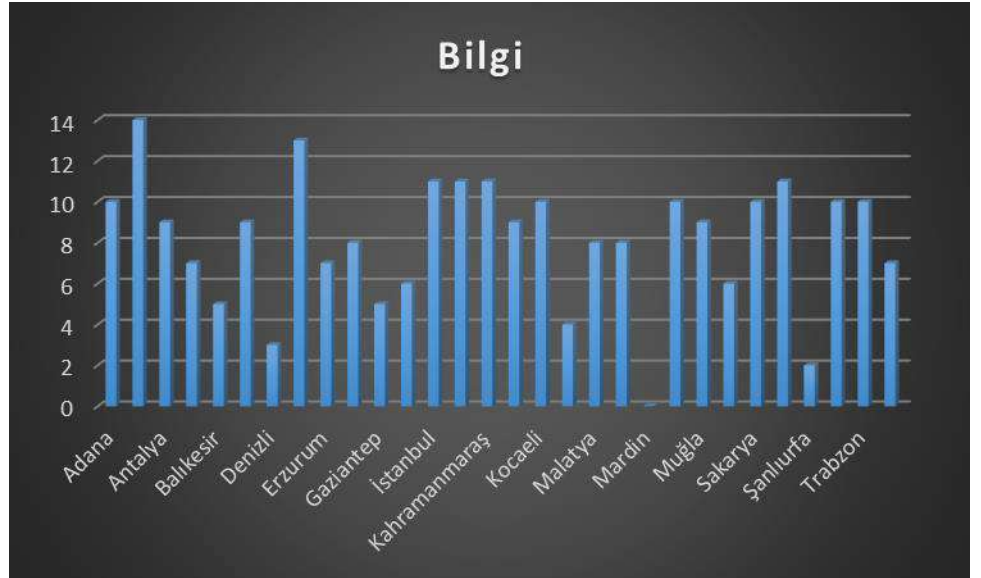
Araştırma sonucunda büyükşehir belediyeleri web sitelerinden elde edilen bulgularla hazırlanan veri setlerinde 30 büyükşehir belediyesi içerisinde bilgiye ulaşılan belediyelere yukarıda ki tabloda yer verilmiştir. Dış denetim raporlarına yer veren tek belediye Ankara Büyükşehir Belediyesi olmuştur. Örneklem içerisinde yer alan belediyelerde bilgiye ulaşılamayan başlıklarda ya hiç bilgi başlığı yoktur ya da bilgi başlığı içerik olarak boştur. 26 ve 25 belediye tarafından en çok bilginin paylaşıldığı konular; Meclis Kararları/İhtisas Komisyon Kararları, Meclis Tutanakları, Stratejik Planlar, Faaliyet Raporları olmuştur. En az bilginin ulaşıldığı konular ise denetim raporları ile ilgilidir. Bu veriler ayrıca aşağıda bulunan çizgi grafikte de gösterilmiştir.

Belediye	Bilgi
Adana	10
Ankara	14
Antalya	9
Aydın	7
Balıkesir	5
Bursa	9
Denizli	3
Diyarbakır	13
Erzurum	7
Eskişehir	8
Gaziantep	5
Hatay	6
İstanbul	11
İzmir	11
Kahramanmaraş	11
Kayseri	9
Kocaeli	10
Konya	4
Malatya	8
Manisa	8
Mardin	0
Mersin	10
Muğla	9
Ordu	6
Sakarya	10
Samsun	11
Şanlıurfa	2
Tekirdağ	10
Trabzon	10
Van	7

14 farklı konuda bilgiye yer vermeleri açısından bakıldığında tüm bilgilere yer veren belediye Ankara Büyükşehir Belediyesi olmuştur. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi 13, İstanbul, İzmir, Kahramanmaraş, Samsun Büyükşehir Belediyeleri ise 11 bilgi paylaşımı ile en çok bilgiye yer veren üçüncü sırada yer alan belediyeler olmuştur. Mardin Büyükşehir Belediyesine ait hiçbir veriye ulaşılamazken en az bilgiyi paylaşan ikinci belediye Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi olmuştur. En az bilginin ulaşıldığı üçüncü belediye ise Denizli Büyükşehir Belediyesidir. 14 başlıkta ulaşılmak istenen konular ve belediyelere ait bilgiler yukarıda bulunan tabloda ve grafikte gösterilmiştir.

SONUÇ

Araştırma çerçevesinde 14 farklı konuda 30 büyükşehir belediyesi incelenmiştir. Araştırmada elde edilen bulgular yerel yönetimlerde hesap verebilirlik, şeffaflık ve açıklık düzeyleri bağlamında ele alındığında araştırma öncesi varsayımına ulaşılammıştır. Belediyeler verilerini paylaşırken kullanıcı ulaşımı anlamında negatif düzeyde bir paylaşım gerçekleştirmiştir. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin giderek hizmet sunumlarını, bilgi paylaşımlarını kolaylaştırdığı günümüz toplumunda elde edilen bulgular belediyelerin daha çok bu alanda çalışması gerekliliği sonucunu doğurmuştur. Araştırmada belirlenen 30 büyükşehir belediyesi örneğinde Ankara Büyükşehir Belediyesi verileri bütüncül bir şekilde paylaşması ve ulaşılmak istenen 14 bilginin tamamına yer vermesi açısından önemlidir. Ayrıca Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin "Saydamlık ve Hesap verebilirlik" başlığında bilgilerin tamamını bütüncül bir şekilde paylaşması da diğer 29 belediyeden farklı ve değerlidir. Büyükşehir belediyeleri özelinde yapılan çalışma göstermiştir ki Türkiye'de belediyelerin hesap verebilirlik düzeyleri düşüktür. Belediyeler şeffaflık, saydamlık, açıklık gibi bir takım ilkeleri vizyon ve misyon ifadelerinde paylaşmış olmalarına rağmen pratikte bu ifadelerin karşılığı kısmi düzeyde varlık göstermiştir. Yerel yönetimlerde yönetişimin sağlanması, yerel demokrasinin güçlenmesi, katılımın ve etkinliğin sağlanabilmesi ancak şeffaf ve hesap verebilir yerel yönetimlerle mümkün olabilecektir. Bilgiye ulaşmada bilgi iletişim teknolojilerinden faydalanılarak daha çok bilginin sunumunun kolaylaştırılması yerel demokrasi ve hesap verebilir belediyelerin oluşması bağlamında önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

AKÇAKAYA, Murat. (2017). "Yeni Yönetim Anlayışının Yerel Yönetimlere Yansımaları". Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. Sayı 9. ss. 105-130.

AYDIN, Esin. (2011). Yerel Yönetimlerde Bir İç Denetim Uygulaması Olarak Performans Denetimi: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yöneticileri Algılaması. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı. (Yüksek Lisans Tezi). Bursa.

BIÇKI, Doğan. ve SOBACI, M. Zahid. (2011). "Yerel Yönetimden Yerel Yönetişime: Post-Fordizm Bağlamında Yerel Yönetimleri Anlamak". Yerel Yönetimler Dergisi. 9-2. ss. 218-233.

BİRCAN, Hasan Hüseyin. ve DİLMAÇ, Bülent. (2015). Değerler Bilançosu – Felsefe, Sosyoloji, Kamu, Eğitim. Çizgi Kitabevi. Konya.

BİRİCİKOĞLU, Hale. (2011). Yerel Yönetimlerde Hesap Verebilirlik (Marmara Bölgesi Örneği). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Doktora Tezi.

ÇUKURÇAYIR, M. Akif., ÖZER, M. Akif ve TURGUT, Kasım. (2012). “Yerel Yönetimlerde Yolsuzlukla Mücadele Yönetişim İlke ve Uygulamaları”. Sayıştay Dergisi. Sayı 86.

DEMİROL, Duygu. (2014). “Doğrudan Hesap Verebilirlik Aracı Olarak Sosyal Hesap Verebilirlik: Nepal Ve Türkiye Örnekleri Üzerinden Bir Değerlendirme”. Sayıştay Dergisi. Sayı 92.

ERDOĞAN, Oğuzhan. (2019). “Yerel Yönetimlerde Katılımcı Mekanizmalar ve Trabzon Büyükşehir Belediyesi Örneği”. BEÜ İİBF AİD, 4(2). ss. 295-310.

ERTAŞ, Handan ve ATALAY, İlhan. (2016). “Yerel Yönetimlerde Performans Yönetimi”. Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi. Sayı 12. ss.70-82.

GÜRÜN, Fethi ve GEZİCİ, Zelal. (2018). “Yerel Yönetimlerde Şeffaflığın Önemi”. ABMYO Dergisi. Sayı 50. ss. 67-84.

GÜVEN, Ahmet ve ALAN, Çağatay. (2018). “Türkiye’de Yerel Yönetim Yasaları Çerçevesinde Yönetişim Anlayışının İncelenmesi”. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi. Cilt 11. Sayı 61. ss. 840-847.

KALKAN, Adnan ve ALPARSLAN, Ali Murat. (2009). “Şeffaflık, İletişim Ve Hesap Verebilirliğin Yerel Yönetim Başarılarına Etkileri”. Sosyal Ve Beşeri Bilimler Dergisi. Cilt 1, Sayı 1.

KARA, Hüseyin ve KARAKILÇIK, Yusuf. (2016). “5018 Sayılı Kanun Kapsamında Yerel Yönetimlerin Denetimi: Getirdiği Yenilikler, Uygulamalar ve Karşılaşılan Eksiklikler”. Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi. 6(3),727-738.

ÖZGÖKÇELER, Serhat. (2014). “Yerel Kalkınmada Etkin Bir Kavram: “Yerel Yönetişim” (Bursa Kent Konseyi Örneği)”. “İş,Güç” Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi. Cilt: 16. Sayı:1. ss. 67-82.

TEKELİ, İlhan. (1983). “Yerel Yönetimlerde Demokrasi ve Türkiye’de Belediyelerin Gelişimi” Amme İdaresi Dergisi. Cilt:16. Sayı:2. ss. 3-22.

TUNÇER, Polat. (2012). “Küreselleşme-Yerelleşme ve Türkiye’de Yerel Demokrasinin Geliştirilmesi”. Türk İdare Dergisi. Sayı: 475. ss. 131-146.

TUTAR, Hasan ve ALTINÖZ, Mehmet. (2017). “Hesap Verebilirlik Bağlamında İç Denetim ve Sorun Alanları: Eleştirel Bir Analiz”. Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi. Cilt: 8. Sayı: 15. Ss. 225-248.

YAMAN, Murat ve KÜÇÜKŞEN, Murat. (2018). “Yerel Yönetimlerin Demokratikleşmesi Açısından Yerel Katılımın İncelenmesi”. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 55. ss. 247-259.

YILDIZ, Mete. (1996). “Yerel Yönetimler ve Demokrasi”. Çağdaş Yerel Yönetimler. Cilt:5. Sayı:4. ss. 3-15.

İNTERNET KAYNAKLARI

<https://www.adana.bel.tr/> (30.05.2021 tarihinde erişilmiştir.)

<https://www.ankara.bel.tr/> (30.05.2021 tarihinde erişilmiştir.)

<https://www.antalya.bel.tr/> (30.05.2021 tarihinde erişilmiştir.)

<https://aydin.bel.tr/> (30.05.2021 tarihinde erişilmiştir.)

<https://www.balikesir.bel.tr/> (30.05.2021 tarihinde erişilmiştir.)

<https://www.bursa.bel.tr/> (30.05.2021 tarihinde erişilmiştir.)

<https://www.denizli.bel.tr/> (30.05.2021 tarihinde erişilmiştir.)

<https://www.diyarbakir.bel.tr/> (30.05.2021 tarihinde erişilmiştir.)

<https://www.erkzurum.bel.tr/> (30.05.2021 tarihinde erişilmiştir.)

<https://www.eskisehir.bel.tr/ebb.php> (30.05.2021 tarihinde erişilmiştir.)

<https://www.gaziantep.bel.tr/tr> (30.05.2021 tarihinde erişilmiştir.)

<https://www.hatay.bel.tr/> (30.05.2021 tarihinde erişilmiştir.)

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

<https://www.ibb.istanbul/> (30.05.2021 tarihinde erişilmiştir.)

<https://www.izmir.bel.tr/> (30.05.2021 tarihinde erişilmiştir.)

<https://kahramanmaras.bel.tr/> (30.05.2021 tarihinde erişilmiştir.)

<https://www.kayseri.bel.tr/> (31.05.2021 tarihinde erişilmiştir.)

<https://www.kocaeli.bel.tr/> (31.05.2021 tarihinde erişilmiştir.)

<https://www.konya.bel.tr/> (31.05.2021 tarihinde erişilmiştir.)

<https://www.malatya.bel.tr/> (31.05.2021 tarihinde erişilmiştir.)

<https://www.manisa.bel.tr/> (31.05.2021 tarihinde erişilmiştir.)

<https://www.mardin.bel.tr/> (31.05.2021 tarihinde erişilmiştir.)

<https://mersin.bel.tr/> (31.05.2021 tarihinde erişilmiştir.)

<https://www.mugla.bel.tr/> (31.05.2021 tarihinde erişilmiştir.)

<https://www.ordu.bel.tr/> (31.05.2021 tarihinde erişilmiştir.)

<https://www.sakarya.bel.tr/> (31.05.2021 tarihinde erişilmiştir.)

<https://www.samsun.bel.tr/> (31.05.2021 tarihinde erişilmiştir.)

<https://www.sanlıurfa.bel.tr/> (31.05.2021 tarihinde erişilmiştir.)

<https://www.tekirdag.bel.tr/> (31.05.2021 tarihinde erişilmiştir.)

<https://www.trabzon.bel.tr/> (31.05.2021 tarihinde erişilmiştir.)

<https://van.bel.tr/> (31.05.2021 tarihinde erişilmiştir.)

**İNŞAAT SEKTÖRÜNDE PROJE YÖNETİMİ UYGULAMALARINDA TEKNOLOJİ
KULLANIMININ AVANTAJLARI**
ADVANTAGES OF USING TECHNOLOGY IN PROJECT MANAGEMENT
APPLICATIONS IN THE CONSTRUCTION SECTOR

Doktora Öğrencisi Arzu ÇAKMAK

Akdeniz Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi
ORCID NO: 0000-0002-4634-5923

Doç. Dr. Öğr. Üyesi İkbâl ERBAŞ

Akdeniz Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi
ORCID NO: 0000-0002-6327-1399

Doç. Dr. Öğr. Üyesi Hacer MUTLU DANACI

Akdeniz Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi
ORCID NO: 0000-0002-7325-6168

ÖZET

Çoğu ülke için ülke ekonomisinin gelişiminde inşaat sektörü önemli bir paya sahiptir. Bu sebeple inşaat sektöründe yaşanan olumsuzluklar ekonomide gerilemeye neden olabilmektedir. Yapım sürecince yaşanabilecek olumsuzlukların en aza indirilmesi ancak iyi bir proje yönetimi süreciyle sağlanabilir. Proje yönetimi sürecinde, süreci yöneten aktörler kadar kullanılan yöntem ve araçlar da oldukça önemlidir. Doğru bir proje yönetimi uygulaması projenin yalnızca kalite hedeflerine ulaşılmasını sağlamayacak, bunun yanı sıra süre ve maliyet hedeflerinin de başarılmasına imkan tanıyacaktır.

İnşaat sektörü birçok riski barındıran karmaşık bir yapıdır. Teknolojinin sağladığı olanakların kullanılmasıyla projedeki farklı süreçlerin yönetilebilmesi, proje planlamasında ve programlamasında hız kazanılması, disiplinler arası iş koordinasyonunun sağlanabilmesi, proje sürecindeki değişikliklerin hızlı gerçekleştirilebilmesi ve maliyet değişikliğinin hızlı hesaplanabilmesi gibi birçok işlemi kolaylaştırmasından dolayı inşaat sektöründe bilgisayar destekli programlar ve teknolojiler de yaygın hale gelmiştir. Bilinen program ve teknolojilerin de büyük bir hızla, sürekli olarak değiştiği ve geliştiği gözlemlenmektedir. Bu sebeple proje yönetimi sürecinde kullanılan teknolojinin gelişiminin takip edilmesi bir projenin iyi bir şekilde sonuçlandırılabilmesi için günümüz koşullarında bir zorunluluk haline gelmiştir.

Bu çalışmanın amacı teknoloji kullanımının inşaat sektöründeki proje yönetimi uygulamalarına sağlayacağı katkıları ortaya koymaktır. Bu amaçla çalışma kapsamında teknolojinin proje yönetimi aşamalarında kullanılabileceği alanlar ve bu alanlara sağlayacağı avantajlar değerlendirilmiştir. Bu bağlamda proje yönetiminde bilgisayar yazılımları, bilgi teknolojileri incelenmiş ve proje sürecine katkıları incelenmiştir. Yapılan çalışma ile proje yönetiminde doğru zamanda, doğru teknolojinin, uzman kişiler tarafından kullanılmasının gerekliliği ve önemi ortaya konulmuştur. Çalışma sonuçlarının proje yönetimi sürecinde kullanılabilecek programların tanınmasına katkı sağlaması, gelecek projelerde bu bağlamda ihtiyaca göre yeni yazılımların geliştirilmesine ışık tutulması hedeflenmektedir. Her ne kadar geçmiş yıllara göre proje yönetiminde teknolojinin Türkiye’de kullanımı artsa da bilimsel araştırmalarda bu konuya yeterince yer verilmediği gözlemlenmektedir. Bu çalışma ile aynı zamanda gelecekte yapılacak araştırmalar için bir altlık oluşturulması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İnşaat sektörü, Proje Yönetimi, Bilgisayar Yazılımı, Teknoloji

ABSTRACT

For most countries, the construction sector has an important share in the development of the national economy. For this reason, the negativities in the construction sector may cause a recession in the economy. Minimizing the negativities that may be experienced during the construction process can only be achieved with a good project management process. In the project management process, the methods and tools used are as important as the actors managing the process. A correct project management practice will not only ensure the achievement of the project's quality targets, but will also enable the achievement of time and cost targets.

The construction industry is a complex structure with many risks. Computer-aided programs and technologies have also become widespread in the construction industry, as they facilitate many processes such as managing different processes in the project, gaining momentum in project planning and programming, ensuring interdisciplinary work coordination, rapid realization of changes in the project process and rapid calculation of cost changes by using the opportunities provided by technology. It is observed that known programs and technologies are constantly changing and developing at a great speed. For this reason, following the development of technology used in the project management process has become a necessity in today's conditions in order to conclude a project well.

The aim of this study is to reveal the contributions of technology use to project management practices in the construction sector. For this purpose, within the scope of the study, the areas where technology can be used in the project management stages and the advantages it will provide to these areas have been evaluated. In this context, computer software and information technologies in project management were examined and their contributions to the project process were examined. With the study, the necessity and importance of using the right technology at the right time by experts in project management has been revealed. It is aimed that the results of the study will contribute to the recognition of the programs that can be used in the project management process, and in this context, it is aimed to shed light on the development of new software according to the needs in future projects. Although the use of technology in project management has increased in Turkey compared to previous years, it is observed that this subject is not given enough space in scientific research. With this study, it is also aimed to create a base for future research.

Keywords: Construction industry, Project Management, Computer Software, Technology

1. GİRİŞ

İnşaat sektörü, ülke ekonomilerindeki büyük payından dolayı önemli sektörler arasında yer almaktadır. Aynı zamanda farklı sektörlerin de gelişmesini sağlayan lokomotif bir sektördür (Yitmen, 2014). Fakat diğer sektörlerle göre daha belirsiz, riskli ve karmaşıktır. Büyük belirsizlikler içermesi nedeniyle de proje risklerini değerlendirmek çoğu zaman çok zor olabilir (Zeng ve diğ., 2007). Yapısal olarak sürekliliği yoktur. Bir proje için birçok kaynak kullanımı gerçekleştirilmekle birlikte farklı disiplinlerle birlikte farklı süreçleri bir arada yürütmeyi de beraberinde getirmektedir. İnşaat projelerinin karmaşık yapısından ve beklenmeyen durumlarından dolayı projenin başlangıç aşamasından son anına kadar olan süreçte bütünleşik bir sistem kullanılmalıdır (Ata, 2009).

İnşaat proje organizasyonlarındaki belirsizlikler, çevre koşulları, talep değişkenliği ve süreksizliği, teknolojinin sürekli gelişmesi ile uzmanlık alanlarının artması gibi nedenlerden dolayı inşaat sektöründe farklı disiplinlerdeki firmaların bir arada çalışması kaçınılmaz bir hale gelmiştir. Bu firmaların birbirleriyle uyum içerisinde çalışabilmesi ve her türlü bilginin paylaşılabilmesi, iletilebilmesi ve korunabilmesi gibi işlevler “Bütünleşik Bilişim Sistemi” ile sağlanabilmektedir (Demircan, 2008).

İnşaat alanında bilgi teknolojilerinin kullanımı diğer endüstrilerin gerisinde kalmış olsa da son zamanlarda kullanımı artmıştır. İnşaat alanındaki birçok disiplini destekleyecek çok değişik teknolojiler gözlemlenmektedir (Tanyer ve Pekerli, 2008). İnşaat sektöründe de son zamanlarda kullanımı artan bilgi teknolojileri; görselleştirme, strüktürel hesaplama, maliyet tahmini, bilgisayar destekli tasarım, proje yönetimi ve bina işletmesi gibi çeşitli alanlarda kullanılmaktadır (Keleş ve Keleş, 2018). Teknolojisiz çok zor yapılan bu işlemlerin teknolojinin kullanımı ile hızlı sürede ve daha doğru şekillerde çözümün gerçekleştirilmesi ile inşaat alanında teknolojiye olan ilgiyi daha da artırmıştır ve teknolojinin kullanımı zorunlu hale gelmiştir.

Her geçen gün teknolojinin gelişimiyle birlikte iletişim, bilişim, bilgisayar ve bilgi teknolojilerinde de büyük oranda gelişim ve ilerleme gözlemlenmektedir. Günümüzdeki birçok işin hızlı ve kolay yapılmasını sağlayan bu gelişmeler üretim yapan endüstriyel kuruluşların yapılanmalarında da değişikliklerin olmasına neden olmakta ve yeni bilgi teknolojilerinin ve yazılımların iş süreçlerine entegre edilmesini zorunlu kılmaktadır.

Yazılımlar günümüzde eğlence alanlarından, karmaşık iş süreçlerine kadar hemen hemen her alanda farklı şekillerde kullanılmaktadır. Şirketler iş süreçlerinin sağlıklı bir şekilde yönetimi için etkin yazılım sistemlerini temin etmek durumundadır. Bunun için de bilgi sistem departmanı vasıtasıyla kendisine uygun yazılımı ya üretirler ya da yazılım şirketlerinden temin ederler (Gencer ve Kayacan, 2017). Önemli olan doğru işlem için doğru yazılımın uygulanabilmesidir.

İnşaat sektörlerinde faaliyet gösteren firmaların varlıklarını sürdürmesi, fırsatları değerlendirmesi ve bu fırsatların avantajlarını ortaya çıkarması ile sağlanmaktadır. İnşaat sektöründeki firmaların piyasada uzun vadede varlıklarını sürdürebilmesi bazı zamanlarda kar payı düşük ya da risk düzeyi yüksek projelerin kabulü ile de sağlanabilmektedir. Çünkü firmaların çalışma programları yürütülen projenin süresi ile sınırlıdır (Kuşan ve Özdemir, 2008). Bu süreyi de verimli kullanabilmek için teknolojinin kullanımı kaçınılmazdır. Bu bağlamda bu çalışmanın amacı, teknoloji kullanımının inşaat sektöründeki proje yönetimi uygulamalarına sağlayacağı katkıları ortaya koymaktır. Bu amaçla çalışma kapsamında proje yönetimi kavramı tanımlanarak, bilgisayar teknolojilerinin ve bilgisayar yazılımlarının proje yönetimi aşamalarında kullanılabileceği alanlar ve sağlayacağı avantajlar ortaya konulmaktadır.

2. PROJE VE PROJE YÖNETİMİ

Modern proje yönetimi kavramının temelleri 1950’li yıllara dayanmaktadır (Morris, 1999). Proje yönetiminin ayrı bir disiplin olarak gelişmeye başlaması ise 20. yüzyıl ortalarında gözlemlenmiştir (Ata, 2009). Türkiye’de proje yönetiminin en önemli gelişmeleri ise 1980’li yıllardan sonra 1990’lı yıllarda başlamıştır. Bu yıllarda birçok üniversitenin inşaat

mühendisliği lisans programlarına inşaat yönetimi ile ilgili dersler konulmuştur (Alpay, 2007).

“Proje, bir probleme çözüm bulma ya da beliren bir fırsatı değerlendirmeye yönelik, bir ekibin, başlangıcı ve bitişi belirli bir süre ve sınırlı bir finansman dahilinde, birtakım kaynaklar kullanarak, müşteri memnuniyetini ve kaliteyi göz önünde bulundururken olası riskleri yönetmek şartıyla, tanımlanmış bir kapsama uygun amaç ve hedefler doğrultusunda özgün bir planı başlatma, yürütme, kontrol etme ve sonuca bağlama sürecidir” (Url-1). Bir faaliyetin proje olarak tanımlanabilmesi için bir proje döngüsünün olması, maliyet, süre ve performans hedeflerinin olması, bulunduğu ortama göre özgün ve tek olması, bitişinin ve başlangıcının net olması gerekmektedir (Ata, 2009). Bu proje döngüsünden yer alacak faaliyetlerin çok iyi programlanması ve kararlaştırılması gerekmektedir.

Süre, ürün performansı ve kaynak faktörleri olmak üzere proje süreçleri üç parametre ile sınırlandırılmıştır (HBS, 1997). Projenin başarısı bu üç parametrenin dengede tutulması ve sistematik bir süreç geçirmesi ile mümkündür. Bu nedenle proje hedeflerinin gerçekleştirilebilmesi için etkin bir proje yönetimi sürecinin yürütülmesi önem arz etmektedir. Bu sürecin tamamını da yetenek, bilgi, araç ve tekniğin bir arada kullanılması oluşturmaktadır. (Ata, 2009). Sorguç ve Kuruoğlu (2002) proje yönetimini “bir inşaat programında inşaatın proje tasarımından gerçekleştirilmesine kadar olan evrelerinde süre, maliyet ve kalite denetimi amacıyla kullanılan profesyonel yönetim süreci” olarak tanımlarken, Tuncay (2006) proje yönetimini, “performans, maliyet ve zaman hedeflerine ulaşabilmek için eldeki kaynakları en verimli şekilde programlama ve proje aktivitelerini kontrol etme süreci” olarak tanımlamıştır. Bu tanımlardan da anlaşılacağı üzere projede süreç ve süre içerisindeki faaliyetlerin yönetimi çok önemli olmaktadır.

Proje yönetimi sürecinde en temel ilke projenin amacının iyi belirlenmesidir. Proje amacına ulaşmak için gerekli araçların seçiminin de iyi bir şekilde planlanması gerekmektedir. Mevcut kaynaklar amaçlara ulaşmak için plan ve programlama ile doğru tahsis edilmelidir. Projenin başlamasından bitişine kadar her aşaması dikkatli bir şekilde kontrol edilmelidir (Alpay, 2007). Her aşamaya göre de uygun araçlar kullanılmalıdır.

Proje yönetiminin başarısını etkileyen maliyet, kalite, zaman ve kapsam faktörleri birbirleriyle bağlı bir ilişkiye sahiptir (Alpay, 2007). Zamanın gerçekten maliyetlere karşılık geldiği bir inşaat projesinde, zamanın yönetimi kritiktir ve zamanı yönetmenin en iyi yolu zamanlamadır (Frederick ve diğ., 2000). Diğer taraftan proje yönetimi sürecinde düşük maliyet ve en kısa sürede yapımı tamamlama hedefleri doğrultusunda kalite hedefleri de göz ardı edilmemelidir. Bunların da en kısa zamanda, maliyetsiz ve daha doğru bir şekilde çözümünün sağlanması için uygun bilgisayar yazılımları ve bilgi teknolojilerinin kullanımının sağlanması gerekmektedir. İhtiyaç ve sürece göre uygun yazılım ve teknolojinin seçilmesi proje yönetimi sürecinin daha sağlıklı bir şekilde yürütülmesine imkan tanımaktadır. Aynı zamanda projenin de başarı oranını yükseltmektedir.

3. İNŞAAT SEKTÖRÜNDE BİLGİSAYAR YAZILIMI VE BİLGİ TEKNOLOJİLERİ

Bilgisayar, bilişim ve iletişim alanlarındaki teknolojik gelişmeler günlük hayatımızdaki çoğu faaliyeti hızlandırıp kolaylaştırırken bu işlerdeki çoğu ara adımları da otomatikleştirmektedir. Bu sebepten dolayı ‘bilgi toplumu’ kavramı oluşmuştur ve hızla da yayılmaktadır (Tanyer ve Pekerçli, 2008). Son yıllarda çok sık kullanılan bilgi toplumu kavramı, enformasyon ve

iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin biçimlendirdiği bir yapıyı ifade etmektedir. Bu yeni toplumun habercisi olarak bilgisayar kabul edilmektedir (Yılmaz, 1998). Bilgisayarların gelişimi ile sorunların çözümleri için geliştirilen bilgisayar yazılımları ve bilgi teknolojileri de hızlı bir şekilde artmaya başlamıştır.

İnşaat sektöründe de çeşitli bilgisayar yazılımları ve bilgi teknolojileri geliştirilmiştir. Farklı uygulama alanları için farklı yazılım ve bilgi teknolojileri kullanılarak projelerin daha kısa sürede ve daha kaliteli çözümleri gerçekleştirilmektedir. Yazılım ve teknolojiler proje yönetimi sürecine de olumlu yönde katkı sağlamaktadır. Süreç içerisindeki faaliyetlerin hızlı çözülmesi, doğru veriler oluşturması, proje verilerine depolama alanları sağlayarak geriye dönme şansını barındırması, mekandan bağımsız bir şekilde ekip ile fiziki bir araya gelmeden aynı projede çalışabilmesi gibi yazılım ve teknolojilerin sağladığı avantajlar proje yönetim sürecinin daha başarılı bir şekilde gerçekleşmesini sağlamaktadır.

3.1. İnşaat Sektöründe Bilgisayar Yazılımı ve Katkıları

İnşaat sektöründe işletmelerin saha aktiviteleri, proje yönetimi, operasyonel ve finansal faaliyetleri gibi birçok bölümünde kullanılabilecek yazılımlar geliştirilmiştir. İngiltere’de bulunan CICA (İnşaat Endüstrisi Bilişim Derneği), inşaat sektörüne 1650’den fazla bilgisayar yazılımının hizmet ettiğini belirtmiştir (Tanyer, Pekerçli, 2008). Bu yazılımlardan son zamanlarda kullanılmaya başlananlar Tablo.1 ‘de özetlenmektedir.

Tablo 1. İnşaat sektöründe kullanılan bilgisayar yazılımları ve örnekleri (Keleş ve Keleş, 2018’ den geliştirilmiştir.)

Kullanılan Bilgisayar Yazılımları	Uygulama Örnekleri
Bilgisayar Destekli Maliyet Sistemleri	İngiltere’de BCIS ve BMCL, Bidworx, D4COST, EMQUE's Perfect Project, PACES, Pulsar, Visual Estimator; Fransa’da UNTEC kuruluşları
Bilgisayar Destekli Mühendislik Sistemleri	Akışkan Yapı Etkileşimi Analizleri, CAE yazılımları: Sonlu Elemanlar Analizleri (FEA), Akışkanlar Dinamiği Analizleri (CFD),
Bilgisayar Destekli Bina İşletme Sistemleri	Construction Operations Building information exchange (COBie), Service Management Series,
Bilgisayar Destekli Tasarım ve Görselleştirme Sistemleri	CAD yazılımları, AutoCAD, CATIA, SolidWorks, İdeCAD, Sta4 Cad, Sap 200, Unigraphics, Inventor, NetCAD, 3D Studio Max, ArchiCAD, Blender Maya.
İş ve Bilgi Yönetimi Sistemleri	SAP yazılımı, CRM yazılımları, Doküman. Yönetimi Yazılımları.
Planlama ve Proje Yönetim Sistemleri	ERP yazılımları; Microsoft Project, Visio, Asana, Smartsheet, Primavera, Zoho, Daptiv, Innotas PPM, Instantis EnterpriseTrack, PowerSteering.

Yapı Bilgi Modellemesi (Building Information Modeling - BIM)	Bilgi-tabanlı sistemler veya nesneye-yönelik sistemler, koordinat-tabanlı bilgisayar yazılımları; Gaziantep Planetarium binası, İstanbul 3.Havalimanı Projesi, Bağcılar Gençlik Merkezi Projesi, Demireller Turizm Tesisi Projesi; YBM Yazılımları: Bentley Systems, Autodesk Revit, Graphisoft.
Bilgisayar Destekli İhale Aşaması	MS Access, e- teklif, e-kikNet, AMP Yazılım

Bilgisayar destekli maliyet sistemleri, projelerin toplam maliyet verilerine göre tahmin ve hesaplama yapılmasını sağlayan sistemlerdir. Bu sistemler sorunlara çözüm üretmek amacıyla işletmelerin veri birikimiyle birlikte ulusal çapta inşaat sektörüne veri birikimini oluşturmaktadır (Orhan ve diğ, 2017).

Bilgisayar destekli mühendislik sistemleri, hesaplama yapılamayan analizlerin hesaplanması sağlanarak tasarımın analizini yapan sistemlerdir.

Bilgisayar destekli bina işletme sistemleri, işletmenin ihtiyacı olan alanı, ekipman yerlerini, inşaat maliyetlerini, çevresel kısıtlamaları ve bunun gibi birçok önemli planlama işlevlerinin belirlenmesine yardımcı olur (Keleş ve Keleş, 2018).

Bilgisayar destekli tasarım ve görselleştirme sistemleri, tasarımların ve çizimlerin bilgisayar aracılığı ile yapılmasını sağlayan yazılımlardır. Tasarımların ve çizimlerin yanında hesaplamaları da sağlar. Bu sistemler karşılaşılan sorunlara sanal ortamda daha kolay şekilde çözümler üretilebilmekte ve bu tür sistemlere projenin her aşamasında ihtiyaç duyulabilmektedir. Programlar disiplinlerarası uzlaşmayı da kolaylaştırmaktadır.

İş ve bilgi yönetimi sistemleri, kullanıcının kaynaklarını, projelerini, şirketini, iş süreçlerini, nakit ve maliyet akışını verimli yönetebilmesini sağlayan yazılımlardır (Keleş ve Keleş, 2018).

Planlama ve proje yönetim sistemleri, yapılacak işin optimum maliyet ve süre ile gerçekleştirilmesi için iş birikimlerinin tümünün süre, sıra, kapasite, yer ve maliyet bakımından zamana göre ayarlanmasıdır. İşlerin hangi sırada ve nasıl yapılacağına karar vermek önemlidir. Aynı zamanda minimum süre ile en iyi şekilde ve en az maliyetle yapılması sağlanmalıdır. Bunun için de mevcut sistemlerin bilgisayarlara aktarılması gerekmektedir. Bu sayede planlama ve programlamada hız kazanılabilmekte ve değişkenlerin kontrolü daha kolay hale gelebilmektedir. Proje yönetim yazılımları genel olarak planlama, yönetim, organizasyon, kontrol konularında yardımcı olurken raporlama yeteneği de önemlidir (Alpay, 2007).

Yapı Bilgi Modellemesi (building information modeling (BIM)) farklı projelerin mimari tasarımında, yapımında ve işin devamının sağlanmasında yetkili kişilerin ortak olarak yararlanabileceği üç boyutlu bir bilgi paylaşım işlemler dizisidir (Keleş ve Keleş, 2018). Bu yöntem ile yapıların mevcut olduğu süreç içerisinde teknolojiyle bir arada bulunması ve proje verilerinin dijital ortamlarda yönetilmesi sağlanmaktadır (Penttilä, 2006)

Bilgisayar destekli ihale aşaması ise ihale aşamasında, ihale türlerinin ve gerekli dosyaların (sözleşme, teknik şartname vs.) hazırlanıp, işlenmesini, saklanmasını sağlayan bilgisayar programlarıdır.

Proje yönetimi süreci tasarım aşamasından yapım aşamasına kadar çok yönlü bir yönetim sürecini içerir. Bu bağlamda bütün bu yazılımlar bu süreçlerin proje yöneticisi tarafından yönetilmesine katkı sağlayan teknolojik araçlardır. Ancak önemli olan doğru yazılımı ihtiyaca göre doğru bir şekilde tespit edebilmektir. Karmaşık hesaplamaların yapılması, planlama ve modellemelerin gerçekleştirilmesi gibi faaliyetlerin bilgisayar kullanımı olmadan çözümlenmesi özellikle karmaşık projeler için çok zor, hatta imkansız olabilir. İhtiyaca yönelik yazılımların kullanılmasıyla bu sorunu çözmek ve proje hedeflerine ulaşmak mümkündür.

3.2. İnşaat Sektöründe Bilgi Teknolojileri ve Katkıları

İnşaat sektöründe gerçekleştirilen her enformasyon, diğer proje aşamalarının girdisi olarak sonucu etkilemektedir. Bu sebepten dolayı bilişim teknolojileri, bilgilerin depolanması, paylaşılması, saklanması ve diğer projelerde de kullanımını sağlaması açısından etkili yöntemdir. Bilişim teknolojileri inşaat sektörünün her alanında değişiklikler yaratabilir (Çalış, 2004).

Teknolojinin ilerlemesiyle birlikte gelişen ve ilerleyen bilgi, bilişim ve iletişim teknolojileri her alanda olduğu gibi inşaat alanında da birçok işin hızlı ve kolay bir şekilde çözümlenmesini sağlamaktadır. Son zamanlarda inşaat sektöründe kullanılmaya başlanan bilgi teknolojileri Tablo.2 'de özetlenmektedir.

Tablo 2. Bilgi teknolojileri ve örnekleri (Keleş ve Keleş, 2018)

Kullanılan Bilgi Teknolojileri	Uygulama Örnekleri
3D Baskı	Yıkım, kazma, tuğla uygulaması gibi işlemleri yapmak için tasarlanan ve 3D yazıcılarda elde edilen robotik kollar; Çin, Hollanda, ve Dubai'de 3D çıktısı alınmış binalar, İspanya'da 3D çıktısı alınan yaya köprüsü.
Akıllı Bina Teknolojisi	Belirli bölgelerde merkezi aydınlatmaların otomatik açılması ve kullanılmadığında otomatik kapatılabilir olmasının ayarlanması
Bulut Bilişim	Sahada çalışan inşaat yetkililerin zamanında karar vermesi ve raporlamaların yapılabilmesi, verilere erişim için zamanında depolanabilmesi; inşaatın yapım işlerinde çalışanın çizimlerin en son durumuna sahada erişim sağlayabilmesi; yeni web tabanlı uygulamalarıyla True Value Homes (TVH) adlı inşaat şirketinin 500 kullanıcısı için sistem erişimi ve bilgi sağlayabilmesi.
Büyük Veri ve Nesnelerin İnterneti	İnşaat sahasında gerçek zamanlı koşulların analizi ve faaliyetlerinin iyileştirilmesi; Predix (General Electric'in rüzgar türbinlerinden lokomotiflere kadar her şey için veri toplayabilmek ve yönetebilmek için oluşturduğu platform.)
Çok Boyutlu Modelleme Teknolojisi	Londra'da 306 m. uzunluğundaki 87 katlı gökdelen "The Shard", "Pekin Ulusal Stadyumu", Çin'de 600 m. "Canton Tower".

Lazer Tarama Teknolojileri	Hataların takibi, iş takipleri ve iş makinelerinin çakışma keşfi; mevcut haline göre yapıların bilgilerini yakalama ve yapının 3D modelini yaratma; “Hanover Leibniz Üniversitesi'nin Cam Çatısının Üç Boyutlu Lazer Tarama ile gerçekleştirilmesi”.
Mobil Cihaz Yönetimi	Giyilebilir cihazların kullanımı ile (sağlık takipçileri, akıllı gözlükler, güvenlik yelekleri, akıllı saatler...) çalışanların hareketlerinin izlenebilmesi.
Proje Dışı İnternetleri (Extranetleri)	“2003 yılında İngiltere'de önde gelen birçok satıcının, teknolojilerini tanıtmak ve farklı veri sistemleri arasında veri alışverişi standartları oluşturmak için İnşaat İşbirliği Teknolojisi Sağlayıcıları Ağı (NCCTP) kurması.”
Radyo Frekanslı Tanımlaması (Radio Frequency Identification - RFID)	Şantiyeden giren ve çıkan malzemelerin takip edilmesi, bina malzeme bilgilerine erişimin sağlanması; sahada karşılaşılan özellikle malzeme verilerinin toplanması esnasında oluşan yanlış veya eksik bilgilerden kaynaklı sorunlara çözümün sağlanması; malzeme tedariklerinin otomatik bir şekilde tanımlanması ve yerlerinin belirlenmesi.
Sanal ve Genişletilmiş Gerçeklik	Duvarların içinde kalan boru gibi tesisatın özel gözlüklerin kullanılmasıyla görülebilmesi, binanın yapılmış hali veya maketi olmadan 3D ile analizlerin gerçekleştirilebilmesi; “Birleşik Devletler'deki McCarthy Building Companies'de müşterilerin yalnızca kağıtta ve dijital alanda var olan binaları gezmeleri ve tasarımda hızlı ve kolay değişiklikler yapabilmeleri, Hong Kong'daki Gannon İnşaatları'nın sanal gerçeklik eğitimi sırasında işçilere sanal bir şantiye içinde tehlikeli ve güvensiz ortamda kaza deneyimleri kazandırılması”.

3D Baskı: Bilgisayar ortamında hazırlanan verilerin 3 boyutlu somut objelere dönüştürülmesini sağlamaktadır. Baskının oluşturulabilmesi için gerekli verilerin bilgisayara aktarımının sağlanması gerekmektedir. İnşaat sektörü ile birlikte tıp, tobot üretimi, endüstri sektörü gibi birçok alanda kullanımı mevcuttur.

Akıllı Bina Teknolojisi: Binalarda ileri teknolojinin kullanıldığı ve kullanıcılara birçok kolaylıklar sağlayan binaların genel adıdır.

Bulut Bilişim: Yapının çoğu verilerinin bilgisayar gibi cihazlar ile depolanabilmesini ve mekândan bağımsız bir şekilde gerçek zamanlı olarak verilere erişimin gerçekleşmesi sağlar (Kumar ve diğ., 2009). İstenilen zamanda verilere ulaşılabilen, verilerin paylaşımlı işlenebilmesini, hesaplamaların yapılabilmesini gibi çoğu işlemin yapılabilmesini sağlayan, internet tabanlı olan, ayarlanabilen bilişim teknolojilerine verilen genel addır. (Keleş ve Keleş, 2018).

Büyük Veri ve Nesnelerin İnterneti: Birbirleriyle bağıntılı olan kavramlardır. Farklı kaynaklardan sağlanan büyük verilerin mantıklı bir şekilde işlenebilir hale dönüştürülmesi büyük veri olarak adlandırılırken, nesnelerin diğer nesneler ile iletişim kurabildiği etkileşim süreci ise nesnelerin internetidir (Keleş ve Keleş, 2018).

Çok Boyutlu Modelleme Teknolojisi: Yarının bilişim teknolojileri arasında görülmektedir. Son on yıl içerisinde araştırmacılar bu projelerde yoğunlaşmaktadır. Projelerde 3. boyut

zaman ve maliyet ile birleştirilerek 4 ve 5 boyutlu modeller meydana getirilmiştir. Şu anda 4 boyutlu kavram üzerinde kurgulanmakta olup bu kavram n'inci boyutlara taşınabilmektedir. Bu yöntem ile tümleşik tek bir model üzerinden çalışma imkanı sağlanabilmektedir (Tanyer ve Pekerçli, 2008). Sawhney (1999), inşaat yönetiminde “inşaat süreç simülasyonunun” karmaşık yapıların durumlarının analizinde önemli olabileceğini belirtmiştir. İnşaat süreç simülasyonu; risk analizi, üretkenlik ölçümü, kaynak planlama gibi şantiye planlamasına kadar çoğu yönetsel aktivitelerin simülasyonunu kapsamaktadır (Demircan, 2008).

Lazer Tarama Teknolojileri: Yapıların ve arazilerin taranıp, sonuçları yazılıma göndermesi ile gerçeğe benzer üç boyutlu rölevelerin alınmasıdır. Bu teknoloji ile ölçüme dayalı hatalar kaldırılmış ve iş sürecinin hızlanması sağlanmıştır (Tanyer ve Pekerçli, 2008).

Mobil Cihaz Yönetimi: Kolay uygulamaların olduğu mobil cihazlar proje ile ilgili her bilginin, her yerden ulaşımını sağlayıp, paylaşabilmektedir.

Proje Dış İnternetleri (Extranetleri): Projeye katılanların proje sürecine etkili bir şekilde katılımını sağlamaktadır. Bu şekilde döküman giderlerinde azalma gözlemlenirken bilginin de hızlı bir şekilde ulaşımını sağlamaktadır. Aynı zamanda inşaat alanına ziyaret zorunluluğunun azalması ile seyahat masraflarında azalma sağlamaktadır (Tanyer ve Pekerçli, 2008).

Radyo Frekansı Tanımlaması (Radio Frequency Identification - RFID): Bazı bilgilerin özel etiketlere yüklenmesini ve gerektiği zamanlarda yüklenen bilgilerin okunması uygulamasına dayanmaktadır. Bu teknolojinin kullanımı inşaat sektöründe tedarik zincirinin ve stok kontrol masraflarının azalmasını sağlayabilir (Tanyer ve Pekerçli, 2008).

Sanal ve Genişletilmiş Gerçeklik: Yarının bilişim teknolojileri arasında yer alan sanal gerçeklik kullanıcıların gerçeğe benzer bir ortam ile etkileşmesi ile sağlanmaktadır. Monitör ya da gözlükler ile sağlanabilmektedir. Bu teknoloji ile bir yapının gerçeğine ya da maketine ihtiyaç duymadan 3 boyutlu analizler sağlanabilecektir (Tanyer ve Pekerçli, 2008).

Bir projenin yönetim süreci, projenin tasarım aşamasından başlayarak işin tamamlanma aşamasına kadar devam etmektedir. Bu sürece çok fazla girdinin ve çıktının dahil olmasıyla süreç zorlu ve karmaşık bir yapı haline gelmektedir. Sürecin doğru bir şekilde yürütülebilmesi ve tamamlanabilmesi için süreçte uygun yazılımların ve bilgi teknolojilerinin kullanımı zorunlu hale gelmektedir. Yazılım ve bilgi teknolojileri ile tasarım aşamasında karşılaşılan karmaşık yapıların çözümü kolaylıkla sağlanabilmekte, tasarım ve uygulama aşamasında karşılaşılabilecek sorunlar zamanında tespit edilerek hızlı bir şekilde çözüme ulaştırılabilmekte, çalışanların takibi ve aralarındaki bilgi paylaşımları zaman ve mekandan bağımsız bir şekilde sağlanabilmekte, verilerin depolanması ile istenilen verilerin istenilen zamanda kolaylıkla ulaşılmasına imkan tanınarak gerekli analizlerin yapılabilmesi sağlanabilmekte, yapıların inşasında yada inşasından sonra oluşan sorunların yapıya hasar verilmeden kolaylıkla çözümü sağlanabilmektedir.

4.SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada bilgisayar teknolojilerinin ve yazılımlarının proje yönetimi aşamalarında kullanılabileceği alanlar ve bu alanlara sağlayacağı avantajlar ortaya konulmuştur. Böylece inşaat sektöründe özellikle proje yönetiminde teknolojiye gereken önemin verilmesi, farkındalığının sağlanması ve gelecek teknolojilere ışık tutulması amaçlanmaktadır. İnşaat

sektöründe yer alan paydaşların teknolojiyi takip etmeden piyasada varlığını sürdürmesi diğer sektörlerde olduğu gibi inşaat sektöründe de imkansız hale gelmektedir. Hızla gelişen bir teknolojinin varlığından söz edilebilmektedir. 15-20 yıl önce projeler elde çizimler ile tasarlanırken günümüzde çizimleri üç boyuta çevirebilen ve üretimini yapabilen teknolojiler kullanılmaktadır. Fakat bu gelişim tek başına yeterli olmadığı için onu yorumlayabilecek, dün ve bugünün ilişkisini iyi bir şekilde kurup analiz edebilecek farklı disiplinlerden uzman kullanıcılarla yapılacak multidisipliner çalışmalara gereksinim vardır.

Büyük ölçekli projelerde mühendis, mimar ve işçi vb katılımcıların sayıları oldukça fazladır. Bununla birlikte yapı malzemeleri, makineleri, imalatları, tedarikleri gibi birçok iş kalemi düşünüldüğünde sektörün karmaşıklığı daha da artmaktadır. Sürecin başarılı bir şekilde yönetilmesi için iyi bir planlama ve proje yönetimi de sağlanmalıdır. Bu kadar kapsamlı ve birbirinden ayrı iş kalemlerinin ve farklı disiplinlerin bulunduğu projelerin sonlandırılması oldukça güçtür. Bu sebeple ihtiyaca uygun çözümler getirebilecek doğru yazılım programları ve bilgi teknolojileri kullanımı ile iş sürecinin çok daha kolay yürütülmesi, hataların minimuma indirilmesi ve ekonomik bir şekilde çözülmesi mümkün olabilir.

İnşaat sektöründe kullanılan bilgi teknolojileri ve yazılımlarının incelenmesi ile çok farklı teknoloji ve yazılımların olduğu gözlemlenmiştir. Her yazılım ve teknoloji inşaat sektöründe bulunan iş kalemlerinden bir yada birkaçını kolaylaştırmakta ve çözmektedir. Bu sebeple proje yöneticisi tarafından ihtiyacın doğru şekilde analiz edilmesi gerekmektedir. Doğru teknoloji ve yazılımın kullanılması projelerin kalite performansını artıracaktır. Aynı zamanda maliyet ve süre bakımından da büyük kazançlar sağlayacaktır. Diğer taraftan çalışanların da doğru şekilde organize edilmesi sağlanacaktır. Yazılım ve teknolojileriyle birlikte bunları doğru ve etkin bir şekilde kullanabilen uzmanların da olması gerekmektedir. Farklı disiplinlerdeki uzmanların bir projede teknolojiyi kullanarak yer ve zamandan bağımsız bir şekilde iletişimde kalabilmesi ve ortak bir dilde anlaşabilmesi bu süreçte oldukça önemli olacaktır.

İnşaat sektöründe proje yönetimi uygulamalarında teknoloji kullanımına yeterince önem ve yer verilmemesi oldukça önemli bir eksikliklerdir. Farklı yazılım ve teknoloji kaynaklarının kullanıldığı, farklı uygulama örneklerinin incelenmesi projelerde teknoloji kullanımının avantajları hakkında farkındalık sağlayacaktır. Bu nedenle proje ihtiyaçları ve gerekliliklerine uygun yazılım ya da teknoloji kaynağı arayışına gidilmelidir. Paralel olarak yapım süreciyle entegre olabilecek yeni teknolojilerin ve yazılımların geliştirilmesi de sektörün gelişimi için gereklilik arz etmektedir.

KAYNAKLAR

- Alpay, C. (2007). "Proje Yönetimi Bir İnşaat Projesinin Primavera ile Planlanması", İstanbul Kültür Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Ata, İ. N. (2009). "Türkiye'de İnşaat Sektöründe Profesyonel Proje Yönetim Standartlarının Kullanımı", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Yılmaz, B . (1998). Bilgi toplumu: eleştirel bir yaklaşım . Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi , 15 (1) , 0-0 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/huefd/issue/41183/503240>
- Çalış, G. (2004). "Bilgi Yönetimi ve İnşaat Sektöründe Uygulamaları", Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

- Demircan, N. M. (2008)“İnşaat Sektöründe Etkin Karar Alma Sürecinde Bilişim Teknolojilerinin Stratejik Önemi ve Bir Uygulama”, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Frederick E. G. and Nancy E. J. (2000). Construction Project Management, Prentice Hall, Inc, United of Statea of America.
- Gencer, C. ve Kayacan, A. (2017). “Yazılım Proje Yönetimi: Şelale Modeli ve Çevik Yöntemlerin Karşılaştırılması”, Bilişim Teknolojileri Dergisi, Cilt:10, Sayı:3, Temmuz.
- HBS (1997). HBS Project Management Manual, Boston : Harvard Business School Publishing.
- Keleş, E. A. ve Keleş, K. M. (2018). “İnşaat; Sektöründe Kullanımı Artan Bilgisayar Yazılımları ve Bilgi Teknolojilerinin İrdelenmesi”, El-Cezeri Journal of Science and Engineering, Cilt:5, No:2.
- Kumar, B., Cheng, J. C. P., and McGibbney, L. (2009). Cloud Computing and its Implications for Construction IT. In: Proc. Int. Conf. Comput. Civ. Build. Eng., pp. 1–6.
- Kuşan, H. ve Özdemir, İ.(2008). “İnşaat Projelerinde Risk Yönetimi ve Yapay Zeka Yöntemlerinin Kullanımı”, TMH- Türkiye Mühendislik Haberleri, S:451.
- Morris, P. (1999). “Updating the Project Management Bodies of Knowledge (Rapor), Centre for Research in the Management of Projects”, UMIST.
- Orhan İ., Giritli H., Taş E. ve Yaman H. (2017). “Maliyet Bilgi Sistemi Oluşturulmasında ve Bina Maliyet Tahmin ve Hesaplamalarında Bilgisayar Kullanımı”, İTÜ Mimarlık Fakültesi.
- Penttilä H. (2006). “Describing the Changes in Architectural Information Technology to Understand Design Complexity and Free-Form Architectural Expression”, Journal of Information Technology in Construction (ITcon); 11(29)”.395-408.
- Sorguç, D. ve Kuruoğlu, M. (2002). İnşaat Proje Yönetiminin Hizmet ve Uygulama Standardı. İstanbul: Maya Basın Yayın.
- Tanyer, M. A.ve Pekiçli, K. M. (2008). “İnşaat Sektörü İçin Bilgi Teknolojilerindeki Son Gelişmeler”, TMH – Türkiye Mühendislik Haberleri, S:451.
- Tuncay, E. (2006). “Yapı Üretiminde Uygulanan Toplam Kalite Güvence Sistemleri”, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Yitmen, İ. (2014). “INSA498-Yapımda Bilişim Teknolojileri Uygulamaları”, Eastern Mediterranean University.
- Zeng, J., An, M. ve Smith, J. N.(2007). “Application of a fuzzy based decision making methodology to construction project risk assessment”, International Journal of Project Management, Vol.25, pp.589-600.
- Url-1Proje, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Proje> , Erişim Tarihi: 09.02.2021

İKTİDAR-BİLGİ İLİŞKİLERİ SONUCUNDA ÜRETİLEN GİZLİ ÖĞRETİM PROGRAMLARINA YÖNELİK ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ

ANALYSIS OF TEACHERS OPINIONS ON HIDDEN TEACHING PROGRAMS
GENERATED AS A RESULT OF POWER-KNOWLEDGE RELATIONS

Dr. Ayhan AKSAKALLI

Milli Eğitim Bakanlığı, Fen Bilimleri Öğretmeni

ORCID NO: 0000-0001-6281-5828

ÖZET

İçerisinde bulunduğumuz yüzyıl, enerjisinin büyük bir kısmını eğitimin planlanması ve değerlendirilmesi konularına ayırmıştır. Bu durumun sonucu olarak da öğretim programının çalışılmasının en etkin yolunu bulma çabasıyla kendisini sınırlandırdığı söylenebilir. Etkin bir metot olarak öğretim programlarına yapılan vurguyu günümüzün kaba davranış bilimcilerine ve sistem yöneticilerine baktığımızda rahatlıkla görebiliriz. Bu durum, yaygın olarak kabul gören pratiklerimizin açık bir şekilde öğretmenlere yardımcı olmaya ve onların karşılaştığı sorunları gidermeye çalıştığı eğitimde özel bir öneme sahiptir. Gizli öğretim programları mücadeleyi ön plana çıkararak, bu kavram üzerinde yazılan çizilenlerin daha çok artmasına neden olmaktadır. Gizli Öğretim programları, egemen sınıfların ideolojik hegemonyasının yaratılması ve tekrar yaratılmasında son derece önemli bir role sahiptir. Bu anlamda gizli öğretim programlarının düzenleniş biçimi, yine gizli öğretim programlarının üzerine kurulduğu ve değerlendirildiği ilkeler aynı zamanda bilginin kendisi iktidarın nasıl yeniden üretildiğini anlamamız açısından can alıcı bir öneme sahiptir. Bu çalışma, gizli öğretim programlarından kaynaklı öğretmen görüşlerini iktidar-bilgi ilişkileri kapsamında ele almayı amaçlamaktadır. Bunun için araştırma deseni olarak nitel araştırma yöntemlerinden olan olgubilim (fenomenoloji) deseni seçilmiştir. Çalışmanın grubu Türkiye'nin değişik illerinde ve farklı branşlarda uygun örnekleme yöntemine göre belirlenen 49 öğretmen oluşturmaktadır. Çalışmanın verileri öğretmenlerin açıklamalarını geniş eksenli yapmak adına 6 temel sorunun açık uçlu sorulmasıyla elde edilecektir. Bu doğrultuda öğretmenlerle yarı-yapılandırılmış görüşmeler yapılacaktır. Çalışmada elde edilen veriler nitel araştırmalar içerisinde yer alan içerik analizi yöntemine göre analiz edilmesi düşünülmektedir. Bu anlamda kodlar ve temalar oluşturulacaktır. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular alan yazın desteği ile yorumlanarak gerekli öneri ve görüşlerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Fenomenoloji, Güç, Öğretmen, Gizli Program

ABSTRACT

The century we are in has devoted most of its energy to the planning and evaluation of education. As a result of this situation, it can be said that the curriculum limits itself in the effort to find the most effective way to study. When we look at today's rude behavioral scientists and system administrators, we can easily see the emphasis on teaching programs as an effective method. This is of particular importance in education, where our widely accepted practices clearly seek to assist teachers and solve the problems they face. The hidden

curriculum puts the struggle in the forefront, causing an increase in what is written on this concept. Hidden curriculums play an extremely important role in creating and recreating the ideological hegemony of the ruling classes. In this sense, the way the hidden curriculum is organized, the principles on which the curriculum is built and evaluated, as well as the knowledge itself, is of vital importance in terms of understanding how power is reproduced. This study aims to examine teachers' views stemming from hidden curricula within the scope of power-knowledge relations. For this, the phenomenology design, one of the qualitative research methods, was chosen as the research design. The group of the study consists of 49 teachers from different provinces of Turkey and in different branches, who are determined according to the appropriate sampling method. The data of the study will be obtained by asking 6 basic questions open-ended in order to make the explanations of the teachers in a wide axis. In this direction, semi-structured interviews will be held with teachers. The data obtained in the study are considered to be analyzed according to the content analysis method included in qualitative research. In this sense, codes and themes will be created. The findings obtained as a result of the research will be interpreted with the support of the literature and necessary suggestions and opinions will be made.

Keywords: Phenomenology, Power, Teacher, Hidden Curriculum

GİRİŞ

Teknolojinin sağladığı olanaklar adaptasyon süreçlerinin gerçekleştiği yerlerde önemli değişiklikler meydana getirerek sınırlarını genişletmektedir. Teknolojik imkanlar, sosyalleşme sürecinin sınırlarını genişletirken özgürlüğün sınırlarını da genişletir mantığını uyandırır da gerçekte olan şey bir gözetim durumunu açığa çıkarmasıdır. Bu sürecin gerçekleşebileceği en önemli işlevsel araç ise eğitim olarak kendini göstermektedir. Eğitimin sosyal yapı içerisindeki yeri, işlevleri ve bu işlevler sonucunda ürettiği insan tipolojisi, eğitim bilimi açısından olduğu kadar toplumsal yapının tümü için de kritik bir öneme sahiptir (Apple, 2012). Toplumdaki iktidar biçimlerinin eğitim kurumları üzerinden işlemekte olduğu anımsandığında, eğitim sisteminin, nihai olarak egemen grupların elinde biriken ekonomik, siyasî ve kültürel kontrol için kullanılan bilginin üretimini yapabilme gücüne sahip olduğu, son dönemde eğitim ve sosyal bilimcilerce sıklıkla ifade edilmiştir. Eğitim, bu haliyle egemen grupların gözetim, denetim ve kontrol altında bulundurma aracı olma işlevine de sahip olabilmektedir (Asan, 2012).

Eleştirel eğitim kuramcılarının perspektifinden bakıldığında, eğitim programı, ders çalışma programı, sınıfta kullanılan bir metin yada ders müfredatı olmaktan çok daha fazlasını ifade etmektedir. Aslında program derken belli bir yaşam biçimi temsil eden ve öğrencileri toplumda var olan baskın gruplara hazırlama işlevi kastedilmelidir. Bu anlamda eğitim programları belli bilgi formlarını daha çok ön plana çıkartarak seçkin grupların hayal, arzu ve değerlerini onama merciisi olarak kendini göstermektedir. Bu doğrultuda gizli ya da örtük öğretim programları, okullaşma sürecinde istenmeden ortaya çıkan sonuçlara verilen addır (Giroux, 1986). Gizli öğretim programları aynı zamanda, sınıfta öne çıkarılan öğretme ve öğrenme stilleri, fiziksel ve öğretimsel çevre toplamı ile öğrencilere iletilen mesajlar, yönetim yapıları, öğretmen beklentileri ve notlandırma süreçlerini de içine alır. Gizli öğretim programı, alışıldık ders materyalleri ve resmi programlanmış dersler dışında bilgi ve davranışın oluşturulduğu üstü örtülü yollara ile de ilgilidir. Okulun, bürokratik ve yönetsel baskının bir parçası olduğunun özellikle altını çizmek lazım. Bunun yanı sıra gizli öğretim

programı, gerek öğrencilere gerekse öğretmenlere, otoriteye (iktidar), davranış ve ahlaka ilişkin baskın ideolojilere-üretilen epistemik kültür dokusu içerisinde kalmak şartıyla- itaat refleksi oluşturur (McLaren, 2011).

AMAÇ

Bu çalışmada, iktidar-bilgi ilişkileri sonucunda üretilen gizli öğretim programına yönelik öğretmen görüşlerinin neler olduğunun tespit edilmesi çalışmanın amaçları arasında yer almaktadır. Öğretmen ve okul aracılığıyla yürütülen gizli öğretim programı ve bununla ilgili öğretmen görüşleri “yeniden üretilen eğitim”, “yeniden üretilen öğretmen tipi” ve “iktidar ideolojisi” açısından ele alınarak öğretmen görüşlerinin çözümlenmesi amaçlanmaktadır.

Bu genel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

İktidar-bilgi ilişkileri kapsamında açığa çıkan gizli öğretim programı ile “yeniden üretilen eğitim” arasındaki ilişkiye dair öğretmen görüşleri nelerdir?

İktidar-bilgi ilişkileri kapsamında açığa çıkan gizli öğretim programı ile “yeniden üretilen öğretmen tipi” arasındaki ilişkiye dair öğretmen görüşleri nelerdir?

İktidar-bilgi ilişkileri kapsamında açığa çıkan gizli öğretim programı ile “iktidar ideolojisi” arasındaki ilişkiye dair öğretmen görüşleri nelerdir?

YÖNTEM

Bu çalışmada araştırma deseni olarak fenomenografik araştırma modeli seçilmiştir. Çalışmanın grubu amaçlı örneklem yöntemlerinden ölçüt örnekleme göre belirlenmiştir. Çalışmanın verileri öğretmenlerin açıklamalarını geniş eksenli yapmak adına üç açıklayıcı kategori eşliğinde altı temel sorunun açık uçlu sorulmasıyla elde edilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Bu anlamda öğretmenlerle yarı-yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Elde edilen veriler nitel araştırma geleni içerisinde yer alan fenomenografik analiz yöntemine göre analiz edilmiştir. Fenomenografik analiz yönteminde veri analizi boyunca kategoriler belirlenmeye çalışılır. Oluşturulan kategoriler farklı bireylerin ilgili kavram ya da kavramları nasıl algıladıkları ve tecrübe ettiklerini ortaya koyar. Bu yöntem her bir kavram için sınırlı sayıda kategorilerin elde edileceği ve bu kategorilerin çalışmada toplanan verilerin analiz edilmesiyle oluşturulacağı esasına dayanır (Çekmez vd., 2012).

Tablo 1. Çalışmaya Katılan Öğretmenlerin Branş, Sayısı ve Meslek Sürelerinin Ortalaması

Katılımcı Branşı	Katılımcı Sayısı	Ortalama Mesleki Süre (yıl)
Felsefe	8	28
Fen Bilimleri	12	26
Sosyal Bilgiler	8	27
Türkçe	8	27
Matematik	9	28
Tarih	4	31
Genel Toplam/Genel Mesleki Süre Ortalaması	49	27

BULGULAR

Tablo 2. Üç Açıklayıcı Kategori Açısından En Çok Tekrar Eden Kodlar ve Frekansları

Yeniden üretilen eğitim faktörü		Yeniden üretilen öğretmen tipi faktörü		İktidar ideolojisi faktörü	
Kodlar	frekans	Kodlar	frekans	Kodlar	frekans
Siyasal düzen	21	İdeoloji	17	Siyasal düzen	22
Okul	19	Değerler	19	Devamlılık	20
Araç	17	İnançlar	18	Siyasi eğitim aracı	22
Formel	13	Sapma	14	Tarih	13
İnformel	13	Kontrol	20	Mitos	9
Öğretmen tipi	22	Program	9	Eylem	16
Anlam değişimi	14	Siyasal olgu	18	Politika	16
		Bakış açısı	17	Okul	15
		Eylem	19	Araç	15
				İdeolojik zemin	13
				Din	16

Tablo 2, çalışma boyunca üç açıklayıcı kategori açısından en çok tekrar eden kodların hiyerarşik sıralamasını göstermektedir.

Tablo 3. İktidar-Bilgi İlişkileri Kapsamında Açığa Çıkan Gizli Öğretim Programı İle Yeniden Üretilen Eğitim Arasındaki İlişkiye Dair Öğretmen Görüşlerinin Betimleme Yolları

Açıklayıcı kategori	Betimleme kategorisi	Betimleme kategorisi	yolu	Kategori açıklaması	Öğretmen betimleme örnekleri
Yeniden üretilen eğitim faktörü açısından	Statüko ve siyasi düzen arasındaki ilişki	Gelecek kuşaklar ile ilişkilendirerek betimleme	ile	Statükoların siyasi düzenleri ile okullar arasındaki kuvvetli bağları dikkate alarak açıklamak.	<ul style="list-style-type: none"> Devletlerin birçoğu eğitimi siyasi bir araç olarak kullanır. Bu araçlar içerisinde okul öncelikli olarak kullanılan bir aygıttır. Okulların fiziki görünümleri ise benimsenen ideolojiyi yansıtan delillerdir. Okullar aracılığıyla gelecek kuşaklar şekillendirilir. Okullara kazandırılan yeni fiziki görünüm eğitimi yeniden tanımlamakla birlikte aynı zamanda sınırlarını da çizmektedir. Mevcut statüko, okullar yoluyla eğitimi tek yönlü ve devlet tarafından doldurulan amaçlı bir girişime dönüştürmüştür.
	İdeoloji ve insan tipi arasındaki ilişki	Eğitim ilişkilendirerek betimleme	ile	İdeolojiler ile ideal insan tipi arasındaki ilişkiyi dikkate alarak açıklamak	<ul style="list-style-type: none"> İdeolojiler formel ve formel olmayan eğitim üzerinde çok büyük bir etkiye sahiptir. İdeolojiler ideal insan tipini tanımlarken ve yetiştirirken eğitimi kullanır.

Tablo 3, iktidar-bilgi ilişkilerinin sonucu olarak ortaya çıkan gizli öğretim programları ile yeniden üretilen eğitime yönelik öğretmen görüşlerinin betimleme yollarını göstermektedir.

Tablo 4. İktidar-bilgi İlişkileri Kapsamında Açığa Çıkan Gizli Öğretim Programı İle Yeniden Üretilen Öğretmen Tipi Arasındaki İlişkiye Dair Öğretmen Görüşlerinin Betimleme Yolları

Açıklayıcı kategori	Betimleme kategorisi	Betimleme kategorisi	yolu	Kategori açıklaması	Öğretmen betimleme örnekleri
Yeniden üretilen öğretmen tipi açısından	Okullar ile ideoloji arasındaki ilişki	İdeolojinin değerleri ilişkilendirerek betimleme	temel ile	Okullar ile ideolojinin temel değerleri arasındaki ilişkiyi dikkate alarak açıklamak	<ul style="list-style-type: none"> Okullarda inşa edilen yeni fiziki görünüm öğretmenleri belli kalıplara sokma amacını güder. Yeni fiziki görünüm aynı zamanda davranış değiştirimin içeriği ve yönünü de belirlemektedir. Okullar aracılığı ile ideolojiler temel değerlerini öğretmenlere zoraki dayatır. Okullar aracılığı ile öğretmenlere ideolojinin tutumları ve inançları öğretilerek siyasal sistemin geleceği garanti altına alınır. Okulların tarihsel bir geçmişi vardır. Fiziki görünümde asıl amaç siyasal düzeninin devamlılığıdır. Siyasi devamlılık için okullarda öğretmenler kullanılır. Fiziki görünüm, öğretmenlere bir ilk kabulleniş dayatarak mevcut inanç sistemine göre hareket etme zorunluluğu doğurur. Okullar aracılığıyla öğretmenlerin arzu, düşünce, ilgi ve yeteneklerine sınırlama getirilmektedir.
	Okullar ile inanç sistemi arasındaki ilişki	Metafizik sistem ilişkilendirerek betimleme	ile	Grubun inanç sistemini tarihsel, sosyal, ekonomik ve siyasal olguları dikkate alarak açıklamak	

Tablo 4, iktidar-bilgi ilişkilerinin sonucu olarak ortaya çıkan gizli öğretim programları ile yeniden üretilen öğretmen tipine yönelik öğretmen görüşlerinin betimleme yollarını göstermektedir.

Tablo 5. İktidar-Bilgi İlişkileri Kapsamında Açığa Çıkan Gizli Öğretim Programı İle İktidar İdeolojisi Arasındaki İlişkiye Dair Öğretmen Görüşlerinin Betimleme Yolları

Açıklayıcı kategori	Betimleme kategorisi	Betimleme kategorisi	yolu	Kategori açıklaması	Öğretmen betimleme örnekleri
İktidarın ideolojisi açısından	Devletin gücü ile ideolojik araç arasındaki ilişki	Eğitim faaliyetleri ile okulları ilişkilendirerek betimleme		Okullar ile siyasal düzen arasındaki ilişkiyi dikkate alarak açıklamak	<ul style="list-style-type: none"> Eğitim programları, ders araç ve gereçleri, resmi törenler ders dışı eğitsel faaliyetlerdir. Bu faaliyetlerin temel amacı siyasal düzenin devamlılığına hizmet etmektir. Okullar siyasal düzenin devamlılığına hizmet eder. Fiziki görünüm eğitim bireysel işlevini örtbas etmektedir. Okullar devlet isteğini daha çok ön plana çıkarmaktadır.

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

Eğitimin bireysel işlevi ile devlet isteği arasındaki ilişki

Okullar ile iktidar arasındaki ilişki

Tarih ve mitos ile ilişkilendirerek betimleme

Siyasal iktidarlar ile ideolojik araçları ilişkilendirerek betimleme

Okullar ile tarih ve mitos den gelen gelenekler arasındaki ilişkiyi dikkate alarak açıklamak

Okullar ile siyasal ideolojik baskı arasındaki ilişkiyi dikkate alarak açıklamak

- Tarih ve mitos devlete eylem ve politikalarında haklı nedenler kazandırmaktadır.
- Okulların fiziki görünüşleri iktidarın bir gücü olarak değerlendirilebilir.
- Okullar ideolojinin iktidarını süzdürme ve aracı olarak karşımıza çıkmaktadır.
- Siyasal iktidarlar varlığını devam ettirebilmek için sahip olduğu baskı ve ideolojik araçları kullanır.
- İktidarlar okullarda dizayn ettiği fiziki görünüşler ile kendi ideolojisini benimsetmektedir.

Tablo 5, iktidar-bilgi ilişkilerinin sonucu olarak ortaya çıkan gizli öğretim programları ile iktidar ideolojisine yönelik öğretmen görüşlerinin betimleme yollarını göstermektedir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Öğretmenler, statükoların ihtiyaç hissettikleri siyasi düzenleri şekillendirdiği eğitim üzerinden konumlandırıp bu anlamda gelecek kuşakları etki altına aldıklarını ifade etmişlerdir. Gelecek kuşakların şekillenmesinde gizli programın en iyi kullanılan bir araç olduğu ise yeniden üretilen eğitim adına katılımcılarda açığa çıkan bir değerlendirme biçimidir. Özellikle iktidarların eğitimin uygulama yerleri olan okullara gizli öğretim programları yardımıyla kazandırdığı yeni fiziki görünüm, öğretmenleri yeniden tanımlayarak sınırlarını belirlediği ifadesi karşılaşılan etkin bir değerlendirme biçimi olarak kendini göstermiştir. Özellikle okullarda uygulanan gizli öğretim programları öğretmenlerin davranışlarının içeriğini değiştirip, yönünü belirlemiştir. Bu anlamda ideolojiler, öğretmene önemli bir rol yükleyip, ideolojinin vazgeçilmez aracı haline gelmesi karşılaşılan diğer değerlendirme biçimi olarak yerini almıştır. Katılımcılar, gizli öğretim programının birden fazla beceri öğrettiğini, fakat bunu egemen ideolojiye tabi olmaya ya da bu ideolojinin pratiğini elde tutmayı sağlayan biçimlerde yaptığını ifade etmişlerdir. Bu durumun somut örneklerini ise okullara kazandırılan fiziki görünüm üzerinden desteklemişlerdir. Katılımcılar, gizli öğretim programının siyasi düzenin devamlılığını sağlayarak iktidarların gücünü temsil ettiğini ileri sürmeleri iktidar ideolojisi açısından karşımıza çıkan başka bir değerlendirme biçimi olarak varlığını hissettirmiştir.

ÖNERİLER

Çalışmadan elde edilen bulgular yardımıyla şu önerilerde bulunulabilir:

- İktidar-bilgi ilişkilerinden uzak, kendini bulmuş öğretmen fikri egemen kılınmalıdır.
- İktidar-bilgi ilişkilerinin bütün karmaşıklığı aydınlatılmalıdır.
- Okullar ve öğretmen hakkında daha çok konuşulmalıdır.
- Okullar radikal biçimde sorgulanmalıdır.
- Okulların fiziki görünümünden, egemen müfredat biçimlerinden, eğitimden, değerlendirmeden kimin kazançlı çıktığı soruları daha çok sorulmalıdır.
- Öğretmenler, öznenin öznesi olmaktan vazgeçmelidirler.

- Öğretmenler, iktidarların ürettiği eğitim illüzyonlarının perde arkasını daha çok sorgulamalıdır.

KAYNAKÇA

- Apple, M. W. (2012). *Education and power*. (E, Bulut, Çev.). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Asan, H. T. (2012). *Türk eğitiminde iktidar-egitim ilişkileri ve insan yetiştirme politikalarının Michel Foucault'un Panoptikon metaforuna göre incelenmesi (1795-1946)*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Çekmez, E., Yıldız, C., & Bütüner, S. Ö. (2012). Phenomenographic research method. *Balıkesir Üniversitesi Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi* 6 (2), 77-102.
- Giroux, H., & McLaren, P. (1986). Teacher education and the politics of engagement: The case for democratic schooling. *Harvard Educational Review*, 56(3), 213-239.
- McLaren, P. (2011). *Eleştirel pedagojiye giriş* (çev. M. Yunus Eryaman, Hasan Arslan). Ankara: Anı Yayınları.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (6. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

SOSYAL HİZMETİN BİLGİ TEMELİ VE KANITA DAYALI SOSYAL HİZMET

KNOWLEDGE BASE OF SOCIAL WORK AND EVIDENCE-BASED SOCIAL WORK

Arş. Gör Bahadır DİNÇ

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi

Sosyal Hizmet Bölümü

ORCID NO: 0000-0001-7621-9912

ÖZET

Bu derleme çalışması, sosyal hizmette kanıta dayalı uygulamanın meslek, kurum, sosyal hizmet uzmanı ve müracaatçı açısından öneminin irdelenmesi amacıyla hazırlanmıştır. Profesyonel mesleklerin tamamı sahip oldukları teorik bilgiyi, mesleki uygulamalarında kullanmaktadır. Sosyal hizmet bilimsel bilgi temelinde kanıtlara dayanan mesleki uygulamaları içermesi nedeniyle profesyonel bir meslek olarak tanımlanmaktadır. Bilimsel bir çalışmadan elde edilen bilginin yayınlanmış hali kanıt olarak adlandırılmaktadır. Kanıta dayalı çalışma, sosyal hizmet uzmanının verimli çalışmasını, müracaatçıların mümkün olan en kaliteli hizmete erişmesini ve mesleğin güvenilirliğini sağlamak adına önem taşımaktadır. Dünyanın herhangi bir yerinde üretilen sosyal hizmet bilgisi, ulaşımın ve internetin gelişmesiyle beraber, dünyanın herhangi bir yerindeki, bilimsel bilgiyi sanal ortamda aramayı, bulmayı ve saklamayı bilen sosyal hizmet uzmanı tarafından erişilebilir hale gelmiştir. Sahada çalışan sosyal hizmet uzmanları mesleki çalışmalarını yaparken sahip oldukları bilgi ve beceriler kapsamında kararlar vermeleri nedeniyle, çalışmalarının etkililiğini korumak adına, kısıtlı zaman ve yoğun iş yüküne rağmen, alanda yapılan bilimsel çalışmaları takip etmesi ve mesleki çalışmalarında yeni bilgileri kullanarak hayat boyu mesleki gelişimini devam ettirmelidir. Sosyal hizmet uzmanlarının bilimsel bilgi kaynaklarına dayalı hizmet vermesi sosyal sorunların, yaşam koşullarının ve müracaatçı beklentilerinin giderek karmaşıklaşan bir yapı içinde hizmet sunumunda verimliliği ve hesap verebilirliği arttırırken müracaatçının da yüksek yararı ilkesinin de göz ardı edilmesini önlemektedir. Müracaatçıların artan talepleri, toplumsal sorunların birbirleriyle iç içe geçmiş olması, yöneticilerin etkili, şeffaf ve hesap verebilir nitelikte hizmet sunmayı hedeflemesi beraberinde sosyal hizmetin giderek daha fazla kanıt temelli çalışmasını sağlamıştır. Kanıta dayalı sosyal hizmet anlayışının kuruma yerleştirilmesinde bürokrasi gibi hantal ve sınırlayıcı bir yönetim anlayışının işlevsel olmaması nedeniyle, toplam kalite yönetimi gibi esnek, hızlı karar alınabilen ve kanıta dayalı yönetim anlayışının benimsenmesi müracaatçının iyilik halinin geliştirilmesi, sosyal hizmet uzmanının iş tatmininin sağlanması ve kurumun verimliliğinin arttırılması açısından önem taşımaktadır. Sonuç olarak kanıta ve bilimsel bilgiye dayalı çalışma, karmaşık bağlamlar ve zorlu vakalar dahil tüm mesleki çalışmalarda kurumun ve uzmanın hesap verebilirliğini sağlamak, müracaatçının iyilik halini korumak ve kurumun verimliliğini devam ettirmek için vazgeçilmez konumda olduğu belirlenmiştir. Bu nedenle sosyal hizmet uzmanlarının kanıta dayalı sosyal hizmet yaklaşımını mesleki çalışmalarında ve yönetsel süreçlerde kullanımlarının desteklenmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kanıta Dayalı Sosyal Hizmet, Hesap Verebilirlik, Yaşam Boyu Gelişim

ABSTRACT

This review has been prepared to examine the importance of evidence-based practice in social work for the profession, institution, social worker and client. All of the professional

professions use their theoretical knowledge in their professional practice. Social work is defined as a professional profession because it includes professional practices based on scientific knowledge and evidence. The published version of information obtained from a scientific study is called evidence. Evidence-based work is important to ensure that the social worker works efficiently, that the clients have access to the highest quality service possible, and the reliability of the profession. Social work information produced anywhere in the world, with the development of transportation and internet, has become accessible by social workers anywhere in the world who know how to search, find and store scientific information in a virtual environment. Social workers working in the field should follow scientific studies in the field and continue their lifelong professional development by using new information in their professional studies, in order to maintain the effectiveness of their work, despite the limited time and intensive workload, since they make decisions within the scope of their knowledge and skills while performing their professional work. The fact that social workers provide services based on scientific information sources increases efficiency and accountability in the presentation of social problems, living conditions and client expectations in an increasingly complex structure, while preventing the principle of high benefit of the client from being ignored. The increasing demands of the clients, the intertwining of social problems, the aim of the administrators to provide effective, transparent and accountable services have enabled social work to work more and more based on evidence. Due to the fact that a cumbersome and restrictive management understanding such as bureaucracy is not functional in the establishment of the evidence-based social work understanding in the institution, the adoption of a flexible, rapid decision-making and evidence-based management approach such as total quality management is important. As a result, it has been determined that the work based on evidence and scientific knowledge is in an indispensable position to ensure the accountability of the institution and the expert in all professional studies, including complex contexts and challenging cases, to protect the well-being of the client and to maintain the efficiency of the institution. For this reason, it is recommended to support the use of evidence-based social work approach by social workers in their professional studies and managerial processes.

Keywords: Evidence-Based Social Work, Accountability, Lifelong Development

GİRİŞ

Profesyonel mesleklerin hiç birisi sadece akademik ve teorik bilgidan ibaret olmamakta; mutlaka pratik uygulamaları da bünyesinde barındırmaktadır. Örneğin doktorlar fizyoloji, psikoloji ve farmakoloji bilimlerinden elde ettikleri bilimsel verileri kullanarak hastalarına mesleki uygulama yapmaktadırlar. Bu nedenle doktorlar profesyonel bir mesleğe mensupturlar. Ancak tesisatçı amacı belirli, bir başkasına öğretilir, belirli iş teknikleri olan ve görev dağılımları belirli olan bir alanda çalışsa bile tesisatçılık bir meslekten ziyade çeşitli araçları kullanabilen bir el zanaatkârlığıdır. Çünkü bilgi kaynağı bilimsel verilere ve gözlemlere değil, geçmişten gelen ortak deneyimlere dayanmaktadır. Sosyal hizmet ise bilimsel araştırmaya dayanan bilgi temeli olması, bir amaç doğrultusunda çalışması ve bunları uygulaması nedeniyle bir meslektir (Flexner, 1915).

Sosyal hizmet mesleğinde bilim ve uygulamanın birleştirilerek, araştırmalar sonucunda elde edilen bilgilerin, mesleki uygulamalarda kullanılan bilgi temelinde daha fazla yer alması önemli bir unsurdur. 1990'larda özellikle sağlık bilimlerine ait mesleki alanlarda gelişimi hızlanan kanıta dayalı uygulama, bilimsel veriler ve mesleki uygulamaları bütünleştirmeyi amaçlayan mesleki bir girişim olarak değerlendirilmektedir (Polat, 2007).

En temel anlamıyla kanıt, yapılan bilimsel bir çalışma sonucunda elde edilen yeni bilgilerin yayınlanmış halidir (Miettinen, 1998). Kanıt elde edildiği kaynaklara göre dört ayrı tipte olabilmektedir. Kanıtlar başlıca; klinik çalışmalardan edinilen deneysel verilerden, kişisel gözlemlerden edinilen deneysel olmayan verilerden, komisyon kararları gibi meslek uzmanların görüşlerinden ve tarihsel süreçlerden edinilen deneyimlerden oluşabilmektedir (Tranmer, vd. 1998).

Kanıta dayalı yöntemlerin bilimsel araştırmalarda kullanılması, sadece yapılan araştırmada ortaya çıkan yeni bilginin sunumunun yapılmasını değil aynı zamanda; halihazırda var olan bilgilerle yeni elde edilmiş olan bilginin tekrara düşmeksizin yorumlanabilmesini sağlamaktadır. Bu yöntem mesleklere bilimsel bilgi sağlayan kaynakların daha etkili çalışarak tatmin edici raporlar elde edilmesini sağlamaktadır (Miettinen, 1998).

Elde edilen kanıta dayalı bilginin sosyal hizmet uygulamasında kullanılması için; ihtiyaç duyulan bilginin sınırları çizilerek müracaatçının durumuna uygun olarak sunulması, sorulan soruya ilişkin en iyi kanıtın mesleki yazın alanında taranması, taranan kanıtlar içinde geçerlilik ve fayda bakımından değerlendirme yapılması, bulunan kanıtın mesleki uygulamaya aktarımı ve son olarak yapılan mesleki çalışmanın kayıt altına alınması gereklidir (Gibbs ve Gambrill, 2002).

KANITA DAYALI SOSYAL HİZMET

Sosyal hizmet uzmanlarının sosyal sorunların anlaşılması ve çözümünde kuramsal bilgiye sahip olmaları kadar, bilgiyi etik yükümlülükler çerçevesinde müdahaleye aktarabilmesi de önem taşımaktadır (Alptekin, 2019). Müracaatçılarla yapılan çalışmalarda en güncel bilimsel araştırma bulgularının özenli ve açık şekilde kullanılırken müracaatçı istek ve tercihlerinin gözetildiği çalışma, kanıta dayalı sosyal hizmet uygulaması olarak adlandırılmaktadır (Var ve Ceyhan, 2016). Kanıta dayalı çalışmada müracaatçı değerleri ve beklentileri ile sosyal hizmet uzmanının bireysel becerilerinin birleşimi önem taşımaktadır. Kanıta dayalı çalışan sosyal hizmet uzmanlarının ise süreci öğrenerek ustalaşması ile ölçülebilir ve etkili sonuçlara ulaşabilmektedir (Mullen, Shlonsky, Bledsoe ve Bellamy, 2005).

Sosyal hizmet uzmanlarının belirtilen kanıta dayalı mesleki uygulamayı yapabilmeleri için öncelikle üretilen bilimsel verilerin nerede yayınlandığını ve bu yayın kaynaklarına nasıl ulaşabileceğini bilmesi gerekmektedir. Teknolojinin gelişimi ile birlikte küreselleşen dünyada, sosyal hizmet ile ilgili üretilen bilgi miktarı artmakta ve dünyanın herhangi bir yerinde yaşayan sosyal hizmet uzmanının erişmesi olanaklı hale gelmiştir. Birey ve toplumla çalışan sosyal hizmet uzmanlarının teknolojideki gelişmelere uyum sağlayarak kullanabilmesi ve eğitim süreçlerinde bu araçları kullanmayı öğrenmesi kanıta dayalı çalışma bağlamında önem taşımaktadır (Csiernik, 2006). Hızla artan bilginin teknolojinin desteğiyle, son yıllarda bilimsel bilginin ulaşılabilirliği artmıştır. Ortaya çıkan görece yeni, politika ve hizmetlerin iyileştirilmesinde bilimsel bilgiyi kullanılan kanıt odaklı çalışmanın uygulanabilirliğinin ve toplum açısından yaratacağı sonuçların sosyal hizmet uzmanları tarafından değerlendirilmesi gerekmektedir (Mullen, Shlonsky, Bledsoe, & Bellamy, 2005).

Sosyal hizmet uygulamaları, politikaların ve toplumsal ihtiyaçların değişimine bağlı olarak farklılaştığından, sosyal hizmet uzmanlarının yaşam boyu gelişme açık olması ve değişimleri takip etmesi gerekmektedir. Ayrıca kamu yönetiminin kanıta dayalı ve kültürel farklılıklara duyarlı çalışma taleplerini karşılamak adına, yaşam boyu gelişimin devam ettirilmesi önem taşımaktadır (Jivanjee, Pendell, Nissen ve Goodluck, 2015). Ancak yapılan bir araştırmada, sosyal hizmet uzmanları aşırı iş yükü, çalışma süresinin uzun olması, süpervizyon gibi destek

mekanizmalarının verimli işlememesi ve ulaşılabilir olmaması gibi nedenlerle çalışma yaşamlarında genellikle danışmanlık, yönlendirme ve vaka yönetimi rollerini yerine getirirken planlama, araştırma ve kendini geliştirme sorumluluklarını yerine getiremedikleri belirlenmiştir (Zengin ve Çalış, 2017). Mesleki uygulama sürecinde sosyal hizmet uzmanlarının karar verme konusunda mesleki çelişki yaşadıkları durumlar olduğu belirlenmiştir (Çiftçi ve Gönen, 2011). Sosyal hizmet uzmanlarının yaşadığı mesleki çelişkilerde ve zorluklarda kurumlardaki meslektaşlarından ve yöneticilerinden informal şekilde destek aldıkları ve bu desteğin sistematik olmadığı, ihtiyaç durumlarında sağlandığı belirlenmiştir (Güzel ve Selçuk, 2017). Bu durum kurum içinde mesleki ve sosyal destek mekanizmasının işlevsel olduğunu gösterirken; süpervizyon desteğinin sistematik olmaması ve uzmanların bilimsel kaynaklara erişme konusunda görüş paylaşmaması kanıta dayalı çalışmanın yeterince benimsenmediğine dair ip uçları vermektedir.

1970'li yıllarla birlikte yeni kamu yönetimi anlayışı daha az devlet daha fazla piyasa anlayışını getirmiştir. Yeni kamu yönetimi rekabet ve performans anlayışını öne çıkararak şeffaf, katılımcı, hesap verebilir bir yönetim düşüncesini kamuda yaygınlaştırmıştır. Yönetim anlayışında meydana gelen değişim tüm kurum kültürlerini de yeniden şekillendirmiştir (Okcu, Usta ve Ceyhan, 2020). Sosyal hizmet alanı kamu sektöründe yaşanan yönetim anlayışının değişiminden etkilenmiştir. Yönetim birimlerinin aldığı karar ve harcamaları yetkili mercilere kanıtlarıyla birlikte açıklama anlayışını belirten hesap verebilirlik, sosyal hizmet kurumlarında da önem kazanmıştır. Ülkemizde yapılan bir araştırmada ise hesap verebilirlik anlayışını içeren yani kamu yönetimi anlayışının araştırma yapılan devlet hastanesinde büyük oranda benimsendiğine dair sonuçlara erişilmiştir (İzci, Atmaca ve Telsaç, 2020). Yeni kamu yönetimi anlayışı hesap verebilirliğin yanında kısıtlı kaynakların etkin kullanımını sağlayarak mümkün olan en fazla kişiye hizmet verilmesini sağladığından dolayı verimlilik ve maliyetlerde azalmayı da beraberinde getirmektedir (Tsui ve Cheung, 2004). Yeni kamu yönetimi anlayışı bağlamında hesap verebilirliğin ve verimliliğin sağlanmasında kanıtlara dayalı çalışma tercih edilirken, sosyal hizmet mesleğinin etik değerleri arasında da hesap verebilirlik bulunmaktadır.

NASW'nin belirlediği sosyal hizmetin etik sorumlulukları arasında mesleki açıdan gelişimin sağlanması için sosyal hizmet uzmanlarının; bilgi, deneyim ve fikirlerin diğer meslek elemanları ve gönüllükler ile paylaşmak için ortam yaratması, mesleki bilgi ve gelişmeleri takip etmesi, üretilen bilgilerin geçerliliğini sınamak için araştırmalar ve incelemeler yapması ve yapılan araştırma çalışmalarını desteklemesi gerekmektedir (NASW, 2017). Belirtilen etik değerler mesleki uygulamaların doğruluğu kanıtlanmış bilgi temelinde sunulması gerektiğini ifade etmektedir. Ayrıca sosyal hizmet uzmanlarının bu bilgileri uygun ortamlarda ve uygun metotları kullanarak ilgili kişilerle paylaşma sorumluluğuna da sahip olduklarını vurgulamaktadır (Çay, 2020). Ayrıca belirtilen sorumlulukların kanıta dayalı bilgi üretiminin yanında hesap verebilir hizmet sunumunu da kapsadığı yorumunu yapmak yanlış olmayacaktır.

Sosyal hizmet uzmanlarının bilimsel bilgi kaynaklarına dayalı hizmet vermesi, sosyal sorunların, yaşam koşullarının ve müracaatçı beklentilerinin giderek daha karmaşık bir yapı içinde sunumunda verimliliği ve hesap verebilirliği arttırırken (Birinci, 2018), kanıt temelli müdahaleler, müracaatçının da yüksek yararı ilkesinin de göz ardı edilmesini önlemektedir (Yıldırım, Acar ve Tuncay, 2013). Müracaatçıların değişen beklentileri, sayı ve çeşitlilik anlamında artan ihtiyaçları, müracaatçı gruplarının demografik özelliklerinde farklılaşma, iç içe geçmiş zorlu vakalar ve kaynak sorunları gibi nedenlerle sosyal hizmet mesleği de değişim geçirmektedir (Birinci, 2018). Belirtilen nedenler bir araya getirildiğinde istenen hedeflerin

sahip olunan kaynaklarla gerçekleştirilmesi adına kanıt temelli çalışmanın kullanımı önemli görülmektedir.

Kanıta dayalı sosyal hizmet uygulamasını somutlaştırmak adına bir örnek verilecek olursa; doktor hastası ile ilgili karar verirken; vücut sıvılarına ilişkin yapılan farklı tahlil sonuçları, fiziksel muayene, hastanın ifadeleri, şeker ve tansiyon gibi göstergelerin tamamından elde ettiği verileri bir araya getirip yorumladıktan sonra hastaya ilişkin tanı koyarak tedavi uygulamalarını yapmaya başlar. Bu şekilde hastayı çok yönlü olarak inceler ve hata olasılığını düşürür. Sosyal hizmet uzmanları da benzer şekilde müracaatçısına ait farklı bilgileri elde etmek için çalışır. Yaşlılık alanında çalışan bir sosyal hizmet uzmanı bir yaşlının istismar edildiğine dair ihbar aldığı anda öncelikle yaşlını yaşadığı çevreye giderek; yaşlıyla, yaşlı yakınıyla, yaşlının bakıcısıyla, yakın komşularıyla, apartman yöneticisiyle, muhtarla görüşerek bilgi toplar istismarın türüne göre banka hesapları, doktor raporları veya fiziksel bulguları gözden geçirerek, yaşlının nasıl bir istismara maruz kaldığına karar verdikten sonra yaşlının korunması için çalışmalara başlamaktadır. Sosyal hizmet uzmanı bu şekilde yazılı veya sözlü kanıtlara ulaşarak yaşlının en yüksek yararının sağlanması için çalışmalar yapmaktadır.

Benzer şekilde sosyal hizmet eğitimi veren ve sosyal hizmet alanında araştırmalar yapan eğitimcilerin öğrencileri kanıta dayalı çalışmalar yapabilmeleri için yönlendirmeleri önem taşımaktadır. Bu sayede öğrencilerin bilimsel araştırma yaparak yeni bilgi üretmesi ve kanıta dayalı bilgileri kullanarak mesleki çalışmalar yapması desteklenecektir (Özkan ve Çiftçi, 2012). Öğrencilere elde edilen bilimsel verilerin hangi yönlerinin ve örüntülerinin önemli olduğu ve ne şekilde değerlendirilebilecekleri aktarılmalıdır (Luitgaarden, 2009). Üniversitelerde verilen bilimsel araştırma yöntemleri dersi, kanıta dayalı bilgi üretimi açısından en temel kaynaklardan biri olarak değerlendirilebilmektedir. Yapılan bir araştırma bu dersi alan öğrencilerin araştırmaya yönelik faaliyetlerini olumlu yönde geliştirdiği ve bilimsel etkinliklere katılımlarını olumlu yönde etkilediği belirlenmiştir (Göl & Ekici, 2020). Kanıta dayalı sosyal hizmet bilgisinin devamlılığı açısından öğrencilere verilen bilimsel araştırma yapma ve rapor yazımına ilişkin derslerin içerik bakımından kapsayıcı olması ve öğrencilere araştırma yapma bilincini kazandırması önem taşımaktadır.

SONUÇ

Sosyal hizmet mesleğinin alanında ve akademisinde çalışan sosyal hizmet uzmanlarının nitelikli çalışmalar yapılabilmesi için kanıtlarla hareket etmesi gereklidir. Bu nedenle sosyal hizmet uzmanları bilimsel temellere dayalı, kanıtlanmış ve güvenilir kanıt niteliğindeki elektronik ve basılı bilgiye ulaşma, eleştirel olarak yaklaşma, seçtiği bilgiyi kullanma ve yorumlama konusunda beceriye sahip olması, etkili ve hesap verebilir mesleki uygulama için büyük önem taşımaktadır. Kanıta dayalı sosyal hizmet anlayışıyla bilgi üreten ve bu bilgileri sistematik olarak yazılı hale getiren sosyal hizmet uzmanları, bu yazılı belgelerin tüm meslek elemanlarınca anlaşılabilir şekilde hazırlanması, sosyal hizmetin hem teorik hem de pratik alanına katkı sağlayarak mesleğin görünürlüğü ve kalitesini arttırmada katkı vermektedir. Sosyal hizmet uzmanları açısından kanıta dayalı çalışma evrensel gelişmelerin tekil edilerek bilgi ve becerilerini geliştirmesini sağlamakta ve müracaatçı için en faydalı uygulamayı seçmesini sağlamaktadır. Müracaatçılar açısından değerlendirildiğinde kanıta dayalı çalışma; ihtiyacı olan müracaatçıya ihtiyaçları bağlamında hizmet verilmesini ve standart hizmet prosedürlerinin müracaatçıların farklılıklarını gözetecek şekilde oluşturulmasını sağlamaktadır. Yeni kamu yönetimi anlayışıyla da bağlantılı olarak kanıta dayalı çalışma

kurumların kaynaklarını verimli kullanmasını ve hizmetlerde hesap verebilirliği sağlamaktadır.

Kaynakça

- Alptekin, K. (2019). *Sosyal Hizmet Ulusal Çekirdek Eğitim Programı*. Ankara: Sosyal Hizmet Okulları Derneği .
- Birinci, M. (2018). Sosyal hizmet örgütleri ve yenilikçi yaklaşımların önemi üzerine bir değerlendirme. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 2(2); 43-62.
- Csiernik, R. (2006). Information technology and social work—The dark side or light side? *Journal of Evidence-Based Social Work*, 3(3); 9-25.
- Çay, M. (2020). *Sosyal Hizmet uzmanlarının kanıta dayalı uygulama bilgi, tutum ve kullanımının bazı değişkenlere göre incelenmesi*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Çiftçi, E. G. ve Gönen, E. (2011). Sosyal Hizmet Uygulamalarında Etik Karar Verme Süreci. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 22(2); 149-160.
- Flexner, A. (1915). Is social work a profession? *The National Conference Of Charities And Correction*, (s. 576-590). Baltimore.
- Gibbs, L. ve Gambrill, E. (2002). Evidence-Based Practice: Counterarguments to Objections. *Research on Social Work Practice*, 12(3); 452-476.
- Göl, İ. ve Ekici, H. (2020). Hemşirelikte araştırma dersinin öğrencilerin araştırma ve gelişmelere yönelik farkındalık ve tutumuna etkisi. *Jaren Hemşirelikte Akademik Araştırma Dergisi*, 6(3); 498-505.
- Güzel, B. ve Selçuk, O. (2017). Sosyal çalışmacıların karşılaştıkları zorluklar ve başa çıkma yolları: Rize örneği. *Journal of Human Sciences*, 14(3); 2848-2864.
- İzci, F., Atmaca, Y. ve Telsaç, C. (2020). Yeni kamu yönetimi anlayışı kapsamında kamu hizmet algısının ölçümü: Van eğitim ve araştırma hastanesi örneği. *Akademik İzdüşüm Dergisi*, 5(2); 70-88.
- Jivanjee, P., Pendell, K., Nissen, L. ve Goodluck, C. (2015). Lifelong learning in social work: A qualitative exploration with social work practitioners, students, and field instructors. *Advances in Social Work*, 16(2); 260-275.
- Luitgaarden, G. M. (2009). Evidence-based practice in social work: Lessons from judgment and decision-making theory. *British Journal of Social Work*, 39, 243-260.
- Okcu, M., Usta, S. ve Ceyhan, H. (2020). Değişen kamu yönetimi anlayışı ve bürokrasi kültürü. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 22(39); 291-311.

- Miettinen, O. S. (1998). Evidence in Medicine: Invited Commentary. *Canadian Medical Association*, 158(2); 215-221.
- Mullen, E. J., Shlonsky, A., Bledsoe, S. E. ve Bellamy, J. L. (2005). From concept to implementation: challenges facing evidence-based social work. *Evidence & Policy: A Journal of Research*, 1(1); 61-84.
- NASW. (2017, Ağustos 4). *Read the Code of Ethics*. Mart 12, 2021 tarihinde <https://www.socialworkers.org/About/Ethics/Code-of-Ethics/Code-of-Ethics-English> adresinden alındı
- Özkan, Y. ve Çiftçi, E. G. (2013). Sosyal Hizmette Kanıta Dayalı Uygulamalar: Sosyal Hizmet Eğitimi Açısından İrdelenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 23(1); 187-199.
- Polat, G. (2007). Kanıta Dayalı Sosyal Hizmet Uygulaması. *Sağlık ve Toplum*, 17(3); 34-42.
- Tranmer, J., Squires, S., Brazil, K., Gerlacj, J., Jhonson, J., Muisner, D., . . . Wilson, R. (1998). *Factors That Influence Evidence-Based Decision-Making*. Ottawa: MultiMondes.
- Tsui, M.-S. ve Cheung, F. C. (2004). Gone with the Wind: The Impacts of Managerialism on Human Services. *The British Journal of Social Work*, 34(3); 437-442.
- Var, E. Ç. ve Ceyhan, E. K. (2016). Ruh Sağlığı Alanında Kanıta Dayalı Sosyal Hizmet Uygulamaları. *Journal of International Social Research*, 9(42); 1062-1069.
- Yıldırım, B., Acar, M. ve Tuncay, T. (2013). Onkoloji alanında sosyal hizmet uzmanlarının görevleri ve kanıta dayalı değerlendirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 24(1); 169-189.
- Zengin, O. ve Çalış, N. (2017). Sosyal Hizmet Uzmanlarının Mesleki Uygulamaları ve Çalışma Koşulları. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 28(1); 47-67.

TÜRKİYE’DE SUÇ OLGUSU VE SAYILARLA CEZAEVLERİ

CRIME CASE IN TURKEY AND PRISONS IN NUMBERS

Arş. Gör Bahadır DİNÇ

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi
Sosyal Hizmet Bölümü

ORCID NO: 0000-0001-7621-9912

ÖZET

Bu derleme çalışması, Türkiye’deki ve diğer ülkelerdeki suç olgusunun kurumlar aracılığıyla infazı süreçlerinin hükümlü ve tutuklu, personel ve kurum bazında yarattığı sayısal değişimin değerlendirilmesi amacıyla hazırlanmıştır. Suç insanlık tarihi boyunca çeşitli şekillerde ve oranlarda karşılaşılan, hiçbir zaman tamamen ortadan kaldırılamamış bir olgudur. Suç, yazılı hukuk kuralları ve/veya yazısız kültürel ve toplumsal kurallar temelinde oluşturulan sorumlulukların yerine getirilmemesi veya bu kuralların ihlali ile meydana gelmektedir. Bu kurallar belirli şekillerde toplumların değişimine bağlı olarak değişirken, suç teşkil eden durum ve eylemler de zaman içinde değişmektedir. İnsanların suç işlemelerine; bireysel, biyolojik, psikolojik ve sosyolojik faktörler etkili olmakla birlikte, bu faktörlerin hiçbiri suç olgusunun tek ve kesin nedeni olarak görülmemektedir. Çeşitli nedenlerle suçun ortaya çıkabilmesi için sanık, sanık olarak güdülenmiş bir suçlu, uygun bir hedef olarak mağdur, koruyucu yokluğu, uygun yer ve uygun zamanın bir araya gelerek etkileşime girmesi gereklidir. İnsanların en temel ihtiyaçları arasında yer alan güvenlik ihtiyacı, suç nedeniyle engellenmektedir. Bu durum korku ve güvensizlik yaratarak insanların birbirine bağlılıklarını ve güvenlerini azaltmaktadır. Günümüzde özellikle gelişmekte olan ülkelerin aile yapısındaki değişme, bireyselleşme, kentleşme, sosyal destek ve denetimin azalması gibi nedenler suç oranlarını arttırmaktadır. Kentlerin aşırı büyümesi, kent havasının özgürleştirici özelliğini değiştirerek; korkutan ve tedirgin eden yapıya dönüşmesine neden olmaktadır. Kentlerin sunduğu tüm özgürlük çeşitlerine suç işleme özgürlüğü de yerleşmiştir. Suçun yaygınlaşması ise tutuklanan ve cezaya çarptırılan kişi sayısının ve bu cezalandırma işlemlerinin yapıldığı kurumların sayısının hızlı şekilde artmasına neden olmuştur. Sonuç olarak dünya cezaevi nüfusu ile ilgili yapılan araştırmalara uyumlu olan Türkiye’deki ceza infaz kurumu istatistikleri incelendiğinde; cezaevlerinin yüksek doluluk oranına sahip olduğu, hükümlü ve tutuklu sayısının ve kişi başına yapılan harcamaların giderek arttığı, cezaevleri sayısının ve kapasitesinin ve burada çalışan personel sayısının Avrupa Ülkelerine oranla çok daha hızlı şekilde arttığı belirlenmiştir. Hem Avrupa Konseyi’nin hem de Türkiye İstatistik Kurumu’nun verilerine göre Türkiye’de suç işleme oranlarının giderek arttığı gözlenmiştir. Türkiye’nin, Avrupa Ülkeleri arasında tutuklu ve hükümlü sayısının en fazla olduğu ülkeler arasında yer aldığı ve hükümlü sayısının en hızlı yükseldiği ülkelerden biri olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Suçluluk, Suçun Yaygınlaşması, Cezaevleri

ABSTRACT

This compilation study has been prepared in order to evaluate the numerical change created by the execution processes of the crime phenomenon in Turkey and other countries through institutions, on the basis of convicts and detainees, personnel and institutions. Crime is a phenomenon encountered in various forms and rates throughout the history of humanity and has never been completely eliminated. Crime occurs when the responsibilities established on

the basis of written legal rules and/or unwritten cultural and social rules are not fulfilled or violated these rules. While these rules change in certain ways depending on the change of societies, the situations and actions that constitute crime also change over time. People committing crimes; Although individual, biological, psychological and sociological factors are effective, none of these factors are seen as the sole and definitive cause of crime. For crime to occur for various reasons, the accused, a motivated offender as the accused, the victim as an appropriate target, the absence of a protector, the appropriate place and the appropriate time must come together and interact. The need for security, which is among the most basic needs of people, is hindered by crime. This creates fear and insecurity, reducing people's commitment and trust. Today, reasons such as changes in family structure, individualization, urbanization, decrease in social support and control, especially in developing countries, increase crime rates. The overgrowth of cities has changed the liberating feature of the urban air; causes it to turn into a frightening and disturbing structure. The freedom to commit crime is embedded in all the freedoms offered by cities. The spread of crime has led to a rapid increase in the number of people arrested and sentenced and the number of institutions where these punishments are made. As a result, when the prison statistics in Turkey, which are compatible with the studies on the world prison population, are examined; It has been determined that prisons have a high occupancy rate, the number of convicts and detainees and the expenditures per person are increasing, the number and capacity of prisons and the number of personnel working there are increasing much faster than in European countries. According to the data of both the Council of Europe and the Turkish Statistical Institute, it has been observed that crime rates are increasing in Turkey. It has been determined that Turkey is among the countries with the highest number of detainees and convicts among European countries and one of the countries where the number of convicts has increased the fastest.

Keywords: Criminology, Widespread Crime, Prisons

GİRİŞ

Suç tüm toplumlarda az veya çok olarak var olan ve toplumdan tamamen uzaklaştırılmayan ancak etkileri sınırlandırılabilen, insanlık tarihi boyunca karşılaşılan bir olgudur. (Yıldırım, 2014). Suç, devletin oluşturduğu yazılı bir yasayı ihlal ederek yapılan veya yasanın vermiş olduğu sorumluluğu yerine getirilmemesiyle oluşan eylemi ifade etmektedir. Devletler toplumda yerleşik olan değerleri ve normları çiğneyen unsurları genellikle suç olarak kabul eder. Yazılı yasaların yanında ahlaki kurallar da yapılan davranışların doğruluğunun değerlendirilmesinde önemli rol oynamaktadır. Toplumların norm ve değerleri zaman içinde değişmektedir. Buna bağlı olarak yasalar da zaman içinde değişmektedir. (Zastrow, 2013). Örneğin teknolojinin ve bilişim sistemlerinin gelişmesi ile ortaya çıkan yeni bir suç alanı olarak Bilişim suçları ortaya çıkmıştır (Gönen, Ulus ve Yılmaz, 2016). Ortaya çıkan yeni suçların tanımlanması ve yaptırımların belirlenmesi için toplumlar ve devletler tarafından yeni kurallar ve kanunlar oluşturulmaktadır (Yılmaz, 2011). Cezalandırma yöntemi olarak hapsetme yüzyıllardır kullanılan en yaygın cezalandırma yöntemi iken, ceza hukukunun gelişmesi ile denetimli serbestlik, son yıllarda giderek kullanımı artan yeni bir infaz şekil olarak görülmektedir (Apaydın ve Kaplan, 2019). Ceza infazında geliştirilen yöntemlere ek olarak insanların suç davranışında bulunmasını engelleyen koruyucu sistemlerin geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır (Yıldırım, 2014).

SUÇ OLGUSUNUN UNSURLARI

İnsanları suç işlemeye iten nedenler genel olarak; bireysel teoriler (yaşanan çevre), biyolojik teoriler (genetik yatkınlık), psikolojik teoriler (ruhsal sorunlar) ve sosyolojik (sosyal kurumlar ve normlar) teoriler olarak dörde ayrılmaktadır. Ancak suçun tek bir faktörle açıklanması mümkün olmayıp multidisipliner olarak değerlendirilmesi gereklidir. Bu nedenle suç olgusuna bütünsel olarak bireysel, psikolojik ve sosyoekonomik bakış açılarının kullanılarak, birlikte kullanılarak değerlendirilmesi gereklidir (Burkay, 2008). Suçun oluşumu için dört koşulun bir araya gelmesi gerekmektedir. Suçun ortaya çıkması; sanık, sanık olarak güdülenmiş bir suçlu, uygun bir hedef olarak mağdur, koruyucu yokluğu, uygun yer ve uygun zaman ile açıklanabilir. Belirtilen faktörlerin uygun bir bağlamda bir araya gelerek etkileşime girmesi suç olgusunu ortaya çıkarmaktadır. Temel aktörler mağdur ve sanıktır (Güdek, 2016).

Suç olgusu insanların güvenlik ihtiyaçlarına engel oluşturmaktadır. Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisine göre insanların temel fiziksel ihtiyaçlarından sonra gelen ikinci grup ihtiyaçlar güvenlik ihtiyaçlarıdır (Maslow, 1942). Bu nedenle suçun neden olduğu maddi hasarlardan çok insanlar üzerindeki etkileri daha hayati öneme sahiptir. Suç nedeniyle ortaya çıkan toplumsal sıkıntı, korku ve güvensizlik ortamının düzeltilmesi, maddi hasarların tamirine kıyasla çok daha zordur. Suçun neden olduğu güvenlik sorunları halkın birbirine olan güven ve bağlılığına zarar vermektedir. Bunun sonucunda toplumsal barış ve huzur bozulmakta; toplumlar dış etkenlere karşı savunmasız ve suçun yayılıp gelişmesi için uygun hale gelmektedir (Dolu, Uludağ ve Doğutaş, 2010).

Günümüz koşullarında gelişmiş ülkelere oranla gelişmekte olan ülkelerin suç oranları daha büyük bir hızla artmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerdeki suçların nedenleri arasında; aile kurumundaki değişimler, bireyselleşme, yerleşim hareketliliğinin yol açtığı organizasyonsuzluk, sosyal desteğin ve sosyal denetimin zayıflaması (Kızmaz, 2012), işsizlik ve yoksulluk gibi ekonomik kaynaklı sorunlar yer almaktadır (Yorulmaz ve Yakut, 2017).

Gelişmekte olan ülkemizde göç hareketlerinin ortaya çıkardığı hızlı bir kentleşme süreci yaşanmaktadır. Göçe bağlı olarak ortaya çıkan yoksulluk, işsizlik ve çarpık kentleşme suçu kentsel alanlarda arttıran diğer bir faktör olarak görülmektedir. Kentlerde ortaya çıkan güvenlik ihtiyacının en belirgin göstergesi ise kamuya ait kolluk kuvvetlerine ek olarak özel güvenlik hizmetlerine duyulan ihtiyacın sürekli olarak artmasıdır. Kentsel bölgelerin özgülleştirici ve bağımlılığı ortadan kaldıran ortamına duyulan güven yerini günümüzde, kent alanlardaki suç ve şiddet korkusuna bırakmaktadır (Fırat, 2008). Bu görüşü destekler nitelikte Türkiye'de iller bazında suç işleme sayılarının incelendiği bir araştırmada, özellikle İstanbul, Ankara, Bursa, İzmir ve Gazi Antep gibi büyük şehirlerdeki suç miktarının belirgin şekilde fazla olduğu belirlenmiştir (Tüzüntürk, 2009).

Medya ve politika yapımcıların değerlendirmesine göre Türkiye'de son yıllarda artan suç miktarı ekonomik ve sosyal faktörler ile ilişkilendirilmektedir (Aslan ve Öcal, 2012). Gelir düzeyi, işsizlik, yoksulluk, gelir dağılımındaki adaletsizlik, enflasyon ve ekonomik krizlerin suç davranışını arttırdığına dair çalışmalar bulunmaktadır. Ancak suç davranışını açıklamada sadece ekonomik nedenleri değil sosyal, biyolojik ve psikolojik nedenlerin de birlikte değerlendirilmesi daha doğru sonuçlara ulaştırmaktadır (Çakmak, 2015). Kişilerin daha önce bir kez suça karışmış olması, çalışma yaşamında bulunmaması, ebeveynlerin kaybetmesi veya psikolojik sorunlar yaşaması kişilerin suç işleme oranlarını arttırmaktadır. Ayrıca yaş ve cinsiyet gibi faktörlerin insana, mala ve kamu düzenine yönelik suçların oranı üzerinde etkili olduğu gözlenmiştir (Aytaç, Aytaç ve Bayram, 2007).

TÜRKİYE'DE SAYILARLA CEZAVLERİ

Suç olgununun temel özellikleri ve suçun oluşmasında rol oynayan temel faktörler incelenmiş olup suçluların infaz işlemlerinin yapıldığı cezaevlerinin Türkiye açısından sayısal anlamda değerlendirilmesi, suçun boyutlarının anlaşılması adına önem sağlayacağı düşünülmektedir. Bu nedenle Londra Üniversitesi Ceza Politikası Araştırma Enstitüsü'nün, Avrupa Konseyi'nin ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'nin yayınladığı cezaevlerine ilişkin sayısal veriler bütünlük oluşturması açısından bir arada değerlendirilecektir.

2018 yılında Londra Üniversitesi Ceza Politikaları Araştırma Enstitüsü tarafından yapılan Dünya Cezaevi Nüfusu Listesine göre (Walmsley, 2018);

- Dünya genelinde toplam 10.74 milyon kişi cezaevlerindedir.
- Türkiye'de 2000 yılında 40.512 kişi, 2005 yılında 55.870 kişi, 2010 yılında 120.814 kişi, 2015 yılında 178.089 kişi ve 2018 yılında 232.886 kişi cezaevindedir.
- Cezaevindeki kişi sayısı 2015 ile 2018 yılları arasında %35 artmıştır. Dünya genelindeki artış hızı ise %3,7 dir.
- 100.000 kişinin 268'i cezaevindedir. Dünya genelinde ortalama olarak bu sayı 145'tir.
- Türkiye'de 2015 yılında 100.000 kişinin 220'si cezaevinde iken, 2018 yılında bu oran 288 kişiye yükselmiştir. Artış %31 oranında olup Avrupa ülkeleri arasındaki en yüksek değişimi oluşturmaktadır. Avrupa'daki en yüksek ikinci oran %19 ile Belarus'ta; dünya genelindeki en yüksek artış %68 oran ile Kamboçya'da bulunmaktadır.

Londra Üniversitesi'nin hazırlamış olduğu raporda dünya genelinde cezaevleri nüfusunun arttığına dikkat çekilirken Türkiye özelinde bakıldığında, cezaevlerindeki mahkum sayılarının dünya ortalamasının çok daha üzerinde olduğuna ve bu artışın Avrupa ülkeleri arasındaki en yüksek değer olduğu belirtilmiştir.

Avrupa Konseyi Yıllık Ceza İstatistikleri raporuna göre (Aebi, Tiago, Berger-Kolopp ve Burkhardt, 2017);

- 47 Avrupa ülkesi ve Rusya üzerinde yapılan araştırmaya göre toplam cezaevindeki hükümlü ve tutuklu sayısı 2015 yılına göre %1 oranında artarak 1.483.118'den 1.505.187 kişiye ulaşmıştır.
- Avrupa cezaevlerinin doluluk oranının %92 olduğu, cezaevlerinin %27'sinin ise aşırı kalabalık olduğu görülmüştür.
- Avrupa cezaevlerindeki ortalama yaş 35'tir.
- Mahkumların %18,9'u hırsızlık, %17,5'i uyuşturucu, %12,6'sı soygun ve %12,1'i cinayet nedeniyle cezaevlerindedir.
- 2015 yılında cezaevlerinde kalan hükümlü ve tutukluların ortalama kalma süresi 8 aydır.
- 2015 yılında mahkumlar için günde kişi başına harcanan tutar ortalaması 51 Euro olup tüm cezaevleri için 18 milyar Euro'dan fazla harcama yapılmıştır.
- Avrupa genelinde 100.000 kişi başına düşen cezaevindeki kişi sayısı ortalaması 127,2 ve cezaevlerinin doluluk oranı ortalaması %90,2 dir.
- 2016 yılında Türkiye nüfusu 78.741.053 kişidir. Tutuklu ve hükümlü sayısı 192.627 kişidir. Cezaevlerinin toplam kapasitesi 187.351 kişidir. Araştırmaya katılan ülkeler arasında cezaevi nüfusu bakımından ikinci sırada yer almaktadır. Rusya Federasyonu ise 519.618 kişi ile ilk sırada yer almaktadır.
- Türkiye'deki cezaevleri ortalama olarak %103 oranında kapasite üzeri çalışmaktadır.
- Türkiye'de cezaevindeki kişi sayısının %3,8'i kadınlardan oluşuyor.
- Türkiye'de 100.000 kişi başına düşen cezaevindeki kişi sayısı 244,6 dir. Bu sayı Gürcistan'dan sonra Avrupa ülkeleri arasındaki en yüksek ikinci sayıdır. Avrupa ortalaması ise 127,2 dir.

- Türkiye’de elektronik takip sistemleri; tutuklama yerine verilen adli kontrol tedbiri durumlarında, hapis cezası yerine alternatif cezaların infazında, tahliye sonrası denetimli serbestlik kararında kullanılmaktadır.
- Türkiye’de 2015 ve 2016 yılları arasında cezaevindeki tutuklu ve hükümlü sayısı %9,5 oranında artmıştır.
- Türkiye’de cezaevlerinde 57.371 kişi çalışmaktadır. sonuçlarına ulaşılmıştır. Avrupa Konseyi’nin hazırladığı raporda dünya genelindeki cezaevlerinin yüksek doluluk oranına sahip oldukları belirlenmiştir. Genel bağlamda Türkiye’nin cezaevi kapasitesi, tutuklu ve hükümlü sayısı, cezaevinde çalışan personel sayısı olarak Avrupa ülkeleri ortalamasının üzerinde yer aldığı gözlenmiştir. Cezaevlerindeki tutuklu ve hükümlü sayısının artışı ile doğru orantılı olarak yapılan harcama miktarı da artmaktadır. Yapılan harcamaları karşılaştırmak adına sadece Hollanda’da 2010 yılında batı ülkeleri dışından gelen göçmenlerin entegrasyonuna yönelik harcamasının 501 milyon Euro ve 2015 yılında 111 milyon Euro harcama yapmayı planladıkları göz önüne alındığında (Collett, 2015), Avrupa genelinde cezaevlerindeki kişilere yapılan 18 milyar Euro’luk harcama dikkate değer görülmektedir.

Türkiye İstatistik Kurumu’nun 2019 yılında Yayınladığı Ceza İnfaz Kurumu İstatistiklerine göre (TÜİK, 2019);

- Ceza infaz kurumlarında 2007 yılında 90.732 kişi ve 2017’de 232 bin kişi bulunmaktayken 2018 yılında bu sayı %14 artarak 265 bin kişi olmuştur.
- Ceza infaz kurumlarında bulunanların %96,1’ini erkekler oluşturmaktadır.
- 2018 yılı sonu itibariyle her 100 bin kişinin 323’si ceza infaz kurumundadır. Bu sayı 2013 yılında 188, 2017 yılında 288 kişi olarak belirlenmiştir.
- Ceza infaz kurumuna hükümlü statüsünde giriş kaydı olanlardan ceza infaz kurumuna girdiği andaki yaşa göre çocuk (12-17 yaş grubu) olanların sayısı bir önceki yıla göre %1,9 artarak 2 bin 95 kişi olurken, suç işlediği andaki yaş 17’den büyük olanların sayısı bir önceki yıla göre %22,8 artışla 14 bin 502 olmuştur.
- 2018 yılında ceza infaz kurumuna giren hükümlülerin %17’si hırsızlık, %12,4’ü yaralama, %6,7’si uyuşturucu madde imal ve ticareti, %5,8’i İcra İflas Kanunu’na muhalefet ve %3,5’i ise cinayet suçu işlemiştir.

1998-2006 yılları arasında Türkiye’de işlenen suçların niteliği incelendiğinde yaralama, dolandırıcılık, kaçakçılık, icra-iflas, uyuşturucu madde suçları ve rüşvet suçlarının güçlü bir şekilde süreklilik gösterdiği belirlenmiştir (Aslan ve Öcal, 2012). TÜİK’in hazırladığı raporda da tutuklu ve hükümlülerin benzer suçlardan dolayı cezaevinde oldukları gözlenmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu’nun yayınladığı raporda, cezaevlerindeki hükümlü ve tutuklu sayısındaki artış dikkat çekmekle birlikte, cezaevlerindeki hükümlü ve tutukluların büyük çoğunluğunun erkeklerden oluştuğu ve çocuk suçluluğunun artış gösterdiği belirlenmiştir.

Adalet Bakanlığı’nın 2015-2019 yılı Stratejik Planı’na göre (Adalet Bakanlığı, 2019);

- Ceza infaz kurumlarındaki personel sayısı 2010 yılında 29.348 kişi iken 2015 yılında bu sayı %69 oranında artarak 49.426 kişi olmuştur.
- 2015-2019 yılları arasında toplam 143 ceza infaz kurumu yeterli şartları sağlamadığından dolayı kapatılmış ve 75’i açık ceza infaz kurumu olmak üzere toplam 264 yeni ceza infaz kurumu açılmıştır. Hâlihazırda toplam 265 açık ve kapalı ceza infaz kurumu aktif olarak çalışmaktadır.
- Ceza infaz sistemine denetimli serbestlik uygulamaları eklenmiş olup, denetimli serbestlik uygulamalarının genişletilmesi hedeflenmektedir.

Adalet Bakanlığı'nın hazırladığı raporda ceza infaz kurumlarda çalışan personel sayısının 5 yıllık süre önemli oranda arttığı gözlenmekte olup, raporda personele olan ihtiyacın devam ettiği belirtilmiştir. Avrupa Komisyonu ve Türkiye İstatistik Kurumunun hazırladığı verilere dayanarak cezaevlerindeki tutuklu ve hükümlü sayısındaki artışın, personel sayısındaki artışa oranla çok daha yüksek olduğu göz önüne alındığında personel ihtiyacının önemi daha net şekilde görülmektedir. Ayrıca ceza infaz sistemine eklenen ve genişletilmesi hedeflenen denetimli serbestlikten; 2010 yılında 106.018 kişi, 2015 yılında 542.253 kişi ve 2020 yılında 596.368 kişinin yararlandığı belirlenmiştir (CTE-DS, 2021). Denetimli serbestlik suç nedeniyle bozulan toplumsal barışın tesit edilmesi amacıyla faillere sorumluluklar yüklemekte ve sorumlulukların yerine getirilmemesi halinde faillerin tekrar cezaevine gönderilmesini öngörmen bir ceza infaz sistemi olmakla birlikte (Apaydın ve Kaplan, 2019) bu uygulamalarının kullanımının artması, suçların cezaevlerinde infazına alternatif oluşturacağı ve cezaevlerinde var olan yoğunluğu azaltacağı düşünülmektedir.

SONUÇ

Dünya genelinde yapılan cezaevleri ve infaz kurumları ile ilgili istatistiki verilerin Türkiye'de yapılan istatistik çalışmaları ile paralel sonuçlar izlediği gözlenmiştir. Ancak hem TÜİK raporuna hem de Avrupa Konseyi'nin raporuna göre Türkiye'deki cezaevlerindeki tutuklu ve hükümlü sayısındaki artışın Avrupa ve dünya ortalamasının üzerinde olduğu; Türkiye'nin diğer Avrupa ülkeleri arasındaki en fazla tutuklu ve hükümlü sayılarından birine sahip olduğu belirlenmiştir. Hem tutuklu ve hükümlü hem de ceza infaz kurumlarında çalışan personel sayısında hızlı bir artış olduğu gözlenmektedir. Bunun yanında denetimli serbestlik uygulamalarının artışı ile farklı bir ceza infaz yöntemi sağlanarak yaşanan yoğunlukları azaltmada etkisinin olabileceği düşünülmektedir. Bu nedenle Adalet Bakanlığı Stratejik 2015-2019 Stratejik Planı'nda geliştirilmesi planlanan denetimli serbestlik uygulamalarının ceza infaz sistemi üzerinde olumlu katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ceza infaz sisteminde yaşanan değişimlerin yanında, Türkiye'deki artan suç işleme oranlarının nedenlerinin detaylı olarak incelenmesi ve bireyler suça bulaşmadan önce koruyan sistemlerin yaratılması büyük önem taşımaktadır.

Kaynakça

- Adalet Bakanlığı. (2019). *Adalet Bakanlığı Stratejik Planı 2015-2019*. Ankara: Adalet Bakanlığı .
- Adalet Bakanlığı. (2020, Nisan 19). *Bağlantılar/Ceza İnfaz Kurumları*. Adalet Bakanlığı Web Sitesi: <https://www.adalet.gov.tr/Bağlantılar/CezaİnfazKurumları/index.html#> adresinden alınmıştır
- Aebi, M. F., Tiago, M. M., Berger-Kolopp, L. ve Burkhardt, C. (2017). *PACE I – Council of Europe Annual Penal Statistics: Prison populations*. Strasbourg: Council of Europe.
- Apaydın, C. ve Kaplan, H. (2019). Ceza İnfaz Sistemi ve Denetimli Serbestlik. *Hukuk Fakültesi Dergisi*, 5(2); 185-207.
- Aslan, A. ve Öcal, O. (2012). Türkiye'de Suç Oranlarının Sürekliliği. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(1); 85-92.
- Aytac, M., Aytac, S. ve Bayram, N. (2007). Suç Türlerini Etkileyen Faktörlerin İstatistiksel Analizi. *Türkiye Ekonometri ve İstatistik Kongresi*. Malatya: Malatya İnönü Üniversitesi.
- Burkay, S. (2008). Teorik Çerçeve de Suç. *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, 2(4); 1-15.
- Collett, E. (2015). *Immigrant Integration in Europe in a Time of Austerity*. Washington: Migration Policy Institute.
- CTE-DS. (2021, Haziran 14). *Denetimli Serbestlik Müdürlüklerine İnfaz İçin Gelen Karar Sayılarının Dağılımı*. Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü Denetimli Serbestlik Daire Başkanlığı: <https://cte-ds.adalet.gov.tr> adresinden alınmıştır
- Çakmak, C. (2015). Suçun Belirleyicileri Olarak Başlıca Ekonomik Risk Faktörleri. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(4); 125-184.
- Dolu, O., Uludağ, Ş. ve Doğutaş, C. (2010). Suç Korkusu: Nedenleri, Sonuçları ve Güvenlik Politikaları İlişkisi. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 65(1); 57-81.
- Fırat, A. S. (2008). Yoksulluk, Kentlerde Suç Artışı ve Kent Merkezlerinde Özel Güvenlik Hizmetleri Verilmesi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(3); 201-228.
- Gönen, S., Ulus, H. İ. ve Yılmaz, E. N. (2016). Bilişim Alanında İşlenen Suçlar Üzerine Bir İnceleme. *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, 9(3); 229-236.

- Güdek, K. (2016). Suç Kavramları ve Suçluluk Nasıl Oluşur? K. Güdek içinde, *Adli Sosyal Hizmet* (s. 3-15). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi.
- Kızmaz, Z. (2012). Gelişmekte Olan Ülkelerde Suç: Suç Oranlarının Artışı Üzerine Sosyolojik Bir Çözümleme. *Mukaddime*, 5; 51-74.
- Maslow, A. H. (1942). The Dynamics of Psychological Security-Insecurity. *Journal of Personality*, 331-344.
- TÜİK. (2019). *2018 Ceza İnfaz Kurumu İstatistikleri*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu.
- Tüzüntürk, S. (2009). Çok Boyutlu Ölçekleme Analizi: Suç İstatistikleri Üzerine Bir Uygulama. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28(2); 71-91.
- Walmsley, R. (2018). *World Prison Population List (twelfth edition)*. London: Institute for Criminal Policy Research.
- Yıldırım, A. (2014). Sosyo-Kültürel Yapı ve Suç Olgusu Arasındaki İlişki: Malatya Örneği. *Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16; 1-7.
- Yılmaz, S. (2011). 5237 Sayılı TCK'nın 244. Maddesinde Düzenlenen Bilişim Alanındaki Suçlar. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 23(92); 62-100.
- Yorulmaz, Ö. ve Yakut, S. G. (2017). Türkiye'de Suç Oranını Etkileyen Sosyoekonomik Faktörlerin İncelenmesi: Path Analizine Dayanıklı Yaklaşım. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 39(1); 307-322.
- Zastrow, C. (2013). *Sosyal Hizmete Giriş*. Ankara: Nika Yayınevi.

UZAKTAN EĞİTİMİN MATEMATİK ÖĞRETMENLERİNİN DOKÜMANTASYON SİSTEMLERİNE KATKISI

CONTRIBUTION OF DISTANCE EDUCATION TO DOCUMENTATION SYSTEMS OF MATHEMATICS TEACHERS

Balı TABUR

Doktora Öğrencisi, Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Anabilim Dalı

<https://orcid.org/0000-0002-5351-2523> (Sorumlu Yazar)

Doç. Dr. Menekşe Seden TAPAN BROUTIN

Uludağ Üniversitesi Matematik Eğitimi,

<https://orcid.org/0000-0002-1860-852X>

Doç. Dr. Hatice Kübra GÜLER SELEK

Uludağ Üniversitesi Matematik Eğitimi

<https://orcid.org/0000-0002-6262-8421>

ÖZET

Bu çalışmanın amacı uzaktan eğitimin ortaokul matematik öğretmenlerinin hizmet yıllarına göre doküman oluşturma sürecine katkısını incelemektir. Öğrencilerin gelişimi ve başarıları için öğretmenlerin kendilerini, kullandığı kaynakları geliştirmesi ve sürekli zamanın şartlarına göre yenilemesi gerekir. Öğretmenlerin mesleki gelişimlerinin incelenip gerekli önlemlerin alınması istenen öğrenci başarısının yakalanması açısından önem arz etmektedir. Bu bağlamda, öğretmenlerin mesleki gelişimini incelemeyi amaç edinen dokümantal yaklaşım (Gueudet ve Trouche, 2009) kapsamında çalışma yürütülmüştür.

Çalışmada nitel araştırma desenlerinden durum çalışması benimsenmiştir. Amaçlı örneklem yöntemlerinden ölçüt örneklemeğe göre katılımcılar gönüllülük esasına göre seçilmiştir. Araştırmada Doğu Anadolu'nun bir ilinde görev yapan üç ortaokul matematik öğretmenin doküman oluşturma süreçleri incelenmiştir. Ölçüt olarak katılımcıların farklı meslek yıllarından (5, 10 ve 20 yıl) olmasına ve pandemi sürecinde uzaktan eğitim veriyor olmasına dikkat edilmiştir. Araştırmada veri toplama aracı olarak öncelikle öğretmenlerin çevrimiçi yaptıkları derslerin video kaydı alınmış ve öğretmenler ile yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler esnasında öğretmenlerin izni ile ses kaydı alınmıştır. Görüşme sonunda öğretmenlerden bir tane geleneksel ders için bir tane de çevrimiçi ders için kullandıkları kaynakların şematik gösterimlerini çizmeleri istenmiştir. Ayrıca öğretmenlerin kitaplıklarının ve dijital kaynaklarının resmi alınarak veri çeşitlemesi yapılmaya çalışılmıştır.

Veri analizi olarak çalışmada içerik analizi benimsenmiştir. Veri analizi sürecinde ders videoları ve ses kayıtları incelenerek transkript edilmiştir. Burada amaç öğretmenlerin kullandıkları kaynaklar ve kullanma süreleri açısından bir analiz yapabilmektir. Transkript edilen veriler kodlanmıştır. Veriler kodlandıktan sonra ortak kategoriler ve temalar altında birleştirilmiştir. Çalışma sonucunda tüm veriler "Kaynak Seçimi", "Kaynak Kullanımı" ve "Kaynaklar" olmak üzere üç tema altında birleştirilmiştir. Kaynak seçiminde öğretmenlerin en fazla, öğrencilerin akademik sevelerine dikkat ettiği, mesleki deneyimi arttıkça kaynak seçimlerini etkileyen faktörlerin değiştiği saptanmıştır. Uzaktan eğitimin öğretmenlerin kaynak çeşitliliğine bir etkisinin olmamasının yanında dijital kaynak kullanım oranını artırdığı bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Dokümantal Yaklaşım, Uzaktan Eğitim, Öğretmen Gelişimi, Kaynak Kullanımı

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the contribution of distance education to the document creation process of middle school mathematics teachers according to their years of service. For the development and success of students, teachers need to develop the resources they use and constantly renew themselves according to the conditions of the time. Examining the professional development of teachers and taking the necessary precautions is important in terms of achieving student success. In this context, a study was conducted within the scope of the documentary approach (Gueudet & Trouche, 2009) aiming to examine the professional development of teachers.

The case study, one of the qualitative research designs, was adopted in the study. According to criterion sampling, one of the purposeful sampling methods, the participants were selected on a voluntary basis. In the research, document creation processes of three middle school mathematics teachers working in a province of Eastern Anatolia were examined. As a criterion, attention has been paid to the fact that the participants are from different professional years (5, 10 and 20 years) and that they provide distance education during the pandemic process. As a data collection tool in the study, firstly, video recordings of the online lessons that teachers did were taken and semi-structured interviews were made with the teachers. During the interviews, sound recording was taken with the permission of the teachers. At the end of the interview, the teachers were asked to draw a schematic representation of the resources they used for one traditional lesson and one for online lessons. In addition, data diversification was tried to be made by taking pictures of teachers' libraries and digital resources.

Content analysis was adopted in the study as data analysis. During the data analysis process, course videos and audio recordings were examined and transcribed. The aim here is to make an analysis in terms of the resources used by teachers and their duration of use. Transcribed data are encoded. After the data were coded, they were combined under common categories and themes. As a result of the study, all data were combined under three themes: "Source Selection", "Source Usage" and "Sources". It has been determined that the teachers mostly pay attention to the academic level of the students in the selection of resources, and the factors affecting the resource selection change as their professional experience increases. It has been found that distance education has no effect on teachers' resource diversity and increases the rate of digital resource use.

Keywords: Documentary Approach, Distance Education, Teacher Development, Resource Utilization

1.)Giriş

Bir kaç yıldır tüm dünyada yaşanan covid-19 pandemisinden dolayı birçok alışkanlığımız, davranışlarımız değişiklik göstermiştir. Eğitim öğretimin de bu değişikliklerden en çok etkilenen alanlardan birisi olduğu düşünülmektedir. UNESCO'nun (2020) verilerine göre salgından 63 milyon öğretmen ve 1.5 milyar öğrenci etkilenmiştir. Yüz yüze eğitime devam etmek tüm dünyadaki öğretmenler ve öğrenciler için nerede ise imkânsız hale gelmiştir. Bundan dolayı eskiden var olmasına rağmen yüz yüze eğitim kadar ilgi görmeyen uzaktan eğitim salgın döneminde tekrar gündeme gelmiştir.

Uzaktan eğitimin tarihçesi incelendiğinde yaklaşık 300 yıl öncesine dayandığı görülmektedir (Güler, 2020) fakat teknolojinin gelişimi ve yaygınlaşması ile günden güne değişiklik göstermiştir ve hala da değişmeye devam etmektedir. Başlangıçta mektupla başlayan uzaktan eğitim, teknolojinin gelişmesine paralel şekilde sırası ile radyo, televizyon ve bilgisayar gibi iletişim araçları kullanılarak yapılmaya başlamıştır (Kaya, 2002). Günümüzde ise internet tabanlı sanal sınıflar oluşmaya başlamıştır (Göksel, 2015).

Uzaktan eğitim, öğretmen ve öğrencinin ders esnasında aynı ortamda birlikte olmasının zorunluluk teşkil etmediği ve öğrenci ve öğretmenler arasında gerek bireysel gerek grup halinde düzenli bir iletişimin olduğu öğretme ve öğrenme sistemidir (Holmberg, 1995).

Günümüzde de pandemiden dolayı öğretmen ve öğrencilerin aynı ortamda bulunması birçok risk meydana getirmektedir. Uzaktan eğitim esnasında öğrenci ve öğretmenlerin aynı ortamda bulunma ihtiyacının olmaması ve günümüz teknolojisi sayesinde sanal ortam da eşzamanlı iletişimin olması gibi faktörler uzaktan eğitimi salgın döneminde popüler hale getirmiştir.

Salgının etkisi ile bir araya gelemeyen öğretmen ve öğrenci için uzaktan eğitim fırsat olarak görülmüştür. Buna karşın uzaktan eğitim geleneksel eğitimden farklı olarak özellikle iletişim teknolojilerini kullanmayı öğretmen ve öğrenci açısından zorunlu hale getirmiştir. Genç, Engin ve Yardım (2020) pandemi döneminde yapılan uzaktan eğitim ile ilgili öğrenci görüşlerini incelediği çalışmada uzaktan eğitimin birçok avantajı ile beraber dezavantajının olduğu belirtilmiştir. Olumsuz yanlarından biri olarak öğrenciler yöntem ve tekniklerde tekdüzelik olduğunu ifade etmişlerdir. Bakioğlu ve Çevik, (2020) salgın döneminde yapılan çevrimiçi dersler ile ilgili öğretmen görüşlerini inceledikleri çalışmada öğretmenlerin kullandıkları materyallerin değiştiği ve kendilerini yetersiz hissettikleri ifade edilmiştir. Kaya, (2020) ise yaptığı çalışmada öğretim elemanlarının çevrimiçi derse uygun program hazırlamada zorluklar yaşadıklarını ifade etmiştir. Yüz yüze yapılan eğitimlerde birçok teknik, yöntem ve kaynak kullanmaya alışkın olan öğretmenler, salgının etkisi ile önlem olarak uzaktan eğitime geçiş yaptıkları için yeterli dijital kaynağa sahip olmadıklarından dolayı çalışmalarda bahsedilen sıkıntılar yaşanmış olabilir.

Uzaktan eğitim verdikleri bu süreçte öğretmenlerin dijital kaynaklarını baştan geliştirmeleri gerekmektedir. Dijital kaynakların kullanılması öğretmenlerin mesleki bilgi ve gelişiminde derin bir değişiklik oluşturur (Gueudet ve Trouche, 2009). Geliştirilen bu dijital kaynaklar ile yeni bir oluşum söz konusudur. Öğretmenlerin mesleki gelişimlerini kullandıkları kaynaklar üzerinden inceleyen dokümantal oluşum en uygun yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır.

Öğretmenlerin sahip olduğu kaynakların ve bunların nasıl kullanıldığının bilinmesi önem arz etmektedir. Dokümantal yaklaşım, öğretmenlerin mesleki gelişimi üzerinde etkileri olan kaynaklar ile öğretmenler arasında bulunan etkileşimleri açığa çıkarmayı amaçlamaktadır (Trouche ve diğerleri, 2018). Gueudet ve Trouche, (2009) öğretmenlerin sahip oldukları kaynakları nasıl şekillendirdikleri ve nelerden etkilendiklerini ayrıntılı bir şekilde incelemiş ve dokümantal oluşum yaklaşımını ileri sürmüşlerdir. Dokümantal oluşum öğretmenlerin kaynaklarla olan tüm eylemlerini (gözden geçirme, paylaşma, ilişkilendirme gibi) bir araya getirerek inceler (Tapan-Broutin, 2017) bunun sonucunda da öğretmenlerin mesleki gelişimleri hakkında bir fikir elde edilir ve bu duruma göre gerekli önlemler alınabilir.

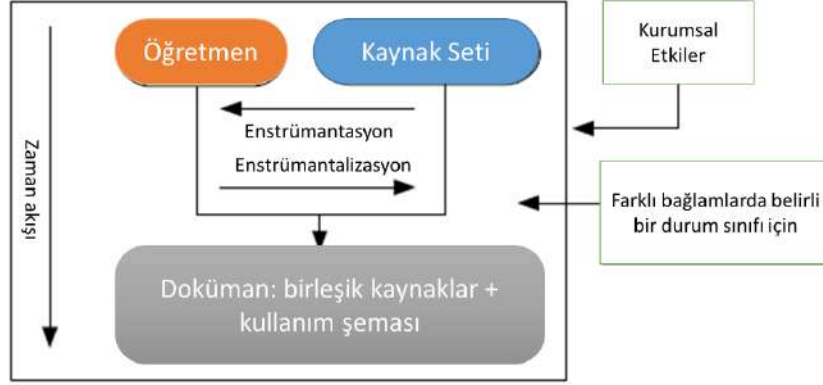
Dokümantal yaklaşım, enstrümantal teoriyi temel alarak geliştirilmiştir (Gueudet ve Trouche, 2010). Enstrümantal oluşum, belirli bir konuda, çeşitli kullanım şekilleriyle belirli bir sorunu çözmek için, eserin sahiplenilmesi ve dönüştürülmesine dayanan bir teoridir. Bununla beraber dokümantal oluşum, enstrümantal yaklaşımın kapsamını genişleten teorik bir yaklaşım olarak ileri sürülmüştür (Gueudet ve Trouche, 2012b). Dokümantal oluşuma göre öğretmenlerin mesleki faaliyetlerinin ve mesleki gelişimlerinin merkezinde dokümantasyon çalışmaları vardır (Gueudet ve Trouche, 2009). Dokümantasyon çalışmaları kaynak ve dokümanlardan oluşur. Kaynak bir ders kitabı olabileceği gibi bir öğrencinin davranışı, başka öğretmenler ile yapılan konuşmalar, web siteleri gibi çok geniş anlamda kullanılır (Trouche ve diğerleri, 2020) . Bir kaynak diğer kaynaklardan ayrı olarak düşünülemez. Doküman, kaynak ve kaynağın nasıl kullanılacağına dair öğretmen tarafından oluşturulan şemaların bir bütünüdür ve aşağıdaki gibi açıklanmıştır (Gueudet ve Trouche, 2012b).

$$\text{Doküman} = \text{Kaynaklar} + \text{Kullanım Şeması}$$

Doküman, kaynağın çeşitli kullanım şekilleri aracılığı ile inşa edilen örtük bilgidен oluşan işlemsel değişmezleri gerektirir ve farklı durumlarda öğretmenin değişmeyen davranışlarının gözlemlenmesinden çıkarılabilir (Trouche ve diğerleri, 2018). Bu gözlemlerin sınıf içinde ve dışında uzun soluklu gerçekleşmesi gerekir.

Şekil 1: Bir dokümantasyon oluşumunun şematik gösterimi (Gueudet ve Trouche, 2010)

Gueudet ve Trouche, (2010) dokümantal oluşumun şematik gösterimini Şekil 1'deki gibi açıklamışlardır. Kaynak ve öğretmen arasında çift yönlü bir ilişki olduğu görülmektedir. Bu ilişkiler enstrümantalizasyon ve enstrümantasyon olarak adlandırılmıştır. Enstrümantalizasyon kavramı ile bir görevi gerçekleştirmek için kullanılan kaynağın kişiselleştirilmesi, tüm özelliklerinin, sağladığı avantajların ve sınırlılıklarının öğretmen tarafından bilinmeye başlanması ve daha etkin kullanılmak üzere şekillendirilmesi gibi süreçler kastedilmektedir (Özdemir-Erdoğan, 2016). Enstrümantasyon ise kaynağın sunduğu olanaklar veya sınırlılıklar bireyin görevi yerine getirirken kullanacağı yöntemleri ve kavramsal algısını etkilemesidir (Drijvers ve diğerleri, 2019). Görüldüğü gibi öğretmen kaynağı şekillendirip kişiselleştirdiği gibi kaynak tarafından da kendisi etkilenmektedir. Diğer bir deyişle öğretmen kullandığı müfredat programı daha genel anlamı ile kaynak sistemi tarafından dokümantal oluşumu hem desteklenmekte hem de sınırlandırılmaktadır (Gueudet ve Trouche, 2012a).

Hammoud (2012), bir kaynağın bir kez kullanılması ile doküman oluşmadığını çünkü dokümanın oluşmasının zaman alan bir süreç olduğunu ve öğretmenin eylemlerinde düzenlilik, süreklilik olması gerektiğini ifade etmiştir. Bir öğretmenin dokümantal oluşumunun zaman alan bir süreç olduğu söylenebilir. Aykar (2019) çalışmasında hizmet yılı 20 yıl üzerinde olan öğretmenlerin daha az hizmet yılına sahip öğretmenlere göre yansıtıcı düşünme becerilerinin daha fazla olduğunu belirtmiştir. Çağlar (2015) matematik öğretmenlerinin yaptıkları yazılı sınavların kapsam geçerliliğinin öğretmenlerin hizmet yıllarına göre anlamlı bir şekilde değiştiğini ve 11-22 yıl hizmet yılına sahip öğretmenler lehinde olduğunu söylemiştir. Topdemir (2013) öğretmenlerin hizmet yılları arttıkça planlamada daha etkili olduklarını ifade etmiştir. Yapılan çalışmalardan öğretmenlerin hizmet yılları arttıkça mesleki gelişimlerinin de arttığı söylenilebilir. Dolayısı ile öğretmenlerin hizmet yılları arttıkça dokümantal oluşumlarının da değişeceği ve gelişeceği düşünülmektedir.

Öğrencilerin gelişimi ve başarıları için öğretmenlerin kendilerini, kullandığı kaynakları geliştirmesi ve sürekli zamanın şartlarına göre yenilemesi gerekir. Yıldırım (2006) öğrenci başarısında etkili en önemli faktörlerden birinin öğretmenler olduğunu ifade etmiş ve çalışmasında öğrencilerin başarısız olmasının nedenlerinden biri olarak öğretmenlerin destekleyici araç ve gereçleri kullanmamalarını göstermiştir. Yıldırım (2000) yaptığı

çalışmada öğretmen, öğrencinin akademik başarısını yordamada en önemli faktör olduğunu ifade etmiştir. Morrison ve diğerleri (1997) ortaokul 7.ve 8. Sınıf öğrencileri için en önemli destek kaynağı olarak ebeveynlerden sonra öğretmenlerin geldiğini söylemişlerdir. Bunlardan dolayı öğretmenlerin mesleki gelişimlerinin incelenip gerekli önlemlerin alınması öğrenci başarısı açısından önem arz etmektedir.

Yaşanan pandemiden dolayı öğretmenler ve öğrenciler önlem olarak uzaktan eğitime devam etmektedirler. Öğretmenler çevrimiçi derslerde daha fazla dijital kaynak kullanmak zorunda kalmışlardır. Bu durumdan öğretmenlerin doküman oluşturma süreçlerinin etkilenmiş olabileceği fikri bu çalışmanın ortaya çıkış noktasını oluşturur. Bundan dolayı çalışmada aşağıdaki problemlere cevap aranmaktadır.

Problem cümlesi: Ortaokul Matematik öğretmenlerinin doküman oluşturma süreçleri hizmet yıllarına göre farklılaşmakta mıdır ve covid 19 pandemi sürecinde yapılan uzaktan eğitimin doküman oluşturma süreçlerine olan avantaj ve dezavantajları nasıldır?

2.) YÖNTEM

2.1) Araştırmanın Modeli

Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırmalarda üzerinde çalışılan problemin bütünsel bir resmi elde edilmeye çalışılır. Bu durum problem hakkında çoklu bir bakış açısını ortaya çıkarır (Creswell, 2017) . Diğer bir ifadeyle nitel araştırmalarda araştırmacı problemi farklı yönleriyle derinlemesine incelenir. Nitel araştırmalarda çalışmaya dâhil edilen katılımcıların tecrübeleri ve algıları ortaya çıkarılır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Araştırmada da ortaokul matematik öğretmenlerinin doküman oluşturma süreçleri farklı yönleri ile derinlemesine ele alınmaya çalışılmıştır bundan dolayı çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılması uygun bulunmuştur.

Araştırmada durum çalışmalarından çoklu durum çalışması benimsenmiştir. Durum çalışmalarında bir duruma etki eden tüm faktörler (olaylar, süreçler, ortam, vb.) araştırılır ve çalışılan duruma nasıl etki ettikleri ayrıca ilgili durumdan nasıl etkilendikleri anlaşılmaya çalışılır. Birden fazla veri toplama yöntemi kullanılarak zengin ve birbirini doğrulayan verilere ulaşılmaya çalışılır. (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Çoklu durum çalışmalarında ise benzer durumlar ele alınarak sonuçlar güçlendirilmeye çalışılır ve bağımsız durumlarda benzer metotlar kullanılır (Ersoy, 2016). Araştırmada da uzaktan eğitimin öğretmenlerin dokümantasyon sistemlerine katkıları birden fazla veri toplama yöntemi kullanılarak farklı yönleriyle üç farklı durumda incelendiğinden çoklu durum çalışması uygulanmıştır.

2.2.) Katılımcılar

Araştırma 2020-2021 eğitim öğretim yılında ülkemizin doğusundaki bir ilde görev yapan üç ortaokul matematik öğretmeni ile gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemi ile seçilmiştir. Ölçüt örneklemede araştırmanın kapsamında belirlenen niteliklere sahip kişiler veya durumlar seçilir (Büyüköztürk ve diğerleri, 2014). Yapılan çalışmada da katılımcıların belli ölçütlere sahip olması araştırmanın amacı doğrultusunda gereklidir. Öğretmenlerin göreve ilk başladıktan sonra doküman oluşturma süreçlerinin zaman alacağı düşünülerek hizmet yılı alt sınır olarak 5 yıl olması düşünülmüş ve katılımcıların dokümantal oluşumlarının farklılaşması için de aralarında en az 5 yıl olmasının yeterli olduğu düşünülmüştür. Bundan dolayı katılımcıların hizmet yılının ve hizmet yılları arasındaki sürenin en az 5 yıl olması ölçüt olarak belirlenmiştir. Katılımcıların

hizmet yılları 5,10 ve 20 yıl şeklinde değişiklik göstermektedir. Diğer bir ölçüt olarak pandemi sürecinde katılımcıların uzaktan eğitim vermeleri ölçüt olarak alınmıştır. Katılımcılar Ö1,Ö2,Ö3 şeklinde kodlanmıştır. Katılımcılara ait genel bilgiler Tablo 1’ de verilmiştir.

Tablo 1: Katılımcılara Ait Genel Bilgiler

Katılımcılar	Cinsiyeti	Lisans Mezuniyet Notu	Eğitim Durumu	Çalıştığı Kurum	Dersine Girdiği Sınıflar	Haftalık Ders Saati	Hizmet Yılı
Ö1	Kadın	3,44	Lisans	Devlet Okulu	6, 7 ve 8. sınıflar	27	5
Ö2	Erkek	2,80	Lisans	Devlet Okulu	7. ve 8. Sınıflar	25	10
Ö3	Erkek	2,37	Y. Lisans	Özel Kurum	6,7 ve 8. sınıflar	30	20

2.3) Veri Toplama Araçları

Dokümantal oluşumu ileri süren araştırmacılar (Gueudet ve Trouche, 2009) tarafından önerilen yansıtıcı inceleme metodu kullanılarak veriler toplanmıştır. Bu metotta katılımcılar uzun süre sınıf içinde ve sınıf dışında takip edilir ve bu takip süresince dokümantasyon çalışmasında kullanılan ve üretilen kaynaklarının geniş bir şekilde toplanması söz konusudur (Gueudet ve Trouche, 2012b). Bu kapsamda araştırmada kullanılan veri toplama araçları şu şekildedir; ders video kaydı, yarı yapılandırılmış görüşme formu, kaynak sisteminin şematik gösterimi, katılımcıların kitaplığının ve dijital kaynaklarının bulunduğu klasörün resmi. Aşağıda araştırma sürecinde kullanılan veri toplama araçları tanıtılacaktır.

2.3.1) Ders Video Kaydı: Katılımcılar öğrencilerine uzaktan eğitim dersi verirken derslerini video kaydına almışlardır. Katılımcıların ders esnasında kullandıkları kaynakların dokümantal oluşumları hakkında fikir vereceği düşünüldüğünden çalışma için önemli görülmüştür.

2.3.2) Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu: Katılımcıların kullandıkları kaynakları genel hatları ile belirleyebilmek ve doküman oluşturma süreçleriyle ilgili bilgi edinebilmek amacıyla katılımcılarla yarı yapılandırılmış görüşme yapılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formunun geliştirilmesinde ilgili literatürden faydalanılmış ve uzaktan eğitimin katkısı ortaya çıkarmaya yönelik yapılandırılmıştır. Formda öğretmenlerin en çok kullandıkları kaynaklar ve bu kaynakları oluşturma süreçleri ile çevrimiçi derslerde kullanmaya başladıkları kaynaklar irdelenmeye çalışılmıştır.

2.3.3) Kaynak Sisteminin Şematik Gösterimi: Kullandıkları kaynakların yapısının şematik bir gösterimidir (Gueudet ve Trouche, 2012b). Şematik gösterim öğretmenlerin hangi kaynakları kullandıklarını ve bu kaynaklar arasındaki ilişkileri ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca yüz yüze eğitim ve uzaktan eğitim dersleri için ayrı olarak istenmesi uzaktan eğitimin öğretmenlerin doküman oluşturma süreçlerine ne derecede katkı sağladığına dair ipuçları verecektir.

2.3.4) Kitaplığın ve Dijital Kaynakların Resmi: Katılımcıların kullandıkları kitapların veya diğer materyaller ile dijital kaynaklarının resmidir. Katılımcıların en fazla kullandıkları kaynakları göstermesi açısından önemlidir.

2.4) Veri Toplama Süreci ve Araştırmacının Rolü

Öncelikle araştırmanın amacı kapsamında belirlenen ölçütlere uygun katılımcılar belirlenmiştir. Katılımcılar gönüllülük esasına göre çalışmaya katılım göstermişlerdir. Katılımcılara araştırmanın amacı ve bilgilerinin gizli kalacağı ifade edilmiş ve güven ortamı oluşturulmaya çalışılmıştır. İlk görüşmede öğretmenlerin demografik bilgileri alınmış, işleyiş ve çalışmada kullanılan kavramlar hakkında bilgilendirme yapılmıştır. İkinci görüşmede derslerin video kayıtlarının bir kopyası alınmış ve katılımcılar ile yarı yapılandırılmış görüşme yapılmıştır. Görüşme esnasında katılımcılar konu dışına çıktığında da müdahale ve yönlendirme yapılmamış objektif olunmasına dikkat edilmiştir. Katılımcılara bazen dokümantal yaklaşım kapsamında kullanılan kaynak ile sadece, derslerde kullanılan yardımcı kitapların kastedilmediği hatırlatılmıştır. Katılımcıların izni ile tüm görüşme ses kaydına alınmıştır. Katılımcılardan ayrı ayrı hem yüz yüze eğitim yaptıkları dersler için hem de çevrimiçi eğitim yaptıkları dersler için kullandıkları kaynakların şemalarını çizmeleri istenmiştir. Ders esnasında kullandığı kaynakların bulunduğu kitaplığın resmi alınmıştır ayrıca dijital kaynaklarının bulunduğu klasörün de ekran resmi ve klasörlerin hiyerarşisi not alınmıştır. Katılımcıların kullandıkları kaynakları daha iyi analiz edilebilmesi için kitaplıklarının toplanmamış günlük kullanım halinin fotoğrafının alınmasına dikkat edilmiştir.

2.4.) Veri Analizi

Verilerin analizinde içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizinde temel amaç benzer verileri belirlenen temalar altında bir araya toplayarak öncelikle veriler arasındaki ilişkileri daha derin bir analize tabi tutarak açıklamak ve daha sonra okuyucunun anlayabileceği şekilde sunmaktır (Çepni, 2018). Veri analizi sürecinde ders videoları ve ses kayıtları incelenerek transkript edilmiştir. Burada amaç öğretmenlerin kullandıkları kaynaklar açısından bir analiz yapabilmektir. Yarı yapılandırılmış görüşmelerde transkripte aktarılmış yanlış anlaşılabilir veya eksik kalan kısımlarda katılımcıların görüşleri alınmıştır. Katılımcıların kitaplığının resmi ve dijital kaynaklarının hiyerarşisi ile beraber değerlendirilmiştir. Verilerden elde edilen tüm kodlar bir arada değerlendirilerek bütüncül bir bakış açısı ile incelenmiştir ve ardından ilgili kodlar ortak kategoriler altında birleştirilmiştir.

2.5.) İnanırcılık, Aktarılabirlik, Tutarlılık ve Etik

Çalışmanın inandırıcılığını artırmak için veri toplamada çeşitlemeye gidilmiş ve katılımcılarla yapılan yarı yapılandırılmış sorular için uzman görüşüne başvurulmuştur ve ayrıca görüşmelerden ve ders video kayıtlarından elde edilen veriler kodlandıktan sonra katılımcıların teyidi alınmıştır. Aktarılabirliği artırmak için ise ayrıntılı betimlemelere gidilmiş ve ortaya çıkarılan temalara göre verilere yorum katılmadan sunulmuştur. Ayrıca amaçlı örneklem çeşitlerinden ölçüt örnekleme yöntemi kullanılarak aktarılabirliğe katkı sağlanmıştır. Araştırmada tutarlılığın sağlanması bağlamında ise katılımcılar ile yapılan görüşmelerde benzer davranılmasına (samimi ve içten) dikkat edilmiştir. Etik olarak ise katılımcıların kimlikleri hiçbir şekilde çalışmada belirtilmemesine dikkat edilmiştir ve kod adları kullanılmıştır. Ayrıca katılımcıların izni ile görüşme esnasında ses kaydı alınmış ve analiz sonunda katılımcılardan teyit alınıp düzenlemeler yapıldıktan sonra silinmiştir.

3.) BULGULAR VE YORUM

Çalışma kapsamında incelenen veriler kodlanmış ve ortak kategori ve temalara ayrılmıştır. Bu kapsamda “Kaynak Seçimi” , “Kaynaklar” ve “Kaynak Kullanımı” olmak üzere üç tane tema altında birleştirilmiştir.

Tablo 2: Kaynak Seçimi Teması ve Kategorileri

Tema	Kategori	Kodlar	f
Kaynak Seçimi	Öğrenci ile ilgili	Öğrenci seviyesi	Ö1,Ö2,Ö3
		Tüm öğrencilerin erişebilmesi	Ö1
	Kaynak ile ilgili	Anlatım tarzı	Ö1
		Kaliteli soruların olması	Ö1
		Basitten karmaşığa olması	Ö2
		Örnek sayısının fazlalığı	Ö2
		Konu takibinin kolaylığı	Ö3
	Kurum ve Sınav ile ilgili	Müfredata uygun olması	Ö1
		Kurumsal şartlar	Ö1
		Beceri temelli sorular	Ö2
	Kişisel Tercih	Öğrencilik yıllarının etkisi	Ö1
		Mesleki deneyim	Ö3
		Pilot çalışma	Ö3

Ö1 kaynak seçiminde tüm öğrencilerinin seçtiği kaynağa ulaşabilmesine dikkat ettiği görülmektedir. Ders anlatım videolarında da sınıf düzeyi eşit olan öğrenciler için aynı kaynağı kullandığı tespit edilmiştir. Bu kapsamda mülakatta şöyle ifade etmiştir;

“Kitaptaki tanımı veriyorum çalıştığı kaynak en azından herkesin elinde o kaynak var.”

Ö1’in kaynak seçimini etkileyen diğer faktörlerin anlatım tarzı ve kaliteli soruların olması olduğu görülmüştür. Ders anlatım videolarında da konu anlatımında kaynağa bağlı kaldığı kendinden örnekler vermediği belirlenmiştir. Ö1’in kaynak seçiminde öğrencilik yıllarının etkisi olduğu görülmüştür. Mesleki deneyimi fazla olmadığı için kaynak seçiminde bu şekilde davrandığı düşünülmektedir. Önceki çalıştığı okulda sınıflarda internet olduğu için ders esnasında Youtube gibi internet gerektiren dijital kaynakları daha fazla kullandığını ama şimdiki okulunda internet bulunmadığı için böyle bir kaynağı sınıf ortamında kullanamadığını dile getirmiştir. Ö1’in kaynak seçiminde müfredata uygun olması, kurumsal şartlar gibi etkenlerin olması, kaynak seçiminde daha çok okula ve resmi kaynaklara bağlı olduğunu göstermektedir.

Ö2’nin kaynak seçimini etkileyen faktörler arasında öğrenci seviyesine uygun olmasının yanında öğrencilerin konuyu daha iyi anlaması için verilen örneklerin basitten karmaşığa şeklinde olmasına dikkat edildiği tespit edilmiştir. Kaynak seçimi ile ilgili Ö2 görüşmede aşağıdaki gibi ifade etmiştir;

“Öncelikle öğrencinin seviyesine inebilmek ilk hedef olabildiğince basit düzeyden alıp konuları tane tane sade anlaşılabilir düzeyde olması ve her konunun hemen altında o konuya

bağlı birçok sorunun olması o konuya ait farklı şekilde de sorular olması benim için öncelikti.”

Ö2'nin ders video kayıtlarından da ders anlatımı esnasında basit düzeyden başlayarak birçok örnek çözdüğü ve öğrencilerin konuyu anlamasından sonra uygulama düzeyinde sorular sorduğu görülmüştür. Ö2'nin kaynak seçimi arasında beceri temelli sorular olması, örnek sayısının fazlalığı gibi etkenlerin bulunması, kaynak seçiminde daha çok öğrenci ve sınav merkezli düşündüğünü göstermektedir.

Ö3'ün kaynak seçiminde “konu takibinin kolay olması” faktörünün olması mesleki olarak işini daha kolay ve pratik şekilde yapmaya çalıştığını göstermektedir. Kaynakların şematik gösteriminde de ders anlatım föylerini merkeze yazdığı görülmüş ve görüşme esnasında da bu föyler üzerinden derslerini yürüttüğünü ifade etmiştir. Mesleki deneyim, pilot çalışma gibi faktörlerin olması ise Ö3'ün kaynak seçiminde daha çok kendi deneyimlerinin öncelik kazandığını söyleyebiliriz. Görüşme esnasında Ö3 aşağıdaki gibi ifade etmiştir.

“Kaynakları seçerken kendim karar veriyorum çünkü kullanıyorum tecrübemle kullandığım kaynakları bir kere deneyimliyorum bir öğrencide baktım faydalı ise diğer öğrencilerde de kullanıyorum deneyimlemediğim kaynağı kullanmıyorum muhakkak bir öğrenci üzerinde deniyorum”

Tablo 3: Kaynak Kullanımı Teması ve Kategorileri

Tema	Kategori	Kodlar	f
Kaynak kullanımı	Ders Öncesi	Ders kitabının pdf sinin hazırlanması	Ö2
		Aynı sınıf düzeyinde aynı kaynağın seçilmesi	Ö1
		Sorulacak soruların seçilmesi	Ö1
		Z Kitabın hazırlanması	Ö1,Ö2,Ö3
		Soruların seçenek kısmının kapatılması	Ö1
	Ders Esnasında	Bilgi düzeyindeki sorular ile başlanması	Ö1,Ö2,Ö3
		Günlük hayattan örnekler verilmesi	Ö1,Ö2
		Soru çözümü için z kitabın özelliğinin kullanılması	Ö1,Ö2
		Konu anlatımında kaynaktan yararlanılması	Ö1
		Görseli olan soruların sorulması	Ö1,Ö2
		Konu anlatımında kaynaktaki örneklerin kullanımı	Ö2
		Konu anlatımında kaynaktaki sıranın takibi	Ö2
		Kendinden örnekler verme	Ö3
		Konuyu görselleştirme	Ö3

Öğretmenlerin ders öncesinde seçtikleri bir kaynağın dijital şekli olan z kitapları hazırladıkları görülmüştür. Ders sırasında tüm öğretmenler basit sorulardan başlayarak ilerledikleri tespit edilmiştir. Ö1 önceden soracağı soruları işaretleyerek derse hazırlıklı olarak gelmiştir. Aynı zaman da soruların seçenek kısımlarını kapatarak kaynaktaki değişiklik yapmış ve kaynağı kendi kullanımına göre uyarlamıştır. Ö1'in ders esnasında daha çok günlük hayatta karşılaşılan örnek durumları seçtiği, soruları çözerken z kitabın özelliklerini kullandığı, konu anlatımında kaynaktan faydalandığı ve örneklerde görsel soruları seçtiği görülmüştür.

Ö2'nin ders esnasında farklı kaynakları kullandığı, konu anlatımına ders kitabından başladığı, örnek çözümünde ise farklı bir kaynak kullandığı tespit edilmiştir. Ö2 ders başında bilgi düzeyinde bolca soru çözmüştür. Görüşme esnasında da kaynakları seçerken içerisinde fazla örneğin olmasına dikkat ettiğini ifade etmiştir. Bu da derslerdeki tutumu ile tutarlılık göstermektedir. Ö2 konu anlatımında kaynaktan faydalandığı, soru çözümünde ise kaynağın özelliğini kullandığı görülmüştür.

Ders video kayıtlarında Ö3 dijital kaynak olarak z kitabı kullanmıştır. Konu anlatımında ve örnek sorularda kaynaktan faydalanmakla birlikte kendi şekillerini çizdiği ve kendi örnek sorularını oluşturduğu belirlenmiştir. Kullandığı kaynakların şematik gösteriminde Ö3 deneyimi çerçeve içerisine alarak vurguladığı saptanmıştır. Ders video kayıtlarında da mesleki deneyimine dayanarak sık sık kendinden örnekler verdiği tespit edilmiştir.

Araştırmacı tarafından ders video kayıtlarında Ö1 ve Ö2'nin konu anlatımında ve örnek verilmesinde kaynağa daha bağlı oldukları ve kaynağın özelliklerini daha etkili kullandıkları belirlenmiştir. Ö3'ün ise konuyu görselleştirmede ve örnek soruların sorulmasında kendi deneyimini kullandığı kaynağa çok bağımlı olmadığı görülmüştür.

Tablo 4: Kaynaklar Teması ve Kategorileri

Tema	Kategori	Kodlar	f
Kaynaklar	Basılı Kaynaklar	Yardımcı kitaplar	Ö1,Ö2
		MEB örnek sorular	Ö1
		Ders kitabı	Ö1,Ö2
		Konu fasikülleri	Ö2,Ö3
		Akıllı defter	Ö3
	Dijital Kaynaklar	Z kitaplar	Ö1,Ö2,Ö3
		Twitter	Ö1
		Youtube	Ö1,Ö2,Ö3
		Web Siteleri	Ö1,Ö2
		Akıllı tahta	Ö1,Ö2
		Mobil Uygulamalar	Ö2,Ö3
		Instagram	Ö3
		WhatsApp	Ö3
		Grafik tablet	Ö3
		Çevresel Kaynaklar	Kitap yazarları
	Yayın evleri		Ö1
	Sosyal medya		Ö1
	Matematik öğretmenleri		Ö1,Ö3
	Matematik zümresi		Ö2,Ö3
	Soru hazırlama semineri	Ö2	

Öğretmenlerin kaynakları basılı, dijital ve çevresel kaynaklar olarak üç kategoriye ayrılmıştır. Genel olarak öğretmenlerin dijital kaynaklarının diğerlerine göre daha fazla olduğu görülmektedir. Dijital kaynaklar arasında da sosyal medyanın önemli bir yer aldığı tespit edilmiştir. Kaynaklar arasında z kitapların ve Youtube'un en fazla kullanıldığı söylenebilir.

Ö1 kullandığı kaynaklar arasında MEB örnek soruları ve ders kitabı görülmektedir. Görüşme esnasında da kaynaklarını seçerken müfredata uygun olmasına dikkat ettiğini ifade etmiştir.

Bu da Ö1'in kaynakları ile kaynak seçimi arasında tutarlılık göstermektedir. Sınava hazırlık kitaplarından fazlaca yararlandığı söylenebilir. Görüşme esnasında da yayın evlerinin çoğunun çıkardığı kitapların durumu hakkında bilgili olduğu ve birçok yayın takip ettiği görülmüştür. Sınava hazırlık kitaplarına soru yazan kişilerle Twitter aracılığı ile iletişim halinde olduğu ve sosyal medyadan yayınlanan örnek soruları incelediği belirlenmiştir. Bu anlamda sosyal medyayı önemli bir kaynak ve kaynaklara ulaşma aracı olarak kullanmaktadır. Yayın evleri ile de iletişim halinde olduğu belirlenmiş ve her sene yeni çıkan kitaplara ulaşabildiği görülmüştür. Ö1, görüşme esnasında şöyle ifade etmiştir.

“kitapların yazarları ile şeyim (iletişim) örnek paylaşıyorlar ya direk oradan (Twitter) irtibat halindeyim o daha iyi oluyor”

Ö1 uzaktan eğitimin başlaması ile çok fazla zorlanmadığını ifade etmiş ve basılı olan kaynaklara dijital şekilde de ulaşabildiği tespit edilmiştir. Bu anlamda uzaktan eğitim sürecinde basılı olan kaynakların yerini dijital kaynaklara bıraktığı görülmüştür.

Ö2 basılı kaynak olarak ders kitabı ile birlikte sınava hazırlık kitaplarından ve fasiküllerden faydalandığı tespit edilmiştir. Dijital kaynak olarak kitapların dijital formu olan z kitapları kullandığı bununla beraber çeşitli web sitelerinden faydalandığı belirlenmiştir. Görüşme esnasında test paylaşımı yapılan web sitelerini sıklıkla kullandığını ifade etmiştir. Bununla beraber çeşitli öğretim tekniklerini öğrenmek için Youtube'daki matematik öğretmenlerini takip ettiği görülmüştür.

“İnternet sitelerinden farklı paylaşım yapılan derslig.com gibi sorubak.com gibi eğitimhane gibi bu tarz internet sitelerinden soru kaynağı elde etmek adına oradaki kaynakları da kullandım.”

Ö2'nin soru hazırlama seminerlerine katıldığı belirlenmiştir. Bu kapsam da il ölçme ve değerlendirme merkezi rehberliğinde beceri temelli sorular hazırladığını ifade etmiştir. Ayrıca yaklaşık beş yıldır okulunda akıllı tahta bulunduğunu ve dijital kaynakları çoktandır kullanmaya başladığını bundan dolayı uzaktan eğitim esnasında kaynak kullanımı ve çeşitliliği açısından herhangi bir değişiklik yaşamadığını belirtmiştir.

Ö3 basılı kaynak olarak daha çok fasikülleri ve akıllı defterleri kullandığı görülmüştür. Dijital kaynaklarının daha fazla olduğu ve sosyal medyayı etkili olarak kullandığı tespit edilmiştir. Ayrıca farklı kaynaklara ulaşmak adına matematik zümresinin oluşturduğu WhatsApp grubunu da aktif olarak kullandığını ifade etmiştir. Yayın evlerinin hazırladığı mobil uygulamaları da soru çözümü adına kullandığı belirlenmiştir. Uzaktan eğitim başladıktan sonra ise grafik tablet kullanmaya başladığını diğer kaynakların ise çoktandır dijital halinin olduğunu söylemiştir. Bundan dolayı uzaktan eğitimin kullandığı kaynaklar çeşitliliğine bir etkisinin olmadığı fakat dijital kaynakları daha fazla kullanmaya başladığı tespit edilmiştir. Bu durum diğer öğretmenler için de benzerlik göstermektedir.

4.)TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırma sonucunda katılımcıların kaynaklarını seçerken en fazla öğrencilerin seviyelerine dikkat ettiği görülmüştür. Baştürk Şahin (2015) ve Işık Sarioğlu (2020) benzer sonuca ulaşmış ve öğretmenlerin kaynak seçiminde öğrencilerin akademik başarılarını dikkate aldığını ifade etmişlerdir. Öğrencilerin konuyu daha iyi anlamaları için anlatım tarzlarına, içerisinde fazla örneğin olmasına ve görsel öğelerle konunun somutlaştırılmış olmasına dikkat edilmiştir. Bozkurt ve Kaviye Ateş (2021) yaptıkları çalışmada yardımcı kitaplara neden ihtiyaç duyulur sorusuna öğretmenler, etkinlik ve örneklerin yardımcı kitaplarda daha fazla olduğunu

belirtmişlerdir. Güngör ve Çavuş (2015) matematiğin soyut doğasından dolayı öğrencilerin daha iyi anlayabilmesi için konuyu somutlaştıracak farklı kaynakların kullanılması gerektiğini ifade etmiştir. Genel olarak bakıldığında her öğretmenin kaynak seçiminde farklı ölçütlerinin olduğu belirlenmiştir.

Kaynak seçimini etkileyen diğer bir faktör kurumsal şartlardır. Ö2 sınıflarda internet bulunmadığı için yeterince dijital kaynakları sınıfta kullanmadığını ifade etmiştir. Işık Sarıoğlu (2020) yaptığı çalışma da öğretmenlerin kaynak seçiminde okulun kuralları, donanımı ve kaynaklara ulaşılabilirliğinin etkili olduğunu ifade etmiştir. Baştürk-Şahin ve Tapan-Brouin (2018) kurumsal faktörlerin öğretmenlerin ders hazırlama süreçlerine etki ettiğini belirtmişlerdir. Bu sonuçlar araştırmanın bulguları ile tutarlılık göstermektedir.

Hizmet yılına göre deneyimi 5 yıl olan öğretmenin resmi kaynaklara daha fazla bağlı olduğu, 10 yıl olan öğretmenin kaynak seçiminde sınav merkezli olduğu ve 20 yıl olan öğretmenin kaynaklarını kendi deneyimlerine göre belirlediği söylenebilir. Işık Sarıoğlu (2020) öğretmenlerin mesleki tecrübelerinin arttıkça dokümantasyon sistemlerinin gelişeceğini belirtmiştir. Çalışma sonucunda da öğretmenlerin kaynak seçimlerinin hizmet yıllarına göre değiştiği söylenebilir. Uzaktan eğitime göre öğretmenlerin kullandığı kaynakların çeşitliliği artmamasına rağmen dijital kaynak kullanım oranlarının arttığı söylenebilir. Kaynak çeşitliliğinin artmamasını da uzaktan eğitim başlamadan önce katılımcıların dijital kaynakları kullanmaya başlamış olması gösterilebilir.

Çalışma uzaktan eğitim yapılan dönemde yapıldığı için kaynakların kullanımı olarak daha çok dijital kaynaklar incelenmiştir. Hizmet yılı bağlamında 5 yıllık deneyime sahip olan öğretmenin dersler esnasında konu anlatımında ve örnek soru çözümünde bir kaynağa göre hareket ettiği görülmüştür. Hizmet yılı 10 yıl olan öğretmenin ise dersleri esnasında bir den fazla dijital kaynak kullandığı ve örnek soruların sorulmasında kaynağı kullandığı belirlenmiştir. 20 yıl deneyime sahip olan öğretmenin ise gerek konu anlatımında gerek örnek soruların sorulmasında dijital kaynak kullanmakla beraber kendi deneyiminden faydalandığı tespit edilmiştir.

Araştırma sonucunda sınava hazırlık kitaplarının öğretmenlerin kaynakları arasında önemli bir yer tuttuğu görülmüştür. Öğrenciler liselere geçiş sınavına girmek zorunda oldukları için böyle bir sonuç olduğu düşünülmektedir. Baştürk Şahin (2015) çalışmasında sınav sisteminin öğretmenlerin doküman oluşturma süreçlerine etki ettiğini ifade etmiş bu da çıkan sonuç ile paralellik göstermektedir.

Katılımcıların kaynakları arasında resmi kaynakların olduğu görülmektedir. Gueudet ve Trouche (2012b) yaptıkları çalışmadaki bir öğretmen için resmi kaynakların önemli olduğunu ifade etmişlerdir. Zümre öğretmenlerinin ve diğer matematik öğretmenlerinin de katılımcıların doküman oluşturma süreçlerine etki ettiği söylenebilir. Işık Sarıoğlu (2020) göreve yeni başlayan öğretmenlerin, zümre öğretmenlerinden doğrudan veya dolaylı olarak faydalandığını ifade etmiştir. Baştürk Şahin (2015) öğretmenlerin doküman oluşturma süreçlerinin meslektaşlarından etkilendiğini söylemiştir. Bu sonuçlar da araştırma sonuçlarını desteklemektedir.

KAYNAKÇA

- Aykar, A. (2019). Okul öncesi öğretmenlerin yansıtıcı düşünceleri ve öğretim uygulamalarındaki gelişimin incelenmesi (Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi. Çanakkale.
- Bakioğlu, B., & Çevik, M. (2020). COVID-19 Pandemisi Sürecinde Fen Bilimleri Öğretmenlerinin Uzaktan Eğitime İlişkin Görüşleri. *Journal of Turkish Studies*, 15(4), 109–129. <https://doi.org/10.7827/turkishstudies.43502>
- Baştürk Şahin, B. N. (2015). İlköğretim matematik öğretmenlerinin ders dokümanı hazırlama süreçlerinin incelenmesi (Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Baştürk Şahin, B. N., & Tapan-broutin, M. S. (2018). Analysing Teacher Candidates' Evolution into Teachers through Documentational Approach. İçinde *In Proceedings of the Re(s)ources 2018 International Conference* (ss. 43–47).
- Bozkurt, E., & Kaviye Ateş, B. (2021). İlkokul Matematik Dersinde Kullanılan Yardımcı Kaynak Kitaplarına İlişkin Sınıf Öğretmenlerinin Görüşleri. *Turkish Journal of Educational Studies*, 8(2).
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadenir, Ş., & Demirel, F. (2014). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. (17. Baskı) Pegem Akademi.
- Çağlar, M. (2015). Matematik dersi teog sınavları ile öğretmen sınavlarının bazı değişkenler açısından karşılaştırılması (Yüksel Lisans Tezi). Düzce Üniversitesi, Düzce.
- Çepni, S. (2018). *Araştırma ve Proje Çalışmalarına Giriş*. (8. Baskı) Celepler Matbaacılık Yayın ve Dağıtım.
- Creswell, J. W. (2017). *Araştırma Deseni Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*. (S. B. Demir, Ed.). Eğiten Kitap.
- Drijvers, P. ve diğerleri. (2019). Transitions Toward Digital Resources: Change, Invariance, and Orchestration. İçinde L. Trouche, G. Gueudet, & B. Pepin (Ed.), *The "Resource" Approach to Mathematics Education* (ss. 389–444). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-20393-1_12
- Ersoy, H. (2016). Durum Çalışması. İçinde Y. M. Özden & L. Durdu (Ed.), *Eğitimde Üretim Tabanlı Çalışmalar İçin Nitel Araştırma Yöntemleri* (ss. 3–18). Anı Yayıncılık.
- Genç, S. Z., Engin, G., & Yardım, T. (2020). Pandemi (Covid-19) Sürecindeki Uzaktan Eğitim Uygulamalarına İlişkin Lisansüstü Öğrenci Görüşleri. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (41), 134–158. <https://doi.org/10.33418/ataunikkefd.782142>
- Göksel, N. (2015). Uzaktan eğitim: çevrimiçi öğrenmede sistem yaklaşımı. *Açık Öğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 1(12), 129–138.
- Gueudet, G., & Trouche, L. (2009). Towards new documentation systems for mathematics teachers? *Educational Studies in Mathematics*, 71(3), 199–218. <https://doi.org/10.1007/s10649-008-9159-8>
- Gueudet, G., & Trouche, L. (2010). Teaching Resources And Teachers' Professional Development: Towards A Documentational Approach Of Didactics. *Cerme 6*.

- Gueudet, G., & Trouche, L. (2012a). Communities, Documents and Professional Geneses: Interrelated Stories. İçinde G. Gueudet (Ed.), *From Text to "Lived" Resources: Mathematics Curriculum Materials and Teacher Development* (ss. 1–363). <https://doi.org/10.1007/978-94-007-1966-8>
- Gueudet, G., & Trouche, L. (2012b). Teachers' Work with Resources: Documentational Geneses and Professional Geneses. İçinde G. Gueudet (Ed.), *From Text to "Lived" Resources: Mathematics Curriculum Materials and Teacher Development* (ss. 1–363). <https://doi.org/10.1007/978-94-007-1966-8>
- Güler, D. G. (2020). Açık ve Uzaktan Öğrenmenin Temelleri. İçinde E. Tekinarslan & M. D. Gürer (Ed.), *Açık ve Uzaktan Öğrenme* (3.Baskı, ss. 1–28). Pegem Akademi. <https://doi.org/10.14527/9786257228718.06>
- Güngör, H., & Çavuş, H. (2015). İlkokul 4. Sınıf Matematik Dersi "Kesirler" Konusunun Öğretiminde Öğretmenin Yardımcı Kitap Kullanımının Öğrenci Başarısı Üzerindeki Etkisi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 16(2), 251–271.
- Hammoud, R. (2012). Sciences de l' Education - spécialité: Didactique de la Chimie Délivrée par Rim HAMMOUD Le travail collectif des professeurs en chimie comme levier pour la mise en œuvre de démarches d' investigation et le développement des connaissances professionnel. L'UNIVERSITÉ CLAUDE BERNARD.
- Holmberg, B. (1995). *Theory and Practice of Distant Education*.
- Işık Sarıoğlu, B. (2020). Matematik öğretmenlerinin aday öğretmenken ve meslek hayatları esnasında dokümantal oluşum süreçlerinin incelenmesi. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Uludağ Üniversitesi.Bursa.
- Kaya, S. (2020). Zorunlu Uzaktan Eğitimde Karşılaşılan Sorunlar: Öğretim Elemanı ve Öğrenci Görüşleri. *VIIth International Eurasian Educational Research Congress*, 10–13. https://www.academia.edu/44482854/Zorunlu_uzaktan_egitimde_karşılaşılan_sorunlar_Öğretim_elemanı_ve_öğrenci_görüşleri
- Kaya, Z. (2002). *Uzaktan Eğitim (1. Baskı)*. Ankara: Pegem Akademi. <http://www.jret.org/FileUpload/ds217232/File/uzaktanegitim.pdf>
- Morrison, G. M., Laughlin, J., Miguel, S. S., Smith, D. C., & Widaman, K. (1997). Sources of Support for School-Related Issues; Choices of Hispanic Adolescents Varying in Migrant Status. *Journal of Youth and Adolescence* (C. 26).
- Özdemir Erdoğan, E. (2016). Enstrümantal Oluşum Teorisi. İçinde *Matematik Eğitiminde Teoriler* (ss. 803–818). Ankara: Pegem Akademi.
- Tapan-broutin, M. S. (2017). Analyse De l'Usage Des Ressources Sur Internet Par Des Enseignants Stagiaires De Mathématiques. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30(2), 861–880.
- Topdemir, S. (2013). İlköğretim Matematik Öğretmelerinin Sınıf Yönetimi Öz-Yeterlik Algılarının Değerlendirilmesi (Diyarbakır İli Örneği) (Yüksek lisans Tezi). Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Gaziantep.
- Trouche, L., Gueudet, G., & Pepin, B. (2018). The documentational approach to didactics.

- İçinde S. Lerman (Ed.), *Encyclopedia of Mathematics Education* (C. 1, ss. 1–11). Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-77487-9_100011-1
- Trouche, L., Rocha, K., Gueudet, G., & Pepin, B. (2020). Transition to digital resources as a critical process in teachers ' trajectories : the case of Anna ' s documentation work. *ZDM*, 52(7), 1243–1257. <https://doi.org/10.1007/s11858-020-01164-8>
- UNESCO. (2020). UNESCO 2020 Teacher Task Force calls to support 63 million teachers touched by the COVID-19 crisis. *UNESCO Teacher Task Force*. <https://en.unesco.org/news/teacher-task-force-calls-support-63-million-teachers-touched-covid-19-crisis>
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (9. Baskı)*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, İ. (2000). Akademik Başarının Yordayicisi Olarak Yalnızlık, Sınav Kaygısı Ve Sosyal Destek. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(18), 167–176. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/hunefd/102724>
- Yıldırım, T. (2006). Öss'de Alınan Başarısız Sonuçların Öğrenci, Öğretmen ve Yönetim Kaynaklı Nedenleri. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 0(12).

**MÜZİK ÖĞRETMENİ ADAYLARININ SES EĞİTİMİ DERSİNE YÖNELİK
BAŞARILARININ FARKLI DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ**

FOR THE VOICE EDUCATION COURSE FOR MUSIC TEACHER CANDIDATES
ANALYSIS OF SUCCESS IN TERMS OF DIFFERENT VARIABLES

Baran Doğu DALOĞLU

Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Güzel Sanatlar ABD Müzik Eğitimi BD

Orcid No: 0000-0003-0911-5827

ÖZET

Bu araştırmada müzik öğretmeni adaylarının ses eğitimi dersine yönelik başarılarının farklı değişkenler açısından incelenmesi ve derse yönelik motivasyon düzeylerinin değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca ders ile ilgili motivasyon ve başarı düzeyleri arasındaki ilişki değerlendirilmiştir. Araştırmanın örneklemini, 2020–2021 eğitim-öğretim yılında Necmettin Erbakan Üniversitesi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Balıkesir Üniversitesi Güzel Sanatlar Eğitimi Müzik Öğretmenliği Bölümlerinde eğitim görmekte olan 270 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmada, Özgün (2019) tarafından geliştirilen Ses Eğitimi Başarı ve Motivasyon ölçeği kullanılmıştır. Sonuçlara göre; motivasyon puanı ortalamasının üzerinde bir değere sahiptir, başarı puanı ise orta düzeydedir. Değişkenlere göre motivasyon ve başarı incelendiğinde; kadınların, erkeklere göre ders motivasyonlarının daha yüksek olduğu, 2 ve 3. Sınıf öğrencilerinin ders başarılarının 1. sınıflara göre anlamlı şekilde yüksek olduğu, Güzel sanatlar lisesi mezunlarının, diğer mezunlara göre ses eğitiminde başarılarının daha yüksek olduğu, öğretmenin başarıyı tamamen etkilediğini düşünen grubun diğer gruplara göre başarı ve motivasyon puanlarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, öğretmen-öğrenci ilişkisinin tamamen olumlu olduğu gruplarda, kısmen ve hiç ilişkinin olmadığı gruplara göre başarı ve motivasyon puanlarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte ders dışı 2-3 saat çalışanların, dersten önce az çalışan ve hiç çalışmayanlara göre başarı ve motivasyon puanlarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Ses eğitimi dersi için donanımın tamamen yeterli olduğunu düşünen grupların, diğer gruplara göre başarı ve motivasyon

puanlarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Üniversiteye göre ise; ses eğitimi başarı ve motivasyonu açısından anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Müzik Öğretmeni Adayı, Ses Eğitimi, Motivasyon, Başarı

ABSTRACT

In this study, it is aimed to examine the success of music teacher candidates for the vocal education lesson in terms of different variables and to evaluate their motivation levels towards the lesson. In addition, the relationship between the motivation and success related to the course was evaluated. The sample of the study consists of 270 students studying in Necmettin Erbakan University, Aydın Adnan Menderes University, Erzincan Binali Yıldırım University, Niğde Ömer Halisdemir University, Balıkesir University, Fine Arts Education, Music Teaching Departments in the academic year 2020-2021. In the study, the Voice Education Achievement and Motivation Scale developed by original (2019) was used. According to the results; motivation score is above average, success score is medium. When motivation and success are examined according to the variables; It has been determined that women have higher lesson motivation than men. It was determined that the course success of the 2nd and 3rd grade students was significantly higher than the 1st grade. Art high school graduates are considered to have higher success in vocal education compared to other graduates. It was determined that the group who thought that the teacher completely affected the success had higher achievement and motivation scores compared to the other groups. In addition, it was found that the groups in which the teacher-student relationship was completely positive had higher achievement and motivation scores compared to the groups with partial or no relationship. However, it was determined that those who worked 2-3 hours out of class had higher achievement and motivation scores compared to those who worked less or never before the lesson. It was determined that the groups who thought that the equipment was completely sufficient for the voice training lesson had higher achievement and motivation scores compared to the other groups. According to the university; No significant difference was found in terms of vocal training success and motivation.

Keywords: Music Teacher Candidate, Voice Training, Motivation, Success

1. GİRİŞ

Doğuştan bir sese ve yeteneğe sahip olan insan bu yeteneğini eğitim ile geliştirebilir. Ses eğitiminin de öncelikle doğru bir duruş , (postür) doğru ses üretimi için temel gerekliliktir. Ses eğitiminin temel amacı ise Ses eğitimini öğrencisine sesini en rahat şekilde karşı tarafa doğru bir teknikle iletmeyi amaçlar.

Ses eğitimi, bireylere konuşma veya şarkı söylemede seslerini doğru, etkili ve güzel kullanabilmeleri için gereken davranışların kazandırıldığı, içinde konuşma, şarkı söyleme ve şan eğitimi gibi alt ses eğitimi basamaklarını barındıran disiplinler arası bir özel alan eğitimidir (Töreyin,1998 s.5).

Motivasyon ise bireyin çalışma hayatında veya öğreniminde daha başarılı olmasına etki ederek.Akademik anlamda yeterlilik hissi yaratmaktadır.

Ömür(1998 s.60) motivasyonu; "Başarının sağlanmasında diğer tüm etkenlerden daha önemli bir isteklendirme kaynağı olarak ele almaktadır.

Ömür'e (2001:19) göre; İnsan sesi sanıldığı gibi yalnızca gırtlaktan çıkmaz. İnsan sesi tüm vücudun mükemmel bir uyum içinde çalışması sonucu gerçekleşir. Bu doğrultuda Müzik Öğretmenliği için de önemli bir süreç olan Ses Eğitimi dersleri ve bu derste başarıları, araştırılmıştır.

Güdülenmenin İngilizce karşılığı olarak verilen "Motivasyon" kelimesi ,Latince hareket etme anlamına gelen "Mot" kökünden türemiş olup ,psikoloji biliminde "İçten gelen itici güçlere belli bir amaca doğru yönelen davranışlar" olarak kabul edilir.(Keser,2006 s.1)

Fidan(1985 s.3) motivasyonu.,"Belli durumlarda belli amaçlara ulaşılması ve gerekli davranışların yapılabilmesi için organizmayı harekete geçiren,enerji veren ,duygusal bir yükselmeye (coşku,istek) neden olan ve davranışları yönlendiren "itici güç" olarak tanımlamıştır.

Özçelik (2011 s.66) öğrenme yaşantısında motivasyonun önemini şöyle ele almaktadır; Eğitimde bugüne kadar yapılmış olan araştırmaların sonuçlarına göre;bir öğrencinin öğrenilecek materyale ve öğrenmeye karşı duyuşsal yöneliminin olumsuzluk derecesi ile aynı öğrencinin bu konudaki hedeflerle tutarlı öğrenme düzeyi arasında olumlu (Pozitif yönde) bir

ilişki vardır.Eldeki ünite ya da dersin hedeflerinde kapsanan yeni davranışları öğrenmeye istekli olan ve bu yeni davranışları öğrenmeye istekli olan ve bu yeni davranışları öğrenmede başarılı olacağına inanan öğrenciler böyle olmayanlardan daha çok öğrenmektedirler.

Müzik eğitimi, “Çocukluk döneminden başlayarak bireylere müzikal davranışlar kazandırarak söz konusu davranış ve becerileri geliştirme sürecidir” (Say, 2010: 536).

Ülkemizde müzik eğitimi; Güzel Sanatlar Fakülteleri, Sahne Sanatları ve Müzik Bölümlerinde, Devlet Konservatuvarlarında ve Eğitim Fakültelerinin Müzik Öğretmenliği Ana Bilim Dalı Programlarında gerçekleştirilmektedir. MEB’e bağlı okullarda eğitim-öğretimin devam edebilmesi için müzik öğretmenleri ve ilgili Müzik Öğretmenliği Ana Bilim Dalları çok büyük önem taşımaktadır. Bu doğrultuda Müzik Öğretmenliği Ana Bilim Dallarında müzik öğretmeni adayları lisans eğitimleri boyunca müzik alan bilgisi, genel kültür ve meslek bilgisi dersleri görecik öğretmenliğe hazırlanmaktadır.(Karataş,2019 s.7)

(Ekici 2012 s.559) göre ses eğitimi dersinde amaç ,müzik öğretmeni adaylarının en temel ve doğal iletişim ve müzikal ifade aracı olan seslerini,en doğru güzel ve etkili şekilde kullanmalarını sağlamak, sesi doğal haliyle koruyup geliştirmektir.

1.1 Problem Durumu

İnsan doğumundan itibaren bir gelişim ve iletişim sürecine girer.Yaşam boyu devam eden bu gelişim eğitim yoluyla farklı bir çok alanda yeni bilgiler beceriler deneyimler kazanarak kendini geliştirmeyi hedefler.

İnsan yaşamının vazgeçilmez ögesi olan ses ise toplum ve sanat yapısının oluşumunda büyük rol oynar.Müzik eğitiminin hem mesleki hem de toplumsal iletişim boyutun da ses eğitiminin önemli bir yeri vardır.Fakat ilgili literatür araştırıldığında özellikle başarı ve motivasyon konularının az sayıda olması dikkat çekmiştir.Ses eğitiminin genel müzik eğitimini destekleyici ve mesleki müzik eğitimine hazırlayıcı bir köprü olması ve ses eğitimi alan müzik öğretmenliği öğrencilerinin başarı ve motivasyon düzeylerinin ders başarılarına etkilerinin ulaşılamaması bu araştırma için çıkış noktası olmuştur.Bu genel düşünce ışığında araştırmanın problem cümlesi şu şekilde oluşturulmuştur;

"Müzik öğretmeni adaylarının lisans eğitimi sürecinde aldıkları ses eğitimine yönelik başarı ve motivasyon düzeyleri nedir ? "

Bu problem ışığında araştırmanın alt problemleri şu şekilde oluşturulmuştur;

Alt Problemler:

1. Müzik Öğretmeni Adaylarının Ses Eğitimi Dersinde ki başarı düzeyleri nedir?
2. Müzik Öğretmeni Adaylarının Ses Eğitimi dersine yönelik motivasyon düzeyi nedir? Başarıyı ne tür motivasyon faktörleri etkilemektedir?
3. Müzik Öğretmeni Adaylarının Ses Eğitimi ve Motivasyonu yaş, cinsiyet, sınıf, mezun olunan liseye göre farklılık göstermekte midir?
4. Ses Eğitimi dersi ile Ders motivasyonu arasında bir ilişki söz konusu mudur?

1.2. Araştırmanın Önemi

Ses eğitiminin doğru ve etkili bir şekilde yürütülebilmesi için dikkat edilmesi ve uyulması gereken bazı kurallar vardır. Bunların dikkate alınarak, eğitimde yer alması sesin korunması ve doğru kullanılması bakımından gerekmektedir. Ses eğitiminin genel amacı; sesini doğru, güzel ve etkili bir şekilde kullanmasını sağlamak ve ses sağlığını korumaya yönelik davranışlar kazandırmaktır. Müzik öğretmenliği eğitimi sürecinde ses eğitiminin temel amacı, müzik öğretmeni adaylarına seslerini doğru bir biçimde kullanabilmek için davranış kazandırma, müzik eğitimi vereceği bireylerin seslerini eğitime yollarını da öğretmektir. Başka bir deyişle bireysel ses eğitimi dersinde bireylere nasıl öğreteceklerini öğretmeyi amaçlamaktadır. Müzik öğretmenliği programlarında verilen ses eğitimi dersi sürecinde bireylere kendi seslerini ve öğrencilerinin seslerini nasıl kullanacaklarını ve ses sağlıklarını korumalarını öğrenmeleri açısından büyük önem taşımaktadır. Ses ögesi, müzik öğretmenin müzik eğitimdeki hedef davranışlara ulaşmada en çok kullandığı araçtır. Belirlenen nedenle bu aracın eğitilmesi son derece önem taşımaktadır.

Bu araştırma, müzik öğretmeni adaylarının öğretmenlik süresince kullanacakları en önemli materyal olan seslerinin en verimli ve doğru şekilde eğitime çalışıldığı süreç olan ses eğitimi dersinde, ses eğitimi biliminin temel ilkeleri doğrultusunda yeterli bilgi ve beceriyi kazanıp kazanmadıklarını ve ses eğitimi ile ilgili terminolojiyi özümseyerek mesleki dillerinde kullanılır hale getirip getirmediğini tespit edip, ses eğitimi dersi sürecinde başarı düzeylerini etkileyen değişkenleri tespit etmesi bakımından önemlidir.

1.3. Araştırmanın Amacı

Ses eğitimi, genel müzik eğitimini destekleyici ve mesleki müzik eğitime hazırlayıcı özellikleri ile müzik eğitiminin oldukça önemli bir alt boyutudur.

Bu nedenle bu araştırmada, müzik öğretmeni adaylarının ses eğitimi dersinde yeterli bilgi, beceriyi kazanıp kazanmadıklarını ve ses eğitimi dersi sürecinde başarı düzeylerini etkileyen motivasyon düzeylerinin tespit etmesi amaçlanmaktadır.

1.4. Varsayımlar

Uygulanan yöntemlerin bu araştırmanın amacına ve konusuna uygun olduğu, tarama ve görüşme yöntemiyle elde edilen bilgilerin araştırmayı desteklediği, uzman kişilerin alanlarındaki yeterli bilgi ve birikime sahip oldukları, Ölçek uygulanan öğrencilerin samimi cevaplar verdikleri, varsayılmaktadır.

1.5. Sınırlılıklar

Bu çalışma; 2020–2021 eğitim-öğretim yılında Necmettin Erbakan Üniversitesi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Balıkesir Üniversitesi Güzel Sanatlar Eğitimi Müzik Öğretmenliği Bölümlerinin Anabilim Dalı'nda eğitim öğrenimine devam eden öğrenciler ile yapılması hedeflenmiştir. İlgili birim tarafından verilen araştırma süresi ile sınırlıdır. Pandemi nedeniyle anketler online uygulanmıştır.

II.YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Araştırma tarama modelinde, betimsel nitelikte bir alan araştırmasıdır. Tarama modelleri, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır. Genel tarama modelleri, çok sayıda elemandan oluşan bir evrende, evren hakkında genel bir yargıya varmak amacı ile evrenin tümünü ya da ondan alınacak bir grup örnek ya da örneklem üzerinde yapılan tarama düzenlemeleridir (Karasar, 1995, s.75).

“En genel anlamda, araştırma amacına uygun ve ekonomik bir süreçle, verilerin toplanarak çözümlenmesi için gerekli koşulların düzenlenmesidir” (Karasar, 1984, s. 36). Bu araştırma kesitsel olup, “ilişkisel tarama modeli”ne uygun olarak hazırlanmıştır.İlişkisel tarama modeli en az iki değişkenin ve ya daha fazla değişkenin aralarında olan değişim varlığı veya seviyesinin tespit etmeye yarayan bir modeldir.(Karasay,2011 s.114).

Araştırmada, farklı üniversitelerin müzik eğitimi anabilim dallarında öğrenim gören 1.2 ve 3 sınıf öğrencilerinin Ses Eğitimi dersine yönelik başarı, motivasyon durumları tespit edilmiş ve söz konusu motivasyonlarının; öğrenim gördüğü üniversiteye, sınıf düzeyine, cinsiyete, mezun olunan lise türüne göre farklılık durumu ortaya konmuştur. Bu araştırmada, öğrenciler verileri bir değişime tabi tutulmadan olduğu gibi ortaya konulmuştur.

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, Türkiye’deki Eğitim Fakülteleri Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümleri Müzik Eğitimi Anabilim Dallarında Ses Eğitimi dersi alan 1, 2 ve 3. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır.

Araştırmanın örneklemini ise, Türkiye’deki Eğitim Fakülteleri Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümleri Müzik Eğitimi Anabilim Dallarından 2020–2021 eğitim-öğretim yılında Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi ,

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Balıkesir Üniversitesi Necatibey Eğitim Fakültesi ,Güzel Sanatlar Eğitim Bölümü Müzik Eğitimi anabilim dallarında öğrenim görmekte olan toplam 270 öğrenci oluşturmaktadır.

3. BULGULAR

Tablo 3.1. Araştırmaya Katılanların Demografik Verilerinin Değerlendirilmesi

	Sıklık (n)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Erkek	114 42,2
	Kadın	156 57,8
Üniversite	Aydın Adnan Menderes Ü.	66 24,4
	Balıkesir Ü.	52 19,3
	Erzincan Binali Yıldırım Ü.	59 21,9
	Necmettin Erbakan Ü.	48 17,8
	Niğde Ömer Halisdemir Ü.	45 16,7
Sınıf	1.sınıf	81 30,0

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

	2.sınıf	77	28,5
	3.sınıf	112	41,5
Lise	Güzel Sanatlar L.	141	52,2
	Diğer	129	47,8
	Total	270	100,0

Araştırmaya katılanların demografik verileri değerlendirildiğinde; %57,8'inin kadın, %42,2'sinin erkek, %24,4'ünün Adnan Menderes Üniversitesinde, %21,9'unun Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesinde öğrenim gördüğü, %41,5'inin 3. Sınıf, %30'unun 1. Sınıf, %52,2'sinin ise Güzel Sanatlar Lisesi, %47,8'inin diğer lise mezunu olduğu belirlenmiştir.

Tablo 3.2 Katılımcıların Ses Eğitimi Dersine Yönelik İfadelerin Değerlendirilmesi

		Sıklık (n)	Yüzde (%)
Ses Eğitimi dersi, ders saati bakımından ne oranda yeterlidir?	Hiç	55	20,4
	Kısmen	144	53,3
	Tamamen	71	26,3
Öğretmeniniz Ses Eğitimi dersindeki başarınızı ne oranda etkilemektedir?	Hiç	11	4,1
	Kısmen	83	30,7
	Tamamen	176	65,2
Ses eğitimi dersin de öğretmen-öğrenci ilişkisi ne oranda olumludur?	Hiç	5	1,9
	Kısmen	57	21,1
	Tamamen	208	77,0
Ses grubunuz ne oranda doğru tespit edilmiştir?	Hiç	30	11,1
	Kısmen	124	45,9
	Tamamen	116	43,0
Ses Eğitimi dersi, müzik öğretmenliğinin gereksinimlerini karşılayacak donanımı ne oranda sunmaktadır?	Hiç	15	5,6
	Kısmen	126	46,7
	Tamamen	129	47,8
	Hiç çalışmıyorum	40	14,8
Ders dışında, ses eğitimi dersi için haftada kaç saat çalışıyorsunuz ?	Dersten önce	80	29,6
	biraz		
	1-2 saat	99	36,7
	2-3 saat	29	10,7
	3 saatten fazla	22	8,1
	Total	270	100,0

Araştırmaya katılanların ses eğitimi dersine yönelik ifadeleri değerlendirildiğinde; %53,3'ünün ses eğitimi dersinin ders saati bakımından kısmen yeterli olduğunu, %26,3'ünün tamamen yeterli olduğu, %30,7'sinin kısmen, %62,2'sinin tamamen öğretmenin derste başarıyı etkilediğini, %21,1'i kısmen, %77'si tamamen derste öğretmen-öğrenci ilişkisinin olumlu olduğunu, %45,9'unun kısmen, %43'ünün tamamen ses grubunun doğru oranda tespit edildiği, %46,7'si kısmen, %47,8'si tamamen dersin gereksinimleri karşılayacak donanıma sahip olduğu belirlenmiştir. %36,7 oranında katılımcının ses eğitimi dersi dışında 1-2 saat çalıştığı, %29,6'sının dersten biraz önce çalıştığı belirlenmiştir.

Tablo 3.3 Katılımcıların Ses ve Ses Eğitimi Etkileyen Faktörlerin Değerlendirilmesi

	Sıklık (n)	Yüzde (%)
Sesinizi olumsuz yönde etkilediğini düşündüğünüz en önemli etmen nedir?	Psikolojik (Moral bozukluğu, stres, heyecan .vb)	116 43,0
	Sağlık sorunları (Farenjit, sinüzit... vb)	51 18,9
	Sigara, alkol, uyusturucu..vb maddeler	2 ,7
Ses Eğitimi dersindeki başarınızı olumlu yönde etkilediğini düşündüğünüz en önemli etmen nedir?	Sigara, alkol, uyusturucu vb maddeler	27 10,0
	Uykusuzluk, yorgunluk	74 27,4
	Derse olan ilgin ve çalışmam	54 20,0
	Doğru seçilmiş bir repertuar	18 6,7
	Öğretmenimle olan sağlıklı iletişimim	83 30,7
Ses gelişimimi destekleyici ses-nefes egzersizleri	Özgüvenim	41 15,2
	Ses gelişimimi destekleyici ses-nefes egzersizleri	50 18,5
	Yeteneğim	24 8,9
Total	270	100,0

Araştırmaya katılanların ses ve ses eğitimi etkileyen faktörler değerlendirildiğinde; %43 oranında katılımcı sesin olumsuz etkilenmesinde psikolojik faktörlerin etken olduğu belirlenmiştir. %18,9'u sağlık sorunlarının (Farenjit, sinüzit... vb) etken olduğu ifade edilmiştir. %30,7 oranında katılımcı, ses eğitimi dersindeki başarının öğretmeni olan sağlıklı ilişkisinden kaynaklandığını, %20'sinin derse olan ilgisinin, %18,5'inin ses gelişimimi destekleyici ses-nefes egzersizlerin başarıyı etkilediği ifade edilmektedir.

Tablo 3.4 Ses Eğitimi Başarı ve Motivasyon Ölçeğine Ait İfadelerin Değerlendirilmesi (n=270)

Başarı	Ort.	S.S.
Ses Eğitimi dersinde, sesi kullanırken vücudun alması gereken duruş pozisyonunu (postür) kolaylıkla gerçekleştiririm. [1]	3,64	1,028
Ses Eğitimi derslerinde nefes kontrolünü doğru yaparım. [2]	3,63	,969
Ses Eğitimi dersinde, gerekli olan nefes tekniklerini kolaylıkla kullanırım [3]	3,27	1,033
Ses Eğitimi dersinde, gerekli olan teorik konuları bildiğime inanırım. [4]	3,28	,972
Ses Eğitimi dersinde, eserleri seslendirirken artikülasyon problemi yaşamayacağıma inanırım [5]	3,04	,928
Ses Eğitimi dersinde, sesi etkili bir biçimde kullanırım [6]	3,53	1,019
Ses Eğitimi dersinde, gerekli olan teknik çalışmaları (legato, staccato...) etkili bir şekilde kullanacağıma inanırım. [7]	3,49	,986
Ses Eğitimi dersinde, doğru registeri (kafa-üst register, göğüs-alt sesi, karışık-orta register) doğru kullandığıma inanırım. [8]	3,30	1,024
Ses Eğitimi derslerini gerçekleştirirken ses aralığımı tanırım [9]	3,71	1,079
Ses Eğitimi dersinde, öğrendiğim teorik bilgileri uygulamakta zorluk çekerim. Ses Eğitimi dersinde, bir çalgı eşliğine ihtiyaç duymadan eserleri kolaylıkla seslendirebilirim. [10]	3,16	1,071
Ses Eğitimi dersinde, yeterli olduğumu düşünürüm [11]	3,19	1,084
Ses Eğitimi dersinde, düzeyi zor olan eserleri seslendirirken korkmam. [12]	3,13	1,153
Ses Eğitimi dersinde, öğrendiğim eserleri hatasız seslendirebileceğime inanırım. [13]	3,20	1,000
Ses Eğitimi dersinde uygulanan tüm ses egzersizlerini kolaylıkla gerçekleştirebileceğime inanırım. [14]	3,43	,999
Ses Eğitimi dersinde ilk kez karşılaştığım eserleri kolaylıkla deşifre edebilirim. [15]	3,13	1,004
Ses Eğitimi dersini gerçekleştirirken sesin oluşumunu sağlayan organlar hakkındaki anatomik bilgileri bilirim. [16]	3,17	1,011
Ses Eğitimi derslerinde eserleri seslendirirken diksiyon problemi yaşamam. [17]	3,47	1,086
Ses Eğitimi derslerinde geleneksel müzikleri (THM, TSM) rahatlıkla okuyabilirim. [18]	3,42	1,101
Ses Eğitimi derslerinde öğrendiğim bilgileri sahne performansı sergilerken kolaylıkla gerçekleştiririm. [19]	3,30	1,105
Ses Eğitimi derslerinde rahatlama ve gevşeme hareketlerini kolaylıkla gerçekleştiririm. [20]	3,66	1,115
Ses Eğitimi derslerinde doğru ses üretirken zorlanmam. [21]	3,38	1,059
Motivasyon		
Ses Eğitimi dersi ile ilgili bilgi ve becerileri öğrenmeye istekliyimdir. [1.1]	4,11	1,026
Ses Eğitimi dersinde ses potansiyelim geliştiğini hissetmem derse karşı motivasyonumu artırır. [1.2]	4,18	1,046
Ses Eğitimi dersine kesinlikle çalışmış olarak gelirim. [1.3]	3,61	1,021
Bu dersin olduğu gün sevinçli olurum. [1.4]	3,89	1,052
Ses Eğitimi derslerinden sonra öğrendiklerimi tekrarlamaya çalışırım. [1.5]	3,78	1,014
Zorunlu olmasam bu derse girmek istemem. [1.6]	1,80	1,083

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

Ses Eğitimi dersi zevkli ve ilgi çekici olduğu için bu derse istekle katılıyorum. [1.7]	3,96	1,122
Ses Eğitimi dersinde kendimi müzikal olarak ifade edebildiğim için derse karşı motivasyonum artar. [1.8]	3,84	1,060
Ses eğitimine dayalı bilgi ve becerilerim geliştikçe derse karşı motivasyonum artmaktadır. [1.9]	4,13	1,048
Derste öğrendiğim teknikleri pekiştirmek için ders dışı çalışmalarımı istekle yaparım. [1.10]	3,69	1,016
Ses sanatına yönelik CD, DVD vb. almaya çalışırım. [1.11]	3,06	1,141
Ses Eğitimi dersi ile ilgili bilgi ve becerilerimin artmasına yönelik çaba harcamak içimden gelmez. [1. 12]	1,98	1,020
Ses Eğitimi dersine isteksiz gelirim. [1. 13]	1,69	,932
Ses Eğitimi dersinde çalışılan şarkıların eşlikli söylenmesi motivasyonumu artırmaktadır. [1.14]	4,13	1,051
Ses Eğitimi dersine yönelik çalışmalarımızın resital, konser, müzikal vb. etkinliklerle sahnelenmesi motivasyonumu artırmaktadır. [1.15]	3,94	1,068
Ses Eğitimi dersinde kazandığım bilgi ve becerileri kullanabileceğimi hissetmem derse karşı motivasyonumu artırmaktadır. [1.16]	4,11	1,016
Ses Eğitimi dersinden sonra kendimi rahatlamış hissedirim. [1.17]	3,77	1,071
Ses Eğitimi dersinin bana müzikal davranışlar kazandırdığını düşünmediğim için derse karşı ilgili değilim. [1.18]	1,85	1,014
Fırsat buldukça ses sanatına yönelik ders dışı etkinliklere (resital, konser, opera, müzikal vb.) katılıyorum. [1.19]	3,36	1,195
Ses Eğitimi dersine yönelik bilgi ve becerileri öğrenmekte ve uygulamakta zorluk yaşadığım için derse karşı motivasyonum düşüktür. [1.20]	2,15	1,135
Bu derse sadece sınıf geçmek için çalışırım [1.21]	1,80	1,016
Ses Eğitimi dersi ile ilgili bilgi ve becerileri öğrenmede, işini bilerek ve severek yapan, anlayışlı, sabırlı ve teşvik edici bir öğretmenle çalıştığım için derse karşı istekliyimdir. [1. 22]	3,99	1,124
Öğretmenim üzerimde baskı oluşturmadığı için Ses Eğitimi dersine katılmaya istekliyimdir. [1. 23]	3,94	1,137
Öğretmenim farklı öğretim yöntemleri kullandığı için Ses Eğitimi dersine katılmaya istekliyimdir. [1. 24]	3,89	1,057
Derslerde çalışılan şarkıların iyi sanatçıların yorumlarıyla dinletilmesi motivasyonumu artırmaktadır. [1.25]	4,02	1,072
Workshop, seminer, konferans vb. etkinliklerin düzenlenmesi derse olan ilgimi artırır. [1. 26]	3,82	1,079
Bu alanda iyi sanatçıların tanıtılması derse olan ilgimi artırmaktadır. [1. 27]	4,08	1,048
Bu derste aldığım eğitim sayesinde, konuşma ve şarkı söylemede sesimi en iyi şekilde kullanabilirim. [1.28]	3,78	1,118

Araştırmada kullanılan ses eğitiminde başarı ve motivasyon ölçeği ifadeleri değerlendirildiğinde; ses eğitiminde başarı ölçeğinde en yüksek ortalama puana sahip ifadenin; “Ses Eğitimi derslerini gerçekleştirirken ses aralığımı tanırım” (ort: 3.77) olduğu, en düşük ortalama puana sahip ifadenin ise; “Ses Eğitimi dersinde, eserleri seslendirirken artikülasyon problemi yaşamayacağıma inanırım” (ort: 3.04) ifadesi olduğu tespit edilmiştir. Orta düzeyde puanlamaya sahip ifadelerin ise; “Ses Eğitimi dersinde, düzeyi zor olan eserleri seslendirirken korkmam” (ort: 3.13), “Ses Eğitimi dersinde, eserleri seslendirirken artikülasyon problemi yaşamayacağıma inanırım” (ort: 3.04) ifadelerinin olduğu belirlenmiştir. Motivasyon ölçeğinde en yüksek ortalama puana sahip ifadenin; “Ses Eğitimi dersinde ses potansiyelim geliştiğini hissetmem derse karşı motivasyonumu artırır.” (ort: 4.18) ifadesi olduğu, en düşük ortalama puana sahip ifadenin ise, “Ses Eğitimi dersine isteksiz gelirim” (ort: 1.69) ifadesi olduğu tespit edilmiştir. Orta düzeyde puanlamaya sahip ifadelerin ise; “Ses sanatına yönelik CD, DVD vb. almaya çalışırım.” (ort: 3.06) ve “Fırsat buldukça ses sanatına yönelik ders dışı etkinliklere (resital, konser, opera, müzikal vb.) katılırım.” (ort: 3.36) ifadelerinin olduğu belirlenmiştir.

Tablo 3.5 Ses Eğitimi Başarı ve Motivasyon Ölçeğine Ait Ortalama Puanların Değerlendirilmesi (n=270)

	N	Min	Max	Ortalama	Standart Sapma
Ses Eğitiminde Başarı	270	1,00	4,86	3,3587	,70518
Ders Motivasyonu	270	1,65	4,83	3,8069	,65551

*1: Kesinlikle Katılmıyorum – 5: Kesinlikle Katılıyorum

Ses eğitimi başarı ve motivasyon ölçeğine ait ortalama puanlar değerlendirildiğinde; başarı puanının (3.35), ders motivasyonunun ise (3.80) ortalama puana sahip olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 3.6. Cinsiyete Göre Ses Eğitimi Başarı ve Motivasyon Ölçeğinin Değerlendirilmesi (n=270)

	Cinsiyet	n	Sıra Ort.	p*
Ses Eğitiminde Başarı	Erkek	114	127,16	0.134
	Kadın	156	141,59	
Ders Motivasyonu	Erkek	114	118,66	0.002
	Kadın	156	147,81	

*Mann-Whitney U testi kullanılmıştır.

Cinsiyete göre ses eğitimi başarı ve motivasyon ölçeği değerlendirildiğinde; ders motivasyonunda istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($p=0.002$). Kadınların, erkeklere göre ders motivasyonlarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Ses eğitiminde başarı açısından ise istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p>0.05$).

Tablo 3.7 Üniversiteye Göre Ses Eğitimi Başarı ve Motivasyon Ölçeğinin Değerlendirilmesi (n=270)

	Üniversite	n	Sıra Ort.	p*
Ses Eğitiminde Başarı	Aydın Adnan Menderes Ü.	66	145,25	0.083
	Balıkesir Ü.	52	113,06	
	Erzincan Binali Yıldırım Ü.	59	151,17	
	Necmettin Erbakan Ü.	48	135,07	
	Niğde Ömer Halisdemir Ü.	45	127,04	
Ders Motivasyonu	Aydın Adnan Menderes Ü.	66	152,03	0.078
	Balıkesir Ü.	52	113,92	
	Erzincan Binali Yıldırım Ü.	59	139,48	
	Necmettin Erbakan Ü.	48	141,97	
	Niğde Ömer Halisdemir Ü.	45	124,07	

*Kruskall-Wallis testi kullanılmıştır.

Üniversiteye göre ses eğitimi başarı ve motivasyon ölçeği değerlendirildiğinde; başarının en yüksek algılandığı ve ders motivasyonunun yüksek olduğu üniversite Aydın Adnan Menderes Ü olarak belirlenmiştir. En düşük başarı ve motivasyon puanına ise, Ancak istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmemiştir ($p>0.05$).

Tablo 3.8 Sınıf Düzeyine Göre Ses Eğitimi Başarı ve Motivasyon Ölçeğinin Değerlendirilmesi (n=270)

	Sınıf	n	Sıra Ort.	p*
Ses Eğitiminde Başarı	1.sınıf	81	112,81	0.007
	2.sınıf	77	142,37	
	3.sınıf	112	147,18	
Ders Motivasyonu	1.sınıf	81	131,10	0.710
	2.sınıf	77	141,24	
	3.sınıf	112	134,74	

*Kruskall-Wallis testi kullanılmıştır.

Sınıf düzeyine göre ses eğitimi başarı ve motivasyon ölçeği değerlendirildiğinde; ses eğitiminde başarı ölçeğinde istatistiksel olarak anlamlı fark tespit edilmiştir ($p=0.007$). 2 ve 3. Sınıf öğrencilerinin ders başarılarının 1. sınıflara göre anlamlı şekilde yüksek olduğu belirlenmiştir. Ders motivasyonu açısından, 2. sınıfların diğer sınıflara göre daha yüksek puana sahip olduğu belirlenmiştir. Ancak sınıflar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilmemiştir ($p>0.710$).

Tablo 3.9 Liseye Göre Ses Eğitimi Başarı ve Motivasyon Ölçeğinin Değerlendirilmesi (n=270)

	Sınıf	n	Sıra Ort.	p*
Ses Eğitiminde Başarı	Güzel Sanatlar L.	141	149,09	0.006
	Diğer	129	119,77	
Ders Motivasyonu	Güzel Sanatlar L.	141	145,01	0.052
	Diğer	129	123,55	

*Kruskall-Wallis testi kullanılmıştır.

Liseye göre ses eğitimi başarı ve motivasyon ölçeği değerlendirildiğinde; ses eğitiminde başarı ölçeğinde istatistiksel olarak anlamlı fark tespit edilmiştir ($p=0.006$). Güzel sanatlar lisesi mezunlarının, diğer mezunlara göre ses eğitiminde başarılarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Ders motivasyonu açısından, sağlık meslek liselerinin diğerlerine göre daha yüksek puana sahip olduğu belirlenmiştir. Ancak liseler arasında anlamlı bir fark tespit edilmemiştir ($p>0.05$).

Tablo 3.10 Ders Saatlerinin Yeterli Olma Durumuna Göre Ses Eğitimi Başarı ve Motivasyon Ölçeğinin Değerlendirilmesi (n=270)

	Ders Saati Yeterliği	n	Sıra Ort.	p*
Ses Eğitiminde Başarı	Hiç	55	139,94	0.730
	Kısmen	144	131,98	
	Tamamen	71	139,20	
Ders Motivasyonu	Hiç	55	149,64	0.287
	Kısmen	144	130,09	
	Tamamen	71	135,51	

*Kruskall-Wallis testi kullanılmıştır.

Ders saatlerinin yeterli olma durumuna göre ses eğitimi başarı ve motivasyon ölçeği değerlendirildiğinde; ders saatinin yetersiz olanların ders motivasyonlarının daha düşük olduğu belirlenmiştir. Ancak gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilmemiştir ($p>0.05$)

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

4.1 SONUÇ

Araştırmamızda, müzik öğretmeni adaylarının ses eğitimi dersine yönelik başarılarının farklı değişkenler açısından incelenmesi hedeflenmiştir. Araştırmaya katılanların %57,8'inin kadın, olduğu, %24,4'ünün Adnan Menderes Üniversitesinde öğrenim gördüğü, %41,5'inin 3. Sınıf öğrencisi ve %52,2'sinin ise Güzel Sanatlar Lisesi mezunu olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların, %53,3'ünün ses eğitimi dersinin ders saati bakımından kısmen yeterli olduğunu, %62,2'sinin öğretmenin dersteki başarıyı tamamen etkilediğini, %77'si derste öğretmen-öğrenci ilişkisinin tamamen olumlu olduğunu, %45,9'unun kısmen ses grubunun doğru oranda tespit edildiği, %47,8 oranında dersin gereksinimleri karşılayacak donanıma tamamen sahip olduğu belirlenmiştir. %36,7 oranında katılımcının ses eğitimi dersi dışında 1-2 saat çalıştığı belirlenmiştir. Öğrencilerin önemli bir çoğunluğu derste öğretmen ile ilişkilerinin önemli olduğunu ve ders süresinin yeterli olduğunu ifade etmişlerdir.

Şen ve Çelenk (2017) çalışmasında ses eğitimi derslerinde olumlu öğretmen tutumları sonucunda, öğrencilerde bu derse karşı pozitif tutumlar geliştirildiği sonucuna ulaşılmıştır. Ses eğitimi başarı ve motivasyonunda, öğretmen davranışlarının önemi ifade edilmiştir. Bu durumun bireylerin akademik başarısında da etkili olabileceği belirtilmiştir. Ayrıca çalışmamızda katılımcıların yarısına yakını ders dışı 1-2 saat çalıştığını belirtmişlerdir. Tabaru (2019) çalışmasında benzer şekilde müzik öğretmeni adaylarının önemli bir çoğunluğunun Ses Eğitimi dersi için 1-2 saat ders dışı zaman ayırmaktadırlar. Ses ve ses eğitimi etkileyen faktörler değerlendirildiğinde; %43 oranında katılımcı sesin olumsuz etkilenmesinde psikolojik faktörlerin etken olduğu belirlenmiştir. %30,7 oranında katılımcı ise ses eğitimi dersindeki başarının öğretmen ile olan sağlıklı ilişkisinden kaynaklandığını ifade etmektedir. Katılımcıların yanıtlarına göre ses eğitimi derslerinde psikolojik faktörlerin önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bu doğrultuda ne gibi uygulamalar olduğuna dair literatür tarandığında, öğretim elamanları tarafından "Ses Eğitimi" derslerinde, iç ve dış yumuşama uygulamaları yapılmakta olduğu çalışmalarda ifade edilmektedir. Söz konusu iç ve dış yumuşama uygulamalarının amacının öğrencilerdeki fiziksel ve

zihinsel gerginliğin giderilmesini sağlamak olduğu ortaya konulmuştur (Gültekin, 2019).

Kaya (2006) tarafından öğrencilerin bireysel ses eğitimi dersi başarısını etkileyen faktörleri incelediği çalışmasında ise, öğrencilerin %56'lık bölümünün konser veya dinleti gibi etkinliklerde görev almalarının derse olan ilgilerini ve motivasyonlarını artırdığı görüşünü belirtmişlerdir. Ses ve ses eğitimi etkileyen faktörlerin araştırıldığı bir başka çalışma sonuçlarına göre; müzik öğretmeni adaylarının ses eğitimi dersine istekli ve çalışarak geldikleri, ses eğitimi dersiyile ilgili bilgi ve becerileri öğrenmeye istekli oldukları, ses eğitimi dersinde bilgi ve becerileri geliştikçe, ses potansiyellerinin geliştiğini hissetmelerinin, derste kazanılan bilgi ve becerileri kullanabilme hissini derse karşı motivasyonlarını artırdığı, bu derste alınan eğitim sayesinde, konuşma ve şarkı söylemede sesini en iyi şekilde kullanabileceğini düşünmelerinin motivasyonlarını artırmaya etkisi olduğu görülmüştür (Tabaru, 2019).

Ses eğitiminde başarı ölçeğinde en yüksek ortalama puana sahip ifadenin; “Ses Eğitimi derslerini gerçekleştirirken ses aralığımı tanırım” (ort: 3.77) olduğu tespit edilmiştir

4.2 Öneriler

Araştırma sonucunda, öğretmen faktörünün başarı ve motivasyon açısından önemli olduğu göz önüne alındığında, ses eğitimi derslerinin günümüz teknolojik gelişmelerine uygun şekilde, daha renkli daha ilgi çekici şekilde işlenebilmesi açısından, ilgili öğretim üyesinin müzik teknolojisine ve müzik teknolojisindeki gelişmelere açık ve ilgili olması gerektiği, teknolojik imkanlarla ders işleyişini çeşitlendirebileceği düşünülmektedir.

Müzik öğretmenliği programında yer alan ses eğitimi alan derslerinde kazandırılması amaçlanan yeterliklerin müzik öğretmenliği yeterlikleriyle ilişkilendirilmesi önem taşımaktadır. Müzik eğitimi anabilim dalları, öğretmen yetiştirme asıl amacını göz ardı etmeden, öğretmen adayının sanatsal, eğitsel donanımını zenginleştiren ve eğitim teknolojilerinden yararlanmayı öğreten programları ve öğretim süreçlerini hazırlamalı ve bu süreçleri yöneten öğretim elemanlarını yetiştirmelidir. Ses eğitimi alan derslerinin kavramsal çerçevesi, hedefleri, kapsamı ve kazandırdığı yeterlikleri müzik öğretmeni yetiştirme asıl amacı göz önüne alınarak belirlenmeli, alanla ilgili kavram kargaşası yaratan tanımlar ve

sınıflamalardan kaçınılmalıdır. Eğitimde başarıya ulaşmak amacıyla öğrencilerin motivasyon düzeylerini artıracak yöntemler geliştirilmesi ve uygulanması önerilebilir. Eğitimde motivasyonun öneminin öğrencilere aktarılması için seminerler, bilimsel toplantılar ve konferanslar yapılabilir. Eğitimde motivasyonu artırıcı uygulamaların yaygınlaştırılması amacıyla; öğretim üyeleri arasında yapılacak telekonferans veya internet yoluyla etkileşimli görüşmelere uygun ortam ve platform sağlanması önerilebilir. Öğrencilerin içsel ve dışsal motivasyonların desteklenmesi için yaşam koçluğu veya eğitim koçluğu gibi hizmetlerin Milli Eğitim Bakanlığı veya Yüksek Öğretim Kurumları tarafından ilgili birimler oluşturularak profesyonel olarak verilmesi sağlanabilir. Motivasyon sürecinde fiziksel ortamın önemli bir dış etken olması nedeniyle; eğitim-öğretim alanının gerekleri doğrultusunda öğrenme ortamlarının uygun hale getirilmesi önerilebilir.

KAYNAKÇA

Acar, N. (2016). “Nefes, Kullanımı ve Şan Eğitim”. Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi, 4(8). 231-246.

Acaray, A., & Günsel, A. (2017). Motivasyon, duygusal emek, duygusal uyumsuzluk ve etkileşim yoğunluğu arasındaki ilişkinin incelenmesi: bir kamu kurumu çalışanları üzerinde araştırma. Social Sciences Research Journal, 6(4), 83-98.

Ada, Ş., Akan, D., Ayık, A., Yıldırım, İ., & Yalçın, S. (2013). Öğretmenlerin Motivasyon Etkenleri. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17(3), 151-166.

Akbaba, S. (2006). “Eğitimde Motivasyon”, Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, (13), 344-361.

Akça, H. (2002). Başarının Sekiz Temel Direği. İstanbul: Tuğra yayınevi.

Akyar, A. (2013). Etkili Yönetim ve Yöneticilik. İzmir: İlya Yayınevi.

Alpank, F, (2011), Resmi İlköğretim Okullarında Okul İçi Şiddet Algısı İle Motivasyon Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniv.Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, Türkiye, 44-66.

Aluçdibi, F, (2010), Ortaöğretim Öğrencilerinin Biyoloji Dersi Motivasyon Düzeylerine Biyoloji Öğretmenlerinin Sınıf Yönetimi Tarzlarının Etkisinin Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniv.Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, Türkiye, 1-35.

Aydın, F. (2010). Akademik başarının yordayıcısı olarak akademik güdülenme, öz yeterlilik ve sınav kaygısı. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Balantekin, Y, (2014), ARSC Motivasyon Modeline Göre Tasarlanan Yapılandırmacı Öğrenme Yaklaşımının Öğrencilerin Motivasyonlarına, Tutumlarına Ve Akademik Başarılarına Etkisi, Doktora Tezi, Uludağ Üniv.Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bursa, Türkiye, 12-27.

Barutçugil, İ. (2004). Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi. İstanbul: Kariyer Yayıncılık.

Baysal, C, Tekarslan, E, (1996), Davranış Bilimleri, Avcı Yayıncılık, İstanbul, Türkiye, 114-115.

Brand-Saberia, B. E. M., Schäferb, T. (2014). Trachea: Anatomy and Physiology. Thoracic Surgery Clinics, 24(1), 1-5.

Can, H, (1999), Organizasyon ve Yönetim, Siyasal Kitabevi, Ankara, Türkiye, 179-185.

Ceviz, O. (2003). NPL başarı ve motivasyon teknikleri ile müzik eğitiminde başarının artırılması. Cumhuriyetimizin 80.yılında Müzik Sempozyumunda sunulan bir bildiri, İnönü Üniversitesi, Malatya.

Çevik, S. (1999). Koro eğitimi yönetimi ve teknikleri. Ankara: Yurtrenkleri Yayınevi.

Çilden, Ş. (2001). Müzik, çocuk gelişimi ve öğrenme. Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 21(1), Ankara.

Chaplin, J.P. (2010). Dictionary of Psychology. Random House Publishing Group(3. Baskı).

Corey, G. (2005). Psikolojik Danışma, Psikoterapi Kuram ve Uygulamaları. Mentis Yayıncılık: Ankara

Çevik, S. (1999). Koro Eğitimi Yönetimi Ve Teknikleri, Ankara: Yurtrenkleri Yayınevi.

Çevik, S. (2006). “Müzik Öğretmenliği Eğitiminde Ses Eğitimi Alan Derslerinin Müzik Öğretmenliği Yeterlikleri Yönünden Değerlendirilmesi”. Ulusal Müzik Eğitimi Sempozyumu Bildirisi, 26-28 Nisan, Pamukkale Üniv. Eğt. Fak. Denizli.

Çölok, A. A. (2005). Ses, Nefes, Konuşma ve Beden İlişkisi. (Yüksek Lisans Tezi) Ankara: Bilkent Üniversitesi Müzik ve Sahne Sanatları Enstitüsü, Tiyatro Bölümü.

Debgici A. (2011). Ben Nasıl Başaracağım. İstanbul: Sistem.

DeShon, R. P.,& Gillespie, J. Z. (2005). A motivated action theory account of goal orientation. The Journal of Applied Psychology, 90(6), 1096–1127.

Dweck, C. S.,& Leggett, E. L. (1998). A social-cognitive approach to motivation and personality. Psychological Review, 95(2), 256-273.

Dede, Y., & Argün, Z. (2004). Öğrencilerin matematiğe yönelik içsel ve dışsal motivasyonlarının belirlenmesi. Eğitim ve Bilim, 29(134).

**SOCIAL COSTS OF BINGE DRINKING:
PANDEMIC AND LIQUOR POLICY IN INDIAN STATES**

Biju Lekshmanan

Dileep P Chandran

(Mahatma Gandhi University, Kerala)

ABSTRACT

The proper assessment of social, economic, cultural and psychological costs resulting from the hazardous consumption of alcohol is important to inform the policy makers that the sale of alcohol creates huge loss not only to economy, but to the society as well. It is also important to teach the policy makers and harmful consumers of alcohol that a binge drinker contribute nothing to the economy, rather a burden. Like other states in India, Kerala failed to address the social costs of binge drinking while making its liquor policy. Pandemic exposed the vulnerabilities of liquor policy of the Indian state further.

Key words: Harmful use of alcohol, Public health perspective, Liquor policy, Pandemic, Kerala

Introduction

Even after a decade of the endorsement of its *Global Strategy to Reduce Harmful Use of Alcohol* (2010) considerable results are not reaped in all segments of societies. The heavy burden of disease associated with alcohol consumption continue to be a critical challenge to public health (WMA, 2017). Harmful alcohol consumption resulted in around 3 million deaths (5.3% of all deaths) across the world in 2016. The global consumption of alcohol per capita is 6.2 liters in 2018 (WHO, 2020). Since the endorsement of WHO's *Global Strategy to Reduce Harmful Use of Alcohol* in 2010, global consumption per capita increased from 5.5 liters to 6.3 liters in 2017. As per the latest report of Ministry of Social Justice and Empowerment, Government of India (2019), there are 160 million alcohol consumers in

India. Most alarming is that 57 million among them are problem users¹ and 29 million are dependent users².

There is a conflicting relation between liquor policy and health policy of most of the Indian states. Declared objectives of health policies of states in India are antithetical to their liquor policies. This article aims to expose the incompatibilities between these policies. Kerala – a southern state in India which outperformed other states in socio-economic indicators – is chosen for the study. Kerala had recorded one of the highest per capita consumption of alcohol among Indian states – 8.3 liters per annum. (Rajeev, Sherin, Thushara, Celin, Indradevi, Jacob 2017). As per the data of Health Directorate of Kerala (2018), consumption of alcohol among men and women in Kerala are 37% and 1.6% respectively. The percentage of men consuming alcohol in Kerala (37%) is much higher than national average (29.3%). According National Family Health Survey 5 (NFHS-5) in Kerala, 50% among men users consume alcohol less than once a week; whereas 41% drink at least once a week and 9% drink almost every day. Researchers have analyzed policy documents, government orders and circulars, and social statistics related to health, economic and social status to make inferences on liquor and health policies of the state. We try to examine the liquor policy of the state of Kerala from a comprehensive public health perspective. The linkage between liquor policy and state economy is briefly discussed in the first section. Following section address the issue of social costs of excessive use of alcohol. State's policy responses to increasing harmful consumption of alcohol has been discussed in the final section. One of the major objectives of the article is to expose the vulnerability of the liquor policy of the state during pandemic and lockdown.

---

¹ Problem use or harmful use of a psychoactive substance is a pattern of consumption which damages health. Damage may be physical or mental.

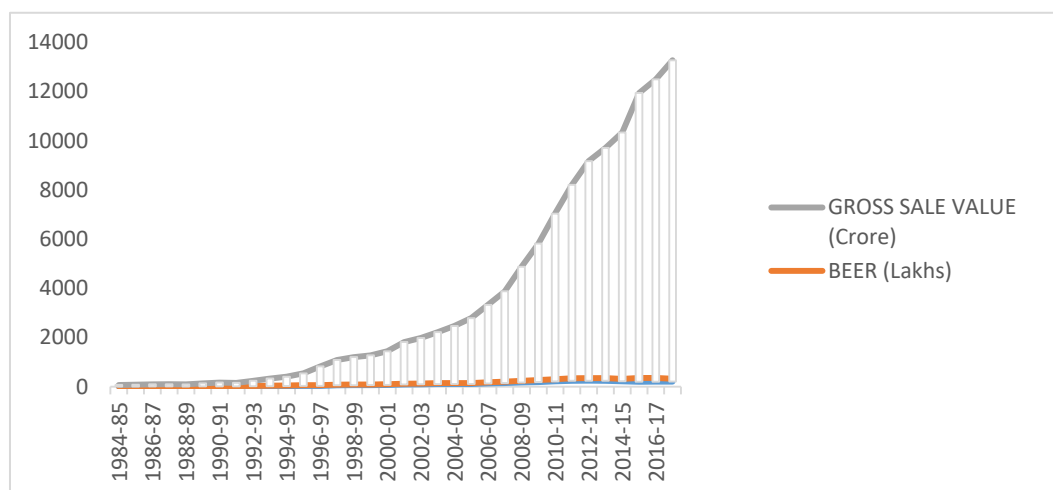
² Dependent use is a cluster of physiological, behavioral, and cognitive phenomenon in which the use of substance takes much higher priority than other behaviour.

Excess Revenue

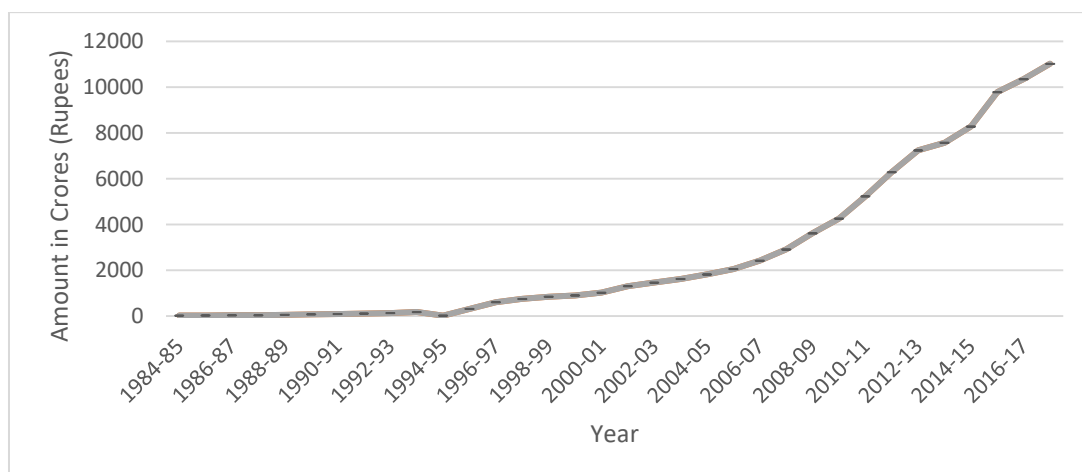
Liquor policy of Kerala is not independent of the role of revenue from sale of alcohol products to state exchequer. Revenue from the sale of liquor constitute one of the major sources of income to the state. Figure1 shows the increase in the sale of Indian Made Foreign Liquor (IMFL) and beer in the state. The steady increase in the production and consumption of liquor and constantly increasing tax on its sale resulted in the rise of revenue to the state exchequer (See Figure 2). Government increases revenue by imposing high taxes even if the consumption goes down.

Figure 1 – Gross sale value of liquor in Kerala (1984-2018)

Source: Kerala State Beverages Corporation

Figure 2 – Amounts contributed by the State Beverages Corporation to the State Exchequer
(By way of Sales Tax, Excise Duty, Gallonage Fee, License Fee etc.)

Source: Kerala State Beverages Corporation

Apart from creating huge revenue to government from the sale of liquor through State Beverages Corporation outlets, bar hotel industry in the private sector also significantly contributes to the economy of the state. In 2013, the industry had contributed Rs 2300 crores as license fee, excise duty and sales tax. (Anoop, Sangeetha, Deepthi 2018). The bar hotel industry also directly employs 25,000 persons. (Anoop, Sangeetha, & Deepthi, 2018). But the no government agencies in the state have calculated the loss of disposable income of consumers of alcohol and their economic and non-economic costs associated with. The expenditure side of the economy of alcohol is not available. Any assessment of economy of alcohol would be incomprehensive and partial if the expenditure side is not calculated. Developing an economic model to calculate economic and non-economic cost of alcohol economy is a biggest challenge to the policy makers.

Social Costs of Binge Drinking

World Medical Associations (WMA) declaration on alcohol found that the burden of injuries and diseases associated with alcoholic consumption as a challenge to global public health. It found causal relationships between alcohol consumption and more than 200 types of disease and injury including traffic fatalities. World Health Organization's *Global Strategy to Reduce*

the Harmful Use of Alcohol (2010) identified the harmful use of alcohol as one of the four most common preventable risk factor for non-communicable diseases. It also contributes to the health burden caused by communicable diseases like TB and HIV/AIDS (WHO, 2010). Harmful use of alcohol increases the risk factor for premature deaths and disabilities. Unfortunately even the policy makers are confused between health and medicinal benefits of drinking and severe risks associated with it. Methodological failings of the studies favouring drinking are grave concern for knowledge production as well.

Health consequences are not the only outcome of harmful use of alcohol. WHO considers it as more than public health issue (WHO, 2010). Apart from chronic health consequences on the drinker it creates pain, suffering, loss of productivity, injustice, discrimination and violence not only on the consumer, but on others as well. Alcohol consumption creates loss to the Indian economy even if we calculate only its health cost (Jyani, Shankar, Atul, Pankaj, Rajesh 2019). One of the reason for policy makers believe that the sale of alcohol is profitable to the economy of the state is that their ignorance of noneconomic costs of alcohol consumption.

One of the serious social costs of binge drinking is its second hand effects. Second hand effects are harmful effects of alcohol consumption on people associated with consumer such as their family members, friends, colleagues etc. Studies shows that alcohol impairment increase the chances of violent response in interpersonal conflicts. There is also a significant positive relation with binge drinking and aggressive behavior in human beings (Fahlke, Stefan, & Johny, 2017). Alcohol consumption leverages criminal behavior (Das, Balakrishnan, & Vasudevan, 2006). Other social costs of binge drinking include domestic violence, occupational disturbances, negative effect on mental growth of children etc. These social costs harm not only the consumers but all those who directly and indirectly part of their social environment. Child abuse, martial breakdown, suicides, traffic crashes, homelessness,

high absenteeism, school drop outs, lack of productivity etc. also constitute the social outcomes of excessive drinking (Jernigan, Monteiro, Room, & Saxena 2000). “A study indicates that almost 50 percent of the cases of domestic violence registered in the state are a consequence of alcoholism.” (Anoop, Sangeetha, & Deepthi, 2018). Binge drinking is one of the major causes of increasing domestic violence in the state (see Table 1). The productivity – economic and social – of consumer of alcohol is also severely affected. In sum binge drinkers creates social disorder.

Table 1 – Spousal violence by husband’s characteristics in Kerala, 2019-20 (in percentage)

Husband’s alcohol consumption	Emotional Violence	Physical Violence	Sexual Violence	Physical or Sexual Violence	Emotional, Physical or Sexual violence	Number of women
Doesn’t drink	4.5	7.0	1.0	7.5	9.8	756
Gets drunk sometimes	12.0	13.8	3.5	13.8	18.5	197
Gets drunk often	28.5	37.1	0.6	37.1	51.3	39

Source: National Family Health Survey-5 (NFHS-5)

Excessive consumption of alcohol has negative impacts on socio-economic development. Unlike other over consuming societies, it is low income groups consume more liquor in Kerala. Even casual labourers drink at the cost of their livelihoods in Kerala (Rajeev, Sherin, Thushara, Celin, Indradevi, Jacob, 2017; Das, Balakrishnan, & Vasudevan, 2006). This creates a debt trap among low income group. This creates a vicious cycle of poverty in the society. Decreasing age of initiation to alcohol consumption in the state further worsens the social condition. Lack of access to affordable health and social remedy to the victims of alcoholism is another source of social harm. Measures like increasing prices of alcohol products to reduce its availability also creates severe second hand effects on the poor. This would affect the capacity nutritional intake of poor families. This double burden reverses the state’s effort to socio-economic development and social welfare measures.

Pandemic and Failure of Permissive Strategy

Kerala's strategy to control alcohol consumption was never linear. Its policy evolution was complex mix of permissive and prohibition strategies. First significant prohibition strategy was the complete ban on arrack which is a distilled country alcohol in the state in 1995. But this could not control the habit of compulsive drinking of consumers of alcohol in the state, rather people turned to other kinds of alcohol products, and later arrack dominated in illicit alcohol markets. This prohibition strategy was not followed in the case of other alcoholic products.

Kerala largely followed a permissive strategy to control alcohol consumption among people, except the ban on arrack. In some cases government collaborated with non-governmental organizations in community initiatives to spread message against alcohol consumption. For instance, *Madumukthi* was a pilot project empowering communities was a joint initiatives of government departments, Kudumbashree state mission and NGOs. After arrack ban another significant shift from permissive strategy to prohibition strategy marked in 2014. United Democratic Front (UDF) Government in 2014 announced a phased plan for prohibition of liquor in the state. The government in an order on 22 August 2014 declared to stop granting license to all bars except under five star category. As a result around 700 bars were closed in Kerala. The order also called for the phased closure of beverages outlets of Kerala State Beverages Corporation and Consumerfed. Sunday was declared as dry day as per the new liquor policy. Working hours of bars was reduced from fifteen hours to twelve and half hours. The government declared a complete prohibition of liquor in Kerala in the next ten years. But the same government decided to grant license to beer and wine shops which was not in consonance with government's declared policy objective of reducing consumption. After four months the liquor policy was amended to remove dry day on Sundays citing the dip in tourism

industry in the state. However this prohibitive strategy was completely reversed after three years when new government came into power. The Left Democratic Front (LDF) Government in its new liquor policy (2017-18) decided to end the restrictions limiting bar license to five star hotels. The new liquor policy of the government found that total prohibition is not pragmatic in the state where people continue to have the habit of compulsive use of alcohol. Hence the new policy declared to focus on strategies to promote abstinence than reduce availability. Hence the government decided to grant bar license to three star and four star hotels revising the liquor policy of previous government. Two star hotels were permitted to serve beer and wine. Toddy was allowed to be sold in hotels to boost the traditional business. However there were some measures to restrict the availability of alcohol in the 2017 liquor policy. The government raised the legal age for purchase and consumption liquor from 21 to 23. The government also decreased thirty minutes in the working hours of bars. It also launched *Vimukthi* program to educate people on harmful effects of alcohol consumption. De-addiction centers were opened by the Excise Department in collaboration with health department in the state.

The national lockdown following the outbreak of COVID 19 was a testing ground for liquor policies of Indian states. During the national lockdown during the first wave of COVID19 in 2020 all states were instructed to close the liquor shops by the Union Government of India. This resulted in the total prohibition of alcohol in the state for a few months. Demand for online sale of liquor was raised by some group of consumers. But the union government lifted the ban after a few months and leave the matter of opening liquor shops to states. State government of Kerala initially issued order to sell permissible amount liquor to those who had withdrawal syndromes. Doctors criticized the government instruction which suggested alcohol use for people with withdrawal symptoms. Gradually the state government lifted ban

on the sale of liquor and permitted sale through virtual queue to avoid crowding at liquor outlets despite the opposition from the civil society groups. State developed a mobile application for the virtual queue. Social disaster of the total ban was cited as the reason for the reopening of outlets by the government. Government continued its permissive strategy while focusing on erstwhile strategy of reducing demand for alcohol in the state.

National lockdown during the pandemic outbreak in 2020 exposed the vulnerabilities of state's liquor policy further. State's reopening of liquor shops and increasing of tax revenue from liquor sale after Centre lifting the ban on the sale of liquor unraveled the vulnerabilities of public health perspective of the state. WHO advise to restrict liquor sale and consumption to decrease health burden, vulnerabilities and violence during pandemic was ignored by policy makers. The state's only concern was its dip in its major revenue source. After lockdown the Kerala state government decided to increase the price of Indian Made Foreign Liquor (IMFL) and beer by imposing Covid cess of 35% and 10% respectively following other Indian states. The Government considered it as an important measure to recover its economy from the pandemic outbreak. Paradoxically, increasing tax revenue from a health harmful product to address a health crisis had an immanent policy contradiction. The state forgot the fact that the rationale for increasing tax on alcohol product was to reduce its consumption, not to increase the revenue of the state. Increasing tax revenue should be only a byproduct of the strategy, not the sole objective.

Conclusion

It is found that liquor policy of the Kerala is a complex mixture of permissive and restrictive strategies. This zigzag strategy stemmed out of competing interests including state revenue, political interests etc. Social costs of harmful use of alcohol include the second hand effects.

Pandemic was a testing ground for liquor policies of the Indian states. Increasing tax revenue from a health harmful product to address a health crisis is an oxymoron in policy making. The study found that one of the reasons for policy makers believe that the sale of alcohol is profitable to the economy is that their lack of information on the noneconomic costs of alcohol consumption. Redefining the cost-effectiveness of policies through non-economic parameters and framing social indicators for the evaluation of policies are essential to develop a comprehensive public health perspective. Developing a comprehensive health perspective on the line of World Health Organization's *Global Strategy to Reduce the Harmful Use of Alcohol* (2010) will help the governments to prioritize public health over other competing interests.

References

- Ambekar A, Agrawal A, Rao R, Mishra A K, Khandelwal S K, & Chadda R K. (2019). *Magnitude of Substance Use in India*. New Delhi: Ministry of Social Justice and Empowerment, Government of India.
- Anoop Midhun, Sangeetha Satheesh, & Deepthi M Denny. (2018). Liquor Ban in Kerala. *Journal of Management Research and Analysis*, 5(1), 169-174.
- Crombie Iain K, Linda Irvine, Lawrence Elliott, & Hilary Wallace. (2007). How Do Public Health Policies Tackle Alcohol-Related Harm: A Review of 12 Developed Countries. *Alcohol and Alcoholism*, 42(5), 492-99. <https://doi.org/10.1093/alcalc/agm001>
- Das Subir Kumar, Balakrishnan V, & Vasudevan D M. (2006). Alcohol: Its Health and Social Impact in India. *National Medical Journal of India*, 19(2), 92-99.
- Directorate of Health Service. (2018). *Health at a Glance – 2018*. Thiruvananthapuram: Department of Health, Government of Kerala.
- Edayaranmula Johnson. (2014). Towards an Alcohol-Free Kerala. *Movendi International*, August 28, 2014. Doi: <https://movendi.ngo/blog/2014/08/28/towards-an-alcohol-free-kerala/>
- Excise Department. (2018). *Kerala Excise Manual (Vol 2)*. Excise Department, Government of Kerala.
- Fahlke Claudia, Stefan Lindgren, & Johny Mostacero. (2017). Alcohol and Violence. *IOG-NTO*, The Swedish Society of Medicine and CERA. https://movendi.ngo/wp-content/uploads/2019/05/IOGT-3300-Rapport_ENG.pdf
- International Institute for Population Studies and ICF. (2021). *National Family Health Survey (NHFS-5), India 2019-20: Kerala*. Mumbai: IIPS.

Jernigan D H, M Monteiro, R Room, & S Saxena. (2000). Towards a Global Alcohol Policy: Alcohol, Public Health and the Role of WHO. *Bulletin of World Health Organization*, 78(4), 491-499.

Jyani Gaurav, Shankar Prinja, Atul Ambekar, Pankaj Bahuguna, & Rajesh Kumar. (2019). Health Impact and Economic Burden of Alcohol Consumption in India. *International Journal of Drug Policy*, 69, 34-42. <https://doi.org/10.1016/j.drugpo.2019.04.005>.

Prasad Rekha. (2009). Alcohol Use on the Rise in India. *The Lancet*, 373(9657), 17-18. [https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736\(08\)61939-X/fulltext](https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736(08)61939-X/fulltext)

Rajeev A, Sherin P Abraham, Thushara G Reddy, Celin M Skariah, Indradevi E R, & Jacob Abraham. (2017). A Community Study of Alcohol Consumption of Rural Area of South India. *International Journal of Community Medicine and Public Health*, 4(6), 2172-2177.

World Health Organization. (2010). *Global Strategy to Reduce the Harmful Use of Alcohol*. Geneva: WHO Press.

World Health Organization. (2020). *Working Document for Development of an Action Plan to Strengthen Implementation of the Global Strategy to Reduce the Harmful Use of Alcohol*. Geneva: WHO Press.

World Medical Association. (2017). WHO Forum on Alcohol, Drugs and Addictive Behaviours. WMA Statement, Geneva [https://www.who.int/substance_abuse/activities/fadab/event/en/#:~:text=The%20World%20Health%20Organization%20\(WHO,and%20collaboration%20among%20public%20health](https://www.who.int/substance_abuse/activities/fadab/event/en/#:~:text=The%20World%20Health%20Organization%20(WHO,and%20collaboration%20among%20public%20health)

Author Profiles

Dr. Biju Lekshaman is Associate Professor at School of Gandhian Thought and Development Studies, Mahatma Gandhi University, Kerala. He is the former Director General of Institute of Parliamentary Affairs, Government of Kerala.

Dileep P Chandran is research scholar (UGC Senior Research Fellow) at School of Gandhian Thought and Development Studies, Mahatma Gandhi University, Kerala.

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

**FLÖRT ŞİDDETİ, KİŞİLERARASI DUYGU DÜZENLEME, BEDEN
MEMNUNİYETİ VE HEYECAN ARAYIŞI ARASINDAKİ İLİŞKİ**
THE RELATIONSHIP BETWEEN DATING VIOLENCE ATTITUDE, INTERPERSONAL
EMOTION REGULATION, BODY APPRECIATION, AND SENSATION SEEKING

Buse Gökçen ÇIVGIN

Sakarya Üniversitesi

<https://orcid.org/0000-0001-7232-9030>

Doç. Dr. Eyüp ÇELİK

Sakarya Üniversitesi

<https://orcid.org/0000-0002-7714-9263>

ÖZET

Bu araştırmada, flört şiddetine ilişkin tutumun kişiler arası duygu düzenleme becerisi, beden memnuniyeti ve heyecan arayışı değişkenleri ile ilişkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Ayrıca araştırmada flört şiddeti tutumunun cinsiyet ve medeni durum değişkenlerine göre istatistiksel açıdan önemli bir biçimde farklılaşıp farklılaşmadığı da belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırma tarama yöntemlerinden olan ilişkisel tarama yöntemi ile yapılmıştır. Araştırma verileri Flört Şiddeti Tutumu, Kişiler Arası Duygu Düzenleme, Beden Memnuniyeti, Heyecan Arayışı Ölçekleri ile toplanmıştır. Araştırma verileri yaşları 18-50 arasında değişen 409 kadın (%89.1) ve 50 erkek (%10.9) bireyden toplanmıştır. Araştırma verileri Pearson korelasyon katsayısı, regresyon ve t-testi ile analiz edilmiştir. Araştırmada değişkenler arasında ilişkiler Pearson korelasyon katsayısı kullanılarak incelenmiştir. Pearson korelasyon analizi sonucu flört şiddeti tutumu ile kişiler arası duygu düzenleme arasında negatif yönde, beden memnuniyeti ile pozitif yönde bir ilişki bulunurken heyecan arayışı ile anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Beden memnuniyeti ve kişiler arası duygu düzenlemenin flört şiddeti tutumunu yordayıp yordamadığı da regresyon analizi ile belirlenmeye çalışılmıştır. Bunun sonucunda her iki değişkenin de flört şiddeti tutumunu anlamlı şekilde yordadığı bulunmuştur. Ayrıca, yapılan analiz sonucunda flört şiddeti tutumunun cinsiyete göre önemli bir biçimde farklılaştığı, ama medeni duruma göre farklılaşmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışma, flört şiddetine yönelik tutum ile kişilerarası duygu düzenleme, beden memnuniyeti ve heyecan arayışı arasındaki ilişkilerin belirlenmeye çalışılması açısından oldukça önemlidir. Ancak araştırmanın verilerin sadece öz-bildirime dayalı araçlar ile toplanması nedeniyle sonuçların genellenebilirliği açısından sınırlılıkları mevcuttur. Bu nedenle gelecek araştırmalarda farklı veri toplama yöntemleri kullanılarak ve daha büyük örneklemden veriler toplanarak bu araştırmanın sonuçlarının gerçeği yansıtmaya düzeyine ve evrene genellenebilirliğinin artırılmasına katkı sağlanabilir.

Anahtar kelimeler: Şiddet, romantik ilişki, flört şiddeti, tutum, beden imajı, heyecan, duygu düzenleme

ABSTRACT

The present study examines the relationship between the attitude towards dating violence and interpersonal emotion regulation, body appreciation, and sensation seeking. In addition, the study tried to determine whether the attitude towards dating violence differs statistically significantly according to gender and marital status variables. The research was conducted with the relational survey design, which is one of the non-experimental research designs. The research data were collected using Dating Violence Attitude, Interpersonal Emotion Regulation, Body Appreciation, and Sensation Seeking Scales. The research data were collected from 409 females (89.1%) and 50 males (10.9%), aged between 18-50. Research data were analyzed by Pearson correlation coefficient, regression, and t-test. Relationships between variables were examined using the Pearson correlation coefficient in the study. Pearson correlation analysis demonstrated that dating violence attitude was negatively correlated with interpersonal emotion regulation but was positively correlated with body appreciation, while it wasn't associated with sensation seeking. Whether body appreciation and interpersonal emotion regulation predicted dating violence attitude was also tried to be determined by regression analysis. As a result, it was found that both variables significantly predicted the dating violence attitude. In addition, as a result of the analysis, it was concluded that the dating violence attitude significantly differs according to gender, but it does not differ significantly according to marital status. This study is significant in determining the relationships between dating violence attitude and interpersonal emotion regulation, body appreciation, and sensation seeking. However, the research has limitations regarding the generalizability of the results, as the data was collected only with self-reporting tools. Therefore, in future studies, using different data collection methods and collecting data from a larger sample can increase the generalizability of this study's results.

Keywords: Violence, romantic relationship, dating violence, attitude, body image, sensation seeking, emotion regulation

GİRİŞ

İçinde bulunduğumuz çağın getirdiği hızlı yaşam ile birlikte kişilerarası ilişkiler ve iletişim biçimlerinin de hızla değiştiği görülmektedir. Bu durum kişiden kişiye farklılık gösteren ve hayatın her alanında etkisi bulunan romantik ilişkilerin her yönüne etki ediyor olabilir. Romantik ilişki denince akla, iki kişinin arasında sevgi bağının bulunduğu ve diğer bireylerle olan ilişkilerinden daha farklı ve daha derin bir bağlılık ile oluşturulmuş bir ilişki gelmektedir. Collins (2003), romantik ilişkiyi her iki tarafın gönüllü olduğu ve karşılıklı olarak kabul ettiği bir ilişki türü olarak tanımlamakta ve romantik ilişkinin ayırt edici beş özelliği olduğunu vurgulamaktadır. Bunlar, katılım, eş seçimi, ilişki içeriği, ilişki kalitesi, ilişkinin bilişsel ve duygusal süreçleridir. İlişki kalitesi kişinin, içinde olduğu ilişkiden alabilecekleri ve

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESSON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

beklentilerini içerir. İlişki kalitesinin düşük olması ilişkilerde flört şiddetine yol açan problemlerin yaşanmasına neden olabilir. Flört şiddeti, romantik ilişki içerisindeki iki bireyden birinin diğeri üzerinde uyguladığı fiziksel, sözel, psikolojik/duygusal, ve cinsel şiddet olarak tanımlanmaktadır (Fidan & Yeşil, 2018). Bir başka deyişle flört şiddeti, bireylerin romantik ilişki içerisinde tüm fiziksel ve cinsel saldırıları olarak nitelenmektedir (Aslan ve diğeri, 2008).

Yapılan araştırmalarda ülkemizde flört şiddetinin özellikle genç yetişkinlik döneminde sıklıkla görüldüğü sonucuna ulaşılmıştır (Alan Dikmen ve diğeri, 2017; Kayı ve diğeri, 2000; Polat ve diğeri, 2006). Flört şiddetinin sebepleri arasında sayılan toplumsal ve kişiler arası ilişkilerde şiddete uğramış olma ve iletişim becerisindeki yetersizlik gibi etmenler bireyin romantik ilişki sırasında şiddete eğilimli olmasına sebep olabilir. Aslan ve diğeri (2008), şiddetin yalnızca biyolojik etmenlerden kaynaklı bir durum olmaktan daha çok toplumsal etmenler ile şekillenen bir durum olduğunu söylemektedir. Şiddete uğrayan kişilerin bu durumdan duydukları rahatsızlık sebebi ile sessiz kalmaları ve şiddet gösteren kişilerin toplumda güçlü görülmeleri şiddetin devamlılığına neden olabilir. Buradan yola çıkılarak şiddet gören bireylerin bu durumdan utanç duymaları ve sessiz kalmalarının ve flört şiddeti uygulayan ve maruz kalan kişilerin flört şiddetine yönelik tutumları ile hangi değişkenlerin ilişkili olabileceği sorusu akla gelmektedir. Şiddete uğrayan kişilerdeki sessiz kalma, iletişim becerilerindeki yetersizlik durumları bu kişilerin duygu düzenleme becerileri düzeyleri ile alakalı olabilir. Duygu düzenleme becerisi düşük olan bireylerin şiddete karşı sessiz kalmaları beklendiği bir durum olarak karşımıza çıkabilir.

Kişiler arası duygu düzenleme becerisi için yapılan tanımlarda, Leahy ve diğeri (2011) tarafından bireyin istenmeyen duygular ile karşılaştığı zaman bu durumdan kurtulmak için baş etme stratejilerini kullanması olarak tanımlanmıştır. Baş etme stratejileri ile ortaya çıkan duygular orta düzeye indirgenerek yaşanabilir hale gelebilir. Böylece istenmeyen davranışların ve yetersizlik duygularının da azalması sağlanabilir. Benzer olarak duygu düzenleme yalnızca duygular ile başa çıkmada değil, aynı zamanda kişilerarası ilişkilerde karşıdaki insanı etkilemeye ve iletişim becerilerini etkili kullanabilmeye yardımcı olur (Saruhan ve diğeri, 2019).

Uyumlu duygu düzenleme, bireyin hayatının işlevselliğini koruması ve iyilik halinin devamlılığı için önemli bir yer tutar (Hekimoğlu, 2019). Diğer taraftan kişinin duygu düzenleme süreci her zaman kişiyi mutlu edecek şekilde gelişmeyebilir; araştırmalar göstermektedir ki bu süreç istenilen duyguların hissedilmesi kadar kaçınılan duyguların hissedilmesine de sebep olabilmektedir (Wegner ve diğeri, 1993). Bu bağlamda, duygu düzenleme süreçlerinin kaçınılan duyguların hissedilmesi yolu ile patolojik boyutlara ulaştığı düşünülebilir. Nitekim duygu düzenleme güçlüğünde görülen yetersizlik yaşama durumu, duygu düzenleme sırasında da yaşanabilir bir hale gelmektedir. Duygu düzenleme güçlüğü,

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESSON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

literatüre bakıldığında kişinin günlük hayat içerisinde karşılaştığı duygusal sorunlar karşısında tepkilerini, tüm sözel olan ve sözel olmayan ifadelerini düzenlemekte yaşadığı yetersizlik hali olarak tanımlanmaktadır (Altun & Atagün, 2019; Linahan, 2014). Bu bağlamda, yaşanan yetersizliğin kişinin kaçındığı duyguların ortaya çıkışı ile benzer bir sonucun yaşanması olasıdır. Duygu düzenleme güçlüğü'nün psikolojik rahatsızlıklara sebep olduğu da belirtilmektedir (Beeghly & Cicchetti, 1994; Maughan & Cicchetti, 2002). Sonuç olarak duygu düzenleme becerisi kişinin günlük hayatında yaşadığı istenmedik durumlarla başa çıkabilmesi için önemli bir beceri sayılabilir. Bu çerçevede, uyumlu duygu düzenleme becerisi kazanmış bir kişinin iletişim becerilerinin gelişmiş, kendini ifade gücü yüksek ve istemediği durumlara karşı çıkabilir olmasını da bekleyebiliriz.

Flört şiddeti ile ilişkili olabilecek olan bir diğer faktör de beden memnuniyeti olabilir. Beden memnuniyeti kişinin sahip olduğu bedene ve bu beden özelliğine karşı olumlu bir tutum sergilemesidir. Beden memnuniyetinin hem benlik saygısı hem de sosyal ilişkiler bakımından kişinin hayatı üzerinde önemli bir etkisi vardır (Kalafat & Kıncal, 2008; Newell & Marks, 2000). Beden memnuniyeti için yapılan tanımlara bakıldığında bu tanımları beden imajı üzerinden yapmak mümkündür. Beden imajı, kişinin sahip olduğu bedene karşı öznel olan, bedeninin özelliklerinin zihindeki yansımaları ve bu bedene ilişkin olumlu ve olumsuz düşüncelerin tümü olarak açıklanabilir (Mert & Kahraman, 2018). Günümüzde kültürün etkisi ile ortaya çıkan, sosyal medya tarafından yaygınlaşan ve kişilerin kendi üzerinde bir ölçüt olarak kullandıkları güzellik standartları beden memnuniyetsizliğini ortaya çıkarmaktadır (Doğan ve diğerleri, 2018; Mert & Kahraman, 2018). Beden memnuniyeti kavramı beden tüm olumsuz özelliklerine rağmen olduğu hali ile kabul edilmesi yani pozitif beden imajının bir çıktısı olarak karşımıza çıkmaktadır (Mert & Kahraman, 2018; Striegel-Moore & Cachelin, 1999). Beden memnuniyetsizliği tüm insanlar üzerinde bir etkiye sahipken yapılan birçok araştırma özellikle çocuklar ve kadınlar üzerinde kültürel dayatmaların yol açtığı beden memnuniyetsizliğinin sıklıkla görüldüğünü göstermiştir (Allaz, ve diğerleri, 1998; Kerkez ve diğerleri, 2013; Tiggeman & Lynch, 2001). Beden memnuniyetsizlik düzeyleri yüksek olan kişiler duygu durum bozuklukları, yeme bozuklukları, kaygı bozuklukları gibi bozukluklara daha açık hale gelmektedir (Thompson, ve diğerleri, 1999). Yapılan bir diğer çalışmada beden memnuniyeti arttıkça sosyal beceri düzeyinin de arttığı ortaya konmuştur (Kalafat & Kıncal, 2008). Yine aynı çalışmada cinsiyete bağlı olarak kadınların beden memnuniyet düzeylerinin erkek katılımcılara oranla daha düşük olduğu da gözlenmiştir.

Flört şiddetini yordayan önemli değişkenlerden bir diğeri de heyecan arayışı olabilir. Heyecan arayışı kavramı literatürde ilk kez Zuckerman tarafından ele alınmıştır. Zuckerman (2007), heyecan arayışını kişinin yeni, farklı deneyimlere ihtiyaç duyması ve bunlar uğrunda hayatındaki çeşitli alanlarda riskleri göze alması olarak tanımlamaktadır. Zuckerman'e göre heyecan arayışı; deneyim, can sıkıntısına karşı duyarlılık, macera arayışı ve davranış kontrolünde azalma boyutlarında şekillenmektedir (Zuckerman, 2007). Heyecan arayıcılar

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESSON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

deneyimin getireceği heyecanı çok istemekte ve bununla beraber gelecek olan riski bir ödül olarak görmektedir (Doğan ve diğerleri, 2019). Heyecan arayıcı kimseler yüksek düzeyde uyarılma almak için riskli davranışlara girerler (Zuckerman, 2007). Bu riskli davranışların sosyal ilişkilerde ve gündelik hayatta bazı sonuçları olabileceği ve bu kişilerin düzen bozucu hatta tehlikeli davranışlarda bulunma oranlarının yüksek olacağı düşünülebilir. Nitekim literatüre bakıldığında heyecan arayıcı kişilerin; riskli cinsel davranışlar sergileme, trafikte riskli davranışlarda bulunma, riskli spor faaliyetleri seçimi, madde bağımlılığı ve yıkıcı bozukluklar içeren davranışları sergiledikleri görülmüştür (Kıyılıoğlu, 2013; Zuckerman, 2007). Tüm bunlar göze alındığında yıkıcı ve dürtüsel davranışlara eğilimleri yüksek olan bu kişilerin, romantik ilişkilerinde partner seçimlerinde riskli tercihlerde bulunma ve yine aynı şekilde partnerlerine karşı sergiledikleri davranış biçiminde şiddete eğilimin sık görülebileceği düşünülebilir.

Şiddet kavramı çağımızın en büyük problemlerinden biri olarak sayılabilir. Artık gündem güne artan şiddet vakalarını adaletli olarak çözmek kadar bu şiddeti meydana getiren etmenleri de araştırmak gereklidir. Yapılan araştırmalar flört şiddetinin yaygınlığının yüksek düzeyde olduğu; sebepleri arasında toplumsal nedenlerin yattığını göstermektedir (Aslan ve diğerleri, 2008). Toplumsal baskılar, kurallar özellikle kadınlar üzerinde güç sağlamaya karşı erkekleri kışkırtıyor olabilir. Bununla beraber kadının boyun eğmesi ve suçluluk hissetmesi sağlanıyor olabilir. Bu çalışmada yer alan heyecan arama kavramı ile bireyin yıkıcı davranışlara ne derece eğilimli olduğu ölçülmektedir. Kişiler arası duygu düzenleme kavramında ise bireylerin kendi duygularını diğer insanlar üzerinden nasıl yönettiği anlaşılmaya çalışılmaktadır. Bu bağlamda, flört şiddetinin nedenleri arasında sayılan toplumsal durumların bireylerin kişisel özellikleri üzerindeki etkilerini anlayabilmek bu kişilerin hem başa çıkma becerilerini hem de yıkıcı davranışlara olan eğilimlerini anlayarak gerçekleştirilebilir.

Şiddet kavramını bilmek kadar onu ortaya çıkaran etmenleri anlamak da bu sorunu ortadan kaldırmak için önem taşımaktadır. Bu çalışma ile karmaşık yapılı bir kavram olan flört şiddetine yönelik olarak yapılacak araştırmalara örnek teşkil etmesi ve toplumda bilgi düzeyinin artırılması amaçlanmaktadır. Alan yazın tarandığında, flört şiddeti ve flört şiddeti tutumu ve bunların başka kavramlarla ilişkilerine yönelik birçok araştırma bulunmuştur (Aslan ve diğerleri, 2008; Alan Dikmen ve diğerleri, 2018; Kayı ve diğerleri, 2000; Polat ve diğerleri, 2006). Öte yandan bu çalışmada hem kişiler arası ilişkilerde kullanılan becerilere hem benlik imajına dönük tutumlarına hem de kişilik özelliklerine yönelik açıklamalar bulunmaktadır. Şiddet toplumsal bir gerçektir. Şiddeti ortaya çıkaran sebepleri, özellikleri bilmek, gelecek nesillerde şiddeti önlemeye yönelik önemli bir yer tutabilir. Bu anlamda toplumun bilgilenmesi kendi ve çevresindeki insanları değerlendirmesi açısından toplumsal anlamda önem taşımaktadır. Bu çalışma flört şiddetini etkileyen kavramlar bakımından hem topluma hem de gelecekte yapılacak araştırmalara ışık tutacaktır. Sonuç olarak flört şiddetinin son zamanlarda sıklıkla gündeme gelen bir olgu olduğu ve sebepleri ve sonuçları ile

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESSON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

incelendiğinde çeşitli değişkenlerle ilişkili olabileceği vurgulanabilir. Bu bağlamda, bu araştırmada flört şiddetine ilişkin tutumun kişiler arası duygu düzenleme becerisi, beden memnuniyeti ve heyecan arayışı değişkenler ile ilişkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Ayrıca flört şiddetine ilişkin tutumun cinsiyet ve medeni duruma göre farklılaşıp farklılaşmadığı da incelenmeye çalışılmıştır.

YÖNTEM

Araştırma tarama yöntemlerinden olan ilişkisel tarama yöntemi ile yapılmıştır.

Katılımcılar

Araştırma verileri Türkiye’de yaşamakta olan yaşları 18-50 arasında değişen 409 kadın (%89.1) ve 50 erkek (%10.9) bireyden toplanmıştır. Katılımcıların 391’i (%85.2) bekar, 59’u (%12.9) evli ve 9’ü (%2) boşanmış bireydir.

Veri Toplama Araçları

Flört Şiddeti Tutumu Ölçeği

Flört Şiddeti Tutumu Ölçeği Terzioğlu ve diğerleri (2016), tarafından geliştirilen; kişilerin flört şiddetine ilişkin tutumlarını belirlemeye yönelik olan bir ölçektir. Flört Şiddeti Tutumu Ölçeği, 28 maddeden ve genel şiddet, fiziksel şiddet, ekonomik şiddet, duygusal şiddet ve cinsel şiddet olmak üzere 5 alt boyuttan oluşmaktadır Ölçek maddeleri 5’li likert tipli (1 = Kesinlikle Katılmıyorum - 5 = Tamamen Katılıyorum) puanlama özelliğine sahiptir. Ölçekte 23 adet madde ters puanlanmaktadır. Ölçeğin geçerliğini belirlemek için yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucu ölçeğin tek faktörlü yapısı doğrulanmış ve elde edilen uyum indekslerinin kabul edilebilir düzeyde olduğu görülmüştür ($\chi^2/df < 4-5$, TLI $>.90$, CFI $>.90$, NFI $>.90$, GFI $>.90$). Ölçeğin bütünü için Cronbach Alpha katsayısı .91 alt ölçeklerin Cronbach Alfa katsayıları da 0.72-0.85 arasında sıralanmaktadır.

Kişilerarası Duygu Düzenleme Ölçeği

Kişilerarası Duygu Düzenleme Ölçeği Hofmann ve diğerleri (2016) tarafından geliştirilen ve Türkçeye uyarlama çalışması Saruhan ve diğerleri (2019) tarafından yapılan bir ölçektir. Kişilerarası Duygu Düzenleme Ölçeği, 20 madde ve 4 alt boyuttan oluşmaktadır. Maddelerin her biri 5’li likert tip (1= benim için hiç doğru değil ve 5= benim için son derece doğru) puanlama özelliğine sahiptir. Ölçeğin alt boyutları; olumlu duygu artırma, bakış açısı edinme, sakinleştirme ve sosyal modelleme şeklindedir. Ölçeğin Türkçeye uyarlamasının yapıldığı çalışmada, ölçeğin geçerliğini belirlemek için doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi sonucu ölçeğin tek faktörlü yapısı doğrulanmış ve elde edilen uyum indekslerinin kabul edilebilir düzeyde olduğu görülmüştür ($\chi^2_{(164)} = 343,12$, CFI = 0.97, NNFI = 0.97, RMSEA = 0.04). Ölçeğin Cronbach Alpha katsayısı .914 olarak bulunmuştur. Alt

boyutların Cronbach Alpha katsayıları .798 ile .871 arasında değişmektedir. Kişilerarası Duygu Düzenleme Ölçeği'nin test tekrar test korelasyon katsayısı ölçeğin toplam puan için .797 olarak bulunmuş ve alt boyutlar için korelasyon katsayılarının .649-.786 arasında değişkenlik gösterdiği görülmüştür. Ölçeğin alt boyutları ve toplam puanı arasında olumlu yönde yüksek manidar bir ilişki bulunmuştur ($p < .01$).

Beden Memnuniyeti Ölçeği

Beden Memnuniyeti Ölçeği Avalos ve diğerleri (2005) tarafından yetişkinlerde beden memnuniyeti algılarının belirlenebilmesi için geliştirilmiş ve Bakalım ve Taşdelen-Karçay (2016) tarafından Türkçe uyarlama çalışması yapılan bir ölçektir. Ölçek 5'li Likert tipi puanlama özelliğine sahip toplam 9 maddeden oluşmaktadır ve ters puanlanan madde bulunmamaktadır. Katılımcının aldığı puan arttıkça beden memnuniyeti de artmaktadır. Ölçek maddeleri; genel beden memnuniyeti ve beden imajına yatırım olarak iki alt boyutta dağılmaktadır. Geçerlik belirlenmek için yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda kadınlar için 6.32 (164.428 / 26, $p = .00$) ve erkekler için 4.55 (118.274 / 26, $p = .00$) olarak bulunmuştur. Ölçeğin geçerliği belirlenmek için yapılan Doğrulayıcı Faktör Analizi sonucu iki faktörlü yapının uygun olduğuna karar verilmiştir. Buna göre ki-kare serbestlik dereceleri kadınlar için 6.32, erkekler için 4.55 şeklindedir. İki faktörlü yapının uyum indekslerine bakıldığında kabul edilebilir düzeyde olduğu görülmüştür (kadın: GFI = .92, CFI = .93 erkek: GFI = .91, CFI = .93). Ölçeğin Cronbach Alpha katsayıları kadınlar için .87, erkekler için .85 şeklindedir.

Heyecan Arayışı Ölçeği

Heyecan Arayışı Ölçeği Stephenson ve diğerleri (2003) tarafından geliştirilmiş ve Çelik ve Turan (2016) tarafından Türkçe uyarlama çalışması yapılmıştır. Heyecan Arayışı Ölçeği 8 maddeden oluşan 5'li likert tipli (5 = Tamamen katılıyorum, 1 = Kesinlikle katılmıyorum) bir ölçektir. Ölçekte katılımcının puanı arttıkça heyecan arayışı da artmaktadır. Ölçeğin geçerliğini belirlemek için yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucu ölçeğin tek faktörlü yapısı doğrulanmış ve elde edilen uyum indekslerinin kabul edilebilir düzeyde olduğu görülmüştür ($\chi^2/df = 4.46$, RMSEA = .07, GFI = .96, CFI = .94, IFI = .94, NFI = .93, AGFI = .93 ve NNFI = .91). Ölçeğin uyarlama çalışmasında iç tutarlılık güvenilirlik katsayısı .79 olarak bulunmuştur.

BULGULAR

Çalışmanın değişkenleri arasındaki ilişkiyi saptamak amacı ile yapılan korelasyon analizi yapılmış ve ulaşılan sonuçlar Tablo 1'de sunulmuştur.

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESSON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

Tablo 1

Korelasyon Analizi ve Betimsel İstatistik Sonuçları

Değişkenler	1	2	3	4
Flört Şiddeti Tutumu	1			
Kişilerarası Duygu Düzenleme	-.153**	1		
Beden Memnuniyeti	.103*	-.002	1	
Heyecan Arayışı	.016	.096*	.030	1
$\bar{x}$	134.62	57.25	36.67	22.55
SS	3.86	15.08	7.11	5.16

** = $p < 0.01$; * = $p < 0.05$

Tablo 1 incelendiğinde flört şiddeti tutumu ile kişilerarası duygu düzenleme arasında negatif yönlü bir ilişki görülmektedir ($r = -.153$) ve beden memnuniyeti arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunurken ($r = .103$), flört şiddeti tutumu ile heyecan arayışı ($r = .016$) arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir ilişki bulunmamıştır.

Çalışmada beden memnuniyeti ve kişilerarası duygu düzenlemenin flört şiddeti tutumunu anlamlı düzeyde yordayıp yordamadığı da regresyon analizi yapılarak incelenmiştir. Regresyon analizi öncesinde, regresyon sayıltıları açısından verilerin uygunluğu incelenmiş ve elde edilen sonuçlar Tablo 2 ve Figür 1’de sunulmuştur.

Table 2

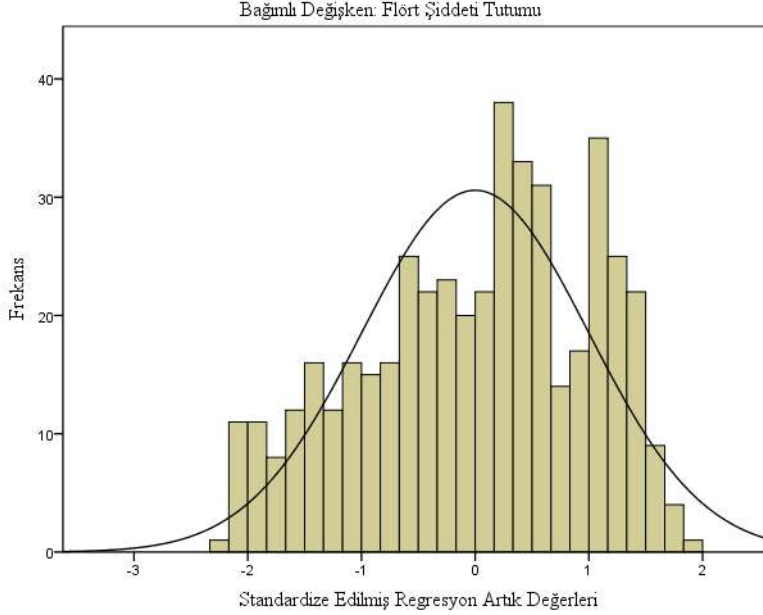
Descriptive Statistic and Regression Assumption

Variables	N	En Düşük	En Yüksek	Çarpıklık	Basıklık	VIF	CI
Flört Şiddeti Tutumu	459	127,00	140,00	-,290	-,938		1,000
Kişilerarası Duygu Düzenleme	459	20,00	100,00	,181	-,402	1,000	7,462
Beden Memnuniyeti	459	9,00	45,00	-1,165	1,476	1,000	13,906

Figür 1

Normal Dağılım Grafiği

Tablo 2 ve Figür 1 incelendiğinde verilerin regresyon analizi için uygun olduğu görülmektedir. Bu çerçevede araştırmada flört şiddeti tutumunun kişilerarası duygu düzenleme ve beden memnuniyeti değişkenleri tarafından yordanıp yordanmadığı çoklu regresyon analizi ile incelenmiş ve ulaşılan sonuçlar Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3

Regresyon Analizine İlişkin Bulgular

Yordanan Değişken	Yordayan Değişkenler	B	SH	β	t	p
	(Constant)	134.815	1.153		116.968	.000
Flört Şiddeti Tutumu	Kişilerarası Duygu Düzenleme	-.039	.012	-.152	-3.309	.001
	Beden_memnuniyeti	.056	.025	.102	2.224	.027

Tablo 3 incelendiğinde kişilerarası duygu düzenleme ($\beta= -.152$) ve beden memnuniyeti ($\beta= .102$) değişkenlerinin flört şiddeti tutumunu anlamlı düzeyde yordadığı görülmektedir.

Flört Şiddeti Tutumu Düzeyinin Cinsiyet Ve Medeni Durum Açısından Farklılaşp Farklılaşmadığına İlişkin Bulgular

Çalışmada, flört şiddeti tutumu düzeyinin cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılık gösterip göstermediğinin saptanması amacı ile bağımsız örneklem t testi uygulanmış ve analiz sonrası elde edilen bulgulara Tablo 4’te yer verilmiştir.

Tablo 4

Flört Şiddeti Tutumu Düzeyinin Cinsiyete Göre Farklılaşp Farklılaşmadığına İlişkin Bulgu

	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	Levene testi			Sd	p	95% Güven Aralığı	
				F	p	t			Düşük	Yüksek
<i>Flört Şiddeti</i>	Kadın	409	134.82	.691	.406	3.217	457	.001	.71666	2.96637
	Erkek	50	132.98							

Tablo 4 incelendiğinde, kadınların flört şiddeti tutumu ortalamalarının erkeklerin flört şiddeti tutumu ortalamalarından daha yüksek olduğu saptanmıştır (kadın $\bar{x}$ = 134.82, erkek $\bar{x}$ = 132.98). Ortalamalar arasındaki bu farklılığın istatistiksel açıdan önemli olup olmadığı t-testi ile incelenmiş ve yapılan analiz sonucu flört şiddeti tutumunun cinsiyet değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı görülmüştür ($p < .01$).

Flört şiddeti tutumunun medeni duruma göre anlamlı olarak farklılaşp farklılaşmadığını saptamak için ANOVA uygulanmıştır. Yapılan analiz sonucu elde edilen bulgular Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5

Flört Şiddeti Tutumu Düzeylerinin Medeni Duruma Göre Farklılaşp Farklılaşmadığına İlişkin Bulgu

Betimsel İstatistik		Levene Testi			Tek Yönlü Varyans Analizi						
Medeni Durum	N	$\bar{x}$	F	p	SD	Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	SD	F	p	
Evli	59	134.56	.250	.779	2,456	Gruplar arası	2.736	2	1.368	.091	.913
Bekar	391	134.64									
Boşanmış	9	134.11									
Total	459	134.62									
						Grup içi	6819.303	456	14.955		
						toplam	6822.039	458			

Tablo 5 incelendiğinde, flört şiddeti tutumunun medeni duruma göre istatistiksel açıdan önemli bir biçimde farklılaşmadığı görülmektedir ($p > .05$).

TARTIŞMA

Çalışmada flört şiddeti tutumu ile beden memnuniyeti arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Alan yazında benzer bulgulara sahip olan araştırmalar (Örn. Kalafat & Kınca, 2008) yer almaktadır. Alan yazın incelendiğinde kültürel mesajların kişilerin beden memnuniyetlerini düşürdüğünü (Doğan ve diğerleri, 2018; Mert & Kahraman, 2018) ve beden imajı düşük olan bireylerin depresyon, kaygı ve yeme bozuklukları düzeylerinin yüksek olduğunu gösteren araştırma bulguları (Thompson ve diğerleri, 1999) da yer almaktadır. Bu çerçevede bu araştırmanın bulgusu değerlendirildiğinde beden memnuniyeti düşük bireylerin beden imajı kötü olduğundan ve depresif belirtilere sahip olma olasılığından dolayı beden memnuniyeti ile flört şiddeti tutumu arasında ilişki bulunmuş olabilir. Benzer şekilde beden imajı konusunda, toplum tarafından baskılanan beden standartları ve beden algıları en çok kadın ve çocukları etkilediği belirtilmektedir (Kalafat & Kınca, 2008). Nitekim çalışmada ortaya çıkan bulgular ışığında; flört şiddeti tutumu olumsuz olan yani flört şiddetini desteklemeyen kişilerin beden memnuniyetlerinin de yüksek olması beklenen bir durum olarak görülebilir.

Çalışmada yapılan analizler sonucunda; flört şiddeti tutumu ile kişilerarası duygu düzenleme arasında negatif yönlü zayıf bir ilişki bulunmuştur. Kişilerarası duygu düzenleme kavramı, içerisinde birçok farklı ve soyut değişkeni barındıran karmaşık bir kavramdır (Gratz & Roemer, 2004). Bununla beraber kişilerarası duygu düzenleme, bireyin diğer bireyler vasıtası ile duygularını nasıl düzenlediği, aktardığı ve tanımladığı ile alakalıdır (Saruhan ve diğerleri, 2019). Diğer insanların duygu ve düşünceleri, davranış örüntüleri; bunları ifade ediş şekillerinin yansımaları etkili olabilir. Ayrıca, kişilerarası duygu düzenleme kavramı; kişinin öz düzenlemesinden ziyade sosyal ortamlarda duygularını düzenleme biçimleri ile alakalı olarak ortaya çıkmaktadır (Saruhan ve diğerleri, 2019). Bu bağlamda, flört şiddeti tutumu olumsuz; yani şiddeti desteklemeyen kişilerin kendi duygularını başkalarının davranışları ile kıyaslamaksızın düzenleyebilecekleri inancı bu iki değişken arasındaki negatif ilişkiyi açıklayabilir.

Bu çalışmada, flört şiddetine yönelik tutum ile kişilerarası duygu düzenleme, beden memnuniyeti ve heyecan arayışı arasındaki ilişkilerin belirlenmeye çalışılması açısından oldukça önemlidir ancak araştırmanın verileri 459 kişiden toplanmış olması ve verilerin sadece öz-bildirime dayalı araçlar ile toplanması nedeniyle sonuçların evrene genellenebilirliği açısından sınırlılıkları mevcuttur. Bu nedenle gelecek araştırmalarda farklı veri toplama yöntemleri kullanılarak ve daha büyük örneklemden veriler toplanarak bu araştırmanın sonuçlarının gerçeği yansıtmaya düzeyine ve evrene genellenebilirliğinin artırılmasına katkı sağlanabilir. Ayrıca gelecekte yapılacak araştırmalarda toplumun birçok kesimini etkileyen, flört şiddeti ve benzer değişkenlere daha fazla yer verilmesi gerekmektedir. Bu çalışmada yetişkin grubundaki bireylere yer verilmiştir. Toplumun her

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESSON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

kesimini etkileyen ve farkındalık yaşı oldukça düşmüş olan şiddet kavramına ilişkin olarak; fiziksel, zihinsel ve sosyal gelişimin hızlandığı ergenlik dönemindeki bireylerin tutumlarına yönelik çalışmalara da yer verilebilir. Son olarak gelecekte yapılacak çalışmalar için flört şiddetine yönelik tutumun belirleyicilerinin ne olduğu ve bu eğilimdeki farklılaştırıcı etmenlerin neler olduğunun araştırılması önerilebilir.

KAYNAKLAR

- Alan Dikmen, H ., Özaydın, T., & Yılmaz Dereli, S. (2018). Üniversitedeki kadın öğrencilerde yaşanan flört şiddeti ile anksiyete ve umutsuzluk düzeyleri arasındaki ilişki. *Acıbadem Sağlık Bilimleri Dergisi*, 9(2), 92-98. DOI:<https://doi.org/10.31067/0.2018.9>
- Allaz, A. F., Bernstein, M., Rouget, P., Archinard, M., & Morabia, A. (1998). Body weight preoccupation in middle-age and ageing women: A general population survey. *International Journal of Eating Disorders*, 23(3), 287-294. DOI:[10.1002/\(sici\)1098-108x\(199804\)23:3<287::aid-eat6>3.0.co;2-f](https://doi.org/10.1002/(sici)1098-108x(199804)23:3<287::aid-eat6>3.0.co;2-f)
- Altun, İ. K., & Atagün, M. İ. (2019). Sınır kişilik bozukluğunda benlik saygısı, duygu düzenleme gücü ve duygulanım ilişkisi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 20(5), 506-514. https://www.bibliomed.org/mnsfulltext/91/apd_26250.pdf?1623682420
- Aslan, D., Vefikuluçay, D., Zeyneloğlu, S., Erdost, T., Temel, F., & Söztutar, E. (2008). Ankara'da iki hemşirelik yüksek okulunun birinci ve dördüncü sınıflarından okuyan öğrencilerinin flört şiddetine maruz kalma, flört ilişkilerinde şiddet uygulama durumlarının ve bu konudaki görüşlerinin saptanması araştırması. *Kadın Sorunları Araştırma Merkezi, Hacettepe Üniversitesi*. https://www.huksam.hacettepe.edu.tr/Turkce/SayfaDosya/flort_siddeti.pdf
- Avalos, L., Tylka, T. L., & Wood-Barcalow, N. (2005). *The body appreciation scale: development and psychometric evaluation*, *Body Image*, 2, 285–297. DOI: 10.1016/j.bodyim.2005.06.002.
- Bakalım, O., & Taşdelen-Karçkay, A. (2016). Beden Memnuniyeti Ölçeği: Türk kadın ve erkek üniversite öğrencilerinde faktör yapısı ve psikometrik özelliklerinin değerlendirilmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(1), 410-422. DOI: <https://doi.org/10.17860/efd.38032>
- Beeghly, M., & Cicchetti, D. (1994). Child maltreatment, attachment, and the self system: Emergence of an internal state lexicon in toddlers at high social risk. *Development and psychopathology*, 6(1), 5-30. DOI: <https://doi.org/10.1017/S095457940000585X>.

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESSON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

- Collins, W. A. (2003). More than myth: The developmental significance of romantic relationships during adolescence. *Journal of Research on Adolescence*, 13(1), 1-24. <https://doi.org/10.1111/1532-7795.1301001>
- Çelik, E., & Turan, M. E. (2016). A study on the psychometric features of the Turkish Version of the Brief Sensation Seeking Scale (BSSS-8) for young adults and the relation between sensation seeking and life satisfaction. *International Journal Of Educational Research Review*, 1(1), 29-39. DOI: <https://doi.org/10.24331/ijere.309959>
- Doğan, U., Dinç, Y., Gökdeniz, İ. (2018). Beden imajı memnuniyetinin ve materyalist eğilimlerin gösterişçi tüketim üzerine etkisi: karşılaştırmalı bir araştırma. *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 3(2), 1-40. <https://dergipark.org.tr/en/pub/kkujebpir/issue/37082/426604>
- Fidan, F., & Yeşil, Y. (2018). Nedenleri ve sonuçları itibariyle flört şiddeti. *Balkan Ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 16-24. http://www.ibaness.org/bnejs/2018_04_01/03_Fidan_and_Yesil_1.pdf
- Gratz, K. L., & Roemer, L. (2004). Multidimensional assessment of emotion regulation and dysregulation: Development, factor structure and initial validation of the difficulties in emotion regulation scale. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, 26(1), 41-54. DOI:10.1007/s10862-008-9102-4.
- Hekimoğlu, F. M. (2019). *Duygu düzenleme süreçleri, kadınsılık-erkeklik algısı, beden memnuniyetsizliği ile yeme tutumları arasındaki ilişki: bir model önerisi* (Doktora Tezi). YÖK Tez kütüphanesinden erişildi (Tez No:538340).
- Hofmann, S. G., Carpenter, J. K., & Curtiss, J. (2016). Interpersonal emotion regulation questionnaire (IERQ): Scale development and psychometric characteristics. *Cognitive Therapy and Research*, 40(3), 341-356.
- Kalafat, T., & Kıncal, R. (2008). Üniversite Öğrencilerinin Beden Memnuniyeti Düzeyleri İle Sosyal Beceri Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23, 41-47. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/deubefd/issue/25428/268256>
- Kayı, Z., Yavuz, M. F., & Arıcan, N. (2000). Kadın üniversite gençliği ve mezunlarına yönelik cinsel saldırı mağdur araştırması. *Adli Tıp Bülteni*, 5(3), 157-163. <https://app.trdizin.gov.tr/makale/T1RrMU1EQTO/kadin-universite-gencligi-ve-mezunlarına-yonelik-cinsel-saldiri-magdur-arastirmasi>
- Kerkez, F. İ., Tural, V., & Akçınar, F. (2013). Okul öncesi dönemde beden imajı algısı ve beden memnuniyetsizliği. *Spor Bilimleri Dergisi*, 24(3), 234-244. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sbd/issue/16374/171330>

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESSON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

- Kıyılıoğlu, L. (2013). Cinsel Heyecan Arama Ölçeği (Chaö): Türkçeye uyarlama, geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2(1), 41-54. DOI: https://doi.org/10.1501/Asbd_0000000041
- Leahy, R. L., Tirsch, D., & Napolitano, L. A. (2011). *Emotion regulation in psychotherapy: A practitioner's guide*. New York: Guilford Press..
- Linehan, M. (2014). *Dbt? Skills training manual*. New York: Guilford Publications.
- Maughan, A., & Cicchetti, D. (2002). Impact of child maltreatment and interadult violence on children's emotion regulation abilities and socioemotional adjustment. *Child Development*, 73(5), 1525-1542. DOI: <https://doi.org/10.1111/1467-8624.00488>
- Mert, Ö. Ü. A., & Kahraman, Ö. M. (2018, June). *Üniversite Öğrencilerinin İyilik Hali İle Beden Memnuniyeti Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. 3. Uluslararası Gençlik Araştırmaları Kongresi, Nahcivan.
- Newell, R., & Marks, I. (2000). Phobic nature of social difficulty in facially disfigured people. *The British Journal of Psychiatry*, 176(2), 177-181. <https://doi.org/10.1192/bjp.176.2.177>
- Polat, G., Köse, O. Ö., Demir, F., Save, D., Özen, G., Yanık, İ., & Güneş, H. (2016). Üniversite Öğrencilerinde Sevgili Şiddeti. Van 10. Ulusal Halk Sağlığı Kongresi. Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
- Saruhan, V., Başman, M., & Ekşi, H. (2019). Kişilerarası Duygu Düzenleme Ölçeği'nin türkçe'ye uyarlanması. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(3), 1090-1101. DOI: <https://doi.org/10.17240/aibuefd.2019.19.49440-493921>.
- Stephenson, M. T., Hoyle, R. H., Palmgreen, P., & Slater, M. D. (2003). Brief measures of sensation seeking for screening and large-scale surveys. *Drug and Alcohol Dependence*, 72(3), 279-286. <https://doi.org/10.1016/j.drugalcdep.2003.08.003>
- Striegel-Moore, R. H., & Cachelin, F. M. (1999). Body image concerns and disordered eating in adolescent girls: Risk and protective factors. In N. G. Johnson, M. C. Roberts, & J. Worell (Eds.), *Beyond appearance: A new look at adolescent girls* (p. 85-108). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/10325-003>
- Terzioğlu, F., Gönenç, İ. M., Özdemir, F., Güvenç, G., Kök, G., Sezer Yılmaz, N., & Hiçyılmaz Demirtaş, B. (2016). Flört Şiddeti Tutum Ölçeği geçerlilik ve güvenilirlik flört çalışması. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 19(4), 225-232. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ataunihem/issue/27668/291657>
- Thompson, J. K., Heinberg, L. J., Altabe, M., & Tantleff-Dunn, S. (1999). *Exactng beauty: Theory, assessment, and treatment of body image disturbance*. American Psychological Association. DOI: <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/10312-000>.

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

- Tiggemann, M., & Lynch, J. E. (2001). Body image across the life span in adult women: The role of self-objectification. *Developmental psychology*, 37(2), 243-253. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0012-1649.37.2.243>.
- Wegner, D. M., Erber, R., & Zanakos, S. (1993). Ironic Processes in the mental control of mood and mood-related thought. *Journal of Personality and Social Psychology*, 65(6), 1093-1104. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0022-3514.65.6.1093>.
- Zuckerman, M. (2007). The sensation seeking scale V (SSS-V): Still reliable and valid. *Personality and Individual Differences*, 43(5), 1303-1305. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.paid.2007.03.021>

WECHSLER ÇOCUKLAR İÇİN ZEKA ÖLÇEĞİ-IV'ÜN (WISC-IV) TÜRKİYE ÖRNEKLEMİNDE FAKTÖR YAPISININ İNCELENMESİ: AÇIMLAYICI FAKTÖR ANALİZİ BULGULARI

INVESTIGATION OF FACTOR STRUCTURE OF THE WECHSLER INTELLIGENCE
SCALE FOR CHILDREN-IV (WISC-IV) IN TURKISH SAMPLE: FINDINGS OF
EXPLORATORY FACTOR ANALYSIS

Dr. Öğr. Üyesi Cihat ÇELİK
Ankara Medipol Üniversitesi, Ankara, Türkiye,
ORCID NO: 0000-0001-6495-6253

ÖZET

Türkiye’de Wechsler Çocuklar için Zeka Ölçeği-IV (WISC-IV) 2016 yılından beri çocukların klinik değerlendirilmesinde ve eğitsel müdahale programlarına yerleştirilmesinde yaygın olarak kullanılmaktadır. WISC-IV’ün özgün yapısında var olan dört faktörlü yapısının ülkemiz çocuklarında benzer bir şekilde ortaya çıkıp çıkmadığı Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA) yöntemi ile henüz test edilmemiştir. Bu çalışmanın amacı, WISC-IV’ün faktör yapısının AFA yöntemi ile test edilmesiydi. Bu kapsamda WISC-IV’ün 15 alt testi değerlendirmeye alınmıştır. Araştırmanın örneklemini daha önce kendilerine WISC-IV uygulanmış 6-16 yaş ($Ort_{yaş} = 10.09$, $S = 2.81$) arası 548’i kız, 512’si erkek toplam 1060 çocuk oluşturmaktadır. Verilerin temel bileşenler analizine uygunluğu Kaiser-Meyer Olkin (KMO) katsayısı ve Barlett Sphericity testi ile incelenmiştir. Yapılan analiz sonucunda KMO değeri 0,931, Barlett testinin ise anlamlı ($\chi^2=6263,182$; $p<0,00$) olduğu bulunmuştur. Bu bulgular, verilerin faktör analizi için uygun olduğu göstermektedir. Temel bileşenler analizi yöntemi ve varimax faktör döndürmesi tekniği ile yapılan AFA sonucunda, WISC-IV’ün dört faktörlü yapısının ülkemiz çocuklarında da kümeleri oluşturan alt testler üzerinden ölçülebildiği ortaya çıkmıştır. Buna göre, Sözel Kavrama kümesini; Sözcük Dağarcığı, Benzerlikler, Kavrama, Genel bilgi ve Sözcük Bulma alt testleri, Algısal Akıl Yürütme kümesini, Küplerle Desen, Resim Kavramları, Mantık Yürütme Kareleri ve Resim Tamamlama alt testleri, Çalışma Belleği kümesini; Sayı Dizisi, Harf Rakam Dizisi ve Aritmetik alt testleri, İşleme Hızı kümesini ise Şifre, Simge Arama ve Çiz Çıkar alt testleri oluşturmuştur. Dört faktörün açıkladığı varyansın sırasıyla, Sözel Kavrama: 21.08, Algısal Akıl Yürütme: 15.81, Çalışma Belleği: 13.66, İşleme Hızı: 13.05 olduğu ve toplam açıklanan varyansın ise 63.60 olduğu değerlendirilmiştir. Alt test faktör yüklerinin ise .59 ile .82 arasında değiştiği ve her bir alt testin, ölçeğin özgün yapısında belirtilen faktörlere doğru bir şekilde yüklendiği ortaya çıkmıştır. Elde edilen sonuçlar, ülkemizde de WISC-IV’ün faktör yapısının ölçeğin özgün yapısında belirtildiği gibi dört faktörlü bir yapıda ölçme duyarlılığına sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: WISC-IV, açımlayıcı faktör analizi, zeka testi

ABSTRACT

Wechsler Intelligence Scale for Children-IV (WISC-IV) has been widely used in the clinical assessment of children and their placement in educational intervention programs since 2016 in Turkey. Whether the four-factor structure of the original structure of WISC-IV appears similarly in the children of our country has not yet been tested by the Exploratory Factor Analysis (EFA) method. The aim of this study was to test the factor structure of WISC-IV with EFA method. In this context, 15 subtests of WISC-IV were evaluated. The sample of the study consists of a total of 1060 children, 548 girls and 512 boys between the ages of 6-16 (Mean age = 10.09, S = 2.81) who were previously applied WISC-IV. The suitability of the data for principal component analysis was examined with the Kaiser-Meyer Olkin (KMO) coefficient and Bartlett Sphericity test. As a result of the analysis, KMO value was found to be 0.931 and Barlett test was found to be significant ($\chi^2 = 6263,182$; $p < 0.00$). These findings show that the data are suitable for factor analysis.

As a result of EFA performed with principal component analysis method and varimax factor rotation technique, it has been revealed that the four-factor structure of WISC-IV can also be measured on subtests that form clusters in our country's children. Accordingly, the Verbal Comprehension index; Vocabulary, Similarities, Comprehension, Information and Word Reasoning subtests, Perceptual Reasoning index, Block Design, Picture Concepts, Matrix Reasoning and Picture Completion subtests, Working Memory index; Digit Span, Letter-Number Sequence and Arithmetic subtests, while the Processing Speed set consists of Coding, Symbol Search and Cancellation Subtests. It was evaluated that the variance explained by the four factors was Verbal Comprehension: 21.08, Perceptual Reasoning: 15.81, Working Memory: 13.66, Processing Speed: 13.05, and the total variance explained was 63.60. It was revealed that the subtest factor loads ranged from .59 to .82 and each subtest was correctly loaded on the factors specified in the original structure of the scale. The results reveal that the factor structure of WISC-IV in our country has a measurement sensitivity in a four-factor structure as stated in the original structure of the scale.

Keywords: WISC-IV, exploratory factor analysis, intelligence scale

GİRİŞ

Norm çalışması ülkemizde 2013 yılında tamamlanan Wechsler Çocuklar için Zeka Ölçeği-IV (WISC-IV), hastanelerde ve özel kliniklerde yaygın bir şekilde zihinsel değerlendirme amacıyla kullanılan ölçeklerin başında gelmektedir. Çocukların klinik değerlendirmesinde ve özel eğitim ihtiyaçlarının belirlenmesinde zekâ testlerinden elde edilen sonuçların önemli

bilgiler sunduğu göz önünde bulundurulduğunda testin yapısının ölçmek istediği beceriyi doğru bir şekilde ölçtüğü ortaya konulması gerekmektedir. Yurt dışı menşeli olan ölçeklerde testin özgün yapısında var olan bileşenlerin ya da alt faktörlerin uyarlandığı ve standardize edildiği ülkelerde de ortaya çıkması beklenmektedir. Bu kapsamda testlerin yapısal geçerlilikleri incelenmektedir. Yurt dışında geliştirilmiş bir ölçek olan WISC-IV'ün yapısal geçerliliği için yapılan çalışmalarda genellikle Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) ve Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA) yöntemlerinin kullanıldığı görülmektedir (Chen ve Zhu, 2012; Fenollar-Cortés ve ark., 2019; Lecerf ve ark., 2010; Yang ve ark., 2013; Watkins, 2020). Yapısal geçerliliğinin hem AFA hem de DFA yoluyla değerlendirilmesiyle, ölçme aracına ilişkin faktör yapısının ilgili kuramsal yapıya uygun olup olmadığı ortaya koymaktadır (Devena ve ark., 2013). AFA, genel olarak bir ölçeğin faktör yapısını belirlemek amacıyla kullanılmakta iken, DFA ise daha önce kuramsal olarak oluşturulmuş veya test edilmiş bir yapıyı doğrulamak için kullanıldığı bilinmektedir (O'Brien, 2007). Bu kapsamda, zekâ testleri gibi kapsamlı becerileri değerlendiren ölçeklerin yapı geçerliliğine ilişkin açık bir kanıtların olması gerçekte ölçeğin hangi yapıyı ölçüldüğünü anlaşılır kılacağından, ölçeğin yapı geçerliliğini incelemek gerekli olmaktadır. Özellikle de farklı bir ülkede geliştirilmiş bir ölçek söz konusu ise ölçeğin yapısının tutarlılığı daha önem arz etmektedir.

Yurt dışında farklı kültürlerde WISC-IV'ün faktör yapısını incelemek için hem AFA hem de DFA yöntemi ile yapılan birçok çalışmanın olduğu görülmektedir (Chen ve Zhu, 2012; Fenollar-Cortés ve ark., 2019; Lecerf ve ark., 2010; Yang ve ark., 2013; Watkins, 2020). Sözü edilen bu çalışmaların birçoğunda WISC-IV'ün faktör yapısının doğrulandığı görülmektedir. Ülkemizde WISC-IV'ün önceki sürümü olan WISC-R'in yapısının incelendiği çalışmalarda ölçeğin ikili faktör yapısı ortaya koyduğu ve bunun da ölçeğin geliştirildiği özgün faktör yapısına benzer olduğu bildirilmesine rağmen (Çelik ve ark., 2016; Çelik ve ark., 2015), testin ülkemiz için güncel sürümü olan WISC-IV'ün norm çalışması tamamlandıktan sonra faktör yapısının incelendiği çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Yakın zamanda yapılan iki çalışmada WISC-IV faktör yapısı DFA yöntemi ile incelenmiştir (Çelik ve ark., 2020; Çelik, 2021). Klinik ve klinik olmayan örneklem üzerinde yapılan DFA çalışmasında WISC-IV'ün dört faktörlü yapısının her iki örneklem grubunda da doğrulandığı ortaya çıkmıştır (Çelik ve ark., 2020). Sadece normal örneklem grubuyla yapılan diğer çalışmada ise birçok modelin test edildiği ve WISC-IV'ün alt testlerinin dört faktörlü ve beş faktörlü modeller üzerinden doğrulandığı ve de üst düzey hiyerarşik modellerin de uyum indeksi değerleri açısından kabul edilebilir olduğu ortaya çıkmıştır (Çelik, 2021). Bununla birlikte ülkemizde gerek norm örnekleme gerekse farklı örneklem gruplarında WISC-IV'ün faktör yapısının AFA yöntemi ile incelendiği bir çalışmaya rastlanmamıştır. Yurt dışında yapılan çalışmalarda bir dönem DFA ile yapılan çalışmaların daha ön plana çıktığı görülmüştür (Devena ve ark., 2013; Keith ve ark., 2006; Lecerf ve ark., 2010; Reverte ve ark., 2014). Ancak özellikle son yıllarda faktör analizi çalışmalarında yeniden AFA yöntemi ile ölçeklerin faktör yapısının test edildiği dikkat

çekmektedir (Benson ve ark., 2020, Canivez ve ark., 2021; Kush ve Canivez, 2019; McGill ve Canivez, 2016). Bu kapsamda bu çalışmanın amacı, WISC-IV faktör yapısını karma bir örneklem grubunda AFA yöntemi ile incelemektir. Böylece ülkemizde daha önce DFA yöntemi ile değerlendirilip elde edilen bulguların AFA yöntemi ile paralellik gösterip göstermediği incelenmiş olacaktır.

YÖNTEM VE BULGULAR

Bu araştırmada 548'i kız, 512'si erkek toplam 1060 çocuktan veri toplanmıştır. Çocukların yaş aralığı 6-16 yaş olarak çıkmıştır ($Ort_{yaş} = 10.09$, $SS = 2.81$). Araştırmanın verileri 2016-2019 yılları arasında WISC-IV eğitime katılıp, uygulama ve teorik sınavları başarı ile tamamlayıp uygulayıcı sertifikasını hak eden kursiyerlerin uygulamalarından oluşmaktadır. Söz konusu uygulamalar süpervizyon kapsamında yapılmış ve araştırmanın yazarı tarafından değerlendirildikten sonra veri setine dahil edilmiştir. Araştırmanın örneklemini karma bir grup oluşturmakta olup, çocukların Tüm Ölçek Zeka Puanı 28-145 aralığında değişmektedir. Dışlama kriteri olarak herhangi bir nörolojik ya da psikiyatrik rahatsızlığı olan çocuklar veri setine dahil edilmemiştir. Çocukların ailelerinden sözlü ya da yazılı onamlar alınmıştır.

WISC-IV: 6-16 yaş arası çocukların zihinsel becerilerini ölçmek amacıyla bireysel olarak uygulanan bir zekâ testidir (Wechsler, 2003). WISC-IV, 10 temel ve 5 yedek alt testten oluşmakta ve 10 temel alt test puanı kullanılarak 4 dönüştürülmüş puan ve TÖZP elde edilmektedir. Bu dönüştürülmüş puanlar, Sözel Kavrama Dönüştürülmüş Puanı (SKDP; temel alt testler: Benzerlikler, Sözcük Dağarcığı ve Kavrama; yedek alt testler: Genel Bilgi ve Sözcük Bulma); Algısal Akıl Yürütme Dönüştürülmüş Puanı (AAYDP; temel alt testler: Küplerle Desen, Resim Kavramları ve Mantık Yürütme Kareleri; yedek alt test: Resim Tamamlama); Çalışma Belleği Dönüştürülmüş Puanı (ÇBDP; temel alt testler: Sayı Dizisi ve Harf-Rakam Dizisi; yedek alt test: Aritmetik) ve İşleme Hızı Dönüştürülmüş Puanıdır (ÇBDP; temel alt testler: Şifre ve Simge Arama; yedek alt test: Çiz Çıkar). Tüm dönüştürülmüş puanlar ve TÖZP için ortalama puan 100, standart sapma ise 15'dir. Alt test puanları için ise ortalama puan 10, standart sapma 3'tür. WISC-IV'ün Türkçe standardizasyon ve norm çalışması, coğrafi bölgeler, nüfus, cinsiyet ve sosyoekonomik düzey açısından her bir yaş aralığını temsil eden 2225 çocuk üzerinden gerçekleştirilmiştir (Öktem ve ark, 2016).

Bu çalışmadaki çocukların WISC-IV dönüştürülmüş ve alt test puanlarına ilişkin betimleyici istatistik bilgileri Tablo 1'de sunulmuştur. Dönüştürülmüş ve alt test puanları incelendiğinde kuramsal olarak testin ortalama ve standart sapmalarına ilişkin verilen bilgilerle tutarlı sonuçlar ortaya çıktığı görülmektedir. Diğer bir deyişle, zekâ testlerinin çoğunun kabul ettiği dönüştürülmüş puanlar için ortalama değer olan 100 ve standart sapma için 15 puanına yakın değerler bu örneklem grubunda da ortaya çıkmıştır. Benzer şekilde bu çalışmada, alt test

puanları için kuramsal olarak kabul edilen ortalama 10, standart sapma 3 değerlerine yakın sonuçlar çıkmıştır.

Tablo 1. WISC-IV Alt Test ve Dönüştürülmüş Puanlarının Psikometrik Özellikleri

Puanlar	Ort.	Medyan	Mod	SS	Varyans	Ranj	Min.	Mak.
TÖZP	101.13	102	102	16.78	281.55	120	28	148
SKDP	101.77	102	94	16.95	287.25	126	20	146
AAAYDP	102.33	102	102	16.81	282.61	116	27	143
ÇBDP	99.74	100	103	14.85	220.64	129	18	147
İHDP	98.52	100	100	15.68	245.80	124	20	144
Küplerle Desen	9.70	10	9	3.31	10.94	18	1	19
Benzerlikler	10.24	10	10	3.18	10.12	18	1	19
Sayı Dizisi	9.84	10	10	2.83	7.99	18	1	19
Resim Kavramları	10.15	10	10	3.14	9.87	17	1	19
Şifre	9.77	10	9	2.96	8.76	18	1	19
Sözcük Dağarcığı	10.72	11	12	3.86	14.90	18	1	19
Harf Rakam Dizisi	10.08	10	10	2.99	8.92	18	1	19
Mantık Yürütme K.	11.22	11	10	3.25	10.57	18	1	19
Kavrama	9.96	10	9	2.88	8.28	18	1	19
Simge Arama	9.76	10	10	3.08	9.46	18	1	19
Resim Tamamlama	10.24	11	11	2.88	8.30	18	1	19
Çiz Çıkar	10.08	10	10	3.01	9.10	18	1	19
Genel Bilgi	9.07	9	10	3.23	10.46	18	1	19
Aritmetik	9.76	10	10	3.02	9.09	17	1	19
Sözcük Bulma	10.54	11	11	3.02	9.15	18	1	19

WISC-IV= Wechsler Çocuklar için Zekâ Ölçeği-IV, TÖZP= Tüm Ölçek Zekâ Puanı, SKDP= Sözel Kavrama Dönüştürülmüş Puanı, AAAYDP= Algısal Akıl Yürütme Dönüştürülmüş Puanı, ÇBDP= Çalışma Belleği Dönüştürülmüş Puanı, İHDP= İşleme Hızı Dönüştürülmüş Puanı, Ort.= Ortalama, SS= Standart Sapma, Min.=Minimum, Mak.= Maksimum. N=1060

Bu araştırmada WISC-IV'ün faktör yapısı AFA yöntemi ile incelenmiştir. Bunun için ölçeğin yedek alt testleri de dahil olmak üzere 15 alt testi kullanılmıştır. Alt testlerin ölçeğin özgün yapısında sözü edilen birbirinden farklı fakat kendi içinde tutarlı alt boyutları oluşturup oluşturmadıklarını incelemek için Açıklayıcı Faktör Analizi (Principal Components Analysis: Temel Bileşenler Analizi) yöntemi kullanılmıştır.

Verilerin temel bileşenler analizine uygunluğu *Kaiser-Meyer Olkin* (KMO) katsayısı ve *Barlett Sphericity* testi ile incelenmiştir. Yapılan analiz sonucunda KMO değeri 0,862, Barlett testinin ise anlamlı ($\chi^2 = 6263,182$; $p < 0.00$) olduğu bulunmuştur. Bu bulgular sonucunda verilerin faktör analizi için uygun olduğu göstermektedir.

Faktör analizine ilk başta 15 alt test ile başlanmıştır. Yapılan ilk analiz sonuçları ve Scree Plot grafiği incelendiğine ölçeğin öz değerleri (Eigen Value) 1'den büyük 2 faktörde toplandığı ve toplam açıklanan varyansın % 51.12, fakat üç alt testin (Simge Arama, Şifre ve Çiz Çıkar) birden fazla faktörde yüksek değerlere sahip olduğu görülmüştür. Aynı analiz Varimax dik döndürme tekniği kullanılarak yapıldığında yine öz değerleri (Eigen Value) 1'den büyük 2 faktörde toplandığı ve dört alt testin (Mantık Yürütme Kareleri, Resim Kavramları, Küplerle Desen ve Resim Tamamlama) birden fazla faktörde yüksek değerlere sahip olduğu görülmüştür. Bu nedenle iki faktörün ölçeğin yapısını tam olarak temsil etmediği düşünülmüştür.

Ölçeğin özgün kuramsal alt yapısı göz önünde bulundurularak yeni bir analiz daha yapıldı. Yapılan bu analizde Varimax dik döndürme tekniği kullanılarak ölçeğin özgün yapısında var olan 4 faktörün olabilirliği test edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda, 15 alt testten oluşan ölçeğin özdeğeri 1'den büyük toplam dört faktörlü bir yapı oluşturduğu ortaya çıkmıştır. Alt testlerin faktör yükleri 0.59 ve 0.82 arasında değişmektedir. Ölçeğin dört faktördeki öz değeri toplam 9.53 ve açıklanan toplam varyans %63,60 olarak çıkmıştır. Ölçeğin iç tutarlılık düzeyi alt boyutlar için Cronbach Alpha değeri 0.70–0.85 arasında değişmektedir. Ölçeğin toplam zeka için iç tutarlılık düzeyi de Cronbach Alpha değeri 0.90 olarak hesaplanmıştır.

Sözel Kavrama olarak adlandırılan 1. alt faktör beş alt testten (Benzerlikler, Sözcük Dağarcığı, Kavrama, Genel Bilgi ve Sözcük Bulma) oluşmakta ve öz değeri 3.16 olarak çıkmıştır. *Algısal Akıl Yürütme* olarak adlandırılan 2. alt faktör dört alt testten (Küplerle Desen, Mantık Yürütme Kareleri, Resim Kavramları ve Resim Tamamlama) oluşmakta ve öz değeri 2.37 olarak çıkmıştır. *Çalışma Belleği* olarak adlandırılan 3. alt faktör 3 alt testten (Sayı Dizisi, Harf Rakam Dizisi ve Aritmetik) oluşmakta ve öz değeri 2.05 olarak çıkmıştır. *İşlemeleme Hızı* 4. alt faktör 3 alt testten (Şifre, Simge Arama ve Çiz Çıkar) oluşmakta ve öz değeri 1.96 olarak çıkmıştır (Tablo 2). Sonuç olarak WISC-IV'ün bu çalışmada ortaya çıkan dört alt faktörünün, yurt dışında geliştirilen ve yapısında var olan özgün faktörlerle aynı yapıyı ölçtüğü söylenebilir.

Yurt dışında ve ülkemizde DFA yöntemi ile yapılan çalışmalarda WISC-IV'ün CHC kuramı bağlamında beş faktörlü bir yapıya uygun olduğu bilgisi (Çelik, 2021; Flanagan & Kaufman, 2009; Lecerf et al., 2010; Reverte et al., 2014) göz önünde bulundurularak son bir analiz daha yapıldı. Yapılan bu analizde Varimax dik döndürme tekniği kullanılarak ölçeğin beş faktör üzerinden olabilirliği test edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda, 15 alt testten oluşan ölçeğin öz değerleri (Eigen Value) 1'den büyük beş faktörde toplandığı ancak Resim Kavramları (3.faktörde; .48, 5.faktörde; .52) ve Mantık Yürütme Kareleri (2.faktörde; .59, 5.faktörde; .39) alt testlerinin birden fazla faktörde yüksek değerlere sahip olduğu görülmüştür. Bu nedenle beş faktörün de ölçeğin yapısını tam olarak temsil etmediği düşünülmüştür.

Tablo 2. WISC-IV'ün, Faktör Yükleri, Özdeğerleri, Açıklanan Varyans Yüzdeleri ve İç Tutarlılık Katsayıları

Al testler		Ortak Faktör (Comunality)	1	2	3	4
Sözel Kavrama	Sözcük Dağarcığı	.73	.78			
	Kavrama	.62	.76			
	Sözcük Bulma	.67	.72			
	Benzerlikler	.63	.71			
	Genel Bilgi	.57	.64			
Algısal Akıl Yürütme	Resim Tamamlama	.68		.74		
	Küplerle Desen	.67		.74		
	Mantık Yürütme Kareleri	.62		.63		
	Resim Kavramları	.49		.59		
Çalışma Belleği	Sayı Dizisi	.72			.82	
	Harf Rakam Dizisi	.59			.66	
	Aritmetik	.63			.63	
İşleme Hızı	Şifre	.72				.82
	Simge Arama	.65				.71
	Çiz Çıkar	.56				.71
	Özdeğer		3.16	2.37	2.05	1.96
	Açıklanan varyans (%)		21.08	15.81	13.66	13.05
	İç tutarlılık katsayısı		.85	.77	.74	.70

(Varimax dik döndürme sonrası ve dört faktör kriteri belirlendikten sonrası sonuçlar)

SONUÇ VE TARTIŞMA

Zekâ gibi soyut bir becerinin değerlendirilmesinde kullanılan zekâ testleri, geliştirildiği ilk zamanlardan itibaren tek bir zekâ puanı olan Genel IQ puanının hesaplanması üzerinde durmaktadır. Ancak zekâ kuramlarında öne sürülen çok bileşenli yapılar ile istatistikte faktör analizi gibi yöntemlerin gelişmesiyle birlikte zekâ testlerinde çok faktörlü yapıların da yaygın bir şekilde kullanılmaya başlandığı görülmektedir (Kamphaus ve ark., 2018). Cattell-Horn-Carroll (CHC) zeka kuramı gibi insanların bilişsel işlevlerini kapsamlı bir şekilde ele alan bir kuramın (Schneider ve McGrew, 2018) ortaya çıkmasıyla birlikte birçok zeka testi kuramsal alt yapısını CHC kuramına dayandırmış ve bunun üzerinden ölçeğin yapısını yeniden revize etmiştir (Uluç ve ark., 2011). Sadece genel zekâyı yorumlamanın yeterli olmaması, testlerin kuramsal olarak zekânın farklı alanlarını ölçen faktörleri de ölçen bir yapıya dönüşmesini sağlamıştır. WISC-IV'te benzer şekilde CHC zekâ kurama dayandırılarak geliştirilmiş ve

ölçekte Genel IQ dışında dört zekâ puanının hesaplanmasına olanak sunmuştur. Sözü edilen bu zekâ puanlarının farklı kültürlerde de geçerli olup olmadığı da araştırma konusu olmuştur.

WISC-IV'ün yapı geçerliliğinin incelendiği bu çalışmada, ölçeğin özgün yapısında var olan dört faktörlü yapısının Türkiye'de farklı okullarda okuyan çocukların oluşturulduğu bir örnekleme ortaya çıktığı görülmüştür. Diğer bir deyişle, WISC-IV'ün zihinsel değerlendirmede ölçtüğü düşünülen dört zekâ alanını bu örnekleme de tutarlı bir şekilde ölçebildiği değerlendirilmiştir. Alanyazında ortaya çıkan bulgular kapsamında beş faktörlü yapının de olabilirliği test edildiğinde iki alt testin birden fazla faktöre yüksek düzeyde yüklendiği gözlemlendiğinden, WISC-IV'ün dört faktörlü yapıya daha uygun olduğu değerlendirilmiştir.

Ülkemizde daha önce WISC-IV DFA ile yapılan çalışmalarda (Çelik ve ark., 2020; Çelik, 2021) bulgularla tutarlı çıkan bu bulgunun testin ölçmek istediği yapıyı doğru bir şekilde ölçebildiğini ortaya koymaktadır. Çelik ve arkadaşları (2020) temel alt testler üzerinden çoklu grup DFA yöntemi ile yaptıkları çalışmada, ölçeğin ilişkili dört faktörlü yapısının hem klinik hem de normal örnekleme doğrulandığını ve bulguların WISC-IV alt test ve dönüştürülmüş puanlarının her iki grup için aynı bilişsel yapıyı ölçtüğünü ortaya koyduğunu bildirilmiştir. Bu çalışmada ise AFA yöntemi benzer sonuçlar ortaya çıkmış ve hem temel hem de yedek alt testlerin kendi faktörlerine doğru bir şekilde yüklendiğini ortaya koyarak söz konusu çalışmanın bulgularını desteklemiştir. Sonuç olarak, temel alt testler dışında yedek alt testlerin de ölçeğin yapısında sözü edilen faktörlere doğru bir şekilde yüklenmiş olması, testin tüm alt testlerinin ölçeğin kuramsal alt yapısına uygunluğu ortaya koymuştur. Bu nedenle alanda çalışan uygulayıcıların WISC-IV puanlarını değerlendirirken dört faktörde ortaya çıkan bulguları rahatlıkla yorumlayabilecekleri düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Benson, N., Kranzler, J. H., & Floyd, R. G. (2020). Exploratory and confirmatory factor analysis of the Universal Nonverbal Intelligence Test–Second Edition: Testing dimensionality and invariance across age, gender, race, and ethnicity. *Assessment*, 27(5), 996-1006.
- Canivez, G. L., Grieder, S., & Buenger, A. (2021). Construct validity of the German Wechsler Intelligence Scale for Children–Fifth Edition: Exploratory and confirmatory factor analyses of the 15 primary and secondary subtests. *Assessment*, 28(2), 327-352.
- Celik, C., Yigit, I., Yigit, M. G., & Erden, G. (2020). Examining the factor structure of the WISC-IV in clinical and non-clinical samples: a multiple-group confirmatory factor analysis. *Dusunen Adam: Journal of Psychiatry & Neurological Sciences*, 33(3).
- Chen, H., & Zhu, J. (2012). Measurement invariance of WISC-IV across normative and clinical samples. *Personality and Individual Differences*, 52(2), 161-166.
- Çelik C., Yiğit, İ, Erden, G., & Vural M. A. (2016). Zihinsel Gelişim Geriliği Olan Çocuklarda Wechsler Çocuklar İçin Zekâ Ölçeği Geliştirilmiş Formunun Faktör Yapısının İncelenmesi. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 23(1): 17-28.

- Çelik, C. (2021). Confirmatory factor analyses of the Turkish Version of the WISC-IV in non-clinical sample: Validation of the Wechsler and CHC models with core and supplemental subtests. (Yayınlanmamış çalışma).
- Çelik, C., Yiğit, İ., & Erden, G. (2015). Wechsler Çocuklar İçin Zekâ Ölçeği Geliştirilmiş Formunun Doğrulayıcı Faktör Analizi: Normal Zihinsel Gelişim Gösteren Çocukların Oluşturduğu Bir Örneklem. *Türk Psikoloji Yazıları*, 18 (35): 21-29.
- Devena, S. E., Gay, C. E., & Watkins, M. W. (2013). Confirmatory factor analysis of the WISC-IV in a hospital referral sample. *Journal of Psychoeducational Assessment*, 31(6), 591-599.
- Fenollar-Cortés, J., López-Pinar, C., & Watkins, M. W. (2019). Structural validity of the Spanish Wechsler Intelligence Scale for Children—fourth edition in a large sample of Spanish children with attention-deficit hyperactivity disorder. *International Journal of School & Educational Psychology*, 7(sup1), 2-14.
- Flanagan, D., & Kaufman, A. (2009). *Essentials of WISC-IV Assessment*. New Jersey: John Wiley & Sons Inc.
- Kamphaus, R. W., Winsor, A. P., Rowe, E. W., & Kim, S. (2018). A history of intelligence test interpretation. In: D. P. Flanagan EMM, ed. *Contemporary intellectual assessment: Theories, tests, and issues*. Vol 4th ed. (p:56–70). New York, NY: Guilford.
- Keith, T.Z., Fine, J.G., Taub, G.E., Reynolds, M.R., & Kranzler, J.H. (2006). Higher-order, multi-sample, confirmatory factor analysis of the Wechsler Intelligence Scale for Children-Fourth Edition: What does it measure. *School Psychology Review*, 35, 108–127.
- Kush, J. C., & Canivez, G. L. (2019). The higher order structure of the WISC–IV Italian adaptation using hierarchical exploratory factor analytic procedures. *International Journal of School & Educational Psychology*, 7(sup1), 15-28.
- Lecerf, T., Rossier, J., Favez, N., Reverte, I., & Coleaux, L. (2010). The four-vs. alternative six-factor structure of the French WISC-IV: Comparison using confirmatory factor analyses. *Swiss Journal of Psychology*, 69(4), 221.
- McGill, R. J., & Canivez, G. L. (2016). Orthogonal higher order structure of the WISC-IV Spanish using hierarchical exploratory factor analytic procedures. *Journal of Psychoeducational Assessment*, 34(6), 600-606.
- O'Brien, K. (2007). Factor analysis: An overview in the field of measurement. *Physiotherapy Canada*, 59(2), 142-155.
- Öktem, F., Erden, G., Gençöz, T., Sezgin, N., & Uluç, S. (2016). Wechsler Çocuklar için Zekâ Ölçeği-IV (WÇZÖ-IV) uygulama ve puanlama el kitabı Türkçe sürümü. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları-Pearson Assessments.
- Reverte, I., Golay, P., Favez, N., Rossier, J., & Lecerf, T. (2014). Structural validity of the Wechsler Intelligence Scale for Children (WISC-IV) in a French-speaking Swiss sample. *Learning and Individual Differences*, 29, 114-119.
- Schneider WJ, & McGrew, K.S. (2018). The Cattell-Horn-Carroll model of intelligence. In: D. P. Flanagan EMM, ed. *Contemporary intellectual assessment: Theories, tests, and issues*. Vol 4th ed. (p:73–163). New York, NY: Guilford.
- Uluç, S., Öktem, F., Erden, G., Gençöz, T., & Sezgin, N. (2011). Wechsler Çocuklar için Zeka Ölçeği-IV: Klinik bağlamda zekanın değerlendirilmesinde Türkiye için yeni bir dönem. *Türk Psikoloji Yazıları*, 14(28), 49-57.
- Watkins, M. W. (2010). Structure of the Wechsler Intelligence Scale for Children—Fourth Edition among a national sample of referred students. *Psychological Assessment*, 22(4), 782.

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

- Wechsler D. (2003). Wechsler intelligence scale for children–Fourth Edition (WISC-IV). San Antonio, TX: Psychological Corporation.
- Yang, P., Cheng, C. P., Chang, C. L., Liu, T. L., Hsu, H. Y., & Yen, C. F. (2013). Wechsler Intelligence Scale for Children 4th edition-Chinese version index scores in Taiwanese children with attention-deficit/hyperactivity disorder. *Psychiatry and Clinical Neurosciences*, 67(2), 83-91.

KAMU SEKTÖRÜNDE İNOVASYON

INNOVATION IN THE PUBLIC SECTOR

Doktorant Cüneyt TELSAC

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Kamu Yönetimi Bölümü Doktora Öğrencisi

ORCID No: 0000-0002-4133-4846

Öğretim Görevlisi Ali Can GÖZCÜ

Hakkari Üniversitesi, Yüksekova MYO

ORCID No: 0000-0002-2192-8444

ÖZET

Küreselleşmenin, kamu yönetimi açısından değerlendirildiğinde; beraberinde getirdiği ciddi paradigma değişimlerinin yol açtığı farklılık hemen göze çarpmaktadır. Genellikle işletmeler için duymaya alışkın olduğumuz rekabet sözcüğü bu değişimlerle beraber kamu yönetimi açısından da dile getirilmeye başlanmıştır. Bu yeni anlayışa göre kamu hizmetlerinin rekabet ortamına sokulması en belirgin çıktılardan biridir. Süregelen eski yapısıyla devletlerin ve kamu kurumlarının rekabet edebilme şansı yok denecek azdır. Piyasa koşullarına ayak uydurmak ve rekabetçi kalabilmelerini sağlamak için sürekli yenilenmeleri gerekmektedir. Kamu kurumları değişen çeşitli talepleri karşılamak, rekabet edebilmek, gereken etkinlik ve verimliliğin sağlayabilmek için durmaksızın yeni ürünler ve hizmetler sunmak durumundadırlar. Bu noktada çözüm olarak kamu sektöründe inovasyon kavramını görmekteyiz. İnovasyon yeni fikirlerin, nesnelerin ve uygulamaların yaratıldığı, geliştirildiği veya yeniden icat edildiği, fırsatların değerlendirildiği yeni ve yenilikçi bir süreçtir. İşletmeler açısından inovasyon ticari gelir elde etmek iken kamu kuruluşları için bu durum fayda sağlamak yani kamu yararı oluşturmaktır. Kamu sektöründe değer yaratma açısından çok kullanılan diğer bir kavram girişimciliktir. Sosyal, ekonomik veya politik nitelikte fırsatların, vatandaşların sahip olabileceği ama tatmin edilmemiş ihtiyaç ve hizmetlerin yenilikçi çözümler aracılığıyla harekete geçirilmesi ve çözümler üretilmesi; bir bakıma değer yaratma yani kamu girişimciliğini oluşturmaktadır. Yönetim bilimi açısından inovasyon ve girişimcilik çok içi içe geçmiş kavramlardır. Bu iki kavram birbirini tamamlayan bir yapıdadır.

İnovasyon ortaya yeni bir ürün koymak veya mevcut bir ürünü iyileştirmek ve bunu yaparken hizmet veya üretim yöntemi de beraberinde geliştirmektir. Devamlılığı olan ve içinde süreç barındıran bir faaliyettir. Toplumsal fayda ve kamu yararı oluşturan fikirlerin ve sonuçların yeniden gözden geçirilmesi ve yeni iyileştirmeler yapılarak sürdürülmesi gerekmektedir. Süreç içerisinde ortaya konan yeni fikirler ve uygulamalar ise yeni inovasyon oluşumlarını beraberinde getirmektedir. İnovasyon karmaşık bir dizine sahiptir. Sadece yeni fikirler sunmak yeterli değildir. İnovasyon bir fikirden çok daha fazlasıdır ve fikirlerin bir yeniliğe dönüşmesi ve inovasyonu gerçekleştirebilmesi için hem uygulanması hem de fiilen kullanılması gerekmektedir. Literatür taraması ve gözlem yöntemi kullanılarak hazırlanan bu

çalışmada kamu sektöründe inovasyonun önemi ve değişen kamu yönetimi anlayışı gündeme getirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İnovasyon, Girişimcilik, Kamu sektörü.

ABSTRACT

When globalization is evaluated in terms of public administration; The difference caused by the serious paradigm changes that it brings with it is immediately striking. The word competition, which we are used to hear for businesses, has started to be expressed in terms of public administration with these changes. According to this new understanding, putting public services into a competitive environment is one of the most obvious outputs. With its ongoing old structure, states and public institutions have little or no chance to compete. They need to be constantly renewed to keep up with market conditions and to keep them competitive. Public institutions have to constantly offer new products and services in order to meet various demands, to compete, and to provide the required efficiency and productivity. At this point, we see the concept of innovation in the public sector as a solution. Innovation is a new and innovative process in which new ideas, objects and applications are created, developed or re-invented and opportunities are taken into consideration. While innovation is generating commercial income for businesses, it is a benefit for public institutions, that is, creating public value. Entrepreneurship is another concept that is widely used in terms of creating value in the public sector. Mobilizing social, economic or political opportunities, and unsatisfied needs and services that citizens may have, through innovative solutions, and generating solutions, in a way, it creates value formation, that is public entrepreneurship. In terms of management science, innovation and entrepreneurship are very intertwined concepts. These two concepts are in a structure that complements each other.

Innovation is to develop a new product, to improve an existing product, while also developing a service or production method. It is a continuous activity that includes a process. The ideas and results that create social benefit and public benefit should be reviewed and continued by making new improvements. New ideas and applications put forwards in the process bring new innovation formations. Innovation has a complex array. It is not enoughs just to present new ideas. Innovation is more than just an idea, and ideas need to be both implemented and actually used in order to turn them into an innovation and realize innovation. In this study, which was prepared by using the literature review and observation method, the importance of innovation in the public sector and the changing public administration understanding were tried to be brought to the agenda.

Keywords: Innovation, Entrepreneurship, Public sector.^

GİRİŞ

Kamu hizmetlerinin kalitesi pek çok açıdan ülkenin refah seviyesinin belirlenmesinde önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Kamu sektörü tarafından üretilen ve sunulan hizmetler vatandaşların yaşam kalitesi bakımından hem ekonomik, hem de sosyal sonuçlar doğurmaktadır. Buna binaen söz konusu kamu hizmetlerinin nitelik olarak daha kaliteli hale getirilmesi halkın memnuniyet seviyesini oldukça arttırmaktadır. Kamu hizmet kalitesinin artırılması noktasında belirlenecek politikaların; ne kadar verimli olduğu, hizmetlerin uygulanabilirliği, ihtiyaçlara cevap verebilirliği, güvenilirlik ve saydamlık gibi unsurlar ön plana çıkmaktadır. Sürekli daha dinamik bir yapıya dönüşen kamu hizmetleri, içinde bulunduğumuz çağın ihtiyaçlarına cevap vermekte zorlanabilmektedir. Küreselleşmenin belirgin farklılıklar yarattığı dünyamızda en göze çarpan olguyu değişim ve onu takip eden yeni ihtiyaçlar oluşturmaktadır. Bu açıdan kamu yönetimi de değişimlerin odak noktasında bulunmaktadır (Considine vd., 2009: 25).

Kamu kurumları, daha az maliyetle daha fazla hizmet sunan, vatandaş ihtiyaçlarına karşı daha duyarlı, daha şeffaf ve diğer paydaşlarla karşılıklı yönetime dayalı iyi yönetişimi esas alan bir yöne doğru değişim göstermektedirler. Bu çalışma, kamu sektöründe inovasyonun önemi ve kamusal açıdan sağladığı kazançları ele almaktadır.

1. KAMU SEKTÖRÜ VE GELİŞİMİ

Kamu yönetimi alanında çalışan akademisyenler 1887 yılında Amerika’ da Woodrow Wilson tarafından kaleme alınan “Yönetimin İncelenmesi” (The Study Of Administration) isimli makaleyi; kamu yönetimi disiplininin kuruluş tarihi şeklinde nitelendirilmektedir (Üstüner, 2012a: 631). Wilson malesinde siyaset ve yönetimin net bir şekilde birbirinden ayrılması gerektiğini ve yönetimin “sevk ve idare”(administration) alanı olarak tek başına incelenmesinin daha doğru olduğunu savunmaktadır. İdare kavramı Fransız İdare Sözlüğünde; (block): “Devlet iradesinin icrası ve kanunların kamu menfaati doğrultusunda uygulanması konusunda kendi aralarında rekabet eden kamu hizmetlerinin oluşturduğu topluluk” şeklinde ifade edilmektedir.

Kamu yönetimi disiplininin son zamanlarda en çok ilişkilendirildiği alan işletmedir. “Yeni yönetim paradigması” adı altında işletme yönetime ait yönetim tekniklerinin kamuya uygulanması esasına dayanan bu yaklaşım, kamu disiplininin bazı kimlik sorunları yaşamasına sebep olmuştur (Yayman, 2012: 5). İşletme yönetiminde 1970’ li yılların sonlarından itibaren geliştirilen kavramsal çerçeve ve tekniklerin, kamu hizmeti veren örgütlerin yönetime dair oluşan fikirleri şekillendirdiği görülmektedir (Üsdiken ve Çetin, 2012: 107).

Kamu işletmeciliği anlayışı; şirket yönetim tarzının devlete uyarlanması, devletin piyasaya müdahalesinin olabildiğince azaltılması, devletin diğer şirketler gibi serbest piyasada rekabet etmesi ve devletin temel vazifelerini yerine getirmekle yetinmesini esas alan neo-liberal yaklaşımların yönetimine uyarlanması şeklinde tezahür etmektedir (Kalfa, 2011:410).

1.1. Yeni Kamu Yönetimi

Yeni kamu yönetiminin temelinde var olan fikir; devletin sunduğu mal ve hizmetlerden faydalanan vatandaşları birer müşteri ve tüketici değerlendirmesidir. Bu bakımdan kamu kurum ve kuruluşları; tüketici memnuniyetine ve onların taleplerine uygun mal ve hizmet üretimine, üretilen ürünün kalite ve çıkaracağı maliyete özen göstermek zorundadırlar. Bununla beraber verimlilik, etkinlik ve üretimde tasarruf da çok önem taşıyan diğer unsurları ifade etmektedir (Kahraman, 2011: 286, İzci, vd. 2020: 71).

1970'lerin sonundan itibaren öncüleri batılı ülkeler olmakla beraber dünyadaki birçok ülke, kapsamlı ve anlamlı sayılabilecek kamusal bir reform sürecine girmiştir. Yapılan reformlar netice olarak, kamu yönetiminin; hem makro düzeyde hem de mikro düzeyde yeniden yapıldığını söylemek mümkündür (Coşkun, 2004: 129). 1992 yılında David Osborne ve Ted Gaebler kaleme aldıkları “Kamu Yönetiminin Yeniden icadı” adlı eserle devleti girişimci hükümet olarak adlandırmışlardır. Bu eserin içerdiği hususlara göre (Çevik. 2013: 64; Bilgiç, 2011: 97-98; Osborne and Gaebler, 1992; Üstüner, 2012b: 396-397):

- Yeni kamu yönetimi anlayışına göre; devlet kamusal hizmetleri sunarken rekabet etmelidir.
- Kamunun denetimi halk ve kamuoyu tarafından yerine getirilmelidir. Yönetimde performans esaslı bir değişime gidilmelidir.
- Stratejik yönetim şekli kamu kurumlarına uygulanmalıdır.
- Devlet kurum ve kuruluşları vatandaşı bir müşteri gibi değerlendirmeli ve özel sektörde kullanılan yöntemleri uygulayarak çözüm sunmalıdır.
- Devlet Kamusal hizmetlerin finansmanını sağlarken kazanç sağlayacak şekilde benzer özel sektör uygulamalarına göre hareket etmeli ve piyasa ekonomisinin araçlarını kullanmalıdır.
- Devletin her alanda varlık göstermesinin aksine; devlet küçültülmelidir. Devletin üstlendiği rollerin dışa aktarılabilir olanları, gönüllü kuruluşlar ve özel sektör tarafından icra edilmesi için teşvik edilmelidir.
- Değişen kamu yönetimi fikriyle; halkın ve sivil kuruluşların yönetime katılımını sağlamak oldukça önemlidir.
- Devletin merkeziyetçi yapısının terk edilmesi ve yerel yönetimlere daha fazla yetki paylaşımının yapılması ve girişimcilik yeteneklerinin sergilenebilmesi için önlerinin açılması sağlanmalıdır.

- Değişen değerler dizisi kapsamında kamu örgütlerinin; hesap verebilir, daha şeffaf, performans odaklı, stratejik vizyona sahip, verimlilik ve etkinliği temel alan bir kamu yönetimini hedef almalıdır (Çevik, 2013: 64).

1980'li yıllarda yoğun bir şekilde gündeme gelen yeni kamu yönetimi, devletler açısından; süreç esaslı yöntem ve kurallara uygun bir şekilde işleri yürütmek mantığından, performans ölçümünün yapıldığı, kaynakların etkin ve verimli kullanıldığı, sorumluluk üstlenebilme ve hedefe odaklanabilme şeklinde bir paradigma değişimine yönelmeleriyle sonuçlanmıştır. Bu değişim esas itibariyle yönetimden işletmeye geçiş yönündedir (Bilgiç, 2011: 100-101).

1. İNOVASYON VE KAMU SEKTÖRÜNDEKİ YANSIMASI

Uzun yıllar boyunca inovasyon alanındaki araştırmalar endüstriyel sektör yönüyle ürün inovasyonuna odaklanırken, hizmetler ve daha spesifik olarak kamu hizmetleri buna kıyasla daha az ilgi görmüştür. Ancak, yeni kamu yönetimi anlayışından ilham alan fikirlerden kaynaklanan reformların ardından, özellikle bilgi iletişim teknolojilerinin kamu sektörüne hızlı bir şekilde dâhil olmasıyla birlikte, bu sektördeki inovasyon çalışmaları büyük ivme kazanmıştır (Kinder, 2002).

1.1. İnovasyon

İnovasyon kelimesi köken itibariyle, "yeni ve değişik bir şey yapmak" anlamındaki Latince "innovare" kelimesinden gelmektedir. Türkçe karşılığı olarak kullanılan yeni/yenilik kelimeleri tam olarak kelimenin karşılığını vermemektedir. En basit tanımıyla inovasyon, farklı, değişik, yeni fikirler geliştirmek ve bunları uygulamaktır. İnovasyon fikri Max Weber'in 1922 yılında davranışların toplumsal değişim üzerindeki etkisi ile toplumsal düzen ve inovasyon arasındaki ilişkiyi tanımlamaya çalışmış olmasıyla beraber (BEPA, 2011: 31), literatürde inovasyon kavramı ilk olarak Joseph Alois Schumpeter (1883-1950) tarafından 1912 yılında yayınlanan Ekonomik Kalkınma Teorisi adlı eserinde, ekonomik gelişmenin temel gücü şeklinde ifade edilmektedir. Schumpeter, eserinde değişimin dinamik sürecin temel unsuru olduğunu ve bu değişikliklerin yenilikler şeklinde yansıdığını belirtirken inovasyonun ortaya çıkışını beş aşama şeklinde değerlendirmektedir. Buna Göre (Langroodi, 2017: 3-4):

- Yeni bir ürünün piyasaya sürülmesi,
- Bu ürüne özgü olacak yeni bir üretim metodunun bulunması,
- Bu ürünün ekonomik değere dönüşmesine imkân tanıyacak yeni bir pazara açılması,
- Yeni bir hammadde kaynağı bulunması veya yarı işlenmiş mal kaynaklarının keşfedilmesi,
- Ve son olarak Yeni bir endüstriyel örgütlenme tarzının oluşturulması şeklindedir.

İnovasyon yeni fikirlerin, nesnelerin ve uygulamaların yaratıldığı, geliştirildiği veya yeniden icat edildiği ve buna göre fırsatların değerlendirildiği yeni ve yenilikçi bir süreç olarak

değerlendirilmektedir. Buna göre bir örgütün yeni ürünler, hizmetler veya teknolojik süreçler doğrultusunda uygulanabilecek yeni fikirlere, yeni girişimlere ve yaratıcı süreçlere katılma ve bunları destekleme eğilimi olarak görülebilir. İnovasyon aynı zamanda riskleri karşılama veya risklerle mücadele etme sanatı olarak nitelendirilebilir. İnovasyon örgütsel olarak yeni bir davranış türü veya kategorisinin ilk kez kullanılması, yeni bir ürün veya yeni bir organizasyon modeli geliştirilmesi ve tüm bunların uygulama süreci şeklinde ortaya çıkmaktadır. Belirli amaçlara ulaşmak için farklı ve kasıtlı olarak yeni bir değer veya fayda sağlamaktır.

İnovasyon türlerini genel bir bakış açısıyla değerlendirmek gerekirse bunları (Coşkun vd., 2013: 107; Oslo Kılavuzu, 2005; Walker, 2006):

- Ürün inovasyonu,
- Süreç inovasyonu,
- Pazarlama inovasyonu,
- Organizasyonel inovasyon,
- Sosyal inovasyon,
- Radikal ve arttırımsal (kademeli) inovasyon şeklinde açıklayabiliriz.

Günümüzde inovasyon türlerine ilişkin çok geniş bir yelpaze bulunmaktadır. Pek çok yön ve uygulama alanı açısından farklı isimlerde inovasyon türlerine rastlamak mümkündür.

Tablo 1. İnovasyon Çeşitleri.

Fonksiyon ve Zemin Bakımından	☐ Kurumsal inovasyon ☐ Pazarlamaya yönelik İnovasyon ☐ Hizmet İnovasyonu ☐ Ürün inovasyonu ☐ Süreç İnovasyonu
Teknolojik Zemin Bakımdan	☐ Radikal İnovasyonlar ☐ Arttırımsal İnovasyonlar
Teknolojik Nitelikler Bakımından	☐ Teknolojik İnovasyonlar ☐ Teknolojik Olmayan İnovasyonlar
Yarattığı Sonuç ve Çıktılara Göre	☐ Yıkıcı İnovasyonlar ☐ Düzen Bozucu İnovasyonlar ☐ Destekleyici İnovasyonlar
Organizasyon İçi ve Dışına Göre	☐ Kapalı inovasyonlar ☐ Açık inovasyonlar
Yeni inovasyonlar	☐ Toplumsal İnovasyon ☐ Çevresel İnovasyon ☐ İş modeli İnovasyon

	☐ İnovasyon
--	------------------------------------

Kaynak: Dinler Sakaryalı, 2016: 62'den uyarlanmıştır.

Yaratıcı bir fikrin geçirdiği evrimi bir inovasyon süreci ve organizasyonel bir değişim olarak değerlendirmek mümkündür. İdeal bir inovasyon süreci, bireylerin, grupların ve kuruluşların yeni bilgiler edinmeleri ve ilgili bir sorun hakkında bilgi kaynaklarını artırmaları için güçlü bir isteklendirme gerektirmektedir. Güçlü bir irade ve kazanılmış bir motivasyon ile ideal süreç aynı zamanda kavramsal açık fikirliliğe ve açık görüşlülüğe de ihtiyaç duymaktadır. Şu halde gelecek vaat eden bir fikri üretken, verimli ve etkin bir değişime dönüştürebilecek pratik yöntemlere ihtiyaç duyulmaktadır. İnovasyon, bir çok etkenin bir araya gelmesiyle gerçekleşebilme şansı bulmaktadır.

1.2. Kamu Sektöründe İnovasyon

Hızla değişen ve küreselleşen dünyamızda, kamu yönetimi açısından oluşturduğu yenilikler değerlendirildiğinde; beraberinde getirdiği ciddi paradigma değişimlerinin yol açtığı farklılık hemen göze çarpmaktadır. Organizasyonlar için değişen dünyanın bir parçası olarak kalmanın yolu rekabetten geçmektedir. Genellikle işletmeler için duymaya alışkın olduğumuz rekabet sözcüğü bu değişimlerle beraber kamu yönetimi açısından da dile getirilmeye başlanmıştır. Yeni kamu yönetimi anlayışı kapsamında devlet artık kürek çeken değil dümen tutan pozisyonda olmalıdır ancak, bu pozisyon korunurken devlet kurumlarının da her bakımdan rekabetçi ve girişimci bir yapıya kavuşturulması gerekmektedir. Bu yeni anlayışa göre kamu hizmetlerinin rekabet ortamına sokulması en belirgin çıktılardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Süregelen eski yapısıyla devletlerin ve kamu kurumlarının rekabet edebilme şansı yok denecek azdır. Piyasa koşullarına ayak uydurmak ve rekabetçi kalabilmelerini sağlamak için sürekli yenilenmeleri gerekmektedir. Kamu kurumları değişen çeşitli talepleri karşılamak, rekabet edebilmek, gereken etkinlik ve verimliliği sağlayabilmek için durmaksızın yeni ürünler ve hizmetler sunmak durumundadırlar. Bu noktada çözüm olarak kamu sektöründe inovasyon kavramını görmekteyiz.

1.3. Kamu Sektöründe İnovasyon Türleri

Kamu sektöründe inovasyon türlerini; süreç inovasyonu, hizmet inovasyonu, yönetim inovasyonu ve kavramsal inovasyon olarak dört başlık halinde toplamak mümkündür. Bu türleri daha belirgin şekilde açıklamak gerekirse (Vries, vd., 2015: 7):

1. **Süreç İnovasyonu:** Kamu sektöründe süreç inovasyonu içsel ve dışsal süreçlerin etkinlik ve kalitesinin geliştirilmesi şeklinde olmaktadır. Kendi içerisinde de iki şekilde değerlendirilmektedir. Bunlar;

a) **Yönetimsel Süreç İnovasyonu:** Yeni bir örgütlenme şekli geliştirmek, yeni bir yönetim metodu veya tekniği uygulamak ya da yeni bir çalışma metodu

geliştirmek şeklindedir. Buna örnek olarak kurum içi bilgi paylaşımının sağlanmasını kolaylaştıracak yeni uygulamaların geliştirilmesi gösterilebilir.

b) **Teknolojik Süreç İnovasyonu:** Belirli bir kamusal hizmeti kullanıcılarına ve vatandaşlara sunmak açısından kullanılacak yeni bir teknolojinin geliştirilmesi şeklinde olmaktadır. Örnek olarak vergi ödeme kolaylığı gibi vatandaşın herhangi bir hizmete ulaşımını hızlandıran ve bu sayede hem fayda sağlayan hem de maliyet oluşumunu azaltan bir yenilik gösterilebilir.

2. **Hizmet veya Ürün İnovasyonu:** Yeni bir kamu hizmeti veya kamusal ürün geliştirmek şeklinde olmaktadır. Örnek olarak 65 yaş üstü vatandaşların sağlık konusunda pratik bilgiler alabilecekleri mobil istasyonlar kurmak gösterilebilir.
3. **Yönetişim İnovasyonu:** toplumsal açıdan oluşabilecek bazı çok özel problemlere yönelik yeni biçim ve süreçler geliştirmek şeklindedir. Örnek olarak daha önce karar mekanizmalarında hiç yer almamış vatandaşların teknolojik bir alt yapı sayesinde bulunması temin etmek gösterilebilir.
4. **Kavramsal İnovasyon:** alandaki mevcut ve geçerli modellerin yerine yenilerinin getirilmesi, yeni bakış açıları veya yeni kavramlar üretmek şeklindedir.

1.4. Kamu Sektörü Açısından İnovasyonun Önemi

Kamu kurumlarının, daha az maliyetle daha fazla hizmet sunan, vatandaş ihtiyaçlarına karşı daha duyarlı, daha şeffaf ve diğer paydaşlarla karşılıklı yönetime dayalı iyi yönetişimi esas alan bir yapıya dönüşebilmesi açısından inovasyonların rolü çok büyük olmaktadır. Gelişmiş ülkelerde toplumsal refah ve inovasyon kavramları beraber dile getirilmektedir. Bu durum toplumsal kalkınma ve ülke refahının inovatif gelişmelerle ne kadar ilişkili olduğunu göstermektedir.

İnovasyonların kamu sektörü açısından sağladığı avantajları şu şekilde değerlendirmek mümkündür (Gökçe, 2015: 32-33; Gonzales, 2013: 2029-2031):

- Verimliliğin Artması: Kamu kurumlarında bilgi iletişim teknolojilerin kullanılması kamu hizmetlerinin kalitesini ve verimliliğini arttırmaktadır. Kamu hizmet ve süreçlerinde yeni teknolojilerin kullanılması hız ve etkinlik açısından oldukça yararlı olmaktadır.
- Sürdürülebilir Büyüme ve Toplumsal Refah: İktisadi açıdan sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması hiç şüphe yok ki toplumsal refaha da pozitif şekilde etki etmektedir. İnovasyon sayesinde ülke kalkınmasına çok büyük katkılar sağlanabilmektedir. Günümüz teknoloji ve dijital çağında ilerlemenin tek yolu bu alanlarda ciddi yatırımlar yaparak girişimcilerin cesaretlendirilmesinden geçmektedir. Gelişmiş toplumlarda inovasyon ve refah ölçütleri beraber değerlendirilmektedir.
- Ödemeler Dengesizliğinin Giderilmesi: Teknolojik ürünlere olan ihtiyaçların itaatat yoluyla giderilmesi iktisadi açıdan cari açığa sebep olmakta ve ödemeler

dengesizliği yaratabilmektedir. Bu noktada yüksek teknolojik inovasyonlar ekonomik büyümede ve dolayısıyla ödemeler dengesine büyük katkılar sağlamaktadır. Gelişmiş toplumların inovasyon performansları aynı zamanda ekonomik performanslarıyla da paralellik göstermektedir. Yüksek katma değer sağlayan teknolojik inovasyonlar ülkenin döviz girdilerine son derece pozitif etkiler yapmaktadır.

- Sosyal Sorumluluk Bilincinin Gelişimi: Kamu sektörü bakımından değerlendirildiğinde sosyal sorumluluk kavramı, bir kurumun faaliyette bulunduğu ortamı koruma ve geliştirme konusundaki yükümlülüklerini kapsamaktadır. Buna göre kurumların, halkın refah seviyesinin yükseltilmesi, memnuniyetinin sağlanması, istihdam yaratılması, çevreye ve tüketici sağlığına duyarlı olma gayreti göstermesi gerekmektedir. Kamu kurumları halk için örnek teşkil edecek şekilde hareket etmeli ve bu bilinç doğrultusunda hizmetlerini sunmalıdır. Kamu kurumlarının toplumsal fayda ve değer oluşturabilecek yenilikler sağlaması; bu bakımdan inovasyona konu teşkil etmektedir. Zira halk memnuniyeti birçok açıdan inovasyonla ilişkilidir.

SONUÇ

Kamu sektöründe, inovasyonun gelişmesi ve yayılabilmesi için öncelikli hedefler arasında bilgi iletişim teknolojilerinin geliştirilmesi, e-Devlet uygulamalarının kapsamının genişletilerek kullanımının daha yaygın bir hale getirilmesi, e-yönetişimin benimsenmesi ve bu yolla vatandaşların yönetime katılımının sağlanması ve vatandaşlar açısından aidiyet duygusunun oluşturulması oldukça önemlidir. Yönetişim fikri; odak noktası olarak katılım olgusunu en ön plana çıkaran hâkim paradigmadır. Bu kavram için; toplum ve devlet münasebetlerinde iki taraflı etkileşime dayanan bir yönetim şekli denebilir. Katılım yönetişimin olmazsa olmaz unsurudur. Gerek sivil toplum kuruluşları gerek vatandaş devletin ortakları konumundadır. Katılım toplum içindeki iletişimi ve karşılıklı etkileşimi artırır. Çoğulcu bir şekilde birlikte yaşama ve dayanışma isteğinin güçlenmesini sağlar. Katılım daha güçlü duygudaşlık kurabilen bir yapının kapılarını açar.

İdari sadeleştirme ve düzenlemelere gidilerek, aşırı bürokratik uygulamalardan kaynaklanan engellerin azaltılması gerekmektedir. Bu noktada bürokrasilerin; sorumluluk almama eğilimi ve bu sebepten ortaya çıkan kırtasiyecilik, işlerin gecikmesi, değişen şartlara ve ihtiyaçlara uyum sağlanamaması, aşırı biçimsel ve şekilci yapının inovatif çözümlerle azaltılması gerekmektedir.

Kamu sektörü açısından sektör performansının artırılması için kurumsal inovasyonlara, yani hız ve verimliliği arttıracak yeni uygulamaların hayata geçirilmesine ve farklı aktörler arasında işbirliklerinin yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca tüm bu inovasyon girişimlerini teşvik edebilmek için ödül uygulamalarının yaygınlaşması sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Aykaç, B. (2012), Yönetimin İyileştirilmesi ve Örgütsel Değişim., B. Aykaç, Ş. Durgun, H. Yayman. (Editörler). *Türkiye’de Kamu Yönetimi*, İkinci Baskı. Ankara. Nobel Yayıncılık. s. 279-320
- BEPA, (2011). *Empowering people, driving change: Social innovation in the EU*. Bureau of European Policy Advisers. <https://ec.europa.eu/docsroom/documents/13402/attachments/1/translations/en/renditions/nati> ve (E.T. 01.06.2021).
- Bilgiç, V. K. (2011). Küreselleşme Sürecinde Kamu Hizmetlerinde Dönüşüm., B. Parlak. (Editör). *Kamu Yönetiminde Yeni Vizyonlar*, 2. Baskı, Alfa Aktüel Yayınları, Bursa, ss. 93-116.
- Coşkun, S.(2004) Kamu Reformları: Değişim ve Süreklilik, Acar, MM. ve Özgür, H. (editörler), *Çağdaş Kamu yönetimi II*, Nobel Basımevi, 1. Baskı, İstanbul.
- Coşkun, S., Mesci, M., Kılınç, İ. (2013). Stratejik Rekabet Üstünlüğü Sağlama Aracı Olarak İnovasyon Stratejileri: Kocaeli Otel İşletmeleri Üzerine Bir Araştırma. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28(28), 101-132.
- Çevik, HH.(2013) *Kamu Yönetimi*, (editör: SÖZEN, S). Anadolu Üniversitesi Açık öğretim yayınları, Web-Ofset, 1. Baskı, Eskişehir.
- Dinler Sakaryalı, A.M. (2016), *İnovasyon*, Ekin Yayınevi, Bursa.
- Gonzales, R., Llopis, J. & Gasco, J. (2013). Innovationin Public Services: Tha Case of Spanish. *Journal of Business Research*. 66 , 2024-2033.
- Gökçe, S. (2015). Kamuda İnovasyon ve Türkiye’deki Uygulamaları. *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2 (3) , 28-37.
- İzci, F., Atmaca, Y. & Telsaç, C. (2020). Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı Kapsamında Kamu Hizmet Algısının Ölçümü: Van Eğitim ve Araştırma Hastanesi. *Akademik İzdüşüm Dergisi*, 5(2): 70-88.
- Kahraman, Y. (2011)Yüksek Öğrenim Anlayış ve Yönetim Yaklaşımlarında Değişim, N.T. Arslan (Editör), *Kamu Yönetimi Üzerine İncelemeler*, 1. Baskı, Bursa, s.s.279-293.
- Kalfa, C. (2011) Kamu Yönetimi Disiplininin Gelişimi Ve Kimlik Tartışmaları, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* C.16, S.1 s.403-417.
- Kinder T. (2002). Good Practice in Best Practice: the use of Best practice Case Studies in Service Innovation by Local Public Administrations. *Science and Public Policy*, 29 (3), 221-233.

Langroodi, FE. (2017). Schumpeter's Theory of Economic Development: A Study of the Creative Destruction and Entrepreneurship Effects on the Economic Growth, Available at **SSRN Electronic Journal**: <https://ssrn.com/abstract=3153744> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3153744> (E.T. 01.06.2021).

OECD/Avrupa Birliği (2005). **Oslo Kılavuzu**: Yenilik Verilerinin Toplanması ve Yorumlanması İçin İlkeler, Üçüncü Baskı, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü Avrupa Birliği İstatistik Ofisi, Ankara.

Osborne, D. & Gaebler, T. (1992); **Reinventing Government**, Reading, Mass: Addison Wesley.

Simon, HA., Smithburg, D. W., Thompson, V. A. (1985) **Kamu Yönetimi** (Çev. C. Mihçioğlu) Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.

Üsdiken, B., Çetin, D. (2012), Türkiye' de Akademik Dünyanın Yönetme İşine Yaklaşımında 1950'li Yıllarla Birlikte Ne Değişti?., B. Aykaç, ř. Durgun, H. Yayman. (Editörler). **Türkiye'de Kamu Yönetimi**, İkinci Baskı. Ankara. Nobel Yayıncılık. s. 85-107.

Üstüner, Y. (2012)a, Kamu Yönetimi Disiplininde Kimlik Sorunsalı., B. Aykaç, ř. Durgun, H. Yayman. (Editörler). **Türkiye'de Kamu Yönetimi**, İkinci Baskı. Ankara. Nobel Yayıncılık. ss: 631-644.

Üstüner, Y. (2012)b, Kamu Yönetimi Kuramı ve Kamu İşletmeciliği Okulu., B. Aykaç, ř. Durgun, H. Yayman. (Editörler). **Türkiye'de Kamu Yönetimi**, İkinci Baskı. Ankara. Nobel Yayıncılık. ss: 387-404.

Vries, HD., Bekkers, V. and Tummers, L. (2015), Innovation in the Public Sector: A Systematic Review and Future Research Agenda, Speyer: **EGPA conference**. <https://doi.org/10.1111/padm.12209>

Walker RM. (2006). Innovation Type and Diffusion: an Empirical Analysis of Local Government. **Public Administration**, 84(2), 311-335.

Yayman, H. (2012), Türkiye'de Kamu Yönetimi Disiplinini Gelişimi., B. Aykaç, ř. Durgun, H. Yayman. (Editörler). **Türkiye'de Kamu Yönetimi**, İkinci Baskı. Ankara. Nobel Yayıncılık. ss. 1-6.

ROLE OF CAMPAIGN IN MOBILIZING POPULISM: STUDY BASED ON KERALA ELECTION 2021

Assistant Professor Deepamol Thomas

Dept. Of Journalism and Mass Communication, Mar Ivanios College (Autonomous),
Thiruvananthapuram, Kerala, India.

ABSTRACT

The unique characteristics of Kerala is its political complexity and social diversity. The political system in the state has been subjected to continuous instability and this can be traced back prior to the formation of the state in 1956. In the history of Kerala, no ruling govt has come to power in the second time. But the 2021 election made history. The ruling CPI (M)-led Left Democratic Front (LDF) is set to create history as it appeared to set to retain power for a rare second term in Kerala, with thumbing majority. This year has seen a change in the way the regime changes every 5 years. Through various activities, the ruling govt has made populism in peoples' mind. One of them is campaign. The main taglines they have used in campaign are - *LDF is assured, Development is assured, Health is assured and welfare is assured*. The researcher here tries to find out the role of campaign in mobilizing populism.

The researcher has formulated three objectives and the analysis of these objectives will lead to get insights in the concepts of populism and campaign's role in it. The objectives are

- 1 To evaluate how campaign serve as a powerful mobilization tool for the spread of populism.
- 2 To examine how populist communication strategies help win an election.
- 3 To find out the role of campaign in persuading people on common-sense populist term.

William J McGuire was one of the pioneers in trying to understand how mass media messages persuade people or people are persuaded by mass media messages. His Persuasion Matrix theory will make the study possible. Quantitative research approach and questionnaire survey research designs are used for this study. Structured google form will be distributed among voters and percentage analysis to be used for findings and conclusions.

Key words: Populism, Campaign, mobilization, persuasion

Introduction

Kerala is the southernmost and God's own country in India. Social welfare , literacy rate, quality life of keralites are very progressive and appreciative. Highest life expectancy, lowest child mortality rate and women's high literacy rate are the commending achievements of Kerala State.

Political complexity and social diversity are the unique characteristics of Kerala. Since the formation of the state in 1956, no ruling govt has come to power in the consecutive second

term.LDF (Left Democratic Front) and UDF(United Democratic Front) are the two affiliated political alliances in Kerala. The regime changes every 5 years. But the 2021 Legislative assembly election made history. The ruling CPI (M)- led Left Democratic Front (LDF) is set to create history as it retain power for a rare consecutive second term with thumbing majority.

Kerala Govt had to face many tragedies during the last regime. Spreading of Nippah virus, two floods and last spreading of corona virus and so on. The govt was able to overcome it all. But the opposition teams ;UDF and BJP criticized the ruling govt with lot of allegations. “Across Kerala, we have seen corruption in the garb of development. Atrocities against women and children have increased and the government has protected the accused in such cases,”. It has strived to make the elections a referendum of its governance record and management of the COVID-19 crisis. The LDF has positioned itself as a bulwark against the BJP’s brand of majoritarian politics.

This study is about the communication campaign that Govt used to highlight their achievements , how does it work for mobilizing populism and influence people for the election victory.

Populism

As we know populism is not a full fledged ideology like liberalism, conservatism or socialism. It is a narrow -centered discourse rooted in the idea of popular will and is comfortable to any ideology that could be broadly appealing to a majority.

If we are going through the recent elections in the various countries, Narendra Modi (Indian Prime minister) is now widely described as a populist. Same way Turkey’s Recep Erdogan, Hungary’s Viktor Orban, Israel’s Benjamin Netanyahu, the Filipino Rodrigo Duterte and the US’s Donald Trump are the leaders who shared right-wing populism or majoritarian nationalism. Populism gives upon charismatic leaders having direct, unmediated access to the masses. Political parties and even media become the subservient to the leader. Social media , providing direct access to the people , is the favourite mode of communication for a populist today.

In the political scenario, there are two types of populism- left and right. If the populist concentrate more on poor and underprivileged, that populism is left and populist concentrate more on religious,ethnic or racial majority, constitute right populism. In Kerala Election , Chief minister Pinarayi Vijayan applied the left populism and in 2019 Indian parliament election, Narendra Modi applied right populism. 2019 and populism

Theoretical Frame work

Persuasion Matrix Theory

William J. McGuire, propounded Persuasion Matrix Theory ; who provided useful guidelines for creating effective public communication campaigns. He described how fundamental

theories a few person's structure and motivation affect that person's response to a persuasive message. An input-output matrix was formulated to raised understand the communication variables (input) and therefore the response steps (output).

In this study the input matrix are LDF political party (source), campaign – LDF is assured and various taglines(message), channels (media, social groups, community groups, public and private vehicles, community leaders etc) and public (receiver). The output matrix is the people's willingness to accept the campaign messages and appropriate actions. The general public must have contact with the message and, having been exposed there to , must concentrate there to , like it, understand and learn from its content, agree with it, store the knowledge and be ready to retrieve it later, and make decisions supported it.

Methodology

Quantitative research method and questionnaire survey research design are using in this study. Samples are randomly selected and the questionnaire is sent through a Google form. 15 closed-ended questions were added to this survey. 210 voters have participated from different regions of Kerala. Forms are sent to the participants between the 20 and 60 age limit because, in Kerala, these groups have explored the media at a high rate.

Objectives

To evaluate how campaign serve as a powerful mobilization tool for the spread of populism.

To examine how populist communication strategies help win an election.

To find out the role of campaign in persuading people on common-sense populist term.

Hypothesis

- 1 Campaign serve as a powerful mobilization tool for the spread of populism
- 2 Populist communication strategies help win an election
- 3 Campaign has a major role in persuading people on common-sense populist term

Analysis and Interpretations

Researcher has used questionnaire survey research design to collect data. 210 respondents marked their responses in the google form platform. 116 male and 94 female respondents from urban and rural area were participated in this survey.108 respondents from urban sector and 102 from rural area. All the respondents have higher secondary educational qualification and among these, 124 are postgraduate and 71 are graduate.

According to the employment, the researcher could find that 59 respondents are Govt employees, 83 are private firm employees, 30 are self employed, 26 are students and 12 are unemployed. Among the 210 respondents, 172 people were cast their vote in the last Kerala legislative election. 113 respondents have strong inclination to particular political party , but 97 have no interest to any particular political party.

Testing Hypothesis 1

Campaign serve as a powerful mobilization tool for the spread of populism

During the last regime, the Govt had to face lot of natural calamities like spread of Nippah virus, two floods and since Jan 2020, the advent of Corona virus. In India , Kerala state reported the first covid -19 case. Some peculiar specialities of Kerala are the supporting factors of rapid spread of corona virus and which may rise mortality rate. Some extend Kerala Govt has won in the curtail of corona virus.

Some questions in the questionnaire and their responses helped researcher very much to test this hypothesis

Q1.

You were aware of the activities of the government regarding covid-19 through various media

190 respondents agreed and among these 70 are strongly agreed that we were aware the activities of the govt for preventing virus spread.15 respondents keep neutral and 4 people disagreed this statemrnt. The result show that media have prominent role in disseminating social beneficial messaegs. Media are the mediators between Govt and citizen. Through the continuous mediated communication about the measures of virus spread prevention , Kerala govt could create a positive image- ‘we are always with you’ , among the people.

Q2

‘LDF is assured’ campaign was seen and understood and it influenced the voting decisions of the people

133 respondents agreed that the ruling govt’s campaign, ‘LDF is assured ‘ is one of the major determining factor in their voting decision. Among this 33 respondents strongly agreed that this campaign was influenced very much in legislative assembly election. Analysis of these questions the researcher has realised that campaign serve as a powerful mobilization tool for the spread of populism.

During the election campaign, the ruling govt has met people with a trumping card- covid 19 preventive measures taken by the govt, how the govt acted upon during the lockdown period, and how took care of people’s welfare. Even though these are the responsibilities of the govt, the ruling govt purposefully inculcate these measures in their election campaign as their achievements. The survey revealed that people have perceived the existing govt’s achievements through the campaign before the election and this helped very much in victory.

Testing Hypothesis 2

Populist communication strategies help win an election

As per the political history of Kerala, no ruling party will continue the regime for next term. So the ruling and opposition parties will do lot of experiments in election campaign. This year ruling party has used some campaign taglines for creating assurance and sympathy among people. The survey and election result showed that, some extend these campaign taglines helped very much the ruling party to regain their second term with lion share majority. For the testing of this hypothesis researcher has taken two questions from the questionnaire.

Q1

Have you noticed the tag lines used by the LDF for the election campaign, 'health is assured', 'development is assured' and 'security is assured'.

174 respondents noticed these taglines and through the continuous publicity of these taglines helped voters to remind ruling govt's achievements. Consciously or unconsciously voters keep these in their mind. These taglines played a prominent role in the election victory.

Q2

Attractive means of communication (tag line) influence the success or failure of elections

135 respondents agreed that communication taglines have major role in determining the success or failure of elections . In kerala, the ruling govt has effectively utilised the possibilities of taglines and finally they succeed. Through these taglines the ruling govt has introduced the psychological/ emotional approach towards people. The study shows that, in some extent Govt succeeded in this attempt.

The communication strategy is how to capture the attention of the target audiences and convey a compelling campaign message. In this election the ruling LDF govt has been identified the problm, analysed the situation, and understand the target audience's aspirations. According to their needs this govt has set communication strategies through various taglines. As per the survey result, the researcher could find that effective communication campaign can make victory.

Testing Hypothesis -3

Campaign has a major role in persuading people on common-sense populist term

During the first regime Govt has faced four major natural calamities such as two floods, spreading of nippah virus and covid-19 epidemic. All these situations managed effectively by the govt with the help of various organisations, media , volunteering people etc. In some extend govt has succeeded in redirecting their responsibilities as party's achievement with the help of good public relations work. For the analysis of this hypothesis researcher has taken two questions from questionnaire .

Q1

Negative image can be turned into positives and vice versa if there is good social interaction (public relations)

167 respondents agreed the importance of public relations, especially in election campaign. PR is the worldwide accepting tool in business and charity. Good PR can make zero as hero and vice-versa. In this survey 19 respondents disagreed this statement.

Q2

It is desirable to turn the responsibilities of the government into activities to enhance the image of the party

88 respondents disagreed this attitude and 46 keeps neutral. But 76 respondents opined that there is no problem to highlight the govt's responsibility as ruling party's achievement. In 2021 Kerala election witnessed same strategy.

From the analysis of these questions, the researcher has found that the campaign message should be crafted to resonate with the target audience. In the Kerala election, 2021 Marxist party has taken all the responsibilities of the govt as their achievement, and to some extent, they had succeeded. But the survey revealed that this custom is not to be promoted

Conclusion.

To respond to new challenges and opportunities during the campaign, specific communication activities or materials may turn out to work more effectively than others, which may prompt you to increase successful activities and reduce people who don't seem to figure . From the analysis of questionnaire survey , the researcher has found that good communication campaign and allied taglines can persuade voters and change their voting decisions . 2021 Kerala Legislative assembly election showed the campaigns is one of the election victory parameters. Campaign taglines helped very much in creating populism towards the ruling govt and this populism marked history in the Kerala politics. Various versions of the message may have to be prepared to succeed in different audiences. The rise of populist leaders and rise of populist masses are often whimsical to the democratic country. To counter this movement, the civil society has to find alternate communication strategies with social groups and to form a common agenda that transcends the rise of populism and its impact in election.

References

Ashutosh Varshney , Srikrishna Ayyangar(2019),2019 and Populism-Article in The Indian Express newspaper |

<https://brill.com/view/book/9789004444461/BP000009.xml>

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

https://doi.org/10.1163/9789004444461_007

Lucie Calléja(2020), The Rise of Populism: a Threat to Civil Society?

Manjari Katju(2021), Elections, Populism and the 'Supreme Leader'

The Rise of Authoritarian Democracies

İKİZLER (GEMINI) TAKIMYILDIZININ MİTOLOJİK HİKÂYESİ MYTHOLOGY OF THE CONSTELLATION GEMINI

Dr. Öğretim Üyesi Didem DEMİRALP

Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü
orcid:0000-0003-4806-4006

ÖZET

Gök kürenin ayrıldığı seksen sekiz alandan her biri, takımyıldız olarak bilinir. Bunun yanında takımyıldız deyince, yer küreden bakıldığında birbirleriyle ilgiliymiş gibi görünen ama aslında birbirlerinden farklı uzaklıklarda bulunan yıldız kümeleri akla gelir. Eski gök bilimciler, takımyıldızların izdüşümlerinin oluşturdukları şekilleri, söylencelere konu olan kahramanlara ve hayvanlara benzetmişlerdi. Eski Yunanlı ve Romalı gök bilimciler de takımyıldızları isimlendirirken, mitolojik hikâyelerden esinlenmişlerdi.

Bu takımyıldızlardan biri de Zodyak Kuşağı olarak adlandırılan ve güneşin ekliptik düzlemine denk gelen on iki takımyıldız arasında yer alan “İkizler”dir.

Bir efsaneye göre, onlar, Sparta kraliçesi Leda'nın, Zeus ve Tyndareos'tan doğan ikiz oğullarıymış. İsimleri Kastor (Castor) ve Polydeukes (Pollux) olan kardeşler, birlikte çok sayıda maceraya atılmışlar. Kız kardeşleri olan Helene'yi, Theseus'un elinden kurtarmış, Aithra'yı kaçırmışlar. Argo Gemicileri'nin seferine katılmışlar. Bu serüvenlerinden birinde, Leukippos'un kızları olan Phoibe ile Hilaria'yı kaçırıp, kendilerine eş yapmak istemişler. Ne var ki kızların hem amcaoğulları hem de nişanlıları olan Lynkeus ile İdas, onların peşine düşmüşler. Çıkan kavgada Kastor ölmüş. Polydeukes ise yaralanmış. Her işe birlikte girişen İkizler'i birbirinden ayırmak istemeyen Zeus, onları, gök küreye, yıldızların arasına yerleştirmiş. Başka türlü söylersek, onlara ölümsüzlük bahşetmiş.

Bizim bu çalışmadaki gayemiz, Zeusoğulları ya da Tyndareosoğulları olarak anılan Kastor ile Polydeukes'in efsanesini irdelemek. İkizler Takımyıldızı'na ismini veren bu iki kardeşin çok sayıdaki hikâyesini, aralarında Hesiodos, Pindaros, Platon, Hyginus, Ovidius ve Cicero'nun da bulunduğu Eski Yunanlı ve Romalı şair, yazar ve düşünürlerin kaleminden aktarmak istiyoruz.

Anahtar Kelimeler: İkizler Takımyıldızı, Kastor, Polydeukes, Hesiodos, Ovidius.

ABSTRACT

The celestial sphere is divided into 88 modern constellations. Besides when we mention constellation, we consider star clusters. Ancient astronomers compared the shapes of the constellations to the mythical heroes and animals. Greek and Roman astronomers were also inspired by myth while naming the constellations.

One of these constellations is The Twins (Gemini) and it is one of the constellations of the Zodiac. According to the myth, they were twin sons of the Spartan queen Leda by Zeus and her husband Tyndareus. They were called as Castor and Polydeuces (Pollux) and they had many adventures. They rescued their sister Helene who was abducted by Theseus. They kidnapped Aethra. Besides they took part in the Voyage of the Argonauts. According to one account, the brothers wanted to marry Leucippus' daughters, Hilaera and Phoebe. But the girls were already engaged to their cousins, Idas and Lynceus. Castor and Polydeuces

kidnapped the girls, pursued by Idas and Lynceus. In the fight that followed, Castor died and Polydeuces was wounded. As a reward for their friendship, Zeus placed them amongst the stars as the Gemini. In other words, they acquired immortality.

The aim of this study is to examine the story of Castor and Polydeuces known as the Dioscuri or the Tyndarides as written by many ancient Greek and Roman poets and authors. Among these are Hesiod, Pindar, Plato, Pseudo- Hyginus, Ovid and Cicero.

Key Words: Gemini, Castor, Polydeuces, Hesiod, Ovid.

GİRİŞ

Gök kürenin ayrıldığı seksen sekiz alandan her biri, takımyıldız olarak bilinir. Bunun yanında takımyıldız deyince, yer küreden bakıldığında birbirleriyle ilgiliymiş gibi görünen ama aslında birbirlerinden farklı uzaklıklarda bulunan yıldız kümeleri akla gelir. Eski gök bilimciler, takımyıldızların izdüşümlerinin oluşturdukları şekilleri, söylencelere konu olan kahramanlara ve hayvanlara benzetmişlerdi. Eski Yunanlı ve Romalı gök bilimciler de takımyıldızları isimlendirirken, mitolojik hikâyelerden esinlenmişlerdi.

Bu takımyıldızlardan biri de Zodyak Kuşağı olarak adlandırılan ve güneşin tutulum düzlemine denk gelen on iki takımyıldız arasında yer alan “İkizler”dir.

Söylenceye göre, Sparta kraliçesi Leda’nın, Zeus ve Tyndareos’tan olan –ve bu sebeple Zeusoğulları veya Tyndareosoğulları olarak da anılan- ikizleri Kastor (Castor) ve Polydeukes (Pollux) birlikte çok sayıda maceraya atılmış ve sayısız kahramanlığa imza atmışlar. Öyle ki Zeus bile onları birbirinden ayırmak istememiş ve giriştiği bir kavga sırasında can veren Kastor’u ölümsüzlükle taçlandırıp, gök küreyi süsleyen sayısız yıldız arasına yerleştirirken, Polydeukes’i de unutmamış.

Bizim bu çalışmadaki gayemiz, Kastor ile Polydeukes’in efsanesini irdelemek. İkizler Takımyıldızı’na ismini veren bu iki gencin çok sayıdaki hikâyesini, aralarında Hesiodos, Pindaros, Platon, Hyginus, Ovidius ve Cicero’nun da bulunduğu Eski Yunanlı ve Romalı şair, yazar ve düşünürlerin kaleminden aktarmak istiyoruz.

ESKİ YUNANLI EDEBİYATÇILARIN KALEMİNDEN “İKİZLER” SÖYLENCESİ

Hesiodos’un “Kadınlar Kataloğu” Başlıklı Şiirinden

“Hesiodos, Kastor ile Polydeukes’in şeceresini sayarken, Zeus’un oğlu olduklarını söyler” (Hesiod, 1924: 191).

Alkman’dan Kalan Bir Parça

“Kastor ve soylu Polydeukes. Hızlı atların yetiştiricileri ve binicileri” (Alcman, 1922: 61).

“İkizler” için bestelenen Homeros İlahileri”nden Biri

“Ey berrak sesli Musa! Kastor ile Polydeukes’in, Tyndareosoğulları’nın, Olymposlu Zeus’un oğullarının şarkısını söyle. Kara bulutların efendisi Kronos’un oğluyla gizlice birleşen vakur Leda, onları Taygetos Dağı’nın eteklerinde doğurdu. Selam olsun size çevik atların süvarileri” diyor (“Dioskurlar’a” 93).

Terpandros’un Günümüze Kalan Parçalarından Biri

“Zeusoğulları. Zeus ile Leda’nın çocukları. En güzel kurtarıcılar” (Terpander, 1922: 33).

Stasinus’un “Kıbrıs Destan”ından

“Kastor ile Polydeukes, İdas ile Lynkeus’un sığır sürüsünü çaldıkları sırada yakalanmışlar. İdas, Kastor’u öldürürken; Polydeukes, Lynkeus ile İdas’ın canını almış. Zeus onlara –günaşırı- ölümsüzlük vermiş” (Stasinus, 1924: 491).

Pindaros’un “Olympia Zafer Türküsü” Şiirinden

“Zira Herakles, Olympos’a çıkarken, şanlı oyunları, Zeusoğulları’na emanet etmişti” (Pindaros, 2015: 48).

Pindaros’un “Pythia Zafer Türküsü” Şiirinden

“Güçlü Kastor ve soylu Polydeukes. Bugün, Therapne’de; yarın, yüce Olympos’ta oturan ilahi ikizler” (Pindaros, 2015: 150).

Pindaros’un “Nemea Zafer Türküsü” Şiirinden

“Zeusoğulları... Geniş topraklara sahip Sparta’da düzenlenen oyunların –Hermes ve Herakles’le birlikte- hamileri” (Pindaros, 2015: 191).

Platon’un “Euthydemos” Başlığını Taşıyan Diyalogundan

“Zeusoğulları’na sesleniyor, bizi, delikanlıyı ve beni, muazzam bir dalgadan kurtarmaları için yalvarıyormuş gibi” (Platon, 2000: 49).

Kallimakhos’tan Kalan Bir Parça

“Ey Kastor ve sen Polydeukes! At terbiyecileri, evsizlerin hamileri ve konukların kılavuzları” (Callimachus, 1958: 163)

Sicilyalı Diodoros’un “Tarih Kitaplığı” Başlıklı Kitabından

“Devasa bir fırtına kopmuş ve denizcilerin kurtulma ümidi tükenmiş. İşte o zaman –gemide evvelden Samothrake Gizem Törenleri’ne kabul edilen tek kişi olan- Orpheus, tanrılara yakararak, yardım dilemiş. Fırtına aniden dinmiş ve Zeusoğulları’nın başlarının üzerinde iki yıldız parlamış. Bu mucize karşısında hayrete düşen denizciler, tanrıların inayetiyle kurtulduklarına inanmışlar. Bu sebeple Argo Gemicileri’nin hikâyesi kuşaktan kuşağa aktarılmış. Ve yine bundan dolaydır ki fırtınaya yakalanan gemiciler, Samothrake tanrılarına yakararak, bu iki yıldızı, Zeusoğulları’yla özdeşleştirirler” (Diodorus, 1967: 477).

“İki gün iki gece süren yolculuk boyunca gemiye eşlik eden Triton, Herakles’e, üstleneceği işleri ve ölümsüzlüğünü önceden bildirmiş. O, Tyndareosoğulları’na da artık Zeus oğulları olarak anılacaklarını ve tanrılar gibi onurlandırılacaklarını muştulamış” (Diodorus, 1967: 495).

“Geleneğe göre, Zeusoğulları olarak da bilinen Kastor ile Polydeukes, yiğitlikte herkesten üstünmüşler. Üstelik Argo Gemicileri’yle birlikte çıktıkları seferde hemen fark ediliyor, zor durumda kalanlara yardım ediyorlarmış. Genel olarak söylemek gerekirse, mertlikleri ve kumandanlıktaki ustalıkları kadar dürüst ve dindar oluşları da onlara büyük ün kazandırmış. Beklenmedik tehlikelerle karşılaşanlara görünerek, onlara yardımcı olurlarmış. Dahası sıra dışı cesaretleriyle, Zeus’un oğulları olarak anılır olmuşlar. İnsanların arasından ayrıldıklarında, ölümsüzlüğe erişmişler” (Diodorus, 1939: 339).

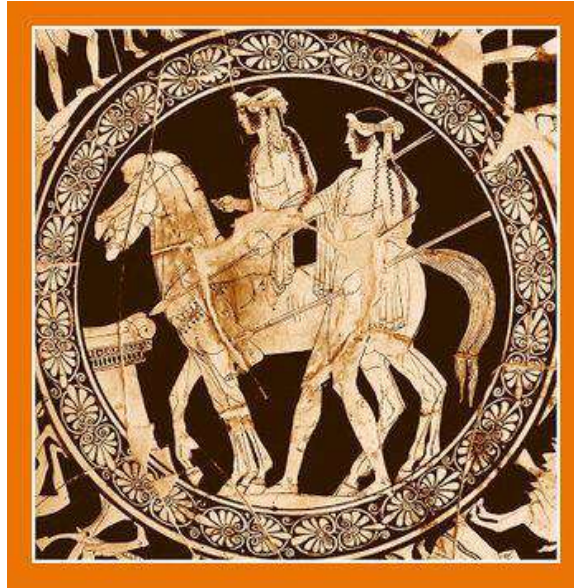
Plutarkhos’un “Koşut Yaşamlar” Başlıklı Yapıtından

“Diğerleri, Tyndareosoğulları’na, “Anakeler” denmesini, gökyüzünde görünen ikiz yıldızlarıyla ilişkilendirirler. Zira Atinalılar, “üstünde” ya da “yüksekte” anlamına gelen “ano” ve “anothen” yerine “anekas” ve “anekathen” sözcüklerini kullanırlar.”

“Zeusoğulları’nın, Lysandros’un -limandan ayrılmak üzere olan- gemisinin iki yanında, ikiz yıldızlar olarak belirdiklerini iddia edenler vardı” (Plutark, 2005: 42).

Pausanias’ın “Yunanistan Rehberi” Başlığını Taşıyan Eserinden

“O günlerde tanrılaştırılan insanlar, günümüzde hâlâ onurlandırılırlar. Aristaios, Giritli Britomartis, Alkmene’nin oğlu Herakles, Oiklesoğlu Amphiaraios ile Polydeukes ve Kastor gibi” (Pausanias, t.y.).

(Kastor ve Polydeukes, t.y.)

ROMALI YAZIN USTALARININ KALEMİNDEN “İKİZLER” EFSANESİ

Cicero'nun “Tanrıların Doğası” Başlıklı Çalışmasından

“Yaptıkları iyiliklerden dolayı üstün olanların, halkın ortak kararı ve isteğiyle gökyüzüne alınmaları gelenek haline gelmiştir. Hercules, Castor ve Pollux, Aesculapius böyle tanrı oldular” (Cicero, 2006: 92).

“Yunanistan'da da birçok insana tanrı olarak taparlar. Alabanda'da, Alabandus; Tenedus'ta, Tenes; önceleri İno olarak bilinen Leucothea ve oğlu Palaemon, Tyndareusoğulları, Hercules ve Aesculapius” (Cicero, 2006: 144).

“Apollo'nun, Vulcanus'un, Mercurius'un ve diğerlerinin tanrı olduğunu söyleyeceksin de Hercules, Aesculapius, Liber, Castor ve Pollux'tan mı kuşulanacaksın? Oysa bu son saydıklarımız da öncekiler kadar saygındırlar. Üstelik bazı yerlerde onlara daha çok taparlar. Bu durumda ölümlü annelerden doğanları da mı tanrı olarak kabul etmeliyiz?” (Cicero, 2006: 146- 147).

Sahte Hyginus'un “Masallar” Başlığını Taşıyan Mitoloji Temalı Eserinden

“Castor ve Pollux, Jove ile –Thestius'un kızı- Leda'nın oğulları” (Hyginus, t.y.).

“Bir kuğuya dönüşen Jupiter, Eurotas Irmağı yakınlarında Leda ile birleşmiş ve Pollux ile Helene doğmuşlar. Castor ile Clytemnestra ise Leda'nın, Tyndareus'tan olan çocuklarıymış” (Hyginus, t.y.).

“Castor, Lynceus'u öldürmüş. Bunun üzerine dövüşü ve evleneceği kızı unutan İdas, bir mezar hazırlayarak, kardeşinin bedenini gömmeğe başlamış. Ne var ki kemikleri mezara yerleştirirken, Castor gelmiş ve ona engel olmuş. Öfkelenen İdas, kılıcını, Castor'un uyluğuna saplamış. Başkaları ise Castor'un, İdas'ın yaptığı mezarın altında kalarak can verdiğini anlatırlar. Olup biteni haber alan Pollux, aceleyle gelerek, İdas'ı alt etmiş. Ardından kardeşinin ölüsünü ele geçirmiş ve onu toprağa vermiş. Bununla birlikte –Jove'un, kendisini yıldızlaştırarak- bahsettiği ölümsüzlüğü, kardeşiyle paylaşmak istemiş. Çok geçmeden bu dileği kabul edilmiş” (Hyginus, t.y.).

“Parcalar'ın rızasıyla ölümler diyarından dönenler... Jove ile Leda'nın oğulları, Castor ve Pollux, sırayla ölümler ülkesine gidenler” (Hyginus, t.y.).

Sahte Hyginus'un “Gökbilimi” Başlıklı Kitabından

“İkizler Takımyıldızı: Çok sayıdaki gökbilimci, bu yıldızların, Castor ile Pollux olduğunu söylüyorlar. Onlar –tüm erkek kardeşler içinde- en sevecen olanlarıymış. Aralarında hiç rekabet yokmuş. Birbirlerine danışmadan hiçbir işe girişmezlermiş. Derler ki Jove, bu dostluğun ödülü olsun diye onları göğe yerleştirmiş. Neptunus ise –yine onları mükâfatlandırmak için- binecekleri atlar ile kaza geçiren denizcileri kurtaracak güç vermiş. Castor ve Pollux'tan söz edenler, Castor'un –Lacedaemonialılar'ın Atinalılar'la savaştığı-

Aphidnae kentinde öldürüldüğünü de anlatıyorlar. Diğerleri ise Lynceus ve İdas'ın Sparta'ya saldırdıkları sırada öldüğünden bahsediyorlar. Öte yandan Homeros, Pollux'un, ölümsüzlüğünü, kardeşiyle paylaştığını bu sebeple de onların birbirini takip eden günlerde parladıklarını söylüyor” (Hyginus, t.y.).

Ovidius'un “Kadın Kahramanlar” Ya da “Kadın Kahramanların Mektupları” Başlıklı Eserinden

“Paris'ten Helene'ye: “Aegeusoğlu ve erkek kardeşlerin gibi yapacağım. Senin için bunlardan daha iyi örnek olamaz. Theseus seni ve Leucippus'un ikiz kızlarını kaçırmıştı. Bu örneklerin dördüncüsü de ben olacağım” (Ovidius, 2018: 93).

Ovidius'un “Dönüşümler” Başlığını Taşıyan Şiirinden

“Henüz gökteki yıldızların arasına karışmamış olan Castor ile Pollux, bembeyaz atlarını dörtnala sürüyor, parlak uçlu mızraklarını sallayarak hücum ediyorlardı” (Ovidius, 2019: 209).

Ovidius'un “Roma Takvimi” Başlıklı Eserinden

“Bu takımyıldızın nasıl oluştuğunu anlat deyince, tanrı şöyle söyledi: Tyndareusoğulları, biri, at binicisi; diğeri, yumruk dövüşçüsü olan Castor ile Pollux, Phoebe ile kız kardeşini kaçırmışlardı. Bunun üzerine İdas ve erkek kardeşi, nişanlıları olan kızları kurtarmak istemişlerdi. Aşk, onları, kızları kurtarmaları; ötekileri ise geri vermemeleri için kışkırtmış, kardeşler, bu sebeple dövüşmüşlerdi... Lynceus'un kılıcıyla göğsünden yaralanan Castor, ansızın toprağın üzerine yığılmıştı. İntikam almak isteyen Pollux, mızrağını, Lynceus'un boynuna saplamıştı. Ona saldıran İdas ise Jupiter'in yıldırımıyla vurulmuşsa da hemen geri çekilmemişti. Ey Pollux, sen: “Sözlerimi duy baba” diye haykırdığında, yüce gökyüzü, senin için aralanıyordu. “Bana ayırdığın göğü, ikimiz arasında paylaşır. Armağanın yarısı, bütününe üstün olur.” O, böyle dedi ve kardeşini –onunla dönüşümlü yer değiştirerek- kurtardı. Her iki yıldız da zor durumdaki gemilere yardım ederler” (Ovidius, 2016: 260).

Seneca'nın “Hercules'in Çılgınlığı” Başlıklı Tragedyasından

“Thebaeliler Korosu: “Tyndareus'un ikizlerinin yıldızları, gelin. Korkmuş denizcilerin yardımına koşun” (Seneca, 1917: 53).

Valerius Flaccus'un “Argo Gemicileri” Başlıklı Yapıtından

“Tyndareus'un oğulları, saçları, yıldız ışığıyla aydınlanan gençler” (Flaccus, t.y.).

Apollodoros'un “Kitaplık” Başlığını Taşıyan Eserinden

“Zeusoğulları, İdas ile Lynkeus'u beklemeye koyuldular. Onlara pusu kuracaklardı. Lakin Lynkeus, Kastor'u gördü ve İdas'a haber verdi. O da Kastor'u öldürdü. Polydeukes ise mızrağını atarak Lynkeus'un canını aldı. Ne var ki İdas'ın attığı bir taş, başına isabet etti ve bilinçsizce yere yığıldı. Zeus, İdas'ı yıldırımıyla vurdu ve Polydeukes'i gökyüzüne aldı.

Bununla birlikte Polydeukes, Kastor öldüğü için, ölümsüzlüğü kabul etmedi. Dolayısıyla Zeus, ikisine de birbirini takip eden günlerde tanrıların ve ölümlülerin arasında yaşamayı bahşetti” (Apolodoros, 2017: 282).

Apuleius’un “Başkalaşım” Ya da “Altın Eşek” Başlıklı Kitabından

“Tanrıçaları temsil eden her genç kıza, kendi nedimesi eşlik ediyordu. Juno’ya –başlarında, tepesi yıldızlarla süslü yumurta biçiminde miğferleriyle- Castor ile Pollux eşlik ediyorlardı” (Apuleius, 2006: 593).

Aelianus’un “Çeşitli Öyküler” Başlığını Taşıyan Yapıtından

“Alkibiades’in, siyasi yaşamını tanımlarken –birbirini izleyen günlerde dirilip ölen- Zeusoğulları’nın hayatını örnek verdiğini anlatırlar. Başarılı olduğunda, halk, ona, tanrı gibi davranırmış. Başarısız olduğunda ise ölü bir adamdan daha fazla değeri yokmuş” (Aelian, t.y.).

(İkizler Takımyıldızı, t.y.)

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Eski Yunanlı ve Romalı astronomların, söylencelerden esinlenerek adlandırdıkları takımyıldızlardan biri de “İkizler”dir (Gemini). Bir söylenceye göre, onlar, Sparta kraliçesi Leda’nın, biri (Polydeukes) Zeus’tan; diğeri (Kastor) ise ölümlü kocası Tyndareos’tan dünyaya getirdiği ikizleriymiş. Bunun yanında başka bir anlatıya bakılırsa, ikisi de Zeus’tan doğmuşlar. Şair Hesiodos (İ. Ö 700), yarı tanrıları doğuran kadınların öykülerini kaleme aldığı “Kadınlar Kataloğu” (Eoiae) başlıklı eserinde, onları, Zeus’un oğulları olarak anar. Yunan koro liriğinin ilk temsilcisi olan Alkman (İ. Ö 7. yüzyıl) ise günümüze parçalar halinde ulaşan yapıtlarından birinde, delikanlıları, çevik atların yetiştiricileri ve binicileri olarak selamlar. “Homeros İlahileri” (Homerikoi Hymnoi) olarak bilinen ve İ. Ö 650- 400 yılları

arasına tarihlenen otuz üç şiirden biri, Leda'nın –gizlice birleştiği- Zeus'tan dünyaya getirdiği ikizlerini –tıpkı Alkman gibi- çevik atların süvarileri olarak esenler. Bir şair ve müzisyen olan aynı zamanda yedi telli liri icat eden Terpandros (İ. Ö 7. yüzyıl ortası) da ikizleri, Zeus'un oğulları olarak nitelendirir. Erken Yunan şiirinin erken döneminin yarı efsanevî şairi olan Kıbrıs doğumlu Stasinus ise Troya Savaşı'na dair olayları aktardığı –on bir kitaplık- “Kıbrıs Destanı” (Kupria) şiirinde, Messenia prensleri olan İdas ve Lynkeus'un sürülerini çalan ikizlerden Kastor'un, çıkan kavgada öldüğünü anlatır. Ardından Zeus onu da Polydeukes ile birlikte yıldızların arasına yerleştirmiş. Lirik şair Pindaros (İ. Ö 518- 438), Yunanistan'da düzenlenen atletizm oyunlarında zafere koşan atletleri ululamak için yazdığı “Zafer Türküleri”nde (Epinikion), müsabakaların hamileri olarak andığı ikizleri, Zeus'un oğulları olarak selamlar. Platon (İ. Ö 429- 347) ise erken dönem eserleri arasında yer alan ve “Euthydemus” başlığını taşıyan diyalogunda, kardeşleri, denizcilerin koruyucusu olarak esenlerken, ikizler için yazılan –ve Homeros'un adıyla anılan- ilahilerden birini yankılar: “Gemiciler, yakararak seslenirler ulu Zeus'un oğullarına. Ak kuzular sunarlar, çıkıp yüksek pruvaya... O anda aniden belirir bu ikisi, havayı yarıp çıkan kızıl- kahve kanatlarıyla. Dindirirler çetin rüzgârları. Yatıştırırlar beyaz denizin yüzeyindeki dalgaları...” Hellenistik Dönem şair ve bilgini Kallimakhos'un (İ. Ö 310/305- 240) günümüze kalan –ve altı ilahi ile altmış üç şiirden oluşan- eserlerinden biri, ikizlerin, evsizleri gözetip, konuklara kılavuzluk ettiklerini ifade eder. Sicilya doğumlu Yunanlı tarihçi Diodoros (İ. Ö. 1.yüzyıl), mitolojik hikâyelere ve barbar (Yunanlı olmayan) halkların geleneklerine geniş yer ayırdığı –kırk kitaptan oluşan- “Tarih Kütüphanesi” (Bibliothèque Historique) başlıklı yapıtında, Argo Gemicileri'nin seferine katılan ikizlerin cesaretlerine vurgu yapar. Diodoros'un dediğine göre, yolculuk sırasında vuku bulan bir fırtınanın dinmesinin ardından, delikanlıların başları üzerinde iki parlak yıldız belirivermiş. Gemicilerin, yıldızları ikizlerle özdeşleştirilmesi de bu mucizeden sonra olmuş. Başka bir Yunanlı tarihçi ve aynı zamanda yazar olan Plutarkhos (İ. S 50- 120) ise elli kitaplık “Koşut Yaşamlar”ında (Bioi Paralleloi) bir iddiaya değinir. Buna göre, Zeusoğulları, bir keresinde, Spartalı kumandan Lysandros'un -limandan az sonra ayrılacak olan- gemisinin iki yanında birer yıldız olarak görünmüşler. Sahte Apollodoros olarak da bilinen başka bir ifadeyle kim olduğu hâlâ tartışılan Apollodoros, üç kitaptan oluşan ve İ. S 1.veya 2. yüzyıla tarihlendirilen “Kitaplık”ında (Bibliothèque), Kastor'un canını alan Lynkeus'un, Polydeukes tarafından öldürüldüğünü anlatır. Polydeukes'e bir taş atıp yaralayan İdas'ın kaderinde ise baş tanrının yıldırımıyla ölmek varmış. Sonrasında Polydeukes'i yıldızlaştıran Zeus, delikanlının arzusunu gerçekleştirerek, Castor'a da ölümsüzlük bahşetmiş. Bir seyyah ve coğrafya bilgini olan Pausanias'a (İ. S 110- 180) gelince, o, on kitaptan meydana gelen “Yunanistan Rehberi” (Periegesis tes Hellados) başlıklı eserinde, Kastor ile Polydeukes'in isimlerini, bir tanrıymişçasına onurlandırılanlar arasında sayar.

Romalı hatip, devlet adamı ve filozof olan Marcus Tullius Cicero (İ. Ö 106- 43), “Tanrıların Doğası” (De Natura Deorum) başlıklı üç kitaplık yapıtında, Castor ve Pollux'un adlarını, insanoğluna ettikleri iyilikler için tanrılaştırılanlar arasında sayar. Romalı bilgin Gaius Julius

Hyginus (İ. Ö 64- İ. S 17) ise iki yüz yetmiş yedi hikâyeye içeren “Masallar”ında (Fabularum Liber), Jupiter’in, Leda ile birleşmek için bir kuğuya dönüştüğü rivayetini aktarır. Yazara göre, Pollux, Jupiter’in, kendisine bağışladığı ölümsüzlüğü, Castor ile paylaşmak istemiş. Bir dövüş sırasında can veren Castor’un, göklerdeki yıldızlar arasına alınışı böyle olmuş. Hyginus –kendisine ait olup olmadığı tartışma konusu olan- “Gökbilimi” (De Astronomia yahut Poetica Astronomica) başlıklı kitabında da birçok astronomun, Castor ve Pollux’u, “İkizler Takımyıldızı” ile özdeşleştirdiklerini anlatır. Jupiter, onların sonsuz dostluğunu, ölümsüzlükle taçlandırmış. Romalı şair Publius Ovidius Naso (İ. Ö 43- İ. S 17) ise günümüze kalan eserleri arasında yer alan “Kadın Kahramanların Mektupları” (Heroides yahut Epistulae Heroidum), “Dönüşümler” (Metamorphoses) ve “Roma Takvimi”nde (Fasti) ikizlerin hikâyesine değinir. Castor’un –Pollux’un arzu ettiği gibi- gök küredeki yıldızların arasına yerleştirilişini anlatır. Romalı devlet adamı, filozof ve oyun yazarı Lucius Annaeus Seneca (İ. Ö 4- İ. S 65), günümüze ulaşan tragedyaları arasında yer alan “Hercules’in Çılgınlığı”nda (Hercules Furens), koro aracılığıyla ikizlere seslenir. Tyndareus’un oğullarının yıldızlarını, ürkmüş denizcilerin yardımına çağırır. Romalı şair Gaius Valerius Flaccus (İ. S 42- 90) ve Romalı yazar Lucius Apuleius Madaurensis (İ. S 124- 170), sekiz kitaptan oluşan “Argo Gemicileri” (Argonautica) ve on bir kitaptan meydana gelen “Başkalaşımalar” ya da “Altın Eşek”te (Metamorphoses ya da Asinus Aureus), Castor ve Pollux kardeşlerin yıldızlarla taçlandırıldıklarını anlatırlar. Romalı bir sofist ve belâgat ustası olan lakin Yunanca yazan Claudius Aelianus (İ. S 170- 235) ise on dört kitaplık “Çeşitli Öyküler”inde (Poikile Historia), Atinalı politikacı Alkibiades’in (İ. Ö 450- 405), siyasi yaşamından söz ederken, Zeusoğulları’nın hayatını örnek verdiğini yazar. O, bir gün, üstesinden geldiği bir iş için, adeta tanrıymışçasına saygı görmüş. Başarılı yakalayamadığında ise bir ölüden farksızmış.

KAYNAKLAR

- Alcman. (1922). *Lyra graeca in three volumes (vol. 1)* (trans. by J. M. Edmonds). London: William Heinemann Ltd.
- Apollodoros. (2017). *Bibliotheka* (N. Nirven, Çev.). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Apuleius. (2006). *Başkalaşımalar* (Ç. Dürüşken, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Callimachus. (1958). *Aetia, iambi, lyric poems, hecale, minor epic and elegiac poems, fragments of epigrams, fragments of uncertain location* (trans. by. C. A. Trypanis). London: William Heinemann Ltd.
- Cicero, M. T. (2006). *Tanrıların doğası- de natura deorum* (F. Telatar, G. Özaktürk, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi.
- Diodorus. (1967). *Diodorus of Sicily in twelve volumes, vol. 11. books 11 (continued) 35-iv, 58* (trans. by C. H. Oldfather). Massachusetts: Harvard University Press.

Diodorus. (1967). *Diodorus of Sicily in twelve volumes, vol. iii. books iv (continued) 59-viii* (trans. by C. H. Oldfather). Massachusetts: Harvard University Press.

Hesiod. (1924). *The Homeric hymns and Homerica* (trans. by G. E. Hugh & M. A. White). London: William Heinemann Ltd.

Ovidius, P. N. (2016). *Roma takvimi ve festivaller- fasti (I-VI)* (A. C. Abuagla, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Ovidius, P. N. (2018). *Söylence kahramanlarından sevdiceklerine mektuplar* (H. Dönmez, G. Varinlioğlu, Çev.). İstanbul: Arkeoloji Ve Sanat Yayınları.

Ovidius, P. N. (2019). *Dönüşümler* (A. C. Abuagla, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Pindaros. (2018). *Bütün zafer şarkıları* (E. Gören, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi yayınları.

Platon. (2000). *Euthydemus* (H. V. Eralp, Çev.). İstanbul: Sosyal Yayınlar.

Plutark. (2005). *Yaşamlar I*. (M. Mete, Çev.). İstanbul: İdea Yayınevi.

Seneca. (1917). *Seneca's tragedies in two volumes (vol. 1)* (trans. by F. J. Miller). London: William Heinemann Ltd.

Sina, A. (2008). *Homeros ilahileri*. İstanbul: Arkeoloji Ve Sanat Yayınları.

Stasinus. (1924). *The Homeric hymns and Homerica* (trans. by G. E. Hugh & M. A. White). London: William Heinemann Ltd.

Terpander (1922). *Lyra graeca in three volumes (vol. 1)* (trans. by J. M. Edmonds). London: William Heinemann Ltd.

Aelian. (t.y). <https://www.theoi.com/Ouranios/Dioskouroi.html> adresinden alındı.

Flaccus. (t.y). <https://www.theoi.com/Text/ValeriusFlaccus5.html> adresinden alındı.

Hyginus. (t.y). <https://www.theoi.com/Ouranios/Dioskouroi.html> adresinden alındı.

İkizler Takımyıldızı [Resim] (t.y). <https://jessicadavidson.co.uk/2018/05/21/the-mythology-behind-the-zodiac-gemini-myths/> adresinden alındı.

Kastor ve Polydeukes [Resim] (t.y). <https://greekmythology.wikia.org/wiki/Polydeukes> adresinden alındı.

THE CRISIS OF INTERNATIONAL WORLD ORDER

Dr. EBA NGUEMA Ismaelline

University OMAR BONGO, Faculté de droit et de sciences économiques (Gabon),
département de droit public

ABSTRACT

The post-war international order was built on a hierarchical basis. The hegemony enjoyed by its main architect puts him at the top of the pyramid. Despite its hierarchical character, the liberal system has in reality no master. Indeed, it has succeeded in bringing new powers onto the international scene. However, this order is now experiencing an unprecedented crisis. However, it does not seem to prejudge its end, but rather a mutation whose outcome is uncertain, due to the international context marked by a breakdown of the notion of power.

Since the end of the Second World War, the United States and a number of Western powers have jointly participated in the establishment of the new international order. Its main mission was to ensure international peace and security by pacifying inter-state relations.

This order has been built around various institutions whose function is to govern and organize international cooperation.

As the liberal international order has expanded, the United States has grown in power economically, politically and militarily. In a few decades, it has imposed itself on the international scene as the hegemonic power.

The United States now plays a crucial role in the functioning of the post-war international order. The United Nations (UN), the International Monetary Fund (IMF), the World Bank and many other organisations are to some extent linked to US domestic politics. This situation does not prevent the prosperity induced by liberalism from spreading beyond the West. China seems to be the economic winner of the international order 2.0. Similarly, Russia seems to be claiming to regain their power as much.

However, it would seem that the rise of new powers on the international scene has led to a resurgence of tensions that now threaten the existence of the post-war order.

Caught in a war of influence, is the liberal international order doomed to disappear?

The aim of this article is therefore to analyse the changes and pressures that the liberal international order is now facing.

To do this, we will examine the facts at the origin of the crisis of the post-war order (I), then analyse its manifestations (II). This will lead us to conclude that it is not doomed to disappear, but will undoubtedly undergo major changes in the years to come.

I. The origin of the crisis of the post-war international order

A. The foundations of the liberal international order

The notion of internationalism predates the First World War. Indeed, from the end of the 19th century, peacekeeping and cooperation between the various European powers of the time became a necessity in order to avoid armed conflicts and to ensure their economic prosperity. Internationalism was to ensure peace and equality in accordance with the writings of Jeremy Bentham¹. However, it did not stand up to the Great Depression and the rise of populism in Europe, which led to the collapse of liberal values and principles. This inevitably led to the First World War. Despite the creation of the League of Nations, the triumph of the Allies failed to assuage the frustrations of the defeated. American President Thomas Woodrow Wilson's desire for a world governed by "the rule of law, based on the consent of the governed and supported by the organized opinion of mankind"² would have to wait until the end of the Second World War to materialize in somewhat more complex forms.

Jhon Ikenberry refers to Wilson's vision as version 1.0³. It is a relatively simple vision based on: the self-determination of peoples, i.e. the affirmation of national sovereignty; the cooperation of states to preserve collective security; freedom of trade and economic growth⁴. It was this version of internationalism that was developed after the First World War with the creation of the League of Nations. However, this order did not have a universal scope since it excluded nations that did not share the democratic principles advocated by Wilson.⁵

The failure of the League of Nations to ensure international peace, security and prosperity through continued cooperation between the defeated and the victors led to the implementation of a version 2.0

---

¹ Constance Duncombe and Tim Dunne, *After internationalism*, *International Affairs* vol 94 n°1 (2018), p.30.

² Jhon Ikenberry, *The end of liberal international order*, *International Affairs* vol 94, n°1 2018, p.14.

³ Jhon Ikenberry, *Liberal internationalism 3.0 : America and dilemmas of liberal world order*, *Perspectives on politics*, Vol 7, n°1, 2009, pp.73-76.

⁴ *Ibid.*

⁵ *Ibid.*, pp.11 and following.

of internationalism⁶. This order was to be led by a set of (mainly Western) powers within the framework of various institutions⁷. In order to move towards a certain universalism, the guarantors of international peace and security had to be representative of the members of international society. The five nuclear powers of the time, namely the United States, France, Russia, the United Kingdom and China, were designated as permanent members of the Security Council. Despite the criticism of the limited composition of the permanent members of the council⁸, it would seem that the presence of China has made it possible to give a representation of the countries of the South within the said council. Consequently, the body supposed to watch over the maintenance of peace and international security was not embodied solely by Western countries all adhering to liberal ideology.

Moreover, although most countries agreed on principles such as the right of peoples to self-determination⁹, the prohibition of the use of force¹⁰, and non-interference in the internal affairs of a state¹¹, they did not all share the same ideas. The liberal order was universal only in the sense that it guaranteed respect for the political and economic sovereignty of each power. Thus, the countries of the Soviet bloc could adhere to the policy of their choice within their borders, despite the wars of ideological influence. Despite this apparent desire to make the post-war order more inclusive, in reality it was not universal, but it was intended to become so by developing zones of influence or institutions of military cooperation (NATO), economic cooperation (the Brettons Woods institutions (World Bank and IMF)) or trade cooperation (Gatt and then WTO). In practice, there were two orders within each other, the one inherited from Wilson's vision made more inclusive by the provisions of the United Nations Charter and the more complex order 2.0 whose institutions were to allow the United States and its allies to have ever more areas of influence. Since 1945, a multitude of institutions has been implemented to stabilize the world economy and establish American hegemony. From then on, the international monetary system was based on the US dollar, and the United States extended its influence through a channel of economic institutions for international cooperation. To paraphrase Ikenberry, order 2.0 is not based on the balance of power, but on the predominance of a single power and its allies¹².

Moreover, as these institutions expanded, the order gradually became universal. The fall of the Berlin Wall and the economic prosperity of the post-war Western world contributed to the globalization of

---

⁶ Ibid, pp.76-78.

⁷ Ibid.

⁸ See Shena Dawda, To what extent does international law reflect the sovereign will of states ? E-International Relations, 2016. Available online https://www.e-ir.info/2016/04/01/to-what-extent-does-international-law-reflect-the-sovereign-will-of-states/#_ftn9 (09.02.2021).

⁹ Article 2, UN Charter, 1945.

¹⁰ Article 2.4, *ibid*.

¹¹ Article 2.7, *ibid*.

¹² Jhon Ikenberry, Liberal internationalism 3.0 : America and dilemmas of liberal world order, Perspectives on politics, Vol 7, n°1, 2009, p.79.

the post-war order and the gradual popularization of its political, economic and democratic principles. However, after having experienced a golden age (1990-2004)¹³, the 2.0 order is going through an unprecedented crisis.

B. The domination of international institutions by the "hegemon" and its allies

The end of the Cold War has resulted in the supremacy of the liberal international order and its institutions. However, the shift from bipolarity to unipolarity also marks the domination of the United States and its allies over the institutions that are supposed to embody this order.

For Sneha Dawda, the domination of the United States over international institutions is the result of its financial power¹⁴, and no doubt to complete this assertion, of the alliances it forges. In the framework of the international financial institutions (IFIs), the decision-making system is based on the economic power of each country. Decision-making is therefore based on the quota of each member, i.e. "the quota of a member country determines the maximum amount of financial resources that the country is obliged to provide to the institution¹⁵". The quota of the United States in the IMF is equivalent to 17.67% of the votes, which gives it a certain decision-making power, far behind Japan (6.56%), Germany (6.11%) and France (4.51%)¹⁶. Therefore, the United States has the largest number of votes per member. The alliances it has with the European Union and Japan give it the equivalent of a veto right in the IFI¹⁷. This privilege gives the United States and its allies a certain political hegemony over other nations. In the 1990s, it was under the leadership of the United States that the Washington Consensus became a condition for granting credits to the countries of the South¹⁸. Some "see in [this consensus] the policies pursued collectively by the Washington-based institutions that advise developing countries: the Bretton Woods institutions (IMF and World Bank), the Inter-American Development Bank, the US Treasury and, perhaps, its Federal Reserve System¹⁹".

The influence of the United States and its allies is not only limited to the IFIs, it also extends to the international trading system. Under the GATT 1947, the Uruguay Round of negotiations was stalled

---

¹³ Jhon J. Mearsheimer, *International Security*, Vol. 43, No. 4, 2019, pp. 7–50, Available online https://doi.org/10.1162/ISEC_a_00342 (22.02.2021).

¹⁴ Shena Dawda, *To what extent does international law reflect the sovereign will of states ? E-International Relations*, 2016. Available online https://www.e-ir.info/2016/04/01/to-what-extent-does-international-law-reflect-the-sovereign-will-of-states/#_ftn9 (09.02.2021).

¹⁵ IMF Quota, Fact Sheet, IMF, 2016. Available online <https://www.imf.org/fr/About/Factsheets/Sheets/2016/07/14/12/21/IMF-Quotas> (10.02.2021).

¹⁶ Information available online <https://www.economie.gouv.fr/facileco/fonctionnement-fmi> (10.02.2021).

¹⁷ For full discussions on United states hegemony, see Yves Tavernier, *Critiques les institutions financières internationales*, *Economie politiques*, 2001, vol 2, n°10, pp.18-43.

¹⁸ For full discussions on the Washington consensus, see Charles Gore, *The Rise and fall of the Washington consensus as a paradigm for developing countries*, 2000, vol 28, Issue 5, pp.784-804. Nancy Birdsall Augusto de la Torre Felipe Valencia Caicedo, *The Washington consensus : assessing a damage brand*, World Bank and Center for global development, 2010.

¹⁹ Jhon Williamson, *A Reform Train, Washington Consensus: A Brief History and Some Suggestions*, 2003, p.11.

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

due to the disagreement between the US and the European Economic Community over agriculture²⁰. It was only after a compromise was reached between the two trading powers, known as the Blair House Agreement (named after the city in which it was negotiated) that the Uruguay Round was concluded²¹. While the Blair House Agreement was tailor-made for these two powers, it is these rules that continue to govern agricultural trade relations at the multilateral level²². In other words, it is the United States and the European Economic Communities that have shaped international trade rules in agriculture²³. However, despite the fact that these rules are contested by the countries of the South, it would seem that it is relatively difficult to modify or cancel them.

The hegemony of the United States is such that it extends beyond the organizations of which it is a member: this is the case of the International Criminal Court (ICC). While the United States has worked tirelessly to promote international criminal justice, it has not joined the Rome Statute²⁴. On the contrary, it has gradually developed a certain hostility against the ICC. The American Member's Act "prohibits U.S. courts from cooperating with the ICC; it bans military assistance to countries that have ratified the Rome Statute, except for key allies; it imposes conditions on U.N. peacekeeping operations that place the soldiers involved beyond the reach of the ICC; and it authorizes the President to use 'all necessary and appropriate means to free a U.S. citizen detained by the ICC'²⁵. Apart from the United States, few so-called democratic nations can adopt such hostile provisions against the ICC. However, the United States has not hesitated to seize it to carry out investigations in Uganda, Congo and the Central African Republic²⁶. During the crisis in Darfur, while the Security Council, in accordance with the Rome Statute, passed resolution 1593, under which it referred the situation in Darfur to the ICC²⁷, the United States abstained, but did not vote against the resolution²⁸. By giving members of the Security Council (including those who have not joined the Rome Statute) the possibility of referring nationals, including those of countries that are not members of the ICC, the Rome Treaty seems to create a *de jure* inequality between different nations. It would seem that it confirms a kind of exception in favour of the members of the Security Council. All the ambiguity of the American position towards the ICC can be seen through the statement of Anne Woods Patterson, the representative of the United States to the Security Council during the vote on resolution 1593. In fact,

---

²⁰ Eba Nguema Ismaelline, Sécurité alimentaire et libéralisation commerciale, Thèse de doctorat, Université Mohammed V de Rabat, 2018, p.170, 229, 247.

²¹ Ibid.

²² For full discussion on Blair House accord and WTO agreement on agriculture, see Wayne Moyer, Tim Josling, Reform revived : Dunkel draft, the Blair House Accord and the WTO agreement on agriculture, chapitre 7 in Agricultural Policy Reform, 2002, Routledge.

²³ Ibid.

²⁴ Philippe Ferlet, Patrice Sartre, La cour pénale internationale à la lumière des positions américaines et françaises, 2007, Vol 2, Tome 406, in Etudes, p.171.

²⁵ Ibid, p.172.

²⁶ Ibid, p.167.

²⁷ UN Security council, Resolution 1593 (2005), March 2005, S/RES/1593 (2005).

²⁸ UN Security Council, 5158th meeting, March 2005, S/PV.5158.

she stated that "the United States decided not to vote against this resolution, first because it is necessary for the international community to work together to end the culture of impunity in Sudan and because the resolution offers protection to US nationals and members of the armed forces of non-party states²⁹.

However, it is the same Security Council which, in the framework of resolution 1487 (2003), prohibited the ICC from investigating the abuses committed by the coalition in Iraq, particularly by the United States. In this regard, the Security Council asked the ICC not to initiate any prosecution or investigation "[...] concerning current or former officials or personnel of a contributing State not party to the Rome Statute for acts or omissions in connection with operations established or authorized by the United Nations, [...] for a period of 12 months beginning on 1 July 2003 [...]"³⁰.

More recently, faced with the desire of the ICC prosecutor (Fatou Bensouda) to investigate crimes committed in Afghanistan, the American president Donald Trump has to protect the military of his country, from possible prosecution took sanctions against the ICC prosecutor and the Director of the division of complementarity and cooperation of his office³¹. These sanctions are aimed at freezing their assets and a ban on entry into the United States (including for their families).

Does this mean that American nationals are exempt from the provisions of Article 16 of the Treaty of Rome? Are they above the rules governing the post-war liberal international order?

This situation could be explained by the influence of the United States on the only real organization with a universal vocation in the post-war liberal order, namely the UN. Indeed, it is the main organization that regulates, structures and organizes inter-state relations on a political level. For Mingts and Karns, there is a real dependence of the UN on the United States³². According to them, it is above all financial³³. Moreover, Mingts and Karns consider that the Organization "needs the support of the United States if it wants to remain a vital institution³⁴". This dependence therefore seems to affect the functioning of the Security Council.

---

²⁹ Ibid. ,p.3.

³⁰ UN Security council, Resolution 1487 (2003), June 2003, S/RES/1487(2003), §1.

³¹ Charlotte Collin, Cour pénale internationale : les Etats Unis font pression sur le procureur, Dalloz Actualité, Edition du 12 février 2021. <https://www.dalloz-actualite.fr/flash/cour-penale-internationale-etats-unis-font-pression-sur-procureur#.YCbvwmhKhPZ> (12.02.2021).

³² Shena Dawda, To what extent does international law reflect the sovereign will of states ? E-International Relations, 2016. Available online https://www.e-ir.info/2016/04/01/to-what-extent-does-international-law-reflect-the-sovereign-will-of-states/#_ftn9 (09.02.2021).

³³ Ibid.

³⁴ Ibid.

Is the Security Council a body under influence? In other words, is international law "an instrument in the hands of the powerful"³⁵?

C. The Security Council: a body under influence?

The post-war liberal order was built around sovereign equality between nations. This is a "structural principle of international society"³⁶. It implies that despite the size of a nation's population, territory, military or economic power, all states are equal. However, at the San Francisco conference, some considered that sovereign equality was a "fictitious principle"³⁷. For the Netherlands, "the 'privileges' and 'inequalities' granted to the great powers in the Security Council were in opposition to the principle of sovereign equality"³⁸. For Ecuador, "the lack of balance between the powers of the General Assembly and the Security Council 'constituted a serious violation of the principle of sovereign equality"³⁹. It is because of the exorbitant powers of the permanent members of the Security Council that sovereign equality has been questioned, long before it was introduced in Article 2.1 of the UN Charter. While in principle there is a balance of power among the permanent members of the Council, in reality the hegemony of the United States and its allies influences to some extent the action of the Security Council. In the words of Karen Mingts and Margaret Karn, US domestic politics greatly influence "the way resolutions are voted"⁴⁰. In other words, some of the Security Council's resolutions may be dictated by the interests of the United States and its allies.

While the intervention of the United States in Iraq was carried out without the approval of the Security Council, resolution 1483 (2003) puts Iraq under the supervision of the United States, which is described as the "Authority" in the resolution⁴¹. From now on, it is the responsibility of the United States to participate in the reconstruction of Iraq. However, the argument of self-defence invoked by the latter under Chapter VII of the UN Charter to justify their military intervention in Iraq has never been attested by the presence of weapons of mass destruction⁴².

---

³⁵ Inspired by Mireille Mendès France, Hugo Ruiz Diaz Balbuena, *La dégradation généralisée du respect au droit international*, *Revue internationale et stratégique*, 2005, Vol 4, N°60, pp.47-48.

³⁶ Jean-Pierre Cot, Alain Pellet, Mathilde Forteau, *La Charte des Nations Unies : commentaire article par article*, 3rd edition Economica, 2005, p. 401.

³⁷ *Ibid*, p.402.

³⁸ *Ibid*, p. 403.

³⁹ *Ibid*.

⁴⁰ Shena Dawda, *To what extent does international law reflect the sovereign will of states ?* *E-International Relations*, 2016. Available online https://www.e-ir.info/2016/04/01/to-what-extent-does-international-law-reflect-the-sovereign-will-of-states/#_ftn9 (09.02.2021).

⁴¹ UN Security council, Resolution 1483 (2003), May 2003, S/RES/1483 (2003).

⁴² Isakhan, Benjamin, ed. *The Legacy of Iraq: From the 2003 War to the Islamic State* Edinburgh University Press, 2015. Accessed February 12, 2021. <http://www.jstor.org/stable/10.3366/j.ctt16r0j1w> (12.02.2021).

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESSON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

Similarly, while until the early 1990s, respect for sovereignty was part of the imperative norms of international law⁴³, it would seem that this principle has undergone some changes since the NATO intervention in Kosovo⁴⁴. Since 2005, the intervention of the international community is now a "responsibility for UN member states⁴⁵". Consequently, the responsibility to protect (better known as R2P) constitutes a legal limit to Article 2.1 of the UN Charter. It is exercised through the intermediary" of the Security Council in accordance with Chapter VII of the UN Charter, in cases of genocide, war crimes, ethnic cleansing or crimes against humanity⁴⁶.

Despite the merits of R2P, by creating a derogation from Article 2.1 of the UN Charter and by submitting this responsibility to the Security Council, this new norm seems to have increased *de jure* inequalities between members of the international community. Indeed, in practice, the submission of R2P to the Security Council's endorsement amounts to excluding its members or their allies from its application, because of the veto right they have.

Similarly, the strengthening of the powers of the Security Council has the consequence of contributing to the erosion of the norms that governed the post-war order⁴⁷. In fact, the responsibility to protect exacerbates the balance of power between the various members and makes certain norms of international law less and less binding on the powerful. This is the case with the prohibition of the use of force enshrined in Article 4.2 of the UN Charter.

Moreover, the presumption that the Security Council is merely an "instrument in the hands of the powerful"⁴⁸ has been reinforced by the targeted nature of these interventions. In the Libyan crisis (2011), by authorizing the interposition forces "to take all necessary measures to protect civilians⁴⁹", the operation that was initially intended to be limited to the protection of the civilian population ended up with a regime change. This result no longer constitutes a precedent in international relations. The same was true in Côte d'Ivoire, during the post-election crisis of 2011⁵⁰. Yet, while the UN considers

---

⁴³ About responsibility to protect and sovereignty Kofi Annan stated that : saying that: « if humanitarian intervention is, indeed, an unacceptable assault on sovereignty, how should we respond to a Rwanda, to a Srebrenica, to gross and systematic violation of human rights that offend every precept of our common humanity? ». Available online on <https://www.un.org/en/genocideprevention/about-responsibility-to-protect.shtml> (12.02.2021).

⁴⁴ For full discussions on Kosovo war and NATO intervention, see : Papatotiriou, The Kosova war, Kosovar insurrection, serbian retribution and NATO intervention, Journal of strategic studies, vol 25, Issue 1, 2002, pp.39-62.

⁴⁵ UN office on genocide prevention and the responsibility to protect <https://www.un.org/en/genocideprevention/about-responsibility-to-protect.shtml> (12.02.2021).

⁴⁶ Resolution adopted by the General Assembly on 16 September 2005, 2005 World Summit Outcomes, October 2005, A/RES/60/1. For full discussions on responsibility to protect see : UN General Assembly, Note by secretary General, december 2004, A/RES/60/1.

⁴⁷ Mireille Mendès France, Hugo Ruiz Diaz Balbuena, La dégradation généralisée du respect au droit international, Revue internationale et stratégique, 2005, Vol 4, N°60, pp.43-58.

⁴⁸ Ibid.

⁴⁹ UN security council, Resolution 1973 (2011), 17 mars 2011, S/RES/1973 (2011)*.

⁵⁰ UN Security council, Resolution 1975 (2011), 30 mars 2011, S/RES/1975 (2011).

the crisis in Yemen to be the worst in the world, no resolution has resulted in external intervention to compel the parties to the conflict to respect the rules of humanitarian law⁵¹. In the 2014 resolution, the Security Council limited itself to "strongly condemning the continuing violations of human rights committed by the Yemeni authorities [...]"⁵². Is it the involvement of Saudi Arabia, the main ally of the United States in the Arab world, which is weighing on the implementation of a possible military intervention by the international community?

The international community's impotence in the face of the crisis in Syria is another example of the selective nature of the implementation of the responsibility to protect. It also illustrates well the 'thinly veiled' interests that dictate the intervention of the great powers. US President Donald Trump said on this subject: "Today Iran is pulling people out of Syria, but frankly they can do whatever they want there. Syria has been lost for a long time. And besides we are talking about sand and death. That's what we're talking about. We are not talking about vast wealth [...]"⁵³.

This statement by the American president is sufficient proof that whoever holds the hegemony dictates (alone or with his allies) the rules of the liberal international order. In this regard, John Mearsheimer believes that "it is not surprising that the great powers write these rules according to their own interests. But when the rules do not conform to the vital interests of the dominant states, those same states ignore or rewrite them"⁵⁴. However, this hegemonic domination ends up rendering the rules that are supposed to govern this order meaningless, hence the emergence of a crisis situation whose manifestations are manifold.

II. Manifestation of the crisis

1. From the emergence of new powers on the international scene to the challenge of American hegemony

The fall of the Berlin Wall marked the transition from bipolarity to unipolarity. Henceforth, the United States is unquestionably the master of the post-war international order. However, from George Bush to Barack Obama, all have sought to further promote liberal ideals around the world⁵⁵. Countries formerly hostile to liberal values such as Russia and China were to be inserted or even incorporated into the post-war order. The ultimate goal is officially to preserve international peace and security. However, in universalizing the liberal order, new opportunities were supposed to present themselves

---

⁵¹ See Human right watch, Yemen : Aid obstruction puts millions at risk, available online <https://www.hrw.org/news/2020/09/14/yemen-aid-obstruction-puts-millions-risk> (13.02.2021).

⁵² UN Resolution council, Resolution 2014 (2011), October 2011, S/RES/2014 (2011), §2.

⁵³ Available online <https://www.lorientlejour.com/article/1150761/la-syrie-le-sable-et-la-mort-selon-trump.html> (13.02.2021).

⁵⁴ Jhon J.Mearsheimer, The rise and the fall of the liberal international order, International security, vol 43 n°4, 2019, p.9.

⁵⁵ Ibid, p.22.

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESSON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

to the United States and its allies. As Jhon Mearsheimer attests, the prospect of the integration of new powers was not intended to dissolve the American hegemony, but to consolidate it on an economic, political and military level⁵⁶. Moreover, in 1990, American President George Bush declared: "There is no substitute for American leadership⁵⁷."

In any case, the American strategy was initially successful. Indeed, within a decade, China and Russia have gradually joined the international economic institutions. The economic prosperity of the Western world contributed greatly to this. "Russia rekindled" Russia joined the IMF and the World Bank in 1992, although it did not join the World Trade Organization (WTO) until 2012. China had been a member of the IMF and the World Bank since 1980 and joined the WTO in 2001⁵⁸."

However, contrary to American expectations, for these countries the post-war international order was not an indivisible whole. While it was in their interest to adhere to liberal economic values, it was not in their interest to adhere to political ones. In fact, these countries have consistently resisted the geostrategic pretensions of the United States. According to Lukin, Russia considers "[the essential political values promoted by the West] as an ideological smokescreen for the West's attempt to impose its hegemony⁵⁹. It is precisely the extension of the Western powers towards the East that has led Russia to challenge the hegemony of the traditional powers on the international scene⁶⁰. The rise of Russia has been accompanied by its ability to assert its geostrategic interests to the detriment of the rules of international law. While Russia has never ceased to assert its attachment to respect for national sovereignty, and consequently to criticise the emergence of new rules such as the responsibility to protect⁶¹. It would seem that it has resorted to arguments similar to those used by the United States and its allies to justify its military interventions abroad. In Georgia, Russia argued that it intervened because of the genocide perpetrated against the Ossetians and Lavrov.⁶² Similarly, according to Russia, it is on the basis of the principle of the right of peoples to self-determination and Ukraine's desire to exterminate the Russian and Jewish populations of Crimea that it justified its military intervention⁶³. Just as the United States intervened in Iraq without the approval of the Security Council, Russia did so in these countries in a similar manner. Russia's military intervention in Crimea has exacerbated tensions between Russia and the Western powers. In 2014, President Barack Obama adopted the International Emergency Economic Power Act against those involved in the crisis in

---

⁵⁶ Ibid, p.34.

⁵⁷ Ibid, p.22.

⁵⁸ Ibid, p.26.

⁵⁹ Elias Götz and Camille-Renaud Merlen, Russia and the question of world order, *European Politics and Society*, 2019, vol 20 n°2, pp.133-153, doi: 10.1080/23745118.2018.1545181 (28.02.2021).

⁶⁰ Ibid, p.138.

⁶¹ Dogachan Dagi, 'The Russian stand on the responsibility to protect: does Strategic culture matter? *Journal of Asian Security and International Affairs*, vol 7, Issue 2020, pp. 370 –386.

⁶² Ibid, p.381.

⁶³ Ibid.

Crimea⁶⁴. This decree aims to freeze their financial assets and ban them from entering the US territory. In the same year, the United States took similar measures against certain Russian financial institutions (VTB, the Bank of Moscow, Rosselkhozbank, etc.)⁶⁵. Despite the increasing number of American and European sanctions, Russia remains in Crimea. Moreover, through its military presence in Libya and Syria, Russia is tending to impose itself on the international scene as a counter-power to the American hyperpower, alongside China.

China's breakthrough on the international scene is, more than Russia, the result of its insertion into the international economic system. However, like the powers that claim hegemony, China uses its influence to "make and break" the rules of international law to its liking. The most appropriate example seems to be the way it has imposed its own capitalist model on the World Trade Organization⁶⁶. Indeed, this model is based on state control of the economy⁶⁷. This model is, according to the United States, incompatible with the WTO agreement on subsidies and countervailing measures⁶⁸. In reality, China, like the United States and other trading powers, is taking advantage of loopholes in international law to better circumvent its rules and impose the Chinese exception at the WTO⁶⁹. This situation is since 2016, at the origin of an unprecedented trade war between the United States and China.

In addition to the WTO, the Security Council has also become a place of confrontation for hegemony between traditional and emerging powers. Indeed, since the beginning of the crisis in Syria, China and Russia have been opposing a possible military intervention by NATO by blocking all resolutions that could lead to a regime change in Syria. One of the few resolutions that has been adopted by the Security Council is Resolution 2249 which authorizes members to take all necessary measures to end the existence of the "Islamic State" in Iraq and Syria⁷⁰. Despite the convergence of the members of the Security Council against terrorism, Syria has become yet another place of indirect confrontation between the emerging powers and the Western coalition. Indeed, Syria now pits the Western powers against the emerging ones. This situation not only creates a possible military escalation, but also contributes to rendering meaningless the rules that are supposed to apply to all members of the international community. Despite the support of Russian, Iranian and Turkish troops, loyalist forces

---

⁶⁴ Ukraine/Russia-Related sanctions program, Office of foreign assest control, june 2016.

⁶⁵ Ibid.

⁶⁶ Mark Wu, China's rise and the growing doubts over trade multilateralism, *Trade War The Clash of Economic Systems Endangering Global Prosperity* (ed. Meredith A. Crowley), CEPR Press, 2019, pp.84-92.

⁶⁷ Luca Rubini, The never-ending story: The puzzle of subsidies, in *Trade War The Clash of Economic Systems Endangering Global Prosperity* (ed. Meredith A. Crowley), CEPR Press, 2019, pp. 103-109.

⁶⁸ Leïla Choukroune, China and the WTO settlement system : the global trade lawyer and the state capitalist, *Chine perspectives*, pp.49-57.

⁶⁹ Ibid.

⁷⁰ Resolution 2249 (2015), UN Security council, 2015.

loyal to President Bashar al-Assad continue to violate the rules of humanitarian law with impunity⁷¹. Although Syria is a party to the Convention on the Prohibition of Chemical Weapons, the conclusions of the report of the international commission of inquiry into the Syrian Republic are unequivocal: government forces have repeatedly used sarin gas⁷². This has impacted both rebel groups and civilian populations. In 2017, the prohibition of chemical weapons in armed conflict, the United States, France, Great Britain and Northern Ireland carried out targeted strikes on Syrian government facilities⁷³. This intervention could be seen as yet another show of force by the Western powers against the new emerging powers. However, the coalition's bombing has also caused many casualties among the civilian population. According to the report of the International Commission of Inquiry on the Syrian Republic: "The United States-led coalition also conducted airstrikes documented to have caused civilian casualties, failing to take all feasible precautions to avoid and minimize incidental loss of civilian life, injury to civilians and damage to civilian objects, in violation of international humanitarian law⁷⁴."

Thus, it would seem that the struggle for hegemony has led to a weakening of the rules governing the liberal international order. Indeed, the inability of the norms of international law to regulate international relations seems to be attributable to the transition from a unipolar to a multipolar era. Moreover, in 2017 Russian Foreign Minister Sergei Lavrov declared before the UN General Assembly that "the process of creating a polycentric world order is an objective trend⁷⁵."

2. The isolationist response of the United States

It would seem that, faced with the challenge to American hegemony and the questioning of American exceptionalism within certain international organisations⁷⁶, the United States has adopted an

---

⁷¹ Report of the independent international commission of inquiry on the Syrian Arab Republic, January 2021, A/HRC/46/54.

⁷² Ibid, pp.4-6.

⁷³ Ibid, p.5.

⁷⁴ Ibid, p.7.

⁷⁵ Elias Götz and Camille-Renaud Merlen, *Russia and the question of world order*, European Politics and Society, 2019, vol 20 n°2, p.134.

⁷⁶ Despite pressure from the US administration, on 5 March 2020, the ICC authorized the prosecutor to open an investigation into alleged war crimes and crimes against humanity committed in Afghanistan. Similarly, following the withdrawal of the United States from the Iran nuclear deal and the sanctions taken by the United States against Iran. On July 17, 2018, Iran opened a case at the ICJ for the annulment of the measures taken by the United States, due to the existence of a treaty of friendship that links the two protagonists since 1955. The decision of the ICJ was a setback for the United States. Indeed, the court asked the United States to put an end to "the free export to Iran of goods necessary for humanitarian purposes [(medicines, food, etc.)...] necessary for civilian aircraft". In response to the ICJ order, the United States announced its withdrawal from the protocol to the Vienna Convention on the Settlement of Disputes. Some observers believe that by withdrawing from part of the Vienna Conventions, the US has avoided possible condemnation by the ICJ over its unilateral decision to move the US embassy to Jerusalem. For full discussion see following references. Statement of ICC Prosecutor,

isolationist position in response, which goes against the liberal order of which it is the main builder. Indeed, the United States does not hesitate to withdraw from the various agreements to which it is party if its interests are called into question. On the political level, there are many examples, such as the withdrawal of the United States from certain UN organizations such as UNESCO⁷⁷ and WHO⁷⁸. On the economic level, and in particular on the commercial level, the United States also seems to deploy a relatively similar strategy.

Since the election of Donald Trump to the White House, the United States seems to have chosen the path of unilateralism to promote its economic interests. Indeed, the Trump administration has put trade policy instruments such as Section 301 back on the agenda at the expense of multilateral trade rules. Section 301 of the Trade Act of 1974 authorizes the United States to take protective action against countries that "maintain any law, policy, or practice that violates or impairs the rights or benefits conferred upon the United States by trade agreements, or that is unjustifiable, unreasonable, or discriminatory and impairs or restricts U.S. trade"⁷⁹. Yet Article 23.1 of the DSU⁸⁰ explicitly prohibits Members from making their own determination that "a violation has occurred, that benefits have been

---

Fatou Bensouda, following the Appeals Chamber's decision authorising an investigation into the Situation in Afghanistan, Press release, 05 march 2020. <https://www.icc-cpi.int/Pages/item.aspx?name=200305-otp-statement-afghanistan> (24.03.2021). Reports of judgments, advisory opinions and orders alleged violations of the 1955 treaty of amity, economic relations, and consular rights (Islamic Republic of Iran v. United States of America) request for the indication of provisional measures order of 3 October 2018, International court of justice, 2018. The United States leaves a part of the Vienna Convention, TV5monde, 04 October 2018. Available online <https://information.tv5monde.com/info/les-etats-unis-quittent-une-partie-de-la-convention-devienne263698#:~:text=The%20%C3%89United%20States%20are%20withdrawing,not%20%C3%A0%20the%20White%20House.> (24.03.2021).

⁷⁷ The United States Withdraws From UNESCO – US Department of State Press Release, United Nations, The question of Palestine, Press statement, 2017. Available <https://www.un.org/unispal/document/the-united-states-withdraws-from-unesco-us-department-of-state-press-release/> (24.03.2021).

⁷⁸ Congressional research service, US withdrawal from the World Health Organization : process and implications, october 2020.

⁷⁹ Trade Policy Review, Report of the WTO Secretariat, United States, p.92.

⁸⁰ « 1. Where Members seek to obtain redress for breach of obligations or nullification or impairment of benefits under the covered agreements, or interference with the attainment of an objective of the covered agreements, they shall have recourse to and comply with the rules and procedures of this Understanding.

2. In such cases, Members:

(a) shall not make a determination of violation, nullification or impairment of benefits, or impairment of the attainment of an objective of the covered agreements except through dispute settlement in accordance with the rules and procedures of this Understanding, and shall make any such determination in accordance with the findings contained in the panel or Appellate Body report adopted by the DSB or an arbitral award under this Understanding;

(b) Follow the procedures set out in Article 21 to determine the reasonable period of time within which the Member concerned should be able to implement the recommendations and decisions; and

(c) follow the procedures set out in Article 22 to determine the level of suspension of concessions or other obligations and obtain the authorization of the DSB, in accordance with these procedures, before suspending concessions or other obligations under the covered agreements on the grounds that the Member concerned has not implemented the recommendations and rulings within that reasonable period of time. Art 23, Understanding on Rules and Procedures Governing the Settlement of Disputes.

nullified or impaired, or that the attainment of an objective of the covered agreements has been impaired⁸¹.

Despite this provision, on August 18, 2017, the USTR opened an investigation into China's "acts, policies, and practices"⁸² relating to "technology transfer, intellectual property, and innovation"⁸³. On March 22, 2018, the USTR estimated that "China has caused at least US\$50 billion in annual damage to the U.S. economy"⁸⁴. Following the USTR's findings, a Presidential Memorandum⁸⁵ was issued authorizing the USTR to take "all appropriate actions to respond to China's acts, policies, and practices"⁸⁶ in accordance with the provisions of Section 301.

Consequently, by favouring unilateralism over multilateralism, the United States has unleashed an unprecedented trade war with China. In a context marked by a burst of power, China has in turn ignored multilateral provisions. It was on the basis of Article 47 of the Foreign Trade Act of 2004 that China took countermeasures against the United States.

Despite the fact that these two powers have been increasing their complaints to the Dispute Settlement Body (DSB), since 2016, the United States has been opposing the renewal of the members of the WTO's appellate body. Currently, out of the seven members supposed to compose it, it has none left. Yet, the Appellate Body is one of the pillars of the DSB, its mission is to "confirm, modify or reverse the legal findings and conclusions of a panel". Therefore, by blocking the Appellate Body (given that the bulk of panel decisions are appealed) the US has effectively paralyzed the entire WTO dispute settlement mechanism. Yet, its *raison d'être* is to pacify trade relations and to avoid trade wars such as the one currently being waged by China and the United States.

In short, it would seem that in its desire to regain economic hegemony, the United States has voluntarily chosen to ignore the rules that dictate the post-war order of which it was the pioneer. But does this mean that we are witnessing the end of this order?

3. Towards the end of the post-war order?

Far from the principles of the United Nations Charter, the post-war order was not built on the basis of the sovereign equality of nations. In fact, it was built on a pyramidal model with a hegemonic power at

---

⁸¹ Ibid.

⁸² United States-Tariff Measures on Certain Products from China II, Request for Consultation from China, August 27, 2018, WT/DS565/1 G/L/1260, at 2.

⁸³ Ibid.

⁸⁴ Trade Policy Review, Secretariat Report, United States, op.cit.

⁸⁵ Presidential Memorandum on the actions by the united states related to the section 301 investigation, Foreign policy, 22 mars 2018. <https://www.whitehouse.gov/presidential-actions/presidential-memorandum-actions-united-states-related-section-301-investigation/> (consulté le 6 mars 2019).

⁸⁶ United States-Tariff Measures on Certain Products from China, China's Request for Establishment of a Panel, December 7, 2018, WT/DS543/7, pp.1-2.

the top and its allies to a lesser extent. However, the desire of the United States and other Western powers to universalise this order has led to a breakdown in the notion of power, with a consequent weakening of the rules of international law. The desire of the emerging powers to assert themselves against the United States and, conversely, the desire of the United States to maintain its domination of international society seems to be reflected in "international disorder". Like the situation that prevailed on the eve of the first and second world wars, the institutions that are supposed to be the guarantors of the international liberal order are today unable to arbitrate the struggle for hegemony between the Western and emerging powers. Indeed, they were not built to free themselves from the domination of the hegemonic power(s), but to some extent to be an instrument of it. The configuration of the Security Council is a good illustration. Under these conditions, is the liberal international order doomed to disappear in favour of a new one that is all the more complex than the previous one?

The capacity of the post-war order to make and break hegemony seems paradoxically to be its main asset for longevity. Indeed, neither China nor Russia seems to have the will to destroy the order which has raised them to the rank of hyperpower⁸⁷. Despite its isolationist response to the challenge to its hegemony, the United States also does not seem ready to leave this order. Indeed, this is not the first time that the United States has used its hyperpower to ensure the triumph of its interests and force an organization to reform itself according to its interests. In 1984, the United States withdrew from UNESCO to force the organization to reform. Similarly, under the GATT 1947, the disagreement between the US and the EU on agricultural issues contributed to the blocking of the Uruguay Round⁸⁸. At a time when the multilateral trade system was almost no longer functioning, it managed to reinvent itself and was reborn in the form of the WTO⁸⁹.

It is in the light of these examples that we can consider that the current approach of the United States, even if it presents a certain risk for the rules and institutions that govern this order, is not in fact aimed at destroying it, but at forcing its reform.

This reform is undoubtedly likely to reconfigure the post-war order not for the hegemony of a single power, but for the cohabitation of several great powers. However, it is not certain that in its new version the liberal international order will be built on the basis of sovereign equality. In fact, the hyperpower is in itself unequal in the sense that it cannot be subjected to any limitation, except in a multipolar era, the era of cooperation.

Conclusion

---

⁸⁷ Jhon Ikenberry, The end of liberal order ? *International Affairs*, Volume 94, Issue 1, January 2018. Available online (24.03.2021).

⁸⁸ Eba Nguema Ismaelline, *Sécurité alimentaire et libéralisation commerciale*, Thèse de doctorat, Université Mohammed V de Rabat, 2018, pp.120-123.

⁸⁹ Dominique Carreau et al, *Droit international économique*, Dalloz, 6th edition, 2017, pp.62-156.

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

Since its inception, the post-war international order has been designed around the supremacy of the United States and to some extent its allies. However, the expansion of the post-war order has been accompanied by a questioning of its rules as well as of the institutions that are supposed to be its main promoters.

Paradoxically, it is the United States, which had a major role in building this order, that is now the main threat. Under the Trump administration, the rules of international law have been ostensibly ignored or even violated. The assertion of power relations has replaced traditional interstate diplomatic pulls. The blocking of the WTO appellate body by the United States or the unilateral decision to move the American embassy from Tel Aviv to Jerusalem constitute yet another show of force by the United States. Nevertheless, in a context marked by the fragmentation of power, the American position contributes to the weakening of the liberal international order and the rules governing it. Moreover, other states, now considered as superpowers, do not hesitate to ignore the rules of international law in order to assert themselves in the face of American exceptionalism.

However, this situation does not seem to prejudge the end of the liberal international order, but its mutation. Indeed, no state seems to have an interest in destroying it, because in reality, the liberal international order, because it is a source of prosperity, is also a source of power, even of hegemony.

KADININ KAMUSAL ALANDA VAROLUŞ SÜRECİ VE BİR KAMUSAL ALAN OLUŞTURAN TELEVİZYONDA KADININ DEĞİŞMEYEN KONUMU

THE EXISTENCE PROCESS OF WOMEN IN THE PUBLIC SPHERE AND THE
UNCHANGING STATUS OF WOMEN IN TELEVISION THAT HAS CREATED A
PUBLIC SPHERE

Arş. Gör. Ecem HATİPOĞLU

Haliç Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Grafik Tasarım Bölümü

ORCID No: 0000-0001-5239-8768

ÖZET

Kamusal-özel alan, ilk örneği Antik Yunan'da görülmüş, pek çok farklı tanımı yapılmış bir kavram çiftidir. Genellikle “herkesi ilgilendiren konularda, ortak yarar adına konuşmaların yapıldığı demokratik tartışma alanı” olarak tanımlanmıştır. Dile getirilen görüşlerde genellikle kamusal alanda kadının bir yeri olmadığı, bundan ziyade ev içi ile sınırlandırıldığı görülmektedir. Kadının konumlandırıldığı yer olan sözde özel alan aslında ev işleriyle ilişkilidir. Taciz, tecavüz, ev içi şiddet, cinsiyetçilik, toplumsal cinsiyet eşitsizliği gibi konular yıllar boyunca herkesi ilgilendirmediği gerekçesiyle kamusal alanda dile getirilmeyerek özel alana hapsedilmiş ve yok sayılmıştır. Ancak ortaya çıkan karşıt kamuların söz söyleyebilme gücü sayesinde, görülmesi engellenen konuların da kamusallaştırılması mümkün olmuştur.

Antik Yunan'dan 19. yüzyılın ortasına kadar kamusal alan kavramı yurttaşların yüz yüze kamusal ve siyasal tartışmalar yapmalarına olanak sağlayan fiziki bir alan olarak düşünülmüştür. Fakat bireylerin bir araya gelip fikir alışverişleri yapmalarının pek mümkün olmadığı ya da tercih edilmediği elektronik çağda, farklı mekanlarda bulunan çok sayıda yurttaşa aynı anda ulaşabilme potansiyeli açısından kitle iletişim araçları ve yaratmış oldukları kamusal alanlar büyük önem arz etmektedir.

Geniş insan topluluklarına enformasyon akışının hızlıca sağlanabilmesini mümkün kılan kitle iletişim araçları aynı zamanda toplumsal değişimi gerçekleştirebilecek güce sahiptir ve toplumun fikirlerinin oluşmasında ve pekişmesinde önemli rol oynar. Günümüzde teknolojik gelişmeler ile yeni kitle iletişim araçları ortaya çıkmış ve bunlar yeni alternatif kamusal alanlar yaratmıştır. Kitle iletişim araçlarından en yaygın ve ulaşılabilir olanı televizyondur. “Kadın programları” olarak da bilinen izleyici katılımlı gündüz kuşağı televizyon programları alternatif bir kamusal alan oluşturmuştur. Bu programlar aslında görüşleri ve sorunları dile getirebilme, söz söyleyebilme adına olumlu gibi görünse de kadının kamusal alandaki varoluş çabasını geriye götürmektedir.

Bu çalışmada, kamusal alan ve özel alan kavramlarına getirilmiş yorumlar açıklanmış ve kadının Antik Yunan'dan günümüze kadar gelen süreçte kamusal alandaki konumlandırılışları incelenmiştir. Modern dünyanın bir getirisi olan kitle iletişim araçlarından televizyonun yarattığı yeni kamusal alanda da kadının konumunun değişmemesi gerçeği, üzerinden bin yıllar geçse de Antik Yunan'daki kamusal alanda kadına atfedilen konum ile günümüzdekinin

benzerliği ve söz konusu programların kadınlar ve toplum üzerindeki olumsuz etkileri ile bilinçaltına işlediği mesajlar üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Kamusal Alan, Özel Alan, Televizyon, Gündüz Kuşığı, Kadın Programları, Kadının Konumu.

THE EXISTENCE PROCESS OF WOMEN IN THE PUBLIC SPHERE AND THE UNCHANGING STATUS OF WOMEN IN TELEVISION THAT HAS CREATED A PUBLIC SPHERE

ABSTRACT

The public-private sphere is a pair of concept, which is the first example in that sense, was seen in Ancient Greece and have many different definitions. It is generally defined as “the democratic discussion area where speeches are made on issues that concern everyone, in the name of common good”. According to the opinions of some researchers who has a special interest on this topic, it is generally seen that women do not have a place in the public sphere but home. In fact, only place where woman seems to have a so-called private position is related to chores. Issues such as harassment, rape, domestic violence, sexism, and gender inequality were not mentioned in the public sphere for years on the grounds that they did not concern everyone, and were confined to the private sphere and ignored. However, thanks to the power of the opposing publics to speak, it has been possible to publicize the subjects that are prevented from being seen.

From Ancient Greece until the middle of the 19th century, the concept of public sphere was conceived as a physical space that allows citizens to have peer-to-peer public and political discussions. However, in the electronic age, where it is not possible or preferred for individuals to come together and exchange ideas, mass media and the public spaces have created such great importance in terms of the potential of reaching many citizens in different places at the same time.

Mass media which enable the rapid flow of information to large communities of people, also have the power to realize social change and play an important role in the formation and consolidation of society's ideas. Nowadays, with the technological developments, new tools of mass media have emerged and created new alternative public spaces. Television is the most common and accessible mass media. Daytime television programs with audience participation, also known as "women's programs", have created an alternative public space. Although these programs seem to be positive in terms of expressing opinions and problems, they take back the existence effort of women in the public sphere.

In this study, the comments made on the concepts of public sphere and private sphere are explained and the status of women in the public sphere in the period from Ancient Greece to the present day has been examined. The fact that the position of women has not changed in the new public sphere created by television, which is a benefit of the modern world, even after a thousand years, the similarity of the position attributed to women in the public sphere in

Ancient Greece and today's, the negative effects of these programs on women and society and their subconscious messages are emphasized.

Keywords: Women, Public Sphere, Private Sphere, Television, Daytime TV Shows, Women's Programs, Status of Women.

1. GİRİŞ

Kamusal alanın kapsamı düşünürler ve araştırmacılar tarafından her zaman araştırma ve tartışma konusu olmuştur. Habermas, kamusal alanı şöyle tarif etmektedir: “Kamusal alan, modern toplum kuramlarında, toplumun ortak yararını belirlemeye ve gerçekleştirmeye yönelik düşünce, söylem ve eylemlerin üretildiği ve geliştirildiği ortak toplumsal etkinlik alanına işaret etmek için kullanılan kavramdır.” (Habermas, 2003:96, akt. Altıntaş ve Eliri, 2012:68) Nancy Fraser, Habermas'ın yorumunu şu şekilde açıklamaktadır: “Burjuva kamusal alanının, özel kişilerin kamusal meseleler üzerine müzakerede bulunduğu söylemsel bir alan olması gerçeğine, Habermas'ın yorumunda merkezi bir yer verildiğini hatırlatmama izin verin. Burada özel ve kamusal kavramlarına atfedilen birçok farklı anlam var. ‘Kamusal’ örneğin, devletle ilgili, herkesçe erişilebilir, herkesi ilgilendiren ve ortak iyi veya paylaşılan çıkar/yararla ilgili anlamlarına gelebilir. Kamusal-özel kavramları, birbirleriyle kurdukları ikili karşıtlık bağlamında anlam kazanan bir kavram çifti olduğu için bu kamusal tanımlarının her biri kendi karşıtı olan bir ‘özel’ kavramına denk düşmektedir. Dahası, ‘özel’ kavramının burada yüzeyin altında dolanıp duran iki anlamı daha vardır: bir pazar ekonomisinde özel mülkiyetle ilgili; cinsel yaşam da dahil olmak üzere mahrem ev içi veya kişisel (şahsi) yaşamla ilgili.” (Fraser, 2004:123)

Antik Yunan'dan bu yana kamusal alan her zaman dışlayıcı olmuştur. Kamusal alanın izlerine ilk kez Antik Yunan'ın “polis”inde rastlanır. Antik Yunan'da kamusal alan yurttaş olabilmek için katılınması gereken pratik ve etkinlikleri içerirken, özel alan bireyin yalnızca kendisini ilgilendiren, aile yaşamına ait pratikler anlamına gelmekteydi. (Özgül, 2012:4531) Yani polis dolayısıyla politika; düşünme ve konuşmaya, eylemde bulunmaya, bunların serimlendiği mekan olarak polise indirgenir. Polis, özgür yurttaşların ortak olan her şey üzerine konuşarak varlık kazandığı politikanın da alanıdır. Antikitede politika, kamusal bir etkinlik tarzıdır. Burada bütün yurttaşlar en aktif şekilde polise, yönetime katılırlar, tartışırlar ve kararlar alırlar. (Dişçi, 2017:58)

Kamusal alan kavramı, Antik Yunan'daki polis ve oikos ayrımının devamı olarak görülebilir: polis, pazarda ve topluluk meclislerinde yarışmacılıkla sağlanan kamusal hayatın alanı olarak, oikos özel hayatın alanı olarak tanımlanır. Ancak Antik Yunan'da kamusal hayata katılımın koşulu özel alanda özerk olmaktır; kişinin kamusal alanda yer alabilmesi için kendisi için çalışan ve hayatının devamını sağlayan köleleri olmalıdır. Antik Yunan'da kamusal alanda yer almanın, yani demokratik katılımın ön şartı Atina doğumlu, reşit ve hür bir erkek olmaktır. (Özgül, 2012:4531)

2. ARAŞTIRMA VE BULGULAR

2.1. Kadının Kamusal Alan Kavramlarında Konumlandırılması

Kamusal-özel ayrımının Antik Yunan'da ortaya çıktığını savunan düşünürlerden biri olan Hannah Arendt'in ifadeleriyle polis, "başkaları bana nasıl görünüyorsa benim de onlara öyle görüldüğüm, insanların salt başka canlılar ya da cansız şeylerin var oldukları gibi olmadıkları, görünümelerini açık ve seçik kıldıkları bir mekan"dır. İnsan, bu mekanda yer almakla, hem diğer varlıklardan hem de kendi türü içerisinde yer alan diğer insanlardan farklı olduğunu gösterebileceği etkinlikleri gerçekleştirme olanağına kavuşur. (Yılmaz, 2007:17) "Logos" sahibi olanların, konuşma yetenekleriyle diyalog imkanını yakaladıkları yerdir. Polis yönetiminin dayanağı olan kişiler "logos" sahibi kişilerdir. Söyleyecek sözü olmayanlar, söyleyecek sözü olsa bile dinlenmeye değer olmayanlar logosa sahip olmayanlardır. Tarihte logos sahibi olmayanlar şeklinde kodlananlar için köleleri, kadınları, yabancıları-şimdinin göçmenlerini, yoksulları vb. saymak mümkündür. Onlar Arendt'in politikanın ve kamusal alanın olmazsa olmazı olarak işaret ettiği konuşma ve eyleme yeteneğinde olmayanları imlerler. (Dişçi, 2017:70)

Kadınları "logosa sahip olmayanlar" olarak kategorize edip kamusal alanda onlara yer vermeyen tek düşünce Antik Yunan'da değildir. Locke, Rousseau ve Hegel'in alanlar arasında yaptıkları ayrımlar da dışlayıcıdır. Locke özel alan kavramını duygusallığın, aşkın, duygunun, merhametin yani kadınların alanı olarak tanımlamış, kadınları kamusal ve siyasal alandan dışlamıştır. Hegel ve Rousseau da kamusal alanı devleti tanrısal bir aşk gibi yüreğinde hisseden ve bu sevdıyla kendinden geçen erkeklerin dünyası olarak tanımlarken, özel alan kavramını ise kadınların, çocukların ve özürülülerin dünyası olarak tanımlamıştır. (Özgül, 2012:4531)

Kamusal, kamu alanı ve kamu diyalogu üzerine her kuram, özel ile kamusal arasında bir ayrım yapmak zorundadır. Batı politik düşüncesinin geleneğinde (günümüzde de böyledir), kamusal ile özel alanlar arasında ayrım yapma tarzı, kadınları ve tipik olarak kadınlara ait görülen ev işleri, çocuk bakımı, hasta ve yaşlıların bakımı gibi etkinlikleri "özel" alana hapsetmiş ve bunları liberal devletin kamu gündeminin dışında tutmuştur. Feminist teorisyen Seyla Benhabib, Habermas'ın kuramının da dahil edilebileceği çağdaş normatif kuramların cinsiyetle ilgili konulara körleştirdiğini ve erkek öznelerle kadın öznelerin yaşamın bütün alanlarında farklı şeyler yaşadıklarını göremediklerini savunur. "Kişisellik" gibi kavramların oluşturduğu idealleştirici merceğe, kadınların özel alanda yaptıkları çocuk bakımı, evin çekip çevrilmesi gibi işlerin karşılığının ödenmediğinin görülmesini engelledi. Sonuç olarak, aile içinde cinsiyete dayalı iş bölümünü yöneten kurallar adalet kapsamına alınmadı. Diğer modern özgürlük hareketlerinde de olduğu gibi, çağdaş kadın hareketi, şimdiye kadar 'özel' sayılan bazı iyi yaşamayla ilgili konuları, cinsiyete bağlı iş bölümünün dayandığı asimetric iktidar ilişkilerini temalaştırarak, "kamusal" adalet konuları haline getirmeye başladı. Bu süreçte, özel ile kamusal arasındaki, adaletle ilgili konularla iyi yaşamayla ilgili konular arasındaki ayrım çizgileri yeniden tartışmaya açıldı." (Benhabib, 1996:253-254)

Nancy Fraser, bağımlı toplumsal grup üyelerinin (kadınlar, işçiler, derilerinin rengi farklı olanlar, geyleyler ve lezbiyenler gibi) alternatif kamular oluşturmalarının kendi yararlarına olduğunu belirtir. Bu alternatif kamuları, bağımlı toplumsal grup üyelerinin kendi kimlik, çıkar ve ihtiyaçları hakkında muhalif yorumlar formüle etmelerine izin veren karşıt-söylemler

türeterek yaydıkları, birbirine paralel söylemsel alanlara işaret ettiği için, madun karşı-kamular olarak adlandırır. Bunun en çarpıcı örneği olarak ABD’de yirminci yüzyıl sonlarında gelişen ve dergileri, kitapçıları, yaynevleri, film ve video dağıtım şebekeleri, seminer dizileri, araştırma merkezleri, akademik programları, konferansları, kongreleri, festivalleri ve yerel toplantı mekanlarıyla, “feminist madun karşı-kamusu” verilebilir. Bu kamusal alan içinde feminist kadınlar, “cinsiyetçilik”, “cinsel taciz” ve “koca, flört ve tanıdık tecavüzü” gibi terimlerin de arasında olduğu, toplumsal gerçekliği tarif eden yepyeni terimler keşfetmişlerdir. Fraser, “Bu tür bir dille silahlanmış olarak, ihtiyaçlarımız ve kimliklerimizi yeniden biçimlendirdik ve dolayısıyla resmi kamusal alanlardaki dezavantajlarımızı, tümüyle ortadan kaldıramasak da azaltmış olduk.” diyerek feminist madun kamusunun, önceleri “özel alana ait” olarak adlandırılıp dile getirilmeyen ve görülmesi engellenen konuların kamuya açılabilmesini belirtmiştir. (Fraser, 2004:118)

Aynı makalesinde Fraser, kamusal alanda tartışılacak konuların ortak ilgi konusu olup olmadığına karar verebilecek olanların yalnızca katılımcıların kendileri olduğunu ve bir yabancı perspektifine ihtiyaç duyulmadığını dile getirerek şöyle eklemiştir: “Örneğin çok yakın zamanlara kadar feministler, kadınlara uygulanan ev içi şiddetin kamuyu ilgilendiren bir ortak kaygı meselesi olduğunu ve dolayısıyla da kamusal söylemin meşru bir konusunu oluşturduğunu düşünürken azınlıkta kalıyorlardı. Toplumun büyük çoğunluğu ise bu meselenin, çiftler ve belki de onlarla ilgilenmesi gerektiği varsayılan toplumsal ve yasal yetkililer arasındaki özel bir mesele olduğunu düşünüyordu. Ardından feministler bir madun karşı-kamu oluşturdu ve buradan ev içi şiddetin erkek egemen toplumların yaygın ve sistemik bir özelliği olduğuna ilişkin görüşü yaydı. Sonuçta sürekli bir söylemsel mücadele sürecinin ardından konuyu giderek herkesin ortak ilgisi haline getirmeyi başardık.” (Fraser, 2004:124)

Fraser’a göre, sistemik toplumsal eşitsizliklerin sürdüğü bir toplumsal formasyon için bu pek bir şey ifade etmez. Siyasal katılım açısından herkese eşit davranılan, formel hakları tanıyan, cinsiyete, mülkiyete, etnik kökene ilişkin resmi bir ayrımcılık uygulanmayan demokratik toplumlarda bile, resmi olmayan kültürel faktörler devreye girer. Örneğin, bir söylemsel etkileşimde hitap tarzı, şive, vb. gibi... Bu yüzden, toplumsal eşitlik demokrasinin zorunlu bir koşuludur. (Fraser, 1990:63-65; 1995:288-290, akt. Kejanlıoğlu, 2004:703) Bu koşul sağlanmadıkça, kapsayıcı bir kamusal alanda, ekonomik ve kültürel farklılıklar, bir tahakküm aracı olarak kullanılacaktır. Bu yüzden, kadınların, siyahların, yoksulların, eşcinsellerin söylemsel kanı oluşturma arenası olarak bir kamusal alana değil, toplumsal kimlik oluşturma arenaları olarak kendilerinin kurdukları, kendilerini ifade edebilecekleri ve bunları yayabilecekleri çeşitli kamusal alanlara katılabilmeleri gerekir. (Kejanlıoğlu, 2004:703)

2.2. Kitle İletişim Araçlarının Yeni Bir Kamusal Alan Oluşturması

Antik Yunan’dan 19. yüzyılın ortasına kadar kamusal alan kavramı yurttaşların yüz yüze kamusal ve siyasal tartışmalar yapmalarına olanak sağlayan bir alan olarak düşünülmüştür. Fakat 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren günümüz teknolojilerinin dönüştürdüğü veya yeniden yarattığı kamusal alanlar ortaya çıkmıştır. Bireylerin bir araya gelip fikir alışverişleri yapmalarının pek mümkün olmadığı ya da tercih edilmediği elektronik

çağda, farklı uzamlardaki milyonlarca yurttaşın aynı anda ulaşabilme potansiyeli açısından kitle iletişim araçları sayesinde oluşan yeni kamusal alanlar önemlidir.

Kitle iletişimi bilgilerin veya sembollerin bir insan, grup, kurum veya kuruluş tarafından üretilmesi, kitleye aktarılması ve onlar tarafından yorumlanması sürecidir. Kitle iletişim araçları çağdaş toplumda toplumsal düzenlemeleri değiştiren, yeni kültürel biçimler getiren önemli güçler olarak, toplulukların paylaştıkları değerleri, siyasaları, teknolojiyi saptayabilir; bilgi akışıyla toplumsal değişimi gerçekleştirebilir. Gündelik yaşamın vazgeçilmez unsurlarından biri olarak karşımıza çıkan ve oldukça geniş kitleleri etkisi altına alan kitle iletişim araçları Denis McQuail'e göre toplumda etki, denetim ve yeniliklerin potansiyel araçları olarak güç kaynağı çoğu toplumsal kurumun çalışması için gerekli bilgilerin kaynağı temel bir kaynaktır. (Zeybekoğlu, 2012:125)

Yurttaşlar arasındaki kamusal tartışmaların sürmesini sağlayan burjuva kamusal alan, bu süreç ile birlikte yapısal olarak dönüşmeye başlamış, kamusal nitelikteki tartışmalar için bir forum olmaktan çok Habermas'ın ifadesiyle “yarışan özel çıkarlar alanı” haline gelmeye başlamıştır. Bu süreçte burjuva kamusal alan için bir forum ve agora oluşturan kahvehane, salon ve okuma toplulukları önemlerini kaybetmiştir. Kitle iletişim araçlarının ticarileşmesi ile birlikte kamusal alan, rasyonel eleştirel tartışma karakterini kaybedip kültürel ve kitlesel tüketimin bir alanı haline gelmiştir. Başlangıcından itibaren “kamusal alan” kavramının kurucu ilkeleri ile kitle iletişim araçları arasındaki organik ilişki, demokratik teori için yaşamsal bir anlamı ifade etmektedir. Kitle iletişim ve enformasyon teknolojilerinin özellikle geç kapitalizmdeki muazzam ölçüde artan gelişimi ile birlikte kitle iletişimin niteliğini radikal bir biçimde değiştirmiştir. (Avcı, 2010:23) Thomson, yeni kitle iletişim araçlarının karşılıklı etkileşim, iletişim ve enformasyon koşullarını değiştirdiğini; yazılı basının ve yüz yüze iletişimin varlığına dayanan klasik kamusal alan düşüncesinin yeni oluşan koşullara doğrudan uygulanamayacağını söyler. (Thomson, 1997:251-252 akt. Avcı, 2010:23)

Kamusal alanın medya çalışmalarına girmesinin öncülüğünü, “Medya ve Kamusal Alan” makalesiyle (1986) Nicholas Garnham yapmıştır. Bu makalede, liberal basın kuramındaki politik olan ile ekonomik olan arasındaki çelişkiden yola çıkan; liberal geleneğin ekonomiye, Marksist geleneğin de siyasete öncelik vermesi üzerinde duran Garnham, bu iki alan arasındaki etkileşimi incelemek üzere ilgisini kitle iletişim araçlarına yöneltir. Çünkü bir gazete ya da bir televizyon kanalı hem tecimsel hem de siyasal bir kurumdur. Yayın kurumları, ya ortaklaşa kararlaştırılmış bir kurallar dizgesi içinde kamusal haklarını kullanarak kamu yararına ulaşmak üzere eyleme geçen rasyonel yurttaşlara, ya da piyasanın görünmez elinin yönlendirdiği alışveriş edimleriyle kendi çıkarları için özel hak ve özgürlüklerini kullanan tüketicilere sesleneceklerdir. Garnham'a göre yeğlenmesi gereken birincisidir. (Kejanlıoğlu, 2004:696)

“Günümüzde kitle iletişim araçları toplumsal hayatı önemli ölçüde etkilemektedir. Özellikle de toplumsal cinsiyete ilişkin kalıpları sürdürmek ve insanları bu yönde etkilemek konusunda önemli bir işleve sahiptir. Kitle iletişim araçları ataerkil ideolojinin öngördüğü doğrultuda bireylere nasıl birer kadın ve erkek olmaları gerektiğine dair rol modelleri sunarak, bu rol modellerin içselleştirme ve yeniden üretilme sürecinde oldukça etkilidir. Çünkü kitle iletişim araçları, izleyenlere birtakım davranış modelleri sunmaktadır. Bu nedenle kitle iletişim araçlarında kadınların ve erkeklerin nasıl sunuldukları, hangi roller ve davranışlar içinde

sergilendikleri ayrı bir önem kazanmaktadır.” (Dündar, 2016:125-126, akt. Vargel Pehlivan, 2016:43)

Kitle iletişim araçları bireylerin günlük deneyimlerini anlamak ve yorumlamak için kullandıkları düşünceleri ve imajları sağlamakta anahtar bir rol oynayarak, aktif bir şekilde bireylerin düşünce, tutum ve davranışlarını biçimlendirmektedir. Ayrıca, yurttaşların karar alma süreçlerine ancak enformasyon sahibi olarak girebileceği açıktır. Bu noktada günümüz kamusal alan tasavvurunda, kitle iletişim teknolojilerinin önemli işlevleri yurttaşlara bilgi sahibi olma imkanı sağlamasıdır. Ayrıca kitle iletişim araçları, bireylere sorunlarını veya görüşlerini dile getirebilme ve seslerini duyurabilme imkanı da verebilmektedir. Bunun en iyi örneği televizyon yayıncılığında karşılaşılan seyirci katılımlı programlar olmuştur.

Kitle iletişim araçları içerisinde hedef kitleyi en fazla etkileme gücüne sahip araç olan televizyon aynı anda göze ve kulağa hitap ederek oldukça geniş bir kitleye ulaşmaktadır ve yeni bir kamusal alan oluşturabilme potansiyeli açısından oldukça güçlü bir araçtır. Televizyon erişilebilirliği ve etkileyciliği sayesinde toplumu yönlendirmek, düşünme biçimlerini değiştirmek, öğretilmek isteneni öğretmek için oldukça uygun bir kitle iletişim aracıdır. Günümüzde artık televizyonun bulunmadığı bir ortamın yok denecek kadar az olması kadın-erkek genç-yaşlı tüm bireylere hitap etmesi ve modern toplumun bireylerde yarattığı stres, yorgunluk gibi olumsuz duyguların atılması için yararlanılabilen bir araç olması televizyonun etkisini ve kullanım oranını artırmaktadır. (Zeybekoğlu Dündar, 2012:127)

“Televizyon onu seyredenlere, değişik amaçlar doğrultusunda, zevk ve ruhsal gereksinimlere göre hizmet verir. Ses ve görüntüyü birleştirerek, yaşadığımız dünyayı, evreni küçülten, belki de ‘köyleştiren’ televizyon popüler tanınmış bir sanat gösterim aracı niteliğindedir. Televizyon bu niteliği ile simgeleri aktarır ve yayar, halkın kullanımına sunar.” (Özgür, 2010, akt. Vargel Pehlivan, 2016:47)

Kitle iletişim araçlarının birey ve toplum üzerinde önemli bir yönlendirici işlevi vardır. Diğer kitle iletişim araçları ile karşılaştırıldığında televizyonun, teknolojinin ve ekonomik olanakların tüm imkanlarını kullanabilmesi sebebiyle kitleleri etkileme ve bağımlı kılma yönünün daha fazla olduğu bir gerçektir. Kitle iletişim araçları arasında en yaygın enformasyon kanalı olan televizyon, hem mevcut sosyo-ekonomik ve siyasal değişimlerin yansıdığı bir araç olması, hem de kitlenin bilgilendirilmesi, farkındalığının artırılması, hakim ekonomik yapının ön gördüğü birey tipolojisinin ve toplum yapısının inşa edilmesi noktasında önemli ölçüde dönüştürücü bir etkiye sahip olması yönüyle çok yönlü ilişkisel ağda varlık kazanmaktadır. (Meder ve Çiçek, 2011:74) Bir kitle iletişim aracı olarak televizyon 1960’lardan bu yana Türk kültürünün bir parçası haline gelmiştir. Televizyon birbiri ile hiçbir sosyal bağı olmayan, birbirine benzemeyen, farklı sosyo-ekonomik çevrelere, düşünce biçimlerine, yaşam tarzlarına, demografik özelliklere, eğitim düzeyine, yeteneklere sahip bireyleri, kısaca heterojen olarak tanımlanabilecek kitleyi aynı anda etkisi altına alabilen, buradan yansıtılan gerçekliğe maruz kalmalarına ve buradan beslenmelerine neden olan, bir toplumsal dönüşüm aracı olarak ifade edilebilir. Dolayısıyla, bireyin sosyal yaşama dair bilgi edinmesi, sosyal kişiliğinin oluşması, sosyal statü elde etmesi, sosyal gruplara katılması gibi konularda etkileme ve etkilenme düzeyinin en yüksek olduğu görsel araç televizyondur. (Esslin,1991; Cereci,1996; Güneş,1996 akt. Meder ve Çiçek, 2011:71) (Çavdar, 2019:369)

2.3. İzleyici Katılımlı Televizyon Programlarının (Gündüz Kuşağı Yayınlarının) Oluşturduğu Kamusal Alan

Başta televizyon olmak üzere kitle iletişim araçları artık bireylerin kendilerini kamusal alanda ifade etme ve göstermelerinde araçsal bir işleve bürünmektedir. Rekabete dayalı serbest piyasa koşullarında kar oranlarını arttırma amacıyla televizyon kanalları, kendi özel alanlarından çıkıp kamusal alanda görünür olabilmek, sesini duyurabilmek, bir konuya yorum getirebilmek gibi istekler içinde olan izleyicileri hedef kitle olarak belirlemiş, bu hedef kitlenin ihtiyaç ve beklentileri doğrultusunda yeni türler üretmiştir. (Meder ve Çiçek, 2011:74) İzleyici katılımı sağlayan televizyon programları, yarattığı etkileşimli ortamlarla farklı seslerin duyulurluğu açısından olumlu anlamda değerlendirilebilmektedir. Bu şekilde sokağa çıkma, evin/yaşanılan muhitin dışına gitme, farklı sosyal ortamlarda bulunma, bilgiye çok çeşitli kanallardan ulaşma ve ekrandan akan enformasyon yığınına müzakere etme imkanları kısıtlı olan bireyler için televizyon bir tür toplumsal katılım olanağı olabilmektedir. Söz konusu hedef kitlenin çoğunluğunu çalışmayan ve sosyal yaşamla sınırlı bir iletişim düzeyine sahip bireylerin oluşturduğunu söylemek mümkündür, onlar için domestik alanın rutinlerinden uzaklaşması, farklı konularda enformasyon elde etmesi, zaman geçirmesi için işlevsel olan televizyonun bağlayıcılığı daha fazladır ve direkt olarak “kadın programları” diye adlandırılan gündüz yayın kuşağındaki televizyon programlarının izleyici kitlesi olarak düşünülmektedirler. Çaylı Rahte, gündüz kuşağı programlarını, “ev kadınları ve emekliler başta olmak üzere, ortalama izleyicinin bilgi edinme, başkalarının sorunlarına tanık olma, eğlenirken düşünme, vakit geçirme aracı” olarak tanımlamıştır ve şöyle eklemiştir: “Gündüz kuşağı ilk bakışta, ağırlıklı ev içi ile sınırlanmış hayatlar yaşayan kadınlar için, gerek ekran başında gerekse stüdyolara giderek yayınlara katılmaları, seslerini duyurmaları, aile içinde yaşanan sorunların dile getirilmesi, çeşitli konularda farklı kişilerce fikir alışverişinde bulunulması açısından bir tür kamusal katılım olanağı olarak görülebilir.” (Çaylı Rahte, 2010a:58).

2.4. Gündüz Kuşağı Programlarının Oluşturduğu Yeni Kamusal Alanda Kadının Konumlandırılması

Teorik olarak izleyici katılımlı televizyon programları, medyanın sunduğu müzakere ortamlarının çeşitliliği açısından önemli bir örnektir. Özellikle gündüz kuşağında yayınlanan programlarda göz ardı edilen, suskunlaştırılan grupların seslerinin kamusal alanda elde etmesi açısından da değerlendirildiği görülmektedir. (Butsch, 2009, akt. Çaylı Rahte, 2010:66) Bu programların, kadın kamusu yararına kullanılabilme, kadın sorunlarının dile getirilebilme açısından demokratik bir zemin oluşturabilme imkanı bulunmaktadır. Ayrıca temel hedefin eğlence olduğu bu programlarda, teoride, kadınların kişisel gelişimlerinin ve sosyal farkındalıklarının arttırılması olduğu savunulur. Nitekim Çaylı Rahte'nin 40 kişi ile görüşerek yaptığı alan araştırmasında da görülmektedir ki; bahsi geçen programlara izleyici ya da konuk olarak katılan kişilerin en çok belirttiği katılma nedenleri “fark edilme, kendi dertlerini paylaşma, sorunlarına çözüm bulma ya da sorunları olanları dinleme, fikir verme, sosyalleşme” olarak sıralanmıştır. Televizyonda ayrı bir kadın kategorisinin bulunmasının, kadınlara pozitif ayrımcılık yapması yönünde evrilmesi ve ülke gerçeklerine ayna tutabilir olması olumlu yönler olarak sayılabilir. (Çaylı Rahte, 2010a:71)

Bugün erkeklere yönelik programlar ciddi, iyi televizyon programları olarak nitelenirken, kadınlara yönelik programlar önemsiz, hafif ya da değersiz olarak görülmektedir. Farklı türlerdeki televizyon programlarında, kadın ve erkek kimliklerinin sunuş biçimleri arasında da farklılıklar görülmektedir. Kadın kimlikleri; genellikle eğlence ve magazin programları, reklamlar ve dizilerle sınırlandırılmaktadır. Kadın programları son yıllarda en çok tartışılan ve en çok eleştirilen program türlerindedir. Bunun nedeni kadın programlarının yerleşik değerleri sürdürüp kültür endüstrisinin bir ürünü olmuş olmalarıdır. (Özgür, 2010:76) Gündüz kuşağı olarak adlandırılan programların, kadını bir yandan tüketici olarak hedeflediği diğer yandan da malzeme olarak kullanıp bir anda milyonlarca kişinin kullanımına sunarak kendisinin de tükettiği görülmektedir. (Asker, 2004:80, akt. Zeybekoğlu, 2012:127) Hem hedef kitle hem de konu haline gelen evdeki kadının genellikle tek sosyalleşme aracı ve dışarısı ile tek bağlantısı gündüz kuşağı programları olmaktadır. Ekonomik özgürlüğe sahip olmayan kadınların sosyal yaşamda farklı etkinliklere yer verememeleri, aile içi sorunlar ve sorumluluklardan kaynaklanan gerginlikleri ve kaygıları, yaşamlarının çalışan kadınlara göre tek düze olmasına yol açmaktadır. Bu gerçeklik program yapımcıları için önemli bir malzemedir. (Meder ve Çiçek, 2011:73) Sıradan insanların öykülerinin konu edilmesi, gerçek hayattan bir kesitin programda dile getirilmesi, sıradan insanı programın merkezi haline getirmiş, izleyici konumundaki sıradan insanı da bu yönüyle etkilemeyi başarmıştır. İzleyiciler için gerçek yaşamın uzantısı niteliğinde olan bu programın söylemi, katılımcıların sorunlarına ve yaşadıkları sıkıntılara çözüm üretmek üzerine kuruludur. (İlhan ve Usta, 2018:577) Nitekim Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK)'nun 2010 yılında yaptığı “Kadınların Televizyon İzleme Eğilimleri Araştırması-2” adlı araştırmada evli kadınların bekarlardan, ilkokul mezunu kadınların yüksek eğitimlilerden, işsiz kadınların çalışanlardan, emeklilerin ve ev kadınlarının çalışan kadınlardan daha çok televizyon izlediği de belirlenmiştir. (RTÜK, 2010)

Bu programlarda tartışılan özgür kadın ya da kamusal alanda erkeklerle aynı hatta bazen daha çok emek gücünü kullanan kadından bahsedilmemekte; çoğunluğu oluşturan kadın katılımcıların gerek kendi öz yaşam öyküleri gerekse diğer katılımcıların anlattıkları öykülerine yönelik tutumları, değerlendirmeleri, kadının toplumsal cinsiyet temelli söylemlerini yerinden edecek nitelikte değildir. Dikkati çeken nokta ise kadın programlarına katılanların ve izleyenlerin çoğunluğunun ev içi alanla sorumlu tutulmalarını, asli görevlerini bu alandan hareketle tanımlamalarını içselleştirmiş olmalarıdır. Kadının özgürlüğü daha ziyade yine kendine atfedilen alanlar içerisinde daha fazla tüketme ya da sunulanlar üzerinden tercih yapabilme özgürlüğüyle ilişkilendirilmektedir. (Meder ve Çiçek, 2011:73) Rahte'nin araştırmasında belirttiği gibi, içerisinde kadın tanımı getirilen bu programlarda, kadınlar sadece “eğlence, trajedi, güzellik, mutfak, aile, ev ekonomisi” gibi belli temalar içine ve klişelere sıkıştırılmışlardır. (Çaylı Rahte, 2010b:189)

Kadınlara özgü sorunların tartışıldığı kadın programları, kadın sorunlarını kitleselleştirmekte, popüler kültür malzemesi yapmaktadır. Bu programların söylemlerinin ahlaki, toplumsal ve geleneksel kurallara, değer yargılarına göre biçimlendirildiği gözlemlenmektedir. Programlara katılan kadınlar, mevcut sorunlara alternatif öneriler geliştirme amacından ziyade var olan cinsiyetçi kalıpların, davranışsal ve söylemsel motiflerin farkında olmayarak sürdürülmesine katkı sağlamaktadırlar. Ayrıca araştırmalar kadınların birbirlerine yaptıkları yorumlarda yine

eril ve cinsiyetçi bir dil kullandıklarını göstermektedir. Kadınların birbirlerinin yaşadıklarına yaptıkları yorumlarda onaylanmayan şeyler aslında yine toplum tarafından onaylanmayan davranışlardır, kadınlar söylemlerinde baskın yargıların ve geleneksel söylemlerin dışına çıkamamaktadır. (Meder ve Çiçek, 2011:73) Ayrıca kadın programlarında kadının asıl görevi anne olmak olarak tanımlanır, tüm özel hayatı ortaya dökülen ve suçlu ilan edilen kadın kamuoyuna sunularak linç edilir, çocukları için kendini feda eden ve şiddete maruz kalıp ses çıkarmayan anne övülür ve saygınlıştırılır. (Şahin Kaya, 2011:199)

Ayrıca Meder ve Çiçek'in makalesinde (2011) ortaya koydukları gibi, geleneksel yapıya uygun olmayan pek çok davranış, bu programlarda kabul edilebilir bir hal almaktadır ve özel yaşama dair deneyimler ortaya serilmektedir, başka bir deyişle özel yaşam ihlalleri söz konusudur. Katılımcılar tarafından yapılan eleştiriler genellikle yargılayıcı ve çatışmaya sebebiyet verecek şekilde olmaktadır. Seyirciler önünde özel yaşama ilişkin konuların ayrıntılı bilgiler verilerek tartışılması ve bu bilgilerin genelleştirilmesi kamusal ve özel arasındaki ayrımın televizyon üzerinden belirsizleştirildiğini, geçerliliğini yitirdiğini göstermektedir. Ayrıca "özel alana ait" denilerek kamusal ve siyasi alanlarda pek fazla konu edilmeyen bekar kadının cinsel hayatı, hamilelik, evlilik dışı ilişkiler veya ev içi şiddet gibi konuların bu programlarda açık seçik konuşularak tartışmaya ve yargıya açılması paradoksal bir husustur. Bir yandan en mahrem konular tartışılırken diğer yandan da kadına ya da erkeğe geleneksel rolleri, sorumlulukları hatırlatılmaktadır, mevcut toplumsal kalıpların benimsetilmesine yardımcı olmaktadır. Dolayısıyla bu noktada kadın programlarının diğer bir çelişik görünümü de ortaya serilmektedir.

Şehriban Şahin Kaya, çalışmasında (2011) gündüz kuşağı programlarının kadının yaşantısında ne denli büyük sonuçlara yol açtığını ortaya koymuştur. Gündüz kuşağında yayınlanan kadın programlarında faili meçhul kadın cinayetlerinin aydınlatılmaya çalışılırken adli tıp raporlarındaki en ince ayrıntıları sorgulamak, kurbanın bedeninin nerede ne halde bulunduğunu canlandırmak kadınların korkularını harekete geçirebilir ya da paranoyaklaştırıcı bir etki yaratabilir. Kadınlar böylece dünyayı olduğundan çok daha kötü bir yer olarak algılar. Korku arttıkça insanların çok daha fazla eve kapanıp televizyon seyrettiklerini vurgulayan Gerbner, televizyonda verilenlerin, insanları dünyanın umutsuz ve güvensiz olduğuna inandırdığını ve şiddet gösteriminin aslında "Kim kime ne yaparsa yanına kar kalır" mesajını verdiğini belirtir. İşte kadın programlarında bu mesaj, erkeklerden çok kadınlara verilir çünkü kadınlar bu programların hem öznesi hem de hedef kitesidir. Televizyon izleyen kadınlar şiddet kurbanlarının, maktullerin ve mağdurların çoğunluğunun kadın olduklarını gördüklerinde Gerbner'in ifadesiyle "çift doz etkisi" altında kalmakta, kendileri ile televizyonda gördükleri kadınlar arasında bağ kurmaktadır. Çift doz etkisi altında kadınlar, kendilerini, sokakta dolaşırken sırf kadın oldukları için kaygılı bulabilmektedirler. (Şahin Kaya, 2011: 194)

"Evde televizyon izleyen kadın, haftada 80 saat cinayet, yaralama, kaçırılma gibi dehşet olaylarına bakarak, bunların her an kendi başına da gelebileceğini, korunaklı evinin onu kötülüklerden koruyan bir sığınak olduğunu ve suça kurban gitmemek için daha ne tür tedbirler alması gerektiğine dair stratejiler geliştirir. Bunu yaparken aslında onunla aynı programı izleyen milyonlarca kadınla aynı şeyi yapar: o bir tür 'hayali kadın cemaati'nin parçasıdır. Televizyonun yalnızlaştırıcı ve standartlaştırıcı etkisi burada açığa çıkar.

Televizyon kadınları korkutarak yalnızlaştırırken aynı zamanda da standartlaştırır ki bu kitle kültürü ve itaat etme durumuyla da bağlantılıdır.” (Şahin Kaya, 2011:198)

Bu programlarda kadına mağdur ve günah keçisi ilan edilmiş hemcinsleri gösterilirken aynı zamanda “Burada oturan sen olabilirdin!” mesajı da verilmektedir. Kadına yönelik programlar, kadına hayatının son derece stresli olduğunu, bunun hakkında üzgün olması gerektiğini, kadının kendini zavallı hissettiğini ya da öyle hissetmesi gerektiğini, sağlığı ve çevre konusunda son derece endişeli olması gerektiğini ve tedbirli olması gerektiğini söyler. Tüm bu mesajlar esasen iki alandaki amaçlara hizmet etmektedir.

Birincisi, kadının tüketim gücünden faydalanmaya çalışan kapitalist düzenin, medyayı kullanarak kadına zavallı oluşunu hatırlatması ve onu yeni tüketim alanlarına itmesidir. Gündüz kuşağında yayınlanan programların içine yerleştirilen ürün tanıtımları ve reklam aralarında görülen reklamlar özenle seçilmiş, ev içine yahut kadının özel yaşantısına ait, mobilya, ev aletleri, mücevher ya da kozmetik ürünleri gibi sektörlere ait reklamlardır ve kadına iyi bir yaşantıya sahip olabilmenin, daha güzel olabilmenin ya da eşine daha da layık olabilmenin yöntemini gösterir niteliktedir, bu yüzden kadınları tüketime itmektedir.

İkincisi ise bahsi geçen programların aynı zamanda ilettiği politik mesajlardır. Medya, dile getirilerek müzakere edilip gerçek çözümler üretilmesi gereken taciz, tecavüz, çocuk istismarı gibi konuları tartışmamaktadır çünkü bunların çözülebilmesi için toplumsal eşitliğin inşasını gerektiren projeler üretmek gerekir. Bunun yerine medya, kadın programlarında hemcinsleri aracılığı ile kadınlara yersiz korkular pazarlamaktadır. Kadınların iş gücünün dışına atılması ve ev içi alana hapsedilip kamusal alanda yer edinmemesi amaçlarına hizmet etmektedir. Kaya, programlarda kadınların bilinçaltına işlenen mesajların politik amaçlarının sonuçlarını şu şekilde özetlemektedir: Bu korkutulan özne olarak kadın hali hazırda var olan toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini tartışmaz ve kadını eve hapseden yeni sosyal güvenlik reformlarının çağrısına yanıt vermeyi tercih eder. Kuşkusuz evde oturup çocuğa, yaşlıya ya da engelliye cüzi miktarda devletin sağladığı ücretle bakmak ev dışına çıkıp ücret karşılığı çalışmaktan, tacize maruz kalmaktan ve suça kurban gitmekten daha iyi bir seçenektir. Sonuçta kadınlar medyanın yaptığı çağrıya yanıt verir ve kendi ikincil pozisyonunun inşasına bizzat katılır. Evlerde yalnızlaşır ve korkutulan özne olarak hayali kadın cemaatinin üyesi olarak standartlaşır. Neden kendisinin evde bakıcı olması gerektiğini ya da neden kadınların korkutulduğunu sorgulamaz. Ulus devletin eşit vatandaşları olarak neden işgücüne giderek daha az katıldığını sorgulamaz. (Şahin Kaya, 2011:205) Değişen ve gelişen dünyada oluşan yeni kamusal alanlarda bile, kadının bir yer edinmemesi adına yapılanlar açıktır. Görüldüğü gibi kadının kamusal alandaki varoluş çabası Antik Yunan’ın polisindeki dışlanmadan bin yıllar sonra bile aynı şekilde devam etmektedir çünkü kamusal alan kavramındaki dışlayıcılık bitmemiş, sadece şekil değiştirmiştir. Kadın programları aracılığıyla da kadınların bilinçaltına işlenen mesajlar kadının güvenliğini sağlamak amacıyla kendi kendini kamudan soyutlamasına sebep olmaktadır.

3. SONUÇ

Kamusal alan kavramı geçmişten günümüze farklı şekillerde algılanmış, farklı düşünürler tarafından, farklı zaman dilimlerinde, farklı şekillerde tanımlanmış bir kavramdır. Çalışmada bu konuda çalışmalar yapan Jürgen Habermas, Hannah Arendt, John Locke, Jean-Jacques

Rousseau, Georg W. F. Hegel, Seyla Benhabib, Nancy Fraser ve Nicholas Garnham gibi araştırmacıların görüşlerine yer verilmiştir. Bu araştırmacıların çoğunun ortak düşüncesi kadının kamusal alanda yerinin olmadığı, özel alana ait olduğudur. Kamusal alan kavramının ortaya çıkışı Antik Yunan'daki polis-oikos ayrımı ile ilişkilendirilir. Polis kamusal alanın, oikos ise özel alanın tasavvurudur. Poliste yer alabilmenin koşulu erkek olmaktır, kadınlar ise genellikle yaşlılar, çocuklar, özürllü ve köleler ile birlikte ev içi alanda yani erkeğin özel hayatında hapsedilmiş durumdadır.

Kitle iletişim araçları kamusal alan kavramında önemli bir yer tutmaktadır. Geniş insan topluluklarına aynı anda ulaşabilme imkanı yaratan kitle iletişim araçlarının toplumsal rolleri belirleme ve geliştirme açısından etkileri üzerinde de durulmuştur. Teknolojinin gelişimi ile birlikte yeni kitle iletişim araçlarının ortaya çıkışı beraberinde yeni türleri getirmiştir.

Kadın programları da diğer kitle iletişim araçları gibi son derece güçlü bir toplumsallaşma aracıdır. Doğru amaçlar uğruna kullanılması durumunda, programların aslında demokratikleşme ve kadın kamusunun sorunlarının görünürlüğü açısından oldukça yararlı olabilme potansiyeline sahiptir. Tüm bu olumlu potansiyellerinin karşısında gündüz kuşığı programlarının, sadece erkeklerin ve çocukların kadınlara bakış ve davranışlarını biçimlendirmekle kalmadığı, aynı zamanda kadınların da kendilerine yönelik algılarını etkilediği ve pekiştirdiği görülmektedir. Bu durum kadınların var olan toplumsal cinsiyet rollerini ve kalıplarını içselleştirmelerini ve ataerkil sistemin devamlılığına katkıda bulunmalarını sağlamaktadır.

Önceki bölümlerde bahsedildiği gibi, cinsel taciz, tecavüz, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, kadın cinselliği gibi kadın kamusunu ilgilendiren meselelerin “mahrem” ve özel alana ait olması gerekçesiyle kamusal alanda bahsedilmemesi söz konusu iken bir yandan da hamilelik, aile planlaması, evlilik dışı ilişkiler hakkında siyasilere müdahaleleri ve de televizyonda gündüz kuşığı programlarında bunların açık seçik tartışılıp bireylerin ifşa ediliyor olması paradoksaldir. Kadın programları aracılığıyla kadınlara “korku” pazarlanmakta, bu da kadınların kamusal alandan kendi kendilerini dışlamasına neden olmaktadır.

Kadın programları aracılığıyla izletilen ve bilinç altlarına işlenen bu kadın konumu; Antik Yunan'dan günümüze kadar gelen ve önceki bölümlerde açıklanan, kadının kamusal alandan dışlanması ve özel alana hapsedilmesi durumunun devamı niteliğinde olduğu görülmektedir. Aradan binlerce yıl geçmiş olmasına rağmen, kamusal alan kavramının ilk kez ortaya atılışından modern dünyaya gelinen bu süreçte, kadının varoluş çabası yalnızca şekil değiştirerek devam etmektedir.

KAYNAKLAR

1. Altıntaş O. ve Eliri İ. (2012). Birey Toplum İlişkisinde Kent Kültürü, Kamusal Alan ve Onda Şekillenen Sanat Olgusu. *İdil Dergisi*, 1(5), 61-74.
2. Avcı, A. (2010). Medya ve Televizyon Araştırmalarında Kamusal Alan Tartışmalarına Giriş. *Marmara İletişim Dergisi*, 17(17), 21-43.
3. Benhabib, S. (1992). Kamu Alanı Modelleri. *Cogito Dergisi*, 8, 238-258.

4. Çaylı Rahte, E. (2010a). Kamusal Alan, Toplumsal Katılım ve Medya: Kadın Programları Etnografisi. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayını*, 13, 55-84.
5. Çaylı Rahte, E. (2010b). Aile İçi Şiddet ve Medya: Gündüz Kuşağı Televizyonunda Şiddetin Görünürlüğü ve Yeniden Üretimi. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 30, 181-208.
6. Çavdar, C. (2019). Gündüz Kuşağı Kadın Programlarında Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği ve Kadın Temsili. *Selçuk İletişim Dergisi*, 12(1), 368-383.
7. Dişçi, Z. (2017). Uyuşmazlığın Politikası: Kamusal Alan ve Kalabalıklar, *Mülkiye Dergisi*, 41(4), 55-73.
8. Fraser, N. (2004). Kamusal Alanı Yeniden Düşünmek: Gerçekte Varolan Demokrasinin Eleştirisine Bir Katkı. M. Özbek (Ed.), *Kamusal Alan (1. baskı)* içinde (103-132. ss.). İstanbul: Hil Yayın.
9. İlhan, V. ve Usta D. (2018). Televizyonda Gündüz Kuşağı Programlarındaki Dönüşüm. *Erciyes İletişim Dergisi*, 5(4), 571-598.
10. Kejanlıoğlu, B. (2004). Medya Çalışmalarında Kamusal Alan Kavramı. M. Özbek (Ed.), *Kamusal Alan (1. baskı)* içinde (689-713. ss.). İstanbul: Hil Yayın.
11. Meder, M. ve Çiçek, Z. (2011). Özel Hayatın Kamusal Alanda Tartışılması: Kadın Programları Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9, 69-80.
12. Özgül, E. G. (2012). Bir Görme Biçimi Olarak Yeni Medya: Kamusal Bir Alan İmkanının Araştırılması. *Journal of Yaşar University*, 26(7), 4526-4547.
13. Özgür, Ö. (2010). *Televizyonda Yayınlanan Kadın Programlarında Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Sunumu*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Radyo Televizyon Anabilim Dalı, Konya.
14. Radyo Televizyon Üst Kurulu. (2010). *Kadınların Televizyon İzleme Eğilimleri Araştırması- 2*. Ankara: Kamuoyu, Yayın Araştırmaları ve Ölçme Daire Başkanlığı.
15. Şahin Kaya, Ş. (2012). Sahibinden Satılık Korkular: Kadının Korkutulan Özne Olarak İnşasında Medyanın Rolü. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 191-211.
16. Vargel Pehlivan, P. (2016). *Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Türkiye’de Gündüz Kuşağı Programlarında Kadın Temsili*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Medya ve İletişim Sistemleri Anabilim Dalı, İstanbul.
17. Yılmaz, Z. (2007). *Hannah Arendt’te Özel Alan-Kamusal Alan Ayrımı ve Modern Çağda Toplumsal Alan*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Anabilim Dalı, Erzurum.
18. Zeybekoğlu Dünder, Ö. (2012). Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Televizyon Reklamlarına Yansımaları. *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, 5(1): 121-136.

THE ROLE OF THE SCHOOL PRINCIPAL IN THE PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF TEACHERS

Lect. Dr. Elda Tartari

Aleksander Moisiu University, Durres, Albania

ABSTRACT

The teacher is one of the main actors that enable the realization of the educational service. His professional quality directly affects the fulfillment of the goals of the field of education. If he does not possess the necessary qualities to meet this goal, he can seriously jeopardize the whole process. The head of the educational institution is responsible for monitoring and evaluating the teachers of the school institution he leads. The purpose of this study is to examine the ways used by the leaders of educational institutions in Albania to support the professional development of teachers. The qualitative method was used to accomplish this goal. The sample selected for this study is school leaders, deputy principals and teachers who belong to urban and rural areas. Participants were interviewed through focus groups. The study identified barrier factors within the educational institution that hinder the performance of the teacher in the teaching process and mechanisms that principals should use in their day-to-day work to support teachers in their professional development. The findings of this study help the leaders of educational institutions, teachers, researchers, policy makers in the field of education and other people who are interested in the field of education.

Keywords: principal, professional development, teacher, mechanisms

1. Introduction

The teacher is one of the main actors in the education system. Its professional quality directly affects the quality of the education system. Professional development of teachers consistently is a very important element in the focus that the school should have because it directly affects the learning process of students.

So teachers consciously need to focus on the needs that students have in order for students to succeed in their academic achievement. In their study, Robinson, Lloyd and Rowe (2008) offer insight into promotion of professional development and they argue that the support that

principal's offer as well as their participation in the professional learning of staff produces the largest effect on the learning achievement of students. While so Herrmann et al., (2019) provides evidence that professional development focused on principals' instructional leadership could help improve student achievement. Often teachers face with frequent changes in the school curriculum, class composition, or other factors that affect his or her teaching performance. That is why teacher training programs are part of his whole journey. Professional development needs to provide teachers with specific and practical ideas that directly relate to the day-to-day activities in their classrooms (Bautista, Tan, Ponnusamy, & Yau, 2016). Developing teachers refers to offering personalized support, offering intellectual encouragement and forming desirable professional practices and values in the teaching profession (Desimone, Smith, & Ueno, 2006). The head of the educational institution has a direct impact on the professional development of teachers. The purpose of this study is to examine the ways used by the principals of educational institutions in Albania to support the professional development of teachers. To accomplish this purpose are raised two research questions.

What should teachers do to improve their teaching performance?

What is the role of the principal in the teacher professional development?

2. Literature review

School leaders have different ways and approaches to help their teachers. They should provide academic and administrative support through leadership, guidance, goal setting, facilitation and problem solving. Hamilton (2016) in his study stated that school leaders have a significant effect on school performance. So through their leadership style they influence the performance of teachers directly or indirectly. According to researcher Adeyemi (2006), the leadership practices of heads of schools could perhaps have serious impact on teachers' job performance. School leaders are responsible for providing various opportunities for teachers to develop further professionally. According to Yoon and Birman (2002), the most common principal leadership behavior with a positive effect on teacher classroom instruction is promotion of professional development. Imhangbe et al., (2018) examined the influence of principal leadership styles on teacher job performance in public senior secondary schools in Edo, Nigeria and found a relatively significant influence of democratic leadership style on teacher job performance. The similarity in his study was also found by Atsebeha (2016). He

found a relatively significant influence of supportive leadership on job performance in primary schools in Tigray, Ethiopia.

According to Brendson (2000), there are four areas where principals have the opportunity to have substantial impact on teacher learning in schools: (1) the principal as an instructional leader and learner; (2) the creation of a learning environment; (3) direct involvement in the design, delivery and content of professional development; and (4) the assessment of professional development outcomes. Also Niemi (2015), in his study showed that there are four ways that illustrate how to support teacher professional development. This can be done through multi- professional cooperation, promotion of pedagogical innovation through design-based approaches, linking pre-service and in-service research-based teacher education, and supporting new teachers through induction periods. While researchers Desimone and Garet (2015), states that there are five key characteristics that make professional development successful. These features include content focus, active learning, coherence, sustained duration, and collective participation.

3. Methodology

In this study, a qualitative method was used to fulfill the purpose of the study. The study sample is 14 school principals and 23 teachers. All participants became part of the study by being interviewed through 3 focus groups. Study participants belong to cities (Durrës, Krujë, Kavaja, Rrogozhinë, Elbasan, Tirane). Their work experience has been one of the criteria for their selection to be part of this study. This experience ranges from 5 to 20 years of work. Interviews were conducted online. With the approval of the online participants, the meeting was recorded and later its whitening was done which helped in the data analysis which is descriptive.

With the approval of the online participants, the meeting was recorded and later transcribed which helped in the data analysis.

4. Results

4.1.Improving teacher performance

Teachers express multiple views regarding the improvement of teaching and its impact on the quality of learning. According to their attitudes, teachers should improve the process of planning, implementation and acquisition of the curriculum, to provide students with personalized support, realizing a constructive, contextual, interactive teaching and learning, in order to master the competencies. They also confirmed that teachers need to improve the

planning and implementation of learning situations, activities related to learning outcomes, alternative learning resources, individual and group tasks, division of roles according to learning styles, of learning with topics / projects, of evaluation according to the levels of achievement are in function of building and developing the basic competencies that should be achieved by all students. While according to them teachers should improve the school-family-community partnership that provides more opportunities for involvement in teaching-educational activities, to meet the interests and needs of all students, to increase the level of learning, and quality of educational training.

The interviewed participants said that teachers should constantly change the methods and techniques that they use in the classroom environment so the teachers do not become monotonous but to constantly attract the attention of students. The use of modern digital technology should find greater integration during the teaching process because teachers still feel difficulty in mastering of this competence.

Teachers should follow training modules for the contemporary needs and challenges that they face to be improved more by professional aspects. These trainings can be internal, organized by the school institution itself or external, organized by accredited agencies. Another way that also influenced the improvement of teaching according to the sample selected in the study is the sharing of experiences of the most successful teachers and the pedagogical conversations that they develop with each other. They also stressed that all actors must be continuously involved in change processes to be updated with all the innovations brought by science, technology and social developments. In this way all the latest innovations are effectively integrated into the education system and this will affect the preparation of the student as a healthy individual in the society of the future.

4.2. The role of the principal in the teacher professional development

The principal has the main role and weight to lead his educational institution in fulfilling all the goals of the school curriculum. The mechanisms that can be used by him to improve mainly the performance of the teacher are numerous. Referring to the responses of the participants in the study, it was noted that an effective leader should build trust in its staff by treating all teachers equally and impartially. In this way he can help and support the educational institution. Also, creating a positive climate and cooperation was considered a necessity by the interviewed teachers. They declared that leaders should make more frequent monitoring of the lesson which should be accompanied by constructive feedback. They

consider quite productive the pedagogical conversation between their superior and colleagues. According to them, pedagogical discourse leads to giving suggestions that help them to improve their teaching. For this reason they would like their manager to have this working method because it was not present enough in his work practice.

They also treat motivation as another need to be used more often by the principal. So leaders need to find mechanisms that are motivating to support teachers to further develop their profession.

On the other hand, the interviewees said that a good leader identifies the problems observed in relation to the performance of teachers and builds an improvement plan by setting deadlines and its implementation. In this way the principal is in control of the further development and improvement of the teachers' performance.

Teachers were also asked about the factors that hinder them in the schools where they teach. They found that they face the lack of laboratory equipment of relevant subjects, the lack of an online library and the lack of technological infrastructure in the classroom environment. They also said that the inability of the principal to properly manage and direct the educational institution hinders the performance of teachers. On the other hand, principals were asked how they manage these barriers to teacher performance. They said that they attend continuous training to develop their managerial skills and seek support from responsible institutions, various donors or parental support to improve the school infrastructure.

5. Conclusions

The teacher through his teaching directly influences the learning process. In order to have an effective teaching, it is necessary to improve the learning planning process by realizing a constructive teaching and learning, contextual, interactive, with the aim of mastering competencies by students. According to the attitudes of teachers, it was concluded that continuous training with contemporary modules, sharing the experiences of the most successful teachers and the pedagogical conversations they develop with each other affect the development of their teaching performance.

On the other hand, the principal plays an important role in supporting the professional development of teachers. The study showed that principals support their teachers with ongoing training and try to build mutual trust with them through cooperation and positive climate created in the institution they lead but should be more motivating and should have

more frequent pedagogical conversations after the observations made for the lessons because this behavior of the leader helps them to further develop their performance in the teaching process.

It is recommended that principals should attend ongoing training to expand their knowledge and develop skills to positively support teachers in enhancing their teaching performance. They should provide opportunities, encourage and create spaces for teachers to be part of trainings, seminars and symposia to get the latest knowledge related to the field of teaching. It is very necessary for teachers to stay up to date with all the innovations brought by science, technology and social developments and to reflect these updates in their teaching.

Reference

- Adeyemi, T. (2004). Educational Administration An Introduction. . *Lagos: Atlantic Associated*, 71-86.
- Atsebeha, A. (2016). *Principals' Leadership Styles and Their Effects on Teachers' Performance in the Tigray Region of Ethiopia*. South Africa: University of South Africa: Pretoria.
- Bautista, A., Tan, L. S., Ponnussamy, L. D., & Yau, X. (2016). Curriculum Itegration in Art Education: Conecting multiple art forms throught the idea of "space". *Journal of Curriculum Studies*, 48(5), 610-629.
- Bredeson, P. (2000). The school principal's role in teacher professional development. *Journal of In-Service Education*, 26:2, 385-401.
- Desimone, L. M. (2006). Are teachers who need sustained, content-focused professional development getting it? An administrator's dilemma. . *Educational Administration Quarterly*, 42(2), 179-215.
- Desimone, L. M., & Garet, M. S. (2015). Best Practices in Teachers' Professional Development in the United States. . *Psychology, Society and Education*, 7(3), 252-263.
- Hamilton, E. (2016.). Assessing the Relationship of Principals' Leadership Styles on Teacher Satisfaction and Teacher Turnover. *Ph.D. Thesis, Northcentral University, San Diego, CA, USA*,.
- Herrmann, M., Clark, M., James-Burdumy, S., Tuttle, C., Kautz, T., Knechtel, V., Dotter, D., Wulsin, C. S., and Deke, J. (2019). *The Effects of a Principal Professional Development Program Focused on Instructional Leadership (NCEE 2020-0002)*.

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

Washington, DC: National Center for Education Evaluation and Regional Assistance,
Institute of Education Sciences, U.S. Department of Education.

Imhangbe, O.S.; Okecha, R.E.; Obozuwa, J. (2018). Principals' leadership styles and teachers' job performance: Evidence from Edo State, Nigeria. *Educ. Manag. Adm. Leadersh.* 47, 909–924.

Niemi, H. (2015). Teacher professional development in Finland: Towards a more holistic approach. . *Psychology, Society and Education*, 7(3), 279-294.

Robinson, V. M., Lloyd, C. A., & Rowe, K. J. . (2008). The impact of leadership on student outcomes: An analysis of the differential effects of leadership types. . *Educational Administration Quarterly*, 44(5), 635-674.

Yoon, K. S. & Birman, B. F. (2002). Effects of Professional Development on Teachers' Instruction: Results from a Three-year Longitudinal Study. *American Educational Research Association*, 24(2), 81-112.

**PANDEMİDE DOĞAYA KAÇIŞ, DOĞA TURİZMİ VE YENİ TERCİHLER
ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME**
ESCAPE TO THE NATURE IN PANDEMIC, AN EVALUATION OF NATURE
TOURISM AND NOVEL PREFERENCES

Arş. Gör. Elif KAHYA

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü,
0000-0003-4990-9816
(Sorumlu Yazar)

Dr. Öğr. Üyesi Ozan YILDIRIM

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü,
0000-0001-7737-6311

ÖZET

Covid-19 pandemisi ortaya çıktığı ilk günden itibaren gündelik, sosyal ve ekonomik hayatta pek çok değişiklik yaratmıştır. Kuşkusuz pandemi, sağlıkla ilgili bir konu olsa da hayatın her alanını dolaylı veya doğrudan etkilemiştir. Her alanda farklı anlamda ve farklı şekillerde değişiklikler yaşanırken; bu süreç daha önceden değeri unutulmuş ya da bilinmeyen bazı şeylerin ön plana çıkmasını da sağlamıştır. Bunlardan biri de doğa turizmi kapsamında değerlendirilebilecek doğa içerikli aktivitelerdir. Doğa turizmi; bireylerin gündelik yaşamlarında, rutin aktivitelerinden ayrılarak doğa kaynaklı çekiciliklere yönelimidir. Pandemi döneminde, doğa içerikli tatiller ve doğada serbest zamanların geçirilmesi ön plana çıkarken; medyada da bu içeriklerde pek çok haber ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada, covid-19 pandemisi sürecinde bireylerin doğaya kaçış bağlamındaki düşünceleri değerlendirilirken nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bu kapsamda farklı meslek ve gelir gruplarına mensup 3 kadın 3 erkekle online yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler yapılmış ve bu görüşmeler tematik kategoriler oluşturularak çözümlenmiştir. Çalışmanın amacı, görüşme yapılan kişilerin düşünceleri üzerinden pandemi döneminde doğaya kaçış yönelimlerinin nasıl olduğunun değerlendirilmesi olmuştur. Çalışmanın çözümlene bölümündeki tematik kategoriler ise şu şekildedir: 1. Doğa Anlayışı ve Doğada Gidilen Alanlar, 2. Pandemi Öncesi ve Sonrasında Tatil Anlayışındaki Değişiklikler, 3. Pandemi Döneminde Doğa Farkındalığı. Görüşme yapılan kişilerin bu dönemde çoğunlukla ücretsiz mesire alanları ve parkları tercih ettikleri ortaya çıkmıştır. Genel olarak insanlardan uzak ve doğayla iç içe olan yerler daha fazla tercih edilmektedir. Katılımcılar bu dönemde tatil yapma fırsatı bulamadıklarını ancak bundan sonraki zamanlarda tatil tercihlerini doğaya yönelik kullanacaklarını ifade etmişlerdir. Son olarak ise, katılımcıların çoğu bu dönemde doğanın önemini daha iyi anladıklarını belirtmişlerdir. Doğayı temiz tutmak, zarar vermemek gibi farkındalıkların ortaya çıktığı söylenebilir. Sonuç olarak pandemi, şehir yaşamının karşısında doğal yaşamın da önemini gözler önüne sermiştir. Dolayısıyla bu dönem doğanın önemini daha iyi kavranılmasını sağlamıştır. Bu bağlamda, bundan sonraki dönemlerde doğa-insan etkileşiminin iyi bir şekilde sürdürülebilmesi ön plana çıkmaktadır. Bunun için de farklı alanlarda uygulanacak etkin politikaların hayata geçirilmesi gerekmektedir.

Anahtar kelimeler: Doğa, Pandemi, Doğa Turizmi

ABSTRACT

After Covid-19, many changes have occurred in social, daily and economic life. Although the pandemic is a health-related issue, it has affected all areas of life directly or indirectly. During this period, changes were experienced in different ways and in different ways in all areas of life. This process has also enabled some things that were previously forgotten or unknown to come to the fore. One of them is nature activities that are considered within the scope of nature tourism. Nature tourism; It can be evaluated as the orientation of individuals to nature-based attractiveness in their daily lives, leaving from routine activities. During the pandemic period, nature holidays and time spent in nature increased. In addition, many news have emerged in the media and these contents. In this study, qualitative research method was used while evaluating the thoughts of individuals in the context of escape to nature during the covid-19 pandemic process. In this context, online semi-structured in-depth interviews were held with 3 women and 3 men from different professions and income groups, and the interviews were resolved by creating thematic categories. The aim of the study was to evaluate how the escape orientation to nature during the pandemic period was through the thoughts of the interviewees. Thematic categories in the analysis section of the study are as follows: 1. Understanding of Nature and Areas of Travel in Nature, 2. Changes in Vacation Concept Before and After Pandemic, 3. Nature Awareness During Pandemic Period. It was revealed that the interviewees generally preferred free recreation areas and parks during this period. In general, places that are far from people and in touch with nature are more preferred. Participants stated that they could not find the opportunity to have a holiday in this period, but that they will use their holiday preferences for nature in the future. Finally, most of the participants stated that they understood the importance of nature better during this period. It can be said that awareness has emerged such as keeping the nature clean and not harming. As a result, the pandemic has revealed the importance of natural life as opposed to living in the city. Therefore, this period provided a better understanding of the importance of nature. In this context, it comes to the fore to be able to maintain the interaction between nature and human well in the following periods. For this, effective policies to be implemented in different fields should be implemented.

Key Words: Nature, Pandemic, Nature Tourism

1.GİRİŞ

Covid-19 pandemi sürecinin toplumsal yaşamın hemen her kademesinde belirleyici etkilere neden olduğu görülmektedir. Bu etkiler neticesinde gündelik, sosyal ve ekonomik hayatta pek çok değişiklik yaşanmıştır. Salgının en önemli etkisi kuşkusuz sağlık sistemleri üzerinde gerçeklemiştir. Bunun dışında çalışma hayatı, eğitim, turizm vb. alanlarda doğrudan ve dolaylı etkiler görülmektedir. Dünyanın en büyük endüstrilerinden biri olan Turizm, yurtiçi ve yurtdışı gelirlerine sağladığı fayda, iş olanakları yaratması, insan hareketliliğine sahip olması ve müşteri katkısı ile ülkelerin refah düzeyine etki eden en önemli ekonomik faaliyetlerdendir (Aktaran: Atsız ve Eşitti, 2021: 439). Turizm, kişilerin geçici veya sürekli olarak kendi olağan çevresi dışında bir yere para kazanma amacı dışında gerçekleştirdiği konaklama ve seyahatlerinden doğan ilişkiler bütünüdür (Hunziker ve Krapf, 1942). Doğa turizmi, nispeten bozulmamış bölgelere yapılan ve bu bölgelerdeki doğal ve kültürel çekicilikleri inceleyip keyif almak amacı taşıyan seyahatleri kapsamaktadır (Luzar, vd., 1995). Turizm sektöründe meydana gelen değişim ve gelişimler dönem dönem değişikliğe uğramaktadır. Turistlerin beklenti ve istekleri ile ekonomik ve sosyal tercihleri bu konudaki temel belirleyiciler olurken bazı zamanlarda bu durum değişebilmektedir. Salgın hastalıklar, terör olayları, diplomatik

ilişkiler bu konudaki etkili faktörlerden bazılarıdır. Bu faktörler, tatil kararı vermede ve seyahat edilen merkezlerin seçiminde kısa, orta ve uzun vadede bir takım değişikliklere neden olur. Tüm dünyada etkili olan pandemi sürecinde yaşamın her alanında büyük değişiklikler gözlemlenmiştir. Bireylerin turistik tercihlerinde de bu dönemde farklılaşmalar meydana gelmiştir (Düzgün, 2021: 145). Pandemi döneminde özellikle psikolojik tercihler belirginleşmiş, kişilerde korku, endişe, travma ve panik hakim olmaya başlamıştır. Bu doğrultuda, Covid-19 pandemi sürecinde turistlerin kalabalık olmayan açık alanlarda bireysel hareket edebilecekleri yerler tercih ettikleri söylenebilir. Bu süreçte medyada da kamp ve karavan tatillerinin artışıyla ilgili haberler gözlemlenmiştir.

2.ÇALIŞMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Bu çalışmanın amacı, Pandemi döneminde farklı meslek ve gelir gruplarına mensup bireylerin doğaya kaçış yönelimlerinin ne yönde olduğunu araştırılmasıdır. Aynı zamanda bireylere doğa bilinci kazandırmak da bu çalışmanın amaçları arasındadır. Bu bağlamda 3 kadın 3 erkekle yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler çevrimiçi (online) olarak gerçekleştirilmiştir.

Tablo 1. Görüşülen Kişiler
Akademisyen (Erkek): AkdmE
Öğretmen (Kadın): ÖğrK
Tıbbi Sekreter (Kadın): TıbSK
Yazılımcı (Erkek): YazE
Esnaf (Erkek): EsnfE
Mühendis (Kadın): MühK

Bu görüşmeler sonrasında araştırmanın amacına uygun olarak tematik kategoriler oluşturulmuş ve çözümleme buna göre yapılmıştır. Tematik kategoriler ise sorulara göre inşa edilmiştir. Oluşturulan kategoriler tematik analiz yöntemi ile çözümlenmiştir. Nitel bir araştırma yöntemi olan Tematik analiz, araştırmanın niteliğine olumlu katkı sağlar ve daha derinlikli sonuçlar elde edilmesine etki eder.

Tablo 2. Tematik Kategoriler
1. Doğa Anlayışı ve Doğada Gidilen Alanlar
2. Pandemi Öncesi ve Sonrasında Tatil Anlayışındaki Değişiklikler
3. Pandemi Döneminde Doğa Farkındalığı

3. BULGULAR VE YORUM

Bu başlık altında katılımcılarla yapılan yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme sonuçları belirlenen temalar çerçevesinde değerlendirilmiştir.

3.1. Doğa Anlayışı ve Doğada Gidilen Alanlar

Bu bölümde katılımcılara, salgın döneminde hangi doğal alanlara gittikleri ve doğa kavramının kendileri için ne ifade ettiği sorulmuştur. Su kenarları, şehir merkezlerindeki yürüyüş yolları ve merkezden uzak doğa yürüyüşü parkurları, dağ, vadi, orman vb. alanlara ilginin arttığı gözlemlenmiştir.

AkdmE, doğanın kendisi için bir kaçış alanı olduğunu ve doğada insanlardan uzak kendisini iyi hissettiğini belirtmiştir. AkdmE, göl kenarlarına, yürüyüş yollarına ve vadilere gitmeyi tercih ettiğini söylemiştir. ÖğrK, sahil kenarlarını ve ormanlara gittiğini söylerken; doğanın kendisi için nefes alınan bir alan olduğunu ifade etmiştir.

Pandemi döneminde ilk, orta ve yükseköğretimde uzaktan eğitime geçildiği için eğitim sektörü çalışanlarının bu dönemde kendilerine ve ailelerine daha fazla vakit ayırıp doğaya daha rahat çıkabildikleri söylenebilir.

TıbSK; doğanın kendisi için aile ile bir araya gelip piknik yapmayı ifade ettiğini söylerken; iş yoğunluğundan dolayı bu dönemde bu etkinliği gerçekleştiremediğini söylemiştir. YazE; doğadan ziyade şehirde yürümeyi sevdiğini söylemiştir. Doğanın kendisi için tatil ve kamp yapılan yerler olduğunu ifade etmiştir. Ancak bu dönemde özellikle bilgisayar ve yeni teknolojiler ilgi arttığı için yoğun çalışmaktadır. Dolayısıyla pandemi döneminde doğada vakit geçirememiştir.

Pandemi döneminde bazı sektörlerin daha yoğun çalıştığı aşikârdır. Bunların başında sağlık sektörü gelmektedir. Bilgi işlem sektöründe çalışanlar da genellikle uzaktan olmakla birlikte bu dönemde çok fazla mesai harcamıştır. Bu nedenle bu sektörde çalışan katılımcılarımız doğada çok fazla vakit geçiremediklerini ifade etmiştir.

EsnfE, doğada vakit geçirmenin kendisi için mangal yakmak ve denize girmek olduğunu söylemiştir. EsnfE, yürüyüş yapmaktan hoşlanmadığını belirtirken; doğada ailesiyle vakit geçirmeyi sevdiğini söylemiştir. Bu iş yoğunluğundan dolayı doğada fazla vakit geçiremediğini ifade etmiştir. MühK, dönüşümlü mesaiye geçtikleri için zaman zaman şehir içindeki parklara gitmektedir. Uzak ve sakin yerlere gidememektedir. Doğanın kitap okumak ve nefes almak için uygun bir alan olduğunu düşünmektedir.

3.2. Pandemi Öncesi ve Sonrasında Tatil Anlayışındaki Değişiklikler

İnsanların yaşadıkları mekânın dışına çıkmak, yeni yerler keşfetmek, yeni kültürler tanımak, rahatlamak ve dinlenmek amacıyla yaptıkları aktiviteleri kapsayan dönem tatil olarak adlandırılır. Günümüzde tatil kavramı, turizm faaliyetleri içinde değerlendirilmekte olup zamana ve mekâna göre farklı formlar kazanmaya başlamıştır. Covid-19, turizm sektörünü ve tatil anlayışını doğrudan etkilemiş ve insanların eskiden olduğundan farklı turizm tiplerine daha fazla yönelmelerine neden olmuştur. Bu noktada, artan vakalar ve kısıtlamalar insanları evlerine yakın bölgelerde, kısa süreli ve daha izole tatil anlayışına yöneltmiştir.

Bu bölümde katılımcılara, pandemi döneminde uzun veya kısa süreli tatiller yapıp yapmadıkları, eğer yaptılarsa bu tatillerin içerikleri sorulmuştur. Tatil anlayışlarının anlatılması istenerek bu anlayışta pandemi döneminde değişiklik olup olmadığı hakkında bilgi edinilmiştir.

AkdmE, Tatil anlayışının çoğunlukla kamp veya bungalov tarzı doğal alanlara gitmek olduğunu söylemiştir. Özellikle su kenarlarını tercih etmektedir. Kendisini bu şekilde doğayla iç içe ve daha huzurlu hissetmektedir. Pandemi ve sonrasında tatil anlayışında değişiklik olmamıştır. ÖğrK, Pandemiden önce otel, her şey dâhil vb. tatilleri severken, pandemiden sonra butik otel vb yerlerde tatil yapmıştır. Çünkü butik oteller her şey dâhil büyük otellere göre daha sakin olmaktadır. Kamp vb. tatil anlayışını sevmemektedir.

TıbSK, Pandemi sonrasında tatil anlayışı çok fazla değişmemiştir. Zaten bu dönemde çok fazla tatil yapma olanağı bulamamıştır. Tatil anlayışını kamp, deniz kıyısı ve manzaralı yerler olarak değerlendirmiştir. YazE, Pandemiden önce arkadaşlarıyla kalabalık tatillere giderken, pandemiden sonra bu alışkanlığını değiştirdiğini söylemiştir. Sakin ve huzurlu doğayla iç içe yerleri tercih etmektedir.

EsnfE: Büyük otel ve her şey dâhil uygulamaları sevmektedir. Pandemiden sonra da büyük otellerin gerekli önlemleri aldığını düşünmektedir ve tatil anlayışını değiştirmemiştir. MühK: Pandemiden önce hem otel hem de sakin doğayla iç içe yerler tercih ettiğini söylerken; pandemiden sonra otele gitmediğini ama alınan önlemlerin yeterli olduğunu düşünmektedir.

3.3. Pandemi Döneminde Doğa Farkındalığı

Bu bölümde katılımcılara pandemi döneminde doğanın önemine dair bir farkındalık yaşayıp yaşamadıkları, 'sağlıklı ve güvenli' olarak nitelendirebilecekleri tatil anlayışının nasıl olduğu soruları yöneltilmiştir.

AkdmE, Doğayı önemsemek için pandeminin yaşanmasını bekleyenlere üzüldüğünü belirtmiştir. Doğanın kendisi için bir yaşam alanı, kucaklayıcı bir varlık ve her zaman ihtiyaç duyulan bir alan olduğunu söylemiştir. ÖğrK, Pandemiden sonra doğayı daha fazla önemsemiştir. Doğada yapılan tatillerin daha sağlıklı olacağını düşünmeye başlamıştır.

TıbSK, Sakin, huzurlu ve doğayla iç içe yerlerin kıymetini daha fazla anladığını söylemiştir. YazE, Pandemiden önce, doğada kalabalık gruplarla vakit geçirirken, pandemiden sonra tek başına ve ailesiyle olmaya çalışmıştır. Bu dönemde doğanın önemini daha fazla anlamıştır. Doğa temalı tatillerin daha güvenli olduğunu düşünmektedir.

EsnfE, Pandemiye rağmen otelde tatil yapmayı sürdüreceğini belirtmiştir. Doğanın önemli olduğunu ancak otel tatillerinin daha güvenli olduğunu ifade etmiştir. MühK, Sakin ve kalabalık olmayan doğa temalı tatillerin daha güvenli olduğunu söylemiştir. Ancak otele de gidebileceğini belirtmiştir.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada, pandemi döneminde şehir yaşamı karşısında doğal yaşamın ve doğa tatillerinin önemi ile insanların bu konudaki görüşleri değerlendirilmiştir. Çalışmada çevrimiçi yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler farklı meslek, gelir ve yaş gruplarından 3 kadın 3 erkekle yapılmıştır. Çalışmada tematik analiz yöntemi kullanılmıştır. Çözümleme işlemi oluşturulan tematik kategorilere göre yapılmıştır.

Pandemi döneminde iş yoğunlukları eskiye göre farklı sektörlerde farklı şekilde yaşanmaktadır. Birebir iş yerine giden kişiler doğada vakit geçirmeye fırsat bulamazken, uzaktan çalışma fırsatı bulan kişiler doğada daha fazla vakit geçirmişlerdir. Genel olarak; göl kenarları, vadiler, sahiller, ormanlık alanlar ve şehir parkları tercih edilmiştir. Katılımcıların çoğu doğanın önemine vurgu yapmıştır ve doğa temalı tatillerin pandemiden sonra daha güvenli olacağını belirtmiştir. Salgın dönemi insanlar uzun süre evlerinde kalmış ve seyahat kısıtlamaları olmuştur. Bu kısıtlamalar sonarında ise daha çok doğayla iç içe ve açık havalardaki turizm faaliyetlerinde artış olmuştur.

Pandemi döneminde doğa, kalabalık yerlere göre daha güvenli ve sağlıklı olduğu için daha fazla gündeme gelmektedir. Bunun sürdürülebilir olması önemlidir. Doğa turizminin tüm devlet organları tarafından desteklenmesi gerekir.

KAYNAKÇA

1. Atsız, N., Eşitti, B. (2021). Evaluation Of The Impact Coronavirus (Covid-19) Pandemic On Tourism: The Case Of Çanakkale Travel Agencies. RESS Journal Route Educational & Social Science Journal Volume 8, Issue 3, 438-452.
2. Düzgün, E. (2021). Pandemi Sonrası Yeni Turist Tercihi: Glamping Turizmi, ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 145-158.
3. Hunziker, W. & Krapf, K. (1942). Grundriss der allgemeinen Fremdenverkehrslehre. (The Outline of General Tourism Science). Zuerich: Polygraphischer Verlag.
4. Luzar, E., Assane, D., Christopher, G., & Brenda, R. (1995). Evaluating Nature-based Tourism Using the New Environmental Paradigm. Journal of Agricultural and Applied Economics, 544-555.

ABDURRAHMAN CÂMÎ'NİN AŞK REDİFLİ GAZELLERİNDE AŞK ANLAYIŞI
“LOVE” CONCEPT IN ABDURRAHMAN CAMI'S GHAZALS WITH “LOVE” REDIF

Arş. Gör. Dr. Esengül UZUNOĞLU SAYIN

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5338-8067>

ÖZET

Divan edebiyatının en köklü mefhumlarından biri olan, kâinatın yaratılmasının sebebi olarak ifade edilen aşk, divan şairlerinin şiirlerinde bolca yer almıştır. Divan şairleri âşık olmasalar bile aşkı ifade ederken sıırlıklam âşıkmiş gibi görünmüş, aşkı şiirlerinde çeşitli teşbih ve mecaz yoluyla dile getirmiştir. Aşkı anlatırken şairler yüzlerce benzetme yapsalar da aşkı yeterince ifade edememiş, aşk için tam bir tanım ortaya koyamamışlardır. Aşkı ifadede sıkıntı çeken şairler aşkı anlatırken çeşitli yollara başvurmuş, bazen de aşkı redif olarak kullanmış, aşkı bu şekilde vurgulayarak ifade etmek istemiştir.

Birçok divan şairi gibi, Nakşibendî tarikatına mensup, İranlı âlim ve şairlerden olan Abdurrahman Câmî de şiirlerinde aşkı konu etmiş, dört gazelinde ise aşkı redif olarak kullanmıştır. Câmî'ye göre aşk; âşığın gönlünü yakıp kavuran bir ateş, dermanı bizzat kendinde olan bir dert, âşığın çektiği bütün eziyetin sebebi, hakikat yolunda bir araç, ilahi bir tecelli, sarhoşluk ve rezilliktir. Âşık bir an olsun aşk derdinden şikâyet etmez. Aksine maşuktan gelen her türlü derdi mutlulukla kabul eder, bu yüzden aşk yolunda âşığın başı daima beladadır. Maşuk için sürekli kanlı göz yaşı döker. Maşüğunun yüzünü görmenin arzusuyla yanıp kavrulur. Başını maşüğün eşiğine koyup can vermeyi arzular ve bir an olsun başını o eşikten kaldırmaz. Âşıklıktan her zaman mutludur; çünkü aşk onu gerçek aşka götüren bir araç hükmündedir. Câmî âşığın sembolü olarak Ferhad'ı, aşk avını anlatırken yükseklerde uçan Humâ'yı kullanmış, aşk yolunda ise âbid ve ârifi karşılaştırarak aşkı ve âşıklığı açıklamaya çalışmıştır.

Çalışma giriş ve bir bölümden oluşmaktadır. Girişte redif ve aşk hakkında kısaca bilgi verilmiş, birinci bölümde ise Câmî'nin aşk redifli gazellerinin çevirisi yapılarak şairin aşkı nasıl anlattığı incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Divan edebiyatı, Abdurrahman Câmî, aşk, âşık, maşuk

ABSTRACT

Love, which is one of the most rooted notions of diwan literature and which is expressed as the reason for the creation of the universe, has been widely used in the poems of diwan poets. Even though the diwan poets were not in love, when expressing love, seemed to be drenched in love, expressed love in their poems through various simile and metaphor. While expressing love, poets have made hundreds of analogies, but they could not express love sufficiently and put forward a complete definition for love. Poets who have trouble expressing love have resorted to various ways while expressing love, sometimes used love as a redif and wanted to express love in this way.

Like many diwan poets, Abdurrahman Cami, a member of the Nakşibendi sect and one of the Iranian scholars and poets, used love in his poems and used it as redif in his four ghazals. According to Cami, love; a fire that scorches the heart of the lover, a sorrow with its own cure, the cause of all the suffering suffered by the lover, a tool in the way of truth, a divine manifestation, drunkenness and disgrace. The lover does not complain about the problem of love for a moment. On the contrary, he happily accepts all sorts of problems from the loved, so the lover is always in trouble on the way of love. He constantly sheds bloody tears for the loved. He puts his head on the loved's threshold, desires to die at the threshold. He is always happy in love because love is a vehicle that leads him to true love. Câmî explained Ferhad as the symbol of the lover, Huma while describing love hunt, and the difference between abid and arif in the way of love, and tried to explain love and love.

The study consists of an introduction and a chapter. In the introduction, information was given about love and redif, and in the first part, the translation of the ghazals of Cami with love redif was made and how the poet explained love was examined.

Keywords: Dıwan literature, Abdurrahman Cami, love, lover, loved

GİRİŞ

Kelime olarak arkadan gelen, takip eden anlamına gelen redif, divan edebiyatında şairlerin şiirde ahengi daha da kuvvetlendirmek amacıyla yazdığı, mısra sonlarında kelime veya kelime grubu tekrarıyla yapılan önemli ahenk unsurlarındandır. Redifler şiirin anlamını daha da güçlendirmek ve anlam bütünlüğünü sağlamakla görevlidir. Ayrıca kafiyeyi tamamlayıp zenginleştirmektedir. Redif şiirin kendine has hayal ve çağrışım içine girmesine neden olur, şiirin özgün bir nitelik kazanmasına da katkı sağlar. Şiire özgün bir zevk kazandırır (Yeniterzi, 2005, s. 2; Değirmençay, 2012, s. 123; Güven, 2014, s. 571; Çavuşoğlu, 2020, s. 114). Divan şairleri şiirin anlamını pekiştirmek, şiiri daha da zenginleştirmek, özgün bir nitelik kazandırmak amacıyla bazı kelime ya da kelime gruplarını redif olarak kullanmıştır. Bu kelimelerden biri de aşktır.

Aşk; dünya var olduğundan beri insanoğluna hükmeden ve varlığını dünya var olduğunca sürdürecektir olan bir duygudur. Bu yönleriyle bütün dünya edebiyatlarında başlangıçtan itibaren işlenmiş ve edebiyatın en önemli mefhumlarından biri olmuştur. Aşk, eski Türklerde koşuklarla kopuzun tellerine hükmederek dile gelmiş, halk edebiyatında bağlamaların tellerinde koşmalar söylenmiştir. Tasavvufi Türk edebiyatında ney, aşkın sızısını anlatmak için araç olmuş, Klasik edebiyatta özellikle de gazel türünde aşk ve aşkın acısı işlenmiş, böylece klasik edebiyatın adı da aşk edebiyatı olmuştur (Kazan, 2010, s. 337; Nacar, 2011, s. 4).

Aşk; Arapça “ışk” kelimesinden türemiş, sözlüklerde sevda, muhabbet, ibtila; aşırı sevgi, bağlılık duygusu, dünya güzelliğine karşı nefsin coşması, insanın kendinden geçerek iradesini kaybedecek kadar sevmesi anlamına gelmektedir. Ayrıca sözlüklerde aşk kelimesinin sarmaşık anlamına geldiği görülmektedir. Bahçeye düşen sarmaşık tohumunun bir bitkiyi yahut ağacı sarmalaması gibi aşk da insanın bedenini ve varlığını sarıp istila eder. Nice fidanlar ve serviler sarmaşık ağacının altında kalıp görünmez olur. Aşk sarmaşığı da âşğın bütün varlığını kaplar ve onu yok eder. (Kurnaz, 2010, s. 450; Nacar, 2011, s. 4; Pala, 2012, s. 26-27; Kola, 2016, s. 68).

Aşk ilahi ve beşerî olmak üzere iki türde incelenir. Mutasavvıflara göre aşk alemin yaratılmasının sebebi, Rahman’a teslim olmak ve sadakattir. Sırları ortaya çıkaran bir araç, bu dünya ise mutlak güzelliğin tecelli ettiği yerdir. Beşerî aşk ise ilahi aşka geçiş için bir köprüdür (Pala, 2012, s. 27; Kaplan, 2016, s. 12; Çağlayan, 2017, s. 30).

Aşk, dermanı yine aşk olan bir dert, âşğın içinde sönmeden sürekli yanan bir ateştir. Âşık içinde yanan bu aşk ateşinden asla şikâyet etmez, aksine daha da yanmak ister; çünkü bu ateş onun âşıklığın alametidir. Âşık ve maşuk arasında geçen ve sadece âşığı ilgilendiren tek taraflı bir duygu olan aşk, âşıkta haddinden fazla ve sonsuz, maşukta ise yok denecek kadar azdır. Âşık için maşuk, uğruna her şeyi feda edecek kadar değerlidir. Âşğın bu aşk pazarında kazancı ise derttir. Âşk uğruna birçok sıkıntı çeker ama bu sıkıntılara şükreder ve ne kadar sıkıntı çekerse o kadar çabuk maşuğa kavuşacağını düşünür. Âşık yanmaktan ve aşktan sarhoş olup kendinden geçmekten, maşuğun kapısının eşğinde yatmaktan asla şikâyet etmez. Ona göre zulüm maşuktan geliyorsa sefadır. Bu yüzden âşık maşuktan gelen ziyeti bile mutlulukla karşılar (Kazan, 2010, s. 346; Pala, 2012, s. 27; Çağlayan, 2017, s. 30).

817/1414 yılında Horasan’da dünyaya gelen, Abdurrahman Câmî adıyla meşhur ancak daha çok Molla Câmî unvanıyla tanınan, Mevlânâ Cüneyd-i Usûlî, Ali es-Semerkindî ve Şehâbeddin Muhammed el-Câcermî, Bursalı Kadızâde-i Rûmî gibi devrin ünlü alimlerinin derslerine katılan, astronomi ve matematik âlimi Ali Kuşçu’dan zekâsı ve başarısından ötürü takdir gören ve riyâzî meseleler üzerine onunla çalışmalar yapan, Heft Evreng, Hâdis-i Erba’in, Risâle-i Terceme-i Kelimât-ı Kudsiyye adlı manzum eserleri, kaside, terciibend, terkihibend, gazel, kısa mesnevi, kıta, rubâi ve muammalardan oluşan Fâtihatü’ş-şebâb, Vâsıtatü’l-’ikd, Hâtimetü’l-hayât adlı üç divanı ve Nefehâtü’l-üns, Eşi ‘atü’l-Lema’ât, Risâle-i Tehlîliyye, Sühânân-ı Hâce Pârsâ, Risâle fi’l-vücûd, Ser-rişte-i Tarîk-i Hâcegân, Tefsîrü’l-Kur’ân, Risâle der Menâsikü’l-hac, Şevâhidü’n-nübüvve, Bahâristân, el-Fevâ’idü’z-Ziyâ’iyye, Risâle der ‘İlm-i Kâfiye, Tecnisü’l-lugat, Risâle-i Mûsikî, Kitâb-ı Sarf, Risâle-i Kübrâ der Mu’ammâ, Risâle-i Mutavassıt der Mu’ammâ, Risâle der Beyân-ı Kavâ’id-i Mu’ammâ, Şerh-i

Mîmiyye-i Hamriyye-i Fâriziyye, Şerh-i Kasîde-i Tâ'iyye-i Fâriziyye, Risâle der Şerh-i Rubâ'îyyât, Risâle-i Şerh-i Beyt-i Hüsrev-i Dihlevî, Risâle-i Şerh-i Beyteyn-i Mesnevî-i Mevlevî, Risâle fi'l-'arûz, Risâle-i Fihrist adlı mensur eserleri olan Nûrûddîn Abdurrahmân b. Nizâmiddîn Ahmed b. Muhammed el-Câmî (Sâfâ, 1369 hş., c. 4, s. 347; Dihhudâ, 1378 hş., c. 5, s. 7417; Câmî, 1380 hş., s. 7-9; Okumuş, 1993, s. 94; Turgut, 2013, s. 17; Kılıç & Calp, 2018, s. 182; Ağbal, 2019, s. 274; Ahmedoğlu & Altıntaş, 2019, s. 475; Kaska, 2020, s. 243) de aşkı dört gazelinde redif olarak kullanmıştır.

Câmî'nin aşk redifli gazelleri:

1. gazel:

ای خرم از هوای رخت نوبهار عشق در هر دلی ز تازه گلّت خار خار عشق
هر چند سرخوشی ز می حسن یاد کن ما را که جان رسید به لب در خمار عشق
محمل همین به سینه ویران ما گشاد هر کاروان غم که رسید از دیار عشق
فرقی میان عارف و عابد نهاده اند این خوش به عشق کار بود وان به کار عشق
گر کوهکن ز پای درآمد چه جای طعن والله که کوه پست شود زیر بار عشق
هرگه خدنگ غمزه گشایی ز شست ناز باشد همای سدره فروتر شکار عشق
جامی مدار رنجه دل از فکر عاقبت حالی به نقد خوش گذران روزگار عشق

(Câmî, 1380hş., s. 450-451/18-3)

Ey yüzünün arzusundan dolayı aşkın ilk baharı sevinç olan, her bir gönülde senin taze gülünden dolayı aşk dikenini vardır.

Her ne kadar güzellik şarabından dolayı sarhoş olsan da aşk mahmurluğunda canı ağzına gelen bizi hatırla.

Aşk diyarından gelen her gam kervanı, bizzat bizim viran gönlümüze mahmil açtı.

Âbid ve ârif arasındaki fark şudur: âbid işiyle aşk yaşar, ârif ise aşkla uğraşır.

Dağı delen [Ferhad] yürüyemez hale gelirse kınamaya ne gerek var, vallahi dağ aşk yükünün altında alçalır.

Her zaman cilve okunu naz yayından atarsın, sidrenin Humâsı aşk avından daha aşağı olur.

Câmî gelecek düşüncesiyle gönlü incitme, şimdi hemen aşk vakitlerini hoş geçir.

Câmî, muzârî-i müsemmen-i ahreb-i mekfûf-i maksûr vezniyle yazdığı aşk redifli gazeline maşuğun gül gibi güzünden bahsederek başlar. Âşığın aşk ıstırapıyla viran olan gönlü maşuğun gül yüzünün arzusuyla ilk bahar gibi taze, cıvıl cıvıl ve mutluluk doludur. Maşuğun güzelliği, tazeliği ve kırmızılığı bakımından güle benzetilen yüzünden ötürü her âşık gönülde aşk dikenini vardır. Maşuk gül gibi âşığın aşk dikenini batırır ve kendine yaklaştırmaz. Âşığın gönlünde ise maşuğun yüzünü görme hevesi vardır. Âşığın maşuğuna kavuşmak uğruna çektiği bütün sıkıntı âşıklık alametidir ve bu alamet âşık olan herkesin gönlünde ziyadesiyle mevcuttur. Âşık maşuğundan gelen sıkıntıdan bir an olsun şikâyet etmez; aksine maşuktan geldiği için onu kabul eder ve sıkıntısının daha da artması için Allah'a yalvarır. Kendi güzelliğinin farkında mağrur bir tavır sergileyen maşuk, âşığının çektiği eziyetlerden habersizdir. Âşık ise aşkın ıstırapından viran olmuş gönlüyle aşk için yanmakta, sarhoş, bitkin ve çaresizdir. Tek isteği maşuğuna kavuşmaktır.

Gönlünde sadece Allah aşkı olan, rüyasında bile yalnızca Allah'ı gören, Allah'tan gelen lütfü da kahrı da hoş karşılayan, geçmiş ve gelecek kaygısı taşımayıp sadece içinde bulunduğu anı yaşayan, iki cihanı da terk eden, cenneti kazanma kaygısı olmayan ve bu kaygı ile ibadet etmeyen ârifin (Uludağ,

1991, s. 361; Pala, 2012, s. 25-26) işi sadece aşklardır. O, Allah'a ulaşma yolunda ibadeti araç olarak kullanmaz; aksine her işinde zaten aşk vardır ve aşkla yaşar. Âşıklık yolunda âbidin amacı ise sevap kazanmaktır. O, içinde ahiret kaygısı taşıyan, ibadeti âşıklık uğruna değil gelecek kaygısı yaşayarak yerine getiren bir işçi hükmündedir. Âbid'in işi ibadetle meşgul olmaktır (Uludağ, 1991, s. 361-362; Uludağ, 1998, s. 307; Pattabanoğlu, 2016, s. 279). Gazelde şair âşıklıkta ârif ve âbid arasındaki farkı anlatmış, gerçek âşığının ârif olduğunu ifade etmek istemiştir. Câmî bir âşık olarak kendine seslenmiş, bir ârif gibi, aşkın sonunu düşünmeden, gelecek kaygısı yaşamadan, bugünün tadını çıkararak yaşamayı kendine nasihat etmiştir.

Âşığının sembolü olan, maşuğu olan Şîrîn'e kavuşma yolunda imkânsız işleri başarmayı dahi göze alan, ancak maşuğuna kavuşmaya ömrü yetmeyen, âşıklık yolunda derin ıstıraplar çeken ve Şîrîn'e olan aşkı ile Bisutûn dağına delen Ferhad (Albayrak, 1995, s. 388-389; Kurnaz, 1995, s. 383; Pala, 2012, s. 220-221; Uzunoğlu Sayın, 2018, s. 122), gazelde dağ delen olarak zikredilmektedir. Ferhad aşk yüküyle ezilmiş, dermanı kalmamış, güçten düşmüştür; ancak Ferhad gibi bir aşk örneğini kınamak âşıklıkta yersizdir; çünkü dağ bile aşk yükünün altında ezilmektedir. Âşığının aşkı umurunda olmayan maşuk, naz ve işve yaparak âşığının gönlüne ok atıp onu avlamaya çalışır. Ancak yükseklerde uçması ve avlanamaz olması yönleriyle tanınan Humâ (Çağlayan Esen, 2018, s. 582) dahi aşk avının karşısında daha aşağıda kalmaktadır.

2. gazel:

بود عقیق سرشکی که ریزم از غم عشق به چشم اهل محبت نگین خاتم عشق
هنوز صبح وجود از شب عدم طالع نگشته بود که بودم چو صبح همدم عشق
مزن ز گریه ما خنده کآب دیده ما ترشحیست ز باران شوق و شبنم عشق
به ترک عشق خرد جهد می کند اما به جهد او نشود سست عهد محکم عشق
سپاه هوش و خرد ناگرفته راه گریز گمان میر که شود ملک دل مسلم عشق
دلم که جای ریا بود و زرق شکر خدا که جلوه گاه بتان شد به یمن مقدم عشق
همای همت جامی خجسته فر مرغی است گشاده پر به هوای فضای عالم عشق

(Câmî, 1380hş., s. 451/4-10)

Aşk gamından döktüğüm gözyaşı akiktir, muhabbet ehline göre de aşkın yüzük taşıdır.

Henüz varlık sabahı yokluk gecesinden doğmamıştı ki ben sabah gibi aşkın yoldaşı oldum.

Bizim ağlamamıza gülme; çünkü bizim göz yaşımız şevk yağmurundan ve aşk şebneminden sızıntıdır.

Akıl aşkı terke çabalyor; fakat aşkın sağlam antlaşması onun çabasıyla bozulmaz.

Akıl ve düşünce ordusu kaçış yolunu tutmazsa, gönül mülkü aşka teslim olur sanma.

İki yüzlülük ve Allah'a şükürün riyakarlık yeri olan gönlüm, Allaha şükürler olsun ki aşkın önderinin uğruna güzel yüzlülerin cilve yeri oldu.

Câmî'nin himmet Humâ'sı kuşun ötesinde mübarektir, aşk aleminin fezasının arzusuyla kanat açtı.

Câmî, müctes-i müsemmen-i muşas-i aslem-i musabbag-i arûz (mahbûn)-i maksûr-i zarb vezninde yazdığı gazeline aşk acısından döktüğü göz yaşını tasvir ederek başlamıştır. Aşk, âşık için bir beladır ve âşığının başı her zaman bu beladadır. Vahdete ulaşmak için bu belaya düşmek ve acı çekmek gerekir. Âşık bu çektiği belalar sayesinde pişecek ve Allah aşkına ulaşacaktır. Tasavvuf ehli bir âşık için bu belaları çekmek gerekmektedir. Âşık, aşk gamından kanlı göz yaşı dökmektedir. Âşığının döktüğü kanlı

göz yaşı akikten kinâyedir. Muhabbet ehline göre ise kanlı gözyaşı aşkın yüzük taşıdır. Süleyman peygamberin, peygamberliğinin işareti onun yüzüğü olduğu gibi âşıklığın alameti de âşığın göz yaşıdır. Aşk gamının anlatılması mümkün değildir, bu gam yalnızca göz yaşıyla ifade edilebilir. Aşk derdine derman bulan âşık da yoktur. Âşıklıkta asıl amaç derman değil derttir. Âşığın istediği yine âşıklıktır. Çünkü aşk gönle elest bezminde, ezelde takdir edilmiştir. Âşıklar maşuklarını bu mecliste ilk defa görmüş ve âşık olmuştur. Âşığın aşkı o günden beri vardır ve artarak devam eder. Âşığa aşk şarabı o gün içirilir ve o günden sonra âşık, sarhoş ve başıboştur. Âşık çevresinde olup biten her şeyden habersizdir. Âşığın tek derdi o mecliste maşuğuna verdiği aşk ve sadakat sözüdür (Pala, 1992, s. 108). Aşk, Hak yolcusunun bineğidir. Aşk aklın yıllarca biriktirdiğinin tamamını bir anda yakar, yok eder. Akıl ne kadar çabalarsa çabalasın hakikati kavrayamaz, hakikati kavrayan aştır, âşıklıktır. Bu yüzden akıl âşıklığı seçmez, âşık ise akli devre dışı bırakır. Âşık bir olmak yok olmak ister, akıl ise gerçeği kavramak ister.

Câmî gönlünü riyakarlıkla suçlamış, gönlünün görünürde Hakk'a âşık gibi davrandığını söylemiştir. Âşık olduktan, akıl ve aşk ikileminden aşk ile çıkmayı başardıktan sonra gönlünün güzellerin cilve yaptığı yer olduğunu, gönlünün gerçek aşka müptela olduğunu ifade etmiştir. Câmî'ye göre himmet Humâ'sı bir kuştan daha mübarek, Humâ kuşunun bütün özellikleri de sevgilide mevcuttur. Sevgiliye vuslat Humâ'nın kanatları kadar yüksekte ve ulaşılamazdır.

3. gazel:

ای سر عقل از خطت بر خط فرمان عشق گوی دل از طره ات در خم چوگان عشق
منشی هجران نوشت بهر هلاکم نشان مهر زد از داغ دل صاحب دیوان عشق
رفت به هر وادی از مژه ام سیل خون تشنه هنوزم به خون ریگ بیابان عشق
جورکشی بر درت ساخت مرا سربلند اره فرق من است کنگر ایوان عشق
باد که جنبید ازو سلسله زلف تو شد دل دیوانه را سلسله جنبان عشق
چاک مکن سینه ام ترسم ازین روزنه بر همه روشن شود آتش پنهان عشق
نامه که پیچیده شد گفته جامی در او هست پی اهل دل لقمه ای از خوان عشق

(Câmî, 1380hş., s. 451/11-17)

Ey aklın başı senin ayva tüyünden dolayı aşk fermanının buyruğunda olan, senin kakülünden dolayı gönül topu aşk çevgeninin bükümündedir.

Ayrılığı yaratan benim helak olmam için ferman yazdı, aşk divanının sahibi gönül ateşinden mühür vurdu.

Kirpiğimden her bir vadiye kan sel gibi aktı, hala aşk çölünün kumu benim kanıma susuzdur.

Senin kapında eziyet çekmek beni yüce yaptı, aşk sarayının korkuluğu benim saçımın ayırımının izidir.

Senin zülfünün zincirini sallayan rüzgâr, bu deli gönlün aşk zincirini harekete geçirdi.

Göğsümü parçalama, aşkın gizli ateşinin her yeri aydınlattığı bu küçük pencereden korkarım.

Onda Câmî'nin sözü olan bükülmüş mektup, gönül ehli için aşk sofrasından bir lokmadır.

Câmî, münserih-i müsemmen-i matvî-yi mahbûn-i mekşûf vezniyle yazdığı gazeline sevgiliye seslenerek başlamıştır. Divan şiirinde sevgilinin yüzü ve yanağında çıkan ince tüyler olarak tabir edilen ayva tüyler, sevgilinin güzelliğine güzellik katan, sevgiliye güzellik elbisesi giydiren önemli unsurlardandır. Ayva tüyler genellikle tazeliği ve açık renkte olmasıyla şiirlere konu olmaktadır. Yüzdeki bu ayva tüyler âşığın şevkini arttırarak onu daha da âşık eder, aklını başından alır. Âşığa göre aşk bir çevgân oyunu, gönül ise bu oyunun topudur. Âşık, maşuğun alnına dökülen kıvrım kıvrım

kakülünden ötürü aşk sarhoşu olmuş, gönlü ise maşuğun kakülünün kıvrımına takılıp kalmıştır; bu yüzden gönlü aşk çevagânında bir top olarak tabir edilmektedir. Bu aşk oyununda âşığın gönlü bir top gibi yerlerde yuvarlanmakta, vurulup hırpalanmaktadır. Âşığın gönlü bu sebepten ötürü acı ve çaresizlikle doludur. Âşığın âşıklıkta payına düşen ise gönlündeki bitmek bilmeyen, sönmeyen ateştir. Aşk ateşiyle ve gönül derdiyle yanıp tutuşan âşık, maşuğu için kanlı göz yaşları akıtır. Âşığın maddî varlığını yok edip göz penceresinden dışarı atılan ve ciğer, gönül kanı olarak tabir edilen kanlı göz yaşı aşk ve aşk acısının tabii sonucudur. Maşuk için o kadar kanlı gözyaşı akıtır ki gözyaşlarından sel olur. Ancak maşuk âşığın daha da çok ağlamasını, eşğinde yatmasını ister. Âşık, aşk sarayı olarak ifade ettiği maşuğun kapısının eşğinde onun yüzünü bir kere dahi görebilmek için yatar ve bir an olsun başını o eşikten ayırmaz. Bu durumdan da asla şikâyet etmez.

Câmî aşkla dolu bu gazelinin maşuğa yazılmış küçük bir mektup olduğunu, bu mektubunda gönül ehli bir âşık için aşk sofrasında sadece bir lokma hükmünde olduğunu söylemiştir.

4. gazel:

به خود گمان من آن بود در بدایت عشق که کوس ملک ز من زود در ولایت عشق
دریغ و درد که هم در میان فرو رفته ندیده بارقه لطفی از نهایت عشق
ز کارخانه عشقم جز این نصیبی نیست که بر زبان گذرد گه گهم حکایت عشق
حقوق عشق رعایت چنانچه می باید نیافت زین بود از عاشقان شکایت عشق
پی نزول هر آیت شنیده ام سببی برون بود ز سببها نزول آیت عشق
ز جور دهر پناهی گرفته هر بیدل پناه من چه بود سایه عنایت عشق
چه سود سعی تو جامی به آن بود که نهی زمام مصلحت اندر کف کفایت عشق

(Câmî, 1380hş., s. 453/4-10)

Kendimce düşüncem aşkın başlangıcında aşk ülkesinde hemen mülk davulu çalmaktı.

Ne yazık ki aşkın sonunda hiçbir lütuf ışığı görmeden ortadan kayboldum.

Aşk atölyesinde bana aşkın hikayesini bazen dile getirmekten başka bir şey nasip olmadı.

Aşkın hakikatlerine şöyle uymak gerekli, âşıklar aşktan şikâyet etmezler.

Her ayetin peşinden onun neden geldiği hakkında sebep sunulur, halbuki aşk ayetinin inişi bütün sebeplerden uzaktır.

Zamanın zulmünden her âşık bir sığınak bulmuş, aşkın lütfunun gölgesi benim sığınağımdı.

Ey Câmî senin çaban ne işe yarar, işinin ipini aşkın kabiliyetinin eline bırakman en iyisidir.

Câmî, müctes-i müsemmen-i aslem-i arûz-i mahzûf-i zarb vezninde yazdığı gazelinde aşktan beklentilerinin boşa çıktığını ifade etmiştir. Âşık, aşkın başlangıcında aşk ülkesinde davul çalarak aşkı duyurmak istemiştir. Ancak maşuk ilgisiz ve alakasız bir tavır içerisindedir. Aşktan ve maşuktan beklentisi olan; fakat aşkın karşılığını göremeyen âşık, maşuğun bu tavrından incinse de asla şikâyet etmez. Âşık maşuğundan derman beklemez; aksine derdinin daha artmasını ister. Âşık, maşuk uğruna aşk ateşiyle öyle yanar ki sonunda bedeni küle döner. Kavuşmayı beklerken yok olur. Aleme âşık olan âşıklar için ise aşk atölyesi yine alemdir. Aşk atölyesinde ise âşığın nasibi sadece kendi hal diliyle aşk hikayesini anlatmaktır. Konuşmak yersizdir; çünkü aşk kelimelere sığmaz. Alemde her şeyin bir sebebi, her ayetin bir hikayesi vardır; ancak aşk hikâyeye ve akla sığamayacak kadar derin ve sonsuzdur. Aşktan kaçan âşıklar için yine sığınak aşkın gölgesidir. Ağaç gibi olan aşkın gölgesi aslında âşıkların canlarını kurtardığı bir sığınaktır. Câmî de bir âşık olarak kendini aşka bırakarak teslim olmuş, aşkı kendine sığınak yapmıştır.

SONUÇ

Dünya edebiyatlarının başlangıçtan itibaren vazgeçilmez temalarından olan aşk; insanoğlunun yaratılıştan itibaren en yoğun yaşadığı duygudur. Şairler kendi kültür ve birikimleri çerçevesinde aşkı şiirlerinde işlemiş, kendi hayal ve iç dünyasındaki yansımalarla ifade etmiştir. Bazı şairler aşkı ifade ederken anlamı daha da güçlendirmek, okuyucunun dikkatini daha da çekmek için aşkı redif olarak kullanmıştır. Bu şairlerden biri olan Abdurrahman Câmî de aşk redifli dört gazel kaleme almış, aşkı bu şekilde ifade etmek istemiştir. Câmî, incelenen aşk redifli dört gazelinde âşığa kesin olarak işaret etmemiş, okuyucunun yorumuna bırakmıştır. Câmî'ye göre aşk; varlık aleminin yaratılma sebebi, dermanı yine kendi olan bir dert, âşığın belası, cefası ve eziyeti, yokluk aleminde bir ışık, âşığın gözünden kanlı gözyaşı döktüren bir şevk, âşık ve maşuk arasında gerçekleşen ancak sadece âşığı ilgilendiren bir his, düştüğü gönülde kendinden başka her şeyi yakıp küle çeviren bir ateş, âşığı avlayan bir avcı, âşığın gönlünü topa çeviren çevgân oyunu, sonu olmayan bir hikâyeye, teslimiyet, sadakat, bela, dert, ıstırap, sarhoşluktur. Âşık, çevgâna benzetilen aşk oyununda yalnız, sarhoş, bîçâre, zavallı ve değersizdir. Maşuktan tek isteği onun yüzünü bir an olsun görmektir. Maşuk ise mağrur bir tavır içerisinde âşığı küçümser ve onunla ilgilenmez.

KAYNAKÇA

- Ağbal, D. (2019). Molla Câmî'nin Varlık Anlayışının Fâtihâ Tefsirindeki Yansımaları. *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 47 (47), s. 271-294. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/omuifd/issue/50704/624443>.
- Ahmedoğlu, S. A. & Altıntaş, R. (2019). Molla Câmî'nin İ'tikâd-Nâme'sinin Ulûhiyet Bahsi Üzerine İnceleme. *marife*, 19 (2), 473-489. doi: 1033420/marife.604486.
- Albayrak, N. (1995). Ferhâd ve Şirîn. *İslâm Ansiklopedisi* (C. 7, s. 388-389). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Alî Ekber, D. (1378 hş.). Lûgatnâme (C. 1-40). Tahran: Dânişgâh-i Tahran Müessese-yi Lûgatnâme-yi Dihhodâ.
- Câmî, N. A. (1380 hş.). *Divân-i Câmî*. (Muhammed-i Rüşen, haz.) Tahran: Muessese-yi İntişârât-i Niğâh.
- Çavuşoğlu, H. (2020). Divan Şiirinde “Yeğ” Redifli Gazeller ve Bu Gazeller Üzerine Bir Değerlendirme. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24(1), 113-143. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunisobil/issue/53123/677294>.
- Değirmençay, V. (2012). *Farsça Arûz ve Kafiye*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Ofset Yay.
- Güven, H. F. (2014). “Garib” Redifli Gazellerin Şekil ve Anlam İlişkileri Üzerine Bir İnceleme. *Turkish Studies*, 9 (9), 571-604. doi: 10.7827/TurkishStudies.7254.
- Kaplan, M. (2016). *Şairin Gönül Miracı Adı Aşk*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Kaska, Ç. (2020). Abdurrahman Câmî'nin Çihil Hadîs Adlı Eseri. *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 22 (8), 241-258. doi: 10.31126/akrajournal.755013.
- Kılıç, M. & Calp, M. (2018). Abdurrahmân Câmî'nin Farsça Bir Gazelinin Nakşibendî Şeyhlerinden Edirneli Arabzâde Hâce Mehmed İlmî Efendi Tarafından Yapılan Şerhi. *Universal Journal of Theology*, 3 (2), 181-192. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ujte/issue/38844/443780>.
- Kola, F. (2016). Aşka Dair Bazı Tasavvurlar (XIV. Yüzyıl Divanlarındaki Aşk Redifli Gazellerden Hareketle). *Journal of Turkish Literature*, 2 (2), 67-94. doi: 10.20322/lt.74112.
- Kurnaz, C. (1995). Ferhad. *İslâm Ansiklopedisi* (C. 12, s. 383). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Nacar, A. (2011). *Divan Edebiyatında Aşk Redifli Gazeller ve Şerhleri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kahramanmaraş Üniversitesi, Kahramanmaraş.

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

- Okumuş, Ö. (1993). Câmî, Abdurrahman. *İslâm Ansiklopedisi* (C. 7, s. 94-99). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Pala, İ. (1992). bezm-i elest. *İslâm Ansiklopedisi* (C. 6, s. 108). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Pala, İ. (2012). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yay.
- Pattabanoğlu, F. Z. (2016). Abdulmecid b. Şeyh Nasûh Tosyevî'nin Feâilü'l-İlm Ve'l-Âlim Adlı Risâlesi ve Transkripsiyonu. *Ekev Akademi Dergisi*, 20 (66), 269-288. Erişim adresi: http://www.ekevakademi.org/makaleler/1172290776_14%20fatma%20zehra%20pattabanoglu.pdf.
- Pelin Seval, Ç. & Değirmençay, V. (2017). "Elif Efendi Ve Farsça Şiirlerinde Aşk, Âşık". *Current Research İn Social Sciences*, 3(1), 28-34. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/curesosc/issue/27471/266123>.
- Pelin Seval, Ç. (2018). Fars Şiirinde Mitolojik Kuşlar Humâ Ve Sîmurg (Ankâ). B. Kırmızı & B. İşigüzel (Ed.), *I. Karaman Uluslararası Dil ve Edebiyat Kongresi Bildirileri içinde* (s. 585-603). Konya: Aybil Yay.
- Turgut, K. (2013). *Abdurrahman Câmî, Düşünce ve Eserlerinin Türk Edebiyatına Etkisi* (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Uludağ, S. (1991). Ârif. *İslâm Ansiklopedisi* (C. 3, s. 361-362). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Uludağ, S. (1998). Âbid. *İslâm Ansiklopedisi* (C. 1, s. 307). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Uzunoğlu Sayın, E. (2018). *Evhadiiddîn-i Merâgî ve Gazellerinin İncelenmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Yeniterzi, E. (2005). Divan Şiirinde Gazel Redifli Gazeller. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 18 (1), 1-10. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/258445>.
- Zebihullâh, S. (1369 hş.). *Târîh-i Edebiyât Der İran* (C. 1-4). Tahran: İntişarât-i Firdevs.

**DAVAYA BAKMAKTA OLAN MAHKEME SIFATIYLA ANAYASA
MAHKEMESİNİN SİYASİ PARTİLER HUKUKUNA ETKİSİ**

**THE EFFECT OF THE CONSTITUTIONAL COURT ON THE LAW OF POLITICAL
PARTIES AS A COURT SEEING A CASE**

Dr. Fatih GÜLER

Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Çan Meslek Yüksekokulu
ORCID ID: 0000-0002-5365-5700

ÖZET

Anayasa Mahkemesi kararları, her hukuk alanında farklı etkilere sahiptir. Bu etki düzeyinin yüksek olduğu hukuk alanlarından birisi ise siyasi partiler hukukudur. Anayasa Mahkemesinin, davaya bakmakta olan mahkeme sıfatıyla itiraz yoluna başvurduğu kararların biri hariç tamamı siyasi partiler hukuku ile ilgilidir. Bu çerçevede Anayasa Mahkemesinin siyasi partiler hukukuna etkisi iki başlık altında incelenmiştir.

Birinci olarak Anayasa Mahkemesi (2001 yılı öncesi), laik Cumhuriyet ilkesinin ihlali iddiasıyla açılan davalarda (Milli Nizam Partisi, Refah Partisi, Fazilet Partisi) ilgili siyasi partilere savunma yapma imkânı sağlayan ve kapatılmalarını zorlaştıran hükümlerin iptal edilmesi yönünde karar vermiştir.

İkinci olarak Anayasa Mahkemesi (2001 yılı sonrası), üst üste iki kez Türkiye Büyük Millet Meclisi genel seçimlerine katılmayan siyasi partilerin kapatılmasını öngören düzenlemenin, kapanma kararının kapatma davasını hukuki sonuçlarını etkilemeyeceğine dair hükmün, ihtar kararına uymayan siyasi partilerin devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılmasına ilişkin düzenlemenin iptal edilmesi yönünde karar vermiştir.

Sonuç olarak, Anayasa Mahkemesi 2001 yılı öncesi siyasi partilerin kapatılmasını kolaylaştıran, 2001 yılı sonrası ise siyasi partilere yaptırım uygulanmasını zorlaştıran bir yaklaşım ortaya koyduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Anayasa Mahkemesi, Siyasi Partiler Kanunu, Somut Norm Denetimi, Kapatma Davası.

ABSTRACT

Constitutional Court decisions have different effects in each branch of law. This effect is higher in the branch of political parties law. All but one of the decisions, that the Constitutional Court appeals concrete constitutionality review, are related to the law of political parties. The effect of the Constitutional Court on political parties law can be examined under two headings.

Firstly, the Constitutional Court (before 2001), cases filed with the allegation of violation of the secular Republic principle (Milli Nizam Partisi, Refah Partisi, Fazilet Partisi), decided to annul the provisions that provided the relevant political parties with the opportunity to defend themselves and made them difficult to dissolve.

Secondly, the Constitutional Court (after 2001); the provision stating the dissolution of political parties which twice in a row to don't attend the Grand National Assembly of

Turkey's general elections , the provision stating that the closure decision will not affect the legal consequences of the dissolution case, regulation on deprivation of state assistance partially or completely for political parties which not apply the warning order, decided to cancel.

In conclusion, it can be said that the Constitutional Court adopted an approach that facilitated the dissolution of political parties before 2001, and made it difficult to impose sanctions on political parties after 2001.

Keywords: Constitutional Court, Political Parties Law, Concrete Constitutionality Review, Dissolution Case.

1.GİRİŞ

Anayasa Mahkemesi'nin bir hukuk alanını etkilemesinin farklı yolları vardır. Bu yollarından bir tanesi de anayasaya aykırı normların Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmesidir (Kaneti, 1990:200). Anayasa'da güvence altına alınan temel hak ve özgürlükler, tüm hukuk alanlarını ilgilendirmekle beraber bazı alanlarda özel öneme sahip bulunmaktadır (Doğan, 2019:117). Bu özel alanlardan birisi siyasi partiler hukukudur. Siyasi partiler hukuku açısından böyle bir durumun iki sebebi olduğu söylenebilir.

Birincisi; siyasi partilerin kapatma davalarını karara bağlamak, siyasi partilerin mali denetimini yapmak, siyasi partilerin dağılma durumunu tespit etmek, siyasi partilere ilişkin ihtar başvurularını karara bağlamak, siyasi isim, amblem ve rumuzlarının siyasi parti sicilinden terkin başvurularını karara bağlamak, siyasi partilerin devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılması taleplerini karara bağlamak Anayasa Mahkemesinin görevidir. Anayasa Mahkemesi, bu konularla ilgili verdiği kararlarla siyasi partiler hukukunu ciddi anlamda etkilemektedir.

İkinci olarak; davaya bakmakta olan mahkeme uygulanacak kanun hükmünü anayasaya aykırı görürse ilgili kanun hükmünün iptali için Anayasa Mahkemesi'ne itiraz yoluna (somut norm denetimi) başvurabilir. Anayasa Mahkemesi, siyasi parti kapatma davalarında Anayasanın 152'nci maddesi çerçevesinde kendisini "bir davaya bakmakta olan mahkeme" olduğunu kabul ederek, Siyasi Partiler Kanunu'nun siyasi partilerin kapatılması ile ilgili hükümlerinin Anayasaya aykırı olduğuna re'sen kanaat getirirse veya taraflardan birinin (Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı, hakkında kapatma davası açılan siyasi parti) anayasaya aykırılık iddiasını ciddi bulursa, bunu "bekletici sorun" yaparak, Anayasa Mahkemesi sıfatıyla anayasaya uygunluk konusunu çözüme bağlamaktadır (Gözler, 2019:1146). Bu çerçevede siyasi partiler hukuku ile ilgili konularda Anayasa Mahkemesi hem itiraz yoluna başvuran mahkeme hem de karar veren mahkeme konumunda olmaktadır.

Siyasi partiler hukukunu incelerken Anayasa Mahkemesi'nin mezkûr iptal kararlarını göz önünde bulundurmamak oldukça önemlidir (Çağlar, 1981:58). Çalışmada Anayasa Mahkemesi'nin siyasi parti kapatma davalarında kendisini "bir davaya bakmakta olan mahkeme" olduğunu kabul ederek Siyasi Partiler Kanunu ile ilgili verdiği iptal kararlarının siyasi partiler hukukuna etkisi, dönemsel paradigmatik değişimi ve sonuçları açısından ele alınmıştır.

2. 2001 YILI ÖNCESİ DÖNEM

Anayasa Mahkemesi'nin 2001 yılı öncesi dönemde konuyla ilgili verdiği iptal kararları, Milli Nizam Partisi, (Milli Nizam Partisi Kapatma Davası Öncesi İptal Kararı, 1971) Refah Partisi (Refah Partisi Kapatma Davası Öncesi İptal Kararı, 1998) ve Fazilet Partisi (Fazilet Partisi Kapatma Davası Öncesi İptal Kararı, 2000) aleyhinde laik Cumhuriyet ilkesinin ihlali iddiasıyla açılan kapatma davalarında uygulanacak kanun hükümlerinin anayasaya aykırılığı iddiasından kaynaklanmıştır.

Anayasa Mahkemesi, bu dönemde verdiği iptal kararları ile ilgili siyasi partilere duruşmalı savunma yapma imkânı sağlayan ve siyasi partilerin kapatılmalarını zorlaştıran hükümlerin iptal edilmesi yönünde hüküm kurmuştur. Anayasa Mahkemesi'nin özellikle Milli Nizam Partisi kapatma davasında, siyasi parti kapatma davalarının duruşmalı görülmesine yönelik hükmü iptal etmesi oldukça düşündürücüdür.

Siyasi Partiler Kanunu'nun teknik hükümlerine aykırılık iddiasıyla açılan siyasi parti kapatma davaları hariç olmak üzere anayasasının siyasi hükümlerine aykırılık iddiasıyla açılan ve karara bağlanan siyasi parti kapatma davaları "laik Cumhuriyet ilkesini ihlal iddiası" ve "devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğü ilkesini ihlal iddiası" başlıkları altında ikili olarak sınıflandırılmıştır (Işık, 2012) (Yavuz & Özgül, 2016). "1982 Anayasası döneminde "laik Cumhuriyet ilkesini ihlal iddiasıyla" beş adet, "devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğü ilkesini ihlal iddiasıyla" on beş adet kapatma davası açılmasına rağmen siyasi partilerin kapatılmalarını zorlaştıran hükümlerin iptal edilmesine yönelik kararların tamamının "laik Cumhuriyet ilkesini ihlal iddiasıyla" açılan kapatma davalarında olması Anayasa Mahkemesinin konuyla ilgili yargısal perspektifinin ortaya konulması açısından önemlidir.

Son iki iptal kararı ile (Refah Partisi ve Fazilet Partisi kapatma davaları esnasında açılan) Anayasa Mahkemesi siyasi partilerin kapatılması konusundaki yetkisine ilave olarak zımnen kapatma koşulları üzerinde de söz sahibi olmuştur (Hakyemez, 2002:6). Bu çerçevede Anayasa Mahkemesi'nin bu kararlarla yasama organının siyasi partilerin kapatılmasını güçleştiren şartlara bağlayarak daraltma serbestisinin olmadığına işaret ettiği söylenebilir (Öden, 2003:70). Bu süreçte Anayasa Mahkemesi Başkanı 22 Ocak 2001 tarihinde Anayasa Mahkemesi adına bir basın açıklaması yaparak yukarıda zikredilen iptal kararlarının ardından ilgili siyasi partilerin kapatılmasını zorlaştıran bir anayasa değişikliği yapılmasına yönelik çalışmaları demokrasi açısından tehlikeli gördüğünü ifade etmiştir (Gönenç & Ergül, 2002:17-18). Bu yaklaşım o dönemde Anayasa Mahkemesi'nin, kararlarının etkisizleştirilmesine yönelik olduğunu değerlendirdiği yasama tasarrufları ile ilgili inisiyatif almayı tercih ettiğini göstermektedir.

Anayasa Mahkemesi'nin "bir davaya bakmakta olan mahkeme" sıfatıyla itiraz yoluna başvurduğu durumlarda verdiği iptal kararlarına 2001 yılı öncesi dönemde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin iradesi açıkça ortaya koyduğu söylenebilir. 648 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun siyasi parti kapatma davalarının duruşmalı bir şekilde görülmesini öngören hükmünün Anayasa Mahkemesinin tarafından iptal edilmesi üzerine (Milli Nizam Partisi Kapatma Davası Öncesi İptal Kararı, 1971) Türkiye Büyük Millet Meclisi 15 Mart 1973 tarih ve 1699 sayılı anayasa değişikliğine ilişkin kanunla siyasi partilerin kapatılması ile ilgili davaların duruşmalı olacağını bir anayasal hüküm haline getirerek, Anayasa Mahkemesi'nin iptal kararı hükümsüz kılmıştır (Kuzu, 1987:175). Benzer şekilde Anayasa Mahkemesi'nin iptal ettiği (Refah Partisi Kapatma Davası Öncesi İptal Kararı, 1998) (Fazilet Partisi Kapatma Davası Öncesi İptal Kararı, 2000) siyasi partilerin kapatılması açısından odak olma

kriterlerini belirleyen Siyasi Partiler Kanunu hükümlerinin, 3 Kasım 2001 tarih ve 4709 sayılı anayasa değişikliğine ilişkin kanunla anayasal hüküm haline getirilmesinin Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bir tepkisi olduğu söylenebilir (Öden, 2003:92).

3. 2001 YILI SONRASI DÖNEM

Anayasa Mahkemesi'nin 2001 yılı sonrası siyasi partiler hukukuna etkisi bir önceki dönemin tamamen ters yönünde olduğu söylenebilir. Anayasa Mahkemesi 2001 yılından sonra verdiği kararlar ile üst üste iki kez Türkiye Büyük Millet Meclisi genel seçimlerine katılmayan siyasi partilerin kapatılmasını öngören düzenlemenin, (Türkiye Sosyalist İşçi Partisi Kapatma Davası Öncesi İptal Kararı, 2004) kapanma kararının kapatma davasını hukuki sonuçlarını etkilemeyeceğini dair hükmün, (Demokratik Halk Partisi Kapatma Davası Öncesi İptal Kararı, 2010) ihtar kararına uymayan siyasi partilerin devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılmasına ilişkin düzenlemenin (Türkiye Komünist Partisi Kapatma Davası Öncesi İptal Kararı, 2009) iptal edilmesi yönünde hüküm kurmuştur.

Anayasa Mahkemesi'nin iptal kararı ile (Demokratik Halk Partisi Kapatma Davası Öncesi İptal Kararı, 2010) Türkiye'de siyasi partilerin kapatılması fiilen imkansız hale geldiği, siyasi partiler paranoyasının sona erdiği ve Anayasa Mahkemesi'nin otorite merkezli kararlarını terk ederek birey merkezli karar verme sürecine girdiği ifade edilmiştir (Özcan & Yanık, 2011:137-138). Bunun yanında bu kararların çoğulcu demokratik yaşamın gelişmesi açısından olumlu katkılar yapabileceği değerlendirilmiştir (Gönenç & Kontacı, Yaşayan Anayasa 2003 ve 2004 yılı Anayasa Gelişmeleri, 2005:180).

Doktrinde Anayasa Mahkemesi'nin 2001 yılı sonrası döneme ilişkin iptal kararları memnuniyetle karşılanırsa da bu iptal kararlarının siyasi partiler hukukunu tamamen yaptırımsızlaştırdığı da göz ardı edilmemelidir. Anayasa Mahkemesi'nin siyasi partilerle ilgili verdiği bir çok kararda referans aldığı Venedik Komisyonu tarafından 15-16 Ekim 2010 tarihinde kabul edilen Siyasi Partiler Mevzuatına ilişkin Kılavuzunda dahi kanunları ihlal eden siyasi partilere yaptırım uygulanma gerekliliği açıkça ifade edilmiştir (OSCE Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu & Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu , 2010). Siyasi partiler, kendilerine yaptırım uygulanmasını gerektirecek hukuk ihlallerinde ısrar ediyorsa, yaptırımları etkisiz kılacak girişimlerin daha güçlü biçimde önlenmesi gerekliliği göz önünde bulundurulmalıdır (Demokratik Halk Partisi Kapatma Davası Öncesi İptal Kararı, 2010). Doktrinde Anayasa Mahkemesi'nin gereğinden fazla siyasi parti kapattığı ve ülkenin bir “siyasi partiler mezarlığı” haline geldiğinden yakınanlar yüzünden Türkiye artık “hayalet partiler cenneti” haline geldiği eleştirileri de ifade edilmektedir (Gözler, 2019:447).

2001 yılı öncesi dönemin aksine Anayasa Mahkemesi'nin “bir davaya bakmakta olan mahkeme” sıfatıyla itiraz yoluna başvurduğu durumlarda verdiği iptal kararlarına 2001 yılı sonrasında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin iradesi açıkça ortaya koyduğu söylenemez. Anayasa Mahkemesi'nin iptal kararları ile siyasi partilere uygulanacak yaptırımların tamamını etkisizleşmesine ve Anayasa Mahkemesi'nin bazı iptal kararlarında (Türkiye Sosyalist İşçi Partisi Kapatma Davası Öncesi İptal Kararı, 2004) Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin gerekli düzenlemeyi yapabilmesi için iptal kararının yürürlüğe girmesini iptal kararının Resmi Gazete'de yayımlanmasını takip eden bir yıl ertelemesine rağmen Türkiye Büyük Millet

Meclisi'nin konuyla ilgili bir düzenleme yapmamış olması Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Anayasa Mahkemesi ile aynı bakış açısına sahip olduğu söylenebilir.

4. SONUÇ

“Bir davaya bakmakta olan mahkemenin” davada uygulayacağı normu anayasaya aykırı görmesi haline Anayasa Mahkemesi'ne başvurması hem anayasal bir yetki hem de anayasal sorumluluktur. Fakat bir mahkemenin bir hukuki normun hem anayasaya aykırılığını iddia etmesi hem de bunu iptal etmesi yetkisine sahip olması, ilgili mahkemeye asimetrik bir yetki sağladığı gibi ilgili hukuk alanı üzerinde de mahkemenin olması gerekenin üstünde bir inisiyatif sahibi olması sonucunu doğurmaktadır.

Anayasa Mahkemesi'nin siyasi parti kapatma davalarında kendisini “bir davaya bakmakta olan mahkeme” olduğunu kabul ederek Siyasi Partiler Kanunu ile ilgili verdiği iptal kararları dönemselsel bazda değerlendirildiğinde, 2001 yılı öncesi süreçte siyasi partilerin kapatılmasını kolaylaştıran, 2001 yılı sonrası süreçte ise siyasi partilere yaptırım uygulanmasını zorlaştıran bir yaklaşım ortaya koyduğu söylenebilir.

2001 yılı öncesi dönemde Türkiye Büyük Millet Meclisi, Anayasa Mahkemesinin iptal kararları üzerine iradesini açıkça ortaya koyarak anayasal veya yasal değişiklik yapma yoluna gitmesine rağmen 2001 yılı sonrası dönemde Türkiye Büyük Millet Meclisi, Anayasa Mahkemesi'nin iptal kararları üzerine bir düzenleme yapmayarak mevcut hukuki durumu zımnen kabul etmiştir.

Anayasa ve Siyasi Partiler Kanunu reformları ile ilgili çalışmalarda, Anayasa Mahkemesi'nin bu yargısal perspektifi göz önünde bulundurularak Anayasa Mahkemesi'nin siyasi parti kapatma davalarında itiraz yoluna başvurması yetkisinin tekrar değerlendirilmesi, siyasi partilere uygulanacak yaptırımların uluslararası normlarla ve ölçülülük ilkesi ile uyumlu olacak şekilde tekrar ele alınması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Çağlar, B. (1981). "Anayasal Yargı" Yerlerinin Kamu Hukukuna Katkısı. Bir Örnek Araştırması : Fransız Anayasa Konseyi. *İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi*, 2(2), 45-61.
- Demokratik Halk Partisi Kapatma Davası Öncesi İptal Kararı, Esas Sayısı : 2010/17 Karar Sayısı : 2010/112 (Anayasa Mahkemesi 2010).
- Doğan, E. (2019). Bireysel Başvuru Çerçevesinde Anayasa Mahkemesi'Nin Verdiği İcra Ve İflâs Hukukuna İlişkin Kararların Değerlendirilmesi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 68(1), 83-126.
- Fazilet Partisi Kapatma Davası Öncesi İptal Kararı, Esas Sayısı : 2001/86 Karar Sayısı : 2001/50 (Anayasa Mahkemesi 2000).
- Gönenç, L., & Ergül, O. (2002). Yaşayan Anayasa 2001 yılı Anayasa Gelişmeleri. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*(2002/1), 13-84.

- Gönenç, L., & Kontacı, E. (2005). Yaşayan Anayasa 2003 ve 2004 yılı Anayasa Gelişmeleri. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*(61), 107-240.
- Gözler, K. (2019). *Türk Anayasa Hukuku* (3. Baskı b.). Bursa: Ekin.
- Hakyemez, Y. Ş. (2002). 2001 Yılında Yapılan Anayasa Değişikliklerinin Siyasal Parti Özgürlüğü Üzerindeki Etkileri. *Anayasa Yargısı*, 18(1), 1-24.
- Işık, H. M. (2012). *Anayasa Mahkemesi Kararlarında Devletin Resmi İdeolojisi - Siyasal Parti Kapatma Kararlarının İçerik Analizi*. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Kaneti, S. (1990). Anayasa Mahkemesi Kararlarına Göre Anayasanın Özel Hukuk Alanındaki Etkileri. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 53(1-4), 199-211.
- Kuzu, B. (1987). 1961 ve 1982 Anayasalarında ve Bunlara İlişkin Siyasal Partiler Kanunlarında Siyasal Parti Kavramı, Kuruluşu ve Kapatma Rejimi (Karşılaştırmalı Bir İnceleme). *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 145-184.
- Milli Nizam Partisi Kapatma Davası Öncesi İptal Kararı, Esas Sayısı:1971/27, Karar Sayısı:1971/50 (Anayasa Mahkemesi 1971).
- OSCE Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu, & Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu . (2010). *Siyasal Partiler Mevzuatına İlişkin Kılavuz*.
- Öden, M. (2003). *Türk Anayasa Hukukunda Siyasal Partilerin Anayasaya Aykırı Eylemleri Nedeniyle Kapatılmaları*. Yetkin: Ankara.
- Özcan, H., & Yanık, M. (2011). *Siyasal Partiler Hukuku*. İstanbul: Der Yayınları.
- Refah Partisi Kapatma Davası Öncesi İptal Kararı, Esas Sayısı: 1998/2 Karar Sayısı: 1998/1 (Anayasa Mahkemesi 1998).
- Türkiye Komünist Partisi Kapatma Davası Öncesi İptal Kararı, E.2008/5, K.2009/81 (Anayasa Mahkemesi 2009).
- Türkiye Sosyalist İşçi Partisi Kapatma Davası Öncesi İptal Kararı, E.2003/21, K.2003/13 (Anayasa Mahkemesi 2004).
- Yavuz, E., & Özgül, M. E. (2016). 1982 Sonrası Anayasa Mahkemesinin Verdiği Siyasal Parti Kapatma Kararlarının Demokratikleşme Bağlamında İncelenmesi. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 4, 1-27.

THE EFFECT OF CORONA PANDEMIC ON ELECTRONIC PAYMENT OPERATIONS IN ALGERIA

Dr. GAIDI Khemissi

University of Bordj Bou Arreridj, laboratory of (LEZINRU), Algeria

Dr Student. BENSALÉM Farah

University of Bordj Bou Arreridj, laboratory of (LERDR), Algeria

ABSTRACT

Epidemics continue to threaten the occurrence or recurrence of old diseases. Despite the significant progress that has been made in the prevention and treatment of infectious diseases. The evolution of pathogens requires continuous research to develop effective drugs against them. Throughout human history, epidemics and chronic diseases have claimed many lives. The emerging corona virus (COVID-19) appeared in China in December 2019; today it has spread all over the world and has become one of the global epidemics.

Most countries in the world, including Algeria, have suffered many consequences of the rapid spread of this epidemic, which not only affected the health system, but also affected different fields, especially in light of the rapid spread of corona virus, the difficulty of processing, and the lack of proven treatments or lack of vaccines for it.

This pandemic has helped drive customers to electronic payments and limit the circulation of banknotes and coins that can spread the virus, thereby reducing the risk of infection by the latter and reducing the frequency of movement and contact between people. Which, on the other hand, reduces the risk of infection between them.

On this basis, this study comes to determine the effect of the corona pandemic on electronic payments operations in Algeria, and the reality of these transactions in Algeria during the outbreak of this epidemic. Thus, this study reach many results, but the most important of which is, the outbreak of the Corona pandemic has led to an increase in Algerians' demand for electronic payment services available in Algeria, represented by payment through the terminals electronic payment as well as via the Internet. The statistics showed a quantum leap in the number of transactions that were reached during the spread of the Coronavirus, especially online payments, which marked a significant increase for the first time since its launch.

Key words: Epidemics; Corona Virus; E-payment; Algeria.

ÖZET

Salgınlar, eski hastalıkların ortaya çıkmasını veya tekrarlamasını tehdit etmeye devam etmektedir. Bulaşıcı hastalıkların önlenmesi ve tedavisinde kaydedilen önemli ilerlemelere rağmen, Patojenlerin evrimi, onlara karşı etkili ilaçlar geliştirmek için sürekli araştırma gerektirir. İnsanlık tarihi boyunca salgın hastalıklar ve kronik hastalıklar birçok can aldı. Ortaya çıkan korona virüsü (Covid 19), Aralık 2019'da Çin'de ortaya çıktı, bugün tüm dünyaya yayılmış ve küresel salgın hastalıklardan biri haline gelmiştir.

Cezayir dahil dünyadaki çoğu ülke bu salgının hızla yayılmasının birçok sonucunu yaşadı. işleme zorluğu ve bunun için kanıtlanmış tedavilerin veya aşılardan eksikliği. Bu salgın, müşterileri elektronik ödemeye yönlendirmeye ve virüsü yayabilecek banknot ve madeni paraların dolaşımını sınırlamaya yardımcı oldu. böylece, ikincisi tarafından enfeksiyon riskini azaltmak ve insanlar arasındaki hareket ve temas sıklığını azaltmak.

Bu çalışma, korona pandemisinin Cezayir'deki elektronik ödeme işlemleri üzerindeki etkisini belirlemeye geliyor, ve bu salgının patlak vermesi sırasında Cezayir'de bu işlemlerin gerçekliği. Corona pandemisinin patlak vermesi, Cezayirlilerin Cezayir'de bulunan elektronik ödeme hizmetleri talebinde artışa neden oldu. İstatistikler, Coronavirüsün yayılması sırasında ulaşılan işlem sayısında kuantum sıçraması göstermektedir, özellikle lansmanından bu yana ilk kez önemli bir artış gösteren çevrimiçi ödemeler.

Anahtar kelimeler: Salgınlar; Korona virüsü; E-ödeme; Cezayir.

1. INTRODUCTION:

The history of mankind has known many epidemics and deadly diseases that spread fear in the world, and every era of time was characterized by the spread of a specific epidemic, and each had certain causes, characteristics, and methods of transmission and spread. Perhaps the new Coronavirus, or what is known as the Covid-19 virus, is the most terrifying of these epidemics in the world, despite its recent history, it has spread widely and dangerously, and has become a global health problem since its appearance in the Chinese city of Wuhan in December 2019. As this virus is a new strain that has not been previously identified in humans, it mainly targets the respiratory system of humans and attacks and destroys its cells, which hinders its function. As the virus multiplies inside cells, leading to their death, which weakens the immune system, the body loses its ability to bear, leading to death.

All countries, without exception, rushed to take precautionary and preventive measures to prevent the spread of the epidemic, locally and internationally. In light of the lack of appropriate treatment for it, those measures consisted mainly of imposing a total or partial quarantine on some areas. In addition to stopping all economic, social, and even military activities as a mechanism to abolish all sorts of human contact between individuals except in the narrowest limits, and limiting the use of technological means as alternatives to complete urgent tasks and ensure the continuity of life.

Algeria, like most countries, throughout these circumstances, and in compliance with the precautionary measures to limit the spread of this virus. Algeria Post recommended its customers to use electronic payment instead of traditional payment, reminding them of the advantages of electronic payment, especially in light of this pandemic, and preliminary statistics showed that this pandemic has a positive effect on electronic payments.

1.1. Main Question:

In this context, we represent the following main question:

- What is the effect of the Corona pandemic on E-payment in Algeria?

2. THEORETICAL ASPECT

2.1. Coronavirus

2.1.1. Coronavirus Definition

Coronavirus disease (COVID-19) is an infectious disease caused by a newly discovered coronavirus. Coronaviruses are a widespread species known to cause diseases ranging from common colds to more severe diseases such as the Middle East Respiratory Syndrome (MERS) and severe acute respiratory syndrome (SARS).

COVID-19 is the disease caused by a new coronavirus called SARS-CoV-2. WHO first learned of this new virus on 31 December 2019, following a report of a cluster of cases of 'viral pneumonia' in Wuhan, People's Republic of China. (World Health Organization, 2020)

2.1.2. Symptoms:

The most common symptoms of COVID-19 are:

- Fever
- Dry cough
- Fatigue

Other symptoms that are less common and may affect some patients include:

- Loss of taste or smell,
- Nasal congestion,
- Conjunctivitis (also known as red eyes)
- Sore throat,
- Headache,
- Muscle or joint pain,

- Different types of skin rash,
- Nausea or vomiting,
- Diarrhea,
- Chills or dizziness.

Among those who develop symptoms, most (about 80%) recover from the disease without needing hospital treatment. About 15% become seriously ill and require oxygen and 5% become critically ill and need intensive care. (World Health Organization, 2020)

2.1.3. Transmission:

Investigations of how this virus originated and spread are continuing. It is noted that the virus that causes COVID-19 is transmitted mainly through droplets produced when a person who is infected coughs, sneezes or talks. These droplets are too heavy to remain in the rain. They crash quickly on floors or surfaces. When someone is within 1 meter of a person with COVID-19 or touching a tainted surface and then rubbing your head, nose or mouth before washing your hands, then the person may become infected by breathing in the virus as shown in. There are three different methods of spreading the virus namely human to human transmission, aerosol transmission, touch transmission. During coughing or sneezing, the infection is believed to be spread to certain persons by respiratory droplets. Droplet transmission may occur when an infected individual sneezes or coughs, after which viruses that comprise droplets are carried through the air for up to 3 feet, and released on the mucous membranes of the mouth, nose, or eyes of people nearby. Recent research indicates the transmission is also possible through the ocular surface. Certain ways for virus transmission involve shaking hands with an infected human, contacting an infectious object/surface, repeated rubbing of the nose or lips, or interaction with the excreta of a patient. One method is "hidden transmission," where asymptomatic contaminated persons or carriers spread the virus to an unaware person unknowingly. (Perween, 2020, p. 36269)

2.1.4. Preventive Measures:

While the current Corona virus does not have a vaccine available to prevent infection, you should take measures to reduce the chance of infection. Following these steps, the WHO and CDC suggests stopping COVID-19: (Perween, 2020, p. 36270)

- Avoid large events and mass gatherings;
- Avoid close contact (within about 6 feet, or 2 meters) with anyone who is sick or has symptoms;
- Keep distance between yourself and others if COVID-19 is spreading in your community, especially if you have a higher risk of serious illness;
- Wash your hands often with soap and water for at least 20 seconds, or use an alcohol-based hand sanitizer that contains at least 60% alcohol;
- Cover your mouth and nose with your elbow or a tissue when you cough or sneeze. Throw away the used tissue.

2.1.5. COVID-19 impact on Global Economic

COVID-19 is not just a global pandemic and public health crisis; it has also had a serious impact on the global economy and financial markets. The consequences of disease control measures in many countries have been sharp declines in income, rising unemployment, and disruptions in the transportation, service, and manufacturing sectors. Obviously, most governments in the world underestimated the risk of the rapid spread of COVID-19 and responded to the crisis to a large extent. As disease outbreaks are unlikely to disappear in the near future, strong international action is needed. Not only to save lives, but also to protect economic prosperity. (PAK, et al., 2020, p. 01)

Global growth is projected to rise from an estimated 2.9 percent in 2019 to 3.3 percent in 2020 and 3.4 percent for 2021 a downward revision of 0.1 percentage point for 2019 and

2020 and 0.2 for 2021 compared to those in the October World Economic Outlook (WEO). The downward revision primarily reflects negative surprises to economic activity in a few emerging market economies, notably India, which led to a reassessment of growth prospects over the next two years. In a few cases, this reassessment also reflects the impact of increased social unrest. (International Monetary Fund, January 2020, p. 01)

The COVID-19 pandemic is inflicting high and rising human costs worldwide. Protecting lives and allowing health care systems to cope have required isolation, lockdowns, and widespread closures to slow the spread of the virus. The health crisis is therefore having a severe impact on economic activity. Because of the pandemic, the global economy is projected to contract sharply by 3 percent in 2020, much more than during the 2008–09 financial crisis. In a baseline scenario, which assumes that the pandemic fades in the second half of 2020 and containment efforts can be gradually unwound, the global economy is projected to grow by 5.8 percent in 2021 as economic activity normalizes, helped by policy support. (International Monetary Fund, April 2020, p. 01)

Global growth is projected at –4.9 percent in 2020, 1.9 percentage points below the April 2020 World Economic Outlook (WEO) forecast. The COVID-19 pandemic has had a more negative impact on activity in the first half of 2020 than anticipated, and the recovery is projected to be more gradual than previously forecast. In 2021 global growth is projected at 5.4 percent. Overall, this would leave 2021 GDP some 6½ percentage points lower than in the pre-COVID-19 projections of January 2020. The adverse impact on low-income households is particularly acute, imperiling the significant progress made in reducing extreme poverty in the world since the 1990s. (International Monetary Fund, June 2020, p. 01)

Despite the difficulty of predicting and limiting, the economic effects of the Corona pandemic, since this pandemic constitutes a new situation that has not been dealt with before. Its repercussions cannot be predicted, especially in light of the lack of knowledge of its continuity, but periodic reports issued by international bodies have confirmed the decline in the growth rates of the global economy in light of this pandemic.

According to International Monetary Fund estimates, China today is considered one of the most important growth engines in the global economy, as it alone contributed about 39% of global economic growth in 2019.

In previous times, the impact on the global economy was limited in 2003 as a result of the spread of the SARS virus, because the affected countries at that time had a weak impact on the global economy. Among the indications that the negative economic effects of the spread of the new Corona virus are more severe than the effects of previous epidemics.

The new virus has severely hit many advanced economies, including the Group of Seven and China. The countries affected by the outbreak of the epidemic this time contribute more than 60% of the world's total output, 65% of industrial output, and 41% of total manufactured exports. (Hani, March 2020, p. 03)

Despite these potential negative effects on the global economy, studies have shown that the beneficiaries of this pandemic are: (Hani, March 2020, p. 06)

- **The pharmaceutical sector:** With the emergence of this virus, individuals rushed to acquire protective masks, gloves and hand sanitizing fluids in an attempt to protect themselves from the risk of infection with the virus;
- **Telecommunications sector:** in light of the restrictions imposed on the movement of individuals, the demand for electronic communication applications as well as service providers over the Internet has increased;
- **E-commerce as well as electronic payment:** In light of the restrictions imposed on gatherings in many countries, online shopping has become the only recourse and electronic payment is the solution for the payment of various electronic purchases.

2.2. E-Payment

2.2.1. Definition of E-Payments:

The development of information and communication technology has intensified competition among financial institutions around the world, so the introduction of advanced technology is essential to gain a competitive advantage. In the banking industry, the development of electronic banking has had a significant impact on the development of more flexible payment methods and easier-to-use banking services. Payment is the transfer of monetary value. A payment system consists of a set of transfer systems that ensure the instruments, banking procedures, and, typically, interbank funds circulation of money. In order to expand the payment system in detail, the payment system is essentially a third party that helps the payer and the payee to transfer and receive money respectively, In other words, the payment system is the backbone that establishes the link between the payer and the payee. (AWAIS, Abdul, & Muhammad, 2019, p. 02)

Electronic payments may be defined as an electronic value transfer of a payment from the payer to the recipient through an electronic payment mechanism. The e-payment service comes with a web-based user interface that allows customers to access; manage their bank accounts and transactions remotely. In general, e-payment refers to electronic payment in the context of e-commerce online transactions conducted over the Internet. Electronic payments can be also defined as a paperless payment process. (S.FATONAH, A.YULANDARI, & F.WIBOWO, 2018, p. 02)

2.2.2. Type of Electronic Payment

Electronic payment systems composed of online credit card transactions, e-wallets, e-cash, value systems online stored, digitally collecting balance systems, wireless payment systems, and digital check payment systems. Electronic payment instruments commonly used in the retail business are credit cards, card fees, debit cards, and e-money. (S.FATONAH, A.YULANDARI, & F.WIBOWO, 2018, p. 02)

2.2.3. Characteristics of e-payment systems

Electronic payment systems are necessary to provide the necessary infrastructure for payment over the internet, they are becoming an essential part, and are very necessary for the advancement of electronic commerce and electronic business. Payment must have the following characteristics to be accepted around the world: (AWAIS, Abdul, & Muhammad, 2019, p. 02)

- **Confidentiality/Information kept secure:** Transaction records are stored in the organization with the utmost reliability and should only be provided at a confidential level when they need to be tracked at certain times.
- **Security:** The system must ensure that it can be checked for any fraud within the system.
- **Availability:** The system must be available during the said working hours.
- **Cost effective:** The transaction cost must obey the rules as per authority.
- **Integrability:** The system must ensure that it works with all other existing payment systems, and must be integrated into the new payment system in the same environment.

2.2.4. The impact of COVID-19 on Global E-payment:

Consumer acceptance and use of online and digital banking alternatives has increased since the coronavirus crisis began. New research indicates that the long-term beneficiaries of this trend will be the largest financial institutions that had already committed to digital transformation. (MAROUS, 2020)

Where electronic payment platforms provide many advantages for customers as well as banks. The World Retail Banking Report (2020) indicated that the Corona pandemic accelerated the transition to electronic payment platforms and directed customers towards electronic payment, as this report showed that 57% of customers prefer electronic payment via the Internet compared to 49% before this pandemic, and that 55% of customers prefer

mobile banking applications compared to 47% previously, and 21% of customers prefer chatbots and voice assistance when interacting with banks compared to 15% before this pandemic. (EFMA and Capgemini Press, 2020, p. 01)

In any case, and although the increase in adoption of online banking services is driven by the pandemic situation and the resulting health restrictions, it can have a positive effect in the medium and long term, for example, with improving the security and usability of digital channels to facilitate access to banking services to certain user segments. (MITEK, 2020)

3. METHOD AND MATERIALS:

3.1. Study Methodology:

To answer the research problem, this study based on the descriptive-analytical approach, which depends on present and order statistical data, then analysis it, which is largely consistent with the nature of this subject through statistical data analysis.

3.2. Study Framework

The study covered the extended period from 2016 until 2021. In addition, the necessary data collected from Monetic Economic Interest Group (GIE Monetic).

4. RESULTS AND DISCUSSION

4.1. The Effect of COVID-19 on E-Payment in Algeria

Electronic payment methods have greatly contributed to limiting the spread of the Corona epidemic, in order to avoid people from mixing and dealing with each other with banknotes, which may be one of the causes of the spread of the epidemic. Fears of the spread of banknotes made Algerian financial institutions require all users of bank and postal cards to carry out all their financial operations from their place of residence without moving to withdraw their money or performing various financial operations (paying electricity and gas bills - paying internet bills - and various other purchases).

Algeria Post has played a major role in limiting the spread of the Corona epidemic, and known developments in line with this modern technology, as it updated the electronic payment system in order to improve its financial services, within the framework of the preventive measures taken by this latter to confront the Coronavirus and popularize electronic payment methods. Where the Algeria Post has taken a number of measures at the level of its offices in order to ensure the continuity of service and to protect its users and customers from the outbreak of the Coronavirus. This is to prevent citizens from scrambling towards post offices. As it provided the automatic cash dispensers with the necessary liquidity, operated them 24/7, and sanitized these automatic dispensers on a permanent basis in order to limit the spread of the epidemic. Algiers Post also installed payment devices or the so-called “electronic payment terminal”, whereby all merchants, owners of commercial spaces and various pharmacies were granted this device free of charge and this is to encourage customers to use the golden card, and this is to limit the spread of this epidemic. As well as in order to encourage the use of the golden card and to avoid friction and stampede, the Algeria Post Corporation has provided a range of services available remotely, through several applications, including “Baridi Mob” application, and the service of paying the dues of purchases via the mobile phone, and through websites and electronic payment gates. (CHAUCHE, 2020)

4.1.1. Internet Payment Activity:

Since October 2016, Internet payment by CIB card is officially operational in Algeria. In a first phase, the service was opened for large billers: water distribution companies, energy (gas and electricity), fixed and mobile telephony, insurance companies, and air transport and some administrations.

Today, 92 Web merchants are subscribers to the payment system on the Internet by interbank card. To date, the overall number of transactions, since the launch of online payment, is 7,436,413, According to the tables below: (GIE Monetic, 2021)

Table 01. The development of e-payments via the Internet in Algeria (2016-2020)

Year	2016	2017	2018	2019	2020
Telecom	6536	87286	138495	141552	4210284
Transport	388	5677	871	6292	11350
Insurance	51	2467	6439	8342	4845
Electricity / Water	391	15414	29722	38806	85676
Administrative department	0	0	1455	2432	68395
Services	0	0	0	5056	213175
Sale of goods	0	0	0	0	235
Total number of transactions	7366	107844	176982	202480	4593960
Amount	15009842, 02 DZD	267993423 ,40 DZD	332592583 ,28DZD	50378036 1,61 DZD	542372707 4,80 DZD

Source: prepared by researchers depends on GIE Menetic, <https://giemonetique.dz/>

From the table above we remark that:

Internet electronic payment operations in Algeria have known a continuous increase from January 2016 to 2020. It reached 7,366 operations in 2016 and continued to rise during the following years at a moderate pace, reaching 459,960 operations in 2020, coinciding with the spread of the Coronavirus. While these operations marked a quantum leap during the first four months of 2021, reaching nearly 2.3 million operations, an increase of more than double compared to the previous year, from January to April.

Electronic payments via the Internet in Algeria relate to the following sectors: telecom sector, transport sector, insurance sector, electricity and water sector, administrative department sector, services sector, and sale of goods sector.

So from the table below number 02: we see that the highest percentage of electronic payment transactions via internet was recorded during the first four months of 2021, in the telecommunications sector: (Algeria Telecom, Mobilis, Djezzy, Ooredoo). Which amounted to nearly 2.4 million transactions, representing 91% of the total transactions during this period, and these operations relate to the payment of phone bills, pay Internet subscriptions, and top up phone balance online.

As for the total amount of e-payments via internet in Algeria, it has also known a continuous increase since 2016, reaching more than 15 million DZD in 2016, and continuing to rise in the following years to reach more than 50 million DZD in 2019. To know after that a qualitative leap, and reach More than 54 million Algerian dinars in 2020. during the period of coronavirus.

The following table shows the development of electronic payments via the Internet in Algeria from January 2021 to April of the same year:

Table 02. The development of e-payments via the Internet in Algeria 2021

Year 2021	January-21	February-21	March-21	April-21
Telecom	576474	472989	570159	523025
Transport	2965	2469	3445	2892
Insurance	696	132	143	724
Electricity / Water	6285	8788	10497	8091
Administrative department	28239	224	458	350
Services	24231	31567	41879	29691
Sale of goods	34	74	465	795
Total number of transactions	638924	516243	627046	565568
Amount	761702708,69 DZD	621436698,10 DZD	821696674,63 DZD	693865058,21 DZD

Source: prepared by researchers depends on GIE Menetic, <https://giemonetique.dz/>

From the table above we remark that:

E-Payment transactions via the Internet have seen an increase since the start of the spread of the Corona pandemic in Algeria and the application of quarantine procedures started in March 2020, when the number of transactions in 2020 reached 4593960 operation.

Where the monthly rate of e-payments via the Internet in Algeria since the start of the pandemic and the application of quarantine procedures since March 2020, amounts to 382.830 transactions per month, after it was 16.873 transactions per month in 2019, since it has doubled more than 21 times. To reach 586.945 operations per month in 2021, that is because of the restrictive measures, that were imposed during this period, to limit the spread of the virus, in addition to the fear of infection, led the Algerians to resort to online payment instead of cash.

4.1.2. Terminal E-Payment Activity:

Table 03. Evolution of the number of Terminal E-Payment in Algeria

Year	Overall number of TEP in operation
2016	5049
2017	11985
2018	15397
2019	23762
2020	33945
April 2021	38812

Source: prepared by researchers depends on GIE Menetic, <https://giemonetique.dz/>

Through the table above, it appears that the number of terminals electronic payment into service in Algeria has increased since 2016, reaching 5049 devices in that year, to continue to rise during the following years, reaching 33945 in 2020, while it reached 38812 devices at the end of April in 2021.

The following table shows the evolution of payments through the terminals electronic payment in Algeria from 2016 to 2020:

Table 04. The evolution of payments through TEP in Algeria (2016-2020)

Year	Global number of payment transactions	Global amount of payment transactions
2016	65501	444508902,40 DZD
2017	122694	861775368,90 DZD
2018	190898	1335334130,76 DZD
2019	274624	1916994721,11 DZD
2020	711777	4733820043,01 DZD

Source: prepared by researchers depends on GIE Menetic, <https://giemonetique.dz/>

Payments through the terminals electronic payment in Algeria known a continuous increase from 2016 to 2019, reaching 65501 transactions in 2016. And this number continued to rise in the following years to reach 274624 e-payment transactions in 2019, while the number of transactions that made in the year of 2020, were 711777 operations, which is the period that recognized the spread of the Corona virus and the application of quarantine measures.

As for the total amount of payments transaction via TEP, it has also known a continuous increase, reaching more than 444 million Algerian dinars in 2016 and continuing to rise in the following years to reach more than 1.9 billion Algerian dinars in 2019, while it reached more than 4.7 billion Algerian dinars in 2020.

Table 05. The evolution of payments through TEP in Algeria 2021

Year 2021	Global number of payment transactions	Global amount of payment transactions
January-21	139364	892240174,23 DZD
February-21	144985	941100117,62 DZD
March-21	199452	1332511279,19 DZD
April-21	193538	1284353509,54 DZD

Source: prepared by researchers depends on GIE Menetic, <https://giemonetique.dz/>

The table number 7 shows the evolution of payments through TEP in Algeria from January to April in 2021:

From the table we remarked that:

The number of payment transactions through TEP in Algeria at the beginning of the year 2021 increased, as this number moved from 139364 transactions in January to 144985 transactions in February. Moreover, this number continued in increasing in until the month of April to reach 193538 operations.

5. CONCLUSION

The Corona pandemic crisis has affected many sectors such as trade, tourism, transportation and other sectors, due to the quarantine measures taken by most countries of the world, from closing international borders and stopping air traffic between countries, but in return the crisis led to some positives regarding the use of electronic services. In light of the closure procedures and social distancing, the solution has become technological convergence in all fields, and with regard to modern electronic payment methods, it has broken the psychological barrier that existed among a large number of people who were worried about using electronic services. Moreover, increased awareness of the importance of using modern electronic payment methods, an awareness that would not have been acquired in many years.

On this basis, the Corona pandemic crisis encouraged Algeria Post to accelerate the shift towards electronic payment technology. It has promoted and introduced new services related to the golden electronic payment card in the midst of the Corona pandemic. Which has been in effect since January 05, 2020, and this is the desire of the Algerian state to keep pace with technological developments and popularize the use of electronic payment methods on the one hand, and to confront the spread of the Corona virus on the other hand. Among the most important results, we find are:

- The Corona pandemic is not only a health crisis, as its negative effects go beyond the health and safety systems of individuals, to extend and include many dire economic effects. Which portends the possibility of the global economy entering a recession, and despite the difficulty of predicting and limiting the economic effects of this pandemic, because it constitutes a new situation that has not been dealt with in advance, however, reports issued by international bodies have confirmed that the decline in global economic growth rates is due to this pandemic;
- The Corona pandemic had a positive impact on electronic payment operations, which recorded an increase in light of this pandemic compared to previous periods, as this pandemic contributed to directing customers towards electronic payment because it contributes to reducing the circulation of banknotes and coins that may carry the virus, meaning reducing the risk infection. It also contributes to reducing the movement of individuals and reducing overcrowding in banking agencies, which reduces the risk of infection among individuals on the other hand;
- The outbreak of the Corona pandemic has led to an increase in Algerians' demand for electronic payment services available in Algeria, represented by payment through the terminals electronic payment as well as via the Internet. The statistics showed a quantum leap

in the number of transactions that were reached during the spread of the Coronavirus, especially online payments, which marked a significant increase for the first time since its launch. This is due to the restrictive measures that were imposed during this period to limit the spread of the virus in addition to the fear of infection;

– The demand for electronic payments in light of the Corona pandemic reduces the intensive withdrawals of bank deposits, and thus avoids the lack of liquidity that banks and postal centers have been experiencing in Algeria in recent months.

6. SUGGESTIONS:

– Increasing awareness campaigns and promoting the importance of using electronic payment methods, especially in light of the spread of the Corona virus through visual and social media;

– Developing electronic payment services via smart phones, by introducing e-wallet applications that enable the payment of purchases, bill payments and other electronic payment operations;

– The necessity of exploiting the conditions imposed by the Corona pandemic to spread the culture of electronic payment in Algerian society, and to direct the largest percentage of customers towards available electronic payment processes by providing incentives to encourage them to try it.

7. REFERENCES:

AWAIS, A., Abdul, A., & Muhammad, M. (2019). Electronic payment system: A complete guide. *Journal of Multidisciplinary Sciences*, 1(2), pp. 1-17. doi:<https://doi.org/10.33888/jms.2019.121>

CHAOUCHE, R. (2020). The Role of electronic payment - The golden car of Algeria Post as a model-corona virus covid-19. Retrieved from <https://www.droitentreprise.com/20967/>

EFMA and Capgemini Press. (2020). *World Retail Banking Report 2020: 57% of consumers prefer internet banking in the COVID-19 era.*

GIE Monetic. (2021). Internet Payment Activity. Retrieved from <https://giemonetique.dz/qui-somme-nous/activite-paiement-sur-internet/>

Global Preparedness monitoring board. (2019). *A world at Risk: Annual report on global preparedness for health emergencies.* World health organization, Geneva.

Hani, A. (March 2020). *Corona's economic effects: huge losses small and temporary gains.* Al Jazeera Centre for Studies. Retrieved from <https://studies.aljazeera.net/ar/article/4613>

International Monetary Fund. (April 2020). *World Economic Outlook Update.* Récupéré sur <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2020/04/14/weo-april-2020>

International Monetary Fund. (January 2020). *World Economic Outlook Update.* Retrieved from <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2020/01/20/weo-update-january2020>

International Monetary Fund. (June 2020). *World Economic Outlook Update.* Retrieved from <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2020/06/24/WEOUpdateJune2020>

MAROUS, J. (2020, April 27). Big Banks Benefiting Most From COVID-19 Digital Shifts. Retrieved from <https://thefinancialbrand.com/95735/digital-online-banking-coronavirus/>

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

- MITEK. (2020). The impact of COVID-19 on the use of online banking. Retrieved from <https://www.miteksystems.com/es/blog/impacto-covid19-uso-banca-digital>
- PAK, A., ADEGBOYE, O., ADEKUNLE, A., RAHMAN, K., MCBRYDE, E., & EISEN, D. (2020). Economic Consequences of the COVID-19 Outbreak: the need for Epidemic Preparedness. *Frontiers in Public health*.
- Perween, R. (2020). Global impact of covid-19 pandemic. *International journal of Development Research*, 10(06), pp. 36267-36282.
- S.FATONAH, A.YULANDARI, & F.WIBOWO. (2018). A Review of E-Payment System in E-Commerce. *Journal of Physics: Conference Series*. doi:doi:10.1088/1742-6596/1140/1/012033
- World Health Organization. (2020, October). Coronavirus disease (COVID-19). Retrieved from <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/question-and-answers-hub/q-a-detail/coronavirus-disease-covid-19>

**DEVELOPMENT OF HIGHER EDUCATION IN VIETNAM
PERIOD: 2010-2020**

Assoc. Prof. Dr. Ha Van NGO

The University of Danang - University of Economics, Vietnam

Dr. Hao Dinh PHAN

The University of Danang - University of Science and Technology, Vietnam

ABSTRACT

Higher education plays an important role in training high-quality human resources for socio-economic development of the country. Therefore, the Communist Party and Government of Vietnam have launched many policies to develop the educational field, especially for the higher education, such as the Education Development Strategy in the period of 2011-2020; Resolution No. 29/TW on fundamental and comprehensive innovation of education and training, meeting the requirements of industrialization and modernization in the condition of a socialist-oriented market economy and international integration.

For ten years of implementing the above policy, the higher education in Vietnam has obtained many great achievements with the strong development scale and the quality increasingly highly appreciated by the society. The number of universities, lecturers, students, scientific researchers, international publications has been constantly increased. The training programs have been modernity-oriented renovated, and the number of universities subjected to qualified accreditation has been increased. Each year, hundreds of thousands of graduates trained in various fields have very well served the cause of national construction and defense.

However, the quality of higher education in Vietnam has been still quite lower than that of advanced higher education in the Asian region and in the world. Based on the collected data and documents, this study has analyzed the current situation of higher education in Vietnam in the period of 2010-2020, affirmed achievements, pointed out limitations and shortcomings and then proposed necessary solutions to bring higher education to the further dramatical development in the coming years.

Keywords: Higher Education, Period of 2010-2020, Achievements, Challenges, Solutions, VIETNAM

1. INTRODUCTION

In the period of 2010-2020, the Communist Party and Government of Vietnam have introduced many important policies to develop higher education such as the Education Development Strategy in the period of 2011-2020; Resolution No. 29/TW on fundamental and comprehensive innovation of education and training, meeting the requirements of industrialization and modernization in the condition of a socialist-oriented market economy and international integration. The highlight of the higher education development policy in this period is to give breakthrough solutions to integrate higher education and keep up with advanced higher education in the Asian region and in the world. Higher education strongly innovates the higher education administration, quality accreditation, shifts from yearly-based

training to credit-based training, renovates curriculum content and modernity-oriented teaching methods, increases the quality of training, scientific research and international publications. It's the first time that Vietnam has had a number of universities ranked among the best universities in the Asian region and in the world. Besides the great achievements, higher education in Vietnam still has many drawbacks to be overcome in terms of training quality and management mechanism. Researching higher education in the period of 2010-2020, making objective assessments and giving scientific comments are necessary, thereby suggesting policy-making for higher education development in the coming years.

2. RESEARCH METHODS

The combined qualitative and quantitative methods are used to assess the current status of higher education in the period of 2010-2020. From analyzing and comparing statistical data on higher education annually published by the Ministry of Education and Training, Vietnam, this study obtains the results related to the development of university, the number of newly recruited students, graduates, the number of lecturers, holders of degrees and the situation of higher education quality accreditation in Vietnam in the period of 2010-2020.

To analyze the comments of researchers, managers, higher education ranking results of international university ranking organizations; to compare the higher education in Vietnam with the advanced higher education in the Asian region and in the world to identify the advantages, limitations and position of higher education in Vietnam; thereby to give recommendations on solutions for higher education in Vietnam to develop sustainably in the coming years.

3. RESEARCH RESULTS AND DISCUSSIONS

3.1. Policy for Higher Education Development of Vietnam, Period of 2010-2020

Higher education is a supply of high quality human resources for socio-economic development; at the same time "contribute to the development of cultural, scientific and spiritual heritages that the society has accumulated" (Le Van Giang, 2001, p. 43), therefore, a country that wants to develop sustainably must have a good higher education system. Recognizing that importance, since the country's renewal in 1986, the Communist Party and Government of Vietnam have renovated higher education. For 25 years of innovation and development (1986 - 2011), higher education in Vietnam has gained important achievements in terms of scale and its quality has been step by step raised, knowledge level and capacity to access new knowledge of students have been raised to a step. Development of education and training has shifted towards meeting the needs of socio-economic development, science and technology in an increasingly better manner; has opened many new training majors, initially meeting the needs of the labor market.

However, the quality and effectiveness of higher education have still had many shortcomings and weaknesses. The training programs "have been still primary in theory and less in practice. Training is less associated with scientific research, production and business. Education, examination and assessment methods are outdated and lack the practicality. The quality of education in general and higher education in particular is still low compared with the development requirements of the country and compared with the level of other countries with advanced higher education in the Asian region and in the world. The quality and effectiveness of scientific research in universities are low, not closely linking the training with scientific research and production" (Prime Minister, Education Development Strategy in the period of 2011-2020, No.: 711/QĐ-TTg).

In order to develop education to meet the requirements of accelerating industrialization and modernization, the National Construction Platform in the period of transition to socialism (supplement and development in 2011) clearly showed that the development direction of higher education was: to fundamentally and comprehensively innovate education and training depending on the development needs of the society; to improve quality under the requirements of standardization, modernization, socialization, democratization and international integration, effectively serving the cause of national construction and defense. (Communist Party of Vietnam, 2011, p. 77). To concretize the content of the Platform, in June 2012, the Government of Vietnam issued the Education Development Strategy in the period of 2011-2020. Moreover, in November 2013, the Central Committee of the Communist Party of Vietnam issued Resolution No. 29 on fundamental and comprehensive innovation in education and training, which specified: "Creating a strong and fundamental change in the quality and effectiveness of education and training; responding to the cause of building and defending the country of Vietnam and learning needs of people in a better manner" (Communist Party of Vietnam, 2013, Resolution No. 29).

The education development strategy sets out a target to 2020 "completing the network of higher education institutions, professional structure and training levels in line with the national human resource development plan; in which, there are a number of schools and training major comparable with regional and international level. Diversifying training institutions in accordance with the development needs of technology, fields and occupations; and requirements for national construction and defense, and international integration". (Prime Minister, Education Development Strategy in the period of 2011-2020, No.: 711/QĐ-TTg).

Implementing the Education Development Strategy and Resolution No. 29, the Ministry of Education and Training makes the Education Sector's Action Plan with the contents as bellow:

- a. To review, adjust and develop training programs at higher education institutions to ensure consistency and continuity by each industry, industry group, and vocational group to meet the requirements of the labor market in the period of industrialization and modernization of the country; to research, receive and transfer training programs from advanced countries to vocational training and higher education institutions of Vietnam. To renew the objectives, contents, forms of testing, examining and assessing the quality of education and training in higher education institutions to meet the requirements of developing the capacity and quality of learners.
- b. To establish the national education quality assessment center to implement the renewal of the examination, and to look forward to organizing a national examination for recognition of high school graduation and as a basis for college and university enrollment.
- c. To develop a staff of leading teachers and experts for all educational levels and training levels to meet the requirements of fundamental and comprehensive innovation of education and training. To gradually improve the scientific research capacity of the lecturers of higher education institutions.
- d. To promote the socialization of education and training. To issue a mechanism for educational and training institutions to actively cooperate and associate with domestic and foreign reputable individuals and units to mobilize resources to improve the quality of education and training; to create conditions for domestic and foreign organizations and individuals to invest in building professional education institutions and higher education.
- e. To empower the education and training institutions with autonomy and self-responsibility; to re-define the functions, tasks, organizational structure of personnel of departments and divisions in accordance with the hierarchy of education and training management. To proactively integrate and improve the efficiency of international cooperation in education and

training. To promote the formation and development of credit transfer systems among ASEAN countries; to expand international student exchange and transfer programs; to strengthen the signing of cooperation agreements and qualifications recognition with countries in the region and around the world. (Ministry of Education and Training, 2014).

It can be seen that the development of higher education in the period of 2010-2020 have the following highlights:

The first is to renovate the way of university entrance examination. The university enrollment was previously organized as a separate examination, after passing the the national high school examination, candidates were allowed to participate in the university entrance exams. As such, the candidates must go through two examinations that costed a lot and were stressful. Renovation of the entrance examination method is to combine the national high school exam and the university entrance exam into one. The result of the national high school examination is review for both graduation and admission to universities. In addition, review for admission to university is also done by examining the result of other achievements of the candidates such as the results of three years of high school, the result of candidates winning national and international competitions, achievements of getting high marks in foreign languages. This innovation reduces pressure, costs and makes sense of classifying the candidates. Candidates with good academic capacity or with specific talents have many opportunities to enter prestigious universities.

The second is to shift strongly from yearly-based training to credit-based training. The credit-based training method has many advantages over the yearly-based training method. The credit-based training method puts the interests of learners into priority in the teaching and learning process. The self-study capacities of the students are highly appreciated, reducing the cramming of knowledge from teachers, thus promoting the creativeness of learners and shortening the learning time if the credits are adequately accumulated as regulated. Credit-based training is to create labor forces that are dynamic, creative and proactively adapt to social changes, towards meeting the needs of the domestic and international labor market.

The third is to perform quality accreditation. Quality accreditation is a comprehensive assessment of the educational institution's training, research and teaching activities, helping the educational institution to methodically formulate a development strategy and organize the effective implementation of the plan given.

The fourth is to promote the socialization of higher education by encouraging domestic and foreign organizations and individuals to invest in the education sector, creating opportunities for all people to access the education at highest level. On the other hand, it creates competition among educational institutions to improve the training quality.

The fifth is to exercise university autonomy for public higher education institutions. Higher education in Vietnam was affected by the educational model of the Soviet Union and other socialist countries. They have operated under the model of subsidy, meaning the salary and scholarship were paid by the Government and students did not have to pay tuition fees or paid with very low tuition fees. This model was suitable in a certain historical period of 1975-1995. When shifting to a market economy and deep international integration, the subsidy model revealed limitations and weaknesses. The management apparatus became cumbersome, operating through many heavily administrative intermediate levels, creating a lot of inertia, which was not suitable for the academic environment. Upon turning to autonomy, educational institutions have to take self-responsibility for their existence and development, to improve the quality of training, scientific research and only affirm their prestige and brand name to be able to competitive with other educational institutions. This mechanism helps the higher education system develop in the market economy.

3.2. Outcomes of Implementing Higher Education Development Policy, Period of 2010-2020

3.2.1. Achievements

Firstly, the higher education system has been expanded and thrived, training a large number of labors at university level to serve the cause of accelerating national industrialization and modernization.

For ten years of implementing the education development strategy, the higher education in Vietnam has seen strong development. In the academic year of 2009-2010, the country recorded 149 universities, 1,358,861 students, 45,961 lecturers, including 6,448 PhDs. After ten years, in the academic year of 2018-2019, the whole country recorded 237 universities, up to 1.6 times; 73,313 lecturers, including 519 professors, 4,139 associate professors, 21,106 PhDs (lecturers increased 1.6 times, PhD number increased by 3.3 times compared to that of 2009-2010 academic year). In the academic year of 2018-2019, there were 1,526,111 training, up to 1.1 times; the number of graduates was 311,599 people. In this period, postgraduate training was focused with 108,134 students, including 97,134 Master students and 11,000 PhD students (See also Appendices 1 and 2). More than 300,000 students graduating annually with various fields and occupations have been trained, higher education has performed well the task of improving people's knowledge, fostering human resources, training talents, providing plentiful human resources to promote industrialization and modernization of the country.

Secondly, universities carry out quality accreditation to improve training quality

To improve quality and confirm training capacity, universities carry out quality accreditation. Quality accreditation content assesses comprehensively from program objectives and contents, teaching staff, scientific research and international cooperation, higher education administration and information technology application. In addition to the general criteria, each accreditation organization has its own criteria, one factor or another can be emphasized. Therefore, depending on their capabilities and strengths, universities/colleges choose the domestic quality accreditation (under the standards of the Ministry of Education and Training) and then conduct accreditation by international organizations. As of April 30, 2020, the country recorded 139 universities and 8 colleges recognized for quality standards by domestic accrediting organizations and 7 universities recognized for quality standards by international accreditation organizations.

For each training program, all 222 programs of 31 universities are rated and recognized as meeting national and international standards, in which, 65 programs are rated and recognized under the domestic standards and 157 programs under the foreign standards (Department of Quality Management - Ministry of Education and Training, updated on April 30, 2020).

Through quality accreditation, educational institutions are aware of their strengths and weaknesses, thereby self-adjusting their subsequent activities to improve autonomy, make appropriate plans to improve quality of training and scientific research, and identify sustainable development directions.

Thirdly, scientific research and international publications have achieved important results.

The very important criterion to rank higher education institutions is scientific research, therefore, for the past time, universities have had many policies to encourage scientific research and international publication. Depending on the ability of each institution, lecturers who have articles posted on scientific journals under the ISI or Scopus category will be supported from VND 25 million to VND 50 million/article.

Scientific research is a fixed criterion for examining lecturers to complete their tasks and review their emulation. Since 2020, the criterion for accreditation of academic titles is to have

international articles published on the ISI or Scopus category, in which 2 articles for records of assistant professors, 5 articles for records of professors. Policies to encourage scientific research, especially in the field of international publication, have helped universities make strong changes in this field. For ten years from 2009 to 2018, the number of international publications of Vietnamese higher education institutions (accounting for 70% of Vietnam's international publications) under Scopus increased 4.7 times, from 1,764 articles published in 2009, up to 8,234 articles in 2018 (see Table 1).

Table 1. International Publications under Scopus of the ASEAN Countries in the Period of 2009-2018

Country\Year	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Malaysia	11,945	15,778	20,760	22,873	25,440	28,777	27,436	30,228	32,774	30,892
Singapore	14,052	15,704	16,640	18,358	19,284	19,923	20,519	21,501	22,174	21,872
Thailand	8,531	10,107	10,735	12,040	12,393	13,615	13,149	14,818	16,430	16,713
Indonesia	2,108	2,833	3,434	4,079	5,305	6,699	8,278	12,341	20,405	29,031
Vietnam	1,764	2,190	2,414	3,154	3,758	4,061	4,159	5,863	6,578	8,234
Philippines	1,248	1,347	1,621	1,767	1,973	2,240	2,688	3,076	3,364	3,456
Myanmar	139	117	167	121	112	153	223	308	436	514
Cambodia	189	196	223	265	271	329	358	400	430	476
Laos	103	138	157	212	205	224	246	270	238	300
Brunei	119	124	173	247	292	390	440	526	514	460

Scopus database, updated on 7/1/2019. Source. <https://www.scopus.com/home.uri>.

Vietnam's international publications are mainly in the fields of engineering, computer science, mathematics, physics, biochemistry, pharmaceuticals, genetics and molecular biology, environmental science, agricultural science and social science. These are also fields under Vietnam's strength and are of interest to the Government.

Fourthly, the rank of Vietnamese universities has increased significantly for recent years.

Quacquarelli Symonds (QS), United Kingdom, is the world's leading prestigious organization ranking universities based on 10 criteria with different weights, including: academic reputation (30%); opinion survey of employers about the quality of graduates (20%); students/lecturers ratio (15%); percentage of lecturers with doctoral degree (5%); ratio of published articles to lecturers (10%); citations of each published research paper (10%); percentage of international lecturers (2.5%); percentage of international students (2.5%); exchange of domestic students (2.5%). With this criterion, in 2019, Vietnam recorded 8 universities in top 500 best universities in the Asia: Vietnam National University - Ho Chi Minh City, Vietnam National University - Hanoi (VNU), Can Tho University, Danang University, Hue University, Hanoi University of Technology, Ton Duc Thang University, Duy Tan University, in which, Vietnam National University - Ho Chi Minh City was ranked 143rd, Vietnam National University - Hanoi was ranked 147th (Department of Higher Education, Updated on November 27, 2019). Under the University Ranking by Academic Performance (URAP), in 2019, Ton Duc Thang University was ranked 960th among the best universities in the world and top 200 universities in the world for sustainable development.

The fact that there are private higher education institutions (ex. Duy Tan University, founded in 1994) and public educational institutions operating under the autonomous mechanism (ex. Ton Duc Thang University, founded in 1997) listed in the prestigious international university rankings shows that an appropriate mechanism of operation is a very important factor in making the university development, university autonomy, in present, is an inevitable trend in Vietnam.

The Ministry of Education and Training sets a target and mission by 2025 that Vietnam has had at least 02 higher education institutions ranked among the 100 best universities in the Asia, 10 higher education institutions ranked among the 400 best universities in the Asia, 04

higher education institutions ranked among the world's top 1,000 universities by prestigious international university ranking websites.

3.2.2. Some Issues Needed to Solve

Besides the above achievements, Vietnamese higher education still has the following limitations and weaknesses:

Firstly, the quality of higher education in Vietnam has been significantly improved but not met the practical requirements.

Currently, Vietnam has recorded more than 100 universities that have not passed quality accreditation. The universities that have passed the accreditation still have problems with university governance, management organization and training programs. Many universities have not implemented periodic evaluation of the training programs and made quality improvements based on the evaluation results. Among the accredited universities, there are 15.4% of universities that have not designed the training programs as regulated; 44% have not really focused on training activities, methods and procedures of examination and assessment of learning results of learners; 55% have not met the number of lecturers to implement training programs and scientific research; the average students/lecturers ratio in some training majors has been still too high; 78% have not met the required criteria for science and technology transfer; 66% have not met the requirements of the university library criteria; 55% have not had enough land use area as prescribed ([Banh Tien Long, updated on October 22, 2018](#)).

Higher education institutions focus on the ranking of international organizations to improve their reputation and facilitate the enrollment. Depending on the criteria of the ranking organizations, educational institutions have their own "strategies" to be listed in the top rankings such as focusing on internationalization in training, teaching staff, activities of scientific research, international publication, meanwhile, paying little attention to the training and scientific research to solve problems raised by the country or locality. The quality of human resources, "especially high-quality human resources, has still had many shortcomings, not met the requirements of national development" ([Communist Party of Vietnam, 2020, p.45](#)). The training is still mainly theory, the majority of graduate students can not immediately meet the job requirements, the employers, in fact, must foster and retrain.

Secondly, despite an increase in rankings, higher education in Vietnam has been still ranked at a low level in the Asian region and in the world.

According to the QS ranking, higher education in Vietnam holds a cumbersome position in Southeast Asia in ranking of the best universities in the world. In Southeast Asia, Singapore has 3 ranked higher education institutions, with 2 universities in the Top 15 in the world and 1 school in the group of 511-520. Malaysia has 20 ranked higher education institutions, of which, the University of Malaya has the best ranking at 59th position in the world. Behind Malaysia is Thailand with 8 ranked higher education institutions, of which, Chulalongkorn University has the best ranking at 208th position. The Philippines has 4 ranked higher education institutions, of which, the University of the Philippines has the best ranking at 396th position. Indonesia has 8 ranked higher education institutions, of which, University of Indonesia has the best ranking at 254th position ([Vietnam News Agency, updated on 11/06/2020](#)). Vietnam has two higher education institutions, namely the Vietnam National University - Hanoi and the Vietnam National University - Ho Chi Minh City, listed in the world's top 1000 institutions, but both in the low group from 801 to 1,000. Thus, the number of Vietnamese universities in top 1000 universities in the world is both small and low in rank. According to Mr. Dilip Parajuli, an expert of the World Bank in Vietnam, revealed that Vietnam was ranked 84/137 countries in terms of the quality of higher education ([cited by Thu Phuong, updated August 20, 2018](#)).

Thirdly, the international publication of Vietnamese higher education institutions stands at the average position of the ASEAN region.

Regarding scientific research and international publications, Vietnam has 8 universities in the top 500 scientific research universities in the Asia, but only 1 in top 10 ASEAN regions. Top 10 ASEAN universities for scientific publications in ISI Journals, Singapore has 2 universities, Malaysia has 5 universities, Thailand has 2 universities and Vietnam has 1 university, Ton Duc Thang University ranked 7th/10. For three years from 2016 to 2018, Ton Duc Thang University published 2,372 ISI papers. Meanwhile, at the same time, National University of Singapore had 24,074 papers, Nanyang Technological University Singapore had 20,049 papers, Mahidol University Thailand had 7,391 papers, Thai Royal Chulalongkorn University had 6,857 papers (Thuy Linh, updated on February 17, 2020).

On average in the period of 2016 - 2018, Vietnam had 4,220 international articles/year, while Malaysia ranked first in the ASEAN region with nearly 24,700 articles/year, 6 times higher than Vietnam. Followed was Singapore with 19,000 articles/year, Thailand with 12,850 article/year, Indonesia with 9,450 articles/year, Philippines with 2,300 articles/year. The rest of ASEAN countries only had 200-300 articles/year on average (Thuy Linh, updated on February 17, 2020).

Through the above data, it can be seen that Vietnam's universities have made important progresses in scientific research and international publications, but must invest more to keep up with other countries in the Asian region.

3.3. Some Suggested Solutions

The first is to finalize the autonomy mechanism for public higher education institutions.

The strong development of higher education institutions operating under the autonomous mechanism (Ton Duc Thang University) and private universities (Duy Tan University) in the regional and world rankings shows the correctness of the university autonomy mechanism. But in reality, the shift from subsidy to autonomy of higher education in Vietnam has taken place very slowly, with only 30 out of 172 public schools piloting university autonomy. The Law on Higher Education emphasizes “Higher education institutions exercise autonomy and accountability in accordance with the applicable law. Agencies, organizations and individuals take responsibility for highly respecting and ensuring the autonomy of higher education institutions” (National Assembly of the Socialist Republic of Vietnam, Law No. 34/2018/ QH 14), but the regulations on autonomous activities of higher education still have many shortcomings, especially the legal document system still contains inappropriate and unspecified regulations, causing difficulties for the operation process of the universities assigned to autonomy. For example, the Education Law allows financial autonomy but educational institutions that want to use the university’s money to purchase equipments, invest in material facilities for research, teaching and serving for student still have to apply to many levels, many phases with complicated procedures like the subsidy mechanism. The hierarchy, decentralization and duties between the principal, president of university council, the party committee secretary have been still unclear, even overlapped. Therefore, it is necessary to soon improve the operating mechanism of university autonomy in the direction of giving self-determination and self-responsibility to educational institutions, and autonomous educational institutions do things that are not prohibited by law, managed by the State at the macro level, ensuring that educational institutions operate under the applicable law and compete in a healthy manner. It is necessary to soon issue a clear hierarchical and decentralized operation regulation among the party organizations, competence authorities and

unions in autonomous educational institutions to ensure democracy, fairness, creating an academic environment and liberation of the intellectual energy of the intellectual team.

The second is to focus on investing in some universities, some branches with advantages in Vietnam to create a breakthrough development in research and training.

Higher education ranking has been still low, so there is no ability to invest in large scale for competing with advanced education, so we should choose some universities and some strength fields for investment and development. Investment in a number of key universities listed in the rankings is preferred by ordering research and training with advantages in Vietnam. Have specific policies for these key universities, implement university governance under an advanced model, employ excellent foreign scientists and lecturers; build strong research groups to increase the quantity and quality of research, carry out breakthrough research to have training products and articles published in the world's leading prestigious journals.

Besides investing in key universities, continue to verify the quality of the remaining educational institutions, higher education institutions that do not guarantee the quality may be dissolved or merged with other institutions to build a complete higher education system to ensure the quality.

The third is to carry out the association of training and research with leading universities in the world.

Training association with leading universities in the world has many forms, can be 2+2 (studying in Vietnam in two years and studying at overseas universities in the remaining two years) or 1+3 (studying in Vietnam in one year, studying at overseas universities in the remaining three years). By this way, the graduates get recognized at the top universities in the world. Research association in form of establishing research groups of domestic universities with top universities in the world. The association of training and research helps Vietnamese universities approach modern thinking methods and educational management methods. Combining scientific research, teaching and training with advanced education will step by step shorten the gap between higher education in Vietnam and in the world; at the same time provide high-quality human resources for the development of the country.

4. CONCLUSIONS

In the 2010-2020 period, higher education in Vietnam has been carried out fundamental and comprehensive innovation for integration and development. For ten years of implementing the above policy, higher education in Vietnam has gained many significant achievements. Many new universities have been established, the teaching staff has been increasingly growing with a remarkable increase in number of people with doctoral degree, associate professor and professor titles; scientific topics and international research publications have significantly increased in recent years; training programs, teaching methods have been renewed in a modern direction; the number of educational institutions that have passed quality accreditation is increasing; postgraduate training is more focused. Higher education has created tens of thousands of people with all occupations as required by society. They are an important human resource in the cause of national construction and defense of Vietnam.

However, the quality of higher education in Vietnam is still quite lower than that of advanced higher education in the Asian region and in the world. Therefore, higher education in Vietnam should promote autonomy and finalize the university autonomy mechanism; promote the cooperation of training and scientific research with leading universities in the world; conduct quality accreditation of remaining educational institutions, dissolve or merge low quality educational institutions. Focus on investment in a number of universities and some sectors

with advantages in Vietnam with specific policies for these educational institutions to make a breakthrough in research and training, and soon join the leading universities in the Asian region and in the world.

5. REFERENCES

1. Ministry of Education and Training (2014), *Education Sector's Action Plan, Implementation of the Government's Action Program of implementing Resolution No. 29-NQ/TW on fundamental, comprehensive innovation of educational and training to meet the requirements of industrialization and modernization in the context of socialist-oriented market economy and international integration, dated July 25, 2014*. Source: <https://moet.gov.vn/tintuc/Pages/doi-moi-can-ban-toan-dien-gd-va-dt.aspx?ItemID=3931>
2. Scopus database, updated on January 7, 2019. Source. <https://www.scopus.com/home.uri>.
3. Department of Quality Management - Ministry of Education and Training, *List of educational institutions recognized as meeting the education quality standards* (Data updated as of 30/4/2020). Source: <https://moet.gov.vn/giaoducquocdan/khao-thi-va-kiem-dinh-chat-luong-giao-duc/Pages/Default.aspx?ItemID=6650>
4. Communist Party of Vietnam (2011), *Documents of XI National Representative Congress*. National Political Publishing House, Hanoi.
5. Communist Party of Vietnam (2013), *Resolution No. 29-NQ/TW dated November 4, 2013 of the 8th Central Conference, Session XI on fundamental and comprehensive innovation of education and training to meet the requirements of industrialization and modernization in the context of a socialist-oriented market economy and international integration*. Source: <https://moet.gov.vn/tintuc/Pages/doi-moi-can-ban-toan-dien-gd-va-dt.aspx?ItemID=3928>
6. Vietnam Communist Party (2020), *Report on 10-year implementation of Platform 2011*. National Political Publishing House, Hanoi.
7. Le Van Giang (2001), *Basic theoretical issues of educational science*, National Political Publishing House, Hanoi.
8. National Assembly of the Socialist Republic of Vietnam, *Law on Amending and Supplementing a Number of Articles of the Law on Higher Education, Law No. 34/2018/ QH 14, November 19, 2018*.
9. Thuy Linh, *It's the first time Vietnam's university has been ranked in top 10 ASEAN research universities*, updated February 17, 2020. Source: <https://giaoduc.net.vn/giao-duc-24h/lan-dau-tien-dai-hoc-cua-viet-nam-va-o-top-10-dai-hoc-nghien-cuu-hang-dau-asean-post207174.gd>
10. Banh Tien Long (2018), *Quality certification for sustainable higher education development*, People's Newspaper Online, updated on October 22, 2018. Source: <https://nhandan.com.vn/tin-tuc-giao-duc/kiem-dinh-chat-luong-de-phan-trien-giao-duc-dai-hoc-ben-vung-338533/>.
11. Vietnam News Agency, *Two Vietnamese universities continue to be present in the world rankings*, updated June 11, 2020. Source: <https://tuoitre.vn/hai-truong-dai-hoc-viet-nam-tiep-tuc-co-mat-trong-bang-xep-hang-the-gioi-2020061110540313.htm>
12. Prime Minister (2012), *Decision on approving "Education Development Strategy in 2011 - 2020", No.: 711/QĐ-TTg, dated June 13, 2012*. Source: <https://thuvienphapluat.vn/van-ban/giao-duc/Quyết-dinh-711-QĐ-TTg-nam-2012-Chiến-luộc-phan-trien-giao-duc-2011-2020-141203.aspx>.
13. Thu Phuong (2018), *It is necessary to promote professional autonomy in higher education*, updated on August 20, 2018. Source: <http://quochoi.vn/tintuc/pages/tin-hoat-dong-cua-quoc-hoi.aspx?itemid=36940>.

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

14. Department of Higher Education (2019), Vietnam recorded 8 universities in top 500 best universities in the Asia, updated on 27/11/2019. Source: <https://moet.gov.vn/giaoducquocdan/giao-duc-dai-hoc/Pages/Default.aspx?ItemID=6379>.

Appendix 1: General Data of Higher Education for 2009-2010 and 2010-2011 Academic Years

ACADEMIC YEAR	2009-2010	2010-2011
TRƯỜNG/UNIVERSITY	149	163
Công lập/Public	103	113
Ngoài công lập/Non-Public	46	50
Sinh viên/Students	1,358,861	1,435,887
Nữ/Female	659,828	693,175
Công lập/Public	1,185,253	1,246,356
Ngoài công lập/Non-Public	173,608	189,531
Hệ chính quy/Full-time training	862,569	970,644
Hệ cử tuyển/Students receiving tied grant	7,189	7,448
Vừa làm vừa học/Part-time training	489,103	457,795
Học sinh tốt nghiệp/Graduated students	161,151	187,379
Giảng viên/Teaching Staff	45,961	50,951
Nữ/Female	20,849	23,306
Công lập/Public	40,086	43,396
Ngoài công lập/Non-Public	5,875	7,555
Phân theo trình độ chuyên môn/ Professional qualification by classifying		
Tiến sĩ/Ph.D.	6,448	7,338
Thạc sĩ/Master	19,856	22,865
Chuyên khoa I và II/Professional disciplines (levels I and II)	413	434
ĐH, CĐ/University & College	19,090	20,059
Trình độ khác/Other degrees	154	255

Source: <http://www.moet.gov.vn/?page=11.10&view=3544>

Appendix 2: Higher Education Data for the Academic Years of 2017-2018 and 2018-2019

	2017-2018 academic year		2018-2019 academic year	
	Total	Inclusion of	Total	Inclusion of

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

		Public	Non-public		Public	Non-public
1	Number of universities/colleges	236	171	65	237	172
2	Newly enrolled university students	437,156	352,982	84,174	413,277	324,707
	- Full-time training	368,843	290,300	78,543	360,140	275,961
	- Part-time training	54,613	49,895	4,718	39,381	35,986
	- Distance training	13,700	12,787	913	13,756	12,760
3	Newly enrolled masters and doctors	48,106	41,908	6,198	43,656	37,519
	- Master students	45,032	39,269	5,763	42,160	36,237
	- Ph.D. students	3,074	2,639	435	1,496	1,282
4	University student scale	1,707,025	1,439,495	267,530	1,526,111	1,261,529
	- Female	906,849	772,957	133,892	780,289	641,744
	- Ethnic minority	103,816	96,607	7,209	89,078	78,141
	<i>Divided by the form of training</i>					
	- Full-time training	1,420,509	1,166,285	254,224	1,346,545	1,090,547
	- Part-time training	221,774	209,801	11,973	144,211	136,315
	- Distance training	64,742	63,409	1,333	35,355	34,667
5	Master and doctoral training scale	121,253	106,983	14,270	108,134	95,464
	- Master students	106,567	92,586	13,981	97,134	84,706
	- Ph.D. students	14,686	14,397	289	11,000	10,758
6	University graduates	341,633	302,677	38,956	311,599	266,970
	- Full-time training	248,581	212,103	36,478	267,521	223,927
	- Part-time training	71,997	69,862	2,135	36,638	35,618
	- Distance training	21,055	20,712	343	7,440	7,425
7	Managers, lecturers and employees	84,071	66,489	17,582	83,587	64,772
7.1	Managers	769	572	197	727	543
7.2	Staff	8,311	6,685	1,626	9,548	7,244
7.3	Full-time lecturers	74,991	59,232	15,759	73,312	56,985
	Of total: - Female	36,550	29,942	6,608	36,808	29,107
	- Ethnic minority	816	774	42	1,040	883
	- Professor	729	529	200	519	379
	- Associate Professor	4,538	3,796	742	4,139	3,525
	<i>Divided by training degree</i>					
	Ph.D.	20,198	17,003	3,195	21,106	17,336
	Master	45,266	36,224	9,042	44,705	35,123
	Undergraduate	9,495	5,989	3,506	7,489	4,516
	Other degrees	32	16	16	12	2

Source: <https://moet.gov.vn/thong-ke/Pages/thong-ko-giao-duc-dai-hoc.aspx?ItemID=6636>

SEBİLÜRREŞÂD DERGİSİ BAĞLAMINDA OSMANLI'NIN SON DÖNEMİNDE VEHHÂBİLİK ALGISI

WAHHÂBİSM IN THE LAST PERİOD OF THE OTTOMAN EMPIRE IN THE
CONTEXT OF JOURNAL SABİL AL-RASHÂD

Dr. Öğr. Üyesi Habib KARTALOĞLU

Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

ORCID: 0000-0003-4973-0787

ÖZET

Vehhâbilik on sekizinci yüzyılın ortalarında ortaya çıkmış dinî ve siyâsî bir harekettir. Din ve otorite temelinde ortaya çıkan bu hareketin tüm faaliyetleri Osmanlı sınırları içerisinde gerçekleşmiştir. Bu süreç içerisinde Vehhâbiliği konu edinen literatür ortaya çıkmaya başlamıştır. On dokuzuncu yüzyılın başlarından itibaren resmî tarih metinleriyle oluşmaya başlayan bu literatürün hacmi giderek artmış ve Osmanlı'nın son döneminde süreli yayınlarda müstakil makalelerin kaleme alındığı bir döneme evrilmiştir. Bu bağlamda dönemin önemli yayın organları arasında yer alan Sebîlürreşâd dergisinde yazarı belli olan makaleler yanında yazarı belirtilmemiş yazılar da neşredilmiştir. Haydarîzâde İbrahim Efendi ve Ömer Rızâ tarafından kaleme alınan yazılarda hareketin ortaya çıkışı, İbn Abdülvehhâb'ın hayatı, bölgedeki siyasî faaliyetleri ve görüşleri belirli bir bütünlük halinde ele alınmıştır. Diğer yazılarda ise Vehhâbilik, daha ziyâde Hicaz bölgesinde yaşanan olaylar bağlamında değerlendirilmiştir. Osmanlı ulemâsı tarafından telif edilen birçok çalışmada olduğu gibi bu makalelerde de hareketin siyasî yönü ön plana çıkarılmış, dinî yönü çok fazla dikkate alınmamıştır. Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nde Vehhâbilik literatürü hakkında kısaca bahsettikten sonra Sebîlürreşâd dergisinde yer alan Vehhâbilikle ilgili makalelerin içeriği analiz edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslam Mezhepleri Tarihi, Vehhâbilik, Muhammed b. Abdülvehhâb, Osmanlı Devleti, Sebîlürreşâd Dergisi.

ABSTRACT

Wahhâbism is a religious and political movement that emerged in the middle of the eighteenth century. All the activities of this movement, which arose on the basis of religion and authority, took place within the borders of the Ottoman State. During this process, the literature that acquires the subject of Wahhâbî has started to emerge. The volume of this literature, which started to form with official history texts from the beginning of the nineteenth century, has gradually increased and evolved into a period in which separate articles were written in periodicals during the last period of the Ottoman State. In this context, the Journal Sabîl al-Rashâd, which is one of the important publications of the period, published articles whose author was obvious, as well as articles whose author was not mentioned. In the articles written by Haydarîzâde İbrâhim and Omar Rızâ, the emergence of the movement, the life of Ibn 'Abd al-Wahhâb, his political activities and opinions in the

region were discussed in a certain form. In other articles, Wahhābism is discussed in the context of the events in the al-Ḥijāz region. As in many works authored by the Ottoman Ulama, the political aspect of the movement was highlighted in these articles and the religious aspect was not taken into account much. In this study, after briefly mentioning the literature of Wahhābism in the Ottoman State, the content of the articles related to Wahhābism in the Journal Sabīl al-Rashād will be tried to be analyzed.

Keywords: History of Islamic Sects, Wahhābism, Muḥammad Ibn ‘Abd al-Wahhāb, The Ottoman State, The Journal of Sabīl al-Rashād

GİRİŞ

Vehhābîlik, Osmanlı Devleti’nde bir değişim ve dönüşümün yaşandığı on sekizinci yüzyılın ortalarında ortaya çıkmıştır. Teşekkülünde siyasî ve coğrafi sâikler kadar sosyo-kültürel ve dinî unsurların da etkili olduğu hareket, ortaya çıktığı günden günümüze kadar, İslam ülkelerinde geniş etkiye sahip olmuştur. Muhammed b. Abdülvehhâb’ın babasına nispetle Vehhâbîlik olarak isimlendirilen hareket, diğer dinî çevrelerde, siyasî ve ilmî mercîlerde daha ziyade bu isimle anılmaktadır.¹ Osmanlı Devleti’nin iç ve dış sorunlarla uğraştığı bir dönemde merkezden uzak sınırlar içerisinde yer alan Necid bölgesinde sosyal tabana yayılmış olan Vehhâbîlik, kısa sürede siyasal bir boyut kazanmış, coğrafi konum ve bölgenin sosyal yapısı gibi şartlar sebebiyle çok kolay yayılma imkânına kavuşmuştur. Bunlarla birlikte Vehhâbîliğin Osmanlı coğrafyasında hızlı bir şekilde taraftar bularak yaygınlık kazanmasında devletin mevcut şartları sebebiyle devlet ricâlinin bölgeden gelen haberler üzerinde ehemmiyetle durmamaları veya hareketin yapısını iyi analiz edememelerinin de etkili olduğu söylenebilir.² Nitekim tehlikenin farkına varan Mekke Emîri Şerif Sürûr’un Osmanlı hükümetine Vehhâbîlerin ortadan kaldırılması için müracaatta bulunması sebebiyle devlet, Musul, Şam ve Cidde valilerinden konuyla ilgili tahkikat yapılmasını istemiştir. Yapılan yazışmalarda özellikle Cidde valiliğinden gelen incelemeler ve Şam valiliğinin de “İbn Abdülvehhâb’ın kabile reisi olmadığı dolayısıyla isyan etmesinin de mümkün görülmediği” yönündeki raporu neticelerinde devlet ricâli meselenin çok fazla önem arz etmediği kanaatine varmış ve işin üzerine gitmemiştir.³ Hatta sonraki yıllarda Hicaz bölgesinden gelen ve giderek artan şikâyetler üzerine İstanbul’da oluşturulan meşveret meclisi, konunun siyasal boyutundan daha ziyâde dinî veçhesini tartışmıştır. Bu meclisten bahseden Cevdet Paşa, elli altmış yıldır devam eden ve Irak ve Hicaz uleması tarafından çeşitli kitapların telif edildiği Vehhâbîlik hakkında oluşturulan meşveret meclisinin konudanbu kadar habersiz oluşunu “*bir hükümet-i müstakille teşekkülüne sebep olan bir mesele-i mezhebiyyeye dair henüz mâlûmât-ı sahîha alamaması inanılmayacak bir keyfiyettir*” sözleriyle eleştirmektedir.⁴ Dolayısıyla çeşitli sebeplerden dolayı hareketin bölgedeki fiili durumunun geç farkına varan Osmanlı Devleti, özellikle Mekke ve Medine’nin işgal edilmesiyle birlikte askerî tedbirlere başvurması için bölge valilerine emirler vermiştir.

¹ Mehmet Ali Büyükkara, “Vehhâbîlik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 2012, 42/611-612.

² Rıfat Türkel, “Osmanlı Vehhâbîlik Literatürü”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 15/29 (2017), 213.

³ Zekeriya Kurşun, *Necid ve Ahsa’da Osmanlı Hâkimiyeti (Vehhâbî Hareketi ve Suud Devleti’nin Ortaya Çıkışı)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1998), 27, 29.

⁴ Ahmed Cevdet Paşa, *Târîh-i Cevdet* (Derseâdet: Matbaa-i Osmaniye, 1309), 7/194; Kurşun, *Necid ve Ahsa’da Osmanlı Hâkimiyeti*, 30.

On dokuzuncu yüzyılın başlarından itibaren başlayan askerî tedbirler süreciyle birlikte resmî tarih metinlerinde de hareket hakkında daha fazla malûmâta yer verilmiştir. Bu bağlamda muhtemelen ilk kapsamlı değerlendirmeler devletin resmi tarihçisi Cevdet Paşa tarafından yapılmıştır.⁵ *Târih-i Cevdet*'te konuyu müstakil başlıklarda değerlendiren Cevdet Paşa'nın hareketi ele alış tarzı, kendisinden sonraki müellifleri etkilemiş ve hatta onun hareket hakkında verdiği bilgiler bu müelliflerin eserlerinde büyük bir oranda tekrarlanmıştır. Cevdet Paşa ile başlayan telif çalışmaları zaman içerisinde artarak devam ettiği gibi yirminci asrın başından itibaren de çeşitli dergilerde silsileler halinde yazılar kaleme alınan bir sürece girilmiştir. Bu dönemde Vehhâbîliğe dâir yazıların kaleme alındığı dergilerin en önemlisi Sırât-ı Müstakîm/Sebülürreşâd dergisidir. Dergide Vehhâbîlik hakkında yazarları belli olan makaleler yanında isimsiz olarak neşredilmiş yazılar da yer almaktadır. Bu tebliğde Osmanlı Devleti'nde Vehhâbîlik literatürü hakkında kısa bilgiler verildikten sonra söz konusu dergi bağlamında müellifleri belirli yazılardan başlamak suretiyle dergide yer alan yazıların içeriği analiz edilmeye çalışılacaktır.

1. OSMANLI DEVLETİ'NDE VEHHÂBİLİK LİTERATÜRÜ

Ortaya çıktıkları ilk yıllardan itibaren lehte ve aleyhte birçok tepkinin odağı haline gelen Vehhâbîler ve Vehhâbîlik hakkında geniş bir literatür oluşmuştur. İbn Abdülvehhâb'ın eserleri yanı sıra on dokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda yaşayan Vehhâbî âlimler, hareketin temel fikirlerini ortaya koyan veya Vehhâbîliğe yönelik eleştirilere cevap veren müstakil eserler telif etmişlerdir. Vehhâbî düşüncesinin birincil kaynakları arasında yer alan bu çalışmalar dışında telif edilen eserlerin kalan kısmı daha ziyade reddiye türü çalışmalardan oluşmaktadır. Örneğin hareketin ilk yıllarında Muhammed b. Abdülvehhâb'ın kardeşi Süleyman'ın, *eş-Şavâiku'l-ilâhiyye fi'r-red ale'l-Vehhâbiyye* isimli eseri, hareketin öne sürdüğü iddiaları reddetmek için telif edilen ilk çalışmalardan birini oluşturmaktadır.⁶

Öte yandan İbn Vehhâb ve İbn Suud arasındaki dinî – siyâsî ittifakın faaliyetlerinin tamamının Osmanlı sınırları içerisinde olması ve bölge halkının meselenin çözümü için Osmanlı merkezî yönetimin sürekli maruzatlarda bulunmaları sebebiyle Vehhâbîlere karşı bir mücadele süreci başlamıştır.⁷ Bu bağlamda Vehhâbîlerin Ahsâ ve çevresindeki bölgeleri ele geçirmesi bir anlamda Osmanlı - Vehhâbîlik ilişkilerinin başlangıç noktasını oluşturmuştur.⁸ Problemin çözümüne dair askerî yöntemlerle eş zamanlı olarak Osmanlı devletinde hareketin dinî ve siyâsî yönünü ele alan literatür ortaya çıkmaya başlamıştır.⁹ Türkel'in de ifade ettiği üzere Osmanlı döneminde oluşan bu literatür, tarihi belgeler, gayr-i resmi tarihî eserler ve diğer kaynaklar şeklinde tasnif edilebilir.¹⁰ Hicaz ve Harem bölgesinde yaşanan hadiseler doğrultusunda oluşan resmî kayıtlar, arşiv belgeleri ve resmi tarihçilerin (vak'anüvis) eserlerindeki bilgilerden oluşturmaktadır. Daha çok siyasi konuları içeren arşiv belgeleri, Başbakanlık Osmanlı Arşivi içerisinde çeşitli bölümler (İrâdeler, Hatt-ı Hümayûnlar, Bâbiâli Evrâk Odası, Dâhiliyye Nezâreti Evrâkı, Hariciyye Nezâret Evrâkı, Cevdet Tasnifi, Yıldız Tasnifi) içerisinde yer alırken devletin resmi tarihçisi sıfatını hâiz vak'anüvisler, hareketin yayılışı ve etkilerine eş zamanlı olarak eserlerinde bölümler ayırmışlardır. Nitekim vak'anüvis

⁵ Fatih M. Şeker, *Osmanlılar ve Vehhâbîlik: Hüseyin Kazım Kadri'nin Vehhâbîlik Risalesi* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2007), 6.

⁶ Büyükkara, "Vehhâbîlik", 42/613.

⁷ Kurşun, *Necid ve Ahsa'da Osmanlı Hâkimiyeti*, 28-45.

⁸ Türkel, "Vehhâbîlik Literatürü", 216.

⁹ Türkel, "Vehhâbîlik Literatürü", 220.

¹⁰ Türkel, "Vehhâbîlik Literatürü", 221-236.

Cevdet Paşa, telif ettiği *Târîh-i Cevdet*'te Vehhâbiliği, “Vehhâbîlerin Zuhûru Mukaddimât-ı Fesâdâtı” (cilt: 6) ve “Mezheb-i Vehhâbînin Keyfiyyet-i Zuhûr ve İntişârı” (cilt: 7) başlıkları altında daha detaylı ele almıştır.¹¹ Her ne kadar Yörükân, Cevdet Paşa'nın Vehhâbîlik hakkında verdiği bilgilere güvenilemeyeceğini ifade etse de¹² eser, ilk dönem Vehhâbiliği, İbn Abdülvehhâb'ın kişiliği ve özellikle devletin ve Osmanlı ulemâsının harekete bakışını yansıtmaya bakımından önemli bir kaynak hüviyetindedir. Bir diğer ifadeyle Cevdet Paşa'nın eserindeki yorumlarında bazen devletin resmî söyleminin dışına çıkmadığı ve meselelere tarafsız kalamadığı gerekçesiyle eleştirilmiş olsa da eserde Vehhâbîlik, dinî ve siyasî yönü ile bir bütün halinde ele alınması gereken bir yapı olarak görülmesi ve harekete yönelik toplumsal tedbirler almada geç kalındığından devleti, konunun mahiyetine ve ciddiyetine vâkıf olamamalarından dolayı da devleti eleştirmesi sebebiyle ayrı bir önemi hâizdir.¹³

Resmî kayıtlar dışında Vehhâbîler hakkında Türkçe literatürde en çok bilinen kitap, Eyüp Sabri Paşa'nın *Tarihi-i Vehhâbiyyân* adlı eseridir. Kendi döneminde konu hakkında müstakil olarak telif edilmiş bir eser olma özelliği taşıyan bu çalışmada müellif, eserindeki bilgilerin büyük bir kısmını bölgede işittiği haberlere dayandırmakta ve Vehhâbiliği Karmatî hareketine benzetmek suretiyle¹⁴ bazı bölümlerde hareketin fikirleri ve uygulamalarına eleştiriler yöneltmektedir.¹⁵ Dolayısıyla kitapta verilen bilgilerin taraflı olma ihtimalinin göz önünde bulundurulması ve diğer kaynaklarla karşılaştırılması gerekliliği ön plana çıkmaktadır.

Osmanlı döneminde bu tür çalışmalar yanında on dokuzuncu yüzyılın sonunda ve yirminci yüzyıl başlarından itibaren konu hakkında kitap, risâle, makale ve çeşitli dergi/gazete yazıları şeklinde yeni bir literatür de oluşmaya başlamıştır. Bu tür telifatın yer aldığı önemli kaynaklardan biri de *Sebilürreşâd*¹⁶ dergisidir.

2. SEBİLÜRREŞÂD DERGİSİ VE VEHHÂBİLİK

Dönemindeki dinî, siyasî ve sosyo-kültürel problemler üzerine yazıların/makalelerin yayımlandığı *Sırât-ı Müstakîm/Şebilürreşâd* dergisinde Vehhâbîlik hakkında Haydarîzâde İbrahim Efendi ve Ömer Rızâ müstakil makale/ler kaleme almışlardır. Bu iki müellifin makaleleri dışında bölgede yaşanan hadiselerle bağlantılı olarak isimsiz bir şekilde neşredilen yazılar bulunmaktadır. Bu bölümde Haydarîzâde İbrahim Efendi'nin ve Ömer Rızâ'nın makalelerinden başlamak üzere dergide yer alan yazılarda dönemin Vehhâbîlik algısı ve yazarların konuyu nasıl ele aldıkları üzerinde durulacaktır.

¹¹ Ahmed Cevdet Paşa, *Târîh-i Cevdet*, 6/120-124, 7/182-207. Cevdet Paşa'nın Vehhâbîler hakkındaki değerlendirmeleri için ayrıca bk. Sayın Dalkıran, “Târîh-i Cevdet”te İslâm Mezhepleri (I)”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 9/20 (2002), 219-252.

¹² Yörükân söz konusu eserde Vehhâbîlik ile ilgili verilen bilgilere güvenilmeme gerekçesini şu şekilde açıklar: “O devirde siyasî ve coğrafi durum bakımından Neciddeki Vahhabi hareketi Osmanlı hükümetine isyan ve Medine şeriflerini tehdit mahiyetinde idi. Bu sebeple Osmanlı müellifleri bu hareketi batıl bir mezhep ve kötü bir bid'at, şerifler ise bir irtidat ve Peygamber düşmanlığı halinde göstermek için yayınlarda bulundular.” Bk. Yusuf Ziya Yörükân, “Vahhabîlik”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/1 (1953), 63.

¹³ Ebru Koçak, “Kimlik ve Tarihçilik Bağlamında Vehhâbiliğe Dair Mülâhazalar (Ahmed Cevdet Paşa ve Osman b. Bîş Örneği)”, *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 13/2 (2020), 621, 630.

¹⁴ Eyüp Sabri Paşa, *Târîh-i Vehhâbiyyân* (İstanbul: Kırk Anbar Matbaası, 1296), 2.

¹⁵ Türköl, “Vehhâbîlik Literatürü”, 233; Büyükkara, “Vehhâbîlik”, 42/614.

¹⁶ *Sırât-ı Müstakîm* adıyla 14 Ağustos 1324'te yayın hayatına başlamış olan dergi, 183. sayısından itibaren (24 Şubat 1327) *Sebilürreşâd* adıyla yayınlarını sürdürmüştür. Bk. Adem Efe, “Uzun Soluklu İslâmcı Bir Dergi: Sebilürreşâd (Tarihçesi ve Bazı Sosyo-Kültürel Problemlere Yaklaşımı)”, *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi* 8/2 (2008), 160-161; Adem Efe, “Sebilürreşâd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 2009, 36/251.

2.1. Haydarîzâde İbrâhim Efendi'nin Vehhâbilik Yaklaşımı

Osmanlı devletinde şeyhülislâm olarak görev yapan Haydarîzâde İbrahim Efendi,¹⁷ Sebîlürreşâd dergisinde Vehhâbilik meselesini dört makale halinde ele almıştır. Dergi tarafından ilk makalenin hemen öncesinde söz konusu makaleler olumlu ifadelerle takdim edilmekte ve okuyucuların yazıları dikkatle takip etmeleri istenmektedir.¹⁸

Haydarîzâde “*Ehl-i sünnet ve cemâatin kudemâ-yı Hanâbile kısmından teferru' etmiş bir mezheb*”¹⁹ olduğunu düşündüğü hareketi, makaleler silsilesi halinde ele almakta ve bir sonraki yazısında konuyu kaldığı yerden devam ettirmektedir. İlk makalede Muhammed b. Abdülvehhâb'ın hayatı, tahsili, ailesi ve İbn Suud ile olan ittifakı hakkında bilgiler verilirken²⁰ takip eden yazılarda da hareketin arka planını oluşturan şahıslar, İbn Abdülvehhâb'ın ictihad anlayışı, Necid bölgesindeki faaliyetleri ve son olarak Vehhâbîlerin görüşleri üzerinde durulmaktadır.

Hareketin Necid bölgesindeki faaliyetleri üzerinde önemle duran Haydarîzâde'ye göre İbn Abdülvehhâb öncesinde bölgedeki insanların büyük bir kısmı dinî bilgiden mahrumdular; onun gayretiyle insanlar ahkâm-ı diniyyeyi elde etmişlerdir.²¹ Haydarîzâde, mezhebin bölgede yaygınlık kazanmasının sebebini şu şekilde açıklamaktadır:

*“Vehhâbî mezhebinin diyâr-ı Necidiyye’de öyle az bir zaman içinde bu derecede kesb-i kuvvet etmesinin esbâb-ı mûcibesine gelince mezheb-i mezkûrun zuhûru zamanında şerî’at-i garrâ-yı Muhammediyye muhâfaza-i ahkâmı noktasındaki te’sîr ve salâbetini beyne’l-kabâil gâib ederek bida’-ı gûnâ-gûn ile zulm ve şekâvet, fîsk u fûcur ziyâdesiyle dâire-i sirâyetini tevsî’ etmiş ve maârif-i dîniyye havâlî-i mezkûrede mensî bir hâle gelmiş olmakla beraber ümerâ ve rüesâ-yı Arab’ın mezâlîmi de dâire-i tahammülü geçmiş idi. İşte böyle tam zamanında idi ki Şeyh Muhammed emr bi’l-ma’rûf ve nehy ani’l-münker iddiâsıyla meydana atılarak halkı silk-i tevhîd ve adâlete davet ile zulüm ve dinsizliğin taammümü hasebiyle gâfil ve me’yûs bir hâlde bulunmuş olan kabâilin hissiyât-ı İslâmiyyelerini uyandırdı ve Muhammed’in da’veti İlâhî bir mâhiyette telakkî olundu.”*²²

Necid bölgesinin dinî ahvâli ve hareketin bölgede yayılma gerekçesine dâir bu tür bilgiler veren Haydarîzâde, son makalede de Vehhâbîlerin bidat ve şirk olarak gördüğü hususları ele almakta²³ ve bir anlamda âyet ve hadislerden deliller getirmek suretiyle hareketin görüşlerinin yanlışlığını ortaya koyma gayreti içerisine girmektedir.²⁴

Haydarîzâde'nin makalelerini değerlendirdiğimizde karşımıza birkaç husus çıkmaktadır. Bunlardan ilki makalelerin takdim kısmında derinlemesine yapılan tetkikat ve malumatın bazı

¹⁷ Mehmet İpşirli - Kemal Beydilli, “İbrâhim Efendi, Haydarîzâde”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 2000, 21/297.

¹⁸ Dergide Haydarîzâde'nin yazıları şu şekilde takdim edilmektedir: “Şeyhülislâm-ı sâbık Haydarîzâde İbrahim Efendi hazretleri tarafından kaleme alınan şu makâlât Necd’de icrâ-yı seyâhatle bu bâbda uzun uzadıya tedkîkât ve tetebbuâtta bulunmuş olan bazı ulemânın gayr-i matbû’ âsâr-ı kıymetdârından iktibâs edildiği cihetle büyük ehemmiyet ve kıymet-i târîhiyyeyi hâiz bulunduğundan muhterem kârilerimiz tarafından dikkatle takip buyurulmalıdır.” Bk. Haydarîzâde İbrâhim, “Vehhâbilik 1”, *Sebîlürreşâd* 17/441 (1335), 203.

¹⁹ Haydarîzâde İbrâhim, “Vehhâbilik 1”, 203.

²⁰ Haydarîzâde İbrâhim, “Vehhâbilik 1”, 203-205.

²¹ Haydarîzâde İbrâhim, “Vehhâbilik 2”, *Sebîlürreşâd* 17/442 (1335), 218.

²² Haydarîzâde İbrâhim, “Vehhâbilik 3”, *Sebîlürreşâd* 18/443 (1335), 4.

²³ Haydarîzâde İbrâhim, “Vehhâbilik 4”, *Sebîlürreşâd* 18/448 (1335), 64-66.

²⁴ Türkel, “Vehhâbilik Literatürü”, 236.

âlimlerin basılmamış eserlerinden iktibas edildiğinin²⁵ vurgulanmış olmasıdır. Buna rağmen Haydarîzâde büyük ölçüde kendinden önceki eserlerle örtüşen bilgiler vermektedir. Nitekim yukarıda Necid halkının durumu hakkında vermiş olduğu bilgiler benzer şekilde *Tarih-i Cevdet*'te de geçmektedir.²⁶ Bir diğer husus da Haydarîzâde'nin benimsemiş olduğu dil ve üsluptur. Nitekim o, kendinden önce konu hakkında eser veren Cevdet Paşa ve Eyüp Sabri Paşa'nın tahkir edici üslubunun yerine daha kabul edilebilir bir ifade tarzını benimsemiştir. Örneğin İbn Abdülvehhâb hakkında söz konusu müellifler, "mel'ûn"²⁷, "bed-tıyned"²⁸ gibi aşağılayıcı kelimeler kullanırlarken Haydarîzâde ise sadece "Şeyh Muhammed" demek suretiyle tahkir edici dilden uzak durmakta ve özellikle Necid bölgesindeki faaliyetleri hakkında olumlu bir tutum sergilemektedir.²⁹ Bunlarla birlikte Haydarîzâde de İbn Abdülvehhâb'ın düşüncelerini eleştirmekten geri durmamaktadır. Bu bağlamda İbn Abdülvehhâb'ın, İbn Teymiyye ve İbn Kayyim'in düşüncelerini ifrat derecede taklid eden ve tevhidin esaslarında aşırılıklarda bulunan bir kişi olduğuna vurgu yapmaktadır.³⁰ Hatta "*vâ-esefâ ki taassub-i dînî husûsunda ifrâta kapıldığı için beyne'l-İslâm birçok bida'-ı vâhiyye ile fiten-i azîmenin zuhûruna sebebiyet verdi*"³¹ cümleleriyle İbn Abdülvehhâb'ın büyük bid'at ve fitneler çıkararak bir kişi olduğunu söylemektedir. Öte yandan Haydarîzâde Vehhâbilîğin ortaya çıkışı veya İslam tarihinde ortaya çıkan hareketlerle ilişkilendirilmesi noktasında da kendinden önceki âlimlerden ayrılmaktadır. Cevdet Paşa "*ehl-i Sünnet ve Cemaat'e muhâlif bir mezheb*"³² olarak gördüğü Vehhâbilîği, İslam'ın ilk döneminde ortaya çıkmış yalancı peygamberlerle ilişkilendirirken³³ Eyüp Sabri Paşa hareketi Karmatî hareketine benzetmektedir.³⁴ Haydarîzâde ise âyet ve hadislerden deliller getirmek suretiyle eleştirdiği hareketi, "*Ehl-i sünnet ve cemâatin kudemâ-yı Hanâbile kısmından teferru' etmiş bir mezheb*"³⁵ olarak tanımlamaktadır.

2.2. Ömer Rızâ ve Vehhâbilik

Ömer Rızâ'nın "*Vehhâbilik: Vehhâbilik Tarihçesi ve Umdeleri*" başlıklı kısa makalesinin esas itibarıyla kendi dönemine kadar oluşan literatürü genel hatlarıyla özetlemesi sebebiyle, burada önce metnin latinize edilmiş hali verilecek; ardından üzerinde bazı değerlendirmelerde bulunulacaktır.

2.2.1. Ömer Rızâ: "Vehhâbilik: Vehhâbilik Tarihçesi ve Umdeleri"

"Milâdın on sekizinci asrıdan itibaren zuhûr eden Vehhâbilik tesisi üzerine Hicâz ve makâmât-ı mübâreke-i dâimî bir tehlikeye ma'rûz kaldı. Necid çobanlarından birinin oğlu olan müessis-i mezheb Muhammed b. Abdülvehhâb "Benî Temîm" kabilesine mensuptur. Mümâileyh Basra ve Şam'da Edebiyyât-ı Arabiyye ile fikh-ı Hanefî'yi tahsîl etmiş, babasıyla birlikte hacca gittikten sonra Medîne-i Münevverede fikh tahsilini ilerletmiş, daha sonra İsfahan'a giderek bir müddet orada ikâmet etmiş ve bir müderris ve mürşid sıfatıyla Necid'e avdet eylemiştir. Muhammed Abdülvehhâb bütün seyahatleri esnasında birçok isrâf ve ifrât menâzırını temâşâ ile dilhûn oluyor. Halkın yaşayışında ve giyinişinde sadelik yerine lüzumsuz fakat

²⁵ Haydarîzâde İbrâhim, "Vehhâbilik 1", 203.

²⁶ Bk. Ahmed Cevdet Paşa, *Târîh-i Cevdet*, 7/182.

²⁷ Ahmed Cevdet Paşa, *Târîh-i Cevdet*, 2/74.

²⁸ Eyüp Sabri Paşa, *Târîh-i Vehhâbiyyân*, 37.

²⁹ Ömer Aslan, *Eyüp Sabri Paşa'nın Tarih-i Vehhabiyân Eseri Işığında Osmanlı Mütefakkirlerinin Vehhabilik Telakkisi* (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 146.

³⁰ Haydarîzâde İbrâhim, "Vehhâbilik 3", 4.

³¹ Haydarîzâde İbrâhim, "Vehhâbilik 2", 218.

³² Ahmed Cevdet Paşa, *Târîh-i Cevdet*, 7/182.

³³ Ahmed Cevdet Paşa, *Târîh-i Cevdet*, 7/182, 190; Şeker, *Osmanlılar ve Vehhâbilik*, 139.

³⁴ Eyüp Sabri Paşa, *Târîh-i Vehhâbiyyân*, 2-23.

³⁵ Haydarîzâde İbrâhim, "Vehhâbilik 1", 203.

külfetli âlâyîşlere ehemmiyet verdiğini söylüyordu. Mümâileyh bilhassa Müslümanların tevhîd akîdesini rahnedâr eden birtakım hurâfâta taptıklarını, evliyâ tanılan birtakım eşhâsın kabirlerine fevc fevc gittiklerini, bu evliyanın kabirlerini ziyaret ederek ölümlerden himmet dilendiklerini hatta bu evliyâ tanılan eşhâstan sarf-ı nazar putperestliği yıkmağa gönderilen Hazreti Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm) efendimize perestîş ettiklerini ve bu suretle asıl ma'bûd-ihakîki olan Zât-ı eccl ü a'lâya ibâdeti unuttuklarını iddia ediyordu.

Muhammed b. Abdülvehhâb, dîn-i mübîn-i İslâmî safvet-i asliyyesine ircâ' etmek Müslümanları ancak Kur'ân-ı Kerîm'e inkıyâd ve sünnet-i seniyyeye ittibâ' ettirmek emeliyle hareket ettiğini söyleyerek telkinât icrâsına başladı. Muhammed b. Abdülvehhâb'ın telkinâtı bâdî-i emrde ehemmiyetle telakki edilemediğinden ailesiyle birlikte Arabistan'ı dolaşmağa mecbur olmuş ve nihayet Necid'de Dir'iyye'de ikâmet ederek Dir'iyye şeyhi Muhammed b. Su'ûd'a mezhebini kabul ettirmeğe muvaffak olmuştur. Bu mavaffakiyyet revâbit-ı sıhriyet ile teyit edildi. İbn Su'ûd İbn Abdülvehhâb'ın kerîmesiyle izdivaç etti ve Vehhâbiyye hanedanının müessisi oldu.

Muhammed [b.] Abdülvehhâb damadının nüfûz ve kuvvetinden istifade ederek mezhebini neşre başladı. Muhammed [b.] Abdülvehhâb kendi mezhebine sâlik olmayan Müslim ve gayr-i Müslimleri kâfir telakki ediyor ve bunların kılıçtan geçirilmesini revâ görüyordu. Bu sûretle Vehhâbilik, Arabistan'ın birçok yerlerinde intişâr etti. Muhammed b. Su'ûd 'un oğlu Abdülazîz serî birtakım muvaffakiyetlerle Vehhâbiliği bütün Necid'e kabul ettirdikten sonra Necid'in hudûdunu aşmış, Hicaz'a hulûl etmeğe başlamıştı. On dokuzuncu asrın ilk yılları Vehhâbîlerin hem devr-i ikbâl hem devr-i idbârını teşkil eder. 1801'de Abdülazîz'in oğlu Su'ûd, Kerbelâ'ya hücum ederek müdâfîlerini kılıçtan geçirmiş, Kerbelâ'nın muhtevî olduğu makâmâtı tahrip, asırlardan beri, Şîi Müslümanların bu makâmât-ı mübârekeyi tezyîn için ihdâ ettikleri kıymetli mücevherâtı iğtinâm ederek avdet eylemişti. Su'ûd Hicâz'a da girerek Mekke-i Mükerrreme'yi zabt etmiş, belde-i mübârekeyi yağmadan siyânet ile beraber bütün mekâbiri tahrip eylemişti. Şiiler Kerbelâ'ya vukû bulan tecavüzü afv etmeyerek Dir'iyye'de namaz kılarken emiri Abdülazîz'i katl ettiler. Mümâileyhin yerine oğlu Su'ûd geçti. Su'ûd, Medîne-i Münevvere'yi de işgal etti. Bu suretle Vehhâbilik Arabistan'ın en mühim aksâmına hâkim oldu.

Vehhâbîlerin Ravza-i Peygamberîyi tahrip ve merkâd-ı pâk'ın bütün muhteviyâtını yağma etmeleri bütün İslâm âleminde bir vâveylâ kopardı. Bütün nazarlar hâmi-i İslâm olan devlet-i Osmâniyye'ye dikildi. Devlet-i Osmâniyye bu tecavüzler karşısında harekete gelerek makâmât-ı mübâreke-i İslâmiyyeyi kurtarmak vazifesini Mısır valisi Mehmed Ali Paşa'ya havale etti. 1811'de Mehmed Ali Paşa'nın oğlu Tosun Paşa kumandası altında 10 bin kişiden müteşekkil bir Mısır ordusu Hicaz'a girdi. O sırada Su'ûd, Bağdat'ı zabt etmek üzere şimâle hareket etmiş bulunuyordu. Fakat o zaman 16 yaşında bir çocuk olan Tosun Paşa'nın Hicaz'a geldiğinden haber alır almaz derhal avdet etmiş ve Tosun Paşa'nın ordusunu mağlup ederek azîm zâyiata giriftar etmişti. Gerçi Mısır ordusu Mekke ve Medine'ye girmişti. Fakat aldığı kuvvâ-i imdâdiyyeye rağmen Haremeyn-i Şerife'nin muhafaza edemiyordu. Bunun üzerine bizzat Mehmed Ali Paşa bir ordunun başında Hicaz'a hareket etti ise de yine katî bir muvaffakiyet ihrâz edemedi. 1814'te Tosun Paşa'nın ordusu Taif civarında tekrar mağlup edilmişti. 1816 senesinin Mayıs'ında emir Su'ûd irtihal etti. Yerine geçen oğlu Abdullah, Mehmed Ali Paşa ile müzâkerâta girişmek istedi ise de talebi reddedildi. Mehmed Ali, Necid'e doğru ilerledi. Vehhâbîleri târumâr etti. Başlıca şehirlerini zabt etti. Nihayet Vehhâbîlerle sulh akdederek yağma ettikleri bütün mücevherâtı iade etmelerini şart koştu. Vehhâbîler, bu şartı infâz etmediklerinden muharebeye devam etti.

Bu sefer Mısır ordusunun kumandanlığına Tosun Paşa'nın yerine İbrahim Paşa tayin olunmuştu. 1816 senesinin Eylül'ünde Hicaz'a ayak basan İbrahim Paşa, Abdullah'ın ordularıyla takriben iki sene mücadele etmiş, nihayet maiyetinde kalan 400 kişi ile beraber Abdullah'ı esir ederek İstanbul'a göndermiş. Bunlar da arkadaşlarıyla birlikte idâm edilmişti. Bu hâdisât, Vehhâbiliği azîm bir tezelzüle uğrattıysa da onu imhâ edemedi. İstanbul'da idâm edilen Vehhâbiyye reisinin oğlu Türkî, Vehhâbiliği tekrar ihyâya teşebbüs etmiş, bunun oğlu Faysal, Mısır hükûmetine vergi te'diyesinden imtinâ ettiği için esir edilerek Kâhire'ye gönderilmiş; bilâhare Faysal, Kâhire'den firâr ederek tekrar vatanına avdet etmiş ve o zamandan itibaren Vehhâbîler komşularıyla mütemâdiyen didişmekle beraber makâmât-ı mübâreke-i İslâmiyyeye tecavüz edememişlerdir.

Muhammed [b.] Abdülvehhâb'ın telkinâtı, mezheb-i Hanbelî'ye mensup Şeyhülislam Ahmed b. Teymiyye el-Harrânî'nin talimine mebnîdir. İbn Teymiyye'nin âsârından Abdülvehhâb'ın istinsâh ettiği nüshalar hâlâ mevcuttur. İbn Teymiyye mezheben Hanbelî olmakla beraber mezheb-i erbaadan birine merbût değildi. Kendisi müctehiddi. Yani İbn Hazm gibi zâhir-i Kur'ân'a, sünnet-i seniyyeye, kıyasa müstenid ahkâm istihrac edebiliyordu. İbn Teymiyye kurûn-i ahîrede zuhûra gelen bid'atlarla şiddetli mücadele etmiş, mekâbir-i evliyâyı ziyâreti, onlardan ve hatta Hazreti Peygamber'den istimdâdi putperestlik adıyla takbih eylemişti. Bundan başka İbn Teymiyye kendisine muâsır mutasavvıfların en bî-amân düşmanı idi. Vehhâbîler

de İbn Teymiyye gibi zâhir-i Kur'ân'a itikâd ederler ve mezheb-i erbaanın ahkâmından sarf-ı nazarla her şeyi Kur'ân-ı Kerîm'den istihrâc etmek isterler. Vehhâbiler, asırlarında hâkim olan dalâlet cereyanlarını nazar-ı dikkate alarak icmâ'a müstenid ahkâmı da reddetmişlerdir. Bunlar, makâmâtı ziyâreti, evliyâdan istimdâdi men', her türlü israf ve debdebeyi, tevzi'-i adâlet hususunda her türlü teseyyübü, kâfirlere karşı her türlü müsâmahayı takbîh, tütünün istimâlini sûret-i kat'ıyyede tahrim etmişlerdir".³⁶

Ömer Rızâ bu yazısında Vehhâbilik hakkında herhangi bir tahlil ve değerlendirmede bulunmaksızın konuyu kronolojik olarak ele almaktadır. Bu özelliğiyle Ömer Rızâ'nın yazısı bir anlamda kendinden önce yazılmış metinlerdeki genel bilgilerin tekrarından ibaret gözükmemektedir.³⁷ Diğer taraftan yazının önemli bir kısmında hareketin siyasî tarafına yer verilmiş, oldukça kısa bir paragraf halinde hareketin fikirlerinin arka planını oluşturan İbn Teymiyye'nin düşünceleri ekseninde Vehhâbî mezhebinin şirk konusundaki görüşlerine karşı çıkıp bid'at olarak değerlendirdikleri kabir, türbe ziyareti ve evliyadan istimdâd gibi hususlar üzerinde durulmuştur. Oysa bu kısımda, kısa dahi olsa, mezhebin temel düşüncesini oluşturan tevhid anlayışları hakkında bilgiler verilmemesi önemli bir eksikliktir. Zira Vehhâbî düşüncenin müstakil bir mezhep olarak değerlendirilmesine yol açan hiç şüphesiz en önemli iki unsur, "şirk" ve "tevhid" anlayışlarıdır.³⁸ Burada değinilmesi gereken bir diğer husus muhtemelen de kendi dönemindeki ulemâdan ayrıldığı konu, İbn Abdülvehhâb'ın babası hakkındaki değerlendirmedir. Nitekim o mezhebin kurucusu hakkında "*Necid çobanlarından birinin oğlu olan müessis-i mezheb Muhammed b. Abdülvehhâb, Benî Temîm kabilesine mensuptur*"³⁹ ifadelerini kullanmaktadır. Ömer Rızâ'nın Abdülvehhâb hakkında "*Necid çobanlarından...*" ibaresini tahkir maksadıyla mı yoksa bir bilgi yanlışlığından kaynaklı olarak mı kullandığını tespit etmek mümkün gözükmemektedir. Bununla birlikte İbn Abdülvehhâb ailesi, Ömer Rızâ'nın iddialarının aksine Hanbelî mezhebinde önemli âlimler yetiştiren bir aile olduğu gibi ilk tahsilini aldığı babası da fikhî konularda fetva verme yetkisine hâiz Necid bölgesinde tanınmış bir alimdir.⁴⁰ Nitekim yukarıda ele aldığımız Haydarîzâde bu hususu şu ifadelerle dile getirmektedir: "*Muhammed hadd-i zâtında Necid kat'asında fazîletle müstehir bir sülâle-i ilmiyyeden olduğu gibi pederi Abdülvehhâb dahi mezheb-i Hanbelî üzerine icrâ-yı ahkâma me'mûr kudât sınıfından ve hadîs ve fıkıh ve ulûm-i sâirede de büyük ihâta ve vukûfa mâlik ulemâdan idi. Mûmâileyhin birçok es'ile ve ecvibeyi muhtevî mühim risâleleri vardır.*"⁴¹ Dolayısıyla Ömer Rızâ'nın Abdülvehhâb hakkındaki söz konusu değerlendirmeleri doğru olmadığı gibi ailenin Hanbelî gelenek içerisinde nesiller boyunca âlimler yetiştiren bir aile olduğu kaynakların ittifakla üzerinde durdukları bir husustur.

2.3. Diğer Yazılarda Vehhâbilik

Konu detaylı bir şekilde yukarıda bahsettiğimiz makalelerde ele alınmış ve çalışmalarda ekseriyetle bu makalelere atıflarda bulunulmuş olmasına rağmen dergide Vehhâbilikle ilgili isimsiz olarak basılmış farklı yazılar da yer almaktadır. 11 Ağustos tarihli Tan Gazetesi'nden alıntılan "*Hicâziler ve Vehhâbiler İhtilâfı*"⁴², Times Gazetesi'nin Ortadoğu muhabirinin Vehhâbilerle Şerîf Hüseyin arasındaki çekişmeyi içeren "*Vehhâbilerin Emîr Hüseyin'e Karşı*

³⁶ Ömer Rıza, "Vehhâbilik: Vehhabiliğin Tarihçesi ve Umdeleri", *Sebilürreşâd* 24/617 (1340), 297-298.

³⁷ Türkel, "Vehhâbilik Literatürü", 237.

³⁸ Muhammed Mücahid Dündar, *Vehhâbilikte Tevhid ve Şirk Anlayışı* (Konya: Aybil Yayınları, 2013), 31.

³⁹ Ömer Rıza, "Vehhâbilik: Vehhabiliğin Tarihçesi ve Umdeleri", 617.

⁴⁰ Kurşun, *Necid ve Ahsa'da Osmanlı Hâkimiyeti*, 51; Dündar, *Vehhâbilikte Tevhid ve Şirk*, 19; Aslan, *Osmanlı Mütefakkirlerinin Vehhabilik Telakkisi*, 147.

⁴¹ Haydarîzâde İbrâhim, "Vehhâbilik 2", 217.

⁴² "Hicâziler ve Vehhâbiler İhtilâfı", *Sebilürreşâd* 17/437-438 (1335), 176.

Hareketleri”⁴³, “*İngilizlerin Vehhâbîleri Tahrîki ve Irak Üzerine Taarruz Ettirmekteki Maksat ve Menfaatleri*”⁴⁴ ve *Vehhâbîlerin Harekâtı ve Hicaz’ın Mukadderâtı*”⁴⁵ başlıklı yazılarda hareketin siyasi yönü ele alınmakta ve Hicaz bölgesindeki siyasî faaliyetleri üzerinde durulmaktadır.⁴⁶ Bu yazılar içerisinde Times Gazetesi muhabirinin İbn Abdülvehhâb hakkındaki değerlendirmeleri oldukça ilginçtir. Hristiyan kültürü arka planında bir mukayese yapan muhabir, Vehhâbiyye Mezhebi’nin müessisi İbn Abdülvehhâb’ı Müslümanların Martin Luther’i olarak görmektedir.⁴⁷ Diğer taraftan dergide 1343 tarihli isimsiz olarak neşredilen *Vehhâbîler ve Vehhâbîlik*⁴⁸ isimli yazıda hareketin bir başka yansıması ele alınmaktadır. Söz konusu yazıda Mısır’dan gelen gazetelerde Mısır ulemasının bu meseleyle meşgul oldukları ve Hicaz bölgesinde yaşanan hadiselerin müsebbibinin Emîr Hüseyin olduğu ve onun İslam câmiasına vermiş olduğu zararları beyan edilmektedir. Daha da ilginç olanı Mısır’ın en yayın gazetelerinden olan el-Ahrâm’ın 22 Eylül nüshasında Vehhâbî ulemasının eserlerinden bahsedilmekte ve daha önceki yazılarda olmadığı şekilde Vehhâbîlerin kendilerini nasıl gördüklerine ve görüşlerinin neler olduğuna yer verilmektedir. Nitekim burada usulde mezheplerinin Ehl-i Sünnet olduğu, selef yolunu benimsedikleri, haberî sıfatları zahiri üzere kabul edip hakikatine itikat etmekle beraber ilmini Allah’a bıraktıkları, kendileri hakkında muhaliflerin dile getirdikleri iddiaların baştan aşağı bühtan ve hurafe olduğu söylenmekte ve reddedilmektedir. Hatta kendileriyle görüşüp durumlarını tahkik edenlerin bunu anlayacağı ve haklarındaki iftiraların din düşmanları tarafından uydurulduğundan emin olacakları özellikle vurgulanmaktadır.⁴⁹ Dolayısıyla bu yazı her ne kadar Mısır gazetelerindeki haberlerin aktarımı şeklinde olsa da yazının kaleme alındığı tarihlerde Mısır’da Vehhâbîliğe bakışı yansıtmaya kadar ilk defa dergide hareketin kendi ifadeleriyle usul ve yöntemlerinin neler olduğu ve kendilerini nerede konumlandıklarını göstermesi açısından ayrı bir önemi haizdir. Zira yukarıda konu edindiğimiz yazılarda hareketin siyasî yönü daha fazla ön plana çıkarılmakta ve kısaca fikirlerine yer verilirken bu yazıda kendi Vehhâbîlerin kendi kaynaklarından alıntılar yapmak suretiyle hareketin fikirleri ve görüşleri üzerinde durulmaktadır.

SONUÇ

Vehhâbîlik on sekizinci yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı sınırları içerisinde ortaya çıkmış dinî ve siyasî yönü son derece ehemmiyet arz eden bir hareket/mezheptir. Siyasî, coğrafi ve sosyo-kültürel sebeplerden dolayı kısa sürede Necid bölgesinde yaygınlık kazanan hareketin ilk ortaya çıktığı dönemde Osmanlı devleti çok fazla üzerinde durmamıştır. Ancak Vehhâbîlerin Mekke’yi ele geçirmeleriyle birlikte problemin çözümüne odaklanılmış ve askerî tedbirlere başvurulmuştur. Askerî tedbirlere ilâveten Osmanlı ulemâsı, konu hakkında telifâta başlamıştır. On dokuzuncu yüzyılın başlarından itibaren resmî tarih metinleriyle başlayan bu süreç, giderek hızlanmış ve Osmanlı’nın son döneminde kitap, risâle ve süreli yayınlarda müstakil makale/makalelerin kaleme alındığı bir döneme evrilmiştir. Döneminin önemli yayın organları arasında yer alan Sırât-ı Müstakîm/Şebilürreşâd dergisinde de konuyla alakalı makaleler neşredilmiştir. Dergide yazarı belli olan beş makale yer almakta olup bu

⁴³ “Vehhâbîlerin Emîr Hüseyin’e Karşı Hareketleri”, *Sebilürreşâd* 20/507 (1336), 215-216.

⁴⁴ “İngilizlerin Vehhâbîleri Tahrîki ve Irak Üzerine Taarruz Ettirmekteki Maksat ve Menfaatleri”, *Sebilürreşâd* 20/1437-438 (1338), 154-155.

⁴⁵ “Vehhâbîlerin Harekâtı ve Hicaz’ın Mukadderâtı”, *Sebilürreşâd* 24/622 (1335), 382-383.

⁴⁶ Aslan, *Osmanlı Mütefekkirlilerinin Vehhâbîlik Telakkisi*, 148.

⁴⁷ “Vehhâbîlerin Emîr Hüseyin’e Karşı Hareketleri”, 215.

⁴⁸ “Vehhâbîler ve Vehhâbîlik”, *Sebilürreşâd* 24/619 (1343), 335-336.

⁴⁹ “Vehhâbîler ve Vehhâbîlik”, 336.

yazıların biri Ömer Rızâ; bir silsile halinde neşredilen diğer dört yazı da Haydarîzâde İbrahim Efendi tarafından kaleme alınmıştır. Haydarîzâde, İbn Abdülvehhâb'ın hayatından başlamak suretiyle kronolojik bir sistem içerisinde Vehhâbiliği ele almaktadır. Ömer Rızâ'nın makalesi kendinden önceki müelliflerin metinlerinin bir anlamda özeti gibidir. Ancak Muhammed b. Abdülvehhâb'ın babası hakkındaki "Necid çobanların birisinin oğlu" şeklindeki değerlendirmeleri gerçeği yansıtmamaktadır. İsimsiz olarak telif edilen yazılardan birinde Times gazetesinin Ortadoğu muhabirinin değerlendirmeleri, diğerinde de Mısır'da süreli yayın yapan el-Ahram gazetesinde yer alan Vehhâbîlik'le ilgili yazının içeriği aktarılmaktadır. Daha çok Hicaz bölgesi bağlamında Vehhâbîlerin siyasî ilişkilerine değinilen bu yazılarda iki husus oldukça dikkat çekicidir. Bunlardan ilki Times gazetesinin Ortadoğu muhabirinin İbn Abdülvehhâb'ı Müslümanların Martin Luther'i olarak görmesi diğeri de o tarihlerde Mısır basınında Vehhâbî hareketine karşı Şerif Hüseyin'in aleyhine ifadelerle yer verilmesi ve daha da önemlisi hareketin kendi yazdıkları kitaplardan alıntılar yapmak suretiyle hareketin fikirleri ve görüşlerine değinilmesidir. Son olarak dergide yer alan gerek yazarı belli olan makalelerde gerekse isimsiz olarak neşredilen yazılarda daha önceki teliflerin aksine hakaret ve aşağılama içeren ifadelerle başvurulmaksızın hareketi anlama çabaları içerisinde mesele üzerinde durulmuştur. Bununla birlikte Osmanlı uleması tarafından telif edilen birçok çalışmada olduğu gibi bu yazılarda da hareketin siyasî yönü ön plana çıkarılmış, dinî yönü pek dikkate alınmamıştır. Vehhâbî düşüncenin müstakil bir mezhep olarak değerlendirilmesine yol açan hiç şüphesiz "tevhid" ve "şirk" konularındaki görüşlerine çok fazla yer verilmemiş olması hatta Vehhâbîlikte çeşitli taksimler halinde ele alınan tevhîd meselesi üzerinde neredeyse hiç durulmaması önemli bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır.

KAYNAKÇA

- Ahmed Cevdet Paşa. *Târîh-i Cevdet*. 12 Cilt. Derseâdet: Matbaa-i Osmaniye, 2. Basım, 1309.
- Aslan, Ömer. *Eyüp Sabri Paşa'nın Tarih-i Vehhabiyan Eseri Işığında Osmanlı Mütefekkirlerinin Vehhâbîlik Telakkisi*. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Büyükkara, Mehmet Ali. "Vehhâbîlik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/611-615, 2012.
- Dalkıran, Sayın. "Târîh-i Cevdet"te İslâm Mezhepleri (I)". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 9/20 (2002), 219-252.
- Dündar, Muhammed Mücahid. *Vehhâbîlikte Tevhid ve Şirk Anlayışı*. Konya: Aybil Yayınları, 2013.
- Efe, Adem. "Sebîlürreşâd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/251-253, 2009.
- Efe, Adem. "Uzun Soluklu İslâmcı Bir Dergi: Sebîlürreşâd (Tarihçesi ve Bazı Sosyo-Kültürel Problemlere Yaklaşımı)". *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi* 8/2 (2008), 157-180.
- Eyüp Sabri Paşa. *Târîh-i Vehhâbiyyân*. İstanbul: Kırk Anbar Matbaası, 1296.
- Haydarîzâde İbrâhim. "Vehhâbîlik 1". *Sebîlürreşâd* 17/441 (1335), 203-205.
- Haydarîzâde İbrâhim. "Vehhâbîlik 2". *Sebîlürreşâd* 17/442 (1335), 216-218.
- Haydarîzâde İbrâhim. "Vehhâbîlik 3". *Sebîlürreşâd* 18/443 (1335), 3-5.
- Haydarîzâde İbrâhim. "Vehhâbîlik 4". *Sebîlürreşâd* 18/448 (1335), 64-66.
- İpşirli, Mehmet - Beydilli, Kemal. "İbrâhim Efendi, Haydarîzâde". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/297-298, 2000.

- Koçak, Ebru. “Kimlik ve Tarihcilik Bağlamında Vehhâbiliğe Dair Mülâhazalar (Ahmed Cevdet Paşa ve Osman b. Bîşr Örneği)”. *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 13/2 (2020), 616-649.
- Kurşun, Zekeriya. *Necid ve Ahsa’da Osmanlı Hâkimiyeti (Vehhâbî Hareketi ve Suud Devleti’nin Ortaya Çıkışı)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1998.
- Ömer Rıza. “Vehhâbilik: Vehhâbiliğin Tarihcisi ve Umdeleri”. *Sebîlürreşâd* 24/617 (1340), 297-298.
- Şeker, Fatih M. *Osmanlılar ve Vehhâbilik: Hüseyin Kazım Kadri’nin Vehhâbîlik Risalesi*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2007.
- Türkel, Rıfat. “Osmanlı Vehhâbilik Literatürü”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 15/29 (2017), 213-242.
- Yörükân, Yusuf Ziya. “Vahhâbilik”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/1 (1953), 51-67.
- “Hicâziler ve Vehhâbîler İhtilâfı”. *Sebîlürreşâd* 17/437-438 (1335), 176.
- “İngilizlerin Vehhâbîleri Tahrikî ve Irak Üzerine Taarruz Ettirmekteki Maksat ve Menfaatleri”. *Sebîlürreşâd* 20/1437-438 (1338), 154-155.
- “Vehhâbîler ve Vehhâbilik”. *Sebîlürreşâd* 24/619 (1343), 335-336.
- “Vehhâbîlerin Emîr Hüseyin’e Karşı Hareketleri”. *Sebîlürreşâd* 20/507 (1336), 215-216.
- “Vehhâbîlerin Harekâtı ve Hicaz’ın Mukadderâtı”. *Sebîlürreşâd* 24/622 (1335), 382-383.

ANTAKYA'NIN MÜSLÜMANLAR TARAFINDAN FETHİ

CONQUEST OF ANĀKIYA BY MUSLIMS

Dr. Öğr. Üyesi Hacı ATAŞ

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
İslam tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı

Assistant Professor Hacı ATAŞ

University of Osmaniye Korkut Ata Faculty of Theology
Department of Islamic History and Arts
Osmaniye, Turkey

ORCID orcid.org/0000-0001-9276-2966

ÖZET

Antakya, dünyanın en kadim şehirlerinden biri kabul edilir. Bu şehirdeki Saint Pierre Kilisesi en eski mabetlerden biridir ve bu kilise hâlen Hristiyanlar için önemini korumaktadır. Ayrıca, Hristiyanlar ve Müslümanlar için dinî şahsiyetlerden biri olan Habîb en-Neccâr'ın bu şehirde yaşadığı varsayılmaktadır. Antakya'da tarih boyunca meydana gelen doğal afetler, salgın hastalıklar, kıtlıklar ve savaşlar nedeniyle çok sayıda insan hayatını kaybetmiştir. Ancak buna rağmen şehir, varlığını günümüze kadar korumuş, tarihi ve stratejik öneminden dolayı her dönem bölgesindeki devletlerin ilgi odağı olmuştur. Dolayısıyla Müslümanlar da bu şehre kayıtsız kalmamış ve burayı Anadolu'ya düzenlenen fetihlerin kapısı olarak kullanmışlardır.

Şam bölgesine düzenlenen fetihler, Hz. Ebû Bekir döneminde başlamış ve Muâviye dönemine kadar bu bölgede Müslümanlarla Bizanslılar arasında bir üstünlük mücadelesi yaşanmıştır. Coğrafi konumundan dolayı Antakya, Anadolu topraklarında Müslümanlar tarafından fethedilen ilk şehirdir. Kudüs ile aynı yıl fethedilen şehir Müslümanlar ile Bizans arasında köprü görevi görmüştür. Halife Ömer zamanında Ebû Ubeyde b. Cerrah tarafından fethedilen Antakya, yüzlerce yıl Müslüman toprağı olarak kalmıştır. Müslümanlar, fethin kalıcı olması için şehirdeki gayrimüslim halka yakın ilgi göstermişlerdir. Ancak Hristiyanlar için hayati öneme sahip Antakya, 968 yılında yeniden Bizans hâkimiyetine girmiştir.

Sosyal, kültürel ve iktisadi yönden bakıldığında Roma dönemindeki Antakya ile Müslümanların hâkimiyetindeki Antakya arasında ciddi farklar söz konusudur. Başka bir ifadeyle Antakya, Müslümanlar döneminde eski önemini ve ihtişamını kaybetmiştir. Bu gerileyişe, Müslümanların bu şehre gerekli ilgiyi gösterememesi etkili olduğu kadar şehirde meydana gelen doğal afetlerin de bunda etkili olduğu söylenebilir. Nitekim 500-638 yılları arasında Antakya ve yakın çevresinde meydana gelen yangınlar, depremler, salgın hastalıklar, savaşlar, iç karışıklıklar şehri büyük tahribata uğratmıştır. Söz konusu afetlerden ve ilgisizlikten dolayı bir zamanlar "Doğunun Kraliçesi" olarak anılan şehir, zamanla "İslâm âleminin nazlı gelini" olarak görülmeye başlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Fetih, Antakya.

ABSTRACT

Anṭākiya is considered one of the oldest cities in the world. Saint Pierre Church in this city is one of the oldest temples and this church still maintains its importance for Christians. It is also assumed that Ḥabīb al Najjār, one of the religious figures for Christians and Muslims, lives in this city. A large number of people lost their lives in Anṭākiya due to natural disasters, epidemics, famines and wars throughout history. However, despite this, the city has preserved its existence until today, and due to its historical and strategic importance, it has been the focus of attention of the states in its region. Therefore, Muslims did not remain indifferent to this city and used it as the door of conquests organized in Anatolia.

The conquests held in the Damascus region started in the period of Abū Bakr and until the Mu'āwiya period, there was a struggle for supremacy between the Muslims and the Byzantines. Due to its geographical location, Anṭākiya is the first city conquered by Muslims on the Anatolian territory. Conquered in the same year with Jerusalem, the city served as a bridge between Muslims and Byzantine. Conquered by Abu Ubeyde during the time of Caliph Omar, Anṭākiya remained a Muslim land for hundreds of years. Muslims paid close attention to the non-Muslim people in the city to make the conquest permanent. However, Anṭākiya, which is of vital importance for Christians, came under Byzantine rule again in 968.

In terms of social, cultural and economic aspects, there are serious differences between Anṭākiya in the Roman period and Anṭākiya in the Muslim period. In other words, Anṭākiya lost its former importance and splendor during the period of Muslims. It can be said that this decline was caused by the natural disasters that took place in the city as well as the inability of Muslims to show the necessary interest in this city. As a matter of fact, fires, earthquakes, epidemics, wars and internal disturbances that occurred in Anṭākiya and its vicinity between 500-638 damaged the city. The city, which was once regarded as the "Queen of the East" due to the aforementioned disasters and indifference, started to be presented as the " delicate bride of the Islamic world" in time.

Keywords: Islamic History, Conquest, Anṭākiya.

Giriş

Dünyanın en eski şehirlerinden biri olarak kabul edilen Antakya, tarih boyunca sadece Müslümanların değil aynı zamanda Hristiyanların da ilgi odağı olmuştur. Bu ilginin iki temel nedeni vardır. Birincisi, Antakya'nın Jeopolitik olarak önemli bir merkezde yer alması; ikincisi ise, dinî yönden Hristiyanlar için hayatî merkezlerden biri olmasıdır. Müslümanlar için bu şehrin önemi, coğrafi konumunun yanında burasının Anadolu'ya düzenlenen fetihler için bir giriş kapısı görevi görmesindedir. Bu şehrin aynı zamanda hac güzergâhında olması, buranın Müslümanlar açısından önemini bir kat daha artırmıştır. Antakya'nın dinî, coğrafi, jeopolitik avantajına tarihten getirdiği kültürel zenginliğini de eklememiz yerinde olacaktır.

Antakya, tarih boyunca birçok ülke ve medeniyete beşiklik yapmıştır. Bu şehrin, sürekli değişen ve çok hareketli bir tarihi vardır. M.Ö. 1800'lü yıllardan itibaren Antakya, sırasıyla aşağıdaki uygarlıkların toprakları olmuştur: Akadlılar, Huri-Mitanni, Hititliler, Asurlular, Sami-Aramiler, Urartular, Oğuzlar, Persler, Makedonlar, Fenikeliler, Ermeniler, Romalılar, Arap Müslümanlar, Alevi Hamdaniler, Bizanslılar, Fatimiler, Selçuklu Türkleri, Haçlı orduları, Memlükler, Osmanlılar ve son olarak da Fransızlar ve Türkiye Cumhuriyeti.¹

Büyük Roma imparatorluğu döneminde üç büyük şehirden bahsedilir. Bunlar: Roma, İskenderiye ve Antakya'dır. Tarihî kaynakların, bölgesinin en büyük şehri olarak takdim ettiği Antakya, Suriye olarak adlandırılan ülkenin de yönetim merkeziydi. Şehir, Selevkiler tarafından milattan önce 300'lü yıllarda kurulmuştur. Konumundan ve kültürel yapısından dolayı Roma, İran, Bizans, Türk ve Arapların mücadele sahası olmuştur.²

Antakya, tarihî ve kültürel yönden birçok meziyeti barındırmasına rağmen özellikle batılı tarihçilerin tesiri ile bir Hristiyan şehri olarak ön plana çıkarılmaktadır.³ Elbette bu yönlendirmede batılı tarihçileri haklı gösteren önemli veriler olduğu da bir gerçektir. Çünkü Antakya, yüzlerce yıl Bizanslıların hakimiyetinde hüküm sürmüştür ve Hristiyanlar daha o dönemde bu şehri İskenderiye ve Konstantiniyye ile beraber ana merkezlerinden biri olarak kabul etmişlerdir.

Antakya, İlkçağdan bu yana özellikle Roma-Bizans imparatorlukları döneminde Akdeniz havzasının en büyük şehirlerinden biridir. Olimpiyat oyunları bu şehirde düzenlenmiş, kalabalık nüfusu, muazzam surları ile önemli bir ticaret ve sanayi merkezi olarak insanları cezbetmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de Yâsîn ve Kehf surelerinde geçen "karye" ve "medîne" kelimeleriyle (Yâsîn 36/13, 20; el-Kehf 18/77, 82) bu şehre işaret edildiği söylenmektedir. İslâm öncesi dönemde Antiochia olarak geçen şehrin ismi, İslâmî dönemde Antâkiye (أنطاكية) şekline dönüşmüş ve bu ismi günümüze kadar taşımıştır.⁴

1. Antakya'nın Kısaca Tarihi

Tarih kaynakların bir kısmı şehrin kuruluşunu İskender zamanına kadar götürür ancak bu nakillerin içine efsânevî anlatılar karıştığı için bunlar, tarihçiler tarafından güvenilir bulunmamıştır. Şehri asıl kuran ve ismini veren kişinin, İskender'in ölümünden sonra

¹ Hüseyin Türk, "Antakya'da Dinlerarası Hoşgörü ve Habibi Neccar Örneği", *Folklor/Edebiyat* 22/87 (01 Ağustos 2016), 157.

² Selahattin Tozlu, *Antakya Tarihi Bibliyografyası* (Elazığ: Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2009), 1.

³ Tozlu, *Antakya Tarihi Bibliyografyası*, Takdim 5-6.

⁴ Halil Sahillioğlu, "Antakya", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/228-232.

imparator olan, onun komutanlarından Seleucus olduğu rivayet edilir. Seleucus Nikator, daha önce kurulmuş olan Defne’de (Harbiye) yeni caddeler, tiyatro ve tapınak kurmuş, caddeleri heykellerle süslemiştir.⁵ Daha milattan önce 195 yıllarında kent sanat, eğlence, ticaret ve din merkezi hâline gelmişti. Kentte şölenler ve olimpiyatlar düzenlenmiştir. Defne (Harbiye) ise villalarıyla, caddeleriyle, tiyatro, han, hamam, tapınaklar ve çeşitli eğlencelerle tam bir cazibe merkezi olmuştur.⁶ Mabetleri ve eğlence yerleri ile Defne, bu kadim şehrin sayfiyesi olarak da görev yapıyordu. Buraya yolu düşenler işlemeli elbiseler giymiş kızların, yol kavşaklarında flüt çalmasını, dans edişini seyrederdiler. Silpiyus dağının eteklerini ise zenginlerin bahçeli villaları süslemiştir.⁷ Nikator, şehri birçok heykel ile donatmıştır. Onun tarafından kente dikilen anıtların en meşhuru Antakya Tyche’sidir. Antakya Tyche’sinin, hâlâ kentin simgesi olarak kullanılıyor olması bu anıtın önemini göstermektedir.⁸

Seleucoslar döneminde ilk kurulduğu yıllarda Antakya’da farklı etnik unsurlar iskân ediyordu. Antakya’nın ilk sakinleri Suriyeliler, Makedonlar, Atinalılar, Giritliler, Kıbrıslılar, Antigonía’nın (Antakya) eski sakinleri, Argiveler ve Haraclidler, bir kısım Yahudi ve emekli askerlerden oluşmaktaydı. Bu bilgiler bize, ilk kurulduğu yıllarda bile Antakya’nın çeşitli etnik ve dinî topluluktan oluşan kozmopolit bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir.⁹ O zamanlar “Şarkın İncisi” adını alan Antakya, Orta ve Uzak Doğu’nun kilit kapısı durumundaydı. Şehirde on sekiz farklı millet, etrafı surlarla çevrili dört ayrı mahallede hoşgörü ortamında yaşarlardı.¹⁰

Seleukos’un ölümünden sonra onun yerine geçen halefleri tarafından Antakya, Selevki devletinin (Seleucoslar) başkenti yapılmıştır. O zamanlarda “Antiochia” olarak isimlendirilen şehir, Âsi nehrinin sol yakasında dağ ile ırmak arasında uzanan dikdörtgen şeklinde bir şehirdi. Milattan önceki ilk kurulduğu yıllarda iki mahalleden oluşan şehrin, Halep tarafında Makedonyalılar ve Yunanlılar, güneybatı tarafında ise yerli halkla beraber bir miktar Yahudi oturuyordu. Nehir yatağı içinde yer alan ada, II. Seleukos tarafından milâttan önce 236 yılında imar edilerek üçüncü bir iskân mahalli daha oluşturuldu.¹¹

Büyük Antiochos diye bilinen hükümdar zamanında şehirde bir kütüphane kurularak başına Eğribozlu şair Euphorion getirildi. Şehrin asıl büyük gelişmesi, Epiphanes lakabıyla şöhret kazanan IV. Antiochos zamanında M.Ö. 175-163 yıllarında gerçekleşti. Üç mahallenin ardından şehre dördüncü bir mahalle daha kuruldu. Böylece Antiochia, dört mahalleden oluşan büyük bir şehir haline geldi. IV. Antiochos, gençliğinde Roma’da rehine olarak kaldığından Antiochia’da Roma gelenek ve âdetleri yaygınlık kazandı. Bu sıralarda şehirde Âsi nehrine boşalan bir kanalizasyon şebekesi tamamlandığı gibi ayrıca Defne’den şehre kemerlerle su getirildi. Başşehir olması dolayısıyla serbest bir idareye sahip olan şehirde belediye adına bronz para, hükümdar adına gümüş para basılmaktaydı.¹²

⁵ Türk, “Antakya’da Dinlerarası Hoşgörü”, 157.

⁶ Mehmet Tekin, *Hatay Tarihi* (Antakya: Zirem Basımevi, 1999), 23.

⁷ Edip Kızıldağlı, *Halk Hazinesi (İnançlarımız) / Antakya Kapılarında* (İstanbul: Doğruluk, 1964), 8.

⁸ Türk, “Antakya’da Dinlerarası Hoşgörü”, 158.

⁹ “A’dan Z’ye Hatay Rehberi”, *Tempo Dergisi* eki 50/835 (2004), 6.

¹⁰ Kızıldağlı, *Antakya Kapılarında*, 9.

¹¹ Sahillioğlu, “Antakya”, 3/228-232.

¹² Sahillioğlu, “Antakya”, 3/228-232.

Kent, M.Ö. 64 yılında Roma İmparatorluğunun hâkimiyeti altına girmiştir. Bu tarihten itibaren de Suriye eyaletinin başkenti olmuştur. Tarihteki en parlak günlerini de bu dönemde yaşamıştır. Tarihi kaynaklar, dünyada ilk defa sokak aydınlatmasının Antakya'nın ortasından geçen iki tarafı mermer sütunlu muhteşem cadde de uygulandığını kaydetmektedir. Bu cadde Herod caddesi olarak bilinen bugün Kurtuluş caddesinin bulunduğu yerdedir.¹³ O dönemde Doğu Akdeniz'de İskenderiye, Antakya ve Rodos şehirleri iktisadî yönden cazibe merkezi olarak öne çıktı. Antakya'nın altın çağı da işte bu döneme, özellikle Roma ve Doğu Roma yüzyıllarına rastlamaktadır.¹⁴

Antakya, yaklaşık bin yıl dünya tarihinde önemli bir yer tutmuştur. Milattan önce 64'te Roma İmparatorluğuna dahil olduktan sonra Antakya, yarım milyondan fazla nüfusu ile bölgesinin en büyük kentlerinden biri olmuştur. Muazzam nüfusunun yanında anfisi, banyoları, su yolları, kanalizasyon sistemi, tahıl depoları, silah yapım atölyeleri ve okulları ile dünyaca ünlü bir kentti. Şehrin ortasından geçen kolonlu yol, eşsiz büyüklükte ve güzellikteydi. Antakya o dönemde “şanslı insanların şanslı hayatlar yaşadığı” bir kent olarak tarif edilmekteydi.¹⁵

Milattan önce 64 yılında şehre girerek Selevki devletine son veren Pompei, şehir halkına bazı imtiyazlar tanıdı. Halkı, yeni yönetime ısındırmak için milattan önce 69 yılındaki depremde harap olan şehri yeniden imar etti. Böylece şehir Roma'nın Suriye eyaletinin merkezi haline geldi. Roma'da ilk imparatorlar devrinde, şehirdeki imar faaliyetleri devam etti. Daha o dönemde şehre tiyatrolar inşa edildi ve bunlar nüfus artışı sebebiyle zaman zaman genişletildi. Sirk ve hipodrom onarıldı, eyalet merkezi olduğu için yeni hükümet binaları inşa edildi. Milattan sonra 35 yılında yine büyük bir depremle sarsılan şehir, Claudius zamanında bir kez daha imar edildi. Bu depremin ardından 115 yılında tekrar şiddetli bir depremle tahrip olan şehir, bir kez daha imar edildi.¹⁶

Romalılar, daha önceki yıllarda yapılmış olan şehir surlarını da genişlettiler. Surlar, güney tarafta Habîb en-Neccâr'ın ibadete çekildiği mağarayı dolaşarak yamaçtan dik bir inişle Parmenius denilen sel yatağına iniyor, oradan tekrar dik bir yamacı tırmanarak kuzeydeki Silpius tepesine yükseliyordu. Silpius tepesinin vadiye bakan yamacında St. Pierre'in ibadet ettiği kilise-mağara vardı. Şehir, ortalama 1,5 km eninde ve 3,5 km boyunda idi ve bugünkü sur içi şehrin beş katıydı.¹⁷

O zamanki adıyla Antiochia, Hıristiyanlık tarihinde önemli bir yere sahiptir. Kudüs'e yakın olması, Anadolu ve Yunanistan'a uzanan yolların kavşağında bulunması sebebiyle Kudüs'ten gönderilen havâriiler burada toplanıyorlardı. Bu havâriiler Hıristiyanlığı yaymak üzere Anadolu'ya ve Yunanistan'a buradan hareket ediyorlar, dönüşlerinde yine buraya geliyorlardı. Şehir, Kudüs'ün tahrip edilmesinden sonra Hıristiyanlığın merkezi oldu. Yahudilerin dışındaki halk arasında Hıristiyanlığın yayılması da yine bu şehirde başladı. IV. yüzyılda

¹³ Bk. Ataman Demir, *Çağlar İçinde Antakya* (İstanbul: Akbank yayını, 1996), 114-195.

¹⁴ Eyüp Özveren, “Zaman İçinde Avrupa, Akdeniz Dünyası ve Antakya Üzerine Düşünceler”, *Akdeniz Dünyası, Düşünce, Tarih Görünüm*, ed. Eyüp Özveren ve ark. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2006), 23-24.

¹⁵ Reşat Kasaba, “Antakya'da Farklı Kimlikler: Tarihsel Bir Bakış”, *Akdeniz Dünyası, Düşünce, Tarih Görünüm*, ed. Eyüp Özveren ve ark. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2006), 199.

¹⁶ Sahillioğlu, “Antakya”, 3/228-232.

¹⁷ Sahillioğlu, “Antakya”, 3/228-232.

metropolitlik, V. yüzyılda patriklik merkezi oldu. Hatta Antakya patrikliği İstanbul ve İskenderiye patrikleri seviyesindeydi.¹⁸

Antiochia (Antakya) şehri, Bizanslılar zamanında da önemini korumuştur. Bizanslılar burayı, İran'a düzenlenen askerî seferler için bir üs olarak kullandı. Bizanslılar döneminde de şehrin başından musibetler eksik olmamıştır. Bu talihsiz şehir, 525 yılında çıkan büyük yangında tahrip oldu. Depremlerin ise şehrin peşini bırakmaya niyeti yoktu. Onlarca depremle tahrip olan şehir, 526 yılında yeniden sarsıldı. Bu depremin hemen ardından şehir, 528'de büyük bir zelzeleye daha mâruz kaldı. Halkının çoğu bu büyük depremde öldü, şehir tamamıyla harap oldu. Ardından 540 yılında Sâsânî hükümdarı Enûşîrvân şehri alarak yağmaladı, her tarafı ateşe verdi, halkını İran'a göç ettirdi. Bu felaketlerin ardından şehir, 542'de veba salgımına mâruz kaldı. Depremler 551, 557 ve 577'de şehri tekrar sarstı. Antiochia, 611-628 yıllarında tekrar Sâsânîler tarafından işgal edildi. Kaybettiği Suriye'yi ve Antiochia'yı kurtarmak üzere harekete geçen İmparator Herakleios, 622'de şehir surları önünde mağlûbiyete uğradı. Sâsânîler, 628 yılında şehri terk ettiler ve bundan sonra Antiochia eski gücünü ve önemini kaybetmeye başladı.¹⁹

Antiochia, İranlılar tarafından boşaltıldıktan sonra yeniden Bizans hâkimiyetine girdi. Şehir bundan böyle Müslümanların fetih bölgesine dahil olmuştur. İsmi de artık Arapça kaynaklarda Antakya (أنطاكية) olarak geçmeye başlayacaktır. Müslümanlar, ilk defa Hz. Ömer döneminde Antakya şehrini ele geçirmek için bölgeye askerî seferler düzenlemiştir. Bizans kuvvetleri ile Müslümanlar arasında 636 yılında yapılan Yermük Savaşı'ndan sonra şehir kuşatıldı. İslam ordusunu Hz. Ömer'in meşhur komutanı Ebû Ubeyde b. Cerrâh idare ediyordu. Şehrin etrafındaki surlar nedeniyle kuşatma uzun sürdü. Hz. Ömer'in tavsiyesi üzerine şehre zarar gelmemesi için çatışmaya girilmedi. Nihayetinde, 638 yılında cizye ödemesi karşılığında şehir teslim alındı. Böylece şehirde İslam hakimiyeti başlamış oldu.²⁰

Ebû Ubeyde'nin şehirden ayrılmasını fırsat bilen Antakya halkı ayaklandı. Ancak, İyâz b. Ganm ve Habîb b. Mesleme'nin gönderilmesiyle şehir eski antlaşma üzerinden yeniden itaat altına alındı. Antakya, İslam ordusu tarafından fethedildiğinde işgaller ve doğal afetler sebebiyle hem eski şatafatını kaybetmiş hem de nüfusu iyice azalmıştı. Bu yüzden şehir, Müslümanlar tarafından yeniden iskân ve imar edilmeye başlandı. Bu amaçla Muâviye'nin, Antakya'ya kırk iki kabile yerleştirdiği rivayet edilir. Ayrıca yine Muâviye ve Velîd b. Abdülmelik dönemlerinde buraya nüfus nakli yapıldı. Antakya, İslâm hâkimiyetinde bir serhad şehri olarak görev yaptı. Bu şehir artık eski şatafatlı günlerini kaybetmiş, Anadolu'ya düzenlenecek seferler için bir askerî üs olarak kullanılmış ve Bizanslılar tarafından gelecek olası saldırıları durdurmak için bir savunma noktası hâline gelmiştir.²¹

Antakya, 638 yılında Ebû Ubeyde tarafından fethedildikten sonra M.S. 944-969 yılları arasında Halep'te kurulan Alevi Hamdaniler devletinin egemenliğine girmiştir.²² Arap egemenliği ile birlikte 9 asırdır devam eden Roma İmparatorluğu dönemi kapanmıştır. Roma döneminde "Doğunun Kraliçesi" olarak anılan Antakya'nın, Müslümanların hâkimiyetine

¹⁸ Sahillioğlu, "Antakya", 3/228-232.

¹⁹ Sahillioğlu, "Antakya", 3/228-232.

²⁰ Sahillioğlu, "Antakya", 3/228-232.

²¹ Sahillioğlu, "Antakya", 3/228-232.

²² Mehmet Karasu, *Harbiye* (Antakya: Onur Ofset, 1997), 8.

geçtikten sonra Roma ile İslâm medeniyetinin içe içe girdiği kozmopolit bir kültüre büründüğü söylenebilir.

Antakya, 969 yılında Haçlılar tarafından ele geçirilinceye kadar Müslüman Arapların hâkimiyetinde kaldı. Haçlı hâkimiyeti, bir Kıpçak Türkü olan Sultan Baybars'ın 1268 yılında şehri tekrar Müslümanların uhdesine geçirincede kadar devam etti. Yavuz Sultan Selim'in 1526 yılında Mısır'a düzenlediği askerî seferin sonunda Antakya, Osmanlı egemenliğine girmiştir.²³ Dört asır Osmanlı İmparatorluğunun hakimiyeti altında kalmasına rağmen kaynaklarda, *Osmanlı Antakya'sı* hakkında doyurucu bilgiye rastlanmaz.²⁴ Osmanlı'dan önce Antakya'ya hâkim olan Ermenilerin ve Bizanslıların şehrin üzerinde Osmanlıdan daha derin izler bıraktığı söylenebilir.²⁵ Bunun nedeni Antakya'nın, eski dönemlerdeki ihtişamını yitirerek büyük bir kentten küçük bir kasaba haline dönüşmüş olmasıdır.²⁶

1. Dünya savaşında Osmanlı devletinin mağlup devletler safında yer alması sonucu Hatay, 1918'den itibaren yaklaşık 20 yıl boyunca Fransız mandası altında bağımsız bir devlet olarak kaldı. 1939 yılında ise yeniden Anavatan'a katıldı. Bu kadim şehrin tarihine bakıldığında, Antakya'nın en az bin yıldır *bir Müslüman kenti* olarak kaldığı söylenebilir.²⁷

Antakya'nın, yaklaşık 2.400 yıllık tarihinden getirdiği hoşgörü iklimi bugün hâlâ devam etmektedir. Bunun en belirgin göstergesi her yıl 29 Haziran'da düzenlenen etkinliklerdir. Bugün, dünyanın tek mağara kilisesi olan Silpiyus dağının eteklerindeki St. Pierre kilisesinde St. Pierre (Aziz Piyer) bayramı kutlanmaktadır. Bu bayramda, Türkiye'nin ve dünyanın dört bir yanından gelen Hıristiyanlar Antakya'da buluşurlar. 28 haziranda başlayan ve ilk etkinlik olan barış yürüyüşüne isteyen herkes katılabilir; ancak Sünni, Alevi, Ortadoks, Katolik, Protestan, Ermeni ve Yahudi cemaatine mensup birer temsilci bu yürüyüşte mutlaka bulunmaktadır. Daha sonra ise Antakya'da yaşayan farklı dinlerin temsilcileri birbirlerinin kutsal mekânlarını ziyaret ederek buralarda dua ederler. Sırayla Katolik Kilisesi, Ortadoks Kilisesi, Yahudi Havrası, Habib-i Neccar Camii ziyaret edilir. Yapılan bu etkinliklerde dünyaya barış ve hoşgörü mesajları iletilir.²⁸

Farklı dinler arasındaki hoşgörü ve etkileşimin en iyi örneğini ise Nusayri bayramları oluşturmaktadır. Nusayrilerde, İslamiyet öncesindeki Peygamberlerin önemli günleri ve onlarla ilgili önemli olayların gerçekleştiği günler bayram olarak kutlanır. Çünkü Nusayriler için her din kutsal olarak kabul edilmektedir ve her dinin peygamberine inanılmaktadır. Bu nedenle Nusayriler, üç semavi dinin bayramlarını kutlarlar. Ancak bunların içinde Hristiyanlara ait bayramlara daha çok önem verilir. Hristiyanlığın hemen hemen bütün önemli bayramlarını kutlarlar. Tarihi ve politik koşullar Nusayrilerin, Hristiyanlardan daha fazla etkilendiklerine işaret etmektedir. Nusayriler ve Hristiyanların ortak kutladıkları birçok bayram bulunmaktadır. İsa'nın doğum günü, Noel Bayramı, Paskalya Bayramı, Meryem Ana'nın gökyüzüne yükselişi, Haç bayramı, St. Georges günü, Barbara bayramı ve başka birçok Hristiyan bayramı Nusayriler tarafından da kutlanmaktadır. Bunların yanında Nevruz ve Mihricân bayramları gibi İran etkisi taşıyan bayramlar da kutlanmaktadır. Bunun nedeni,

²³ Tekin, *Hatay Tarihi*, 42-55.

²⁴ "A'dan Z'ye Hatay Rehberi", 10.

²⁵ Kasaba, "Antakya'da Farklı Kimlikler: Tarihsel Bir Bakış", 203.

²⁶ Türk, "Antakya'da Dinlerarası Hoşgörü", 159.

²⁷ Tozlu, *Antakya Tarihi Bibliyografyası*, 9.

²⁸ Türk, "Antakya'da Dinlerarası Hoşgörü", 163-164.

baskı ve katliamlarla karşı karşıya kaldıkları dönemlerde Hristiyanlar ile Nusayriler arasında büyük bir yardımlaşma ve koruma-kollama geleneğinin oluşması olarak açıklanmaktadır.²⁹

Hatay'daki hoşgörü iklimi ve etkileşim ortamı genel olarak türbe inancı ve kutsal mekanlar için de geçerlidir. Habib-i Neccar Camii, Yahudi havrası, Ermeni, Ortadoks, Katolik ve Protestan kiliseleri bugün de her dinden insanların uğradığı tarihi ve kutsal mekânlar olarak varlığını sürdürmektedir. Nusayrilere ait olan Harbiye'deki Yusuf el-Hekim türbesi, çoğunlukla Türk Sünnilerin ziyaretçi akınına uğrayan Hatay'daki Habib-i Neccar ve Kırıkhan'daki Beyazıt Bestami Türbesi ve Hristiyanlara ait olan İskenderun'daki St. Georges kilisesi Hatay'da yaşayan her inanç grubundan insanlar tarafından ziyaret edilerek dilek tutulmaktadır.³⁰

2. Antakya'lı Habîb en-Neccâr

Antakya, Hristiyanlığın Kudüs dışına yayılmasından sonra bugünkü yapısına ulaşmasında dinamik bir rol oynamıştır. Şehir, havarilerin ilk uğrak yeridir. Batı Hristiyanlığının şekillenmesinde önemli bir yere sahip olan büyük havari Pavlos, çalışmalarına burada başlamıştır. Hristiyanlığın, M.S. 34-36 yıllarında ilk defa Antakya'dan yayıldığı söylenmektedir. St. Paul, St. Barnabas ve St. Pierre Hristiyanlığı yaymak için Antakya'ya yerleşmişler ve *Hristiyan* adını ilk defa burada kullanmışlardır. Antakya, Kudüs'ün tahribinden sonra Hristiyanlığın merkezi olmuştur. Bu nedenle Hristiyanlık, Kudüs'ten sonra ilk kez burada yayılmaya başlamıştır. Kudüs'ün Müslümanların elinde olduğu dönemde Hristiyanlar, hac yapmak için Antakya'ya gelmişler ve Antakya'yı da Kudüs gibi kutsal şehir kabul etmişlerdir. Antakya'nın, Kudüs'e yakın büyük ve zengin bir yerleşim merkezi olması; Anadolu ve Yunanistan'a giden yolların kavşağında bulunması nedeniyle, Kudüs'ten gönderilen havariler burada toplanmışlardır.³¹

Habîb en-Neccâr ise, Roma döneminde Antakya'da yaşayan bir Hristiyan'dır. Çok tanrılı dinlerin ve putperestliğin yaygın olduğu bir dönemde Antakya'ya gelerek hak dini yaymak isteyen elçilere ilk inanan ve sahip çıkan kişi olmuştur. Hristiyan kaynakları ondan, ilk Antakyalı mümin kişi olarak bahsetmektedir.³² İslam kaynaklarına göre Antakya'ya gönderilen elçilerin adları Yuhannâ, Pavlus ve Şem'ûnü's-Safâ'dır. Bugün Habîb en-Neccâr olarak bilinen mümin kişinin adı da tefsirlerde Habîb b. Mûsâ, Habîb b. İsrâil veya Habîb b. Mer'î olarak zikredilir. Tefsir kitaplarında bu zatın neccâr (dülger), ipekçi, kassâr (bez ağartan) veya ayakkabıcı olduğu, günlük kazancının yarısını ailesine ayırıp diğer yarısını tasadduk ettiği; cüzzam hastalığına yakalandığı için şehirden uzak bir yerde yaşayarak ibadetle meşgul olduğu, iman ettiğini açıklayıp halkı da iman etmeye çağırınca taşlanarak, linç edilerek veya hızarla kesilerek öldürüldüğü rivayet edilir.³³ Havarilerin Antakya'daki

²⁹ Türk, "Antakya'da Dinlerarası Hoşgörü", 164.

³⁰ Türk, "Antakya'da Dinlerarası Hoşgörü", 165.

³¹ Yasin Yılmaz, *Hz. İsa- Antakya Halkı ve Habib Neccar* (Ankara: Asya Ofset, 1998), 55; Tekin, *Hatay Tarihi*, 23.

³² Yılmaz, *Habib Neccar*, 54.

³³ Süleyman Ateş, "Habîb en-Neccâr", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/373.

faaliyetleri ve Hristiyanlığı yayma adına yürüttükleri çalışmalar ile Yasin suresinde geçen ve Habîb en-Neccâr'a ait olduğu kabul edilen kıssa arasında paralellik bulunmaktadır.³⁴

Habîb en-Neccâr, Hristiyan olmasına ve bu dinin yayılması için çalışmasına rağmen Hristiyanlardan çok Müslümanlar tarafından ilgi görmektedir. Bunun temel nedeni onun, tıpkı İslam'da olduğu gibi insanları *tevhid inancına* davet etmesidir. Onun savunduğu inanç sistemi ile günümüz Hristiyanlığının inanç sistemi arasında ciddi bir fark bulunduğu için Habîb en-Neccâr'a, Hristiyanlardan çok Müslümanlar ihtimam gösterirler. Bu ihtimamdan dolayı Müslümanlar Antakya'ya, onun adını taşıyan bir cami yapmışlardır. Habîb en-Neccâr camiinin ne zaman ve nasıl yapıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Ancak bazı kaynaklara göre Habîb en-Neccâr türbesi ve camii İslam döneminde Ebû Ubeyde b. Cerrah tarafından yaptırılmıştır.³⁵ Buranın daha önce kilise olduğu ve Suriye Memlûklerinin burayı ele geçirmesiyle kiliseyi yıktırıp yerine cami inşa ettirdikleri de rivayet edilmektedir.³⁶

3. Antakya Şehrine Atfedilen Bazı İsimler

Müslüman Araplar, Antakya'yı fethetmeden önce bilindiği gibi bu şehir Bizanslıların elindeydi. Yüzlerce yıl Hristiyanların hâkimiyeti altında idare edilen Antakya, onların dinî merkezlerinden biriydi. Bu yüzden ona atfedilen isimlerde şehrin manevî yapısına uygun olarak dinî içerikler öne çıkarılmıştır. Hristiyan Arapların bu şehre verdiği isimlerden biri "Medînetullah" (Allah'ın Şehri) idi. Müslümanların fethinden önce bu şehre atfedilen isimlerden biri de "Antâkiyyetü'l-Uzmâ" (Ulu Antakya)'dır.³⁷

Meşhur İslam tarihçisi Mes'ûdî, Antakya için verilen "Medînetullah" ismine, "Medînetü'l-Mülk" (Dünyanın Şehri) ve "Ümmü'l-Mudûn" (Şehirlerin Anası), unvanlarını da ilave etmiştir.³⁸

Antakya, dinî bir merkez ve mümtaz coğrafi konumunun yanında aynı zamanda sık sık depremlerin yaşandığı bir şehirdi. Bu talihsiz şehirde, 528 yılında meydana gelen depremde 4.870 insan hayatını kaybetmişti. Sık sık yaşanan deprem felaketinden dolayı Tanrı'nın artık merhamet etmesi beklentisi ile şehre "Thepoulis (City of God) ismi verildi. Antakya, belki "Tanrının Şehri" olarak isimlendirildiğinde ancak, deprem felaketinden kurtulabilirdi. Böylece Tanrı, kendi ismini taşıyan bu şehre felaket göndermekten vazgeçerdi.³⁹

Tarihte Antakya'ya verilen isimlerden biri de "Orientis Apicem Pulcrum" dur. Bu Latince ifade "Doğu'nun Güzel Kraliçesi" anlamına geliyordu. Batıda yaşayan Hristiyanlar, kendilerine göre doğuda yer alan Antakya için bu ismi uygun görmüşlerdi.⁴⁰

Arapça kaynaklarda ise şehrin ismi, şimdiki adı ile "Antâkiye" (أنطاكية) olarak geçmektedir. Bu ifadenin telaffuzu Türkler için zor olduğundan, onlar şehri "Anteke" olarak dillendirmişlerdir. Hatta günümüzde de yerel halk şehri "Anteke" olarak telaffuz etmektedir.⁴¹

³⁴ Gürhan Bahadır, "Hristiyanlığın Antakya'da Şekillenmesi ve Habib-i Neccar", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 10/23 (26 Ekim 2013), 214.

³⁵ Mehmet Tekin, *Antakya'lı Din Şehidi Habib Neccar* (Antakya: Kültür Ofset, 1993), 45.

³⁶ Yılmaz, *Habib Neccar*, 123-124.

³⁷ Tozlu, *Antakya Tarihi Bibliyografyası*, 27.

³⁸ Ebü'l-Hasen Alî b. el-Hüseyn b. Alî Mes'ûdî, *Mürûcü'z-zehab*, thk. Esad Dâgir (Kum: Dâru'l-Hicre, 1409), 2/182.

³⁹ Glanville Downey, *Ancient Antioch* (Princeton: Princeton University Press, 1963), 528-529.

⁴⁰ Tozlu, *Antakya Tarihi Bibliyografyası*, 29.

4. El-Cezîre'nin Fethi

El-Cezîre cephesi ilk olarak 18/639 yılında Hz. Ömer döneminde açılmıştır. Bazı rivayetlerde Hz. Ebû Bekir döneminde buranın fethine yönelik girişimlerin başlatıldığı söylene de bu iddia gerçeği yansıtmamaktadır. Zira el-Cezîre'nin fethini başlatabilmek için öncelikli olarak Irak ve Şam topraklarına hâkim olmak gerekir. Hz. Ömer döneminde açılan cepheyle el-Cezîre bölgesine giren İslam orduları bazı şehirleri fethetmiş ve buradaki fetih hareketleri Hz. Osman zamanında daha kalıcı bir hâle gelmiştir. Hz. Osman ve ardından Muaviye döneminde bu bölgenin fethi tamamlanırken, ilerleyen fetih dalgası İrminiye, Azerbaycan ve Tiflis'e kadar uzanıp Kafkaslar'da devam etmiştir.⁴²

5. İslam Ordularının Şam Bölgesindeki Fetihleri

Antakya'nın fethini doğrudan aktarmak yerine, bu şehrin fethinin daha iyi anlaşılması için öncelikle Şam bölgesinde yapılan fetihlerin bilinmesi gerektiği kanaatindeyiz. Bu nedenle Antakya şehrine komşu olan Şam bölgesinin fethi ile konuya giriş yapılmıştır.

Şam bölgesi, eski Araplar tarafından kullanılan ve geniş bir coğrafyayı kapsayan bir tanımlamadır. Bu bölge ile kastedilen günümüz Suriye'sinin başkenti olan Şam'dır. Tarih kitaplarındaki Şam, günümüzdeki Suriye, Ürdün, İsrail ve Filistin devletlerini içine alan geniş bir coğrafyayı kapsamaktadır. Şam bölgesi ile Müslümanların münasebetleri Hz. Peygamber'in son dönemlerine kadar uzanır.⁴³

5.1. Hz. Peygamber Dönemindeki Şam Seferleri

Hz. Peygamber (sav) İslam'ı, Arap yarımadasına ulaştırdıktan sonra bölgedeki kabile reisleri ve devlet başkanlarına elçiler vasıtasıyla mektuplar göndererek onları İslam'a davet etti. Bu davet mektuplarından biri de, o dönemde Suriye ve Anadolu'ya hükmeden Bizans İmparatoru'nun bölgedeki temsilcisi Kayser'e gönderildi.⁴⁴ Ancak Kayser, Hz. Peygamber'in mektubuna olumlu cevap vermek bir yana gönderilen elçiyi öldürdü. Bunun üzerine Hz. Peygamber, Zeyd b. Hârise komutasında üç bin askerden oluşan bir orduyu Şam bölgesine gönderdi. İslam Ordusu, 629 yılında kendilerinden kat kat büyük Bizans askerleriyle Mûte'de savaştı.⁴⁵ Bu savaşta Müslüman Araplar, Hristiyan Araplara ve Rumlara karşı savaşmıştır. Böylece Antakya'nın da içinde bulunduğu geniş toprakların fethinin ilk adımı Mûte savaşı ile atılmıştır. Aynı zamanda Mûte savaşı Müslümanlarla Hristiyanların ilk savaşı olması bakımından önemlidir. Bu savaşta Müslümanlar bir başarı elde edememiş olsalar da yeni düşmanlarını tanıma fırsatı bulmuşlardır.

⁴¹ Tozlu, *Antakya Tarihi Bibliyografyası*, 29-30.

⁴² İsrail Balcı, "el-Cezîre Bölgesinin Fethi", *İslam Tarihinin İlk Asrında Diyarbakır ve Çevresi*, ed. Mustafa Sarıbyık (Diyarbakır: Diyarbakır Valiliği, 2015), 62-67.

⁴³ İsrail Balcı, "Şam Bölgesi Fetihleri", *İslâm Tarihi ve Medeniyeti*, ed. Muhammed Ali Alioğlu (İstanbul: Siyer Yayınları, 2018), 2/165.

⁴⁴ Ebû Muhammed Cemâlüddin Abdülmelik İbn Hişâm, *es-Siretü'n-nebeviyye*, thk. Mustafa es-Saka vd. (Kâhire: Şeriketü mektebe ve matba'a Mustafa, 1375), 2/607; Muhammed Hamîdullah, *Hz. Peygamber'in Altı Orijinal Diplomatik Mektubu*, çev. Mehmet Yazgan (İstanbul: Beyan Yayınları, 1990), 116.

⁴⁵ İbn Hişâm, *Sîret*, 2/273; Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr Taberî, *Câmi'u'l-beyân ve Târihu'l-ümem ve'l-mülük* (Beyrut: Dârü'd-Türâs, 1387), 3/36-39; Ebü'l-Fidâ' İmâdüddin İsmâil b. Şihâbiddin Ömer İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Abdulah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Kâhire: Dârü Hicr, 1424), 6/412-413.

Şam bölgesinde Hz. Peygamber döneminde, Müslümanlarla Bizanslılar arasında yapılan diğer bir savaş Tebük'tür. Resûlullah (sav) son gazvesi olan Tebük, 630 yılında Bizanslılara karşı yapılmıştır. Tebük gazvesinde herhangi bir çatışma yaşanmadan, Müslüman askerler Medine'ye dönmüştür.⁴⁶ Ancak Resûlullah (sav), bu bölgede bazı kabilelere İslam'ı davet etme fırsatı buldu ve onlardan bazılarıyla anlaşmalar yaptı.

5.2. Hz. Ebû Bekir Dönemindeki Şam Fetihleri

Hz. Peygamber'in vefatından sonra halife olan Hz. Ebû Bekir, Üsâme b. Zeyd komutası altında bir orduyu Suriye bölgesine gönderdi.⁴⁷ Müslümanlar tarafından aynı bölgeye düzenlenen üçüncü seferin ardından da önemli sayılabilecek bir çatışma yaşanmadı. Üsâme'nin ordusu bazı kabilelerle yapılan mücadelenin sonucunda bir miktar ganimet elde ederek Medine'ye döndü.⁴⁸

Hz. Ebû Bekir, Ridde olaylarını bertaraf ettikten sonra hac görevini ifa etti. Hacdan döndükten sonra vakit kaybetmeden hicretin 13. yılında ordularını Şam bölgesine yönlendirdi.⁴⁹ O, fethi dinî bir yükümlülük olarak gördüğü için acele davranıyordu. İslam'ı, diğer halk ve kültürlerle ulaştırmayı bir tebliğ görevi olarak kabul ediyordu.⁵⁰

Halife, tebliğ ve cihat gayesi ile hazırladığı orduyu 633 yılında üç ayrı birlik şeklinde Şam bölgesine sevketti. Bunlardan birinin başına Amr b. Âs'ı komutan yaparak şimdiki Filistin topraklarına gönderdi.⁵¹ Diğer birliğin başına atadığı Yezîd b. Ebî Süfyân'ı Dımaşk bölgesine,⁵² üçüncü birliğin başına da Şurahbîl b. Hasene'yi tayin ederek onu da Fihl⁵³ tarafına gönderdi.⁵⁴ Şam tarafına gönderilen askerî birliklerden ilki, Medine'ye yakınlığından dolayı Filistin'e gönderilmiştir.⁵⁵ Hz. Peygamber, Tebük seferi dönüşünde bu bölgedeki kabilelerle anlaşma imzalamıştı. Filistin'e yakın bölgede yaşayan kabilelerin Bizans'ın yönetiminden memnun olmadıkları biliniyordu. Bu yüzden İslam orduları, Gazze'ye doğru ilerlerken daha önce anlaşma yapılmış bölgedeki gayr-i müslim Araplardan yardım almıştı.⁵⁶

⁴⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer Vâkîdî, *Kitâbü'l-Megâzî*, thk. Marsden Jones (Beyrut: Alemü'l-Kütüb, 1984), 3/989-990; Taberî, *Târîh*, 3/100-101; Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, thk. Abdullah el-Kâdî (Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1415), 2/149.

⁴⁷ Vâkîdî, *Kitâbü'l-Megâzî*, 1/51; Taberî, *Târîh*, 3/240; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 2/199.

⁴⁸ Adem Tutar, "Müslüman Arapların Çukurova Yöresindeki Fetih Hareketleri", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/2 (2010), 3.

⁴⁹ Taberî, *Târîh*, 3/387; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 2/252; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, thk. Ömer Abdusselam (Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-Arabî, 1413), 3/81.

⁵⁰ Balcı, "Şam Bölgesi Fetihleri", 2/172.

⁵¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer Vâkîdî, *Fütûhu's-Şâm* (Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1417), 1/15; Ebû Amr Halife b. Hayyât Halife Hayyât, *Târîhu Halife Hayyât*, thk. Ekrem Ziya el-Ömerî (Dimeşk: Dârü'l-kalem, 1397), 1/119; Taberî, *Târîh*, 3/387; Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fi târihi'l-mülûk ve'l-ümem*, thk. Muhammed Abdulkadir Ata-Mustafa Abdulkadir Ata (Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1412), 4/115.

⁵² Taberî, *Târîh*, 3/387; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 9/586.

⁵³ Fihl, Ürdün topraklarında yer alan bir şehir. Taberî, *Târîh*, 3/434.

⁵⁴ Ebü'l-Muzaffer Şemsüddîn Yûsuf b. Kızıoğlu et-Türkî Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân fi târihi'l-a'yân* (Şam: Dârü'r-risâle el-Âlemiyye, 1434), 5/285.

⁵⁵ Vâkîdî, *Fütûhu's-Şâm*, 1/15; Taberî, *Târîh*, 3/387; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 4/115.

⁵⁶ Balcı, "Şam Bölgesi Fetihleri", 2/173-174.

Şam bölgesindeki ilk çatışmaların 634 yılı başlarında Filistin bölgesindeki el-Arabe'de yaşandığı rivayet edilir.⁵⁷ Hz. Ebû Bekir'in komutan tayin ettiği Amr b. Âs'ın birlikleri Belkâ'da toplanmıştı.⁵⁸ Belkâ halkı ile yapılan savaşta cizye karşılığında şehir teslim alındı. Belkâ, Şam bölgesinde fethedilen ilk şehirdi.⁵⁹ Şam bölgesinde kazanılan birkaç şehrin ardından Ebû Ubeyde bölgeye gelerek komutanlığı devraldı. Ardından ordusunu, Bizans'ın savaş hazırlığı yaptığı Filistin topraklarına doğru yönlendirdi.⁶⁰ İslam orduları Ecnâdeyn'de⁶¹ birleşti. Müslümanların Ecnâdeyn'e geldiğini öğrenen komutan Theodore, Cıllık⁶² ovasından ayrılarak o da ordusunu Ecnâdeyn'e getirdi. İki tarafın 30 Temmuz 630 yılında yaptığı savaşta Bizans ordusu mağlup oldu. Theodore, o sırada Hıms'da bulunan Heraleios'un yanına kaçtı.⁶³ Şam bölgesinde kazanılan önemli zaferlerden biri olan Ecnâdeyn savaşından sonra Hz. Ebû Bekir vefat etti.⁶⁴ Bu savaşın, Hz. Ebû Bekir'in hilafeti sırasında kazanılan en önemli zafer olduğu söylenebilir.

5.3. Hz. Ömer Dönemindeki Şam Fetihleri

Hz. Ebû Bekir, sadece iki yıl süren halifeliğinin ilk yılını mürtedler ve sahte peygamberlerle mücadeleye ayırdı. Ülkenin birçok beldesinde ortaya çıkan dâhili problemlerin üstesinden geldikten sonra halifeliğinin diğer yılını da fetih hareketlerine ayırmıştır. Şam ve Irak topraklarına düzenlenen ilk askerî seferlerde Bizans ve Sâsânî devletleriyle mücadele edilmiş ve önemli sayılabilecek topraklar kısa sürede İslam ülkesine dâhil edilmiştir. İlk halifenin vefat etmesi üzerine Müslümanlar hiç ara vermeden Bizans ve Sâsânîlerin hâkim olduğu topraklarda fetihlere devam etmiştir.

Ecnâdeyn savaşından sonra, savaşta mağlup olan Bizans askerlerinin bir kısmı Fihl şehrine kaçmıştı.⁶⁵ Hâlid b. Velîd komutasındaki askerler de Fihl'e doğru yola çıktı. Bizanslı askerler İslam ordusunun önünü kesmek için Şerîa nehrini Beysân ovasına akıtarak burayı bataklık hâline getirdiler. İslam ordusu çok zor şartlarda ilerleyerek bu bataklığı geçmeyi başardı. Bataklığı geçtikten sonra Bizans ordusu ile 13/635 yılında Fihl'de yapılan savaşta Müslümanlar kazandı. Bu savaşın çok kanlı geçtiği ve on bin civarında Bizans askerinin öldürüldüğü rivayet edilir. Bu savaş, aynı zamanda Hz. Ömer döneminde yapılan Şam bölgesindeki ilk savaş olarak kabul edilir.⁶⁶ Fihl savaşından kaçmayı başaran Bizans askerleri

⁵⁷ Ebû'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân* (Beyrut: Dâru'l-Mektebe el-Hilâl, 1988), 151; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 2/254.

⁵⁸ Vâkîdî, *Fütûhu's-Şâm*, 1/37; Halife Hayyât, *Târîhu Halife Hayyât*, 1/119; Taberî, *Târîh*, 3/387.

⁵⁹ Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân*, 179; Taberî, *Târîh*, 3/599; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 2/254; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 4/223.

⁶⁰ Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân*, 159.

⁶¹ Ecnâdeyn, günümüz Filistin topraklarında yer almaktadır. Remele ile Beyt-i Cibrin arasında bulunur. Yâkût b. Abdullah el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Büldân* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 1/103.

⁶² Şam'ın köylerinden birinin adıdır. el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Büldân*, 2/154.

⁶³ Vâkîdî, *Fütûhu's-Şâm*, 1/37; Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân*, 157.

⁶⁴ Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif*, thk. Servet Ökkâşe (Kâhire: el-Heyetü'l-Mısriyyetü'l-âmmeti lilkitâb, 1992), 1/170; el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Büldân*, 1/104; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 2/266; Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Hasen el-Hadramî İbn Haldûn, *Târîh-u İbn Haldûn*, thk. Halil Şehade (Beyrut: Dâru'l-fikr, 1408), 2/517.

⁶⁵ Taberî, *Târîh*, 3/434.

⁶⁶ Ebû'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, thk. Züheyl Zekkâr - Riyâd ez-Zerkelî (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1417), 5/433; Ebû Abdillâh Muhammed İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, thk. Ali Muhammed Ömer (Kâhire: Mektebetü'l-hancı, 2001), 5/62-63; Taberî, *Târîh*, 3/436; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 4/142-143.

Dımaşk ve Hıms şehirlerine sığınmıştı.⁶⁷ Fihl savaşından hemen sonra Beysân, Sûsiye, Efk, Cereş, Beytü'r-Res, Kades gibi Ürdün toprakları Müslümanların eline geçmiştir.⁶⁸

Fihl savaşından sonra Bizans askerlerinin büyük bir kısmı Dımaşk⁶⁹ şehrine çekilmişti. Askerlerin yeniden birleşip Müslümanlara saldırmasını önlemek amacıyla Dımaşk'ın fethine karar verildi. Şam topraklarının önemli bir şehri olan Dımaşk'ı ele geçirmek için Müslüman ordular birleşti. Buna göre Hâlid b. Velîd'in komutasındaki ordu şehrin doğu kapısını, Ebû Ubeyde'nin askerleri Câbiye kapısını, Amr b. Âs'ın askerleri Tuma kapısını, Yezîd b. Ebî Süfyân da Küçük kapıyı kuşatacaktı.⁷⁰ Şehir halkı kalelerine sığınıp savunma yapmayı tercih edince kuşatma uzun sürdü. Nihayetinde şehrin ileri gelenlerinden birinin yeni doğan oğlu için düzenlediği eğlenceyi fırsat bilen İslam ordusu, surlardaki askerleri etkisiz hâle getirerek kapıları açtı ve şehrin içine giren askerler çatışmaya başladı. Durumun kendi aleyhlerine döndüğünü gören şehrin ileri gelenleri barış istemek zorunda kaldılar. Yapılan müzâkere sonucu şehir, barış yoluyla ele geçirildi. Böylece Dımaşk, iki aydan fazla süren kuşatma sonucunda 14/635 yılında İslam topraklarına katılmış oldu.⁷¹ Dımaşk'ın fethedilmesi ile birlikte, Antakya'nın fethinin önündeki en büyük engellerden biri kalkmış oldu.

Dımaşk'ın ele geçirilmesinin ardından Müslüman askerler, Merc er-Rûm'a doğru harekete geçti. Burada, meşhur Bizans komutanı Theodor askerlerinin başında İslam ordusu için hazırlık yapmıştı. Ancak Theodor ani bir kararla kısa süre önce kaybettikleri Dımaşk üzerine yürümeye karar verdi. Hâlid b. Velîd de onları takip etmeye başladı. Bizans askerleri Dımaşk'ta bulunan Yezîd b. Ebî Süfyân ile Hâlid'in askerleri arasında kaldı. İki ordu arasında sıkışan Bizans askerleri kısa sürede kılıçtan geçirildi. Komutan Theodor da Hâlid tarafından öldürüldü.⁷² Böylece, Müslümanlar açısından kolay sayılabilecek bir zafer daha kazanılmış oldu.

İslam ordularının başkomutanı Ebû Ubeyde, Dımaşk'ın fethinden sonra şehrin idaresini Yezîd b. Ebî Süfyân'a teslim ettikten sonra ordusu ile birlikte Hıms yoluna koyuldu.⁷³ Müslüman askerler kış boyunca şehri muhasara altında tuttular. Hıms halkı Bizans'tan bekledikleri yardımı alamayınca teslim olmak zorunda kaldı. Cizye karşılığında şehir teslim alındı. Ebû Ubeyde, şehrin idaresini Ubâde b. Sâmit'e bırakarak Hama'ya doğru ilerledi.⁷⁴ Kısa bir süre içinde Hama şehri de ciddi bir direniş göstermeden Müslümanların eline geçti.⁷⁵ Böylece, 14/635 yılında Hıms ve Hama şehirleri de İslam topraklarına katılmış oldu. Hama'nın ardından Ebû Ubeyde, ordusunun yönünü Lazkiye'ye çevirdi. Sağlam kalelerinin arkasına gizlenen Lazkiye halkı direnmekte kararlıydı. Kalenin ardındaki şehrin ele geçirilmesinin

⁶⁷ Taberî, *Târîh*, 3/435; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntaẓam*, 4/143; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 2/278.

⁶⁸ Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân*, 160; el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Büldân*, 1/148.

⁶⁹ Şam topraklarının en büyük şehri. el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Büldân*, 2/463.

⁷⁰ Vâkîdî, *Fütûhu's-Şâm*, 1/63; Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân*, 65; el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Büldân*, 1/307; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 9/578; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, 5/105.

⁷¹ Vâkîdî, *Fütûhu's-Şâm*, 1/60; Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân*, 167; Taberî, *Târîh*, 3/435; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntaẓam*, 4/143.

⁷² Taberî, *Târîh*, 3/599; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntaẓam*, 4/190; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 9/648; İbn Haldûn, *Târîh*, 2/541.

⁷³ Âdem Apak, *Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi (Hulefâ-i Râşîdîn Dönemi)* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2018), 134.

⁷⁴ Halife Hayyât, *Târîhu Halife Hayyât*, 1/155; Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân*, 179-180; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 2/339.

⁷⁵ Vâkîdî, *Fütûhu's-Şâm*, 1/37; Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân*, 179; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 2/2; el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Büldân*, 1/585; Ebû Hafs Zeynüddîn Ömer b. el-Muzaffer b. Ömer İbnü'l-Verdî, *Târîhu İbni'l-Verdî* (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1417), 1/137.

uzun süreceğini anlayan Ebû Ubeyde, askerlerini geri çekerek şehrin yakınlarına, gözlerden uzak yerlere hendekler kazdırdı. Amacı, askerlerini bu hendeklere gizleyerek geri çekildikleri izlenimini vermektir. Bu tuzağa düşen Lazkiye halkı kale kapılarını açarak normal hayatlarına dönmek isterlerken İslam ordusu gizlendikleri hendeklerden çıkarak şehri kolayca ele geçirdi.⁷⁶

Ebû Ubeyde Hims, Hama ve Lazkiye'nin fethedilmesinden sonra Hâlid b. Velîd'in komutasındaki birliği Kınnesrîn şehrine gönderdi. Burada, Bizans ordusu ile yapılan savaşta askerlerin birçoğu imha edildi. Şehir halkı, ordularının yenilmesi üzerine Müslümanlarla barış yapmak istedi. Ancak Hâlid, başlangıçta anlaşmayı kabul etmeyip ordularının yenilmesinden sonra anlaşmayı kerhen kabul eden şehir halkının teklifini reddetti ve şehri kılıç kullanarak ele geçirdi.⁷⁷

İslam ordularının Şam bölgesindeki şehirlerini birer birer ele geçirmesi Bizans imparatoru Herakleios'u büyük bir ordu hazırlamaya mecbur etti. Bu ordu Rumlar, Cezîreliler, Ermeniler ve gayr-i müslim Araplardan oluşan devasa bir orduydur. Sayıları 200 bini bulan Bizans ordusunun karşısına Müslümanlar, ancak 50 bin askerden oluşan bir ordu çıkarabildiler. Yermük'te 15/616 yılında meydana gelen bu hayati savaşta Müslümanlar, sayılarının azlığına rağmen ezici bir üstünlük sağladılar. Kesin bir zafer elde eden Müslümanlar, artık Yermük'ten sonra bölgenin mutlak hâkimi olmayı başardılar. Bundan böyle Bizanslılar savunma pozisyonuna geçerek Müslümanların üstünlüğünü kabul etmek zorunda kaldılar.⁷⁸

Müslümanlarla Bizanslılar arasında yapılan Yermük savaşı iki ordunun Suriye topraklarındaki son karşılaşması oldu. Bizanslılar, bu savaşın sonucunda Şam toprakları üzerindeki hâkimiyetlerini tamamen kaybetmişlerdir.⁷⁹ Herakleios, Yermük'te aldığı ağır hezimetin ardından Şam'ın kuzeyine çekilmek zorunda kaldı. Çekilirken de "Elveda Suriye! Sen düşman için ne güzel bir ülkesin" diyerek, tarih kitaplarına geçen meşhur sözünü söyledi. Bizans ordusu Yermük'te verdiği büyük kayıpların ardından, karargâh kurdukları Antakya'dan ayrılarak İstanbul'a çekilmiştir.⁸⁰ Böylece Yermük zaferi sayesinde Antakya'nın yolları Müslümanlara tamamen açılmış oldu.

Hiz. Ebû Bekir döneminde Filistin bölgesinin fethi için görevlendirilen Amr b. Âs, Yermük zaferinden sonra Kudüs şehrini muhasara altına aldı. Ebû Ubeyde de bölgeye gelerek Amr'a destek verdi. İslam ordusu karşısında şansları olmadığını anlayan Kudüs halkı teslim olmaya karar verdi. Bu kutsal şehir de cizye karşılığında İslam yurdu olmayı kabul etti. Ancak şehir halkı, Kudüs'ün anahtarını sadece Halife'ye teslim edeceklerini bildirdi. Bunun üzerine Hz.

⁷⁶ Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân*, 181; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 2/2; el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Büldân*, 2/105; İbnü'l-Verdî, *Târîhu İbni'l-Verdî*, 1/137.

⁷⁷ Vâkîdî, *Fütûhu's-Şâm*, 1/105-110; Halife Hayyât, *Târîhu Halife Hayyât*, 1/135; Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân*, 197; Taberî, *Târîh*, 3/601-603; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 2/341; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 3/162.

⁷⁸ Vâkîdî, *Fütûhu's-Şâm*, 1/148-154; Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân*, 186; Taberî, *Târîh*, 3/402-410; Ebû Nasr el-Mutahhar b. Tâhir Makdisî, *el-Bed' ve't-Târîh* (Bursaîd: Mektebetü's-sekâfeti'd-dîniyye, ts.), 5/184; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 2/281; Ebü'l-Kâsım Kemâlüddîn Ömer b. Ahmed b. Hibetillâh b. Muhammed İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-taleb fi târihi Haleb*, thk. Süheyl Zekkâr (y.y.: Dâru'l-Fikr, ts.), 1/79; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 9/545-546.

⁷⁹ Vâkîdî, *Fütûhu's-Şâm*, 2/41; Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân*, 186; Taberî, *Târîh*, 3/441; İbnü'l-Adîm, *Târîhi Haleb*, 1/79.

⁸⁰ Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân*, 186; Taberî, *Târîh*, 3/603; İbnü'l-Adîm, *Târîhi Haleb*, 1/581; el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Büldân*, 3/279.

Ömer, 16/637 yılında şehre gelerek sulh anlaşmasını imzaladı.⁸¹ Kudüs'ün fethinden sonra Hz. Ömer'in halifeliği döneminde 17/638'de *Amevâs Taunu* ortaya çıktı. Bu salgında başkomutan Ebû Ubeyde başta olmak üzere Muâz b. Cebel, Yezîd b. Ebî Süfyân gibi önemli komutan ve sahabe vefat etmiştir.⁸² Bu meşhur komutanların yanında binlerce Müslüman askerinin de vefat etmesi bölgedeki fetihleri sekteye uğratmıştır.

6. Antakya'nın Fethi

İslam ordusu Şam bölgesinde Hama, Lazkiye, Halep, Kınnesrîn gibi birçok şehri ele geçince bu şehirlerden kaçan insanlar Antakya'ya gelerek burada toplanmışlardı. Bu yüzden başkomutan Ebû Ubeyde'nin yeni hedefi Antakya olmuştur. Çünkü bu şehirde toplanan Bizanslılar ve destekçileri bir araya gelerek İslam ordusu için tehlikeli olabilirlerdi. Halep'ten yola çıkan Müslümanlar, Antakya yolunda bir grup düşman askeriyle karşılaştı. Bu askerlerin bir kısmı Müslümanlar tarafından etkisiz hâle getirildi, kalanlar ise Antakya'ya sığınmak zorunda kaldı. Ebû Ubeyde, içinde farklı şehirlerden gelen birçok insanın bulunduğu şehri kuşatmaya aldı. Kuşatmaya fazla direnç gösteremeyen Antakya halkı, sürgüne gönderilmek veya cizye vermek şartıyla Ebû Ubeyde ile anlaşmaya vardılar. O da bir kısmını sürgüne gönderdi bir kısmına da cizye karşılığında eman verdi. Bu anlaşmaya göre, ergenlik çağına gelen Antakya halkından, kişi başı bir dinar para ve bir cerîb⁸³ buğday cizye olarak alınacaktı. Ebû Ubeyde'nin komutasındaki İslam Orduları, Antakya'ya Bâbü'l-Bahr (Deniz Kapısı) ve Bâbü'l-Fâris (Fâris Kapısı) denilen iki kapıdan giriş yapmıştır.⁸⁴ Önde gelen İslam tarihçilerinden Mes'ûdî, Antakya'yı 12 mil boyunca surların çevrelediğini, yaklaşık 22 km olan bu surlar sayesinde şehrin iyi korunduğunu nakleder.⁸⁵ Elbette bu boyuttaki surlar, Antakya'nın önemli bir şehir olduğunu açıkça göstermektedir. Düşmanlarının çokluğundan ve mümtaz konumundan dolayı sık sık saldırılara maruz kalan şehrin yöneticileri, bu surları inşa etme gereği duymuş olmalıdır.

Antakya, Müslümanlar tarafından ilk olarak Hz. Ömer zamanında, meşhur komutan Ebû Ubeyde tarafından fethedildi. Müslümanlar için bu kadim şehrin değeri büyüktü. Bu yüzden Hz. Ömer, Ebû Ubeyde'ye bir mektup yazarak; Antakya'ya, İslam'ı iyi bilen ve tedbirli Müslümanları yerleştirmesini istedi. Bu Müslümanları savaşa hazır olarak tutmasını ve aylıklarını da kısmamasını emretti.⁸⁶ Daha sonra Hz. Osman da Muâviye'ye mektup yazarak orada devamlı asker bulundurmasını emretti. Muâviye de halifenin bu emrini yerine getirdi.⁸⁷ Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın bu uygulamalarında asıl gayelerinin yeni fethedilen yerlerin İslamlaşmasını sağlamak olduğu söylenebilir. Özellikle Hz. Ömer, Müslüman orduların hızla ilerleyerek birçok beldeyi ele geçirmesi taraftarı değildi. O, bölge halkının İslam'ın nuru ile tanışmasından sonra yeni yerlerin fethine devam edilmesi taraftarıydı.

⁸¹ Vâkıdî, *Fütûhu 'ş-Şâm*, 1/13; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntaẓam*, 4/193; İbnü'l-Adîm, *Târîhi Haleb*, 1/581.

⁸² Halife Hayyât, *Târîhu Halife Hayyât*, 1/138; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif*, 1/247; Makdisî, *el-Bed' ve't-Târîh*, 5/186; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntaẓam*, 4/262; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 2/399.

⁸³ Cerîb: Hz. Ömer zamanından itibaren kullanılan bir hacim (ağırlık) ölçüsüdür. Hacim ölçüsü cerîbin 29,5 litre ile 138 litre arasında değişen bir ağırlığı bulunmaktadır. Ebü'l-Fazl Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sâdir, 1414), 1/260; Mustafa Fayda, "Cerîb", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/402.

⁸⁴ Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân*, 200.

⁸⁵ Mes'ûdî, *Mürücü'z-zeheb*, 1/335.

⁸⁶ Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân*, 201; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 2/342-343; İbnü'l-Adîm, *Târîhi Haleb*, 1/583.

⁸⁷ Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân*, 201.

Ebû Ubeyde, Antakya'yı İslam topraklarına dâhil ettiğinde *Cerâcime* adında bir halk grubu bu şehirde iskân ediyordu. Bunlar şehri tek etmediler ancak canlarından korktukları için de Rumlara sığınmayı düşündüler. Daha sonra Antakya halkı anlaşmayı bozup ihanet edince Ebû Ubeyde, İyâd b. Ganm ve Habîb b. Mesleme komutasındaki orduyu yeniden Antakya üzerine gönderdi. Böylece şehir, ilk anlaşma şartlarına uygun şekilde ikinci defa fethedildi.⁸⁸ İkinci fetihten sonra da Habîb b. Mesleme'yi buraya vali olarak tayin etti. Habib, *Curcûme* (Cerâcime) halkı üzerine yürüdü. Ancak bu halk vali ile savaşmayı göze alamadılar. Validen eman ve sulh istediler. Yapılan anlaşmaya göre, savaş durumunda Müslümanlara yardım edecekler bu yardım karşılığında da onlardan cizye alınmayacaktı. Cerâcime halkı, bazen anlaşmalara sadık kalıyor bazen de anlaşmayı bozarak Rumlarla mektuplaşarak onların yanında yer alıyorlardı.⁸⁹ Bu rivayetten anladığımız kadarıyla Müslümanlar, Antakya'da yaşayan bazı etnik unsurlarla anlaşma yaparak onları yanlarına çekmeye çalışmaktadırlar. Ancak, bu gruplar her zaman Müslümanlara sâdik kalmamış, Rumlarla da gizliden gizliye görüşerek anlaşmayı bozmuşlardır. Antakya'nın, Müslümanlarla Bizanslılar arasında zaman zaman el değiştirmesinde şehirdeki etnik unsurların etkisi göz ardı edilemez.

Hız. Osman döneminde Şam valisi Muâviye'nin yetkileri ve sorumluluk alanı genişletilmiştir. Genişletilmiş yetkilerinden aldığı cesaretle Muâviye, Bizans'a karşı askerî seferler düzenlemeye başladı. Valiliği döneminde 653 yılında, Arap orduları Antakya ve Tarsus'a kadar ulaşmışlardır.⁹⁰ Bu rivayetten anlaşıldığı kadar Antakya, sık sık anlaşmayı bozarak İslam topraklarından çıkmıştır. Muhtemelen Hız. Osman dönemindeki iç karışıklıklar nedeniyle Antakya, yeniden Bizanslıların eline geçmiştir. Bu nedenle Muâviye de bu şehri yeniden fethetmiştir. Muâviye, halifeliği döneminde işgaller ve doğal afetler sebebiyle nüfusu iyice azalan bu kadim şehre, diğer şehirlerden nüfus nakli yapmıştır. Hicretin 42. yılında yapılan bu nakilde Fars, Basra, Kûfe, Ba'albek ve Hıms bölgelerinden getirilen halk grupları Antakya'ya yerleştirildi.⁹¹

Bazı İslam tarihi kaynakları Antakya'nın, 94/712 yılında Abbâs b. Velîd tarafından fethedildiği bilgisini aktarmaktadır. Bu rivayetlere göre 5. Emevî halifesi Velîd b. Abdülmelik'in oğlu Abbâs, Bizans diyarına bir askerî sefer düzenleyerek Antakya'yı fethetmiştir.⁹² Kaynaklar, bu fethin ayrıntılarından bahsetmez ancak, Antakya'nın Abbâs b. Velîd tarafından yakıldığından bahsedilmektedir.⁹³ Antakya'nın Abbâs b. Velîd tarafından yeniden fethedildiği yıl, Şam bölgesinde büyük bir deprem olduğu nakledilir. Muhtemelen, artçılarıyla birlikte 40 gün devam eden deprem en fazla Antakya şehrini tahrip etmiştir.⁹⁴

Antakya, ilk olarak Hız. Ömer döneminde 636 yılında fethedildiğine göre bu tarihten yaklaşık 70 yıl sonra şehrin yeniden fethedilmesi, buranın Bizans ile Emevî devleti arasında sık sık el

⁸⁸ Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân*, 217; el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Büldân*, 2/123; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 2/344; İbnü'l-Adîm, *Târîhi Haleb*, 1/231.

⁸⁹ Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân*, 217-218.

⁹⁰ Apak, *İslâm Tarihi*, 190.

⁹¹ Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân*, 201.

⁹² Halife Hayyât, *Târîhu Halife Hayyât*, 1/306; Taberî, *Târîh*, 6/483; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 6/317; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 4/282.

⁹³ Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân*, 233; Ebû Muhammed Bahâüddîn el-Kâsım b. Alî b. el-Hasen İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk*, thk. Amr b. Garama (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1415), 1/221.

⁹⁴ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 4/282; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, 10/5.

değiştirdiğini göstermektedir. Nitekim, Antakya iki devlet arasında uzun yıllar sınır konumunda olduğundan bu şehir defalarca elden çıkmış ve yeniden fethedilmiştir.

Antakya şehri önemli bir kavşakta yer alması ve dinî bir merkez olmasının yanında burası aynı zamanda bir deprem şehridir. İslam öncesi ve sonrasındaki eski kaynaklar, bu şehirden sık sık depremle alakalı rivayetler aktarır. Bu depremlerden biri de 245/860 yılında meydana gelmiştir. Bu şiddetli depremde kaleler, evler ve köprüler yıkılmış, birçok insan da hayatını kaybetmiştir. Bu rivayete göre, Antakya’da 1.500 ev yıkılmış, şehrin surlarından doksandan fazla burç yıkılmış ve deprem sırasında daha önce hiç duyulmayan sesler duyulmuştur. Antakya civarında bulunan çıplak dağlar da bu depremde yıkılmış, parçalanmış ve kayaları denize yuvarlanmıştır. Abbasi halifesi el-Mütevekkil, bu depremde evleri yıkılanlara üç milyon dirhem yardımda bulunmuştur.⁹⁵

Sonuç

Gayr-i müslim unsurlar, tarihî süreçte Müslümanlarla Hristiyanlar arasında devamlı el değiştiren üç şehirle ilgili duygusal davranışlar ve bu şehirlere özel önem atfetmişlerdir. Bunlar İstanbul, Kudüs ve Antakya’dır. Bu şehirler Müslümanların eline geçtiği zaman, onların gözü ve kulağı hep bu şehirler üzerinde olmuştur. Haçlı seferlerinin en önemli sebeplerinden biri de Kudüs ve Antakya şehirlerinin yeniden ele geçirilmek istenmesidir. Halihazırda bahsi geçen şehirlerden İstanbul ve Antakya, Müslümanların hâkimiyetinde olduğundan onların hedeflerinde bir uhde olarak yer almaktadır. Kudüs için seferber olan Hristiyan güçler, bu kutsal şehri ele geçirdikten sonra durmayacaklar; hemen ardından sıraya Antakya’yı koyacaklardır. Daha sonra da en büyük uhdeleri olan İstanbul’a sıra gelecektir. Hristiyan dünyasının açık bir planı olduğu aşikâr olan “Dinler Arası Diyalog” hezeyanının ana merkezlerinden biri olarak Antakya’nın seçilmesi bir tesadüf değildir. Bu, Haçlı zihniyetinin sinsi bir planıdır ve amaç Antakya başta olmak üzere hedeflerindeki diğer şehirleri ele geçirmektir. Bu yüzden Antakya demek Kudüs demektir, Antakya demek İstanbul demektir. Antakya’nın Müslümanlar tarafından fethedilmesi ve günümüze kadar, genellikle Müslümanların hâkimiyetinde kalması diğer şehirlerin de korunması açısından önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Apak, Âdem. *Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi (Hulefâ-i Râşidîn Dönemi)*. İstanbul: Ensar Yayınları, 20. Basım, 2018.
- Ateş, Süleyman. “Habîb en-Neccâr”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 14/373-374. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Bahadır, Gürhan. “Hristiyanlığın Antakya’da Şekillenmesi ve Habib-i Neccar”. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 10/23 (26 Ekim 2013), 207-214.
- Balcı, İsrâfil. “el-Cezîre Bölgesinin Fethi”. *İslam Tarihinin İlk Asrında Diyarbakır ve Çevresi*. ed. Mustafa Sarıbyık. Diyarbakır: Diyarbakır Valiliği, 2015.

⁹⁵ İbnü’l-Cevzî, *el-Muntazam*, 11/328; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, 6/130; Zehebî, *Târîhu’l-İslâm*, 18/14; Ebü’l-Fazl Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr Süyûtî, *Târîhu’l-hulefâ’*, thk. Hamdî Demirdâş (Riyad: Mektebet-ü Nizâr Mustafa el-Bâz, 1425), 1/356; Ayrıca bk. İbnü’l Esîr, *İslam Tarihi (el-Kâmil fi’t-Tarih Tercümesi) (10 Cilt)*, çev. Abdülkerim Özaydın vd. (Ocak Yayıncılık, 2016), 5/615.

- Balcı, İsrâfîl. “Şam Bölgesi Fetihleri”. *İslâm Tarihi ve Medeniyeti*. ed. Muhammed Ali Alioğlu. İstanbul: Siyer Yayınları, 1. Basım, 2018.
- Belâzürî, Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd. *Ensâbü'l-Eşrâf*. thk. Züheyl Zekkâr - Riyâd ez-Zerkelî. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1417.
- Belâzürî, Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd. *Fütûhu'l-büldân*. 1 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Mektebe el-Hilâl, 1988.
- Demir, Ataman. *Çağlar İçinde Antakya*. İstanbul: Akbank yayını, 1996.
- Downey, Glanville. *Ancient Antioch*. Princeton: Princeton University Press, 1963.
- Fayda, Mustafa. “Cerîb”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 7/402. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Halîfe Hayyât, Ebü Amr Halîfe b. Hayyât. *Târîhu Halîfe Hayyât*. thk. Ekrem Ziya el-Ömerî. 1 Cilt. Dîmeşk: Dâru'l-kalem, 1397.
- Hamevî, Yâkût b. Abdullah el-. *Mu'cemu'l-Büldân*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Hamîdullah, Muhammed. *H. Peygamber'in Altı Orijinal Diplomatik Mektubu*. çev. Mehmet Yazgan. İstanbul: Beyan Yayınları, 1990.
- İbn Asâkir, Ebü Muhammed Bahâüddîn el-Kâsım b. Alî b. el-Hasen. *Târîhu medîneti Dimaşk*. thk. Amr b. Garame. 80 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1415.
- İbn Haldûn, Ebü Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Hasen el-Hadramî. *Târîh-u İbn Haldûn*. thk. Halil Şehade. 1 Cilt. Beyrut: Dâru'l-fikr, 1408.
- İbn Hişâm, Ebü Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. thk. Mustafa es-Saka vd. 2 Cilt. Kâhire: Şeriketü mektebe ve matba'a Mustafa, 1375.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. thk. Abdulah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 21 Cilt. Kâhire: Dâru Hicr, 1424.
- İbn Kuteybe, Ebü Muhammed Abdullâh b. Müslim. *el-Ma'ârif*. thk. Servet Ökkâşe. 1 Cilt. Kâhire: el-Heyetü'l-Mısıriyyeti'l-âmmeti lilkitâb, 1992.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1414.
- İbn Sa'd, Ebü Abdillâh Muhammed. *Tabakâtü'l-Kübrâ*. thk. Ali Muhammed Ömer. 11 Cilt. Kâhire: Mektebetü'l-hancı, 2001.
- İbnü'l-Adîm, Ebü'l-Kâsım Kemâlüddîn Ömer b. Ahmed b. Hibetillâh b. Muhammed. *Buğyetü't-taleb fî târîhi Haleb*. thk. Süheyl Zekkâr. 12 Cilt. y.y.: Dâru'l-Fikr, ts.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec. *el-Muntazam fî târîhi'l-mülûk ve'l-ümem*. thk. Muhammed Abdulkadir Ata-Mustafa Abdulkadir Ata. 19 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1412.
- İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî. *el-Kâmil fî't-târîh*. thk. Abdullah el-Kâdi. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1415.
- İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî. *İslam Tarihi (el-Kâmil fî't-Tarih Tercümesi)*. çev. Abdülkerim Özaydın vd. 10 Cilt. Ocak Yayıncılık, 2016.
- İbnü'l-Verdî, Ebü Hafs Zeynüddîn Ömer b. el-Muzaffer b. Ömer. *Târîhu İbni'l-Verdî*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1417.
- Karasu, Mehmet. *Harbiye*. Antakya: Onur Ofset, 1997.
- Kasaba, Reşat. “Antakya'da Farklı Kimlikler: Tarihsel Bir Bakış”. *Akdeniz Dünyası, Düşünce, Tarih Görünüm*. ed. Eyüp Özveren ve ark. İstanbul: İletişim Yayınları, 2006.
- Kızıldağlı, Edip. *Halk Hazinesi (İnançlarımız) / Antakya Kapılarında*. İstanbul: Doğruluk, 1964.
- Makdisî, Ebü Nasr el-Mutahhar b. Tâhir. *el-Bed' ve't-Târîh*. 6 Cilt. Bursaîd: Mektebetü's-sekâfeti'd-dîniyye, ts.

- Mes'ûdî, Ebü'l-Hasen Alî b. el-Hüseyn b. Alî. *Mürüccü'z-zehab*. thk. Esad Dâgir. 4 Cilt. Kum: Dâru'l-Hicre, 1409.
- Özveren, Eyüp. "Zaman İçinde Avrupa, Akdeniz Dünyası ve Antakya Üzerine Düşünceler". *Akdeniz Dünyası, Düşünce, Tarih Görünüm*. ed. Eyüp Özveren ve ark. İstanbul: İletişim Yayınları, 2006.
- Sahillioğlu, Halil. "Antakya". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 3/228-232. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Sıbt İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Muzaffer Şemsüddîn Yûsuf b. Kızıoğlu et-Türkî. *Mir'âtü'z-zamân fi târîhi'l-a'yân*. 23 Cilt. Şam: Dâru'r-risâle el-Âlemiyye, 1434.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *Târîhu'l-hulefâ'*. thk. Hamdi Demirdâş. 1 Cilt. Riyad: Mektebet-ü Nizâr Mustafa el-Bâz, 1425.
- Taberî, Ebü Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân ve Târîhu'l-ümem ve'l-mülük*. 11 Cilt. Beyrut: Dâru'd-Türâs, 1387.
- Tekin, Mehmet. *Antakya'lı Din Şehidi Habib Neccar*. Antakya: Kültür Ofset, 1993.
- Tekin, Mehmet. *Hatay Tarihi*. Antakya: Zirem Basımevi, 1999.
- Tozlu, Selahattin. *Antakya Tarihi Bibliyografyası*. Elazığ: Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2009.
- Tutar, Adem. "Müslüman Arapların Çukurova Yöresindeki Fetih Hareketleri". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/2 (2010), 1-9.
- Türk, Hüseyin. "Antakya'da Dinlerarası Hoşgörü ve Habibi Neccar Örneği". *Folklor/Edebiyat* 22/87 (01 Ağustos 2016), 155-172.
- Vâkıdî, Ebü Abdillâh Muhammed b. Ömer. *Fütûhu's-Şâm*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1417.
- Vâkıdî, Ebü Abdillâh Muhammed b. Ömer. *Kitâbü'l-Megâzî*. thk. Marsden Jones. 3 Cilt. Beyrut: Alemü'l-Kütüb, 1984.
- Yılmaz, Yasin. *Hiz. İsa- Antakya Halkı ve Habib Neccar*. Ankara: Asya Ofset, 1998.
- Zehebî, Ebü Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*. thk. Ömer Abdusselam. 52 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-Arabî, 1413.
- "A'dan Z'ye Hatay Rehberi". *Tempo Dergisi eki* 50/835 (2004).

SANAL KİMLİĞİN İNSTAGRAM BOYUTU ÜZERİNE BETİMSSEL BİR ANALİZ
A DESCRIPTIVE ANALYSIS OF THE INSTAGRAM DIMENSION
OF VIRTUAL IDENTITY

Öğr. Gör. Dr. Hakan YÜKSEL

Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO

ORCID ID:000-0002-4560-6685

ÖZET

Kimlik olgusu bireylerin konumları/statüleri itibariyle doğrudan ve dolaylı olarak büründükleri ve aynı zamanda içselleştirdikleri bir kavrama karşılık gelmektedir. Dolayısıyla çeşitli parametrelerin etkisiyle farklı alanlarda farklı kimlikler inşa etmek bireye özgü bir durum olarak kabul edilmektedir. Öyle ki; medya mecraları karşısındaki pozisyonlarıyla farklı kimliklere doğru yöneşmek de bireylerin kimlik inşasında dikkat çekmektedir. Bu çerçevede geleneksel medya alanlarında yalnızca medya içeriklerine maruz kalan ve pasif durumu itibariyle etkileşimden uzak konumda bulunan bireylerin yeni medya ile birlikte aktif birer kullanıcı statüsüne erişmesi, bilhassa sosyal medya alanlarında yeni kimlik olgularının öne çıkmasına zemin hazırlamıştır. Nitekim sosyal medya fenomenleri olarak Instagram platformunda boy gösteren ve söz konusu sanal kimlikleriyle milyonlarca takipçiye ulaşan bireylerin mevcut durumu, yeni bir kimlik modeli bağlamında değerlendirilmiştir. Instagram fenomenlerinin sanal kimlikleriyle yerleşmiş olduğu sosyal medya mecrasının yapay bir dünya minvalinde milyonlarca kullanıcıya hitap etmesi ise bu kimliklere olan rağbeti göstermiştir. Nihayetinde bu husus üzerinden hareket eden mevcut çalışma; sanal kimlik olgusunun Instagram ortamındaki konumuna yönelmektedir ve bu doğrultuda betimsel analiz süreci için ölçüt örneklem modeliyle belirlenen iki fenomeni irdelemektedir. Bu minvalde Instagram fenomeni diye adlandırılan ve sanal kimliğe sahip olan ilgili örneklemeler üzerinden söz konusu fenomenliğin görünümünü ortaya çıkarmak hedef edinilmektedir ve bu hedef doğrultusunda fenomenlerin güncel paylaşımları üzerinden incelemeler yapılarak bulguların öne çıkarılması ve tartışılması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sanal Kimlik, Fenomen, Instagram

ABSTRACT

The phenomenon of identity is a concept that individuals take on directly and indirectly in terms of their position / status and at the same time internalize. Therefore, building different identities in different areas under the influence of various parameters is considered a human-specific situation. As a matter of fact, transforming into different identities with their positions in the media channels draws attention in the identity construction of individuals. In this context, individuals who are only exposed to media contents in traditional media areas and who are away from interaction due to their passive status reach the status of active users with new media, it has revealed new identity phenomena, especially in the fields of social media. The current situation of individuals who appear on the Instagram platform as social media phenomena and reach millions of followers with their virtual identities has been evaluated in the context of a new identity model. The fact that the social media channel, where Instagram phenomena have settled with their virtual identities, appeals to millions of users like an

artificial world, has shown the popularity of these identities. Ultimately, the current study based on this issue; It focuses on the position of the virtual identity phenomenon in the Instagram environment and in this direction, it examines two phenomena determined by the criterion sampling model for the descriptive analysis process. As a result, it is aimed to reveal the state of the phenomenon through the samples that are Instagram phenomenon and have virtual identity, and in line with this goal, it is aimed to determine and discuss the findings by making examinations through the current shares of the phenomena.

Keywords: Virtual Identity, Phenomenon, Instagram

GİRİŞ

Sosyal medyanın internet kullanıcısı bireyleri gerçek hayattan giderek uzaklaştırması yalnızca fiziki bağlamda olmamıştır ve aynı zamanda bu uzaklaşma kimliksel ölçekte de öne çıkmıştır. Toplum içerisindeki asli kimliğinden soyutlanarak sosyal medyanın sanal kimlik örüntüsüne bürünen bireylerin bu kimliksel geçişi, beraberinde yeni bir sosyal alan doğurmuştur. Zira kurmuş olduğu iletişim modelinden diğer tüm etkileşim biçimlerine kadar sosyal medyanın hareket alanında yer edinen bireylerin bu görünümü popüler kültür ürünlerinin de sosyal medya alanında daha fazla öne çıkmasına olanak tanımıştır. Dolayısıyla reklam sunumları başta olmak üzere birçok ticari parametreler sosyal medya alanını bireylere ulaşmanın en etkin aracı olarak kullanmaya başlamıştır.

Nihayetinde günümüz itibarıyla hızla artan sosyal medya fenomenlerinin bu mecraya büyük önem atfetmesinin temelinde, ticari beklentilerin rolü elzemdir. Gerek küresel dünya genelinde gerekse Türkiye’de sayısı milyonları bulan takipçilere ulaşan fenomenlerin sayfalarını sadece belli bir konu üzerinde kullanmayıp bununla birlikte almış oldukları reklamlara fazlasıyla yer vermeleri, sosyal medyanın ticari yansımaları göstermektedir. Bu doğrultuda bilhassa Instagram ve Youtube platformları belirgin düzeyde göze çarpmaktadır. Öyle ki sosyal medya fenomenlerinin Instagram sayfasında paylaştığı videonun uzun versiyonunu Youtube sayfasında paylaşarak her iki mecraya da takipçi ve abone toplama çabası içerisine girmesi sosyal medya etkileşiminin ticari kaygılarla doğrudan ilişkilendirildiğini yansıtmaktadır.

Geleneksel medya araçlarının yeni medya uzantılarına ve bu bağlamda sosyal medyaya kayıtsız kalamaması ise, söz konusu mecralarının hareket alanını ve hedef kitesini her geçen gün daha öteye taşımaktadır. Zira devlet başkanlarının twitter başta olmak üzere sosyal medya platformlarını aktif olarak kullanması ve benzer şekilde küresel dünya genelinde kurum ve kuruluşlar tarafından sosyal medyanın tercih edilmesi bu alana olan rağbeti ziyadesiyle artırmaktadır. Böylece sanal kimliğe bürünerek yalnızca gündelik yaşamını değil iş yaşamını da sosyal medyaya entegre eden bireylerin sayısı çoğalmaktadır.

Bu bağlamda; mevcut çalışmada söz konusu sanal kimlik olgusunun Instagram boyutu üzerinde durulmaktadır ve örneklem olarak iki ünlü fenomenin sosyal medyadaki görünümü incelenmektedir. Nihayetinde; Türkiye’de en çok takipçiye sahip fenomenler arasında yer alan ve uzun yıllardır bu konumunu muhafaza etmeyi başarabilen Yasemin Sakallıoğlu ve Aykut Elmas’ın genel çerçevedeki Instagram paylaşım görüntüleri betimsel analiz yöntemiyle değerlendirilmektedir. Öte yandan ölçüt örneklem modeliyle ele alınan ilgili fenomenlerin paylaşımları irdelenerek bu paylaşımların internet kullanıcıları üzerindeki boyutlarına ayrıca temas edilmektedir. Son olarak ise mevcut paylaşım içeriklerinin nicel verilerine, zamansal olarak geçirdiği dönüşümlere ve sinema sektörü başta olmak üzere geleneksel medyaya olan yansımalarına değinilmektedir.

SANAL KİMLİK

Kimlik kavramı 'ben kimim' sualine verilen bir yanıt olarak tanımlanmaktadır ve bu yanıt bağlamında bireylerin yaşamış oldukları toplumsal hayat içerisinde çevresini anlamlandırması olarak kabul görmektedir (Acun, 2011). Sanal kimlik ise bireylerin dijital teknolojiler ile bütünleşerek daimi düzeyde çevrimiçi kalabilmesidir ve bu bağlamda bireylerin online ortamlarda devamlı olarak paylaşımlar gerçekleştirip sanal kimliği içselleştirmesi söz konusu olmaktadır. Dolayısıyla reel yaşantıdan uzaklaşarak sanal yaşantıya entegre olan bir kimlik görünümü ortaya çıkmaktadır (Güzel, 2016).

Küresel dünyada yaşam akışının dijital teknolojilerle birlikte hızlanması ise bireyleri yeni kimlik arayışına sevk ettiği için hem toplumsal yapı içerisinde hem de çevrimiçi mecralarda bu arayış durumu gerçekleşmektedir. Daha özgür ve serbest bir hareket alanı sağladığından ötürü çevrimiçi mecraların tercih edilir olması, bireyleri bu alana çekmektedir. Nitekim yetkiyi elinde bulundurarak kendi hareket alanını inşa eden ve dilediğince yön verebilen bir ortam sunması itibarıyla çevrimiçi mecralar sanal kimlik edinimini kolaylaştırmaktadır (Özdemir, 2015).

Nihayetinde sanal kimlik kavramı çevrimiçi ortamlarda mevcudiyet kazanan bir niteliğe sahiptir ve yeri geldiğinde bireyden bağımsız olarak hareket edebilmektedir. Zira çevrimiçi ortamlarda doğrudan eyleme geçebilecek bir yapıyı temsil etmektedir (Van Koksvijk, 2007). Örneğin bireylerin çevrimiçi ortamlardaki sanal kimlikleri, birey çevrimiçi olduğu durumda dahi etkileşime geçebilmektedir ve bilhassa sanal oyunlarda yirmi dört saat aktif biçimde hareket eden oyun karakterleri bu etkileşimi göstermektedir. Sosyal medya profillerinin daimi olarak çevrimiçi ortamlarda hazır bulunması da sanal kimliğin gerçek kimlikten ayrı olarak varlığını kesintisiz yürüttüğüne örnek verilebilir.

İletişimsel ekseninde mevcut etkileşimin çevrimiçi ortamlara taşınmasında ise bireylerin kendini daha rahat ifade edebilme durumu öne çıkmaktadır. İnternet platformlarında gerçek hayatta söz konusu olabilen anlatım eksikliğini yaşamayan ve bu doğrultuda içinden geçenleri istediği ölçekte yansıtarak daha etkin düzeyde sosyal çevre edinebilen bireyler, sanal kimlik olgusuna kolayca entegre olabilmektedir (Şener, 2009). Sanal kimlik olgusunu bireye sunan faktöre gelince, değişen ve dönüşen bilgisayar teknolojileri devreye girmektedir ve yürütülen iletişim modeli bu teknoloji minvalinde desteklenmektedir. Asli kimliğinden koparak sanal kimliğini kullanan bireylerin etkileşim ağındaki kimlikler de sanal bir nitelik taşımaktadır. Böylece çevrimiçi ortamda yer alan bireylerin kimlik olguları artık yeniden şekillenmiş vaziyettedir (Avcıoğlu, 2011).

Sanal kimlik kavramının yerleşmesinde toplumsal yapı içerisinde bireylerden istenen birtakım beklentilerin rolü de önemlidir ve nitekim kurulan kimlik inşası bu beklentiler nezdinde hız kazanmaktadır (Goffman, 2009). Zira olduğu gibi değil de olmak istediği gibi ya da sosyal çevresinin olmasını istediği gibi bir kimlik görünümüne sahip olma süreci söz konusudur. Bu kimliğe gerçek hayatta bir anda kavuşmak zor olduğundan ötürü, çevrimiçi ortamların sunmuş olduğu imkânlar neticesinde sanal kimlik dönüşümü cereyan etmektedir. Bu dönüşüm de rol çatışmasını ortaya çıkararak bireyin iç dünyasında gerçek ve sanal kimlik muğlaklığına sebebiyet vermektedir.

Sanal kimliğin gerçek kimlikten farkı ise oldukça değişken olması ve çabuk tüketilerek yerine yenilerinin getirilebilmesidir. Her ne kadar bu değişkenlik ve çevrimiçi ortamların sunmuş olduğu sanal kimliği gizleyebilme durumu bireyler tarafından kolayca yönetilse de, aynı zamanda muğlak bir hareket alanı doğurmaktadır (Yılmaz, 2016). Öyle ki, hızlı değişkenliğin kimlik bağlamında adeta yeni rollere büründürdüğü ve sanal bir alan içerisine hapsedtiği

bireyler, farklı kimlikleri sunabilmenin hazzını ve çatışmasını bir arada yaşamak durumunda kalmaktadır.

Buradaki haz durumu esasen toplum nezdinde beğenilme isteğiyle ilişkilidir. Çevrimiçi ortamlarda takip edildiğini bilen bireylerin yapmış oldukları paylaşımlar ve bürünmüş oldukları sanal kimlik olgusu, ilgili beğenilme beklentisiyle yeni bir biçim kazanmaktadır. Bu beklenti, yapılan paylaşımların doğallığını ve realitesini ortadan kaldırdığı gibi neyin daha fazla ilgi çekebileceğine yönelik bir yaklaşım içermektedir. Hatta beğenilmek ve ilgi görebilmek bağlamında revaçta olan ve öne çıkan sosyal medya gruplarına yer edinme yarışı devreye girmektedir. Nihayetinde bireylerin benlik duygusu çevrimiçi grupların ortak niteliklerinin tesirine uğramaktadır (Hood, 2014).

Sosyal medyanın ve dolayısıyla sanal kimlik arayışının bireyleri bu denli cezp etmesi, gerçek hayattan uzaklaşmak ve özgür hareket alanı içerisinde kolayca eyleme geçebilmek arzusuyla da ilişkilidir (Kardaş, 2017). Ayrıca klavye ile yapılan hatanın yine klavye ile düzeltilebilmesi gibi içerik safhasının tamamen dijital donanımla inşa edilmiş olması, kurgulanan sanal kimlik olgusunun daha öteye taşınabilmesine fırsat sunmaktadır. Çevrimiçi ortamlarda sunduğu sanal kimlik profilini daha güçlü kılmak ve geliştirmek adına eyleme geçen bir yaklaşıma sahip olunması dikkate alındığında, bireylerin sanal mecralarda etkin düzeyde görünebilmesi desteklenmektedir (Gündüz ve Engin, 2005).

Sanal kimlik olgusunu bireysel sınırlarından çıkarıp yaygın kitlelere ulaştıran ana faktör ise sayısal değerleridir. Takipçi sayısının fazlalığıyla, abone etkileşiminin niteliğiyle ve diğer nicel değerlerin mevcudiyetiyle sanal kimliğin gelişimi gerçekleşmektedir. Bu süreç aynı zamanda sanal kimliklerin internet ortamındaki kalitesini ve gücünü göstermektedir (Güzel, 2016). Kalite arttıkça takip eden kullanıcıların ilgili sanal kimliklere daha fazla eğilim göstermesi mümkün olacağı için yapılan yorum ve değerlendirmeler bu minvalde karşılık bulabilecektir. Nitekim internet kullanıcılarını sosyal medya ile özdeşleştiren durum da sosyal etkileşimin güçlü olması ve ilgi görmesidir (Shao, 2009).

Zira sanal kimliklerin hareket alanı içerisinde sunmuş oldukları içeriklerin niteliği aynı zamanda mevcut niceliğin artış göstermesine olanak sunmaktadır. Takipçi sayısı ve sunum kalitesi bağlamında fenomen tanımlamasının yapılması bu parametrelerle bağıntılıdır. Nicel ve nitel kaliteyi destekleyen faktör ise reklam olgusudur ve fenomenleri reklam gelirleriyle destekleyen bir ticari çark devreye girmektedir (Sezgin, 2016). Sanal bir sosyal hayatı ticari hayatla bütünleştiren bu çark yeni sanal kimliklerin doğmasını tetiklemektedir. Bir fenomenin farklı hedef kitlelere hitap edebilmek adına yeni sayfa yahut sayfalar açması ve başka bir sanal kimliğe bürünmesi bu sürecin nihai sonucu olarak görülebilmektedir.

SANAL KİMLİĞİN INSTAGRAM BOYUTU

Sosyal medyanın her geçen yıl değişen ve dönüşen yapısı yeni platformları doğurmaktadır ve yenilik bekleyen, yeniliğe açık olan ve yeni deneyimler elde etmek isteyen internet kullanıcıları bu platformlara genel anlamda ilgi göstermektedir. Instagram platformu da bu alanlar içerisinde önemli bir niteliğe sahiptir ve gerek bilgisayarlar gerekse mobil uygulamalar üzerinden kolay erişime sahip olması bu mecraı ilgi çekici kılmaktadır. Ayrıca kısa zamanda dünyanın neredeyse her coğrafyasından olumlu geri dönüş alması ve milyarlarca kullanıcısı ile devasa bir sosyal platform görünümü taşıması, Instagram alanının niteliğini ve niceliğini daha da artırmaktadır.

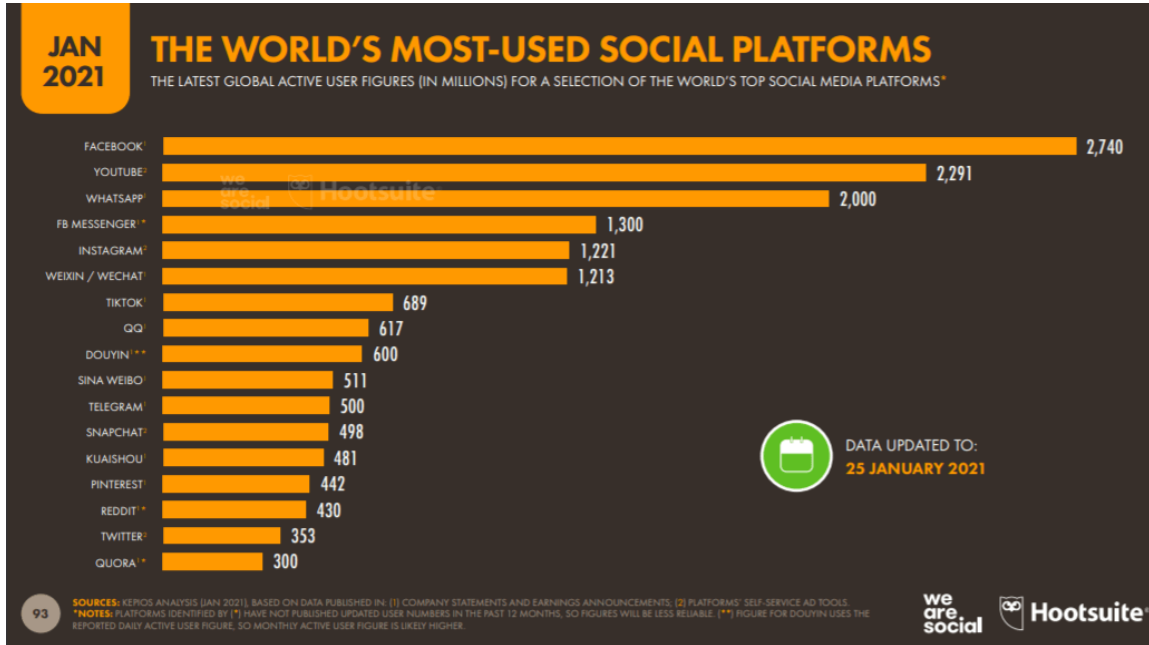

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

Ekonomiden spor dünyasına, siyasetten sanat camiasına ve diğer birçok alana kadar küresel toplumun öne çıkan simalarının bu mecrada yer alması, kullanıcıların etkileşim ağını daha da hareketlendirmektedir ve Instagram alanında geçirilen saatler her yıl bir önceki yıla nazaran artış göstermektedir. Dolayısıyla hedef kitlesi az yahut çok fark etmeksizin milyarlarca sanal kimliğin hareket alanı bulduğu bir sosyal medya platformu mevcut durumdadır.

Bu minvalde çevrimiçi mecralarda sanal kimliği belirgin kılan ve dijitalleşme çağında sanal kimliğin gerekli olduğunu yansıtan hususlara değinmek gerekirse şu değerlendirmeler öne çıkmaktadır (Yılmaz, 2020):

- İş yaşamının sürdürülebilirliği, iletişimin çeşitlilik kazanması ve sosyal bağlantı kurabilmenin etkinliği için sanal kimlik edinmek önemlidir.
- Neredeyse tüm mecraların artık geçiş yapmış olduğu sosyal medya platformlarında güçlü bir görünürlük elde etmek adına da sanal kimlik sahibi olmak gerekir.
- Örneğin Instagram sayfasında yeni bir imaj çizmek ve ilgi alanları hakkında bilgi vermek sanal kimliğin doğru yansıtılması adına olumlu bir yansıma sunabilmektedir.
- Paylaşımlar ve sabit hikâyeler üzerinden sanal kimliğin tanımlanması ve böylece takipçilerin bireyi doğru tanımlamak açısından fikir sahibi olması ayrıca mühimdir.
- Takip edilen sayfalar da dikkate alındığında bilhassa sosyal farkındalıklar adına etkileşim kurmak daha pratik hale gelebilmektedir ve gerçek yaşamda bir araya gelemeyecek kişilerin sosyal medyada bir farkındalık uğruna bütünleşmesi sanal kimliklerin doğru aksettirilmesi bağlamında olumludur.
- Şeffaflık, doğruluk, tutarlılık ve ölçümlenebilirlik çerçevesinde sanal kimliklerin doğru yansıtılması ayrıca gerekli bir husustur.
- Ulusal ve küresel bağlamda sosyal medya kullanımı hızla artmaktadır ve bu doğrultuda sanal kimliklerin etkinliği giderek yaygın boyuta ulaşmaktadır.

Şekil 1. Sosyal Medya Kullanımı Verileri (Dijilopedi, 2021)

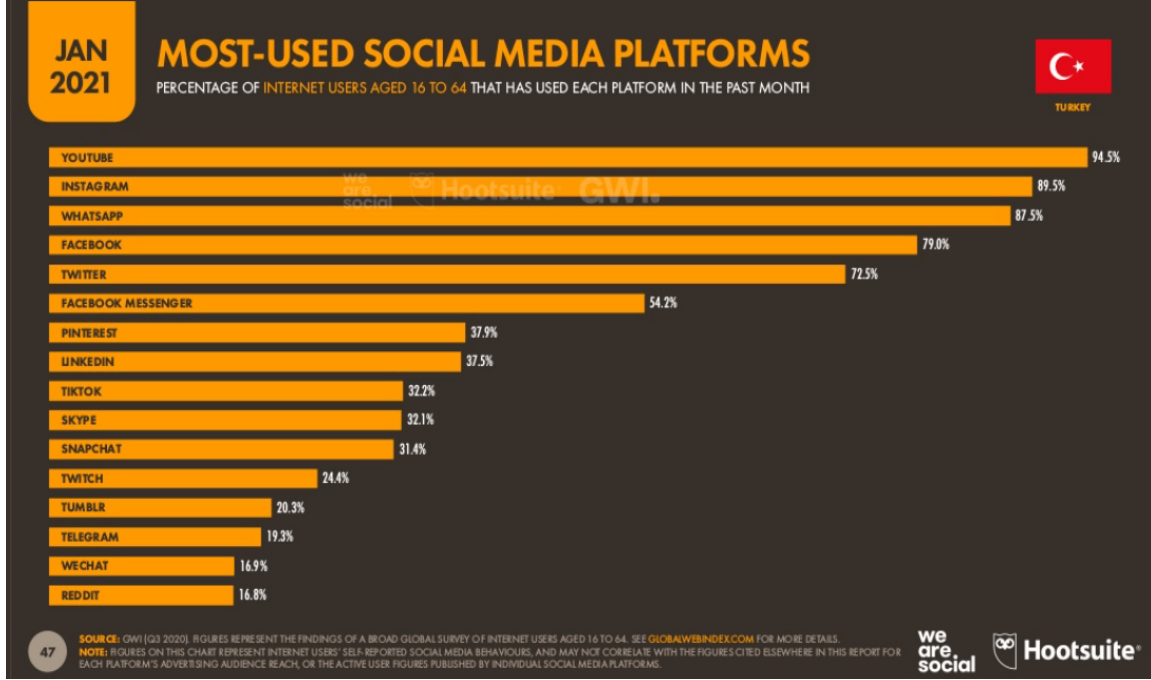
Zira yukarıdaki şekil içerisinde yer alan güncel veriler küresel dünyadaki sosyal medya kullanımının durumunu gösterdiği gibi Instagram kullanıcı sayısını Ocak 2021 itibariyle sunmaktadır. Bu doğrultuda dünya genelinde yaklaşık olarak 1 milyar 221 milyon Instagram kullanıcısı bulunmaktadır ve bu kullanıcıların her biri aynı zamanda sanal bir kimliği temsil

etmektedir. Instagram mecrasının kullanıcılar yazı, resim, görsel, video vb. başta olmak üzere birçok içerik sunma olanağı tanınması ve bu içerikleri aynı zamanda arşiv edebilme ve hikâyeleştirme özelliği sağlaması (Jensen, 2014) ilgili mecra olan eğilimi etkin kılmaktadır. Her ne kadar dünya genelinde Instagram kullanıcılarının sayısı Facebook platformunun kullanıcılarına göre oldukça geride kalsa da mevcut veriler kayıtlı abone sayısını gösterdiğinden aktif kullanımda aradaki farkın daha az olduğu değerlendirilmektedir.

Üstelik Türkiye gibi sosyal medyanın oldukça aktif kullanıldığı ülkelerde Instagram uygulamasının daha fazla kullanıldığı bilinmektedir. Aşağıda yer alan Şekil 2'nin içeriğinde bu durumu net olarak görmek mümkündür.

Şekil 2. Türkiye’de Sosyal Medya Kullanımı (Dijilopedi, 2021)

Öyle ki Türkiye’deki sosyal medya kullanıcılarının yaklaşık %90’ı Instagram kullanarak bu alanda Facebook ve Twitter gibi platformları geride bırakmaktadır. Yürütülen çalışma ekseninde örneklem olarak Türkiye’deki Instagram fenomenleri ele alındığından ötürü bu veriler ayrıca önemlidir ve sanal kimliğin yansıması söz konusu sosyal medya profilleri üzerinden kurgulanmaktadır. Instagram mecrasını bu denli öne çıkaran faktörler arasında anlık olarak elde edilen görüntülerin yine anlık olarak Instagram uygulaması üzerinden özel, arkadaşlar veya herkese açık olarak paylaşılabilmesinin yer alması (Salamon, 2013) ve ayrıca bu paylaşımlar yapılırken zaman/mekân kısıtlamasının bulunmaması (Vural ve Bat, 2010) eğilimin yoğunluğunu güçlendirmiştir.

Sanal kimliklerin farklı görünüm biçimleri bağlamında yer edindiği Instagram platformunun öne çıkan mevcut nicel verileri ise şu şekildedir (Yıldız, 2019):

- Küresel dünya geneli dikkate alındığında Instagram mecrasında günlük olarak ortalama 95 milyon içerik paylaşımı yapılmaktadır.
- Bu içeriklere yönelik yapılan beğeni sayısı ise yaklaşık 5 milyar civarındadır ve bu veriler etkileşimin zincirleme boyutunu göstermektedir.
- Aktif kullanıcı sayısı ise günlük bağlamda 500 milyon civarındadır ve dünya genelinde 1 milyarı aşkın Instagram kullanıcısının var olduğu dikkate alındığında neredeyse her iki kayıtlı kullanıcının birisi bu mecraı aktif olarak kullanmaktadır.

- Aktif kullanıcıların yarısından fazlası yani yaklaşık 300 milyonu Instagram'ın hikâye paylaşma özelliğini yine aktif düzeyde kullanıp paylaşım yapmaktadır.
- Instagram'da yer alan kurumların yaklaşık yarısı da söz konusu hikâye paylaşma özelliğini kullanmayı tercih etmektedir.
- Bu platformda reklam veren kişi ve kurumların sayısı ise 3 milyon civarındadır ve bu rakam mevcut sosyal medya mecrasının ticari olarak ayakta kalabilmesini ve sanal kimliklerin yeni sanal kimlikler üretebilmesini sağlamaktadır.

Sosyal medya platformlarında sanal kimlik görünümünün tanımlanmasını kişisel bilgilerle ve mevcut fotoğraflarla ortaya çıkarmak yetersiz kalacağından ötürü, sayfa içeriği, yapılan paylaşımlar ve beğenilen içerikler de bu bağlamda elzemdir ve sanal kimlik hakkında fikir sahibi olunmasını sağlamaktadır (Sütlüoğlu, 2015). Örneğin Türkiye'de en çok takip edilen Instagram fenomenleri kişisel görünülerinden ziyade yaptıkları paylaşım içerikleriyle sanal kimliklerini dışa yansıtmaktadır. Aşağıdaki sıralama mevcut fenomenlerin sanal kimliklerini irdelemek açısından önemlidir:

	Instagram Hesabı	Takipçi
☐	Çağrı Taner	16.426.786
☐	Cezmi Kalorifer	9.072.500
☐	Karikatürhane	8.437.025
☐	reyn	7.170.848
☐	Aykut Elmas	6.569.212
☐	SAYKO	5.847.651
☐	Regloloji	5.833.148
☐	Danla	5.752.032
☐	Enes Batur	5.427.798
☐	Şükran Kaymak	5.277.179
☐	Erkeklerin İç Sesi	5.276.464
☐	Berk Atan	5.043.096
☐	Öğrencilerin İç Sesi	4.889.491
☐	Yasemin Sakallıoğlu	4.664.471

Şekil 3. Türkiye'deki Instagram Fenomenleri (Boomsocial, 2021)

Çalışmada örneklem olarak kullanılan Yasemin Sakallıoğlu ve Aykut Elmas'ın da yer aldığı listede dikkat çeken husus, mevcut fenomenlerin sosyal medyadaki sanal kimliklerinin artık gerçek kimliklerinin önüne geçmiş olmasıdır. Zira bu listedeki isimler sosyal medya ile fenomen olmuş sanal kimlikleri temsil etmektedir ve takipçi sayısı milyonları bulan sanatçı, yazar, futbolcu, tiyatrocu, siyasetçi vb. den farklı olarak değerlendirilmektedir. Bahsi geçen diğer kimlikler sosyal medyada gerçek kimliklerini yansıtarak takipçilerine ulaşırken bu listede yer alan fenomenler kurgusal bir görünüm sunmaktadır.

Yaptıkları paylaşımlar, kullandıkları mizah dili, oluşturdukları kurgusal ve montajlı videolar ve hatta aldıkları reklamlar dikkate alındığında tamamen yeni bir kimlik görünümü sunulduğu anlaşılmaktadır. Öyle ki içerinde duvar yazısı niteliğindeki sözlerle öne çıkan, makyaj videoları yaparak takipçi sayısını artıran, dünyayı gezerek yaptığı röportajlarla yankı uyandıran, farklı tiplerle aktüel yaşama atıfta bulunan, mizah içerikleriyle sosyal medyada yer bulan vb. sanal kimlikler karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla çalışmanın analiz kısmında söz konusu sanal kimliklerin nasıl inşa edildiği ve hangi süreçlerden geçerek öne çıktığı üzerinde durulacaktır ve örneklem fenomenler bağlamında irdeleme yapılacaktır.

YÖNTEM

Çalışmada sanal kimlik olgusu üzerinde durularak bu olgunun sosyal medyadaki boyutuna genel çerçevede değinilmektedir. Görsel ve hareketli içerik sunan yapısıyla bir milyarı aşkın kullanıcı tarafından tercih edilen Instagram mecrasının sanal kimliği nasıl yansıttığı hususu ise çalışmanın odaklandığı esas noktadır. Dolayısıyla çalışmanın literatür verilerinin ardından inşa edilen analiz safhasıyla birlikte, sanal kimliğin Instagram boyutunu öne çıkarmak amaç edinilmektedir.

Verileri ortaya çıkarmak bağlamında müracaat edilen yöntem olarak ise betimsel analizden yararlanılmıştır. Nitekim betimsel analiz; elde edilen verilerin orijinaline bağlı kalınarak betimsel bir yaklaşım neticesinde içeriklerin değerlendirilmesi sürecidir (Walcott, 1994). Mevcut çalışmada da örneklem olarak ele alınan fenomenlerin paylaşımları betimsel yaklaşım eşliğinde irdelenmiştir.

Diğer taraftan; sanal kimliğin Instagram boyutu göz önünde bulundurulduğundan ve Türkiye'deki Instagram fenomenleri incelendiğinden ötürü çalışma evrenini mevcut fenomenler oluşturmuştur. Örneklem modeli olarak ise ölçüt örnekleme başvurulmuştur ve literatür verilerinde üç numaralı şekilde yer alan ve Boomsocial istatistiklerinde en çok takip edilenler arasında ilk on beş sıra arasında bulunan fenomenler araştırılmıştır. Bu ölçüt doğrultusunda Yasemin Sakallıoğlu ve Aykut Elmas'ın sanal kimlik sunumları ele alınarak hareket edilmiştir ve betimsel analizle verilere ulaşılmıştır.

Örneklem olarak bu iki ismin incelenmesinin alt gerekçesi ise mevcut ölçüt modelin yanı sıra diğer fenomenlere nazaran kadın ve erkek kimliğinin öne çıkarılmış olmasıdır. Zira sosyal medya deneyimi olarak da listedeki birçok ismin önünde bulunan bu fenomenler yapmış oldukları paylaşımlarla popüler bir etki uyandırdıklarından ötürü Instagram temsili bağlamında uygun olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca her iki ismin diğer sosyal medya alanlarından ziyade ağırlıklı olarak Instagram'da yer alması diğer bir kriter olarak alınmıştır.

VERİLER

Sanal kimlik inşasının Instagram fenomenleri minvalinde öne çıkarıldığı çalışmada ilk olarak Yasemin Sakallıoğlu'nun mevcut sosyal medya mecrasındaki görünümü incelenmiştir. 10 Haziran 2021 ve öncesi dikkate alınarak gerek paylaşımlar gerekse günlük hikâyeler nezdinde nicel bir netice ortaya çıkarılmıştır. 10 Haziran 2021 itibarıyla Instagram sayfasında Yasemin Sakallıoğlu'nun toplam 384 paylaşım yaptığı görülmüştür. Bu paylaşımların 347'si video paylaşımı iken 37'si ise resim içeriklerinden oluşmuştur. Takipçi sayısı ise yine 10 Haziran 2021 itibarıyla 4.685.320'dir. Yasemin Sakallıoğlu'nun son bir aydaki paylaşımları dikkatle incelendiğinde, günlük ortalama 8 adet görsel hikâye paylaşımı yaptığı anlaşılmaktadır. Video paylaşımları genel olarak 1 milyon ve 4 milyon arasında izlenme alırken bu videolara yapılan

yorumlar ise 5 bin ile 15 arasında değişim göstermektedir. Resim paylaşımlarına yapılan beğeniler de 100 bin ve 500 bin arasında öne çıkmaktadır.

Öte yandan; Yasemin Sakallıoğlu'nun Instagram sayfasındaki ilk paylaşımı 23 Eylül 2016 tarihinde gerçekleşmiştir ve çalışmanın analizi çerçevesinde güncel son paylaşımın sunum tarihi 10 Haziran 2021 olarak kayıtlara geçmiştir. Ancak bu beş yıllık süreç zarfında ilgili fenomen tarafından daha sonra silinmiş olan paylaşımların da var olduğu gerçeğini dikkate almak gerekir. Yasemin Sakallıoğlu her ne kadar Instagram platformunda son beş yılda aktif olarak yer alsada Youtube sayfasındaki paylaşımları incelendiğinde 2014 yılı itibariyle paylaşımlar yapmaya başladığı ve popüler kimlik elde ettiği görülmektedir. Ayrıca diğer birçok fenomenin aksine Youtube platformunu yeterince aktif kullanmadığı anlaşılmaktadır. Zira 220 bin abonesi olmasına rağmen sayfasında sadece 11 videosu yer almaktadır.

YASEMİN SAKALLIOĞLU	
Instagram Takipçi Sayısı	4.685.320
Instagram Video Sayısı	347
Instagram Resim Sayısı	37
Instagram'daki İlk Paylaşım Tarihi	23 Eylül 2016
Oynadığı Dizi ve Film Sayısı	2 Dizi ve 1 Film

Tablo 1. Yasemin Sakallıoğlu'na Dair Nicel Veriler

2014 yılı itibariyle sosyal medyada edindiği popülerliği kısa zamanda ekranlara taşımayı başaran Yasemin Sakallıoğlu, bu bağlamda iki televizyon dizisinde ve bir sinema filminde rol almayı başarmıştır. Bu üç yapımın ortak noktası ise, mevcut fenomenin sosyal medya paylaşımlarında yapmış olduğu tiplerin bu yapımlarda yansıtılıyor olmasıdır. Öyle ki ATV'de yayımlanan dizisinde Karadenizli bir kızı oynayarak sosyal medya paylaşımlarıyla örtüşmüştür ve diğer dizi ve sinema filminde de benzer şekilde daha önce sunmuş olduğu sanal kimliklerin sürdürüldüğü anlaşılmıştır.

Görsel 1. Yasemin Sakallıoğlu'nun Oynadığı Dizi ve Filmler

Yukarıdaki mevcut içerikte yer alan görsellerden de dışa yansıdığı üzere sosyal medyadaki sanal kimliğinin popülerliğini ilk olarak dizi ekranlarına yansıtan Yasemin Sakallıoğlu,

öncelikle ATV’de yayınlanan ve Eşkıya Dünyaya Hükümdar Olmaz dizisinde rol almıştır. Buradaki başarılı performansının ardından, kısa zaman sonra Star TV ve TV 8 ekranlarında yayınlanan Jet Sosyete dizisine geçmiştir ve son olarak Zengo adlı sinema filminde başrol olarak yer almıştır. Dolayısıyla birkaç yıl içinde cereyan eden bu süreç; söz konusu fenomenin sosyal medyadan geleneksel medyaya geçişinin göstergesi olmuştur.

Fenomenin Instagram sayfasındaki 347 videosu tek tek incelendiğinde bilhassa Karadenizli anne tiplemesinin takipçiler tarafından oldukça beğenildiği anlaşılmıştır. Nitekim bu videolar genel olarak 3 milyon ve üzeri izlenme alarak büyük yankı uyandırmıştır. Yapılan yorumların da benzer şekilde olumlu bir izlenim oluşturduğu görülmüştür ve yorum yapanlar arasında sanat, spor, magazin vb. camialardan birçok ünlü ismin bulunması özellikle dikkat çekmiştir. Fenomenin sanal kimliğinin alt uzantıları olan bu tiplemelerin periyodik olarak sosyal medyada sunulması ise etki/tepki süreci ile açıklanabilir. Zira daha çok izlenen, beğenilen ve yorumlanan paylaşımların ilerleyen süreçte yeni versiyonlarıyla sunulduğu görülmüştür.

Görsel 2. Yasemin Sakallıoğlu’nun Öne Çıkan Instagram Tiplemeleri

İncelenen ilk fenomen olan Yasemin Sakallıoğlu’nun tüm paylaşımları, takipçi geri dönüşleri ve diğer parametreler ele alındığında genel olarak şu neticelere ulaşılmıştır:

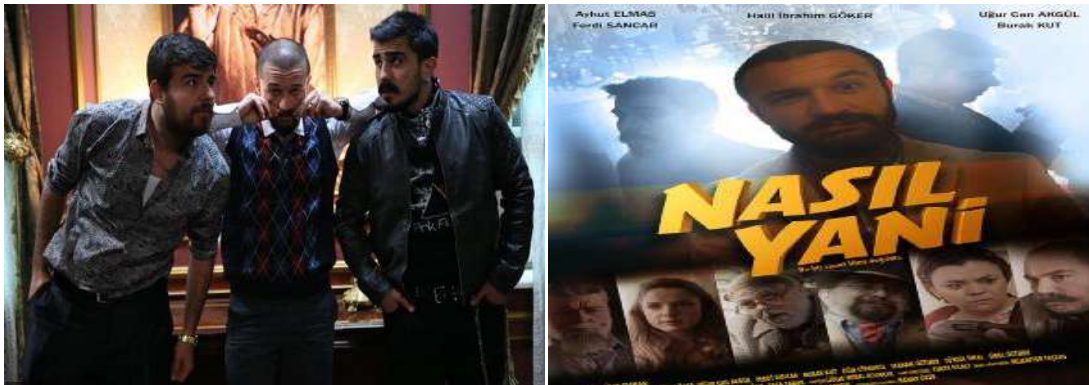
- Yasemin Sakallıoğlu tarafından Instagram sayfasında yapılan paylaşımların neredeyse tamamına yakını mizah içeriklidir.
- Bilhassa videolarına yapılan yorumların geneli olumlu yöndedir ve bu videolar genellikle 10 bin ve üzeri yorum almaktadır.
- Gündem olan hususlara dair kayıtsız kalmamaktadır ve yaptığı paylaşımlarla her konuya dair yorumda bulunmaktan çekinmemektedir.

- Ülke gündeminde acı olaylar mevcutken bu süre zarfında mizah içerikli paylaşımlar yapmamayı tercih etmektedir.
- Sayfasına almış olduğu reklamları genel olarak story şeklinde günlük olarak yansıtmaktadır ve sayfasında sabit olarak bulundurmamaktadır.
- Nadiren de olsa sabit tuttuğu reklamları ise mizah videoları ile bütünleştirmektedir ve sanal reklam uygulaması mantığıyla yansıtmaktadır. (Domestos reklamı gibi)
- En çok ilgi gören tipler olarak; Karadenizli anne, evli kadın ve Yaseminsu öne çıkmaktadır.
- Videolarını genelde bir dakika ile sınırlı tutmaktadır. Süre aşıncı ise mevcut videoların tamamını IGTV yani Instagram TV üzerinden aynı sayfa eşliğinde paylaşmaktadır.
- Youtube sayfasını yeterince aktif kullanmadığı için abone gelirlerinden ziyade reklam gelirleriyle kazanç elde etmektedir.
- Instagram sayfasını story paylaşma noktasında etkin kullanmaktadır ve bu paylaşımları düzenli olarak her gün yaptığı görülmektedir.

Analiz sürecinde incelenen bir diğer Instagram fenomeni ise Aykut Elmas'tır. Vine üzerinden yapmış olduğu paylaşımlarla popülerlik kazanan ve yalnızca Instagram sayfasında değil diğer sosyal medya platformlarında da aktif bir rol üstlenen Aykut Elmas, bilhassa toplumun gündeminde yer alan gelişmelere dair öne çıkardığı tiplerle büyük ilgi görmektedir. Bu tiplerde vermiş olduğu sosyal mesajlar ve eleştirel yaklaşımlar ayrıca dikkat çekmektedir. 10 Haziran 2021 tarihi itibarıyla Instagram sayfasındaki güncel veriler ele alındığında toplam 994 paylaşım yaptığı görülmektedir. Aykut Elmas'ın mevcut sosyal medya platformundaki ilk paylaşımını ise 26 Haziran 2015 yılında gerçekleştirdiği göze çarpmaktadır. Daha önce 4. Tekil adıyla yer aldığı sosyal medya sayfasını kaldırdığı için Aykut Elmas adlı güncel sayfası üzerinden değerlendirme gerçekleştirilmiştir.

Yalnızca Instagram sayfasında değil aynı zamanda Youtube ve Twitter alanlarında da etkin olduğu görülen Aykut Elmas'ın bu bağlamda Youtube'de 1 milyon 230 binin üzerinde abonesi bulunmaktadır. Twitter takipçilerinin sayısı ise 2 milyon 100 binin üzerindedir. Vine videoları da dahil olmak üzere yaklaşık 8 yıldır sosyal medyada aktif olan Aykut Elmas, tıpkı Yasemin Sakallıoğlu örneğinde olduğu gibi bu başarılı süreci sinema ile taçlandırmıştır ve biri konuk oyuncu diğeri başrol olmak üzere iki sinema filminde yer almıştır. Aşağıdaki 3 nolu görselde de yer aldığı gibi, ilk olarak 2015 yapımı "Sihirbazlar Okulunda Bir Türk" adlı filmde boy gösteren fenomen, ertesi yıl ise başrol oyuncular arasında bulunduğu "Nasıl Yani" adlı filmde görev almıştır.

Görsel 3. Aykut Elmas'ın Sinema Filmleri

Aykut Elmas'ın yaptığı Instagram paylaşımlarında toplumun her kesiminden insanların tiplere yansımaları ayrıca dikkat çekmektedir ve bununla birlikte parodi yapılarak mesaj verilmeye çalışılmaktadır. Gündemde olan aktüel gelişmelerin videolara konu olarak yansımaları da bir diğer ilgi çekici husustur. Paylaşımlarında bir başka Instagram fenomeni olan Halil İbrahim Göker'e yer veren ve birlikte birçok video hazırlayan Aykut Elmas, son yıllarda ise daha çok bireysel hareket etmektedir ve yapmış olduğu tiplere kılık değiştirerek her karaktere kendisi hayat vermektedir.

Bu bağlamda ailenin annesi, babası, çocuğu, yaşlısı, genci vb. her statüye temas ederek videolarını öne çıkarmaktadır. Bilhassa paylaşmış olduğu 817 video içeriği incelendiğinde takipçi geri dönüşlerinin oldukça pozitif ve destekleyici olduğu da anlaşılmaktadır. Zira sayı olarak sürekli yükselişte olan bir takipçi durumu mevcuttur. Aykut Elmas mizah faktörünü ise paylaşımlarında yerinde kullanmaktadır ve güldürürken düşündürücü bir yaklaşımla hareket etmektedir. Kendine has bir hedef kitlesinin olması ve bu kitlenin diğer sosyal medya mecralarında da dışı yansımaları öne çıkan diğer bir parametredir.

AYKUT ELMAS	
Instagram Takipçi Sayısı	6.584.710
Instagram Video Sayısı	817
Instagram Resim Sayısı	177
Instagram'daki İlk Paylaşım Tarihi	26 Haziran 2015
Oynadığı Dizi ve Film Sayısı	2 Film

Tablo 2. Aykut Elmas'a Dair Nicel Veriler

Netice olarak sanal kimliğini sosyal medya platformlarına yansıtarak yaygın bir hedef kitle tarafından takip edilen Aykut Elmas'a dair genel çerçevede öne çıkan değerlendirmeler, şu ifadeler doğrultusunda yansıtılabilir:

- Aykut Elmas paylaşımlarında hayatın gerçeklerine temas etmeyi yeğlemektedir ve bu teması gerçekleştirirken güldürü öğesini fazlasıyla kullanmaktadır.
- Tiplerinde kadın ve erkek sunumu fark etmeksizin basit ve doğal davranmaktadır. Bu minvalde gerek dekor gerekse makyaj açısından fazla bir çaba sarf etmemektedir.
- Yaptığı videoların izlenme sayısı genel olarak 2 ila 4 milyon arasında bir rakama tekabül etmektedir. Bu videolara yapılan yorumlar ise büyük oranda olumlu olmakla beraber nicel anlamda bin ila on bin arasında değişim göstermektedir.
- Story paylaşımlarını hemen hemen her gün yapan Aykut Elmas, birçok reklama da bu paylaşımlar paralelinde yer vermektedir.
- Sayfasında sabit tuttuğu reklamların mali getirisi daha yüksek olduğundan ötürü ise bu reklamları mizah ile bütünleştirerek videolarında kullanmaktadır.
- Uzun videolarında hem Youtube kanalına yönlendirme yapmaktadır hem de IGTV aracılığıyla bu videoları takipçilerine ulaştırmaktadır.
- En çok öne çıkan tiplere ise aile fertlerini yansıtarak gündeme atıfta bulunan karakterlerdir ve aşağıdaki görselde bu içeriğe yer verilmiştir.

Görsel 4. Aykut Elmas'ın Instagram Tiplerini

SONUÇ

Kimlik olgusu gerçek hayatta olduğu gibi sanal mecralarda da değişkenlik gösterebilen bir yapıya sahiptir ve bu doğrultuda hedef kitlenin beklentilerine göre dönüşüme uğramaktadır. Mevcut çalışma bağlamında ele alınan sanal kimlik olgusunun sosyal medyaya ve dolayısıyla Instagram platformuna olan yansıması incelenirken, aynı zamanda sanal kimliği öne çıkaran fenomenlerin bu dönüşümü yaşadıkları görülmektedir. Zira talep hangi yönde ise arz o eksen doğrultusunda hareket etmektedir. Popüler kültürün küresel dünya genelinde artık her konuyu mizaha bağlayan yeni bir kitle oluşturmuş olması, sanal kimlik dönüşümünün daha çok mizansene evrildiğini göstermektedir. Bu nedenle sosyal medyada ve özellikle Instagram sayfalarında mizah içerikleri sunan sayfalar yoğun ilgi görmektedir. Bu sayfaları organize eden fenomenler de sanal kimlikleriyle takipçilerinin karşısına çıkmaktadır.

Örneğin literatür verilerinde paylaşılan ve Türkiye'deki sosyal medya fenomenlerini sunan içerikte olduğu gibi, gerek yazınsal ve görsel gerekse hareketli video bağlamında mizah artık sanal kimlikle örtüşmüş durumdadır. Örneklem olarak incelenen Yasemin Sakallıoğlu ve Aykut Elmas'ın paylaşımlarında da bu durumu görmek mümkündür. Öyle ki her iki fenomen ilk paylaşımlarında mizahı daha sade biçimde kullanırken takipçi beklentileri doğrultusunda son yıllarda neredeyse tamamen güldürü içerikli paylaşımlara yer vermeye başlamıştır. Bu dönüşüm küresel toplumun kaotik yapısından, psikolojik durumundan ve standart yaşamından uzaklaşma beklentisinde olan ve sanal mecraları denilebilirse 'kafa dağıtma alanı' olarak gören hedef kitlenin yaklaşımıyla ilintilidir.

Nitekim örneklem fenomenler de bu beklentiye karşılık verebilen bir sunum icra etmektedir. Aykut Elmas'ın güldürü öğelerini sosyal mesajlarla bütünleştirmesi daha fazla dikkat çekerken Yasemin Sakallıoğlu'nun doğaçlama mantıkla hareket ettiği ve mizahı fazlasıyla kullandığı görülmektedir. Her iki fenomenin toplumsal meselelere kayıtsız kalmaması ise takipçiler nezdinde takdir edici olarak değerlendirilmektedir. Gerek hastalık farkındalıkları gerekse ulusal ve küresel birtakım problemlerin öne çıkarılması noktasında yaptıkları paylaşımlar sosyal medyada gündem olabilmektedir. Bu yaklaşım sanal kimliklerin toplumu bilinçlendirebilen bir niteliğe sahip olabildiğini ayrıca göstermektedir.

Sanal kimlikleri sektörel bağlamda öne çıkaran ve medya camiasında ünlü statüsüne ulaştıran nokta ise yine hedef kitlenin mevcut eğilimiyle bağlantılıdır. Nitekim son on yılda birçok sosyal medya fenomeni hem dizilerde hem de sinema filmlerinde boy göstermiştir. Reyting ve gişede çok başarılı olanlar var olduğu gibi hüsrana uğrayanlar da kayıtlara geçmiştir. Öte yandan müzik sektörüne de sosyal medyadaki sanal kimliğini kullanarak geçen fenomenler bulunmuştur ve nihayetinde sektörün birçok alanında öne çıkan bir fenomen görünümü oluşmaya başlamıştır. Bu çalışmada ele alınan fenomenlerin de benzer şekilde dizi ve film piyasasında yer bulması esasen sosyal medya ve geleneksel medya arasındaki etkileşimin nihai bir neticesi olarak değerlendirilebilir.

Sonuç olarak sanal kimlik inşa edilerek dünya genelinde ve Türk medyasında sosyal ağlar yeni bir yapıya bürünmüştür. Her ne kadar paylaşımlar herkes tarafından yapılsa da popüler olan kesimi ünlüler ve fenomenler oluşturmaya başlamıştır. Hatta fenomenlerin birçok ünlü sanatçıdan daha fazla takipçiye sahip olması sosyal medyadaki sanal kimliğin güçlü inşasını gözler önüne sermiştir. Örneğin bir müzik parçası, sahibi olan sanatçıdan ziyade o şarkıyı seslendiren herhangi bir fenomen tarafından daha fazla etkileşim alabilmiştir. Benzer düzeyde bir film sahnesi orijinalinden değil fenomenlerin yapmış olduğu tiplerden sonra daha çok öne çıkabilmiştir. Zira artık reklam veren firmalar sosyal medyanın ve aynı zamanda fenomen simalarının gücünü görebilmektedir. Takipçi sayısı milyonları bulan ve her geçen gün artış gösteren fenomenlerin mevcudiyeti hem sanal kimlik olgusunu sağlamlaştırmaktadır hem de medya sektörünü geleneksel ve dijital bağlamda yeniden şekillendirmeyi başarmaktadır.

KAYNAKÇA

- Acun, R. (2011). Her Dem Yeniden Doğmak: Online Sosyal Ağlar ve Kimlik, Milli Folklor, 12(89). 66-77.
- Avcıoğlu G., Ş. (2011). Yapısal Kimlikten Seçimlik Kimliğe: Kimliğin Medya Aracılığıyla Yeniden Üretimi. 8(2). 361-375.
- Boomsocial (2021). Türkiye'deki Instagram Fenomenleri. boomsocial.com/instagram/UlkeSektor/turkey/fenomenler Erişim Tarihi: 18.05.2021.
- Dijilopedi (2021). Dünya ve Türkiye'de Sosyal Medya Verileri. dijilopedi.com/etiket/we-are-social-2021/ Erişim Tarihi: 15.05.2021.
- Goffman, E. (2009). Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu. (Çev. Barış Cezar). İstanbul: Metis.
- Gündüz, U. ve Engin, Y. (2015). Sosyal Medya ve Dijital Kimlik. Konya: Çizgi Kitapevi.
- Güzel, E. (2016). Dijital Kültür ve Çevrimiçi Sosyal Ağlarda Rekabetin Aktörü: Dijital Habitus. Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi. 4(1). 82-103.
- Hood, B. (2014). Benlik Yanılsaması: Sosyal Beyin Kimliği Nasıl Oluşturur? (Çev. Eyüphan Özdemir). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Jensen, B. (2014). Instagram in the Photo Archives Curation, Participation, and Documentation through Social Media. Girona: Industries Culturals.
- Kardaş, S. (2017). Sanal Kimlik ve Spiritüel İyi Oluşun Üniversite Öğrencilerinin Narsistik Eğilimlerini Yordayıcılığı. Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı.
- Özdemir Z. (2015). Sosyal Medyada Kimlik İnşasında Yeni Akım: Öz Çekim Kullanımı. Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi. 2(1). 112-131.

- Salomon, D. (2013). Moving on from Facebook: Using Instagram to Connect with Undergraduates and Engage in Teaching and Learning. *Research Libraries News*. 74(8). 408- 412
- Sezgin, A. (2016). Türkiye’de Instagram Fenomenleri: Sosyal Paylaşım Ağlarında İnşa Edilen Yaşamların Kültürel Analizi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 9(43). 2144-2150.
- Shao, G. (2009). Understanding the Appeal of User Generated Media: a Uses and Gratification Perspective. *Internet Research*. 19(1). 7-25.
- Sütlüoğlu, T. (2015). Sosyal Paylaşım Ağlarında Gençlerin Sosyalleşme ve Kimlik İnşası Süreçleri: Facebook Örneği. *Folklor Edebiyat Dergisi*. 21(83). 125-147.
- Şener, G. (2009). Kimlik Paylaşımından Gözetime: Türkiye’de Facebook Kullanımı Üzerine Bir Saha Çalışması. *Yeditepe Üniversitesi İletişim Çalışmaları Dergisi*. (10). 169-199.
- Van Kokswijk, J. (2007). *Digital Ego: Social and Legal Aspects of Virtual Identity*. Publishers Delft.
- Vural, Z. ve Bat, M. (2010). Yeni Bir İletişim Ortamı Olarak Sosyal Medya: Ege Üniversitesi İletişim Fakültesine Yönelik Bir Araştırma. *Yaşar Üniversitesi Dergisi*. 5(20). 3348-3382.
- Walcott, H., F. (1994). *Transforming Qualitative Data: Description, Analysis and Interpretation*. London: Sage Publications.
- Yıldız, B. (2019). Instagram İstatistikleri. brandingturkiye.com/instagram-istatistikleri-guncel/ Erişim Tarihi: 13.05.2021.
- Yılmaz, A. (2020). Dijital Kimlik Nedir: Dijitalleşme Çağında Dijital Kimlik Oluşturmanın Önemi. medium.com/yetkingencler/dijital-kimlik-nedir-4d921237277c Erişim Tarihi: 14.05.2021.
- Yılmaz H., A. (2016). Bir Derleme: Benlik Kavramına İlişkin Bazı Yaklaşımlar ve Tanımlamalar. *Sosyal Bilimler Dergisi*. 48(1). 79-89.

**EFFECT OF EMPLOYEE RELATIONS ON EMPLOYEE
PERFORMANCE: THE CASE STUDY OF TAWAM HOSPITAL, AL AIN,
UNITED ARAB EMIRATES**

Ms. Halima Al Meqbali

Khawarizmi International College, Business Administration Department

Al Ain, United Arab Emirates

Dr. Adnan Jawabri

Khawarizmi International College, Business Administration Department

Al Ain, United Arab Emirates

1. Abstract

For organizations, the effective performance of employees in the workplace is necessary as it determines the overall performance of business. Healthy and strong employee relationship is deemed as an effective tool that puts positive impact on the performance of employees. This study is conducted in Tawam Hospital to understand the management practices to improve employee relations and how they impact the overall performance of employees in the workplace. This study sheds light on qualitative research design and structured interviews are conducted to collect data from the management of Tawam Hospital. The results of this study shows that there is strong relationship between employee relationship and performance and firms should focus on improvement of employees' relations in the organization.

Keywords: Relationship among employees, performance of employees, Tawam hospital

2. Introduction

2.1. Background of study

The relation between employee and employer plays a very important role in an organization's performance. The good relation helps in performing efficiently and achieving goals and targets set by management. Therefore, literature has given immense importance in developing good relationships between managers and employees. It has been stated that effective relation between manager and employee is important in all situations which can be recruitment, working, or separation. The good relation between manager and employee enables employees to work in the best manner and achieve better results for the organization (Allui & Sahni, 2016).

Organizations can achieve job satisfaction through the best working relationship between management and employee. Though organizations can recruit best, competent, efficient, knowledgeable, and motivated employees for work if there is no harmony exist between employee and management, then it will be difficult to achieve performance targets (Zuberi &

Mzenzi, 2019). The literature has given importance and stated that the relationship between management and employee is critical and crucial for the success of the organization. Therefore, management should give focus on this relation to give growth and success to its business organization. Moreover, management should seek new and innovative ways to develop balance and a positive relation between management and employee. This relation can be bound to union contracts. Therefore, management should seek the mid and appropriate way. The management of organizations need such employees who have the capacity and ability to work in their given direction and help the organization to achieve targets. It can be achieved only through a positive relationship between employee and management (CHUANG & Liao, 2010). Furthermore, organizations also want to have a minimum conflict for the betterment of business growth. The literature has documented many positive effects achieved through the management of employee relations. The positive effects include; (1) strong and efficient communication (2) positive culture (3) development of products and services (4) development of effective tools for training (5) customer access to information (6) availability of targeted information as per needs of the employee.

2.2. Problem statement

It is a fact that today's business environment is very competitive for all organizations. Therefore, employee relation is considered as an essential pillar and critical factor for effective management of the human resource. This act will lead to effective performance by employees and organizations. The small companies in Tanzania are not giving importance to employee relation and because of it, they are still facing issues in developing harmony and peace at workplaces (Delery & Roumpi, 2017). Moreover, it is becoming the reason for unnecessary conflicts in organizations and that ultimately affects the performances and growth of the business. It has become a challenge for organizations to manage poor relations between management and employee and it needs to be resolved efficiently and effectively to get the best result for growth. Following is the research question.

“There are significant relationships exist between organization performance and employee performance due to employee relation”.

2.3. Objectives and aims of the study

The purpose of this research are:

- To find out relationships between employee performance and employee relationship
- To understand the impact of employee relations on employee performance
- To illustrate factors which help in development of strong and healthy employee relations

3. Literature review

3.1. The perception of employee relation

Every organization's justice system has a framework. It is based on the relationship between management employees. There are different elements that exist in an organization's framework such as; (1) culture (2) style of management (3) rules and procedure of organization (4) management of conflict and grievance (Mohlala, Goldman, & Goosen, 2012;

Omar, Nawawi, & Salin, 2016). It has been stated that employee relations are based on agreements and regulations through which management deal with employees at individual and team levels. It has been noticed that it is important to give equal importance to white-collar jobs and employment arrangements of non-union employees, because it requires a wider canvas of employment to understand employee relations.

It is observed that the purpose of management of employee relation is to achieve the ultimate level of growth for the organization and employee motivation, which can be used as a precautionary measure to resolve the problem that might affect an organizations' performance negatively. It has been explained that sometimes there is a unitary point of view that exist related to employee relation. This type of point of view is beneficial for both management and employees because of the same concerns from both parties (Mohlala et al., 2012; Omar et al., 2016). Therefore, it becomes important for them to cooperate in the best interest of the organization.

It has been argued that employee relation is more about social-economic relation, because it moves around an agreement between management and employee to perform any task in return of pre-defined remuneration. It is very important to have an effective relationship between management and representatives of employees to manage employee relations effectively. Moreover, good relation between employee and management do not develop easily but it requires strategy, different activities, and effective communication. If employee relation has effective communication then it is easy to achieve, job satisfaction, required level of productivity, motivation, high morale, and desired results for the organization. Therefore, consequences have been drawn that the employer's right in the relation of employee and management is to control the performance of employees (Mohlala et al., 2012; Omar et al., 2016). It will develop integration between a system of management and structure of the organization to develop a trusted environment at both ends. Moreover, it is important to have enough supply of work and employees must obey orders to continue loyalty and work with required care and persistence.

3.2. Factors of effective relationships in the organization

Members of the organization need to practice employee relations most positively. The leadership of the organization should have focus on attaining employee's support through buildings confidence and trust environment, improve salary, and career path for employees, provide association freedom, improve benefits of retirement and appropriate measures for retaining employees. It has been argued that management should work on developing satisfaction among employees through a good salary package, better supervision methods, and inspiring work. It was inferred that organizations have achieved the best employee relationship through the implementation of labor laws.

It requires the practice of human resource management's principles in the development and improvement of relation between employee and organization. There should be a guiding principle available in written form at workplaces and set parameters to control employees' actions. It will enable management to treat employees in a particular manner. It is good to involve employees in the decision-making process or let employees take immediate decisions

related to their work situation. It will build confidence among employees and a better understanding of the organization's goals and targets.

It will enable employees to participate in policymaking and agree on goals and targets set by both (employees and employers). Moreover, employees and management also agree on ways through which they can achieve set targets. The participation of employees in goal setting is very important because it will generate commitment among employees. The outcomes will be favorable through this strategy. There are different factors involved in good relation between employee and management such as; (1) employee involvement (2) employee empowerment (3) acknowledging suggestions from an employee (4) conflict management (5) facilitation for bargaining process (6) efficient system for training and development (7) give importance to teamwork (8) effective and transparent communication (9) conflict management (Chiedu, Long, & Ashar, 2017). The findings also suggested that employee empowerment improves an organization's productivity as it can become a reason for improving the skill set of employees and management allow employees to take operational decisions on their own to improve the organization's productivity.

3.3. Employee's relationship theories

3.3.1. Unitarian

There is a set of assumptions, regulations, procedures, and values in Unitarism. According to Unitarism, conflict at the workplace is not inevitable due to an effective relationship between employee and management. Conflict may emerge after sometime between employee and management, but such things are considered as abnormality in the relationship and should be dealt or resolved immediately, because such relations exist only through cooperative behavior from both ends. The researchers with the Unitarism approach considered that employees and managers have a common interest in the growth of the organization, because none of them want to carry the conflict until the insolvency of the organization. Some divisions exist and are considered as a product of bad communication, non-conformity of protestors, personality disorder, inefficient recruitment, and techniques of promotion.

It is important to ensure that such a disorder does not ruin an organizations order. Therefore, management teams should remove such conflicts through rational policies and careful handling (Wright & McMahan, 2011). It is critical to ensure recruitment and promotion criteria and the process should be fair and unbiased. The effective communication system also plays an important role to change the policy according to the interests of employees and the organization's requirements. It will make it easy to identify problematic personalities and suppress them. It is important to ensure that the organization should be treated as a single source of authority for workers. Moreover, the authority of trade unions and stewards should be eliminated from the organization according to the theory of Unitarism.

3.3.2. Pluralism

The theory of pluralism is different from Unitarism. According to pluralism theory, it is a set of assumptions, regulations, procedures, and values due to which conflict is considered as

inevitable at workplaces of organization. The people with this perception consider organizations as complicated constructions developed through people with different interests. The employees and management are considered as two different groups that have different goals, targets, and values. They're also a different source of authority exist in the organization according to this perception. These authorities have the potential to become the reason for conflict between employees and management. This kind of conflict can be over the type of work or task allocated to employees and reward systems against performing these tasks. The conflicts are considered a healthy sign for the growth of organization according to pluralism theory. The management can develop conflict and grievance management committees to resolve issues with a balanced approach.

Moreover, conflicts enable managers to resolve them innovatively and produce the best results in the interest of the organization. There are multiple authorities that exist in an organization such as; (1) management (2) trade unions (3) shop steward. The pressure from these authorities enables the organization to develop a relationship with employees on a collective basis. There is another argument that management will seek efficient ways to develop employment rules and reduce conflicts at workplaces. It will generate a balanced approach while finalization of employment contract (Wright & McMahan, 2011). Furthermore, pluralists accept that it is the legitimate right of employees to negotiate about remuneration and they can negotiate remuneration individually and collectively.

3.3.3. Marxism

It is seemed that the break-up of the Soviet Union, communism collapsed in Europe and radical thinking in the West has dismissed the concept of Marxism but still, there is a different number of studies that are influenced by this concept. These are based on different perceptions about nature and reason for conflict in the workplace. Moreover, these are the main critics of the previous two policies. Karl Marx stated that capital societies give continuous struggle of classes to masses. This struggle is due to inequalities in wealth distribution and reduced the chances of getting production's ownership. He also stated that wealth is in the hands of very few people and known as bourgeoisie while on the other side, laborers have no wealth and live their life in poverty known as proletariat.

Moreover, capitalists have authority and power economically and politically due to which they can exploit the rights of the labor class (Wright & McMahan, 2011). This nature is the reason for cruel competition among different industrialists, because every new investment will place pressure to generate new profits, reduce cost and make efficient operations to maximize productivity. Therefore, capitalists started to cut down the wages of workers to sustain in the competitive market.

4. Research Methodology

4.1. Hypothesis

Following are the hypothesis for this research.

H1: There is no remedial changes in Hospital for poor employee relations management.

- H2: There is no effect of employee relations on working morale for employees.
- H3: There is no effect of employee relations on discipline for employees.
- H4: There is no effect of employee relations on team working for employees.
- H5: There is no effect of employee relations on working commitment for employees.
- H6: There is no effect of employee relations on turnover rate for employees.
- H7: There is no effect of employee relations on High productivity for employees.
- H8: There is no effect of employee relations on Optimal utilization of scarce resources for employees.
- H9: There is no effect of employee relations on communication for employees.
- H10: There is no effect of employee relations on strong facilitation for organizational changes.

Research methodology states the philosophy, approaches and sampling methods.

4.2. Philosophy of research

Philosophies of the research are including the empirical and the non-empirical research philosophies (O'Neill Jr, Hershauer, & Golden, 2009). These are suggesting that this research is based on interpretation and qualitative assessment. The philosophy is interpretivism. This philosophy provides an emphasis on the inclusion of information that is based upon perception and its analysis in the long run. Hospitals are including various services for their employees so the performance which also boost up the structure of employee planning and management.

4.3. Approaches to study

The approaches for the study are including the research through the qualitative and quantitative forms of study (Case, 2018). The study is based upon the interview method to collect data from the employees of Tawam Hospital. The data will include the employees as they can mention the effect of organizational employee relation initiatives on employee performance. The maximum number of interviewee persons can include the persons with the maximization of resources and the effective utilization of time. Only 7 employees were selected and interviewed online due to the limitation of time. The scope of the project was also limited due to the fixed analysis on one topic.

4.4. Strategy of study

The study can include the strategies of various forms including the research indicating the data collection through a focus group, questionnaires, and the research. The data collection for this research will be based upon the data from interviews, their methodology assessment, the modeling in the long run and their collective range of emphasis. The interviews are effective due to various reasons such as the easiness to conduct and complete the process in-time at low cost.

4.5. Sampling

Sampling can be of more than one form. A sampling includes the probability and non-probability samples. The probability one is including the one that has a maximum range of the persons to be selected for this analysis. This study is based upon the motive of generalizing this information for the long run so there is more focus on the normal probability sampling.

5. Results

For this study, the interview has been considered.

1. Does Tawam Hospital have any role in remedial usage for the minimization of poor employee relations?

Yes, Tawam Hospital is including three forms of employee relationship management and controlling the key functions of employees. The Tawam Hospital has been mentioned by the 4 out of the 5 respondents as a good and efficient employer for handling the resources and human capital. The Tawam Hospital utilizes three major forms of employee relationship management including workers representative committees, collective bargaining meetings and meetings for joint consultation (Awadh & Alyahya, 2013). It states that the rate of change is also comprehensive if the team members are working with highly efficient employee relationship maintenance.

2. Do good employee relations enhance the working morale of employees?

Yes, this is a general management myth and Tawam Hospital is a leading employer maintaining the structure and role of the employees in the long-run development of standards. The employees have high morale for working in specific tasks and work for more than one technique at a time. The results showed that the firms are providing employee relation practices. This provides that the set of fit employee practices of relationship management stimulates the different attributes of the employees encompassing professional and personal skills, working structure and motivation (Ajayi & Abimbola, 2013).

3. Do your effective employee relations enhance discipline for workers?

The study included 5 interviewees. The study provides good relationship management of employees. The organizational improvement shows that the 3 out of 5 provides that they are more disciplined now with the committee of worker's representatives. The employees are more committed to their working, focuses on the projects and deals in the technical and the decision making based works voluntarily (Stringer, 2006). The reasons for these changes are also their meetings and direct management of the tasks through the communication of issues.

4. Do employee relations enhance the team working for the organization?

Employee relations enhances the team working for the Tawam Hospital. The results state that the employment relationship in the Tawam Hospital promoting the team working which enhances the goals of organizations. The Tawam Hospital is also engaged in the different employee relationship management practices like the team working for the development of healthy relationships and the extraction of the most effective person from the team (Elnaga & Imran, 2013).

5. Is the employee relations in your organization enhances the work commitment of employee?

Four out of five respondents stated that the employee relations in the organization has enhanced the working committee for the Tawam Hospital. Majority of the organizational management state that the management and employees who know very well that maintains the effective employee relations in the companies supporting the improvement of employee commitment at work, it has been believed that one of the key antecedent determinants for workers performance as the commitment of employees and the employees with the engagement withdrawal behavior willing for change acceptance.

6. Can employee relation reduce the turnover rate of employees in the organization?

The interview shows that employee turnover has been reduced. The employees are more committed to their performance management and the goals as compared to their earlier behavior. The teams are more dedicated now to the completion of their tasks. Employee relations lead to the lowering of employee turnover and the enhancement of organizational performance (Sadikoglu & Zehir, 2010). Respondents provided that there is more need for turnover management apart from the employee relationship only.

7. Is the employee relations in Tawam Hospital enhances the high productivity of employee?

The interview provides that the employee's productivity has been enhanced. Results show that various managerial issues have limited productivity last year. Theories state that the higher rate of employee engagement in the new and innovative working can lead to technical challenges. Employee relationships can be managed through technology and service management (Chen, Hwang, & Liu, 2012). The problems and the issues are now more openly discussed with the supervisors and heads.

8. Is the employee relations in your organization enhance the optimal uses of the scarce resources existing in organizations?

Human resources are the key to the particular nature of tasks and their managing models. One of the respondents provides that HR provides an effective role for specialists. The HR manager expects the reasonable anticipation of promotion for the HR manager role provided the well-rounded expertise and knowledge in HR discipline. Workplace investigation shows that equal employment opportunity provides the management of employee relations and their commitment in the long run. The company is also investing the resources management through HR perks and benefits that boosted the employee's affective commitment (Jamal & Adelowore, 2008). 2 respondents provided that they are unable to manage the technical challenges through the service management issues.

9. Has effective employee relations enhanced communication in your company?

Two respondents provide that the employee relations have provided communication management for the organization in the short run and also supporting the employees in the long run. The communication is now open and also clearly providing all employees an opportunity to deal with the resources management bodies (Cai, Wang, Cui, & Stanley, 2018).

The employees can also directly deal with their issues and long-run stability. The communication is empowered through team discussions and face to face meetings. The rate of communication will also provide evidence of long-run change for organizational planning and employee perception.

10. Have effective employees provided strong facilitation for the organizational changes?

Three respondents mention that effective employees in the Tawam Hospital have provided evidence for the long-run development of changes and their communication. The change in an organization is facilitated through the trust and employee relationship in the organization. They are sure about their role in critical resources development and projects. This result is also mentioned in the already done by researchers.

6. Conclusion and recommendations

From all above the discussion, it is analyzed that good employee relations put positive impact on the performance of employees in different ways. With the help of good relations among employees, managers can achieve various goals such as motivated, loyal and highly committed employees. Healthy relationships among employees in the workplace encourage employees to work together as a team that ultimately produce positive performance. This study implements qualitative research design and used interviews as data collection tool. In this study, interviews are conducted from the management staff of Tawam Hospital. For this purpose, structured type of interviews are used in which questions are developed in a structured form. The results of interviews showed that Tawam Hospital has effective practices to build healthy and strong relationships among employees in the workplace. Despite of it, there are many suggestions which should be adopted by hospital to achieve effective results in relation to employee relations in the workplace.

- To promote and build strong employee relations, Tawam Hospital should ensure the flow of effective communication without any misunderstanding. With the help of effective communication, employees can share their ideas and thoughts with each other that ensure effective understanding.
- Tawam Hospital management should adopt practices which help employees to feel confident and valuable that would help them to develop good relations.
- By promoting a healthy work-life balance, employees will develop effective relations with each other that would directly impact their performance.
- The career development and promotions are deemed as effective tools which can help employees to develop good relations with each other and improve their workplace performance.

7. References

Ajayi, M. P., & Abimbola, O. H. (2013). Job satisfaction, organizational stress and employee performance: A study of NAPIMS. *IFE Psychologia: An International Journal*, 21(2), 75-82.

- Allui, A., & Sahni, J. (2016). Strategic human resource management in higher education institutions: empirical evidence from Saudi. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 235(2), 361-371.
- Awadh, A. M., & Alyahya, M. S. (2013). Impact of organizational culture on employee performance. *International review of management and business research*, 2(1), 168.
- Cai, M., Wang, W., Cui, Y., & Stanley, H. E. (2018). Multiplex network analysis of employee performance and employee social relationships. *Physica A: Statistical Mechanics and Its Applications*, 490, 1-12.
- Case, A. T. (2018). *Kauai: Fast Food Brand Extension into traditional retail as a strategy for sustainable growth in an emerging market*. The University of Cape Town,
- Chen, T.-Y., Hwang, S.-N., & Liu, Y. (2012). Antecedents of the voluntary performance of employees: Clarifying the roles of employee satisfaction and trust. *Public Personnel Management*, 41(3), 407-420.
- Chiedu, C. K., Long, C. S., & Ashar, H. B. (2017). The Relationship Among Job Satisfaction, Oreganizational Commitment and Employees' Turnover at Unilever Corporation in Nigeria. *European Journal of Multidisciplinary Studies*, 2(5), 370-383.
- CHUANG, C. H., & Liao, H. (2010). Strategic human resource management in service context: Taking care of business by taking care of employees and customers. *Personnel psychology*, 63(1), 153-196.
- Delery, J. E., & Roumpi, D. (2017). Strategic human resource management, human capital and competitive advantage: is the field going in circles? *Human resource management journal*, 27(1), 1-21.
- Elnaga, A., & Imran, A. (2013). The effect of training on employee performance. *European journal of Business and Management*, 5(4), 137-147.
- Jamal, A., & Adelowore, A. (2008). Customer-employee relationship. *European Journal of Marketing*.
- Mohlala, J., Goldman, G. A., & Goosen, X. (2012). Employee retention within the information technology division of a South African bank. *SA Journal of Human Resource Management*, 10(2), 1-11.
- O'Neill Jr, G. D., Hershauer, J. C., & Golden, J. S. (2009). The Cultural Context of Sustainability Entrepreneurship. *Greener Management International*(55).
- Omar, M., Nawawi, A., & Salin, A. (2016). The causes, impact and prevention of employee fraud: A case study of an automotive company. *Journal of Financial Crime*, 23, 1012-1027. doi:10.1108/JFC-04-2015-0020
- Sadikoglu, E., & Zehir, C. (2010). Investigating the effects of innovation and employee performance on the relationship between total quality management practices and firm performance: An empirical study of Turkish firms. *International journal of production economics*, 127(1), 13-26.
- Stringer, L. (2006). The link between the quality of the supervisor–employee relationship and the level of the employee's job satisfaction. *Public Organization Review*, 6(2), 125-142.

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

- Wright, P. M., & McMahan, G. C. (2011). Exploring human capital: putting 'human' back into strategic human resource management. *Human resource management journal*, 21(2), 93-104.
- Zuberi, O., & Mzenzi, S. (2019). Analysis of employee and management fraud in Tanzania. *Journal of Financial Crime*, 26, 00-00. doi:10.1108/JFC-01-2018-0012

**COVID-19 PANDEMİSİ SÜRECİNDE YAŞANAN SORUNLARA YÖNELİK SOSYAL
HİZMET UYGULAMALARINDA BİLİŞSEL DAVRANIŞÇI YAKLAŞIMDAN
YARARLANMANIN ÖNEMİ**

**THE IMPORTANCE OF USING COGNITIVE BEHAVIORAL APPROACH IN SOCIAL
WORK INTERVENTIONS REGARDING PROBLEMS EXPERIENCED DURING
COVID-19 PANDEMIC PROCESS**

Doç. Dr. Ashhan AYKARA

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü
ORCID: 0000-0002-0932-8569

Arş. Gör. Dr. Hande ALBAYRAK

Kocaeli Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü
ORCID: 0000-0002-2972-9490

ÖZET

COVID-19 Pandemisi, yalnızca virüsün bulaşmasına bağlı sağlık sorunlarını değil, aynı zamanda pek çok psikolojik ve sosyal sorunu beraberinde getirmektedir. Başta ölüm korkusuyla karşı karşıya kalmak, yakınlarını kaybetmek, yasaklardan dolayı sevdiklerinden uzak kalmak üzere, çevrimiçi eğitime geçilmesi, mesai saatlerinde düzenlemeler, sokağa çıkma yasakları, sosyal ortamlarda maske takma zorunluluğu, sosyal ve kültürel etkinliklerin neredeyse tamamen ortadan kalkması gibi insanların günlük yaşamlarındaki büyük değişimler, ciddi psikolojik, sosyal, ekonomik sorunlara yol açmaktadır. Yaşlılar, engelliler, kadın ve çocuklar ise, bu sorunlarla daha fazla karşılaşmak durumunda kalabilmektedirler.

Bilişsel davranışçı yaklaşım, özellikle kaygı ve depresyon gibi, yararsız düşüncelerden kaynaklanan psikolojik sorunların giderilmesini temel almaktadır. Bilişsel davranışçı yaklaşım, bireyin düşüncelerine, duygularına ve davranışlarına odaklandığı için, pandemi sürecinde gerçekleştirilecek müdahalelerde bu yaklaşımdan yararlanılması, danışanların belirsizlik karşısındaki düşünce ve duygu durumlarının daha iyi anlaşılabilmesi ve dolayısıyla kaygılarının azaltılmasının, kendilerine güvenlerinin artmasının, yaşam deneyimlerine farklı bir açıdan bakmalarının sağlanması açısından önemlidir. Tüm bunların sağlanabilmesi için, sosyal hizmet uzmanlarının, danışanlarıyla yapacakları mesleki görüşmelerde, danışanlarının yaşadıkları bu sorunları ve bunlara yol açan yararsız düşünceleri fark etmeleri önemlidir. Pandemi sürecinde, bireylerin yaşamın sağlık, eğitim, istihdam gibi pek çok alanında sorunlarla karşılaşmaları, belirsizlik ve gelecek kaygısı, düşünsel ve duygusal boyutta baş edemeyecekleri kadar yüksek stres yaşamalarına yol açmaktadır. Bu noktada sosyal hizmet uzmanlarının, bireylerin daha dengeli bir düşünce, duygu ve davranış boyutuna gelebilmeleri için bilişsel davranışçı yaklaşımın bazı özelliklerinden yararlanmaları etkili olacaktır. Örneğin düşünce değişikliğinden başlamakta zorlanan danışanlar için öncelikle davranış değişikliğinden başlamaya yönelik öneriler veya ödevler, sosyal hizmet uygulamalarında kullanılabilir. Sosyal hizmet uzmanları, danışanlarının içinde buldukları sosyal çevreyle veya sosyo-ekonomik koşullarla bağlantılı sorunlarla ilgilenmenin yanı sıra, bu sorunların beraberinde getirdiği uyku bozukluğu veya artan alkol, madde veya teknoloji bağımlılığının gündelik yaşamı aksatmaya başlaması gibi durumlarda, görüşmelerde üzerinde konuşmak üzere çeşitli ödevler verebilirler.

Tüm bu uygulamalarda bilişsel davranışçı yaklaşım, bireylerin içinde buldukları durumu daha iyi anlayabilmek açısından sosyal hizmet uzmanlarına yol gösterici niteliktedir. Ancak

terapötik olarak kullanabilmek için sosyal hizmet uzmanlarının ek eğitimler almaları ve kendilerini klinik alanda geliştirmeleri büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle bu çalışmada pandemi sürecinde yaşanan sorunlara yönelik sosyal hizmet uygulamalarında bilişsel davranışçı yaklaşımdan yararlanmanın önemini vurgulanması amaçlanmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Covid-19 Pandemisi, bilişsel davranışçı yaklaşım, sosyal hizmet uygulamaları.

ABSTRACT

The COVID-19 Pandemic brings not only health problems related to the transmission of the virus, but also many psychological and social problems. Facing with the fear of death, losing relatives, staying away from loved ones due to prohibitions, transition to online education, regulations on working hours, curfews, the obligation to wear masks in social environments, almost completely eliminated social and cultural activities are major changes in their lives and cause serious psychological, social and economic problems. The elderly people, disabled people, women and children may have to encounter these problems more.

Cognitive behavioral approach is based on eliminating psychological problems caused by useless thoughts, especially anxiety and depression. Since the cognitive behavioral approach focuses on the individual's thoughts, emotions and behaviors, it is important to benefit from this approach in the interventions to be carried out during the pandemic process, in order to better understand the thoughts and emotions of the clients in the face of uncertainty, thus reducing their anxiety, increasing their self-confidence, and ensuring that they look at their life experiences from a different perspective. In order to achieve all of these, it is important for social workers to recognize these problems and the useless thoughts that lead to them in professional interviews with their clients. During the pandemic process, individuals encounter problems in many areas of life such as health, education and employment, uncertainty and anxiety for the future, causing them to experience high levels of stress that they cannot cope with in intellectual and emotional dimensions. At this point, it will be effective for social workers to benefit from some features of the cognitive behavioral approach in order for individuals to come to a more balanced dimension of thought, emotion and behavior. For example, suggestions or assignments to start with behavior change can be used in social work practices for clients who have difficulty starting from a change of mind. In addition to dealing with the problems related to the social environment or socio-economic conditions of their clients, social workers can assign various assignments to talk about in the interviews in cases such as sleep disturbance or increased alcohol, substance or technology addiction caused by these problems start to hinder daily life.

The cognitive behavioral approach in all these interventions guides social workers in order to better understand the situation of individuals. However, in order to use it therapeutically, it is of great importance that social workers receive additional training and improve themselves in the clinical field. Therefore, in this study, it is aimed to emphasize the importance of using cognitive behavioral approach in social work interventions for the problems experienced during the pandemic process.

Key Words: Covid-19 Pandemic, cognitive behavioral approach, social work interventions.

Giriş

2019 yılının mart ayında ortaya çıkarak tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 Pandemisinin etkileri halen devam etmektedir ve insanlar üzerinde yol açtığı etkiler ilerleyen yıllarda da devam edecek gibi görünmektedir. Bu süreçte, başta sağlık alanında yaşanan sorunlar olmak üzere, eğitim yaşamı, sosyal yaşam ve ekonomik koşullara dair alışlagelmiş olan düzenlerin alt üst olması söz konusu olmuştur. Birçok ülkenin sağlık sistemindeki eksiklikler ve aksaklıklar kendini göstermiş, sağlık sistemleri çökme noktasına gelmiş; eğitimin uzaktan devam etme zorunluluğu nedeniyle çocukların ve gençlerin geleceğe hazırlanmasına yönelik ciddi kaygılar ortaya çıkmış; pek çok meslek yapılamaz hale gelmiş, insanlar işsiz kalmış; sosyal yaşam askıya alınmak durumunda kalmış ve insanlar en yakınlarını dahi göremez olmuşlardır. Yaşanan tüm bu sorunların pek çoğu, doğrudan sosyal hizmet mesleğinin uygulama alanına girmekte olup, çok disiplinli ekip çalışmasını gerektiren bu çalışmalarla, sosyal hizmet uzmanlarının mesleki bilgi, beceri ve değerleriyle birlikte mümkün olduğunca azaltılması ve ortadan kaldırılması gereken sorunlardır.

Yaşanan bu sorunlardan bazıları ise, sosyal hizmetin farklı kuramsal yaklaşımlardan ve destek modellerinden yararlanarak daha etkili çözümler getirebileceği türden sorunlardır. Bu yaklaşımlardan biri de bilişsel davranışçı yaklaşımdır. Bu çalışmada, Covid-19 Pandemisinin etkilenen bireylere yönelik sosyal hizmet uygulamalarında, bilişsel davranışçı yaklaşımın özelliklerinden nasıl yararlanılabileceğine yer verilmesi amaçlanmıştır. Bu nedenle öncelikle pandemi sürecinde yaşanan sorunlara kısaca yer verilecek, ardından bilişsel davranışçı yaklaşımın, sosyal hizmet uygulamalarında yararlanılabileceği bazı temel özelliklerine değinilecek ve son olarak bu sorunlara yönelik sosyal hizmet uygulamalarında bilişsel davranışçı yaklaşımdan nasıl destek alınabileceği açıklanacaktır.

Covid-19 Pandemisinde Yaşanan Sorunlar

Pandemi sürecinde, başta sağlık sorunları olmak üzere, sosyal, ekonomik ve eğitsel alanlarda pek çok sorun ortaya çıkmıştır. Bu sorunlardan ise, bazı gruplar daha fazla etkilenmişlerdir. Yaşlılar, kadınlar, çocuklar, engelli bireyler ise bu dezavantajlı grupların başında gelmektedirler.

Yaşanan bu sorunlara birkaç örnek ile değinmekte yarar olduğu düşünülmektedir. Örneğin kadınlar, pandemi sürecinde daha fazla evde kalmak zorunda olma, sosyal yaşamdan geri kalma, sosyal ilişkilerin aksaması gibi gerekçelerle ve aynı zamanda yaşanan ekonomik sorunlarla birlikte, daha fazla fiziksel, psikolojik ve ekonomik şiddete maruz kalmaktadırlar. Buna ilişkin olarak Evcili ve Demirel (2020) de benzer şekilde kadınların kendilerine şiddet uygulayan kişilerle aynı evde kalmak zorunda olduklarını ve acil durumlarda ulaşmaları gereken desteğe de ulaşamadıklarını belirtmişlerdir. Kadınların içinde buldukları bu riskli durum ise, kaygı, korku, panik ve depresyon yaşamalarını kaçınılmaz hale getirmektedir.

Çocuklar ve gençler, pandemi sürecinde özellikle eğitime ilişkin ciddi sorunlarla karşı karşıya kalmışlardır. Yüz yüze eğitim alabilme, ders konularını yakından takip edebilme, öğretmenleriyle ve arkadaşlarıyla yakından iletişim halinde olabilme olanaklarından mahrum kalan bu çocuklar ve gençler, hem halihazırda eğitimden yeterince verim alamamışlar, hem de bundan dolayı meslek seçimi, meslek sahibi olma, istihdam edilebilme gibi konulara ilişkin gelecek kaygısı yaşamaya başlamışlardır. Bununla birlikte sosyal yaşamdan izole olmaları, tam da hayata atılacakları, kimlik geliştirecekleri ve çevre edinecekleri dönemde, aksi yönde etki etmiş ve sosyal kaygı yaşamalarına neden olmaya başlamıştır.

Pandemi sürecinde en çok sorun yaşayan gruplardan biri de yaşlılardır. Yaşlı bireyler bu süreçte hem daha fazla sağlık ve ölüm kaygısı yaşamışlar, hem de Altın (2020)'ın da belirttiği

üzere yaşlı ayrımcılığına dönüşen bir sürece maruz kalmışlardır. Yaşlı bireylerin karşı karşıya kaldıkları bu sorunlar ise onların toplumdan itilmişlik duygusu yaşamalarına, yalnızlaşmalarına, kendilerini işlevsiz hissetmelerine neden olmaktadır.

Engelli bireyler, kendi rutin sağlık kontrollerini, virüsün bulaşması riskinden dolayı aksatmak durumunda kalan, eğitimleri aksadığı için öğrendiklerini unutmaya başlayan, özel gereksinimleri daha fazla göz ardı edilen, zaten yaşadıkları sağlık kaygıları daha fazla artan, tedavi masrafları nedeniyle zaten maddi güçlükler yaşarken pandemiyle birlikte bu ekonomik sorunlarının arttığı bir başka dezavantajlı gruptur.

Pandemi sürecinde yaşanan sorunların en başında fiziksel ve ruhsal sağlığa ilişkin sorunlar gelmektedir. Virüs nedeniyle sağlığını kaybeden, yakınlarını kaybeden, hastalığın ardından veya hastalığa yakalanmaksızın kaygı, panik veya depresyon gibi ruhsal sorunlar yaşayan bireylerin sayısı çok fazladır. Bu durum ise, bireylerde güvensizlik, belirsizlik duygularının pekişmesine neden olmakta, bu duygular ise yine kaygı, panik veya depresyonu tetikleyebilmektedir.

Yaşanan bir diğer temel sorun ise sosyal yaşama ilişkindir. Sosyal izolasyon, yakınlarını görememe, sosyal, kültürel, sanatsal etkinliklerde yer alamama, bireylerin sosyal becerilerinin zayıflamasına, yalnızlaşmalarına ve sosyalleşmeye ilişkin kaygı duymaya başlamalarına neden olmaktadır.

Pandemi sürecinde yaşanan en belirgin sorunlardan biri de ekonomik sorunlardır. Bu sorunlara yönelik olarak Ayata ve Çamur (2020), pandemi sürecinin sosyo-ekonomik düzeyi düşük ve yüksek olan kesimler arasındaki uçurumu daha da belirginleştirdiğini, sosyo-ekonomik düzeyi görece daha iyi olan birey ve ailelerin kendilerini daha güvende hissederken, daha düşük olanların ise bu süreçten daha olumsuz etkilendiğini vurgulamışlardır.

Pandemi sürecinde yaşanan tüm bu sağlıkla, sosyal yaşamla, eğitimle, ekonomiyle ilgili sorunların ortadan kaldırılması ve başta yaşlılar, engelliler, kadınlar, çocuklar gibi dezavantajlı gruplar olmak üzere toplumu oluşturan tüm bireylerin gereksinimlerinin karşılanması açısından yapılacak çalışmalar ve bu noktada sosyal hizmet mesleğinin rolü büyük önem taşımaktadır.

Yaşanan tüm bu sorunlara bakıldığında, pandemi sürecinin bireylerin yaşamında büyük bir kriz durumu olduğu açıkça görülmektedir. Bu kriz durumu ise bireylerde stres, travma sonrası stres bozukluğu, kaygı, depresyon, panik gibi durumlara yol açabilmektedir. Bu noktada ise, yaşanan sorunlara yönelik olarak geliştirilecek hizmetlerde, özellikle stres, kaygı, depresyon, panik gibi durumlara yönelik bir bakış açısı sunan bilişsel davranışçı yaklaşımdan yararlanmak önem taşımaktadır. Bu nedenle bilişsel davranışçı yaklaşımın temel özelliklerine genel hatlarıyla yer vermenin, ardından ise bu sorunlara yönelik sosyal hizmet uygulamalarında bilişsel davranışçı yaklaşımdan nasıl yararlanılabileceğine dair örnekler sunmanın faydalı olacağı düşünülmektedir.

Bilişsel Davranışçı Yaklaşım

Bilişsel davranışçı yaklaşım, bilişler (düşünceler), duygular ve davranış arasındaki karşılıklı etkileşim üzerinde odaklanmaktadır (Sheafor ve Horejsi, 1996). Yaklaşım, davranışçılıktan, sosyal öğrenme kuramından, eylem terapisinden, sosyal hizmette işlevsel okuldan, görev odaklı tedaviden ve bilişsel modellere dayalı terapilerden seçilen kavramları ve teknikleri kullanarak tedavi etmeye yönelik bir yaklaşımdır. Bu terapi biçimi, içsel terapiler olarak

bilinen ve görece daha kısa süreli olan terapilerden farklılık göstermektedir, şimdiye odaklanmaktadır ve belirli hedeflerle sınırlıdır. Terapist yönlendiricidir ve müracaatçının şu anki problemine odaklanmaktadır (The Social Work Dictionary, 1995).

Tarihsel süreç içerisinde bilişsel davranışçı yaklaşımın gelişimine katkı sunan pek çok kuram ve kuramcı bulunmaktadır. Ancak yaklaşımın günümüzdeki halini alması açısından iki önemli isim Aaron Tim Beck ve Albert Ellis'tir. Beck tarafından geliştirilen bilişsel terapi ve Ellis tarafından geliştirilen akılcı duygusal davranış terapisi, bilişsel davranışçı terapinin temellerini oluşturmaktadır.

Bilişsel-davranışçı yaklaşımın amacı, müracaatçının, kendi yaşam deneyimlerini daha gerçekçi ve olumlu bir biçimde algılaması, düşünmesi ve yorumlaması konusunda yollar öğrenmesini destekleme yoluyla sosyal işlevselliğini artırmaktır (Sheafor ve Horejsi, 1996). Bilişsel davranışçı yaklaşıma göre, bireylerin hissettiklerini belirleyen, yaşanan olayın kendisi değil, o olaya ilişkin bireyin kendi zihninde verdiği anlamlar ve yorumlamalardır (Varlık ve Kabakçı, 2008; Beck, 2002). Bu yaklaşımın uygulanabilmesi için, öncelikle bireyin sorunlara yol açan duygu ve davranışlarının hangi düşünce kalıplarına sahip olduğunun belirlenmesi gerekmektedir.

Beck (2002)'e göre bilişsel-davranışçı yaklaşımın temel bazı özellikleri bulunmaktadır. Örneğin, bireyler dış çevreden ziyade kendi düşünceleri doğrultusunda davranışlar sergilemektedirler, düşünceler, duygular ve davranışlar nedensel olarak karşılıklı ilişki içindedir ve bireylere yönelik terapötik uygulamalarda bunlar önemli bir yere sahiptir. Bu açılarından da bakıldığında, bilişsel davranışçı yaklaşımın kalıcı değişimin sağlanması için yalnızca bir konuşma terapisi olarak görülmemesi gerektiği ve bireyin kendisini nasıl hissettiğini gözlemlemesi, farklı davranışlar sergilemeyi denemesi, günlük pratikler yapması konusunda bireye aktif rol verilmesi gerektiği görülmektedir (Fennell, 1999). Buradan da anlaşılacağı üzere, bu yaklaşım açısından danışanın edilgen bir konumda olması değil, aksine etken bir konumda olması ve iyileşme sürecinde aktif rol oynaması önemli bir özelliktir.

Bireyin davranışlarına neden olan duygu ve düşüncelerin belirlenmesi ve bunların dönüştürülmesi sürecinde, bu yaklaşımın temel kavramları olan şemalar (temel inançlar), otomatik düşünceler, ara inançlar ve bilişsel hatalar gibi kavramların anlaşılması önem taşımaktadır.

Şemalar, bireylerin yaşadıklarını anlamlandırmada kullandıkları, bu anlamlandırmaları doğrultusunda davranışlar geliştirdikleri, süreklilik gösteren ve bireylerin gerçekliği haline gelmiş olan desenlerdir (Young ve diğ., 2003). Şemalar (temel inançlar) çaresizlik, değersizlik ve sevilme olmaya üzere üç kategoride ele alınmaktadır (Beck, 2005). Otomatik düşünceler ise, Türkçapar (2014)'ın da ifade ettiği üzere belirli bir olay veya durum karşısında bireylerin aklına kendiliğinden gelen, otomatik bir şekilde hızla ortaya çıkan ve birey tarafından doğru olduğuna inanılan düşüncelerdir. Ara inançlar ise Creed ve diğ. (2014)'nin belirttikleri üzere, bireyin kendi davranışları, diğer bireylerin davranışları ve yaşantılarla ilgili, kalıcı hale gelen, dünyanın nasıl işlediğine dair bireyin içselleştirilmiş kural ve beklentileridir ve bireyin otomatik düşünceleri arasında ortaya çıkan ortak konular onun ara inançlarına karşılık gelmektedir. Bu kurallar genellikle 'eğer bir şey olursa, o zaman bu da belirli bir sonuca yol açacaktır' şeklinde ifadelerdir. Bilişsel hatalar ise Leahy (2007)'ye göre, akıl okuma, falcılık, felaketçilik, etiketleme, olumlu özellikleri görmezden gelme, olumsuz filtre (seçici soyutlama), aşırı genelleme, iki uçtan birinde (ya hep ya hiç tarzı) düşünme, olması gerekir şeklinde düşünme, kişiselleştirme, suçlama, haksız kıyaslama, pişmanlık yöneltme, ya şöyle olursa, duygusal akıl yürütme, zorunluluk ifadeleridir.

Bilişsel davranışçı yaklaşımda özellikle kullanılan teknikler kanıt arama soruları, alternatif düşünce geliştirme, rol oynama, gevşeme egzersizleri, davranış deneyi gibi tekniklerdir. Bu teknikler aracılığıyla, danışanın yaşadığı sorunların nedenini keşfetmesi ve bunlara neden olan yararsız düşüncelerin dönüştürülmesi hedeflenmektedir.

Bilişsel davranışçı yaklaşıma ilişkin bu temel bilgilerin ardından, Covid-19 Pandemisinde bireylerin yaşadıkları sorunlara yönelik sosyal hizmet uygulamalarında, bu yaklaşımdan nasıl yararlanılabileceği üzerinde durulacaktır.

Covid-19 Pandemisinde Yaşanan Sorunlara Yönelik Sosyal Hizmet Uygulamalarında Bilişsel Davranışçı Yaklaşımdan Yararlanma

Pandemi sürecinde tüm dünya başta sağlık olmak üzere, sosyal, ekonomik, eğitsel ve psikolojik olmak üzere yaşamın pek çok alanında ciddi sorunlarla karşı karşıya kalmışlardır. Bu sorunlar ise bireylerde kaygı, korku, belirsizlik, güvensizlik, stres, depresyon, uykusuzluk, bağımlılık, yalnızlık, panik gibi farklı sorunların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Yaşanan tüm bu sorunlara yönelik olarak gerçekleştirilecek çalışmalarda farklı disiplinlerin iş birliği içinde olması, sosyal hizmet uzmanlarının, psikologların, psikiyatristlerin, sağlık personelinin, sosyologların, ekonomistlerin, eğitimcilerin bir arada ekip çalışmaları gerçekleştirmeleri önem taşımaktadır.

Yaşanan bu sorunlara yönelik olarak uygulamalar gerçekleştirecek sosyal hizmet uzmanlarının bireyleri çevresi içinde ele almaları, yaşadıkları sorunları sosyo-ekonomik, ailesel, çevresel etkenlerle birlikte değerlendirmeleri önem taşımaktadır. Bunun yanında, bu çalışmalarında ekolojik yaklaşım, sistem yaklaşımı, güçlendirme yaklaşımı gibi yaklaşımlardan destek almaları, iletişim becerileri, empati, sokratik sorgulama becerilerini kullanmaları önemlidir. Sosyal hizmet uzmanlarının bu süreçte gerçekleştirecekleri çalışmalarda destek alabilecekleri bir diğer yaklaşım ise bilişsel davranışçı yaklaşımdır.

Bilişsel davranışçı yaklaşımın, bireylerin yaşadıkları kaygı, korku, panik, stres, depresyon gibi sorunları anlamlandırmada düşünce, duygu ve davranış etkileşimini temel alması, tam da bu sorunların yoğun olarak yaşandığı pandemi sürecinde önemli bir yere sahiptir. Aykut ve Soner Aykut (2020)'un da belirttikleri üzere, pandemi sürecinde koruyucu-önleyici ve teşhis-tedavi edici politikaların oluşturulması ve sürdürülmesi açısından sosyal hizmet uzmanlarının bilgi ve deneyimlerinden yararlanılması önemlidir. Örneğin yüz yüze görüşmelerin gerçekleştirilemeyeceği durumlarda da kullanılabilme üzere, çevrimiçi uygulamalar aracılığıyla bu süreçte bireylerin yaşadıkları kaygı, stres, uykusuzluk, çaresizlik gibi sorunlara yönelik olarak bilişsel davranışçı terapi, kendine yardım, güçlendirme yaklaşımı gibi duruma uygun yaklaşımlardan yararlanarak sosyal hizmet uygulamaları gerçekleştirilebilmelidir. Ayrıca Aykut ve Soner Aykut (2020) yaşanan bu sorunlara yönelik olarak sosyal hizmet uzmanlarının hayali maruz bırakma, travma öyküsü yazma, canlı maruz bırakma, bilişsel yeniden yapılandırma gibi tekniklerden yararlanabileceklerini belirtmişlerdir (Aykut ve Soner Aykut, 2020). Bu teknikler sıklıkla danışanlara ödev olarak verilebilecek tekniklerdir.

Bilişsel davranışçı yaklaşımın, bireyi aktif rol oynayan bir konumda ele almasının en önemli göstergelerinden biri olan ev ödevleri de pandemi sürecinde sorunlarla karşılaşan bireylerin bu sorunlarının çözülmesinde etkili yöntemlerden biridir. Beck (2011) de benzer şekilde, ev ödevlerinin, bilişsel ve davranışsal teknikleri kullanarak bireylerden veri toplamak, kendilerini daha fazla eğitmelerini sağlamak, düşünceleri ve inançlarını gözden geçirerek bunları yeni davranışlarla değiştirmek gibi konularda fırsatlar sunduğunu belirtmiştir. Soylu ve Topaloğlu (2015), ev ödevlerinin genel olarak düşünce ve davranış derecelendirme ölçekleri, kendini

gözlemlene, aktivite planlama ve maruz bırakma gibi tekniklerden oluştuğunu ifade etmişlerdir. Sosyal hizmet uzmanları, çalışmalarında sözü edilen sorunları yaşadığını tespit ettikleri danışanları için ev ödevlerinden yararlanabilirler.

Yaşanan sorunların çözümüne yönelik olarak bilişsel yapıda değişim gerçekleşmesinin önemi konusunu vurgulayan Soylu ve Topaloğlu (2015), bireyin kendi duygu ve düşüncelerini tanıması, otomatik düşüncelerini fark etmesi, bunları gerçekçi düşüncelerle değiştirmesi, bilişsel çarpıtmaları fark etmesi ve güçlenmek için baş etme yollarının dönüştürülmesinin önemine dikkat çekmişlerdir. Pandemi sürecinde karşılaştıkları sorunlara yönelik olarak bireylerle çalışırken farkında olunması gereken kavramlardan biri de bilişsel üçlü kavramıdır. Murdock (2012) bilişsel üçlü kavramını, bireyin kendisini, dünyayı ve geleceği olumsuz bir biçimde değerlendirmesi olarak tanımlamaktadır. Bu açıdan bakıldığında, pandemi sürecinde özellikle de dünyanın güvenilmez bir yer olduğuna ve geleceğe yönelik belirsizliğe ilişkin kaygı geliştirmeye başlayan bireylerin bu düşüncelerinin farkına varılması ve bunlar üzerinde durulması önem taşımaktadır. Örneğin Kaya ve Avcı (2016), yapmış oldukları çalışmada bilişsel davranışçı yaklaşım temelli gelecek kaygısı ile baş etme psiko-eğitim programının, üniversite öğrencilerinin olumlu gelecek beklentilerini artırma, sürekli kaygılarını ve hata yapma beklentilerini düşürme konusunda etkili olduğu sonucuna ulaşmışlar ve çalışmaya katılan grup üyelerinin geleceğe yönelik yararsız düşüncelerinin yerini gerçekçi düşüncelerin aldığını ve kaygılarının azaldığını belirtmişlerdir.

Sosyal hizmet uygulamalarında, örneğin evde daha fazla zaman geçirmek zorunda kalmanın, sokağa çıkma yasaklarının tetiklediği bir sosyal anksiyete durumunun farkına varıldığında, uzman eğer bunun terapi gerektiren bir durum olduğuna karar verirse, psikolog veya psikiyatrist gibi konunun uzmanı bir meslek elemanına bu bireyi havale edebilir. Bunun farkına varabilmek için ise bilişsel davranışçı yaklaşımı bilmem önemlidir. Bir başka örnek verilecek olursa, evden çalışmanın artması, bazı mesleklerin tehlikeye girmesi, istihdam sorunlarının artması ve bunun da ekonomik sorunları beraberinde getirmesi, bireylerde gelecek kaygısına yol açmaktadır. Bu noktada, sosyal hizmet uzmanlarının hem yaşanan sorunları çevre ile birlikte ele alması, sosyo-ekonomik, kültürel ve politik tüm unsurları göz önünde bulundurması, hem de görüşmelerinde bu bireylerde kaygıya yol açan düşüncelere odaklanarak bu düşüncelerin bireyin güçlenmesini sağlayacak biçimde dönüştürülmesi için çalışması önemlidir. Pandemi sürecinde ölüm korkusu, gelecek kaygısı, sosyal kaygı gibi nedenlerle alkol ve madde kötüye kullanımının artması ise yaşanan bir başka sorundur. Bunlara yönelik olarak da yine, sosyal hizmet uzmanlarının yaşanan bu sorunların nedenlerini keşfetme ve bireylerin de kendi düşüncelerinin ve bu düşüncelerinin yaşamlarına etkilerini fark etmeleri konusunda çalışmalar gerçekleştirmeleri önem taşımaktadır.

Bunlara ek olarak, sosyal hizmet uzmanları, gerçekleştirecekleri uygulamalarda yalnızca mikro düzeyde danışanlarının düşünce, duygu ve davranışlarına odaklanmakla kalmayıp, aynı zamanda makro düzeyde pandemi sürecinde bu sorunları büyük ölçüde yaşadığı aşikar olan tüm toplumun düşünce, duygu, davranış etkileşiminden kaynaklı sorunlarla baş etmeleri ve farkındalık kazanmaları konusunda bilgilendirme ve bilinçlendirme çalışmaları yapabilirler. Bu noktada, sosyal medyadan ve medyadan yararlanmak, farklı disiplinlerden meslek elemanlarıyla iş birliği içinde olmak çalışmaların verimliliğini artıracak ve bireylerin güçlenmesini sağlayacaktır.

Sonuç

Pandemi süreci, uzun süren ve ne kadar süreceği, uzun vadeli etkileri henüz öngörülemeyen bir süreçtir. Bu nedenle bireylerin bu süreçte yaşadıkları kaygı, endişe, korku, depresyon, stres, panik ve daha önce söz edilmiş olan diğer tüm sorunlarının giderilebilmesi, pandemi sonrası eski yaşamlarına yeniden uyum sağlayabilmeleri açısından sosyal hizmet mesleğine önemli görevler düşmektedir. Pandemi sürecinin bir kriz dönemi olduğu, bireylerin bu süreçte ciddi travmalarla karşı karşıya kaldıkları göz önünde bulundurulmalı ve bu kriz durumuna yönelik gerekli çalışmaların gerçekleştirilmesi sağlanmalıdır. Bu süreçte gerçekleştirilecek sosyal hizmet uygulamalarında, bireylerin düşünceleri, duyguları ve davranışları arasındaki etkileşimi odak alan bilişsel davranışçı yaklaşımdan yararlanılması önemlidir. Tüm bu uygulamalarda bilişsel davranışçı yaklaşım, bireylerin içinde buldukları durumu daha iyi anlayabilmek açısından sosyal hizmet uzmanlarına yol gösterici niteliktedir. Ancak terapötik olarak kullanabilmek için ise sosyal hizmet uzmanlarının ek eğitimler almaları ve kendilerini klinik alanda geliştirmeleri büyük önem taşımaktadır.

Kaynakça

- Altın, Z. (2020). COVID-19 Pandemisinde yaşlılar. *Tepecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi Dergisi*, 30, 49-57.
- Ayata, R. ve Çamur, G. (2020). Sosyal hizmet perspektifinden Covid-19 Pandemi süreci ve sosyal sorunlara yönelik kriz değerlendirilmesi. *Sosyal Politika ve Sosyal Hizmet Çalışmaları Dergisi*, 1 (1), 21-38.
- Aykut, S. ve Soner Aykut, S. (2020). Kovid-19 Pandemisi ve travma sonrası stres bozukluğu temelinde sosyal hizmetin önemi. *Toplumsal Politika Dergisi*, 1 (1), 56-66.
- Beck, A. T. (2002). *Clinical advances in cognitive psychotherapy: Theory and application*. Leahy, R. ve Dowd, T. (Eds.). Springer Publishing Company.
- Beck, J. S. (2005). *Cognitive therapy for challenging problems*. New York: The Guilford Press.
- Beck S. J. (2011). *Cognitive behavior therapy: Basics and beyond*. 2. Baskı. New York: The Guilford Press.
- Creed, T. A., Reisweber, J. ve Beck, A. T. (2014). *Cognitive therapy for adolescents in school settings*. New York: Guilford.
- Evcili, F. ve G. Demirel. (2020). Covid-19 Pandemisi'nin kadın sağlığına etkileri ve öneriler üzerine bir değerlendirme. *Türk Fen ve Sağlık Dergisi*, 1 (2), 1-2.
- Fennell, M. (1999). *Overcoming low self-esteem: A self-help guide using cognitive behavioral techniques*. London: Robinson.
- Kaya, S. ve Avcı, R. (2016). Effects of cognitive-behavioral-theory-based skill-training on university students' future anxiety and trait anxiety. *Eurasian Journal of Educational Research*, 66, 281-298.
- Leahy, R. L. (2007). *Bilişsel terapi ve uygulamaları*. 2. Baskı. İstanbul: Litera Yayıncılık, 23-57.

Murdock, N. L. (2012). *Theories of counseling and psychotherapy: a case approach*. Pearson Higher Ed.

Sheafor, B. ve Horejsi, C. R. (1996). *Techniques and guidelines for social work practice*. Allen & Bacon. Sixth Edition.

Soylu, C. ve Topaloğlu, S. (2015). Bilişsel davranışçı terapide ev ödevi uygulamaları. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 7 (3), 280-288.

The social work dictionary. (1995). Robert L. Barker, Elizabeth Mitchell, Marina Rota (Ed.). NASW Press. Library of Congress Cataloging in Publication Data.

Türkçapar, H. (2014). *Bilişsel terapi*. 7. Baskı. Ankara: HYB Yayıncılık.

Varlık, E. ve Kabakçı, E. (2008). Yeme tutumunun ‘düşünce eylem kaynaşması’ ve ‘düşünce beden biçimi kaynaşması’ ile ilişkisi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 23 (61), 1-12.

Young, J. E, Klosko J. S. ve Weishaar, M. E. (2003). *Schema therapy: A practitioner's guide*. New York: The Guilford Press.

**ÇOCUKLARLA SOSYAL HİZMET UYGULAMALARINDA BİLİŞSEL
DAVRANIŞÇI YAKLAŞIMIN KULLANIMI**
THE USE OF COGNITIVE BEHAVIORAL APPROACH IN SOCIAL WORK
PRACTICES WITH CHILDREN

Arş. Gör. Dr. Hande ALBAYRAK

Kocaeli Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü

ORCID: 0000-0002-2972-9490

Doç. Dr. Aslıhan AYKARA

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü

ORCID: 0000-0002-0932-8569

ÖZET

Çocukluk dönemini kapsayan erken dönem yaşantılarının bireylerin yetişkinlik döneminde sorunların baş göstermesinde etkili olduğu bilinmektedir. Örneğin çocukluk döneminde anlayış, istikrar, sevgi gibi temel duygusal gereksinimlerin karşılanmaması, engellenme, travmatik deneyimler, aşırı korunma, çocuğa erişilemeyecek amaçlar yüklenmesi gibi yaşantılar bireylerin ileride uyumsuzluk yaşamalarına neden olmaktadır. Bilişsel davranışçı yaklaşımın temel öncülü kişinin düşünceleri ve duyguları, davranışları ile bağlantılı olmasıdır. Bireyin düşünce ve/veya davranışlarının yönlendirilmesiyle, yaşadığı uyumsuzluklar azaltılabilir, ağır duyguları ile baş edebilir ve tüm işlevselliğini geliştirebilir. Bireyler olayları ya da durumları yaşadıklarına bağlı olarak farklı değerlendirebilmektedirler. Bu değerlendirmenin sonunda olumsuz düşüncelere bağlı olarak oluşan davranış sorunlu olabilmektedir. Günümüzde çocukluk döneminde gelişimsel, duygusal ve davranışsal sorunlarla karşılaşılmasının çok yaygınlaştığı bilinmektedir. Özellikle ergenlik döneminde riskli davranışlar gösteren çocuklarla çalışmada bilişsel davranışçı yaklaşımın kullanılması çok önemlidir. Çünkü bilişsel davranışçı yaklaşım, bu riskli davranışların sebeplerinin anlaşılması, giderilmesi ve sağlıklı ve uyumlu bir birey olarak gelişimin sürdürülmesini sağlayan müdahaleleri içerir. Sosyal hizmet alanında özellikle ihmal ve istismara maruz bırakılmış çocuklar, suça sürüklenmiş çocuklar, parçalanmış aile, yoksulluk yaşayan çocuklar, engelli çocuklar, mülteci çocuklar, akran zorbalığına maruz kalan çocuklar gibi çoklu dezavantajlı koşullarda yaşayan çocuklarla çalışılmaktadır. Bu çocuklarla çalışırken bilişsel davranışçı yaklaşımın kullanılması, yaşanan süreçte diğer riskli davranışların gösterilmesinin önüne geçilmesi ve sağlıklı bir gelişimin sağlanması için çok önemlidir. Sosyal hizmet uzmanları çocuklardan yaşadıklarına dair bilgi alımı sürecinde çocukların nasıl düşündükleri, hissettikleri ve davranışlar sergiledikleri üzerine odaklanırlar. Bu görüşme sonrasında yaptıkları bir analiz ve değerlendirme süreci ile çocukların düşüncelerinin, duygu ve davranışlarını nasıl etkilediği ortaya çıkarılır. Daha sonra elde edilen bilgiler ve değerlendirme sonuçları çerçevesinde değişim (müdahale) stratejileri geliştirilir. Bu çalışmada sosyal hizmet alanında çocuklarla çalışmada bilişsel davranışçı yaklaşımın nasıl kullanılabileceği ele alınacaktır.

Anahtar kelimeler: Bilişsel Davranışçı Yaklaşım, Sosyal Hizmet, Çocuklarla Sosyal Hizmet Çalışması

ABSTRACT

Early life experiences in childhood are effective in the emergence of problem during adulthood. For instance, the experiences such as failure to meet basic emotional needs such as understanding, stability, love in childhood, frustration, traumatic experiences, excessive protection, and imposing unreachable goals to the child cause individuals to experience incompatibility in the future. The basic premise of the cognitive behavioral approach is that one's thoughts is related to feelings and behaviors. By directing the thoughts and / or behaviors of the individual, the incompatibilities experienced can be reduced, they can cope with their heavy emotions and improve their entire functionality. Individuals may evaluate events or situations differently depending on what they experienced. At the end of this evaluation, the behavior that occurs due to negative thoughts may be problematic. Today, it is known that encountering developmental, emotional and behavioral problems in childhood is very common. It is very important to use a cognitive behavioral approach in working with children who display risky behaviors, especially in adolescence. Because cognitive behavioral approach includes interventions that enable understanding and elimination of the causes of these risky behaviors and sustaining the development as a healthy and harmonious individual. In the field of social work, social workers work with children living in multiple disadvantaged conditions such as children exposed to neglect and abuse, children pushed to crime, broken families, children living in poverty, disabled children, refugee children, children exposed to peer bullying. Using the cognitive behavioral approach when working with these children is very important to prevent other risky behaviors in the process and to ensure a healthy development. Social workers focus on how children think, feel and behave during the process of getting information about their experiences from children. An analysis and evaluation process after this interview reveals how the children's thoughts affect their feelings and behaviors. Then, change (intervention) strategies are developed within the framework of the information obtained and the evaluation results. This study will discuss how cognitive behavioral approach can be used in social work practices with children.

Keywords: Cognitive Behavioral Approach, Social Work, Social Work With Children

GİRİŞ

Çocuğun sağlıklı, mutlu ve başarılı bir birey olabilmesi için doğumundan itibaren özenle bakılması, gelişiminin tüm alanlarının desteklenmesi ve ilgileri doğrultusunda eğitilmesi gerekmektedir. Bunun nasıl gerçekleştirildiğini çocukların davranışlarında, duygu ve düşüncelerinde bakım verenlerin izleri olarak görmek mümkündür. Örneğin ailesinden ihtiyaç duyduğu koşulsuz sevgiyi ve güveni bulamayan çocuk, ihmal ve örselenmesini davranışlarına yansıtarak arkadaşlarına ya da çevresindeki nesnelere karşı saldırgan hale gelebilir. Benzer şekilde ebeveynlerinden ilgi görmeyen, ihmale uğrayan çocuklar evde duygusal güvenlikleri sağlanmadığı ve sevildiğinden emin olmadıkları için kırılabilir, kendini suçlayan, mutsuz, huzursuz çocuklar (Tuğrul, 2014: 14) olarak, ileride de uyumsuzluk yaşayabilmektedirler. Bu örnekler, çocukluk dönemini kapsayan erken dönem yaşantılarının bireylerin yetişkinlik dönemindeki sorunların baş göstermesinde etkili olduğunu göstermektedir.

Günümüzde çocukluk döneminde gelişimsel, duygusal ve davranışsal sorunlarla karşılaşılmasının çok yaygınlaştığı bilinmektedir. Özellikle ergenlik döneminde riskli davranışlar gösteren çocuklarla yapılacak olan sosyal hizmet çalışmalarında erken koruyucu-önleyici müdahalelerden biri olarak bilişsel davranışçı yaklaşımın kullanılması önemlidir. Bu çalışmada sosyal hizmet uzmanlarının çocuklarla çalışmalarında bilişsel davranışçı yaklaşımı uygulamalarına dahil etmelerini desteklemek için -bilişsel davranışçı yaklaşımın çocuklara yönelik nasıl uygulanabileceğine dair temel bir bilgi sunmak amaçlanmıştır. Bu kapsamda

öncelikle bilişsel davranışçı yaklaşıma dair temel bilgiler verilmiştir. Ardından ise çocuklarla sosyal hizmet uygulamasında bilişsel davranışçı yaklaşımın nasıl uygulanabileceği konusu üzerinde durulmuştur.

BİLİŞSEL DAVRANIŞÇI YAKLAŞIM

Bilişsel davranışçı yaklaşım, davranışçı kuram ile bilişsel kuramın birleşmesinden oluşmaktadır. Davranışçılığın bilişsel kuramla birleşmesi ve iki kuramın bilişsel davranış terapisi adı altında tek ve bütünlüklü bir kuram haline alması 1980'lerde gerçekleşmiştir. Sosyal öğrenme teorisi temelinde, bilişsel davranışçı yaklaşımın temel öncülü kişinin düşüncelerinin ve duygularının, davranışları ile bağlantılı olmasıdır (Mason, 2007: 236). Bilişsel davranışçı yaklaşımın temellendiği ilkeler şöyle sıralanabilir:

- Biliş, davranış ve düşünceleri etkiler (düşünme şeklimiz ne yaptığımızı ve nasıl hissettiğimizi etkiler).
- Bazı durumlar hakkındaki yaşananlar; bilişleri, açıklamaları ve tutumları anımsatabilir.
- Bilişler farkındalık, gözlem ve değişim oluşturabilir.
- Duygusal ve davranışsal değişim isteği, bilişsel değişimle başarılabilir (MacLaren ve Freeman, 2003: 31).

Yukarıdaki ilkelerde görüldüğü üzere “bilişin” bireylerin düşüncelerinde, eylemlerinde ve davranışlarında çok önemli bir yeri bulunmaktadır. Peki biliş ile ne ifade edilmektedir? Biliş kelimesinin kapsamı; düşünceler, açıkça söylenmeyen düşünceler ve tanımlama yapmak anlamına gelen bilişsel içerikleri; ve hafızada yer alan bilgilerin şekli ve bu bilgilerin kullanılma yöntemini yani bilişsel süreçleri içerir (Kendall, 2000 akt: Allain ve Lemieux, 2007: 217). Bilişsel kurama göre, kişileri rahatsız eden duygusal sorunlar, doğrudan olayların ve yaşantıların kendisinden değil, bunların algılanma süreçlerinde atfedilen anlamlardan gelmektedir. Davranış tedavileriyle mevcut sorunun bireyin iş, sosyal ve özel yaşamı üzerindeki olumsuz etkilerini ortadan kaldırmayı amaçlanır. Bu noktada bilişsel yaklaşımdan yararlanarak davranışsal kuramın sınırlı kalan tarafının tamamlanması sağlanmaktadır. Temelde kişinin geçmişte yaşadığı bir olay ya da sürece ilişkin geliştirdiği mantıksız düşüncelerin, uyum sağlayamayan duygu ve davranışların değiştirilmesi hedeflenir. Kişinin yaşadığı bugünkü sorunların bu düşünce, duygu ve davranışları sürdürmesinden kaynaklandığı ifade edilir (Motavalli Mukaddes, 1996: 36). Kişinin düşünce ve/veya davranışlarının yönlendirilmesiyle, kişi semptomlarını azaltabilir, ağır duyguları ile baş edebilir ve tüm işlevselliğini geliştirebilir (Mason, 2007: 236). Bilişsel yaklaşımın uygulandığı çalışmalarda ilk başta ele alınan konulardan biri de danışana otomatik düşüncelerini yakalamayı öğretmek ve bu düşüncelerin duygu ve davranışları nasıl etkilediğini göstermektir. Bu otomatik düşünceleri yakalamada ise bize yardımcı olan bilişsel çarpıtmalardır. Bilişsel çarpıtmalar, mantıksız düşüncelerin temellerini oluşturarak olumsuz duygu ve davranış pekiştirmeye ve zihnin doğru olmayan şeylere kendini ikna etmesine yardımcı rolündedir.

Tipik olarak bazı bilişsel çarpıtmalar bulunmaktadır. Bunlar şöyle sıralanabilir;

- Kutuplaşmış veya ikiye bölünmüş düşünce: “Eğer bunda başarılı olamazsam, komple ve tamamıyla başarısızım.”
- Katastrofik(yıkımsal-yıkıcı)/en kötüsünü düşünme: “Eğer bu ilişki iyi gitmezse, sonrasında asla kimseyi bulamayacağım ve acınası bir halde olacağım ve hayatımın geri kalanında yalnız olacağım.”

- Duygusal akıl yürütme: “Bu durum hakkında çok endişeliyim, haliyle de faciayla sonlanacak biliyorum.”
- -ması gerek, -mak zorunda ve -meli, -malı ifadeleri: “Bu şekilde kesinlikle hareket etmemeliydi.”
- Kişiselleştirme: “Yaptığım bir şey yüzünden bana kızgın olduğun için bana karşı soğuktu.”
- Akıl okuma: “O benim görünüşte güvenilirmez olduğumu düşünüyor.”
- Aşırı genelleştirme: “İstediğim hiçbir şeyi elde edemediğim gibi bu işi de alamayacağım.”
- Etiketleme: “Bunda başarısız oldum.” yerine “Ben tamamıyla başarısızım.” kelimesinin kullanılması.
- Olumlu şeyleri niteliksizleştirme/azaltma: “Sadece bu testi iyi yaptım çünkü çok kolaydı.”
- Seçici soyutlama: “Bütün derslerimden yüksek not aldım ancak bir tanesi hariç, çok kötü bir öğrenciyim.”
- Küçültme: “Mesleki hayatım çok iyi gidiyor ancak bunun bir önemi yok çünkü özel hayatım bir felaket.” (Beck, 1995; Burns, 1980 akt: MacLaren ve Freeman, 2003: 34).

Bireyler olayları ya da durumları yaşadıklarına bağlı olarak farklı değerlendirebilmektedirler. Bu değerlendirmenin sonunda olumsuz bilişsel çarpıtmalara bağlı olarak oluşan davranışlarda da sorunlarla karşılaşmaktadır. Bu noktada bilişsel davranışçı yaklaşım uygulamasında varolan bu çarpıtmalar ve aktifleşen şemalar konusunda farkındalık kazanılması sağlanmalıdır. Bunu yaparken bilişsel davranışçı yaklaşımın uygulanmasının anahtar özellikleri ile hareket edilmelidir. Bu anahtar özellikler Rosenbaum ve Ronen (1998 akt: Ronen, 2003: 14) tarafından yedi temelde özetlenmiştir. Bunlar; sürece anlam verme, sistematik ve amaç odaklı süreç, uygulama, deneyimsel ve işbirliği halinde çaba gösterme, danışan odaklı müdahale, değişim sürecinin kolaylaştırma, güçlendirme ve beceri kazandırma olarak sıralanabilir. Görüldüğü üzere bilişsel davranışçı yaklaşım uygulamasında değişimi gerçekleştirmek için bireylerin yaşadıklarına dair farkındalık ve anlam vermesinin ardından değişim ve güçlenmeye odaklanılmaktadır.

BİLİŞSEL DAVRANIŞÇI YAKLAŞIM ve ÇOCUKLARLA SOSYAL HİZMET UYGULAMALARI

Epidemiyolojik çalışmalar çocuklarda gelişimsel, duygusal ve davranışsal sorunların yaygın olduğunu, bu çocukların çoğunun yetişkinlik döneminde kalıcı ve keskin sorunlarının baş gösterdiğini göstermektedir. Araştırmalar çocukların olumsuz düşüncelerinin çeşitli şekillerde davranışsal ve duygusal sorunları ile bağlantısını gözler önüne sermektedir (Crick ve Dodge, 1994 akt: Allain ve Lemieux, 2007: 217). Çocukların yaşadıkları farklı sorunlara yönelik çeşitli kuramlardan yararlanarak değerlendirmelerle ve müdahale yöntemleriyle çözüm aranmaktadır. Bunlardan biri olan bilişsel davranışçı yaklaşım müracaatçılarla işbirliği içinde müracaatçıların bazı semptomlarını azaltmak, işlevselliğini artırmak, güçlerini inşa etmek için kullanılmaktadır. Son on yıldan fazla süredir çocuklar için bilişsel davranışçı yaklaşımın uygulanması etkileyici sonuçları ortaya çıkarmıştır. Yapılan bir araştırmada sonuçları yalnızlık, depresyon ve agresyon gibi çocukluk bozukluklarının kalıcı etkisini ve yetişkinler üzerindeki uyum sağlama ve topluma adapte olma konusundaki etkilerini saptanmıştır. Bu ve benzeri çalışmalar çocuklarla bilişsel davranışçı yaklaşımın kullanılmasıyla sağlıklı bir gelişim için erken müdahalenin önemini ortaya koymaktadır. Elbette ki çocuğun içinde bulunduğu durumu değerlendirirken bilişsel davranışçı yaklaşım çocuğun düşünce ve anlayışına uyum sağlayacak şekilde düzenlenmelidir. Bilişsel davranışçı yaklaşımın 11 yaş ve üstü çocukların sorunları için uygun olduğu belirtilmektedir (Ronen, 2007: 194). Bu dönem

gelişim açısından ergenlik dönemine denk geldiği için yapılan çalışmalarda çocukların hayatlarında sorun yaratan faktörlerin yanında bu dönemin özellikleri de ele alınmalıdır.

Çocuklar özellikle ergenliğe geçişte ve ergenlik döneminde fizyolojik değişikliklerle baş etmek, bilişsel farkındalıkla bütünleşmek, otokontrol kazanmak, sosyal roller geliştirmek, meslek seçimi, gelecek planı yapmak ve yetişkin rolüne hazırlanmak gibi birçok stresörle karşı karşıya kalmaktadır. Bunun yanında çocuğun yaşamında aşırı engellenmeler ve stres etkenleri de bulunmaktadır. Bunlar; çocuğun aşırı korunması, çocuğa özerklik ve kişilik tanınmaması, ihmal ve reddedilme, aşırı ahlak değerleri ve baskıları, tutarsız ya da baskıcı disiplin şekli, aile içi şiddete tanıklık ve şiddete maruz kalma, özdeşim örneklerinin yetersizliği, çocuklar arasında kıyaslamalar, çocuğa erişilemeyecek amaçlar yüklenmesi, eğitim olanaklarının yetersizliği ve düzensizliği, çocuğa yetersiz olduğunun, becerilerinin beğenilmediğinin hissettirilmesi gibi sıralanabilir. Çocuklar bütün bu stresörlerle baş etmeye çalışmaktadırlar. Çocukların bu dönemde etkili ve gerçekçi baş etme stratejileri geliştirmesinde aile ve arkadaşları ile kurduğu ilişkiler onlara model olmaktadır. Düşük sosyoekonomik düzey, kötü yaşam koşulları, ihmal edilme ve sevgiden yoksun bırakılma gibi durumlar ise etkili baş etme yöntemleri geliştirmesine engel olmaktadır. Bu stresörle baş edemeyen çocuk, olumlu ve kabul edilebilir davranış biçimi sergileyememektedir. Çocukların baş etme, problemleri çözmeyi öğrenmeleri, zorlukları kabul etmelerini sağlamak, güvensizlikle, belirsizlikle yaşamalarını mümkün hale getirilmesi, düşünce ve davranış şeklinin değiştirilmesi ya da davranışının azalması, davranışının artırılması, yaşadıkları anksiyeteyi ortadan kaldırmak, yeni beceriler kazanması, gelişiminin desteklenmesi gibi açılardan bilişsel davranışçı yaklaşım önemli bir değerlendirme ve uygulama yöntemi sunmaktadır.

Bilişsel kurama göre insan davranışı daha çok düşüncelerle yönetilir. Bilişsel model, bilişsel süreçlerin davranışın öğrenilmesi ve denetlenmesindeki rolü üzerinde dururken, sosyal öğrenme kuramıyla işbirliği yapar. Bilişsel kuramcılar davranışın düşüncelerle kontrol edilmesinde bilişsel yaklaşımları ve müdahale için ise temelde davranışçı yaklaşımları uygular. Bu model de öğrenme ve çevreye uyum üzerine vurgu yapılmaktadır. Bilişsel değerlendirme aşamasında müracaatçıların kavram öğrenme biçimleri ve bilişsel stilleri anlaşılmalı çalışılır. Daha sonra elde edilen bilgiler ve değerlendirme sonuçları çerçevesinde değişme (müdahale) stratejileri geliştirilir. Müdahalede amaç, öğrenmeyi zorlaştıran engelleri ortadan kaldırarak, müracaatçının gerçekle ilgili algısını ve mantık yürütme biçimini değiştirmesine yardımcı olmaktır (Uluğtekin, 2004: 101).

Davranışsal yaklaşım çerçevesinde değerlendirme aşamasında şimdiki zaman vurgulanmaktadır. Ancak istenmeyen davranışın ortaya çıkmasına zemin hazırlayan, neden olan ve olabilecek faktörler ve davranışın sonuçlarının neler olduğuna ilişkin yeterli bilgi toplanmalıdır. Bilindiği üzere bir vakanın değerlendirilebilmesi için sorun olan davranış ve bu bağlamda ilgili kişiler, davranışın nerede nasıl hangi koşullarda gerçekleştiği hakkında gereken bilgiler toplanır. Davranışın şekli, süresi, sıklığı ve şiddetinin; ev, okul, işyeri vb. gibi değişik alanlarda izlenmesi söz konusudur (Turan, 1992:281 akt: Uluğtekin, 2004: 98). Çocukla yapılan görüşme sırasında ise özellikle bilişsel davranışsal yaklaşımlarla değerlendirilmek üzere özellikle şu sorulara cevaplar aranır: Çocuk içinde bulunduğu durumun ciddiyetinin ne kadar farkındadır ve bunu hangi cümlelerle ifade ediyor? Pişmanlık duyuyor mu? Bilişsel farkındalığı ve değişim için istekliliği ne düzeydedir? Yaşadıklarını nasıl ifade ediyor? Olumsuz davranışlarının sebebi olarak neyi gösteriyor? Ailesi, akran ilişkileri, okul durumu vb. sistemlerle ilişkisini nasıl tanımlıyor? Bunun yanında görüşme esnasındaki hal ve hareketleri, iletişiminin durumun nasıl olduğu gözlenmelidir.

Sosyal hizmet uzmanlarının çocuklardan yaşadıklarına dair bilişsel davranışçı yaklaşımla bilgilendirme sürecinde dikkat etmeleri gereken nokta çocukların nasıl düşündükleri, hissettikleri ve davrandıkları; uzmanın onlara nasıl yardım ettiği. Bu süreçte Dodge'ın modelindeki bilgilendirme süreci, ilgili sosyal olaylarla çocukların durumunu ele alır. Bu modele göre çocuğun davranışının iyileştirilmesinde öncelikli olarak 4 temel adım bulunmaktadır. Bunlardan birincisi çocuğun özel bir durum hakkındaki şifrelediği/kodladığı bilgilerin keşfedilmesidir. Çocuğun düşünce şekli gerçeklikle ilgili olmayan şekilde etkilenmiştir ancak burada çocuğun bu gerçekliği neyle kodladığı üzerinde durulur. Bu kodlamadan sonra durumsal ipuçları doğrultusunda durumun yorumlamasının yapılması ikinci adımı oluşturur. Üçüncü adım duruma ilişkin mümkün olabilecek cevapları içeren analitik bir araştırmayı gerektirir. Son adım ise uygun bir cevabın seçilmesinden meydana gelmektedir. Bu bilgi süreci modeli çocuğun sosyal uyumunun başarılı bir şekilde öngörülmesini ve çocuğun bilişsel gelişiminin gelişimini nasıl etkilediğini büyük oranda anlamayı sağlayabilir (Crick ve Dodge, 1994 akt: Ronen, 2007:199). Bu modelde de anlatıldığı gibi çocuklar doğrudan bilgileri vermeyecektir. Hatta sadece çocuklarda değil yetişkinlerde de bazı bilgiler şifrelenmiş bir şekilde kısıtlı olarak aktarılmaktadır. Bunun için sosyal hizmet uzmanlarının kullandığı görüşme teknikleri ve düşünce tarzı şifrelerin çözülmesinde yardımcı olmaktadır.

Değerlendirmede çocuğun iyilik halinin bozulmasına etki eden geçmişte yaşadığı olaylar ve maruz kaldığı yaşantının bir sonucu olarak çocuğun zihninde yaşadıklarına dair olumsuz düşünceler var olduğu ele alınmalıdır. Zaten bu düşünceler bireyin zihnini kurcalarken, yaşanan bir kriz durumu ya da ebeveynler veya çocuğun kendisi tarafından gösterilen bir davranış sonucunda önceden oluşan şemalar ve buna bağlı olarak çocuğun olumsuz otomatik düşünceleri aktif hale gelmektedir. Bunun sonucunda ise çocukta depresyon belirtileri, olumsuz davranışlar gibi durumların görülebilmekte olduğu bilgisiyle hareket edilir. Şemalar, çocukluk ve ergenlik dönemlerinde yaşanan olayların etkisiyle oluşmaktadır. Bireyler yaşamlarının ilerleyen zamanlarda çeşitli olayları ve yaşantıları, geçmişte yaşadıkları olaylarla benzerlik kurarlar. Bunun sonucunda ise yoğun şekilde olumsuz duygular oluşur ve bunlar davranışları yönlendirir.

Değerlendirme aşamasında özellikle bireyin değişim için var olan güçlerinin fark edilerek, uygun davranış değişimi sağlamak doğrultusunda müdahale gerçekleştirilmektedir. Sosyal hizmet uzmanları değerlendirmede ve müdahalelerde; çocuğun yaşadığı sürece nasıl anlam yüklediğinin anlamalı ve güçlerinden yararlanmalıdır. Bir sistem olarak çocuğun, ailesinin, okul ve arkadaş sisteminin, yaşanan çevrenin gözetildiği bir müdahale süreci gerçekleşmelidir. Tüm bu çalışmalarda sosyal hizmet uzmanları psiko-sosyal yaklaşımın yanında çocukların ve ailelerinin ekonomik, sağlık, eğitim gibi alanlarda gereksinimlerini değerlendirerek uygun kaynaklarla bu gereksinimleri karşılayacak müdahaleleri gerçekleştirirler. Bu durum bireylerin yaşamına birçok alanda dokunmak anlamına geldiği için bilişsel davranışçı yaklaşımın müdahale aşamasına olumlu yanıt verilmesini de kolaylaştıracaktır. Ancak Ronen (2007: 192)'in belirttiği gibi çocuklarda düşük öz değerlendirme ve bozuk düşünceler olmakla beraber çok kuvvetli anksiyete duyguları vardır. Bu yüzden çocuklarda istenilen davranışı oluşturmak konusundaki zorluklar karşısında yüksek beklentiye sahip olunmamalıdır. Bu noktada çocuğun okul, aile, sosyal çevre gibi yaşamının birçok alanına yönelik gerçekleştirilen müdahaleler etkili sonuç alınmasını sağlayacaktır.

Bilişsel davranışçı yaklaşım çocuk ve çevresinin değişimi için yeni görevler ve modelleri içermelidir (Ronen, 2007:192). Bu noktada öncelikli olarak bilişsel davranışsal değerlendirmede çocuk söz konusu olduğunda ebeveynler de sürece dahil edilmelidir. Bu yaklaşımda her zaman çocuğun gerçek çevresi içinde tedavisine odaklanılır. Ebeveynler

çocuğun gelişiminde, bakımında ve çocukların bozukluklarının çözümlenmesinde çok önemli bir rol oynamaktadırlar. Araştırmalar ebeveynlerin ve çocukların problemleri arasındaki ilişkinin altını çizmektedir. Bu ilişki sadece ebeveynlerin sorunlarının geçmişi açısından ele alınmaz, bu ilişki aynı zamanda bozuklukların sıklığı, inanç sistemleri ve davranış gelişimi açılarından da gözetilmelidir. Ebeveynler sadece çocuğun öğrenmesinden ve normal gelişiminden sorumlu değildirler. Bunun yanında çocuk için değişim temsilcileri ve çocuğun değişim için becerilerinin de kolaylaştırıcıları olarak önemlidirler. Tüm diğer rollere ek olarak ebeveynler çocuklar için rol model ve doğrudan eğiticiler olarak eylemde bulunurlar ve bu da çocuğun beceri kazanımı için çok önemlidir (Patterson, 1982; Webster-Stratton, 1993, 1994 akt: Ronen, 2007: 204). Burada yapılan her müdahalede de olduğu gibi sorun doğrultusunda sadece bir kişide sağlanan değişim yetmeyecektir. Sağlanan değişimin kalıcılığı için aynı zamanda çevresel ve aile boyutunda da değişim ve uyum kolaylaştırılmalıdır. Çocukların gelişim dönemlerinde birincil üstlenen ebeveynlerin çocuklarına karşı davranışları, çocuklarıyla olan duygusal, fiziksel ve sosyal ilişkileri çok önemlidir. Çocukların sağlıklı bir birey olarak yetişmelerini sağlamak için ebeveynler, çocuklarını iyi gözlemlemeli, çocuğundaki değişimleri fark etmeli ve içinde buldukları durum göz önünde bulundurularak ihtiyaçlarına yönelik uygun tutumlar sergilemelidirler. Ebeveynler çocuklardaki davranışlarını olumlu şekilde yönlendirebilmek için doğru yerde ve zamanda uygun pekiştiriciler kullanmalıdırlar. Bu noktada sosyal hizmet uzmanları ebeveynlere yönelik bilgilendirme ve danışmanlık desteği sunmalıdır. Sosyal hizmet uzmanları bu desteği örneğin 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'nun 5. maddesi 1(a) bendi kapsamında danışmanlık tedbiri kararı doğrultusunda verebilirler. Bunun yanında çocuğun biyo-psiko-sosyal açıdan destek almasını aynı kanun maddesinin 1(d) bendi kapsamında sağlık tedbiri ile sağlayabilirler. Eğer içinde bulunulan ortam çocuğun yüksek refahının sağlanmasına uygun değilse çocuğun korunma altına alınması ve desteklenmesi için aynı kanunun 1(c) bendi kapsamında bakım tedbirinin sağlanmasına yönelik adımlar atılabilir. Ya da ailenin ve çocuğun ekonomik sorunlarının giderilmesi için uygun sosyal yardımlar sağlanabilir. Bu örneklerde görüldüğü üzere sosyal hizmet uzmanları çocuk ve ailenin sorunlarının çözümüne yönelik birçok hizmetin sunulması noktasında kilit bir rolde bulunmaktadırlar. Sosyal hizmet uzmanları bilişsel davranışçı yaklaşımı kullanırken, çocukların yaşamında değişiklikler yapılmasını kolaylaştırabilmek için birçok sisteme çeşitli kaynakları kullanarak müdahale edebildikleri için avantajlı konumdadırlar.

SONUÇ

Sosyal hizmet uzmanları çocuklarla uygulamalarında birçok farklı kuram ve yaklaşımdan yararlanmaktadır. Bunlardan biri olan bilişsel davranışçı yaklaşım çocukların birçok sorununun anlaşılmasında ve çözümünde kullanılabilir. Sosyal hizmet uzmanları bilişsel davranışçı yaklaşımı çocuk izlem merkezleri, çocuk destek merkezleri, sevgi ve çocuk evleri, çocuk ve aile mahkemeleri, çocuk ruh sağlığı alanı başta olmak üzere birçok kurum ve kuruluşta hem değerlendirme hem de müdahale noktasında kullanmalıdırlar. Bu kurumlarda ihmal ve istismara maruz bırakılan, suça itilen, parçalanmış aile içinde örselenen, korunma ve desteklenem ihtiyacı olan çocuklarla çalışılmaktadır. Hali hazırda uzun yıllardır, çoğu bilişsel davranışsal yaklaşım ve tedavi çocukların agresiflik, suçluluk, hiperaktivite bozuklukları, sınav kaygısı, anksiyete gibi sorunlarına yönelik kullanılmaktadır.

Bilişsel davranışsal yaklaşımda özellikle erken dönem travmatik ya da olumsuz yaşantıların bir sonucu olarak çocukların geliştirdiği şemalar ve olumsuz otomatik düşüncelerin aktif hale gelmesi ile olumsuz davranışlar görülebildiği belirtilir. Örneğin depresyon, kendine ve çevreye zarar verme, kendini suçlama, etrafa saldırgan davranışlar geliştirme, madde kullanımı, suç içeren eylemlerde bulunma gibi durumlar çocuğun davranışlarında erken

dönem yaşantılarına bakılmasını gerektirir. Bu durumda çocuğun aile, sosyal çevre gibi tüm sosyal süreçlerinin değerlendirilmesi gereklidir. Bu değerlendirme ile yapılacak çalışmada hangi alanlara müdahale edileceği tespit edilir. Bilişsel davranışçı yaklaşımı kullanan bir sosyal hizmet uzmanı değerlendirme ve müdahale sürecinde çocuğun ve ailesinin bütüncül olarak gereksinim değerlendirmesini yapmasının ardından bu gereksinimleri karşılamaya yönelik müdahaleler geliştirerek değişimi çok boyutlu bir şekilde desteklemeye çalışır. Sosyal hizmet uzmanları çocukla çalışmalarda ebeveynlerin davranışlarının çocuğun gelişimi üzerinde olumlu ve olumsuz açıdan ne kadar önemli etkilerinin olduğunun bilinciyle ailelere yönelik müdahaleler geliştirmektedir. Bu kapsamda ailelerin çocuğun gelişimsel, duygusal, bilişsel, sosyal durumlarının ve sorunlarının farkında olması için ailelere yönelik bilgilendirme ve danışmanlık verirler. Sosyal hizmet uzmanlarının bilişsel davranışçı yaklaşımla çocuklarla ve aileleriyle yaptığı bu çalışmalar iyileştirici-geliştirici-tedavi edici niteliğin yanında özellikle yetişkinlik döneminde kalıcı ve daha büyük sorunlar ve uyumsuzluklar yaşanmaması için koruyucu-önleyici bir nitelik de taşımaktadır. Ancak sosyal hizmet lisans eğitimi bilişsel davranışçı yaklaşım konusunda temel bir bilgi sağlanmaktadır. Bu haliyle sosyal hizmet uzmanları daha çok değerlendirme ve bazı müdahale çalışmalarında kullanabileceği kadarıyla bu yaklaşımdan yararlanmaktadır. Bu çalışmada sosyal hizmet uzmanlarının bu yaklaşımın nasıl uygulanabileceği konusunda ek eğitimler almaları ve kendilerini bu konuda geliştirmeleri gerektiğinin önemi görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Allain, G.B., Lemieux, C.M. (2007). The use of metaphorical fables with children: Application of cognitive behavior therapy to prevention interventions, T. Ronnen, A. Freeman (Eds), *Cognitive behavior therapy in clinical social work practice*, (s. 213-234). New York: Springer Publishing.
- Davidson, K. (2008). Cognitive-behavioural therapy: origins and developments, M. Donaghy, M. Nicol, K. Davidson (Eds), *Cognitive-behavioural interventions in physiotherapy and occupational therapy*, (s. 3-17). Butterworth-Heinemann.
- Mason, R. (2007). Working with abused children and adolescents, T. Ronnen, A. Freeman (Eds), *Cognitive behavior therapy in clinical social work practice* (s. 235-260). New York: Springer Publishing.
- McLaren, C., Freeman, A. (2007). Cognitive behavior therapy model and techniques, T. Ronnen, A. Freeman (Eds), *Cognitive behavior therapy in clinical social work practice*, (s. 25-44). New York: Springer Publishing.
- Motavalli Mukaddes, N. (1996). Çocuk ve ergenlerde bilişsel-davranışçı psikoterapilerin etkinlik düzeyleri ve kısıtlılıkları, *Düşünen Adam Dergisi*, 9 (4): 36-39.
- Ronen, T. (2007). Clinical social work and its commonalities with cognitive behavior therapy, T. Ronnen, A. Freeman (Eds), *Cognitive behavioral therapy in clinical social work practice*, (s. 3-24). New York: Springer Publishing.
- Tuğrul, B. (2014). Çocuk gelişimini bilmek neden önemlidir?. A. Derman, O. (Ed). *Çocuk istismarına ve ihmeline yaklaşım* (s. 9-16). Ankara: Akademisyen Tıp Kitabevi.
- Uluğtekin, S. (2004). *Çocuk mahkemeleri ve sosyal inceleme raporları*, Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları: 71.

**ANADOLU TÜRK MASALLARININ TOPLUMSAL CİNSİYET KALIPYARGILARI
VE ROLLERİ BAĞLAMINDA OKUNMASI**

READING ANATOLIAN TURKISH FAIRY TALES IN THE CONTEXT OF GENDER
STEREOTYPES AND ROLES

Hatice BUDAK

Dr. Öğr. Üyesi

KTO Karatay Üniversitesi

Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi Sosyoloji Bölümü,

ORCID NO: 0000-0002-9815-9997

Havva Sinem Altunsoy

Yüksek Lisans Öğrencisi

KTO Karatay Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Sosyoloji Tezli Y.Lisans Programı

ORCID NO: 0000-0003-0232-8416

ÖZET

Günümüz toplumlarındaki demokratikleşme süreci kadınların doğal haklar çerçevesinde çeşitli yasal haklar elde etmesini, toplumsal statülerinin yükselmesini mümkün kılmıştır. Bununla birlikte kadın ve erkek arasında eşitsizliğe, ayrımcılığa ve adaletsizliğe imkân tanıyan toplumsal cinsiyetçi anlayışın varlığını koruduğu ve çeşitli araçlarla kuşaktan kuşağa aktarıldığı görülmektedir. Bu sosyal aktarım araçlarından biri de masallardır. Masal, bir toplumun kültürel yaratımıdır. Masallar ait olduğu toplumun yapısı ve işleyişi hakkında önemli bilgileri muhteva etmektedir. Ayrıca toplumların erkek ve kadın üyeleri için uygun gördüğü toplumsal cinsiyet kalıpyargılarının ve rollerinin sosyalleşme süreci içinde öğrenilip içselleştirilmesinde çocuklara anlatılan masalların azımsanmayacak bir payı olduğunu söyleyebiliriz. Bu minvalde toplumsal cinsiyet ve masal arasındaki etkileşim çalışmamızın konusunu belirlemiştir. Çalışmanın amacı, masalların konu ve karakterleri aracılığıyla sosyo-kültürel yapıda var olan toplumsal cinsiyetçi kalıpyargıları ve rollerine dair ilettiği mesajları incelemektir. Çalışma amacına uygun olarak Necati Demir tarafından derlenen “Anadolu Türk Masallarından Derlemeler” adlı kitap odak metin olarak seçilmiştir. Çalışmanın örneklemini, amaçlı örneklem türünden ölçüt örneklem tekniği ile seçilen yirmi adet masal oluşturmaktadır. Çalışma, nitel bir araştırma olup “doküman incelemesi” yöntemi ile yapılmıştır. Belirlenen masallardan doküman incelemesi yöntemiyle toplanan veriler, toplumsal cinsiyet yargıları ve rolleri bağlamında betimsel analiz tekniği ile çözümlenmiştir. Çalışma bulgularına göre masallardaki kadın karakterlerin genellikle edilgen, erkeğin güç ve otoritesine bağımlı, karşılaştığı mağduriyetlerden mucizeler ama en çok da bir erkek

tarafından kurtarılan, güzel ve güzelliği nispetinde erkekler tarafından âşık olunup evlenilerek mükâfatlandırılan, namuslu, sabırlı, fedakâr özellikler ile idealleştirilerek tasvir edildikleri görülmüştür. Masallarda kadın karakterlerin ev işlerinde becerikli olmaları, ev işleri ve çocuk bakımı görevlerini üstlenmeleri beklenmektedir. Masallarda kadın kahramanların kamusal alanda çok az var oldukları, kadın kimlikleri ile değil erkek kılığında kamusal alana dâhil oldukları ve masalların sonunda ait oldukları yere, evlerine geri döndükleri tespit edilmiştir. Çalışma bulgularına dayanarak toplumsal yapıda bulunan toplumsal cinsiyet kalıpyargılarının ve rollerinin masallara yansıdığını, masalların içerikleri ve kahramanları aracılığıyla erkek egemen toplumsal cinsiyetçi anlayışların normalleştirildiğini söyleyebiliriz.

Anahtar Kelimeler: Masal, Cinsiyet, Toplumsal Cinsiyet, Masallarda Toplumsal Cinsiyet.

ABSTRACT

The process of democratisation in modern societies has enabled women to gain various legal rights within the framework of natural rights, thereby raising their social status. However, genderist ideology that reinforces inequality, discrimination and injustice between men and women has endured and been passed down from generation to generation by various means. Fairy tales are among the means of intergenerational transmission. A fairy tale is the cultural creation of a society. Fairy tales contain important information about the structure and functioning of the society out of which they originate. Additionally, fairy tales told to children have an undeniable share in the learning and internalization of gender stereotypes and roles that societies consider appropriate for male and female members. Thus, the interaction between gender and fairy tales was selected as the subject of this study. The aim of the study is to examine gender stereotypes and roles that exist in the sociocultural structure and are communicated in fairy tales through topics and characters. To this end, the work “Anadolu Türk Masallarından Derlemeler” (A Collection of Anatolian Turkish Fairly Tales) compiled by Necati Demir was selected as the focus text. The sample consisted of twenty fairy tales selected using purposive criterion sampling. This study is qualitative in design and was conducted using document analysis. The data collected from the selected tales using document analysis were examined using descriptive analysis in the context of gender stereotypes and roles. The analysis results showed that female characters in fairy tales are usually portrayed and idealised as virtuous, patient, self-sacrificing, and passive subjects who are dependent on the power and authority of a man, saved from victimisation through miracles but mostly by a man, and beautiful and thus loved and rewarded by men with marriage thanks to their beauty. In fairy tales, female characters are expected to be good at household chores and take on the responsibility of household chores and childcare. Additionally, female protagonists in fairy tales have little presence in the public sphere and are involved in the public sphere in the guise of men but not with their female identity. Thus, at the end of fairy tales, they return to their home where they belong. Based on these results, it can be said that

gender stereotypes and roles in the social structure are echoed in fairy tales and fairy tales normalise patriarchal genderist ideology through their content and characters.

Keywords: Fairy Tale, Sex, Gender, Gender In Fairy Tales

1. GİRİŞ

Her toplum kendi varlığını düzen içinde devam ettirebilme amacıyla üyeleri için çeşitli değerler, normlar, roller üretir ve bunlara uygun olarak davranmasını bekler. Sosyalle ilişkili maddi ve manevi öğeler bütününe bir parçası da toplumun kadın ve erkek üyeleri için belirlediği değer, normlar ve davranış örüntüleridir.

Kadın ve erkek olmak biyolojik ve toplumsal olarak farklı kavramlaştırmalar içinde ele alınıp değerlendirilmektedir. “Cinsiyet (sex) kavramı, bireyin biyolojik cinsiyetine bağlı olarak geliştirilen demografik bir kategoriye anlatmak için kullanılır. Toplumsal cinsiyet (gender) kavramı ise kadın ve erkek olmaya toplumun ve kültürün yüklediği anlamları, beklentileri ifade etmek için kullanılır. Toplumsal cinsiyet, kültürel bir yapıyı karşılar ve genellikle bireyin biyolojik yapısıyla ilişkili bulunan psikolojik özelliklerini de kapsamaktadır” (Dökmen, 2010, s.20).

Toplumsal cinsiyet kavramı ile ilgili yapılmış tanımlar, toplumsal cinsiyetin bireyin cinsiyeti ile ayrılmaz bir ilişki içinde olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte toplumsal cinsiyetin doğal olmadığı inşa edilen bir olguya denk düştüğü de düşünülmektedir. Bu bağlamda Scott’a (2007, s.11) göre, toplumsal cinsiyet, cinsiyeti olan bir bedene zorla kabul ettirilmiş toplumsal bir kategoridir.

Toplumsal cinsiyet kavramının kapsamı toplumsal cinsiyet kalıpyargıları ve toplumsal cinsiyet rolü kavramlarının içerikleriyle birlikte değerlendirilmelidir. “Toplumsal cinsiyet kalıpyargıları, toplumun bir grup olarak kadınların ve bir grup olarak erkeklerin göstermelerini beklediği özelliklerdir. Toplumsal cinsiyet rolü ise cinsiyet kalıp yargılarının yansıtan, geleneksel olarak kadınla ve erkekle ilişki olduğu kabul edilen ve yerine getirilmesi beklenen rolleri ifade etmektedir” (Dökmen, 2010, s.32,29).

Modernleşme, sanayileşme, kentleşme süreçleri ile birlikte demokratik ve eşitlikçi anlayışların önem kazanmasıyla kadınlar doğal haklar çerçevesinde birtakım yasal kazanımlar elde etmiş, toplumsal statü ve rollerinde pozitif yönde gelişmeler olmuştur. Bununla birlikte günümüz toplumlarında kadınların ikincil statülerinin korunmaya, kadınlar aleyhine erkeklere tanınan ayrıcalıkların biçim değiştirerek varlıklarını sürdürmeye ve toplumsal cinsiyetçi anlayışın çeşitli araçlarla kuşaktan kuşağa aktarılmaya devam ettirdiği görülmektedir. Bu

sosyal aktarım araçlarından biri de masallardır. Toplumsal cinsiyet ve masal arasındaki etkileşim çalışmamızın konusunu belirlemiştir.

Türk Dil Kurumu'nun hazırladığı sözlükte masal, “genellikle halkın yarattığı, ağıdan ağıza, kuşaktan kuşağa sürüp gelen, çoğunlukla insanların veya tanrıların başından geçen, olağan dışı olayları anlatan hikâye” şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, 2009, s.1349).

Sakaoğlu'na (2010, s.2) göre masal “kahramanlarından bazıları hayvanlar ve tabiatüstü varlıklar olan, olayları masal ülkesinde cereyan eden, hayal mahsulü olduğu halde dinleyicileri inandırılabilen bir sözlü anlatım türüdür”.

U. Günay masalı, masalların ait olduğu toplumun kültürü ve medeniyet birikimi ile bağlantısını da dikkate alarak tanımlamıştır. Günay (2011, s.665) masalı, “asırların birikmiş irfanını ve belirli bir hayat düzenini, yaşamak zorunda olduklarımızla yaşamak istediklerimizi bir arada, kendisine özgü bir atmosferde ve üslupla, kendi mantık silsilesi içinde, geleneksel motiflerle anlatan sözlü anlatım türlerinin en ilgi çekici olanıdır” şeklinde tanımlamıştır.

Masalın üslubunda gerçek dışı, hayal ve abartı temeldir. Ancak buradan hareketle masalın gerçekle hiçbir bağının olmadığı sonucu çıkarılmamalıdır. Masallar çocukları eğlendiren, eğiten bir araç olmakla birlikte “sosyalleşme ve kültürel etkileşim açısından son derece güçlü araçlardır” (Seifert, 1996, s.2).

Sözlü kültürün önemli unsurlarından biri olan “masal, muhtevasında bulunan kodlar nedeniyle bir kültürel gen haritası gibidir” (Ölçer Özünel, 2011, s.60). Bu yönüyle anonim masallar geçmişten günümüze değin bir toplumun yapısal özelliklerinin izinin sürülebileceği bir anlatı alanıdır. Masallar üretildiği toplumun sosyal, kültürel, siyasi, iktisadi gerçekleri tarafından belirlenen geri dönüşlü olarak toplumsal gerçekleri etkileyen bir karaktere sahiptir. Toplumsal gerçeklerle donatılmış olan masallar hayal ürünü olmanın ötesine geçerek toplumun üyelerinden beklediği değer, norm ve davranış kalıplarının nesillere aktarılması işlevini üstlenmiş olurlar.

Toplumların erkek ve kadın üyeleri için uygun gördüğü toplumsal cinsiyet kalıpyargılarının ve rollerinin sosyalleşme süreci içinde öğrenilip içselleştirilmesinde çocuklara anlatılan masalların azımsanmayacak bir payı olduğunu söyleyebiliriz. Toplumsal cinsiyet paralelinde biçimlenen masalların konu içerikleri, masal kahramanlarının karakterleri, anlatıda seçilen kelimelerin, deyimlerin açık ve örtük anlamları ile ideal bir erkek ve kadın tipi oluşturulmaktadır.

Masallarda erkek karakterler, sosyal yaşamın her alanında tanınmış bir özgürlüğe sahip olarak oluşturulurlar. Erkek karakterlerin özgürlük hakkı kadın karaktere karşı cinsel yaklaşımı

içinde (Pamuk Prenses, Uyuyan Güzel gibi klasikleşmiş masalarda prenslerin, prensesleri onların izni ve haberi olmadan öpmesi örneklerinde görüldüğü üzere) tanımlanmıştır. Geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri paralelinde masallardaki erkek karakterlerin temel özellikleri arasında güçlü, cesur, akıllı olmaları görevleri arasında ise kadını kurtarması, koruması ve ailesini geçindirmesi gelmektedir.

Masalarda geleneksel toplumsal cinsiyet bakış açısı ile uyumlu kadın karakterler betimlenmektedir. Masalarda ideal kadının temel özellikleri arasında ise geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri paralelinde güzel, iyi, namuslu, sabırlı, fedakâr, duygusal, korunmaya muhtaç, edilgen olma bulunurken görevleri ise kocasına ve ailedeki diğer erkeklere sadık, onların isteklerine rıza gösteren, itaatkâr, ev işlerinden ve çocukların bakımından sorumlu olma şeklinde ifade edilmektedir. Bu özellikler kadının hem başına gelen felaketlerden kurtulmasının hem de evlenmek için tercih edilmesinin sebepleri olarak işlenmektedir.

Toplumsal cinsiyet perspektifinden uygun görülmeyen kadın tipi ise masalarda çirkin, yaşlı, kötü, büyücü olarak tasvir edilmektedir. Bu tipteki masal kadınlarının kötülük yaptığı masal kişisi ise genellikle ideal tipi temsil eden güzel ve iyi niyetli kadın kahramanlardır. Toplumsal yaşamın realitesinde normlara uygun davranmayan kişilerin yaptırımla karşılaşması ile paralel olarak masaların kötü kadınları da normlara uymadığı için mutlaka cezalandırılırlar. Masallar bu noktada insanlara toplumsal cinsiyet bağlamında hangi özelliklerin ve davranışların ödüllendirileceğini hangilerinin ise cezalandırılacağını öğreten mesajlar iletmektedir.

Boratav (1992, s.15-17), patriyarkal toplum düzeninde kadın ve erkek arasında var olan eşitsizliği ve kadının erkek hâkimiyeti altında oluşunu masallar üzerinde de göstermeye çalışmıştır. Ona göre masallardaki kadınlar, babaları tarafından bir eşya gibi satılabilen ya da onu elde etmek için birbirleriyle mücadele eden âşık erkekler tarafından sahiplenilen, ancak elde edildikten sonra ev işleri ve çocuk bakımı sorumluluğu yüklenen karakterlerdir. Patriyarkal toplumlarda erkek çocuğa sahip olmanın kadının statüsündeki rolü masalarda da işlenir ve masalarda erkek çocuğa sahip kadın bazı avantajlar kazanır. Boratav, masallar genel olarak değerlendirildiğinde kadın kahramanların erkek kahramanlara kıyasla hem çevrelerine hem de erkek cinsine karşı çetin bir sınav içinde olduklarını da söylemektedir.

Kadın ve erkek arasında eşitsiz ve ayrımcı iletleri içeren masaları dinleyen, okuyan çocuklar çoğu kez kendileri ile masal karakterleri arasında özdeşim kurdukları için toplumsal cinsiyet kalıp yargılarını ve rollerini öğrenerek içselleştirmektedir. Özellikle masallardaki edilgen ve mağdur kadın karakterlerin kız çocukları üzerinde etkisi bulunmaktadır (Seifert, 1996, s.4). Çocuk yaşta edinilen cinsiyetçi tutum ve davranışlar ileri ki yaşlara da taşınarak kadın ve erkek arasındaki etkileşimi etkilemeye devam etmektedir.

2. ÇALIŞMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Cinsiyet olgusu biyolojik ve toplumsal açıdan ele alınmaktadır. Bu çalışmada bir toplumun kadın ve erkek üyeleri için uygun gördüğü toplumsal cinsiyet kalıpyargıları ve rolleri merkeze alınmıştır. Çalışmanın amacı toplumsal cinsiyet kalıpyargıları ve rollerinin Anadolu Türk masallarındaki yansımaları ve bir sosyalleşme aracı olarak masalların toplumsal cinsiyet rollerinin nesilden nesle aktarılmasındaki fonksiyonunu tespit edebilmektir.

Çalışma, nitel bir araştırma olup “doküman incelemesi” yöntemi ile yapılmıştır. “Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar” (Yıldırım ve Şimşek, 1999, s.140). Doküman incelemesi yöntemiyle toplanan verilerin analizi için betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. “Betimsel analizde elde edilen veriler daha önceden belirlenen temalara göre özetlenir ve yorumlanır. Bu tür analizde amaç elde edilen bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya sunmaktır. Bu amaçla elde edilen veriler, önce sistematik ve açık bir biçimde betimlenir. Daha sonra yapılan bu betimlemeler yorumlanır, neden- sonuç ilişkileri irdelenir ve birtakım sonuçlara ulaşılır. Betimsel analizde görüşülen ya da gözlenen bireylerin görüşlerini çarpıcı biçimde yansıtmak amacıyla doğrudan alıntılara sık sık yer verildiği” (Yıldırım ve Şimşek, 1999, s.158-159) için masallardan alıntılar yapılarak verilerin anlaşılır hale getirilmesine çalışılmıştır.

2.1. Çalışmanın Evren ve Örneklemi

Çalışmanın evrenini anonim Anadolu Türk masalları oluşturmaktadır. Çalışmanın örneklemini ise Necati Demir tarafından derlenen “Anadolu Türk Masallarından Derlemeler” adlı kitabından amaçlı örneklem türlerinden ölçüt örneklem tekniği kullanılarak seçilen yirmi adet masal oluşturmaktadır. Örneklem alınacak masalarda çalışmanın amacına uygun olarak toplumsal cinsiyet yargıları ve rollerini içermeye ölçüt olarak belirlenmiştir.

Çalışmanın örneklemini oluşturan masallar aşağıdaki Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. İncelenen Anonim Anadolu Türk Masalları

Masal Adı	Masal No	Sayfa Numarası Aralığı
Helvacı Güzeli I	57	191-193
Kadın Aklı	66	216
Kız Çocuklarını Sevmeyen İki Padişah	80	244-246
Kibirli Kız	81	247-248
Küçük Kız ve Ağabeyleri	92	266-270
Narhanım	98	283-284
Tecer	129	370-373
Üç Kızın Bir Babası	140	398-399
Üvey Anne ve İki Kız	144	409-410
Üvey Kız	145	411-412
Ah Kız Vah Kız	163	453-454

Ali Gözü Kız Gözü Yaktı Yandırdı Bizi	166	463-468
Beşer Kız	185	518-521
Bezîrgânın Karısı	189	529-530
Devin Kızı	206	579-580
Geyik İle Kız Kardeşi	221	626-630
Güzel Kız Çirkin Kız	223	633
Kurbağa Kız	259	722-724
Oduncu ve Açgözlü Karısı	273	762-763
Yılan Doğuran Kadın	326	901-904

Kaynak: Necati Demir'in "Anadolu Türk Masallarından Derlemeler" (2018) adlı kitabından hazırlanmıştır.

3. BULGULAR

3.1. Bağımlı, İtaatkâr Ve Mağdur Kadınlar

Toplumsal cinsiyet kalıp yargıları erkeği güç, otorite, karar verici; kadını ise bağımlı ve itaatkâr özelliklerle tanımlamaktadır. Çalışma örnekleminde analiz edilen masalarda da genellikle bekâr kadınların babalarına, evli kadınların ise kocalarına bağımlı olarak konumlandırıldığı görülmektedir. Masalarda kızların evlendiği kişilerin padişah, padişahın oğlu veya zengin kişiler olması da erkeğin sahip olduğu güçleri ve bu güçlerin meşrulaştırdığı otoriteyi simgelemektedir.

Masalarda genellikle kadın karakterlerin fiziksel güzelliği ve çekiciliği öne çıkarılırken erkek karakterlerin daha çok soylu (padişah, padişah oğlu, vezir, bey oğlu vb.), zengin, akıllı, mücadeleci, karar alıcı özellikleri vurgulanmaktadır. Bu özellikler erkeğin güç/otoritesini ve kadının erkek tarafından alınan kararlara itaatini sağlama işlevini üstlenmektedir.

Masalarda kadının evlilik kararının ya baba tarafından ya da koca olacak erkek tarafından alındığı, kadın karakterin kendi düşüncesini beyan etmeden bu karara itaat ettiği görülmektedir. Kendi iradelerinin dışında alınan evlilik kararlarına söz dinleyerek uyan kadınların ömür boyu mutlu süren evlilikleri olduğu masal sonlarında tekrarlanan "*yemiş, içmiş muratlarına ermişler ve mutlu bir hayat yaşamışlar*" cümleleri ile anlatılarak pekiştirilmektedir.

Toplumsal cinsiyetçi bakışın bulunduğu toplumlarda kadının statüsü ve rolü erkeğin statüsü ve rolü üzerinden tanımlanmaktadır. Örnekleminizde analiz edilen "Üç Kızın Bir Babası", "Bezîrgânın Karısı", "Oduncu ve Açgözlü Karısı" masalarında yer alan bu ifadelerde kadının statü ve rolünün erkeğe bağlı olarak tanımlandığı görülmektedir.

Kadınlar, bazen kız doğdukları için babalarının toplumsal statülerini aşağı çeken, toplum tarafından alay edilmesine sebep olan, varlıklarından utanılan evlatlardır. "Ali Gözü Kız Gözü Yaktı Yandırdı Bizi" masasında birinin üç oğlu birinin üç kızı olan iki erkek kardeş anlatılır. Abi, üç oğlu olduğu için kibirlenir çünkü oğlanlar eve *kâr* (gelir) getiren çocuklardır. Bu

sebepten abi, kardeşini kız çocukları olduğu için küçümser ve tüm köylünün içinde ona “*kancık it babası*” der. Bu sözler kızların babasını utandırır ve üzer. Masallarda bazen kadınlar akılsız, fitne ve kötülüğe meyilli oldukları için canları değersiz olan bazen de herhangi bir sebebe dayandırılmaksızın keyfe keder öldürülmeleri emredilen varlıklardır. “Kız Çocuklarını Sevmeyen İki Padişah” adlı masalda iki ayrı ülkenin padişahları kadınlardan hoşlanmadıkları veya akılsız buldukları için emir buyurarak topraklarındaki bütün kız çocuklarını öldürtürler. Kadınlar için çıkan ölüm hükmü padişahın otoritesiyle mühürlenir ve bu emre herkesin itaati sağlanmış olur.

Toplumsal cinsiyet rolleri, erkeğe evin reisi olma görevini yüklerken aynı zamanda koca olarak aile içindeki güce de sahip olmayı bahşeder. Koca bu güç ile karısı üstünde tahakküm kurarken kadının da kocasının gücüne itaat etmesi istenir. “Bezirgânın Karısı” masalında bezirgân karısından bir dam dolusu kirli yünü tarayıp halı, kilim haline getirmesini ister. Kadında çaresizce tamam der, durumdan memnun olmasa da sabırla kocasının buyruğunu yerine getirmeye çalışır.

Masallarda aile içinde güç ve otoriteye ilişkilerine dair işlenen motiflerden biride baba ve kız çocukları arasındaki ilişkilerdir. Toplumsal yaşamda babanın otoritesine ve şahsına duyulması gereken saygı masallara da yansır. “Devin Kızı” masalında rüyasında padişah olan babasının eline su döktüğünü gören kız, rüyasını babasına anlatır. Babanın “*nasıl olurda bir baba evladının eline su döker*” sözleri sadece ev içindeki değil padişah olmanın otoritesine de vurgu yapmaktadır. Rüya dahi olsa kızının kendisine saygısızlık yaptığını düşünen padişah-baba yara alan otoritesini yine geleneğin bahsettiği güç ile tamir etmeye çalışır ve kızının öldürülmesini emreder.

Masallarda ideal kadın tipi özelliklerinden öne çıkarılan “sabır” aynı zamanda kadının otoriteye itaatini ve bağımlılığını pekiştirici bir motif olarak da işlenmektedir. “Ah Kız Vah Kız” masalında kadın karakterin itaati ve bağımlılığı bu kez kaderdir. Anne ve babasıyla göç ederken karşılarına çıkan bir evin kapısını açan kız evin içinde anne babası evin dışında kalırlar. Ne yapsalar fayda etmez sonunda kız anne babasına bu benim kaderimmiş siz gidin der. Masal kızı kadere boyun eğer, isyan etmez, kaderini değiştirmeye çabalamaz ve yedi sene sabırla bu evde yakışıklı ama ölü bir delikanlının tabutu başında oğlanın uyanmasını bekler.

Masallarda zor durumda olan, mağdur kadın kahramanlara evlenilecek erkek karakterlerin dışında yaşlı erkeklerin de yardım ettikleri görülmüştür. “Helvacı Güzeli I” masalında iftiraya uğrayan mağdur kadın kahramana yardım eli yaşlı bir ihtiyar tarafından uzatılmıştır.

Çalışmada analiz edilen masallarda kadın için onaylanmış toplumsal cinsiyet kalıplarının dışına çıkarak kurtarılmayı beklemeyip problemlerin çözümü için harekete geçen, aktif, akıllı

ve cesur kadın kahramanlara da rastlanılmıştır. Bu masalarda aklını kullanarak erkeğe bağımlı olmadan sorun çözüp başarıya ulaşan kadın figürler olurlar. Ancak masalın sonunda başarıları yine bir erkekle evlenmek ve yuvasında mutlu yaşamak ile ödüllendirilir. Böylece kadın geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine geri çekilerek varlığı erkeklerle tanımlanmaya devam edilir.

“Kız Çocuklarını Sevmeyen İki Padişah” masasında vezirin karısı, gece vakti kapıları çalındığında kocasına gece vaktinde gelen dost mudur düşman mıdır bilinmez, üstünü giyin kılıcı kuşan öyle kapıyı aç der. Vezirin karısının aklı hem kocasının hem de vezirin başına gelenleri dinleyen padişahın *böyle akıllı kadınlar var mıymış* demesi ile kadınlar için çıkarttığı ölüm emrini kaldırmasını böylece ülkenin kadınlarının canlarının da kurtarılmasını sağlamıştır.

3.2. Güzelliği İle Sınanan Ve Mükâfatlandırılan Kadınlar

Masalarda güzellik ve gençlik, erkekler ve erkek analarının nezdinde kadının varlık ve seçilme sebebi olarak işlenmektedir. Masalarda sıkça kullanılan güzellik ve gençlik kavramları kadının bekâretini ve cinselliğini de çağrıştırmaktadır. Masalarda kadın, güzelliği ve gençliği ile sosyo-kültürel onayı alırken çirkin ve yaşlı olma kadının sosyal statüsünü aşağı çekmektedir.

Çalışma örneğinde yer alan masaların hemen hemen hepsinde erkeğin beğenisine sunulan ve ilk bakışta aşkı sağlayan kadının güzelliğidir. Masalın erkek kahramanları güzelliği sebebiyle âşık oldukları kadınlar ile evlenme lütfunda bulunarak onların muratlarına ermelerine, mesut yaşamalarına imkân sağlayan kahramanlardır. Erkeklerin kadına olan aşkları vurgulanırken kadınların aşklarının çoğu kez anlatılmadığı görülmektedir. Çünkü kadının evliliği çoğu kez türlü kötülüklerle, talihsizliklerle başı dertte olan kadının erkek tarafından kurtarılması örgüsü üzerine oturmaktadır.

Masalarda “güzellik” kadın için statü yükseltici bir imge olarak kullanılmakla birlikte bazı olumsuz duyguların ve kötülüğün kadın üzerinden anlatılması içinde kullanılmaktadır. Güzellik, sahip olan ile sahip olmayan kadınlar arasında bir nevi yarışmayı doğurmakta ve bu rekabeti körükleyen kıskançlık duygusu kadın ile eşleştirilmektedir. Hırs ve kıskançlık duygusunun ele geçirdiği masal kadınları “kötülük”ün kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Masalarda yaptığı her bir kötülükle daha da çirkinleşmekte ve güzel kadının kurtarıcısı erkek tarafından öldürülmektedir. Masalarda mutlaka cezalandırılan bu çirkin kadınlar, diğer kadınlara güzelliğe sahip olmanın önemini anlatmanın aracı rolünü de ifa etmektedirler.

Güzellik mefhumundan doğan kıskançlık masallarda genellikle kadınlar arasındaki öz-üvey olma ilişkisi üzerinden işlenmektedir. Güzel ve iyi olan kadınlar masallarda çirkin ve kötü olan üvey anne veya kardeşler tarafından zulüme uğrar, ağır ev işlerinin yükü altında ezilirler. Ancak masalların bu çirkin ve kötü kadınları bir şekilde cezalandırılır böylece güzel ve iyi kadın kahramana karşı yapılan haksızlık ve adalet tanzim edilmiş olur. “Üvey Kız” masalında üvey anne kendi öz kızına karşı iyi davranırken üvey kızına karşı oldukça acımasızdır. Güzel ve iyi kalpli kıza evin her işini, yaptırır, sürekli döver ve yemek olarak sadece kuru ekmek verir. Gün geçtikçe zayıflayan, güzelliği solan kızın kurtuluşu için elinden gelen tek şey sessizce dua etmektir. Duaları kabul olan kızın karşısına beyaz atlı bir prens çıkar kızı alıp götürür.

Güzellikleri nedeniyle kıskanılan ve kötülüğe uğrayan kadınların yazgısı bazen kendi öz anneleri ve güzel kadınlar tarafından da yazılmak istenir. “Narhanım” masalında güzel mi güzel bir anne vardır. Ancak kadının öz kızı olan Narhanım ondan daha güzeldir. Öz anne kızının kendisinden daha güzel olmasını kıskanır ve kızı bir beyin oğlu ile evleneceğinde kızını bir kuşa çevirip beyin oğlu ile Narhanım gibi kendisi evlenir. Masalın sonunda bey oğlu gerçek Narhanım’la evlenir ve öz anneyi öldürtür.

“Küçük Kız ve Ağabeyleri” masalında kıskançlık nedeniyle yengeleri görümcülerinin namusuna iftira ederler. Üç abinin karıları, kocalarının kız kardeşlerine olan bağlılıklarını ve sevgilerini kıskanırlar, kızın içinde yılan olan bir testiden su içmesini sağlarlar. Yılan kızın karnında büyüyünce yengeler, kocalarına *hani sizin kardeşiniz kıymetliydi bakın hamile kalmış* derler. Karılarına inanan abiler kıza sual etmezler, öldürmeye kıyamayınca kızı ormanda bırakırlar.

Masallarda erkekler çoğunlukla güzel kadınlarla evlenmeyi tercih etseler de zaman zaman karıların güzelliği kocalarının başlarına da bela olur. “Kurbağa Kız” masalında padişahın oğlu kaderin cilvesi ile bir kurbağa ile evlenir. Ancak kurbağa tılsımlıdır. Oğlanla baş başa kaldıklarında çok güzel ve maharetli bir kız olur. Oğlan karısının tılsımını bozmak ister karısı *yapma insanoğlu başına ne işler gelir* diye uyarır. Kocası karısını dinlemez tılsımı bozar. Gelinin güzelliğinden mest olan kayınbaba gelini ile evlenmek için oğluna çok zorlu emirler buyurur. Oğlu bu zor görevleri yapamazsa onu öldürüp gelinini kendisine eş olarak almayı planlar. Padişahın oğlu hem canından hem de güzeller güzeli karısından olmamak için babasının buyruklarını yapmaya çalışır.

Masallarda çoğu kez kadın karakterler arasında bir düşmanlığın bulunduğu bir başka ifadeyle kadınlar arasında dayanışmanın olmadığı görülmektedir. Masallardaki kadın karakterler genellikle güzellik veya bir erkek için birbirleri ile mücadele eden, birbirlerine kötülük yapan, öldüren veya öldürülmesini hoş gören özellikler ile temsil edilmektedir.

3.3. Eş, Anne Ve Ev Hanımı Olan Kadınlar

Çalışmada analiz edilen masalarda evlilik için temel ölçüt kadının güzelliği olarak işlenmektedir. Erkek kahramanlar kadınların kişilik özelliklerini bilmeksizin güzelliklerine vurularak âşık olur ve evlenirler. “Narhanım”, “Ah Kız Vah Kız”, “Ali Gözü Kız Gözü Yaktı Yandırdı Bizi”, “Güzel Kız Çirkin Kız”, “Beşer Kız” vd. masalarında evlenen kızların güzel oldukları için tercih edildikleri görülmektedir.

Masalarda çirkin olan kızların ise evlilik için tercih edilmediğine rastlanılmaktadır. Analiz edilen bazı masalarda çirkin olduğu için evlenemeyen kadınların birtakım hile ve kötülüklerle güzel kadının yerine geçerek evlendiği ancak masal sonunda ortaya çıkan hakikatle birlikte mutlak surette cezalandırıldıkları görülmektedir. “Güzel Kız Çirkin Kız” masasında güzel kıza bir sürü talip çıkarken çirkin kızı kimse beğenmemektedir. Güzel kızı bir beye verirler. Ancak düğün günü üvey anne çirkin olan öz kızına güzel olan üvey kızının gelinliğini giydirerek bey ile evlenmesini sağlar. Masalın sonunda bey yapılan oyunu anlar çirkin kızı evine yollayıp güzel kızla evlenir.

Masalarda evlenilecek kadınlarda akıllı olmak aranan bir özellik olarak genellikle geçmemektedir. Çünkü kadının aklına uymak veya sözünü dinlemek kocanın başına türlü sıkıntıların gelebilmesi demektir. “Kadının Aklı” masasında bir padişah ülkesinde sebze ve meyve satmayı yasaklar. Masalın kadın karakteri bahçedeki kirazları toplayıp kocasına pazarda satmasını söyler. Kocayı pazarda yakalayıp padişahın huzuruna çıkarırlar. Padişah fakir olduğu için adamı affeder ve hazineden dilediğini almasını emreder. Koca hazineden para almak yerine başına türlü dertler açan karısını asmak için urgan, bir daha karı sözüne gitmeyeceğim diye yemin etmek için Kuran-ı Kerim alır.

Toplumsal cinsiyet kalıpyargıları ve rolleri doğrultusunda kadınlardan kanaatkâr olmaları beklenirken elindekilerden daha fazlasına sahip olmak isteyen kadınlar açgözlü, gözü yükseklerde sıfatı ile kolaylıkla tanımlanabilirler. Açgözlülük ise ahlaki açıdan düşük bir eğilimdir ve türlü felaketlerin habercisidir. “Oduncu ve Açgözlü Karısı” masalını bu duruma örnek olarak verebiliriz. Oduncu, ormandaki bir ağacı kesmemesi için onun her dileğini yapan bir kuşla karşılar. Oduncu karısının yönlendirmeleri ile her seferinde ağacı kesmek için ormana gider ve kuşta *ağacı kesme, dile benden, ne dilersen* der, oduncu da karısının tembihlediği gibi yiyecek, ev, eşya ve padişah olmayı ister. Ama adamın karısının gözü bunca dünya nimeti ile doymaz. En son kocasına kuştan *Allah olup ölümsüzleşmeyi dile* der. Oduncu ormana gidip karısının dileğini söyler, kuş tamam sen evine dön cevabını verir. Oduncu evine koşarak döner bir de bakar ki ne padişahlık kalmış ne saray.

Çalışmada analiz edilen masalarda erkeğin evlenmek için kadına şart koyması veya kadının erkeğin kendisiyle evlenebilmesini sağlamak için çeşitli vaatlerde bulunduğu görülmüştür. “Üç Kızın Bir Babası” adlı masalda üvey anneleri istemediği için öz babaları tarafından ormana bırakılan kız kardeşlerin karşına çıkan ağa onları kurtarmak için evlenmeye karar verir. Ancak kızları karşısına alıp “seni alsam ne yaparsın? diye şart koyar. Ağa, kızların üçünü de karı olarak alır ve kız kardeşlerde ağaya vaat ettiklerini yerine getirirler. “Üvey Anne ve İki Kız” masalında atlılar ormana bırakılan iki kız kardeşle evlenmek için şart koyarlar ve kızlar bu şartları kabul ederler. “Küçük Kız ve Ağabeyleri” masalında da üç erkek kardeş evlenecekleri üç güzel kıza, kız kardeşlerinin *her isteğini yapmaları, gülden ağır laf söylememeleri* şartını koyarlar.

Ayrıca “Üç Kızın Bir Babası” adlı masalda şartları kabul eden kadınların hepsi ile aynı anda evlenen erkek kahraman aracılığıyla “çok eşlilikte” bir erkek hakkı veya başarısı olarak masal dinleyicilerine aktarılır.

Şartlar veya vaatler aracılığıyla gerçekleşen bu evlilikler kadın için ödül olmakla birlikte analiz edilen masalarda kadının başına türlü felaketlerin gelmesine de sebep olduğu görülmüştür. “Üç Kızın Bir Babası” ve “Üvey Anne ve İki Kız” adlı masalarda sırma saçlı/inci dişli kız ve altın perçemli oğlan doğurma vaadini veya şartını yerine getiren kız, diğer kız kardeşler tarafından kıskanılır, kötülüğe uğrar, masalın sonunda hakikatler ortaya çıkana kadar evliliğinden, mutlu yuvasından mahrum kalır.

Masalarda öncelikle güzel olduğu için evlenen kadınların becerikli bir ev hanımı olmaları da beklenir. “Kibirli Kız” masalında çok güzel olan, nazlı büyütüldüğü için ev işlerini bilmeyen ama her şeyi biliyormuş gibi davranan bir kız vardır. Bu kızın güzelliği ile eş olarak alan erkek, karısından yemek yapmayı öğrenmesini ister. Masalın örgüsünde kız kocası sayesinde hem yemek yapmayı hem de kibrinden kurtulmayı öğrenir. Kız, kocasının sözüne biat etmeyi ve yemek yapmayı öğrenmeye başlayınca bütün sorunlar biter ve karı koca ömür boyu mutlu yaşarlar.

Sezer’e göre (2010, s.137) masalarda evlilik, her derdin dermanını içerir. Evlilik yoluyla çirkin güzelleşir, fakir zenginleşir, kötü huylar düzelir, düşmanlar cezalandırılır ve böylece masaldaki eksikler tamamlanmış olur. Ayrıca evlilik statü kazanmanın, sınıf atlamanın en hızlı ve kesin sonuç veren yoludur.

“Üvey Kız”, “Beşer Kız”, “Güzel Kız Çirkin Kız” vd. masallarında genellikle halktan, yoksul, öksüz/yetim olan kızlar üst sınıftan, yönetici, zengin erkeklerle evlenmişlerdir. Böylece masalarda güzel kadınların hem evli olmanın sağladığı toplumsal statüyü hem de padişah,

padişah oğlu, bey, zengin olan erkeklerle evlenerek sınıf atlayıp toplumsal prestij kazanacakları aktarılmaktadır.

Masallarda kadın kahramanların bir padişahın kızı veya prensin, beyin oğlunun hanımı da olsa ve saraylarında/evlerinde kadın hizmetçiler bulunsa da ev işlerinden sorumlu olduğu, yemek pişirip, çocuklara baktığı, el işleri ile uğraştığı görülmektedir. Çünkü kadının soylu ve zengin olması kadının ev içindeki asli rollerini ve becerikli ev kadını olma idealini değiştirmemektedir. “Devin Kızı” masalında padişahın kızı, celladın kendisini bıraktığı dağın başında bir devin evine girer. Hiç yadırgamadan, gocunmadan evi bir güzel temizler.

Toplumsal cinsiyet anlayışında kadının doğurgan olması, çocukları çok sevmesi, sabırlı ve fedakâr davranması iyi bir eş ve annenin olmazsa olmaz özellikleri arasındadır. Bu anlayış masallara da yansımıştır. Masallarda öz olan anneler çocuklarını her koşulda çok seven, onlar için zorluklara katlanan, türlü fedakârlıklarda bulunan, çocuklarının imkânsız denilebilecek isteklerini gerçek kılmaya çalışan, kendinden feragat eden özelliklerle tasvir edilmektedir. “Yılan Doğuran Kadın” masalında çocuğu olmayan kadın, *bir çocuğum olsa tek yılan olsa* der. Günler geçer kadın hamile kalır ve yılan bir oğlan doğurur. Yılan oğlan yanına kim gelse sokup öldürür ama annesi türlü fedakârlıklarla onu büyütür ve sevmekten asla vazgeçmez. Yılan oğlan büyür annesine evlenmek istediğini söyler. Anne *aman oğlum sen bir yılansın sana kim kız verir* dese de oğlunun isteğini gerçekleştirmek için oğlunun istediği kıza dünür gider.

“Ali Gözü Kız Gözü Yaktı Yandırdı Bizi” masalında da evlerinde çalışan Ali’nin kız bakışlarından dolayı erkek mi kadın mı olduğunu anlayamayan padişahın oğlunun annesiyle dertleştiği, çözüm bulmakta zorlandığı bu konuda annesinden yardım istediği görülmektedir. Masalda anne oğlunun sıkıntısını gidermek için çabalayan fedakâr bir figür olarak imgelenir. Çalışmamızda yer alan “Üç Kızın Bir Babası”, “Üvey Anne ve İki Kız”, “Geyik ve Kız Kardeşi” masallarında üvey anne karakteri ise genellikle kıskanç, kötü, bencil, çocuklara eziyet eden, onlardan kurtulmaya çalışan hatta babalarını çocukları öldürülmeleri noktasında ikna eden özelliklerle karşımıza çıkmaktadır.

3.4. Namuslu Ve Namussuz Kadınlar

Nâmûs kelimesi muhtevastaki “sır, gizlilik” gibi anlamlarından dolayı Türkçe’de “kişinin mânevî şahsiyetinin, aile şerefının saygınlığı ve dokunulmazlığı, iffet ve hayâ duygusu, doğruluk, dürüstlük” gibi anlamlarda kullanılmakta, İslâm ahlâk literatüründe ırz, iffet, edep, hayâ, istikamet gibi terimler Türkçedeki anlamıyla nâmûs kavramını da ifade etmektedir (Aydın, 2006, s.382).

Namus kavramı birçok toplumda bulunan ancak bir o kadar da farklı anlamlar içeren dolayısıyla tanımlanması zor bir kavramdır. Bununla birlikte Fiske, Kitayama, Markus ve Nisbett'e göre de (1998, s.954) namus, birçok kültürün sosyal ve psikolojik çekirdeğini oluşturan düzenleyici bir ilke bir başka ifadeyle bir dizi sosyal modeldir.

Cinsiyete özgü namus normları geleneksel cinsiyet rollerinin bir parçasıdır. Dolayısıyla namus kültüründe bireylerin onur temelli itibarları toplumsal cinsiyete özgü beklenti ve rollere bağlılıklarıyla da ilişkilidir. Namus kültüründe erkeklerden dayanıklılık, güç, algılanan tehditlere karşı kadını ve ailesini koruma, ailesini geçindirme rolleri beklenmektedir. Kadınlardan ise cinsel saflık/bekâret, iffet, kocalarına ve ailelerine sadakat, otoriteye itaat etmeleri beklenmektedir (Gul, Cross, ve Uskul, 2020, s.7).

Toplumsal cinsiyetçi anlayışın kalıpyargıları kadın için en güvenli alanın genellikle ev olduğu üzerine kuruludur. Kadınlar için evin sınırları dışında kalan yerler canı ve özellikle namusu için tehdit olarak konumlandırıldığından bu kalıpyargılarla sosyalleşen kadınlar kendilerini güvenilir mekânlarda korumayı öğrenirler. Masallarda bir sebepten dolayı evlerinden kovulan kadın karakterler canlarını ama özellikle namuslarını korumak için kimselerin kolay kolay ulaşamayacağı Kaf Dağı, mağara, ulu ağaçlar gibi mekânlarda yaşamaya başlarlar. “Geyik İle Kız Kardeşi” masalını bu duruma örnek verebiliriz. Masalda ormana bırakılan biri erkek diğeri kız iki kardeş dağda yürürler. Oğlan susuzluğa dayanamayıp geyik izinde toplanan suyu içince bir geyik olup dağlara kaçar. Yalnız kalan kız ise karşısına çıkan köyün içinde yaşamaktansa köyün yakınındaki selvi kavak ağacına çıkıp orada yaşamayı tercih eder. Böylece kız canına ve namusuna gelebilecek tehditlerden kendisini korumaya çalışır.

Masallarda güzellik kadın için önemli bir imge iken kadın kahramanların güzellikleri başlarına bela olabilmekte özellikle namus konusunda sınanmalarına, iftiraya uğramalarına ve cezalandırılmalarına neden olmaktadır. “Helvacı Güzeli I” masalında bir ağa oğlu ile hacca gitmeye karar verir. Kızını hocaya emanet eder. Ancak hoca kızın güzelliğinden öyle etkilenir ki ona sahip olmak ister. Bu isteğini başaramayınca kızın babasını hac dönüş yolunda bekler ve kızın bir erkeği odasına aldığını söyler. Bunun üzerine baba, oğluna kızı öldürmesini söyler. Oğul babaya itaat eder ancak kız kardeşine kıyamayıp, öldürmüş süsü vererek onu bir ormanda yalnız bırakır. Masalda kız, namusunu koruma gücünü göstermiş ancak ölümle cezalandırılmakla karşılaşmıştır. Kadının iftiraya karşı kendisini savunmasına ne fırsat verilmiştir ne de böyle bir güce sahiptir. Kadının güçsüzlüğü, masalda onu öldürmek isteyen erkek kardeşine boyun eğişinde de aktarılmaktadır.

“Beşer Kız” masalında da askere giden koca, güzeller güzeli eşi Beşer'i erkek kardeşine emanet eder. Beşer'e göz koyan kaynına karşı Beşer çok namuslu olduğundan teslim olmaz.

Kaynının iftirası ile dövölüp köyden kovulan Beşer bir ülkede (erkek kılığında) padişah oluncaya kadar geçen sürede üç erkeğin daha cinsel tacizine uğrar.

Masallarda iftiraya uğrayan kadın karakterlerin babalarının, abilerinin veya eşlerinin iftiralara inanıp mağdur olan kadınlara işin aslını anlatmasını istemeden hemen ceza kesmelerinde, ataerkil toplumlarda namus konusunda erkeklere yüklenen sorumlulukların, toplumca tanınmış yetkilerinin ve kadının namus konusunda zayıf olduklarına dair kabullerin etkili olduğunu söyleyebiliriz. Fiske vd. göre (1998, s.954) namus kültüründe kadınların cinsel normları ihlal etmeleri hatta bu tarz bir ihlalle suçlanmaları halinde babalarına, erkek kardeşlerine, kocalarına ve oğullarına onursuzluk yaşattığı düşünülmektedir. Sever ve Yurdakul da (2001, s.973) namusu temizlemek için ailesine onursuzluk ve utanç duygusu yaşatan kişi/kişilerin öldürülmesinin teşvik edilebileceğini hatta normal kabul edilip onaylanabileceğini ifade etmektedirler.

“Helvacı Güzeli I”, “Beşer Kız”, “Kurbağa Kız” masallarında kızlara cinsel tacizde bulunan erkekler hoca, vezir, kayınbaba, padişah gibi yüksek statüde ve güvenilir kişiler olarak tasvir edilmektedir. Burada kadınların güven duygusunun da istismar edildiği görülmektedir. Bu masallarda cinsel tacizde bulunan erkekler, sahip oldukları otorite ile zayıf ve savunmasız gördükleri kadınlara karşı saldırgan bir eğilim içindedirler. Bu eğilimi, Goldberg (1992, s.94) sosyal yaşamda erkeklere kadınların zayıf varlıklar oldukları ve onlara saldırgan bir şekilde davranabileceklerinin öğretilmesi ile açıklamaktadır.

Masallarda namusu bakımından iftiraya uğrayan kadınların namuslarını korumak için birçok yükü göğüsledikleri görülmektedir. “Helvacı Güzeli I” masalında kadın kahraman hocanın iftirasından sonra ona sahip olmak isteyen vezirin saldırısına uğrar. Masal kadını, namusunu korumak için vezir tarafından üç çocuğunun öldürülmesine de katlanır ve veziri kandırarak onun elinden kurtulur.

Masallarda namuslu kadın tipi karşısında konumlandırılan namussuz kadın örneğine “Tecer” adlı masalda rastlanılmaktadır. “Tecer” masalında kocasını aldatan bir kadın vardır. Dayısının yanına gelen Tecer adındaki akıllı yeğen yengesinin *ahlaksız, iffetsiz* bir kadın olduğunu anlar. Tecer bir gece eve gelen yengesinin oynaşını öldürür. Tecer akıllı ve kurnazlığı ile bu cinayeti yengesinin üstüne yıkar ve *oynaşının* akrabaları tarafından yengesinin öldürülmesini sağlar. Böylece Tecer dayısının namusunu temizler ve iki cinayetin ardından *iyiyip içip muratlarına geçerler*.

“Helvacı Güzeli I”, “Beşer Kız”, “Küçük Kız ve Ağabeyleri” masallarında namusuna iftira edenler ile yüzleşmeyip onlarla hak mücadelesine girmeyen, kendisine biçilen ölüm cezasına itaat eden, başına gelen türlü sıkıntılara sabreden, namusunu korumayı başaran kadınların

ödülü onlara yardım eden bir erkekle evlenmek, bu erkeklerin desteğiyle gerçeklerin açığa çıkması ve iftiracıların cezalandırılması ile sağlanan adalettir. Masalların örtük anlamlarında kadınların karşılaştıkları cinsel tacizlere veya namusuna dair iftiralara karşı sessiz kalması, sabırla beklemeleri, iffetlerini korumaları mesajı iletilmektedir. Masalarda kadın karakterin güzelliği hayatının akışını belirleyen bir kader motifi olmakta ve güzelliğine sahip olamayan erkek tarafından mağdur edilen kadın temize çıkmak için yine bir erkek ya da bir mucize beklemek durumunda kalmaktadır. Bu minvalde masalların ataerkil toplumdaki cinsel tacizin ve namus cinayetlerinin çözümünden ziyade devamlılığında etkili olduğunu ifade edebiliriz.

3.5. Kamusal Yaşamda Var Olan Kadınlar

Toplumsal cinsiyet rolleri genellikle kadına ev hayatını ve işlerini, erkeğe ise çalışma/kamusal yaşamı uygun görmektedir. Toplumda kadının kamusal alandan ziyade ev/özel alan ile birlikte düşünülmesi masallara da yansımıştır. Bu cinsiyetçi mekân paylaşımı geçerliliğini korumakla birlikte sanayileşme ve modernleşme ile birlikte kadınlar kamusal yaşamın aktörleri olmaya başlamışlardır.

Masalarda nadiren kadın karakterlerin kamusal alana ve çalışma yaşamına katıldıkları görülmektedir. Ancak kadının kamusal alandaki varlığı masalarda birtakım koşullar ile mümkün olmaktadır. Masalardaki babanın yaşlanması veya hastalanması ile evin maişetini sağlayamaz hale gelmesi, ailede erkek çocuğun olmayışı kız çocuğunun çalışmasını mümkün kılan unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumda evin geçim sorumluluğunu üstlenen kız çocuğu iş yaşamına kendi kadın kimliği ile değil ancak erkek kılığına girerek dâhil olabilmektedir. Boratav'a göre (1992, s.16) bu tipteki masal kadınları kadere boyun eğip pasif bir şekilde beklemek yerine hayatın zorlukları ile mücadeleyi seçen cesur ve akıllı kadınlardır. Ancak bu kadınlar toplumsal cinsiyet rollerine takıldıklarında erkek kılığına girmeye mecbur kalmışlardır.

“Helvacı Güzeli I” ve “Beşer Kız” masalında kadın olarak namusuyla ilgili atılan iftiraların imtihanından geçen veya “Ali Gözü Kız Gözü Yaktı Yandırdı Bizi” masalında babası fakir olan kadın karakterlerin kamusal alana dâhil olup çalıştıkları görülmektedir. Ancak kadın karakterler çalışma hayatına kendi idealleri ve iradeleri ile değil yaşamın onları sınadıkları çeşitli koşullar sebebiyle bir nevi zorunlu olarak katılmaktadırlar. Kamusal alanda gördüğümüz kadın karakterler kendi kadın kimlikleri ile değil erkek kılığına girerek çalışmaya başlarlar ve işlerinde başarı elde ederler.

“Helvacı Güzeli I”, “Ali Gözü Kız Gözü Yaktı Yandırdı Bizi” ve “Beşer Kız” masallarında çalışma yaşamında erkek kılığında da olsa başarılı olan kadın kahramanlar masalın sonuna kadar bu başarıyı sürdüremezler. Çalışmalarına sebep olan olaylar (maddi imkânsızlıklar, iftiralar vb.) çözüldükten sonra eski eşleri veya masala dâhil olan yeni bir erkek karakter ile

evlenerek başarılı oldukları işlerden vazgeçip evlerine (özel alana) dönerek ömür boyu eşleriyle mutlu bir yaşam sürerler. Ayrıca “Beşer Kız” masalında türlü badireler atlattıktan sonra ülkeye padişah olan Beşer, masalın sonunda üstündeki padişah elbisesini kocasına giydirerek kendisinin yerine onun padişah olmasını sağlar. Beşer de tekrar kadın olur ve kocasıyla muratlarına ererler.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışmada, Necati Demir’in “Anadolu Türk Masalından Derlemeler” adlı kitabından 20 adet masal, kadın açısından toplumsal cinsiyet kalıp yargıları ve rollerini tespit edebilme amacıyla değerlendirilmiştir.

Çalışmanın örnekleme içinde yer alan masalarda kadın karakterlerin erkeğe bağımlı, erkek otoritesi karşısında edilgen ve itaatkâr olduklarını söyleyebiliriz. Masalarda kadınların hayatın türlü cilvelerine maruz kalmaları neticesinde ortaya çıkan mağduriyetlerde erkeğe olan bağımlılığı arttırmak için kullanılmaktadır. Çünkü mağdur masal kadınlarının kurtuluşları en çok erkek kahramanlar tarafından sağlanmaktadır. Masalarda kadınların erkeklere olan itaati, evlilik kararlarının kadın kahramanların iradesi dışında alınmasında, evlilik için kendilerine sunulan şartları kabul etmelerinde de görülmektedir. Masalarda kadınlar bekâr iken babalarının, erkek kardeşlerinin otoritesini evlendikten sonra kocalarının otoritesini kabullenmektedirler. Evlenen erkeklerin genellikle padişah, padişah oğlu vb. otorite, güç ve yetkiyi temsil eden statülere sahip olmaları da kadınların bağımlı, edilgen ve itaatkâr olmalarını meşru gösteren unsurlar olarak işlenmektedir.

Masalarda tasvir edilen ideal kadın tipi güzel, genç, söz dinleyen, namuslu, sadık, fedakâr, sabırlı, ev işlerinde becerikli, eşleri ve çocuklarına karşı sevecen, özverili özellikler ile betimlenmektedir.

Masalarda kadın kahramanların güzellikleri nedeniyle diğer kadınlar tarafından kıskanılıp kötülükler yapıldığı ya da onlara sahip olamayan erkeklerin cinsel tacizlerine uğrayıp namuslarına iftira atıldığına da rastlanılmıştır. Masalarda benliğine ve bedenine yapılan haksızlıklara karşı sabreden kadınların özellikle erkekler tarafından kurtarıldıkları, kötülük yapan diğer kadın veya erkek karakterlerin mutlak surette cezalandırıldıkları böylece adaletin sağlandığı görülmektedir.

Masalarda kadın kahramanların kamusal alanda çok az var oldukları, kadın kimlikleri ile değil erkek kılığında kamusal alana dâhil oldukları ve masalların sonunda ait oldukları yere, evlerine geri döndükleri tespit edilmiştir.

Toplumsal yapıda bulunan toplumsal cinsiyet rolleri masallar içinde de muhafaza edilerek anlatı dili aracılığıyla erkek egemenliğini ve kadının bağımlılığını normalleştirmektedir. Masallar kadın-erkek kahramanları aracılığıyla bireylerin sosyal yaşamda mevcut olan toplumsal cinsiyet kalıpyargıları ve rolleri doğrultusunda sosyalleşmesi sürecine dâhil olmaktadır. Bu minvalde masalların muhtevasında barındırdığı cinsiyetçi söylem ile sosyo-kültürel alanda var olan cinsler arasındaki eşitsiz ve ayrımcı tutum ve davranışların yeniden üretilmesine, sürekliliğine katkıda bulunduğunu ifade edebiliriz. Çocukların eğlence ve eğitim aracı olarak bugünde önemini koruyan masalların cinsiyetçi içeriklerden arındırılması gelecek kuşakların eşitlikçi değerlerle sosyalleşmesinin mümkün yollarından biri olacaktır.

KAYNAKLAR

1. Aydın, Fuat (2006). “Nâmûs”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), Cilt 32, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul; 381-382.
2. Boratav, P. N. (1992). “Zaman Zaman İçinde”, Adam Yayınları, İstanbul.
3. Demir, N. (2018). “Anadolu Türk Masallarından Derlemeler”, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
4. Dökmen, Z.Y. (2010). “Toplumsal Cinsiyet Sosyal Psikolojik Açıklamalar”, Remzi Kitapevi, İstanbul.
5. Fiske, A. P., Kitayama, S., Markus, H. R., Nisbett R. (1998). “The Cultural Matrix Of Social Psychology”, The Handbook Of Social Psychology, (Ed.) Daniel T. Gilbert vd., McGraw-Hill.
6. Goldberg, H. (1992). “Erkek Olmanın Tehlikeleri”, Çev: Budak, S., Öteki Yayınevi, Ankara.
7. Gul, P., Cross, S. E., & Uskul, A. K. (2020). Implications of culture of honor theory and research for practitioners and prevention researchers. *American Psychologist*. <https://doi.org/10.1037/amp0000653>
https://www.researchgate.net/publication/343989415_Implications_of_Culture_of_Honor_Theory_and_Research_for_Practitioners_and_Prevention_Researchers, (Erişim Tarihi: 04.05.2021).
8. Günay, U. (2011). “Elazığ Masalları ve Propp Metodu”, Akçağ Yayınları, Ankara.
9. Ölçer Özünel, E. (2011). “Yazının İzinde Masal Haritalarını Okuma Denemesi: Masal Tarihine Yeniden Bakmak”, *Milli Folklor Dergisi*, (91), 60-71.
10. Sakaoğlu, S. (2010). “Masal Araştırmaları”, Akçağ Yayınları, Ankara.
11. Scott, J. W. (2007). “Toplumsal Cinsiyet: Faydalı Bir Tarihsel Analiz Kategorisi”, Çev: Kılıç, A. T., Agora Kitaplığı, İstanbul.
12. Seifert, Lewis C. (1996). *Fairy Tales, Sexuality, and Gender in France*. New York: Cambridge University Press.
13. Sever, A., Yurdakul, G., (2001). “Culture Of Honor, Culture Of Change: A Feminist Analysis Of Honor Killings İn Rural Turkey”, *Violence Against Women*, VII (9), 964-998.
14. Sezer, M. Ö. (2010). “Masallar ve Toplumsal Cinsiyet”, Evrensel Basım Yayın, İstanbul.

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

15. Türk Dil Kurumu (2009). “Türkçe Sözlük”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
16. Yıldırım, A., Şimşek, H. (1999). “Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri”, Seçkin Yayınevi, Ankara.

OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E ÇORUM'A GÖÇ VE İSKÂN

MIGRATION AND SETTLEMENT FROM OTTOMAN TO CUMHURİYET TO ÇORUM

Dr. Öğr. Üyesi Hatice YILDIRIM

Hitit Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

ORCID: orcid.org/0000-0001-5363-9471

ÖZET

Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundan yıkılışına kadar geçen dönemde toprakları üzerinde önemli göç hareketleri meydana gelmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun uyguladığı iskân politikası ile yeni fethedilen topraklara doğru gerçekleşen göçler toprak kayıplarının yaşanması ile birlikte bu defa tersi yönünde cereyan etmiştir. Kırım ve Kafkasya'da Rusya'ya karşı alınan yenilgiler neticesinde başlayan göçler XIX. yüzyılda artarak devam etmiştir. Balkanlarda da milliyetçilik akımının etkisi ile ulus devletlerin kurulması bölgeden büyük göç dalgalarının yaşanmasına neden olmuştur. Uzun yıllar aralıklarla devam eden bu göçler neticesinde Anadolu'nun dört bir yanı göçmen kabileleri ile dolmuştur. Ancak Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele yıllarında bu defa göçmenlerin sığındığı Anadolu'da işgaller yaşanmıştır. İşgale uğrayan bölgelerin ahalipleri iç kesimlere doğru göç etmek zorunda kalmıştır. Osmanlı'nın son dönemlerinde yoğunlaşan göçler Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından belirli dönemlerde artış göstererek devam etmiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Anadolu'ya en büyük kitlesel göç nüfus mübadelesi ile Yunanistan'dan gerçekleşmiştir. 1923-1938 yılları arasında Türkiye'ye Balkan ülkelerinden başta Bulgaristan olmak üzere Romanya ve Yugoslavya'dan sayıları yüzbinleri geçen Türk göçmen gelmiştir. Göçmenler ülkeye kabul edilerek başta Trakya olmak üzere farklı bölgelerde iskân edilmişlerdir. Göçmen akımını uğrayan Türkiye'nin iskân politikasının öncelikli hedefleri arasında nüfus yoğunluğu az olan bölgeleri şenlendirmek ve boş kalan tarım arazilerini üretime kazandırmak yer almıştır. Ayrıca göçmenler iskân edilirken genellikle geldikleri yerlerin iklim koşulları ve coğrafi özellikleri de dikkate alınmıştır.

Bu çalışmada; Orta Karadeniz ile İç Anadolu bölgesi arasında geçiş noktasında yer alan ve bu nedenle de göçmen kabilelerinin geçici ve kalıcı iskân yeri olan Çorum ele alınacaktır. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Çorum'a yapılan göçler ve iskân çalışmaları göç ve iskân politikaları çerçevesinde incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Çorum, Göç, İskân, Mülteci, Kafkasya, Balkanlar

SUMMARY

During the period from the foundation of the Ottoman Empire to its Fall, significant migration movements occurred on its territory. With the settlement policy implemented by the Ottoman Empire, the migrations towards the newly conquered territories took place in the opposite

direction, this time with the loss of land. Migrations that began as a result of defeats against Russia in Crimea and the Caucasus XIX. it has continued to increase over the century. In the Balkans, the creation of nation-states with the influence of the current of nationalism led to large waves of migration from the region. As a result of these migrations, which continued at intervals for many years, all over Anatolia was filled with migrant caravels. However, during the years of the First World War and national struggle, this time there were invasions in Anatolia, where immigrants took refuge. The inhabitants of the occupied territories were forced to migrate inland. Migrations, which intensified in the last periods of the Ottoman Empire, continued to increase in certain periods after the establishment of the Republic of Turkey. In the first years of the Republic, the largest mass migration to Anatolia occurred from Greece with population exchange. Between 1923 and 1938, Turkish immigrants came to Turkey from the Balkan countries, mainly Bulgaria, Romania and Yugoslavia, whose numbers passed hundreds of thousands. Immigrants were admitted to the country and settled in different regions, especially Thrace. Among the main goals of Turkey's housing policy, which has experienced an influx of migrants, was to celebrate areas with a low population density and bring empty agricultural land to production. In addition, when resettling immigrants, the climatic conditions and geographical characteristics of the places where they usually came were also taken into account.

Among the settlements where immigrants were settled in Anatolia is Chorum. Located at the crossing point between the Central Black Sea and Central Anatolia region, Corum has been a temporary and permanent settlement place for migrant caravans due to its geographical location. Although Corum is not at the forefront of the migrant settlements, a significant number of migrants from the Caucasus and the Balkans have been settled in the region. In this study, the migrations and Settlement Studies from the Ottoman Empire to the Republic in Çorum will be examined as a whole in terms of contributing to local history.

Key Words: Chorum, Migration, Settlement, Refugee, Caucasus, Balkans

GİRİŞ

Göç; en basit tanımı ile kişi, grup ya da toplumun yerleşim yerlerini terk ederek başka bir yerleşim birimine geçmesidir (İpek, 2007, s.2009). İlk insandan günümüze kadar devam eden göç olgusu; nedenleri, türleri, kültürel ve sosyolojik boyutlarıyla çeşitli bilimsel alanların araştırma sahasına girmektedir(İnan, 2016, s.15).

Göçlerin gerçekleşmesinde ekonomik, siyasi ve dini sebepler başta olmak üzere çeşitli etkenler mevcuttur. Bu etkenler arasında siyasi olaylar ve savaşlar önemli bir yer tutmaktadır (Öztürk, 2017, s.1695). Özellikle XIX. ve XX. yüzyıllarda milli devletlerin kurulması ile birlikte siyasi sebeplerle gerçekleşen göçler ağırlık kazanmıştır. Kemal Karpat, siyasi sebeplerle gerçekleşen göçün ana nedenini, *belirli bir toprak parçasını ülke olarak seçen ve siyasi gücü elinde tutan bir etnik grubun, orada yaşayan farklı etnik kökenden insanlara ve*

din gruplarına aralarında yaşama hakkı tanımaması olarak nitelendirmektedir(Karpat, 2010, s.78).

XIX. ve XX. yüzyıllarda Anadolu topraklarına gerçekleştirilen göçlerin nedenleri arasında yukarıda bahsedilen savaşlar ve isyanlar gibi yaşanan büyük politik olaylar yer almaktadır. Bu göçlerin gerçekleştiği coğrafyalar arasında Balkanlar, Kırım ve Kafkasya ön plana çıkmaktadır(Kazgan, 1974, s.313). Osmanlı Devleti'nin eski gücünü kaybetmesi ve bunun neticesinde bu coğrafyalarda toprak kayıplarının yaşanması Türk-Müslüman ahalinin göçleriyle sonuçlanmıştır (Yıldırım, 2016, s.274).

Osmanlı döneminde başlayan bu göçler Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra da devam etmiştir. Gelen göçmen kabileleri Anadolu topraklarına kabul edilerek çeşitli bölgelere iskân edilmişlerdir.

Bu çalışmada gerek Osmanlı gerekse Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra göçmenlerin geçici ve kalıcı iskân sahaları arasında yer alan Çorum'a göçler genel hatları ile ele alınmıştır.

1.Çorum'a Gerçekleşen Göçler

1.1 Osmanlı Dönemi Göçler

Kafkasya'dan Osmanlı topraklarına gerçekleştirilen göçlerde Çorum önemli bir iskân merkezi olarak karşımıza çıkmaktadır. Çorum bu göçlerde hem geçici hem kalıcı iskân merkezi görevini üstlenmiştir. Bu görevi üstlenmesindeki en önemli etken ise coğrafi konumu olmuştur. Zira Çorum, liman kentlerine yakınlığının yanı sıra Sivas, Tokat, Amasya ve Yozgat gibi kalıcı iskân alanlarının da arasında bulunmakta idi (Akay, 2017, s.202)

XIX. yüzyılda Osmanlı ve Rusya arasında cereyan eden savaşlar neticesinde Kafkasya'dan Osmanlı topraklarına doğru kitlesel göçler meydana gelmiştir. Kırım Savaşı sonrası 1858-1859 yıllarında Kuban boylarında ikamet eden Çerkes ve Nogayların Osmanlı arazisine büyük gruplar halinde göç ettikleri görülmektedir (Taşbaş, 2008, s.1415,1416)

Osmanlı Devleti herhangi bir yığılmaya mahal vermemek için gelenleri iskân bölgelerine sevk etmeye başlamıştır(Taşbaş, 2008, s.1421). Deniz vasıtası ile Samsun'a ulaşan muhacirler Anadolu'nun içlerine Çorum, Yozgat ve Ankara üzerinden sevk edilmişlerdir. Bu istikamette Çorum önemli bir kavşak noktası olmuştur(Korkmaz, 2006, s.418). Çorum'a 1859'dan itibaren Çerkes ve Nogaylar iskân edilmeye başlanmıştır(Akay, 2017, s.215). Çeşitli kaynaklarda Samsun'dan Çorum'a 500'ün üzerinde Nogay muhacirinin iskân edilmek üzere gönderildiği bilgisi yer almaktadır (Taşbaş, 2008, s.1422;Korkmaz, 2006, s.418).

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı Kafkasya'dan göçlerin yoğunluk kazandığı bir diğer dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilhassa 1890'da Kafkasya'dan göçlerde ciddi bir artış meydana gelmiştir(Kara, 2013, s.337). Muhacirlerin iskânı için Amasya, Konya, Sivas, Ankara, Kastamonu, Hüdavendigar, Adana, Kütahya ve Eskişehir uygun görülmüş ancak yığılmalar yaşanması üzerine kışı geçirmek üzere geçici iskân alanları belirlenmiştir. Belirlenen alanlar içerisinde Çorum'da bulunmaktadır. Dolayısıyla muhacirlerin bir kısmı kalıcı iskân edilirken önemli bir kısmı geçici olarak iskân edilmiştir(İskender, 2008, s.1566).

Adem Kara bu süreçte Çorum'a iskan edilen muhacirlerin *Çerkes, Nogay, Ardahan, Kars, Ardanuç, Dağıstan, Kazan, Babadağı, Silistre ve Rumeli*'den geldiklerini yazmıştır (Kara, 2013, s.337). Muhacir yoğunluğu nedeniyle Çorum'da yeni mahalleler ve köyler kurulduğu görülmektedir. Şerif Korkmaz bu mahalle ve köylerin isimlerine dair çeşitli bilgiler vermektedir. Buna göre: *Çorum'da teşkil edilen yeni mahallelerin isimleri Hamidiye, İcadiye, Mahmudiye ve Selimiye'dir. Ayrıca Çerkez muhacirlerin iskânı için 1891 yılında Ertuğrul, Mecidiye ve Osmaniye ismi verilen 3 yeni köy kurulmuştur. 1896'da ise Ahıska muhacirlerinin Hamamözü'nde iskân edildiği köye Ma'mûratü'l-Hamid (Hamidiye) denilmiştir. 1909'da Batum muhacirlerinin Hüseyinâbâd nahiyesi dâhilinde iskân edildikleri köye ise Beşiktepe adı verilmiştir* (Korkmaz, 2006, s.418).

1914 yılında I. Dünya Savaşı'nın başlamasının ardından bu defa Anadolu ahalisi göç yollarına düşmüştür. Kafkas cephesinde Ruslarla girilen savaş neticesinde Erzurum, Trabzon, Bitlis ve Erzincan'dan Anadolu'nun içlerine doğru göçler yaşanmaya başlamıştır. Bu göçlerin gerçekleşmesinde Rus işgalinin yanı sıra Ermeni çetelerinin saldırılarının da etkisi büyük olmuştur (Kaya, 2007, s.24). İşgaller neticesinde Anadolu'nun içlerine akın eden mültecilerin sığındıkları yerler arasında Çorum da yer almaktadır.

Nedim İpek, bu göçlere dair detaylı bilgiler vermektedir. Buna göre, iltica hareketi 1915 baharında başlamış ve az bir zamanda Giresun, Samsun, Sivas, Mamuretülaziz, Diyarbakır ve Musul mültecilerle dolmuştur. Bu durum karşısında sağlık ve iaşe gibi çeşitli konular dikkate alınarak mültecilerin cephe gerisindeki bölgelere geçici olarak iskân edilmelerine karar verilmiştir. Sivas'a toplanan mülteciler 4 gruba bölünmüştür:

1. grup: Tokat-Amasya yoluyla Çorum ve Canik'e,
2. grup: Yenihan-Akdağ yoluyla Yozgat ve Ankara'ya,
3. grup: Şarkışla-Kayseri-Hacın-Sis ve Adana bölgesine
4. grup: Aziziye-Sarız-Elbistan ve Maraş bölgesine sevk edilmişlerdir(İpek, 2006, s.130,131).

1916 yılında Samsun ve çevresinde mülteci sayısı 85.000'i geçmiştir. Canik sancağı merkezinde meydana gelen yoğunluk, iaşe sıkıntısı ve salgın hastalık nedeniyle mülteciler Sinop, İnebolu, İzmit, Amasya ve Çorum'a doğru yola çıkmaya başlamışlardır (İpek, 2006, s.135,136). Sonuç olarak gerek Sivas gerekse Samsun'da yığılma meydana gelmesinin neticesinde mültecilerin bir kısmı her iki bölgeye de yakın olan Çorum'a sevk edilmiştir.

Çorum'a gelen mültecilerle ilgili kaynaklarda farklı rakamlar verildiği görülmektedir. Erol Kaya, Çorum'da 60.000 mülteci bulunduğu bilgisini vermektedir (Kaya, 2007, s.56). Nedim İpek ise 1916 yılının Aralık ayında Sivas'ta 300.000 mülteci toplandığını bunun 145.000'nin Çorum, Yozgat, Kayseri, Niğde, Kırşehir ve Konya'ya sevk edildiğini yazmaktadır(İpek, 2006, s.140). İhsan Sabuncuoğlu, mültecilerin sayılarına dair net bir rakam vermemekle birlikte Çorum'un kendi nüfusundan daha fazla mülteciye ev sahipliği yaptığını belirtmiştir (Sabuncuoğlu, 2010, s.85). Tahir Kodal, Çorum'un 1914 yılı nüfus sayımına göre toplam nüfusunu 251.470 olarak vermektedir(Kodal, 2009, s.239). Çorum'a kaç mülteci geldiği

konusunda en net rakam olan 60.000 üzerinden bir değerlendirme yapılacak olursa Çorum'un nüfusunun en az %23'ü oranında bir mülteciyi barındırdığını söylemek mümkündür.

İhsan Sabuncuoğlu, Çorum'da bulunan mültecilerle ilgili nerelerden geldiklerini de kapsayan çeşitli bilgiler vermektedir. Buna göre Çorum'a ağırlıklı olarak Erzurum, Trabzon, Bayburt, Erzincan ve Gümüşhane ahalisi gelmiştir. Hatta Milli Mücadele yıllarında Çorum'u temsilen Sivas Kongresi'ne katılan Dursun Bey'de Erzurum'un işgali üzerine Çorum'a göç edenler arasında yer almaktadır. Ayrıca mültecilerle birlikte Çorum'da Osmanlı Bankası'nın şubesinin açılmasına etki edecek derecede ticaret hayatının geliştiği bilgisini vermektedir (Sabuncuoğlu, 2010, s.84-85, 86). Mülteciler Çorum'da ticari hayatın gelişmesine katkı sağlamış olmakla beraber savaş koşulları içerisinde özellikle nakdi açıdan mültecilere yardım konusunda çeşitli sıkıntılarla karşı karşıya kalmıştır. Erol Kaya, nakit sıkıntısı nedeniyle Çorum'da mültecilere yakacak parasının iase bedelinden ödendiği, yevmiyelerine karşılık da un ve buğday verildiğinden bahsetmektedir. Bu durum mültecilerin şikâyetlerine neden olmuş ve bunun neticesinde Çorum Mutasarrıfı herhangi bir usulsüzlük olmadığını yevmiyelerin gelen paralar doğrultusunda dağıtılabildiğini ve Samsun-Merzifon çevresindeki mültecilerin açlıktan öldüğüne temas ederek Çorum'daki mültecilerin durumlarının daha iyi olduğunu savunmuştur (Kaya, 2007, s.54,55). Binlerce mülteciye ev sahipliği yapan Çorum'da yevmiye sıkıntısının yanı sıra sağlıkla ilgili sorunlarında yaşandığı görülmektedir. Nedim İpek, Çorum'da ahır ve samanlıklarda üst üste barınan 5.000 kadar mülteci arasında salgın hastalık görüldüğü bilgisini vermektedir (İpek, 2006, s.164).

Arka arkaya girilen savaşlar neticesinde ülkede yetimlerin sayısı 100.000'e ulaşmıştır. Bu durum karşısında başta askeri makamlar, Maarif Nezareti ve Muhacirin İdaresi olmak üzere yetimlere sahip çıkılmaya çalışılmıştır. Maarif Nezareti bünyesinde Darüleytam Müdüriyet-i Umumiyesi teşkil edilmiş ancak yeterli gelmemiştir. Muhacirin İdaresi'nce Diyarbakir, Mardin, Urfa, Kayseri, Merzifon, Çorum, Samsun, Sivas, Bünyan ve Develi'de yetimhaneler açmıştır (İpek, 2006, s.156).

1917'de başlayan Bolşevik İhtilali ile birlikte Rus birlikleri Kafkas Cephesi'nden çekilmeye başlamıştır. 18 Aralık 1917'de Osmanlı ile Rusya arasında imzalanan Erzincan Mütarekesi ile Kafkas Cephesi kapanmıştır (Kaya, 2007, s.81,82). Rus işgalinin sona ermesi ile birlikte vilayetleri kurtarılan mültecilerin bir bölümüne geri dönüş için izin verilmiştir (Kaya, 2007, s.87). Ancak işgal altında kalan yurtlarında ciddi hasarlar meydana gelmiştir. Bu nedenle şark mültecilerinin bir kısmı yurtlarına dönmüş, bir kısmı geçici iskân yerlerinde kalmayı tercih etmiş bir kısmı da Ege bölgesi gibi istedikleri yerlerde iskân edilmişlerdir (İpek, 2006, s.175). Çorum'da da özellikle Bayburt'tan göç eden ailelerin önemli bir kısmı memleketlerine dönmeyerek burada kalmayı tercih etmiştir (Çorum İl Yıllığı 1967, s.42)

Şark mültecilerinin sevkleri ve kalıcı iskân çalışmaları devam ederken 15 Mayıs 1919'da Yunanistan'ın İzmir'i işgali ile birlikte bu defa Batı Anadolu'dan iç kesimlere doğru göçler gerçekleşmeye başlamıştır (Çapa, 1994, s.379). Anadolu bir yandan yeni işgaller bir yandan da yeni göç dalgaları ile mücadele etmek zorunda kalmıştır.

Bu koşullarda muhacir ve mültecilerin kalıcı iskân çalışmalarına ancak Sakarya Savaşı'ndan sonra hız verilebilmiştir. Ülkenin doğusu da batısı da işgaller nedeniyle tahribata uğradığı için

muhacir ve mültecilerin iskânında çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalınmıştır. İleri gazetesinde yer alan bilgiye göre Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti tarafından yürütülen çalışmalar neticesinde iskân bölgesi olarak tespit edilen yerler arasında Samsun, Çorum ve Adana bulunmaktadır(Yıldırım, 2020a, s.255). Bu haberden de anlaşılacağı üzere gerek I. Dünya Savaşı gerekse Milli Mücadele yıllarında işgale uğramayan Çorum, yine muhacir ve mülteciler için geçici ve kalıcı iskân bölgesi olarak görev yapmıştır.

1.2 Cumhuriyet Dönemi Göçler

Milli Mücadele'nin ardından Türkiye'de önemli siyasi değişikliklerin yaşandığı, tahribatların onarılmaya çalışıldığı ve iskân çalışmalarının yürütüldüğü bir dönemde Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi gerçekleşmiştir(Arı, 2007, s.22). 1923 yılında Yunanistan ile yapılan mübadele anlaşması çerçevesinde 1938 yılına kadar Türkiye'ye 384.000 kişi göç etmiştir. Mübadiller için Türkiye'de on iskân alanı tespit edilmiştir. Birinci iskân alanı içerisinde; Çorum, Sinop, Ordu, Samsun, Giresun, Trabzon, Gümüşhane, Amasya, Tokat yer almaktadır (Öksüz, 2000, s.173). Cevat Geray'ın verdiği bilgilere göre; Yunanistan ile yapılan mübadele anlaşması neticesinde 1924-1933 yılları arasında Çorum'a 428 aile iskân edilmiştir. İskân edilenlerin toplam sayısı 1.680'dir. Mübadillere Çorum'da 181 ev, 83 dükkân ve 18.697 dönüm arazi verilmiştir(Geray, 1962, Ek Tablo 5).

1934 yılından itibaren Bulgaristan ve Romanya'da Türk ahaliye karşı uygulanan ekonomik ve kültürel baskılar neticesinde Türkiye yeni kitlesel göçlerle karşı karşıya kalmıştır. Gelen göçmenler ilk yıl ağırlıklı olarak Trakya'ya iskân edilmiştir. Ancak ertesi yıl Trakya'ya göçmen kabul edilemeyeceği bildirilmiştir. 1936 yılında alınan bir karar ile Tokat, Çorum, Bilecik, İçel, Aydın, Muğla, Isparta, Burdur, Manisa, Denizli, Antalya, Balıkesir, İzmir, Elazığ, Van, Muş, Diyarbakır, Ağrı, Kars ve Sivas'ta yeni iskân bölgeleri olarak belirlenmiştir (Duman, 2009, s.480, 481,482). 1936 yılında Romanya'dan gelen 309 hanede toplam 1183 göçmen Çorum'un Alaca ilçesine toplu halde iskân edilmişlerdir. İlçe merkezine ve ilçeye bağlı 44 köye iskân edilen göçmenlerin %92'sine ev verilmiştir. Bunun dışında üretici konuma geçmeleri için aile başına ortalama olarak 50- 55 dekar arazi, 285 aileye pulluk ve 209 aileye de büyükbaş hayvan verilmiştir(Yıldırım, 2019a, s. 164,176). 1938 yılında ise Çorum'un İskilip, Sungurlu ve Mecitözü ilçelerine toplam 4.417 Bulgaristan göçmeni iskân edilmiştir. Büyük bir çoğunluğu çiftçi olan göçmenlerin üretici konuma gelmeleri için toplam 17.852 dekar arazi, 497 pulluk, 703 öküz ve 302.376 kg tohumluk buğday tevzi edilmiştir. (Yıldırım, 2020b, s.224)

II. Dünya Savaşı sürecinde Çorum az sayıda da olsa Alman ve Rus mültecilere de ev sahipliği yapmıştır. Nazi Almanya'sından kaçarak Türkiye'ye gelen Almanların bir bölümü İç Anadolu'da bazı şehirlerde enterne edilmişlerdir. Bu şehirler arasında Çorum da bulunmaktadır. Daver Kolağası, Çorum'da enterne edilen Almanlar hakkında bilgiler vermektedir. Bu bilgilere göre Çorum'a gelen Enterne Almanlar içerisinde mesleği mühendis, usta, sanatkâr, hemşire, mürebbiye ve bilim adamı olanlar mevcuttu. Konaklama hizmeti olarak Çorum'da pansiyonculuğu başlatmışlardır. Almanların içinde fakir ve zenginlerin mevcut olduğunu ve birbirlerine destek olduklarına değinilmiştir. En önemlisi Çorum'da

Almanların misafir olarak görüldüklerini bu nedenle kültür farklılığının ciddi bir sorun yaratmadığından bahsedilmektedir(Kolağasıoğlu, 2009, s.108,109). Çorum'da Enterne Almanların misafirligi yaklaşık 1 yıl kadar sürmüştür. Enterne Almanların ibate, iaşe ve yakacak ihtiyaçları için bu süreçte 40 bin liradan fazla nakdi yardım yapılmıştır. Kaynaklarda Çorum'a gönderilen enterne Almanların sayıları ile farklı rakamlara rastlanmaktadır. Ancak Alman Mültecilere Ait Esas Kayıt Defteri'nde yer alan kayıtlara göre; Çorum'da toplam 92 hanede 127 Enterne Alman misafir edilmiştir(Yıldırım, 2021, s.237).

II. Dünya Savaşı sonrası Türkiye'ye Balkanlardan göçlerin devam ettiği görülmektedir. Özellikle 1950-1951 yıllarında Bulgaristan'da yaşayan Türkler bir nevi zorunlu göçe tabi tutulmuşlardır. Bulgaristan'ın uyguladığı asimilasyon politikası neticesinde topraklarından kopan sayıları 154 bini geçen Türk ahali Türkiye'de çeşitli bölgelerde iskâna tabi tutulmuşlardır(Ağanoğlu, 2017, s.364). Çorum'a da toplam olarak 461 hanede 2.167 Bulgaristan göçmeni iskân edilmiştir. Bulgaristan göçmenlerinin Çorum'da ilçeler bünyesinde köylerde dağınık bir şekilde iskân edildikleri görülmektedir(Yıldırım, 2019b, s.995).

Cevat Geray'ın tespitlerine göre, 1927-1960 yılları arasında Çorum'a toplam olarak 17.174 göçmen iskân edilmiştir. Bu göçmenlerin nüfusun artışına katkı oranı ise %8,5'tir(Geray, 1962, s.30).

Sonuç

Göç, toplumları derinden etkileyen ve Türk tarihinde sıklıkla görülen bir olaydır. Osmanlı Devleti'nin toprak kayıpları ile birlikte Anadolu coğrafyası Balkanlar'dan ve Kafkasya'dan gelen muhacir kabilelerine tanıklık etmiştir. Osmanlı Devleti topraklarına göç eden Türk-Müslüman ahaliyi geldikleri coğrafyaların koşullarını da dikkate alarak Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde iskân etmiştir. Çorum da Anadolu'da muhacirlerin iskân edildiği yerleşim yerleri arasında yer almaktadır. Coğrafi konumu itibarıyla hem geçici hem kalıcı iskân alanı görevini üstlenmiştir. Osmanlı döneminde Çorum'a ağırlıklı olarak Kafkasya'dan gelen Çerkes, Nogay ve Ahıska muhacirleri iskân edilmiştir. Hatta 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi sonrasında da yeni muhacir köyleri teşkil edilmiştir. I. Dünya Savaşı esnasında Rus işgaline uğrayan bölgelerden iç kesimlere doğru mülteci akını gerçekleşmiştir. Bu süreçte Samsun ve Sivas'a yığılan mültecilerin bir kısmı Çorum'a sevk edilmiştir. En az 60.000 mülteciye Çorum'da yardım eli uzatılmıştır. Türkiye Cumhuriyet'i kurulduktan sonra bu defa Balkanlardan göçler hız kazanmıştır. Nüfus Mübadelesi ile Yunanistan'dan, 1934'de Bulgaristan ve Romanya'dan, 1950-1951 yıllarında Bulgaristan'dan gerçekleşen göçlerde Çorum yine iskân sahası olarak karşımıza çıkmaktadır. Elbette bütün bu göçler Çorum'un nüfus artışı ve ekonomik faaliyetlerine katkı sağlamıştır. Bunun yanı sıra göçlerin Çorum'un kültürel zenginliğine sağladığı katkı da göz ardı edilemez.

Kaynakça

Tetkik – Telif Eserler

- Ağanoğlu, H. Yıldırım (2017). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların Makûs Talihi Göç, İz Yayıncılık, İstanbul.*
- Akay, Tolga (2017). 'XIX. Yüzyıl Kafkas Göçlerinde Bir İskân Birimi Olarak Çorum', *Şeyh Şamil ve Kafkasya Mücadele-Sürgün-İskân*, Editörler: Mehmet Ali Bozkuş-Hakan Yazar, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Arı, Kemal (2007). *Büyük Mücadele Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 4. Baskı, İstanbul.
- Çapa, Mesut (1994). 'Anadolu'da Yunan İşgalinin Sebep Olduğu İç Göçler', *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. X, S.29.
- Çorum İl Yıllığı 1967.
- Geray, Cevat (1962). *Türkiye'den ve Türkiye'ye Göçler (1923-1961)*, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara.
- İnan, Canan Emek (2016). 'Türkiye'de Göç Politikaları: İskân Kanunları Üzerinden Bir İnceleme', *Göç Araştırmaları Dergisi*, C.2, S.3, Ocak-Haziran.
- İpek, Nedim (2017). 'Değer, Kimlik ve Göç', *Geçmişten Günümüze Göç III*, Editör: Prof. Dr. Osman Köse, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun.
- _____, (2006). *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, Serander Yayıncılık, Trabzon.
- İskender, Pelin (2008). 'Kafkasya Göçmenlerinin Çorum'a İskânı (1865-1895)', *Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Çorum Sempozyumu 23-25 Kasım 2007, C.III*, Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, Çorum.
- Karpat, Kemal H. (2010). *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, Çev: Bahar Tırnakçı, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Kaya, Erol (2007). *Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele'de Türk Mültecileri Vilâyât-ı Şarkıyye ve Aydın Vilayeti Mültecileri (1915-1923)*, Ebabil Yayınları, Ankara.
- Kazgan, Gülten (1974). 'Milli Türk Devletinin Kuruluşu ve Göçler', *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C.30, Ekim 1970-Eylül 1971, İstanbul.
- Kodal, Tahir (2009). 'Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Genel Nüfus Sayımında Çorum Vilâyeti'nin Nüfus Özellikleri', *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 19, S.1, Elazığ.
- Kolağasıoğlu, Z. A. Daver (2009). *Yirminci Asırda Çorum Tarihinden Notlar*, Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, Çorum.
- Korkmaz, Şerif (2006). 'Çorum'da Nüfus ve Göç Hareketleri', *Osmanlı Döneminde Çorum Sempozyumu 01-03 Ekim 2004*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, Çorum.
- Öksüz, Hikmet (2000). 'İkili İlişkiler Çerçevesinde Balkan Ülkelerinden Türkiye'ye Göçler ve Göç Sonrası İskânları Meselesi', *Atatürk Dergisi*, C.3, S.1.
- Önder, Duman, 'Atatürk Döneminde Balkan Göçmenlerinin İskân Çalışmaları', *Atatürk Yolu Dergisi*, S.43, Bahar.
- Öztürk, Mustafa (2017). 'Tarihte Meydana Gelen Göçlerin Sebepleri ve Sosyo-Ekonomik Sonuçları', *Geçmişten Günümüze Göç III*, Editör: Prof. Dr. Osman Köse, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun.
- Sabuncuoğlu, M. İhsan (2010). *Çorum Tarihi Üzerine Derlemelerim-3*, Yayına Hazırlayan: Abdulkadir Ozulu, Çorum.

- Taşbaş, Erdal (2008). 'Nogayların Çorum'da İskân Edilmesi', *Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Çorum Sempozyumu 23-25 Kasım 2007*, C.III, Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, Çorum.
- Yıldırım, Hatice (2019a). 'Romanya Göçmenlerinin Çorum'da İskânı (1936)', *VII. Uluslararası Balkan Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Balkanlar'a ve Balkanlar'dan Göçler (Osmanlı'dan Cumhuriyet'e) 18-21 Eylül 2019 Edirne*, Editörler: Zafer Gölen-Abidin Temizer, Gece Kitaplığı, Ankara.
- _____ (2019b). '1950-1951 Bulgaristan Göçmenlerinin Çorum'da İskânı', *Tarihin İzinde Bir Ömür Prof. Dr. Nuri Yavuz'a Armağan*, Editörler: Prof. Dr. Necdet Hayta, Doç. Dr. Bahattin Demirtaş, Dr. Mustafa Can, Berikan Yayınevi, Ankara.
- _____ (2020a). *Mütareke Döneminde Göç ve İskân (1918-1923)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- _____ (2020b). 'Bulgaristan Göçmenlerinin Çorum'da İskânı (1938)' *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, Cilt 9, Sayı 1, Temmuz.
- _____ (2021). 'Çorum'da Enterne Almanlar (1944-1946)', *Tarihin Peşinde - Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 25.
- Yıldırım, Seyfi (2016). 'Cumhuriyet Dönemi Nüfus Politikaları Çerçevesinde Göç ve Göç Politikaları(1921-1960)', *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.24, Ankara.

KARADENİZ HAVZASININ KARA KÖKENLİ KİRLİLİĞİNİ ÖNLEMEDE BÜKREŞ SÖZLEŞMESİ'NİN ETKİNLİĞİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Doç. Dr. İmam Bakır KANLI

Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü,

Nahide Nur FALCIOĞLU

Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Politikası Tezli Yüksek Lisans
Programı

ÖZET

Karadeniz Havzası birçok medeniyetin birbiriyle kesiştiği gerek jeopolitik konumu gerekse enerji, ticaret ve ulaşım ağlarının yoğunlaştığı stratejik önemi haiz bir yarı kapalı havza görünümündedir. Havzanın bu önemi, içinde yer alan ülkelerin ekonomik faaliyetlerini de etkilemiş ve bu etkileşim çevre ve kalkınma arasındaki hassas dengenin sağlanması konusundaki endişeleri de beraberinde getirmiştir. 1990'lara kadar dünyanın en elverişli su pınarları statüsüne sahip olan Karadeniz, bu dengenin, ekonomik aktiviteler lehine değişmesiyle birlikte, artık kirliliği ile ön plana çıkarak, bilimin ve siyasetin öncelikli gündemi arasında yer almaya başlamıştır. Bu bağlamda havza gerek organik ve sınai atıklar gerekse enerji taşımacılığının neden olduğu kirletici etkiler nedeniyle çevresel tahribatla karşı karşıyadır. Havzada yer alan ülkeler bu sorunla mücadele etmenin bir yolu olarak, bölgede bulunan altı ülkenin öncülüğünde 1992 yılında Bükreş Sözleşmesi olarak da bilinen 'Karadeniz'in Kirlenmeye Karşı Korunması Sözleşmesi'ni imzalamışlardır. Bu inisiyatif, paydaşların yaşanan çevre sorunlarına ilişkin sinerji oluşturması bağlamında ümit verici bir gelişme olmuştur. İşte bu çalışma, havzadaki kirliliğin %75 gibi önemli bir bölümünü oluşturan kara kökenli kirlilik türünün azaltılmasında Bükreş Sözleşmesi'nin etkinliğini ele almaktadır. Bu kirlilik türünde, bölgesel ölçekte nasıl mücadele edilmesi gerektiği hususunda karar vericilere yol göstermesi ve akademik literatüre tamamlayıcı unsur olması nedeniyle çalışmanın önemli olacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda çalışmanın temel amacı, Karadeniz Havzası'nda yaşanan kirliliğin azaltılmasında Bükreş Sözleşmesi'nin ne ölçüde etkin olabildiğinin çözümlenmesidir. Çalışma, bu sözleşmeye bağlı olan "Karadeniz Deniz Çevresinin Kara Kökenli Kaynaklardan Kirlenmeye Karşı Korunmasına Dair Protokolü" bağlamında, Rusya ve Türkiye ülkelerinin etkinliklerinin incelenmesi ile sınırlandırılmıştır. Nitel yöntem üzerinden ele alınan çalışmada ağırlıklı olarak literatür taraması yapılmış, konu ile ilgili ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlarının yayımladığı teknik raporlardan faydalanılmıştır. Çalışma, analiz sonucunda elde edilen bulgular üzerinden yapılan değerlendirme ve önerilerle sonlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bükreş Sözleşmesi, Çevre Kirliliği, Karadeniz, Rusya, Türkiye.

ABSTRACT

The Black Sea Basin has the appearance of a semi-closed basin, where many civilizations intersect, with both geopolitical location and strategic importance of energy trade and

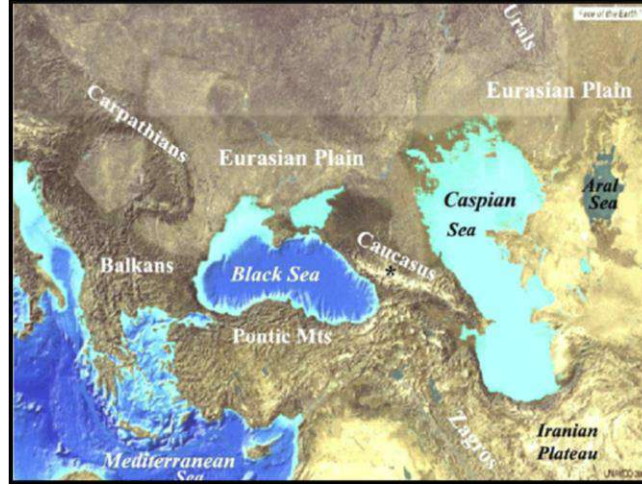

transportation networks. This importance of the basin has also affected the economic activities of the countries involved and this interaction has brought concerns regarding the delicate balance between environment and development. The Black Sea, which had the status of being the most favourable water fountains in the world until the 1990s, has become one of the primary agenda of science and politics with the change of this balance in favour of economic activities. In this context the basin faces environmental damage due to both organic and industrial wastes and polluting effects caused by energy transportation. As a way of tackling this problem the countries in the basin signed the “Convention on the Protection of the Black Sea Against Pollution”, also known as the Bucharest Convention, under the leadership of six countries in the region. This initiative has been a promising development in the context of stakeholders creating synergies with regard to environmental problems. This study examines the effectiveness of the Bucharest Convention in reducing the type of land-based pollution, which is 75%, that constitutes an important part of the basin pollution. In this type of pollution, it is thought that the study will be important because it guides the decision makers on how to fight on a regional scale and is a complementary element to the academic literature. In this context, the main purpose of the study reveals to what extent the Bucharest Convention can be effective in reducing the pollution in the Black Sea Basin. The study, which is attached to this contract "Protocol on the Protection of the Black Sea Against Pollution from Land-Based Sources of Marine Environment" in the context, is limited to examining the effectiveness of Russia and Turkey. In the study, which was handled through the qualitative method, a literature review was made and technical reports published by the national and international institutions and organizations were used. The study was concluded with the evaluations and suggestions made on the findings obtained as a result of the analysis.

Keywords: The Bucharest Convention, Environmental Pollution, Black Sea, Russia, Turkey.

1.GİRİŞ

Karadeniz, tarih süresince birçok devletin egemenliğine giren, Asya ve Avrupa arasında transit bölgesi konumunda bulunan, Tuna, Don, Dinyeper gibi önemli nehirlerin yer aldığı Harita 1’de de görüldüğü üzere Orta Asya, Kafkaslar, Hazar ile Balkanları birbirine bağlayan ve Ukrayna, Rusya, Türkiye, Gürcistan, Bulgaristan ve Romanya kıyıdaş ülkeleri ile izole edilmiş bir iç denizdir (Kosarev, t.y. ve Bayrak, 2019, s. 34).

Harita 1: Karadeniz ve Yakınındaki İç Denizler (Leroy, 2009)

Bahr-i Siyah olarak da adlandırılan Karadeniz, 160 milyondan fazla insanın içinde yaşadığı Avrupa kıtasının hemen hemen üçte birini kaplayan bölgedir (Türk Deniz Kuvvetleri, t.y. ve www.unep.org, 2007). Enerji kaynakları açısından stratejik önemi haiz bir konumda olması ve buna bağlı olarak da siyasi ve askeri meselelerin odak noktasında olması Karadeniz'in sadece kıyısındaki ülkeler kapsamında değil daha geniş bir coğrafyada ele alınması gerekliliğini ortaya koymaktadır (Başkan, 2020, s. 1-2). Bu bağlamda Karadeniz Havzası, gerek soğuk savaş sürecinde Doğu-Batı stratejik yarışının meydana geldiği bölge, gerekse Avrupa'nın enerji ihtiyacının karşılandığı önemli bir bölge olmuştur (Aydın, 2005, s. 57 ve Ayhan, 2015, s. 1). Ayrıca havzadaki ülkelerin geleceğin değerli projelerine ev sahipliği yapacak imkanlara sahip olması bu coğrafyanın önemini daha da güçlendirecektir (Buttanrı, 2004, s. 13). 2007-2013 yıllarını içine alan Avrupa Birliği bünyesinde olan '*Karadeniz Havzasında Sınır Ötesi İşbirliği Programı*' bölgenin iktisadi, toplumsal kalkınması ve sürdürülebilirliği açısından önemli bir örnektir (www.ab.gov.tr, 2009). Fakat havza, son zamanlarda kaygı verici boyutta biyolojik türü, doğası ve suyunun değeri bakımından bölgesel ölçekli çevresel sorunlar yaşamaktadır (Büyükgüngör, Bakan ve Akbal, 2014, s. 108). Coğrafi ekosistemi, bilinçli veya farkında olmadan atılan zararlı maddelerinin özellikle plastik atıklar ve türevlerinin oluşturduğu kirliliğe maruz kalmaktadır (Başkan, 2020, s. 154). Bölgenin yaşamış olduğu ekolojik yıkımlar sebebiyle Hazar Denizi ve Aral Denizi ile birlikte Karadeniz'in de '*ölmekte olan denizler kategorisinde*' adından söz edilmeye başlanmıştır (Güneş, 2001, s. 55).

Çevre sorunsalının yerel, bölgesel ve uluslararası boyutta önemli bir örneğini oluşturan Karadeniz'de çevre, kapsamlı ve dağınık görünümündedir. Karadeniz suları üzerinde zengin canlı türleri bulunmasına rağmen günümüzde bölge, sınıraşırı büyüklükte çevresel tehditlerle karşı karşıya kalmaktadır (Ökmen, 2011, s. 166; Akkan, 1988, s. 6 ve Güneş, 2001, s. 61). Raykov vd. (2019, s. 693) çalışmasında bu tehditlerden en önemlilerinin '*aşırı avlanma, deniz kirliliği, istilacı türler, yasal olmayan balıkçılık ve su ürünleri yetiştiriciliğinin dengesiz gelişimi*' olduğunu belirtir. Türk (2008, s. 210) ise bunlarla birlikte, Tuna, Don ve Dinyeper nehirlerinin de havzaya yüksek oranda kirlilik aktardığına vurgu yapar. Diğer yandan,

Beyazlı, Bayram ve Aydemir (2010, s. 1418) ise havzanın kirliliğinin katlanarak bölgeye yayıldığını ifade eder. Bununla birlikte Ökmen (2011, s. 171-188) ise bu konudaki en çarpıcı bulgulardan birine çalışmasında yer vererek, bölge ülkelerin çevre meselelerini yeterince dikkate almamasının, 21. Yüzyılda, havzanın Avrupa kıtası için çöplük ve kanalizasyon bölgesi durumuna geleceğine dikkat çekerek, Tuna Nehri vasıtasıyla Karadeniz’e Avrupa’dan gelen kirlilik oranının %75’ler seviyesinde olduğunu altını çizerek.

Havzada meydana gelen deniz kirliliğinde birçok faktör etkili olmuştur. Kirlenmeye yol açan çevresel sorunların belki de en büyüğü ise şüphesiz “kara kökenli kirlleticiler”dir. Evsel, sanayi, kimyasal ve nükleer kaynaklı atıkların Karadeniz’e herhangi bir işlem yapılmaksızın doğrudan gönderilmesi, petrol ve türevlerinin denize dökülmesi ve sanayi tesislerinin ekolojik sistem üzerindeki baskın müdahaleleri sonucu oluşabilecek zararlarla havza, korunmasız bir şekilde karşı karşıya kalmıştır (Başkan, 2020, s. 111). Türk (2008, s. 129), yaşanan bu kirliliğin korkutucu boyutlara ulaştığını söyler. İşte, bu tür bölgesel ve küresel ölçekli sınır aşan çevre problemlerinin çözümünde, Hamamcı (1992, s. 287)’nin de çalışmasında vurguladığı gibi, çevrenin korunması ve muhafaza edilmesinde ulusal ve uluslararası kuruluşlarla beraber bir sinerji oluşturmanın ne kadar önemli olacağı da açıktır.

Kirlilik konusunun bölgesel iş birliğine ilişkin boyutu, 5-16 Haziran 1972 yılında Birleşmiş Milletler (BM) tarafından düzenlenen ve Stockholm Konferansı olarak da adlandırılan, ana temasının “İnsan ve Çevre” olarak belirlendiği “İnsan Çevresi Konferansından (The United Nations Conference on the Human Environment)” sonra geliştirildi (www.sustainabledevelopment.un.org, 2020). Konferansta deniz kirliliği konusu hususi olarak ele alınmış ve bu kapsamda düzenlemelerin yetersizliğine değinilmiştir. Konferansı izleyerek; deniz çevresinin ülkelerle iş birliği ve dayanışma sonucu çalışmalarla muhafaza edilebileceğini göz önüne alan ‘Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) Bölgesel Deniz Programları’ başlamıştır (www.csb.com, 2020). Bu bağlamda, Karadeniz kapsamında oldukça önemli ve umut verici hukuki çalışmalar yapılmıştır (Ökmen, 2011, s. 178). Havzada deniz çevresi kirliliğini önlemek ve azaltmak amacıyla; Bükreş’te 22 Nisan 1992’de düzenlenen Diplomatik Konferansta Harita 2’de de görüldüğü üzere Ukrayna, Rusya, Türkiye, Gürcistan, Bulgaristan ve Romanya kıyıdaş ülkeleri tarafından ‘Karadeniz’in Kirlenmeye Karşı Korunması Sözleşmesi’ imzalanmış ve 15 Ocak 1994 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Harita 2: Karadeniz Havzasında Bükreş Sözleşmesi Kapsamında Yer Alan Ülkeler
(www.csb.gov.tr, 2020)

Sözleşmeye ait dört adet protokol bulunmaktadır. Her protokol havzanın farklı çevre sorunlarını incelemekte ve Tablo 1’de de görüldüğü üzere farklı tarihlerde kabul edilmiştir. Kara Kökenli Kirlilik Protokolü, Acil Durum Protokolü ve Damping Protokolü sözleşme ile birlikte imzalanmıştır (www.resmigazete.gov.tr, 2020, www.csb.gov.tr, 2020 ve www.blacksea-commission.org, 2020). En son kabul edilen protokol olan Biyoçeşitlilik ve Peyzaj Koruma Protokolü, diğer protokollere oranla her bir politika eylemi için düzenleyici mekanizmalar sunması bağlamında daha kapsamlıdır (İstemil, 2004, s. 95). Kara Kökenli Kirlilik Protokolü ise 1974’te imzalanan ‘Kara Kökenli Deniz Kirlenmesinin Önlenmesi Sözleşmesi (Paris Sözleşmesi)’ ve ‘Akdeniz’in Kara Kökenli Kirlenmeye Karşı Korunması Protokolü’ ne benzer şekilde denetim öngörmüştür (Sav, 1992, s. 121-122).

Sözleşme Kapsamında Yer Alan Protokoller	Kabul Tarihi
Karadeniz Deniz Çevresinin Kara Kökenli Kaynaklardan Kirliliğe Karşı Korunmasına İlişkin Protokol (LBS Protocol)	22 Nisan 1992
Acil Durumlarda Karadeniz Deniz Çevresinin Petrol ve Diğer Zararlı Maddelerden Kaynaklanan Kirliliğiyle Mücadelede İşbirliği Protokolü (Emergency Protocol)	22 Nisan 1992
Karadeniz Deniz Çevresinin Dampingle Kirliliğe Karşı Korunmasına İlişkin Protokol (Dumping Protocol)	22 Nisan 1992
Karadeniz Biyoçeşitliliği ve Peyzaj Koruma Protokolü (CBD Protocol)	14 Haziran 2002

Tablo 1: Bükreş Sözleşmesi Kapsamında Yer Alan Protokoller (www.blacksea-commission.org sitesinden ve Makarenko (2014) çalışmasından faydalanılarak hazırlanmıştır)

Havzada bulunan ülkeler, bölgedeki kirliliğin önlenmesi noktasında birçok farklı konuda akit imzalamışlardır. Bu akitlerden belki de en etkin belge niteliğindeki, kara kökenli deniz çöpüne ilişkin Bükreş Sözleşmesi olmuştur (Ozturk ve Pogozheva, 20129, s. 212). Ayrıca sözleşme; protokollerle ve yasalara uygun olmayan toplumsal hareketlerle desteklenmiştir (Karamushka ve Bon 2019: 761). Aynı zamanda İstanbul’da kurulan ‘Bükreş Sözleşmesi Daimi Sekreteryası (Permanent Secretariat)(PS)’ altı faaliyet merkezi, yedi danışma grubu ve üç geçici komite çalışma grubu olmak üzere on altı yan kuruluş tarafından destek görmektedir. Bükreş Sözleşmesi, Karadeniz’in muhafaza edilmesine yönelik, aynı zamanda birçok kuruluş tarafından kendisine yardım edinilen bir bölgesel doküman niteliğindedir (www.unep.org, 2007, s. 7). Bu inisiyatif, paydaşların yaşanan çevre sorunlarına ilişkin sinerji oluşturması bağlamında ümit verici bir gelişme olmuştur. İşte bu çalışmada, Karadeniz

Havzası'nda kirliliğin önemli bölümünü oluşturan “kara kökenli kirlilik” türünün azaltılmasında Bükreş Sözleşmesi'nin etkinliği ele alınmaktadır. Bu kirlilik türünde bölgesel ölçekte nasıl mücadele edilmesi gerektiği hususunda karar vericilere yol göstermesi ve akademik literatüre katkı sağlayacağı için çalışmanın önemli olduğu düşünülmektedir. Çalışmada, havzada yaşanan kirliliğin azaltılmasında Bükreş Sözleşmesi'nin rolü ve etkinliği tespit edilmeye çalışılmaktadır. Bu sözleşmeye bağlı olan “Karadeniz Deniz Çevresinin Kara Kökenli Kaynaklardan Kirlenmeye Karşı Korunmasına Dair Protokolü” bağlamında, Rusya ve Türkiye ülkelerinin etkinliklerinin incelenmesi ile çalışma sınırlandırılmıştır. Nitel yöntem üzerinden ele alınan araştırmada literatür taraması yapılmış, konu ile ilgili ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlarının yayımladığı teknik raporlardan faydalanılmıştır. Çalışma, analiz sonucunda elde edilen bulgular üzerinden yapılan değerlendirme ve önerilerle sonlandırılmıştır.

2. TEORİK ÇERÇEVE VE TEMEL KAVRAMLAR

Bu başlıkta kirlilik ve kirlilik türleri temel kavramları üzerinden çalışma ele alınmaktadır. Daha sonrasında bu kavramlarla ilintili olarak Karadeniz Havzası'nın karşı karşıya kaldığı çevre kirliliği incelenmektedir. Kirliliğin bölgesel ve küresel boyutta etkileri irdelenmektedir. Havzada meydana gelen kirlilik kaynakları harita ve tablolar yardımıyla açıklanmaktadır. Deniz kirliliği türü üzerinden araştırma temel alınarak Karadeniz özelinde, bölgenin en önemli kirlilik çeşitlerinden biri olan kara kökenli deniz kirliliği çalışmayla ilintili olarak anlatılmaktadır.

2.1. Kirlilik ve Kirlilik Türleri

1950'li yıllardan sonra, gelişmiş sanayi ülkelerinin izlemiş olduğu büyüme politikası, çevre kirliliğini öngörülemez genişliklere ulaşmasının esas nedeni olarak görülmüştür (Keleş ve Hamamcı, 1993, s. 76). Kirlilik kavramı, genel çerçevede bakıldığında sınır tanımayan bir konu olmuştur (Uluğ, 1992, s. 23). Türk Dil Kurumu (TDK) tarafından kirliliğin tanımı, '*kirli olma durumu*' olarak açıklanmaktadır (www.tdk.gov.tr, 2020). Cambridge sözlüğü ise kirliliği, zararlı öğelerin ya da atıkların suya, havaya ve benzeri yapılara sebep olduğu yıkım olarak açıklamaktadır (www.dictionary.cambridge.org, 2020). National Geographic tarafından kirlilik, zararlı nesnelerin çevreye katılması olarak ifade edilmektedir (www.nationalgeographic.com, t.y.). Nathanson (2020); kirliliği, rastgele bir maddenin ortama dağıtılabileceğinden daha fazla oranda ilave edilmesi olarak nitelendirmektedir. Hun'a (1992, s. 25) göre ise kirlilik, insanların faaliyetlerine olumsuz tesir yapan çevre değişikliği veya insanın habitatu ve doğayı tasdik edilmeyecek biçimde zorlaması olarak da açıklanabilir. Alkan, Serdar ve Fidan (2008, s. 6) kirliliği, farklı kirleticiler tarafından bir çevrenin doğal yapısının doğrudan ya da dolaylı olarak bozulması biçiminde tanımlamaktadır.

Kirlilik, insan çalışmaları sebebi ile çevresel önemin zarara uğraması sonucunda kendini göstermiştir (Keleş ve Hamamcı, 1993, s. 81). Kirlilik türü genel anlamda hava, su ve toprak kirliliği olmak üzere üç çeşittir. Ayrı olarak ışık ve gürültü kirliliği de eklenebilmektedir (Nathanson, 2020). Kirlilik türlerinin tanımları incelendiğinde ise; toprak kirliliği, insanların

faaliyetleri sonucu toprağın özelliğindeki bozulma ve değişim biçiminde ifade edilmektedir (Güler ve Çobanoğlu, 1997, s. 18). Hava kirliliği ise soluk alıp verdiğimiz dış havada kirletici maddelerin çevre ve sağlığımızı olumsuz yönde etkilemesi olarak açıklanmaktadır (Bayram ve diğerleri, 2006, 106). Gürültü kirliliği, canlılar üzerinde negatif ölçüde fizyolojik ve ruhsal etkiler oluşturan, istenilmeyen sesler olarak tanımlanmaktadır (Büyükgüngör, 2006, s. 6). Metropol şehirlerindeki ve sanayi bölgelerindeki yanlış ve ihtiyaç dışı aydınlatmalar ise ışık kirliliği olarak belirtilmektedir (Aksay, Ketenoğlu ve Kurt, 2009, s. 234). Su kirliliği, akarsuların, nehirlerin, denizlerin ve içme suyu pınarlarının farklı kirletici türleri sebebiyle bozularak insan yaşamını negatif açıdan etkilemesi olarak anlatılmaktadır (Alkan, Serdar ve Fidan, 2008, s. 6). Aynı zamanda Büyükgüngör çalışmasında bu kirlilik türlerine ilave olarak da gıda, termal, radyoaktif, elektromanyetik ve görüntü kirliliklerini de eklemiştir (2006, s. 4).

Kirlilik türlerinin önemli bir alanı olan su kirliliği türü incelendiğinde gerek gelişmiş ülkeler gerekse gelişmekte olan ülkeler ölçeğinde artan, insan sağlığını olumsuz yönde etkileyen küresel bir meseledir (Sagasta, Zadeh ve Turrall, 2017, s. 1). Dünyanın %71'e yakını denizlerle kaplıdır. Yeryüzündeki hayvanların %16'sı sularda yaşamaktadır. Kendini ilk adımda kıyı kesimlerde gösteren deniz kirliliği sadece kıyı faunasını değil aynı zamanda bitki örtüsünü de yok ettiği gözlemlenmiştir (Hun, 1992, s. 32). Birçok yazar su kirliliği türünü farklı şekilde tanımlamaktadır. Keleş ve Hamamcı su kirliliğini en kapsamlı olarak ekolojik mimarinin bozulması olarak tanımlamaktadır. Diğer bir anlatımla, '*organik, inorganik, biyolojik ve radyoaktif maddelerin suya karışması*' dir (1993, s. 96). Türk; su kirliliğini istenmeyen zararlı öğelerin suyun kalitesini bozacak şekilde karışması eylemi olarak tanımlamaktadır (2008, s. 130). Beck; su kirliliğinde varlıklı ülkelerin artık ürünleriyle okyanusları kirletmesini önemli bir mesele olarak ilişkilendirmektedir. Petrol ve türevlerinin atıklarının artması, nükleer atıklarının denize boşaltılması, ağır metanların dönüşümü bu kapsamda örnek verilebilmektedir (1990, s. 84).

Kirlilik türleri özelinde Karadeniz Havzasına bakıldığında, en önemli mesele deniz kirliliğidir (Aktürk, 2017, s. 412). Havzada tehlikeli boyutlara varan deniz kirliliğinin birçok gerekçesi bulunmaktadır (Başkan, 2020, s. 111). Bu kirlilik türü; kara, hava ve deniz yoluyla bulaşmaktadır (Türk, 2008, s. 196). Keleş ve Hamamcı denizlerde meydana gelen kirlilik türünü dört esas sebebe dayandığını belirtmiştir. Bu nedenler: '*Kara kökenli kirlilik, gemilerden kaza sonucu ya da gemi çöplerinin atılması yoluyla ortaya çıkan kirlilik, deniz yatağının işletilmesinden doğan kirlilik ve atıkların denizlere taşınarak boşaltılmasından kaynaklanan kirlilik*' tir (1993, s. 98).

Karadeniz Havzası kapsamında deniz kirliliğinin en önemli sebebi olarak kara kökenli kirleticiler gösterilmiştir. Bu tür; havzanın en büyük kirlilik kaynağıdır. Aynı zamanda kara kökenli kirlilik, havza için önemli risk oluşturmaktadır (Başkan, 2020, s. 111, 274 ve Battal, 2005, 361). Bu risklerin bir örneği de ünlü mavi Tuna Nehri'nin artık maviliğini yitirmiş durumda olmasıdır (Tuna, 1983, s. 26). Harita 3'te Karadeniz Havzası'ndaki kirlilik gösterilmektedir. Koyu turuncu renkli noktalar büyük endüstri alanlarını ve açık turuncu

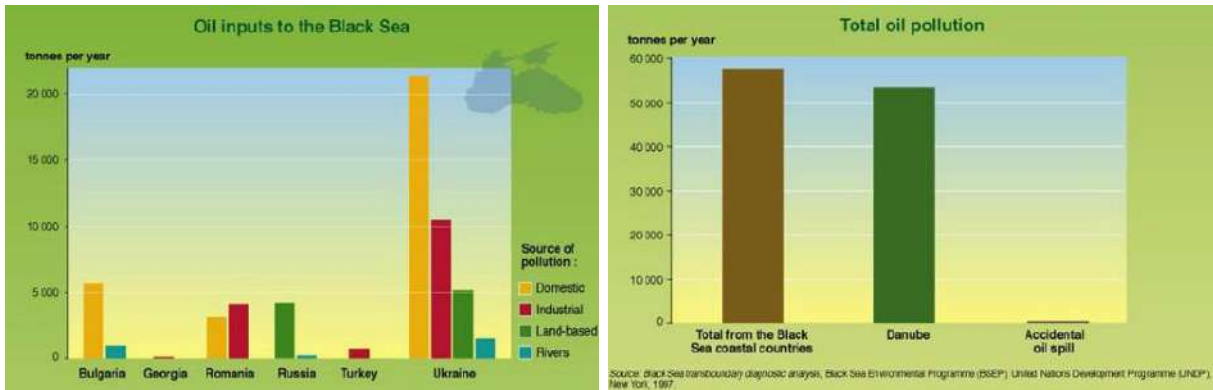

renkli noktalar sanayi merkezlerini, mor renkli bölgeler büyük kirlilik sıcak noktalarını, mavi çizgiler büyük deniz ulaşım alanlarını ve pembe çizgiler ise büyük karasal ulaşım alanlarını göstermektedir. Beyazlı, Bayram ve Aydemir çalışmalarında pestisitler ve ağır metallerin sıcak noktaları etkilediğini aktarmışlar ve aynı zamanda kirleticilerin sanayi ile ilgili olduklarını ifade etmişlerdir (2010, s. 1421).

Harita 3: Karadeniz Bölgesindeki Kirlilik (Kolosov ve Rekacewicz, 2006)

Karadeniz Havzası'ndaki yıllık su deşarjı 350 bin m³ iken ondan altı kat daha geniş olan Akdeniz Havzası'ndaki bu oran 121 bin m³ olmaktadır. Fakat yıllık kirletici miktarı bakımından kıyaslandığında ise Akdeniz'e oranla Karadeniz, beş kat daha çok kirlendiği ifade edilmiştir (Alkan, Serdar ve Fidan, 2008, s. 6-7). Aynı zamanda bölge, petrolün sebep olduğu deniz kirliliği ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu konu özelinde Grafik 1'de Birleşmiş Milletler Küresel Kaynak Bilgi Veritabanı (UNEP/GIWA) tarafından hazırlanan veriler bulunmaktadır. Veriler kapsamında Karadeniz'in ağırlıklı olarak evsel, endüstriyel ve kara kökenli olarak kirlendiği görülmektedir.

Grafik 1: Karadeniz'deki Petrol Kirliliğinin Kaynakları (Rekacewicz, UNEP/ GRID-Arendal, 2006)

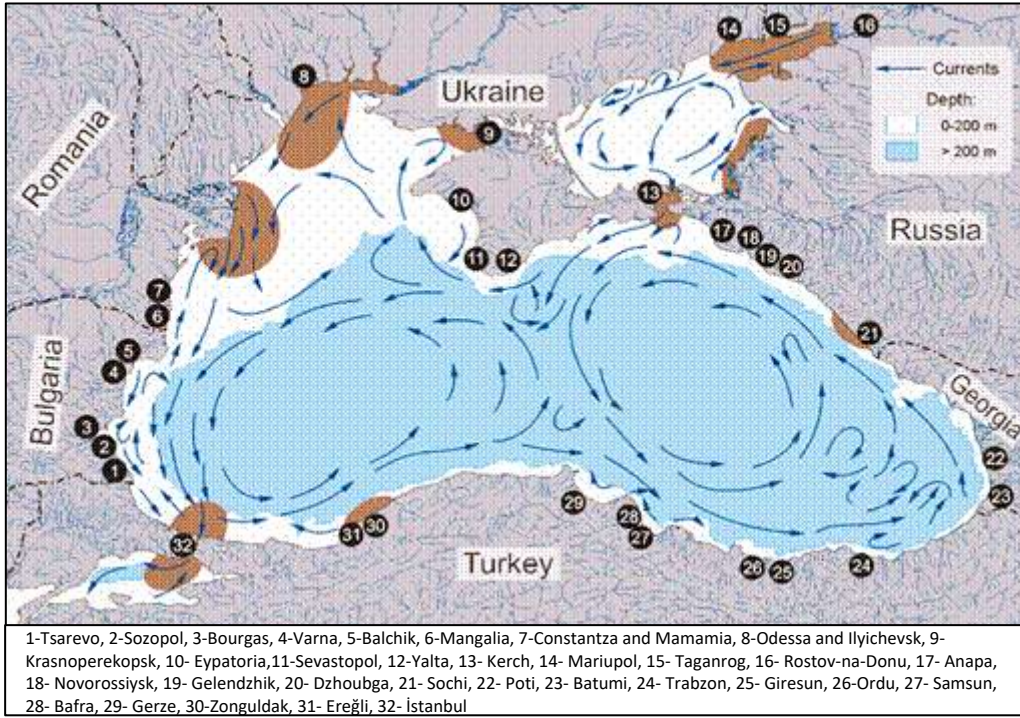
Karadeniz'de petrol girdileri sonucu kirlilik kaynağı, Bulgaristan'da en çok evsel atıklardır. Atık oranı yılda 5 bin tonun üzerindedir. Gürcistan'da en çok endüstriyel atıklar iken Romanya'da ise evsel ve endüstriyel atıklardır. Rusya'da ise kirlilik kaynağını en çok kara kökenli kirleticiler ve nehirler oluşturmaktadır. Türkiye'de ise en çok endüstriyel kaynak oluşturmaktadır. Ukrayna'da ise kirlilik kaynaklarını hem evsel ve endüstriyel atıklar hem de kara kökenli kirleticiler ve nehirler oluşturmaktadır. Yılda 20 bin tonun üzerinde evsel atık, 10 bin tonun üzerinde endüstriyel atık, 5 bin tonun üzerinde de kara kökenli kirleticiler petrol girdileri sonucu kirlilik oluşturmaktadır. Toplam petrol kirliliğinin yılda 100 bin tondan fazlasına Karadeniz'e kıyısı olan ülkeler ve Tuna Nehri neden olmaktadır. Kaza sonucu petrol sızıntıları oranı ise diğerlerine kıyasla daha az bir dilimi oluşturmaktadır.

2.2. Kara Kökenli Deniz Kirliliği

Kara kökenli kirlilik, evsel ve sanayi ile ilgili atıkların, tarım ve turizm sebebiyle de kirliliğe neden olan çalışmaların kapsamına giren deniz kirliliği türüdür. Güneş'in çalışmasından aktaran Türk (2008, s. 221, 275); havzadaki kirliliğinin %75'ine kara kökenli kirliliğin sebep olduğunu belirtmiştir. Ana neden olarak da Tuna Nehri'nin havzaya taşıdığı kirlilik gösterilmektedir. Nehrin çok fazla kirlilik taşımamasını, endüstrinin yoğun olduğu ülkelere, tarımsal bölgelerden ve yoğun nüfusa ait yerlerden geçmesine bağlamaktadır. Nehir vasıtasıyla Kıta Avrupa'sının kirliliğinin hemen hemen üçte biri Karadeniz'e dökülmektedir.

Dünyanın en çok kirletilen alanlarından biri olan Karadeniz'in doğal yapısı zarar görmektedir. Tuna, Don, Kızılırmak ve benzeri otuzdan daha çok akarsuyun aracılığıyla insanın sebebiyet verdiği evsel, endüstriyel, kimyasal ve radyoaktif kaynaklı atıkların döküldüğü bir bölge olarak ekolojik yıkım yaşanmaktadır (Başkan, 2020, s. 314). Yukarıdaki grafikte de görüldüğü üzere yıkımın ana sebeplerinden biri olarak kara kökenli kirleticiler görülmektedir. Tüfekçi'nin çalışmasından aktaran Aktürk (2017, s. 412); Karadeniz Havzası'ndaki kara kökenli kirlilik türünün '*%75'inin Tuna nehrinden, %20'sini eski SSCB (şimdiki BDT) ülkeleri nehirlerinden, kalan %5'inin de Türkiye ve Bulgaristan nehirlerinden*' kaynaklandığı ifade eder. Karadeniz, Tuna, Dinyeper ve Dinyester nehirlerinin bütün kirlilik miktarı Boğazları kullanarak Ege ve Marmara Denizlerini de etkisi altına almaktadır (Buttanrı, 2004, s. 28). Harita 4'te Karadeniz Havzası'nda yer alan '*yüzeysel deniz akıntıları, deniz kirliliğinin ana kara kökenli kaynakları ve sıcak noktaları*' gösterilmiştir (<http://www.blacksea-commission.org/>, 2009, Bölüm 1). Sıcak noktalar, kirliliğin çevreye sızıldığı alanları belirtmektedir (Boucher vd., 2020, s. 7).

Harita 4: Karadeniz Havzası'nda Yer Alan Yüzeysel Deniz Akıntıları, Deniz Kirliliğın Ana Kara Kökenli Kaynakları ve Sıcak Noktaları (Birkun (2002 b) based on Vylkanov vd., 1983; Black Sea Transboundary Diagnostic Analysis, 1997; Bilyavsky vd., 1998; Kerestecioğlu vd., 1998; Mee and Topping, 1999'dan aktaran The Commission on the Protection of the Black Sea Against Pollution, 2009, Bölüm 1)

Mavi çizgiler; akıntıyı, beyaz renk; derinliğin 0-200 m olduğu alanı, mavi renk ise derinliğin 200 m'den fazla olduğu alanı göstermektedir. Havzanın derinliğinin fazla olduğu bölgeler ise Karadeniz'in güney kısmında daha yoğundur. Haritada sıcak noktalara bakıldığında en çok Rusya, Türkiye, Ukrayna ve Bulgaristan ülkelerinin bölgeleri bulunmaktadır.

3. ULUSLARARASI SÖZLEŞMELER BAĞLAMINDA BÜKREŞ SÖZLEŞMESİ

Çevre konusu, toplumsal gündemde hangi evrede bulunursa bulunsun kesintisiz olarak ikilem içinde ifade edilmiştir. Çevre, karakteri gereği uluslararası seviyede değerlendirildiğinde hem kargaşaların hem de uzlaşmaların dayanağını oluşturduğu söylenebilir. Çevre sorunlarının kendisini göstermesi neticesinde çevre meselelerini halletmeye yönelik bölgesel iş birliği ve bu yönde geliştirilen çalışmalar giderek yaygın duruma gelmiştir. Muhafaza edilmesi gereken noktalar kimi zaman bölgesel denizler, ormanlar kimi zaman da su havzası kapsamında çalışılmıştır (Hamamcı, 1992, s. 283, 292).

Yukarıda da söylediğimiz gibi çevre konusunun uluslararası gündemde ilk önemli adımı olan Stockholm Konferansı öncülüğünde Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) oluşturulmuştur (Arat, Türkeş ve Saner, 2002, s. 2, 8). UNEP azımsanmayacak şekilde ilerleyiş göstermiştir. Gerek çevre politikalarındaki etkisini ortaya çıkarmış gerekse çevre meseleleri konusunun yok sayılamaz nitelikte olduğunu belirtmiştir (Keleş ve Hamamcı, 1993, s. 148).

Bu bağlamda, UNEP önderliğinde Bölgesel Deniz Programlarının oluşturulması kararlaştırılmıştır. Programın Baltık Denizi Programı ve Akdeniz Çevre Programı önde gelen örnek çalışmaları olmuştur. Karadeniz Çevre Programı konusu üzerinde ise yaklaşık 20 sene sonra durulmuştur (Güneş, 2001, s. 55-56). Havzanın bölgesel olarak muhafaza edilmesi gerektiği konusunun daha önceki süreçte gündeme geldiği fakat yaşama geçirilmesinde aksaklıklar yaşandığı bilinmektedir.

Bölgede yer alan ülkeler kapsamında çevresel risklerin çoğalması göz önüne alınarak *'Karadeniz'in Kirlenmeye Karşı Korunması Sözleşmesi'* hazırlanmıştır (Başkan, 2020, s. 219, 236). Bükreş'te 22 Nisan 1992'de düzenlenen Diplomatik Konferansta; Ukrayna, Rusya, Türkiye, Gürcistan, Bulgaristan ve Romanya kıyıdaş ülkeleri tarafından bu sözleşme imzalanmış ve 15 Ocak 1994 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Sözleşme kapsamında dört protokol imzalanmıştır (www.resmigazete.gov.tr, 2020 ve www.csb.gov.tr, 2020). Aynı taraf ülkeler hemen ardından 1993 yılında Odessa'da doğal kaynaklardan ölçülü yararlanma amaçlı çevresel gayeleri kapsayan deklarasyon imzalamıştır.

Bu çerçevede, Küresel Çevre İmkânı'na (GEF) dayalı *'Karadeniz'in Çevresel Yönetimi ve Korunması Programı'* gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalara koşut olarak 31 Ekim 1996'da *'Karadeniz'in Rehabilitasyonu ve Korunması için Stratejik Eylem Planı (BS SAP)'* onaylanmış ve 2009 yılında ise bir revizyona tabi tutulmuştur (Arat, Türkeş ve Saner, 2002, s. 19 ve www.csb.gov.tr, 2020). Aynı zamanda bu çalışmalara ek olarak Haziran 1993'te Karadeniz Çevre Programı (BSEP) oluşturulmuş, 1996 yılında bitirilen bu program, ilk "Karadeniz Sınır Ötesi Teşhis Analizi"nin geliştirilmesi de içinde olmak üzere GEF aracılığıyla yapılan birçok müdahaleyi içermiştir (UNDP/GEF, 2007, s. 9).

Karadeniz Havzası ile ilişkili çalışmalarda deniz çevresinin muhafaza edilmesinde, kirliliğin engellenmesinde, bölgesel entegrasyonun yaygınlık kazanmasında çok sayıda aktör etkili olmaktadır. Bu aktörlerin içinde Uluslararası Denizcilik Örgütü, Birleşmiş Milletler, Bükreş Sözleşmesi Karadeniz Komisyonu gibi yapılar yer almaktadır (Başkan, 2020, s. 212).

Bükreş Sözleşmesi'nin icra organı olan "Karadeniz Komisyonu" 15 Aralık 2000 yılında oluşturulmuştur. Komisyona yardımcı bulunmak amacıyla merkezi İstanbul'da bulunan "Karadeniz Komisyonu Daimî Sekreteryası" kurulmuştur (www.mfa.gov.tr, t.y.). Tablo 2' de görüldüğü üzere komisyonun "Danışma Grupları" ve "Bölgesel Aktivite Merkezleri" bulunmaktadır (Makarenko, 2014).

Danışma Grupları, Karadeniz Komisyonu'na Bükreş Sözleşmesi'nin ve Stratejik Eylem Planı'nın aktif bir biçimde uygulanması için gerekli bilgi ve verileri ulaştırmayı sağlamaktadır. Aktivite merkezi ise İlgili Danışma Grubunun çalışmalarını düzenlemektedir (www.csb.gov.tr, 2020). Türkiye' de, hem kara kökenli kirleticilerin aktivite merkezi hem de bilgi ve veri değişimi aktivite merkezi bulunmaktadır. Bükreş Sözleşmesi'ne taraf ülkeler kapsamında tek Türkiye de böyle bir durum söz konusudur.

Danışma Grupları	Bölgesel Aktivite Merkezleri/ Merkezin Bulunduğu Yer
Deniz Taşımacılığının Çevresel Güvenlik Yönleri Danışma Grubu (AG ESAS)	Deniz Taşımacılığının Çevresel Güvenlik Yönleri Aktivite Merkezi (AC ESAS) / Bulgaristan (Varna)
Kirliliğin İzlenmesi ve Değerlendirilmesi Danışma Grubu (AG PMA)	Kirliliğin İzlenmesi ve Değerlendirilmesi Aktivite Merkezi (AC PMA) / Ukrayna (Odessa)
Kara Kökenli Kirleticilerin Kontrolü Danışma Grubu (AG LBS)	Kara Kökenli Kirleticilerin Kontrolü Aktivite Merkezi (AC LBS) / Türkiye (İstanbul)
Entegre Kıyı Alanları Yönetimi İçin Ortak Metodolojilerin Geliştirilmesi Danışma Grubu (AG ICZM)	Entegre Kıyı Alanları Yönetimi İçin Ortak Metodolojilerin Geliştirilmesi Aktivite Merkezi (AC ICZM) / Rusya Federasyonu (Krasnodar)
Biyolojik Çeşitliliğin Korunması Danışma Grubu (AG CBD)	Biyolojik Çeşitliliğin Korunması Aktivite Merkezi (AC CBD) / Gürcistan (Batumi)
Balıkçılığın Çevresel Yönleri ve Diğer Denizel Canlı Kaynakları Yönetimi Danışma Grubu (AG FOMLR)	Balıkçılığın Çevresel Yönleri ve Diğer Denizel Canlı Kaynakları Yönetimi Aktivite Merkezi (AC FOMLR) / Romanya (Köstence)
Bilgi ve Veri Değişimi Danışma Grubu (AG IDE)	Bilgi ve Veri Değişimi Aktivite Merkezi (AC IDE) / Daimî Sekreteryası (İstanbul)

Tablo 2: Bükreş Sözleşmesi Karadeniz Komisyonu Danışma Grupları ve Bölgesel Aktivite Merkezleri (Makarenko, 2014)

Bükreş Sözleşmesi Komisyonunun gözlemci kuruluşları ise Avrupa Komisyonu (EU), Küresel Çevre Fonu/Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (GEF/UNDP), Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP), Uluslararası Tuna Nehri Koruma Komisyonu (ICPDR), Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (BSEC) (KEİÖ), Karadeniz, Akdeniz ve Atlantik Bölgesi'ndeki Deniz Memelilerinin Korunmasına İlişkin Anlaşma (ACCOBAMS), Liman Durumu Kontrol Mutabakat Muhtıraları (BSC PSC MoU), Karadeniz STK Ağı (BS NGO), Uluslararası Denizcilik Örgütü (IMO)'dür. Ortaklar ise Akdeniz için Genel Balıkçılık Komisyonu (GFCM) ve Avrupa Çevre Ajansı (EEA)'dır (www.blacksea-commission.org, 2019).

4. BÜKREŞ SÖZLEŞMESİ'NİN RUSYA VE TÜRKİYE ÖZELİNDE ANALİZİ

Gerilim ve menfaat kavgalarıyla dolu uzun bir tarihe sahip olmalarına rağmen, Avrupa ve Asya kıtalarının kesişim bölgesinde olan Türkiye ve yüzölçümü bakımından dünyanın en geniş ülkesi olan Rusya iktisadi ve politik ilişkilerinde daima yoğunlaşmıştır. Örneğin

Türkiye, Rusya'nın Dünya Ticaret Örgütü'ne girmesine destek veren ülke konumunda olmuştur. Derinleşen bağın arkasındaki güç aslında sürekli gelişmekte olan ticaret yoğunluğudur. Enerji kapsamının da eklenmesiyle aralarındaki ilişki daha da güçlenmiştir (Kınıklıoğlu, 2006, s. 99,121 ve www.cografya.gen.tr, t.y.).

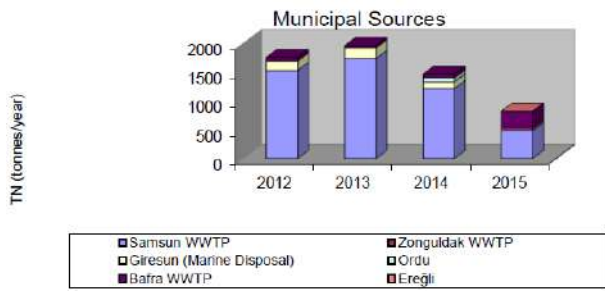
İktisadi ilişkiler iki ülke arasındaki ilişkinin potansiyelinin en fazla ortaya çıktığı alan olarak dikkat çekmektedir. İktisadi entegrasyon bağlamında 1990'ların başında önemli adımlar atılmıştır. Adımlardan biri olarak Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ) gösterilebilir (Sever, 2001, s. 245,246). Daha sonrasında ise Türkiye, 'Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu'nun (BLACKSEAFOR) oluşturulmasına yardım etmiştir. Deniz ticaret güzergahlarındaki tehlikeli durumları engellemek amaçlı 2004'te Türkiye'de kurulan 'Karadeniz Uyum Harekatı'na (BLACK SEA HARMONY) katılan ilk ülke ise Rusya olmuştur (Sanberk, 2007, s. 52).

Karadeniz'de meydana gelen çevre meselelerinde bölgesel ya da küresel iş birliği bir nevi zorunlu hale gelmiştir (Ökmen, 2011, s. 185). Oluşturulan çevre düzenlemelerinin başka bölgesel deniz programlarına oranla daha ivedi olarak gerçekleşmesinde Rusya ve Türkiye'nin önemli başarısı bulunmaktadır. İki ülke arasında soğuk savaş sürecinde oluşan mesafeli ilişki sebebiyle daha yoğun temaslı ve iş birliğine bağlı ilişki içine girerken, "çevre" gibi konunun seçilmesi her iki ülke açısından elverişli görülmüştür. Hem siyasi krize neden olma riski az hem de çevre düzenlenmesi bağlamında her iki ülkenin de faal bir rol üstlenmelerine sebep olmuştur (Güneş, 2001, s. 76). Türkiye ve Rusya, havzanın en güçlü devletleri ve doğal etkenleri olarak bölgedeki baskınlığını ve etkili olma durumlarını her zaman muhafaza edecektir (Akbaş, 2011, s. 121). Karadeniz kıyısındaki ülkeler kapsamında Rusya ve Türkiye haricindeki ülkelerin başka denize kıyısı bulunmamaktadır. Diğer ülkeler öteki denizlere İstanbul ve Çanakkale Boğazları aracılığıyla bağlanmaktadır (Aktürk, 2017, s. 108).

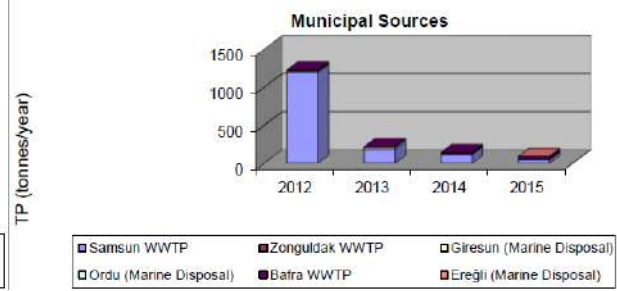
Moskova Devlet Oşinografi Enstitüsü (SOI, Moscow) tarafından 2008-2014 süreci için rapor edilen kara kökenli kirlilik kaynakları verileri bu bağlamda Karadeniz ülkeleri kapsamında oluşturulmuştur. Türkiye özelinde çalışma incelendiğinde; Trabzon; Samsun; Zonguldak; Giresun; Ordu; Bafra; Ereğli olmak üzere yedi belediyenin kaynakları bildirilmiştir. Kirliliğe en fazla katkıyı Samsun, Giresun ve Bafra atık su arıtma tesisleri sağlamaktadır. Eğilim; Grafik 2, 3, 4 ve 5'te görüldüğü üzere belirli element ve kirleticilerle belirlenmektedir. Grafikler incelendiğinde, belediye kaynaklarından gelen atık sulardaki kirletici deşarjında mühim derecede bir azalma olduğu görülmektedir. Toplam azot ve organik madde yükü kirliliğinde Samsun arıtma tesisinin önemli payı bulunmaktadır (Krutov, 2019, s. 46, 50-53).

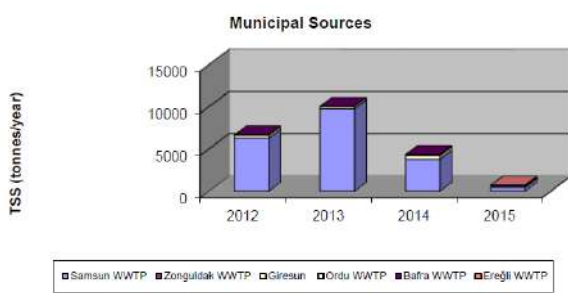
ATLAS INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

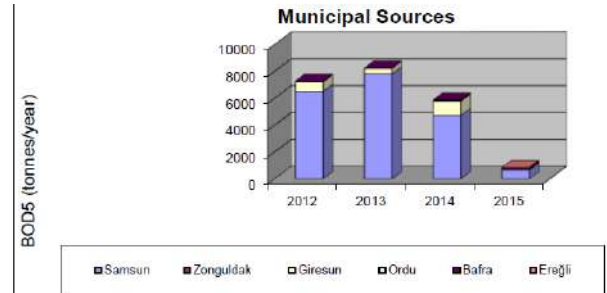
Grafik 2: Kara kökenli ana kaynaklardan Karadeniz'e toplam azot (TN) deşarjının değişimi

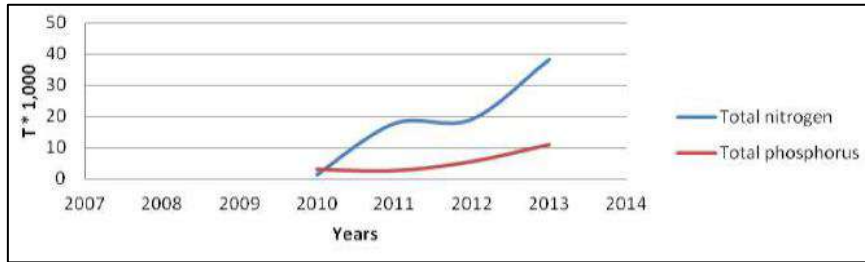
Grafik 3: Kara kökenli ana kaynaklardan Karadeniz'e toplam fosfor (TP) deşarjının değişimi

Grafik 4: Kara kökenli ana kaynaklardan Karadeniz'e toplam askıda katı madde (TSS) deşarjının değişimi

Grafik 5: Kara kökenli ana kaynaklardan Karadeniz'e organik maddeler (BOD5) deşarjının değişimi

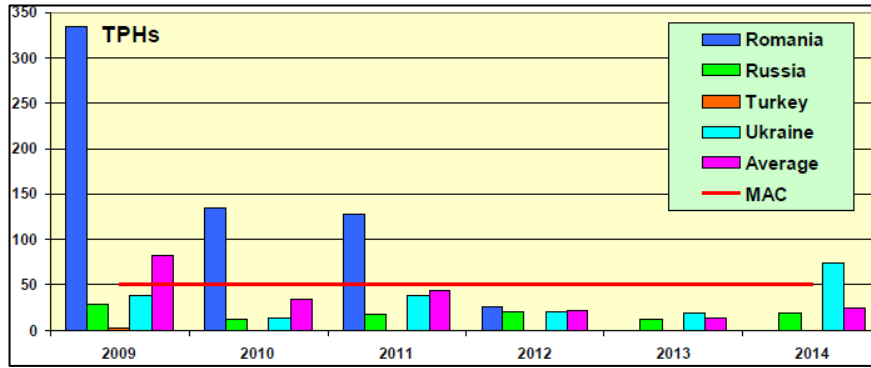

Grafik 6: Karadeniz'e boşaltılan toplam azot ve toplam fosfor değişimleri

Karadeniz'e boşaltılan toplam azot ve toplam fosfor değişimleri, Grafik 6'da görüldüğü üzere artma eğilimindedir. Azotun artış hızı fosfora göre daha fazladır. Grafikler yardımıyla Karadeniz'e giren organik maddelerin, katı madde yükünün, toplam fosfor miktarının ve toplam azot miktarlarının hafif yükselişte olduğu görülmektedir (Krutov, 2019, s. 53). Grafik 7'de Romanya, Rusya, Türkiye ve Ukrayna ülkelerinin toplam petrol hidrokarbon konsantrasyonunun ortalaması bulunmaktadır. Yeşil rengeyle Rusya, turuncu rengeyle Türkiye, mavi rengeyle Romanya, turkuaz rengeyle Ukrayna ve ortalamada pembe renkle gösterilmektedir. Romanya sularındaki son derece yüksek petrol içeriği, sonraki yıllarda iki kattan fazla azalmaktadır. Rusya aynı seviyelerde değişim gösterirken Türkiye'de ise bu oran oldukça düşük seviyelerdedir. Diğer kıyı sularında konsantrasyon, kırmızı çizgiyle

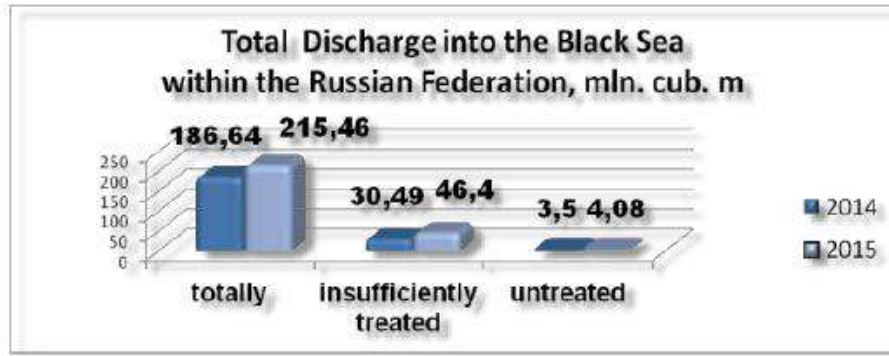

gösterilmekte olan “İzin Verilen Maksimum Konsantrasyon” seviyesinden oldukça düşüktür (Korshenko, 2019, s. 92-93).

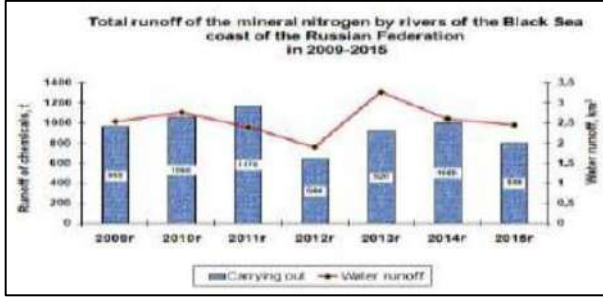
Grafik 7: Toplam Petrol Hidrokarbon Konsantrasyonunun Ortalaması (Korshenko, 2019, s. 92-93)

Rusya özelinde çalışma incelendiğinde ise Karadeniz’e atık suları deşarj eden esas kaynakların sayısı ve konumu konusunda rapor verilmemektedir. Fakat son raporda Karadeniz’e boşaltılan atık su yoğunluğuna bakıldığında 2014 yılından 2015 yılına kadar yüzde 15 artmıştır. Kirlilik belirtilerine ilişkin bilgiler Grafik 8’de sırasıyla toplam olarak, yetersiz tedavi ve tedavi edilmemiş olarak gösterilmektedir. En düşük dilimi ise tedavi edilmemiş alan oluşturmaktadır (Krutov, 2019, s. 56).

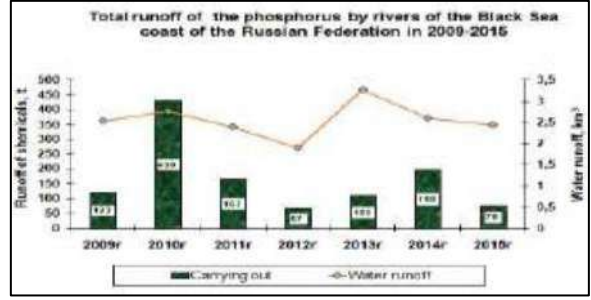

Grafik 8: 2014 ve 2015 Yıllarında Rusya Kıyılarındaki Kara Kökenli Kaynaklardan Karadeniz’e Deşarjlar

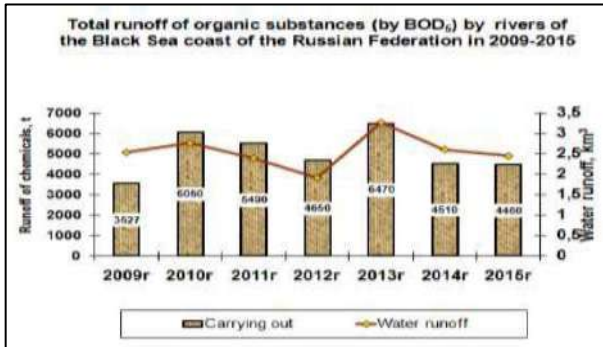
Grafik 9, 10, 11 ve 12’te Rusya Federasyonu'nun Karadeniz kıyılarındaki nehirler tarafından 2009-2015 yıllarında sırasıyla mineral azotun, fosforun, organik maddelerin ve askıya alınmış katı maddelerin toplam akışı gösterilmektedir. Karadeniz'e boşaltılan atık sularda toplam azot, fosfor, organik madde ve askıda katı madde yoğunluğunun düştüğü görülmektedir (Krutov, 2019, s. 57-59).

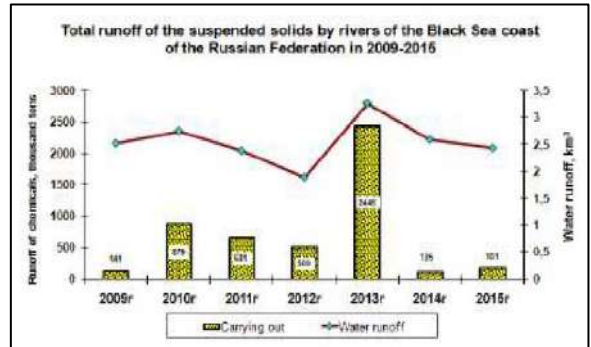
Grafik 9: Karadeniz'e mineral azot akışının değişimi

Grafik 10: Karadeniz'e fosfor akışının değişimi

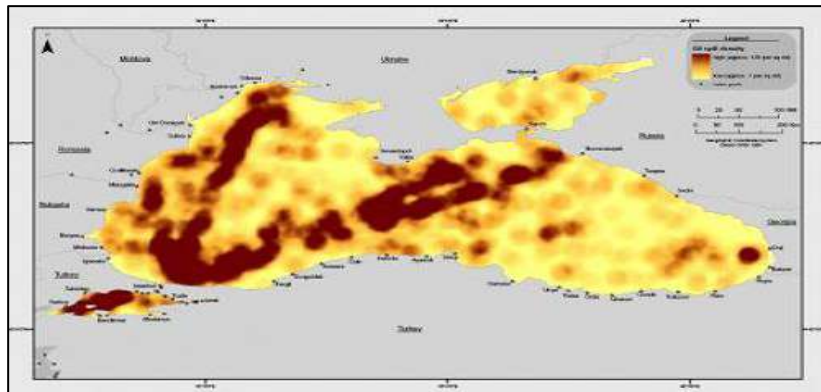

Grafik 11: Karadeniz'e BOD₅ yüzey akışında belirtilen organik maddelerin değişiklikleri

Grafik 12: Karadeniz'de nehirlerin neden olduğu askıda kalan toplam katı madde akışının değişimi

Petrol faaliyetleri sonucu ortaya çıkan petrol sızıntılarının ana güzergahı ise Harita 5'te görülmektedir. Nakliye güzergahı Odessa-İstanbul (Ukrayna-Türkiye) ve Novorossiysk-İstanbul (Rusya-Türkiye) boyunca uzanmaktadır. İstanbul Boğazı'nın kuzey bölgesinde önemli miktar da petrol sızıntısı olduğu görülmektedir.

Harita 5: Deniz Alanı Başına Düşen Olası Petrol Sızıntısı (Tarchi vd. çalışmasından aktaran UNDP/GEF (2007, s. 97))

Yukarıda yer alan veriler bağlamında incelendiğin, Çevik vd. (2008, s. 396)'nin de vurgulamasına koştut olarak, Türkiye ve Rusya'dan Karadeniz'e daha çok evsel ve endüstriyel atıkların taşındığı gözlemlenmektedir. Diğer yandan, petrol girdileri sonucu kirlilik kaynağını

Rusya'da en çok kara kökenli kirleticiler ve nehirler oluştururken, Türkiye'de ise en çok endüstriyel kaynak oluşturmaktadır. Karadeniz kıyıdaş ülkelerinin en sıcak noktaları gözlemlendiğinde ise Rusya ve Türkiye'ye ait bölgeler de olduğu görülmektedir.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Enerji, ticaret, ulaşım, sanayi gibi stratejik önemi haiz ağlara sahip konumda olan Karadeniz ve onun havzası; gerek organik ve sınai atıklar gerekse enerji taşımacılığının neden olduğu kirletici etkiler nedeniyle çevresel tehditlere maruz kalmaktadır. 1990'lı yıllara kadar dünyanın en elverişli su pınarları statüsüne sahip olan havza, günümüzde, yaşamış olduğu kirlilik ile ön plana çıkmakta, yaşanan kirliliğin boyutu, katlanarak tüm bölgesel ölçekli coğrafyaya yayılmaktadır. Kıyıdaş ülkeler sorunla mücadele etmek için 1992 yılında Bükreş Sözleşmesi olarak bilinen “Karadeniz'in Kirlenmeye Karşı Korunması Sözleşmesi”ni imzalamışlardır. Sözleşme, havzanın bölgesel iş birliği geliştirmesinin temel dayanağını oluşturmaktadır. Bu sözleşme kapsamında yer alan protokoller ise havzadaki farklı konuları ele almış, oluşturulan iş birliği, paydaşlar açısından çevre sorunları bağlamında ümit verici bir gelişme olmuştur. Hem havzada oluşan kirlilik kaynaklarının neler olduğunun görülmesi noktasında, hem de tedbirler ve öneriler kapsamında, Karadeniz için etkin ve verimli bir çözüm mekanizması oluşturmuştur.

Havzada meydana gelen kirliliğin en büyük payını deniz kirliliği türü olan “Kara Kökenli Kirleticiler” oluşturmaktadır. Eysel, endüstriyel, kimyasal ve nükleer kaynaklı atıkların yanında petrol ve türevlerinin denize dökülmesi de havzayı tahrip etmektedir. Bu bağlamda Karadeniz'de kara kökenli kirliliğin önlenmesi konusunda; küresel, bölgesel, ulusal ve yerel ölçekte bir çabanın verilmesi ve gerekli sinerjilerin oluşturulması ile başarının elde edileceği ve bu başarının sürdürülebilir kılınacağı düşünülmektedir. Her bir ölçek içinde yer alan paydaşların üstlenecekleri sorumluluklar ve bunların gerçekleşme performansları da bu başarıyı şüphesiz doğrudan etkileyecektir. Bu bağlamda her bir ölçek seviyesinde gerçekleştirilebilecek yatay ve dikey iş birlikleri ile buna uygun hazırlanacak mevzuat düzenlemeleri ve oluşturulacak izleme, denetim ve değerlendirmeye yönelik mekanizmalar ile gerek kirliliğin önlenmesi gerekse politika üretilmesi konusunda önemli katkılar sağlanabilecektir. Ayrıca, kirlilik oluşum sürecinin, anlık ve sürekli olarak yapılacak raporlarla takip edilmesi, Kıyıdaş ülkelerin bu süreçteki kirliliğe olan katkılarının tespitinde ve alınması gereken tedbirlerde önemli bir misyonu yerine getirecektir. O yüzden, tekil ülke çabalarından ziyade, havzadaki kirliliğin azaltılmasında tüm bölge ülkelerinin bir ortaklık şemsiyesi altında, amaç ve hedef birlikteliği içinde olması ve bunu başarma iradesini diplomasiye ve bürokrasiye yansıtabilmesi belki de en önemli hususlardan birisidir. Üç tarafı da denizlerle çevrili bir ülke olarak Türkiye hem Karadeniz hem de Akdeniz'de yaşadığı sorunlar ve elde ettiği birikim ve tecrübeler göz önünde bulundurulduğunda, havzada yapılacak çalışmalarda öncü bir aktör olarak rol alabilir ve bu bağlamda da “Stratejik Kıyı Planlaması” yapılmasında bir mekanizma oluşturabilir.

KAYNAKÇA

- Akbaş, O. (2018), Türkiye-Rusya İlişkilerindeki Karadeniz Siyasetin Geleceği (Yüksek Lisans Tezi, Ufuk Üniversitesi), Erişim Adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Akkan, E. (1988). Karadeniz: Oluşumu, Hidrografik Özellikleri. Mehmet Sağlam ve diğerleri (Yay. haz.), Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri (s. 1-7) içinde. Samsun: Ondokuzmayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi.
- Aksay, C.S., Ketenoğlu, O. ve Kurt, L. (2009), Işık Kirliliği, Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi, Cilt 7: 2, 231-236, Erişim Adresi: https://www.researchgate.net/profile/Latif_Kurt/publication/287994163_Isik_Kirliligi/links/567bb15408ae197583819773/Isik-Kirliligi.pdf, Erişim Tarihi: 9 Eylül 2020
- Aktürk, U. (2017), Amerika Birleşik Devletleri'nin Soğuk Savaş Sonrası Karadeniz'e ve Çevresine Yönelik Stratejisinin/Politikalarının Bölge Güvenliğine Etkileri (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi), Erişim Adresi: <https://trguvenlikportali.com/arastirma/tezler/page/3/?tags=jeopolitik-ve-strateji>
- Aleksey Nilovich Kosarev (t.y.), Black Sea, Encyclopedia Britannica, Erişim Adresi: <https://www.britannica.com/place/Black-Sea#info-article-history>, Erişim Tarihi: 21 Ağustos 2020
- Alkan, A., Serdar, S. ve Fidan, D. (2008), Kirlilik ve Karadeniz, SÜMAE Yunus Araştırma Bülteni, Cilt 8:1, Erişim Adresi: http://www.aquast.org/uploads/pdf_250.pdf, Erişim Tarihi: 9 Eylül 2020
- Arat, G., Türkeş, M. ve Saner, E. (2002), Uluslararası Sözleşmeler Ön Rapor, Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma Paneli, Vizyon 2023: Bilim ve Teknoloji Stratejileri Teknoloji Öngörü Projesi, Erişim Adresi: http://www.konsec.com.tr/Resources/Mevzuat/UluslararasıSozl/CEVRE_VE_SURDU_RULEBILIR_KALKINMA_PANELI.pdf, Erişim Tarihi: 4 Eylül 2020
- Aydın, M. (2005), Regional Cooperation In The Black Sea And The Role Of Institutions, Perceptions: Journal of International Affairs, Cilt 10: 3, 57-83, Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/perception/issue/49003/625150>, Erişim Tarihi: 4 Eylül 2020
- Ayhan, İ.S. (2015), Soğuk Savaş Sonrası Rusya'nın Karadeniz Stratejisi, Cilt 3: 2, 1-22, Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/yalovabaccd/issue/21782/234075>, Erişim Tarihi: 9 Eylül 2020
- Başkan, A. E. (2020), Karadeniz'de Çevresel Güvenlik (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi), Erişim Adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>

- Battal, K. (2005), Gemilerden Kaynaklanan Deniz Kirliliğinin Önlenmesi Konusundaki Uluslararası Sözleşmeler, Güven, K. C. ve Öztürk, B. (Ed.), Deniz Kirliliği Analiz Yöntemleri İlgili Uluslar Arası Sözleşmeler içinde. İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri ve İşletmeciliği Enstitüsü: Türk Deniz Vakfı Yayınları, Erişim Adresi: http://tudav.org/wp-content/uploads/2018/04/deniz_kirliligi.pdf, Erişim Tarihi: 4 Eylül 2020
- Bayrak, S. (2019), Türk-Rus Güvenlik İlişkilerinde Bir Rekabet ve İşbirliği Alanı Olarak Karadeniz (Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi), Erişim Adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Bayram, H., Dörtbudak, Z., Evyapan Fişekçi, F., Kargın, M. ve Bülbül, B. (2006), Hava Kirliliğinin İnsan Sağlığına Etkileri, Dünyada, Ülkemizde ve Bölgemizde Hava Kirliliği Sorunu, Dicle Tıp Dergisi, Cilt 33: 2, 105-112, Erişim Adresi: <http://www.diclemedj.org/upload/sayi/51/Dicle%20Med%20J-02678.pdf>, Erişim Tarihi: 9 Eylül 2020
- Beck, J.M. (1990), Çevre ve Üçüncü Dünya (K. Canatan, Çev.), İstanbul: Endülüs yayınları.
- Beyazli, D.Ş., Bayram, Z.Y. ve Aydemir, Ş. (2010), Policies On Population, Development And Pollution Of The Black Sea Basin, Scientific Research and Essays, Cilt 5: 12, 1418-142, Erişim Adresi: https://www.researchgate.net/publication/290056029_Policies_on_population_development_and_pollution_of_the_Black_Sea_basin, Erişim Tarihi: 24 Ağustos 2020.
- Boucher, J., Zgola, M., Liao, X., Kounina, A., Billard, G., Paruta, P. ve Bouchet, A. (2020), National Guidance for Plastic Pollution Hotspotting and Shaping Action, UNEP/ International Union for Conservation of Nature (IUCN), Nairobi, Kenya: UNESCO, Erişim Adresi: <https://plastic hotspotting.lifecycleinitiative.org/wp-content/uploads/2020/07/National-Guidance-for-Plastic-Hotspotting-and-Shaping-Action-Final-Version-2.pdf>, Erişim Tarihi: 15 Eylül 2020
- Büyükgüngör, H. (2006), Çevre Kirliliği ve Çevre Yönetimi, Toprak İşveren Dergisi, 1-16, Erişim Adresi: <http://dosya.toprakisveren.org.tr/makale/2006-72-hanifebuyukgungor.pdf>, Erişim Tarihi: 9 Eylül 2020
- Büyükgüngör, H., Bakan, G. ve Akbal, F. (2014), Land- Based Pollution Monitoring and Assessment of Black Sea Region of Turkey, E. Düzgüneş, B. Öztürk, M. Zengin (Ed.), Turkish Fisheries in the Black Sea (s. 108- 131), Erişim Adresi: https://www.researchgate.net/publication/261842514_Land-Based_Pollution_Monitoring_and_Assessment_of_Black_Sea_Region_of_Turkey_pages_108-131_Turkish_Fisheries_in_the_Black_Sea_Published_by_Turkish_Marine_Research_Foundation_TUDAV_Publication_number_4, Erişim Tarihi: 7 Eylül 2020

Cambridge Dictionary, Pollution, Erişim Adresi:
<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/environmental>, Erişim Tarihi: 14
Eylül 2020

Coğrafya Dünyası (t.y.), Rusya, Erişim Adresi:
<http://www.cografya.gen.tr/siyasi/devletler/rusya.htm>, Erişim Tarihi: 14 Eylül 2020

Coğrafya Dünyası (t.y.), Türkiye, Erişim Adresi:
<http://www.cografya.gen.tr/siyasi/devletler/turkiye.htm>, Erişim Tarihi: 14 Eylül 2020

Çevik, U., Damla, N., Kobyay, A.I., Bulut, V.N., Duran, C., Dalgıç, V. ve Bozacı, R. (2008),
Assessment of Metal Element Concentrations in Mussel (*M. Galloprovincialis*) in Eastern
Black Sea, Turkey, Journal of Hazardous Materials 160, 396-401, Erişim Adresi:
[https://www.researchgate.net/publication/5435951_Assessment_of_metal_element_concentra
tions_in_mussel_M_Galloprovincialis_in_Eastern_Black_Sea_Turkey](https://www.researchgate.net/publication/5435951_Assessment_of_metal_element_concentrations_in_mussel_M_Galloprovincialis_in_Eastern_Black_Sea_Turkey), Erişim Tarihi: 19
Eylül 2020

Çevre Kanunu (1983), (Sayı:2872), Erişim Adresi:
<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2872.pdf>, Erişim Tarihi: 24 Ağustos 2020.

Güler, Ç. ve Çobanoğlu, Z. (1997), Toprak Kirliliği, Ankara: T.C. Sağlık Bakanlığı, Çevre Sağlığı
Temel Kaynak Dizisi No: 40, Erişim Adresi:
<https://sbu.saglik.gov.tr/Ekutuphane/kitaplar/css40.pdf>, Erişim Tarihi: 9 Eylül 2020.

Güneş, Ş. (2001), Karadeniz'de Çevresel İş Birliği, 1992 Bükreş Sözleşmesi, ODTÜ Gelişme
Dergisi, Cilt 28: 3-4, 311-337, Erişim Adresi:
[http://www.cevreciyiz.com/Upload/Docs/CevreAkademisi/CevreKoruma/KAradenizde%20ce
vreselisirligi_makale.pdf](http://www.cevreciyiz.com/Upload/Docs/CevreAkademisi/CevreKoruma/KAradenizde%20cevreveselisirligi_makale.pdf)

İstemil, A. (2004), The Black Sea Environmental Regime: Challenges and Opportunities (Yüksek
Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi), Erişim Adresi:
[https://avesis.metu.edu.tr/arama?q=The+Black+Sea+Environmental+Regime%3A+Challenge
s+and+Opportunities](https://avesis.metu.edu.tr/arama?q=The+Black+Sea+Environmental+Regime%3A+Challenge+s+and+Opportunities)

Karamushka, V. ve Bon, O. (2019), Socio- Economics of the Black Sea Coast, Chapter 3: State of the
Black Sea Coast and Socio- Economics, A. Krutov (Ed.), Black Sea State Of Environment
Report (2009-2014/5), Turkey: Publications of the Commission on the Protection of the Black
Sea Against Pollution, Erişim
Adresi:[http://www.blackseacommission.org/Inf.%20and%20Resources/Publications/SOE201
4/](http://www.blackseacommission.org/Inf.%20and%20Resources/Publications/SOE2014/)

Keleş, R. ve Hamamcı, C. (1993), Çevrebilim, İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları.

Keleş, R. (Yay. haz.). Uluğ, E., Ediz, H., Sönmez, N., Bektaş, C., Alpagut, B.,... Hamamcı, C.
(1992), İnsan Çevre Toplum, İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları.

Kınıklıoğlu, S. (2006), Türk-Rus İlişkilerinin Anatomisi, Avrasya Dosyası/Dört Aylık Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, Cilt 12: 1, 99-124

Kolosov, D. ve Rekacewicz, P. (2006), Pollution in the Black Sea Area, UNEP Global Resource Information Database (GRID)-Arendal, Graphics Library, Erişim Adresi: <https://www.grida.no/resources/6545>, Erişim Tarihi: 7 Eylül 2020

Leroy, S. (2009), Figure, Erişim Adresi: https://www.researchgate.net/publication/222819789_Pollen_plant_macrofossil_and_charcoal_records_for_palaeovegetation_reconstruction_in_the_Mediterranean-Black_Sea_Corridor_since_the_Last_Glacial_Maximum/figures?lo=1, Erişim Tarihi: 15 Eylül 2020

Makarenko, I. (2014), The Black Sea Commission in the World Ocean Assessment' Process, Erişim Adresi: http://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/13654/black_sea_commission_world_ocean_assessment_process__i._makarenko.pdf?sequence=1

Milletlerarası Andlaşma (1994, 6 Mart), T.C. Resmi Gazete (Sayı: 21869), Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/21869.pdf>

Nathanson, J.A. (2020), Pollution, Britannica, Erişim Adresi: <https://www.britannica.com/science/pollution-environment>, Erişim Tarihi: 31 Ağustos 2020

National Geographic (t.y.), Pollution, Erişim Adresi: <https://www.nationalgeographic.org/encyclopedia/pollution/>, Erişim Tarihi: 31 Ağustos 2020.

Ozturk, B. ve Pogozheva, M. (2019), Marine Litter, Chapter 1: State and Dynamics of the Black Sea Ecosystem, A. Krutov (Ed.), Black Sea State Of Environment Report (2009-2014/5), Turkey: Publications of the Commission on the Protection of the Black Sea Against Pollution, Erişim Adresi: <http://www.blackseacommission.org/Inf.%20and%20Resources/Publications/SOE2014/>

Ökmen, M. (2011), Karadeniz'de Çevre Sorunları ve İşbirliğine Yönelik Yerel, Bölgesel Perspektifler, Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 56, 165-194, Erişim Adresi: https://www.researchgate.net/publication/293334856_Karadeniz'de_Cevre_Sorunlari_ve_Isbirligine_Yonelik_Yerel_Bolgesel_Perspektifler

Raykov, V., Ivanova, P., Dencheva, K., Nicolaev, S., Duzgunes, E., Ozturk, B., ...Yankova, M. (2019), Changes in the State of the Black Sea Resources, Chapter 2: State and Dynamics of the Living and Non-Living Resources and Their Exploitation in the Black Sea Region, A. Krutov (Ed.), Black Sea State Of Environment Report (2009-2014/5), Turkey: Publications of the Commission on the Protection of the Black Sea Against Pollution, Erişim Adresi: <http://www.blackseacommission.org/Inf.%20and%20Resources/Publications/SOE2014/>

- Rekacewicz, P. (2006), Oil Inputs in the Black Sea, UNEP Global Resource Information Database (GRID)-Arendal, Graphics Library, Erişim Adresi: <https://www.grida.no/resources/6530>, Erişim Tarihi: 12 Eylöl 2020
- Sagasta, J.M., Zadeh, S.M. ve Turrall, H. (2017), Water Pollution from Agriculture: a Global Review, Roma: The Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO), The International Water Management Institute, Erişim Adresi: <http://www.fao.org/3/a-i7754e.pdf>, Erişim Tarihi: 9 Eylöl 2020.
- Sanberk, Ö. (2007), Türkiye, ABD ve Yeni Karadeniz Bölgesinde Dönüşüm İçin İşbirliği, Avrasya Dosyası/Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, Cilt 13: 1, 39-71.
- Sav, Ö. (1992), Karadeniz'de Deniz evresinin Korunması İçin Alınan Önlemler, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 47: 1, 115-137, Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ausbf/issue/3117/43264>, Erişim Tarihi: 16 Eylöl 2020.
- Sever, A. (2001), Türkiye-Rusya Federasyonu İlişkilerinde “atışma, Rekabet ve İşbirliği”, Avrasya Dosyası/Üç Aylık Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, Cilt 7: 3, 227-248
- Sustainable Development Goals Knowledge Platform (2020), United Nations Conference on the Human Environment (Stockholm Conference), Erişim Adresi: <https://sustainabledevelopment.un.org/milestones/humanenvironment>, Erişim Tarihi: 14 Eylöl 2020
- The Commission on the Protection of the Black Sea Against Pollution (2019), Projects/Obsevers/Partners, Erişim Adresi: <http://www.blacksea-commission.org/Projects%20Observers%20Partners/>, Erişim Tarihi: 16 Eylöl 2020
- The Commission on the Protection of the Black Sea Against Pollution (2009), The Black Sea Environment in View of Marine Litter Problem, Marine Litter in the Black Sea Region içinde, İstanbul, Erişim Adresi: <http://www.blacksea-commission.org/publ-ML-CH1.asp>, Erişim Tarihi: 10 Eylöl 2020
- The Commission on the Protection of the Black Sea Against Pollution (t.y.), Convention and Protocols, Erişim Adresi: <http://www.blacksea-commission.org/Official%20Documents/Black%20Sea%20Strategic%20Action%20Plan%202009/#ConvArt7>, Erişim Tarihi: 25 Ağustos 2020.
- T.C. evre ve şehirlik Bakanlığı (2020), evre ve şehirlik Alanında Taraf Olunan Uluslararası Protokoller, Erişim Adresi: <https://ab.csb.gov.tr/sozlesmeler-i-98916>, Erişim Tarihi: 24 Ağustos 2020.
- T.C. evre ve şehirlik Bakanlığı (t.y.), Barselona ve Bükreş Sözleşmelerinin Kara Kökenli Kirleticilere İlişkin Yükümlölükleri (PowerPoint slayt), 27.04.2020 tarihinde Huri Eyüboğlu

elektronik postasından Nahide Nur Falcıoğlu elektronik postasına ileilmek suretiyle temin edilmiştir.

T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı (2009), Karadeniz Havzasında Sınır Ötesi İşbirliği Programı, Erişim Adresi: <https://www.ab.gov.tr/42912.html>, Erişim Tarihi: 14 Eylül 2020

T.C. Dışişleri Bakanlığı (t.y.), Bükreş Sözleşmesi, Erişim Adresi: <http://www.mfa.gov.tr/bukres-sozlesmesi.tr.mfa>, Erişim Tarihi: 10 Eylül 2020

The United Nations Development Programme/Global Environmental Finance (UNDP/GEF) (2007, Mayıs), Black Sea Transboundary Diagnostic Analysis, Erişim Adresi: <https://iwlearn.net/resolveuid/027884cd-d97e-4ec5-ac6b-60f4db3f277f>

Truva Turizm Hizmetleri Araştırma ve Geliştirme Merkezi (1990), Black Sea '90, Ankara: Truva.

Tuna, Taşkın (1983), Çevre Kirliliği, İstanbul: Yeni Asya Yayınları.

Türk Deniz Kuvvetleri (t.y.), Akdeniz ve Karadeniz İsimleri Nerelerden Gelmektedir?, Erişim Adresi: [https://www.dzkk.tsk.tr/pages/denizwiki/konular.php?catid=9&dil=1&wiki=1#:~:text=Bu%20kapsamda%3B%20Akdeniz%20\(Bat%C4%B1%20Denizi,Karadeniz%20isminin%20kayna%C4%9F%C4%B1n%C4%B1%20te%C5%9Fkil%20etmektedir.,](https://www.dzkk.tsk.tr/pages/denizwiki/konular.php?catid=9&dil=1&wiki=1#:~:text=Bu%20kapsamda%3B%20Akdeniz%20(Bat%C4%B1%20Denizi,Karadeniz%20isminin%20kayna%C4%9F%C4%B1n%C4%B1%20te%C5%9Fkil%20etmektedir.,) Erişim Tarihi: 21 Ağustos 2020

Türk Dil Kurumu (2020), Kirlilik, Erişim Adresi: <https://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 31 Ağustos 2020.

Türk, S. M. (2008), Marmara Denizi'nde Çevresel Güvenlik (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara), Erişim Adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>

THE ENGINEERS' SUBCULTURE

Irina-Ana DROBOT

Lecturer, PhD Technical University of Civil Engineering Bucharest, Romania
ORCID: 0000-0002-2556-6233

ABSTRACT

The purpose of this paper is to analyse the engineers' subculture, based on the grid of culture identity manifestations (Baciu, 2013), containing the following elements: symbols, values, traditions, rituals, and personalities. The analysis of the engineers' subculture is relevant for today's world, since at corporate cultures' level there can always be an engineering department, with which departments from other domains, with their own subcultures, will need to collaborate efficiently. For instance, at the Technical University of Civil Engineering Bucharest, where the author of this paper works in the Department of Foreign Languages and Communication, collaboration with the engineers is an important element, as they represent the majority of the departments within the university. The engineers' subculture can be considered alongside the stereotypes associated with engineers, such as their being focused on finding solutions to problems and enjoying this. By knowing their subculture better, the author of the paper, together with her colleagues in the Department of Foreign Languages and Communication, can collaborate better even with the students in the domain of engineering who are studying foreign languages and Culture and Civilization. By knowing the representative values, personalities, such as famous inventors, famous discoveries, the foreign languages and culture and civilization classes can become more appealing to the students, and the teaching and learning processes can be more efficient.

Keywords: Culture, Civilization, Values, Symbols, Personalities

1. INTRODUCTION

In order to understand better organizational cultures and subcultures, we need to look at a general definition of culture and subculture.

As a definition, "Culture is the collective programming of the mind that distinguishes the members of one group or category of people from others" (Hofstede, 2011, 3). Cultures have culture identity manifestations (Baciu 2013), containing the following elements: symbols, values, traditions, rituals, and heroes/ personalities. Cultures are visible at national level, but also at the level of companies, organizations, corporations, and various other institutions. As for a definition of subculture, we could resort to the *Oxford Online English Dictionary*, which defines it as "an identifiable subgroup within a society or group of people, esp. one characterized by beliefs or interests at variance with those of the larger group; the distinctive ideas, practices, or way of life of such a subgroup."

We could say that there is a main corporate culture, at the level of all institutions, whose values are shared by its subcultures. According to Jennings (2013), "It is proven that by onboarding individuals that share a similar set of values, beliefs and goals there is greater employee engagement, higher productivity, and longer tenure." The existence of main values

at the level of any institution helps, thus, keep its members united and ensures good cooperation at the level of all departments and subcultures.

According to Seay, subcultures appear when organizations are larger. When organizations are small, “employees are much closer to the central embodiment of its mission, vision, and values, because everyone is working closely together”. When the organizations are large, subcultures are forming, as “people of common situations, identities, or job functions gather around their own interpretations of the dominant company culture.” What is specific to subcultures in this case is that they “form when employees find they need to develop idiosyncratic behaviors, values, and goals to fulfill specific functions of their disciplines.” (Seay)

Vilet (2013) identifies the three most commonly encountered subcultures at the level of companies. The first subculture is the operations subculture. The members of the subculture are the “people who get products and services out the door, the drivers of day-to-day process. They view people as potentially valuable team members that are capable and reliable.” The second subculture is represented by engineering subculture. Vilet (2013) defines these members as follows: “The engineers and technical specialists that focus on the design challenge of creating an ideal world of elegant machines. The only thing they’re impatient with is other people. They are preoccupied with designing humans out of the systems rather than into them.” The last subculture is represented by executive subculture. They are the “The people who focus on deals, leverage, and capital flow. Members of this culture typically include the CEO, the board, the business-unit leaders, and the finance staff.”

Thus, according to Vilet (2013), engineers are very skillful with technology, but instead lack communication skills with people. This is just one of the stereotypes surrounding engineers and their subculture, and just one attempt at drawing for them a general portrait.

2. MATERIAL AND METHODS

For the analysis of the engineering subculture, the present paper will use the grid of analysis of culture identity manifestations, including values, symbols, rituals and traditions, personalities and heroes, proposed by Baciu (2013). This grid of analysis will be applied to the engineering field, regarding its values (such as technology and innovation), symbols (famous inventions), rituals and traditions (such as finding solutions to problems) and personalities (such as the first engineer in history).

These culture identity manifestations can be adapted to the engineering field and subculture as follows:

3.1. Values: Cleverness and the Skill of Invention

Values are the most resistant elements in time in a culture, and they are the basis of any culture: values “constitute the nucleus and the basis of any culture... are seen as the relative utility, relevance or importance of a certain state of affairs which is preferred over another or others” (Baciu, 2013, 36). The same definition holds true for subcultures as well. Once they are no longer useful, they are abandoned and replaced by other values that are relevant to the respective culture or subculture.

For the engineering subculture, the very definition of the field of engineering contains its values, such as inventing, designing, building, improving structures, by using knowledge of

the domain: “Engineering (from Latin *ingenium*, meaning ‘cleverness’ and *ingeniare*, meaning ‘to contrive, devise’) is the application of scientific, economic, social, and practical knowledge in order to invent, design, build, maintain, and improve structures, machines, devices, systems, materials and processes.” (Atlantic International University) The words in Latin from where the word *engineering* originates, as mentioned, mean cleverness, and also to contrive, showing thus the main abilities which are valued for someone working in this domain.

Cleverness and the skill of invention can be considered the main values for those working in the field of engineering, judging by the etymology of the word *engine*: “The word ‘engine’ itself is of even older origin, ultimately deriving from the Latin *ingenium* (c. 1250), meaning ‘innate quality, especially mental power, hence a clever invention.’” (Atlantic International University) In this definition, the quality of engineers is set out as a value. This subculture thus values persons with genuine skills of inventing and improving structure or materials. The products of the skilled engineers could be considered as symbols for this field of activity and for this subculture. In the sub-section below, inventions are analysed as symbols of the engineering subculture.

3.2. Symbols: Inventions

In any culture, symbols are defined as “elements represented by words, gestures, objects, signs, landmarks, artistic forms, but they may also be concrete representations of ideas, concepts or other abstractions” (Baciu, 2013, 32). The same definition holds true for subcultures. In the case of engineering, we could say that inventions are symbols, since they are landmarks and built objects. Famous landmarks due to engineers include the following, which have been present throughout history, ever since its beginnings, and which are still admired today: “The Pharos of Alexandria, the pyramids in Egypt, the Hanging Gardens of Babylon, the Acropolis and the Parthenon in Greece, the Roman aqueducts, Via Appia and the Colosseum, Teotihuacán and the cities and pyramids of the Mayan, Inca and Aztec Empires, the Great Wall of China, the Brihadeeswarar Temple of Thanjavur and tombs of India, among many others, stand as a testament to the ingenuity and skill of the ancient civil and military engineers.” (Atlantic International University)

The reason why engineering subcultures could be said to have as symbols the inventions, that have been a constant presence throughout history, each with its impact (we could remember the huge impact on the development of literacy in the whole world with the invention of the printing press by Gutenberg during the Renaissance age). What is more, ever since ancient times, engineering has been present as a practice through fundamental inventions which helped humans survive and helped humans’ needs: “Engineering has existed since ancient times as humans devised fundamental inventions such as the wedge, lever, wheel, and pulley. Each of these inventions is consistent with the modern definition of engineering, exploiting basic mechanical principles to develop useful tools and objects.” (Atlantic International University) While the inventions can be considered symbols for the subculture of engineering, inventing can be regarded as part of the rituals, practices and traditions of this subculture.

3.3. Rituals and Practices: Inventing and Problem-Solving

Rituals and practices are defined as “collective activities recognized to have an important social cohesion value” (Baciu, 2013, 35). This makes the practice of inventing fit in this category of culture identity manifestations that define the engineering subculture. Together with inventing, problem solving is another ritual and practice that defines those belonging to

the engineering subculture. Reasons for this include the fact that they use their scientific and technical knowledge to find the appropriate solution, which they evaluate from several solutions that are available:

Engineers use their knowledge of science, mathematics, logic, economics, and appropriate experience or tacit knowledge to find suitable solutions to a problem. Creating an appropriate mathematical model of a problem allows them to analyze it (sometimes definitively), and to test potential solutions.

Usually multiple reasonable solutions exist, so engineers must evaluate the different design choices on their merits and choose the solution that best meets their requirements.” (Atlantic International University)

These practices help distinguish the engineers’ subculture from other subcultures, related to other fields of activity. For rituals and practices, we choose those activities which define, generally speaking, a certain field of activity, showing its specific features. Through these rituals and practices, the engineers take the needed action to create the products that will define their subculture, which are the inventions, as well as the maintenance of structures.

3.4. Personalities

As any field of activity, the engineering field has its distinguished personalities, such as famous inventors like Nikola Tesla, Thomas Edison, Henry Ford, Archimedes, Leonardo da Vinci, Alexander Graham Bell, and others. Everyone interested in and part of this field of activity, of engineering, knows about them and their remarkable work on their inventions. Thus, “Personalities, through whatever they may feature and exhibit (merits, skills, exceptional performance that can make them unique) definitely remain connected to a certain domain, a field of activity, a certain area of interest and applicability – literature, arts, history, architecture, science, politics etc.” (Baciu, 2013, 34) We could also mention the first known engineer in history, Imhotep: “The earliest civil engineer known by name is Imhotep. As one of the officials of the Pharaoh, Djoser, he probably designed and supervised the construction of the Pyramid of Djoser (the Step Pyramid) at Saqqara in Egypt around 2630-2611 BC.” (Atlantic International University) By mentioning the first engineer, we get a perspective regarding how old this profession and domain are, and also how useful they are, answering humans’ everyday life needs. As a result, the personalities of the domain are all the more to be values, since they are of relevance not only to those belonging to the engineering subculture, but also to everyone in real life. For instance, Alexander Graham Bell’s inventing of the telephone has benefitted for ages everyone in other fields of activity and in everyday life.

3. RESULTS

By applying the grid of cultural identity manifestations to the engineers’ subculture, we can see that the engineers share common values, habits, and have a common subculture based on commonly acknowledged discoveries, inventions, practices of inventing and repairing, finding solutions to issues, as well as famous inventors. This helps better understand the subculture of engineers, which is necessary if we are teaching English language seminars for specific purposes for engineering students. By applying the grid of cultural identity manifestations, we have an overview of the profile of these students, with their preoccupations and expectations.

There is an engineering department in any institution, in corporate cultures, as well as in universities. Engineering departments coexist with a foreign language learning and

communication department at the Technical University of Civil Engineering Bucharest, where the author of the paper works. The author of this paper is a lecturer at the Department of Foreign Languages and Communication. She teaches English language seminars and a Culture and Civilization course.

In order to help engineering students learn foreign languages and culture and civilization, we can rely on what their interests are, related to the engineering subculture. Thus, as the English language seminar is structured to contain all the language competencies, such as reading, writing, grammar, vocabulary, listening, and speaking, these notions regarding a general overview of engineering subculture can help in choosing the appropriate materials and discussion topics for these students. For example, reading comprehension materials can include texts about famous inventors and inventions, as well as the etymology of *engineering*, while the writing and speaking topics can also include tasks related to famous inventors and inventions, for example arguing which invention they think has had the most influence on humanity, or which inventor has been the most influential for their engineering specialty. What is more, vocabulary may include technical terms to make the seminars more relevant to them and their future professions.

Most students, when asking to write an essay in the beginnings of the seminar, in order to see their foreign language level, on the topic of reasons why they want to become engineers, bring out their hobby to repair things or their interest in technological discoveries, devices, as well as their wish to build useful or outstanding buildings in their country. These preoccupations are included in those acknowledged through applying the culture identity manifestations to the engineering subculture.

Culture and civilization courses can contain elements related to the Industrial Revolutions and staple inventions across the ages. Consequences of these inventions, as well as correlations, such as progressing towards individualism at world level, may make such courses interesting to them. What is more, presenting them with a history of most significant inventions and inventors in various cultures could be of interest, as well as the consequences of these inventions at worldwide level.

4. DISCUSSION

Applying the grip of analysis of culture identity manifestations in order to understand the general background of skills, interests, values, symbols and rituals and practices of the engineering subculture offers an understanding of them from a rather general perspective. Of course, engineering was taken here as a general field, by not taking into account the various engineering specializations which are present at the Technical University of Civil Engineering Bucharest and worldwide, in various institutions. Since the English language seminars are taught in the students' first and second year only, and since the Culture and Civilization course is taught only in their first year, students are at the beginning of their specialized engineering studies. As a result, the foreign languages teacher cannot go into too much specialized detail of their future professions. However, talking about general interests and skills related to their field can help add to the interest of the seminar and of the course. It is common practice to ask students about their everyday hobbies and activities when learning a foreign language, to describe common everyday situations, such as going to the store to buy something, going to the restaurant, introducing themselves, meeting other people, asking for directions in a city, travelling abroad, asking for information at the hotel, and so on. However, they may already be familiar with these general everyday life situations from their foreign

language classes in highschool, and may look for a more applied to their domain of interest and study approach when studying foreign languages at university. Most students ask for specialized vocabulary, with technical terms in their domain.

While there are students' books regarding teaching English to engineers, with texts from their domain of activity and specialized vocabulary, it is still necessary to understand the way in which such books are created. What is more, we need to understand the precise way in which a certain group of students, at a particular university, wish or expect to learn foreign languages and culture and civilization. The way in which the engineering subculture is promoted at the level of the respective university where the students are learning should be taken into account, as university culture shapes both values and expectations for its students. For instance, at the Technical University of Civil Engineering Bucharest, we can notice, in the beginning of the academic year speeches of professors, the mentioning of the tradition of this university in Bucharest, together with its beginnings and its main personalities, which are famous professors that are still remembered today through their contribution brought to raising the quality standards of the university in Romania, through their publishing activity, and through their activity of coordinating various projects in the field of constructions. These elements could also be discussed during the seminars where the students learn how to describe their university, their engineering profile, and their lives at students here on campus. After all, students' lives on campus are also part of a subculture, that of the students' association's organization level within this very university. They are also defined by their association's activities, as well as by their domain of study. Students could be made aware of institutional subcultures and organization cultures during their Culture and Civilization course, as this topic is part of the contemporary world they live in. Students have a special interest in understanding the way in which cultures cooperate and function during present times, at all levels, both national and organizational. This is since they find this information useful for their future adaptation for various work conditions, in various institutions and work environments, in their country and abroad.

There are several aspects related to faculty cultures and subcultures, such as, for instance, the division between change-oriented and continuity embracing faculty subcultures, discovered by Berger et al (2020, 230). By this distinction, Berger et al (2020,230) refer to the following aspects: "Members of each subculture agree on the primacy of research but differ in their views of change, leadership, and trust. Members of the change-oriented subculture seek large-scale changes but feel disempowered to pursue them, while members of the continuity-embracing subculture seek modest changes and feel empowered to enact them." Such a distinction could also be brought to the attention of the students, in order to help them notice aspects of organization subcultures to which they will have to adapt in their future careers. The courses in culture and civilization are meant not to offer them exhaustive information on the aspects of organizational cultures and subcultures, but to help them notice and understand, as well as to become informed about them.

6. CONCLUSION

It is important to distinguish between stereotypical information regarding a subculture and the way a subculture actually is, by looking at its members in the relevant context. The stereotypical knowledge could also be helpful, since it gives a sense of the engineering communities' values, practices, and interests, as well as representative personalities. However, when trying to understand an engineers' community's needs, such as the

engineering students' needs at the Faculty of Civil Engineering Bucharest related to foreign languages seminars and Culture and Civilization courses.

Awareness of the engineering subculture can help for better cooperation, at institutional levels. A particular example is given by that of teaching engineering students foreign languages and culture and civilization, since they have specific interests regarding these subjects, which should be taught by adapting them to their needs.

REFERENCES

1. Atlantic International University, Fundamentals of Engineering, Lesson 1. What is Engineering, <https://courses.aiu.edu/Fundamentals%20of%20Engineering.html>
2. Baciu, Sorin. *Culture. An Awareness Raising Approach*. Fifth edition. Bucharest, Cavallioti, 2013.
3. Berger, Edward J., Wu, Chuhao, Briody, Elizabeth K., Wirtz, Elizabeth, Rodríguez-Mejía, Fredy. (2020). Faculty subcultures in engineering and their implications for organizational change, DOI: 10.1002/jee.20370, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1002/jee.20370>
4. Hofstede, Geert. (2011). "Dimensionalizing Cultures: The Hofstede Model in Context." *Online Readings in Psychology and Culture*, 2(1). Available online at:
5. <https://doi.org/10.9707/2307-0919.1014>
6. Jennings, April. (2013). 3 Subcultures Lurking Beneath Your Corporate Culture, <https://gobrightwing.com/2013/11/14/subcultures-lurking-beneath-your-corporate-culture/>
7. Oxford Online English Dictionary, "subculture". Oxford University Press.
8. Seay, Rob. Organizational Subculture: The Good, The Bad, and The Misunderstandings, <https://bonfyreapp.com/blog/organizational-subculture-good-bad>
9. Vilet, Jacque. (2013). Why It's So Difficult to Really Change a Company Culture, <https://www.tlnt.com/why-its-so-difficult-to-really-change-a-company-culture/>

ANALYSING THE IMPACT OF EUROCENTRISM AND IMPERIALISM IN THE ARAB-ISRAELI CONFLICT

Assist. Prof. Kirtika Trehan

Department of Sociology
Sharda University, India

ÖZET

Avrupamerkezcilik, batı dünyasını görme, anlama ve sterilize etme konusunda çok eski bir kavramdır. "Ötekilik" ontolojisi üzerine inşa edilmiştir. 'Öteki' ne kadar barbar ve medeni değil, geliştirilmeye ve müdahale edilmeye ihtiyaç duyuyor. Bu üstün benlik imajı onların belirli bir şekilde hareket etmelerini sağladı. Arapların uzayan "karanlık çağları", düşman Araplara karşı "ahlaki bir savaş" başlatmalarını sağladı. Bunun Arap-İsrail çatışması üzerinde geniş kapsamlı etkileri oldu. Bir grup insanın diğeri üzerindeki egemenliği olan Emperyalizm ile birlikte Avrupamerkezcilik, 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında Arap dünyası siyasetini çarpıcı biçimde değiştirdi. Bu yeni emperyalizm dalgası, karşılıklı etkileşim içinde ekonomik, dini ve insani etkileşimlere sahipti. Filistin ve İsrail için coğrafi, etnik ve politik sonuçlara yol açar. İsrail-Filistin çatışmasının kendisi yüzyıllardır birikiyor. Aslında bugüne kadar çözüme kavuşturulamayan İsrail-Filistin sorunu, dünya tarihinin en uzun süredir çözülemeyen anlaşmazlıklarından biri olarak varlığını sürdürüyor. Bu makale, Arap-İsrail çatışmasının farklı aşamalarında Emperyalizm ve Avrupa-merkezciliğin oynadığı rolü sistematik olarak analiz etmeyi, yorumlamayı ve vurgulamayı amaçlamaktadır. Avrupa-merkezciliği ve Emperyalizmi anlamakla başlar ve bugün hala varlarsa, varsa hangi biçimlerde var olurlar. Ardından, Ilan Pappé gibi Filistin'de etnik temizliğe yol açan sömürgecilik ve Siyonizm bağlantısı hakkında yorum yapan bilim adamlarının ve toprak tarihini yeniden üretmiş olan diğeri bilim adamlarının eserleri aracılığıyla Arap-Filistin tarihini yeniden ziyaret ederek, Arap-Filistin tarihini yeniden gözden geçirerek, Arap-Filistin tarihini yeniden gözden geçirerek, Arap-Filistin tarihini anlamaya ve eleştirel bir şekilde analiz etmeye devam etti. Emperyalizm ve Avrupamerkezciliğin oynadığı rol. Makale, Avrupa-merkezcilik ve emperyalizm kavramlarını, uzun süredir devam eden Arap-İsrail çatışmasının çizgileri ve örnekleri doğrultusunda basitleştirme ve inceleme üzerine inşa edilecektir.

Anahtar Kelimeler - Avrupamerkezcilik, Emperyalizm, Arap-İsrail Çatışması.

ABSTRACT

Eurocentrism has been an age-old concept of viewing, understanding, and sanitizing the western world. It has built upon the ontology of 'otherness'. How the 'other' is barbaric and uncivilized, needing to be developed and interfered with. This superior self-image made them act in a particular manner. The prolonged 'dark ages' of the Arabs made them launch a 'moral war' against the hostile Arabs. Which had far-reaching impacts on the Arab-Israeli conflict. Eurocentrism along with Imperialism, the domination of one group of people over another, dramatically altered the Arab world politics in the late nineteenth and early 20th centuries. This new wave of imperialism had economic, religious, and humanitarian interactions at interplay. Leading to geographical, ethnic, and political ramifications for Palestine and Israel. The Israel-Palestine conflict itself has been building up for centuries. In fact, to date, the unresolved issue of the Israel and Palestine conflict continues to exist as one of the longest-standing unresolved disputes in world history. The paper aims to systematically analyze, interpret and highlight the role played by Imperialism and Eurocentrism in the different stages

of the Arab-Israeli conflict. It begins by understanding Eurocentrism and Imperialism, and if they still exist today, if so in which forms. Followed by revisiting the history of Arab-Palestine through works of scholars like Ilan Pappé who commented on the nexus of colonialism and Zionism leading to ethnic cleansing of Palestine and other such scholars who have reproduced the history of the land, to understand and critically analyze the role played by Imperialism and Eurocentrism. The paper will build on simplifying and examining the concepts of Eurocentrism and imperialism, along the lines and examples from the long-standing Arab-Israeli conflict.

Keywords - Eurocentrism, Imperialism, Arab-Israeli Conflict.

EUROCENTRISM

Eurocentrism is the discourse that places Europe at the center of world history. It is a binary way of thinking with the Europeans who are modern, progressive, superior, white, and superior on one hand; while on the other is the barbaric, uncivilized, and underdeveloped non-European, the 'other' (Franzki, 2012). European culture, concerns, and value systems take precedence over other cultures. It is the by-product of Imperialism. It is both a conscious and a sub-conscious way of looking at the world with Europe at its center. This particular discourse draws an unbroken line to legitimize European supremacy. Linking from Ancient Greece to enlightenment and renaissance and the Industrial Revolution and global progress, the discourse believes in the holistic supremacy of the Europeans.

According to Hobson (2012), the eurocentric ideology can be mapped in Imperialist and anti-imperialist scholarly work. Many scholars have attempted to analyze and criticize Eurocentrism. Some examples of such literature are from Samir Amin's Eurocentrism and Edward Said's Orientalism. Albeit it fails to consider or acknowledge the give and take, the mutual learning that took place between Europe and the 'others' (Amin, 1989). Eurocentrism takes a high moral ground for the Europeans. The non-Europeans, the 'other', are referred to as the orientalist.

The view of the orient is generated and supported by media and the popular discourse. It is often seen that the middle east is associated with the Arabs, Muslims, barbarianism, and terrorism, all evil wrapped together. According to Edward said, there is something special in how Arabs and Islam are portrayed in the wider Euro-American context. This juxtaposed position continues to exist and impact the middle east and Palestine in particular at both macro and micro levels. In a journal titled 'where is Palestine?' authors, Patrick Williams and Anna Ball (2014) talk about how Palestine is going nowhere geographically, politically, theoretically, or in a postcolonial way. Its coloniality continues. They talk about how the Palestinian literature doesn't exist in the mainstream texts as academicians do not want to go against the imperialist powers.

IMPERIALISM

The term Imperialism has Latin roots. It comes from 'imperium' hinting towards 'command' and domination. The etymological understanding of 'Imperialism' refers to it as a higher power, higher military power, and territory controlled by this power. According to G. Münckler, the use of the word 'imperialism' can be traced back to its use by the British Prime Minister in his speech in 1872 at the Crystal Palace while talking about their foreign policy.

With time the context of the term's usage changed and was later understood as the desire of a state to expand its territorial (colonial) occupancy, especially in different parts of the world, to strengthen its connection with those lands, and at the same time to strengthen its sphere of influence in international diplomacy and relations with other countries (Rogov, 2010, p. 261).

Imperialism has been defined in various ways and terminologies by different writers. Lenin has given one of the most famous Marxist definitions, for Lenin imperialism was the highest stage of capitalism. This set the basis for many Marxist writers to expand on this definition. For instance, according to T.F. Efremov, Imperialism is the highest stage of monopoly capitalism, formed by the leading capitalist countries in the early 20th century. Similarly, other definitions by Marxist scholars refer to imperialism as a monopoly in all spheres of life; it also includes the struggle between the capitalist countries for raw materials and markets in foreign lands (Gudova, 2018). The English Oxford dictionary refers to imperialism as "the policy of spreading the country's power and influence through colonization, the use of a group of troops or other means." While the Merriam-Webster dictionary defines it as "the policy, practice, or advocacy of extending the power and dominion of a nation especially by direct territorial acquisitions or by gaining indirect control over the political or economic life of other areas. Broadly: the extension or imposition of power, authority, or influence"

Looking at the spread of imperialism. This state-centric concept was manifested through wars, conquests, and exploitation. The political sovereignty achieved over the imperialist's subjects was often devoid of their will or consent. Although, this might seem like colonialism. But colonialism was supplemented by capitalism. Because of this, world politics and the world map changed dramatically in the second half of the nineteenth century. Several factors were responsible for this new wave of imperialism including humanitarian reasons, capitalism, social Darwinism, technological boost, and lastly, military and geopolitical reasons.

ROLE IN THE ARAB-ISREALI CONFLICT

The Controversial takeover by the British

Palestine was initially under the Ottoman Empire. With the end of world war-I and the fall of the Ottoman empire, it came under the rule of the British empire. In 1916, secret meetings were held between Sir Mark Sykes and François Georges-Picot. Sykes, to draft an agreement between France and Britain on the division of middle eastern land. The agreement was made official and signed in 1920 at the San Reno Conference (Hughes, 2016).

At a meeting with the British Prime Minister, H. H. Asquith, in 1915, Sykes famously said, "I should like to draw a line from the 'E' in Acre to the last 'K' in Kirkuk." He slid his finger across a map, spread out on a table at No. 10 Downing Street, from what is today a city on Israel's Mediterranean coast to the northern mountains of Iraq. This is how the boundaries of the present-day middle east were framed - on imperialist whims and drawings. The agreement also proposed Palestine under International administration. But in 1920, it was transferred over to Britain.

The controversial part of the Sykes agreement was the McMahon-Hussein letters and the 1917 Balfour Declaration. During World War-I Sir Henry McMahon, was the British high commissioner in Egypt, and Hussein bin Ali, the Sharif of Mecca. Both of them exchanged letters between 1915 to 1916. In the letters, Britain agreed to recognize and acknowledge Arab independence after the first world war. In return, the Arabs would help the British in defeating the Ottomans.

Balfour Declaration

In 1917, the British Foreign Secretary, Lord Balfour made a promise on behalf of the British government to establish a national home for Jews in Palestine. The purpose behind this was two-fold - a) to ensure continued support of Jews in the war, and b) to ensure post-war Palestine is taken over by the British and not the French. This was very important for strategic and economic reasons of the Imperial power. Interestingly, the declaration made no mention of the Jews were only 60,000 of the 6,60,000 Palestinian population. Roughly accounting for 8% of the then Palestine's population. While the land was majorly inhabited by Arabs at that time. Another interesting point that is important to note is, when the declaration was made, Palestine was not even under British rule. They were still under the rule of the Ottoman empire. It was hence merely a statement stating the future course of action post the defeat of the Ottoman empire. Nonetheless, the declaration opened doors for an endless conflict that engulfed the entire region and continues to date, making the Balfour declaration has virtually played a pivotal role in every phase of Palestine history.

Partition and after -

On 15th May 1948, the British mandate came to an end. This resulted in the British leaving Palestine. Immediately the Jewish forces declared their separate state in Palestine, Israel. This was backed by the US and the USSR, which gave them international legitimacy. Post this begins the mass expulsion of the indigenous Palestinians at the hands of the Jews. According to estimates, by 1949, 720,000 Palestinians, out of a population of 1.3 million, were made refugees. Moreover, the indigenous Arabs were not given the right to return to their homes. Villages were destroyed, uprooted, and demolished by the newly formed Israeli state (Pappe, 2007). The surrounding recently independent Arab states also suffered major defeats against the Israeli military. Israel was able to achieve this through the Hagana, Palmach, and the Irgun forces, who were able to achieve military superiority with the British and French support. Seeing an opportunity for grabs, Jordan, a British ally, intervened and gave citizenship to the Palestinian refugees and simultaneously annexed the West Bank. Once again the indigenous population of Palestine were seeking independence but became a ploy in International politics.

The UN Failure

The British decided to leave mandatory Palestine in 1947. The question of Arabs and Jews and the state of Palestine was forwarded to the newly formed United Nations. The UN took 9 months to come to a decision. The decision was to partition the country. The Palestinian position was that they were not read to divide their land with a settler community. As most of the Jews had settled in the land after the Balfour Declaration, roughly thirty years back. In 1947, when the UN passed resolution 181, Palestinians were extremely unhappy. The decision of their land and independence was now passed from the British to the UN. The UN was ignoring all rules of International Mediation which its charter was endorsing. Moreover, the solution they were proposing was illegal and immoral in the eyes of Palestinians (Pappe, 2007). To date, the UN has not been able to solve the question of Palestine and the Arab Palestinians continue to be refugees in their lands. For more than 70 years and so far no conclusive agreement has been reached. The UN has also been criticized for not adequately responding to the human rights violations that have been committed against the Arab Palestinians. Samir Amin (2010) says, 'had the same sanctions been applied on Israel like the ones in Yugoslavia, Cuba, and Chile, the situation would have curbed long back'. This brings

us to questions like what is stopping the UN from reaching an unbiased take on the issue of Palestine.

Military

With the conflict and antagonism escalating between both sides, the British had to curb the Arabs. The British were able to achieve this through several brutal measures and policies. For instance, during the Palestinian revolt which started in 1936, the British responded by inhuman measures like unauthorized mass detentions and house searches, flogging and torture of Arabs, confiscation of property deportation and manslaughter, against the Arabs. The British even introduced the death penalty for Arab civilians found in possession of weapons. As a result, over a hundred Palestinian Arabs were hanged in Acre Prison for the offense of possessing weapons. Further, the British used Jewish forces to carry out the tasks that they were unwilling to be seen undertaking.

The British helped the Hagana, which was the principal paramilitary organization of the Jews in Palestine, with concessions, and trained their troops with effective Combat skills and techniques to facilitate taking over the local population. One British officer, in particular, Orde Charles Wingate, was worshipped by the Jews. He helped bring about significant changes through teaching the Hagana methods and ways of using militarism and the army to achieve the goal of Jewish Statehood. Further, Wingate also connected the Hagana to Britain's army. Members of the Hagana even volunteered for the British during the Second world war. These military experiences proved to be very helpful in training the Jews to bring about their dreams of having a separate statehood (Pappe, 2007).

CONTEMPORARY IMPERIALISM AND EUROCENTRISM

To answer questions like, does imperialism exist even today, if so in what forms, Samir Amin in his, 'geopolitics Of Contemporary Imperialism' has explained how imperialism has transcended centuries and continues to exist and impact the world (Amir, 2010). Amin talks about how imperialism has changed with changing times. Imperialism was initially Europe-centered. But with the change in International dynamics and players, the worldwide expansion of capitalism, transformation of the world from one phase in history to another, and successive forms of centers and peripheries, which Amin calls Polarization. According to Amin, the contemporary world system will continue to be Polarizing (Imperialistic) till the time capitalist production continues to exist.

Amin talks about Imperialism through the 'triad'. This triad refers to the United States and its Canadian outside province, Japan, and Western and Central Europe as the torchbearers for the multiplicity of imperialism post the second world war. He calls it the 'New Collective Imperialism'. This further changed with the eventual hegemonic role of the United States.

Fitting Israel in the Contemporary Imperialist System

The middle east holds a very important place strategically in the geopolitics of Imperialism. This continues to date in the hegemonic system. The oil wealth and its geographical location of being equidistant from Singapore, Paris, Beijing, and Johannesburg. It is also situated at the heart of the old world. The US Hegemony wants a place in the middle east also to extend the Monroe doctrine to the old world and help the United States in further perpetuating and establishing its hegemony. According to Amin, this extension of Monroe doctrine is a major end given the American Hegemonic Project.

The fall of the Baghdad Pact and its alignment with NATO added with the fall of the Shah of Iran, the US realized they'll need another strategy to establish hegemony. Also because of the Arab project, which recognized the independence of the Arab world and thus aligned itself with Non-alignment, formulated in 1955 at Bandung, to achieve its end game. Hence, according to Amin, situations were produced such that foreign military, diplomatic, economic aid interventions were required when the régimes in power were unable to contain –or even discourage– their lack of legitimacy vis-à-vis their population.

The US-made Israel and Turkey its close ally and gave them unconditional support. Post the war of 1967 the interests of Zionism aligned with those of the Dominant world's capitalist. The reason behind this was to suppress Arab dominance. A modern, developed and powerful Arab world would be a potent threat to the dominance of the triad.

According to Amin (2010), the alliance of the western countries and Israel was based upon their mutual goals and common interests. He claims that European's guilt for anti-Semitism and the Nazi crime is not a reason for their alliance. He further believes that if true peace was the end goal then blockade measures like the ones imposed in Yugoslavia, Cuba, and Iraq, would have been enough to make Israel rethink its actions.

The failure of the Oslo Accords, which were a series of agreements between Israel and Palestine in the 1990s aiming at establishing peace initially showed a very promising future aiming at 'definitive peace'. Although as Ariel Sharon openly put it, 'it was a new stage for Zionist capital expansion.'. Initially, the US was not a part of the secret talks that happened in Norway. But with the Clinton administration coming in and the accord being pushed to Oslo-III. All progress thralled.

Also, it seemed on the lines of induced Euphoria for the Palestinians. It was a defunct peace process in reality. Israel continues to have 573 permanent barriers and checkpoints around the occupied West Bank, along with other checkpoints. Also, the 'Jewish-only' colonies have annexed more than 54 percent of the West Bank. The Palestinian state will occupy less than 20 percent of historic Palestine. The proposed accord would not lead to a viable state as Israel will get rid of the burden of 3.5 million Palestinians, while the PA will rule over the maximum number of Palestinians on a miniscule land – fragments that can be called "The State of Palestine".

Further, the US President in 2018 openly declared Jerusalem the capital of Israel 2018. Without consulting the Palestinians were not helping in establishing peace. In 2020 again President Trump unilaterally launched a hyped-out plan at the white house sitting next to Israeli PM Benjamin Netanyahu to finally end the Israel-Palestine conflict. Interestingly done without any Palestinian delegation present or consulted. Further, Trump also mentioned Jerusalem as "Israel's undivided capital". These steps resulted in Palestine backing out of all peace accords signed in 1955.

CONCLUSION

It is clear Eurocentrism and Imperialism continue to exist and impact Palestine's politics. This is evident through the role played by the British and Europe in shaping the history and the politics of the region..Right from the Sykes-Picot agreement to the manipulation of both Jews and Arabs, over their convenience. The fact that British declared Palestine for Jews when the land was still under the Ottomans and how the Balfour agreement changed the population,

politics and geography of Palestine, who was promised independence conditional upon support over defeating the Ottomans. The artificial injection of Jewish into the land and all the conflict that has happened since then, was undoubtedly an imperialist design and consequence from the very outset. The impact of Eurocentrism and Imperialism is also analysed during post world war - II and with shifting of the issue of Palestine to the UN. The paper analysed how new forms of imperialism have emerged. Imperialism has shifted from Britain to the United States of America. The US has now emerged as the world hegemon. The role played by the US in escalating the conflict has also been analysed. Even today, it is Israel that receives the second highest US-aid after Afghanistan in the world. It is rightly said, imperialism does not have friends, only interests. The US and Europe continue to involve themselves for their own strategic goals and needs. The whole discussion shows Imperialism and Eurocentrism continues to exist, just forms have changed.

References

- Amin, S. 1989. *Eurocentrism*, New York, Monthly Review Press.
- Amin, S. (2010). *Eurocentrism*. NYU Press.
- Bahsir, S. (n.d.). *Eurocentrism, Islam, and the intellectual politics of civilizational framing*. Culturahistorica.org. https://culturahistorica.org/wp-content/uploads/2020/05/bashir_eurocentrism_islam.pdf
- Boron, A. A. (n.d.). *HEGEMONY AND IMPERIALISM IN THE INTERNATIONAL SYSTEM*. <https://biblioteca.clacso.edu.ar/ar/libros/hegeing/Boron.pdf>
- Franzki, H. (2012). *Eurocentrism*. https://www.uni-bielefeld.de/cias/wiki/e_Eurocentrism.html
- Gudova, I. (2018). The concept of "Imperialism": The history of the development. *IJASOS- International E-journal of Advances in Social Sciences*, 4(11), 489-495. <https://doi.org/10.18769/ijasos.455677>
- Gudova, I. V. (2018). *Cultural Imperialism: A Concept and a Phenomenon* [Paper presentation]. .

Hobson, J. M. (2012). Eurocentric imperialism. *The Eurocentric Conception of World Politics*, 33-58. <https://doi.org/10.1017/cbo9781139096829.003>

Hughes, A. W. (2016, May 12). *The Sykes-picot agreement and the making of the modern Middle East. The Conversation.* <https://theconversation.com/the-sykes-picot-agreement-and-the-making-of-the-modern-middle-east-58780>

The imperialist roots of the Arab-Israeli conflict. (2014, August 9). The Socialist Network. <https://socialistnetwork.org/the-imperialist-roots-of-the-arab-israeli-conflict/>

Jewish & non-Jewish population of Israel/Palestine. (n.d.). Jewish Virtual Library. <https://www.jewishvirtuallibrary.org/jewish-and-non-jewish-population-of-israel-palestine-1517-present>

Pappe, I. (2007). *The ethnic cleansing of Palestine.* Simon & Schuster.

Rogov I.I. (2010) Empire and imperialism: a history of concepts and the modern world. *Terra Economicus*. Vol. 8. - № 3-2. P. 260-267.

Williams, P., & Ball, A. (2014, March 7). *Where is Palestine?* Taylor & Francis. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/17449855.2014.883164>

Xypolia, I. (2016). Eurocentrism and orientalism. *The Encyclopedia of Postcolonial Studies*, 1-7. <https://doi.org/10.1002/9781119076506.wbeps126>

Учитель української мови Л.Мурзичева, муніципальний освітній заклад «Тираспольська середня школа № 7», lidamu@yandex.com, м. Тирасполь, Молдова

Старший викладач Т. Мазепа, Придністровський державний університет ім. Т.Г. Шевченка, maz79ta@mail.ru, м. Тирасполь, Молдова

ЕТНОКУЛЬТУРОЗНАВЧИЙ КОМПОНЕНТ У ЗМІСТІ МОВНОЇ ОСВІТИ

ETHNOCULTURAL COMPONENT IN THE CONTENT OF LANGUAGE EDUCATION

У статті розглядаються шляхи відродження української культури і мови та створення умов для формування полікультурного освітнього простору Придністров'я. Розглядаючи культуру мови на сучасному етапі на перший план виступають такі проблеми як національна мовна культура, мовна культура конкретного національного суспільства сучасної епохи, соціальних груп, спільнот, співтовариств, культура мови окремої людини. Мова етносу виконує культурологічну функцію і формує національномовну картину світу. На території Придністров'я з багатонаціональним населенням нормою мовного існування, що склалася традиційно, є двомовність і багатомовність. Тут забезпечується рівноправний розвиток і збереження вживаних у регіоні мов і створюються правові гарантії для громадян будь-якої національності на розвиток своєї мови і культури.

Ключові слова: мова етносу, мовна культура, культурологічна функція.

The article considers the ways of revival of Ukrainian culture and language and creation of conditions for formation of multicultural educational space of Transnistria. Considering the culture of language at the present stage, such problems as the national language culture, the language culture of a particular national society of the modern era, social groups, communities, communities, the language culture of the individual come to the fore. The language of the ethnos performs a culturological function and forms a national-linguistic picture of the world. In Transnistria with a multinational population, the norm of language existence, which has developed traditionally, is bilingualism and multilingualism. It ensures the equal development and preservation of the languages used in the region and creates legal guarantees for citizens of any nationality to develop their language and culture.

Key-words: language ethnicity, language culture, cultural function.

Проблема культури мовлення в її широкому значенні – це проблема літературної мови. Розглядаючи культуру мови на сучасному етапі на перший план виступають такі проблеми як національна мовна культура, мовна культура конкретного національного суспільства сучасної епохи, соціальних груп, спільнот, співтовариств, культура мови окремої людини. За минулі десятиріччя вигляд української літературної мови змінився. Зміни відбулися в таких його різновидах як мова художньої літератури, політики, публіцистики, засобів масової інформації.

Мова етносу виконує культурологічну функцію і формує національномовну картину світу. Кожна національна мова є носієм мовної свідомості народу. Цю думку обстоювали В.фон Гумбольдт, Бодуен де Куртене, О. Потебня, Л.Щерба, Н.Комлев, К.Д.Ушинський та інші вчені. В. Гумбольдт у своїх працях неодноразово наголошував: «Різні мови є для націй органами їх оригінального мислення і сприйняття» [Гумбольдт В фон., 1984].

Як відомо, відвідавши ряд європейських країн і докладно вивчивши специфіку їх педагогічних систем, К.Д.Ушинський науково довів необхідність у вихованні й навчанні брати до уваги також національну належність дитини, враховувати національну особливість її характеру, що «вірніше за інші особливості передається від батьків до дітей» [Ушинський К.Д. 1982]. Ця спадкова основа національної належності й характеру, за його твердженням, «служить найміцнішою основою для всього, що становить згодом повний характер людини» [Ушинський К.Д. 1982]. Придністров'я – багатонаціональний регіон. Тому перед ним постало непросте завдання: не тільки не допустити міжнаціональних суперечностей, але і відродити культуру всіх національностей, що мешкають тут.

На території Придністров'я з багатонаціональним населенням нормою мовного існування, що склалася традиційно, є двомовність і багатомовність. Тут забезпечується рівноправний розвиток і збереження вживаних у регіоні мов і створюються правові гарантії для громадян будь-якої національності на розвиток своєї мови і культури. Впевненими кроками, історичними рішеннями було закладено серйозне підґрунтя не тільки для відродження української культури і мови, але й створювалися умови для формування полікультурного освітнього простору Придністров'я.

Мова Придністров'я особлива. У ній переплелись фонетичні, морфологічні та лексичні особливості молдавської, російської, української та інших мов. Однією з трьох офіційних мов в республіці є українська мова. Вона прагне утвердити нові функціональні особливості, пов'язані з необхідністю зміцнення економічних, торговельних, інформаційних, культурних зв'язків як у межах національного колективу, так і в комунікативних стосунках зі світом.

Українська діаспора в Придністров'ї складає 29%. Проте населення українського походження в дійсності більше, тому що в свій час багато наших предків з різних причин змінили свою національну залежність. У школах українська мова читається як предмет, українською мовою ведуться деякі програми на радіо і телебаченні, а Придністровський державний університет готує фахівців української мови та літератури.

Українська мова нерозривно пов'язана з українською культурою, масово поширена на селі і в невеликих містах півночі Придністров'я, залишаючись здобутком тільки вузьких прошарків у столиці. Українська інтелігенція, еліта повинні сприяти розбудові й розвитку молодій республіці. А підготувати молодь до виконання такої важливої місії повинна саме вища школа. Досягти цього нинішня школа може за умов підвищення рівня навчання мови, розв'язання багатьох методичних проблем, що постали перед учителями-словесниками на тлі реформування освіти і активного розвитку лінгводидактики як науки. Ознаки двомовності наявні в усіх. Українську мову розуміють майже всі. Одні розуміють, тому що вивчали її в школі, а інші, тому що користуються нею в побуті. Частина населення розуміє українську мову, сприймаючи її через радіо та телепередачі.

Головним завданням у процесі вивчення української мови учнями та студентами як офіційної є розвиток і формування в них мовленнєвих умінь і навичок з попереднім засвоєнням теоретичних основ. Цей процес буде ефективним за умови, якщо він будуватиметься на основі знань, умінь і навичок з рідної мови. Але подібність двох мов спричиняє їхнє змішування і викликає певні труднощі у засвоєнні української мови. Тому слід їх обов'язково врахувати, бо вони гальмують бажання спілкуватися українською мовою.

Оскільки в процесі вивчення української мови постійно діють явища переносу й інтерференції, то виникає необхідність переносити й інтерферувати факти, явища однієї мови на іншу. Широко використовуються прийоми міжмовного порівняння, в якому виділяють зіставлення і протиставлення. Міжмовне порівняння сприяє глибокому засвоєнню спільного й відмінного в обох мовах. Воно розвиває граматичне мислення в учнів та студентів, мовну орієнтацію, створює умови для успішного формування мовленнєвих умінь і навичок. Зіставлення дає можливість підкреслити спільне в системах двох мов на всіх рівнях їхньої структури. Його слід проводити, відштовхуючись від фактів рідної мови, і з ними порівнювати відповідні явища у спорідненій мові, а не навпаки, бо саме рідна мова служить опорою для другої, і треба привертати увагу учнів та студентів до фактів виучуваної мови.

Глибоке вивчення рідної мови створює великі можливості для розвитку мислення учнів та студентів, формування їхнього світогляду. Засвоюючи лексичне багатство, граматичну будову і стилістичні можливості рідної мови, вони вчаться будувати усні й письмові висловлювання, користуватися мовою в будь-якій життєвій ситуації. Формування соціально активної особистості передбачає розвиток мовленнєвого спілкування в діалектичній єдності двох його сторін — мовленнєвої діяльності і мовленнєвої поведінки, тобто єдності змісту і форми спілкування.

Щоб виховати спеціалістів з високим рівнем мовної культури, потрібні роки послідовної і цілеспрямованої роботи. Над цим працює весь викладацький колектив кафедри української філології Придністровського державного університету ім. Т.Г.Шевченка, який готує фахівців української мови та літератури. У цьому світлі постає низка завдань: Як студенти мають ставитися до мови? Що стимулює їх бажання навчатися мови? У чому виявляється їх творчий підхід до навчання мови на сучасному етапі?

Вирішення проблеми набуття студентами та учнями українськомовної стійкості – справа не одного року. Щоб привчити молодь постійно в межах приватного та ділового спілкування говорити українською мовою, педагогічний колектив і насамперед викладачі мови враховують декілька основних внутрішніх факторів, що впливають на формування визначеної якості: мотивація, рівень національної самосвідомості студентів, етнічна самоідентифікація студентства.

У функції викладачів-мовників закладено принципово нові завдання — стимулювати студентство до українськомовної стійкості, доносити до молоді проблемні питання, що торкаються функціонування рідної мови, заохочувати до спілкування українською мовою. На заняттях це має стати обов'язком кожного, у приватному спілкуванні — бажанням кожного.

У кожній конкретній ситуації, коментуючи мовний або літературний матеріал, викладач може зосереджувати увагу студентів на тих моментах, які найбільше сприяють їх духовному збагаченню, вихованню в дусі патріотизму, формуванню національних світоглядних позицій, навчають самостійно мислити й приймати рішення, прищеплюють любов до рідної мови тощо.

Особливу увагу хочеться звернути на проведення щорічного конкурсу з української мови ім. Петра Яцика, адже це сприяє вихованню національної свідомості сучасної молоді, дає можливість реалізувати свій творчий потенціал кожному учневі та студенту.

Основне завдання вищих навчальних закладів не тільки підготувати фахівців належного професійного рівня, а й відповідно вихованих громадян, які мають демократичний світогляд, почуття патріотизму, усвідомлюють свої права і свободи, традиції та звичаї українського народу, його культуру, у яких уже сформовані

національні світоглядні позиції і переконання, які бездоганно володіють українською мовою і ставляться до неї з належною повагою, прагнуть до моральної, духовної й фізичної досконалості, хочуть віддано й сумлінно трудитися. Водночас майбутні фахівці повинні толерантно ставитися до мов і традицій інших національностей, вчитися жити в громадянському суспільстві [Пентиліук М., 2000].

Отже, ми маємо допомогти учням і студентам поглибити і систематизувати знання, уміння і навички з української мови, навчити вільно володіти нею у професійно-виробничій діяльності та в діловому спілкуванні.

Література.

1. Гумбольдт В фон. Избранные труды по языкознанию: Пер. с нем.: под ред. и с предисл. Г.В. Рамшвили. – Москва: Прогрес, 1984. – 400 с.
2. Кононенко П. Українознавство – наука любові, етики, життєтворчості. Збірник наукових праць. - Львів : Сполох, 2006.
3. Пентиліук М.І. Вивчення української мови в школах з російською мовою навчання. – К.: Рута, 2000.
4. Ушинський К.Д. Людина як предмет виховання. Спроби педагогічної антропології // Вибрані педагогічні твори: 12т. - Т.1. – К. 1. – К., 1982 – С.193-194.

Анотація українською мовою.

У статті розглядаються шляхи відродження української культури і мови та створення умов для формування полікультурного освітнього простору Придністров'я. Розглядаючи культуру мови на сучасному етапі на перший план виступають такі проблеми як національна мовна культура, мовна культура конкретного національного суспільства сучасної епохи, соціальних груп, спільнот, співтовариств, культура мови окремої людини. Мова етносу виконує культурологічну функцію і формує національномовну картину світу. На території Придністров'я з багатонаціональним населенням нормою мовного існування, що склалася традиційно, є двомовність і багатомовність. Тут забезпечується рівноправний розвиток і збереження вживаних у регіоні мов і створюються правові гарантії для громадян будь-якої національності на розвиток своєї мови і культури.

Ключові слова: мова етносу, мовна культура, культурологічна функція.

Мурзичева Лідія Миколаївна, вчитель української мови муніципального освітнього закладу "Тираспольська середня школа № 7", м.Тирасполь, Молдова. Домашній телефон +373- (533)-8-74-43; мобільний тел + 373-777-93654, поштова скринька lidamu@yandex.ru

Мазепа Тетяна А., старший викладач Придністровського державного університету ім. Т.Г. Шевченка, м. Тирасполь, Молдова. Робочий телефон +373-533-79-492, мобільний тел. + 373-777-93654, поштова скринька maz79ta@mail.ru

Анотація англійською мовою.

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

The article considers the ways of revival of Ukrainian culture and language and creation of conditions for formation of multicultural educational space of Transnistria. Considering the culture of language at the present stage, such problems as the national language culture, the language culture of a particular national society of the modern era, social groups, communities, communities, the language culture of the individual come to the fore. The language of the ethnos performs a culturological function and forms a national-linguistic picture of the world. In Transnistria with a multinational population, the norm of language existence, which has developed traditionally, is bilingualism and multilingualism. It ensures the equal development and preservation of the languages used in the region and creates legal guarantees for citizens of any nationality to develop their language and culture.

Key-words: language ethnicity, language culture, cultural function.

Lydia Murzicheva, teacher of the Ukrainian language of the municipal educational institution "Tiraspol Secondary School No. 7", Tiraspol, Moldova. Home phone number +373- (533)-8-74-43; mobile phone + 373-777-93654, mailbox lidamu@yandex.ru

Tatyana Mazepa, senior lecturer at Taras Shevchenko Pridnestrovian State University, Tiraspol, Moldova. Work phone number +373-533-79-492, mobile phone number +373-777-39-328 wow, mailbox maz79ta@mail.ru

PİYANO EĞİTİMİNDE DENEYSEL ÇALIŞMALAR VE ÖLÇME YAKLAŞIMLARI İNCELEMESİ

AN EXAMINATION ON EXPERIMENTAL STUDIES AND MEASUREMENT
APPROACHES IN PIANO EDUCATION

Prof. Dr. M. Kayhan KURTULDU

Trabzon Üniversitesi Fatih Eğitim Fakültesi Müzik Öğretmenliği Anabilim Dalı
orcid.org/0000-0003-0064-9144

ÖZET

Bu çalışmada piyano eğitiminde son 10 yılda yerli literatürde yapılmış olan deneysel çalışmalar incelenmiştir. Son 10 yılda yapılmış olan deneysel çalışmalarda verilerin nasıl bir ölçme sistemi ile toplandığı ve hangi istatistik işlemler aracılığı ile işlendiği bu çalışmanın odak noktasıdır. Son 10 yılda yapılmış toplam 18 deneysel çalışma literatür taraması aracılığı ile elde edilmiş ve yöntem bölümleri incelenmiştir. İncelenen çalışmalarda genel hatları ile tercih edilen istatistik yol ile deneysel desen ve amaçların uyumu ayrıca ele alınmıştır. Bu 18 çalışmada genel olarak 2 gruplu (deney-kontrol) uygulamalarında Mann Whitney U testine, çok gruplu çalışmalarda ise Kruskal Wallis H testine daha sıklıkla rastlanmıştır. Tek grup karşılaştırmalarda ise Wilcoxon İşaretli Sıralar testi karşımıza çıkmaktadır. Genel olarak parametrik olmayan ölçümlere rastladığımız çalışmalarda, veriler yine daha çok araştırmacıların kendi ölçme veya puanlama anahtarları ile veriyi sayısal rakamlara dönüştürdüğü gözlenmiştir. İncelenen toplam 18 çalışmada gözlem sayıları nedeniyle parametrik olmayan testlerin tercih edildiği düşünülmüştür. Veri toplama aracı olarak daha çok araştırmacıların kendi ölçme araçlarını kullanmalarının, literatürde piyanoya ait deneysel veri dönüştürme veya deşifre odaklı kabul görmüş bir ölçme aracının olmaması nedenine bağlanması uygun görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Piyano eğitimi, deneysel, ölçme, istatistik.

ABSTRACT

In this study, experimental studies in piano education that have been carried out in the last 10 years in the domestic literature are examined. In the experimental studies carried out in the last 10 years, the focus of this study is how the data are collected by a measurement system and by which statistical processes they are processed. A total of 18 experimental studies conducted in the last 10 years were obtained through literature review and method sections were examined. In the studies examined, the compatibility of the statistical method generally preferred with the experimental design and objectives was also discussed. In these 18 studies, the Mann Whitney U test was more frequently encountered in 2-group (experiment-control) applications, and the Kruskal Wallis H test in multi-group studies. In single group comparisons, the Wilcoxon Signed Ranks test appears. In studies where we generally come

across non-parametric measurements, it was observed that the data were converted into numerical numbers with the researchers' own measurement or scoring keys. In a total of 18 studies examined, it was thought that nonparametric tests were preferred due to the number of observations. It was deemed appropriate to attribute the researchers' use of their own measurement tools as a data collection tool to the lack of an accepted measurement tool based on experimental data transformation or deciphering in the literature.

Keywords: Piano education, experimental, measurement, statistics.

GİRİŞ

Müzik eğitimi süreci, başta çalgı eğitimi ve piyano eğitimi olmak üzere kapsamlı bir süreçtir. Müziksel duyma ve yazma becerisi ile genel müzik bilgilerinin yanında önemli eğitim basamaklarından biri çalgı eğitimidir. Bu süreçte çalgı eğitimi içerisinde temel ders veya ana çalgı olarak eğitimi verilen önemli bir çalgı da piyanodur.

Çalgı öğretimi genel yapısı ile karmaşık ve uzun süren bir süreçtir. Çalgıların öğretimine ayrılan süreler çalgıya göre farklılıklar gösterebilir. Piyano ise müzik eğitiminde işlevsel özellikleri ile kullanılan bir çalgıdır ve bu durum piyanonun öğrenme sürecini çok boyutlu bir öğrenme şekline getirmektedir (Acar, 2019). Piyano eğitimi, hiçbir çalgının sahip olmadığı ses ve armoni olanaklarına sahip olduğu için çalgı eğitiminin en önemli boyutu olarak da adlandırılmaktadır (Kaleli ve Barışeri, 2018).

Piyano eğitimi, kendisi için bestelenmiş etütler, eserler ve halen geliştirilmeye devam edilen öğretim yöntemleri ve metod yaklaşımları neticesinde önemli bir uzmanlık alanı haline gelmiştir (Burak, vd. 2020). Piyano eğitimi, seslendirmeye dönük davranışlar olan duruş, oturuş gibi teknik davranışları öğrencilere kazandırma sürecidir. Bu süreçte notayı okuyabilen, ritim, teknik, müzikal yapıları algılayarak yorumlarken kendini geliştirirken öğrenciler, hem çok sesliliği yaşamayı, hem de bu şekilde çok sesliliği duyurabilmeyi sağlayabilir (Işıkdemir, 2019).

Piyano çalgısı, bireylere çoksesli müzik yapma olanağı tanıdığı için diğer çalgılardan ayrılmış ve farklı bir konuma yerleşmiştir. Bu nedenle mesleki müzik eğitimi programı yürüten veya müzik öğretmeni yetiştiren tüm kurumlarda eğitim alan öğrencilerin tamamı piyano eğitimi almaktadır (Ertem, 2011).

Müzik eğitiminin önemli basamağı olarak sıkça isimlendirilen piyano eğitiminin, piyano çalma becerilerini kazandırması kadar, diğer müzik unsurlarına da etki ettiği kanıtlanmış bir gerçektir. Piyano eğitimi sürecine adapte olmuş bireyin göstereceği çalışma düzeni ise hangi seviyede piyano çalabileceği hakkında bilgiler verir. Bu süreçte piyano eğitimcisi de, piyano

dersi alan bireyin amaçlarını doğru bir şekilde belirlemesine ve doğru yöntemi seçmesine yardımcı olmalıdır (Kaleli ve Nayir, 2020).

Piyano, seslendirmeye hazır tuşlara, geniş bir ses aralığına ve bunlara ilaveten polifonik bir yapıya sahip olduğu için bir eğitim çalgısı olarak düşünülmektedir. Bu yolla piyano, müzik öğretmenliği eğitimi alan bireyin alan bilgisi derslerini destekleyen işlevsel bir çalgı olma özelliği kazanır. Müzik öğretmeni adayı hem eğitiminde, hem de öğretmenlik hayatında piyano ile bireysel performanslar sergileyebileceği gibi, piyanoyu eşlik çalgısı olarak da kullanabilecektir (Bayırlı ve Yıldız, 2021).

Piyano, çok sesli yapısı ve taşıdığı zengin armonik özellikler ile solfej, armoni, kontrpuan, müzik formları gibi derslerde öğrenmeyi hızlandıracak bir yapıdadır. Piyanonun öğrencilerin çeşitli özelliklerini geliştiren ve etkili sınıf ortamı yaratan yapıya sahip olduğu ve öğrencilerin ses eğitimi, koro ve çeşitli çalgı topluluklarında önemli bir eşlik çalgısı özelliği taşıdığı da bilinmektedir. Tüm bu sebeplerden ötürü piyano çalgısı ve piyano eğitimi süreci müzik eğitiminde hem önemli bir yer tutmakta, hem de müzik öğretmeni yetiştirmede kullanılmaktadır (Sönmezöz, 2015).

Piyano çalgısının günümüz müzik eğitimi içerisindeki kullanım durumu, onu müziksel işitme, okuma ve yazma dersinin öğretildiği, ses eğitiminin verildiği ve armoni eğitiminin temelini oluşturduğu bir yapıya dönüştürmüştür. Piyano bu ve benzeri derslerde ana ders materyali olmasının yanı sıra, orkestralarda, korolarda ve diğer bazı derslerde de eşlik çalgısı olarak da aktif olarak görev almaktadır (Lehimler ve Batıbay, 2018).

YÖNTEM

Yürütülen çalışmada nitel araştırma yaklaşımı tercih edilmiş ve bu kapsamda doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Doküman analizi (diğer adıyla belgesel tarama tekniği) mevcuttaki kayıtlardan ve belgelerden veri toplamaya yarayan tekniğe denir (Karasar, 2019, s.229). Bu teknik aynı zamanda araştırılacak konular veya olgular hakkında bilgi içeren resmi veya özel kayıtların ve materyallerin toplanması, bunların sistematik bir biçimde düzenlenmesi ve değerlendirilmesi neticesinde analizini kapsayan bir veri toplama tekniği olarak da bilinir (Ekiz, 2017, s.70; Yıldırım ve Şimşek, 2018, s.189).

Verilerin Toplanması ve Analizi

Çalışma verilerinin toplanması için ilk olarak literatür taranmış ve belirlenen kapsam dahilindeki çalışmalar tespit edilmiştir. Literatür taraması süreci yerli literatür kapsamında gerçekleştirilmiş ve piyano eğitimi konusunda yapılmış deneysel çalışmalar incelenmiştir. Son 10 yılda yapılmış toplam 18 deneysel çalışma literatür taraması aracılığı ile elde edilmiş ve yöntem bölümleri incelenmiştir. İnceleme kapsamında, çalışmaların ölçmeye dayalı

yapıları ve bu kapsamdaki bilgileri dikkate alınmıştır. Çalışmaların deneysel verileri ölçmede ve gözlemede kullanılan araçlar ve verilerin analizinde kullanılan istatistiksel işlemler gibi hususlar irdelenmiştir.

Tarama sonucunda elde edilen 15 adet çalışmanın yukarıda da bahsedilen özelliklerinin tespiti amacıyla ilgili çalışmalar için içerik analizi yapılmıştır. İçerik analizi sonucunda tespit edilen özellikler tablolar ve listeler haline getirilerek sunulmuştur. Balcı (2009, s.189) içerik analizini yazılı ve sözlü veri türlerinin sistemli bir analizi olarak tanımlar. Demirci ve Köseli (2017, s.344) ise içerik analizi için araştırmacılara arşivlerden, dokümanlardan ve iletişim araçlarından toplanmış bilgileri incelemek ve anlam kazandırmak için sistematik bir yöntem sağlayan analiz ifadesini kullanmışlardır.

BULGULAR

Bu bölümde çalışmanın iki temel kavramı olan ölçme aracı ve istatistik işlem türleri konuları dikkate alınarak tablolar hazırlanmıştır.

Tablo 1. Kullanılan Ölçme Araçları

Ölçme Aracı	Adet
Puanlama Anahtarı	7
Performans Testi	4
Başarı Testi	4
Üst Bilişsel Farkındalık Envanteri	1
Gözlem Formu	3
Tutum Ölçeği	4
Öğrenme Stilleri Envanteri	1
Kelime Testi	1

Tablo 1 incelendiğinde piyano eğitiminde deneysel çalışma yapan akademisyenlerin sıklıkla, deneklerin süreç içindeki piyano çalma başarılarına odaklı ölçme araçları (puanlama anahtarı, performans testi, başarı testi) tercih ettikleri görülmektedir. Birer çalışmada kelime testi, öğrenme stilleri gibi hususlar ele alınırken ağırlık başarıya odaklı ölçüm araçlarındadır. Toplam 4 çalışmada da tutum ölçeği ile ölçüm yapılmıştır.

Tablo 2. Ölçme Aracının Kaynağı

Kaynağı	Literatürden	Araştırmacının Kendisi
Adet	7	15

Kullanılan ölçme araçlarının önemli bir bölümü, araştırmayı yürüten akademisyen tarafından sağlanmış, kimi zaman çalışmaya özel olarak geliştirilmiştir. Toplam 7 farklı ölçme aracı için literatürden hazır ölçme araçları (tutum ölçeği, envanter vb.) tercih edilmiştir.

Tablo 3. Kullanılan İstatistik İşlem Türleri

İstatistik İşlem	Adet
Mann Whitney U Testi	14
Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi	5
Kruskal Wallis H Testi	1
Bağımsız Örnekler t Testi	2
Anova Testi	1

DeneySEL çalışmalarda kullanılan istatistiksel işlemler, denek sayısı azlığı veya normal dağılım varsayımı problemi nedeniyle pek çok çalışmada U testi ile uygulanmıştır. Genellikle iki gruplu çalışmalarda iki grubun farkını karşılaştıran t testinden de faydalandığı görülmüş ama daha çok bu ölçümün parametrik olmayan karşılığı olan U testi devreye girmiştir. Bunların yanında tek grup karşılaştırması içeren 5 çalışmada Wilcoxon işaretli sıralar testi de aktif olarak tercih edilmiştir. Çok gruplu karşılaştırmalar için birer çalışmada Anova testi ve onun non-parametrik karşılığı olan H testi de kullanılmıştır.

SONUÇ

Elde edilen sonuçlar incelendiğinde deneySEL çalışmalarda genellikle araştırmacıların kendilerinin geliştirdikleri ölçme araçları ile veri elde ettikleri anlaşılmıştır. Öğrencilerde ulaşmayı hedefledikleri davranış ya da performansın ölçümü için kimi zaman ilgili amaca uygun ölçme aracı geliştirme ihtiyacı duyan akademisyenlerin, genel olarak literatürde deşifre çalışmalar için düzenli bir ölçme aracı bulamadığı da düşünülmüştür. Kimi zaman konu veya öğretim yöntemi gereğince çalışmaya özel olarak ölçme aracı geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Fakat akademisyenlerin genellikle klasik olarak başarıyı ölçme işleminde de kendi ölçme araçlarını tercih ettiği gözlenmiştir. Az sayıda çalışmada tutum, teknik beceri, motivasyon gibi hususlara yönelik ölçme araçları tercih edilse de genel ağırlık piyanoda belli becerileri ve teknikleri geliştirmeye yöneliktir.

Çalışmalarda kullanılan istatistiksel işlemlerde ise genellikle parametrik olmayan ölçümlerin kullanılıyor olması beklenen bir sonuçtur. DeneySEL çalışmalar doğası gereği az kişi ile yürütülmektedir. Bu nedenle kişi sayısının belli sayıların altında olması durumunda parametrik olmayan testleri kullanmak, istatistik literatürde de önerilmektedir. Bu kapsamda pek çok çalışmada Mann Whitney U Testi, buna ilaveten tek gruplu ölçümlerde ise Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi sıklıkla tercih edilmiştir. Çalışmada kişi sayısı ya da yapılan normallik ölçümü gereğince az sayıda parametrik ölçümlere (t testi ve Anova testi) rastlanmıştır. Bir çalışmada ise çoklu grup ya da ölçüm nedeniyle Kruskal Wallis H Testi kullanılmıştır.

İstatistiksel olarak ortaya çıkan genel desen, deneysel çalışmaların doğal yapısını yansıtmaktadır. Bu açıdan bakıldığında yapılan literatür taraması, istatistik tekniklerde rastlanan genel ve doğal durum açısından değil, ölçme araçlarındaki çeşitlilik ve sürekli ihtiyaca göre ölçme aracı geliştirme durumunun tespiti açısından önemlidir. Pişano literatüründe deşifre veya genel performans ölçümüne yönelik klasik ölçme araçları mevcuttur. Fakat özel amaçlı ve özel ölçme aracı gerektiren deneysel uygulamalar hariç, genel olarak pişanoda gelişime ve başarıya odaklı uygulamalarda belirli bir ölçme aracına odaklanmak, veri tutarlılığı ve dengesi açısından da önemli olacaktır.

KAYNAKLAR

Balcı, A. (2009). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntem teknik ve ilkeler*. Ankara: Pegem Akademi.

Demirci, S. ve Köseli, M. (2017). İkincil veri ve içerik analizi. K. Böke (Ed.). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri* içinde, s.312-362, İstanbul: Alfa Yayıncılık.

Ekiz, D. (2017). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Karasar, N. (2019). *Bilimsel araştırma yöntemi kavramlar ilkeler teknikler*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

ÇALGI EĞİTİMİNDE YAPILMIŞ DENEYSSEL ÇALIŞMALARIN DENEYSSEL YAPILARI
AÇISINDAN İNCELEMESİ
**EXAMINATION OF EXPERIMENTAL STUDIES CONDUCTED IN INSTRUMENT
EDUCATION IN TERMS OF EXPERIMENTAL STRUCTURES**

Prof. Dr. M. Kayhan KURTULDU

Trabzon Üniversitesi Fatih Eğitim Fakültesi Müzik Öğretmenliği Anabilim Dalı
orcid.org/0000-0003-0064-9144

ÖZET

Bu çalışmada çalgı eğitimi kapsamında son 10 yılda yerli literatürde yapılmış olan deneysel çalışmalar incelenmiştir. Son 10 yılda yapılmış olan deneysel çalışmalarda nasıl bir deneysel desen tercih edildiği, grupların nasıl oluşturulduğu, denkliklerinin nasıl sağlandığı gibi konular bu çalışmanın odak noktasıdır. Son 10 yılda yapılmış toplam 22 deneysel çalışma literatür taraması aracılığı ile elde edilmiş ve yöntem bölümleri incelenmiştir. İnceleme kapsamı, çalışmaların deneysel desen yapıları, grupların oluşturulma prensipleri ve gruplarla uygulanan öğretim yaklaşımı biçiminde yürütülmüştür. Çalışmaların deneysel desen tercihleri ile konu uyumu, deneklerin seçimindeki yansız belirleme esasları ve uygulanan öğretim yaklaşımı ile amaç uyumu gibi hususlar irdelenmiştir. Bu 22 çalışmada genel olarak 2 gruplu (deney-kontrol) uygulamalarında kontrol gruplu ön test-son test desenine daha sıklıkla rastlanmıştır. Tek grup karşılaştırmalarda ise tek gruplu ön test ve son test modeli karşımıza çıkmaktadır. İncelenen toplam 22 çalışmada çalgı eğitimi kapsamında fark oluşturabilecek ve karşılaştırma odaklı konuların seçildiği gözlenmiştir. Çalışmalar kapsamında çalgı eğitimi için seçilen herhangi bir konunun, bir öğretim tekniği, stratejisi veya modeli ile geliştirilmeye çalışıldığına rastlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çalgı eğitimi, deneysel, yöntem, desen.

ABSTRACT

In this study, experimental studies conducted in the domestic literature in the last 10 years within the scope of instrument training were examined. In the experimental studies carried out in the last 10 years, subjects such as how an experimental design is preferred, how groups are formed, how to ensure their equivalence are the focus of this study. A total of 22 experimental studies conducted in the last 10 years were obtained through literature review and the method sections were examined. The scope of the study was carried out in the form of experimental pattern structures of the studies, the principles of forming groups and the teaching approach applied with groups. Issues such as experimental design preferences and subject compatibility of the studies, unbiased determination principles in the selection of the subjects, and goal compatibility with the applied teaching approach were examined. In these 22 studies, pre-test-

post-test design with control group was more frequently encountered in 2-group (experiment-control) applications. In single group comparisons, single group pre-test and post-test models appear. In a total of 22 studies examined, it was observed that topics that could make a difference and focus on comparison were selected within the scope of instrument training. Within the scope of the studies, it has been found that any subject chosen for instrument training is tried to be developed with a teaching technique, strategy or model.

Keywords: Instrument education, experimental, method, design.

GİRİŞ

Müzik sanatı, insanların hayatlarında uzun yıllardır, duyguları ve düşünceleri ifade etme yolu olmuştur. Müziğin tüm dünyada anlaşılır ve evrensel bir dili olması, bunun en önemli nedenlerinden biridir. Böylelikle insanlar anlatmak istedikleri şeyleri müzik sayesinde çok uzaklardan birbirlerine duyurmuş olurlar. Bu açıdan müzik hem dinleyici kitlesi hem de müzisyen kitlesi bakımından oldukça geniş bir evrene sahiptir (Uygun, 2020).

Müzik eğitiminin temel boyutları içerisinde en çok öne çıkan husus, çalgı eğitimi olarak değerlendirilebilir. Çalgıların olmadığı bir müzik, çoğunlukla rastlanmamaktadır. Dolayısıyla müziğin en önemli varlık sebeplerinden biri olan çalgının ve çalgı eğitiminin konuları çerçevesinde çok çeşitli çalışmalar yapılmıştır (Kaya ve Özdek, 2020). Türkiye’de örgün veya yaygın eğitim düzeyinde yürütülen müzik eğitimi çalışmaları, bireylerin gelişimi sürecinde önemli bir basamak konumundadır. Bu kapsamda mesleki müzik eğitimi veriler kurumlarda verilen müzik eğitiminin temel hareket noktalarından biri de çalgı eğitimidir (Öneykan ve Tebiş, 2018).

Müzik öğretmenliği programlarında performansa dayalı alan derslerinden en önemlisi çalgı eğitimidir. Çalgı eğitimi, müzik eğitimi alan öğretmen adaylarının gelecekte müzik derslerinde verimli faaliyetler yapmalarını sağlayacak hususlardan biridir. Böylece müzik öğretmenlerinin meslek yaşamlarında doyuma ulaşmaları da temin edilebilir. Diğer yandan çalgısında iyi yetişmiş bir müzik öğretmeni, öğrencilerinde de çalgı eğitimine özendirici etki oluşturabilir. Bu gibi nedenlerden dolayı çalgı eğitiminin oldukça önemli olduğu söylenebilir (Girgin, 2015).

Müzik eğitimi sürecinde kendine özgü bir yapıya sahip olan çalgı eğitimi, birçok farklı bileşeni içinde barındıran çok katmanlı bir olgudur. Toplumların, kendi sosyolojik ve kültürel temelleri ve kendi eğitim gereksinimleri için özgün biçimde eğitim sistemleri kurguladıkları bilinmektedir. Çalgı eğitimi denilen süreç, bu anlayışın yansıması biçimindedir ve farklı müzik eğitimi sistemlerinde, farklı şekillerde ele alınmaktadır ve farklı uygulamalar çerçevesinde yürütülmektedir (Bahar ve Okay, 2020).

Müzik eğitiminde önemli bileşenlerden biri olan çalgı eğitimi, bireyin müzikal anlamda kendini ifade etmesindeki en kolay ve etkili yol olabilir (Soytok-Nalçacı, 2020). Ayrıca çalgı eğitimi süreci, müzik eğitimi alan herhangi bir kişinin bir çalgıyı çalma becerisini göstermek için elini, bileğini, kolunu, omuzunu sistematik olarak geliştirilmesi neticesinde, kaslara yeni hareketler kazandırılmasından oluşan bir eğitim sürecidir (Tosun, 2019). Kısaca çalgı eğitimi, temel olarak çalgı çalmaya odaklı teknik ve müzikal davranışların, doğru çalışma yaklaşımları ile kazanılması olarak tanımlanabilir (Küçükosmanoğlu, vd. 2016).

Eğitimsel işgörünün temel basamaklarından olan çalgı eğitimi, kimi zaman insanın kendi sesi veya bedensel devinimi, kimi zaman ise çeşitli çalgılar aracılığıyla oluşturduğu sesleri ve ritimleri kapsayan bir eğitim aracı olarak müzik eğitiminin önemli bir basamağını temsil eder. Bu yolla bireylerin, çalgı eğitimi yardımıyla müziği, müzikle birlikte müziksel yaşamı ve sanatsal bakış açısını daha iyi algılayıp kavraması mümkündür (Topalak, 2013).

Ülkemizde çalgı eğitimi süreçleri, farklı amaçlar doğrultusunda konservatuvarlarda, güzel sanatlar liselerinde, güzel sanatlar fakültelerinde ve eğitim fakültelerinde mesleki bir eğitim kapsamı olarak verilmektedir. Bu kapsamda ise mesleki müzik eğitiminin temel kurumlarından biri olan Eğitim Fakültelerinin Müzik Eğitimi Anabilim Dallarında çalgı eğitimi süreçlerinin, müzik öğretmeni adaylarının mesleki gelişimlerinde önemli bir yeri olduğu söylenebilir (Ercan ve Yıldırım-Orhan, 2016).

Çalgı çalma eylemi, çalıcının içsel dünyasında oluşturduğu müzikal düşünceyi diğer insanlara iletmek için kullandığı çok yönlü bir eylemdir. Kendisi dışında bir nesneyi kullanarak müzik yapma eylemini gerçekleştiren çalıcı/sanatçı; fiziksel, biyolojik ve psikolojik bütün deneyimlerini ortaya koymak zorundadır. Bu süreç içinde çalıcının müzikal yaşamı boyunca edindiği bütün deneyimler yoğun biçimde kullanılırken bedensel, çevresel ve sosyal bütün etkenler de sürece dâhil olmaktadır. Bir çalgıyı ortalama düzeyde veya profesyonel biçimde icra etmek ise neredeyse bir insanın yaşamının büyük bir bölümünü kapsayacak kadar uzun bir süre gerektirir. Müzikal algı ve beceri durumları genel ortalamanın üzerinde olan bireyler ilgileri doğrultusunda seçtikleri çalgıyı performans yapabilecek duruma gelinceye kadar oldukça yoğun biçimde emek harcamak zorundadırlar. Müziğin doğasındaki vazgeçilmez özelliklerden biri olan; çalma becerisini geliştirmek, icra ve yorumda üst düzey bir performans elde etmek, sanatsal ifadenin ve virtüozitenin en önemli göstergelerinden biri olarak görülür (Karabulut ve Canbay, 2017).

Önceden planlı bir şekilde oluşturulmuş amaç ve program kapsamında gerçekleşen çalgı eğitimi, müzik öğretmeni adaylarının çalgısında yeterli, birikimli ve donanımlı hale getirmeyi amaçlamaktadır. Çalgı eğitimi süreci, kapsamlıdır, disiplin ve sabır gerektirir. Bu süreçte öğretmen adaylarına önemli büyük görevler ve sorumluluklar düşmektedir (Akyürek, 2018).

Türkiye’de çalgı eğitimi, mesleki olarak müzik eğitimi veren hemen her kurumun öğretim programında yer almaktadır. Eğitim sürecinde ise çalgı eğitimcileri tarafından temel

kuramlara ve kavramlara dayalı mesleki hedefler dikkate alınmaktadır. Bu hedefler her çalgı için ortak özellikler içermekle beraber, ilgili çalgının genel yapısı öğretmen, öğrenci ve çalgıya özgü program dâhilinde yürütülür. Çalgı eğitiminde temel amaç, iyi bir öğretmen-öğrenci etkileşimi çerçevesinde bireylere planlı çalışmak, müzikal analiz yapabilmek, çalgısındaki teknikleri bilmek, bunları uygulamak ve kendi kendini değerlendirmek gibi becerileri kazandırmaktır (Demirci, vd. 2017).

YÖNTEM

Yürütülen çalışmada nitel bir araştırma yaklaşımı benimsenmiş ve bu kapsamda doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Doküman analizi (bir diğer adıyla belgesel tarama) mevcut kayıt ve belgelerden veri toplamaya yarayan tekniktir (Karasar, 2019, s.229). Bu teknik araştırılması hedeflenen konular veya olgular hakkında bilgi içeren resmi veya özel kayıtların ve materyallerin toplanması, sistematik biçimde düzenlenmesi ve değerlendirilmesi yardımıyla analizini kapsayan bir veri toplama tekniğidir (Ekiz, 2017, s.70; Yıldırım ve Şimşek, 2018, s.189).

Verilerin Toplanması ve Analizi

Çalışma için verilerin toplanması sürecinde ilk olarak literatür taranmış ve belirlenen kapsam dahilindeki çalışmalar tespit edilmiştir. Literatür taraması yerli literatür kapsamında gerçekleştirilmiş ve çalgı eğitimi konusunda yapılmış deneysel çalışmalar dikkate alınmıştır. Son 10 yılda yapılmış toplam 22 deneysel çalışma literatür taraması aracılığı ile elde edilmiş ve yöntem bölümleri incelenmiştir. İnceleme kapsamı, çalışmaların deneysel desen yapıları, grupların oluşturulma prensipleri ve gruplarla uygulanan öğretim yaklaşımı biçiminde yürütülmüştür. Çalışmaların deneysel desen tercihleri ile konu uyumu, deneklerin seçimindeki yansız belirleme esasları ve uygulanan öğretim yaklaşımı ile amaç uyumu gibi hususlar irdelenmiştir.

Tarama sonucunda elde edilen 20 adet çalışmanın yukarıda bahsedilen özelliklerinin incelenmesi için, ilgili çalışmalara yönelik içerik analizi yapılmıştır. İçerik analizi sonucunda tespit edilen özellikler tablolar ve listeler haline getirilerek sunulmuştur. Balcı (2009, s.189) içerik analizini yazılı ve sözlü materyallerin sistemli bir analizi olarak tanımlarken Demirci ve Köseli (2017, s.344) içerik analizini araştırmacılara arşivlerden, dokümanlardan ve iletişim araçlarından toplanmış bilgileri incelemek ve anlam kazandırmak için sistematik bir yöntem sağlayan analiz türü olarak tanımlamışlardır.

BULGULAR

Bu bölümde bulgular tablolar haline getirilerek sunulmaya çalışılmıştır. Tablolar için sırasıyla tercih edilen deneysel desenler, grupların oluşturulmasındaki atama prensipleri, denek sayıları ve uygulanan farklı öğretim yaklaşımı tabloları oluşturulmuştur.

Tablo1. Kullanılan Deneysel Desenler

Deneysel Desen	ÖSKGD	ÖSTGD	SKGD	KDD
Adet	16	1	4	1

İncelenen 22 adet çalışmada kullanılan deneysel desenlerin büyük çoğunlukla ön test son test kontrol gruplu desen (ÖSKGD) olduğu, 16 çalışmanın bu desende tasarlandığı görülmüştür. Çalışmalardan bir tanesinin ön test son test tek gruplu desen (ÖSTGD), 4 tanesinin son test kontrol gruplu desen (SKGD), bir tanesinin ise karışık deneysel desen (KDD) olduğu gözlenmiştir.

Tablo 2. Grupların Atama Prensipleri

Atama	Seçkisiz Atama	Amaçlı Atama	Belirtilmemiş
Adet	15	5	2

Toplam 22 adet deneysel çalışmada grupların çoğunlukla seçkisiz (random, rastgele, yansız atama) atama ile deney ve kontrol gruplarına dağıtıldığı (15 çalışma) anlaşılmaktadır. Toplam 5 çalışmada grupların belirli bir amaca göre atandığı amaçlı atama kullanıldığı, 2 çalışmada ise gruplara yapılan dağıtımın tam açıklanmadığı belirlenmiştir.

Tablo 3. Denek Sayıları

Denek Sayıları	10 kişiye kadar	10 kişi üzeri	20 kişi ve üzeri
Adet	8	5	9

Denek sayıları açısından bakıldığında 10 kişiye kadar olan deneysel çalışmalar (genellikle 5 deney, 5 kontrol) ile 20 kişi ve üzerinde çalışma grubuna sahip deneysel denemelerin birbirine yakın sayıda olduğu görülmüştür. Toplam 5 çalışmanın 10 kişinin üzerinde (11 ila 19 kişi arası) denek sayısı ile çalışması yapıldığı anlaşılmaktadır.

Tablo 4. Kullanılan Öğretim Yaklaşımı Sayıları

Öğretim Yaklaşımı/Konusu	Adet
Günlük çalışma yapma	1
Anlamlandırma	1
Yazarak Çalışma	1
Derslerde Gitar Kullanma	1
Üstbilişi (Anlamayı İzleme) Arttırma	2

Video Destekli Öğretim	2
Ekip Çalışması	1
Orff Schulwerk	1
Eşlikli Çalışma	2
Öğrenme Stiline Göre Çalışma	1
Çoklu Öğrenme Stratejileri	1
Kodally Yöntemi	1
Dizgeli Eğitim	1
Zihinsel Çalışma	1
Kas Gevşeme Egzersizleri	1
Doğaçlama Çalışma	1
Sağ El Öncelikli Öğretim	1
Makamsal (Hüseyni) Öğretim	1
Müzikal Boğumlama	1

Yapılan deneysel çalışmalarda çalgı eğitiminde aşağıdaki kavram ya da durumları geliştirmek için tercih edilen farklı uygulama konusu veya öğretim yaklaşımı, üç konu haricinde tek çalışmada kullanılmıştır. Piyano eşlikli çalışma, üstbilis (yürütücü kontrol) ve video destekli öğretim yaklaşımları ikişer çalışmada farklı akademisyenlere konu olmuştur. Bunların dışındaki diğer konular veya öğretim yaklaşımları birer çalışmada ele alınmıştır.

Tablo 5. İlişkilendirilen Kavram ya da Durum

Kavram ya da Durum	Adet
Tutum, Deşifre, Performans	1
Çalgıda Başarı	11
Parmak Numaralarına Uygun Seslendirme	1
Müzik Dersi Başarısı	1
Çalgıda Özyeterlik	1
Entonasyon, Özgüven, Tutum	1
Bilişötesi Farkındalık	1
Entonasyon	1
Motivasyon, Tutum, Performans	1
Sınav Kaygısı	1
Yaratıcılık, Performans	1
Çalgıda Teknik (Boğumlama) Gelişim	1

İncelenen çalışmalarda yukarıdaki öğrenme aktivitesi veya konusu yardımıyla çalgıda geliştirilmeye veya iyileştirilmeye çalışılan kavramlar içerisinde en çok çalgıda başarı, daha

iyi çalma durumunun öne çıktığı (11 çalışma) görülmektedir. Yapılan uygulama veya kullanılan öğretim yaklaşımı ile geliştirilmeye çalışılan diğer hususlar içerisinde bireysel olarak her bir çalışmada ayrı değerlendirilen fakat ortak olan bazı noktalar ise tutum ve performans konularıdır. Bunların dışında kalan diğer hususlar ilgili çalışmalar has olarak birer kez kullanılmıştır.

SONUÇ

İlgili çalışmalar ve çalışmalardan elde edilen sonuçlar tablolar halinde düzenlendiğinde, deneysel çalışmalarda genel bir alışkanlık olarak, ön test ve son test süreçlerinin aktif kullanıldığı, kontrol grubuna ise sıklıkla ihtiyaç duyulduğu gözlenmiştir. Kimi çalışmalar, yapılacak uygulama gereğince, kimi çalışmalar ise yeterli öğrenci sayısı bulunamaması veya çalışılan kurum ya da konunun zaruri özellikleri ile tek gruplu çalışmalara yönelmiştir. Grupların oluşturulmasında genellikle yansız atama (seçkisiz, random) yaklaşımı kullanıldığı görülmekle birlikte, bazı çalışmalarda konuya ve duruma göre belirli bir grubun özellikle seçildiği de gözlenmiştir. Bu seçimde nasıl bir yol izlendiğinin tam anlaşamadığı çalışmalarda ise bu durum önemli bir eksiklik olarak görülmektedir. Yansız atamanın ilgili çalışmalarda grupların denkliği için ön test uygulanması ve elde edilen sonuçlara göre ihtiyaç duyulan dağılım nedeniyle sıkça tercih edildiği düşünülmektedir. Genel olarak 5'er kişilik deney ve kontrol grupları tespitine dayalı yürütülmüş çalışmaların önemli bir bölümü ise daha büyük grup sayıları ile yürütülmüştür. 10 kişi altında olan çalışmalardan bazılarının amaca göre kişi sayısının az kalması nedeniyle olduğu veya çalışmaya istekli katılan kişi sayı ile alakalı olduğu da düşünülmektedir. Çok kişili çalışmalarda ise çalışma deseni veya çalışılan kurumlardaki mevcut kimi zaman etkili olmuştur.

Genel olarak seçilen öğretim yaklaşımı veya konuların ise hemen her çalışmada farklı olduğu ve çeşitlilik gösterdiği gözlenmiştir. Çeşitli öğrenme stratejileri, zihinsel çalışma, video destekli öğretim, dizgeli öğretim, Kodally yöntemi, eşlikli çalışma, doğaçlama, kas gevşetici egzersizler, üstbiliş gibi geniş bir yelpaze karşımıza çıkmaktadır. Genel anlamda literatürde olmayan bir deneme düşüncesinin bu çeşitlilikte etken olduğu düşünülebilir. Kimi zaman benzer konular devreye girse de çoğunlukla birbirinden farklı yöntem veya tekniğin denenmiş olması çeşitlilik açısından önemlidir. Kullanılan yöntemin etki etmesi beklenen genel kavram ise öğrencilerin çalgı çalma düzeyleri veya başarıları olmuştur. Yapılan farklı öğretim uygulamasının genel olarak çalgıda başarıya odaklandığı gözlenirken, motivasyon, tutum, entonasyon, teknik gibi kavramların da kendini gösterdiği söylenilebilir. Kimi çalışmalarda özyeterlik ve kaygı gibi kavramlara da etki araştırılmış, bu geniş yelpazede önemli bazı bulgulara değinilmiştir.

KAYNAKLAR

- Akyürek, R. (2018). Müzik eğitimcisi yetiştiren kurumlarda toplu çalgı eğitiminde yeni yaklaşımlar. *Journal of Social And Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 5(23), 1078-1084.
- Bahar, G. ve Okay, H. H. (2020). Müzik öğretmenliği programı viyola öğrencilerinin çalgı eğitimleri hakkındaki farkındalıkları. *Üniversite Araştırmaları Dergisi, Ağustos*, 3(2), 84-93.
- Balcı, A. (2009). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntem teknik ve ilkeler*. Ankara: Pegem Akademi.
- Demirci, B., Parasız, G. ve Gülüm, O. (2017). Çalgı eğitimcilerinin ders içi uygulamalara yönelik görüşleri (Mevcut Durum ve Olması Gereken Durum). *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 39, 31-49.
- Demirci, S. ve Köseli, M. (2017). İkincil veri ve içerik analizi. K. Böke (Ed.). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri* içinde, s.312-362, İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Ekiz, D. (2017). Bilimsel araştırma yöntemleri. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Ercan, H. ve Yıldırım-Orhan, Ş. (2016). Kişiselleştirilmiş öğrenme-öğretme yaklaşımının bireysel çalgı dersiyle ilişkisi: Gazi Üniversitesi örneği. *Journal of Research in Education and Society*, 3(1), 130-144
- Girgin, D. (2015). Bireysel çalgı dersi motivasyon ölçeği: Geçerlik güvenirlik analizi. *Kastamonu Eğitim Dergisi* 23 (4), 1723-1736.
- Karabulut, B. ve Canbay, A. (2017). Türkiye'deki devlet konservatuvarlarında verilen yarı zamanlı çalgı eğitimine yönelik bir değerlendirme. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(22), 341-357.
- Karasar, N. (2019). Bilimsel araştırma yöntemi kavramlar ilkeler teknikler. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kaya, G. ve Özdek, A. (2020). Bağlama/Saz eğitimi için yazılmış etüt ve egzersiz kitaplarının farklı değişkenler açısından incelenmesi. *Sanat Eğitimi Dergisi (SED)*, 8/2, 126-147.
- Küçükosmanoğlu, H. O., Babacan, E., Babacan, M. D. ve Yüksel, G. (2016). Müzik eğitiminde çalgı çalışma yöntemleri ölçek geliştirme çalışması. *İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, 6(13), 189-198.
- Öneykan, B. ve Tebiş, C. (2018). Güzel sanatlar liseleri ve müzik öğretmeni yetiştiren kurumlarda yaylı çalgı eğitimi alan öğrencilerin günlük egzersiz alışkanlıkları (Balıkesir örneği). *Online Journal Of Music Sciences*, 3(1), 125-148.
- Soytok-Nalçacı, S. (2020). Çalgı çalan ve çalmayan lisans öğrencilerinin özgüven düzeylerinin karşılaştırılması: Buca Eğitim Fakültesi Örneği". *idil*, 68, 719-725.
- Tosun T. (2019). *Güzel sanatlar liselerinde çalgı eğitimi alan öğrencilerde karşılaşılan fizyolojik rahatsızlıklar*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Topalak, Ş. (2013). Güzel sanatlar lisesi çalgı eğitimi/öğretiminde karşılaşılan sorunların incelenmesi. *Sanat Eğitimi Dergisi (SED)*, 1(2), 114-129.

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

- Uygun, G. (2020). Youtube ortamında çalgı eğitimi veren videoların çeşitli değişkenler bakımından incelenmesi. *Balkan Müzik ve Sanat Dergisi*, 2(2), 13-26.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

SCIENTIFIC APPROACH TO AZERBAIJAN MUSIC

Assoc. Prof. Dr. Mamedov Aflaruz Gulam

Associate Professor of the Department of Folk Instruments of the Azerbaijan National Conservatory

ABSTRACT

As in the whole world, so in our country, music played an important role in different spheres of human life, covering the cultural traditions of different regions. The musical culture of the Azerbaijani people, rich, rich, pleasant to the ear Azerbaijani melodies, their singers, dancers, musicians-performers constantly attracted the attention of other peoples, their composers and authors. This has happened at all times.

Since the beginning of the 19th century, interest in the centuries-old cultural heritage of the Azerbaijani people: its customs and traditions, music, dance and everyday life has been increasing.

It should be noted that until the beginning of the 20th century, Azerbaijani folk music was of an oral nature and was distinguished by a variety of forms and genres, rich rhythm, bright style of expression, and stood out for its characteristic national characteristics. Its best examples, which have survived thanks to folk musicians, have been passed down from century to century, from generation to generation, and have come down to us as an invaluable and artistic heritage.

Azerbaijani folk music, which has a long history, is extremely rich and colorful. Throughout its existence, the people's favorite songs, dance melodies, ashug music and mugams were directly related to their life, everyday life, work and played an important and necessary role in its existence.

Key words traditions, music, dance, folk music, ashug music, mugam

Azərbaycan xalq musiqisinə elmi yanaşma

XIX əsrin əvvəllərindən başlayaraq Azərbaycan xalqının çoxəsrlik mədəni irsinə - ənənələrinə, məişətinə, musiqisinə olan maraq getdikcə artır. Buna misal olaraq, 1817-ci ildə İvan Dobrovolskinin “Asiya musiqi jurnalında” , 1840-cı ildə Aleksandr Xodzkonun Londonda çap olunmuş “Koroğlu Şərq şair və xalq qəhrəmanı adı altında kitabda, Pyotr Siyalskinin “İllyüstrasiya” jurnalında çap olunmuş not nümunələri şübhəsiz ki, Azərbaycan musiqi mədəniyyətinin öyrənilməsində xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

XX əsrin əvvəllərinə qədər şifahi ənənəli şəkildə yaşayan Azərbaycan xalq musiqisi spesifik forma və janrlar müxtəlifliyi, zəngin ritmi, parlaq ifadə tərzini, özünəməxsus milli xüsusiyyətləri ilə seçilir. Onun xalq musiqiçiləri tərəfindən qorunub saxlanan ən yaxşı

nümunələri əsrdən əsrə, nəsildən – nəslə keçmiş və qiymətli bədii sərvət kimi bizlərə qədər gəlib çatmışdır.

Çoxəsrlik tarixə malik Azərbaycan xalq musiqisi son dərəcə zəngin və rəngarəngdir. Tarix boyu xalqın məhəbbət bəslədiyi mahnı, oyun havaları, aşiq musiqisi və muğamlar onun həyatı, məişəti, əmək və zəhməti ilə bağlı olmuş, gündəlik səmərəli işində zəruri, həlledici rol oynamışdır. ¹

Azərbaycan professional vokal məktəbinin banisi Bülbül (Azərbaycanın Rusiyadakı səlahiyyətli səfiri Polad Bülbüloğlunun atası) xalq musiqisini dəyərləndirərək, böyük qiymət vermiş və “tarixi özündə qoruyub saxlayan bir xəzinə” adlandırmışdır. Bu böyük el sənətkarının xalq musiqisi (mahnı və rəqslər), şifahi ənənəli professional musiqi janrlarına (aşiq musiqisi, muğam dəstgahlar, zərbi – muğamlar, kiçik həcmli muğamlar, təsnif və rənglər) aid maraqlı fikir və mülahizələri vardır. Məsələn, muğam sözünün etimologiyası haqqında o, məruzələrinin birində demişdir: “Muğam sözünün bir neçə mənası var. Bir mənası da onun “melodiya” adlanmasıdır. Məsələn, “Rast” muğamını oxu”, və yaxud da, “Segah muğamını oxu” və i.a”. *(yənə orada)*

Böyük müğənninin muğamın yüksək inkişafı forması olan dəstgah haqqında fikirləri də diqqətəlayiqdir. O, belə mülahizə irəli sürür ki, “Dəstgah” lar bir-birilə üzvi surətdə bağlı və məntiqi olaraq bi-birinə keçən muğamlardan ibarətdir. Müəllif muğam şöbələrini ayrıca muğam hesab edir. ² Bülbül muğam dəstgahlarının həmçinin öz forma və məzmununa görə yalnız böyük simfonik əsərlərlə müqayisəyə gəldiyini də söyləyir. Bəlkə də, bu fikirləri ilə əlaqədar simfonik muğamların yazılması ideyasını məhz ilk dəfə Bülbül Fikrət Əmirova tövsiyə etmişdir. Nəticədə F. Əmirov “Şur” və “Kürd-ovşarı”, 70-ci illərdə isə “Gülüstani-Bayati-Şiraz” muğamlarını məzmun baxımından dərin, musiqi dilinə görə, xəlqilik və forması cəhətdən orijinal simfonik əsərlərə çevirməklə milli musiqi sənətində yeni janr – Simfonik muğam janrı əmələ gəldi. Bu janr nümunələri bütün başqa görkəmli bəstəkarlarımız üçün örnək oldu. Belə ki, F.Əmirovun yaratdığı simfonik muğamlar öz davamını ondan sonra Niyazinin (“Rast”), S. Ələsgərovun (“ Bayati-Şiraz”), T. Bakıxanovun (“Hümayun”, “Nəva”, “ Şahnaz”, “ Rahab”), V. Adıgözəlovun (“ Segah”) yaradıcılıqlarında tapdı.

¹Ə. İsaadə. *Azərbaycan xalq musiqi nümunələrinin nota salınması tarixi*. “Musiqi dünyası” mədəni-maarif musiqi jurnalı. 2005

²R. Zöhrabov. *Bülbül və Azərbaycan xalq musiqisi*. “ Musiqi dünyası” jurnalı. Etnomusiqişünaslıq. 2005

Heç təsadüfi deyildir ki, V.Adıgözəlov (“Segah”) muğam - dəstgahını məhz “Segah Simfoniyası” adlandırır. Onu da deyək ki, hər bir muğamı simfonikləşdirən zaman bəstəkar əvvəlcə muğam-dəstgahını xanəndə və sazəndələrdən nota yazır (bir neçə variantda), sonra isə bu yazıları partituraya çevirir. Və yeni səpkidə simfonikləşdirilmiş şəkildə xalqa qaytarır.³

XX əsrin iyirminci illərində Azərbaycanda xalq yaradıcılığının yeni çiçəklənmə dövrü başlanır. Milli musiqi sənətinin klassik nümunələrinə əsaslanan milli musiqiyaradıcılığı xalq arasında geniş inkişaf taparaq yeni keyfiyyətlərlə zənginləşir və musiqişünaslığın əsasını yaradır. Bu işdə mahir xanəndələr, aşiq və müğənnilər, xalq musiqi ifaçıları böyük rol oynamışlar. İfaçılıq sənətinə sadıq qalan, onu daima inkişaf etdirməyə çalışan sənətkarlar içərisində Əsəd Rzayev, Mirzə Bayramov kimi aşiqlər, Cabbar Qaryağdı oğlu, Bülbül Məmmədov, Seyid və Xan Şuşinski kimi xanəndələr, Qurban Pirimov, Ə.Bakıxanov, Mansur Mansurov və başqa tarzənlərin sənətə bağlılığı bu gün üçün də nümunə məktəbi ola bilər. Onlar oba-oba gəzmiş, ansambllar təşkil etmiş və məşhurlaşmışlar. Beləliklə, xalq musiqisənəti dildən-dilə, nəsildən-nəslə keçərək, peşəkar cizgilərlə zənginləşərəkümumxalq incisinə çevrilmişdir.

Azərbaycan xalq musiqisinin nota salınması, tədqiqi və nəşr edilməsi sahəsində görülən işlərdən biri 1932-ci ildə Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasının nəzdində Elmi Tədqiqat Musiqi Kabinəsinin yaradılması ilə bağlıdır. Bu elmi mərkəzin xətti ilə respublikanın müxtəlif bölgələrinə və rayonlarına ekspedisiyalar təşkil olunur. Bu məqsədlə, o dövrdə öz istedadı ilə fərlənən bir sıra Azərbaycan bəstəkarları: A. Zeynallı, Q. Qarayev, F. Əmirov, C.Hacıyev,S. Rüstəmov, T. Quliyev, Z. Bağırov Qarabağ bölgəsində, Lənkaran, Xaçmaz, Quba, Qusar, Dilican, Borçalı və başqa rayonlarda olmuş, xeyli miqdarda materiallar toplamışlar. Onların işi eyni zamanda, qocaman ifaçıların iştirakı ilə xalq musiqi nümunələrini texniki səsyzma vasitəsi ilə toplamaqdan da ibarət idi. Xalq musiqisinin toplanması ilə bağlı “50 Azərbaycan xalq mahnısı” məcmuəsi Azərbaycan xalq mahnılarının öyrənilməsi və geniş yayılması işində böyük rol oynamışdır. Onun köməyi ilə musiqi həvəskarları və xüsusilə gənclər bir çox illər Azərbaycan xalq yaradıcılığının gözəlliyini və zənginliyini dərk etmişlər. Məcmuə hələ də öz aktuallığını itirməmişdir. Məcmuədə olan mahnılar indi də geniş xalq kütləsi arasında yaşayır və səslənir. Əslində, bəstəkar Səid Rüstəmovun nota saldığı “Azərbaycan xalq mahnıları”, “Azərbaycan xalq rəqs havaları”,

---

³R. Zöhrabov. *Yenə orada*

“Azərbaycan xalq aşığı havaları”, “Azərbaycan xalq rəngləri” Azərbaycan musiqi irsinin öyrənilməsi və yazılması yolunda böyük rol oynamışdır.

Azərbaycanın dahiləri Qara Qarayevin, Niyaziin, Fikrət Əmirovun muğamları Moskva Konservatoriyasının professorları V. Krivonosovun və V.Beylevin elmi əsərlərində istifadə olunmuşdur. Bu muğam nümunələri Moskvada P.Çaykovski adına Konservatoriyanın kitabxanasında saxlanılmaqdadır.

Tanınmış rus bəstəkarı 1920-ci illərdə R.M.Qlier Azərbaycan milli musiqi folklorundan geniş istifadə edərək "Aşığı Qərib" dastanı əsasında "Şahsənəm" (tamaşası 1927) operasını yazdı. Bu opera dünya musiqi mədəniyyəti nailiyyətlərindən bəhrələnməklə Azərbaycan xalq musiqisi nümunələri əsasında klassik opera yaradılması yolunda ilk təşəbbüs idi.

Milli musiqimizin şah əsəri sayılan muğam sənətinin mənimsənilməsində və gələcək nəslə ötürülməsində səsyazıları böyük rol oynayır. Müxtəlif illərə aid edilən və müxtəlif ifaçılıq təfsirini əks etdirən səsyazıları muğam sənətinin inkişaf tarixini izləməyə imkan verir. Bu ənənə indi də davam etdirilir. Belə ki, muğam ifaçılarının çıxışları müasir texniki vasitələrlə audio, video kassətlərə yazılır, internet səhifələrinə daxil edilir. Bütün bunlar muğam ifaçılarının auditoriyasını genişləndirir. Dünya xalqları arasında Azərbaycan muğam sənətinin pərəstişkarlarının sayını artırır.

Muğam sənəti klassik poeziya ilə qırılmaz tellərlə bağlıdır. Muğamlarda bir sıra melodiya məsnəvi, saqınamə, səmai, şəhraşub, dübeyti şer formalarının adlarını daşıyır ki, bu da həmin melodik formaların eyniadlı şer formaları ilə bağlılığını, yaxud, hətta ola bilsin, onların mənşəyini göstərir. Vokal muğam melodiya əruzun (vəzn) Azərbaycan dilinin xüsusiyyətlərinə uyğunlaşdırılmış kvantitativ ölçüsündə yazılmış şerlərlə oxunur.

Klassik poeziya janrı olan qəzəl muğamlarda ifa olunan əsas şer formasıdır. İndiki dövrün xanəndələri daha çox Əliağa Vahidin (XX) – Azərbaycanın klassik şairlərindən sonuncusunun qəzəllərinə daha çox üz tuturlar.

Qəzəllərlə yanaşı, muğamlarda (əsas etibarilə zərbi-muğamlarda), eləcə də qoşma və ya bayatı poetik formalarında xalq şeirlərindən də istifadə edə bilirlər. Xanəndə özünün şer seçimində sərbəstdir, lakin bununla bərabər o, ifa etdiyi muğamın musiqi xarakterini də nəzərə almalıdır, məsələn, onun işıqlı musiqi koloritinə malik “Rast” muğamı üçün seçilən qəzəllər Ü.Hacıbəylinin verdiyi xarakteristikaya görə, “dərindən kədər hissi” doğuran

“Hümayun” muğamı, yaxud dini və matəm mərasimlərində tez-tez ifa olunan “Şüştər” muğamı üçün yararlı deyil⁴.

1971-ci ildə “Şərqi Musiqi Antologiyası” seriyasında çıxan “Azərbaycan musiqisi” plastinkası YUNESKO tərəfindən 50 albomdan ibarət “Dünya ənənəvi musiqisinin kolleksiyası”na daxil edilmişdir. Bununla yanaşı Bəhram Mənsurovun ifasından yazılmış 8 muğamdan ibarət vollar “Şərqi musiqisi və “Musiqi atlası”seriyasından buraxılan iki albomun əsasını təşkil etmişdir.

Əlamətdar hadisədir ki, XX əsrdə meydana gəlmiş səsyazılarının əksəriyyəti Heydər Əliyev Fondu tərəfindən yaradılmış “Muğam ensiklopediyası”nda öz əksini tapmışdır, bu da muğamın inkişafı və dünyada təbliği baxımından böyük əhəmiyyətə malikdir.

“Muğam ensiklopediyası”na daxil edilmiş beş CD albom – I. Qarabağ xanəndələri; II. Muğam dəstgahları; III. Gənc xanəndələr;IV.Ustad xanəndələr;I(kişi xanəndələr); V. Ustad xanəndələr-II (qadın xanəndələr) muğam sənətinin XX əsr boyu tarixi inkişaf yolunu izləməyə imkan verir.

Heydər Əliyev Fondunun hazırladığı sonuncu nəşrlərdən biri “Azərbaycan muğamı” adlı interaktiv audiovizual sistemlərdən ibarət nəşrdir ki, (2009), bu da səkkiz diskli özündə cəmləşdirir. Muğam ifaçılarının səsyazılarının qorunması baxımından bütün bunlar çox əhəmiyyətlidir.⁵

Dünyada bir neçə şəhər var ki, musiqi onun hər daşına, qalasına, ab-havasına hopmuşdur. Belə şəhərlərdən Avstriyanın Vyana, İtaliyanın Neapol, Azərbaycanın da Qarabağının Şuşa şəhəridir. Hətta xalq arasında məşhur kəlam var ki, "Şuşada körpələr bələkdə belə muğam üstündə ağlarlar".

Şuşa şəhəri Qafqazın Konservatoriyası təbirini haqlı olaraq qazanmışdır. Şuşa Konservatoriyasının parlaq nümayəndələri dünyanın bütün qitələrində Azərbaycan musiqisini ləyaqətlə təmsil edərək ona şöhrət gətirmişlər.Şuşa - Mir Möhsün Nəvvabın, Xarrat Qulunun, Hacı Hüsünün, Sadıxcanın, Məşədi İsinin, Əbdülbağı Zülalovun, Cabbar Qaryağdıoğlunun, Keçəci oğlu Məmmədin, Məşədi Məmməd Fərzəliyevin, İslam Abdullayevin, Seyid Şuşinskinin, Bülbülün, Zülfi Adıgözəlovun, Xan Şuşinskinin, Məşədi Cəmil Əmirovun, Qurban Pirimovun, bəstəkarlardan Üzeyir Hacıbəylinin, Zülfüqar Hacıbəyovun, Fikrət Əmirovun, Niyazinin, Əfrasiyab Bədəlbəylinin, Soltan Hacıbəyovun, Əşrəf Abbasovun,

⁴Hacıbəyli Ü. *Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları*. Bakı, Yazıçı, 1985, s. 21].

⁵<http://enene.musiqi-dunya.az/index.html>

Süleyman Ələsgərovun, müğənni Rəşid Behbudovun vətənidir. Bu hələ Şuşa musiqiçilərinin tam siyahısı deyildir...

Sovetlər dövründə müharibədən(1941-1945) sonrakı illərdə Azərbaycan milli musiqisi yeni yüksəliş dövrü keçirir. Azərbaycan musiqisi istər ölkəmizdə, istərsə də xaricdə böyük nüfuz qazanır.

Qara Qarayevin “Yeddi gözəl” baleti (1952, Nizaminin eyni adlı poeması üzrə, baletmeyster P.A.Qusev; Azərbaycan Opera və Balet Teatrı) Azərbaycan musiqisində yeni mərhələ oldu. “Yeddi gözəl” ilə Azərbaycan balet sənətində yeni musiqi dramaturgiyasının əsası qoyulmuş, əsər balet janrının təkamülündə önəmli rol oynamışdır.

1958-ildə Q.Qarayevin “İldırımlı yollarla” (Lenin mükafatı, 1967; P.Abrahamsın eyniadlı romanı üzrə; baletmeyster K.M.Sergeyev) baleti Leninqrad Opera və Balet Teatrında tamaşaya qoyuldu. Bəstəkar baş qəhrəmanların faciəli sevgisini kəskin münafişəyə qədər yüksəldərək mövzu etibarilə çağdaş, musiqi həllinə görə özgün tamaşa yaratmışdır. Əsər aydın musiqi konsepsiyası, parlaq xarakterləri, Güney Afrika musiqi folklorundan böyük sənətkarlıqla istifadə edilməsi ilə fərqlənir.

Bəstəkar Soltan Hacıbəyov müasirlərimizin həyatından bəhs edən "Gülşən" (1950, SSRİ Dövlət mükafatı, 1952) baletini yazdı. Fikrət Əmirovun "Gözün aydın" (1946), Səid Rüstəmovun "Durna" (1947), Süleyman Ələsgərovun "Ulduz" (1948) operettaları bu janrın örnəkləridir.

Ölkənin hazırkı siyasi durumu, Vətəni tərənnüm edən, Vətəni müdafiəyə çağıran Qarabağ müharibəsinə həsr edilən əsərlər bəstəkar yaradıcılığının mühüm hissəsini təşkil edir.

Bunların sırasında Vasif Adıgözəlovun “Qarabağ şikəstəsi” və “Qəm karvanı” (1999) oratoriyaları, Tofiq Bakıxanovun “Qarabağ harayı” (2001) simfoniyası, Aqşin Əlizadənin “Ana torpaq” (1993) odası, Nəriman Məmmədovun Xocalı hadisələrinə həsr edilmiş “7-ci simfoniyası” (1998), Ramiz Mustafayevin “Haqq sənindir, Azərbaycan” (1992) kantatası, Hacı Xanməmmədovun “Əlimdə sazım ağlar” xalq çalğı alətləri üçün poeması (1991, Qarabağ şəhidlərinə həsr edilmiş), Sevda İbrahimovanın “Vətən şəhidləri” (1990) kantatası, “tar və simli orkestr üçün "Sənin üçün darıxıram, Şuşam”” (1999) və b. xüsusi yer tutur.

2002-ci ildə A.Əlizadənin A.Dümanın əsərində “Qafqaza səyahət” baletinin ilk tamaşası olmuşdur. Bu illərdə T.Bakıxanovun "Xeyir və şər" (1990) birpərdəli baleti (1990), H.Məmmədovun "Şeyx Sənan", O.Zülfüqarovun "Əlibaba və 40 quldur" (1990) baleti yazılmışdır.

Müstəqillik dövründə Azərbaycan bəstəkarlarının xaricdə müxtəlif musiqi festivallarında, beynəlxalq müsabiqələrdə, dünyanın mötəbər mədəniyyət, musiqi layihələrində iştirak etmək, Azərbaycan musiqisini dünyada təmsil edib, onu bir daha tanıtdırmaq imkanları genişlənir.

A.Məlikovun, V.Adıgözəlovun, X.Mirzəzadənin, A.Əlizadənin, T.Bakıxanovun, F.Qarayevin, İ.Hacıbəyovun, F.Əlizadənin, C.Quliyevin, E.Dadaşovanın, R.Həsənovanın, Q.Məmmədovun, F.Hüseynovun, əsərləri Türkiyədə, Norvecdə, Hollandiyada, Kıprda, ABŞ-da, İsveçrədə, Almaniyada, Taylandda və b. ölkələrdə səslənmiş, nüfuzlu müsabiqələrin qalibləri olmuşlar. Türkiyədə A.Məlikovun (7 sayılı simfoniyası), V.Adıgözəlovun ("Çanaqqala" oratoriyası), Kıprda T.Bakıxanovun ("Güzey Kıpr fəsilləri", "Güzey Kıpr süitəsi") və başqalarının əsərlərinin premyeraları keçirilmişdir. Hollandiyada F.Qarayevin ("Xütbə, Muğam, Surə", "Babil qiyaməti" 2000), F.Əlizadənin ("İlğım"), R.Həsənovanın ("Səma") əsərləri ifa edilmişdir. "İpək yolu" layihəsində F.Əlizadə ("Dərviş"), və C.Quliyevin ("Karvan") iştirakı uğurla nəticələnmişdir. F.Hüseynov YUNESKO və Yaponiyanın keçirdiyi müsabiqənin ("Zamana səyahət" simfonik orkestri üçün Konsert) qalibi olmuş, BMT-nin mükafatına ("Qoy dünyada sülh olsun" oratoriyası) layiq görülmüşdür.

1999-cu ildə mahir muğam ifaçısı A.Qasimov muğam sənətinin inkişafı və təkmilləşdirilməsi yolunda nailiyyətlərinə görə YUNESKO-nun qızıl medalı ilə təltif edilmişdir. Fransada keçirilən Beynəlxalq festivalda Azərbaycan Dövlət Simfonik orkestrinin (bədi rəhbər və dirijor, xalq artisti R.Abdullayev) ifasında Ü.Hacıbəyli, Q.Qarayev və F.Əmirovun əsərləri uğurla ifa edilmişdir. Almaniyada "Ekspo - 2000" Beynəlxalq sərgisində Azərbaycan Dövlət Kamera orkestrinin, Dövlət Mahnı Teatrının, Dövlət Rəqs Ansamblının və bir qrup incəsənət xadimlərinin parlaq çıxışı da bu çağın musiqi həyatının diqqət mərkəzində olmuşdur.

2003-cü ildə V.Adıgözəlovun Azərbaycan şairəsi Natəvana həsr edilmiş "Xan qızı Natəvan" (2003, dekabr) operasının premyerası oldu. Görkəmli bəstəkarımızın bu əsəri milli operanın inkişaf tarixində layiqli yerini tutdu.

2006-cı ildə Bakıda dünya şöhrətli musiqiçi Mstislav Rostropoviçin təşəbbüsü ilə Şostakoviç Festivalı keçirilmişdir. Festival dahi rus bəstəkarının anadan olmasının 100 illik yubileyinə həsr olunmuşdur. 2007-ci ildə İtaliyada «Vela festival» «Klassik Ariano» festivalında Azərbaycan Dövlət Simfonik orkestrinin (bədi rəhbər və dirijor, xalq artisti R.Abdullayev) ifasında Ü.Hacıbəyov, Q.Qarayev və F.Əmirovun əsərləri uğurla ifa edilmişdir.

2007-ci ildə Heydər Əliyev Fondunun təşkilatçılığı ilə Bakıda Birinci Beynəlxalq Mstislav Rostropoviç Festivalı keçirilmişdir. Festival çərçivəsində Azərbaycan Dövlət Opera və Balet Teatrında bəstəkar Firəngiz Əlizadənin «Qarabağnamə» operasının premyerası böyük müvəffəqiyyətlə keçmişdir. 2007-ci ildə F.Əlizadə UNESCO -nun “Dünyanın artisti” adına layiq görülmüşdür.

Məhz Heydər Əliyev Fondunun Prezidenti Mehriban xanım Əliyevanın xüsusi diqqəti nəticəsində Azərbaycan muğamı, qədim aşıq sənətimiz UNESCO-nun qeyri-maddi mədəni irs siyahısına daxil edilmişdir. Hər il Mehriban xanım Əliyevanın təşəbbüsü ilə reallaşan beynəlxalq muğam müsabiqəsi muğama verilən əvəzsiz qiymətin göstəricisidir.

Zəngin Azərbaycan milli musiqisi bu gün özünün yeni dövrünü yaşayır. Biz ondan daha da böyük qələbələr, gözəl əsərlər və parlaq istedadlar gözləyirik.

Ədəbiyyat:

1. Ə. İsadə. *Azərbaycan xalq musiqi nümunələrinin nota salınması tarixi. “Musiqi dünyası” mədəni-maarif musiqi jurnalı. 2005*
2. R. Zöhrabov. *Bülbül və Azərbaycan xalq musiqisi. “Musiqi dünyası” jurnalı. Etnomusiqişünaslıq. 2005*
3. *Hacıbəyli Ü. Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları. Bakı, Yazıçı, 1985, s. 21].*
4. <http://enene.musiqi-dunya.az/index.html>
5. <https://mehriban-aliyeva.az/activities/node/844435>

**YENİ MEDYANIN SINIRSIZ İÇERİK ÜRETİMİNE KARŞI: MEDYA
OKURYAZARLIĞININ TAZELENMESİ**
AGAINST UNLIMITED CONTENT PRODUCTION OF NEW MEDIA: REFRESHING
MEDIA LITERACY

Doç. Dr. Mehmet Gökhan GENEL

Yalova Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi

ORCID: 0000-0002-7681-1737

Berna COŞĞUN

Yüksek Lisans Öğrencisi, Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim Sanatları
Anabilim Dalı

“21. yüzyılda okuryazar olmayan kişiler, okuma yazmayı bilmeyenler değil; öğrenmeyi bilmeyen, öğrendiklerini unutup yeniden öğrenmeyi beceremeyen kişiler olacaktır.”

Alvin Toffler

ÖZET

İletişim Bilimleri'nin tek yönlü bilgi akışını tanımladığı kavram, 'enformasyon' yeni medyada değişim göstermektedir. Bu değişim bilginin tek bir platformda olmayışı ve çok hızlı yer değiştirmesiyle örüntülüdür. 21. Yüzyıl bilgi ve hız çağı olarak kabul edilmektedir. Çağın gerekliliği nezdinde yeni medyanın hızı normal karşılanırken; medya okuryazarlığı kavramının gelişimi aynı hızda seyretmemektedir. Bunun sebepleri arasında medya okuryazarlığına gereken önemin verilmemesi, yeni medyanın kontrolsüz yol alışı ve denetim mekanizmasından geçmeden kitlelere ulaşması sayılabilir. Medya okuryazarlığının gelişimi ve yaygınlaşması için çocuklardan başlayarak topyekûn bir eğitim ihtiyacının gerekliliği savunulmuştur. Medya kullanıcılarının bilgiyi filtreleyerek kullanması için medya okuryazarlığına büyük görevler düşmektedir. Bu görevleri yerine getirmesi adına kamusal otoritelerin desteğine ihtiyaç duyulmaktadır. Toplumsal kimlik oluşumunda yeni medyanın getirdiği tüketici kalıplarının olumsuz etkilerine karşı medya okuryazarlığı rasyonel bir çözüm niteliği taşımaktadır.

Medya okuryazarlığının okullarda ders olarak okutulması yönünde yapılan akademik çalışmalardan istifade ederek, gerçekleştirilen bu inceleme, sosyal medya kullanıcılarına yapılan anketler ve TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) verilerinden faydalanmıştır. Örneklem ve içerik analizi yöntemi kullanılarak Medya okuryazarlığının yeni medya karşısında kendini revize etmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yeni Medya, Medya Okuryazarlığı, Enformasyon, İçerik Üretimi, Sosyal Medya, Bilinçli Tüketici, Manipülasyon, RTÜK.

ABSTRACT

The concept that Communication Sciences defines one-way flow of information; "Information" changes in the new media. This change is due to the fact that the information is not on a single platform and changes its place very quickly. The 21st century is accepted as the age of information and speed. While the pace of new media is considered normal in the light of the necessity of the age; the development of the concept of media literacy does not proceed at the same pace. The reasons for this include the lack of attention paid to media literacy, the uncontrolled movement of the new media and reaching the masses without passing through the control mechanism. Media literacy has a great responsibility for media users to filter and use information. The support of public authorities is needed to fulfill these duties. Media literacy is a rational solution against the negative effects of consumer patterns brought by new media in social identity formation.

This study, which I conducted by making use of the theses written for media literacy to be taught as a course in schools, benefited from the surveys conducted on social media users between the ages of 18-45 and the data of TUIK. It is aimed that media literacy always revises itself in the face of new media.

Keywords: New Media, Media Literacy, Information, Content Production, Social Media, Conscious Consumer, Manipulation.

GİRİŞ

Medya Okuryazarlığı; televizyon, video, sinema, reklâmlar, internet v.s. ortamındaki mesajlara ulaşma, bunları çözümleme, değerlendirme ve paylaşma yeteneği kazanabilmek olarak tanımlanmaktadır. Medyayı bilinçli okuma ve kendini ifade edebilme, toplumsal hayata daha aktif ve yapıcı katılım sağlamaktadır. ‘Medya okuryazarlığı, medya iletilerini doğru algılayabilecek donanıma sahip olma ve zamanla iletiler üretebilme yeteneğini kazanmaktır’(Solmaz, Yılmaz, 2013: 55). Öncelikle çocuklar başta olmak üzere medya okuryazarlığı konusunda ne kadar bilinçli olurlarsa gerçek dünya ile dijital dünya arasındaki sınırı o kadar iyi anlar, fark edebilir ve medya enformasyonunun zararlı etkilerinden kendilerini koruyabilir. Medyayı doğru anlayıp, yaşadığı çevreye, ülkesinin sorunlarına, duyarlı, bilinçli bir jenerasyon oluşturabilmek amacıyla medya okuryazarlığı dersi 2005 yılı nisan ayı itibariyle müfredatlarda yerini almıştır. Medya okuryazarlığı dersinin amacı, yaşanan dijital çağa ve getireceği yeniliklere karşı kendini hazırlayabilen, eleştirel bakabilen, gerçek ve kurgu arasındaki ayrımı yapabilecek filtreye sahip olabilen bir toplum oluşturulmasıdır. Çocuklara bu deneyim ve tutum erken yaşta kazandırılmazsa ortaya çıkabilecek bazı sorunlar değerlendirilmiştir. Medya okuryazarlığının günümüzde yeni medya karşısında kendini yenilemesi öngörülmüş ve dijital çağın hızını yakalaması amaçlanmıştır.

‘Medya okuryazarlığı, süreci; kullanıcı, tüketici ve/veya vatandaş lehine çevirmeye yönelik bütüncül bir hareket ve ömür boyu sürmesi gereken bir farkındalık olarak değerlendirilmektedir (Jols & Thoman, 2008:14-15). Medya okuryazarlığı temel olarak iki başlıkta uygulanmaya çalışılmaktadır. Bunlardan ilki korumacı yöntem diyebileceğimiz devletin kanun ve yaptırımlar aracılığıyla denetleme yöntemidir. İkinci yöntem ise daha uyumlu ve yumuşak bir geçişi gerektiren eleştiri odaklı eğitsel yöntemdir. Eğitsel yöntem,

ortaokul öğrencilerine yönelik hazırlanan müfredat üzerinden medyanın nasıl kullanılacağına ve medya metinlerinin nasıl çözümlenebileceğine öğretilmesi düşünülmektedir (Alagözlü, 2013:6-7). Literatüre yönelik tanımlamalarda da görüldüğü üzere, medya okuryazarlığı konusu, kitle iletişim araçlarını doğru kullanma ve medya iletilerini doğru çözümleme becerilerinin kazandırılması amacını taşımaktadır' (Akt: Altıntop, 2020: 417).

MEDYA OKURYAZARLIĞININ KAVRAM VE GELİŞİMİ

Medyanın tarihsel olarak kamuoyu hizmeti için kullanılmaya başlanmasıyla, manipülasyon aracı olarak kullanılması paralel bir gelişmedir. 'İlk başlarda yazılı bir baskı grubu olarak kendini gösteren basın, yirminci yüzyılda işitsel ve görsel boyutlar da kazanmıştır. Bu dönemden sonra gazete ve derginin yanına artık radyo ve televizyon eklenmiştir. İletişim araçlarının teknik açıdan çeşitlenmesi ve işleyiş açısından farklılaşması literatüre 'kitle iletişim araçları' kavramını kazandırmıştır. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde yoğun olarak 1930'larda görülen iletişim çalışmaları kitle iletişim araçlarının toplum üzerindeki etkisini araştırmaya yöneliktir. Kitle iletişim araçlarının kamuoyuna yönelik etkisinin sosyolojik açıdan değerlendiren bu çalışmalar 1950 sonrasında istatistiksel verilerin yoğunlaştığı bir zeminde devam etmiştir' (Morva, 2013: 154).

'1930'lu ve 1940'lı yıllardaki araştırmalar, kitle iletişim araçlarının etkileri üzerinde yoğunlaşmıştır. Harold Laswell'in teorisine göre medya, kitlelere sürekli enformasyon enjekte etmekte ve bireyler bu etkiye maruz kalmakta idi. Laswell'den sonraki araştırmacılar ise kitle iletişim araçlarının olumsuz etkilerini kabul etmekle birlikte medya okuryazarlığı ile bu olumsuz etkinin bertaraf edilebileceğini öne sürmüşlerdir' (İnceoğlu, 2011: 20). Medya okuryazarlığı kitlesel bir öneme sahiptir. Kamuoyunun, medyayı algılama biçimi tarihsel açıdan, her zaman devinim içinde olmuştur. Görsel-işitsel basının, yeni medya dönüşümü medya okuryazarlığı müfredatında da değişiklik ve revize gerektirmektedir.

MEDYA OKURYAZARLIĞI MÜFREDATININ İNCELEMESİ

RTÜK (Radyo Televizyon Üst Kurulu) işbirliği ile 2014-2015 yıllarından itibaren MEB (Milli Eğitim Bakanlığı) tarafından medya okuryazarlığını 12-14 yaş grubu ortaokul öğrencilerine ders olarak okutmaya başlamıştır. Müfredat kapsamında medya okuryazarlığı çocuklara öğretilmektedir. Eğitim veren öğretmenlerin iletişim tabanlı olmamaları ve yaygınlaştırılma hususuna gereken önem verilmemektedir. RTÜK çalışmalarını MEB (Milli Eğitim Bakanlığı) ortaklığı ile yaygınlaştırmalı ve hızlandırmalıdır. Eğitime 12-14 yaş grubu çocuklardan başlanması, daha küçük yaş grupları için ebeveyn eğitimi sağlanması ve yetişkinlerde de bu bilincin oluşturulması savunulmuştur.

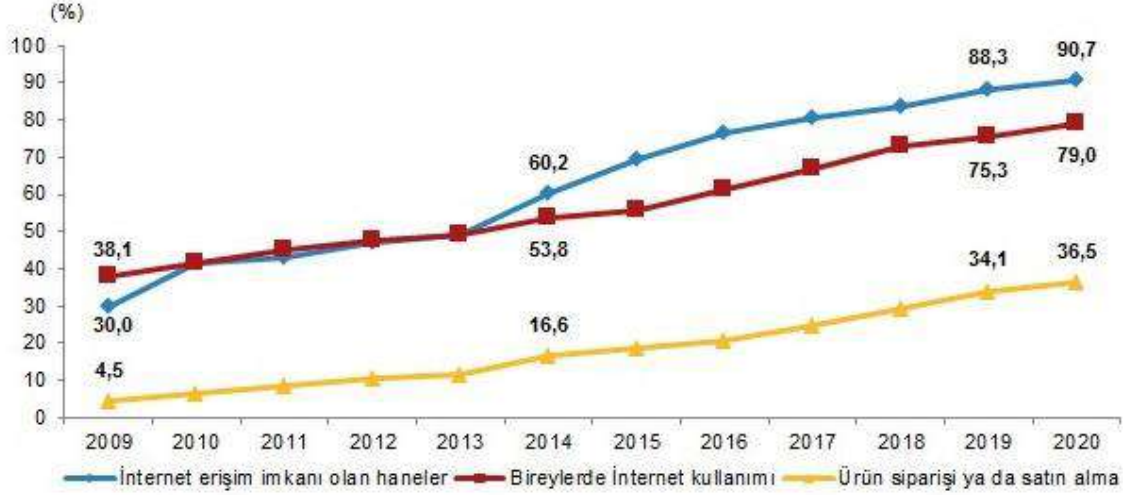
2019-2020 Eğitim-öğretim bahar yarıyılı ve 2020-2021 Eğitim-öğretim güz yarıyılı dünyayı etkisi altına alan COVID-19 hastalığı sebebiyle uzaktan (çevrimiçi) gerçekleştirilmiştir. Pandemi sürecinin getirdiği bu zaruri uygulama eğitimde dijital bir reformun başlangıcı kabul edilebilmektedir. İlk-orta ve yüksek öğrenim kademelerinde tam zamanlı dijital uygulamalarla eğitim sağlanmıştır. Dijital medya ve medya okuryazarlığı bu süreçte eş zamanlı hareket edememiştir. Medya okuryazarlığı dersi seçmeli olarak okutulmaktadır. Dersin zorunlu olmaması ve sınava tabii olmaması eğitici niteliğini gölgede

biraktmaktadır. Özellikle bu dönemde çocukların teknolojiyle tanışma yaşının gerilere düştüğü söylenebilir. TÜİK verilerine göre; 2020 yılında yapılan araştırmalar bilişim teknolojileri kullanımının arttığını göstermektedir.

Tablo1. (<https://data.tuik.gov.tr/>)

Hanehalkı bilişim teknolojileri kullanımına ilişkin temel göstergeler, 2009-2020

Tablo sonuçlarına göre ‘İnternet kullanan bireylerin oranı %79,0’ İnternet kullanım oranı 2020 yılında 16-74 yaş grubundaki bireylerde %79,0 oldu. Bu oran, bir önceki yıl %75,3’tü. İnternet kullanım oranı cinsiyete göre incelendiğinde; bu oranın erkeklerde %84,7, kadınlarda %73,3 olduğu görüldü. ‘Evden İnternete erişim imkanı %90,7’ye’ Hanelerin %90,7’sinin evden İnternete erişim imkanına sahip olduğu gözlemlendi. Bu oran bir önceki yılda %88,3 idi. Pandemi sürecinin özellikle yeni medya kullanımında ve sosyal ağlarda geçirilen sürenin artışında büyük etkisi bulunmaktadır.

‘Günümüz çocukları için internet bağlantısının olup olmaması neredeyse Maslow’un ihtiyaçlar piramidindeki ilk aşamaya denk düşmektedir. Çocuklar, uyku saatleri dışında her an internetle temas halindedirler. Bu sebeple medya okuryazarlığı hem bir ihtiyaç hem de zorunluluktur. Ayrıca medyanın olumsuz etkileri, medyada çocukların çoğunlukla mağdur olarak temsil edilmesi, tamamıyla yetişkin ürünü olan medyaya, çocuk bakış açısının yerleşebilmesi için öncelikle yetişkinler tarafından medya okuryazarlığının ne denli önemli olduğunun farkına varılması gerekmektedir (İnal, 2012: 18-19). Çocukları zararlı yayınlardan korumak, yasaklamalardan ziyade interneti bilinçli kullanmayı öğretmek üzerine olmalıdır.’ (Akt: Karahisar, 2014: 83)

Medya eğitimi kavramı çoğunlukla evrensel okur yazarlık kavramının benzeşmesiyle tanımlanır. Basım aracındaki okur yazarlık genellikle çağdaş topluma katılmak için temel bir ön koşul olarak kabul edilir. Bununla birlikte iletişim şimdilerde artan oranda modern medyanın işitsel – görsel dillerini içermektedir. Çocuklar ve yetişkinler bütün bu sembolik sistemlerde okur yazar olmak zorundadır. Yazıda olduğu kadar “medya dilinde” de yeterli, eleştirel okur yazar olmaları gereklidir. Bu yolla eğitim dünyası ile medya iletişimi dünyasını

bir araya getirmek öğretmenler, öğrenciler, ebeveynler, medya yapımcıları ve karar vericiler hesabına

işbirliği içinde bir çaba gerektirecektir. Aynı zamanda, öğretmenler hesabına amaçları ve metodları açısından açıklık ve titizlik ve eğitimin pek çok temel prensibini yeniden gözden geçirme isteği gerektirecektir. Bu bağlamda, medya eğitimi, göz ardı edemeyeceğimiz, önemli bir mesele oluşturacaktır (UNESCO, 2006:4).

METODOLOJİ

Amaç

Bu araştırmanın amacı, Medya okuryazarlığı derslerine, eğitim sisteminde daha geniş yer verilmesi, ders veren öğretmenlerin alanda uzman olması ve eğitim alacak kitlenin genişletilmesidir. Bu amaç doğrultusunda medya okuryazarlığının eğitsel gerekliliği vurgulanmıştır. Medya Okuryazarlığı eğitiminin mevcut düzeyi ve eksikliklerine yönelik bir çalışma amaçlanmıştır.

Araştırma modeli

Bu amaçlar doğrultusunda, yapılan araştırmada alan araştırması ve içerik analizi yöntemi uygulanmış, verilerin elde edilmesinde ise alanda daha önce yapılmış anket ve bulgulardan faydalanılmıştır. Medya okuryazarlığı ile ilgili literatür taraması, yapılarak alanda daha önce gerçekleştirilen anket ve araştırmaların da incelenmesi sonrasında oluşturulmuştur.

Araştırmanın hipotezine katkı sağlayacak bir diğer yöntem olarak; alanda 2013-2014 yıllarında Tüba Karahisar tarafından, 'İstanbul iline bağlı Güngören İlçesindeki Şiir Mektebi Ortaokulu 8. Sınıf öğrencileri içinden rastlantısal olarak seçilmiş olan 150 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırma, 20 soruluk anket formundan elde edilen veriler ile sınırlıdır. Uygulama, 2013-2014 eğitim öğretim yılının Mayıs ayını kapsamaktadır. Araştırma amacıyla toplanan veriler, SPSS 20,0 paket programı ile analiz edilmiş, frekans ve kare analizleri bulunmuştur.' (Karahisar T, 2014, s. 86) Anket sonuçlarının tamamını değil; araştırmanın evrenini içeren tablo:5, tablo:6, tablo:9, tablo: 10, tablo: 11, tablo: 17, tablo: 18 sonuçları filtrelenmiştir.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Türkiye'de yaşayan, 12-14 yaş grubu ortaokul öğrencileri ve yetişkin grupları oluşturmaktadır. Örneklem ise 2020-2021 eğitim öğretim güz yarıyılı uzaktan eğitim (çevrimiçi) döneminde medya okuryazarlığı dersinin müfredatta uygulanışı ele alınmıştır)

Hipotezler

- 1)Hipotez: Medya okuryazarlığı gelişen medyanın hızını yakalayamamaktadır.
- 2) Hipotez: Farkındalık yaratma hususunda, eğitim sistemi zayıf kalmaktadır.
- 3) Hipotez: Medya okuryazarlığının, hedef kitlesi yeniden değerlendirilmelidir.

Yukarıda belirlenen hipotezler araştırmanın evreni doğrultusunda ele alınarak, örneklem üzerinden değerlendirilmiştir.

BULGULAR

RTÜK medya okuryazarlığı çalışmaları sonrası 23 Nisan 2006 tarihinde ‘‘akıllı işaret’’ sembollerini televizyon yayınlarında kullanmaya başlamıştır. 7 tane akıllı işaret sembolü bulunmaktadır. Bu işaretlerin okunması ve yeni medyada özellikle çevrimiçi oyun veya eğitim platformları ve sosyal medya hesaplarında görünür hale getirilmesi hususu pedagojik yaklaşımlarla değerlendirilmelidir. Bu işaretlerin okumalarının çocuklara öğretilmesi önemli ancak ebeveynlerin de okuması ve çocuklarını yönlendiriyor olması bu çalışmayı amacına ulaştıracaktır.

Araştırma sonuçlarına göre; çocukların (8. Sınıf öğrencilerinin) %50’sinde taşınabilir bilgisayarlar vardır. Dolayısıyla bilgisayarın aile bireylerinin bulunduğu yere konularak çocuğun internette girdiği sayfaların denetlenmesi gittikçe zorlaşmaktadır. Akıllı telefonlar da denetlemeye sekte vurmaktadır. %57 oranında bir kesim bilgisayar ve interneti kullanmayı kendi kendine öğrendiğini ifade etmiştir. Çocuklar, ebeveynlerinden konu ile ilgili olarak daha donanımlı olabilmektedir. Oysa ebeveynler eğer çocuklarını koruma amaçlı denetleyeceklerse çocuklarından daha bilgili olmalıdırlar (Karahisar, 2014: 93).

Medya okuryazarlığı alanında RTÜK ve akademik dünyanın çalışmaları incelenerek müfredatın geliştirilmesi gereken dinamikleri araştırılmıştır. Medya okuryazarlığında, yeni medyanın kontrolsüz hızına karşı bir uyumsuzluk saptaması yapılmıştır. Yeni medya enformasyonu teknoloji, dijitalleşme, globalleşme ve sosyalleşme bileşiminde içerik üretiminde maruz kalınan bilgi bombardımanına karşı medya bilincinin altyapısının kurulması ihtiyacı doğmuştur. Medya okuryazarlığı günümüz noktasında bu ihtiyacı karşılamada eksik kalmaktadır. Pandemi döneminde, eğitimin uzaktan yapılması ve dijital dünyaya geçişin artması örneklemeyle somutlaştırılmıştır. Sosyal medyada ve içerik platformlarına karşı olumsuz bir tutum değil bir uyum ortaya konulması gerekmektedir. Eskiye özlem, yeniye ön yargı bireyi hayata geç başlatabilmektedir.

Yeni medya geleneksel medyadan daha farklı bir kimyaya sahiptir. ‘Kullanıcı’ kelimesi yeni medyanın anahtar kelimesi sayılabilir. Sayısız sosyal medya kullanıcısı ve onlara içerik üreten sayısız medya platformuna karşı medya okuryazarı olma yetkinliğinin geliştirilmesi, örnekleri yapılmaya çalışılmıştır. İçerik üretiminin; artık yer ve zamandan soyutlandığı ve klavyenin bulunduğu her akıllı cihazın içinde sağlandığını görmekteyiz. Bu cihazların yaygınlaşması, kullanma yaşının neredeyse 6 yaş ve üzeri olarak düşünüldüğünde içerik üretimi bir sanayileşme, durmaksızın üretme ve sunulma kolaylığı sağlaması, yeni medyayı cazip bir yaşam alanına dönüştürmüştür.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sosyal yaşamı düzenleyen, ahlaki sınırları çizen, bireyin varlığını gösteren bir konumda bulunan ‘Yeni Medya’ bireye sınırsızlığı aşılarken, medya okuryazarı olunması halinde sınır çizen özne konumuna geçilebileceği ortaya konulmak istenmiştir. Çalışmada yararlanılan kaynaklar ve istatistiksel değerler Türkiye ve dünyada yeni medyanın yaşam biçimi sunduğu yönünde sonuçlar alınmıştır. Bu noktada bu manipülasyona açık olma halini sifira indirmenin medya okuryazarlığı ile mümkün kılınabileceği ifade edilmiştir. ‘O halde medya ile eğitim arasındaki ilişki, medya kurumuna dair bilgi ve bilincin eğitsel (pedagojik) yöntem ve tekniklerle verilmesidir. Ya da medyanın, eğitim yardımıyla daha derinden ve doğru bir şekilde anlaşılmasıdır.’ Medya okuryazarlığı temel olarak iki başlıkta uygulanmaya çalışılmaktadır. Bunlardan ilki korumacı yöntem diyebileceğimiz devletin kanun ve yaptırımlar aracılığıyla denetleme yöntemidir. İkinci yöntem ise daha uyumlu ve yumuşak bir geçişi gerektiren eleştiri odaklı eğitsel yöntemdir. Eğitsel yöntem, ortaokul öğrencilerine yönelik hazırlanan müfredat üzerinden medyanın nasıl kullanılacağına ve medya metninin nasıl çözümlenebileceğine öğretilmesi düşünülmektedir. Yaşanılan çağın bir gerekliliği olarak, çocuk, genç, yetişkin her yaş grubunun medya okuryazarlığı becerisinin kazandırılması gerekmektedir. Medya bir ‘silah’ meteforu olarak düşünülürse bu silahın kimler tarafından, ne şekilde kullanılacağı bir toplumsal sorun teşkil etmektedir. Medya okuryazarlığının, iletişim uzmanları tarafından seçmeli olarak değil, zorunlu olarak verilmesi gerekmektedir.

Medya okuryazarlığı eğitimi toplumsal olarak yürütülmelidir. Gereken toplumsal bilinç her yaş grubundan medya kullanıcısı için akıllara yer etmelidir. Geleneksel ve yeni medya olarak iki ayrı medya tabanından da medya okuryazarlığı kitlesel olarak sunulmalıdır. RTÜK, MEB, ve YÖK (Yüksek Öğretim Kurumu) gibi kamu kurumlarının ortak çaba ve amaçlarıyla medya okuryazarlığının yeni medyanın, hızına yetişmesi sağlanabilmelidir. Siyasal erklerin, medya kuruluşlarını manipülasyon aracı olarak kullanması, yeni medya ile yeniden şekil değiştirmiştir; bireylerde yapay bir düşünce biçimi yaratılması diyalektiğini imha etmiştir. Bu yapı-bozuma uğrayan, ‘konvasiyonel medya,’ içinde bulunduğu değişimin sancısını yaşamaktadır. Yeni medya karşısında; medya okuryazarlığı tazelenmeye ihtiyaç duymaktadır.

KAYNAKÇA

1. Altıntop, M., Bak, G. & Bak, A. (2020). “Yeni Medya Okuryazarlığı”, Journal Of Social, Humanities and Administrative Sciences, 6(24): 414-421
2. Aslan, A , Turgut, Y , Göksu, İ , Aktı Aslan, S . (2019). Çocukların Medya Okuryazarlık Düzeylerinin ve Kullanım Alışkanlıklarının Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi . Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi , 39 (2) , 793-815 . DOI: 10.17152/gefad.561190
3. Bütün, E , Kesten, A . (2014). Medya Okuryazarlığı Dersi Hakkında Öğretmen ve Öğrenci Görüşleri . Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi , (31) , 49-63 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/susbed/issue/61811/924683>

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESSON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

4. Frau-Meigs Divina, (2006) , “Media Education”, “A Kit for Teachers, Students, Parents and Professionals” UNESCO, L’exprimeur – Paris
5. <https://data.tuik.gov.tr/>
6. Jolls T, Thoman E, (2008) 21.Yüzyıl Okuryazarlığı, Ankara, Ekinoks Yayınları,
7. Karahisar T, (2014), The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication - TOJDAC October Volume 4 Issue 4
8. Morva, O. (2013). Chicago Okulu Pragmatik Sosyal Teoride İletişimin Keşfi, Doruk Yayıncılık, İstanbul
9. RTÜK (2007) İlköğretim Medya Okuryazarlığı Dersi Öğretmen El Kitabı, Ankara.
10. Sezer N, (2019) Medya Okuryazarlığı,
11. Sezer, N. (2010) Medya Okuryazarlığı, İstanbul Üniversitesi Açıköğreti Fakültesi, http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/kok/medya_okuryazarligi_u137.pdf
12. Solmaz, B , Yılmaz, R . (2013). MEDYA OKURYAZARLIĞI ARAŞTIRMASI VE SELÇUK ÜNİVERSİTESİ'NDE BİR UYGULAMA . Selçuk İletişim , 7 (3) , 55-61 . <https://dergipark.org.tr/tr/pub/josc/issue/19025/200561>
13. Tekin, H , Işıkoğlu Erdoğan, N . (2020). Okul Öncesi Öğretmenlerinin ve Öğretmen Adaylarının Medya Okuryazarlığı Algıları ile Medya Alışkanlıklarının İncelenmesi . Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi , 8 (15) , 130-151 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/susbid/issue/54983/725155>

BÜYÜNÜN MEDYADAKİ YANSIMASI: ESRARENGİZ KASABA GÜNLÜK 3 İNCELEMESİ

REFLECTION OF MAGIC ON THE MEDIA: A REVIEW OF GRAVITY FALLS
JOURNAL 3

Prof. Dr. Mehmet Gökhan GENEL

Yalova Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi

ORCID: 0000-0002-7681-1737

Çağlanur TUNCEL

Yüksek Lisans Öğrencisi, Yalova Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İletişim Sanatları
Anabilim Dalı

ÖZET

Büyü, hayatın içinde ilkel insandan beri kullanılagelen doğaüstü bir güçtür. Önceleri av hayvanlarının bolluğu, bereketi ve tanrı rızası için kullanılan büyü, daha sonra refah seviyesi yükselen insanın kişisel çıkarlarına hizmet etmek için kullanılmıştır. Hırslanan insan, güç elde etmek, karşı cinsi kendine aşık etmek, nefret ettiği kimselere zarar vermek ve hatta hasımlarını öldürmek için büyüye başvurmuştur. Bu anlamda bu için uğraşan insanlar tarafından büyü için kullanılan şeytanlara, doğaüstü yeteneklerinden ötürü farklı zamanlarda tanrı gözüyle bakılmış ve tapılmıştır. Bu sebeple şeytanlarla iletişime geçen büyücüler bu doğaüstü güçleri nedeniyle buldukları toplumlarda önemli kişiler olarak görülüp saygı duyulmuştur. Ancak bazı toplumlar tarafından da tam tersi olarak bu tarz büyücüler şeytani düşüncenin bir yansıması olarak görülüp ait oldukları toplum kesimlerince dışlanmışlardır. Büyü tarihine bakıldığında büyücüler farklı büyü seansları için farklı teknikler geliştirmişlerdir. Bu tamamen büyüünün niteliğine göre, büyü için devreye girecek olan şeytani güçlerin özelliklerine göre değişiklik gösteren bir durumdur. Diğer yandan günümüz modern toplumlarında da olduğu gibi büyü, insan için zararlı ve kötü bir uygulama olarak değerlendirilmiş, özellikle semavi dinlerce büyüye başvuranlar kâfir olarak görülüp lanetlenmişlerdir. Çalışmamızda, büyüünün doğaüstü bir uygulama olduğu perspektifinden hareketle büyüye tarihi seyir içerisinde hangi durumlarda başvurulduğu incelenmiştir. Bu doğrultuda çalışmanın amacı, büyüünün medyadaki temsilini araştırmak ve büyüünün serüvenini çocuklar için yapılmış olan “Esrarengiz Kasaba Günlük 3” çizgi filmi çerçevesinde incelemeye yöneliktir. Araştırmada metodoloji olarak kaynak tarama, göstergebilim ve içerik analizi gibi yöntemlerden yararlanılmıştır. Çalışmada çocuklar için yapılmış olan çizgi film kitabı “Esrarengiz Kasaba Günlük 3”teki büyü ve kehânet materyallerinin çocuklara açık bir şekilde anlatıldığı / açıklandığını ve bu doğrultuda çocukların ilgisinin diri tutulması için gereken herşeyin yapıldığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Büyü, Büyücülük, Kültürlerde Büyü, Dinlerde Büyü, Esrarengiz Kasaba Günlük 3, medya

ABSTRACT

Magic is a supernatural power that has been used in life since primitive man. Magic, which was previously used for the abundance, fertility, and approval of game animals, was later used to serve the personal interests of the human being whose prosperity increased. The ambitious person resorted to magic to gain power, make the opposite sex fall in love with himself, harm those he hated, and even kill his enemies. In this sense, devils used for magic were regarded and worshipped as gods at

different times due to their supernatural abilities. For this reason, sorcerers who communicate with demons are regarded and respected as important people in their societies because of their supernatural powers. However, by some societies, on the contrary, such sorcerers were seen as a reflection of demonic thought and were excluded by the segments of the society to which they belong. Considering the history of magic, sorcerers have developed different techniques for different magic sessions. This depends entirely on the nature of the spell, the characteristics of the demonic powers that will come into play for the spell. On the other hand, as in today's modern societies, magic has been regarded as a harmful and bad practice for human beings, and especially those who resort to magic by heavenly religions are seen as infidels and cursed. In our study, based on the perspective that magic is a supernatural practice, the situations in which magic was used in its historical course were examined. In this direction, the study aims to investigate the representation of magic in the media and to examine the adventure of magic within the framework of the "Gravity Falls Journal 3" cartoon made for children. Methods such as source scanning, semiotics and content analysis were used as a methodology in the research. In the study, it was determined that the magic and prophecy materials in the cartoon book "Gravity Falls Journal 3", which was made for children, were clearly explained / explained to the children and in this direction, everything was done to keep the children's interest alive.

Keywords: Magic, Witchcraft, Magic in Cultures, Magic in Religions, Gravity Falls Journal 3, Media

GİRİŞ

Eski çağlardan beridir doğaüstü güç ve varlık inançları, bu güce kavuşmak isteği büyü uygulamalarının kaynağını oluşturmuştur. İlk başlarda temel ihtiyaçlar için başvuru büyü uygulaması sonralarda farklı nedenlere evrilmiştir. Bulunan arkeolojik eserlerde hayatın pek çok alanında büyü kullanıldığı ortaya çıkmıştır. Buna ek olarak, kötü varlıklardan korunmak amacıyla da büyüye başvurulmuştur. Kültürler birbirlerini etkilese de farklı amaçlar için farklı büyü teknikleri ortaya çıkmış ve kullanılmıştır. Bunlar arasında tılsım, çeşitli malzemelerin karışımından oluşan içecek ve yiyecekler gelmektedir.

Türk tarihinde de büyücülere sıkça başvurulmuştur. Büyücüler Şaman olarak adlandırılmıştır ve Şamanlar ruhlarla irtibata geçme, hastaları iyileştirme, şeytanları kontrol altına alma özelliklerine sahip olmuşlardır.

Bunun yanında büyücüler aynı zamanda gelecek tahmininde bulunan kâhinler falcılar olarak kabul edilmişlerdir. Bunların yanısıra hastalık tedavileri için de büyücülere başvurulmuştur. Ancak Tevrat, İncil, Yeni Ahid, Eski Ahid, Kur'an-ı Kerim büyücülüğü ve büyü uygulamasını insanlara zarar verdiği ve şeytan tapımlarını içerdiği için yasaklamıştır. Ancak insanlar, dinî kitapları istismar ederek ve kutsal yazıları belirli şekiller ve rakamlar olarak yazarak büyü için kullanılmışlardır. Yahudiliğin bilinen büyü akımı Kabala'dır. Bunun yanında İslamiyet'te de vefk, bedûh ve ebced gibi kendilerine has büyü yöntemleri kullanılmaktadırlar.

Çalışma, büyü ve büyü uygulamalarına ışık tutarak ne olduğu, ne işe yaradığı, ne şekilde meydana geldiği ve insanda nasıl etkiler yaptığının bilinmesi hedeflenmiştir. Tarihten günümüze büyü her toplum tarafından inanılıp kullanıldığı ve kutsal kitaplarda bahsedilen büyü varlığının gerçek olduğu anlatılmaya çalışılmıştır. Çocuk kitabı olan Esrarengiz Kasaba Günlük 3'teki büyü tariflerine dikkat çekilmek istenmiştir.

Çalışmada büyü ve büyü ve büyü ile alakalı kavramlar açıklanmış, ikinci bölümde kültürlerde büyü ve cin inanışları ve nasıl kullanıldığına değinilmiştir. Üçüncü bölümde ise dinlerin büyüye bakış açıları ve bu konudaki açıklamaları anlatılmış, son bölümde ise Esrarengiz Kasaba Günlük 3 adlı çocuk kitabındaki büyü ile alakalı kavramlar analiz edilmiştir.

Çalışmada kaynak tarama yöntemi ile veriler elde edilmiştir. Araştırma verileri nitel araştırma yöntemi ile sağlanmıştır. Kitap incelemesi yapılırken kitaptaki görsellerden faydalanılmış ve gerekli noktaların analizi yapılmıştır.

BÜYÜ VE BÜYÜ İLE ALAKALI KAVRAMLAR

Türkçe’de büyü olarak çevrilen “maji” kelimesi, Mecusi dininde “büyük bilge” anlamında din adamlarına verilen “magi” kelimesinden gelmektedir. (Crow, 2002: 94). Büyü kelimesi, İngilizce’de “Magic”, Almanca’da “Zauber”, Fransızca’da “Magie” (Örnek, 1971: 52), Latince’de “Magicien” (Kalyoncu, 2010: 11) olarak adlandırılmaktadır.

Doğaüstü güçlerin aracılığıyla belirli bir durumu açığa çıkarmak ya da yaratmak için kullanılarak, uygulanan işlemlere büyü denilmektedir (Örnek, 1971: 52-53). Büyü aynı zamanda tabiatüstü varlıklardan yardım alınarak yapılmakta ve tabiatta olağanüstü sonuçlara ulaşmak amacıyla da başvurulan bir uygulamadır (Tanyu, 1992: 501).

Başka bir görüşe göre din dışı hareketler ve dualar aracılığıyla ruhu etkilemeye büyü denilmektedir (Anadol, 1997: 11). İnsanın büyü yapmasıyla gizli güçlerin harekete geçirildiği ve tabiata aykırı etkilerle istenilen etki sağlandığına inanılmıştır. Büyüde şeytanlar kullanılarak etki meydana getirilmektedir. Bunlar arasında en kötüsü Kara Büyü’dür (Pakalın, 1993: 250).

Başka bir kaynağa göre büyü, kişileri etkilemek suretiyle yapılan kötü anlam yüklü fiillerdir. Büyücüler tarafından, yapılan kişiyi ruhsal yönden hapsedmek ve etkilemek için yapılan uygulamalardır (Gündüz, 1998: 73).

Büyü, bazı yazarlar tarafından dini ve sanatın kaynağı olarak görülmektedir. Bazı işlerde doğaüstü güçlerden yararlanılarak doğanın insan iradesine bağlanacağına inanılmaktadır (Hançerlioğlu, 2000: 93).

Büyü, menfaat sağlamak amacıyla tabiatüstü varlıklarla iletişim kurma şartıyla, bazı tılsımlı nesnelere kullanılarak ve belli yazılar yazılarak, insanları etkilemek için kullanılmaktadır. Aynı zamanda kutsallığa karşı olması yönünden ahlakî bir amaç taşımamaktadır (Tanyu, 1992: 501).

Şeytan Tasarımı Terimleri Sözlüğü’ne göre büyücülük, gizli güçlerden faydalanmak yoluyla kötülük etmeye yarayan uygulamadır (Korkmaz, 2006: 147).

Pek çok kaynağa göre eş anlamlı kullanılan büyü ve sihir kelimeleri aslen birbirinden farklıdır. Renk yanıltması ve el çabukluğu ile hokkabazlık yoluyla yapılan sihir, göz ve görüşü aldatmadır (Tanyu, 1992: 501). Göz boyamak olan sihir, bir şeyin aslından ve oluş niteliğinden farklı göstererek kişi aldatmaya denilmektedir. Gözbağı yapmak olarak da adlandırılmaktadır (Atmaca, 2011: 95).

Büyüden farklı olan sihir, hokkabazlık olarak da geçmektedir. İnsan duyusunu yanıltmaktan ibarettir. Sihre, vapurda giden birini sahili de hareket ediyormuş gibi görmesine örnek verilebilmektedir. Aynı zamanda Firavun sihirbazlarının civa ile yapılmış ip ve değneklerine ısı vermek suretiyle veya güneşin ısıısıyla hareket edilişleri sihir uygulamasının örneklerindedir (Zeyrek, 1999: 106-107). Bazı teknik aletlerle veya bir şeyi koklatıp, yedirerek veya içirerek kişinin hissettiklerini etkileyerek sihir yapanlara “sihirbazcı” denilmektedir (Baydar, 1999: 65).

Büyüyü herkes yapmamaktadır. Belli insanlara büyü yapılması için başvurulmaktadır. Dinler ve kültürlerde büyü yapanlar “sihirbaz, şaman, büyücü, hekim” gibi farklı adlandırılmışlardır. Ancak en yaygın kullanım büyücüdür (Korkmaz, 2006: 147). Büyücüler, tılsımlı sözler yazarak, ölmüş hayvanlar veya muska gibi gerekli materyalleri kullanarak, birtakım şekiller çizerek, şeytanlar ile büyü yapmaktadırlar (Tanyu, 1992: 501).

Büyü ile alakalı kullanılan bazı kavramlar arasında tılsım, kâhinlik ve falcılık bulunmaktadır.

Tılsım, Yunanca bir kelimedir. Latince, Amulet olarak da anılmaktadır (Çelebi, 2012: 91). Bir diğer ismi ise muskadır (Demirci, 2006: 265). Büyüde kullanılan belirli çizim ve yazılara denilmektedir. Tılsım, herkesin bilemeyeceği, gizli ve etkili sırdır (Zeyrek, 1999: 111). Tılsımı kullanım amaçları arasında bulaşıcı hastalıklar, kötülükler ve doğal afetlere karşı korunma vardır (Baydar, 1999: 75). Tılsım için belirli bir sembol seçilmektedir. Bunlar tırnak, kemik, boynuz, madalyon, yüzük, at nalı olabilmektedir (Çelebi, 2012: 91-92). Tılsım, büyü en önemli ögesidir. Yalnızca büyücünün bilebileceği, miras yoluyla aktarılan bölümdür. İkel halklara göre büyü bilgisi, tılsım bilgisidir. Tılsımlar, büyü çözülmesinde merkezde yer alır. Büyünün çekirdeği her zaman büyü formülüdür (Malinowski, 1990: 63).

Kâhinlik, sezgilerle birtakım olayların önceden sezinlenerek bilinmesidir. Bu durum kehânet olarak da adlandırılmaktadır. Kehânette bulunan kişilere ise kâhin denilmektedir. Gezegenler aracılığıyla gelecek haberleri verenlere ise astrolog denilmektedir (Baydar, 1999: 72). Hz. Muhammed’in peygamberliğinden önce cinlerin gökten kulak hırsızlığı yaparak topladığı bilgileri kâhinlik yapanlar insanlarla paylaşmışlardır (Zeyrek, 1999: 115).

Falcılık ise tabiatüstü yöntemlerle bilme ve yorumlama olayıdır. Medyumluk da olarak adlandırılan falcılıkta, görünmez varlıklarla iletişim kurularak geçmiş ve gelecekte haber aldıklarına inancı vardır (Baydar, 1999: 74). Falcılık kültürüne göre kâhin, büyücü, şifacı olarak anılmışlardır (Aydın, 1995: 134). Çeşitli fal türleri arasında belli kartların açılarak yorumlandığı Tarot Falı ve eldeki çizgilerin yorumlanarak gelecek hakkında bilgi verilen El Falı vardır (Baydar, 1999: 64).

ÇEŞİTLİ KÜLTÜRLERDE BÜYÜ VE CİN İNANIŞI

Çok eski tarihe sahip olan büyü, doğa olaylarına açıklama getirmek isteyen insanlar tarafından tabiat olayları kontrol altına alınmak istenmiş ve büyücülüğe başvurulmuştur. Bunun sonucunda da büyüde uygulanan çeşitli materyaller ve uygulama yöntemleri ortaya çıkmıştır (Anadol, 1997: 13).

İlk çağlarda büyü, Sempatik Büyü olarak mağara duvarlarına çizilerek yapılmaya çalışılmıştır. Bu büyü çeşidinde nesnelerin birbirlerini etkilediğine inanılmaktadır. Paleolitik Çağ’da yaşamış Magdalenienler, hekimlere, büyücülere, rahiplere ve toplumsal olarak pek çok mesleğe sahip olmuşlardır. Bu ırkın çizdiği resimler arasında çeşitli av hayvanlarının taşlarla etrafı çevrili bir şekilde, üzerlerinde saplanmış aletler ve kapana yakalanmış biçimde, ava yardımcı olacak şekilde, yanında ise dişi ve erkek hayvan, üreyip çoğalmalarına yardımcı olacağı düşüncesiyle çizilmiş resimler vardır (Crow, 2002: 17-18). Neolitik Çağ İspanya’ında ise mağara resimlerinde çeşitli cin inançlarını yansıtan, kafasız, siyah insan figürleri bulunmuştur (Mutlu, 1968: 26). Afrika tarihinde de pek çok çeşitli büyü inancı vardır. Güney Afrika’da en yüksek tanrı uThixo ile konuşabilmek için büyücüler tarafından ata cinleri ile iletişim kurulmuştur. Bunun yanında cinlerin hastalıklara ölümlere ve kötülöklere neden olduklarına inanılmıştır (Wilkinson, 2014: 271). Afrika doğusunda ise kâhinlik yaygın olmuştur. Kehânetler, gelecek hakkında, suçlu hakkında bilgi verilmek için

veya evet/hayır şeklindeki ikili kararlara yardım edilmek için kullanılmıştır. Kâhinlik ile büyü yapılmış, hastalık, ölüm ve kötü kaderin sebebiyet veren kişiler tespit edilmeye çalışılmıştır (Eliade ve Couliano, 1997: 41-43). Mezopotamya Medeniyetleri’nde büyü hayatın bir parçası olarak kullanılmıştır. İyi veya kötü sebeplerle büyüye başvurulmuştur. Büyüye başvurma sebepleri arasında büyü bozdurmak veya yaptırmak, hastalıklardan korunmak ve ürünlerinin artması, (Eliade ve Couliano, 1997: 217), cinsel gücü arttırmak, belli günahkâr davranışların etkilerini ortadan kaldırmak, birinin sevgisini kazanmak, ağlayan çocuğu susturmak vardır (Black ve Green, 2003: 55).

Bunlarında yanında şeytanlardan korunmak için çeşitli büyüsel ayinler de düzenlenmiştir (Black ve Green, 2003: 33-34).

Sümerliler zamanında kötü cinlere karşı kullanılmış olan, büyüler yazılı muska tabletler bulunmuştur. İnsan vücuduna giren cinlerin birtakım hastalıklara sebebiyet verdiklerine inanılmıştır (Kramer, 1990: 52-53). Asur ve Babil Medeniyet inançlarında, tanrıların dünya gidişatını yıldızlara yazdığı inancı hâkim olduğu için astroloji konusunda ilerlemişlerdir. Zodyak’ın 12 burcunun nitelendirilmeleri Asur-Babil zamanında ortaya çıkmıştır (Schimmel, 2007: 53). Bunun yanında Asurlular, hastalık getiren, insanları öldüren ve saldıran Asakku/Asag adındaki ifritlere inanmışlardır. Kötü ifritlere karşı hastalıklardan ve kötü ifritlerden koruyan “Ugallu” adındaki iyi ifritin heykelcikleri büyüsel ayinlerde kullanılmış veya evlerde bulunmuştur (Black ve Green, 2003: 35-38).

Mısır inancında Tanrı’nın rızası için iyileştirici veya koruyucu muska çeşitleri yapılmıştır. Özel insanlar için yapılmış papirüs üzerine, çömlek kırığı veya kabuk üzerine yazılmış büyüler bulunmuştur (Eliade ve Couliano, 1997: 225). Muskaları avlanmış hayvanın kemiklerini, pençelerini veya dişlerini torba içine koyarak taşımışlardır. Kullanılan muskalar arasında el ve gözler, tanrı, cin ve hayvan figürleri vardır (Anadol, 1997: 214-215). Buna ek olarak Mısırlı kâhinler tarafından öldükten sonraki hayat için yazılmış, büyüler tarifleri içeren “Ölümler Kitabı”, “Öteki Dünya Kitabı”, “Kabir Kitabı” olarak adlandırılan kitapları yazmışlardır (Doğrul, 1958:62-63).

Hititlerin büyüünün zararlı olduğuna inanmış ve zararlı büyüler yasalarca yasaklanmıştır. Ancak yönetici sınıf tarafından kötülüklerden korunmak için başvurulmuş, aynı zamanda kraliyet ailesinin üyelerini öldürmek için silah olarak da kullanılmaktan geri durulmamıştır. Büyüye, beddua etmek, hırsızlık, şiddet, cenazeye saygısızlık, psikolojik ve fiziksel hastalıklar, salgın hastalıklardan korunmak, aile içi anlaşmazlıklar, ensest ilişki, yalan yere yemin etmek, zafer dönüşü veya yenilgi sonrası yapılan ritüeller, kral-kraliçeleri veya insanları arındırma, bağ verimsizliği, çekirge istilası, ölü ruhlara danışmak gibi sebepler için başvurulmuştur (Cesur, 2020: 134-139). Çeşitli kâhinlik yöntemleri de kullanmışlardır. Bu metotlar arasında hayvan bağırsağı veya karaciğer falı vardır. Bunun yanında kurban edilen hayvan hareketlerini, kuş uçuşlarını kehanet yorumlarında kullanmışlardır (Taplamacıoğlu, 1966: 93).

Yunan Medeniyeti’nde büyücüler, sayıları birtakım şekillerle daireler içine alarak Pisagor’un rakamlarını kullanmışlardır (Tanyu, 1992: 503). Büyüye karşı tanrı heykelleri kullanmışlardır (Hançerlioğlu, 2000: 94). Tanrılara boğa ya da teke kurban ederek dua sırasında dans edilmiştir (Atmaca, 2011: 266).

Roma Medeniyeti’nde büyücüler yalancı ve hilekârlar olarak görülmüşlerdir yine de İmparatorlar dahi sıkça başvurmuşlardır (Tanyu, 1992: 503). “Aruspisler” adındaki kâhin grupları kehaneti, kurban edilen hayvanlar üzerinden bulunmuşlardır. Bunun yanında hayvan, yakılarak kurban edildikten sonra karaciğer ağırlıklı olmak üzere iç organları incelenerek

kehânette bulunulmuştur. (Crow, 2002: 30). Bunların yanında kötülüklerden korunmak için büyülu yazılar yazılı altın plakalar, nazarlıklar kullanılmıştır (Kingsley, 2002: 300).

Asya Medeniyetleri'nde cinleri kovmak ve gelecek haberleri için büyücülerin kullandıkları belirli şekilde formüllü dualar bulunmuştur (Pakalın, 1993: 250). Büyünün hayatta ve ölümden sonra ruhları ve tanrıları kontrol etmede etkili olduğuna inanılmıştır. Bu nedenle Çin Halk kültüründe ve dininde büyüsel temalar fazlaca yer edinmiştir (Tanyu, 1992: 503). Büyü, ev içi huzur için evlerin girişine konularak da kullanılmıştır (Anadol, 1997: 27).

İran kültüründe kötü ruhlar ve cinler, iyi olanlar ile kovulmak istenmiştir (Tanyu, 1992: 503).

İskandinav Bölgesi'nde yaşamış Vikingler, büyüsel güce sahip olan bazı insanların büyülu el yazılarının olduğuna inanmışlardır. Bu yazılara "rune" olarak adlandırılmıştır. Runeler, hastalıklara, düşmana karşı zafer kazanılmasında veya kötülüklerden korunmak için kullanılmıştır (Crow, 2002: 148).

Slav kültüründe ölü ruhlarla saygı gösterilmiştir. Çeşitli ruhlar arasında kurt ve vampir gibi farklı şekillere girebilen, felaket veya iyilik getiren cüce şeklinde ev ruhları, suda boğularak ölmüş çocuk ruhlarından oluşan su cin ve perileri vardır (Sarıkcıoğlu, 1983: 87).

Türk inancı arasında yer alan "Şamanizm" kelimesi, Tunguzca "Şaman" kelimesinden gelmektedir (Eliade, 2014: 24). Şamanların, ruhlarla kolayca iletişime geçerek üzerlerinde denetim sağlayıp isteklerini yaptırduklarına inanılmıştır (Crow, 2002: 30). Aynı zamanda Şamanların ruhlarının bedenlerinden çıkıp yeniden dönme gücüne kavuşturdıkları inancı hâkim olmuştur (Uluğ, 2017: 40). Şamanlara başvurulma sebepleri arasında, bedene girip hastalık sağlayan kötü ruhun veya cismin, ölümden sonraki hayattaki ruhun kaderi, zor doğumlarda, büyücü ya da düşman bir ruh tarafından yapılan (Anadol, 1997: 167) hastalıklar, sosyal hayattaki çeşitli problemler, çok katlı evrenlerin arasındaki iletişimin sağlanması, kısırlık hastalıklarında, aç kurtlardan sürüyü korumak için, hasta insan bedeninden çıkmış olan ruhun geri getirilmesi vardır (Günay ve Güngör, 1997: 81-85). Şamanlar, bitkisel ilaçlar kullanmakla beraber boyunlarında heykel bebekler taşıyarak veya özel yapım, kemik parçalarından oluşan kolyeler takarak kötü ruhları uzaklaştırmışlardır. Bu ruhlarla iletişime geçmek için psikoaktif maddeler kullanmışlar, ritmik dans ve müziklerle transa geçmişlerdir (Wilkinson, 2014: 268-269).

DİNLER AÇISINDAN BÜYÜ VE CİN İNANIŞI

Büyüye tüm semavi dinlerde karşı çıkıldığı ve negaif çağrışımlar yüklendiğini söylemek mümkündür. Bu anlamda Yahudi kutsal kitabında büyüye ve büyücülere karşı çıkılmıştır. Tevrat'ta yaptıkları uygulamalarla 3 farklı büyücü anlatılmaktadır. İlk bahsedilenler, gelecekte haber verenlerdir. Bunlar, münecim (kosem kesamim), kâhin (menaheş) ve falcı (meonen) olarak anılmaktadır. İkincisi ise büyü ile direk uğraşanlardır. Bu kişiler, büyü ve tılsımla bağlama yapan kimseler (hover, hever) ve büyücü-afsuncu (mekhaşef) olarak anlatılmaktadır. Sonuncusu ise, ölü ruhlardan bilgi edinip kehanette bulunan, cincilik ve bakıcılık yapan ve büyü ile uğraşan kişilerdir (Tanyu, 1992: 505). Büyü ve büyücülerle alakalı olarak Tevrat'ta: Büyü ile uğraşılması kesin olarak yasaklanmıştır ve bununla alakalı pek çok emir bulunmaktadır. Büyü, putperestlik olarak görülmüştür (Kitabı Mukaddes, Tesniye, XVIII. 10-11). Tevrat'ta cinlere tapınmak da yasaklanmış ve bununla ilgili gerekli emirler mevcut olmuştur. Buna rağmen Kitabı Mukaddes'in Mezmurlar bölümünde Hz. Musa'dan sonra Tevhid inancından dönen Yahudilerin, cinlere çocuklarını kurban ettikleri anlatılmaktadır (Uluğ, 2017: 52-53). Kehânet ve fal ile alakalı olarak Tevrat'ta: "Aranızda

oğlunu yahut kızını ateşten geçiren, yahut falcı, yahut müneccim, yahut sihirbaz, yahut afsuncu, yahut ölümlere danışan bulunmayacak.” (Tesniye, 18/10-11) emrini yanında, medyum ve büyücülerin öldürülmesi hakkında emirler de mevcuttur (Mısır’dan Çıkış, 22/18). Tevrat, kâhinlere yönelik emirlerde bulunarak: “Cincilere ve bakıcılara dönmeyin, murdar olmamak için onları aramayın.” (Levililer, 19/31; 20/6) demiştir.

Bütün bu emirlere rağmen Yahudi putperestleri Kutsal metinleri kullanarak Kabala adında Yahudi mistisizmi ortaya çıkarmışlardır. Kabala, “hikmet” ve “gizli bilgi” anlamlarına gelmektedir (Küçük, 1992: 153). Kabalacı inanışa göre, Tevrat’ın içerdiği her noktanın, harfin ve sayının anlamları mevcuttur. Belirli teknikler kullanılarak çeşitli büyüler açığa çıkmaktadır.

Hristiyanlık’ta büyü ve büyücülük yasaklanmış, cin inanışları cadılık katliamlarını tetiklemiştir. Eski Ahid içerisinde Tanrı’nın, büyü ve medyumlukla uğraşanları kınayarak bu tür işlerle uğraşanları Tanrı’nın affetmeyeceği ifade edilmektedir (Tesniye, 18/11-12; Korintoslular I, 10/20-21). İncil’de ise büyücü ve sihirbazların insanları dine karşı faklı düşünce ve davranışlara çektikleri geçmektedir (Resullerin İşleri, 8/9-24, 13/6-12, 9/13-19). İncil’de büyücüler, “Rabbin yolunda saptıran”, “İblisin oğlu”, “hile ve kötülükle dolu” olarak geçmektedirler (Resullerin İşleri, 13/10). (Uluğ, 2017: 56).

İslamiyet inancında büyü ve büyücülükle uğraşanlar lanetlenmişlerdir. Bunun yanında cinlere ve putlara tapınmak da yasaklanmıştır. Ancak büyü ile alakalı olarak Peygamberler büyücülükle itiraf atılmıştır: “İçlerinden birine, “İnsanları uyar ve inananlara, Rableri katında yüksek makamlar olduğunu müjdele” diye vahyetmemiz, insanların tuhafına mı gitti ki kafirler: “Bu apaçık bir büyücüdür” dediler?” (Yunus, 10/2). Bunun yanında Peygamberler yalancı bir sihirbaz olarak büyülenmiş bir kimse olduğunu ifade etmişlerdir (Sâd, 38/4-5; İsrâ, 17/47, İsrâ, 17/47). Bunun yanında Kur’an- Kerim’de Firavun zamanında Hz. Musa’nın elini parlak olarak göstermesi karşısında Hz. Musa’yı büyücü olarak itham etmesinden de bahsetmektedir (Şuarâ, 26/34-49). Gelecekte haber vermeye çalışan, cinlerden yardım alan kâhinlere yönelik olarak: “Doğrusu onlar vahyi dinlemekten uzak tutulmuşlardır.” (Şuarâ, 26/212). “Fakat kulak hırsızlığı yapan olursa, parlak bir ateş onu kovalar.” (Hicr, 15/18) buyrulmuştur.

Bunlara karşın kafir kimseler Kur’an’ın kutsal harflerini kullanarak, belirli kare, rakam ve şekillerle vefk yöntemini (Kalyoncu, 2010: 41).; tılsım çeşidinden olan bedûh yöntemini (Anadol, 1997: 72); yirmisekiz harfin sayısal değerleriyle kehânetlerde bulunma yöntemi olan ebced yöntemini (Baydar, 1999: 68) kullanmışlardır

ESRARENGİZ KASABA GÜNLÜK 3 İNCELEMESİ

Orijinal ismi “Gravity Falls” olan Esrarenğiz Kasaba, Amerikan yapımı animasyon dizisidir. Yaratıcısı Alex Hirsch adlı çizgi film, 3 Kasım 2013’te Türkiye’de Disney Channel’da yayınlanmaya başlamış, 2 sezon, 40 bölüm sonra 15 Mayıs 2016’da final bölümünü yayınlamıştır.

Çizgi dizini hikayesi, Dipper ve Mabel Pines adındaki 12 yaşlarında ikiz kardeşin aileleri tarafından yaz tatilini geçirmeleri için amcaları Harika Amca Stan’in yanına, Esrarenğiz Kasaba Oregon’a gitmeleriyle başlamaktadır. Erkek kardeş Dipper, kaldıkları ve Harika Amca Stan’in hediyelik eşya sattığı Gizemli Kulübe’ye tabela asarken Esrarenğiz Kasaba hakkında gizem ve gariplik dolu bilgilere sahip 30 senelik günlüğü bulur. Dipper ve Mabel’in

Esrarengiz Kasaba'daki çeşitli gizemli olaylar ve yaratıklarla olan maceraları böylelikle başlar. Harika Amca Stan her şeyi kasabada olan her şeyden haberi vardır fakat çocukları korumak adına günlüğü ve bilgileri yalanlamaktadır. Sonuna doğru ise Harika Amca Stan'ın en başından beri 30 sene önce kazara ikiz kardeşini yolladığı portaldan kurtarmaya çalıştığı ortaya çıkar. Son bölümlere doğru portal makinesini tekrardan çalıştırmayı başarır ve kardeşini dünyaya geri getirmektedir.

Harika Amca Stan'ın ikiz kardeşi Stanford Pines, IQ seviyesi yüksektir ve kasabanın paranormal gizemlerini çözerek tanınmış bir bilim insanı olmak istemektedir. Bu nedenle Esrarengiz Kasaba'da karşılaştığı paranormallikleri ve gizemleri günlüklerine not etmektedir. İşte günlükte anlatılanlar:

Görsel 1

Görsel 1: Günlük ilk olarak “Ad astra per aspera” yazısıyla başlamaktadır. Geçmişte büyüülü veya korunmak isteyen kitapların girişine büyüülü sözler yazılmıştır. Buradan kitabın büyüü kullanılarak korunmak istendiği görülmektedir.

Görsel 2

Görsel 2: Esrarengiz Kasaba'daki çeşitli özellikte ve şekildeki doğaüstü yaratıklar, çeşitli şekillere girebilen, farklı özellikteki cinlere benzemektedirler. Kimisi insanlara zararlı kimisi değildir. İnanışlara göre cinlerin girebildikleri şekiller arasında tilki, kertenkele, yılan, timsah, hortlak, kuş ve daha farklı garip şekiller vardır. Mezopotamya'da ise iblisler ışıksız ve karanlık varlıklardır. Bunun yanında Mısır, Geldani ve Druidler gibi pek çok kültürde görseldeki benzeyen peri tasvirleri mevcuttur. Periler, Druidler'e göre kanatlı, 30 cm gibi küçük bir boyuta sahip, doğaüstü güçteki varlıklardır. Günlükte peri inancı çocuklara aktarılmaktadır.

Görsel 3

Görsel 3: Görsel 3'te büyücü tasviri yapılarak nasıl gözüktükleri, nelere sahip oldukları öğretilmektedir. Geçmişte bazı toplumlarca büyücüler, görünüşlerine göre seçilmişlerdir. Yani belirli bir görünüme sahiptirler. Bunun yanında sahip olduğu büyüleri ile doğaüstü bir yeteneğe sahip olabilmekte, ışınlanabilmekte ve görünmez olabilmektedir. Bu da büyücülerin doğaüstü yeteneklere sahip olduklarının bir temsilidir. Aynı zamanda "Büyüler" başlığının olduğu sayfalarda büyüde neler kullanıldığı, hangi malzemelerle büyüleri hazırlandığı ve büyü kitapları açıkça belirtilmiştir. İksir için kullanılan malzemeler arasında semender kanı da mevcuttur. Bu da gerçek büyülerde kullanılan hayvan kanıyla örtüşmektedir. Sayfanın

altında yer alan büyü ritüel sözler, gerçek hayatta şeytan ile işbirliği amaçlı söylenen büyü sözlerin temsilidir. Gerçek hayatta bir insana şeytan musallat etmek amaçlı kullanılan büyü işlemleri burada zombi olarak temsil edilmiştir ancak uygulanan yöntemler birebir aktarılmıştır. Bunlara ek olarak sayfanın belirli noktalarında farklı şekillerde şifreli tılsımlar çizilmiştir.

Görsel 4

Görsel 4: Arkadaşıyla beraber kasabadaki karnaval giden Stanford, falcı çadırı görmektedir ve dalga geçmek için içeri girmektedir. Falcının tasviri yine büyücüde olduğu gibi normal bir insandan farklı ve çirkindir. Suratındaki siğiller, uzun tırnakları, beyaz küresi, falcılık ve kehânet ile uğraşanların tasvirini yapmaktadır. Geçmişteki cadı inançlarında cadılar şeytanla anlaşma yapan pis, insanlar zarar veren ve yok edilmesi gereken insanlar olarak görülmüşlerdir. Cadıların çeşitli büyüsel malzemelere sahip olduğuna inanılmıştır. Buradaki falcının da kavanozlar içinde kesilmiş ellere sahip olması gerçeği yansıtmaktadır. Falcı, Stanford'un falına bakarken gerçek hayatta kullanılan fal yöntemleri ile hayatı hakkında kehânetlerde bulunmakta ve ne yapması gerektiğini söylemektedir. Falcılıkta kullanılan tarot ve el falı burada açıkça öğretilmekte ve nasıl işe yaradığı temsil edilmektedir. Bunun yanında falcı, Stanford'a kendisinin yanında kötülük olduğunda siyaha dönen tılsımlı bir yüzük vermektedir. Tılsımlar çeşitli eşyaların üzerine yazılarak veya çizilerek insanların üzerinde taşıdıkları bilinmektedir. Dikkat çeken başka bir nokta, el falı bakılırken hangi çizgini ne anlama geldiği yazılmış ve el falının nasıl bakılacağı öğretilmiştir.

Görsel 5

Görsel 5: Son olarak yaptığı boyutlar arası seyahatler sırasında kâhin ile insan dışı bir varlık olan kâhin ile karşılaşan Stanford, kâhinin kendisine yardım ettiğini, şeytanı ile savaşırken neler yapması gerektiğini söylediğini aktarmaktadır. Bunun yanında kâhin Stanford'ın beynine şeytan tarafından ele geçirilmemesini önlemek için yardımcı olması kâhini iyi kimseler olarak tanıtmaktadır. Kâhin'in arkasındaki semender çizimi ise daha önce büyü için kullanılan semender kanından hareketle büyü bir hayvan olduğu ve kâhine gelecekte haberler getiren şekil değiştirmiş cini olduğu izlenimini vermektedir.

Stanford'un evine döndükten sonra şeytan tarafından ele geçirilmemek için belirli şekillerle yaptığı mistik bariyer, gerçek hayatta şeytanlardan korunmak amacıyla belirli şekiller, rakamlarla çizilen tılsımlarla benzerliği dikkat çekmektedir.

SONUÇ

Büyünün tarihi insanlık tarihiyle eş zamanlıdır diyebiliriz. Bir başka ifade ile insanlık tarihi kadar eski olan büyü, tarih boyunca çeşitli türlerde ve amaçlarda insanoğlu tarafından yıkıcı ve olumsuz amaçlar için kullanıla gelmiştir. Çok fazla tanımları olmasına karşın, tanımlar arasındaki ortak görüş, büyüün doğaüstü bir uygulama olduğudur.

İlk çağlarda mağara duvarlarına av bolluğu yani bereket için kullanılan büyü, toplumsal tabakalar geliştikçe ve insanlar modernleştikçe bireysel çıkarlar için kullanılmaya başlanmıştır. Bunlar arasında cinsel gücü bağlama, iki kişiyi ayırma, kendine aşık etme, düşmanı hasta etme bulunmaktadır. Büyü, şeytanlar ve cinler aracılığı ile birtakım tekniklerle yapıldığı için herkes yapamamış ve özel bir alan olduğundan dolayı büyücüler zaman zaman insanlar tarafından mahiyeti bilinmediği için saygı duyulmuştur. Ancak büyücülerin yalancı veya sahtekâr olarak görüldüğü dönemler de olmuş, bu sebeple toplumdan dışlanmış ve afroz edilmişlerdir.

Büyü uygulamaları çağlar boyu savaşlarda, hastalıklarda, felaketlerde, tanrı ayinlerinde kullanılmış, insan ve doğaüstü bu uygulamalar, özellikle semavi dinlerce lanetli olarak görülmüştür. Yahudi, Hristiyanlık ve İslamiyet'in kutsal kitaplarının hepsinde büyü yasaklanmış, büyücülerin veya büyüye başvuranların haram bir eylemi gerçekleştirdikleri için cezalandırılacağı ifade edilmiştir.

Bu çalışmada büyüün ele alınışı bir çocuk çizgi filmi olan ve Türkiye'de yayınlanmış ve final yapmış olan çocuk Esrarengiz Kasaba filmi üzerinden incelenmiştir. Paranormal olayların geçtiği bu kasabada Stanford adındaki kasaba sakini, gizemleri araştırmaya karar verir ve deneyimlerini de günlüğe aktarmaktadır. Günlükte gerçek hayatta kullanılan büyü ve kehânet yöntemleri çocuklara açıkça tarif edilmiştir. Gerçek hayatta insanlar üzerinde kullanılan bu uygulamalar, günlükte yaratıklar üzerinde kullanılmak üzere tarif edilmiştir. Bunun yanında kehânet yöntemlerinden olan tarot ve el falı gerçek hayatta olduğu şekilde Stanford üzerinden aktarılmıştır. Yukarıdaki satırlardan da anlaşılacağı gibi birey ve toplumlar için çok önemli sakıncaları bulunan büyü, masum ! bir çizgi film olarak dünyada ve Türkiye'de çocukların savunmasız dünyasıyla muhatap edilmiştir. Bu oldukça sorumsuz ve zararlı bir süreçtir. Zira ruh ve beden sağlıkları henüz gelişmemiş olan çocukların bu tarz yapımlarla psikolojilerinin bozulacağı ve ileriki yıllarda büyük travmalar yaşayacakları muhakkaktır.

Türkiye'de bu bağlamda aileden başlamak üzere, ilgili kamu kurumlarına özellikle de okullara ve medyaya çok büyük sorumluluklar düşmektedir. Bu meyanda çocuklar için yapılmış ve masum görünen çizgi filmlerin aslında çocuklara ne öğrettiğine çok dikkat etmek gerektiği ortaya çıkmaktadır. Bir çocuğun bilemeyeceği ve semavi dinlerce lanetli ve zararlı olarak kabul edilip yasaklanmış ve insan hayatına zarar veren bir uygulamanın çocuklara çizgi film materyalleri aracılığı ile öğretilmeye çalışılması çocuklar için üretilen medya içeriğinin sorgulanmamıza sebep olmaktadır. Subliminal mesajların çok ince ve ustaca tekniklerle medya metinlerine yedirildiği günümüzde ailelerin çocuklarını bu anlamda çok iyi kontrol etmeleri, ailelelerin iyi bir medya okuryazarı olmaları, medya bilincinin oturmuş olması önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Anadol, C. (1997). *Tarihten Günümüze Kadar Doğu ve Batı Kültürlerinde Halk İnanışları: Büyü (Sihir- Tılsım-Cin Çarpması)*. İstanbul: Kamer Yayınları.
- Atmaca, V. (2011). *Tarih Boyunca İnanç Tıp İlişkisi*. İstanbul: Gerekli Kitap Yayınları.
- Aydın, M. (1995). Fal. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt: 12, 134-138). İstanbul: T.D.V. Yayınevi.
- Baydar, A. (1999). *Kur'an Açısından Korku ve Büyü*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Black, J. ve A. Green. (2003). *Mezopotamya Mitolojisi Sözlüğü: Tanrılar, İfritler, Semboller*. (Haz.: Necdet Hasgöl). İstanbul: Aram Yayıncılık.
- Cesur, S. Ç. (2020). *Hititlerde Ritüel ve Büyü*. İstanbul: VakıfBank Kültür Yayınları.
- Crow, W. B. (2002). *Büyünün, Cadılığın ve Okültizmin Tarihi*. (Çev.: Fulya Yavuz). İstanbul: Dharma Yayınları.
- Çelebi, İ. (2012). Tılsım. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt: 41, 91-94). İstanbul: T.D.V. Yayınevi.

- Demirci, K. (2006). Muska. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt: 31, 265-267). İstanbul: T.D.V. Yayınevi.
- Doğrul, Ö. R. (1958). *Yeryüzündeki Dinler Tarihi*. İstanbul: İnkilâp Kitabevi Yayınları.
- Eliade, M. ve I. P. Couliano. (1997). *Dinler Tarihi Sözlüğü*. (Çev.: Ali Erbaş) İstanbul: İnsan Yayınları.
- Eliade, M. (2014). *Şamanizm*. (Çev.: İsmet Birkan). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Günay, Ü. ve H. Güngör. (1997). *Başlangıçtan Günümüze Türklerin Dinî Tarihi*. İstanbul: Ocak Yayınları.
- Gündüz, Ş. (1998). *Din ve İnanç Sözlüğü*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Hançerlioğlu, O. (2000). *Dünya İnançları Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kalyoncu, H. (2010). *Büyü ve Psikiyatrik Hastalıklar*. İstanbul: Yediveren Yayınları.
- Kingsley, P. (2002). *Antik Felsefe Gizem ve Büyü*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Korkmaz, E. (2006). *Şeytan Tasarımı Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.
- Kramer, S. N. (1990). *Tarih Sümer'de Başlar*. (Çev.: Muazzez İ. Çığ). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Küçük, A. (1992). *Dönmeler Tarihi*. Ankara: Rehber Yayıncılık.
- Malinowski B. (1990). *Büyü, Bilim ve Din*. (Çev.: Saadet Özkal). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Mutlu, B. (1968). *Efsanelerin İzinde: Yakın Doğu'dan Kuzey Avrupa'ya*. İstanbul: Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Yayınları.
- Örnek, S. V. (1971). Etnoloji Sözlüğü. *Ankara Üniversitesi Dil, Tarih-Coğrafya Yayınları*, Sayı: 200. (52-53).
- Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*. (Cilt: 1, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Sayı: 2505, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Sarıkcıoğlu, E. (1983). *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*. İstanbul: Otağ Yayınevi.
- Schimmel, A. (2007). *Dinler Tarihi*. İstanbul: Kırkambar Kitaplığı.
- Tanyu, H. (1992). Büyü. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt: 6, 501-506). İstanbul: T.D.V. Yayınevi.
- Taplamacıoğlu, M. (1966). *Karşılaştırmalı Dinler Tarihi*. Ankara: Güneş Matbaacılık.
- Uluğ, N. E. (2017). *Osmanlı'da Batıl İtikatlar ve Büyü*. İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık.
- Wilkinson, P. (2014). *Efsaneler ve Mitler*. (Çev.: Emel Lakşe). İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Zeyrek, İ. H. (1999). *Fizik Ötesi ve İnsan; Melek, Cin, Ruh, Sihir, Tılsım, Kehanet, Dua*. İstanbul: Türdav Yayınları.

HİKAYE ANLATICILIĞI VE SAĞLIK İLETİŞİMİ: KURAMLAR VE KAVRAMLAR

STORYTELLING AND HEALTH COMMUNICATIONS: THEORIES AND CONCEPTS

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Safa ÇAM

Aksaray Üniversitesi İletişim Fakültesi

ORCID ID: 0000-0001-6046-4585

ÖZET

Sağlık iletişiminin öncelikli hedefi sağlık sorunlarıyla ilgili çeşitli tutum ve davranışları değiştirme konusunda hasta gruplarını ikna edebilecek etkili mesajlar tasarlamaktır. Mesaj içeriğinin tüm hasta gruplarını içerecek bir anlayışla gerçekleştirilmesi sağlık iletişiminden kaynaklanan sorunların bertaraf edilmesi bağlamında önemli görülmektedir. Bu anlayışla, son yıllarda anlatı temelli iletişim mesajları başta kanser hastalıkları olmak üzere birçok sağlık problemi kapsamında sağlık davranışını özendirme potansiyeline sahip bir iletişim aracı olarak öne çıkmaktadır. İnsanoğlu tarih boyunca, hikayeleri kültürel bir aktarım biçimi olarak kullanmıştır. Bu bağlamda insanlar, hikaye anlatmayı toplumsal yaşamın içinde doğal bir şekilde öğrenmekte ve çevresindekilerle iletişim kurmada etkili bir araç olarak kullanmaktadırlar. İnsan etkileşiminin temel yapıtaşlarından biri olduğu gerçeğinden hareketle, hikaye anlatıcılığının sağlık davranışını teşvik eden mesaj uygulamalarında da umut vaat ettiğini söylemek yanlış olmaz. Bu bağlamda, sağlık iletişiminde anlatsal iletişim biçimleri genellikle anekdotları, tanıklıkları ve diğer hikâyeleri içermektedir. Anlatı iletişiminin dokusunu oluşturan bu hikâyeler diğer mesaj biçimlerinden önemli farklılıklar göstermektedir. Hedef kitleyi bilgilendirmek üzere retorik argüman ve tanımlamaların mantıksal bir sırayla kullanıldığı kanıta dayalı anlatımların aksine, hikayeler olayların kronolojik ve nedensel bir düzlemde aktarılmasına dayanır. Bu yapısal fark ise dinleyicinin ilgisini çekmekte ve kavramayı derinleştirmesine olanak tanımaktadır. Dolayısıyla hikayelerin doğası gereği ikna edici olduklarını ifade etmek gerekir. Öyle ki, gerçekleştirilen araştırmalarda, sağlık alanında iletişimi geliştirmek ve dirençli hasta grupları başta olmak üzere davranışsal değişimi teşvik etmek üzere hikaye anlatımının etkili bir yöntem olabileceğine işaret edilmektedir. Ancak anlatı temelli sağlık iletişimi konusunda ülkemizde yeterli sayıda çalışmanın yapıldığını söylemek oldukça güçtür. Bu bildiride, anlatsal sürecin sağlık iletişimi odağında kullanımı teorik olarak ele alınacaktır. Böylece, uluslararası literatürde oldukça geniş bir çerçevede yürütülen çalışmalar üzerinden, anlatsal sağlık iletişimi konusundaki kavram ve teorilerin aydınlatılması düşünülmektedir. Ayrıca hikaye anlatıcılığının sağlık alanındaki yansımaları özelinde araştırma yapmak isteyen akademisyenlere dilimizde hazırlanmış ‘temel düzeyde’ bir kaynak sunmak amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimler: Sağlık iletişimi, hikaye anlatıcılığı, davranışsal direnç.

ABSTRACT

The primary goal of health communications is to design effective messages that can persuade patient groups to promote attitudes and behaviors regarding health concerns. The realization of the message content inclusively is considered crucial in terms of eliminating the problems arising from health communication. In line with this understanding, narrative-based communication messages have been designed as a communication tool that has the potential to encourage health behaviors within the scope of many health problems, especially cancer diseases. Mankind has used stories as a form of cultural transmission throughout the history. In this context, people become aware of telling stories inherently in social life and use it as an effective tool in communicating with those around them. Based on the fact that it is one of the main blocks of human interaction, it would not be wrong to say that storytelling also shows promise in message applications that encourage health behaviors. In health communication, narrative forms of communication often include anecdotes, testimonies, and stories of exemplars. These narratives, which create the cores of narrative communication, vary significantly than any other message format. Unlike evidence-based narratives, where rhetorical arguments and definitions are used in a logical order to inform the target audience, stories are based on the transmission of events through a chronological and causal plane. This structural distinction engages listener and allows him/her to deepen the understanding. Therefore, it should be stated that the stories are inherently persuasive communication tools. Recent studies revealed that storytelling can be an effective method in improving communication in health promotion and encouraging behavioral change, especially in resistant patient groups. However, the number of studies on narrative-based health communication in our country is not very high. In this paper, the use of the narratives in the focus of health communication will be investigated theoretically. Thus, it is aimed to enlighten the concepts and theories on narrative health communication through wide range of international studies. Also, providing a "basic" source in Turkish language for researchers who wish to study on the reflections of storytelling in health promotion is the main objective of this paper.

Keywords: Health communication, story-telling, behavioral resistance.

GİRİŞ

Sağlık iletişimi, hastalıkların önlenmesi ve kontrolüne yönelik arzulan davranışların tutundurulmasını sağlayarak toplumsal sağlık hedeflerinin gerçekleştirilmesine yönelik önemli bir fonksiyon üstlenir. Geleneksel olarak, sağlık mesajları halkı hastalıkla ilgili konularda eğitmek, onları sürece dahil etmek, ikna etmek veya harekete geçirmek için argümana dayalı, didaktik ve betimleyici yöntemlerle tasarlanırlar (Kreuter vd., 2007, s.222). Ancak son yıllarda, belirli bir sağlık problemiyle mücadele eden hastaların bireysel tecrübelerinin tasvir edildiği hikayeler önleyici mesajların hazırlandığı sağlık kampanyalarında yaygınlık kazanmıştır (Jensen, Yale, Krakow, John, ve King, 2017, s.84). Anlatısal nitelik taşıyan sağlık mesajları daha yüksek düzeyde dikkati çekebildiklerinden anlaşılır ve akılda kalıcı bir etki ortaya koyarlar. Bu durum, karşıt argüman gelişimini ve eleştirel bakışı sınırladığı için hikaye anlatımı, argümanlara dayalı sağlık mesajlarına oranla çok daha tercih edilebilir bir özellik taşımaktadır (Hoeken ve Ouden, 2019, s.61). Bu bağlamda anlatısal sağlık iletişimi, sağlıkla ilgili tutum ve davranışları teşvik etmek üzere, istatistiksel kanıt ya da didaktik bir yaklaşım sunmak yerine, bir sağlık mesajının kurgusal veya gerçek olaylar üzerinden bir hikaye biçiminde aktarıldığı ikna edici bir iletişim biçimidir (Bálint ve Bilandzic, 2017). Sağlık iletişiminde genellikle tanıklıklar ya da kurmaca vaka hikayeleri biçiminde tasarlanan anlatısal mesajlar (Hinyard ve Kreuter, 2007, s.777), dinleyicileri hem bilişsel hem de duygusal açıdan uyarabilme yetkinliklerinden dolayı anlaşılır ve doğal bir iletişim formu olarak öne çıkarlar (Shen vd., 2015, s.105). Bu yönüyle hikaye anlatıcılığının sağlık iletişimi süreçlerinde etkili bir yöntem olarak kullanılması özellikle halk sağlığını yakından ilgilendiren problemlere yönelik davranış gelişimini teşvik edebilecek bir potansiyele sahiptir.

Herhangi bir hastalık sorunuyla mücadele eden bireyler bu durumu kime anlatıp anlatmayacaklarına dair kararlar verirler. Bazıları yalnızca akrabaları ve az sayıdaki yakın çevresiyle paylaşırken, diğerleri birçok insanı deneyimlerini paylaşmaya davet ederek teselli bulabilir. Hastaların bu rutin yaklaşımı, aslında, yaşadıkları deneyimler hakkında hikayeler oluşturmanın ve anlatmanın ne derece doğal ve yönetilebilir bir süreç olduğunu göstermektedir (Anderson ve Martin, 2003, s.134). Brody (2002, s.12), hasta bakış açısıyla değerlendirildiğinde, hikayelerin çok daha etkili olduğunu ifade ederek, bireylerin hastalıklarından dolayı sergileyebilecekleri garip ve saldırgan davranışların çevrelerindeki uzaklaştırdığını ya da sessiz kalmalarına neden olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca, hastaların bir başkasının çektiği sıkıntılara kulak vermesi ağrıyı hissetmenin ve aynı zamanda onu hafifletmenin de bir yoludur (Brody, 2002, s.13). Bu durumda, hastalıkla ilgili istatistiksel veriler ya da kanıtlar yerine benzer tecrübe paylaşımlarına yönelmek hasta üzerinde bir moral etkisinin gözlenebilmesine olanak tanımaktadır. Diğer bir ifadeyle, hikayenin, bir kurgu ya da gerçek bir vaka üzerinden anlatılması farketmeksizin, hasta üzerinde bir ilaç işlevi görebileceği ifade edilmelidir (Kalitzkus ve Matthiessen, 2009, s.81).

Hikayeler, anlaşılacağı üzere, bilmenin ve düşünmenin evrensel bir biçimi haline gelmektedir. Bu bağlamda, anlatı teorisi hikayeler yoluyla bir benlik duygusu geliştirme süreci, deneyimi anlamlandırma ve bu çıkarımları sosyal etkileşim yoluyla paylaşmakla yakından ilişkilidir (Larkey ve Hecht, 2010, s.118). “Anlatı, hastanın beklentisi için bir anlam, bağlam ve bakış açısı sunar. Hastanın, nasıl, neden ve ne şekilde hastalandığını tanımlayabilmesinin ötesinde, başka herhangi bir yoldan ulaşılamayacak bir anlayış geliştirmesine olanak tanır” (Yıldız ve Gülpınar, 2019, s.128). Bu çalışma, hastanın çevresiyle kurduğu iletişime ancak daha da önemlisi kendi içinde bulunduğu duruma bir anlam kazandırması sürecinde oldukça önemli bir yeri olan hikayelerin, sağlık mesajları odağında teorik olarak incelenmesi amacıyla hazırlanmıştır. Bu doğrultuda, anlatsal sağlık iletişimiyle ilgili kavram ve teorilerin açıklanması ve literatürümüzde bu konuda temel bir kaynak hazırlanması arzulanmıştır. Böylece, hikaye anlatıcılığına çoğunluğu uluslararası çalışmalardan elde edilen bilgiler ışığında sağlık iletişimi penceresinden bakılarak, hem gerçekleştirilen niceliksel çalışmaların hem de geliştirilen modellerin aydınlatılması amaçlanmıştır. Ayrıca, çalışmanın sağlık iletişiminde anlatı konulu eleştirel ve sistematik araştırmaları teşvik ederek daha zengin bir literatür inşasına hız kazandırması beklenmektedir.

ANLATISAL İLETİŞİM NEDİR?

Hedef kitleyi arzulanan bir sağlık davranışına ikna etmek üzere gerçekleştirilen sağlık iletişimi, geleneksel olarak, istatistiksel verilere dayalı gerekçeler ve argümanlar sunan rasyonel paradigma yaklaşımına dayanmaktadır (Lee, Fawcett, ve DeMarco, 2016, s.59). Ancak hikaye anlatıcılığı yaklaşımı, özellikle dezavantajlı ve azınlık gruplar arasında, sağlık davranışlarına ilişkin mesajların iletilmesi bağlamında umut verici bir iletişim yaklaşımı olarak ortaya çıkmaktadır (Anderson ve Martin, 2003; Hinyard ve Kreuter, 2007; Nan, Futerfas, ve Ma, 2017).

Anlatılar ya da diğer ifadeleriyle hikaye ve öyküler, davranışta somutlaşan biçimiyle ise hikaye anlatıcılığı oldukça uzun bir zamandır birçok araştırmaya konu edilmiştir. Duygusal, bilişsel ve davranışsal etkileri nedeniyle başta psikoloji, tüketici davranışları, reklam, eğitim bilimleri gibi disiplinler olmak üzere insanı konu alan tüm alanlarda hikaye anlatıcılığı çalışmalarına rastlamak mümkündür. Son yıllarda ise sağlık iletişimi konusunda yoğunlukla tartışıldığı, mesaj tasarım formatları bağlamında diğer sağlık mesajı türleri ile kıyaslandığı araştırmalar hızla artmaktadır. Öyle ki tıp eğitimi alanında “hastaya yaklaşımın insani boyutu” (Yıldız ve Gülpınar, 2019) bağlamında hikaye anlatımının sunduğu olanaklar, muhtemel etkileri ve bir tedavi şekli olarak tıpta kullanımı -narrative medicine- (Charon, 2006) üzerine yapılan çalışmalara rastayabilmekteyiz. Toplumsal etkileşimin doğal ve temel bir boyutu olarak “yaşamın kendisinden beslenmesi” (Bruner, 1987, s.13) ise hikaye anlatıcılığının geniş bir yelpazede tartışılmasının en önemli nedenlerinden birisi olarak ifade edilebilir.

Anlatı teorisi, bireylerin, kendi yaşam deneyimlerini süregiden olaylar silsilesi şeklinde yorumlayan doğal hikaye anlatıcıları olduğu varsayımına dayanmaktadır (Fisher, 1984,

s.353). Bu bağlamda hikayeler, temel düzeyde bir anlatı biçimi olarak tanımlanırlar. Toplumsal yaşamın ortak bir kültürel unsuru olarak yaşam deneyimlerini anlamlandırma ve çevremizdeki olayları içselleştirmeye yardımcı olurlar (Lin ve Chen, 2015, s.692). Yapısal düzeyde hikayelerin tanımlanması ise edebi bir form olarak onu oluşturan elementlerin ifade edilmesini gerektirir. Bu doğrultuda, hikayeler amaçlarını gerçekleştirmek üzere hiyerarşik ve nedensel ilişkiler ağı içerisinde meydana gelen bir olay örgüsünde eylemde bulunan karakterlerin deneyimlerine ışık tutar (Chang, 2009, s.21). Ana tema ve karakterler, hedefleri gerçekleştirmek amacıyla gerçekleştirilen eylemler ve bu eylemlerin tetiklediği sonuçlar bir hikayenin temel bileşenleri arasında sayılabilir (Schank ve Berman, 2002, s.288). Benzer şekilde, Escalas (1998, s.273) bir anlatının iki yapısal bileşenle karakterize edildiğini öne sürmüştür. Bunlardan ilki olan kronoloji belirli bir olay dizisine atıfta bulunur. İkincisi ise nedensellik veya hikaye öğeleri ile olaylar arasında tanımlanmış ilişkilerdir. Örneğin sağlıklı ilgili anlatsal bir mesaj, bronzlaşmak amacıyla şezlong kullanan (1. olay) ve cilt kanseri geliştiren (2. olay) bir gencin hikayesini içermelidir. Ayrıca, hikaye, sonuçların nasıl deneyimlendiğine veya kişinin hedeflerine nasıl ulaşacağına yönelik içgörülerini karakterlerin duygusal yoğunlukları aracılığıyla aktarabilmektedir. Böylece hastalar, bu eylem ve deneyimlerden kendi durumlarına ilişkin çıkarımları dolaylı olarak yapabileceklerdir (Hoeken ve Ouden, 2019, s.64).

İnsanlar yaşadıkları her olayı, tekrarlanan tüm ilişkileri hafızalarında belirli nedensel yapılarla birbirine bağlanmış bilgi parçacıkları olarak depolar (Fiske, 1993, s.157). Schank ve Abelson (Schank ve Abelson, 1995), hikaye anlatıcılığını insanoğlunun en temel düşünce biçimlerinden biri şeklinde tanımlayarak, sahip olduğumuz hafızanın deneyimlerimiz, duyduklarımız ve her ikisinin birleşiminden doğan bir etkiyle hatırladığımız hikayelerden oluşan bir koleksiyona benzediğini ifade etmektedir. Bilgi, işte bu deneyimlerin ve anlatılan hikayelerin bir sentezi olarak hafızalarımıza yerleşmektedir. Bu doğrultuda bireyler yalnızca bir olayın nasıl ve neden ortaya çıktığını kavramakla kalmaz, s. kendilerini aynı durumda hayal ederek "varsayımsal senaryoların bilişsel inşası" (Taylor ve Schneider, 1989, s.175) şeklinde ifade edilen zihinsel simülasyonla meşgul etme yoluna giderler. Bu süreç, insanoğlunun doğal düşünme ve kavrama yeteneğinin bir parçası biçiminde resmedildiği taktirde bir anlatı türü olarak hikaye ortaya çıkmaktadır. Ayrıca sözü edilen düşünme ve kavrama süreçleri boyunca insanlar bir dizi bilişsel ve duygusal değişimler göstermektedir. Diğer bir deyişle, hikaye dinlerken ya da anlatırken aynı zamanda dikkatimizi topluyor, duygulanıyor, öğreniyor ve sonrasında da etkili bir şekilde hatırlayabiliyoruz. Tüm bu dinamikler insanoğlunun davranışlarında gösterdiği değişimlerin arkasında yatan nedenler olarak sayılabilmektedir.

Öte yandan, hikaye tabanlı iletişimin bilimsel terminoloji ile çelişebilecek çağrışımları bulunsa da, terminolojik bulguların uzman olmayan izleyicilere aktarılması sürecinde anlatı biçimlerinin göz ardı edilemeyeceği ifade edilmektedir. Anekdotlar ya da vaka hikayeleri bir

verinin yerine geçemese de, bunların uzman olmayan bir kitleye ulaşma ve onlarla etkileşim kurma olanağı çok daha yüksektir. Dahlstrom (2014) bu noktada iletişimcilerinin anlatsal iletişimin boyutlarına ve uzman olmayan kişilerle ya da hasta gruplarıyla iletişim kurarken hikayelerin gücünden nasıl faydalanabileceklerine karar vermeleri gerektiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda, stratejik düzeyde bir mesaj içeriği olarak aktarılan hikayeler, tarih boyunca olduğu gibi, bilgiyi paylaşmak, inanç ve tutumları değiştirmek ya da eylemlere ilham vermek üzere kullanılmaya devam etmektedir.

Hikayeler ve Enformasyonel Mesajlar

Hikayeler, karakterler ve olay örgüsü merkezinde gelişen nedensel ve hiyerarşik ilişkiler çerçevesinde şekillenirler. İster olayların failleri tarafından dile getirilsin ister bir anlatıcı tarafından aktarılsın anlatsal iletişimin merkezinde bu yapısal unsurların bulunması gerekir. Ancak kanıta dayalı ya da rasyonel argüman türündeki mesaj yapıları anlatsal mesajlardan farklılık gösterirler. Kesin bir şekilde karakter ya da olay örgüsüne sahip değildirler (Deighton, Romer, ve McQueen, 1989). Kanıta dayalı mesajlar çoğunlukla didaktik bir niteliğe sahip anlatım yaklaşımı ile tasarlanmakta ve karşısındaki kişilere doğrudan bilgi aktarımı amacını gütmektedir (Chang, 2009). Öte yandan, anlatıların en önemli özelliği okurları/dinleyicileri/izleyicileri bilişsel ve duygusal açıdan mesaja dahil edebilmeleridir. Escalas (1998) hikaye tabanlı mesajların hedef kitleyi bir şekilde eğlendirmesi ve içeriğe entegre edebilmesini mesajın içselleştirilmesi açısından kritik bir üstünlük olarak yorumlamaktadır. Böylece, mesaj ilginliği arttığı sürece hedef kitlenin sağlık kaynağına daha olumlu duygular ve tutumlar geliştirmesi mümkün olabilmektedir.

İkna edici sağlık iletişimi inanç, tutum ve davranış değişikliğini geliştirmek amacıyla konvansiyonel bir yaklaşım neticesinde istatistiklerden ya da bilimsel verilerden yararlanır (Nan, Futerfas, ve Ma, 2017, s.321). Buna karşın, anlatsal iletişim ikna gücünü hedef kitleyi mesaja taşıyabilmesinden almaktadır. Taşınma, dinleyicilerin hikaye anlatısı içinde kayboldukları, olaylara kapıldıkları zihinsel bir süreç olarak tanımlanabilmektedir (Green ve Brock, 2000, s.702). Taşınma deneyimi, bilinmeyen, zor ya da hasta gruplarının çekindiği prosedürlerin zihinsel olarak simüle edilmesini sağlayarak hastaların tedavi sürecine daha kolay adapte olmaları yönünden yararlı görülen ve sağlık mesajlarının ikna potansiyelini artıran psikolojik bir deneyimdir (Green, 2006, s.163).

Bruner (1986, s.11) düşünceyi anlamının ve anlatmanın radikal farklılıklara sahip iki yönteminden bahsetmektedir. Bunlar iyi planlanmış bir hikaye kurgusu ile argümana dayalı, paradigmatik düşünme biçimi olarak sıralanmıştır. Her ikisi de başkalarını ikna etmek amacıyla kullanılagelen farklı mesaj formatlarıdır. Paradigmatik düşünme biçimi, kategoriler ve mantıksal sınıflandırmalardan yararlanarak olguların bilimsel tanımlamalarını ve açıklamalarını aktarmayı amaçlamaktadır (Hoeken ve Ouden, 2019, s.62). Paradigmatik düşünme biçiminin neticesinde bir teoriye, analize, mantıksal bir kanıta, sağlam bir argümana ya da ampirik bir keşfe ulaşılabilirken anlatı düşünme tarzı, "iyi hikayelere, sürükleyici bir

dramaya ve kurgusal olsa da inandırıcı tarihsel süreçlerin aktarılmasına dayanır." Bu anlamda hikayeler hayatın kendisi kadar canlı ve anlamlıdır. Bu canlılık hikayelerin iki temel yapısal özelliği kapsamında doğal olarak farkedilmektedir. Bir hikaye öncelikle bileşenlerin topyekun ortaya çıkardığı olaylar dizisi içinde bir sürükleyiciliğe kavuşur. Öte yandan, olaylar ve olaylara müdahil olan tüm diğer elementler (amaçlar, karakterler, niyetler, ilişkiler vb.) belirli bir bilinç düzeyini yansıtmalı ve mesaja taşınmalıdır. Bu bilinç düzeyi ise olayların içinde yer alanların ne düşündüğü, ne bildiği ya da hangi duygulara sahip oldukları ile ilişkilendirilebilir (Bruner, 1986, s.14). Başka bir ifadeyle vurgulamak gerekirse, hikayeler izleyici/dinleyicilerin gerçeklik algılarının oluşmasına ve mesajın belli bir bilinç düzeyinde içselleştirilmesine katkı sağlamaktadır.

Anlatısal İkna

Sağlık kampanyaları halk sağlığını yakından ilgilendiren konularda bilgilendirme ve harekete geçirme amacıyla gerçekleştirilen politikaların itici gücü konumundadır. Akademik çalışmalar, toplumsal sorunların çözümüne yönelik politikaların etkinliğinin artırılmasında hikaye anlatıcılığının önemli bir rolü olabileceğini öne sürmektedir (Larson, Woloshin, Schwartz, ve Welch, 2005; Niederdeppe, Shapiro, Kim, Bartolo, ve Porticella, 2014). Bu konuda yapılmış pek çok çalışma hikayelerin ikna edici potansiyelini kanıtlar niteliktedir. Strange ve Leung (1999) hikayelerin zorlayıcı fiziksel, sosyal ve ekonomik ortamlarda mücadele eden karakterlerle, bu şartları hiçbir zaman deneyimlememiş okuyucu/izleyici arasında bağlantı kurma fırsatları sunduğunu belirtmektedir. Karakterlerle özdeşleşme sonucunda ortaya çıkan bağlantılar ve gelişen olumlu duygusal tepkiler ikna olasılığını artırmaktadır. Ayrıca okurların ilgisini çeken, onları olayların akışına kaptıran hikayeler mantıksal çıkarımlar yapmayı ve karşıt düşünce geliştirme riskini de azaltmaktadır (Busselle ve Blandzic, 2008; Green ve Brock, 2000). Bu çerçevede, karşıt düşünce gelişiminin varlığı davranışa yönelik niyet oluşumunu tehdit ettiği için, hikayeler güçlü bir ikna avantajına sahiptir. Benzer şekilde hikayeler, anlaşılması zor bilimsel verilerin hedef kitle tarafından benimsenmesini sağlayacak bir kurguyla sağlık iletişimi stratejisi olarak konumlandırılabilir (Dahlstrom, 2014; Tsoukas ve Hatch, 2001). Benzer şekilde, pazarlama alanında yapılan çalışmalarda tüketicilerin, herhangi bir manipülatif çağrışımla karşılaşmadıkları sürece öyküleyici reklamlara daha olumlu tepki verme eğiliminde oldukları raporlanmıştır (Wentzel, Tomczak, ve Herrmann, 2010). Ayrıca Coker ve diğerlerine (2017, s.79) göre, öyküleyici reklamlar bir hikaye anlattıkları için tüketiciler ikna edildiklerine yönelik bir anlayışı ötelemekte ve bilişsel düzeyde verdikleri tepkileri sınırlayabilmektedirler.

Anlatı tanımlarının merkezinde, karakterler ve olay örgüsünün neden-sonuç bağlantılarını benzersiz bir şekilde bütünleştirdiği fikri yatmaktadır (Niederdeppe, Shapiro, Kim, Bartolo, ve Porticella, 2014, s.432). Hikayeler, entegre edilebilecek bir dizi önermeye dayanmak yerine, eylemleri ve çıkarımları nedensel bir zincirde birbirine bağlamaktadır (Green, 2006, s.164). İzleyicilerin kendileriyle yakın gördükleri ve benzerlik kurdukları kahramanlar ile

özdeşleşmelerine olanak tanıyan olay örgüsü, davranışa yönelik motivasyonu önemli ölçüde belirler (Igartua, 2010; Murphy, Frank, Chatterjee, ve Baezconde-Garbanati, 2013). Olay örgüsüne katılım ve karakterlerle empati, izleyicilerin hem hikayeden hem de kişisel deneyimlerinden elde ettikleri bilgilere dayanarak hikaye olaylarının imgesel bir modelini zihinlerinde oluşturduklarında ortaya çıkar (Hernandez vd., 2016, s.1236). Böylece, kendisini hikayenin zihinsel modeli içinde tasavvur eden seyirci, karakterlerin öznel dünyasına girerek onlarla özdeşlik geliştirir.

Hikayeler, özellikle bilişsel işleme kapasitesinin zorlandığı durumlarda anlaşılması güç bilgilerin iletişiminin gerçekleştirilmesi bağlamında önemli bir yere sahiptir. Tsoukas ve Hatch'e göre (2001, s.981) hikayeler, karmaşık konularla ilgili bilgilerin aktarılmasında oldukça etkilidir. Bu etkinin ardında ise enformasyonu detaylı bir biçimde anlatmak yerine aralarındaki nedensel ilişkileri açığa çıkararak bir temsile dönüştürmeleri bulunmaktadır. Bireyler bir anlatıyı veya hikayeyi işlediklerinde, karakterlerin hedefine yönelik eylem dizileri hakkında topladıkları genel bilgileri birleştirerek hikaye bileşenleri arasında ilişkiler kurarlar (Escalas, Moore, ve Britton, 2004, s.108). Bu çerçevede, kronolojik olarak sıralanan olaylar arasındaki nedensellik bağının, hikaye içeriğinin işlenmesi sürecinde daha az bilişsel çaba gerektirdiğini ifade etmek yerinde olacaktır (Escalas, 2004; Slater ve Rouner, 2002). Ayrıca, hikaye dünyasına çekilen ve karakterlerle duygusal bağlar geliştiren bireyin zihinsel deneyimleri neticesinde eleştirel düşünceleri uzaklaştırması güçlü bir ikna uyararı ile karşı karşıya kalması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla hem sorgulayıcı bir bakış açısının terk edilmesi hem de nedensel ilişkiler ağının bireyi mesajın işlenmesi konusunda cesaretlendirmesi ikna etkisinin artmasına olanak tanımaktadır.

SAĞLIK MESAJLARI, İKNA DİRENCİ VE ANLATISAL İLETİŞİM

Son yıllarda, farklı yapılarıdaki birçok disiplin anlatısal iletişimin olanaklarından faydalanarak bulgularını anlaşılır ve kabul edilebilir bir düzeyde insanlarla paylaşmaya başlamıştır. Bu bir bakıma bilimin karmaşık formül ve terminolojik kavramlardan ibaret olmaması gerektiğine ilişkin bir anlayışın da sonucu olarak yeni bir iletişim yaklaşımı olarak kendini göstermektedir. Charon ve Montelo (2002, s.64), algısal gelişimin anlatılara ne derece bağlı olduğunu ifade ederek, insanların referans aldığı en önemli kaynağın bilginin sunulmuş biçimi olduğu gerçeğini bilimin kabul ettiğini vurgulamaktadır. Bu kavrayışın bir sonucu olarak, son yıllarda hikaye anlatıcılığı sağlık iletişimi çabalarına entegre edilmeye başlanmıştır. Larkey and Hecht (2010, s.119), bu durumun altında yatan etmenlerin başında, sağlık davranışının teşvik edilmesi ve geliştirilmesi bağlamında hikayelerin çok daha geniş bir sosyal çerçeveye sağlamlarının rolü olduğunu öne sürmektedir.

Öte yandan, sağlık mesajlarının bireyler üzerindeki etkisi her zaman istenilen biçimde ortaya çıkmamaktadır. Hasta direnci geniş bir ölçekte değişime karşı gösterilen bir reaksiyon ya da ikna edici mesajdan kaçınma hali olarak tanımlanabilmektedir. Direnç, genellikle doktor tavsiyelerine rağmen hastaların kendi sağlığına doğrudan veya dolaylı olarak aykırı

davranışlarda bulunmasıyla ortaya çıkmaktadır (Beutler, Harwood, Michelson, Song, ve Holman, 2011, s.133). Karşıt argüman geliştirmek, hastalığı kendine yakıştırmamak, yenilmezlik yanılmasına kapılmak, önyargılar, etkinin küçümsenmesi, görecelendirme gibi tepkiler hastaların sağlık mesajlarına ve uyarılarına yönelik gösterdikleri dirençlerden bazılarıdır (Ahluwalia, 2000; Zuwerink ve Devine, 1996). Benzer biçimde sağlık davranışlarına karşı ortaya çıkan direnç, tedavinin etkinliğini reddetmeyi ya da yalnızca bir eylemde bulunmaktan kaçınmayı içerebilmektedir (Kreuter vd., 2007, s.223).

Güncel tasvirler üzerinden duyguları uyaran ve dirençli hasta gruplarında ortaya çıkan karşıt argüman gelişimini azaltan hikayeler, hastalara sıkı bağlar kurabilecekleri rol model karakterler sunar (Hoeken ve Ouden, 2019, s.66). Kanıtı dayalı bilimsel argümanlarla kıyaslandığında, emsal vaka hikayelerinin yer aldığı mesaj yapıları hastalar üzerinde empati duygusunun gelişimine, olumlu tutumlara ve bilgi arama davranışına yol açmaktadır (Murphy, Frank, Chatterjee, ve Baezconde-Garbanati, 2013, s.118). Bu doğrultuda, anlatsal iletişim yaklaşımı, hastalığı önleme ve saptama davranışları ya da bilgi ihtiyacını hatırlatmaya karşı belirli bir direncin ortaya çıkmasına neden olan didaktik biçimlere göre bazı özel avantajlara sahip olabilmektedir (Kreuter vd., 2007, s.223). Dinleyicilerin hikaye dünyasına taşınmasına olanak tanıyan ve sağlıkla ilgili endişeleri ile mücadele eden etkili karakterlerle empatiyi açığa çıkaran anlatı iletişimi, s. direnci, karşıt argümanları ve belirli sağlık davranışlarından kaçınmayı azaltırken, aynı zamanda sağlık tutum ve davranışlarında hikaye bileşenleriyle tutarlı değişikliklerin olasılığını artırabilmektedir (Moyer-Gusé, 2008, s.413). Hedeflenen sağlık grupları davranış değişikliği konusunda düşünmeye ikna edildiklerinde, arzulanan sağlık davranışına karşı azalan direnç, kitlenin konuyu başkalarıyla tartışma olasılığını da artırmaktadır (Hernandez, Mejia, Mayer, ve Lopez, 2016, s.1237).

Sağlık davranışını özendirilen kampanyalarda, tatminkar seviyede bilgilendirilmiş olanların bile her zaman sağlıklılarıyla ilgili ihtiyatlı kararlar vermediği gerçeği araştırmacılar tarafından kabul edilmektedir. İnsanlar, ne yapılması gerektiğini bilseler dahi, genellikle, zararlı sağlık davranışlarını değiştiremeyecekleri konusunda kendilerini ikna ederler. Bu yüzden, Anderson'a (2000, s.99) göre, ideal sağlık işleyişini tesis etme amacı güden kampanyaların başarıya ulaşması için, öncelikle kaçınma davranışının ardında yatan psikososyal izlerin anlaşılması gerekmektedir.

Karşıt Tepki (Reaktans) Kuramı ve Davranışsal Direnç

Hasta gruplarıyla hikayeler üzerinden kurulacak iletişim, sağlık davranışlarının gelişimi ve iknaya karşı direncin aşılması üzerinde olumlu sonuçlar doğurabilmektedir. Direncin pekçok farklı tanımı olmasına rağmen "iknanın antitezi" biçiminde kavramsallaşır. Öyleki, "sürtünmenin hareketi engellemesi gibi bireyin peşinden ayrılmaz ve iknayı yavaşlatır" (Knowles ve Linn, 2004, s.3).

Toplumsal sağlık kampanyaları gibi ikna edici iletişimler genellikle istenen etkiyi yaratmada başarısız olabilmektedir. Bazı durumlarda da arzulanan sağlık davranışlarıyla doğrudan çelişen sonuçlar ortaya çıkmaktadır (Dillard ve Shen, 2005, s.114). Bu başarısızlığı ve direncin en somut kaynaklarından birisini açıklayan “psikolojik reaktans teorisi” (Brehm ve Brehm, 1981), insanların kendi tutum ve davranışlarını belirleme özgürlüğüne ihtiyaç duyduklarını ileri sürer. Bu serbestlik ne şekilde tehdit edilirse edilsin, bir uyarılma biçimi olan reaktans (karşıt tepki) özgürlüğün tehdit altında olduğu algısıyla ortaya çıkar (Moyer-Gusé, 2008, s.414) ve tehdit edilen davranışa ilişkin algılanan çekiciliğın artmasına yol açar (Brehm, 1989, s.73). Bu durum, bireyi, tehdit edilen veya elinden alınan özgürlüğünü geri kazanmaya zorlamaktadır. Sigara bıraktırma kampanyalarından, obezite ile ilgili kamu spotlarına, günlük egzersiz alışkanlığının teşvik edilmesinden kanser taramasına kadar sağlık davranışlarının tutundurulması amacıyla tasarlanan neredeyse tüm mesajların bu tür bir tepkiyle karşılaştığını varsaymak oldukça olası görünmektedir. Teoriye göre kaybolan bir alternatif daha çekici hale gelme eğilimindeyken, zorunlu bir alternatif olarak sunulan yeni mesajlar ise değersizleştirilmektedir. Bu durum kaçınılmaz olarak herhangi bir sosyal girişiminin-örn. sigara bıraktırma kampanyaları- “geri tepebileceğini düşündürmektedir” (Brehm, 1989, s.73). Benzer şekilde, teoriye göre, sağlık alanındaki kamu spotları gibi ikna edici iletişim biçimlerinin bireyin hareket özgürlüğüne bir sınırlandırma şeklinde yorumlanması, özgürlüğün geri kazanımı yolunda bir mücadeleye dönüşmekte ve bireyin yararına da olsa mesaj önerisi reddedilmektedir. Dış merkezli uyaranların kışkırtmasıyla ortaya çıkan uyuşmazlık, muhalif duygu ve davranışların tetiklenmesi ile birlikte bireyin “yasak meyveye” yaklaşmasına neden olur. Knowles ve Lin (2004, s.6), reakte durumdaki bireyin yasaklanan davranışı ısrarla devam ettirmenin yollarını aramaya başlaması ile birlikte bu tutumları somutlaştırdıklarını ifade etmektedir.

İfade edildiği gibi, reaktans tepkisi “özgürlüğü yeniden tesis etme çabalarını üretmektedir” (Kaner, 1988, s.205). Özgürlüğün yeniden kazanımı ise bireyin kendi benliğine güveninde potansiyel bir artışa neden olacağından, sağlık iletişiminde kendisine önerilen tavsiyelere direnmek ya da görmezden gelmek en belirgin çıktılarından birisine dönüşebilmektedir. Tehdit edilen özgürlüğün önem derecesi ve büyüklüğü ise onları kaybetme endişesiyle ortaya çıkan tepkinin miktarını belirlemektedir. Ancak reaktans miktarı uyaran mesajın doğasına göre de şekillenebilmektedir. Keyfi, doğrudan, rahatsızlık veren ve çaba gerektiren talepler ile meşru, incelikli, dolaylı ve hassas istekler arasında oluşan tepkiler açısından farklılıklar bulunabilmektedir (Brehm, 1989; Brehm ve Brehm, 1981; Eric Knowles ve Linn, 2004). Bu doğrultuda sağlık iletişimi mesajlarının büyük ölçüde korku çekiciliğini kullanması ve özellikle günümüz pandemi sürecinde yaşamsal özgürlüklerin kısıtlanmasına yönelik mesajların aktarılması ile hedef grupların reaktans tepkilerinde gözle görünür bir artış meydana geldiğini ifade etmek gerekmektedir.

Bu noktada, kamu spotlarında korku çekiciliğinin kullanımı ile reaktans kaynaklı direnç arasında bir bağlantının olduğu düşünülebilmektedir. Korku etkili bir motivasyon kaynağı olmasına karşın, aşırı dozlarda kullanılması anksiyete bozukluğu ile sonuçlanabilir (Bagozzi ve Moore, 1994, s.56). Niteliksel olarak zayıf korku argümanları yeterince dikkat çekmeyebilirken, korku duygusunu çok güçlü şekilde uyarmak hedef grupların savunma mekanizmalarını tetikleyerek bir mesajı görmezden gelmelerine veya göz ardı etmelerine yol açabilmektedir (Williams, 2012, s.4). Dolayısıyla aşırı korku çekiciliği kullanan mesajların genellikle kalıcı tutum değişikliğine neden olmada başarısız olduklarını ifade etmek mümkündür (Ray ve Wilkie, 1970). Öyleki, hergün kitle iletişim araçlarında pandemi döneminin yaygın tedbirlerine riayet etmeyen, müsaade edildiğinde toplu alanlara girmekten çekinmeyen ve belki de bu davranışları her zamankinden daha arzulu bir şekilde sergileyen insanlara rastlanması, sağlık davranışlarına yönelik direncin karşıt tepkiler ile açıklanabilir bir boyutu olarak karşımızda durmaktadır. Korku çekiciliğinin kullanımına ek olarak, mesaj çerçeveleme stratejilerinin de davranışsal dirence neden olabileceği ifade edilmelidir. Kahneman ve Tversky (1979, s.263), bireylerin potansiyel kazanç veya potansiyel kayıp içeren mesajlara farklı tepki verme eğiliminde olduklarını ve bu yaklaşımın farklı davranış biçimlerine neden olabileceğini öne sürmektedir. Bu doğrultuda, sağlık iletişimi mesajları, arzulanan tutum ve davranışlara ilişkin faydalar (gain-framing) veya kayıplar (loss-framing) merkezinde çerçevlendirilebilmekte ve mesajların çerçevesi sağlıkla ilgili karar verme sürecini etkileyebilmektedir (Rothman ve Salovey, 1997, s.3). Mesajda yer alan potansiyel kayıp ya da arzulananmayan bir sonucun algılanan risklerin artmasına neden olacağını düşünmek mantıklı olsa da bu konuda elde edilen bulguların tutarsız olduğu görülmektedir. Örneğin, potansiyel bir kayıpla yüzleşen hedef grupların, istenmeyen durumla başa çıkmak için risk algısı ve bu mesajlara daha güçlü tepkiler verme olasılıklarının daha yüksek olduğu ifade edilmektedir (Kahneman ve Tversky, 1979; Ma ve Nan, 2019; Rothman ve Salovey, 1997). Ancak Ma ve Nan (2019), olumsuz çerçevelemenin sigara içmeye bağlı hastalıklara yönelik risk algısı konusunda daha az etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca Liu ve Yang (2020) ise olumsuz ve potansiyel kayıp içeren mesajlara maruz kalan gruplarda yüksek düzeyli bir mutsuzluk ve üzüntü raporlamışlardır. Her iki çalışmada anlatısal mesaj formatlarının olumsuz çerçeveleme ile birlikte kullanıldığı durumlarda sigara içme konusundaki tutumlar değişmesine rağmen kazanç temelli çerçeveleme yaklaşımının çok daha etkili olduğu bulgulanmıştır. Dolayısıyla, mesaj çerçeveleme yaklaşımının yapıcı temeller üzerinde biçimlendirilmesi ve sağlık alanında teşvik edilmesi planlanan davranışlara ilişkin bağlamın iletişimciler tarafından değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu açıdan yaklaşıldığında, yapısal olarak kayıpları ve olumsuzlukları içeren mesajların korku çekiciliği ile birleştiklerinde kaçınma ve direnç gibi tepkilerle yüzleşme riskleri barındırdığı düşünülebilmektedir. Bu tepkilerin, pandemi döneminde ısrarla vurgulanan tedbirlerin aksi yönündeki davranışları beraberinde getirmesi ve hedef grupların inat, görmezden gelme,

karşıt argüman geliştirme (Knowles ve Linn, 2004) gibi tutumları benimsemelerine yol açması olası görünmektedir.

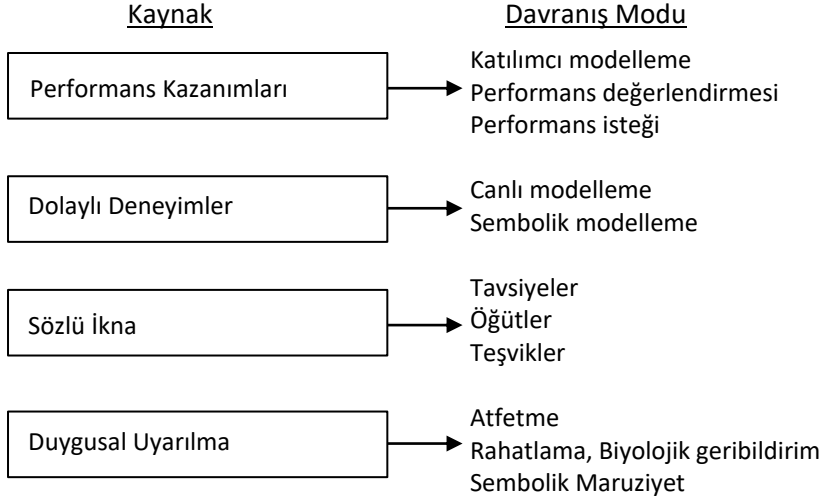
Öz-Yeterlilik Kuramı ve Anlatısal Etki

Öz-yeterlilik kavramı, sağlık davranışı alanındaki teorilerin temel bileşenleri arasında yer almaktadır (Gebbers, De Wit, ve Appel, 2017, s.4887). Davranış değişikliği Bandura (1977, s.194) tarafından, korku uyandıran durumlarla başarılı bir şekilde başa çıkma inancı ve beklentisine atıfta bulunan ve bilişsel bir mekanizma olan “öz-yeterlilik” aracılığıyla belirlenmektedir. Bu bağlamda insanlar, belirli sonuçlara ulaşabilmek amacıyla davranışlarını belirleme ve karar verme gücüne sahiptirler. Kişilerin düşünce biçimleri, motivasyonu, duygulanımı ve davranışları üzerinde sahip oldukları kontrol kapasitesi, bireysel karar mekanizmaları aracılığıyla işlerlik kazanır (Bandura, 1999, s.155). Ancak, kişinin çevresiyle mücadele etme konusundaki yeterliliği, sabit bir davranışsal tecrübe, bilgi birikimi ya da yalnızca ne yapılması gerektiğine karar vermesiyle ilgili değildir. Bunun yerine insanların bilişsel, sosyal ve duygusal tecrübelerinin farklı amaçlar doğrultusunda kullanılabilir, çok yönlü ve bütünlük bir üretkenlik içerisinde bir araya getirilmesi gerekmektedir. Sürekli değişim gösteren koşullardan etkilenmeyi en aza indirmek için birden fazla alt becerinin organize edilmesi ve sürekli olarak yenilenmesi ile kazanılan operasyonel yetkinlik, kişinin özyeterlilik algısını da pekiştirir. Kişi ancak bu şartlar altında olası durumlarla başa çıkma gücü ve potansiyelini hissetmeye başlar (Bandura, 1982, 1999). Bu doğrultuda, öz-yeterlilik teorisi kaçınma ya da direnç davranışlarının çeşitli kaynaklar tarafından psikolojik olarak uyarılabileceğini ve olası tehditkar durumların başarılı bir şekilde yönetilebileceği inancının aşılmasıyla kişide bir özgüven yaratılabileceğini öne sürmektedir (Anderson, 2000, s.100). Bandura (1982) sosyal öğrenme bakış açısına göre, öz-yeterlilik algısının, doğru ya da yanlış olduğu önemsenmeksizin, dört temel bilgi kaynağına dayandığını ifade etmektedir (Şekil 1).

Bunlardan ilki olan bireysel kazanımlar kişinin deneyimlerinden oluşur. Kişinin yaşamındaki en etkili öz-yeterlilik kaynaklarından birisi olan tecrübeler, gerçek mücadele ve başarılarla dayandığı için öz-yeterlilik algısının artmasına olanak tanırken, tekrarlanan başarısızlıklar, özellikle de olayların erken aşamalarında karşılaşılan sıkıntılar öz yeterlilik inancının zayıflamasına neden olmaktadır (Bandura, 1982, s.126). İnsanların diğer yaşamlara ve mücadelelere bakarak onları model alması öz-yeterlilik algısının ikinci bilgi kaynağını oluşturmaktadır. Kişiler, diğerlerinin başarılarından cesaret alarak, çekindikleri davranışlar konusunda çabalarını yoğunlaştırıp sürdürülürse, en azından, başkaları yapabildiğine göre performanslarında bir miktar iyileşme elde etmeleri gerektiğine dair kendilerini ikna ederler (Bandura, 1977, s.197). Ayrıca, yetkin modeller zorlayıcı veya tehdit eden durumlarla başa çıkmak için etkili stratejilerin öğrenildiği bilgi kaynaklarıdır (Bandura, 1982, s.127).

YETERLİLİK BEKLENTİLERİ

Şekil 1. Öz-yeterliliği etkileyen bilgi kaynakları (Bandura, 1977, s. 195).

Diğer yandan sözlü ikna, insanları başarabileceklerine dair yeteneklere sahip olduklarına inandırmak için yaygın olarak kullanılmaktadır. İnsanlar, öneriler yoluyla, geçmişte kendilerini bunaltmış olan şeylerle başarılı bir şekilde başa çıkabileceklerine inanmaya yönlendirilirler (Bandura, 1977, s.198). Bireyin saygı duyduğu bir otoriteden istenen davranışı gerçekleştirebileceği yönündeki tavsiyeler kişinin özgüvenine katkıda bulunur (Lev ve Owen, 2000, s.132). Sosyal ikna, tek başına öz-yeterlik algısının yükselmesinde sınırlı etkilere sahip olsa da, mesajların gerçekçi bir değerlendirilmesi davranış çıktısına katkı sunabilmektedir. Öz-yeterlilik inancının gelişmesine katkı sunan son bilgi kaynağı ise duygusal uyarılmalardır. Stresli ve yorucu durumlar ya da olaylar genellikle, koşullara bağlı olarak öz yeterlilik ile ilgili bilgilendirici bir değeri olabilecek duygusal uyarılmayı ortaya çıkarır. Yüksek uyarılma genellikle davranış performansını zayıflattığı için, insanlar gerginlik ve heyecan duygusunun ötesine geçen caydırıcı bir uyarılma ile kuşatılmazlarsa performanslarında başarı beklemeye eğilimli hale gelirler (Bandura, 1982, s.127). Öz-yeterlilik kaynaklarının her biri kişinin kendine olan inancını inşa etmesi ve pekiştirmesi adına farklı biçimlerde etkide bulunur. Ayrıca, bu kaynakların yoğun olarak kullanıldığı iletişim kampanyalarında arzulanan tutum ve davranış çıktılarının elde edilmesi mümkün hale gelebilmektedir. Dolayısı ile hedef kitlenin öz-yeterlilik inancını pekiştirecek ve ikna direncini aşma potansiyeli taşıyan sağlık iletişimi mesajlarının deneyimlerden yola çıkarak insanları duygusal olarak uyarması, emsal vaka örneklerinden hareketle de uzman tavsiyelerini barındıracak hibrit bir yapıya sahip olması beklenmektedir.

Gebbers (2017, s.4896) ve arkadaşlarına göre sağlık iletişimde hikayelerden yararlanmak algılanan riskin şiddetini ve devamında bireylerin öz yeterliliğini etkilemektedir. Hikaye dünyasına ya da olay örgüsüne kapılan birey, bilişsel ve duygusal uyarılmaların etkisi ile olumlu beklentilere ve dolayısıyla da yüksek bir öz-yeterlilik algısına doğru ilerleme

kaydeder. Karakterlere yönelik gelişen empati onların yaşamlarıyla kurulan özdeşlik, anlık dahi olsa, bireye kendi ortamını terkederek hikayenin imgesel dünyasında bir yolculuğa çıkma deneyimi yaşatır. Gerrig'in (1993), "seyyah" metaforuyla tasvir ettiği bu zihinsel deneyim, bireyin sağlık mesajlarına yönelik ilginliğini artırarak, dolaylı deneyim ve duygusal uyarılma kaynaklarına etki eder. Bu doğrultuda, sağlık davranışının ortaya çıkmasındaki en önemli engellerden birisi olan olumsuz inanç ve tutumların, hikayenin karakterleri ve olay örgüsü üzerinden aktarılan duygusal bileşenler sayesinde aşılabileceğini ifade etmek yerinde olacaktır. Ayrıca, sağlık kampanyaları arzulan davranışı başarıyla gerçekleştirebilen bir karakterin hikayesini anlatarak modellemeye ilişkin bilgi kaynaklarını doğrudan etkileyebilir (Kreuter vd., 2007, s.223). Hikayeler, gerçek deneyimlerin somut temsillerini aktarma işlevi gördüğünden, okurların ya da dinleyicilerin tanık oldukları olaylara ve karakterlere sırt dönmeleri neredeyse imkansız hale gelir. Bu doğrultuda, özellikle, ünlü kişilerin deneyimlerinden yola çıkarak gerçekleştirilen kampanyaların kanser tarama testlerine olan ilgiyi artırabileceği anlaşılmıştır (Lane, Polednak, ve Burg, 1989; Larson vd., 2005). Hikayede aktarılanların niteliksel olarak özgünlüğü tartışılabilir, yaşama dair canlı tanıklıklar sunması sağlık davranışının geliştirilmesini olanaklı kılmaktadır (Miller-Day ve Hecht, 2013; Taylor ve Thompson, 1982). Benzer şekilde, "sosyal bir probleme ilişkin gerçek ya da olası hikayeler" (Strange ve Leung, 1999, s.436) biçiminde tanımlanan anekdotlar, sorunun kökenleri ve genel olarak toplumdaki çarelerine ilişkin inançları etkileyerek bireylerin nedensel genellemeler yapmasına imkan tanımaktadır.

Taşınma Teorisi ve Karşıt Argümanlar

Sağlık davranışlarının tutundurulmasına yönelik tüm iletişim kampanyaları öncelikli olarak bir inanç değişimini tesis etmeye çalışır. Anlatısal sağlık mesajları, bireyin hikaye dünyasına duygusal ve zihinsel olarak girmesiyle birlikte etkisini göstermeye başlar. Hikayelerin bu etkiselliği taşınma teorisi bağlamında izah edilmektedir. Taşınma deneyimi, Green ve Brock (2000, s.701) tarafından, "tüm zihinsel sistemlerin ve kapasitelerin hikayede meydana gelen olaylara odaklandığı yakınsak bir süreç" şeklinde tanımlanmaktadır. Bu odaklanma sonucunda ilk etki, gerçek dünyaya ilişkin farkındalık bulanıklaşırken, anlatı dünyasına ait doğruların daha baskın şekilde zihnimizi yönlendirmesi biçiminde ortaya çıkar (Chang, 2012; Green, Brock, ve Kaufman, 2004; Strange ve Leung, 1999). Bireyin kendi gerçekliğine erişimin kısıtlanması, odaya girenlerin farkına varılmaması gibi fiziksel düzeyde gerçekleşebileceği gibi psikolojik olarak gerçeklikten öznel bir uzaklaşma şeklinde de görülebilmektedir (Green ve Brock, 2000, s.702). Taşınma sürecinde hikayeye çekilen birey kendi dünyasına ilişkin bilincin bulanıklaşmasıyla birlikte, hikayedeki olayların gerçek olmadığını bilse bile, etkili bir duygusal yoğunluğu deneyimlemeye başlar. Böylece, anlatı dünyasına maruz kalan birey, bir süre sonra olayların etkisiyle değişmiş olarak kendi gerçekliğine geri döner (Gerrig, 1993).

Bireyin zihni hikaye ile meşgulken, kendisi ve çevresiyle ilgili bilinçli farkındalığını kaybetmekte ve karakterlerin bakış açılarını üstlenebilmektedir (Bilandzic ve Busselle, 2008, s.510). Bu adaptasyon, bireyin hikaye sürecinde yaşayacağı duygusal deneyimler için oldukça gereklidir. Bu bakımdan hikaye dünyasına taşınmak, yalnızca karşıt düşünceyi azaltmakla kalmaz, aynı zamanda zihinsel odaklanmayı sürdürülebilir kılan yoğun bir duygusal deneyimin yaşanmasını sağlar (Green, 2004, s.248).

Sağlık iletişiminin ikna edici mesajlarına yönelik gözlenen direnç farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır. Hasta grupları genellikle bir sağlık mesajı sonunda istenilen davranış biçimini, düşünce ve inançlarıyla tutarsız, uyumsuz ya da alışılmadık olarak algılama eğilimindedirler. Bu olumsuz tutum bireyin bahanelere sığınması, yeterince vaktinin bulunmadığını söylemesi ya da yalnızca bu davranışı nedensiz bir şekilde gerçekleştirmemesi biçiminde kendini gösterebilmektedir. Diğer bir ifadeyle, bireylerin sağlık mesajları hakkındaki önyargıya dayalı değerlendirme biçimleri kaçma davranışına zemin hazırlayan karşıt argüman gelişimi ile sonuçlanabilir. Sağlıkla ilgili mesajların iletilmesi çeşitli nedenlerle ilgi çekici ve akıcı hikayelerin kullanımını gerektirebilir. Green'e (2006, s.163) göre, bu nedenlerin en başında hikayelerin karşıt argüman gelişimini yavaşlatarak bireyin tedavi arayışındaki engellerin üstesinden gelmesinde itici bir güç olması sayılabilir. Hikayeler ayrıca, sağlık davranışını teşvik eden rol modellerin sunulmasında hem bilişsel hem de duygusal temelli tutumların geliştirilmesi açısından bu sürece katkıda bulunmaktadır.

Alkol tüketimi konulu eğitsel mesajların gençler üzerindeki etkilerini inceleyen Slater ve Rouner (1996), anlatısal formata sahip mesajların gençlerin değer yargılarına paralel olarak bilimsel verilerle tasarlanan mesajlara göre çok daha ikna edici etkisinin bulunduğunu ortaya koymuşlardır. Mesaja maruz kalanların zihinsel kapasiteleri hikayedeki olay örgüsüne odaklandığından, taşınma deneyimi gençlerin mesajda yer alan iddiaları eleştirel bir gözle değerlendirmelerinin önüne geçmiştir. Bu bağlamda, karşıt düşünce eğilimini azaltan etken, mesajın bilimsel bir nitelikte sunulması yerine hikaye formatında aktarılması olmuştur. Kreuter (2007, s.224), ayrıca, olaylara zihinsel akışı kesmek suretiyle mesajda yer alan iddiaları rasyonel bir yaklaşımla değerlendirmenin deneyimden alınan hazzı ortadan kaldıracığını vurgulamaktadır. Bu nedenle, taşınma deneyimi mesaja maruz kalan bireylerin karşıt düşünce motivasyonlarını azaltacak bir etkiye sahip olabilmektedir. Ayrıca bireyin hikaye dünyasına taşınmasıyla birlikte azalma eğilimi gösteren diğer bilişsel faaliyetler yerini giderek artan duygusal bir etkilenmeye bırakmaktadır (Gebbers vd., 2017, s.4891). Bireyin gösterdiği duygusal reaksiyonlar ise davranış direncinin aşılması ve mesaja yönelik tutarsız inançların ortadan kaldırılması bakımından kilit bir rol üstlenmektedir. Taşınma, yalnızca bir anlatıyı izlemekten ya da onu dinlemekten elde edilen hazla olan ilişkisi açısından değil (Green vd., 2004, s.312), sağlık iletişiminde güçlü bir ikna etkisini açığa çıkarması yönüyle de önemli bir araca dönüştürmektedir (Murphy vd., 2013, s.120). Hinyard ve Kreuter'e göre (2007, s.777) bu durum, davranışsal değişikliklerin benimsenmesi konusunda istatistiksel

kanıtlar ve mantığa dayalı gerekçelere başvuran baskın sağlık iletişimi paradigmasına göre, anlatsal sağlık iletişimi yaklaşımını oldukça avantajlı bir konuma çıkarmaktadır.

Taşınma modeline göre, hikâyelerin tutum ve inançları etkilemesinde en önemli etken, zihinsel deneyiminin yoğunluğu ve rasyonel sorgulamanın azalmasıdır (Green ve Brock, 2000; Schank ve Berman, 2002). Birey eğlenmek için bir anlatının içerisine girdikçe, içeriği eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmekten uzaklaşır. Bu nedenle, bir hikayeye taşınmayı deneyimlemek, izleyicileri büyük olasılıkla benzer hikayeleri aramaya motive etmektedir (Bilandzic ve Busselle, 2008, s.511). Bu motivasyon bireyin hikaye dünyasına taşınmasını kolaylaştırırken, bilgiyi işleme süreçlerini de eğlenceli bir hale getirir. Bu süreçte, karşıt argüman gelişimi azaldığı için davranış konusunda ikna potansiyeli daha da yükselir. Bu sonuç, özellikle, sağlık davranışının gelişiminde karşılaşılan direncin anlatsal iletişim uygulamaları ile aşılabilmesi konusunda sağlık iletişimi uzmanlarına önemli fırsatlar sunmaktadır.

Karakter İlginliği ve Özdeşleşme

Hikayeler, dinleyicilerin içinde bulunduğu koşullardan keyif almasını sağlayan anlatılardır. Bu etkinin ortaya çıkmasında hikaye olaylarına taşınan ve kendi gerçekliğinden hikaye dünyasına isteyerek seyahat eden bireyin karşılaştığı karakterler üzerinden imgesel bir dünya yaratmasının payı büyüktür. Bu doğrultuda bireyler, anlatılan hikayede aktarılan mesaj yerine öncelikle olay örgüsü ve kahramanlarla daha keyifli bir bütünleşme yaşarlar. Karakterlerle özdeşleşme, olayların içine çekilme deneyimini artırır, eleştirel değerlendirmeleri sınırlar ve böylece dinleyicinin/izleyicinin hikayede tasvir edilen değer ve inançları kabulünü kolaylaştırır (Lee vd., 2016). Ayrıca hikaye anlatıcılığının doğası gereği mesajı doğrudan almak yerine sezgisel süreçlerin yardımıyla deneyimleyerek öğrenirler.

Moyer-Guse (2008, s.409) bireyin olay ve karakterler eşliğinde yeni bir dünya kurgulamasından aldığı hazzın bir çeşit eğlenceli-egitim faaliyetine dönüştüğünü ifade etmektedir. Ayrıca karakterler ile gerçekleşen etkileşim farklı boyutlar üzerinden bireyin arzulanan davranışlar geliştirmesine katkı sunar. Bu bağlamda, kahramanlarla kurulan bağlantılar özdeşlik, arzulanan özdeşlik, algılanan benzerlik, parasosyal etkileşim ve hoşlanma seviyesinde kendini gösterir (Cohen, 2001, s.252). Özellikle sağlık iletişimi kapsamında ikna direncini aşarak, tutum ve davranışlarda arzulanan değişimin gözlenebilmesine olanak tanıyan karakterlerle kurulan etkileşimler birbirlerinin yerine kullanılabilen farklı boyutlardan oluşmaktadır.

Bu boyutlardan ilki izleyicilerin hikayedeki karakterlerin rolünü üstlendiği duygusal ve bilişsel sürece atıfta bulunan özdeşlik gelişimidir. Özdeşleşmeyi bir başkasının yerinde olmayı hayal etmek ve dünyayı onun gözlerinden görmek biçiminde tanımlamak olanaklıdır. Birey, bu süreçte, kendi gerçekliğini unutup karakterin perspektifini üstlenmekte ve geçici olarak kendini onun yerine koymaktadır (Moyer-Guse, 2008, s.209). Buna göre özdeşlik geliştirme,

izleyicinin anlatı metni içerisinde karakterlere ve olaylara bakışını şekillendirdiği, s. böylece duygusal ve bilişsel eğilimin geliştiği temel bir pozisyon olarak görülmelidir. Bir karakterin kimliğinin ve bakış açısının benimsenmesiyle sonuçlanan özdeşleşme süreci, yalnızca bir tutum, duygu veya algı olarak değil, s. daha ziyade, öz farkındalık kaybından ve bunun geçici olarak bir karaktere yönelik kurulan duygusal ve bilişsel bağlantılarla yer değiştirmesi şeklinde ele alınması gerekir (Cohen, 2001, s.250). Hasta gruplarının kendi durumlarına benzer hikaye karakterleriyle geliştirecekleri muhtemel etkileşimler, duygusal ve bilişsel bir devinime yol açabilecek potansiyele sahiptir. Böylece, sağlık iletişimi mesajlarında davranışsal ikna konusunda karşılaşılan direncin, karakterlerin bakış açısıyla aşılabilmesi mümkün hale gelmektedir.

Öte yandan, izleyiciler karakter gibi olmak istediklerinde, aktif bir figürü taklit etme arzusu yaşadıklarında ya da karaktere duydukları saygı sonucunda karşılaştıkları kahramanın eylemlerine öykünürler (Feilitzen ve Linne, 1975, s.53). Arzulanan özdeşlik sürecinde birey, gelecekteki eylemler için rol model olarak tanımladığı figürü taklit etmeyi arzulamaktadır (Giles, 2002, s.290). Özdeşleşme, bireyin kendisini izlediği karakterin yerine koyduğu bilişsel ve duygusal süreç itibarıyla arzulanan özdeşlik gelişiminden farklılaşmaktadır (Moyer-Gusé, 2008, s.410). Hikaye temelli sağlık mesajları, davranış değişikliğinin temel mekanizmalarından biri olarak eylemlerin arzulanan rol modeller tarafından gerçekleştirilmesine odaklanır. Bu durum, ayrıca, hikayeye maruz kalan hasta gruplarının içinde bulunduğu durumu, mesajı alırken keyif duymalarını sağlayan ve davranışı özendiren eğlenceli bir rol model eğitime dönüştürür (Frank, Murphy, Chatterjee, Moran, ve Baezconde-Garbanati, 2015, s.156). Örneğin, kan bağışığı davranışını özendirmek amacıyla hayata geçirilen kampanyalar genellikle bağışıcının deneyimlediği duyguları aktarırken, izleyicilerin bağışıcıyı taklit etmesi ya da ona karşı saygı duygusunu geliştirmesi arzulandır. Böylece sağlık mesajına yönelik olumlu tutum ve inançların davranışsal niyetlere dönüştürülmesi kolaylaşır.

Özdeşlik gelişimi, bireylerin kendilerini bir karakter olarak hayal etmelerini gerektirdiğinden, karakterlere yönelik algılanan benzerlik, özdeşleşme olasılığını artırmaktadır (Cohen, 2001, s.259). Algılanan benzerlik, bireyin bir karaktere benzerliğini algılama derecesini ve onunla ortak yanlarının bilişsel değerlendirmelerini tanımlamak için kullanılır (Moyer-Gusé, 2008, s.410). Buna karşın özdeşleşme, bireyin karakterlerin deneyimlediği duyguları ve olayları onların rolüne bürünerek simule etmesi biçiminde ortaya çıkar. Özdeşleşme sürecinde birey, izleyici olarak kendi gerçek dünyasına ait sosyal rolünü bir kenara bırakır ve geçici bir süreliğine özdeşlik kurduğu karakterin rolünü benimser (Cohen, 2001, s.259). Bu durumda, sağlık davranışları konusunda direnç gösteren hasta grupları anlatısal mesajda karşılaştıkları emsalleri ile benzerlikleri oranında özdeşlik geliştirebileceklerdir. Bu bakımdan, demografik özellikler, fiziksel, duygusal ve inançlara yönelik ilişkiler sağlık davranışına yönelmelerini teşvik edecek özdeşliğin ön koşulu niteliğindedir.

Parasosyal etkileşim, bireyin hikaye dünyasına taşınmasıyla birlikte karakterlere yönelik gelişen ilginlik tepkilerinden birisidir. İlk kez Horton ve Wohl (1956) tarafından tanımlanan parasosyal etkileşimin özünde, kitle iletişime maruz kalan bireyler ile medyatik temsiller arasında, tipik bir sosyal ilişkinin içindeymişçesine doğal tepkilerin ortaya çıktığı tezi yer almaktadır. Ancak, parasosyal ilişki karakterlerin taklit edileceği anlamına gelmez (Giles, 2002, s.290). Ayrıca, özdeşleşme ile karşılaştırıldığında parasosyal ilişkiler etkileşimsel bir boyuta sahiptir. Bu durum parasosyal etkileşimi kişiler arası iletişimin temel ilgi alanlarından biri haline getirir. Araştırmalar, aracılardırılmış mesaj yapılarının da parasosyal etkileşime neden olabileceğini ortaya koymuşlardır (Papachrissi ve Rubin, 2000). Medya tüketicileri artık Facebook, Twitter, bloglar, fan siteleri ve diğer etkileşimli mecralar üzerinden medya personalarıyla etkileşime girmenin yeni yollarına sahiplerdir. İnternet ortamında tartışmalara katılmak, tweet okumak, metin mesajları göndermek, arkadaş çevresi etkinliklerinde yer almak gibi etkileşimin boyutları sanal bir biçimde gerçekleşmektedir (Brown, 2015, s.263). Dolayısıyla, medyada yer alan karakterlerle zihinsel bir etkileşimin gerçekleştiği ifade edilebilir. Öte yandan, parasosyal ilişkiler hikayedeki karakterlerin basit bir şekilde olumlu değerlendirilmesiyle tetiklenmektedir (Cohen, 2001; Giles, 2002). Hoşlanma ya da beğenme yönündeki değerlendirmeler ilk kez karşılaşılan karakterlerin parasosyal bir ilişki kurulmadan önce nasıl algılandıklarını betimlemek açısından yararlı bir yapıya dönüşür (Moyer-Gusé, 2008, s.411).

Özetlemek gerekirse, bu ilginlik türleri bireyin karaktere yaklaşmasına ve bakış açısını farklı şekillerde adapte etmesine göre farklılık gösterir. Özdeşleşme sırasında, izleyici geçici olarak kendi bakış açısını kaybeder ve metnin içindeymiş gibi olayları deneyimlemeye başlar, kendisini karaktermiş gibi hayal etmesine neden olur (Cohen, 2001, s.253). Benzerlik, parasosyal etkileşim ve beğenme durumunda, birey kendisi olarak kalmaya devam eder ancak karakter ve aralarındaki ilişki hakkında yargılarda bulunur. Öykünme bu sürekliliğin ortasında izleyicinin kendi bakış açısının bilincindeyken eşzamanlı olarak kendisini taklit edilen ve arzulanan bir karakter olarak hayal etmesiyle gerçekleşir (Brown, 2015;Moyer-Gusé, 2008). Sağlık davranışı konusundaki direncin önemli bir engele dönüştüğü alanlarda, iletişim yapılarının karakterler üzerinden ilginlik geliştirmeleri son derece önemli görülmektedir. Bu durumda, anlatsal iletişim hasta ya da risk grupları üzerinde davranışsal niyetleri teşvik edebilecek bilişsel ve duygusal faktörleri barındırmaktadır. Olay ve karakterler nezdinde ortaya çıkan özdeşlik biçimleri, sağlık iletişiminde ikna farkındalığını etkisizleştirdiği için karşıt argüman gelişimini de engelleyebilecektir.

Duygusal Akış Teorisi

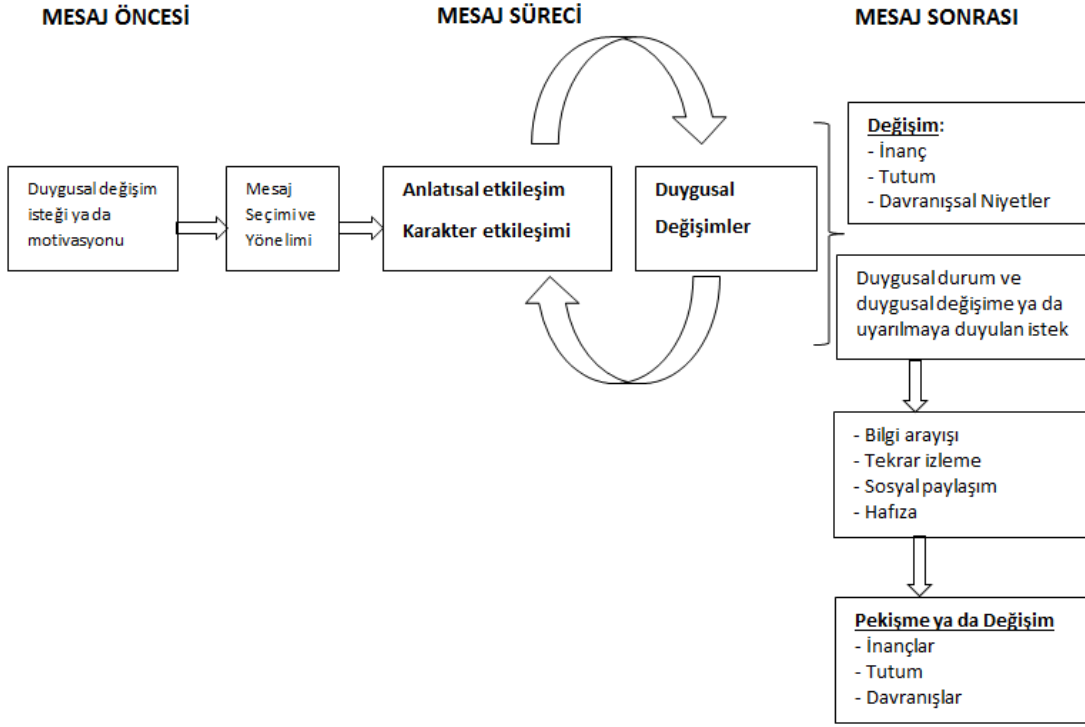
Duygular, olayların veya düşüncelerin bilişsel değerlendirmelerinden kaynaklanan zihinsel bir hazırlık durumu şeklinde ifade edilirler. Duygulara genellikle fizyolojik süreçler eşlik eder (jest, mimik vb.) ve yoğunluğuna bağlı olarak bireyin kontrolü bağlamında belirli eylemlerle sonuçlanabilir (Bagozzi, Gopinath, ve Nyer, 1999, s.184). Karakteristik olarak kısa ömürlü,

yoğun ve dış uyaranların etkisiyle ortaya çıkarlar. Duygu daha geniş bir çerçevede, birey ile çevresi arasındaki sürekli değişen durumlar ve olaylar ile bireyin davranışsal tepkileri arasında yer alan bir arayüz olarak tanımlanabilmektedir (Scherer, 1984, s.294-295). Her ne kadar farklı teorisyenler tarafından çeşitli psikolojik, öznel ve motivasyonel faktörler bağlamında tasvir edilse de duyguların beşli bir bileşen setinden oluşan psikolojik bir yapı olduğu konusunda fikir birliği olduğu ifade edilebilmektedir. Bu bileşenler (a) bir durumun ya da uyarının bilişsel değerlendirmesi, (b) uyarılma ya da harekete geçme, (c) motor ifadeler, (d) davranışsal niyetlere ilişkin motivasyonlar ve (e) öznel duygu durumlarıdır (Nabi, 2015, s.114).

Hikaye anlatıcılığı, bilgi aktarımını ilgi çekici kılması kadar, duyguları uyarma becerisi ile de önem kazanmıştır. Birey bir anlatıyı okurken veya izlerken, öykünün duygusal akışı veya eser boyunca yaşanan duygusal değişimler, sürekli dikkat için motive edici gücü sağlayabilmektedir. Duygusal temelli zihinsel deneyim ise ikna potansiyelini artıran önemli bir araca dönüşmektedir. Ayrıca, hikayenin ortaya çıkardığı duygusal atmosfer mesaja maruz kalındıktan sonraki süreçte tekrarlanan tüketim davranışları, mesajın ya da konunun değerlendirilmesi ve sosyal paylaşım gibi arzulanan ilginlik faaliyetlerine kapı aralayabilir (Nabi ve Green, 2015, s.138). Bu bağlamda, duygular anlatı deneyiminin temel bir parçasıdır (Chang, 2009; Moore, 1995).

Nabi (2015), duygusal akışı, “bireyin anlatsal nitelikli sağlık mesajına maruz kalması sürecinde yaşadığı duygusal deneyimin evrimi” olarak tanımlamaktadır. Anlatılar, hiyerarşik düzlemde bir dizi duygusal değişime sahne olan olay örgüleri içerdiğinden, duygusal akışın bu mesaj formunun ayırt edici özelliği olduğu ifade edilebilir. Bu duygusal değişimler, olumsuzdan olumluya (örneğin, korkudan rahatlamaya), olumludan olumsuzla (örneğin, mutluluktan üzüntüye) ve hatta bir olumsuz ya da olumlu duygusal durumdan benzer bir değere sahip diğerine olanları içerebilir (öfkelenmek-korkmak ve mutluluk-gurur duymak gibi). Ayrıca, belirli bir duygusal yoğunluktaki belirgin hareketlenmeler (tedirginlikten korkmaya) bir değişim biçimi olarak da kavramsallaştırılabilir (Nabi, 2015, s.117). Bu kavram, birden çok duygu deneyimini beklenmedik ve istenmeyen bir sonuç olarak görmek yerine, ikna edici bir mesaja, kasıtlı olarak, çoklu duyguları ve duygusal değişimleri dahil etme fikrini ortaya koymaktadır (Sheff, 2019, s.21). Nabi ve Green (2015, s.145), farklı duygusal temalar içeren bir mesaja duyulan istek ve elde edilen deneyimlerin ikna edici sonuçlara yol açabilecek koşulları hazırladığını vurgulayarak mesaja maruz kalmanın teşvik edilmesi, enformasyonun işlenmesi ve mesaj sonrasında detaylandırılması gibi süreçlerin davranışsal niyetleri etkilediğini ifade etmektedir (Şekil 2).

Şekil 2. Duygusal değişimlerin mesaja yönelim, mesajın işlenmesi ve ikna çıktıları üzerindeki rolü (Nabi ve Green, 2015, s.145).

Duygusal çeşitlilik barındıran hikayeler, izleyicilerin farklı duygusal deneyimleri bir arada yaşamasına olanak verirken, bireyin sonraki mesaj yönelimlerini de belirleyebilecektir. Bu bağlamda, seyircilerin televizyon izlerken karşılaştığı ya da internette video izleme keyfini bölen kan bağıışı spotuna yönelik tepkisi reklamı atlama davranışı yerine onu izlemek için bir isteğe dönüşebilir. Bu istek, modelde belirtildiği gibi, hikayenin duygusal çeşitliliğine ve bireyin bu çeşitlilik içerisinde farklı duygulanım seviyelerini deneyimleme motivasyonuna bağlı olabilir. Hikayelerin izleyicileri içine çekmesi, olay ve karakterlerle bütünleşmesini sağlaması ile birlikte yaşanan duygusal değişim yerini inanç ve tutumlardaki değişimlere bırakır. Bu durum, sağlık davranışına yönelik direncin aşılması bağlamında önemli görülebilir. Sigarayı bırakma, kanser taraması, kilo kontrolü ve spor yapmak gibi sağlık davranışları açısından dirençle karşılaşılan durumlarda bireyin maruz kaldığı hikayeler, duygu yoğunlukları üzerinden bilgi arayışı, mesajın tekrar izlenmesi ve mesajın WOM kanalları üzerinden paylaşılması gibi davranışları teşvik edebilmektedir. Bu durum sağlık mesajının hafızada depolanmasını sağlayacak bilişsel mekanizmaları harekete geçirirken, bireyin sağlık davranışı konusundaki motivasyonunu da artırabilecektir.

Buraya kadar açıklanan modellerin anlatısal iletişimin etkinliği konusunda bir anlayış geliştirmesi amaçlanmıştır. Ancak hikaye anlatıcılığının sağlık davranışları üzerindeki bütüncül etkisini değerlendirmek amacıyla yukarıda açıklanan kavramların geniş bir ölçekte ve birbirleriyle etkileşimleri bağlamında bir araya getirildiği yaklaşımlara değinmek faydalı olacaktır.

GENİŞLETİLMİŞ - DETAYLANDIRMA OLASILIĞI MODELİ (EXTENDED-ELM)

Petty ve Caccioppo (1986) tarafından geliştirilen Detaylandırma Olasılığı Modeli (ELM) bir mesajın işlenmesinde bireyin bilişsel olarak üstlendiği aktif role değinmektedir. Mesajın ikna ediciliği bağlamında bireyin dikkat ve ilgilenim seviyesinin tutum değişimi üzerinde önemli bir etken olduğunu varsaymaktadır. Bu bağlamda, özellikle reklamcılar başta olmak üzere mesaj tasarımıyla ilgilenen tüm disiplinlerde, bireyde gözlenmesi amaçlanan tutum ve davranış değişikliği konusunda takip edilen bir model olma özelliği taşımaktadır. ELM Teorisi, iknaya ilişkin çeşitli değişkenlerin bireyin mesajda verilen bilgileri bilişsel seviyede detaylandırmasını yani mesaj üzerinde düşünmesini etkilediğini savunmaktadır. Değerlendirmenin derinliğine bağlı olarak ise sistematik düşünce ve bilişsel kısayollar üzerinden iki farklı ikna süreci ortaya çıkmaktadır. Bunlar sırasıyla “merkezi yollar” ve “çevresel yollar” şeklinde tanımlanmaktadır. Mesaja ait bilgilerin merkezi işleme alınması, bireyin yoğun bir ilgilenim sürecine girerek konu ile ilgili dikkatli değerlendirmeler yaptığı yüksek düzeyli bir bilişsel seviyeyi gerekli kılmaktadır. Çevresel yollar ise detaylandırmanın görece düşük seviyelerde gerçekleşmesine atıfta bulunur. Bu süreçte birey mesajı yüksek bir dikkat ve ilgilenim yerine zihnindeki sezgisel kısayollara başvurarak değerlendirir ve kararını daha önceki deneyimlere ya da duyularına göre şekillendirir (O’Keefe, 2008; Petty ve Cacioppo, 1986).

Ancak, Slater ve Rouner (2002), ELM modelinin, ilgilenimi mesaj ve birey arasında kurulan kişisel çıkar ya da ihtiyaç ve istekler temelinde bir bağlantıyla ele almasının iknayı dar kalıplara sığdırması olarak yorumlamaktadır. Bunun en temel nedenlerinden birisi ELM modelinin mesajı, ikna ve davranışsal bir direnç ve birey tarafında ortaya çıkan karşıt argüman gelişimi gibi reaktans tepkilerinden bağımsız olarak ele almasıdır. Diğer taraftan, hikaye merkezli tasarlanan mesajlarda bireyin dikkati karakter ve olaylar arasındaki ilişkilere odaklanmaktadır. Anlatısal iknanın etkinliği ise bireyin hikayede geçen olay örgüsüne yönelik duygusal tepkileri nispetinde artış göstermektedir (Green vd., 2004; Green ve Brock, 2000). Diğer bir deyişle, anlatısal ikna bireyin tutum ve değerlerindeki potansiyel bir değişimin işareti olarak hikaye mesajının benimsenmesi ile işlerlik kazanmaktadır. Bu durumda, anlatısal mesaja yönelik bireysel ilgilenimin, hikayenin olay örgüsü ve karakterleri bağlamında ortaya çıktığını ifade etmek önemli görülmektedir. Böylelikle bireyin enformasyona maruziyeti sonucunda ikna edildiğine dair gelişen eleştirel bakış açısı, hikayeye taşınma sürecinde yerini empati, parasosyal etkileşim, olay örgüsünün zihinsel simülasyonu gibi inanç ve tutum değişimini etkileyen bir deneyime bırakmaktadır.

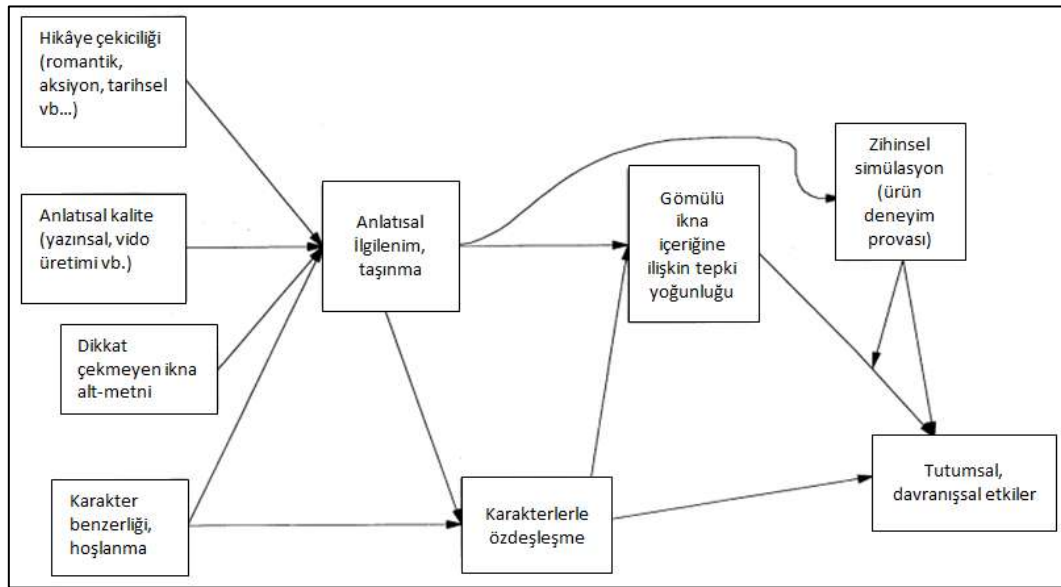
Bu çerçevede, Slater ve Rouner (2002, s.177) Detaylandırma Olasılığı Modeli’nin (ELM) anlatısal mesaj formlarının işlenmesi ve ikna etkinliği merkezinde yeniden yorumlanması ve genişletilmesi gerektiğini vurgulamışlardır (Şekil 3). Onlara göre, modelin genişletilmesi hikayenin olay örgüsü ve karakterlerle gerçekleştirilen özdeşlik bağlamında ele alınmalı ve bu

boyutlar geleneksel ELM modelinde ifade edilen ihtiyaç ve konu/ürün bazlı ilgilenimin yerini almalıdır (s.177). Bu noktada, mesajın ikna etme kaygısı, ürün/konu özelliklerinden hikaye karakterlerinin sorunları ve bunları aşma biçimleri boyutuna taşınmaktadır. Dolayısıyla, merkezi ve çevresel işleme arasında bariz bir farkın kalmadığı, bunun yerine hikayenin yapısal kalitesine bağlı olan anlatısal işlemenin iknayı biçimlendirdiği çok daha net bir mesaj detaylandırma sürecinden bahsetmek mümkün hale gelmektedir.

Anlatıya gömülü ikna edici alt metinlerin etkisi, hikaye dünyasına taşınmanın seviyesi bağlamında bir fonksiyonellik kazanmaktadır (Slater ve Rouner, 2002, s.178). Bu bağlam, algılanan benzerlik, karakter özdeşliği ya da parasosyal ilişkilerin taşınma deneyimine bağlı olarak ortaya çıkmasında da geçerlidir. Dolayısıyla bir bilginin işlenmesine yönelik bilişsel düzeydeki ilgilenim ile anlatısal bir mesaja entegre olmak niteliksel olarak farklılaşmaktadır. Bu farklılık ise mesajın detaylandırılması bakımından anlatısal ikna lehine önemli bir avantaj olarak değerlendirilebilir. Bu yönüyle, E-ELM, anlatısal iknanın mesaja yönelik karşıt tepkileri ve inançları azaltarak, tutum ve davranışları etkileme becerisine odaklanmaktadır (Moyer-Gusé, 2008, s.411). E-ELM özünde, izleyicilerin eğlenceli eğitim odaklı bir uygulamanın dramatik unsurlarıyla meşgul olduklarında, daha az eleştirel ancak daha katılımcı bir etkileşim durumunda olduklarını varsaymaktadır. Hikayesel çekicilikler, anlatısal kalite ve göze batmayan bir ikna alt-metni ise tutum ve davranışsal dönüşümün başlangıç noktasını temsil etmektedir.

Şekil 3. Anlatısal İkna Edici İçeriğin İşlenmesi ve Etkileri İçin Teorik Bir Model (Slater ve Rouner, 2002, s.178)

Sağlık iletişimi uygulamalarında ELM modelinin genişletilmiş versiyonu dikkate almaya değer çıkarımlar sunmaktadır. Özellikle hikayeye taşınma ve karakter özdeşliği bağlamında

bireylerin ilginliği anlatsal kaliteye bağlı olarak merkezi bir işlemeyle daha da gclenebilmektedir. Bu durum ise yalnızca korku çekiciliği ve ölüm oranları gibi istatistiksel argümanların kullanımını dışında bireylerin hikayelerine entegre edilen farklı argüman ve çekiciliklerin mesaj çerçeveleme yaklaşımlarıyla desteklendiği iletişim uygulamalarını kullanmayı zorunlu hale getirmektedir.

EĞLENCE-DĐREN MODELĐ (EORM - ENTERTAINMENT OVERCOMING RESISTANCE MODEL)

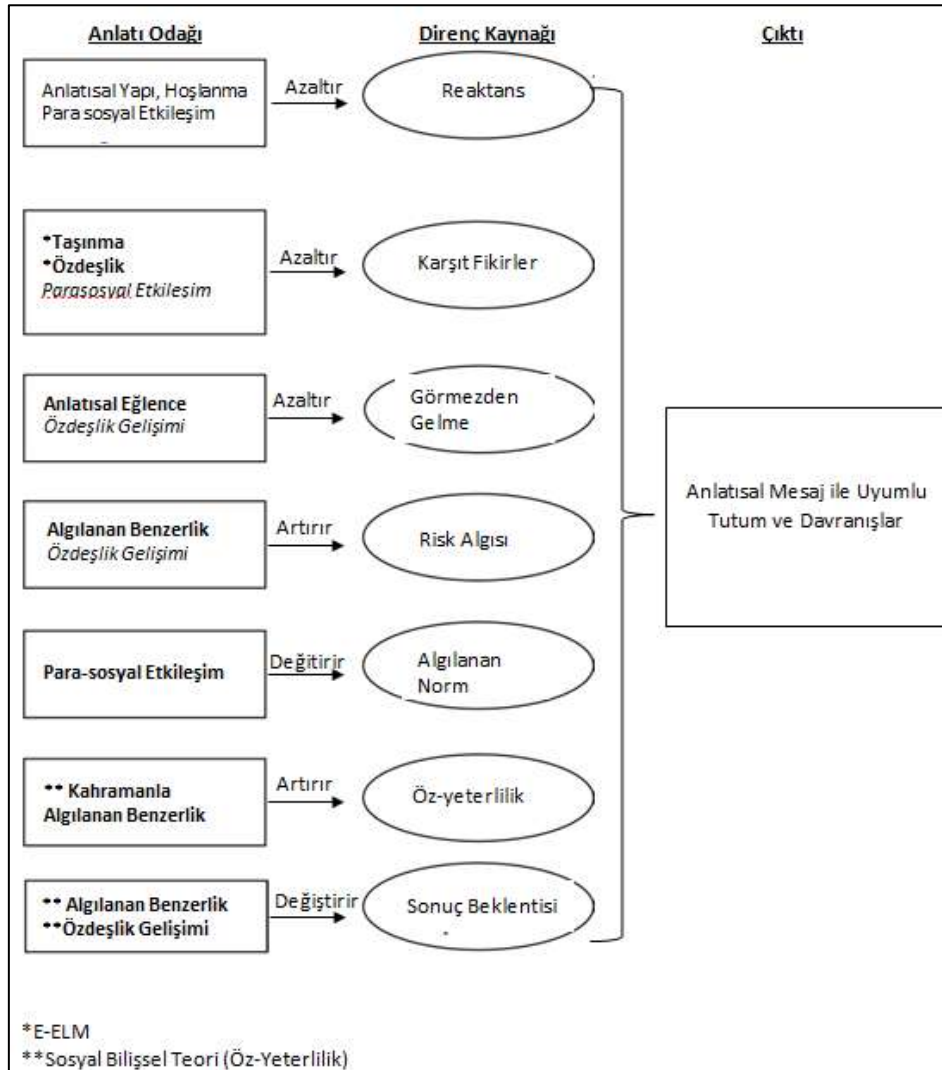
Eğence odaklı eğitim, hedef kitlenin herhangi bir konuda bilgi seviyesini artırmak, olumlu tutumlar oluşturmak ve açık davranışlarını değiştirmek amacıyla hem eğlendirmek hem de eğitmek için bir medya mesajının bilinçli olarak tasarlanması ve uygulanması sürecini benimsemektedir (Singhal ve Rogers, 2012, s.10). Bu strateji, daha güvenli, daha sağlıklı ve daha mutlu yaşamanın yollarını göstermek için eğlencenin evrensel çekiciliğini kullanır. İnsanoğlu binlerce yıldır, müzik, drama ve yazılı materyallerin eğitim ve bilgilendirme aşamalarında kullanıldığına şahit olmuştur. Ancak eğence eğitiminin bilinçli bir şekilde kitle iletişimi kapsamında kullanılmaya başlanması olduğu yeni sayılabilecek bir çalışma alanı olarak gösterilebilir. Operalar, festivaller, talk-showlar, çizgi filmler ve tiyatronun eğitsel amaçlı kullanımı artık tüm dünyada bir eğitim metodu olarak tercih edilmektedir. Bu bağlamda Moyer-Guse (2008, s.408), eğence-eğitimi kavramsallaştırmasının, popüler medya içeriklerine entegre edilen toplumsal mesajların tanımlanması amacıyla kullanıldığını ifade etmektedir. Bu bakış açısıyla, eğence eğitiminin etkilerini anlatsal katılım ve karakterlerle özdeşlik süreçleri kapsamında ele almak önemli görülebilir.

Hikaye anlatıcılığı, bir çok açıdan bilişsel ve duygusal katılımı uyarıcı nitelikte bir etkiye neden olduğu için davranışsal direncin aşılması bağlamında ikna sürecini hızlandırmaktadır (Moyer-Gus, 2008, s.414). Bu süreçte hikayeler, okurları duygusal olarak etkilemekte (Escalas ve Stern, 2003; Nabi ve Green, 2015), inançlarını biçimlendirmekte (Gerrig, 1993), yeni davranış kalıplarını öğretmektedir (Gebbers vd., 2017). Eğence odaklı eğitim uygulamalarının benzersiz bir özelliği, hedef grubun anlatı dünyasına taşınmasına izin veren hikaye anlatıcılığı tekniğidir. Bu yaklaşım bireyleri mesajın ikna edici olduğu gerçeğinden uzaklaştırmakta ve reaktans tepkisinin etkinliğini azaltmaktadır. Zanna'ya (1993, s.143) göre bireyin, özgürlük olarak kabul ettiği konunun aksine bir inanç geliştirmesini amaçlayan argümanlarla karşılaşması direncin ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Bu tür bir direnişin üstesinden gelmek, öncelikle mesajı tasarlayanlar olarak iletişimcilerin kapalı fikirlilikten kaçınmasını gerektirmektedir. Diğer bir ifadeyle, hedeflenen sağlık gruplarına ikna edildikleri endişesine kapılmayacakları ancak ikna etkinliği st düzeyde şiddete sahip bir mesaj biçimi sunmaya çalışılmalıdır. Bir mesajın ne kadar az ikna edici olduğu algılanırsa, hedef grupların etkiyi kabul etmesi de o derece hızlanmaktadır (Zanna, 1993, s.145).

Bir anlatı, karşı-tutumsal mesajı öylesine yavaş, beklenmedik ve incelikli hale getirir ki birey, mesajın inkar eşiğini aştığının farkına varamaz. Bu nedenle hikaye merkezli sağlık iletişimi,

ikna edici mesajla ilişkili olumsuz düşünceleri azaltarak direncin üstesinden gelmede önemli bir üstünlük sunabilmektedir. Bu üstünlük, özellikle, benimsenen bir kahramanın istenen şekilde davranışlarda bulunması, belirli bir tutumu onaylaması, eylem veya tutumla olumlu bir ilişki yaratması durumunda somutlaşmaktadır (Dal Cin, Zanna, ve Fong, 2004, s.179). Bu çerçevede, EORM, bireyin içinde bulunduğu durumdan keyif aldığı anlatsal süreçlerin anlatı dünyasıyla etkileşimi teşvik edebileceğini ve karakterlerle etkileşimi derinleştirebileceğini varsaymaktadır (Moyer-Gusé, 2008, s.415). Bu süreç ilerde, tutum değişikliğine karşı ortaya çıkan çeşitli direnç biçimlerini bastırarak ve hikaye ile tutarlı inanç ve tutumları teşvik edecek bilişsel nitelikli bir etkiye dönüşmektedir (Zhao, 2014, s.6).

Resim 4. Anlatsal Eğlence ve Direncin Üstesinden Gelme Modeli - EORM (Moyer-Gusé, 2008)

EORM'un kavramsal çerçevesi, davranışsal direnç konusunda farklı noktalara işaret eden E-ELM ve Sosyal Bilişsel Teorinin öngördüğü ilişkilere dayalı olarak geliştirilmiştir. Bu ilişkilerin genel olarak çeşitli direnç kaynaklarını elimine ederek sağlık tutum ve davranışları üzerinde olumlu etkilere olanak tanıdığı varsayılmaktadır. İlişkilerin ortaya çıkması ise büyük

ölçüde eğlence eğitimi odağında hikaye anlatıcılığı yaklaşımının kullanılmasına bağlıdır. Bu doğrultuda, eğlence-eğitim mesajlarının anlatı yapısı, izleyicileri, mesajın ikna etmeye yönelik olduğu algısından uzaklaştırarak reaktans tepkisini azaltmaktadır. İkna sonucuna etki eden önemli bir süreç ise bilinçli görmezden gelmenin ortadan kalkmasıdır. Seçici görmezden gelmenin, özellikle, korku çekiciliğinin kullanımına bağlı olarak bireyin mesajı savunmaya geçerek işlemesine ve mesajdan uzaklaşmasına neden olduğu düşünülmektedir (Moyer-Gusé, 2008; Witte, 1992). Dolayısıyla, hedef grupların potansiyel kayıpları merkezinde tasarlanan ve yalnızca korku duygusunu uyaran sağlık mesajlarının sağlık tutum ve davranışları konusunda sınırlı etkilere sahip olduğunu varsaymak olasıdır. Ancak, anlatsal iletişim hem emsal vaka hikayeleri üzerinden hasta kişilerle empati kurmayı teşvik etmesi hem de sağlık personelleri ile parasosyal etkileşimi canlandırması ile ikna edilmeye yönelik önyargıların ve direncin azaltılmasını sağlayabilmektedir. Bu bağlamda, bireyin deneyimlediği anlatsal eğlence ya da keyfin gücünü anlatsal taşınma deneyiminden aldığını söylemek mümkündür. Korku duygusunu uyaran ya da şiddetli üzüntüye yol açan mesajların dahi anlatsal süreçlerde eğlenceli bir maruz kalma biçimi şeklinde tanımlandığı görülmektedir (Green vd., 2004). Dolayısıyla, normal şartlarda korku uyandırıcı bir mesajı yüzeysel işleme tabi tutan birey, hikaye dünyasına kendi rızasıyla taşınarak bu olumsuz tabloyu merkezi olarak işlemekte ve bir motivasyona dönüştürme eğilimine girmektedir.

SONUÇ

Bu makalede sağlık iletişimi uygulamalarında anlatsal mesaj yaklaşımının ikna etkinliği üzerine teorik bir çerçeve sunulmaya çalışılmıştır. Gündelik hayatlarımızda birbirimize bol bol hikayeler anlatır, kitle iletişim araçlarında haberlerin sunumundan ürünlerin tanıtımına kadar anlatsal bir yaklaşımın sergilendiğine tanıklık ederiz. Bu durum, hikayelerin toplumsal, ekonomik ve siyasi konularda bilgi paylaşımı noktasında öncelikli bir araç olarak değerlendirildiği anlamına gelir. Kısaca ifade etmek gerekirse, hikayeler dünyayı ve çevremizi tanımanın, anlamanın ve ona entegre olmamızın son derece doğal bir yoludur. Öyle ki, hikaye anlatıcılığının disiplinlerarası konularda incelendiği çalışmalarda, insanoğlunun hikayeleri işlemek üzere programlandığı, beynin en etkin şekilde bu fonksiyonu yerine getirdiği ve bir bilgisayar sisteminin performansına atfen hikayeleri işlemek üzere “kablolandığı” belirtilmiştir (Chang, 2008; Delgado ve Escalas, 2004). Bu ifadelerde, hikaye anlatıcılığının insanlar arasındaki etkileşimin bilinen en temel ve doğuştan gelen bir yöntemi olduğu ima edildiği açıktır. Bu doğrultuda, tutum ve davranış değişikliğini hedefleyen tüm alanlarda olduğu gibi, uluslararası literatürde anlatsal iletişimin sağlık davranışını geliştirme konusunda umut verici bir yaklaşım olduğu yönünde fikir birliği bulunmaktadır.

Öte yandan, hikaye anlatıcılığı sağlık alanında görece yeni bir yaklaşımı temsil etmektedir. Bruner’e (1986) göre bilgiyi öğrenmenin iki temel yolu bulunmaktadır. Bunlar paradigmatik yollar ve anlatsal yaklaşımlardır. Paradigmatik yöntemler bilgiyi üretmek için testler ve

deneyimsel uyarılara bağılı olarak deneysel prosedürlerin kullanıldığı keşifsel uygulamalardır. Bu süreç bilgiyi işlemenin kanıtlara dayalı olan, çok daha sistematik ve bilimsel bir yoluna göndermede bulunur. Dolayısıyla, geleneksel olarak sağlık alanındaki iletişim uygulamalarının paradigmatik bir yaklaşımı esas aldığı düşünmek oldukça olasıdır. Ancak anlatsal işleme süreci, hikayelerin olay örgülerine taşınma bağlamında duygusal ve bilişsel bir ilgilenimin ortaya çıkmasıyla etkinlik kazanmaktadır. Böylelikle, birey herhangi bir konu hakkındaki bilgileri hikayeleri hafızasında depolayarak ve onları sonradan geri çağırarak anlamlandırmaktadır. Diğer bir ifadeyle, bireyin hafızasında kendi deneyimlerine ya da başkalarının yaşadıklarına ilişkin nedensel ilişkiler uygun zaman ve koşullarda, çoğu durumda bir uyarın söz konusuysa, bireyin içinde bulunduğu durumu değerlendirmesi konusunda ona yol göstermektedir. Bu bağlamda, mevcut çalışma, sağlık davranışını teşvik eden anlatsal iletişim uygulamalarının etkinliğini insanoğlunun hikayelere gösterdiği doğal ve olumlu tepkiler merkezinde ele almaktadır.

Anlatsal sağlık iletişimi konusunda yapılacak gelecekteki çalışmaların bu makalede derlenen teori ve kavramları uygulamalı olarak incelemesi esastır. Herbiri anlatsal işlemenin farklı süreçlerine vurgu yapan ve ikna direncini aşma konusunda araçsallaşan modelleri temsil eden kavramların, deneysel süreçler dahilinde sağlık davranışı üzerindeki etkinliğinin ölçülmesi önem arz etmektedir. Böylelikle, hikaye dünyasına taşınma ve karakterlerle özdeşlik kurulması esasına bağılı olarak gelişen anlatı tabanlı sağlık iletişimi uygulamalarının sağlık grupları üzerindeki tutumsal ve davranışsal etkilerinin boyutu anlaşılabilir. Bulguların, özellikle, kamu spotları gibi çoğu sağlık iletişimi uygulamalarında baskın şekilde kullanılan korku çekiciliğinin ve kanıta dayalı yaklaşımların tek taraflı kullanımları konusunda daha aydınlatıcı bir çerçeve çizmesi beklenmektedir.

KAYNAKÇA

Ahluwalia, R. (2000). Examination of Psychological Processes Underlying Resistance to Persuasion. *Journal of Consumer Research*, 27(2), 217–232.

Anderson, J. O., & Martin, G. P. (2003). Narratives and Healing: Exploring One Family's Stories of Cancer Survivorship. *Health Communication*, 15(2), 133–143. <https://doi.org/10.1207/S15327027HC1502>

Anderson, R. B. (2000). Vicarious and Persuasive Influences on Efficacy Expectations and Intentions to Perform Breast Self-Examination. *Public Relations Review*, 26(1), 97–114. [https://doi.org/10.1016/S0363-8111\(00\)00033-3](https://doi.org/10.1016/S0363-8111(00)00033-3)

Bagozzi, R. P., & Moore, D. J. (1994). Public service advertisements: Emotions and empathy guide prosocial behavior. *Journal of Marketing*, 58(1), 56–70.

Bagozzi, Richard P., Gopinath, M., & Nyer, P. U. (1999). The role of emotions in marketing. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 27(2), 184–206. <https://doi.org/10.1177/0092070399272005>

- Bálint, K. E., & Bilandzic, H. (2017). Health communication through media narratives: Factors, processes, and effects: Introduction. *International Journal of Communication, 11*, 4858–4864.
- Bandura, A. (1999). Social cognitive theory of personality. Theory and Research. In L. Pervin & Oliver John (Eds.), *Handbook of Personality* (Second Edi, pp. 154–196). New York\London: The Gilford Press.
- Bandura, Albert. (1977). Self-efficacy: Toward a Unifying Theory of Behavioral Change. *Psychological Review, 84*(2), 191–215.
- Bandura, Albert. (1982). Self Efficacy Mechanism in Human Agency. *American Psychologist, 37*(2), 122–147.
- Beutler, L. E., Harwood, T. M., Michelson, A., Song, X., & Holman, J. (2011). Resistance/Reactance Level. *Journal of Clinical Psychology, 67*(2), 133--142.
- Bilandzic, H., & Busselle, R. W. (2008). Transportation and transportability in the cultivation of genre-consistent attitudes and estimates. *Journal of Communication, 58*(3), 508–529. <https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.2008.00397.x>
- Brehm, J. W. (1989). Psychological Reactance: Theory and Applications. *Advances in Consumer Research Volume, 16*, 72–75.
- Brehm, S., & Brehm, J. (1981). *Psychological Reactance: A Theory of Freedom and Control* (First Edit). San Diego, CA: Academic Press.
- Brody, H. (2002). *Stories of sickness* (Second Edi). New York: Oxford University Press.
- Brown, W. J. (2015). Examining Four Processes of Audience Involvement With Media Personae: Transportation, Parasocial Interaction, Identification, and Worship. *Communication Theory, 25*(3), 259–283. <https://doi.org/10.1111/comt.12053>
- Bruner, J. (1986). *Actual minds, possible worlds*. Cambridge, MA: Harvard University.
- Bruner, J. (1987). Life as narrative. *Social Research, 54*(1), 11–32.
- Busselle, R., & Blandzic, H. (2008). Fictionality and perceived realism in experiencing stories: A model of narrative comprehension and engagement. *Communication Theory, 18*(2), 255–280.
- Chang, C. (2009). Being Hooked By Editorial Content: The Implications for Processing Narrative Advertising. *Journal of Advertising, 38*(1), 21–34.
- Chang, Chingching. (2008). Increasing mental health literacy via narrative advertising. *Journal of Health Communication, 13*, 37–55.
- Chang, Chingching. (2012). Narrative advertisements and narrative processing. In S. Rodgers & E. Thorson (Eds.), *Advertising Theory* (First Edit, pp. 241–254). New York: Routledge.

- Charon, R. (2006). *Narrative medicine: Honoring the stories of illness*. (F. Edition, Ed.). New York: Oxford University.
- Charon, R., & Montello, M. (2002). *Stories matter: The role of narrative in medical ethics*. New York and London: Taylor & Francis.
- Cohen, J. (2001). Defining identification: A theoretical look at the identification of audiences with media characters. *Mass Communication & Society*, 4, 245–264.
- Coker, K. K., Flight, R. L., and Baima, D. M. (2017). Skip It or View It: The Role of Video Storytelling in Social Media Marketing. *Marketing Management Journal*, 27(2), 75–87.
- Dahlstrom, M. F. (2014). Using narratives and storytelling to communicate science with nonexpert audiences. In *The Science of Science Communication II* (Vol. 111, pp. 13614–13620). Washington D.C. <https://doi.org/10.1073/pnas.1320645111>
- Dal Cin, S., Zanna, M. P., & Fong, G. T. (2004). Narrative persuasion and overcoming resistance. In E. Knowles & J. Linn (Eds.), *Resistance and Persuasion* (pp. 175–191). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Deighton, J., Romer, D., & McQueen, J. (1989). Using Drama to Persuade. *Journal of Consumer Research*, 16(3), 335–343.
- Delgadillo, Y., & Escalas, J. E. (2004). Narrative Word-Of-Mouth Communication: Exploring Memory and Attitude Effects of Consumer Storytelling. *Advances in Consumer Research Volume*, 31, 186–192.
- Dillard, J. P., & Shen, L. (2005). On the nature of reactance and its role in persuasive health communication. *Communication Monographs*, 72(2), 144–168. <https://doi.org/10.1080/03637750500111815>
- Escalas, J. E. (2004). Narrative processing: Building consumer connections to brands. *Journal of Consumer Psychology*, 14(1–2), 168–180.
- Escalas, J. E., Moore, M. C., & Britton, J. E. (2004). Fishing for Feelings? Hooking Viewers Helps! *Journal of Consumer Psychology*, 14(1/2), 105–114.
- Escalas, J., & Stern, B. B. (2003). Sympathy and Empathy: Emotional Responses to Advertising Dramas. *Journal of Consumer Research*, 29(4), 566–578.
- Escalas, Jennifer Edson. (1998). Advertising Narratives: What are They and How Do They Work? In B. Stern (Ed.), *Representing Consumers: Voices, Views, and Visions* (pp. 267–289). New York: Routledge & Kegan Paul.
- Feilitzen, C., & Linne, O. (1975). Identifying with television characters. *Journal of Communication*, 25, 51–55.
- Fisher, W. R. (1984). Narration as a human communication paradigm: The case of public

moral argument. *Communications Monographs*, 51(1), 347–367.

Fiske, S. T. (1993). Social cognition and social perception. *Annual Review of Psychology*, 44(1), 155–194.

Frank, L. B., Murphy, S. T., Chatterjee, J. S., Moran, M. B., & Baezconde-Garbanati, L. (2015). Telling Stories, Saving Lives: Creating Narrative Health Messages. *Health Communication*, 30(2), 154–163. <https://doi.org/10.1080/10410236.2014.974126>

Gebbers, T., De Wit, J. B. F., & Appel, M. (2017). Transportation into narrative worlds and the motivation to change health-related behavior. *International Journal of Communication*, 11, 4886–4906.

Gerrig, R. (1993). *Experiencing Narrative Worlds: On the Psychological Activities of Reading*. New Haven: Yale University Press. <https://doi.org/9780300054347>

Giles, D. C. (2002). Parasocial interaction: A review of the literature and a model for future research. *Media Psychology*, 4(3), 279–305. https://doi.org/10.1207/S1532785XMEP0403_04

Green, M. C. (2004). Transportation Into Narrative Worlds: The Role of Prior Knowledge and Perceived Realism. *Discourse Processes*, 38(2), 247–266.

Green, M. C. (2006). Narratives and cancer communication. *Journal of Communication*, 56, 163–183. <https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.2006.00288.x>

Green, M. C. ., Brock, T., & Kaufman, G. F. (2004). Understanding Media Enjoyment: The Role of Transportation into Narrative Worlds. *Communication Theory*, 14, 311–327.

Green, M. C., & Brock, T. C. (2000). The Role of Transportation in The Persuasiveness of Public Narratives. *Journal of Personality and Social Psychology*, 79(5), 701–721.

Hernandez, M. Y., Mejia, Y., Mayer, D., & Lopez, S. R. (2016). Using a Narrative Film to Increase Knowledge and Interpersonal Communication About Psychosis Among Latinos. *Journal of Health Communication*, 21(12), 1236–1243. <https://doi.org/10.1080/10810730.2016.1242670>

Hinyard, L. J., & Kreuter, M. W. (2007). Using narrative communication as a tool for health behavior change: A conceptual, theoretical, and empirical overview. *Health Education and Behavior*, 34(5), 777–792. <https://doi.org/10.1177/1090198106291963>

Hoeken, H., & Ouden, H. Den. (2019). *Narrative Health Communication*. (H. Vandebosch & L. Green, Eds.), *Narratives in Research and Interventions on Cyberbullying among Young People* (Firt Editi). Springer International Publishing. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-04960-7>

Horton, D., & Richard Wohl, R. (1956). Mass communication and para-social interaction: Observations on intimacy at a distance. *Psychiatry*, 19(3), 215–229.

- Igartua, J. J. (2010). Identification with characters and narrative persuasion through fictional feature films. *Communications*, 35, 347–373.
- Jensen, J. D., Yale, R. N., Krakow, M., John, K. K., & King, A. J. (2017). Theorizing Foreshadowed Death Narratives: Examining the Impact of Character Death on Narrative Processing and Skin Self-Exam Intentions. *Journal of Health Communication*, 22(1), 84–93. <https://doi.org/10.1080/10810730.2016.1252816>
- Kahneman, D., & Tversky, A. (1979). Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk. *Econometrica*, 47(2), 263–292.
- Kalitzkus, V., & Matthiessen, P. F. (2009). Narrative-based medicine: potential, pitfalls, and practice. *The Permanente Journal*, 13(1), 80–86.
- Kaner, S. (1988). Sosyal Psikolojide Karşıt Tepki Kuramı. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 21(1), 203–222.
- Knowles, E. S., & Linn, J. A. (2004). *Resistance and persuasion*. Psychology Press. London: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Knowles, Eric S., & Linn, J. A. (2004). The Importance of Resistance to Persuasion. In E. S. Knowles & J. A. Linn (Eds.), *Resistance and Persuasion* (pp. 3–11). New Jersey: Lawrence Erlbaum. <https://doi.org/10.4324/9781410609816>
- Kreuter, M. W., Green, M. C., Cappella, J. N., Slater, M. D., Wise, M. E., Storey, D., ... Woolley, S. (2007). Narrative communication in cancer prevention and control: A framework to guide research and application. *Annals of Behavioral Medicine*, 33(3), 221–235. <https://doi.org/10.1007/BF02879904>
- Lane, D. S., Polednak, A. P., & Burg, M. A. (1989). The impact of media coverage of Nancy Reagan's experience on breast cancer screening. *American Journal of Public Health*, 79(11), 1551–1552.
- Larkey, L. K., & Hecht, M. (2010). A model of effects of narrative as culture-centric health promotion. *Journal of Health Communication*, 15(2), 114–135. <https://doi.org/10.1080/10810730903528017>
- Larson, R. J., Woloshin, S., Schwartz, L. M., & Welch, H. G. (2005). Celebrity endorsements of cancer screening. *Journal of the National Cancer Institute*, 97(9), 693–695.
- Lee, H., Fawcett, J., & DeMarco, R. (2016). Storytelling/narrative theory to address health communication with minority populations. *Applied Nursing Research*, 30, 58–60. <https://doi.org/10.1016/j.apnr.2015.09.004>
- Lev, E. L., & Owen, S. V. (2000). Counseling Women With Breast Cancer Using Principles Developed by Albert Bandura. *Perspectives in Psychiatric Care*, 36(4), 131–138.
- Lin, C. H., & Chen, M. Y. (2015). “Being” hooked by a brand story: A view of regulatory

focus. *European Journal of Marketing*, 49(5–6), 692–712. <https://doi.org/10.1108/EJM-07-2013-0381>

Liu, S., & Yang, J. Z. (2020). Incorporating Message Framing into Narrative Persuasion to Curb E-Cigarette Use Among College Students. *Risk Analysis*, 40(8), 1677–1690. <https://doi.org/10.1111/risa.13502>

Ma, Z., & Nan, X. (2019). Positive Facts, Negative Stories: Message Framing as a Moderator of Narrative Persuasion in Antismoking Communication. *Health Communication*, 34(12), 1454–1460. <https://doi.org/10.1080/10410236.2018.1499702>

Miller-Day, M., & Hecht, M. L. (2013). Narrative Means to Preventative Ends: A Narrative Engagement Framework for Designing Prevention Interventions. *Health Communication*, 28(7), 657–670.

Moore, D. J. (1995). Affect intensity and empathic emotions: An individual difference measure of advertising response. *Journal of Marketing Communications*, 1(2), 71–89.

Moyer-Gusé, E. (2008). Toward a theory of entertainment persuasion: Explaining the persuasive effects of entertainment-education messages. *Communication Theory*, 18(3), 407–425. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2885.2008.00328.x>

Murphy, S. T., Frank, L. B., Chatterjee, J. S., & Baezconde-Garbanati, L. (2013). Narrative versus Nonnarrative: The Role of Identification, Transportation, and Emotion in Reducing Health Disparities. *Journal of Communication*, 63(1), 116–137. <https://doi.org/10.1111/jcom.12007>

Nabi, R. L. (2015). Emotional Flow in Persuasive Health Messages. *Health Communication*, 30(2), 114–124. <https://doi.org/10.1080/10410236.2014.974129>

Nabi, R. L., & Green, M. C. (2015). The Role of a Narrative's Emotional Flow in Promoting Persuasive Outcomes. *Media Psychology*, 18(2), 137–162. <https://doi.org/10.1080/15213269.2014.912585>

Nan, X., Futerfas, M., & Ma, Z. (2017). Role of Narrative Perspective and Modality in the Persuasiveness of Public Service Advertisements Promoting HPV Vaccination. *Health Communication*, 32(3), 320–328. <https://doi.org/10.1080/10410236.2016.1138379>

Niederdeppe, J., Shapiro, M. A., Kim, H. K., Bartolo, D., & Porticella, N. (2014). Narrative Persuasion, Causality, Complex Integration, and Support for Obesity Policy. *Health Communication*, 29(5), 431–444. <https://doi.org/10.1080/10410236.2012.761805>

O'Keefe, D. J. (2008). Elaboration Likelihood Model. In *The International Encyclopedia of Communication* (pp. 1475–1480). Blackwell.

Papachrissi, Z., & Rubin, A. M. (2000). Predictors of internet use. *Journal of Broadcasting and Electronic Media*, 44, 175–196.

- Petty, R. E., & Cacioppo, J. T. (1986). Elaboration Likelihood Model. *Advances in Experimental Social Psychology*, 19, 124–205. [https://doi.org/DOI: 10.1016/S0065-2601\(08\)60214-2](https://doi.org/DOI: 10.1016/S0065-2601(08)60214-2)
- Ray, M. L., & Wilkie, W. L. (1970). Fear: The Potential of an Appeal Neglected by Marketing. *Journal of Marketing*, 34(1), 54–62.
- Rothman, A. J., & Salovey, P. (1997). Shaping perceptions to motivate healthy behavior: The role of message framing. *Psychological Bulletin*, 121(1), 3–19. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.121.1.3>
- Schank, R. C., & Abelson, R. P. (1995). Knowledge and Memory: The Real Story. In R. S. Wyer (Ed.), *Advances in Social Cognition* (pp. 1–85). New York and London: Lawrence Erlbaum Associates.
- Schank, R. C., & Berman, T. R. (2002). The Perceived Role of Stories in Knowledge and Action,. In M. C. Green, J. J. Strange, & T. C. Brock (Eds.), *Narrative Impact: Social and Cognitive Foundations* (pp. 287–313). Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Scherer, K. R. (1984). On the nature and function of emotion: A component process approach. In K. R. Scherer & P. Ekman (Eds.), *Approaches to Emotion* (pp. 293–318). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Sheff, S. E. (2019). *“I Want To Feel What They Feel”*: Evaluating the Effectiveness of Emotional Flow in Narrative Health Blogs. *Theses and Dissertations-Communication*. University of Kentucky. Retrieved from https://uknowledge.uky.edu/comm_etds/84
- Shen, F., Sheer, V. C., & Li, R. (2015). Impact of narratives on persuasion in health communication: A meta-analysis. *Journal of Advertising*, 44(2), 105–113. <https://doi.org/10.1080/00913367.2015.1018467>
- Singhal, A., & Rogers, E. (2012). *Entertainment-education: A communication strategy for social change*. London: Routledge.
- Slater, M. D., & Rouner, D. (1996). Value-affirmative and value-protective processing of alcohol education messages that include statistical evidence or anecdotes. *Communication Research*, 23(2), 210–235.
- Slater, M. D., & Rouner, D. (2002). Entertainment-education and elaboration likelihood: Understanding the processing of narrative persuasion. *Communication Theory*, 12, 173–191.
- Strange, J. J., & Leung, C. C. (1999). How anecdotal accounts in news and in fiction can influence judgments of a social problem’s urgency, causes, and cures. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 25, 436–449.
- Taylor, S. E., & Schneider, S. K. (1989). Coping and the simulation of events. *Social Cognition*, 7(2), 174–194.

- Taylor, S., & Thompson, S. (1982). Stalking the elusive “vividness” effect. *Psychological Review*, 89, 155–181.
- Tsoukas, H., & Hatch, M. J. (2001). Complex thinking, complex practice: The case for a narrative approach to organizational complexity. *Human Relations*, 54(8), 979–1013.
- Wentzel, P., Tomczak, T., & Herrmann, A. (2010). The moderating effect of manipulative intent and cognitive resources on the evaluation of narrative ads. *Psychology & Marketing*, 27(5), 510–530.
- Williams, K. C. (2012). Fear Appeal Theory. *Research in Business and Economics Journal*, 5(1), 1–21.
- Witte, K. (1992). Putting the fear back into fear appeals: The extended parallel process model. *Communication Monographs*, 59, 329–349.
- Yıldız, M., & Gülpınar, M. A. (2019). Tıp Eğitiminde İnsani Boyut ve Anlatı Tıbbının İmkânları. *Tıp Eğitimi Dünyası*, 56, 123–137. <https://doi.org/10.25282/ted.569519>
- Zanna, M. P. (1993). Message receptivity: A new look at the old problem of open- vs. closed mindedness. In A. Mitchell (Ed.), *Advertising exposure, memory and choice* (pp. 141–162). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Zhao, D. (2014). *Examining the impact of exposure to a bipolar disorder storyline using the entertainment overcoming resistance model*. ProQuest Dissertations and Theses. Florida State University.
- Zuwerink, J. R., & Devine, P. G. (1996). Attitude Importance and Resistance to Persuasion: It’s Not Just the Thought That Counts. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70(5), 931–944.

MEDICAL IMAGE WATERMARKING BASED ON INTEGRATION OF DWT AND SVD

Mehran Yazdi

Department of Electrical and computer Engineering, Shiraz University, Shiraz, Iran

ABSTRACT

Watermarking schemes have been widely applied on medical images to protect patient's private information. In this paper, we propose a quick response (QR) code based blind medical image watermarking scheme. This scheme is based on embedding the watermark using DWT-SVD method. First, SVD is applied on the blocks of LL sub-bands obtained by applying DWT on ROI of a medical image. A pair of elements with similar value from left singular value matrix of blocks is chosen and modified using an appropriate threshold to embed a watermark bit. One of the novel ideas of the presented method is utilizing QR code as watermark content. Patient's information and specialist's diagnosis are integrated into QR code and after reforming it to a bit sequence the embedding process is accomplished. QR code is a form of matrix coding that holds a large amount of information with some error correction abilities. Hence, the use of QR code ensures increasing payload capacity. Accordingly, beside its robustness under various noise attacks which is an advantage of applying DWT and SVD methods, our technique shows reasonable results in embedding capacity enhancement.

Keywords: Blind watermarking; Medical image watermarking; QR code; Electronic patient record

INTRODUCTION

Recently due to internet growth, lots of medical digital images are being shared between medical experts and hospitals for better and more precise diagnosis, as well as for research and educational purpose and also for many other commercial and non-commercial applications. In modern times now, all the integrated health care systems like Hospital Information System (HIS) and Picture Archiving and Communication System (PACS) allow easy distribution of medical images where the whole or the region of interest (ROI) of the image can be manipulated or debased by hackers without great effort. Besides, the huge clinical data like demographic data, images and reports which are transmitted between health care systems should be stored, processed and controlled with respect to security matters like confidentiality, integrity and authenticity. Hence, patient's privacy must be protected more than before. As a result, to overcome such issues there is a need for medical image watermarking. The electronic patient record (EPR) which contains patient's information such as name, sex, age etc. plus radiologist or specialist's inference could be embedded into medical images as watermark data so that error probability decreases. Watermarking methods could be classified into blind and non-blind based on the information required at the detector to extract the watermark. In blind methods, which are also known as public watermarking schemes and are the most challenging type of watermarking systems, neither the host image nor watermark content are needed to extract the watermark whereas in non-blind methods, which are also called private watermarking schemes, both the host image and embedded watermark contents are required to extract the watermark. It is clear that the non-blind methods offer better robustness compared to blind methods, but in the case when it is hard to get the original cover and watermark image for watermark extraction, the blind methods are more desired. The watermarking schemes can also be categorized as spatial domain or frequency domain techniques depending on embedding of watermark contents into host image

is done either in spatial or in transform domain. In the spatial domain schemes, the watermark information is embedded directly in the pixel value of the host image such as least significant bit (LSB) and local binary pattern (LBP), while in the frequency domain techniques, prior to embedding the watermark, transformation such as discrete Fourier transform (DFT), discrete-cosine transform (DCT), discrete-wavelet transform (DWT), contourlet, or singular value decomposition (SVD) is applied onto the host image to produce the transformation domain coefficients. Although, frequency domain watermarking schemes are computationally complex as compared to spatial domain schemes, they may provide more robustness under variety of noise attacks; however, none of these methods conceal the whole watermarking problem extent. Actually, they try to find optimal balanced values for robustness, invisibility and embedding capacity, which are considered as three mutually orthogonal performance features of the watermarking problem [1].

To improve the embedding capacity, Alattar [2] and Wang *et al.* [3] generalized DE (difference expansion) technique to blocks with optional size rather than pixel pairs. Chen and Tsai [4] and Hong and Chen [5] also embed watermark into pixel blocks, but the block size is adaptively adjusted according to the texture information. However, the maximum embedding capacity of the generalized DE technique is lower than 1.0 bit per pixel. Arsalan *et al.* [6] employed compounding function in wavelet domain to achieve high capacity. While, Malik *et al.* [7] and Khan *et al.* [8] reported reversible watermarking techniques to embed depth map in their corresponding 2D images. Pei *et al.* [9] proposed a reversible watermarking algorithm by employing histogram shifting and adaptive embedding. Specifically, the amount of the embedded watermark is adaptively determined in terms of the context of each pixel.

The use of 1D, 2D, and Radio Frequency Identification (RFID) based codes in patient identification is elaborately reviewed by Garcia-Betances and Huerta [10]. The authors conclude that Quick Response (QR) codes are ideal for patient identification and quick remote access of electronic patient records. The use of QR codes for immediate access to patient's medication information by emergency members is discussed in an article by Davis [11]. The necessary data for emergency care are prepared by the patients in the healthcare institution's website, and the links encoded into QR codes are placed as stickers in their wrist bands, for access by specialists on emergency. Kim *et al.* proposed the concept of authentication of multimedia content with a QR code in [12]. The authentication mechanism proposed in [13] encodes the Universal Content Identifier (UCI) of the digital content into a 2D barcode and invisibly embeds it into the host image in the spatial and transform domains.

A blind medical image watermarking is proposed by Thakkar and Srivastava [14] based on DWT-SVD method. In this scheme, DWT is applied on ROI of the host image to get different frequency sub-bands of its wavelet decomposition. SVD is applied on the non-overlapping blocks of the LL sub-band with size 4×4 and the watermark contents are embedded into the elements in second and third rows of first column of left singular matrix U since they have much closer value and represent proper threshold. The values of this pair are reclaimed using the threshold to embed a bit of watermark content. One binary image (logo) and other text data have been used as watermark contents. This scheme offers better visibility of watermarked image and recovery of watermark content due to DWT-SVD combination. By using proposed method, watermark contents are extracted accurately under various noise attacks like JPEG compression, filtering, Gaussian noise, Salt and pepper noise, cropping and rotation. Performance comparison of proposed scheme with existing schemes shows proposed scheme has better robustness against different types of attacks.

Binary representation can be evaluated as the best form of representation due to the minimum number of values to be represented. However, the binary representation shows more advantages if the information represented per bit is more. This can be acquired to some extent using data compression; however, the general usability feature of the watermark data

cannot be insured. Also generating a new dataset which only have error correction capability won't be much useful. A much powerful representation would be combining the best features of the two, i.e. a representation that has some error correction abilities and also its content has more information per bit. Matrix coding might be an appropriate solution in this regard. It is a method that converts a sequence of characters into binary matrix considering as a binary image that contains both the watermark data and the error correction codes.

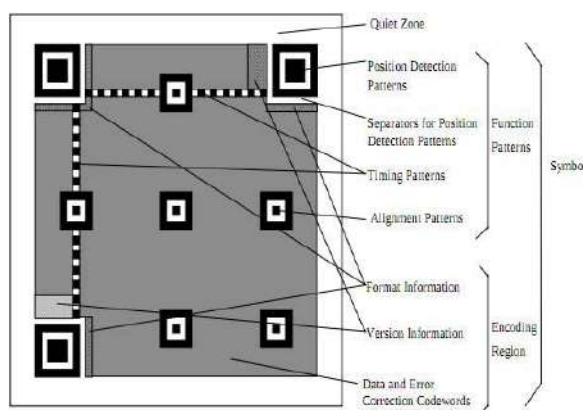
Here, we have presented some novel ideas toward medical image watermarking with the purpose of increasing the payload capacity of watermarking content while the gained robustness in [14] is preserved. Accordingly, we have modified the blocks size which SVD is applied on and used QR code to encode EPR and embed it into cover image as watermark data afterwards.

MATERIALS AND METHODS

In this paper, a general system for patient authentication and controlled access to EPR data in telemedicine is proposed. It is based on a blind watermarking scheme which uses the DWT domain of the image along with SVD as the data carrier domain making the scheme more imperceptible and endure most of the attacks.

The main feature of this method is the use of QR code as watermark data representation. A QR code presents noteworthy features, so, even though barcodes have been around since more than a few decades, QR codes have become a trend only since the onset of the last decade. While a barcode only holds information in the horizontal direction, a QR code does hold information in both horizontal and vertical directions. Owing to this structural difference, a QR code holds hundreds of times more information than a barcode, and has a greater potential to hold more information in a smaller space than a barcode and also is capable of being read in 360 degrees, from any direction, thus eliminating any interference and negative effects from backgrounds. By far, the most desirable advantage of QR codes above traditional barcodes is that they come with varied error correction levels [13]. In simple words, even if the packaging of the concerned product or the printed code is damaged or dirty, the QR code will still work. As a side note, QR codes are the only two-dimensional barcodes, readable by the most of smart phones.

The code is in the form of a two-dimensional matrix consisting of binary digits 0's and 1's, representing a binary image. The image is divided into different sections representing information that can be used to retrieve the data. Based on the data type and capacity, QR code can be of 40 different versions labeled as version1, 2, . . . , 40 [1]. The structure of QR

code is shown in “Fig. 1,” [15].

Fig. 1. The structure of QR code [15].

The Discrete Wavelet Transform (DWT), based on time-scale representation, provides efficient multi-resolution sub-band decomposition of signals. It has become a powerful tool for signal processing and finds numerous applications in various fields such as audio compression, pattern recognition, texture discrimination, computer graphics etc. Specifically, the 2-D DWT and its counterpart 2-D Inverse DWT (IDWT) play a significant role in many image and video coding applications [16].

First level of wavelet decomposition produces four different frequency sub-bands known as LL, LH, HL and HH. In watermarking applications, watermark content is embedded in a specific sub-band to get a desired characteristic from the watermarking scheme.

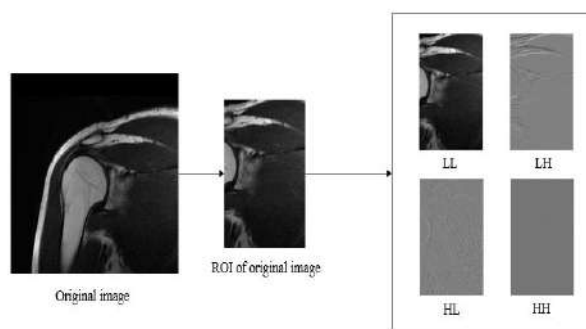
Singular Value Decomposition (SVD) is a linear algebraic tool widely used in factorization and approximation of matrices. The SVD of any $n \times n$ real or complex matrix A is a decomposition of the form

$$A = U S V^T \quad (1)$$

Where U and V are orthogonal matrices and S is a $n \times n$ rectangular diagonal matrix with non-negative real numbers on the diagonal. The columns u_i and v_i of U and V are called the left and right singular vectors, respectively, and the diagonal elements s_i of S are called the singular values.

In the proposed method, DWT is applied on the ROI of the host medical image. The LL sub-band is chosen as the determined sub-band in which the watermark content is embedded due to its higher robustness against noise attacks in comparison with LH, HL and HH. "Fig. 2," shows wavelet decomposition of ROI of a medical image.

In [14], the SVD is applied on the blocks of image with size 4×4 and elements in second and third rows of first column of left singular matrix U are used to embed the watermark into the host image according to [17], in which it is shown that these elements have much closer values. In order to increase the payload capacity, we have made the size of the image blocks smaller. Accordingly, LL sub-band is divided into non-overlapping 2×2 blocks and SVD is applied on each block. (1,1) and (2,1) elements of matrix U are chosen and modified according to the bit of watermark content for embedding process. To embed watermark bit '0' in image, value of element $U(1,1)$ is made greater than $U(2,1)$ where as to embed watermark bit '1', the value of $U(1,1)$ is made less than $U(2,1)$. The elements modification is done by using threshold or weight factor 'T'. The threshold value 'T' is set on the average difference of identified block-SVD coefficients of matrix U of LL sub-band. The value of 'T' would not

change the original values considerably and leads to better imperceptibility of watermarked

medical image. Pseudo code of adjusting the values of $U(1,1)$ and $U(2,1)$ for embedding watermark bit as '0' and '1' is shown in "Fig. 3," and "Fig. 4,".

Fig 2. DWT of ROI of a medical image

The patient's identification data such as name, sex, age etc. and specialist's diagnosis report are encoded into a QR code with the Zxing QR code generator available at <http://zxing.appspot.com/generator>. The QR code is then converted to binary sequence for embedding into the cover image.

For extraction of the watermark image and then patient's identification data and specialist's diagnosis report the ROI of watermarked image is selected and DWT is applied on it to get the different frequency sub-bands. LL sub-band of ROI is divided into non-overlapping 2×2 blocks and SVD is applied on each block. The values of $U(1,1)$ and $U(2,1)$ are compared to each other; the extracted bit is considered as '0' when the value of $U(1,1)$ is greater than $U(2,1)$ otherwise it is considered as '1'. The resulted binary sequence is reshaped to reconstruct the QR code afterwards. Finally, by using a QR code scanner, the EPR and

Adjust the values of $U(1,1)$ and $U(2,1)$ for embedding watermark bit as 0
Output: $U(1,1) > U(2,1)$
Process: <i>If $U(1,1) \leq U(2,1)$</i> <i>   Exchange ($U(1,1), U(2,1)$);</i> <i>End</i> <i>If $U(1,1) - U(2,1) < T$</i> <i> $U(1,1) = U(1,1) + T/2;$</i> <i> $U(2,1) = U(2,1) - T/2;$</i> <i>End</i> <i>End of process</i>

diagnosis data will be decoded.

Fig 3. Pseudo code of adjusting the values of $U(1,1)$ and $U(2,1)$ for embedding watermark bit as '0'

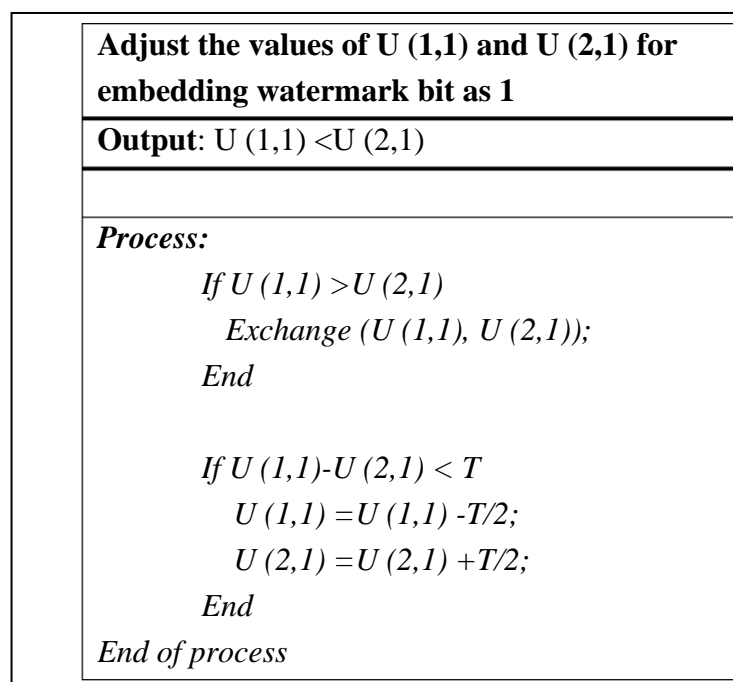

Fig 4. Pseudo code of adjusting the values of U (1,1) and U (2,1) for embedding watermark bit as '1'

RESULTS

The robustness evaluation of [14] is performed using normalized correlation coefficient (NCC) and bit error rate (BER) which are defined by the following equations.

$$BER(w, w^*) = \frac{\sum_{i=1}^N \sum_{j=1}^N w(i, j) \otimes w^*(i, j)}{N^2} \quad (2)$$

$$NCC = \frac{\sum_{i=1}^N \sum_{j=1}^N (w_{ij} - w)(w_{ij}^* - w^*)}{\sqrt{\sum_{i=1}^N \sum_{j=1}^N (w_{ij} - w)^2} \sqrt{\sum_{i=1}^N \sum_{j=1}^N (w_{ij}^* - w^*)^2}} \quad (3)$$

Where, w and w* show the original and the extracted watermark contents respectively and both of them has the same dimension of N. Further,

$$w = \frac{1}{N^2} \sum_{i=1}^N \sum_{j=1}^N w_{ij} \quad (4)$$

$$w^* = \frac{1}{N^2} \sum_{i=1}^N \sum_{j=1}^N w_{ij}^* \quad (5)$$

We could achieve the reasonable results of evaluating NCC and BER in [14] in the presence of different attacks such as Gaussian and salt & pepper noise.

For analyzing imperceptibility measurement between original and watermarked medical image, Peak Signal-to-Noise Ratio (PSNR) scale is also used. PSNR is defined by computing Mean Square Error (MSE) which calculates the error between the original image X, and the watermarked medical image Y, with N×N dimension as in (6).

$$MSE = \frac{1}{N^2} \sum_{i=0}^{N-1} \sum_{j=0}^{N-1} [X(i,j) - Y(i,j)]^2 \quad (6)$$

The PSNR formula is shown in (7).

$$PSNR = 10 \times \log_{10} \left(\frac{255^2}{MSE} \right) \quad (7)$$

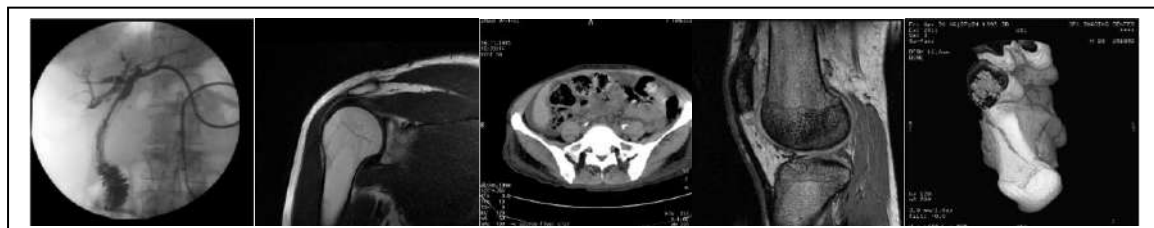
The proposed method is tested with host images of different modalities such as X-ray, MR and CT each of size 1024×1024 DICOM images. Some examples of our dataset are shown in “Fig. 5,”.

Analogy between the proposed method in [14] and ours, illustrates an impressive enhancement in payload capacity. The following tables show the comparison of capacity payload and also PSNR in different ROI dimensions of an X-ray image.

As we see in Table 1, at the same dimension of ROI, a 6db decrease in PSNR has led to a 4 times more capacity. However, this decrease in PSNR has not affected imperceptibility and the human visual system cannot distinguish any differences between the original image and the watermarked one.

In [14], the 5016 bits, which are embedded in the host image, include a 64×64 watermark image and EPR data with 115 characters length; while we embed 22176 bits using a 154×144 QR code. We can approximate the 154×144 image with the version 33 of QR code, which is a 149×149 module. This version can embed up to 3000 characters. On the other hand, if we wanted to embed 3000 characters directly to the host image, we would need a region for 24000 bits and also an extra space for overhead data. Hence, in addition to that we could expand the capacity; the number of characters that are embedded into the host image has been increased using QR code.

The other aspect of capacity increment is shown in Table 2; where for the equal number of embedded bits, as well as more than 5db increase in PSNR value, our proposed method needs

a 16 times smaller region.

Fig 5. Examples of medical images used for the analysis of the proposed scheme.

Method	ROI	Embedding capacity (bits)	PSNR (db.)	NCC	BER
[14]	704×504	5016	37.9352	0.9897	0.0522
proposed method	704×504	22176	31.8179	1	0

Table 1. Comparison of capacity and PSNR between [14] and proposed method.

Method	Capacity (bits)	PSNR (db.)	BER	NCC	ROI
[14]	1344	43.0015	0	1	704×504
proposed method	1344	48.9858	0	1	168×128

Table 2. Comparison of ROI dimension and PSNR between [14] and proposed method.

CONCLUSION

We have proposed some novel ideas for blind medical image watermarking, which ensures high image quality, possesses high embedding capacity and keeps robustness in an appropriate level. High capacity achieved by using QR code as watermark image and also making the SVD blocks smaller. The advantage of embedding QR code of patient's data is that in addition to watermark content, it contains error correction code. Moreover, the embedding and extraction method is totally lossless and diagnosis details are undistorted after embedding. Experimental results show that the proposed watermarking method outperforms the reference method and it could also be used in non-medical image watermarking in future researches.

REFERENCES

1. Thulasidharan, P. P., & Nair, M. S. (2015). QR code based blind digital image watermarking with attack detection code. *AEU-International Journal of Electronics and Communications*, 69(7), 1074-1084.
2. Alattar, A. M. (2004). Reversible watermark using the difference expansion of a generalized integer transform. *IEEE transactions on image processing*, 13(8), 1147-1156.
3. Wang, C., Li, X., & Yang, B. (2010, September). High capacity reversible image watermarking based on integer transform. In *Image Processing (ICIP), 2010 17th IEEE International Conference on* (pp. 217-220). IEEE.

4. Chen, C. C., & Tsai, Y. H. (2011). Adaptive reversible image watermarking scheme. *Journal of Systems and Software*, 84(3), 428-434.
5. Hong, W., & Chen, T. S. (2010). A local variance-controlled reversible data hiding method using prediction and histogram-shifting. *Journal of Systems and Software*, 83(12), 2653-2663.
6. Arsalan, M., Malik, S. A., & Khan, A. (2012). Intelligent reversible watermarking in integer wavelet domain for medical images. *Journal of Systems and Software*, 85(4), 883-894.
7. Malik, S. A., Khan, A., Hussain, M., Jawad, K., Chamlawi, R., & Jalil, A. (2012). Authentication of images for 3D cameras: Reversibly embedding information using intelligent approaches. *Journal of Systems and Software*, 85(11), 2665-2673.
8. Khan, A., Malik, S. A., Ali, A., Chamlawi, R., Hussain, M., Mahmood, M. T., & Usman, I. (2012). Intelligent reversible watermarking and authentication: Hiding depth map information for 3D cameras. *Information Sciences*, 216, 155-175.
9. Pei, Q., Wang, X., Li, Y., & Li, H. (2013). Adaptive reversible watermarking with improved embedding capacity. *Journal of Systems and Software*, 86(11), 2841-2848.
10. García-Betances, R. I., & Huerta, M. K. (2012). A review of automatic patient identification options for public health care centers with restricted budgets. *Online journal of public health informatics*, 4(1).
11. http://www.pcworld.com/article/256550/emergency_workers_scan_qr_codes_to_quickly_access_health_information.html.
12. Kim, J., Kim, N., Lee, D., Park, S., & Lee, S. (2010). Watermarking two dimensional data object identifier for authenticated distribution of digital multimedia contents. *Signal Processing: Image Communication*, 25(8), 559-576.
13. Seenivasagam, V., & Velumani, R. (2013). A QR code based zero-watermarking scheme for authentication of medical images in teleradiology cloud. *Computational and mathematical methods in medicine*, 2013.
14. Thakkar, F. N., & Srivastava, V. K. (2017). A blind medical image watermarking: DWT-SVD based robust and secure approach for telemedicine applications. *Multimedia Tools and Applications*, 76(3), 3669-3697.
15. http://www.onbarcode.com/qr_code/
16. Kaur, P., & Kaur, J. (2017). An Inventive Approach for Image Scaling using Data Compression with Wavelet Transform Techniques.
17. Su, Q., Niu, Y., Zou, H., & Liu, X. (2013). A blind dual color images watermarking based on singular value decomposition. *Applied Mathematics and Computation*, 219(16), 8455-8466.

**WALDORF PEDAGOJİSİ İLHAMLI OKULLARDA ÇOCUKLARIN DİYALEKTİK
DÜŞÜNME BECERİLERİNİN GELİŞTİRİLMESİ ÇALIŞMALARI**
DEVELOPMENT OF DIALECTIC THINKING SKILLS OF CHILDREN IN WALDORF
PEDAGOGY INSPIRED SCHOOLS

Doc. Dr. Miray ÖZÖZEN DANACI

İzmir Demokrasi Üniversitesi

ORCID NO: 0000-0002-6993-9038

Kübra AYDIN

İzmir Demokrasi Üniversitesi

ORCID NO: 0000-0002-7452-8460

ÖZET

Stiener (1919), tarafından geliştirilen Waldorf Pedagojisi, eğitimi bir sanata dönüştürmenin ötesinde ezberci eğitimin aksine kavrama, yorumlama ve üretkenliğe önem veren bütüncül bir eğitim yaklaşımıdır. Waldorf okullarında disiplin ve itaat kavramları yerine özgür düşünce gibi kişilik değerlerinin oluşturulmasına yönelik eğitim ve öğretim sunulması, tez ve antitezi öne sürerek belli bir konu üzerinde ortak değerlerin inşası temeline dayanan diyalektik kavramının ele alınması açısından verimli bir eğitsel ortam yaratmaktadır. Diyalektik düşünme becerisi yoluyla birey, zıtlıklar arasına tartışılmış bir şekilde geçebilmekte ve yine aynı sorulara farkında olmadan ulaşılabilecek kavram değerlerine yönelik olası varsayımsal cevaplar verebilmektedir. Bu yönü ile diyalektik düşünme becerisinin, Waldorf Pedagojisine entegrasyonu süreci üzerinde olası yapılandırmalar analiz edilerek, bu tekniğin, eğitsel verimi artırabilme potansiyeli değerlendirilmiştir. Bu noktada Waldorf Pedagojisine diyalektik kavramının kazandırılmasına ve kullanılmasına yönelik yapılabilecek çalışmalar detaylandırılmış, alanyazın derinlemesine incelenmiş ve konuya ilişkin kaynaklardan elde edilen bilgiler derlenerek öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Waldorf Pedagojisi, diyalektik düşünme, okul, eğitsel.

ABSTRACT

Stiener (1919), in its use, Waldorf Pedagogy is a holistic educational approach that places emphasis on the joyful comprehension, interpretation and productivity of other rote learning, turning education into an art. Instead of discipline and obedience concepts in Waldorf schools, the provision of education and training for the formation of personality values such as free thinking creates a knowing educational environment during the handling of the concept of dialectics, which is based on the construction of common value on a certain subject, by continuing the thesis and antithesis. Through the dialectical thinking skill, the individual is able to pass from thesis to synthesis in a discussed manner and again give possible hypothetical answers to the same question and to the concept values that will be reached unconsciously. In this respect, the potential of dialectical thinking skill to increase educational efficiency was evaluated by analyzing possible configurations on the integration process of Waldorf Pedagogy. At this point, the studies that can be done to introduce and use the concept

of dialectics to Waldorf Pedagogy were detailed, the literature was examined in depth and the information obtained from the sources on the subject was compiled and recommendations were presented.

Keywords: Waldorf Pedagogy, dialectical thinking, school, educational.

GİRİŞ

Waldorf eğitimi, Rudolf Steiner tarafından yine onun kurucusu olarak nitelendirildiği antropozofi ilkeleri üzerinde ele alınarak ortaya konmuş bir eğitim sistemidir. 20. yüzyılın başlarında oluşturulan bu eğitim metodunun prensipleri, ilk kez 1919 yılında Almanya'nın Stuttgart şehrinde kurulan Waldorf Okulunda uygulanmaya başlanmıştır (Seitz & Hallwachs, 1996; Damovska, 2005; Lange de Souza, 2012).

Waldorf yaklaşımı, eğitimi bir sanata dönüştürmeyi amaç edinen bütüncül bir yaklaşımdır. Çocukların sosyal, duygusal, ruhsal, ahlaki, fiziksel ve zihinsel açılardan dengeli bir biçimde ve çok yönlü olarak gelişebilmesini amaçlamaktadır. Bu metodun özünde, çocukların bireyselliğini, özgüvenlerini ve bütünlüğünü desteklemeye ayrıca önem verilmektedir. Çocukların sanat, müzik, hareket ile öğrendikleri; keşfederek, deneyimleyerek yaşantılarını zenginleştirdikleri düşünülmektedir. Metodun ana prensiplerine dayanarak, çocukların birbiriyle rekabet etmektense birbirlerine saygı duyarak, yardımlaşarak toplumsal aidiyet duygusu edinmeleri teşvik edilmektedir. Çocukların, ezber ve baskıdan kurtulup doğayla iç içe, ritmik ve gündelik yaşam içerisinde bir öğrenme süreci geçirmesi hedeflenmektedir. Bu baskıyı ortadan kaldırmak için de Waldorf yaklaşımında not sistemi, sınıfta kalma, ödev gibi uygulamalar bulunmamaktadır (Nicholson, 2000; Rinaldi, 2001; Edmunds, 2004; Sobo, 2014).

Waldorf Eğitiminin ilk önermesi çocukluk sürecinin üç evreye ayrılmasıdır (Clouder, 2003; Rawson, Richter & Avison, 2014; Zepeda, 2018).

1. doğumdan 7 yaşına kadar (erken çocukluk),
2. 7'den 14 yaşına kadar (orta çocukluk),
3. 14'ten 21'e kadar (gençlik).

Her evre, çocuğun hislerini, dünyayı algılayışını ve öğrenme biçimini şekillendirir. Waldorf eğitimcileri müfredat ve kullanılacak metotların bu üç farklı evreye göre yeterli şekilde düzenlenmesine inanmaktadır.

İlk Waldorf Okulu, Rudolf Steiner (1861–1925), tarafından Almanya'da kurulduktan sonra sayıları giderek artmıştır ve günümüzde Waldorf Eğitimi dünya çapında 60 ülkede 1000 okulda ve 2000 okul öncesi eğitim programlarında uygulanmaktadır. Waldorf eğitiminin benzersiz unsurları arasında, çocukların konuları çeşitli temsil biçimleri aracılığıyla öğrendikleri sanat temelli bir müfredat, öğrencilerin gelişimlerini karşılamak için tasarlanmış bir pedagoji, bir idari sistem yer almaktadır (Uhrmacher, 1995). Waldorf eğitiminde çocukların bir bütün olarak yetişmeleri ve toplumun değerli üyeleri olarak gelişebilmeleri için akıl, kalp ve yeteneğin bir arada beslenmesi gerektiği önerilmektedir (Barnes, 1991). Tamamen gelişmiş olan bu düşünce ve ruh anlayışına dayanan bir Waldorf metodu, eğitim biçimini, çocuklar için somutlaştırmaktadır. Bu anlayış gelişmekte olan insan hakkında sezgisel olarak türetilmiş bilgiye dayanan bütünsel eğitim yoluyla bu tür bir gelişmeyi teşvik etmeye çalışmaktadır (Easton, 1997; Obersiki, 2011).

Easton (1997)'a göre, Waldorf eğitiminde altı temel bileşen/ilke bulunmaktadır (Akt. Tsortanidou, Daradoumis & Barberá, 2020):

1. Bir çocuğun gelişim kuramı,
2. Bir öğretmenin kendini geliştirme kuramı,
3. Çekirdek müfredatta sanatsal ve akademik çalışmaların entegrasyonu,
4. Öğretim yöntemleri ile çocuğun gelişme kapasitelerinin ritminin senkronize edildiği bir sanatsal öğreti,
5. Öğretim ve yönetim entegrasyonunun oluşturulması,
6. Öğrenciler, öğretmenler ve veliler dahil bir Waldorf topluluğunun ortaya konması

Waldorf eğitimi, çocukların gelişimleri üzerinde uzun vadeli başarı elde etmek istemektedir. Bu nedenle çocukların kendi zamanlarında özdenetim kontrolüyle ilerlemelerine izin vermektir. Temel kapasitelerini geliştirmek için çocukların ne kadar zamanları olursa, o kadar güçlü olacaklardır. Bu aşamada çocuklara, öğrenme ve uygulamaya yönelik doğal içsel dürtülerini takip etmeleri ve bu ilk temel gelişim evresini yoğun bir şekilde deneyimlemeleri için yeterli zaman tanınmalı, duyuşal izlenimlere bağımlılıktan zihinsel etkinliklerin özgür kullanımına kadar içe yönelik metamorfozun her çocuk için doğru zamanda gerçekleşeceğine güvenilmelidir (House, 2013). Dünya çapındaki Waldorf Okullarında düşünme, hissetme ve istekli olma ruh niteliklerinin kademeli olarak ortaya çıkması, çocuk gelişiminin sağlam temele dayanan müfredat ile kendini göstermektedir (Stehlik, 2008). Müfredat sanat açısından zengin, deneyimsel öğrenme ağırlıklı ve standartlaştırılmış testlerden bağımsız bir içerik sunmaktadır (Sobo, 2014).

Waldorf pedagojik yöntemlerine dayalı eğitim uygulamalarının özellikleri eğitimciler ve araştırmacılar tarafından şu şekilde sunulmaktadır (Lillard & Else-Quest, 2006):

- Özerklik gelişimi,
- Bilgi, beceri edinimi ve entegrasyon sürecine aktif katılım (sadece ezberleme değil),
- Aktivite tercihleri ile içsel motivasyon desteği (çocuklar, çalışmak istedikleri projeleri seçebilmektedir)
- İndirgenmiş rekabet (not sisteminin bulunmaması, işbirlikli yaklaşımlar)

Waldorf Pedagojisinde Bilgi Edinme ve Düşünme Becerileri

Steiner-Waldorf eğitimi kaynağını, Steiner'in sezgisel düşünceyi insanın doğasına, çocuk gelişimine ve bilincin evrimine uygulama konusundaki uzmanlığından almaktadır. Steiner hiçbir yerde çocuklara sezgisel düşünmeyi doğrudan öğretilmemesi gerektiğini önermektedir (Oberski, 2011). Esasen bakıldığında da eğitim süreci zaten çocukla bireysel olarak ilgilenmektedir. Ancak çocuğun içsel ve derin yönlerine yönelik bir eğitim yaklaşımı, güçlü pratik öneme sahiptir (Goldshmidt, 2017). Başka bir deyişle, bir elma ağacı, elma yedirerek değil, kendi içinden elma üretir. Bunu yapmak için güneş ışığı, toprak, su ve hava gibi doğru koşullara ihtiyacı vardır. Bu nedenle ihtiyaç duyulan şey, gelişmekte olan insan bireyinin içinden manevi özgürlüğün nasıl geliştiğine ve bu tür bir özgürlükten soyut olarak değil, gerçekte söz edilenin farkına varılmasını hesaba katarak hangi koşullar altında gelişmesine yardımcı olunacağına dair temel bir anlayıştır (Oberski, 2011).

Öğrenme yolculuğu, fenomenolojik olarak özün deneyimiyle başlamaktadır ve daha sonra onun anlamının yorum bilgisel bir anlayışına geçmektedir. Öğrenmenin aşamaları, anlatı,

ilişkilendirme, paylaşma, kendi kendini kanıtlayan bir deneyime ulaşma, başkalarıyla diyalog içerisinde anlam oluşturma ve ardından öğrenilenleri uygulama yoluyla doğrudan veya hayal gücü yoluyla fark etmeyi, bunlara katılmayı ve olayları deneyimlemeyi içermektedir (Rawson 2021). Bu aşamada, çocuğun yargılarında özerk ve eylemlerinde etik hale gelmesi hedeflenmektedir. Çocukların özgürlüğe kavuşmaları için eğitiminde ihtiyaç duyulan şey, bu tür bir düşünceyi (duygu ve istekliliği de içeren) geliştirme yeteneğidir (Oberski, 2011). Tüm bu yeteneklerin de zıtlıkların bir araya sunulduğu, seçim hakkı tanınan bir diyalektik düşünme yoluyla gerçekleştirilebilmektedir. Waldorf okullarında özgürlük uzun dönemde bir kültür, yapı ve kontrol meselesidir. Okul uygulamaları hem içsel hem de dışsal özgürlüklerden beslenmelidir. Bu konudaki prensipler şu şekilde dile getirilmektedir (Rocha, 2003):

- Çocukları yetişkin dünyasının baskıcılığından korumak, onların gerçek çocukluklarını yaşamalarına imkan vermek gerekir,
- Bunun için medya iletişiminin de dışında kalmak gerekebilir,
- Çocuklara bireysel çalışmaları yoluyla disiplin kazanma becerisi kazandırmada öz-yönetim, öz-disiplin, kendi kural sistemi ve hedeflerini belirleyebilme yeteneğinin geliştirilmesi esastır,
- Çocukların hayal güçlerinin desteklenmesinde yaratıcı düşünme, farklı olasılıkları göz önünde bulundurma, keşfetme ve farklı anlayışlar geliştirmeleri beslenir,
- Çocukların materyalist anlayıştan korunması amacıyla natüralizme ve eleştirel düşünmeye zaman ayrılır.

Ayrıca, Waldorf Steiner, öğretmenlerin uyguladıkları etkinliğe uygun olarak, müfredatlarının ve eğitimlerinin onlara farklı öğretim rollerini benimseme yaklaşımlarını sergileme özgürlüğü verdiğini de belirtmektedir (Hallam, Egan & Kirkham, 2016).

Erken çocukluk döneminde çocuğa alfabeyi, basit kelime okumayı veya zaman çizelgelerini ezberlemeyi öğretmek için bu gizil güçlerin yönlendirilmesi olanaklıdır. Ancak bir defa yönlendirildikten sonra, bu güçler artık birincil hedefe hizmet etmekten ötedir ve çocuğun bedeninin birleşimi ve düzenlenmesi ileriki dönemlerde sağlığın ve canlılığının temeli olan bu güçlerin olağan hallerine bırakılması daha kusursuz işleyecektir. Waldorf Anaokuluna benzersiz karakterini veren, çocukta yaşayan, sağlığı destekleyici yaratıcı güçlerin kutsallığının bilinmesi ve benimsenmesidir (Schwartz, 2008). Buna en güzel örnek, Waldorf Okullarında ders kitaplarının bulunmaması gösterilebilir. Bunlar, ortak çalışma sürecinin ve eğitimcilerin çocuklara sundukları öğretilerle karşılaşmalarının sağlanması için hedeflenmektedir. İlke olarak, her alanda ve her yaşta öğrenme süreci, o süreç boyunca birlikte çalışan çocuklara ve eğitimcilere uygun, kendi tek seferlik ders kitabını oluşturmalıdır (Goldshmidt, 2017).

Waldorf Eğitimcileri

Waldorf eğitimcileri kendilerini çocukların koruyucuları biçiminde nitelendirmektedirler. Çocuk, çocukluğunu yaşamalıdır. Çünkü her deneyim, olay, öğreti, fırsatın doğru bir zamanı vardır ve çocukluk sonraki yaşama hazırlık olamayacak kadar değerlidir. Gelecekteki entelektüel gelişime odaklanmak için bu yıllar çok erkendir. Bu yüzden okuma ve yazma eğitimi de geç başlar. Çünkü bir çocuk 9 yaşlarında inkarnasyon prosesini tamamlar (Rocha, 2003; Dündar, 2007).

Steiner Anaokullarında görevli öğretmenler, akademik olmayan eğitimde uzmanlaşmıştır. Gelişmekte olan insana ilişkin antropolojik bir bakış açısıyla çalışarak, çocuklara okuryazarlık, matematik ve mantığa dayalı bilimsel bilgileri yedinci yaşından önce öğretmeye başlama girişimlerini pedagojik bütünlük olarak görmemektedirler. Bunun yerine, daha

akademik nitelikli öğrenmeyle meşgul olmak için uygun zaman ve koşullar geldiğinde, yeni zorlukları kapasite ve coşkuyla kucaklayacaklarını garanti edecek okuryazarlık öncesi, sayısal öncesi ve bilim öncesi öğrenmenin geliştirilmesi gerektiğini savunmaktadırlar (O'Connor & Angus, 2014). Ayrıca Waldorf öğretmenleri, okul gününü ve çevresini mümkün olduğunca oyunu kolaylaştırmak için düzenlerken çocukların dünya ile kalıcı birlik duygusunu güçlendirmeyi amaçlamaktadır (Sobo, 2014).

Öğretmenler, yalnızca bilgi gerektiren değil, aynı zamanda sosyal-duygusal yeterlilikleri de gerektiren, karmaşık ve beklenmedik sınıf durumlarıyla karşı karşıya kalmaktadır. Bilgi ve becerilerin kazanılmasının yaygın olarak okullaşmanın ana görevlerinden biri olarak kabul edildiği gerçeği göz önüne alındığında, mevcut öğretmen eğitime dikkat edilmesi gerekmektedir (Martzog, Kuttner & Pollak, 2016). Bu anlayıştan yola çıkıldığında da Waldorf öğretmen eğitiminin, öğrencilerin konu bilgilerini, didaktik ve pedagojik bilgilerini ele alan ve ayrıca insanın ve dünyanın yaratıcı, estetik ve bütünsel yönlerini vurgulayan öğrenme fırsatlarından oluştuğunu söylemek mümkündür (Martzog, Kuttner, & Pollak, 2016). Bu bütünsel ve didaktik yönler içerisinde farklı düşünme becerilerinin desteklenmesi de önem kazanmaktadır.

Diyalektik Düşünce ve Eğitim

Son yıllarda özellikle erken çocukluk döneminde de uygulama alanı önemi fark edilen diyalektik düşünce, karşıtlıkları kullanarak gerçekleştirilen akıl yürütme biçimidir, diyalektik ve Sokratik yöntem, tartışma ve düşünme sanatı olarak diyalektik Antik Çağ'daki en yetkin hâlidir (WK, 2021). Değişimin ve hareketin sürekliliği düşüncesi bu aşamada diyalektik olarak ifade edilmiştir. "Diyalektik, bilimsel ilerlemenin hareket eden ruhunu oluşturur ve bilimin içeriğinde içkin bir bağlantı ve zorunluluğun tek başına onun aracılığıyla var olduğu ilkedir" (Roth, 2012). Gerçeğin gelişimi, çelişkilerin ortaya çıkması ve çözülmesi yoluyla gerçekleştiği gibi, bu gelişmeyi yeniden üretirken düşünce de gerçekleşmektedir (Il'enkov, 2020). Bu gerçekleşme aşamasında da düşüncedeki çelişkileri araştırmayı, ileri ve geri fikir yürütmeyi içeren açık ve sorgulayıcı düşünce tarzı olan diyalektik düşünmenin kullanımını gerektirmektedir (Karalı, 2012).

Doğru varsayılan bir şeyin içinde yanlısın da olabileceği pek akla gelmemektedir. Eğitimle ilgili çalışmalarda diyalektik düşünme işte bu yüzden önem kazanmaktadır. Çünkü diyalektik düşünmeyi esas alarak eğitimle ilgili çalışmaların öteki yüzüyle ilgili anlamlı argümanlar üretilebilir. Diyalektik irdelemelerle özellikle son yıllarda eğitimde reform adıyla dile getirilen adımlara ayna tutulabilmektedir (Erdoğan, 2014). Tüm bu sebeplerle diyalektik düşünme becerilerinin erken çocukluk döneminde kazandırılmasına son yıllarda önem verilmiştir. Özellikle farklı okul öncesi eğitim metotlarına diyalektik düşünme becerilerini destekleyecek hedeflere yönelik etkinliklerin eklenmesi eğitimciler tarafından benimsenmektedir.

Araştırmanın Amacı

Çalışmada, Waldorf Pedagojisine diyalektik kavramının kazandırılması ve kullanılması ile ilgili alanyazının derinlemesine incelenmesi ve konuya ilişkin kaynaklardan elde edilen bilgilerin derleme olarak sunulması amaçlanmıştır.

Araştırmanın Önemi

Çocuklarda yaratıcılık, eleştirel düşünme ve problem çözme gibi yirmi birinci yüzyıl becerilerinin geliştirilmesi baskın bir öncelik olmuştur. Öğrenciler, bilginin sadece tüketicisi değil, bilginin yaratıcısı/tüketicisi olarak bu becerileri kazanmak amacıyla mevcut katılımcı

kültürde yer almalıdır (Gretter & Yadav, 2016). Bu bağlamda öğrencilerin diyalektik düşünme becerileri kazanmanın temeli olarak fiziksel, duygusal ve entelektüel yeteneklerini erken dönemde geliştirmeleri gerekmektedir. Bu temel, Waldorf Eğitiminin savunduğu düşünme (akıl), hissetme (kalp) ve yapma (yetenek) alanlarını birleştirdiği için hayal gücü ile kolaylaştırılarak işlenebilmektedir. Çünkü Waldorf Eğitim yönteminin temel amaçlarından biri, çocuğun özgür hayal gücünü geliştirmesine yardımcı olmaktır (Stehlik, 2008). Waldorf ve klasik okul çocuklarının hayalgücü üretimleri karşılaştırıldığında Waldorf Okulları öğrencileri, geleneksel okul öğrencilerine göre daha fazla yaratıcılık becerileri göstermiştir (Ogletree, 2000).

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu çalışma doküman analizine dayalı bir derleme çalışmasıdır. Derleme araştırmaları, belli ve sınırlı bir konuda yayınlanmış araştırmaları birleştirerek ve karşılaştırarak o konudaki gelişmeler hakkında ortaya konan yeni bilgi ve yorumları içermektedir. Çalışmada Waldorf Eğitim modeli içerisinde çocukların diyalektik düşünme becerilerini geliştirebilecek çalışmaların ele alınıp alınmadığı ve informal çalışmalarda diyalektik düşünme becerilerinin Waldorf Eğitim modeli çerçevesinde entegrasyon sürecinin yansıtılıp yansıtılmadığı ilgili çalışmalar incelenerek araştırılmıştır.

Veri Toplama Yöntemi

Bu çalışmada doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, bir konuya ilişkin araştırılması amaçlanan olgu veya olgulara ilişkin bilgi içeren yazılı materyallerin analiz edilmesini kapsamaktadır ve beş aşamada yapılabilmektedir:

1. Dokümanlara ulaşılması,
2. Orijinalliğin kontrol edilmesi,
3. Dokümanların anlaşılması,
4. Verilerin analiz edilmesi,
5. Verilerin kullanılması.

Çalışmada ilk olarak ne tür belgelere ihtiyaç duyulduğu ve nasıl elde edilecekleri belirlenmiştir. Ulaşılan dokümanların özgünlüğü ve doğruluğu detaylı incelenmiştir. Araştırma, tez, bildiri ve belgelerdeki bilgilerin ya da yorumların farklılığı değerlendirilmiştir. Daha sonra elde edilen bilgiler kapsamlılık bağlamında içerik analizi yapılarak incelenmiştir. Çalışmada konuya ilişkin kitap, bildiri, makale ve tez gibi bilimsel tüm yayımlara ulaşılmıştır. Ayrıca okulöncesi eğitimde uygulanan çeşitli yaklaşımları sürdüren okullar, dernekler ve yine bu yaklaşımlarla eğitim veren diğer kamu ve özel kuruluşların bilgisellerinden de gerekli bilgilere ulaşılmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırma sonunda elde edilen veriler dedüktif içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir. Dedüktif içerik analizi önceden belirlenmiş bir teoriyi ya da kategorilere göre metni değerlendirmek için yapılan analizdir (Mayring, 2000). Öncelikle elde edilen verilerin betimsel analizi yapılarak bu verilerin, araştırmacılar tarafından belirlenen temalara göre, araştırmanın problemine ilişkin olarak bulgular ortaya konulmuştur. Daha sonra bu veriler içerik analizi ile daha derin bir işleme tabi tutulmuştur. Betimsel bir yaklaşımla fark edilemeyen kavram ve temalar bu analiz sonucu keşfedilmiştir (Şimşek & Yıldırım, 2013). Bu nedenle Waldorf kapsamında diyalektik düşünme temalı çeşitli kaynaklardan elde edilen

veriler içerik analizi yöntemiyle tanımlanmaya ve verilerin içinde saklı olabilecek gerçekler ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Yaşamın ilk yıllarında çocuklar, çevrelerini doğrudan deneyimleme yoluyla, hızla artan bir biçimde biriken, harici olarak hazırlanmış ve depolanmış çok büyük bir bilgi yığına bilgi katarak öğrenmektedirler (Davidmann 2006). Burada bahsedilen, ağırlıklı olarak informal öğrenme biçimidir. Öğrenmenin tüm yaş seviyelerinde benzer bir durumu izlediği ve bir çocuğun eleştirel düşünme becerilerinde ne kadar erken ustalaşırsa o kadar iyi olduğunu söylemek mümkündür (O'Connor, Angus, 2014).

Bu derleme sonucunda Waldorf Metodunun uygulandığı okullarda direkt olmasa da indirekt yolla diyalektik düşünme becerilerinin ve Sokratik düşünme ve tartışma yöntemine benzer uygulamaların, etkinlikler ve faaliyetler içerisinde uygulandığı sonucuna ulaşılmıştır (Nicholson, 2000; Kurtulmuş, 2013; Sillion, Dudău, & Tomşa, 2015).

Yapılan araştırmalarda Amerika, Belçika, İspanya gibi birçok Avrupa ülkesinde şubeleri bulunan IASWECE Derneği, Waldorf metoduna ilişkin yapılan eğitimleri, Waldorf okullarının niteliğini, geliştirmekte, değerlendirmekte, öğretmenlerin yetiştirilmesi konusunda çalışmalar yürütmekte ve çeşitli mantıksal-matematiksel becerilerin de bu metot içerisinde verilmesine öncülük etmektedir (Rawson, & Avison, 2014; Martzog, Kuttner & Pollak, 2016, Neider, 2008).

Sonuç olarak Waldorf yaklaşımının farklı düşünme sanatlarına kapı araladığı, tez ve antitezin ortaya konulması yani zıtlıklar üzerinden bilgiye ulaşma ve analiz etmeyi hedefleyen diyalektik düşünme becerilerine de ışık tuttuğu görülmüştür. Waldorf Okullarının erken çocukluk döneminde çocukların yaşama dair varsayımsal cevaplarını bulmalarında ve dünyayı analiz etmelerinde yol gösterici niteliğe sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışma sonucunda gerek yurt dışı gerekse yurt içerisinde Waldorf Anaokullarında uygulanan etkinliklerin kapsamına ilişkin yapılan araştırmaların ve çalışmaların değerlendirilmesiyle çeşitli öneriler ortaya konmuştur:

- Waldorf eğitiminde özellikle bilişsel ve algısal mekanizmaların geliştirilmesine modern yöntemler kadar önem verilmelidir.
- Gelişen çağın getirdikleri ile birlikte teknolojiyle içiçe büyüyen ve doğadan kopmuş konumda olan çocukları doğayla bütünleştirecek etkinliklere önem verilmesi ve bu etkinliklerin Waldorf Okullarında bizzat bu yönetime ilişkin donanımlı öğretmenler tarafından uygulanmasına dikkat edilmelidir.
- İnsan yaratılış olarak yüzyıllar önce doğa ve vahşi yaşam ile bütünleşik olarak yaşamaktaydı. Ancak son yüzyıla kadar geçen zaman içerisinde -özellikle son 50 yıldan yeni kuşakların doğa ile bağları büyük ölçüde kopmuştur. Kedi, köpek, kuşan başka hayvan tanımayan, bir böcek gördüğünde ürperen, doğanın kucağında kaldığında ne yapacağını bilmeyen, zor koşullarda yaşamını asla sürdüremeyen çocuklar yetişmektedir. Bedenen ve ruhen doğayla bütünleşerek ve doğayı, onun kurallarını tanıyarak uyum sağlayan çocukların ileriki yaşamlarında da daha sağlıklı, zeki, girişimci ruhlu, sorunlarla baş edebilen kişiler oldukları bilinmektedir. O nedenle bu adımların atılmasına olanak sağlayacak çalışmaların Waldorf Okullarında uygulanmasına, bilişsel süreç becerilerinin etkinliklere entegre edilmesinde yaşamdaki zıt koşullardan faydalanılmasına önem verilmelidir.

- Ülkemizde bulunan Waldorf esinlenimli okullarla işbirliği içerisinde bulunularak çeşitli eğitsel projeler geliştirilmeli, projelerde diyalektik düşünme becerisi ve benzer bilişsel becerilerin desteklenmesine yer verilmelidir.

KAYNAKÇA

1. Barnes, H. (1991). Learning that grows with the learner: an introduction to Waldorf Education. *Educational Leadership*, 49(2), 52-54.
2. Clouder, C. & Rawson, M. (2003). *Waldorf education*. Edinburgh: Floris Books.
Zepeda, C. (2018). Academic and social effects of Waldorf Education on elementary school students Capstone Projects and Master's Thesis, California State University.
3. Damovska, L. (2005). The Waldorf - Pedagogy and children with special needs. *Journal of Special Education and Rehabilitation*, 6(1-2), 35-42.
4. Davidmann, M. (2006). How the human brain developed and how the human mind works. Accessed online (7 June 2021) at: www.solhaam.org/articles/humind.html
5. Dündar, S. (2007). *Alternatif eğitimin felsefî temelleri ve alternatif okullardaki uygulamalar*. Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
6. Easton, F. (1997). Educating the whole child “head, heart and hands”: Learning from the Waldorf experience. *Theory into Practice*, 36, 87-94.
7. Edmunds, F. (2004). *An introduction to Steiner education: The Waldorf School*. Great Britain: Sophia Books, Rudolf Steiner Press.
8. Erdoğan, İ. (2014). Eğitimdeki değişimlere dair eleştirel irdelemeler. *HAYEF Journal of Education*, 11(1), 129-140.
9. Goldshmidt, G. (2017). Waldorf education as spiritual education. *Religion & Education*, 44(3), 346-363.
10. Gretter, S. & Yadav, A. (2016). Computational thinking and media & information literacy: An integrated approach to teaching twenty-first century skills. *Tech Trends*, 60(5), 510-516.
11. Hallam, J., Egan, S. & Kirkham, J. (2016). An investigation into the ways in which art is taught in an English Waldorf Steiner school. *Thinking skills and creativity*, 19, 136-145.
12. House, R. (2013). Understanding the Steiner Waldorf approach: early years education in practice. *Early Years*, 33(4), 429-430.
13. Il'enkov, E. V. (2007). The dialectics of the abstract and the concrete in Marx's Capital. M.: Progress., 16. Engeström Y. Enriching the theory of expansive learning: Lessons from journeys toward coconfiguration. *Mind, Culture, and Activity*, 14, 1-2.
14. Karalı, Y. (2012). *Eğitim fakültesi öğrencilerinin eleştirel düşünme eğilimleri: İnönü Üniversitesi örneği*. Master's Thesis, İnönü University.
15. Kurtulmuş, Z. (2013). *Waldorf yaklaşımı ve steiner pedagojisi*. Z.Fulya Temel (Ed.) Erken Çocukluk Eğitiminde Yaklaşımlar ve Programlar içinde (s.77-97). 2. Baskı, Ankara: Vize yayıncılık.
16. Lange de Souza, D. (2012). Learning and development in Waldorf pedagogy and curriculum. *ENCOUNTER: Education for Meaning and Social Justice*, 25(4), 50-62.
17. Lillard, A. & Else-Quest, N. (2006). The early years: Evaluating Montessori education. *Science*, 313 (5795), 1893-1894.
18. Martzog, P. Kuttner S. & Pollak, G. (2016). A comparison of Waldorf and non-Waldorf student teachers' social-emotional competencies: Can arts engagement explain differences? *Journal of Education for Teaching*, 42(1), 66-79.
19. Mayring, P. (2000). Qualitative content analysis. *Forum: Qualitative Social Research* (1/2).

20. Neider, A. (2008). *Lernen durch Kunst*. Stuttgart: Freies Geistesleben.
21. Nicholson, D.W. (2000). Layers of experience: Forms of representation in a Waldorf school classroom. *Journal of Curriculum Studies*, 32, 575–587.
22. Oberski, I. (2011). Rudolf Steiner's philosophy of freedom as a basis for spiritual education?. *International Journal of Children's Spirituality*, 16(1), 5-17.
23. O'Connor, D. & Angus, J. (2014). Give them time—an analysis of school readiness in Ireland's early education system: a Steiner Waldorf Perspective. *Education 3-13*, 42(5), 488-497.
24. Ogletree, E. J. (2000). Creative thinking development of Waldorf school students. *Trans Intelligence Magazine*, 8.
25. Pope-Edwards, C. (2002). Three approaches from Europe: Waldorf, Montessori and Reggio Emilia. *Early Childhood Research & Practice*, 4(1), 1-7.
26. Rawson, M. (2021). Spirituality and subjectivity in Waldorf (Steiner) education: a postmodern Bildung perspective, *International Journal of Children's Spirituality*, 26(1-2), 24-43,
27. Rawson, M., Richter, T. & Avison, K. (2014). *The tasks and content of the Steiner-Waldorf Curriculum* (2nd Edition ed.). Edinburgh: Floris Books.
28. Rinaldi, C. (2001). The pedagogy of listening; The listening perspective from Reggio Emilia. *Innovations in Early Education: The International Reggio Exchange*, 8(4), 1-4.
29. Rocha, D. L. S. (2003). *Schools where children matter exploring educational alternatives*. Educational Renewal, Brandon, USA.
30. Roth, W. M. (2012). Science of learning is learning of science: why we need a dialectical approach to science education research. *Cultural Studies of Science Education*, 7(2), 255-277.
31. Schwartz, E. (2008). From playing to thinking: How the kindergarten provides a foundation for scientific understanding. *European Journal of Psychotherapy and Counselling*, 10(2), 137-145.
32. Seitz, M. & Hallwachs, U. (1996). *Montessori ili Waldorf*. Zagreb: EDUCA.
33. Sillion, P., Dudău, D. & Tomşa, R. (2015). Impostor phenomenon and test anxiety among romanian graduates of Waldorf School compared to those of traditional education. *RJEAP*, 7(1), 228-233.
34. Sobo, E. J. (2014). Play's relation to health and well-being in preschool and kindergarten: A Waldorf (Steiner) education perspective. *International Journal of Play*, 3(1), 9-23.
35. Stehlik, T. (2008). Thinking, feeling, and willing: How Waldorf schools provide a creative pedagogy that nurtures and develops imagination. In *Pedagogies of the Imagination* (pp. 231-243). Springer, Dordrecht.
36. Şimşek, H. & Yıldırım. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
37. Tsortanidou, X., Daradoumis, T. & Barberá, E. (2020). Waldorf inspired hyper-imaginative learning trajectories: developing new media literacies in elementary education. *Early Child Development and Care*, 1-15.
38. Uhrmacher, P. B. (1995). Uncommon schooling: A historical look at Rudolf Steiner, anthroposophy, and Waldorf education. *Curriculum Inquiry*, 25(4), 381-406.
39. Wikipedia katılımcıları (2021). Diyalektik. *Vikipedi, Özgür Ansiklopedi*. Erişim tarihi 17.04, Haziran 10, 2021 [url://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Diyalektik&oldid=25598178](http://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Diyalektik&oldid=25598178).

ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE FELSEFİK DÜŞÜNMENİN META- ETNOGRAFİK AÇIDAN İNCELENMESİ

META-ETHNOGRAPHIC EXAMINATION OF PHILOSOPHICAL THINKING IN EARLY
CHILDHOOD

Doc. Dr. Miray ÖZÖZEN DANACI

İzmir Demokrasi Üniversitesi

ORCID NO: 0000-0002-6993-9038

Kübra AYDIN

İzmir Demokrasi Üniversitesi

ORCID NO: 0000-0002-7452-8460

ÖZET

Günümüzde, erken çocukluk dönemini temel alarak felsefik düşünmenin önemini açıklayan pek çok araştırma, çocuk felsefesi eğitime dikkat çekmektedir. Bu araştırmaların temel zeminini çocuklarda fikir üretme, ortak akıl veya düşünme süreci için motivasyon oluşturma, merak gücünü artırma ve arka planı sorgulama kavramları oluşturmaktadır. Araştırmalarda felsefi düşünme becerileri odaklı yapılandırılan eğitsel programlar ile sorgulayan, merak eden çocukların eleştirel düşünme becerilerinin geliştirildiği ileri sürülmüştür. Çünkü bireyler, çocukluk döneminden sonra soru sormaktan, sorgulamaktan vazgeçmekte ve meraklarını da yitirmektedirler. Çocuklar için felsefe eğitimi ile hedeflenen ana tema; onların düşünen ve üretken bireyler olarak yetişmeleri yönündedir. Bu araştırmada, adı geçen konuya yönelik yapılmış olan nitel ve nicel çalışmaların bulgularının resmedilmesi için meta-analiz yöntemi ile araştırmaların sistematik birleştirilmesi ve karşılaştırılması hedeflenmiştir. Çalışma sonucunda, erken çocukluk döneminde felsefe eğitimi çalışmalarının organizasyonu, perspektifleri ve verimliliğine yönelik değerlendirmeler yapılarak öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, felsefe, eleştirel düşünme.

ABSTRACT

Today, many studies that explain the importance of philosophical thinking based on early childhood draw attention to the education of philosophy of children. The basic research ground of these researches is to generate ideas in children, to create motivation for collective mind or thinking process, to increase curiosity and to question the background. It has been argued that the curious questions have been developed and developed with educational programs that have developed philosophical skills. Because individuals stop asking and questioning questions after childhood and lose their curiosity. The main theme targeted with philosophy education for children; it is for them to grow up as thinking and productive individuals. In this study, it is aimed to systematically combine and compare studies with meta-analysis method in order to depict the findings of qualitative and quantitative studies conducted on the subject matter. As a result of the study, suggestions were made by evaluating the organization, perspectives and efficiency of philosophy education studies in early childhood.

Keywords: Child, philosophy, critical thinking.

GİRİŞ

Felsefe, toplumu canlandıran tüm genel kavramların inceleme altına alındığı temel insan sorunları ve meseleleri üzerine bir araştırmadır. Felsefe, özellikle düşünmeye odaklanan bir disiplindir. Düşünürleri kendi düşüncelerinin bilişsel gözetimine dahil eder. Sadece belirli bir konu hakkında dikkatli düşünmeyi değil, aynı zamanda onu yönlendirmek ve geliştirmek için bu düşünceyi düşünmeyi içermesi anlamında yansıtıcı bir uygulamadır. Aynı zamanda felsefe, düşünürle sorular sorma, gerekli ayrımları yapma, verimli bağlantılar kurma, karmaşık problemler hakkında akıl yürütme, önermeleri değerlendirme, kavramları detaylandırma gibi görevlerde kullanılmaktadır (Cam, 2014). Bu becerilere ilişkin kazanımların elde edilmesi sebebiyle felsefik yaklaşımlar, küçük çocukların eğitiminde de farklı metotlarla birleşik olarak uygulanmaktadır.

İlk kez çocuklar için felsefe (P4C), 1960'ların sonlarında, o dönemin öğrenci isyanlarına ve lisans öğrencileri arasında akıl yürütme ve diyalog becerilerinin eksikliğine ilişkin artan endişeye yanıt olarak Profesör Matthew Lipman tarafından geliştirilmiştir (Gregory 2008). Başlangıçta üniversite öncesi öğrencilerle kullanılmak üzere tasarlanmış olmasına rağmen, program daha sonra eğitimin ilk ve orta aşamalarındaki tüm öğrencileri kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Lipman, Sharp & Oscanyan (2010), tarafından tüm öğrencilere uzun vadeli amaçlarla düzenli felsefi araştırma topluluklarına katılma fırsatı verilmesi gerektiği dile getirilmiştir. Bu uzun vadeli amaçlar ise şu şekilde belirtilmiştir:

1. Muhakeme becerilerini geliştirmek,
2. Yaratıcılığı geliştirmek,
3. Kişisel ve kişilerarası becerilerin geliştirilmesi ve
4. Etik anlayış geliştirmek.

Sokratik Yönteme, yapılandırmacı ve pragmatik varsayımlara dayanan çocuklar için felsefe (P4C), öğrencilere felsefe yapmayı öğreten diyalogik ve demokratik bir pedagojidir. (Fisher 2003; Lipman 2003; Gregory 2008). P4C, bireylerin günlük yaşamla bağlantılı sorularını tartışma yoluyla sorgulamalarını sağlayan çok boyutlu düşünme biçimleri geliştirmektedir (O'Riordan, 2016). Ayrıca, bu felsefede çocuklara kendileri için düşünmeyi ve bilinçli seçimler yapmayı öğretmeyi amaçlanmaktadır. P4C'de amaç, çocukların kendileri için önemli olan kavramları tartışırken düşünmek hakkında düşünmelerini sağlayarak muhakeme yeteneklerini geliştirmektir (Lipman, 1982).

Stanley & Lyle'a (2017) göre ise, P4C en iyi şekilde bir eğitim pratiği (insan refahına bilinçli olarak bağlı ve etik davranmaya yönelik bir eylem) olarak anlaşılmaktadır. P4C'nin pratikteki çabası, doğası gereği katılımcı ve demokratik olan ve gerekçeler sunmaya, düşünmeye, hemfikir olmaya, saygılı bir şekilde katılmamaya ve bağlantı kurmaya odaklanan bir Soruşturma Topluluğunun oluşturulmasıyla elde edilmektedir (Akt. McLeod vd., 2020). Lipman için P4C'nin amacı 'çocukları filozoflara veya karar vericilere dönüştürmek değil, daha düşünceli, daha yansıtıcı, daha düşünceli ve daha makul bireyler olmalarına yardımcı olmaktır (Lipman, 1982).

Çocuklar için felsefe, felsefeyi bir eğitim olarak kabul ettirmenin örtük pratik hedefi ile 'felsefe' ve 'çocukluk' kavramları arasındaki ilişkiyi keşfetmeye adanmış bir eğitim programı olarak ortaya çıkmıştır. (Vansielegem & Kennedy, 2011). Lipman'ın orijinal P4C programı, dünya çapında farklı kültürel bağlamlarda kullanılmak üzere birçok defa uyarlanmış ve değiştirilmiştir (O'Riordan, 2016).

Çocuklarla Felsefe Eğitiminin Amaçları

Çocuklar için Felsefe (P4C) yaklaşımı, felsefi diyalog yoluyla öğrencilerde eleştirel düşünmenin geliştirilmesini amaçlamaktadır (Gasparatou, Ergazaki & Kosmopoulou, 2020; Kizel, 2016). P4C, öğretim yaklaşımlarına ve okul eğitiminin genel amacına değişiklikler ve yenilikler getiren, eğitimde dünya çapında bir eleştirel düşünme hareketinin parçası olarak görülmektedir. P4C yaklaşımının çeşitli versiyonları ve farklı isimler bulunmaktadır. Ancak hepsi eleştirel düşünmeyi teşvik etme, gençlerin merakını besleme, onları akıl yürütme ve tartışma dilini kullanmada destekleme ve daha iyi anlamak için görüşleri paylaşma konusunda temel fikirleri paylaşmaktadır (Siddiqui, Gorard & See, 2019).

Lipman, (2010)'a göre ise P4C'nin amacı, öğrencilerin daha fazla yansıtıcı düşünürler olmalarına ve düşünme ve öğrenmelerinin organizasyonu üzerinde kontrol veya ustalık kazanmalarına yardımcı olmaktır. Çocukların kendileri için düşüncelerini ve kendi kararlarını vermelerini sağlayan araçları yalnızca felsefenin aktif sorgulama biçimiyle sağlayabilmektedir.

Çocuklar için Felsefe'nin 'öznelleştirme' potansiyeline sahip olduğu gösterilmiştir. Bu potansiyel hem eğitimin özünü hem de eleştirisini içine alır. Felsefe eğitimle eş anlamlı değildir. Felsefenin eğitimi mümkün kılan şey olduğunu varsaymak istenmektedir. Eğitimin hedefi düzen getirmektir, felsefe ise bu düzeni bozmaktadır. Eğitim, çocuğu belirli bir kadere ve kararlılığa ulaştırmak zorunda olan bir yöntem olarak tasavvur edilir, ancak bu şekilde çocukluk ve eğitim hakkında düşünme, çocuğun eleştirel olmasını engellemektedir. P4C, ilk bakışta imkânsız gibi görünen her iki terimi de birleştirmeye çalışmaktadır (Vansielegheem, 2014).

Çocuklarla Felsefe Eğitiminde Öğretmenin Rolü

Çocukların düşünmesi için bir sınıf alanını oluşturmak çok önemlidir. Bu, çocukları merak etmeye, şaşırtmaya ve tartışmaya temel oluşturacak sorular oluşturmaya davet etmek anlamına gelir (Haynes & Murriss, 2013). Erkek çocukluk dönemi çocukları söz konusu olduğunda genellikle çok daha fazla öğretmen rehberliğine ihtiyaç duyulur. Sınıfta işbirlikçi düşünmenin gelişimi kolaylaştırıcı bir sınıf organizasyonu gerektirir. Bu doğrultuda, öğrenciler masaları kenara iter ve topluluğun tüm üyelerinin yüz yüze görebilmesi, duyabilmesi ve birbirlerine cevap verebilmeleri için bir daire şeklinde otururlar (O'Riordan, 2016). Ayrıca çocuk felsefe yapmadan önce, fikirlerinin dinleneceği, ciddiye alınacağı ve saygıyla yanıtlanacağı bir ortam duygusuna sahip olmalıdır. Bu, felsefe yapmak için bir ön koşul olarak tam olarak gelişmiş bir araştırma topluluğuna sahip olmanız gerektiği anlamına gelmemektedir. Ancak topluluğun doğasına ve baştan itibaren bilgi inşa etmedeki önemine odaklanmanın önemli ihtiyacına işaret edilmektedir (Turgeon, 1998'dan Akt. Ndofirepi & Shanyanana, 2016). Bu ortamı oluşturmada öğretmene büyük ölçüde görev düşmektedir.

Okul ortamlarında geleneksel sınıftan sorgulayan sınıfa geçtiğimizde ve öğretmen bilgi iletmekle veya herhangi bir şeyi öğretmekle daha az meşgul olduğu zamanlarda, öğrencilerin birbirleriyle etkileşime girmesi eğitimsel olarak istenilir hale gelmektedir (Cam, 2014). Bununla bağlantılı olarak da felsefi kavramları, çocuklara felsefe öğreten bir pedagoji tarzıyla bağlantılı olarak düşünürken, açık, özgür iletişim yoluyla toplu olarak yani etkileşim sonucu ulaşılan bilginin rolünü incelemek de ayrı bir önem arz etmektedir (Ndofirepi & Shanyanana, 2016).

Wu, (2021)'nin araştırmasında öğretmenlerin P4C yöntemlerini takdir ettiklerini ancak yöntemi normal müfredatlarında kullanma konusunda endişe duyduklarını tespit edilmiştir. Bir etki değerlendirmesi olarak, P4C öğretilen öğrencilerin, doğrulanmış eleştirel düşünme testlerinin bir bileşimi kullanılarak ölçülen, düşünme becerilerinde küçük bir gelişme yaşadıklarını göstermektedir.

Haynes (2008), rutin bir sınıf felsefi sorgulama sürecini öğretmenlere rehber olmak amacıyla dokuz adımda şu şekilde özetlemiştir:

1. Başlarken: bir gevşeme egzersizi ile başlama, etkileşim kurallarını kabul etme;
2. Soruşturma: başlatma için bir uyarıcıyı paylaşma;
3. Düşünce için duraklama;
4. Sorgulama: öğrenciler ilginç veya kafa karıştırıcı sorular düşünürler;
5. Bağlantılar: sorular arasında bağlantı kurma;
6. Bir sorgu başlatmak için bir soru seçme;
7. Birbirlerinin fikirleri üzerine inşa etme: bu sırada öğretmen, çocukları birbirlerinin fikirlerini takip etmeye teşvik etmek ile ilgili araştırma alanlarının açılmasına izin vermek arasında bir denge kurmak zorundadır;
8. Tartışmayı kaydetme: örneğin grafik haritalama aracılığıyla;
9. Gözden geçirme ve sonlandırma: özetleme, sürecin kendisi üzerinde düşünme, fikirlerin değişip değişmediği vb.

Erken Çocukluk Döneminde Felsefe

Felsefi sorgulamada bir eğitim, öğrencilere giderek daha derin bir araştırma yaparak yaşamı ve toplumu bilgilendiren çok çeşitli konu ve fikirler hakkında zengin bir anlayış kazanmalarına yardımcı olmaktadır. Öğrencilerin benzersiz bir çözümü veya yerleşik bir karar prosedürü olmayan, ancak yargıların ve kararların her yönden daha iyi veya daha kötü olabileceği konular ve problemler hakkında daha dikkatli düşünmelerine yardımcı olmaktadır. Günlük yaşamımızda ve toplumumuzda karşılaştığımız sorunların çoğu bu nitelikte olduğundan, öğrencilerin felsefe yoluyla edindikleri genel amaçlar, bu sorunlarla yüzleşmeye daha hazırlıklı olmalarını sağlayacaktır (Vansieleghem, 2005).

Erken çocukluk döneminde birçok etkinlik ile birlikte felsefe eğitimi verilebilmektedir. Veya öğretmen çocuklarda felsefi tutum ve davranış geliştirme amacıyla bu etkinlikleri planlayabilir. Bu dönem çocukları için felsefe etkinliklerinde resimli çocuk kitapları önem arz etmektedir. Özellikle çocuklar-yetişkinler, kaza-kasıt, iyi-kötü, insanlar-hayvanlar, tehlike-güvenlik gibi zıt veya tamamlayıcı kavram kalıplarının birlikte yer aldığı hikâyeler erken dönemdeki çocuklar için oldukça ilgi olabilmektedir (Kennedy, 1996'dan Akt. Pekkarakaş, 2020). Bu kapsamda erken çocukluk dönemi çocuklarının felsefi tartışmaları daha çok deneme yanılma yoluyla yavaş ilerleyen bir süreçle yapılandırılır. Lider hem model, hem cesaretlendirici hem de temel kuralların uygulayıcısıdır, kesintiye uğratmaz, en azından genel açıdan konuyu takip eder, tartışmayı uzatmaz ve genellikle küçük bir çocuk için çocukların birbirine tercümanıdır (Kennedy, 2020).

Erken çocukluk dönemine ilişkin felsefik çalışmaların ve felsefik yaklaşım modellerinin incelenmesinde farklı teknikler üzerinden bilgi derlemeleri yapılması mümkündür. Bu

tekniklerden biri olan meta-etnografik yaklaşım, çocukluk döneminde felsefik düşünmenin işlenmesine ait veri elde edilmesinde araştırmacılara önemli ışık tutabilmektedir.

Meta-Etnografi

Meta-etnografi, araştırmacıların belirli bir konudaki odaklanmış soruları yanıtlamak ve yeni anlayışlar ve sonuçlar ortaya çıkarmak için nitel çalışmaları seçtiği, analiz ettiği ve yorumladığı saygın, kapsamlı bir nitel sentez yöntemidir (Emerge Project, 2021). Meta-etnografi, teorik olarak Geertz'in betimleme kavramına ve Turner'ın 'çeviri' olarak sosyolojik anlayış teorisine dayanmaktadır. Birincil çalışmalardan kavramsal verilerin sentezlenmesinde nitel kanıt sentezi metodolojileri arasında benzersizdir ve birincil araştırmalardaki benzersiz araştırma bağlamlarını dikkate almak için özel olarak tasarlanmıştır. Meta-etnografi, sentezlenen bireysel çalışmaların bulgularının ötesine geçen ve sadece bulguları bir araya getirmeyen yeni bir yorum, model veya teori üretmeye uygundur. Teori geliştirme, meta-etnografinin en güçlü yönlerinden biridir (France et al. 2019).

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada, erken çocukluk döneminde felsefik düşünmeye yönelik yapılmış olan araştırmaların nitel ve nicel çalışmaların bulgularının resmedilmesi için meta-analiz yöntemi ile araştırmaların sistematik birleştirilmesi ve karşılaştırılması hedeflenmiştir. Konuya ilişkin kapsamlı bilgi elde etme ve bilgileri işleme sürecinde etkili olması bakımından değerlendirmeler, meta-etnografik açıdan ele alınmıştır.

Araştırmanın Önemi

Eleştirel ve yaratıcı düşüncenin desteklenmesine yönelik artan ilgiyle beraber, çağdaş toplumda ihtiyaç duyulan becerilerin değişen doğası hakkındaki söylemlerin de gün geçtikçe arttığı gözlenmektedir (Trickey & Topping, 2004). Felsefe artık dünyadan ayrılmış teorik bir etkinlik olarak değil, bireyin çevresiyle etkileşimlerini kavramak ve değişimi etkilemek için geliştirilmesi gereken bir potansiyel olarak görülmektedir (O'Riordan, 2016). Bir birey olarak çocukların da ilk düşünceleriyle ve inançlarıyla bir sürece girme alışkanlığını terk etmeleri, birtakım ihtimalleri değerlendirmeyi yapabilmeleri ve daha iyi alternatifler araştırabilmeleri günümüz eğitim sisteminde oldukça önemlidir. Ancak bu durum ve uygun koşullar, çocukların öğrenme aşamalarını sağlamaktan daha da fazlasını gerekli kılmaktadır. Benzer açıdan okul öncesi dönemdeki çocukların düşüncelerini gerekçelendirmeleri, başka bireylerden de aynı şeyleri beklemeleri ve eleştirel bakış açısını verimli bir biçimde kullanmaya alışmaları hedeflenmelidir. Bu hedef çocukların açık fikirli, şeffaf, entelektüel ve kooperatif sorgulayıcı birer birey olmalarına destek verecektir.

YÖNTEM

Günümüzde araştırmaların sayısının gün geçtikçe çoğalmasıyla birlikte, bu araştırmaların hedef kitlelere ulaşmasında zorluk yaşanmaktadır. Tüm bu kaynakların incelenmesi bir okuyucunun, günlerini hatta aylarını ayırmasını gerektirmekte ve bu bilgi fazlalığının arasında istenilen bilgiye ulaşmasını da oldukça güçleştirmektedir. Bu nedenle bu bilgilerin bir çatı altında düzenlenmesi, yeni yorum ve kararlara varılması gereksinimi doğmuştur (Sağlam &

Yüksel, 2007). Bu gereksinimlerin karşılanmasıyla beraber bu araştırmada da nicel bir araştırma sentezi yaklaşımı olan ‘meta-analiz’ kullanılmıştır.

Deneysel ve tarama türü çalışmalar sınırlı ve az sayıda örnekleme yürütüldüğünden bu araştırmaların yorumlaması da sınırlı olarak gerçekleşmektedir. Bu çalışmaların tek bir araştırmayla bir araya geldiğinde ne ifade ettiği meta-analiz çalışması yoluyla öğrenilebilmektedir (Dinçer, 2015; Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz, & Demirel, 2016). Meta-analiz farklı bireysel çalışmalardaki bulguların bir araya getirilerek daha geniş kapsamlı bir sonuç elde edilmesi olarak değerlendirilmektedir (Özbey & Sarıkaya, 2019). Konuya ilişkin tarama yapılması halinde, çok sayıda çalışmanın bulgularını niceliksel açıdan bütünleştirme ve analiz etme imkânları sunması gibi özellikleri de düşünüldüğünde meta-etnografik bilgi derlenmesi, çalışmada uygulanabilecek en verimli tekniklerden biri olarak kapsamlı bir biçimde uygulanmıştır.

Dâhil Etme ve Hariç Tutma Kriterleri

Çalışmalara ulaşmak için kullanılan anahtar sözcükler, “çocuk ve felsefe”, “erken çocukluk döneminde felsefe”, “okul öncesi dönemde felsefe”, “anaokulu çocukları için felsefe”, “philosophy”, “philosophy in early childhood”, “philosophy for young children”, “philosophy in preschool”, “P4C” şeklindedir. Anahtar kelimeler sonucu çıkan sonuçlar ölçütlere göre kodlanmıştır.

Türkiye’de son yıllarda yayımlanan lisansüstü tez sayıları 10 yıllık zaman aralıkları ile incelendiğinde günümüze yaklaştıkça tez sayılarının arttığı görülmektedir. Bu sebeple zaman aralığı olarak son on yılda yayımlanmış (2010-2020 yılları arasında) bireysel çalışmalar dikkate alınmıştır. Ayrıca meta analiz çalışmalarında bütün veriler bağımsız çalışmalardan oluşmalıdır (Özbey & Sarıkaya, 2019). Bu nedenle bu araştırmada sadece lisansüstü tezler araştırma kapsamına alınmış ve tarama yapılırken Yüksek Öğretim Kurulunun (YÖK) ulusal tez merkezinden (<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>) faydalanılmıştır. Yazarlar tarafından bu kapsamda sadece 7 adet araştırma bulunmuş olup, araştırmaya dahil edilmiştir.

BULGULAR

Bu bölümde, meta- etnografik değerlendirme süreçlerine dahil edilmek üzere bir takım benzer araştırmaların bilgi dökümanları ortaya konmuştur.

Veri Toplama Araçları Kodlama Formu

Araştırmada elde edilen çalışmaların gruplanması ve daha sonraki aşamalarda istenilen verilere kolayca ulaşılabilmesi amacıyla bir kodlama formu oluşturulmuştur. Kodlama formu; ‘araştırmacı adı’, ‘araştırmanın yılı’, ‘araştırmanın (tezin) yapıldığı yer’, ‘araştırmanın (tezin) adı ve türü’, ‘araştırmanın yöntemi ve örnekleme’, ‘araştırmada kullanılan ölçme araçları’ kısımlarından oluşmaktadır.

Araştırmacı Yıl Yer	Araştırma adı ve Türü	Yöntem/Örnekleme	Ölçme Araçları
Işıl TAŞ 2017, ADANA	Çocuklar İçin Felsefe Eğitimi Programı’nın 48-72 Aylık Çocukları n Zihin Kuramı Ve Yaratıcılıklarına Etkisi (Doktora	Bu araştırma, Çocuklar İçin Felsefe Eğitimi Programı’nın 48-72 aylık çocukların zihin kuramı ve yaratıcılıklarına etkisinin araştırıldığı yarı deneysel (quasiexperimental) bir çalışmadır. Bu araştırmanın çalışma grubunu 2015-2016 eğitim-öğretim yılında Adana İli Çukurova İlçesi’ndeki bir resmi okul öncesi eğitim kurumuna devam eden 48-72 aylık toplam 76 çocuk oluşturmaktadır. Deney grubunda 31, kontrol 1 grubunda 21 ve kontrol 2 grubunda ise 24 çocuk yer almıştır.	1. Çocuklar ve ailelerine ilişkin demografik bilgiler araştırmacı tarafından oluşturulan “Kişisel Bilgi Formu” yoluyla toplanmıştır. 2. Zihin kuramı ölçümlerinde üç farklı “Birinci ve İkinci derece Yanlış Kanı Atfı Görevleri” kullanılmıştır. Bunlar şu şekilde sıralanmaktadır: 1.1. Beklenmedik İçerik Değişikliği Görevi

	Tezi)		(Smarties) 1.2. Birinci Dereceden Yanlış Kanı Atfı Görevi (Ann-Sally Paradigması) 1.3. İkinci Dereceden Yanlış Kanı Atfı Görevi (Martha-Oliver Paradigması) 3. Yaratıcılık gelişimi ölçümlerinde “Torrance Yaratıcı Düşünme Testi (TYDT) Şekilsel A Formu” kullanılmıştır.
Rabia Dirican 2018 Ankara	Okul Öncesi Dönem Çocuklarına Uygulanan Felsefe Eğitimi Etkinliklerinin Çocukların Felsefi Tutum Ve Davranışlarına Etkisinin İncelenmesi (Doktora Tezi)	Araştırmada ön test-son test kontrol gruplu yarı deneysel araştırma modeli uygulanmıştır. Araştırma, 20 deney ve 22 kontrol olmak üzere toplam 42 çocuk üzerinden yürütülmüştür. Araştırmanın deney ve kontrol grubunu Ankara İli Keçiören İlçesinin orta sosyoekonomik düzey bölgesinde bulunan “X” ve “Y” ilkokullarında 2017-2018 Eğitim Öğretim yılında öğrenim gören 52-72 aylık çocuklar oluşturmuştur.	Çocukların felsefi tutum ve davranışlarını ölçmek için öncelikle “Okul Öncesi Dönemdeki Çocukların Felsefi Tutum ve Davranışlarını Belirleme Kontrol Listesi” deney ve kontrol grubuna uygulanmış, ardından deney grubuyla felsefe eğitimi etkinlikleri yapılmıştır. Daha sonra ise “Okul Öncesi Dönemdeki Çocukların Felsefi Tutum ve Davranışlarını Belirleme Kontrol Listesi” deney ve kontrol grubuna son test olarak uygulanmıştır.
DENİZ YÜCEER 2020 Sakarya	Erken Çocukluk Döneminde Düşünme Ve Felsefe Eğitimi: Çocuklar Sorguluyor (Doktora Tezi)	Araştırmada nitel araştırma desenlerinden eylem araştırması modeline başvurulmuştur. Çalışma “gözlem” ve “etkinlik uygulama süreci” olmak üzere iki boyuttan oluşmuştur. Gözlem, dönem sonu gerçekleştirildiği için de araştırmada iki çalışma grubu yer almıştır. Kocaeli ilinin Derince ilçesinde bulunan devlete ait bir okul öncesi eğitim kurumunda gerçekleştirilen çalışmada; gözlemin yapıldığı çalışma grubu 5-6 yaş düzeyi toplam 22 çocuktan (11 erkek, 11 kız) ; etkinlik uygulama çalışmasının yapıldığı çalışma grubu ise 19	Bu çalışmada erken çocukluk döneminde yer alan 5-6 yaş grubu çocukların düşünme becerilerine odaklanıldığından, bu becerilerin ortaya konulma süreçlerini en iyi şekilde değerlendirmek adına nitel veri toplama araçları olan gözlem, görüşme ve doküman analizinden yararlanılmıştır.

		çocuktan (14 erkek, 5 kız) oluşmuştur	
Emine PEKKAR AKAŞ 2020 İzmir	Okul Öncesi Eğitim Döneminde Çocuklar İçin Felsefe Eğitiminin Öğrencilerin Yaratıcılık Düzeylerine Etkisi (Yüksek Lisans Tezi)	Bu araştırma, Çocuklar İçin Felsefe Eğitimi'nin okul öncesi dönemdeki çocukların yaratıcılık düzeylerine etkisinin incelendiği yarı deneysel (quasi- experimental) bir çalışmadır. Deneysel desenlerde temel amaç, değişkenler arasındaki neden-sonuç ilişkisini değerlendirmektir. Araştırmanın çalışma grubunu 2019-2020 eğitim-öğretim yılında Manisa ili Yunusemre ilçesindeki bir okul öncesi resmi eğitim kurumuna devam eden 48-60 aylık 24 deney, 24 kontrol grubu öğrencisi ile 60-72 aylık 24 deney, 24 kontrol grubu öğrencisi olmak üzere toplamda 96 öğrenci oluşturmuştur.	Araştırmada veri toplama aracı olarak; Yıldız Çiçekler, Alakoç Pirpir ve Aral (2020) tarafından geliştirilen "Erken Çocukluk Yaratıcılık Ölçeği (EÇYÖ)" kullanılmıştır. Çocuklar ve ailelerinin demografik bilgileri ise araştırmacı tarafından oluşturulan "Kişisel Bilgi Formu" kullanılarak elde edilmiştir.
Melek OKUR 2008 İstanbul	Çocuklar İçin Felsefe Eğitiminin Altı Yaş Grubu Çocuklarının, Atılganlık, İşbirliği Ve Kendini Kontrol Sosyal Becerileri Üzerindeki Etkisi (Yüksek Lisans Tezi)	Bu araştırma, okul öncesi eğitiminde, Çocuklar İçin Felsefe Eğitim Programı'nın okul öncesi eğitime devam eden, altı yaş grubu çocuklarının atılganlık, iş birliği ve kendini kontrol sosyal becerileri üzerindeki etkisini incelemek amacıyla gerçekleştirilen deneysel bir çalışmadır. Çocuklar İçin Felsefe Eğitim Programının etkililiğini sınamak için yürütülen bu çalışmada bir deney ve bir kontrol grubu oluşturulmuştur. Deney grubunda etkinlikler Çocuklar İçin Felsefe Eğitim Programı kullanılarak yapılmıştır. Araştırmada uygulamalar başlamadan önce ve deneysel işlemlerin bitiminden sonra ön-test ve son-test yapılmıştır. Bu bağlamda araştırmanın deseni, ön-test-son-test kontrol gruplu deneme modelidir.	Araştırmada 'Ön Bilgi Formu' ve 'Sosyal Becerileri Derecelendirme Ölçeği' (Social Skills Rating System) (SSRS) kullanılmıştır.
Sevilay ŞAVŞET 2016 İstanbul	Sorgulama Tabanlı Eklektik Okul Öncesi Eğitim Etkinlikleri	Okul öncesi dönemde, sorgulama tabanlı eklektik program ile çocukların sorgulama becerilerinin geliştirilmesi amacıyla yapılan bu çalışmada nitel araştırma tekniği kullanılmıştır. Model olarak —Ön test – Son test Kontrol Gruplu Model	Araştırmaya katılan çocukların demografik bilgileri, okulda kayıt sırasında hazırlanmış olan dosyalarından alınarak çocuklara ait bilgi formları

	<p>inin Etkisinin İncelenmesi (Yüksek Lisans Tezi)</p>	<p>seçilmiştir. Araştırmanın örneklemini, 2014-2015 eğitim öğretim yılında İstanbul ili Maltepe ilçesindeki Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Orhangazi ilkokulu anasınıflarında eğitim gören, zihinsel ve fiziksel herhangi bir engeli bulunmayan, 51-70 aylık 30 öğrenci oluşturmuştur. Orhangazi ilkokulu anasınıfı şubelerinden A şubesi örneklemin deney grubunu oluşturmak amacıyla seçilmiştir. A şubesindeki çocukların sayısı ilk olarak 19 olarak 36 belirlenmiş fakat ardından çalışma devam ederken sağlık sorunları ve ailevi durumları nedeniyle çalışmanın tüm aşamalarına devam edemeyen 4 çocuk deney grubu örnekleminde çıkarılmış, çalışmaya deney grubundan 15 öğrenci ile devam edilmiştir. Örneklemin kontrol grubunu oluşturmak için de Orhangazi ilkokulu anasınıfı şubelerinden, B şubesi seçilmiştir. B şubesindeki deney grubundaki çocuklarla benzer sosyo-ekonomik düzeye sahip 15 çocuk araştırmaya dahil edilmiştir.</p>	<p>oluşturulmuştur. Eklektik sorgulama tabanlı program kapsamında uygulanan plan örneklerinin etkisinin incelenmesi amacıyla yapılan nitel çalışma doğrultusunda —Çocuk Görüşme Formül hazırlanmıştır. Hazırlanan görüşme formu için alanda uzman farklı üniversitelerde görevli, 5 öğretim üyesinin uzman görüşleri alınmıştır.</p>
<p>Sema IŞIKLAR 2019 Çanakkale</p>	<p>Çocuklar İçin Felsefe Eğitim Programının 5-6 Yaş Çocuklarda Felsefi Sorgulama Yoluyla Eleştirel Düşünme ve Problem Çözme Becerileri Etkisi</p>	<p>ÇİFEP'in 5-6 yaş çocuklarda felsefi sorgulama yoluyla eleştirel düşünme ve problem çözme becerilerine etkisini belirlemeyi amaçlayan bu araştırmada nicel yöntem kullanılmıştır. Yapılan uygulama öncesi ve sonrası deney ve kontrol grupları karşılaştırılacağından dolayı araştırmada nicel araştırma desenlerinden öntest-sontest kontrol gruplu yarı deneysel model kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubu 2018-2019 eğitim öğretim yılında Çanakkale ili Lapseki ilçesindeki bir ilkokulun anasınıflarında öğrenim gören ve benzer sosyo-ekonomik düzeydeki çevrede yaşayan 5-6 yaş grubu toplam 40 çocuktur. Deney grubunda</p>	<p>Araştırmacı çocuklar ve aileleri hakkında bilgi edinmek amacıyla "Kişisel Bilgi Formu" hazırlanmıştır. Geliştirilen programın etkililiğini ölçmek amacıyla ise öntest ve sontest olarak Karadağ, Yıldız Demirtaş ve Yıldız (2017)'nin geliştirdikleri "5-6 Yaş Çocuklar İçin Felsefi Sorgulama Yoluyla Eleştirel Düşünmenin Değerlendirmesi Ölçeği (FSYEDDÖ)" ve Oğuz ve Köksal Akyol (2015)'in geliştirdikleri</p>

		20, kontrol grubunda 20 çocuk yer almıştır.	“Çocuklar İçin Problem Çözme Becerisi Ölçeği (PBÇÖ)” kullanılmıştır.
--	--	---	--

Araştırmalarda, felsefik düşünmenin erken çocukluk döneminde daha fazla sorgulanmasının gerekliliği vurgulanmasının yanı sıra felsefik düşünme becerilerinin küçük yaş çocuklarında bilinenden daha karmaşık olduğu bildirilmiştir. Ayrıca adı geçen araştırmalar, ilk ve orta çocukluk dönemlerinde, felsefik yaklaşımın öğretilmesine ilişkin hangi metotların uygulanması gerektiği konusunda da çeşitli denemeler uygulanmıştır.

SONUÇ

Erken çocukluk döneminin, bireyin hayatındaki önemi bilinmektedir. Bu yıllarda çocuklar bilgiye fazlasıyla açık, meraklı, hayal gücü geniş ve önyargıdan uzak olmaktadır. Bu nedenle geliştirilmeye çok daha uygun zihinlere sahiptirler. Felsefik düşünmeyi, öğrenmeye ve geliştirmeye çok daha yatkın olduğumuz erken çocukluk yıllarında başlanması önem arz etmektedir. Bu nedenle, felsefi düşünceyi desteklemenin alternatiflerinden biri olan “Çocuklar İçin Felsefe” uygulamaları oldukça önemli bulunmaktadır (Öğüt, 2019). Felsefik düşünce ile beraberinde kazanılan eleştirel düşünce, çocuklarda var olan potansiyeli en üst düzeyde kullanmalarını sağlayarak bir alt yapı oluşturmaktadır. Çocuklar için Felsefenin özellikle gelişimin ve öğrenmenin en hızlı olduğu dönemlerden biri olan okul öncesi dönemde olumlu etkilerini görmek mümkündür (Vansielegem, 2005). Eleştirel düşünme becerileri ve diyalektik eğilimler, matematik veya fen eğitimi dahil olmak üzere çoğu okul dersi için önem arz etmektedir (Lipman, 2010). Birçok ders için önem arz etmesinin yanı sıra ‘Çocuklar için Felsefe’ bir bilgi alanı olarak değil, bilginin elde edilmesini kolaylaştırmak ve katılımcıların bağımsız olarak karar almalarını sağlamak için tasarlanmış bir uygulama ve teknikler bütünü olarak görülmelidir. Bu ilkelere uygun olarak, öğretmenlerin Çocuklar için Felsefeyi eğitim uygulamalarına getirmelerini sağlayacak materyalleri geliştirmek, araçları ve uzmanlığı sağlamak için birçok bölgesel merkez kurulmalıdır (Vansielegem, 2005; Daniel, & Auriac, 2011).

Erken çocukluk çağındaki çocukların felsefe yapabileceği fikrinin sadece bu çocukları nasıl eğitmemiz gerektiği konusunda değil, aynı zamanda yetişkinlerin nasıl felsefe yapması gerektiği konusunda da önemli sonuçları olduğu ortaya çıkmıştır (Murriss, 2000). Bununla birlikte çocuğu merkeze alan ve aynı zamanda da eğitim etkinliklerini kapsayan P4C kavramı ile ilgili pek çok araştırma bulunmaktadır. Fakat erken çocukluk dönemini kapsayan sınırlı sayıda çalışma yapılmış olması bakımından konuya ilişkin nitel ve nicel araştırmaların sayısının artması gerekmektedir. Bu incelemenin, gelecekteki araştırmacılara, bu alanı ileriye götürmek için ihtiyaç duyulan tasarım ve raporlama titizliği konusunda iyileştirmeler sağlayacağı umulmaktadır.

Öneriler

- Okullarda düşünme eğitimine erken yaşlarda başlanması gerekmektedir. Bu bağlamda, ‘‘Çocuk İçin Felsefe’’ okul öncesi eğitim müfredatlarına ve programlarına dâhil edilebilir.
- Üniversitelerde, erken çocukluk eğitimi ve pedagoji odaklı lisans programları içerisine ‘‘Çocuklar İçin Felsefe Eğitimi’’ dersi dahil edilebilir ve buna ilişkin çeşitli faaliyetler ders kapsamlarında verilebilir.

- Öğretmen adaylarının çocuklar için felsefe konulu projeler ve topluma hizmet uygulamalarını aile katılımlarını da ele alarak yürütmeleri, bu kavramın toplum ve aileler tarafından anlaşılmasını kolaylaştırabilir.
- Düşünme eğitimi uygulamalarını yürütmek eğitim ve uzmanlık gerektirdiğinden, ‘Çocuk için Felsefe Eğitim Programı’ni uygulayacak eğitimcilerin konuya ilişkin uzmanlıklarının ve deneyimlerinin olması elzemdir. Bu sebeple, kamu kurumu ve özel kuruluşlara bağlı okullarda görev yapan öğretmenlere ve yükseköğretim eğitim fakülteleri bünyesinde görevli öğretim elemanlarına çocuklar için felsefe ve düşünme eğitimlerini kapsayan çeşitli eğitsel seminerler sunulabilir.
- Ülkemizde, erken çocukluk döneminde ‘Erken Çocukluk Döneminde Felsefik Düşünme’ye yönelik oldukça kısıtlı sayıda araştırma bulunması açısından konuyla ilgili niteliksel ve niceliksel çalışmaların sayısının artırılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

1. Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, E. Ö., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
2. Cam, P. (2014). Philosophy for children, values education and the inquiring society. *Educational Philosophy and Theory*, 46(11), 1203-1211.
3. Daniel, M. F., & Auriac, E. (2011). Philosophy, critical thinking and philosophy for children. *Educational Philosophy and Theory*, 43(5), 415-435.
4. Dinçer, S. (2015). Türkiye’de yapılan bilgisayar destekli öğretimin öğrenci başarısına etkisi ve diğer ülkelerle karşılaştırılması: Bir meta-analiz çalışması. *Journal of Turkish Science Education*, 12(1), 99-118.
5. Dirican, R. (2018). Okul öncesi dönem çocuklarına uygulanan felsefe eğitimi etkinliklerinin çocukların felsefi tutum ve davranışlarına etkisinin incelenmesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi/ Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
6. Fisher, R. (2013). *Teaching thinking: Philosophical enquiry in the classroom*. A&C Black.
7. France, E. F., Uny, I., Ring, N., Turley, R. L., Maxwell, M., Duncan, E. A. & Noyes, J. (2019). A methodological systematic review of meta-ethnography conduct to articulate the complex analytical phases. *BMC medical research methodology*, 19(1), 1-18.
8. Gasparatou, R., Ergazaki, M. & Kosmopoulou, N. (2020). Using philosophy for children to introduce the living/non-living distinction in kindergarten. *International Journal of Early Years Education*, 1-16.
9. Gregory, M. & Brubaker, N. (2008). *Philosophy for children: Practitioner handbook*. Montclair State University.
10. Haynes, J. (2008). *Children as philosophers: Learning through enquiry and dialogue in the primary classroom*. Routledge.
11. Haynes, J. & Murriss, K. (2013). The realm of meaning: imagination, narrative and playfulness in philosophical exploration with young children. *Early Child Development and Care*, 183(8), 1084-1100.
12. <https://emergeproject.org/what-is-meta-ethnography/> Erişim Tarihi: 15.06.2021
13. Işıklar, S. (2019). *Çocuklar için felsefe eğitim programının 5-6 yaş çocuklarda felsefi sorgulama yoluyla eleştirel düşünme ve problem çözme becerilerine etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.

14. Kennedy, D. (2020). Doing philosophy with young children: theory, practice, and resources. *Early Child Development and Care*, 1-12.
15. Kizel, A. (2016). Philosophy with Children as an educational platform for self-determined learning. *Cogent Education*, 3(1), 1244026.
16. Lipman, M. (1982). Philosophy for children. *Thinking: The Journal of Philosophy for Children*, 3(3/4), 35-44.
17. Lipman, M. (2003). *Thinking in education*. Cambridge University Press.
18. Lipman, M. (2010). *Philosophy goes to school*. Temple University Press.
19. Lipman, M., Sharp, A. M. & Oscanyan, F. S. (2010). *Philosophy in the classroom*. Temple University Press.
20. McLeod, N., Stockell, K., Astbury, E. & McCann, J. (2020). Nurturing young children's self-identity and respect for difference through artwork as a provocation using philosophical enquiry: a pilot study. *Early Years*, 1-16.
21. Murris, K. (2000). Can children do philosophy?. *Journal of Philosophy of Education*, 34(2), 261-279.
22. Ndofirepi, A. P. & Shanyanana, R. N. (2016). Rethinking ukama in the context of 'Philosophy for Children' in Africa. *Research Papers in Education*, 31(4), 428-441.
23. Okur, M. (2008). *Çocuklar için felsefe eğitim programının altı yaş grubu çocuklarının, atılganlık, iş birliği ve kendini kontrol sosyal becerileri üzerindeki etkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
24. O'Riordan, N. J. (2016). Swimming against the tide: Philosophy for children as counter-cultural practice. *Education 3-13*, 44(6), 648-660.
25. Ögüt, F. S. (2019). *Felsefi düşünmenin önemi ve çocuklar için felsefe*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Maltepe Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
26. Özbey, Ö. F., & Sarıkaya, R. (2019). Türkiye'de drama yöntemi ile yapılan çalışmaların etkililiğinin incelenmesi: bir meta analiz çalışması. *Gazi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(Özel Sayı), 231- 253. DOI: <https://dx.doi.org/10.30855/gjes.2019.os.01.013>
27. Pekkarakaş, E. (2020). *Okul öncesi eğitim döneminde çocuklar için felsefe eğitiminin öğrencilerin yaratıcılık düzeylerine etkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir Demokrasi Üniversitesi /Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
28. Sağlam, M. & Yüksel, İ. (2007). Program değerlendirmede meta-analiz ve meta-değerlendirme. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18,1-14.
29. Siddiqui, N., Gorard, S., & See, B. H. (2019). Can programmes like Philosophy for Children help schools to look beyond academic attainment?. *Educational review*, 71(2), 146-165.
30. Şavşet, S. (2016). Sorgulama tabanlı eklettik okul öncesi eğitim etkinliklerinin etkisinin incelenmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Okan Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
31. Taş, I. (2017). *Çocuklar için felsefe eğitimi programı'nın 48-72 aylık çocukların zihin kuramı ve yaratıcılıklarına etkisi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
32. Trickey, S. & Topping, K. J. (2004). Philosophy for children: A systematic review. *Research papers in Education*, 19(3), 365-380.
33. Vansielegem, N. (2005). Philosophy for Children as the Wind of Thinking. *Journal of philosophy of education*, 39(1), 19-35.

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

34. Vansieleghem, N. (2014). What is Philosophy for Children? From an educational experiment to experimental education. *Educational Philosophy and Theory*, 46(11), 1300-1310.
35. Vansieleghem, N. & Kennedy, D. (2011). What is philosophy for children, what is philosophy with children—After Matthew Lipman?. *Journal of Philosophy of Education*, 45(2), 171-182.
36. Wu, C. (2021). Training teachers in china to use the philosophy for children approach and its impact on critical thinking skills: A pilot study. *Education Sciences*, 11(5), 206.
37. Yüceer, D. (2020). *Erken çocukluk döneminde düşünme ve felsefe eğitimi: Çocuklar sorguluyor*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi /Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.

THE SOCIETAL VALUE OF CULTURE AND THE IMPACT OF INDIGENOUS RELIGIOUS MUSIC IN CONTEMPORARY BAPEDI SOCIETY

Prof. Dr. Morakeng Edward Kenneth Lebaka

Department of Creative Arts, Faculty of the Arts

University of Zululand, KwaDlangezwa Campus, South Africa

ABSTRACT

Generally, in Bapedi society, tolerance is based on social and cultural cohesion that contributes to building Bapedi culture of peace. It entails that not just one clan or a particular religious group is perceived as the prototype of the superordinate identity. To promote tolerance and contribute to social cohesion and peace, Bapedi people employ indigenous religious music to determine their compatibility with the existing cultural values and norms. In this study, I investigate the role and value of indigenous Bapedi religious music in contemporary Bapedi society as vehicles of communication to promote tolerance and social cohesion for religious differences. The primary aim is to determine whether there are songs that deal with conflict resolution within Bapedi cultural context, as well as songs that make references to tolerance and social cohesion. The operational ground of the study is Bapedi society, its music and the various indigenous religious songs and dance groups that constitute its membership. Three interrelated research questions therefore guided this study; 1) How do tolerance and social cohesion contribute to Bapedi culture of peace? 2) How is music used by individuals and different indigenous religious music and dance groups to promote tolerance and social cohesion in the Bapedi culture? and 3) Does indigenous Bapedi religious music have an impact on cultural identity, moral and value systems within the Bapedi community? The present study utilized anthropological research methods of in-depth ethnographic social scientific inquiry to address these key research questions, whilst maintaining sociological and cultural theories in use. Findings of this study have shown that Bapedi people are guided by complex sets of moral and ethical values and beliefs that are historical, religious and cultural. It has become evident from a thorough analysis of the data that cultural values and norms such as morality, trust, respect, attitudes and behaviours are among the key aspects that shape tolerance and social cohesion among Bapedi people, and these values are communicated through indigenous Bapedi religious music.

Keywords: Bapedi society, tolerance, social cohesion, culture, cultural values and norms.

Introduction

Bapedi people are a Bantu ethnic group of Southern Africa, predominantly inhabiting Limpopo Province. They refer to their language as Sepedi. A large percentage of Bapedi people is mainly found in Greater Sekhukhune District Municipality (see figure 1, No. 47). They have a strong oral tradition

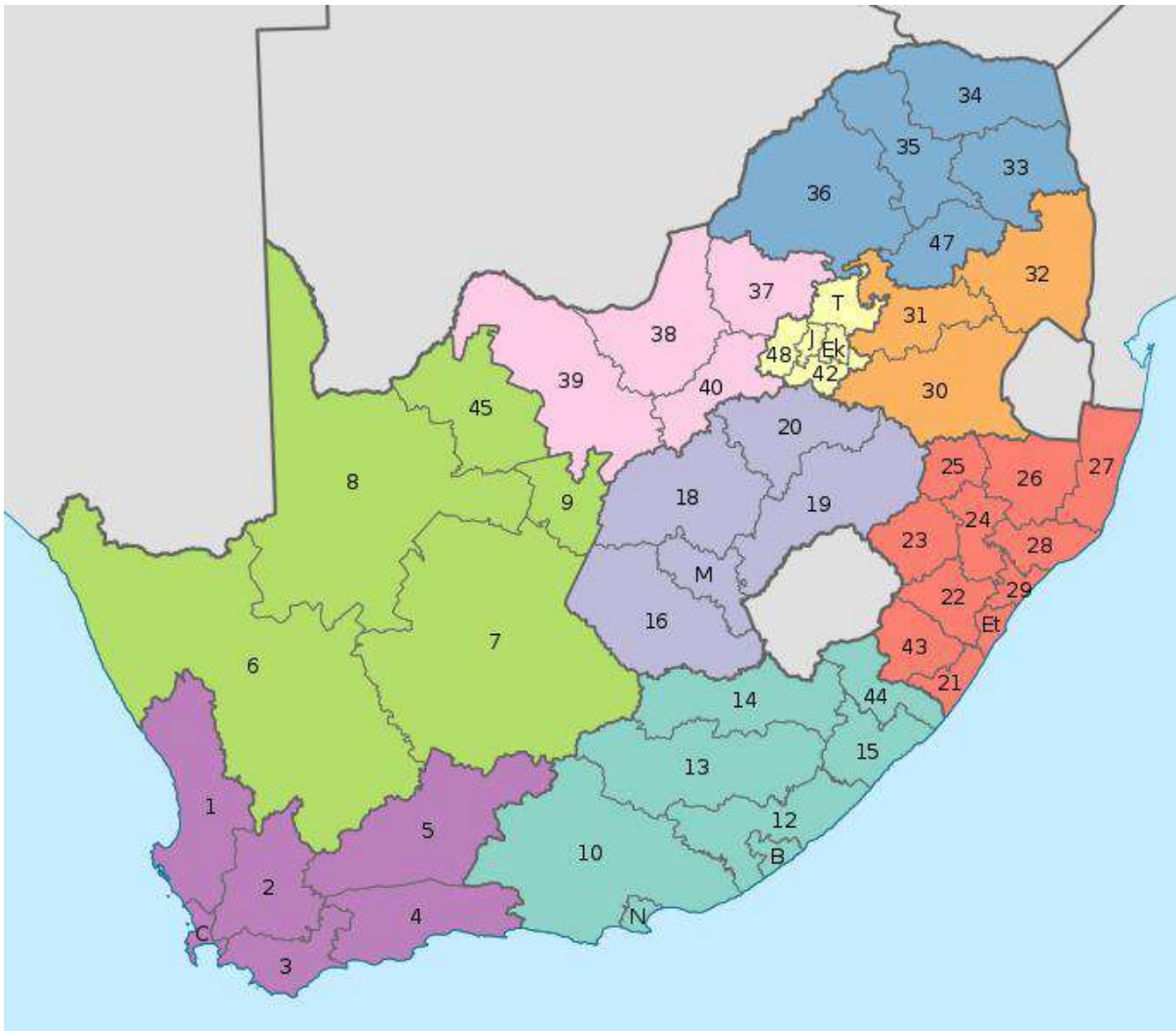

with many stories of ancestral heroes. Most of their rituals are deeply rooted in ancestor veneration, but they know and worship God. This simply means that they do not worship ancestors, but venerate them. They employ their ancestors as their intermediaries to God. This religion is indigenous with close ties with the landscape and lifestyle of the people. Bapedi culture is rich in the use of proverbs both in speech and in song (Lebaka 2009:192). Drumming, hand clapping and singing is an old age tradition in the Bapedi culture. Music making is communal, and traditional music composers such as Winnie Mashaba, Julia Aphane, Maloma, Edward Lesufi, Madikedike Simon Sete, Morwa Mokgoadi, Mphosa Mashabela, Johannes Mohlala, Moruti Mmako, Lekgema, Seremi, Madisha, Tau Sebata, Abitha, Mohlala (dikwena tše botse tsa Matsepe), Daisy Mahlaba, Andries Makgwale, Robert Manamela, Nicco Malatjie, Fence Rapolai, Desmond Baloyi, Shibu Molomo, Fridah Musubi, Rebecca Maredi, Rosslyne Sathekge and Selaelo Selota to name a few, have composed and are still composing traditional religious songs associated with storytelling for corrective or lecherous (**see table 1**), as well as historical, informative, didactic, satirical, religious and recreational song texts as a cohesive force among families and clans. The various clans, which make up Bapedi community perform traditional songs to build ethical relationships. These song texts play diversionary and calmative roles in promoting tolerance and social cohesion¹ among Bapedi people, but also contribute towards cultural affirmation of Bapedi musical practices. The use of indigenous Bapedi religious songs under moral, cultural, religious and social circumstances does not have any side effects and so its use has to be strengthened. These songs reflect Bapedi cultural values² and norms such as morality, trust in leaders and public figures, sense of belonging to the community and identification, respect for social rules, attitudes and behaviours. Cultural values and norms are among the key aspects that shape tolerance and social cohesion among Bapedi people. They are usually acquired early in life and are often non-rational. They are the key building blocks of Bapedi cultural orientation. Some songs condemn practices that are unacceptable to the Bapedi community. On a similar note, Mulaudzi (2017:14) observes that indigenous music like any piece of art is not composed in vacuum, but reflects the moral and social values within which it is conceived. In his view, music like language is used in our daily communication and as a result, it transmits beliefs, values and world-view.

---

¹ Vollhardt, et al (2008:140) remark that social cohesion involves multiple levels of analysis, including subjective, microlevel phenomena associated with the psychology of individuals and more objective, macrolevel dimensions of communities and societies. According to these scholars, social cohesion is a double-edged sword. On the one hand, it can contribute to the promotion of peace and more equal distributions of resources in society. On the other hand, social cohesion is often reinforced through external conflict and based on reduced tolerance for group differences (2008:141). These scholars all agree that social cohesion is generally viewed as an important basis of a peaceful society. They believe that it is only through a positive, constructive conceptualization that social cohesion will contribute effectively and sustainably to peace (2008:149).

² Mulaudzi (2013:43) observes that cultural values are based on fixed rules for making choices in order to reduce uncertainty and conflict within a specific society. He is of the opinion that indigenous songs reflect cultural and social aspects which cannot be ignored in a society, and these aspects are part of the cultural worldview.

Figure 1: Geographical Location Map of South Africa showing Greater Sekhukhune District Municipality (NO. 47).

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Map_of_South_Africa_with_provinces_shade... [accessed 17 February 2021].

In the Bapedi society, music is a powerful tool and brings Bapedi people together. Throughout Bapedi society, there is a wide variety of indigenous religious music for specific events of everyday life. This music genre plays an integral part in traditional ceremonies and in religious rituals of livelihood. These observations are supported by Mkallyah (2018:204), who opines that such music has also been known to bring solidarity in society and plays a decisive role in instructing people, specifically the youth, on morality and other social issues. This paper specifically sheds light on the indigenous knowledge systems which mutually enrich indigenous Bapedi cultural heritage, and focus on analysis on tolerance, social and cultural cohesion in the Bapedi cultural context. Another purpose of the current study is to address key research questions. Data of the present study was collected through self-developed structured interview Guidelines and was analysed qualitatively. Additionally, qualitative

content analysis includes all kind of recorded communication (transcripts of interviews, discourses, protocols of observations, video tapes, documents, etc). In the next section, the theoretical framework underpinning the study will be discussed.

Theoretical Framework

This study is underpinned by sociocultural theory as advocated by Vygotsky (1978, 1981). This model is very interesting and insightful because the emphasis is on the significance of inductive and active learning. The learning of historical concepts is the focus of this model. Vygotsky strongly believes that presenting knowledge as a meaningful whole implies presenting it as some kind of ‘tomorrow’s knowledge’ (Vygotsky 1987:212). Expanding the notion of a concept into the direction of social context, Vygotsky (1981:161) considers social interaction as analytically prior to individual functioning. In his view, it is through others that we develop into ourselves. Vygotsky’s view resonates well with the objectives of this study and African concept of ‘*Ubuntu*’.

The theory is adopted for this study because in the context of this study, in the Bapedi culture, indigenous knowledge is orally transmitted on daily basis from one generation to the other. This model is applicable to Bapedi people’s cultural context, because the learning process in this context happens during social interaction. Vygotsky’s model argues that culture constitutes concrete manifestation of human social processes and historical development. Like in this study, Bapedi culture constitutes historical, moral, ethical, cultural, religious and social circumstances deeply rooted in ancestral heroes and wisdom. In my view, the notion of identity is central to this model.

Previous related studies

A growing body of evidence indicates that social cohesion³ is the cornerstone of social relationships, which depends critically on the social systems that determine people’s behaviour (Madonsela 2017; Abu-Nimer & Smith 2016; Öhlmann et al. 2016; Idang 2015; Hlongwane, et al. 2018). In particular, Madonsela (2017:84) observes that members of society are defined by their cultural values and beliefs, in terms of which interactions may meet with social approbation or disapprobation. Madonsela asserts that a society is regarded as cohesive when all forms of inequality, exclusion and disparity based on ethnicity, race, gender, class, religion or any other divisive distinction that causes distrust and conflict

---

³ According to Burns et al (2018:10), social cohesion is the extent to which people are co-operative, within and across group boundaries, without coercion or purely self-interested motivation. They cite an example of the concept *Ubuntu* by stating that in South Africa, the concept of *Ubuntu* has, for many, become synonymous with social cohesion, nation building and efforts to bridge the cultural and racial divides of the past (2018:11).

is sustainably reduced with a view to eventual eradication (2017:87). Furthermore, he argues that this ideal can be achieved when society members work together as active participants for the attainment of shared goals to improve living conditions for all, thus emphasising the view that social cohesion is the capacity of a society to ensure the welfare of all its members, minimising disparities and avoiding polarisation (2017:87).

Abu-Nimer and Smith (2016:393) endorse the above observations and write that greater exposure to cultural, religious, ethnic or racial diversity can have positive and negative effects, but it all depends on how a particular society is set to handle diversity within its local confines, as well as on a global scale. According to Abu-Nimer and Smith, learning about other religions and cultures to build social cohesion and tolerance requires encountering others (2016:393).

Numerous studies such as Burns et al (2018); Cloete (2014); Hlongwane et al (2018); Madonsela (2017); Sayed et al (2017); Speckman (2015) and Vollhardt et al (2008) have also shown that social cohesion is essential for cultures of peace, but only when it is inclusive of various groups and accompanied by tolerance of differences within society. Attesting to the observation above, Idang (2015:2) believes that every human being who grows up in a particular society is likely to become infused with the culture of that society, whether knowingly or unknowingly during the process of social interaction. In his view, culture is to be understood as the way of life of a people. Similar sentiments are expressed by Vollhardt et al (2008:149) who recommend that when social cohesion is achieved in a constructive, inclusive, and tolerant manner, this may be one of the most promising and effective means to stabilize cultures of peace within and between societies.

There is a debate in the literature on whether social cohesion and tolerance contribute to culture of peace. Hlongwane et al (2018:55) assert that *Ubuntu*⁴ is recognized as a social pillar in all societies and could promote tolerance and social coherence, and contribute to culture of peace. These scholars all agree that the interpretation of *Ubuntu* is broad but seems to converge around the goodness of the human heart, kindness of the human spirit, self-lessness of humankind and togetherness in spirit, mind and soul (2018:56). In my view, tolerance is based on social cohesion that contributes to building culture of peace. It entails that not just one clan, an individual or a particular religious group is perceived as the prototype of the superordinate identity.

---

⁴ Hlongwane et al (2018:62) opine that throughout known history, Ubuntu has promoted and continues to promote social coherence in many ways and at many levels, conceptually, philosophically, psychologically, legally, politically, economically, and at various levels, locally, internationally and globally.

With regard to the relationship between religion, development, spiritual empowerment and social cohesion, Öhlmann, P. et al. (2016) observe that religion is part of development and development is part of religion. They are of the view that spiritual empowerment on the one hand and social and economic development on the other hand are not separated in a religious and a secular reality, but closely intertwined. However, others such as Burns et al. (2018:7) argue that a society in which peace and stability are maintained, but exclusively through violent force and the threat of violent force does not count as cohesive. In their view, cohesion within a traditional local community may be strengthened by shared beliefs, trust, respect, tolerance, intra-group and inter-group solidarity (2008:7). Generally, there is consensus among scholars cited in this discussion that social cohesion⁵ is about intergroup relations, often manifested through religion and more often than not, people as members of society use their religious beliefs to define their coexistence with others and to make a judgement of how the real world works.

Results

It has emerged from this study that indigenous Bapedi religious music contributes to the cultural, social and religious needs of Bapedi people. Aluede (2012:82) corroborates this observation by stating that beyond the very well-publicized functions of African music, music also functions during the mourning periods of one's spouse, siblings and parents and during the cleansing of the land. Aluede is not alone in this opinion. Lebaka (2014:36) is of the view that in Africa, music is viewed in terms of its relationship to the total art complex and not as an isolated phenomenon. He opines that in African community, all art is integrated with life and with each other, and music is a communal human creation for human purposes.

From the above, one can discern that there is little possibility, if any, for the Bapedi people in particular, and Africans in general to arrange any ritual without performing music and dancing to it. The impression created during interviews and observations was that indigenous Bapedi religious song texts exhibit rich moral, cultural and spiritual contents and have positive impact on Bapedi cultural heritage. This is also supported by Mabolatše Maloma (personal communication, 16 February 2019), who said that indigenous Bapedi religious song texts bear advice which seeks to inspire trust and respect, and to promote correct behaviour, tolerance and social cohesion. It is noticeable that happy life or well-being is a central theme of indigenous Bapedi religious songs. During the study, it was further observed that these songs exhort morals through condemnation of indecency. The study has

---

⁵ De Haan and Norton (2013:9) observe that social cohesion as a concept cannot really be separated from the generation of shared values, identities and norms. They both agree that a degree of social consensus on norms and values is not just associated with, but actually inherent and constitutive of social cohesion.

also revealed that these songs inculcate tribal values through advice to observe good behavioural value systems. This study has demonstrated that indigenous Bapedi religious songs seem to be inevitable for religious experiences and practices, serve a cohesive function and have the capacity of fusing a community together (see photo 1).

Photo 1

Participating actively in music making, different traditional dance groups assemble at a common place to socialize, and participants have a chance to experience the social, moral, health and entertainment values of music and dance (Heritage Day, Makhuduthamaga Local Municipality, 24 September 2019), Photographer: Morakeng Edward Kenneth Lebaka.

The investigation has also revealed that indigenous Bapedi religious music serves several functions ranging from moral to ethical and religious, as well as correction, education, counselling and enlightenment.

Song text and translation

Sepedi	English
---------------	----------------

<ol style="list-style-type: none"> 1. Wena Mmabaledi, Mmopabatho 2. Mpshafatša sefahlego sa lefase 3. Lefase le nyorilwe, Mmabaledi 4. Re fe dipula tša medupi 5. Badumedi, badumedi, ge re ratana 6. Pula e tla na ka diphororo 7. Tseba ge o se na lerato 8. O bjalo ka tshipi, e llang 9. E baka modumo 10. La realo lengwalo, Bakorente 13 11. Le bolela ka lerato 12. A re rataneng badumedi 13. Ka lerato - rato 14. Tlogelang mekgwa e methata ya go hloka leago 15. Ge le bona pula e sa ne, e tshaba meferefere yeo e lego gareng ga lena. 16. Modimo le badimo ba re pula ke ye ntshi, feela ge le ka ratana la phela ka khutso 17. Ratanang badumedi 18. Pula e tla na ka medupi le ka diphororo 19. Ke holofela gore o mongwe le o mongwe wa lena o ithwaletše ka leumo. 20. Khutšo ga e be le lena. 21. Go ya ka magoro ga se go tšwana	<ol style="list-style-type: none"> 1. Oh Lord God Almighty, the Comforter and the Creator. 2. Please come to our rescue and turn the situation around. 3. Your creatures are without water, Oh Lord the Comforter. 4. Bless us with rain, Oh Lord. 5. Believers, believers, only if we love one another, 6. We shall have plentiful of rain. 7. For your information, if you don't have love, 8. You are like an empty tin, which bursts 9. And only makes noise 10. Corinthians 13, reads does. 11. The message put across is about love. 12. Believers, let us love one another. 13. With true love. 14. Abandon all your mischiefs, which will not help you in any way 15. The reason why we are without rain is because of violence and disharmony prevailing amongst you. 16. God and our ancestors say rain is in abundance, as long as you can love one another and live in peace and harmony. 17. Love one another 18. By so doing, we shall have sufficient rain. 19. I hope that each and every one of you has understood the message I put across. 20. Peace be with you. 21. You can now disperse.
---	---

Table 1: Interview, Edward Lesufi (15 February 2020).

The above song is a song of condemnation. It makes references to tolerance and social cohesion, but also reflects the moral and social values. It is didactic, informative, religious, and is associated with storytelling for corrective or lecherous, but has also a cohesive force among believers, families and clans. The introductory statement (lines 1 and 2), '*Wena Mmabaledi, Mmopabatho*' and '*Mpshafatša sefahlego sa lefase*' poetically announces the recognition of Almighty God, the 'Creator' and the 'Comforter'. The central message communicated to both believers and non-believers is that God and their ancestors will bless them with rain, only if they love one another, live in peace and harmony.

The expression in line 2 is euphemistic⁶. The narrator of the song, for example, humbly pleads with God Almighty, the 'Comforter' and the 'Creator' to bless the planet earth with rain. She is expressing herself with a mild or gentle expressive art of speaking and puts the expression this way: '*mpshafatša*

⁶ Idamoyibo (2006:6-155) defines Euphemism as a mild or gentle expression employed instead of a more opposite, but harsh word or statement.

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESSON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

sefahlego sa lefase’ (please come to our rescue and turn the situation around), line 2, and *‘lefase le nyorilwe, Mmabaledi*’ (your creatures are without water, Oh Lord the Comforter), line 3.

This song provides enlightenment and education to the believers, as well as non-believers concerning the moral and ethical values. The enlightenment is significant to Bapedi people because the narrator of the song assures both believers and non-believers that only if they can love one another (lines 5, 12, 13, 17) and abandon all their mischiefs which will not help them in any way (lines 7, 8, 9, 14, 15), they will have sufficient rain (lines 6, 18). Like in other cultures, traditional Bapedi musicians perform prophetically by foretelling the future consequences of certain actions taken or any mischief or unacceptable behaviour by some members in Bapedi society (Lebaka 2009:122). The song narrator’s view point is supported by Hlongwane et al (2018:57) who write that:

The promotion of social coherence is possible through simple actions such as: showing unconditional love, caring for all, especially the youth, vulnerable and elderly, expressing feelings of genuineness, demonstrating empathy, loyalty, honesty and trust, the desire to help with no expectations, service to all people, providing support, nurturing others, a warm greeting, a smile or a handshake.

There is much wisdom in the above song. Three important issues are raised in this song. Firstly, a lament (line 3); *‘Lefase le nyorilwe, Mmabaledi*’ (Your creatures are without water, Oh Lord the Comforter). Secondly, a humble plea for cohesion and solidarity, with special reference to Corinthians 13 ‘lines 10 & 12); *‘La realo lengwalo, Bakorinte 13*’ & *‘A re rataneng badumedi*’; and Thirdly, confession and confirmation that clearly asserts that God and their ancestors will bless them with rain, as long as they love one another, live in peace and harmony (line 16); *‘Modimo le badimo ba re pula ke ye ntshi, feela ge le ka ratana la phela ka khutso*’. The proverb *‘o ithwaletše ka leumo*’ (... has understood the message I put across), line 19, translates that the audience have acquired some insight and are mentally rich. This refers to the fact that ‘compliance is the only solution to the audience, and will definitely benefit them’. The literal meaning of the proverb is very clear ‘the song narrator is positive that the audience will comply’. The expressions in lines 7-9, is a direct reference to the believers who are addicted to mischiefs and anti-social behaviour. For them to have rain, they are advised to abandon all their mischiefs and improve on their living habits. These expressions take their bearing from line 10 (Cor 13), which is also idiomatic. In line 13 *‘ka lerato – rato*’ (with true love), the song narrator uses an idiomatic expression that carries double meaning, ‘love and compassion’ or ‘loving and believing in others’. The narrator expresses that believers and non-believers should love and embrace one another, and believe in the goodness, kindness and humanness of others. Based on the above observations, it is clear that the narrator of the song, like other traditional Bapedi song narrators, uses round offs to end phrases and lines. She has chosen to end all lines (lines 1-21) with a

vowel. Vowels (a, e, i, o, u) play a vital role in indigenous Bapedi music. In the above song, it is noticeable that the song narrator exchanges the key word '*medupi*' in the expression with a new word '*diphororo*' to stimulate a fresh drive even in similar idea. The first word is '*medupi*' (lines 4 and 18) and the second is '*diphororo*' (6 and 18). While the second literally means '*Falls*', and derives the same meaning as the former connotatively in the context.

The song possesses variation in poetic expression. This is evinced in lines 2, 3, 8, 19 and 21. The tone in lines 5, 12, 14 and 17, reflects despair and frustration because people do not love one another and there is no rain. The impression created in lines 14 and 17 is that the narrator of the song has observed that disharmony and enmity are prevailing among observed Bapedi people and she is pleading with them to terminate their conflict or misunderstanding. Seemingly, the narrator shuns disharmony.

In the Bapedi culture, several people hold the view that ancestors shun disharmony among family members, and in case family members are not willing to terminate their conflict and misunderstanding, they abandon the entire family and cause misfortune for the family members to suffer in various ways. This belief has very high recognition and strong impact to the extent that for example, some family members might struggle to survive as the consequence of unemployment, hence living a hand to mouth existence. Some, in case of females, might not procreate and have marriage problems. These views are in consonance with Lebaka's (2019:2) argument, which asserts that Bapedi people observe their ancestral beliefs to transmit their philosophy and values, and to preserve their cultural heritage. In this context, it might be assumed that the life of Bapedi people has always been based religiously and socially upon ancestor veneration (Lebaka 2017:156). Oral accounts and literary evidence have revealed that the central focus of indigenous Bapedi religious songs is correct behaviour, tolerance, social cohesion, happy life or well-being, as well as trust and respect. We observe in table 1 that indigenous Bapedi religious songs create respectful and mutually beneficial relations between Bapedi people (lines 12, 13, 14 & 17). The next section will focus on the discussion of research findings.

Discussion

Findings of this study have shown that Bapedi people are guided by complex sets of moral and ethical values and beliefs that are historical, religious and cultural. It has become evident from a thorough analysis of the data that cultural values and norms such as morality, trust, respect, attitudes and behaviours are among the key aspects that shape tolerance and social cohesion among Bapedi people, and these values are communicated through indigenous Bapedi religious music. The findings of the present study faithfully reflect the significance of indigenous religious music and the crucial role played by culture in African context, with special reference to the Bapedi society.

It has emerged from this study that indigenous Bapedi music is a binding force amongst Bapedi people, communicating the social solidarity, while solving common cultural, social and religious problems. Based on the findings of this study, it is evident that in Greater Sekhukhune District Municipality, Bapedi people's culture, values and morals are integrated in the communication interchange. The results yielded thus far have shown how traditional wisdom in the Bapedi culture remains relevant to Bapedi people's lives in Contemporary Bapedi society. In this study we observe that indigenous religious music promotes cohesion, social stability, patriotism, and calls for the people in the Bapedi society to be respectful and to love one another. It is of considerable interest to note that traditional musicians utilize music medium in no small measure to send messages across. The study has also revealed that indigenous Bapedi religious music has an impact on cultural identity, moral and value systems within the Bapedi community. The exposition of this study has shown that indigenous Bapedi religious music upholds Bapedi people's morality; and contains some elements that derogates or instil bad morals in Bapedi society. The study contributes to the notion that indigenous Bapedi music as a source of aesthetic education, plays a significant role in the Bapedi culture, and act as a catalyst in helping to pinpoint areas of moral decadence in the Bapedi society. During the study, it was also observed that indigenous Bapedi religious music and culture are inseparable, and through this type of music genre, Bapedi people not only learn the songs but also how to behave and promote good social stability and patriotism.

Corroborating these views, Ibekwe (2010:168) observes that music offers a perfect medium through which messages are communicated. According to her, even a message that is considered implicating, dangerous, hurting or abusive is conveyed through music without minding the consequences and provided it is aimed at bettering the condition of the oppressed (2010:168). On the same note, Mbaegbu (2015:180) observes that the role of music in African society depends on the type of music. He elaborates by stating that African music is part of the essence of the African, and has functions for, social control, social integration, signalling, for dissemination of information, for inspiring, for entertainment, as means of recreation, for encouragement, for solicitation of supernatural assistance, for reparation and thanksgiving (2015:180). He is of the opinion that indigenous African music teaches good morals underlining the necessity of virtuous living and denouncing wrong deeds (2015:180).

Conclusion

The purpose of the present study was to investigate the role and value of indigenous Bapedi religious music in contemporary Bapedi society as vehicles of communication to promote tolerance and social cohesion for religious differences. Based on the findings of this study, it is evident that Bapedi people are guided by complex sets of moral and ethical values and beliefs that are historical, religious and

cultural. It has emerged from this study that the rallying as well as cohesive potential of music are exploited to bring Bapedi people together for different purposes. The study has also revealed that, it also encourages members of respective clans to achieve a corporative objective in a community. The paper specifically sheds light on how the social and ethical values are communicated through indigenous Bapedi religious music, while the content is largely dictated by current concerns and the way Bapedi people approach them.

In closing, I align myself with Kaya and Seleti (2013:32) who suggest that “African intellectuals should help Africa close the gap created by over four hundred years of domination and marginalisation of African people’s knowledge systems, by rejecting the utilisation of dominant western world view of knowing and knowledge production as the only way of knowing”. These scholars are factual when they assert that education, and higher education in particular, in Africa is still too Eurocentric, that is, it is dominated by European worldviews (2013:34). Indications from the investigation suggest that for ‘informal learning’ to inform ‘formal learning’ Indigenous Music Knowledge Systems (IMKS) must have a definite place in the school curriculum.

References

- Abu-Nimer, M. & Smith, R. K. (2016). Interreligious and intercultural education for dialogue, peace and social cohesion. *Rev Educ* (2016), Volume 62, pp. 393-405.
- Aluede, C. O. (2012). Music as *Edae*: The Implications for Music Therapy in Nigeria. *UJAH: Unizik Journal of Arts and Humanities*, Volume 13, Number 1, pp, 74-91.
- Barolsky, V. (2016). “Loving thy neighbour” in times of violence: social cohesion and collective efficacy in South Africa. *Psychology in Society (PINS)*, Volume 51, pp. 1-27.
- Burns, J. et al. (2018). Defining social cohesion. Cape Town: *SALDRU, UCT*; (SALDRU Working Paper Number 216).
- Cloete, A. (2014). Social cohesion and social capital: Possible implications for the common good. *Verbum et Ecclesia* 35(3), pp. 1-6.
- De Haan, A. and Norton, A. (2013). *Social Cohesion: Theoretical Debates and Practical Applications with Respect to Jobs*. Background paper for the World Development Report 2013.
- Grimalda, G. & Tänzler, N. (2018). Understanding and fostering social cohesion. *Social cohesion, Global Governance and the Future of Politics*.
- Hlongwane, et al. (2018). African centered investigation into ways in which Ubuntu can promote social coherence. *Indilinga – African Journal of Indigenous Knowledge Systems*, Volume 17, Number 1, pp. 53-66.
- Ibekwe, E. U. (2010). The role of music and musicians in promoting social stability in the country. *AJAH UNIZIK Journal of Arts and Humanities*, Volume 14, pp. 159-174.
- Idang, G. E. (2015). African culture and values. *Phronimon*, Volume 16, Number 2, pp. 1-8.

- Lebaka, M.E.K. (2009). *Psalm-Like Texts in African Culture: A Pedi Perspective*. Pretoria: University of Pretoria (PhD thesis).
- Lebaka, M.E.K. (2014). The cultural and historical significance of malopo ritual: A Pedi Perspective. *Acta Theologica* 34(2), pp. 29-43.
- Lebaka, M.E.K. 2017. *Transmission processes of indigenous Pedi music*. Publishing Unit, University Library of Jyväskylä, Jyväskylä, Finland.
- Lebaka, M.E.K. 2019. Ancestral beliefs in modern cultural and religious practices – The case of the Bapedi tribe. *Historical Theological Studies (HTS)*, Volume 75 (1), pp. 1-10.
- Kaya, H. O. and Seleti, Y. N. (2013). African indigenous knowledge systems and relevance of higher education in South Africa. *The International Education Journal: Comparative Perspectives*, 2013, 12(1), pp. 30-44.
- Madonsela, S. (2017). Sociological Perspectives on Social cohesion as the principal requirement for social stability. *South African Review of Sociology*, 48(3), pp. 84-98.
- Masondo, S. T. (2014). The African indigenous churches' spiritual resources for democracy and social cohesion. *Verbum et Ecclesia* 35(3), pp. 1-8.
- Mbaegbu, C. C. (2015). The effective power of music in Africa. *Open Journal of Philosophy*, Volume 5, pp. 176-183.
- Mkallyah, K. (2018). The emergence and the use of indigenous Tanzanian music traditions in Christian Worship in Dar es Salaam, Tanzania. *International Journal of Humanities and Cultural Studies*, Volume 4, Issue 4, pp. 201-217.
- Mulaudzi, P. A. (2013). The role of indigenous wedding songs in modern times. *MUZIKI: Journal of Music Research in Africa*, Volume 10, Issue 1, pp. 42-51.
- Mulaudzi, P. A. (2017). Music/Language: Reflections in the question of fertility in maintaining ancestral lineage as experienced in African marriages. *2nd Arts & Humanities Conference, Florence*, 13 September 2017.
- Öhlmann, P. et al. (2016). 'African Initiated churches' potential as development actors. *Historical Theological Studies (HTS)*, Volume 72, Issue 4, pp. 1-12.
- Sayed, Y, et al. (2017). Social cohesion, violence, and Education in South Africa (chapter 12) incomplete.
- Speckman, M. (2015). Student leadership and advocacy for social cohesion: A South African perspective. *African Journal on conflict resolution*, volume 15, Number 3, pp. 61-84. Special Issue on the theme: Social cohesion in post-conflict societies.
- Vollhardt, J. K. et al. (2008). Social cohesion and tolerance for group differences. In Joseph de Rivera (ed.), *Handbook on Building Cultures of Peace*, pp. 139-152.

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

- Vygotsky, L. S. (1978). Interaction between learning and development. In M. Cole, V. John-Steiner, Scribner & E. Souberman (eds.), *Mind in Society. The development of higher psychological processes* (pp. 79-91). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Vygotsky, L. S. (1981). The genesis of higher mental functions. In J. V. Wertsch (ed.), *The concept of activity in Soviet psychology* (pp. 144-188). Armonk, NY: M. E. Sharpe.
- Vygotsky, L. S. (1987). Thinking and Speech. In R. W. Rieber & A. S. Carton (eds.), *The collected works of L. S. Vygotsky*, Vol. 1. Problems of general psychology (pp. 39-285). New York: Plenum Press.

**İŞ KAZASI NETİCESİNDE TALEP EDİLEN MANEVİ TAZMİNATIN
HESAPLANMASI**
CALCULATION OF MORAL COMPENSATION DEMANDED DUE TO WORK
ACCIDENT

Arş. Gör. Muhammed Türkalp SEÇKİN

İstanbul Teknik Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Mühendisliği Bölümü, İş ve Sosyal
Güvenlik Hukuku
ORCID: 0000-0002-0866-4536

ÖZET

İş kazası, 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu madde 3/1/g'de işyerinde veya işin yürütümü nedeniyle meydana gelen, ölüme sebebiyet veren veya vücut bütünlüğünü ruhen ya da bedenen engelli hale getiren olay olarak tanımlanmaktadır. 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu madde 56'da ise hakimin, bir kimsenin bedensel bütünlüğünün zedelenmesi durumunda olayın özellikleri göz önünde tutularak zarar görene uygun bir paranın manevi tazminat olarak ödenmesine karar verebileceği düzenlenmiştir. İş kazaları neticesinde ortaya çıkan zararın tazmini bakımından bir kusursuz sorumluluk nedeni bulunmadıkça işveren bakımından asıl olan kusur sorumluluğudur. İşçinin maruz kaldığı manevi zararın tazmini de işverenin sorumluluğu kapsamına girmektedir. Manevi tazminat ile kişilik hakkına hukuka aykırı bir tecavüzdən doğan acı, elem ve ızdırabın giderilmesi amaçlanmaktadır. Ancak manevi tazminatın hesaplanmasında, maddi tazminatın hesaplanmasında olduğu gibi somut veriler bulunmamaktadır. Nitekim kişilik değerlerindeki eksilmenin parasal karşılığının tespiti oldukça güçtür. Bu nedenle 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu madde 50/2 uyarınca uğranılan zararın miktarı tam olarak ispat edilemiyorsa hakim olayların olağan akışını ve zarar görenin aldığı önlemleri göz önünde tutarak, zararın miktarını hakkaniyete uygun olarak belirlemelidir. Manevi tazminatın hesaplanmasında hakimin geniş bir takdir yetkisi bulunduğunu söylemek mümkündür. Yargıtay kararları incelendiğinde manevi tazminatın hesaplanmasında saldırının şiddeti, kusurun derecesi, mağdurun birlikte kusuru, tarafların sıfatları, işgal edilen makamlar, tarafların sosyal ve ekonomik durumları, yaş gibi bazı kriterlerden yararlanılması gerektiği ifade edilmektedir. Ancak belirtilen ilkelerin ne şekilde dikkate alınacağına dair ortak, somut ölçütler bulunmadığından manevi tazminatın belirlenmesinde hakimlerin benzer vakalar karşısında vardığı sonuçlar farklılık arz etmektedir. Bu farklılıkların yaşanmaması için doktrinde manevi tazminatın da maddi tazminat gibi hesaplanması gerektiği yönünde görüşler ileri sürülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İş Kazası, Manevi Tazminat, Tazminat Hesabı

ABSTRACT

Work accident is defined as an incident that occurs in the workplace or due to the execution of the work, causes death or makes the body integrity mentally or physically disabled in article 3/1/g of the Occupational Health and Safety Law (Act no. 6331). In article 56 of the Turkish Code of Obligations (Act no. 6098), it is regulated that the judge can decide to pay an

appropriate money as moral compensation, taking into account the characteristics of the incident, in case the body integrity of a person is damaged. Unless there is a strict liability regulation in terms of compensation for the damage caused by work accidents, the main liability for the employer is the fault liability. Compensation for the moral damage suffered by the worker is also within the scope of the employer's responsibility. With moral compensation, it is aimed to relieve the pain and anguish arising from an unlawful infringement of the right of personality. However, there are no concrete data in the calculation of moral compensation, as in the calculation of material compensation. In fact, it is very difficult to determine the monetary equivalent of the decline in personality values. For this reason, if the amount of the damage incurred cannot be fully proven, in accordance with article 50/2 of the Turkish Code of Obligations (Act no. 6098), the judge should determine the amount of the damage fairly, taking into account the ordinary course of events and the measures taken by the injured person. It is possible to say that the judge has a wide discretionary power in the calculation of moral compensation. When the decisions of the Supreme Court are examined, it is stated that some criteria such as the severity of the attack, the degree of the fault, the joint fault of the victim, the social status of the parties, the positions occupied, the social and economic conditions of the parties, and age should be considered in the calculation of the moral compensation. However, since there are no common, concrete criteria on how to take into account the stated principles, the conclusions reached by the judges against similar cases in determining the moral compensation differ. In order to avoid these differences, it is claimed that the moral compensation should be calculated like material compensation in the doctrine.

Keywords: Work Accident, Moral Compensation, Calculation of Compensation

GİRİŞ

Manevi tazminatın amacı ile hesaplanmasına yönelik birçok görüş bulunmaktadır. Manevi tazminatın hangi amaca hizmet ettiğine ilişkin yapılacak tercih, tazminatın hesaplanması bakımından da önem arz edecektir. Manevi tazminatın hesaplanmasında maddi tazminatta olduğu gibi somut ölçütlerin bulunmaması ve hakime tanınmış olan geniş takdir hakkı, benzer durumlarda farklı manevi tazminat tutarlarına hükmedilmesine neden olabilmektedir. Bu farklılığın yaşanmaması için manevi tazminatın hesaplanması için de maddi tazminatta olduğu gibi somut ölçütlerden yararlanılması gerektiğine dair görüşler doktrinde yer almaktadır. Ancak yaşanan her olayın sahip olduğu farklı özellikler ile bireylerin iç dünyasında meydana getirdikleri etkilerin birbir örtüşmesinin mümkün olmaması, manevi tazminat hesabını maddi tazminatın hesaplanması yöntemlerinden uzaklaştırmaktadır. Diğer yandan manevi tazminat; zamanaşımı süresinin başlangıcı, ihtiyati haciz kararı verilmesi ve faiz başlangıcı bakımından da değerlendirilmeye tabi tutulmalıdır.

1. Manevi Tazminat

Manevi tazminat TBK madde 56 ve 58’de düzenlenmiştir. Manevi tazminatın amacı kişilik hakkına hukuka aykırı bir tecavülden doğan acı, elem ve ızdırabın giderilmesidir¹. TBK madde 56’nın, TBK madde 58’e göre bedensel bütünlüğün zedelenmesi kapsamında özel hüküm niteliğinde olduğu kabul edilmektedir². Ancak açılacak bir manevi tazminat davası bakımından TBK madde 58’de geçerli olan şartlar, TBK madde 56 bakımından da geçerlidir³. Manevi tazminatın kapsamı, koşulları ve ölçüsü TBK hükümleri uyarınca tespit edilmektedir⁴. Manevi tazminat için talep şarttır⁵. Manevi tazminatın diğer işçilik alacaklarının tahsiline ilişkin talepler ile birlikte ileri sürülebilmesi yargılama yöntemleri ve temyiz dairelerinin farklı oluşu nedeni ile mümkün değildir⁶. Ayrıca Yargıtay manevi tazminatın bölünerek kısmi davaya konu edilmesini ve sonradan ıslah yolu ile artırımı gidilmesini kabul etmemektedir⁷.

2. Manevi Tazminatın Amacına Yönelik Görüşler

Manevi tazminatının amacı ve işlevine yönelik olarak doktrinde farklı görüşler ileri sürülmüştür. Söz konusu görüşlerden hangisinin kabul edileceğine dair yapılacak tercih, manevi tazminatın takdiri hususunda etkili olacaktır⁸.

2.1. Telafi Görüşü

Telafi görüşüne göre manevi tazminat, uğranılan zararın aynen veya nakden telafi edilmesidir⁹. Kişi varlığındaki objektif bir eksilmenin parasal olarak yerine konulması işlevi görmektedir. Söz konusu görüş objektif bir yaklaşımla kişilik hakkı ihlal edilen şahsın elem, ızdırıp duyup duymadığı ile ilgilenmeksizin kişilik değerindeki bir eksilmenin varlığı halinde manevi tazminata hükmedilmesi gerektiğini kabul etmektedir¹⁰. Bu görüş kapsamında ayırt etme gücü olmayanlar ile tüzel kişilerin de manevi tazminat hakları korunmaktadır¹¹. *Atman*’a göre objektif teoriyi esas alan, fakat ağır nitelikli duygu zararlarını da tamamen dışlamayan ortalama bir çözümün kabul edilmeli ve manevi tazminatın amacı manevi zararı objektif teoriyi esas alarak değerlendiren telafi görüşü bağlamında değerlendirilmelidir¹².

2.2. Tatmin Görüşü

Tatmin görüşüne göre manevi tazminatın amacı zararın giderilmesi değildir. Duyulan elem ve ızdırıp nedeniyle bozulan ruhsal dengenin bir nebze düzeltilmesi, mağdurun üzüntüsü

¹ Oğuzman/Öz, s. 253.

² Eren, s. 803; Antalya, Borçlar Hukuku, s. 160.

³ Oğuzman/Öz, s. 253.

⁴ Özdemir, s. 555.

⁵ Oğuzman/Öz, s. 253; “...bir manevi tazminat talebi olmadığı halde kesin hüküm oluşturacak şekilde manevi tazminat talebinin reddine karar verilmesi usul ve yasaya aykırı olup bozma nedenidir”, Yargıtay 21. HD’nin 10.12.2013 tarih ve 17543/23522 sayılı kararı, Lexpera

⁶ Yargıtay 9. HD’nin 12.03.2020 tarih ve 2017-15100/4361 sayılı kararı, Lexpera

⁷ Bal, s. 128-129.

⁸ Özdemir, s. 556; Antalya, Borçlar Hukuku s. 149.

⁹ Eren, s. 808.

¹⁰ Antalya, Borçlar Hukuku, s. 145-150.

¹¹ Eren, s. 809.

¹² Atlan, Tazminatın Belirlenmesi, s. 2663.

yaratılan mutluluk ile duygusu ile denkleştirilerek mağdurun tatmin edilmesi hedeflenmektedir¹³. Çünkü şahıs varlığında meydana gelen eksilmenin para ile ölçülmesi mümkün değildir ve para ile ancak acı ve ızdırabın azalması sağlanabilmekte, paranın sakinleştirici, rahatlatıcı, tatmin edici fonksiyonu kullanılmaktadır¹⁴. HGK'nın 23.06.2004 tarihli kararında manevi tazminatın amacının ceza veya zararın giderilmesinin olmadığı belirtilirken¹⁵, 1966 tarihli YİBK'da da tatmin işlevi vurgulanmıştır¹⁶. Bu doğrultuda 2020 yılında İzmir BAM 4. HD tarafından verilen bir kararda “*takdir edilecek tutar, var olan durumda elde edilmek istenilen doyum (tatmin) duygusunun etkisine ulaşmak için gerekli olan kadar olmalıdır*” hükmüne yer verildiği görülmektedir¹⁷.

Tatmin görüşünün savunulabilmesi subjektif teorinin kabulü ile mümkündür¹⁸. Ayrıca tatmin görüşü zarar verenin kusurunu gerektirdiğinden kusursuz sorumluluk halleri bakımından manevi tazminatın değerlendirilmesinde eksik kalmaktadır¹⁹. Kılıçoğlu'na göre manevi tazminatın amacına en yakın görüş tatmin görüşü olmakla birlikte manevi tazminatın hukuki niteliğinin tek bir görüş ile sınırlanması uygun değildir. Cismani zararlarda telafi görüşü, kişilik hakkına yapılan saldırıda tatmin görüşü, kasten adam öldürme gibi durumlarda ise ceza görüşü ağır basmaktadır²⁰.

2.3. Ceza Görüşü

Manevi tazminat mağdurun failden öç alma duygusunu gidermeye yöneliktir. Amaç zararın giderilmesi değil, failin cezalandırılması suretiyle mağdurun tatmin edilmesidir. Bu nedenle manevi zararın ağırlığı ve şiddetinden ziyade, failin kusuru ve kusur derecesi esas alınmaktadır²¹. Zarar verenin malvarlığındaki azalma zarar göreni psikolojik olarak mutlu etmektedir²². Ancak kusursuz sorumluluk hallerinde manevi tazminata hükmedilmesi gerektiğinde söz konusu görüşün yetersiz kaldığı belirtilmektedir²³. Yargı kararlarımızda tazminatın ceza hükmünde olmadığı görüşünü benimsemiştir. Nitekim İzmir BAM 15. HD'nin 2020 tarihli bir kararında belirtildiği üzere manevi tazminatın bir ceza olmadığı ifade edilmiştir²⁴.

¹³ Çelik, s. 52; Antalya, Borçlar Hukuku, s. 152.

¹⁴ Eren, s. 806.

¹⁵ HGK'nın 23.06.2004 tarih ve 13-291/370 sayılı kararı.

¹⁶ 22.06.1996 tarih ve 7/7 sayılı YİBK; aynı yönde bkz. HGK'nın 08.06.2016 tarih ve 2014-21-818/764 sayılı kararı.

¹⁷ İzmir BAM 4. HD'nin 10.07.2020 tarih ve 2018-1799/867 sayılı kararı, Lexpera; aynı yönde bkz. İzmir BAM 15. HD'nin 07.07.2020 tarih ve 2018-1308/712 sayılı kararı, Lexpera

¹⁸ Eren, s. 807.

¹⁹ Eren, s. 807.

²⁰ Kılıçoğlu, s. 4.

²¹ Antalya, Borçlar Hukuku, s. 150.

²² Eren, s. 807.

²³ Eren, s. 807; ceza görüşü kapsamında tazminatın koşulları içinde kusurun aranıyor olmasının kusur sorumluluğu için sorun teşkil etmezse de kusursuz sorumluluk hallerinde manevi tazminatın uygulanmasını engelleyeceği yönünde bkz. Antalya, s. 236.

²⁴ İzmir BAM 15. HD'nin 07.07.2020 tarih ve 2018-1308/712 sayılı kararı, Lexpera

2.4. Önleme ve Caydırma Görüşü

Önleme ve caydırma görüşüne göre manevi tazminat giderici değil, kişilik değerlerine saldırıyı önleyici, zarar verecek kimseleri caydırıcı bir niteliğe sahiptir²⁵. Doktrindeki bir görüşe göre kusursuz sorumluluk bakımından ceza görüşü eleştirilebilse de caydırıcılık görüşü daha dikkatli ve özenli olmayı sağlamaktadır²⁶. Doktrindeki diğer bir görüşe göre önleme asıl amaç olmasa da ikincil bir amaç olarak kabul edilmelidir²⁷. İzmir BAM 9. HD'nin 2020 tarihli kararında²⁸ “*ağır iş güvenliği ihlalleri tazminat tutarının caydırıcılık uyandıran oranda olması gerektiği*” ifadesine yer verilmiştir.

2.5. Denkleştirme Görüşü

Denkleştirme görüşüne göre manevi zararın para ile ölçülmesi mümkün değildir. Bu nedenle manevi zarara karşı ödenen paranın kişinin acısını ve ızdırabını ortadan kaldırması mümkün değildir. Ancak ortaya çıkan zarar ile ödenen para eşdeğerde olmasalar da paranın mutluluk sağlayarak acıların dindirilmesinde en iyi yol olduğu kabul edilmeli, böylece zarar görenin uğradığı acı ortadan kaldırılarak denge sağlanmaktadır²⁹.

2.6. Maddi Tazminatı Tamamlayıcı Denkleştirme Görüşü

Manevi tazminatı maddi tazminatın tamamlayıcısı olduğunu savunan ilk görüşe göre manevi tazminat, ancak maddi tazminatın yetersiz kaldığı ya da tükendiği yerde denkleştirme işlevini sosyal bir ihtiyacın karşılanması amacıyla üstlenmektedir³⁰. Diğer görüşe göre ise manevi tazminatın duygusal bağlarından arındırılmış, maddi tazminatın yetersiz kaldığı durumlarda onun eksikliğini ve açığını kapatıcı, zararı denkleştirici bir işlevi bulunmaktadır³¹.

3. Manevi Tazminatı Hesaplama Yöntemleri

3.1. Klasik Yöntem

Hakim kendisine tanınmış olan takdir yetkisi çerçevesinde somut olayın özelliklerini göz önünde tutarak hukuka ve hakkaniyete göre manevi tazminat miktarını belirlemektedir. Her somut olay farklılık arz edeceğinden önceki tablolardan yararlanılmamaktadır. Bu yöntemde manevi tazminat, maddi tazminat gibi hesaplanmamakta, yalnızca takdir edilmektedir. Manevi zarar ile manevi tazminatın belirlenmesi aşamaları birbirinden ayırt edilememektedir³².

Hakim takdir hakkını kullanırken, ülkenin ekonomik koşulları, tarafların sosyal ve ekonomik durumları, paranın satın alma gücü, tarafların kusur durumu, olayın ağırlığı, işçinin sürekli iş

²⁵ Antalya, Borçlar Hukuku, s. 151.

²⁶ Çelik, s. 54; caydırıcılık görüşünün kabulü için bkz. HGK'nın 23.06.2004 tarih ve 13-291/370 sayılı kararı.

²⁷ Antalya, Borçlar Hukuku, s. 152.

²⁸ İzmir BAM 9. HD'nin 06.10.2020 tarih ve 2019-2215/898 sayılı kararı, Lexpera

²⁹ Arat, s. 194.

³⁰ Serozan, s. 84.

³¹ Çelik, s. 59.

³² Erlüle, s. 431-432.

göremezlik oranı, işçinin yaşı, olay tarihi gibi özellikleri göz önünde tutmalıdır. Hükmedilecek tutar manevi tatmin duygusunun sağlanması yanında caydırıcılık uyandıran oranda olmalıdır³³. Diğer yandan manevi tazminat bir taraf için zenginleşme, diğer taraf için fakirleşme aracı olarak değerlendirilmemelidir³⁴.

Hakim takdir hakkını kullanırken manevi tazminat tutarının belirlenmesinde her olaya göre değişebilecek özel durum ve koşulların bulunacağı da gözeterek kararına etki eden unsurları objektif olarak ortaya koymalıdır³⁵. Ancak çoğu Yargıtay ve Bölge Adliye Mahkemesi kararında dikkate alınması gereken ilkeler madde madde sayıldıktan sonra doğrudan, hükmedilen manevi tazminat tutarının az ya da çok olduğu belirtilmekte, sayılan ilkelere göre ne şekilde değerlendirme yapıldığı detayına yer verilmemektedir.

TBK madde 52'de yer alan indirim sebeplerinin manevi tazminatın belirlenmesinde uygulama alanı bulacağı ifade edilmektedir³⁶. Ancak doktrindeki bir görüşe göre manevi tazminat tüm veriler dikkate alınarak hesaplanmaktadır. Bu nedenle maddi tazminat taleplerinde önceden belirlenen tazminat tutarının sonradan indirilmesinde göz önünde bulundurulmuş unsurlar, manevi tazminat tespit edilirken halihazırda hakim takdirine etki ederek tazminatın indirimli şekilde belirlenmesini sağlamaktadır. Bu nedenle manevi tazminatta teknik anlamda bir indirim veya artırımdan söz edilmesi mümkün değildir³⁷.

Bedensel bütünlüğün zedelenmesi neticesinde manevi tazminat talebini düzenleyen TBK madde 56'da zarar görene uygun bir paranın ödeneceği öngörülmüştür. Bu nedenle TBK madde 56 kapsamında hükmedilecek manevi tazminatta hakim paradan başka bir giderim türüne karar vermesi mümkün değildir³⁸. Halbuki genel hüküm mahiyetinde olan TBK madde 58/1'de bir miktar paraya hükmedilmesi öngörülmüşken, TBK madde 58/2'de ise hakim bu tazminatın ödenmesi yerine diğer bir giderim biçimi kararlaştırabileceği veya bu tazminata ekleyebileceği hüküm altına alınmıştır³⁹. Tazminatın para olarak ödenmesine hükmedildiği takdirde ödemenin sermaye veya irat şeklinde olması mümkündür⁴⁰.

3.2. Emsal Karar Yöntemi

Emsal karar yönteminde manevi tazminatın belirlenmesinde yerleşmiş yargı uygulaması dikkate alınmaktadır. Hakim somut olay ile mukayese edilebilir emsal, yerleşmiş yargı kararlarını kullanmaktadır. Ancak paranın satın alma gücündeki değişiklikler nedeniyle emsal karardaki oranlar en az enflasyon oranı kadar değer kaybı dikkate alınarak değerlendirilmelidir. Emsal yargı kararlarından yararlanılırken, bu kararları esas alan manevi

³³ HGK'nın 07.07.2020 tarih ve 1593/535 sayılı kararı, Lexpera; aynı yönde bkz. HGK'nın 23.06.2004 tarih ve 13-291/370 sayılı kararı, Kazancı.

³⁴ HGK'nın 24.10.2001 tarih ve 4-1016/758 sayılı kararı, Kazancı.

³⁵ İzmir BAM 4. HD'nin 10.07.2020 tarih ve 2018-1799/867 sayılı kararı, Lexpera.

³⁶ Eren, s. 818.

³⁷ Akın, s. 109.

³⁸ Oğuzman/Öz, s. 282.

³⁹ Eren, s. 819.

⁴⁰ Erlüle, s. 417.

tazminat tabloları dikkate alınmalıdır. Ancak Türk Hukukunda bu tarzda yeterli bir çalışma bulunmamaktadır⁴¹.

3.3. Tarife Yöntemi

Tarife yöntemi aynı değeri ihlal edilen herkes için manevi tazminatı eşit gören bir yaklaşımı benimsemektedir. Her kişilik değerine ilişkin tarifede belirlenen manevi tazminat esas alınmakta, manevi tazminat objektif yaklaşımla ele alınmaktadır. Bu tarifeler hakim takdir yetkisini keyfi olarak kullanmasını engellemektedir. *Antalya*'ya göre söz konusu tarifeler hakim açısından yardımcı kaynak olabilecek niteliktedir. Ayrıca objektif zararın ortaya konması açısından yol gösterici niteliktedirler. Böylelikle objektif zarar bu tarifeler yardımıyla belirlenebilir, ardından subjektif zarar ise çekilen acı ve ızdırabın somut şartlara göre değerlendirilmesiyle tespit edilebilecektir⁴².

3.4. İki Aşamalı Yöntem

Tazminatın hesaplanması ile tazminatın belirlenmesi aşamalarından oluşmaktadır. İlk aşamada manevi zararın kapsamı ve taban manevi tazminat tutarı tespit edilmektedir. Taban manevi tazminat tutarı kişisel değerleri benzer şekilde ihlal edilen tüm zarar gören kimselerin talep edebilecekleri eşitliği gözetilen bir tutardır. Taban tutarın belirlenmesinde ihlalin türü ve ağırlığı gibi objektif olarak önemli sayılan olgular kullanılmaktadır. İkinci aşamada ise somut olayın özellikleri dikkate alınarak manevi tazminat miktarı artırılmakta veya azaltılmaktadır⁴³.

3.5. Ekonomik Analiz Yöntemi

Bu yöntem manevi zararın değil riskin esas alınarak değerlendirilmesi gerektiğini benimsemiştir. Yaşam ve bedensel bütünlüğün manevi değeri, kişilik değerinin zarar görmesi halinde, toplumsal riziko olarak değerlendirilmektedir. Kişilerin riskten kaçınmak için ödemeye ya da riski üstlenmek için kabul etmeye istekli oldukları ilave tutar belirlenebildiği takdirde değerlendirme faaliyetinin mümkün hale geleceği kabul edilmektedir⁴⁴.

3.6. Maddi Tazminat Gibi Hesaplanması Yöntemi

Doktrindeki bir görüşe göre her ne kadar maddi tazminatın gereceğe yakın hesaplanmasında matematiksel formüllere başvurulması mümkün ise de manevi tazminatın hesaplanması açısından nesnel ölçütler bulunmamaktadır⁴⁵. Doktrinde *Çelik* ise “*maddi tazminat hesaplanır, manevi tazminat takdir edilir*” görüşünün günümüzde geçerliliğini yitirdiği görüşündedir. Yazara göre Yargıtay kararlarında hükme bağlanan tazminatların miktarları arasında büyük farklar bulunmaktadır. Bunun sebebi, manevi tazminat talep edeceklerin ne kadar talep edeceklerini bilmemeleri, taleplerini hesaba veya ölçüye dayandırmamaları

⁴¹ Antalya, Manevi Zarar, s. 86-87.

⁴² Antalya, Manevi Zarar, s. 88-91.

⁴³ Erlüle, s. 91-96.

⁴⁴ Atlan, Manevi Tazminat, s. 131; Antalya, Manevi Zarar, s. 97.

⁴⁵ Süzek, s. 433; Antalya, Borçlar Hukuku, s. 175.

yanında hakimlerin de takdir yetkilerini kullanırken başvurabilecekleri ilkeler veya ölçütlerin bulunmamasından kaynaklanmaktadır.

Manevi tazminatın hesaplanmasında ortak ve somut ölçütlerin bulunması gerekmektedir. Manevi tazminat maddi tazminat benzeri bir yöntemle, bir değer birimi üzerinden hesaplanmalı, TBK madde 51 ve 52'deki indirim nedenleri gözetilmeli, hakim hesap sonucuna bakarak ve yasada öngörülen özel durumları da dikkate alarak TBK madde 52 ve TMK madde 4 çerçevesinde karar vermelidir⁴⁶. Doktrinde *Özdemir* de manevi tazminatın takdiri olmaktan çıkarılması ve somut ölçütler kullanılarak hesaplanmasında fayda olduğu görüşündedir⁴⁷.

Doktrinde *Çelik*, manevi tazminatın maddi tazminat gibi hesaplanabilmesi amacıyla örnek bir hesap yöntemi geliştirmiştir. Söz konusu yöntem uyarınca öncelikle manevi tazminat için parasal birim olarak yasal asgari ücret ele alınmalı ve bununla bir taban ölçüt oluşturulmalıdır. Ardından kişilerin sosyal ve ekonomik düzeyleri ve kazanç durumları ne olursa olsun, maddi tazminat hesabında hangi kazanç unsuru kullanılırsa kullanılsın, manevi tazminatın hesap birimi yasal asgari ücret olmalıdır. Asgari ücretin bir yıllık tutarı taban kabul edilmeli ve manevi tazminata hükmedilirken bu tabanın altına inilmemelidir. Asgari ücretlerin bir yıllık tutarı taban kabul edildikten sonra, maddi tazminatın eksik bıraktığı yaşam süreleri ile yıllık asgari ücret tutarı çarpılmalı; hesaplanan miktar; kusur, iş göremezlik oranı, destek payı gibi denkleştirme öğeleri ile netleştirildikten sonra, karar vermek üzere yargıcın önüne getirilmelidir⁴⁸.

4. Zamanaşımı

Zamanaşımı süresi zarar verici olayın öğrenildiği anda değil; zararın varlığı, niteliği, unsurları ve kapsamının kesin olarak bilinmesinin mümkün olduğu andan itibaren başladığı kabul edilmektedir⁴⁹. Haksız fiilden doğan sorumlulukta tazminat talebi TBK madde 72/1 uyarınca zarar görenin zararı ve tazminat yükümlüsünü öğrendiği tarihten başlayarak iki yılın ve her halde fiilin işlendiği tarihten başlayarak on yılın geçmesiyle zamanaşımına uğramaktadır. Sözleşmeye aykırılıktan doğan sorumlulukta ise TBK madde 146 uyarınca zamanaşımı süresi on yıldır. İşveren ile arasındaki iş ilişkisi nedeniyle, iş kazası neticesinde manevi tazminat talep ederken, işçinin her iki hukuki sebebe de dayanabilmesi mümkündür. Bu durumda zamanaşımı süresi de tercih edilen hukuki sebebe göre değişkenlik gösterecektir.

5. Faiz Başlangıç Anı

Manevi tazminat bakımından değerlendirme anı olarak eğer sonuç gerçekleşiyse ihlalin gerçekleştiği an, ihlal hüküm anında devam ediyorsa hüküm anı esas alınmalıdır⁵⁰. Yargıtay

⁴⁶ Çelik, s. 50.

⁴⁷ Özdemir, s. 557-558.

⁴⁸ Çelik, s. 70; bu doğrultuda yapılan ayrıntılı hesap tabloları için bkz. Yargıç/Aymaz, s. 27 vd.

⁴⁹ HGK'nın 07.07.2020 tarih ve 2017-1593/535 sayılı kararı, Lexpera.

⁵⁰ Antalya, Borçlar Hukuku, s. 174.

ise faiz başlangıcı için ihlal tarihini esas almaktadır. Faizin başlangıç anı ile ilgili olarak Yargıtay tarafından oluşturulan içtihadın Bölge Adliye Mahkemeleri tarafından da devam ettirildiğini söylemek mümkündür. Nitekim Ankara BAM 8. HD'nin 2020 tarihli bir kararında alacağın kaza tarihi itibarıyla muaccel olduğuna, temerrüt hali olduğundan yasal faizin kaza tarihinden itibaren uygulanmasının uygun olacağına hükmedilmiştir⁵¹.

6. İhtiyati Haciz Kararı

İhtiyati haciz alacaklı açısından alacağın zamanında ödenmesini garanti altına almak için mahkeme kararı ile önceden borçlunun mallarına en konulması imkanıdır. 2004 sayılı İcra ve İflas Kanunu madde 257 uyarınca vadesi gelmiş bir para borcunun alacaklısı ihtiyati haciz talebinde bulunabilir. İİK madde 258 gereğince alacaklının alacağı ve haciz sebepleri hakkında mahkemeye kanaat getirecek deliller göstermesi gerekmektedir. Ancak manevi zararın miktarının tam olarak belirlenmesi her zaman kolay olmamaktadır. Bu halde manevi tazminat talep eden kimselerin manevi zararın henüz belirlenmediği zaman diliminde ihtiyati haciz talep edip edemeyecekleri değerlendirilmelidir.

Ankara BAM 8. HD 2020 tarihli bir kararında⁵² manevi tazminat alacağının haksız eylemin gerçekleştiği tarihte muaccel hale geldiğine, muacceliyet kavramının alacaklı tarafından talep ve dava edilebilir hale gelmiş olma anlamı taşıdığına, davacıların manevi zararlarının doğmasının kuvvetle muhtemel olduğuna, davanın ilk açıldığı aşamada zararın miktarının net olarak belirlenmesini beklemenin ihtiyati haciz talebi bakımından hakkaniyetle bağdaşmayacağına hükmetmiştir. Hakim ihtiyati haciz talebinde davacının tazminat talebi ile orantılı ve davalının ticari hayatını etkilemeyecek biçimde "tedbirde ölçülülük" ilkesine uygun şekilde karar vermelidir⁵³.

7. Maluliyet Artış Oranı Doğrultusunda Fark Manevi Tazminat Talebi

İş kazası sonrasında açılan manevi tazminat talepli davanın sonucu kesinleştikten sonra zaman içinde maluliyet oranında artış yaşanabilmektedir. Söz konusu artış doğrultusunda zarar görenler yeni oluşan oran üzerinden fark manevi tazminat talep etmektedir. Yargıtay eski içtihatlarında, iş kazalarında maluliyet oranının artışı halinde, ilk maluliyet oranı nedeniyle hükmedilen ve kesinleşen tazminat davası bulunması halinde de, fark maluliyet oranı nedeniyle maddi ve manevi tazminat istemini kabul etmiştir⁵⁴. Ancak, Yargıtay ve Bölge Adliye Mahkemelerinin son dönem kararlarında iş kazalarında maluliyet oranının artışı halinde, ilk maluliyet oranı doğrultusunda hükmedilen ve kesinleşen tazminat davası

⁵¹ Ankara BAM 8. HD'nin 07.10.2020 tarih ve 883/2027 sayılı kararı, Lexpera.

⁵² İzmir BAM 19. HD'nin 02.10.2020 tarih ve 2404/173 sayılı kararı, Lexpera.

⁵³ Yargıtay 21. HD'nin 15.09.2015 tarih ve 13677/16643 sayılı kararı, Lexpera.

⁵⁴ Yargıtay 21. HD'nin 09.11.2010 tarih ve 4581-11130 sayılı kararı, Lexpera.

bulunduğu takdirde fark manevi tazminat talebi ile açılan davaların kesin hükümden dolayı reddedildiği görülmektedir⁵⁵.

SONUÇ

Manevi tazminatın hesaplanmasında hakim, tazminat miktarını, iş kazasının koşulları ile neden olduğu manevi zararın işçi üzerinde bıraktığı etkiyi objektif olarak değerlendirerek takdir etmelidir. Ancak her ne kadar hakimin takdir yetkisini kullanırken dikkate aldığı ölçütlere kararında yer vermesi gerekiyorsa da yargı kararları incelendiğinde yalnızca manevi tazminat tutarının yazdığı görülmektedir. Manevi tazminatın maddi tazminatta olduğu gibi somut ölçütlere dayanılarak hesaplanmasına yönelik görüşler benzer olaylar karşısında verilen farklı kararların önüne geçilmesi adına olumlu olsa da kişilerin yaşadığı acı ve elemin boyutunun standartlaştırılmayacak olması bakımından da eleştiri almaktadırlar. Manevi tazminatta zaman aşımı süresi meydana gelen zararın kesin olarak bilinmesinin mümkün olduğu andan itibaren başlamaktadır. Faiz başlangıç anı ise olayın meydana geldiği tarih olarak kabul edilmektedir. İşçinin mağduriyet yaşamaması için ihtiyati haciz talebinde bulunduğu takdirde davacının tazminat talebi ile orantılı ve davalının ticari hayatını etkilemeyecek biçimde ihtiyati haciz kararına hükmedilmektedir. Manevi tazminat talebi neticesinde kesin karar verilmiş ise, daha sonra oluşan ek zararlar nedeniyle fark manevi tazminat talebi ise Yargıtay tarafından kabul edilmemektedir.

KAYNAKÇA

Akın, Levent. “İş Hukukunda Hakimin Manevi Tazminatı Takdir Yetkisi ve Borçlar Kanunu Md. 43-44 Uygulamaları”. İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku 2008 Yılı 12. Toplantı Notları. İstanbul Barosu Yayınları, 2009: 92-110.

Antalya, Gökhan. Borçlar Hukuku Genel Hükümler C. 2. 2. Baskı, Legal, 2017. (Borçlar Hukuku)

Antalya, Gökhan. “Manevi Zararın Belirlenmesi ve Manevi Tazminatın Hesaplanması-Türk Hukukuna Manevi Zararın İki Aşamalı Olarak Belirlenmesine İlişkin Bir Model Önerisi”. MÜHFHAD Prof. Dr. Cevdet Yavuz’a Armağan C. 22, S. 3 (2016): 221-250.

Antalya, Gökhan. Manevi Zararın Belirlenmesi ve Manevi Tazminatın Hesaplanması. Legal, 2017. (Manevi Zarar)

Arat, Ayşe. “6098 Sayılı Borçlar Kanunu MADDE 58’e Göre Manevi Tazminatın Belirlenmesine, 818 Sayılı Borçlar Kanunu MADDE 49/2’nin Kaldırılmasının Etkisi”. EÜHFD C. 17, S. 3-4, 2013: 185-206.

Atlan, Hülya. “Beden Bütünlüğünün İhlalinde Manevi Tazminatın Belirlenmesi”. AÜHFD C. 65, S. 4 (2016): 2659-2683. (Tazminatın Belirlenmesi)

⁵⁵ Ayan, s. 37-56; aynı yönde bkz. Ankara BAM 7. HD’nin 13.03.2018 tarih ve 2017-4052/606 sayılı kararı, Lexpera, Yargıtay 21. HD’nin 14.02.2017 tarih ve 2016-11916/952 sayılı kararı, Lexpera.

- Atlan, Hülya. Manevi Zararı Tazmin Yolları. On İki Levha Yayıncılık, 2015. (Manevi Zarar)
- Ayan, Zehra. “İşverenin Bedensel Zararlardan Sorumluluğu” in Necdet Basa (Ed.) Bedensel Zararlar Konusunda Yüksek Mahkeme Görüşleri Sempozyumu. Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2019: 37-56.
- Bal, Özlem. “Türk İş Hukukunda Manevi Tazminat”. Adalet Dergisi C. 38 (2010): 115-131.
- Çelik, Çelik Ahmet. Cana Gelen Zararlarda Tazminatın Ölçüsü ve Kazanç Kavramı. Legal, 2006.
- Eren, Fikret. Borçlar Hukuku Genel Hükümler. 20. Baskı, Yetkin, 2016.
- Erlüle, Fulya. Türk Borçlar Kanununa Göre Bedensel Bütünlüğün İhlalinde Manevi Tazminat. 2. Baskı, Seçkin, 2015.
- Keskin, Dilşad. “Doğum Öncesi Gerçekleşen Zarar Verici Fiil Sebebiyle Tazminat: Ceninin Tazminat Talebi”. GÜHFD C. 17, S. 1-2 (2013): 743-774.
- Kılıçoğlu, Mustafa. “Cismani Zarar ve Ölüm Hallerinde Manevi Zarar ve Manevi Tazminat”. Kamu-İş İş Hukuku ve İktisat Dergisi C. 7, S. 3 (2004): 191-220.
- Oğuzman, Kemal, Turgut Öz. Borçlar Hukuku Genel Hükümler C. 2. 11. Bası, Vedat, 2013.
- Özdemir, Erdem. İş Sağlığı ve Güvenliği Hukuku. Vedat, 2014.
- Serozan, Rona. “Manevi Tazminat İsteminde Değişik Bir Yaklaşım”. Prof. Dr. Haluk Tandoğan’ın Hatırasına Armağan. Bankacılık Enstitüsü Yayınları, 1990: 67-101.
- Süzek, Sarper. İş Hukuku. 18. Baskı, Beta, 2019.
- Yargıç, Zeynep, Aymaz Muhammed Hakan. “İş Kazalarında İşverenin Hukuki Sorumluluğu Manevi Tazminat Ve Hesaplanması”. Fasikül Hukuk Dergisi C. 10, S. 108 (2018): 22-29.
- www.lexpera.com.tr (Lexpera)
- www.kazanci.com.tr (Kazancı)

RÖNESANS DÖNEMİ RESİM SANATININ YAPITLAR ÜZERİNDEN BİÇİMSEL VE İFADESEL ANALİZİ

THE ART OF PAINTING OF THE RENAISSANCE PERIOD FROM THE WORKS
FORMAL AND EXPRESSIVE ANALYSIS

Doç. Dr. Nazan DÜZ

Uşak Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Bölümü

ORCID ID: 0000-0003-2799-8328

Kardelen ÖZDEMİR

Uşak Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,

Sanat ve Tasarım Ana Bilim Dalı, Tasarım Çalışmaları

ORCID ID: /0000-0001-6228-7308

ÖZET

İnsan ile birlikte doğan, gelişen sanat, tarihsel süreç içerisinde farklı dallarda kendini göstermiştir. Edebiyatta, müzikte, plastik sanatlarda kendini gösteren dönem kendi içerisinde birçok karakteristik özelliği barındırmıştır. Sanatın birçok alanında kendini gösteren Rönesans dönemi, sanat dallarından biri resim sanatında ifade bulmuştur. Resim sanatı ilkel toplumlar ile kendini göstermiş ve günümüze kadar gelişerek evrilmiştir. Sanat tarihinde dönemler ve sanat akımları doğrultusunda farklı ifade ve biçim dili bulan resimler, dini, mitolojik ve dönemsellik özellikleri gerek fırça darbeleri gerekse çizgisel olarak izleyiciye sunmuştur. Dinsel ve mitolojik anlatıların görsel ifadeye dönüşmesi sanatın birçok dalında gerçekleşirken, resim sanatında da Rönesans Dönemi, dinsel ve mitolojik konuların işlendiği bir dönem olarak ifade edilebilir. Rönesans Dönemi, bilgi ve düşünce çağı olarak dönemin insanların bakış açısını değiştirmiştir. Düşünsel bir devrim olarak Rönesans Dönemi, sanatçılar tarafından ikonografinin, mitoloji ve mitolojik karakterlerin biçimsel olarak gerçekleştiği, ifade olarak temalar üzerinde yoğunlaşarak kendini gösteren bir dönem olmuştur. Rönesans Dönemi resim sanatı da skolastik düşünceyi bir kenara bırakarak pozitif bilimsel düşünceye yönelik eserler vermiştir. Eserlerde dönemin karakteristik özelliklerini barındıran birçok detay resmedilmiştir. Real bir mekân algısı olmadan konumlandırılan figürler, duyguların ön planda olduğu portreler, perspektif ve simetrisinin kullanılarak gerçekçi bir anlatımın oluştuğu yapıtlar, tarihsel süreç içerisinde yapıldığı dönemi en iyi şekilde ortaya koyan görsel anlatımlara dönüşmüştür. Yeniçağ olarak Rönesans Dönemi, hem düşünce ve bakış açısı olarak hem de resim sanatında kendine özgü bir biçim dili yaratarak tarihsel süreç içerisinde yerini almıştır. Bu çalışmanın amacı Rönesans Dönemini ve Rönesans Döneminde resim dalında yapılmış olan eserleri inceleyerek, resimlerde yer alan biçimsel özellikleri ve neyi ifade ettiklerini irdelemektir.

Anahtar kelimeler: Rönesans, resim, biçim, ifade

ABSTRACT

Art, which was born and developed with human beings, has manifested itself in different branches in the historical process. The period that manifested itself in literature, music and plastic arts had many characteristic features within itself. The Renaissance period, which manifested itself in many fields of art, found expression in painting, one of the branches of art. The art of painting showed itself with primitive societies and evolved until today. The paintings, which have found a different language of expression and form in the history of art and art movements, presented religious, mythological and periodic features to the audience both in brush strokes and linearly. While the transformation of religious and mythological narratives into visual expression takes place in many branches of art, the Renaissance Period can be expressed as a period in which religious and mythological issues are dealt with in the art of painting. The Renaissance Period, as the age of knowledge and thought, changed the perspective of the people of that period. The Renaissance Period, as an intellectual revolution, was a period in which iconography, mythology and mythological characters were realized formally by artists, expressing themselves by concentrating on themes. Renaissance painting art also put aside scholastic thought and produced works for positive scientific thinking. Many details that contain the characteristic features of the period are depicted in the works. The figures, which are positioned without a real perception of space, portraits in which emotions are at the forefront, works that create a realistic expression by using perspective and symmetry have turned into visual expressions that reveal the period in which they were made in the historical process in the best way. The Renaissance Period as the New Age has taken its place in the historical process by creating a unique language of form both in terms of thought and perspective. The aim of this study is to examine the works made in the field of painting in the Renaissance Period and the Renaissance Period, to examine the formal features in the paintings and what they mean.

Keywords: Renaissance, painting, form, expression

GİRİŞ

Sanatın tarihsel sürecinde birçok dönem yer almıştır. Dönemler, sanatın farklı üsluplarda ifade bulmasını sağlamıştır. Sanatın içinde yer alan her dönemin karakteristik özellikleri farklı olmuş ve bu farklılık sanatta farklı biçim dillerinin oluşmasını sağlamıştır. Sanatta yer alan dönemlerden biri Rönesans Dönemi olmuştur.

Rönesans, 15. yüzyıl sanat akımı olarak sadece bir sanat akımı değil aynı zamanda bir dönemi ifade etmiştir. Özgürleşme dönemi olarak ifade edilebilen bir dönem olan Rönesans, anlayış olarak dünyevi bir bakış açısına sahip olmuştur. Öbür dünyanın önem taşımasını reddederek bu dünyanın da önemli olduğunu vurgulamıştır.

Bilimsel pozitif düşüncenin gelişmesi ile düşünsel açıdan devrim yaratmış olan Rönesans Dönemi'nde kilise baskısı ve skolastik düşünce ortadan kalkmıştır. Bu dönemde resim sanatı farklı özelliklere sahip olmuştur.

“İnsan anatomisi, oran, orantı ve ölçü yine bu dönemde keşfedilmiştir. Dönem eserlerinde Gotik özellik taşıyan dikey biçim yerine yatay biçimler ele alınmıştır. Yeniçağ insan bakış açısı olarak bir noktadan optik görüşle bilimsel perspektif oluşturmaktadır. Resimler ışıkla biçimlendirilmiş hareket ve gölge dengesi sağlanmıştır. Eserlerde detaya önem verilmiş bir noktadan bilimsel perspektif görülmektedir.” (Akt. Özgöz, 2018: 3).

Rönesans, kendi içerisinde Erken Rönesans, Olgun Rönesans ve Geç Rönesans olarak dönemlere ayrılmıştır. 1350-1500 tarihleri arası Erken Rönesans, 1500-1550 Olgun Rönesans ve 1550-1600 Geç Rönesans olarak ifade edilmiştir.

Yalın anlatımın ön plana çıktığı dönem, soyut detaylar ile kendini göstermiştir. Rönesans Dönemi sanatçıları, yalın bir üslupla, yaratma gücünü birleştirerek olağanüstü eserler üretmişlerdir. Özgöz'e göre:

“Ortaçağ'da görülen din adamı ve kilise anlayışına karşı ilk oluşum başlamaktadır. Aynı fikirde olmayıp zıt görüşlere sahip insanlar kendi farklarına varıp, eleştirilere önem vermektedir. Ortaçağ diğer dünya görüşünü savunup kurtuluşu, Rönesans'taki düşünce ise dünyevi nimet güzellikleri önemseyip kurtuluşun bu dünyada olduğunu savunmaktadır. Rönesans, matematik ve geometrinin bilim alanında gelişimi ile hümanizmin etkisiyle, insan odaklı çalışmaların temelini oluşturmaktadır” (2018: 4).

Devrim niteliği taşıyan Rönesans Dönemi, olağan bakış açısını değiştirerek, farklı bakış açıları getirmiş ve bu yönde üretilen eserler Rönesans Dönemi'ni anlatan bir belge niteliği taşımıştır. Sanat tarihi boyunca Rönesans Dönemi, özgürleşmeyi ön planda tutarak kendinden sonra gelen dönemlere ışık tutmuştur.

RÖNESANS DÖNEMİ VE KARAKTERİSTİK ÖZELLİKLERİ

Rönesans Dönemi, yeniden doğuş olarak ifade bulmuştur. “Gelb (1999: 16); Rönesans sözcüğünü; “canlandırmak, hayat bulmak” anlamına gelen Fransızca “renaitre” fiili ile doğum anlamına gelen “naissance” birleşiminden oluştuğunu söyler. Asırlar süren hurafelerden sonra, insan gücünün ideali ve potansiyelinin yeniden doğuşu olduğunu belirtir.” (Sevil, 2008: 39).

Rönesans, Orta Çağ ile reform hareketleri arasında yer alan zaman olarak sanatta, bilimde, felsefede ve mimaride kendini göstermiştir. Orta Çağ'da insanlar çok sayıda sorun ile karşı karşıya gelmiştir. Toplum din baskısı altında kalmış ve sömürgeye uğramıştır. Orta Çağ'da toplumun yoksul olması dini baskının toplum üzerindeki etkisini arttırmıştır. Kilisenin baskısı doğrultusunda skolastik düşünce topluma empoze edilmiştir. “Bu dönemde özellikle sanatsal anlamdaki yaratıcılık çoğunlukla kilise ve manastırlarda gerçekleşmekteydi. Yapılan çalışmalarda ise dini konular ağırlıklıydı ve sanatçı çoğunlukla anonimdi, üretilen eserlere imza atmak gibi bir kavram yoktu.” (Al, 2021: 6).

Hümanizm, İtalya'da değişime neden olan bir hareket olarak tarafsız bir bakış açısının gelişmesine yardımcı olmuştur. “Hümanizme dair geniş kapsamlı tanımlar yapılmıştır. Ancak Kadioğlu; hümanizmin temelinde insandaki temel özelliklerin geliştirilmesi durmaktadır. Aynı zamanda hümanizm, bir fikrin çeşitli disiplinler üzerine olan bakış açısının bilinmesi yönünden faydalı olacaktır” demiştir (Al, 2021: 7). Hümanizm, öteki dünya algısının kırılmasına sebep olmuş ve dünya anlayışının gelişmesini sağlamıştır. Al'a göre:

“Rönesans için ideal insan kavramı, artık münzevi hayat süren keşiş değil, dünyaya dair olan her şeyi ve yaşamdan alınabilecek ne varsa almayı isteyen evrensel insan haline dönüşmüştür. Ayrıca Rönesans, Katolik Kilisesi'nin otoritesine ve özellikle kilisenin önderliğinde yaşanan bilgi üzerindeki dini sınırlamalara karşı bir hareket başlatmasıyla insan üzerindeki dini kontrolün kırılmasına öncülük etmiştir. Bu uyanışlar dönemin en etkili kişilikleri arasında inanç yerine aklın güvenilirliği düşüncesinin gelişmesinde etkili olmuştur” (2021: 8).

Rönesans kavramı, ilk olarak Vasari'nin kitabında yer almıştır.

“Vasari, kitabında bahsettiği ustaların hayat hikâyeleriyle birlikte sanat ve sanat kuralları üzerine birçok varsayımdan bahsetmiştir. Ona göre, sanat doğanın taklit edilmesiyle başlamış; bu taklit

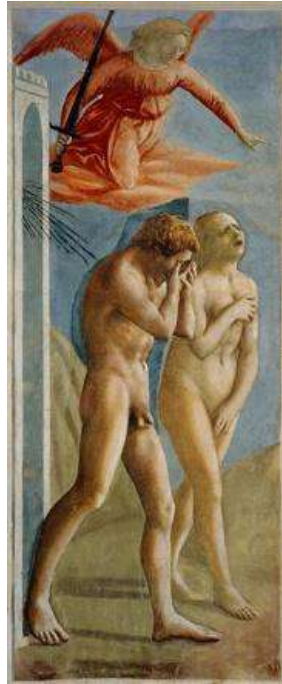
ediş, insan eliyle yapılanları taklit etmeyle devam etmiştir. Sanat ve sanatçıların zaman içerisinde kaybolduğundan bahsederken sanatın yeniden doğuşuna değinmiştir” (Al, 2021: 8).

Rönesans, İtalya’da başlayan ve tüm Avrupa’yı kapsayan bir dönem olarak sanat, felsefe, edebiyat gibi birçok alanda kendini göstermiştir. Kültür olarak Rönesans düşüncenin bir devrimi niteliğine sahip olmuştur.

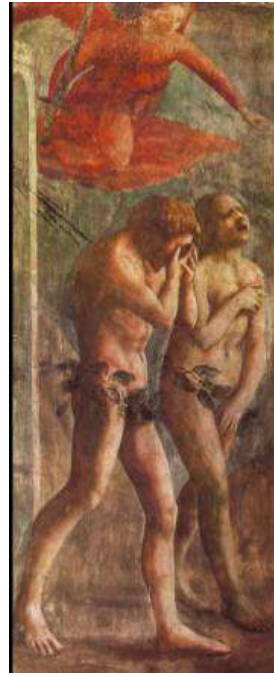
Rönesans, resim sanatında sanat tarihine damga vurmuş bir dönemi tanımlamaktadır. Rönesans’ın ortaya çıkmasını sağlayan insanın güçlü olması, güzel olanın gerçek olduğu algısı ve buna bağlı olarak bu dünyanın keşfedilmeye değer olması ve bireysel hümanist hareketler gibi düşünceler doğrultusunda Rönesans resim sanatı da yeni bir bakış açısına sahip olmuştur. Rönesans’ın reform hareketlerine zemin hazırlaması, pozitif bilimsel düşüncenin yayılması, eğitimde yeni bir bakış açısıyla gelişmeler olması gibi sonuçlar ile birlikte resim sanatı da yeni karakteristik özellikler kazanmıştır.

Rönesans resim sanatı, dönemin sağlamış olduğu yeni düzen ve bakış açısıyla yeni bir üsluba geçiş yapmıştır. Kilise ve saray baskısı altında anonim bir şekilde resimlerin üretilme dönemi son bulmuştur. Sanatçılar kendi imzalarını kullanarak, özgürleşme ile birlikte istediklerini yapmaya başlamışlardır. Bu dönemde figür ve kompozisyon önemli olmuştur. “Rönesans Döneminde ressamlar figürleri belli bir düzene göre yerleştirme sanatını Ortaçağ resim geleneğinden öğrenmişlerdi. Ancak bunu nesnelere gerçek biçimini ve oranlarını dikkate almayarak ve mekânı tamamen unutup yapıyorlardı.” (Ülger, 2019: 15). Kompozisyon üçgen (piramidal) bir kurguya sahip olmakla birlikte kapalı kompozisyonda mekânlar hayalden resmedilmiştir. Abartıdan uzak yalın ve sade görünüm ön planda olmuştur.

RÖNESANS RESİMLERİ VE BİÇİM AÇISINDAN ANALİZLERİ

Görsel 1. Masaccio, “Adam and Eve Banished from Paradise”, 1427, Fresk, Santa Maria del Carmine, Floransa İtalya

Görsel 2. Masaccio, Expulsion of Adam and Eve from Eden (İlk hali)

Masaccio'nun "Cennetten Kovulma" adlı tablosu Santa Maria del Carmine'deki Brancacci Şapeli'nde bulunmaktadır. Bu yapıtta Adem ve Havva'nın Cennet Bahçesi'nden kovulmasının hikayesi resmedilmiştir. Yasak meyveyi yedikten sonra Tanrı'nın bunu keşfetmesi ve onları cennetten kovduğu resimde Adem ve Havva dışında bir melek figürü işlenmiştir. En solda yer alan mimari detay göze çarpmaktadır. Bu mimari detay Cennetin kapısını temsil etmiştir. Çok fazla duygunun işlendiği yapıtta duyguların karşıtlığı dikkat çekmiştir. Harris ve Zucker (2012)'e göre:

"Adem yüzünü kapatıyor, bir tür utanç ve günahının gerçek bir farkındalığı var. Vücudu bize açık ve aslında bu ilginç. Bütün bu Şapel oldukça yakın zamanda temizlendi ve çok uzun bir süre cinsel organlarını örten bir asma vardı (Bkz. Görsel 2). Ama Massacio'nun bize verdiği orijinal çıplaklığa geri döndük, bu kesinlikle çağa uygun, ama vücudunu kapatmıyor, yüzünü kapatıyor; bu bir tür iç suçluluk duygusudur. Oysa Havva doğrudan mütevazı Venüs'ün Antik klasik prototipinden alınmış gibi görünüyor. Kendini örten güzel bir kontrapostoyla gösterildi, ama daha fiziksel görünen onun utancı, yüzü açığa çıktığı için onun aracılığıyla ifade ettiği gerçek acıyı görebiliyoruz" (<https://www.youtube.com/watch?v=hMzFbORRiss&t=90s>).

Yapıt daha detaylı incelendiğinde doğallığın ön planda olduğu görülmektedir. Figürlerin vücut uzuvlarının oran-orantı açısından garip oldukları dikkat çekmektedir. Adem'in kolları çok kısa buna karşın Havva'nın sol kolu biraz fazla uzundur. Yapıtta diğer dikkat çeken şey ise mimarinin sembolik olması ve melek figürünün mekânı dolduran bir etkiye sahip olmasıdır.

Görsel 3. Sandro Botticelli, "Spring", 1480, Ahşap Üzerine Tempera Grassa, 207 x 319 cm

Boticelli'nin "Spring" (İlkbahar) adlı dokuz figürün yer aldığı eserde portakal ve defne ağacının yapraklarından meydana gelen bir koku yaratılmıştır. Koruda konumlandırılan figürler klasik mitolojiden alınmıştır. Klasik figürlere bakıldığında sağ tarafta ve ön planda yer alan Zephyrus ve Zephyrus'un kucakladığı Chloris vardır. Chloris'in sağında bahar tanrıçası Flora yer almıştır. Resmin merkez noktasında Venüs resmedilmiştir. Venüs'ün

başının üzerinde ise Aşk Tanrısı vardır. Resmin merkezinde aşk ve güzellik tanrıçası Venüs, diğerlerinden biraz geride kalmış, kibarca giyinmiş ve aşk okunu ateşleyen gözleri bağlı bir Aşk Tanrısı tarafından yönetiliyor. Venüs'ün sol tarafında ise Üç Güzeller gösterilmiştir. Üç Güzellerin yanında da Tanrıların habercisi Mercury yer almıştır.

“Kompozisyonun karmaşık anlamı bir sır olarak kalsa da, resim sevgi, barış ve refahın bir kutlamasıdır. Bitki örtüsünün koyu rengi, kısmen orijinal pigmentin yaşlanma sürecinden kaynaklanır, ancak meyve ve çiçeklerin bolluğu ile aydınlatılır. Botticelli tarafından, belki de herbaria kullanılarak doğru bir şekilde tasvir edilen en az 138 farklı bitki türü tespit edildi. Detaylara gösterilen özen, sanatçının bu parçaya olan bağlılığını doğruluyor, bu da boyanın uygulandığı saf beceride açıkça görülüyor.” (<https://www.uffizi.it/en/artworks/botticelli-spring>).

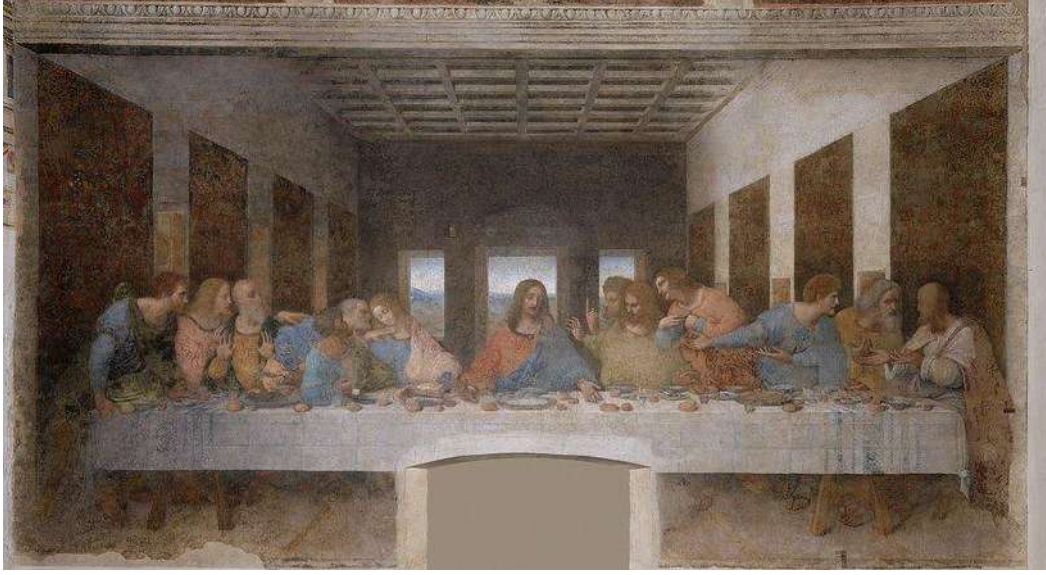
Görsel 4. Sandro Botticelli, “Birth of Venus”, 1485, Tuval Üzerine Tempera, 172.5 x 278.5 cm

Boticelli'nin bir diğer çalışması “Birth of Venus” (Venüs'ün Doğuşu) tür. Venüs'ün Doğuşu yapıtının analizi şu şekildedir:

“Spring” yapıtının aksine Venüs'ün Doğuşu” soyluların evlerine hitaben dekoratif çalışmalardan biri olmuş ve tuval üzerine çalışılmıştır. “Venüs'ün Doğuşu” olarak bilinen kompozisyonda Venüs, Zephyr, Aura ve Üç güzellerden biri olarak tanımlanan Hora yer almıştır. Eser “(...) deniz serpintilerinden doğan ve orada rüzgârlar, Zephyr ve belki de Aura tarafından üflenen Kıbrıs adasına karaya gelen aşk ve güzellik tanrıçasını gösteriyor.” (<https://www.uffizi.it/en/artworks/birth-of-venus>). Venüs, bir deniz kabuğu üzerinde karaya gelmek üzere olarak konumlandırılmıştır. Venüs, resmin sağında yer alan Üç Güzeller'den biri olduğu düşünülen Hora tarafından karşılanmayı beklemiştir.

“Botticelli, Venüs'ün çıplaklığını yaldızlı olmasından gelen ışığın yansımaları olan uzun, sarı saçlarıyla örttüğü mütevazı pozu için klasik heykellerden ilham alıyor; Birbirlerinin kucağında uçan rüzgârlar bile, Muhteşem Lorenzo'nun sahip olduğu Helenistik döneme ait bir mücevher olan eski bir esere dayanmaktadır.” (<https://www.uffizi.it/en/artworks/birth-of-venus>).

Görsel 5. Leonardo da Vinci, “Last Supper”, 1498, Alçı Üzeri Tempera ve Yağ, Santa Maria della Grazie, Milano

Leonardo da Vinci'nin “Last Supper” adlı eserinde dinsel bir temanın işlendiğini görüyoruz. Resmin konusu, Mesih'in havarileriyle olan son yemeği olmuştur. Harris ve Zucker'ın “The Last Supper” adlı makalesine göre:

“Son Akşam Yemeği'nin konusu, İsa'nın kendisini tutuklayan yetkililere İsa'yı tanıtmadan önce havarileriyle yaptığı son yemektir. Son Akşam Yemeği (bir Fısıh Bayramı), iki olayla hatırlanır: Mesih, havarilerine “Biriniz bana ihanet edeceksiniz” diyor ve havariler, her biri kendi kişiliğine göre tepki gösteriyor. Leonardo, İncillere atıfta bulunarak, Philip'in “Rab, ben miyim?” Diye sorduğunu gösteriyor. Mesih, “Elini benimle birlikte tabağa daldıran, bana ihanet edecek” diye cevap verir (Matta 26). Yahuda savunmacı bir şekilde geri çekilirken bile, Mesih ve Yahuda'nın aynı anda aralarında bulunan bir tabağa doğru uzandıklarını görüyoruz. Leonardo aynı zamanda Mesih'i ekmeği kutsayarak ve havarilere “Al, ye; bu benim bedenim” diyerek şarabı kutsayarak “Hepiniz ondan için; çünkü bu, günahların bağışlanması için dökülen antlaşma kanımıdır” (Matta 26). Bu sözler Efkariya ayininin (ekmek ve şarabın İsa'nın bedenine ve kanına mucizevi dönüşümü) kuruluş anıdır” (<https://www.khanacademy.org/humanities/ap-art-history/early-europe-and-colonial-americas/renaissance-art-europe-ap/a/leonardo-last-supper>).

Resimde yer alan havariler sembolik anlatımlar ile tanımlanmıştır. Judas, Mesih'in yanındaki tabağa uzanmış şekilde, Judas'ın yanında yer alan Petrus ise sağ elinde bir bıçak ile tanımlanmıştır. Judas'ın Mesih ile aynı tabağa uzanması, ihaneti sembol ederken, Petrus'un sağ elindeki bıçak Mesih'i koruyacağını ifade etmiştir.

Yapıtın biçimsel analizine bakıldığında kompozisyonun dengeli olduğunu söylemek mümkündür. Kapalı kompozisyona hâkim eser, Mesih'in etrafında yer alan havariler ile desteklenmiştir. Mesih, mekânda yer verilen kavisli bir detayın altında simetrik bir şekilde konumlandırılmıştır. Mekânda geometrik formların kullanılması figürleri ön plana çıkarmıştır.

“Bu ideal geometrik formlar, Yeni Platonizme (Yunan felsefesinin yönlerini Hristiyan teolojisiyle uzlaştıran hümanist canlanmanın bir unsuru) rönesans ilgisine gönderme yapar. (...) Yunanlılar tarafından cenneteki mükemmelliği ifade etmek için kullanılan geometri, Leonardo tarafından yeryüzündeki cennetin vücut bulmuş hali olarak Mesih'i kutlamak için kullanılmıştır” (<https://www.khanacademy.org/>).

Arka planda yer alan pencereler ve pencerelerin ardında kullanılan yeşil tonların cenneti sembolize ettiği düşünülmüştür. Mesih'in sağ ve sol tarafında yer alan figürler kendi içinde gruplara ayrılmıştır. Harris ve Zucker'e göre: “On iki havari üçer kişilik dört grup olarak

düzenlenmiştir ve ayrıca üç pencere vardır. Üç rakamı genellikle Katolik sanatındaki Kutsal Üçlü'ye bir göndermedir. Aksine, klasik gelenekte dört rakamı önemlidir” (<https://www.khanacademy.org/>).

Görsel 6. Raphael, Atina Okulu, 1509–1511, Stanza della Segnatura, Papalık Sarayı, Vatikan

Atina Okulu, beşeri bilimlerin dört dalının resmedildiği fresklerden biri olmuştur. Felsefeyi temsil eden fresk, Platon ve Aristoteles'e odaklanan bir yapıt olmuştur. Antik dönemin filozofları olan Platon ve Aristoteles yapıtın merkezinde yer alırken İlk Çağ'ın matematikçileri ve düşünürleri de yapıtın diğer noktalarında yer almıştır.

Fresk daha detaylı incelendiğinde kompozisyon genel bir simetriye sahip olmuştur. Merkezde Platon ve Aristoteles yer almıştır. Platon, Aristoteles'in öğretmenidir. İki düşünürün de elinde kitap bulunmaktadır. Platon'un elindeki kitap Timeo'dur. Platon, görünmeyen, uhrevi ve teorik olanla ilgilenirken Aristoteles, fiziksel, görünen ve gerçek olanla ilgilenmiştir. Aristoteles'in elinde tutmuş olduğu kitap kendine ait Etica'dır. Düşünürlerin zıt felsefelerini desteleleyen bir detay daha giysilerindeki renklerdir. Platon, kırmızı ve mor giysileri ile görünmeyen, ağırlığı olmayan hava ve ateşe, Aristoteles, mavi ve kahverengi giysileri ile su ve toprağa çağrışım yapmıştır.

Fresk'in tümüne bakıldığında diğer düşünür ve matematikçiler göze çarpmaktadır. Sol tarafta Pisagor sağ tarafta Öklid yer almıştır. Öklid, bir mimar olan Bramente referans alınarak yapılmıştır. Mekânda yer alan detaylar Bramente'den esinlenerek yapılmıştır. Yapıtta mekân Bramente'nin katedral planına uygun yapılmıştır.

“(…) antik roma tarzını da görüyoruz. Kare süslemeli beşik tonoz, duvara bitişik sütunlar. Burası içindeki figürleri yükselten bir mekân. Ayrıca nişlerde klasik heykelden örnekler görüyoruz. Solda, Platon'un tarafında Apollon var. Güneş, müzik ve şiir tanrısı. Platonik düşünceye uygun. Buna karşın sağda, Athena var. Savaş ve bilgelik tanrıçası ve muhtemelen insanların fiili işlerine de daha uygun.” (<https://www.youtube.com/watch?v=uO7GVjnt3CU&t=225s>).

Yapıtta diyojen, heraklitos gibi isimlerde resmedilmiştir. Bununla birlikte sanatçı kendi portresine de yer vermiştir. Sanatçı kendini Gök bilimcilerin arasında betimlemiştir. Batlamyus ve Zerdüş'tün yanında betimlenen sanatçı, daha birçok isme de yer vermiştir.

SONUÇ

Rönesans, 15. yüzyıl sanat akımı olarak sadece bir sanat akımı değil aynı zamanda bir dönemi ve özgür olma hissini oluşturabilen bir dönem olarak ifade edilebilir. Dünyevi bakış açısının hâkim olduğu dönem aydınlanmayı ve bilimsel pozitif düşüncüyü ön planda tutmuştur. Sanatta da bir aydınlanma etkisi yaratan Rönesans, resim sanatında tarihsel süreç içerisinde kendi içerisinde dönemlere ayrılarak sanatçılar tarafından yapıtların üretildiği bir dönem olmuştur. Yeniliklerin başladığı dönem olarak da ifade edilebilen dönemde sanatçılar kendi imzalarını kullanarak düşüncelerini ve duygularını aktarabilmişlerdir. Rönesans resim sanatı sanatçıların kendilerini özgürce yansıttığı bir dönem olarak birçok karakteristik özelliğe sahip olmuştur. Yalın ve sadeliğin ön planda olduğu Rönesans yapıtlarında mekânların bizzat doğadan değil, sanatçının hayalinden, kurmaca olması, figürlerin mekân içerisinde daha belirgin betimlenmesi gibi özelliklerle sanatta tarihsel sürece damgasını vurmuştur. Rönesans Dönemi, kendinden sonra gelen dönemlere ve dönemlerin içerisinde yer alan sanat akımlarına özgürleşme, kendini ifade etme, duygu ve düşüncelerine sınır koymamayı öğretti haline getirerek referans niteliği taşımıştır.

KAYNAKLAR

Al, Y., (2021). *Alman Rönesans Resim Sanatında Cennet İmgesi ve Bahçe Algısı*. Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Özgöz, Ö, S., (2018). *Rönesans ve Barok Dönem Adem ve Havva Kompozisyonlarında Simgesel Analizler*. İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Görsel Sanatlar Ana Sanat Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Sevil, T., (2008). *Rönesans ve Barok Resim Sanatında İnsan Anatomisinin Üsluplara Göre Yorumlanması*. Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Güzel Sanatlar Eğitimi Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Ülger, K., (2019). Rönesans'tan Sürrealizme Resim Sanatının Tarihsel Gelişim Sürecinde Figür ve Kompozisyon. *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 42, 12-32.

İnternet Kaynakları

Masaccio, Expulsion of Adam and Eve from Eden, (<https://www.youtube.com/watch?v=hMzFbORRiss> Erişim tarihi: 20.05.2021)

Leonardo da Vinci, "Last Supper", (<https://www.khanacademy.org/humanities/ap-art-history/early-europe-and-colonial-americas/renaissance-art-europe-ap/a/leonardo-last-supper> Erişim tarihi: 20.05.2021)

Raphael, Atina Okulu, (<https://www.youtube.com/watch?v=uO7GVjnt3CU&t=225s> Erişim tarihi: 26.05.2021)

Sandro Botticelli, "Birth of Venus", <https://www.uffizi.it/en/artworks/birth-of-venus> Erişim tarihi: 20.05.2021)

Sandro Botticelli, "Spring", (<https://www.uffizi.it/en/artworks/botticelli-spring> Erişim tarihi: 20.05.2021)

Görsel Kaynaklar

Görsel 1. Masaccio, “Adam and Eve Banished from Paradise”, (<https://www.wikiart.org/en/masaccio/adam-and-eve-banished-from-paradise> Erişim tarihi: 16.05.2021)

Görsel 2. Masaccio, Expulsion of Adam and Eve from Eden (İlk hali), (<https://www.youtube.com/watch?v=hMzFbORRiss> Erişim tarihi: 20.05.2021)

Görsel 3. Sandro Botticelli, “Spring”,(<https://www.uffizi.it/en/artworks/botticelli-spring> Erişim tarihi: 16.05.2021)

Görsel 4. Sandro Botticelli, “Birth of Venus”, (<https://www.uffizi.it/en/artworks/birth-of-venus> Erişim tarihi: 16.05.2021)

Görsel 5. Leonardo da Vinci, “Last Supper”,(<https://www.khanacademy.org/humanities/ap-art-history/early-europe-and-colonial-americas/renaissance-art-europe-ap/a/leonardo-last-supper> Erişim tarihi: 20.05.2021)

Görsel 6. Raphael, Atina Okulu (solda) ve Disputà (sağda), fresk, 1509–1511 (Stanza della Segnatura, Papalık Sarayı, Vatikan), (<https://smarthistory.org/raphael-introduction/> Erişim tarihi: 20.05.2021)

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

**NEZAKETSİZ DAVRANIŞTA KASTIN VARLIĞI VE YOKLUĞUNUN VE
NEZAKETSİZ DAVRANIŞ SONRASI TELAFİ EDİCİ DAVRANIŞIN AFFETMEYE
ETKİSİ: DUYGULARIN ARACI, DİNDARLIĞIN DÜZENLEYİCİ ROLÜ
THE EFFECT OF INTENTIONAL AND UNINTENTIONAL INCIVILITY AND
COMPENSATIVE BEHAVIOR AFTER INCIVILITY: THE MEDIATOR ROLE OF
EMOTIONS, THE REGULATORY ROLE OF RELIGIOUSNESS**

Öğr. Gör. Neslihan Nur PEHLİVAN

Hitit Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu

ORCID NO: 0000-0002-4422-9793

Prof. Dr. Hamit COŞKUN

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi

ORCID NO: 0000-0002-5509-8717

ÖZET

Bu çalışmada kasıtlı veya kasıtsız yapılan nezaketsiz davranışın ve davranış sonrası telafi edici davranış olarak özür dilenmesi ve özür dilenmemesinin affetme üzerindeki etkisi ve bu etkide duyguların aracı ve dindarlığın düzenleyici rolünün incelenmesi amaçlanmıştır. Kültürümüzdeki önemli kavramlardan olan "affetme" davranışının nezaketsiz davranışlarla ve duygularla nasıl şekillendiğinin bilinmesi ve araştırmanın literatüre özgün bir katkısıdır. Araştırma, Marmara Üniversitesi'nde öğrenim gören toplam 159 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir ve bu katılımcılar koşullara rastgele atanmıştır. Nezaketsiz davranışın gerçekleştiği durumlar, varsayımsal senaryolar aracılığıyla manipüle edilmiştir. Manipülasyon işleminin ardından tek soruluk bir madde ile affetme eğilimi ölçülmüştür. Araştırmanın sonuçlarına göre nezaketsiz davranışta kasıt olmadığında ve nezaketsiz davranış sonrası telafi edici bir davranış olduğunda katılımcıların daha affedici olduğu bulunmuştur. Bununla birlikte olası aracı ve düzenleyici durumlara bakılmasına rağmen herhangi bir değişken bulunamamıştır. Araştırma, affetme süreciyle ilişkili olabilecek etmenlerin açıklığa kavuşturulması ve ilerisi için affetme temelli psikolojik müdahale çalışmalarına katkı sağlayacak çıktılarının elde edilmesi için ön bir çalışma olarak değerlendirilebilir.

Anahtar Kelimeler: Nezaketsiz Davranış, Telafi Edici Davranış, Affetme

SUMMARY

This study aimed to examine the effect of intentional or unintentional incivility, apologizing or not apologizing as a compensatory behavior after the behavior, on forgiveness and the mediating role of emotions and religiosity in this effect. Knowing how the "forgiveness" behavior, one of the important concepts in our culture, is shaped by rude behaviors and emotions, is a unique contribution of the research to the literature. The research was carried out with a total of 159 students studying at Marmara University, and these participants were randomly assigned to the conditions. The conditions where incivility occurred were manipulated through hypothetical scenarios. After the manipulation process, the tendency of the participants to forgive was measured with a single-question item. Findings showed that the participants showed more forgiveness when the incivility was not intentional and when there was a compensatory behavior after the incivility. However, despite looking at possible mediator and regulatory situations, no variables were found. The research can be considered as a preliminary study in order to clarify the factors that may be related to the forgiveness process and to obtain outputs that will contribute to the forgiveness-based psychological intervention studies for the future.

Keywords: Incivility Behavior, Compensatory Behavior, Forgiveness

Affetme, felsefede, dinlerde, psikolojide, ahlâk biliminde ve siyasal yapılarda ilgilenilen konulardan olmuştur (Meninger, 1996). Affetmenin sosyal ilişkiler açısından vazgeçilemez bir özellik olması affetmeyi, psikolojinin üzerinde durmaya başladığı ve çokça çalıştığı konulardan biri haline getirmiştir (McCullough, Bono ve Root, 2005). Affetmeyle ilgili yapılan araştırmalara bakıldığında affetmenin farklı yönlerden ele alındığı görülmektedir: Tanrı'nın insanları affetmesi, kişinin kendisini affetmesi, kişinin diğerlerini affetmesi, romantik ilişkilerde affetme, ulusların birbirini affetmesidir. Özellikle başkasını affetme kavramı ile ilgili çok az araştırma bulunmakla birlikte affetmenin Türk kültüründe hangi değişkenlerle birlikte nasıl çalıştığına dair bilgiler eksiktir ve tam olarak bilinmemektedir. Bu bağlamda Türk kültüründe nezaketsiz davranışın affetme üzerindeki etkisinin çeşitli değişkenler açısından incelemesi oldukça önemlidir.

Ülkemizde affetme, psikoloji ve ilgili alanlarda 2007'li yıllardan sonra incelenmeye başlandığı söylenebilir. Özellikle Taysi'nin (2007b) "Suça İlişkin Kişilerarası Motivasyonlar Ölçeği"ni Türk kültürüne uyarlamasının ardından başkalarını affetme ile ilgili çalışmalar Türkiye'de de yapılmaya başlanmıştır. Heartland Affetme Ölçeği'nin Türk kültürüne uyarlamasını yapan Bugay ve Demir' in (2010) çalışmaları ile birlikte çalışmalar hız kazansa da söz konusu çalışmaların sınırlı sayıda olduğu ve ağırlıklı olarak evli ya da romantik ilişki

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

yaşayan çiftlerle ya da üniversite öğrencileri üzerinde yürütüldüğü söylenebilir. Örneğin, Taysi (2007a) evli çiftlerle yaptığı araştırmada, cinsiyet fark etmeksizin bireylerde sorumluluk yüklemelerinin nedensellik yüklemelerine göre affetmeyi daha iyi yordadığı ve incinme düzeyi arttıkça affetmenin zorlaştığı bildirilmiştir. Ayrıca her iki cinsiyet için, evlilik uyumunun da affetmeyi anlamlı düzeyde yordadığı sonucu ortaya konmuştur.

Başkalarını affetmeyle ilgili araştırma bulgularına bakıldığında; genel olarak başkalarını affetmenin dindarlık (Aytan, 2009; Şentepe, 2016), bilişsel esneklik (Thompson vd., 2005), toplulukçu eğilim, başkalarına bağımlı benlik kurgusu, ego esnekliği, psikolojik iyi oluş (Bono, McCullough ve Root 2008; Satıcı, 2016; Khırı Zad, 2017) gibi değişkenlerle olumlu yönde; öfke, depresif belirtiler, anksiyete, düşmanlıkla ilgili otomatik düşünceler, intikam eğilimi (Thoresen, Luskin ve Harris, 1998; Worthington ve Wade, 1999) gibi özelliklerle ise olumsuz yönde ilişki gösterdiği söylenebilir (Aşçıoğlu Önal, 2014). Affetmenin çeşitli değişkenler açısından farklı alanlarda incelendiği söylenebilir.

Son yıllarda yapılan güncel çalışmalara bakıldığında iş ortamlarında müşterilerin nezaketsiz davranışlarıyla ilgili çalışmalar mevcuttur. Balaji, Jiang, Singh, ve Jha (2020) tarafından yapılan bir çalışmada müşterilerin nezaketsiz davranışlarının örgüt kültürü tarafından şekillendiği bulunmuştur. Ayrıca nezaketsiz davranışların işlevsiz davranışları üzerinde etkili olduğu ancak arada rol oynayan değişkenin ölçümünü bulmuştur. Bununla birlikte müşterinin nezaketsiz davranışın olumlu bir şekilde yönetilmesi çalışanın affetme davranışına bağlı olduğu bulunmuştur.

Szczygiel ve Bazińska (2021) ise çalışmalarında duygusal zekanın, nezaketsiz davranışın çalışanların tükenmesi üzerindeki olumsuz etkilerini azaltan önemli bir kişisel kaynak olduğunu vurgulamıştır. Bu doğrultuda kuruluşların, ön saflarındaki hizmet çalışanları için duygusal zeka eğitim programlarının uygulanması önerilmiştir.

Boukis, Koritos, Daunt ve Papastathopoulos, (2020) yaptıkları çalışmada turizm otel sektöründeki hizmet sunan çalışanlara yönelik müşteri kabalık olaylarına verdikleri yanıtların amirinin liderlik tarzına bağlı olduğunu bildirmiştir. Bu bağlamda süpervizör liderlik tarzının güçlendirilmesi, müşterilerin kabalıkları karşısında hizmet sektörü çalışanlarının rol stresi, ruminasyon, misilleme ve geri çekilme niyetlerini azaltabileceği ortaya konmuştur.

Özet olarak literatürdeki başkalarını affetmeye ilişkin çalışmaların kapsamı sınırlı olmakla romantik ilişki partneri affetme ve ağırlıklı olarak örgüt ya da iş yerindeki nezaketsiz davranışın affedilmesi üzerinde yoğunlaşmıştır. Üst düzey bir mekanizma olan affetme sürecindeki olası aracı değişkenlerin (temelindeki bilişler ve özellikle duyguların neler olduğu) ve affetmenin öncüllerinin (kasıt, özür) neler olduğunun açıklanmasına ihtiyaç vardır. Bu bağlamda mevcut çalışmada ise nezaketsiz davranışın türü ve özelliğine göre başka bir bireyin affedilmesi ve bu süreçte olası aracı ve düzenleyici değişkenlerin incelenmesi hedeflenmiştir.

Bu çalışma var olan boşluğu doldurmayı amaçlamakla birlikte bu konudaki literatüre katkıda

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESSON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

bulunacak ve yapılacak yeni araştırmalar için bir kaynak oluşturacaktır. Bu açılardan araştırmanın özgün bir çalışma olduğu düşünölmektedir.

Hatalı davranış olarak kabul edilecek nezaketsiz davranışa dair de aynı koşulların söz konusu olduğu söylenebilir. Kuramsal literatüre baktığımızda ise Thompson' ın Affetme Modeli' nin Başkalarını Affetme Boyutu' na göre başkalarını affetmede ortadaki hatanın özelliklerinin nasıl algılandığı önem arz eder. Hatalı davranışın kasıtlı yapıldığının düşünölmesi halinde (Boon ve Sulsky, 1997; Girard ve Mullet, 1997; Weiner, 1995; Vangelisti ve Young, 2000; Hall ve Fincham, 2008) daha az affetme eğiliminde oluruz. Kuramsal literatüre diğer bir kuram ise Kendini Affetme Kuramsal Modeli'dir. Kuramın kurucusu Hall ve Fincham'a (2008) göre hatanın algılanan şiddeti ve kastı, tekrarı, yaşanılan duruma ilişkin yapılan yüklemeler ve sorumluluğun kime atfedildiği (Braithwaite, Fincham ve Lambert, 2009) affetme sürecine etki eden faktörlerdendir. Bu varsayımlardan hareketle nezaketsiz davranış sonrası telafi edici davranışa maruz kalan katılımcıların daha çok affetme eğilimi göstermesi beklenmektedir (H1). Bu doğrultuda mevcut literatürde hata yapan kişin özür ve af dilemesinin de affetmeye yardımcı olduğu (Darby ve Schlenker, 1982; McCullough, Worthington ve Rachal, 1997; Weiner, Graham, Peter ve Zmuidinas, 1991) ve hatanın telafisine yönelik yapılan davranışlar ve gösterilen çabanın affetmeyi arttırdığı bulunmuştur (Darby ve Schlenker, 1982; McCullough, Worthington ve Rachal, 1997; Weiner, Graham, Peter ve Zmuidinas, 1991). Bu varsayımlardan hareketle nezaketsiz davranış sonrası telafi edici davranışa maruz kalan katılımcıların daha çok affetme eğilimi göstermesi beklenmektedir (H2). Affetmenin dini doktrinlerce bir erdem olarak teşvik edildiği ve kişilerarası hataları affetmeyi kolaylaştırmak için bazı yöntemlerin önerildiği bilinmektedir (McCullough, Bono ve Root, 2005; Mullet ve diğerleri, 2003; Pargament ve Rye, 1998; Rye ve diğerleri, 2000; Thoresen, Luscian ve Harris, 1998). İşlâm dininde kutsal kitap olan Kur'an'da da Allah'ın affedici olduğu çoğu yerde tekrarlanır ve insanlardan da affetmeleri istenir (Kurt, 2005). Bu bağlamda mevcut çalışmada nezaketsiz davranışın kastı ve telafi edici davranış ile affetme arasındaki ilişkide dindarlığın düzenleyici etkisi olacaktır (H3). Bununla birlikte ilgili alanyazında affetmeye dair çalışmalarda genel olarak affetmenin negatif duyguların pozitif olanlarla yer değiştirmesini veya azaltılmasını kolaylaştırdığı ifade edilmiştir (Tangney, 2000; McCullough, Emmons ve Tsang, 2002; Witvliet, Ludwig ve Vander Laan, 2001). Kuramsal literatüre baktığımızda ise Thompson' ın Affetme Modeli' nin Başkalarını Affetme Boyutu' na göre başkasını affetmeyle beraber hata yapan kişiye yönelik olan kırgınlık ve öç alma gibi olumsuz duygular bırakılır yerine ilişkilerin yeniden düzenlenmesi, tamir edilmesi ve duygusal yaraların iyileşme süreci başlar (Hargrave ve Sells, 1997). Bu varsayımlardan hareketle nezaketsiz davranışın kastı ve telafi edici davranış ile affetme arasındaki ilişkide duyguların aracı rolü söz konusudur. Dahası duyguların nezaketsiz davranış ve affetme ilişkisindeki aracı rolü henüz tam anlamıyla aydınlatılmamıştır (H4). Affetmeye dair çalışmalar, 1980'lerde hız kazanmış olup 2000'lere gelindiğinde ise affetme,

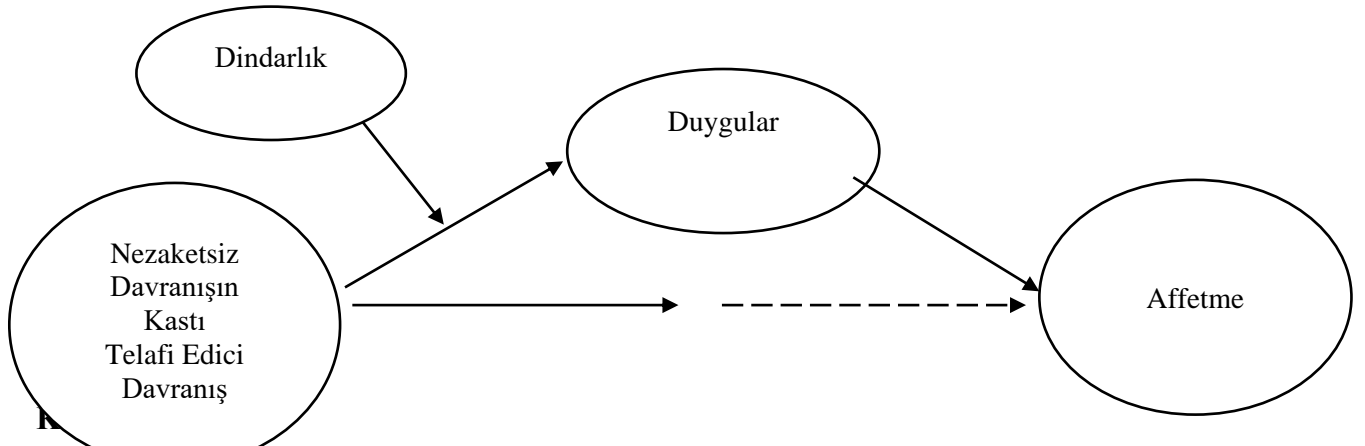

psikolojide üzerinde durulmaya başlanmış ve çokça çalışılan konularından birisi haline gelmiştir (McCullough, Bono ve Root, 2005). Dolayısıyla da aracılıkla ilgili ilk orijinal çalışmaların yapıldığı 1995' li yıllarda affetme ve nezaketsiz davranış ilişkisinde duygudurumun aracı mekanizmaları incelenmemiştir. Duyguların affetme üzerindeki etkisi bilirse de nezaketsiz davranış ve affetme arasındaki ilişkideki aracı mekanizmasının aydınlatılması bu araştırmayı literatürdeki diğer çalışmalardan özgün kılacaktır.

Bu araştırma, bu hipotezleri test etmek amacıyla planlanmıştır. Bu çalışmada, Türk kültüründe nezaketsiz davranışın affetme üzerindeki etkisinin çeşitli değişkenler açısından incelemesi amaçlanmaktadır. Türkiye' de affetmeye ilişkinin sınırlı sayıda çalışma yapılmış olmakla birlikte, duyguların nezaketsiz davranış ve affetme ilişkisindeki aracı rolü henüz tam anlamıyla aydınlatılmamıştır. Bu çalışma var olan boşluğu doldurmayı amaçlamakla birlikte bu konudaki literatüre katkıda bulunacak ve yapılacak yeni araştırmalar için bir kaynak oluşturacaktır. Ayrıca bu iki değişken arasında olası aracı veya düzenleyici mekanizmaları da açıklamak önem taşımaktadır ve henüz literatürde bilinmemektedir. Bu açılarından araştırmanın özgün bir çalışma olduğu düşünülmektedir.

Yukarıda bahsedilen hipotezleri ve varsayımları test etmek için 2 (Nezaketsiz Davranışta Kasıt: Var ve Yok) X 2 (Nezaketsiz Davranış Sonrası Telafi Edici Davranış: Var ve yok) araştırma deseni kullanılmıştır. Yukarıda tartışılan hipotezleri test etmek ve alana katkıda bulunmak için aşağıdaki hipotetik modelin test edilmesi bu araştırmanın temel amacıdır.

ŞEKİL 1: Araştırmada Test Edilen Hipotetik Model

Çalışmanın örneklemini, Marmara Üniversitesi'nin çeşitli bölümlerinde okuyan ve katılımları için dersin yürütücüsünden katılım puanı alan 159 kişi oluşturmaktadır. Çeşitli bölümlerde okuyan bu öğrencilere kolayda örnekleme yöntemiyle ulaşıp araştırmanın koşullarına katılımcılar rastgele olarak atanmıştır. Katılımcıların yaş aralığı 19-51'dir (Ort. = 21.86, SS = 3.68). Örneklemin çoğunluğu kadınlardan (%89.83) oluşmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Onam formu: Katılımcılara araştırma ve kimin araştırmayı yürüttüğüne dair açıklamaların

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESSON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

bulunduğu, araştırmaya katılımın gönüllülük esasına dayalı olduğunu belirten bir onam formu verilmiştir.

Demografik Bilgi Formu: Katılımcıların demografik bilgileri içeren soruları yanıtlamaları istenmiştir.

Nötralizasyon ve sözcük sayısı: Katılımcıların olası pozitif ya da negatif duygudurumlarını nötr hale getirmek için 85 kelimelik ve içerisinde gündelik yaşam olaylarından başka bir şey barındırmayan bir metnin, katılımcılar tarafından dikkatlice okunması istenmiştir. Metin içerisindeki 12 cümle ve 85 kelime araştırma problemi ile ilişkili olmayıp nötr olayları konu almaktadır (Örn. “Dolmuşa bindim, eve geldim. Eve geldiğimde, aldıklarımı yerleştirdim.”).

Tek Maddelik Duygudurum Ölçümü: Nötralizasyon görevinden sonra katılımcıların duygudurumlarını beşli Likert tipi (1 = Çok Kötü, 2 = Kötü, 3 = Orta, 4 = İyi, 5 = Mükemmel) değerlendiren bir madde katılımcılara sunulmuştur.

Nezaketsiz Davranışa İlişkin Senaryo Üzerinden Manipölasyonu: Katılımcılara koşullara göre nezaketsiz davranış senaryosu şu şekildedir; “mahalledeki markete ekmek almak amacıyla gidildiği, markette yakınında alışveriş yapan A kişisinin maskesini çıkartıp bulunduğunuz tarafa doğru hapşırma davranışı (nezaketsiz davranış) sergileme” durumunu ayrıntılı olarak anlatan bir metin verilmiştir. Nezaketsiz davranışın kasıtlı olup olmaması ya da nezaketsiz davranış sonrası özür dilenmesi ya da özür dilenmemesi şeklinde koşullar oluşturulmuştur.

Manipölasyon Kontrol Soruları: Katılımcılara koşuluna uygun senaryonun ardından senaryoya dair “Size göre A kişisinin sergilediği davranış ne kadar hatalıdır? Size göre A kişisinin sergilediği davranış ne kadar kasıtlıdır” şeklinde soruların sorulduğu iki maddeden oluşan bir ölçek uygulanmıştır. Deneklerin manipölasyonla ilgili görüşlerinin ölüldüğu bu ölçek, manipölasyon kontrolünün sağlandığı 11’li bir ölçektir.

Tek Soruluk Affetme Ölçümü: Senaryodaki duruma ilişkin Affetme davranışına yönelik araştırmacı tarafından oluşturulmuş 0-10 puan aralıklı tek maddelik 11’li ölçek üzerinden bir ölçüm alınmıştır. “Senaryodaki kişinin davranışını ne kadar affediyorsunuz?”

Duygudurum Ölçeği: Katılımcılara manipölasyon sonrası duygudurumlarını sıfatlarla (endişeli, sakin, rahat, mutlu, üzgün, kızgın) değerlendirmek amacıyla araştırmacılar tarafından 0-10’ a uzanan 11 noktalı 6 maddelik bir ölçek oluşturulmuştur.

Dindarlık (Dinin Etkisini Hissetme) Ölçeği: Katılımcıların dini yönelimlerini ölçmek için, Yapıcı tarafından yeniden geçerlik ve güvenilirlik analizlerine tabi tutulmuştur. "Kesinlikle Katılmıyorum", "Katılmıyorum", "Katılıyorum", "Kesinlikle Katılıyorum" ekleinde dörtlü likert şeklinde derecelendirilen bu ölçek 17 maddeden olumakta olup, puan ranjı 17-68'dir. Tek boyuttan oluşan ölçeğinin güvenilirliğinin $\alpha = .95$ olarak bulgulanmıştır (Yapıcı, 2006).

İşlem

Online bir şekilde geerleştirilen araştırmada katılımcılar dörť koşula seçkisiz olarak atandıktan sonra her koşula atanan katılımcıya ait mail adresine koşula ait “Google Form” gönderilmiştir. Mail adreslerine gelen araştırmaya ait online formda ilk olarak katılımcı,

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESSON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

araştırmanın doğası hakkında genel bir bilgi veren bilgilendirme onam formu onayladıktan sonra katılımcıların yaş, cinsiyet, okudukları bölüm gibi bilgileri içeren demografik bilgi formu sunulmuştur. Ardından katılımcıların olası pozitif ya da negatif duygudurumlarını nötr hale getirmek için 85 kelimelik ve içerisinde gündelik yaşam olaylarından başka bir şey barındırmayan bir metnin, katılımcılar tarafından dikkatlice okunması istenmiştir. Ardından nötralizasyon işleminin çalışıp çalışmadığını tespit etmek amacıyla anlık duygudurumu ölçen bir madde katılımcılara sunulmuştur. Bir sonraki aşamada ise dört koşula seçkisiz olarak atanan katılımcılardan sıradan düşünce örneği koşulunda bulunan katılımcılara manipülasyon işlemi için koşula ait varsayımsal senaryo sunulmuştur. Senaryoları okuduktan sonra katılımcılara senaryodaki kişinin sergilediği davranışı ne kadar hatalı ve kasıtlı olduğuyla ilgili görüşleri sorularak manipülasyon kontrolünün yapıldığı iki maddeden oluşan bir ölçeği doldurma yönergesi verilmiştir. Manipülasyon kontrolünün ardından araştırmacılar tarafından oluşturulmuş tek maddelik katılımcının senaryodaki kişinin sergilediği davranışı affetme derecesi 11' li ölçek üzerinden değerlendirme yapmaları istenmiştir. Ardından katılımcılara, manipülasyon sonrası duygudurumlarını sıfatlarla (endişeli, sakin, rahat, mutlu, üzgün, kızgın) değerlendirmek amacıyla araştırmacılar tarafından oluşturulan 0-10' a uzanan 11 noktalı 6 maddelik bir ölçek yöneltilmiştir.

Son olarak katılımcıların dini yönelimlerini belirlemek amacıyla "Dinin Etkisini Hissetme" ölçeği sunulmuştur. Uygulamanın sonunda katılımcılara katılımları için teşekkür edilmiştir.

BULGULAR

Nötralizasyon İşlemleri (Anlık Duygudurum)

Onam formunun doldurulmasının ardından katılımcılardan 85 kelimelik bir metni dikkatli bir şekilde okumaları istenmiştir. Bu test katılımcıların hem araştırma öncesi anlık duygu durumunu nötrleştirmekte hem de yazım hızını ölçmektedir. Anlık duygudurum verileri 2 X 2'lik ANOVA deseniyle analiz edilmiştir. Bu analize göre, kastın ($F(1,159) = .04, p = .84$), telafi edici davranışın ($F(1,159) = 2.15, p = .15$) ve bu değişkenlerin ortak etkisinin ($F(1,159) = .004, p = .95$) anlık duygudurum üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığını göstermektedir.

Manipülasyon Kontrol

Araştırmada yapılan manipülasyonların çalışıp çalışmadığını kontrol etmek için manipülasyon sonrası katılımcılardan senaryoda sergilenen davranışın ne kadar hatalı ve kasıtlı olduğunu değerlendirmeleri istenmiştir. Veriler, 2 X 2'lik ANOVA deseniyle analiz edilmiştir. Bu analize göre davranıştaki kasıt durumunun, senaryoda sergilenen davranışı katılımcının ne kadar hatalı olarak algılandığı üzerindeki etkisi anlamlı bulunmuştur, $F(1,159) = 5.11, p = .025, \eta^2 = .032$. Senaryoda sergilenen davranışın kasıtlı olduğu koşuldaki katılımcılar (Ort. = 8.84), senaryoda sergilenen davranışın kasıtlı olmadığı koşuldaki katılımcılara (Ort. = 8.02) göre senaryodaki A kişisini daha çok hatalı bulduğunu belirtmiştir.

Bununla birlikte, telafi edici davranışın da senaryoda sergilenen davranış katılımcının ne kadar hatalı olarak algılandığı üzerindeki etkisi anlamlı bulunmuştur, $F(1,159) = 10.97$, $p = .001$, $\eta^2 = .065$. Senaryoda, sergilenen davranış sonrası telafi edici davranış olarak özürün olmadığı koşuldaki katılımcılar (Ort. = 9.03), sergilenen davranış sonrası telafi edici davranış olarak özürün olduğu koşuldaki katılımcılara (Ort. = 7.82) göre senaryodaki A kişisini daha çok hatalı olarak değerlendirmiştir. Kasıt ve telafi edici davranış değişkenlerinin ortak etkisinin ($F(1,159) = 1.34$, $p = .25$) senaryoda sergilenen davranış katılımcının ne kadar hatalı olarak algılandığı üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır.

Davranıştaki kasıt durumunun, senaryoda sergilenen davranış katılımcının ne kadar kasıtlı olarak algılandığı üzerindeki etkisi incelendiğinde etki, anlamlı bulunmuştur, $F(1,159) = 34.9$, $p = .00$, $\eta^2 = .182$. Senaryoda sergilenen davranışın kasıtlı olduğu koşuldaki katılımcılar (Ort. = 7.50), senaryoda sergilenen davranışın kasıtlı olmadığı koşuldaki katılımcılara (Ort. = 4.83) göre senaryodaki A kişisinin sergilediği davranış daha çok kasıtlı bulunmuştur. Bununla birlikte, telafi edici davranışın senaryoda sergilenen davranış katılımcının ne kadar kasıtlı olarak algılandığı üzerindeki etkisi de anlamlı bulunmuştur, $F(1,159) = 9.11$, $p = .003$, $\eta^2 = .055$. Senaryoda, sergilenen davranış sonrası telafi edici davranış olarak özürün olmadığı koşuldaki katılımcılar (Ort. = 6.87), sergilenen davranış sonrası telafi edici davranış olarak özürün olduğu koşuldaki katılımcılara (Ort. = 5.49) göre senaryodaki A kişisinin sergilediği davranış daha çok kasıtlı olarak değerlendirmiştir. Kasıt ve telafi edici davranış değişkenlerinin ortak etkisinin ($F(1,159) = .689$, $p = .41$) senaryoda sergilenen davranış katılımcının ne kadar kasıtlı olarak algılandığı üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır.

Davranıştaki Kontrol ve Sorumluluk Ölçümleri

Davranıştaki kasıt durumunun, senaryodaki davranışın kontrolü üzerindeki etkisi anlamlı bulunmuştur, ($F(1,159) = 4.49$, $p = .04$). Senaryoda sergilenen davranışın kasıtlı olduğu koşuldaki katılımcılar (Ort. = 4.75), senaryoda sergilenen davranışın kasıtlı olmadığı koşuldaki katılımcılara (Ort. = 3.55) göre senaryoda sergilenen davranış daha çok A kişisinin kontrolünde olarak değerlendirmiştir. Özürün/Telafi edici davranışın ($F(1,159) = 2.56$, $p = .11$) ve kasıt ve telafi edici davranış değişkenlerinin ortak etkisinin ($F(1,159) = .98$, $p = .32$) senaryodaki davranışın kontrolü üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır.

Davranıştaki özür durumunun, kasıt durumunun ve bu iki değişkenin ortak etkisinin senaryodaki davranışın sorumluluğu üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır.

Affetme Düzeyi Ölçümleri

Davranıştaki kasıt durumunun, affetme düzeyi üzerindeki etkisi anlamlıdır, $F(1,159) = 14.64$, $p = .00$, $\eta^2 = .086$. Senaryoda sergilenen davranışın kasıtlı olmadığı koşuldaki katılımcılar (Ort. = 5.17), senaryoda sergilenen davranışın kasıtlı olduğu koşuldaki katılımcılara (Ort. = 3.48) göre senaryodaki davranış sergileyen A kişisini daha fazla affettiği bulunmuştur. Bununla birlikte, telafi edici davranışın affetme düzeyi üzerindeki etkisi de anlamlı bulunmuştur, $F(1,159) = 10.50$, $p = .001$, $\eta^2 = .063$. Senaryoda, sergilenen davranış sonrası

telafi edici davranış olarak özür olduğu koşuldaki katılımcılar (Ort. = 5.04), sergilenen davranış sonrası telafi edici davranış olarak özür olmadığı koşuldaki katılımcılara (Ort. = 3.61) göre senaryodaki davranışı sergileyen A kişisini daha fazla affettiği bulunmuştur.

Duygudurum Ölçümleri

Duygulardan sadece mutlu olma duygusu üzerinde özürün/telafi edici davranışın etkisi anlamlı bulunmuştur ($F(1,159) = 7.17, p = .008$). Senaryoda, sergilenen davranış sonrası telafi edici davranış olarak özür olduğu koşuldaki katılımcılar (Ort. = 5.27), sergilenen davranış sonrası telafi edici davranış olarak özür olmadığı koşuldaki katılımcılara (Ort. = 4.04) göre kendilerini daha mutlu olarak değerlendirmiştir.

TARTIŞMA

Bu çalışmada kasıtlı veya kasıtsız yapılan nezaketsiz davranışın ve davranış sonrası telafi edici davranış olarak özür dilenmesi ve özür dilenmemesinin affetme üzerindeki etkisi ve bu etkide duyguların aracı ve dindarlığın düzenleyici rolünün incelenmesi hedeflenmiştir. Bu araştırmanın en önemli sonuçlarından biri nezaketsiz bir davranış kasıtlı olmayan bir şekilde sergilendiğinde katılımcıların, kasıtlı bir şekilde sergilenmesine göre daha affedici olmasıdır. Hall ve Fincham affetmenin öncül durumlarının (kasıt, özür durumu vb.) kendini affetmede önemli olduğunu belirtmiştir. Bu mekanizmanın başkasını affetme durumu için de geçerliliğine dair mevcut araştırmanın sonuçları katkı sağlamaktadır. Bu çalışmada yer alan varsayımsal senaryoda, kişinin sergilediği nezaketsiz davranıştaki kasıt ve özür durumu karşısında katılımcıların senaryodaki kişiyi affetmesinde diğer bir deyişle başkalarını affetmede de kendini affetmede olduğu gibi benzer süreçlerin olduğu görülmüştür. Bu bağlamda bu araştırmada başkalarını affetme davranışının nedenlerinin ortaya konmasında önemli bir katkı sağlamıştır.

Mevcut araştırmadaki diğer bir önemli bulgu ise literatürle paralel olarak nezaketsiz bir davranış sonrası telafi edici davranış olarak özür dilenmesi durumunda katılımcıların, özür dilenmemesi durumuna göre daha affedici olmasıdır. Hornsey, Wohl ve Philpot'a (2015) da yaptıkları çalışmada son otuz yılda grup liderlerinin, grubun hatalarına ilişkin resmi olarak özür dileme durumunun arttığını, bu özürlerin yaygın olarak affetme ve uzlaşmaya yol açtığını bildirmiştir. Ayrıca affetmeyi kolaylaştıran bazı etmenleri doktora tezinde inceleyen Çardak' a (2012) göre suçlunun özür dilemesinin affetme için belirleyici olduğunu bildirmiştir. Bununla birlikte, hatanın özelliklerinin başkasını affetmeyle anlamlı düzeyde ilişkili olduğunu bulan Bugay ve Demir (2011) yaptıkları çalışmada hata için özür dilenmesinin de affetme için öncül olduğunu tespit etmiştir. Özetle hata yapan kişinin özür ve af dilemesinin affetmeye yardımcı olduğu bulgular yapılan başka araştırmalarla da desteklenmiştir (Darby ve Schlenker, 1982; McCullough, Worthington ve Rachal, 1997; Weiner, Graham, Peter ve Zmuidinas, 1991).

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESSON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

Duyguların affetme üzerindeki etkisi bilinse de mevcut çalışma iki değişken arasındaki olası aracı rolün üzerinde durması literatür için özgün katkıyı sağladığı söylenebilir. Bu çalışmada duyguların aracı rolünün ortaya çıkmaması iki durumdan kaynaklanabilir. Birincisi, aracılık analizi için daha fazla örneklem gerekmektedir. İkincisi, bu araştırma online (çevrimiçi) olarak yapılmıştır ve katılımcıların ne kadar bilgileri dikkate aldıkları ve buldukları ortamı kontrol etme imkanı bulunmamaktadır.

Nezaketsiz davranışın kastı ve sonrasındaki telafi edici davranış ile affetme arasında dindarlığın düzenleyici rolü bulunmamaktadır. Bu bulgunun literatürdeki başkasını affetme çalışmalarından ziyade kendini affetme üzerine yapılan çalışmalarla paralellik gösterdiği söylenebilir. Kendini affetme ve dindarlık arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmalarda farklı sonuçlar bildirilmiştir (Gündüz, 2014; Avery, 2008; Cafaro ve Exline, 2003). Örneğin, Avery (2008) yaptığı çalışmada kendini affetme ile dindarlık arasında herhangi bir ilişki bulunamamıştır. Ancak buna karşın alanyazına baktığımızda dini bağlılığın, dindarlığın daha affedici olma ile ilişkili olduğu affetmeyi arttırdığı ve dindarlığın affetme sürecini destekleyen bir unsur olarak kabul edildiğine dair çalışmalar mevcuttur (Lutjen vd., 2012; Krause, 2004: 1218; Rye, 2005; Ayten, 2009). Ayrıca araştırmalar dindar insanların affetmeye daha fazla değer verdiğini ve affetmeye daha fazla eğilimli olduğunu göstermektedir (Enright, Santos ve Al-Mabuk, 1989; Gorsuch ve Hao, 1993; Rye ve diğ., 2000; Ayten, 2009; Uysal, 2015). McCullough ve Worthington (1999), dindarlık ve affetme ilişkisi üzerine yapılan literatür incelemesi yaptıkları çalışmada ise her ne kadar affetme eğilimleri ile dindarlık arasında pozitif ilişkiler görülse de spesifik bir durum üzerine yapılan çalışmalarda aynı sonuçların elde edilemeyeceği ortaya konmuştur. Dolayısıyla dindarlığın affetme eğilimlerini nasıl yönlendirdiğine dair yanıtın hala net olmadığı söylenebilir. Dindarlık ile affetme arasında genelde olumlu ilişki tespit edilirken bazı araştırmalarda bu iki değişken arasında ilişki bulunamamıştır. Örneğin, Erhabor ve Mahri (2011) Güney Afrika'da 220 kişi üzerine yaptıkları çalışmada cinsiyet, yaş, eğitim durumu, dindarlık ve kişilik gibi faktörlerin affetme eğilimi üzerindeki etkisini araştırmıştır. Araştırmada yaş, cinsiyet ve dindarlığın affetme eğilimi üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı kişiliğin dışadönüklük (extraversion) boyutunun affetme eğilimi üzerine olumlu ve anlamlı bir etkisinin ($r=.26$; $p<.01$) olduğu tespit edilmiştir.

Bu çalışmada affetme ile dindarlık ilişkisine bakıldığında anlamlı düzeyde korelasyon ilişkisi olmadığı görülmektedir. Literatürde yapılan çalışmalarda affetme ile dindarlık ve alt boyutları arasında anlamlı düzeyde ilişki olduğu ifade edilebilir (Ayten, 2009; Davis ve Hook, 2014; Karakaş, 2017). Örneğin bir çalışmada genel dindarlık ve dinin bilgi-ibadet boyutu ile affetme arasında anlamlı ve pozitif yönde korelasyon ilişkisi bulunurken dinin etki-davranış boyutu ile affetme arasında anlamlı düzeyde korelasyon ilişkisi olmadığı tespit edilmiştir (Ayten, 2009). Ayrıca bazı çalışmalarda affetme ile maneviyat ve manevi zeka arasında ilişkiler olduğuna dair bulgulara da ulaşılmıştır (Karakaş, 2017). Korkmaz (2020) ise affetme, dindarlık ve

alçakgönüllülük değişkenleri ele aldığı çalışmada dindarlığın, affetme ile alçakgönüllülük arasındaki ilişkide aracı role sahip olmadığını bulgulamıştır. Literatürde dindarlık ile affetme arasında bir ilişki bulunmasına karşın bazı çalışmalarda ise ilişkinin olmadığı bulgulanmıştır. Dolayısıyla dindarlık ve affetme ilişkisini aydınlatacak çalışmalara ihtiyaç vardır.

Mevcut çalışmadaki manipülasyon varsayımsal senaryo üzerindedir. Bu durumda katılımcıların senaryoyu sadece okumaları manipülasyonda istenen etkinin ortaya çıkmasını engellemiş olup bu durum da çalışmanın sınırlılığı olarak ifade edilebilir. Bu sınırlılık için bir sonraki çalışmada varsayımsal senaryonun metin sunumunun yanında sesli anlatım şekliyle/metnin ses kaydıyla sunulması manipülasyonda istenen etkiyi ortaya çıkarabileceği söylenebilir.

Araştırma, affetme süreciyle ilişkili olabilecek etmenlerin açıklığa kavuşturulmasına ve ilerisi için affetme temelli psikolojik müdahale çalışmalarına katkı sağlayacak çıktıları sağlamıştır. Başkasını affetme kavramı ile ilgili çok az araştırma bulunmakla birlikte affetmenin Türk kültüründe hangi değişkenlerle birlikte nasıl çalıştığına dair bilgiler sağlamıştır.

KAYNAKÇA

Aşçıoğlu Önal, A. (2014). *Bilişsel çarpıtmalar, empati ve ruminasyon düzeyinin affetmeyi yordama gücünün incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Avery, C. M. (2008). The relationship between self-forgiveness and health: Mediating variables and implications for well-being. *University of Hartford*.

Ayten, A. (2009). Affedicilik ve din: Affetme eğilimi ve dindarlıkla ilişkisi üzerine ampirik bir araştırma. *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 37, 111-128.

Balaji, M. S., Jiang, Y., Singh, G. ve Jha, S. (2020). Letting go or getting back: How organization culture shapes frontline employee response to customer incivility. *Journal of Business Research*, 111, 1-11.

Boukis, A., Koritos, C., Daunt, K. L. ve Papastathopoulos, A. (2020). Effects of customer incivility on frontline employees and the moderating role of supervisor leadership style. *Tourism Management*, 77, 103997.

Bono, G., McCullough, M. E. ve Root, L. M. (2008). Forgiveness, feeling connected to others, and well-being: two longitudinal studies. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 34(2), 182-195.

Boon, S. ve Sulsky, L. (1997). Attributions of blame and forgiveness in romantic relationships: A policy-capturing study. *Journal of Social Behavior and Personality*, 12(1), 19-45.

Braithwaite, S., Fincham, F.D. ve Lambert, N. (2009). Hurt and psychological health in close

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

- relationships. A. Vangelisti (Ed.), *Feeling hurt in close relationships* içinde (ss. 376-399). Cambridge University Press: Cambridge.
- Bugay, A. ve Demir, A. (2010). A Turkish version of heartland forgiveness scale. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 5, 1927-1931.
- Bugay, A., ve Demir, A. (2011). Hataya ilişkin özelliklerin başkalarını affetmeyi yordaması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(35).
- Cafaro, A. M. ve Exline, J. J. (2003). Correlates of self-forgiveness after offending God. In Poster presented at the first annual Mid-winter Research Conference on Religion and Spirituality, Timonium, MD.
- Çardak, M. (2012). *Affedicilik Yönelimli Psiko-Eğitim Programının Affetme Eğilimi, Belirsizliğe Tahammülsüzlük, Psikolojik İyi Oluş, Sürekli Kaygı Ve Öfke Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Darby, B. W. ve Schlenker, B. R. (1982). Children's reactions to apologies. *Journal of personality and social psychology*, 43(4), 742.
- Davis, D. E. ve Hook, J. N. (2014). Humility, religion, and spirituality: An endpiece. *Journal of Psychology and Theology*, 42(1), 111-117.
- Erhabor, I. ve Mahrı, S. (2011). Can Gender, Religion, Education, Age and Personality Predict Willingness to Forgive?. *Gender&Behaviour*. 9(1), 3765-81.
- Enright, R. D., Santos, M. J. ve Al-Mabuk, R. (1989). The adolescent as forgiver. *Journal of adolescence*, 12(1), 95-110.
- Girard, M. ve Mullet, E. (1997). Propensity to forgive in adolescents, young adults, older adults, and elderly people. *Journal of Adult Development*, 4, 209-220.
- Gorsuch, R. L. ve Hao, J. Y. (1993). Forgiveness: An exploratory factor analysis and its relationships to religious variables. Review of religious research, 333-347.
- Gündüz, Ö. (2014). *Üniversite öğrencilerinde affetmeyi yordayan değişkenlerin belirlenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Hall, J. H. ve Fincham, F. D. (2008). The temporal course of self-forgiveness. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 27 (2), 174-202.
- Hargrave, T. D. ve Sells, J. N. (1997). The development of a forgiveness scale. *Journal of Marital and Family Therapy*, 23(1), 41-62.
- Hornsey, M.J., Wohl, M.J., ve Philpot, C.R. (2015). Collective apologies and their effects on forgiveness: Pessimistic evidence but constructive implications. *Australian*

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

Psychologist, 50(2), 106-114.

Karakaş, A. C. (2017). Manevi zekanın iç yönelimli dindarlık, affetme esnekliği ve öznel iyi oluşla ilişkisi. *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 53-63.

Khırı Zad, B. (2017). *Transpersonel psikolojide affetmek*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.

Korkmaz, S. (2020). Ölçülülük ve aşkınlık erdemi: affetme, alçakgönüllülük ve dindarlık ilişkisi. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)*, 20(1), 240-252.

Krause, N. (2004). Common facets of religion, unique facets of religion, and life satisfaction among older African Americans. *The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 59(2), S109-S117.

Kurt, Z. (2005). *Kanserli hastaların iyileşmesinde manevi değerlerin rolü*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Lutjen, L. J., Siltan, N. R. ve Flannelly, K. J. (2012). Religion, forgiveness, hostility and health: A structural equation analysis. *Journal of Religion and Health*, 51(2), 468-478.

McCullough, M. E., Worthington, E. L. ve Rachal, K. C. (1997). Interpersonal forgiving in close relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73, 321-336.

McCullough, M. E. ve Worthington, Jr, E. L. (1999). Religion and the forgiving personality. *Journal of personality*, 67(6), 1141-1164.

McCullough, M. E., Emmons, R. A. ve Tsang, J. A. (2002). The grateful disposition: a conceptual and empirical topography. *Journal of personality and social psychology*, 82(1), 112.

McCullough, M. E., Bono, G. ve Root, L. M. (2005). Religion and forgiveness. R. F. Paloutzian, C. L. Park (Der.), *Handbook of the Psychology of Religion and Spirituality* içinde (ss. 394-411). New York: Guilford.

Meninger, W. A. (1996). *Process of forgiveness*. New York: Continuum.

Mullet, E., Barros, J., Frongia, L., Usai, V., Neto, F. ve Shafighi, S. R. (2003). Religious involvement and the forgiving personality. *Journal of Personality*, 71, 1-19.

Pargament, K. I. ve Rye, M. S. (1998). Forgiveness as a method of religious coping. E. L. W. Worthington, Jr. (Der.), *Dimensions of Forgiveness: Psychological Research and Theological Perspectives* içinde (ss. 59-78). Philadelphia: Templeton Foundation Press.

Rye, M. S., Pargament, K. I., Ali, M. A., Beck, G. L., Dorff, E. N., ... Williams, J. G. (2000). Religious perspectives on forgiveness. M. E. McCullough, K. I. Pargament, C. E.

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESSON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

- Thoresen (Der.), *Forgiveness: Theory, Research and Practice* içinde (ss.17-40). New York: Guilford.
- Rye, M. S. (2005). The religious path toward forgiveness. *Mental Health, Religion & Culture*, 8(3), 205-215.
- Satıcı, S.A. (2016). *Üniversite öğrencilerinin affetme, intikam, sosyal bağlılık ve öznel iyi oluşları: Farklı yapısal modellerin denenmesi üzerine bir araştırma*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Szczygiel, D. D. ve Bazińska, R. (2021). Emotional Intelligence Mitigates the Effects of Customer Incivility on Surface Acting and Exhaustion in Service Occupations: A Moderated Mediation Model. *Frontiers in Psychology*, 11, 4084.
- Şentepe, A. (2016). *Ruh sağlığı belirtilerinin yordayıcısı olarak affetme ve dindarlık ilişkisi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Sakarya Üniversitesi, Felsefe Din Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Tangney, J. P. (2000). Humility: Theoretical perspectives, empirical findings and directions for future research. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 19(1), 70-82.
- Taysi, E. (2007a). *İkili ilişkilerde bağışlama: ilişki kalitesi ve yüklemelerin rolü*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Taysi, E. (2007b). Suça ilişkin kişilerarası motivasyonlar ölçeğini Türk kültürüne uyarlama çalışması. *Türk Psikoloji Yazıları*, 10(20), 63-74.
- Thompson, L. Y., Snyder, C. R., Hoffman, L., Michael, S. T., Rasmussen, H. N. ve Billings, L. S. (2005). Dispositional forgiveness of self, others, and situations. *Journal of Personality*, 73, 313-359.
- Thoresen, C. E., Luskin, F. ve Harris, A. H. S. (1998). Science and forgiveness interventions: reflections and recommendations. E. L. Worthington, Jr. (Der.). *Dimensions of Forgiveness: Psychological Research and Theological Speculations* içinde (ss. 163–192). Philadelphia: Templeton Foundation Press.
- Uysal, V. (2015). Genç yetişkinlerde affetme eğilimleri ve dinî yönelim/dindarlık. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 48(48), 35-56.
- Vangelisti, A. L. ve Young, S. L. (2000). When words hurt: The effects of perceived intentionality on interpersonal relationships. *Journal of Social and Personal Relationships*, 17(3), 393-424.
- Weiner, B. (1995). *Judgments of responsibility*. New York: Guilford.
- Weiner, B., Graham, S., Peter, O. ve Zmuidinas, M. (1991). Public confession and

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

forgiveness. *Journal of Personality*, 59, 281-312.

Witvliet, C. V. O., Ludwig, T. E. ve Vander Laan, K. L. (2001). Granting forgiveness or harboring grudges: implications for emotion, physiology, and health. *Psychological Science*, 12, 117-123.

Worthington, E. L., Jr. ve Wade, N. G. (1999). The social psychology of unforgiveness and forgiveness and implications for clinical practice. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 18, 385-418.

Yapıcı, A. (2006). Yeni bir dindarlık ölçeği ve üniversiteli gençlerin dinin etkisini hissetme düzeyi: Çukurova Üniversitesi örneği. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)*, 6(1), 66-116.

**RESİM VE YAZI ŞEKLİNDE VERİLEN SUNUM İLE POZİTİF VE NEGATİF
DUYGUDURUMUN BEYİN FIRTINASINDA YARATICILIĞA ETKİSİ: DERİN
DÜŞÜNMENİN ARACILIK ROLÜ**
THE EFFECT OF POSITIVE-NEGATIVE MOOD AND PICTURE-TEXT
PRESENTATION ON THE CREATIVITY IN BRAINSTORMING: A MEDIATOR ROLE
OF DEEP THINKING

Öğr. Gör. Neslihan Nur PEHLİVAN

Hitit Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu
ORCID NO: 0000-0002-4422-9793

Prof. Dr. Hamit COŞKUN

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi
ORCID NO: 0000-0002-5509-8717

ÖZET

Yaratıcı düşüncüyü geliştiren yollardan biri olan beyin fırtınası tekniği, kişilerin düşünceleri üzerine eleştiri yapmadan olabildiğince çok düşüncüyü ardı ardına üretme üzerinde duran bir yöntemdir. Bu çalışmada, duygudurumun (pozitif ve negatif) ve sunum türünün (resim ve metin) düşünce üretimi üzerindeki etkisinin ne olduğunun araştırılması hedeflenmiştir. Araştırma, Abant İzzet Baysal Üniversitesi'nde toplam 80 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmada katılımcıları farklı duygudurumlarına getirebilmek için katılımcılara resim (mutlu-mutsuz bebek resmi) ve metin (mutlu-mutsuz bebek imgeletmesi) verilerek duygudurum manipülasyonu yapılmıştır. Bu işlemin ardından beyin fırtınası problemi verilmiştir. Bu araştırmanın en önemli sonuçlarından biri mutlu bebek resminin sunulduğu katılımcıların mutsuz bebek resminin sunulduğu katılımcılara göre daha fazla sayıda özgün düşünce üretmesidir. Ayrıca resim koşulunda olan katılımcılar daha derin düşünce üretirken daha yaratıcı düşünceler üretmişlerdir. Ortaya çıkan bu sonuç, literatürde duygudurum araştırmalarıyla tutarlıdır. Ancak aracılık analizi sonucu ortaya çıkan bulgu, Çift Yönlü Yaratıcılık Modeliyle tutarlı değildir. Gelecek araştırmalarda değişik sayıda uyarıcılarla sunum türü ile duygudurum türü arasında olası ortak etkinin varlığının aydınlatılması ve ayrıca bebek uyarımı yerine çocuk, genç ve yetişkin uyarımları verilerek konunun ayrıntılı incelenmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Metin, Resim, Pozitif Duygudurum, Negatif Duygudurum, Derin Düşünme, Beyin Fırtınası

ABSTRACT

Brainstorming technique, one of the ways to develop creative thinking, is a method that focuses on producing as many ideas as possible without criticizing people's ideas. This

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

study aimed to investigate the effects of mood (positive and negative) and type of presentation (picture and text) on idea generation. The research was carried out with a total of 80 students at Abant İzzet Baysal University. In the study, mood manipulation was performed by having the participants see a picture (a happy-unhappy baby) and read a text (written image of a happy-unhappy baby). After this process, all participants were exposed to a brainstorming problem. One of the most important results of this study was that the participants who presented the happy baby picture generated more original ideas than those who were presented the unhappy baby picture. Besides, the participants in the picture condition had more creative ideas by producing deeper ideas. This result was consistent with mood research in the literature. However, the finding of the mediation analysis was not consistent with the Dual Way to Creativity Model. Future studies should clarify the possible interaction effect between the presentation type and the mood type with different numbers of stimuli, and also this finding should be examined in detail by giving stimuli for children, young people, and adults instead of infant stimuli.

Keywords: Text, Picture, Positive Mood, Negative Mood, Deep Thinking, Brainstorming

Yeni ürünleri (yöntem, teknik, program vs.) ortaya çıkarmada yaratıcı düşünmenin önemi literatürde en fazla vurgulanan konulardan biridir. Yaratıcılık orijinal ve aynı zamanda kullanışlı veya faydalı olan ürünleri ortaya koymak olarak tanımlanmaktadır (Paulus ve Yang, 2000). Öte yandan orijinal olup kullanışlı veya yararlı olmayan ürünler uçuk, orijinal olmayan ancak yararlı olan ürünler ise sıradan olarak adlandırılmakta ve kabul görmemektedir. Yaratıcı düşünceyi geliştiren yollardan biri olan beyin fırtınası tekniği, kişilerin düşünceleri üzerine eleştiri yapmadan olabildiğince çok düşünceyi ardı ardına üretme üzerinde duran bir yöntemdir. Beyin fırtınası özellikle yeni teknoloji, reklamcılık, medya, sanat, edebiyat ve endüstri gibi alanlarda yaratıcılığı artırmada çoğu kez kullanılan bir tekniktir. Beyin fırtınası tekniğini geliştiren Osborn (1957), yaratıcılığı artırmak dört adet beyin fırtınası kuralı oluşturmuştur. Bunlar: (1) Düşüncelerinizi eleştirmeyin, (2) aklınıza gelen tüm şeyleri söyleyin/yazın, (3) mümkün olduğu kadar çok fazla sayıda düşünce üretmeye çalışın; (4) oluşan düşünceleri geliştirmeye ve birleştirmeye çalışın (Coskun, 2005a, 2005b; Coskun, Paulus, Brown ve Sherwood, 2000; Coskun ve Yilmaz, 2009; Coşkun, 2009). Beyin fırtınasında yapılan araştırmalar, bu tekniğin hiç kullanılmama durumuna göre beyin fırtınası yapmanın yaratıcılığı çok fazla artırdığına işaret etmektedir (Diehl ve Stroebe, 1987; Parnes ve Meadow, 1959).

Araştırmacılar beyin fırtınası yoluyla yaratıcılığı artıran faktörleri incelemektedirler (Baas, de Dreu ve Nijstad, 2011; Coskun, Paulus, Brown ve Sherwood, 2000; Dugosh, Paulus, Roland ve Yang, 2000; Paulus ve Yang, 2000). Örneğin, bazı tekniklerin (bellek yönergesi verme,

oturuma ara verme, görevi bölümlenme, iraksak düşünme, hızlı düşünme üretme, aromatik kokuyla koşullamanın ve yüksek sayıda uyarıcılara veya kategorilere maruz kalmanın yaratıcılığı artırdığı bilinmektedir (Akben ve Coşkun, 2019; Brown ve ark., 1998; Coskun, 2005a, Coskun, 2005b; Coskun ve ark., 2000; Göçmen ve Coskun, 2019; Dugosh ve ark., 2000; Paulus ve ark., 2002).

Beyin fırtınasında düşünce üretimi anlamak için çok sayıda model veya açıklama sunulmuştur. Bunlardan biri de Allan Pavio tarafından geliştirilen Çift Yönlü Yaratıcılık Kuramı yapısal ve işlevsel yönden farklı iki bilişsel alt sistemle ilgilidir. Bu bilişsel alt sistemler; sembolik sistem (yazı, karakter vb.) ve görsel sistemdir (resimler, görüntüler..). Kurama göre, bellekte iki yeni sunum sistemi var. Resimle ilgili kanal(görsel sistem) aracılığıyla sunulan içerik, sözlü kanal (sembolik sistem) aracılığıyla sunulan içeriğe göre daha fazla dikkat çekicidir ve daha iyi hatırlanır.

Yukarıda bahsedilen hipotezleri ve varsayımları test etmek için 2 (Duygudurum; Pozitif ve Negatif) X 2 (Sunum Türü; Resim ve Metin) araştırma deseni kullanılmıştır.

YÖNTEM

Katılımcılar

Çalışmanın örneklemini, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi'nin çeşitli bölümlerinde okuyan ve katılımları için dersin yürütücüsünden katılım puanı alan 80 kişi oluşturmaktadır. Her bir katılımcı araştırma koşullarına seçkisiz bir biçimde atanmıştır ve katılımcıların yaş aralığı 19-25'dir (Ort. = 21.28, SS = 1.22). Örneklemin çoğunluğu kadınlardan (%67.5) oluşmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Onam formu: Katılımcılara araştırma ve kimin araştırmayı yürüttüğüne dair açıklamaların bulunduğu, araştırmaya katılımın gönüllülük esasına dayalı olduğu, araştırmacının herhangi bir kısmında bırakmak isterlerse bırakabileceklerini belirten bir onam formu verilmiştir.

Nötralizasyon ve sözcük sayısı: Katılımcıların olası pozitif ya da negatif duygudurumlarını nötr hale getirmek için 85 kelimelik ve içerisinde gündelik yaşam olaylarından başka bir şey barındırmayan bir metnin, katılımcılar tarafından 2 dakika içerisinde olduğu gibi kağıdın boş bölümüne yazılması istenmiştir. Metin içerisindeki 12 cümle ve 85 kelime beyin fırtınası problemi ile ilişkili olmayıp nötr olayları konu almaktadır (ör. "Dolmuşu bindim, eve geldim. Eve geldiğimde aldıklarımı yerleştirdim.").

Dolgu maddeler (dikkat dağıtıcı görev) ve duygudurum ölçümü: Nötralizasyon görevinden sonra katılımcıların duygudurumlarını beşli Likert tipi (1 = Çok Kötü, 2 = Kötü, 3 = Orta, 4 = İyi, 5 = Mükemmel) değerlendiren bir madde katılımcılara sunulmuştur. Aynı form içerisinde bu sorudan önce üç adet dolgu maddeyle birlikte katılımcıların yaş, bölüm ve cinsiyet bilgileri de yer almaktadır.

Duygudurum Manipülasyonu: Katılımcıları farklı duygudurumlarına getirebilmek için

katılımcılara resim ve metin verilerek duygudurum manipülasyonu yapılmıştır. Mutlu-mutsuz bebek resmi ve mutlu-mutsuz bebek imgeletmesi yaptırılmıştır. Bebek resminin bulunduğu 2 koşula 1 adet resim gösterilirken, imgeleme için “Mutlu/Mutsuz bir bebek hayal edin/imgeleyin” ibaresi sunulmuştur. Gösterilecek bebek resmi seçilirken bebeğin grup olarak değil tekli olan resmi tercih edilmiştir. Bebek resminin araştırma için seçilmesinde ise üç yargıcının resimlerdeki mutlu, mutsuz ve sevimli ifadeleriyle ilgili vermiş olduğu puanlamalar esas alınmıştır.

Manipülasyon Kontrolü: Duygudurum manipülasyonunun hemen ardından manipülasyonların çalışıp çalışmadığını test etmek üzere katılımcılara görmüş oldukları resimlerin ne kadar ilginç, dikkat çekici, canlandırıcı, mutlu ve mutsuz olduğunun sorulduğu 5 maddeden oluşan bir ölçek uygulanmıştır. Deneklerin manipülasyonla ilgili görüşlerinin ölçüldüğü bu ölçek, 11 basamaklı manipülasyon kontrolünün sağlandığı bir ölçektir

Duygudurum Ölçeği: Manipülasyon kontrolünün ardından katılımcılara mutlu, kızgın, sakin, endişeli, rahat ve üzgün olmak üzere toplam 6 maddeden oluşan katılımcılarına andaki duygudurumlarının ölçüldüğü 11 basamaklı Likert tipi bir ölçektir (Bkz. Ek 9).

Beyin Fırtınası Problemi ve Yönergesi: Duygudurum ölçümü sonrasında katılımcılara verilen beyin fırtınası problemi, parkları (yürüyüş parkı, aquapark, piknik parkı, lunapark..vb.) geliştirmek için neler yapılabileceği ile ilgilidir. Konu hakkında katılımcılardan mümkün olduğunca çok sayıda düşünce üretmeleri istenmiştir ve 12 dakikalık bir süre katılımcılara sunulmuştur. Katılımcılara beyin fırtınası ile ilgili temel kurallar (Düşüncelerinizi eleştirmeyin, aklınıza geleni yazın, çok sayıda düşünce yazmaya çalışın ve düşünceleri birleştirerek yeni düşünceler üretmeye çalışın.) ve her kurala ilişkin kısa açıklamalar yazılı olarak verilmiş olup araştırmacı tarafından da yüksek sesle okunmuştur.

Algısal Ölçümler: Beyin fırtınası sonunda katılımcılardan yapmış oldukları beyin fırtınası görevinde ürettikleri düşüncelerle ilgili performanslarını ve görevin özelliklerini değerlendirmeleri istenmiştir. Aynı zamanda başlangıçta gördükleri resimlerin, beyin fırtınasındaki düşünce üretimlerinde kendilerini ne kadar motive ettiği ve ne kadar esnek düşündüğü de katılımcılar tarafından değerlendirilmiştir. Katılımcılar değerlendirmelerini 9 adet değerlendirme sorusundan oluşan 11 basamaklı bir ölçek üzerinden yapmıştır.

İşlem

Araştırma bir hafta öncesinden katılımcılara uygulamanın yapılacağı dersin öğretim üyesi tarafından ilan edilmiştir. Araştırma günü, birbirlerinden ayrı olacak şekilde sıralarda tek tek oturtulan katılımcıların tümü sınıf ortamında test edilmiştir. Katılımcılara araştırmaya katılmaları karşılığında ekstra ders kredisi verilmiştir. Araştırmanın doğası hakkında genel bir bilgi veren bilgilendirme onam formu, denekler tarafından imzalandıktan sonra katılımcıların hem duygularını nötralize hale getirmek hem de yazım hızlarını ölçmek amacıyla, yazılı bir metnin 2,5 dakika içerisinde kağıdın altındaki boş bölüme olduğu gibi ve hızlı bir şekilde aktarmaları istenmiştir. Ardından nötralizasyon işleminin çalışıp çalışmadığını tespit etmek

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESSON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

amacıyla anlık duygudurumu ölçen bir maddenin yanında bazı dolgu maddeleri ve demografik bilgiler katılımcılara sunulmuştur. Bir sonraki aşamada ise 4 koşula seçkisiz olarak atanan katılımcıların resim koşulunda bulunan katılımcılarına, eni 8 cm boyu 7,7 cm olan mutlu-mutsuz bebek resmi verilerek 1,5 dakika içinde, bu resmi inceleyip resimle ilgili duygu ve düşüncelerini yazmaları istenmiştir. Metin koşulundaki katılımcılardan ise 1,5 dakika içinde mutlu/mutsuz bebek resmi hayal etmeleri ve hayal ettikleri bebekle ilgili duygu ve düşüncelerini yazmaları istenmiştir (Mutlu ve mutsuz bebek resmi; mutlu ve mutsuz bebek hayal etme/imeleme). Her katılımcı yönergeyle beraber resmin ve metnin olduğu sayfayı aynı anda çevirmiş olup her bir katılımcıya 1,5 dakikalık süre verilmiştir. Resmin incelenip duygu ve düşüncelerin yazılmasının ve imelemenin yapıp duygu ve düşüncelerin yazılmasının ardından katılımcılara resimle ve imeledikleri bebekle ilgili görüşleri sorularak manipülasyon kontrolünün yapıldığı 5 maddeden (ilginç, dikkat çekici, canlandırıcı, mutlu ve mutsuz) oluşan 11 basamaklı bir ölçeği doldurma yönergesi verilmiştir. Manipülasyon kontrolünün ardından katılımcılara o andaki duygudurumlarının sorulduğu 6 maddeden (mutlu, üzgün, kızgın, sakin, rahat, endişeli) oluşan 11 basamaklı bir ölçeği doldurma yönergesi verilmiştir.

Manipülasyondan ve duygudurum ölçümlerinden sonra beyin fırtınası görevine geçilmiştir. Katılımcılara beyin fırtınası kurallarının yer aldığı sayfayı çevirmeleri yönergesi verildikten sonra kurallar ve açıklamalar katılımcılar tarafından okunmuştur. Katılımcılara, verilen problem (Parkları geliştirmek için neler yapılabilir?) ile ilgili düşünceler üretmeleri için 12 dakikalık bir süre verilmiştir. Beyin fırtınası için verilen süre son bulduğunda katılımcılara, beyin fırtınası problemini kendi açılarından değerlendirdikleri ölçeğin bulunduğu sayfayı aynı anda çevirip doldurmaları yönergesi verilmiştir. Aynı zamanda yapılan algısal ölçümlerde katılımcılara, başlangıçta gördükleri resmin ve imeledikleri bebeğin beyin fırtınasındaki düşünce üretimlerinde kendilerini ne kadar motive ettiği ve ne kadar esnek düşündüğü gibi sorular da yöneltilmiştir. Katılımcılar değerlendirmelerini 9 adet değerlendirme sorusundan oluşan 11 basamaklı bir ölçek (çok azdan çok fazlaya doğru giden) üzerinden yapmıştır. Uygulamanın sonunda deneklere katılımları için teşekkür edilmiştir.

BULGULAR

Nötralizasyon İşlemleri (Anlık Duygudurum) ve Yazım Hızı

Onam formunun doldurulmasının ardından katılımcılardan 85 kelimelik bir metni olabildiğince hızlı bir şekilde 2 dakika içinde yazmaları istenmiştir. Bu test katılımcıların hem araştırma öncesi anlık duygu durumunu nötrleştirmekte hem de yazım hızını ölçmektedir. Yazım hızı verileri 2 (sunum türü; resim, metin) X 2 (duygudurum; pozitif, negatif) ANOVA deseniyle analiz edilmiştir. Bu analize göre, duygudurumun ($F(1,76) = 0.13, p > .05$), sunum türünün ($F(1,76) = 1.13, p > .05$) ve bu değişkenlerin ortak etkisi ($F(1,76) = 1.35, p > .05$) anlamlı değildir. Katılımcıların anlık duygudurum verileri 2 X 2'lik ANOVA deseniyle analiz edilmiştir. Bu analize göre, duygudurumun ($F(1,76) = .11, p > .05$), sunum türünün ($F(1,76) =$

.15, $p > .05$) ve bu değişkenlerin ortak etkisi ($F(1,76) = .64$, $p > .05$) anlamlı değildir.

Manipülasyon Kontrol

Araştırmada yapılan manipülasyonların çalışıp çalışmadığını kontrol etmek için manipülasyon sonrası katılımcılardan gördükleri resimleri bir takım sorularla (canlandırma, ilginçlik, dikkat çekici, mutlu, mutsuz) değerlendirmeleri istenmiştir.

İlk olarak duygudurumun canlandırma üzerindeki etkisine bakılmış olup etki anlamlı bulunmuştur ($F(1,76) = 4.81$, $p < .03$, $n^2 = .06$). Pozitif duygudurum koşulunda olan katılımcılar (Ort. = 6.31), uyarıları negatif duygudurum koşulunda olan katılımcılara (Ort. = 4.94) göre daha fazla canlandırıcı bulduklarını belirtmiştir. Sunum etkisi de anlamlıdır ($F(1,76) = 6.84$, $p < .01$, $n^2 = .08$). Metin alan katılımcılar (Ort. = 6.44), uyarıları resim gören katılımcılara (Ort. = 4.81) göre daha fazla canlandırıcı bulduklarını belirtmiştir. Sunum türünün ilginçlik üzerindeki etkisi anlamlıdır ($F(1,76) = 7.57$, $p = .005$, $n^2 = .09$). Metin alan katılımcılar (Ort. = 3.94), uyarıları resim gören katılımcılara (Ort. = 2.59) göre daha fazla ilginç bulduklarını bildirmektedir. Sunum türünün dikkat çekicilik üzerindeki etkisi anlamlıdır ($F(1,76) = 8.93$, $p = .004$, $n^2 = .11$). Metin alan katılımcılar (Ort. = 6.11), uyarıları resim gören katılımcılara (Ort. = 4.41) göre daha fazla dikkat çekici bulduklarını bildirmektedir. Duygudurumun uyarısının mutlu değerlendirme üzerindeki etkisi anlamlıdır ($F(1,76) = 350.79$, $p = .000$, $n^2 = .82$). Pozitif duygudurumda olan katılımcılar (Ort. = 7.78), uyarıları negatif duygudurumda olanlara (Ort. = 1.03) göre daha mutlu olarak değerlendirmektedir. Sunum türünün de etkisi anlamlıdır ($F(1,76) = 20.47$, $p = .000$, $n^2 = 2.21$). Metin alan katılımcılar (Ort. = 5.22), uyarıları resim alan katılımcılara (Ort. = 3.59) göre daha mutlu değerlendirmiştir. İki değişken (sunum türü ve duygudurum) arasında ortak etki anlamlıdır ($F(1,76) = 8.09$, $p = .005$, $n^2 = .10$). Tablodan da görüleceği gibi pozitif duygudurumda ve metin alan katılımcılar diğer koşuldakilere göre uyarıları en fazla mutlu olarak değerlendirmiştir. İki değişken (sunum türü ve duygudurum) arasındaki ortak etkinin mutsuzluk üzerindeki etkisi anlamlıdır ($F(1,76) = 8.22$, $p = .005$, $n^2 = .10$). Negatif duygudurumda olanların resim ve metin koşulunda ortalamaları arasında fark bulunmamasına rağmen, pozitif duygudurumda ve resim gören katılımcılar (Ort. = 2.54) pozitif duygudurumda olan ancak metin alan katılımcılara (Ort. = 0.77) göre uyarıları daha fazla mutsuz olarak değerlendirmektedir.

Performans Ölçümleri

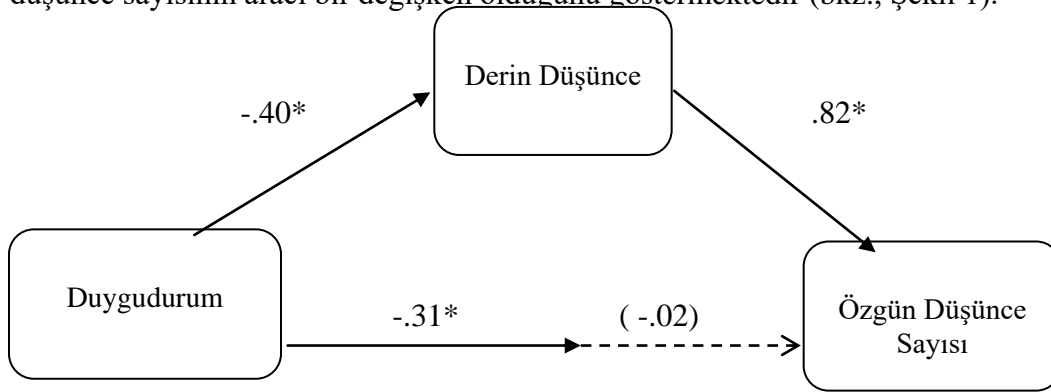
Duygudurumun özgün/orijinal düşünce sayısı üzerindeki etkisi anlamlıdır ($F(1,76) = 9.16$, $p = .003$, $n^2 = .11$). Pozitif duygudurumda olan katılımcılar (Ort. = 20.93), negatif duygudurumda olan katılımcılara (Ort. = 15.46) göre daha fazla sayıda özgün düşünce üretmiştir. Esneklik üzerinde değişkenlerin anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır. Bununla birlikte, duygudurumun derin düşünce sayısı üzerindeki etkisi anlamlıdır ($F(1,76) = 15.26$, $p = .000$, $n^2 = .17$). Pozitif duygudurumda olan katılımcılar (Ort. = 3.62), negatif duygudurumda olan katılımcılara (Ort. = 2.76) göre daha fazla sayıda derin düşünceler üretmiştir.

Değişkenler Arası İlişkiler ve Aracılık Analizi

Duygudurum ile özgün düşünce sayısı ve duygudurum ile derin düşünce sayısı arasında anlamlı ilişkiler olduğundan dolayı aracılık analizi yapılmıştır. Aracılık analizinin yapılabilmesi için ; (1) Bağımsız değişken ile bağımlı değişken arasında anlamlı ilişki olmalıdır.(2) Bağımsız değişken ile aracı değişken arasında anlamlı ilişki olmalıdır. (3) Aracı değişken ile bağımlı değişken arasında anlamlı ilişki olmalıdır. (4) Aracı değişken analize dahil edildiğinde bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisi ya da ilişkisi anlamlı ölçüde düşmeli veya tamamen anlamsız olmalıdır (Baron ve Kenny, 1986). Aracı değişken olan derin düşünce ile özgün düşünce sayısı (bağımlı değişken) arasında .82' lik ilişki olduğundan, aracılık analizi için tüm koşullar sağlanmaktadır. Bu nedenle aracılık analizi yapılmıştır.

Başlangıçta duygudurum ile özgün düşünce sayısı arasında var olan ilişki ($\beta = -.31$), derin düşünce sayısı analize eklendiğinde anlamlılığını ($\beta = -.02$) yitirmektedir. Sobel Test bu düşüşün anlamlı olduğuna işaret etmektedir (sobel(z) = -3.70, $p < .0002$). Bu durum, derin düşünce sayısının aracı bir değişken olduğunu göstermektedir (bkz., Şekil 1).

* $p < .005$

Şekil 1. Duygudurumun özgün düşünce sayısı üzerindeki etkisinde derin düşüncenin aracı rolü

TARTIŞMA

Bu araştırmada duygudurumun (pozitif ve negatif) ve sunum türünün(resim ve metin) beyin fırtınasında yaratıcılık üzerinde etkisi incelenmiştir. Yaratıcılık, literatürde olduğu gibi özgün düşünce sayısı esas alınarak belirlenmiştir. Ayrıca katılımcıların ne derece esnek düşünce ürettikleri iki bağımsız hakem tarafından değerlendirilmiştir. Derin düşünce sayısı üretilen özgün düşünce sayısının özgün kategori sayısına (esneklik) bölünmesiyle elde edilmiştir. Esneklik ile derin düşünce sayısı arasında korelasyon anlamsızdır ($r = .22$). Bu araştırmanın en önemli sonuçlarından biri mutlu bebek resminin sunulduğu katılımcıların mutsuz bebek resminin sunulduğu katılımcılara göre daha fazla sayıda özgün düşünce üretmesidir. Mutlu resim koşulunda olan katılımcılar, mutsuz koşulda olanlara göre %35.38 daha fazla düşünce üretmiştir. Öte yandan mutlu bebek resmi gören katılımcılar mutsuz bebek resmi gören katılımcılara göre daha mutlu olduklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca mutlu resim gören

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESSON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

katılımcılar beyin fırtınası sonrası alınan algısal ölçümlerde daha kaliteli ve daha fazla sayıda düşünce ürettiklerini ve daha fazla çaba gösterdiklerini bildirmektedir. Bulunan bu sonuçlar, Çağrışimsal Bellekte Kodlama Kuramı'nın öngörüsüyle tutarlıdır. Kurama göre mutlu ve mutsuz resimler veya uyarıcılar aynı düzeyde kodlanmasına rağmen mutlu resimler daha fazla çağrışıma yol açmaktadır. Bu sonuç, literatüre özgün bir katkı getirmektedir. Gelecekte yapılacak çalışmalar kodlama ve çağrışım açısından ortaya çıkan farklılıkların fizyolojik temellerinin (fMRI, EEG, Nabız vb.) ne olduğunun aydınlatılması gerekmektedir.

Ortaya çıkan bu sonuç, literatürde duygudurum araştırmalarıyla kısmen tutarlıdır. Literatürde yapılan araştırmaların çoğunluğu pozitif duygudurumun daha fazla yaratıcılığı artırdığına işaret etmektedir (Martin ve ark., 1993; Hirt ve ark., 2008). Son yıllarda geliştirilen İki Yönlü Yaratıcılık Modeli (Baas ve ark.,2012) pozitif duygudurumun yaratıcılık üzerindeki etkisinin esnekliğe bağlı olduğunu öngörmektedir. Bu araştırma bebek uyarımı verildiğinde pozitif duygudurumun yaratıcılık üzerindeki etkisinin sebat veya derin düşünme aracılığıyla olacağına işaret etmektedir. Ortaya çıkan bu bulgu literatürde yeni bir bulgudur ancak kuramın öngörüsüyle tutarlı değildir. Öte yandan, bu bulgu mevcut kuramı genişletme fonksiyonu da görmektedir. Daha önce yapılan araştırmalar bu tür uyarımı hiç kullanmamıştır. Ortaya çıkan bu bulgu, Çağrışimsal Bellekte Kodlama yaklaşımıyla tutarlıdır. Pozitif uyarın beyinde daha yaygın olarak kodlanmakta ve daha fazla aktivasyon sağlamış olabilir. Bu tür yaygın aktivasyon da bireyin esnekliğinden çok daha fazla derin düşünmesini artırmış olabilir. Bu araştırmanın bir diğer sonucu sunum türünün düşünce üretimi üzerindeki etkisinin anlamsız olmasıdır. Ortaya çıkan bu sonuçlar, İkili Kodlama Kuramı (İKK) ve Çağrışimsal Bellekte Kodlama Kuramı'nın öngörüsüyle uyuşmamaktadır. Her iki kuramda resim/görsel sunumun metin/yazılı sunuma göre uzun süreli bellekte kalıcılığının daha fazla olacağını öngörmektedir. Bu sonuç iki olası durumdan kaynaklanabilir. Birincisi, duygudurum değişkeni öylesine güçlü bir değişken olduğu için sunum türünün etkisini azaltabilir. Bu araştırmada pozitif veya negatif bebek ifadeleri güçlü bir değişkendir. Algısal ölçümler bu açıklamayla tutarlı sonuçlar vermektedir. Bu nedenle gelecek araştırmalarda duygudurumun pozitif veya negatif olması kontrol edilerek resim veya metin etkisi test edilmelidir. İkincisi, Pavio'nun yaptığı araştırmalarda kullanılan uyarıcı sayısı birden fazla iken bu araştırmada sadece bir resim kullanılmıştır. Gelecekte yapılacak olan araştırmalarda uyarıcı sayısı veya miktarı aynı desende incelenmelidir. Başka bir deyişle üç veya dört uyarıcının olduğu durumlarda resim ile metin arasında fark ortaya çıkabilir. Bu araştırmada dikkat çekici bir durum, manipülasyon sonrası algıların resim ve metin koşulunda anlamlı ölçüde farklı olmasıdır. Başka bir deyişle, metin koşulunda olan katılımcılar resim koşulunda olan katılımcılara göre daha fazla canlandığını, yaptıkları imgelemenin daha ilginç ve dikkat çekici olduğunu rapor etmişlerdir. Bu durum, zihinsel imgelemenin bireyin çabasına bağlı olmasından kaynaklanabilir. Resim koşuluna göre metni veya yazıyı zihinde imgelemek daha fazla çaba gerektirmektedir. Bu çaba sonucu birey daha fazla canlanmış ve imgelediği obje

tarafından daha fazla etkilenmiş olabilir. Sosyal psikoloji literatüründe yapılan araştırmalar çaba gerektiren faaliyetlerin daha değerli oluğuna işaret etmektedir (Cialdini, 2012). Gelecekte yapılacak araştırmalarda imgelemenin bu motive edici etkisi daha ayrıntılı olarak incelenmelidir.

Bu araştırmada duygudurum ve sunum türü arasında ortak etki bulunamamıştır. Bu durum metin ve resim uyarılarının arasında düşünce sayısı açısından fark olmamasından kaynaklanabilir. Ayrıca mutlu ve mutsuz resimlerin dikkat çekicilik, ilginçlik, canlandırma açısından aynı özellikte olmasından da kaynaklanabilir. Gelecek araştırmaların uyarıcı sayısını arttırması ve optimal düzeyde uyarıları kullanarak bu ortak etkinin ortaya çıkma olasılığının incelenmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Akben, C. ve Coskun, H. (2019). Reintroduction of odor combined with cognitive stimulation supports creative ideation via memory retrieval mechanisms. *Creativity Research Journal*, 00(00), 1-11. doi: 10.1080/10400419.2019.1641686.
- Baas, M., De Dreu, C. K. ve Nijstad, B. A. (2011). When prevention promotes creativity: the role of mood, regulatory focus, and regulatory closure. *Journal of personality and social psychology*, 100 (5), 794.
- Baas, M., Roskes, M., Sligte, D., Nijstad, B. A. ve De Dreu, C. K. (2013). Personality and Creativity: The dual pathway to creativity model and a research agenda. *Social and Personality Psychology Compass*, 7(10), 732-748.
- Baron, R. M. ve Kenny, D. A. (1986). The Moderator–Mediator Variable Distinction in Social Psychological Research: Conceptual, strategic, and statistical Considerations. *Journal of personality and social psychology*, 51(6), 1173.
- Cialdini, R. B. (2012). *İknanın Psikolojisi* (1.Baskı). İstanbul: Mediacat Yayıncılık.
- Coskun, H., Paulus, P. B., Brown, V. ve Sherwood, J. J. (2000). Cognitive stimulation and problem presentation in idea-generating groups. *Group Dynamics: Theory, Research, and Practice*, 4(4), 307.
- Coskun, H. (2005a). Beyin fırtınasında sosyal kimlik değişiminin üretkenlik üzerine etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 22(1).
- Coskun, H. (2005b). Cognitive stimulation with convergent and divergent thinking exercises in brainwriting - Incubation, sequence priming and group context. *Small Group Research*, 36(4), 466- 498. doi: 10.1177/1046496405276475
- Coşkun, H., Paulus, P. B., Brown, V. ve Sherwood, J. J. (2000). Cognitive stimulation and problem presentation in idea-generating groups. *Group Dynamics: Theory, Research and Practice*, 4, 307–329.

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

- Coskun, H. ve Yilmaz, O. (2009). A new dynamical model of brainstorming: Linear, nonlinear, continuous (simultaneous) and impulsive (sequential) cases. *Journal of Mathematical Psychology*, 53(4), 253-264. doi: 10.1016/J.Jmp.2009.03.003
- Diehl, M. ve Stroebe, W. (1987). Productivity loss in brainstorming groups. *Journal of Personality Social Psychology*, 53 (3): 497-509.
- Dugosh, K. L., Paulus, P. B., Roland, E. J. ve Yang, H. C. (2000). Cognitive stimulation in brainstorming. *Journal of personality and social psychology*, 79(5), 722.
- Göçmen, Ö. ve Coşkun, H. (2019). The effects of the six thinking hats and speed on creativity in brainstorming. *Thinking Skills and Creativity*, 31, 284-295.
- Hirt, E. R., Devers, E. E. ve McCrea, S. M. (2008). I want to be creative: exploring the role of hedonic contingency theory in the positive mood-cognitive flexibility link. *Journal of personality and social psychology*, 94(2), 214.
- Martin, L. L., Ward, D. W., Achee, J. W. ve Wyer, R. S. (1993). Mood as input: People have to interpret the motivational implications of their moods. *Journal of Personality and Social Psychology*, 64(3), 317.
- Osborn, A.F. (1957). *Applied Imagination*. New York: Scribner.
- Paivio, A. (1991). Dual coding theory: Retrospect and current status. *Canadian Journal of Psychology/Revue canadienne de psychologie*, 45(3), 255.
- Parnes, S. J. ve Meadow, A. (1959). Effects of 'Brainstorming' instructions on creative problem solving by trained and untrained subjects. *Journal of Educational Psychology*, 50(4), 171-176.
- Paulus, P. B. ve Yang, H. C. (2000). Idea generation in groups: A basis for creativity in organizations. *Organizational behavior and human decision processes*, 82(1), 76-87.

DEVAMI ÜÇ YIL SONRA YAZILAN BİR HİKÂYE: BİÇARE GENÇ-DİDAR-I YÂR
THE STORY THAT CONTINUES AFTER THREE YEARS: BİÇARE GENÇ AND
DİDAR-I YÂR

Doç. Dr. Nuran ÖZLÜK

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3455-7726>

Prof. Dr. Hüseyin DOĞRAMACIOĞLU

Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2521-8562>

ÖZET

Edebiyat tarihimizde daha çok yakın geçmişte görülmeye başlanan seri roman ya da nehir roman uygulamasının hikâye türündeki bir örneği Ahmet Rasim'in 1312'de (1896) yayımladığı Biçare Genç ve bundan üç yıl sonra neşredilen "Didar-ı Yâr" adlı eserleridir.

Biçare Genç, yazarın arkadaşı Salim'in başından geçen aşk macerasını anlatmaktadır. Biçare Genç, Ömr-i Edebî'nin 3. Cüz'ünde aynı muhtevada birkaç kelime değişikliği ile "Nakş-ı Sır" adı ile yayımlanmıştır. Hikâyenin devamı olan "Didar-ı Yâr"da da bu aşkın zihnen, bedenlen ve ruhen Salim üzerindeki etkileri aktarılmıştır.

Biçare Genç hikâyesine sohbet üslubuyla başlayan muharrir, okuyucuya etkileyici/dokunaklı bir hikâye nakledeceğini ancak vakanın şahıslarının toplum önünde zor durumda kalmalarını önlemek amacıyla gerçek isimlerini zikretmeyeceğini söyler. Ahmet Rasim'in edebî eserlerinin pek çoğunda öğretici eserlerinde olduğu gibi yaşadığı/şahit olduğu olayları gözlemci özelliğini de kullanarak aktardığı hepimizin malumudur. Biçare Genç'te de bu özellik söz konusudur.

Ahmet Rasim, mezkûr hikâyenin devamı olan "Didar-ı Yâr"e "Salim, o biçare genç, size bir kere daha menakıb-ı sevdakâranesini yazdığım o zavallı çocuk" göndermesi ile başlamış ve Biçare Genç hikâyesini kaldığı yerden devam ettirmiştir. Sevdiği kadının hayali, hatırası, tasavvuruyla yaşayan, kederinden yataklara düşen deli divane âşık Salim'in, kadınla karşılaştığında sesini duyana kadar onu tanımaması, uzun zaman sonra görüşme imkânı varken bundan son anda vazgeçmesi ve yaşadıklarını Avrupa romanlarını okumaya bağlaması devrin genel kabullerine uygun şekilde tasarlanmıştır.

Salim'in sevdiği kadının evli olması (Sonrasında kocası tarafından boşanmıştır.), Salim'in, kadının kocasına verdiği söz, Avrupa romanlarındaki gayr-ı ahlaki yaşantılarının nispeten kapalı bir toplum olan Osmanlı İmparatorluğu'nda hoş karşılanmaması gibi durumlar devrin yazarlarını ağırlıklı olarak kahramanlarını ölümle, ayrılıkla vb. ile cezalandırma, işlenen

cürümleri de Batı'nın menfi tesirine bağlamaya itmiştir. Ahmet Rasim de bu hikâyelerinde aynı tavrı göstermiştir.

Bıçare Genç'in kahramanı Salim, hikâyenin başında yazara gönderdiği mektubunda "Mutlaka bana gel. Sana tevdi edeceğim esrarım, evrakım var. Ne olur, ne olmaz. Sende bulunsun. Sen romancısın. Belki bir gün lazım olur." diyerek bir bakıma ismini değiştirdiği arkadaşının mahremini okuyucuları ile paylaşmasının sebebini bizzat kendisi tarafından verilen izinle açıklamaktadır.

Bıçare Genç ile devam hikâyesi "Didar-ı Yâr" arasında mantıki hatalar, tenakuzlar dikkati çekmektedir. Aradan geçen yılların tesiriyle mi yoksa hikâyeyi daha farklı boyutlara çekmek için mi bu hatalar, tenakuzlar meydana gelmiştir, bilemiyoruz. Ancak 1896 yılında hikâye, müstakil bir tür olarak henüz tam olarak olgunlaşmamışken Ahmet Rasim'in üç yıl önce kaleme aldığı hikâyesini devam ettirmesi devri için farklılık arz etmektedir. Devam hikâyesi yazan diğer edebiyatçılarımızın da tespit edilmesi için çalışmalar yapılması ile dönemin hikâye uygulaması daha net ortaya konabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Rasim, Bıçare Genç/Nakş-ı Sır, Didar-ı Yâr, devam hikâyesi, nehir/ırmak roman.

THE STORY THAT CONTINUES AFTER THREE YEARS: BİÇARE GENÇ AND DİDAR-I YÂR

ABSTRACT

One of the examples of the book series or roman-fleuve application, which started to be seen in the history of literature in the recent past, is Ahmet Rasim's Bıçare Genç published in 1896 and Didar-ı Yâr published in 1899.

Bıçare Genç tells about the love adventure of Salim, the author's friend.

Bıçare Genç was published in the third part of Ömr-i Edebî with the name "Nakş-ı Sır" with a few changes in the same content.

In "Didar-ı Yâr", which is the continuation of the story, the effects of this love on Salim in mind, body and spirit are explained.

The writer, who begins the story of Bıçare Genç with a conversational style, says that she will convey an impressive / touching story to the reader, but that she will not mention their real names in order to prevent the individuals of the case from being in a difficult situation in front of the society.

We all know that Ahmet Rasim narrates the events he experienced / witnessed in many of his literary works by using his observer feature. This feature is also present in Bıçare Genç.

Ahmet Rasim started by sending you *Didar-ı Yâr*, which is the continuation of the story in question, the poor boy who wrote "Salim, that poor young man, that poor boy, the story of love" to you and continued the story. Where he left *Bıçare Genç*. His crazy lover, Salim, who lives with the dreams, memories and dreams of the woman he loves and falls into bed with his grief, does not recognize her until he hears her voice when he meets the woman, and gives up at the last moment. when he had the opportunity to meet himself after a long break and connect his experiences to reading European novels.

The fact that Salim's beloved woman was married (later divorced by her husband), Salim's promise to her husband, and the unwelcome of the immoral lives of European novels in the Ottoman Empire, which was a relatively closed society, made the writers of the period predominantly their heroes death. , with separation, etc. and punishing the committed crimes to the negative influence of the West. Ahmet Rasim showed the same attitude in these stories.

In the letter he sent to the author at the beginning of the story, Salim, the protagonist of *Bıçare Genç*, said, "You must come to me. I have secrets and documents to entrust to you. Just in case. You have it. You are a novelist. Maybe one day it will be needed. " In a sense, he explains the reason for sharing the privacy of his friend with his readers with the permission given by him.

In 1896, while the story was not yet fully developed as an independent genre, Ahmet Rasim's continuation of the story he wrote three years ago is interesting back then. Even though there are logical errors and contradictions between the stories, the story style of the period will be revealed more clearly, thanks to the studies to determine the other writers who wrote roman-fleuve just like the stories we have discussed and translated due to the continuation of each other.

Keywords: Ahmet Rasim, *Bıçare Genç/Nakş-ı Sır*, *Didar-ı Yâr*, continuing story, book series/roman-fleuve

1. GİRİŞ

Ahmet Rasim, mesleki eğilim ve kısmen eserlerini kaleme alma yaklaşımı açısından etkilendiği Ahmet Mithat Efendi gibi oldukça velut bir yazardır. Telif, tercüme pek çok konuda ve türde eserler yazan alan Ahmet Rasim, güçlü müşahede özelliğinin de katkısıyla bizzat yaşayarak gördüğü devrinin İstanbul'unu hemen her yönüyle anlatmış, bilhassa döneminin sosyal hayatına dair hususiyetleri günümüz okurunun faydalanabileceği sosyal vesikalar olarak miras bırakmıştır.

Öğretici metin tarzında yazdığı fıkra/sohbet/deneme/hatıra vb. nevindeki yazılarının dışında edebî eser olarak şiir, hikâye ve roman türünde de eserler yazan Ahmet Rasim, *Servet-i Fünûncularla* aynı dönemde yaşamış ve eserler neşretmişse de bu edebî anlayışın içinde yer almayarak müstakil bir yol izlemiş, eski ve yeni edebiyatı mezcederek kendi deyimiyle

mutavassıt bir yazar olmayı tercih etmiştir. Her ne kadar Servet-i Fünûnculara tâbi olmayıp toplumu haberdar etme ve hikâye/roman tekniğini uygulama tavrında Ahmet Mithat'ın çizgisinden gitse de Ahmet Rasim'in devrinin sanat anlayışından ister istemez etkilendiği, hikâye ve romanlarında özellikle tasvirlerde dil ve üslubunun ağır, muhtevada da ferdı konulara ağırlık verdiği aşikârdır.

2. AMAÇ VE YÖNTEM

Çalışmamızın konusunu teşkil eden husus, Ahmet Rasim'in mezkûr hikâyelerinden birini beş yıl sonra ismini değiştirerek birkaç kelimedede farklılık dışında¹ içeriğini olduğu gibi yayımlaması, aynı hikâyenin devamını ise ilkinin yayımlanmasından üç yıl sonra neşretmesidir. Edebiyat tarihimizde hasseten romanlarını dil ve üslup açısından, muhteva bakımından gözden geçirerek yeniden yayımlayan, çeşitli sebeplerden dolayı isim değişikliğine giden, birbirinin devamı niteliğinde seri oluşturan roman yazarlarımız mevcuttur. Ancak romana kıyasla hacim bakımından küçük olan hikâyelerde bu uygulama nevadirdendir.

Ahmet Rasim, 1312 (1896) tarihinde münferit bir hikâye olarak neşrettiği *Biçare Genç* adlı hikâyesini, 1317 (1901) tarihli *Ömr-i Edebî*'nin 3. Cüz'üne "Nakş-ı Sır" adıyla almıştır.² Ancak 1315 (1899) tarihli *Ömr-i Edebî*'nin 1. Cüz'ünde, *Biçare Genç*/ "Nakş-ı Sır"ın devamı olan "Didar-ı Yâr"e yer vermiştir. Hikâyenin isim değişikliği ile yayımlanması, devamı olan hikâyenin neşrinden iki yıl sonradır. *Ömr-i Edebî*'de kronolojiye dikkat edilmemesi hikâyenin ilk baskısının varlığını elbette ortadan kaldırmaz fakat devam hikâyesi "Didar-ı Yâr"ın başında, yazarın *Biçare Genç*'e gönderme yapması, Ahmet Rasim'in bütün hikâyelerine vâkıf olmayan okur için karmaşaya sebep olmaktadır. *Biçare Genç*'in aynı adla bir sonraki baskısının 1316 yılında yapılmış olması, bu karmaşanın ortadan kalkacağı anlamına gelmez.

Ahmet Rasim, *Biçare Genç*'te da şair tabiatlı bir genç olan eski dostu Salim'in başından geçen ve ayrılıkla nihayetlenmek zorunda kalan bir aşk macerasını anlatmıştır.

Biçare Genç hikâyesine sohbet üslubuyla başlayan muharrir, okuyucuya etkileyici/dokunaklı bir hikâye nakledeceğini ancak vakanın şahıslarının hayatta olmaları hasebiyle toplum önünde zor durumda kalmalarını önlemek amacıyla gerçek isimlerini zikretmeyeceğini söyler: "Size bir hikâye-i müessire nakledeceğim. Fakat eşhas-ı vakayı mümkün mertebe tadilen tarif etmekliğim iktiza eder. Zira ikisi de elan berhayattır. Birinin -kendi tabiri veçhle- bu hayat-ı içtimaiye içinde uğrayacağı hicaba, diğerinin enzar-ı ammede kazanacağı nefrete ben vasıta

¹ Mezkûr kelimeler metin içerisinde dipnotlarla gösterilmiştir.

² Ahmet Rasim, birkaç uygulamasında aynı hikâyeyi isim değişikliği ile yeniden yayımlamıştır. Örneğin *Mektep Arkadaşım*'ı *Ömr-i Edebî*'nin 3. Cüz'ünde "Refik ve Refika", *Endişe-i Hayat*'ı *Ömr-i Edebî*'nin 4. Cüz'ünde "Ferda" adıyla neşretmiştir.

olamam.” (Ahmet Rasim, 1312: 3). Ahmet Rasim’in edebî eserlerinin pek çoğunda öğretici eserlerinde olduğu gibi yaşadığı/şahit olduğu olayları müşahedesi özelliğini de kullanarak aktardığı hepimizin malumudur. *Biçare Genç*’te de bu özellik söz konusudur.

Ahmet Rasim, mezkûr hikâyenin devamı olan “Didar-ı Yâr”e “Salim, o biçare genç, size bir kere daha menakıb-ı sevdakâranesini yazdığım o zavallı çocuk” (Ahmet Rasim, 1317: 65) göndermesi ile başlamış ve *Biçare Genç* hikâyesini kaldığı yerden devam ettirmiştir. Sevdiği kadının hayali, hatırası, tasavvuruyla yaşayan, kederinden yataklara düşen deli divane âşık Salim’in, kadınla karşılaştığında sesini duyana kadar onu tanımaması, uzun zaman sonra görüşme imkânı varken bundan son anda vazgeçmesi ve yaşadıklarını Avrupa romanlarını okumaya bağlaması devrin genel kabullerine uygun şekilde tasarlanmıştır.

Salim’in sevdiği kadının evli olması (Sonrasında kocası tarafından boşanmıştır.), Salim’in, kadının kocasına verdiği söz, Avrupa romanlarındaki gayr-ı ahlaki yaşantılarının nispeten kapalı bir toplum olan Osmanlı İmparatorluğu’nda hoş karşılanmaması gibi durumlar devrin yazarlarını ağırlıklı olarak kahramanlarını ölümle, ayrılıkla vb. ile cezalandırma, işlenen cürümleri de Batı’nın menfi tesirine bağlamaya itmiştir. Ahmet Rasim de bu hikâyelerinde aynı tavrı göstermiştir.

Biçare Genç’in kahramanı Salim, yazara gönderdiği mektubunda “Mutlaka bana gel. Sana tevdi edeceğim esrarım, evrakım var. Ne olur, ne olmaz. Sende bulunsun. Sen romancısın. Belki bir gün lazım olur.” (Ahmet Rasim, 1312: 4-5) diyerek bir bakıma ismini değiştirdiği arkadaşının mahremini okuyucuları ile paylaşmasının sebebini bizzat kendisi tarafından verilen izinle açıklamaktadır.

“Didar-ı Yâr” adlı devam hikâyesinde de Salim, yazarın bu sergüzeşti kaleme aldığından haberdar olduğunu şöyle belirtmiştir: “Kardeşim benim maceramı bilirisin. Hatta yazdın bile.” (Ahmet Rasim, 1317: 66). Bu cümlelerin devamı ise yazarın neden hikâyeyi devam ettirdiğini ve burada da vakanın sahibinden müsaadeli olduğunu okuruna göstermiştir: “Fakat henüz o zamanımdaki tebeddülâtıma vâkıf değilsin. Bugün de sana onları anlatacağım. İster isen yine yaz. Hissiyatımın ehemmiyeti yok ama belki uğradığım derd-i müşküle acıyanlar bulunur.” (Ahmet Rasim, 1317: 66). “Matbaaya geldiğimde ağırca bir mektup verdiler. Bursa’dan geliyor. Derhâl anladım. Salim beni müstefit edecek bir hizmette bulunmuş. Bana “Didar-ı Yâr” serlevhası altında bir tercüme-i hâl yollamış. Bir yere dercedilmesini rica ediyor. Didar-ı Yâr Salim’in benden sonra uğradığı, kendince felaket addettiği bir iki günlük vukuat-ı âşıkânesinden ibarettir.” (Ahmet Rasim, 1317: 87).

3. BULGULAR

İlk hikâye *Biçare Genç* “Nakş-ı Sır” ile devam hikâyesi arasında mantıki hatalar, tenakuzlar söz konusudur. Aradan geçen yılların tesiriyle mi yoksa hikâyeyi daha farklı boyutlara çekmek için mi bu hatalar, tenakuzlar meydana gelmiştir, bilemiyoruz. Bunun dışında sevdiği, saydığı ve öğrenciliğinden beri yayınlarını takip ettiği Ahmet Mithat Efendi’nin tesiri; yazarın

hikâyede araya girerek akışı bozması, sohbet üslubu, devrinin sanat yaklaşımındaki bireysel konulardan aşkın ve çekilen ızdırabın dile getirilmesi, bilhassa tasvirlerde ve tahlillerde dilin daha sanatlı kullanılması gibi özellikler Ahmet Rasim'in *Biçare Genç* ve "Didar-ı Yâr" hikâyelerinde de mevcuttur.

Yazarın *Biçare Genç* ve "Didar-ı Yâr" hikâyelerinde başvurduğu kısa cümleler bazen kahramanın heyecan/halecan, keder, bunalım vb. ruh hâllerine uygun şekilde kullanılmış olsa da genel itibarıyla gazetecilikten gelme bir alışkanlık olduğu söylenebilir.

Ahmet Rasim'le ilgili yapılan değerlendirmelerde yazarın roman ve hikâyelerinde psikolojik tahlillere yer vermediği yönündeki tespitler isabetli değildir. Ahmet Rasim, ele aldığımız hikâyelerinde yer yer mübalağalı da olsa aşkı ile verdiği söz arasında kalan bir gencin hem fiziksel hem ruhsal açıdan yaşadığı buhranı, elemeleri tercih ettiği 1. tekil şahıs anlatıcı ile başarılı şekilde aktarmıştır.

Yazar, "Didar-ı Yâr"i de devam ettirebilmesine imkân sağlayacak şekilde sevdiği kadınla görüşmekten son anda vazgeçen Salim'in şu cümlesi ile hikâyesini nihayetlendirmiştir: "Fakat ben onu takip etmedim ise onun enzar-ı dikkati henüz beni gözetliyor." (Ahmet Rasim, 1317: 91).

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Daha çok yakın geçmişimizde görülen nehir/ırmak roman (roman fleuve) şeklinde dilimize giren ameliye ya da ediplerin seri şeklinde yayımladıkları romanların yanında özellikle *Biçare Genç*'in yayımlandığı 1896 yılında hikâye, günümüzdeki gibi başlı başına, nevine münhasır bir türden ziyade yazarların romana geçişte basamak olarak ya da roman formunu yakalayamadıkları olayları değerlendirmek için kullanılmış iken Ahmet Rasim'in bu hikâyesini üç yıl sonra "Didar-ı Yâr" ile devam ettirmesi devri için farklılık arz etmektedir. Bu hususa dikkat çekmek için yaptığımız inceleme ve aşağıda yer verdiğimiz günümüz Türkçesine aktarma, devam hikâyesi yazan diğer muharrirlerin de tespit edilerek dönemin hikâye uygulamasını daha belirgin hâle getirmek için atılmış bir adımdır ve bunun için daha pek çok çalışmaya ihtiyaç vardır.

Biçare Genç

Size bir hikâye-i müessire nakledeceğim. Fakat eşhas-ı vakayı mümkün mertebe tadilen tarif etmeliğim iktiza eder. Zira ikisi de elan berhayattır. Birinin -kendi tabiri veçhle- bu hayat-ı içtimaiye içinde uğrayacağı hicaba, diğerinin enzar-ı ammede kazanacağı nefrete ben vasıta olamam.

Bir gün matbaada oturuyordum. O gün postaların getirdiği vilayet gazetelerini çizip çizip mürettiphaneye yollamakla, gazeteciliğin bitmez tükenmez havadisiyle uğraşmakla demgüzar olmakta iken matbaa hademesinden biri elime bir mektup tutuşturdu. Zarfın üzerine bakmaya hacet yok. Çünkü havadistir. Yırttım. İçinden bir kartvizit çıktı. Bu hâlde mahrem bir söz

olduğunu anlayarak daha okumadan zarfa baktım. Namıma gelmiş. Binaenaleyh serbest serbest okumaya başladım. Bu kartvizit pek eski bir refikimden geliyor. İsmi... ismi... Salim. Ben kartı okudukça meraklandım. Zira pek garip surette yazılmış idi. Bakın dai-i merak değil mi?

“Rasimciğim!

Üç gündən beri evde yatıyorum. Ağzımdan gelen kan dermanımı kesti. Sokağa çıkmaya hasret kaldım. Mutlaka bana gel. Sana tevdi edeceğim esrarım, evrakım var. Ne olur, ne olmaz. Sende bulunsun. Sen romancısın. Belki bir gün lazım olur. Unutma. Rica ederim. Gel!”

Ben ince ince yazılmış olan bu satırları okurken hem keder ettim. Hem de merak. Zira Salim’in ağzından kan gelmiş. Bana tevdi edecek evrakı var imiş. Derhâl işe bir faaliyet-i mahsusa ile başladım. Saat onda matbaadan çıktım.

Hızlı yürümek istemediğim hâlde yolda dalarak var kuvvetimle gidiyordum. Hem Salim’i görmek, hem de bir gece için bir Kadıköy âlemi yapmak hoşuma gidiyordu. Evet. Salim Kadıköy’ünde oturur. Kendisini pek iyi tanırım. Refakatimiz on bir seneden beri devam ettiğinden uhuvvet derecesini bulmuştur. Biçare! Kimsesizdir.

Ana, baba namıma hiçbir adamı olmadığı gibi bir erkek kardeşi de Halep’te memur olduğundan İstanbul’da yalnız kalmış. Bu cihetle kendine Moda’da bir oda tutarak kalemden aldığı yedi, sekiz yüz kuruşla idare olmaya alışmış idi. Tahsili muntazamdır. Hatta mekâtib-i âliyemizden birinde itmam-ı terbiye ederek aliyülâlâ şahadetnamesiyle huruç etmiştir. Yazı da yazar. Fakat en ziyade münhemik olduğu cihet şiiirdir. Şiirin de gazel, kaside gibi tarzlarını sevmez. Manzumata, riayet eder. Sanihatı fena değildir. Parlak parçaları vardır. Eşarının bir kısmı mecami-i mevkutede münderiçtir.

Bizde nedense şiir söylemek için bir muharrik aranılıyor. Salim bunların envainına tesadüf etmiştir. Etmiş değil âdeta arayıp bulmuştur. Hatta arada sırada ben, bu tarz-ı inhimakini tadil etmesini tavsiye ettiğim hâlde bana:

— Ben belasız yaşayamam!

Diyerek garip bir netice-i hikemiye ile sözümü reddetmek ister. Bu bapta felsefenin pek geri kalacağını söyler. Bahsi uzatırsam beni iskât etmek maksadıyla hissiyat-ı aşikanesinden (!) en parlak taraflarını kendine mahsus bir şive ve vaziyet ile anlatır. Zihnen verdiği bir karar üzerine:

Ben sevda için yaratılmış adamım, kalbim تنها bulunduğu zaman hayatım tatsız geçiyor.

Diyerek; anlamadığım, daha iyisi anlamak istemediğim bir cihet-i maişet mevcut olduğunu ifham eder.

Sevimlidir. Orta boylu, biraz irice başlı, saçları tıraştan tıraşa tarandığından kıvrıkcık, girift bir manzarada, siyah bir küme hâlinde bulunur. Alnı geniş az çizikli, gözleri bir nazar-ı medit ile parlak, ekseriya hazin, dudakları kalın, heyet-i umumiye-i vücudu biraz semizcedir. Fakat söz söylemek istediği zaman irticalin en büyük numunelerini gösterir. O nazar değişir. Yüzü muhatabını kendine celbedecek derecede latif bir tarz-ı tekellüm alarak tatlı tatlı başlar.

Aşüftehâl ise de aşüfemeşrep değildir. Hicap onu saatlerce kıpkırmızı bırakır. Natkasını keser. Günlerce tazip eder. Herkese açılmaz. Yâr-i can bildiklerine her şeyini söyler. Utanacağı maddeleri bile birer birer anlatır. Lakin ifrat onun en ziyade sevdiği bir hâl-i manevi olduğundan kurtulamaz. Her şeyi büyültür.

Biraz da saflığı vardır. Düşünse bu safiyetten de huruç eder. Fakat ne çare? Düşünmez. Gördüğüne inanır. Suver-i hariciye onu şiddetle işgal eder.

Salim'i anladınız a? Zahirperest bulunduğu hâlde itikadına emin olduğu bir maddeye ilişmemeli. İlişirseniz sizin cehlinize hükmeder. Hatta bana kızdığı zamanlarda:

— Senin hissin ile benim hissim bir değil. Ben başka yolda yaratılmışım. Benim hazzettiğimden sen hazzedemezsin!

Diyerek beni de kızdırır.

Ben matbaadan çıkıp da köprüye doğru yürümekte olduğum zaman yine Salim'e bir felaket geldiğine hükmetmiş idim. Kendi kendime:

— Salim yine tecdid-i sevda ediyor, yine birisi kendini aldatmış. Tam alay zamanı. Fakat hasta imiş!

Diyerek memura onluğu verdim.

Tamam haziranın on yedinci günü idi. Yaz, hararetini şehrimize yığıdığı gibi letafetini de parça parça yaydığından vapura biner binmez yukarıya çıktım. Dört beş saatten beri beynimi yoran gazete sütunları yerine başka manzaralar seyretmeye karar verdim. Fakat kabil mi? Gazete müvezzinin biri elime bir "Petit Journal" sıkıştırdı. Resimlerine bakayım, şu konuyu okuyayım derken Haydarpaşa önlerine geldik. Artık elimden bıraktım. Köy; yığın yığın haneleri, rıhtımı ile manzur oluyordu. Takarrüp ettikçe seviniyordum.

Yanaştık. Atlayan atlayana, acelemden çatlıyormuşum gibi ben de atladım. Doğruca bir araba tutarak Moda'ya teveccüh ettim. Moda köyün en mamur ciheti sayılır. Manzaraca dahi farkı vardır. Marmara dalgalarını, fırtınalarını, sükûneti, adalarını, sevhilini, girintilerini o mevkiden gizleyemez. Fener kadar denize girmemiş ise de daha yüksektir.

Arabacıyı durdurdum. Arabanın ta kapının önünde durması Salim'in nazar-ı dikkatini celbetmiş olduğundan pencereden bakmayı düşünmeyerek paldır küldür aşağı inmiş. Zaten kapı açık. Apartmanın sahibi ihtiyar madam beni görünce buruşuk yanaklarını bir kat daha buruşturmaktan ibaret bir tebessüm ile beyaz saçlı başını önüne doğru eğdi. Ben de aynını yaptım. Hâl ve hatır sordu. Mukabele ettim. Taşlığa girer girmez Salim'e rast geldim. Boynuma sarıldı. Bana alelacele:

— Yalnızlıktan patlıyordum!

Dedi ise de ben kendini gördüğüm zaman şaşırılmış olduğumdan şaşkın şaşkın bakınıyordum.

Salim son derece sararmış, gözlerinin etrafı siyah bir daire ile çevrilerek beyazı biraz kanlanmış, yanakları çökerek tıraşının çokça gelmesi hasebiyle çirkin bir manzara almış idi.

Benim nazar-ı hayretime vâkîf olunca dedi ki:

— Pek mi bozulmuşum?

Hakikat Salim pek değişmiş idi. Yalnız bir neşe-i hazin gözlerinden nümeyan olarak çehresine giryehah bir tavır getirmiş olduğundan bana da dokundu. Ne diyeceğimi şaşırırdım. Merdivenden çıkmakta olduğumuz hâlde beni isticvap ediyordu. Diyor idi ki:

— Ben ne dereceye kadar bozulduğumu biliyorum. Senin gördüğün suver-i zahiresi. Bende daha pek çok dert var. Kalbim, hissım velhasıl maneviyetim de değişti. Lakin ben bu tebeddülata memnun oldum. Hazzettim. Eğer etmemiş olaydım belki ölürdüm.

Ben bu hitabın ne kadar müessir olduğunu bilirim. Hiçbir zaman bu derece hissi müteessir eder tarz-ı tekellümüne tesadüf etmedim. Fakat ahval-ı ruhiyenin her zaman bir kararda duramayacağını bildiğimden Salim'in kariben tadil-i alam edeceğine hükmediyordum.

Ufak bir sofaya geçtikten sonra Salim bir kapı açtı. İçeriye girdik. Odası şayan-ı tasvirdir. Girer girmez nazarım öteye beriye serilmiş birtakım eşyaya müsadif oldu. Ta köşede urbaları karmakarışık bir surette duruyor. Konsolun tarafında bira, rakı şişeleri, kadehler, su bardakları, meze tabakları, konsolun üzerinde birtakım kitap, kâğıt, hokka namına alat-ı tahririye bulunuyordu. Şu bir iki gün içinde pek ziyade sıkılmış olduğundan perdelerini kâmilen çıkarmış. Güya göç edecek imiş gibi ne kadar malı var ise bu odaya yığmış idi.

Benden sıkılacak değil a! Hatta bu fikir beni de izah etti. Dedi ki:

— Kendine münasip bir yer bul da otur!

Biz münasip yeri bulduk. Salim derhâl beri taraftaki sandığını açarak bana temiz bir entari, küçük bir hırka çıkardı. Soyunmaya başladım. O da dışarıya çıktı. İçeriye ihtiyar bir hizmetçi karı girerek alafranga selamını müteakip konsolun yanındaki kadehleri, şişeleri kaldırdı.

Meğer benim suret-i mutlakada geleceğime hükmederek tedarikâta ehemmiyet vermiş. Yemekler, içecekler hazırlamış. Bana elinden gelen ikramı yapmaya kalkmış. Bad-ı hava dert dinlenmez değil mi? Fakat ben bu tabiatda değilim. Arkadaşlarımın hele Salim'in tahassüsât-ı ateşinini dinlemeye âdeta müştakım.

Salim bu aralık içeriye girdi. Bana gülümseyerek:

— Alafrangadan hazzetmezsin değil mi?

— Elbette!

— Öyle ise gel. Yandaki odaya gidelim.

Yürüdüm. Yandaki odaya girdik. Ortada mükemmel bir sofraya duruyor. Oda tamamen Marmara'ya nazır, pencereleri açık olduğundan akşamın taraveti, nevazişi yüzümü hafif hafif okşuyor, gurubun tecelliyat-ı mahsusasına başka bir letafet veriyordu. İnsan hiçbir şey düşünmediği hâlde dalar bu tevakkuf-ı mütehassisane, bu tadil-i tefekkür fikrin, dimağın bir nevi aramkasiridir. Zail olur olmaz yine bir intibah hasıl olur. Bende de oldu. Sandalyeye oturduğum hâlde nazarım ta ufukta hemen batacak zannolunan bir sefinenin dumanını seyrediyordu.

Güneş yalnız parlamaktan ibaret zayıf, gittikçe kaybolan bir inşa gösteriyor, Adalar'a doğru giden iki bacalı nüzhetiye denizde bir güzergâh-ı nihani bırakarak süzülüyor, Kalamış Koyu'ndan kalkan bir kotra yalpasını müteakip bocalayarak dönüyor, sahilde birkaç tıfl-ı şabedebaz çırpınarak, bağırarak, koşarak eğleniyor. Kâh zevç ve zevce olduğu hâllerinden

belli olan iki refik kol kola vermiş, önlerinde bir iki mahsul-i hayat olduğu hâlde kenarda durarak bir müddet temaşa ettikten sonra yürüyor. Kâh bir küme kadın gülüşerek, hızlı hızlı konuşarak, evlerin pencerelerine bakarak geçiyordu.

Salim birdenbire beni dürttü. Döndüm:

— Bak! Bak! Geçiyor.

Dedi. Kendisi beni siper itti haz ederek durdu. Eğildim. İki kadın. Biri esmer, üzeri siyah çiçeklerle müzeyyen bir yeldirme giymiş, başını ipekli bir örtü ile örtmüş, biraz uzuna mail, elleri siyah eldivenli, açık mavi, etrafı dantelalı şemsiyesini açmış, diğeri aynı surette telebbüs etmiş ise de binnisbe daha kısa idi. Ben derhâl:

— Hangisi? Dedim.

Salim ihtizazlı bir seda ile:

— Bizim taraftaki!

Dedi. Nazar-ı dikkatim Salim'i uzun üzen o vücuda şiddetle münatıf oldu. Akşam, o zıll-ı müterakki tetkikime mâni oluyordu, bereket versin kenarda durdular. Gözlüğümü çabucak sildim. Var kuvvetimle baktım. Omuz, endam-ı harici mütenasip idi. Galiba saçlarını başına yığılmış olmalı ki arka tarafı nazar-ı temaşayı mahzuz edecek bir küme gösteriyordu. Yanındakiyle konuşurken arada sırada pencereye doğru gizli seri bir nazarla bakarak yine dönüyordu.

Bir iki tevakkuftan sonra yürümeye başladılar. Beyaz bir çehre, toparlak. İhtimal sık kirpikli iki çeşm, ufak bir burun görebildim. Lakin hıraman idi. Ben anladım. Salim'e acıyordu. O garibi, o azürde kalbi şöyle bir ziyaretiyle memnun etmeye tenezzül etmiş olmalı ki giderken yavaşça gözlerini kaldırarak bize doğru baktı. Sade beni gördü. Salim görünmüyordu. Ya onda görünecek yüz var mı? O kıyafet, o tabii tuvalet hoşta gider mi?

Köşeyi döndüler. Ben de Salim'e doğru döndüm. Zavallı çocuk! Raşedar elleriyle bir kadeh almış, içiyordu. İçer içmez ağzındaki çiğnemedi:

— Bunu da yeni çıkardı. İki akşamdır bu vakitler geliyor, gidiyor. Dedi. Bir tane de ben parlattım. Artık sual zamanı gelmiş idi.

— Salim, bu o mu?

— Evet. O.

— Beğendim.

— Sen mukaddematına biraz vâkıfsın. Hani ya Sular'dan inerken rıhtım üzerinde görmüş ve ertesi hafta Göksu'da rast gelmiş idik.

— Hatırladım.

— İşte o! Fakat şimdi ben emeli mahvolmuş, yalnız, arzusuz kalmış bir adam gibiyim. Onu görmesini istemiyorum. Gördüğüm zaman ızdırabım tezayüt ediyor. Ölüm azabına uğramış gibi üzülüyorum.

— Rakip mi var?

Salim sönük bir nazarla yüzüme baktı. Söylemek istemiyormuş gibi bir tavırda bulundu. Fakat biraz düşündükten sonra iskemlesini karşıma çekerek:

— Keşke olaydı! Ben bu kadar üzülmeydim. Çünkü böyle bir meselede rekabet oldu mu insan elinden geldiği kadar çalışır, çabalar. Mağlubiyetine hükmettiği zaman çekilir. Hâlbuki ben müthiş neticeye tesadüf ettim. Vicdanıma, namusuma dokunacak bir hâlê uğradım.

Arkadaşım hâlê korkuyormuş gibi etrafına bakındı. Ayağa kalkarak kızarmış gözlerini bir kat daha açarak:

— Mahvoldum!

Dedi. O hâlde durdu. Ben bu tavırdan fevkalade müteessir oldum. Mahvolmak? Acaba sevmiyor mu imiş? Sorarım a:

— Seni sevmiyor mu imiş?

Güldü. Fakat bu tebessüm, mecburi idi. Mecburi değil maziye teessüf edenlerde görülen bir hareket idi. Birdenbire yerine oturarak:

— Sevmese buraya gelir mi?

— Öyle ise ne var? Sen mi sevmiyorsun? Yoksa kadını iğfal mi ettin?

Salim eliyle bıyıklarını düzeltir gibi uğraşarak bir müddet düşündü. Kaşları bütün bütün gözleri üzerine indi. Duramadı, kalktı.

Artık gurup nokta-i kemale gelmiş idi. Marmara'nın üzeri siyaha karip, parlak çizik bir satha dönerek afakta yağmur bulutlarını andırır açık bir siyahlık göründü. Köyün velvesi bitti. Birkaç satıcı avazı işitildiği hâlde denizin sahile temasından husule gelen sert, şarılıtlı bir seda temadi ediyordu.

Hizmetçi elinde irice bir gazla girdi. Onu masanın üzerine koyarak çekildi. Salim masa başında doldurduğu kadehi, kupa ile beraber getirerek bana verdi.

Bir tane de o doldurdu. Tokayı müteakip içtik. Ben de biraz neşelendim.

Salim söze başladı. O söylüyor, ben düşünüyordum:

— Sana hikâyenin tatlı yerinden gireyim. Ben ona seninle beraber Göksu'da hayır hayır, Kâğıthane'de tesadüf ettikten sonra bir kere de Fener'de rast geldim. Memulumun fevkinde olarak bana iltifat etti. Müteessir olmadım desem yalan söylemiş olurum. Hatta müftehir bile oldum. Fener piyasası malum a? Araba araba üstüne. Yan yana. Karşılıklı. Araba Kalamış tarafından dolaşırken bana takip etmeğimi işaret etti. Derhâl arabacıya emr-i mahsusumu verdim. İki araba Çifte Havuz'a doğru yollandı. Yol, gittikçe tenhalaştığından arabacıma takarrüp etmesini emrettim. Filvaki onun arabası da ağırlaştı. Yanaştım. Başını arabadan çıkararak:

— Tenezzülünüze teşekkür ederim. Yarın sizi Haydarpaşa'da beşte beklerim. Lütfedin!

Dedi. Arabayı sürdürdü. Ben kendi kendime heyecanımı teskine çalıştığım hâlde bu emre itaatin lüzumunu fikren tasdik ediyordum. Arabada derin derin hülyalara, neşeli âlemlerin hayaline, insanı üzerek memnun eden bu türlü hissiyata, bir kadının bir erkeğe irtibatını temin eden temayüllere, hele bir muhabbet-i müteakibeyi andıran bu gibi hâllere kuvvet veriyordum. Hatta kendi kendime:

— Bu meselede aldanırsam ne olmak ihtimali var?

Diyordum. Zira o zamanki tahassüsüm pek şiddetli değil idi. Daha terakki bulmamış idim. Her şeyde terakki lazım ise de bu yoldaki terakkinin neticesi fena. İnsanı eziyor. Hissen mağlubiyet kadar acı, müessir, takatgüdaz bir mağlubiyet tasavvur olunamaz. İşte ben bu mağlubiyetin şiddetini o zaman anlayamadığım için yürüdüm. Çiftelhavuz'da bir müddet aram ettik. Onu arabası içinde, istikbal-i hayatım için mücessem bir neşe hâlinde görerek temayülkârane bakışlarına inanarak, müessir bir tahassüs ile gözlerimi ayıramıyordum. Hemen hemen tutuluyordum. Lakin henüz bir sözünü işitmekten gayrı bir lütfuna nail olamadığımdan daha belli değil idi.

Oradan avdetimiz pek hoş oldu. Yolda yan yana denilecek hâlde geldik. Biraz konuştuk. Ertesi günü vaadini tekit etti. Kuşdili'nde ayrıldık.

Ben mesrur, memnun, mahzuz idim. Şaşma! İnsan her şeyde beğenilmesini istiyor. Mesela bir kadın kendini beğenmiş, sana da kendini beğendirmek istiyor, bu bir mücadeledir. Fakat darbeleri tatlı. Uğraşması leziz. Bu bir başka hayattır. Onda maneviyet suver-i zahiriyyeye kalp olur. Sözün yerine his kaim olarak gördüğün zamanlar harekâtını şaşırışın. Hissin seni değil sen hissini tağlit edersin. Burada güldüm. Çünkü Salim bilmediği bir felsefeye giriyordu. Felsefe mi ya? Benim bildiğim hikmet tecrübe neticesidir. Hatta Salim'e:

— Sen hakîmane sevmişsin.

Diye ufak tarizde bulundum. Salim intikal etti. Bana:

— Pek hakîmane değil. Ben şimdi senin anlatmak istediğin tecrübeyi görmüş olduğum için felsefemi de ona göre tanzim ediyorum. Hikmet böyle şeylere sığmaz. Sen daha âlâ bilirsin ki alaka her şeyde vardır. Maddiyatta hükmeden bu incizap, hissiyatta neden hükmetmesin? Maddiyatın cazibe kanunu keşfedileli birkaç asır kadar var. Fakat maneviyatın daha iyisi bu gibi hissiyatın kanun- mücazebesi Hazreti Âdem'in hübutundan mukaddemdir.

Aferin Salim'e! Buldu. Artık biraz daha içmek icap etti. Bu sefer ben doldurdum hakîm-i sevda'ye takdim ettim. Salim'in şu sözleri dinlenecek bir derecededir. Hiç olmazsa yave değil. Binaenaleyh onu kendi tasavvuratına bıraktım. O devam ediyordu.

— Beşeriyet daha melekler kadar saf olduğu zaman bu his ile tuğyan ederek tab-ı cinayetkârânesini ispat etmedi mi!³ Bana ister ahmak de. İster budala! Ben hayatta aklımın erdiği hikmete tebaiyette muhtar değil miyim? İşte benim rehberim bu!

Salim meseleyi büyülttü. Benim de karışıklığım icap etti. Dedim ki:

— Fakat hikmetin sair şubelerini de tettebbu etmez misin? Belki onlarda da şayan- tebaiyet bir mesele vardır.

— Evet tasdik ederim. Fakat ben neticeyi anlatayım. O gece latif bir rüya gibi geçti. Düşüncelerim arasında en kuvvetlisi ertesi sabah Haydarpaşa'da vuku bulacak mülakatın suret-i hayaliyesi idi. Onu görmek, onunla birkaç laf etmek hakikaten hoşuma gidecek bir hâl idi. Ne dersin? O gece, bütün onunla uğraştım. Rüyada onu görür, uyandığımda yine onu düşünürdüm. Zihnim fotoğraf camı gibi muttasıl onu hayaliyle, sözleriyle beraber tekrar

³ Bu cümle "Nakş-ı Sır'da şöyledir: "Beşeriyet daha melekler kadar saf olduğu zaman bu his ile tuğyan ederek tab-ı iptilaperveranesindeki şiddet-i meknuzeyi ispat etmedi mi!"

ediyordu. Sabah oldu. Alelacele giyindim. Saçlarımı kemal-i dikkatle taradım. Üstümü başımı düzelttim. Fakat bu hâlim pek safiyane idi. Ona güzel görünmek değil hoş, temiz görünmek istiyordum. Heves benden ziyade muannit olduğundan bir de tıraş oldum. Artık benzedim. Tamam saat dörtte çayıra nazır olan bahçeli kahveye gittim. Lakin mesluparam idim. Cesaretim yok idi. İşret imdadıma yetişti. Gazozlu konyağa başladım. Hakikat! Tamam saat beşte Ayrılık Çeşmesi üzerinden görüldü. İpekli, sarılı yollu bir yeldirme giymiş. Yanında bir de ihtiyar kadın var idi. Acele yürüdüğünden ben paltoyu almaya vakit bulamayarak yerimden fırladım. Karşı karşıya geldik. Yüzü, ah! Bana daima tebessüm içinde görünen yüzü her zamanki gibi beşuş idi. Beni görünce:

— Teşekkür ederim. Kırmadınız. Değersizliği bildiğim için şüpheleniyordum.

Dedi. Bu söz membaındaki safiyeti nakledeceğine bende bir tesir, bir acı heyecan husule getirdi. Tekmil kanımın başıma hücum ettiğine zahip oldum. Söz söylemek istediğim hâlde söyleyemeyerek cevabımı hatırımdan geçiriyordum. O benim tahavvülât-ı veçhiyemden ne söylemek istediğimi anladı. Kadınlar ekseriya erkeklerden ziyade dakikabin olurlar. Hele kendilerine temas eden maddelerde düşünmeye bile ihtiyaç görmezler. Ben bu hâlin vücudunu onda gördüm. Evvelce sevdiğim kadınlarda da var idi. Mahude öyle değil idi. O daha şeytan, daha zeki olduğundan beni kandırdı. Hâlbuki bu, bir safiyet-i hazinane⁴ içinde görünerek beni düşündürüyordu. Elhasıl kendimi topladım. Bu cem-i tefekkür heyecanımla beraber husule geldiğinden:

— İkimiz de aynı histe imişiz. Sizdeki şüphe bendenizde de var idi. Ben de kendi değersizliği biliyorum. Fakat lütfen teşrifiniz bana bir kıymet-i mahsusa verdi. Artık değersiz değilim.

Diyerek mukabele ettim. O zaman bu sözlerimden mütehassıl bir nevi memnuniyet ile:

— Sizinle Caddebostanı'na gidelim.

Dedi. Derhâl rıza gösterdim. İstasyona gittik. Şimendifere tamam bir buçuk saat var idi. Bu müddeti beklemek olamaz.

Yine baş başa geldik. Konuştuk. Verdiği karar üzerine Haydarpaşa Karakolu'nun arkasındaki bostana gittik. Bahçıvan bize iki ağaç arasına bir hasır serdi. O bir ağaca, ben de bir ağaca ittika ettim. Aman! O zaman o gözlerin müessir işvebazanesini, o zaman o dudakların natıkiyet-i âşıkânesini gördüm, işittim. Gördüğüm, işittiğim yalnız seda değil idi. Güya his temeyyu etmiş nazar gibi bir seyyale-i manevi hâline girmiş de beni ihsas ediyordu. Gerdanı, göğsü son derece kapalı olduğundan fikrimde başka şeyler uyanmadı. Yalnız elleri çocuk eli gibi küçük, yumuk parmaklarla müzeyyen olduğundan meziyat-ı vücudiyesinden bunlardan maadasını görmedim. Hem görmeye vakit mi var?

Tuhaf değil mi? Neden vakit olmasın. Sordum:

— Neden vakit yok? Derhâl kalktınız mı?

— Hayır. Ben yüzüne baktığım zaman kendimi unutmuştum.

— Amma yaptın ha!

⁴ “Hazinane” kelimesi “Nakş-ı Sır”da “mahzunane” şeklinde yazılmıştır.

— Allah bilir! O derece alınmış idim. Bunu sen inkâr edebilirsin. Fakat ben edemem. Söze başladık. Bana dedi ki:

— Pek halecanlı duruyorsunuz! Acaba bir şeyden mi havf ediyorsunuz?

Ben bu sualin kâffe-i kuvvetini anladım. O beni söyletmekten hazzediyordu. Benim iptilacuyane hareketimden memnun olduğu hâlde bir de sözlerimle tasdik etmeliğimi istiyor idi. Cevap verdim. Dedim ki:

— Sizin için havf ediyorum.

— Neden?

— Belki görülürüz.

— Ehemmiyeti yok. Benim tavrım, hâlim sizi görenleri tatmin eder.

— Bu hâlde havfım kalmadı.

Bu söz üzerine ikimiz de birbirimize baktık. O, bir hareket gösterdi. Derhâl mendilini vererek:

— Terliyorsunuz, dedi. Hakikaten terlemiş idim. Ben terimle meşgul olurken birdenbire söze başlayarak garip bir tarz-i hitap ile:

— Beni seviyor musunuz? Dedi. O zaman nazarı sönerik göz kapaklarını indirdi. Teneffüsü sıkılaştı. Bir şeye intizar ediyordu. Ben şaşırdım. Birdenbire görmemişler gibi:

— Seviyorum! Demek adab-ı muhabbete muvafık gelmedi. Ben de onun hareketini taklit eder gibi önüme baktığım hâlde:

— Bunu zaman ispat eder, dedim. Ciddi bir surette davrandı. Fakat ben sözün ardını bırakmayarak:

— Sualinizin fazla olduğunu söylemeye müsaade eder misiniz? Dediğimde:

— Öyle ise teşekkür ederim. Sizin sormadığınız suale verdiğiniz cevapla mukabele ederim diyerek fikr-i zarafetini gösterdi. Karşımdaki kadının ne kadın olduğunu anladım. Hatta şu mücadelede müthiş bir mukabele⁵ tesadüf ettiğimi de hissettim.

Akşam saat ona kadar oturduk. Kimse şu âlemimizi ihlal etmedi. Kalktık. Gezine gezine bulduğumuz yere geldik. Veda etmek üzere iken:

— Beni iğfal etmeyeceğinize yemin ettiniz değil mi?

Dedi. Evet, onu iğfal etmeyeceğime yemin etmiş idim. Yine vaadimi tekrar ettim. Ayrıldık. Ben soluğu Emperyal Bahçesi'nde aldım. Hazır çalgı da var. Şişemle karşı karşıya oturdum. Piyasa devam ediyordu. Bir aralık birkaç kadınla beraber geçti. O gece saat dörtte odama geldim. Madam şaşırdı. Bu kadar içtiğim yok idi.

Nasıl yattım ise öylece kalktım. Kahvemi içtim. Sigaraları tazeledim. Saat üçte giyinmeye mecbur idim. Zira yine beşte Fener'de buluşacak idik. Pazar. O günü bizim Nuri Bey de bana geldi. Tamam! Bir de arkadaş. Ben doğru araba ile Çiftnehavuz'a gittim. Yarım saat sonra o da geldi. Artık tekabüllerdeki hâllere benzer hiçbir hâl olamaz. Nuri bile şaştı. Bana:

— Seni seviyor. Dedi. O günü kendisini takip ettim. Evinin önünden geçtik. Oturduğu yeri öğrendiğim için seviniyordum. Arkadaşımı bırakmadım. O, okur, ben de biraz çalarım. Odada

⁵ "Mukabele" kelimesi "Nakş-ı Sır"da "mukabeleye" şeklinde yazılmıştır.

birleştik. Filhakika güzel bir âlem ettik. Bizim madam da hazzetti. Gece altıya kadar eğlendik. Fakat benim fikrim hep onda.

Bu aralık madam odamıza geldi. Nazik bir kadın. Elinde bir elma var idi. Kendisi İngiliz ise de İstanbul'da kalmış. Tuttuğu evin iki odasını Salim'e vermiş. Tasarruf sayesinde biriktirdiği para ile yaşıyormuş. Bize gülümseyerek bildiği kadar Türkçe ile:

— Size elma getirdim. Bu iyi, iyi diyerek tabağa doğradı. Arkadan gelen hizmetçinin elinden bir parça şeker ile limon da serpererek oturdu. Güler yüzü ile Salim'e bakıyordu. Bu aralık bana döndü:

— Pek yaramaz! Bizi korkuttu.

Dedi. Ben de münasebet alacak bir sözle mukabele ettim. Eliyle çalgı işareti verdi. Salim derhâl udunu alarak benim mütedavil olan şarkılarımdan bir ikisini okudu. Biraz sonra yemeğe oturduk. Saat ikiye gelmiş idi.

Mehtap bir buçukta ufuktan görüldüğünden ortalık biraz aydınlanmış idi. Yemekten sonra pantolonları çektik. Gömlek falan giymeden paltoları da sırtımıza alarak çıktık.

Ben deniz manzarasından hazzettiğim için biraz kenarda durdum. Salim de durdu. Daldı. Yüzüne dikkatli baktığımda bir iki katre gördüm. Ağlıyordu. Benim dikkatime vâkıf olunca:

— Mazur gör! Seni rahatsız ettim. Ama ne çare! Ben birkaç ay daha ağlırsam hastalığım geçer dedi.

Kendi kendime düşündüm. Salim'i söyletirimsem daha ziyade tadil-i teessüre meydan bulur dedim. Bunun üzerine:

— Anlat bakayım. Hikâyeni bitirmedin.

Salim bu hitabımdan hazzederek derhâl başladı:

— Zaman geçtikçe münasebetimiz de büyüdü. Bir kere pederini⁶ ziyaret ettik. Beraber ağladık. Geceleri gizli gizli buluşarak şurada burada gezdik. Fakat muamelat-ı gayr-ı meşruayı icap edecek bir hâlde bulunmadık. Ben bu bapta saf davrandım. Onu tetkik ettim. Hastalanır. Yolladığı kadın ile mektup vesaire yollayarak tesliyet ederdim. Tamam on bir aydan beri bu hâlde geçindik. Ben talepkâr-ı visal değil idim. O da bir arzu göstermez idi.

— Ne diyorsun?

— Yemin ederim! Rasim! Elim eline sürülmedi.

— Tuhaf!

— Elbette! Bir iki kere zımmen anlattım. Derhâl bostana dair sözler söyleyerek bana iğfalden maksadı ne olduğunu bildirdi. Ben zaten kanaat taraftarı olduğumdan elimi çektim.

Şu yakın zamanlarda görünmedi. Merakım arttı. Meğer benim için hazırlanan neticeye takarrüp etmişim.⁷

Dört gün evvelisi idi. Gece saat birde madam odama girdi. Genç bir adamın beni görmek istediğini söyledi. İşret etmekte olduğumdan “Rahatsız olmazlarsa gelsinler!” dedim. İki dakika sonra kapı açıldı. İçeriye tanımadığım biri girdi.

⁶ “Pederini” kelimesi “Nakş-ı Sır”da “pederinin mezarını” şeklinde yazılmıştır.

⁷ Bu cümle “Nakş-ı Sır”da şu şekilde yazılmıştır: “Meğer benim için hazırlanan bir neticeye takarrüp ediyormuşum.

Girer girmez selam verdi. Mukabele ettim. Bu zat, orta boylu biraz zayıf, sarı benizli, az bıyıklı biri idi. Yer gösterdim. Oturdu. “İçer misiniz?” dedim. Muvafakat etti. Fakat bende bir havf-ı meçhul var idi. Ben bu zattan korktum. Bir şeyler hisseder gibi oldum. Sigara verdim. Söz söyleyerek, vaz-ı ihtiram göstererek aldı. Yaktı.

Merakımdan çatlayacağım. Binaenaleyh söze başladım.

— Teşekkür ederim. Efendimizle teşerrüf ediyorum. Fakat ism-i âlinizi bilmiyorum.

Halecanlı bir seda ile mukabele etti. Dedi ki:

— Sade ismimi değil. Kim olduğumu da bilmezsiniz.

— Evet. Lütfedilirse...

Yüzü garip, hazin bir surette tebeddül etti. Bu bir emare idi. Ben zaten onun tavrından endişenak olduğumdan her hareketini teftiş ediyordum. Birdenbire dedi ki:

— Bizi dinleyen kimse var mı?

— Ne için sordunuz?

— Söyleyeceğim söz yalnız ikimize aittir.

— Şüpheleniyorsanız bakabilirsiniz. Fakat beni kimse dinlemez.

— Pekâlâ! Emin oldum. İsminiz Salim Bey’dir değil mi?

— Evet.

— Size bir münasebetten bahsedeceğim. Bu münasebet zannedersem dokuz on aydan beri devam ediyor.

Şaşırdım. İstizaha mecbur olarak:

— Nasıl bir münasebet?

— İstical buyurmayın. Bendeniz bu münasebeti size ispat edebilirim. Fakat ben terbiyem muktezası sizden de izahat almaya mecburum. Ben zaten namusuma düşen vazifeyi itmam ettim.

Bütün bütün şaşırdım. Mesele benim anladığım gibi ise fena netice alacak diye korktum.

Binaenaleyh sordum. Dedim ki:

— İzah buyurun, bir şey anlamıyorum.

— Zaten ben de söyleyeceğim.

Dedi. Elini paltosunun yan cebine sokarak bir demet kâğıt çıkardı. Bana titrek elleriyle uzattı. Kemal-i tehalük aldım. Birdenbire beynime saika indi zannettim. Bu kâğıtlar benim mektuplarım idi. Hakikat nazar-ı dikkatim önünde münkeşif oldukça havfım ziyadeleşti.

Bana da merak oldu. Salim’e derhâl sorarak:

— Sonra?

— Sonrası durdum. Zannedersem bir çeyrek saat kadar öyle mebhut mebhut kâğıtlara baktım. O zat ayağa kalktı. Bana:

— Şimdi anladınız mı? Dedi. İnkâr edilecek bir cihet olmadığından güya tasdik ediyormuşum gibi yüzüne baktım. Fakat titriyordum. Biçare adam benim tasdikimi görür görmez gazap ve hiddet göstereceğine hıçkırığa hıçkırığa ağlayarak karyolamın üzerine düştü.

Bu bir manzara idi. Feci! Ben birinin kalbine dokunmuşum. Ah! O tavr-ı tazallüm beni çıldırttı. Yüzüne su vurayım diye kalktım. Bana:

— Misafirinize hürmet etmek isterseniz kendi hâline bırakın. Dedi. İtaat ettim. Yarım saat kadar o hâlde kaldı. Beynim yanıyor, tutuşuyor imiş gibi bir hararet-i mütezayide içinde idi. Neşe namına bir şey kalmadığı gibi bir şey de düşünecek hâlde değil idim. Kâh ben de ağlamak istiyordum. Kabil değil muvaffak olamıyordum. Yarım kupa kadar rakı içtim. Yalnız boğazımı yakıyordu. Başka bir tesiri olmuyordu. Ben ölsem de bu hâli görmesem diye bağırardım. Bu söz onda bir fikr-i intibah hasıl etti. Yerinden kalkarak:

— Teşekkür ederim. Ben yarın çiftliğime çekiliyorum. Onu tatlik ettim. Severdim fakat namussuzluğu kabul edemem. Eğer siz de benim hissime iştirak ederseniz, siz de namus sahibi iseniz benim gibi hareket edersiniz. Dedi. Elimi şiddetle sıkarak:

— Allah'a ısmarladık. Benim namusum size veditir! Kelamını söyleyerek ayrıldı. İşte azizim! Bu hezimetimden korktum. Ettiğim kabahate karşı gördüğüm muamele-i lütufkârane beni şiddetle müteessir etti. Ondan geçmek muhal! Namussuzluk göstermek daha muhal! Artık içmişim, ne dereceye kadar. O dereceyi kadar ki ağzımdan kan geldi. Ertesi günü kadın ta buraya kadar geldi. Ben takatsiz idim. Yatıyordum. Odama girer girmez kendisine:

— Rica ederim. Bir daha bendenizi görmeyin! Aramayın! Dedim.

Ah! Kardeşim! Bu da bir ızdırıp idi. Bu da bir azab-ı şedit idi. Birdenbire irkildi. Durdu. Dik dik baktı. Yanıma takarrüp etmek istedi. Ben yine evvelki ihtarımı tekrar ettim. Benzi sapsarı olduğu hâlde:

— Siz de mi kovuyorsunuz! Dedi. Ben bu acı tekdiri reddederek:

— Namusum öyle icap ediyor! Diye mukabele ettim. Fakat o bir tavr-ı zaaf göstererek:

— Benimki mahvolduktan sonra mı?

Diyerek çıktı. Beni şedit teessürler içinde bıraktı.

Salim hikâyesini bitirdiği zaman saat beşe gelmişti. Biçare o geceyi ağlamakla geçirdi. Ertesi sabah İstanbul'a beraber indik. Birkaç gün sonra o da bizim semte nakletti.

Didar-ı Yâr

1

Salim! O biçare genç, size bir kere daha menakıb-ı sevdakâranesini yazdığım o zavallı çocuk, köyü terk etmekle, kalbinin en nazik, en müessir hissiyatını zedelemişti. Meğer teessür onda payidar bir maraz olmak istidadını gösterdiğinden hayatında şiddetle sevdiği, bir sebep-i mücbire binaen terk etmeye mecbur olduğu o vücudu her zaman nazar-ı hayali önünde tutar, onu sade kendi görüp başkasının görmesini istemezmiş!

O vakadan sonra haftada birkaç kere görüşüyor idik. Artık bana ondan bahsetmez, açacak olsam bile:

— Ben onu hatırladıkça fenalaşıyorum. Rica ederim. Bu gibi ihtaratından vazgeç.

Zemininde idare-i kelam eyler idi. Bir sabah yine beni buldu. Fakat çehresi mütegayyir. Gayr-ı tabii bir heyecan içinde. Düşünmekten ziyade asabi dalgınlıklar ile muzdarip, bütün gün acı bir teellüm ile yorulmuş gibi üzüntülü. Daha selam verir vermez:

— Haydi. Seninle gezelim!

Dedi. Muvafakat ettim. Matbaaya gitmekten vazgeçerek ilk rast geldiğimiz arabaya bindik. Köprüde inerek Kadıköyü'ne doğru yollandık. Şaşılacak şey! Vapurda sade ondan bahsetmeye başladı. İlk sözü:

— Kardeşim benim maceramı bilirisin. Hatta yazdın bile. Fakat henüz o zamanımdaki tebeddülâtıma vâkıf değilsin. Bugün de sana onları anlatacağım. İster isen yine yaz. Hissiyatımın ehemmiyeti yok ama belki uğradığım derd-i müşküle acıyanlar bulunur.

Cümleleri oldu. Salim'in safiyet-i ahlakiyesini bildiğim için kalbimdeki muhabbetine bir de son derece acımak gibi bir teessür munzam oluyordu. Dedim ki:

— Senin kardeşin olmakla müftehirim. Seni her zaman dinlemek, seninle her zaman gezmek isterim. Sen söyle, ben müteessir olup ağlayayım. Benim gözyaşlarım senin için medar-ı tesliyet olabilir. Bu hitabım onu sevindirdi. Bütün vekayi-i güzeştesini anlatacağını ima edercesine başını salladı. Dedi ki:

— Ben hepsini hissediyorum. O heves-i kâmuraniyi onun dediği saatte, beraber bulunduğumuz o yerde terk etmeli idim. Çünkü o bana:

— İster iseniz muhabbetimiz burada kalsın.

Diye bir nevi istifa-yı muhabbette bulunmuş idi. Ne çare! Kendi kendimi aldattım! O zaman her şeyi unutmuş, her şeyi nazarımdan dur etmiş, meşreb-i hiffetperveriye kapılmış idim. Nereye baksam onu görür, sesi kulağımda hafif akisler, hayali nazarımda heves verici nümayişler husule getirirdi. Beklerdim. Her gün sabahtan guruba kadar rehğuzarında durur, geçmese de o makam-ı mesudu seyrederek teskin-i ateş ederdim. Seviyor mu idim? Bu kelime, bu söz bana garip, vahşi bir mana ihtar ediyor. Bu mana-yı müphem bende başka türlü bir tesir hasıl etmiştir. Onu gördükçe korkuyordum.

— Korkuyor mu idin?

— Evet. Onu gördükçe kendi kendimden korkuyordum. Titremek, beynime doğru hücum eden hun-ı hasret altında ezilmek, şaşkın nazarlarla mütereddit bir tavır almak, en sonra söyleyeceğim sözü birdenbire söylemek, mütehassiri olduğum dem-i mülakatı kısaltmak, onun yanında durmak istememek, göremeyince mütehalikâne... mütelaşiyane aramak, gündüzleri aramgâhı civarında dolaşmak, geceleri evinin ta karşısında bir mevki tutarak ara sıra perdelerde görünen gölgelerden endam-ı diltiribini tanımak, biraz daha yaklaşarak kakhahasını, sesini işitmek, oralarda yatmak... sabahlamak benim için bir hassa-i arızıye hâline girmişti.

Salim'in bu sözleri bana dokundu. Gayr-ı ihtiyari bir surette:

— Vah! Zavallı Salim.

Dedim. Onun da gözleri kızarmış, hazin hazin yüzüme bakıyordu. Vapur aheste revişle Sarayburnu'nu dolaşmaya başladı. İkimiz de güvertede ayakta duruyorduk. Sabah olduğu için tenha idi. İki üç dakika kadar aramızda bir sükût peyda oldu. Nihayet dedim ki:

— Şimdi nereye gidiyoruz?

— Moda'ya. Bu gece orada kalır, bir hasbihâl daha ederiz.

Evet, yine Moda'ya gidiyoruz. Salim'in giriftar olduğu marazın mahall-i sirayetine gidiyoruz. Hastalığı zamanında beni oraya çağırmış, bana Biçare Genç hikâyesinin zeminini hazırlatmış idi. Hatta o geceyi hatırladığım için Salim'e dedim ki:

— Bu gece de öyle bir tenezzüh yaparız. Yarın yine semte ineriz değil mi?

— Öyle ya! Biraz ziyadece sıkıldım da köyü onun için arzu ettim.

— Ya onu görürsen?

— Kabil değil. O şimdi orada oturmuyor.

— O da indi mi?

— Benden bir hafta sonra. Öyle zannederim ki İstanbul tarafında bir evde.

— Ondan sonra hiç görmedin mi?

— Bir kere gördüm ama o beni göremedi. Derhâl yolu çevirdim.

— Ne için kaçıyorsun?

— Kaçmasam olur mu? O hâlde verdiğim sözün ne ehemmiyeti olur?

— Acaba o da seni göreydi ne hâle girer idi?

— Kim bilir? Fakat... artık o beni sevmez. Benden gördüğü hakaret onu ziyadesiyle gücendirdi. O bana sebep-i felaketi imişim gibi nazar ediyor. İnsan hiçbir zaman musibete ruy-i kabul göstermez. Filvaki aramızda su götürür bir vaka da olmadı. Lakin onu madamın evinden kovuşum da az tahkir değildir. Benim bidayet-i meseleden beri fikrim ne idi, bilir misin? O beni görmesin, ben onu göreyim. O bir manzara-i hayali olsun, ben onun temaşager-i etvarı olayım. O bir sitare-i bait olsun, ben bir rassad-ı müştak hâlinde seyredeyim.

Salim burada durdu. Âdeta garipsedi denilecek vazda boynunu bükerek:

— O da benim bu hâlime vâkıf idi. Gece gündüz kendisini beklediğimi bilirdi. Her sabah evden çıkar, derenin mecrasını takip ederek ta nihayetindeki ağaçların arasına girer, tenha bir tarafta oturur, beni bekler, derd-i seher onda da vardı. O da uyumaz. Beni bir nazar-ı şefkatle süzer. Izdırabımı sorar. Muhtaç-ı istirahat olduğumu anlatır. Tedaviye kalkışır. Güya tabib-i can imişçesine sevdami teşhis eder, gözlerim, nazarındaki şefkati tadil ederek bir vaz-ı hazin alır. Sakit, samit bir hâlde kalır. Gözleri afak-ı meçhuleye dalar. Medümeikleri ateşin bir ihtizaz ile titrer. Beyazları birkaç kanlı nokta ile benek benek olur. Bir damla yaş teraküm edince gülümseyerek bana doğru döner. Elem-i derununu anlatırdı. Ben onun maraz-ı kalbini bilmiyordum. Bu tarz-ı sevda görülmüş şey değil. Acaba beni seviyor mu idi? Hiç şüphe etmedim. Mukallid-i harekâtım idi diyeceğim geliyor. Gördüğü zaman sararıyor. Dudaklarının kırmızılığı tozpembesi gibi yavaş yavaş ağarıyor. Gözlerinin kenarından doğru bir hatt-ı asabi kabarır. Titrer. Çabuk çabuk söyler. Sebesti-i etvarını unuttur. Kendini toplamak istediği hâlde muttasıl tebessüm eder. Bana doğru eğilir, üzerime düşecek imiş gibi

hareketler gösterir, duramaz, oturmuş ise eliyle oynar, başörtüsünü düzeltir. Yeldirmesini çeker, mendilini çıkarır, bazen terimi siler, sigara yapar, hasılı bir meşguliyet arar, bulurdu.

Ah! Kardeşim! Bana neler yapar, ne hâller gösterirdi. Onları düşündükçe bir türlü muhabbetime nihayet veremiyorum. Fakat uğradığım mânia kuvvetli. Beni eziyor. Görüyorsun a! Benim şu hâlime yaşamak denilmez. Muttasıl kederlenmek, ağlamaya hahiş göstermek yaşamak değildir. Arada anlamadığım bir cihet var ise de o da o zamanki kederimle şimdiki kederimin müsavi şiddette olmasıdır. Eğer artsa veya azalsa idi bende bir tahavvül vuku bulduğuna inanır idim.

Oralarda benden ayrıldığı zaman kendi hâline göre bin girdab-ı endişeye mukarrer olan başını bir tarafa eğer. Artık bir daha dönüp bakmaz. Yürür. Dönecek yerlere gelince durur. Benim gelip gelmediğimi anlamak ister. Takip ediyorsam yanına sokuluncaya kadar kıyılamaz. Yaklaştığım vakit:

— Yarın gelir misiniz? Gibi bir söz ile ilerler. Fakat o gece de kendisini terk etmeyeceğimi bilir de artık ayrılırız. İki hicranzede muhalif birer istikamet alırız. Ben nereye gideyim? Bana ricatten başka çare yok. Dönerim. Yine onu bulduğum ağacın sayesine çekilirim. Düşünürüm. Bilirsin a. Tefekküratım şiddet-i mahsusasını aldığı zaman hiçbir şey duymam. Bazen bu dönüşten sonra onu yine yanımda görünce bir hübut-ı aniyi andırırçasına şaşırıyorum. Meğer o da benim döndüğüm gibi dönmüş, yavaş yavaş gelerek yanıma oturmuş beni dinliyor. Sevinirim. O benden daha ziyade sevinir. Hissederim ki aranmaktan daha tatlı bir şey yok. Beni okşar, gözyaşlarını siler. Natıka-i hazin ile söylediğim sözlere hırz-ı can edinircesine dikkat eder. İnanmak istemez. Ben hakayık-ı kalbiyemi bittetik serdederek onu iknaa çalışırım. Tahammül edemez. İnanır. Sebatıma güvenirdi. Heyhat! Lakin birdenbire değişir, başka bir şey düşünmek isterdi. Ben hâlini bildiğim için sözümü keserdim.

Akşamı yine görürdüm. Tenezzühe çıkar, ekseriya ipek bornoza sarılır, melek kadar güzel bir endam gösterir, süslenir, mütekaabil birer mevki tutarız. Bir hatt-ı hissi ikimize de düşündüklerimizi bildirir. İki nazar ta uzaktan görüşür, sevişirdi. Onu enzar-ı ağıyardan kıskanırdım. Fakat o bana tahammül etmeyi tavsiye ederdi. Kıskanma demez, izhar-ı hissiyat etme der idi. Ne kadar güç!..

Bazı geceler evin pencerelerine kadar yaklaşırım. Korka korka yürürüm. Hissetmesin derim. Mümkün mü? Derhâl görür. Aşağı pencereye gelir. Değişik, kısık bir seda ile:

— Gezme! Üşüyeceksin. Hasta olursun.

Diye tembihat-ı lazımede bulunurdu. Ne yapabilirim? İtaatten gayrı çare yok.

Mehtapta evden çıkar, ya sandala biner, ya gezinirdi. Ben muttasıl yaklaşırdım. Deniz ikimizi de taşır, toprak ikimize de mukavemet ederdi. Bazen sandalda el ele tutuşuruz. Kürekleri bırakırdım. Dalgaların keyfine akar. Giderdik. Kâh bir cebr-i derun beni iter. Başörtüsü üzerinden dudaklarımı dokundururdum. Ah bilsen bu hail ne kadar leziz bir cay-ı temastır! Öptürmez. Koklatır. Meşamm-ı emel bu itr-ı revanbahştan hazzediyor. O zaman incimat etmiş gibi durur, beni ıtma etmez, ikna için serpilirdi. Bazen tenhalara düşeriz. Bir heves-i müştail kollarımı açar. Onu kucaklardım. Hazain-i hayata sarılmış gibi ayrılmasını istemem. Yine

eser-i hareket göstermez. Ayrılmasını istemem. Öpemem. Elleri omuzlarımda kalır. Benim cuş u huruşumu kesmez. O haz bitmez, artar. En nihayet bir teenni-i mahsus ile açılır, ıtmaa kalkışır, kanaatyab olmamaklıgımı ister, kaçır, nazar-ı ağyarı bahane eder, örtünür, uzaklaşırken bir hareket-i rücuıyeye tâbi olur, yine kollarımın arasına düşerdi. Bu amed şüd-ı heves dem-i tevakkufa müncer oluncaya kadar beni üzerdi. O aşıyanına, ben de odama dönerdik.

Salim hayatının en tatlı zamanlarını hayal ederek söylediği için fikren inkıtaa uğramadı. Yalnız vapurun iskeleye takarrübü hasebiyle ikimizi de telaş aldı.

İskeleden yine ikimiz de bir arabaya binerek Moda'ya gittik. Madam bizi gülümseyerek, başını eğip kaldırarak selamladı. Kendi şivesi üzerine Salim'e kinayeler attı. Ara sıra dönerek:
— Sen çok... çapkın!

Diye Salim'e hitap ediyor, bir eliyle de yüzünü okşuyordu. Birdenbire durdu. Ciddi bir tavırla dedi ki:

— Salim Bey! O üç defa buraya geldi. Seni sordu.

Salim şaşırıldı. Benzi sarardı. Kadının yüzüne kemal-i hayretle bakarak:

— Yakında mı?

— Evet. Evet. Daha evvelki gün...

— Bir şey dedi mi?

— Yo...k. yalnız sordu. Geliyor mu? Dedi. Hayır, dedim.

— Başka?..

— Başka? Başka şey... gelecek olursa...

— Ne dedi idi?..

Madam kendi kendine düşünmeye daldı. Salim nazarını yüzünden ayıramıyordu, ben de dudaklarının kımıldamasına muntazır bulunuyordum. Madam düşüne düşüne buldu. Dedi ki:

— Sizde fotoğrafı var imiş. Onu istiyor.

Salim gözlerini açtı. Gayr-ı ihtiyari bir surette elini yan cebine sokarak:

— Alın. Size emanet ediyorum. Dedi. Kırmızı ipek bir kap içinde bir fotoğraf uzatarak:

— Benim de arzum bu idi.

Dedikten sonra bana doğru döndü. Kemal-i teessürle:

— Ben bunu hissetmiş idim. Fakat kiminle göndereceğimi bilemiyordum. İsabet oldu.

Sözlerini söyledi. Salim son bir hatıradan daha mahrum olduğu için garip bir endişe içinde kaldı. Bir zamandan beri kesbettiği neşeyi unuttu.

Akşama kadar gezdik. Hatırat-ı iptidaiyesinden bahsetti. Geceyi birkaç söz teatisiyle geçirdik. Kalben cerihadar olduğu için belki uyku ile teskin-i ızdırap eder hülyasına düşerek derhâl yattı.

Ertesi sabah ben teceddüt-i alamına vesile verecek hiçbir söz söylemedim. Salim daimi bir tefekkür içinde bulunuyor, bir şeyler düşünüyordu.

Yavaş yavaş yürüyerek vapura kadar geldik. Ben biçareyi üzen derd-i elimi bildiğim için köprüde veda ederken nereye gidiyorsun? Gibi bir söz dahi söyleyemedim. Ayrıldık.

2

Aradan bir hafta geçti. Ben Salim’i gördüm. Muhabbetim saikasıyla evine uğradım. Kimseler yok. Yanındaki komşu pencereden seslenerek:

— Onlar Bursa’ya gittiler! Dedi. Döndüm. Tesadüf bu ya! Matbaaya geldiğimde ağırca bir mektup verdiler. Bursa’dan geliyor. Derhâl anladım. Salim beni müstefit edecek bir hizmette bulunmuş. Bana “Didar-ı Yâr” serlevhası altında bir tercüme-i hâl yollamış. Bir yere dercedilmesini rica ediyor. Didar-ı Yâr Salim’in benden sonra uğradığı, kendince felaket addettiği bir iki günlük vukuat-ı âşıkaneşinden ibarettir:

“Senden ayrıldığı günün gecesi güya bütün kuva-yı hayatiyem benden ayrılarak bir müddet sonra yine rücu etmiş idi. İki refik koluma girmiş. Teneffüsât-ı ayyaşane ile mali olan bir kafeşantandan çıkarıyorlardı. Ağzımdan hun-ı keder boşanıyor, sinirlerim gevşemiş, ara sıra baygınlık geliyordu. Görmek istediğim hâlde göz kapaklarımı açamıyordum. Açsam bile bir perde-i siyah-ı manevi, bir hail-i şek ve tereddüt gibi mâni-i rüyet oluyordu.

Dışarıya çıktık. Bacaklarım âdeta mefluç denilecek derecede kuvvetsiz. Hava-yı harici ter içinde kalan nasiyeme temas eder etmez titredim. Karanlık bir sokak. Gayet sönük bir gaz. Yalnız etrafına nursuz, sarımtırak sayeler atıyor. Hava gayet latif, sema mükevkep. Fakat biraz serin.

Bir araba üçümüzü de Şişli’nin dağlarına kavuşturdu. Ben muttasıl havasızlıktan şikâyet ediyor, muttasıl ağlıyorum. Bende bir keder var. Bende kimsenin halledemeyeceği bir mesele-i vicdaniye var. Onunla uğraşıyorum. Gözüm eşya-yı hariciye-i muzlimeye baktığı hâlde zihnim bütün maneviyatıyla tecessüm ettirdiği bir hayali takip ediyor.

O hâl ne idi? Heyecan ve halecan birleşmiş. Beni eziyor. Ruh bir taraftan bu alam-ı cismaniyeye tahammül etmek için metanet gösterdiği hâlde diğer taraftan asabın muhacemat-ı şedidesiyle muzdarip oluyor, yoruluyordu. Yürüyorum. Mütezelzil bir hareket ile ilerliyorum. Yanımdakilerden bir adım ileri gitmeye gayret ediyorum. Boğuluyorum. Öksürdüğüm zaman göğsümde husule gelen galeyan-ı demi duyuyorum. O dağlar! Gecenin semadan akseden bin nokta-i tabdarı ile sincabi bir reng-i hazin almış, nazarımda karanlık kümeleri temevvüç ediyormuş gibi bir manzara-i garibe bağlamış idi. Ufuk koyu siyah mavi bir seviye ile tilalden ayrılarak nazar-ı ümide karşı bir sedd-i sedid gibi görünüyordu.

Cesaretim yok. Birdenbire yüzlerine bakarak uğradığım şu dehşetten onların gözlerinde taharri-i hakikat etmek istiyorum. Mümkün mü? Göremiyorum.

Aradan birkaç saat geçtikten sonra geniş bir otele girdik. Bizim madama benzer bir kadın karşıladı. Bir odaya kapandık. Bir hab-ı giran göz kapaklarıma konarak dalgın bir hâlde kaldım. Çektiğim humma-yı ızdırıp beni sabaha kadar söylemiş, sayıklatmış, haykırtmış.

Uyandığım zaman vücudumdaki eser-i meşakkı birer birer hissettim. İki refikimin de nazar-ı şefkati ta sabaha kadar beni beklemiş, beni gözetlemiş.

Sabah, güneş, akşamın tiregi-i tasavvuratını biraz tadil etti. Boğazım yanıyor. Beynim bir velvele-i elemefza ile dönüyor. Göğsüm, evca-ı müzmineye tutulmuş gibi acıyor. Ne kabiliyet-i tefekkür, ne kuvvet-i tekellüm var. Şaşkın nazarlarla bakıyorum.

Bana lokman ruhu damlatılmış bir bardak su verdiler. İçtim. Ellerim raşeden bir şey tutamıyor. Kalkmak istedikçe düşeceğim havfiyla kımıldanamıyorum. Suyu getiren refikim dedi ki:

— Nasılsın?

— Pek fenayım. Vücudumun hiçbir yeri tutmuyor.

— Merak etme, geçer.

Beni bir gülmek aldı. Kendimi zapt edemiyorum. Kahkahalarım onlara da sirayet etti. Gözlerimden yaş akıyor. Yine bir hücum-ı asabiye tutulmuştum. Katılacağım. Merak etme, geçer mi demiş idi? Aman! Bayılacağım.

Bu hande acı teessürle başladı. Acı bir netice ile nihayet buldu. Muhtac-ı istirahat olduğumu hâlim anlatmış. İki üç saat kadar yine dalmışım.

İade-i kuvvet ettiğim zaman ikisi de ihtiyar-ı sükût etmişlerdi. Bir şey söylemiyorlar. Korkuyorlar. O kahkahalar onları üzmüş. Acınacak bir buhran-ı şedit içinde bulunduğumu tasvir etmiş. Gözleri gözümde. Fakat ben bihaberane davranıyorum.

Güç hâl ile giyindim. Bitap bir surette otelden çıktım. Nereye gidiyoruz? Hiç sormadım. Yine bir arabaya binerek, köprüye inerek Boğaziçi vapurları iskelesinden bilet aldık. Meğer beni gezdirmek istemişler.

Hava latif, güneş her zamanki şaşaasıyla parlıyor. Deniz de galeyan-ı nuraniyi andırır harikalar gösteriyor. Gemiler gayr-ı muntazam serpilmiş. Ufak adalar gibi nazarfırıp. Bir vapur siyah dumanı, beyaz dalgasıyla köprüye doğru geliyor. Hiddetli hiddetli öttürdüğü düdüğüyle rehğuzarından çekilmelerini anlatıyor. Denizin üzeri bir amed şüd-i daimiye uğramış. Yürümenin bu türüsünü gördüğüm zamandan beri bu kadar düşünmüş değil idim. Neler düşünüyorum? Zihnim bir hatt-ı muavvece tâbi. Her inhinada bir inkisara uğruyor.

Vapurumuz hareket etti. Biz orta salondayız. Muntazam bir camekân-ı dahilinde oturtuyoruz. Sıcak gittikçe şiddetini artırıyor. Biraz kalabalık var. Refiklerim o sabah çıkan evrak-ı havadisten birer tane almışlar, okuyorlar.

Ben nazarımı pencerelerden birine diktim. Muttasıl değişen menazır-ı mevkiiye bakıyor, fakat hiçbir şey göremiyorum. O eşkâl-i hariciye dimağıma intikal edemiyor. Müphem, karanlık bir heves gözlerimi doldurmuş. Ağyara yer vermiyor. Uyuşuk bir hâldeyim. Eser-i zindegani kirpiklerimin kımıldanmasından, teneffüsümünden anlaşılıyor.

Tuhaf! Hatırıma bir mısra geliyor. Derhâl unutuyorum. Zebanzet olmuş bir beytin bir tarafını hatırladığım hâlde diğer taraflarını uydurup söylüyorum. Tabiat-ı asabiye beni zezemehan olmaya sevk ediyor. Asar-ı eslafi dinlemeye, okumaya müştakım. Bir beyt-i âşıkane bir hazine-i sürur kadar müessir geliyor.

Vapur hareket-i muttaridesini değiştirdi. Durdu. Hulul-ı dahili ve harici kanunu andıran bir hâl-i mahsus var. Girip çıkıyorlar. Ben yine sakit, samitim.

Boğazın dağlarını, sahillerini gösteren pencerenin öte tarafında bir vücut durdu. Orası bir ayna imiş de yanımda biri tarz-ı tezeyyün ve zarafet-i endamını seyrediyormuş zannettim. Nazarım bir daha ayrılmadı. İnce bir tül, ufak piçide turrelerle kararan nasiyesini örtmüş, hayal meyal

görünen kaşları altında bir nüfuz-ı hâkimaneyeye cilvegâh olan iki göz bütün kuvve-i nazariyesini bana dikmiş duruyor. Fakat bu hâlin bence ne ehemmiyeti olur? Yabancı bir kadın. İhtimal beni birine benzetmiştir. Evet. Bu mütalaamda pek ziyade isabet etmişim. Bir müddet sonra çekildi. Ben yine o manzaralara kavuştum. Kendi derdime daldım. O hayali tecessüm ettiriyorum. Onu görmek istiyorum. O endam-ı hayali bana zaman zaman görünüyor. O, mahvolmuş bir ümit, ben hufrezar-ı ızdıraba düşmüş bir meyus. Her tarafım karanlık. Her tarafım gamalut. Düştüğüm o girivede kımıldamamak, oradan çıkmamak istiyorum. Muhtazır bir ruh arada sırada beni söyletiyor. Nedameti unutmuşum.

Vakit vakit açılıyorum. Zihnimde yanan bir şule-i emel kararıp yine parlıyor. O sema-yı fikret, sehap içinde, ağladıkça bir inkişaf-ı aniye uğruyor. Yine kapanıyor. İşte o zamanlar bir şeyle görüyorum. Dağınık bir levha, münkesir bir veçhe, perişan bir vücut, dumanlı havada yükselen, karanlık buluta sarılıp uçan esatir perileri gibi bir hayal.

Bir gece çektiğim o ızdırıp dünkü vekayii ademabat maziye atmış, muttasıl uçuruyor. Benden kaçırıyor. Bana onu unutturuyor. Beynim veda sedalarıyla dolmuş, fikrim hücum-ı nisyan ile zebun olmuş. Garip şey! O kadın benim muhakemat-ı vicdaniyeme aşına mı? Zihnim meşguliyetini unutacağı zaman pencereden görünüyor. Bir nazar-ı hazin ile bakarak yine kayboluyor. Bir şua-i tabdar beni o tiregi-i elem içinde tenvir ediyor. Anladım. Hafızam intibaha başladı. O güzel çehrenin kaş, göz, ağız gibi nazara taalluk eden yerlerini yavaş yavaş ezberliyordu. Ufak bir teessüre uğradım.

Refikime dedim ki:

- Bu kadın bize bakıyor değil mi?
- Evet. Ben de farkına vardım.
- Tanıyor zannederim.
- İhtimal.
- Fakat ben tanımıyorum.
- Göz aşinalığı da yok mu? Bana görmüşüm gibi geliyor.
- Evet. Bana da görmüşüm gibi geliyor.

Vapur hâlâ yürüyor. Sular'a gidiyormuşuz. İsabet! Biraz seyir ve tenezzüh epeyce fikir açar. Mesarburnu İskeleye'ne muvasalatımıza kadar o vücut birkaç kere daha göründü. Fakat her zaman nigâh-ı mahsusunu beni tavaf etmiyor. Müphem bir tarz-ı inıtaf ile bakıyor. Tavr-ı aşüftegi de değil. İncizaba uğramış gibi yerinde duramıyor. Bir yere atılmak isteyip de çekilenler gibi harekât-ı mütereddide gösteriyor. Şayan-ı dikkat bir manzara önünde durup da derhâl intifapezir olacağı hülyasına kapılanlarda görülen vazlarda bulunuyor. Ben bu nümâyişleri kendime isnat edemedim. Hatta iskeleye çıktığımızda bile ona bir kere bakmak hatırıma gelmedi. Dalgın dalgın yürüdüm. O zaman ince, titrek bir seda öte taraftaki arabacıya:

- Çırçır'a! Diye hitap edince döndüm. Bu ses beni titretti. Bir zaman hissettiğim o tatlı heyecan yine baş gösterdi.

Evet. O. Ta kendisi. Ben ondan kaçarken bütün bütün karşısına çıktım. O seda bir ihtizaz-ı ani ile benim de kulağımda cınladı. Bu bir tanin-i ruhani idi. Bildiğim, mükerreren işittiğim bir perde, bir aheng-i incizap ile aded-i ihtizazı tezayüt etmiş bir seda idi. Nazarım, gözleriyle mülaki olduğu esnada hazin, bükaya karip bir nigâh-ı istirahat ile bana bakıyordu.

Şaşırdım: Bir anda reng-i ruyu attı. Gözlerinin akı bulanır gibi kırmızıya yakın bir esmerlik ile lekedar olarak harekât-ı asabiyeye nişane olacak derecede yüzünde tagayyürat-ı esasiye görüldü. Dudakları soldu. İhtilacat-ı muvakkataya uğramış gibi titriyordu. Fakat o nazar fitraten haiz olduğu nümayiş-i hazinaneyi terk etmiyordu. Bir şey söyleyecek imiş gibi bana doğru eğildi. Fakat bir azm-i kati ile dönerek faytona bindi. Yanına kendi tuvaletinde bir diğeri daha oturdu. Harekete başlar başlamaz arkasına dönerek galiba beni takip et manasını işrap eder bir işaret vermek istedi.

Ben ne oluyordum? Bu derd-i ser yetişmiyor mu idi? Akşamın humar-ı ızdırabı henüz zail olmamışken nice meşakkat ve zahmetini çektiğim bir hevese ittiba için hissiyatımda bir intibah hasıl olmuştu. Kederi, derdi henüz benden ayrılmayan bir vücut bana bir nigâh-ı istirahat ile bakıyor. Acaba ızdırap yüzümde belli başlı alaim-i teessür bırakmış da vukuf-ı maneviyata ihtimal verilecek sırta tebaan hâlime acıdı mı dersiniz? Ah! O bilmez mi? Kendini ne zaman göreceğ olursam en şedit ızdıraplar içinde kaldığımı bilmez mi? Bahusus o zaman daha ziyade rencideruh idim. Azar-ı elem beni yıpratmış idi. O nazar, o dikkat-i rikkatsirişt beni okşadı. Şımarttı. Tesrir etti. Bilmediğim bir neşe ile müteselliyim. Hâlime o da vâkıf. O da benim mağlubiyetimi, hezimetimi biliyor. Galiba kendi de benim gibi müteellim. O nigâh-ı hazin bana her şeyi söyledi. Anlattı. Bildirdi. Ben onun nazarıyla ülfet edeli serair-i kalbiyesini okumaya alışmış idim.

Hâlâ arkasına bakıyor. Boynunu garip bir surette bükmüş, omuzlarının biri üzerine eğmiş, beni mi çağırıyor? Fakat bu laubalilikten hazzetmem. Ah o laubali değil, o yâr-i kadim. Bana acıyor. Bendeki feyezani elem onu da müteessir etmiş. Âdeta hasar-ı manevi diyeceğim bir eziyet-i müzice altındayım. Asar-ı harabi gözlerimden akıyor. Kenarları az siyahlanmış, dudakları kavrulmuş denecek raddede ateşli.

Araba kayboldu. Ben kalben ona vusul niyetindeyim. Üzerinde bulunduğumuz rıhtım Boğaz'ın en latif methaline nazır. Tecelliyat-ı sayf zümürüdin sevhilde durmuş, ab-ı revana dalmış gibi görünüyor. Gayet yüksek bir tepe, küçüle küçüle, kıyılıya kıyılıya bitiyor. Kavaklar'a doğru serpilen iki sahil bir namütenahi-i meçhulü andıracak surette geniş, muzlim, perdedar, siyaha mail, mavi bir açıklık ile intiha buluyor. Orası bir derya-yı mütemevvicin kapısı. Fakat daimi bir sis var, güya mavera-yı meçhuliyete girilecek imiş gibi duruyor.

Araba bizi Dereçi'ne doğru sürükledi. Gidiyoruz. Tozlu bir yol. Hava sıcak. Teneffüse muhtacım. Uçuyoruz. O zebun hayvanlar bastıkları yerden birer toz bulutu kaldırıyor. Yandan geçen bir araba o gubar-ı mütesaidi artırıyor.

Yetişmişiz. Yahut o bizi beklemiş. Yine o vakit bir dikkat-i müsterhimane ile bakıyordu. Ben de garip bir heves-i mesrurane ile baktım. Şimdi o bizi takip ediyor. Etrafı bostan. Yeşillik içinde görünen yolda yürüyoruz. Arabacı muttasıl kamçılıyor. O ana mahsus bir meyl-i şedit

ile ara sıra dönüp bakıyorum. Âdeta iade-i nazar merasim-i hususiyeden imiş gibi onun yaptıklarını taklit ediyorum.

O zaman hayatımı esassından sarsan meyelan beni tuhaf bir endişe içinde bıraktı. Bir kere görmek bana birkaç senelik hayatımı ihtar etti.

— Ben elbette bu kadından çirkinim. Onun güzelliği nispetinde şayan-ı nazar bir adam olamadığım hâlde neden bu kadın bana temayüle mecbur olsun? Şıklık namına senede bir iki defa yeni giydiğim rubaların hatırı için süslenirim. O zamanda bile mesela saçımı muntazaman taramayı unuturum. Yahut boyun bağım eskimiş bulunur. İntizam ve tezeyyün bana kısmet olmaz. Filvaki nazar hangi çehreden hazzederse o çehreye initafta hürdür. İhtimal ki o da beni beğenmiş. Fakat suret-i intihabı pek garip değil mi? Benim gibi heves ve emel düşkününü bir serderhevadan ne alabilir? Ah! Bir zaman o kadını düşünmek zihnim için en büyük azaplardan idi. Fikrime göre gezer, yürürdüm. Tenezzühgâhlara ekseriya hali zamanda gider, bir tarafa oturur, akşama kadar terbiye-i zihniyeye müteallik mesail ile iştilal eder, yalnız hayat muntazamülcereyan olmadığından tahavvülât ve tebeddülata ben de tâbi olur, bazen mükedder, bazen neşeli bir hâlde bulunurdum. Sevdâyı tecrübe etmemiş değilim. Ettim. Her neden ise bir zevk-i mahsus alamamıştım. Kavanin-i tabiiye dahilinde yaşamak daha ehven geldi. Ta o zamana kadar zevk için yaşadım. Çalıştım. Bir kitap en muvafık yâr-ı vicdani gibi görünürdü, seve seve okur, beni düşündürdüğü için sevinirdim.

Bu hırs-ı tettebbu, bu inhimak-ı taallüm o esnada münkati olmuştu. Bir kelal-i muvaredat zihniyeme hâlel getirdi. Gezmek, koşmak, başka türlü bir eğlence bulmak emeli büyüdü. Avrupa romanlarından nefret gelmişti. Âlem-i hayali içinde imişim gibi salondan salona girer, cinayetten cinayete nakl-i his eder, Fransa'nın içinde şehirden şehre gider, nehirlerden, denizlerden geçer, dağlardan aşardım. Fakat neticede ya kadının, yahut bir erkeğin ihanet-i aşk veya ona karip bir suret ile zeval-i hayatına eriştiğini görür idim. Bazen acır, bazen hırslanır, bazen gülerdim. Bu hâller geceleri uykumu kaçırmaya başladı. Margretler, Suzanlar, Kontes Saralar, İbulitler çoğaldı. Bende de sevmek arzuları büyüdü. İşte benim uğradığım netice.

Zemininde ufak bir hatıra bir anda zihnimden geçti. Sevdiğim hâlde görmesini istemediğim o vücudu takipten derhâl usandım. Didar-ı yâr çeşm-i hayalimde olduğu hâlde döndüm. Fakat ben onu takip etmedim ise onun enzar-ı dikkati henüz beni gözetliyor.

KAYNAKLAR

Ahmet Rasim. (1311), “Mektep Arkadaşım”, Âlem Matbaası, Kostantiniye.

Ahmet Rasim. (1312), “Biçare Genç”, Âlem Matbaası, İstanbul.

Ahmet Rasim. (1315), “Didar-ı Yâr”, Ömr-i Edebî, 1. Cüz, Tahir Bey Matbaası, Kostantiniye.

Ahmet Rasim. (1316), “Endişe-i Hayat”, Bâbiâli Caddesi'nde 38 Numaralı Matbaa, İstanbul.

Ahmet Rasim. (1316), “Biçare Genç”, Bâbiâli Caddesi'nde 38 Numaralı Matbaa, Dersaadet.

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

Ahmet Rasim. (1317), “Nakş-ı Sır”, Ömr-i Edebî, 3. Cüz, Kostantiniye, Tahir Bey Matbaası.

Ahmet Rasim (1317), “Refik ve Refika”, Ömr-i Edebî, 3. Cüz, Tahir Bey Matbaası, Kostantiniye.

Ahmet Rasim. (1318), “Ferda”, Ömr-i Edebî, 4. Cüz, Matbaa-i Tahir Bey, Darülhilafetülaliyye.

AHMET MİTHAT EFENDİ'NİN ÇOCUKLAR İÇİN COĞRAFYA KİTABI: DÜNYA
AHMET MİTHAT EFENDİ'S GEOGRAPHY BOOK FOR CHILDREN: DÜNYA

Doç. Dr. Nuran ÖZLÜK

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3455-7726>

Prof. Dr. Hüseyin DOĞRAMACIOĞLU

Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2521-8562>

ÖZET

Romandan tiyatroya, tarihten coğrafyaya kadar çeşitli konu ve türlerde eserler kaleme alan Ahmet Mithat Efendi, bu eserlerinde yetişkinlerin dışında çocuklara da hitap etmiş, onların eğitimine katkıda bulunmayı hedeflemiştir. Çocuklar için yazdığı eserlerden biri çalışmamızın konusu olan Dünya'dır. Dünya, önce Tercüman-ı Hakikat gazetesinde tefrika edilmiş, ardından 6 cüz hâlinde yayımlanmıştır.

Eserin “Coğrafya İstilahatı” adlı ilk cüzünde küre, deniz, kara, ova, dağ, girdap vb. terimlerinin anlamlarına yer verilmiştir.

“Kıtaat ve Bihar-ı Hamse” başlıklı ikinci cüzde kıtalar ve okyanuslardan bahsedilmiştir.

Üçüncü cüzün bir başlığı yoktur ancak Avrupa Kıtası'ndaki yarımada, ada, deniz, körfez, boğaz, dağ, nehir ve göl, çay ve derelerinden ve bunların özelliklerinden söz edilmiştir.

“Asya” başlıklı dördüncü cüzde Asya Kıtası'nın “Afrika ve Avustralya” başlıklı beşinci cüz ve “Amerika” başlıklı altıncı cüzde de ismi geçen kıtaların ada, deniz, kanal, boğaz, dağ, göl vb. ve bunların özelliklerinden bahsedilmiştir.

Eserinde çocuklara yaklaşımı sevecen, ilgi uyandırıcı, hatırlatıcı, uygulamaya yönelik olan yazar, sanki sınıftadır ve karşısında öğrencileri varmış gibi küçük okurlarına anlattıkları ile ilgili sorular sormuş ayrıca anlatılacakla vakit arasındaki dengeyi kurmaya çalışmıştır.

Yazarın sohbet üslubu, tür ayırt etmeksizin eserlerinin neredeyse geneline hâkim olsa da burada öğrencileri gibi telakki ettiği çocuk okurlarının sıkılmadan, keyifle öğrenmesini sağlamada önemli bir unsurdur.

Günümüzde eğitim öğretim metot ve teknikleri gelişmiş olsa da soru sorma, hatırlatma, özetleme, uygulama, karşılaştırma vb. Ahmet Mithat Efendi başarılı şekilde uygulamış ve çocuklara coğrafya bilimini/dersini sevdirecek, onların merakını harekete geçirecek; araştırmaları, öğrenmeleri ve uygulamaları için onları motive edecek mahiyetteki bir eser ortaya koymuştur.

Bu çalışma ile Dünya adlı eserde Ahmet Mithat Efendi'nin coğrafi konulardan hangilerini ne ölçüde ele aldığı, hangi öğretim metotlarını nasıl kullandığı; çocuklara öğrenmede hangi alışkanlıkları kazandırmaya çalıştığı eserin dil ve üslup özellikleri ile ilişkilendirilerek ortaya konmuş, söz konusu eser Latin harflerine aktarılmıştır böylece hem yazarın külliyatına katkıda bulunmak hem de günümüz ile 132 yıl önceki öğretim/öğrenme teknik ve yöntemlerinin mukayesesinin yapılmasına zemin hazırlamak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Mithat Efendi, coğrafya, Dünya, çocuk eğitimi.

ABSTRACT

Ahmet Mithat Efendi has works in various subjects and genres, from history to geography, from novels to theater. In these works, he addressed children as well as adults and aimed to contribute to their education. One of the works he wrote for children is the subject of our study: Dünya. It was first serialized in Tercüman-ı Hakikat newspaper and then published in parts.

In the first part of the work named "Geographical Terms", the meanings of the sea, land, plain, mountain, vortex etc. are included.

In the second part titled "Continents and Five Seas", continents and oceans are mentioned

The third part does not have a title, but the peninsula, island, sea, gulf, strait, mountain, river and lake, creeks and streams and their properties in the European Continent are mentioned.

In the fourth section titled "Asia", the fifth titled "Africa and Australia" and the sixth titled "America", island, sea, canal, strait, mountain, lake, etc. and their characteristics has been mentioned.

In his work, the author, whose approach to children is affectionate, interesting, reminder, and application-oriented, as if he was in the classroom and there were students in front of him, asked questions about what he told his little readers, and also tried to balance between what to be told and time. Although the author's conversational style dominates almost all of his works, regardless of genre, it is an important element in ensuring that child readers, whom he regards as his students, learn without getting bored.

Although today's education and training methods and techniques are developed, it is possible to ask questions, remind, summarize, practice, compare, etc. Ahmet Mithat has successfully applied it and will make children love geography/lesson, stimulate their curiosity; he has produced a work that will motivate them to research, learn and practice.

With this study, in Dünya, to what extent Ahmet Mithat Efendi deals with the geographical issues, how he uses which teaching methods, what habits he tries to teach children in learning

have been revealed in relation to the language and style features of the work. By transferring Dünya to Latin letters, a basis was prepared for both contributing to the author's corpus and comparing teaching/learning techniques and methods from 132 years ago.

Keywords: Ahmet Mithat Efendi, geography, Dünya, education for children.

1. GİRİŞ

Ahmet Mithat Efendi, Türk edebiyatının en üretken yazarlarından biri olarak edebiyat tarihimizde haklı bir üne sahiptir ancak eserlerinin tamamının henüz Latin harflerine aktarılmaması/aktarılarak incelenmemesi müellifin külliyatının ortaya çıkmasının ve günümüz okurunun bunlardan faydalanabilmesinin önünde engel teşkil etmektedir.

Hemen her konuda kaleme aldığı yazıları ile halkı bilgilendirmeyi, haberdar etmeyi kendine prensip edinen yazarın telif ve tercüme yaklaşık iki yüz eseri mevcuttur. Ahmet Mithat eserlerini yazarken kadın erkek yetişkinlerin yanında çocukları da bilhassa hedef kitleyi içinde gözetmiş, eğitici yaklaşımını hiçbir zaman ihmal etmemiştir.

Ahmet Mithat'ın çocuklar için söz konusu çalışmalarından biri incelememizin konusunu teşkil eden Dünya adlı eseridir. Çocuklara coğrafya bilimini sevdirmek, içinde yaşadıkları dünyayı tanıtmak için hazırlanan bu eser, isimsiz/imzasız olarak önce Tercüman-ı Hakikat gazetesinde altı cüz şeklinde tefrika edilmiş sonrasında kitap şeklinde aynen basılmıştır.

2. AMAÇ VE YÖNTEM

Tercüman-ı Hakikat'teki tefrikalardan ilki olan "Dünya 1: Coğrafya İstılahatı" başlıklı yazı, 14 Şubat 1304 (26 Şubat 1889) tarihinde yayımlanmıştır. İkincisi "Dünya 2: Kıtaat ve Bihar-ı Hamse" başlığıyla 15 Şubat 1304'te (27 Şubat 1889), üçüncüsü "Dünya Cüz 3" başlığıyla 10 Mart 1305'te (22 Mart 1889), dördüncüsü, "Dünya Cüz 4: Asya" başlığıyla 29 Mart 1305'te (10 Nisan 1889), beşincisi "Dünya Cüz 5: Afrika ve Avustralya" başlığıyla 24 Nisan 1305'te (6 Mayıs 1889), ve altıncısı "Dünya Cüz 6: Amerika" başlığıyla 10 Haziran 1305'te (22 Haziran 1889) neşredilmiştir. Tefrikalar, 1306 (1890) yılında cüzler şeklinde kitap olarak tabedilmiştir. Kitabın üst başlığı ise bilgilendirilmek istenen topluluğa direkt hitap etmektedir: "Çocuklar Kütüphanesi"

Tercüman-ı Hakikat ve kitaptaki yazılar karşılaştırıldığında birkaç kelime ve noktalama işareti dışında aralarında bir farklılık olmadığı görülmüştür.

Eserin "Coğrafya İstılahatı" adlı ilk cüzünde küre, deniz, kara, ova, dağ, yokuş, iniş, zirve, etek, yamaç, bayır, dere, vadi, çöl, sıradağ, deniz, dış deniz, iç deniz, boğaz, kanal, körfez, burun, cezair-i müçtemia, şibh-i cezire, berzah, buhayre, ırmak, çay, nehir, kaynak, akıntı, anafor, girdap" terimlerinin anlamlarına yer verilmiştir.

“Kıtaat ve Bihar-ı Hamse” başlıklı ikinci cüzde küre-i musattaha, kıta, Avrupa Kıtası, Asya Kıtası, Afrika Kıtası, Amerika Kıtası, Avustralya Kıtası, Bahr-i Muhit-i Atlasî, Bahr-i Muhit-i Kebir, Bahr-i Muhit-i Hindî Bahr-i Müncemid-i Şimalî Bahr-i Müncemid-i Cenubî’den bahsedilmiştir.

Üçüncü cüzün bir başlığı yoktur ancak Avrupa Kıtası’ndaki yarımada, ada, deniz, körfez, boğaz, dağ, nehir ve göl, çay ve derelerinden ve bunların özelliklerinden söz edilmiştir.

“Asya” başlıklı dördüncü cüzde Asya Kıtası’nın “Afrika ve Avustralya” başlıklı beşinci cüz ve “Amerika” başlıklı altıncı cüzde de ismi geçen kıtaların körfez, burun, berzah, takımada, yarımada, ada, deniz, kanal, boğaz, dağ, sıradağ, çöl, nehir, ırmak, çay, göllerinden ve bunların özelliklerinden bahsedilmiştir.

3. BULGULAR

Eserinde çocuklara yaklaşımı sevecen, ilgi uyandırıcı, hatırlatıcı, uygulamaya yönelik olan Ahmet Mithat, sanki sınıftadır ve karşısında öğrencileri varmış gibi küçük okurlarına anlattıkları ile ilgili sorular sormuş ayrıca anlatılacakla vakit arasındaki dengeyi kurmaya çalışmıştır: “İşte Afrika haritasına da şimdilik bu kadarcık bir nazarımız kâfi görülsün de bu kitabın ikinci haritası olan “Avustralya” haritasına da bakacak zamanımız kalsın.” (Ahmet Mithat, 1306d: 11)

Yazarın sohbet üslubu, tür ayırt etmeksizin eserlerinin neredeyse geneline hâkim olsa da burada öğrencileri gibi telakki ettiği çocuk okurlarının sıkılmadan, keyifle öğrenmesini sağlamada önemli bir unsurdur: “Sevgili çocuklarım! İşte böyle dünyanın her köşesini bucağını size öğretecek olan ilme “coğrafya” derler ki ne kadar eğlenceli ne kadar faydalı bir ilim olduğunu elbette daha şu ikinci kitapçığımızda anlamışsınızdır. Size bundan sonra dahi coğrafyaya dair böyle mini mini birkaç kitapçık daha arz edeceğiz. Onların cümlesini okuduğunuz zaman güya dünyanın her tarafını kendiniz gezmiş de ne var ne yok cümlesini kendi gözleriniz ile görmüş gibi dünyanızı anlayacaksınız.” (Ahmet Mithat, 1306b: 13-14)

Ahmet Mithat, çocuk okurunun eğitimi için Dünya’da birkaç öğretim yöntemi kullanmıştır. Bunlardan biri mukayese diğeri özelden-genele/genelden-özele/tümdengelim/tümevarım metotlarıdır: “Bakınız size yeni bir harita gösteriyoruz. Bu harita ikinci kitaptaki küre-i musattahanın bir parçasıdır. Neresi olduğunu acaba kendi kendinize bulabilir misiniz? Bir dikkat ediniz bakalım da bulamaz iseniz size bir haber verelim.

Bulamadınız ha? Öyle ise ikinci kitabı açıp bakınız dikkat ediniz de tarif edelim:

Şu küre-i musattahanın üst tarafından sağ ciheti yok mu? Hani ya “Avrupa” diye yazılı olan tarafı? Gördünüz a?...” (Ahmet Mithat, 1306b: 2-3)

Anlatılanların harita ile gösterilmesi¹ ve tatbik ettirme de Ahmet Mithat'ın öğretme tekniklerindedir. Yazar bunu yaparken uygulamada okuyucusuna yol göstermeyi ve onu cesaretlendirmeyi de unutmamıştır: “Acaba biz meram etsek şu küre-i musattahayı kendimiz de resmedemez miyiz? Siyah taşlarımızın üzerinde bir tecrübe edelim mi? Haydi bakalım!

Şu Amerika Kıtası'nı en evvel resmedelim. Bakınız üst parçasının en yukarısı yayvan. Alt parçasının da en aşağısı sipsivri. Ortasının ince olduğuna zaten dikkat etmiş idik ya!

Lakin asıl dikkati bu karaların aralarındaki denizlere etmeliyiz. Karaları birbirinden öyle bir surette uzakça resmeylemeli ki ara yerlerinde kalan boşluklar dahi tamam deniz olsunlar.

Bir defasında güzel olamadıysa birkaç defa resmeyledikten sonra elbette bir şeye benzer. Biz gayrette kusur etmeyelim.” (Ahmet Mithat, 1306b: 12-13)

Eserde yeni konuya geçişte, önceki konuyla ilgili genel hatırlatma yapıldığı da görülmektedir: “Birinci cüzde öğrenmiş idik ki dünya yusuvarlaktır. Üzeri de ya topraktan ya sudan ibarettir ki toprak olan mahallerine “kara” ve su olan mahallerine “deniz” derler.” (Ahmet Mithat: 1306b, 2)

Bazen nakledilen bilgilerin önemi ve bunların devamı olduğu da cüzün sonunda okura haber verilmiştir: “Şimdiki hâlde Asya Kıtası'nı bu kadar tanımış olmağımız kâfidir. Daha ileride büyük büyük coğrafya kitapları okudukça bu kıtanın üzerinde daha neler olduğunu da göreceğiz. Fakat şu neticemiz veçhle haritaya pek dikkatli bakmış ve baktığımız gördüğümüz şeyleri bellemiş isek bizim için malumatın bu derecesi de pek mühim pek mükemmel sayılır.” (Ahmet Mithat, 1306d: 15)

Ayrıca eserde örneğin kıtaların isimlerini verdikten sonra “Bu isimleri bellemeliyiz. Zira bunlar bize ileride lazım olacaklardır.” “Daha ileride büyücek haritaları gördüğümüz zaman onların isimlerini de öğreneceğiz.” (Ahmet Mithat, 1306b: 5, 9) şeklinde ileriye yönelik bilgi verme ve öğrenciyi hazırlama/uyarma da söz konusudur.

Örneklerde de görüldüğü gibi çocuklara hitabında ikinci tekil ve ikinci çoğul şahıs eklerini kullanan yazar, küçük yaşta da olsa okurlarına saygıda kusur etmemiş, çalışmasını -velev ki tercüme olsun- sadece kendine mal etmemiştir.

Ahmet Mithat, coğrafyaya ait öğretmek istediği yeni mefhumları/ıstılahları dikkat çekmek için tırnak işareti içinde göstermiş, bazılarının Arapça karşılıklarını da belirtmiştir. Eserin genelinde olduğu gibi bunu yaparken çoğunlukla seslendiği yaş grubuna uygun dil, üslup ve anlatım metodu kullanmıştır. Örneğin küre kelimesini top ve yuvarlak anlamıyla vermiştir. Dağ eteğini kıyafetlerin alt kısmı ile bağdaştırarak, dere gibi eş sesli kelimelerin coğrafi literatürdeki anlamlarını karşılaştırarak anlatmıştır: “Şimdi şunu da öğreneceğiz ki iki dağın arasında olan kocaman çukurlara ve yarıklara “dere” derler. Vakıa “dere” diye akarsulara

¹ Ahmet Mithat, yazılarına haritalar da eklediğini hem tefrikada hem kitapta belirtse de bu haritalar her iki kaynaktan da mevcut değildir. İlave olarak verilmiş olsa da bununla ilgili bir bilgi yoktur.

denildiği meşhurdur. Lakin böyle iki dağ arasındaki yarık ve çukur yerlerden ekseriya ufacık sular dahi aktıkları için o sulara da “dere” denilmiştir. Yoksa “dere” denildiği zaman mutlaka içinden su akmakta olması lazım gelmez.” (Ahmet Mithat, 1306a: 7)

Eserde eş görevli kelime ve kelime grupları oldukça fazla olmasına karşın virgül işaretinin tamamında hemen hiç kullanmaması dikkat çekicidir.

Ganj Nehri'nin Ganc yazılması gibi eserdeki yer adlarının hepsi okudukları gibi yazılmıştır. Bu adların bir kısmı günümüzde değişmiştir. Örneğin eserde Tayland, Siyam; Sri Lanka, Seylan şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

4. TARTIŞMA

Günümüzde eğitim öğretim metot ve teknikleri gelişmiş olsa da soru sorma, hatırlatma, özetleme, uygulama, karşılaştırma vb. Ahmet Mithat başarılı şekilde uygulamış ve çocuklara coğrafya bilimini/dersini sevdirecek, onların merakını harekete geçirecek; araştırmaları, öğrenmeleri ve uygulamaları için onları motive edecek mahiyetteki bir eser ortaya koymuştur.

Hâlihazırda coğrafya dersleri okullarımızda okutulmaya devam etmekte ve coğrafya kitapları dönem dönem tatbik edilen yeni müfredatlara göre yeniden yazılmaktadır. 132 yıl önce Türk edebiyatının öncü müellifi ve “Hace-i Evvel”i tarafından çocuklara yönelik yazılan bu eserde neyin ne kadarının ele alındığı, nasıl anlatıldığı şimdiki uygulamalarla karşılaştırılması bakımından oldukça önemlidir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Ahmet Mithat, Dünya adlı eserinde sadece çocuklara coğrafya bilimini/dersini sevdirmekle ve öğretmekle kalmamış, bilimsel yaklaşım ve ayırt edici pratik yaşamla ilgili isabetli ipuçları da vermiştir.

Merak ve dikkat, öğrenmede ve yaratıcılıkta asli iki unsurdur. Yazar da eserinde özellikle “dikkat” kelimesi üzerinde durmuştur: “Gördünüz mü? Küçük bir küre-i musattaha ama insan dikkatli baktıkça neler görüyor? Her şeye böyle dikkatli bakmalıdır. Başkalarının göremedikleri şeyleri görmelidir.” (Ahmet Mithat, 1306b: 8-9)

Ahmet Mithat'ın çocuklara yönelik eserlerinde genellikle, sorulduğunda öğrendiklerini belli etmeleri, kendilerini ispat etmelerine yönelik ifadeleri mevcuttur. Burada da aynı tavır mevzu bahis: “Bunları hep belleyelim de bize sorulduğu zaman ona göre cevap verelim.” (Ahmet Mithat, 1306b: 5)

Yazar, coğrafya biliminde yer isimlerinin ezberlenmesinin güçlüğü de eserinde belirtmiştir: “Lakin bu saydığımız adalar arasında daha o kadar çok adalar vardır ki isimlerini bellemek âdeta yeniden bir ilim öğrenmek kadar güçtür.” (Ahmet Mithat, 1306d: 10)

Eserinin sonunda insanoğlunun içinde hayatını sürdürdüğü dünyayı tanimasının önemi ve çocukların bunun için coğrafya bilimini sevmesi ve öğrenme isteğinin uyandırılması

konusuna da değinen yazar, dünya hakkında bilgi sahibi olmayanları da hayvanlar ile kıyas etmiştir: “Bu cüze kadar çocuklara “Dünya” adı altında altı cüz yazdık ki şu altı cüz “coğrafya” denilen geniş ve mühim ilmin tohumunu onların nazar ve zihinlerine ekmiş demektirler. Kendileri büyüdükleri zaman daha ne kadar güzel ve mufassal kitaplar bulacaklardır ki o zaman dünyanın her köşesini her bucağını anlayarak şu üzerinde yaşadıkları âlemin mahiyetini öğreneceklerdir.

Eğer dünyamızı öğrenmediğimiz hâlde üzerinde yaşar isek bizim gezip yürümekliğimiz ile hayvanların bu dünya üzerinde yaşamalarının ne farkı olur?” (Ahmet Mithat, 1306f: 14-15)

Ayrıca Ahmet Mithat’ın Amerikalıların günümüzde de kullandığı şekliyle dünyaya ev demesi ve buradan hareketle coğrafya ve harita bilimini ilişkilendirmesi de şayan-ı dikkattir: “Dünya bizim evimiz demek olduğundan bir adam için evini barkını tanımamak öğrenmemek mümkün olur mu? Coğrafya ilmi işte bizim bu kadar işimize yarayacak güzel bir ilimdir. Hele haritaları âdeta bütün dünyanın resmini size gösterecek demektir.” (Ahmet Mithat, 1306b: 15)

Eserde, yazar tarafından haritanın/haritacılığın öneminin de altı çizilmiştir: “Harita denilen şeye herkes bakar ama harita üzerinde neler olduğunu pek az kimseler görebilir. Bir haritanın her tarafına dikkatle bakılır ise o kadar çok şey görülür ki bunların hepsini ihtar için yazmak lazım gelse büyük büyük ciltler dolusu kitaplar peyda olur. O kadar büyük kitap yazmaya mecbur olmaktan ise ufacık bir harita ile meramı anlatmak daha iyi değil midir?” (Ahmet Mithat, 1306d: 8-9)

Bakmak ile görmek arasındaki farkı da çocuklara uygulamalı şekilde anlatan Ahmet Mithat Efendi, incelediğimiz ve aşağıda Osmanlı Türkçesinden Latin harflerine aktardığımız Dünya adlı bu eseri ile de öğretmek, uyandırmak, bilgilendirmek vazifesini muvaffakiyetle yerine getirmiştir.

Dünya

1

Coğrafya İstilahatı

“Dünya” karpuz gibi yusuvarlak bir şeydir. Amma sakın yalnız karpuz kadar zannetmeyiniz. Cabilerin kubbeleri kadar bile değildir. O yuvarlak dağlardan bile büyüktür. Bir kere düşününüz ki dünya diyoruz dünya! Hiçbir yüksek yere çıkıp da etrafa bakındığınız var mıdır? Gözünüz ne kadar uzakları görür? İşte bundan dünyanın ne kadar büyük olduğunu anlamalısınız! Biz size haber verelim ki aylarca müddet gitseniz hep dünyayı gittikçe genişliyor gibi görürsünüz.

Lakin bilmiş olunuz ki dünya koskocaman bir yuvarlaktır. Adına “küre” derler ki Arapça olan bu lakırdının Osmanlıcası da “top” ve “yuvarlak” demektir.

Bu kürenin yanı dünyanın üzerinde bazı yerleri su kaplamıştır. Ona “deniz” derler ki Arapçası da “bahr”dır. Bazı yerleri ise topraktır ki ona dahi “kara” denilir. Denizleri sonraya bırakalım da en evvel şu karaları öğrenelim:

Kara dediğimiz yer eğer dümdüz ise ona “ova” derler. Karalar düz olmayıp da kabarık ve tümsek gibi olurlarsa böyle olan yerlere “dağ” denilir. Ovadan dağın tepesine doğru çıkan kısma “yokuş” denilir. Dağın tepesinden aşağıya doğru inen kısma da “iniş” namını verirler. Dağın tam tepesine “zirve” veya “küngüre” denilir.

Dağların ovaya en yakın olan kenarlarına “etek” derler. Vakıa giydiğimiz rubanın yere en yakın olan kısmına “etek” denildiği dağın ovaya en yakın kısmına da “etek” denilmek pek münasıptır. Bir ovadan dağa doğru bakıldığı zaman eteğinin biraz yukarısı ile zirvesinin aşağısına yani dağın tam ortalık yerine “yamaç” namını verirler.

Dağ denilen şeyin gerek yokuşu gerek inişi hem çok hem de dik olmalıdır. Yoksa inişi yokuşu pek az ve biraz düzce olan yerlere “dağ” denilmez. “Bayır” denilir. Hem dağlar öyle memleketlerin köylerin içinde bulunmazlar. Köyler memleketler içinde olan inişlere yokuşlara “bayır” bile denilmez. Âdeta yalnız “yokuş” deniliverir. Dağlar şehirlerden kasabalardan köylerden uzak olurlar. Dağların üzerinde ya birçok yabancı ağaçlar ormanlar olur veyahut kayalıklar ve çalılıklar bulunur. Dağlarda ayı kurt tilki çakal falan gibi vahşi ve yırtıcı hayvanlar bulunur.

Karaların ya düz ova veyahut dağ ve bayır olacağını anladık ya! Şimdi şunu da öğreneceğiz ki iki dağın arasında olan kocaman çukurlara ve yarıklara “dere” derler. Vakıa “dere” diye akarsulara denildiği meşhurdur. Lakin böyle iki dağ arasındaki yarık ve çukur yerlerden ekseriya ufacık sular dahi aktıkları için o sulara da “dere” denilmiştir. Yoksa “dere” denildiği zaman mutlaka içinden su akmakta olması lazım gelmez.

İki dağ arasındaki dere gide gide pek darlaşır ise böyle olan yerlere “boğaz” derler. Bir de bazı dereler vardır ki pek geniştir. Bunlara “vadi” denilir. Demek olur ki vadi âdeta bir ovadır ki iki tarafında dağlar bulunur.

Eğer bir ova enine boyuna haftalarca gidilebilecek kadar geniş olur da içinde tarlalar köyler falanlar bulunmaz ise böyle تنها olan pek geniş ovalara “çöl” derler. Fakat bizim buralarda hiç çöl bulunmadığından öyle olur olmaz ovaları çöl saymamalı. Çöllere ekseriya kumsal veyahut ot bile bitirmeyecek derecelerde çorak yerler olduğundan insanların oralarda köy ve tarla ve bağ bahçe peyda ederek yaşamalarına da müsait olamaz.

Dağlar dahi eğer birbirine ulanarak birçok günlük uzaklara kadar uzanır gider ise onlara dahi “sıradağlar” derler. Arapça dağa “cebel” dediklerinden sıradağlara da “cibal-i müteselsile” denilir ki “zincirleme dağlar” demektir.

Şimdi gelelim denizlere:

Karaların dışında hem de aylarca gidilse ucu bulunmayacak kadar geniş olan denizlere “dış deniz” derler. Arapça “bahr-i muhit”tir ki bu lakırdıyı biz dahi Osmanlıcamızda kullandığımız için öğrenmeye mecburuz.

Karaların parçaları arasında bulunan küçük denizlere de “iç deniz” derler. Karaların parçaları birbirine gayet yakın olur da aralarında dil gibi ensiz bir deniz bulunursa bunlara “boğaz” denilir. Boğazlar pek dar olurlarsa “kanal” namını alırlar. Bazı denizler dahi vardır ki

karaların içine doğru girmiş yayılmıştır. Böyle olan denizlere de “körfez” denilir. Pek küçük körfezlere “koy” namı verilir.

Eğer karalar denizlerin içine doğru uzayıp giderler ise onlara “burun” ismini verirler.

Bazı kere denizin de ortasında bir parça kara bulunur ki her tarafını deniz kuşatmıştır. Böyle olan karaya “ada” ve “cezire” ve birçok cezireler bir yerde bulunur ise onlara “cezair-i müçtemia” denilir. Adaların bazıları yalnız bir tarafından asıl büyük karaya yapışık olurlar. Bunlara “şibh-i cezire” namı verilir. Bu şibh-i cezirelerin tamam karaya yapışıkları toprağa da “berzah” derler.

Karaların ortasında dahi bazı sular bulunur ki her tarafını kara kuşatmış olduğu için bir tarafa akamaz havuz gibi olduğu yerde kalır. Böyle olan sulara “göl” denilir. Daha büyük olur ise “buhayre” tabir olunur ki “küçük denizcik” demektir.

Karalar üzerinde akan sular iki türlüdür. Bir türüsü ufarak derelerdir ki onlara “ırmak” denilir. İkinci türüsü gayet büyük ırmaklar olup bunlara da “çay” ve “nehir” derler. Bazı nehir ve çayların içinde gemiler işler. Birkaç ırmak birleşip bir çay yapabilirler.

Küçük derelerin başlarına varılsa suları yerden kaynayıp çıktığı görülür. İşte böyle yerden su kaynayan mahallere “kaynak” derler. Arapçası “membra”dır. Irmaklar ve çaylar dahi ekseriya denize dökülürler ki tamam denize karıştığı yere “mansap” namı verilir. Bir nehrin mansabında nehir iki kola ayrılırsa bu iki kolun arasında kalan üç köşe toprak parçasına “delta” ismi verilir.

Denizlerin bazı yerleri âdeta nehirler gibi akarlar. Bunlara dahi “akıntı” denilir. Bir yerde akıntı olunca o akıntının yanında mutlaka bir de “anafor” bulunur. Anafor diye suların akıntının aktığı tarafın aksi tarafına doğru akmasına derler. Denizde ve büyük nehirlerde bazı yerler görülür ki orada sular akmayıp belki fırl fırl dönerler böyle olan yerlere “girdap” ismini verirler.

Karaların ve denizlerin resimleri yapılır. Bunlara “harita” derler ki bu kitabımızda bir numunesi ilave olunmuştur.

Dünya

2

Kıtaat ve Bihar-ı Hamse

Birinci cüzde öğrenmiş idik ki dünya yusuvarlaktır. Üzeri de ya topraktan ya sudan ibarettir ki toprak olan mahallerine “kara” ve su olan mahallerine “deniz” derler.

Şimdi öğreneceğiz ki ne denizler ne karalar yekpare hâlinde değildirler. Parça parçadırlar. Bazı karaların aralarına denizler girmiştir. Bazı denizlerin aralarına da karalar sokulmuştur. İşte bunun için karalar da denizler de büyük büyük kıtalara taksim olunmuşlardır.

Karaların ve denizlerin böyle büyük büyük kıtaları ne biçimde ne şekilde olduklarını göstermek için “küre-i musattaha” denilir bir harita yaparlar. “Küre” demek dünya demek olduğunu biliriz ya! “Musattaha” demek de “yayılmış ve düzlenmiş” demektir. Vakıa küre-i musattaha dünya güya yuvarlak değil imiş de düz imiş gibi yapılmış bir haritadır ki ona bakıldığı zaman gerek karaların gerek denizlerin şekilleri görülür.

Biz bu kitaba bir küre-i musattaha ilave eylemiş olduğumuzdan haydi ona bir nazar edelim: Şu incecik çizgiler ile taranmış olan yerler denizlerdir. Onlara nispetle biraz beyaz olan yerler de karalardır.

Bakınız karalar üç büyük parçadan ibaret görünüyorlar. Bir parçasının üzerinde “Amerika” yazılı. Diğerinin de üstünde “Avustralya” yazılı. Bunlara dikkat eyledik ya! Hâlbuki şu yukarı tarafta daha büyük bir kara var. Onun da yukarıdan sol tarafında “Avrupa” ve sağ tarafında “Asya” ve aşağı tarafında “Afrika” diye birer yazı var.

Acaba bu yazılar nedir diye merak edersiniz ya! Biz size haber verelim ki bunlar dünya yüzündeki karaların beş kıtasının adlarıdır. “Kıta” demek parça demektir ki o kıtaların isimleri de işte “Avrupa” “Asya” “Afrika” “Amerika” ve “Avustralya”dır. Bu isimleri bellemeliyiz. Zira bunlar bize ileride lazım olacaklardır.

Gözümüzün önündeki küre-i musattahada bulunan yazılar yalnız bu Avrupa Asya Afrika Amerika ve Avustralya kelimelerinden de ibaret değildir. Bakınız “Bahr-i Muhit-i Atlasî” “Bahr-i Muhit-i Kebir” “Bahr-i Muhit-i Hindî” “Bahr-i Müncemid-i Şimalî” “Bahr-i Müncemid-i Cenubî” diye birtakım yazılar daha var. Hem bu “bahr-i muhit” sözü bize yabancı değildir. Biz öğrenmişizdir ki “bahr-i muhit” demek “dış deniz” demektir. Öyle ise kolayca anlarız ki “Atlasî” “Ekber” “Hindî” “Müncemid-i Şimalî” “Müncemid-i Cenubî” dahi bahr-i muhitlerin yani dış denizlerin beş kıtasının kendi adlarıdır.

Haydi şu denizlerin buldukları mevkilere bakalım: İşte Bahr-i Muhit-i Atlasî Avrupa ve Afrika Kıtalarıyla Amerika Kıtası’nın arasında bulunuyor. Değil mi? Buna dikkat edelim! Bunu belleyelim! Bize her kim “Bahr-i Muhit-i Atlasî nerededir?” diye sorar ise biz dahi “Avrupa ve Afrika Kıtalarıyla Amerika Kıtası’nın arasındadır” deriz. Muhit-i Kebir dahi Amerika ile Asya Kıtalarının arasında bulunduğu dikkat eylediniz mi? Hem bakınız ne büyük denizdir. Bahr-i Muhit-i Hindî o kadar büyük değil. Bu da Afrika ile Asya arasındadır. Bunları hep belleyelim de bize sorulduğu zaman ona göre cevap verelim.

Hele şu Müncemid-i Şimalî’ye bakınız en yukarıda o bulunuyor. Asya Avrupa Amerika Kıtalarının üst tarafını boylu boyuna kuşatmış. İşte onun karşısında yani en aşağıda da Bahr-i Müncemid-i Cenubî var. O da Avustralya ve Amerika Kıtalarının alt taraflarını kuşatmış.

Şu küre-i musattahaya dikkatle bakınca ne kadar çok şey öğrendiğinizi gördünüz mü? Anladık ki karalar beş kıta olduğu gibi denizler dahi beş kıta imişler. Karaların adı Avrupa Asya Afrika Amerika Avustralya oldukları gibi denizlerin isimleri de Bahr-i Atlasî Bahr-i Kebir Bahr-i Hindî Müncemid-i Şimalî Müncemid-i Cenubî imişler. Kıymetini bilenler için malumatın bu derecesi büyük şeydir.

Hâlbuki şu haritaya baktıkça ve dikkatimizi arttırdıkça daha ne kadar şeyler görebiliriz! Mesela Müncemid-i Cenubî'den yukarıya doğru çıktıkça Bahr-i Muhit-i Kebir'e gireriz. Değil mi? Daha yukarıya çıkar isek? O hâlde sola bükülünce Bahr-i Atlasî'ye ve sağa bükülünce Bahr-i Hindî'ye girmiş oluruz. Değil mi? Bahr-i Atlasî'den daha yukarıya çıktığımız zaman dahi Müncemid-i Şimalî'ye varmış oluruz.

İşte haritaya böyle dikkatle bakınca insan daha pek çok ziyade şeyler görebilir. Mesela karaların ne biçimde olduklarına dikkat eder. Bakar görür beller ki Amerika Kıtası'nın aşağısı ve yukarısı geniş orta yeri ipince bir şeydir. Avustralya yuvarlakçadır. Afrika'nın ise yukarısı geniş aşağısı sivridir. Avrupa Kıtası Asya'ya yapışık olup yuvarlakçadır. Asya ise hemen dört köşe gibidir.

Gördünüz mü? Küçük bir küre-i musattaha ama insan dikkatli baktıkça neler görüyor? Her şeye böyle dikkatli bakmalıdır. Başkalarının göremedikleri şeyleri görmelidir.

Haydi şu küre-i musattahaya bir daha bakalım: Hem evvelkilerden daha dikkatli bakalım. Şu Avrupa Asya Afrika Kıtalarının aralarına içlerine girmiş olan deniz parçalarını gördünüz mü? Bu harita pek küçük olduğu için onlar bize körfezler koylar kadar küçük görünürler hâlbuki onlar iç denizlerdir. Her birinin adları da vardır. Daha ileride büyücek haritaları gördüğümüz zaman onların isimlerini de öğreneceğiz. Ama daha şimdiden bunlara dikkat ederiz. Şekillerini biçimlerini birer parça beller isek ileride öğreneceğimiz şeyler için faydası olur.

Acaba biz meram etsek şu küre-i musattahayı kendimiz de resmedemez miyiz? Siyah taşlarımızın üzerinde bir tecrübe edelim mi? Haydi bakalım!

Şu Amerika Kıtası'nı en evvel resmedelim. Bakınız üst parçasının en yukarısı yayvan. Alt parçasının da en aşağısı sipsivri. Ortasının ince olduğuna zaten dikkat etmiş idik ya!

Lakin asıl dikkati bu karaların aralarındaki denizlere etmeliyiz. Karaları birbirinden öyle bir surette uzakça resmeylemeli ki ara yerlerinde kalan boşluklar dahi tamam deniz olsunlar.

Bir defasında güzel olamadıysa birkaç defa resmeyledikten sonra elbette bir şeye benzer. Biz gayrette kusur etmeyelim.

Sevgili çocuklarım! İşte böyle dünyanın her köşesini bucağını size öğretecek olan ilme "coğrafya" derler ki ne kadar eğlenceli ne kadar faydalı bir ilim olduğunu elbette daha şu ikinci kitapçığımızda anlamışsınızdır. Size bundan sonra dahi coğrafyaya dair böyle mini mini birkaç kitapçık daha arz edeceğiz. Onların cümlesini okuduğunuz zaman güya dünyanın her tarafını kendiniz gezmiş de ne var ne yok cümlesini kendi gözleriniz ile görmüş gibi dünyanızı anlayacaksınız.

Dünya bizim evimiz demek olduğundan bir adam için evini barkını tanımamak öğrenmemek mümkün olur mu? Coğrafya ilmi işte bizim bu kadar işimize yarayacak güzel bir ilimdir. Hele haritaları âdeta bütün dünyanın resmini size gösterecek demektir.

Dünya

Cüz: 3

Bakınız size yeni bir harita gösteriyoruz. Bu harita ikinci kitaptaki küre-i musattahanın bir parçasıdır. Neresi olduğunu acaba kendi kendinize bulabilir misiniz? Bir dikkat ediniz bakalım da bulamaz iseniz size bir haber verelim.

Bulamadınız ha? Öyle ise ikinci kitabı açıp bakınız dikkat ediniz de tarif edelim:

Şu küre-i musattahanın üst tarafından sağ ciheti yok mu? Hani ya “Avrupa” diye yazılı olan tarafı? Gördünüz a? İşte bu kitabın haritası o Avrupa Kıtası’nı büyülterek gösteriyor. Bakınız bakınız! Avrupa Kıtası’nın alt tarafındaki şu karaya “Afrika” yazılmış. Sağ tarafında olan şu karaya da “Asya” yazılmış! İşte tamam öteki haritada dahi böyle Avrupa’nın sağında Asya aşağısında Afrika yok mu ya?

Bir de küre-i musattahada Avrupa ve Asya ve Afrika Kıtalarının aralarına ve içlerine sokulmuş birtakım deniz parçaları var idi. Hani ya öteki haritaya bakar iken bunlara dikkat etmiş idik. İşte o deniz parçaları bu haritada biraz daha büyümüşler. Değil mi? İsimleri de yazılmış ki şimdi göreceğiz.

Şu Avrupa Kıtası’nın kenarlarına bir güzel dikkat edelim. Bakalım kenarlarda kaç tane şibh-i cezire var! Na işte yukarı tarafın sol cihetinde ince uzun bir şibh-i cezire var ki üstüne “İsveç Norveç” yazmışlar. Değil mi? Aşağı tarafın sol cihetinde de dört köşe gibi bir şibh-i cezire var ki üstüne “İspanya Portugal” yazmışlar. Bir de Avrupa’nın alt tarafında ince uzun çizme biçiminde bir şibh-i cezire daha var. Onun da üstüne “İtalya” yazmışlar. Bunlara dikkat eyledik ya?

Hâlbuki şibh-i cezireler bunlardan ibaret değildir. Bunlar büyük oldukları için çarçabuk gözümüze ilişiverdiler. Ya şu İsveç Norveç’in altındaki küçük şibh-i cezireye dikkat etmiyor musunuz? Üzerine de ince yazı ile “Danimarka” yazmışlar. Yine böyle küçük bir şibh-i cezire de İtalya’nın sağ tarafında var. Pek küçük yazı ile Yunanistan yazmışlar.

Haydi bir de Avrupa’nın kenarlarında hangi denizler bulunduğu dikkat edelim. Bakalım ki bunlar Avrupa içine doğru ne kadar girmişlerdir.

Bir kere Avrupa’nın ta üst tarafında Bahr-i Müncemid-i Şimalî olduğunu görüyoruz. Sol tarafında da Bahr-i Muhit-i Atlasî var. Biz bunları küre-i musattahada iken tanımış idik. Değil mi? Hâlbuki İsveç Norveç Şibh-i Ceziresi’nin iç tarafına doğru bir küçük deniz girmiş. Adı da “Baltık” diye yazılı. Buna dikkat edip bellemeliyiz. Bundan sonra kıtanın tamam sol tarafındaki bir parça denize “Manş Denizi” ve onun alt tarafındaki diğer bir parçaya da “Gaskonya Körfezi” yazılmış. Bunlar hep Bahr-i Atlasî’nin Avrupa içine pek az girmiş olmalarından ibarettir. Değil mi?

Ama Avrupa’nın altında “Akdeniz” yazılı büyücek bir deniz var ki yine Bahr-i Muhit-i Atlasî’den girmiştir. Bir ismi de “Bahr-i Sefid”dir. Bu deniz pek önemlidir. Zira Avrupa Asya Afrika Kıtalarını birbirinden ayırıyor.

Bu Akdeniz Avrupa Kıtası’nın sağ tarafına doğru uzanarak bir küçük deniz daha yapıyor ki ismine Karadeniz” derler. Bir adı da “Bahr-i Siyah”tır. Bu da pek önemlidir. Zira Avrupa ve Asya Kıtalarının ortasına girmiştir.

Şimdi bu denizlere dikkat edince ister istemez bunların peyda eyledikleri boğazlara da dikkat edeceğiz. Baltık Denizi'nin boğazına bakınız. Danimarka ile İsveç Norveç'in arasında! Bunun ismine "Skajerak Boğazı" derler. Akdeniz'in boğazına da baktınız mı? "Septe Boğazı" yazmışlar. Değil mi? Bir ismi de "Cebelitarık"tır. Frenkler bunu doğru söyleyemediklerinden "Cebrettar" derler. Ya Karadeniz'in boğazına bakıyor musunuz? Onda iki boğaz var. Birisi "Çanakkale Boğazı"dır ki oradan "Marmara" denilir bir küçük denize girilir. Ama pek küçük olduğundan harita üzerinde layıkıyla görülemez. Ondan sonra bir de "İstanbul Boğazı" vardır ki oradan da Bahr-i Siyah'a girilir. Bu İstanbul Boğazı'nın bir adı "Bosfor"dur.

Bakınız haritaya şu kadar bir bakma ile ne çok şeyler öğrendik? Avrupa Kıtası'nın kenarlarını bayağı tanıdık gitti. Haydi bir de şu kıtada bulunan adalara bakalım.

Kıtanın üst tarafında büyüklü küçüklü birçok adalar var. Bunların en çoğunun ismi olmadığı gibi bazı ismi olanların da hiç ehemmiyetleri yok ise de yine gözlerimizi bunlara alıştırmalıyız. İşte şu büyücek adaya "Novel Zambel" diye yazmışlar.

İsveç Norveç Şibh-i Ceziresi'nin dış tarafında da birçok küçük adacıklar vardır ki cümlesi bir "cezair-i müçtemia" peyda ederler. Bunların hiçbir ehemmiyetleri yoktur. Lakin kıtanın sol tarafındaki şu iki büyük adayı gördünüz mü? Birisinin üzerinde "İngiltere" ve diğerinin üstünde "İrlanda" yazılı! İşte onlar en mühim adalardır. Zira ahali en kalabalık zenginliği en çoktur. Bunlardan büyük olan adanın asıl ismi de "Britanya"dır.

Bundan sonra Avrupa'nın aşağı tarafına yani Akdeniz'e bakalım. Orada pek çok adalar var. İspanya Şibh-i Ceziresi'ne yakınca "Korsika Adası" ve onun yanında "Sardinya" ve onun da yanında "Sicilya" Adaları vardır. Sicilya'nın alt tarafında "Girit" onun da alt tarafında gayet küçük "Malta" Adaları görünüyor. Asya ile Afrika kenarlarına yakın büyük bir ada var ki "Kıbrıs" yazılı. Onun yukarı tarafında "Rodos" yazılı bir ada daha bulunup onun da üst tarafında birçok adalar var ki bir "cezair-i müçtemia" vücuda getirmişlerdir. Bunların isimlerine "Cezair-i Bahr-i Sefid" derler. Yunanistan Şibh-i Ceziresi'nin yanında birçok adalar bulunup bunlar da başkaca bir cezair-i müçtemia teşkil ederler. İsmine de "Cezair-i Müçtemia-i Yunaniye" derler.

Avrupa'nın biraz da ortasına bakalım. Burada göreceğimiz şeyler büyük dağlar ile nehirlerdir.

Kıtanın ta sağ tarafında bir cibal-i müteselsile vardır ki üzerine "Ural" yazmışlar. Bir de ortalık yerlerinde "Karpat" ve "Alp" yazılı büyük dağlar görüyoruz. "Pirene" isminde bir dağ dahi İspanya Şibh-i Ceziresi'nin berzahı üzerinde vardır. Bunlar haritada pek küçük gösterilmiş olduklarından güzelce dikkat etmelidir. Kıtanın sağ tarafında ve aşağı cihetinde "Balkan" diye bir dağ daha gösterilmiş. Dikkat olundu ya?

Bakınız Avrupa Kıtası'nın sağ tarafında ne büyük nehirler akıyor. "Volga" isminde bir tanesi "Hazar" Denizi'ne akıyor. Bu deniz başka denizler ile birleşmeyerek azim bir göldür. "Dineyper" ve "Dinyester" ve "Tuna" isminde üç büyük çay dahi Karadeniz'e akıyorlar. "Ren" ve "Sen" isminde iki nehir de Atlas Denizi'ne dökülüyorlar.

Bu büyük nehirlerin dağlara yaklaştıkları yerlerde birkaç çatal olduklarını da gördünüz mü? İşte asıl buna dikkat etmelidir. O kol kol olan çatalların her biri bir başka nehir veyahut derelerdir. Onların da birer ismi vardır. Lakin bizim bu haritamız gayet küçük olduğu için bu isimlerin hepsini yazacak yer yoktur. Ne kadar küçük yazsak yine haritamız o kadar karışır ki okunmaz bir hâle gelir. Bu haritaların daha büyükleri ve âdeta çarşaf kadarları vardır ki onların üzerlerinde her şeyin ismi yazılıdır.

Bahusus ki bizim bu küçük haritacığımızda yalnız birçok derelerin isimleri yazılmamış değildir. Dağlardan adalardan şibh-i cezirelerden de birçoklarının isimleri yazılmamıştır. Hele burunlar ile göller hemen hiç zikredilmemiştir. Fakat biz koca Avrupa Kıtası hakkında yalnız bu kadarcık haber almakla kalmayacağız. Bu aldığımız haber henüz ilk haberdir. Şimdilik bu kadarcık ile iktifa edelim de ileride hem kitaplarımız hem haritalarımız büyüdükçe kıtanın her köşe bucağını her hâlini tamamıyla öğreneceğiz. İçinde ne kadar dost olduğunu hangi milletler bulunduğunu büyük şehirlerini falanlarını hep görüp öğrenerek güya kıtanın her tarafını kendimiz gezip görmüşüz gibi bir hâle geleceğiz.

Dünya

Cüz 4: Asya

Bu kitapta size bir başka harita gösteriliyor. Küre-i musattaha ile tatbik olunursa görülür ki küre-i musattahanın yukarı taraflarında sol ciheti alınmış büyütülmüş de bu harita vücuda getirilmiştir. Karaların bu parçasına “Asya Kıtası” denilir.

Bu haritanın da şeklini bellemelidir. Bunun için etrafına dikkatle göz gezdirmelidir. Üst tarafta Bahr-i Müncemid-i Şimalî karanın içine girerek “Obi” Körfezi’ni yapmış. Onun sağ tarafında “Taymur” Burnu var. Onun da sağ tarafında üç ada görünüyor ki “Sibiryâ Cezair-i Müçtemiası” derler.

Daha sağ tarafa doğru gidildikçe “Behring” Burnu’na varılıyor. Ondan sonra kıtanın sağ tarafına gelmiş olduğundan aşağıya doğru göz gezdirilecektir.

Aşağıya doğru göz gezdirilince evvela “Kamçatka” Şibh-i Ceziresi’ne geliniyor ki onunla kara arasında da “Ohosk” Denizi bulunuyor. Bu denizin biraz aşağı taraflarına “Sakalyan” Denizi denilir.

Sakalyan Denizi’nin alt tarafında biri büyük ve birçoğu küçük adalar vardır. Bunların ismi “Japonya”dır. Japonya ile asıl kara arasındaki denize de “Japonya Denizi” denilir. Bu denizin aşağı tarafında “Kore” Şibh-i Ceziresi bulunup onun da alt tarafında “Sarı Deniz” vardır ki Arapçası “Bahr-i Asfer”dir. Hep bunlara dikkat edip belliyoruz a!?

Gözler biraz daha aşağıya indirilir ise “Formos” Adası görülür. Daha aşağıda körfez gibi bir yerde “Hanyu” Adası da vardır ki onun da alt tarafında bulunan büyük şibh-i cezireye “Annam” denilir. Annam Şibh-i Ceziresi’nin sol tarafında “Siyam Körfezi” bulunup onun da sol tarafında “Malay” Şibh-i Ceziresi bulunur ki ipince upuzun bir şeydir. Bu şibh-i cezirenin de alt tarafında “Sumatra” Adası vardır.

Malay Şibh-i Ceziresi'ni sol tarafa geçince “Bengale Körfezi” diye büyük bir körfez görünür. O Bengale Körfezi'nin sol tarafında azim bir şibh-i cezireye rast gelinir ki ismine “Hindistan” derler. Bu Hindistan'ın ta alt tarafında büyücek büyücek bir ada bulunup ismi “Seylan”dır.

Hindistan'ın alt ve sol tarafındaki büyük deniz “Bahr-i Muhit-i Hindî” olup bu denizin yukarı taraflarına da “Umman” derler. Umman Denizi biraz daha yukarıya doğru uzanıp karanın içine girer ki bu hâlin teşkil eylediği körfeze “Basra Körfezi” yahut “Acem Körfezi” denilir.

Bir yanda bu Acem Körfezi diğer tarafta yine Umman'ın yukarıya doğru sokulmasından vücuda gelen “Bahr-i Ahmer” nam-ı diğer “Şap Denizi” kocaman bir şibh-i cezire yaparlar ki ismi dahi” Arabistan”dır.

Şap Denizi'nin üst tarafında kendisiyle Akdeniz'in arasında biraz karacık vardır. Burası bir berzah olup ismine de “Süveyş Berzahu” denilir ise de orası kazılarak büyük bir “kanal” vücuda getirilmiş ve adına “Süveyş Kanalı” denilmiştir.

Bu berzahu'nun üst tarafında Akdeniz bulunur ki bundan evvelki kitabımızda bu denizi zaten göstermiş idik. Hatta Kıbrıs ve Cezair-i Bahr-i Sefid gibi adalarını da bellemiş idik. Şimdi burada dikkat olunacak bir şey de “Anadolu” Şibh-i Ceziresi'dir. Bir tarafında Akdeniz, bir tarafında Karadeniz bulunarak bu şibh-i cezire vücuda gelmiştir.

Karadeniz'den sonra dikkat edeceğimiz şey Asya Kıtası'nı Avrupa Kıtası'ndan ayıran Hazar Denizi ile Ural Dağları'dır ki bunlar evvelce Avrupa haritasında da görülmüşler idi.

Harita denilen şeye herkes bakar ama harita üzerinde neler olduğunu pek az kimseler görebilir. Bir haritanın her tarafına dikkatle bakılır ise o kadar çok şey görülür ki bunların hepsini ihtar için yazmak lazım gelse büyük büyük ciltler dolusu kitaplar peyda olur. O kadar büyük kitap yazmaya mecbur olmaktan ise ufacık bir harita ile meramı anlatmak daha iyi değil midir?

İşte Asya Kıtası'nın kenarlarına bakınca ne kadar denizler burunlar adalar şibh-i cezireler görüleceğini haber verdik. Şimdi bunlar arasında birkaç da mühim boğazlar vardır ki onları da görelim:

Evvela kıtanın yukarısında sağ tarafında Behring Boğazı vardır ki Bahr-i Muhit-i Ekber ile Bahr-i Müncemid-i Şimalî arasındadır. Asya ile Amerika Kıtalarını da bu boğaz birbirinden ayırır. Kıtanın sağ tarafında Japonya Adaları'yla sair birçok adaların arasında birçok da boğazlar vücuda gelmekte ise de bunların bizce o kadar ehemmiyetleri yoktur. Ta Umman Denizi'nden Basra Körfezi'ne girilen “Hürmüz” Boğazı'na gelelim ki Arabistan Şibh-i Ceziresi'ni karadan ayırır. Bir de Umman Denizi'nin Bahr-i Ahmer'e girdiği boğaza “Babülmendep” denilir. Süveyş Kanalı'nı yukarıda görmüş bulunduğumuz gibi Çanakkale ile İstanbul Boğazı'nı da Avrupa haritasından görmüş idik.

İşte bu kadarcık bir dikkatle koca Asya Kıtası'nın kenarları tanınmış oldu. Bu kıta içindeki dağlara gelince: Daha haritaya ilk bakışta görülür anlaşılır ki Asya Kıtası'nın pek uzun sıradağları vardır. Avrupa Kıtası'nda görülen Ural Dağları'ndan maada “Altay” Dağları vardır ki üst tarafa doğru kıtanın ortasında halka gibi bir şekildedir. Bunun sağ tarafında “Sayansk”

Sıradağları ve onun da sağ tarafında “Lablonovi” Sıradağları bulunur. Bu Lablonovi Dağları’ndan aşağıya doğru bir kol uzanır ki “Sivella” Sıradağları denilir.

Altay’ın sol tarafından başlayarak aşağıya doğru uzanan dağa “Billur” denilip biraz daha aşağıya inince “Himalaya” namını alır. Kıtanın ta alt tarafında Malay Şibh-i Ceziresi’ne doğru da “Siyam” Silsile-i Cibali bulunur.

Asya Kıtası’nda birçok büyük nehirler dahi cereyan ederler. Üst taraftan Bahr-i Müncemid-i Şimalî’ye dökülen “Obi” Nehri’ne dikkat etmelidir ki kıtanın iç taraflarında birçok ırmakların birleşmelerinden meydana gelir. Bunun sağ tarafında dahi “Yeni Çay” bulunur ki o da Bahr-i Müncemid-i Şimalî’ye dökülür. Daha sağ tarafta yine Müncemid-i Şimalî Denizi’ne dökülen yerde “Lena” Nehri bulunup bundan sonra kıtanın asıl sağ tarafında “Amur” Nehri’nin Sakalyan Denizi’ne aktığına dikkat olunmalıdır.

Sağ taraftan aşağıya doğru inildikçe “Kaygunig” ve “Yang-çekang” Nehirleri bulunup Annam Şibh-i Ceziresi üzerinde dahi “Kamboç” Nehri yukarıdan aşağıya doğru cereyan eder. Yine bu nehir gibi “Tanlivin” ve “İrevay” Nehirleri dahi Bengale Körfezi’nin sağ tarafına dökülürler.

Bengale Körfezi’ne dökülen bir nehir dahi “Ganc” Nehri’dir ki Hindistan’ın en muteber ve mukaddes çayı sayılır.

Ganc’dan sol tarafa doğru gidildikçe daha birçok nehirlerin Bengale Körfezi’ne döküldükleri görülür ise de o kadar ehemmiyetleri yoktur. Nihayet Umman Denizi’ne İndus ve Basra Körfezi’ne de “Şattülarap” dökülürler ki bu Şattülarap’ın yukarıları “Fırat” ve “Dicle” denilir iki büyük ırmaktır.

Şimdiki hâlde Asya Kıtası’nı bu kadar tanımış olmağımız kâfidir. Daha ileride büyük büyük coğrafya kitapları okudukça bu kıtanın üzerinde daha neler olduğunu da göreceğiz. Fakat şu neticemiz veçhle haritaya pek dikkatli bakmış ve baktığımız gördüğümüz şeyleri bellemiş isek bizim için malumatın bu derecesi de pek mühim pek mükemmel sayılır.

Dünya

Cüz 5

Afrika ve Avustralya

Afrika Kıtası’nın kenarlarını bellemek Asya kadar güç değildir. Çünkü kıtanın kenarları bayağı düz olup burun ve şibh-i cezireleri ve iç deniz ve körfezleri azdır. Bununla beraber haritasına pek dikkatli bakmalıdır ki şekli biçimi hatırlarda kalabilsin.

Üst tarafta Akdeniz bulunduğunu çoktan öğrendik ya! Şimdi dikkat etmeliyiz! Afrika’nın üst tarafında bir kamburu vardır ki bu da Septe Boğazı’na kadar olan yerleridir. Sol tarafının üst ciheti de büyük bir kamburdur. Bu kambur Gine Körfezi’ne kadar gelir. Gine Körfezi Afrika’nın tamam sol tarafında Bahr-i Muhit-i Atlasî’nin biraz karaya doğru girmesinden vücuda gelmiştir.

Gine Körfezi’nden ta aşağıya kadar Afrika’nın sol tarafında hemen hiçbir şey bulunmayıp dümdüzdür. Ta aşağısındaki sivri kısmına da “Ümit Burnu” denilir. Ümit Burnu’ndan sağ

tarafa doğru gözümüzü gezdirince kocaman bir ada görürüz ki ismi “Madagaskar” diye yazılıdır.

Kıtanın bu tarafında dahi çıkıntılar girintiler pek azdır. Gide gide Babülmendep Boğazı'nın yanında “Somali” Burnu'na varılıp oradan dahi Şap Denizi sahiline varılır. Bu sahilde de nazar-ı dikkati celbedecek bir şey olmayıp Süveyş'e kadar dümdüzdür.

Süveyş dediğimiz yer Akdeniz ile Şap Denizi arasında incecik bir berzahdır ki tekmi Afrika Kıtası bir büyük şibh-i cezire olarak yalnız buradan karaya yapışıyor idi. Sonra bu berzahı kazarak bir “kanal” yani cetvel yaptılar. İsmine de “Süveyş Kanalı” denildi. Şimdi Bahr-i Sefid'den Bahr-i Ahmer'e ve ondan buna gemiler geçebilirler. Bunun için Afrika Kıtası “şibh-i cezire” olmaktan çıkmıştır. Şimdi azim bir ada hükmünü almıştır.

Afrika Kıtası'nın kenarlarında çıkıntılar girintiler pek az olduğu gibi bu koca kıtada yalnız iki boğazı vardır ki biz onları da Avrupa ve Asya Kıtalarında görmüşüzdür. Birisi Cebelitarık ve diğeri de Babülmendep Boğazlarıdır.

Bu kıtanın kenarlarında bellemeye şayan şeyler az olduğu hâlde içinde de dikkat nazarımızı celbedecek pek çok şeyler bulunur. Ezcümle dağlar ki üst taraftan sol cihette “Atlas” Sıradağları ve tam ortasında sağdan sola doğru Kamer Silsile-i Cıbalı vardır. Bu silsile pek mühimdir. Zira Afrika'nın yukarı tarafını aşağı tarafından ayırır. Sol tarafında ufak ufak silsileler bulunup her yere göre bir ismi var ise de hiçbirisi Cıbal-i Kamer kadar mühim değildir. Sağ tarafta dahi büyük bir silsile olup en meşhur ismi “Lupata”dır. Madagaskar Adası'nın içinde de bir sıradağ bulunup “Befor” denilir.

Afrika'nın içinden birkaç büyük nehir gelir. En meşhuru “Nil” Nehri'dir ki sağ tarafında aşağıdan yukarıya doğru akarak Akdeniz'e dökülür. Bunun membaı Afrika'nın ta ortalarında olup oralardan birkaç ırmak birleşerek Nil'i teşkil ederler. Afrika'nın bir büyük nehri de “Kora” Çayı'dır ki sol tarafında bulunarak Gine Körfezi'ne dökülür. Bu çayı da birçok ırmaklar vücuda getirir ki en meşhuru “Nijer”dir. Hatta bu ismi Kora Nehri'nin her tarafına da tamim ederler.

Kora yahut Nijer'den Ümit Burnu'na kadar Atlas Denizi'ne birçok nehirler daha mansap olurlar yani dökülürler. Bunların her birinin birer de isimleri var ise de biz onları büyük coğrafya kitaplarında öğreneceğiz. Burada ise bunlardan yalnız “Kambamba” ve “Kvango” ve “Kural” Nehirlerinin isimlerini bellemekliğimiz kâfidir.

Kıtanın sağ tarafında da irili ufaklı pek çok nehirler vardır. Bunlardan bizim bellemekliğimiz lazım gelenleri ise Madagaskar karşısından denize karışan “Linda” Nehri ile “Sabya” ve “Loranso” ve onun yanındaki “Gagu” Nehirleridir.

Afrika'nın ta orta yerinde “Çad” namında bir büyük göl vardır ki âdeti bir “buhayre”dir. Bu buhayreye dahi birçok ırmaklar dökülürler ve bunların heyet-i mecmuaları nazar-ı dikkatimizi celbederler.

Bir de Afrika Kıtası'nda en ziyade dikkat edeceğimiz şey gayet geniş çöllerdir. Hani ya çöl diye günlerce gidilse köy ve tarla ve yeşillik görülmeyen yerlere demezler mi idi? İşte Asya

Kıtası'nda bunlar bayağı az olduğu hâlde Afrika'da pek çokturlar. Ezcümle üst tarafa doğru kıtanın sağdan sola kadar bir büyük kısmı kâmilten çöldür ki adına “Sahra-yı Kebir” yani Büyük Çöl derler. Sahra-yı Kebir'den Cibal-i Kamer'e kadar dahi birçok büyücek çöller bulunduğu gibi Cibal-i Kamer'den aşağıya doğru da Afrika'nın orta yerleri kâmilten çöldürler. İşte Afrika haritasına da şimdilik bu kadarcık bir nazarımız kâfi görülsün de bu kitabın ikinci haritası olan “Avustralya” haritasına da bakacak zamanımız kalsın.

Avustralya

Avustralya Kıtası'na bakıldığı zaman bu kıtanın birisi “kara” denilecek kadar büyük bir ada ile birçok da büyüklü küçüklü cezirelerden ibaret azim bir kıta olduğu görülür.

Asıl “kara” demeye layık olan en büyük adaya “Avustralya” yahut “Felemenk-i Cedit” derler ki etrafında bellenecek yerleri pek az olduğu gibi ortasında dikkate şayan hemen hiçbir şey yoktur. Etrafında en ziyade dikkat olunacak yerleri yukarıya doğru uzanan Tores Burnu ile onun sol tarafındaki “Karpantari” Körfezi olup bundan maada kıtanın sol tarafında Afrika'nın kamburu gibi bir kambur bulunması ve alt tarafında da “Diemen” Adası namıyla bir ada görülmesi de epeyce dikkate şayandır. Bu kıtanın üzerinde büyük çaylar hiç yoktur. Birkaç küçük ırmak var ise de ehemmiyetsiz şeylerdir.

Avustralya Kıtası'nda asıl ehemmiyete şayan yerler yukarı taraflarında bulunan iri ufak birçok adalardır ki bunların cümlesine birden “Cezair-i Okyanusiye” denilir. Bunlardan “Sumatra” Adası pek büyüktür ki bundan evvel Asya Kıtası'nın kenarlarını gözden geçirdiğimiz sırada onu da görmüş idik. Yine Sumatra kadar bir büyük ada dahi “Borneo” ve diğeri de “Yeni Gine” Adalarıdır. “Mindano” ve “Luson” Adalarıyla “Makassar” Adası ve “Moluk” Cezair-i Müçtemiası ve “Timor” Adası ve “Java” Ceziresi dahi hep şayan-ı dikkat şeylerdir. Lakin bu saydığımız adalar arasında daha o kadar çok adalar vardır ki isimlerini bellemek âdeta yeniden bir ilim öğrenmek kadar güçtür.

İşbu Cezair-i Okyanusiye'nin birçoklarında dağlar ve ırmaklar ve dereler ve göller dahi var ise de bizim haritamız üzerinde bunlar pek küçük resmolunmuş bulduklarından onların cümlesini göstermeye imkân yoktur. Bunların tekmil hâllerini görmek için büyük büyük haritalara müracaat lazım gelir ki inşaallah büyüdükleri zaman o büyük haritaları da çocuklara gösterirler.

Avustralya yahut Felemenk-i Cedit haritasını elimizden bırakmazdan evvel şöyle bir son göz daha gezdirir isek dikkat eder bakarız ki bu kıta her taraftan Bahr-i Muhit-i Ekber ile kuşatılmış olup ondan başka denizler bu kıtaya yakın değildirler.

Dünya

Cüz 6

Amerika

Amerika Kıtası ehemmiyetçe Avustralya'dan değil Afrika'dan bile ileridedir. Bu kıta iki büyük parçadan ibarettir ki yukarı tarafta olanına “Amarika-yı Şimalî” ve aşağı tarafta olanına

“Amerika-yı Cenubi” namını verirler. Orta yerde incecik ve uzun bir berzah bu iki kıtayı birbirine rapteder ve o berzaha dahi “Panama Berzahı” namı verilir.

Amarika-yı Şimalî'nin ta üst tarafı Bahr-i Müncemid-i Şimalî'ye vasıl olur ise de oraları keşşafklar henüz tamamıyla keşfedememişlerdir. Kitabımıza koyduğumuz haritada görülebildiğine göre yukarıdan sağ tarafta “Grönland” namında bir büyük şibh-i cezire bulunup onun sol cihete doğru aşağısında Baffin” Körfezi vardır. Baffin Körfezi'nin altında “Melvil” Adası olup oralara deniz parça parça sokulmuş ise de her parçasına henüz layık-ı veçhle isimleri takılmamıştır.

Melvil Adası'nın alt tarafında “Hudson” Denizi bulunup bunun da sağ tarafında büyük bir şibh-i cezire vardır ki “Labrador Şibh-i Ceziresi” denilir. Labrador'un sağ tarafında büyüklü küçüklü birçok adalar bulunur ki en mühimleri “Terrenov” Adası'dır. Amarika-yı Şimalî'nin en altında “Meksiko” Körfezi en ziyade göze çarpan bir deniz olup onun sağ tarafında birçok cezireler görülür ki en meşhurları “Küba” ve “Sen Dominik” Adaları “Antil” ve “Lukay” Cezair-i Müçtemialarıdır.

Bundan sonra gözlerimiz Amerika-yı Cenubî'nin sağ tarafını temaşaya başlar. Orada görecek şeylerimiz pek azdır. Evvela bu parçanın sağ tarafa doğru azim bir kamburu olduğu görülür. Bu kambur “Senrok” Burnu'na kadar uzandıktan sonra sola doğru kıvrılmaya başlayıp ta aşağıya kadar Afrika kenarları gibi burada dahi göze çarpacak hemen bir şey görünmez. Amerika'nın en aşağısı “Patagonya” denilen ipince upuzun bir burundur.

İşbu Amerika Kıtası'nın sol tarafında boylu boyuna şayan-ı dikkat hemen hiçbir arıza yoktur. Yalnız kıtanın orta yeri yani Panama Berzahı'nın tarafları körfez gibi denizin biraz içeriye girmiş bulunduğunu gösterip bir de Amerika-yı Şimalî'nin sol tarafında “Kaliforniya” Şibh-i Ceziresi görülür ki ince ve uzun bir dil olup içi dahi bir körfez teşkil eder ve bu körfeze “Kaliforniya Körfezi” namı verilir.

Kaliforniya” Şibh-i Ceziresi'nden daha yukarıya doğru göz gezdirildikçe birçok küçük cezireler görülerek bunlara “Jorj ve Şarlot Cezair-i Müçtemiası” namı verilir. Onların yukarısında da “Alutiyan” Cezair-i Müçtemiası bulunup nihayet Behring Boğazı'na varılır ki bunu daha Asya Kıtası'nda görmüş öğrenmiş idik.

İşte haritaya bakarak görür öğreniriz ki Amerika Kıtası'nın etrafında şu kadar deniz ve ada ve şibh-i cezire bulunup bunlar bir hayli de boğazlar teşkil ederler ki en mühimleri Baffin Körfezi'nin kapısı demek olan “Davi” Boğazı ile Hudson Körfezi'nin kapısı olan ve yine “Hudson” denilen boğazdır. Bunlardan maada Meksika Körfezi'ne yol veren Küba Boğazı da en mühim boğazlardan olup vakıa büyük adalar ile cezair-i müçtemia aralarında daha birçok boğazlar var ise de isimlerini belleye bilmek şimdilik bizim için tahammülden hariç bir vazife sayılır.

Şimdiki hâlde lazım olan şey her kıtanın şeklini biçimini mümkün mertebe bellemekten ibaret olup bunun için dahi kıtaların kenarlarındaki çıkıntılara girintilere dikkat edeceğimizden işte

sair kıtalar hakkında olduğu gibi Amerika Kıtası hakkında da bu kadar dikkat edildikten sonra biraz da gözlerimizi kıtanın içine ve ortalık yerlerine doğru sevk edeceğiz.

Amerika-yı Şimalî'nin orta yerinde çok büyük göller bulunup bunlardan bir takımı “buhayre” denilmeye şayan olacak kadar büyüktür. Ezcümle “İsklav” Buhayresi ile bahusus “Yukarı Göl” ve “Huron” ve “Mişigan” denilen üç göl ki bunların üçü birbirine bitişik olduğundan buhayre değil hemen bir deniz teşkil ederler. Bunlar “Mişilimakina” denilen mahallerde birleşip orada üçüzlü bir boğaz vücuda getirirler. “Eri Gölü” ve “Ontariyo Gölü” dahi yine bu üçüzlü gölün yanında bulunarak Amerika-yı Şimalî'de iri ufak daha o kadar çok göl vardır ki cümlesini saymaya hakikaten imkân yoktur. Amerika-yı Cenubî'de göller nispetle daha azdır. “Santa Ana” Gölü hemen yegâne büyük göldür.

Bu kıtadaki çaylar hem sair kıtalardaki çaylardan daha çoktur hem de büyüktür. Amerika-yı Şimalî'de hadde hesaba sığmaz büyük ırmaklar ve çaylar miyanında hususen “Mississippi” Nehri gözümüze çarpan Meksika Körfezi'ne dökülür. Bu azim nehre sağ ve sol taraflarından yüzden ziyade küçük ırmaklar ve onların da her birine birçok küçük derler karışırlar. Amerika-yı Cenubî'de dahi yüzlerce büyük çaylar miyanında en ziyade nazar-ı dikkatimize çarpanı “Amazon” Nehri'dir. Bu nehir bütün dünya yüzündeki nehirlerin en büyüğü olduğuna şüphe yoktur. Buna karışan yüzlerce büyük nehirler ırmaklar Amerika-yı Cenubî'yi sağdan sola doğru sulayarak akarlar.

Amazon Nehri'nden sonra Amerika-yı Cenubî'nin bir büyük nehri dahi “Parana” Nehri'dir ki yukarıdan aşağıya doğru akarak ve yüzlerce büyük küçük ırmaklar karışarak mansabına yakın yerlerde Amazon Nehri kadar büyük ve Bahr-i Muhit-i Kebir'e karışır.

Amerika Kıtası'nın dağları Asya Kıtası kadar değil ise de yine şayan-ı ehemmiyet birçok dağları vardır. Ezcümle Amerika-yı Şimalî'de “Kayadağlar” denilen sıradağlar yukarıdan aşağıya doğru uzanıvermiş azim dağlardır. Bazı yerlerde bu dağların isimleri değişir ve başka isimler alır ise de umumuna birden “Kayadağlar” denilir. Amerika-yı Cenubî'nin sol tarafı boylu boyuna sıradağlardır ki her mahalle göre pek çok isimleri var ise de “Urdiler” ve “And” isimleri umumi hükmündedirler. Bu parçanın sağ tarafında birkaç cibal-i müteselsile bulunup lakin ehemmiyetleri Urdiler Dağları kadar olamaz.

İşte Amerika Kıtası'nın haritasına da dikkatle bakıldığı zaman bu kadar şeyle görülüp insan bunları beller ise kıtanın şeklini bellemiş olur. Temaşa edilen haritaları daha küçük yaşında iken bellemeye alışan çocuklar büyüdükçe daha büyük haritaları da böyle dikkatle belleye belleye bütün dünyanın şeklini ezberine almış olur.

Hatta çocuklar bu haritaları yalnız görmek yalnız bellemekle ile de kalmamalıdır. Ellerindeki siyah taşlar üzerine bunları resmetmeye de yavaş yavaş alışmalıdırlar. Vakıa ilk çizilenler pek de benzemezler ise de hiç bile benzemeyecek olsalar hiç olmaz ise de asıl haritayı daha dikkatli görmeye yardım edeceği için faydadan hali değildir. Bahusus ki yapa yapa elbette bir şeye benzetmek imkânı da vardır.

Bu cüze kadar çocuklara “Dünya” adı altında altı cüz yazdık ki şu altı cüz “coğrafya” denilen geniş ve mühim ilmin tohumunu onların nazar ve zihinlerine ekmiş demektirler. Kendileri büyüdükleri zaman daha ne kadar güzel ve mufassal kitaplar bulacaklardır ki o zaman dünyanın her köşesini her bucağını anlayarak şu üzerinde yaşadıkları âlemin mahiyetini öğreneceklerdir.

Eğer dünyamızı öğrenmediğimiz hâlde üzerinde yaşar isek bizim gezip yürümekliğimiz ile hayvanların bu dünya üzerinde yaşamalarının ne farkı olur?

KAYNAKLAR

Ahmet Mithat. (1306a), “Dünya 1: Coğrafya İstılahatı”, Dünya Babıali Caddesi’nde 38 Numaralı Matbaa, İstanbul.

Ahmet Mithat. (1306b), “Dünya 2: Kıtaat ve Bihar-ı Hamse”, Dünya, Babıali Caddesi’nde 38 Numaralı Matbaa İstanbul.

Ahmet Mithat. (1306c), “Dünya Cüz 3” Dünya, Babıali Caddesi’nde 38 Numaralı Matbaa, İstanbul.

Ahmet Mithat. (1306d), “Dünya Cüz 4: Asya”, Dünya, Babıali Caddesi’nde 38 Numaralı Matbaa, İstanbul.

Ahmet Mithat. (1306e), “Dünya Cüz 5: Afrika ve Avustralya”, Dünya, Babıali Caddesi’nde 38 Numaralı Matbaa, İstanbul.

Ahmet Mithat, (1306f), “Dünya Cüz 6: Amerika”, Dünya, Babıali Caddesi’nde 38 Numaralı Matbaa, İstanbul.

(1304), “Dünya 1: Coğrafya İstılahatı”, Tercüman-ı Hakikat 3212: 6-7.

(1304), “Dünya 2: Kıtaat ve Bihar-ı Hamse”, Tercüman-ı Hakikat 3213: 6-7.

(1305), “Dünya Cüz 3”, Tercüman-ı Hakikat 3233: 6-7.

(1305), “Dünya Cüz 4: Asya”, Tercüman-ı Hakikat 3249: 7.

(1305), “Dünya Cüz 5: Afrika ve Avustralya”, Tercüman-ı Hakikat,3270: 6-7.

(1305), “Dünya Cüz 6: Amerika”, Tercüman-ı Hakikat 3307: 6-7.

TÜRKİYE’DE HARF İNKİLABI ve MİLLET MEKTEPLERİ

LETTER REVOLUTION and NATIONAL SCHOOLS IN TURKEY

Dr. Oğuz KALAFAT

Millî Eğitim Bakanlığı

Orcid No: 0000-0002-2341-6290

ÖZET

Türkler tarih boyunca farklı alfabeler kullanmıştır. Bu farklı alfabe kullanımı Türklerin yaşadıkları bölgeye göre etkileşiminden kaynaklanmıştır. Orta Asya’da kullanılan Göktürk ve Uygur alfabelerinden sonra Anadolu ve Orta Doğu’ya Selçuklularla gelen Türkler bu bölgedeki halklarla etkileşime geçmiştir. Bu etkileşim içinde en önemli öğelerden birisi kültürel ilişkiler olmuştur. Kültürel anlamda ilişkilerin oluşmasında dilin kullanımı ön planda olduğundan toplumlar arası sözsözsel varlık kısmi de olsa değişikliğe uğramıştır. Bu etkileşim uzun sürdüğünden dolayı Türkler önce Farsça’dan daha sonra XVI. yüzyılda Hilafet’in Osmanlı Devleti’ne geçmesiyle Arapça’dan etkilenmiştir. Türklerin Sünni İslam inancı neticesinde yalın dil Türkçe hem Farsça’dan hem de Arapça’dan etkilenerek yeni bir gramer olan “Osmanlıca” türemiştir. Ayrıca son dönemlerde Osmanlı-Fransız ilişkilerinden dolayı Fransızca sözcük gruplarının da Türkçe’ye girdiği görülmüştür. Birçok dilin etkisi altında Türkçe ağıdalı bir dil haline gelmiştir. Osmanlı Devleti döneminde bu durumun düzeltilmesi için bazı girişimler olmuş fakat başarısız olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra bazı değişimler yaşanmıştır. Cumhuriyeti kuran Kadro’nun Türk halkının okuma-yazma durumunu geliştirmek için planlamış olduğu Latin harflerine dayalı “Harf İnkılabı”, 1 Kasım 1928 tarihinde TBMM’de kabul edilmiş ve ülke genelinde yeni harflerin öğretilmesi için çalışmalar başlatılmıştır. Yeni harflerin öğretimi için çeşitli yaygın eğitim kurslarıyla “Millet Mektepleri” açılmış ve hızla bu değişim sağlanmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Latin Alfabesi, Harf İnkılabı, Millet Mektepleri, İnkılap, Osmanlıca.

ABSTRACT

Turks have used different alphabets throughout history. These alphabets originated from the interaction of Turks according to the region they live in. After the Göktürk and Uygur alphabets used in Central Asia, the Turks who came to Anatolia and the Middle East with the Seljuks interacted with the peoples of this region. One of the most important elements in this interaction has been cultural relations. Since the use of language is at the forefront in the formation of cultural relations, the verbal existence between societies has changed, albeit partially. Since this interaction lasted for a long time, Turks first came to Persian and then to XVI. Century, when the Caliphate passed to the Ottoman Empire, it was influenced by Arabic. As a result of the Sunni Islam belief of the Turks, plain language Turkish was influenced by both Persian and Arabic, and a new grammar, "Ottoman Turkish", was derived. In addition, it has been observed that French word groups have also entered Turkish due to the Ottoman-French relations recently. Under the influence of many languages, Turkish has become a grandiloquent language. During the Ottoman period, there were some attempts to correct this situation, but they were not succeeded. Some changes after the establishment of

the Republic of Turkey has experienced. The "Letter Revolution" based on Latin letters, which was planned by the Staff who founded the Republic to improve the literacy status of the Turkish people, was accepted in the Turkish Grand National Assembly on November 1, 1928, and studies were initiated to teach new letters throughout the country. "Nation Schools" were opened with various non-formal education courses for the teaching of new letters and this change was tried to be achieved rapidly.

Keywords: Latin Alphabet, Letter Revolution, Nation Schools, Revolution, Ottoman Turkish.

ARAŞTIRMA VE BULGULAR

A. HARF İNKILABINI ZORUNLU KILAN TARİHSEL NEDENLER ve GELİŞMELER

Türkler tarih boyunca buldukları kültür çevrelerine göre çeşitli alfabeler kullanmıştır. Bunların en bilinenleri Orta Asya'da kullanılan Göktürk ve Uygur alfabeleri olmuş ve İslamiyet'i kabul ettikten sonra Arap alfabesi ön plana çıkmıştır (Mert, 2015).

Osmanlı ve Oğuz Türklerinin Anadolu'ya hâkim olmadan önce ve sonrasında kullandığı alfabe Orta Asya kökenli Türkçe kısa cümleli, sade ifadeliydi. İslam dininin kabulünden sonra bazı kelime grupları Türkçe'ye girmeye başlasa da genel kullanım açısından bütün tabirlerin Türkçe olduğu görülmekteydi. İlerleyen dönemlerde Türkçe, medreselerin de etkisiyle Arapça'dan ve yaşadığı bölgeye komşuluğu nedeniyle Farsça'dan etkilenmiştir. Bununla birlikte Ortadoğu ve Arap Yarımadası'nın XVI. yüzyıldan sonra hâkimiyetini ele geçiren Osmanlı Devleti hem bölgesel hem de İslam dininin etkileriyle Arapça'nın kullanımı etkinleştirmiş ve hatta bu dilden etkilenerek Arap alfabesini kullanmaya başlamıştır (Ergin, 1977). Bu durum hem Farsça hem de Arapça'dan etkilenen Osmanlıca dediğimiz dilin oluşmasına ve zamanla *ağdalı olmasına*¹ neden olduğu da görülmüştür.

Arap kökenli alfabenin okuma ve yazmada doğurduğu güçlükler ve bu alfabenin Türkçe'nin ses kurallarına uygun olmaması bazı sıkıntılar yaratmıştır. Osmanlı Türkçesi'nin zorluğu sadece kâğıda geçirilirken kullanılan yazıyla sınırlı olmamış ve hatta dilin kendisi, sadece Farsça ve Arapça'dan geçen kelimelerle değil, aynı zamanda ifadeler ve hatta dilbilgisi kurallarıyla da ağır ve yapay bir hale gelmiştir. Osmanlı Devleti'nde kullanılan dil XVII. yüzyıldan itibaren ağır, katı ve ağdalı bir yapıya bürünmüştür. Resmî kullanım için karmaşık ve zor; bununla birlikte benzetmeler ve yapmacık ifadeler fazlaca kullanılmıştır. Osmanlı düzyazısı genel anlamda bozulmuş, şaşaalı bir hale dönüşmüştür (Lewis, 2009).²

¹Ergin konuyla ilgili olarak; "*Bunu başka bir misalle de izah edebiliriz. Meselâ Türkçe'de tüm herkesin bildiği ve kullandığı bir güneş tabiri varken Arapça Şems'i, Farsça hur, hurşit, afitap ve mihir'i de alınmış ve bu sebeple 5 farklı tabir kullanılmıştır. Yine başka örnek sadece güneş gibi parlak diyecek yerde şemsi tâbnn, hurşidi direhşan, âfitap cihantap, mihri münir gibi lüzumsuz ve faydasız terkipler yapmak zorunda kalınmıştır*" demiştir. Bkz. Ergin, a.g.e., C. 3, s. 1743-1744; Bayur'a göre, Osmanlı'da genel kültür işlerini güçleştiren, Arapça ve Farsça pek çok kelime ile birlikte bu dillerin gramer ve türlü kurallarını öğrenmek zorunda bulunulmasıydı. Osmanlı dili birtakım etki ve özentiler yüzünden zamanın deyişine göre *Öz Türkçe'den ayrıldığı ölçüde gençlere verilecek kültür, gereksiz bir şekilde ağırlaştırılmıştır* (Bayur, 1991).

²Osmanlı dilinin kullandığı alfabe matbaacılık konusunda zorluklara neden olmuştur. Basım konusunda yaşanan bu zorlukları aşmak için Tanzimat sonrası Encümeni Daniş ile başlayan süreçte Munif Paşa, Ahmet Vefik Paşa, Ebuzziya Tefvik ve Şemsaddin Sami gibi isimler çalışmışlardır. Yalnız yaptıkları çalışma himaye edilmediğinden herkes tarafından kabul görmemiştir. Meşrutiyet sonrası Latin harfleri kabulü yolundaki istekler hem

Osmanlı Devleti, Lale Devri içerisinde 1727 yılında matbaayı kullanılmaya başlanmış ve Tanzimat Dönemi'nde 1831 yılında *Takvim-i Vekayi* adı altında Türkçe gazete çıkarılmıştır. Özellikle 1839 yılında Tanzimat Fermanı kabul edilmiştir. Tanzimat Döneminden itibaren matbaanın kullanılmasıyla basım-yayın işleri de çoğalmıştır. Matbaanın Osmanlı kültür hayatına girmesiyle Türkçe'nin yazılış ve okunuş tarzlarının sadeleştirilmesi konusu gündeme taşınmıştır. Hatta bunun için de Arap harflerinin terkin ve Latin harflerinin kabulüne giden teşebbüsler ve müracaatlar olmuştur (Ergin, 1977). Böylelikle Osmanlı Devleti'nde Türkçe'nin sadeleştirilmesi tartışmaları bu dönemde başlamıştır.

Tanzimat dönemi ve öncesinde medreselerin eğitim dili Arapça ve devlet okullarında ise Arapça ile Farsça ön plana alınarak okutulmuştur. Bu kurumlarda diğer dillere göre Türkçe ders saatlerine daha az yer verilmiştir. Tıp okullarında ve 1868 yılında açılan Galatasaray Sultanisi'nde derslerin çoğu Fransızca olarak işlenmiştir. Cemaat okulları ise kendi dillerinde öğretim yapmış ve Türkçe'ye yer vermemiştir. Bunlara karşın Türk halkının konuştuğu dil ise Türkçe olmuştur.³ Osmanlı Devleti'nde var olan diller çeşitlilik gösterdiğinden dil birliği durumu söz konusu olmamıştır.

Sultan Abdülaziz döneminde (1861-1876) Cevdet Paşa'nın yazmış olduğu Türkçe temelli "*Mecelle*", hukuk yönünden bir ilim dili olabileceğini göstermiştir. Mecellenin şerh ve izahı için yazılan kitaplar da Türkçe yazılmıştır. Tıp terimlerinin Fransızca yerine Türkçe olması ile ilgili Maarif Vekâlet'ince "*Talimat*" da⁴ yayınlamıştır (Karal, 2011). Bu düzenlemeler Türkçe'nin ön plana çıkmasında önemli somut gelişmeler olarak karşımıza çıkmıştır.

Yazıyı değiştirme ve düzeltme işleri, Tanzimat sonrası Kafkasya'dan gelen Fetih Ali Ahunhof (Ahunzade)⁵ ile başlamış hatta bu konuda devlete layiha vermiştir. Münif Paşa⁶ ise bu konuda devlete bir rapor sunmuştur. Namık Kemal, Latin harflerinin kabulü ile ilgili yazılar yazmış ve Encümen-i Daniş'te *vav* ve *kef* harfleri ile ilgili çalışmalar yapmıştır (Ergin, 1977).⁷ Yazıyı değiştirme ve düzeltme girişimleri, Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde devlet tarafından pek kabul görmemiş ve hatta sonuçsuz kalmıştır.

İmparatorluk hem de Halifelik sistemi engelleriyle karşılaşmıştır. Musullu Davut tarafından Mebusan Meclisine verilen risale ile Latin harflerinin kabulü ise dikkat çekmemiştir. Bu teklifleri İstefan Karayan ve Binbaşı Hidayet İsmail de yapmış olmasına rağmen sonuç alınamamıştır. Harbiye Nazırı Enver Paşa'da orduda muharebeyi kolaylaştırmak için harf yazım şekli ileriye sürmüştür. Fakat tüm girişimler gerçekleştirilememiştir (Ergin, 1977).

³O dönemde halk Türkçe konuşmakta idi. Ayrıca İstanbul'da ve taşralarda da Türkçe konuşulmakta idi. Ziya Paşa, bu durumla alakalı olarak "*acaba bizim mensup olduğumuz milletin bir şiiri ve lisanı var mıdır?*" demiş ve nazım ve nesirlerde kullanılan kelimelerin üçte birinin Türkçe olmadığını belirtmiştir (Karal, 2011). Soru hâkimi davalıya konuşulan Türkçe ile soru sorar cevap alır ama resmi tutanağı yazıp davalı veya davacıya okuduğunda Arapça tercümesi olarak imzalatır. Bu durumda davalı ve davacı hiçbir şey anlamaz (Sungu, 1940).

⁴Öğretim üyeleri, nezaret tarafından seçilecek kitapları Türkçe, Arapça ve Türkçelerini bulamadığı terimlerin Fransızca olarak aynı şekilde kabul edecek ve öğrenciyeye anlatacaklardır (Karal, Islahat Fermanı Devri (1861-1876), 2011).

⁵Türk Dünyası'nda önemli bir yeri olan dilci, şair, edip, eleştirmen, düşünür ve siyasi Türkçülüğün ileri gelen şahsiyetlerinden biri olan Mirza Fethali Ahundzade, milliyetçiliğin ve özellikle Türkçülüğün Rus baskısı altında kalan Azerbaycan'ın Orta çağ karanlığını yaşadığı, cehaletin yayıldığı bir dönemde yazdığı eserler, yayınladığı makaleler, verdiği mücadelelerle Türk milli şuurunu uyandırmaya ve yaymaya çalışmıştır. 1978 tarihinde vefat etmiştir (Uca, 2001).

⁶1828 yılında Antep'te doğmuştur. 1863 yılında Cemiyet-i Tedrisiye-i Osmaniye'yi kurmuş ve *Mecmua-i Funun Dergisi*'ni çıkarmıştır. Münif Paşa, Tanzimat'ın döneminde kullandığı sade dil ile ön plana çıkmıştır. Pedagoji ile ilgili makaleleri bulunmaktadır. İstanbul Üniversitesi'nde dersler de vermiştir (*İslam Ansiklopedisi*, 1989).

⁷Hüseyin Cahit ve Abdullah Cevdet gibi yazarlar Arap alfabesinin bırakılarak Latin alfabesine geçilmesini düşünmüşlerdir (Kırpık, 2014).

Tanzimat döneminde Osmanlıcılık ideolojisi benimsenmiş ve devlet tarafından yürütülen politikalarda göz önünde tutulmuştur. Osmanlıcılık ideolojisi devlet tarafından benimsense de devlet açıkça Osmanlı unsurları arasında sağlam bir birliktelik duygusu yaratabilmek açısından Türkçe'nin gücünden, birleştirici işlevinden yararlanmak istememiştir (Toprak, 2009). Buna rağmen Meşrutiyet Döneminde Meclis-i Mebusan'da Mithat Paşa ve 28 arkadaşının hazırlayıp teklif ettiği Kanun-i Esasi 23 Aralık 1876 tarihinde kabul edilmiştir. Adı geçen anayasa'nın 18. maddesinde; *Tebaa-i Osmaniye'nin hidematı devlette istihdam olunmak için devletin lisanı resmisi olan Türkçeyi bilmeleri şarttır* denilmiş ve Türkçe resmi dil olarak kabul edilmiştir (Kili, 2000). Bu anayasanın yürürlüğe girmesi ile birlikte Meclis-i Mebusan'da çalıştırılmak üzere Türkçe tutanak yazabilen ve gayrimüslim mebusların konuşmalarını çeviri yapabilecek personel çalıştırılmasına da başlanmıştır.

Meşrutiyet Dönemi'nde dilin sadeleşmesi ve Türkçe dilinin ön plana çıkarılması ile ilgili olarak tartışmalar devam etmiştir. Şemsettin Sami bu konuda şu değerlendirmeyi yapmıştır;⁸ *“Dedik, yine tekrar ediyoruz: Dilimiz pek güzel bir dildir. Söylenişe göre kural çerçevesinde düzeltilmesine çalışsak dilin güzelliğine uygun gelişmiş bir edebiyata kavuşacağımıza şüphe yoktur”* (Sami, 1897). Arapça ve Farsça'nın üstünlüğüne karşı Türkçeyi savunanlardan Enver Ziya Karal'ın aktardığı Lastik Sait'in⁹ söylemiş olduğu kıta bu tartışmaların ne kadar sert geçtiğini göstermektedir (Karal, Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devri, 2011).

*“Arapça isteyen Urbana gitsin,
Acemce isteyen İran'a gitsin,
Firengiler Firengistan'a gitsin,
Ki biz Türk'üz bize Türki gerek.”*

Kültür işlerine II. Meşrutiyet sonrası da gereken önem verilmiş ama Cumhuriyet'in ilanına kadar fazla ve esaslı değişiklikler yapılamamıştır. Birinci Dünya Savaşı esnasında Enver Paşa'da isteği üzerine Türkçe'yi bitişik olmayan, Arap alfabesinin harflerinin başta ortada sonda yazımları ile ilgili olarak *“bir sese bir harf”* tekniğine uygun yazım tekniği oluşturmak istenmiştir. Hatta bu yazım tekniği, ordu içi yazışmalarda kullanılmak istesen de bu durum ertelenmiştir. Bu olay daha sonraları *Ordu Elifbasi, Hatt-ı Cedit, Enver Paşa Yazısı* olarak da adlandırılmıştır. Bu dönemde harflerin özelliklerini bilenler eski usulde yazmanın zor olduğunu belirtmişlerdir. Savaş bittiğinde bu çalışmanın yeniden yapılması durumundan dolayı geçici olarak vazgeçilmiştir (Bayur, 1991).

Mütareke dönemine kadar geçen sürede alfabe konusunda fikir yürütenler iki gruba ayrılmıştır. Birinci gruba göre, Arap alfabesi Türk dili için yetersizdir. Bu nedenle Arap alfabesinde bazı değişiklikler ve yenilikler yapılmalıdır. Bu görüştekiler Arap alfabesinin

⁸1850 yılında doğmuştur. Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde yaşamış önemli bir edebiyatçı'dır. Ansiklopedi ve sözlük çalışmalarıyla zamanının dil âlimi sayılan Sami, “Kamus-u Turki” adıyla dönemin en zengin sözlüğünü hazırlamıştır. “Taaşuk-ı Talat ve Fitnat” adında ilk yerli romanında yazarıdır. İlmî ve edebî birçok eseri olan Sami, 1904 yılında vefat etmiştir (Bilgin, 2007).

⁹1848 tarihinde İstanbul'da doğmuştur. Asıl adı Mehmet Said olmakla beraber, babasına nisbetle “Kemal Paşa-zade Said” diye tanınmıştır. Daha çok “Kemal Paşazade” olarak anılmasına rağmen, muhtemelen tahkir edici bir gayretin eseri kendisine takılan “lastik” lakabıyla, “Lastik Said” diye de bilinmektedir. İlk zamanlar devlet memuru olan Lastik Said, daha sonra Osmanlı Devleti'nin iki önemli yüksekokulu olan “Mekteb-i Mülkiye” ve “Mekteb-i Hukuk'ta” ders vermiştir. Önce Tasvir-i Efkâr'da (1862-1870) Namık Kemal'in yanında çalışmıştır. 1870-1873 tarihleri arasında yine Filip Efendi ile beraber “Hakayiku'l-Vekayi” gazetesini çıkarmıştır. Said Bey, Vakıf ve Tarık gazetelerinde başyazarlık yapmıştır. Said Bey'in yazılarında parlak bir üslubu, akıcı bir ifadesi vardır. Hacı İbrahim Efendi ile kalem tartışmalarına girerek dilde Türkçülüğü, yabancı kelime ve terkiplerden arındırılmış bir Türkçe'yi savunmuştur. Türkçe için yazdığı şiiri ise en bilinen eseridir (İnalçık, 1993).

ıslah edilmesini istemişlerdir. İkinci gruba göre ise, Arap alfabesi Türk dilinin yapısına uygun düşmemektedir, Arap alfabesinde bazı değişiklikler yapılsa dahi iyi sonuçlar alınması mümkün değildir. Bu görüştekilere göre tek çare Arap alfabesinin tamamen kaldırılarak yerine Latin Alfabesi'nin alınması fikriydi (Korkmaz, 1974). O dönemin önde gelen fikir adamlarından Ziya Paşa'da¹⁰ Arap alfabesinden Latin alfabesine geçilmesi gerektiğini savunmuştur (Ulu, 2014 & Demircan, 1992 & Gökalp, 1910).

Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nın örgütlenme aşamasında Erzurum'da Mustafa Kemal Paşa, 7-8 Temmuz 1919 gece yarısında, Mazhar Müfit'i elinde defter olduğunu görünce milli mücadele zaferle sonuçlandıktan sonra yapacaklarını not ettirmiştir. Bunların arasında Latin Alfabesi'nin kabulü de notlar arasında yerini almıştır.¹¹ 1922 yılında Mustafa Kemal Batı Cephesi ziyaretinden dönerken Dr. Adnan Adıvar'a Lâtin harflerinin kabul edilmesinden şu şekilde söz etmiş; “*Adnan, sen bana Tıbbiye ve Ordu'nun en önde Batılaştığını ve bu nedenle ilerde olduğundan bahsederdin. Biz şimdi tüm memleketi batılılaştıracağız*” ve Latin harf değişikliğinin gerekliliğini ortaya koymuştur (Adıvar, 1962).

Mustafa Kemal, Cumhuriyet'in ilanı sonrası ülkenin ekonomik bakımdan yoksul olduğunu biliyordu. Ülkenin ayakta kalabilmesi için siyasi bağımsızlıkla beraber ekonomik bağımsızlığının da kazanılması için İktisat Vekili Mahmut Esat Bozkurt'un girişimi ve Mustafa Kemal'in desteği ile beraber 17 Şubat 1923 tarihinde İzmir'de *Türkiye İktisat Kongresi* düzenlenmiştir (Tokgöz, 2009). 21 Şubat 1923 tarihinde Türkiye İktisat Kongresi Kazım Karabekir'in başkanlığında devam ederken alfabe değişikliği ile ilgili ilk girişim gerçekleşmiştir. Adı geçen kongrede ekonomi ile ilgili ülkenin gündemindeki gelişmeler tartışılırken, Arap alfabesinin terki ve Lâtin alfabesinin kabulü teklifi başkanlığa sunulmuştur. Cumhuriyet döneminde alfabe ile ilgili ilk örneği oluşturan bu durum kongrenin işçi delegelerinden İzmirli Ali Nazmi ve iki arkadaşı tarafından verilmiştir. Teklif, Kazım Karabekir tarafından *Lâtin harflerinin İslam birliğini bozacağı* gerekçesiyle okunmamış ve gündem dışı kalmıştır (Avcı, 2000 & Korkmaz, 1974).

25 Şubat 1924 tarihinde o yılın bütçesi Büyük Millet Meclisi'nde görüşülürken İzmir milletvekili Şükrü Saraçoğlu Bey, büyük fedakârlık yapılmasına rağmen halkın hâlâ okuma yazma bilmediğini söylemiştir. Yine 1925 yılı Maarif Bütçesi görüşülürken Maarif Vekili Şükrü Saraçoğlu Bey, harf meselesi hakkında gelen sorulara şu an konuşmanın fayda değil zarar getireceğini belirtmiştir (Sırrı, 1985).

1926 yılında TBMM'de Uluslararası Saat ve Takvim kullanılması yasaları kabul edilmiş ve yine 17 Şubat 1926 tarihinde “Türk Medeni Kanunu” meclisten geçmiştir. Bu yeni adımlar, Türk toplumunun batılılaşması adına atılmış adımlar olarak karşımıza çıkmıştır (Şimşir, 2008). Ayrıca 1926 yılında sadece Türkiye'de değil Türk Dünyası'nda da alfabe ve yazı tartışmaları alevlenmiştir. Nitekim 26 Şubat 1926 tarihinde Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de düzenlenen Uluslararası Türkoloji Kongresi'nde tartışılan en önemli konu Arap harflerinin

¹⁰Diyarbakır Askeri Rüştiyesi, İdadisi ve İstanbul Baytar Mektebi'nde okuyan Ziya Gökalp, 1876-1924 yılları arası İttihat ve Terakki Fırkası'nda yöneticilik yapmıştır. Darülfünun'da Sosyoloji dersleri okutmuştur. Milliyetçilik ve Türkçülük benimsediği akım olmuştur. İçtimaiyat, Milli Tetebbular, Yeni Mecmua, Küçük Mecmua gibi dergileri çıkarmış veya öncülük etmiştir. Türkçülüğün Esasları, Türk Medeniyet Tarihi, Türkleşmek-Muassırlaşma-İslamlaşmak adlı önemli eserleri vardır. Atatürk, halkçılık, laiklik, garpçılık, milli eğitim, dilin sadeleşmesi, Türkçe ezan, Kadın hakları gibi konularda Ziya Gökalp'ten etkilenmiştir (Akyüz, 1982).

¹¹Bu olayı Mustafa Kemal, Çankaya yemeklerinde bir gün dile getirmiş ve şunları söylemiştir; “*Bu Mazhar Müfit yok mu, Latin harf kabul edilecek dediğim ve bunları not etmesini söylediğim zaman defterini koltuğunun altına almış ve bana hayalperest olduğumu söylemişti*” (Kansu, 2009).

yerine Latin harflerinin kullanılması fikri olmuştur. Türkiye’de bu kongreden etkilenmiştir (Castagne, 1926). Almanya’dan teknik eğitim konusunda rapor hazırlaması için davet edilen Dr. Kühne 1926 yılındaki raporunda, yazı ve alfabe konusunda şunları belirtmiştir (Wilson, 2005):

“Türkler kendilerine yakın Macar ve Fin dillerinde olduğu gibi Batı uygarlığına katılma işini kolaylaştırmak için transkripsiyon’u (çeviri yazı) kabul etmelidir.”

22 Mart 1926 tarihinde TBMM’de “Maarif Teşkilatına Dair Kanun” görüşmelerinde söz alan Maarif Vekili Mustafa Necati, Latin harfleri konusunun devletin meselesi ve siyasetin çözeceği bir durum olduğunu belirtmiştir.¹² Yine aynı yılda kabul edilen Maarif Teşkilatına Dair Kanun’da bir “*Dil Encümeni*” kurulması da yer almıştır. Adı geçen bu kanunun birinci maddesine göre dil encümeni hükmü şu şekildedir (Resmi Gazete, 1926):

“Türk dili ve buna müteallik bilcümle ilmi meseleler ile iştilal etmek üzere Maarif Vekâleti’nde bir dil heyeti teşkil edilmiştir. Heyet azalarının ne suretle tayin edilecekleri ve vazifelerinin hududu icra Vekilleri Heyetince yapılacak bir talimatname ile gösterilir.”

Latin harflerinin alınması ve uygulanması fikri, Hükümetçe 1927 yılında kararlaştırılmıştır (Özerdim, 1998). Ağustos 1927’de ise TBMM Başkan Yardımcısı Hasan Bey kamuoyuna Latin harflerinin alınacağını açıklamıştır (Rossi, 1929). Bu durum Latin harfleri konusunda ilk defa devlet temsilcisinin yapmış olduğu resmi bir açıklama olarak karşımıza çıkmıştır. Ekim 1927’de de İsmet İnönü, Cumhuriyet Halk Partisi Kongresi’nde yazı devriminin düşünüldüğünü söylemiştir (Toynbee, 1929).

Türk modernleşmesinin en önemli öncüllerinden biri, Harf devriminin ilk adımı 20 Mayıs 1928 tarihinde milletlerarası rakamların kabul edilmesiyle atılmış ve Mustafa Kemal Paşa’nın talimatıyla Türk Alfabesinin hazırlanması için bir komisyon kurulmuştur (Ertan, 2011).

1928 yılında “*Lisanımızda Latin harflerinin suret ve imkânı tatbikini düşünmek üzere*” Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa’nın emri ile kurulan *Dil Encümeni*, ilk toplantısını 28 Haziran 1928 tarihinde Maarif Vekâleti binasının Müfettişlik odasında yapmıştır (Hâkimiyet-i Milliye, 1928). Üyelerinin Cumhurbaşkanı tarafından seçildiği bu Encümen, ilk toplantısını Atatürk’ün başkanlığında yapmıştır. Dil Encümeni’nde Falih Rıfkı Atay, Fazıl Ahmet Aykaç, Ahmet Cevat Emre, Mehmet Emin Erişigil, İbrahim Grantay, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Rağıp Hulusi Özdem, İhsan Sungu ve Ruşen Eşref Ünaydın görev almıştır (Ergin, 1977). Adı geçen bu komisyon Fransız, İngiliz, Alman, Macar gibi birçok milletin alfabelerini incelemiş ve birisi “*Gramer Hakkında Rapor*”, diğeri ise “*Elifba Raporu*” olmak üzere iki rapor hazırlamıştır. Hazırlanan “*Elifba Raporu*”, yeni Türk alfabesi konusunda ilk resmi ve bilimsel rapor olma özelliğini taşımıştır (Tongul, 2004). Ayrıca komisyondan seçilen 3 kişiden “*Latin Alfabesi Komisyonu*” oluşturulmuştur. Başbakan İsmet İnönü’de, 17- 19 Temmuz 1928 tarihlerinde “*Alfabe Komisyonu*” toplantılarına katılıp, yeni alfabeyle “*Türk Alfabesi*” adını vermiştir.

Atatürk, Latin harflerinin Türkçeye uygulanması için çalışmaları yakından takip etmiştir. Hatta bu konuda bazı düzeltme ve kolay öğrenme konularında bazı önerileri de olmuştur. Dil Encümeni, 1928 Ağustos başlarında Atatürk’e ve kamuoyuna alfabe tasarısını sunmuştur. 9-

¹²Mustafa Necati, konuşmasında; “*Latin harf meselesi doğrudan doğruya Devletin siyasi meselesidir. Bu mesele, tarafım ve sizler tarafından etraflıca değerlendirilmeden ortaya konması veya teklif edilmesi doğru değildir*” demiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, C. 23, 22 Mart 1926)

10 Ağustos 1928 gecesini Atatürk'ün meşhur “*Sarayburnu Konuşması*” ile harf inkılâbı sürecini hızlandırmıştır. Mustafa Kemal, Cumhuriyet Halk Partisi'nin Sarayburnu'nda düzenlediği ve halkın da katıldığı eğlencede, yazı devrimini müjdeleyen tarihsel söylevi şu şekildedir (Şimşir, 2008):

“Arkadaşlar, güzel dilimizi ifade etmek için yeni Türk harflerini kabul ediyoruz. Arkadaşlar, bizim güzel, ahenkdar, zengin lisanımız yeni Türk harfleriyle kendini gösterecektir. Asırlardan beri kafalarımızı demir çerçeve içinde bulunduran, anlaşılmayan ve anlayamadığımız işaretlerden kendimizi kurtarmak mecburiyetindeyiz. Lisanımızı muhakkak anlamak istiyoruz. Bu yeni harflerle behemehâl pek çabuk bir zamanda mükemmel surette anlayacağız. Ben buna eminim. Siz de emin olunuz-Şimdi Yeni Türk Elifbası ile yazdığım bu notları bir arkadaşına okutacağım; dinleyiniz, göreceksiniz ki çok kolay yazılmakta ve okunmaktadır.”

Bu inkılâbın lideri ve mimarı olan Atatürk'ün o gün yapmış olduğu konuşma bütün yurttaki büyük bir ilgi uyandırmış ve heyecan yaratmıştır. Konuşmada halkın büyük bir heyecan ile beklediği inkılap, yeni “*Türk Harfleri*” olarak kamuoyuna sunulmuş ve böylece harf inkılâbının hazırlık dönemi bitmiş, başlama ve uygulama dönemi başlamıştır (Kavcar, 1981 & Oguzkan, 1969). Gazi, hazırlanmış olduğu bir metni okuması için Falih Rıfki Atay Bey'e vermiştir. İlgili metin şu şekildedir (Aydın Tarihi, No: 53, 1928):

“Bu gece ve her zaman, her yerde olduğu gibi burada halk ile karşı karşıya bulunduğum sırada çok büyük bir heyecan karşısında kalıyorum. Bu, kalplerdeki heyecanların bir noktada birleşmesidir. Bu kuvvetin, bu kadar maşeri olması, onun milletin ruhundan çıkmasındadır. Bütün dünyanın gördüğü bu kuvvet en büyük vasıflarla tavsif olunmağa lâyıktır. Bir millet hayatîyet gösterdiği zaman, o milletin yepyeni bir safha açmakta olduğuna şüphe edilemez.”

Atatürk bu söylevinde halka “*arkadaş*” diye hitap etmiş ve halkın içinde olduğu günde bu haberi “*müjde*” şeklinde aktarmıştır. Ayrıca resmi olarak görevlendirilen Dil Encümeni çalışmalarına bizzat katılmıştır. Bununla beraber bu açıklamayı İstanbul'da yapması buradaki halka değer vermesinin bir göstergesi olmuştur. Çünkü Millî Mücadele'den sonra yönetimin Ankara'ya taşınması nedeniyle yüzyıllar boyu başkentlik yapmış İstanbul kenti ile halkının da yoğun katılımının sağlanması düşüncesi etkili olmuştur. Atatürk'ün düşüncesine göre bu konuşmadan sonra, Türk toplumu iki yıl gibi sürede bu alfabeyi öğrenmiş olacaktı. Bu yapılan çalışmanın iki yıl içinde tamamlanamayacağını düşünenler de olmuştur. Özellikle İngiliz Büyükelçisi Sir George Clerk en az beş yıl gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca Amerikan Büyükelçisi Grew'de yazı devrimi ile ilgili rapor¹³ hazırlayıp Amerika'ya göndermiş ve bu raporda, iyimser bir tablo çizildiğini ama 2 yıllık sürenin uzayacağını dile getirmiştir (Şimşir, 2008).

Dil encümeni tarafından hazırlanan Yeni Alfabe, 25 Ağustos 1928 tarihinde Dolmabahçe Sarayında mebuslar, edipler, şairler ve gazetecilere anlatılmıştır. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal (Atatürk), Büyük Millet Meclisi Başkanı Kâzım (Özalp), Başbakan İsmet (İnönü), İçişleri Bakanı Şükrü (Kaya), Dışişleri Bakanı Tefik Rüşti (Aras), Kolordu Komutanı Şükrü Naili Paşa, İstanbul Vali Vekili ve Belediye Başkanı Muhittin (Üstündağ), Dil Encümeni üyelerinden Falih Rıfki (Atay), Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), Ruşen Eşref (Ünaydın), Ahmet Cevat (Emre), İbrahim Necmi (Dilmen) toplantıya katılanlar arasında olmuştur.

¹³Washington'a gönderdiği raporda, yeni yazıya geçişle birlikte okur sayısının düştüğü ve insanların her gün okumaya alışık olduğu gazetelerden bir anda yoksun kaldığını belirtmiştir. Fransızca bilenler, o günlerde Cumhuriyet, Milliyet, Akşam gibi Fransızca baskı yapan gazetelere yönelmiş ve böylece Türkçe gazetelerin satışı düşerken, Fransızca baskıların satışı yükselmiştir (Şimşir, 2008).

Yapılan üç toplantının ilkinde yeni yazı teknikleri ve imla kuralları hakkında İbrahim Necmi Dilmen¹⁴ tarafından bilgi verilmiştir. 28 Ağustos 1928 tarihinde yapılan ikinci toplantıda İbrahim Necmi Dilmen'in verdiği konferans ile ilgili düşünceler alınmış ve cevaplandırılmıştır. 29 Ağustos 1928 tarihinde yapılan üçüncü toplantıda devrimle ilgili tartışılan konulara açıklık getirilmiş ve Başbakan İsmet İnönü tarafından beyanatlarda bulunulmuştur (Ergin, 1977). İsmet İnönü bu beyanatlarında, Arap Harflerinin yerine Latin Alfabeti esasına dayanan Türk Harflerini kabul etmekten başka çare olamayacağını dile getirmiştir. Bu toplantılardan sonra harf seferberliği çalışmalarına başlanmıştır.

Latin esasına dayanan yeni Türk Alfabeti 1 Kasım 1928 tarihinde TBMM'ye teklif edilen 1353 sayılı bu kanun 11 maddeden oluşmuştur. İlgili komisyon on beş dakika incelemiş, İsmet Paşa ile beraber iki vekil konuşma yapmış¹⁵ ve hemen oylanmıştır. Olumsuz oy kullanan çıkmamıştır. TBMM'de oy birliği ile kabul edilen kanun şu şekildedir (TBMM Zabıt Ceridesi, C. 5, S. 1, 3 Kasım 1928):

- Birinci Madde: “Şimdiye kadar Türkçe yazmak için kullanılan Arap harfleri yerine Latin esasından alınan ve merbut cetvelde şekilleri gösterilen harfler (Türk harfleri) unvan ve hukuku ile kabul edilmiştir”,
- İkinci Madde: “Bu kanunun neşri tarihinden itibaren Devletin bütün daire ve müesseselerinde ve bilcümle şirket, cemiyet ve hususî müesseselerde Türk harfler ile yazılmış olan yazıların kabulü ve muameleye konulması mecburidir”,
- Üçüncü Madde: “Devlet dairelerinin her birinde Türk harflerinin Devlet muamelâtına tatbiki tarihi 1929 kânunusanisinin birinci gününü geçemez. Şu kadarki evraki tahkikiyle ve fezlekelerinin ve ilâmların ve matbu muamelât cetvel ve defterlerinin 1929 haziranı iptidasına kadar eski usulde yazılması caizdir. Verilecek tapu kayıtları ve senetleri ve nüfus ve evlenme cüzdanları ve kayıtları ve askerî hüviyet ve terhis cüzdanları 1929 haziranı iptidasından itibaren Türk harfleriyle yazılacaktır”,
- Dördüncü Madde: “Halk tarafından vaki müracaatlardan eski Arap harfleriyle yazılı olanların kabulü 1929 haziranının birinci gününe kadar caizdir. 1928 senesi kânunu evvelinin iptidasından itibaren Türkçe hususî veya resmî levha, tabelâ, ilân, reklâm ve sinema yazıları ile kezalik Türkçe hususî, resmî bilcümle mevkut, gayri mevkut gazete, risale ve mecmuaların Türk harfleriyle basılması ve yazılması mecburidir”
- Beşinci Madde “1929 Kânunusanisi iptidasından itibaren Türkçe basılacak kitapların Türk harfleriyle basılması mecburidir.”

Adı geçen kanun çerçevesinde 1930 yılı Haziran ayına kadar resmi hususi kayıtlarda Arap alfabesi kullanmasına; para, hisse senedi, bono, ve tahvilat, pul ve sair kıymetli evraklarda

¹⁴İbrahim Necmi Dilmen, Selanik'te 1889 yılında doğmuştur. Hukuk okumuş ve İstanbul Darülfünun'da ders vermiştir. Milliyet gazetesinde Harf İnkılabı'nı destekleyen yazılar yazdığı dönemde Atatürk'ün dikkatini çekmiştir. Dolmabahçe Sarayı'nda Harf Devrimi ile ilgili konferanslar vermiştir. Türk Dil Kurumu kurucuları arasında olup, Atatürk'ün Güneş Dil Teorisi'ni desteklemiştir (Levend, 1972).

¹⁵İsmet İnönü Meclis'te; “Türk Harfleri Kanunu Lâyihası mevzuu üzerinde söyleyeceklerim açık ve kısadır. Büyük Reisi Cumhur Hazretleri'nin işaret buyurdukları gibi Türk harfleri ile büyük Türk Milleti yeni bir nûr âlemine girecektir. Biz buna samimiyetle ve vicdanî bir itimatla inanıyoruz. Teşebbüs esasen milleti cehaletten kurtarma teşebbüsüdür. Tecrübelerimizle memleketin her tarafında yakından gördük ki; Türk Alfabeti ile bu milletin okuma yazma mücadelesine girmesi her tarafta büyük bir açılma, büyük bir kolaylık vermiştir...” demiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, C. 5, Devre: 3, Sene 2, 1 Kasım 1928)

değiştirilmedikleri müddetçe geçerli sayılmasına izin verildi (TBMM Zabıt Ceridesi, C. 5, S. 1, 31 Ekim 1928).

Mustafa Kemal Paşa, 1 Kasım 1928 tarihinde TBMM üçüncü dönem ikinci toplanma yılı açış konuşmasında Latin harfleri kabulü hakkında şu konuşmayı yapmıştır (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III):

“Efendiler! Türk harflerinin kabulüyle hepimize, bu memleketin bütün vatanini seven yetişkin evlatlarına mühim bir vazife tevceh ediyor; bu vazife, milletimizin kâmilan okuyup yazmak için gösterdiği şevk ve aşka bilfiil hizmet ve yardım etmektir. Hepimiz, hususi ve umumî hayatımızda rasgeldiğimiz okuyup yazma bilmeyen erkek kadın, her vatandaşımıza öğretmek için tehlik göstermeliyiz, bu milletin asırlardan beri hallolamayan bir ihtiyacı birkaç sene içinde tamamen temin edilmek, yakın ufukta gözlerimizi kamaştıran bir muvaffakiyet güneşidir. Hiçbir muzafferiyetin hatlarıyla kıyas kabul etmeyen bu muvaffakiyetin heyecan içindeyiz. Vatandaşlarımızı cehaletten kurtaracak bir sade muallimliğın vicdan-i hazzı mevcudiyetimizi işba etmiştir.”

Bunlarla birlikte Meclis'te yeni Türk Harfleri Kanunu'yla ilgili 5 Kasım 1928 tarihinde mali yönü ile ilgili çalışmalarda yapılmıştır (Şimşir, 2008).

Bütün yayımların ve resmî belgelerin bir günde yeni harflerle yazılması imkânı bulunmadığından, adı geçen kanunda uygulamanın aşamalı olması öngörülmüştür. Kişilerin, toplumun ve resmi kuruluşların yeni harfleri öğrenip yazabilmeleri için “19 aya kadar varan” üç aşama saptanmıştır. Buna göre, devlet işlerinde son tarih 1 Ocak 1929 olarak belirlenmiştir. Bunun yanı sıra Ticaret defterleri, mahkeme ilamları, dilekçeler için süre 1 Haziran 1929 ve basılı evrak ve tutanaklar için verilen süre ise 1 Haziran 1930 tarihi olmuştur (TBMM Zabıt Ceridesi, C. 5, S. 1, 3 Kasım 1928 & Turan, 1999).

Bernard Lewis, Harf Devrimi hakkında Modern Türkiye'nin Doğuşu adlı eserinde şu değerlendirmeyi yapmıştır (Lewis, 2009):

“Harflerin değişiminin altında yatan temel amaç toplumsal ve kültürel alanda çok da uygulamaya veya eğitime dönük değildi. Halkını bu alfabeyi kabule zorlarken Mustafa Kemal, aslında geçmişin kapısını kapatıyor ve geleceğe doğru bir kapı açıyordu.”

Yunus Nadi'ye (Abaloğlu) göre ise asıl hedef Türkiye'yi gerçekten ve maddi olarak Avrupa ile birleştirmek olmuştur. Feroz Ahmad ise Harf Devrimi ile Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin İslam dünyası ile bağlarını diğer reformlardan daha fazla gevşetmiştir (Ahmad, 2014) şeklinde değerlendirdiği görülmektedir.

B. MİLLET MEKTEPLERİNİN AÇILIŞI ve FAALİYETLERİ

Yeni Harf Kanunu'nun uygulanması ile ilgili olarak atılan adımlarından biriside “Millet Mektepleri” olmuştur.¹⁶ Millet Mektepleri, okuma-yazmayı hızlı bir şekilde geniş halk kitlesine öğretmek için başka ülkelerdeki “Halk Eğitimi” çalışmalarından esinlenerek ve Türkiye koşulları göz önüne alınarak uygulamaya konulmuştur. Böyle bir uygulamaya gidileceği ilk kez 1 Kasım 1928'de Başbakan İnönü tarafından şu şekilde dile getirilmiştir (İnönü'nün Söylev ve Demeçleri (1919-1946):

¹⁶Uluslararası anlamda bu hızlı ve başarılı uygulama dikkat çekmiştir. National Geographic dergisi Ocak 1929 sayısında Türkiye Okula Gidiyor başlığıyla Türkiye'de bulunan tüm vatandaşların yeni harfleri yediden yetmişe öğrenmek için çalıştığını anlatan bir makale de yayınlamıştır. Bu yeni alfabenin sadece okullarda değil tüm alanlarda öğrenilmeye çalışıldığını belirtmiştir. Çeşitli fotoğraflarla bu makaleyi desteklemiştir (National Geographic, Bölüm 55, No:1, Washington, 1929).

“Hükümet halktaki sevinci de göz önünde bulundurarak bir an önce okuma-yazma oranını halkın tüm katmanlarına yayabilmek için ciddi çalışmalar yapacaktır. Hükümet bütün memlekette Millet Mektepleri halinde işinde, tarlasında, fabrikasında çalışan vatandaşların ayaklarına getirilen kolaylıklarla, öğretici öğretmenlerle, kolay bulunacak vasıtalarla, bu yeni alfabeden tamamen yararlanmaları için bütün çalışmalarını şart edecektir.”

Bu uygulama, tüm kentlerde bütün yurdu kapsayacak ve vatandaşlar, işlerinin en uygun olduğu dönemlerde, 2 ya da 4 ay süreyle açılacak kurslara devam edeceklerdi. Uygun zaman bulamayan ve kurslara devam edemeyenler için de bir gezici öğretmenler örgütü oluşturulacaktı. Bütün devlet memurları Millet Okulları için elbirliği ile çalışacaklardı (Turan, 1999).¹⁷

Başbakan İsmet İnönü'nün açıklamasından sonra Millet Mektepleri ile ilgili olarak 52 maddelik ayrıntılı bir talimatname hazırlanmıştır. “*Millet Mektepleri Talimatnamesi*” adını taşıyan bu program, 8 Kasım 1928'de “Şura-yı Devlet” tarafından incelendikten sonra 11 Kasım 1928 tarihli kararname ile kabul edilmiştir. Adı geçen kararname, 24 Kasım 1928 tarihinde yayınlanması ile *Birinci Millet Okulları Talimatnamesi* yürürlüğe girmiştir. Bu talimatname ile hiç okuma-yazma bilmeyen vatandaşlara yeni Türk harfleri ile okuma-yazmayı öğrenmeleri için 4 ay süreli A kursları ve okuma-yazma bilenlere 2 ay süreli B kursları açılmıştır (Resmî Gazete, 24 Kasım 1928).

İlk Millet Okulları Talimatnamesinin bir yıllık uygulama süreci sonunda bazı eksiklikler saptanmıştır. Bu eksiklikler, kurum veya memurların görev dağılımları ve bu konu hakkında mali işlerin düzenlenmesi olarak karşımıza çıkmıştır. 22 Eylül 1929 tarihinde yeni bir *İkinci Millet Okulları Talimatnamesi*'nin yayımlandığı görülmektedir (TC. Maarif Vekâleti Millet Okulları Teşkilatı Talimatnamesi, 1929). Bu yeni talimatnamede A dershanelerinin görevi, hiç okuma yazma bilmeyen ya da Arap harflerini bilen vatandaşları okur-yazar hale getirmek; B dershanelerinin amacı ise A dershanelerini bitirmiş ve okuma-yazmayı öğrenmiş olan vatandaşları, yaşamlarında gereksinim duyabilecekleri pratik bilgilerle donatmak şeklinde değiştirilmiştir (Şahin, 1992).

Birinci ve İkinci Millet Okulları Talimatnameleri çerçevesinde beş ayrı okul açıldığı görülmektedir (TC. Maarif Vekâleti Millet Okulları Teşkilatı Talimatnamesi, 1929 & Bozkurt, 2009):¹⁸

- 1- Sabit Millet Okulları: Genellikle okul, kahvehane, cami odası, sosyal toplantı yerleri gibi halkın toplanabileceği mekânlarda eğitim-öğretim etkinlikleri sürdürülmeye çalışılmıştır. Sabit Millet Okullarının açıldığı yerler genelde nüfusu yoğun yerleşim yerleri olmuştur. Ankara, Afyonkarahisar, Bursa, İstanbul, İzmir, Mersin gibi kent merkezlerinde açılan Sabit Millet Okulları'dır.
- 2- Seyyar Millet Okulları: Milli eğitim Bakanlığı resmi teşkilatının henüz oluşmadığı yerlerde, okuma-yazma etkinliklerini seyyar muallim üstlenmiştir. Bu okullar, kış ve yaz olmak üzere iki devrede faaliyette bulunmuştur. Kış Heyeti, Kasım ayından Şubat ayı sonuna kadar çalışmalarını sürdürmüştür. Millet Mektebi bulunmayan ve Kış Heyeti gönderilemeyen bölgelere yaz dershaneleri açılmıştır. Bu tür

¹⁷Bu seferberlik için The Newyork Times tarafından “Eğitim Alanında Yiğitçe Bir Atılım” denilmiştir (The Newyork Times, 3 Ocak 1929).

¹⁸T.C. Maarif Vekâleti, *Millet Okulları Teşkilatı Talimatnamesi*, Ankara, 1929, s. 5; Bkz. İbrahim Bozkurt, Birgül Bozkurt, “Yeni Alfabenin Kabulü Sonrası Mersin’de Açılan Millet Okulları ve Çalışmaları”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S. VIII/18-19, Bahar-Güz 2009, s. 117-135.

okullar yurt genelinde eğitim imkânından uzak köy, kasaba ve yayla gibi bölgelerde verilmiştir.

3- Özel Millet Okulları: Özel ya da devlet kuruluşlarının personelini okur-yazar duruma getirmek amacıyla açılan okullardır. Millet Okulları'nın daha çok vatandaşa ulaşabilmesi ve okur-yazar oranını artırabilmek amacıyla değişik yerlerde ve kurumlarda Özel Millet Okulları açılmıştır. Halkın kendisine yakın bir fabrika ya da benzeri bir işletmenin personeline okuma-yazma öğretebilmek amacıyla açılmış bulunan bu okullardan yararlanabilmesi sağlanmaya çalışılmış ve kitap, kalem, defter vb. okul araçları ücretsiz olarak dağıtılmıştır. Sabit Millet Mektepleri gibi Ankara, Bursa, İstanbul ve İzmir gibi kent merkezlerinde açılmıştır.

4- Köy Yatı Dershaneleri: Millî Eğitim Bakanlığı'nın ulaşamadığı okulsuz köylerde, çocuklara okuma-yazma öğretmek amacıyla açılan dershanelerdir. Burada okuma-yazma öğrenen çocuklardan daha sonra köylerine döndüklerinde diğer çocuklara okuma-yazma öğretmeleri amaçlanmıştır. Adı geçen mektepten Afyonkarahisar'da beş, Kastamonu, Tosya, Tekirdağ'da birer adet açılmıştır.

5- Halk Okuma Odaları: Okuma-yazma öğrenen vatandaşların okumalarını geliştirmek ve yaşamlarında pratik bilgiler edinebilmeleri için 1930 yılında Halk Okuma Odaları isimli dershaneler açılmıştır.

Millet mekteplerinin yurt geneli verilerine baktığımızda, 1928-1933 yılları arasında dershane sayısı A kategorisinde 32.123 erkek, 11.996 kadın; B kategorisinde 7.876 erkek, 2.025 kadın olmak üzere toplam 54.020 dershane açılmıştır. Öğretmen sayısı, A kategorisinde 30.134 erkek, 7.960 kadın; B kategorisinde 6.474 erkek, 2.120 kadın olmak üzere toplam 46.688'dir. Dershanelere, A kategorisinde 1.254.176 erkek, 702.870 kadın; B kategorisinde 244.413 erkek, 104.007 kadın olmak üzere toplam 2.305.466 öğrenci devam etmiştir. Dershanelere devam edenlerden A kategorisinde 627.766 erkek, 276.294 kadın; B kategorisinde 157.339 erkek, 63.517 kadın olmak üzere 1.124.916 öğrenci başarı göstererek diploma almaya hak kazanmıştır. Okul dışı eğitim alanlarından sınava girip başarılı olanlar ise A kategorisinde 76.141 erkek, 21.465 kadın; B kategorisinde 21.843 erkek, 2.784 kadın olmak üzere 122.233 kişi diploma almaya hak kazanmıştır (1928-33 Millet Okulları Faaliyeti İstatistiği, No: 28 & Yüceer, 1973). Genel toplama baktığımızda ise, A kategorisinde 703.907 erkek, 297.759 kadın; B kategorisinde 179.183 erkek, 66.300 kadın olmak üzere 883.090 erkek ve 364.059 kadın diploma almaya hak kazanmıştır. Erkek ve kadın toplam mezun sayısı 1.247.149 kişi olarak ortaya çıkmaktadır. 1929-1933 yılları arasında Millet Okullarına devam edenlerin sayısı 2.305.466 olduğuna göre bunların 1.058.317 kişisi diploma almaya hak kazanamamıştır (Perin, 1987).¹⁹

Ankara'da 1928-1933 yılları arasında A ve B olmak üzere 1.111 dershane açılmıştır. 1.119 öğretmenin görev aldığı bu dershanelerde 19.971 kişi dershanelere devam etmiştir. 31.164 erkek ve 4.246 kadın olmak üzere dışarıdan sınavı verenlerle birlikte 36.799 kişi diploma almaya hak kazanmıştır. İstanbul'da ise, 1928-1929 döneminde 2.204 dershane açılmıştır. 2.204 öğretmen görev aldığı dershanelerde 44.650 erkek ve 68.370 kadın olmak üzere toplam 113.020 kişi bulunmaktadır. Bu dershanelerden 40.141 erkek ve 52.495 kadın olmak üzere 92.636 kişi mezun olmuştur. Bursa'da A ve B olmak üzere toplam, 4.755 dershane açılmış ve bu dershanelerde 2.322 öğretmen görev yapmıştır. 112.305 erkek ve 115.337 kadının devam ettiği bu dershanelerden 55.460 erkek ve 48.882 kadın olmak üzere toplam 104.342 kişi

¹⁹1929-1933 arasında 1.247.149 kişinin diploma aldığına göre, bu halk okullarının söndüğü bir dönem olan 1933-1936 sürecinde diploma alanların sayısının 2.000.546 milyona ulaşması olasılığı zayıf görülmektedir (Perin, 1987).

diploma olarak mezun olmayı başarmıştır (1928-33 Millet Okulları Faaliyeti İstatistiği, No: 28 & Yüceer, 1973).²⁰

Millet Mektepleri, 1933'ten sonra 3 yıl daha faaliyet göstermiştir. Kuruluş yılı olan 1928-1929 döneminde 20.489 olan derslane sayısı, 1935-1936 döneminde 2.274'e düşmüştür. Ayrıca öğrenci sayısı başlangıçta 1.045.500 kişi iken, dönem sonunda 59.206'ya kadar inmiştir (1928-33 Millet Okulları Faaliyeti İstatistiği, No: 28). Bu sayısal düşüş ise Millet Mekteplerinin okuma-yazma amacına ulaştığı ve halkın büyük bir kısmının okur-yazar haline geldiği şeklinde yorumlamak mümkündür. Bu sayısal veriler 1929 yılında Devletin ilgisi ile beraber artmış ve teftiş heyetlerinin sıkı denetimleri ise 1933 yılına kadar titizce sürdürülmüştür. 1933 yılında sonra ise denetimlerin azalması ile adı geçen okullara gelenlerin sayısının da azalmasına sebep olmuştur (Albayrak, 1995). 1928-1933 yılları arası Millet okullarının beş yıllık çalışması şu şekilde özetlenebilir (Şimşir, 2008):

Tablo-1: 1928-1933 yılları arası Millet okullarının beş yıllık çalışması

Yıllar	Derslane	Öğretmen	Devam Eden	Başaran	Başarı Oranı
1928-29	20489	16922	1054500	526881	50,39
1929-30	12937	11307	544534	245663	45,11
1930-31	9602	8940	352902	172322	48,82
1931-32	5915	5437	205349	99491	48,44
1932-33	5107	4084	157639	80559	51,10
Toplam	54050	46690	2305924	1124916	48,78

Tablo-2: 1928-1931 yılları arasında Millet Okullarından mezun olan öğrenci sayısı (BCA, 030.01./90.559.2.):

Yıllar	Erkek	Kadın	Toplam	Başarı Oranı
1928-29	397476	199534	597010	41,13
1929-30	180255	82168	262423	18,08
1930-31	144446	43865	188311	12,97

Latin alfabesinin benimsenmesi ve bunu izleyen okuma yazma seferberliği ile okur-yazarlık oranında büyük bir artış sağlanmıştır. Özellikle Millet Mektepleri'nin çalışmalarıyla okuyup yazabilen nüfusun oranı 1928'de yaklaşık %8 iken, 1935'te %20'nin üzerine çıkmıştır. Bu oran ilerleyen yıllarda kademeli olarak artış göstermeye devam etmiştir (Ahmad, 2014).

²⁰Bursa Millî Eğitimi'nden gönderilen bilgiye göre şehirde 1060 derslane açıldı. Ocak ayının sonuna kadar 54.764'ü kadın 47.647'si erkek olmak üzere 102.411 kişinin kayıt için başvurduğu anlaşılmaktadır (Cumhuriyet, 4 Şubat 1929)

SONUÇ

Türkler kültürel olarak yaşadıkları ve medeniyet kurdukları Orta Asya'nın iç kesimleriyle kendilerine ait Göktürk (Köktürk) alfabesini uzun yıllar kullanmıştır. Daha sonra Budizm inancının ve yerleşik yaşama geçişin etkisiyle Uygur alfabesini kullanmaya başlamıştır. Bu süreç Türklerin, Selçuklu Devleti birlikte Anadolu ve Orta Doğu'ya gelmesiyle farklı bir hal almıştır. Türkçe önce İran sınırlarında devlet kurmaları nedeniyle Farsça'dan daha sonra İslamiyet'i kabul etmelerinin akabinde Arapça'dan etkilenmiştir. Halkın konuştuğu dil Türkçe olmasına karşın edebiyatta Farsça ve inanç noktasında Arapça'dan etkilenerek Osmanlıca dediğimiz lisanı dönüşmüştür. Arap harfleri kullanımı ile birlikte kullanılan Türkçe'deki en büyük değişimlerden birisi gelişmiş Batı'daki matbaanın Latin harfleriyle kullanmasından kaynaklı zorluklar olmuştur. Osmanlı Devleti'nde harf inkılabı ile ilgili birkaç değişiklik girişimleri olsa da bu gerçekleşmemiştir.

Cumhuriyeti kuran kadro birçok yenilik yapmıştır. Bu yeniliklerin en öne çıkardan birisi Arap alfabesi yerine Latin harflerinin kullanımına geçilmesi olmuştur. Bu geçiş esnasında alfabenin yeniden düzenlemesi fikirleri de ortaya atılmasına rağmen o dönemde ülkeyi yöneten Kadro tarafından gelişmiş Batı'nın kullandığı Latin Alfabesi tercih edilmiştir. 1 Kasım 1928 tarihinde TBMM'de kabul edilen yasa ile bu geçiş resmi olarak başlamıştır. Halkın okuma-yazma oranının artırılması da hedefler arasında olmuştur. Harf İnkılabının toplumda yaygınlaştırılması ve okuma yazma oranının artırılması içinde yaygın eğitim kurumları devreye sokulmuştur. Bu kapsamda Millet Mektepleri açılmış ve iki yıllık program hazırlanmıştır. Bu süreç 1933 yılına kadar aralıksız devam etmiş daha sonra yavaşlamıştır.

Harflerin dönüşümünü ülke içinde istemeyen bazı gruplarda mevcuttu. Buna karşın siyasi iradenin kararlı tutumu sonrası değişim gerçekleşmiştir. Dünyada kullandığı alfabeyi ve harfleri değiştiren bazı ülkelerde vardı. Harf İnkılabı olarak nitelendirilen dönüşümün gelişmiş ülkelere hızla entegre olmak gibi avantajları olsa da uzun yıllar halkın kullandığı dil kaynaklı kültürün birden değişmesi de o dönemde bazı sorunları beraberinde getirmiştir.

KAYNAKÇA

Adivar, H. E., (1962), **Türkün Ateşle İmtihanı**, Can Yayınları, İstanbul.

Ahmad, F., (2014), **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Kaynak Yayınları, İstanbul,

Akyüz, A., (1982), **Türk Eğitim Tarihi: Başlangıcından 1982'ye Kadar**, Ankara Üniversitesi BYYO Basımevi, Ankara.

Albayrak, M., (1995), "*Millet Mekteplerinin Yapısı ve Çalışmaları*", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C. 1, Ankara.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III.

Avcı, C., (2000), **III. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Yapısı ve Faaliyetleri (1927- 1931)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.

Ayın Tarihi, Ağustos 1928, No: 53.

- Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, (2011) (Edt.) Temuçin F. Ertan, 2. Basım, Siyasal Kitabevi, 2. Basım, Ankara.
- Bayur, Y. H., (1991), **Türk İnkılabı Tarihi**, C. 1-Kısım 2, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Bilgin, A., (2007), “Şemseddin Sami'nin Edebiyatla İlgili Eserleri ve Görüşleri”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S. 39, Erzurum.
- Bostancı, N., (2002), **Cumhuriyetimiz**, Vadi Yayınları, Ankara.
- Bozkurt, İ.; Bozkurt B., (2009), “Yeni Alfabenin Kabulü Sonrası Mersin’de Açılan Millet Okulları ve Çalışmaları”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, S. VIII/18-19.
- Castagne, J., (1926), “Le Congres de Turgologie de Bakou en Mars 1926”, *Revue du Mende Musulman*, C. 63, Paris.
- CCA, 030.01./90.559.2.
- Cumhuriyet**, 4 Şubat 1929, s. 1-5.
- Demircan, Ö., Erözden A., (1992), **Yazı Devrimi Kaynakçası**, Dilbilim Araştırmaları, 1992.
- Ergin O. N., (1977), **Türk Maarif Tarihi**, C. 3, İstanbul, Eser Matbaası.
- Hâkimiyet-i Milliye**, 27 Haziran 1928.
- Gökalp, Z., (Teşrinievvel 1327), “Osmanlı İmlasının Tarihi 2”, *Genç Kalemler*, C. 2, No. 11, s. 178-180.
- İnalçık, H., (1993), 13. **Osmanlı Araştırmaları**, İstanbul, 1993.
- İnönü'nün Söylev ve Demeçleri (1919-1946)**, (1946), Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1946.
- İslam Ansiklopedisi**, (1989), C. 2.
- Kansu, M. M., (2009), **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, C. 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Karal, E. Z., (2011), **Islahat Fermanı Devri (1861-1876)**, C. 7, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Karal, E. Z., **Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devri**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, s. 406.
- Kavcar, C., (1981), “Yazı Devrimi-Dil ve Eğitime Getirdiği Kolaylıklar”, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**.
- Kırpık, G., (2014), **Türk Eğitim Tarihi**, Otorite Yayınları, Ankara.

- Kili, S.; Gözübüyük, A. Ş, (2000), **Türk Anayasa Metinleri, Sened-i İttifaktan Günümüze**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Korkmaz, Z., (1974), **Cumhuriyet Döneminde Türk Dili**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Levend, A.S., (1972), **Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1972.
- Lewis, B., (2009), **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Arkadaş Yayıncılık, Ankara.
- Mert, A., (2015), “Doç. Dr. Hatice Şirin User'in Başlangıcından Günümüze Türk Yazı Sistemleri Adlı Eseri Üzerine”, Teke Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, S. 4/2.
- National Geographic**, (1929), Bölüm 55, No:1, Washington, “*Türkey Goes To Scholl*”.
- Oğuzkan, F., (1969), **Devrimci Atatürk**, Hastaş Eğitim Yayınları, Yenilik Basımevi, İstanbul, 1969, s. 36.
- Özerdim, S. N., (1998), **Yazı Devriminin Öyküsü**, Yenigün Matbaası, Ankara.
- Perin, C, (1987), **Atatürk Kültür Devrimi**, 4. Baskı, İnkılap Kitapevi, İstanbul 1987, s. 76.
- Resmî Gazete**, 3 Nisan 1926, Maarif Teşkilâtına Dair Kanun.
- Rossi, E., (1929), “II Nuovo Alfabeto Latino Introdotto İn Turchia”, *Oriente Moderno*, C. 9, S. 1, Genaio.
- Şahin, M., (1992), “*Bir Halk Eğitim Çalışması Örneği Olarak Millet Okulları*”, *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 2.
- Sami, Ş., (1897), **Lisan ve Edebiyatımız**, Tercümanı Hakikat.
- Sırrı, A. S., (1985), “*Latin Harfleri Meselesi*”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, 1985.
- Sungu, İ, (1940), **Yeni Osmanlılar ve Tanzimat**, Maarif Vekâleti Basımevi, Ankara.
- Şimşir, B.N., (2008), **Amerikan Belgelerinde Türk Yazı Devrimi**, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Şimşir, B.N., (2008), **Türk Yazı Devrimi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- TBMM Zabıt Ceridesi**, C. 5, Devre: 3, Sene 2, 1 Kasım 1928.
- TBMM Zabıt Ceridesi**, C. 5, S. 1, 3 Kasım 1928.
- TBMM Zabıt Ceridesi**, C. 5, S. 1, 31 Ekim 1928.
- T.C. Maarif Vekâleti Millet Okulları Teşkilatı Talimatnamesi**, (1929), Ankara.
- The Newyork Times**, 3 Ocak 1929.

- Tokgöz, E., (2009), **Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi**, İmaj Yayıncılık, Ankara.
- Tongul, N., (2004), "*Türk Harf İnkılabı*", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S. 33-34, Mayıs-Kasım 2004.
- Toynbee, A. J., (1929), **The Adoption of the Latin in Place of the Arabic Alphabet in Turkey and in the Turkish States Members of the U.S.S.R. (1918-1928)**, Survey of International Affairs, London.
- Toprak, Z.; Sadoğlu H., (2009), "*Türkiye'de Ulusçuluk ve Dil Politikaları*", **Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi**.
- Turan, Ş., **Türk Devrim Tarihi**, (1999), C. 4., Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Uca, UA., (2001), "*Mirza Fethali Ahundzade'nin Türk Dünyası'na Hizmetleri*", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S. 17, Erzurum.
- Ulu, C., (2014), "*Osmanlıda Alfabe Tartışmaları ve Latin Alfabesinin Kabulü Sürecinde Mustafa Kemal'in Çıktığı Yurt Gezileri: Tekirdağ Örneği*", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 33, S. 55.
- Ülkütaşır, Ş.M., (1973), **Atatürk ve Harf Devrimi**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Yüceer, S., (1973), "*Türkiye'nin Aydınlanma Sürecinde Bir Kültür Devrimi Millet Okulları*", **Ellinci Yılda Tarihten Geleceğe**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1973.
- 1928-33 Millet Okulları Faaliyeti İstatistiği**, (1934), No: 28, Maarif Vekâleti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Devlet Matbaası, İstanbul.

ÇALIŞANLARIN İŞ HUKUKU FARKINDALIKLARI, İŞ TATMİNİ VE İŞTEN AYRILMA NİYETİ İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

A RESEARCH ON THE RELATIONSHIP OF EMPLOYEES' LABOR LAW AWARENESS, JOB SATISFACTION AND TURNOVER INTENTION AT WORK

Prof. Dr. Orhan ÇINAR

Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
ORCID NO: 0000-0001-8996-6925

Arş. Gör. Ceyhun SERÇEMELİ

Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
ORCID NO: 0000-0001-6013-5239

ÖZET

Çalışma hayatının temel belirleyicileri arasında yer alan iş hukuku kuralları hakkında çalışanların farkındalıklarının yüksek olması, işverenlerle yaşanabilecek muhtemel anlaşmazlıkların önlenmesi açısından önem arz etmektedir. Çalışma şartlarına ilişkin kuralların çalışanlar tarafından yeterince bilinmemesi ve farkındalıklarının düşük olması, işyerinde çatışmaların yaşanmasına sebep olabilecek; hem işverenle hem de çalışanlarla bir takım anlaşmazlıklar yaşanabilecek, bu durum hem örgütlerin hem de çalışanların maddi ve manevi zarar yaşamasına neden olabilecektir. Çalışanların iş hukuku farkındalıklarının yükseltilmesi, bireysel ve örgütsel açıdan yaşanabilecek problemlerin önlenmesine katkı sağlayabilecek, örgütlerin kârlılığı ve devamlılığı üzerinde de doğrudan etkili olabilecektir. Öyle ki, çalışma şartlarına ilişkin anlaşmazlıklara bağlı olarak çalışanlar işten ayrılacaklardır.

Küreselleşen dünyanın artan rekabet ortamında örgütlerin sürdürülebilirliklerini sağlamak ve kârlılıklarını devam ettirebilmek için sahip oldukları taklit edilemez yegâne unsurları çalışanlarıdır. Günümüzde örgütler, sürdürülebilir rekabet üstünlüğü sağlayabilmek için çalışanlarına büyük yatırımda bulunmaktadır. Günümüz iş hayatında çalışanların yalnızca maddi olanaklarının artırılması yeterli olmamakta, iş tatminlerini artıracak önlemlerin alınması da performansları üzerinde doğrudan etkili olmaktadır. Bu noktada özellikle işyerindeki çatışmaların azaltılmasının da iş tatmini üzerinde doğrudan etkili olabileceği değerlendirilmektedir.

Çalışanların iş hukuku farkındalıklarının düşük olması, işyerinde çatışmalara neden olabilecek, bu duruma bağlı olarak çalışanların işten ayrılma niyetleri oluşabilecektir. Çalışanların özellikle çalışma şartlarından kaynaklanan anlaşmazlıklara bağlı olarak işten ayrılmaları da örgütlerin imajlarına zarar verebilmekte, yeni çalışanların örgüte kazandırılmasında zorluklara neden olabilmektedir. Bu noktada çalışanların iş hukuku farkındalıklarının yüksek olmasının örgütlerdeki çatışma ortamını engellemesi beklenmekte, bu durumdan kaynaklanacak işten ayrılma niyetinin azalabileceği düşünülmektedir.

Bu çalışmanın amacı, çalışanların iş hukuku farkındalıkları, iş tatmini ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkinin araştırılmasıdır. Araştırma kapsamında Atatürk Üniversitesi'nde çalışan işçilerle anket çalışması yapılmıştır. Araştırma sonucunda çalışanların iş hukuku farkındalıkları ile iş tatmini arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. İş tatmini ile işten ayrılma niyeti arasında ve iş hukuku farkındalığı ile işten ayrılma niyeti arasında ise negatif yönlü ilişki tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İş Hukuku, İş Tatmini, İşten Ayrılma Niyeti.

ABSTRACT

High awareness of the employees about labor law rules, which are among the main determinants of working life, is important in terms of preventing possible disputes with employers. Employees are not sufficiently known about the rules of working conditions and their awareness is low, which may cause conflicts in the workplace; there may be some disputes with both the employer and the employees, and this may cause both organizations and employees to suffer material and moral damages. Increasing employees' awareness of labor law can contribute to the prevention of personal and organizational problems, and can have a direct impact on the profitability and continuity of organizations. Such that, depending on the disagreements regarding working conditions, employees may leave their jobs.

In the increasingly competitive environment of the globalizing world, the only inimitable elements that organizations have in order to ensure their sustainability and to maintain their profitability are their employees. Today, organizations invest heavily in their employees in order to achieve a sustainable competitive advantage. In today's business life, increasing the financial means of employees is not enough, taking measures to increase their job satisfaction also directly affects their performance. At this point, it is evaluated that reducing conflicts in the workplace can also have a direct effect on job satisfaction.

Low labor law awareness of the employees may cause conflicts in the workplace and, depending on this situation, the intention of the employees to leave the job may occur. The situation of employees leaving their jobs due to disagreements arising from working conditions can also damage the image of organizations and cause difficulties in recruiting new employees. At this point, it is expected that the high awareness of employees on labor law will prevent the conflict environment in organizations, it is thought that the intention to leave the job caused by this situation may decrease.

The aim of this study is to investigate the relationship between employees' awareness of labor law, job satisfaction and turnover intention at work. Within the scope of the research, a survey was conducted with the employees working at Atatürk University. As a result of the research, a positive relationship was found between the employees' awareness of labor law and their job satisfaction. A negative relationship was found between job satisfaction and turnover intention at work, and between labor law awareness and turnover intention at work.

Keywords: Labor Law, Job Satisfaction, Turnover Intention.

GİRİŞ

Çalışanların iş hukuku farkındalıkları, işyerindeki çalışma şartlarının tüm taraflarca doğru şekilde algılanması, anlaşmazlıklara bağlı olarak ortaya çıkabilecek çatışmaların önlenmesi, çalışma ortamındaki huzursuzlukların önlenmesi vb. birçok faktör üzerinde doğrudan etkili olan önemli bir faktördür (Sadullah vd., 2015).

Çalışanların iş hukuku farkındalıklarının yükseltilmesi, hem işverenle ilişkiler hem de işyerindeki diğer çalışanlarla sağlıklı ilişkilerin kurulmasını sağlayabilecek, çalışma şartlarından kaynaklanabilecek uyuşmazlıkların önlenmesine katkıda bulunabilecek, söz

konusu olumlu etkilere bağlı olarak çalışan performansının yükselmesini de sağlayabilecektir. Örneğin alışanların işyerindeki ücretlendirmeye ilişkin farklılıklar hususunda İş Hukuku kuralları açısından haklarının farkında olmaları, anlaşmazlıkların ve çatışmaların önlenmesi üzerinde doğrudan etkili olabilecektir. Bu noktada çalışanların iş hukuku farkındalıklarının iş tatmini ve işten ayrılma niyeti ile ilişkili olabileceği anlaşılmaktadır (Çavuş ve Kurar, 2015; Çınar vd., 2016; Serçemeli ve Çınar, 2020; Biçen ve Koç, 2021).

Bu çalışmanın amacı, alışanların İş Hukuku farkındalıkları, iş tatmini ve işten ayrılma niyeti ilişkisinin araştırılmasıdır. Çalışma kapsamında Atatürk Üniversitesi'nin çeşitli birimlerinde görev yapan işçilerle anket çalışması yapılmıştır. Araştırma bölümünde söz konusu anket çalışmasının bulgularına yer verilecek ve sonuç ve öneriler bölümünde, konuya ilişkin değerlendirmelerde bulunularak, işverenler ve iş görenler açısından konuya ilişkin önerilerde bulunulacaktır.

ARAŞTIRMA VE BULGULAR

Amaç

Çalışma hayatı üzerinde etkili faktörler arasında yer alan alışanların İş Hukuku farkındalıklarının, iş tatmini ve işten ayrılma niyeti ilişkisinin nasıl ve ne yönde olduğunun araştırılması bu çalışmanın temel amacıdır.

Araştırma kapsamında aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir:

- H₁: Çalışanların İş Hukuku farkındalıkları ile iş tatmini arasında bir ilişki vardır.
- H₂: İş tatmini ile işten ayrılma niyeti arasında bir ilişki vardır.
- H₃: İşten ayrılma niyeti ile alışanların İş Hukuku farkındalıkları arasında bir ilişki vardır.

Ön Kabuller ve Sınırlılıklar

Araştırma verileri toplanırken katılımcılardan elde edilen verilerin bilimsel amaçlar doğrultusunda kullanılacağı belirtilmiştir. Katılımcıların anket sorularını doğru yanıtladıkları kabul edilmektedir.

Araştırma 2021 yılı Nisan ayında Atatürk Üniversitesi'nin çeşitli birimlerinde çalışan işçilerden elde edilen verilerle sınırlıdır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni 2021 yılında Atatürk Üniversitesi'nin çeşitli birimlerinde çalışan işçilerdir. Araştırma kapsamında çeşitli birimlerde görev yapan 130 işçiye anket dağıtılmış, 23 anket kâğıdı boş veya değerlendirmeye alınmayacak şekilde teslim alındığından, araştırma 107 katılımcının verdiği bilgiler doğrultusunda gerçekleştirilmiştir.

Veri Toplamada Kullanılan Araçlar

Araştırma verileri anket tekniği kullanılarak elde edilmiştir. Söz konusu anket dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik ifadeler yer almaktadır. İkinci bölümde alışanların İş Hukuku farkındalıkları, üçüncü bölümde iş tatmini ve dördüncü bölümde işten ayrılma niyetine ilişkin ifadeler yer verilmiştir. Verilerin elde edilmesi için kullanılan ölçekler aşağıdaki gibidir:

Çalışanların İş Hukuku Farkındalık Ölçeği: Araştırma kapsamında Çavuş ve Kurar (2015) tarafından çalışanların İş Kanunu Uygulamaları farkındalıklarını ölçmek amacıyla kullanılan Hukuki Uygulamalara İlişkin Farkındalık Ölçeği'nden yararlanılmıştır. İş Kanunu Uygulamaları Ölçeği 8 madde içermektedir. Ölçeğin Cronbach Alpha Katsayısı 0,818 olarak bulunmuştur (Çavuş ve Kurar, 2015: 164). Bu araştırma kapsamındaki örneklem için çalışanların İş Hukuku farkındalık ölçeğinin Cronbach Alpha Katsayısı 0,763'tür.

İş Tatmini Ölçeği: Katılımcıların genel iş tatminini ölçmek amacıyla Hackman ve Oldham (1975) tarafından geliştirilen ve Şeşen ve Basım (2010) tarafından Türkçeye uyarlanan İş Tatmini Ölçeği (İTÖ) kullanılmıştır. Ölçek toplam 5 maddeden oluşmaktadır. Bu araştırma kapsamındaki örneklem için çalışanların iş tatmini ölçeğinin Cronbach Alpha Katsayısı 0,863'tür.

İşten Ayrılma Niyeti Ölçeği: Araştırma kapsamında işten ayrılma niyetini ölçmek amacıyla Rosin ve Korabik (1995) tarafından geliştirilen ve Tanrıöver (2005) tarafından Türkçeye uyarlanan toplam 4 maddeden oluşan ölçek kullanılmıştır. Bu araştırma kapsamındaki örneklem için çalışanların işten ayrılma niyeti ölçeğinin Cronbach Alpha Katsayısı 0,781'dir.

Araştırmada kullanılan ölçeklerin tamamı 5'li Likert Ölçeği (1-Hiç Katılmıyorum, 5-Kesinlikle Katılıyorum) ile cevaplandırılmaktadır.

Araştırmada kullanılan ölçeklerden elde edilen ortalamaların değerlendirilmesinde Tablo 1'deki aralık değerlerinden yararlanılmıştır.

Tablo 1. Ortalamaların Değerlendirme Aralıkları

Aralık	Aralık Değeri
1,00-1,80	Çok Düşük
1,81-2,60	Düşük
2,61-3,40	Orta
3,41-4,20	Yüksek
4,21-5,00	Çok Yüksek

Araştırmadan elde edilen veriler, SPSS 16.0 programı aracılığıyla analiz edilmiştir.

Araştırma Bulguları

Tablo 2. Örneklem Karakteristikleri

Demografik Özellik		N	%
Cinsiyet	Kadın	2	1.9
	Erkek	105	98.1
	Toplam	107	100
Yaş	30'un altı	10	9.3
	31-40	30	28.0

	41-50	54	50.5
	51 üzeri	13	12.1
	Toplam	107	100
Mezuniyet	İlköğretim	54	50.5
	Lise	34	31.8
	Ön Lisans	7	6.5
	Lisans	12	11.2
	Toplam	107	100
Mesleki Deneyim	1 yıldan az	1	0.9
	1-5 yıl	9	8.4
	5-10 yıl	27	25.2
	10 yıl üzeri	70	65.4
	Toplam	107	100
Toplam		107	100

Tablo 2 dikkate alındığında araştırmaya katılanların tamamına yakını erkek (%98.1), çoğunluğu 41-50 yaş aralığında (%50.5), çoğunluğu ilköğretim mezunu (54) olup, büyük çoğunluğu 10 yıl ve üzerinde mesleki deneyime (%65.4) sahiptir.

Çalışanların İş Hukuku Farkındalıkları, İş Tatmini ve İşten Ayrılma Niyeti Puanları

Çalışanların İş Hukuku farkındalıkları, iş tatmini ve işten ayrılma niyeti ölçeklerinden aldıkları puanların ortalamaları aşağıdaki Tablo 3'te görülmektedir.

Tablo 3. Çalışanların İş Hukuku Farkındalıkları, İş Tatmini ve İşten Ayrılma Niyeti Düzeyi Sonuçları

N=107	Standart Sapma	Ortalama	Düzye
Çalışanların İş Hukuku Farkındalıkları	0,595	3,55	Yüksek
İş Tatmini	0,792	3,94	Yüksek
İşten Ayrılma Niyeti	0,724	1,77	Çok Düşük

Tablo 3'te görüldüğü üzere çalışanların İş Hukuku farkındalık düzeylerinin (3,55) yüksek, iş tatmini seviyelerinin (3,94) yüksek ve işten ayrılma niyetlerinin ise (1,77) çok düşük olduğu anlaşılmaktadır.

Çalışanların İş Hukuku Farkındalıkları, İş Tatmini ve İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişki

Çalışanların İş Hukuku farkındalıkları, iş tatmini ve işten ayrılma niyeti arasında bir ilişki bulunup bulunmadığını belirlemek amacıyla korelasyon katsayılarına bakılmıştır. Aşağıdaki Tablo 4'te söz konusu katsayı sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 4. Çalışanların İş Hukuku Farkındalıkları, İş Tatmini ve İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişkiye Yönelik Sonuçlar

*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed), **. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed), N=107		Çalışanların İş Hukuku Farkındalıkları	İş Tatmini	İşten Ayrılma Niyeti
Çalışanların İş Hukuku Farkındalıkları	Pearson Correlation	1	0,405**	-0,207*
	Sig. (2-tailed)		,000	,032
İş Tatmini	Pearson Correlation		1	-0,590**
	Sig. (2-tailed)			,000
İşten Ayrılma Niyeti	Pearson Correlation			1
	Sig. (2-tailed)			

Tablo 4 dikkate alındığında, çalışanların İş Hukuku farkındalıkları ile iş tatmini arasında ($p<0,01$; $r=0,405$) orta derecede ve pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır. H_1 hipotezi kabul edilmiştir. İş tatmini ile işten ayrılma niyeti arasında ($p<0,01$; $r=-0,590$) orta derecede negatif yönlü anlamlı bir ilişki vardır. H_2 hipotezi kabul edilmiştir. İşten ayrılma niyeti ile çalışanların İş Hukuku farkındalıkları arasında ($p<0,05$; $r=-0,207$) zayıf derecede negatif yönlü anlamlı bir ilişki vardır. H_3 hipotezi kabul edilmiştir.

SONUÇ

Çalışanların İş Hukuku farkındalıkları, iş tatmini ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkinin araştırıldığı bu çalışmada Atatürk Üniversitesi'nin çeşitli birimlerinde görev yapmakta olan işçilerle anket çalışması yapılmıştır.

Araştırma sonucunda katılımcıların İş Hukuku farkındalık düzeylerinin yüksek, iş tatmin seviyelerinin yüksek ve işten ayrılma niyetlerinin ise çok düşük seviyede olduğu tespit edilmiştir.

Araştırma bulgularına göre çalışanların İş Hukuku farkındalıkları ile iş tatmini arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır. Bu sonuca göre çalışanların İş Hukuku farkındalık düzeyleri arttıkça, iş tatmin düzeyleri de artmaktadır. İş tatmini ile işten ayrılma niyeti arasında ise negatif ilişki vardır. Çalışanların iş tatmin seviyeleri arttıkça, işten ayrılma niyetlerinin azalabileceği ifade

edilebilir. Benzer şekilde çalışanların İş Hukuku farkındalıkları ile işten ayrılma niyeti arasında da negatif ilişki vardır. Çalışanların İş Hukuku farkındalıkları azaldıkça, işten ayrılma niyetinin artabileceği de anlaşılmaktadır.

Araştırma sonuçları dikkate alındığında çalışanların İş Hukuku farkındalıklarının artırılması ve iş tatmin seviyelerinin yükseltilmesinin işten ayrılma niyeti seviyesini azaltabileceği anlaşılmaktadır. Bu noktada çalışanların İş Hukuku farkındalıklarının artırılabilmesi için çeşitli eğitim programları düzenlenmesi faydalı olabilecektir. Öte yandan İş Hukuku alanında yaşanması muhtemel uyuşmazlıkların azaltılması açısından da tecrübeli çalışanların özellikle işyeri uygulaması gibi konularda diğer çalışanları aydınlatmaları da faydalı olabilecektir.

Çalışanların iş tatmin seviyelerini artırabilecek önlemlerin alınması, sosyal aktiviteler, çeşitli etkinlikler düzenlenmesi, çatışmalardan uzak çalışma ortamının sağlanması vb. önlemler, örgütlerin taklit edilemez yegâne unsuru olan insan kaynağının işten ayrılma niyetini azaltabilecek önlemlerden yalnızca birkaçı olarak ifade edilebilir. Çalışanların işten ayrılmaları örgütler için önemli bir maliyet oluşturmaktadır. Bu açıdan örgütlerin söz konusu durumu engellemeleri işletme kârlılığı açısından da önemlidir.

KAYNAKÇA

Biçen, G., & Koç, H. (2021). İşgören Mutluluk Düzeylerinin İş Tatmini ve İş Performansı Üzerine Etkileri: Konaklama İşletmelerinde Bir İnceleme. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(4), 1450-1468.

Çavuş, Ö. & Kurar, İ. (2015). Turizm Sektöründe Çalışanların Hukuki Haklarına İlişkin Farkındalıkları: Konaklama ve Yiyecek-İçecek İşletmeleri Çalışanları Üzerine Bir Araştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(2), 147-174.

Çınar, O., Karcıoğlu, F., & Akdaş, K. (2016). İş Yaşamında İş Tatmini, Örgütsel Özdeşleme ve İşten Ayrılma Niyeti İlişkisi: Erzurum'da Bir Kamu Kurumu Örneği. *Siyaset Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 121-136.

Hackman, J. R., & Oldham, G. R. (1975). Development of the Job Diagnostic Survey. *Journal of Applied Psychology*, 60, 159-170.

Rosin, H. & Korabik, K. (1995). Organizational Experiences and Propensity to Leave: A Multivariate Investigation of Men and Women Managers. *Journal of Vocational Behavior*, 46(1), 1-16.

Sadullah, Ö., Kulak, A. F. & Sermet, M. (2015). Labour Law Awareness of Employees: A Comparison From Germany and Turkey. *İş Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 7(3), 30-48.

Serçemeli, C. & Çınar, O. (2020). İş Uyuşmazlıklarının Önlenmesi ve Çözümünde Örgütsel Bilgelik. *Social Sciences Studies Journal*, 72, 4565-4581.

Şeşen, H., & Basım, H. N. (2010). Çalışanların Adalet Algısının Örgütsel Vatandaşlık Davranışlarına Etkisi: İş Tatmininin Aracılık Rolü. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 37(Ağustos), 171-193.

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

Tanrıöver, Ü. (2005). The Effects of Learning Organization Climate and Self Directed Learning on Job Satisfaction, Affective Commitment and Intention to Turnover. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul, Marmara Üniversitesi.

**YENİDEN DİRİLİŞİN MAHİYETİ TARTIŞMALARINDA DİNİ TASVİR VE
TEŞBİHLER
TEHÂFÜTÜ'L-FELÂSİFE MERKEZİNDE BİR İNCELEME**

DESCRIPTIONS AND SYMBOLS IN THE RESURRECTION DISCUSSIONS
A RESEARCH IN *TAHÂFUT AL-FALÂSİFAH*

Doç. Dr. Ömer Faruk ERDOĞAN

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi İslâmi İlimler Fakültesi, İslâm Felsefesi Anabilim
Dalı, Kütahya, Türkiye

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4131-3532>

ÖZET

Yeniden dirilişin mahiyeti hakkındaki tartışmalar Gazzâlî'nin *Tehâfütü'l-felâsife* adlı eserinin yirminci meselesinde ele alınmıştır. Bu konuda Gazzâlî İbn Sînâ'ya tekfir ithamında bulunmuştur. O, ahirete ilişkin mutluluk ve bahtsızlık tasvirlerinin sembollerden ibaret olduğuna dair iddialara karşı çıkmış, bu konuyla bağlantılı olarak da ahirette dirilişin sadece ruh ile olmasının dinin temel kanunlarına aykırı olduğunu söylemiştir. Gazzâlî'nin *Tehâfüt*'teki temel savında olduğu gibi İbn Sînâ'ya göre de mutluluk ve bahtsızlık tasvirleri, din ve peygamberlik müessesesi tarafından teşbih ve semboller ile ifade edilmelidir. Din, söz konusu hayatı, tıpkı Allah'ın varlığı ve sıfatlarını anlatmada olduğu gibi temsillerle anlatmalıdır. Özellikle tevhîd ve tenzih hususunda tamamen soyut kavramlarla ifade edilen bir Tanrı tasavvuru ve ahiret hayatı, halk tarafından doğru anlaşılabilir. Gazzâlî açısından İbn Sînâ'nın bu görüşü, dinin aslî kaynaklarına ve Müslümanların itikatlarına tamamen aykırıdır. Oysa İbn Sînâ burada bir inkârdan ziyade, tasvir ve teşbihlerle anlatılan Cennet mutluluğu ve Cehennem elemninin arkasındaki hakikati idrak etme çabasıdır. İbn Sînâ ahiret hayatını inkâr etmemekte, ahiret hayatının ahvali konusunda farklı düşüncelere sahip olduğunu bazı Kur'an ayetlerini te'vîl ederek ortaya koymaktadır. Bu sebeple Gazzâlî'nin tekfir iddiasının dinden çıkmak olarak okunması doğru bir çıkarım olmamalıdır.

Anahtar Kelimeler: Yeniden Diriliş, İbn Sînâ, Gazzâlî, *Tehâfütü'l-felâsife*.

ABSTRACT

The discussions about the nature of the resurrection are discussed in the twentieth issue of al-Ghazzâlî's *Tahâfut al-Falâsifah (Incoherence of the Philosophers)*. In this regard, al-Ghazzâlî accused Avicenna of abandoning the religion. He opposed the philosopher's claims that depictions of happiness and haplessness in the afterlife consist of symbolic. However, he claimed that the resurrection in the afterlife only with the soul is against the basic laws of the religion. As al-Ghazzâlî claims, according to Avicenna, the depictions of happiness and

haplessness were expressed by the religion and prophethood with similes and symbols. Religion should describe the life in question through representations, just as in describing the existence and attributes of God. Especially the concepts of oneness, exoneration (tanzīh) and the life of the afterlife, which are expressed in abstract terms, are not understood correctly by the people. In terms of al-Ghazzālī, this view of Avicenna is completely contrary to the main sources of religion and the beliefs of Muslims. However, Avicenna did not deny religion here. On the contrary, it tries to comprehend the truth behind the happiness of Paradise and Hell, which are described with descriptions and similes. Despite objections leading to his takfīr allegation by al-Ghazzālī, Avicenna does not deny the afterlife, he only carries out different reasoning about the circumstance of the afterlife. Even in that case, he wishes to prove his arguments by interpreting the Qur'ānic verses. For this reason, it is not a correct inference to understand al-Ghazzālī's claim of takfīr as rejecting religion.

Keywords: Resurrection, Avicenna, al-Ghazzālī, *Tahāfut al-Falāsifah*.

GİRİŞ

Gazzālī'nin *Tehāfutü'l-felāsife* adlı eserinin yirminci meselesini oluşturan üçüncü tekfir ithamı; 'filozofların cesetlerin dirilişini, ruhların bedenlere iadesini, Cehennem ve maddi ateşin, Cennet ve huriler ile insanlara vadedilen diğer mükâfat ve cezaların varlığını inkâr etmelerinin, ayrıca bunun gibi şeylerin ruhanî ödül ve cezayı halkın geneline (avam) anlatmak için cismaniyetin ötesinde birer sembol olduğu şeklindeki görüşlerinin çürütülmesi' başlığını taşımaktadır.

Gazzālī ahirete ilişkin mutluluk ve bahtsızlık tasvirlerinin sembollerden ibaret olduğuna dair filozof iddialarına ve ahirette dirilişin sadece ruh ile olmasının dinin temel kanunlarına aykırı olduğuna itiraz etmiştir.

Meseleye İbn Sînâ cephesinden bakılacak olursa, ona göre nefis hakkında bize din ve peygamberlikten gelen bilgilere ilaveten akıl ve burhan yoluyla da bilgiler ulaşmaktadır. Din ve peygamberlik kanalıyla aktarılanların kanıtlanması din ve peygamberliğin haberlerinin doğrulanması ile mümkündür. İşte bu kısmın içeriği; dirilişte bedenin durumunun ne olacağı hakkında olup bedene ait iyilik ve kötülükler ile ahirete ait mutluluk ve bahtsızlığın ayrıntılarını kapsar. Akıl ve burhan ile idrak edilen ve peygamberliğin de onu tasdiklediği haberlerin içeriği ise, ölüm ötesi hayatta nefislerin mutluluk ya da bedbahtlığının kıyas yöntemiyle tespitidir. Ruhsal mutluluğa ulaşma arzusunun bedenî hazlardan daha üstün olması, gerçek Bir'e ulaşmak için bedenî mutluluğu ifade eden tasvirlerin amaç değil araç olduğunun kıyas yöntemiyle kavratılmasıdır. Gerçek hâkimler (gerçeği idrak eden kişiler) kendilerine bedensel arzular verilmiş olsa bile, onların gerçek mutluluğa ulaşma arzuları daha büyüktür.¹ Bu bakımdan Gazzālī'nin iddia ettiği gibi İbn Sînâ, mutluluk ve bahtsızlık tasvirlerinin, yani diriliş argümanlarının dinde ve peygamberliğin anlatımında semboller ile ifade edildiğini söylemektedir. Ruh-beden münasebetinde gerçek zevk ve bahtsızlık ruh için olabilmektedir.²

İbn Sînâ'nın böyle düşünmesinin sebebi, insanların özellikle tevhîd ve tenzih hususunda tamamen soyut kavramlarla ifade edilen bir ilâhî ve ahiret hayatını kabul etmekte zorlanmaları ve hatta dinden uzaklaşmayı tercih etmeleri endişesidir. Dolayısıyla sıradan bir halkın bunu soyut şeylerle anlaması mümkün değildir. Din, söz konusu hayatı, tıpkı Allah'ın varlığı ve sıfatlarını anlatmada olduğu gibi temsillerle anlatmalıdır.³ Gazzālī'ye göre bu meyandaki görüşlerinden dolayı içlerinde İbn Sînâ'nın da olduğu bir takım Müslüman Meşşâî

¹ İbn Sînâ, *Metafizik*, trc. Ekrem Demirli ve Ömer Türker (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2004), 2: 169.

² İbn Sînâ, "eş-Şifâ/el-İlâhiyât", *Felsefe ve Ölüm Ötesi*, haz. Mahmut Kaya (İstanbul: Klasik Yayınları, 2011), 47.

³ Ahmet Çapku, *İbn Sînâ, Gazzālî ve İbn Rüşd Düşüncesinde Ahiret* (İstanbul: Kayihan Yayınları, 2015), 137-138.

filozoflar, cesetlerin dirilmesi, ruhların bedenlere tekrar dönmesi, Cennet ve Cehennemdeki mutluluk ve acı gibi ahirete ait hakikatleri halkın anlaması için kullanılmış sembolik anlatımlar olduğu gerekçesiyle reddetmişlerdir. Gazzâlî açısından onların bu meyandaki görüşleri, dinin aslî kaynaklarına ve Müslümanların itikatlarına tamamen aykırıdır.⁴

1. UHREVÎ HAZLAR DÜNYEVÎ HAZLARDAN ÜSTÜNDÜR

Bu hususta Gazzâlî'nin *Tehâfüt*'te tartıştığı filozof görüşleri ile İbn Sînâ'nın ifadeleri paralellik arz eder. Gazzâlî'ye göre filozoflar 'nefsin hazları, cismanî ve ruhanî lezzetleri algılaması' konusunda şunu öne sürerler:

"Nefsin ölümden sonraki hali, anlatılamayacak kadar yüksek bir zevk içinde veya anlatılamayacak kadar yüksek bir acı içinde sonsuza dek sürüp gidecektir. Bazen bu acı sonsuz iken, bazen de bu acı uzun zaman geçtikten sonra ortadan kalkacaktır."⁵

Buradan yola çıkarak filozoflar ahirette insanları iki kısma ayırmışlardır: 1. Ebedî zevk alacak olanlar (arınmış olgun nefisler). 2. Ebedî acı çekecek olanlar (kirlenmiş olgun nefislerdir).⁶

İbn Sînâ'nın bu konudaki ifadeleri, Gazzâlî'nin iddialarını doğrulamaktadır. Ona göre bedenlerinden kopan nefislerin mertebeleri; 1. Arınmış kâmil nefisler. 2. Henüz arınmamış, arınmak için berzahta ıslah edilecek olan nefisler. 3. Hayatta iken kemâle ermenin gerekliliğini bildiği halde kemâle eremeyen nefisler. 4. Hayatta iken bir uyarıcı (Peygamber) ulaşmayan, kemâle ermemiş ama arınmış nefisler. 5. Saf akıllıların ve çocukların nefisleri gibi ilâhî buyruğa muhatap olmayan kemâle ermemiş ama arınmış nefisler. 6. Kemâle ermeyen ve arınmamış nefisler. Bu nefisler sonsuza dek bahtsızlığı seçmişlerdir.⁷

Bayağı nefisler kendilerine uygun mutluluk ve bahtsızlık yaşayacak iken, kutsal nefisler, doğrudan yetkinliğe ulaşırlar ve gerçek lezzete dalıp giderler. Geride kalan (dünyaya ait) şeylere bakmazlar. Ahirette yaratıcıya karşı alınacak lezzet ile bedensel zevkler kıyaslanamaz. Dinde bedensel mutluluktan bahsedildiği doğrudur. Lakin dünyevi hazlarla gerçek hazlar arasında fark vardır.⁸

İbn Sînâ'nın bu konudaki amacının, her şeyden önce Allah'a yaklaştırmayı gerektiren akli ilkelerin üstünlüğünü ortaya koymak olduğu söylenebilir. Dolayısıyla güzel sûretleri görmeye kör, düzenli sesleri duymada sağır nasıl o güzellik karşısında bir şey hissetmiyorsa, akıllı kişi gerçek hazzı diğer hazlardan ayırır. Akıllı kimse her lezzetin, eşeğin yemekten ve çiftleşmekten aldığı zevk gibi olduğunu düşünmemelidir. Âlemlerin Rabbinin sonsuz gücünde, son derece faziletli bir durum ve haz diye isimlendirebileceğimiz kadar yüce bir şey yoktur da, eşek ve hayvanlarda mı hoş ve hazlı bir durum vardır! Asla! Bilakis yüce ile bu değersiz nasıl kıyaslanabilir? Fakat biz bunu tahayyül eder, kıyas ile biliriz. O halde İlk'in katında bizim durumumuz, güzelliklerinden emin olduğu halde asla duymayan sağırın o sesin hazzını alamadığı hale benzer.⁹ İbn Sînâ'nın başka söze gerek bırakmayan açıklamaları Gazzâlî'nin *Tehâfüt*'teki iddialarını karşılar niteliktedir.

"O halde ahirete ilişkin aklî hazlar dünyevî, cismanî hazlardan daha üstündür. Nefs öldüğünde zindandan kurtulmuş ve gerçek arzularına kavuşmuştur. İşte burası onun gerçek cennetidir. Nefs dünyadan koparken bağlı olduğu bazı hazlardan ayrılmaktadır. Fakat bu hazlar, gerçek

⁴ Bk. Mübahat Türker Küyel, *Üç Tehâfüt Bakımından Felsefe-Din Münasebeti* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1956), 107.

⁵ Gazzâlî, *Tehâfütü'l-felâsife*, Süleyman Dünya neşri, trc. Mahmut Kaya, Hüseyin Sarıoğlu (İstanbul: Klasik Yayınları, 2009), 207

⁶ Bk. Gazzâlî, *Tehâfüt*, 207.

⁷ İbn Sînâ, "eş-Şifâ/el-İlâhiyât", 56; Ali Durusoy, *İbn Sînâ Felsefesinde İnsan ve Âlemdaki Yeri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 1993), 190-194.

⁸ İbn Sînâ, *Metafizik*, 2: 170.

⁹ Bk. İbn Sînâ, *en-Necât*, trc. Kübra Şenel (İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2013), 267-268; *Dânişnâme-i alâî Alâî Hikmet Kitabı*, trc. Murat Demirkol (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013), 270-274; "eş-Şifâ/el-İlâhiyât", 51-53; *Metafizik*, 2: 170.

hazların yanında nefis için fazlaca bağlayıcı değildir. Bunun örneği vatanından ve ailesinden ayrılmak sebebiyle üzülen birisinin yüksek bir makama geleceğinden dolayı haz duymasına benzer.”¹⁰

Gazzâlî nefsin mertebelerinden hareketle filozofların, akıl gücünün akledilirleri algılayarak mutluluğa erdiğini savunduklarını iddia eder. Ona göre bunu engelleyen tek şey bedenın meşguliyetleri, duyuları ve arzularıdır. Dünyadaki cahil nefis, zevk aldığı şeyi elde edememekten dolayı acı duyar. Ancak bedene ait işlerle meşgul olması ona acısını unutturur. Akledilirleri algılayan nefis ise bazen hastalıktan dolayı tat alma duyusu azalan hasta gibi az bir haz duyar. Bilgiyle olgunlaşan nefisler ise hastalık nedeniyle tat alamayan hastanın bu sıkıntıdan kurtulmasıyla elde ettiği lezzete benzer bir haz alır.¹¹

İbn Sînâ’ya göre akıllı kimselerde iç güçler, zayıf ruhlu, aşağılık ve değersiz kimselerde ise dış lezzetler baskındır. Bir kimseye bir şey sunulsa lezzetli yiyecek mi ister, yoksa makam, ihtişam, izzet ve düşmana galibiyet mi ister? Eğer düşüklük, adilik ve çocukların ve dört ayaklıların konumu ise tatlı ister. Eğer yüksek ve yüce ruhlu ise asla tatlıya iltifat etmez ve diğer lezzetli şeyin yanında durmaz. Aşağılık insan, iç güçleri ölmüş kimsedir. Onun iç güçlere ait fillerden haberi yoktur. Nitekim çocukların iç güçleri henüz tam olarak fiilî hale gelmemiştir.¹² Bu sebeple nefsin yetkinliği, duyu güçlerinin yetkinliğinden çok üstündür. Nefsin yapısı ruhanî, Rabbanî, latif ve mukaddestir. Cismanî âlem ise duyusal olup, kötülüğe karışmıştır. Bu durumda insanın özüne ait lezzet yani onun nefsi ahirette kemâle ermiş durumdaysa, alacağı lezzet bizim şu âlemimizdeki lezzetle asla kıyaslanamaz. İnsandaki şehvet, öfke ve vehim gücü arttıkça akleden nefis geriler, Allah’ı bile unuttur hale gelir. Ruhânî lezzetleri bizim hissedemeyişimizin sebebi, beden tarafından akleden nefsin engellenmesidir.¹³ İbn Sînâ için aklî hazların önemi, aslında insana Allah’ı hissettiren ve anlatan en iyi aracı olmasından kaynaklanır. Bu sebeple aklî hazlar ile duyusal hazlar arasında büyük farklar vardır.

Gazzâlî, filozofların dini açıdan diriliş meselesini destekleyen sözlerine, onların faydalı ilim, iyi amel ve ibadetler hakkında söyledikleriyle devam eder. Çünkü onlar, bu konuda ruhanî lezzetlerin cismanî lezzetlerden üstünlüğünü göstermenin en iyi izahını yaparlar.

“Filozoflara göre aklî ilimler Allah’ın sıfatları, melekleri, kitapları ve varlığın O’ndan nasıl meydana geldiği hakkındaki bilgilerdir. Bunun dışındaki bilgiler, şayet Allah’a ulaştırıyor ise yararlıdır. İyi amel ve ibadete ihtiyaç, nefsin arınması için gereklidir. Nefis, bedende bulunduğu sürece iyi amel ve ibadetin hakikatini anlaması engellenmektedir. Nefsi kendi arzularından uzaklaştırmak, dünyanın bağından ayırmak, ancak ilme ve takvaya yönelmekle olur. Ahlâk ilmi geniş bir alandır. Ahlâkı güzelleştirmenin yolu, ancak davranışlarda dinin koyduğu ahlâkî ilkeleri uygulamakla olur. Böylece insan nefsanî arzularına uymaz. Onun için Allah ‘nefsini arındıran kurtuluşa ermiş, onu kirleten ise ziyan etmiştir’ (Şems, 91/8-9) buyurmaktadır.”¹⁴

Gazzâlî yine bu hususta İbn Sînâ’nın görüşlerini doğru aktarmıştır. İbn Sînâ’ya göre düşünenin basireti arttıkça, mutluluk için istidatı da artar. Sanki insan, bu âlem ve ilişenlerinden, ancak diğer âlem ile ilişkisini pekiştirdiğinde arınır. Böylece bu onun için orada olana arzuya ve orada bulunup arkasındakine dönüşü bütünüyle engelleyen bir aşka dönüşür. Bu gerçek mutluluk, nefsin amelî tarafını ıslah etmeden tamamlanmaz. Bu sebeple ahlâk, nefisten fiillerin kolaylıkla, önceden her hangi bir düşünce olmaksızın meydana geldiği bir melekedir. Ahlâk kitaplarında, ortada olan fiillerin yapılması değil, iki zıt ahlâk arasındaki

¹⁰ Gazzâlî, *Tehâfüt*, 209-211.

¹¹ Gazzâlî, *Tehâfüt*, 207-208.

¹² İbn Sînâ, *Dânişnâme-i alâî*, 266.

¹³ Bk. İbn Sînâ, “el-Adhaviyye fi’l-me’âd”, *Felsefe ve Ölüm Ötesi*, haz. Mahmut Kaya (İstanbul: Klasik Yayınları, 2011), 41.

¹⁴ Gazzâlî, *Tehâfüt*, 210-212.

ortada olmanın kullanılması hatta ortada olma melekesinin elde edilmesi emredilmiştir. Ortada olma melekesi adeta natik kuvve ve hayvanî kuvvelerle birlikte dir.¹⁵ En net ifadesiyle nefsi, tabiatın kirlerinden arındıracak olan şey, Allah'a ibadet ve Peygamberin çağıracağı dine göre hareket etmektir. Din, nefsi bu afetlere karşı koruyan bir kale ve bir kalkandır.¹⁶

2. CENNET VE CEHENNEM TASVİRLERİNİN AMACI

Gazzâlî'nin asıl itirazı, filozofların ahiret hayatının ahvaline yönelik iddialarına gelmektedir. Bu başlık altında zikredebileceğimiz 'Cennet ve Cehennem ahvalinin tasvirler ve teşbihlerle anlaşılabilirliği' adlı tartışma, Gazzâlî'nin nakilden itiraza ve itirazdan inkâra giden sürecin başlangıcını oluşturur. Gazzâlî'nin tekfir ithamına kadar götürdüğü bu bölüm, halkın anlayabileceği üslup konusunu tartışmaya açmaktadır. *Tehâfüt*'e göre filozoflar şunu iddia ederler:

“Bir kimse ölünce onun kıyameti kopmuştur. Ahirete ilişkin tasvirlerin amacı, uhrevî hazları idrakten aciz olan zihinlere, anlayabilecekleri örnekler vererek bunları (tasvirler kullanarak) anlatmaktır. Sonra bu hazların anlatılardan çok daha üstün olduğu (dinde anlatılan sembollerden daha geniş bir anlam içerdiği) onlara hatırlatılır. İşte filozofların görüşü budur. Biz bu konuda deriz ki, filozofların bu konudaki görüşlerinin çoğu dine aykırı değildir. Çünkü ahirette duyusal zevklerden daha büyük hazlar olduğunu biz de kabul ediyoruz. Fakat biz bunu dinden öğreniyoruz. Zira din ahiretten haber vermektedir. Nefsin ölümsüzlüğü kabul edilmeden de ahiret anlaşılır. Şu var ki biz bunun sadece akıl ile bilinebileceği iddiaları konusunda onlara karşıyız.”¹⁷

Gazzâlî filozofların, ahiret hayatına ilişkin tasvirlerin amacı olarak, “uhrevî hazları idrakten aciz olan zihinlere, anlayabilecekleri örneklerle ahireti anlatmak ve ahiretin anlatılardan daha yüce olduğunu göstermektir.”¹⁸ iddiasını kabul etmekte ve hem dinin hem de kendi görüşünün bu yönde olduğunu açıklamaktadır. Gazzâlî'nin bu noktada tek itirazı, filozofların bu kabulünün sadece akıl ile bilinebileceğini savunmalarına yöneliktir.¹⁹

İbn Sînâ ahiret hayatının tasvir ve teşbihlerden oluştuğunu ve avam için bu tasvir ve teşbihlerin en etkili anlatma yöntemi olduğunu Gazzâlî'nin iddialarını doğrular nitelikte açıklamaktadır.

“Bütün insan topluluklarının desteğini alan birisi, çıksa ve herkesi korkutarak veya mutlu edecek bir sistem yapsa, bu mümkün olacak bir şey değildir. Yüce Yaratıcı, insanların anlayacağı şekilde iyiler ve kötüler için ahirette neler hazırladığını tasvir etmiştir. İyi olanlar için huriler, ölümsüz gençler, canlarının çektiği meyveler, kaynağından doldurulmuş kadehler, altlarından akan süt, bal, şarap ve temiz su ırmakları, tahtlar, köşkler, döşemesi ipek ve atlastan çadırlar, kubbeler, yeryüzü ve gökyüzü kadar geniş cennetler hazırlamıştır. Kötüler için ise kızgın ateş, dondurucu soğuk, zebaniler, zincirler, kelepçeler, kuru diken yemek, irinli su içmek, kafalarına demir tokmakla vurmak, azaplarının sona ermemesi için yanmış derilerinin tekrar yenilenmesi şeklinde azaplar tasvir etmiştir. Avamın anlayacağı bu tasvirlerin dışında gerçek bir durum söylenecek olsa, (mesela Rablerinden mahrum bırakılmak gibi) insanlar pek aldırış etmezlerdi. Bedenlerin yanıp yok olduktan sonra tekrar dirilişi ve yenilenmesi söz konusu olmasa sevap ve azabı önemsemezlerdi. Öyleyse 'dini siyaset'

¹⁵ İbn Sînâ, *en-Necât*, 271.

¹⁶ İbn Sînâ, “el-Adhaviyye fi'l-me'âd”, 43.

¹⁷ Gazzâlî, *Tehâfüt*, 212.

¹⁸ Gazzâlî, *Tehâfüt*, 212.

¹⁹ Ömer Faruk Erdoğan, *Tehâfütte Tekfir Tartışmaları* (Çizgi Kitabevi Yayınları: Konya, 2020), 259.

açısından diriliş olayını hesap, sevap ve azabı bu şekilde anlatmak gerekir. Nitekim Hz. Muhammed bu olayı o kadar güzel anlatmıştır ki, başka söze gerek bırakmamıştır.”²⁰

İbn Sînâ'nın ifadelerini yorumlayan Gazzâlî'ye göre filozoflar, dindeki nassların halkın anlayabileceği şekilde gönderildiğini, bunlardaki teşbihin onların seviyesine uygun olduğunu, ilâhî sıfatların halkın anlayabileceğinin çok ötesinde olduğunu ve bu sebeple dinde tasvirler kullanıldığını iddia ederlerse onların bu iddialarına iki şekilde cevap verilebileceğini söyler:

1. Cennet-Cehennem ve ahiret ahvaline ilişkin nasslar te'vîl edilemez. Teşbihe ilişkin nasslar Arap istiare usulüne uygun olarak te'vîl edilebilir. Bu durumda filozoflar ancak Cennet ve Cehennem tasvirlerinin halkın yararı için, gerçeğin zıddıyla yorumlanabileceğini iddia edebilirler. Peygamberlik makamı bundan münezzehtir.²¹

2. Ahiret ahvali hakkında vaad edilenleri akılla te'vîl etmek gerekir ki, bunlar Allah'ın kudreti karşısında imkânsız değildir. Öyleyse bunlar nassın zahirine göre, nassın toplamının verdiği açık anlamıyla kabul edilmelidir.²²

Gazzâlî özetle, onların bu meseledeki görüşlerinin, ilmî mevzularla alakası olmayan zanlardan ve bir takım tahminlerden ibaret olduğunu iddia etmektedir.

Gazzâlî'nin filozoflara yönelik tekfir iddiasının girişi olarak kabul edebileceğimiz yukarıdaki ithamlarına karşılık İbn Sînâ, bu hususu oldukça açık, net ve ikna edici şekilde açıklamıştır. İbn Sînâ'nın ifadelerinde aslında bir inkârdan ziyade, gerçeğin tasvirlerle anlatılmasının neticesinde ilâhî yüceliğin bütün zihinlerde anlamlı hale dönüştürülmesi gayreti vardır. Örneğin Cennet ve Cehennem ile ilgili Kur'an'daki tasvirlerin varlığının ya da yokluğunun tartışılmasından ziyade bu tasvirlerin ardındaki hakiki güzelliği anlamının ve idrak etmenin bilincine ermek önemsenmiştir. Bu ise açıkça bir inkâr olarak kabul edilemez.²³ Şu ifadeler meseleyi anlatmaya kâfidir:

“Halk kitleleri dini en iyi şekliyle tasvirlerle ve teşbihlerle anlayabilir. Dinimizin ve dinlerin anlatım tarzı şu şekildedir: Bir peygamber aracılığıyla gelen dinlerin amacı tüm halk kitlelerine hitap edebilmektir. Yaratıcının birliği, niteliği, yer, zaman ve konum gibi her türlü nitelmeden uzaktır. Onun cüz'ünün olamayacağı, âlemin ne içinde ne de dışında olduğu gibi aklî ve felsefî delilleri halk kitlelerine anlatmak imkânsızdır. Bu yüzden Tevrat, baştan sona insanî Tanrı tasvirleriyle doludur. Kur'an'da ise tasvirler gerektiğinde kullanılır.”²⁴

İbn Sînâ teşbih ve tasvirleri savunmakla beraber, bunlara karşı gelmenin nasıl sonuçlar doğuracağını izah etmekten de geri durmamıştır. İbn Sînâ'ya göre şayet Kur'an'daki ayetler akılcıl tarzlarda düşünülmezse, teşbihlerin ardındaki gerçekler fark edilmezse, bütün bunların muhatabı durumundaki kelâmcıların görüşlerinin çoğu bir takım zorlamalardan ibaret, temelsiz ifadeler olarak kalacaktır.²⁵ Halk kitlelerinin, âlimlerin, peygamberlerin, kısacası herkesin anlayabileceği tek kutsal kitap Kur'an'dır. Din, bütün kitlelere hitap edebilme yeteneğine sahip olmalıdır. Onu anlatan kitap da bunu sağlayan en önemli enstrümandır. Kur'an'da halk kitlelerinin anlayabileceği tasvirler ve teşbihler olduğu gibi, aklî ve mantıkî çerçevede düşünen havas insanların ve âlimlerin anlama tarzlarına uygun ifadeler de vardır.²⁶ İbn Sînâ bu durumu o kadar ciddiye almıştır ki, Peygamberlik müessesinin en zor vazifesinin dini halk kitlelerine anlatmak olduğu iddia etmiştir.

²⁰ İbn Sînâ, “el-Adhaviyye fi'l-me'âd”, 17. Ayrıca bk. Süleyman Dünya, “Mukaddime”, *el-İşârât ve't-tenbihât* (Beyrut: Müesseratü'n-Numan, 1992), 2: 139-141; Fatih Toktaş, *İslâm Düşüncesinde Felsefe Eleştirileri* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2004), 179-180.

²¹ Gazzâlî, *Tehâfüt*, 213.

²² Gazzâlî, *Tehâfüt*, 214.

²³ Erdoğan, *Tehâfüt'te Tekfir Tartışmaları*, 264.

²⁴ İbn Sînâ, “el-Adhaviyye fi'l-me'âd”, 8.

²⁵ İbn Sînâ, “el-Adhaviyye fi'l-me'âd”, 10.

²⁶ Erdoğan, *Tehâfüt'te Tekfir Tartışmaları*, 264.

“Hayatıma yemin ederim ki Yüce Allah, Peygamberlerinden birini, bu konularla ilgili gerçekleri (yani tasvir ve teşbihlerin ardındaki gerçekleri), anlayışı kıt ve duyu algılarının dışında akli bir şeye ermeyen halk kitlelerine anlatmakla yükümlü tutsa, sonra da Peygamberinden tüm halkın iman etmesi için insanların nefislerini eğitmesini isteseydi, kesinlikle Peygamberini gücünü aşan bir şeyle yükümlü tutmuş olurdu.”²⁷

İbn Sînâ'ya göre yukarıdaki izahatların neticesinde anlaşılması gereken şudur: Hz. Muhammed aracılığıyla gelen din, dinlerin en mükemmelidir. Dinin ve Hz. Muhammed'in gönderiliş amacı, insanın kendisine ve başkalarına iyi davranışlar yapmasını öğretmektir. Din bunları yaparken halkın anlayabilecekleri tasvirler kullanır. Meleklerin sırf akli mana, ruhanî bir sîma olduklarını, akli formatta değil de halkın anlayabileceği şekilde tasvirlemek, insanları iyiliğe teşvik etmek, kötülükten uzaklaştırmak için, mutluluk ve lezzetleri yüce olan ilâhî şekliyle değil de halkın anlayacağı lezzet ve rahatlıkla anlatmak niçin bu tasvir ve teşbihlerin var olduğunun delillerindendir.²⁸ Asıl gerçek peygamberin ilâhî gerçeklerden onlara genel bir durum dışında bir işaretle bulunmamış olmasıdır. O da hiç bir gözün görmediği ve hiç bir kulağın işitmediği bir şey olduğu ve oradaki hazzın büyük bir saltanat, azabın ise sürekli bir azap olduğudur. Şu bilinmelidir ki, Yüce Allah buradaki iyilik tarafını bilir ve her şeyden münezzeh Allah'ın bildiğini olduğu gibi almak gerekir. O'nun hitabının, mizaç itibarıyla istidatlı olanları, hikemi araştırmaya götürecektir işaret ve remizleri kapsamında bir beis yoktur.²⁹

İbn Sînâ bu konudaki bağlantıyı Allah'ın birliği (tevhîd) ilkesinden yola çıkarak kurmaktadır. Tevhîd konusunda Kur'an'da teşbih ifade eden ayetlerin olduğunu vurgulayan İbn Sînâ, bunu halk kitlelerinin tevhîdi anlaması için gerekli görmüştür. “İmdi, tevhîd konusunda durum böyleyse, ondan sonra gelen itikadi meselelerde neler olmaz ki!”³⁰ diyen İbn Sînâ, bu sözüne delil olarak da Arap dilinin yapısı gereği bu tarz teşbihlerin kullanıldığını ve bu teşbihlerin bütün dil uzmanları tarafından bu şekilde yorumlandığını öne sürmektedir. O burada, teşbih bildiren ve teşbih bildirmeyen ayetlerden de örnekler vermiştir. “Onlar ancak kendilerine meleklerin gelmesini veya Rabbinin gelmesini ya da Rabbinin bazı ayetlerinin gelmesini bekliyorlar.” (Enam, 6/158) ayetinde olduğu gibi teşbihin hiç akla gelmediği görülmektedir. Ancak “...Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir.” (Feth, 48/10) ayetinde ise istiare, mecaz ve ifade genişliği geçerlidir. Şayet Allah'ın birliği (tevhîd) ilkesinde olduğu gibi dinin diğer inanç esaslarında da teşbih, istiare gibi metotlar kullanılmazsa, mesela Allah zatıyla bilir ve bir ilimle bilir, zatıyla kâdirdir yahut bir kudretle kâdirdir gibi konular nasıl anlatılacaktır?³¹

SONUÇ

Gazzâlî, *Tehâfüt*'ün yirminci meselesinin bir tartışması olarak; “Cennet ve Cehennem'in ahvali ve halk kitlelerinin bunları nasıl anlayabileceği” hususunda genel olarak Müslüman Meşşâî filozofları özelde ise İbn Sînâ'yı hem eleştirmiş hem de tekfir ithamıyla yüz yüze bırakmıştır. Cennet ve Cehennem ahvalinin semboller ve teşbihlerle ifade edildiğini ileri süren İbn Sînâ, bu düşüncesinden kastının, gerçek irfan sahiplerinin bedensel hazlara değer vermektense İlk Gerçek'e yönelmeyi her şeyden daha değerli bulacaklarını, Cennetin nimetlerinin onların gözünde değersizleşeceğini vurgulamak olduğunu söyler. Gazzâlî'nin söyleminin aksine, İbn Sînâ'nın bu meseleyi anlama şekli, ahiret hayatında bedensel nimetlerle ruhsal hazların değer verilme farklılığıdır. Filozofa göre Cennet zevkleri ve Cehennem azabı, akıl ve kıyas yöntemi kullanılarak Gerçek Bir'i sezinlemedeki zevk ve

²⁷ İbn Sînâ, “el-Adhaviyye fi'l-me'âd”, 10-11.

²⁸ İbn Sînâ, “el-Adhaviyye fi'l-me'âd”, 16.

²⁹ İbn Sînâ, *en-Necât*, 280.

³⁰ İbn Sînâ, “el-Adhaviyye fi'l-me'âd”, 9.

³¹ İbn Sînâ, “el-Adhaviyye fi'l-me'âd”, 9-10.

mutluluk, insanların algılamasında birer sembol ve araçtır. Onun iddiasından kastı, bu zevkleri inkâr etmek değildir. Çünkü bedenın dirilişii ile ilgili dinin ve peygamberliğin öğretileri, filozof tarafından, ahiret ile ilgili haberler adı altında doğrulamaktadır.

İbn Sînâ, topluma metafizik gerçeklikleri sembolik yolla anlatmak gerektiğini iddia eder. Bu durum sadece İslâm için değil, bütün dinler için geçerlidir. Bu yüzden Kur'an'daki tevhîd ile ilgili ayetlerin bir kısmı teşbih ile anlatım yapmakta, bir kısmı da aleni anlaşılır halde va'z edilmektedir. Nefsanî mutluluk konusundaki ayetlerin zâhirî anlatım biçimi bir delil olarak ele alınırsa, aynı durum Allah'ı tavsif eden teşbihi ayetler için de geçerli olmalıdır. Oysa Allah'ın tavsifine ilişkin teşbihi ayetleri, ifade edildiği biçimiyle anlamak mümkün değildir. Ancak ne var ki kavrayışı kıt olan kimselerin nefsanî durumları temsiller yoluyla anlaması mümkündür. Bu sebeple dinde ölümden sonraki durumlar temsillerle anlatılır.

Gazzâlî'nin iddialarına karşın İbn Sînâ'nın cevapları, tekfirin diğer meselelerindeki kadar tatmin edici değildir. Fakat son noktada İbn Sînâ ahiret hayatını inkâr etmemekte, ahiret hayatının ahvali konusunda farklı düşüncelere sahip olduğunu bazı Kur'an ayetlerini te'vîl ederek ortaya koymaktadır. Bu sebeple Gazzâlî'nin tekfir iddiası dinden çıkmak olarak görülemez.

KAYNAKÇA

Çapku, Ahmet. *İbn Sînâ, Gazzâlî ve İbn Rüşd Düşüncesinde Ahiret*. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2015.

Durusoy, Ali. *İbn Sînâ Felsefesinde İnsan ve Âlemdeki Yeri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 1993.

Dünya, Süleyman. "Mukaddime". *el-İşârât ve't-tenbîhât*. 2. Cilt. Beyrut: Müesseratü'n-Numan, 1992.

Erdoğan, Ömer Faruk. *Tehâfüt'te Tekfir Tartışmaları, Gazzâlî'nin İbn Sînâ Yorumu*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2020.

Gazzâlî, Ebû Hâmid. *Tehâfütü'l-felâsife*. Trc. Mahmut Kaya-Hüseyin Sarıoğlu. İstanbul: Klasik Yayınları, 2009.

İbn Sînâ, Ebû Alî el-Hüseyin. *Metafizik*. Trc. Ekrem Demirli-Ömer Türker. 2. Cilt. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2004.

İbn Sînâ, Ebû Alî el-Hüseyin. "el-Adhaviyye fi'l-me'âd". *Felsefe ve Ölüm Ötesi*. Haz. Mahmut Kaya. İstanbul: Klasik Yayınları, 2011.

İbn Sînâ, Ebû Alî el-Hüseyin. "eş-Şifâ/el-İlâhiyât". *Felsefe ve Ölüm Ötesi*. Haz. Mahmut Kaya. İstanbul: Klasik Yayınları, 2011.

İbn Sînâ, Ebû Alî el-Hüseyin. *en-Necât*. Trc. Kübra Şenel. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2013.

İbn Sînâ, Ebû Alî el-Hüseyin. *Dânişnâme-i alâî Alâî Hikmet Kitabı*. Trc. Murat Demirkol. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013.

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

Küyel, Mübahat Türker. Üç Tehâfüt Bakımından Felsefe-Din Münasebeti (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1956), 211.

Toktaş, Fatih. *İslâm Düşüncesinde Felsefe Eleştirileri*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2004.

**TARİHİ YAPILARA ÇAĞDAŞ CEPHE VE ÇATI ELEMANLARININ
EKLEMLENME BİÇİMLERİ VE YAPI - MALZEME UYUMU İLİŞKİSİNİN
TÜRKİYE VE DÜNYA ÖRNEKLERİ ÜZERİNDE İNCELENMESİ**

THE ATTACHMENT OF CONTEMPORARY FACADE AND ROOF ELEMENTS TO
HISTORICAL STRUCTURES AND AN EXAMINATION OF THE RELATIONSHIP OF
CONSTRUCTION - MATERIAL ADAPTATION ON TURKEY AND WORLD
EXAMPLES

Özge SÖZGEN

Yüksek Lisans Öğrencisi, Antalya Bilim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Mimarlık
Anabilim Dalı

Orcid ID:0000-0002-8507-3297

Mehmet Uğur KAHRAMAN

Öğr. Üyesi, Antalya Bilim Üniversitesi Güzel Sanatlar ve Mimarlık Fakültesi Mimarlık
Bölümü

Orcid ID:0000-0003-1237-17-92

ÖZET

Tarihi ve kültürel mirasın korunarak gelecek kuşaklara aktarılması, kültürel değerlerin sürdürülebilirliği açısından çok önemlidir. Tarihi yapıların uzun ömürlü olması ve gelecek nesillere aktarılabilmesi için gerektiğinde mevcut fonksiyonları değiştirilerek ya da ikincil fonksiyonlar eklenerek günümüzün kullanım koşullarına uyarlanması gerekmektedir. Bu anlamda tarihi yapılar bütünlüme, yenileme, yeniden işlevlendirme ve çağdaş ek yapma gibi yenilenme süreçlerinden geçmektedirler. Bu süreçlerde yapıların özgünlüğünün korunması, en az şekilde müdahalede bulunularak yapıya minimum zarar verilmesi ve çağdaş eklerin tarihi dokunun önüne geçmemesi, koruma ilkeleri doğrultusunda önem arz etmektedir. Buradan hareketle kurgulanan çalışmanın amacı; tarihi yapılara eklenen çağdaş elemanların, farklı yapılar üzerinde ele alınarak; bütünlüme, yeniden işlevlendirme ve çağdaş ek uygulamalarının, yapıyla kurduğu fiziksel, görsel, malzeme ve tasarım ilişkileri bağlamında incelenmesidir. Ayrıca tarihi yapıda bütünlüme ve çağdaş ek yaklaşımlarının ülkeler bazında yorumlanma biçimlerinin birbirleri arasında göstermiş olduğu farklılıkların araştırılarak, yapılar üzerindeki olumlu-olumsuz etkilerinin yorumlanmasıdır. Çalışmanın yöntemi, Türkiye ve Dünya'daki tarihi yapılara eklenen çağdaş yapı elemanlarının biçimlenişi ve malzemenin fiziksel-görsel olarak yapıyla uyumu uluslararası tüzük, bildirge, ilke ve standartlar doğrultusunda belirlenen kriterlere göre incelenmesi olarak belirlenmiştir. Yapıların yenileme sürecinin ve sonuçlarının ülkeler bazında farklılık gösterdiğinden yola çıkılarak Türkiye'den 5 ve Dünya'dan 5 olmak üzere toplamda 10 farklı yapı seçilerek araştırılmıştır. Seçilen yapılara uygulanan çatı ve cephe elemanlarının eklenme biçimleri ile çağdaş malzemenin yapı ile görsel-biçimsel uyumu literatür taraması yapılarak, görsel kaynaklar incelenerek ve araştırma analizleri karşılaştırmalı tablo haline getirilerek tespit edilmiştir. İncelenen yapıların konunun uzmanları tarafından nasıl algılandığını ve yorumlandığını araştırmak için mimarlar ve restorasyon uzmanları üzerinde anket çalışması yapılmıştır. Çalışmanın sonucunda, tarihi yapıları yenileme sürecinde kullanılan çağdaş elemanların malzeme seçiminin ve biçimlenişinin yapı üzerine etkisinin ülkeler bazında fiziksel ve görsel bağlamda farklı sonuçlar ortaya koyduğu gözlemlenmiştir. Onarım ve yeniden işlevlendirme sürecinde tarihi yapılara uygulanan çağdaş elemanların biçimlenişi,

alınan koruma kuralları doğrultusunda incelendiğinde evrensel ortak bir dilin var olduğu görülse de uygulanış biçimlerinde ülkeler arasında farklılıkların olduğu ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tarihi Yapı, Cephe ve Çatı Elemanları, Eklemlenme, Çağdaş Yapı Malzemeleri.

ABSTRACT

Preserving the historical and cultural heritage and transferring it to future generations is very important for the sustainability of the cultural values. In order for historical buildings to be long-lasting and to be passed on to future generations, they must be adapted to contemporary usage conditions by changing existing functions or adding secondary functions when necessary. In this sense, historical buildings undergo renewal processes such as integration, renewal, re-functioning and modern addition. In these processes, it is important to protect the uniqueness of the buildings, to cause minimum damage to the building with minimal intervention, and to prevent the historical texture of contemporary additions, in line with the principles of preservation. Therefore, the aim of the study is to examine the relationship between the integration-re-functioning-contemporary supplementary applications and the building in the context of physical, visual, material selection and design approaches by considering contemporary elements that are articulated to historical buildings on different structures. In addition, it is the interpretation of the positive and negative effects on the buildings by investigating the differences between the interpretation of the integration in the historical structure and the contemporary annex approaches on the basis of countries. The method of the study has been determined as the shaping of the contemporary building elements that are attached to the historical buildings in Turkey and the world, and the physical-visual harmony of the material with the structure according to the criteria determined in accordance with international regulations, declarations, principles and standards. Based on the fact that the renewal process and the results of the buildings differ on the basis of countries, a total of 10 different structures, 5 from Turkey and 5 from the world, have been selected and researched. The articulation forms of the roof and facade elements applied to the selected buildings and the visual-formal harmony of the contemporary material with the structure were determined by literature review, by examining the visual sources and by making the research analysis into a comparative table. A survey was conducted on architects and restoration experts to investigate how the examined buildings are perceived and interpreted by the experts of the subject. As a result of the study, it was observed that the effect of the material selection and shaping of the contemporary elements used in the process of renovating historical buildings on the building has different results in physical and visual contexts on the basis of countries. When the formation of the contemporary elements applied to historical buildings in the process of restoration and re-functioning is examined in line with the preservation rules, it is seen that there is a universal common language, but it has been revealed that there are differences between countries in their implementation.

Key Words: Historical Building, Facade and Roof Elements, Articulation, Contemporary Building Materials.

GİRİŞ

Tarihi yapıların, günümüzün çağdaş yaşantısına uyarlanabilmesi ve kullanım sürekliliğinin sağlanabilmesi için günümüzdeki yeni mekan anlayışı ve ihtiyaçlarını karşılayan, yaşanılır

mekanlara dönüştürülmeleri gerekmektedir. Yapıların günümüze entegrasyonu, gelecek kuşaklara aktarılmasında ve yeniden işlevlendirilerek kullanılmasında önemli rol oynamaktadır. Yapıların kullanımının devamlılığının sağlanabilmesi için onarımları gereklidir. Onarım çalışmalarında sağlamlaştırma, yenileme, yeniden yapma, tamamlama gibi farklı tekniklerden faydalanılır. Çeşitli sebeplerle belirli bölümleri zarar görmüş ve ya yok olmuş yapı elemanları yapının özgünüyle uyum sağlayacak şekilde, çağdaş veya geleneksel malzeme kullanılarak bütünleme tamamlama yapılır(Zeren, 2010). Tarihi yapıların onarılması ve bütünlenmesi, yapının yeni fonksiyonunun ihtiyaç duyduğu ek mekanların tarihi yapıya eklenmesi sürecinde tarihi yapıya en az şekilde müdahale edilmesi, yapılacak ek ve müdahalelerin dışarıdan okunabilir niteliklerle döneminin özgün mimari karakteristiğini yansıtmaması, tarihi yapının korunması ve sürdürülebilir olması açısından önemlidir (Kıray ve Karaman, 2006).

Tarihi yapıların korunması ve sürdürülebilir olması için en uygun yöntem döneminin orijinal ya da orijinale en yakın ikincil fonksiyonuyla kullanımının sürdürülmesidir. Orijinal işlevini günümüze taşıyamayan tarihi yapıların ikincil işleviyle sürdürülebilmesinin Dünya’da yaygın bir şekilde uygulandığı görülmektedir. Çağdaş ekler, yapının özgün mimari karakterine uyumlu nitelikte olup tekrarı biçiminde olabileceği gibi, yapıya saygılı bir yaklaşımla günümüz mimarisini ve yapı malzemelerini yansıtan nitelikte de olabilmektedir. Bu ekler ve yapı elemanları çoğunlukla yapının kolayca algılanabildiği çatı ve cephe yüzeylerinde vurgulanmaktadır. Çağdaş ekler tarihi yapıyla kontrast oluşturarak uyum yakalıyorken, tarihi yapının özgün kimliğini bozmadan öne çıkmasını sağlamaktadır(Zeren, 2010). İkincil fonksiyon getirilerek yeniden işlevlendirilen mekanlar yeni gereksinimler ve donanımlara ihtiyaç duymaktadır. Yeni eklerin niteliğini belirleyen en detaylı uluslararası yaklaşım 2011 yılında “Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması ve Yönetimi ile İlgili Valetta İlkeleri” adlı ICOMOS tüzüğüdür. Bu tüzük ile tarihi yapılara getirilen çağdaş eklerin yapı ve çevreyle kurduğu ilişkinin niteliği belirlenmiştir(Büyükmihçı, Akşehirlioğlu ve Mengüç, Bildiri 8). Çağdaş ek, yapının görüntüsünü olabildiğince az etkileyerek okunabilirliği sağlamalı, dönemin özgün mimarisi, strüktürel sistemi ve malzemesi ile kütsel uyumu sağlayarak çevreye uygun olacak şekillerde gerçekleştirilmelidir(Ahunbay,1996). Bu bağlamda, tüm kriterlere cevap verebilmek amacıyla, 21. yüzyılda sıkça kullanılan çelik ve camın tarihi yapıların dönüşüm sürecinde tercih edildiği görülmektedir. Günümüzün çağdaş malzemesi cam, tarihi yapıların orijinal malzemelerinin önüne geçmeyen, yapıya görsel ve fiziksel açıdan en az müdahale ederek yapıyla uyum sağlayan ve yapının özgün döneminin karakterini etkili şekilde yansıtan malzeme olduğu için tercih edilmektedir(Turhan, 2007). Cam ile yapılan müdahalenin geri dönüş imkanı sunması, mekanlar için ayırıcı olarak kullanıldığında algısal bütünlüğü bozmaması ve gereken durumlarda sökülebilir olması da tercih sebebidir(Erdoğan,2011).

Bu çalışmada farklı ülkelerdeki çağdaş malzeme ile ek yapı ve bütünleme uygulamalarının yapıyla uyumu, yapı üzerindeki görsel fiziksel ilişkisi, benzerlik ve farklılıkları oluşturan tasarım yaklaşımları ve eklenme biçimleri belirli kriterlere bağlı şekilde araştırılacaktır. Ülkelerin tarihi yapıyı koruma ve onarma aşamasında aldığı müdahale kararları tüzük, bildirge ve koruma kuralları çerçevesinde incelenerek yapılar üzerindeki etkileri tartışılacaktır.

2.TARİHİ YAPIDA ÇAĞDAŞ EK

Ek, bir tasarım yaklaşımı niteliğinde olmakla beraber esas olarak işlevsel gereksinimlere çözüm bulmaya yöneliktir. Tarihi yapıda çağdaş eklerin tasarımında kullanılan en temel

yaklaşımlar; mevcut dokuyu taklit etmek/kopyalamak, uyumlu olmak, nötr ve zıtlık/kontrastlık oluşturmaktır.

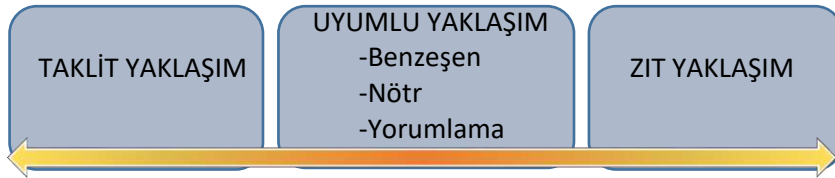
Tarihi yapıya ek tasarımında taklit/kopyalama yaklaşımı; tarihi yapıların form, boyut, kütle, malzeme, cephe elemanları, renk vb. özelliklerini olduğu gibi tekrar ederek, hiçbir yorumlama yapılmadan biçimlenmesidir (Karatosun,2010).

Ek tasarımlarda tarihi yapıyla uyumlu olma yaklaşımı; tarihi yapının karakteristik özelliklerinin tasarıma dahil edilmesi ve aynı zamanda yeni ek ile tarihi yapının dönemsel farklılıklarının ön plana çıkmasıdır. Benzerini yapma, nötr uygulama ve yapının yorumlanması uyumlu olma yaklaşımının başlıkları olarak da ele alınabilir.

Tarihi yapının mimari biçimi, boyutları, oranları ve elemanları; çağdaş eklerin tasarımında göz önünde bulundurularak geçmiş ile bağ kurar. Bu tür uygulamalar uyumlu olma yaklaşımı olarak nitelendirilebilir (Velioglu,1992).

Nötr yaklaşım; yapının cephesinde geçirgen/şeffaf malzeme kullanarak tarihi dokuyu ön plana çıkaran uygulamalardır. Cephenin tek malzeme veya yüzeyden meydana gelen elemanlarla tamamen kaplanması da nötr yaklaşıma örnektir. Bu yaklaşımla yapılan ekler, dışarıdan bakıldığında tarihi yapıdan farklılaşmakta ve aynı zamanda kendi mimari özelliklerini zayıflatarak tarihi yapıya öne çıkmadan eklenmektedirler (Erkartal ve Özüer,2016).

Ek tasarımlarında zıt yaklaşımı; tarihi dokuya aykırı bir yaklaşım sergileyerek yapıyla kontrast oluşturmaktadır. Form, boyut, kütle, malzeme, açıklıkların oranı ve renk gibi özellikler yapının bağlamına göre farklılaşarak oluşturulan yeni tasarımlardır. Yeni ekler, özgün doku içinde öne çıkarak dikkat çekmektedirler (Erkartal ve Özüer,2016). Ek, Tarihi yapıların özgün mimari oranlarını, malzemesini ve kompozisyonunu reddeder(Büyükmişçi ve Kılıç,2015). Zıt tasarım yaklaşımı, tarihi çevreyi yok saymaz, farklı bir mimari tavırla tarihi yapıyı öne çıkartır(Duralı,2007).

Şekil 1: Çağdaş Ek Uygulamalarında Tasarım Yaklaşımları

3.TARİHİ ÇEVREDE ÇAĞDAŞ EKLER İLE İLGİLİ ALINAN EVRENSEL KARARLAR

Koruma ve tarihi yapıda ek uygulamalarında, uluslararası düzeydeki tasarım ilkeleri, her ülkede yerel koşullara göre ele alınarak ülke ve bölge bazında uygulama biçimlerinin farklılıkları ile ortaya koyulur. Günümüzde Türkiye ve Dünya'da tarihi yapılarda ek tasarımları çağdaş yaklaşımlar bağlamında yasal gelişme ve düzenlemeler takip edilmektedir. Yapılar ile ilgili alınan kararlar mevcuttaki yasal ve yönetsel düzenlemelerin ışığında alınarak çağdaş ekler bu doğrultuda tasarlanmaktadır.

Koruma kavramında; tarihsel süreçten günümüze, sürdürülebilir olma, uyarlanabilme, yeniden kullanılabilir olma, yapılara ikincil fonksiyon yükleme ve gelecek nesillere kültürel değerlerin aktarımı gibi kavramların öne çıkması ile tarihi yapılarda çağdaş eklerin niteliklerinin yeniden ele alınması ve belirlenmesine gereksinim duyulmuştur. Bu gereksinime çözüm olarak en detaylı uluslararası çalışma 2011 tarihli ICOMOS tüzüğü ile yapılmıştır. Tarihi yapılara

uygulanan çağdaş eklerin yapı ile mimari, kütle, boyut, malzeme, renk, doku vb. bağlamındaki uyum kriterleri alınan kararlar ile ortaya konulmuştur.

3.1. Dünya’da Çağdaş Ekler ile İlgili Alınan Kararlar

20. yüzyılın başlarıyla beraber mimari değerlerin korunması önem kazanırken, yapıları koruma bağlamında sistemli yasalar çıkarılmaya başlanmıştır.1930’lardan sonra koruma kavramında yeni yaklaşımlar ortaya çıkmaya başlamış, uluslararası toplantılar ile koruma sorunlarına yapı-çevre bağlamında çözüm önerileri sunulmuştur. Bu konudaki ilk ciddi çalışma, 1931 yılında Atina’da düzenlenen “1. Uluslararası Tarihsel Anıtların Korunması ile İlgili Mimarlar ve Teknisyenler Kongresi” ile korumanın yöntemini belirleyen Atina Tüzüğü hazırlanmıştır(Emre, 2010).

Atina Tüzüğü’nde alınan kararların 7. maddesinde, “...anıtı sağlamlaştırmak veya bütünlemek amacıyla, ya da yeniden kullanım nedeniyle ekler yapılması gerekirse, uyulması gereken temel koşul yeni öğelerin en azda tutulmaları, yalın ve yapısal düzeni yansıtır karakterde olmalarıdır.” İfadesi ile tarihi kimliğe saygılı yaklaşımın gerekliliği, yapıların çevresiyle beraber korunması vurgulanmıştır(Atina Tüzüğü, 1931) (URL-1).

Koruma çalışmaları konusunda ikinci adım olarak ise 1964’te Venedik’te düzenlenen “II. Uluslararası Tarihsel Anıtların Mimarlar ve Teknisyenleri Kongresi” ile atılmıştır. Burada korunması gereken değerlerin sadece yapı boyutundan çıkarak yapı ve çevre boyutuna geçmesine karar verilmiştir.1965 yılında ise ICOMOS’un(Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi) kurulması ile korumanın ülkeler arası kabul edilecek yaklaşımı belirlenmiştir. Bu tarihten itibaren ICOMOS, anıtların ve sitlerin bakım –onarım –koruma- değerlendirme-uygulama süreçlerinde kullanılan bilimsel kurum ve yöntemlerin geliştirilmesi için çalışan resmi bir kuruluş olmuştur (Emre, 2010).

Venedik Tüzüğü’nde alınan kararların 12 ve 13. Maddesine göre; “Eksik kısımlar tamamlanırken, bütünle uyumlu bir şekilde bağdaştırılmalıdır; fakat bu onarımın, aynı zamanda sanatsal ve tarihi tanıklığı yanlış bir biçimde yansıtmaması için, özgünden ayırt edilebilecek bir şekilde yapılması gereklidir.” İfadesi ile yeni yapılacak uygulamaların hem özgün dokuyla uyumlu olması hem de dokudan farklılaşarak kendi dönemini yansıtmaması belirtilmiştir(Venedik Tüzüğü, 1964)(URL-2).

Amsterdam Bildirisinde alınan kararlara göre ise; “İnsan yapısı çevreye akıllı, duyarlı ve ekonomik bir saygıyla yaklaşan böyle bir politikayı uygulamak için yerel yetkililer; yapılara, onların karakterine, saygı göstermeyi ihmal etmeden çağdaş yaşamın gereklerine uyan işlevler vermeli; böylece yaşatılmalarını garanti altına almalı.” İfadesi ile tarihi yapıları günümüz fonksiyonlarına uyarlamının gerekliliği açıklanmıştır (Amsterdam Bildirisi, 1975)(URL-3).

Tarihi yapıya ek uygulamalarının meydana getirdiği yeni işlevler konusunda Washington Tüzüğü’nün 8. Maddesi şu şekildedir: “ Yeni işlevler ve etkinlikler tarihi kentlerin veya kentsel alanların karakteriyle uyumlu olmalıdır” (Washington Tüzüğü, 1987)(URL-4).

Tarihi çevrede çağdaş ekler konusunda Washington Tüzüğü’nün 10. Maddesinde ise şu şekilde açıklanmaktadır: “ Çevreyle uyumlu çağdaş öğelerin katılımı bir alanın zenginleşmesine katkıda bulunabileceğinden, engellenmemelidir” (Washington Tüzüğü, 1987)(URL-4).

17. ICOMOS Genel Kurulunda kabul edilen Valetta İlkeleri kapsamında; “Yeni binalar yapmak veya eskilerini uyarlamak gerektiğinde, çağdaş mimari kentsel çevrenin tümüyle ve tarihi kentin mevcut mekansal oluşumu ile ahenk içinde olmalıdır. Çağdaş mimarlık alanın ölçeğine saygı göstermeli; mevcut mimari ve çevredeki gelişme eğilimleriyle net bir ilişki

kurmalıdır.” Kararı ile yapılara getirilen çağdaş ek yapıların gereklilikleri detaylı şekilde açıklanmaktadır (Valetta İlkeleri, 2011)(URL-5).

3.2. Türkiye’de Çağdaş Ekler ile İlgili Alınan Kararlar

Ülkemizdeki koruma ile ilgili yapılan çalışmaların ilk olarak 19. yüzyılda, Osmanlı döneminde başladığı görülmüştür. Atılan ilk adımları, Cumhuriyet dönemi çalışmaları ve günümüzdeki geliştirilmiş yasalar takip etmektedir. Yapılan çalışmalar tarihsel süreçte şu şekilde ilerlemiştir:

Ülkemizdeki kültür varlıklarının korunmasına yönelik ilk resmi düzenlemenin 1906’da yürürlüğe giren “Asar-ı Atika Nizamnamesi” ile başladığı bilinmektedir(URL-6). Cumhuriyet dönemiyle beraber, anıtsal özellikteki mimari eserlerin korunması gerekliliği önem kazanmıştır. Eski eser anlayışı 1930’lu yıllardan sonra taşınmazların korunması kavramı ile birleşerek koruma anlayışı genişlemiştir(Kejanlı, Akın ve Yılmaz, 2007).

Tarihi eserleri korumak amacıyla 1951 yılında Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu (GEEAYK) kurulmuştur. Bu kurul, yürürlüğe giren 5805 sayılı kanunla yurtiçindeki korunması gerekli mimari ve tarihi anıtların koruma, bakım, onarım, restorasyon işlerinde uyulması gereken ilkeleri ve bununla ilgili programları tespit etmek, programların uygulanmasını denetlemek ve anıtlar ve eski eserlerle ilgili araştırmaların kurul üyeleri tarafından bilgilendirilmesi sağlamak ile görevlendirilmiştir(Resmi Gazete Arşivi, 1951).

Venedik Tüzüğü’nün de etkileri ile beraber 1973 yılında 1710 sayılı kanun ile koruma kavramının ölçeği genişleyerek ilk defa ‘sit alanı’ kavramı kullanılmıştır. Türkiye’deki taşınmazlar ve sit alanları ile ilgili belgeleme ve tescil çalışmaları yapılması önerilmiştir (Resmi Gazete, 1973). Korumadaki tekil yapı kavramını kentsel ölçeğe ve tarihi çevre geneline taşıyan ilk yasal düzenleme niteliğindedir. Bu bağlamda önem arz etmektedir.

1710 sayılı kanunun yetersiz kalmasıyla, 1983 yılında Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu çıkarılmıştır. Bununla beraber Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu kapatılarak yerine Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu gelmiştir (Tunçer, 2013).

Türkiye mevcuttaki yasal düzenlemeler ile korumanın planlı stratejisini tek yapı ve bölgesel ölçekte benimsemiştir. Tarihi yapılara getirilecek yeni ekler yeniden işlevlendirme ve yapıda yeni mimari ile ilgili ilkeler ve kanunlarla beraber tekil ve bölgesel ölçekte detaylandırılmıştır. Bu kararlar ile ilgili en yetkili kurum Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu’dur. Bu bağlamda yapılan çalışmalarda, 2016 yılında çıkarılan 536 sayılı ilke ile tarihi dokuda yeni yapılaşma ile ilgili cephe, kütle, konum ve gabari ilişkileri çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiği ilk defa vurgulanmıştır (URL-7).

Türkiye, Venedik Tüzüğü başta olmak üzere, birçok uluslararası düzeyde bildiri, ilke ve tüzüğü kabul ederek ortaya konan koruma kararlarını benimsemeye çalışmıştır. Ancak Dünya’daki tarihsel gelişime kıyasla koruma kavramı toplumda ve kurumsal düzeyde geriden gelmektedir. Bu süreçte koruma uygulamalarındaki bazı problemler, karar mercileri, proje koordinatörleri ve yetkili kurumlar olmak üzere günümüzdeki çağdaş koruma yaklaşımlarının ve ilkelerinin tam anlamıyla özümsemediğini göstermektedir. Ayrıca Dünya’da tarihi yapıda çağdaş ekler ile ilgili alınan detaylı kararlar süreç içerisinde geliştirilerek uygulanırken, Türkiye’de koruma kavramı ve ilkelerinin daha yeni oluşmaya başladığı ve aynı zamanda çağdaş ekler ile ilgili çalışmaların detaylandırılmadığı görülmektedir.

4-ÇALIŞMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Koruma kavramının evrensel olmasına rağmen tarihi yapıların korunması ve onarılmasında yerel ve uluslararası düzeyde uygulama sürecinde farklılıklar görülmektedir. Oluşan farklılıklar uygulama sürecinden sonra tarihsel dokunun zaman zaman tahrip olmasına, uyumsuz görsel sonuçların meydana gelmesine ve yapıların fiziksel anlamda deforme olmasına sebep olmaktadır. Bu bağlamda kurgulanan çalışmanın amacı; tarihi yapılara eklenen çağdaş elemanların, farklı yapılar üzerinde ele alınarak bütünleme, yeniden işlevlendirme ve çağdaş ek uygulamalarının yapıyla kurduğu fiziksel, görsel, malzeme ve tasarım ilişkileri bağlamında incelenmesidir. Ayrıca tarihi yapıda bütünleme ve çağdaş ek yaklaşımlarının ülkeler bazında yorumlanma biçimlerinin birbirleri arasında göstermiş olduğu farklılıkların araştırılarak, yapılar üzerindeki olumlu-olumsuz etkilerinin yorumlanmasıdır.

Çalışmanın yöntemi olarak tarihi yapıların tarihsel süreçteki koruma kuralları çerçevesindeki gelişimi, onarım ya da ek yapı uygulamalarına Dünya'daki ve Türkiye'deki yaklaşımlar ve uygulamalara etki eden tasarım yaklaşımları incelenerek çalışmanın içeriği ve analiz kriterleri belirlenmiştir. Çalışmada araştırılacak ana konu başlıkları; çağdaş eklerin tarihi yapı ile kütle uyumu, konumuyla ilişkisi, özgün malzemeyle uyumu ve tarihi yapıyla ilişkisinin görsel ve estetik açıdan uyumu olarak belirlenmiştir. Bu başlıklar çerçevesinde kurgulanan çalışmada tarihi yapı ve çağdaş ek uygulamalarının ilişkisi literatür taraması yapılarak araştırılmıştır. Yapılan araştırmalar sonucu tarihi yapıların, ülkeler bazında, onarım, yenileme, bütünleme ve çağdaş ek uygulamalarının farklı olarak ele alındığı gözlemlenmiştir. Buradan yola çıkılarak çağdaş malzemeyle ek yapı uygulamalarının Dünya ve Türkiye üzerindeki örnekler üzerinden incelenmesine karar verilmiştir. Çalışmaya elektronik ortamdan edinilen görseller, uluslararası ve yerel kongre, konferans, sempozyum çalışmaları, konu hakkında hazırlanmış bildiri, makale ve tez çalışmaları, gazete haberleri ve konu hakkındaki uzman görüşleri kaynak olmuştur. Tarihi yapılara ek uygulamaları ve koruma kavramının konunun uzmanları tarafından nasıl yorumlandığını inceleyebilmek için çoğunluğu mimar olmak üzere restorasyon uzmanı, konservatör ve restoratör katılımcılar ile anket yapılmıştır. 90 katılımcının katkıları ile tamamlanmıştır. Çalışmanın yöntemi 3 aşamalı olarak ilerlemiştir. Aşamalar şu şekildedir.

1.AŞAMA	Tarihi yapılarda çağdaş ek uygulamaları literatür taraması yapılarak ve ilgili kaynaklardan bilgiler toplanarak incelenmiştir. Çalışmaya konu olacak, Türkiye'de 5 ve Dünyada 5 olmak üzere çağdaş ek uygulanmış 10 farklı tarihi yapı seçilmiştir.
2.AŞAMA	Seçilen tarihi yapılarda uygulanmış çağdaş eklerin yapıdaki konumu, tasarım yaklaşımı, uygulamada seçilen malzemenin türü, ekin yapıyla kurduğu boyutsal-biçimsel ilişkisi ve ekin yapı ile görsel uyumu görseller ve derlenen bilgiler çerçevesinde karşılaştırmalı tablolar halinde incelenmiş ve analiz edilmiştir. Seçilen tarihi yapılar görseller ve derlenen bilgiler ile detaylı bir şekilde açıklanmıştır.
3.AŞAMA	Çalışmada seçilen yapılar ve Türkiye'deki koruma ve ek uygulamaları hakkındaki görüşleri değerlendirmek üzere konusunda uzman (mimar, restoratör ve konservatör) kişilere anket yapılmıştır. Alınan yanıtlar bulgular bölümünde grafikler ile açıklanarak yorumlanmış. Tüm analizler değerlendirilerek sonuca varılmıştır. Uygulamalardaki başarısızlıklar hakkında önerilerde bulunulmuştur.

Şekil2:ÇalışmanınYöntemi

5- BULGULAR

Tarihi yapılarda çağdaş eklerle ilgili yapılan incelemelerde Dünya'da ve Türkiye'de tarihi yapıların korunması ve ikincil fonksiyon yüklenerek sürdürülebilir olmasında en çok cephe tamamlama, bütünleme ve çatı örtülerinin eklenmesi ile yeni mekanların oluşumu şeklinde

uygulamaların yapıldığı gözlemlenmiştir. Çalışmada Dünya’da ve Türkiye’de farklı coğrafi konumlardaki tarihi yapılara uygulanmış bütünleme, tamamlama ve çağdaş eklerin uluslararası veya yerel kararlara bağlı olarak nasıl ele alındığı, tasarım yaklaşımları ve uygulama şekilleri incelenmiştir.

Tablo 1: Çalışmada İncelenen Dünya’da ve Türkiye’deki Çağdaş Ek Uygulanan Tarihi

DÜNYA’DAKİ			TÜRKİYE’DEKİ ÖRNEKLER		
NO	YAPI ADI	YAPI GÖRSELİ	NO	YAPI ADI	YAPI GÖRSELİ
1.1	İngiliz Müzesi Yer: Londra		2.1	İshakpaşa Sarayı Yer: Ağrı	
1.2	Moritzburg Müze Uzantısı Yer: Almanya		2.2	Atik Valide Külliyesi Yer: İstanbul	
1.3	Hamar Katedrali Yer: Norveç		2.3	Kadirli Ala Camii Yer: Osmaniye	
1.4	Alman Tarih Müzesi Yer: Almanya		2.4	Beyazıt Halk Kütüphanesi Yer: İstanbul	
1.5	Alman Parlamento Binası Yer: Almanya		2.5	Beyoğlu Belediye Binası Yer: İstanbul	

5.1-Türkiye’deki Örnekler

5.1.1-İshak Paşa Sarayı

Ağrı’nın Doğubeyazıt ilçesinde bulunan, UNESCO Dünya Kültür Mirası Listesi’ne önerilen, 18 yy. yapısı olan İshak Paşa Sarayı Osmanlı dönemi mimarisinin önemli saray yapılarından biridir (URL-8). İklimsel koşulların etkisiyle hızla yıpranma sürecinde olan tarihi yapıya çağdaş malzemeler kullanılarak çatı üst örtü eki uygulanmıştır. Ahşap taşıyıcılar üzerine çelik konstrüksiyon sistem ve alüminyum koruyucu çatı eki tasarlanmıştır (URL-9). Tasarım yaklaşımı bağlamında incelendiğinde tarihi yapıya zıt yaklaşım ile çatı eki uygulanmıştır. Yapılan ekler günümüz çağdaş malzemesiyle yapılmış olsa da tarihi dokuyla fiziksel ve görsel açıdan uyumsuz olması tartışılmaktadır.

Şekil 3:İshak Paşa Sarayı ve Koruyucu Çatı Üst Örtü Eki (URL 10-11)

5.1.2-Atik Valide Sultan Külliyesi

Atik Valide Sultan Külliyesi 1570-1579 yıllarında, İstanbul'un Üsküdar ilçesinde, Mimar Sinan tarafından yapılmış şifahanedir (Eriş, Yüzeroğlu ve Demir,2013). 2015 yılında restorasyon çalışması yapılmıştır. Şifahanenin avluya bakan revaklarının önü yapının iklimsel koşullardan etkilenmemesi, yeniden kullanılan aktif bir mekan haline gelmesi amacıyla çelik strüktür ve cam malzemeye kapatılmıştır (Hattap,2018). Günümüzdeki yeni fonksiyonunun eğitim kurumu olmasına karar verilmiştir. Uygulanan ekin yapıyla ilişkisi incelendiğinde ise kullanılan camın renginin yapının bütüncül renk dokusuna aykırı olduğu, uygulamanın tarihi yapının algılanabilirliğinin önüne geçtiği ve dokuya zıt yaklaşım sergilediği belirlenmiştir.

Şekil 4:Atik Valide Sultan Külliyesi Öncesi ve Restorasyon Sonrası (URL 12-13)

5.1.3-Kadirli Ala Cami

Kadirli Ala Cami Osmaniye ilinin Kadirli ilçesinde bulunan, 2. Yüzyılda Roma döneminde tapınak, Bizans döneminde kilise ve Osmanlı'da cami olarak kullanılmış önemli tarihi bir yapıdır (URL-14). 2014 yılında restorasyon çalışmalarına başlanmıştır. Caminin tabanındaki mozaiklerin korunabilmesi, iklim koşullarından olumsuz etkilenmemesi, yapının sürdürülebilirliğinin sağlanması ve caminin işlevi ile korunarak sergilenebilmesi için dış duvarlarla çevrili yapının üstüne çatı örtüsü getirilmesine karar verilmiştir. Bu amaçla arkeolojik alanlar ve tarihi eserlerin korunmasında yaygın kullanılan koruma çatı örtüsü uygulanmıştır. Venedik Tüzüğü ve Uluslararası Koruma İlkeleri doğrultusunda alınan kurul kararları ile yapıya çelik konstrüksiyon üzerine polikarbon örtü ile çatı eki yapılmıştır. Uygulanan bu koruma örtüsü sökülüp takılabilir olması, geri dönüşümlü ve hafif olması sebebiyle tercih edilmiştir (URL-15). Yapılan uygulama koruma amacıyla doğru olsa da seçilen malzemelerin fiziksel ve görsel açıdan özgün yapıyla uyumsuzluğu tartışmaya açıktır.

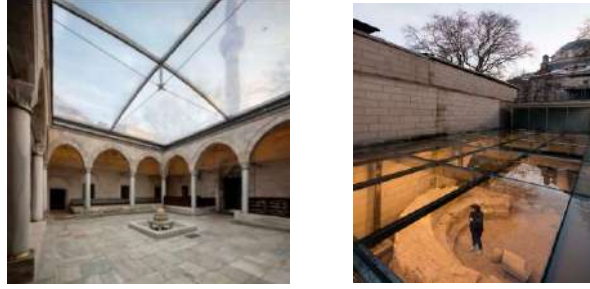
Şekil 5:Kadirli Ala Cami Restorasyon Öncesi ve Sonradan Eklemlenen koruma çatı örtüsü(URL 16-17)

5.1.4-Beyazıd Devlet Kütüphanesi

Beyazıd Devlet Kütüphanesi 1884 yılında yapılmış İstanbul'un en eski kütüphanelerinden biridir. 2015 yılında kapsamlı bir restorasyon geçiren tarihi yapı, çağdaş malzemeler kullanılarak, iç mekan sirkülasyon eki ve çatı üst örtü eki uygulamalarıyla tamamlanmıştır. Restorasyon sürecinde yapıya minimum müdahale yaklaşımıyla hareket edilmiştir (URL-18). Kütüphanenin tarihi yapısına saygılı yaklaşım sergilenmiş ve maksimum müdahaleden kaçınılmıştır. Uygulamada kullanılan malzemeler ile yapıyla zıtlık/kontrastlıktan doğan bir uyum yakalanmıştır. Yapının tarihselliği vurgulanarak ön plana çıkmıştır. Camın geçirgenliği ve şeffaflığı iç mekanda ve çatı örtüsünde kullanılarak iç mekânın ve gökyüzünün

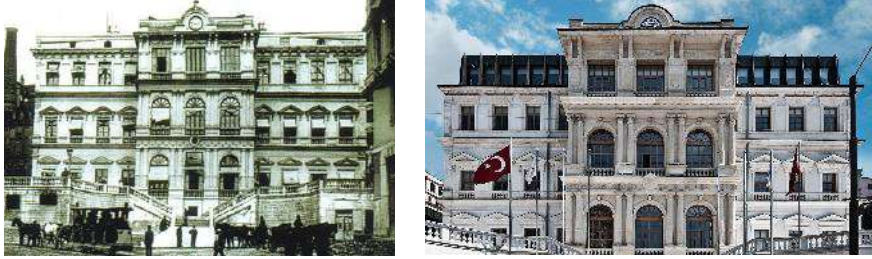
algılanabilirliği artırılmış ve tarihi dokuyu vurgulamıştır. Malzeme ve detaylar keskin ama zıtlığın uyumuyla ele alınırken mekanın otantikliğini güçlendirmesi hedeflenmiştir (URL-19).

Şekil 6: Beyazıt Devlet Kütüphanesi üst örtü çatı tamamlaması (URL-20)

5.1.5- Beyoğlu Belediye Binası

1885 yılında İstanbul’da inşa edilen, ilk belediye binası olma özelliğiyle önemli bir yapı olan Beyoğlu Belediye binası modern belediyeciliği temsil etmektedir. Restorasyon çalışmaları ile yeniden işlevlendirilen yapı, yeni ek yapılar ile ihtiyaçlarını karşılayan çağdaş belediye kampüsü olması amaçlanmıştır (URL-21). Çağdaş kent yaklaşımıyla inşa edilen yapı Neoklasik tarzda düzenlene cephne kurgusuna sahiptir (URL-22). Restorasyon sürecinde 1980’lerde yapılan çatı katı kaldırılarak meclis işlevini sağlayan çelik ve cam elemanlar ile yeni çatı eki tasarlanmıştır (URL-23). Şeffaf belediyecilik ve meclise atıf yapmak amacıyla çatı katındaki çelik kolonların arası şeffaf camlarla geçilmiştir. Çağdaş malzeme kullanılarak dönemini yansıtan ek, tarihi yapılarda yorumlama yaklaşımıyla tasarlanmıştır (Kayan,2020).

Şekil 7: Beyoğlu Belediye Binası Çatı eki Öncesi- Sonrası (URL 24-25)

5.2-Dünya’daki Örnekler

5.2.1-İngiliz Müzesi

1753 yılında Londra’da açılan İngiliz Müzesi dünyanın en ünlü müzelerinden birisidir (URL-26). Yapıldığı dönemde neoklasik tarzda inşa edilen yapının orta avlusuna 2000 yılında Norman Foster tarafından çağda çatı eki tasarlanmıştır (URL-27). Çatı ekinin ana amaçları yeni mekanlar yaratmak, boşlukları tanımlamak ve yapıda gizlenerek geri planda kalmış mekanları göz önüne çıkarmaktır. Yapının özgününde üzeri açık olan orta galerilerin üzerini örten çatı üst örtü galeriyi yaşayan kamusal mekanlara dönüştürmüştür (Kıray ve Karaman, 2006). Şeffaf çatı örtüsü altında kalan ve kullanılmayan mekanlar tüm zaman dilimlerinde kullanılan kentsel sokak haline getirilmiştir. Çatı üst örtü eki, modern formu ile eklemlendiği yapıya zıt yaklaşım sergilemesine rağmen, cam ve çelik kullanılarak tasarlanan ek, oranları, boyutsallığı ve şeffaflığı ile tarihi dokuya saygılı bir yaklaşımda sergilemektedir (Kayan,2020).

Şekil 8: İngiliz Müzesi Üst Örtü Çatı Eki ve Çatının Altındaki Kamusal Mekan (URL 28-29)

5.2.2-Moritzburg Müzesi

Almanya'nın Halle kentinde bulunan, 15. yy yapısı olan Moritzburg Kalesi Almanya Gotik mimari tarzına bir örnektir (URL-30). Uzun yıllara tahrip edilerek terk edilmiş tarihi kaleyi yenilemek ve kamusal hayata kazandırmak amacıyla 2008 yılında yapıya çatı ve cephe ekleri tasarlanmıştır. Yapının dış duvarlarının korunması hedeflenerek içine çağdaş yapı eklenmiştir (Kayan,2020). Yapıya eklenen çağdaş çatı ve metal kulenin açılı geometrisi, kalenin mevcut düzensiz görüntüsü ve yüksek çatısı ile zıt etki oluşturmaktadır (URL-31). Tasarımda cephede kullanılan cam ve çelik malzeme, şeffaflığı ve yapıya eklenme biçimi olarak tarihi dokuda zıt etki yaratsa da şeffaflığı ve sadeliği ile tarihi dokuya saygılı bir tasarımdır.

Şekil 9 :Moritzburg Müzesi Çağdaş Çatı Eki ve Cephe Tamamlaması (URL32-33)

5.2.3-Hamar Katedrali

Soğuk Norveç ikliminde 1998 yılında Hamar Katedraline çağdaş malzeme olan cam ve çelik kullanılarak eklenen şeffaf koruma örtüsü, arkeolojik alanların üst örtüyle korunmasında başarılı bir örnek olarak değerlendirilebilir (Yılmaz,Şener ve Yılmaz,2019). Koruma kapsamında arkeolojik kalıntıların donma, ıslanma, güneşe maruz kalarak kuruma ve rüzgar gibi etkileri engelleyebilmek için gerekli görüldüğünde sökülebilir bir koruma örtüsü uygulanmıştır (Erdoğan,G.,2015). Tasarım kaygısıyla beraber kalıntıların korunması ve oluşabilecek nem sorunları için ısıtma ve havalandırma sistemi geliştirilmiştir (İpekoğlu ve Çetin,2013).

Cam ve çelik malzeme kullanarak tarihi yapıya zıt yaklaşım sergileyen yapı, camın şeffaflığından yararlanıp mimari kalıntı ve eserleri ön plana çıkararak dışarıdan algılanabilirliğini artırmıştır. Tasarım yaklaşımı ile oluşan gezi alanı kamusal bir mekana dönüşmüştür.

Şekil 10:Hamur Katedrali Koruma Üst Örtü eki ve iç mekanı görüntüsü(URL 34-35)

5.2.4-Alman Tarih Müzesi

18. yy başlarında Barok tarzıyla yapılmış, Alman Tarih Müzesi olarak kullanılan tarihi yapı, 2.Dünya Savaşı'nda ciddi hasar görmüştür. Yapı 1949-1965 yılları arasında yeniden onarım geçirmiştir. Alman Tarih Müzesi orta avlu üzerine yapılan üst örtü eki ve müzeye eklenen ek yapı olarak 2 türde ek inşa edilmiştir. Avlunun üzerinin kapatılma amacı yapının iklim şartlarından korunması ve tüm mevsimlerde kullanılabilirliğinin olmasıdır. Yapıya en az şekilde müdahale edilmesi amaçlanırken, üst örtü sistemi ile orta avlu ziyaretçiler için yaşayan kamusal mekana dönüşmüştür (URL-36). Üst örtü tasarımında çağdaş malzeme ve teknoloji kullanılarak, zıt yaklaşım ilkesinin benimsendiği ve uygulandığı görülmektedir. Hafif ve saydam bir malzeme olan cam ile tasarlanmış çatı örtüsü, tasarımın sadeliği ile beraber tarihi yapıyı ön plana çıkarmıştır. Yapının tarihsel katmanlarını açık şekilde okunabilir kılmaktadır (URL-37).

Şekil 11: Alman Tarih Müzesi ve İç Avlu Üst Örtü Eki (URL38-39)

5.2.5- Alman Parlamento Binası

1884-1894 yılları arasında yapılan, Almanya Berlin'de bulunan Alman Parlamento Binası neo-rönesans tarzında inşa edilmiştir. 1933 yılında meydana gelen yangından sonra büyük hasar alan çatı kubbesine 1999 yılında Norman Foster tarafından çağdaş çatı kubbesi eklenmiştir (URL-40). Yapıya döneminin teknolojisi ve malzemesiyle, tarihi yapıya zıt yaklaşım sergileyerek çağdaş çatı strüktürü tasarlanmıştır. Yıkılan kubbenin yeri korunarak yeni çatı eki yeniden yorumlanarak yapılmıştır. Yapının meclis salonunun tepesine inşa edilen cam kubbe, ziyaretçilerin içeride gezebileceği, şehir manzarasını izleyebileceği yeni mekanlar sağlamaktadır (URL-41). Yapılan çatı eki ile kültürel, sosyal ve mimari anlamda kentle entegrasyon sağlanmıştır. Çağdaş ek özgün haline uygun, oran ve kütesellik bağlamında eklendiği yapıyla uyum içerisindedir. Biçim ve form bağlamında ise yapının yeniden yorumlanması olarak nitelendirilebilir. Çağdaş çatı eki yapım tekniği ve kullanılan malzemeler ile yapıya zıt/kontrast yaklaşım sergilenmektedir (Kayan, 2020). Yapılan cam kubbe ile şeffaf devlet yönetimine atıf yapılması amaçlanmıştır.

Şekil 12:Alman Parlamento Binası ilk hali, Restorasyon Sonrası, Kubbe Çatı, İç Mekan (URL42-43-44)

Tablo 2: Çalışmada Seçilen Tarihi Yapılara Getirilen Çağdaş Eklerin Analizi

TARİHİ YAPI – ÇAĞDAŞ EK İLİŞKİ ANALİZİ													
ANALİZ KRİTERLERİ			DÜNYA'DAKİ ÖRNEKLER					TÜRKİYE'DEKİ ÖRNEKLER					
YAPI NO:			1.1	1.2	1.3	1.4	1.5	2.1	2.2	2.3	2.4	2.5	
Uygulama Türü	Cephe Tamamlama			●					●				
	Çatı Eki		●	●	●	●	●	●		●	●	●	
Tasarım Yaklaşımları	Taklit /Tekrar												
	Nötr /Uyum /Yorum				●	●		●		●	●		
	Zıtlık/Karşıt		●	●	●			●		●			
Tasarım Kriterleri	Ölçek	Uygun	●	●		●	●		●		●	●	
		Uygun değil			●			●		●			
	Oran	Var	●	●		●	●		●		●	●	
		Yok			●				●		●		
	Yükseklik	Yapıdan Kısa											
		Yapıya Eşit	●	●		●			●			●	●
		Yapıdan Uzun			●		●	●		●			
	Form	Benzer				●	●		●		●	●	
		Zıt	●	●	●				●		●		
	Silüet	Değiştiren		●	●				●	●	●		
		Değiştirmeyen	●			●	●					●	●
	Ekin Konumu	İç Mekan											
		Cephe		●						●			
		Çatı	●	●	●	●	●	●	●		●	●	●
	Cephe Özellikleri	Malzeme	Aynı										
Farklı			●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	
Malzemenin Rengi		Benzer											
		Farklı	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	
Kullanılan Malzeme Türü/Çağdaş Malzeme		Çelik	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
		Cam	●	●	●	●	●		●		●	●	
		Metal ve Türevi		●					●		●		
		Plastik ve Türevi							●				
Tarihi Yapı-Çağdaş Ek Görsel İlişkisi	Görsel Yoğun Etki	Az				●					●		
		Orta	●	●	●		●					●	
		Çok						●	●	●			
	Görsel ve Estetik Uyum	Uyumlu	●	●	●	●	●				●	●	
		Uyumsuz						●	●	●			
	Ekin Görsel Detayları	Az			●	●					●		
Orta		●	●			●		●			●		
Çok							●		●				

5.3- Tarihi Yapılara Getirilen Çağdaş Eklerin Karşılaştırmalı Analizi

Araştırmalarda literatür bilgileri ve konusunda uzman katılımcıların katkılarıyla yapılan anket görüşleri analiz edilerek tarihi yapıların yeniden işlevlendirilmesi, yeni mekanların çağdaş ekler ile yapıya entegre edilmesi ve tarihi dokunun korunarak gelecek nesillere aktarılmasında Türkiye’de ve Dünya’da farklı tasarım yaklaşımları ve uygulanış biçimleri olduğu tespit

edilmiştir. İncelemelerde tarihi yapıların korunmasında alınan kararların Dünya’da ve Türkiye’deki tarihsel gelişiminin paralel olmadığı anlaşılmıştır. Dünya’da koruma kavramının Türkiye’den çok daha önceki dönemlerde ortaya çıktığı ve uygulanmaya başladığı bilinirken, Türkiye’de koruma kavram ve bilincinin yakın dönemde oluşmaya başladığı görülmektedir. Dünya üzerindeki tarihi yapıların koruma süreçlerindeki kararların uluslararası bildiri, tüzük ve ilkeler doğrultusunda alındığı ve bu koruma kuralları çerçevesinde ek uygulamalarının yapıldığı anlaşılmaktadır. Ülkemizde ise yakın dönemde oluşmaya başlamış koruma bilincinin ve yerel ya da bölgesel ölçekte alınan koruma kararlarının yapıların korunma ve ek uygulanma sürecinde görsel, fiziksel ve malzeme bağlamında farklılıklar göstermesine sebep olmaktadır. Türkiye ve Dünya’daki tarihi yapılara çağdaş ek uygulamaları çoğunlukta cephe tamamlama- bütünleme ve çağdaş malzeme ile çatı eki olarak görülmektedir. Ek uygulamasında kullanılan malzeme ve tasarım yaklaşımları benzer olsa da orta çıkan sonuç ve uygulama biçimleri farklılık göstermektedir. Bu bağlamda kurgulanan çalışmada benzer nitelik ve fonksiyonlarda seçilen yapıların tasarım yaklaşımları, tasarım kriterleri ve yapıyla kurduğu görsel ilişki karşılaştırmalı olarak şu şekilde analiz edilmiştir.

Tablo 2’nin incelenmesi ile Türkiye’deki tarihi yapılara çağdaş ek uygulanırken çağdaş malzemelerin tercih edildiği görülürken, tasarım yaklaşımı olarak zıt ya da taklitten farklı olan, yapıyla biçimsel kriterler bağlamında da uyumlu olan nötr tasarım yaklaşımının yoğunlukta tercih edildiği görülmüştür. Nötr yaklaşım ile yapıya tarafsız davranarak sorunu çözüme odaklanılmıştır. İncelenen örneklerde yapılan ekler tamamlama-bütünleme şeklinde olup yeni mekan oluşturmak yerine mevcut mekanları tamamlama şeklinde yapılmıştır.

Dünya’da çağdaş ek uygulanan tarihi yapılarda ise, günümüz teknolojiyle üretilen çağdaş malzemenin ağırlıklı olarak kullanıldığı görülmektedir. Tasarım yaklaşımı olarak zıt-kontrast yaklaşım tercih edilerek çağdaş ekin dokudan sıyrılarak net bir şekilde algılandığı görülmektedir. Yapılan eklerin çoğunluklu olarak hacimsel ve boyutsal olarak yapıdan farklılaşarak uygulandığı görülmektedir.

Tablo 1’deki 1.1 ve 2.1 numaralı tarihi yapılarda üst örtü çatı eki uygulanmıştır. Uygulamadaki hedef iki yapıda da yapının orta avlusunu olumsuz iklim koşullarından korumak, kamusal mekanlara dönüştürmek ve hizmete açmak olsa da uygulanan biçimi, tasarım yaklaşımı, tasarım kriterleri, seçilen malzeme, renk ve doku özellikleri olarak farklılık göstermektedir. 1.1 numaralı yapıda seçilen malzemelerin rengi, dokusu ve görsel ilişkisi mevcut dokunun önüne geçmeyerek uyumlu bir görsel etki yaratmaktadır. Yapıdaki çağdaş ek form ve malzeme olarak mevcut dokuyla zıtlık oluştursa da oran ve boyut olarak mevcut dokuya saygılı tasarlanmıştır. 2.1 numaralı yapıda ise yapıya uygulanan ekin formu, rengi, malzemesi ve oranları yapının mevcut tarihsel dokusunun önüne geçmektedir. Seçilen malzemenin renk ve nitelik olarak özgün dokudan tamamen farklı olması yapının algılanabilirliğini olumsuz etkilemektedir. Yapılan tonoz formdaki çatı eki ile zıt yaklaşım sergilense de ekin yapıya biçimsel olarak doğru entegre olmadığı gözlemlenmektedir.

Tablo 1’deki 1.2 ve 2.2 numaralı tarihi yapılarda cephe tamamlama uygulaması yapıldığı görülmektedir. Nitelikleri ve işlevleri farklı olsa da ek uygulaması ile kapalı mekanlar elde etmek istenmiştir.

Çağdaş ek 1.2 numaralı yapıda, müze duvarının kalıntılarının görseline zarar vermeden minimum müdahale ve tarihi dokunun özgününün önüne geçmeyecek şekilde uygulanmıştır. Seçilen malzeme, renk ve doku bağlamında yapıya zıt/kontrast bir tutum sergilense de yapının algılanabilir etkisi korunmuştur. 2.2 numaralı yapıda ise cephe uygulamasında seçilen malzeme, renk ve doku ilişkisinin yapının özgün dokusuna aykırı olduğu ve uygulamanın tarihi yapının algılanabilirliğinin önüne geçtiği gözlemlenmiştir. Tarihi yapılarda çağdaş malzeme seçiminin

ve eklemleme biçimlerinin yapının restorasyon aşamasında yeterince göz önünde bulundurulmadığı, gerekli koruma kararlarının tam anlamıyla uygulanmadığı öngörülmektedir.

Tablo 1'deki 1.3 ve 2.3 numaralı tarihi yapıların ikisi de arkeolojik nitelikte olmasına rağmen koruma ve çağdaş ek yaklaşımları tamamen farklıdır. Tasarım yaklaşımlarının farklılaşmasının çağdaş ekin malzemesini de etkilediği görülmektedir. 1.3 ve 2.3 numaralı yapılarda amaçlanan hedef zorlu iklim şartlarına karşı ortak bir çözüm sağlamak olsa da sonucunda farklı mekânsal organizasyonlar ve yapı-malzeme uyum sorunu meydana geldiği görülmektedir. 1.3 numaralı yapının arkeolojik alanların koruma çatı üst örtüsüyle korunmasına iyi bir örnek teşkil ettiği, 2.3 numaralı yapıda ise seçilen malzemenin görsel ve fiziksel açıdan yapıyla uyumlu olmadığı yönünde görüşlerin olduğu tespit edilmiştir. Seçilen malzeme ve tasarım yaklaşımı yapının tarihi dokusunun önüne geçerek yapının tarihselliğinin algılanabilirliğini güçleştirmiştir.

Tablo 1'deki 1.4 ve 2.4 numaralı, kültürel fonksiyonlara hizmet eden iki yapının da çağdaş malzeme kullanılarak dışarıya benzer görüntüler veren, çatı üst örtü ile tamamlandığı görülmektedir. Yapının bulunduğu çevrenin fiziksel şartları, yapıların özgün halleri, orijinalinde kullanılan yapı malzemeleri farklı olsa da çağdaş eklerin eklemleme biçimi, ekin yapıdaki konumu, kullanılan malzemelerin niteliği bazında farklı ülkelerde olmalarına rağmen benzerliklerin olduğu görülmüştür. Buradan sonuçla, yapıların coğrafi konumları farklı olsa da koruma yaklaşımlarının ve çağdaş ek-yapı entegrasyonunun belirli koruma kuralları ışığında benzer yaklaşımlar sergilediği görülmektedir.

Tablo 1'deki 1.5 ve 2.5 numaralı, belediye yapısı olarak hizmet veren yapıların ikisi de mevcut çatı yapılarının zarar görmesiyle çağdaş elemanlar ile yeniden inşa edilme süreci geçirmiştir. Yapılan yeni ekler tarihi yapıların yorumlanmasıyla oranlarını ve hacimlerini koruyarak saygılı yaklaşım ile tasarlanmıştır. Kullanılan malzemeler ve teknoloji ile günümüz ile geçmişin entegrasyonu olduğu görülmektedir. Yapılan eklerin şeffaf belediyeciliğe atf yapma amacına hizmet etmesi de tasarımda etkili olan yaklaşımların ülkeler bazında ortak olabileceğini göstermektedir.

5.4-Katılımcıların Koruma ve Çağdaş Ek Uygulamalarına Bakış Açısı

Çalışmada tarihi yapılara çağdaş ek uygulamalarının, Türkiye ve Dünya'daki uygulanış biçimleri ve koruma bilinç düzeylerinin değerlendirilmesi ve görüşlerinin alınması bağlamında, konu hakkında bilgi sahibi olan katılımcıların katkıları ile 15 soru içeren bir anket yapılmıştır. Anketin içeriği; çalışmaya konu olan örneklerden seçilen İngiliz Müzesi, İshak Paşa Sarayı, Moritzburg Müzesi ve Atik Valide Sultan Külliyesi'ne uygulanan eklerin uzman gözüyle değerlendirilmesi, ülkemizdeki koruma kurallarının ve uygulanış biçimlerinin yeterliliği, koruma bağlamında sorumluluğun kimlere ait olduğu ve çağdaş eklerin tasarımında hangi kriterlerin etkili olduğu şeklindedir. Elde edilen bilgiler elektronik ortamda Excell programı kullanılarak derlenmiştir. İstatistikler katılımcıların görüşleri doğrultusunda tamamlanmıştır.

Yapılan anket sonuçlarına göre katılımcıların meslek grupları 87 mimar, 1 restorasyon uzmanı, 1 konservatör ve 1 restoratör olarak belirlenmiştir. Yapılara getirilen çağdaş ek uygulamalarında, katılımcıların eğitim düzeyinin artmasının koruma bilincine bakış açısını da artıracakı öngörülerek, eğitim düzeyi hakkında bilgi alınmıştır. Katılımcıların 79 u lisans, 8 i yüksek lisans, 1 i doktora ve 2 si ön lisans mezunu olarak belirlenmiştir.

Katılımcıların çalıştıkları sektör ise; %82 özel sektör, %2 kamu, %8 akademi ve %8 diğer(çalışmıyor ve öğrenci) olarak belirlenmiştir.

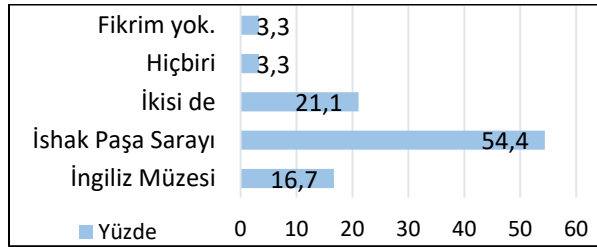

Çalışmada analiz edilen, Türkiye’den İshak Paşa Sarayı ile Atik Valide Külliyesi ve Dünya’dan İngiliz Müzesi ve Moritzburg Müzesi olmak üzere toplamda 4 yapıya uygulanan çağdaş ekler katılımcıların görüşleri alınarak çalışmaya referans olmuştur.

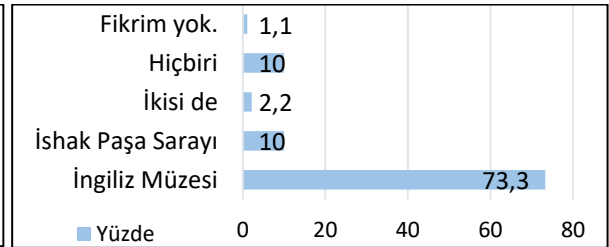
Katılımcılara İshak Paşa Sarayı ve İngiliz Müzesi çatı eki uygulamasından sonra yapının hangisinde uygulanan ekin, tarihi dokuyu geri plana atarak kendisini ön plana çıkardığı sorulmuştur. Katılımcılardan %54 ü İshak Paşa Sarayı , %21 i ikisi de, %17si İngiliz Müzesi, %3ü fikrim yok ve %3 ü ise hiçbiri olarak yanıtlamıştır.(Şekil 13)

Katılımcılara bu iki örnekteki çatı eklerinde kullanılan malzemenin renginin, niteliğinin ve görsel etkisinin hangi örnekte tarihi yapıyla görsel ve estetik açıdan daha uyumlu olduğu sorulduğunda ise, %73 İngiliz Müzesi, %10 İshak Paşa Sarayı ,%10 u hiçbiri, %1 i fikrim yok ve %2 si ikisi de şeklinde yanıtlamıştır. (Şekil 14)

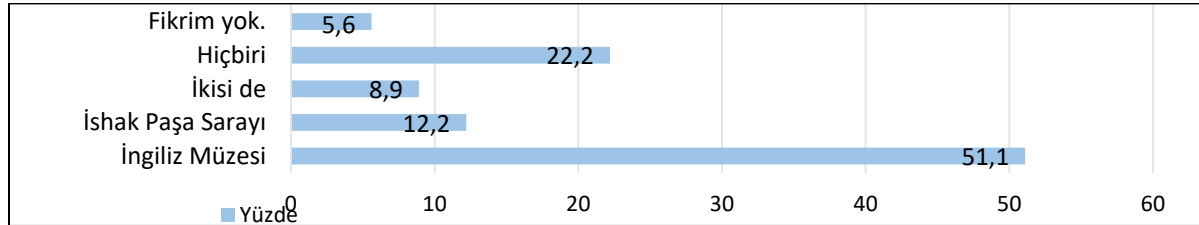
Örneklere uygulanan çatı eklerinin eklemlendiği hangi yapıda tarihi dokuyu vurgulayarak ön plana çıkardığı sorulduğunda ise; katılımcıların %51 si İngiliz Müzesi, %22 si hiçbiri, %12si İshak Paşa Sarayı, %9u ikisi de ve %6sı fikrim yok şeklinde yanıtlamıştır.

Şekil 13

Şekil 14

Şekil 15

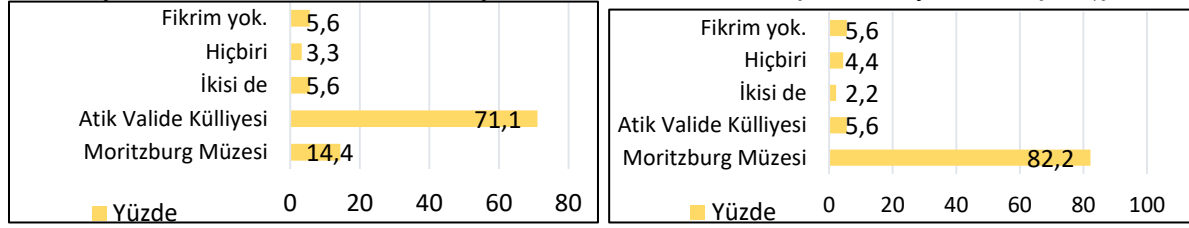
Edinilen sonuçlara göre, katılımcıların birçoğu tarafından, İshak Paşa Sarayına yapılan çatı ekinin yapının özgün tarihi dokusuna uyumlu olmadığı ve yapıyı gölgelediği düşünülmektedir. Çatı ekinde kullanılan malzemelerin yapıyla görsel ve estetik açıdan uyumsuz olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra, katılımcıların birçoğu İngiliz Müzesine yapılan çatı ekinin çağdaş malzeme ve teknikler inşa edilmiş olmasına rağmen tarihi dokuyu vurgulayarak ön plana çıkardığı düşünülmektedir. Uygulamada kullanılan malzemenin niteliğinin görsel ve estetik açıdan yapıyla uyumlu olduğu anlaşılmaktadır.

Katılımcılara Moritzburg Müzesi ve Atik Valide Külliyesi cephe tamamlama uygulamasından sonra yapının hangisinde uygulanan ekin, tarihi dokuyu geri plana atarak kendisini ön plana çıkardığı sorulmuştur. Katılımcılardan %71 i Moritzburg Müzesi, %14ü Atik Valide Külliyesi, %6sı ikisi de, %6 sı fikrim yok ve %3 ü ise hiçbiri olarak yanıtlamıştır.(Şekil 16)

Katılımcılara bu iki örnekteki çatı eklerinde kullanılan malzemenin renginin, niteliğinin ve görsel etkisinin hangi örnekte tarihi yapıyla görsel ve estetik açıdan daha uyumlu olduğu sorulduğunda ise, %82 Moritzburg Müzesi, %6 sı Atik Valide Külliyesi ,%6sı fikrim yok, %4 ü hiçbiri ve %2 si ikisi de şeklinde yanıtlamıştır.(Şekil 17)

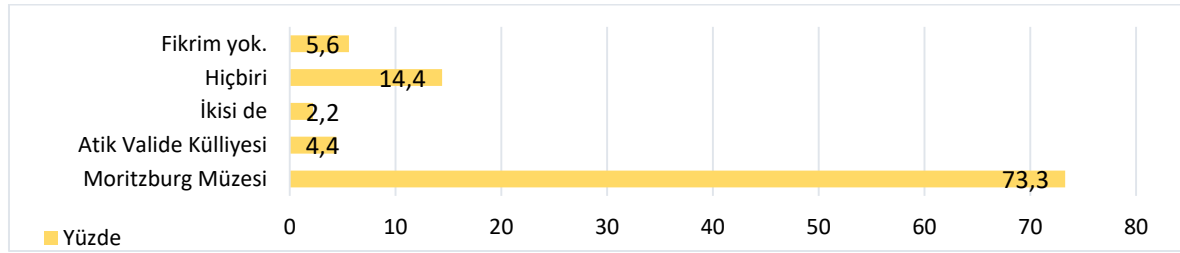

Örneklere uygulanan çatı eklerinin eklemlendiği hangi yapıda tarihi dokuyu vurgulayarak ön plana çıkardığı sorulduğunda ise; katılımcıların %73ü Moritzburg Müzesi, %14ü hiçbiri, %6sı fikrim yok, %4ü Atik Valide Külliyesi ve %2si ikisi de şeklinde yanıtlamıştır.(Şekil 18)

Şekil 16

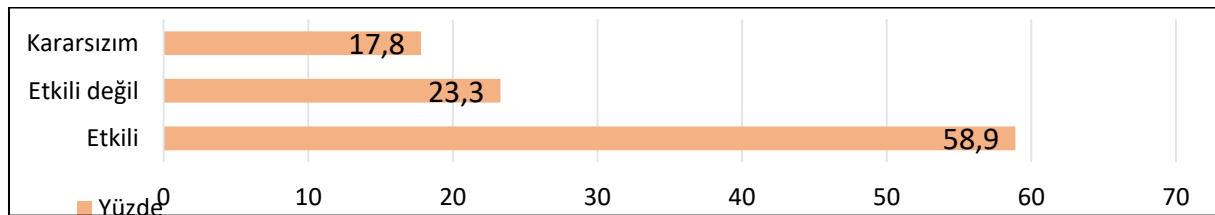
Şekil 17

Şekil 18

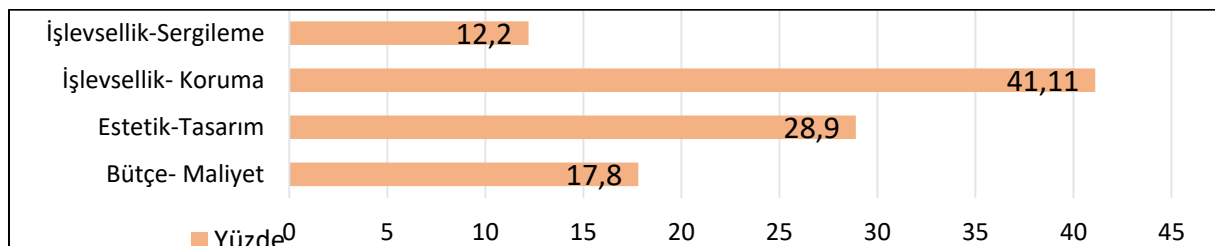
Edinilen sonuçlara göre, katılımcıların birçoğu tarafından, Atik Valide Külliyesinin cephe tamamlama uygulamasının yapının özgün tarihi dokusuna uyumlu olmadığı ve yapının tarihselliğinin geri planda kaldığı düşünülmektedir. Uygulamada kullanılan malzemelerin yapıyla görsel ve estetik açıdan uyumsuz olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların birçoğu ise Moritzburg Müzesine yapılan cephe uygulamasının çağdaş malzeme kullanılarak tarihi dokuyu vurgulayıp ön plana çıkardığı düşünülmektedir. Uygulamada kullanılan malzemenin niteliğinin görsel ve estetik açıdan yapıyla uyumlu olduğu düşünülmektedir.

Katılımcılara Atik Valide Külliyesi ve İshak Paşa Sarayında yapıla çağdaş eklerde kullanılan malzemelerin seçiminde ekonomik kaygı ve maliyetin etkili olup olmadığı sorulduğunda; %59u etkili, %23ü etkili değil ve %18i kararsızım olarak yanıtlamıştır.(Şekil 19)

Şekil 19

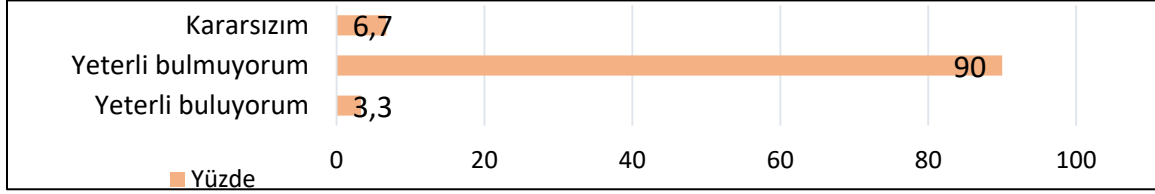
Katılımcılara tarihi yapılara uygulanan çağdaş eklerin yapıdaki biçimlenişi, kullanılan malzemenin niteliği ve yapıyla sağladığı görsel uyum bağlamında hangi kriterlerin etkili olduğunu düşündükleri sorulduğunda ise; %41i işlevsellik- koruma, %29 estetik-tasarım, %18 i bütçe ve maliyet, %12si ise işlevsellik ve sergileme olarak yanıtlamıştır. (Şekil 20)

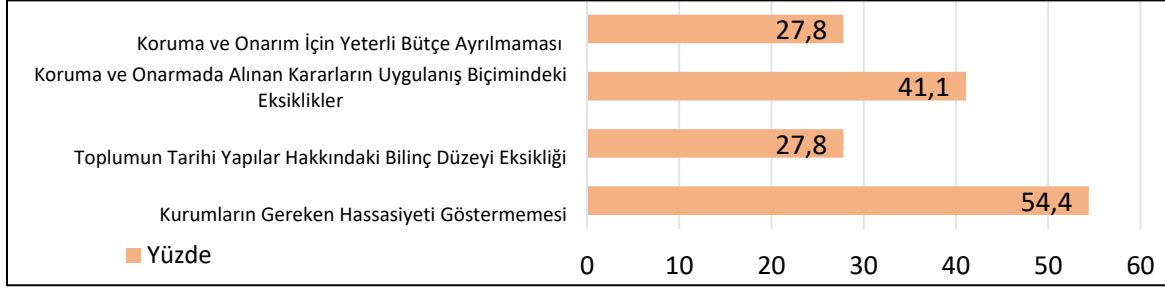
Şekil 20

Katılımcılara Türkiye’de tarihi yapıların onarılması ve korunmasında yapılan çalışmaların yeterli olup olmadığı ve titizlikle yürütülüp yürütülmediği sorulduğunda; %90 ı yeterli bulmuyorum, %7si kararsızım ve %3ü yeterli buluyorum şeklinde yanıtlamıştır. (Şekil 21)

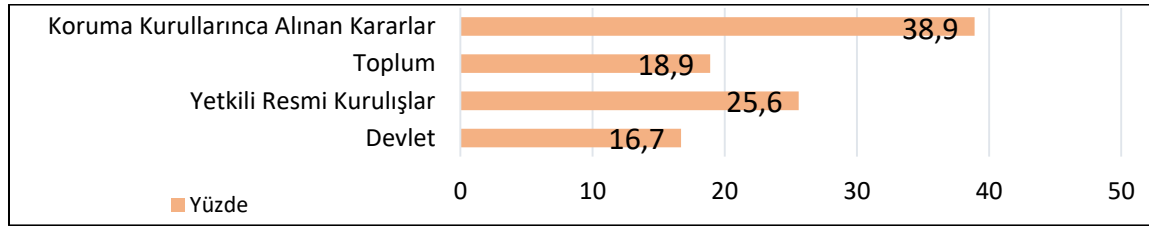
Şekil 21

Yeterli bulmuyorum şeklinde yanıtlayan kişilerin %54ü yetkili kurumların gerekli hassasiyeti göstermemesi, %41inin tarihi yapıları onarma ve koruma konusunda alınan kararların uygulanış biçimindeki eksiklikler, %28inin toplumun tarihi yapılar hakkındaki bilinç düzeyinin eksikliği ve %28inin yapıların onarılması için yeterli bütçe ayrılmaması şeklinde düşünmektedir.(Şekil 29)

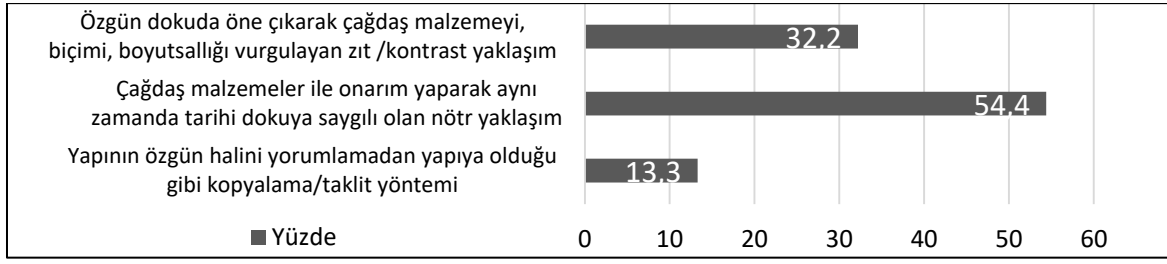
Şekil 29

Katılımcılara Türkiye ve Dünya’da tarihi yapılara çağdaş ek getirilerek uzun yıllara korunması için yapılan müdahalelerde alınan kararlar bağlamında en çok kimin payı olması gerektiği sorulduğunda; %39u koruma kurullarına, %25 yetkili resmi kuruluşlara, %19 toplum ve %17 devlet olarak yanıtlamıştır.(Şekil 30)

Şekil 30

Katılımcıların hedef kitlesi korumacılar ve mimarlar olduğu için tarihi yapılara çağdaş ekler tasarlanırken tercih ettikleri tasarım yaklaşımının hangisi olduğu sorulduğunda; %55i çağdaş malzemeler kullanarak dokuya saygılı nötr/benzeşen/uyuşan tasarım, %32si özgün dokuda öne çıkarak çağdaş malzemeyi, biçimi, boyutsallığı vurgulayan zıt/kontrast yaklaşım, %13ü ise tarihi yapının özgün halini yorumlamadan yapıya olduğu gibi kopyalama-taklit yaklaşımı olarak yanıtlanmıştır.(Şekil 31)

Şekil 31

6-SONUÇLAR ve ÖNERİLER

Seçilen tarihi yapılar, uluslararası ve yerel düzeyde alınan koruma kararları ve ülkelerin koruma kavramına bakış açıları göz önünde bulundurularak yapılan analiz çalışmalarında, geçmişten günümüze koruma kararlarının evrensel ölçütlerde alındığı fakat uygulama biçimi olarak Türkiye ve Dünya olarak farklılık gösterdiği görülmektedir. Bunun birçok sebebi olmakla birlikte Türkiye’de yapı üzerindeki koruma kararlarının yerel ölçekte olması, alınan kararların evrensel koruma yaklaşımları bağlamında ele alınmaması, yapılara mevcut halini korumaktan ziyade tamamlama ve bütünleme yaklaşımıyla uygulamalar yapılmasıdır. Ülkedeki gerekli kurum ve kuruluşların bu konudaki hassasiyeti, karar verici mercilerin koruma bilinci, konu hakkındaki eğitim düzeyi ve tarihi yapının bulunduğu konumun fiziksel, sosya-ekonomik ve sosyo-kültürel durumunun iyi analiz edilip edilmediği de araştırılması gereken başka bir konudur.

Dünya’daki örnekler incelendiğinde ise yapıların özgün halini koruma yaklaşımının daha yaygın olduğu, yapıya çağdaş ekler eklenirken yapının yeni fonksiyonlar kazanmasıyla kamusal mekanlara dönüşerek fayda sağlamanın amaçlandığı, eklerin eklenirken yapı özelinde değil kentsel ve kullanıcı özelinde de değerlendirildiği görülmüştür. Dünya’daki koruma kavramının; ülkeler, yapılar ve fonksiyonları farklı olsa da eklenme biçimi, meydana gelen yeni fonksiyonların yapıyla kurduğu görsel ve mekânsal ilişki ve çağdaş malzemelerdeki dil birliğinin evrensel ve ortak olduğu görülmüştür.

Tarihi yapılara getirilen çağdaş ek uygulamalarında ekonomik kaygılar, kuruluşların çalışmalara gösterdiği hassasiyetin yetersizliği, toplumun bilinç düzeyinin eksikliği ve proje-uygulama arasında oluşan farklılıkların denetimsizliği gibi çeşitli sebepler etkili olsa da tarihi değerlerimizin korunması, yenilenmesi ve yeni fonksiyonlarıyla hayata kazandırılması sürecinde daha özen gösterilmelidir. Bu sürecin sorumlu paydaşları yapıları kullanan kullanıcılar, yetkili kurumlar ve yapıların maddi manevi yenilenme sürecini destekleyen devlet kurumları olmalıdır. Paydaşlar arasında disiplinler arası çalışmalar yürütülmelidir. Koruma kavramı evrensel olduğu gibi, yapıların koruma ve yenileme uygulanış biçimleri de evrensel olmalıdır. Unutulmamalıdır ki tarihi ve kültürel mirasımız hepimizin ortak değerleridir.

KAYNAKLAR

Ahunbay,Z.(1996) Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon, Yem Yayınları,İstanbul,172 s.

Büyükmıhçı,G.,Akşehirlioğlu.A.G.A,&Mengüç,K.G. TarihiÇevrede Yeni Yapı Tasarımında Birleşim Biçimleri Bağlamında Modern Yaklaşımlar. Erciyes Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Kayseri.s:324-350

Büyükmıhçı,G.,Kılıç.A.(2015) Tarihi Dokuda Yeni Yapı Uygulamaları; Yasal ve Eylemsel Sınırlar, 9: Uluslararası Sinan Sempozyumu, Edirne.

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESSON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

Cetin, F. Y., & İpekoğlu, B. (2013). Impact Of Transparency İn The Design Of Protective Structures For Conservation Of Archaeological Remains. Journal Of Cultural Heritage, 14(3), e21-e24.

Durali, İ.(2007). Tarihi Çevrede Yeni Yapılaşma Uygulamalarının İrdelenmesi. M.S.Ü

Emre ,G.(2010). Kültürel Mirasın Korunması, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, İstanbul.

Erdoğan,G.B.(2011). Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlıklarında Cam Malzeme Kullanımı Üzerine Bir Araştırma,5.Tarihi Eserlerin Güçlendirilmesi ve Geleceğe Güvenle Devredilmesi Sempozyumu, İstanbul.

Eriş,İ.,Yüzeroğlu,U.,& Demir,,NN.(2013) Atık Valide Sultan Külliyesi 2011-2013 Yılları Restorasyonu ve Uygulamaları. Restorasyon Yıllığı Dergisi,s:99-114.

Erkartal,P.Ö., Özüer, M.O.(2016) Tarihi Dokuyu Taklit etme/Yok Sayma,FillInTheBlanks, Fener-Balat Workshop, İstanbul,145-155.

Hattap,O.S.(2018) An Evaluation of the Restoration Techniques of the Atık Valide Sultan Dârüşşifâ, Mimar Sinan Fine Arts University, Istanbul. DOI: 10.9790/9622-0802022226

Karatosun,B.M.(2010) Geleneksel Dokularda Yeni Yapı Tasarımı: Alaçatı Örneğinin İncelenmesi,Ege Mimarlık Dergisi, İzmir.

Kayan.L.E.(2020) Tarihi Yapılardaki Çağdaş Eklerin Koruma ve Tasarım Bağlamı Üzerine Bir Araştırma,Yüksek Lisans Tezi.Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, LisansÜstü Eğitim Enstitüsü.

Kejanlı,D.T.,Akın.C.T.,Yılmaz & Yılmaz.Ö.G.A.(2007).Türkiye’de Koruma Yasalarının Tarihsel Gelişimi Üzerine Bir İnceleme,Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi,179-196.

Kıray, M.T., Karaman, Ö.Y.(2006). Tarihi Yapıların/ Dokuların Yenilenme Sürecinde Çağdaş Cephe Ve Çatı Elemanları Kullanımı,3. Ulusal Çatı ve Cephe Kaplamalarında Çağdaş Malzeme ve Teknolojiler Sempozyumu, Yayınlanmış Bildiri, s:77-82,İstanbul.

Tunçer. M.(2013).Kültürel Miras Mevzuatı,Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi, Eskişehir.

Turhan, E. (2007). Mimari Tasarımda Cam Kullanımı ve Alışveriş Merkezlerinde Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

URL-1 http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0660878001536681682.pdf

URL-2 http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0243603001536681730.pdf

URL-3 http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0458320001536681780.pdf

URL-4 http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0627604001536681570.pdf

URL- 5 http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0592931001536912260.pdf

URL-6 <https://korumakurullari.ktb.gov.tr/TR-89184/tarihce.html>

URL-7 <https://teftis.ktb.gov.tr/yazdir?B08B85D426937355ACEE2C31EB5E79B7>

URL8- <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44406/ishakpasa-sarayi-agri.html>

URL9-http://www.cativecephe.com/yayin/651/ishak-pasa-sarayi-ozel-cati-ile-korunacak_19289.html#.YLAhSagzZPY

URL10-<https://www.ntv.com.tr/seyahat/agrinin-gozbebegi-ishak-pasa-sarayi-2018i-rekorla-kapatti,wZgL3cIpT0qLxSNIKLKfLA>

URL11-<https://www.cumhuriyet.com.tr/galeri/tarihe-gecen-restorasyon-facialari-354385>

URL12 <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/atik-valide-kulliyesi-taninmaz-hale-geldi-27877371>

URL 13<https://arkeofili.com/mimar-sinanin-yaptigi-atik-valide-kulliyesi-dibine-beton-dokuldu/>

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESSON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

- URL-14 http://www.yapi.com.tr/haberler/ala-camiinin-restorasyonu-tamamlandi_180734.html
- URL-15 <https://www.arkeolojikhaber.com/haber-kadirlideki-tarihi-ala-camisine-metal-cati-tartismasi-24093/>
- URL-16 <https://www.sozcu.com.tr/hayatim/kultur-sanat-haberleri/tarihe-buyuk-saygisizlik/>
- URL-17 <https://www.arkeolojikhaber.com/haber-kadirlideki-tarihi-ala-camisine-metal-cati-tartismasi-24093/>
- URL18- <https://www.arkitektuel.com/beyazit-devlet-kutuphanesi/>
- URL19- <http://www.arkiv.com.tr/proje/beyazit-devlet-kutuphanesi-renovasyon-projesi/7257>
- URL20- <https://www.arkitektuel.com/beyazit-devlet-kutuphanesi/>
- URL-21 <https://ecarch.com/works/beyoglu-belediyesi/>
- URL-22 <https://bianet.org/bianet/toplum/153377-beyoglu-belediyesi-kendi-binasinda-bile-tarihi-hice-saydi>
- URL-23 <https://ecarch.com/works/beyoglu-belediyesi/>
- URL- 24 <https://ecarch.com/works/beyoglu-belediyesi/>
- URL-25 <https://www.faikpashapartments.com/tr/beyoglu-belediyesinin-tarihcesi/>
- URL-26 https://tr.wikipedia.org/wiki/British_Museum
- URL-27 <https://www.archdaily.com/920474/10-historical-museum-buildings-with-contemporary-interventions>
- URL-28 https://tr.wikipedia.org/wiki/British_Museum
- URL-29 <https://www.istanbulsanatevi.com/dunya-muzeleri/british-muzesi/>
- URL-30 <https://www.archdaily.com/132838/moritzburg-museum-extension-nieto-sobejano-arquitectos>
- URL-31 <https://archello.com/project/museum-of-art-moritzburg>
- URL-32 <https://architectures.jidipi.com/a287929/moritzburg-museum-extension/>
- URL-33 <https://www.dezeen.com/2011/06/17/moritzburg-museum-extension-by-nieto-sobejano-arquitectos/>
- URL-34 <https://structurae.net/en/structures/hamar-cathedral>
- URL-35 <https://www.flickr.com/photos/krokaa/1261133248>
- URL-36 <https://microsorber.net/uk/projects/berlin-german-historical-museum>
- URL-37 <https://yapidergisi.com/tarihi-yapi-ve-ek-yapi-iliskisinde-cagdas-yaklasimlar-alman-tarih-muzesi-ve-cagdas-ek-yapisi/>
- URL-38 <https://yapidergisi.com/tarihi-yapi-ve-ek-yapi-iliskisinde-cagdas-yaklasimlar-alman-tarih-muzesi-ve-cagdas-ek-yapisi/>
- URL-39 https://www.tripadvisor.com.tr/LocationPhotoDirectLink-g187323-d274497-i113650563-Deutsches_Historisches_Museum-Berlin.html
- URL-40 <https://tr.wikipedia.org/wiki/Reichstag>
- URL-41 https://tr.wikipedia.org/wiki/Reichstag_Kubbesi
- URL-42 <https://gezimanya.com/berlin/gezilecek-yerler/alman-parlamento-binasi-reichstag>
- URL-43 <https://tr.wikipedia.org/wiki/Reichstag>
- URL-44 <https://tr.pinterest.com/pin/237916792785173190/>

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

Velioğlu, A.(1992). Tarihi Çevre İçinde Mimari Tasarım ve Süreci Üzerine Bir Araştırma, Doktora Tezi, K.T.Ü Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.

Yılmaz.M.,Şener.Y.S.& Yılmaz,A.B.(2019).Arkolojik Alanlarda Uygulanan Koruma Örtülerinin Tasarım Kriterleri. Sanat ve Tasarım Dergisi.(23),413-428.

Zeren,M.T.(2019). Tarihi Çevrede Yeni Ek Ve Yeni Yapı Olgusu: Çağdaş Yaklaşım Örnekleri. Yalın Yayıncılık.

EVLİLİK UYUMUNUN BİLİŞSEL ÇARPITMALAR VE DUYGU DÜZENLEME GÜÇLÜĞÜ BAĞLAMINDA YORDANMASI

THE PREDICTION OF THE MARITAL ADJUSTMENT TO THE CONTEXT OF
COGNITIVE DISTORTIONS AND EMOTION REGULATION DIFFICULTIES

Dr. Öğr. Üyesi Özlem ÇAKMAK TOLAN

Dicle Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

Psikoloji Bölümü

ORCID NO: 0000-0002-8128-6498

Psk. Rojin YAZAR

Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Klinik Psikoloji Yüksek Lisans Öğrencisi
ORCID NO: 0000-0002-8128-6498

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, evlilik uyumu ile bilişsel çarpıtmalar ve duygu düzenleme güçlüğü arasındaki ilişkileri incelemektir. Çalışmanın amaçlarından bir diğeri ise; evlilik uyumunu cinsiyet, yaş, eğitim durumu, yaşam yeri, evlenme biçimi, evlilik süresi, çocuk sayısı, aile tipi, çalışma durumu, gelir düzeyi gibi demografik değişkenler açısından incelemektir. Araştırmaya Diyarbakır'da yaşayan 240 evli birey katılmıştır. Katılımcıların %49'u kadın (n=118), %51'i erkektir (n=122). Araştırmaya katılan bireylerin yaş ortalaması 39.29'dur. Katılımcıların öğrenim durumu incelendiğinde %2.7'si okur yazar, %13.4'ü ilköğretim mezunu, %26.3'ü lise mezunu, %45'i üniversite mezunu ve %12.6'sı lisansüstü eğitimini tamamlamış olduğunu bildirmiştir. Araştırmanın verileri Evlilikte Uyum Ölçeği (EUÖ), İlişkilerle İlgili Bilişsel Çarpıtmalar Ölçeği (İİBÇÖ), Duygu Düzenleme Güçlüğü Ölçeği (DDGÖ) ve araştırmacı tarafından hazırlanan Kişisel Bilgi Formu aracılığıyla toplanmıştır. Elde edilen veriler Pearson korelasyon katsayısı, tek yönlü varyans analizi ve çoklu regresyon analizi yöntemleri ile incelenmiştir. İlişkilere ilişkin bilişsel çarpıtma ölçeğinin alt boyutlarından yakınlıktan kaçınma ve gerçekçi olmayan ilişki beklentisi ile evlilik uyumu arasında negatif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur. Ayrıca duygu düzenleme güçlüğü ile evlilik uyumu arasında da negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu sonucu ortaya konmuştur. Kadın ve erkeklerin evlilik uyumu ortalamalarını karşılaştırmak için bağımsız örneklem t testi yapılmıştır. Sonuçlara göre kadınların evlilik uyumu ($Ort.=2,35$ $S=0,5102$) erkeklerden ($Ort= 2,22$, $S= 0,4736$) istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde yüksek bulunmuştur ($t(238)$, $p= .004$). Yaşa ve evlilik şekline göre evlilik uyumunu değerlendirmek için bağımsız örneklem t testi yapılmıştır. Sonuçlara göre yaşa ve evlilik şekline göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma bulunmamaktadır ($t(228)= -1,042$, $p>.05$; $t(237)=1,594$, $p>.05$). Örneklemin gelir düzeyine göre evlilik uyumu tek yönlü varyans analizi ile incelenmiştir. Analiz sonuçlarına göre, gelir düzeyine göre evlilik uyumu istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaşmaktadır ($F(1,661)$, $p=.009$). Farklılaşmanın kaynağını incelemek için, Bonferroni post hoc testi yapıldığında, evlilik uyumu bakımından 5000-10000 TL geliri olanların ($Ort.= 1,56$), 2000-5000 TL geliri olanlardan ($Ort.= 1,45$) istatistiksel olarak daha yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmüştür ($p = .009$). Yakınlıktan kaçınma, gerçekçi olmayan ilişki beklentisi

ve duygu düzenleme güçlüğüne evlilik uyumunun anlamlı yordayıcıları olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Evlilik uyumu, bilişsel çarpıtma, duygu düzenleme güçlüğü

ABSTRACT

The purpose of this study is to examine the relationships between cognitive distortions, emotion regulation difficulties and marital adjustment. Another purpose of the study is to examine marital adjustment in terms of demographic variables such as gender, age, educational status, place of life, marital style, length of marital, number of children, family type, employment status, and income level. 240 married individuals living in Diyarbakır participated in the study. 49.2% of the participants were female (n = 118) and 50.8% were male (n = 122). The average age of the individuals participating in the study is 39.29. Examining the educational status of the participants, 2.7% were literate, 13.4% were primary school graduates, 26.3% were high school graduates, 45% were university graduates and 12.6% of them reported that they completed their postgraduate education. The data of the study were collected with the Marital Adjustment Test, the Cognitive Distortions Scale, the Difficulties in Emotion Regulation Scale and the Personal Information Form prepared by the researcher. The data obtained were analyzed by Pearson correlation coefficient, one-way analysis of variance and multiple regression analysis. A negative significant relationship was found between avoidance of proximity, unrealistic relationship expectation and marital adjustment. In addition, it was found that there was a significant negative relationship between emotional regulation difficulties and marital adjustment. Independent samples t test was conducted to compare the mean marital adjustment of men and women. According to the results, marital adjustment of women (Mean=2,35, S=0,5102) was found to be statistically significantly higher than men (Mean= 2,22, S=0,4736), (t (2,38), p=.004). Independent samples t-test was conducted to evaluate marital adjustment according to age and marital type. According to the results, there is no statistically significant difference according to age and marital type (t (228) = -1.042, p> .05; t (237) = 1.594, p> .05). According to the income level of the sample, marital adjustment was examined by one-way analysis of variance. According to the analysis results, marital adjustment differs statistically significantly according to the income level (F (1,661), p=.009). In order to examine the source of differentiation, when the Bonferroni post hoc test was performed, those with an income of 5000-10000 TL in terms of marital adjustment (Mean=1,56), those with an income of 0-5000 TL (Mean=1,45) was found to have a statistically higher mean (p = .05). It was concluded that avoidance of proximity, unrealistic relationship expectation and difficulty in emotion regulation were significant predictors of marital adjustment.

Keywords: Marital adjustment, cognitive distortion, emotion regulation difficulty

GİRİŞ

Evlilik, karşı cinsten iki kişinin birlikte yaşamak, yaşantıları paylaşmak, çocuk yapmak ve yetiştirmek gibi amaçlarla yaptıkları bir sözleşme olarak tanımlanmaktadır (Gül, 2011). Alan yazın incelendiğinde evliliğin farklı tanımlarına rastlamak mümkündür. Glenn'e (1991) göre

evlilik; "bireyin mutluluğunu sağlayan ve kişiliklerinin gelişiminde önemli rol oynayan bir birim" olarak ifade edilmektedir. Evlilik ilişkisinin önemi, niteliği ve niceliği belirlenirken başvurulan en yaygın kavramlardan biri evlilik uyumudur. Alan yazında evlilik uyumuna ilişkin farklı tanımlar yer almaktadır. Yazıcı-Çelebi ve Odacı (2018), evlilik uyumunu "bireyin çift ilişkisine dayalı olarak yaşadığı tatmin ve mutluluk duygusu" şeklinde tanımlarken; Napoli, Kilbride ve Tebbs ise (1992) evlilik uyumunu; kişilerin kendilerinin, eşlerinin ve evliliğin getirdiği fiziksel, psikolojik ve sosyal taleplere verdiği tepki olarak tanımlamaktadır. Spainer (1976) tarafından; çiftler arasındaki problem oluşturan farklılıklar, kişilerarası gerilim ve kaygı, çiftin bağlılığı ve doyumu, çiftin fonksiyonelliği için önemli olan konularda fikir birliğine varmaları evlilikte uyumu belirleyen faktörler olarak açıklanmıştır. Evlilik uyumu, evlilik ilişkisine alışmış evli bir çiftin deneyimini tanımlar. Yeni evlilikler, her iki eşin de evliliğe adapte olmayı öğrendiği bir evlilik uyumu dönemiyle başlar. Evlilik uyumu, eşlerin nasıl uyum sağladığını ve uyumlarının evlilik başarısını tahmin etmede nasıl kullanıldığını da açıklayabilir. Birbiri ile uyum içinde olabilen çiftler giderek iki ayrı varlıktan ziyade bir takım ve uyumlu bir birim olarak çalışacaktır. Bu nedenle, evlilik uyumu, evlilik ilişkisinde her eşin diğerine, kocası veya karısı olarak yeni rolüne ve sorumluluklarına uymasındadır (Kendrick ve Drentea, 2016). Evlilik uyumu hayat boyu süren bir süreçtir. Eşin bireysel özelliğini anlamak evlilikte devam eden bir süreçtir, çünkü iki kişi evlilikten önce veya evlilik sırasında birbirini tanıyor olsa bile, insanların yaşam döngüsü boyunca değişme olasılığı vardır. Evlilik uyumu, bu nedenle, eşte büyüme ve gelişmeyi kabul eden ve anlayan bir olgunluk gerektirir. Bu büyüme tam olarak yaşanmaz ve gerçekleşmezse, evlilik ilişkisinin sonlanması olasılığı artmaktadır (Whisman ve ark. 2014). Eşlerin kişilik özellikleri, özsaygı, özgüven ve yeterlilikleri, psikolojik ya da fizyolojik bazı sağlık problemlerinin varlığı, demografik özellikler, bağlanma şekilleri, cinsellik, ilişkinin süresi ve durumu, sınırların varlığı ve korunması, değerler ve tutumlar üzerinde fikir birliğine varma, eşe dair algılar ve atıflar, ebeveynler arasındaki ilişkiler, iletişim ve empati becerileri, çatışma yönetme becerileri, eşlerin birbirini kabul etme veya reddetme durumları, sosyal desteğin varlığı, çiftlerin beklentilerinin uyuşması, ortak değerlerin varlığı evlilik uyumunu etkileyen etmenler arasında yer almaktadır (Solmuş, 2011).

Günümüzde evlilik problemlerinin ve boşanmanın artmasıyla birlikte evlilik ve evliliğin niteliği konuları da araştırmacıların ilgisini çeken konular arasında yer almaya başlamıştır (Yılmaz, 2000). "Evlilik uyumu" kavramı genellikle "evlilik doyumu" ile birbirlerinin yerine kullanılmakla birlikte, iki kavramın birbirinden farklı olduğunun altı çizilmektedir (Spainer, Graham ve Cole, 1976). Söz edilen farklılığa rağmen, halen evlilik uyumu, evlilik doyumu, evlilik ilişkisi, evlilikte mutluluk gibi konular içerik itibarıyla çalışmacıların sıklıkla birbirlerinin yerlerine kullandıkları kavramlar olarak alanyazında yerini almaktadır (Küçükçelik, 2015). Evlilik doyumu, her bir eşin evlilikte ne kadar memnun olduğunu açıklarken, evlilik uyumu, evlilik başarısını tahmin etmek için kullanılan evlilik doyumu da dâhil olmak üzere daha geniş bir yelpazede ele alınan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır (Spainer, Graham ve Cole, 1976). Alanyazında evli kişilerin uyum seviyelerini etkileyen faktörleri inceleyen birçok araştırma yer almaktadır. 1100 evli kişinin katıldığı bir araştırmada, cinsiyet, yaş, ilk evlenme yaşı, sağlık durumu, kendisinin ve eşinin fiziksel görünüşünden memnuniyeti ve eğitim seviyelerinin evlilik uyumunda etkisi bulunmuştur (Yıldırım, 1992). Çakmak-Tolan (2015) tarafından yapılan çalışmada; 21-30 yaş arası bireylerin evlilik uyumlarının, 31-40 yaş arası ve 41 yaş üstü bireylere göre daha yüksek olduğu bu bağlamda evlilik uyumunun evli bireylerin yaşlarına göre farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Evlilik uyumunun cinsiyet değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığı da çalışmalarda ele alınmıştır. Fowers (1991), erkeklerin evlilik doyum düzeylerinin kadınlara

göre daha yüksek olduğu sonucuna erişmiştir. Faulkner, Davey ve Davey (2005) 13.008 katılımcının dahil olduğu yedi senelik boylamsal çalışmalarının sonucunda kadınların işlevselliklerinin erkeklere göre, evlilik doyumu ve çatışma bakımından, daha önemli bir etkisi olduğunu ortaya koymuşlardır. Öte yandan, Jackson ve ark., (2014) tarafından yapılan 226 araştırmanın gözden geçirildiği bir meta analiz çalışmasında, sadece klinik örnekleme erkeklerin kadınlara göre evlilik doyum düzeylerinde anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür. Ayrıca; kadınların evlilik uyum düzeylerinin, erkeklere göre daha yüksek bulunduğu çalışmalar da alanyazında mevcuttur (Kargın, 2014; Çakmak Tolan, 2015). Kalpana ve Baviskar (2013) ise 60 çift ile gerçekleştirdikleri araştırmalarında, cinsiyetin evlilik uyumu ile anlamlı bir farklılığın bulunmadığını belirtmiştir. Eğitim ve düzeyi ile evlilik ilişkisinin incelendiği çalışmalarda; lisans ve lisansüstü eğitimini tamamlamış katılımcıların ilkökul mezunlarına göre evlilik uyumlarının daha yüksek olduğu (Küçükçelik, 2015), yüksek gelir seviyesine sahip bireylerin düşük gelir seviyesine sahip bireylere göre daha evlilik doyumlarının daha yüksek olduğu (Zainah ve ark., 2012), Kinnunen ve Feldt (2004) çalışmalarında da düşük gelirli çiftlerin evlilik uyumlarının yüksek gelirli çiftlere göre daha düşük olduğu belirtilmiştir. Evlilik süresi ve çocuk sahibi olma ile evlilik ilişkisinde ise; beş seneden fazla süredir evliliği devam eden çiftlerin evlilik uyumunun daha yüksek olduğu (Kalpana ve Baviskar, 2013), 10 seneden daha uzun süredir evli olan bireylerin evlilik doyumlarının daha yüksek olduğu sonuçları bildirilmiştir (Zainah ve ark., 2012). 1886 katılımcının yer aldığı boylamsal bir çalışmada çocuk sahibi olan evli kişilerin evlilik doyumunun çocuğu olmayanlara göre düşük olduğu (Sanders, 2010), öte yandan bazı çalışma bulgularında da çocuk sahibi olmayan evli bireylerin evlilik uyumunun en yüksek düzeyde olduğu görülmüştür (Çakmak-Tolan, 2015; Yazıcı-Çelebi ve Odacı, 2018)

Son yıllarda insan zihninin nasıl çalıştığına dair bilgilerin çoğalması, evlilik ve yakın ilişkilerde ortaya çıkan problemler için direkt olarak uygulanabilecek bir bilişsel modelin varlığı önemli bir adımdır. Bilişsel kelimesinin Latince'deki karşılığı "düşünme"dir. Yani, kişilerin ne şekilde yargıya vardığı, nasıl karar verdiği, diğerlerinin davranışlarını nasıl yorumladığı ile bağlantılıdır (Beck, 1988). Bilişsel model; bireylerin duygu, davranış ve fizyolojilerinin olaylara ya da durumlara karşı algılarından etkilendiğini öne sürmektedir. Bilişsel modele göre, kişilerin duygusal açıdan nasıl hissedip ne türlü davrandıkları, durumu ne şekilde yorumlayıp durumla ilgili nasıl düşündükleri ile ilişkilidir (Beck, 2018). Kişilerin duyguları üstünde etkisi olan bilişsel yapıda var olan işlevsel olmayan inançlar dışarıda gelecek olan bilgilerin hatalı işlenmesine yol açarak hataların tekrarlanmasıyla otomatik düşünceler ortaya çıkmaktadır. Otomatik düşüncelerin belirli bazı özellikler bakımından sınıflandırılmasıyla da bilişsel çarpıtmalar oluşmaktadır (Türkçapar, 2018). Beck (1988), sağlıklı kişiler de olmak üzere herkesin birtakım mantık hataları yapma eğiliminin var olduğunu ancak duygusal problemleri olan kişilerin bu hataları sık gerçekleştirme eğilimleri nedeniyle uyumlarının bozulduğunu belirtmiştir. Yapılan bu bilişsel hatalar bireyin kendisine, dünyaya ve geleceğe yönelik negatif algılarının devam etmesine neden olmaktadır (Türkçapar, 2018). Bilişsel çarpıtmalar zihin okuma, geleceği söyleme, felaketleştirme, etiketleme, olumlu olayları saymama, olumsuz seçicilik, aşırı genelleme, ikili düşünme, dayatmalar, kişiselleştirme, suçlama, adaletsiz kıyaslamalar, pişmanlık eğilimi, ya olursa düşüncesi, duygusal çıkarsama, yargılamaya odaklanma olarak ifade edilmektedir (Leahy, 2010). Yapılan birçok araştırma bilişsel yapıda mevcut olan hataların evlilik üzerindeki olumsuz bir etkiye neden olacağını ortaya koymaktadır (Yazıcı-Çelebi ve Odacı, 2018). İlgili alanyazında yapılan çalışmalarda, bilişsel çarpıtmalar ile evlilik uyumu arasında negatif ve anlamlı şekilde ilişki bulunmuştur (Ebrahimi, Zeinodini ve Merasi, 2012; Güven, 2005; Hamamcı, 2005; Küçükçelik, 2015; Möller, Nabe ve Nortje, 2001; Sarı, 2012; Slavinskiene

ve Lithuania, 2012; Yıldırım, 2018). Evlilik uyumu ile bilişsel çarpıtmalar arasındaki bu negatif yönlü anlamlı ilişki; kişilerin evliliğe dair beklenti, istek ve evlilikte bulmak istediklerinin gereğinden daha çok çarpıtılmış bir şekilde meydana gelmesinin uyumlu bir evlilikte dahi uyumsuzluğu ortaya çıkarabileceği ile bağlantılı olabileceği şeklinde yorumlanmıştır (Küçükçelik, 2015; Yıldırım, 2018). İlişkilerde bilişsel çarpıtma ölçeğinin alt boyutlarının evlilik ilişkisi üzerindeki etkilerinin incelendiği çalışma bulguları; evli bireylerin yakınlıktan kaçınma düzeylerinin evlilik uyumu ve evlilik doyumun negatif yönde yordadığını (Çetin, 2010; Kargın, 2014; Slavinskiene ve Lithuania, 2012; Yazıcı-Çelebi ve Odacı, 2018; Yıldırım, 2018), evlilik çatışmasını ise pozitif yönde yordadığını ortaya koymaktadır (Hamamcı, 2005). Gerçekçi olmayan ilişki beklentisinin ise evlilik doyumunu düzeyini yordadığına yönelik çalışma sonuçları da alanyazında yer almaktadır (Güven, 2005; Güven ve Sevim, 2007;). Gerçekçi olmayan ilişki beklentisinin aynı zamanda evlilikte strese, problemlere ve iletişimde bozulmalara sebep olabileceği ifade edilmektedir (Stackert ve Bursik, 2003). Öte yandan bazı araştırmacılar evli bireylerin gerçekçi olmayan ilişki beklentilerinin ve zihin okumanın evlilik doyumunu, evlilik uyumu ve çift uyumu ile ilişkili olmadığını belirtmişlerdir (Çetin, 2010; Güven,2005; Güven ve Sevim, 2007; Möller, Nabe ve Nortje, 2001; Stackert ve Bursik, 2003; Yıldırım, 2018).

Araştırmada ele alınan bir diğer değişken duygu düzenlemesidir. Thompson (1994), duygu düzenlemeyi; "kişinin amaçlarına ulaşabilmesi için duygusal tepkilerin takip edilmesi, değerlendirilmesi ve değiştirilebilmesinden sorumlu içsel ve dışsal süreçler" olarak tanımlamaktadır. Bir başka deyişle; bireyin içsel ve dışsal faktörlerden kaynaklanan durum değişimlerini farkında olması, değişikliklere uyum sağlayabilmesi, süreci analiz edip yönetebilmesini ve değişimi gerçekleştirebilmesidir (Bridges, Denham ve Ganiban, 2004). Thompson'a göre (1994); duygu düzenleme duygusal uyarılmayı sürdürmeyi ve arttırmayı, ayrıca onu engellemeyi veya bastırmayı içerebilir. Ayrıca, duygu düzenleme sadece edinilmiş kendini düzenleme stratejilerini değil, aynı zamanda duyguların düzenlenmesi yoluyla dış etkilerin çeşitliliğini de kapsar. Duygu düzenleme bazen bir bireyin deneyimlediği ayrı bir duyguyu (örneğin, haksız yere suçlandığında öfke veya utanç duyması) etkilese de, daha yaygın olarak bu duygunun yoğunluğunu ve zamansal özelliklerini etkiler. Başka bir deyişle, duygu yönetiminin özellikleri, duyguların yoğunluğunu bastırıp (veya arttırabilir), başlangıcını veya iyileşmesini geciktirebilir (veya hızlandırabilir), zaman içindeki kalıcılığını sınırlandırıp arttırabilir, duygu aralığını veya kararsızlığını azaltır (veya arttırır) ve duygusal tepkinin diğer niteliksel özelliklerini etkileyebilmektedir. Duygu düzenlemede bireysel düzenlemelerin yanı sıra gelişimsel değişikliklerin anlaşılması, bireyin hedefe ulaşmasını motive edici duygularına bağlı olma durumuna göre hedefe ulaşma duygu düzenlemenin tanımlayıcı bir özelliği haline gelebilmektedir.

Gross (1998), duygu düzenleme stratejilerini geçmiş ve tepki odaklı olarak iki farklı şekilde ele almaktadır. Geçmiş odaklı duygu düzenleme stratejisinde kişi zihinsel bir değerlendirme ile duygusunu tam anlamıyla deneyimlemeden önce tepkinin önüne geçebilmekte ve bu durum davranışlarında değişikliklere sebep olabilmektedir. Tepki odaklı duygu düzenleme stratejisinde ise, bireyin duygusunu yaşadktan sonra verilebilecek muhtemel tepkilerin geliştirilmesi veya değiştirilmesinden söz edilmektedir (Gross, 2001; Gross ve John, 2003). Gross ve Thompson (2007) tarafından tanımlanan duygusal düzenlemenin süreçsel modeli; durum seçimi, durumsal ayarlama, dikkat konuşlanması, bilişsel değişimler ve değerlendirmeler ve yanıt modülasyonu olmak üzere beş kategoriden oluşmaktadır (Southam-Gerow,2013). Özetle duygu düzenleme; bireyin duygularının farkında olup anlamasını, duygularını kabul etmesini, negatif duygular karşısında içsel tepkilerini denetleyebilmesini ve amaca uygun davranabilmesini, duruma uygun duygusal reaksiyonlar gösterebilmek için

esnek duygu düzenleme stratejilerine başvurmasını içermektedir (Gratz ve Roemer, (2004). Dienfendorf, Richard ve Jang (2008) bireyin sahip olduğu duygu düzenleme stratejilerinin olumsuz duygulara ve duygusal olaylara uyum sağlamasıyla ilişkili olduğunu ve bireyin spesifik stratejilere odaklanmasının duyguların nasıl yönetildiğinin anlaşılma düzeyini arttırabileceğini ifade etmektedirler. Kişilerin duygu düzenlemelerinin işlevsizliği çatışmaların ortaya çıkmasına veya sürmesine neden olabileceği gibi kişilerin duygularını devamlı olarak bastırmaları durumu da olumlu duyguları daha az, olumsuz duyguları daha fazla deneyimlemelerine ve ilişki sorunlarına neden olabilmektedir (Gross ve John, 2003). Duygu düzenlemenin uyumsuzluğunun ilişkiler üzerindeki etkileri düşünüldüğünde alanyazında evlilik uyumu ile duygu düzenlemenin ilişkisi de araştırmalara konu olmaktadır. Molafajar (2015), çiftlerin duygu düzenlemelerinin uyum yeteneklerini ve evlilik memnuniyetlerini arttırabileceğini ortaya koyduğu çalışmada; çiftlere verdiği duygu düzenleme eğitiminin katılımcıların evlilik çatışmalarında azalma sağladığını vurgulamaktadır. Diğer bir çalışmada, cinsiyet faktöründen bağımsız olarak uyumlu duygu düzenleme ve evlilik doyumunun ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Dunham, 2008). Kirby (2007) gerçekleştirdiği duygu düzenleme becerilerinin de içinde olduğu eğitim programına katılan çiftlerin duygu düzenlemelerinin artmasıyla evlilik doyumlarında da artış olduğunu ortaya koymuştur. Yapılan bir başka çalışmada ise; bireyin duygusal tepkilerini düzenleme becerisi ilişki uyumunun geliştirilmesi, sürdürülmesi ve evlilik ilişkisinde olumsuz deneyimler konusunda etkili bir faktör olduğu belirtilmektedir (Bouthillier ve ark., 2002). Karataş (2019) çalışmada, duygu düzenlemede zorluk çeken kişilerin ilişki doyumlarında azalma olduğunu bildirmektedir. Bloch, Haase ve Levenson (2014) yaptıkları boylamsal çalışmada; evli çiftlerde kadınların olumsuz olaylar karşısında ve çatışma anında olumsuz duygularını düzenlediklerinde uzun dönemde evlilik doyumlarının artması ile ilişkili olduğu sonucunu elde etmişlerdir. Diğer bir araştırma duygusal becerilerin evli bireylerde evlilik memnuniyetini etkilediğini ortaya koymuştur (Mirgain ve Cordova, 2007).

Evli bireylerin günümüz dünyasında yaşanan sosyo-eekonomik ve kültürel değişimlerden etkilenen bireylerin evliliklerinde ortaya çıkan sorunların değiştiği ve evliliklerinde uyuma yönelik sorunların arttığı ifade edilmektedir (Şener ve Terzioğlu, 2008). Bu nedenle evlilik uyumu hakkında yapılan araştırmalar günümüzde önem arz etmektedir. Bu bağlamda, mevcut araştırmada; bilişsel çarpıtmalar ve duygu düzenleme güçlüğü'nün evlilik uyumunu ne düzeyde açıkladığını incelemek amaçlanmıştır. Çalışmanın amaçlarından bir diğeri ise; evlilik uyumunu cinsiyet, yaş, eğitim durumu, yaşam yeri, evlenme biçimi, evlilik süresi, çocuk sayısı, aile tipi, çalışma durumu, gelir düzeyi gibi demografik değişkenler açısından incelemektir.

2.YÖNTEM

2.1.Örnekleme

Çalışmanın örneklemini Diyarbakır ilinde yaşayan 240 evli birey oluşturmaktadır. Katılımcılar araştırmaya gönüllü olarak katılmıştır. Araştırmaya katılan bireylerin yaş ortalaması 39,29'dur.

2.2.Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplamak amacıyla Kişisel Bilgi Formu, İlişkilere İlişkin Bilişsel Çarpıtmalar Ölçeği, Duygu Düzenlemede Güçlükler Ölçeği ve Evlilikte Uyum Ölçeği'nden yararlanılmıştır.

2.2.1. Kişisel Bilgi Formu

Çalışmanın amacına uygun kişisel bilgi formu oluşturulmuştur. Kişisel bilgi formunda cinsiyet, yaş, eğitim durumu, evlilik süresi, evlilik şekli gibi sorulara yer verilmiştir.

2.2.2. İlişkilerle İlgili Bilişsel Çarpıtmalar Ölçeği (İİBÇÖ)

Hamamcı ve Büyüköztürk (2003) tarafından kişilerarası ilişkilerde bireylerin sahip oldukları bilişsel çarpıtmaları değerlendirebilmek amacıyla geliştirilen ölçek; 5'li likert tipinde 19 maddeden oluşmaktadır. Bilişsel çarpıtma içeren bir ifadeye "hiç katılmıyorum" diyenler 1; "tamamen katılıyorum" diyenler" 5 puan alacak biçimde tek yönlü puanlanmaktadır. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 19 iken en yüksek puan 95'tir. Alınan yüksek puan bireylerin ilişkilerle ilgili bilişsel çarpıtmalara sahip olduklarını göstermektedir. Temel bileşenler faktör analizi sonucunda ölçeğin 3 faktörlü yapıda olduğu saptanmıştır. Bu faktörler 'yakınlıktan kaçınma', 'gerçekçi olmayan ilişki beklentisi' ve 'zihin okuma' olarak adlandırılmıştır (Hamamcı ve Büyüköztürk, 2003). Ölçeğin tamamı için iç tutarlılık kat sayısı .67; yakınlıktan kaçınma alt boyutu için .73; gerçekçi alt boyutu için .66; zihin okuma alt boyutu için ise .49 olarak belirtilmiştir (Hamamcı ve Büyüköztürk, 2003.) Ölçeğin bu çalışmadaki iç tutarlılık katsayısı .80; yakınlıktan kaçınma alt boyutu için .75; gerçekçi olmayan ilişki beklentisi altboyutu için .72; zihin okuma alt boyutu için ise .71 bulunmuştur.

2.2.3. Evlilikte Uyum Ölçeği (EUÖ)

Locke ve Wallace (1959) tarafından geliştirilen Evlilikte Uyum Ölçeği Kışlak (1999) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Ölçek, evliliğin niteliği ve evlilik uyumunu ve aile bütçesi, duyguların ifadesi, arkadaşlar, cinsellik, toplumsal kurallar, yaşam felsefesi olmak üzere çeşitli konularda anlaşma veya anlaşamamayı ve ilişki tarzını ölçmeyi hedeflemektedir. Ölçekte maddelerinin seçenek sayıları farklı olmak üzere 15 madde bulunmaktadır (Tutarel-Kışlak, 1999). Freeston ve Plechaty'nin (1997) düzenleme önerileri ile (akt. Tutarel-Kışlak, 1999) ölçekten alınabilecek toplam en yüksek puan 58; uyumlu ve uyumsuz evli kişileri ayırt etmek için kesme noktası ise 43.5 olarak belirtilmektedir. Çalışmalarda gruplama yapılmak isteniyorsa grup ortalaması yerine kesme noktasının kullanılması; gruptamanın yapılmayacağı durumlarda ise toplam puanın dikkate alınması önerilmektedir. Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı .80, iki yarı güvenilirlik katsayısı da .67 olarak bulunmuştur (Tutarel-Kışlak, 1996). Mevcut çalışmadaki Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı .84 olarak bulunmuştur.

2.2.4. Duygu Düzenlemede Güçlükler Ölçeği (DDGÖ)

Gratz ve Roemer (2004) tarafından geliştirilen Rugancı ve Gencöz tarafından Türkçeye uyarlanması yapılan ölçek bireylerin duygu düzenleme güçlüklerini ölçmeyi amaçlamaktadır (Rugancı ve Gencöz, 2010). 5'li likert tipinde 36 maddeden oluşan ölçeğin açıklık, farkındalık, dürtü, kabul etmeme, stratejiler ve amaçlar olmak üzere altı tane alt boyuta sahiptir. Bu altı alt boyutun açıklık boyutu duygusal tepkilerin anlaşılmasını, farkındalık boyutu duygusal tepkilere dair farkındalığın olmamasını, dürtü boyutu olumsuz duygular altındayken dürtüleri kontrol etmede zorluk yaşamayı, kabul etmeme boyutu duygusal tepkilerin kabul edilmemesini, stratejiler boyutu, amaçlar boyutu olumsuz duyguları yaşarken amaç odaklı davranabilmede güçlük yaşamayı ifade etmektedir. Ölçeğin orjinal halinde Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı .93 olarak belirtilmişse de Rugancı ve Gencöz (2010), 10. maddenin ölçeğin diğer maddeleriyle düşük korelasyona ($r=.06$) sahip olduğunu belirleyip 10. maddeyi ölçekten çıkarmış olup yerine içeriği aynı başka bir madde eklemiştir. Ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı .94 olarak bulunmuştur (Rugancı ve Gencöz, 2010). Mevcut çalışmada Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı .92 olarak bulunmuştur.

2.3.İşlem

Araştırmada veriler Diyarbakır ilinde yaşayan evli bireylerden gönüllülük esasına dayanarak toplanmıştır. 240 evli bireye sırasıyla Kişisel Bilgi Formu, Duygu Düzenlemede Güçlükler Ölçeği, İlişkilere İlişkin Bilişsel Çarpıtmalar Ölçeği ve Evlilik Uyum Ölçeği zarf içinde verilmiş ve kapalı halde teslim alınmıştır. Uygulamadan önce katılımcılara ölçeklerle ilgili yönergeler uygulamayla ilgili bilgiler verilmiştir. Katılımcıların ölçme araçlarını yanıtlaması ortalama 20 dakika sürmüştür.

3. BULGULAR

Bu bölümde sırasıyla örneklemin demografik özelliklerinde dair bulgular, evlilik uyumu ile diğer değişkenlerin ilişkisi ve son olarak da evlilik uyumunun yordanmasına ilişkin bulgular raporlanmıştır. Raporlanan tüm analizler gerçekleştirilmeden her analiz kendine özgü (çok değişkenli normallik, çoklu bağıntısallık gibi) varsayımları ve normallik, varyans homojenliği gibi kontrol edilmiştir. Katılımcıların tüm ölçeklerden almış oldukları puanların aritmetik ortalama ve standart sapma, çarpıklık ve basıklık değerleri Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Ortalama, Standart sapma, Çarpıklık ve Basıklık Değerleri

	Ölçekler	n	Ort	SS	Çarpıklık	Basıklık
İİBÇÖ	Toplam puan	240	48,8152	10,35	,029	-,144
	Yakınlıktan kaçınma	240	22,8656	5,21	,511	,074
	Gerçekçi olmayan ilişki beklentisi	240	18,5823	5,77	-,035	-,243
	Zihin okuma	240	21,3067	2,68	-,025	-,361
DDGÖ	Toplam puan	240	74,5287	19,46	,380	-,356
	Amaç	240	12,8927	4,21	,390	,002
	Strateji	240	16,2574	5,94	,596	-,247
	Kabul etmeme	240	11,4138	4,81	1,123	1,172
	Tepkisellik	240	12,3632	4,49	,600	-,157
	Açıklık	240	9,9494	3,62	,550	-,591
	Farkındalık	240	10,8419	3,41	,729	,367
EUÇ	Toplam puan	240	22,8656	5,01	,514	1,033
	Anlaşma	240	14,2547	5,76	1,000	1,984
	İlişki tarzı	240	8,7802	2,32	-,943	,796

3.1. Örneklemin Sosyo-Demografik Özelliklerine Dair Bulgular

Örneklemin %49'u kadın %51'i erkektir. Sosyo-demografik değişkenlere ilişkin ayrıntılı bilgi Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Örneklemin Sosyo-Demografik Özellikleri

Değişkenler	<i>n</i>	%	<i>Ort.</i>
Cinsiyet			
Kadın	118	49	23,5
Erkek	122	51	22,2
Yaş			
21-35	108	45	22,4
36 yaş üzeri	132	55	23,1
Eğitim Düzeyi			
Okur-yazar/İlköğretim Mezunlu	29	12	23,7
Lise Mezunlu	65	27	23,2
Üniversite Mezunlu	113	47	22,2
Lisansüstü	34	14	23,4
Yaşam Yeri			
Köy/Kasaba/ilçe	38	16	23
Şehir Merkezi	74	31	22,2
Büyükşehir	127	53	23,2
Evlenme Şekli			
Görücü Usulü	55	23	24
Anlaşarak/Flört Ederek	185	77	22,5
Evlenme Süresi			
1-5 yıl	79	33	23
5-10 yıl	72	30	23
10 yıl ve üzeri	89	37	23

Gelir Düzeyi

0-2000 TL	31	12,5	1,53
2000-5000 TL	94	39	1,45
5000-10000	83	35	1,56
10000 ve üzeri	32	13,5	1,55

3.2. Evlilik Uyumunun Demografik Değişkenlere Göre Değerlendirilmesi

Kadın ve erkeklerin evlilik uyumu ortalamalarını karşılaştırmak için bağımsız örneklem t testi yapılmıştır. Sonuçlara göre kadınların evlilik uyumu ($Ort.=2,35$, $S=0,5102$) erkeklerden ($Ort= 2,22$, $S= 0,4736$) istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde yüksek bulunmuştur ($t(2,38)$, $p= .004$). Yaşa ve evlilik şekline göre evlilik uyumunu değerlendirmek için bağımsız örneklem t testi yapılmıştır. Sonuçlara göre yaşa ve evlilik şekline göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma bulunmamaktadır ($t(228)= -1,042$, $p>.05$; $t(237)=1,594$, $p>.05$). Ortalama ve standart sapmalara ilişkin ayrıntılı bilgi Tablo 3'te görülebilir.

Tablo 3. Evlilik uyumunun cinsiyet değişkenine göre farklılaşp farklılaşmadığına ilişkin t-testi analizi sonuçları

Bağımlı Değişken	Cinsiyet	n	$\bar{x}$	Sd	t	p
Evlilik Uyumu	Kadın	117	2,35	,5102	2,38	,004
	Erkek	123	2,22	,4736		

Örneklemin gelir düzeyine göre evlilik uyumu tek yönlü varyans analizi ile incelenmiştir. Analiz sonuçlarına göre, gelir düzeyine göre evlilik uyumu istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaşmaktadır ($F(1,661)$, $p=.009$). Farklılaşmanın kaynağını incelemek için, Bonferroni post hoc testi yapıldığında, evlilik uyumu bakımından 5000-10000 TL geliri olanların ($Ort.=1,56$), 2000-5000 TL geliri olanlardan ($Ort.=1,45$) istatistiksel olarak daha yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmektedir ($p = .009$). Eğitim seviyesi, yaşanılan yer, evlilik süresi ve çocuk sayısı değişkenlerine göre evlilik uyumu ortalamaları tek yönlü varyans analizi ile incelenmiştir ($F(2,239)=1,291$, $p>.05$; $F(2,239)=0,925$, $p>.05$; $F(2,239)=0,180$, $p>.05$; $F(2,185)=0,512$, $p>.05$). Ortalama ve standart sapmalara ilişkin ayrıntılı bilgi Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Evlilik uyumunun gelir düzeyi değişkenine göre farklılaşp farklılaşmadığına ilişkin tek yönlü varyans analizi sonuçları

Değişkenler	n	$\bar{x}$	F	p	
Evlilik Uyumu	2000TL ve daha az	31	1,5317	1,661	,009
	2000-5000TL	94	1,4524		

5000-10000TL	83	1,5626
10000TL ve üzeri	32	1,5579

3.3. Evlilik Uyumunun Duygu Düzenleme Güçlüğü ve İlişkilere Dair Bilişsel Çarpıtma ile İlişkisi

Evlilik uyumu, duygu düzenleme güçlüğü ve ilişkilere dair bilişsel çarpıtmalar arasındaki ilişkiler Pearson korelasyon analizi ile incelenmiştir. Analiz sonuçlarına göre, evlilik uyumu ve duygu düzenlemede güçlükler arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($r=-.209, p<.01$). Evlilik uyumu ve yakınlıktan kaçınma alt boyutu arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r=-.156, p<.05$). Bununla birlikte, gerçekçi olmayan ilişki beklentisi ile evlilik uyumu arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($r=-.027, p<.05$). Değişkenler arasındaki ilişkilere dair ayrıntılı bilgi Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Evlilik Uyumu, Duygu Düzenlemede Güçlükler İlişkilerde Bilişsel Çarpıtma ve Alt Ölçekleri Arasındaki Korelasyonlar.

	1	2	3	4	5	6
1. Evlilik uyumu toplam puanı		-.209**	.052	-.156*	-.027*	-.037
2. Duygu düzenlemede güçlükler toplam puanı			.254**	.403**	.11	-.057
3. İlişkilerde bilişsel çarpıtma toplam puanı				.775**	.818**	.592**
4. İlişkilerde bilişsel çarpıtma yakınlıktan kaçınma alt boyut					.353*	.294*
5. İlişkilerde bilişsel çarpıtma gerçekçi olmayan ilişki beklentisi alt boyutu						.339**
6. İlişkilerde bilişsel çarpıtma zihin okuma alt boyutu						

* $p<.05$, ** $p<.01$

3.4. Evlilik Uyumunun Yordanması

Evlilik uyumunun duygu düzenleme güçlüğü, yakınlıktan kaçınma ve gerçekçi olmayan ilişki beklentisi tarafından yordanma gücünün incelenmesi amacıyla çoklu regresyon analizi yapılmıştır. İlgili değerler Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. Duygu Düzenleme Güçlüğü'nün ve Bilişsel Çarpıtmaların Evlilik Uyumunu Yordamasına Dair Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	B	R	R ²	p
Yakınlıktan kaçınma	.101	.192	.037	.003
Gerçekçi olmayan ilişki beklentisi	.017	.037	.030	.005

Duygu düzenleme gücü	.055	.093	.029	.006
-----------------------------	------	------	------	------

---

* $p < .05$

Duygu düzenleme gücü ve bilişsel çarpıtmaların alt boyutlarından olan yakınlıktan kaçınma ile gerçekçi olmayan ilişki beklentisi modele eklendiğinde modelin anlamlı olduğu görülmektedir. Yakınlıktan kaçınma boyutunun ($R^2=.037$, $p < .05$), gerçekçi olmayan ilişki beklentisinin ($R^2=.030$, $p < .05$) ve duygu düzenleme gücünün ($R^2=.029$, $p < .05$) evlilik uyumunu anlamlı düzeyde yordadığı görülmektedir.

4. TARTIŞMA

Bu araştırmada, evli bireylerin evlilik uyumlarının, cinsiyet, gelir düzeyleri gibi demografik değişkenler açısından farklılaşıp farklılaşmadığı ile bilişsel çarpıtmalar ve duygu düzenleme gücünün evlilik uyumunu yordayıp yordamadığının incelenmesi amaçlanmıştır.

Cinsiyete bağlı olarak evlilik uyum puanları arasında fark olup olmadığı incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, kadınların erkeklere göre evlilik uyumlarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Elde edilen bu sonuç, kadınların evlilik uyumlarının daha fazla olduğunu ortaya konduğu araştırma bulgularını desteklemektedir (Çakmak-Tolan, 2015; Goel ve Narang, 2012; Tutarel-Kışlak ve Göztepe, 2012). Alanyazın incelendiğinde, evlilik uyumunun cinsiyete bağlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığına yönelik çalışmalar sonuçlarının değişiklik gösterdiği görülmektedir. Elde edilen sonuç üzerinde, kadınların evlilik ilişkisini benimseme düzeylerinin yüksek oluşunun ve aile bağlarının destekleyici etkisinin rolünün olduğu düşünülmektedir. Bir diğer demografik değişken olan gelir düzeyi incelendiğinde; gelir düzeyine göre evlilik uyumunun farklılaştığı görülmüştür. Bu bulgunun, alanyazında gelir düzeyi ile evlilik uyumu arasında pozitif yönde bir ilişki olduğunu belirten araştırma bulgularıyla (Bradbury, Fincham ve Beach, 2000) örtüştüğü görülmektedir. Evlilik uyumunun araştırmada ele alınan yaş, evlilik şekli, eğitim seviyesi, yaşanan yer, evlilik süresi ve çocuk sayısı gibi diğer demografik değişkenler bakımından farklılaşma görülmemiştir. Bu bulgu Çakır (2008), Hamamcı, (2005), Slavinskiene ve Lithuania (2012) araştırma bulgularını desteklemektedir.

Araştırmanın bir diğer değişkeni olan ilişkilere ilişkin bilişsel çarpıtmalar ile evlilik uyumu arasında alt boyutlarından yakınlıktan kaçınma ve gerçekçi olmayan ilişki beklentileri arasında negatif bir ilişki olduğu; ilgili değişkenlerin evlilik uyumunun anlamlı yordayıcıları olduğu belirlenmiştir. Alanyazındaki çalışmalar incelendiğinde; yakınlıktan kaçınma arttıkça evlilik uyumunun azaldığına dair çalışma bulgularına rastlanmıştır (Çetin, 2010; Kargın, 2014; Küçükçelik, 2015; Slavinskiene ve Lithuania, 2012; Yazıcı-Çelebi ve Odacı, 2018; Yıldırım, 2018). Bu çalışmada elde edilen bulgu alanyazındaki bulgularla örtüşmektedir. Yakınlıktan kaçınma eğiliminde olan bireyin bu durum ile ilgili olumsuz bakış açısına sahip olabileceği ele alınmaktadır. Böylece yakınlık kurmaktan kaçınma davranışı gösteren bireylerin, eşleri ile aralarındaki duygusal ve cinsel yakınlığın bozulması ile evlilik uyumlarının da bu doğrultuda azaldığı değerlendirilmektedir. Bir diğer açıdan, gerçekçi olmayan ilişki beklentilerine sahip olan bireylerin, hem geleceğe hem de ilişkilerine yönelik inançlarının da evlilik uyumunun azalmasını etkilenmiş olabileceği düşünülmektedir. Bu anlamda, mevcut çalışmanın bulguları ele alındığında, bireylerin ilişkiye dair sahip oldukları beklentilerin zaman içinde karşılanamaması ile evlilik uyumlarının da olumsuz yönde etkilenebileceğini söylemek mümkündür.

Araştırmanın değişkenlerinden bir diğeri olan duygu düzenleme güçlüğü'nün evlilik uyumunu yordayıp yordamadığı incelenmiştir. Duygu düzenlemenin sosyal ilişkilerde (Gross, Richards ve John, 2006) ve özellikle de yakın ilişkiler konularında önemli bir etmen olduğu düşünülmesine rağmen (Butler, 2011; Campos ve ark. 2011) evli bireylerin duygu düzenleme güçlükleri ve evlilik uyumları arasındaki ilişkinin incelendiği az sayıda çalışmaya rastlanılmıştır. Evli bireylerin duygu düzenleme becerilerinin artmasıyla evlilik doyumlarının da arttığı (Dunham, 2008; Karataş, 2019; Kirby, 2007), benzer şekilde çiftlerin duygu düzenleme yeteneklerinin evlilik memnuniyetleri ile pozitif ilişki içinde olduğu (Mirgain ve Cordova, 2007; Molafajar, 2015), duygusal tepkileri düzenleme becerisinin ilişki uyumunun gelişmesinde ve evlilik ilişkisindeki olumsuz deneyimler üzerinde etkili bir faktör olduğu (Bouthillier ve ark., 2002) sonuçlarının ortaya konduğu çalışmalar mevcuttur. Mevcut çalışmada da alanyazın ile tutarlı olacak şekilde duygu düzenleme güçlüğü'nün evlilik uyumunu negatif yönde yordadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Mevcut çalışmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Çalışmanın örnekleminin sayıca az oluşu sınırlılıklar arasında yer almaktadır. Bu nedenle, ileride farklı bölgelerden ve daha geniş örneklem sayısı ile çalışmaların yapılması önerilebilir. Diğer bir sınırlılık ise, çalışmada katılımcıların birbirleriyle evli olma şartının aranmamasıdır. İleride yapılacak çalışmalar evli çiftlerle gerçekleştirilebilir. Çalışmanın evli çiftlerle yürütülmesi durumunda duygu düzenleme güçlükleri ve bilişsel çarpıtmaların evlilik uyumunu nasıl etkileyeceğinin daha iyi anlaşılabilmesine olanak sağlanacaktır. Duygu düzenleme güçlüğü, ilişkilere ilişkin bilişsel çarpıtmalar ve evlilik uyumu arasındaki ilişkilerin incelendiği mevcut çalışma bulguları doğrultusunda, yapılacak diğer çalışmalarda duygu düzenleme güçlüğü, ilişkilere ilişkin bilişsel çarpıtmalar ve evlilik uyumu arasındaki ilişkide kişilik özellikleri ve çatışma çözme stilleri gibi faktörlerin aracı rolünün incelenmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Allendorf, K., & Ghimire, D. J. (2013). Determinants of marital quality in an arranged marriage society. *Social Science Research*, 42, 59-70.
- Beck, A. T. (1988). *Love is never enough*. New York: Harper Perrenial
- Beck, J. S. (2018). *Bilişsel davranışçı terapi: Temelleri ve ötesi*. İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Bloch, L., Haase, C. M., & Levenson, R. W. (2014). Emotion regulation predicts marital satisfaction: More than a wives' tale, *Emotion*, 14(1), 130.
- Bouthillier, D., Julien, D., Dub'e, M., B'elanger, I., & Hamelin, M. (2002). Predictive validity of adult attachment measures in relation to emotion regulation behaviors in marital interactions, *Journal of Adult Development*, 9(4), 291-305.
- Bradbury, T. N., & Fincham, F. D. & Beach, S. R. H. (2000). Research on the nature and determinants of marital satisfaction: A decade in review. *Journal of Marriage and the Family*, 62, 964-980
- Bridges, L. J., Denham S., & Ganiban, J. M. (2004). Definitional issues in emotion regulation research, *Child Development*, 75(2), 340-345.

- Butler, E. A. (2011). Temporal interpersonal emotion systems: The “TIES” that form relationships. *Personality and Social Psychology Review*, 15, 367–393.
- Campos, J. J., Walle, E., Dahl, A., & Main, A. (2011). Reconceptualizing emotion regulation. *Emotion Review*, 3, 26–35.
- Çakmak-Tolan, Ö. (2015). Evlilik uyumunun kişilik özellikleri, ilişkiye dair inançlar ve çatışma çözüm stilleri bağlamında yordanması (Diyarbakır ili örneği). (Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Malatya
- Çetin, B. T. (2010). Evlilik doyumunun bazı değişkenlere göre yordanması. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi, İzmir.
- Dunham, S. M. (2008). Emotional skillfulness in African American marriage: intimate safety AZ a mediator of the relationship between emotional skillfulness and marital satisfaction dissertation of Doctor of Philosophy, University of Akron.
- Ebrahimi, A., Zeinodini, S. S., & Merasi, M. R. (2012). The assosiation between psychopathology of family relationship and cognitive vulnerability (Dysfunctional attitude and interpersonal cognitive distortion), *Journal of Isfahan Medical School*, 29 (167), 1-10
- Faulkner, R. A., Davey, M., & Davey, A. (2005). Gender-related predictors of change in marital satisfaction and marital conflict, *The American Journal of Family Therapy*, 33(1), 61-83.
- Fowers, B. J. (1991). His and her marriage: A multivariate study of gender and marital satisfaction, *Sex Roles*, 24 (3/4), 209-221
- Glenn, N. D. (1991). The recent trend in marital success in the United States, *Journal of Marriage and The Family*, 53, 261-270.
- Goel, S., & Narang, D. K. (2012). Gender differences in marital adjustment, mental health and frustration reactions during middle age. *Journal of Humanities and Social Science*, 1, 42-49.
- Gratz, K. L., & Roemer, L. (2004). Multidimensional assessment of emotion regulation and dysregulation: Development, factor structure, and initial validation of the difficulties in emotion regulation scale, *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, 26(1), 41-54.
- Gross, J. J., & John, O. P. (2003). Individual differences in two emotion regulation processes: implications for affect, relationships, and well-being, *Journal of Personality and Social Psychology*, 85, 348-362.
- Gross, J. J. (2001). Emotion regulation in adulthood: Timing is everything, *Current Directions in Psychological Science*, 10(6), 214-219.
- Gross, J. J., Richards, J. M., & John, O. P. (2006). Emotion regulation in everyday life In D. K. Snyder, J. A. Simpson, & J. N. Hughes (Eds.), *Emotion regulation in families: Pathways to dysfunction and health* (pp. 13–35). Washington, DC: American Psychological Association.
- Gül, G. (2011). *Aile ve evlilik kurumu*. Haluk Y. (Ed), Evlilik Okulu (s. 20-28) içinde. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Güven, N. (2005). İlişkilerle ilgili bilişsel çarpıtmalar ve evlilikte problem çözme becerilerinin evlilik doyumuna ile ilişkisi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.

- Güven, N. ve Sevim, S. A. (2007). İlişkilerle ilgili bilişsel çarpıtmalar ve algılanan problem çözme becerilerinin evlilik doyumunu yordama gücü, *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(28), 49-61.
- Hamamcı, Z. (2005). Dysfunctional relationship beliefs in marital satisfaction and adjustment, *Social Behavior And Personality*, 33(4), 313-328.
- Hamamcı, Z. ve Büyüköztürk, Ş. (2003) İlişkilerle ilgili bilişsel çarpıtmalar ölçeği, ölçeğin geliştirilmesi ve psikometrik özelliklerinin incelenmesi, *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(25), 107-111.
- Jackson, J. B., Miller, R.B., Oka, M., & Henry, R.G. (2014). Gender differences in marital satisfaction: A meta-analysis, *Journal of Marriage and Family*, 76,105-129.
- Kalpna, D. B., & Baviskar, P. A. (2013). A study of marital adjustment in relation to some psycho-socio factor, *International Journal of Humanities and Social Science Invention*, 2(6), 8-10.
- Karataş, Z. (2019). Romantik ilişki doyumu ile duygu düzenleme güçlüğü ve kişiler arası tarz arasındaki ilişkinin incelenmesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi, İstanbul.
- Kargın, Z. (2014). Erken dönem uyumsuz şemalar, ilişkilerdeki bilişsel süreçler, yüklemeler, evlilikte sorunlarla başa çıkma yollarının evlilik uyumu ile ilişkisi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi, İstanbul.
- Kendrick, H. M., & Drentea, P. (2016). *Marital adjustment*. TheWiley Blackwell Encyclopedia of Family Studies. USA: JohnWiley & Sons, Inc.
- Kinnunen, U., & Feldt, T. (2004). Economic stress and marital adjustment among couples: analyses at the dyadic level, *European Journal of Social Psychology*, 34(5), 519–532.
- Kirby, J. S. (2007). Treating emotion Dysregulation in a couple's context: a pilot study of a couple's skills Group intervention, *Journal of Marital and Family Therapy*, 3(3),375-391.
- Küçükçelik, Z. M. (2015). İlişkiye dair inançlar ve bilişsel çarpıtmaların evlilik uyumuna etkisi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Bilim Üniversitesi, İstanbul.
- Leahy, R. L. (2010). *Bilişsel terapi yöntemleri*. Ankara: HYB Basın Yayın
- Mirgain, S. A., & Cordova, J. V. (2007). Emotion skills and marital health: the association between observed and self-reported emotion skills, intimacy, and marital satisfaction, *Journal of Social and Clinical Psychology*, 26(9), 983- 1009.
- Möller, A. T., Rabe, H. M., & Nortje, C. (2001). Dysfunctional beliefs and marital conflict in distressed and nondistressed married individuals, *Journal of Rational-Emotive and Cognitive-Behavior Therapy*, 4(19), 259-270
- Napoli, V., Kilbride, J. M., & Tebbs, D. E. (1992). *Adjustment and growth in a changing world* (2nd ed.). New York: West Publishing Company
- Rugancı, N. R., & Gençöz, T. (2010). Psychometric properties of a Turkish version of the difficulties in emotion regulation scale, *Journal oof Clinical Psychology*, 66(4), 442-455.

- Sanders, K. M. (2010). Marital satisfaction across the transition to parenthood. *Sociology Theses, Dissertations, and Student Research*. Paper 2. University of Nebraska, Sociology Department, Lincoln. <http://digitalcommons.unl.edu/sociologydiss/2>.
- Sarı, T. (2012). Evli bireylerin ebeveyn algıları, otomatik düşünceleri ve bağlanma stillerinin evlilik doyumu ile ilişkisi. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Haliç Üniversitesi, İstanbul.
- Slavinskiene, J., & Lithuania, K. (2012). The relations between social-demographical factors, irrational beliefs, adult insecure attachment style and marital satisfaction of Lithuanian married couples, *Advanced Research in Scientific Areas*, 3, 1042-1047.
- Solmuş, T. (2011). Çift, evlilik ve aile terapisi. İstanbul: Doruk Yayıncılık.
- Southam-Gerow, M. A. (2013). *Emotion regulation in children and adolescents: A practitioner's guide*. New York: The Guilford Press.
- Spainer, G. B. (1976). Measuring dyadic adjustment: New scales for assessing the quality of marriage and similar dyads. *Journal of Marriage and The Family*, 38, 15-28.
- Spainer, Graham B., & Charles L. Cole. 1976. Toward clarification and investigation of marital adjustment. *International Journal of Sociology of the Family*, 6, 121-46.
- Stackert, R. A., & Bursik, K. (2003). Why am I unsatisfied? Adult attachment style, gendered irrational relationship beliefs, and young adult romantic relationship satisfaction, *Personality and Individual Differences*, 34, 1419-1429.
- Şener, A., & Terzioğlu, R. S. (2002). *Ailede eşler arasında uyuma etki eden faktörlerin araştırılması*. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı.
- Thompson, R. A. (1994). Emotion regulation: A theme in search of definition, *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 59, 24-52.
- Tutarel-Kışlak, Ş. (1999). Evlilikte uyum ölçeğinin güvenilirlik ve geçerlik çalışması, *3P Dergisi*, 7(1), 50-57.
- Tutarel-Kışlak, Ş., ve Göztepe, I. (2012) Duygu dışavurumu, empati, depresyon ve evlilik uyumu arasındaki ilişkiler. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(2), 27-46.
- Türkçapar, H. (2018). *Bilişsel davranışçı terapi: Temel ilkeler ve uygulama*. İstanbul: Epsilon.
- Whisman, M. A., Rhee, S. H., Hink, L., Boeldt, D. L., & Johnson, D. P. (2014). Genetic and environmental influences on the association between subjective well-being and marital adjustment. *Couple and Family Psychology: Research and Practice*, 3(1), 48-64.
- Yazıcı-Çelebi, G. ve Odacı, H. (2018). Bağlanma stilleri, ilişkilere ilişkin bilişsel çarpıtmalar, kişilerarası ilişki tarzları ve kişilik özelliklerinin evlilik uyumunu yordamadaki rolünün incelenmesi, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 18 (40), 89-120.
- Yıldırım, İ. (1992). Evli Bireylerin Uyum Düzeylerini Etkileyen Bazı Etmenler. (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Yıldırım, T. (2018). Evli bireylerde bağlanma biçimleri, ilişkiye dair bilişsel çarpıtmalar ve evlilik uyumu ilişkisinin incelenmesi. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Bilim Üniversitesi, İstanbul.

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESSON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

- Yılmaz, A. (2000). Eşler arasındaki uyum ve çocuğun algıladığı anne-baba tutumu ile çocukların, ergenlerin ve gençlerin akademik başarıları ve benlik algıları arasındaki ilişkiler. (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Zainah, A. Z., Nasir, R., Hashim, R. S., & Yusof, N. M. (2012). Effects of demographic variables on marital satisfaction, *Asian Social Science*, 8(9), 46-49.

SPOR TEMELLİ POZİTİF GENÇLİK GELİŞİMİ BAĞLAMINDA ANTRENÖRLÜK EĞİTİMİ

COACHING EDUCATION IN THE CONTEXT OF SPORTS-BASED POSITIVE YOUTH
DEVELOPMENT

Öğr. Gör. Dr. Pero Duygu DUMANGÖZ

İstanbul Teknik Üniversitesi, Beden Eğitimi Bölümü

ORCID NO: 0000-0002-2827-5538

ÖZET

Spor, kültürümüzde önemli bir yere sahiptir. Gerek fiziksel gerekse zihinsel ve psikososyal gelişimin desteklenmesinde, tüm kültürlerde olduğu gibi gerçek yaşamla ilişkili önemli bir eğitim aracı olarak kabul edilir. Ayrıca, bir toplumu oluşturan bireylerin zihinsel, fiziksel ve psikososyal açılarından sağlıklı olmaları, o toplumun refah seviyesini de artırmaktadır. Bu nedenle toplumdaki bireylerin küçük yaşlardan itibaren gelişimlerini destekleyecek fırsatların kendilerine sunulması önemlidir. Gençlere bu fırsatlar ülkemizde, Gençlik ve Spor Bakanlığı, yerel yönetimler, gönüllü kurum ve kuruluşlar ile özel sektör tarafından verilmektedir.

Spor temelli pozitif gençlik gelişiminin ülkemizde gerçekleşmesi ve gelişmesi, bu alanda eğitilmiş antrenörler ile mümkün olur. Özellikle genç nüfusun fazla olduğu ülkemizde sağlıklı bir toplum yapısının varlığı için, pozitif gençlik gelişimi eğitimlerinin daha fazla ciddiye alınması gerekmektedir.

Spor ortamlarının liderleri olarak kabul edilen antrenörler, sporcuların gerek saha içinde gerekse saha dışında her türlü gelişimlerini destekleyen kişilerdir (Camire, 2015). Sporcular üzerinde önemli etkilere sahip olan antrenörlerin, pozitif gençlik gelişimini spor yoluyla teşvik etmedeki rolü oldukça önemlidir (Camire vd., 2012). Antrenörler teknik ve taktik becerilerinin geliştirilmesinin ötesinde, sporcular için farklı eğitim ortamları yarattıklarında, pozitif gençlik gelişiminin gerçekleşmesi daha olası hale gelir. Çünkü, antrenörler aldıkları eğitimle, gençlik sporlarının gelişimini teşvik eden motivasyonel ortamları geliştirme potansiyeline sahiptir (Duda, 1996; Falcao vd., 2012; Santos vd., 2017).

Bu çalışmada ilk olarak konu ile ilgili kavramsal bir çerçeve oluşturulmuştur. Araştırmanın anahtar kelimelerini oluşturan, antrenör, antrenör eğitimi, gençlik ve pozitif gençlik gelişimi kavramları açıklanmıştır. Bu makalenin amacı, antrenörlerin ülkemizdeki gençlik sporlarına katılımının sağlanması ve sürdürülmesinde önemli rol oynadıklarını vurgulamaktır.

Çalışmada nitel araştırma yöntemleri arasından birincil ve ikincil kaynak taraması tekniği kullanılmıştır. Kaynak taraması mevcut kaynak ve belgelerin incelenmesi yoluyla veri toplanmasını ifade eder (Karasar, 2005). Kaynak taramasında amaç, araştırmacı tarafından ortaya konulan mevcut problemin önemini göstermek, araştırmanın desenini geliştirmek ve elde edilen bulguları önceki bilgilerle ilişkilendirmektir (Balcı, 2005). Araştırma konusuna ilişkin ulusal ve uluslararası literatür taranmış, elde edilen bilgiler değerlendirilmiş ve ülkemiz koşullarında yorumlanarak önerilerde bulunulmuştur.

Gençlerin güçlü yönlerine vurgu yapan, bu yönlerinin desteklenmesi ile gençlerde gelişimsel değişimin var olacağını savunan bir yaklaşım (Lerner vd., 2015; akt. Kılıç ve İnce, 2016)

olarak tanımlanan pozitif gençlik gelişiminin, bütün önemli etkilerine rağmen Türkiye’ de konuya yönelik yapılmış araştırma sayısı yetersizdir. Mevcut antrenörlük eğitimlerinin , pozitif gençlik gelişimini geliştirmek üzere antrenörlere yeterli bilgi ve becerileri kazandırmada yeterli olup olmadığını araştırmak için daha fazla çalışmaya ihtiyaç vardır. Bu sebeple bu araştırma, ülkemizdeki antrenörlerin ve antrenörlük eğitiminin spor yoluyla pozitif gençlik gelişimini teşvik etme konusundaki yeterliliğine yönelik bakış açımızı genişletmeyi amaçlayan araştırma önerileri ile sonuçlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Antrenör, Antrenör Eğitimi, Gençlik, Pozitif Gençlik Gelişimi

ABSTRACT

Sport has an important place in our culture. It is accepted as an important educational tool related to real life, as in all cultures, in supporting both physical and mental and psychosocial development. In addition, the fact that individuals who make up a society are mentally, physically and psychosocially healthy increases the welfare level of that society. For this reason, it is important to offer opportunities to support the development of individuals in the society from an early age. These opportunities are provided to young people in our country by the Ministry of Youth and Sports, local administrations, voluntary institutions and organizations and the private sector.

The realization and development of sports-based positive youth development in our country is possible with coaches trained in this field. Especially in our country where the young population is high, positive youth development educations should be taken more seriously for the existence of a healthy social structure.

Considered the leaders of sports environments, coaches are people who support all kinds of development of athletes both on and off the field (Camire, 2015). Having an important influence on athletes, the role of coaches in promoting positive youth development through sport is very important (Camire et al., 2012). Beyond the development of technical and tactical skills, when coaches create different education environments for athletes, positive youth development becomes more likely to occur. Because, with the education they receive, coaches have the potential to develop motivational environments that encourage the development of youth sports (Duda, 1996; Falcao et al., 2012; Santos et al., 2017).

In this study, firstly, a conceptual framework related to the subject was created. The concepts of coach, coach training, youth and positive youth development, which constitute the keywords of the research, have been explained. The purpose of this article is to emphasize that coaches play an important role in ensuring and maintaining youth sports participation in our country.

Among the qualitative research methods, primary and secondary literature review technique was used in the study. Literature search refers to the collection of data by examining existing sources and documents (Karasar, 2005). The purpose of the literature review is to show the importance of the current problem put forward by the researcher, to improve the design of the research, and to associate the findings with previous information (Balci, 2005). The national and international literature on the subject of the research was scanned, the information obtained was evaluated, and recommendations were made by interpreting it under the conditions of our country.

Despite all the important effects of positive youth development, which is defined as an approach that emphasizes the strengths of young people and defends that there will be developmental change in young people by supporting these aspects (Lerner et al., 2015; cited in Kılıç & İnce, 2016), the number of studies on the subject in Turkey is insufficient. Further studies are needed to investigate whether current coaching education is sufficient to provide coaches with sufficient knowledge and skills to develop positive youth development. For this reason, this research has concluded with research proposals aimed at broadening our perspective on the competence of coaches and coaching education in promoting positive youth development through sports in our country.

Keywords: Coach, Coach Education, Youth, Positive Youth Development

1. GİRİŞ

Gençlerin fizyolojik açıdan değişmeye başladıkları ve bununla birlikte yetişkin rollerini öğrenmeye başladıkları sürece gençlik dönemi denilmektedir. Bu süreç boyunca toplumlar gençlerine çeşitli politikalar geliştirerek, hizmet vermeye çabalar. Gençlik döneminin hangi yaş aralığını kapsadığı konusunda bir netlik yoktur. Ülkeden ülkeye değişiklik gösteren gençlik dönemi yaş aralığı, Türkiye’ de Ulusal Gençlik ve Spor Politikaları Belgesi’ nde 14-29 olarak belirtilmiştir (www.gsb.gov.tr). Ancak TÜİK (2013), gençler ile ilgili sunduğu istatistiki verilerde 15-24 yaş aralığını işaret etmektedir (akt. Korkmaz, 2019).

Gençlik sporlarına katılımın artması, katılımcı gençlerin refah seviyelerinin artmasına bağlıdır. Pozitif gençlik gelişimi, gençlerin spor yoluyla elde ettikleri tüm kazanımları, hayatlarının diğer alanlarına aktarabilecekleri bireysel, fiziksel ve sosyal beceriler edindikleri zaman ortaya çıkar. Bu gelişim, gençlerin gelecekte topluma katkı seviyelerinde artırmaktadır (Falcao vd., 2012).

2. BULGULAR

Pozitif Gençlik Gelişimi Ve Motivasyon

Pozitif gençlik gelişimi 1990’ lı yıllarda Amerika’ da gençlerin kötü alışkanlıklardan uzaklaşması ve kendilerini pozitif yönde geliştirmeleri çabasıyla “ çocuklar için değil, çocuklar ile birlikte” anlayışından türemiş ve gençlerin var olan kaynakları tüketen değil besleyen bireyler olarak görülmesi fikriyle bir yaklaşım olarak ortaya çıkmıştır (Hellison ve Martinek, 2006; akt. Aykara ve Albayrak, 2016).

Pozitif gençlik gelişimi, çocukların inanç ve değerleri, yaşam becerileri proaktif olarak güçlendirildiği zaman ortaya çıkar (Gould ve Carson, 2008). Pozitif gençlik gelişiminin ortaya çıkması için motivasyonel bir iklim içerisinde olmaları önemlidir. Literatüre baktığımızda, motivasyon iklimi kavramı, ustalık ve performans bağlamında olmak üzere iki farklı şekilde tanımlanmaktadır. Ustalık odaklı bir motivasyonel iklimde başarı, hedefe ulaşılmış olmaktan ziyade, bu hedefe doğru çalışılan süreçte elde edilen kişisel kazanımları ifade etmektedir. Performans odaklı motivasyonel iklimde ise hedefe ulaşılmış olmak başarının tanımıdır (Duda, 1996). Performans odaklı kişiler, başarısızlıktan ve sosyal yargılardan kaçınmak için başarıya giden kolay yollar ararlar ve bu yolda elde edebilecekleri sosyal ve duygusal becerilerden, yaptıkları işe karşı doyum geliştirmekten uzak kalırlar.

Uсталık odaklı yapılan sporlarda yaşanan keyif, destek ve pozitif gelişim, refah seviyesinin artması ile birlikte sporcuların spor yapmayı sürdürme arzusunu tetikler (Bailey vd. 2013; Camire ve Trudel; 2014).

Pozitif Gençlik Gelişiminde Antrenörün Rolü

Günümüze kadar yapılan araştırmaların bulgularına göre, antrenörlerin çoğu pozitif gençlik gelişimi için sporcuların teşvik edilmesi konusunda kendilerinin önemli bir yere sahip olduğunu anlıyor (Santos, vd. 2017) ama belirli antrenörlük uygulamalarının pozitif gelişimi nasıl desteklediğini veya risk faktörlerini nasıl azalttığını tam olarak kavrayamıyorlar (Bean ve Forneris, 2017). Bu bilgi ve öz-yeterlik eksikliği Singapur' dan (Koh vd., 2016) Portekiz' e (Santos vd., 2017) ve Birleşik Krallık' a (Malkin vd. 2000) kadar ve Amerika Birleşik Devletleri (Newman vd., 2016), Kanada (Krames vd., 2019) gibi Kuzey Amerika ülkelerinde dahil olmak üzere dünya çapında yaygın olarak tanınan bir sorundur (akt. Newman, 2020).

Antrenörlerdeki pozitif gençlik gelişimi ile ilgili bilgi eksikliği antrenörlük eğitimi programlarındaki bazı boşluklara bağlanabilir. Örneğin ülkemizde antrenörlük eğitimi genellikle performans odaklıdır. Bu eğitimler özellikle gençliğin gelişimini desteklemeye ilişkin bilgilerden yoksundur ve bunun yerine antrenörün sportif etkinliğini artırmaya, performansı iyileştirmeye, teknik ve taktiksel bilginin artırılmasına ve sakatlıkları önlemeye odaklanmaktadır.

Antrenörlerin bu konuya yaklaşımları farklılıklar göstermektedir. Çoğu antrenör pozitif gençlik gelişimini önemli görmez, pozitif gelişimin sadece spora katılımı sağlanabileceğini düşünür (Bean ve Forneris, 2017). Bazı antrenörler sadece ortaya bir takım sorunlar çıktığı zaman bu konuyu ele alırlar. (Zakrajsek ve Zizzi, 2008). Pozitif gençlik gelişimini önemseyen antrenörler ise genellikle sınırlı yöntemler kullanırlar ya da farkında olmadan pozitif gençlik gelişimini olumsuz etkileyecek yaklaşımlar kullanırlar. Oysa literatür, gençlerin spora katılımının üç temel amacı olduğundan söz eder. Bunlardan ilki performans gelişimi, ikincisi spora yaşam boyu katılma ve üçüncü ise kişisel gelişimdir (Cote vd., 2007; akt. Kılıç ve İnce, 2016).

Pozitif gençlik gelişimi bağlamında antrenörlerden yalnızca spor becerilerini öğretmekten sorumlu kişiler olmaları değil, aynı zamanda gençleri sosyal ve psikolojik açıdan destekleyen ilişkiler geliştirmeleri, takım kültürünü geliştirmeleri ve gençlerin spor yoluyla bilinçli fiziksel gelişimlerini teşvik etmesi beklenmektedir (Newman vd., 2020).

Pozitif gençlik eğitimlerinin Spor otoritelerince zorunlu tutulması, antrenörlerin spor yoluyla pozitif gençlik gelişiminin önemini farkında olmalarını ve daha geniş sporcu popülasyonunda pozitif gelişimi teşvik etmek için ihtiyaçları olan bilgi, güven ve becerilerle donatılmalarını sağlayacaktır (Falcao vd., 2012). Pozitif gelişmiş sporcu sayısının artması, sporcuların spor ömürlerini, topluma bireysel katkılarını ve spor organizasyonlarının devamlılığını sağlaması açısından önem teşkil eder (Camire vd., 2012; Lerner vd., 2005).

Pozitif gençlik gelişim eğitimlerinin başarılı bir şekilde Türk gençlik sporuna entegre edilmesi, spor otoritelerinin, spor kulüplerinin, spor eğitimcilerinin, spor bilim insanlarının, sporcu ailelerinin ve antrenörlerin sıkı işbirliğini gerektirecektir.

Demirelli (2009)' un yaptığı spor tanımına bakacak olursak, spor kişilerin bilişsel, duygusal, fiziksel ve sosyal açılarından gelişmelerine yardımcı olan; bilgi ve becerilerini, liderlik yetilerini geliştiren; serbest zamanlarını nitelikli değerlendiren ve kişilerin rahatlamasını sağlayan, onları sorunlarından uzaklaştıran bir bilimdir. Bu tanım içerisinde yer alan özelliklerin kişilerce kazanılması için antrenörlerin bu çerçevede eğitilmesine duyulan ihtiyaç

artmaktadır. Antrenör eğitimleri, gençlik sporları bağlamında gençlerin yaşamlarında ortaya çıkan olumsuz risk faktörlerini azaltmadaki olumlu sonuçları sebebiyle ümit verici bir kaldıraç noktası olarak kabul edilmektedir (Newman vd., 2020).

Ülkemizde bu eğitimler üniversiteler ve Gençlik ve Spor Bakanlığı tarafından yürütülmektedir. Önceleri federasyonların bünyesinde planlanan antrenörlük eğitimleri, 2019 yılı itibarıyla Gençlik ve Spor Bakanlığı'na üstlenilmiştir. Eğitimler Temel eğitim ve uygulama eğitimi olmak üzere iki aşamada gerçekleşmektedir. Temel eğitim içerisinde yer alan eğitim modüllerini başarı ile tamamlayan antrenör adayları Uygulama eğitimine katılabilmektedir. Temel eğitim modüllerinin herhangi birinden başarısız olan aday iki yıl içerisinde tekrar sınava girme hakkına sahiptir. Tekrar başarısız olan adayların temel eğitimle ilişkisi kesilmektedir. Temel eğitimde geçme notu 100 üzerinden 60 puan olarak belirlenmiştir. Spor dalına özgü teknik ve taktik uygulamaların yer aldığı uygulama eğitiminde ise geçme notu 100 üzerinden 70 puandır. Türkiye'deki üniversitelerin spor bilimleri temel alanında lisans eğitimi veren yüksekokullarda ya da fakültelerde antrenörlük eğitimi 4 yıllık (8 yarıyıl) bir eğitim sürecinde tamamlanmaktadır. Antrenörlük eğitimi bölümlerinde verilen dersler ve bu derslerin içerikleri üniversiteden üniversiteye farklılıklar göstermektedir ancak denklik açısından bir fark bulunmamaktadır. Ayrıca ülkemizde Gençlik ve Spor Bakanlığı ve ilgili federasyonlarca her kademedeki antrenörlere yönelik gerek ulusal gerekse uluslararası antrenör gelişim seminerleri düzenlenmektedir. (www.resmigazete.gov.tr/).

Temel antrenör eğitimi, 1., 2., 3. ve 4. kademelerde beş farklı modülden oluşmaktadır. Bunlar, spor ve sağlık bilimleri, hareket ve antrenman bilimleri, spor yönetimi, sporda öğrenme ve öğretme, sporda psikososyal alanlardır. 5. kademede dört modül yer almaktadır. Diğer kademelerdeki eğitim modüllerinden farklı olarak, sporda öğrenme ve öğretme modülü bu kademede verilmemektedir. (www.esertifika.anadolu.edu.tr).

Ülkemizde istisna olarak Türkiye Futbol Federasyonu Gençlik ve Spor Bakanlığı'ndan bağımsız olarak antrenörlük eğitimi faaliyetlerini yürütmektedir.

Türkiye' De Yapılan Pozitif Gençlik Gelişimi Araştırmaları Ve Sonuçları

Sosyal bilimler alanında ülkemizde, pozitif gençlik gelişimi konusunda yapılmış araştırma sayısı yetersizdir. İngilizceden Türk diline olumlu gençlik gelişimi ya da pozitif gençlik gelişimi olarak çevrilmiş olan ve çalışmanın anahtar kelimelerini oluşturan bu kavramlar ulusal literatürde taranmış ve Ulusal Tez Merkezi'nde dört farklı alanda (eğitim ve öğretim, psikoloji, sosyoloji, spor) yapılmış olan 5 doktora ve 12 yüksek lisans tezine rastlanılmıştır. Bunlardan sadece 2 tanesinin spor alanında yazılmış, olması çalışmanın önemini artırmaktadır. Ayrıca az sayıda araştırma makalesi ile karşılaşılmıştır. Aşağıda bu araştırmaların bir kısmına değinilmiştir.

Aykara ve Albayrak (2016) tarafından yapılan araştırmada, dezavantajlı bölgelerde ikamet eden gençlerin, spor faaliyetlerine katılmalarının sosyal yaşamları üzerindeki yansımaları, pozitif gençlik gelişimi kapsamında güven, önemseme, karakter, bağ kurma, şefkat ve yetkinlik kavramları açısından değerlendirilmiştir. Nitel araştırma yöntemi ile gerçekleştirilen araştırmanın sonucunda, spora katılımın gençlerin bireysel gelişimleri, spor faaliyetlerine yönelik algıları ve sosyal çevreleri ile ilişkileri açısından pozitif yönde bir gelişim gösterdikleri ortaya çıkmıştır.

Kılıç (2019), yaptığı araştırmada 45 cimnastikçiye yetkinlik, özgüven, bağ ve karakter çıktılarını ölçen bir ölçek paketi uygulamış ayrıca 6 hafta süren bir saha çalışması ile antrenörler için öğrenme grubu programı geliştirmeyi amaçlamıştır. Programın uzun vadeli etkileri ile antrenörlerin sporcu gelişimine bir bütün olarak bakış açısı geliştirdiklerini ve

edindikleri mesleki bilgilerle sahada sporcu çıktılarında olumlu değişimler sağladıklarını ortaya çıkarmıştır.

Yapar (2016), Ankara ilinde faaliyet gösteren 4 basketbol okulu ve 4 kulüp antrenörüyle birlikte 12-14 yaş arasındaki toplam 390 erkek basketbol katılımcısı üzerinde yaptığı araştırmada, katılımcılara sporda tükenmişlik ölçeği, spordan zevk alma kaynakları ölçeği ve spordan edinilen gençlik deneyimleri ölçeği uygulanmıştır. Araştırma sonucuna göre, pozitif gençlik gelişiminin en fazla spordan zevk alma ile desteklendiğini tespit etmiştir.

Kabakçı (2013) ise 1963 lise öğrencisi üzerinde karakter güçlerinin pozitif gençlik gelişimine etkisini belirlemeye çalıştığı araştırmasında elde ettiği sonuçlara göre, katılımcıların karakter güçlerinin öznel iyi oluşu, yılmazlık düzeylerini, akademik başarılarını yordadığı ortaya çıkmıştır.

Sosyal belediyeçilik kapsamında gençliğe sunulan hizmetlerdeki pozitif gençlik gelişimi anlayışının yansımalarını nitel araştırma yöntemiyle araştıran Korkmaz (2019), aktif olarak belediye hizmetlerinden yararlanan gençlerin pozitif gençlik gelişimi özelliklerini gösterdiğini belirlemiştir.

Özbay (2018), pozitif genç temelli sınıf rehberliği programının yaşam becerileri üzerindeki etkisini ilkökul öğrencileri üzerinde araştırmayı amaçlamış ve sonuç olarak olumlu etki ettiğini tespit etmiştir.

3. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmanın amacı, antrenörlere pozitif gençlik gelişimini teşvik eden ustalık ortamları yaratma konusunda bilgi sağlama ve bunda antrenör eğitiminin önemini vurgulamaktır. Geçmişten günümüze yapılan çalışmalar, spor yoluyla pozitif gençlik gelişiminin sporculara, antrenörlere, sporcu ailelerine, spor organizasyonlarına ve topluma fayda sağladığını ortaya koymaktadır. Pozitif gençlik gelişimi eğitiminin antrenör eğitimleri içerisinde yer almasının, Türk gençlik sporu için önemli sonuçları olacağı düşünülmektedir. Ayrıca konu ile ilgili sınırlar ötesi araştırmaların ortaya koyduğu bulguların, Türk spor kültürüne uyumlu olup olmaması noktasında ve Türk gençlik sporuna nasıl uyarlanabileceğini anlayabilmek için daha fazla araştırmaya ihtiyaç vardır.

Pozitif gençlik gelişimini teşvik etmek için antrenörlerin performansa odaklanmak yerine sporcuların gelişimine odaklanması ve sporcularının kendilerini başkalarıyla değil, kendileri ile kıyaslamalarını sağlamaları için çalışmalıdırlar.

Antrenörlerin tüm sporculara kendilerini önemli ve kabul görmüş hissettirmeleri önemlidir.

Antrenörler, sporcuların pozitif gelişimlerini teşvik etmek için, duygusal kontrol, yaşam becerilerinin öğretimi, kişilerarası ilişkiler, iletişim becerileri, liderlik gibi içeriklerle tasarlanmış eğitimlerle onları cesaretlendirmelidir.

Genç sporcuların spor yoluyla pozitif gelişimlerinin sağlanması, rol model olma, olumlu pekiştirme, empati kurma, iyi iletişim kurma, güçlü antrenör-sporcu ilişkileri geliştirme gibi antrenör davranışlarının tercih edilmesi ile sağlanabilir.

Federasyonlar tarafından organize edilen zorunlu antrenör gelişim seminerlerinde verilen eğitimler öncelikle spora özgü teknik ve taktik becerilerin gelişimine odaklanmaktadır. Bu eğitimlerin yanı sıra, antrenörlerin güven geliştirmelerine, öz farkındalıklarının artmasına ve sporcular üzerinde pozitif gelişimi teşvik etme bilgisine sahip olmalarına yardımcı olacak olan pozitif gençlik geliştirme eğitimlerinin de müfredata eklenmesi gerekliliktir.

Antrenör eğitimlerine pozitif gençlik gelişimi eğitiminin dahil edilmesi noktasında planlanacak çalışmalarda kurgu ve gelişim aşamalarının daha sağlıklı yürütülmesi ve sonuçların bilimsel perspektiften değerlendirilmesi için üniversitelerle işbirliğinin sağlanması, özellikle bu alanda çalışan akademisyenlerin görüşlerinin alınması önemlidir.

KAYNAKLAR

- Aykara, A. & Albayrak, H. (2016). Olumlu gençlik gelişimi yaklaşımı açısından spor etkinliklerine katılımın gençlere yansımaları. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 27(1), 77-100. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tsh/issue/38633/448503>
- Bailey, R., Cope, E. J., & Pearce, G. (2013). Why do children take part in, and remain involved in sport? A literature review and discussion of implications for sports coaches. *Int. J. Coach. Sci* 7, 55–74.
- Balcı, A. (2005). *Sosyal Bilimlerde Araştırma: Yöntem, Teknik Ve İlkeler*. Ankara: Pegem Akademi
- Bean, C., & Forneris, T. (2017). Is life skill development a by-product of sport participation? Perceptions of youth sport coaches. *J. Appl. Sport Psychol.* 29, 234–250. doi: 10.1080/10413200.2016.1231723
- Camire, M. (2015). Reconciling competition and positive youth development in sport. *Straps* 3, 25–39. doi: 10.3917/sta.109.0025
- Camire, M., & Trudel, P. (2014). Helping youth sport coaches integrate psychological skills in their coaching practice. *Quali. Res. Sport. Exerc. Health.* 6, 617–634. doi: 10.1080/2159676X.2013.841281
- Camire, M., Trudel, P., & Forneris, T. (2012). Coaching and transferring life skills: philosophies and strategies used by model high school coaches. *Sport Psychol.* 26, 243–260. doi: 10.1123/tsp.26.2.243
- Demirelli, B. (2009). Başbakanlık Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü Spor Eğitimi Dairesi Başkanlığı tarafından yürütülen birinci kademe yardımcı antrenör yetiştirme kurslarının verimlilik düzeyinin araştırılması (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Duda, J. L. (1996). Maximising motivation in sport and physical education among children and adolescents: the case for greater task involvement. *Quest* 48, 290–302. doi: 10.1080/00336297.1996.10484198
- Falcao, W. R., Bloom, G. A., & Gilbert, W. D. (2012). Coaches' perceptions of a coach training program designed to promote youth developmental outcomes. *J. Appl. Sport Psychol.* 24, 429-444. doi: 10.1080/10413200.2012.692452
- Gould, D., & Carson, S. (2008). Life skills development through sport: current status and future directions. *Int. Rev. Sport Exerc. Psychol.* 1, 58–78. doi: 10.1080/17509840701834573
- Kabakçı, Ö.F. (2013). Karakter güçleri açısından pozitif gençlik gelişiminin incelenmesi (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler, Teknikler*. Ankara: 3A Araştırma Eğitim Danışmanlık Ltd

Kılıç, K. (2019). Role of a needs assessment-based learning community experience on artistic gymnastics coaches' professional knowledge and practise (Yayımlanmamış doktora tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Kılıç, K. & İnce, M.L. (2016). Sporda pozitif gençlik gelişimi ölçeklerinin 8-14 yaş grubu çocuk ve genç sporcular tarafından anlaşılabilirliğinin incelenmesi. *Niğde Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 10(2), 213-225.

Korkmaz, F.C. (2019). Olumlu gençlik gelişimi: Genç Denizli Kulüpleri örneği. Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

Lerner, R. M., Lerner, J. V., Almerigi, J. B., Theokas, C., Phelps, E., Gestsdottir, S. (2005). Positive youth development, participation in community youth development programs, and community contributions of fifth-grade adolescents: findings from the first wave of the 4-H study of positive youth development. *J. Early Adolesc.* 25, 17–71. doi: 10.1177/0272431604272461

Newman, T.J., Lower-Hoppe L.M., Burch, M. & Paluta L.M. (2020). *Advancing positive youth development-focused coach education: contextual factors of youth sport and youth sport leader perceptions*. Managing Sport and Leisure, 2-15. Routledge Taylor&Francis Group. doi: 10.1080/23750472.2020.1766760

Özbay, G. (2018). Pozitif genç gelişimi temelli sınıf rehberliği programının ilkökul öğrencilerinin yaşam becerilerine etkisi (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Santos, F., Camire, M., MacDonald, D. J., Campos, H., Conceicao, M., & Silva, P. (2017). Youth sport coaches' perspective on positive youth development and its worth in mainstream coach education courses. *Int. Sport Coach. J.* 4, 38–46. doi: 10.1123/iscj.2016-0092

Zakrajsek, R. A., & Zizzi, S. J. (2008). How do coaches' attitudes change when exposed to a sport psychology workshop? *J. Coach. Educ.* 1, 66–83. doi: 10.1123/jce.1.1.66

Resmi gazete Antrenör eğitimi yönetmeliği (14 Aralık 2019). Sayı 30978 Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/12/20191214-2.htm>

Anadolu Üniversitesi e-sertifika Antrenör Temel Eğitimi. Erişim tarihi: 30.04.2021 Erişim adresi: <https://esertifika.anadolu.edu.tr/program/139/antrenor-temel-egitimi>

Gençlik ve Spor Bakanlığı, Ulusal Gençlik ve Spor Politikaları Belgesi Erişim tarihi: 01.05.2021 Erişim adresi:

https://gsb.gov.tr/public/edit/files/Mevzuat/ulusal_genclik_ve_spor_politikasi.pdf

İLKOKUL ÖĞRENCİLERİNİN GİRİŞİMCİLİK EĞİLİMLERİNİN BAZI DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

ANALYSIS OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS' ENTREPRENEURSHIP TENDENCIES
IN TERMS OF SOME VARIABLES

Dr. Ramazan YURTSEVEN

MEB, Sultanbeyli Nene Hatun İlkokulu

Orcid No: 0000-0001-9963-8642

Prof. Dr. Gürbüz OCAK

Afyon Kocatepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

Orcid No: 0000-0001-8568-0364

ÖZET

Son yıllarda hemen hemen tüm dünyada önemi giderek artan ve 21. yüzyıl becerileri arasında gösterilen becerilerden birisi girişimcilik becerisidir. Çünkü girişimcilik, ülkelerin kalkınmasında, gelişmesinde ve birçok yeniliklerin gerçekleştirilmesinde oldukça önemli ve etkili bir yere sahiptir. Bu bakımdan bu çalışmada, ilkokul üçüncü sınıf öğrencilerinin girişimcilik eğilimlerinin bazı değişkenler (cinsiyet, anasınıfına gitme durumu ve hayal edilen meslek) açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Betimsel tarama deseninde tasarlanan araştırmanın örneklem grubunu, 253 ilkokul üçüncü sınıf öğrencisi oluşturmaktadır. Veriler, Yurtseven & Ergün (2018) tarafından geliştirilen “Çocuklar için Girişimcilik Eğilimleri Envanteri (ÇGEE)” aracılığıyla toplanmıştır. Verilerin analizi yapılırken öğrencilerin girişimcilik eğilimlerine ilişkin düzeylerini belirlemek için betimsel istatistikler, “cinsiyet” ve “ana sınıfına gitme durumu” değişkenleri için t testi ve “hayal edilen meslek” değişkeni için tek yönlü anova testi uygulanmıştır. Elde edilen bulgulara göre; öğrencilerin girişimcilik eğilimlerine yönelik toplamının, problem çözme, yenilikçilik ve kendine güven alt boyutlarının “çoğunlukla” düzeyinde, başarılı olma alt boyutunun ise “her zaman” düzeyinde olduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin girişimcilik eğilimlerine yönelik ÇGEE’den aldıkları toplam puanların ve dört alt boyuttan aldıkları puanların ortalamalarının “cinsiyet” açısından kızların lehine anlamlı farklılık gösterdiği bulunmuştur. Öğrencilerin girişimcilik eğilimlerine yönelik toplam puanların ve başarılı olma, problem çözme, yenilikçilik alt boyutlarından aldıkları puanların ortalamalarının “anasınıfına gitme durumu” değişkeni açısından farklılık göstermediği; ancak kendine güven alt boyutundan aldıkları puan ortalamalarının anasınıfına gidenlerin lehine anlamlı farklılık gösterdiği bulunmuştur. Öğrencilerin girişimcilik eğilimlerine yönelik toplam puan ortalaması ve “başarılı olma ile problem çözme” alt boyutlarından aldıkları puanların ortalamalarının “hayal edilen meslek” değişkeni açısından anlamlı farklılık gösterdiği; ancak “yenilikçilik ve kendine güven” alt boyutlarından aldıkları puanların ortalamalarının anlamlı farklılık göstermediği bulunmuştur.

Anahtar kelimeler: girişimcilik, girişimcilik eğilimi, ilkökul öğrencileri

ABSTRACT

One of the skills that has become increasingly important in the world in recent years and shown among the 21st century skills is entrepreneurship skill. Because entrepreneurship has a very important and effective place in the development and realization of many innovations in countries. In this study, it was aimed to examine the entrepreneurship tendencies of third grade primary school students in terms of some variables (gender, kindergarten attendance and the dream job). The sample group of the research designed in descriptive survey design consists of 253 primary school third grade students. The data were collected through the “Entrepreneurship Tendencies Inventory for Children” developed by Yurtseven and Ergün (2018). Descriptive statistics tests were used to determine the entrepreneurial tendency levels of the students, t test for gender and attendance variables, and one-way ANOVA test for imagined occupation variable. According to the findings obtained, students' total score for entrepreneurial tendencies, “problem solving, innovativeness and self-confidence” from sub-dimensions were determined at the level of “mostly” and the sub-dimension of “being successful” at the level of “always”. It was found that the students' total scores from the inventory for entrepreneurship tendencies and the average scores they got from four sub-dimensions differed significantly in favor of girls in terms of “gender”. The students' total scores on entrepreneurship tendencies and the average scores they got from the sub-dimensions of being successful, problem solving, and innovativeness did not differ in terms of “attending the kindergarten” variable; however, it was found that the mean scores they got from the self-confidence sub-dimension showed a significant difference in favor of those attending the kindergarten. Students' total score average for entrepreneurial tendencies and the average scores of the “problem solving with being successful” sub-dimensions showed a significant difference in terms of the “imagined profession” variable; however, it was found that the average scores of the “innovativeness and self-confidence” sub-dimensions didn't differ significantly.

Keywords: entrepreneurship, entrepreneurship tendency, primary school students.

GİRİŞ

Son yıllarda önemi giderek artan, 21. yüzyıl becerileri arasında da yer alan ve gelecek kuşakların sahip olması gerektiği vurgulanan önemli becerilerden birisi, girişimcilik becerisidir. Girişimcilik, gerekli zaman ve çaba harcayarak ekonomik, sosyolojik ve bireysel riskler alınması sonucunda bireysel tatmin ve kazanç elde etmeyi içeren farklı şeyler ortaya koyma, bir değer oluşturma süreci olarak tanımlanmaktadır (Akpınar, 2011; Hisrich & Peters, 2002). Başka bir tanımda ise fırsatları fark etme, bu fırsatlara yönelik plan ve projeler geliştirme ve bunları günlük hayata yansıtarak daha yaşanabilir bir yaşam sağlama uğraşı

olarak ifade edilmektedir (Gömlüksiz & Kan, 2009). Girişimcilik, sorunlara çözüm üretmek ya da daha konforlu bir hayat sunmak amacıyla yeni girişimlerde bulunma ve bir değer oluşturma süreci olarak tanımlanabilir. Bu süreç, “başarma isteği, kendine güven, problem çözme, fırsatı değerlendirme, risk alma, yenilik yapma” gibi temel becerileri barındırmaktadır (Yurtseven, 2020). Başarılı girişimciler yetiştirmek için bu becerilerin ilkokuldan itibaren öğrencilere kazandırılması, girişimcilik konusunda bir farkındalık oluşturulması gerekmektedir.

Girişimcilik becerilerini kazanmış başarılı girişimciler yetiştirmek, bir toplumun gelişmesinde ve kalkınmasında oldukça etkilidir. Bunun için öncelikle bir girişimcinin başarılı girişimsel faaliyetler gerçekleştirebilmesi için yapacağı girişime karşı kararlı, inançlı ve yüksek girişimcilik eğilimine sahip olması gerekmektedir. Bu anlamda, bireylerin girişimcilik faaliyetleri yapmaya yönelmesi ve bu konuda kendilerine güvenmesi olarak tanımlanan girişimcilik eğilimi ortaya çıkmaktadır (Güreşçi, 2014). Girişimcilik eğilimi, kişisel ve çevresel faktörlerin etkisiyle bireylerin kendi işini (girişimini) yapmaya istekli olması ve kararlılığı olarak ifade edilmektedir (Börü, 2006). Girişimcilik eğilimi, fırsatları gören, değerlendiren, bir değer ortaya koyan, gerektiğinde gerekli riski alabilen, yenilikçi, kendine güvenen ve başarma isteği yüksek bireylerin, belirsizliklere karşı cesaret, yürek, zekâ ve şans gibi kişisel becerileri/yeteneklerini kullanarak bir işe girişme niyeti olarak da tanımlanmaktadır (Damar, 2015:31). Bu bağlamda girişimcilik eğilimlerini artırarak girişimciliğin temel becerilerini okullarda öğrencilere ilkokuldan itibaren kazandırılması, hızla değişen ve gelişen dünyanın gereklerini yerine getirebilecek girişimci bireylerin yetiştirilmesi açısından son derece gereklidir. Nitekim Huber, Sloof & Van Praag, (2014) ve Rodrigues, vd., (2012) girişimciliğin öğretilerini vurgulamaktadır.

Girişimcilik eğilimi ile ilgili literatürde birçok çalışma bulunmaktadır (Akbaş & Arpat, 2020; Aydın, 2020; Aydın & Öner, 2016; Bilge & Bal, 2012; Bozkurt & Erdurur, 2013; Büyükyılmaz, Karakaya, & Yıldırım, 2015; Damar, 2015; Doğaner & Altunoğlu, 2010; Güreşçi, 2014; İşcan & Kaygın, 2011; Kaya, Şimşek & Okul, 2020; Korkmaz, 2012; Özdemir, 2015; Sarıtaş & Duran, 2017; Saygın & Bekmezci, 2020; Seçgin, 2020). Ancak bu çalışmalar genellikle üniversite düzeyi ya da ileri yaş düzeyi bireylere yöneliktir. İlkokul düzeyinde girişimcilik eğilimleri ile ilgili çalışmalar, ülkemizde yok denecek kadar az olduğu için bu çalışmaya ihtiyaç duyulmuştur. Çalışmanın girişimcilik ilgili ilkokul düzeyinde yapılacak çalışmalara katkı sağlaması umulmaktadır. Bu bağlamda araştırmada, ilkokul üçüncü sınıf öğrencilerinin girişimcilik eğilimlerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Bu genel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. İlkokul üçüncü sınıf öğrencilerinin girişimcilik eğilimleri ve alt boyutları (başarılı olma, problem çözme, yenilikçilik, kendine güven) ne düzeydedir?
2. İlkokul üçüncü sınıf öğrencilerinin girişimcilik eğilimi düzeyleri ve alt boyutları;

- a) cinsiyet
- b) ana sınıfına gitme durumu ve
- c) hayal edilen meslek değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada ilkokul üçüncü sınıf öğrencilerinin girişimcilik eğilimi düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi amacıyla betimsel tarama modeli kullanılmıştır.

Örneklem

Araştırmanın örneklemini tesadüfi örneklem yöntemiyle belirlenen 253 ilkokul üçüncü sınıf öğrencisi oluşturmaktadır. Örneklem grubu öğrencileri İstanbul Sultanbeyli ilçesinde bulunan bir ilkokulda öğrenim görmektedir. Örneklem grubuna ait bazı demografik bilgiler aşağıda Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Örneklem Grubuna Yönelik Bazı Demografik Bilgiler

Örneklem Özelliği	Grup/Kategori	N	%	Toplam
Cinsiyet	Kız	150	59,3	253
	Erkek	103	40,7	
Anaokuluna gitme durumu	Evet	188	74,3	253
	Hayır	65	25,7	
Hayal Edilen Meslek	Devlet memuru (Sabit maaşlı-Öğretmen, polis, doktor vb. gibi)	160	63,2	253
	Özel sektör (Fabrika çalışanı, bir firmada çalışan ya da yönetici vb. gibi)	18	7,1	
	Kendi işini kurma (Mağaza/dükkan sahibi, restoran işletmecisi, ticaret yapma vb. gibi)	23	9,1	
	Kararsız/yok (Düşünmedim, bir fikrim yok, kararsızım)	52	20,6	

Veri Toplama Araçları

Araştırmada, veri toplama aracı olarak Kişisel Bilgi Formu ve Yurtseven & Ergün (2018) tarafından geliştirilen ilkokul öğrencilerine yönelik “Çocuklar için Girişimcilik Eğilimleri Envanteri” (ÇGEE) kullanılmıştır. ÇGEE’nin geliştirme sürecinde yapı geçerliğini belirlemek için açımlayıcı faktör analizi uygulanmış ve bunun sonucunda 24 madde, dört faktörden (başarılı olma, problem çözme, yenilikçilik ve kendine güven) oluşan bir yapı elde edilmiştir. Bu dört faktörün varyans açıklama yüzdeleri sırasıyla %14.163, %12.250, %11.572 ve %8.451 ve toplam varyans açıklama yüzdesi ise %46.437’dir. Güvenirlilik analizi sonucunda, envanterin toplamına ilişkin Cronbach alfa katsayısı .89; 1.faktör için .82; 2. faktör için .77; 3.

faktör için .72 ve 4. faktör için .61 bulunmuştur. Bunun yanında, güvenilirlik için faktörler arası pearson korelasyon analizi ile birlikte madde-toplam ve madde-kalan korelasyonları da hesaplanmış, bu analizlerin sonuçları da anlamlı bulunmuştur. Yapılan geçerlilik ve güvenilirlik analizleri sonunda, ÇGEE'nin geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu belirlenmiştir. Bu araştırma kapsamında ÇGEE'nin güvenilirlik analizi sonucunda cronbach alfa değerleri ölçeğin toplamının .91, alt boyutlarının ise sırasıyla .72, .76, 76 ve .69 olarak bulunmuştur.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Veriler, ÇGEE ilkökul 3. sınıfta öğrenim gören 271 öğrenciye uygulanmış, 255 öğrenci gönüllü olarak ölçeği doldürmüştür. Bu esnada veli ve öğrenciden izin alınmış, gönüllü olanlardan ölçeği doldürmeleri istenmiştir. Toplanan verilerden 2 tanesi eksik olduğu için çıkartılmıştır. Analizlerde öncelikle verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek için basıklık ve çarpıklık değerleri hesaplanmıştır. Bu değerlerin; Corder ve Foreman (2009) tarafından belirtilen: “Verilerin +1.96 ile -1.96 arasında olması verilerin normal dağıldığını gösterir.” kriterini sağladığı, normal dağıldığı, görülmüştür. Bunun sonucunda öğrencilerin girişimcilik eğilim düzeylerini belirlemek için betimsel istatistikler, cinsiyet ve anasınıfına gitme durumu değişkenleri için t testi ve hayal edilen meslek değişkeni için de anova testi yapılmıştır. Yapılan analizler .05 anlamlılık düzeyindedir.

BULGULAR

Araştırmada, elde edilen bulgular alt problemler doğrultusunda aşağıda sunulmuştur.

1. İlkokul üçüncü sınıf öğrencilerinin girişimcilik eğilimleri ve alt boyutlarına ilişkin düzeylerini belirlemek için betimsel istatistik değerleri hesaplanmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Öğrencilerin Girişimcilik Eğilimleri ve Alt Boyutlarına İlişkin Düzeyleri

Alt Boyutlar	N	En düşük	En yüksek	ÇGEE'den Alınan Puan Ortalaması	SS	Derecelendirmeye İlişkin Ortalama	Düzye
ÇGEE-Toplam	248	38,00	120,00	98,13	14,20	4.08	Çoğunlukla
1. Başarılı olma	248	16,00	35,00	30,08	4,03	4.29	Her zaman
2. Problem çözme	248	8,00	30,00	24,58	4,13	4.09	Çoğunlukla
3. Yenilikçilik	248	6,00	30,00	24,24	4,50	4.04	Çoğunlukla
4. Kendine güven	248	8,00	25,00	19,21	3,71	3.84	Çoğunlukla

Tablo 2’de görüldüğü üzere ilkökul 3.sınıf öğrencilerinin ÇGEE’den aldıkları toplam puan ortalaması 98.13, alt boyutlardan başarılı olma 30.08, problem çözme 24.58, yenilikçilik 24.24 ve kendine güven 19.21 olarak belirlenmiştir. Buna göre; öğrencilerin girişimcilik eğilimlerinin toplamı “çoğunlukla” düzeyinde, başarılı olma alt boyutu “her zaman” düzeyinde, problem çözme, yenilikçilik ve kendine güven alt boyutları da “çoğunlukla” düzeyinde olduğu görülmektedir.

2. İlkokul 3. sınıf öğrencilerinin girişimcilik eğilimlerine ve alt boyutlara yönelik düzeylerinin “cinsiyet” değişkeni açısından farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için bağımsız gruplar t testi uygulanmış ve aşağıdaki Tablo 3’te yer sonuçlara ulaşılmıştır.

Tablo 3. “Cinsiyet” Değişkenine İlişkin Yapılan t Testi Sonucunda Elde Edilen Bulgular

Alt Boyutlar	Cinsiyet	N	Ortalama	SS	t	p
ÇGEE-Toplam	Kız	150	100,6800	13,33428	3.455	.00
	Erkek	103	94,4272	14,67264		
1. Başarılı olma	Kız	150	30,6800	3,68257	2.864	.00
	Erkek	103	29,2233	4,36773		
2. Problem çözme	Kız	150	25,2800	3,93593	3.229	.00
	Erkek	103	23,5825	4,22301		
3. Yenilikçilik	Kız	150	24,9267	4,23012	2.906	.00
	Erkek	103	23,2427	4,72263		
4. Kendine güven	Kız	150	19,7933	3,47048	2.951	.00
	Erkek	103	18,3786	3,92358		

Tablo 3’te görüldüğü üzere ilkokul 3.sınıf öğrencilerinin girişimcilik eğilimlerine yönelik toplam puan ortalamaları ve dört alt boyutta aldıkları puanlarının ortalamaları “cinsiyet” açısından kızların lehine anlamlı farklılık göstermektedir ($p < .05$).

3. İlkokul 3. sınıf öğrencilerinin girişimcilik eğilimlerine ve alt boyutlara yönelik düzeylerinin “ana sınıfına gitme durumu” değişkeni açısından farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için bağımsız gruplar t testi uygulanmış ve aşağıdaki Tablo 4’te yer sonuçlara ulaşılmıştır.

Tablo 4. “Ana Sınıfına Gitme Durumu” Değişkenine İlişkin Yapılan t Testi Sonucunda Elde Edilen Bulgular

Alt Boyutlar	Anasınıfına Gitme	N	Ortalama	SS	t	p
ÇGEE-Toplam	Evet	188	98,5532	13,71959	.750	.45
	Hayır	65	96,9231	15,56871		
1. Başarılı olma	Evet	188	30,0638	4,08154	-.158	.87
	Hayır	65	30,1538	3,91404		
2. Problem çözme	Evet	188	24,6277	3,94341	.233	.81
	Hayır	65	24,4769	4,66740		
3. Yenilikçilik	Evet	188	24,3351	4,32372	.524	.61
	Hayır	65	23,9692	5,01862		
4. Kendine güven	Evet	188	19,5266	3,54864	2.120	.03
	Hayır	65	18,3231	4,07396		

Tablo 4’te görüldüğü üzere ilkokul 3.sınıf öğrencilerinin girişimcilik eğilimlerine yönelik toplam puan ortalamaları ve başarılı olma, problem çözme, yenilikçilik alt boyutlarından aldıkları puanların ortalamaları “anasınıfına gitme” değişkeni açısından anlamlı farklılık

göstermemektedir. Ancak öğrencilerin kendine güven alt boyutunda aldıkları puanların ortalamaları, anasınıfına gidenlerin lehine anlamlı farklılık göstermektedir.

4. İlkokul 3. sınıf öğrencilerinin girişimcilik eğilimlerine ve alt boyutlara yönelik düzeylerinin “hayal edilen meslek” değişkeni açısından farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için tek yönlü anova testi uygulanmış ve aşağıdaki Tablo 5’te yer sonuçlara ulaşılmıştır.

Tablo 5. “Hayal Edilen Meslek” Değişkenine İlişkin Yapılan Tek Faktörlü Anova Testi Sonucunda Elde Edilen Bulgular

Alt Boyutlar	Hayal Edilen Meslek	N	Ortalama	Ss	F	p	Anlamlı Fark
ÇGEE Toplam	1.Devlet memuru	160	100,0125	13,15796	2,814	,040	1*/4
	2.Özel sektör	18	96,3333	14,73691			
	3.Kendi işini kurma	23	96,1739	16,49973			
	4.Diğer/kararsız	52	93,8462	15,31549			
1.Başarılı olma	1.Devlet memuru	160	30,6000	3,72177	2,932	,034	1*/4
	2.Özel sektör	18	29,9444	4,09407			
	3.Kendi işini kurma	23	29,6522	4,11879			
	4.Diğer/kararsız	52	28,7500	4,63522			
2.Problem çözme	1.Devlet memuru	160	25,1750	3,90218	3,008	,031	1*/4
	2.Özel sektör	18	23,3889	3,53368			
	3.Kendi işini kurma	23	23,6957	4,95832			
	4.Diğer/kararsız	52	23,5962	4,38026			
3.Yenilikçilik	1.Devlet memuru	160	24,6250	4,19006	1,136	,335	-
	2.Özel sektör	18	23,7222	4,79958			
	3.Kendi işini kurma	23	23,9130	5,53430			
	4.Diğer/kararsız	52	23,3846	4,82702			
4.Kendine güven	1.Devlet memuru	160	19,6125	3,53418	2,207	,088	-
	2.Özel sektör	18	19,2778	3,81646			
	3.Kendi işini kurma	23	18,9130	3,93022			
	4.Diğer/kararsız	52	18,1154	4,01787			

*Anlamlı farkın lehine olduğu grup

Tablo 5’te görüldüğü üzere ilkokul 3.sınıf öğrencilerinin girişimcilik eğilimlerine yönelik düzeyleri ÇGEE toplam puan ortalamasına, “başarılı olma ve problem çözme” alt boyutlarından aldıkları puanların ortalamalarına göre “hayal edilen meslek” açısından anlamlı farklılık göstermektedir. Ancak “yenilikçilik ve kendine güven” alt boyutlarından aldıkları puanların ortalamaları anlamlı farklılık göstermemektedir. ÇGEE toplam puan ve alt boyutlardan başarılı olma ve problem çözme” alt boyutları açısından bu farkların hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için yapılan Tukey testi sonuçlarına göre; farklılığın

“devlet memuru olmayı hayal edenler” ile “meslek hayali olmayan kararsızlar” arasında olduğu saptanmıştır.

SONUÇ

Yapılan analizler sonucunda, ilkokul 3.sınıf öğrencilerinin ÇGEE’den aldıkları toplam puan ortalaması 98.13, alt boyutlardan başarılı olma 30.08, problem çözme 24.58, yenilikçilik 24.24 ve kendine güven 19.21 olarak belirlenmiştir. Buna göre; öğrencilerin girişimcilik eğilimlerinin toplamı “çoğunlukla” düzeyinde, başarılı olma alt boyutu “her zaman düzeyinde, problem çözme, yenilikçilik ve kendine güven alt boyutları da “çoğunlukla” düzeyinde olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar “çok düşük, düşük, orta, yüksek, çok yüksek” şeklinde değerlendirilecek olursa, ilkokul öğrencilerinin girişimcilik eğilimlerinin yüksek düzeyde olduğu söylenebilir.

“Cinsiyet” değişkeni açısından incelendiğinde; ilkokul 3.sınıf öğrencilerinin girişimcilik eğilimlerine yönelik toplam puan ortalamaları ve dört alt boyutta aldıkları puanlarının ortalamaları cinsiyete göre kızların lehine anlamlı farklılık gösterdiği bulunmuştur. Buna göre kız öğrencilerin erkeklere göre genel toplam girişimcilik eğilimlerinin ve başarılı olma, problem çözme, kendine ve yenilikçi olma eğilimlerinin daha yüksek olduğu söylenebilir.

“Anasınıfına gitme” değişkeni açısından incelendiğinde; ilkokul 3.sınıf öğrencilerinin girişimcilik eğilimlerine yönelik toplam puan ortalamalarının ve başarılı olma, problem çözme, yenilikçilik alt boyutlarından aldıkları puanların ortalamalarının anlamlı farklılık göstermediği bulunmuştur. Ancak öğrencilerin “kendine güven” alt boyutunda aldıkları puanların ortalamalarının anasınıfına gidenlerin lehine anlamlı farklılık gösterdiği bulunmuştur. Buna göre, anasınıfına giden öğrencilerin gitmeyenlere göre kendilerine daha çok güvendikleri görülmüştür.

“Hayal ettikleri meslek” değişkeni açısından incelendiğinde, ilkokul 3.sınıf öğrencilerinin girişimcilik eğilimlerine yönelik düzeyleri ÇGEE toplam puan ortalamasına, “başarılı olma ve problem çözme” alt boyutlarından aldıkları puanların ortalamalarına göre anlamlı farklılık gösterdiği bulunmuştur. Ancak “yenilikçilik ve kendine güven” alt boyutlarından aldıkları puanların ortalamaları anlamlı farklılık göstermediği bulunmuştur. Bu farkların “devlet memuru olmayı hayal edenler” ile “meslek hayali olmayan kararsızlar” arasında olduğu saptanmıştır. Devlet memuru olmayı hayal eden öğrencilerin girişimcilik eğilimlerinin daha yüksek olduğu görülmüştür.

Araştırma sonucunda, ilkokul öğrencilerinin girişimcilik eğilimlerinin daha farklı değişkenler açısından ele alındığı nicel çalışmaların ya da girişimcilik eğilimlerini geliştirmeye yönelik deneysel çalışmaların, eylem araştırmalarının yapılması önerilebilir. Bunun yanında öğrencilerin girişimcilik eğilimlerinin geliştirilmesinde etkili olan öğretim yöntem ve tekniklerinin ve çeşitli projelerin uygulanması önerilebilir. Böylelikle küçük yaşlardan

itibaren girişimcilik becerilerinin nasıl geliştirileceği ortaya konularak bu becerileri kazanmış bilinçli bireylerin yetiştirilmesine katkıda bulunulabilir.

KAYNAKÇA

- Akbaş, T. T. & Arpat, B. (2020). Ön lisans öğrencilerinde girişimcilik eğiliminin demografik değişkenler ile ilişkisi. *Journal of Yaşar University*, 15(57), 1-14.
- Akpınar, S. (2011). *Girişimciliğin temel kavramları*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Aydın, E. (2020). *Girişimcilik eğitimi alan üniversite öğrencilerinin, girişimci kişilik özellikleri ve girişimcilik eğilimleri arasındaki ilişki; batı karadeniz bölge üniversite öğrencilerine yönelik bir uygulama*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Karabük.
- Aydın, E., & Öner, G. (2016). Sosyal bilgiler ve sınıf öğretmeni adaylarının girişimcilik düzeylerinin incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 17(3), 497-515.
- Bilge, H., & Bal, V. (2012). Girişimcilik eğilimi: Celal bayar üniversitesi öğrencileri üzerine bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(2), 131-148.
- Börü, D. (2006). *Girişimcilik eğilimi: Marmara üniversitesi işletme bölümü öğrencileri üzerine bir araştırma*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayın No.733.
- Bozkurt, Ö., & Erdurur, K. (2013). Girişimci kişilik özelliklerinin girişimcilik eğilimindeki etkisi: Potansiyel girişimciler üzerinde bir araştırma. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 8(2), 57-78.
- Büyükyılmaz, O., Karakaya, A., & Yıldırım, C. (2015). Girişimcilik eğitimi alan bireylerin demografik özellikleri açısından girişimcilik eğilimleri arasındaki farklar. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 10(2), 105-125.
- Damar, A. (2015). *Girişimci kişilik özelliklerinin öğrencilerin girişimcilik eğilimlerine etkisi: sannio üniversitesi ve selçuk üniversitesi'nde karşılaştırmalı bir araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Doğaner, M., & Altunoğlu, A. E. (2010). Adnan menderes üniversitesi nazilli iktisadi ve idari bilimler fakültesi işletme bölümü öğrencilerinin girişimcilik eğilimleri. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2(2), 103-110.
- Gömlüksiz, M. N. ve Kan, A. Ü. (2009). Sosyal bilgiler dersi öğretim programının eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme ve girişimcilik becerilerini kazandırmadaki etkililiğinin belirlenmesi (Diyarbakır İli Örneği). *Fırat Üniversitesi Doğu Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 39-49.
- Güreşçi, E. (2014). Girişimcilik eğilimi üzerine bir araştırma: ispir hamza polat myo örneği. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 9(1), 23-38.

- Hiscrich, D. R. & Peters, M. P. (2002). *Entrepreneurship*. USA: Mc.Graw-HillIrwin.
- Huber, L. R., Sloof, R. & Van Praag, M. (2014). The effect of early entrepreneurship education: evidence from a field experiment. *European Economic Review*, 72, 76-97.
- İşcan, Ö. F., & Kaygın, E. (2011). Potansiyel girişimciler olarak üniversite öğrencilerinin girişimcilik eğilimlerini belirlemeye yönelik bir araştırma. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 275-286.
- Kaya, Ş., Şimşek, G. & Okul, T. (2020). Lisans düzeyinde turizm eğitimi alan öğrencilerin girişimcilik eğilimi ve bilgi teknolojileri yeterliliği ilişkisi: Aydın Adnan Menderes Üniversitesi örneği. *The Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 8(1), 257-277.
- Korkmaz, O. (2012). Üniversite öğrencilerinin girişimcilik eğilimlerini belirlemeye yönelik bir araştırma: Bülent Ecevit Üniversitesi örneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(2), 209-226.
- Özdemir, L. (2015). Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi öğrencilerinin girişimcilik eğilimlerinin sosyo-demografik özellikler açısından değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(1), 41-65.
- Rodrigues, R. G., Dinis, A., do Paço, A., Ferreira, J. & Raposo, M. (2012). The effect of an entrepreneurial training programme on entrepreneurial traits and intention of secondary students. *Entrepreneurship–Born, made and educated*, 77-92.
- Sarıtaş, A., & Duran, G. (2017). Üniversite öğrencilerinin girişimcilik eğilimlerinin tespitine ilişkin bir araştırma. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 147-165.
- Saygın, M, Bekmezci, M. (2020). Mersin ilinde öğrenim gören üniversite öğrencilerinin girişimcilik eğilimleri: devlet ve vakif üniversitesi karşılaştırması. *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(11), 108-123.
- Seçgin, Y. (2020). Girişimcilik eğitiminin girişimcilik eğilimi üzerine etkisi: üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma. *Business & Management Studies: An International Journal*, 8(1), 803-827.
- Yurtseven, R. & Ergün M. (2018). Çocuklar için girişimcilik eğilimleri envanterinin (ÇGEE) geliştirilmesi. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi [Journal of Theoretical Educational Science]*, 11(5), 125-145.
- Yurtseven, R. (2020). *İlkokulda girişimcilik öğretim programının tasarlanması, uygulanması ve değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.

CHROMATIC ROMANTICISM. EMINESCU AND ROMANTIC PAINTING

Roxana Maria CREȚU

West University of Timișoara (Romania)

ABSTRACT

In this article we aim to identify similarities between Eminescu's poetry and romantic painting, then to compare and analyze from a chromatic perspective some significant Eminescu verses with the paintings of the most famous romantic painters. Our goal is to see how romantic themes and symbols are rendered through the prism of color in poetry and painting. To have an overview we will select representatives from different geographical areas: Turner and Leighton (United Kingdom); Goya (Spain), Delacroix (France), Friedrich (Germany). Through our research we want to demonstrate that there is a synchronism between poetry and romantic painting and that romantic painters have managed to transpose the lyrics of poets in paint. Despite the fact that Romanticism was not a current that developed simultaneously in all European cultures, we identify in the painting and poetry of the time, written in different stages, the predilection for the same themes, motives, colors and visions. The painters, portraits and landscapes selected in our analysis were carefully selected from a wide range of artistic creations and creators. We chose only those painters who, through the prism of his paintings, are in the assent of Eminescu's poetry and reproduce, most of the times, with fidelity Eminescu's descriptions.

Keywords: chromatic, Eminescu, painting, poetry, Romanticism

Introduction

Originally the word *romanticism* did not apply to literature or art; it referred to a wild aspect of nature, which impressed due to its tragic character. (Oprescu 1986, 46) It was in 1819 when the German historian Friedrich Boutewek, referring to the works of his contemporaries, called them romantics: "the new school which, in the absence of a better name, we might as well call romantic." Therefore, the term *romantic* has been applied to contemporary groups of poets, painters, musicians, artists, philosophers, novelists, even scientists of the same period. (Honour 1983, 23)

Beauty for romantics is strange, unusual and exotic. Romantics are selenary, they preferred the midnight. In Romanticism we notice how nature overwhelms man, the romantic lives in his own fantastic universe. The romantic is an angel or a demon. (Hautecoeur 1982, 16-17)

In painting, the Romantics did not have a unitary stylistic expression; the sources of inspiration were multiple: the Italian primitives, the Renaissance classics, the Baroque, Neoclassical, Realistic artists, anticipating the Impressionism. The dominant forms of Romanticism are of Baroque origin, due to its spirit of freedom. (Brion 1972, 8)

Despite the fact that Romanticism was not a current that developed simultaneously in all European cultures, we identify in the painting and poetry of the time, written in different stages, the predilection for the same themes, motifs, colors and visions. This made possible the existence of a romantic aesthetic, the infiltration of a common sensibility, which contributed to the configuration of a romantic typology and a romantic universe. (Călin 1970, 12)

In artistic language, color and form are the main ways of expression and communication of semantic, aesthetic and emotional information. (Mihăilescu 1980, 16)

Color is the representation of ideas and feelings. Color carries transmissible and intelligible meanings, through its tones semantic, aesthetic and affective information is transmitted, becoming “the abstract image of an object, an idea or feeling”. (Mihăilescu 1980, 73) It is the color that makes possible the connection between literature and painting, because through nuances and contrasts painters and poets express the same feelings towards nature or love.

G.I. Tohăneanu says that the dominant feature of Eminescu’s poetry is given by the play of colors, lights and shadows and the chromatic epithet is developed by various linguistic processes: adjectives, substantive attributes with prepositions or partial metaphorical synonyms. (Tohăneanu 1976, 141)

Eminescu’s poetry and romantic painting

We find in Eminescu some characteristics of the romantic painting: “the dispersion of the contours, the mixture of the sexes, the angelic, the play of lights and shadows and the surprise especially through some mobile elements of the face”. (Tiutuica 1984, 56)

By associating the auditory and olfactory attributes with the chromatic ones, we observe Eminescu’s intention to symbolically raise the unity of perception, thus becoming a

poet of the descriptive, of the states of germination and extinction of the universe unparalleled in Romanian literature. (Simion 1964, 265)

We consider interesting the analogy between Eminescu's lyricism and European romantic painting. The fascination was that the great Romantic painters of British, Spanish, German and French origin: F. Leighton, W. Turner, F. Goya, C. D. Friedrich and E. Delacroix use the same theme and sources of inspiration as Eminescu, although they did not know each other or influence each other. Coming from different geographical areas and having different concerns, it is impossible that Eminescu took their paintings as a source of inspiration.

We chose some representative paintings of the most important romantic painters from different European countries, because we considered that they fit best with Eminescu's poetry, due to the approximation of themes and chromatics. From the British, we consider that Frederic Leighton and William Turner fold on the Eminescu theme and chromatics. Leighton and Eminescu dedicate a cult to the woman with an angelic face. Turner, like Eminescu, develops an interest in selenarian landscapes. From Spanish culture, we chose Francisco de Goya y Lucientes, because we find in his various portraits common themes with Eminescu characters: the angelical woman, the genius and the demon. Casper David Friedrich, representative of German Romanticism, captures the turbulent nature and the sunset, recurring themes in Eminescu's lyricism. And, from francophones, Delacroix portrays anger and the demonic as defining features of Romanticism.

Eminescu's chromatics is similar to romantic painting, we find, in both the chiaroscuro, that play of light-shadow with which the features of the lover or the moon are highlighted as the queen of the night. In outlining the portrait of his lover, Eminescu uses the same color palette as Goya and Leighton: white for body and clothing, yellow for hair, red for lips or yellow and blue for clothing. Also with them, we find the image of the sleeping girl, who is waiting for her lover, but also the hypostasis of non-existence. At Turner, Friedrich and Delacroix we find the selenarian landscapes and the restless nature.

Delacroix's *Self Portrait as Hamlet* captures the image of a tall, dark-skinned young man, with long hair over his shoulders, brown eyes, a white face, a sober, blurred look. He is elegantly dressed in a dark-colored outfit worthy of a leader or an aristocrat, he has a black velvet cape and black boots. He carries a cold weapon, which he uses to defend himself or fight to protect his people. The young man is leaning against some stairs. The chromatics are dark, black predominates, used both in clothing, hair and decoration. The image is sober. Delacroix's young man can be compared to Mr. Vlad from *Above in the royal court*: "Sits

young Mr. Vlad - [...] on his shoulders locks of hair fall [...] with cruel and cold looks,/with a black sunken eye./a pale and gloomy face,/a black coat on heavy shoulders,/glabrous face with big eyes.”¹ (*Above in the royal court*), as they both have hair that falls on their shoulders, cold and sober looks, big black eyes, a pale face and a black coat on their shoulders. *Self portrait as Hamlet* seems cut out from Eminescu’s lyricism.

Mephistopheles aloft is another painting signed by Delacroix, which depicts the image of a demon flying over a church. The demon appears as an angel with large white wings and bulging eyes. He is corpulent, strong and can destroy everything around him; he has a demonic look and an evil smile. The demon appears in the foreground and below him, in the background, appears the shadow of the city where we can distinguish the presence of a church. The setting is nocturnal, in the distance you can spot the moon covered by the shadow of the buildings. Dark, black and gray shades are used, which contribute to the creation of an oppressive state.

We encounter this image in the Eminescu setting, in poems like *At the Passing of Prince Stirbey* or *Angel and Demon*. As we well know, the motive of the demon is specific to romantics, the whole romantic poetry, with its various characters are under the sign of the demonic-angelic antithesis, “with a specific weave of ideas and symbols”. (Loghinovski 1979, 104)

Another romantic painting in sync with Eminescu’s lyrics is *The Dream* by Goya. Graceful and morbid, the girl’s body is the expression of tragedy, because sleep is the equivalent of a death. Colors have a well-defined role: white to highlight the face and black to mark the tragic destiny.

We identify, in various Eminescu poems, the image of the dead woman (*Mortua est!*, *The Ghosts*), described as a beautiful young woman, with golden hair and light skin, with delicate hands on her chest, with dull eyes, eggplant lips and a faint smile. Eminescu describes the state of eternity, by resemblance to the state of dreaming, outlining the image of a young woman who seems to be sleeping: “then watch the remainders: just clay... cold and white,/ laid down in the coffin in spotless white gown;/ your smile still surviving can match its renown.” (*Mortua est!*, trad. Andrei Bantaş, p. 55) In *Mortua est!*, we find similarities with Goya’s blonde, both have a long white coat, they seem to be asleep, Goya’s is on a bed with white bedding with delicate hands placed next to her body , while the one in *Mortua est!*

---

¹ Our translation

is placed in a coffin with her hands on her chest, suggesting death. The light white tones associated with the body, the position of the body and the head, the closed eyes can create the sensation of a lifeless body.

In *The Ghosts* we find the image of Harold's lover, a young woman dressed in white clothes, with a white face, with dull eyes, with golden hair, with eggplant lips, oriented towards the altar: "Lies dressed in white silk garments, in front of the altars/ The bride of brave knight Harold, the king of the Avars [...] to the ground, from the coffin, her golden tresses flow/ her eyes are deeply sunken. Her sweet smile would not go/ from her lips tight and purple that lost their erstwhile glow/ and from her face that's whiter than snow on mountains' crest." (*The Ghosts*, Trad. Dan Solomon, p. 91). And this time we can associate her with Goya's painting, because both wear a long white dress, they have a white body, closed eyes, a blurred smile and dull hair, with the difference that, at Goya, the woman has her hair caught, while in *The Ghosts* she has disheveled hair. In Eminescu, the angelic figure is doubled by the demonic, evil side, deified by love. (Mureșanu Ionescu 2008, 99)

Goya's *Ghost vision* is the embodiment of the black-haired flyer from *Călin* (*fragments from a tail*) or the pale angel with black wings from *The Story of the Traveling Magician in the Stars*: "But - he is a pale angel with long black wings"² The demon represented by Goya has shaded parts to highlight the hidden forces. We could say that this can be the source of inspiration for Delacroix in creating the painting *Mephistopheles aloft*. Through chiaroscuro, Goya amplifies the pictorial effect of the tones.

Turner gives light a transhuman character, it becomes a capricious traveler, who rises and sets whenever he feels the need to destroy or recreate the world. Light acquires supernatural forces, so it seems that the earth, the sea and the sky are immersed in it. Turner's art is apocalyptic, agitated and at the same time, prodigy and music. (Focillon 1927, 149)

Fisherman at sea is a naturalistic painting that captures a night landscape, outlined with the chiaroscuro technique, through the cloudy sky the moon finds a loophole and sunrise, illuminating the painting and favoring the appearance of the play of light-darkness. In the main plane, on the rough and boundless sea, we see two ships walked by the waves, which are placed in the direction of the image plane, and in the background the infinite sea is seen that seems to unite with the boundless sky at its zenith. The chromatics is in dark tones, black

---

² Our translation

predominates and the only shades of light are those given by the presence of the moon in the sky and its reflection on the waters.

For Turner, brightness is the life-giving force, and darkness represents death and peace. In some paintings the mixture of the four primordial elements is observed: *water* with *air*, *fire* with *earth*. It attaches more importance to water and light, to the detriment of vegetation and soil. (Honour 1983, 86)

We find, in the poetry of *To friend F. I*, the image of the yellow moon, which rises in the cloudy sky and shines like a lighthouse in the misty night; and the image of the ship being carried by the waves. Dark tones predominate in both painting and poetry. In poetry, they are rendered by the epithet *darkness* and the nouns *chaos*, *night*, *cloud* and in painting, by the dark shades of black and gray: “only through chaos do you appear,/ how among the waves of the sailing ship/ how among the clouds the yellow star/ through the black night like a lighthouse you appear.”³

In *Mortua est!* the moon appears as the queen of the night, which illuminates through its bright rays the cloudy sky, its light spreading easily like a “through showers of raylets and star-studded crowds”, “black clouds look like castles, so somber and stern” (*Mortua est!*, trad. Andrei Bantaş, p. 55). The clouds are like dark castles in which the moon queen reigns; this comparison emphasizes the superior character of the moon. Chromatics consists of a play of light-darkness: *black clouds-moon*, which aims to highlight the brightness of the star and its ability to make light from darkness.

Water lilies is a transposition into the picture of the Eminescu lake, loaded with water lilies. The painting captures nature in its splendor. The dominant color is green, indicating the life, abundance and harmony of nature. In the foreground appears a lake, which has its course next to a forest. The lake is beautified with white water lily flowers, which gives the painting its pictorial character. The green woods seem to caress the lake as a sign of nature’s connection. In the distance we notice how the lake continues its way up the hill, also at the foot of the forest. The theme of the painting is nature, the colors that outline the image are green and blue, the color of nature, creating two triads *green-woods-life* and *blue-water-life*.

This painting seems to be detached from the Eminescu setting, because in poems such as *Sky-Blue Flower* or *The Lake* we identify the forest, the lake, respectively the spring/ pond and the reeds, instead of blackberry leaves we have white water lilies: „-Come, let’s hie to

---

³ Our translation

forests' green/ where in valleys springs lament/ and a rock is downwards bent/ over each deep-cleft ravine" (*Sky-Blue Flower*, trad. Andrei Bantaş, p. 87) In both, painting and poetry, green predominates as symbol of nature, life and abundance. The colors of the painting harmonize with the background. The water reflects the charmingly bright shadows of the trees, so the landscape is chromated with great freshness suggested by the elements of nature (*trees, lake, water lilies*).

Clytemnestra, another painting belonging to Leighton, seems to be cut from Eminescu's poetry. The painter proves to be in line with Eminescu's feminine ideal, both are fascinated by Nordic beauty stereotype: the blonde woman, with light skin, iteratively described by the white chromatic epithet. In shaping the image of the face, Leighton used two contrasts, chiaroscuro and warm-cold. The portrait of the girl illuminates the picture, the plane in which she appears is bright, and the plane behind her is obscure. For clothing, the painter used a warm-cold contrast, with yellow and blue colors. This contrast is frequently used by the poet in describing the clothing of the ideal woman, the Virgin Mary, the moon and kings.

In the *Mortua est!* appears the image of a young woman with long bald hair, with bright eyes, dressed in a blue coat sprinkled with gold and wearing a laurel wreath on her forehead: "for you, dear, to pass through, oh, holiest queen,/ with long locks of sunbeams, with eyes opaline,/ your noble pale forehead with bays aureoled,/ your raiment of azure bespangled with gold" (*Mortua est!*, trad. Andrei Bantaş, p. 56) Once again, Eminescu resembles the woman with the angel. This time, the woman leaves the terrestrial world, leaving in the poet's soul an infinite sadness. In both, Leighton and Eminescu, we notice the same style in the portrayal of the woman: with dull hair, with bright complexion, dressed in blue and yellow clothes. At Leighton, the girl has a golden cord in her hair, while in *Mortua est!*, a laurel wreath, but both artists use a golden hair ornament to maximize their beauty.

Friedrich's *The Monk by the Sea* is a painting that captures the image of the rough sea, which, through its presence, absorbs the serenity of the sky and creates an oppressive atmosphere, which foretells a change. The chromatics is interesting, the light tones seem absorbed by the dark tones, the clear, light blue sky becomes gray, the water has a dark color, and the sand is cream. Through this play of colors, the transition from clear to dark is made, from silence to agitation. In the plan appears the agitated sea, on the shore there is a character who seems to contemplate the landscape. We notice how the sky takes on the colors of the sea from the bottom up, near the water, the sky becomes dark rising in gradients to lighter tones, gray, white, sky blue, blue.

In the poem *When the sea ...*, we identify the image of the rough sea: sea of madness. “When the sea is raging and is pushed by the waves/shakes its ridge of bubbles by the wind/when the clouds drives off the day from the weeping world/[...] in the great bottom of the mad sea”.⁴ (*When the sea ...*) As in the painting, in poetry the sea appears agitated and the clouds cloud the landscape. The verb *raging* and the adjective *mad* by which the sea is personified, in chromatic plan is highlighted by a dark, black tone, to express the state of anger, of agitation.

In *Who is?* (from the drama *The Star of the Sea*), we observe the personification of the clouds and the sea: through personifications such as “the cloud screams” or “the sea bark” the oppressive atmosphere is highlighted: “The cloud screams, the sea bark,/splashing cliffs to eternity”.⁵ [*Who is?(from the drama Star of the Sea)*] In the picture, the scream of the clouds is expressed by the degradation of colors, the sky seems to swallow the serene part. The barking of the sea in the picture is suggested by the dark color and the presence of waves eager to destroy everything in their path. In Eminescu’s creation we notice that the landscape is associated with a sublime feeling and with the desire to escape from the everyday world. (Simion 1964, 53)

Conclusions

As we have seen, Romanticism offered each painter the opportunity to assert himself and to choose from the palette of themes those he identified with or considered close to the socio-cultural context of the time. The similarity between Goya’s style and Delacroix’s is due to the influence he had on Delacroix’s development in the field of painting, Goya being considered the first great romantic. Delacroix takes on the same Goya intensity in his paintings, depicting the demonic and the angry, which he outlines under the sphere of chiaroscuro.

Due to the fact that they are part of the same generation, Friedrich and Turner have a number of elements in common. We both notice the appetite for violent maritime scenes, for the sunset, for the green, soothing nature that gives a feeling of peace and historical ruins. Unlike Friedrich, Turner has a more aggressive side, the landscapes he paints seem violent, stormy and nature is unleashed and conveys a feeling of oppression, anxiety. Leighton resumes, after more than half a century, the image of Goya’s angelic woman and brings them

---

⁴ Our translation

⁵ Our translation

back to life through a new tint of color. In Leighton's painting, the image of the woman is alive, her features are more accentuated, more real, more expressive, they are not as "cold as clay" or sober as Goya's was. Leighton gives up the sensual temptations of the woman, covering her almost completely, leaving no detail in sight; instead Goya prefers to suggest the woman's sensuality through cleavages.

As we have seen in our analysis, the characters and landscapes present in Turner's paintings, Leighton, Goya, Delacroix, Friedrich and seem torn from Eminescu's setting. The same vision, the same chromatic intensity, the same play of contrasts and the same purely romantic essence merge in the works of contemporary artists, poets and painters, forming an absolute whole and contributing to the creation of a romantic homo universalis, a prototype of romantic origin found in trends of the European romantic culture.

BIBLIOGRAPHY

BRION, Marcel, *Pictura romantică*, traducerea și prefață de Modest Morariu, București, Editura Meridiane, 1972.

CĂLIN, Vera, *Romantismul*, București, Editura Univers, 1970.

CREȚU, Roxana Maria, *Chromatic similarities between romantic poetry and picture. Eminescu and Delacroix în International Euroasia Congress on Scientific Researches and Recent Trends-VII*, 6-9 December 2020, Book of full text, volume II, Baku Euroasian University din Baku, Azerbaijan, p. 244-250.

CREȚU, Roxana Maria, *Eminescu and Friedrich. Chromatic similarities between romantic poetry and picture*, în *4th Asia Pacific International Modern Science Congress, 12-13 December 2020*, Subic Bay Freeport Zone, Philippines, College of Subic Montessori, p. 769-775.

EMINESCU, *Opere*, vol. I. *Poezii*, Ediție îngrijită de D. Vatamaniuc, *Prefață* de Eugen Simion, București, Univers Enciclopedic, 1999.

EMINESCU, Mihai, *Poezii/poems*, ediție bilingvă, traducere de Leon Levițchi și Andrei Bantaș, București, Teora, 1999.

EMINESCU, Mihai, *Poezii/Poems*, selecție de Dan Grigorescu și Emil Moangă, cuvânt înainte de Dan Grigorescu, București, Editura „Grai și Suflet - Cultura Națională”, 2000.

FOCILLON, Henri, *La peinture aux XIXe siècle. Le retour a 'Antique – Le Romantisme*, Paris, Librairie Renouard - H. Laurens, éditeur, 1927.

HAUTECOEUR, Louis, *Literatura și pictura în Franța. Secolele XVII-XX*, traducere de Alexandru George, București, Editura Meridiane, 1982.

HONOUR, Hugh, *Romantismul*, vol. I, traducere de Mircea M. Tomuș, București, Editura Meridiane, 1983.

LOGHINOVSKI, Elena, *De la demon la luceafăr. Motivul demonic la Lermontov și romantismul european*, București, Editura Univers, 1979.

MIHĂILESCU, Dan, *Limbajul culorilor și al formelor*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1980.

MUREȘANU IONESCU, Marina, *Eminescu et Nerval. Un intertexte possible*, București, Institutul European, 2008.

OPRESCU, G., *Manual de istoria artei. Clasicismul. Romantismul*, București, Editura Meridiane, 1986.

SIMION, Eugen, *De la Titu Maiorescu la G. Călinescu, Antologia criticilor români*, vol. II, București, Editura Eminescu, 1971.

TABARASI, Ana-Stanca, *Romantismul colorat*, București, Cartea Românească, 2000.

TIUTUICA, Dumitru, *Creativitate și ideal*, Iași, Junimea, 1984.

TOHĂNEANU, G. I., *Dincolo de cuvânt. Studii de stilistică și versificație*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976.

**THE WARS OF SEXISM:
THE TERM OF PARENT VERSUS THE TERM OF FATHER AND MOTHER**

**CİNSİYET AYRIMCILIĞI SAVAŞLARI:
EBEVEYNLİK KAVRAMINA KARŞILIK BABA VE ANNE KAVRAMLARI**

Dr. Salim KAYA

University of Adnan Adnan Menderes

<https://orcid.org/0000-0001-7082-7677>

ABSTRACT

It is perceived that the terms of father and mother in the family are quite neutral vocabularies due to biological causes. During child-rearing, however, these terms limited parents' behaviour and damage equality in the family as the biological explanations intertwine with traditional cultural indications.

Family is a primary social unit that children understand what going on around them. Thus, families influence children and societies. We might change the world, but first of all, we improve relationships in the family by having similar and equal responsibility as a parent. Hence, we might reduce gender bias in the family by using father and mother with biological outcomes rather than traditional cultural expectations in child-rearing. We might then eliminate any gender prejudice in each part of society such as school, sport and work.

Overall, we cannot replace our anatomical status, but we can develop our behaviour as a universal person in the world regardless of culture and sex. Therefore, we might desire to be a parent who has equal and ungendered responsibilities in child-rearing rather than traditional cultural expectations as a father and a mother. We must start this in the family, which is the smallest part of society in order to live in a better tomorrow where there is no gender discrimination.

Keywords: discrimination, bias, gender-neutral, father, mother, parent, culture

ÖZET

Ailede, baba ve anne kavramları biyolojik nedenlerden dolayı yansız kelimeler olduğu düşünülmektedir. Fakat, biyolojik açıklamalar ataerkil kültürel göstergelerle iç içe geçtiğinde, bu terimler çocuk yetiştirme esnasında ebeveynlerin davranışlarını sınırlamakta ve aile içerisinde eşitliğe zarar vermektedir.

Aile, çocukların etraflarında olup biteni anladıkları temel bir sosyal yapıdır. Bu nedenle, aileler çocukları ve toplumları etkilemektedir. Birey olarak dünyayı değiştirebiliriz, ancak her şeyden önce, bir ebeveyn olarak benzer ve eşit sorumluluğa sahip bir şekilde aile içindeki ilişkileri geliştirmeliyiz. Dolayısıyla, çocuk yetiştirmede ataerkil kültürel beklentiler yerine biyolojik çıkarımlar eşliğinde baba ve anne kavramlarını kullanarak ailedeki cinsiyetçi davranışları yok edebiliriz. Okul, spor ve iş gibi toplumun her kesiminde karşılaşılabilecek cinsiyetçi yaklaşımları bir sonraki adım olarak da ortadan kaldırabiliriz.

Genel olarak, anatomik yapımızı değiştiremeyiz, ancak kültürden ve cinsiyetten bağımsız bir şekilde evrensel bir kişi olarak davranışlarımızı geliştirebiliriz. Bu nedenle, ataerkil kültürel beklentilerin sonucu doğrultusunda baba ve anne olmak yerine çocuk yetiştirmede eşitlikçi olan ve cinsiyetçi sorumlulukları olmayan bir ebeveyn olmayı arzulamalıyız. Cinsiyet ayrımcılığının olmadığı daha güzel yarınlarda yaşamak için bunu toplumun en küçük yapı taşı olan ailede başlatmalıyız.

Anahtar kelimeler: ayrımcılık, önyargı, cinsiyet ayrımı gözetmeyen, baba, anne, ebeveyn, kültür

INTRODUCTION

The term male, female, mother and father are considerably noticeable as research on families focuses on gender. Biological explanations indicate male (man) and female (woman) while cultural assumptions signpost a father and a mother. However, the latter is also related to the anatomical situation. A baby is born after a male's sperm meets a female's egg in the female's reproductive system. The owner of the sperm is called a father while the owner of the egg is named a mother. Therefore, biological status such as a male and a female first link to a father

and a mother, respectively. Cultural expectations then give the meaning of being a father and a mother in society. The culture also signifies parents, which is a vast umbrella by covering the responsibilities of father and mother together. Furthermore, social media and policies have a power to improve or demolish parenting responsibilities in society.

PARENTHOOD

A man and a woman traditionally become a parent when they have a baby. They sacrifice their time to care for their children such as feeding, cleaning and playing while their experience with the baby is joyful. This is a symbol that parent put their life into their children such as a child-centric model. However, people delayed being a parent to achieve their goals before having a baby as they believe that the child blocked their progress or development related to their aims (Settersen & Ray 2010). For this delay, Polivanova (2018) claims that an adult-centric model, which is put priority for career, satisfaction and success, shifts the child-centric model in society. This delay is also related to preparing better life conditions for their children in the future (Currid-Halkett 2017). Thus, people want to be a parent in the late part of their lives, but they have fewer children than previous generations (Myrskylä et al. 2017).

Since family is a unit of society, parents teach their children social norms with their behaviour. This mainly happens with a role model which children do whatever see from their parents. As children might copy their parents' behaviour regardless of bad or good, the parents might be careful whatever they do. For instance, if children see equal relationships between a wife and a husband, they would have an equal approach to other people too. On the other hand, if children come across as violent in the family, they might have aggressive behaviour to their around. Furthermore, parents' attitudes influence the outcomes of children such as well-being (Chen et al. 2019; Sing 2017), academic achievement (Mihret et al. 2019; Stravrulaki et al. 2020), and internal and external problems (Lorence et al. 2019; Neyen et al. 2017). Therefore, parents are a significant figure for children and societies.

Becoming a parent is related to a man and a woman as a family but also this connects social circumstances such as education, health, population, business and age structure (Guzzo & Hayford 2020). For example, a child is a member of the family as well as a citizen in the society so that not only parents but also the government have responsibilities for raising the

child and providing better living conditions for the child. Researchers on sociology, psychology, politics and culture scrutinise how to improve current situations for children, parents and institutions. We could see the outcomes of these examinations in the family and society such as family-friendly work, part-time work, paternal leave and parenting programs.

MOTHERS AND MOTHERHOOD

Biological perspectives explain that mothers come from the category of women. Women have a new role as a mother when they have a baby, but they also keep their roles in societies such as worker, wife, daughter, aunt etc. Since biological reasons do not depict their roles in society all the time, Orton-Johnson (2017) claims that motherhood is investigated with social, economic and cultural views. Furthermore, motherhood is academic subjects to examine gender, femininity, power, patriarchy and sexuality (Huopainen & Satama 2019).

There is an essential theme such as caregiver when women transit to motherhood, but some of them also have another role such as a worker. Therefore, some women attempt to have both roles whereas some of them renounce their worker role for a while or long term. This depends on both personal and cultural visions. However, Charles and Harris (2007) underline that cultural perceptions influence mothers to make a decision with “right choice”, which is a link whether their decision is related to bad or good mother. Hence, women might feel guilty as they do not choose cultural indications about good mothering (Feldman et al. 2004).

Boris (1994) defines “good mother” as “full-time, stay-at-home mothering” almost three decades ago. Although the good mother dogma is weakening, it still appears in the world. For example, Gatrell et al. (2017) found that a good mother is regarded as less committed work for women when they have a baby. Therefore, mothers quit their job for caring their baby and then some of them return to their work part-time after they are sure that their child does not need them all the time. In other words, part-time work is considered as the “right choice” regarding having more free time to care for their baby (Kremer 2007). Green (2012) claims that there is a comparison among mothers to indicate who is a bad or good mother regarding staying at home or working outside. This debate also affects mothers’ decisions for part-time work, full-time work and no-work as the “right choice”.

Part-time work or less work-orientation such as “family-friendly work” practice encourages mothers to keep working and being economic independent as well as meeting social norms as the right choice (Hennekam et al. 2019). However, the family-friendly work makes women partly to be absent from their career development opportunities (Ozbilgin et al. 2011). When women insist on their career, they find a solution to delay being a mother. As a result, they have a baby later in their lives or career.

FATHERS AND FATHERHOOD

Each man is called a father after having a baby, but fatherhood has dissimilar meaning in different societies due to cultural and personal explanations. Therefore, research on fathers explains different circumstances over the world, but they attempt to define how to be a good father by comparing with a bad father in historical periods.

Michael Lamb and Joseph Pleck are well-known researchers on fatherhood that shed light on differences between bad and good fathers. With studies on fatherhood, the adjective “good” is replaced with contemporary words such as “responsible”, “new” and “active” in order to motivate fathers to have better behaviour toward their children. Although this action makes some changes such as involvement and emotional approaches on fathers’ attitudes, fatherhood is partly captured by traditional models, which is based on patriarchy (Kaya 2019).

With his observations and knowledge, Lamb (1987) outlined the variety of fatherhood terms regarding “breadwinner”, “role model”, “nurturing” and “moral teacher”. In the same year, Pleck (1987) sketched almost similar fatherhood terminologies such as “breadwinner”, “role model” and “involving”. Both of them feature the importance of spending time with children via the term “nurturing” and “involving”, respectively, due to eliminating wrong perceptions on fathers’ working hours, which is perceived as a reason to be distant from children. This picture is also related to the breadwinner position in the family that fathers’ responsibility is based on financial support for their children’s needs. Unfortunately, this financial perception still appears in some countries. For example, Trivedi and Bose (2020) recently investigated fathers’ role in child-rearing in Botswana and found that most of the fathers in their research perceived their main role was based on the economic characteristic in the family. However, research on fathers also shown that fathers change their attitudes in the family from

breadwinner to involving and nurturing (Braun et al. 2010). It could be said that we could see traditional and new perceptions about fathering and fatherhood over the world.

DISCUSSION

Parenting is based on both the duty of a man and woman together instead of just one person's task. Therefore, parenting must have equal or changeable responsibilities in the family. However, there is a distinct normative assumption in traditional families that women are regarded as primary caregiver while men are perceived as primary provider. As a result of this, mothers have more dominant caring duties compare to fathers (Hochschild 2012).

It is essential to note that women also work out of home and have financial resources. However, this gives women extra duties in dual-earner families that working men perform less child-care and housework than working women (Dush et al. 2017). In other words, even if men are not the only breadwinner in the dual-earner family, they keep protecting their exclusivities, which is related to their freedom or enjoyment in their comfort zone. However, some fathers attempt to “help” their wives with responsibilities in housework or caring for a baby. In this case, “help” does not indicate that there are equal responsibilities among fathers and mothers as the fathers perceive that they do extra efforts for their wives due to not perceiving this as their main responsibilities. For equal and changeable responsibilities in the family as well as in society, both fathers and mothers must be aware that their responsibilities are not for specific duties. For instance, both of them might believe that fathers could care for their baby as primary caregiver while mothers could work as the primary provider. If this happens, we start to use just the “parent term” rather than the term of fathers and mothers in the family and in society.

We could see equal relationships in some dual-earner families until they have a baby. After the baby, mothers usually quit their job to care for the baby for a while, whereas fathers keep working their job. Policies as parental leave usually support this action in the world that mothers are eligible for long term parental leave whereas fathers have just a few days for parental leave (Kaya 2013). Scandinavian countries are except for this parental leave that they have equal break-days for caring for their baby. It could be said that policies also support or

demolish equal responsibilities in the family. Therefore, policymakers must focus on similar distributions for parental leave to encourage fathers to engage with their baby more time.

There is another wrong approach about equal responsibilities in the family by policymakers that family-friendly work policy encourages mothers to quit or take a break from their job rather than for encouraging fathers. Hennekam et al. (2019) argued that family-friendly work looks like to help mothers to spend more time with their children, but mothers might feel pressure to stay at home for caring their baby instead of career development. Therefore, there is a suggestion that family-friendly orientation must work for fathers too. However, the labour market does not expect that fathers work part-time to take care of their baby (Knijin & Selten 2002; O'Brien 2009). For example, fathers are usually hesitant to request for changing their working schedule in order to nurture their baby (Williams 2010). Therefore, the family-friendly work orientation does not work for fathers.

During the pandemic, governments allow mothers to work at home due to caring for their child, but fathers must go to work. In this case, this approach also leads mothers to be the main caregiver and fathers to be the main provider. Another sample is that there is a rule in big factories about having kindergarten if the women population is more than a certain number (for example, more than 150 women in Turkey). However, there is not kindergarten request for men population in the factory. It is clear in both of these examples that policies strengthen the distinction of traditional perceptions regarding caregiver and breadwinner rather than contemporary perceptions relating equal responsibilities and opportunities for fathers and mothers.

Not only policies are guilty of reinforcing unequal responsibilities in the family but also social media and advertiser give misdirection to follow people traditional attitudes. It is hard to see fathers in the advertisement that they take care of a baby and do housework, but we mostly see mothers about caring for a baby. This provides a projection for fathers and mothers about how to be good parents with the traditional perceptions rather than the contemporary one.

CONCLUSION

A mother and a father are two different people, but they are the same person in child-rearing as a parent due to having the same responsibility such as protecting, caring and feeding their child. This ideology is always accepted in a theory by both men and women. However, it is almost impossible to see these expectations in fathers' behaviour to their children in traditional family and society, where fathers are perceived as the main financial provider and mothers are perceived as the main caregiver. We could alter this misrepresentation by detaching father and mother terms in the family and society, where different titles have dissimilar responsibilities for each one. Therefore, we might use only parent for both of them rather than a mother or a father when a man and a woman have a baby.

Policymakers usually attempt to eliminate traditional family perceptions by building family-friendly work orientations in society. The orientations encourage women to do a career and have a baby at the same period. However, policies such as parental leave, part-time work and constructing a kindergarten in a factory weaken contemporary perceptions regarding equal responsibilities and opportunities for fathers and mothers in a society since these orientations put fathers away from child-involvement. It might suggest that policies support fathers to do more caring for their children in practice instead of giving fathers' responsibilities to mothers. Furthermore, social media and advertisements have an effect on parenting attitudes so that caring about a child and involvement with a child must be represented with both fathers and mothers as a parent.

Overall, we can improve our attitudes as a universal person in the world regardless of culture and sex so that we might want to be a parent who equal and ungendered responsibilities in child-rearing rather than traditional cultural expectations as a father and a mother.

REFERENCES

- Boris, E. (1994). Mothers are not workers: Homework regulation and the construction of motherhood. In *Mothering: Ideology, experience, and agency*, edited by Glenn, Evelyn Nakano, Chang, Grace, Forcey, Linda Rennie. New York: Routledge.
- Braun, A., Vincent, C., & Ball, S. J. (2010). Working-class fathers and childcare: The economic and family contexts of fathering in the UK. *Community, Work & Family*, 14, 19–37.
- Charles, N., & Harris, C. (2007). Continuity and change in work–life balance choices. *British Journal of Sociology*, 58(2), 277–295. <https://doi.org/10.1111/j.1468-4446.2007.00151.x>

- Chen, Y., Haines, J., Charlton, B. M., & VanderWeele, T. J. (2019). Positive parenting improves multiple aspects of health and well-being in young adulthood. *Nature human behaviour*, 3(7), 684-691.
- Currid-Halkett, E. (2017). *The sum of small things: A theory of the aspirational class*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Dush, Claire M. Kamp, Yavorsky, Jill E., Schoppe-Sullivan, Sarah J. 2017. What are men doing while women perform extra unpaid labor? Leisure and specialization at the transitions to parenthood. *Sex Roles*
- Gatrell, C., Cooper, C. L., & Kossek, E. E. (2017). Maternal bodies as taboo at work: New perspectives on the marginalizing of senior-level women in organizations. *The Academy of Management Perspectives*, 31(3), 239–252. <https://doi.org/10.5465/amp.2014.0034>
- Green, F. J. (2012). Evaluating mothers in Supernanny and Crash test Mummy. In Podnieks, E. (Ed.), *Mediating moms: Mothers in popular culture*. McGill-Queen's Press-MQUP.
- Guzzo, K. B., & Hayford, S. R. (2020). Pathways to parenthood in social and family contexts: Decade in review, 2020. *Journal of Marriage and Family*, 82(1), 117-144.
- Hennekam, S., Syed, J., Ali, F., & Dumazert, J. P. (2019). A multilevel perspective of the identity transition to motherhood. *Gender, Work & Organization*, 26(7), 915-933.
- Hochschild, A. (2012). *The second shift*. Penguin.
- Huopalaainen, A. S., & Satama, S. T. (2019). Mothers and researchers in the making: Negotiating 'new' motherhood within the 'new' academia. *Human Relations*, 72(1), 98-121.
- Kaya, S. (2013). The new fatherhood perspectives from policy and from young people. Unpublished masters' thesis, the University of Sussex.
- Kaya, S. (2019). Turkish fathering today: an enquiry and discussion arising from the views of Turkish fathers and Turkish young people. Doctorate thesis, the University of Edinburgh
- Knijn, T., & Selten, P. (2002). Transformations of fatherhood: The Netherlands. In B. Hobson (Ed.), *Making men into fathers: Men, masculinities and the social politics of fatherhood* (pp. 168– 187). Cambridge, UK: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511489440.008>
- Kremer, M. (2007). How welfare states care: Culture, gender, and parenting in Europe. Amsterdam, The Netherlands: Amsterdam University Press. <https://doi.org/10.5117/9789053569757>
- Lamb, M (1987) *The Father's Role: Cross- Cultural Perspectives*. London: Lawrence Erlbaum.
- Lorence, B., Hidalgo, V., Pérez-Padilla, J., & Menéndez, S. (2019). The role of parenting styles on behavior problem profiles of adolescents. *International journal of environmental research and public health*, 16(15), 2767.
- Mihret, A. M., Dilgasa, G. S., & Mamo, T. H. (2019). Parenting style as correlates of adolescents' academic achievement motivation of Bate Secondary School, Haramaya, Ethiopia. *International Journal of Education and Literacy Studies*, 7(2), 172-176.
- Myrskylä, M., Barclay, K., & Goisis, A. (2017). Advantages of later motherhood. *Der Gynäkologe*, 50(10), 767-772.
- Neyen, J., Volpe, C. A., Selby, E. C., & Houtz, J. C. (2017). The relationships of problem solving styles to parenting styles: Two studies. *Educational Research Quarterly*, 41(2), 3-24.
- O'Brien, M. (2009). Fathers, parental leave policies, and infant quality of life: International perspectives and policy impact. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 624(1), 190-213.
- Orton-Johnson, K. (2017). Mummy blogs and representations of motherhood: "Bad mummies" and their readers. *Social Media+ Society*, 3(2), 2056305117707186.

Ozbilgin, M. T., Beauregard, T. A., Tatli, A., & Bell, M. P. (2011). Work–life, diversity and intersectionality: A critical review and research agenda. *International Journal of Management Reviews*, 13(2), 177–198. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2370.2010.00291.x>

Pleck, J (1987) American fathering in a historical perspective. In: Kimmel M (ed.) *Changing Men: New Directions in Research on Men and Masculinity*. London: Sage, pp.83–97.

Polivanova, K. N. (2018). Modern parenthood as a subject of research. *Russian Education & Society*, 60(4), 334-347.

References

Settersten, R. A., Jr., & Ray, B. (2010). What's going on with young people today? The long and twisting path to adulthood. *The Future of Children*, 20, 19–41. <https://doi.org/10.1353/foc.0.0044>

Singh, S. (2017). Parenting style in relation to children's mental health and self-esteem: A review of literature. *Indian Journal of Health & Wellbeing*, 8(12).

Stavroulaki, E., Li, M., & Gupta, J. (2020). Perceived parenting styles, academic achievement, and life satisfaction of college students: the mediating role of motivation orientation. *European Journal of Psychology of Education*, 1-25.

Trivedi, S., & Bose, K. (2020). Fatherhood and roles of father in children's upbringing in Botswana: fathers' perspectives. *Journal of Family Studies*, 26(4), 550-563.

Williams, L. R., Degnan, K. A., Perez-Edgar, K. E., Henderson, H. A., Rubin, K. H., Pine, D. S., ... Fox, N. A. (2009). Impact of behavioural inhibition and parenting style on internalizing and externalizing problems from early childhood through adolescence. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 37(8), 1063–1075. doi: 10.1007/s10802-009-9331-3

İRAN'DA YEREL HANEDANLAR DÖNEMİ (XIV-XV. YÜZYIL)

ERA OF LOCAL DYNASTIES IN IRAN (XIV-XV. CENTURY)

Dr. Öğr. Üyesi Samet ALIÇ

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi

ORCID NO: 0000-0002-5618-1213

ÖZET

İlhanlı hükümdarı Ebu Said Bahadır Han'ın 1335 yılındaki vefatının ardından İlhanlı topraklarındaki siyasi istikrar bozulmuş ve İlhanlı Devlet'i yıkılış sürecine girmiştir. Bu yıkılış sürecinde İlhanlı topraklarında küçük siyasi teşekküller, istiklallerini kazanmışlardır. Bu siyasi teşekküllerden İran'da kurulan yerel hanedanlar; Celâyirîliler (Celâyirîler, Benî Celâyir, İlkâniyan), Muzafferîler, İncûlular, Serbedârîler (Serbedâran Devleti) ve Kertler (Mülûk-u Kert/Kart)'dir. Bu yerel hanedanlar, İlhanlı topraklarının tamamına hâkim olmak için birbirleriyle ve komşu siyasi teşekküller ile mücadeleye girişmişlerdir. Bu hâkimiyet mücadelesi Timur'un İran'ı istilasına kadar devam etmiştir. Timur'un bölgeye gelişi bölgedeki siyasi ve askeri dengelerin değişmesine neden olmuştur.

Ebu Said Bahadır Han'ın vefatının ardından İlhanlılarda meydana gelen otorite boşluğu döneminde İran coğrafyası genel olarak Celâyirîliler ve Çobanîler tarafından iki kısma ayrılmıştır. Celâyirîliler, İran'daki tevâif-i mülûkun en güçlüsü olup Irak'a ek olarak Azerbaycan'da hâkimiyet tesis etmeyi başarmışlardır. Ayrıca Musul ve Diyarbakir de bir dönem onların idarelerinde kalmış ve 1431 yılına kadar varlıklarını devam ettirmişlerdir. Celâyirli hâkimiyet sahası daha sonra Akkoyunlu ve Karakoyunlu Türkmenlerinin hâkimiyet sahası haline gelmiştir. İran'ın doğusunda hâkimiyet tesis eden Muzafferîler; Yezd, Kirman, İsfahan ve Tebriz'e kadar olan bölgede faaliyetlerde bulunmuşlar ve 1393 yılında yıkılmışlardır. Olcaytu zamanında İlhanlıların emlak-ı hassı olan Şerefüddin Mahmud İncû; Şiraz, Fars ve İsfahan'da müstakil bir teşekkül oluşturmayı başarmıştır. İncûlular ile onların doğudaki komşuları Muzafferîler arasında şiddetli mücadeleler yaşanmıştır. Diğer yandan İran'ın kuzeydoğusunda bulunan kadim Horasan bölgesi Serbedârîler ile Kertler arasında taksim edilmiştir. Serbedârîler; Sebzevâr, Nişabur ve Esterebad çevresinde hâkimiyet tesis etmişler, Timur istilası ile 1381 yılında yıkılmışlardır. Herat'ta kurulması hasebiyle Herat Mülûku olarak da adlandırılan Kertler, Horasan'da özellikle Muzafferîler, Serbedârîler ve Toga Timurîlere karşı siyasi hayatlarına devam etme mücadelesi vermişlerdir. Ancak onlar da Timur istilası ile yıkılmışlardır.

Anahtar Kelimeler: Celâyirîliler, Muzafferîler, İncûlular, Serbedârîler, Kertler.

ERA OF LOCAL DYNASTIES IN IRAN (XIV-XV. CENTURY)

ABSTRACT

Political stability in Iran disappeared after the death of Abu Said Bahadır Han in the Ilkhanid State in 1335 and then Ilkhanid State entered the process of collapse. During this period of collapse, small political organizations gained their independence in the Ilkhanid lands. In this period, local dynasties established in Iran were the Jalayirid Sultaned, Muzaffarids, İnjuids, Sardabars and Kartids. These local dynasties struggled with each other and with neighboring

political entities in order to dominate the entire Ilkhanids lands. This struggle for domination continued until Timur's invasion of Iran. Political and military balances in the region changed due to Timur's coming to the region.

During the period of turmoil in the Ilkhanids after the death of Abu Said Bahadır Han, the geography of Iran is generally divided into two parts by the Jalayirids and Chobanids. The Jalayirids were the strongest of the local dynasties in Iran and they succeeded in establishing dominance in Azerbaijan in addition to Iraq. In addition, Mosul and Diyarbakır remained under their control for a period and continued their existence until 1431. The lands of Jalayirids later became the administrative area of the Aq Qoyunlu and Qara Qoyunlu Turkmens. Muzaffarids who established dominance in the east of Iran, they carried out activities in the region up to Yazd, Kirman, Isfahan and Tabriz and were destroyed in 1393. Sharaldin Mahmud İnjû, who was the property management of the Ilkhanids in the time of Oldjaytu, He has succeeded in establishing an independent organization in Shiraz, Fars and Isfahan. Fierce struggles took place between the the İnjuids and their eastern neighbors, the Muzaffarids. On the other hand, the ancient Khorasan region in the northeast of Iran was divided between the Sardabars and Kartids. The Sardabars established dominance around Sabzevar, Nishapur and Esterebad and were destroyed in 1381 by the invasion of Timur. The Kartids, also known as maliks of Herat due to its establishment in Herat, struggled to continue their political life in Khorasan especially against the Muzaffarids, Sardabars and Toga Timurids. They too were destroyed by the Timur invasion.

Key Words: The Jalayirid Sultaned, Muzaffarids, İnjuids, Sardabars, Kartids.

GİRİŞ

Tarih boyunca bazı büyük devletlerin zayıflaması veya yıkılmasının ardından yerel güçlerin yarı müstakil veya müstakil bir siyasi teşekkül haline geldiği bazı dönemler meydana gelmiştir. Arap ve Farsî müverrihler bu dönemleri ifade etmek için tevâif-i mülûk¹ terimini kullanmışlardır. Orta Çağ'da, Endülüs Emevî Devleti'nden sonra ortaya çıkan yirmi civarında küçük devlet,² Malazgirt zaferinin ardından Bizans'ın zayıflamasıyla Anadolu'da kurulan ilk Türk devletleri ve Köseadağ Savaşı'nın ardından Türkiye Selçuklu Devleti'nin zayıflaması ile ortaya çıkan Anadolu Beylikleri tevâif-i mülûk devirlerine örnek gösterilebilir. Bu çalışmanın konusunu oluşturan *İran'da Yerel Hanedanlar Dönemi*, ise İlhanlı Devleti'nin zayıflamasının ardından ortaya çıkan tevâif-i mülûk dönemidir. Ayrıca İranlı müverrihler bu döneme *Siyasi Parçalanmışlık Dönemi*, *Fetret Devri*, *Yerel Hanedanlar Devri*, *Herc u Merç Devri* gibi isimler vermektedir.³

İlhanlılardan Ebu Said Bahadır Han'ın 1335 yılındaki vefatının ardından İlhanlı hanedanında "Rakip Hanlar" devri (1336-1344) olarak da adlandırılan saltanat mücadeleleri dönemi meydana geldi. Ebu Said Bahadır Han'ın vefatı, İlhanlı tarihi açısından olduğu kadar yakın coğrafyalardaki siyasi gelişmeler açısından da bir dönüm noktası olmuştur. Merkezi otoritenin bozulduğu bu dönemde Anadolu, Azerbaycan ve İran'daki yerel hanedanlar daha rahat

¹ Tâife kelimesinin çoğulu olan tevâif, fırkalar ve bölükler anlamına gelmektedir. Mülûk ise melik kelimesinin çoğuludur.

² Mehmet Özdemir, "Mülûkî't-Tavâif", *DİA*, C.33, TDV, Ankara, 2006, s.553.

³ Cevad Abbas, Fatıma Hacı Âbad, "Guzar ez Münasebat-ı Cihanî be Münasebet-i Mahallî Mıntıka-i der İran Kurun-ı Heştam-i Hicri", *Fasılname-i Tarih Revabet-i Haricî*, Sene:12, S.45, s.117.

hareket etmeye başlayarak müstakil veya yarı müstakil siyasi teşekküller oluşturdular. İlhanlı Devleti toprakları Celâyirli Büyük Hasan, Emir Muzaffer, Emir Ebu İshak İncü, Emir Hüseyin b. Gıyaseddin Kert, Çobanoğlu Timurtaş'ın varisi Alaeddin Eratna, Emir Togay Timur, Emir Kutbeddin Tehemten ve Luristan Hâkimi Afrasiyab tarafından paylaşıldı.⁴ Merkezi otoritenin bozulduğu bu dönemde Anadolu'da Ramazanoğulları, Dulkadiroğulları ve Eratna Beyliği; Azerbaycan ve çevresinde Çobanîler, Akkoyunlular ve Karakoyunlular; İran'da ise Celâyirli, Muzafferîler, Serbedârîler, İncülular ve Kertler gibi yerel hanedanlar bağımsız veya yarı bağımsız olarak birer hanedanlık kurdular. Bu çalışmanın muhtevasını oluşturan İran'daki yerel hanedanlar, İlhanlı topraklarına hâkim olarak büyük bir devlet kurmak amacıyla birbirleri ve komşu siyasi teşekküller ile mücadele ettiler.

İran'da XIV-XV. yüzyıllardaki yukarıda zikri geçen otorite bozukluğu vesilesi ile birçok siyasi teşekkülün meydana çıkması İran'da etnik ve kültürel bir mozaik ortaya çıkardı. Etnik olarak Tacikler, Türkler, Ermeniler, Kürtler, Lurlar ve Moğollar gibi değişik kavimler İran coğrafyasında siyasi rol oynadı. Ayrıca İran, bu dönemde Şiilik, Sünnilik, Yahudilik, Zerdüştlük ve Hristiyanlığa inanan toplulukların yaşadığı coğrafya haline geldi.⁵

1. Celâyirli (İlkanîyan 1340-1431)

Celâyirli etnik kökeni hakkındaki tartışmalar devam etmektedir. Bu hususta Celâyirli Moğol, Türk ve Türkleşmiş Moğol oldukları şeklinde üç farklı görüş bulunmaktadır.⁶ Onon ırmağı ile Moğolların başkenti Karakorum civarında göçebe olarak hayatlarını devam ettiren Celâyirli, başlangıçta düşman oldukları Cengiz Han'ın ataları ile daha sonra dost olarak ittifak yapmışlardır ve Cengiz Han'ın seferlerine iştirak etmişlerdir. Cengiz Han'ın orduları içinde Moğolistan, Çin, Türkistan, Kıpçak, Maverâünnehir ve İlhanlı hâkimiyetindeki Irak ve İran coğrafyasına dağılmışlardır.⁷ Hülagü Han döneminde de Moğolların tabiyetinde kalmışlardır.⁸

İlhanlı Devleti hizmetinde birçok Celâyirli bulunmaktaydı. Bunlardan İlkân Noyan⁹, oğlu Ak Boğa ve Ak Boğa'nın oğlu Emir Hüseyin İlhanlılarda önemli vazifeler aldı. Emir Hüseyin bir dönem Bağdad'ın idaresini de üstlendi.¹⁰ Celâyirli müessisi olan Emir Hüseyin'in oğlu Hasan (Şeyh Hasan-ı Büzürg), Olcaytu ve Ebu Said Bahadır Han nezdinde fevkalade nüfuz sahibi oldu. Şeyh Hasan Büzürg, İlhanlılarda "Rakip Hanlar" devrindeki (1336-1344) siyasi istikrarsızlık ortamında bir yandan kendi bağımsızlığını ilan için çaba sarf ederken diğer

⁴ İbn Batuta, *İbn Batuta Seyahatnâmesi*, C.1, Çev. A. Sait Aykut, YKY, İstanbul, 2004, s.XXVI.

⁵ Shivan Mahendrarajah, "The Iranian Interlude: From Mongol Decline to Timur's Invasion", *Iran After The Mongols*, Ed. Sussan Babaie, Bloombury Publishing, Newyork, 2019, s.160.

⁶ Halil Edhem, Celâyirli'den bahsederken onların bir Türk kabilesinin reisleri olduğunu ifade etmektedir. (Stanley Lane-Poole, *İslam Devletleri Tarihi Başlangıçtan 1927 Yılına Kadar*, Çev. Halil Edhem Eldem, Haz. Samet ALIÇ, Selenge Yay., İstanbul, 2020, s.346); Muzaffer Ürekli ise hanedana adını veren Celâyir'in büyük bir Moğol hanedanı olduğunu ifade etmektedir (Muzaffer Ürekli, "Celâyirli", *DİA*, C.7, TDV, Ankara, 1993, s.264); Bu bahiste tetkikat için bk. Ş. Cem Tuysuz "Üveys Bahadır Han'ın İlkanlı Devleti Tahtına Çıkışı ve Siyasi Yaşamı", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.22, S.1, 2020, s. 553.

⁷ "Celâyir", *Dâiretü'l-Maarif-i Farsî*, C.I, Ed. Gholam Hossein Masahib, Tahran, 1381, s.744; Muzaffer Ürekli, "Celâyirli", ..., s.264.

⁸ Cevad Abbasî, Zöhre Razî, "Meşruyet-i İrani der Hükümet-hay-i Mahalli-i İran der Kurun-ı Heştem-i Hicri", *Du Fasılname Peşuheşname-i Tarihay-ı Mahalli-i İran*; Sene.2 S.2, 1393, s.87.

⁹ İlkân Noyan ya da İlka Nuyan'dan dolayı bu hanedan İlkânîler olarak da adlandırılmaktadır (Smith, J.M., "Djalâyir, Djalâyirid", *Encyclopaedia of Islam*, Second Edition, 26 April 2021).

¹⁰ Devletşah, *Tezkiretü's-Şuarâ*, C.4, Çev. Necati Lugal, Tercüman, İstanbul, 1997, s.593.

yandan İlhanlı tahtındaki siyasi meselelere müdahil oldu.¹¹ Rakip Hanlar devrinde sırayla Muhammed Han, Toga Timur ve Cihan Timur'u destekleyerek onların tahtı ele geçirmesine yardım etti. Merkezi otorite zafından faydalanarak 1340 yılında Bağdad'ı hükümet merkezi yapıp Irak ve İran'ın bir bölümünde bir devlet tesis etmeyi başardı.¹²

Hasan-ı Büzürg'ün 1356 yılındaki vefatından sonra Celâyirliilerin başına Şeyh Üveys Bahadır Han geçti. Şeyh Üveys'in yaklaşık on sekiz yıllık idaresi döneminde Celâyirliiler, siyasi bakımdan nüfuz kazandılar. Bu dönemde Celâyirliiler; Azerbaycan, Tebriz, Şiraz, Şirvan ve Rey'i hâkimiyetleri altına aldılar.¹³ 1360'lı yıllarda Anadolu'nun doğusu ve güneyindeki faaliyetlerini arttıran Şeyh Üveys, 1364 yılında da Diyarbakır ve Musul'u da idaresine aldı.¹⁴ Aynı yıllarda Mardin Artuklularının ittifak talebi üzerine Kara Koyunlulara karşı cephe aldı ve Bayram Hoca'ya karşı mücadele etti.¹⁵ Ayrıca Celâyirliiler ile Muzafferiler arasındaki mücadeleler de bu dönemde başladı.¹⁶

Şeyh Üveys'ten sonra Celâyirliilerin başına Celaleddin Hüseyin Han (1374-1382) geçti. Onun döneminde Celâyirliiler, İran coğrafyasında Muzafferiler ile Van Gölü'nün güneyinde de Karakoyunlular ile mücadeleye giriştiler. Karakoyunluların 1377 yılında ittifak teklifi üzerine iki siyasi teşekkül arasında dostane münasebetler görülmektedir.¹⁷ Celaleddin Hüseyin döneminde Celâyirliiler, Üveys dönemindeki nüfuzlarını koruyamadılar. 1382 yılında Celaleddin Hüseyin'in ölümü üzerine de Celâyirli toprakları Sultan Ahmed ile Bayezid arasında ikiye bölündü. Azerbaycan ve Irak hâkimiyeti Sultan Ahmed'in, Irak-ı Acem hâkimiyeti ise Bayezid'in oldu. H.785 yahut H.786 (M.1383-1385) yılında Sultan Ahmed, kardeşi Bayezid'i yakalatarak gözlerine mil çektirdi. Sultan Ahmed hâkimiyeti ele geçirdi; ancak uzun süreli bir hâkimiyet dönemi yaşayamadı. Timur'un 1384 yılından itibaren ise İran'ın kuzeyini, 1393 yılından itibaren Bağdad, el-Cezire, Diyarbakır ve Van'ın çevresini istilası üzerine Sultan Ahmed önce Memlûk sultanı Berkuk'a sonra da Osmanlı hükümdarı Yıldırım Bayezid'e sığındı. Timur'un 1405 yılındaki vefatının ardından Bağdad'a tekrar hâkim olup Karakoyunlulardan da Azerbaycan'ı aldı. Ancak Karakoyunlulara karşı olan başarısını daimi hale getiremedi. Karakoyunlular ile yaptığı mücadele sonucu birkaç çocuğu ile beraber 1410 yılında öldürüldü.¹⁸

Sultan Ahmed Celâyir'in vefatının ardından Celâyirliiler, zayıfladı ve bir daha toparlanamadılar. Sultan Ahmed'in vefatından sonra Celâyirli idarecilerin isimleri ve tahta çıkış tarihleri hakkında çeşitli görüşler bulunmakla beraber genel kabule göre Sultan Ahmed'den sonra Celâyirli tahtına sırayla Şah Veled'in çocuk yaştaki oğlu Şah Mahmud, Şah

¹¹ "Al-i Celâyir", *Dairetü'l-Maarif-i Farsî*, C.I, Ed. Gholam Hossein Masahib, Tahran, 1381, s.205.

¹² Clifford E. Bosworth, *The New Islamic Dynasties*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 2012, s.439; Stanley Lane-Poole, *İslam Devletleri...*, s.316.

¹³ Şeyh Üveys'in siyasi faaliyetleri hakkında detaylı bilgi için bk. Ş. Cem Tuysuz "Üveys Bahadır ...

¹⁴ Stanley Lane-Poole, *İslam Devletleri...*, s.346.

¹⁵ Samet ALIÇ, "Mardin Artukluları-Karakoyunlu Münasebetleri", *Iğdir International Social Sciences Congress*, Iğdir, 2020, s.259.

¹⁶ Cevad Abbas, Fatıma Hacı Âbad, "Guzar ez....", s.120.

¹⁷ Karakoyunlu Kara Mehmed, Celâyirli Sultan Ahmed'e destek vererek onun Celâyir tahtına geçmesinde yardım ettiği gibi kızlarından birini de Sultan Ahmed'e vererek dostane münasebetleri siyasi evlilik ile pekiştirmişlerdir (Ayşe Atıcı Arayancan, *Karakoyunlu Hükümdarlarından Cihanşah ve Dönemi*, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2010, s.67).

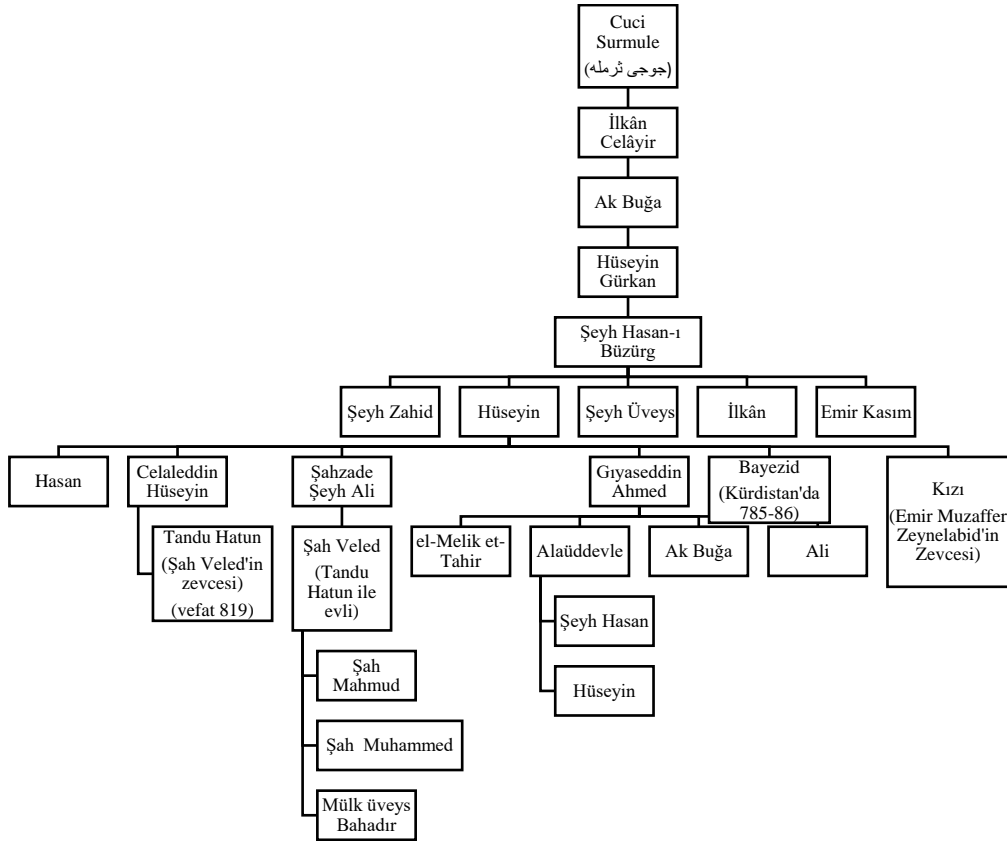
¹⁸ Staley Lane-Poole, *Tabakat-i Selâtin-i İslam*, Farsçaya Çev. Abbas İkbâl, 1312, s.219; Muzaffer Ürekli, "Celâyirliiler"..., s. 264.

Veled'in zevcesi Tandu Hatun (Bu hatun, Timurîlerin tabiyeti altında 1416 yılına kadar Basra, Vasıt ve Suster'de idaresi altında tutmuştur.), Şah Veled'in oğulları Üveys ve Mahmud, son olarak da Sultan Ahmed'in torunu Hüseyin bin Alaüddevlle geçmiştir. Hüseyin, Karakoyunlu Kara Mehmed'in yedi aylık Hille muhasarasına dayanamayarak önce esir edildi ve sonra da öldürüldü. Böylece 1431 yılında Celâyirîler tamamen sona erdi.¹⁹

Irak ve çevresi Celâyirîler zamanında bayındırlaştırılmıştır. Özellikle başkent Bağdad bu dönemde önem kazanmış, ilim merkezi haline gelmiştir. Celâyirîler zamanında Irak ve çevresinde Türk unsurların etkisi artmış ve bölgede Arapçadan sonra en çok Türkçe konuşulur hale gelmiştir.²⁰ Edebiyata verdikleri önemden dolayı birçok şair Celâyirîlerin maiyetine girmiştir. Selam Savcu, Ubeyd Zagani, Nasır Buhranî ve Şerefüddin bunlardan bazılarıdır. Hoca Mercan Medresesi, Siracüddin Mescidi ve Seyyid Sultan Ali Mescidi; Celâyirîler tarafından inşa edilmiştir.²¹ Ayrıca Celâyirîler, resim ve minyatür ile de ilgilenmişlerdir.²²

Celâyirîlerin Şeceresi²³

¹⁹ Stanley Lane-Poole, *İslam Devletleri...*, s.347.

²⁰ Mükrimin Halil Yinanç, "Celâyir", *İA*, C.3, MEB, İstanbul, s.65.

²¹ "Al-i Celâyir", *Dairetü'l...*, s.205.

²² Detaylı Bilgi için bk. Seccad Kazımî, Abdülhüseyin Meylânî, "Huner Negargari ve Nakkaşî Devre -i Al-i Celâyir ve Tesir An ber Şekl-i Gayri Mekteb-i Negargari Herat Devre-i Timuryan" *Custarhay-ı Tarihi, Pezuheşgah-ı Ulum-ı İnsani ve Mütalaat-ı Derhengi*, Sene:8, S.2, 1396.

²³ Stanley Lane-Poole, *İslam Devletleri...*, s.348; "Serbedârân" *Dairetü'l-Maarif-i Farsî*, C.I, Ed. Gholam Hossein Masahib, Tahran, 1381, s.1281.

2. Serbedârîler (1337-1381)

Serbedârîlerin kurucusu, Sebzevâr (Beyhak) bölgesinde bulunan Baştın'da ikamet eden tüccar veya memurlardan²⁴ birinin oğlu olan Fazlullah Baştını'nın oğlu Hoca Eminüddin Abdürrezzak'tır. Kirman'da vergi tahsildarlığı yapan Abdürrezzak, Moğol memurlarının adaletsizliği nedeniyle Moğol görevlilerinden birini öldürerek Baştın'da isyan başlattı. Ayrıca Horasan valilerinin zulmüne karşı başlatılan isyana da liderlik yaptı. Bu isyan sırasında asileri berdar ağacına astıkları için bunlara Serbedâr²⁵ lakabı verilmiştir.²⁶ Başka bir görüşe göre; Abdürrezzak'ın “*erkekçe başını darağacına vermek alçakça katledilmekten bin kere daha iyidir*” sözünden hareketle serbedâr ismini almışlardır.²⁷

Serbedârîlerin başlattıkları isyan hareketlerinden dolayı müverrihler onlardan bahsederken talancı, fesatçı ve eşkıya anlamlarına gelen şuttar kelimesini kullanmışlardır.²⁸ Bu isyan hareketi İran'ın değişik bölgelerine yayıldı. 1360'ta Mazenderan, 1364'te Semerkand, 1373/74'te Kirman ve 1385'te İsfahan; Serbedârî harekâtının yaşandığı yerler oldu.²⁹

Abdürrezzak, 1337 yılında Sebzevâr ve havalisini ele geçirek Serbedârî Devleti'ni kurdu. Ancak Abdürrezzak'ın idaresi uzun sürmedi ve 1338 yılında kardeşi Vecihüddin Mesud tarafından öldürüldü. Taraftarları ve nüfuzu kısa sürede artan Vecihüddin Mesud; Nişabur, Esterabad ve bazı yerleri idaresine kattı. Vecihüddin'in başarıları üzerine Toga Timur, Vecihüddin ile karşı karşıya geldi. 1342 yılında Cürcan nehri civarında meydana gelen muharebede Toga Timur, bozguna uğrayarak savaş meydanından çekildi. Böylece Serbedârîler; Simnan, Damgan, Cacerm ve Cürcan'a hâkim oldular.

Vecihüddin'in Toga Timur karşısında kazandığı zafer Serbedârîler ile Kertleri karşı karşıya getirdi. Ayrıca bu iki hanedanın karşı karşıya gelmesinde Kertlerin Sünni, Serbedârîlerin Şii olmasının etkisi vardı.³⁰ 1342 yılında Kertler ile yapılan savaşta mağlup olan Vecihüddin geri çekildi. 1344 yılında Mazenderan ve Rüstendar bölgesine yaptığı sefer sırasında öldürüldü. Vecihüddin'in vefatından sonra Serbedârî tahtına geçenlerin ekserisi uzun süre tahtta kalamamışlardır. Vecihüddin'in vefatından sonra Serbedârî tahtını kumandanlarından Muhammed Aytimur ele geçirdi ve 1344-1346 yılları arasında taht onun idaresinde kaldı. Aytimur'dan sonra 1346'da İsfendiyar (Kelû, Kollu, Quli), ondan sonra da 1347'de Şemseddin b. Fazlullah, 1348'de de Şemseddin Ali Cüşemi, Serbedârîlerin idaresini ele aldı. Yaklaşık dört yıllık Ali Cüşemi döneminde Serbedârîlerin nüfuz kazandığı görülmektedir. 1351 yılında Vecihüddin Mesud'un kumandanlarından Yahya Kerrâbî, Ali Cüşemi'yi öldürerek Serbedârîlerin idaresini ele geçirdi.³¹ 1356 yılında Moğollardan İlyas Hoca,

²⁴ Erdoğan Merçil, “Serbedârîler”, *DİA*, C.36, TDV, Ankara, 2009, s. 549.

²⁵ Bazı kaynaklarda bu kelime Serbedâl olarak kaydedilmektedir (“Serbedârân” *Dairtü'l* ..., s.1281).

²⁶ Devletşah, *Tezkiretü'ş-Şuarâ*, C.2..., s.333-334; Stanley Lane-Poole, *İslam Devletleri...*, s.399.

²⁷ . İbn-i Arabşah, *Acâibu'l Makdûr (Bozkırdan Gelen Bela)*, Çev. Ahsen Batur, Selenge Yay. İstanbul, 2012, s.66.

²⁸ İbn-i Arabşah, *Acâibu'l Makdûr...*, s.55

²⁹ Detaylı bilgi için bk. Derya Coşkun, *Serbedârî Devleti'nin Siyasi, İçtimai ve İktisadi Tarihi (1336-1382)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2016, s.24.

³⁰ Shivan Mahendrarajah, “The Iranian Interlude...”, s.159.

³¹ Devletşah, *Tezkiretü'ş-Şuarâ*, C.2..., s.338-339; Erdoğan Merçil, “Serbedârîler”..., s.549-550.

Semer kand'a saldırdığında Serbedârîler tarafından durduruldu.³² Moğollara karşı alınan bu zafer onların nüfuzunu artırdı. Yahya'dan sonra da sırayla Zahirüddin Giray (1358), Haydar Kassab (1359), Lütfullah b. Vecihüddin (1359), El-Hasan Damgani (1361) ve son olarak Necmeddin Ali el-Müeyyed (1364-1381) Serbedârîlerin başına geçti.³³

Serbedârîlerin idari teşkilatında mezhebi bir yönetim şekli mevcut olup din ve devlet teşkilatı beraber hareket ediyordu. Şeyhler ve müritler, devlet kademelerinde tam yetki ile hareket etmekteydiler. Dolayısıyla şeyhler ve müritlerin idarede önemli bir yeri vardı. Böylece Serbedârî halkını ve hükümetini denetim altında tutuyorlardı. Serbedârîlerde siyasi iktidar değiştiğinde dini idarecilerde değişiyordu. Bu durum devlet idaresinde birtakım çatışmalar meydana getirdi. Ayrıca Müeyyed devrinde Kertler ve Muzafferîlere karşı verilen mücadeleler Serbedârîleri zayıflattı. Özellikle Kertlerin, Müeyyed döneminde Serbedârî topraklarına yaptıkları akınlar üzerine Müeyyed, Timur'a sığınmak zorunda kaldı. Timur, Müeyyed'i Semer kand'a götürürken Serbedârîlerin idaresini Dervişler Teşkilatı'ndan Şeyh Davudî Sebzavarî ve Şeyh Yahya'ya verdi. 1386 yılında Müeyyed katledildi ve böylece bölge Timur istilasına açık hale geldi. Serbedârîlerin ve Dervişler Tarikatı'nın devleti ayakta tutma çabalarına rağmen Timur, Serbedârîlere son vererek bölgeyi idaresi altına aldı.³⁴

Serbedârîler şairlere önem vermişlerdir. İbn Yemin, Emir Şahi Sebzavarî ve Şerefüddin Rıza dönemin önemli şairlerindedir. Serbedârîler, mimari açıdan fazla eser bırakmamışlardır.³⁵ Serbedârîler döneminde basılan sikkeler dikkat çekmektedir. Oldukça fazla sayıda sikke bastırmışlardır.³⁶

3. Muzafferîler (1313-1393)

Muzafferîlerin kökeni ilk İslam fetihleri sırasında Diyar-ı Arab'dan gelerek Horasan'a yerleşmiş Araplardan gelmektedir. Devletin kurucusu Emir Mübarizüddin Muhammed'in (İbn el-Muzaffer bin El-Mansur bin El-Hacı) atası Gıyaseddin Hacı³⁷, Horasan'dan Yezd'e gelerek Yezd Atabeylerinin hizmetinde bulundu. Emir Muzafferüddin de dedesi gibi önce Yezd Atabeylerinin hizmetinde bulundu. Daha sonra sırayla İlhan Argun, Geyhatu, Gazan Mahmud³⁸ ve Olcaytu'nun hizmetinde bulundu.³⁹ Bu hizmetleri karşılığında İsfahan civarındaki Maybud (Meybuz⁴⁰)'a vali tayin edildi. Böylece Muzafferîler Devleti'nin temelleri atılmış oldu. Mübarizüddin Muhammed, Ebu Said Bahadır Han tarafından Yezd'e

³² İbn-i Arabşah, *Acâibu'l Makdûr...*, s.55.

³³ "Serbedârân" *Dairetü'l ...*, s.1281; Cevad Abbasî, Zöhre Razî, "Meşruiyet-i...", s.92; Stanley Lane-Poole, *İslam Devletleri...*, s. 400.

³⁴ Detaylı bilgi için bk. Beşeri Deldariş, "Hüseyn Razenejad, Avamil-i Tesir Gozar ber Münasebet-i Serbedârân ve Hükümethay-ı Mahalli-i Hemcivar", *Pejuheşname-i Tarih*, Sene.8, S.32; İftihar Belareşk, Seyyid Muhammed Rıza Mahmud Penahî, "Nihzet Serbedârân Teşeyyo" *Name-i Parai ve Azadegi "Mecmuay-ı Mukallet-i Hümayiş-i İlmi KongreBeynelmileli Serbedârân"*, 1394. Derya Coşkun, *Serbedârî Devleti'nin...*, s. 96-100.

³⁵ Derya Coşkun, *Serbedârî Devleti'nin...*, s. 118-122.

³⁶ Bu konuda detaylı bilgi için bk. John Masson Smith, *The History of The Sarbadar Dynasty 1336-1381 A.D. and Its Sources*, Paris, 1970, s.63-145.

³⁷ Müverrihler Gıyaseddin Hacı'dan bahsederken uzun boylu ve güçlü bir yapıya sahip olduğuna dikkat çekerler(Husseingali Sotodeh, *Tarih-i Al-i Muzaffer*, C.1, İntişarat-ı Danişgâh-ı Tahran, S.1145/1, Tahran, 1346, s.62).

³⁸ Muzaffer, Gazan Han'm hizmetinde iken emir-i hezâre rütbesine kadar yükselmiştir (Rıza Kurtuluş, "Muzafferîler", *DİA*, C.36, TDV, Ankara, 2006, s.419).

³⁹ Mahmud Kütübî, *Tarih-i Al-i Muzaffer, Müesse-i İntişarat-ı Emir-i Kebir*, Tahran, 1344, s.30.

⁴⁰ Erdoğan Merçil, "Yezd Atabegleri", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, Prof. Tayyib Gökbilgin Hatıra Sayısı, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1982, s.380.

vali tayin edildi. 1340 yılında Kirman'ın da idaresini ele geçiren Muhammed, İncülulara karşı verdiği mücadelelerin ardından İsfahan'a kadar olan bölgede hâkimiyet sağladı. Kısa süre sonra da Muzafferî topraklarını Tebriz'e kadar genişletti.⁴¹

Mübarizüddin Muhammed, 1354 yılında hutbeyi Abbasi halifesi adına okuttu. 1356 yılında da İsfahan bölgesini tamamen ele geçirerek bölgedeki en önemli güçlerden biri haline geldi. 1359 yılında da Nahcivan bölgesini idaresine aldı. Mübarizüddin Muhammed'in askeri ve siyasi başarılarına rağmen ülke içindeki sükûneti sağlayamaması ve sert mizacı yakın çevresinin ona düşmanlık etmesine neden oldu. Mübarizüddin'in oğlu Şah Şüca ve bazı diğer akrabaları 12 Ağustos 1359 günü tahttan indirdikleri Mübarizüddin'in gözlerine mil çektiler⁴² ve Mübarizüddin 1364 yılında vefat etti. Şah Şüca döneminde iç mücadeleler baş gösterdi. Kardeşi Şah Mahmud ile mücadeleye giren Şah Şüca tahtı elde etti⁴³; ancak bu taht mücadelesi devletin zayıflamasına neden oldu.

Şah Şüca döneminde Celâyirîliler ile de çeşitli münasebetler meydana geldi. Şah Şüca, bir ara Celâyirî Hüseyin b. Üveys ile mücadeleye girse de daha sonra aralarında barış sağlandı. Ayrıca iki siyasi teşekkül arasında bir de evlilik meydana getirildi. Hüseyin b. Üveys kız kardeşini Şah Şüca'nın oğlu Zeynelabidin'e verdi. Şah Şüca, 1384 yılında vefat etti⁴⁴ ve yerine Zeynelabidin geçti. 1387 yılına kadar üç yıl tahtta kalan Zeynelabidin döneminde Timur istilası baş gösterdi. İsfahan'ı yağmalayıp Şiraz'a giden Timur, Zeynelabidin'i tahttan indirdi.⁴⁵

Zeynelabidin'in 1387'deki vefatının ardından Muzafferîlerin merkezi otoritesi bozuldu. Yezd'de Şah Yahya, Kirman'da Sultan Ahmed, İsfahan'da Şah Mansur idareye geçti. Üç ayrı idare meydana çıkmasına rağmen Timur tehlikesi, bu üç hanedan üyesini ortak harekâta mecbur etti. Ancak bu ittifak dahi Muzafferîleri ayakta tutmaya yetmedi. 1393 yılında Timurlular, Muzafferîlere son verdiler.⁴⁶

⁴¹ "Al-i Muzaffer" *Dairetü'l-Maarif-i Farsî*, C.I, Ed. Gholam Hossein Masahib, Tahran, 1381, s.225; Cevad Abbas, Fatıma Hacı Âbad, "Guzar ez...", s.118; David Morgan, *Medieval Persia (1040-1797)*, Roudledge, Newyork, 2016, s.83.

⁴² Mübarizüddin Muhammed gözlerine mil çekilirken ağzından şu cümleler dökülmüştür : "Ben, devletin direği millerce uzanan, Hint kapılarından Nil'e kadar hâkim olan bir kimseyim. Devlet kadehim ağzına kadar dolunca, gözümün nuru gözüme mil çekildi." (Devletşah, *Tezkiretü's-Şuarâ*, C.2..., s.311).

⁴³ Taht mücadelesinde kardeşi Şah Mahmud'u öldüren Şah Şüca bu mevzu ile ilgili olarak şu ifadeleri kullanmıştır: "Arslan gibi kuvvetli kardeşim Mahmud taç ve yüzüğü elimden almak için bana düşman olup cephe aldı. Halkın rahat etmesi için dünyayı ikiye ayırdık. Ben yerin yüzünü aldım o da yerin dibini." (Devletşah, *Tezkiretü's-Şuarâ*, C.3..., s.364).

⁴⁴ Devletşah, Şah Şüca'dan bahsederken onun mürüvvet, ilim ve fazilet açısından döneminin en iyi hükümdarı olduğuna dikkat çekmektedir (Devletşah, *Tezkiretü's-Şuarâ*, C.3..., s.364).

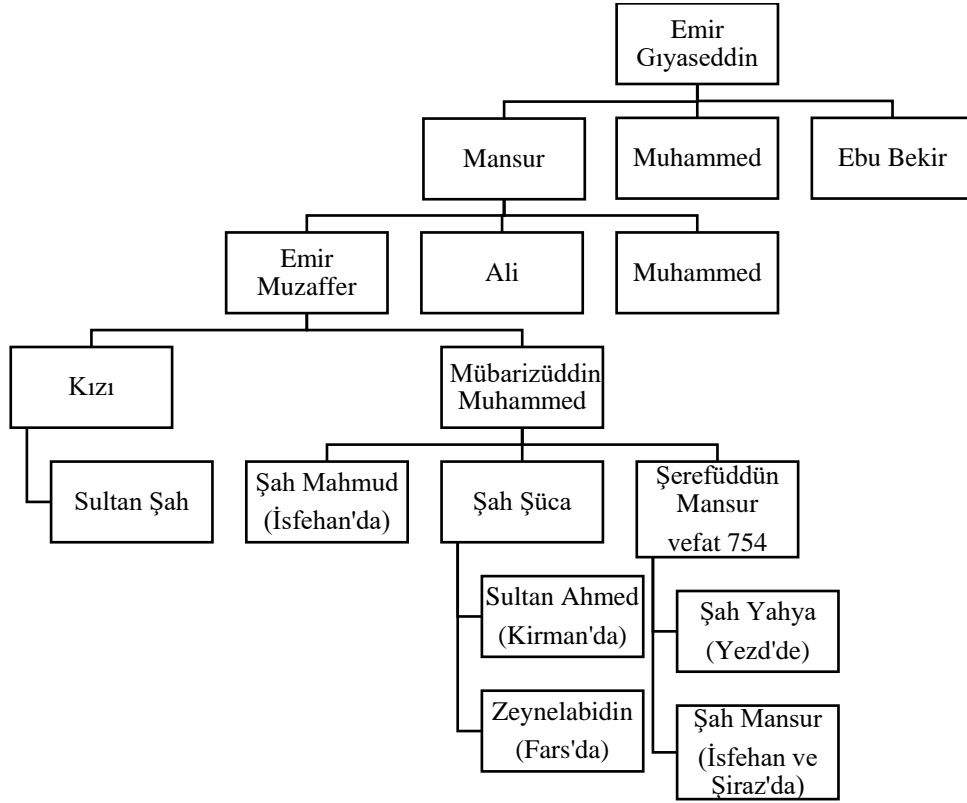
⁴⁵ Mehlika Üstündağ, *Orta Çağ İnan Tarihinde Yerel Bir Hanedan: Muzafferiler*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun, 2016, s.5,41.

⁴⁶ "Al-i Muzaffer" *Dairetü'l...*, s.225; Devletşah, *Tezkiretü's-Şuarâ*, C.3..., s.374; Stanley Lane-Poole, *İslam Devletleri...*, s.349.

*Muzafferîlerin Şeceresi*⁴⁷

4. İncûlular

İncû kelimesi, eski Uygur ve Moğol kaynaklarında ençü, inçü ve enci; Batılılar tarafından İnju ve İnje⁴⁸, İlhanlılarda ise encu, yincû, încû ve încûî şekillerinde yazılmaktadır. İncû kelime manası olarak; esir, kul, miras ve çeyiz anlamlarında kullanılmıştır. Kelimenin aslının Çince ying (evlenen kıza verilen cariye) sözcüğünden geldiği sanılmaktadır. İlhanlılarda ise terimsel olarak *emlâk-ı hassa*'nın karşılığını ifade etmektedir. Bu bağlamda İncû kelimesi İlhanlılarda hükümdar ve ailesinin özel emlâki ve bu emlâkte meskûn olan kullar ile ilgilenen görevlilere verilen isimdir. İlhanlılarda Emlâk-ı İncû genellikle Fars, Bahreyn, Yezd ve Kış bölgesinin

⁴⁷ Stanley Lane-Poole, *İslam Devletleri...*, s.350.

⁴⁸ Timothy May, *The Mongol Conquests In World History*, Reaktion Books, Londra, 2012, s.160-161.

vezirleri olmuşlardır.⁴⁹ İncülular Devleti'nin kurucusu Şerefüddin Mahmud, İlhanlıların incüsü olduğu için bu hanedan ve kurdukları siyasi teşekküle İncülular denilmiştir.

İncü hanedanının soyu Eyyüb el-Ensari ve Hoca Abdullah Ensari'ye dayandırılmaktadır.⁵⁰ Devletin müessisi Şerefüddin Mahmud İncü, Olcaytu (1304-1316) zamanında Fars'taki emlâk-ı hassanın idaresi ile görevlendirildi. Ebu Said Bahadır Han'ın son dönemlerinde Fars, Irak, Kirman, Cezayir ve Halic-i Fars'ın sahilleri; Emir Taleş bin Emir Hüseyin Çobanî'nin idaresi altındaydı. H. 725 (M. 1324-1325)'te bu bölgelerin idaresi Şerefüddin Mahmud İncü'ya verildi.⁵¹ Şerefüddin İncü'nun görevlendirildiği dönemde Emir Çoban'ın oğlu Pir Hüseyin bölgenin valiliğini yürütüyordu; ancak Şerefüddin kısa süre içerisinde Pîr Hüseyin'i bölgeden uzaklaştırdı. Daha sonra ise neredeyse bütün Fars bölgesinde ve Şiraz'da müstakil bir idareci haline geldi. Onun bölgedeki idaresi Emir Çoban tarafından da onaylandı. İlhanlılardan Arpa Han, H.736 (M.1335-1336) yılında Şerefüddin Mahmud'u idam ettirdi. Şerefüddin Mahmud, vefat ettiğinde Celaledin Mesud Şah, Gıyaseddin Keyhüsrev, Şemseddin Muhammed ve Ebu İshak Cemaleddin isminde dört oğlu bulunuyordu.

Arpa Han, İlhanlı tahtında fazla uzun süre kalamadı, Şerefüddin Mahmud'u idam ettirdiği yıl tahttan indirildi ve Şerefüddin Mahmud'un oğullarına teslim edildi. Onlar da babalarını katlettiren Arpa Han'a kısas uygulayarak Arpa Han'ı katlettiler. Arpa Han'ın bertaraf edilmesinden sonra Şerefüddin Mahmud'un oğulları arasında taht mücadelesi başladı.⁵² Şerefüddin Mahmud'un en büyük oğlu Celaledin Mesud Şah, Fars'taki hâkimiyeti ele geçirdi; ancak merkezi otoriteyi tesis edemedi. 1340 yılına kadar devam eden taht mücadelelerinin ardından Çobanîlerin desteğini alan Ebu İshak Cemaleddin, İncüluların tahtını ele geçirdi. 1343 yılında Şiraz ve Fars'ın tamamını ele geçiren Ebu İshak Cemaleddin, Yezd ve Kirman'ı da idaresi altına almak istedi. Bu durum İncülular ile Muzafferîler arasında üstünlük mücadelelerinin başlamasına neden oldu. Bu mücadele 1357 yılına kadar devam etti ve Ebu İshak Cemaleddin'in, Muzafferîlerden Mübarizüddin Muhammed tarafından katlettilmesiyle Muzafferîler, takribi yarım asır Fars ve çevresinin hâkimi olan İncülulara son verdi.⁵³

Ebu İshak İncü'nun son dönemleri bir kenara bırakılırsa, onun dönemi İncüluların en parlak dönemi olmuştur. Ebu İshak döneminde üzerinde Mütevekkil Alelallah Ebu İshak b. Mahmud Şah yazılı İncü sikkesi basılmıştır. Yine onun döneminde Şiraz'da imarethaneler ve bir de büyük saray yaptırılmıştır.⁵⁴

5. Kertler⁵⁵ (1245-1389)

⁴⁹ Osman Gazi Özgüdenli, "İncü", *DİA*, C.22, TDV, Ankara, 2000, s.281; İbn Batuta, *İbn Batuta Seyahatnâmesi*, C.1,... s.XXVI; Bertold Spuler, *İran Moğolları*, Çev. Cemal Köprülü, TTK, Ankara, 1957, s.357.

⁵⁰ "İncüyân", *Dairetü'l-Maarif-i Farsî*, C.I, Ed. Gholam Hossein Masahib, Tahran, 1381, s.348.

⁵¹ Ali Behranî Pur, "Tesir-i El-guye Camiai Şenahî-i Siyasi Eyalet-i Farsi der Siyaset-i Ameli Al-i İncü" *Fasılname-i İlmi Pejuheşi Tarih-i İslam ve İran*, Danişgâh-ı Ez-Zahra, s.11.

⁵² Bertold Spuler, *İran Moğolları*..., s.162; Stanley Lane-Poole, *İslam Devletleri*..., s.398.

⁵³ Rıza Kurtuluş, "İncülular", *DİA*, C.22, TDV, Ankara, 2000, s.280; Devletşah, *Tezkiretü'ş-Şuarâ*, C.2..., s.350.

⁵⁴ Ali Behranî Pur, "Tesir-i El-guye ...", s.14.

⁵⁵ Kert kelimesi Kart ve Kurt şekillerinde de telaffuz edilmektedir. Batlılar, bu kelimeyi daha çok Kart şeklinde kullanmaktadırlar (Shivan Mahendrarajah, "Kartid Dynasty", *Encyclopedia Of Islam*, 2017, 3rd, s.146). Kert kelimesinin yazımı hususundaki mülahazalar için bk. Zeki Velidi Togan, "Kert mi Kürt mü?", *Türkiyat Mecmuası*, C.2, 1928).

Kert hanedanının kökeni hakkında çeşitli görüşler bulunmaktadır. Devletşah, Zeki Velidi Togan ve Halil Edhem; Kertlerin Türk kökenli olduğunu belirtse de son dönemde yapılan araştırmalar Kertlerin kökenlerinin Tacik veya Gurlulara dayandıkları yönündedir.⁵⁶ Kertlerin atası olan İzzeddin Ömer b. Rükneddin Muhammed Osman el-Margani, Gurilerden Muhammed b. Bahaüddin Sam'ın hizmetinde bulunup Herat'a vali tayin edildi. Onun torunu Şemseddin Muhammed b. Ebu Bekir Kert, Moğol istilasının ardından Ögeday tarafından Herat ve Belh'te Moğollara tabi olarak kaldı. 1245 yılında Herat, Doğu Horasan, Afganistan, Sistan ve Kirman bölgelerini idaresi altına alacak olan Kert Hanedanını tesis etti. İktidarı döneminde de Moğollara karşı bir harekâta girişmeyip Moğollara itaate devam etti. Cengiz Han'ın vefatından sonra Moğollarda baş gösteren iç mücadeleler sırasında Berke Han'a karşı Hülagü'ye destek verdi. Onun döneminde Kertler nüfuz kazandılar ve payitahtları olan Herat bir kültür ve ticaret merkezi haline geldi.⁵⁷

Şemseddin Muhammed Kert, 1278 yılında Abaka Han'ın nezdindeyken Tebriz'de vefat etti. Yerine Herat valisi bulunan oğlu Rükneddin (Şemseddin-i Sagir) geçti. Rükneddin H. 695 /M. 1295 yılına kadar idarede kaldı. Bu tarihte yaşlılığından dolayı tahttan çekildi ve Gazan Han tarafından yerine oğlu Fahreddin getirildi. Fahreddin döneminde Moğollarda meydana gelen iç mücadeleler Kertlerin nüfuzunun artmasını sağladı. Fahreddin bu dönemde Gazan Han ile de mücadele etmek zorunda kaldı. 1306 yılında vefat eden Fahreddin'in yerine Olcaytu tarafından kardeşi Gıyaseddin, Kertlerin idaresine getirildi. Gıyaseddin, İlhanlılara tabi bir iktidar sürdürdü. Hatta İlhanlı hükümdarı Ebu Said Bahadır Han ile anlaşmazlığa düşüp ve Herat'a gelen Emir Çoban ile oğlu Calav'ı Ebu Said'in emri üzerine öldürttü. Gıyaseddin döneminde Nişabur, Cam ve Tus bölgeleri Kertlerin idaresine girdi. Yirmi iki yıl kadar Kertlerin idaresini üstlenen Gıyaseddin 1328'de vefat etti. Onun vefatının ardından 1328'de II. Şemseddin ve 1329'da da Melik Hafız, Kertlerin idaresini üstlendi. Melik Hafız döneminde özellikle Serbedârîler ile mücadele edildi ve Serbedârîleri mağlup eden Hafız, Kertlerin kısa bir süre de olsa rahatlamasını sağladı.⁵⁸ 1331'de Muizzüddin Hüseyin; Kertlerin başına geçti. Gurlular, 1351 yılında Muizzüddin Hüseyin'in yerine kardeşi Bakır'ı Kertlerin başına getirdi; ancak Bakır'ın iktidarı uzun sürmedi. 1352 yılında Muizzüddin Hüseyin tekrar iktidarı ele geçirdi.⁵⁹

İlhanlı Devleti'nin dağılmasının ardından Muizzüddin Hüseyin, Delhilerden Muhammed b. Tuğlak'a tabi oldu. Onun bağlılığından hoşnut olan Muhammed b. Tuğluk, Sind'deki Bakkar bölgesini Muizzüddin Hüseyin'e verdi. Muizzüddin Hüseyin, 1370 yılında vefat etti ve oğlu Gıyaseddin Pîr Ali, Herat'ta idareyi ele alırken diğer oğlu Melik Muhammed ise Serahs'ın idaresini üstlendi. Timur, 1381 yılında Gıyaseddin Pîr Ali'yi bir kurultaya davet etti. Gıyaseddin Pîr Ali bu davete icap etmeyince Timur, Kertler üzerine yürüyerek Herat'ı ele geçirdi. Gıyaseddin Pîr Ali ve Melik Muhammed'i esir ederek Semerkand'a gönderdi. 1383

⁵⁶ Devletşah, *Tezkiretü's-Şuarâ*, C.2..., s.322; Zeki Velidi Togan, "Kert mi Kürt mü?"..., s.393; Stanley Lane-Poole, *İslam Devletleri...*, s.352; Derya Coşkun, *Herat'tan Yükselen Işık Kert Hanedanlığı*, Kitabevi Yay., İstanbul, 2020, s.18-19; Ayrıca bu konu hakkında bk. İbn Batuta, *İbn Batuta Seyahatnâmesi*, C.1..., s.570; Bertold Spuler, *İran Moğolları...*, s.174-175.

⁵⁷ Cevad Abbasi, Zöhre Razî, "Meşruiyet-i...", s.89; İqtidar Husain Sıddıqui, "Kert", *DİA*, C.25, TDV, Ankara, 2002, s.297; Stanley Lane-Poole, *İslam Devletleri...*, s.401.

⁵⁸ İbn Batuta, *İbn Batuta Seyahatnâmesi*, C.1..., s.571.

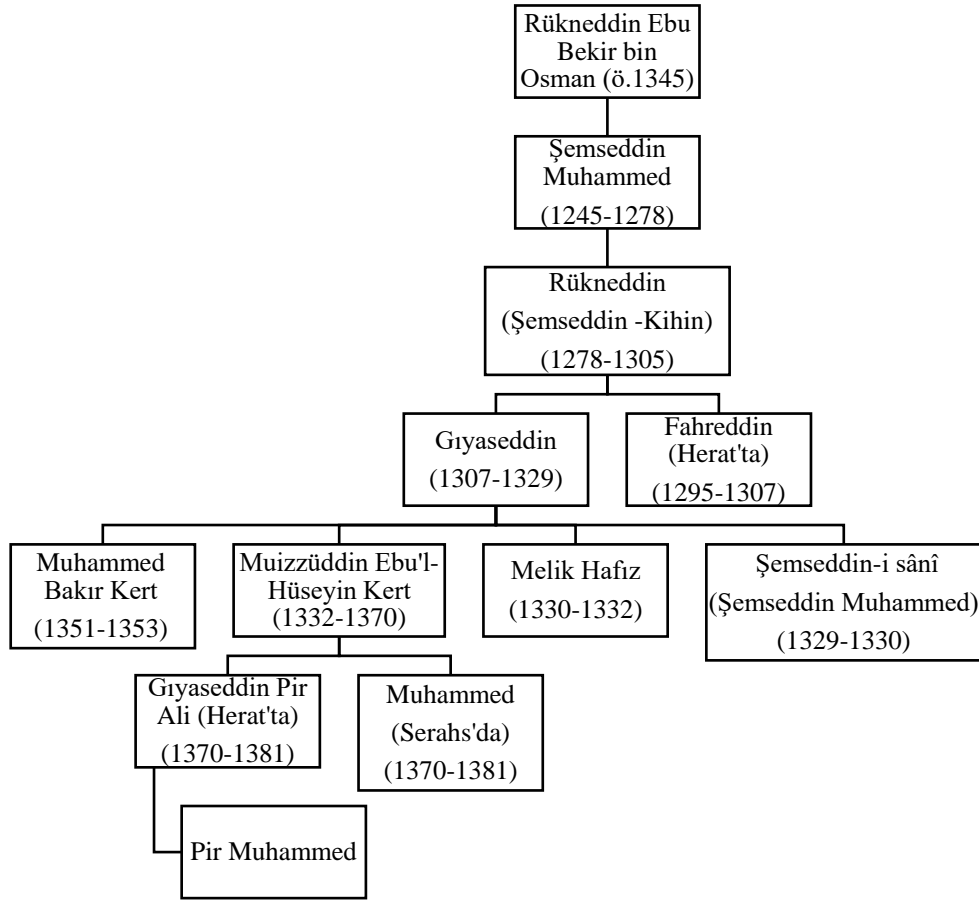
⁵⁹ "Al-i Kert", *Dairetü'l-Maarif-i Farsî*, C.1, Ed. Gholam Hossein Masahib, Tahran, 1381, s.217; Shivan Mahendrarajah, "Kartid Dynasty"..., s.148; Devletşah, *Tezkiretü's-Şuarâ*, C.2..., s.324; Stanley Lane-Poole, *İslam Devletleri...*, s.401.

yılında Timur, Gıyaseddin Pîr Ali'yi affederek, kendi tabiyetinde olmak üzere onu tekrar Herat'ın idaresine getirdi. Timur, 1389 yılında düzenlediği Hindistan seferinden sonra Kertlere son verdi.⁶⁰

Kertler mimariye önem vermişler, onların döneminde Herat'ta birçok medrese ve cami yapılmıştır. Muizzüddin döneminde Herat'ta dört medrese ve on iki hangâh inşa edilmiştir. Dönemin önemli eserlerinden olan Kala-i İhtiyarüddin günümüze kadar ulaşmıştır. Ayrıca Kertler; âlim, sanatkâr, şair ve edipleri himaye etmişlerdir.⁶¹ Muizzüddin Hüseyin Kert döneminde yaşayan Muzaffer-i Hirevi'nin Kertler ile ilgili kasideleri bulunmaktadır.⁶²

Kertlerin Şeceresi⁶³

SONUÇ

İlhanlı Devleti'nin zayıflaması İlhanlı topraklarındna iç karışıklıkların çıkmasına neden olmuş ve İlhanlı Devlet'i bir daha eski gücüne kavuşamayarak yıkılmıştır. İlhanlıların son dönemlerinden başlayarak bazı yerel idareciler nüfuz kazanmaya ve siyasi aktör olarak tarih sahnesine çıkmaya başlamışlardır. Tahran merkez alındığında doğuda Serbedâriler ve Kertler,

⁶⁰ Stanley Lane-Poole, *İslam Devletleri...*, s.401; İqtidar Husain Sıddıqui, "Kert"... , s.297.

⁶¹ Shivan Mahendrarajah, "The Iranian Interlude...", s.167; İqtidar Husain Sıddıqui, "Kert"... , s.297.

⁶² Devletşah, *Tezkiretü's-Şuarâ*, C.2..., s.320.

⁶³ Shivan Mahendrarajah, "Kartid Dynasty"... , s.147; Stanley Lane-Poole, *İslam Devletleri...*,s.354.

güneydoğuda Muzafferîler, güneyde İncûlular ve batıda Celâyirîler; İran coğrafyasını paylaşmışlardır.

Tarihteki diğer tevâif-i mülûk örneklerinde görüldüğü gibi İran'daki yerel hanedanlar devrinde de her siyasi teşekkülün amacı yıkılan devletin varisi olmaktı. Bu nedenle her siyasi teşekkül dağılan devletin tamamını kendi idarelerine almak arzusunda. Bu siyasi gaye, yerel hanedanların her birinin birbirleriyle ve diğer komşu siyasi teşekküller ile sürekli bir mücadele ve münasebet halinde olmalarına neden olmaktadır. Bu minvalde İran'daki yerel hanedanların siyasi ve askeri faaliyetlerinin büyük kısmını birbirleriyle olan münasebet ve mücadeleleri oluşturmaktadır. Münasebet ve mücadeleleri etkileyen temel faktörlerin başında coğrafya gelmektedir. Nitekim İran coğrafyasının nispeten merkezinde bulunan Muzafferîlerin diğer yerel hanedanların tamamı ile mücadele ve münasebette bulunduğu görülmektedir. Serbedârîlerin, Kertler ve Muzafferîler ile mücadelesi, İncûluların Muzafferîler ile mücadelesi meselesini de yine coğrafi sınırların yakınlığı ile açıklamak mümkündür. İran'daki yerel hanedanların birbirleriyle mücadele ve münasebetlerini etkileyen bir diğer faktör sosyo-kültürel unsurlar olmuştur. Nitekim Kertler ile Serbedârîlerin mücadelelerinde Kertlerin Sünni, Serbedârîlerin Şii olması etkili olmuştur.

Netice olarak İran'da XIV.- XV. yüzyıllarda meydana gelen Yerel Hanedanlar Dönemi siyasi ve askeri çekişmelerin yoğun olarak yaşandığı dönem olmuştur. Her hanedan kendi hâkimiyetindeki şehirleri ekonomik ve sosyo-kültürel açıdan geliştirmek için faaliyetlerde bulunmuşsa da hanedanlar arasındaki mücadeleler ve Timur'un bölgeye gelişi İran'daki yerleşim yerlerinde tahribat meydana getirmiştir. Siyasi açıdan istikrarsızlığın yaşandığı bu dönemde etnik ve sosyo-kültürel açıdan bir zenginlik görülmektedir. Bu minvalde İran'da Tacikler, Türkler, Ermeniler, Kürtler, Lurlar ve Moğollar gibi değişik kavimler siyasi ve askeri faaliyetler gerçekleştirmişlerdir. İnanç açısından bakıldığında ise Yerel Hanedanlar Dönemi'nde İran coğrafyası; Şiilik, Sünnilik, Yahudilik, Zerdüştlük ve Hristiyanlığa inanan toplulukların yaşadığı bir coğrafya olmuştur.

KAYNAKÇA

- “Al-i Celâyir”, *Dairetü'l-Maarif-i Farsî*, C.I, Ed. Gholam Hossein Masahib, Tahran, 1381.
“Al-i Kert”, *Dairetü'l-Maarif-i Farsî*, C.I, Ed. Gholam Hossein Masahib, Tahran, 1381.
“Al-i Muzaffer” *Dairetü'l-Maarif-i Farsî*, C.I, Ed. Gholam Hossein Masahib, Tahran, 1381.
“Celâyir”, *Dairetü'l-Maarif-i Farsî*, C.I, Ed. Gholam Hossein Masahib, Tahran, 1381.
“İncuyân”, *Dairetü'l-Maarif-i Farsî*, C.I, Ed. Gholam Hossein Masahib, Tahran, 1381.
“Serbedârân” *Dairetü'l-Maarif-i Farsî*, C.I, Ed. Gholam Hossein Masahib, Tahran, 1381.
ABBAS, Cevad, ÂBAD, Fatıma Hacı, “Guzar ez Münasebat-ı Cihanî be Münasebet-i Mahallî Mıntıka-i der İran Kurun-ı Heştem-i Hicri”, *Fasılname-i Tarih Revabet-i Haricî*, Sene:12, S.45.
ABBAS, Cevad, RAZÎ, Zöhre, “Meşruiyet-i İrani der Hükümethay-i Mahallî-i İran der Kurun-ı Heştem-i Hicri”, *Du Fasılname Peşuheşname-i Tarihay-ı Mahalli-i İran*, Sene.2 S.2, 1393.
ALİÇ, Samet, “Mardin Artukluları-Karakoyunlu Münasebetleri”, *Iğdir International Social Sciences Congress*, Iğdir, 2020.
ARAYANCAN, Ayşe Atıcı, *Karakoyunlu Hükümdarlarından Cihanşah ve Dönemi*, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2010.

- BELAREŞK, İftihar, Seyyid Muhammed Rıza Mahmud Penahî, “Nihzet Serbedâran Teşşeyyo” *Name-i Parai ve Azadegi “Mecmuay-ı Mukallet-i Hümayiş-i İlmî Kongre Beynelmileli Serbedârân”*, 1394.
- BOSWORTH, Clifford E., *The New Islamic Dynasties*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 2012.
- COŞKUN, Derya, *Herat’tan Yükselen Işık Kert Hanedanlığı*, Kitabevi Yay., İstanbul, 2020.
- _____, *Serbedârî Devleti’nin Siyasi, İçtimai ve İktisadi Tarihi (1336-1382)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2016.
- DELDARİŞ, Beşeri, “Hüseyn Razenejad, Avamil-i Tesir Gozar ber Münasebet-i Serbedârân ve Hükümet-hay-ı Mahalli-i Hemcivar”, *Pejuheşname-i Tarih*, Sene.8, S.32.
- Devletşah, *Tezkiretü’ş-Şuarâ*, C.2-4, Çev. Necati Lugal, Tercüman, İstanbul, 1997.
- Iqtidar Husain Siddiqui, “Kert”, *DİA*, C.25, TDV, Ankara, 2002.
- İbn Batuta, İbn Batuta Seyahatnâmesi, C.1, Çev. A. Sait Aykut, YKY, İstanbul, 2004.
- İbn-i Arabşah, *Acâibu’l Makdûr (Bozkırdan Gelen Bela)*, Çev. Ahsen Batur, Selenge Yay. İstanbul, 2012.
- KAZİMÎ, Seccad, MEYLÂNÎ, Abdülhüseyn, “Huner Negargari ve Nakkaşî Devre –i Al-i Celâyir ve Tesir An ber Şekl-i Gayri Mekteb-i Negargari Herat Devre-i Timuryan” *Custarhay-ı Tarihi, Pezuheşgah-ı Ulum-ı İnsani ve Mütalaat-ı Derhengi*, Sene:8, S.2, 1396.
- KURTULUŞ, Rıza, “İncûlular”, *DİA*, C.22, TDV, Ankara, 2000.
- _____, “Muzafferîler”, *DİA*, C.36, TDV, Ankara, 2006.
- MAHENDRARAJAH, Shivan, “Kartid Dynasty”, *Encyclopedia Of Islam*, 2017/3rd.
- _____, “The Iranian Interlude: From Mongol Decline to Timur’s Invasion”, *Iran After The Mongols*, Ed. Sussan Babaie, Bloombury Publishing, Newyork, 2019.
- Mahmud Kütübî, *Tarih-i Al-i Muzaffer, Müesse-i İntişarat-ı Emir-i Kebir*, Tahran, 1344.
- MAY, Timothy, *The Mongol Conquests In World History*, Reaktion Books, Londra, 2012.
- MERÇİL, Erdoğan, “Serbedârîler”, *DİA*, C.36, TDV, Ankara, 2009.
- _____, “Yezd Atabegleri”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, Prof. Tayyib Gökbilgin Hatıra Sayısı, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1982.
- MORGAN, David, *Medieval Persia (1040-1797)*, Roudtledge, Newyork, 2016.
- ÖZDEMİR, Mehmet, “Mülûkü’t-Tavâif”, *DİA*, C.33, TDV, Ankara, 2006.
- ÖZGÜDENLİ, Osman Gazi, “İncü”, *DİA*, C.22, TDV, Ankara, 2000.
- PUR, Ali Behranî, “Tesir-i El-guye Camiai Şenahî-i Siyasi Eyalet-i Farsi der Siyaset-i Ameli Al-i İncû” *Fasılname-i İlmî Pejuheşi Tarih-i İslam ve İran*, Danişgâh-ı Ez-Zahra.
- SMİTH, J.M., “Djalâyir, Djalâyirid”, *Encyclopaedia of Islam*, Second Edition, 26 April 2021.
- SMİTH, John Masson, *The History of The Sarbadar Dynasty 1336-1381 A.D. and Its Sources*, Paris, 1970.
- SOTODEH, Husseingali, *Tarih-i Al-i Muzaffer*, C.1, İntişarat-ı Danişgâh-ı Tahran, S.1145/1, Tahran, 1346.
- SPULER, Bertold, *İran Moğolları*, Çev. Cemal Köprülü, TTK, Ankara, 1957.
- Staley Lane-Poole, *Tabakat-i Selâtin-i İslam*, Farsçaya Çev. Abbas İkbâl, 1312.
- _____, *İslam Devletleri Tarihi Başlangıçtan 1927 Yılına Kadar*, Çev. Halil Edhem Eldem, Haz. Samet ALIÇ, Selenge Yay., İstanbul, 2020.
- TOGAN, Zeki Velidi, “Kert mi Kürt mü?”, *Türkiyat Mecmuası*, C.2, 1928.
- TUYSUZ, Ş. Cem “Üveys Bahadır Han’ın İlkanlı Devleti Tahtına Çıkışı ve Siyasi Yaşamı”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.22, S.1, 2020.
- ÜREKLİ, Muzaffer, “Celâyirîler”, *DİA*, C.7, TDV, Ankara, 1993.

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESSON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

ÜSTÜNDAĞ, Mehlika, *Orta Çağ İnan Tarihinde Yerel Bir Hanedan: Muzafferiler*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun, 2016.

YİNANÇ, Mükrimin Halil, "Celâyir", *İA*, C.3. MEB, İstanbul.

INTERROGATING THE LOST HARP OF MY COUNTRY

Assist. Prof. Dr. Saptarshi Mallick

Assistant Professor for English, Sukanta Mahavidyalaya, University of North Bengal, India.

ABSTRACT

When the world is entangled within the satanic gyres of communal discrimination and violence, ignorance, restlessness and intolerance interrogating and debilitating the harmony of life and disabling the continuity of a nation, the lofty idealism engrained in the philosophical thoughts of Rabindranath Tagore in its 'vital faith in the redeeming power of spiritual forces and their up-building energy' bears an immense value for guiding the world which is being incapacitated due to the rapid absence of amity and good fellowship. It is heading towards dire straits of existence where man fails to recognize the true principles of culture and civilisation and furthers to a predicament of life where 'by unrighteousness man prospers, gains what appears desirable, conquers enemies, but perishes at the root. The egoistical nature of an individual drives her/his mind away from the world towards her/his own selfish interest. As a consequence the individual gets importance against humanity and she/he fails to decipher and awaken the deeply hidden humane creative force of life i.e. 'Jibandebata' or 'the Lord of his Being'. This adheres towards the onset of a crisis when humanity is found to be drifting away from the principle of equipoise that governs our life. During these hours of crisis it is the poet's *dharma* [religion] to inflame humanity's awareness towards such a dynamism through the 'doctrine of nature worship, love and the worship of man' in order to awaken the individual from indifference and deep slumber by discerning the inner cadence of the world.

Rabindranath Tagore in his letter to Nevinson in February 1940 emphasized the necessity to organize a 'crusade for the liberty of the human spirit' and shared his hope for the triumph over the ordeal. Though attaining such an ideal is arduous, it is never inconceivable, rather this process facilitates an inner realisation of humanity and an individual consciousness leads to an awakening of the human race, at home and the world. This realisation like 'rhythm runs along/in its delight' illuminates the soul as *yat kincha yadham sarvam prana ejati nihsritam*. This philosophic vision continues to inspire humanity with its dynamic truthfulness. Today life is caught by the serpentine gyres of hatred, racial and religious discrimination, communal disharmony, intolerance, and disrespect for women, and an attempt to deny certain episodes of history. This paper will discuss with a few social examples how the present politics of India have distanced from ideal of 'Jibandebata' and devoted to nourish satanic thoughts to cripple humanity and disable the nation historically, socio-culturally and economically, fragmenting the ideal of 'visvakarma' and harking the crisis of civilisation.

Keywords: Discrimination, Intolerance, Humanism, Fellow-feeling, Truth.

INTRODUCTION

When the world is entangled within the satanic gyres of communal discrimination and violence, ignorance, restlessness and intolerance interrogating and debilitating the harmony of life and disabling the continuity of a nation, the lofty idealism engrained in the philosophical thoughts of Rabindranath Tagore in its 'vital faith in the redeeming power of spiritual forces and their up-building energy' (Radhakrishnan, 2015) bears an immense value for guiding the world which is being incapacitated due to the rapid absence of amity and good fellowship and heading towards dire straits of existence where man fails to recognize the true principles of culture and civilisation and furthers to a predicament of life where 'by unrighteousness man prospers, gains what appears desirable, conquers enemies, but perishes at the root (Tagore, 1996a). The egoistical nature of an individual drives her/his mind away from the world towards her/his own selfish interest. As a consequence the individual gets importance against humanity and she/he fails to decipher and awaken the deeply hidden humane creative force of life i.e. 'Jibandebata' or 'The God of Life' (Tagore, 2006). This adheres towards a crisis when humanity is found to be drifting away from the principle of equipoise that governs our life. During these disabled times of a nation it is the poet's *dharma* [religion] to inflame humanity's awareness towards such a dynamism through the 'doctrine of nature worship, love and the worship of man' (Anand, 1992) with 'waves of fragrant words' (Arundale, 1992) and affection in order to awaken the individual from indifference and deep slumber by discerning the inner cadence of the world.

Awakening Through Education

Rabindranath Tagore in his letter to Nevinson in February 1940 emphasized the necessity to organize a 'crusade for the liberty of the human spirit' and shared his hope for the triumph over the ordeal. In Indian context Tagore very aptly stated that it is difficult

to pursue the path of freedom, not only our unnatural political situation which hampers free national expression but the legacies of medieval habits and thought will have to be overcome (Tagore, 1996b).

Though attaining such an ideal is arduous, it is never inconceivable rather this process facilitates an inner realisation of humanity and an individual consciousness that leads towards an awakening of the human race, at home and the world. This realisation like 'rhythm runs along / in its delight' (Tagore, 2006) illuminates the soul as '*yat kincha yadham sarvam prana ejati nihsritam* i.e. all that there is comes out of life and vibrates in it' enabling an individual to realise and facilitate the self's transcending 'the limits of mortality – not in the duration of time, but in the perfection of truth' (Tagore, 2005). This individual realisation is a self's attempt to 'alight the lamp of mind as its part in the illumination of the world' (Tagore, 2003) through true education which involves a process by which

our mind and our words come away baffled from the supreme Truth, but he who knows That, through the immediate joy of his own soul, is saved from all doubts and fears (Tagore, 1978)

ensuring a symbolic gravity and manifesting the spirit of all times for 'harmony in the whole of human experience' (Anand, 1992). This education germinates the true spirit of freedom which encompasses the entire humanity debriefing all the barriers of life as its creativity bears the spirit of surplus by breaking the boundaries of time and space towards an adventurous expression of self-realisation bathed in an

illumination of his consciousness of the spiritual unity which reigns supreme over all differences of race and his mind no longer awkwardly stumbles over individual facts of separateness in the human world, accepting them as final; he realizes that peace is in the inner harmony which dwells in truth, and not in any outer adjustments; and that beauty carries an eternal assurance of our spiritual relationship to reality, which waits for its perfection in the response of our love (Tagore, 1978).

Such an education is an 'integral education, total education, education of the whole man' which contributed towards the development of the individual personality by alleviating 'the imagination, the aesthetic sense and the higher emotions to a position almost equal to that of Reason' (Sarkar, 1992). This emphasizes the necessity of communication in life as culture is a living agency 'which is the life of mind, [and] can only be imparted through man to man' initiating the progress of a culture which develops and grows with life ushering us to a state that is beyond the present date (Tagore, 2003). This entire socio-cultural progress prepares an individual to

cast away all fear and greed, defied all the instincts that cling to the brute nature, for the sake of acknowledging and preserving a life which belongs to the Eternal Person (Tagore, 2005).

This is a process through which the emancipation of the individual's mind take place as it dawns in them the realisation of the infinite by the 'help of an unseen atmosphere of aspiration' through subtle understanding, sympathy, self-help and love through which an individual has

gathered for the highest end of life, in the peace of nature; where life is not merely meditative, but fully awake in its activities, where boys' minds are not being perpetually drilled into believing that the ideal of the self-idolatry of the nation is the truest ideal for them to accept; where they are bidden to realize man's world as God's Kingdom to whose citizenship they have to aspire; where the sunrise and sunset and the silent glory of stars are not daily ignored; where nature's festivities of flowers and fruit have their joyous recognition from man; and where the young and the old, the teacher and the student, sit at the same table to partake of their daily food and the food of their eternal life (Tagore, 2007).

Rabindranath Tagore explored the new rhythms of life amidst nature and through this association he was able to discover the joys and sorrows of life which are being woven by someone who is adept enough in bringing the poet's realization towards his instincts and self-interest to limit his life and confine it within a certain meaning as he is

continually ripping up the limit – and through deep pain and severance of ties, he is fusing it with what is immense and what is great and cosmic (Tagore, 2006).

He aimed towards permeating 'the whole of his experiences through the deeper stirring of the rhythmic life' – a humanist attitude for a larger mental perspective (Anand, 1992). It is a kind of realisation so that one may not suffer from death i.e. '*tam vedyam purusham veda, yatha ma vo mrityuh parivyathah*' – a realisation of the immortal Man within ourselves so that we may die but not perish – an inspiration for freedom which installs in the heart of humanity the truth of 'dharma' – the Eternal Man (Tagore, 2005). This awakening within the poet has enabled him to discover the dynamic spirit which encompasses all of us – good and bad, the favourable and the unfavourable i.e. Jibandebata, the unseen presence who unites the

fragments of life allowing it to be in harmony with the world (Tagore, 2006), a result of Tagore's humanism, a deeply hidden creative force, a divine experience which was the foundation of his religion as his music, wedded to each other (Tagore, 1978). Tagore had stated, 'I want to take in all, with all outside – / my brothers! – so to mix and be allied' (Tagore, 2006) to emphasize the all-embracing spirit of man's personality which

throws its light upon a wider space, penetrating into hidden corners, the world of art also crosses its frontiers and extends its boundaries into unexplored regions (Tagore, 2007).

This illumination bears a principle at the heart that 'truth has harmony' (Tagore, 2006) which is complete when we communicate and connect with the humanity through the dualities of life like, joy and sorrow, good and evil and light and darkness as

the *Isha* of our Upanishad, the Super Soul, which permeates all moving things, is the God of this human universe whose mind we share in all our true knowledge, love and service, and whom to reveal in ourselves through renunciation of self is the highest end of life (Tagore, 2005).

This is the poet's thesis to find salvation, which as an endeavour can be experienced by any individual for tasting the elixir of reclamation as love expands to encompass every object in its creative abundance and diversity as 'the universe is drawn and gathered up. / A great bond fills my soul with joy and pain' (Tagore, 2006) complete in its expression, as the poet had acknowledged '*bhumaiva sukkam*' - greatness is happiness itself (Tagore, 2005) in his consortium where

No longer do I vaunt the human soul,
seeing your cool dark-coloured mother's face;
but to your dust and earth give my heart whole (Tagore, 2006).

Nature And Her Divinity

The spirit of harmony, connection and unity is attained through the realisation of the enigma of Nature with her divine forms and essences of beauty, her colours and fragrances which has enabled the poet to be liberated before the world in order to create 'the living world of truth and beauty' which is the function of Art (Tagore, 2007). As an individual liberates her/his self she/he is able to move from darkness to light and realise this limitless presence and kinship through a proper 'coordination of all our cultural resources' which will augment the birth of a complete man 'who is intellectual as well as economic, bound by social bonds and aspiring towards spiritual freedom' (Tagore, 2003). It is this Man who is able

to abandon the struggle for private happiness, to expel all eagerness of temporary desire to burn with passion for eternal things (Russell, 1993).

Rabindranath Tagore's '*Jibandebata*' is amidst nature, human beings - at the home and the world being 'blessed in the light of a world-encompassing fullness' (Tagore, 2006). It is a realisation which enables an individual to introspect her/his inner being and discover the inner god who steers the myriad forms of life. It therefore advocates the necessity to derive divine inspiration by being completely immersed in the contemplation of the serenity of nature as

life in nature and in the open as the best means of spiritual progress, for in nature the religious eye will see the infinite lying stretched in silent smiling repose (Radhakrishnan, 2015).

This feeling interrogates the individual's self-interest for feeling the unity which her/his soul experiences within the vast universe where an individual's self interests cease to exist under the impact of oneness governed by amity and fellowship where an individual is capable of seeing the world within her/himself (Tagore, 2003). This facilitates the birth of a consciousness which is

the apprehension of the relation of complete love between the animal soul and the divine and absolute soul, the love that has duality on one side and unity on the other. It has separation on one side and union on the other, bondage on one side liberation on the other. Within this love prowess and beauty, form and taste, finite and infinite have become one. It is by accepting the universe that this love truly transcends it; and in acknowledging the past of the universe, it truly welcomes it. This love recognizes peace (*shantam*) even in the midst of war, even in the midst of evil it knows good, and it worships the One even in the midst of the Many (Tagore, 2006).

Absolute Existence-Knowledge-Bliss

We are living at hard times where these philosophies of life have been utterly neglected and negated, and man is at war with his fellows to satisfy her/his ego, blinded by prejudices. In spite of progressing in science and education, India continues to be a nation where religion and religious beliefs/practices dominate the thoughts, reason and mind of the general masses disabling the spirit and crippling the true headway of the country. The irony of life is that India remains the motherland of Swami Vivekananda who established that everything in this Nature is the Brahman and the Brahman is

Sat-Chit-Ananda – the Absolute Existence-Knowledge-Bliss. The phrase Sat-Chit-Ananda means – Sat, i.e. Existence, Chit, i.e. Consciousness, or Knowledge, and Ananda, i.e. Bliss, which is the same as Love. There is no controversy between the Bhakta and the Jnani regarding the Sat aspect of Brahman. Only the Jnanis lay greater stress on His aspect of Chit, or Knowledge, while the Bhaktas keep the aspect of Ananda, or Love, more in view. But no sooner is the essence of Chit realised than the essence of Ananda is also realised. Because what is Chit is verily the same as Ananda (Vivekananda, 1971).

In spite of such philosophies of life India remains a country where for religion people continue to fight and kill each other, discriminate each other, waste money irrationally, while there are thousands of people living without proper food and the basic necessities of life. Excavating episodes of Indian history we can easily discover several instances where rationality-less religious thoughts and activities have dominated the course of human action and it is indeed a wonder to observe how such futile activities gain currency and publicity only in the name of religion. An important reference to such an impact and its aftermath is the partition of India and its repercussions are marked with a series of events of which some are not only stygian but also agonizing, provoking massive exodus of population on the eastern and the western front of the sub-continent. The hurried act of dividing the country causing an interruption of a way of life, remains a testimony to the violence that divisive politics can unleash² on human beings who are not responsible for creating boundaries and political lines of demarcation (Fraser, 2017). Such a saga of dislocation and displacement has left an

indelible impact upon the history of Indian independence characterized by communalism which nurtured violence, hatred and dislocation entailing a 'coerced migration' which involved 'an obligatory departure, forced severing of most or all ties at the origin, and little or no personal connection between the migrants and people at the destination' (Tilly, 1990). The unreasonable division of the nation spaces and the economic irrationality that is ushered in with this migration due to the creation of a border pronounces a

human tragedy of communities which have lived together through the centuries in reasonable harmony, being riven apart through the partitions imposed by foreign imperial powers and/or divisive nationalistic politics has not been an uncommon phenomenon through the twentieth century (Fraser, 2006).

Communal violence fanned by the regressive influence of religion, rituals, selfish motives of a few political leaders and the imperial presence rippled the partition of the sub-continent, creating Pakistan and east-Pakistan [Bangladesh] through the physical creation of a border with barbed wires. It was an external construct which was implemented geographically at the expense of the lives and future of thousands of human beings who were united emotionally, culturally and even religiously. We can never deny the active role of the imperial rule and egomaniac political leaders in sowing communal difference through a sensitive weapon of religion, among the people of the country inciting them, for no benefit, towards disharmony, hatred and lack of fellow-feeling. The entire plight of being uprooted and dislodged from their homes, due to the sudden creation of a boundary among human beings assuming it to be a solution to a man-made problem was not settled within a short period of time, but it was unabating and more so are its ramifications which we continue to experience even today. Another instance is the location of a specific religion's place of worship upon a plot of land where another religion's deity was supposed to be born, and therefore the present place of worship subsequently got destroyed at the cost of several lives of Indians. The heated argument regarding its authenticity moves ahead and no scientific vindication can be propounded regarding the birth of the mythical figure of one religion over that particular plot of land where another religion's place of prayer already existed. This act of human demolition of a place of worship of a particular religion engineered on communal and religious fanaticism is a dark mark in the history of India – it is a sheer denial of the spirit of harmony which Nature imbibes within us through her creation of Man, crippling the nation and disabling humanity. People till date end up in heated exchange of words and arguments when they discuss and support this act of barbarity, but they have no time to contemplate upon measures necessary for eradicating the discomfort and pain of the country's poor. They forget the humanism that every religion propagates, they forget the true spirit of *dharma* which is righteousness, and they forget humanism but adhere to religious affiliation which in this country has become an important yardstick of identity. Unfortunately, majority of the Indian people perceive an ideological perspective subtly harkening communal fanaticism which had wrecked India in the last century; an attitude which is based on personal gains, interests and powers bereft of true education, as a consequence they are ignorant of the fact that all religions are mediums of knowing the eternal Truth, and it is

the path of knowledge leads to Truth, as also does the path that combines knowledge and love. The path of love, too, leads to this goal. The way of love is as true as the way of knowledge. All paths ultimately lead to the same Truth. But as long as God keeps the feeling of ego in us, it is easier to follow the path of love (Lokeswarananda, 1996).

Religion still continues to govern the perspectives of the majority of Indians. It is surprising that even today many people following a particular religion react violently against another religion of the country attempting to 'other' the latter in a nation space which is known as a secular republic to the world. The display of arms at public procession to celebrate the birthday of a mythical figure or chanting the name of a Hindu mythical entity at the oath taking ceremony of the elected chief of a secular democratic nation is not only surprising but also a metaphor of segregation which the followers of non-Hindu faith would face in the days ahead; and it is a true story today when we hear accounts of prejudice, discrimination and suffering faced by the religious minorities at the hand of the majority groups who continue to exploit them on the grounds of religion both in the city and the village. Allow me to share with you a few recent incidents which may be satisfying bigoted religious sentiments of the majority of the masses but are active metonyms of communal differences and religious intolerance: first, the successful attempts to augment the 'super-human' impact upon human-beings' tailed ancestor leading to the rapid development of shrines every nook and corner dedicated to this god with a tail, red coloured body and often seen holding a mountain; second, the irrational saffronisation of Swami Vivekananda exhibited through the processions undertaken on his birthday as well as on the 125th anniversary of his address in the Parliament of Religions, Chicago; and third, the remarks by Justice Mahesh Chandra Sharma of the Rajasthan High Court regarding peacocks being lifelong celibate and peahens getting pregnant by drinking tears and not by mating with her male partner, and drinking the urine of the cow prevents ageing are indeed callous and irrational. These two comments deserve a serious interrogation – if we explore the reason for such comments we will not only be in fits of laughter, which the comments itself provoke, but also be able to fathom the depths of prejudice that opaque the rationality of an individual in a post-modern age. The reason which is the foundation of such bizarre comments is governed by religion – that is as the feather of the peacock is used in the crown of a mythical figure who melodiously plays the flute and known for his intelligence and wisdom [in this context it must be remembered that his wisdom in *The Gita* enshrines the truths of our life, much deviated and disrespected by these religious fanatics] therefore the peacock cannot have sex for procreation as sex is still considered in this society as a subject of 'taboo' – a sheer evidence of hypocrisy and ludicrousness; similarly the cow being the patron animal of this same god referred to above is supposed to be a holy animal – being the cause of communal conflicts and hatred. It is a testimony how religion obscures, blinds and grims the judgement of an individual, quite sardonic as a Judge is supposed to uplift the law of the country irrespective of any kind of associations and affiliations. It is sad to observe that people of my country have enough time and energy to worship and take royal care of the cow [I am not referring to the socio-economic investment undertaken by the Indians in their ritualistic worships or performances] and undertake several imperious rituals to any extent for appeasing the Almighty at the cost of the poor continuing to be poor, deprived, starved, exploited, women and children being maltreated and dishonoured. It is necessary for humanity to understand that like the morning light of the sun, religion is

plentiful, inexhaustible and is simple. It is God's own gift to us – eternal and ever present. It encompasses our inside and outside and exists eternally in us. We have only to open our heart and wish to get it. If we had to organise and make elaborate arrangements to get sky-full of daylight we would never have got it. Similarly if we have to make elaborate arrangements to get religion which is a recourse to our eternal life, we will never get it (Chaudhury, 2016).

On one side Indians worship the woman as Shakti, the Mother Goddess, while on the other side Indian women and girls continue to be exploited and subjected to the patriarchal lust. All these happenings at home and at the world are embodiments of wrong education which could not facilitate an awakening; like religious fanaticism, intolerance, discrimination and dogmatism, exploitation and dishonouring of woman and the girl child in India [or at any part of the world] breaks the harp of life as it involves unacknowledging the woman's important role in the existence of life which is like

the passive function of the soil, which not only helps the tree to grow but keeps its growth within limits. The tree must have life's adventure and send up and spread out its branches on all sides, but all its deeper bonds of relation are hidden and held firm in the soil and this helps it to live. Our civilisation must also have its passive element, broad and deep and stable. It must not be mere growth but harmony of growth. It must not be all tune but it must have its time also. This time is not a barrier, it is what the banks are to the river; they guide into permanence the current which otherwise would lose itself in the amorphousness of morass. It is rhythm, the rhythm which does not check the world's movements but leads them into truth and beauty (Tagore, 2007).

Crisis Of Our Times

With such a crisis looming large the ideals of 'secular democratic republic' appears to be ceasing to exist. We have reduced religion to a thing of utility in order to serve the purpose of our daily use, as a consequence its real necessity is lost (Chaudhury, 2016). It is indeed an irony that communal hatred and religious intolerance debars the progress of the nation. The success of India embodies that our

motherland [is] a junction of the two great systems, Hinduism and Islam – Vedanta brain and Islam body – is the only hope [as] without the help of practical Islam, theories of Vedantism, however fine and wonderful they may be, are entirely valueless to the vast mass of mankind (Vivekananda, 1971).

These are perhaps very few references, compared to the wide scale religious intolerance that is presently looming large in this 'democratic, secular' country, often not reported and known, where man has voluntarily erased the cherished ideals of life and happily subscribed to the principles of intolerance and oppression upon the religious minorities to cater to the needs of political powers and their own selfish interests. Such activities are sheer evidences of enterprises which are enthusiastically in opposition to the promising spirit embedded in Articles 25 and 26 of the Indian Constitution where

the unity and fraternity of the people of India, professing numerous Faiths, has been sought to be achieved by enshrining the ideal of a 'secular State', which means that the State protects all religions equally and does not itself uphold any religion as the State religion. The question of Secularism is not one of sentiments, but one of law. The secular objective of the State has been specifically expressed by inserting the word 'secular' in the Preamble by the 42nd Amendment Act of 1976 of the Constitution [and further adds that] the State should be *neutral* as between the different religions...the neutrality of the State would be violated if religion is used for *political* purposes and advocated by the political parties for their political ends (Basu, 2001).

All those who carry ahead the destructive fire of religious intolerance as upright practitioners of Hindu faith have limited themselves to the worship of the idols and following the dogmatic religious practices which only incurs waste of resources; they have failed to decipher that for a follower of Hindu faith

the whole world of religions is only a travelling, a coming up of different men and women, through various conditions and circumstances to the same goal. Every religion is only evolving a God out of the material man, and the same God is the inspirer of all of them. Why, then, are there so many contradictions? They are only apparent, says the Hindu. The contradictions come from the same truth adapting itself to the varying circumstances of different natures (Vivekananda, 1971).

It is indeed a high time that people who proudly proclaim themselves to be Hindus because of the family in which they are born and thereby garner easily the spirit of intolerance towards others should know the message of Vedanta whose principle is that

we must allow this infinite variation in religious thought, and not try to bring everybody to the same opinion, because the goal is the same; as the Vedantist says in his poetical language: “As so many rivers, having their source in different mountains, roll down, crooked or straight, and at last come into the ocean – so, all these various creeds and religions, taking their start from different standpoints and running through crooked or straight courses, at last come into Thee (Vivekananda, 1971)

which is similar to Rabindranath Tagore’s Jibandebata involving ‘*satyam jnanam anantam. shantam shivam advaitam*’ i.e. ‘Truth is endless knowledge. Peace is absolute good’ (Tagore, 2006) and that to be a proper human being it primarily involves in considering that

man is not travelling from error to truth, but from truth to truth, from lower to higher truth. To him all the religions, from the lowest fetishism to the highest absolutism, mean so many attempts of the human soul to grasp and realise the Infinite, each determined by the conditions of its birth and association, and each of these marks a stage of progress; and higher, gathering more and more strength till it reaches the Glorious Sun (Vivekananda, 1971).

CONCLUSION

In his *The Centre of Indian Culture*, Rabindranath Tagore propagates that the centre of Indian learning is based through a coordinated study of different cultures

the Vedic, the Puranic, the Buddhist, the Jain, the Islamic, the Sikh, and the Zoroastrian. And side by side with them the European – for only then shall we be able to assimilate the last (Tagore, 2003).

Therefore true education involves knowing the Truth and integrating the broken harp of India’s history, culture, tradition and heritage. ‘Knowledge is inherent in man; no knowledge comes from outside; it is all inside’ (Vivekananda, 1971). Therefore we need to unveil the mind’s veil to know our self and realise the true goal of life in order to address the disabilities of religious intolerance, fanaticism, violence, discrimination and disrespect to women and children which has crippled the country intellectually, economically as well as physically. Often this process, which appears initially to be complex is facilitated by the poet, the seer who through the creative realms of freedom enables humanity to realize the individual’s

inherent divine dignity, his great human truth, and thereby sings the victory to Man (Tagore, 1978). It facilitates the germination of an awakening in her/his heart from a disabled state of life towards discovering how it is a necessity of life to devote to a generous cause in order to dissipate the gloom and realize the positive hopes of life by nurturing the intellectual aspect of education along with the aesthetic life of man, music and fine arts for attaining the highest means of national self-expression (Tagore, 2003). This prepares the individual to journey from 'shantam, the tranquil' towards 'shivam, the True and Real' in order to experience the 'advaitam, the One and Absolute' (Tagore, 2006) where sorrow, enjoyment, renunciation, life and death amalgamate and the individual assimilates within the Infinite. This imminent inspiration is a cure to the all-pervasive malady which has crippled the nation, by enabling the individual to feel and touch 'life's sail with the breeze of love' in her/his journey to the 'new ghats on the great river of time' (Tagore, 2006). This consciousness is Rabindranath Tagore's Jibandebata, as has been stated by *The Upanishad*

Thou must know that God pervades all things that move and change in this moving world; find thy enjoyment in renunciation, covet not what belongs to others.

ya eko varno bahudha saktiyogat

varnan anekan nihitartho dadhati.

Vichaiti chante vi.vamadau sa devah

Sa no buddhya subhaya samyunaktu

who is one, and who dispenses the inherent needs of all people and all times, who is in the beginning and the end of all things, may he unite us with the bond of truth, of common fellowship, of righteousness (Tagore, 2005).

It is therefore necessary for us to realise that love and peace are necessary for happiness of the soul which is the truth of every religion. A country may be disabled by various malicious factors but it must be remembered all such malignant activities involving various degrees of fanaticism are short lived, they may impart a murky blemish upon the history of humanity but death is the eternal truth of life and peace can be attained through renunciation, fellow-feeling through an upright life enshrined in the principles of 'help and not fight, assimilation and not destruction, harmony and peace and not dissension' (Bose, 1994).

Endnotes:

1. The title of this essay is inspired from Derozio's sonnet 'The Harp of India' (Derozio, 2008). This essay is for Mr Anil Makar for his enduring love, abiding support and never ending grace in my life.
2. An account of the devastation due to Partition can be studied in Malcolm Lyall Darling's *At Freedom's Dawn* (Darling, 1949).

REFERENCES

1. Anand, M. R. (1992). Tagore, Reconciler of East and West. *A Centenary Volume: Rabindranath Tagore 1861 – 1961*, Sahitya Akademi, New Delhi, 63 – 73.
2. Arundale, R. D. (1992). Tagore and Indian Culture. *A Centenary Volume: Rabindranath Tagore 1861 – 1961*, Sahitya Akademi, New Delhi, 74 – 77.

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

3. Basu, D. D. (2001). *Introduction to the Constitution of India*, Wadhwa and Company Law Publishers, India.
4. Bose, N. S. (1994). *Makers of Indian Literature: Swami Vivekananda*, Sahitya Akademi, New Delhi.
5. Chaudhury, A. (2016). *Rabindranath Tagore: Selected Essays on Aesthetics*, Sahitya Akademi, New Delhi.
6. Darling, M. L. (1949). *At Freedom's Dawn*, Oxford University Press, London.
7. Derozio, H. L. V. (2008). The Harp of India. *Derozio, Poet of India: The Definitive Edition*. Ed. Rosinka Chaudhuri, Oxford University Press, New Delhi, 96, 97.
8. Fraser, B. (2006). Introduction. *Bengal Partition Stories: An Unclosed Chapter*. Ed. Bashabi Fraser, Anthem Press, London, 1 – 57.
9. ---. (2017). Our Debt to a Generation: A Review of Fragmented Identities and the Creation of the 'Other' in *Bengal Partition Stories*. Type Script.
10. Lokeswarananda, S. (1996). *Makers of Indian Literature: Ramakrishna Paramahansa*, Sahitya Akademi, New Delhi.
11. Radhakrishnan, S. (2015). *The Philosophy of Rabindranath Tagore*, Niyogi Books, New Delhi.
12. Russell, B. (1993). *Contemplation and Action 1902 – 14*. Ed. Richard A. Rempel Andrew Brink and Margaret Moran, Routledge, London and New York.
13. Sarkar, S. (1992). Tagore As Poet – Educator. *A Centenary Volume: Rabindranath Tagore 1861 – 1961*, Sahitya Akademi, New Delhi, 243 – 250.
14. Tagore, R. (1978). *Angel of Surplus: Some Essays and Addresses on Aesthetics*, Visva-Bharati, Calcutta.
15. ---. (1996a). Crisis in Civilisation. *The English Writings of Rabindranath Tagore Volume III*. Ed. Sisir Kumar Ghosh, Sahitya Akademi, New Delhi, 722 – 726.
16. ---. (1996b). Freedom of Mind. *The English Writings of Rabindranath Tagore Volume III*. Ed. Sisir Kumar Ghosh, Sahitya Akademi, New Delhi, 847 – 848.
17. ---. (2003). *The Centre of Indian Culture*, Rupa and Co., New Delhi.
18. ---. (2005). *The Religion of Man*, Rupa Publications India Pvt. Ltd., New Delhi.
19. ---. (2006). *Of Myself*. Trans. Devadatta Joardar and Joe Winter, Visva-Bharati Publishing Department, Kolkata.
20. ---. (2007). *Personality*, Rupa Publications India Pvt. Ltd., New Delhi.
21. Tilly, C. (1990). Transplanted Networks. *Immigration Reconsidered: History, Sociology and Politics*. Ed. Virginia Yans-McLaughlin, Oxford University Press, New York/Oxford, 79 – 95.
22. Vivekananda, S. (1971). *Teachings of Swami Vivekananda*, Advaita Ashrama, Calcutta.

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE KİŞİLER ARASI BAĞIMLILIK İLE UTANDIRILMA KORKUSU AİDİYET DUYGUSU VE SOSYAL ONAY İHTİYACI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ¹

AN INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN INTERPERSONAL
DEPENDENCY, FEAR OF EMBARRASSMENT, GENERAL BELONGINGNESS AND
THE NEED FOR SOCIAL APPROVAL IN UNIVERSITY STUDENTS

Saranda Raba

Sakarya Üniversitesi

<https://orcid.org/0000-0003-3390-4367>

Doç. Dr. Eyüp ÇELİK

Sakarya Üniversitesi

<https://orcid.org/0000-0002-7714-9263>

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, üniversite öğrencilerinde kişiler arası bağımlılık düzeyi ile utandırılma korkusu, aidiyet ve sosyal onay ihtiyacı arasındaki ilişkiyi incelemektir. Ayrıca çalışmada kişiler arası bağımlılık düzeyinin bazı demografik değişkenler (cinsiyet, kardeş sayısı, algılanan gelir durumu) açısından farklılaşp farklılaşmadığı da incelenmiştir. Araştırma tarama yöntemlerinden olan ilişki tarama yöntemi ile yapılmıştır. Araştırmanın örneklemini 353 (230’u kadın, 123’ü erkek) üniversite öğrencisinden oluşmaktadır. Araştırmanın verileri Kişiler Arası Bağımlılık Ölçeği, Başkaları Tarafından Utandırılma Korkusu Ölçeği, Genel Aidiyet Ölçeği ve Sosyal Onay İhtiyacı Ölçeği ile toplanmıştır. Araştırmanın hipotezleri doğrultusunda araştırma verileri korelasyon analizi, t-testi, tek yönlü varyans analizi ve regresyon analizi kullanılarak analiz edilmiştir. Bu kapsamda, değişkenler arasındaki ilişkiler Pearson korelasyon katsayısı ile belirlenmiştir. Bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni anlamlı düzeyde yordayıp yordamadığı ise regresyon analizi ile incelenmiştir. Ayrıca, demografik değişkenlere göre bağımlı değişkenin farklılaşp farklılaşmadığı da t-testi ve tek yönlü varyans analizi ile incelenmiştir. Yapılan korelasyon analizi sonucu, üniversite öğrencilerinde kişiler arası bağımlılık düzeyi ile utandırılma korkusu ve sosyal onay ihtiyacı arasında pozitif yönde ve istatistiksel açıdan anlamlı korelasyonun olduğu ancak aidiyet arasında negatif yönde bir ilişkinin olduğu görülmüştür. Regresyon analizi sonucu öğrencilerin kişiler arası bağımlılık düzeyini, sosyal onay ihtiyacının, utandırılma korkusunun ve aidiyetin, istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yordadığı bulgusu elde edilmiştir. Yapılan t-testi sonucunda, üniversite öğrencilerinde kişiler arası bağımlılık düzeyinin cinsiyete göre istatistiksel açıdan önemli düzeyde farklılaşmadığı, ama kadınların kişiler arası bağımlılık düzeyinin erkeklere göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Ayrıca, tek yönlü varyans analizleri sonucunda kişiler arası bağımlılık düzeyinin kardeş sayısına ve gelir düzeyine göre anlamlı bir biçimde farklılaşmadığı bulgusu elde edilmiştir. Araştırmanın sonuçları ilgili literatür kapsamında tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kişiler Arası Bağımlılık, Utandırılma Korkusu, Aidiyet, Sosyal Onay İhtiyacı

ABSTRACT

This study examines the relationship between the level of interpersonal dependence and the fear of embarrassment, belonging, and the need for social approval among university students.

¹ Çalışma, birinci yazarın “Üniversite öğrencilerinde kişiler arası bağımlılık ile utandırılma korkusu aidiyet duygusu ve sosyal onay ihtiyacı arasındaki ilişkinin incelenmesi” başlıklı yüksek lisans tezinin bir bölümüdür.

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

It was also examined whether the level of interpersonal dependency differs in terms of some demographic variables (gender, number of siblings, perceived income). The research was conducted with the relational survey design, which is one of the non-experimental research designs. The research sample consists of 353 (230 of the participants were female, and 123 were male) students studying at University. The data on the research were collected with the Interpersonal Dependency Scale, the Fear of Embarrassment by Others Scale, the General Belongingness Scale, and the Need for Social Approval Scale. Research data were analyzed using correlation analysis, t-test, one-way variance analysis, and regression analysis towards the study hypothesis. In this context, the relationships between variables were determined with the Pearson correlation coefficient. Whether independent variables predicted the dependent variable significantly or not was examined by regression analysis. Also, t-test and one-way analysis of variance were examined whether the dependent variable differentiated according to demographic variables. In the results of correlation analysis, there is a statistically meaningful correlation in a positive way among the levels of university students' interpersonal dependence, fear of embarrassment, and the need for approval; however, there is a negative relation with belonging. As a result of regression analysis, it was found that the need for social approval, fear of embarrassment, and belonging significantly predicted students' interpersonal dependency levels. As a result of the t-test, it was found that the interpersonal dependence levels of the university students was not significantly differentiated according to gender, but the interpersonal dependence of women was higher than men. As a result of one-way ANOVA analysis of variance, it was found that interpersonal dependence level was not significantly differentiated according to the number of siblings and perceived economic status. The results of the study were discussed in the context of the relevant literature.

Keywords: Interpersonal Dependency, Fear of Embarrassment, Belonging, Need for Social Approval

GİRİŞ

Üniversite yıllarında bireylerin sosyal ihtiyaçlarını karşılamaları, diğer insanlarla etkileşime girebilmeleri ve bazı sosyal becerilere sahip olabilmeleri, kişiler arası ilişkilerde engelleri ortadan kaldırmaya yardımcı olduğu söylenebilir. Üniversite süreci boyunca öğrencilerin çeşitli zorluklarla karşılaştığı söylenebilir. Christie ve Dinham (1991)'a göre üniversite, öğrencilerin yalnızca akademik ve mesleki yeterlilik kazandığı bir süreç değil, aynı zamanda öğrencilerin sosyal iletişim becerileri ve toplumsal yaşam becerileri gibi akademik ve mesleki olmayan önemli donanımlara sahip olma konusunda geliştirdikleri bir süreçtir.

Chickering ve Reisser (1993)'a göre üniversite hayatına uyum sağlayabilmek için öğrencilerin öz yeterlik düzeylerinin yüksek olması, duygularını ve kendilerini kontrol edebilmeleri, özerklik duygusunun mevcut olması ve başkaları ile iletişim kurabilmeleri gerekmektedir. Bu gibi özelliklere sahip olan bireyler üniversite yaşamları boyunca sosyalleşmede sıkıntı yaşamazken (Henderson & Zimbardo, 2001), başkaları ile iletişim kurmakta zorlanan, sosyal onay ihtiyacı duyan kendini bulunduğu ortama ait hissetmeyen utangaç ve başkalarına bağımlı olan bireylerde bu özelliklerin eksik olması onların bir takım sorunlar yaşamalarına neden olabilir.

Utangaçlık kavramı her zaman bireyin sadece kendi davranışlarından dolayı utanacağı anlamına gelmeyebilir, birey çoğu zaman başkaları tarafından utandırılma kaygısı da yaşayabilir. Başkaları tarafından utandırılma korkusunu yani bireyin başkalarının

davranışlarından dolayı yaşadığı utancın sosyal kaygı üzerinden incelendiği görülmektedir (Miller, 1987).

Bu bireylerin, kendileri hakkındaki değerlendirmeleri çok önemsedikleri ve sürekli onay arama ihtiyacı duydukları bilinmektedir (Bornstein, 2005) bu nedenle sosyal onay ihtiyacı da ciddi ölçüde bireylerin kişiler arası ilişkilerini etkileyen bir diğer etken olduğu söylenebilir. Kişiler arası iletişimi sağlayabilmenin çok önemli etkenlerinden biri de bireyin bulunduğu ortama kendini ait hissetmesi olabilir. Aidiyet duygusu bireyin dünyaya gelmesiyle ve yaşamaya başlamasıyla birlikte hissedilmeye başlayan bir bağlanma duygusu olduğu bilinmektedir (Baumeister & Leary, 1995).

Kişiler Arası Bağımlılık

Hirschfeld ve diğerleri (1976)'ne göre kişiler arası bağımlılık kavramı, insanların birbirleriyle ilişki kurmasını kapsayan bazı ihtiyaçların karşılanmaması sonucunda ortaya çıkan olumlu veya olumsuz duyguları, bireyin kendisine dair düşünceleri ve başkaları ile olan ilişkilerini içermektedir (Akt. Hirschfeld ve diğerleri, 1977). Thompson ve Zuroff (1999)'a göre toplumsal gelişimin temelini oluşturan, bağımlılık kavramı, bireyin bulunduğu ortamdan onay ve ilgi bekleme aynı zamanda kendine güvenme konusunda da yetersizlik hissine kapılmayı ifade etmektedir (Akt. Gürsoy ve diğerleri, 2004).

Bağımlı kişilik eğilimine sahip olan bir bireyin başkaları tarafından onaylanma, desteklenme ve kendini güvende hissetme gibi ihtiyaçlarını karşılamak için başkalarının kendi adına karar almalarına izin verdiği, başkaları ile zıt düşmemek için onların düşüncelerini kabullendiği ve önemli görülen kişilerin olmayışını bir boşluk olarak algıladığı görülmektedir (Masling ve Schwartz, 1979). Kişiler arası bağımlılığın motivasyonel, bilişsel, duygusal ve davranışsal olmak üzere dört boyutta incelenebileceği belirtilmektedir. Kişiler arası bağımlılık kavramı motivasyonel açıdan incelendiğinde başkalarından onay almak için duyulan ihtiyacı, bilişsel açıdan incelendiğinde bireyin kendine dair algısının olumsuz, başkalarına dair algısının ise olumlu yönde olmasını, kendini güçsüz olarak nitelendirirken başkalarını güçlü olarak algılamasını kapsadığı görülmektedir (Bornstein, 2005).

Kişiler arası bağımlılık kavramı başkalarının varlığına yüksek düzeyde duyulan ihtiyacı kapsarken aynı zamanda bireyin gündelik yaşantısını (karar verme, seçim yapma) olumsuz etkilediği de görülmektedir (Hirschfeld ve diğerleri, 1977). Bireyin başkasına bağımlı olması beraberinde depresyon, şizofreni, madde kullanımı, yeme bozuklukları gibi bazı psikolojik bozuklukları da ortaya çıkarttığı görülmektedir (Masling ve Schwartz, 1979). Kişiler arası bağımlılık yaşayan bireyler başkalarının düşüncelerini oldukça fazla önemsedikleri ve bağımlı oldukları kişiler dışında iletişim kurmakta zorlandıkları için utangaç tavırlar sergilemeye yatkın oldukları söylenebilir.

Utandırılma Korkusu

Üniversite yıllarında kişiler arası ilişkiler kurma bireylerin en önemli ihtiyaçlarından biri olduğu söylenebilir. Birey, başkalarıyla ilişki kurma ve bu ilişkileri sağlıklı bir şekilde devam ettirerek kendini bir topluluğa ait hissetmeyi ve mutlu olmayı hedeflediği ifade edilebilir. Kişiler arası etkileşimlerde oluşan engelleri ortadan kaldırmak için bireylerin başkaları ile iletişim kurabilmeleri ve bazı sosyal becerilere sahip olabilmeleri gerektiği söylenebilir. Üniversite sürecinde utangaçlığın, öğrencilerin ortama ayak uydurabilmelerini olumsuz etkilediği görülmüştür (Asendorpf, 2000). Bu bağlamda, üniversite hayatına uyum

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

sağlayabilmek için öğrencilerin öz yeterlik düzeylerinin yüksek olması, duygularını ve kendilerini kontrol edebilmeleri ve başkaları ile iletişim kurabilmeleri gerektiği ifade edilebilir. Bu gibi özelliklere sahip olan bireyler üniversite yaşamları boyunca sosyalleşmede sıkıntı yaşamazken (Henderson & Zimbardo, 2001), utangaç olan bireylerde bu özelliklerin eksik olması onların bir takım sorunlar yaşamalarına neden olabilir.

Bireylerin utangaçlık düzeylerinde, sosyal çevrenin ve aile etkisinin de rol oynadığı görülmektedir. Aile desteği görmüş olan ve arkadaşlık ilişkileri kuvvetli olan bireylerin depresyon ve utangaçlık düzeylerinin düşük olduğu saptanırken, aile desteğinden mahrum kalan ve başkaları ile sosyalleşme düzeyleri düşük olan bireylerin utangaçlık düzeylerinin yüksek olduğu görülmektedir (Mounts ve diğerleri, 2006).

Sosyal açıdan kendilerini yetersiz hisseden bireyler, başkalarına uygunsuz bir şekilde tepki verme eğiliminde oldukları, etkisiz bir şekilde iletişim kurdukları ve konuşmaların sona erdirilmesinde zorluk çektikleri görülmektedir (Leary & Kowalski, 1997). Utangaçlık kavramının üniversite öğrencilerinin diğer bireylerle ilişki kurmalarını olumsuz etkileyen bir psiko-sosyal faktör olduğu söylenebilir. Zimbardo ve diğerleri (1977) utangaçlığı bireyin kaygı ve sıkıntı yaşamalarına neden olarak sosyal ortamlardan uzaklaşmasına yol açtığını ve kişiler arası etkileşimi olumsuz etkileyen faktörlerden biri olduğunu belirtmiştir. Carducci ve Zimbardo (1995)'ya göre utangaçlık düzeyleri yüksek olan bireyler başkalarının kendileri hakkında ne düşündüklerini fazlaca önemseyerek onların üzerinde bırakacakları etkinin olumlu olması için ciddi bir çaba sarf etmektedirler.

Utangaçlık kavramı, bireyin sadece kendi *davranışlarından* dolayı utanacağı anlamına gelmemektedir, birey çoğu zaman başkaları tarafından utandırılma kaygısı da yaşayabilmektedir. Başkalarının davranışlarından dolayı utanç deneyimiyle ilgili Miller (1987), başka bir bireyin davranışını gözlemlemenin utanç verici olabileceğini varsaymıştır, çünkü bireyin davranışları kendiliğinden yansıyor veya empati kurarak utanç duyduğu için utanıyor olabildiğini öne sürmüştür. Utangaçlık ile ilgili bu açıklamaların yanı sıra, utangaçlık kavramının üniversite öğrencilerinde bireyin bir ortama ait olmasını engellediği de söylenebilir.

Aidiyet

Aidiyet duygusu bir bireyin dünyaya gelmesiyle ve yaşamaya başlamasıyla birlikte hissedilmeye başlanan bir bağlanma duygusu olduğu söylenebilir. Bilindiği üzere bu duygunun, bireyin kendini güvende hissetmesini ve aynı zamanda kendini önemli ve değerli hissetmesini sağladığı söylenebilir. Hagerty ve diğerlerine (1992) göre aidiyet duygusu, bireylerin kendilerini bir çevrenin parçası oldukları ve o çevreye dâhil olduklarını hissetmelerini anlamına gelmektedir.

Aidiyet duygusu birçok yönden ele alınmıştır. Bunlar psikolojik, sosyolojik ruhsal ve fiziksel açıları olup dört önemli başlık altında toplanmaktadır. Psikolojik açıdan ait olmak içsel ve duygusal bir his olarak tanımlanırken, sosyolojik açıdan ise bir topluluğa dâhil olma olarak tanımlandığı görülmektedir. Fiziksel anlamda ait olmak nesnelere veya kişilere sahip olmayı tanımlarken, ruhsal açıdan ise ait olmak metafiziksel anlamda var olmayı tanımladığı görülmektedir (Hagerty ve diğerleri, 1992). Bireylerin ait olma ihtiyaçları karşılanmadığı sürece nevrotik veya uyumsuz davranışlar sergilemeleri kaçınılmaz olduğu ve bu davranışlar

neticesinde de kurdukları ilişkilerde ve o ilişkileri sürdürmekte sorun yaşadıkları belirtilmiştir (Baumeister & Leary, 1995).

Maslow (1970) kendi çalışmaları sırasında yaptığı gözlemlerine dayanarak insanların davranışlarına etki eden bazı ihtiyaçlar olduğunu saptamıştır. Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi kuramı ihtiyaçlar ve motivasyon anlamında tanınmış en önemli kuramlardan biri olduğu belirtilmektedir (Akt. McLeod, 2007). Bu kurama göre insanoğlunun doğasında onun davranışlarına yön veren bazı ihtiyaçları vardır, bu ihtiyaçlar hiyerarşik bir şekilde sıralanmaktadır ve bu ihtiyaçlar karşılanana kadar insanların davranışlarında yüksek düzeyde etkiye sahiptirler, bu ihtiyaçlar karşılandıktan sonra ise bireylerin davranışlarına hiçbir şekilde bir etki sağlamazlar (Maslow, 1970 akt. Huitt, 2004). Beş temel ihtiyaç arasında yer alan ait olma ihtiyacı, fizyolojik ihtiyaçlar karşılandığında belirlemektedir. Ait olma duygusu ancak bireyin diğerleriyle ilişki kurma isteği ortaya çıkınca hissedilen bir ihtiyaçtır. Bu ihtiyacın, romantik partner arayışını yakın arkadaş arayışını hayat arkadaşını bulup evlenmeyi ve çocuk sahibi olup aile kurmayı kapsadığı görülmektedir (Poston, 2009).

Bireyde ait olma ihtiyacı karşılanmadığında psikolojik rahatsızlıkların ortaya çıktığı ve topluma katkı sağlamaktan çok davranışlarını, kendini korumaya yönelik şekillendirdiği görülmektedir (Ferguson, 2010). Her insan ait olma ihtiyacı duymaktadır fakat bu ihtiyacı gidermek herkeste aynı şekilde olmayabilir. Her bireyin ait olma ihtiyacını farklı şekilde karşıladığı söylenebilir. Bir gruba dâhil olmanın yolu ancak o grubun üyelerini memnun etmek olduğunu düşünen bazı bireylerin kendilerinden ödün vererek grup üyelerini memnun etmeye çalıştıkları görülmektedir (Shifron, 2010). Bu bağlamda üniversite döneminde bireylerin ait olma ihtiyaçlarını karşılamaları ve bir gruba kendilerini ait hissetmeleri için başkalarını memnun ederek sosyal onay ihtiyacı duydukları söylenebilir.

Sosyal Onay İhtiyacı

Sosyal onay ihtiyacı başka insanların beklentilerinin önemsenmesi ve bu beklentilerin gerçekleştirilmesine yönelik çaba sarf edilmesini kapsadığı belirtilmektedir. Sosyal onay ihtiyacı duyan bir bireyin her koşulda başkalarının onayını beklediği ve onaylanmamaktan kaçındığı ifade edilmektedir (Leite & Beretvas, 2005). Crowne ve Marlowe (1964)'a göre sosyal onay ihtiyacı ciddi ölçüde bireylerin kişiler arası ilişkilerini etkilemektedir. Bir yandan bireylerin birbirleriyle yakın ilişki kurmasını sağlarken diğer tarafta diğerlerinin düşüncelerini fazlaca önemseyerek kendi hayatlarına onların beklentilerine göre yön vermelerine sebebiyet vermektedir.

Sosyal onay ihtiyacı genelde bireyin bulunduğu topluma ve kültüre göre şekillendiği de söylenebilir. Türk kültürü'nde toplulukçu eğilimlerin daha fazla ortaya çıktığı ve bu yüzden toplumun beklentileri ve baskısı bireyler için çoğu zaman ciddi önem sarf ettiği ifade edilmektedir (Dökmen, 2010). Türk toplumunda sıkça kullanılan ve bilindik bir soru olan "El âlem ne der?" sorusunun sosyal onay ihtiyacı ile bağlantılı olduğu ve bireyin davranış ve düşüncelerini etkilediği belirtilmektedir (Karaşar, 2014).

Sosyal onay ihtiyacı başkaları tarafından övülme ihtiyacı olarak tanımlanmaktadır ve sosyal onay ihtiyacı duyan bireylerin aynı zamanda sosyal beğenirliğe de önem verdikleri görülmektedir (Kell, 2009). Sosyal onay ihtiyaç düzeyleri yüksek olan bireylerin, başkalarının düşüncelerine ve fikirlerine daha fazla önem verdikleri ve davranışlarını da başkalarının onay vereceği şekilde biçimlendirdikleri görülmektedir (Crowl, 2001 akt. Sosik & Dinger, 2007).

Bunun yanı sıra bu bireylerin kaygı düzeyleri de yüksek olduğu ve başkalarının kendileri hakkındaki düşüncelerini önemseyerek çok vakit harcadıkları belirtilmektedir (Grams & Rogers, 1990).

Kişiler arası ilişkilerde bağımlılık düzeyleri yüksek olan üniversite öğrencilerinin aidiyet duygusundan yoksun oldukları, başkaları tarafından utandırılma korkusu yaşadıkları ve daha fazla sosyal onay ihtiyacı duydukları düşünülebilir. Bu nedenle bu araştırma üniversite öğrencilerinin kişiler arası bağımlılık düzeyleri ile başkaları tarafından utandırılma korkusu, ait olma duygusu ve sosyal onay ihtiyacı arasındaki ilişkiyi incelemeye yöneliktir.

YÖNTEM

Bu araştırma ilişkisel tarama yöntemi kullanılarak yapılmıştır.

Çalışma Grubu

Bu araştırmanın örneklemini Sakarya Üniversitesinde öğrenim gören 353 üniversite öğrencisi oluşturmaktadırlar. Örnekleme yer alan katılımcıların 230'u (%65.1) kadın, 123'ü (%34.9) erkek öğrenciden oluşmaktadır. Algılanan gelir düzeyine göre örnekleme yer alan katılımcıların 39'u (%11.05) yetersiz, 248'i (%70.25) orta düzeyde, 66'sı (%18.7) iyi düzeyde olduğunu ifade etmişlerdir.

Veri Toplama Araçları

Kişiler Arası Bağımlılık Ölçeği

Bu çalışmada kullanılan Kişiler Arası Bağımlılık Ölçeği nin 6-maddelik formu McClintock ve diğerleri (2015) tarafından geliştirilmiştir ve Akın ve diğerleri (2016) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Duygusal bağımlılık ve işlevsel bağımlılık alt boyutlarından oluşan kısa formda her alt boyutta 3 madde olmak üzere toplamda 6 madde bulunmaktadır. Ölçek, 5'li Likert tipi bir derecelendirmeye sahiptir (1 = Bana Hiç Uygun Değil – 5 = Bana Tamamen Uygun). Açımlayıcı faktör analizinde toplam varyansın % 46.25'ini açıklayan ve faktör yükleri .76 ile .88 arasında sıralanan iki boyutlu bir yapı elde edilmiştir. Uyum geçerliği çalışmasında kişiler arası bağımlılık toplam puanı ile sosyal fobi ($r = .57$), depresyon ($r = .40$), aşırı doyum arama ($r = .45$) ve kişiler arası ilişkilerde sıkıntı yaşama ($r = .52$) arasında pozitif ilişkiler bulunmuştur (Akın ve diğerleri, 2016).

Başkaları Tarafından Utandırılma Korkusu Ölçeği

Gee ve diğerleri (2012) tarafından bireylerin başkaları tarafından utandırılma ya da aşağılanma korkusunu incelemek amacıyla geliştirilen orijinal ölçek formu; tek boyuttan ve 10 maddeden oluşmaktadır. Bu ölçek Akın ve diğerleri (2016) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Ölçek, 5'li Likert tipi bir derecelendirmeye sahiptir (1 = Bana Hiç Uygun Değil – 5 = Bana Tamamen Uygun). Ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısı .91 olarak bulunmuştur. Ölçeğin düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları .58 ile .79 arasında sıralanmaktadır. Uyum geçerliği çalışmasında başkaları tarafından utandırılma korkusu ile sosyal etkileşim kaygısı arasında ($r = .59$), sosyal fobi ($r = .66$), olumsuz değerlendirilme korkusu ($r = .67$) ve anksiyete duyarlılığı ($r = .59$) arasında pozitif ilişkiler bulunmuştur (Akın ve diğerleri, 2016).

Genel Aidiyet Ölçeği (GAÖ)

Malone ve diğerleri (2012) tarafından bireylerin genel aidiyet duygusunu incelemek amacıyla geliştirilen orijinal ölçek formu; kabul edilme ve rededilme olmak üzere iki alt boyuttan

oluşmaktadır. Bu ölçek Akın ve diğerleri (2016) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Her alt boyutta 6 maddenin bulunduğu orijinal form 12 maddeden oluşmaktadır. Ölçek, 7'li Likert tipi bir derecelendirmeye sahiptir (1 = Hiç Katılmıyorum – 7 = Tamamen Katılıyorum). Açımlayıcı faktör analizinde toplam varyansın %68'ini açıklayan ve faktör yükleri .65 ile .82 arasında sıralanan iki boyutlu bir yapı elde edilmiştir. Ölçekten toplam puan elde etmek için reddedilme alt boyutuna ait maddeler ters puanlanmaktadır. Ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısı .95 olarak bulunmuştur. Uyum geçerliği çalışmasında aidiyet ile duygusal denge ($r = .41$), dışa dönüklük ($r = .50$), deneyime açıklık ($r = .30$) arasında pozitif, nörotisizm ($r = -.51$) arasında negatif ilişkiler bulunmuştur (Akın ve diğerleri, 2016).

Sosyal Onay İhtiyacı Ölçeği (SOİÖ)

Sosyal Onay İhtiyacı Ölçeği bireylerin sosyal onay ihtiyacını ölçmek amacıyla Karaşar (2014) tarafından geliştirilmiş özgün bir ölçektir. Sosyal Onay İhtiyacı Ölçeği 5'li Likert tipi (5 = Tamamen Katılıyorum – 1 = Kesinlikle Katılmıyorum) bir ölçektir. Toplam 25 maddeden oluşan ölçek, 3 alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçekte ters puanlanan madde bulunmamaktadır. Ölçeğin doğrulayıcı faktör analizi sonucunda uyum iyiliği değerleri $\chi^2/sd = 2.11$, RMSEA = .06, NNFI = .94, CFI = .95, RMR = .06, NFI = .90, IFI = .95 olarak bulunmuştur (Karaşar, 2014). Ölçeğin üç alt boyutuna ve geneline yönelik Cronbach alfa katsayısının yüksek olduğu bulunmuştur. Ölçeği oluşturan üç alt boyutun iç tutarlılık katsayısı başkalarının yargılarına duyarlılık için .83, sosyal geri çekilme için .80, olumlu izlenim bırakma için .80 bulunmuştur. Ölçeğin genelinin iç tutarlılık katsayısı .90'dır. Test-tekrar test yöntemi, 2 hafta arayla gerçekleştirilmiş ve iki uygulama arasında .90 düzeyinde yüksek bir korelasyon bulunmuştur (Karaşar ve Ögülmüş, 2016).

Verilerin Analizi

Araştırmanın hipotezleri doğrultusunda veriler korelasyon, regresyon analizi, t-testi ve tek yönlü varyans analizi ile incelenmiştir. Bu çerçevede değişkenler arasındaki ilişkiler korelasyon analizi ile belirlenmiştir. Bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni anlamlı düzeyde yordayıp yordamadığı ise regresyon analizi ile incelenmiştir. Ayrıca, demografik değişkenlere göre bağımlı değişkenin farklılaşp farklılaşmadığı da t-testi ve tek yönlü varyans analizi ile incelenmiştir.

BULGULAR

Araştırmada değişkenler arasındaki ilişkiler korelasyon analizi ile incelenmiş ve elde edilen sonuçlar Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1.

Kişiler Arası Bağımlılık Düzeyi İle Utandırılma Korkusu Aidiyet Duygusu Ve Sosyal Onay İhtiyacı Arasındaki İlişkilere Yönelik Korelasyon Analizi Sonuçları

	1	2	3	4
Kişiler Arası Bağımlılık	1			
Sosyal Onay İhtiyacı	.382**	1		
Utandırılma Korkusu	.450**	.581**	1	
Aidiyet Duygusu	-.239**	-.121*	-.183**	1
$\bar{x}$	14.1218	44.6827	15.1501	66.5184
SS	4.19001	15.60234	8.05962	11.25936

** . $P < 0.01$, * . $p < 0.05$

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

Tablo 1. incelendiğinde kişiler arası bağımlılık ile sosyal onay ihtiyacının ($r = .38$), utandırılma korkusu ($r = .45$) arasında orta düzeyde pozitif yönde aidiyet duygusu ($r = -.23$) arasında ise düşük düzeyde negatif yönde anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmektedir.

Araştırmada korelasyon analizi sonucu da dikkate alınarak sosyal onay ihtiyacının aidiyet duygusunun ve utandırılma korkusunun kişiler arası bağımlılık düzeyini istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yordayıp yordamadığı çoklu regresyon analizi ile incelenmiştir. Araştırma verileri regresyon analizine tabi tutulmadan önce veri seti regresyon analizi sayıltıları açısından değerlendirilmiş ve elde edilen sonuçlar Tablo 2 ve Şekil 1’de sunulmuştur.

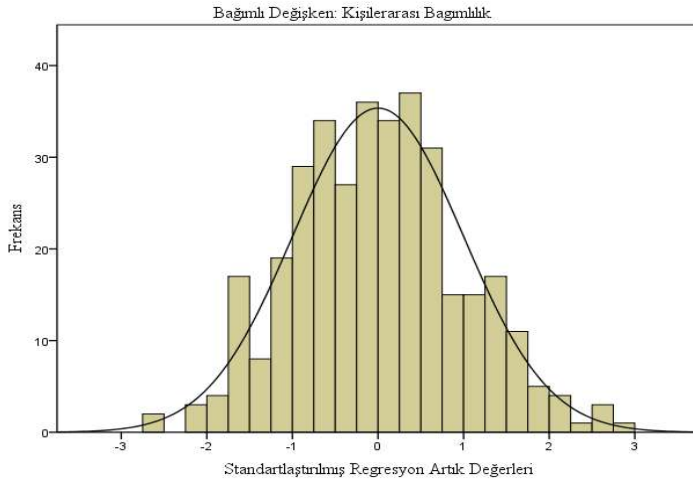
Tablo 2.

Kişiler Arası Bağımlılık Düzeyi İle Utandırılma Korkusu Aidiyet Duygusu Ve Sosyal Onay İhtiyacı Arasındaki Regresyon Analizi Sayıltılarına İlişkin Sonuçlar

Değişkenler	Çarpıklık	Basıklık	VIF	CI
Kişiler Arası Bağımlılık	.336	-.453		1.00
Sosyal Onay İhtiyacı	.007	.057	1.509	4.655
Utandırılma Korkusu	.172	.359	1.539	8.279
Aidiyet Duygusu	-.795	.023	1.035	17.805

Şekil 1.

Standartlaştırılmış Regresyon Artık Değerleri Normal Dağılım Grafiği

Veri seti regresyon analizi sayıltıları açısından incelendiğinde verilerin regresyon sayıltılarını karşıladığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu çerçevede sosyal onay ihtiyacının aidiyet duygusunun ve utandırılma korkusunun kişiler arası bağımlılık düzeyini istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yordayıp yordamadığının çoklu regresyon analizi ile belirlenmesine karar verilmiştir. Regresyon analizi sonucu Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3.

Kişiler Arası Bağımlılık Değişkeni İle Utandırılma Korkusu Aidiyet Duygusu Ve Sosyal Onay İhtiyacının Yordama Düzeyine İlişkin Sonuçları

Bağımlı değişken	Yordayıcı Değişken	B	SH	B	t	p	Korelasyon	
							Kısmi	Yarı Kısmi

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

Kişiler	Sabit	13.419	1.378		9.740	.000		
Arası	Sosyal Onay İhtiyacı	.048	.015	.178	3.131	.002	.165	.145
Bağımlılık	Utandırılma Korkusu	.165	.030	.318	5.519	.000	.283	.256
	Aidiyet Duygusu	-.059	.018	-.159	-3.372	.001	-.178	-.156

$$F_{(3,349)} = 38.610, p < .0001$$

$$R = .499; R^2 = .249$$

Tablo 3 incelendiğinde sosyal onay ihtiyacının ($\beta = .178$) utandırılma korkusunun ($\beta = .318$) ve aidiyet duygusunun ($\beta = -.159$), öğrencilerin kişiler arası bağımlılık düzeyini istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yordadığı görülmektedir. Tablo 3'te yer alan yordayıcı değişkenlerden kişiler arası bağımlılık değişkenini yordayan değişkenlere ait yarı kısmi korelasyon değerleri incelendiğinde, araştırmada sınanan regresyon modelinde kişiler arası bağımlılığın %2.10'unu sosyal onay ihtiyacı, %6.55'ni utandırılma korkusu, %2.43'ünü aidiyet açıkladığı görülmektedir. Son olarak kişiler arası bağımlılığı yordayan değişkenlerin belirlenmeye çalışıldığı regresyon modelinde kişiler arası bağımlılığın %13.82'sinin sosyal onay ihtiyacı, utandırılma korkusu ve aidiyet değişkenlerinin çakışması sonucu açıklandığı sonucuna ulaşılmaktadır. Elde edilen bu bulgu doğrultusunda sosyal onay ihtiyacı utandırılma korkusu ve aidiyet duygusunun yer aldığı regresyon modelinin öğrencilerin kişiler arası bağımlılığının %24'ünü yordadığı söylenebilir.

Araştırmada cinsiyete göre üniversite öğrencilerinin kişiler arası bağımlılık düzeylerinin önemli düzeyde farklılaşp farklılaşmadığı t testi ile belirlenmeye çalışılmıştır. Sonuçlar Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4.

Kişiler Arası Bağımlılık Düzeyinin Cinsiyete Göre Farklılaşp Farklılaşmadığına İlişkin T-Testi Sonucu

	Levene Testi		T-Testi		Ortalama		95% Güven		
	F	p	t	SS	p	Fark	SH	Düşük	Yüksek
Kişiler Arası Bağımlılık	.709	.400	.290	351	.772	.13604	.46955	-.78744	1.05953

Tablo 4 incelendiğinde kişiler arası bağımlılığının cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılaşmadığı görülmektedir. Erkeklerin kişiler arası bağımlılığı ortalamalarının kadınlara oranla az farkla daha düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Erkek $\bar{x} = 14.03$, SS = 4.21; Kadın $\bar{x} = 14.17$, SS = 4.18).

Araştırmada üniversite öğrencilerinin kardeş sayısına göre kişiler arası bağımlılık düzeyleri önemli düzeyde farklılaşp farklılaşmadığı belirlemek için tek yönlü varyans analizi yapılmıştır. Bu kapsamda öncelikle kardeş sayısı açısından kişiler arası bağımlılık düzeyi betimsel açıdan incelenmiş ve varyanslarının homojen olup olmadığı da Levene testi ile belirlenmeye çalışılmıştır. Yapılan Levene testi sonucu varyansların homojen olduğu görülmüştür [$F_{(3, 349)} = 1.667$, $p = .174$]. Betimsel istatistik sonucu Tablo 5 ve Şekil 2'de sunulmuştur.

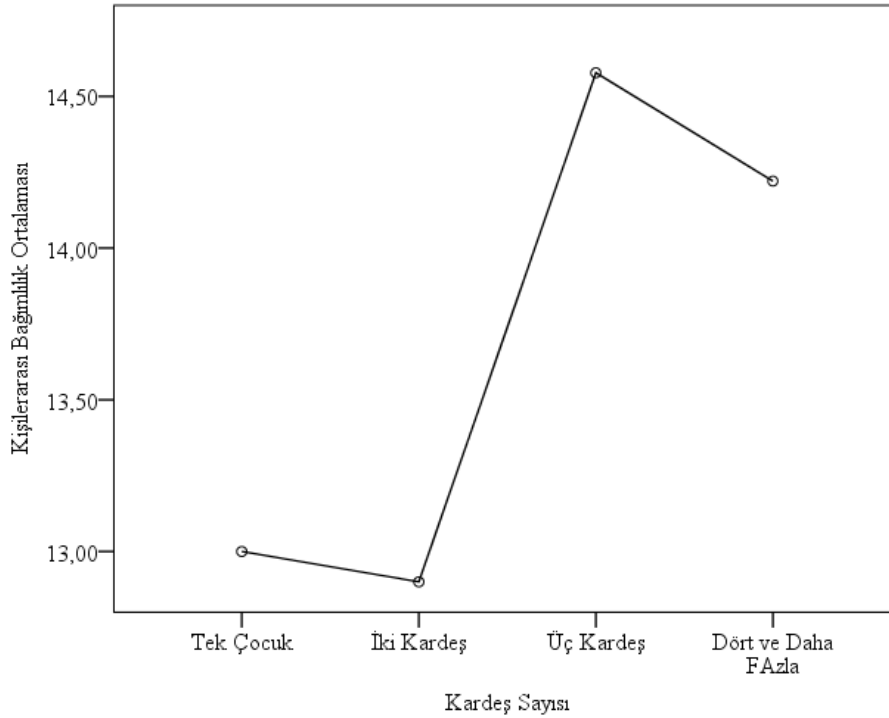
Tablo 5.

Kardeş Sayısı Değişkenine İlişkin Betimsel İstatistik Sonuçlar

Kişiler Arası Bağımlılık	N	$\bar{x}$	SS	95% Güven Aralığı		En Düşük Puan	En Yüksek Puan
				Alt Sınır	Alt Sınır		
Tek Çocuk	14	13.00	3.06	11.2312	14.7688	6.00	18.00
İki Kardeş	50	12.90	3.37	11.9422	13.8578	6.00	18.00
Üç Kardeş	135	14.57	4.25	13.8548	15.3007	6.00	30.00
Dört ve Daha Fazla	154	14.22	4.40	13.5203	14.9213	6.00	28.00
Toplam	353	14.12	4.19	13.6832	14.5604	6.00	30.00

Şekil 2.

Üniversite Öğrencilerinin Kardeş Sayısına Göre Kişiler Arası Bağımlılık Düzeyleri

Tablo 5 incelendiğinde üniversite öğrencilerinin kişiler arası bağımlılık düzeylerine ait ortalama puanlar arasında farklılığın olduğu görülmektedir (tek çocuk $\bar{x}$ = 13.00, iki kardeş $\bar{x}$ = 12.90, üç kardeş $\bar{x}$ = 14.57, dört ve daha fazla $\bar{x}$ = 14.22). Bu puan ortalamaları arasındaki farklılığın istatistiksel açıdan önemli düzeyde olup olmadığını saptamak amacıyla tek yönlü varyans analizi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 6’da gösterilmiştir.

Tablo 6.

Kişiler Arası Bağımlılık Düzeyinin Kardeş Sayısına Göre Farklılaşp Farklılaşmadığına İlişkin Tek Yönlü Varyans Analiz Sonuçları

Levene testi	p	Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	SD	Kareler Ort.	F	p
		Gruplar arası	121.835	3	40.612		
1.667	.174	Grup içi	6057.927	349	17.358	2.340	.073
		Toplam	6179.762	352			

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

Tablo 6 incelendiğinde, Levene testi sonucu da dikkate alınarak yapılan tek yönlü varyans analizi sonucunda üniversite öğrencilerinin kişiler arası bağımlılık düzeylerinin kardeş sayısına göre önemli düzeyde farklılaşmadığı bulunmuştur [$F_{(3, 349)} = 2.340, p = .073$].

Araştırmada üniversite öğrencilerinin algılanan gelir düzeyine göre kişiler arası bağımlılık düzeylerinin önemli düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığı belirlemek için tek yönlü varyans analizi yapılmıştır. Bu kapsamda öncelikle algılanan gelir düzeyi açısından kişiler arası bağımlılık düzeyi betimsel açıdan incelenmiş ve varyanslarının homojen olup olmadığı da Levene testi ile belirlenmeye çalışılmıştır. Yapılan Levene testi sonucu varyansların homojen olduğu görülmüştür [$F_{(2, 350)} = .094, p = .910$]. Betimsel istatistik sonucu Tablo 7 ve Şekil 3'te sunulmuştur.

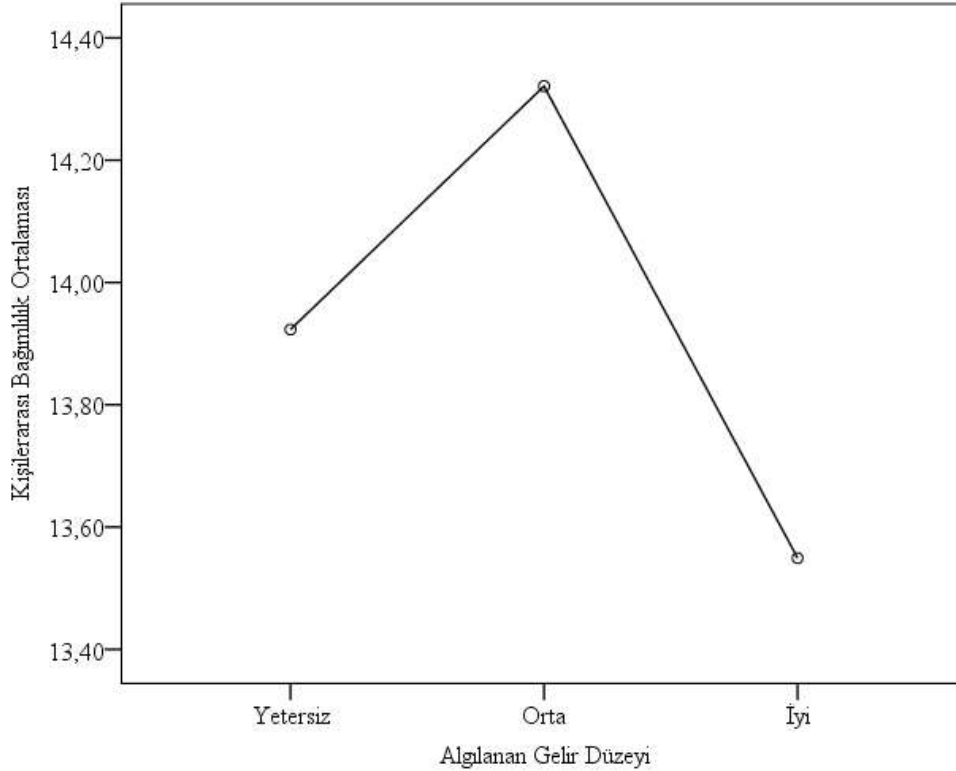
Tablo 7.

Kişiler Arası Bağımlılık Düzeyinin Algılanan Gelir Düzeyine İlişkin Betimsel İstatistik Sonuçları

Kişiler Arası Bağımlılık	N	$\bar{x}$	SS	95% Güven Aralığı		En Düşük Puan	En Yüksek Puan
				Alt Sınır	Alt Sınır		
Yetersiz	39	13.92	3.80	12.6912	15.1549	6.00	22.00
Orta	243	14.32	4.216	13.7881	14.8538	6.00	30.00
İyi	71	13.55	4.299	12.5318	14.5668	6.00	28.00
Toplam	353	14.12	4.190	13.6832	14.5604	6.00	30.00

Şekil 3.

Üniversite Öğrencilerinin Algılanan Gelir Düzeyine Göre Kişiler Arası Bağımlılık Düzeyleri

Tablo 7 ve Şekil 3 incelendiğinde üniversite öğrencilerinin kişiler arası bağımlılık düzeyi puan ortalamalarının algılanan gelir düzeyine göre farklılaştığı görülmektedir (yetersiz $\bar{x}=13.92$, orta $\bar{x}=14.32$, iyi $\bar{x}=13.55$). Bu farklılığın istatistiksel açıdan anlamlı olup olmadığı tek yönlü varyans analizi ile incelenmiş ve ulaşılan sonuçlar Tablo 8’de sunulmuştur.

Tablo 8.

Kişiler Arası Bağımlılık Düzeyinin Algılanan Gelir Düzeyine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığına İlişkin Tek Yönlü Varyans Analiz Sonucu

Levene testi	<i>p</i>	Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	SD	Kareler Ort.	<i>F</i>	<i>p</i>
.094	.910	Gruplar arası	34.452	2	17.226	.981	.376
		Grup içi	6145.310	350	17.558		
		Toplam	6179.762	352			

Tek yönlü varyans analizinin sonucuna ilişkin olan tablolar (Tablo 7 ve Tablo 8) incelendiğinde, kişiler arası bağımlılık düzeyinin algılanan gelir düzeyine göre anlamlı düzeyde farklılaşmadığı görülmektedir [$F_{(2, 350)} = .981, p = .376$].

TARTIŞMA

Araştırmada üniversite öğrencilerinin kişiler arası bağımlılık düzeyi ile utandırılma korkusu arasında anlamlı ve pozitif yönlü ilişki olduğu ve utandırılma korkusunun, öğrencilerin kişiler arası bağımlılık düzeyini istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yordadığı saptanmıştır. Başka bir deyimle üniversite öğrencilerinin başkaları tarafından utandırılma korkuları artıkça başkalarının varlığına duydukları ihtiyaçta artış göstermektedir.

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

Alan yazın incelendiğinde kişiler arası bağımlılık düzeyi ile utandırılma korkusu arasındaki ilişkiyi üniversite öğrencilerinde doğrudan inceleyen herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır. Fakat, Myers ve diğerleri (2007) tarafından utangaçlığın partner bağımlılığıyla olan ilişkisini araştırmaya yönelik yapılan bir çalışmada, utangaç bireylerin benlik saygılarını artırmak için önemli kişilere bağımlı olduklarını saptanmıştır. Aynı zamanda utangaçlık düzeyleri yüksek olan kadınların diğer kadınlara göre kişiler arası bağımlılık düzeyleri daha yüksek olduğu görülmüştür.

Rathus ve O'Leary (1997) tarafından bağımlılık ve duygusal bağımlılık düzeylerini tespit etmeye yönelik yapılan bir araştırma sonucunda ise utangaçlık sergileyen bireylerin utangaçlık sergilemeyen bireylere göre sosyal destek ve özgüveni artırmak için partnerlerine karşı bağımlı oldukları saptanmıştır. Dolayısıyla bu çalışmada elde edilen sonuçlar ile alan yazının tutarlı olduğu söylenebilir ve utangaç bireylerin utangaçlıklarıyla baş etmek için başkalarına karşı bağımlılık ihtiyacı duydukları düşünülebilir.

Alan yazın incelendiğinde kişiler arası bağımlılık kavramının bireyin gündelik yaşantısını olumsuz etkilediği ve beraberinde utangaçlık gibi çeşitli fobilere neden olduğu görülmüştür (Masling ve Schwartz, 1979). Dolayısıyla bu çalışmada utandırılma korkusunun kişiler arası bağımlılığı pozitif açıdan yordadığı sonucu bu nedenle ortaya çıkmış olabilir.

Kişiler arası bağımlılığın bireyde kaygıyı arttırırken diğer yandan depresyona girme riskini de arttırdığı ve bu bozuklukların ortaya çıkmasına zemin hazırladığı görülmüştür (McClintock ve diğerleri, 2015). Böylece kişiler arası bağımlılık kavramının ve utandırılma kavramının depresyon ve kaygı ile aralarında beklenen yönde ilişkilerin bulunması, bu iki değişkenin arasında bir ilişki olduğunu düşündürülebilir.

Üniversite öğrencilerinin kişiler arası bağımlılık düzeyleri ile aidiyet duygusu arasında ise negatif yönde anlamlı bir ilişkinin olduğu ve aidiyet duygusunun, öğrencilerin kişiler arası bağımlılık düzeyini istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yordadığı saptanmıştır. Başka bir deyimle aidiyet duygusu azaldıkça bireyin kişiler arası bağımlılık düzeyi artış göstermektedir.

Alan yazın incelendiğinde bu iki değişkeni birlikte ele alan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Fakat tıpkı kişiler arası bağımlılık düzeyinin yüksek olması gibi, aidiyet duygusunun eksik olması bireylerde depresyon, kaygı, yalnızlık hissi gibi birçok ciddi duygusal sorunlara yol açtığı ve bu ihtiyaç karşılanmadığı sürece bireylerin kurdukları ilişkilerde ve o ilişkileri sürdürmekte sorun yaşadıkları saptanmıştır (Baumeister & Leary, 1995). Bu bağlamda bu çalışmadaki bu iki değişkenin arasında elde edilen negatif yönde ki ilişkinin bu nedenle ortaya çıktığı düşünülebilir.

Baumeister ve Leary (1995) aidiyetin kişiler arası ilişkilerin oluşmasında ve devamında sürdürülmesinde, geliştirilmesinde etkin olan evrensel bir istek olduğunu ortaya koymuşlardır. Buna göre, aidiyet ihtiyacı evrensel, temel, güçlü bir ihtiyaçtır ve yüksek düzeyde psikolojik doygunluk sağlamaktadır. Lee ve Robbins (1998) tarafından yapılan çalışma aidiyet duygusunun yeterli olmasının bireyin kendini bir topluluğa ait hissetmesinin; yüksek düzeyde benlik saygısı, uyum, öz düzenleme, yüksek akademik başarı, yüksek yaşam doyum düzeyi ile ilişkili olduğunu göstermektedir (Akt. Duru, 2007). Diğer taraftan aidiyet duygusunun eksikliği birçok olumsuz sonuçları beraberinde getirdiği yapılan sosyo-psikolojik araştırmalarda da kanıtlanmıştır (Pickett ve diğerleri, 2004). Temel bir ihtiyaç olarak ele

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

alınan aidiyetin eksikliği bireyde reddedilme duygularını artırarak, bireyin ruh sağlığını olumsuz yönde etkileyebilmekte, bireyin davranış ve uyum sorunları yaşamasına neden olabilmektedir (Baumeister & Tice, 1990; Duru, 2007). Aidiyet ihtiyacının giderilmemesinden kaynaklanan kaygı (Baumeister ve Tice, 1990) ve stres (Baumeister & Leary, 1995) gibi ruhsal ve fiziksel hastalıklara ve hatta intiharlara (Osterman, 2000) yol açabildiği saptanmıştır. Sonuç olarak, birey kendini bir topluluğa ait hissetmediği sürece ve bu ihtiyacını gideremediği sürece başkalarına bağımlı olma eğilimi artmakta olduğu düşünülebilir. Yapılan araştırmaların sonuçlarına göre aidiyet eksikliğinin getirdiği olumsuz sonuçlar (kaygı, depresyon, intihar düşüncesi, stres vb.) kişiler arası bağımlılığın doğurduğu olumsuz sonuçlar ile örtüştüğü görülmektedir. Bu bağlamda, üniversite öğrencilerinin kişiler arası bağımlılık düzeyi ile aidiyet duygusu arasında anlamlı ve negatif yönde bir ilişki çıkmış olduğu söylenebilir.

Üniversite öğrencilerinin kişiler arası bağımlılık düzeyleri ile sosyal onay ihtiyacının arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişkinin olduğu ve sosyal onay ihtiyacının öğrencilerin kişiler arası bağımlılık düzeyini istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yordadığı saptanmıştır. Diğer bir ifadeyle üniversite öğrencilerinin sosyal onay düzeyleri arttıkça kişiler arası bağımlılık düzeylerinde de artış olduğu ortaya çıkmıştır. Alan yazın incelendiğinde bu iki değişken arasında ki ilişkiyi doğrudan inceleyen herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır fakat onay arama ihtiyacını bağımlılığın motivasyonel bileşeni olarak tanımlandığı görülmüştür (Bornstein, 2005).

Kişiler arası bağımlılık ile ilgili bazı tanımlara bakıldığında, bu kavramın başkalarından onay ve destek almak için duyulan ihtiyaç, kişinin kendine dair algısının olumsuz, başkalarına dair algısının ise olumlu yönde olması ve kendini güçsüz olarak nitelendirirken başkalarını güçlü olarak algılaması olarak değerlendirildiği görülmüştür (Bornstein, 2005). Bağımlılık ilgi, onay ve yardım arayışı davranışlarını içermektedir (Ainsworth, 1972). Diğerleri tarafından onaylanma ve desteklenme ya da yardım alma ihtiyaçları karşılanmadığında bağımlı birey reddedildiğini düşünebilir ve bundan dolayı depresyona girme riski de artabilir. Kişiler arası bağımlılığın bireyin bulunduğu çevreden onay ve ilgi arama anlamına gelmekte olduğu bilinmektedir (Thompson & Zuroff, 1999).

Zuckerman, Levitt ve Lubin (1961) uyumlu kişiliğin özelliklerini kullanarak bağımlılığı tanımlama amaçlı yaptıkları bir çalışmanın sonuçlarına göre bağımlılığı başkalarından onay bekleme, başkalarıyla uyumlu olma adına, onlara bağlı olma, kendini aşağılama ve suçlama eğilimi olarak tanımlamışlardır (Akt. Bartel, 1995). Bu bağlamda üniversite öğrencilerinde sosyal onay ihtiyacının onların kişiler arası bağımlılık düzeylerini arttırdığı söylenebilir. Dolayısıyla bu araştırmada elde edilen sosyal onay ihtiyacının kişiler arası bağımlılığı yordadığı sonucu bu nedenle ortaya çıkmış olabilir.

Çalışmada cinsiyete göre üniversite öğrencilerinin kişiler arası bağımlılık düzeylerinin cinsiyete göre istatistiksel açıdan önemli düzeyde farklılaşmadığı ancak kadınların bağımlılık düzeylerinin erkeklerden daha fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Alan yazın incelendiğinde kişiler arası bağımlılığın cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığına bakılan çalışmalarda kadınların erkeklere göre daha yüksek bağımlılık puanları elde ettiği ve bağımlılığın, tutarlı bir şekilde kadınlarda daha yaygın olduğu görülmüştür (Bornstein, 1995; Birtchnell & Kennard, 1983; Bornstein ve diğerleri, 1993; Singh & Ojha, 1987). Projektif ölçek araştırmalarında ise bu biçimde bir cinsiyet farklılığın bulunmadığı; aksine kadınların ve

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

erkeklerin benzer bağımlılık düzeylerine sahip olduğu görülmektedir (Bornstein ve diğerleri, 1988; O'Neill ve Bornstein, 2001).

Bağımlılık noktasında kızlar ve erkekler arasındaki farklılığa bakıldığında bu farklılığın cinsiyetten çok cinsiyete dayalı yüklenen rol ile bağlantılı olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Örn. Alonso-Arbiol ve diğerleri, 2002; Bornstein ve diğerleri, 1996). Bağımlı davranışın geleneksel kadın cinsiyet rolü ile uyumlu olduğu düşünüldüğünde, bu davranışın hoş karşılandığı ve yadırganmadığı bilinmektedir. Tam tersine kadın bu bağımlı davranış rolünün dışına çıkıp boyun eğme eğiliminde olmadığı toplum tarafından olumsuz değerlendirildiği söylenebilir. Alan yazın taraması sonucunda araştırmaların cinsiyet açısından kızların erkeklere göre daha bağımlı olduklarına dair bir sonucun elde edilmiş olmasının toplumda bağımlılığa yüklenen anlam ile ilişkili olduğu söylenebilir. Aynı zamanda erkeklerinde içlerinde var olan bağımlılık düzeylerinin gizleme eğiliminde olabileceği düşünülebilir. Dolayısıyla bu araştırmada elde edilen kadınların bağımlılık düzeylerinin erkeklerden yüksek olması sonucu bu nedenle ortaya çıkmış olabilir. Bu araştırmanın sonuçları her ne kadar çok belirgin bir farkı ortaya koymasa da, alan yazın incelendiğinde mevcut araştırma ile tutarlı sonuçlara rastlandığı görülmüştür.

Araştırmada üniversite öğrencilerinin kişiler arası bağımlılık düzeylerinin kardeş sayısına göre önemli düzeyde farklılaşmadığı bulunmuştur. Alan yazın incelendiğinde katılımcıların doğum sırasının kişiler arası bağımlılık eğilimi üzerinde anlamlı bir etkisinin olabileceği sonucuna varılmıştır. Adler ilk ve tek çocukların bağımlı davranmaya daha eğilimli olduklarını ortaya atmıştır. Adler' e göre bunun nedeni ise tek çocuklu ailelerin, çok çocuklu ailelere kıyasla çocuklarını şımartmaya ve korumaya daha eğilimli olabileceklerini savunmuştur (Ferguson, 2010). Bir diğer ifade ile, kardeş sayısı azaldıkça şımartıcı ve korumacı ebeveyn özelliklerinin artabileceği ve bununla birlikte çocukta kişiler arası bağımlılık eğiliminin ortaya çıkabileceği söylenebilir.

Bazı diğer araştırmacıların bulgularına göre (Becker, 1970; Moran, 1967), en büyük kardeşin diğer kardeşlere göre bağımlı davranışlar sergilemeye daha yatkın olduğu yönündedir ve Adler'in görüşlerini destekler niteliktedir (Akt. Gürsoy ve diğerleri, 2004). Farley (1975) tarafından yapılan bir çalışmada ise kardeş sayısının kişiler arası bağımlılık eğilimi ile ilişkili olmadığı gözlenmiştir.

Bu araştırmada elde edilen sonuca göre kardeş sayısının, üniversite öğrencilerinin başkalarına bağımlı olma eğilimlerini etkilemediği söylenebilir, elde edilen bu bulgu da Adlerin görüşü ile tutarsızlık göstermektedir. Bu iki değişken arasındaki ilişkinin nitelikli bir şekilde değerlendirilebilmesi için ailenin genişliği, kardeşlerin cinsiyeti, kardeşler arasındaki yaş farkı gibi değişkenlerin de kontrol edilmesi gerektiği söylenebilir. Bu bağlamda, Türk aile yapılarına bakıldığında kardeşli ailelerde yetişen bireylerin sürekli kardeş ve ebeveyn kontrolünde yaşamaları, ilerleyen süreçlerde daha özgür olabilmeleri için başkalarına bağımlı olmadan kendi tercihlerini deneyimlemek istediklerine neden olduğu söylenebilir. Bu bağlamda, kardeş sayısının kişiler arası bağımlılığı ile arasında bir ilişki bulunmadığı sonucu bu nedenden dolayı ortaya çıkmış olabilir. Aynı zamanda alan yazın incelendiğinde, kişiler arası bağımlılığın aile bireylerinden çok sosyal çevreye (arkadaş, sevgili vs.) daha fazla duyulduğu saptanmıştır (Gürsoy ve diğerleri, 2004; Ferguson, 2010), bu nedenle kardeş değişkeni önemli bir figür olarak görülmediği için, kişiler arası bağımlılığı ile arasında bir ilişki bulunmadığı sonucu ortaya çıkmış olabilir.

Araştırmada üniversite öğrencilerinin kişiler arası bağımlılık düzeylerinin algılanan gelir düzeyine göre anlamlı düzeyde farklılaşmadığı sonucuna varılmıştır. Alan yazın incelendiğinde bazı çalışmaların bu sonucu destekler nitelikte olduğu ve algılanan gelir düzeyi değişkeninin kişiler arası bağımlılık eğilimi üzerinde anlamlı bir etkisinin bulunmadığı görülmüştür (Arslan, 2017). Bazı diğer araştırmalarda ise düşük gelir düzeyi ve düşük eğitim seviyesinin aile içerisinde bağımlı ilişkilerin önem kazanması ile ilişkili olduğu, buna göre, ailenin gelir düzeyi ve eğitim seviyesi arttıkça kişiler arası bağımlılık eğiliminin azaldığı görülmüştür (Gürsoy ve diğerleri, 2004; Kağıtçıbaşı, 1998). Görüldüğü gibi bu araştırmanın sonucu bu konuda yapılan daha önceki araştırma sonuçlarıyla hem tutarlı hem de tutarsızdır. Üniversite öğrencilerinin ekonomik durumu diğer insanlara bağımlılığını etkilemiyor olabilir. Ayrıca bu araştırmada öz-bildirime dayalı veriler toplandığı için bireylerin gelir düzeyini düşük ya da yüksek olarak algılamaları onların kişilerarası bağımlılık algılarını etkilemiyor olabilir. Bu nedenle bu çalışmada kişiler arası bağımlılık düzeyinin algılanan gelir düzeyi açısından farklılaşmadığı sonucuna ulaşılmış olabilir.

Bu araştırma hem insan ruh sağlığı için önemli bir değişken olan kişiler arası bağımlılık değişkenini yordayan değişkenlerin belirlenmesi ve bunun çoklu regresyon analizi ile test edilmesi açısından hem de bu değişkenlerin birlikte ele alınacağı yeni araştırmalarda bu değişkenler arasındaki ilişkilerin farklı modeller kapsamında değerlendirilmesine öncülük etmesi açısından önem taşımaktadır. Bu araştırma 353 üniversite öğrencisinden elde edilen verilerle yürütüldüğü için veri sayısı açısından sınırlılığa sahiptir. Bu nedenle gelecekte bu araştırmanın konusu ile ilgili yapılacak benzer araştırmalarda katılımcı sayısının artırılması araştırmanın genellenebilirliğinin artırılmasını sağlayabilir. Ayrıca bu araştırma üniversite öğrencileri ile sınırlıdır. Bu değişkenlerle ilgili ileride yapılacak olan araştırmalar farklı yaş gruplarında yapılabilir. Son olarak çalışmanın sonuçlarından hareketle kişilerarası bağımlılığı önleyici psikoeğitim programları çocuklara ergenlere ve yetişkinlere özgü hazırlanabilir.

KAYNAKLAR

- Ainsworth, M. D. (1972). Attachment and dependency: A comparison. In J. L. Gewirtz, *Attachment and dependency*. Oxford, England: V. H. Winston & Sons.
- Akın, A., Raba, S., Rada, S., Yılmaz, S., & Rada, M. (2016). Genel aidiyet ölçeği'nin Türkçeye uyarlanması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Türk ve İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(7), 271-277. Erişim adresi: https://toad.halileksi.net/sites/default/files/pdf/genel-aidiyet-olcegi-toad_0.pdf
- Akın, A., Raba, S., Rada, S., Yılmaz, S., & Demirbacak, H. Ş. (2016). Kişiler Arası Bağımlılık Ölçeği'nin 6 maddelik formu'nun Türkçeye uyarlanması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *V. Sakarya'da Eğitim Araştırmaları Kongresi*, 85. Erişim adresi: https://toad.halileksi.net/sites/default/files/pdf/kisiler-arasi-bagimlilik-olcegi-toad_0.pdf
- Akın, A., Rada, S., Raba, S., & Yılmaz, S. (2016). Başkaları Tarafından Utandırılma Korkusu Ölçeği'nin Türkçe'ye uyarlanması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Kesit Akademi Dergisi*, 4, 336-343. DOI: 10.18020/kesit.57
- Alonso-Arbiol, I., Shaver, P. R., & Yáñez, S. (2002). Insecure attachment, gender roles, and interpersonal dependency in the Basque Country. *Personal Relationships*, 9(4), 479-490. DOI: 10.1111/1475-6811.00030
- Arslan, R. (2017). *Algılanan ebeveynlik biçimleri, erken dönem uyumsuz şemalar ve kişiler arası bağımlılık eğilimi arasındaki ilişkiler: Şema terapi modeli çerçevesinde bir*

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

- inceleme* (Yüksek Lisans Tezi). YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanından erişildi. (Tez no. 463239)
- Asendorpf, J. B. (2000). A person-centered approach to personality and social relationships: Findings from the Berlin relationship study. *Developmental Science And The Holistic Approach*, 281-298. Erişim adresi: [https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=mFR4AgAAQBAJ&oi=fnd&pg=PA281&dq=Asendorpf,+J.+B.+\(2000\)](https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=mFR4AgAAQBAJ&oi=fnd&pg=PA281&dq=Asendorpf,+J.+B.+(2000))
- Bartel, A. P. (1995). Training, wage growth, and job performance: Evidence from a company database. *Journal of Labor Economics*, 13(3), 401-425. Erişim adresi: scholar.google.com/citations?user=NY-3zUwAAAAJ&hl.
- Baumeister, R. F., & Leary, M. R. (1995). The need to belong: desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. *Psychological Bulletin*, 117(3), 497. DOI: 10.1037/0022-3514.41.6.1075
- Baumeister, R. F., & Tice, D. M. (1990). Point-counterpoints: Anxiety and social exclusion. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 9(2), 165-195. Erişim adresi: <https://psycnet.apa.org/record/1990-30884-001>
- Becker, M. H. (1970). Sociometric location and innovativeness: Reformulation and extension of the diffusion model. *American Sociological Review*, 267-282. DOI: 10.1023/A:1009620618662
- Birtchnell, J., & Kennard, J. (1983). Does marital maladjustment lead to mental illness? *Social Psychiatry*, 18(2), 79-88. DOI: 10.1007/BF00583992
- Bornstein, M. H. (2005). *Handbook of Parenting: Volume 5: Practical Issues in Parenting*. Psychology Press. DOI: 10.1.1.457.3309
- Bornstein, R. F., Bowers, K. S., & Bonner, S. (1996). Relationships of objective and projective dependency scores to sex role orientation in college student participants. *Journal of Personality Assessment*, 66(3), 555-568. DOI: 10.1207/s15327752jpa6603_6
- Bornstein, R. F., Leone, D. R. & Galley, D. J. (1988). Rorschach measures of oral dependence and the internalized self-representation in normal college students. *Journal of Personality Assessment*, 52(4), 648-657. DOI: 10.1037/0033-2909.112.1.3
- Bornstein, R. F., Manning, K. A., Krukonis, A. B., Rossner, S. C. & Mastrosimone, C. C. (1993). Sex differences in dependency: A comparison of objective and projective measures. *Journal of Personality Assessment*, 61(1), 169-181. DOI: 10.1177/1073191195002004003
- Bornstein, J. A. (2005). Epiclassic political organization in southern Veracruz, Mexico: Segmentary versus centralized integration. *Ancient Mesoamerica*, 16(1), 11-21. Erişim adresi: https://www.academia.edu/4026697/An_Unexplored_Realm_in_the_Heartland_of_the_Southern_Gulf_Olmec_Investigations_at_El_Marquesillo_Veracruz_Mexico
- Carducci, B. J., & Zimbardo, P. G. (1995). Are you shy? *Psychology Today*, 28(6), 34-46.
- Chickering, A. W., & Reisser, L. (1993). *Education and Identity. The Jossey-Bass Higher and Adult Education Series*. Jossey-Bass Inc. Publishers, 350 Sansome St., San Francisco, CA 94104.
- Christie, N. G., & Dinham, S. M. (1991). Institutional and external influences on social integration in the freshman year. *The Journal of Higher Education*, 62(4), 412-436. DOI: 10.1080/00221546.1991.11774140
- Crowne, D. P. & Marlowe, D. (1964). *The approval motive*. New York: John Wiley ve Sons.

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

- Duru, E. (2007). Sosyal bağıllık ölçeği'nin Türk kültürüne uyarlanması. *Eğitim Araştırmaları Dergisi (EJER)*, 26, 85-94.
- Dökmen, U. (2010). *Sanatta ve günlük yaşamda iletişim catismalari ve empati*. Ankara: Remzi Kitabevi.
- Farley, F. H. (1975). Birth order and a two-dimensional assessment of personality. *Journal of Personality Assessment*, 39(2), 151-153. DOI: 10.1207/s15327752jpa3902_11
- Ferguson, E. D. (2010). Adler's Innovative Contributions Regarding the Need to Belong. *Journal of Individual Psychology*, 66(1). Erişim adresi: <https://web.b.ebscohost.com/abstract?direct=true&profile=ehost&scope=site&authryp=e=crawler&jrnl>
- Gee, B. A., Antony, M. M., & Koerner, N. (2012). Do socially anxious individuals fear embarrassment by close others? Development of the Fear of Embarrassment by Others Scale. *Personality and Individual Differences*, 52(3), 340-344. DOI: 10.1016/j.paid.2011.10.029
- Grams, W. C., & Rogers, R. W. (1990). Power and personality: Effects of Machiavellianism, need for approval, and motivation on use of influence tactics. *The Journal of General Psychology*, 117(1), 71-82. DOI: 10.1080/00221309.1990.9917774
- Gürsoy, F., Aral, N., Ayhan, A. B., & Aydoğan, Y. (2004). Annesi çalışan ve çalışmayan çocukların bağımlılık eğilimlerinin incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26(26). Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/download/article-file/87770>
- Hagerty, B. M., Lynch-Sauer, J., Patusky, K. L., Bouwsema, M., & Collier, P. (1992). Sense of belonging: A vital mental health concept. *Archives of Psychiatric Nursing*, 6(3), 172-177. DOI: 10.1016/0883-9417(92)90028-H
- Henderson, L., & Zimbardo, P. G. (2001). Shyness as a clinical condition: The Stanford model. Erişim adresi: <https://psycnet.apa.org/record/2001-05046-019>
- Hirschfeld, R. M., Klerman, G. L., Gouch, H. G., Barrett, J., Korchin, S. J., & Chodoff, P. (1977). A measure of interpersonal dependency. *Journal of Personality Assessment*, 41(6), 610-618. DOI:10.1207/s15327752jpa4106_6
- Huitt, W. (2004). *Maslow's hierarchy of needs. Educational psychology interactive*. New York.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1998). Cross-cultural perspectives. *Advances in Psychological Science: Social, Personal, and Cultural Aspects*, 1, 475. Erişim adresi: [https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=C3%87.\(1998\).+Crosscultural+perspectives.+Advances+in+Psychological+Science](https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=C3%87.(1998).+Crosscultural+perspectives.+Advances+in+Psychological+Science)
- Karaşar, B., & Öğülmüş, S. (2016). Sosyal Onay İhtiyacı Ölçeği: Geçerlik ve güvenilirlik analizi. *Ege Eğitim Dergisi*, 17(1), 84-104. DOI: 10.12984/eed.38607ş
- Karaşar, B., & Öğülmüş, S. (2016). Üniversite öğrencilerinde sosyal onay ihtiyacının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29(2), 469-495. Erişim adresi: <http://dergipark.org.tr/uefad/issue/26859/282490>
- Karaşar, B. (2014). *Üniversite öğrencilerinde sosyal onay ihtiyacının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi* (Doktora Tezi). YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanından edinilmiştir (Tez no. 381788).
- Kell, H. J. (2009). *Approval motivation and situational judgment tests: the role of personality and implicit trait policies* (Master's Thesis). Rice University. Erişim adresi: <http://scholarship.rice.edu/handle/1911/61901>.
- Leary, M. R., & Kowalski, R. M. (1997). *Social anxiety*. New York: Guilford Press.

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

- Leite, W. L., & Beretvas, S. N. (2005). Validation of scores on the Marlowe-Crowne Social Desirability Scale and the Balanced Inventory of Desirable Responding. *Educational and Psychological Measurement, 65*(1), 140-154.
- Malone, G. P., Pillow, D. R., & Osman, A. (2012). The General Belongingness Scale (GBS): Assessing achieved belongingness. *Personality and Individual Differences, 52*(3), 311-316. DOI: 10.1016/j.paid.2011.10.027
- Masling, J., & Schwartz, M. (1979). A critique of research in psychoanalytic theory. *Genetic Psychology Monographs*. Erişim adresi: <https://psycnet.apa.org/record/1980-05248-001>
- McClintock, A. S., McCarrick, S. M., Anderson, T., Himawan, L., & Hirschfeld, R. (2015). Development and validation of a six-item version of the Interpersonal Dependency Inventory. *Assessment, 24*(3), 360-370.
- McLeod, S. (2007). Maslow's hierarchy of needs. *Simply psychology, 1*. Erişim adresi: <http://highgatecounselling.org.uk/members/certificate/CT2%20Paper%201.pdf>
- Miller, D. (1987). Material culture and mass consumption. DOI: 10.2307/2071982
- Moran, P. A. P. (1967). Testing for correlation between non-negative variates. *Biometrika, 54*(3-4), 385-394. DOI: 10.1093/biomet/54.3-4.385
- Mounts, N. S., Valentiner, D. P., Anderson, K. L., & Boswell, M. K. (2006). Shyness, sociability, and parental support for the college transition: Relation to adolescents' adjustment. *Journal of Youth and Adolescence, 35*(1), 68-77. Erişim adresi: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10964-005-9002-9>
- Myers, B., Dilks, L. S., & Marceaux, J. (2007). An exploration of shyness and its relationship to partner dependency in romantic relationships. *North American Journal of Psychology, 9*(2), 293. Erişim adresi: <https://search.proquest.com/openview/1a6f9402eadde77964ee011b00b68341/1?pq-origsite=gscholar&cbl=28796>
- O'Neill, R. M., & Bornstein, R. F. (2001). The dependent patient in a psychiatric inpatient setting: Relationship of interpersonal dependency to consultation and medication frequencies. *Journal of Clinical Psychology, 57*(3), 289-298. DOI: 10.1002/jclp.1012
- Osterman, K. F. (2000). Students' need for belonging in the school community. *Review of Educational Research, 70*(3), 323-367. DOI: 10.3102/00346543070003323
- Pickett, C. L., Gardner, W. L., & Knowles, M. (2004). Getting a cue: The need to belong and enhanced sensitivity to social cues. *Personality and Social Psychology Bulletin, 30*(9), 1095-1107. DOI: 10.1177/0146167203262085
- Poston, B. (2009). Maslow's hierarchy of needs. *The Surgical Technologist, 41*(8), 347-353. Erişim adresi: <http://www.ast.org/pdf/308.pdf>
- Rathus, J. H., & O'Leary, K. D. (1997). Spouse-specific dependency scale: Scale development. *Journal of Family Violence, 12*(2), 159-168. DOI: 10.1023/A:1022884627567
- Shifron, R. (2010). Adler's need to belong as the key for mental health. *Journal of Individual Psychology, 66*(1), 10-29. Erişim adresi: <https://machon-adler.co.il/wp-content/uploads/2018/07/Shifron-Adlers-need-to-belong.pdf>
- Singh, R. R., & Ojha, S. K. (1987). Sex difference in dependence proneness, insecurity and self concept. *Manas*. Erişim adresi: <https://psycnet.apa.org/record/1989-22435-001>
- Sosik, J. J., & Dinger, S. L. (2007). Relationships between leadership style and vision content: the moderating role of need for social approval, self-monitoring, and need for social power. *The Leadership Quarterly, 18*, 134-153. DOI: 10.1016/j.leaqua.2007.01.004

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESSON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

- Thompson, R., & Zuroff, D. C. (1999). Development of self-criticism in adolescent girls: Roles of maternal dissatisfaction, maternal coldness, and insecure attachment. *Journal of Youth and Adolescence*, 28(2), 197-210. DOI: 10.1023/A:1021601431296
- Zimbardo, P. G., Pilkonis, P. A., & Marnell, M. E. (1977). Shyness: What it is, what to do about it. Erişim adresi: <https://www.amazon.com/Shyness-What-Do-About/dp/0201550180>

**BİLANÇO TARİHİNDEN SONRAKİ OLAYLARIN BAĞIMSIZ DENETİM
STANDARTLARINDA ELE ALINMASI: COVID-19 PANDEMİ SÜRECİNDE 2020
YILI İLE 2021 YILI DENETÇİ RAPORLARININ KARŞILAŞTIRILMASI**

EVALUATION OF EVENTS AFTER BALANCE SHEET DATE IN INDEPENDENT
AUDITING STANDARDS: COMPARISON OF AUDITOR REPORTS IN COVID-19
PANDEMIC PERIOD IN 2020 AND 2021

Prof. Dr. Seçkin GÖNEN

Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

ORCID NO: 0000-0001-5962-7375

Öğr. Gör. Yusuf GALİP

Pamukkale Üniversitesi, Kale Meslek Yüksekokulu

ORCID NO: 0000-0002-6598-2186

ÖZET

2019'da Çin Halk Cumhuriyeti'nde başlayıp tüm dünyayı neredeyse iki yıla varan süredir etkisi altına alan Covid-19 salgın hastalık sürecinde, birçok işletme zorluklar yaşamıştır. Ülkemizi de 2020 yılı başlarında etkisini alan bu hastalık, muhasebe ve denetim mesleğini dahil neredeyse tüm meslekleri, daha önce karşılaşılmamış bir durumda bırakmıştır. Sokağa çıkma kısıtlamalarıyla meslek mensupları iş yerlerine gitme konusunda bile güçlükler yaşamışlardır. Ayrıca mükellefi veya denetledikleri işletmelerin bazılarının da bu süreçte kapalı oluşu, yanında birçok sıkıntıyı beraberinde getirmiştir. Meslek mensuplarının bir kısmının evden çalışması veya kademeli çalışmaya geçmesi, sürecin getirdiği yenilikler arasındadır.

2020 yılında işletmelerin finansal tablolarını yayınlayacağı dönemde ülkemizde Covid-19 salgınından dolayı bir dizi önlemler ilk defa alınmaya başlamıştır. Söz konusu salgın işletmelerin bilanço tarihinden sonraki dönem diye adlandırılan sürece isabet etmiştir. İşletmelerin ilk kez karşılaştıkları olağanüstü durumun finansal raporlarını ve denetçi görüşünü etkilemesi kaçılmaz olmuştur. Tüm dünyayı etkisini alan bu olayın, bilanço tarihinden sonraki dönemde ülkemizde görülmesi, inceleme konusunu oluşturmaktadır.

Bu çalışma, "BDS-560 Bilanço Tarihinden Sonraki Olaylar" standardı kapsamında, Borsa İstanbul'da yer alan işletmelerin denetçi raporlarında ele alınmasına yönelik inceleme yapmak amacıyla ele alınmıştır. 2019 ve 2020 yılı dönem sonu konsolide finansal tablo ve denetçi raporlarını karşılaştırılarak ele alınacaktır. Ayrıca denetim sürecinin salgın koşullarında nasıl yapıldığına, yeniliklerin ve uzaktan çalışmanın etkisinin olup olmadığı konusunda gelişmelere ışık tutulacaktır. Bilanço tarihi ve denetçi raporu tarihi arasında gerçekleşen olayların,

işletmeleri ve denetim yapan şirket veya kişilerin bu süreçte karşılaştıkları durumları bağımsız denetim standartları kapsamında değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Bilanço Tarihinden Sonraki Olaylar, Bağımsız Denetim Standartları, Covid-19

ABSTRACT

EVALUTAION OF EVENTS AFTER BALANCE SHEET DATE IN INDEPENDENT AUDITING STANDARDS: COMPARISON OF AUDITOR REPORTS IN COVID-19 PANDEMIC PERIOD IN 2019 AND 2020

Most enterprises face with difficulties in Covid-19 pandemic period that started in 2019 in China and spread the world for almost two years. This disease has affected our country with the beginning of 2020 and it exposed all professions including accounting and auditing to an unprecedented situation. Due to lockdowns, field professionals experienced difficulties even commuting to their workplace. Since some taxpayer enterprises which they audit are closed in this process, it brought many problems alongside. Field professionals' working from home or transferring their shift into part-time is newly experienced in this period.

In 2020 financial statements period, a sequence of precautions are taken in our country for the first time. This pandemic corresponds to the period of events after balance sheet date of enterprises. Extraordinary conditions that enterprises met for the first time inevitably affect financial statements and auditors' opinion. Occurrence of this phenomenon, that affected all the world, in our country after balance sheet date constitutes research topic.

This study is evaluated within the context of International Standards on Auditing 560 Events After Balance Sheet Date with the aim of examining audit reports of enterprises enlisted in Borsa Istanbul. Consolidated financial statements of 2019 and 2020 year ends and audit reports are going to be evaluated comparatively. Moreover, how auditing processes are performed in pandemic period, whether new conditions and remote working's effects are existent will be enlightened. Events occurred between balance sheet date and audit report; situations that enterprises, auditors and audit companies face with are going to be reviewed within independent auditing standards context.

Key Words: Events After Balance Sheet Date, Independent Auditing Standards, Covid-19

GİRİŞ

Tüm dünyayı etkisi altına alan ve son dönemde nerdeyse etkilemediği alan kalmayan Covid-19 pandemisinin(salgın) etkisi, her disiplinde olduğu gibi muhasebe ve denetim alanında da görülmektedir. Devletlerin almış aldığı önlemler veya insan davranışlarında oluşan değişiklikler gibi nedenlerle özellikle denetim mesleğinde daha önce karşılaşılmamış uygulamalarla maruz kalmıştır.

Ülkemizde 2020 yılının Mart ayından itibaren görülen salgın ve tedbirleri, finansal raporların yayınlanma tarihine denk gelmiştir. Bu durum bilanço tarihinden sonraki dönem diye adlandırılan sürece isabet etmiştir. Kimi işletmeler salgın tedbirleri alınmadan önce finansal tablolarını yayınlamış, kimi işletmeler ise o tarihler itibariyle henüz finansal tablolarını yayınlamamıştı. İlk kez karşılaşılan bu durum neticesinde, denetim standartlarında veya literatürde ne gibi direktifler olup olmadığı konusu önem kazanmıştır.

Salgın ve oluşan belirsizlikler sonucunda, denetim işinin kabulünden tutun, kanıt toplama, kilit denetim konularının tespit edilmesi gibi her konuda bağımsız denetim süreci etkilendiği bilinmektedir.

Çalışmamızda, denetim faaliyetinin Covid-19 pandemi koşullarındaki durumuna yer verilmiş, bilanço tarihinden sonraki olaylara bağımsız denetim standardı perspektifinden bakılmış ve bu iki konunun 2019 ve 2020 yılı denetçi raporlarına etkisi incelenmiştir.

1. COVID- 19 PANDEMİSİ VE DENETİM

Pandemi, kişilerin ve işletmelerin çalışma koşullarını tamamen etkilemiş, belirsizlik ile savaşa sürecine sokmuştur. Yıllardır süregelen alışılmış birçok normalde değiştirmeye zorunlu kılmakta ve ani değişim sonucunda kişilerin yüzleştikleri en temel değişimin yeni çalışma koşulları ve adaptasyonu olduğu anlaşılmaktadır(Beder, 2021: 174). Bu durumdan hemen hemen her durumun etkilendiği gibi denetim faaliyeti de etkilenmiştir. Salgın sonucunda uzaktan denetim kavramı gündeme gelmiştir.

Teknoloji ve bilimin kullanılması ile denetimin dijital platformda gerçekleşmesine olanak sağlayan bir denetim yaklaşımı olarak ortaya çıkan uzaktan denetim; finansal tablo verilerini

ve iç kontrol faaliyetlerinin etkililiğini değerlendirmek amacıyla, elektronik ortamda kanıt elde etmek ve denetlenen işletme ile iletişim sağlamak amacıyla bilgisayar teknolojisini kullanarak, bireylerin fiziksel olarak bulunmasına gerek duymadan oluşan bir süreçtir (Ağdeniz ve Çetin, 2021:61).

Covid 19 pandemi koşulları denetim faaliyetlerinde uzaktan denetimi gündeme getirmiştir. Ancak 2010'lu yıllardan beri ortaya atılmış Denetim 4.0 devrimi, uzaktan denetimi faaliyetini yerine getirebilmek adına kullanılabilir teknoloji olduğu anlaşılmıştır.

Endüstri 4.0 devrimi sonucunda ortaya atılan fikirler çerçevesinde gelişen Denetim 4.0 kavramı, pandemi sürecinde önemi daha iyi anlaşılmıştır. Denetim 4.0, Endüstri 4.0 devrimi tarafından ortaya çıkan teknolojiyi ele alarak, bir organizasyonun ve taraflarının oluşturduğu mali ve mali olmayan bilgileri ile denetimle ilişkili diğer prosedürleri, Endüstri 4.0 devrimine uyumlu bir şekilde toparlayan denetim yaklaşımıdır (Erdoğan, 2019: 816). Denetim 4.0, siber fiziksel sistemler, nesnelerin interneti, akıllı programlar, yapay zeka gibi teknolojik faktörleri bir araya getiren denetim devrimidir(Dai ve Vasarhelyi, 2016:2). Salgın koşulları sonucunda ortaya çıkan sorunların çözümü, Denetim 4.0 teknolojisiyle kolaylaşmaktadır.

Covid-19 pandemi koşullarında, Türkiye'de ve dünya da bir takım önlemler alınmıştır. Bu önlemler kapsamında bağımsız denetim uygulamasında zorluklar ortaya çıkmaktadır. Söz konusu zorluklar da aşağıdaki gibidir(Karakaya, 2020, s. 24):

- Şehirlerarası seyahat kısıtlaması ve işletmelerin faaliyetlerine ara vermesiyle birlikte, uygulamadaki denetim tekniklerindeki güçlükler(Sayım, doğrulama ve gözlem prosedürlerinde bil fiil bulanamama),
- Denetim planlamalarında belirlenen sürede denetimin tamamlanamaması ve yeterli, nitelikli sayıda denetim kanıtı toplanmaması,
- Uzaktan, evden veya kademeli çalışma uygulayan işletmelerin muhasebe sistemlerine ve denetim amacıyla gerekli verilere ulaşmadaki zorluklar,
- Uygulanan tedbirler ve kademeli çalışma sebebiyle denetim ekibinin tam kadro birlikte çalışmaması ve tecrübeli denetçilerin ekibe katkıda bulunmaması,
- Denetçinin, denetlediği işletmenin üst düzey yetkililerine, yönetim kuruluna veya gerekli kurul ve yöneticilerle yüz yüze iletişime geçememesi
- Kademeli veya uzaktan çalışma nedeniyle işletmenin iç kontrol sistemindeki faaliyetlerinin etkinliğinin sekteye uğraması,
- Şirketlerin yatırımlarının bulunduğu farklı ülkelerde karantina uygulanması durumunda grup denetimi içerisindeki diğer birim denetçilerinin çalışmalarına katkıda bulunma ve kontrol etmede karşılaşılabilecek sıkıntılar sebebiyle denetimlerin zamanında sonuçlandırılmaması,

- Covid-19 sebebiyle oluşacak olumsuz finansal etkiler ve işletme faaliyetlerinde ortaya çıkabilecek aksaklıklar nedeniyle daha çok denetim prosedürüne ihtiyaç duyulması ve buna benzer durumlardır.

Yukarıda belirtilen durumlar çerçevesinde, Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu(KGK) tarafından, Covid-19 salgını ile karşılaşılan fiziki kısıtlamaların, doğrulama prosedürlerinin güvenilir bir şekilde yerine getirilmesinin zor olması olasılığı nedeniyle denetçinin doğrulama prosedürleri yazılı belgeler yerine elektronik ortamda hazırlanan güvenli belgelerle uygulaması ve şirketlerin güvenli sistemlerine izinli giriş sağlanarak denetim kanıtı toplaması önerilmiştir (www.kgk.gov.tr).

Salgınla mücadele edilen bugünlerde, Denetim 4.0 ile yazılı belgelerin elektronik ortamda düzenlenmesi ve denetim prosedürlerinin bilgisayar destekli sistemlerde gerçekleşmesi, minimum seviyede insan hareketliği sayesinde denetim sürecinin tamamlanması mümkündür. Dolayısıyla, Covid-19 sürecinde karşılaşılabilecek olumsuz durumlar uzaktan denetim ve Denetim 4.0 uygulamaların artırılması ile mümkün görülmektedir(Karakoç ve Gündüz, 2021:3580).

2. BDS-560 BİLANÇO TARİHİNDEN SONRAKİ OLAYLAR

Standarda göre bilanço tarihinden sonraki olaylar, “*Finansal tabloların tarihi ile denetçi raporu tarihi arasındaki dönemde gerçekleşen olaylar ile denetçinin, denetçi raporu tarihinden sonra haberdar olduğu durumlardır.*” şeklinde tanımlanmıştır(BDS-560, 5.paragraf).

2.1. Finansal Tabloların Tarihi ile Denetçi Raporu Tarihi Arasında Gerçekleşen Olaylar

Denetçinin, bağımsız denetim uygulaması sonucunda oluşan denetim raporunu son halini verme zarfında, bilanço döneminden sonraki olayları araştırmak konusunda bir sorumluluğu bulunmaktadır. Bu araştırmanın hedefi mali tablolara önemli derecede etki edebilecek olayların varlığını ortaya çıkarmaktır. Bağımsız denetçi, denetim faaliyetinde uygulamış olduğu prosedürler sonucunda, bilanço tarihinden sonraki olaylar hakkında fikir edinmektedir. Örnek olarak, koşullu borçların varlığından denetçinin haberi olmakta ve denetçinin mesleki yargı ve şüpheciliği sonucunda her olaya farklı yaklaşarak, denetim raporunu yazmadan önce koşullu borçlarla ilgili yetkili kişiler ile tekrar görüşmelidir. (Kaval, 2008:168).

Bilanço tarihinden sonraki olaylar, uluslararası muhasebe standartlarında da yer almakta ve bu olaylar finansal tablolarda düzeltme gerektiren olaylar ile düzeltme gerektirmeyip açıklama yapılması gereken olaylar olarak ikiye ayrılmaktadır. Örneğin bilanço tarihinden

sonra ortaya çıkan yangın sonucunda işletme varlıklarında ufakta olsa zarara yol açabilir. Bu durum finansal tablo dipnotlarında açıklanması gerekmektedir. Yine işletmenin bilanço tarihinden sonra alacaklılarından birisinin iflası ve alacağının tahsilinin imkanı bulunmaması finansal tablolarda düzeltilmesi gereken örneklerden birisidir. Bağımsız denetim sırasında denetçilerin bu tür olayları inceleyip etkilerini analiz etmeleri son derece önemlidir(Dönmez,2010:32-33).

Denetçi, yukarıda belirtilen hususları uygularken risk değerlendirmesini de içermek durumundadır. Söz konusu prosedürler aşağıdaki gibidir(BDS-560, 7.paragraf).

- a) Bilanço tarihinden sonraki olayların belirlenmesini sağlamak üzere yönetimin oluşturduğu prosedürlerin anlaşılması.
- b) Bilanço tarihinden sonra finansal tabloları etkileyebilecek herhangi bir olayın gerçekleşip gerçekleşmediği hususunda, yönetimin ve uygun hâllerde üst yönetimden sorumlu olanların sorgulanması.
- c) Varsa işletme ortaklarının, yönetimin ve üst yönetimden sorumlu olanların finansal tabloların tarihinden sonra yaptığı toplantılara ait tutanakların okunması ve bu kişilerin söz konusu toplantılarda müzakere edilen ancak henüz tutanağı hazırlanmamış konular hakkında sorgulanması
- d) Varsa, işletmenin bilanço tarihinden sonraki en son ara dönem finansal tablolarının okunması.

2.2. Denetçinin, Denetçi Raporu Tarihinden Sonra Finansal Tabloların Yayımlandığı Tarihten Önce Haberdar Olduğu Durumlar

Denetçinin, denetim raporunu yayınladığı günden itibaren finansal tablolarla alakalı herhangi bir denetim prosedürünü gerçekleştirme sorumluluğu bulunmamaktadır. Fakat, denetçi raporu tarihinden sonra ve finansal tablolar yayınlanmadan önce öğrenmiş olduğu bir durum olması halinde, denetçinin uygulaması gerekenler aşağıdaki gibidir(BDS-560, 10. Paragraf):

- a) Öğrenmiş olduğu durumla ilgili üst yetkililer ile görüşmeler yapar,
- b) Finansal tablolarda değişiklik yapılmasının gerekli olup olmadığına karar verir,
- c) Finansal tablolarda değişiklik yapılmasının gerekli olması durumunda, üst yönetimin finansal tablolarda bu durumu ne şekilde gerçekleştireceği hususunda sorgulamalarda bulunur.

Eğer işletme finansal tablolarında değişiklik yapar ise, denetçi Değiştirilmiş finansal tablolara ilişkin yeni bir denetçi raporu sunar. Yeni denetçi raporuna, değiştirilmiş finansal tabloların onaylandığı tarihten önceki bir tarih verilmez(BDS-560, 11.paragraf).

2.3. Denetçinin Finansal Tabloların Yayımlanmasından Sonra Haberdar Olduğu Durumlar

Yine BDS-560 Bilanço Tarihinden Sonraki Olaylar standardına göre, denetçilerin finansal tabloların yayınlanmasından sonra herhangi bir prosedürü uygulama yükümlülüğü bulunmamaktadır. Fakat denetçi, bu tarihten itibaren daha önce belirtildiği üzere BDS-560 standardının 10.paragrafındaki hususları uygulayabilmektedir.

Finansal tabloların yayınlandığı tarihten sonra haberdar olduğu durumla ilgili yeni denetçi raporu sunabilmektedir. Denetçi, yeni veya değiştirilmiş denetçi raporunda; Dikkat Çekilen Hususlar paragrafı veya Diğer Hususlar paragrafına yer verir ve bu paragraflarda, daha önceden yayımlanan finansal tabloların değiştirilme nedenini daha kapsamlı bir şekilde açıklayan bir finansal tablo dipnotuna ve denetçi tarafından sunulan önceki rapora atıfta bulunur(BDS-560, 16.paragraf).

2.4. Covid-19 Salgının Bilanço Tarihinden Sonraki Olaylara Etkisi

Korona virüs(Covid-19) salgınının 2019 yılı sonlarında ve 2020 yılı başından itibaren dünya çapında etkisini gösterdiği ve Dünya Sağlık Örgütü tarafından 11 Mart 2020 tarihinde pandemi olarak deklare edildiği söz konusu olduğundan, salgının etkilerinin finansal tabloların tarihi ile denetçi raporu tarihi arasında görüldüğünü söylemek mümkündür. Söz konusu pandeminin etkisinin bilanço tarihinden sonraki olaylar çerçevesinde değerlendirilip, finansal tablolarda yer alması gerekmektedir.. Ayrıca denetçiler, bu süreçte salgının işletmeler üzerindeki etkilerini, bu etkilere görüşünde yer verip vermeyeceğini ve yapılan açıklamaların yeterli olup olmadığını değerlendirmelidir (TÜRMOB, 2020:8).

3. UYGULAMA VE BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Çalışmamızda, Covid-19 pandemisinin etkisinin bilanço tarihinden sonraki olaylara etkisini göstermek amacıyla, 5 ayrı sektörde yer alan işletmelerin 2019 hesap dönemi ile 2020 hesap dönemine ilişkin bağımsız denetim raporları incelenmiştir. Söz konusu raporlar Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1: Bilanço Tarihinden Sonraki Olaylarla İlgili 2019 ve 2020 Denetçi Raporu Örnekleri

Şirket	Kervansaray Yatırım Holding A.Ş.
Faaliyette Bulunduğu Sektör	Mali Kuruluşlar / Holdingler Ve Yatırım Şirketleri
Bağımsız Denetim Görüşü(31 Aralık 2020)	Görüş Vermekten Kaçınma
Bilanço Tarihinden sonraki olaylar	<i>1. Denetim şirketi, bilanço tarihinden sonra seçilmesinden dolayı stok, kasa ve portföyde bulunan çek/senet sayımına katılamamıştır.</i> <i>2. BDS 560’ın 6’ncı paragrafında yer verilen “Denetçi, finansal tabloların tarihi ile denetçi raporu tarihi arasında gerçekleşen ve finansal tablolarda düzeltme veya açıklama yapılmasını gerektiren tüm olayların belirlendiğine dair yeterli ve uygun denetim kanıtı elde etmek için tasarlanan denetim</i>

	<p><i>prosedürlerini uygular” hükmü uygulanamamıştır. Ayrıca maddi duran varlıklara ilişkin fiziki kontrol ve değer düşüklüğü testleri yapılamamıştır.</i></p> <p><i>3. Ülkemizde ve tüm dünyada Koronavirüs (Covid-19) salgınına ilişkin alınan önlemler kapsamında üretim, ticaret ve ulaşım gibi birçok alanda kısıtlayıcı tedbirler getirilmiştir. Getirilen bu tedbirlerin ve yavaşlayan ekonomik aktivitelerin etkisiyle, şirketlerin gelirlerinin düşmesi ve nakit akışlarının olumsuz etkilemesi muhtemeldir.</i></p>
31 Aralık 2021 Görüşü	Çalışma oluşturulurken yayınlanmamış durumdadır.

Şirket	Türk Hava Yolları A.O.
Sektör	Ulaştırma, Depolama Ve Haberleşme / Ulaştırma Ve Depolama
31 Aralık 2019	31 Aralık 2020
Görüş : Olumlu	Görüş: Olumlu
Bilanço Tarihinden Sonraki Olaylar: Herhangi bir bilanço tarihinden sonraki olay dan bahsedilmemiştir.	Bilanço Tarihinden Sonraki Olaylar: <i>31 Aralık 2020 tarihinde sona eren yılda Grup’un faaliyet gösterdiği havacılık sektörü, ortaya çıkan Covid-19 salgını neticesinde olumsuz etkilenmiştir. Covid-19 salgını etkisi sonucunda 2020 yılında küresel hava trafiği önemli ölçüde düşmüştür. Salgının yayılmasının önlenmesi amacıyla dünya genelinde sıkı tedbirler alınmıştır. Alınan tedbirlerin küresel havacılık sektörüne etkileri devam etmektedir.</i>

Şirket	Kangal Termik Sant. Elek. A.Ş.
Sektör	Enerji Üretim
31 Aralık 2019	31 Aralık 2020
Görüş: Şartlı(Sınırlı) Olumlu Görüş	Görüş: Olumlu Görüş
Bilanço Tarihinden Sonraki Olaylar: <i>Görüşün dayanağını oluşturan, Covid-19 salgınının ve yaşanan döviz kurundaki artışların işletmenin sürekliliğine etkileri, bu dipnotlarda açıklanan olay veya şartlar ve diğer hususlarla birlikte değerlendirildiğinde şirketin sürekliliğini devam ettirme kabiliyetine ilişkin ciddi şüphe oluşturabilecek önemli belirsizliklerin mevcut olduğunu göstermektedir.</i>	Bilanço Tarihinden Sonraki Olaylar: Herhangi bir olaydan bahsedilmemektedir.

Şirket	Beşiktaş Futbol A.Ş.
---------------	----------------------

Sektör	Spor
31 Mayıs 2019(Özel Hesap Dönemi)	31 Mayıs 2020(Özel Hesap Dönemi)
Görüş: Şartlı(Sınırlı) Olumlu Görüş	Görüş: Olumlu Görüş
Bilanço Tarihiinden Sonraki Olaylar: Herhangi bir bilanço tarihinden sonraki olay denetçi raporunda bulunmamaktadır.	Bilanço Tarihiinden Sonraki Olaylar: Dikkat çekici husus olarak: <i>“Bilanço Sonrası olaylarda belirtildiği üzere kulüp yönetimi ile profesyonel sporcular ve teknik kadro arasında Covid-19 pandemisi dolayısıyla 2019-2020 sezonuna ve sonraki sezonlara yönelik ücretler üzerinden indirim yapılmasına ilişkin görüşmeler devam etmekte olup rapor tarihi itibariyle henüz net bir anlaşma sağlanmaması nedeniyle belirsizlik devam etmektedir.”</i>

Şirket	Türker Proje Gayrimenkul Ve Yatırım Geliştirme A.Ş.
Sektör	İnşaat Ve Bayındırlık İşleri
31 Aralık 2019	31 Aralık 2020
Görüş: Olumlu Görüş	Görüş: Olumlu Görüş
Bilanço Tarihiinden Sonraki Olaylar: Herhangi bir bilanço tarihinden sonraki olay denetçi raporunda bulunmamaktadır.	Bilanço Tarihiinden Sonraki Olaylar: Dikkat çekici husus olarak: <i>“Ortaya çıkan salgın dolayısı ile 2020 yılında dünya çapında ekonomik olarak bir resesyon beklentisi bulunmaktadır. Bu nedenle Şirket yönetimi bu durumun ekonomik etkilerini en alt seviyeye indirebilmek için maksimum çabayı göstermekte olup, salgın dolayısıyla oluşması beklenen ekonomik küçülmenin finansal tablolara etkisi tam olarak tespit edilememektedir. Şirket'in finansal tabloları işletmenin sürekliliği varsayımına göre hazırlanmış olup, salgın nedeniyle ortaya çıkabilecek düzeltme ve sınıflandırmayı içermemektedir. Bu husus tarafımızca verilen görüşü etkilememektedir.”</i>

Kaynak: Kamu Aydınlatma Platformu, <https://www.kap.org.tr/tr/>

Ülkemizde 2020 yılının Mart ayı ortasından itibaren kısıtlamalarının başladığı göz önüne alınırsa, 31 Aralık 2019 tarihli finansal tablolara ilişkin denetçi raporlarında, bu durumun tam etkisinin görülemediği anlaşılmaktadır. Bunun nedenlerine bakılacak olursa, finansal tabloların ve denetçi raporlarının kısıtlamalardan önce yayınlanması veya denetçilerin her meslekte olduğu gibi salgının seyrini kestirememesidir. Yine de Kervansaray A.Ş. ve Kangal

A.Ş.'nin 31 Aralık 2019 tarihli finansal tablolarına ilişkin denetim raporlarında covid-19 pandemisine dikkat çekilmiştir.

31 Aralık 2020 tarihli finansal tabloların denetim raporlarında ise pandeminin getirmiş olduğu belirsizlik konusunda 2019'a göre daha sağlıklı ve işletmenin bulunduğu sektöre yönelik gelişmelere yer verilmiştir.

SONUÇ

Covid-19 pandemi sürecinin denetçi raporlarındaki örneklerinden yola çıkarak devam ettiğini ve işletmeleri olumsuz etkilediği görülmektedir. Ayrıca denetim raporlarında bu konulardan bahsedildiği anlaşılmaktadır. Denetçilerin araştırma bölümünde yer verilen şirketlerin bazılarında, pandemi dolayısıyla sınırlı olumlu görüş verdikleri veya görüş vermekten kaçınma yoluna gittikleri görülmektedir.

Öte yandan, Covid-19 belirsizliğine denetçi raporlarında bilanço sonrasındaki olaylar bölümünde ele alındığı tespit edilmiştir. Bu konuda oluşabilecek doğal afet veya salgın gibi durumlarda, bağımsız denetim standartlarında bilanço sonrası olaylar konusunda yeni düzenlemeler gerektiği görülmektedir. Buna örnek olarak araştırma bölümünde ele alındığı gibi, denetçilerin fiziki kontrolleri yapamadığı ve yeterli kanıt toplayamadığı anlaşılmıştır. Dolayısıyla, böyle olağanüstü durumlarda uzaktan denetimin yapılması gerekliliği veya Denetim 4.0 kavramının getirdiği ilkelere uyumluluk gündeme gelmektedir.

Pandemi felaketinin getirmiş olduğu belirsizlik dönemlerinin sürececek olduğu göz önüne alındığında ve ileride gerçekleşmesi muhtemel yeni afetlerin de varsayımı altında, bağımsız denetim mesleğinde değişim kaçınılmaz olduğu anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

Ağdeniz, Ş., ve Çetin, C. (2021). Uzaktan İç Denetim Ve Uzaktan İç Denetimin Sınırlılıkları. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 23, 58-80.

Bağımsız Denetim Standartları-560 Bilanço Tarihinden Sonraki Olaylar. <https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/BDS/bdsyeni25.12.2017/BDS%20560-Site.pdf>, (Erişim Tarihi: 18.05.2021)

Beder, N. (2021). Muhasebe Meslek Mensuplarının Yeni Dünya ile İmtihanı. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(1), 163-184.

Dai, J., ve Vasarhelyi, M. A. (2016). Imagineering Audit 4.0. *Journal of Emerging Technologies in Accounting*, 13(1), 1-15

Dönmez, A. (2010). Bilanço Tarihinden Sonra Ortaya Çıkan Olayların Denetim Standartları Açısından Değerlendirilmesi. *Mali Çözüm Dergisi*, (99), 13-34.

Erdoğan, M. (2019). Denetim 4.0 ve Ötesi. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 12(3), 809-834.

Kamu Aydınlatma Platformu, <https://www.kap.org.tr/> (Erişim Tarihi: 18.05.2021).

Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu(KGK), www.kgk.gov.tr, (Erişim Tarihi: 18.05.2021)

Karakaya, G. (2020). Covid-19 Gündeminde İşletme Sürekliliği Ve Bağımsız Denetim İlişkisi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(37), 14-29.

Karakoç, M., ve Gündüz, M. (2021). Covid 19 Sürecinde Sınırlı Bağımsız Denetim ve BIST 100 Şirketleri Üzerine Bir Araştırma. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(Pandemi Özel Sayısı), 3573-3595.

Kaval, H. (2008). *Muhasebe Denetimi, Uluslararası Finansal Raporlama Standartları Uygulama Örnekleriyle (3. baskı)*. Ankara: Gazi.

Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği (2020) Koronavirüs Krizi: Finansal Raporlama ve Denetim Üzerindeki Sonuçları. TÜRMOB International, 52. <https://www.turmob.org.tr/ebulten/TURMOBHaber/52/files/assets/basic-html/page-1.html> (Erişim Tarihi: 18 Mayıs 2021).

BAĞIMSIZ DENETİMDE ETİK İLKELERİN TANITIMINA YÖNELİK KAVRAMSAL BİR ÇERÇEVE

A CONCEPTUAL FRAMEWORK FOR THE INTRODUCTION OF ETHICAL
PRINCIPLES IN INDEPENDENT AUDIT

Prof. Dr. Seçkin GÖNEN

Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

ORCID NO: 0000-0001-5962-7375

Doktora Öğrencisi Ecem AYAZ MANGUŞ

Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

ORCID NO: 0000-0002-7964-2289

ÖZET

Etik; gerek, sosyal hayatımızda, gerekse iş hayatımızda somut ya da soyut bir biçimde karşımıza çıkmaktadır. Birçok kişi tarafından zihinlerde farklı yorumlanan bir kavram olsa da genel olarak içinde bulunduğumuz ahlaki ve sosyal düzen içerisinde neyin doğru, neyin yanlış olduğunu karar vermemize yardımcı olan, tutum ve davranışlarımıza yön verebilmek için bir takım değerler ve kurallar bütünüdür. Etik davranışların belirlenmesi kültür, görgü kuralları, demografik faktörler gibi birçok unsurdan etkilenmektedir. Bu yüzden etik kavramının amacı aynı olsa da toplumlar tarafından anlamı değişebilmektedir. Birey için düşünüldüğünde iyi bir insan olmanın gerektirdikleridir. Dolayısıyla işletmeler için düşünüldüğünde ise iş düzeni içerisinde iyi bir işletme olabilmek için uyulması gereken kurallar bütünüdür. Bireyin etik anlayışı ile evrensel etik anlayışı değişebildiği gibi iş hayatında da kurumların evrensel bir etik anlayışını bir fikir altında kendi kendilerine getirmeleri mümkün değildir.

Günümüz işletmecilik anlayışında özellikle dış bilgi kullanıcıları alacakları kararlarda denetlenmiş finansal tablolara gereksinim duyarlar. Bunun temel nedeni, kendilerine sunulan bilgiler dışında ek bir bilgi edinmek ya da yöneltilen bilgiyi teyit etmek açısından fazla olanakları bulunmamasıdır. Denetçi de, denetim sürecinin aşamalarını yerine getirirken yeterli ve uygun miktarda kanıt toplayıp değerlendirerek finansal tablo kullanıcılarına makul bir güvence verir. Tüm bu işlemlerin etik kurallar (dürüstlük, tarafsızlık, mesleki yeterlilik ve özen, sır saklama, mesleğe uygun davranış) gözetilerek gerçekleşmesi ve denetçilerin söz konusu bu kurallara uygunluk sağlaması beklenir.

Bu çalışmanın amacı; bağımsız denetim ve etik kavramı arasındaki ilişkiyi ortaya koyabilmek için Kamu Gözetimi Kurumu tarafından Türkçeye çevrilerek yayımlanan “Bağımsız Denetçiler için Etik Kurallar” başlıklı düzenlemenin etik kurallara uyum, temel ilkeler ve kavramsal çerçeveden oluşan bölümünü açıklamaktır.

Anahtar Kelimeler: Etik, Bağımsız Denetim, Kamu Gözetimi Kurumu

ABSTRACT

Ethic; It appears in a concrete or abstract form both in our social life and in our business life. Although it is a concept that is interpreted differently in minds by many people, it is a set of values and rules that help us to decide what is right and what is wrong in the moral and social order we are in, in order to direct our attitudes and behaviors. Determination of ethical behavior is affected by many factors such as culture, etiquette and demographic factors. Therefore, although the purpose of the concept of ethics is the same, its meaning may change by societies. When considered for the individual, ethics are the conditions of being a good person. Therefore, when considered for businesses; It is a set of rules that must be followed in order to be a good business in a work order. Just as the understanding of the ethics of the individual and the universal understanding of ethics can change, it is not possible for institutions to bring a universal understanding of ethics to themselves under common idea in business life.

In today's business approach, especially external information users need audited financial statements for their decisions. The main reason for this is that they do not have much opportunity to obtain additional information other than the information provided to them or to confirm the information they have been directed to. The auditor gives reasonable assurance to the users of the financial statements by collecting and evaluating sufficient and appropriate amount of evidence while performing the stages of the audit process. All these transactions are expected to be carried out by observing ethical rules (honesty, impartiality, professional competence and care, confidentiality, professional behavior) and auditors are expected to comply with these rules.

The aim of this study is; In order to reveal the relationship between the concept of independent audit and ethics, it is to explain the part of the regulation titled "Ethical Rules for Independent Auditors", which is translated into Turkish by the Public Oversight Institution, consisting of compliance with ethical rules, basic principles and conceptual framework.

Keywords: Ethics, Independent Audit, Public Oversight Authority

GİRİŞ

Bağımsız denetim kurumlarda önemli yanlışlıkların önüne geçilmesi ya da kasten yapılan yanlışlık ya da mevzuata aykırı durumların engellenebilmesi için önemli bir işletme faaliyetidir. Bağımsız denetçiler kurumlarda detaylı finansal tablo kontrollerini sağlayarak müşterilerine makul güvence vermeyi amaçlamaktadır. Bu süreçte faaliyetlerini gerçekleştirirken müşteri kurumla aralarında bazı anlaşmazlıklar ya da fikir ayrılıkları çıkması

olasıdır. Bu durumda denetçi mesleğinin gerektirdiği etik davranışlar bütününde hareket etmekle yükümlüdür. Karşılaşılan birçok durum denetçilerin ikilemde kalmasına sebep olmakta hatta denetim kalitesini etkilemektedir. Bu durumda denetimde etik ikilemlerin çözümünün önemi daha net ortaya çıkmaktadır. Türkiye’de denetçiler için Kamu Gözetimi Kurumu Etik Standartları karşılaştıkları birçok probleme rehberlik edecektir. Çalışmada bu standartları temel ilkeleri bağlamında özetlenerek açıklık getirilmeye çalışılmıştır.

1. BAĞIMSIZ DENETİM KAVRAMI VE ÖNEMİ

Bilgi kullanıcıları alacakları kararlarda finansal ve finansal olmayan bilgiye gereksinim duymaktadırlar. Ancak söz konusu bu bilginin doğru ve güvenilirliği denetim mekanizması ile gerçekleşebilir. Denetim aracılığı ile edinilen sonuçlar ilgili kişilere raporlanmaktadır. Bilgi kullanıcılarının farklı amaçlar için farklı türde bilgiye gereksinim duymaları, denetimin türlere ayrılmasını gerektirmiştir. Bu bağlamda statüsüne göre denetim türlerinden biri bağımsız denetim olarak kabul edilmektedir.

Bağımsız denetim: işletmedeki finansal bilgiler ve tüm finansal tabloların finansal raporlama standartlarına uygun olarak doğruluğu konusunda makul güvence sağlayabilmek amacıyla tüm defter kayıt ve belgelerin değerlendirilerek raporlanması sürecidir (Usul, 2015). Kamu Gözetimi Kurumunun Teşkilat ve Görevleri Hakkında Yönetmelik çerçevesinde yapılan tanıma göre ise bağımsız denetim; *“finansal tablo ve diğer finansal bilgilerin, finansal raporlama standartlarına uygunluğu ve doğruluğu hususunda, makul güvence sağlayacak yeterli ve uygun bağımsız denetim kanıtlarının elde edilmesi amacıyla, denetim standartlarında öngörülen gerekli bağımsız denetim tekniklerinin uygulanarak defter, kayıt ve belgeler üzerinden denetlenmesi ve değerlendirilerek rapora bağlanmasını”* içerir (www.kgk.gov.tr)

Bağımsız denetimde denetimin konusunu sadece finansal konuları oluşturmaz. Kurumlar bağımsız denetçilerden denetim dışı servisler için de hizmet satın almak isteyebilir. Avrupa’da denetim kalitesinin düşebileceği düşüncesiyle denetim dışı faaliyetlerle ilgili kısıtlamalara hatta yasaklamalara gidilmiştir fakat yapılan çalışmalar henüz denetim kalitesini arttırmada denetim dışı hizmet alımıyla ilgili olumlu ya da olumsuz kesin bir görüşe ulaşamamakla birlikte özellikle denetim kalitesinin arttırmayacağını öne sürmüşlerdir. Fakat; denetim dışı faaliyetlerin ücretlendirilmesiyle ilgili beklentilerin denetim kalitesini düşürebileceğine dair sonuç mevcuttur (Merino vd., 2020).

Bağımsız denetim faaliyetini yerine getiren kişiler, işletmenin finansal tablolarının Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkelerine uygunluk derecesini raporlama görevini üstlenen kişilerdir. Ancak Kamu Yararını İlgilendiren kuruluşların bağımsız denetimindeki temel ölçüt

Türkiye Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartlarıdır. Söz konusu bu standartlar Kamu Gözetimi Kurumu tarafından yayımlanmaktadır.

2. ETİK KAVRAMI

Etik kavramı Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlüğü'ndeki anlamıyla çeşitli meslek kolları arasında tarafların uyması ve kaçınması gereken davranışlar bütünü anlamına gelmektedir. Kelime sıfat niteliğinde ahlaki, ahlakla ilgili anlamında da kullanılmaktadır.

Etik, ahlaki düşüncelerin ve söylemlerin sistematik bir şekilde analiz edilmesidir. Literatürde iki ana teori başlığı altında incelenmiştir. Bunlardan biri 18. yüzyılda Kant tarafından ifade edilen Deontoloji teorisidir. Kant'ın bu ahlaki teorisi bir dizi varsayıma dayanmaktadır. Bunlardan ilki evrensel ahlaki ilkelerin rasyonel olarak sezilebilir olduğu düşüncesidir. Buna göre insan sezdiği ahlaki değerlere uymakla görevlidir. Dolayısıyla bir eylemi etik kılan unsur ise rasyonel olarak sezilebilmesidir. Aynı zamanda ahlak bir araç değil amaç olarak düşünülmalıdır (Poff, 2020).

Bir diğer teori ise faydacılık teorisidir. Burada bahsedilen ise; belirli kurallara ya da eylemlere uymanın iyi sonuçlar getireceği düşüncesidir. Buradaki iyi anlayışı herkes için iyinin mümkün olmadığı birçok için iyiye odaklanması gerektiğini içermektedir. Etik açıdan iyinin bireysel bir arzu olmadığını eğitim, tarafsızlık ve iyilikle ulaşılan herkes için iyiyi ifade ettiğini açıklamaktadır. Eğitimin ise iyiyi geliştirmek ve anlayabilmek için önemli bir faktör olduğunu ifade etmektedir (Poff, 2020). Faydacılık demokratik açıdan da uygun bir teoridir, her birey eşit şekilde dikkate alınır. Bentham teoriiyi siyasi kararlarda da araç olarak görmektedir (Preus, 1998).

Etğin konusu neyin doğru, neyin yanlış olduğunun belirlenmesidir fakat; kişi bir durumla karşı karşıya kaldığı zaman yaşayarak karar verebilmektedir. Bu yüzden etiğin konusunu insan eylemleri değil ahlaki konu alan eylemler oluşturmaktadır. İnsanlık için, birey için ya da bir topluluk için doğru veya değerli olan eylem etiğin konusunu oluşturmaktadır (Ülgen ve Mirze, 2020).

Etik, uygulanan alan ve etkilediği gruplara yönelik olarak 4 topluluğu içermektedir. Bunlar kişisel etik olarak adlandırılan kişinin kendi vicdani değerlendirmesiyle oluşan etik standartlardır. İkincisi, Meslek Etiği olarak adlandırılan çeşitli meslekler için uygulanması zorunlu davranışlardır. Üçüncüsü İş etiği olarak adlandırılan kurumsal etik kurallardır. Sonuncusu ise küresel etik olarak adlandırılan en geniş kapsamlı etik standardıdır. İş etiği ve toplumsal etik değerleri geniş bir açı ile uluslararası boyutta uygulanmasını konu alır (Mirze, 2018).

Yöneticilerin kurum içinde etik kurallara verdikleri önem ve etik uygulamalar çalışanların motivasyonu ve iş doyumunu üzerinde anlamlı bir etkisi vardır. Bununla birlikte yöneticiler etik ilkeleri belirli aralıklara değerlendirmeli ve çalışanların yorum ve tutumlarını da göz önünde bulundurarak gerektiğinde yenilikler yapmalıdır (Yarmacı ve Pelit, 2021). Kurumda

çalışanlara yönelik iş etiği uygulamalarını yayabilmek ve anlatabilmek için genellikle kurum kültürü ve etik kodlar kullanılmaktadır (Ülgen ve Mirze, 2020).

Etik kodlar ise muhasebe ve denetim alanında kişilerin ahlaki gelişim ihtiyacını ve yetersizliğini vurgulayarak ahlaki çatışmaları ele almak için ortaya çıkmıştır (Preus, 1998). Ahlaki değerler, günlük hayat ve iş hayatındaki uygulama sürecinde kültür unsurunun etkisiyle şekillenip etik değerleri ortaya çıkarmaktadır. Bu aşamada toplumdaki ya da kurumdaki zayıf kültür unsurlarıyla karşı karşıya kalındığında seçim yapmak ve karar vermek zorlaşarak etik ikilemler ortaya çıkmaktadır. Özellikle kurumlardaki etik kodlar bu ikilemlerin önüne geçebilmek için yarar sağlamaktadır.

3. BAĞIMSIZ DENETİMDE ETİK KAVRAMI

Etiğin yaşanmışlıklar karşısında verilen tepkiler ve kararlar olduğu gerçeğini göz önünde bulundurduğumuzda, özellikle iş hayatında duygusal tepkilere yer olmadığı fakat insan doğası gereği bir olaya karşı verdiği anlık tepkilerde duygusal kararlara yönelme eğiliminde olduğu da bir gerçektir. İş hayatında duygular ya da kişisel çıkarlar göz önünde bulundurulurken alınan kararlar işin gerektirdiği profesyonelliğe aykırı olabilmektedir. Bu durumda gelecekte karşılaşılabilecek sorunlar çözümü zor bir hal alabilmektedir. Etik kurallar oluşturmak ya da kurumlarda etik kodların var olması duygusal kararlar vermenin önüne geçebilmek adına alınan en temel önlemlerdendir.

Nadiren yapılan denetim hataları olağan kabul edilse de, finansal skandallar karşısında kamuoyu oldukça sert tepkiler vermektedir. Kamuoyu bu gibi durumlarda denetim mesleğindeki çalışanlardan sağlam bir ahlaki davranış sergilemelerini beklemektedir. Bu yüzden denetim mesleğinde etik yönetmeliğin çok daha fazla gerekli olduğu düşünülmektedir. Denetçilerin görevlerini ve temel değerlerini farkında olmalı ve önemini kabul etmelidir. Yalnızca etik ilkelere getirilen düzenlemeler bu farkındalık bilinci oluşmadan yetersiz kalacaktır (Ardelean, 2013).

Muhasebe ve denetim mesleğinde etik kavramının daha fazla önem kazanmasının nedenleri aşağıdaki gibi sıralanabilir (Doğan, 2019):

*“Güçlü bir etik tabanı olan ve ahlaki sorunlarla sürekli karşı karşıya kalan bir meslek olması

*Topluma işletmelerle ilgili bilgi aktarımında bir güven unsuru olması

*Yaşanan ekonomik krizlerin ve ekonomik krizlerin temel nedenlerinden biri olan işletme skandallarının çoğunda işletmelerin finansal bilgilerinin yanıltıcı olduğunun görülmesi.”

Müşterinin varlığını sürdürme kabiliyetinin değerlendirilmesinde denetçilerin oynadığı rol, finansal tablo kullanıcıları için esastır. Yatırımcılar, alacaklılar, müşteriler ve diğer piyasa katılımcıları, ilgilendikleri bir şirketin batma tehlikesiyle karşı karşıya olup olmadığını bilmek isterler. Bu nedenle, denetçilerin uzmanlık bilgileri ve içsel bilgilere erişimleri dikkate

alındığında, finansal tablo kullanıcıları denetçilerden erken uyarı sinyalleri beklemektedir. Bu düşünceyle Guiral vd, (2010) araştırmalarında 3 ana soru belirleyerek denetçilerin etik açıdan yaklaşımlarını araştırmışlardır. Buna göre denetçiler müşterinin varlığını devam ettirebilmesi için olumsuz kanıtları gözardı ederek olumlu kanıtların önemsemektedir ve bir takım yaptırımlarının bilincinde de olsalar kararlarını olumlu bilgilere dayandırma eğilimindedirler. Son olarak da yatırımcılara olumsuz durumları da rapor ederek erken uyarıda bulunma sorumluluğuna sahip olmalarına karşın etik çıkar çatışması yani etik ikilemlerde kalmaları söz konusudur.

Ahlaki ikilemlerin bireyler tarafından kimi zaman çözümü zor olduğu ve çözümünde yetersiz kaldığı düşünülmektedir. Bu yüzden bağımsız denetim standartlarının etik ilkelere yönelik düzenlemesi bağımsız denetçiler için yol gösterici niteliğindedir. Etik ilkelerin yetersiz olduğu durumlarda sosyal sorumluluk bilinci ile meslek ahlakı ve toplumsal yapı göz önünde bulundurularak hareket etmek gerekir. Bu durum ise yeterli mesleki deneyim ve eğitim gerektirir. Bir diğer ifade ile meslekteki tecrübenin artmasıyla etik ikilemler karşısında en doğru karara varılabilmektedir (Alkan, 2018).

Satava vd., (2006) araştırmalarında etkili bir etik prensibi uygulanabilmesi için önerilerde bulunmuşlardır. Bunlar:

- *Yeminli mali müşavirlere iş etiği öğretiminin zorunlu kılınması
- *Yeminli mali müşavirlerin belgelerinin devamlılığı süresince devam eden meslek etiği eğitimlerine tabii tutulması
- *Yeminli mali müşavirlerin denetim yaptığı kurumlarda etik ilkelere dayalı kurallar ve tutumları izlemesi, firmadaki çalışanlara ya da yönetim kurulu üyelerine bu açıdan eğitimler sunması
- *Periyodik olarak etiğin kültür olarak kurumun içerisine yerleşip yerleşemediğinin denetimini yapması
- *Etik ilkelere uyum konusunda teşvik edici çalışmalarda bulunması
- *Kurumsal yönetimin muhasebe kültürü ve iş etiği bağlamında teşviklerde bulunması
- *İş etiği konusundaki profesyonellerle yönetim kurullarına ve kurumsal denetim komitelerine kural temelli ve ilke temelli etik konular ve bunların denetim standartlarıyla ilişkileri hakkında bilgi yaymaya teşvik edilmesi
- *Hile denetimi yapılması ve bu açıdan eksiklikleri giderecek şirketin finansmanının arttırılmasıdır.

Lamba vd. (2020) iyi ahlak sergileyen bir denetçinin kamuoyu tarafından denetçi mesleğine olan güveni teşvik edeceğini ifade etmişlerdir. Denetçileri denetleyen profesyoneller için denetçi şüpheleri adlandırmasında bulunmuş ve çalışmalarında denetçi etiğinin profesyonel şüpheler üzerinde olumlu ve önemli bir doğrudan etkiye sahip olduğunu fakat; denetim kalitesi üzerinde önemli bir etkiye sahip olmadığını ifade etmişlerdir.

Türkiye’de denetim standartlarını yayımlama yetkisi Kamu Gözetimi Kurumu (KGK)’na verilmiştir. Etik ilkeler; Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu bünyesindeki Uluslararası

Etik Standartları Kurulu tarafından “Muhasebeciler İçin Etik Kurallar” adıyla yayımlanmakta ve bağımsızlık ile ilgili düzenlemeleri de kapsamaktadır. KGK, söz konusu bu ilkeleri Türkçe’ye çevirerek Etik Kurallar olarak yayımlamıştır (Şavlı, 2019). KGK, tarafından yayımlanan düzenlemeler evrensel boyutta ele alınmış ve etiğin kavramsal çerçevesinde denetim kalitesinin artırılabilmesi ve mesleki itibarın korunması amacıyla oluşturulmuştur (Yazar,2021).

Kamu gözetimi kurumu bağımsız denetim etiği standartları denetçilerin kamu yararına hareket etme sorumluluğunu yerine getirebilmelerini sağlamak amacıyla ana hükümler ile uygulama hükümleri içermektedir. Bunun için denetçilerin göz önünde bulundurması gereken beş temel etik ilke dürüstlük, tarafsızlık, mesleki yeterlik ve özen, sır saklama (gizlilik), mesleğe uygun davranıştır.

Kamu gözetimi kurumu bağımsız denetçiler için etik kurallar standartı klavuzunun açıklamasına aşağıda değinilmektedir(<https://www.kgk.gov.tr>) .

Klavuzun bölüm 110 olarak adlandırılan kısmında temel ilkeler başlığı altında etik ilkeler açıklanmıştır. Bölüm 120 olarak adlandırılan kısmı ise kavramsal çerçeve başlığı altında bilgiler içermektedir. Çalışmada kavramsal çerçeve kısmı temel ilkelerden hangisiyle ilişkili ise o bölümde yer verilmiştir. Genel olarak bahsedilen kavramsal çerçeveye ilişkin ifadeler ise bölümün en sonunda yer verilmiştir.

Dürüstlük: hem iş ilişkilerinde hem de tüm mesleki ilişkilerde şeffaf, doğru ve güvenilir olunmasıdır. Denetçi, bilgilerin önemli düzeyde yanıltıcı ya da yanlış olduğunu, dikkatli bir şekilde hazırlanmadığını ve gereken tüm bilgiler yer almadan yanıltıcı bilgilerle oluşturulduğunu fark ettiği takdirde raporundaki olumlu görüşleri gerçeğine uygun olarak değiştirmek için gereken adımları atmamakla yükümlüdür. Dürüstlük ilkesi için denetçi esasta bağımsızlık kapsamında bağımsız denetimler esnasında dürüstlüğü zedeleyecek ya da olumsuz etkileyecek her türlü hareket ve görüşten kaçınarak arı olarak görüş sunmakla yükümlüdür. Şekilde bağımsızlık kapsamında ise denetim ekibi ve bilgi sahibi üçüncü kişilerle birlikte dış etkenlerden gelen tepkilerden ötürü kararlarda ödün vermemekle yükümlüdür.

Dürüstlük ilkesi mesleki şüpheciliğin kullanılmasını desteklemektedir. Bu kapsamda denetçi dürüstlük ilkesine uygun olarak aşağıdaki durumlardan şüphe duymalıdır:

*Müşterinin aldığı bir pozisyon hakkındaki endişelerini dile getirirken

*Tutarsız bilgiler varlığında

*Önemli derecede yanlışlıkların varlığı konusunda yanıltıcı beyanların olması şüphesiyle yaklaşmak durumundadır. Bu yüzden daha fazla denetim kanıtı elde etmeye çalışmalıdır. Bu dürüstlük ilkesine uyumun gereğidir.

Tarafsızlık: Mesleki anlamda hiçbir çıkar çatışmasının içinde kalmadan ve kimsenin etkisi ve baskısının kararlarını etkilemesine izin vermeden görevini yerine getirmeyi ifade etmektedir.

Eğer denetçi görevini yerine getirirken herhangi bir kurum ya da kişi tarafından baskıyla karşılaşır ya da taraflı olması istenirse, söz konusu mesleki faaliyeti üstlenmemelidir. Tarafsızlık ilkesi için de tıpkı Dürüstlük ilkesi gibi denetçi esasta bağımsızlık kapsamında bağımsız denetimler esnasında tarafsızlığı zedeleyecek ya da olumsuz etkileyecek her türlü hareket ve görüşten kaçınarak arı olarak görüş sunmakla yükümlüdür. Şekilde bağımsızlık kapsamında ise denetim ekibi ve bilgi sahibi üçüncü kişilerle birlikte dış etkenlerden gelen tepkilerden ötürü kararlarda ödün vermemekle yükümlüdür. Tarafsızlık ilkesine uyumu tehdit eden durumlar aşağıdaki gibidir:

* Taraf tutma tehdidi: denetçinin tarafsızlık ilkesinden taviz verecek şekilde kurum içinden birinin fikirlerini ya da faaliyetlerini destekleme tehdididir.

* Yakınlık tehdidi: denetçinin bir kurum ile uzun vadeli iş yapmasından kaynaklı sosyal ilişki kurulmasından ileri gelen kurumun çıkarları doğrultusunda taraflı çalışmalarda bulunma yaklaşımıdır.

* Yıldırma Tehdidi: Denetçi üzerinde baskı oluşturularak tarafsızlığını bozmaya yönelik hareketler yapılmasıdır.

Yukarıda sözü edilen taraf tutma, yakınlık tehdidi, yıldırma tehdidi tarafsızlığın zedelenmesi gibi görünse de temelde diğer ilkeleri de zedelemektedir, çünkü bu ülkeler bütüne bakıldığında birbirleriyle ilişki içerisinde.

Mesleki şüpheciliğin gereği olarak tarafsızlık ilkesi kapsamında denetçi aşağıdaki şekilde ilkeye uyum sağlamaktadır:

*Mesleki iş yapış biçimlerini etkileyecek yakınlıklar kurmaktan kaçınmak ve bu tarz ilişkilerin olma olasılığı durumunu ivedilikle farkına varmak

*Finansal tablolara ilişkin denetim kanıtlarının uygunluk ve yeterlilik bağlamında değerlendirirken herhangi bir mesleki ilişki dışına çıkmadan değerlendirmek

Mesleki Yeterlik ve Özen: Son mevzuatları takip ederek teknik ve mesleki standartları yeterli bilgiye sahip olup doğru bir şekilde kullanarak hareket etmektir. Mesleki yeterlik, hizmet sunulması sırasında doğru bilgiyi yerinde kullanılabilmesini ifade etmektedir. Özen ise; görevin gerektirdiği şekilde dikkatli, derin ve zamanında hareket etme sorumluluğudur. Bu yüzden; denetçi mesleki faaliyetlerini yerine getirirken gerekli eğitimler alıp gözetim altında görevini yetirmesi gerekir. Denetçi, müşterileri için verdiği mesleki hizmet kapsamında yapısal yanlışlık ya da kısıtlamalar konusunda bilgilendirme yapmakla yükümlüdür. Gerçekleşen herhangi bir olayda mesleki yeterlilik ve özen kapsamında mesleki muhakemenin kullanılması için değerlendirilen hususlardandır. Mesleki şüpheciliğin gereği olarak mesleki yeterli ve özen ilkesi kapsamında denetçi aşağıdaki şekilde ilkeye uyum sağlamaktadır:

*Önemli yanlışlık risklerini ortadan kaldırabilmek için müşterilerinin faaliyet gösterdikleri sektörleri iyi analiz etmeli ve yeterli bilgi sahibi olmalıdır.

*Söz konusu ilgili bilgileri de içinde bulunulan durumda uygun ve yeterli denetim kanıtlarıyla birlikte ayrıntılı şekilde incelemeleri gerekmektedir.

Sır saklama (gizlilik): Mesleki görev esnasında karşılaşılan tüm bilgiler gizlilikle yürütülmelidir. Denetçi bu ilke uyarınca konunun ilgilileri olsun olmasın müşterinin bilgilerine dışarıdan hiç kimseyle paylaşmamakla yükümlüdür. Denetim şirketi içerisinde dahi bilgileri denetim kurulu içerisinde dışarıda olan hiç kimseyle paylaşmaması gerekmektedir. Bununla birlikte bu bilgileri kendisi ya da üçüncü kişilerin çıkarları için kullanmaması gerekmektedir. Söz konusu denetim süreci ve iş ilişkisi son bulduktan sonra dahi kullanmamak ve açıklamamakla yükümlüdür. Sadece kendinin sır saklaması değil, kontrolü altındaki tüm çalışanların da bu ilke uyarınca hareket etmesini sağlamak için gerekeni yapmakla da yükümlüdür. Bilginin açıklanması gereken bazı istisnai durumlar da söz konusudur. Bu durumlar:

- *Hukuki sürece girmiş bazı konularda belge ve kanıt toplanması durumunda,
- *Mevzuatla ilgili kamu yetkililerine yapılması gereken açıklama durumunda,
- *Mevzuatın açıklanması konusunda bir sakınca görmediği durumlarda müşterinin yetkilendirdiği kişiler tarafınca,
- *Mevzuatla bir engel görülmediği sürece konunun hukuk merciiine taşındığı durumlarda denetçi mesleki çıkarlarını koruması amacıyla açıklayabilir.

Bilgilerin açıklanıp açıklanamayacağına dair kararlar ise;

- *Tarafların çıkarlarının zarara uğrayıp uğramayacağı,
- *Doğrulanmamış bulguların varlığı,
- *Eksik bilgi içermesi,
- *Doğrulanmamış sonuçların varlığı
- *İletişim şekli ve iletişime geçilen kişilerin bilgilerin sahibi olması gereken kişiler olup olmaması gibi unsurlar değerlendirilerek verilir.

Mesleğe uygun davranış: İlgili mevzuat çerçevesinde mesleğe zarar getirecek davranış ve tutumlardan kaçınarak mesleği icra etmektir. Denetçiler pazarlama ve tanıtım faaliyetlerinde itibarlarını zedeleyici ya da abartılı gerçeğe uygun olmayan, hizmet nitelik ve tecrübe konusunda olduğundan daha fazla bilgiler içeren ifadelerde bulunmamalıdır. Başkalarını zedeleyecek, kötü karşılaştırmaları konu edinen tanıtımlar yapmamalıdır. Bu konuda tereddütte olan denetçiler reklam ve tanıtım faaliyetlerinde yetkililere danışmalıdırlar.

Bununla birlikte mesleğin itibarına zarar verecek temel ilkelere aykırı herhangi bir meslek, iş ya da faaliyet ile bilinçli olarak uğraşmaması gerekmektedir. Denetçinin kendi fikri ve önyargılarının mesleki muhakemesini kullanmasını etkileyip etkilemeyeceği bir durum karşısında karara varırken dikkat etmesi gereken unsurlardandır. Mesleğe uygun davranış ilkesi kapsamında kendi fikirlerini göz ardı ederek hareket etmekle sorumludur. Denetçi bazı durumlarda bir temel ilkeye uyum gösterdiği halde karar alma aşamasında diğer temel

ilkelerle uyumsuzluk gösterecek durumlarla karşılaşılabilir. Bu durumda aşağıdaki mercilere danışma yoluna gidilebilir:

- *Denetim şirketindeki diğer kişiler
- * Üst yönetimden sorumlu olanlar
- * Yetkili mercii
- * Düzenleyici otorite
- * Hukuk müşaviri

Bu tür danışmanlıklardan yararlanması denetçinin çatışmalara yol açan duruma sorumluluğunu azaltmaz. Bu danışmanlıklardan faydalanarak denetçi; “ilgili konunun içeriğini, yapılan müzakerelerin detaylarını ve konuyla ilgili alınan kararlar ile bu kararların gerekçelerini belgelendirmesi teşvik edilir.”

SONUÇ VE ÖNERİLER

Etik konusu toplumsal tüm davranışlarda anlamlandırılması, uygulanması zor olarak görünse de temelde her alanda kişinin ahlak anlayışıyla örtüşen tutumlar sergilemesini sosyal hayatında olduğu gibi iş hayatında da bu tutumu sergilemeye devam etmesini içermektedir. Denetim mesleğinin finansal ve yasal yaptırımlarının geri dönüşü ağır olduğu için mesleğin icrasında etik kurallara uyum ve davranışlarda etik kararlar vermek büyük önem taşımaktadır. Kamu gözetimi kurumu etik standartları denetim mesleğini icra eden tüm çalışanlara yol gösterici niteliktedir. Belirlenen beş temel etik ilke olan tarafsızlık, dürüstlük, mesleki özen ve yeterlilik, gizlilik ve mesleğe uygun davranış ilkesi Türkiye’de denetçilere yol gösterici bir rehber niteliğindedir. Mesleğin icrası sırasında karşılaşılan etik ikilemler de bu temel ilkelerin ışığında en doğru çözüme kavuşturulabilecektir. Uluslararası literatürde de bu konu da bahsedilenler Türkiye’dekiyle benzerlik göstermektedir.

Bütün etik ilkelerin gereği olarak Kamu Gözetimi Kurumu’nun da irdelediği gibi denetçi, denetim esnasında kurum içindeki bireyler ile ilişkilerine, denetlediği verilerden elde ettiği yeterli ve uygun denetim kanıtlarına mesleki şüphecilik çerçevesinde yaklaşması gerekmektedir. Etik ikilemde kaldığı durumlarda hızlı ve doğru karar verebilmesine yardımcı olacak göstere bu unsurlardır.

Etiği ahlakla ilişkilendirmekle birlikte ahlakın da içinde bulunulan ülkenin kültürüyle hatta bağlı bulunulan çevredeki alt kültürle de yakından ilişkilendirmek mümkündür. Bu unsur göz önüne alındığında denetimde etik kurallar ve kültür kavramı üzerinde yapılan çalışmalarını incelemek ve yeni çalışmalar yaparak yeni değerlendirmelere ulaşmayı hedeflemek de denetimde etiği farklı açılardan ele almayı sağlayacaktır.

Kaynaklar

Alkan, G. İ. (2018). Etik teoriler ışığında bağımsız denetim ve BIST’de bir araştırma. Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, 20 (Özel Sayı),s.129- 149

- Ardelean, A. (2013) "Auditors' Ethics and Their Impact on Public Trust", *Social and Behavioral Sciences*, 92, pp.55-60.
- Doğan, U. D. (2019). *Muhasebe Denetiminde Etik*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Guiral, A., Rodgers, W., Ruiz, E., Gonzalo, J. A. (2010) "Ethical Dilemmas In Auditing: Dishonesty or Unintentional Bias?" 91: pp.151-166.
https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/TDS/TDS_2021_Seti/2019_etikkurallar.pdf
<https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 16.05.2021
- Lamba, R. A., Seralurin, Y. C. Lamba, A., Pattiasina V. (2020) "The Effect of Auditor Independence and Ethics On Auditor Professional Scepticism: Its Impactions For Audit Quality In Indonesia, *International Journal Of Innovation, Creativity And Change*, Vol 12 Issue 8, pp.383-396.
- Merino, C., D., Blandon, J., G. Ve Blasco, M., M. (2020) "Auditor Independence, Current and Future NAS Fees and Audit Quality: Were European Regulators Right?", *European Accounting Review*, 29:2, pp.233-262
- Mirze, K. (2018) "Uluslararası İşletmecilik ve Yönetim" Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş. 1. Baskı
- Poff, D. C. (2020) "Handbook Of Research Ethics and Scientific Integrity", "Business Ethics Research and Research Ethics in Business Research", pp 999-1011.
- Preus, L. (1998) "On Ethical Theory in Auditing", *Managerial Auditing Journal*, 13/9 500-508.
- Satava, D., Caldwell, C. Ve Richards, L. (2006) "Ethics And The Auditing Culture: Rethinking The Foundation of Accounting And Auditing" *Journal Of Business Ethics*, 64 271-284
- Şavlı, T. (2019). *Bağımsız Denetim Rehberi*, Huz Akademi Yayıncılık, İstanbul
- Ülgen H. Ve Mirze K. (2020) "İşletmelerde Stratejik Yönetim", Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş. 10. Baskı
- Usul, H. (2015) "TMS Ve TFRS Uygulamalı Türkiye Denetim Standartlarına Göre Bağımsız Denetim", Detay Yayıncılık, 2. Baskı
- Yarmacı, N. ve Pelit, E. (2021). Otel Yöneticilerinin İş Etiği Kapsamındaki Uygulamalarının İş Görenlerin İş Doyumu Düzeylerine Etkisi: Beş Yıldızlı Otel İşletmeleri Örneği. *Journal of Recreation and Tourism Research*, 8(1), s.1-24.
- Yazar, B., B. (2021) "Bağımsız Denetçiler İçin Etik Kurallar İle Faizsiz Finans Kuruluşları Denetçileri İçin Etik Kuralların Karşılaştırılması" *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1, s. 100-126

SAĞLIKTA KALİTE STANDARDININ HASTANELERİN İÇ KONTROL SİSTEMİNE ETKİSİ

THE EFFECT OF THE QUALITY STANDARD IN HEALTH ON THE INTERNAL
CONTROL SYSTEM OF HOSPITALS

Arş. Gör. Fatih YILDIRIM

Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

ORCID NO: 0000-0002-0868-6233

Prof. Dr. Seçkin GÖNEN

Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

ORCID NO: 0000-0001-5962-7375

ÖZET

Geçmişten günümüze işletme yapılarında meydana gelen değişiklikler sebebiyle işletme sahipliği ile işletme yönetimi birbirinden ayrılmıştır. Geçmişte işletmeler kuruldukları coğrafi bölgelerde faaliyet göstermekteyken küreselleşme ile birlikte işletmeler açısından da sınırlar ortadan kalkmıştır. Bu durum büyük ölçekli işletmelerin sayısını arttırmış, işletmeler Dünya’da çeşitli ülkelere yayılmış ve sermaye birikimi nedeniyle işletmelerin sahip olduğu varlıklar artmıştır. İşletmelerin büyümesi, sahiplik ve yöneticiliğin ayrılması, faaliyetlerin karmaşık bir yapıya bürünmesi nedeniyle işletmelerde kontrol ve denetim mekanizmalarının önemi artmıştır. İşletmelerde oluşturulan etkin bir iç kontrol sistemi faaliyetlerin etkin bir biçimde yürütülmesi, İşletmede üretilen bilgilerin güvenilirliğinin sağlanması, işletme varlıklarının korunması ve etkin bir biçimde yönetilmesi, faaliyetlerin yasal ve işletme içi düzenlemelere uygunluğunun sağlanması için oldukça önemlidir.

Hastaneler hastalara tanı, tedavi ve bakım hizmetlerinin sunulduğu kuruluşlardır. Hastaneler teknolojinin yoğun olarak kullanıldığı işletmelerdir ve sabit sermaye yatırımları yüksektir. Hastaneleri işletmelerden ayıran bir diğer özellik ise faaliyetlerin birbiri ile bağlantılı olmasıdır. İşletmeler kar elde etmek üzere kurulur ve zarar eden bir birimin faaliyetlerine son verilebilir. Ancak hastanelerde faaliyet eden birimlerin kapatılması kısa vadede oldukça zordur. Hastanelerin varlıklarını koruması, kaynaklarını verimli bir biçimde yönetmesi ve zarar eden birimleri tespit edip önlemler alması etkin bir iç kontrol sistemi ile mümkündür. Bu nedenle hastanelerin bünyelerinde iç kontrol sistemi oluşturması ve bu sistemin etkinliğini sağlaması gerekmektedir.

Hastanelerde Etkililik, Etkinlik, Verimlilik ve organizasyonel hedeflerin yakalanması için Sağlıkta Kalite Standartları oluşturulmuştur. Sağlıkta Kalite Standartları (SKS) Türkiye’de sağlık hizmeti sunan tüm hastanelerde standartları karşılamaya yönelik başarı hedefleri oluşturmayı ve optimum düzeyde kaliteyi sağlamaya amaçlamaktadır. Hastaneler de iç kontrol birimi yerine Kalite Kontrol Birimi bulunmaktadır ve Sağlıkta Kalite Standartlarının karşılanması amacıyla hastane içerisinde gerekli düzenlemeler Kalite Kontrol birimi tarafından yapılmaktadır. Hastanelerde ayrı bir iç kontrol biriminin bulunmaması nedeniyle Sağlıkta Kalite Standartlarına uyum oldukça önemlidir. Bu nedenle çalışmada Sağlıkta Kalite Standartları incelenmiş ve etkin bir iç kontrol sistemi oluşturulması noktasında yeterliliği

değerlendirilmiştir. Aynı zamanda çalışma hastanelerde iç denetim ve iç kontrol sisteminin etkinliğinin değerlendirilmesi noktasında yapılacak çalışmalara rehberlik edecektir.

Anahtar Kelimeler: Sağlıkta Kalite Standardı, İç Kontrol, Hastanelerde İç Kontrol

ABSTRACT

Business ownership and business management have been separated from each other due to changes in business structures from past to present. In the past, while businesses were operating in the geographical regions where they were established, with the globalization, the borders in terms of businesses have also disappeared. This situation has increased the number of large-scale enterprises, the enterprises have spread to various countries in the world and the assets of the enterprises have increased due to the capital accumulation. Due to the growth of the enterprises, the separation of ownership and management, and the complexity of the activities, the control and control mechanisms in the enterprises have increased. An effective internal control system established in enterprises is very important for the effective execution of activities, ensuring the reliability of the information produced in the enterprise, protecting and effectively managing the assets of the enterprise, ensuring the compliance of the activities with legal and internal regulations.

Hospitals are institutions where diagnosis, treatment and care services are provided to patients. Hospitals are enterprises where technology is used extensively and fixed capital investments are high. Another feature that separates hospitals from businesses is that the activities are interconnected. Businesses are established to make a profit and the operations of a loss-making unit can be terminated. However, it is very difficult to close the units operating in hospitals in the short term. With an effective internal control system, it is possible for hospitals to protect their assets, manage their resources efficiently, and identify and take precautions against loss-making units. For this reason, hospitals should establish an internal control system and ensure the effectiveness of this system.

Quality Standards in Health have been established in order to achieve Effectiveness, Efficiency, Efficiency and organizational goals in hospitals. Quality Standards in Health (SKS) aims to establish success targets towards meeting the standards in all hospitals providing health services in Turkey and to ensure optimum quality. Hospitals also have a Quality Control Unit instead of an internal control unit, and the necessary arrangements within the hospital are made by the Quality Control unit in order to meet the Health Quality Standards. Compliance with Health Quality Standards is very important since hospitals do not have a separate internal control unit. For this reason, Health Quality Standards were examined in the study and its adequacy in establishing an effective internal control system was evaluated. At the same time, the study will guide the studies to be carried out at the point of evaluating the effectiveness of the internal audit and internal control system in hospitals.

Key Words: Quality Standard in Health, Internal Control, Internal Control in Hospitals

GİRİŞ

İç kontrol sistemi işletmelerin faaliyetlerini verimli bir biçimde yürütmesini, faaliyetlerin yasal çerçevelere uygunluğunun sağlanması ve işletmede üretilen bilgilerin kalitesini arttıran

bir süreçtir. Teknolojik, kültürel ve ekonomik gelişmeler her alanda etkili olurken işletmelerde de bazı değişiklikler meydana getirmiştir. İşletme sahipliği ile işletme yönetimi birbirinden ayrılarak profesyonel yönetim tarzı benimsenmiş, coğrafi açıdan yayılmış ve faaliyetleri karmaşık hale gelmiştir. İşletmelerin faaliyetlerinin kontrolünde iç kontrol sisteminin önemi giderek artmıştır.

Geçmişten günümüze hastanelerde teknolojik, ekonomik, sosyal ve bilimsel gelişmelere ayak uydurmuş teknolojinin yoğun olarak kullanıldığı bir alan haline gelmiştir. Birçok işletmeden farklı olarak hastaneler birbiri ile bağlantı hizmetlerin sunulduğu kurumlardır. İşletmelerde zarar eden bir birimin kapatılması söz konusu olurken hastaneler bu duruma kısa vadede cevap verememektedir. Yüksek sermaye yatırımı ve kapasite değişimlerine kısa sürede ayak uyduramama gibi sebeplerle hastanelerde kaliteli hizmet sunarken maliyetlerin minimum düzeyde tutulması oldukça önem kazanmıştır. Bu durum hastanelerin etkin bir iç kontrol sistemi oluşturmasını zorunlu hale getirmiştir. Sağlıkta Dönüşüm Programı ile birlikte sağlık kurumlarında kaliteyi arttırmak hedeflenmiş ve Sağlıkta Kalite Standartları oluşturulmuştur. Bu bağlamda çalışmada iç kontrol sistemi ve unsurları ele alınarak Sağlıkta Kalite Standartlarının hastanelerde iç kontrol sistemine etkisi değerlendirilmiştir.

1. İÇ KONTROL SİSTEMİ VE BİLEŞENLERİ

Kontrol kelimesi “*bir şeyin gerçeğe ve aslına uygunluğuna bakma, denetleme*” anlamına gelmektedir (TDK). Kontrol yönetimin temel fonksiyonlarından biridir (Budak ve Budak, 2013: 259). İç kontrol ise işletmede üretilen finansal bilgilerin ve finansal raporlarının güvenilirliğini, işletme faaliyetlerinin verimliliği ve etkinliğini, işletme faaliyetlerinin yasal ve işletme içi politikalara uygunluğunu sağlayan bir süreçtir. İç kontrol sistemi işletme yönetimi, çalışanlar ve işletme sahiplerinden etkilenen bir süreçtir (Doyrangöl, 2001: 48). Bir diğer tanıma göre iç kontrol işletmenin hedeflerine ulaşmasını sağlamak amacıyla faaliyetlerin etkin ve verimli bir şekilde yürütülmesi, yasal düzenlemelere uyumun sağlanması ve finansal raporların güvenilirliğinin artırılması hususunda makul güvence sağlamak amacıyla tasarlanmış bir süreçtir. (COSO, 2013: 3). Kontrol terimi işletmenin amaçlarına ulaşmada kullanılan prosedürleri ifade ederken, iç kontrol bu prosedür ve politikaların oluşturduğu bütünlük bir süreci ifade etmektedir (Usul, 2015: 100). Bu tanımlardan hareketle iç kontrol sisteminin işletmelerde etkinliği ve verimliliği sağlanması, işletmede üretilen finansal raporların güvenilirliğinin artırılması ile finansal tablo kullanıcılarına doğru raporlama yapılması ve yasalara uygunluğun sağlanması noktasında makul bir güvence sunduğu söylenebilir. İç kontrol sistemi işletmelerin sürekliliği açısından da önemlidir.

İç kontrol sistemi işletmede meydana gelebilecek hata ve hileleri de önlemektedir. İç Kontrol sisteminin amaçlarına bakıldığında (Türedi, 2001: 154; Uzay, 1999: 19):

- İşletmenin varlıklarını korumak,
- Muhasebe sürecinde üretilen bilgilerin doğruluğunu sağlamak,
- İşletme varlık ve kaynaklarının ekonomik kullanımı sağlamak,
- Amaç ve hedeflere ulaşılmasına katkı sunmak,
- Faaliyetlerin işletme politikalarına, yasal düzenlemelere ve yönetim kurullarına uygunluğunu sağlamak,
- Faaliyetlerin yetki verilmiş kişilerce yerine getirilmesi sağlamaktır.

COSO iç kontrol sisteminin bileşenlerini kontrol ortamı, risk değerlendirme, kontrol faaliyetleri, bilgi-iletişim ve izleme olarak tanımlamıştır. İç kontrol sisteminin başarıya ulaşması iç kontrol sisteminin beş temel bileşeni ile dizayn edilmesine bağlıdır. İç kontrol sisteminin

bileşenleri COSO küpünde sunulmuştur. COSO küpüne göre iç kontrol sisteminin bileşenleri ile işletme yapısı, amaçlar ve işletme birimleri iç içedir. İç kontrol sistemi dinamik bir süreçtir ve her bir bileşenin birbirini etkilediği bütünlük bir süreçtir.

Şekil 1: COSO Küpü

Kaynak: McNally, 2013: 4.

Kontrol ortamı bileşenlerin temelini oluşturur ve işletmenin yapısını belirler (Hall, 2011: 132). Etik değerler, yönetim kurulunun sorumluluğu, örgütün yapısı, yetki dağılımı, çalışanların motive edilmesi, değerlendirilmesi ve performans ölçütleri kontrol ortamını ifade etmektedir (Moeller, 2015: 38). Kontrol ortamını işletmenin yapısını ve işletme yönetiminin yaklaşımını ifade etmektedir.

Risk değerlendirme işletmenin amaçları ve hedeflerine ulaşmasında karşılaşılabileceği risklerin önceden saptanması, analiz edilmesi ve yönetilmesine yönelik prosedürleri kapsamaktadır (Keskin, 2006: 40). İşletmeler sürekli risklerle karşılaşmakta ve bu risklerle başa çıkmak için riskleri saptamak bunlara yönelik eylemler oluşturmak zorundadır. Risk değerlendirme süreci ile birlikte işletmeler riskleri önceden saptayıp bunlara uygun adımları atmaktadır.

Kontrol faaliyetleri riskleri belirlemek ve önlemek başta olmak üzere işletme yönetimi tarafından belirlenen usul ve esasları kapsamaktadır (Moeller, 2015: 47). Etkin bir iç kontrol sisteminin oluşturulması için her kademede bilgiye ihtiyaç duyulmaktadır. Bilgi sisteminin sürekli gözden geçirilmesi, ihtiyaca uygun bilgilerin üretilmesi ve işletmede üretilen bilgilerin ilgili birimlere zamanında iletilmesi için etkin bir bilgi iletişim süreci oluşturulmalıdır.

İzleme faaliyeti ise, iç kontrol sisteminin başarısının zaman içerisinde değerlendirilmesi faaliyetini kapsamaktadır (Uzay, 1999: 95). İşletme çevresi ile etkileşim halinde olan, işletme içi ve işletme dışı etkenlerden etkilenen bir yapıdır. Dolayısıyla iç kontrol sisteminin oluşturulması kadar bu sistemin gözden geçirilmesi ve zaman içinde değişen koşullara uygun olarak revize edilmesi gerekmektedir. İç kontrol sisteminin etkinliğinin sağlanması beş

bileşenin etkin olarak tasarlanması ve sisteminin sürekli gözden geçirilmesi, eksikliklerin tespit edilmesi ve bunların düzeltilmesine bağlıdır. İşletme de hata ve hilelerin önlenmesi, etkinliğin ve verimliliğin sağlanması, kaliteli bilgilerin üretilmesi ve prosedürlere uygunluğun sağlanması ancak etkin bir iç kontrol sisteminin varlığı ile mümkün olmaktadır.

2. HASTANELERİN ÖZELLİKLERİ VE İÇ KONTROLÜN ÖNEMİ

TDK' ya göre hastane, hastalara ayakta veya yatarak tanı, tedavi ve bakım hizmetlerinin sağlık personeli tarafından sunulduğu sağlık kuruluşlarıdır. Hastaneler toplumun ihtiyaç duyduğu sağlık hizmetlerini en düşük maliyetle ve yüksek kalitede sunmayı hedeflemektedir (Zerenler ve Ögüt, 2007: 504). Hastanelerin Tedavi Hizmetleri, Koruyucu ve Geliştirici Sağlık Hizmetleri, Eğitim ve Araştırma olmak üzere dört temel işlevi bulunmaktadır ve en temel işlevi tedavidir. Tedavinin yanı sıra alkol, uyuşturucu bağımlılığı ve sigara bağımlılığı gibi toplum sağlığını etkileyen konularda da etkin rol oynayarak Koruyucu ve Geliştirici Sağlık Hizmetleri sunmaktadır. Asistanların eğitimi, öğrencilerin eğitimi ve hastaların eğitimi gibi hizmetler ile eğitim işlevi yerine getirilmektedir. Hastaneler aynı zamanda tıp biliminin araştırma merkezleridir. Bu özelliği ile de hastaneler araştırma işlevini yerine getirmektedir (Tengilimoğlu vd, 2009: 135).

Hastanelerde sunulan hizmetler iç içe geçmiştir ve bu durum hastanelerin karmaşık organizasyonlar olmasını beraberinde getirmiştir. Hastanelerin karmaşık yapısı nedeniyle profesyonel olarak yönetilmesi gerekmektedir (Ağırbaş, 2016: 17). Artan nüfus ile birlikte hastanelere duyulan ihtiyaç her geçen gün artmaktadır. Özel sektöründe sağlık sisteminde zamanla yer alması ile birlikte sağlık sektöründe yoğun bir rekabet yaşanmaktadır. Bu durum sağlık kurumlarının değişen koşullara uyum sağlamasını, personeli eğitime yeteneğini arttırması ve esnek olmasını beraberinde getirmiştir (Morcinko ve Hetico, 2013: 4-5).

Hastane ve sağlık kurumlarının genel özelliklerine bakıldığında (Kurtulmuş, 1998: 236-237);

- Sağlık hizmetlerinde talep esnekliği sifıra yakındır. Dolayısıyla hastaneye olan talep diğer koşullardan oldukça az etkilenmektedir.
- Hastaneler hizmet sunumuna her an hazır olmak durumundadır. Hastanelerde kapasite üstü personel istihdam edilmesi gerekir.
- İşletmelerde zarar eden birimin kapatılması mümkündür. Ancak hastaneler birbiriyle iç içe geçmiş hizmetler sunmaktadır ve zarar eden bir birimin kapatılması mümkün değildir.
- Hastaneler kapasite değişimlerine kısa sürede ayak uyduramazlar.
- Hastanelerde üretilen hizmetler stoklanamaz ve üretilen bir hizmetin tüketilmesi de bazen söz konusu olmamaktadır.
- Hastanelerin teknolojik gelişmelere ayak uydurması büyük yatırımlar gerektirir ve sermaye yoğun işletmelerdir. Hizmet sektöründeki bir çok işletmeden bu yapısı ile farklılık göstermektedir.
- Tıp biliminde uzmanlaşma fazladır ve hastanelerin istihdam ettiği personel sayısı nedeniyle iş gücü maliyetleri de yüksektir.
- Hastanelerde standart bir çıktı bulunmamaktadır. Her hastanın süreci farklıdır ve sunulan hizmetten yararlanma biçimi de farklılık göstermektedir.

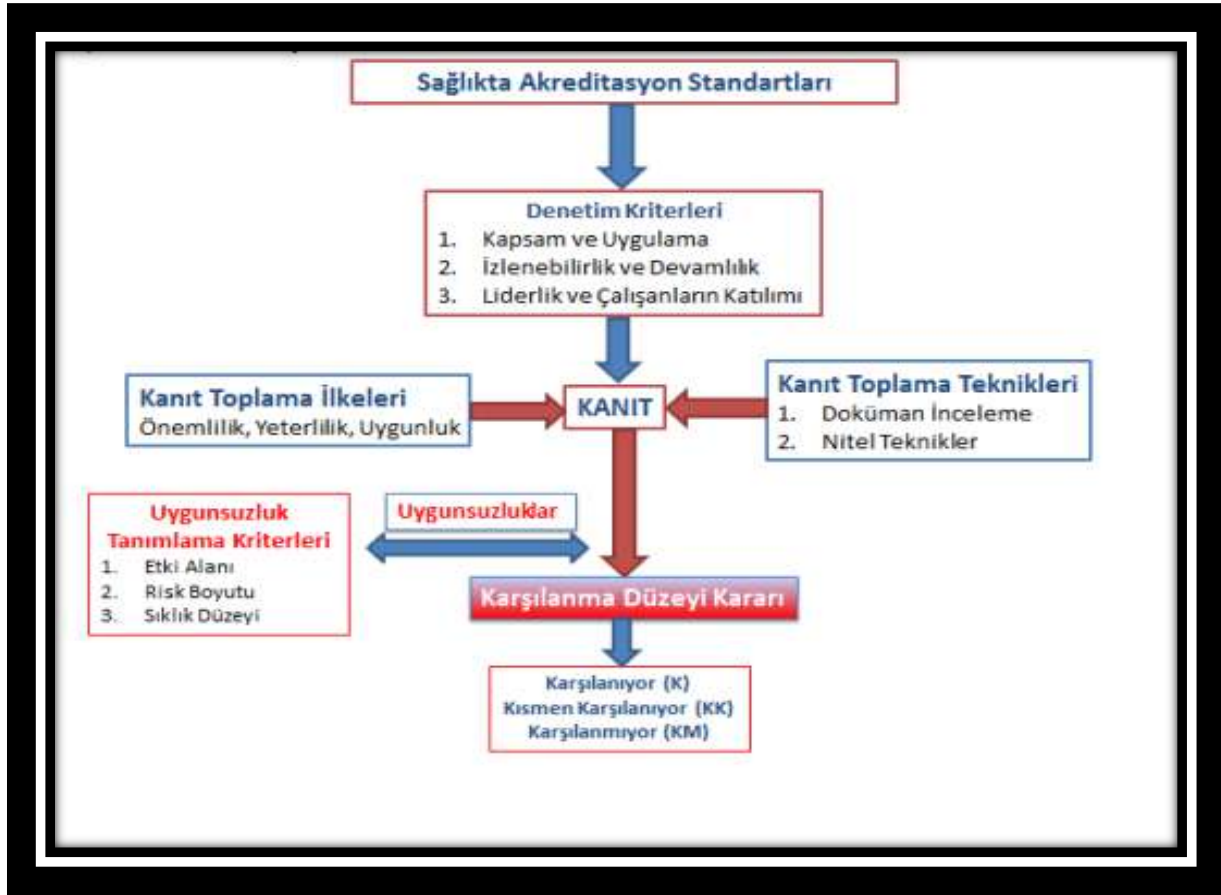
Hastanelerde teknoloji yoğun olarak kullanılmaktadır. Bu durum hastanelerin sermaye yatırımlarının fazla olmasına ve girdi maliyetlerinin artmasına neden olmaktadır. Günümüzde yoğun rekabet ortamında faaliyet göstermeleri nedeniyle değişen koşullara uyum sağlaması, güncel teknolojisi yakalaması, kaliteli hizmet sunması ve etkili yönetim tarzı sergilemesi hastaneler için oldukça önemlidir. Bu noktada maliyet kontrolü gerçekleştirilerek kaliteli hizmet sunan hastaneler avantajlı konuma sahip olmaktadır. Hastanelerin yoğun rekabet ortamında esneklik sağlaması, maliyet-kalite anlayışını uygulaması ve bu durumu sürdürmesi etkin bir iç kontrol sisteminin varlığı ile mümkün olmaktadır. Bu yüzden iç kontrol sisteminin varlığı ve etkin bir biçimde işlemesi oldukça önemlidir.

3. SAĞLIKTA AKREDİTASYON VE KALİTE STANDARTLARI

Akreditasyon programı organizasyonların etkinlik, verimlilik ve kalitesini artırmayı hedefleyen, standartlara uygunluğun bir kurum tarafından değerlendirilerek onaylanmasını içeren ve gönüllük esasına dayanan bir sistemdir (TÜSKA, 2018). Akreditasyon sağlık işletmelerinin hedeflerine ulaşılıp ulaşılmadığının ve hizmet sunumunun kalitesinin artırılmasında odak noktası haline gelmiştir (Yıldız, 2019: 573). Sağlıkta Akreditasyon standartları Yönetim Organizasyon, Performans Ölçümü ve Kalite Geliştirme, Sağlıklı Çalışma Yaşamı, Hasta Deneyimi, Sağlık Hizmetleri, Destek Hizmetleri ve Acil Durum Yönetimi olmak üzere yedi boyuttan oluşmaktadır (SAS, 2015: 10). Sağlıkta Akreditasyon Standartlarının değerlendirilmesi değerlendirme kriterlerinin saptanması, kriterlere uygun olarak denetim teknikleri ve ilkeleri kapsamında kanıt toplama, elde edilen kanıtların değerlendirilmesi ve karşılama düzeyinin saptanması aşamasından oluşur.

Şekil 2: Akreditasyon Değerlendirme Süreci

Kaynak: Beylik, 2018: 8.

Akreditasyon için belirli koşulları sağlayan hastaneler Türkiye Sağlık Hizmetleri Kalite ve Akreditasyon Enstitüsü'ne (TÜSKA) başvuru yapmakta ve süreç başlamaktadır. Denetim ekibi gerekli incelemeleri gerçekleştirip denetim raporu hazırlamakta ve bu raporu TÜSKA'ya sunmaktadır. Denetim sonucunda standartları %100 karşılayan hastaneler akredite edilmektedir (Cengiz, 2018: 23-24). Hastanelerin akredite edilmesi ve kriterleri %100 sağlamaları oldukça zor bir süreçtir.

2003 yılında Türkiye'de "Sağlıkta Dönüşüm Programı" kapsamında kaliteye yönelik çalışmalar başlamıştır. Kalite sisteminin geliştirilmesinde Dünya Sağlık Örgütü'nün hedefleri, uluslararası gelişmeler ve sağlık sisteminin öncelikleri göz önünde bulundurulmuştur. Çalışmalar sonucunda 27 Haziran 2015 tarihinde 29399 sayılı Resmi Gazete ile "Sağlıkta Kalitenin Geliştirilmesi ve Değerlendirilmesine Dair Yönetmelik" yayımlanmıştır (Uysal ve Yorulmaz, 2018: 26). Sağlıkta Kalite Standartları Türkiye'de faaliyet gösteren tüm kamu, özel ve üniversite hastanelerine başarı hedefi oluşturmayı ve kalite düzeyini arttırmayı hedeflemektedir (SKS, 2016: 20). Sağlıkta Kalite Standartları Kurumsal Hizmetler, Hasta ve Çalışan Odaklı Hizmetler, Sağlık Hizmetleri, Destek Hizmetleri ve Gösterge Yönetimi olmak üzere beş boyuttan oluşmaktadır.

Şekil 3: Sağlıkta Kalite Standartları

KURUMSAL HİZMETLER	HASTA VE ÇALIŞAN ODAKLI HİZMETLER	SAĞLIK HİZMETLERİ	DESTEK HİZMETLER	GÖSTERGE YÖNETİMİ
Kurumsal Yapı	Hasta Deneyimi	Hasta Bakımı	Tesis Yönetimi	Göstergelerin İzlenmesi
Kalite Yönetimi	Hizmete Erişim	İlaç Yönetimi	Otelcilik Hizmetleri	Bölüm Bazlı Göstergeler
Doküman Yönetimi	Yaşam Sonu Hizmetler	Enfeksiyonların Önlenmesi	Bilgi Yönetim Sistemi	Klinik Göstergeler
Risk Yönetimi	Sağlıklı Çalışma Yaşamı	Sterilizasyon Hizmetleri	Malzeme ve Cihaz Yönetimi	
Güvenlik Raporlama Sistemi		Transfüzyon Hizmetleri	Tıbbi Kayıt ve Arşiv Hizmetleri	
Acil Durum ve Afet Yönetimi		Radyasyon Güvenliği	Atık Yönetimi	
Eğitim Yönetimi		Acil Servis	Dış Kaynak Kullanımı	
Sosyal Sorumluluk		Ameliyathane		
		Yoğun Bakım Ünitesi		
		Yenidoğan Yoğun Bakım Ünitesi		
		Doğum Hizmetleri		
		Diyaliz Ünitesi		
		Psikiyatri Hizmetleri		
		Biyokimya Laboratuvarı		
		Mikrobiyoloji Laboratuvarı		
		Patoloji Laboratuvarı		
		Doku Tipleme Laboratuvarı		

Kaynak: Sağlıkta Kalite, Akreditasyon ve Çalışan Hakları Daire Başkanlığı. <https://kalite.saglik.gov.tr/TR,12679/saglikta-kalite-standartlari-sks.html>, Erişim Tarihi: 27.05.2021.

Standartlar Kategori 1, Kategori 2, Kategori 3, Kategori 4 ve Kategori 5 olmak üzere beş sınıfa ayrılmıştır. Kategori 1 çekirdek standartları oluşturur ve 50 puan olarak değerlendirilir. Kategori-2 30 puan, Kategori-3 20 puan, Kategori-4 10 puan olarak belirlenmiştir. Kategori-5 ise opsiyonel standartları içermektedir. Bu standartlar puansızdır ancak uygulanması durumunda Kalite puanını olumlu yönde etkilemektedir. Standartların Karşılıyor (K), Kısmen Karşılıyor (KK) ve Karşılanmıyor (KM) olarak değerlendirilir. Karşılanan her bir standart için belirtilen puan alınırken, kısmen karşılanan standartlarda belirtilen puanın yarısı alınmaktadır. Standardın karşılanmaması durumunda ise puan alınmamaktadır. Bu değerlendirmeler sonucu hastanelere puan verilmekte ve Bakanlık tarafından belirlenen puanı karşılamaları istenmektedir (SKS, 2016: 32-34). Sağlıkta Kalite ve Sağlıkta Akreditasyon Standartları hastanelerde sunulan hizmetin kalitesini arttırmayı hedeflemektedir. Bu kapsamda değerlendirildiğinde standartların uygulanması hastanelerde iç kontrol sisteminin oluşturulmasında da etkilidir.

4. SAĞLIKTA KALİTE STANDARTLARI VE İÇ KONTROL

Sağlıkta Kalite Standartları 5 boyuttan oluşmaktadır. Standartların iç kontrol sistemine her bir boyut için Sağlıkta Kalite Standartları-Hastane rehberi kullanılarak değerlendirilmiştir. Her bir boyut için Rehberde ele alınan standartların bir bölümü sunulmuş ve iç kontrol sistemine etkisi değerlendirilmiştir. Sağlıkta Kalite Standartlarının kapsadığı bazı standartlar aşağıda ele alınmıştır ve iç kontrol sistemi açısından bu standartlar değerlendirilmiştir (Sağlıkta Kalite Standartları Hastane Rehberi, <https://shgmkalitedb.saglik.gov.tr>)

- Hastanelerde misyon ve vizyon açık olarak belirlenmelidir.
- Organizasyon yapısı oluşturulmalıdır.
- Kurumsal İletişim strateji tanımlanmalıdır.
- Kalite standartlarının uygulanmasına yönelik bölüm oluşturulmalıdır.
- Kalite standartlarının etkinliğinin sağlanması için komiteler oluşturulmalıdır.
- Dokümanların hazırlanması, saklanması ve imhası ile ilgili prosedürler oluşturulmalıdır.
- Risk planı hazırlanmalı ve riskler plan doğrultusunda belirlenip analiz edilmelidir.
- Verimlilik çalışmaları ve ölçümleri gerçekleştirilmelidir.
- İstenmeyen olaylar bildirim sistemi oluşturulmalı ve çalışanlara eğitim verilmelidir.
- Afetlere ilişkin eylem planları hazırlanmalıdır.
- Hastanede hasta, hasta yakını ve çalışanlara yönelik eğitim planı oluşturulmalıdır.
- Hasta ve yakınlarının hastane bünyesinde sağlık hizmet süreçlerine yönelik görüş, öneri ve şikayetleri alınmalı ve değerlendirilmelidir.
- Personel istihdamına yönelik süreçler tanımlanmalıdır.
- Sağlık çalışanlarının performanslarını ölçmeye yönelik kriterler belirlenmelidir.
- Bilgi yönetimine ilişkin süreçlerin güvenli bir şekilde yürütülmesi ve koordinasyonu sağlanmalıdır.
- Malzemelerin yönetimine ilişkin görev, yetki ve sorumluluklar tanımlanmalıdır.
- Tıbbi cihazların güvenli kullanımına yönelik bakım, onarım, ayar, test, kontrol ve kalibrasyonu yapılmalıdır.

Standartlar değerlendirildiğinde personel eğitimi, kurumsal yapı oluşturulması, organizasyon şemasının açık bir biçimde ortaya konması, misyon ve vizyonun saptanması gibi hedefler kontrol ortamının parçası olarak görülebilir. Risklerin izlenmesi ve risklere yönelik eylem planlarının oluşturulması ise risk değerlendirme sürecinin parçasıdır.

Standartların uygulanması, politika ve prosedürlerin oluşturulması kapsamında Sağlıkta Kalite Standartları oldukça etkin bir içeriğe sahiptir. Kontrol faaliyetlerinin oluşturulması süreci Sağlıkta Kalite Standartlarının uygulanması ve sürecin etkin bir biçimde yerine getirilmesi ile sağlamaktadır. Hastanelerde bilgi ve iletişim sürecine de önem verilmiş bilgi, belge ve dokümanların oluşturulması, iletilmesi, saklanması, imha edilmesi ve güvenliğinin sağlanması noktasında da standartlarda gerekli prosedürler yer almaktadır. İzleme faaliyetleri ise hastanelerde bulunan Kalite ve Kalite komiteleri tarafından yapılan toplantılar ile yerine getirilmektedir.

Bu kapsamda değerlendirildiğinde Sağlıkta Kalite Standartları hastanelerde kalitenin artırılması ve maliyetlerin kontrol altına alınmasının yanı sıra iç kontrol faaliyetlerinin yerine getirilmesine de olanak sağlamaktadır. Ancak Sağlıkta Kalite Standartları mali konulara ilişkin prosedürlerin oluşturulması noktasında eksik kalmıştır. Bu durumun temel nedeni ise Devlet ve Üniversite hastanelerinde bu sürecin Bakanlıklar aracılığıyla yerine getirilmesi ile ilgilidir. Bu hastanelerde alım ve ödeme gibi süreçler tarif yoluyla ihale usulü gerçekleştirilmekte ve ödeme Bakanlık aracılığıyla yapılmaktadır. Özel hastanelerde ise mali sürecinde

kontrolünü sağlamak amacıyla politika ve prosedürlerin oluşturulması gerekmektedir. Sağlıkta Kalite Standartlarını uygulayan hastanelerde etkin birçok sisteminin varlığından bahsetmek mümkün olmaktadır.

SONUÇ

Kontrol faaliyetleri işletmelerde uzun yıllardır kullanılmakta birlikte geçmişte bu faaliyetler hilelerin önlenmesi için yürütülmektedir. Günümüzde ise kontrol faaliyetleri etkinlik ve verimliliğin sağlanması başta olmak üzere işletmenin amaç ve hedeflerine doğrudan katkı sunmaktadır. Kontrol faaliyetlerinin öneminin artması ile birlikte iç kontrol sistemi işletmeler açısından oldukça önemli bir süreç olmuştur. Dünya’da iç kontrol sistemine yönelik düzenlemeler yer almakla birlikte en fazla kabul gören model COSO iç kontrol çerçevesidir. COSO 1992 yılında geliştirilmiş ve iç kontrol sistemini Kontrol Ortamı, Risk Değerlendirme, Kontrol Faaliyetleri, Bilgi-İletişim ve İzleme bileşenleri olarak ele almıştır. Etkin bir iç kontrol sisteminin oluşturulmasında bu beş bileşenin birlikte ele alınması gerekmektedir.

İç kontrol sistemi işletmelerde varlıkların etkin kullanımı, hata ve hilelerin önlenmesi, varlıkların korunması ve işlemlerin yetkili kılınmış personeller tarafından yerine getirilmesine katkı sunmaktadır. İç kontrol sistemi bu yapısı itibarıyla işletmeler açısından oldukça önemlidir ve makul bir güvence sunmaktadır. Hastanelerin yoğun rekabet ortamında faaliyet göstermesi ve maliyetlerini minimize etmesi hedeflemesi nedeniyle iç kontrol sistemi oluşturması ve bu sistemin iyileştirilmesine yönelik süreçleri ele alması gerekmektedir.

Devlet ve Üniversite hastanelerinde iç kontrol süreci ile alakalı ayrı bir birim bulunmazken Kalite Birimi ve Kalite Komiteleri tarafından Sağlıkta Kalite Standartlarını uygulanmaktadır. Sağlıkta Kalite Standartları incelendiğinde yönetsel ve idari anlamda devlet ve üniversite hastanelerinde etkin bir iç kontrol süreci oluşturulmasına katkı sunmaktadır. Ancak mali konularda standartlar içermeyen Sağlıkta Kalite Standartları devlet ve üniversiteleri için yeterli olsa da Özel hastanelerde mali konulara yönelik politika ve prosedürlerde oluşturulmalıdır. Literatürde Devlet, Üniversite ve Özel hastanelerde iç kontrol sisteminin etkinliğinin değerlendirilmesine yönelik makale ve tezler yer almakla birlikte yapılacak çalışmalarda araştırmacıların Sağlıkta Kalite Standartlarını göz önünde bulundurmaları gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Ağırbaş, İ. (2016). *Hastane Yönetimi ve Organizasyon*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Beylik, U. (2018). Sağlıkta Akreditasyon Denetim Yöntemi: Türkiye Sağlık Hizmetleri Kalite ve Akreditasyon Enstitüsü Uygulaması. *Sağlıkta Kalite ve Akreditasyon Dergisi*. 1(1): 6-13.

Budak, G. ve Budak, G. (2013). *İşletme Yönetimi*. İzmir: Barış Yayınları Fakülteler Kitabevi.

Cengiz, C. (2018). Sağlık Hizmetlerinde Akreditasyon Programları ve TÜSKA. *Sağlıkta Kalite ve Akreditasyon Dergisi*. 1(1): 21-26.

Doyrangöl N. C. (2001). *Sermaye Piyasası Aracı Kurumlarında Etkili Bir İç Kontrol Sistemi ve İç Denetim Fonksiyonu*. İstanbul: Lebib Yalkın Matbaası.

Hall, J.A. (2010). *Accounting Information System*. Ohio: Cengage Learning.

Keskin, D. (2006). *İç Kontrol Sistemi: Kontrol Öz Değerlendirme*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.

Kurtulmuş, S. (1998). *Sağlık Ekonomisi ve Hastane Yönetimi*. İstanbul: Değişim Dinamikleri Yayınları.

McNally, S. (2013), The 2013 COSO Framework & SOX Compliance, https://www.coso.org/documents/COSO%20McNallyTransition%20Article-Final%20COSO%20Version%20Proof_5-31-13.pdf, Erişim Tarihi: 25.05.2021.

Moeller, R. (2008). *Sarbanes-Oxley Internal Controls : Effective Auditing With AS5, CobiT and ITIL*. New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.

Morcinko, D.E. ve Hetico, H.R. (2013). *Hospital & HealthCare Organisations*. Florida: CRC Press.

Sağlıkta Akreditasyon Standartları Hastane Seti. <https://shgmkalitedb.saglik.gov.tr/TR-25365/sas-hastane.html>, Erişim Tarihi: 27.05.2021.

Sağlıkta Kalite Standartları Hastane Rehberi. <https://shgmkalitedb.saglik.gov.tr>, Erişim Tarihi: 28.05.2021.

Tengilimoğlu, D., Işık, O. ve Akbolat, M. (2009). *Sağlık İşletmeleri Yönetimi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

The 2013 COSO Framework & SOX Compliance, <https://www.coso.org/Pages/ic.aspx>. Erişim Tarihi: 26.05.2021.

Türedi, H. (2001). *Denetim*. Trabzon: Celepler Matbaacılık.

TÜSKA. <https://www.tuseb.gov.tr/tuska/>, Erişim Tarihi: 28.05.2021.

Uzul, H. (2015). *TMS ve TFRS Uygulamalı Türkiye Denetim Standartlarına Göre Bağımsız Denetim*. Ankara: Detay Yayıncılık

Uysal, B. ve Yorulmaz, M. (2018). Sağlıkta Kalite Standartları Ve Bilişsel Mahremiyet. *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*. 16: 24-33.

Uzay, Ş. (1999). *İşletmelerde İç Kontrol Sistemini İncelemenin Bağımsız Dış Denetim Karar Sürecindeki Yeri ve Türkiye'deki Denetim Firmalarına Yönelik Bir Araştırma*. Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları.

Yıldız, M.S. (2019). Sağlıkta Kalite Yönetim Sistemleri ve Akreditasyon. *Sağlık Kurumlarında Yönetim (ss. 545-588)*. Editör Zekai Öztürk. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Zerenler, M. ve Öğüt, A. (2007). Sağlık Sektöründe Algılanan Hizmet Kalitesi ve Hastane Tercih Nedenleri Araştırması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 18: 501-519.

COVID-19 KÜRESEL SALGINI VE AVRUPA SİYASETİ
COVID-19 GLOBAL EPIDEMIC AND EUROPEAN POLITICS

Arş. Gör. Dr. Selçuk KAHRAMAN

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi
ORCID: 0000-0003-1217-0472

ÖZET

2019 yılı sonlarında başlayan ve 2020 yılından itibaren tüm dünyayı derinden etkileyen Covid-19 Salgını, ülkelerin siyasal, toplumsal, ekonomik, kültürel, teknolojik vs. alanlarında önemli tecrübeleri beraberinde getirmiştir. Bu tecrübelerin karmaşık ve çok boyutlu yapısı, siyasal karar alıcılar üzerinde farklı politikaların ve söylemlerin oluşmasına yol açmıştır. Kuşkusuz dünya tarihinde pandemik hastalıklardan veba ve kolera gibi başlıca büyük salgınlardan ciddi ölçüde etkilenen Avrupa'nın, bu yönüyle ilk kez bir küresel salgınla karşı karşıya geldiğini söylemek mümkün değildir. Buna karşın 21. yüzyılda demokratik siyasal sistemler içerisinde Avrupa ülkelerinin yönetimlerinin benimsedikleri siyaset alanı yeni ve güncel bir çalışma alanını ilgilendirmektedir.

Bu çalışmada Avrupa'daki iki ülke örneğinde popülist siyasetin Covid-19 Pandemisi dönemindeki tecrübelerine dikkat çekilecektir. Buradaki temel amaç, popülist siyasetin, konjonktürel gelişmeler çerçevesindeki reflekslerinin anlaşılması ve Avrupa özelinde varılan sonuçları ortaya koyabilmektir. Çalışma kapsamında İngiltere ve İtalya örnekleri incelenerek tartışılacaktır. Bu tartışmalar ile siyasal popülizme dair küresel salgın gibi özel bir alanda yeniden sorgulama gerçekleştirilmiş olacaktır. Ayrıca yeni bir siyasal terim önermesi olarak korona paradoksu, siyasal popülizm terimine koşut olarak ortaya konulmaya çalışılacaktır. Böylece bu çalışma ile Avrupa kıtası başta olmak üzere dünya siyasetinde yükselen bir değere işaret eden popülist söylemlerin ve siyasetin, küresel bir kriz bağlamında analiz edilmesi öncelenecektir.

Anahtar kelimeler: Siyasal popülizm, Avrupa siyaseti, ideoloji, salgın siyaseti, korona paradoksu.

ABSTRACT

The Covid-19 Epidemic, which started at the end of 2019 and has deeply affected the whole world since 2020, has affected countries' political, social, economic, cultural, technological etc. brought with it significant experience in their fields. The complex and multidimensional nature of these experiences has led to the formation of different policies and discourses on political decision makers. Undoubtedly, it is not possible to say that Europe, which has been severely affected by pandemic diseases such as plague and cholera, has faced a global

epidemic for the first time in this respect. On the other hand, the field of politics adopted by the governments of European countries within the democratic political systems in the 21st century concerns a new and current field of study.

In this study, we will draw attention to the experiences of populist politics during the Covid-19 Pandemic period in the example of two countries in Europe. The main purpose here is to understand the reflexes of populist politics within the framework of cyclical developments and to reveal the conclusions reached in Europe. Within the scope of the study, the examples of England and Italy will be examined and discussed. With these discussions, a re-questioning will be made in a special area such as the global epidemic of political populism. In addition, as a new political term proposition, the corona paradox will be tried to be put forward in parallel with the term political populism. Thus, with this study, it will be prioritized to analyze populist discourses and politics, which point to a rising value in world politics, especially in the European continent, in the context of a global crisis.

Keywords: Political populism, European politics, ideology, epidemic politics, corona paradox.

GİRİŞ

İngiltere'nin Brexit ile Avrupa Birliği'nden ayrılması ve İtalya'da son yıllarda güçlenen AB karşıtı siyasal parti ve liderlerin varlığı, bu iki ülkeyi oldukça özel kılmaktadır. Bu yönüyle hem İngiltere hem de İtalya, Avrupa'nın genel birlik siyasetinin içinde ve dışında çeşitli parametrelere tekabül eden tecrübeler sunmaktadır. Bu tecrübeleri daha da önemli kılan ise bu ülke siyasal kamuoylarına hâkim olan ya da alan bulan popülist siyasetin verdiği sınavlardır. Bu bağlamda İngiltere'de Brexit sürecinde belirginleşen popülist siyaset ile İtalya'da yükselişe geçen popülizm, yakın bir tarihsel bağlamda analiz edilmeye ve tartışılmaya çalışılacaktır. Bu noktada öncelikli olarak siyasal popülizmin, ideolojik bağlamı dikkate alınarak İngiltere ve İtalya siyasetindeki örneklerle daha güçlü değerlendirilmesi fırsatı olabilecektir. Nitekim Covid 19 gibi bir pandemi sürecinin ortaya çıkardığı krizde popülist siyasetçilerin takındıkları ideolojik tutumlar belirli ölçülerde değişmek zorunda kalmış ve siyasal alanındaki böylesi özel bir süreçteki söylemler, "korona paradoksu" ortaya çıkarmıştır. Bu durum ise, popülist siyasetçilerin söylemlerinde değişikliğe gitmeleri konusunda kendilerine de dersler çıkarabilecekleri özel kazanımlar sunduğu ifade edilebilir.

SİYASAL POPÜLİZM

Çalışma kapsamında özel örneklem olarak tercih edilen İngiltere ve İtalya örnekleri, sağ popülizm açısından belirgin tecrübelere işaret etmektedir. Bu açıdan özelden sağ popülizme ve bu ideolojinin olası dönüşüm evrelerinden kısaca bahsetmek, çalışmanın diğer kısımlarındaki süreçleri ve tartışmaları anlamak açısından oldukça kayda değer olacaktır. Avrupa'da son yıllarda aşırı sağın iktidar olmadığı ülkelerde dahi İslam karşıtlığı üzerinden tatbik edilen birtakım söylem ve eylemler, yer yer aşırı sağ partilerin bile bu siyaset anlayışında geriye

düşürebilmektedir. Örneğin Fransa'da İçişleri Bakanı aşırı sağcı popülist lider Marine Le Pen'le katıldığı bir tartışma programında, Le Pen'i İslamcılıkla mücadele çerçevesinde sorunun İslam'ın kendisinden kaynaklandığını kabul edememekle suçlayarak, Le Pen'den bir ileri söylem dahi geliştirebilmiştir (Baykent, 2021). İşte böylesi bir süreç Avrupa'da siyasal ve toplumsal kültürü yeniden sorgulanır kılmaktadır.

Yukarıda belirtilen sürece dikkat çeken Baykent'e göre (2021), böyle bir evrenin birden fazla boyutu bulunmaktadır. İlki, sağ popülizm konjonktürelliğe daha yatkın olup ideolojik ve entelektüel çerçevesi oldukça zayıf olduğundan değişmesine dair herhangi bir husus şaşırtıcı görülmemelidir. İkincisi, sağ popülizmin oy havuzunun genişlemesinden ötürü merkez sağ partiler bu tehdit altında kendilerini hissetmektedir. Üçüncüsü sağ popülizmin kültürel değerler üzerinden ortaya attığı fikirlerin siyasal alanda normalleşen bir hal almasıdır. Dördüncüsü sağ popülizmin, sürecin döngüsü itibariyle yeniden merkeze gelebilmesidir. Böylece Baykent, temelde sağ popülizmin bir yandan merkeze döndüğünü bir yandan da merkezin de kaçınılmaz olarak sağ popülistleşmeye yönelmek zorunda kaldığına vurgu yapmaktadır. Bu tespitin İtalya'da Şubat 2021'de aşırı sağdan bir popülist lider olan Salvini'nin söylem ve eylem değişikliği üzerinden okunması, İtalya kısmında daha iyi anlaşılabilir olacaktır.

Siyasal popülizm terimi hakkında çeşitli görüşler bulunmakla birlikte herhangi bir zaman ve mekânda sol ya da sağ eğilimli herhangi bir siyasal parti ya da siyasetçi üzerinde varlık ve söylem kazanabilen bir ideolojik olgu olarak tanımlamak mümkündür (Gandesha, 2018: 49-67). Bu yönüyle siyasal popülizm, popülizme konu olan –siyasal alanın dışındakiler de dâhil olmak üzere- her türlü konuyu gündemine kolaylıkla alabilmektedir. Bu gündem ve kamuoyu oluşturma süreçlerinin başarısında siyasal partilerin ve siyasal kişiliklerin rolü yadsınamaz. Hal böyleyken bir ülkede tıbbi bir konu da hayat tarzına dair bir konu da çok kolaylıkla olumsuzlanabilme özelliğine bürünebilmektedir. Bu çalışmada Covid 19 pandemisi döneminde popülist siyasetin özelde tercih edilmiş olması nedeniyle dünyadaki diğer meşhur örneklerle yer verilmemekle birlikte özellikle ABD ve Brezilya'daki popülist liderlerin popülist söylemleri ve kararlarının maliyeti itibariyle büyük olduğu gerçeği kesinlikle göz ardı edilemez.

Siyasal popülizm, yalnızca Amerika kıtasında değil tüm dünyada modern demokratik siyasetin temel bir unsuru haline gelen bir ideoloji olarak her geçen yeni örneklerle kendine alan bulabilmektedir. Popülizm, entelektüel ve akademik açıdan her ne kadar zayıf bir ideolojiye tekabül etse de Birleşik Krallık ve İtalya gibi ülkelerde kamuoyunu şekillendirerek siyasete yön verme özelliğini korumaya devam etmektedir (Serhan, 2020). Bu yönüyle siyasal popülizmin en önemli özelliklerinden birinin siyasal alana yön veren tayin edici işlevi olduğunu vurgulamak gerekir. Böylece siyasal partiler ve siyasal liderler, popülist söylemlerini siyasetteki her türlü gösteri alanlarının bir parçası olarak fütursuzca kullanmaktan çekinmemektedir (Krastev, 2019). Nitekim Covid 19 pandemisini bahane

ederek İsrail’de Netanyahu’nun mahkemeleri askıya alıp yolsuzluktan yargılandığı ceza davasını erteletmesi ile Macaristan’da Viktor Orban’ın ülkeyi süresiz kararnamelerle yönetebilecek şekilde yetki alanını genişletme girişimi, aynı mantığa tekabül etmiştir.

Tüm bunlara mütevellit, çalışmanın bu kısmından itibaren Avrupa kıtasının iki tipik popülist siyaset tecrübesinin en güncel örnekleri olarak İngiltere ve İtalya’dan bahsetmek yerinde olacaktır. Bu bağlamda İngiltere’de en güncel örnek olarak Muhafazakâr Parti ve Boris Johnson ile İtalya’dan ise Beş Yıldız Hareketi, LEGA ve lideri Matteo Salvini belirlenmiştir. Bu ülkelerdeki örnekler, küresel bir kriz karşısında Avrupa siyaseti içerisindeki popülizmin verdiği sınavın başarısını anlamlandırmak açısından oldukça aydınlatıcı olacaktır.

İNGİLTERE

İngiltere, Avrupa Birliği’nden ayrılmasına dair anlaşmanın Avam Kamarası’ndan kabul edilmemesi üzerine siyasal bir krize girmiştir. Kimilerine göre bu süreç Muhafazakâr Parti’yi Birleşik Krallık Bağımsızlık Partisi’nin (UKIP) çizgisine yakınlaştırmıştır (Çolak, 2019). Öncesinde 2016 yılında Avrupa Birliği’nden ayrılığı (Brexit) oylayan İngiltere, referandumdan çıkan evet sonucu sonrası siyasal bir açmazla girmiş; AB’den hızla çıkmayı savunan Muhafazakâr Parti ve liderleri, bir yandan istifalar ve ihraçlarla kaybettiği sandalye sayısını dikkate alarak ekonomik popülizm vaatleri ile erken seçim kararı çıkartmıştır. Brexit süreci önce David Cameron’ı, ardından Theresa May’i koltuğundan etmiş ve Boris Johnson’ın liderliği ile yeni bir sürece girmiştir (Quinn, 2021).

2019 yılında Brexit sürecinin hızla gerçekleşmesini savunan Johnson, seçim kampanyasında Trumpvari bir popülizm siyaseti izlemiş, Trump’ın 2016 seçim kampanyasında kullandığı “Amerika’yı tekrar büyük yap” (Make America Great Again) popülist sloganına benzer bir şekilde “Britanya’yı zincirlerinden kurtar” (Unleash Britain’s Potential) söylemini kullanmıştır. Ayrıca seçim kampanyası sırasında katı güvenlikçi ve göçmenlere yönelik kısıtlayıcı politikaları vaat ederek eski ABD Başkanı Donald Trump’ı, ABD’nin başına geçiren neo-popülizm siyasetini İngiltere’de işlemiş ve Trump’ın “ekonomik popülizm” stratejisine benzer bir şekilde mavi yakalı İngiliz seçmenin desteğini kazanabilmiştir. Nitekim 12 Aralık 2019 tarihinde gerçekleştirilen erken seçimlerinde Muhafazakâr Parti, %43,6 oy oranı ve 365 sandalye ile tek başına iktidara gelmiştir (The Guardian, 2019). Johnson’ın ve Muhafazakâr Parti’nin bu başarısı İngiltere’nin yakın siyasal tarihindeki en büyük popülist siyaset zaferlerinden biri gerçekleşmiştir. Brexit karşıtı muhalif basından Independent Gazetesi, seçimin ertesi sabahı “popülizm kazandı” başlığı atmıştır (Tarcan, 2019). Seçimler böyle sonuçlanmış olmakla birlikte Johnson’ın popülist vaatleri ve siyaseti, tüm dünyaya hızla yayılan Covid 19 pandemisi ile yeni bir sınavla karşı karşıya kalmıştır.

Birleşik Krallık Başbakanı Boris Johnson’ın Covid-19 pandemisinin ülkeyi sarmaya başladığı ilk dönemlerde “sürü bağışıklığı” stratejisi izlemesi ve bu yöndeki söylemleri, siyasal popülizmin en belirgin örneklerinden birini oluşturmuştur. Nitekim 3 Mart 2020 tarihinde

pandemiye küçümseyen Johnson, “*Sürekli el sıkışıyorum. Birkaç koronavirüs hastasının olduğu bir hastaneyi ziyaret edip herkesle el sıkıştım. El sıkışmaya devam ediyorum, bence bu çok önemli.*” ifadelerini kullanabilmiştir. Ayrıca Johnson, 16 Mart 2020 tarihinde hükümetinin pandemi stratejisini topluma yayarak sürü bağışıklığı kazandırma olarak belirlemiştir (Euronews, 2020). Üstelik Johnson’ın Müslümanlara ait bir marketten alışveriş yaparken kalabalığın arasına karıştığı ve yakın temas kurduğu görüntüler gündem olmuştur. Nihayetinde sürü bağışıklığı stratejisi kendisini de vuran Johnson, 6 Nisan 2020 tarihinde Covid-19 belirtilerinin yoğunlaşması üzerine yoğun bakıma kaldırılmıştır (BBC, 2020). Kuşkusuz hızla on binlerce kişinin yaşamını kaybetmesine koşut olarak Johnson hükümeti, uyguladığı pandemi siyasetinden geri adım atmıştır. Burada görülen en temel sorun, tıp biliminin göz ardı edilerek yapılan söylemlerin tamamı, sadece korona paradoksu olmaktan öteye geçememiş ve siyasal tartışmaların konusu olabilmiştir.

İTALYA

İtalya yakın siyasal tarihindeki parlamenter sisteminde oldukça istikrarsız bir görünüm içerisinde. Bununla birlikte İtalya kamuoyuna ve siyasetine çeşitli kereler hâkim olan popülizm, aynı zamanda siyasal ve iktisadi krizlerinin bir çıkış anahtarı olarak siyasal partiler ve siyasetçiler tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Bu sürecin bir parçası olarak İtalya’da 2018 yılındaki Temsilciler Meclisi ve Senato seçimleri ile popülist partilerin bir araya geldiği bir hükümet ortaya çıkmıştır. Bu partiler arası koalisyon daha sonra bozulsa da popülist Beş Yıldız Hareketi (Movimento 5 Stelle, M5S) öncülüğünde seçimlerden sonra kurulan ikinci hükümeti yeni bir sınav beklemiştir. Böylece İtalya, Covid 19 pandemisine popülist bir siyasal iktidarla girmiştir.

2018 seçimlerde büyük bir yükseliş gösteren ve hâlihazırda iktidarın en önemli partisi olan Beş Yıldız Hareketi, İtalya’daki siyasal popülizm açısından oldukça dikkat çekicidir. 4 Ekim 2009 tarihinde komedyen ve blogger bir aktivist ile bir web stratejistinin bir araya gelerek kurduğu bu siyasal hareket, kendini sağ ya da sol çizgide tanımlamasa da parti programının sağcı popülizme ve Amerikan tipi liberalizme yakın olduğu ifade edilmektedir. Beş Yıldız Hareketi’nin beş temel unsurunu, kamusal su, sürdürülebilir ulaşım, kalkınma, internet erişimi ve çevrecilik oluşturmaktadır (Casaleggio, 2018). Parti, katılımcı ve doğrudan demokrasi ile e-demokrasiyi savunan, minimal devlet anlayışını destekleyen ve kısmen Avrupa Birliği karşıtlığı içeren bir siyasal hareket olarak söylemlerini şekillendirmektedir. Ayrıca Hareketin lideri Luigi Di Maio, Türkiye ile AB arasında imzalanan Geri Kabul Anlaşması’nı; “Sultanla el sıkışırsan, sultanlaşırsın” şeklinde eleştirmiştir (BBC, 2018).

Beş Yıldız Hareketi, İtalya’da ve Avrupa’da siyasal popülizmin en yüksek zafer sağladığı örneklerden biri olarak 2018 yılında büyük başarı elde etmiştir. Nitekim Temsilciler Meclisi’nde 2013 yılında %25,1 olan oy oranını 2018 yılında %32,7’ye çıkarmıştır. Böylece 630 sandalyeli Temsilciler Meclisi’nde 227 sandalye kazanmıştır. Cumhuriyet Senatosu’nda da benzer bir başarı elde edilerek 315 sandalyeden 112’si kazanılmıştır. Beş Yıldız Hareketi,

Avro krizi ve göçmenlerle ilgili yeni düzenlemelerin getirilmesi konularında popülist bir siyaset benimse de teknokrasiye daha yakın bir parti olduğu ileri sürülmektedir (Yavaş, 2020).

İtalya'da siyasal popülizm açısından ikinci örnek aşırı sağcı çizgide yer alan Kuzey Ligi (Lega Nord) gösterilebilir. 4 Aralık 1989 tarihinde kurulan federalizm yanlısı ve şovenist bir siyasal partidir. Parti, en genel bir şekilde tartışmalı söylem ve politikaları ile ideolojik belirsizlikleri ve siyasal paradoksları itibariyle özel bir örneklik göstermektedir (Arısoy, 2010: 26). Parti, tarihinin en büyük başarısını 2018 yılındaki seçimlerde gerçekleştirmiştir. Bu yönüyle Beş Yıldız Hareketi ile birlikte düşünüldüğünde İtalya'da 2018 seçimleri popülizmin zaferi olmuştur. 2013 yılında yalnızca 20 sandalyesi olan Kuzey Ligi'nin Temsilciler Meclisi'ndeki üye sayısı 2018 seçimleri ile 124'e yükselmiştir. %4,1'den %17,4'e çıkan parti, Cumhuriyet Senatosu'ndan benzer bir başarı sergileyerek %17,6 oy oranı ile 58 sandalye temsiline ulaşmıştır.

Kuzey Ligi lideri Matteo Salvini 15 Ağustos 2016 tarihindeki bir demecinde İslam'ın bir din olamayacağını ve kibirli ve tehlikeli olduğunu öne sürmüştür. Yabancı göçmen karşıtı ve Türkiye'nin AB üyeliğine karşı bir siyaset benimseyen Salvini, Müslümanların Avrupa'ya kontrolsüz göçü ile kendi özgürlüklerinin zarar göreceğini savunmuştur. 22 Şubat 2018 tarihinde ise Salvini, Türkiye ile ayrıcalıklı ortaklığın ve iyi ilişkiler yürütmenin doğru olduğunu ancak AB üyeliğinin tamamen bir delilik olduğunu iddia etmiş ve Türkiye'nin aynı zamanda bir AB üyesi ülkeyi işgal ettiğini ifade etmiştir. Ayrıca LEGA, Avrupa Parlamentosu'nda sağ-popülist ve Brüksel karşıtı Kimlik ve Demokrasi Partisi (Identity & Democracy Party (ID) üyesidir (Baykent, 2021).

İtalya'da 2018 seçimlerine doğru yükselişe geçen her iki popülist siyasal partinin seçimlerde gösterdikleri başarılar, yeni bir koalisyon hükümetine kapı aralamıştır. Beş Yıldız-LEGA koalisyon hükümetini, Batı Avrupa'da ve AB'nin kurucu üyeleri arasında iktidara gelen ilk sistem karşıtı popülist yönetimi olarak ifade etmek mümkündür. Hükümetin en önemli programlarından biri Rusya ile yakınlık kurmaktır. Nitekim koalisyon ortağı LEGA, yeni koalisyon ile İtalya'nın rolünün ilerleyen dönemde operasyonel konularda Rusya ile ABD'yi bir araya getiren bir işlev üstlenebileceğini ileri sürmüştür (BBC, 2018). Ancak bu koalisyon, özellikle Salvini'nin uzlaşmaz tutumları ile birlikte on dört aylık bir hükümet ömrü ile dağılmıştır.

Haziran 2018'de Beş Yıldız ile Kuzey Ligi'nin partisiz Giuseppe Conte'nin başbakanlığında kurdukları hükümetin 20 Ağustos 2019 tarihinde Başbakan Conte'nin istifası ile son bulmasıyla ortaya çıkan durumlar hakkında İtalyan medyasındaki çeşitli yorumlardan birkaçını özellikle popülist siyaset açısından örneklendirmek yerinde olacaktır (Eurotopics, 2019):

“Bir süredir Salvini'yi yeni Mussolini ya da kendisine olan büyük hayranlığımı defalarca belli ettiği küçük Putin gibi görenlerin sayısı hiç de az değil. (...) Önümüzdeki günlerde ya da haftalarda İtalyan popülizminin ya battığını, ya da çok daha güçlü şekilde karşımıza çıktığını anlayacağız. (...) Ne yazık

ki İtalyanlar Salvini'yi baba figürü olarak görüyor ve yolsuzluk skandallarına bulaşmış bunca siyasetçinin ardından ona ihtiyaç duyduklarına inanıyor.” (Adrian Stephan, Contributors (RO), 25 Ağustos 2019).

“Medya patronu Berlusconi'nin başbakanlığından bu yana İtalya siyaseti bir televizyon gösterisine indirgenmiş durumda. Böyle bir ortamda siyasetçileri hiçbir şey etkilemiyor -ne reşit olmayanlarla yapılan Bunga-Bunga partileri, ne de vergi sahtekârlığı. Ülke “çizme”nin boğazına kadar borçlanmış durumda ve Dünya Ekonomik Forumu verilerine göre rekabet gücü 31. sıraya geriledi. (...) İtalya, film yönetmeni Federico Fellini ya da yazar Umberto Eco dönemindeki gibi kültürel açıdan da lider pozisyonda değil artık. Büyük Britanya'yla beraber İtalya, seçmen popülizme alıştığına, ülkelerin ne kadar çökebileceğine ilişkin anlamlı bir tarih dersi veriyor.” (Politiken (DK), 24 Ağustos 2019).

“Salvini'nin AB konusundaki görüşlerine şöyle bir baktığımızda, İtalya'nın, Macaristan ve Polonya'nın yanı sıra ortak kuralları yıkacağı belli oluyor. Avro Bölgesi üyeliği sayesinde finans piyasaları İtalya'ya güveniyor ve düşük faiz sağlıyor. (...) İtalya şimdi AB tarafından sağlanan bu desteği kullanıyor ve sağlıklı bütçe yönetimi kurallarını hiçe sayıyor. Popülist bir ekonomi politikası Avro Bölgesi'nin üçüncü büyük ekonomisini zora sokuyorsa bu sorun tüm Avro Bölgesi'ni ilgilendiriyor demektir. Bu nedenle Macaristan, Polonya ve İtalya'nın adli ve ekonomik açıdan girdiği yol, sadece bu ülkelerin içişleri olmaktan çıkmıştır.” (Helsingin Sanomat (FI), 25 Ağustos 2019).

Yukarıdaki eleştirileri iki temelde toplamak mümkündür. İlki seçmen davranışlarının popülizme alışması ve kanıksaması; ikincisi AB karşıtlığı ve Rusya tarafgirliğinin ortaya çıkaracağı ekonomik maliyetin dikkate alınmamasıdır. İşte siyasal popülizm, kimi zaman ekonomik gerekçelerle kimi zaman ise bambaşka gerekçelerle kamuoyunda bir hava oluşturma amacı gütmektedir. Nitekim her ikisi de siyasal popülist olan Beş Yıldız Hareketi ile Kuzey Ligi arasında başlayan gerilim koalisyonun bozulması ile sonuçlanmıştır. O dönemde bu hususla ilgili İtalyan kamuoyundaki birkaç can alıcı yorumu aşağıdaki haliyle örneklendirmek mümkündür (Eurotopics, 2019):

“Demokratik Parti ile Beş Yıldız'ın yaklaşması, [erken seçim yanında] yeni bir seçenek doğurdu. Hükümet düşerse alternatif bir çoğunluk olacaktır. (...) Üçüncü bir seçenekse Başbakan Conte'nin, kabinedeki kavganın bittiğini ve Lega ile Beş Yıldız'ın hükümete devam edeceklerini açıklaması olacaktır. (...) Böyle bir hamle Salvini için benzersiz, inanılmaz bir itibar kaybı olur ama bunun alternatifi, yani Beş Yıldız ile Demokratik Parti koalisyonu, kendisi için çok daha büyük bir felaket anlamına gelir. Böyle bir durumda Batı Avrupa'nın bugüne kadar gördüğü en başarılı popülist, muhalefet sıralarına düşer ve buradan kalkma şansına bir daha ancak dört yıl sonra sahip olur. O zaman da popülaritesinden geriye ne kalacak, kim bilir!” (De Volkskrant (NL), 20 Ağustos 2019).

“Salvini, AB'nin ana akım dış politikasının en parlak muhaliflerinden biri. Salvini yüksek sesle -her ne kadar değişen bir şey olmasa da- Rusya'ya uygulanan yaptırımlardan vazgeçilmesi gerektiğini söylüyor. Fransa Cumhurbaşkanı Macron'la didişiyor ve AB'de hiç sevilmeyen ABD Başkanı Trump ve Britanya Başbakanı Johnson'a iltifatlar yağıdırıyor. (...) Ancak AB'de önemli dış politika kararları, eskiden olduğu gibi şimdi de oybirliğiyle alınıyor. (...) Potansiyel arabozucular şimdilik birçok meselede uzlaşmayı bozmamayı tercih etti. Ama AB Komisyonu ile kimi ülkelerin bildiğini okuyan hükümetleri arasındaki uçurum ortadan kaldırılmazsa, AB'nin dış politikadaki birlik ve bütünlüğünde koca bir gedik açılacaktır.” (Sergey Utkin, Kommersant (RU), 15 Ağustos 2019).

“Bu utanmaz arlanmaz adam (Salvini), AB’nin dört büyük ülkesinden birinin hükümet başkanı olmaya çok yakın. Ancak bu tehlikeye karşın AB’de kimse bu konuyu gündeme taşımak istemiyor. Bunun yerine (Salvini) görmezden geliniyor, yokmuş gibi yapıyor ve İtalya, işler durumda kurumları olan güvenilir bir ortakmış gibi davranılıyor. (...) Tercih edilen diğer strateji, temelde aynı fikirde olunduğu ama biçim üzerinde anlaşamadığı açıklamasıyla onu sakinleştirmek. (...) Birbirinden yıkıcı bu iki stratejinin sonuçları çok açık: Kimse kendisini engellemediği ve kendisine hak vererek çanak tutmaya devam ettiği için başımızdaki çıban her geçen gün giderek büyüyor.” (Eldiario.es (ES), 19 Ağustos 2019).

“Barbarlar yayılırken, optimates (Antik Roma’da cumhuriyeti savunan aristokratlar) ne yapıyordu acaba? Demokrasinin kalesini korumak için nasıl bir mücadele içindeydiler? Savunma için hangi önlemleri almışlardı? (...) Günümüz optimates kliği, yabani ve ezici bir gücü, denetlenemez bir dalga fikrini temsil eden “barbarlar” lafını kullanarak kendi zaafiyetlerini, hasımlarıyla suç ortaklığına dönüşen beceriksizliklerini gizlemeye çalışıyor sanki.” (Ernesto Galli della Loggia, Corriere della Sera (IT), 19 Ağustos 2019).

Kuşkusuz Salvini’nin uzlaşmaz tutumunun arka planında anketlerde yükselişe geçmesi ve büyük ortağının düşüş göstermesi yer almaktadır. Bunu fırsat bilerek başbakan olma planı ile hükümeti parlamentoda düşürerek erken seçimde başbakan olma hedefi içerisine giren Salvini, Beş Yıldız Hareketi’nin ideolojik uzaklığı bulunduğu ve sosyal demokrat olan Demokratik Parti (Partito Democratico, PD) ile koalisyona gitmesi ile erken seçim süreci engellenmiş ve siyasal krizden tekrar çıkılabilmektedir (Valansi, 2019). İşte böylesi bir popülist siyasal ortam ve krizler içerisinde yeni hükümeti bekleyen sorunlara bir yenisi daha eklenmiştir: Covid 19.

Covid 19 pandemisi gibi kriz döneminde dahi Avrupa Birliği eleştirileri yönelten ve göçmenleri itham edici söylemleri dilinden düşürmeyen Salvini, 2019 yılındaki yükselişini zayıflatmıştır. Bu süreçte hükümete olan kamuoyu desteği oldukça yükselirken, Salvini’nin siyasetine olan destek gerilemiştir. Esasından birazdan vurgulanacak olan 2021 yılından itibaren başlayan siyasal evrilmesinin temelleri bu dönemde atılmıştır. Üstelik bu dönem, İtalya’nın AB ile ilişkilerinin Covid 19 pandemisi süreci ile birlikte en çok tartışıldığı dönemlerden birine şahitlik etmiştir. Bu tartışmalarda halkın AB karşıtlığına ya da şüpheliğine dair popülist siyaset biçimine ilgi göstermediği ve AB’ye daha yakın bir siyasal tutum aldığı belirtilmektedir (Yavaş, 2020). Kuşkusuz İtalya’da yüz binden fazla insanın yaşamını yitirdiği pandemi süreci, ülkeyi II. Dünya Savaşı’ndan sonraki en ağır ekonomik durgunluğa sürüklemiştir (BBC, 2021).

Tüm bunlar, İtalya’da salgına yönelik kriz yönetiminde en temel sorun alanlarından biri olarak “popülizm ve teknokrazi” olgularını adres göstermektedir. Esasında İtalyan siyasetinin son yıllarda geldiği nokta itibariyle bu durum sürpriz değildir. Üstelik İtalya’da koalisyon hükümetlerinin devamlılığının popülist ve teknokratik tercihlerle belirlendiği belirtilmektedir (Yavaş, 2020). Bununla birlikte Eylül 2019’da Giuseppe Conte başbakanlığında kurulan hükümetin, 2021’in başlarında yeniden dağılması üzerine Şubat 2021 tarihinde Beş Yıldız

Hareketi ve Demokratik Parti'ye ek olarak üç bakanlıkla temsil verilen LEGA'nın da katıldığı beş ortaklı yeni bir hükümet kurulabilmiştir. Üstelik hükümet programını açıklayan "süper Mario" lakaplı Mario Draghi, yeni kurulan hükümetin AB'ye sadakatle bağlı olduğunu, Almanya ve Fransa ile işbirliğini sıkılaştırmak istediğini, Rusya'daki insan hakları ihlallerinden endişe duyduğunu ve Türkiye ile erdemli bir diyalog başlatılmasından yana olduğunu deklare etmiştir. İlginç olan yeni hükümette yer alan Salvini ve partisinin bu söylemlere itiraz etmemesidir.

İtalya'da Salvini ve partisi LEGA'nın sağ-popülizminin, bu ideolojinin zayıflığı, dar bir medeniyet tasavvuru ve bir tür iç siyasete has kılınmış kültürel Haçlı seferi ruhu taşıdığı öne sürülmektedir. Bu görüşü önemle vurgulayan Baykent'e göre (2021), kendine özgü bir ideolojik biçimi olmayan sağ popülizmin elbet bir zaman başka birşeylere dönüşme olasılığı hep vardır. Nitekim bu çalışmanın siyasal popülizm başlığı altında dikkat çekilen temel husus bu bağlama oturmaktadır. Nihayetinde Covid 19 pandemisi süreci ile birlikte Salvini ve partisinin siyaseti, İtalyan halkı tarafından ciddi bir sempati kazandırmamıştır. Bunun üzerine Salvini'nin, en azından kısa vadede popülist söylemlerine ara verme kararını, bu açıdan anlamak daha kolay olacaktır.

SONUÇ

Covid 19 pandemisi sürecinde Macaristan ve Polonya gibi bazı ülke örneklerinin de Avrupa'daki popülist siyaset bağlamında değerlendirilmesi mümkün olmakla birlikte İngiltere ve İtalya önemli bulgular ortaya çıkarmaktadır. Bunlardan ilki, kriz dönemleri öncesi, süreci ve sonrasında, ideolojik tutum ya da siyaset arayış ve anlayışlarının değişime uğrayabileceğidir. Bu noktada hem popülist liderlerin ya da partilerin salgın gibi bir kriz yönetiminde başarısız söylem ve eylemlerinin ortaya çıkardığı çelişkiler hem de siyasal anlayıştaki dönüşüm kayda değerdir. İkinci olarak İngiltere ve İtalya, Avrupa'da AB karşıtlığında ve şüphecilikte 21. yüzyıldaki en bariz örnekler olma pozisyonuna sahip olmuştur. Bu ülkelerde toplumsal, ekonomik, siyasal ve kültürel şartların kendine özgü yapısı, popülist siyasete seçmen davranışlarında çeşitli yankılar oluşturabilmişse de genel Avrupa siyasal anlayışındaki paradokslara dair önemli emareler sunabilmiştir. Son olarak belirtmek gerekirse İngiltere ve İtalya örneklerindeki sağ popülizm, deyim yerindeyse teoride olduğu gibi pratikte beklenen karşılığı bulamamıştır.

KAYNAKÇA

Arısoy, A. (2010). İtalya'da Kuzey Bölgeselciliği ve Kuzey Ligi Hareketi. Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi, 1 (1), 26-44.

Baykent, S. (2021, 21 Şubat). Salvini veya sağ-popülizmin merkeze yolculuğu. 15.03.2021 tarihinde <https://www.indyturk.com/node/319256/t%C3%BCrki%CC%87yeden-sesler/salvini-veya-sa%C4%9F-pop%C3%BClizmin-merkeze-yolculu%C4%9Fu> adresinden alındı.

BBC (2018, 1 Haziran). İtalya'da "değişim hükümeti" görevde, vaatleri Euro Bölgesi'nin kurallarıyla çelişiyor. 14.03.2021 tarihinde <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-44330873> adresinden alındı.

BBC (2020, 5 Nisan). Koronavirüse yakalanan İngiltere Başbakanı Boris Johnson. 14.03.2021 tarihinde <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-52176961> adresinden alındı.

BBC (2021, 13 Şubat). İtalya'da Mario Draghi liderliğindeki yeni hükümet göreve başladı. 15.03.2021 tarihinde <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-56052967> adresinden alındı.

Casaleggio, D. (2018, 19 March). Opinion: A top leader of Italy's Five Star Movement: Why we won. The Washington Post, Retrieved from <https://www.washingtonpost.com/news/theworldpost/wp/2018/03/19/five-star/?noredirect=on> on 28.03.2021.

Çolak, Ö. F. (2019, 18 Ocak). Popülizm ve Brexit. Dünya Gazetesi, 01.04.2021 tarihinde <https://www.dunya.com/kose-yazisi/populizm-ve-brexit/437406> adresinden alındı.

Euronews (2020, 16 Mart). İngiltere'nin koronavirüs stratejisi: Topluma yayararak sürü bağışıklığı kazanmak. 14.04.2021 tarihinde <https://tr.euronews.com/2020/03/15/izlenim-ingilterenin-koronavirus-stratejisi-dogal-yayilimina-birak-bagisiklik-olussun> adresinden alındı.

Eurotopics (2019, 26 Ağustos). Salvini gerçekten İtalya başbakanı olabilir mi?. 15.04.2021 tarihinde <https://www.eurotopics.net/tr/225370/salvini-gerçekten-italya-basbakani-olabilir-mi> adresinden alındı.

Gandesha, S. (2018). Understanding Right and Left Populism. J. Morelock (Ed.), Critical Theory and Authoritarian Populism (49-70), London: University of Westminster Press.

Krastev, Ivan (2019, 18 March). Why Do Central European Nationalists Love Israel So Much?. The New York Times, Retrieved from <https://www.nytimes.com/2019/03/18/opinion/orban-poland-israel-netanyahu.html> on 19.03.2021.

Quinn, B. (2021, 1 Mart). Cameron criticises Johnson and May over aid cuts and security oversight. The Guardian, Retrieved from <https://www.theguardian.com/politics/2021/mar/01/cameron-criticises-johnson-and-may-over-aid-cuts-and-security-oversight> on 19.03.2021.

Serhan, Y. (2020, 24 Ağustos). Koronavirüs ve popülizm ilişkisi. 14.04.2021 tarihinde <https://www.birgun.net/haber/koronavirus-ve-populizm-iliskisi-313084> adresinden alındı.

Tarcan, P. (2019, 13 Aralık). İngiltere'de Popülizm Kazandı: “Noel Gecesi Kabusu”. Bianet, 01.04.2021 tarihinde <https://m.bianet.org/bianet/dunya/217075-ingiltere-de-populizm-kazandi-noel-gecesi-kabusu> adresinden alındı.

The Guardian (2019, 13 December). Election results 2019: Boris Johnson returned as PM with all constituencies declared. Retrieved from <https://www.theguardian.com/politics/ng-interactive/2019/dec/12/uk-general-election-2019-full-results-live-labour-conservatives-tories> on 25.03.2021.

Valansi, K. (2019, 16 Eylül). İlk adım İtalya'dan geldi. 13.04.2021 tarihinde <https://t24.com.tr/yazarlar/karel-valansi/ilk-adim-italya-dan-geldi,23790> adresinden alındı.

Yavaş, G. (2020, 31 Ağustos). COVID-19 Salgını ve İtalya'nın Avrupa Birliği ile İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme. Panorama, 04.04.2021 tarihinde <https://www.uikpanorama.com/blog/2020/08/31/covid-19-salgini-ve-italyanin-avrupa-birligi-ile-iliskileri-uzerine-bir-degerlendirme/> adresinden alındı.

COVID 19 PANDEMİ SÜRECİNDE AKADEMİSYENLERİN İŞ TATMİN DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ

DETERMINATION OF ACADEMIC STAFF'S JOB SATISFACTION LEVELS IN THE COVID 19 PANDEMIC PROCESS

Öğr. Gör. Dr. Selin ÇAVUŞOĞLU

Manisa Celal Bayar Üniversitesi Kula Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü - İşletme Yönetimi Programı

ORCID: 0000-0002-1952-8265

(Sorumlu Yazar)

ÖZET

Çin Halk Cumhuriyeti'nin Wuhan kentinde 2019 yılı sonunda ortaya çıkan ve "COVID-19" olarak tanımlanan küresel salgın, tüm dünyayı ve birçok sektörü etkilemiştir. Eğitim sektörü de etkilenen sektörlerin başında gelmektedir. Bu pandemi döneminde Türkiye'deki yükseköğretim kurumlarında eğitim süreçlerinin olabildiğince uzaktan eğitim şeklinde yürütülmesine karar verilmiştir. Bu nedenle, uzaktan eğitime geçiş hem hızlı hem de hazırlıksız olmuştur. Süreci işletenler açısından değerlendirildiğinde alışkın oldukları bir sistemden farklı bir şekilde sürecin içerisinde yer alan akademik personel büyük bir sorumluluk almıştır. Buradan hareketle, bu çalışmada akademik personellerin uzaktan eğitim faaliyetleri hakkındaki görüşlerini, uzaktan eğitim sürecinin öğrenciler ve akademisyenler açısından avantaj ve dezavantajların neler olduğunu ve nihayetinde çalışanın yaptığı işten duyduğu memnuniyeti olarak ifade edilen iş tatminleri ile ilgili varsa değişiklikleri tespit etmek ve detaylı bilgiler elde etmek amaçlanmıştır. Araştırma örneklemini kolayda örnekleme yoluyla seçilmiş 16 akademik personel oluşturmaktadır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre akademik personellerin; uzaktan eğitim sürecinde işlerinden duydukları tatmin düzeyleri açısından farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Araştırmaya katılan 7 akademisyenin iş tatmini düzeyinin azaldığı, 6 akademik personelin iş tatmini düzeyinin arttığı ve 3 akademik personelin iş tatmin düzeylerinde bir değişiklik olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen sonuçların hem yazına, hem de uygulayıcılara katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İş Tatmini, Akademik Personel, Uzaktan Eğitim, Nitel Araştırma

ABSTRACT

The global pandemic that emerged in Wuhan, People's Republic of China at the end of 2019 and defined as "COVID-19" has affected the whole world and affected many sectors. Therefore, many sectors have been affected by this situation. The education sector is also one of the affected sectors. In this pandemic period, the education processes in higher education institutions in Turkey has been decided to carry out in the form of distance education as much as possible. Therefore, the transition to distance education was both rapid and unprepared. When evaluated in terms of operators of the process, academic staff who are in a different

process from a system they are accustomed, shoulder a great responsibility. In this study, it was aimed; to reveal the views of academic staff on distance education activities, the advantages and disadvantages of the distance education process for students and academicians and to determine the changes related to job satisfactions of academic staff by obtaining detailed information about this new situation. The research sample consists of 16 academic staff selected by convenience sampling method. Semi-structured interview method which is one of the qualitative research methods, was used in the study. According to the findings, it has been determined that there are differences in terms of job satisfaction levels of academic staff in the distance education process. It was concluded that the job satisfaction level of 7 academicians who participated in the study decreased, 6 of them increased and that there was no change in the job satisfaction level of 3 academicians. It is thought that the results obtained can contribute to both the literature and the practitioners.

Keywords: Job Satisfaction, Academic Staff, Distance Education, Qualitative Research

GİRİŞ

Covid-19 pandemisi Kasım 2019 yılında Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkmış ve hızla tüm dünyaya yayılmıştır. Dünya Sağlık Örgütü tarafından 11 Mart 2020 tarihinde "pandemi" olarak ilan edilmiştir. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı, Türkiye'de üniversitelerin 16 Mart 2020 tarihinden itibaren 3 hafta süreyle eğitime ara vermesine karar vermiş ve 23 Mart 2020 tarihinden itibaren uzaktan öğretim altyapısını sağlayan üniversitelerde eğitim faaliyetlerinin uzaktan yürütülmesini kararlaştırmıştır (Şen ve Kızılcıoğlu, 2020: 240).

Salgının seyrindeki tehlike ve bulaş riski de düşünülecek olunursa pek çok dünya ülkesinde olduğu gibi ülkemizde de bu şekilde bir karar verilmesi uzun süre evde kalan öğrenciler için öğrenme kayıplarının oluşmaması ve bu süreçten olumsuz etkilenmemeleri açısından uzaktan eğitim yöntemlerinin uygulaması çok yerinde bir karar olmakla birlikte (Sözen, 2020, s.304) gerek öğrenciler üzerinde gerekse de eğiticiler üzerinde olumlu ve olumsuz etkileri bir arada barındırmaktadır.

Çevrim içi bir öğrenme ortamında öğrencileri desteklemek üniversiteler ve ilgili öğretim elemanları için zor bir sorun olabilirken, üniversitelerin, öğretim elemanlarının nasıl erişilebilir olduğu konusunda sürekli olarak dikkatli olmaları, öğrencilerin akademik içerikle nasıl etkileşim kurmaları ve sorunlu öğrencilerle ilgili kişisel görüşleri yönetmeleri önemlidir (Kelly, 2020: 57).

Uzaktan eğitim sayesinde eğitim hizmetinin zaman, mekan kavramlarından bağımsız bir takım sınırlılıkların kısmen ya da tümüyle ortadan kaldırılarak eğitim imkânlarının daha geniş kitlelere ulaştırılması mümkün olabilmektedir. Ancak sürecin hızlı başlaması ile birlikte hazırlıksız bir şekilde uzaktan eğitim faaliyetlerini yürütmek durumunda olan akademik personel, zaman zaman bir takım problemler de yaşamıştır. Bu süreçte; akademik personelin bireylerin yapmış oldukları işleri ile ilgili olumlu duygularını barındıran iş tutumlarından olan

iş tatmin düzeyinin de etkilenmesi muhtemeldir. Buradan hareketle, bu çalışmada akademik personellerin uzaktan eğitim faaliyetleri hakkındaki görüşlerini, uzaktan eğitim sürecinin öğrenciler ve akademisyenler açısından avantaj ve dezavantajların neler olduğunu ve nihayetinde çalışanın yaptığı işten duyduğu memnuniyeti olarak ifade edilen iş tatminleri ile ilgili varsa değişiklikleri tespit etmek ve detaylı bilgiler elde etmek amaçlanmıştır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Örgütlerin elindeki en önemli kaynak insan kaynaklarıdır. Özellikle günümüz küresel dünyasında stratejik açıdan rekabette üstünlük yakalayabilmek için örgütler, ellerindeki insan kaynaklarını en etkili ve verimli şekilde kullanmak durumundadır. Bu sebeple de örgütler çalışanlarının performanslarını arttırmalıdır. Çalışanların performansları ve verimliliklerinin artması ise çalışanların iş tatminleri ile yakından ilişkilidir. Daha açık bir ifade ile iş tatmini yüksek çalışanların iş performansları da artacak bu durum da örgütsel performansa olumlu anlamda katkı sağlayacaktır. Ayrıca iş tatminin artması çalışanların bedensel ve psikolojik sağlığı ve motivasyonu açısından da son derece önemlidir.

Çalışanlar, iş yerlerinde ekonomik beklentilerini yanında sosyal ve duygusal açıdan da beklentilerini karşılamak isterler. Dolayısıyla nerede ve nasıl çalışıldığı, bireylerin özel yaşantılarını da etkileyebilmektedir. Bu durumda da iş tatmininin hem bireyin örgütü içerisindeki performansına, hem örgütün toplam performansına hem de toplumsal açıdan çıktılara etkisi olabileceği söylenebilmektedir (Tuzcu, 2016: 161-162).

“Tatmin” kavramı, başkaları tarafından doğrudan gözlenememekte, sadece ilgili birey tarafından hissedilerek tanımlanabilmektedir. Bireyin hissettiği zevki ve iç huzuru anlatmada kullanılmaktadır (Mercer, 1997:57). İş tatmini ise, bireylerin, işlerini olumlu olarak ve zevk veren bir duygu olarak değerlendirmesidir (Davis, 1988: 96). Bir başka ifade ile iş tatmini “kişinin işleriyle deneyimlerini değerlendirmeleri ve bu değerlendirmelerin sonuçları hakkındaki memnuniyet veya olumlu duygusal ifadesi” şeklinde açıklanabilmektedir (Erdil ve Keskin, 2003: 14).

Bir başka anlatımla iş tatmininin, çalışanın kendi çalışma sürecine ilişkin duygusal bakış açısı olduğu söylenebilmektedir (Kutunis, 2018: 30). Bireylerin işlerine karşı tutumları olumlu ya da olumsuz olabilmektedir. Bireylerin işlerine karşı tutumlarının olumlu olması durumunda iş tatmini söz konusu olurken, olumsuz olması durumunda ise iş tatminsizliği söz konusu olacaktır. Dolayısıyla iş tatmini; “iş deneyimlerinin sonucunda ortaya çıkan olumlu ruh halidir” olarak ifade edilebilir (Keleş, 2006:3).

İş tatmininin düzeyini belirleyen kişisel faktörler ve örgütsel çevresel faktörler bulunmaktadır. Kişisel faktörler çalışanların fiziksel ve duygusal alanlarına karşılık gelen özellikleri olarak

düşünülebilir. Kişisel faktörler; yaş, cinsiyet, medeni durum, statü, eğitim düzeyi ve çalışma sürelerini olarak değerlendirilebilir (Özaydın ve Özdemir, 2014: 255; Özücü vd., 2006). İş tatmini kişisel faktörlerin yanında hatta daha fazla örgütsel faktörlerden de etkilenmektedir. İş yapılış şekli, işin niteliği, örgütün kültürü, örgüt iklimi, örgütsel yapı, yönetim biçimi, örgüt içi ilişkiler (meslektaş, astlar ve yöneticiler), fiziksel koşullar, iş güvenliği, ücret, gelişme ve yükselme isteği, kariyer olanakları, iş güvencesi, ödüllendirme, özendirme, işin monotonluk ve teknoloji seviyesi, iş stresi, sosyal etki, kararlara katılma, takdir edilme (Aşçıoğlu ve Kızılkaya, 2021: 1206; Özpehlivan, 2018: 55-57) örgütsel ve çevresel faktörler arasında sayılabilmektedir.

ARAŞTIRMA VE BULGULAR

Araştırma nitel araştırma teknikleri kullanılarak yapılmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak katılımcılar ile pandemi koşulları sebebiyle yüz yüze gelmenin tehlike doğurabileceği düşünülerek, online görüşme yapmaya olanak sağlayan bir program aracılığı ile yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır.

Araştırmanın evrenini Türkiye’ de Covid 19 pandemisinin görülmesi ile birlikte yüz yüze eğitimden uzaktan eğitime geçiş yapan üniversitelerdeki akademik personel oluşturmaktadır. Bu evrenin tamamına ulaşmak mümkün olmadığından evreni temsil edebilecek sınırlı sayıda örneklem seçilmiştir. Örneklem seçilmesinde pandeminin de etkisiyle “kolay ulaşılabilir durum örnekleme” yöntemi tercih edilmiştir. Kolay ulaşılabilir durum örnekleme yöntemi, araştırmacı tarafından yakın ve ulaşılması kolay olan durum ve kişilerin seçilmesidir (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 123). Bu bağlamda görüşmelerin yapılmasına başlandıktan sonra araştırma sorusunun yanıtı olabilecek kavramların ve süreçlerin tekrar edilmeye başlandığı (doyum noktası) aşamaya kadar veri toplanmaya devam edilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 125). Nihayetinde araştırmanın örneklemini çeşitli üniversitelerde çalışan teorik ve uygulamalı dersleri yürüten 16 akademisyen oluşturmaktadır.

Görüşmeler için katılımcılardan randevu alınmış, görüşülecek konuya ilişkin katılımcılara herhangi bir ön bilgi verilmemiştir. Böylece katılımcıların, araştırılan konuyla ilgili önceden hazırlık yapmaları önlenmiş, mevcut farkındalık düzeylerinin hazırlıksız olarak gerçek durumu yansıtması amaçlanmıştır. Görüşmeler ile akademisyenlerin uzaktan eğitim ile ilgili görüş ve düşünceleri, uzaktan eğitimin öğrenci ve akademik personel açısından avantajlı ve dezavantajlı yönleri, uzaktan eğitimin akademisyenlerin iş-aile-yaşam dengesi açısından etkisi ve uzaktan eğitim döneminde iş tatmin düzeyleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Her katılımcıyla 5 adet soru sorularak yaklaşık 15-30 dakika görüşülmüştür. Görüşmeye başlamadan önce araştırma konusu hakkında bilgi verilmiş olup, verecekleri tüm bilgilerin gizli tutulacağı, araştırma verilerinin sadece akademik amaçlı kullanılacağı konusunda

açıklama yapılmıştır. Ayrıca görüşmelerden elde edilecek verilerin, görüşmeler tamamlandıktan sonra dökümünün yapılabilmesi ve gözden kaçan bir şey olamaması için kayıt edilebilmesi hakkında izin istenmiştir. Görüşmeler tamamlandıktan sonra kaydedilen görüşmeler tekrar tekrar izlenerek not tutma işlemi gerçekleştirilmiştir. Not tutma işlemi sırasında katılımcıların isimleri not edilmemiş ve her bir katılımcıya, kişileri temsilen numaralar verilmiştir (1,2,3..). Görüşülen kişilere sorular aynı sırayla sorulmuş ve verdikleri cevaplarda kısıtlama yapılmayarak istedikleri şekilde yanıtlamalarına izin verilmiştir. Ayrıca katılımcılara konuyla ilgili olarak kendilerinin önemli gördükleri fikirleri belirtmelerine olanak sağlanmıştır. Görüşmelerden elde edilen veriler ile içerik ve betimsel analiz yapılmıştır. Betimsel analiz ile görüşme formunda yer alan sorular dikkate alınarak katılımcıların görüşleri, yer yer doğrudan alıntılar verilerek sınıflandırılmıştır.

Araştırmanın problemi; yükseköğretim kurumlarının pandeminin etkisi ile alt yapı, hazırlık ve eğiticilerin eğitilme süreçleri henüz tamamlanmadan hızla uzaktan eğitime geçişi ile birlikte akademik personelin sürece ilişkin görüşlerinin tespit edilmesi ve süreci işletenler olarak değerlendirildiğinde akademik personelin bu sürecin başrol oyuncularını olarak iş tatminleri açısından değerlendirmelerinin neler olacağını ortaya çıkartılmasıdır. Buradan hareketle araştırmanın genel sorusu “Uzaktan eğitim süreci hakkında akademik personelin düşünceleri nelerdir ve süreç iş tatmin düzeyini nasıl etkilemektedir?” şeklinde belirlenmiştir. Bu bağlamda katılımcılara aşağıdaki sorular sorulmuştur:

Soru 1. Uzaktan eğitim ve yüz yüze eğitim arasında bir kıyaslama yaparsanız hangisinin daha etkili-verimli olduğunu düşünüyorsunuz?

Soru 2- Sizce uzaktan eğitimin öğrenciler açısından avantajlı ve dezavantajlı yönleri nelerdir?

Soru 3. Sizce uzaktan eğitimin akademisyenler açısından avantajlı ve dezavantajlı yönleri nelerdir?

Soru 4. Uzaktan eğitim aile-iş-yaşam dengenizi (hayatınızı) nasıl etkiledi?

Soru 5. Uzaktan eğitim sürecinde işiniz ile ilgili kendinizi nasıl hissediyorsunuz? Daha açık bir ifade ile uzaktan eğitim süreci iş tatmin düzeyinizi etkiledi mi?

Ayrıca bu soruları sormaya başlamadan önce katılımcılara unvan, yaş, medeni hal, çocuk sayısı (varsa), deneyim süresi, hangi türden dersleri yürüttüğü (teorik veya uygulamalı) gibi demografik bilgilere ilişkin sorular sorulmuştur.

Analiz

Araştırmanın örneklemini çeşitli üniversitelerde görev yapan 16 akademisyen oluşturmaktadır. Araştırmaya katılanların demografik bilgilerine bakıldığında; katılımcıların tamamı devlet üniversitesinde görev yapmaktadır; 10’ u kadın, 6’ sı erkektir. Katılımcıların 7’ si evli olup, 9’ u bekar; 1’ i bir lisansüstü programında öğrenci iken, 15’ i en az doktor unvanını almıştır. 1’ i 26-30 yaş aralığında, 4’ ü 31-35 yaş aralığında, 6’ sı 36-40 yaş

aralığında, 1' i 41-45 yaş aralığında ve 4' ü 46 ve üzeri yaş aralığında yer almaktadır. Akademik unvanlarına bakıldığında 1'i öğretim görevlisi, 7' si öğretim görevlisi doktor, 5' i doktor öğretim görevlisi ve 3' ü doçent doktordur. Katılımcıların 3' ü 1-5 yıl, 4' ü 6-10 yıl, 4' ü 11-15 yıl ve 5' inin 16 yıl ve üzeri akademik deneyime sahiptirler. Katılımcıların 1' i uygulamalı dersleri, 7' si teorik dersleri ve 8' i hem teorik hem de uygulamalı dersleri vermektedirler. Nihayetinde 5' inin çocuğu bulunurken, 11' inin çocuğu bulunmamaktadır. Demografik bilgiler tablo 1' de gösterilmektedir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine Göre Dağılımları.

DEĞİŞKEN	DAĞILIM				
Cinsiyet	Kadın			Erkek	
	10 (% 62,5)			6 (% 37,5)	
Medeni Durum	Evlü			Bekar	
	7 (% 43,75)			9 (% 56,25)	
Çocuk	Var			Yok	
	5 (% 31,25)			11 (% 68,75)	
Yaş	26-30	31-35	36-40	41-45	46 ve üzeri
	1 (% 6,25)	4 (% 25)	6 (% 37,5)	1 (% 6,25)	4 (% 25)
Unvan	Öğr.Gör.	Öğr.Gör.Dr.	Dr.Öğr.Üyesi	Doç.Dr.	
	1 (% 6,25)	7 (% 43,75)	5 (% 31,25)	3 (% 18,75)	
Deneyim	1-5 yıl	6-10 yıl	11-15 yıl	16 ve üzeri	
	3 (% 18,75)	4 (% 25)	4 (% 25)	5 (% 31,25)	
Dersler	Teorik		Uygulama	Teorik+Uygulama	
	8 (% 50)		1 (% 6,25)	7 (% 43,75)	

“Soru 1. Uzaktan eğitim ve yüz yüze eğitim arasında bir kıyaslama yaparsanız hangisinin daha etkili-verimli olduğunu düşünüyorsunuz?” sorusuna verilen cevapları incelersek;

Katılımcıların büyük çoğunluğu yüz yüze eğitim yönteminin daha etkili ve verimli olduğunu ifade etmiştir (10 kişi). Buna karşın 4 akademisyen uzaktan eğitim yönteminin daha etkili olduğunu ve 1 akademisyen ise uzaktan eğitim ile yüz yüze eğitim arasında verimlilik açısından fark olmadığını düşünmektedir. Ayrıca 1 akademisyen her iki yöntemin kendine göre avantajlı ve dezavantajlı yönlerinin olduğunu ifade etmiştir (Katılımcı 14). Soruya yüz yüze eğitimin daha verimli olduğunu **düşünmeyen** katılımcıların verdikleri cevaplara bakıldığında;

Katılımcı 5. “ Yüz yüze eğitimde özellikle uygulamalı dersleri anlatırken, sınıfta beşerli sıraların bulunması sebebiyle sıraların uçlarındaki öğrencilerin kontrolünü sağlayabilirken, sıranın ortalarında oturan öğrencilerin kontrolünü sağlayamıyordum. Ancak uzaktan eğitim ile bu sorunu aşabildim. Tüm öğrencileri aynı şekilde kontrol edebiliyorum ve tüm öğrenciler ile tek tek ilgilenebiliyorum.”

Katılımcı 8. “Aslında uzaktan eğitimin daha etkili olduğunu düşünüyorum. İçerik konusunda, derse odaklanma konusunda, dış uyaranların fazla olmaması sebepleri ile daha fazla ve kaliteli aktarım yapabiliyoruz. Ancak öğrencilerin katılımı noktasında verimlilik düşüyor olabilir. Öğrencilerin de tıpkı yüz yüze eğitimde katılım sağladıkları ölçüde bir katılım sağlanabilirse verimlilik konusunda daha da artış olacaktır.”

Katılımcı 9. “Teorik dersleri anlatmam sebebi ile uzaktan eğitimin daha verimli ve etkili olduğunu düşünüyorum. Herşeyden önce uzaktan eğitime geçince daha yoğun ve güçlü bir içerik hazırlığı yaptım ve süreci daha verimli bir şekilde yönettim. Sınıf ortamında öğrenciler kendi aralarında konuşabiliyorlar, farklı dış uyaranlar da söz konusu olabiliyor ve dolayısıyla dikkat dağınıklıkları oluşabiliyor. Uzaktan eğitim ile bu olumsuz durumlar aşılmış oldu. Öğrencilerin de istekli bir şekilde katılım göstermesi durumunda daha etkili ve verimli olabileceği kanaatindeyim.”

Katılımcı 11. “Eş değerli olduğunu yani bir fark olmadığını düşünüyorum. Uygulamalı derslere giriyorum, öğrencilerim gayet istekli ve hevesli. Öğrencilerin derse katılımı noktasında sıkıntı yaşamıyorum. Dolayısıyla da yüz yüze derslerdeki performansın aynısını gösterebildiğimizi, öğrenme ile ilgili sıkıntı yaşanmadığını düşünüyorum”

Katılımcı 14. “Her iki yöntemin de kendine göre avantajlı yönleri bulunmaktadır. Örneğin yüz yüze eğitimde öğrenci ile etkileşim kurmak çok daha kolay ve spontane. Ancak uzaktan eğitimde de ihtiyaç halinde ekstra bilgiye ulaşmak, daha geniş örnekler verebilmek, anlık bilgiye ve kaynağa ulaşmak açısından önemli katkıları bulunuyor.”

Katılımcı 16. “Uzaktan eğitim yöntemi çok daha verimli işleyebiliyor. Özellikle bazı öğretim elemanlarının derslerin kayıt altında olması sebebi ile derslere daha hazırlıklı girdikleri, derslerdeki ifadelerine daha fazla dikkat ettiklerini düşünüyorum. Bu açıdan bakacak olursak yüz yüze eğitimin daha kontrolsüz olduğunu düşünüyorum.”

Soru 2- Sizce uzaktan eğitimin öğrenciler açısından avantajlı ve dezavantajlı yönleri nelerdir? sorusuna verilen cevapları inceleyerek;

Öncelikle katılımcıların uzaktan eğitim sürecinin öğrenciler için **avantajlı** olduğu yönlerin neler olduğuna ilişkin görüşleri incelendiğinde öne çıkan bazı temaların olduğu görülmüştür. Bu temalar; derslerin kaydedilebiliyor olması ve öğrencilerin tekrar tekrar izleme imkanı bulunması ve bu sebeple derslerin kaçırılmaması (15 kişi), öğrenciler için yeme-içme-konaklama- ulaşım ve ders materyallerine ulaşım maliyetlerinin azalması (10 kişi), ev ortamında sınıf ortamına kıyasla daha konforlu bir ortamda derslere erişebilmesi (8 kişi), öğrenci olmalarına rağmen part time işlerde çalışmaya imkan vermesi (4 kişi), her türlü ders materyaline erişimin kolay olması (5 kişi), dersin sorumlu öğretim elemanı ile bir sistem aracılığı ile iletişimi daha hızlı kurabilmesi (5 kişi) ve aile yanında eğitim alabilmesi (4 kişi) gibi avantajlardır (Tablo 2).

Tablo 2. Uzaktan Eğitim Sürecinin Öğrencilere Avantajları.

	Derslerin Kaydedilmesi + Tekrar İzleme İmkanı	Maliyetlerin Azalması	Konforlu Ortam	Part-time Çalışma İmkanı	Ders Materyaline Ulaşmada Kolaylık	Dersin Hocası ile İletişim Kolaylığı	Aile Yanında Eğitim
1	X						
2	X	X	X	X			
3	X		X		X		
4			X				
5	X						
6	X			X			
7	X				X	X	
8	X	X				X	
9	X	X	X		X		
10	X	X	X			X	X
11	X	X	X				X
12	X	X		X		X	X
13	X	X					
14	X	X	X				
15	X	X			X	X	
16	X	X	X	X	X		X

Uzaktan eğitimin öğrencilere sağladığı avantajlar kapsamında daha fazla dile getirilen bu faktörler dışında farklı cevaplar ile de karşılaşılmıştır. Katılımcılardan alınan cevaplar incelendiğinde farklı olarak uzaktan eğitimin öğrencilere sağladığı şu avantajlar da dile getirilmiştir:

- Öğrencilerin istedikleri zaman sınıfa (derse) girip çıkabilme imkanı (1 kişi),
- Daha az enerji harcayarak dersleri takip edebilmeleri (2 kişi),
- Zaman tasarrufu sağlanabilmesi (3 kişi),
- Kıyafet temini sorunları olmaması (2 kişi),
- Salgın ortamından korunmuş olmaları (2 kişi),
- Sonradan kayıttan izleyebilme sayesinde özellikle alttan ders alan öğrenciler için derslerin çakışma durumlarının önüne geçilmiş olması (1 kişi),
- Öğrencilerin Z kuşağı olması sebebi ile teknoloji kullanımına yatkınlıklarının olması derslerin uzaktan olması durumu ile ilgilerini çekmesi (1 kişi),
- Mekan ve zamandan bağımsız eğitim alabilme imkanı (3 kişi),
- Aile ortamında eğitim görmeleri sebebiyle dengeli ve düzenli beslenme imkanlarının bulunması (1 kişi),
- Sınıf ortamındaki gürültü gibi uyarıların ortadan kalkması (3 kişi),

- Ödev ve duyuru takibinin daha kolay olması (3 kişi).

Katılımcıların uzaktan eğitim sürecinin öğrenciler için **dezavantajlı** olduğu yönlerin neler olduğuna ilişkin görüşleri incelendiğinde öne çıkan bazı temaların olduğu görülmüştür. Bu temalar; teknik problemler (4 kişi), öğrenme eksikliği (7 kişi), konsantrasyon bozukluğu ve dikkat eksikliği (5 kişi), fiziksel imkanlardan uzak kalma (4 kişi), hocalar ve akranlar (arkadaşlar) ile sosyalleşememe (8 kişi), disipline olamama (6 kişi) ve üniversite hayatının yaşanılmaması (7 kişi) gibi dezavantajlardır (Tablo 3).

Tablo 3. Uzaktan Eğitim Sürecinin Öğrencilere Dezavantajları.

	Teknik Problemler	Öğrenme Eksikliği	Konsantrasyon Bozukluğu & Dikkat Eksikliği	Fiziksel İmkanlardan Uzak Kalma	Hocalar ve akranlar ile sosyalleşememe	Disipline Olamama	Üniversite Hayatını Yaşamama
1	X						
2		X	X	X			
3							
4		X		X	X		X
5	X					X	
6		X					
7			X			X	
8					X	X	X
9	X						
10		X			X	X	
11					X		X
12		X	X	X			X
13		X	X		X	X	X
14					X		X
15	X	X	X		X	X	
16				X	X		X

Uzaktan eğitimin öğrenciler için dezavantajlı olduğu noktada daha fazla dile getirilen bu faktörler dışında farklı cevaplar ile de karşılaşmıştır. Katılımcılardan alınan cevaplar incelendiğinde farklı olarak uzaktan eğitimin öğrencilere şu dezavantajları da dile getirilmiştir:

- Öğrencilerin aidiyet sorunu yaşıyor olmaları (1 kişi),
- Öğrencilerin dersin sorumlu öğretim elemanına yüz yüze olduğundan daha az ve sınırlı soru sorması (özellikle uygulamalı derslerde) (2 kişi),
- Aile yanında yaşıyor olmaları sebebiyle çalışmak zorunda bırakılabilen öğrencilerin olabileceği (2 kişi),
- Öğrencilerin derslerin kayıt altına alınıyor olmasının verdiği rahatlıkla zamanlarını etkili yönetemiyor olmaları (1 kişi),

- Öğrencilik hayatında derse yetişme, hazırlıklı derse gitme yetilerini yeterince kazanamamaları sebebiyle gelecekte iş hayatına hazırlanamamaları ve disipline olamamaları (2 kişi),
- Sürekli internet bağlantısı sağlamak zorunda olmak (1 kişi),
- Uygulamayı çalıştıran bir cihaza (telefon, tablet, bilgisayar vs.) gereksinim duyulması, cihazın yokluğu ya da bozulması durumu (2 kişi),
- Derslerin kaydedilmesi bir taraftan avantaj iken diğer taraftan öğrenci üzerinde bir rahatlık yaratarak derslerin takibinin zorlaşması, dolayısıyla da konuların birikmesi (3 kişi).
- Sınav esnasında kolektif cevaplamaların takibinin ve önüne geçilmesinin zor olması sebebiyle dersin değerlendirilmesinde adaletsizlik yaşayan öğrenciler olabilmesi, ortalamaların yükselmesi sebebiyle de öğrencilerin kopya çekmeye yönelebilmesi (2 kişi),
- Öğrencilerin öğrenme süreçlerinde sorumluluklarının artması (1 kişi),
- Öğrencilerin kitap alma alışkanlıkları olumsuz etkilenmesi, sisteme yüklenen dokümanlar ile sınırlı kalmaları (1 kişi),
- Öğrenci derse katılım sağlamayınca dersin hocası da önceden planladığı içeriği anlatıp dersi bitirebiliyor. Derinlemesine tartışma ve fikir alışverişinin yeterli düzeyde sağlanamaması (2 kişi),
- Öğrenciler insanlar arası iletişimden uzak kalıyorlar. Bu sebeple ders esnasında katkı sağlamaları gerektiğinde de konuşmak yerine yazarak cevap veriyorlar. Dolayısıyla sözel olarak ifade güçlerinin azalması (3 kişi),
- Öğrencilerin not tutma alışkanlığını kaybetmesi (not tutmak öğrenmeyi kolaylaştıran bir eylem olduğu için öğrenci açısından dezavantajlı bir durum) (1 kişi),

Soru 3- Sizce uzaktan eğitimin akademisyenler açısından avantajlı ve dezavantajlı yönleri nelerdir? sorusuna verilen cevapları inceleysek;

Öncelikle katılımcıların uzaktan eğitim sürecinin akademisyenler için **avantajlı** olduğu yönlerin neler olduğuna ilişkin görüşleri incelendiğinde öne çıkan bazı temaların olduğu görülmüştür. Bu temalar; kendi konforlu ortamında ders verebilmek (12 kişi), zaman tasarrufu sağlayabilmek ve zamanı daha etkin yönetebilmek (12 kişi), ulaşım-yemek ile ilgili maliyetlerin azalması (8 kişi), dersler ile ilgili her türlü kaynak, doküman, materyal paylaşımlarının ve duyuruların ilan edilmesinin kolay ve hızlı olması (7 kişi), akademik çalışmalara daha fazla vakit ayırabilmek (9 kişi), esnek telafi dersi imkanı (8 kişi) gibi avantajlardır (Tablo 4).

Tablo 4. Uzaktan Eğitim Sürecinin Akademisyenlere Avantajları.

	Kendi ortamında ders anlatabilmek	Zaman tasarrufu	Maliyetlerin Azalması	Doküman, materyal ve duyuru paylaşımı	Akademik çalışmalara daha fazla vakit ayırmak	Telafi Ders İmkanı (Esnek)
1				X		
2	X	X	X		X	
3	X					X
4						
5	X	X		X		X
6	X			X		X
7	X	X	X	X		
8		X	X		X	
9	X	X	X		X	X
10		X			X	X
11	X	X	X	X		
12	X	X			X	
13	X	X	X		X	
14	X	X	X		X	X
15	X	X		X	X	X
16	X	X	X	X	X	X

Uzaktan eğitimin akademisyenlere sağladığı avantajlar kapsamında daha fazla dile getirilen bu faktörler dışında farklı cevaplar ile de karşılaşılmıştır. Katılımcılardan alınan cevaplar incelendiğinde farklı olarak uzaktan eğitimin akademisyenlere sağladığı şu avantajlar da dile getirilmiştir:

- Ödev kontrolünün kolaylığı (2 kişi),
- Sınav evrakı kontrolünün kolaylığı (1 kişi),
- Salgından korunma (2 kişi),
- Fazla sayıda öğrenciye gruplara ayırmadan ders anlatabilme imkanı (1 kişi),
- Strese sokan iş arkadaşları ile karşılaşmamak (2 kişi),
- Aile ile daha fazla ve kaliteli vakit geçirebilmek (3 kişi),
- Anlık bilgi kaynağı ve örnek paylaşımında kolaylık (3 kişi),
- Kendini kontrol etme imkanı (3 kişi),
- Farklı birimlerde ders veren akademisyenlerin derslere yetişme kolaylığı vermesi (1 kişi),
- Ders programında hocanın dersleri art arda olmadığı zamanlarda arada geçirilen atıl zamanın ortadan kalması ve dersi beklerken geçirilen sürenin daha verimli geçirilebilmesi (1 kişi),
- Fiziksel hava şartlarından olumsuz etkilenme durumunun ortadan kalkması (1 kişi).

Katılımcılardan biri akademisyenler açısından uzaktan eğitimin hiçbir avantajı olmadığını belirtmiştir (katılımcı 4).

Katılımcıların uzaktan eğitim sürecinin akademisyenler için **dezavantajlı** olduğu yönlerin neler olduğuna ilişkin görüşleri incelendiğinde öne çıkan bazı temaların olduğu görülmüştür. Bu temalar; öğrenciler üzerinde hakimiyet kurmada zayıflık (6 kişi), öğrenci ile tanışıklığı azalması (8 kişi), özellikle öğrenci katılımının ve katkısının az olduğu zamanlardaki motivasyon düşüklüğü (9 kişi), öğrenciler ile interaktif iletişim kuramama (11 kişi), öğrencilerden geri besleme alamama (10 kişi), öğrencilerin derse katılımlarının az olması (9 kişi) ve meslektaşlar ile bir araya gelme ve fikir alışverişinin azalması (5 kişi) gibi dezavantajlardır (Tablo 5).

Tablo 5. Uzaktan Eğitim Sürecinin Akademisyenlere Dezavantajları.

	Hakimiyet Kurmada Zayıflık	Tanıışıklık	Motivasyon Düşüklüğü	İnteraktif iletişim kuramama	Geri besleme alamama	Derse katılımın az olması	Meslektaşlar ile fikir alışverişi
1	X	X					
2			X	X	X	X	
3		X	X	X	X	X	X
4	X		X	X	X		
5	X	X	X	X	X	X	
6	X	X		X	X	X	
7	X		X	X	X	X	X
8							X
9							
10		X		X			
11		X		X			
12			X		X	X	X
13			X	X	X	X	X
14		X					
15		X	X	X	X	X	
16	X		X	X	X	X	

Uzaktan eğitimin akademisyenler için dezavantajları kapsamında daha fazla dile getirilen bu faktörler dışında farklı cevaplar ile de karşılaşılmıştır. Katılımcılardan alınan cevaplar incelendiğinde farklı olarak uzaktan eğitimin akademisyenler üzerinde şu dezavantajları da dile getirilmiştir:

- Ders içeriği hazırlamak (2 kişi),
- Sınav soruları hazırlamak (1 kişi),
- Ekran rahatsızlığı (1 kişi),
- Ölçme değerlendirme (3 kişi),
- Aile bireylerinden bağımsız ayrı bir çalışma ortamı oluşturmak (4 kişi),
- İş saatlerinin bulanıklaşması (1 kişi),

- Sosyalleşememe (4 kişi)
- Sürekli oturur vaziyette ders anlatmanın ve hareketsizliğin beden sağlığını olumsuz etkilemesi (baş, bel, boyun ağrısı, kilo alımı) (3 kişi),
- Ev ortamında konsantre olmanın zorluğu (1 kişi)

Katılımcılardan biri akademisyenler açısından uzaktan eğitimin çok ciddi bir dezavantajını göremediğini ifade etmiştir (katılımcı 9).

Soru 4. Uzaktan eğitim aile-iş-yaşam dengenizi (hayatınızı) nasıl etkiledi? sorusuna verilen cevapları inceleyelim;

Katılımcıların büyük çoğunluğu (6 kişi) uzaktan eğitim sürecinin aile iş ve yaşam dengelerini olumlu etkilediğini, bazı katılımcılar ise (4 kişi) sürecin başlangıcında özellikle ders içerikleri hazırlamak ve daha önce kullanılmayan bir programı kullanmaya alışma sürecinde olumsuz etkilendikleri fakat sonrasında olumlu etkilediğini ifade etmiştir. Katılımcıların 2'si uzaktan eğitim sürecinin aile-iş ve yaşam dengelerinin olumsuz etkilediğini, 1 tanesi değişiklik olmadığını ve 3 tanesi de olumlu ve olumsuz yönde etkilediği yönlerin olduğunu ifade etmiştir.

Soruya uzaktan eğitimin aile-iş-yaşam dengesini başlangıçta olumsuz etkilemesine karşın sonradan olumlu etkilediğini ifade eden katılımcıların verdikleri cevaplara bakıldığında;

Katılımcı 1. Başlangıçta bazı sıkıntılar yaşadım. Özellikle iki açıdan sıkıntı yaşadım. Birincisi, yabancı bir uygulamayı kullanmak (acil ve hazırlıksız bir biçimde), bir uygulamanın ara yüzünde hem ders anlatmak hem de tanıma açısından sınıf hakimiyetimi ilk başlarda kazanamadım. İkincisi, ders anlatmak için bir alana ihtiyaç duydum. Ev içerisinde ofis ortamı oluşturmam gerekti. Bu da aile ortamında bir zorluk yarattı. Ev içerisinde kendime ait bir alan oluşturma ihtiyacım oluştu. Çocuğumda olduğu için başlangıçta bu sorunlar aile-iş ve yaşam dengemi sağlamam konusunda beni zorladı. Ancak zaman içerisinde mesai saatlerimi netleştirerek bu sorunu çözebildim.

Katılımcı 3. Çok büyük bir etkisi olmadı ancak başlangıçta içerik hazırlamaya yoğunlaşmam sebebi ile ailem ile yeterince vakit geçiremedim. Sonrasında bu dengeyi kurabildim.

Katılımcı 5. Uzaktan eğitim sürecinin başlangıcında içerik hazırlamak için çok uğraştım. Bu da ailem ile ilgilenemememe sebep oldu. Başlangıçta dengeyi kurmakta zorlansam da sonrasında olumlu etkiler hissettim.

Katılımcı 11. Başlangıçta bu süreç beni yordu. Çünkü iş yüküm biraz arttı. Ancak sonrasında bir denge yakalayabildim. Aile ilişkileri açısından fazla bir etki hissetmedim.

Soruya uzaktan eğitimin aile-iş-yaşam dengesini olumlu etkilediğini ifade eden katılımcıların verdikleri cevaplara bakıldığında;

Katılımcı 2. Uzaktan eğitim süreci bahsettiğiniz açılardan beni olumlu etkiledi. Uzaktan eğitim sayesinde ailem ile daha fazla vakit geçirebildim ve onlara daha fazla zaman ayırabildim. Ancak şunu da ifade etmek isterim ki, insanlar bu durumda daha fazla bireyselleşti ve birbirlerinden uzaklaştılar.

Katılımcı 10. Uzaktan eğitim süreci aile, iş ve yaşam dengemi pozitif etkiledi. Bu süreçte doktora eğitimimi tamamlayabildim. Doktora eğitimimi, yaşadığım şehirden çok uzak bir şehirde yapıyor olduğum halde bu süreç bana destek oldu.

Katılımcı 12. Bu süreç iş, aile ve yaşam dengemi olumlu etkiledi. Özellikle akademik çalışmalarına daha fazla vakit ayırabilir oldum. Şehir dışında çalıştığım için yolda kaybettiğim zaman çok fazlaydı. Ayrıca ders programında bazen ders aralarında uzun boşluklar olabiliyordu. Bu boşluklar zamanın verimsiz geçmesine sebep oluyordu. Bu süreçte aralardaki bu boşluklarda kendi özel işlerimi yapabildim. Bu da olumlu bir katkı yaptı.

Katılımcı 13. Zaman kayıplarım ortadan kalktığı için akademik çalışmalarına daha fazla yönelmemi sağladı. Aile üyelerimle de daha fazla vakit geçirmeme neden oldu. Ancak hareket alanımın az olması sebebiyle beden sağlığımın olumsuz etkilendiğini söyleyebilirim. Kendime de daha fazla vakit ayırabildim.

Katılımcı 14. Benim iş, aile ve yaşam dengemi bu süreç olumlu etkiledi. Kendi evimde ve ortamımda daha verimli ders anlatabiliyorum. Verimin düştüğünü düşünmüyorum. Kendime ayıracağım zaman arttı, akademik çalışmalarına ayırdığım zaman arttı, hobilerime ayırdığım zaman arttı. Bu durum da benim derslerimde gösterdiğim performansını olumlu etkiledi.

Katılımcı 16. Bu süreç beni her açıdan olumlu etkiledi. Akademik çalışmalarına ve ailem ile daha fazla vakit ayırabildim. Zamanı daha etkin kullanabildim. Böylelikle iş ve aile hayatımda dengeyi daha kolay sağladım ve verimliliği de artmış oldu.

Soruya uzaktan eğitimin aile-iş-yaşam dengesi ile ilgili değişiklik olmadığını ifade eden katılımcıların verdikleri cevaplara bakıldığında;

Katılımcı 9. Olumsuz bir etkisi olmadı, hatta bir değişiklik olmadı diyebilirim.

Soruya uzaktan eğitimin aile-iş-yaşam dengesini olumsuz etkilediğini ifade eden katılımcıların verdikleri cevaplara bakıldığında;

Katılımcı 4. Ev ortamında sınıf ortamını oluşturmak çok zor. Aile içindeki diğer bireyler de birbirlerinden etkileniyor. Ses, görüntü açısından ben ders anlatırken aile üyelerim olumsuz etkileniyor. Bu sebeple rahat olamıyorum. Aile bireyleri ile sürekli olarak mecburi bir birteliklelik yaşıyor. Başlangıçta avantajlı olarak görülen bu durum zaman geçtikçe sıkıcı bir hal alabiliyor ve ilişkileri bozabiliyor. Herkes farklı ortamlarda çalışırken akşam bir araya gelindiğinde ev içi bir etkileşim olabiliyordu. Sürekli aynı ortamda olunca anlatacak da pek bir şey kalmıyor. İş verimi de düşüyor.

Katılımcı 7. Aile-iş ve yaşam dengem açısından bu süreç dengesizlik yarattı. Kadın akademisyen olarak ev işleri arttı. Çalışma zamanlamamın içerisinde ev ve aile üyeleri ile daha fazla vakit geçirmem gerekti (olumsuz anlamda). İş-aile dengesini kaybettiğimi

söyleyebilirim. Çalışma saati kavramı bizler için zaten net değil bir bulanıklık var. Ama bu süreçte daha da bulanıklaştı. Konsantre olma problemim oluştu. Zihnim daha yorgun. Yüz yüze eğitimde çalışma hayatımda özellikle meslektaşlarımla sosyalleşme ve fikir alışverişi daha yoğun. Bu süreçte bu da sekteye uğradı. Bu durum psikolojik açıdan beni zorladı, kendimi mutsuz hissediyorum.

Soruya uzaktan eğitimin aile-iş-yaşam dengesi üzerinde olumlu etkileri yanında olumsuz etkilerinin de olduğunu ifade eden katılımcıların verdikleri cevaplara bakıldığında;

Katılımcı 6. Uzaktan eğitim sürecinin hayatıma hem olumlu hem de olumsuz etkileri oldu. Örneğin bu süreçte akademik çalışmalarına ve kendi özel işlerime daha fazla vakit ayırabildim. Ancak ailem ile birlikte yaşadığım için ders anlatırken yüksek sesteki rahatsız oldukları zamanlar oldu, ayrıca sosyalleşememek yaşamımı olumsuz etkiledi.

Katılımcı 8. Bu süreçte evde ders anlatmak, diğer aile bireylerimi olumsuz etkiledi. Bireysel olarak öğrencilerimize ayırdığımız zaman arttı. Bizim mesleğimizde mesai saati kavramı hiç yoktur ancak bu süreçte bu durum etkisini daha fazla hissettirir hale geldi. Ancak her şeye rağmen ailem ile çok daha fazla vakit geçirebiliyorum. Bu durumda en önemli olumlu tarafı oldu.

Katılımcı 15. Açıkçası bu süreç aile, iş ve yaşam dengem açısından çok fazla bir olumsuz etki yaratmadı. Yola ayırdığım zamanı kendime ayırabildim. Hobi, kişisel gelişim, akademik çalışmalarına ayırdığım vakit ve enerji artmış oldu. İşe gidiyormuş psikolojisini yaşayamıyorum. Bu durum biraz beni etkiledi. Bilgisayar başında vakit geçirmekten uyumada ve uyanmakta zorlanıyorum.

Soru 5. Uzaktan eğitim sürecinde işiniz ile ilgili kendinizi nasıl hissediyorsunuz? Daha açık bir ifade ile uzaktan eğitim süreci iş tatmin düzeyinizi etkiledi mi? sorusuna verilen cevapları inceleyelim;

Akademisyenlerin; uzaktan eğitim sürecinde işlerinden duydukları tatmin düzeyleri açısından farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Araştırmaya katılan 7 akademisyenin iş tatmini düzeyinin azaldığı, 6 akademisyenin iş tatmini düzeyinin arttığı ve 3 akademisyenin iş tatmin düzeylerinde bir değişiklik olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Soruya uzaktan eğitimin **iş tatmin düzeyini arttırdığı** şeklinde cevap veren katılımcıların verdikleri cevaplara bakıldığında;

Katılımcı 8. İş tatmin düzeyim arttı. Anlaşamadığım iş arkadaşlarımla aynı ortamda olmak zorunda olmadığım için, insanların kaprisinden uzak başkalarının seni gözlemlemediği bir şekilde işimi yapabilmek ve akademik çalışmalarımı yürütebilmek tatmin düzeyimi artırıyor. (Hatta iş yükümün artmış olmasına rağmen)

Katılımcı 9. Konforlu, dinç ve zinde bir şekilde ders anlatabildiğim için iş tatmin düzeyim arttı. Başlangıçta ders içeriği hazırlama ve çalışma aşamasında biraz zorlandım ancak sonrasında hazırlıklarım tamamlandıkça herşey normale döndü.

Katılımcı 11. Pandeminin olumsuz etkisinden yani salgından korunmam sebebiyle iş tatmin düzeyim arttı. Kendimi bu süreçte çok şanslı ve mutlu hissettim.

Katılımcı 14. Tatmin düzeyim kesinlikle arttı. Anlık bilgiye ve örneklere kolay ulaşabilmek, kendime vakit ayırıp ders performansımın artması tatmin düzeyimi de artırdı.

Katılımcı 15. İş tatmin düzeyim arttı. En önemli sebep, bu süreçte zamanımı çok daha iyi kullanabiliyorum. Ayrıca gereksiz yapılan toplantılar da bu süreçte ortadan kalkmış oldu. Bunların yanında ben çalışma ortamımda belli bir iş disiplini işe çalıştım, ancak çalışma arkadaşlarım çok sık sohbet görüşme alanları yaratırdı ve ben bu sohbetlere zaman zaman isteksiz bir şekilde de olsa katılmak zorunda kalırdım. Açıkçası fiziksel ortamda çok gereksiz zaman harcıyordum. Şimdi ise kendi ofisimde daha rahat bir şekilde ve tek başıma çalışabiliyorum.

Katılımcı 16. İş tatmin düzeyim arttı. Uzaktan eğitim süreci beni olumlu etkiledi ve verimliliğim arttı. Daha az zamanda daha fazla performans göstermemi sağladı. Yaptığım akademik çalışmalarım da nicelik ve nitelik olarak arttı.

Soruya uzaktan eğitimin **iş tatmin düzeyini azalttığı** şeklinde cevap veren katılımcıların verdikleri cevaplara bakıldığında;

Katılımcı 2. İdarecilik görevimin de olması sebebiyle iş yüküm biraz arttı. Ancak akademik çalışmalara yoğunlaşabildiğim için faydalı bir dönem geçirdim. Eksik çalışmalarımı tamamlayabildim. Bu açılarından iş tatminimi olumlu etkiledi. Ancak işimin önemli bir parçası olan ders anlatma ve derste öğrencilerim ile iletişim kurmamda benim tatminimin üzerinde büyük etki sahibidir. Bu süreçte ise derslere katılımın az olması ve derse katılan öğrencilerden de dönüt alma noktasında sıkıntılar ortaya çıktığı için motivasyonum ve tatmin düzeyim de düşüyor.

Katılımcı 3. İş tatmin düzeyimin düştüğünü hissediyorum. Öğrenci ile etkileşimim ortadan kalktı, öğrencilerin katılımı ve katkısı çok düşük olduğu için duvara karşı ders anlatır hissi duyuyorum. Dolayısıyla anlattıklarımın karşı taraf açısından anlaşılıp anlaşılmadığı endişesini taşıyorum. Ve anlamsız bir iş yapıyormuşum gibi hissediyorum. Öğrenci ile iletişimimi zayıfladı; yüzünü gömüyorum, sesini duymuyorum. Bu sosyolojik yönü psikolojik açıdan da olumsuz etkiliyor. Fiziksel olarak işe gidememek ayrıca meslektaşlarımı görmeme de engel olduğundan olumsuz duygular yaşıyorum.

Katılımcı 4. İş tatminim azaldı. Kapasitemin yarısında çalıştığımı söyleyebilirim. Yaptığım işten, anlattığım dersten tatmin olmuyorum. Anlatmak istediklerim amacına ulaşmıyormuş gibi geliyor. Bu da beni olumsuz etkiliyor. Öğrencilerin yeteri kadar öğrenebildiklerini düşünmüyorum. Uygulamalı çalışmalar yaptığım için fiziksel imkansızlıklar sebebi ile akademik anlamda da çalışmalarına yoğunlaşamadım. Örneğin laboratuvar da deney yapamadım.

Katılımcı 5. Öğrenci katılımı ve geri besleme az olduğu için keyif alamamaya başladım. Ancak diğer taraftan kendimi daha fazla geliştirdim, daha fazla araştırma yapabildim. Akademik çalışmalarını yapabileme şevkim arttı. İlişkilerin azalması ve belli bir düzeyden sonra

da sıkılmaya başladığını düşünüyorum. Ancak ders anlatım kolaylığı açısından yine de bu şekilde devam etmesini isterdim. Öğrenci katılımı ve katkısına farklı bir çözüm bulunması bu konuda yaşadığımız sıkıntıları giderecektir.

Katılımcı 7. İşime daha az vakit ayırabiliyorum. Yapmak istediklerimi yeterince yapamıyorum. Aynı zamanda yaptığım işin kalitesini sorgular hale geldim. Ne kadar çabalasam da yüz yüze eğitimdeki kadar etkili olduğumu düşünemiyorum. Daha çok çabalıyorum, daha az etkili olduğunu ve kötü sonuç çıkardığımı düşünüyorum. Akademik anlamda da daha az vakit ayırıyorum. Benim bu süreçte iş tatmin düzeyim maalesef ki düştü.

Katılımcı 10. Uzaktan eğitim süreci benim iş tatmin düzeyimi olumsuz etkiledi. Aslında hayatımı kolaylaştıran bir süreç oldu ancak benim işimin merkezi olan öğretme-öğrenci ile iletişim –bağ kurma süreci olumsuz etkilendi. Bu durum kendimi ve işimi sorgulamama sebep oldu. Örneğin öğrencilere çok sık anlatabildim mi, anladınız mı sorularını yöneltmeye ve geri bildirim alma ihtiyacı hissetmeye başladım.

Katılımcı 12. İş tatmin düzeyim maalesef azaldı. Özellikle 1. Sınıf öğrencilerimiz ile hiç yüz yüze ders yapmadığım için iletişim kurmakta zorluk çekiyorum. Yabancı gibi hissediyorum. Onlar için yeterli gelip gelmediğimi bilemiyorum. Öğrencilerden geri dönüşte alamıyoruz. Zaman zaman anlattıklarım boşuna mı diye düşünüp üzülüyorum.

Soruya uzaktan eğitimin iş tatmin düzeyi **üzerinde değişiklik yaratmadığı** şeklinde cevap veren katılımcıların verdikleri cevaplara bakıldığında;

Katılımcı 1. Başlangıçta endişe duydum. Ancak sonraki zamanlarda, özellikle uygulamalı derslere girdiğim için öğrenciler ile bire bir iletişim kurmam gerektiğinden, öğrencilerin derslere girmek konusunda sıkıntı yaşayabileceklerini düşündüğüm, çizim gereçlerinin kullanımı konusunda kontrol edilebilirliklerinin yüz yüze olması gerekliliğini düşündüğümünden dolayı endişelerim vardı. Ancak öğrencileri sıkı takiple online süreçte de endişelerim giderildi. Çünkü öğrenciler ile birebir ve tek tek ilgilenemedim. Dolayısıyla iş tatminimde bir değişiklik olmadı. Uygulamalı değil de teorik derslerim olsaydı böyle bir kontrolü sağlayamayıp, tatmin düzeyim düşebilirdi. Bire bir takiple sınıf hakimiyeti kurulabilir. Ben öğrencilerime derslerim konusunda yeterli eğitimi verebildiğimi düşünüyorum. Benim iş tatmini noktam “öğrencilerin öğrenebilmiş olması” ve derslerimde öğrenciler uygulamaları gerçekleştirebiliyorlar ve çizimleri yapabiliyorlar.

Katılımcı 6. Çalışma tempomda bir değişiklik olmadı. Öğrencileri göremediğim için motivasyonum zaman zaman düştü. Özellikle derse katılım olmadığında iş tatminimin düştüğünü hissediyorum. Ama genel tatmin düzeyinde değişiklik olmadı. Uzaktan çalıştığım zaman maliyetlerim minimuma indi ve zaman kayıplarım ortadan kalktı. Ve bu durum tatmin düzeyimi de artırdı. Yorgunluk düzeyim azaldı. Dolayısıyla da verimliliğim arttı. Zamanı daha etkili ve verimli kullanabildim.

Katılımcı 13. Bu süreç yani uzaktan eğitim iş tatmin düzeyimi çok fazla etkilemedi. Aynı efor ve çabayı gösterdiğim için bir değişiklik hissetmiyorum. Ancak yüz yüze eğitim olsaydı tabiki daha iyi olurdu. Yaptığım işin önemini yüz yüze eğitimde daha iyi hissediyorum.

Verilen cevapları akademisyenlerin teorik, uygulamalı ve teorik ile uygulamalı bir arada verdikleri derslere göre tatmin düzeyleri ile ilgili gruplandırma tablo 6' da görüldüğü gibidir. Genel olarak uygulamalı ve teorik dersleri bir arada veren akademisyenlerin (5 kişi) tatmin düzeylerinde bir düşüş olduğunu, buna karşın teorik dersleri veren akademisyenlerin (5 kişi) tatmin düzeylerinden bir artış olduğu söylenebilir. Örneklem içerisinde yer alan ve sadece uygulamalı dersleri yürüten 1 akademisyenin iş tatmin düzeyinde bir değişiklik olmadığı söylenebilir. Sadece teorik derslere giren 2 kişinin iş tatmini düzeyinde azalma olduğu ve uygulamalı / teorik derslere giren 2 akademisyenin de iş tatmin düzeyinde değişme olmadığı söylenebilir.

Tablo 6. Girilen Derslere Göre Akademisyenlerin İş Tatmin Düzeylerindeki Değişim.

	İş Tatmin Düzeyinde Artış	İş Tatmin Düzeyinde Azalış	İş Tatmin Düzeyinde Değişiklik Yok
Uygulamalı Derslere Giren Akademisyenler			1 nolu katılımcı
Teorik Derslere Giren Akademisyenler	8-9-14-15-16 nolu katılımcılar	7-2 nolu katılımcılar	
Uygulamalı ve Teorik Derslere Birlikte Giren Akademisyenler	11 nolu katılımcı	3-4-5-10-12 nolu katılımcılar	6 ve 13 nolu katılımcılar

SONUÇ:

Teknolojinin gelişmesi ile birlikte aslında eğitim sistemi içerisinde bir dijital dönüşümün de yaşanması gerektiği konusunun ne kadar önemli ve gerekli olduğu pandemi süreci ile birlikte ortaya çıkmıştır. Ancak dijital dönüşüm ile kastedilen sadece teknolojiye yatırım yapmak olarak algılanmamalıdır. Teknolojiye yapılan yatırımların yanında öğrenci ihtiyaçlarının merkeze alındığı bir dönüşüm gerekmektedir. Bu da zihinsel anlamda da bir dönüşümü gerekli kılmaktadır (Bozkurt, 2020: 124).

Uzaktan eğitim, öğrencilere kendi kendilerine öğrenme imkanını vermekte, geleneksel eğitim ile kıyaslandığında daha esnek ve koşullara uyarlama yapılabilmesi sebebiyle de tercih edilebilmektedir (Tarlakazan ve Tarlakazan, 2020: 3111). Ancak bazı sınırlılıklarının olduğu da unutulmamalıdır. Bu sınırlılıkların neler olduğu tespit edilip etkileri azaltılarak sürekli eğitim sistemi içerisine belirli oranlarda dahil edilebilir. Bunun için bu sınırlılıkların neler olduğunun tespitine yönelik çalışmaların yapılması gerekmektedir.

Çin Halk Cumhuriyeti'nin Wuhan kentinde 2019 yılı sonunda ortaya çıkan ve "COVID-19" olarak tanımlanan küresel salgın, tüm dünyayı ve birçok sektörü etkilemiştir. Eğitim sektörü de etkilenen sektörlerin başında gelmektedir. Bu pandemi döneminde Türkiye'deki yükseköğretim kurumlarında eğitim süreçlerinin olabildiğince uzaktan eğitim şeklinde yürütülmesine karar verilmiştir. Ani ve hazırlıksız bir şekilde uzaktan eğitime geçilmiştir. Bu süreçte en önemli sorumluluk akademisyenlere düşmüştür. Önceki çalışma şekillerinden

oldukça farklı bir sürecin içerisine girerek süreci bilfiil yönetmek durumunda kalmışlardır. Önceki çalışma koşullarından oldukça farklı bir çalışma şekli ortaya çıkmıştır.

Araştırmanın problemi; yükseköğretim kurumlarının pandeminin etkisi ile alt yapı, hazırlık ve eğitimcilerin eğitime süreçleri henüz tamamlanmadan hızla uzaktan eğitim sürecine geçişi ile birlikte akademik personelin sürece ilişkin görüşlerinin tespit edilmesi ve süreci işletenler olarak değerlendirildiğinde akademik personelin bu sürecin başrol oyuncularını olarak iş tatminleri açısından değerlendirmelerinin neler olacağını ortaya çıkartılmasıdır. Buradan hareketle araştırmanın genel sorusu “Uzaktan eğitim süreci hakkında akademik personelin düşünceleri nelerdir ve süreç iş tatmin düzeyini nasıl etkilemektedir?” şeklinde belirlenmiştir. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi kullanılmıştır. Kolayda örnekleme yöntemi ile seçilen 16 akademisyen ile online görüşmeler yapılmış ve görüşmeler katılımcıların izinleri alınarak kaydedilmiştir.

Araştırma sonuçlarına göre; katılımcıların büyük çoğunluğu yüz yüze eğitim yönteminin daha etkili ve verimli olduğunu ifade etmiştir (10 kişi). Buna karşın 4 akademisyen uzaktan eğitim yönteminin daha etkili olduğunu düşünmekte ve 1 akademisyen ise uzaktan eğitim ile yüz yüze eğitim arasında verimlilik açısından fark olmadığını düşünmektedir. Ayrıca bir akademisyen her iki yöntemin kendine göre avantajlı ve dezavantajlı yönlerinin olduğunu ifade etmiştir.

Katılımcıların uzaktan eğitim sürecinin **öğrenciler için avantajlı** olduğu yönlerin neler olduğuna ilişkin görüşleri incelendiğinde bazı temalar öne çıkmıştır. Bu temalar; derslerin kaydedilebiliyor olması ve öğrencilerin tekrar tekrar izleme imkanı bulunması ve bu sebeple derslerin kaçırılmaması (15 kişi), öğrenciler için yeme-içme- konaklama- ulaşım ve ders materyallerine ulaşım maliyetlerinin azalması (10 kişi), ev ortamında sınıf ortamına kıyasla daha konforlu bir ortamda derslere erişebilmesi (8 kişi), öğrenci olmalarına rağmen part time işlerde çalışmaya imkan vermesi (4 kişi), her türlü ders materyaline erişimin kolay olması (5 kişi), dersin sorumlu öğretim elemanı ile bir sistem aracılığı ile iletişimi daha hızlı kurabilmesi (5 kişi) ve aile yanında eğitim alabilmesi (4 kişi) gibi avantajlardır.

Katılımcıların uzaktan eğitim sürecinin **öğrenciler için dezavantajlı** olduğu yönlerin neler olduğuna ilişkin görüşleri incelendiğinde öne çıkan bazı temaların olduğu görülmüştür. Bu temalar; teknik problemler (4 kişi), öğrenme eksikliği (7 kişi), konsantrasyon bozukluğu ve dikkat eksikliği (5 kişi), fiziksel imkanlardan uzak kalma (4 kişi), hocalar ve akranlar (arkadaşlar) ile sosyalleşememe (8 kişi), disipline olamama (6 kişi) ve üniversite hayatının yaşanılmaması (7 kişi) gibi dezavantajlardır.

Katılımcıların uzaktan eğitim sürecinin **akademisyenler için avantajlı** olduğu yönlerin neler olduğuna ilişkin görüşleri incelendiğinde öne çıkan bazı temaların olduğu görülmüştür. Bu temalar; kendi konforlu ortamında ders verebilmek (12 kişi), zaman tasarrufu sağlayabilmek ve zamanı daha etkin yönetebilmek (12 kişi), ulaşım-yemek ile ilgili maliyetlerin azalması (8 kişi), dersler ile ilgili her türlü kaynak, doküman, materyal paylaşımlarının ve duyuruların ilan edilmesinin kolay ve hızlı olması (7 kişi), akademik çalışmalara daha fazla vakit ayırabilmek (9 kişi), esnek telafi dersi imkanı (8 kişi) gibi avantajlardır.

Katılımcıların uzaktan eğitim sürecinin **akademisyenler için dezavantajlı** olduğu yönlerin neler olduğuna ilişkin görüşleri incelendiğinde öne çıkan bazı temaların olduğu görülmüştür. Bu temalar; öğrenciler üzerinde hakimiyet kurmada zayıflık (6kişi), öğrenci ile tanışıklığı

azalması (8 kişi), özellikle öğrenci katılımının ve katkısının az olduğu zamanlardaki motivasyon düşüklüğü (9 kişi), öğrenciler ile interaktif iletişim kuramama (11 kişi), öğrencilerden geri besleme alamama (10 kişi), öğrencilerin derse katılımlarının az olması (9 kişi) ve meslektaşlar ile bir araya gelme ve fikir alışverişinin azalması (5 kişi) gibi dezavantajlardır.

Uzaktan eğitimin aile-iş-yaşam dengesini (hayatını) nasıl etkilediğine ilişkin veriler değerlendirildiğinde katılımcıların büyük çoğunluğu (6 kişi) uzaktan eğitim sürecinin aile iş ve yaşam dengelerini olumlu etkilediğini, bazı katılımcılar ise (4 kişi) sürecin başlangıcında özellikle ders içerikleri hazırlamak ve daha önce kullanılmayan bir programı kullanmaya alışma sürecinde olumsuz etkilendikleri fakat sonrasında olumlu etkilediğini ifade etmiştir. Katılımcıların 2'si uzaktan eğitim sürecinin aile-iş ve yaşam dengelerinin olumsuz etkilediğini, 1 tanesi değişiklik olmadığını ve 3 tanesi de olumlu ve olumsuz yönde etkilediği yönlerin olduğunu ifade etmiştir.

Akademisyenlerin iş tatminleri açısından uzaktan eğitim sürecinin bir değişiklik yaratıp yaratmadığına ilişkin veriler incelendiğinde; akademisyenlerin; uzaktan eğitim sürecinde işlerinden duydukları tatmin düzeyleri açısından farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Araştırmaya katılan 7 akademisyenin iş tatmini düzeyinin azaldığı, 6 akademisyenin iş tatmini düzeyinin arttığı ve 3 akademisyenin iş tatmin düzeylerinde bir değişiklik olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Akademisyenlerin teorik, uygulamalı ve teorik ile uygulamalı bir arada verdikleri derslere göre tatmin düzeyleri ile ilgili gruplandırma yapılmıştır. Genel olarak uygulamalı ve teorik dersleri bir arada veren akademisyenlerin tatmin düzeylerinde bir düşüş olduğunu, buna karşın teorik dersleri veren akademisyenlerin tatmin düzeylerinden bir artış olduğu söylenebilir. Örneklem içerisinde yer alan ve sadece uygulamalı dersleri yürüten 1 akademisyenin iş tatmin düzeyinde bir değişiklik olmadığı söylenebilir. Sadece teorik derslere giren 2 kişinin iş tatmini düzeyinde azalma olduğu ve uygulamalı / teorik derslere giren 2 akademisyenin de iş tatmin düzeyinde değişme olmadığı söylenebilir.

Yapılan araştırma sonucuna göre; uzaktan eğitim sürecinin gerek akademisyenler gerekse de öğrenciler açısından avantajlı ve dezavantajlı yönleri bulunmaktadır. Özellikle bu süreçte akademisyenlerin işlerini yapma şekilleri ve zaman tasarrufu sağlaması açısından derslerin online anlatılmasının büyük avantaj ve kolaylaştırıcı etkisi olmasına rağmen öğrencilerin derslere katılımlarının ve katılanlarında geri besleme açısından derslere katkısının düşük olması akademik personelin işlerini iyi yapıp yapmadıklarını sorgulamalarına ve işlerini değersiz hissetmelerine sebep olmakta ve iş tatmini düzeylerinde bir düşüşe neden olmaktadır.

Teknolojinin gelişmesi ile birlikte özellikle öğrencilerin büyük çoğunluğunun teknolojinin içerisinde doğmuş olduklarından teknolojik gelişimin her alanda olduğu gibi eğitim alanında da kullanılması faydalı olabilecektir. Ancak derse katılımın zorunlu olmadığı ve kontrolün zor olduğu şeklindeki bir mekanizma ile öncelikle akademisyenlerin motivasyonları düşecek ve işlerindeki verimliliği ve performansları da uzun vadede olumsuz etkilenecektir. Bu sebeple süreci sürdürülebilir hale getirmek için karar alıcıların öğrencilerin derslere katılımı noktasında daha rijit kurallar benimsemesi gerekli olabilir.

Örgütün gelişmesi, ilerlemesi, amaçlarına en etkin şekilde ulaşabilmesi, sürdürülebilir rekabet avantajı elde edebilmesi için öncelikle ellerinde bulunan insan kaynaklarını memnun etmesi

ve işlerinden duydukları tatmin düzeylerini artırması gerekmektedir (Barker ve Emery, 2007; Grandey vd, 2005; Knoop, 1995). Bu sebeple de uzun vadede teknolojik imkanların sunduğu kolaylıklardan yararlanılmaya devam edilebilmesi amacıyla özellikle akademisyenlerin iş tatmin düzeylerini düşüren sistemin dezavantajlı yönlerinin tespit edilip düzeltici ve iyileştirici önlemlerin alınması sürecin verimliliğini ve kalitesini de artıracaktır.

KAYNAKÇA

Aşçıoğlu, T. ve Kızılkaya, M. (2021). Bir Belediyede Görev Yapan Sağlık Çalışanlarının İş Doyumu Algılarının Belirlenmesi: Nitel Bir Araştırma, OPUS, 17 (34), 1204-1223.

Barker, K. J., Emery, C. R., (2007), The Effect of Transactional and Transformational Leadership Styles on the Organizational Commitment and Job Satisfaction of Customer Contact Personel, *Journal of Organizational Culture, Communications and Conflict*, (3), 297-309.

Bozkurt, A. (2020). Koronavirüs (Covid-19) Pandemi Süreci ve Pandemi Sonrası Dünyada Eğitime Yönelik Değerlendirmeler: Yeni Normal ve Yeni Eğitim Paradigması, AUAd, 6(3), 112-142.

Davis, K. (1988), İşletmelerde İnsan Davranışı Örgütsel Davranış, Çev. Kemal TOSUN ve diğerleri, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayını, Yayın No 199.

Erdil, O. ve Keskin, H. (2003). Güçlendirmeye İş Tatmini, İş Stresi Ve Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkiler. İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, 32 (1), 7-24.

Grandey, A. A., Cordeiro, B. L., Crouter, A. C, (2005), A Longitudinal And Multi-Source Test Of The Work--Family Conflict And Job Satisfaction Relationship, *Journal of Occupational & Organizational Psychology*, 78 (3), 305-310.

Keleş Çelik, H.N. (2006). İş Tatmininin Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkisine İlişkin İlaç Üretim ve Dağıtım Firmalarında Yapılan Bir Araştırma. (Yayınlanmamış doktora tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kelly, A. (2020). Staff Accessibility And Online Engagement With First-Year Students: An Autoethnographic Reflection. *International Journal of Online Pedagogy and Course Design (IJOPCD)*, 10(1), 48-60.

Knoop R, (1995), Relationships Among Job Involvement, Job Satisfaction and Organizational Commitment for Nurses, *Journal of Psychology*, 29, 641-666.

Kutunis, P. (2018). Kendi Kendine Liderlik Tarzının İş Tatmini Ve İş Özerkliği Üzerindeki Etkisini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Ankara.

Mercer, D. (1997). Job Satisfaction and the Secondary Headteacher: The Creation of A Model of Job Satisfaction. *School Leadership and Management*, 17(1), 57-68.

Örücü, E., Yumuşak, S. ve Bozkır, Y. (2006). Kalite Yönetimi Çerçevesinde Bankalarda Çalışan Personelin İş Tatmini ve İş Tatminini Etkileyen Faktörlerin İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma. Celal Bayar Üniversitesi, İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 13 (1), 39-51.

Özaydın, M.M. ve Özdemir, Ö. (2014). Çalışanların Bireysel Özelliklerinin İş Tatmini Üzerindeki Etkileri: Bir Kamu Bankası Örneği, İşletme Araştırmaları Dergisi, 6 (1), 251-281.

Özpehlivan, M. (2018). İş Tatmini: Kavramsal Gelişimi, Bireysel ve Örgütsel Etkileri, Yararları Ve Sonuçları, Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2(2), 43-70.

Sözen, N. (2020). Covid 19 Sürecinde Uzaktan Eğitim Uygulamaları Üzerine Bir İnceleme, Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD), 7(12), 302-319.

Şen Ö. ve Kızılcıoğlu G. (2020). COVID-19 Pandemi Sürecinde Üniversite Öğrencilerinin ve Akademisyenlerin Uzaktan Öğretime Yönelik Görüşlerinin Belirlenmesi, Int. J. of 3D Printing Tech. Dig. Ind., 4(3), 239-252.

Tarлакazan, E. ve Tarлакazan, B. E. (2020). Covid 19 Pandemi Sürecinde Türkiye’de Uzaktan Eğitim Çalışmaları: Kastamonu Üniversitesi Örneği, Turkish Studies, 15(7), 3107-3122.

Tuzcu, M. Arcan (2016). Ankara Üniversitesi Tömer’de Çalışan Akademik ve İdari Personelin İş Tatmin Düzeyinin ve İş Tatminine Etki Eden Faktörlerin Belirlenmesi, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 71 (1), 161 – 197.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Seçkin Yayınevi: Ankara

**J.P. SARTRE VE S. KIERKEGAARD DÜŞÜNÇESİNDE DUYGULARIN
KARŞILAŞTIRMALI FELSEFİ ANALİZİ**

COMPARATIVE PHILOSOPHICAL ANALYSIS OF EMOTIONS IN
J.P. SARTRE AND S. KIERKEGAARD THOUGHT

Serpil KUTLAY

Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Felsefe Grubu Eğitimi Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Öğrencisi
Orcid No:0000-0002-6963-0348

Doç. Dr. Mehmet Ali DOMBAYCI

Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi,
Felsefe Grubu Eğitimi Anabilim Dalı
Orcid No:0000-0002-2428-8884

ÖZET

20.yy da felsefi düşüncenin seyrini insana çeviren varoluşçuluk, varoluşun anlamına ilişkin önemli saptamalar yapar. İnsansal varoluşu klasik felsefenin soyut ve özcü anlayışına karşı, somut ve öznel yaşantılarından hareketle merkeze alır. Buna göre insan varlığının anlamı soyut düşünsel bir kategorizeleştirmeden ziyade, durum içindeki varlığının çözümlenmesi ile ortaya çıkarılabilir. Varoluş, insan için çözümlenmesi gereken temel bir problematik alandır. Buna göre kendini sınırsız olanaklar dünyasında “var olmakta olan” varlık halinde bulan insan, varoluşunu bizzat kendi özgür seçimleri ile belirler. Kişinin varoluşunu şekillendiren her özgür edimin sorumluluğu da bizzat ona aittir. İnsanı eylemsel alanda aktif bir varlık olarak gören varoluşçuluk bu alanda önemli açılımlar yapar.

İnsanı eylem varlığı olarak harekete geçiren dinamik güçlerinden birisi de duygulardır. İnsan olmanın özel yetilerinden biri olarak duygular, eylemi ortaya çıkaran enerjiyi temin eder. Ayrıca düşünceleri yönlendirici etkide olup, davranışları da şekillendirir. Felsefe tarihinde filozofların duygulara ilişkin önemli belirlemeleri vardır. Varoluşçu filozoflar da insanı anlamak bakımından duyguların önemli işlevsel yapısını gündeme getirir. Teist ve ateist kanadın iki güçlü varoluşçu filozofu Kierkegaard ve Sartre, duyguları insan olmanın varoluşsal bir gereği olarak değerlendirir. Kierkegaard, insani varlığı akıl ve nesnellik ölçütleriyle değerlendirmeye karşıdır. Kierkegaard’a göre insanı duygularından ve tutkularından soyutlanmak, mutlak değerlerle sınırlandırmak, nesnel olguları önde tutmak insanı kendi anlamından yoksun bırakır. Buna karşı insan kişisel duyguları, görüşleri, anlamı, ilgileri olan özel bir varlık alanını oluşturur. Her insan kendi oluşumu içinde kendi öznel belirlemeleri ile anlaşılmalıdır. Sartre ise fenomenolojik duygu görüşü ile dönemin duygu

açıklamaların karşı güçlü bir çıkış yapar. Sartre'a göre duygular, insan varlığı için anlamlı ve stratejik amaçsallık içeren yapılardır. Bu nedenle insan varoluşuna ilişkin biçimlendirici etkide olup, dünyayı anlamının ve uyum sağlamanın da bir yoludur. Bu çalışmada Kierkegaard ve Sartre'ın görüşleri kapsamında varoluşçu felsefe ve duygu ilişkisi ele alınacaktır. Bildiride duyguların varoluşçu görüş içindeki felsefi temeli aktarılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Varoluşçuluk, Varoluş, İnsan, Duygu, Sartre, Kierkegaard

ABSTRACT

Existentialism, which turns the course of philosophical thought into the human in the 20th century, makes important determinations regarding the meaning of existence. It centres human existence against the abstract and essentialist understanding of classical philosophy, based on its concrete and subjective lives. Accordingly, the meaning of human existence can be revealed by analysing their presence in the situation rather than an abstract intellectual categorization. Existence is a fundamental problematic area for a man to analyse. In this sense, the human being finding himself as a being "existing" in the world of limitless possibilities determines his existence by his free choices. The responsibility of every free act that shapes a person's existence also belongs to him. Existentialism, which regards human beings as active beings in the operational field, makes important expansions in this field.

Emotions are one of the dynamic forces that activate people as a being of action. As one of the special faculties of being human, emotions provide the energy that brings out action. In addition, thoughts have a guiding effect and shape behaviours. In the history of philosophy, philosophers have important determinations with regard to emotions. Existentialist philosophers also bring up the important functional structure of emotions in terms of understanding humans. Kierkegaard and Sartre, two powerful existentialist philosophers of the Theist and Atheist wing, consider emotions as an existential requirement of being human. Kierkegaard is against evaluating human existence with the criteria of reason and objectivity. According to Kierkegaard, abstracting people from their feelings and passions, limiting them to absolute values, keeping objective facts ahead deprives people of their own meaning. On the contrary, human beings (form) a special sphere of existence that has personal feelings, opinions, meaning, and interests. Each person must be understood by his/her own subjective

determinations in their own making. Sartre, on the other hand, makes a strong opposition to the emotions of the period with his phenomenological view of emotions. According to Sartre, emotions are structures that are meaningful and strategic for human existence. Therefore, it has a formative effect on human existence and is a way of understanding and harmonizing the world. In this study, the relation between existential philosophy and emotion will be discussed within the scope of Kierkegaard and Sartre's views. The philosophical basis of emotions in the existential view will be explained in the paper.

Keywords: Existentialism, Existence, Human, Emotion, Sartre, Kierkegaard

GİRİŞ

Düşünce tarihinde insanı diğer varlıklardan ayıran temel bir nitelik olarak ilkin akıl vurgusu dikkat çeker. Duygular ise ruh ve beden ayırımına dayanan karmaşık yapılar olarak akla karşı görülür. Duyguların çözümlenmesi ve insan için öneminin anlaşılması yakın tarihleri gösterir. Duyguların felsefi tartışması ise Platon ile başlatılır. Aristoteles “Retorik” adlı eserinde detaylı bir duygu felsefesi yapar. Stoacı görüş duyguların kontrolüne ilişkin belli metotlar geliştirir. 17. yy ile birlikte başlayan modern düşüncede duygulanımlara karşı aklın güvenli kontrolü fikri hakimdir. 19. yy da ise akıl ve onun önderliğinde gelişen bilimsel süreç güç kazanır. 20. yy da varoluşçulukla birlikte bir kırılma yaşanır. İnsana ve duygulara karşı yürütülen bilimci ve akılcı anlayışa karşı güçlü bir ses yükselir. Bu ses insanı nesnel ölçütlerle göre indirgeyici bir bakışla ele alan dönemin düşüncesine karşı, insanın kaybettiği varoluşsal anlamını ona tekrar hatırlatır. İnsanı felsefenin problematik alanı içine taşıyan varoluşçu filozoflar, anlam arayışını bir kez daha gündeme getirir. Varoluşçuluk dönemin akılcı tavrına karşı, insanı duyguları ile değerlendirise sevk eder. Böylelikle insan nesnel kriterlerle değil, kendine özgü ve biricik olan varoluşuna dönerek kendini anlamaya başlar.

Varoluşçuluk genel kavramlara, soyut düşünceye karşı insanın biricik ve somut yaşantılarına dikkat çeker. İnsan soyut kavramlarla ele alınan ve ulaşılması amaçlanan bir ideal olarak görülmez. Artık gündemde olan bireyin kendisidir. Bu nedenle insan kavramının genelleyci yanına karşı tekil olarak beliren “birey” kavramı kullanılır. İnsanın tekil olarak biricik varoluşuna dikkat çekilir (Taşdelen, 2011, s.44-45). İnsan varlığını biricik kılan temel etkenlerden biri de duygularıdır. Her insan duygularını farklı koşullarda, boyutlarda ve

yoğunlukta deneyimler. Bundan hareketle öznellik kavramının zemini oluşturulur. Kişi kendi deneyim dünyasından elde ettikleri ile olayları değerlendirir. Öznellik kavramı duygu ve düşüncelerin harmanlanması ile görünürlük kazanır. Ayrıca bireyin deneyim alanında etki bir varlık kazanmasını sağlayan da duyguların enerjisidir. Duygular bireyi harekete geçiren enerjiyi aktive eder.

Varoluşçu düşüncenin teist filozofu Kierkegaard'da soyuta karşı somutu, nesnel olana karşı öznel olana dikkat çeker. Ona göre nesnel düşünce kişiselliği, tutkuları ve ilgileri yok eder. Kierkegaard varoluşu somut, öznel ve uyanık insanın yaşamı olarak tarif eder. Varoluş üzerinde düşünmeye elverişli olmayan, kavranamayıdır. Bu anlamda Kierkegaard varoluşu akıl dışı olarak ele alır. Varoluşu düşünsel alanda kavramlarla çözümlenmeye çalışmak yersizdir. Varoluş sadece tutkulu eylemler de birden bire, bir anlığına kendini açar (Akarsu, 1979, s.115-116). Varoluşçu görüşün ateist filozofu Sartre'a göre ise, insan için önceden belirlenmiş bir durumdan söz edilemez. Sartre varoluşu özden önce gelen bir varlık olarak, insanın önceden belirlenmiş ya da tanımlanmış olmadığını düşünür. İnsan dünyaya gelir, var olur ve daha sonra kendi kendini belirler (Sartre, 1985, s.63).İnsanın anlam inşasında Sartre'ın dikkat çektiği en önemli konulardan biri de duygu durumlarıdır. Fenomenolojik duygu kuramında fenomenolojinin görevini duygunun anlamını araştırmak olarak nitelendirir (Sartre, 2019, s.17). Sartre (2019) için duyguların çözümlenmesi varoluşun açığa çıkması demektir. Varoluşsal anlamda duygu insansal varoluşun organize bir durumudur. Sartre duyguyu bilincin varoluşsal bakışla insan gerçekliğini açığa vurma hali olduğunu düşünür. Duygular insan gerçekliğinin bir sonucu olarak algılamak oldukça yanlıştır. Aksine duygu insan gerçekliğinin ta kendisidir (s.18).Varoluş felsefesinin teist ve ateist iki filozofu Sartre ve Kierkegaard insanı somut düşünce ve öznellik temelinde ele alır. İki filozof içinde duygular ve tutkular insan gerçekliğini ortaya çıkarıcı güç olarak görülür. Varoluş akıl odağında değil, duygu durumlarından hareketle ortaya çıkarılır. Bu bakımdan varoluş iki filozof için de, tutku ve duyguların irrasyonel yanında açığa kavuşur (Yaman, 2016, s.118).

ARAŞTIRMA VE BULGULAR

1- DUYGULAR

Duyguların tarihi insanlık tarihi kadar geriye götürülebilir. Tarih boyunca duygu kavramı ile eş değer kullanımlar göstermiş farklı terimler dikkat çeker. Devinim, duygulanım, tutku, his,

ruh hali vb.terimler Yunanlılar zamanından beri batı dillerinin bir parçası haline gelmiştir. Bu terimlerin semantik alanları tam olarak aynı kapsama sahip değildir. İngilizce'deki “duygu” sözcüğü farklı araştırmalar için farklı anlamlar içerir (Rosenwein& Cristianı,2019, s.21). Duygu sözcüğünün İngilizcedeki karşılığı “emotion”dur. Emotion’ın Latince kökenine baktığımızda “motion” kelimesinin hareket, ex- ön eki ise dışarı anlamına gelir. Kavramın anlamsal karşılığı dışarıya doğru hareket demektir. Yani “emotion” insanın içindeki bir takım şeyleri dışarıya yansıtması ve dışı doğru bir hareketin başlatıcısı anlamını içermektedir. Burada kişinin bir takım duygu durumlarının etkilenimi ile kendisini dışarıya doğru açtığı görülür (Tarhan, 2019, s.46).Duygular insanı etkin bir varlık kılan, kişiyi harekete geçiren yapılar olarak ele alınır. Kavramın “dışarıya doğru hareket” anlamının, duyguların insanı bir olaya ilişkin davranışa sevk ettiği söylenebilir.

Tutkuların ve duyguların yapısında ikilem söz konusudur. Filozoflar düşünce tarihi boyunca duyguları ruh ve beden sentezinden hareketle ele alır. Tutkuların ikili doğasında sevinç ve keder, haz ve acı bir araya gelir (Taşdelen, 2010, s. 135-136). Bu nedenle Platon ve Aristoteles ilkin ruhun bölümleri ile duygular arasındaki ilişkiyi çözümlenmeye çalışır. Aristoteles “Retorik” adlı eserinde kapsamlı bir duygu araştırması yapar. Stoa felsefesi ise tutkuların ruhta yol açabileceği yanlış yargılarla baş etme yollarını arar. Modern düşüncenin başlatıcı Descartes ise, ruhun işlevlerini tespit etmeye çalışır ve buna bağlı olarak fizyolojik süreçli bir duygu açıklaması yapar. Spinoza etkilenimler olarak ele aldığı duygulanımların ruh ile olan etkileşimini çözümler (Gökalp, 2010).

İnsanın akılsal bir varlık oluşunun yanı sıra, varlığını özel kılan özelliklerinden biri de duygulara sahip olmasıdır. Ne var ki duygular düşünce tarihi boyunca arka planda kalmış ve akla verilen değer ve ilgiyi görememiştir. Duygular insanın daha zayıf ve yanlışa meyilli yanı olarak görülmüştür. Bu nedenle bilgi arayışında insanı yanıltma potansiyeline karşılık uzunca bir dönem özel bir problematik alan haline gelememiştir. Bu tavır insanı anlama ve anlamlandırma sürecinde onu genel yapısında değerlendirebilme noktasında eksik bir parça yaratmıştır (Güleç, 2018, s.12). Zaman içinde akli duygulara karşı kullanma eğilimi, kesin gözlemler yapabilmek için duygulanımların işe karıştırılmaması gerektiği fikrini hakim kılmıştır (May, 2001, s.70). Bu anlayış insanın farklı yönleri ile bütüncül bir varlık oluşunu desteklememekle birlikte, insanı anlamada eksik bir bakış açısı yaratmıştır. Yakın dönemde duygu üzerine yapılan çalışmalar bu eğilimin tümüyle yanlış olduğunu göstermiştir. Bilişsel süreçler ve duygusal süreçler birbirini destekler niteliktedir. Kişi duygulanımlarına bağlı

olmaksızın karar verme gibi bir takım düşünsel süreçleri gerçekleştiremez. Biliş ve duygu birlikte çalışan yapılardır. Duygular ve düşünceler içinde bulunulan durumu çözümlemenin farklı parçalarıdır. Bu farklı parçalar yapı olarak ayrı düşünülse de aynı amaç için uğraşırlar. Duygusal veriler düşünsel boyuta yön verici etkide olup organizmaya ulaşan ilk verileri sağlar. Elde edilen bu verilerden hareketle üst bilişsel işleme geçilir. Bilişsel boyuttan hareketle de uygun davranışa yönlendirilir. Düşüncelerin temelinde duygular mevcuttur. Yaşamımızı sürdürdüğümüz sosyal yapılar içerisinde duygu ve düşüncelerin karşılıklı ilişkisi dahilinde tepkilerimizi ve davranışlarımızı oluştururuz. Duygusal tepkilerin psikolojik anlamları belli bir ölçüde arkalarında görebildiğimiz düşüncelere dayanır. Bu düşünceler kadar sınırlıysa duygusal deneyim ve de duygusal ifade etme çeşitliliği o derece sınırlıdır. Çünkü duyguların kavramsal bir boyutu da vardır. Duygular üzerine düşünmek, duyguların düşünceyi içermesi ve duyguların da bizzat bir düşünme türü olması bakımından karmaşık bir yapıdadır (Neu, 2012, s. 28-29).

2- VAROLUŞÇULUK

Varoluşçuluk felsefesi “varoluş” (existence) üzerine yaptığı vurgu ile, tüm dikkatleri var olana çeker (Foulquie, 1976, s.41). “Varoluş” insana özgü olan, özel bir gerçeklik alanıdır. Ancak var olanda kavranabilen varoluş, bir durum değil edimdir. Olabilirden gerçeğe geçiş etkinliği olarak kendini açan bu özel gerçeklik alanında, kişinin özgür edimi ve seçimleri söz konusudur. İnsan tüm yaşamı boyunca seçmek durumunda olan ve bu süreklilikte seçimleri ile kendini belirleyebilen yegâne varlıktır. Kişi böylelikle yapmış olduğu özgür seçimlerinden hareketle kendi özünü de seçmiş olur. Bu öz, kişinin seçimleri ile oluşur ve varoluştan sonra gelir (Foulquie, 1976, s.48-49). Varoluşçu düşünürler ancak insan için varoluşun özden önce geldiğini dile getir ve böylece özcü anlayıştan sıyrılır. Bu anlamda varoluş, özgürlük ve bilinç odağında gelişen bir kendini inşa etme süreci olarak ele alınır (Taşdelen, 2011, s.32). Varoluşçuluk birey olarak insanı görmeyi hedefler. Bu amaç doğrultusunda insan yaşamının öznel yanı, amaç ve ilgileri nesnel hakikatten daha önemli görülür. Bu düşünce insanın kendi ilgi ve yetilerinden hareketle kendi yaşam değerlerini özgürce oluşturabileceği fikrindedir. Varoluşçuluk çizgisinin ayrıldığı temel noktalardan biri teist ve ateist konumlanışıdır (Stevenson, 2005, s.109-110).

İkinci dünya savaşının izleri insanlar üzerinde büyük bir bunalım ve karamsarlık hissi yaratır. Bu durum insanın kendi varoluşuna yabancılaşmasına neden olur. Varoluşçu görüş ilkin insanlar üzerinde etki eden bu duygulara vurgu yapar ve bu duygu durumlarını çözümlenmekle başlar (Yıldır, 2019, s.3). 19. yy da bilimci görüş etkisiyle her disiplin kendi alanında uzmanlaşmaya gider. Disiplinlerin ayrışması insana olan bütüncül bakışı yok etmiştir. Her disiplin kendi alanı içinde insanı incelemeye alır. Fakat ortaya çıkan verileri bütünleştirici bir faktör yoktur. Bu gelişen parçalı bakış ve salt akılcı tavır duyguları akla karşı ikincil konuma yerleştirir. Bu durum akıl ve duygular arasındaki karşıtlık fikrini güçlendirir (Yaman, 2016, s.18-19). 20. yy da varoluşçu görüş dönemin akılcı tavrına karşı insana bütüncül bir bakış sunmak için özellikle duygulara vurgu yapar. Varoluşun anlamını insanın deneyim alanı içinde keşfettiği duygu durumlarında arar.

Sartre'a göre varoluş soyut düşünce ile kavranamaz. Varoluşun anlamı "olmak" sözcüğü ve eylemi içinde deneyimlenen bir yaşantıdır. Anlamın çıkarımı tam olarak bireyin öznelliğini getirir. Kierkegaard'ın öznellik vurgusu Sartre felsefesinde de görülür. Her iki filozofta varoluşu öznel ve kişiden kişiye göre değişen deneyimlere bağlar. Burada varoluşun epistemolojik bilgisi kişisel deneyime dayanır. Bu nedenle herkes ancak kendine özgü bir varoluş deneyiminden söz edebilir ve herkesçe kabul edilen soyut bir varoluş düşüncesi söz konusu olamaz. Çünkü bu noktada bir kavrayıştan ziyade yaşantı hali mevcuttur (Taşdelen, 2011, s. 42). Sartre ve Kierkegaard'a göre varoluş bir bilme edimi değildir. Varoluşçu felsefenin temel fikri olan varoluşun kavranması bakımından her iki filozofta aynı fikirdedir. Sartre ve Kierkegaard'ın ayrıldıkları nokta özün oluşturulması konusu ile ilgilidir. Sartre'a göre varoluşun oluşturulmasında bütün sorumluluk bizzat insana aittir. Kişi kendi özgürlüğü kullanarak yaptığı seçimlerle özünü oluşturur. Bu noktada Tanrısal bir müdahale söz konusu değildir. Sartre da özgürlük ve Tanrı fikirleri çatışır. Kierkegaard'a ise insan tek başına değildir. Ona göre birey varoluşun duraklarında düşeceği kısır döngüden kurtulmak için belli anlar da Tanrı'ya yönelmek durumundadır (Çelebi, 2013, s. 250). Son noktada benliğin oluşumunda Kierkegaard felsefesinde Tanrı etkindir. Sartre ise Tanrı fikrini varoluşun özgürce gerçekleşebilmesi için reddeder. Sartre ve Kierkegaard felsefesinin en kesin ayrımı bu noktaya dayanır. Kierkegaard'a göre varoluş tam olarak ancak Tanrı'ya yönelimlerle ulaşılabilir. Kierkegaard öznel varoluş fikrini Tanrı düşüncesi ile temellendirir. Sartre ise buna karşı Tanrı'nın yokluğu fikrini temele alır. Bu iki temel ayrım noktasında Kierkegaard inanç fikri bireyin umutsuzluktan kurtarır (Çelebi, 2013, s.255).

3- S. KIERKEGAARD VE J. P. SARTRE DÜŞÜNÇESİNDE DUYGULAR

Duygular insanın sentez varlığı oluşundan hareketle ortaya çıkan yapılar olarak kabul edilir. Bu nedenle duygular, tutkular insan doğasının dolaysız olarak etkilenime açık olan yanıdır. Fikir ve düşünce dolaylı bir etkinlik bir çaba ürünü olarak belirirken, duyguların doğası insanı doğrudan etkileme gücüne sahiptir. Bu özellikler kapsamında Kierkegaard insanı bir tutku varlığı olarak nitelendirir. Kendisini öznel bir düşünür olarak tanıtmalarının asıl nedeni felsefesinde tutkulara ayırdığı büyük yere dayanır (Taşdelen, 2010, s. 137). Kierkegaard'ın “tutku” kavramını tüm duyguları içeren genelleyici bir kavram olarak kullandığı fikri hakimdir. Yer yer korku, kaygı, umutsuzluk vs. gibi kendi özelinde duygulara da felsefesinde yer verdiği görülür. Sartre ise (2019) “Heyecanlar Üzerine Bir Kuram Taslağı” adlı yapıtında fenomenolojik bir duygu kuramı ortaya koyar. Duygulara ilişkin spesifik bir çıkış yapan Sartre, bu eserinde özellikle duygunun anlamını sorgular ve duyguları insan varoluşunun bir gerçekliği olarak ele alır.

Sartre ve Kierkegaard ilk olarak insanın içinde bulunduğu umutsuzluk ve bulantı durumlarından yola çıkarak, varoluşa ilişkin özel bir açılım yapar. Bu noktada amaç, kişiyi kaybolmuş benliği ve özneliği ile yüzleşmeye sevk etmektir. Her birey biricik varoluşuna dönerek, öznel deneyimlerinden hareketle varoluşun anlamını çıkarsamaya çalışır. Yaşamın gerçekliğinden türeyen varoluşsal anlam, özellikle ruh durumlarında kendini açığa vurur. Bu nedenle her iki filozofta felsefesinde duygu durumlarına ve tutkulara dikkat çeker.

Kierkegaard'a (2013) göre yaşanan çağ tutkudan yoksun, akıl ve tefekkür çağıdır. Tutkusunu yitirmiş bu çağda hiçbir eyleme duygular dahil edilmez. Her şey aklın katı kurallarına göre hesap edilir. Bir olaya ilişkin daha eylem boyutu gelmeden bir yargıya ya da karara varılır. Birey kendini düşüncenin derin sarmallarından çekip alacak kadar bile bir tutkuya sahip değildir. Çevresi onu ne özgürleştirmek için gerekli olayları sağlar ne de genel bir heyecan yaratır. Yaşanılan çağın temelinde “eylemsizlik gücü” vardır. Bu çağda insanlara sadece karar vermeyi kolaylaştırmak için dikkatli davranmanın kuralları ve hesap cetvelleri verilir (s.233-234). Sartre'da önemin bu akılcı tavrına karşı fenomenolojiyi kendi felsefesinde yöntem olarak kullanır. Fenomenolojik tavır bilimselci yaklaşıma karşı sadece olguları değil, yaşam dünyasında insan eylemini mümkün kılan koşulları keşfetmeye çalışır. Burada amaç insan eylemini anlam inşa edici unsurları ve koşulları ortaya koymaktır (Gılje & Skırbekk, 2017, s. 558). Her iki filozofta insanı eylem gücünden yoksun bırakan akılcı soyut düşünceye karşıdır. Kierkegaard'a göre tutkusuz bu çağ da hiçbir değer yargısı olmaksızın her şey temsili fikirlere

dönüşmüş durumdadır (Kierkegaard, 2013, s. 238). Düşünen bu akılcı çağ güç ifadesini bir diyalektik maharete dönüştürür. Her şey düşünsel bir indirgeme ile sadece olgusal olarak var olamaya devam eder (Kierkegaard, 2013, s. 240). Sartre da insanın mevcut anlamından soyutlanarak ulaşabilecek bir insan gerçekliği olmadığı fikrindedir. İnsan için duygulardan soyutlanmış bir gerçeklikten bahsetmek mümkün değildir. Bu noktada yapılması gereken insani durumun ortaya çıkarılmasını sağlamaktır.Sartre'a göre duygular, bu dünyaya yönelen insan gerçekliğini içeren bir kaynak alanıdır (Sartre, 2019, s.16-17). Kierkegaard da eylem için gerekli olan unsurun akıl ve nesnellik değil tutku ve ihtiraslar olduğu fikrindedir (Gödelek, 2008, s.360). Kierkegaard'a (2013) göre bireyi kendi içsel gücüyle ileri iten gelişmemiş duygu ve heyecan şeklindeki fikirdir. Tutkusuz bireyde ise bu yoktur (s.263). Kierkegaard (2013) güçlü bir eyleminin aşamalarını şöyle açılır; ilkin kişiye dolaysız bir heyecan gelir ve daha sonra akılsal aşama onu takip eder. Bu noktada tefekkürü zararlı görmeyen Kierkegaard, eylemsel alanın heyecanla yerine getirilmesi gerektiğini düşünür. Ona göre dolaysız heyecan hesap yapmaz daha sonra gelen akıllılık ise daha yüce olana bürünür. Böylelikle en son en yüce en güçlü heyecan gelir (s.271).Sartre felsefesinde ise duyguların kökeni, bilincin dünya ile girdiği ilişkiye dayanır. Sartre bilinçli olma ve bilinçli olmamayı birbirinden ayırır (Sartre, 2010, s.38). Duygunun bilincin asli yapısını ortaya çıkarabileceğini düşünen Sartre, duyguyu bilince karşılık görür. Bu nedenle duygular insan gerçekliğinin ve anlamının ortaya çıkarılmasında önemli bir kaynak olarak ele alınır. Sartre (2019) duyguyu bilincin varoluşsal bakışla insan gerçekliğini açığa vurma hali olduğunu düşünür. Bu anlamda duygular insan gerçekliğinin bir sonucu değil aksine insan gerçekliğinin ta kendisidir. Varoluşsal anlamda duygu, insansal varoluşun organize bir durumudur (s.18).Sartre ve Kierkegaard insanı eyleme geçiren gücün ve ona anlam katan unsurların duygular ve tutkular olduğu düşüncesindedir. Sartre duygu durumlarını insan için varoluşsal bir gerçeklik olarak nitelendirir. Kierkegaard ise kişinin eyleme geçme aşamasında ilkin dolaysız bir heyecan duyduğunu söyler. Eyleme geçmenin bir ön koşulu olarak duyguları temele aldığı görülür. Varoluş düşüncesini akıl ve bilgi temelinde değil tutkular temelinde ele alır. Kierkegaard felsefesinde ele aldığı varoluş alanları (estetik, etik, din) karşıt doğal tutkular üzerinden açıklanır. Varoluşun her durağında farklı tutkular etkindir. Bu nedenle Kierkegaard'a göre insan bir akıl ve zihin varlığından önce tutku varlığı olarak ele alınmalıdır (Taşdelen, 2010, s. 137).

Kierkegaard varoluşçu felsefesinde somut düşünceyi duyarlılığın ve hayal gücünün karışımında ortaya çıkan canlı bir düşünüm olarak işaret eder. Somut düşünce, uzam ve

zaman dahilinde canlılık bulan duygu yüklü bir düşünümdür. Kierkegaard somut düşüncüyü psişik, düşünsel, duygusal ve bedensel olanın somut birliğinde aynı düzleme yerleştirir (Cauly, 2006, s.67). Sartre'da billincin ancak fiziksel bir varlıkta bedende var olarak dünya ile ilişki kurabileceğini söyler. Sartre için insanın şimdi ve burada bir durum içinde var olabilmesi için bir bedene ihtiyacı vardır. Ontolojik bir gereklilik olarak bilinç ancak bedensel bir varoluşta dünya ile ilişki kurabilir (Sartre, 2016, s.149). Öteki ile ilişkide beden kişi için somut bir başvuru kaynağıdır. Beden insan için hem bir bakış açısı hem de bir başlangıç noktasıdır. Beden kavrayış dünyasının bir koşulu olarak eylemin ve seçimin zorunlu şartıdır (Blackham, 2005, s.123). Sartre ve Kierkegaard bu anlamda somut düşüncenin uzam ve zaman bağlamında gerçekleşmesini sağlayan unsurları öne çıkardığı görülür. Öznellik ve somut düşünce varoluş düşüncesinde birbirini destekleyen öğelerdir. Öznel düşüncede bireyin kendi üzerine yoğunlaşması ve kendini inşa etme hali söz konusudur.. Bu nedenle burada düşünce faaliyet içerir (Cauly, 2006, s.68). Kierkegaard (2005) soyut kavramların tıpkı doğru bir çizgi gibi görünmez olduğunu buna karşı onların anlaşılabilirliği için somut örneklerle ihtiyaç olduğunu söyler (s.134). Kierkegaard'a göre öznellik hakikatin görünüşüdür. Bu noktada kişi kendinden hareketle doğru olanı deneyimleri ile oluşturur. Doğru denilen şeyi ortaya çıkaran şey ise özgürlük edimidir. Sartre ve Kierkegaard özgürlük edimini akla dayalı seçimlere bağlamaz. Özgürlük sonsuzluk tutkusu ile belirsizse doğru harekete geçmektir. Özgürlüğün özünü oluşturan şey, sonsuzluk tutkusu ile sürekli olarak devam eden atılımdır. Kierkegaard'a göre tutkular kişiyi doğru sonuca yöneltir (Foulquie, 1976, s.123). Ona göre kişi kendi hakikatine sahiptir ve onu sorgulayarak kendi başına bulabilir. Kierkegaard ezelden beri bildiği hakikati kısa bir anda keşfettiğini söyler. Ona göre zaman içinde "an" diye tarif edilen şeyin kararlaştırıcı bir anlamı vardır (s.5) Bu an geçici ve kısa oluşuna karşı son derece belirleyicidir. Kierkegaard (2013) Bu "an"ların özel bir anlamı olması gerektiğini söyler ve buna "zamanın doluluğu" ismini verir (s. 9-10). Kierkegaard'ın zamanın doluluğu olarak ifade ettiği bu özel "an"larda varoluşun anlamının keşfedildiğine işaret edilir, burada insana bir anda kendini açan varoluşudur. Kierkegaard bu an'ların pathos (duygulanım) yüklü olduğunu düşünür. Ona göre olmamak durumundan çıkıp mevcudiyet kazanmak pathos yüklü bir konudur (Kierkegaard, 2013, s.14). Sartre'a göre ise var olan şimdidir. Varoluş ancak şimdi ve burada olan varlıkla ilgili olabilir. Ona göre geçmiş var olan değildir (Sartre, 2016, s. 145). Sartre da (2016) benzer biçimde Kierkegaard'ın zamanın doluluğu olarak tarif ettiği varoluş an'larını insanın sınırlanmadığı bir doluluk olarak tarif eder (s.199). Sartre ve Kierkegaard somut düşüncüyü sağlayıcı unsur ve koşullara dikkat çeker ve somut düşünce

özneliği ortaya çıkarıcı bir alan olarak duygu yüklü ve canlı bir düşünüm olarak anlaşılır. Her iki filozofta varoluşu doluluk olarak tarif eder. Dolu olarak nitelendiren bu zaman dilimi duygu yüklü anlar olarak ele alınır.

Sartre ve Kierkegaard felsefesinde dikkat çeken bir başka nokta ise inanç kavramı üzerine düşünceleri ile ilgilidir. İki filozofu kesin bir ayrıma götüren ve varoluşçu görüşün teist ve ateist kanadını şekillendiren inanç faktörü, bu noktada farklı anlamlar içerir. Kierkegaard inanç kavramını bütünüyle Tanrı'ya yöneltirken, Sartre ise kavramı duyguların dönüşüm faaliyetinin işleyişinde dünyaya yönelik bir fenomen olarak ele aldığı görülür. Kierkegaard için inanç mevcudiyet kazanma duygusudur (Kierkegaard, 2013, s. 87). Kierkegaard felsefesinde bireyin varoluşunu tam olarak tamamlayabilmesi için inanç faktörünü devreye sokarak Tanrı'ya yönelmesi gerekir. Kişi ancak bu biçimde içinde bulunduğu umutsuzluktan kurtulabilir. Bu anlamda inanç kavramı Kierkegaard felsefesinin bütünüyle destekleyicisi olarak ele alınır. Bunun yanı sıra Kierkegaard inancın da bir tür tutku olduğunu ve inanma eyleminin bütünüyle tutku içerdiğini düşünür. Ona göre inanç ve kuşku bir bilgi edimi değil, birbirine karşıt tutkulardır (Kierkegaard, 2013, s.87). Kierkegaard varoluşu insanın bütüncül doğasına uygun olarak açıklanması gerektiği fikrindedir. İnsan olmanın farklı yönlerinin de dahil edildiği, buna karşı bir diğerinin daha geri planda tutulduğu yaklaşımlara da şiddetle karşıdır. Kierkegaard'ın varoluşa tutkuları dahil etmesinin nedeni temelde objektif doğruluğa karşı oluşu ile ilgilidir. Ona göre bireyin olaylara içsel tutumunu dahil etmediği sürece o bilgi onun için anlamlı sayılmaz. Kierkegaard bu noktada özellikle kişiyi “insan olmanın anlamı nedir?” sorusuna yöneltir. Kişiye subjektif doğruluk alanı üzerine derin bir sorgulama başlatır (Yaman, 2016, s.25-26). Subjektif doğruluk denilen şey sadece kişiyi baz alan psikolojik doğruluk olarak tarif eder. Burada inancın objesi yanlış olabilir fakat kişinin ona inandığı doğrudur. Bu subjektif doğrulukta yalnızca o kişi içinde bulunduğu psikolojik durumu bilebilir. Kierkegaard'a göre subjektif doğruluk her durumda neye inanıldığı değil birey ve onun inancı arasındaki ilişkiye odaklıdır (Yaman, 2016, s. 28). Kierkegaard bu düşüncelerinden hareketle varoluşu korku, kaygı, umutsuzluk vb. gibi ruh halleri ile açığa çıkarmaya çalışır. Ona göre bu ruh halleri yaşamın gerçekliği içindedir (Yaman, 2016, s. 31). Yaklaşan fakat nedeni belirsiz olan güçlü bir duygu durumu olarak Kierkegaard'ın kaygı olarak adlandırdığı şey, genelleştirilmiş bir endişe hali olarak tarif edilir. İnsan için kaygı dünyada artık evinde hissetmeme duygusu olarak deneyimlenir (Hannay,2013, s. 234). Kierkegaard (2002) felsefesinde otantik insan faktörü, tutkulu bir birey olmaktan geçer.

Çünkü ancak ona göre tutkuda bir nesil hem kendini hem de diğerini tam olarak anlar (s. 174). Bu nedenle Kierkegaard “korku ve titreme” adlı eserinde otantik insan olarak İbrahim’in ıstırabını betimler. İnanç ve bu inanç yolunda çekilen korku, üzüntü vb. gibi duyguları işler. (Kierkegaard, 2002, s. 174). Kierkegaard İbrahim’in İshak’ı kurban etmeye hazır oluşunu akıl ve inanç arasındaki ayrımı serilmeyerek betimler. Burada inanç ve akıl arasındaki gerilimi arttıran acı çekmeye ve tutkuya dönük içsel gerilim söz konusudur (Blackham, 2005, s. 12-13). Kierkegaard’a göre iman bir sıçrama, teslimiyet ve sonsuzluk hamlesi olarak en yüksek biçimde tutkunun gücüne ihtiyaç duyar (Taşdelen, 2010, s. 138). Sartre ise inanç kavramını Tanrı’ya yöneltmez. Tam aksine Tanrı’ya olan inancın varoluşu tehlikeye sokan bir unsur olarak nitelendirir. Bunun yanı sıra Sartre’in inanç kavramını dünyaya ilişkin duygulara eşlik eden bir fenomen olarak ele aldığı görülür. Sartre (2019) duyguların bedenimizi bir büyü aracı gibi kullanarak sihirli bir dünya tasarladığını söyler. Ona göre her duygunun bir amacı vardır. Bununla birlikte Sartre’a göre gerçek duygu her daim inanç eşliğindedir. Duygu ve inanç birlikteliği nesnelere yönelik nitelikleri bir hakikat gibi kavramamızı sağlar. Bu anlamda duygular bir inanç fenomenidir. Bilinç yarattığı bu yeni büyülü dünya içinde artık kendisini de dönüşmüş olarak bulur. bilinç yeni dünyanın karşısında, yeni bir bilinçtir. Duyguyla hareket eden bilinç dünyayı ve varlığını mesafe olmaksızın kendi dünya görüşünden hareketle tasarlar (Sartre, 2019, s.61-62). Her ne kadar inanç kavramı her iki filozofta da kullanım alanı ve anlamı bakımından farklı olsa da, kavramın duygu ve tutku ile ilişkilendirilmesi noktasında benzerlikler taşıdığı söylenebilir. Sartre duyguları inanç fenomeni olarak tarif eder, Kierkegaard’ da inanç eyleminin tutku içerdiğini ve bundan hareketle şüpheye karşı tutku olarak konumlandığı görülür.

Sartre ve Kierkegaard özgürlüğe benzer anlamlar yükler. Özgürlük varoluşu oluşturmada sürekli olarak devam eden bir belirsizliğe karşı seçme hareketidir. Kierkegaard’a (2013) göre seçimin kendisi kişiliğin içeriğini belirler. Bu noktada seçilmesi gereken ile seçici arasında derin bir ilişki kurulur (s.12). Seçim anı kişi için oldukça ciddidir. Kişi daha seçim yapmadan, seçimin kişilikle ilgisi vardır. Kişi eğer bu seçimi yapmaz erteler ya da kaçarsa kişilik bilinçdışı ile bu seçimi yapar (s.13).Kierkegaard kişinin seçim yapma noktasında duyduğu enerji, samimiyet ve duyguların önemi oldukça önemlidir. “eğer beni doğru anlarsan, seçimde, seçimin yapılmasında enerji, samimiyet ve tutku doğru seçim yapmaktan daha önemlidir. Böylelikle kişilik kendisini kendi içsel sonsuzluğunda ilan eder ve güçlenir. Bu yüzden bir kimse yanlış seçse bile, seçmede kullandığı enerji sayesinde, seçtiğinin yanlış olduğunu keşfedebilir” (Kierkegaard,

2013, s. 16). Kierkegaard (2013) seçimin iyi ya da kötü bir tercih olmasından çok bu seçimin kişi için anlam ifade etmesi gerektiğini vurgular (s.17). Ona göre önemli olan kişinin dünyayı hangi kategoriler altında yaşama istediği ile ilgilidir. Bir seçim iradesi göstermez iyi ya da kötü bir tercih tapmış olmaktan daha önemlidir (Kierkegaard, 2013, s. 17). Kierkegaard yeterince ciddiyet ve yeterince tutkuyla seçim yapıldığı takdirde doğru alternatifini seçmenin garanti olacağını söyler (MacIntyre, 2001, s. 16). Sartre'a göre de kişi kedisini sonradan yaptığı seçimlerle özgürce tasarlar. Sartre (1985) insanın kendini seçerken aynı zamanda bütün insanlığı da bu seçime ortak ettiğini düşünür. Yani kendimizi istediğimiz biçimde tasarlarırken diğer insanları da bu tasarıya dahil ederiz (s.66). Sartre felsefesinde bu noktada öne çıkan kavramlardan biri de sorumluluktur. Ona göre yapılan bütün bireysel edimler tüm insanlığı bağlar niteliktedir. İnsan seçimlerine tüm insanlığı ortak eder. Hem kendini hem tüm insanlığı seçmek derin bir sorumluluk duygusunu da beraberinde getirir (Sartre, 1985, s. 67). İki düşünür içinde seçim anı kişinin varoluşunu oluşturması bakımından oldukça önemlidir. Bu seçim anlarında kişiye eşlik eden duyguların yol gösterici niteliği vurgulanır. Kierkegaard kişinin tutkuyla hareket ettiği zamanların hesaplı biçimde harekete geçen muhakeme yeteneğinden daha önemli bulur. *“tutkuyla harekete geçtiğin kısa süre içinde yaptığın her şeye nüfuz eden hesaplı muhakeme yeteneğin karşısında daha fazla hayranlık duyuyorum. Çünkü tutku seni hiçbir zaman kör etmiyor, tam tersine gözlerini daha fazla açıyor”* (Kierkegaard, 2013, s. 41). Sartre (2019) “Heyecanlar Üzerine Bir Kuram Taslağı” adlı yapıtında, duyguların dönüştürücü gücüne dikkat çeker. Dünyayı anlamak için yönelimsel bir faaliyet gösteren bilinç, beden aracılığıyla dünya ile ilişki kurar. Bilincin bu faaliyetine dahil olan duygular, bilinç durumları olarak tanımlanır. Duygu insan gerçekliğinin dünya ile kurduğu ilişkide ortaya çıkan bilinç durumlarıdır. Duygular dünyayı belli bir tasarıda anlamaya yönelik olarak stratejik bir faaliyette bulunur. Bu noktada duygunun öznesi ve nesnesi arasında kurduğu ilişki oldukça önem taşır. Dünyada karşılaştığı durumlara çözüm arayan özne, nesnesi ile kurduğu ilişkide dünyayı her an kendi eylemleri üzerinden tanır (Sartre, 2019, s. 46). Sartre, duyguların dünya ile kurulan ilişkide öznenin ilişki kurduğu nesneyi dönüştürdüğüne ve aynı zamanda bu dönüşüme kendisini de dahil ettiğini söyler. Sartre duyguların bu dönüştürücü faaliyetini, dünyayı tanıma ve onu stratejik biçimde öznenin kendi yararına uygun olarak değiştirdiğini söyler. İşte bu nedenle duygular Sartre' da, anlamlı ve amaç içeren bilinç durumları olarak görülür. Buradaki değişim nesnenin özsel yapısıyla ilgili bir değişim değildir. Öznenin nesnesine yönelimi ve bundan hareketle de davranışın değişimi söz konusudur. Burada özne nesnenin yapısını değiştirmeden, ona ilişkin yönelimini değiştirerek

nesneye yeni bir anlam yükler. Duygularla nesnelere sonsuza dek süren bir nitelik yüklenir. Duyguların nesnelere yönelik bu yüklemeleri geleceğe yayılıp, dünyanın anlamı üzerine bir ifşa olur. Örneğin bir şeyin duygusal dokusu korkunçluksa onun kurucu ögesi bu olur. “korkunçluk” tam da korkunçluğun tözsel bir nitelik olmasıdır. Yapılan bu yükleme ile dünyada korkunçluk var olur. Böylelikle duygusal yüklemeler gündelik yaşantımızın bir olgusu değil, mutlağın sezgisi olurlar (Sartre, 2019, s.66). Varoluşun anlamını yaşamın gerçekliğinden hareketle ortaya çıkarmaya çalışan Kierkegaard bunun için felsefesinde özellikle bu ruh hallerine vurgu yapar. Yaşamın gerçekliği bireyin öznel olarak deneyimlediği ruh hallerinde ortaya çıkar. “*çünkü benim içinde sükun bulduğum hakikat bendeydi ve benden türedi*” (Kierkegaard, 2013, s.4). Kierkegaard’a göre bilim nesnellik ölçütü ile bilgisel bir ölçüt belirler ve böylece tüm bilgiler varoluşu bozan bir soyutlama olarak belirir. Bu tavır son derece yanlıştır. Eğer düşünce hayal gücü ve duyguların onayından bahsetmezse varoluştan söz edilemez. Bireyin hislerini ve hayal gücünü kaybetmesi varoluşun sefil bir biçimi olarak akli kaybetmek kadar kötüdür (Kierkegaard’dan aktaran Blackham, 2005, s. 18-19).

SONUÇ

Duygu ve akıl karşıtlığı düşünce tarihinde uzunca bir dönem kabul görmüştür. Duyguların insanın zayıf yanı olarak nitelendirilmesi ve buna karşı aklın etkin kontrol sahibi olması fikri, tek yanlı bir bakış yaratmıştır. Varoluşçu görüş ise akılcı tutuma karşı, insanı duygu durumları ile öne çıkan bir varlık olarak ele alır.

Kierkegaard’ a göre insan varoluşuna karşı ortaya konan teorik görüşler kabul edilemez. Gerçekliği sadece akıl merkezine bağlayan bu yaklaşımlar önemli bir konuyu gözden geçirir. Varoluş tutkuları temele alan yaşayan, hisseden ve düşünen bireyin deneyimlerinden türer. Bu anlamda tutku ve düşüncelerin ortaklığına dikkat çeken Kierkegaard, varoluşu insan olmanın bütün özellikleri ile ele alır (Yaman, 2016, s. 21-22). Sartre ise duyguların anlamlı ve amaçlı yapılar olması bakımından dünyaya uyum sağlamak gibi stratejik bir işlevde olduğu görüşündedir. Ona göre göre duygular dünyaya karşı seçimlerimizdir. Bu seçimleriyle insan temel de dünyayı anlama ve anlamlandırma faaliyeti yürütür.

KAYNAKÇA

- Akarsu, B. (1979). *Çağdaş Felsefe*. İstanbul: Milli Eğitim.
- Blackham, H. J. (2005). *Altı Varoluşçu Düşünür*. Ankara: Dost .
- Cristion, R & Rosenwein, B.(2019).*Duygular tarihi nedir*. İstanbul:İslık.
- Cauly, .(2006). *Kierkegaard*.(çrv.Ergüden.).Ankara: Dost.
- Çelebi, V. (2013). J.P. Sartre ve S. Kierkegaard'ın Varoluşçuluk Düşüncelerinin Karşılaştırılması, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23,2, 247-262.
- Foulquie, P.(1976). *Varoluşçu Felsefe*. İstanbul: Gelişim.
- Gökalp, N.(2010). *Duygu ve Etik*. Ankara: Ebabil.
- Gödelek, K. (2008). Kierkegaard'ın İnsan Görüşü.*Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1,5, 357-371.
- Güleç, C.(2018). *Psikofelsefe*. Ankara:Pusula.
- Hannay, A. (2013). *Kierkegaard*. (çev. Nirven, N.). İstanbul: İş Bankası Kültür.
- Kierkegaard, S.(2002). *Korku ve Titreme*.(çev.Kapaklıkaya, İ.).İstanbul: Anka.
- Kierkegaard,S.(2005).*Günlüklerden ve Makalelerden Seçmeler*.(çev.Kapaklıkaya, İ.).İstanbul: Anka.
- Kierkegaard, S. (2013).*Felsefe Parçaları Ya da Bir Parça Felsefe*.(çev. Şahiner, D.). İstanbul: İş Bankası Kültür.
- Kierkegaard,S.(2013).*Etik-Estetik Dengesi Kişiliğin Gelişiminde*.(çev.Kapaklıkaya, İ.).İstanbul: Araf.
- Kierkegaard, S.(2013). *Kahkaha Benden Yana* (çev.Çatlı, N.).İstanbul: Ayrıntı.
- MacIntyre, A. (2001). *Varoluşçuluk*.(çev. Hünler, H.). İstanbul: Paradigma.
- May, R.(2001). *Yaratma Cesareti*.İstanbul: Metis.
- Neu, J.(2012). *Gözyaşı entelektüel bir şeydir* (çev. Çakan, M. & Çevik, C.). Ankara: Kabalcı.

- Sartre, J. P. (1985). *Varoluşçuluk*. İstanbul: Say.
- Sartre, J. P. (2010). *Varlık ve Hiçlik*. İstanbul: İthaki.
- Sartre, J. P. (2016). *Bulantı*. İstanbul: can.
- Sartre, J. P. (2019). *Heyecanlar Üzerine Bir Kuram Taslağı*. İstanbul : Kırmızı kedi.
- Stevenson, L. (2005). *Yedi İnsan Doğası Kuramı*.(çev. Arat, N.). İstanbul: Say.
- Skırbekk, G.& Gılje, N. (2017). *Antik Yunan'dan Modern Döneme Felsefe Tarihi*. Ankara: Kesit.
- Tarhan, N. (2019).*Duyguların psikolojisi ve Duygusal Zeka*. İstanbul: Timaş.
- Taşdelen, V. (2011). Varoluş Felsefesinde Varoluşun Özden Önceliği Sorunu. *Beytülhikme An nternational Journal Of Philosphy*, 1,1, 27-55.
- Taşdelen, V. (2010). Kierkegaard Psikolojisi: Tutku. *Başka Psikiyatri Dergisi*, 4, 133-145.
- Yaman, Y. A. (2016). Kierkegaard Varoluşçuluğunun Kaynakları, *Özne*, 25, 9-33.
- Yıldır, B. (2019). *Kierkegaard'da Benlik Üzerine Bir İnceleme*.Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

**ALTIN KÖPRÜ TÜRKÇE ÖĞRETİMİ ALIŞTIRMA KİTABINDAKİ (A1 DÜZEYİ)
ETKİNLİKLERİN İNCELENMESİ**
AN ANALYSIS OF A1 LEVEL ACTIVITIES FOUND IN ALTIN KÖPRÜ WORKBOOK

Dr. Sibel BARCIN

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi
DOI 10.20875/makusobed.563845

ÖZET

Ders kitabı bilişsel ve duyuşsal hedef alanların temelinde oluşturulan bir kaynaktır. Bu bakımdan hem öğreticiye rehberlik eder hem de öğrencinin dört temel becerisinin gelişmesine yardımcı olur. Yardımcı materyal olarak hazırlanan alıştırmaları ise öğrencinin bilişsel türde davranışları kazanmasına olanak sağlar. Bu sebeple alıştırmaları kitaplarının düzeye uygun olarak hazırlanması önemlidir. Yani A1 düzeyinde alıştırmaları kitabının söz varlığı öğrencilerin temel ihtiyaçlarını karşılayan ve kullanım sıklığı yoğun dil evrensellerinden oluşmalıdır.

Kırgızlara Türkiye Türkçesi öğretiminde seviyeye uygun soru hazırlama sürecinde sadece konu alanlarına ve dil yapılarına göre ölçütler kullanmak yeterli değildir. Sorular bilişsel süreçlere göre değerlendirildiğinde öğretimden daha çok katkı alınır. Örneğin A1 düzeyinde analiz etme, değerlendirme ve yaratma seviyesinde soru hazırlamak uygun değildir. Bu bağlamda süreç içinde bütün seçeneklerin incelenmesinde ve düzeye uygun soru hazırlanmasında fayda vardır. Kırgız öğrencilerin hazır bulunuşluk düzeyine göre dört temel dil becerisi kazandırılmalıdır. Öğrenciler için ortak kelimeler, dil yapısının benzerliği gibi etkenler dil öğrenim sürecini kolaylaştırır. Bu sebeple hazırlanan ders kitaplarında etkinlikler ortaklıklardan yararlanılarak hazırlanmalı ve dört temel dil becerisi dengeli olarak yer almalıdır. Buna ek olarak alıştırmaları kitapları hazırlanırken düzeye göre yönergeler kullanılmalıdır.

Bu çalışmada, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Altın Köprü Türkçe Öğretimi Alıştırma Kitabı (A1 Düzeyi) yenilenmiş Bloom taksonomisine göre incelenmiş ve kitaptaki etkinlik türleri tespit edilmiştir. Alıştırma kitabından seçilen sorular bilişsel düzey göstergelerine göre değerlendirilmiştir. Çalışmaya yönelik bulgular ise doküman incelemesi yöntemiyle toplanmıştır. Çalışma sonucunda temel bilişsel düzeylerden hatırlama ve anlama tespit edilmiş; etkinlik türü olarak en çok yazma etkinliğinin yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kırgızlara Türkiye Türkçesi Öğretimi, Bloom Taksonomisi, Bilişsel Alan, Öğrenme-Öğretme, Alıştırma Kitabı.

ABSTRACT

The textbook is a resource based on cognitive and affective targeting areas. In this respect, it both guides the trainer and helps the learner to develop four basic skills. The workbooks prepared as supplementary materials allow the learner to gain cognitive behaviors. For this reason, it is important to prepare the exercise books according to the student's level. In other words, the vocabulary of the A1 level exercise book should consist of language universals that meet the basic needs of learners and are used frequently. For example, it is inappropriate to

prepare questions at the level of analysis, evaluation and creation at A1 level. In this context, it is useful to examine all options in the process and to prepare questions appropriate to the level.

It is not enough to use only criteria according to subject areas and language structures in the process of preparing questions appropriate to the level in teaching Turkish Language to Turkic Peoples. If the questions are evaluated according to the cognitive process, more contribution is received from the teaching. It is necessary to evaluate all alternatives in the process.

The aim of this research is to study the Turkish language teaching workbook (A1 level) of Kyrgyz-Turkish Manas University “Altın Köprü” according to the renewed Bloom's taxonomy. Findings for the study were collected by document analysis method. The study identified memorization and comprehension as one of the main cognitive skills.

Keywords: Teaching Turkish of Turkey to the Kyrgyz, Bloom's Taxonomy, Cognitive Domain, Learning-Teaching, Exercise Book.

GİRİŞ

Kırgızlara Türkiye Türkçesi öğretiminde öğrenme-öğretme sürecini iyi planlamak gerekir. Öğrencinin iç motivasyonunu desteklemek, öğretimi dört temel beceri üzerine yaymak, geçişleri iyi sağlamak önemlidir.

Aslan ve Atik (2018: 529), günümüzde toplumun ve bireyin ihtiyaçlarının ciddi anlamda farklılaştığını; eğitimin amaçlarının ve uygulamalarının da değiştiğini belirtir.

Bümen (2006: 3) eğitim programındaki öğelerin önemini şu şekilde açıklar: “Bilindiği gibi eğitim programının öğeleri hedefler, içerik, öğrenme-öğretme süreçleri ve ölçme değerlendirmedir. Bu öğeler arasında dinamik ilişkiler bulunmakta ve bir öğedeki değişiklik diğer öğeleri de etkilemektedir. Hedefler, diğer öğelere başlangıç noktası olma özelliği taşıdığından ayrı bir öneme sahiptir. Hedeflerin doğru belirlenmesi, belirlendiği şekilde öğrencilere kazandırılmaya çalışılması, ölçmelere yol göstermesi ve değerlendirmede ölçütler takımı olarak kullanılması tutarlı bir eğitim programının elde edilmesi için bir zorunluluktur.” Bu durum soru hazırlama bakımından bütün öğelerin önemini göstermektedir.

Öğretim programı “Bir okulu bitirmek veya bir alanda uzmanlaşmak için okunması gereken ders ve konuları kapsayan plan, ders programı, müfredat, müfredat programı” olarak tanımlanmaktadır (Güncel Türkçe Sözlük). İyi soru yazabilmek için hedeflerden yola çıkmak gerekir. Bu kapsamda öğretim programları öğreticiye yol göstermektedir.

Yenilenen Bloom Taksonomisi eğitimcilerin; hedefler, içerik, yöntem ve teknikler, ölçme değerlendirme konularında daha doğru ve etkili kararlar alarak uygulama yapabilmelerine olanak tanıyacak duruma getirilmiştir (Çerçi, 2018: 76). Hazırlanan yabancı dil olarak Türkçe öğretimi programlarında, taksonomide ifade edilen bilişsel becerilerin ve hiyerarşinin dikkate alınması dil öğretiminin etkililiğine ve işlevselliğine katkıda bulunacaktır (Ulutaş ve Kara, 2019: 235). Yukarıdaki açıklamalara bakıldığında taksonominin hem öğretim programlarına hem de dil öğretimine katkısı gözle görülmektedir. Bu nedenle etkinliklerin oluşturulmasında bilişsel süreçlere daha fazla önem vermekte fayda vardır.

Türkçe öğretimi üzerine hazırlanan ders kitapları hem dil becerisi kazandırmayı hedefler hem de kültüre ait değerleri, yaşam biçimlerini, bireyin bir olaya bakışını, erdemli yaşamı sezdirerek öğretmeyi planlar. Bu kapsamda okuma, dinleme, yazma ve konuşma temel dil becerilerini çeşitli etkinlikler yoluyla pekiştirir.

Tanrıkulu ve Akbal (2020: 407) öğreticinin dört temel beceri etkinliklerini etkin bir şekilde kullanabilmesi gerektiğini belirtir. Bu durumu örnekle şöyle açıklar: “Bir dinleme etkinliği için sınıfta sadece örnek bir konuşma yapıp öğrencilerin kendisini dinlemesini istememeli. Bunun yerine günlük hayattan bir haber sunucusunun konuşmasını dinletebilir ya da bir konferansa katılmalarını isteyebilir.”

ÇALIŞMANIN AMACI

Bu çalışmada, Kırgızlara Türkiye Türkçesi öğretiminde soru hazırlama sürecinde bilişsel süreçlerin önemine dikkat çekmek; etkinlik türlerinin dağılımını incelemek ve farkındalık oluşturmak amaçlanmıştır.

ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesinden yararlanılmıştır. Doküman analizi araştırılan olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar. Eğitimle ilgili araştırmalarda müfredat programları, okul içi ve okul dışı yazışmalar, toplantı tutanakları, ders kitapları, öğrenci kayıtları, öğretmen ve öğrenci el kitapları, ders ve ünite planları vb. dokümanlar kullanılabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2006: 187). Çalışmanın veri kaynağını Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Altın Köprü Türkçe Öğretimi Alıştırma Kitabı (A1 Düzeyi) oluşturmaktadır. Doküman incelemesi yöntemine uygun olarak ilgili alıştırma kitabındaki etkinlik türleri dört temel beceri bakımından ele alınmış; seçilen sorular ise taksonominin bilişsel süreçleri dikkate alınarak incelenmiştir.

BULGULAR VE YORUM

Aşağıda Altın Köprü Türkçe Öğretimi Alıştırma Kitabı (A1 Düzeyi) etkinliklerinin bilişsel düzey göstergelerine örnekler gösterilmiştir.

Yönerge	Örnek Soru	Düzey	Gösterge
Yerleştirelim (6)	üzmeden / okumadan / tartışıp / görüşüp / istemeden / bağırmandan Geçen gün _____ kalbini kırdım. Özür dilerim. Aslında ben sana öyle davranmak istemedim. Benim sana _____ güzelce anlatmam gerekiyordu, ama bağırardım. Sen benim en iyi arkadaşısın. Genelde birbirimizi _____ iyi geçiniyoruz ama biliyor musun bu da monotonluk getiriyor. Arkadaşlar ara sıra _____ da birbirini üzebilir ama sonunda iyi anlaşabilir. En iyisi biz yarın _____ bu sorunu çözelim. Bu mesajımı _____ sakın uyuma! (2019: 77)	Hatırlama	Seçme
Eşleştirelim (14)	•97 •576 •1994 •Bin dokuz yüz doksan dört •İki bin üç •Doksan sekiz bin iki yüz	Hatırlama	Eşleştirme

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

	elli iki •2003 •İki milyon dokuz yüz elli sekiz bin yedi yüz otuz •98252 •Doksan yedi •17645 •Beş yüz yetmiş altı •2958730•On yedi bin altı yüz kırk beş (2019: 7)		
Yazalım (9)	12. 07. 2013 23. 10. 1927 07. 08. 1882 30. 12. 2015 (2019: 7)	Hatırlama	Yazma
Tamamlayalım (60)	1. Sonbahar_____ meyveler olgunlaşıyor. 2. Şu lokanta_____ lezzetli yemekler var. 3. Duvar_____ büyük bir tablo var. 4. Orman_____ yabanî hayvanlar yaşıyor. 5. Dolmuş_____ çok yolcu var. (2019: 13)	Anlama	Tahmin etme
Yanlış çizelim (12)	1. Türkiye’de yedi bölge ve 81 şehir var. / Türkiye’de yedi bölgeler ve 81 şehirler var. 2. Bişkek’te çok ağaçlar var. / Bişkek’te çok ağaç var. 3. Ben 1997’nci yılda doğdum. / Ben 1997 yılında doğdum. 4. 29 Ekim’de bayram var. / 29. Ekim’de bayram var. 5. Biz öğrenci. / Biz öğrenciyiz. (2019: 20)	Hatırlama	Altın çizme
Cevaplayalım (14)	1. Sence en iyi futbolcu kim? _____ _____ 2. En sevdiğin yemek hangisi? _____ _____ 3. En çok hangi şarkıcıyı beğeniyorsun? _____ _____ 4. En çok hangi yazarın kitaplarını	Anlama	Örnek verme

	okudun? (2019: 48)		
Doğru seçeneği işaretleyelim (18)	Siz tatilde İsviçre'ye mi _____? a) gidiyor musunuz b) gidiyoruz c) gidiyorlar d) gidiyorsunuz (2019: 51)	Hatırlama	Seçme
Cümle kuralım (6)	1. konuşmak / sizinle / istiyordum / bir konu hakkında / çok önemli 2. lokantadaki çorba / soğuktu / geri gönderdim / bu yüzden 3. karlı havada / yürüyüş / seviyorum / yapmayı 4. yürüyordum / geçen gün / yolda / eski bir arkadaşım / rastladım 5. gidiyorduk / denizde / tekneyle / birdenbire / gördük / yunus balıkları (2019: 67)	Anlama	Yeniden sıraya koyma

Tablo 1: Altın Köprü Türkçe Öğretimi Alıştırma Kitabındaki (A1 Düzeyi) Etkinliklerin Bilişsel Düzey Göstergelerine Örnekler

Tablo 1 incelendiğinde alıştırma kitabından seçilen örnek sorularda hatırlama boyutunda 5, anlama boyutunda 3 etkinliğin yer aldığı görülmektedir. Düzey göstergelerinden seçme, eşleştirme, yazma, tahmin etme, altını çizme, örnek verme, yeniden sıraya koyma tespit edilmiştir.

Alıştırma kitabında tamamlayalım 60, doğru seçeneği işaretleyelim 18, eşleştirelim 14, cevaplayalım 14, yanlışı çizelim 12, yazalım 9, yerleştirelim 6, cümle kuralım 6 olmak üzere 139 yönerge bulunmaktadır.

Yönergelerin yazımında eş anlamlı kelimelerin kullanımına dikkat edildiği gözlenmiştir. Örneğin, hem cevaplayalım hem de yanıtlayalım yedişer kez yer almıştır.

Alıştırma kitabı etkinlik türleri bakımından incelendiğinde en çok yazma etkinliklerinin yer aldığı tespit edilmiştir. Yazma etkinliklerinde Altın Köprü'deki 6 üniteye uygun olarak dil yapıları pekiştirilmiştir. Bununla birlikte okuma ve konuşma etkinliklerine alıştırma kitabında daha az yer verildiği; dinleme etkinliğine ise hiç yer verilmediği gözlenmiştir.

SONUÇ

Tabloda incelenen sorularda alt düzey bilişsel süreçlerden hatırlamaya 5; anlamaya 3 kez yer verildiği tespit edilmiştir. A1 temel düzey için bu beklenen bir sonuçtur. Öğrenme ilkelerinden biri gerçekleşmiş ve kapsam geçerli bir şekilde ölçülmüştür. Alıştırma kitabında analiz, sentez gibi üst düzey bilişsel süreçlere yer verilmediği, taksonomik açıdan dikkat edildiği sonucuna varılmıştır.

Alıştırma kitabında yönergeler A1 temel düzeyine göre yerleştirelim, eşleştirelim, yazalım, tamamlayalım şeklinde öğrencinin anlayabileceği şekilde oluşturulmuş; fazla veya eksik bilgi yer almadığı gözlenmiştir. Bu bilgilere ek olarak eşleştirelim sorularında aynı kalıplar kullanılmıştır. Seçeneklerin uzunluğuna dikkat edilmiştir.

Alıştırma kitabında yönerge olarak doğru seçeneği işaretleyelim 18 kez yer almıştır. Çeldiricilerin biçimi ve gramatikal yapısının yönerge ile tutarlı olduğu tespit edilmiştir.

Alıştırma kitabında Kırgız Türkçesi ile Türkiye Türkçesinde yer alan ve yalancı eşdeğerlerden biri olan gül kelimesinin iki farklı anlamı için örnek verildiği görülmüştür. Böylelikle yanlış öğrenmenin önüne geçilmiştir. Bu kapsamda kültürlerarası iletişim diline önem verildiği sonucu çıkarılabilir.

Cevaplayalım başlığı altında öğrencinin bilgisini uygulayabilmesine yönelik sorulara yer verilmiş ve düşüncesini yazılı olarak ifade etmesi istenmiştir. Buradan söz konusu alıştırma kitabının yazma becerisini ölçmeye önem verdiği sonucuna ulaşılmıştır. Buna ilaveten ilgili alıştırma kitabında ölçme değerlendirmeye uygun olarak açık uçlu sorulara yer verilmediği, bilişsel süreçlere önem verildiği tespit edilmiştir.

Araştırmanın sonuçları doğrultusunda sunulacak öneriler ise şöyledir:

Alıştırma kitabında daha çok yazma etkinliklerine yer verildiği tespit edilmiştir. Diğer etkinlik türlerine de yer verilmesinde fayda vardır.

Alıştırma kitabında yönergelerin daha dengeli bir şekilde hazırlanmasında fayda vardır.

Hedefe uygun soru hazırlamak ölçme için önemli bir aşamadır. İlgili alıştırma kitabının sonunda kazanım listesine yer verilse daha çok katkı alınır.

KAYNAKÇA

Aslan, M., Atik, U. (2018). 2015 ve 2017 İlkokul Türkçe Dersi Öğretim Programı Kazanımlarının Revize Edilmiş Bloom Taksonomisine Göre İncelenmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 7 (1), 528-547.

Bümen, N. T. (2006). Program Geliştirmede Bir Dönüm Noktası: Yenilenmiş Bloom Taksonomisi. *Eğitim ve Bilim*, 31 (142), 3-14.

Çerçi, A. (2018). 2018 Türkçe Dersi Öğretim Programı Kazanımlarının (5, 6, 7, 8. Sınıf) Yenilenen Bloom Taksonomisine Göre İncelenmesi. *Okuma Yazma Eğitimi Araştırmaları*, 6 (2), 70-81.

Öztürk, Z. (2019). Altın Köprü Türkçe Öğretimi Alıştırma Kitabı A1. Bışkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları: 191/2.

Tanrikulu, L. ve Akbal, E. (2020). Yabancılara Türkçe Öğretiminde Kullanılan İzmir Yabancılar İçin Türkçe Alıştırma Kitabı A1 Düzeyinin Etkinliklerinin Dil Becerilerine Dağılımının İncelenmesi. *International Journal of Language Academy*, 8 (1), 404-412.

Türk Dil Kurumu Sözlüğü. <https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 29.01.2021

Ulutaş, M. ve Kara, M. (2019). TÖMER Türkçe Öğretim Programları Okuma Kazanımlarının Bilişsel Stratejiler Açısından İncelenmesi. *Dil Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 232-250.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. (9. bs.) Ankara: Seçkin Yayıncılık.

INVESTIGATION OF THE WORK ACCIDENTS IN THE AGRICULTURAL SECTOR IN BULGARIA

STOYANOVA, NATALIYA

University Of Agribusiness And Rural Development- Plovdiv, Bulgaria

ABSTRACT

The work accidents in the agricultural sector in Bulgaria is the paper's objective. Agriculture in is faced with increasing challenges and problems. Some of them we cannot control: world economy, climate change, weather extremes, abandonment of rural areas. What we can control is our capacity to work and our ability to overcome the health and safety problems with which we are faced. In this paper the OSH approach and performance in Bulgaria is discussed in the context of the wider EU approach to OSH and Agriculture and Rural Development policy. The demographics identified in agriculture in Bulgaria and across the EU, with an aging and generally untrained labour force, places distinct challenges to improving OSH within the sector and to the achievement of the EU 2020 Strategy and "Food Harvest 2014/2020" in Bulgaria

KEY WORDS

work accident, workers' rights. social partnership agricultural sector of Bulgaria

JEL CLASSIFICATION

Q, Q₁₈, R, R₅₈

I. INTRODUCTION

Agricultural experts expect an increase in grain harvest in 2021, both in Europe and in the Black Sea region, which includes Bulgaria, Romania and Ukraine.

Wheat is expected to increase by 2% to a record 790 million tons, and the amount of corn will jump by nearly 5% to over 1 billion tons, which will also be a top achievement.

Grain consumption is expected to increase by 2.5% to over 2 billion tonnes. London analysts argue in their forecast with the growing need for cereals for human food, feed and industrial use.

This means that despite the record harvest, stocks in the largest exporting countries will increase by only 1 million to 144 million tons, mainly in the form of corn. The largest exporters of this crop are Argentina, Brazil, Ukraine and the United States. Leaders in wheat are Argentina, Australia, the European Union, Canada, Kazakhstan, Russia, the United States and Ukraine. The short-term outlook for EU agricultural markets in 2021 concludes that the EU agricultural sector is showing resilience during the Covid-19 crisis. The sector has performed relatively well thanks to increased retail sales and domestic consumption. In addition, the outlook is favorable with a dynamic global demand and resumption of food services (restaurants, bars, cafes), expected once the vaccination campaign is sufficiently advanced.

II. LITERATURE REVIEW

In structural terms, the transitional period has affected negatively the Bulgarian processes prestruktuiranje farms, their production orientation. In structural terms, the Bulgarian agriculture is characterized by you see a group of farms with a specific specialization:

A large group of small farms , mostly in animal husbandry and horticulture, the production of products with weak market potential and orientation.

Relative a group of large, improved substantially reserves, production activities, mainly in grain production and other cultures

A particularly strong influence on the development of production structures and podotrasli in the economy after 2007 has the current framework of the Common agricultural policy single payment on the surface , which provides different levels of support to these groups. This leads to a deepening of differences in development is the creation of products, performance, profitability, opportunities for prestruktuiranje and modernization.

Structural and commodity imbalance myspreadsheet the overall competitiveness of philarmoniada. In conditions of open market economy and globalization is becoming increasingly difficult to realize the existing potential of the industry production for which it has favourable conditions and traditions, and to maintain food security in the country from internal resources. It is, after all, creates serious difficulties for processing facilities, which can not realize fully the potential high konkurentosposobnost because of the lack of quality raw materials.

This imbalance is amplified by the fact (according to INE, 2008) that the population in rural areas in the period 1972 – 2004. decreased from 1 million people, and then to 2008. with more than 180 000, and in relation to 2007.with 0.4%. The main factors of the declining population in rural areas have a negative natural increase and migration from rural to urban areas. The reasons for this were universal , but they are mostly serotta, income, infrastructure, health and education.

In this respect GSP for the period 2014-2020 reveals some opportunities, especially for small farms and areas unfavorable for agricultural activity conditions.

In this context, one of the most difficult problems to solve remains the question of whether the individual farms and small farmers (especially in hilly and mountainous areas) , whose production is expected to be linked to the creation of specific products (boutique and traditional) agriculture. In this respect GSP for the period 2014-2020 reveals some opportunities, especially for small farms and areas unfavorable for agricultural activity conditions.

III. THE LATEST TRENDS AND FUTURE PROSPECTS FOR THE MAIN AGRICULTURAL SECTORS

1. Polish cultures

Prices of all major cereals have risen, in line with global prices. World grain consumption is also expected to increase, mainly from the demand for animal feed. EU cereal production could reach 295.2 million tonnes in 2020/21, up 5.3% from last year.

Total oilseed production in the EU is expected to increase by 3.4% compared to last year and reach 16.7 million tonnes in 2021/22, despite severe weather conditions. As regards protein crops, production increased by 7.9% in 2020/21. In 2021/22, it may increase by a further 5.2%, mainly from domestic demand for food.

EU sugar production has reached a 5-year low, selling 14.4 million tonnes in 2020/21. This decline is mainly due to the widespread yellowing of the sugar beet crop in France. However, consumption must remain stable, leading to a reduction in stocks.

Fig 1. European Organization of Traders in Cereals

Good purchase prices of wheat will not be repeated this year, according to analyzes of experts in the production and trade of cereals. The levels of BGN 390-410 / ton of wheat, which together with the subsidies under all measures supporting agriculture provide an excellent yield, are about to be reduced in 2021.

The main reason for the expected lower wheat prices are data from the European Organization of Traders in Cereals, Oil Seeds, Vegetable Oils and Meal (COCERAL), which forecasts an increase in the grain harvest in the Member States of the European Union this year. from 5.2 million tons compared to 2020 to 283.48 million tons.

The largest growth is expected in the wheat harvest in France - 36 million tons, with realized 29.2 million tons of yields in 2020.

The forecast for Germany reaches 23 million tons out of 21.9 million tons, while for Poland a slight decline to 11.05 million tons from 11.9 million tons is forecast. EU wheat yields in 2021 are expected at 5.82 tonnes per hectare compared to 5.75 tonnes per hectare last year. The sown areas with cereals are projected to expand to 21.7 million hectares from 20.6 million hectares last season.

Data for the UK are given separately for the first time since leaving the EU, with soft wheat production rising to 14.9 million tonnes after last year's extremely weak 9.5 million tonnes. Yields are expected to increase to 8.2 tonnes per hectare from 6.96 tonnes per hectare last season. The experts of the trade organization also envisage a significant expansion of the

sown areas with wheat in Great Britain this season to 1.8 million hectares from 1.3 million hectares last season.

For maize, EU production is estimated to grow to 63.5 million tonnes, compared to 62.3 million tonnes harvested last year. A richer harvest is expected in France - 14.2 million tons compared to 13.4 million tons in 2020, in Romania - 11.7 million tons compared to 9.6 million tons last year, and in Bulgaria - 3.8 million tonnes compared to 3.5 million tonnes in 2020. At the same time, for some of the main producers of cereals in the EU, a decline in the harvest is forecast - up to 7.3 million tonnes from 8.3 million tonnes in Hungary, up to 5.8 million tonnes out of 6.1 million tonnes in Italy, up to 3.4 million tonnes out of 3.8 million tonnes in Germany and up to 4.1 million tonnes out of 4.2 million tonnes in Poland. The average yield of maize in the EU is projected to increase to 7.23 tonnes per hectare from 7.08 tonnes per hectare in 2020, but with a slight contraction of the area to 8.78 million hectares sown last season 8, 81 million hectares.

COCERAL analysts also forecast an increase in the harvest of oilseeds in the EU this year to 29.6 million tons from 28.4 million tons in 2020. The estimate for all three major crops is for production growth - up to 16.5 million tons of 16 million tons of rapeseed, up to 9.9 million tons of 9.2 million tons of sunflower and up to 3.1 million tons of 3.07 million tons of soybeans.

2. Specialized crops

In 2020/21, olive oil in the EU could reach nearly 2.1 million tons, which is 10% more than in 2019/20. Following an increase in 2020, EU consumption may continue to increase by an additional 3% in 2020/21. Thanks to this growth and the expected stable exports, olive oil prices can continue to recover.

As regards the wine sector, EU wine production is expected to remain stable at around 158 million hectoliters in 2020/21. Domestic use may increase by 2% due to "other uses" such as crisis distillation. With exports expected to increase, these developments could lead to a reduction in wine stocks and a better market balance for the sector.

Apple production in the EU remains stable for 2020/21 and amounts to 11.5 million tonnes. With increased consumption at home during the Covid-19 pandemic, per capita consumption of fresh apples is expected to remain high at an average of 15.4 kg. per person.

The production of oranges in the EU 2020/21 amounted to 6.6 million tons and was 8% higher than the previous year. After high demand for fresh oranges in 2020, consumption is expected to remain high in 2020/21 at 12.9 kg per person

3. Milk and milk products

EU milk production is expected to increase by 1% in 2021, thanks to increased yields, while the number of dairy herds is expected to continue to decline.

Consumption of cheese and butter in the EU may increase, in particular from the reopening of food services, and retail sales must remain higher than before Covid-19. In terms of production, EU cheese is expected to absorb 21% of the additional milk produced in 2021.

Consumption of fresh dairy products is expected to decline after the peak in 2020, but is likely to remain above pre-Covid-19 levels.

4. Meat

Beef production in the EU fell by 1.2% in 2020 and is expected to continue to decline by an additional 0.9% in 2021, despite a recovery in demand in the second half of 2021, suggesting a gradual opening of restaurants and the return of tourism.

As regards the pigmeat sector, production increased by 1.2% in 2020 due to exports. However, after two years of impressive growth, exports will decline as the Chinese pork sector slowly recovers from African swine fever (ASF). This will lead to slightly lower production in 2021 (-0.7%).

In 2020, poultry production in the EU increased by 1% and is expected to maintain similar growth in 2021 (+ 1%). The sector has been affected by avian influenza, found in 18 EU countries, along with the closure of food services due to Covid-19, which also weighs on the market. However, a slight recovery in exports should be observed in 2021, with export bans (related to bird flu) expected to be lifted gradually.

Sheep and goat meat production in the EU increased by 2% in 2020. However, production is expected to decrease by 1% in 2021 due to a decline in herd size and less slaughter on farms in Romania and Bulgaria. Lower availability of sheepmeat on the domestic market could lead to higher prices in the EU.

IV. CONCLUSIONS

Good purchase prices of wheat will not be repeated this year, according to analyzes of experts in the production and trade of cereals. The levels of BGN 390-410 / ton of wheat, which together with the subsidies under all measures supporting agriculture provide an excellent yield, are about to be reduced in 2021.

The main reason for the expected lower wheat prices are data from the European Organization of Traders in Cereals, Oil Seeds, Vegetable Oils and Meal (COCERAL), which forecasts an increase in the grain harvest in the Member States of the European Union this year. from 5.2 million tons compared to 2020 to 283.48 million tons.

The largest growth is expected in the wheat harvest in France - 36 million tons, with realized 29.2 million tons of yields in 2020.

The forecast for Germany reaches 23 million tons out of 21.9 million tons, while for Poland a slight decline to 11.05 million tons from 11.9 million tons is forecast. EU wheat yields in 2021 are expected at 5.82 tonnes per hectare compared to 5.75 tonnes per hectare last year. The sown areas with cereals are projected to expand to 21.7 million hectares from 20.6 million hectares last season.

V. REFERENCES

1. Stoyanova, N. (2015) SCIENTIFIC-PRACTICAL CONFERENCE WITH INTERNATIONAL PARTICIPATION "INNOVATIONS IN THE ECONOMY" NEW BULGARIAN UNIVERSITY, SOFIA, OCTOBER 3, *Agricultural markets globally*
2. Regions 2020 – An Assessment of future challenges for EU Regions, Commission of the European Communities, Brussels, 2008.
3. Стоянова Н, 2017/ Държавата като субект в индустриалните отношения // МЕЖДУНАРОДНА НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКА КОНФЕРЕНЦИЯ НА ТЕМА: "РАЗВИТИЕ НА БЪЛГАРСКАТА И ЕВРОПЕЙСКАТА ИКОНОМИКИ – ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА И ВЪЗМОЖНОСТИ" ВЕЛИКО ТЪРНОВО, 28-30.09.2017
4. 56TH SCIENCE CONFERENCE OF RUSE UNIVERSITY, BULGARIA, 2017
Copyrights© 2017 ISSN 1311-3321

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

5. Stoyanova, N. (2014) FOURTH INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE/CLIMATE CHANGE, ECONOMIC DEVELOPMENT, ENVIRONMENT AND PEOPLE CONFERENCE (CCEDEP) REGIONAL DEVELOPMENT OF CENTRAL AND EASTERN EUROPEAN COUNTRIES PLOVDIV, BULGARIA, *General model of production' process in the auto enterprises*
6. Territorial agenda of the European Union 2020, 2011.
7. <http://www.mrrb.government.bg/index.php?do=law&id=220&lang=bg&type=4>
8. Thurston, M. G., An Open Standard for Web-Based Condition-Based Maintenance Systems, "AUTOTESTCON Proceedings, 2001. IEEE Systems Readiness Technology Conference.", 2001, USA, Valley Forge, PA, 2001, pp. 401-415.
9. The Market Concentration Doctrine, Washington D.C.: American Enterprise Institute. Doi N., The Efficiency of Small Manufacturing Firms in Japan, Quarterly Review of Economics and Business 38 (2) , 15-26, 2002.

TÜRKİYE'DEKİ BÜYÜKŞEHİRLERİN COVID-19 PANDEMİSİ İLE MÜCADELE PERFORMANSININ CRITIC VE MABAC YÖNTEMLERİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ

EVALUATION OF TURKEY' METROPOLITAN CITIES STRUGGLE AGAINST COVID-
19 PANDEMIC WITH CRITIC AND MABAC METHODS

Dr. Öğr. Üyesi Talip ARSU

Aksaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Turizm ve Otel İşletmeciliği
Programı ORCID: 0000-0002-2580-166X

ÖZET

2019 yılı aralık ayında Çin'in Wuhan eyaletinde ortaya çıktıktan sonra çok kısa bir sürede dünyanın hemen her yerinde birinci gündem maddesi haline gelen Covid-19 pandemisi Türkiye'de de birçok vaka ve virüs kaynaklı ölüm ile kendini göstermiştir. Türkiye özellikle üçüncü pikin çok zor geçtiği Nisan 2021'in de etkisiyle toplam vaka sayısı olarak dünyada beşinci ülke haline gelmiştir. Bununla birlikte hem sağlık bakanlığının açıklamaları hem de paylaşılan istatistiki bilgiler vakaların büyük çoğunluğunun büyükşehirlerde ortaya çıktığını doğrulamaktadır. Bu yüzden bu çalışmada büyükşehirlerin Covid-19 pandemisiyle mücadele performansını değerlendirmek amaçlanmıştır. Öncelikle değerlendirmeyi yapmak amacıyla en sık kullanılan kriterler literatür taranarak belirlenmiştir. Kriter belirlendikten sonra kriterlerin ağırlıkları objektif Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) yöntemlerinden CRITIC (The CRiteria Importance Through Intercriteria Correlation) yöntemi ile belirlenmiştir. Sonrasında belirlenen kriter ağırlıkları kullanılarak iller ÇKKV yöntemlerinden MABAC (The Multi-Attributive Border Approximation area Comparison) kullanılarak sıralanmıştır. Elde edilen bulgulara göre en iyi performans gösteren büyükşehirler sırasıyla Trabzon, Samsun, Ankara, Antalya ve Adana, en kötü performans gösteren büyükşehirler Sakarya, Tekirdağ, Bursa, İstanbul ve Mardin olarak bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, Büyükşehirler, Performans, CRITIC, MABAC

ABSTRACT

The Covid-19 pandemic, which became the first agenda item in almost every part of the world after emerging in Wuhan province of China in December 2019, manifested itself with many cases and virus-related deaths in Turkey. Turkey has become the fifth country in the world in terms of total number of cases, especially with the effect of April 2021, when the third peak was very difficult. However, both the statements of the ministry of health and the shared statistical information confirm that the vast majority of cases occur in metropolitan cities. Therefore, in this study, it is aimed to evaluate the performance of metropolitan cities in struggle of the Covid-19 pandemic. First of all, the most frequently used criteria for evaluation were determined by reviewing the literature. After the criteria were determined, the weights of the criteria were determined by the CRITIC (The CRiteria Importance Through Intercriteria Correlation) method, which is one of the objective Multi-Criteria Decision Making (MCDM) methods. Afterwards, provinces were ranked by using the MABAC (The Multi-Attributive Border Approximation area Comparison), one of the MCDV methods, using the determined criteria weights. According to the findings, the best performing metropolitan

cities were Trabzon, Samsun, Ankara, Antalya and Adana, respectively, and the worst performing cities were Sakarya, Tekirdağ, Bursa, Istanbul and Mardin

Keywords: Covid-19, Metropolitan Cities, Performance, CRITIC, MABAC

1. GİRİŞ

Covid-19 2019 yılının Aralık ayında Çin'in Hubei eyaletinde yer alan Wuhan şehrinde hala çeşitli spekülasyonlar olmasına rağmen bir canlı hayvan pazarında ortaya çıkan bir virüs olarak kayıtlara geçmiştir. Virüsün ortaya çıkmasının üzerinden iki ay bile geçmeden Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) 30 Ocak 2020 tarihinde Covid-19'u küresel pandemi olarak ilan etmiştir. Küreselleşmenin getirdiği ülkeler arası yoğun insan hareketliliği sayesinde dört aydan daha kısa bir sürede 185 ülkede görülmeye başlanmıştır (Breitenbach vd., 2020: 2). Özellikle gelişmiş ülkeler çok yüksek sağlık harcamaları yapmalarına rağmen, pandemiye tam olarak hazırlıklı olan ülke sayısının yok denecek kadar az olduğu ortaya çıkmıştır. Pandeminin ilk dalgasında en fazla etkilenen ülkelerin gelişmiş Avrupa ülkeleri (İtalya, İspanya, Fransa vb.) olması bu iddiayı doğrular niteliktedir.

Birçok ülke pandemi şartlarını pandemi yaşanırken öğrenmek zorunda kalmıştır. Fakat bu süreçte en fazla etkilenen ülkeler sağlık altyapısı zayıf, nüfusu yoğun ve yaşlı ülkeler olmuştur. Bu yüzden ülkeler Covid-19 pandemisindeki başarısına göre değerlendirilirken genellikle bu veriler dikkate alınmıştır. Bu değerlendirmeler yapılırken aynı anda çok ve çelişen kriteri dikkate alarak çözüme ulaşmaya çalışan Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) yöntemleri sıklıkla tercih edilmiştir. ÇKKV yöntemleri Covid-19 ile ilgili çalışmalarda sıklıkla kullanılmasına rağmen genellikle ülkeler bazında değerlendirme yapılmıştır. Daha küçük yerleşim yerlerinin daha nadir olarak değerlendirilmesinin nedeni bu bölgeler ile ilgili verilerin sınırlı olmasından kaynaklanabilmektedir. Fakat Türkiye gibi nüfusunun büyük bir bölümünün (yaklaşık %78) büyükşehirlerde yaşadığı (TUİK, 2021) ülkeler için bu yerleşim yerleri artık tek başına değerlendirilmesi gereken yerlerdir. Çünkü bu büyükşehirlerde başarının sağlanması ülke genelinde başarı sağlanması anlamına gelmektedir. Bu yüzden bu çalışmada büyükşehirlerin Covid-19 pandemisi ile mücadele başarısını değerlendirmek amaçlanmıştır. Bu amaçla Türkiye'de 750.000 üzerinde nüfusu olan 30 büyükşehir değerlendirme kapsamına alınmıştır. Değerlendirmede kriterleri ağırlıklandırmak için objektif (uzman görüşlerinin kullanılmadığı) Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) yöntemlerinden CRITIC (The CRiteria Importance Through Intercriteria Correlation), büyükşehirleri değerlendirmek için MABAC (The Multi-Attributive Border Approximation area Comparison) yöntemleri tercih edilmiştir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

2019 yılında ortaya çıkan Covid-19 virüsü ve buna bağlı olarak tüm dünyada etkili olan pandemi, beraberinde getirdiği fizyolojik ve sosyal sorunlardan dolayı bilim camiasının dikkatini çekmiştir. Akademik yayıncılık için görece kısa bir süre olarak değerlendirilebilecek iki yıldan kısa bir sürede pandeminin fizyolojik ve sosyal sorunlara çözüm önerilerini ortaya koyan sayısız çalışma yapılmıştır. Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri (ÇKKV) de aynı anda çok sayıda ve çelişen kriterleri dikkate alarak karar vericiye bir çerçeve sağladığından dolayı sıklıkla tercih edilmiştir. TOPSIS (*Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solutions*) küreselleşme üzerinde Covid-19'un etkilerini incelemek için (Shrestha vd., 2020) AHP (Analitik Hiyerarşi Prosesi) ve TOPSIS Covid-19 aşısı öncelik gruplarını belirlemek için (Hezam vd., 2021) ve Covid-19 yayılımındaki baskın risk faktörlerini

değerlendirmek için (Ghorui vd., 2021), VZA (*Veri Zarflama Analizi*) ülkelerin Covid-19 ile mücadelesinin değerlendirilmesi için (Shirouyehzad vd., 2020; Breitenbach vd., 2020; Ghasemi vd., 2020), MAIRCA (*MultiAtributive Ideal-Real Comparative Analysis*) sürdürülebilir kalkınma üzerinde Covid-19'un etkilerini incelemek için kullanılmıştır (Kayapınar Kaya, 2020). Bu çalışmada ise objektif (uzman görüşüne ihtiyaç duyulmayan) ÇKKV yöntemlerinden CRITIC ve kriterler için bir sınır yakınlık alanı oluşturma prensibine dayanan MABAC yöntemleri kullanılmıştır.

CRITIC yöntemi Diakoulaki vd. (1995) tarafından önerilmiş ve son yıllarda yapı ekipmanlarının değerlendirilmesi (Keshavarz Ghorabae vd., 2018), 5G endüstrisi değerlendirmesi (Peng vd., 2019), personel seçim süreci (Ayçin, 2020a), ülkelerin Ar-Ge performansı değerlendirmesi (Orhan & Aytekin, 2020) gibi birçok karar probleminde kriter ağırlıklandırmak amacıyla kullanılmıştır. MABAC yöntemi ise Pamučar & Ćirović (2015) tarafından geliştirilen ve tedarikçi seçimi (Xu vd., 2019), risk değerlendirmesi (Liang vd., 2019), karayolu planları optimizasyonu (Luo & Liang, 2019), kurumsal kaynak planlaması yazılımı seçimi (Ayçin, 2019), memnuniyet düzeyi analizi (Bakır, 2019) gibi karar problemlerinde kullanılan kriterleri değerlendirmeye yönelik bir ÇKKV yöntemidir.

CRITIC ve MABAC yöntemleri sıklıkla bir arada da kullanılan yöntemlerdir. Stojanović & Puška (2021) tedarik zinciri lojistik yönetimi performansı değerlendirmesinde, Çelik (2021) banka performans değerlendirmesinde, Akbulut (2020) finansal performans değerlendirmesinde, Ahmad vd. (2020) esnek üretim sistemleri için robot seçiminde, Ayçin & Çakın (2019) ülkelerin inovasyon performansı ölçümünde ve Wei vd. (2019) tedarikçi seçiminde CRITIC ve MABAC yöntemlerini bir arada kullanmıştır. Yapılan ayrıntılı literatür incelemesinde Covid-19 ile mücadelede büyükşehirlerin performansını inceleyen bir çalışmaya rastlanamamıştır. Aynı şekilde CRITIC ve MABAC yöntemlerinin sağlık verilerinin kullanıldığı performans incelemelerinde bir arada kullanımına rastlanamamıştır. Bu sebeplerden dolayı bu çalışma özgün sonuçlar ortaya koymuştur.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Amacı, Önemi ve Verileri

Bu çalışmada Türkiye'deki büyükşehirlerin Covid-19 ile mücadele başarılarına göre değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu çalışma devam eden pandemide büyükşehirler için alınacak önlem ve uygulanacak politikaların belirlenebilmesi açısından önemli sonuçlar ortaya çıkaran bir çalışmadır. Nüfusu 750.000 ve üzerinde olan 30 büyükşehir değerlendirme kapsamına alınmıştır. Değerlendirme kriterleri belirlenirken literatürde yer alan çalışmalar dikkate alınmıştır.

Hala devam etmekte olan Covid-19 pandemisi ile girilen mücadelede genellikle ülkeler değerlendirilmiştir (Shirouyehzad vd., 2020; Breitenbach vd., 2020; Ghasemi vd., 2020). Bu çalışmada ise insanların yoğun olarak yaşadığı büyükşehirler değerlendirilmiştir. Araştırma dizayn edilirken değerlendirmede kullanılan kriterler üç başlık altında toplanmıştır. Bu başlıklardan ilki olan ülkelerin veya bölgelerin sağlık alt yapıları ile ilgili kriterler birçok çalışmada kullanılmıştır (Abbaspour vd., 2020; Araujo vd., 2018; Stefko vd., 2018; Asandului vd., 2014; Ozcan, 2014; Dacosta-Claro & Lapierre, 2003). Bu çalışmada sağlık altyapısının değerlendirilmesi için kullanılan tıp doktoru, sağlık personeli (hemşire, ameliyat teknisyeni, anestezi teknisyeni, ilk ve acil yardım teknisyeni, ilk ve acil yardım teknikeri vb.) ve hastane yatağı sayısı kriterleri literatürde en sık karşılaşılan kriterlerdir. Covid-19 ile mücadele performansı incelenirken dikkate alınan ikinci başlık ise nüfus kriterleridir. Çünkü Covid-19'un yayılmasında, ortaya çıkan semptomlarda ve ölüm oranlarında hem 65 yaş üstü nüfus

oranının (Liu vd., 2020; Dowd vd., 2020; Chen vd., 2020; Niu vd., 2020; Godaert vd., 2020) hem de nüfus yoğunluğunun (Sun vd., 2020; Coşkun vd., 2020; Carozzi vd., 2020; Bhadra vd., 2020) etkili olduğu kanıtlanmıştır. Bundan dolayı nüfus ile ilgili bu iki kriter de bu çalışmada büyükşehirleri değerlendirmek için kullanılmıştır. Son başlıkta ise Covid-19 ile ilgili veriler yer almaktadır. Covid-19 pandemisi ile ülke veya bölgelerin mücadele performansını konu alan çalışmalarda sıklıkla uygulanan test sayısı, vaka sayısı ve Covid-19'a bağlı ölüm sayısı kriterleri kullanılmıştır (Breitenbach vd., 2020; Ghasemi vd., 2020; Shirouyehzad vd., 2020). Pandeminin başladığı dönemlerde bu veriler değerlendirme yapmak için yeterli iken aşılamanın başlaması ve vaka sayılarının özellikle Türkiye'de son günlerde (Nisan-2021) rekor boyutlara ulaşması bu çalışmada kriter olarak aşılama sayıları ve vaka artış hızları kriterlerinin kullanılmasına sebep olmuştur. Bu kriterlerden tıp doktoru sayısı, sağlık personeli sayısı, hastane yatağı sayısı ve aşılama sayısı kriterleri kullanılırken büyükşehirleri birbirine benzer hale getirmek yani normalize etmek için 100000 kişiye düşen sayılar kullanılmıştır. Kriterlere ilişkin tanımlayıcı istatistiki bilgiler Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Kriterlerin Tanımlayıcı İstatistiki Bilgileri

Kriterler	Kriter Kodu	Kriter Yönü	Ort.	S.S.	Maks	Min	Kaynak
Tıp doktoru sayısı*	C ₁	Maks	174,005	42,733	295,021	106,606	TUİK ¹
Sağlık Personeli sayısı*	C ₂	Maks	440,818	88,546	670,032	264,649	TUİK
Hastane yatağı sayısı*	C ₃	Maks	284,932	68,039	477,792	169,179	TUİK
Aşılama Sayısı *	C ₄	Maks	28319,646	9930,465	47106,754	8564,401	SB ²
Ortalama Covid-19 Vaka Artış Hızı	C ₅	Min	28,008	10,217	46,615	6,155	SB
Nüfus yoğunluğu(1 kilometrekare alana düşen insan sayısı)	C ₆	Min	251,366	526,546	2976	30	TUİK
65 yaş üstü nüfus (Toplam Nüfusun Yüzdesi)	C ₇	Min	0,096	0,030	0,158	0,040	TUİK

* 100.000 insana düşen sayı

¹ Türkiye İstatistik Kurumu

² T. C. Sağlık Bakanlığı

Vaka artış hızları hesaplanırken Sağlık Bakanlığı tarafından 8-14 şubat 2021 haftasından 17-23 nisan 2021 haftasına kadar paylaşılan 100000 kişiye düşen vaka sayılarının ortalaması alınmıştır. Aşılama sayıları güncel olarak değiştiğinden dolayı analiz verilerinin toplandığı 4 Mayıs 2021 tarihine kadar yapılan aşı sayıları dikkate alınmıştır. Diğer kriterlere ait veriler veri yayınlama takvimine göre en güncel verilerden oluşmaktadır. Öncelikle değerlendirme kriterlerinin ağırlıklandırılması için objektif ÇKKV yöntemlerinden CRITIC kullanılmıştır. Daha sonra CRITIC ile elde edilen ağırlıklar MABAC yönteminde kullanılarak büyükşehirler Covid-19 pandemisi ile mücadele başarısına göre sıralanmıştır.

3.2. CRITIC

Farklı çalışmalarda CRITIC yöntemi için farklı sayıda işlem adımı gösterilse de genellikle beş adımdan oluşan bir çözüm prosedürü izlenmektedir (Diakoulaki vd., 1995: 764-765; Akbulut, 2019: 254-255; Ayçin, 2020a: 4-5; Keshavarz Ghorabae vd., 2017: 69; Xu vd., 2020: 69).

Adım 1. Karar Matrisinin Oluşturulması Eşitlik (1)'de gösterildiği gibi n kriter ve m alternatiften oluşan ve X olarak adlandırılan karar matrisi oluşturulur.

$$X = \begin{matrix} A_1 \\ A_2 \\ \vdots \\ A_m \end{matrix} \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2n} \\ \vdots & \vdots & \dots & \vdots \\ x_{m1} & x_{m2} & \dots & x_{mn} \end{bmatrix} \quad (1)$$

Eşitlik (1)'de bulunan x_{ij} değerleri, j. değerlendirme kriterine göre i. alternatifin aldığı değerleri ifade etmektedir. (j değerlendirme kriteri sayısı $j = 1, 2, \dots, n$ i ise karar alternatifi sayısı $i = 1, 2, \dots, m$;) .

Adım 2. Normalize Karar Matrisinin Oluşturulması CRITIC yönteminin ikinci adımında fayda yönlü (maksimizasyon) ve maliyet yönlü (minimizasyon) kriterler Eşitlik (2) ve Eşitlik (3) kullanılarak normalize edilir.

$$r_{ij} = \frac{x_{ij} - x_j^-}{x_j^* - x_j^-} \quad (2)$$

$$r_{ij} = \frac{x_j^* - x_{ij}}{x_j^* - x_j^-} \quad (3)$$

Eşitlik (2) ve Eşitlik (3) hesaplanırken kullanılan x_j^- ilgili kriterdeki en küçük değeri ifade ederken x_j^* ise en büyük değeri ifade etmektedir.

Adım 3. Korelasyon Katsayı Matrisinin Oluşturulması Üçüncü adımda hesaplanan doğrusal korelasyon katsayıları (ρ_{jk}) ile korelasyon katsayı matrisi oluşturulmaktadır.

$$\rho_{jk} = \frac{\sum_{i=1}^m (r_{ij} - \bar{r}_j) \cdot (r_{ik} - \bar{r}_k)}{\sqrt{\sum_{i=1}^m (r_{ij} - \bar{r}_j)^2 \cdot \sum_{i=1}^m (r_{ik} - \bar{r}_k)^2}} \quad k = 1, 2, \dots, n \quad (4)$$

Adım 4. Toplam Bilgi Ölçüsünün (H_j) Hesaplanması Toplam bilgiyi temsil eden H_j değeri ne kadar yüksek olursa, kriter tarafından iletilen bilgi miktarı da o kadar büyük olmaktadır. Toplam bilgiyi hesaplayabilmek için Eşitlik (5) kullanılmaktadır.

$$H_j = \sigma_j \sum_{k=1}^m (1 - \rho_{jk}) \quad (5)$$

H_j değerini hesaplamak için standart sapma bilgileri kullanılmaktadır. Standart sapma değerleri Eşitlik (6) ile kullanılarak hesaplanmaktadır

$$\sigma_j = \sqrt{\sum_{i=1}^m (r_{ij} - \bar{r}_j)^2 / (m - 1)} \quad (6)$$

Adım 5. Kriter Ağırlıklarının (w_j) Belirlenmesi Nihai kriter ağırlıklarını (w_j) değerlerini hesaplamak için Eşitlik (7) kullanılmaktadır.

$$w_j = H_j / \sum_{k=1}^m H_k \quad (7)$$

3.3. MABAC

MABAC yöntemi ile kriterler değerlendirilirken altı aşamadan oluşan bir çözüm prosedürü izlenmektedir (Pamućar & Ćirović, 2015; Bakır, 2019; Ayçin, 2020b). Birinci adımdaki karar matrisi ile ikinci adımdaki normalize karar matrisi CRITIC yöntemi ile aynı şekilde oluşturulduğundan dolayı bu aşamalar Eşitlik (1) ve Eşitlik (2)'de gösterilmiştir.

Adım 3. Ağırlıklı Kriter Matrisinin Hesaplanması CRITIC yöntemi sonucunda ulaşılan kriter ağırlıkları (w_j) MABAC yönteminin bu aşamasında değerlendirmeye dahil edilmektedir. Eşitlik (8) kullanılarak ulaşılan değerlerle ağırlıklı kriter matrisi oluşturulmaktadır.

$$v_{ij} = w_i * (n_{ij} + 1) \quad (8)$$

Adım 4. Sınır Yakınlık Alanı Matrisinin Oluşturulması (G) Eşitlik (9) kullanılarak her bir kriter için sınır yakınlık alanı hesaplanmaktadır.

$$g_i = \left(\prod_{j=1}^m v_{ij} \right)^{1/m} \quad (9)$$

Eşitlik (9) ile hesaplanan g_i değerleri kullanılarak Eşitlik (10)'da gösterildiği şekilde $n \times 1$ formatında G matrisi oluşturulur (n değerlendirme kriteri sayısını ifade etmektedir).

$$G = \begin{bmatrix} C_1 & C_2 & \dots & C_n \\ g_1 & g_2 & \dots & g_n \end{bmatrix} \quad (10)$$

Adım 5. Alternatiflerin sınır yakınlık alanına olan mesafesinin hesaplanması (Q) Bu aşamada Eşitlik (11)'de gösterilen alternatiflerin sınır yakınlık alanına olan mesafelerinin oluşturduğu matris hesaplanmaktadır.

$$Q = \begin{bmatrix} q_{11} & q_{12} & \dots & q_{1n} \\ q_{21} & q_{22} & \dots & q_{2n} \\ \vdots & \vdots & \vdots & \vdots \\ q_{m1} & q_{m2} & \dots & q_{mn} \end{bmatrix} \quad (11)$$

Alternatiflerin sınır yakınlık alanına (q_{ij}) olan uzaklık, Eşitlik (8) ile hesaplanan ağırlıklı matristeki elemanlar (v_{ij}) ile Eşitlik (9) ile hesaplanan sınır yakınlık alanı matrisi elemanları (g_i) arasındaki farka eşittir.

$$Q = V - G = \begin{bmatrix} v_{11} - g_1 & v_{12} - g_2 & \dots & v_{1n} - g_n \\ v_{21} - g_1 & v_{22} - g_2 & \dots & v_{2n} - g_n \\ \vdots & \vdots & \vdots & \vdots \\ v_{m1} - g_1 & v_{m2} - g_2 & \dots & v_{mn} - g_n \end{bmatrix} \quad (13)$$

Eşitlik (13) kullanılarak hesaplanan her bir alternatif (A_i) için q_{ij} değerleri Eşitlik (14)'de yer alan prosedüre göre konumlandırılmaktadır. Alternatif A_i , sınır yakınlık alanında (G), üst yakınlık alanında (G^+) veya alt yakınlık alanında (G^-) konumlanabilir. Üst yakınlık alanı (G^+), ideal alternatifi (A^+) içeren alan iken, alt yaklaşım alanı (G^-) ise ideal olmayan alternatifi (A^+) içeren alandır.

$$A_i \in \begin{cases} G^+ & \text{eğer } q_{ij} > 0 \\ G & \text{eğer } q_{ij} = 0 \\ G^- & \text{eğer } q_{ij} < 0 \end{cases} \quad (14)$$

Alternatif A_i 'nin alternatif kümesi içerisinde en iyi alternatif olabilmesi için, üst yakınlık alanına (G^+) ait mümkün olduğunca çok kritere sahip olması gerekmektedir.

Adım 6. Alternatiflerin sıralanması (S_i) Alternatifler için kriter fonksiyon değerleri, Eşitlik (15)'te gösterilen alternatiflerin sınır yakınlık alanlarından (q_{ij}) uzaklığının toplanması ile elde edilmektedir. Q matrisinin elemanlarının satırlar halinde toplanmasıyla, alternatiflerin kriter fonksiyonlarının son değerleri elde edilmektedir.

$$S_i = \sum_{j=1}^n q_{ij} \quad i = 1, 2, \dots, m \quad (15)$$

4. BULGULAR

Araştırma bulgularını elde edebilmek amacıyla öncelikle kriterler CRITIC yöntemi işlem adımları (Eşitlik (1)- Eşitlik (7)) uygulanarak ağırlıklandırılmıştır. Kriterlerin ağırlıklandırılmasında kullanılan kriter değerlerinin yer aldığı karar matrisi Ek-1'de gösterilmiştir. CRITIC yöntemi ile ulaşılan kriter ağırlıkları Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. CRITIC Yöntemi Kriter Ağırlık Değerleri

Kriterler	C ₁	C ₂	C ₃	C ₄	C ₅	C ₆	C ₇
Ağırlıklar (w_j)	0,1206	0,1008	0,1092	0,1493	0,1689	0,1117	0,2392

Tablo 2'de yer alan kriter ağırlıklarına göre en önemli kriter " C_7 - 65 yaş üstü nüfus" olarak bulunmuştur. Bu kriteri sırasıyla " C_5 - Ortalama Covid-19 Vaka Artış Hızı", " C_4 - Aşılama Sayısı" ve " C_1 - Tıp Doktoru Sayısı" kriterleri izlemiştir.

MABAC yönteminin karar matrisi (Ek-1) ve normalizasyon işlemi CRITIC yöntemi ile aynıdır. CRITIC yöntemi ile ulaşılan ağırlıklar MABAC yönteminin üçüncü adımında (Eşitlik (8)) çözüme dahil edilmiştir. Sonrasında MABAC yöntemi işlem adımları (Eşitlik (9)- Eşitlik (15)) sırasıyla uygulanarak Tablo 3'de gösterilen nihai kriter fonksiyon değerleri (S_i) ve büyükşehirlerin sıralamalarına ulaşılmıştır.

Tablo 3. MABAC Alternatif Değerleri (S_i) ve Büyükşehirlerin Sıralamaları

Büyükşehirler	S_i Değeri	Sıralama
Adana	0,09309	5
Ankara	0,10957	3
Antalya	0,10489	4
Aydın	-0,00783	19
Balıkesir	-0,03400	24
Bursa	-0,07623	28
Denizli	0,03669	13
Diyarbakır	-0,02206	23
Erzurum	0,06163	9
Eskişehir	0,04928	10
Gaziantep	-0,01498	21
Hatay	0,00188	16

İstanbul	-0,09095	29
İzmir	0,04419	11
Kahramanmaraş	-0,00073	17
Kayseri	0,06536	7
Kocaeli	-0,01394	20
Konya	0,07185	6
Malatya	0,03920	12
Manisa	-0,01735	22
Mardin	-0,09628	30
Mersin	0,06520	8
Muğla	0,01309	15
Ordu	-0,00081	18
Sakarya	-0,05046	26
Samsun	0,12024	2
Şanlıurfa	-0,03624	25
Tekirdağ	-0,06777	27
Trabzon	0,20580	1
Van	0,01751	14

Elde edilen nihai kriter ağırlıklarına göre Covid-19 ile mücadele performansı en başarılı olan büyükşehir Trabzon olarak bulunmuştur. Trabzon'u sırasıyla Samsun, Ankara, Antalya ve Adana izlemiştir. En başarısız büyükşehirler ise sırasıyla Sakarya, Tekirdağ, Bursa, İstanbul ve Mardin olarak bulunmuştur.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye gibi Covid-19 pandemisinde ağır bir bilançoya sahip ülkelerde (vaka sayısında dünyada beşinci) vaka sayılarının büyük bir çoğunluğunun insanların yoğun olarak yaşadığı büyükşehirlerde ortaya çıktığı gözlemlenmektedir. Bunun temel sebepleri arasında nüfus yoğunluğu ve yaşlılığı, sağlık altyapılarının vaka yoğunluğu karşısında yetersiz kalması gibi sebepler sayılabilir. Bu noktadan hareketle bu çalışmada Türkiye'deki büyükşehirlerin Covid-19 pandemisi ile mücadele başarısını değerlendirmek amaçlanmıştır.

Öncelikle değerlendirmeyi yapmak amacıyla en sık kullanılan kriterler literatür taranarak belirlenmiştir. Araştırmada kullanılan kriterler şu şekildedir: doktor sayısı (C_1), sağlık personeli sayısı (C_2), hastane yatağı sayısı (C_3), aşılama sayısı (C_4), ortalama vaka artış hızı (C_5), nüfus yoğunluğu (C_6), 65 yaş üstü nüfusun toplam nüfusa oranı (C_7). Kriterler değerleri belirlendikten sonra kriterlerin ağırlıkları objektif Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) yöntemlerinden CRITIC (The CRiteria Importance Through Intercriteria Correlation) yöntemi ile belirlenmiştir. CRITIC yöntemine göre en önemli kriter 65 yaş üstü nüfusun toplam nüfusa oranı ($w_7=0,239$) olarak bulunmuştur. Covid-19'un yayılmasında, ortaya çıkan semptomlarda ve ölüm oranlarında 65 yaş üstü nüfus oranının yüksek olmasının pandeminin seyrini olumsuz yönde etkilediği birçok çalışmada kanıtlanmıştır (Liu vd., 2020; Dowd vd., 2020; Chen vd., 2020; Niu vd., 2020; Godaert vd., 2020). Bu yüzden elde edilen bu bulgu literatürü destekler niteliktedir. Bu kriteri sırasıyla ortalama vaka artış hızı ($w_5=0,168$), aşılama sayısı ($w_4=0,149$), doktor sayısı ($w_1=0,120$), nüfus yoğunluğu ($w_6=0,111$), hastane yatağı sayısı ($w_3=0,109$) ve sağlık personeli sayısı ($w_2=0,100$) kriterleri izlemiştir. Sonrasında belirlenen kriter ağırlıkları kullanılarak iller ÇKKV yöntemlerinden MABAC (The Multi-Attributive Border Approximation area Comparison) kullanılarak sıralanmıştır.

Elde edilen bulgulara göre en iyi performans gösteren büyükşehirler sırasıyla Trabzon, Samsun, Ankara, Antalya ve Adana, en kötü performans gösteren iller Sakarya, Tekirdağ, Bursa, İstanbul ve Mardin olarak bulunmuştur. En iyi performansı gösteren büyükşehirlerden Ankara hariç diğer büyükşehirlerin tamamında Türkiye'nin ortalama vaka artış hızının altında bir vaka artışı ortaya çıkmıştır. Ayrıca en iyi performans gösteren büyükşehirlerin tamamı doktor, sağlık personeli, hastane yatağı ve aşılama sayılarında Türkiye ortalamasının üzerindedir. Kötü performans gösteren büyükşehirlerden Mardin en az aşılama sayılarından birine sahip olmasının yanında sağlık altyapısı (doktor, sağlık personeli, hastane yatağı sayıları) açısından da en yetersiz büyükşehirlerden birisidir. Kötü performans gösteren diğer büyükşehirlerin tamamı Marmara bölgesinde ve İstanbul çevresinde yer almaktadır. Özellikle son dönemde hemen hemen dünyanın Covid-19 merkez üssü haline gelen İstanbul'un, çevresindeki büyükşehirlerin de performansını kötü etkilediği düşünülmektedir.

Bu çalışmada Türkiye'deki büyükşehirler ÇKKV yöntemlerinden CRITIC ve MABAC ile başarılı bir şekilde değerlendirilmiştir. Gelecek çalışmalarda nüfusun yoğun bir şekilde yaşadığı başka ülkelerdeki yerleşim yerleri aynı yöntem ve kriterler altında değerlendirilebilir. Ayrıca yine gelecek çalışmalarda kullanılacak uzman görüşlerinin kullanıldığı farklı ÇKKV yöntemleri (SWARA, BWM, AHP vb.) farklı sonuçların ortaya çıkmasına neden olabilecektir.

KAYNAKÇA

- Abbaspour, A., Saremi, M., Alibabaei, A., & Moghanlu, P. S. (2020). Determining the optimal human reliability analysis (HRA) method in healthcare systems using Fuzzy ANP and Fuzzy TOPSIS. *Journal of Patient Safety and Risk Management*, 25(3), 123-133.
- Ahmad, S., Bingöl, S., & Wakeel, S. A hybrid multi-criteria decision making method for robot selection in flexible manufacturing system. *Middle East Journal of Science*, 6(2), 68-77.
- Akbulut, O. Y. (2019). CRITIC ve EDAS yöntemleri ile İş Bankası'nın 2009-2018 yılları arasındaki performansının analizi. *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 249-263.
- Akbulut, O. Y. (2020). Finansal performans ile pay senedi getirisi arasındaki ilişkinin bütünlük CRITIC ve MABAC ÇKKV teknikleriyle ölçülmesi: Borsa İstanbul çimento sektörü firmaları üzerine ampirik bir uygulama. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (40), 471-488.
- Araujo, C. A. S., Wanke, P., & Siqueira, M. M. (2018). A performance analysis of Brazilian public health: TOPSIS and neural networks application. *International Journal of Productivity and Performance Management*. 67(9), 1526-1549.
- Asandului, L., Roman, M., & Fatulescu, P. (2014). The efficiency of healthcare systems in Europe: A data envelopment analysis approach. *Procedia Economics and Finance*, 10, 261-268.
- Ayçin, E. (2019). Kurumsal kaynak planlama (KKP) sistemlerinin seçiminde MACBETH ve MABAC yöntemlerinin bütünlük olarak kullanılması. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 33(2), 533-552.
- Ayçin, E. (2020a). Personel seçim sürecinde CRITIC ve MAIRCA yöntemlerinin kullanılması. *İşletme*, 1(1), 1-12.

- Ayçin, E. (2020b), *Çok kriterli karar verme: Bilgisayar uygulamalı çözümler*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Ayçin, E., & Çakın, E. (2019). Ülkelerin inovasyon performanslarının ölçümünde Entropi ve Mabac çok kriterli karar verme yöntemlerinin bütünleşik olarak kullanılması. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 19(2), 326-351.
- Bakır, M. (2019). SWARA ve MABAC yöntemleri ile havayolu işletmelerinde ewom'a dayalı memnuniyet düzeyinin analizi. *İzmir İktisat Dergisi*, 34(1), 51-66.
- Bhadra, A., Mukherjee, A., & Sarkar, K. (2020). Impact of population density on Covid-19 infected and mortality rate in India. *Modeling Earth Systems and Environment*, 7, 623-629.
- Breitenbach, M. C., Ngobeni, V., & Aye, G. (2020). Efficiency of Healthcare Systems in the first wave of COVID-19-a technical efficiency analysis. *Munich Personal RePEc Archive (MPRA)* Paper No. 101440, <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/101440/>
- Carozzi, F. (2020). Urban density and COVID-19. IZA Discussion Papers, No. 13440, Institute of Labor Economics (IZA), Bonn
- Chen, Z., Fan, H., Cai, J., Li, Y., Wu, B., Hou, Y., ... & Sun, J. (2020). High-resolution computed tomography manifestations of COVID-19 infections in patients of different ages. *European journal of radiology*, 126, 108972.
- Coşkun, H., Yıldırım, N., & Gündüz, S. (2021). The spread of COVID-19 virus through population density and wind in Turkey cities. *Science of the Total Environment*, 751, 141663.
- Dacosta-Claro, I., & Lapierre, S. D. (2003). Benchmarking as a tool for the improvement of health services' supply departments. *Health Services Management Research*, 16(4), 211-223.
- Diakoulaki, D., Mavrotas, G., & Papayannakis, L. (1995). Determining objective weights in multiple criteria problems: The critic method. *Computers & Operations Research*, 22(7), 763-770.
- Dowd, J. B., Andriano, L., Brazel, D. M., Rotondi, V., Block, P., Ding, X., ... & Mills, M. C. (2020). Demographic science aids in understanding the spread and fatality rates of COVID-19. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 117(18), 9696-9698.
- Ghasemi, A., Boroumand, Y., & Shirazi, M. (2020). How do governments perform in facing COVID-19?. *Munich Personal RePEc Archive (MPRA)* Paper No. 99844, <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/99844/>
- Ghorui, N., Ghosh, A., Mondal, S. P., Bajuri, M. Y., Ahmadian, A., Salahshour, S., & Ferrara, M. (2021). Identification of dominant risk factor involved in spread of COVID-19 using hesitant fuzzy MCDM methodology. *Results in physics*, 21, 103811.
- Godaert, L., Proye, E., Demoustier-Tampere, D., Coulibaly, P. S., Hequet, F., & Dramé, M. (2020). Clinical characteristics of older patients: the experience of a geriatric short-stay unit dedicated to patients with COVID-19 in France. *Journal of Infection*, 81(1), 93-94.
- Hezam, I. M., Nayeem, M. K., Foul, A., & Alrasheedi, A. F. (2021). COVID-19 Vaccine: A neutrosophic MCDM approach for determining the priority groups. *Results in physics*, 20, 103654.

- Kayapinar Kaya, S. (2020). Evaluation of the Effect of COVID-19 on Countries' Sustainable Development Level: A comparative MCDM framework. *Operational Research in Engineering Sciences: Theory and Applications*, 3(3), 101-122.
- Keshavarz Ghorabae, M., Amiri, M., Kazimieras Zavadskas, E., & Antuchevičienė, J. (2017). Assessment of third-party logistics providers using a CRITIC–WASPAS approach with interval type-2 fuzzy sets. *Transport*, 32(1), 66-78. <https://doi.org/10.3846/16484142.2017.1282381>
- Keshavarz Ghorabae, M., Amiri, M., Zavadskas, E. K., & Antucheviciene, J. (2018). A new hybrid fuzzy MCDM approach for evaluation of construction equipment with sustainability considerations. *Archives of Civil and Mechanical Engineering*, 18, 32-49.
- Liang, W., Zhao, G., Wu, H., & Dai, B. (2019). Risk assessment of rockburst via an extended MABAC method under fuzzy environment. *Tunnelling and Underground Space Technology*, 83, 533-544.
- Liu, K., Chen, Y., Lin, R., & Han, K. (2020). Clinical features of COVID-19 in elderly patients: A comparison with young and middle-aged patients. *Journal of Infection*, 80(6), 14-18.
- Luo, S. Z., & Liang, W. Z. (2019). Optimization of roadway support schemes with likelihood-based MABAC method. *Applied Soft Computing*, 80, 80-92.
- Niu, S., Tian, S., Lou, J., Kang, X., Zhang, L., Lian, H., & Zhang, J. (2020). Clinical characteristics of older patients infected with COVID-19: A descriptive study. *Archives of gerontology and geriatrics*, 89, 104058.
- Orhan, M., & Aytakin, M. (2020). Türkiye ile AB'ye son katılan ülkelerin Ar-Ge performanslarının CRITIC ağırlıklı MAUT ve SAW yöntemiyle kıyaslanması. *Business & Management Studies: An International Journal*, 8(1), 754-778.
- Ozcan, Y. A. (2008). *Health care benchmarking and performance evaluation*. London: Springer US.
- Pamučar, D., & Ćirović, G. (2015). The selection of transport and handling resources in logistics centers using Multi-Attributive Border Approximation area Comparison (MABAC). *Expert systems with applications*, 42(6), 3016-3028.
- Peng, X., Zhang, X., & Luo, Z. (2019). Pythagorean fuzzy MCDM method based on CoCoSo and CRITIC with score function for 5G industry evaluation. *Artificial Intelligence Review*, 53, 3813–3847.
- Shirouyehzad, H., Jouzdani, J., & Khodadadi Karimvand, M. (2020). Fight against COVID-19: a global efficiency evaluation based on contagion control and medical treatment. *Journal of Applied Research on Industrial Engineering*, 7(2), 109-120.
- Shrestha, N., Shad, M. Y., Ulvi, O., Khan, M. H., Karamelic-Muratovic, A., Nguyen, U. S. D., ... & Haque, U. (2020). The impact of COVID-19 on globalization. *One Health*, 11, 1-9.
- Stefko, R., Gavurova, B., & Kocisova, K. (2018). Healthcare efficiency assessment using DEA analysis in the Slovak Republic. *Health economics review*, 8(1), 1-12.
- Stojanović, I. & Puška, A. (2021). Logistics performances of gulf cooperation council's countries in global supply chains. *Decision Making Applications in Management and Engineering* 4(1):174-193

- Sun, Z., Zhang, H., Yang, Y., Wan, H., & Wang, Y. (2020). Impacts of geographic factors and population density on the COVID-19 spreading under the lockdown policies of China. *Science of The Total Environment*, 746, 141347.
- Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı (2021). COVID-19 Bilgilendirme Platformu. 10 Mayıs 2021 tarihinde <https://covid19.saglik.gov.tr/> adresinden erişilmiştir.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2021). Sağlık ve Sosyal Koruma İstatistikleri. 12 Mayıs 2021 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=saglik-ve-sosyal-koruma-101&dil=1> adresinden erişilmiştir.
- Wei, G., Wei, C., Wu, J., & Wang, H. (2019). Supplier selection of medical consumption products with a probabilistic linguistic MABAC method. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16(24), 5082.
- Xu, C., Ke, Y., Li, Y., Chu, H., & Wu, Y. (2020). Data-driven configuration optimization of an off-grid wind/PV/hydrogen system based on modified NSGA-II and CRITIC-TOPSIS. *Energy Conversion and Management*, 215, 112892.
- Xu, X. G., Shi, H., Zhang, L. J., & Liu, H. C. (2019). Green supplier evaluation and selection with an extended MABAC method under the heterogeneous information environment. *Sustainability*, 11(23), 6616.

Ek 1. Karar Matrisi

Büyükşehirler	C ₁	C ₂	C ₃	C ₄	C ₅	C ₆	C ₇
Adana	191,04	448,22	311,37	25191,68	17,74	162	0,0878
Ankara	295,02	536,49	322,97	33371,37	41,39	231	0,0910
Antalya	200,64	435,66	281,44	31749,26	18,57	123	0,0898
Aydın	188,64	434,46	281,21	41709,47	29,19	143	0,1380
Balıkesir	145,37	435,71	268,81	47106,75	23,77	87	0,1577
Bursa	159,42	378,87	237,31	28184,82	40,40	298	0,0963
Denizli	185,22	494,47	310,21	32939,48	27,60	89	0,1150
Diyarbakır	148,76	376,86	259,56	12138,96	36,85	118	0,0501
Erzurum	209,16	570,50	477,79	22616,74	46,61	30	0,0911
Eskişehir	214,55	600,34	399,06	39046,59	46,33	64	0,1201
Gaziantep	138,35	352,81	286,27	15547,34	32,85	308	0,0562
Hatay	137,95	368,04	252,45	21177,29	22,17	285	0,0768
İstanbul	213,76	400,29	254,35	24938,06	38,75	2976	0,0736
İzmir	251,37	431,11	272,65	36309,42	28,01	366	0,1183
Kahramanmaraş	138,59	451,56	252,11	20541,23	25,72	81	0,0838
Kayseri	191,42	485,91	321,71	28076,94	28,94	83	0,0919
Kocaeli	150,66	396,94	216,80	25702,54	28,53	553	0,0765
Konya	189,24	466,66	334,53	27297,45	23,28	58	0,0985
Malatya	211,87	544,31	367,30	29674,41	40,23	68	0,1064
Manisa	164,07	420,79	315,73	31406,73	30,21	111	0,1181
Mardin	107,76	328,53	169,18	9620,39	32,93	97	0,0557
Mersin	151,60	416,37	254,71	29956,92	11,80	121	0,0973
Muğla	165,07	412,48	203,84	43998,49	19,77	78	0,1290
Ordu	140,79	477,28	281,59	39166,54	14,24	128	0,1509
Sakarya	149,62	347,58	185,30	28509,88	25,09	216	0,1013
Samsun	201,83	554,98	340,98	34832,56	13,88	149	0,1225

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

Şanlıurfa	106,61	264,65	190,85	8564,40	22,86	113	0,0401
Tekirdağ	131,07	338,00	246,79	30462,46	38,41	171	0,0907
Trabzon	218,13	670,03	399,93	37197,02	6,16	174	0,1298
Van	122,59	384,65	251,19	12554,23	27,98	60	0,0420

HOW TO MAKE COOKIES:

A METAPHOR TO EXPLAIN EMPIRICAL RESEARCH METHODS

Dr. Tami MEREDITH, Instructor

Faculty of Computer Science, Dalhousie University

Prof. Dr. Maryanne FISHER

Department of Psychology, Saint Mary's University

ABSTRACT

Many social scientists need to be able to explain the scientific research method to students and the public. Food preparation provides a familiar, cross-cultural, and easily understood metaphor for explaining the empirical research process. Previous scholars have noted that students perform their work in science as if they followed recipes, similarly to how chefs follow recipes to produce dishes. Thus, for someone for whom academic writing, the research process, and the subject area are all unfamiliar, a metaphor-based “recipe for research” can provide a foundation upon which to form an understanding of the process. Furthermore, like a cook learns to adapt recipes to their ingredients, tools, and context, the metaphor is also an adaptable guide that can be used in a variety of ways to provide a foothold into the research process. Here, we detail how our approach can be used to guide empirical psychological research, although with modification it can be used in other social science domains. We demonstrate that our technique is connected to problem solving and provides novices and lay persons with another perspective for understanding research.

Keywords: Research Methods, Teaching, Empirical Studies

1. INTRODUCTION

Cooking is a universal activity that pervades all cultures and is a familiar and well-understood part of our daily lives. Thus, one may presume that everyone has encountered a recipe at some point in their lives, read the list of ingredients, and then applied the instructions on how to use the ingredients to create an edible product. Due to the universality of food preparation, we propose that cooking provides a useful and easily explained metaphor for teaching about empirical and other forms of research. Here we focus on psychological science as an example subject, although with appropriate adaptation the metaphor can be used for other forms of research or in other social sciences.

It should be noted that one of our prime motivations was to improve the efficiency of students doing research. Our undergraduate thesis students have only 8 to 12 months to take an idea from its conception through to a completed thesis document. Furthermore, we wanted to address the anxiety and stress that having to write a thesis caused our students. The length of a completed thesis is such that, having to sit down and write one in a few weeks, without prior experience, is a daunting and formidable task.

The use of a cooking metaphor within research and academic writing is not new. For example, Willison (2009) states that students perform their work in science as if they followed recipes, and that scientific literacy parallels the act of chefs following recipes to produce specific

dishes. While one could consider recipes as imprecise or lacking the ability to express complex procedures, Cleland (2001) suggests otherwise. She argues that non-technical procedures used in everyday life (specifically cooking and recipes) can provide more precise specifications of action than algorithms and procedures in theoretical computer science. This distinction is due to the non-technical procedures being focused on actions and not the consequences of those actions with regard to the ingredients and tools. This focus on action is of specific value to students who are frequently asking “and now what do I do?” Furthermore, the recipe metaphor is powerful; Cheng (2015) uses kitchen terminology and analogy to present mathematical category theory to a lay audience thereby demonstrating its ability to express complex concepts in readily understandable ways. However, while the use of a kitchen (or recipe) metaphor is not new, when developing a guide for our students, we were unable to find any specific literature on how to apply the metaphor to the research process. Thus, in this article, we describe an adaptable model that supervisors can present to student researchers to provide them with a foothold into the research process.

Recipes may be seen as cooking guides, in that they provide directions on how to successfully achieve an end product. We argue that an analogous approach to guiding academic writing using a cooking metaphor is better than providing a direct, step-by-step writing guide for two reasons. First, recipes are somewhat flexible. Kamler and Thomson (2008), in their review of doctoral dissertation advice books, suggests there are significant pitfalls associated with using a rigid model for the creation of academic publications, such as dissertations. They report that many instructional texts describe the actual writing process as a series of defined linear steps (i.e., an algorithm), as previously identified by Hochschild (2003). However, what is important to note is that they recognize that a “step-by-step approach may give [authors] some sense of security” (p 510). That is, by breaking a process down into smaller, more readily achievable components, the writer gains a sense of completion and confidence. This said, many of the pitfalls that are caused by a linear step-based approach can be avoided when the metaphor is *flexible* enough to be adapted to specific research situations. For example, the metaphor provides context that a step-based approach lacks and thus, when a practitioner has difficulty in applying a specific step, the metaphor gives a high-level view of what the step is to accomplish and supports the practitioner in successfully adapting the step to allow successful completion. To support this claim, Barton and Hamilton (2000, p 10), as an example of a writing literacy, present the concept of cooking literacy. They express the flexibility of the cooking process, explaining how the ingredients can be changed or substituted, the process modified, and that the recipe does not need to be followed exactly each time to still yield a successful product. We argue that when researchers use their empirical recipe in a similar manner, they will gain the same flexibility that permits the achievement of a successful result.

Ware and Downing (2000) have shown that learning anxiety directly impacts on knowledge acquisition and that less anxious individuals learn better than anxious ones. They also find that learning anxiety was a greater factor in predicting learning success than the strategy used. Thus, the reduction of anxiety is of great value when teaching students how to perform research. We contend that a reduction in anxiety can be obtained by using a familiar process-based metaphor for research, in that it provides a secure starting point that students may then scaffold upon (Alibali, 2006; Hogan & Pressley, 1997). Hogan and Pressley (1997) propose that one teaches complex topics by beginning with foundational knowledge, which represents what the students already know. A task is then assigned that the students are unable to complete, at which time a scaffold is provided by the instructor. Due to the instructional

assistance, the students are then able to complete the task by building new knowledge. Alibali (2006) suggests that there are a wide variety of scaffolds, including stories that provide learners with material that is more familiar, that they can relate to, and that can be used to draw parallels to the task. Although not identified as such, we advocate that using metaphors is a scaffold that can be readily applied to enable learners to tackle complex tasks. There is supporting evidence for this proposal; Nassif and Khalil (2006) suggest that a baking metaphor reduces student anxiety and demonstrates its value as a scaffold when using pie making as an aid for teaching scale validity and reliability.

In addition to being flexible and appropriate for scaffolding, the cooking metaphor is sufficiently powerful that it can be used to represent sub-processes, such as documenting an experiment in sufficient detail to facilitate replication (Brandt, et al., 2014). In other words, for an inexperienced student researcher, for whom academic writing, the research process, and the subject area are all unfamiliar, a flexible, metaphor-based “recipe for research” with easily understood steps and achievable goals can provide a foundational model to use as a guide for performing and documenting research in a subject area. That is, the student can use the familiarity of baking as an entry point into the research process. Furthermore, a researcher following a flexible recipe to perform research can thus mimic a cook who learns to adapt recipes to their ingredients, tools, and context by similarly adapting their research recipe.

Conducting an experiment, baking cookies, and many daily tasks, can be viewed as applications of problem solving. We therefore begin the metaphor with a specific state of affairs and have to solve the problem by reaching a goal, which represents a different state of affairs. While problem solving can be described in many ways, a general description of the process is to use resources, subject to constraints, to obtain a desired result. In his classic text devoted to problem solving, Polya (1945) characterizes the four key steps of understanding the problem, devising a plan, carrying out the plan, and lastly, evaluating and applying the solution. It is of note that Polya (p 3) uses the task of satisfying our hunger to explain problem solving, likely because of its familiarity and the ease with which it is understood. Although formal methods in problem solving, such as those of cognitive science (Kirsh, 2009) and mathematics (Polya, 1945), are frequently applied in science, technology, and engineering, they are readily adaptable to problems in social science (e.g., Voss, Greene, Post, & Penner, 1983; Glass & Holyoak, 1986). Problem solving is also intimately connected with learning (Holyoak, 1995); treating the research process as a form of problem solving facilitates and assists novice researchers in learning about the research process itself, as well as enabling them to achieve an experimentally sound result.

Our metaphor, therefore, treats a researcher as having a hunger for knowledge that is to be sated through a sweet result, akin to a delicious baked-good, such as a cookie. The cookie will be baked using the four phases of problem solving: identifying our hunger (exploration), selection of a recipe (planning), preparing, mixing, and baking the ingredients (implementation), and lastly, packaging and eating (completion). Let us begin to satisfy our hunger by baking our experimental cookie.

2. METAPHOR: THE BAKING PROCESS

The performance of an experiment is significantly more complex than the baking of some cookies. Experiments can take months, or longer, to perform, and have a much larger number of activities in general. For this reason, we split the third phase of problem solving, implementation, into two steps: preparation and performance. One must first prepare and

measure the ingredients (i.e., setting up for the experiment) before mixing and baking to produce an edible empirical result. Preparation is the detailed and low-level planning for data collection, while performance is the actual carrying out of the experiment. Table one provides a summary of our baking metaphor and its application to an experimental psychological study.

Within this metaphor, we acknowledge that the boundaries between each step are approximate. For example, we suggest that selecting an experimental format fits within Step 2, selection of a recipe, and is the first component of experimental planning. One would not be incorrect, or fail to perform a high-quality study, if one instead considered the selection of a format as the concluding component of Step 1 (i.e., taking stock of ingredients), as one explores the problem space and forms hypotheses. It is not where we place the boundaries that is critical, but instead, that the activities are performed in an effective order. Selection of an experimental format does not need to be part of the planning phase, but usually occurs after the hypotheses are formed and before designing an experiment.

Table 1. Summary of the Cookie Baking Metaphor for Psychological Studies

Problem Solving Phase	Baking Step	Research Activities
Exploration	1.Deciding to bake cookies and taking stock of ingredients	Background research Devising hypotheses Selecting an experimental format
Planning	2.Selecting and evaluating a recipe	Designing an experiment Identifying or creating stimuli Obtaining ethics approval
Implementing the Solution	3.Obtaining and measuring the ingredients	Stimuli and equipment preparation Performing a pilot study Obtaining participants
	4.Mixing ingredients and baking the dough	Collecting the data Analyzing the results
Completion and Evaluation	5.Cooling and packaging the cookies	Interpreting the results Writing up the report

Furthermore, the nature of problem solving is iterative, sometimes requiring several cycles of refinement (Gick, 1986). That is, when the evaluation performed at the conclusion of each step identifies that it has not been completed satisfactorily, one must repeat the step, adding in the new information learned from the unsatisfactory result. For example, after identifying the resources available, one may need to adjust the goal, further leading to more exploration of resources. This cycle can continue indefinitely for some students, such as when they fixate on a literature review while attempting to identify their hypothesis or confirming that their work is novel. Consequently, advisors and supervisors need to ensure that completion of each phase is achieved in a satisfactory amount of time.

In his book on problem solving, Polya (1945) advocates that one's work must be checked at the end of every step before proceeding to the next step. We consider the research process to be a variant of problem solving, and hence, we also advocate for the evaluation of one's work before proceeding to the next step. This process is akin to tasting the dough to evaluate it before one forms cookies and bakes them. For example, selecting an experimental format can be used as a way of validating that the hypotheses are testable and thus well formed, while obtaining ethics approval allows independent researchers (i.e., the Ethics Review Board) to evaluate whether the experiment and stimuli seem valid and worth the participants' effort. Researchers should attempt to taste their experimental dough and evaluate their activities regularly and constantly to ensure that errors are found and addressed as soon as possible and before they can cause the experiment to go awry.

Academic writing is often treated as distinct and separate from the act of performing research (Murray & Moore, 2006). That is, according to Dick (2002), authors fall into a trap of postponing writing until all other aspects of the research are complete. Experimenters treat writing as a concluding step, separate and disjoint from the research process and fail to consider writing as an integral element of the research process. In cooking, one typically does not fully prepare all the parts of a dish, cook all the elements, and then clean up when one is done. One can clean the mixing bowl while the cookies are in the oven. Similarly, in research, one does not wait until the end of the experiment to document the procedure, as this is needed in the ethics application, which is required by most institutions for research performed on humans. Likewise, one does not wait until after data collection to document observations and issues that arise during the performance of the experiment. Writing is integral to every phase and consequently we stress that documenting the process must be an ongoing, continual activity. Similarly to cooks cleaning their bowls and counters, academics clean by making notes for use in the formal documents (e.g., ethics applications, grant applications, publishable papers). Good researchers, like good cooks, clean constantly by making notes and documenting the research process.

2.1 Step One: Deciding to Bake Cookies

Problem solving can be viewed as finding a path (i.e., a recipe) from the inputs of the process (i.e., ingredients or resources), to the output of the process (i.e., tasty cookies or experimental result; Newell, Shaw, & Simon, 1958). Consequently, the problem solving process, regardless of whether one is cooking, or performing psychological research, begins with an exploration of the problem space to identify, refine, and specify the actual problem that one wishes to address. As mentioned by Glass and Holyoak (1986), research is easier to conduct when the research question is well-defined in that the research to be performed has clearly specified initial and goal states.

Cookies Versus Other Baked Goods: It is generally agreed that problem solving is easier and more likely to succeed when one has a clearly defined goal (e.g., Haberlandt, 1994). Within our culinary research metaphor, a well-designed problem requires us to determine that a baked good will satisfy our hunger. That is, what is the problem that we are interested in pursuing and what do we want to address? Are we making cookies (i.e., doing an experiment), or cheesecake (i.e., is a meta-analysis more appropriate)?

Problem solving also requires the identification of constraints and limitations associated with the problem and its solution. Constraint identification is a key element in successful problem solving, as unidentified constraints that emerge during the problem solving process can lead

to problems becoming more ill-structured and harder to solve (Jonassen, Strobel, & Lee, 2006). Students must deal with time and funding constraints, though many often wish these constraints did not exist. As experienced advisors can attest, a student's failure to identify and meet time constraints (i.e., submission deadlines), can sadly lead to incomplete or abandoned projects. Also, while the identification of constraints can direct students towards projects that can be completed effectively within time and budgetary limitations, there must be sufficient motivation for the experiment to succeed. (Having a diabetic student baking sugar cookies is a perilous proposition at best.) Furthermore, research must fit within the supervisor's area of expertise and satisfy ethical requirements, thereby imposing additional constraints.

Taking Stock of Ingredients: Upon deciding that cookies are indeed what one wishes to make, one must then start to explore the ingredients that will be required. A thorough examination of what others have done in the past (i.e., background research) is a critical first step in the process. Individuals need to ascertain whether they are developing a new and novel recipe or replicating a previously made one. How different is the experiment from those that have been previously performed and how unique will the results be within the research community?

Just as cooks share tips and techniques, so too do researchers. While searching the library's collections and reading other's publications is a critical element of background research, one can also talk to other researchers to identify pitfalls, problems, and opportunities. The experiences of advisors, colleagues, friends, and other academics provide significant and meaningful information to help refine one's research. Student researchers need to know that they are not working alone or in isolation and should be encouraged and taught how to appropriately obtain assistance and knowledge from others.

It is also important to note that as one explores the available resources and context within which the cookies are to be made, additional constraints and limitations will be discovered. As a cook shops for ingredients, it might be discovered that a specific spice is unavailable or a needed fruit is out of season and thus, substitutions may be necessary or alternatives might be explored. The identification of constraints is not a singular step within the baking process and can occur at any time. However, while all constraints will not necessarily be found at once, finding them before the actual experiment begins (i.e., before one is committed to a course of action) is a key for success.

Once we have identified the problem space and the constraints we must work within, we can select an appropriate goal. As the goal of an experiment is to test hypotheses, one must perform hypothesis selection and revision. The background review, which was previously performed when the problem space was explored, can be used to refine, situate, and support the specific hypothesis under examination. It may also be of value to develop more than one hypothesis, to maximize time and effort by improving the probability that the experiment will lead to an informative result.

Lastly, we need to evaluate our hypotheses and ensure that we have satisfactorily completed the phase. Determining an appropriate experimental format to test the hypotheses can be considered as a form of evaluation. If one cannot actually test the hypotheses, there is no reason to perform an experiment.

2.2 Step Two: Selecting a Recipe

Now that we have identified our problem and our goal (i.e., testing to obtain results that supports or contradicts our hypotheses), we must develop a plan to achieve a satisfactory result. In our culinary model, we need to select an appropriate recipe and validate that it will provide a delicious treat to satisfy our hunger. The concept of a recipe as a plan or algorithm is intuitive. Concepts such as a “recipe for success” or “statistical recipes” (e.g., Cobb, 1992) are well understood and so pervasive in our culture that a recipe can be defined as “a method to attain a desired result” (Recipe, n.d.).

Identifying a Recipe: Once one has decided to bake cookies, it is time to refine this decision and pick a specific recipe. Just as there is a multitude of recipes for oatmeal cookies, there is similarly a wide range of experiments that one could perform. Planning therefore begins with the design of an appropriate experiment and the identification of appropriate tools with which to carry out the experiment. In our metaphor, we equate the stimuli with the tools that are used within the kitchen to bake our cookies.

While we could elaborate in depth on experimental design, the topic is of sufficient complexity that most textbooks on research methods devote one, or more, chapters to the subject (e.g., Chapters 10 to 13 of White & McBurney, 2013). Thus, apart from emphasizing the importance of finding or creating appropriate stimuli, we will not further elaborate on the actual topic of experimental design. However, we do note that designing an experiment and selecting the stimuli are interactive and thus are iterative in nature. Stimuli may impose constraints that modify or require other changes, such as additions, to the experimental procedure.

Experimental design also serves as a form of evaluation for the hypotheses. If effective stimuli are not obtainable, then the hypotheses may not be testable, or the researcher might not be testing the correct variables. A hypothesis might fail at this stage or need to be refined and modified until such time as the stimuli can be obtained.

Evaluating the Recipe: As previously mentioned, effective problem solving requires evaluation at every phase. The planning phase is no exception in that the experiment and stimuli need to be evaluated. One should understand why the experiment is better than any alternatives (i.e., why this is the best recipe given the available ingredients), and why it is not as good as some of the alternatives (i.e., how the ingredients constrain and limit us from using a better recipe). Gathering additional information may be required, such as ensuring that access to the participants can be secured, or with other researchers to ensure that the procedure is satisfactory.

Once one is confident that they have found a great recipe (and designed an effective experiment), it should be evaluated. In most cases, this evaluation is not performed by the researcher but instead by appropriate colleagues and authorities. Seeking and obtaining ethics approval, which is now required at most academic institutions, is somewhat like the researcher cleaning up loose ends. This stage is similar to a cook taking time to clean up the kitchen, as the researcher takes time to write notes that detail the hypotheses, the stimuli, and the experiment, and have the study’s concept evaluated by impartial reviewers, at least in terms of the ethical treatment of participants. Ethics approval should not be viewed as a hurdle to jump (see Guillemin & Gillam, 2004), but rather as an important part of experimental evaluation. Furthermore, the written content of the application can be easily

recycled to form the methods and procedures portion of the final document (e.g., thesis, paper, report) and thus, provides a foundation for when one must package their cookies.

2.3 Step Three: Preparing the Ingredients

One must prepare and measure the ingredients, setting up for the experiment, before mixing and baking to produce an edible result. Consequently, this step consists of the detailed and low-level planning and preparation for data collection once one has obtained approval and consent to do so.

Obtaining the Ingredients. One is generally required to provide a Research Ethics Board with copies of the stimuli and documents detailing the use of any equipment to be used. In the preparation phase, the physical preparation or purchase of the stimuli is performed, and any needed equipment is obtained, now that approval for its use has been given. Photocopying, creating online tools, booking of space for testing, arrangements for travel, and any other preparation is performed at this point. Before we can bake a delicious treat, all the ingredients and tools need to be collected in the kitchen.

At this point, it may be useful to perform a pilot study to validate the data collection technique and ensure that one can collect the type of data that one needs. As always, we are performing evaluation before moving on to the next step. A pilot study is akin to a cook trying out a recipe before using it for a dinner party. One needs to ensure that the equipment will work, the stimuli is understood by the participants, and generally to see that the experiment will actually produce data that, when analyzed, will test the hypotheses. As actual, full-scale, data collection has not commenced, one can still modify and adjust the procedures and stimuli to correct for inadequacies or errors.

The quality of the data, in terms of how accurately the concept behind the hypothesis is measured, will directly influence the quality of the research findings. That is, having more precise and accurate data will greatly improve the likelihood of having accurate results. Thus, as part of the pilot study, equipment and stimuli calibration can be performed to ensure that equipment and stimuli is functioning correctly and producing reliable and accurate data. For example, even with modern computer software using “fast” hardware, stimuli calibration and validation is needed to avoid millisecond timing errors that can prevent replication of the experiment between research labs, or more critically, between each participant (Plant & Quinlan, 2013). Furthermore, the pilot study can answer questions such as: Are participants understanding the way the measures are structured and completing them in the anticipated manner? Are there too many surveys or tasks for participants to complete before they become fatigued? Are the stimuli able to be perceived by the participants? The pilot study also provides data that enables one to evaluate their statistical model and plan for data analysis.

Measuring the Ingredients: Upon being confident that we can perform a successful (i.e., accurate, able to be completed) experiment, it is time to measure our ingredients and perform the final preparation prior to mixing everything together. As the ingredients have not been mixed, it is always possible to go back to re-measure them by performing additional preparation. Final checks can be made at this time to ensure that a sufficient number of participants, time, funding, and energy to carry out the study are available. If necessary, adjustments can be made if it is apparent that one cannot complete the initially planned experiments due to limited resources. For example, if obtaining a sufficient number of participants is a potential issue in a study with two conditions, it may be beneficial to use

continuously ongoing counter-balancing of the conditions and switch between the two conditions for each subsequent participant. While it is usually more efficient to collect each condition to completion, such efficiency is not justified if one runs out of participants and fails to complete the second condition.

2.4 Step Four: Making the Cookies

At this point, one is committed to the experiment and further adjustments or changes are generally not possible. Once one starts mixing the ingredients, just like one collecting the data and performing the experiment, it becomes impractical or infeasible to end the process unless there is an important reason to do so (e.g., adverse events). If one sees that the experiment is failing because of an unforeseen variable or other issue, carrying it out to completion in its current form is of little value.

Mixing: Ingredients can be damaged or destroyed if they are inappropriately handled through improper application of kitchen utensils or mistakes in following a recipe. Similarly, experiments can fail due to problems with equipment, application of procedures, and various other situations (see Kuipers & Hysom, 2007, for a comprehensive list). While there are many possible problems that can occur, we now provide a few examples to show how they can be easily explained within our baking metaphor.

Unprofessional researchers, just like an unclean cook, can taint results and spoil the outcome – we admit that sometimes this outcome can be positive though, such as in the discovery of penicillin. Thus, to motivate participants to provide high quality (i.e., honest, complete) responses, they must be treated respectfully, politely, and given suitable thanks and appreciation for their involvement by a tidy, organized and professional researcher. Furthermore, akin to a cook showing care to not spill any ingredients, the researcher must show care to not damage the data. Data must be stored securely, confidentially maintained where appropriate, and experimental protocols properly followed. Mixing cannot be undone, much as data cannot be changed, so it is critical that collection and storage is done with care and attention to detail.

Baking: Now that we have mixed the ingredients and collected the data, it is time to put our cookies in the oven and perform any statistical or qualitative analysis. Just as a cook does not select an industrial high speed pizza oven to bake a soufflé, so too must the researcher select the right statistical oven, such as SPSS, SAS, R, Matlab, or Excel, depending on the amount of data and the analysis to be performed. Of course, it is embarrassing if the cook forgets to turn on the oven, just as it is similarly embarrassing when a researcher loses their data. Data integrity and security through backups and secure storage is critical to ensure that our experimental results are baked to perfection and not lost or destroyed.

Baking the cookies for the right amount of time is always important. Too little statistical analysis, potentially due to rushing because of a lack of time, leads to undercooked results that may not satisfactorily test the hypothesis and hence are weak and possibly inaccurate. Similarly, burning our cookies when we bake them for too long is akin to over-analyzing the data and locating ‘results’ that are not really there. Anyone can find a statistically significant result due to random chance if one simply attempts enough tests or cleans the data to the extent that they remove contradictory cases by over-massaging their database (some of the issues surrounding the appropriate cleaning of data are discussed by Dasu & Johnson, 2003). Learning how to identify the correct baking time for our cookies is a skill that researchers must develop.

Once the cookies are in the oven, there is little activity that a cook can do apart from adjusting the temperature, and researchers are similarly limited when statistical analysis begins. One may be able to bake a second batch of cookies by collecting more data, but any data that is already collected is immutable. We must work with what we have obtained and have no real ability to change it if errors, collection mistakes, or other faults are identified, aside from removing outliers as justified by obvious issues (e.g., the participant did not respond to the majority of the stimuli). Evaluation prior to this stage is a primary tool in avoiding a culinary and research disaster. Pilot studies, preliminary statistical analyses, and testing of the entire procedure before beginning data collection is a vital component of a successful experiment.

2.5 Step Five: Finishing Up

Having baked a delicious batch of cookies, one has to do more than pull them off the baking sheet and start eating. One needs to let them cool, package them appropriately, and perform any final cleanup of the kitchen before one can sit down and satisfy one's hunger.

Cooling: Letting our cookies cool represents the reflective phase of the experiment. We have statistically baked some results and now it is time to interpret and examine them. Researchers should ask themselves about the implications that can be drawn from their results and how the results can they be applied within the research context that was first examined in the exploration phase. It is well known that subjective bias exists with respect to the interpretation of research results (e.g., MacCoun, 1998). Cooling permits us to question our interpretations, taking the time to reflect on any personal biases that we may wish to further consider and examine.

We can also contemplate the actual experiment itself and consider the strengths and weaknesses of the study. If given the chance to repeat the experiment, what would we have changed or done differently, and why? Asking questions such as these helps us to situate our results, to develop meaningful discussions, and to suggest future work when we write up our final report. Similar to the packaging of cookies, the final report reflects the effort that went into the production of the experiment. Of course, as we contemplate and evaluate our experiment, we can clean up our experimental kitchen by recording our observations of the study in writing for later use.

Packaging and Cleaning Up: As mentioned, while some researchers may consider writing as a distinct phase that is separate from the research process, it need not be. Performing an experiment and then, armed with pages of statistical results, sitting down at an empty screen to produce an article, dissertation, or report can be intimidating and daunting. However, if like all good cooks, we kept our kitchen clean and tidy as we went along, we will have a collection of notes made during background research, text from our ethics application, observations recorded during data collection, and reflective thoughts recorded during the cooling phase, which collectively provide large quantities of text that can be woven into a document.

Our statistical analyses shape our document by guiding the reporting of our findings and supporting our interpretation of the results. Our hypotheses provide the framework in which the results can be generated, and our statistical tools can produce graphs or tables that provide visualizations for use in the final report. Producing a research paper can be viewed as packaging our cookies in a plastic box or wrapping them in paper. It can be a painless and manageable step in which we assemble all our previous writing into a coherent package.

Once a researcher has packaged their cookies, it is time to do any final cleanup. We need to finish off the current experiment and prepare for future experiments in a similar manner to how the kitchen has to be cleaned and prepared for the next round of baking. Notes need to be made detailing future work and our follow-up plans. Equipment must be returned and those who assisted us must be thanked. Participants should be debriefed and those promised a copy of the research output should be provided with access to the report or appropriate documents. Any final bills will need to be settled, grant reporting completed, and all other paperwork, such as the closing of the ethics file, performed. Surveys and data must be properly and securely stored for the required time period. Specialty equipment may need to be safely packaged and put away for later use. Computers may need to be cleaned of temporary files and unneeded accounts removed. A good researcher is like a good cook; the facilities are left in a good, or better, condition than when one arrived.

Once we have cleaned the kitchen and packaged our cookies for transit, it is time to take them away and enjoy the product of our labors. Whether we sit down in the comfort of our own institution and nibble or gorge on our sweet confection at a thesis defense, savoring a job well-done, or carry them halfway across the country to share with colleagues at a conference, there is time to reflect upon our achievements. As we enjoy our cookies, we can look back on the process and evaluate our performance. Was the experiment well done and did it achieve what we desired? Have we found what we expected, or did our culinary experiment simply lead us down the path towards a future batch of tastier, improved, and potentially even more delicious cookies?

3. DISCUSSION

In our metaphor, we focus on experimental psychology as an example subject area to demonstrate the usefulness of a recipe approach to performing research, as documented in the previous sections. While we do not suggest that experimental research can be simplified to the extent that cooking has been with a child's "Easy-Bake Oven," we often use this analogy for several reasons. The easy-bake oven is a popular toy that has existed since 1963 (Smith, 2015), and hence, learners of various ages have likely been exposed to them at some point. Second, easy-bake ovens make baking accessible to those learning to bake, primarily children, and thus are a learning tool in themselves. Lastly, there is a light-hearted element of humor obtained by using a child's toy that we believe reduces anxiety by reducing the seriousness of the topic.

We acknowledge that other metaphors, such as that of producing a play in the performing arts (Fisher & Phelps, 2006), may provide a suitable and effective framework, and warrants investigation by future scholars. However, as suggested by Patton (2002), an effective metaphor should have the five qualities of being relevant, contextually appropriate, understandable, meaningful, and inoffensive. Baking is relevant and contextually appropriate as it is a universal activity to which everyone has been exposed, generally independent of one's cultural background or socio-economic status. Baking cookies is understandable and meaningful in that, as we have shown, it readily and effectively matches the process of performing an experiment. Lastly, it is inoffensive and unlikely to be associated with any values that may cause distracting issues to occur. For these reasons, we believe that baking provides an effective basis upon which to create a foothold into the research process, even though other metaphors are possible.

While a cooking metaphor is a useful framework for novice researchers, it is not sufficient to fully explain the entire research process. Baking cookies takes a few hours and does not typically require a schedule with goals and target dates. However, an undergraduate thesis, for example, takes months to complete and must typically be finished by the end of the academic year, thus imposing specific deadlines that must be met if the thesis is to be completed on time. Consequently, it can be seen that scheduling and planning is an example of a research component that is not easily incorporated into a baking metaphor.

This limitation aside, we maintain that the baking of cookies provides a powerful and effective metaphoric guide for novice researchers to follow. However, the quality of a recipe is not solely responsible for the quality of the dish that a cook produces. Sloppy, unhygienic, and puzzled cooks are unlikely to produce a satisfactory result regardless of the quality of their recipe, ingredients, and tools. A researcher's personal habits will similarly impact on the research process. For this reason, we emphasize the following four keys with regard to the application of our research recipe. First, a good researcher is professional, precise, and accurate so as to avoid sloppiness and accidents that can taint or ruin experimental results. Second, we stress the importance of cleanliness and the constant need for researchers to record and document their findings, observations, and thoughts. Third, good researchers are constantly evaluating their work, looking for errors and identifying problems so that they can be corrected and solved before they have a significant impact on the project. Last, it is critical that novice researchers do not work in isolation, making common mistakes that interaction with an experienced researcher could have helped them avoid.

Inexperienced student researchers face a daunting task. As they are learning their subject area, they must also master the research process and the skills needed to produce high quality academic writing. Using a metaphor can help reduce their anxiety by casting the research process into the familiar act of food preparation that consequently provides an adaptable guide to follow and aid them in the achievement of a sound experimental result. Thus, we have found that a "recipe for research" is also a "recipe for success" for inexperienced student researchers in the social sciences.

REFERENCES

- Alibali, M (2006). *Does visual scaffolding facilitate students' mathematics learning? Evidence from early algebra*. Retrieved June 10, 2021, from <http://ies.ed.gov/funding/grantsearch/details.asp?ID=54>
- Barton D., & Hamilton, M. (2000). Literacy practices. In D. Barton, M. Hamilton, & R. Ivanič (Eds.), *Situated literacies* (pp. 7-15). London, UK: Routledge.
- Brandt, M., IJzerman, H., Dijksterhuis, A., Farach, F., Geller, J., Giner-Sorolla, R., Grange, J., Perugini, M., Spies, R., & van't Veer, A. (2014). The replication recipe: What makes for a convincing replication? *Journal of Experimental Social Psychology*, 50, 217-224.
- Cheng, E. (2015). *How to bake pi: An edible exploration of the mathematics of mathematics*. New York: Basic Books.
- Cleland, C. (2001). Recipes, algorithms, and programs. *Minds and Machines*, 11(2), 219-237.

- Cobb, G. (1992). Teaching statistics. In L. Steen (Ed.), *Heeding the call for change: Suggestions for curricular action* (pp. 3-43). Washington, DC: Mathematical Association of America Press.
- Dasu, T., & Johnson, T. (2003). *Exploratory data mining and data cleaning*. Hoboken, NJ: Wiley.
- Dick, B. (2002). Postgraduate programs using action research. *The Learning Organization*, 9(4), 159-170.
- Fisher, K., & Phelps, R. (2006). Recipe or performing art? Challenged conventions for writing action research theses. *Action Research*, 4(2), 143-164.
- Gick, M. (1986). Problem-solving strategies. *Educational Psychologist*, 21, 99-120.
- Glass, A., & Holyoak, K. (1986). *Cognition* (2nd ed.). New York: Random House.
- Guillemin, M., & Gillam, L. (2004). Ethics, reflexivity, and “ethically important moments in research.” *Qualitative Inquiry*, 10(2), 261-280.
- Haberlandt, K. (1994). *Cognitive psychology*. Boston, MA: Allyn and Bacon.
- Hochschild, A. (2003). *The commercialization of intimate life: Notes from home and work*. Berkeley: University of California Press.
- Hogan, K., & Pressley, M. (1997). *Scaffolding student learning: Instructional approaches and issues*. Cambridge, MA: Brookline Books.
- Holyoak, K. (1995). Problem solving. In E. Smith & N. Osherson (Eds.), *An Invitation to Cognitive Science* (2nd ed., Vol. 3), (pp. 267-296). Boston, MA: The MIT Press.
- Jonassen, D., Strobel, J., & Lee, C. (2006). Everyday problem solving in engineering: Lessons for engineering educators. *Journal of Engineering Education*, 95(2), 139-151.
- Kamler, B., & Thomson, P. (2008). The failure of dissertation advice books: Toward alternative pedagogies for doctoral writing. *Educational Researcher*, 37(8), 507-514.
- Kirsh, D. (2009). Problem solving and situated cognition. In P. Robbins & M. Aydede (Eds.), *The Cambridge handbook of situated cognition* (pp. 264-306). Cambridge, MA: Cambridge University Press.
- Kuipers, K., & Hysom, S. (2007). Common problems and solutions. In M. Webster & J. Sell (Eds.), *Laboratory experiments in the social sciences* (pp. 289-324). Burlington, MA: Academic Press.
- MacCoun, R. (1998). Biases in the interpretation and use of research results. *Annual Review of Psychology*, 49, 259-287.

- Murray, R., & Moore, S. (2006). *The handbook of academic writing: A fresh approach*. Berkshire, UK: Open University Press.
- Nassif, N., & Kahlil, Y. (2006). Making a pie as a metaphor for teaching scale validity and reliability. *American Journal of Evaluation*, 27(3), 393-398.
- Newell, A., Shaw, J., & Simon, H. (1958). Elements of a theory of human problem solving. *Psychological Review*, 65(3), 151-166.
- Patton, M. (2002). Teaching and training with metaphors. *The American Journal of Evaluation*, 23(1), 93-98.
- Plant, R., & Quinlan, P. (2013). Could millisecond timing errors in commonly used equipment be a cause of replication failure in some neuroscience studies? *Cognitive Affective Behavioral Neuroscience*, 13, 598-614.
- Polya, G. (1945). *How to solve it: A new aspect of mathematical method*. Princeton: Princeton University Press.
- Recipe (n.d.). *Dictionary.com Unabridged*. Retrieved June 10, 2021, from <http://dictionary.reference.com/browse/recipe>.
- Smith, K. (2015, September). A look back at the history of the Easy-Bake Oven. *Good Housekeeping*. Retrieved June 10, 2021, from <http://www.goodhousekeeping.com/life/parenting/a34493/easy-bake-oven-history/>.
- Voss, J., Green, T., Post, T., & Penner, B. (1983). Problem-solving skill in the social sciences. In G. Bower (Ed.), *The psychology of learning and motivation: Advances in research and theory* (Vol. 17, pp. 165-213). San Diego, CA: Academic Press.
- Ware, P., & Downing, J. (2000). Learning strategies, learning anxiety, and knowledge acquisition. *British Journal of Psychology*, 91, 311-333.
- White, T., & McBurney, D. (2013). *Research methods* (9th ed.). Independence, KY: Cengage Learning.
- Willison, J. (1999). Who writes the recipes in science? Possibilities from four years of action research with students and their scientific literacy. *Research in Science Education*, 29(1), 111-126.

**MEDYADA “MELEZ HEGEMONİK ERKEKLİK” TEMSİLİ: BEYAZ EŞYA
REKLAMLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME**

REPRESENTATION OF “HYBRID HEGEMONIC MASCULINITY” IN MEDIA: AN
EXAMINATION ON DOMESTIC APPLIANCES ADVERTISEMENTS

Dr. Öğr. Üyesi Tuğba METİN AÇER

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, Fen-Edebiyat Fakültesi

ORCID NO: 0000-0001-9808-3999

ÖZET

Medyada temsiller ve söylemler vasıtasıyla izleyicilere, kültüre içkin olarak belirli anlam kodları sunulmaktadır. Özellikle toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında kadın ve erkeğe ilişkin olarak tutum, rol, beklenti ve değerlerin reklamlarda temsil edildiğini ve yeniden üretildiğini görmekteyiz. İlişkisel ve kültürel bir kavram olarak “erkeklik” ve “kadınlık” kültürel temsiller aracılığı ile kurulur. Bu bağlamda reklamlarda genellikle kadın temsilleri; bağımlı, itaatkâr, annelik ve ev kadınlığı ile tanımlanan rolleri çerçevesinde sunulurken; erkek temsilleri güçlü, bağımsız, otoriter, dışarıda ücretli bir işte çalışma ile tanımlanan roller çerçevesinden sunulmaktadır. Özellikle beyaz eşya reklamlarında hedef kitlenenin uzun zaman kadınlar olması bu anlamda tesadüf değildir. Ancak son dönem beyaz eşya reklam filmlerine bakıldığında sıklıkla erkek temsillerine de yer verildiği görülmektedir. Son 30 yılda yükselişe geçen erkeklik çalışmalarının odağında bulunan R. W. Connell’in “Hegemonik Erkeklik” kavramsallaştırması; kültürel olarak inşa edilmiş, belirli bir zamanda ve belirli bir toplumda geçerli olan, kadınlar ve diğer erkeklikler üzerindeki hegemonyayı ifade eder. Ancak hegemonik erkeklik sabit bir kategori değil dinamik bir kategoridir. Erkeklerin, ikincilleştirilmiş erkeklikler ve kadınlıklarla ilişkili olarak performanslarını ve kimlik unsurlarını seçici bir şekilde birleştirmesini ifade eden “Melez Hegemonik Erkeklik” kavramsallaştırması ise hegemonik erkekliğin anlamlarının zaman içerisinde değiştiğini ancak kurumsallaşmış yollarla hegemonyasını devam ettirmesine işaret eden bir kavram olarak ön plana çıkmaktadır. Bu çalışmada son dönemde Türkiye’de yayımlanan *Bosh* ve *Simens* adlı beyaz eşya markalarına ait reklam filmleri göstergebilimsel analiz yöntemiyle incelenmiştir. Analiz sonucunda sembolik olarak hegemonik erkekliğe mesafeli duran, orta/orta-üst sınıf, heteroseksüel, şehirli, genç olan erkek temsillerin melez hegemonik erkekliği yansıttığı görülmüştür. Dolayısıyla incelenen reklamlar özelinde melez hegemonik erkekliğin temsili vasıtasıyla kadınlar ve diğer erkeklikler üzerindeki hegemonyanın yeniden üretildiği, erkeklik kalıplarındaki değişimin temsiline yalnızca melez bir yapıyı ortaya koyduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar kelime: Hegemonik Erkeklik, Medya, Melez Hegemonik Erkeklik , Reklam, Temsil.

ABSTRACT

Through representations and discourses, culturally inherent specific reference codes are presented to the audience in the media. Especially within the context of gender roles, we

see that attitudes, roles, expectations, and values attributed to women and men are represented and reproduced in the advertisements. “Masculinity” and “femininity”, as relational and cultural concepts, are built through cultural representations. In this context, while woman representations in the advertisements are generally presented within the framework of the roles that are defined by being dependent, submissive, mother, and housewife; man representations are presented within the framework of the roles that are defined by being strong, independent, authoritative, and working at a paid job. It is not a coincidence that the target audience has been the women especially in the domestic appliances advertisements for a long time. However, it is seen that there are often men representations in the recent domestic appliances advertisements. The “Hegemonic Masculinity” conceptualization of R. W. Connell who is at the center of the men’s studies that have been on the rise for the last 30 years refers to the hegemony on women and other men that is culturally built and relevant for a specific time period and community. However, hegemonic masculinity is not a stable category but a dynamic one. The conceptualization of “Hybrid Hegemonic Masculinity” referring to men’s unifying their performances and identity elements in a selective way in relation to subordinate masculinities and femininities stands out as a concept pointing to that the meaning of the hegemonic masculinity has changed in time but still sustains its hegemony through institutionalized means. In this study, the advertisements of *Bosch* and *Siemens*, domestic appliances brands, that have been broadcasted recently in Turkey were examined by semiotic analysis. It is seen as a result of the analysis that man representations that are symbolically remaining distant from the hegemonic masculinity, belonging to middle/upper-middle class, heterosexual, townsman, and young males reflect the hybrid hegemonic masculinity. Therefore, it is concluded, specific to the advertisements analyzed, that the hegemony on women and men is recreated through the representation of the hybrid hegemonic masculinity and; thus, the representation of the change in masculinity norms only puts forth a hybrid form.

Keywords: Hegemonic Masculinity, Media, Hybrid Hegemonic Masculinity, Advertisements, Representation

GİRİŞ

Son 30 yılda yükselişe geçen erkeklik çalışmalarının odağında R. W. Connell (2017)’ın Hegemonik Erkeklik kavramsallaştırması bulunmaktadır. Kültürel olarak inşa edilmiş, belirli bir zamanda ve belirli bir toplumda geçerli olan, kadınlar ve diğer erkeklikler üzerindeki hegemonyayı ifade eden “hegemonik erkeklik” toplumsal cinsiyet hiyerarşisinin belirleyicisidir. Başka bir ifadeyle hegemonik erkeklik temelde erkeklerin kadınlar üzerindeki iktidarından beslenen ve diğer erkeklik biçimleri arasında hegemonik bir ilişki inşa eden bir erkeklik formudur (Baştürk Akça ve Tönel, 2011:28).

Toplumsal üstünlük yoluyla sağlanan rızayı ifade eden “hegemonya”, Gramsci’nin İtalya’daki sınıf ilişkilerini analizinde kullandığı şekliyle hegemonik erkeklik kavramsallaştırmasının temelini oluşturmuştur. Dinsel öğreti ve pratiklerde, kitle iletişimin içeriğinde, ücret yapılarında vb. kök salan kültürel üstünlük hegemonyadır (Connell, 2017:269). Erkekler eş zamanlı olarak erkeklik türleri arasında güç ilişkileri ve sembolik sınırları müzakere ederek, toplumsal cinsiyeti kadınlar üzerindeki hakimiyetlerini sürdürecektir şekilde yaparlar (Cole, 2009). Demetriou (2001)’ya göre bu sınır müzakereleri sayesinde hegemonik erkeklığe en çok benzeyen erkeklikler zirveye yükselerek güç ve prestij sahibi olur. İşte kültürel değişim ve dönüşüm süreçlerinde “erkeklikler”in güç mücadelesinde

kendini uyarlamaya çalışan erkeklik, “melez hegemonik erkeklik” kavramsallaştırması çerçevesinde karşımıza çıkmaktadır. Melezleşme değişim potansiyeline sahip kültürel bir süreçtir (Bridges ve Pascoe, 2014:256). Bu sebeple kültürel temsillerin sunulduğu medya metinlerine bakıldığında eşitsizliği gizleyen erkekliğin melez formlarını görülmektedir.

Beyaz eşya reklamları genellikle kadın odaklı reklamlar olarak adlandırılmakta ve çoğunlukla kadın temsillerine yer verilmektedir. Erkek temsiller ise hegemonik erkeklik idealini yansıtmaktadır. Son dönem reklam filmlerine bakıldığında da ise bu durumun değiştiğine tanık olmaktadır. Bu çalışmada beyaz eşya reklamlarında “hegemonik erkekliğin” temsilindeki değişim ve dönüşümler “melez hegemonik erkeklik” kavramsallaştırması çerçevesinde ele alınacaktır.

Toplumsal Cinsiyet ve Reklamlar

Kapitalist tüketim toplumunda reklamlar, bireylerin algı ve tutumlarını etkileyerek bir ürünün ya da hizmetin satın alınmasını sağlayan önemli medya içerikleridir. Reklamlarda sunulan imgeler, sözcükler ve temsiller toplumun kültürüne içkin bulunan egemen değerleri yansıtırken, öte yandan bu egemen değerlerin yeniden üretiminde oldukça işlevseldir (Seden Meral, 2011:308). Dolayısıyla reklamlar toplumsal cinsiyet, sınıf gibi mevcut güç ilişkilerini yansıtmaları ve yeniden üretmesi açısından ideolojiktir diyebiliriz (Özçetin, 2010; Öcal ve Koca, 2019). Toplumsal cinsiyet olgusu da erkek ve kadın arasındaki asimetrik güç ilişkilerinin kurumsallaştığı bir yapıdır. Bu anlamda reklamlarda sıklıkla kadın ve erkek arasındaki güç ilişkilerini yansıtan mesaj, imge ve temsilleri görmekteyiz.

Reklamlarda yer alan kadın ve erkek temsilleri kalıplaşmış toplumsal cinsiyet rollerini yansıtmaktadır (Dumanlı, 2011; Ersoy Çak, 2010; Gündüz Kalan, 2010; Saygın Sarbay, 2015). Kadınlar ev ve çocuk bakımı, eş olma ile ilgili olarak “iyi kadın”-“kötü kadın” ikilemi üzerinden, erkekler ise “hakimiyet kuran erkek” –“güç sahibi erkek” temaları üzerinden temsil edilmektedir (Ersoy Çak, 2010). *Arçelik* reklamlarını analizi ettiği çalışmasında Saygın Sarbay (2015:111), 10 yıldan beri markanın reklamlarında yer alan “*Çelik*” isimli robotun “*Çeliknaz*” isimli bir kadın robot evlendirilerek cinsiyetlendirildiğini, böylece cinsiyetler arasındaki eşitsizliğin heteronormatif bir anlatı ile desteklendiğini ileri sürmüştür. Reklamda *Çeliknaz* ev işlerini yapan, mutfak aletlerini kullanan becerikli ve şefkatli bir kadını temsil ederken, *Çelik* teknolojik aletlerde uzman ve bir teknoloji firmasında çalışan, eşine sadık bir erkek olarak temsil edilmektedir (Saygın Sarbay, 2015:111).

Çocuklara yönelik ürünlerin pazarlanmasında kullanılan reklamlarda sunulan temsillerin de toplumsal cinsiyet rollerini yansıttığı görülmektedir (Gündüz Kalan, 2010). Örneğin, yalnızca çocuklara özel ürünleriyle ön plana çıkan küresel bir marka olan *Kinder*’in reklam filmlerini analiz ettiği çalışmasında Gündüz Kalan (2010) reklamlardaki kız/erkek çocuklarının ve annelerinin konumlandırılışının toplumsal cinsiyet kalıpyargılarına paralel bir biçimde temsil edildiğine dikkat çekmiştir. Erkek çocuğu olan anne, onun futbol oynamasını destekleyen bir figür olarak yansıtılırken, kız çocuğu olan anne-çocuk ilişkisi aynanın karşısından saç tarama ve süslenme ile ilişkili olarak yansıtılmıştır (Gündüz-Kalan, 2010:84).

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

Ataerkillikten Toplumsal Cinsiyete-Kültürel Olarak Kurulan “Hegemonik Erkeklik”

Erkeklik ile ilgili akademik çalışmalar, kadın çalışmalarından çok sonra, 1980’li yıllarda başlamıştır. 1980’lerde tek bir kadınlık olmadığı üzerine yoğunlaşan feminist araştırmalar; etnisite, yaş, sınıf gibi faktörlere göre değişen kadınlıklara odaklanmışlardır. Böylece erkekler arasındaki farklılıkları ele alan beyaz, orta sınıf, heteroseksüel , tam gün iş sahibi erkeğin özelliklerini tanımlayan “hegemonik erkeklik” tanımı ve bunun yanı sıra farklı erkeklik deneyimlerinin anlamı tartışmaya açılmıştır (Sancar, 2016). Connell (1987) tarafından formüle edilen “hegemonik erkeklik” kavramı son otuz yıldan beri erkeklik çalışmalarının odağında bulunmaktadır. Kavramın yaygınlaşmasındaki ana sebep; erkeklerle kadınlar, erkekliklerle kadınlıkları ve erkeklerin arasındaki eşitsiz toplumsal cinsiyet ilişkilerinin meşruiyetinin nasıl sağlandığının derinlemesine anlaşılması açısından işlevsel olmasıdır (Messerschmidt, 2019:12). Feminist kuramda, özellikle sosyalist ve radikal feminizm “ataerkillik” kavramı çerçevesinde kadın ve erkek arasındaki eşitsiz güç ilişkilerini merkeze alarak kadınların ikincil konumunu tartışır. Messerschmidt (2019:39)’a göre “kadın” ve “erkek” kategorileri verili ve birbirine zıt olarak kabul edilmekte, bu kategorilerin nasıl oluştuğunu açıklamakta yetersiz kalmaktaydı. Oysa bu ikili sınıflandırma içerisindeki çeşitliliği ; cinsiyet, sınıf, ırk, cinsellik, yaş ve milliyetin kesişiminde anlamaya olanak sağlayacak daha derinlikli tartışmalara ihtiyaç vardı (Messerschmidt, 2019:50). Yani ne “erkek” ne “kadın” kategorisi homojendir, dolayısıyla farklı kadınlar ve erkeklikler, farklı kadınlıklar arasındaki ve farklı erkekliklerin arasındaki güç ilişkilerini tartışmaya olanak sağlayacak bir kuramsal perspektife ihtiyaç bulunmaktaydı. Bu doğrultuda ataerkillik yerine toplumsal cinsiyet ilişkilerine ilk önem verenlerden biri olan R. W. Connell’in, kültürel olarak baskın kalıplarını tanımladığı “hegemonik erkeklikler” ve “hegemonik kadınlıklar” kavramsallaştırmalarını içeren “toplumsal cinsiyet hiyerarşisi” teorisinin merkezinde güç ilişkileri önemlidir.

Connell Hegemonik erkeklik kavramındaki “hegemonya”yı, Gramsci’nin İtalya’daki sınıf ilişkilerini analizinde kullandığı şekliyle kendi teorisine uyarlamıştır (Connell, 2017). Özel yaşam ve kültürel süreçlerin örgütlenmesine sızan, toplumsal güç ilişkilerinden sağlanan toplumsal üstünlüğe atfen kullandığı hegemonya kavramını toplumsal cinsiyet ilişkilerine uyarlayan Connell (2017:268-269), söylemsel ikna vasıtasıyla erkek ve kadınlar, kadınlıklar ve erkeklikler arasındaki eşit olmayan toplumsal cinsiyet ilişkilerine rıza gösterilmesinde kültürel olarak inşa edilen hegemonik erkekliğin önemine işaret eder. Hegemonik erkeklik Messerschmidt (2019:90)’in ifadesiyle; “*çoklu erkeklikler ve hegemonik erkeklikle vurgulanmış kadınlık ve hegemonik olmayan erkeklikler arasındaki hiyerarşinin ürünüdür*”. Yani hegemonik erkeklik, farklı erkeklik biçimlerinin açıklanmasında bir nevi referans noktasıdır. Hegemonik olmayan dört erkeklik hegemonik erkeklik karşısında tanımlanır, Messerschmidt (2019:61): *Suç ortağı erkeklik*; aslında hegemonik erkekliği içermez, fakat eşitsiz toplumsal cinsiyet ilişkilerinden faydalanır. Böylece hegemonik erkekliğin sürdürülmesinde oldukça işlevseldir. *Tabi kılınan erkeklik* ise; hegemonik erkeklikten sapan, örneğin feminen davranan erkektir. *Marjinalleştirilmiş erkeklikler* ise sınıf, etnisite, yaş gibi toplumdaki diğer baskı unsurları nedeniyle ötekileştirilenlerdir. *Muhaliif erkeklikler* ise; ekonomik ve politik gücü olmayan telafi edici hiper erkekliklerdir.

Eşitsiz toplumsal cinsiyet rollerinin meşrulaştırılması anlamını taşıyan hegemonik erkeklik ataerkillik yaklaşımının tahakküm anlayışı yerine hegemonya kavramını merkeze alır (Messerschmidt, 2019). Toplumsal cinsiyet ilişkileri, ana-akım feminist kuramda olduğu gibi basit bir tahakküm örüntüsünden ziyade bir hegemonya -kültürel rızaya dayalı- örüntüsüdür (Messerschmidt, 2019:90). Ancak “hegemonya” mutlak kültürel egemenliğin yok olması anlamına gelmemektedir (Connell, 2017:269). “Hegemonik erkeklik”in genel bir “erkek cinsiyet rolü”nden farklı olduğunu belirten Connell (2017: 269-270) kültürel olarak

tanımlanan erkeklik idealinin erkeklerin büyük çoğunluğu ile uyuşması gerekmediğini savunur. Yani “Erkeklik”ler kategorisi, sabit ve değişmez kategoriler değil; belirli bir yer ve zamana özgü kültürel bir içeriğe sahiptir (Connell, 2017).

Melez Hegemonik Erkeklik Kavramsallaştırması

Hegemonik erkeklik kavramsallaştırması gördüğü tüm ilginin yanı sıra birçok eleştiriye de maruz kalmıştır. İlk hegemonik erkeklik anlayışı, yalnızca toplumsal cinsiyet ilişkilerinin tek bir boyutuna indirildiğinde özneyi homojenleştiriyordu (Messerschmidt, 2019:83). Kadın ve erkekler arasındaki asimetric güç ilişkilerinden kaynaklanan hiyerarşik ilişkiler tarihsel süreçte inşa edilir, yani kendini sabit bir şekilde yeniden üretmez (Messerschmidt, 2019:84). Kültür yoluyla edinilen üstünlük anlamına gelen hegemonya, elde edilmesi arzulanan ve toplumsal alanda sağlanan gücü ifade eder. Tarihsel süreç içerisinde hegemonyayı elde etmek için yeni erkeklik formları ortaya çıkabilir. Hegemonya için mücadele eden yeni “erkeklik” formları eskisini yerinden edebilir (Connell & Messerschmidt, 2005:833).

Kavramı eleştirenlerden biri olan Demetrio (2001) toplumsal cinsiyetin tarihselliğini kabul eder. Ancak ona göre kadınları ve bazı erkeklik biçimlerini ikincil konuma düşüren içsel ve dışsal olmak üzere iki tür hegemonya bulunmaktadır (Demetrio, 2001). *Dışsal hegemonya*; erkeklerin kadın üzerindeki baskısını ifade ederken, *İçsel hegemonya*; diğer erkeklikler üzerinde sınıf, etnisite, cinsel yönelim gibi diğer baskı formlarıyla kesişen hegemonyayı ifade eder (Demetrio, 2001:341). Genellikle kadınsı özellikler diğer erkekleri aşağılamak için kullanılır. Erkekliğin hegemonik doğası ve hiyerarşik sosyal yapılar yaratma üzerindeki etkisi ötekileştirme sürecinde güç ve prestij açısından üstünlük sağlar (Eisen ve Yamashita, 2019). Demetrio (2001) Gramsci’den aldığı “hegemonik blok” ve Bhabba’dan aldığı “melezlik” yaklaşımlarını birleştirerek “hegemonik eril blok” kavramını ortaya atmıştır. Hegemonik eril blok, kendisini yeniden üretebilen ve yeni tarihi konjonktürlerin özelliklerine uyum sağlayabilen bir melezlenmeyi ifade eder (Demetrio, 2001:85).

Melez erkeklikler kavramsallaştırması çağdaş cinsiyet sistemlerinin yeniden üretimine dikkat çeker (Bridges ve Pascoe, 2014). Bridges ve Pascoe (2014) bunun yanı sıra diğer erkeklikler arasında mevcut ideolojik temelli güç eşitsizliğinin meşrulaştırılmasındaki işlevi de bulunmaktadır. Melez erkeklik kavramı; erkeklerin ötekileştirilmiş, ikincilleştirilmiş erkeklikler ve kadınlıklarla ilişkili olarak performanslarını ve kimlik unsurlarını seçici bir şekilde birleştirmesini ifade eder (Bridges ve Pascoe, 2014; Demetrio, 2001; Messerschmidt, 2019). Melez erkeklikler (Bridges ve Pascoe, 2014) ; (i) sembolik olarak hegemonik erkekliğe mesafelidir (ii) marjinalleştirilmiş, öteki, ast konumda erkekliklerden ziyade Genç, beyaz ve heteroseksüellerin erişebildiği erkeklikleri konumlandırır (iii) mevcut sosyal ve sembolik sınırları genellikle işe yarayan şekilde güçlendirir. Bunu da güç ve eşitsizlik sistemlerini tarihsel olarak yeni yollarla gizleyerek yapar.

Melez hegemonik erkeklikler, eşitsizliği gizleyerek toplumsal cinsiyet ilişkilerini yeniden üretirler (Messerschmidt, 2019:147). Geçici hegemonik erkeklik konumları olarak melez hegemonik erkeklikler; kısa süreyle deneyimlenir, fakat geçerlilikleri nihayete erse bile kültürel düzlemde yükseltilirler (Messerschmidt, 2019:158). Çağdaş melez erkekliklerin her biri, hegemonik erkekliğin anlamlarının ve uygulamalarının zaman içinde değiştiği süreçlerde kurumsallaşmış toplumsal cinsiyet rejimlerinin yapısını koruyan yollarla kolektif olarak kadınlar ve diğer erkekler üzerinde üstünlük kurarlar (Bridges ve Pascoe, 2014:247).

Bu sebeple eşitsizliği kamufle eden melez hegemonik erkekliklerin ortaya çıkarılması gerekmektedir. Messner (1993: 725)'e göre hegemonik erkekliğin kültürel ve kişisel tarzı içinde son derece önemli değişimler temsil eder, ancak bu değişiklikler ille de geleneksel olanın baltalanması anlamına gelmemektedir. Yani Melez erkeklikler genellikle yeni eşitsizlik biçimlerini yeni yollarla üretir, ya da var olan eşitsizlikleri gizler.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Yaşanılan toplumun kültür, değer, toplumsal normlarını yansıtan reklam filmlerinde temsiller ve söylemler vasıtasıyla kültüre özgü belirli anlam kodları sunulmaktadır. Bu anlam kodları çoğu zaman sınıf, toplumsal cinsiyet gibi güç ilişkileri temelinde şekillenen yapıların hegemonyasını sürdürmek açısından işlevsel olabilmektedir. Kadın ve erkek arasındaki asimetric güç ilişkilerinin organizasyonu bağlamında ele alabileceğimiz ataerkil yapı da reklamlarda yeniden üretim döngüsü çerçevesinde yeni temsiller ile karşımıza çıkmaktadır. Bu doğrultuda toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında kadın ve erkeğe ilişkin tutum, rol, beklenti ve değerlerin reklamlarda temsil edildiğini ve yeniden üretildiğini görmekteyiz. Geçmişten günümüze reklamlarda toplumsal cinsiyet ilişkilerinin yansımaları kadının ev içi (özel alan), erkeğin ise ev dışı (kamusal alan) alanda konumlandırılması şeklinde olmuştur. Özellikle ev içini ilgilendiren beyaz eşya reklamlarında genellikle kadın temsillere yer verilmektedir. Ancak son dönem beyaz eşya reklamlarında erkek temsillere kadınlar ile birlikte sıklıkla yer verilmektedir. Bu çalışmanın amacı; beyaz eşya reklamlarındaki hegemonik erkeklığe mesafeli duruyormuş gibi gözükten erkek temsillerin dönüşümündeki melez yanları ortaya koymaktır.

Çalışmanın evrenini beyaz eşya reklamları oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise her ikisi de 2020 yılında yayınlanan *Bosh* markasına ait “*PerfectBake kekinizin ne zaman hazır olacağına fırınınız karar verir*” ve *Simens* markasına ait “*Tamamen tesadüf mi? Simens ankastre fırınlarla sürprizlere her zaman hazır olun*” isimli iki reklam filmidir. Araştırmacı tarafından önceden belirlenmiş ölçütleri karşılaması (Yıldırım ve Şimşek, 2011:112) nedeniyle, Ölçüt Örneklem Tekniği kullanılarak seçilen bu iki reklam filmi göstergebilimsel yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir.

Reklamlar mitlerin yeniden üretildiği önemli medya araçlarıdır. Levi Strauss bir öykü olarak nitelendirdiği mitleri, içinden çıktığı kültürün özelliklerini taşıyan, ikili karşıtlık kavramlarındaki derin yapıların dönüştürücüsü olarak niteler (Fiske, 1996: 160). Korkmaz ve Erdoğan (2005: 301) mitleri ve mitolojiyi şu şekilde açıklar:

Günlük dilde mit, “masal, öykü, temeli olmayan olağanüstü öykü, yanlış düşünceler” anlamlarına gelir. Mit kavramı iletişimde genellikle ideolojik yorumlar yapılırken kullanılır. Eleştirel kültürel incelemeler miti biri kültürün veya alt kültürün, gerçeğin doğanın bir yanını açıkladığı düşünme şekli veya anlama biçimi olarak tanımlar. Mitoloji anlamları çözümlenmek için gerekli inanç setleridir. Bu inançlar genellikle sosyal, ahlaksal ve siyasal değer sistemleridir. Bu sistemler kültürel bakımdan inşa edilir. Mitsel işaretler, “söylenmeksizin anlatan” mesajlardır. Kullanıldıkları kültürün egemen değerlerini desteklerler.

Reklamların içerisine gizlenen egemen değerleri yansıtan ideolojinin açığa çıkarılması, yani mitlerin analiz edilmesi için Barthes'ın mitoloji (söylenbilim) adını verdiği yöntemin

kullanılması gereklidir (Kocabay Şener, 2019:84). Maigret (2014: 24-25) Barthes'ın göstergebilim yöntemini toplumsal yaşamda güç ilişkilerini yansıtan bilişsel yolları açığa çıkardığını şu şekilde ifade eder: “*Medyatik “mitlerin” üretimi gerçeğin saptırılması, aldatma, yanılsama, manipülasyon değil, toplumsal evrenin egemenlerin yararına bir yananamlar dizgesi aşılınması yoluyla doğallaştırılması ve ampirik sosyolojiyle uyumlu biçimde görüşlerin güçlenmesi anlamına gelir*”.

Şekil 1. Roland Barthes'ın Söylenbilim Şeması

Bu çalışmada kullanılacak olan Roland Barthes'ın göstergebilim (Söylenbilim) yönteminin yukarıdaki şekli (bkz. Şekil 1) incelendiğinde iki gösterge dizgesi görülmektedir: Dilsel dizge (kendisiyle özdeşleştirilen gösterim şekilleri) ve birincisinden söz edilen ikinci dil olması sebebiyle üst dil olarak isimlendirilen söylendir. Öte yandan bir gösterilenin birden çok göstereni olabilir (Barthes, 2014: 188). Göstergelerin ikinci düzeyde işleyişi ile ilgili olarak ortaya koyduğu üç yoldan birisi *mit* aracılığı ile olandır (Fiske, 1996:118). Mitin kendi dizgesini kurmak için yararlandığı dil olan (nesne-dil) dilsel dizge ve diğeri ise mitin (üst-dil). kendisidir (Bircan, 2015, s. 98). Gösteren ile gösterilen arasındaki ilişki olan gösterge, anlamlamayı ortaya çıkarır. Göstergebilimde anlamlama olgusu düz anlam ve yan anlam olarak iki boyutlu değerlendirilir (Bircan, 2015: 19).

BULGULAR: REKLAMLARIN GÖSTERGEBİLİMSEL ANALİZİ

Reklam 1: “*Tamamen tesadüf mü? Siemens ankastre fırınlarla sürprizlere her zaman hazır olun*”

Kesit 1

Siemens markasına Ankastre fırının tanıtıldığı bu reklam bir erkeğin eşini arayarak beraber akşam yemek yapalım dediği sahne ile başlıyor. Eşinden önce eve gelen (ya da zaten evde olan) erkek temsili ile kalıplaşmış bir biçimde kadının özel alan (ev) erkeğin ise kamusal alan (dışarı) ile özdeşleştirilmiş reklam temsillerden farklılık sergiliyor.

Kesit 2

Reklamın 2. kesitinde ise eşinin birlikte yemek yapma isteğine “*Süpersin, ben de yoldayım hızlıca geliyorum*” şeklinde olumlu yanıt veren ve hatta onu cesaretlendiren, takdir eden beyaz kıyafet giymiş bir kadını görüyoruz. Kadının özel alanla tanımlanan rollerinin dışına çıktığı temsillerinden farklı olarak kadın dışarıdadır.

Kesit 3 ve 4

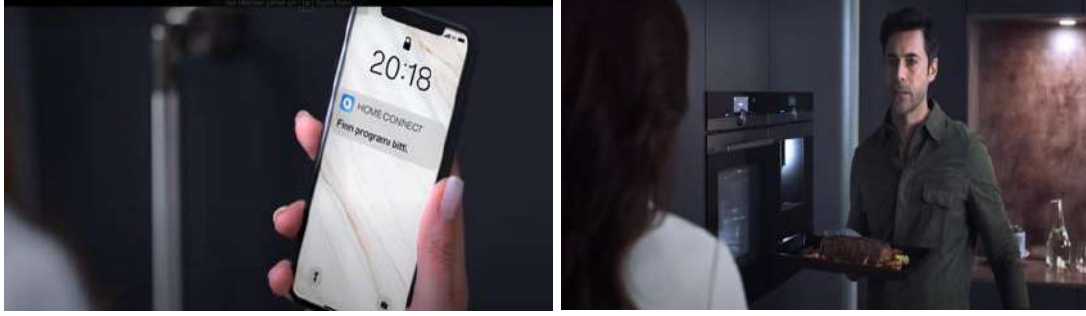
Kesit 3 ve 4’de ise eşine hemen geleceğini, yolda söyleyen kadının, eşine söylediğinden farklı olarak alışveriş yaptığını, hatta sonrasında kahve içtiği görülmektedir. Burada kadının yalan söyleyerek eşini kandırması temsiliyle, kadınların güvenilir olmadığı mesajı izleyicilere verilmektedir. Kadının beyaz bir ceket giymesi ise “beyaz yalan” yani “zararsız” bir yalan söylediği izlenimi verilerek kadına atfedilen “güvensizlik” mesajının yumuşatılmaya çalışıldığı söylenebilir. Ayrıca bu sahnede kahve içtiği sırada kadın elindeki telefonda uygulama ile eşinin yaptıklarını kontrol etmektedir. Dolayısıyla burada yine evin ve ev işlerinin kontrolünün kadının elinde olduğu mesajı iletilmektedir.

Kesit 5 ve 6

Kesit 5 ve 6’da erkeğin eşi gelmeden önce yemeği hazırlayıp pişmesi için fırına koyduğu, eşinin ise kapıda elindeki telefonda yemeğin pişip pişmediğini kontrol ederek beklediği görülmektedir.

Kesit 6 ve 7

Kesit 6 ve 7’de kadının elindeki telefon uygulamasında “*fırın programı bitti*” mesajını gördükten sonra eve girdiğini, eşi ile karşılaştığı sahneyi görüyoruz. Tam o zaman dış ses devreye girerek: “*Simens ankastre serisiyle sürprizlere her zaman hazırlıklı olun*” demektedir. Burada toplumda “kadın işi” olarak tanımlanan yemek yapmanın; erkek tarafından üstlenilmesi yoluyla kadının alışveriş yapması , dışarıda kahve içebilmesinin koşulunun bir ankastre serisine ve akıllı telefona sahip olmakla sağlanabileceği mesajı verilmektedir. Erkek bu sahnede “*yine her şey bitti....*” diyerek ev işleri bittiğinde ancak eşinin dışarıdan geldiğini ifade etmektedir. Yani, hegemonik erkekliğin teknoloji ile birlikte dönüşebileceği mesajı verilmektedir.

Kesit-8

Kesit 8’de ise kadının “*O zaman, temizlik de benden*” diyerek fırının kendi kendini temizleme özelliğini işlevsel hale getirmek için düğmeye bastığı görülmektedir. Reklamın sonunda ise dış ses “*Simens ankastre serisiyle her şey kontrolünüz altında*” demektedir. Bu reklamda ev işinin sorumluluğunun temelde kadınlar üzerinde olduğu, bu noktada toplumsal normlara içkin olarak var olan “hegemonik erkeklik” idealinden sapmış görülen bir erkek temsili üzerinden yeniden üretildiği görülmektedir. Messerschmidt (2019:104)’in de belirttiği gibi hegemonik erkekliğin temsilcileri her zaman hegemonik erkeklik pratiklerini eyleme geçiren kişiler olmak zorunda değildir, toplumsal cinsiyet ilişkilerini modernize etmek veyahut erkekliklere yeniden biçim verme hususunda etkin olabilirler. Aslında herhangi bir hegemonik erkeklik söz konusu toplumsal cinsiyet ilişkilerinin yeniden düzenlenmesi sırasında ortaya çıkabilecek olası gerilimlere yönelik çözüm bulduğu sürece aslında hegemoniktir (Messerschmidt (2019:104).

Tablo 1. “*Tamamen tesadüf mü? Simens ankastre fırınlarla sürprizlere her zaman hazır olun*” Reklam Filminin Düz Anlam/ Yan Anlam tablosu

GÖSTERGE	GÖSTEREN	GÖSTERİLEN	GÖSTERİLEN
		DÜZ ANLAM	YANANLAM
İnsan	Erkek	Telefonla eşyle akşam	Düşünceli, evde iş bölümüne

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

		yemeği için konuşan bir erkek	önem veren, sorumluluk sahibi
İnsan	Kadın	Telefonda eşiyle konuşan, yolda olduğunu söyleyen ancak alışverişte olan beyaz ceketli bir kadın	Yalan söyleyen (ancak “beyaz”, zararsız yalan), alışveriş düşkünü ve kendi keyfini düşünen, sorumluluktan kaçabilen ancak teknoloji sayesinde ev işlerinin kontrolünü elinde tutabilen
İnsan	Kadın	Bir çantayı satın alma amaçlı inceleyen bir kadın	Alışveriş tutkunu, çanta seven bir kadın
İnsan	Kadın	Kahve içen, bir yanda da elindeki telefon ile ilgilenen bir kadın	Keyfine düşkün ancak sorumluluk sahibi
İnsan	Erkek	Fırına hazırladığı yemeği pişmesi için koyan bir erkek	Ancak teknolojinin sağladığı olanaklar sayesinde erkeklerin de ev işlerini yapabileceği
Nesne	Fırın	Yemek pişirmeye yarayan araç	Sıcaklık, aile, birliktelik, paylaşım
İnsan	Kadın	Elindeki telefonda yemeğin pişip pişmediğini kontrol ederek evin kapısında bekleyen kadın	Zamanlamaya önem veren
Nesne	Cep telefonu	Fırındaki yemeğin pişip pişmediğini kontrol etmek için kullanılan araç	Kadının bu nesneyi kullanması aslında yine ev işinin kontrolünün onda olduğunun göstergesi
İnsan	Erkek	Eşinin tam zamanında gelmesine şaşırarak erkek	Hegemonik erkekliğin teknoloji ile dönüştüğü, ancak melez bir kimlik kazandığı
İnsan	Kadın, erkek	Fırının düğmesine basan kadın ve onu izleyen eşi	Kadına ve erkeğe atfedilen toplumsal cinsiyet rollerinin esnemesinde teknolojik aletlerin önemli olabileceği

Reklam 2: “PerfectBake kekinizin ne zaman hazır olacağına fırınızdaki karar verir”

Kesit 1

Bosh markasına ait ankastre fırının tanıtıldığı bu reklam filmi dışarıya çıkmak için hazırlanmış bir kadının çocuğunu öperek vedalaşması, eşinin ise onu uğurladığı sahne ile başlıyor. Yine bu reklam filminde de bir önceki reklamda da değinildiği üzere, özel ve kamusal alanın cinsiyetlere göre ayrımının ters yüz edilmiş temsilleriyle karşılaşırız.

Kesit 2 ve 3

Kesit 2 ve 3'te çocuğun fırındaki keki babasına işaret ettiğini, erkeğin telaşla fırına koştuğunu görüyoruz. Kesit 3'de babanın kızına dönerek fırında pişen kek ile ilgili ne yapacağını bilmediğini el, kol, yüz ve mimikleriyle anlattığını görüyoruz. Burada aslında fırında yiyecek pişirme eyleminin kadın-işi olduğu, erkeklerin bunlardan anlamadığı vurgusu yapılmaktadır.

Kesit 4 ve 5

Kesit 4 ve 5'te erkek dışarı çıkarak arabaya binmek üzere olan eşine el hareketleriyle evin içini işaret ederek "*fırında kek var*" diye seslenir. Bu hareket aslında ev içini (özel alanı) ilgilendiren bir şey varken "*sen nereye gidiyorsun*" anlamına gelmekte, kadının asıl yerinin evi olduğu algısını taşıyan hegemonik erkeklik ideali maskelenmiş bir şekilde karşımıza çıkmaktadır.

Kesit 6 ve 7

Kesit 6 ve 7’de ise erkek eşine “*iyi de ne zaman kapatacağım*” diye sorar, eşi ise “*o bilir sen merak etme*” diye cevap verir. Bu anda dış ses devreye girerek “*Böyle anlar sadece Bosh*”la yaşanır der. Bu sahnede bir erkeğin eşine özgürce, eşi ve çocuğunu evde bırakarak dışarı çıkabilme olanağı sunmasının ve anlayışla karşılayabilmesinin koşulunun ancak *Bosh* markalı bir fırına sahip olmasına bağlı olduğu mesajı verilmektedir.

Kesit 8 ve 9

Kesit 8’de babanın pişen keki çocuğuna yedirdiği görülmektedir. Kesit 9’da ise anne dışarıdan dönerek pişen keki yemeye başlar. Bu sahnede yine çocuk bakımı gibi kadın işi sayılan bir işi erkek temsilinin yapması kalıplaşmış toplumsal cinsiyet rollerinin ters yüz edilmesidir. Bu noktada devreye giren dış sesin “*Bosh, yaşam için teknoloji*” demesi aslında değişen ve dönüşen toplumsal cinsiyet rollerinin kadınların lehine olmasında teknolojinin rolünün ne kadar önemli olduğunun vurgulanma çabası olarak değerlendirilebiliriz.

Kesit 10

Kesit 10’da mutfakta tek başına olan erkeğin, fırının yanına giderek “*madem keki kendisi yaptı, temizliğini de kendi yapsın*” diyerek fırının kendi kendini temizleme özelliğinin devreye girmesine yarayan düğmeye basar. Burada erkek temsilinin hegemonik erkeklikten uzaklaştığını görüyoruz. Connell ve Messerschmidt (2019:93) “tahakkümcü “erkekliği “hegemonik” erkeklikten ayırırlar. Yani erkekler ve kadınlar, erkeklik ve kadınlık ve erkeklikler arasındaki hiyerarşiyi meşrulaştıran erkeklikleri (hegemonik), bunu yapmayan

erkeklerden (tahakkümcü) ayırmışlardır. Reklamda yer alan erkek temsili, ev işi ve çocuk bakımı gibi işleri doğrudan yapmayan, ancak bu işler ile ilgili eşine bir özgürlük alanı sağlayan bir “melez hegemonik erkekliği” göstermektedir. Bu reklam filminde de diğer reklam filminde olduğu gibi hegemonik erkekliğin melezeleşmiş bir formuyla karşı karşıyayız.

Tablo 1: “Tamamen tesadüf mü? Simens ankastre fırınlarla sürprizlere her zaman hazır olun” Reklam Filminin Düz Anlam/ Yan Anlam tablosu

GÖSTERGE	GÖSTEREN	GÖSTERİLEN	GÖSTERİLEN
		DÜZ ANLAM	YANANLAM
İnsan	Anne, baba, çocuk	Aile	Sıcaklık, samimiyet, birliktelik
İnsan	Kız çocuk	Ailenin tek çocuğu	Dikkatli ve özenli
İnsan	Baba	Mutfakta ne yapacağını şaşırılmış bir baba	Rol karmaşası karşısında ne yapacağını şaşırma
İnsan	Erkek	Evin reisi	Hegemonya
İnsan	Kadın	Eş ve anne	Modern ve özgür kadın
İnsan	Erkek	Eş	Ev işi karşısında erkeğin yaşadığı çaresizlik
Nesne	Kadın	Eş	Teknolojiye duyduğu güven sayesinde modern ve özgür kadın
İnsan	Erkek	Baba	Çocuğunun bakımını annesi yokken üstlenen baba
İnsan	Çocuk	Ailenin tek çocuğu	Bakıma muhtaç
İnsan	Kadın	Anne	Eşini ve çocuğunu evdeyken dışarı çıkan, geri döndüğünde pişen keki yiyen anne
İnsan	Erkek	Eş	Teknoloji ile hegemonya kuran erkek
Nesne	Fırın	Yiyecekleri pişirme	Teknoloji, modernlik

SONUÇ

Ankastre fırın tanıtımının yapıldığı, her biri farklı bir beyaz eşya markasına ait olan iki reklam filmi Roland Barthes’ın göstergebilim yöntemiyle analiz edilmiştir. Bu yöntem reklamlarda gizli olan ideolojileri ve güç ilişkilerini açığa çıkarması açısından işlevseldir (Kocabay Şener, 2019:85). Kadınlar ve erkekler arasındaki asimetric güç ilişkileri temelinde yapılanan ataerkillik, medya ve reklamlar aracılığı ile iletilen mitlerle yeniden üretilmektedir. Geçmişten günümüze özel alan olarak nitelenen ev içi, kadına ait, kamusal alan olarak nitelenen ev dışı ise erkeklere ait olarak reklam temsilleri buna göre düzenlenmiştir. Son dönem reklam filmlerinde bu durumu ters yüz eden reklam temsillerine yer verildiği göze çapmaktadır. Ancak bu araştırma toplumsal cinsiyet rollerindeki dönüşümün reklamlara yansımaları noktasında “hegemonik erkeklik” idealindeki melez yanları ortaya koymayı amaç edinmektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde reklamlarda bir dönem temsil edilen hegemonik erkeklik, başka bir dönem tahakkümcü erkekliği temsil edebilir ya da tam tersi. Daha önce sert, agresif ,ev işi yapmayan “hegemonik erkeklik temsili”, analizini yaptığımız söz konusu

reklamlarda eşine yardım eden ve işbölümüne katılan erkek olarak temsil edilir. Yani “erkeklik” zaman ve mekana özgü sabit bir kategori değildir. Connell’in Melez Hegemonik Erkeklik kavramsallaştırması çağdaş cinsiyet sistemlerinin yeniden üretimine işaret eder (Bridges ve Pascoe, 2014). Çağdaş melez erkekliklerin her biri, hegemonik erkekliğin anlamlarının ve uygulamalarının zaman içinde değiştiği süreçlerde kurumsallaşmış toplumsal cinsiyet rejimlerinin yapısını koruyan yollarla kolektif olarak kadınlar ve diğer erkekler üzerinde üstünlük kurarlar. Bu çalışmada analiz edilen her iki reklam filmindeki erkek temsillerin melez hegemonik erkekliği temsil ettiği görülmüştür. Bridges ve Pascoe (2014)’nun melez erkeklikler ile ilgili yaklaşımlarına paralel olarak reklamlardaki erkek temsillerinin (i) sembolik olarak hegemonik erkekliğe mesafeli olduklarını (ev işi yapmaktan çekinmeyen, anlayışlı) (ii) marjinalleştirilmiş, öteki, ast konumda erkekliklerden ziyade genç, orta/orta üst sınıf, heteroseksüellerin erişebildiği erkeklikleri konumlandıkları (iii) mevcut sosyal ve sembolik sınırları genellikle işe yarayan şekilde güçlendirdikleri tespit edilmiştir.

Sonuç olarak bu çalışma reklamlardaki erkek hegemonik erkekliğe mesafeli duran, orta/orta-üst sınıf, heteroseksüel, şehirli, genç olan erkek temsillerin melez hegemonik erkekliği yansıttığı görülmüştür. Dolayısıyla incelenen reklamlar özelinde melez hegemonik erkekliğin temsili vasıtasıyla kadınlar ve diğer erkeklikler üzerindeki hegemonyanın yeniden üretildiği, erkeklik kalıplarındaki değişimin temsiline yalnızca melez bir yapıyı ortaya koyduğu sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- Archer, L. (2001), “Muslim Brothers, Black Lads, Traditional Asians: British Muslim Young Men’s Constructions of Race, Religion and Masculinity”. *Feminism & Psychology*, 11(1), 79-105.
- Barthes, R. (2014), *Çağdaş Söylenler* (T. Yücel, Trans.). İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Baştürk Akça, E. & Tönel, E. (2011), “Erkeklik Çalışmalarında Teorik Bir Çerçeve: Feminist Çalışmalardan Hegemonik Erkekliğe”, *Medyada Hegemonik Erkek(lik) ve Temsil* içinde, ss. 11-41, ed. İlker Erdoğan, İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Bircan, U. (2015), “Roland Barthes ve Göstergibilim”. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 26(2), 17-41.
- Bridges, T. S. (2010), “Men Just Weren’t Made to do This: Performances of Drag at “Walk a Mile in Her Shoes” Marches. *Gender & Society*, 24(1), 5-30.
- Bridges, T., & Pascoe, C. J. (2018), “On the Elasticity of Gender Hegemony: Why Hybrid Masculinities Fail to Undermine Gender and Sexual Equality” *Gender Reckonings: New Social Theory and Research* içinde (ss. 254-274), Ed. J.W. Messerschmidt, P.Martin, M. Messner ve R. Connell, New York University Press.
- Cole, T. (2009), “Negotiating the Field of Masculinity: The Production and Reproduction of Multiple Dominant Masculinities.” *Men and Masculinities*, 12:30–44.
- Connell, R. W. (2017), *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*, çev. Cem Soydemir, İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.
- Connell, R. W., & Messerschmidt, J. W. (2005), “Hegemonic Masculinity: Rethinking the Concept”. *Gender & Society*, 19(6), 829-859.

- Demetriou, D. Z. (2001), "Connell's Concept of Hegemonic Masculinity: A Critique". *Theory and Society*, 30(3), 337-361.
- Dumanli, D. (2011). "Reklamlarda Toplumsal Cinsiyet Kavramı ve Kadın İmgesinin Kullanımı; Bir İçerik Analizi". *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2).
- Eisen, D. B., & Yamashita, L. (2019), "Borrowing from Femininity: The Caring Man, Hybrid Masculinities, and Maintaining Male Dominance". *Men and Masculinities*, 22(5), 801-820.
- Ersoy Çak, Ş. (2010), "Toplumsal Cinsiyet ve Feminizm Teorileri Bağlamında Türkiye'deki Reklam Filmleri ve Popüler Müzik Videoları". *Yedi*, (4), 101-110.
- Fiske, J. (1996), *İletişim Çalışmalarına Giriş* (S. İrvan, Trans.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları
- Gündüz Kalan, Ö. (2010), "Reklamlarda Çocuğun Toplumsal Cinsiyet Teorisi Bağlamında Konumlandırılışı: "Kinder" Reklam Filmleri Üzerinden Bir İnceleme", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi| Istanbul University Faculty of Communication Journal*, 1(38), 75-89.
- Kocabay Şener, N. (2019), "Reklamda Egemen İdeolojiyi Çözümlemek: Cinsiyet Roller ve Fanatizm Okuması". *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, 34, 77-99.
- Korkmaz, A., & Erdoğan, İ. (2005), *Öteki Kuram: Kitle İletişim Kuram ve Araştırmalarının Tarihsel ve Eleştirel Bir Değerlendirmesi*. Ankara: Erk Yayınları.
- Maigret, E. (2014), *Medya ve İletişim sosyolojisi* (H. Yücel, Trans.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Messner, M. 1993, "Changing Men' and Feminist Politics in the United States", *Theory and Society* 22(5): 723-37.
- Messerschmidt, J. W. (2019), *Hegemonik Erkeklik: Formülasyon, Yeniden Formülasyon ve Genişleme*, Çev. Eleştirel Erkeklik İncelemeleri İnsiyatifi, Edt. Ç. Günay-Erkol vd. , İstanbul: Özyeğin Üniversitesi Yayınları.
- Özçetin, B. (2010), "İdeoloji, İletişim, Kültür: Bir Stuart Hall Değerlendirmesi". *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*(13), 139-159.
- Sancar, S. (2016), *Erkeklik: İmkansız İktidar: Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler*, İstanbul: Metis Yayınevi.
- Saygın Sarbay, Z. (2015), "Çelik ile Çelikle Naz'ın Reklam Kokan Aşkısı: Arçelik Reklamlarında Toplumsal Cinsiyet Roller". *Ankara Üniversitesi İLEF Dergisi*, 2.1: 95-114.
- Seden Meral, P. (2011), "Erkek Hegemonyasının (Yeniden) Üretimi: Dergi Reklamlarında Hegemonik Erkekliğin Temsili, *Medyada Hegemonik Erkek(lik) ve Temsil* içinde, ss. 297-325, ed. İlker Erdoğan, İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Yıldırım, A & Şimşek, H. (2011), *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

**1877-1878 OSMANLI-RUS SAVAŞININ OSMANLI- ERMENİ
İLİŞKİLERİNDEKİ ROLÜ**
ROLE OF THE OTTOMAN-RUSSIAN WAR OF 1877-1878 IN OTTOMAN-
ARMENIAN RELATIONS

Doktora Öğr. Ümmügülsüm GÜLEKOĞLU
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi
ORCID NO: 0000000265761658

ÖZET

Türk-Ermeni ilişkileri III. yüzyılda başlayarak, Selçuklu Türklerinin Anadolu'ya gelmesinin ardından dostane bir şekilde devam etti. Osmanlı Devleti'nin, İstanbul'u fethi ile bu ilişkiler en üst seviye kadar ulaştı. Osmanlı Devleti, birçok ulusun bir arada barış ve huzur içerisinde yaşadığı, kendi kültür yapılarını korumalarına imkân tanıyan millet sistemi benimseyen bir imparatorluktu. 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar bu barış ortamı devam etti. Ermenilerle birlikte diğer gayrimüslim unsurların bu döneme kadar Osmanlı yönetiminden herhangi bir şikâyeti olmadı. Ancak 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra Avrupalı Devletlerin ve Rusya'nın müdahalesi ile bu barış ortamı bozuldu. Büyük devletler tarafından ortaya atılan "Ermeni Meselesi" Osmanlı Devletine müdahale fırsatı haline dönüştü.

Tarihe 93 harbi olarak geçen 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı, Osmanlı Devleti ile Ermeni ilişkilerinde dönüm noktası oldu. Bağımsızlık ve özgürlük düşüncesi ile Osmanlı'ya karşı ayaklanan Ermeniler, bu savaşta Rusya'nın yanında yer aldı ve Osmanlı Devleti savaşı kaybetti. 93 harbi, Osmanlı-Ermeni ilişkisinin bozulmasında kırılma noktası oldu. Bu sebeple hazırlanan bu bildiride "1877-1878 Osmanlı-Rus savaşının Ermeni meselesindeki rolü" ele alındı.

Ermenilerin her türlü lojistik destek sağladığı 1877-1878 Osmanlı-Rus harbi, 31 Ocak 1878'de imzalanan Edirne Antlaşmasıyla son buldu. Bunun ardından 3 Mart 1878'de Ayastefanos (16. mad.), 31 Temmuz 1878'de Berlin Antlaşması (61. mad.) imzalandı. Bu iki anlaşmaya konulan Ermenilerle ilgili hükümler, Ermeni meselesinin uluslararası platforma taşınmasına sebep oldu. Her fırsatta Osmanlı devletinin önüne sürülen Berlin Anlaşmasının 61. maddesi Ermeni meselesine müdahale çabasında olan büyük devletler için fırsat haline dönüştü. Görünürde Ermenilerle ilgili olan hükümlerin Ermenileri desteklemek amacıyla konulduğu düşünülse de gerçekte Osmanlı Devletinin iç işlerine müdahale etmek için konulduğu bilinmektedir.

Ermeniler, bu dönemden sonra da bağımsızlık ve özgürlük düşüncesi ile Anadolu'nun işgali sırasında yabancı devletlere yardım ederek Anadolu'da yaşanan işgalin daha da kanlı ve şiddetli geçmesine sebep oldu. Birçok Anadolu insanı bu işgaller sebebiyle hayatını kaybetti. Tüm bu yaşananlar kendi çıkarları için Osmanlı Devleti'ne karşı Ermenileri kullanan yabancı devletlerin, Ermenilere vaat ettiklerini unutarak bölgeden geri çekilmesiyle son buldu.

Anahtar Kelimeler: 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, Ermeniler, Türk-Ermeni ilişkisi

ABSTRACT

Turkish-Armenian relations III. century continued amicably after the Seljuk Turk came to Anatolia. With the conquest of İstanbul by the Ottoman Empire, these relations reached the highest level. The Ottoman Empire was an empire that adopted a system of nationsin which

many nations lived together in peace and tranquility, allowing them to maintain their own cultural structures. This peaceful atmosphere continued until the second half of the 19th century. Along with Armenians, other non-muslim elements did not have any complaints from the Ottoman administrations until this period. But, after the second half of the 19th century, this peaceful environment was disrupted by the intervention of European States and Russia. The “Armenian issue” put forward by the great states turned into an opportunity to intervene in the Ottoman Empire.

The Ottoman-Russian war of 1877-1878, which went down in history as the 93 war, was a turning point in the relationship between the Ottoman Empire and the Armenians. The Armenians, who rebelled against the Ottomans with the idea of independence and freedom, sided with Russia in this war and the Ottoman Empire lost the war. The 93 war was the breaking point in the deterioration of the Ottoman-Armenian relationship. In this paper prepared for this reason, “the role of the 1877-1878 Ottoman-Russian war on the Armenian issue” was discussed.

The Ottoman-Russian war of 1877-1878, where the Armenians provided all kinds of logistical support, ended with the Edirne Treaty signed on January 31, 1878. After that Ayastefanos (Art. 16), was signed on March 3, 1878, and the Treaty of Berlin (Art. 61), was signed on July 31, 1878. The provisions regarding Armenians included in these two agreements caused the Armenian issue to be transferred to the international platform. The 61st article of the Berlin Agreement, which was put in front of the Ottoman state at every opportunity turned into an opportunity for the great states trying to intervene in the Armenian issue. Although its provisions regarding Armenians were put in order to support the Armenians, it is known that they were actually put in order to intervene in the internal affairs of the Ottoman State.

Armenians helped foreign states during the occupation of Anatolia with the idea of independence and freedom after this period causing the occupations in Anatolia to pass seven more bloody and violent. Many Anatolian people lost their lives due to these invasions. All these events ended with the withdrawal of the foreign states, who used the Armenians against the Ottoman Empire for their own interests, forgetting their promises to the Armenians.

Keywords: 1877-1878 Ottoman-Russian War, Armenians, Turkish-Armenian relationship

GİRİŞ

Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki resmi ilişkiler; Moskova Knezi'nin elçi heyetini ticaret ve komşuluk ilişkilerinin kurulması amacıyla 1492 yılında İstanbul'a göndermesi ile başladı. 16. yüzyılda Kazan, Astrahan hanlıkları ve Ukrayna'yı ele geçirerek büyük bir kara devleti olmayı başaran Rusya'nın bu dönemden sonraki amacı sıcak denizlere hâkim olmak oldu (Dursun, 1989). Bu gaye ile hareket eden Rusya ile Osmanlı Devleti arasında sayısız savaş yaşandı. Ermeniler, 1828-1829 Osmanlı-Rus savaşında da Doğu Anadolu bölgesinde Ruslarla birlikte hareket etmişti. Ruslar, 2 Temmuz 1828'de Kars'ı aldı ve ardından Erzurum'a kadar ilerledi. Kars, Ahıska, Beyazıt ve Erzurum gibi önemli Doğu Anadolu şehirleri, Ermenilerin Rusya ile işbirliğinde işgal edildi (Eyicil, 2008). Savaşın sona ermesi, bölgeyi terk ederken birçok Ermeni de onlarla birlikte gitti. Ancak iki devlet arasında cereyan eden hadiselerde Ermenilerle ilgili en önemli olaylar 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşının ardından

gerçekleşti (Şakar, 2018). Rus takvimine göre, 1293 yılında yaşanması sebebiyle 93 harbi olarak da Türk tarih yazımında yerini alan 1877-1878 Osmanlı Rus savaşı, iki devlet arasında 19. yüzyılda yaşanan en önemli savaşlar arasında oldu (Şakar, 2018; Eyicil, 2020).

Rusya, Osmanlı himayesinde bulunan Ortodoks Hıristiyanlarının haklarını korumayı bahane ederek “Slav kardeşlerini” Türk esaretinden kurtarmak için 24 Nisan 1877’de, ilk olarak Romanya üzerinden Balkanlarda, 3 gün sonra da Kafkasya’da Osmanlı Devleti’ne karşı savaş ilan etti (Öztürk, 2018). Rusya, bu savaşı Osmanlı sınırlarında yaşayan Hıristiyanlar için yaptığını söylüyordu. Asıl amacı Karadeniz’i hâkimiyeti altına alarak burayı bir iç deniz haline getirmektir (Eyicil, 2020). 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı, Balkanlar ve Kafkasya olmak üzere iki cephede birden açılmıştı. Osmanlı komutanlarından Osman Nuri paşa, Süleyman Paşa ve Ahmet Eyüp Paşa gibi tecrübeli komutanların savunmalarına rağmen Balkanlar’da Plevne’yi kaybeden Osmanlı birlikleri, sonrasında Edirne ve Tekirdağ’ı da kaybetti. Diğer taraftan Kafkasya cephesindeki Osmanlı birlikleri de zor durumdaydı. Ahmet Muhtar komutasındaki Osmanlı askerinin Kafkasya Cephesinde başarısız olması, Doğubayazıt’ın kaybedilmesine sebep oldu. Doğubayazıt’ın düşmesi ise; Kars ve Erzurum’un işgalini getirdi. Netice itibari ile hem Balkan hem Kafkas cephesinin düşmesiyle Rus birlikleri İstanbul-Yeşilköy’e kadar ilerledi. Rusya’nın, İstanbul önlerine kadar gelmesi Osmanlı Devleti’ni, İstanbul’un işgal edilebileceği fikrine düşürdü ve bu endişe ile Rusya’ya, 13 Ocak 1878’de başvurarak ateşkes için teklifte bulundu. İki devlet arasında yapılan görüşmeler sonucunda 31 Ocak 1878’de Edirne Mütarekesi imzalandı.(Öztürk, 2018; Eyicil, 2020).

Osmanlı ordusu kendisinden daha iyi durumda olan Rus ordusu ve ittifak kurduğu Romen, Bulgar, Sırp ve Dağlık Karadağ birliklerinin karşısında yenilmişti. Bu savaşın sonunda oluşan kargaşa ortamı hem sınırların değişmesine (Öztürk, 2018) hem de siyasi, askeri, iktisadi ve içtimai açıdan oldukça ciddi sorunlar yaşanmasına sebep oldu. 1877-1878’de, Balkanlar’da ve Kafkasya’da olmak üzere iki ayrı coğrafyada yaşanan Osmanlı- Rus savaşı (Şakar, 2018) ile birlikte yaşanan karışıklığın Anadolu’ya yansımalarıyla meydana gelen hadiseler, Osmanlı Devleti açısından hayli yorucu ve yıpratıcı oldu. Savaşın sonunda ortaya çıkan diplomasi krizi, savaş kadar devleti uğraştıran ve yıpratıcı meseleler çıkardı (Öztürk, 2018).

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşından Berlin Kongresine Yaşana Diplomatik Gelişmeler

1. Edirne Mütarekesi (31 Ocak 1878)

Osmanlı kuvvetleri Erzurum’da yaşanan çatışmaların şiddetine dayanamamaya Bayburt’a çekildi ve burada Trabzon’dan gelecek yardımla tekrar Erzurum’a hareket edilecekti. Ancak Rumeli cephesinde durdurulamayan Rus ordusu, hızla İstanbul’a doğru ilerledi. II. Abdülhamit, İstanbul’un da işgal edilebileceğini düşünerek, 9 Ocak 1878’de Rus orduları başkomutanı olan Grandük Nikola’ya mütareke çağrısında bulundu. Erzurum’un sukutundan önce görüşme talebini kabul etmeyeceğini bildiren Grandük Nikola, Osmanlı’nın İngiltere Kraliçesi Viktorya’yı aracı yapması ile mütareke yapmayı kabul etti. Mütareke şartları Osmanlı Devleti açısından oldukça ağırdı ancak Rusya’nın İstanbul üzerine yürüyeceği tehdidi karşısında kabul edildi (Danışman, 1966).

Savaşın başında tarafsız kalan İngiltere, bu gelişmelerden sonra Rusya’nın boğazlarda etkin olacağını düşünerek harekete geçti ve 14 Şubat 1878’de, boğazlara 7 zırhlıdan oluşan Amiral Hörnsbi komutasındaki filosunu indirerek, Rusya’nın karşısında olduğunu somut olarak gösterdi. Aynı gün, 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşının getirdiği huzursuz ortamdan dolayı II. Abdülhamit, Meclis-i Mebusan-ı 30 yıl boyunca tekrar toplanamayacak şekilde tatil etti.

Ardından Rusya, 21 Şubat 1878'de, Osmanlıya bir ultiimatom verdi ve 23 Şubat'ta Ayastefanos (Yeşilköy) yerleşti (Danışman, 1966; Eyicil, 2020; Lewis, 1993).

2. 3 Mart 1878 Ayastefanos Antlaşması ve Ermeniler

Ayastefanos Antlaşması imzalanmadan önce Ermeni Patriği Nerses Varjabedian, Rus ordusu kumandanı Grandük Nikola ile Ayastefanos'ta görüşerek; Bu antlaşmaya Ermeniler ile ilgili madde eklenmesi için ricada bulundu. Bu girişim sonucunda Ayastefanos Antlaşmasına Doğu Anadolu'da müstakil bir Ermenistan kurulmasını veya Rusya'nın himayesinde olacak şekilde bir Ermenistan kurulmasını öngören 16. madde eklendi (Danışman, 1966).

Ermeniler, 1826-1828 yıllarında yaşanan savaşta da Rus ordusu saflarında yer almışlardı. Bu sebeple Ayastefanos antlaşmasına sonradan eklenen ve Ermenilerle ilgili hükümlerin bulunduğu 16. madde, onları pek memnun etmedi. Çünkü beklentileri daha yüksekti. Ermeniler, "Tam bağımsızlık" istiyordu (Uras, 1987).

Türk hâkimiyetini Balkanlarda köklü değişikliğe uğratan Osmanlı-Rus savaşının ardından imzalan bu anlaşma, Osmanlı Devleti'nin siyasi, sosyal ve ekonomik anlamda zor duruma düşmesine neden oldu. II. Abdülhamit, bu dönemle birlikte İngiltere ve Almanya'yı yanına çekerek, Rusya'ya karşı denge politikası izlemeye çalıştı. Ayastefanos Antlaşması, Rusya'nın elini güçlendiren maddelerle doluydu. Buna karşın Avrupa'yı yanına almaya çalışan Osmanlı Devleti, Ayastefanos Anlaşmasına itirazda bulundu. Osmanlı Devleti'nin itirazı üzerine Rusya, tekrar savaşmayı düşündü ancak bu düşüncesini bazı sebeplerden dolayı gerçekleştiremedi. Çünkü Çarlık ordusu, Osmanlı ordusu gibi Balkanlarda çok yıpranmıştı. Ordu içinde salgın hastalık; tifo baş göstermiş, önü alınamadığı için yayılmaktaydı. Diğer yandan Romanya ve Sırbistan'da istedikleri kadar toprak alamadıkları için memnun değillerdi. Bu devletlerarasındaki ılımlı hava da kaybolmuştu. Ayrıca Avrupa'da, Rusya'yı destekleyen de yoktu. Rus birliklerinin Balkanları aşarak İstanbul önlerine kadar gelmesi ve İstanbul'un işgal edilme tehlikesi, Kafkas ordularının Erzurum'a dayanması, İngiltere ve Almanya tarafından endişe yaratmıştı (Öztürk, 2018). Çünkü İngiltere, Süveyş kanalı ve Hint yolunun güvenliğine oldukça önem vermekteydi. Kendi menfaatlerini korumak adına 4 Haziran 1878'de Osmanlı Devleti ile Kıbrıs Antlaşmasını imzalayarak burayı geçici olarak işgal etti. Bunun karşılığında da Berlin kongresinde Osmanlı menfaatlerini koruyacaktı (Danışman, 1966).

3. 13 Temmuz 1878 Berlin Kongresi ve Ermeniler

13 Haziran 1878'de, Alman başvekili Bismark başkanlığında toplanan Berlin kongresi, 13 Temmuz'da sona erdi ve 64 maddeden oluşuyordu. Bu kongreye Osmanlı Devleti'nden başka İngiltere, Fransa, Rusya, Almanya, Avusturya ve İtalya katıldı. Kongrenin görünürdeki amacı; bozulan Avrupa barışını tekrar sağlamaktı. Ancak kongre, Osmanlı Devleti'ne karşı fırsat koparma toplantısına dönüştü. Ermeniler, aynı Ayastefanos Antlaşmasında yaptıkları gibi bir heyet oluşturarak bu konferansa katıldı (Uras, 1987). Berlin Kongresi sonrasında, anlaşma maddeleri arasında Ermenileri ilgilendiren 61. Maddeydi. Bu madde ile Doğu Anadolu'da Ermenilerin yaşadığı vilayetlerde ıslahat yapılması kararlaştırıldı (Danışman, 1966).

Berlin kongresinde İngiltere, Osmanlıdan yana bir tutum sergileyeceğine dair söz verdi ve bunun karşılığında Berlin kongresinden bir gün önce 12 Temmuz 1878'de, Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında Kıbrıs Antlaşması yapıldı. İngiltere bu anlaşmaya uymayarak tam tersi bir tavırla Berlin kongresi sırasında Ermeni meselesinde; Doğu Anadolu'da Ermenilerin bulunduğu bölgelerde ıslahat yapılmasını istedi. İngiltere'ni bu davranışı ve Bismark'ın Osmanlıya karşı olan sert tutumu neticesinde yalnız kalan Türk heyeti, 64 maddelik kongre

kararlarını 13 Temmuz'da 1878'de imzaladı. Osmanlı Devleti Ayastefanos Anlaşmasında sadece Rusya'ya karşı sorumlu tutulmuştu. Berlin kongresinde ise; bütün Avrupa Devletleri konuya kendi çıkarları çerçevesinde dâhil olmaya çalıştı. Bu kongre ile Ermeni sorunu artık Osmanlı Devletinin iç işlerine müdahale etme fırsatı oldu (Eyicil, 2020; Danışman, 1966).

Ayrıca Berlin kongresinden sonra İngiltere'nin Osmanlı Devletine karşı olan politikası da değişti. 1791'den 1878'e kadar olan dönemde İngiltere, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumayı öngören bir politika izlerken Berlin kongresinde yaşanan diplomatik ilişkilerden sonra bunun tam tersi bir düşünce ile hareket ederek, Osmanlı toprak bütünlüğünün parçalanması ve burada yaşayan milletleri kendi himayesine alma çabasına girdi (Armaoğlu, 2019). Yani 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşının ardından yaşanan diplomatik gelişmeler ile Ermeni sorunu artık bir Avrupa meselesi haline gelmişti (Gürün, 2010). Berlin kongresi Osmanlı Devleti için dönüm noktası olmuş, bu süreçten sonra yaşanan gelişmeler Osmanlı için hep aşağı yönlü olmuştur (Armaoğlu, 2019).

SONUÇ

Uzun yıllar Osmanlı Devleti'nde Türk ve Müslüman halk ile birlikte barış içerisinde yaşayan Ermeniler, 19.yüzyılda bağımsız bir Ermenistan Devleti kurmak için yabancı devletlerin çıkarları doğrultusunda Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde, Osmanlı idaresine karşı bazı komiteler kurarak isyan faaliyetlerinde bulundular.

Rusya'nın en temel politikası sıcak denizlere inmekti. Rusya'nın bu politikası Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü tehlikeye atmaktaydı. Rusya, bu tarihi emel için Osmanlı topraklarında yaşayan Ermenileri kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaktan çekinmedi. Bu durum ilk olarak 1828'de yaşanan Osmanlı-Rus savaşında kendini gösterdi. Ermeniler, Doğu Anadolu'da Rus işgalcilere destek verdi. Savaş sonunda da onlarla birlikte göç eden birçok Ermeni oldu. Bununla birlikte en mühim olaylar 1877-1878'de yaşanan Osmanlı-Rus savaşı ile kendini gösterdi. 1877-1878'de yaşanan Osmanlı-Rus savaşı sonrasında Ermenilerin, Osmanlı Devleti'ne karşı farklı planlarının olduğu Rus ordularının Ayastefanos'a geldiği zaman Patrik Nerses'in buraya gelip Grandük Nikola'yı ziyaret etmesi ile açıkça ortaya çıktı.

Patrik Nerses, Grandük Nikola'dan "Ermenilerin oturdukları vilayetlerde ıslahat yapılmasını ve onların yerli Müslümanlara karşı müdafaasını istedi". Bu istek ve bazı siyasi girişimler sonucunda Ayastefanos antlaşmasının 16. maddesi ve Berlin anlaşmasının 61. maddesi Osmanlı Devleti'ni Anadolu'da ıslahat yapmak ile sorumlu tuttu. Islahatın yapılacağı vilayetler de "vilayeti sitte" olarak (Erzurum, Van, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ,- Harput, Sivas) belirlendi. Ermeniler tarafından talep edilen bu topraklar, Anadolu'nun üçte birinden fazlaydı ve Türk-Müslüman nüfusu da Ermenilerden yüksekti. II. Abdülhamit, Ayastefanos ve Berlin Antlaşmalarının öngördüğü ıslahat konusunu üzerinde çok durmadı. Bu durum, Rusya'nın da işine geldiği için ıslahat konusunda sessiz kaldı. İngiltere'de yalnız kalınca konuda ısrarcı olmadı. Ermeniler, Avrupa devletlerinden ümitlerini kesince Anadolu'da suikast girişimlerinde bulundular, ihtilal çıkarmak, kan dökmek amacıyla harekete geçildi. Bu olaylar karşısında Türk hükümeti tarafından alınacak önlemler de Avrupa kamuoyuna, "Hıristiyanlara karşı Müslümanların zalimane hareketleri" olarak yansıtıldı. Ermenilerin buradaki amacı; Hıristiyan Avrupa'yı yanına çekmekti (Danışman 1966). İşte bu gayeler ile çeşitli örgüt kuran ve işgal hareketinde bulunan Ermeniler Anadolu'nun birçok yerinde isyan ve çete olaylarının çıkmasında etkili oldu.

KAYNAKÇA

- Armaoğlu, F. (2019), **19. Yüzyıl Siyasi Tarih (1789-1974)**, Kronik Kitap, İstanbul.
- Danışman, Z. (1966), **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C. 13, Zuhuri Danışman Yayınevi, İstanbul.
- Dursun, İ. H. (1989), **Doğuştan Günümüze Büyük İşlam Tarihi**, Çağ Yayınları, C. 11, İstanbul.
- Eyicil, A. (2008), **Osmanlı'nın Son Döneminde Maraş'ta Ermeni Mezalimi**, Gün Yayınları, Ankara.
- Eyicil, A. (2020), **Siyasi Tarih 1879-1939**, Altınordu Yayınları, 3. Baskı, Ankara.
- Gürün K. (2010), **Ermeni Dosyası**, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Lewis B. (1993), **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Öztürk M. (2018), "Ayastefanos ve Berlin Antlaşmaları Arası Sürecin Çarlık Rusya Açısından Değerlendirilmesi", **Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi**, C. 6, S. 15, ss. 676-687.
- şakar U. (2018), "Açıklamalı Bir Kaynakça Derlemesi= 93 Harbi (1877-78 Osmanlı Rus Savaşı) Üzerine Bazı Çalışmalar", **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi**, C. I, S. 4, ss. 1-24.

RUSSIA AND INDIA: EVOLVING RELATIONS DURING GLOBAL PANDEMIC

Assist. Prof. Dr. Vaishali Krishna

Assistant Professor

Centre for Russian and Central Asian Studies

School of International Studies, Jawaharlal Nehru University, New Delhi

ABSTRACT

Although relations between Russia and India are rooted in history, mutual trust and mutually beneficial cooperation, their foreign policy goals in the post-Soviet era have made significant contribution to the strong and robust relations between them. In the field of Global Studies, Russia-India relations hold importance due to geopolitical and geostrategic reasons. Today Russia and India have several ongoing cooperation activities in the areas of space, science and technology, nuclear energy, education and research. The cultural and people-to-people contacts that had flourished during the Soviet period extended further to the level where India took military and technical help as well, though it reached a greater height only after Vladimir Putin took over power as the Russian President in 2000.

Soon after Russia-India relations were upgraded into a “Strategic Partnership” in 2000 itself, which was further elevated to the level of a “Special and Privileged Strategic Partnership” in 2010. Since then the relationship between the two countries has been continuing in many areas of mutual concerns despite minor disagreements for the benefit of their own position in the current world order. Of late, the two countries are witnessing that their relations are evolving in many directions including the health security, especially in containing the global coronavirus pandemic or Covid 19.

In this paper, evolution of such relations will be examined with a particular focus on their cooperation to deal with the Covid 19 pandemic. As India faces an unprecedented number of coronavirus cases, Russian support to India through medical aid and supplies comprising ventilators, oxygen concentrators and medicines, including the Russian-made Sputnik V vaccine will also be detailed in this paper. Highlighting not only the humanitarian relief assistance but also the vaccine that has been provided by Russia would help analyse the development in bilateral relations in the health security in order to ascertain if this could boost India’s plans to vaccinate its people as the country seeks to stem the second wave of Covid 19 infections.

Keywords: Strategic Partnership, Health Security, Global Pandemic, Covid 19, Sputnik V

Introduction

For a long time now Russia has been an age-old and time-tested companion for India. That is why continual growth of relations between the two countries has been a key pillar of India’s foreign policy. Even during the global pandemic the bilateral relations have evolved to such a level that the two sides complement each other in the spirit of their Strategic Partnership in the post-Soviet era. Since the signing of “Declaration on Strategic Partnership” in October 2000 during the visit of President Putin to India, Russia-India ties have acquired a qualitatively new character with enhanced levels of cooperation in almost all areas of their relationship including political, security, defence, trade and economy, science and technology,

and culture. Under the Strategic Partnership, several institutionalized dialogue mechanisms operate at both political and official levels to ensure regular interaction and follow up on cooperation activities. The Strategic Partnership was further elevated to the level of a “Special and Privileged Strategic Partnership” in December 2010 (Roy Chaudhury 2020). The background of the signing of the Declaration of Strategic Partnership of 2000 reveals that it came at a time when the momentum in the bilateral relations between Russia and India following the Soviet collapse had enervated due to a number of factors. But the most “crucial” factor was the renewal of the 1971 Indo-Soviet Treaty on Peace, Friendship and Cooperation in 1993 (Rekha 2020). Few treaties have played such an important role in shaping politics, history and geography of the world as the 1971 Indo-Soviet Treaty on Peace, Friendship and Cooperation. Many experts have compared the signing of this treaty as India’s second liberation. This is so because the treaty became a bulwark of regional security and world peace at large, and provided a strong boost to India and the former Soviet Union for developing multi-faceted bilateral cooperation (Mohanty 2011). But the renewed Treaty of 1993 “had almost written off the bilateral engagement, as Russia clarified that it was no longer willing to make any defence commitment during the time of any external military threat to India – a key security clause (Article IX) that constituted the very core of the 1971 Indo-Soviet Treaty” (Rekha 2020).

The collapse of the former Soviet Union at the end of 1991 affected India very hard. India found it really difficult to maintain its forces because of the post-Soviet turmoil, particularly in its defence industry. Further, the kind of political backing it expected from the former Soviet Union faded in the surface of new realities, which straight away meant “American influence in Russian decisions” (Joshi 2019). The result was that the Russians terminated the lease of a nuclear propelled submarine to India, besides cancelling a proposal to provide New Delhi with technology to make cryogenic engines for its GSLV heavy space launch rocket. Joshi (2019) argues that India had no choice to stay with Russia and it did its best to help the country’s military industry to recuperate by reassuring itself to the Sukhoi Su-27 programme with continued buying of Russian military equipment. It may be recalled that the work on the Russian Su-27 began at the Sukhoi design bureau back in 1969 in direct response to the development of the American F-15 Eagle fighter (Britannica 2017). In the decade of Soviet collapse the connection between Russia and India remained confined to arms transfer, and nothing more could be seen, not even the growth of economic component despite many struggles. However, in the decade of 2000 when India-US linkages began to be nurtured, India started to look at the Americans as a possible source of military equipment supplier. Even though “India continued to purchase hardware like fighters, frigates, medium lift helicopters, and as a result even today 70 per cent of its armed forces systems are of Russian origin” (Joshi 2019).

Declaration of Strategic Partnership indeed turned the tide and since then Russia has persistently been supporting India in capacities where western countries have not done so. This is despite the fact that the Soviet disintegration and the end of cold war may have eroded some of its relevance, but nobody can deny that it still reflects the

brightest moment in the diplomatic history of Russia and India enhancing India's global profile. It is in this context that the paper examines the evolution of post-Soviet relations between Russia and India with a particular focus on their cooperation to deal with the Covid 19 global pandemic. In the process, it deals with Russian medical aid and supplies, including the Russian-made Sputnik V vaccine, extended to India as it faces an unprecedented number of coronavirus cases. This would help analyse the development in bilateral relations in the new area of health security in the face of India trying its best to deal with the second wave of Covid 19 infections.

Evolving Bilateral Ties in Recent Times

Every single country has a character that echoes in its ideology, outlook, and approach towards other countries in terms of foreign policy. Grounded on these features, the state builds its identity. Geopolitical alliances and coalitions are shaped as an outcome of these constructs. Russia-India relations have not only stood the test of time but have also seen a cumulative convergence of interests in the post-Soviet or the post-cold war era confusion. Both countries have a shared vision in thoughts when it comes to the subject of 'Multi-Polar Asia'. Russia authenticates its value by stretching its helping hand to India, promising enduring friendship. We witness that Russia has contributed to the political and economic strengthening of India through various means since 1947, and this assistance has been vital to India's overall growth in the modern age (Deolankar 2021). Political relations between Russia and India have historically been stable and pleasant despite having a fragile economic base. Yet, for obvious reasons the expansionist approach of China and its growing relations with Russia forced India to incline towards the West, particularly the United States. Even though, neither India nor Russia want to be a subordinate partner to China or the United States. Both sides still regard each other as esteemed partners with a friendship built on deep mutual trust. Moreover, despite minor differences their foreign policy goals are taking them to cooperate in many directions. In the St. Petersburg Declaration of June 2017 both sides recognised the fact that "advancing the comprehensive development of the Indian-Russian relations is an absolute priority of the foreign policy of both States. We will continue to widen our scope of cooperation by launching large-scale initiatives in different spheres and enhance and enrich our bilateral agenda so as to make it more result-oriented" (MEA 2017).

As mentioned above, the Strategic Partnership treaty signed in 2000 gave a new lease of life as it restored India-Russia relations to respectable levels. Both the countries realised the need to develop a multifaceted bilateral cooperation in all possible spheres of defence, energy, space, nuclear, science and technology etc. India's strategic partnership with Russia since then has been unique, intense and substantive in many ways. Mainly, the treaty led to the institutionalization of high level political interactions through annual bilateral summits – a key feature of the agreement to foster extensive collaboration and dynamism in the partnership. Over twenty annual bilateral summits held so far between Russia and India have in particular seen major agreements and initiatives undertaken to strengthen the strategic partnership to higher levels (Rekha 2020). In the economic field, today trade and investments

have been important areas of focus between the two countries. The largest exports from India to Russia include chemical products, engineering goods and agricultural products. The two sides are also working to expand the trade basket and identify new areas of trade, which range from deep sea exploration to building knowledge based economies. For example, science and technology, innovation, robotics and artificial intelligence, infrastructure and skill development, agriculture, shipbuilding, railways, aviation and greater connectivity, especially through people-to-people contacts. Both Russia and India have expressed their commitments to make progress towards achieving the target of bilateral trade turn over to US \$ 30 billion and mutual investment of US \$15 billion each way by the year 2025 (Joint Statement 2014).

Narendra Modi became the first Indian Prime Minister to visit the Russian Far East which stood out due to two reasons: firstly, a new approach to India-Russia relations and secondly, reinvigorating a time-honoured bond with Russia. On this occasion, India announced to extend US \$1 billion lines of credit for the development of the Russian Far East as part of India's Act Far East policy. The two countries also agreed to set up a sea link between Vladivostok and Chennai which would connect the two countries through the Malacca Strait and South China Sea, thus bringing Russia into India's vision of Indo-Pacific. It is to be noted that such developments occurred at a time when there was a rising notion that Russia was drifting away from India and on the bilateral relationship. Further, Russian Foreign Minister Sergey Lavrov's recent visit to India in April 2021 has cleared all doubts that raised questions against Russia-India age-old ties which have been witnessing an unprecedented growth during a vicious second wave of COVID 19 in India.

Sharing decades of close linkages Russia and India have now come a long way in their bilateral ties that continue to be what the Indian Foreign Minister S. Jaishankar has recently described as "energetic and forward looking" (Rajagopalan 2021). Also labelling India-Russia relations as "time tested", India's External Affairs Minister S Jaishankar said that the partnership between the two countries is important for global peace, security and stability. After holding a discussion with the Russian Foreign Minister Sergey Lavrov, Jaishankar added that "We are both cognizant of the multi-polar and rebalanced nature of international relations today... understand the importance of our relationship to global peace, security and stability... and, therefore, ... we work hard to deliver on that responsibility" (Rai 2021). Both the Ministers recognised the longstanding partnership in nuclear, space and defence sectors, and assessed the bilateral economic cooperation, taking into consideration the new opportunities in the Russian Far East. They also discussed issues related to connectivity, including the International North-South Transport Corridor and the Chennai-Vladivostok Eastern Maritime Corridor. The rapidly expanding energy cooperation that now includes long-term commitments was also on the agenda that the two sides discussed. Lavrov was briefed on recent developments in India that opened up new opportunities for Russian businesses in various sectors including the Atmanirbhar Bharat economic vision that can facilitate a more contemporary economic relationship in the post-Covid era. Russian support for India's Gaganyaan program has also progressed in addition to meeting the Covid challenges (Rai 2021).

All this is a testimony to the fact that the relations between Russia and India are rooted in history, mutual trust and mutually beneficial cooperation in which the strong cultural ties have made an important contribution to make the entire relationship a robust one. As the Indian Prime Minister Narendra Modi once remarked, “In India, every child knows that Russia is our country’s greatest friend and has always stood with us during the toughest moments.” Today Russia and India have several ongoing cooperation activities in the areas of space, science and technology, education and research. The Strategic Partnership between the two countries has been built on six major components: politics, defence, trade, civil nuclear energy, anti-terrorism cooperation and space. Both sides now cooperate constantly in all these spheres in addition to other mutually beneficial areas, which testifies that Russia has been a time-tested companion of India.

Cooperation in Energy Sector

Russia and India have a long account of cooperation in the energy sector, and the visions for the growth of energy negotiation are as encouraging now as they were during the period of friendship between the Soviet Union and India. Since the late 2000 period, the Russia-India energy partnership has been enjoying a revitalization and now the time for Russia to ponder about giving a new push to the energy discourse with India where India could make a noteworthy contribution in diversifying the geographical exposure of Russian energy supplies. India is taking advantage of the low energy prices by increasing its oil imports faster than any other country in the world, including China and a related condition is unfolding on the electricity market. Although India’s demographics state is not such that it will be an easy way to find the electricity solution, New Delhi “has set a target of installing of installing 175 GW of renewable energy capacity by the year 2022, which includes 100 GW from solar, 60 GW from wind, 10 GW from bio-power and 5 GW from small hydro-power” (United Nations 2016). The extension of the energy discussion between Russia and India started with nuclear energy and was firmed more by political rather than economic contemplations. In 1998, an Annex was signed to the 1988 agreement on the construction of the first stage of the Kudankulam NPP, which at the time had not yet started. Though the cooperation only became possible in 2008 following the decision by the International Atomic Energy Agency (IAEA) on the entry into force of the “India-specific” safeguards agreement and the pronouncement of the Nuclear Suppliers Group (NSG) to suspend limitations on the export of nuclear materials and equipment, as well as dual use technologies. It is likely that India may become the Russian nuclear industry’s largest ever customer in the near future.

The Strategic Visualization for Strengthening Cooperation in Peaceful Uses of Atomic Energy between India and the Russian Federation provides for making nuclear power units of Russian design in India (MEA 2014). On the other hand, Rosatom is the only overseas seller

that constructs new nuclear power units in India which has already custom-made the first phase of the Kudankulam Nuclear Power Plant (the first and second power units, each with a capacity of around 1000 MW, were commissioned in 2014 and 2016, respectively), and construction of the second stage began in 2017 (Bhaskar 2019). A Wide-ranging Outline Agreement and intergovernmental credit protocol for the construction of Kudankulam 5 & 6 were signed in June 2017. Both sides are presently negotiating the exploration for a new site ready to host six additional Russian-designed nuclear power units. Russia fell into the area of interests of India's state-owned Oil and Natural Gas Corporation (ONGC), which had been actively expanding into foreign markets since the 1990s with a view to gaining access to major oil and gas. Since 2001, OVL (ONGC Videsh Limited, a subsidiary of ONGC) has been part of the international grouping on the expansion of the Sakhalin-1 project, which is being executed on the basis of a production sharing agreement. While the Indian side's cooperation in Sakhalin can on the whole be viewed as positive, the Indian investors have not achieved all their goals with regard to the project. It is not economically viable to transport oil produced in Sakhalin to India (Shikin & Bhandari 2017). On the other hand, actively promoting greater cooperation between Russia and India has been seen in the development efforts of the Far East region of Russia. On September 4-5, 2019, Modi's visit to Vladivostok as the chief guest to participate in the 5th Eastern Economic Forum turned out to be an important landmark in the history of Russia-India relations (Saha 2019). At that time, Moscow and New Delhi adopted a five-year road map to establish a "Far Eastern Energy Corridor" that would boost Russian oil, gas and coal exports to India (Simes 2019).

As it has already been underlined that India and Russia share a time-tested relationship, Russia has been one of India's closest allies for the past six decades. Every passing year ensures that the relationship remains as strong as it was in the past. Over the years, India and Russia have preserved a strong civil nuclear energy partnership. Even during the Cold War, the India-Russia relationship was unique, distinctive, and multifaceted. Historically, whether it was a political emergency, economic crisis, or technological assistance, or to develop basic industrial infrastructure, or whether India needed to back up its diplomatic position at the United Nations, Russia has aided India in a multi-dimensional way. The Russian nuclear industry is looked at as an undisputed leader in advanced nuclear technology, offering cutting-edge engineering and design solutions in the domain of advanced nuclear reactors and nuclear fuel manufacturing. India began its three-stage nuclear power program to meet the country's defence and energy needs after independence. India has made significant progress in the area of nuclear energy since then. Going ahead, Russia emerges as a crucial partner for pushing India's nuclear energy potential (Shikin & Bhandari 2017). Nuclear cooperation between the two countries is also contributing to advance the government's "Make in India" initiative, as some critical components are gradually being manufactured in India. India's vision of Atmanirbhar Bharat aims to transform the country into a global manufacturing hub. Consequently, as India's manufacturing capacity increases, so will its energy demand? According to data, India's nuclear power generation capacity of 6,780 MW is expected to be increased to 22,480 MW³ (Deolankar 2021). Sustainable energy

sources like nuclear power thus appears to be critical in realizing a comprehensive Atmanirbhar Bharat's vision of becoming a global manufacturing centre (Deolankar 2021). Russia's long time experience in developing sophisticated nuclear technology, along with years of strong Russia-India bilateral ties, makes Russia a suitable partner for boosting India's growing civil nuclear energy demands.

What one may find is that not only the cooperation in energy sector including in the civil nuclear energy has been growing along with cultural and people-to-people contacts that had flourished during the Soviet period. Such relationship extended further to reach a greater height in the defence sector as well which can be described as one of the strongest pillars of Russia-India relationship that has withstood the test of time. With Russia's cooperation India has achieved capacity building in strategic areas through acquisitions and development of modern weapons. The bilateral defence cooperation, particularly in military equipment, is now evolving from the traditional buyer-seller one to that of joint production and development, with emphasis on technology sharing. Over 60 percent to 70 percent of India's armed forces are equipped with arms of Russian origin. Another significant assistance was provided in the development of the Brahmos supersonic anti-ship and land attack missile. There has been assistance, too, in the form of consultancy for India's space and missile programmes. Russia is also a key partner for the manufacturing of defence equipment in India. It is undeniable that Soviet military assistance aided India's rise to prominence as a major military force in Asia. The buyer-seller partnership between India and Russia has evolved into a strong security collaboration over the last decade. The defence collaboration between India and Russia entails joint research and development, design, and defence manufacturing. Both countries have developed a formalized system for technology transfer and joint production. In the last few years, several significant agreements have been reached.

Together to contain COVID 19

Russia-India cooperation, more recently, is evident in the health security, especially in containing the global coronavirus pandemic or Covid 19. Russia-India ties have now acquired a qualitatively new character with enhanced levels of cooperation in almost all areas, which have recently seen a surge in dealing with the effects of COVID 19 pandemic. Last year, when the coronavirus was found to be spreading rapidly in Russia as well as in India, both sides helped each other to deal with the effects of the pandemic. While India supplied Moscow the key drugs, Hydroxychloroquine (HCQ) and paracetamol, Russia's main defence export agency, Rosoboronexport donated US \$ 2 million to the Indian Prime Minister's special fund for fighting the pandemic (Rajagopalan 2020). The pandemic even affected the training of four Indian Air Force pilots who had been selected for India's first manned space flight or Gaganyaan programme and were undergoing astronaut training at the Yuri Gagarin

Research and Test Cosmonaut Training Centre. However, the training has now been completed for this space flight to take off in 2023 that was originally planned in 2022.

There is little doubt that the spread of COVID-19 has intensified many problems in the health care systems of both the countries. Yet, Russia has been the world's first country to register a vaccine against COVID-19, i.e., Sputnik V vaccine which has now come as a great help to India in the face of vaccine shortage at home. But before this Russian vaccine arrived in India, Moscow delivered more than 22 tonnes of equipment, including 20 oxygen production units, 75 ventilators, 150 medical monitors and 200,000 packs of medicine last month in April 2021 (Indian Express April 29, 2021). On this occasion, the Russian Ambassador to India, Nikolay Kudashev had reportedly remarked that "The Russian Federation decided to send humanitarian assistance to India in the spirit of the special and privileged strategic partnership between our two countries as well as in the context of our anti-COVID19 cooperation" (Business Standard, April 29, 2021). Such relief material from Russia has been of great help to India at a time when the situation has become alarming with unprecedented spread of the coronavirus infection.

Indeed, the prompt Russian support to India is a symbol of enduring partnership between the two countries. Soon after India's decision to grant emergency use approval for Sputnik V vaccine, the first batch of 150,000 doses of Russian vaccine arrived in India on May 1 and the second batch on May 16. This move is especially important on the part of Russia to support Indian efforts in mitigating the deadly second wave of coronavirus and saving the precious lives. The efficacy of the Sputnik V is undoubtedly among the highest in the world (92 percent), and is said to be also "effective against new strains of Covid-19" (Times of India, May 1, 2021). On May 14, 2021, Hyderabad-based Dr Reddy's Laboratories, the local partner for the vaccine has already launched Sputnik V in India. Very soon the Russian vaccine will also be produced in India as the developers of Sputnik V have tied up with a few Indian pharmaceutical firms to produce 850 million doses a year. Such cooperation to contain COVID 19 is sure to make India a leading production hub for Sputnik V. Significantly, there are also plans to introduce in India a single-dose vaccine to be known as "Sputnik Lite".

Conclusion

Along with the defence industry, the nuclear energy sector, as discussed above, is advancing newer dimensions to the cooperation between Russia and India in the contemporary times even during the global pandemic period. India's position on nuclear energy, which is to use it for peaceful purposes, makes it a trustworthy consumer of nuclear energy. India has always demonstrated its commitment to using nuclear energy only for sustainable development. Therefore, India's policy commitment encourages countries like Russia to support India with smooth technology transfer and advanced nuclear energy projects (Deolankar 2021). There is, indeed, a strong base that is keeping both Russia and India together, especially in times of need as they are fighting against COVID 19. All this is

happening despite minor disagreements between the two countries for the benefit of their own position in the current world order. Russia has already made it clear that it is looking forward to further cooperation by expanding bilateral and multilateral cooperation with New Delhi to contain the coronavirus pandemic. The way Russia and India are supporting each other in these trying times of pandemic points to the fact that they are together and proving to the world that their relations are so far so good. Not only the humanitarian relief assistance but also the vaccine that has been provided by Russia is such a positive development that could boost India's plans to vaccinate its people as the country seeks to stem the second wave of COVID 19 infections. For sure, today's focus on health security in Russia-India relations may in the post-pandemic world become the background for further cooperation in addressing other global challenges such as climate change, terrorism and cyber security.

References

Bhaskar, Utpal (2019), "Russia's Rosatom keen on partnering Indian companies to work on nuclear reactors", Mint, November 8, <https://www.livemint.com/companies/news/russia-s-rosatom-keen-on-partnering-indian-companies-to-work-on-nuclear-reactors-11573181581202.html>

Britannica, The Editors of Encyclopaedia (2017), "Sukhoi Su-27". *Encyclopedia Britannica*, November 28, <https://www.britannica.com/technology/Sukhoi-Su-27>.

Deolankar, Shailendra (2021), "Nuclear Energy: A Critical Pillar Enriching India-Russia Relationship", Business World, June 15, <http://www.businessworld.in/article/Nuclear-Energy-A-Critical-Pillar-Enriching-India-Russia-Relationship/09-04-2021-386157/#>

Joshi, Manoj (2019), "India's strategy in the China-Russia-USA triangle", Observer Research Foundation, December 20, <https://www.orfonline.org/research/indias-strategy-in-the-china-russia-usa-triangle-59417/>

"Joint Statement on the visit of President of the Russian Federation to India for 15th Annual India-Russia Summit", *PMINDIA*, December 11, 2014, https://www.pmindia.gov.in/en/news_updates/joint-statement-on-the-visit-of-president-of-the-russian-federation-to-india-for-15th-annual-india-russia-summit/

Ministry of External Affairs (MEA), Government of India, "Saint Petersburg Declaration by the Russian Federation and the Republic of India: A vision for the 21st century", June 1, 2017, https://www.mea.gov.in/bilateral-documents.htm?dtl/28507/Saint_Petersburg_Declaration_by_the_Russian_Federation_and_the_Republic_of_India_A_vision_for_the_21st_century

Ministry of External Affairs (MEA), Government of India, "The Strategic Visualization for Strengthening Cooperation in Peaceful Uses of Atomic Energy between India and the Russian Federation", December 11, https://mea.gov.in/bilateral-documents.htm?dtl/24487/Strategic_

Mohanty, Arun (2011), “Indo-Soviet Friendship Treaty and its Legacy”, *Mainstream*, vol. 99, no.38, September 10, <http://www.mainstreamweekly.net/article2989.html>

Rai, Arpan (2021), “Jaishankar meets Russian counterpart in Delhi, discusses Putin’s visit”, *Hindustan Times*, April 6, <https://www.hindustantimes.com/india-news/jaishankar-meets-russian-counterpart-in-delhi-discusses-putin-s-visit-101617704774580.html>

Rajeshwari Pillai Rajagopalan (2021), “Did Lavrov’s India Trip Reset India-Russia Ties?”, *The Diplomat*, April 9, <https://thediplomat.com/2021/04/did-lavrovs-india-trip-reset-india-russia-ties/>

Rajeshwari Pillai Rajagopalan (2020), “India-Russia Defence Ties amid COVID 19”, *The Diplomat*, May 1, <https://thediplomat.com/2020/05/india-russia-defense-ties-amid-covid-19/>

Roy Chaudhury, Dipanjan (2010), “India-Russia strategic partnership: Constant factor in volatile world”, *The Economic Times*, October 4, <https://economictimes.indiatimes.com/news/politics-and-nation/india-russia-strategic-partnership-constant-factor-in-volatile-world/articleshow/78478780.cms?from=mdr>

Rekha, Chandra (2020), “2000 Declaration : India-Russia Strategic Partnership”, *Ceylon Daily*, November 4, <https://ceylontoday.lk/news/2000-declaration-india-russia-strategic-partnership>

Shikin, Vasily & Bhandari, Amit (2017), *Russia-India Energy Cooperation: Trade, Joint Projects, and New Areas*, RIAC and Gateway House Policy Brief, no.13, https://www.gatewayhouse.in/wp-content/uploads/2017/10/GH-RIAC_Russia---India-Energy-Paper_Web_2017.pdf

Simes, Dimitri (2019), “India-Russia ties deepen as energy partnerships grow”, *NIKKEI Asia*, November 29, <https://asia.nikkei.com/Business/Energy/India-Russia-ties-deepen-as-energy-partnerships-grow>

Subrata Saha (2019), “PM Modi’s Vladivostok Visit Strengthens India-Russia Ties through Indo-Pacific Frame”, *Outlook*, September 11, <https://www.outlookindia.com/website/story/india-news-pm-modis-vladivostok-visit-strengthens-india-russia-ties-through-indo-pacific-frame/338373>

United Nations (2016), “India plans to produce 175 GW of renewable energy by 2022”, *SDGAction34566*, <https://sustainabledevelopment.un.org/partnership/?p=34566>

**ASSEMBLY LINE BALANCING MODEL FOR MINIMIZING CYCLE TIME AND
COST IN A HIERARCHICAL WORKFORCE ENVIRONMENT**

HİYERARŞİK İŞGÜCÜ ORTAMINDA ÇEVİRİM SÜRESİ VE MALİYET
MİNİMİZASYONUNA YÖNELİK MONTAJ HATTI DENGELEME MODELİ

Assoc. Prof. Dr. Yasemin YAVUZ

Erciyes University, Department of Business

ORCID ID: 0000-0003-2285-0121

Assoc. Prof. Dr. Banu SUNGUR

Erciyes University, Department of Business

ORCID ID: 0000-0002-0233-4317

ABSTRACT

The manufacturing and service systems typically involve a large variety of tasks that require different levels of worker qualification. In a hierarchical workforce environment, the qualification levels of workers are hierarchically ranked such that a lower qualified worker can be substituted by higher qualified ones with a higher cost. This paper is concerned with assembly line balancing problem in a hierarchical workforce environment. The simple assembly line balancing (SALB) problem assumes that the qualification requirements of the tasks are all same, and each workstation is identical in regard to worker qualifications. Therefore, SALPB problem only deals with the optimal assignment of tasks to the stations without considering worker assignment. Two types of objective function are considered in the SALB problem: (1) minimizing the number of stations for a predetermined cycle time, or (2) minimizing the cycle time for a fixed number of stations. The former type is referred to as SALB-1, while the latter one is called SALB-2.

In this paper, we deal with the assembly line balancing problem with hierarchical worker assignment (ALBHW) as an extension of SALB-2 type, which we have called as ALBHW-2. In the considered problem, the tasks differ with respect to their qualification requirements, and the qualification levels of workers are ranked hierarchically. The task times and labor costs vary depending on the levels of worker qualification. The workers must be assigned to the stations such that they fulfill the qualification requirements of tasks assigned to that station. Since the costs of qualified workers are higher, the total labor cost should also be considered in the problem as well as the cycle time.

The bi-criteria ALBHW-2 problem addressed in this study consists in finding the optimal assignment of both workers and tasks to the stations such that the weighted sum of cycle time and total labor cost are minimized for a fixed number of stations. To solve problem, we have developed an integer linear programming model, in which the primary objective is to minimize the cycle time, while the secondary objective is to minimize the total labor cost. We have analyzed the computational performance of the developed model on a large number of ALBHW-2 instances that we have generated by modifying the well-known SALB test problems available in the literature. The optimal/best results obtained for a total of 285 problem instances with up to 148 tasks and varying number of stations have been presented and analyzed.

Keywords: Hierarchical Workforce, Line Balancing, Cycle Time, Labor Cost, Mathematical Model

ÖZET

Üretim ve hizmet sistemlerinde genellikle farklı düzeylerde işgücü niteliği gerektiren çok çeşitli işler bulunmaktadır. Çalışanların nitelik düzeylerine göre hiyerarşik olarak sıralandığı hiyerarşik bir işgücü ortamında, nitelik düzeyi daha düşük olan çalışanlar daha yüksek bir işgücü maliyeti ile nitelikli çalışanlar tarafından ikame edilebilmektedir. Bu çalışmada, hiyerarşik bir işgücü ortamında montaj hattı dengeleme problemi ele alınmıştır. SALB olarak bilinen basit montaj hattı dengeleme probleminde tüm işlerin gerektirdiği nitelik düzeylerinin aynı olduğu ve her bir iş istasyonunun işgücü niteliği açısından özdeş olduğu varsayılır. Bu nedenle, SALB problemi işgücü atamasını dikkate almadan sadece işlerin istasyonlara optimal bir şekilde atanması ile ilgilenir. SALB probleminde; (1) belirli bir çevrim süresi altında istasyon sayısının en aza indirilmesi, (2) sabit sayıda istasyon için çevrim süresinin en aza indirilmesi olmak üzere iki tür amaç fonksiyonu göz önünde bulundurulur. Bu problemlerden ilki SALB-1, ikincisi ise SALB-2 olarak adlandırılır.

Bu çalışmada, SALB-2 probleminin bir uzantısı olarak ALBHW-2 şeklinde adlandırılan hiyerarşik işgücü atamalı montaj hattı dengeleme problemi ele alınmıştır. İncelenen problemde, işlerin gerektirdiği nitelik düzeyleri farklılık göstermekte ve çalışanlar nitelik düzeylerine hiyerarşik olarak sıralanmaktadır. İşlem süreleri ile işgücü maliyetleri çalışanların nitelik düzeylerine bağlı olarak değişkenlik gösterir. Çalışanlar istasyonlara bu istasyondaki işlerin gerektirdiği nitelik düzeylerini karşılayacak şekilde atanmalıdır. Nitelikli çalışanların işgücü maliyeti daha yüksek olduğu için, problemde çevrim süresinin yanı sıra toplam işgücü maliyeti de dikkate alınmalıdır.

Çalışmada incelenen iki kriterli ALBHW-2 problemi, sabit sayıda istasyon için çevrim süresi ile toplam işgücü maliyetinin ağırlıklı toplamını en aza indirecek şekilde hem çalışanların hem de işlerin istasyonlara optimal olarak atanması ile ilgilidir. Problemin çözümü için birinci öncelikli amaç çevrim süresi, ikinci öncelikli amaç toplam işgücü maliyeti olmak üzere tamsayı bir doğrusal programlama modeli geliştirilmiştir. Geliştirilen modelin performansı, literatürde yaygın olarak bilinen SALB test problemleri uyarlanarak elde edilen çok sayıda ALBHW-2 problem örneği üzerinde analiz edilmiştir. 148 adede kadar iş ve çeşitli sayılarda istasyon içeren toplam 285 test problemi için elde edilen optimal/en iyi sonuçlar sunulmuş ve analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hiyerarşik İşgücü, Hat Dengeleme, Çevrim Süresi, İşgücü Maliyeti, Matematiksel Model

1. INTRODUCTION

Most consumer products are composed of various components and produced through an assembly line in the manufacturing systems. Assembly line technology has made a significant contribution to the industry development, and it remains an important production system for a wide variety of assembled products such as automobiles, consumer appliances, furniture, computers, cameras, cell phones, electric motors, etc. (Groover, 2015, p.392). The assembly lines were originally developed for mass-production of standardized products with high and medium demand. However, they have recently gained importance in mass-customization, where high-variety and low-volume customized products are manufactured (Boysen, Fliedner, and Scholl, 2007, p.674). Therefore, the assembly line optimization problems have intensively been studied since the mid-1950s. Beginning with the pioneering work of Salveson (1955), various variants and extensions of the assembly line balancing problem have been investigated. Boysen et al. (2007) have proposed a classification scheme for the related

research field. Becker and Scholl (2006), Scholl and Becker (2006), Battaïa and Dolgui (2013), Sivasankaran and Shahabudeen (2014), and more recently, Eghtesadifard, Khalifeh, and Khorram (2020) have provided a comprehensive survey on assembly line balancing problems and solution procedures.

In this paper, we deal with the simple assembly line balancing (SALB) problem, in which identical products are assembled by moving through a series of successive stations on a straight assembly line usually equipped with a mechanized material handling system. The assembly process of each product unit is divided into a set of smaller tasks with precedence relations among them. The all tasks assigned to each station must be completed within a cycle time to achieve a given production rate. Then, SALB problem is to find an optimal assignment of the tasks to the stations such that the precedence relations are satisfied, and the total task time at each station does not exceed the cycle time. Two types of objective function are often considered in the SALB problem: (1) minimizing the number of stations for a predetermined cycle time, or (2) minimizing the cycle time for a fixed number of stations. These problems are called as SALB-1 and SALB-2, respectively. In this paper, we are concerned with a bi-criteria assembly line balancing problem as an extension of SALB-2, in which the primary objective is to minimize the cycle time for a certain number of stations.

In manual and semi-automated assembly lines, various assembly tasks on each product unit are performed by workers assigned to the stations. SALB problem assumes that the qualification requirements of all assembly tasks are the same, and each workstation is identical in regard to worker qualifications. Each worker can perform any assigned tasks within the same duration. Therefore, SALPB only deals with the assignment of tasks to the stations without considering worker assignment. However, the assembly processes typically involve a large variety of tasks that require different levels of worker qualification. In practice, the task times and labor costs often depend on the worker qualification. The worker assignment decision has been incorporated into a wide variety of assembly line balancing problems (see, e.g., Blum and Miralles, 2011; Chaves, Lorena, and Miralles, 2009; Cortez and Costa, 2015; Miralles, García-Sabater, Andrés, and Cardós, 2008; Moreira, Ritt, Costa, and Chaves, 2012; Mutlu, Polat, and Supciller, 2013; Polat, Kalayci, Mutlu, and Gupta, 2016; Ramezani and Ezzatpanah, 2015; Salehi, Maleki, and Niroomand, 2018; Samouei and Ashayeri, 2019; Zhang, Tang, Ruiz, and Zhang, 2020). This growing interest shows that worker-related issues play an important role in most of the assembly systems.

Majority of the previous studies with worker assignment has investigated different skill levels for the workers and worker-dependent task times, but not in a hierarchical structure. This paper is concerned with hierarchical workforce environment which has high practical relevance. In a hierarchical workforce structure, the qualification levels of workers are hierarchically ranked such that a lower qualified worker can be substituted by higher qualified ones with a higher cost. Since its introduction by Emmons and Burns (1991), the hierarchical workforce has been investigated mostly in the staff scheduling problems (Billionnet, 1999; Hung, 1994; Hung and Emmons, 1993; Narasimhan, 1996; Özgüven and Sungur, 2013; Pastor and Corominas, 2010; Seçkiner, Gökçen, and Kurt, 2007). Sungur and Yavuz (2015) have introduced the assembly line balancing problem with hierarchical worker assignment (ALBHW). For a given cycle time, ALBHW problem has been defined as an extension of SALB-1, in which total labor cost is minimized in the proposed integer programming model. The authors have also investigated time/cost trade-off on a large number of ALBHW test instances by modifying SALB-1 data set of Otto, Otto, and Scholl (2013). Topaloğlu and Okyay (2016) have developed a mathematical formulation for ALBHW with positional constraints, station paralleling, and task assignment restrictions. The objective is to find

optimal number of parallel stations in each stage such that a total of labor and equipment costs are minimized for a given cycle time. Recently, Campana, Iori, and Moreira (2021) have proposed a new mathematical formulation for ALBHW that strengthens the model developed in Sungur and Yavuz (2015). The authors have also developed a constructive heuristic and variable neighborhood descent algorithm to solve large-sized ALBHW instances. In their computational experiments, they have used the ALBHW test instances generated in Sungur and Yavuz (2015) by including a new set of large-sized instances following the same procedure.

The ALBHW problem has previously been investigated in the literature as a generalized version of SALB-1. To our best knowledge, it has not been considered in a SALB-2 environment so far. In this paper, we deal with ALBHW problem as an extension of SALB-2 type, called as ALBHW-2 for short. The bi-criteria ALBHW-2 problem consists in finding the optimal assignment of both workers and tasks to the stations such that the weighted sum of cycle time and total labor cost are minimized for a fixed number of stations. To solve problem, we have developed an integer linear programming model, in which the primary objective is to minimize the cycle time, while the secondary objective is to minimize the total labor cost. A computational experiment has been carried out on a large number of ALBHW-2 instances that we have generated by modifying the well-known SALB test problems. The detailed results for the test instances have been presented and discussed.

The remainder of the paper is organized as follows. Section 2 provides a formal definition for ALBHW-2 problem. In Section 3, we present the integer programming formulation developed for the problem. An illustrative example is provided in Section 4, and then the computational results are presented in Section 5. Final remarks are given in Section 6.

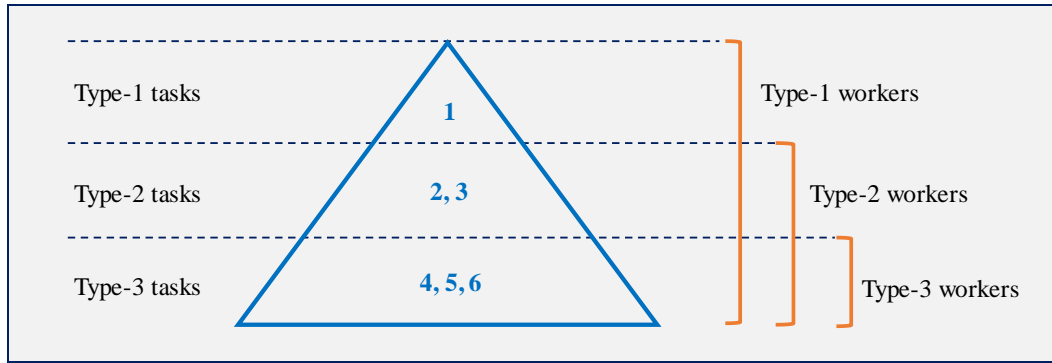
2. PROBLEM STATEMENT

The ALBHW-2 is a generalization of single-model straight assembly line balancing problem in a hierarchical workforce environment. The assembly line comprises a sequence of m stations, on which homogeneous products with n tasks are assembled. $i, j \in T = \{1, \dots, n\}$ and $s \in S = \{1, \dots, m\}$ represent the tasks and stations, respectively. Each task can be assigned to exactly one of the stations. s_i shows the station that task i is assigned to. The set P_i denotes the immediate predecessors of task i . The precedence graph is given as $G = (T, A)$, where the nodes correspond to the set of tasks T and arcs $A = \{(j, i) | i \in T, j \in P_i\}$ is the set of the precedence relations between the tasks i and j . Task i can be started upon completion of all its predecessor tasks $j \in P_i$. Therefore, each task $j \in P_i$ must be assigned to an earlier or the same station to which task i is assigned, i.e., the precedence constraint $s_j \leq s_i$ must be observed for $\forall (j, i) \in A$. The set T_s denotes the tasks assigned to the station s , and the sum of corresponding task times is given by Z_s . For each station, the time available to perform the tasks in T_s is limited by the cycle time Z , i.e., Z_s cannot be higher than Z for any station $s \in S$.

Unlike to the SALB-2, the tasks have different requirements in terms of worker qualifications in the addressed problem, where both tasks and workers are classified into ℓ types of qualification levels. $K = \{1, \dots, \ell\}$ and $H = \{1, \dots, \ell\}$ are the sets of task types and worker types, respectively, while k_i denotes the type of task i . The qualification levels are hierarchically ranked such that type-1 represents the most qualified tasks and workers, while type- ℓ are the least qualified ones. In the hierarchical workforce structure, there exists a downward substitutability in such a way that a higher qualified worker can substitute for a lower qualified worker, but not vice versa (Billionnet, 1999, p.105). Thus, task i can be

performed only by type- h workers on condition that $h \leq k_i$. For instance, assume that there are $n = 6$ tasks, and $\ell = 3$ types of tasks and workers. The types of tasks are $k_1 = 1, k_2 = 2, k_3 = 2, k_4 = 3, k_5 = 3,$ and $k_6 = 3$. As seen in Figure 1, type-1 workers can perform all of the tasks, while type-2 and type-3 workers can perform the tasks $\{2,3,4,5,6\}$ and $\{4,5,6\}$, respectively.

Figure 1. Hierarchical Workforce Structure.

In the ALBHW-2 problem, the workers must be assigned to the stations such that they fulfill the qualification requirements of the tasks assigned to that station. Let h_s denote the type of worker assigned to the station s . Then, each station $s \in S$ will be equipped with exactly one worker of type- h , such that $h_s \leq \min\{k_i | i \in T_s\}$ is satisfied. For the situation given in Figure 1, a worker of type-1 or type-2, but not type-3, can be assigned to a station s with tasks $T_s = \{3,4,5\}$, since type-3 workers cannot perform the task 3 with a qualification requirement of type-2.

The task times and labor costs vary depending on the levels of worker qualification. With a time/cost trade-off, the higher qualified workers substitute for lower qualified ones. Let t_{ih} be the processing time of task i when it is performed by type- h worker. The task times increase as the qualification level of the worker decreases, i.e., $t_{i,1} < t_{i,2} < \dots < t_{i,\ell}$. However, the labor costs of the workers increase with regard to their qualification levels: $c_\ell < \dots < c_2 < c_1$. Since the costs of more qualified workers are higher, the total labor cost should also be considered in the problem as well as the cycle time.

For a given number of stations, the ALBHW-2 problem can be formally stated as follows: The problem is to find the best combination of (T_s, h_s) for each station $s \in S$, such that the cycle time Z and the total labor cost C are minimized and the restrictions given below are satisfied:

Task assignment	$\cup_{s \in S} T_s = T$ and $T_s \cap T_{s'} = \emptyset, \forall s, s' \in S, s \neq s'$
Worker assignment	$h_s \leq \min\{k_i i \in T_s\}, \forall s \in S$
Precedence relations	$s_j \leq s_i, \forall (j, i) \in A$
Cycle time	$Z_s \leq Z, \forall s \in S$

Since task times differ with the qualification levels of the workers, the cycle time $Z = \max\{Z_s | s \in S\}$ depends on the types of workers as well as the tasks assigned to the stations. The total labor cost is given by $C = \sum_h c_h y_h$, where y_h denotes the total number of type- h

workers assigned to the stations on the assembly line. In the bi-criteria ALBHW problem, the primary objective is to minimize the cycle time, whereas the secondary objective is to minimize the total labor cost.

3. INTEGER PROGRAMMING FORMULATION

We have developed an integer linear programming model for the ALBHW-2 problem. The indices, sets, parameters, and decision variables used in the mathematical formulation are presented below:

Indices and sets

- i, j tasks ($i, j \in T$)
- h worker types ($h \in H$)
- s stations ($s \in S$)
- T set of tasks
- H set of worker types
- S set of stations
- A set of precedence relations

Parameters

- k_i type of task i
- c_h cost of type- h worker
- t_{ih} time of task i when it is performed by type- h worker
- α a large positive number

Variables

- x_{ihs} 1, if task i is assigned to station s equipped with type- h worker; 0, otherwise ($\forall i \in T, \forall h \in H | h \leq k_i, \forall s \in S$)
- y_{hs} 1, if type- h worker is assigned to station s ; 0, otherwise ($\forall h \in H, \forall s \in S$)
- y_h the total number of type- h worker assigned to the stations ($\forall h \in H$)
- Z cycle time
- C total labor cost

The bi-criteria integer linear programming model for the ALBHW-2 problem can be formulated as follows:

Objective function

$$\min \alpha Z + C \tag{1}$$

Constraints

$$\sum_{h \leq k_i} \sum_s x_{ihs} = 1 \quad \forall i \in T \tag{2}$$

$$\sum_h y_{hs} = 1 \quad \forall s \in S \tag{3}$$

$$\sum_i x_{ihs} \leq \alpha y_{hs} \quad \forall h \in H, \forall s \in S \tag{4}$$

$$\sum_s y_{hs} = y_h \quad \forall h \in H \tag{5}$$

$$\sum_{h \leq k_j} \sum_s s x_{jhs} \leq \sum_{h \leq k_i} \sum_s s x_{ihs} \quad \forall (j, i) \in A \quad (6)$$

$$\sum_i \sum_{h \leq k_i} t_{ih} x_{ihs} \leq Z \quad \forall s \in S \quad (7)$$

$$C = \sum_h c_h y_h \quad (8)$$

$$x_{ihs} \in \{0,1\} \quad \forall i \in T, \forall h \in H | h \leq k_i, \forall s \in S \quad (9)$$

$$y_{hs} \in \{0,1\} \quad \forall h \in H, \forall s \in S \quad (10)$$

$$y_h \geq 0 \quad \forall h \in H \quad (11)$$

$$Z \geq 0 \quad (12)$$

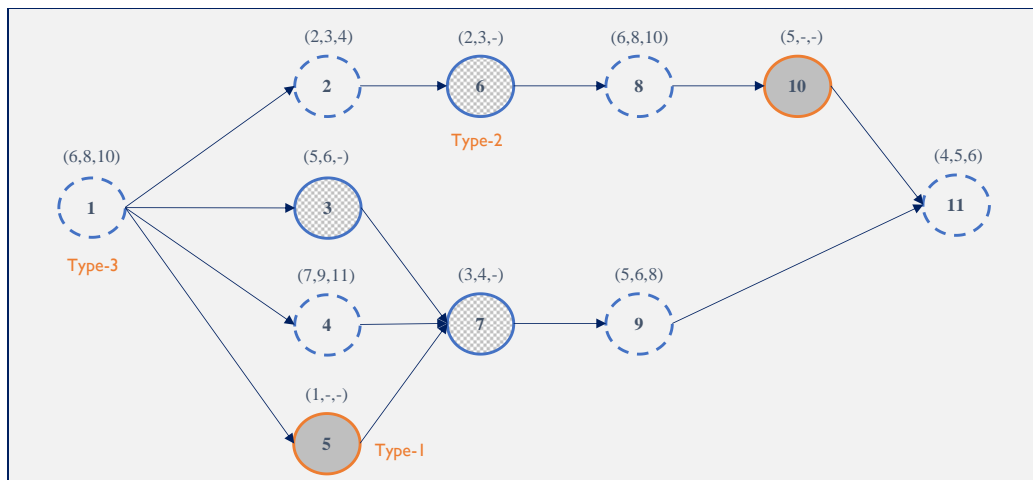
$$C \geq 0 \quad (13)$$

The objective function (1) is formulated in accordance with the priority order for two performance criteria. The total labor cost is minimized without worsening the cycle time which is weighted by a large positive number α . The proposed model is composed of constraints related to the assignment of tasks and workers to the stations, precedence relationships, and cycle time restrictions. Together with the binary restrictions on x_{ihs} variables, constraints (2) assure that each task i is assigned to exactly one station with one worker of type- h . Constraints (3) ensure that exactly one worker of type- h is assigned to each station s on the assembly line. Constraints (4) define the relationship between binary x_{ihs} and y_{hs} variables: If $y_{hs} = 0$, then all corresponding x_{ihs} variables must be zero as well. Constraints (5) count the total number of type- h workers assigned to the stations. Constraints (6) ensure that the precedence relationships for each $(j, i) \in A$ are observed, i.e., each task $j \in P_i$ must be assigned to an earlier or the same station to which task i is assigned. Constraints (7) determine the cycle time such that $Z = \max\{Z_s | s \in S\}$, i.e., Z_s cannot be higher than Z for any station $s \in S$. Thus, the time available to perform the tasks in each station is limited by the cycle time Z . Constraints (8) determine the total labor cost. Finally, constraints (9)-(13) define binary and non-negativity restrictions on the decision variables.

4. ILLUSTRATIVE EXAMPLE

The ALBHW-2 problem can be explained on the well-known Jackson example with $n = 11$ tasks. Figure 2 shows the modified precedence graph for the illustrative example. $\ell = 3$ types of tasks and workers exist in the modified ALBHW-2 instance. The tasks 5 and 10 are type-1 and can only be performed by the most qualified type-1 workers. The tasks 3, 6 and 7 are type-2 which can be performed by type-1 and type-2 workers. The remaining ones are type-3 tasks and can be performed by all types of workers. Above each node, (t_{i1}, t_{i2}, t_{i3}) denotes the task times t_{ih} for each related task, where (-) means “not available” for $h > k_i$. We have assigned the original task times in the Jackson example to the type-1 workers. The task times for type-2 and type-3 workers have been determined as $t_{i,h+1} = 1.25t_{i,h}$. The costs of workers have been set to $c_1 = 100$, $c_2 = 75$, and $c_3 = 56$, respectively.

Figure 2. An Illustrative Example for ALBHW-2 Problem.

The integer programming model has been applied on the illustrative example for different assembly line balancing scenarios with $m = 3,4,5,6,8$ stations. The optimal solutions for each given number of stations are presented on the Table 1.

Table 1. The Optimal Solutions for the Illustrative Example.

m	Z	C	# type- h workers			Tasks and type of workers assigned to the stations (T_s, h_s)
			y_1	y_2	y_3	
3	16	300	3	0	0	$T_1 = \{1,2,3,5,6\}, T_2 = \{4,7,9\}, T_3 = \{8,10,11\}$ $h_1 = 1, h_2 = 1, h_3 = 1$
4	12	400	4	0	0	$T_1 = \{1,3,5\}, T_2 = \{2,6,8\}, T_3 = \{4,10\}, T_4 = \{7,9,11\}$ $h_1 = 1, h_2 = 1, h_3 = 1, h_4 = 1$
5	10	500	5	0	0	$T_1 = \{1,2,5\}, T_2 = \{6,8\}, T_3 = \{3,10\}, T_4 = \{4,7\},$ $T_5 = \{9,11\}, h_1 = 1, h_2 = 1, h_3 = 1, h_4 = 1, h_5 = 1$
6	9	506	3	2	1	$T_1 = \{1,2,5\}, T_2 = \{3,6\}, T_3 = \{4\}, T_4 = \{7,8\},$ $T_5 = \{9\}, T_6 = \{10,11\}, h_1 = 1, h_2 = 2, h_3 = 2,$ $h_4 = 1, h_5 = 3, h_6 = 1$
8	7	706	5	2	1	$T_1 = \{1,5\}, T_2 = \{3\}, T_3 = \{4\}, T_4 = \{2,6,7\}, T_5 =$ $\{9\}, T_6 = \{8\}, T_7 = \{10\}, T_8 = \{11\}, h_1 = 1, h_2 = 2,$ $h_3 = 1, h_4 = 1, h_5 = 2, h_6 = 1, h_7 = 1, h_8 = 3$

As observed from the Table 1, only type-1 workers are assigned to the stations for the first three cases. With regard to the worker assignment restrictions, it might be possible to assign type-2 or type-3 workers to some stations. For the case $m = 5$, it is possible to assign type-2 workers to the stations 2 and 4 with tasks $T_2 = \{6,8\}$, and $T_4 = \{4,7\}$, and type-2 or type-3 worker to the station 5 with tasks $T_5 = \{9,11\}$. However, these assignments result in an increase in the cycle time. As for the case $m = 6$, the model assigns a type-2 worker to the station 2 with tasks $T_2 = \{3,6\}$. A type-1 worker can also be assigned to the station 2, but this assignment increases the total labor cost without improving the cycle time.

5. COMPUTATIONAL RESULTS

We have analyzed the computational performance of the developed model on a large number of ALBHW-2 instances. To generate test instances, we have modified well-known SALB test problems available in the literature. The benchmark SALB data sets have been retrieved from the website [33], on which more details can be found in Scholl (1993).

The ALBHW-2 instances are generated from SALB data sets by maintaining the original precedence graphs and task times. The parameters (k_i, t_{ih}, c_h) related to the ALBHW-2 problem have been determined by following the same procedure used in Sungur and Yavuz (2015). This procedure is summarized as follows: The tasks are randomly grouped into $\ell = 3$ task types with percentages of 20%, 30%, and 50%, respectively. A random permutation of n tasks is generated. The types of the first $0.2n$ tasks, following $0.3n$ tasks, and finally the last $0.5n$ tasks are determined as $k_i = 1$, $k_i = 2$, and $k_i = 3$, respectively. The task times for type-1 workers are the original task times in each SALB instance. As for type-2 and type-3 workers, the task times are obtained as $t_{i,h+1} = 1.25t_{i,h}$, by using a time factor greater than 1 and rounding multiplication to the nearest integer. The costs of workers are determined according to the $c_{h+1} = 0.75c_h$, by using a cost factor smaller than 1. The cost of type-1 worker has been set to $c_1 = 100$, and accordingly, the values of $c_2 = 75$ and $c_3 = 56$ are obtained. Thus, the task times and labor costs have been determined such that $t_{i,1} < t_{i,2} < t_{i,3}$ and $c_3 < c_2 < c_1$ in line with the characteristics of hierarchical workforce environment. As the qualification levels of the workers increase, the task times decrease while the labor costs increase. The modified Jackson example given in Figure 1 illustrates an ALBHW-2 instance, which has been generated from the original data set as explained above.

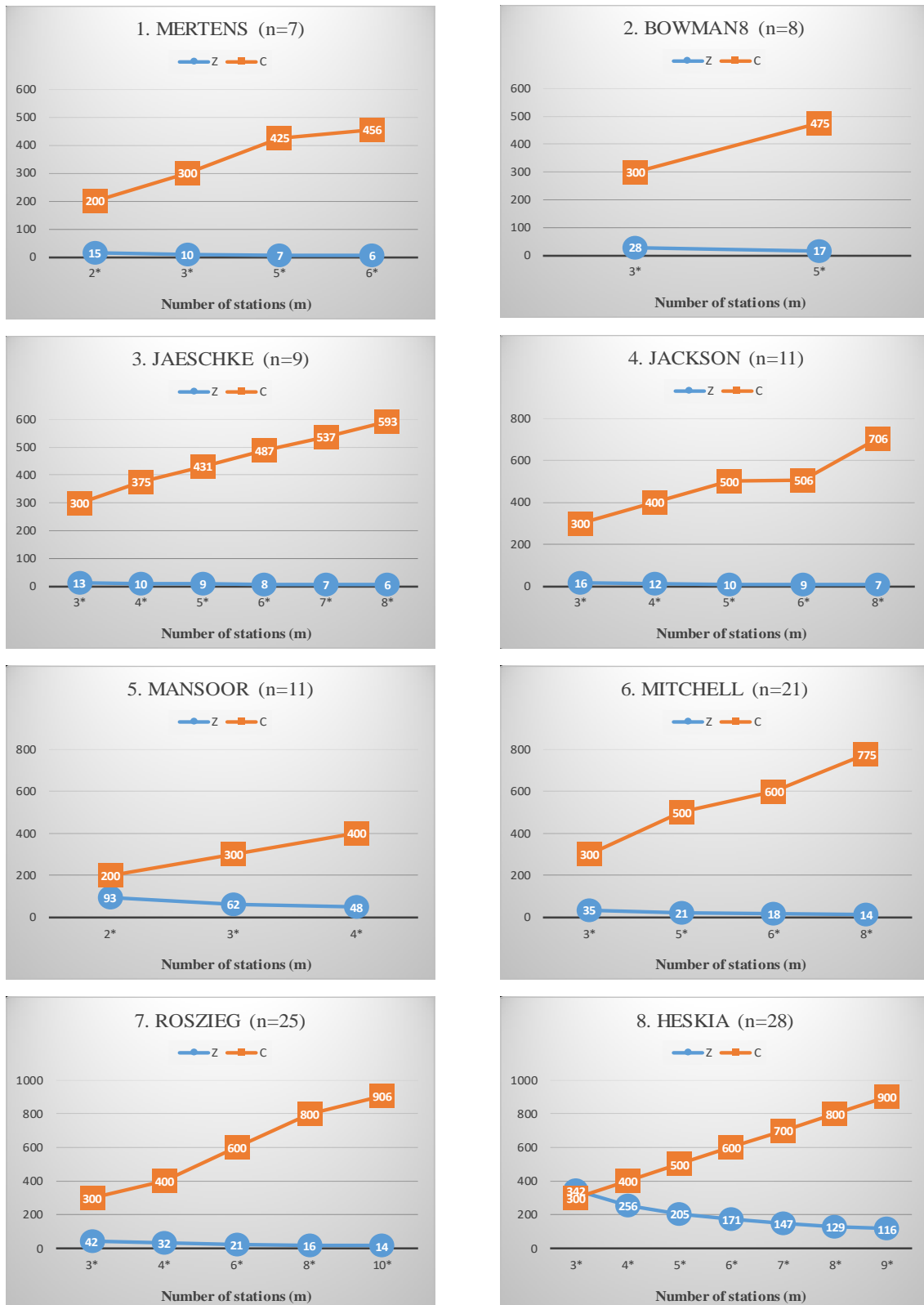
The integer programming model has been applied on the generated ALBHW-2 test instances with up to 148 tasks and varying number of stations. The problem instances have been solved on a computer with Intel Core 2 Duo 2.53 GHz processor and 2.96 GB memory by using AIMMS 3.11 optimization software and CPLEX 12.3 solver. The running time limit has been set to 7200 seconds. There exist 23 groups of precedence graphs with up to 148 tasks. For varying numbers of stations, a total of 285 problem instances solved in the computational experiment. The optimal results (indicated by *) or the best results obtained in 7200-second time limit have been presented in the appendix Table A1. Figures 3-5 show the maximum number stations that can be optimally solved for each problem group. All problem instances have been optimally solved for the problem groups 1-14 with up to 53 tasks. For the groups 15-23 with the number of tasks varying between 58 and 148, the optimal solutions have been obtained for small sizes of stations. The problem becomes harder to be optimally solved as the number of stations increases. However, a comparison in terms of the number of tasks is not readily possible, since some problem groups are more difficult even if they have smaller number of tasks. For instance, the group 18 (ARC83) with 83-task can be optimally solved up to 6 stations, but the optimal solutions have been obtained for the final group (BARTHOLD) with 148-task up to 13 stations.

Since the task times in the original SALB data have been maintained in a way that $t_{i,1} < t_{i,2} < t_{i,3}$, and the model primarily minimizes the cycle time, the optimal cycle time of an ALBHW-2 instance will be equal to that of SALB-2. The total labor cost is expected to increase when the number of stations is increased, since each station will be equipped with one worker. However, the opportunity of assigning lower qualified workers increases as the number of stations increases. Consequently, the total labor cost may decrease when the number of stations is increased. For example, the total labor cost is obtained as $C = 1000$ ($y_1 = 10, y_2 = 0, y_3 = 0$) for the problem group 13 (KILBRID) when the number of stations

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

is $m = 10$. The total labor cost is $C = 981$ ($y_1 = 7, y_2 = 3, y_3 = 1$) for the same problem with $m = 11$.

Figure 3. Computational Results for ALBHW-2 Instances (Groups 1-8).

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

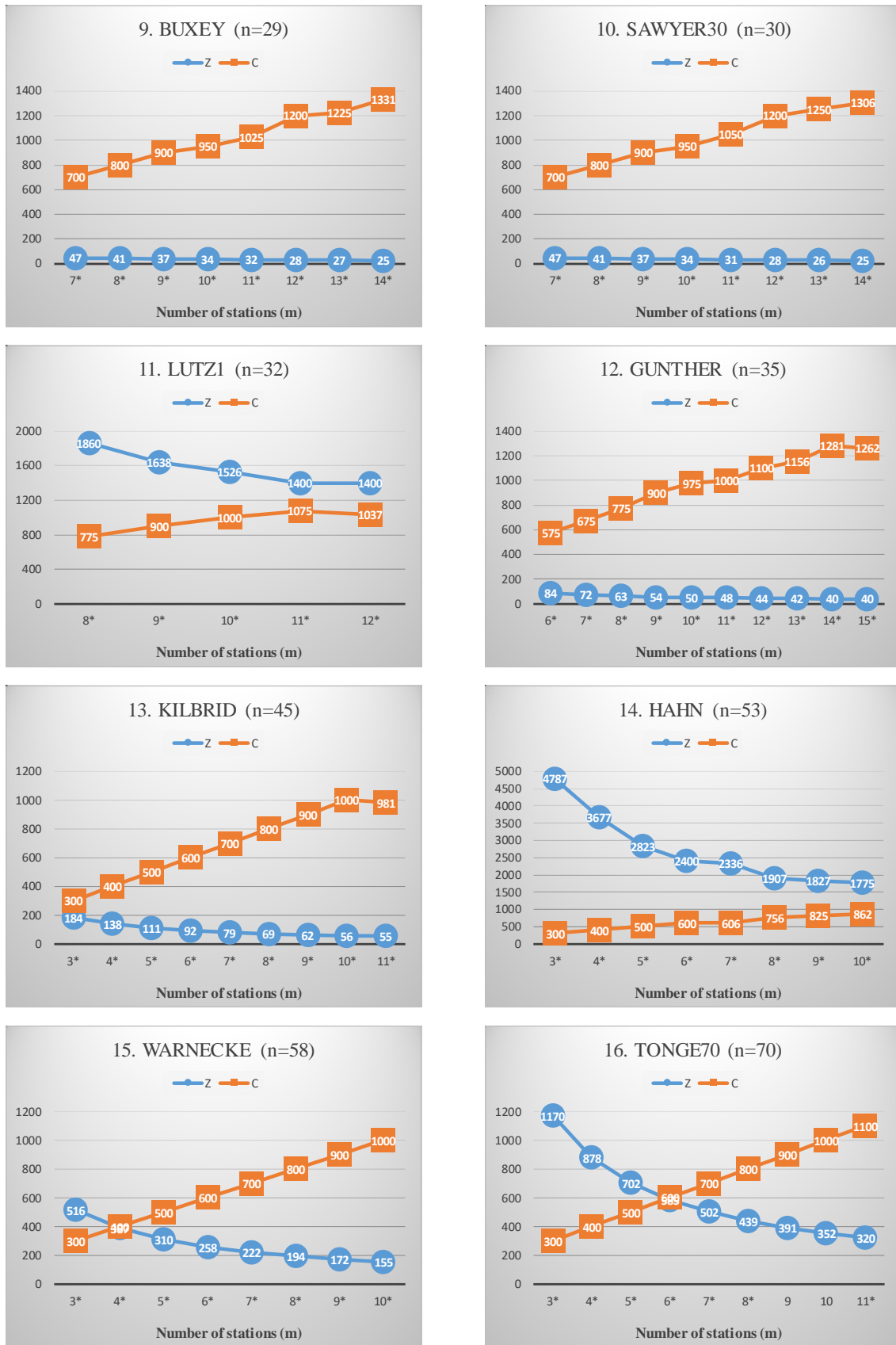

Figure 4. Computational Results for ALBHW-2 Instances (Groups 9-16).

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESS SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

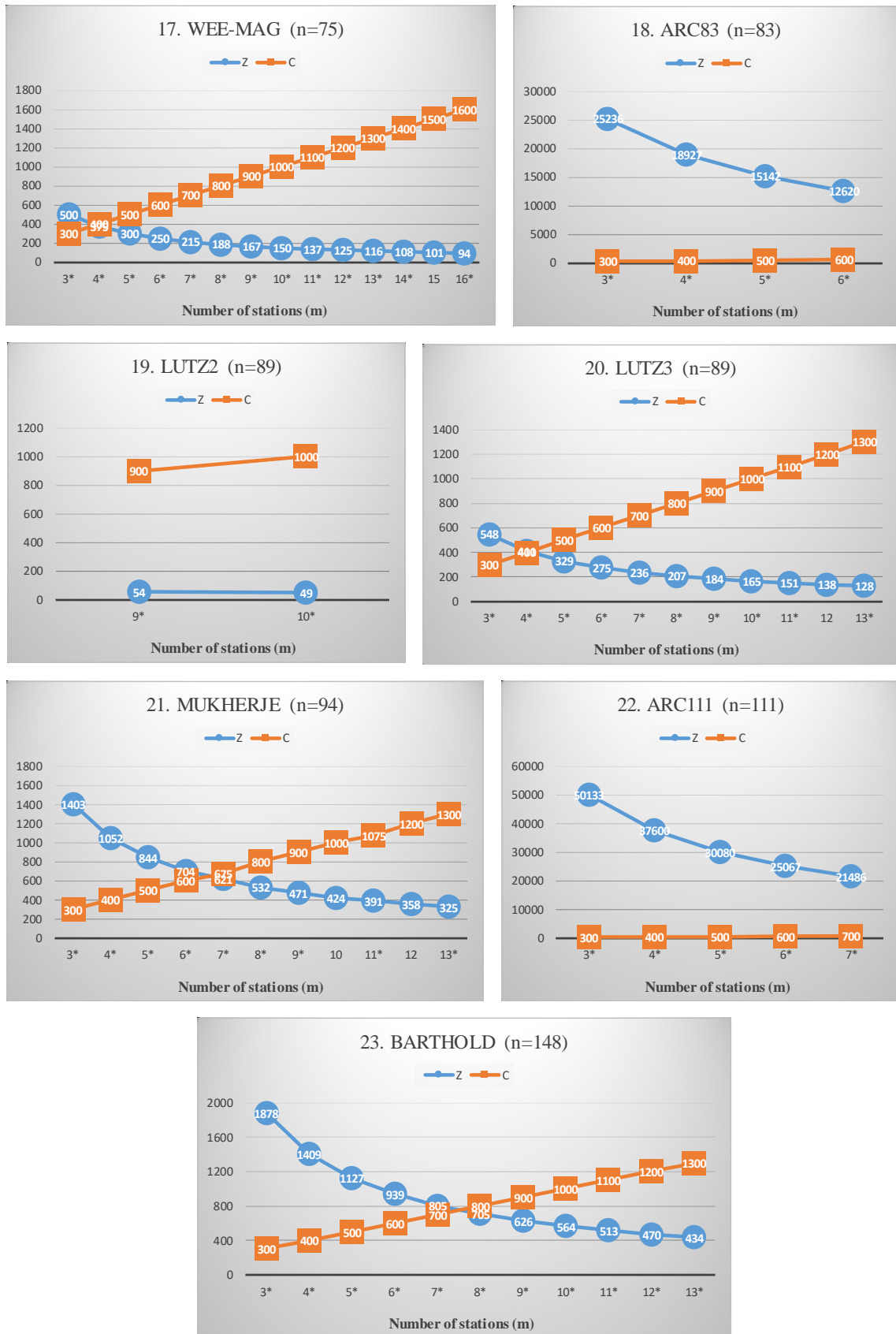

Figure 5. Computational Results for ALBHW-2 Instances (Groups 17-23).

6. CONCLUSIONS

In this paper, we have addressed the assembly line balancing problem with hierarchical worker assignment as an extension of SALB-2 type. SALB problem assumes that each assembly task has the same qualification requirement and can be performed by any worker within the same duration. In practical situations, the assembly processes are typically composed of a large variety of tasks that require different levels of worker qualification. Besides, the task times and labor costs often depend on the qualification levels of the workers. In the considered ALHWB-2 problem, the tasks differ with respect to their qualification requirements, and the qualification levels of workers are ranked hierarchically. There exists a downward substitutability in such a way that a higher qualified worker can substitute for a lower qualified worker, but not vice versa. The workers must be assigned to the stations such that they fulfill the qualification requirements of tasks assigned to that station. Since the task times differ with the qualification levels of the workers, the cycle time depends on the types of workers as well as the tasks assigned to the stations. Due to the higher costs of more qualified workers, the total labor cost should also be considered in the problem as well as the cycle time.

We have developed bi-criteria integer programming model to solve the ALBHW-2 problem. The model primarily minimizes the cycle time which is weighted by a large positive number in the objective function. The total labor cost is also minimized without worsening the cycle time. As explained in the illustrative example, the model prevents the less qualified worker assignments that result in an increase in the cycle time. It does not also permit to assign higher qualified workers to the stations if such an assignment increases the total labor cost without improving the cycle time.

We have analyzed the computational performance of the developed model on a large number of ALBHW-2 instances, which we have generated by modifying the original SALB test problems. The detailed computational results on a total of 285 problem instances with varying number of tasks and stations have been presented. Since exactly one worker will be assigned to each station, the total labor cost is expected to increase when the number of stations is increased. However, the total labor cost may decrease with a higher opportunity of assigning lower qualified workers in the hierarchical workforce environment. The computational results reveal that the problem becomes harder to be optimally solved as the number of stations increases. As a future study, the efficient heuristic procedures can be developed for the solution of the problem. In this paper, we have addressed ALBHW problem for straight assembly lines. The impact of other assembly line configurations on the solution performance can be comparatively analyzed in a hierarchical workforce environment.

REFERENCES

1. Battaïa, O., & Dolgui, A. (2013). A taxonomy of line balancing problems and their solution approaches, *International Journal of Production Economics*, 142(2), 259-277.
2. Becker, C., & Scholl, A. (2006). A survey on problems and methods in generalized assembly line balancing. *European Journal of Operational Research*, 168(3), 694-715.
3. Billionnet, A. (1999). Integer programming to schedule a hierarchical workforce with variable demands. *European Journal of Operational Research*, 114(1), 105-114.
4. Blum C., & Miralles, C. (2011). On solving the assembly line worker assignment and balancing problem via beam search. *Computers & Operations Research*, 38(1), 328-339.

5. Boysen N., Fliedner, M., & Scholl, A. (2007). A classification of assembly line balancing problems. *European Journal of Operational Research*, 183(2), 674-693.
6. Campana, N.P., Iori, M., & Moreira, M.C.O. (2021). Mathematical models and heuristic methods for the assembly line balancing problem with hierarchical worker assignment. *International Journal of Production Research*, Advance online publication. <https://doi.org/10.1080/00207543.2021.1884767>
7. Chaves, A.A, Lorena, L.A.N., & Miralles, C. (2009). Hybrid metaheuristic for the assembly line worker assignment and balancing problem. In M.J. Blesa, C. Blum, L. Di Gaspero, A. Roli, M. Samples, & A. Schaerf (Eds.). *Hybrid Metaheuristics. HM 2009. Lecture Notes in Computer Science* (pp.1-14). Vol. 5818, Berlin Heidelberg: Springer.
8. Cortez, P.M.C., & Costa, A.M. (2015). Sequencing mixed-model assembly lines operating with a heterogeneous workforce. *International Journal of Production Research*, 53(11), 3419-3432.
9. Eghtesadifard, M., Khalifeh, M., & Khorram, M. (2020). A systematic review of research themes and hot topics in assembly line balancing through the web of science within 1990–2017. *Computers & Industrial Engineering*, 139, 106182, 1-23.
10. Emmons, H., & Burns, R.N. (1991). Off-day scheduling with hierarchical worker categories. *Operations Research*, 39(3), 484-495.
11. Groover, M.P. (2015). *Automation, production systems, and computer-integrated manufacturing* (4th ed.). Upper Saddle River, NJ: Pearson Higher Education.
12. Hung, R. (1994). Single-shift off-day scheduling of a hierarchical workforce with variable demands. *European Journal of Operational Research*, 78(1), 49-57.
13. Hung R., & Emmons, H. (1993). Multiple-shift workforce scheduling under the 3-4 compressed workweek with a hierarchical workforce. *IIE Transactions*, 25(5), 82-89.
14. Miralles C., García-Sabater J.P., Andrés, C., & Cardós, M. (2008). Branch and bound procedures for solving the assembly line worker assignment and balancing problem: Application to sheltered work centres for disabled. *Discrete Applied Mathematics*, 156(3), 352-367.
15. Moreira, M.C.O, Ritt M., Costa, A.M., & Chaves, A.A. (2012). Simple heuristics for the assembly line worker assignment and balancing problem. *Journal of Heuristics*, 18, 505-524.
16. Mutlu, Ö., Polat, O., & Supciller, A.A. (2013). An iterative genetic algorithm for the assembly line worker assignment and balancing problem of type-II. *Computers & Operations Research*, 40(1), 418-426.
17. Narasimhan, R. (1996). An algorithm for single shift scheduling of hierarchical workforce. *European Journal of Operational Research*, 96(1), 113-121.
18. Otto, A., Otto, C., & Scholl, A. (2013). Systematic data generation and test design for solution algorithms on the example of SALBPGen for assembly line balancing. *European Journal of Operational Research*, 228(1), 33-45.
19. Özgüven, C., & Sungur, B. (2013). Integer programming models for hierarchical workforce scheduling problems including excess off-days and idle labour times. *Applied Mathematical Modelling*, 37(22), 9117-9131.

20. Pastor, R., & Corominas, A. (2010). A bicriteria integer programming model for the hierarchical workforce scheduling problem. *Journal of Modelling in Management*, 5(1), 54-62.
21. Polat, O., Kalayci, C.B., Mutlu, Ö., & Gupta, S.M. (2016). A two-phase variable neighbourhood search algorithm for assembly line worker assignment and balancing problem type-II: an industrial case study. *International Journal of Production Research*, 54(3), 722-741.
22. Ramezani, R., & Ezzatpanah, A. (2015). Modeling and solving multi-objective mixed-model assembly line balancing and worker assignment problem. *Computers & Industrial Engineering*, 87, 74-80.
23. Salehi, M., Maleki, H.R., & Niroomand, S. (2018). A multi-objective assembly line balancing problem with worker's skill and qualification considerations in fuzzy environment. *Applied Intelligence*, 48(8), 2137-2156.
24. Salveson, M.E. (1955). The assembly line balancing problem. *Journal of Industrial Engineering*, 6(3), 18-25.
25. Samouei, P., & Ashayeri, J. (2019). Developing optimization & robust models for a mixed-model assembly line balancing problem with semi-automated operations. *Applied Mathematical Modelling*, 72, 259-275.
26. Scholl, A. (1993). Data of assembly line balancing problems. *Schriften zur Quantitativen Betriebswirtschaftslehre*, 16/93, Darmstadt, Germany: TU Darmstadt.
27. Scholl, A., & Becker, C. (2006). State-of-the-art exact and heuristic solution procedures for simple assembly line balancing. *European Journal of Operational Research*, 168(3), 666-693.
28. Seçkiner, S.U., Gökçen H., & Kurt M. (2007). An integer programming model for hierarchical workforce scheduling problem. *European Journal of Operational Research*, 183(2), 694-699.
29. Sivasankaran, P., & Shahabudeen, P. (2014). Literature review of assembly line balancing problems. *The International Journal of Advanced Manufacturing Technology*, 73, 1665-1694.
30. Sungur, B., & Yavuz, Y. (2015). Assembly line balancing with hierarchical worker assignment. *Journal of Manufacturing Systems*, 37(1), 290-298.
31. Topaloğlu, Ş., & Okyay, R. (2016). Assembly line hierarchical worker assignment and balancing problem with positional constraints, task assignment restrictions and parallel stations. In *XIV. International Logistics and Supply Chain Congress* (pp.70-78). İzmir, Turkey.
32. Zhang, Z., Tang, Q., Ruiz, R., & Zhang, L. (2020). Ergonomic risk and cycle time minimization for the U-shaped worker assignment assembly line balancing problem: A multi-objective approach. *Computers & Operations Research*, 118, 104905.
33. Assembly line balancing: Data sets & Research topics. Benchmark data sets by Scholl (1993). Retrieved from <https://assembly-line-balancing.de/salbp/benchmark-data-sets-1993/>

APPENDIX

Table A1. Computational Results for ALBHW-2 Instances.

ALBHW-2 instances			Model size		Solution				
Problem groups	n	m	# int.	# const.	Z	C	# type-h workers		
							y_1	y_2	y_3
1-MERTENS	7	2*	40	28	15	200	2	0	0
		3*	60	33	10	300	3	0	0
		5*	100	43	7	425	2	3	0
		6*	120	48	6	456	1	4	1
2-BOWMAN8	8	3*	63	36	28	300	3	0	0
		5*	105	46	17	475	4	1	0
3-JAESCHKE	9	3*	75	40	13	300	3	0	0
		4*	100	45	10	375	3	1	0
		5*	125	50	9	431	3	1	1
		6*	150	55	8	487	3	1	2
		7*	175	60	7	537	2	3	2
		8*	200	65	6	593	2	3	3
4-JACKSON	11	3*	87	44	16	300	3	0	0
		4*	116	49	12	400	4	0	0
		5*	145	54	10	500	5	0	0
		6*	174	59	9	506	3	2	1
		8*	232	69	7	706	5	2	1
5-MANSOOR	11	2*	58	37	93	200	2	0	0
		3*	87	42	62	300	3	0	0
		4*	116	47	48	400	4	0	0
6-MITCHELL	21	3*	156	68	35	300	3	0	0
		5*	260	78	21	500	5	0	0
		6*	312	83	18	600	6	0	0
		8*	416	93	14	775	7	1	0
7-ROSZIEG	25	3*	186	77	42	300	3	0	0
		4*	248	82	32	400	4	0	0
		6*	372	92	21	600	6	0	0
		8*	496	102	16	800	8	0	0
		10*	620	112	14	906	7	2	1
8-HESKIA	28	3*	201	87	342	300	3	0	0
		4*	268	92	256	400	4	0	0
		5*	335	97	205	500	5	0	0
		6*	402	102	171	600	6	0	0
		7*	469	107	147	700	7	0	0
		8*	536	112	129	800	8	0	0
		9*	603	117	116	900	9	0	0
9-BUXEY	29	7*	497	105	47	700	7	0	0
		8*	568	110	41	800	8	0	0
		9*	639	115	37	900	9	0	0
		10*	710	120	34	950	8	2	0
		11*	781	125	32	1025	8	3	0
		12*	852	130	28	1200	12	0	0
		13*	923	135	27	1225	10	3	0
		14*	994	140	25	1331	12	1	1
10-SAWYER30	30	7*	504	102	47	700	7	0	0
		8*	576	107	41	800	8	0	0
		9*	648	112	37	900	9	0	0
		10*	720	117	34	950	8	2	0
		11*	792	122	31	1050	9	2	0
		12*	864	127	28	1200	12	0	0

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

ALBHW-2 instances		Model size		Solution							
Problem groups	n	m	# int.	# const.	Z	C	# type-h workers				
							y ₁	y ₂	y ₃		
11-LUTZI	32	13*	936	132	26	1250	11	2	0		
		14*	1008	137	25	1306	11	2	1		
		8*	616	115	1860	775	7	1	0		
		9*	693	120	1638	900	9	0	0		
		10*	770	125	1526	1000	10	0	0		
		11*	847	130	1400	1075	10	1	0		
12-GUNTHER	35	12*	924	135	1400	1037	7	3	2		
		6*	510	115	84	575	5	1	0		
		7*	595	120	72	675	6	1	0		
		8*	680	125	63	775	7	1	0		
		9*	765	130	54	900	9	0	0		
		10*	850	135	50	975	9	1	0		
		11*	935	140	48	1000	7	4	0		
		12*	1020	145	44	1100	8	4	0		
		13*	1105	150	42	1156	8	4	1		
		14*	1190	155	40	1281	10	3	1		
13-KILBRID	45	15*	1275	160	40	1262	7	6	2		
		3*	324	127	184	300	3	0	0		
		4*	432	132	138	400	4	0	0		
		5*	540	137	111	500	5	0	0		
		6*	648	142	92	600	6	0	0		
		7*	756	147	79	700	7	0	0		
		8*	864	152	69	800	8	0	0		
		9*	972	157	62	900	9	0	0		
		10*	1080	162	56	1000	10	0	0		
		11*	1188	167	55	981	7	3	1		
14-HAHN	53	3*	378	155	4787	300	3	0	0		
		4*	504	160	3677	400	4	0	0		
		5*	630	165	2823	500	5	0	0		
		6*	756	170	2400	600	6	0	0		
		7*	882	175	2336	606	4	2	1		
		8*	1008	180	1907	756	7	0	1		
		9*	1134	185	1827	825	6	3	0		
		10*	1260	190	1775	862	6	2	2		
		15-WARNECKE	58	3*	408	148	516	300	3	0	0
				4*	544	153	387	400	4	0	0
5*	680			158	310	500	5	0	0		
6*	816			163	258	600	6	0	0		
7*	952			168	222	700	7	0	0		
8*	1088			173	194	800	8	0	0		
9*	1224			178	172	900	9	0	0		
10*	1360			183	155	1000	10	0	0		
11	1496			188	142	1100	11	0	0		
12	1632			193	130	1200	12	0	0		
13	1768			198	120	1300	13	0	0		
14	1904			203	112	1400	14	0	0		
15	2040			208	108	1475	14	1	0		
16	2176			213	102	1575	15	1	0		
17	2312	218	94	1700	17	0	0				
18	2448	223	90	1750	16	2	0				
19	2584	228	85	1900	19	0	0				
20	2720	233	83	1925	17	3	0				
21	2856	238	80	2056	20	0	1				
22	2992	243	75	2112	20	0	2				

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

ALBHW-2 instances		Model size		Solution					
Problem groups	n	m	# int.	# const.	Z	C	# type-h workers		
							y ₁	y ₂	y ₃
		23	3128	248	72	2225	20	3	0
		24	3264	253	69	2350	22	2	0
		25	3400	258	73	2331	19	5	1
		26	3536	263	66	2412	20	4	2
		27	3672	268	64	2625	24	3	0
		28	3808	273	64	2537	19	7	2
		29	3944	278	62	2650	19	10	0
16-TONGE70	70	3*	492	176	1170	300	3	0	0
		4*	656	181	878	400	4	0	0
		5*	820	186	702	500	5	0	0
		6*	984	191	585	600	6	0	0
		7*	1148	196	502	700	7	0	0
		8*	1312	201	439	800	8	0	0
		9	1476	206	391	900	9	0	0
		10	1640	211	352	1000	10	0	0
		11*	1804	216	320	1100	11	0	0
		12	1968	221	294	1200	12	0	0
		13	2132	226	271	1300	13	0	0
		14	2296	231	252	1400	14	0	0
		15	2460	236	236	1500	15	0	0
		16	2624	241	223	1600	16	0	0
		17	2788	246	209	1700	17	0	0
		18	2952	251	198	1800	18	0	0
		19	3116	256	189	1900	19	0	0
		20	3280	261	180	2000	20	0	0
		21	3444	266	177	2025	18	3	0
		22	3608	271	164	2200	22	0	0
		23	3772	276	159	2250	21	2	0
		24	3936	281	158	2287	21	1	2
		25	4100	286	156	2318	20	2	3
17-WEE-MAG	75	3*	531	182	500	300	3	0	0
		4*	708	187	375	400	4	0	0
		5*	885	192	300	500	5	0	0
		6*	1062	197	250	600	6	0	0
		7*	1239	202	215	700	7	0	0
		8*	1416	207	188	800	8	0	0
		9*	1593	212	167	900	9	0	0
		10*	1770	217	150	1000	10	0	0
		11*	1947	222	137	1100	11	0	0
		12*	2124	227	125	1200	12	0	0
		13*	2301	232	116	1300	13	0	0
		14*	2478	237	108	1400	14	0	0
		15	2655	242	101	1500	15	0	0
		16*	2832	247	94	1600	16	0	0
		17	3009	252	91	1675	16	1	0
		18	3186	257	87	1725	15	3	0
		19	3363	262	85	1775	14	5	0
		20	3540	267	77	2000	20	0	0
		21	3717	272	73	2050	19	2	0
		22	3894	277	70	2150	20	2	0
		23	4071	282	68	2225	20	3	0
		24	4248	287	68	2231	18	5	1
		25	4425	292	68	2199	16	5	4
		26	4602	297	66	2237	13	11	2

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

ALBHW-2 instances		Model size		Solution					
Problem groups	n	m	# int.	# const.	Z	C	# type-h workers		
							y ₁	y ₂	y ₃
		27	4779	302	65	2287	12	13	2
		28	4956	307	64	2431	14	13	1
		29	5133	312	64	2362	9	18	2
		30	5310	317	56	2675	17	13	0
18-ARC83	83	3*	585	216	25236	300	3	0	0
		4*	780	221	18927	400	4	0	0
		5*	975	226	15142	500	5	0	0
		6*	1170	231	12620	600	6	0	0
		7	1365	236	10827	700	7	0	0
		8	1560	241	9556	800	8	0	0
		9	1755	246	8503	900	9	0	0
		10	1950	251	7586	1000	10	0	0
		11	2145	256	7091	1100	11	0	0
		12	2340	261	6434	1200	12	0	0
		13	2535	266	5967	1300	13	0	0
		14	2730	271	5467	1400	14	0	0
		15	2925	276	5113	1500	15	0	0
		16	3120	281	5104	1531	14	1	1
		17	3315	286	4542	1700	17	0	0
		18	3510	291	4358	1800	18	0	0
		19	3705	296	4494	1762	15	2	2
		20	3900	301	4067	1950	18	2	0
		21	4095	306	4494	1780	12	4	5
		22	4290	311	4494	1836	12	4	6
19-LUTZ2	89	9*	1881	257	54	900	9	0	0
		10*	2090	262	49	1000	10	0	0
		11	2299	267	45	1100	11	0	0
		12	2508	272	43	1156	11	0	1
		13	2717	277	38	1275	12	1	0
		14	2926	282	39	1306	11	2	1
		15	3135	287	34	1475	14	1	0
		16	3344	292	34	1443	12	1	3
		17	3553	297	30	1675	16	1	0
		18	3762	302	32	1549	11	3	4
		19	3971	307	30	1787	16	1	2
		20	4180	312	32	1661	11	3	6
		21	4389	317	28	1874	15	2	4
		22	4598	322	27	1805	10	7	5
		23	4807	327	24	2024	15	4	4
		24	5016	332	25	1955	10	9	5
		25	5225	337	21	2306	18	6	1
		26	5434	342	22	2205	14	7	5
		27	5643	347	24	2160	13	4	10
		28	5852	352	23	2148	8	12	8
20-LUTZ3	89	3*	627	227	548	300	3	0	0
		4*	836	232	411	400	4	0	0
		5*	1045	237	329	500	5	0	0
		6*	1254	242	275	600	6	0	0
		7*	1463	247	236	700	7	0	0
		8*	1672	252	207	800	8	0	0
		9*	1881	257	184	900	9	0	0
		10*	2090	262	165	1000	10	0	0
		11*	2299	267	151	1100	11	0	0
		12	2508	272	138	1200	12	0	0

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

ALBHW-2 instances		Model size		Solution					
Problem groups	n	m	# int.	# const.	Z	C	# type-h workers		
							y ₁	y ₂	y ₃
		13*	2717	277	128	1300	13	0	0
		14	2926	282	119	1400	14	0	0
		15	3135	287	111	1500	15	0	0
		16	3344	292	108	1550	14	2	0
		17	3553	297	98	1700	17	0	0
		18	3762	302	94	1800	18	0	0
		19	3971	307	100	1762	15	2	2
		20	4180	312	97	1787	13	5	2
		21	4389	317	90	1968	18	0	3
		22	4598	322	82	2106	19	2	1
		23	4807	327	88	1930	12	6	5
21-MUKHERJE	94	3*	657	295	1403	300	3	0	0
		4*	876	300	1052	400	4	0	0
		5*	1095	305	844	500	5	0	0
		6*	1314	310	704	600	6	0	0
		7*	1533	315	621	675	6	1	0
		8*	1752	320	532	800	8	0	0
		9*	1971	325	471	900	9	0	0
		10	2190	330	424	1000	10	0	0
		11*	2409	335	391	1075	10	1	0
		12	2628	340	358	1200	12	0	0
		13*	2847	345	325	1300	13	0	0
		14	3066	350	311	1375	13	1	0
		15	3285	355	288	1475	14	1	0
		16	3504	360	269	1600	16	0	0
		17	3723	365	253	1675	16	1	0
		18	3942	370	240	1775	17	1	0
		19	4161	375	226	1900	19	0	0
		20	4380	380	221	1950	18	2	0
		21	4599	385	226	1862	13	6	2
		22	4818	390	208	2006	15	6	1
		23	5037	395	190	2250	21	2	0
		24	5256	400	181	2375	23	1	0
		25	5475	405	179	2381	21	3	1
		26	5694	410	171	2506	23	2	1
22-ARC111	111	3*	777	307	50133	300	3	0	0
		4*	1036	312	37600	400	4	0	0
		5*	1295	317	30080	500	5	0	0
		6*	1554	322	25067	600	6	0	0
		7*	1813	327	21486	700	7	0	0
		8	2072	332	18801	800	8	0	0
		9	2331	337	16713	900	9	0	0
		10	2590	342	15043	1000	10	0	0
		11	2849	347	13681	1100	11	0	0
		12	3108	352	12540	1200	12	0	0
		13	3367	357	11578	1300	13	0	0
		14	3626	362	10759	1400	14	0	0
		15	3885	367	10050	1500	15	0	0
		16	4144	372	9424	1600	16	0	0
		17	4403	377	8910	1700	17	0	0
		18	4662	382	8377	1800	18	0	0
		19	4921	387	7964	1900	19	0	0
		20	5180	392	7559	2000	20	0	0
		21	5439	397	7295	2100	21	0	0

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

ALBHW-2 instances		Model size		Solution					
Problem groups	n	m	# int.	# const.	Z	C	# type-h workers		
							y_1	y_2	y_3
		22	5698	402	6914	2200	22	0	0
		23	5957	407	6670	2300	23	0	0
		24	6216	412	6308	2400	24	0	0
		25	6475	417	6125	2500	25	0	0
		26	6734	422	5978	2575	25	1	0
		27	6993	427	5710	2675	26	1	0
23-BARTHOLD	148	3*	1029	343	1878	300	3	0	0
		4*	1372	348	1409	400	4	0	0
		5*	1715	353	1127	500	5	0	0
		6*	2058	358	939	600	6	0	0
		7*	2401	363	805	700	7	0	0
		8*	2744	368	705	800	8	0	0
		9*	3087	373	626	900	9	0	0
		10*	3430	378	564	1000	10	0	0
		11*	3773	383	513	1100	11	0	0
		12*	4116	388	470	1200	12	0	0
		13*	4459	393	434	1300	13	0	0
		14	4802	398	403	1400	14	0	0
		15	5145	403	383	1475	14	1	0

İŞ TATMİNİ İLE İŞTEN AYRILMA NİYETİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

EXAMINING THE RELATIONSHIP BETWEEN JOB SATISFACTION AND THE
INTENTION TO LEAVE JOB

Dr. Öğr. Üyesi Yasin YILMAZ

Bandırma Onyedü Eylül Üniversitesi,

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,

Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü,

Balıkesir, Türkiye.

ORCID NO: 0000-0002-4046-6580

Balın GİRGİN

Bandırma Onyedü Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü,

Balıkesir, Türkiye.

ORCID NO: 0000-0002-2297-1919

ÖZET

Örgütlerin ve kişilerin başarıları için düzen ve istikrar oldukça önemli kavramlardır. Yapılan işte ortaya çıkan işgücü verimliliğinin sürekliliğini sağlayabilmek için çalışanın, yaptığı iş konusunda tatmin edilmesi gerekmektedir. İş tatmini, işten ayrılma niyetinin ve işe bağlılığın önemli bir belirleyicisidir. İncelenen çalışmalarda; düşük iş tatmininin, çalışan motivasyonunu azaltması nedeniyle çalışanlar üzerinde olumsuz etkilere yol açtığı bilgilerine rastlanmıştır. Ayrıca yüksek düzeyde iş stresine maruz kalan bireylerin; işlerinden daha az tatmin olduğu, işten ayrılma eğiliminin arttığı ve personel devir hızının yükseldiği saptanmıştır. Örgütler; amaçlarına ulaşmak, mükemmel hizmet sunmak ve rekabet avantajı elde etmek için yüksek performansa ve yeteneğe sahip çalışanlara gereksinim duymakta ve bu kişilere değer vermektedirler. İş tatmini de işveren tarafından çalışana verilen değerle artmakta ve buna bağlı olarak çalışanın işten ayrılma niyeti azalmakta veya bu niyet ortadan kalkmaktadır.

Literatürde iş tatmininin; iş performansı, işten ayrılma niyeti, hayal kırıklığı gibi tepkilerin belirleyicisi de olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca çalışanların işten ayrılmasını inceleyen çalışmalarda, işten ayrılma davranışının önemli ölçüde kişilerin örgüte bağlılıklarının bir belirtisi olan iş tatmini ile ilgili olduğu sonucuna varılmıştır.

İkincil veriler kullanılarak yapılan bu çalışmada, keşfedici araştırma tasarımı kullanılmış, nitel araştırma yöntemlerinden dokümantasyon yöntemi tercih edilmiştir. Çalışmanın amacı, bireyin çalışma hayatından aldığı hazzı ve mutluluğu ifade etmekte olan iş tatmini ile herhangi bir çalışanın mevcut işinden ayrılma niyeti ve gelecekte başka bir iş bulma planı kapsamında işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkiyi araştırmaktır.

Çalışmada; iş tatmini, iş tatminini etkileyen faktörler, işten ayrılma niyeti ve işten ayrılma niyetinin oluşmasına neden olan etmenler hakkında bilgiler verilmektedir. Araştırmaya başlarken temel alınan düşünce; iş tatmini ile işten ayrılma niyeti arasında ters orantılı bir etki olduğu doğrultusundadır. Bu bağlamda çalışmada savunulan hipotez ile literatürde yer alan araştırmaların birbirini desteklediği gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İş Tatmini, İşten Ayrılma Niyeti, Motivasyon

ABSTRACT

Order and stability are very important concepts for the success of organizations and individuals. In order to ensure the continuity of workforce productivity in the work done, the employee must be satisfied with the job he / she is doing. Job satisfaction is an important determinant of the intention to leave and work commitment. In the examined studies; It has been found that low job satisfaction has negative effects on employees as it decreases employee motivation. In addition, individuals are exposed to high levels of work stress; It has been determined that they are less satisfied with their jobs, their tendency to leave their jobs increased, and their personnel turnover rate increased. Organizations; They need and value employees with high performance and talent in order to achieve their goals, provide excellent service and gain competitive advantage. Job satisfaction increases with the value given to the employee by the employer, and consequently, the employee's intention to leave the job decreases or this intention disappears.

Job satisfaction in the literature; It is stated that it is also the determinant of reactions such as job performance, intention to leave, and disappointment. In addition, in studies examining employee turnover, it has been concluded that the behavior of turnover is significantly related to job satisfaction, which is a sign of individuals' commitment to the organization.

In this study using secondary data, exploratory research design was used, and the documentation method was preferred among qualitative research methods. The purpose of the study is to investigate the relationship between job satisfaction, which expresses the pleasure and happiness that an individual receives from working life, and the intention of an employee to quit his current job and the intention to quit within the scope of another job plan in the future.

In the study; It provides information about job satisfaction, factors affecting job satisfaction, intention to quit and factors that cause the intention to quit. The thought taken as the basis of starting the research; There is an inversely proportional effect between job satisfaction and intention to quit. In this context, it has been observed that the hypothesis defended in the study and the studies in the literature support each other.

Keywords: Job Satisfaction, Intention to Leave, Motivation

GİRİŞ

“Çalışma”, yaşamın sürekliliğini sağlayan sosyal bir faaliyettir. İnsanlığın varoluşundan itibaren çalışmak, insan hayatının merkezlerinden olmuştur. Çalışma ve karşılığında elde edilen kişisel tatmin ve ücret de insanların hayatlarını sürdürebilmesi için gerekli olan etmenlerdendir. Çalışma yaşamı kişisel tatmin sağladığı gibi; iş tatmini de kişinin çalışma motivasyonunu aynı zamanda verimi artırmaktadır.

Çalışma yaşamı, kişinin işyerine ve işe ilişkin edindiği çok sayıda deneyimin toplamından oluşmaktadır. Çalışan, çalışma yaşamı süresince işle ilgili bilgi ve becerisini geliştirmesinin

yanında yaşadığı mutluluk, üzüntü, endişe gibi duyguları açısından da gelişme sağlamaktadır. Bireyin iş yaşamında elde ettiği bu deneyimlerin tümü ya da deneyimlerin sadece bir kısmı işe ilişkin olumlu ya da olumsuz bir tutum geliştirmesine neden olmaktadır (Aşık, 2010).

İş tatmini, çalışanın işteki durumunu etkileyen en önemli faktörlerden biridir. Kişinin motivasyonunu, verimliliğini etkiler ve çalışanın iş tatmininin yüksek olması örgüt için de oldukça önemlidir. İş tatmini yüksek çalışan aynı zamanda çalıştığı işin de hakkını en iyi şekilde vermeye çalışacak ve böylece örgütün çalışma kalitesini de artıracaktır. Bunun dışında tatmin ve motivasyona sahip çalışan; işten ayrılma niyetine veya işten ayrılma davranışına uzak kalacak ve böylece örgütteki çalışan değişimlerinin önüne geçilecektir.

İşten ayrılma niyeti işten ayrılma davranışının bir habercisidir ve işten ayrılma davranışı kadar etkili olduğu söylenebilir. Çalışanların işten ayrılması üzerine yapılan çoğu araştırma işten ayrılma davranışının önemli ölçüde kişilerin iş tatmini kavramları ile ilgili bulunmuştur.

Çalışmanın devamında iş tatmini kavramının tanımı yapılacak, iş tatminini etkileyen faktörlerden bahsedilecek ve iş tatmininin etkilediği işten ayrılma niyeti hakkında bilgi verilecektir. İşten ayrılma niyeti kavramı, işten ayrılma niyetini etkileyen faktörlere de ayrıca değinilecektir. Son olarak ise iş tatmini ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişki, incelenen araştırmalardan örnekler verilerek açıklanacaktır.

İŞ TATMİNİ

İş, yaşamın vazgeçilmez bir parçasıdır. Çalışanlar yaklaşık 25-30 yıllık bir süre boyunca, gününün önemli bir kısmını iş yerinde geçirmektedir. Bu nedenle çalışanın işinden doyum sağlaması psikolojik ve fiziksel sağlığı açısından son derece önemlidir. Başka bir deyişle kişinin mutlu olması ve yaşamından haz alması için iş doyumunu gereklidir (Aşık, 2010).

İş tatmini, bireyin çalışma hayatından aldığı hazzı ve mutluluğu ifade etmektedir (Keser, 2014) ve bireyin; normlar, değerler, beklentiler sisteminden geçerek işlenen iş ve iş koşullarına ilişkin algılarına karşı geliştirdiği içsel tepkilerden oluşmaktadır (Schneider ve Snyder, 1975). İş tatmini, davranıştan ziyade bir tutumdur ve çalışanın işin sonuçları hakkında olumlu hissetmesidir (Sökmen, 2013).

İş tatminini etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Bunlardan bir kısmı örgütsel, bir kısmı da bireysel faktörlerdir. İş tatminini etkileyen örgütsel faktörler; ücret, işin özelliği, çalışma koşulları, yöneticilerin yaklaşımı ve çalışma arkadaşlarıyla ilişkilerdir (Yılmaz, 2020).

İş tatminini etkileyen örgütsel faktörlerden ilki *ücret*dir. Çalışan, hayatını idame ettirebilmek için bir işverenin belirlediği ücrete bağımlıdır (Yılmaz, 2020). Alınan ücret çalışan açısından hem kendisinin toplumsal bazda statüsünü belirlemekte hem de çalışanın işyerinde kendisine verilen önemin de kabaca bir ölçüsü olarak algılanmaktadır. Bu düşünce sathında doğrusal mantıkla ücret düzeyinin artması ile işgücünün iş tatminini de artırması beklenmektedir. İş tatmininin arttığı bu durumda doğal olarak çalışanın veriminin de artması beklenen bir netice olacaktır (Spector, 2000).

İş tatminini etkileyen örgütsel faktörlerin ikincisi *işin özelliği*dir. Gardell, Mac Donald ve MacIntryei Lee gibi birçok araştırmacı iş monotonluğuna dayalı işten sıkılmalar ile iş tatmini arasında anlamlı negatif yönde bir ilişki tespit etmişlerdir (Yılmaz, 2020). İşten sıkılmanın asıl nedeni işin, tekrara dayalı rutin parçalardan oluşmasıdır (Keser, 2011). Literatürde karar almada çalışanın etkin olmadığı ve iş beklentisinin düşük olduğu işlere pasif işler; bunun tam tersini ifade eden işlere ise aktif işler denilmektedir. Aktif işler belki zorlayıcı, zaman alıcı hatta ağır şartları beraberinde getirirse dahi çalışanın iş tatminini pozitif yönde etkileyerek

artırmaktadır (Sargent ve Terry, 2000). Yine çalışanın yaptığı işte kendi kararlarını verebilmesi bireyin işvereni tarafından çalışana, mesleğinde yeterli, olduğunu ve işverenin kendisine güvendiği hissi uyandırmaktadır. Bunun doğal bir sonucu olarak iş tatmini artacaktır (Bağcı, 2018).

İş tatminini etkileyen örgütsel faktörlerin üçüncüsü *çalışma koşullarıdır*. Fiziki çalışma koşulları çalışanın başta bedensel ilerleyen süreçte ruhsal sağlığını olumlu ya da olumsuz etki altında bırakabilir (Yılmaz, 2020). Bedensel olarak rahatsız edici olan etmenler (ışık, gürültü, çalışılan alanın temiz hava içermemesi gibi unsurlar), çalışanın sağlık kaygılarının oluşmasına sebep olarak buna bağlı olarak ruhsal sıkıntıları da beraberinde getirecektir. Ayrıca ağır iş yükünün varlığı da çalışanın negatif yönde etkileyen unsurlardandır. Bunlara bağlı olarak çalışanın hem bedensel hem ruhsal sağlığı olumsuz yönde etkilenecek ve bu da iş tatminini düşürücü etkiye ortaya çıkaracaktır.

Yöneticilerin yaklaşımı, iş tatminini etkileyen dördüncü örgütsel faktördür. Her çalışan, adil, merhametli, anlayışlı bir yönetici ile çalışmak ister. İşyerinde ise birçok talebin karşılığını bulabileceği en önemli merciinin yönetim olduğu aşikârdır. Yönetici açısından değerlendirme yapılacak olursa; kurallar çerçevesinde hareket eden, çalışanlarıyla olması gereken mesafede duran, yeri geldiğinde ödüllendirici olurken yeri geldiğinde ise cezalandırıcılığından taviz vermeyen bir tutum sergileyen karakterleri üzerinde taşıyan bir kişiliğe sahip yönetici profiline uygun olacağı bilimsel çalışmalar tarafından desteklenmiştir (Şentürk ve Bayraktar, 2018).

Çalışma arkadaşıyla ilişki ise iş tatminini etkileyen son örgütsel faktördür. Çalışma arkadaşlarıyla iyi ilişkiler kurmak hatta çalışma arkadaşlarını seçebilmek hem uyumlu çalışmayı hem de işyerinde sinerji olmasını beraberinde getirmektedir (Karcıoğlu ve Akbaş, 2010). Bu uyumun ve sinerjinin doğru ölçüde sağlandığı iş yerlerinde ise iş tatmininin pozitif yönde etkileneceği söylenebilir.

İş tatminini etkileyen bireysel faktörler; yaş, eğitim düzeyi, kıdem ve kişilik olarak sıralanabilir.

İş tatminini etkileyen bireysel faktörlerin ilki *yaştır*. Lowler, Schwab ve Meneman, Davis'in ayrı ayrı yaptıkları araştırmalarda çalışanın yaşının artması, hizmet sürelerinin fazla olması yine iş deneyimlerinin çokluğu iş tatminini artıran bir etken olarak ortaya çıkmıştır. Bu araştırmalara göre genç işçilere nazaran yaşlı işçilerin iş tatmini daha fazladır (Özgüven, 2003).

Eğitim düzeyi, iş tatminini etkileyen bir diğer bireysel faktördür. Ülkemizde aileler genellikle eğitimden ziyade öğretim hayatına daha çok önem vermektedir. Bunun nedenlerinden biri hiç şüphesi eğitim seviyesinin yükselmesiyle yani en az lisans mezunu olarak, iyi bir işte istihdam edilebileceği kanısına sahip olmaktır (Köse, 2019). Bu düşünceyle birlikte eğitim seviyesinin yükselmesinin iş tatminini artırdığı söylenebilir.

Kıdem, iş tatminini etkileyen üçüncü bireysel faktördür. Yapılan araştırmalar neticesinde kıdem ile iş tatmini arasında doğrusal ilişki olduğu sonucuna ulaşan araştırmacılar; kıdemi fazla olan çalışanların işini daha iyi kavradığı, iş yeri ve işiyle bütünleştiği, örgütün ihtiyaçlarına daha çok ve detaylı cevap verdiği, örgütün de kıdemli çalışanlarına daha çok olanak sunduğu neticesine varmışlardır. Kıdem arttıkça çalışan iş yerinde kendisini daha rahat hissetmekte, çalışanın mobilizasyonu azalmakta hatta iş değiştirme isteği ortadan kalkmakta, süreç içerisinde ister işyeri ister çalışan ile ilgili olsun birçok sorunun çözüme ulaşması gibi

nedenlerin etkisiyle doğrusal yönde iş tatmininin de arttığı araştırma sonuçlarına yansımıştır (Can, 2006).

İş tatminini etkileyen son bireysel faktör *kişiliktir*. İnsanın sosyal çevresi tarafından nasıl algılandığını ifade eden yani bireyin sosyal göstergesi olan kişilik (Kırel ve Ağlargoç, 2013); insanları birbirinden ayıran, şahsın kendine özgü farklılıklarını ortaya koyan duygu, düşünce ve davranışlar bütünü olarak ifade edilebilir (Eroğlu, 2011). Bazen kalıtsal olarak aktarılmış negatif kişilik, bireyin sahip olduğu zeka veya aldığı eğitime rağmen bireyde olgun ve dengeli bir kişilik oluşmasına yetememektedir. Bu tip kişilik özelliği taşıyanların iş tatminlerinin düşük olduğu belirtilmektedir (Aşık, 2010).

İş tatminini etkileyen faktörler bulunduğu gibi iş tatmininin de etkilediği bazı faktörler bulunmaktadır. Bunlardan biri ise işten ayrılma niyetidir.

İŞTEN AYRILMA NİYETİ

İşten ayrılma niyeti; herhangi bir çalışanın veya personelin mevcut işinden ayrılma niyeti ve gelecekte başka bir iş bulma planıdır (Purani ve Sahadev, 2007). İşten ayrılma niyeti çalışanların istihdam koşullarından tatminsiz olmaları durumunda gösterdikleri yıkıcı ve aktif bir eylemdir (Rusbelt, Farrell, Rogers ve Mainous, 1988). Devir niyeti (turnover intent) olarak bilinen işten ayrılma niyeti, bir çalışanın artık kendi kurumunda hizmet sunmaya devam etmeme isteği olarak tanımlanmaktadır (Henryhand, 2009).

İşten ayrılma niyeti, çalışma şartlarına veya kişisel problemlere bağlı olarak ortaya çıkan tatminsizlik, hoşnutsuzluk gibi durumlardan dolayı çalışanların henüz gerçekleştirme aşamasına geçmemiş işten ayrılma planlarını içeren düşünceleridir. İş tatminsizliği yaşayan bir çalışanın işe devamsızlığı artar ve sonuç olarak bu durum işten ayrılmaya kadar gidebilir. İşten ayrılma niyeti gerçek işten ayrılmadan farklıdır, yani işten ayrılma niyeti çalışanların iş yerinde kalmak ya da istifa etmek için kendini değerlendirme niyetleridir. İşten ayrılma niyetinin, gerçek işten ayrılmaya yol açtığı da tespit edilmiştir (Örücü ve Özafşarlıoğlu, 2013).

İşten Ayrılma Niyetini Etkileyen Faktörler

İşten ayrılma niyetini etkileyen faktörler; bireysel, örgütsel ve çevresel faktörler olarak üç gruba ayrılabilir.

1. Bireysel Faktörler

İşten ayrılma eğilimini belirleyen bireysel faktörlerin başında kişilik özellikleri gelmektedir. Buna göre, düşük düzeyde yumuşak başlılık ve yüksek düzeyde deneyime açıklık ve duygusal istikrarsızlığın işten ayrılma niyeti üzerinde olumlu etkisinin olduğu belirtilmektedir (Zimmerman, 2008). Kişilik özelliklerinin yanında çalışanın demografik özellikleri (cinsiyet, medeni durum, iş tecrübesi, yaş vb.), başka bir işe duyulan sempati, evlenme, emeklilik, sağlık durumu, eğitim ihtiyacı, iş ile ilgili beklentilerin gerçekleşmemesi gibi faktörler de bireysel faktörler içinde yer almaktadır (Aslan ve Etyemez, 2015).

2. Örgütsel Faktörler

Örgütsel nedenler bir nevi önlenemez nedenler olarak değerlendirilebilir. Bu nedenlerden bir kısmı örgüte bir kısmı ise örgüt-çalışan ilişkisine dayanmaktadır. Çalışanın örgütte yaşadığı olumsuz durumlara karşılık işten ayrılma niyeti içine girmesine neden olan bazı önemli diğer işletme içi faktörler şöyle sıralanabilir (Şimşek, Akgemici ve Çelik, 2008):

- a. Örgütün kurulduğu yer,

- b. Ulaşım olanakları,
- c. İşin zorluk derecesi,
- d. Ücret politikası,
- e. İş güvenliği,
- f. Ast üst ilişkileri,
- g. İletişim eksiklikleri,
- h. Psikolojik nedenlerden kaynaklı iş memnuniyetsizliği,
- i. Sosyal imkânsızlıklar gibi.

3. Çevresel Faktörler

Çevresel faktörler, genel faktörler olarak da adlandırılabilir. Ülkenin genel ekonomik durumu ve işgücü piyasasına olan etkisinden kaynaklanmaktadır ve işverenler tarafından müdahale etmek çok mümkün değildir. Çevresel faktörleri aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Varol, 2010):

- a. Genel ekonomik durum ve işgücü piyasasına etkisi,
- b. Genel ekonomik durum ve refah düzeyinin yükselmesi,
- c. Otomasyon ve mekanikleşme nedeniyle kolayca başka işlere uyum sağlama ve atlama olanaklarının artması,
- d. Başka iş alanlarının daha iyi ve çekici olanaklar sağlaması,
- e. Mevsimlik çalışma alanlarının etkileri (özellikle tarım kesiminde),
- f. Yasaların, özellikle geliştirilmiş vergi yasalarının fazla gelire artan vergi yükü getirmesi,
- g. Gelişmekte olan ülkelerde oturmuş bir çalışan sınıfının yerleşmemiş olması dolayısıyla, tarım ile sanayi arasında görülen gidiş gelişler,
- h. Kıdem tazminatının yüksek maliyeti,
- i. Başka mesleklerin toplumda daha çekici ve gelecek vadeden meslekler haline gelmesi.

İŞ TATMİNİ İLE İŞTEN AYRILMA NİYETİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

Literatür taraması yapıldığında birçok araştırmada iş tatmini ile işten ayrılma niyeti arasında anlamlı negatif bir ilişki olduğu saptanmıştır.

Ramao, Abdullah ve Piaw'ın (2013), araştırma hastaneleri hemşireleri ile yaptığı araştırmada işten ayrılma niyetinin ve iş tatmininin birçok boyutu üzerinde durulmuş, çalışma şartları değerlendirilmiştir. Araştırma verilerine göre iş tatmini ile işten ayrılma niyeti arasında anlamlı negatif ilişki olduğu saptanmıştır.

Tekingündüz ve Seçkin'in (2014), Elazığ ilinde bir devlet hastanesinde görev yapan hastane çalışanları üzerinde yaptığı araştırmada iş tatmininin, çalışanların performansını iş stresinden daha fazla etkilediği gözlenmiştir. Çalışanların iş tatmin düzeyleri arttıkça performans algılarının arttığı, buna karşın iş stres düzeyi arttıkça performans algılarının düştüğü söylenebilir. Buna bağlı olarak da iş tatmini ile işten ayrılma niyeti arasında yine anlamlı negatif ilişki olduğu sonucu çıkarılabilir.

Sökmen ve Sezgin'in (2017), otel işletmeleri sınır birim çalışanları arasında yaptığı araştırma sonuçlarına göre çalışanların iş tatmini ve işten ayrılma niyeti arasında anlamlı ve negatif yönde bir ilişki söz konusu olduğu saptanmıştır. Aynı zamanda iş tatmini ortalaması çalışanların işten ayrılma niyeti ortalamalarından daha yüksek çıkmıştır. Yapılan test

sonucunda bağımsız değişken olan iş tatmininin bağımlı değişken olan işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinin istatistikî açıdan anlamlı ve negatif yönde olduğu tespit edilmiştir. Buna göre iş tatmini, işten ayrılma niyetindeki değişimin %36'sını açıklamaktadır. Yapılan basit doğrusal regresyon analizine göre iş tatmininin işten ayrılma niyeti üzerine anlamlı ve negatif bir etkisinin olduğu rahatlıkla ifade edilebilir. Elde edilen bulgular literatürdeki benzer araştırmaların sonuçları ile örtüşmektedir.

Köse'nin (2019), Türkiye'de kimyevi gübre sektöründe üretici olarak faaliyet gösteren işletmelerde görev yapan çalışan ve yönetici konumundaki beyaz yakalı çalışanlar ile yaptığı araştırmada, araştırmadaki hipotezlerinden "Çalışanların iş tatmini algılarıyla iş motivasyonu düzeyleri arasında anlamlı, doğrusal ve pozitif yönlü bir ilişki vardır." hipotezi kabul edilmiştir. İş tatmininin artması ve doğru oranda motivasyonun da artışı işten ayrılma niyetinin azalmasını beraberinde getirebileceği sonucuna varılabilir.

SONUÇ

İnsanlar, günümüzde hayatlarını devam ettirebilmek için birçok ekonomik kaygı gütmektedir. Bu kaygıların son bulması veya bir nebze de olsa azaltılabilmesi için de çalışmak kaçınılmazdır. Çalışma hayatı, insan hayatının büyük bir kısmını kapsar. Hem maddî kaygılar hem de sosyal kaygılar açısından bakıldığında çalışma hayatı kadar çalışma alanındaki hayat da önemlidir. İnsan, iş yerinde kendini mutlu hissetmeli ve yaptığı işin karşılığını hem maddî hem de manevî olarak almalıdır.

Çalışmak, insanlar için ne kadar önemliyse; çalışma koşulları da bir o kadar önemlidir. İşgücü verimliliğinin sağlanabilmesi için iş tatmini göz ardı edilemez bir faktördür. İş tatmini, hem örgüt hem de çalışan için oldukça önemli bir faktördür. İş tatmininin sağlanması halinde çalışan daha verimli olacak ve bu verimlilik aynı oranda örgüte de yansıtacaktır.

İşten ayrılma niyeti, iş tatmininin yeterli düzeyde olmadığı durumlarda karşılaşılan bir durumdur. İş tatmini dışında da birçok faktörden etkilenen işten ayrılma niyetinin iş tatmini ile arasında anlamlı negatif bir ilişki olduğu sonucuna incelenen çalışmalar ve literatür taraması sayesinde varılmıştır.

İşten ayrılma eyleminin gerçekleşmesi hem örgütler hem de bireyler için bazı sonuçlar meydana getirmektedir. Birey işsiz kalıp yeni bir iş arayışına girerken, örgütler ise boş kalan pozisyon için yeni bir çalışan arama ihtiyacına girecektir. Bu durum örgütler için maddî yükü olan, uzun olabilecek bir sürece de yol açabilmektedir.

Çalışanın işten ayrılma niyetine sebep olan nedenleri bilmek ve işten ayrılmayı önlemek konusunda işletmelerin insan kaynakları yönetimine büyük görevler düşmektedir (Kaygın ve Kosa, 2019). İşten ayrılmaya neden olan bazı etkenleri engellemek için yöneticilerin alması gereken önlemler aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- ☐ Doğru işe doğru çalışanın yerleştirilmesi için çalışanın yeteneklerinin keşfedilmesi,
- ☐ Ekip çalışması yapılarak çalışanlar arasında güven ortamının oluşturulması,
- ☐ Çalışanların kariyer planlaması yapabilmeleri adına örgütte, çalışana fırsatlar verilmesi,
- ☐ Çalışanların grup çalışmalarına motive edilmeleri,
- ☐ Motivasyon araçları arasında yer alan ödüllendirme yönteminin bireysel düzeyde çalışanlara uygulanması,

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESSON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

- ☐ Çalışan, örgütte çalışmaya başlamadan önce yöneticiler tarafından kendilerine verilmiş olan vaatlerin yerine getirilmesi

Bu önlemler doğru şekilde planlanıp alındığı takdirde işten ayrılma niyetinde azalma gözlemlenecektir. Bu önlemler aynı zamanda iş tatminini de artıracaktır.

KAYNAKÇA

Amunkete, S., Rothmann, S. (2015) “*Authentic Leadership, Psychological Capital, Job Satisfaction and Intention to Leave in State-owned Enterprises*”, *Journal of Psychology in Africa*, 25(4), 271-281.

Aslan, Z., Etyemez, S. (2015) “*İş görenlerin Tükenmişlik Düzeylerinin İşten Ayrılma Niyeti Üzerine Etkisi: Hatay'daki Otel İşletmelerinde Bir Araştırma*”, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 7(3), 482-507.

Aşık Akşit, N. (2010) “*Çalışanların İş Doyumunu Etkileyen Bireysel ve Örgütsel Faktörler ile Sonuçlarına İlişkin Kavramsal Bir Değerlendirme*”, *Türk İdare Dergisi*, Sayı: 476, 31-51.

Bağcı, B. (2018) “*Birey-Örgüt Uyumunun İş Tatmini Üzerine Etkisi: Sağlık Kurumlarında Bir Araştırma*”, *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(4), 308-311.

Can, Ş. (2006) “*Sınıf Öğretmenlerinin Yaş, Cinsiyet ve Mesleki Kıdemlerine Göre İş Doyum Düzeylerinin Belirlenmesi (Muğla İli Örneği)*”, *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 13, 384.

Çekmecelioğlu Gündüz, H. (2007) “*Örgüt İkliminin İş Tatmini ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerine Etkisi: Bir Araştırma*”.

Erkuş, A., Fındıklı Afacan, M. (2013) “*Psikolojik Sermayenin İş Tatmini, İş Performansı ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisine Yönelik Bir Araştırma*”, *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 42(2), 302-318.

Karcıoğlu, F., Akbaş, S. (2010) “*İşyerinde Psikolojik Şiddet ve İş Tatmini İlişkisi*”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24(3), 144-147.

Keser, A. (2014) “*Çalışma Psikolojisi*”, s. 140, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.

Kaygın, E., Kosa, G. (2019) “*Örgütsel Davranış*”, Eğitim Yayınevi.

Kitapçı, H., Kaynak, R., Ökten, S.S. (2013) “*Güçlendirmenin İş Tatmini ve İşten Ayrılma Niyetine Etkisi: Kamu ve Özel Sektörde Mukayeseli Bir Araştırma*”, *International Review of Economics and Management Dergisi*, 1(1), 49-73.

Köse, E. (2019) “*Çalışanların İş Tatmini Alguları İle İş Motivasyonu Düzeyleri Arasındaki İlişkinin Araştırılması*”, *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(1), 131-148.

Örücü, E., Özafşarlıoğlu, S. (2013) “*Örgütsel Adaletin Çalışanların İşten Ayrılma Niyetine Etkisi: Güney Afrika Cumhuriyeti’nde Bir Uygulama*” Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10 (23), 335-358.

Purani, K., Sahadev, S. (2007) “*The Moderating Role of Industrial Experience in The Job Satisfaction, Intention to Leave Relationship: An Empirical Study Among Salesmen in India*”, Journal of Business & Industrial Marketing, 23(7), 475-485.

Ramoo, V., Abdullah, L. K., Piaw, C.Y. (2013) “*The Relationship Between Job Satisfaction and Intention to Leave Current Employment Among Registered Nurses in a Teaching Hospital*”, Journal of Clinical Nursing, 22, 3141–3152.

Rusbult, C.E., Farrell, D., Rogers, G., Mainous, A. G. (1988) “*Impact of Exchange Variables on Exit, Voice, Loyalty, and Neglect: An Integrative Model of Responses to Declining Job Satisfaction*”, Academy of Management Journal, 31(3), 599-627.

Sanderson, P. A. (2003) “*The Relationship Between Empowerment and Turnover Intentions in a Structured Environment: An Assessment of The Navy’s Medical Service Corps*”, Regent University, School of Leadership Studies.

Sargent, L. D., Terry, D. J. (2000) “*The Moderating Role of Social Support in Karasek’s Job Strain Model*” Work&Stress, 14(3), 246.

Schneider, B., Snyder, R. A. (1975) “*Some Relationships Between Job Satisfaction and Organizational Climate*”, Journal of Applied Psychology, 60(3), 318-328.

Sökmen, A., Sezgin Ceyhun, A. (2017) “*İş Tatmini ve İşten Ayrılma Niyetinin Değerlendirilmesi: Otel İşletmeleri Sınır Birim Çalışanları Üzerine Bir Araştırma*”, Journal of Tourism and Gastronomy Studies Dergisi, 5(2), 237-250.

Spector, P. E. (2000) “*Industrial & Organizational Psychology*”, s. 209, John Wiley, New York.

Şentürk, F. K., Bayraktar, E. (2018) “*İş-Aile Yaşam Çatışmasının Çalışanların İş ve Yaşam Tatminleri Üzerindeki Etkisi*”, Çalışma İlişkileri Dergisi, 9(1), 27.

Şimşek, M., Akgemci, T. ve Çelik, A. (2008) “*Davranış Bilimlerine Giriş ve Örgütlerde Davranış*”, Gazi Kitabevi, Ankara.

Tekingündüz, S., Top, M., Seçkin M. (2014) “*İş Tatmini, Performans, İş Stresi ve İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi: Hastane Örneği*”, V. Uluslararası Sağlıkta Performans ve Kalite Kongresi Poster Bildiri.

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

Varol, F. (2010) “*Örgütsel Bağlılık ve İş Tatmininin İşten Ayrılma Niyetine Olan Etkisi: Konya İli İlaç Sektörü Çalışanları Üzerine Bir Uygulama*”, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Yılmaz, Y. (2020) “*İşgücü Verimliliği Etkileyen Faktörler*”, Gazi Kitabevi, Ankara, 182-190.

Zimmerman. R. D. (2008) “*Understanding the Impact of Personality Traits on Individuals' Turnover Decisions: A Meta-Analytic Path Model*”, Personnel Psychology, 61.

TÜRKİYE’DE ŞİRKET BİRLEŞME VE SATIN ALMALARININ ANALİZİ: 2015-2020 YILLARI ARASI BİR DEĞERLENDİRME

ANALYSIS OF COMPANY MERGERS AND ACQUISITIONS IN TURKEY: AN EVALUATION BETWEEN THE YEARS 2015-2020

Yunus YILMAZ

Dr. Öğr. Üyesi, Dicle Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, yunisyilmazim@gmail.com
ORCID: 0000-0002-6142-2923

Onur KARAOĞLAN

YL Öğrencisi, Dicle Üniversitesi, SBE, İşletme Bölümü, onurkaraoglan44@gmail.com
ORCID: 0000-0003-0056-4650

ÖZET

Şirketler çeşitli iş kollarında belirli bir ürün üretmek veya hizmeti sunmak üzere kurulurlar. Kâr elde ederek varlıklarını idame ettirirler. Faaliyetlerinde sürekliliği sağlayabilmek için en başta güçlü bir finansal yapıya sahip olmaları gerekir. Finansal yapıları güçlü olan şirketler sektörde var olmaya devam ederken zayıf bir finansal yapıya sahip şirketler ise ciddi problemler ile karşılaşabilirler. Birçok şirket, ürün çeşitlendirmesi, riskleri azaltmak, yeni bir pazara girmek veya mevcut pazar payını artırmak için şirket birleşme seçeneğine yönelmektedir. Bu sayede belli bir sinerji oluşturarak daha fazla fayda elde etmeyi amaçlarlar. Teknolojinin getirdiği kolaylık ve küreselleşmenin getirdiği bazı gereklilikler sonucu şirket birleşme ve satın almalarının arttığı görülmektedir. Bu çalışmanın amacı, 2015 ile 2020 yılları arasında gerçekleşmiş şirket birleşmelerini Türkiye özelinde değerlendirmek ve etkilerini ortaya koymaktır. Çalışmada, yönetim danışmanlık kuruluşlarının yayınladığı veriler kullanılmıştır. Sonuçta birleşmelerin ekonomik ve siyasi belirsizliklerden etkilendiği, COVID 19 Pandemisi ile yatırımcıların daha temkinli davranması gerektiği ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Şirket Birleşmeleri, Küreselleşme, Türkiye’de Şirket Satın Almaları

ABSTRACT

Companies are established to produce a specific product or provide a service in various business lines. They maintain their existence by making a profit. In order to ensure continuity in their activities, they must have a strong financial structure. While companies with strong financial structures continue to exist in the sector, companies with a weak financial structure may face serious problems. Many companies are turning to the merger option in order to diversify their products, reduce risks, enter a new market or increase their current market share. In this way, they aim to obtain more benefits by creating a certain synergy. It is seen that company mergers and acquisitions have increased as a result of the convenience brought by technology and some requirements brought by globalization. The purpose of this study is to evaluate the company mergers between 2015 and 2020 in Turkey and to reveal their effects. In the study, the data published by management consultancy organizations were used. As a result, it was revealed that the mergers were affected by economic and political uncertainties, and investors should act more cautiously with the COVID 19 Pandemic.

Keywords: Company Mergers, Globalization, Company Acquisitions in Turkey

1. GİRİŞ

Şirketler için oto finansman yoluyla büyümek bir seçenek olduğu gibi, yoğun rekabetin yaşandığı günümüzde, farklı alternatif yolların da kullanılması zorunluluk haline gelmiştir. Rakip şirketleri satın alarak pazar payını artırmak veya tedarik aşamasındaki maliyetleri azaltma yoluna gitmek bu yollardan bazıları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Rakiplerine kıyasla tüketicinin ihtiyaç ve taleplerini karşılama noktasında rekabet avantajı kazanmak isteyen şirketler, globalleşme ve teknolojinin gelişmesiyle birlikte farklı pozisyonları değerlendirmek isterler (Koza ve Lewin, 2000: 147).

Şirketleri büyümeye çeken çeşitli motivasyonlar bulunmaktadır. Bir şirketi büyümeye çeken en temel motivasyon ekonomik gerçekliklerdir. Diğer bir söylem tarzıyla, büyük kapasitede üretim yapmanın sağlamış olduğu getirilerden faydalanmak istenmektedir. Büyüme arzusu, sadece ekonomik etkenli olmayıp, psikolojik etmenler de bu konuda etkili olabilmektedir. Büyük rakipler önünde yenilme korkusu, eskimiş görünme korkusu, dinamik olma isteği, başarılı görünme, yaratıcılık gibi insani faktörler şirketleri büyüme konusunda motive etmektedir (Kılıçkaplan ve Hayırsever, 2007: 4). Şirketlerin en önemli amacı, piyasa ederinin maksimum seviyeye gelmesidir. Bu amacı gerçekleştirmek isteyen şirketlerin büyümesi gerekmektedir. Şirketler iki şekilde büyüme stratejisini takip eder. Bunlardan birincisi, işletmelerin çalışmaları sonucu elde ettikleri sermaye getirilerini veya dış yatırımcılardan sağladıkları varlıkları yeni başlatacakları yatırım süreçlerinde değerlendirirse bu “içsel büyüme”dir. İkinci stratejisi ise, “dışsal büyüme” olarak isimlendirilen birleşmeler kanalıyla büyümedir (Elmas, 2007: 3).

Çalışmada Türkiye’de 2015 ile 2020 seneleri arasında gerçekleşen yerli ve yabancı işletmelerin gerçekleştirdiği satın alma ve birleşmelerin işlem miktarları, işlem hacimleri ve daha çok hangi sektörlerin tercih edildiği, daha çok hangi ülkelerin yatırım yaptığı gibi kıstasların ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Türkiye’de 2015 ile 2020 seneleri arasında meydana gelen satın alma ve birleşme olarak gerçekleşen işlem sayısı, işlem hacmi, birleşmelerin sektörel dağılımları ve bu alınan kararlara etki eden durumlar elde edilen veriler çerçevesinde analiz edilmiştir. Verilerin analiz edilmesi aşamasında Ernst & Young tarafından yayınlanan 2015, 2016, 2017, 2018, 2019 ve 2020 yılı birleşme ve satın alma raporları temel alınmıştır.

2. ŞİRKETLERDE BİRLEŞME KAVRAMI

Birleşmeden iki ya da daha çok, hukuki anlamda bağımsız olan işletmelerin, ekonomik ya da hukuksal yönden birleştirilmeleri anlaşılmakta ve bu şekilde işletmeler arası birleşme, birleşme zamanına kadar bağımsız olan işletmelerin, yeni bir işletme altında birleşerek tek karar ve uygulama ortamının oluşturulduğu bir uyum şekli olmaktadır.

Şirket birleşmesi ile bir ya da daha fazla işletmenin kontrolü, diğer bir işletme tarafından elde edilir. Aynı şekilde şirket birleşmesi, iki veya daha çok işletmenin çıkarlarının birleştirilmesi olarak ifade edilmektedir (Durmuş, 1992: 172). Başka bir tanıma göre; İki veya daha fazla firmanın bir araya gelmek suretiyle, önceki tüzel kişiliklerini kaybederek yeni bir firma oluşturmaları, birleşme kavramı ile ifade edilmektedir (Akgüç, 1985: 809).

2.1. Birleşmenin Yönüne Göre Şirket Birleşmeleri

Birleşmenin yönüne göre birleşmeler; yatay birleşme, dikey birleşme ve karma birleşmeler olmak üzere üç başlık altında incelenir.

Yatay Birleşmeler: Aynı iş alanında faaliyet gösteren ve birbirleriyle rekabet içinde olan şirketlerin birleşmesiyle meydana gelir (Aydemir, 1998: 48-54). Pazar payını artırmaya yönelik ve bunun bir çıktısı olarak pazarda rekabeti engelleyebilecek çaptaki birleşme ve satın almalar resmi otoriteler tarafından yakından takip edilir. Çünkü birleşme ya da satın alma yolu ile pazarda otorite güç haline gelebilecek rakip işletmeler, pazarda rekabeti engelleyebilmekte, pazar yapısına ve fiyat mekanizmasına olumsuz etki edebilmektedir (Ülgen ve Mirze, 2004: 316). Bu tür birleşmeler rekabeti ortadan kaldırıp sektör hâkimiyetinin tek bir şirkete geçmesine yol açabilir. Tam tersi olarak pazarda çok küçük paya sahip küçük işletmelerin bir araya gelerek, büyük şirketler karşısında rekabet gücü elde etmeleri yolunu da açabilir.

Dikey Birleşmeler: Bir şirketin hammadde veya ara ürün satın aldığı şirket ile ya da kendi ürününün satışını gerçekleştiren bir şirket ile birleşmesi durumuna verilen isimdir. Dikey şirket birleşmeleri, mamul veya hizmetin ana maddesinden tüketiciye kadar uzayan zincirin içerisinde ya ana maddeye doğru uzayan uzantı şeklinde veya pazarlamaya doğru bir uzantı şeklinde meydana gelmektedir.(Ulusoy, 2004: 24). Bu tür birleşmelerde şirketlerin birbirleriyle müşteri satan ilişkisi ya da aynı ürünün farklı üretim aşamalarında faaliyet gösteren şirketlerdir.(Aydın, 1990: 10). Bu tür birleşmelerde temel amaç, maliyetlerin henüz üretim aşamasındayken düşürülmesi yoluyla giderleri azaltmak, ayrıca pazarlama imkânlarını artırarak satışların artmasını sağlamaktır.

Karma Birleşmeler: Birbirleri ile ürün ve hizmetin üretilmesi veya satışının gerçekleştirilmesi noktasında benzerlik bulunmayan şirketlerin birleşmesidir. Gaye, gerçekleştirilecek olan yatırımın farklı ve birbirine benzemeyen sektörlerde yapılarak riski azaltmaktır.(Ceylan, 2000: 285).

2.2. Hukuki Yapının Devamına Göre Şirket Birleşmeleri

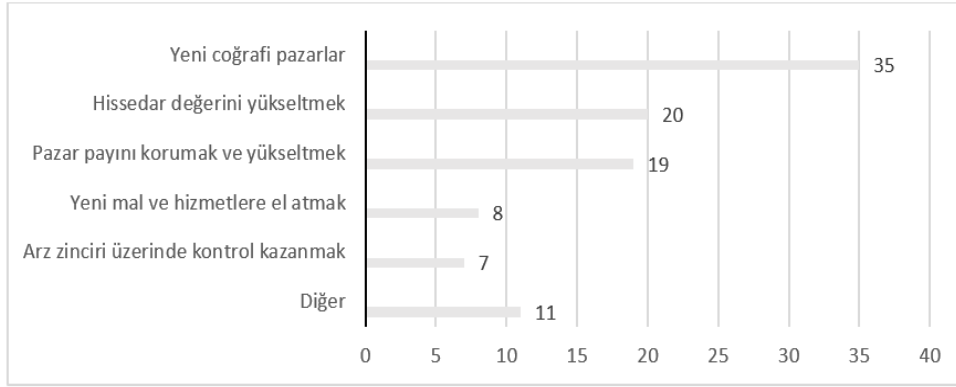
Hukuki yapının devamlılığına göre, satın alma yoluyla birleşme ve yeni şirket kurulması şeklinde birleşmeler gerçekleşir. Başka bir şirketin paylarını veya varlıklarının bir kısmını ya da tamamının satın alınması, satın alma yoluyla birleşmedir. Satın alınan şirketin hukuki varlığı sona ermektedir. En az iki şirketin birleşerek yeni bir şirket kurulması ile sonuçlanan birleşmeler ise, yeni şirket kurulması şeklinde birleşmedir. Bu birleşme şeklinde her iki şirketin faaliyetleri sona erer, tüm varlık ve borçları yeni kurulmuş şirket bünyesine geçer.

3. ŞİRKETLERDE BİRLEŞME NEDENLERİ

Globalleşme ile beraber yükselen rekabet ortamında şirketler bir taraftan faaliyetlerini devam ettirmeye çabalarlarken, diğer taraftan büyümek için çaba harcamaktadır. 20.yüzyılın başlarından süregelen, ekonomik yapının büyüyerek gelişim göstermesi, mevcut pazarların genişlemesi, üretim teknolojilerindeki meydana gelen olumlu gelişmeler, mevcut üretim ve satış yöntemlerinin gelişmesi ve uygulanmaya konulması ile beraber büyüme stratejilerinin önemi bir kez daha ortaya çıkmıştır. (Akgüç, 1998: 891).

Tablo 1. Şirket Birleşme Nedenleri (%)

Kaynak: Birleşme ve Satın Alma Nedenleri, http://www.businessstomorrow.net/m&a_tr_neden.htm,
Erişim Tarihi: 23.05.2021

Tablo 1’de görüldüğü gibi, yeni coğrafi pazarlara girmek % 35 ile birleşmelerin nedenleri arasında ilk sırada yer almaktadır. Bunu % 20 ile şirketin hisse değerini ve hisse sahiplerinin servetini artırmak gelmektedir. Pazar payını yükseltmek % 19 olarak üçüncü sırada yer almaktadır. Yeni mal ve hizmet üretimine girişmek % 8, arz zinciri üstünde hâkimiyet sağlamak ise % 7 olarak en son sırada gelmektedir.

4. BİRLEŞMELERDE ŞİRKET DEĞERİNİN BELİRLENMESİ

Birleşme ve devralmalar, şirket değerlemesi noktasında en kritik kullanım özelliklerinden birini meydana getirmektedir. Küresel gelişmelerle bağlantılı olarak ülkemizde de birleşme ve devralmaların çoğalarak artması şirket değerlemesine olan ihtiyacı daha önemli bir noktaya taşımaktadır. Bu bağlamda, değerlendirme yapılırken meydana gelen aksaklıklar birleşme ve devralmaların olumsuzluğa uğramasında temel nedenler arasında yer almaktadır.

İşletme biliminin devamlı olarak gelişmesi, işletme politikaları ile ilgili alınan kararları daha akılcı bir noktaya ulaştırmakta ve bu şekilde değerlendirme çalışması da çeşitli yönlerde değişmektedir. İşletmenin satılması, işletmeler arası birleşmeler, işletmeye yeni hissedar alınması ya da eski ortağın ayrılması, hisse senetlerine değer belirlenmesi, işletmenin sigorta ederinin bulunması, işletmenin mirasçılar arasında bölünmesi, kamu maliyesi yönünden vergi denetlenmesi gibi durumlarda işletmeye tümüyle değer biçmek söz konusu olmaktadır (Cesur vd. 1999: 27).

Şirket değerinin belirlenmesi süreci genel anlamıyla, şirketin bilançosunda bulunan her kalemin tek tek değerinin belirlenerek şirketin toplam değerinin bulunmasını içermektedir (Çelik, 1999: 79).

Şirket değerinin belirlenmesi aşamasında görece değerlendirme yöntemlerinin yanı sıra, nakit akımlarına dayanan yöntemler ile diğer yöntemler de kullanılmaktadır. Nakit akımlarına dayalı yöntemler, işletmenin sadece tarihsel ve mevcut verilerine göre değil, gelecekte oluşması muhtemel performansına dayalı olması nedeniyle diğer yöntemlere göre çoğu zaman daha sağlıklı bir değerlendirme yöntemi olarak benimsenmekte, gerek teorik çalışmalarda gerekse uygulamada temel değerlendirme yöntemi olarak kabul görmektedir.

Birleşme ve devralmalarda, her birleşmenin özelliğine göre en uygun değerlendirme yöntemi ya da yöntemlerinin seçilmesi büyük önem taşımaktadır. Örneğin hızla büyüyen sektörlerde faaliyet gösteren şirketlerin değerlemesinde nakit akımlarına dayanan değerlendirme yöntemleri,

piyasa çarpanlarına dayalı bir yöntemle göre daha sağlıklı sonuçlar verebilmektedir (Aydın vd., 2010: 193).

5. LİTERATÜR ÖZETİ

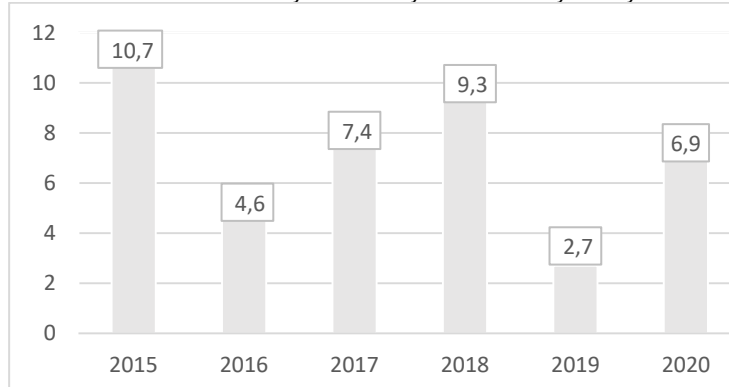
Şirket birleşmelerini konu edinen birçok çalışma literatürde mevcuttur. Bu çalışmaların bir özeti olarak bazıları aşağıda gösterilmiştir.

Çakır ve Gülcan (2012), çalışmalarında şirket birleşme ve devralmalarını hisse senedi getirisini etkileyen faktör olarak ele almışlardır. Birleşme ve devralma duyurularının hisse senedi getirileri üzerine etkisinin analizi için olay etüdü yöntemi kullanılmıştır. Çalışmaya konu olan şirketler hisse senetleri İMKB’de işlem gören ve finans sektörü dışında faaliyet gösteren şirketlerdir. Çalışma sonucunda şirket birleşme ve devralma duyurularının hisse senedi getirisine etkisi olduğu yönünde bulgulara ulaşılmıştır. Yılgör (2002) ise çalışmasında, şirket birleşmelerinin; verimlilik, karlılık, firma değeri, hissedar değeri gibi işletmeleri etkileyen sonuçlarının yanı sıra sektörel yoğunlaşma düzeyi, piyasa yapısı, rekabet derecesi ve verimlilik/etkinlik üzerinde de etkisi olduğunu belirtmiştir. Titiz vd, (2007) şirketlerin birleşme bilançoları ve birleşme tarihinden önceki dönemlere ait bilançoları ele alarak birleşme öncesi, birleşme ve birleşme sonrası analizleri gerçekleştirmişlerdir. Şirket birleşmelerinin, şirketlerin etkinliğini artırıcı etkisinin olmasının yanı sıra bu etkinliğin devamlılık göstermediğini tespit etmişlerdir. Altın (2020), Borsa İstanbul piyasalarında 2017 yılı içinde on halka açık şirket satın alma işlemini incelemiştir. Bu birleşmelerin yedisinde normalüstü hisse senedi getirisi olduğunu belirtmiştir. Geriye kalan üç şirketin hisse senedinde ise normalüstü getiriye rastlanmamıştır.

6. TÜRKİYE’DE 2015-2020 YILLARINDA GERÇEKLEŞEN BİRLEŞME, SATIN ALMA VE İŞLEM HACMİ

Türkiye’de 2015-2020 yılları arasındaki birleşme ve satın alma miktarı ile meydana gelen işlem hacimleri incelendiğinde işlem sayısında yıllar süresince dalgalanma meydana gelirken, işlem hacmi de aynı şekilde dalgalı bir durum göstermiştir. 2015 yılının işlem hacmi 10.7 milyar ABD doları iken 2019 yılında bu rakam 2.7 milyar ABD dolarına kadar gerilemiştir. 2015 yılında 319 olan işlem sayısı 2020 yılında 209 olarak gerçekleşmiştir, 2015-2020 yılları arasında ise işlem sayıları dalgalı seyirle devam etmiştir. Bu dalgalanmaların sebepleri arasında ise Türkiye’de meydana gelen siyasi değişkenlikler ve covid-19 pandemisinin tüm dünyayı etkilemesi gösterilebilir. Aşağıdaki Tablo 2 gerçekleşen işlem değerini, Tablo 3 ise şirket birleşme işlem sayısını göstermektedir.

Tablo 2. 2015-2020 Yılları Arası Açıklanan Şirket Birleşme İşlem Değeri (Milyar \$)

Kaynak: Birleşme ve Satın Alma Raporu, Ernst ve Young, 2015-2020

Tablo 3. 2015-2020 Yılları Arası Açıklanan Şirket Birleşme İşlem Sayısı

	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Açıklanan	140	101	127	83	75	89
Açıklanmayan	179	142	124	108	137	120
TOPLAM	319	243	251	191	212	209

Kaynak: Birleşme ve Satın Alma Raporu, Ernst ve Young, 2015-2020

6.1. Türkiye’de 2015 Yılında Gerçekleşen 10 Büyük İşlem

2015 yılında milyar doların üstünde yalnız iki işlem gerçekleşmiştir. En yüksek hacimli ilk 10 işlemin toplam tutarı 8,1 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu işlemlerden 3’ü kamu kaynaklı işlemlerden, kalanlar ise çeşitli sektörlerde özel sektör işlemlerinden oluşmuştur.

2015 yılında gerçekleşen en büyük işlem ise Qatar National Bankın Finansbank’ı satın almasıdır. Özel sektör hacminin büyük bir kısmını bu birleşme gerçekleştirmiştir, Türkiye pazarına ülkenin lider bankalarından biri konumunda olan Finansbank’ı bünyesine katarak giren ve böylelikle uluslararası pazardaki durumunu güçlendiren QNB Group’un bu hamlesiyle, Türkiye-Ortadoğu ve özellikle Türkiye-Katar arasında çok hızlı gelişen ticaret hacmi ve güçlenen ekonomik ilişkiler, her iki ülkeye de fayda sağlayacağını göstergesi olabilir. Toplam varlıkları, müşteri mevduatı ve kullandığı kredilerle Türkiye’nin en büyük 5’inci özel bankası olan Finansbank, Türkiye genelinde 620 şubesi, 12.000’in üzerindeki çalışanı ile 5,3 milyonun üzerinde müşteriye hizmet vermektedir.

Tablo 4. 2015 Yılında Gerçekleşen En Büyük 10 İşlem

Hedef Şirket	Sektör	Satın Alan Şirket	Ülke	Hisse Oranı	İşlem Değeri (Milyon \$)
Finansbank	Finansal Hizmetler	Qatar National Bank	Katar	99,81%	2.940,00
Socar Türkiye	Enerji	Goldman Sachs	ABD	13,00%	1.300,00
Kumport Limanı	Ulaştırma	COSCO Pacific, China Merchants Int, CIC Capital	Çin	65,00%	940,1
Soma B Termik Santrali	Enerji	Konya Şeker	Türkiye	100,00%	685,5
yemeksepeti.com	Bilişim	Delivery Hero	Almanya	100,00%	589
Doğankent, Kürtün ve Torul HES	Enerji	Kolin İnşaat	Türkiye	G/D	418,4
Total Oil Türkiye*	Enerji	Demirören Holding	Türkiye	100,00%	365
Avea	Telekomünikasyon	Türk Telekom	Türkiye	10,00%	323
Kadıncık 1 ve 2 HES	Enerji	IC İctaş	Türkiye	G/D	299,8
Gama Enerji	Enerji	Tenaga Nasional Berhad	Malezya	30,00%	243

G/D: Geçerli Değil

Kaynak: Birleşme ve Satın Alma Raporu, Ernst ve Young, 2015 s.7

6.2. Türkiye’de 2016 Yılında Gerçekleşen En Büyük 10 İşlem

2016 yılında değeri açıklanan 101 adet işlemin toplam hacmi 4,6 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Tüm işlemler arasında, milyar dolar seviyesini aşan işlem bulunmamaktadır.

Bu yıl gerçekleşen işlemlerden, Aksa'nın toplam 232 MW kurulu güce sahip, 6 Rüzgâr Santrali'nin toplam 259 milyon dolar bedel ile Güriş Şirketler Grubu'na satışı konusunda anlaşmaya varılmış ve 3 Şubat 2017 tarihli Olağanüstü Genel Kurul'da onaylanmıştır.

Tablo 5. 2016 Yılında Gerçekleşen En Büyük 10 İşlem

Hedef Şirket	Sektör	Satın Alan Şirket	Ülke	Hisse Oranı	İşlem Değeri (Milyon \$)
Mars Entertainment Group	Eğlence	CJ CGV	Güney Kore	100,00%	689,2
Menzelet HES, Kılavuzlu HES	Enerji	Akfen Holding	Türkiye	G/D	400,9
Odeabank	Finansal Hizmetler	Uluslararası Finans Kurumu (IFC),	ABD,	23,58%	265
		Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (EBRD), Özel Yatırımcılar	İngiltere, BAE, Lübnan		
Aksa Enerji RES Portföyü	Enerji	Güriş İnşaat	Türkiye	100,00%	259
Borajet	Ulaştırma	SBK Holding	Türkiye	100,00%	258
Almus HES, Köklüce HES	Enerji	Gül Enerji	Türkiye	G/D	250,2
Alternatifbank	Finansal Hizmetler	Commercial Bank of Qatar	Katar	25,00%	224,9
Rönesans Holding	Gayrimenkul	Uluslararası Finans Kurumu (IFC)	ABD	5,25%	215
TP Petrol Dağıtım	Enerji	Zülfikarlar Holding	Türkiye	100,00%	159
TAB Gıda	Yiyecek ve İçecek	Goldman Sachs, Credit Suisse, Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (EBRD)	ABD, İsviçre, İngiltere	Açıklanmadı	150

Kaynak: Birleşme ve Satın Alma Raporu, Ernst ve Young, 2016 s.6-7

6.3. Türkiye’de 2017 Yılında Gerçekleşen En Büyük 10 İşlem

2017 yılında, özel sektör işlemlerinin sayısı 238 olurken, kamu kaynaklı işlem sayısı 13 olarak gerçekleşmiş ve değeri açıklanan özel sektör işlemlerinin toplam tutarı 6,8 milyar dolar (toplam açıklanan işlem değerinin %91’i), kamu kaynaklı işlemlerin toplam tutarı ise 604

milyon dolar olmuştur. Bu sene, geçtiğimiz yıllara kıyasla kamu kaynaklı işlem aktivitesinde gerçekleşen azalmaya bağlı olarak işlem hacmi açısından kamu kaynaklı işlemler, özel sektör işlemlerinin önemli ölçüde gerisinde kalmıştır.

Tablo 6. 2017 Yılında Gerçekleşen En Büyük 10 İşlem

Hedef Şirket	Sektör	Satın Alan Şirket	Ülke	Hisse Oranı	İşlem Değeri (Milyon \$)
OMV Petrol Ofisi	Enerji	Vitol Investment	Hollanda	100,00%	1.441,00
Garanti Bankası	Finansal Hizmetler	BBVA	İspanya	9,95%	917
Mersin Limanı	Ulaştırma	IFM Investors	Avustralya	40,00%	869
Menzelet HES, Kılavuzlu HES	Enerji	Entek Elektrik	Türkiye	G/D	365
Osmangazi Elektrik Dağıtım	Enerji	Zorlu Enerji	Türkiye	100%	360
İçerenköy AVM	Gayrimenkul	Gülâylar Grup	Türkiye	100,00%	320
Metropol İstanbul AVM	Gayrimenkul	Kefeli-Dekorsel İş Ortaklığı	Türkiye	100,00%	301,6
Banvit	Yiyecek ve İçecek	BRF, Qatar Investment Authority (QIA)	Brezilya, Katar	79,48%	299
Siirt Madenköy Bakır Madeni	Madencilik	Cengiz İnşaat	Türkiye	100,00%	195
Unit Int. Energy	Enerji	SK Engineering	Güney Kore	30,00%	177

Kaynak: Birleşme ve Satın Alma Raporu, Ernst ve Young, 2017 s.7

6.4. Türkiye’de 2018 Yılında Gerçekleşen En Büyük 10 İşlem

2018 yılında değeri açıklanan 83 adet işlem ile toplam 9,3 milyar dolar tutarında işlem hacmine ulaşılmıştır. Tüm işlemler arasında, milyar dolar seviyesini aşan iki işlem bulunmaktadır.

Uzakdoğu’nun en büyük çimento üreticilerinden Taiwan Cement Corporation (TCC), OYAK’ın yüzde 100 oranında sahibi olduğu OYAK Çimento hisselerinin %40’ına toplam 1,6 milyar dolar bedel üzerinden 640 milyon dolara ortak oldu. Oyak, sürdürülebilir büyüme ve dünyaya açılma vizyonu doğrultusunda 2018’in en büyük yabancı yatırımını ülkemize çekerek çimento sektöründe tarihi bir adım attı. Oyak ve TCC bu iş birliğiyle bölge ve dünyada yeni pazarlara açılma hedeflerine bir adım daha yaklaşmış oldu.

Tablo 7. 2018 Yılında Gerçekleşen En Büyük 10 İşlem

Hedef Şirket	Sektör	Satın Alan Şirket	Ülke	Hisse Oranı	İşlem Değeri (Milyon \$)
DenizBank	Finansal Hizmetler	Emirates NBD	BAE	99,85%	3.191,10
U.N. Ro-Ro İşletmeleri	Ulaştırma	DFDS	Danimarka	98,80%	1.172,00
Doğan Yayın Holding	Medya	Demirören Holding	Türkiye	100,00%	919
Trendyol	Bilişim	Alibaba	Çin	Açıklanmadı	728
OYAK Çimento	İmalat	Taiwan Cement Corporation (TCC)	Tayvan	40,00%	640
Antalya Havalimanı	Ulaştırma	TAV Havalimanları Holding	Türkiye	49,00%	443,6
Gram Games	Bilişim	Zynga	ABD	100,00%	250
D.ream	Yiyecek ve İçecek	Temasek, Metric Capital	Singapur, İngiltere	17,34%	200
CarrefourSA Maltepe	Gayrimenkul	Bakırköy Gayrimenkul	Türkiye	G/D	193,3
Afyon Şeker Fabrikası	Yiyecek ve İçecek	Doğuş Yiyecek İçecek	Türkiye	100,00%	177,4

Kaynak: Birleşme ve Satın Alma Raporu, Ernst ve Young, 2018 s.7

6.5. Türkiye’de 2019 Yılında Gerçekleşen En Büyük 10 İşlem

2019 yılında değeri açıklanan 75 adet işlem ile toplam 2,7 milyar dolar tutarında işlem hacmine ulaşılmıştır. Tüm işlemler arasında, milyar dolar seviyesini aşan herhangi bir işlem bulunmamaktadır. 100 milyon doların üzerinde değer ile gerçekleşen işlem sayısının 9 olduğu göz önüne alındığında, büyük hacimli işlemlerin olmadığı bir yıl olan 2019 yılında küçük ve orta boyuttaki şirketlerde gerçekleşen işlemlerin geçtiğimiz yıllarda olduğu gibi devam ettiği görülmektedir.

Ulusoy Elektrik, orta gerilim elektrik dağıtım şebekeleri ve endüstriyel tesisler için elektrik ekipmanları üretmek üzere 1985 yılında Sait Ulusoy tarafından kurulmuştur. Kasım 2014’te Borsa İstanbul’da işlem görmeye başlayarak halka açılan şirket, 70’den fazla ülkeye ihracat yapmaktadır. New York’ta halka açık olan İrlanda merkezli enerji yönetim şirketi Eaton Corp, Ulusoy Elektrik’in ana ortaklarına ait % 82,28 hissesini satın alarak büyük hissedar konumuna gelmiştir.

Tablo 8. 2019 Yılında Gerçekleşen En Büyük 10 İşlem

Hedef Şirket	Sektör	Satın Alan Şirket	Ülke	Hisse Oranı	İşlem Değeri (Milyon \$)
ICA (Yavuz Sultan Selim Köprüsü Otoyol İşletmesi)	Ulaştırma	Zhejiang Expressway, Jiangsu Expressway,	Çin	51,00%	688,5
		Sichuan Expressway, Anhui Expressway,			
		China Merchants Expressway,			
		China Merchants United Development			
Boyner Perakende	Perakende	Mayhoola	Katar	43,91%	405,2
Yapı Kredi	Finansal Hizmetler	Koç Grubu	Türkiye	9,02%	281,8
Betek Boya	Kimya	Nippon Paint	Japonya	99,80%	237,5
Ulusoy Elektrik	İmalat	Eaton	ABD	82,28%	234,8
Paşabahçe	İmalat	Şişecam	Türkiye	14,85%	168,3
iyzico	Bilişim	PayU	Hollanda	100,00%	165

Kaynak: Birleşme ve Satın Alma Raporu, Ernst ve Young, 2019 s.7

6.6. Türkiye’de 2020 Yılında Gerçekleşen En Büyük 10 İşlem

2020 yılında milyar doların üzerinde 2 işlem gerçekleşmiştir, en yüksek hacimli ilk 10 işlemin toplam tutarı 5,8 milyar dolar seviyesinde gerçekleşirken, bu işlemlerden 3 tanesi Türkiye varlık fonu tarafından gerçekleştirilen işlemler olarak sonuçlanmıştır. Yılın en büyük birleşme ve satın alma işlemi Turkcell hisselerinin %26,20’sinin Türkiye varlık fonuna 1,8 milyar dolara satılması olarak gerçekleşmiştir. Kar payı dağıtımlarında sürekli sıkıntılı genel kurullar yaşayan Turkcell bu satın alma sayesinde daha istikrarlı bir düzen yakaladı, satın alma esnasında İşveçli Telia’nın elinde bulundurduğu % 24’lük hisseyi satın alan Varlık fonu Turkcell’in kontrolünü eline almış oldu.

Tablo 9. 2020 Yılında Gerçekleşen En Büyük 10 İşlem

Hedef Şirket	Sektör	Satın Alan Şirket	Ülke	Hisse Oranı	İşlem Değeri (Milyon \$)
Turkcell	Telekom	Türkiye Varlık Fonu	Türkiye	26,20%	1.800,60
Peak Games	Bilişim	Zynga	ABD	100,00%	1.800,00
M Oil, Total Oil	Enerji	OYAK	Türkiye	100,00%	450
Çukurova Havalimanı	Ulaştırma	Favori İşletmecilik ve Yako Tekstil Ortak Girişimi	Türkiye	G/D	354,3
Turkcell	Telekom	Letter One	Lüksemburg	11,58%	333,6
Ziraat Hayat ve Emeklilik	Finansal Hizmetler	Türkiye Varlık Fonu	Türkiye	100,00%	264
Halk Hayat ve Emeklilik	Finansal Hizmetler	Türkiye Varlık Fonu	Türkiye	100,00%	243,2
Borsa İstanbul	Finansal Hizmetler	Qatar Investment Authority	Katar	10,00%	200
Rollic Games	Bilişim	Zynga	ABD	80,00%	180
Akdeniz Limanı	Ulaştırma	Qterminals	Katar	100,00%	140

Kaynak: Birleşme ve Satın Alma Raporu, Ernst ve Young, 2020 s.7

6.7. 2015-2020 Yılları Arasında Türk Ve Yabancı Yatırımcıların İşlem Hacmi Ve Sayısı

Şirket satın alma ve birleşmelerinde son 5 yıl genel olarak işlem adedinin üçte birinin, toplam işlem büyüklüğünün ise üçte ikisinin yabancı sermaye kökenli olduğu görülmektedir. 2020 yılındaki işlemlerden işlem değeri açıklanan 25 adet işlem ile 3,1 milyar dolarlık kısmını, alıcı tarafın yabancı sermaye kökenli olduğu işlemler oluşturdu. Böylece, yabancı sermayeli işlemlerin işlem adedi içindeki payı %31 ile genel eğilime uygun olmasına rağmen işlem büyüklüğü içindeki payı 2020 yılında %45'e indi. Bu oran son 5 yıldaki en düşük seviye olarak gerçekleşti. Bu şekilde oranın en düşük seviye olarak gerçekleşmesinde Türkiye Varlık Fonunun yapmış olduğu işlemler de etkili olmuştur.

Varlık Fonunun yüksek hacimli Turkcell gibi işlemler yapması hacmi yükselttiği için yabancı yatırımcı hacmi düşük seyretmektedir. İşlem sayılarını Türk ve yabancı olarak değerlendirdiğimizde ise 2015-2020 arasında yabancı işlem sayısının %50'ye yakın azaldığı görülmektedir, yerli yatırımcının işlem sayısında ise %25 oranında bir kayıp olduğu görülmektedir.

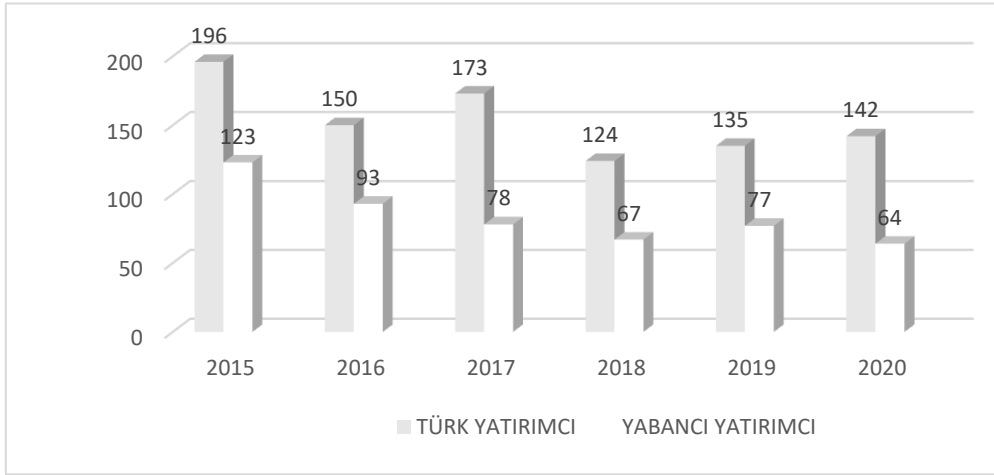

Tablo 10. 2015-2020 Yılları Arasında Gerçekleşen İşlem Hacmini (Milyar \$)

Kaynak: Birleşme ve Satın Alma Raporu, Ernst ve Young, 2015-2020

Tablo 11. 2015-2020 Yılları Arasında Gerçekleşen İşlem Sayıları

Kaynak: Birleşme ve Satın Alma Raporu, Ernst ve Young, 2015-2020

6.8. 2015-2020 Yılları Arasında Özel Sermaye Fonlarının İşlemleri

Türkiye’de 2015 ile 2020 yılları arasında gerçekleşen finansal ve stratejik yatırımcıların gerçekleştirmiş olduğu birleşme ve satın alma işlemlerinin toplam sayısı ve işlem hacmi incelendiğinde finansal işlemlerin 2018 yılında en düşük seviyede gerçekleştiği 2019 ve 2020 yıllarında ise kademeli olarak bu işlemlerin arttığı görülmektedir.

Tablo 12. 2015-2020 Yılları Arası Finansal Ve Stratejik Yatırımcı Sayıları

	Finansal Yatırımcı	Stratejik Yatırımcı
2015	57	262
2016	70	173
2017	82	169
2018	41	150
2019	53	159
2020	90	114

Kaynak: Birleşme ve Satın Alma Raporu, Ernst ve Young, 2015-2020

Tablo 13. 2015-2020 Yılları Arası Finansal Ve Stratejik Yatırımcı İşlem Miktarı (Milyon \$)

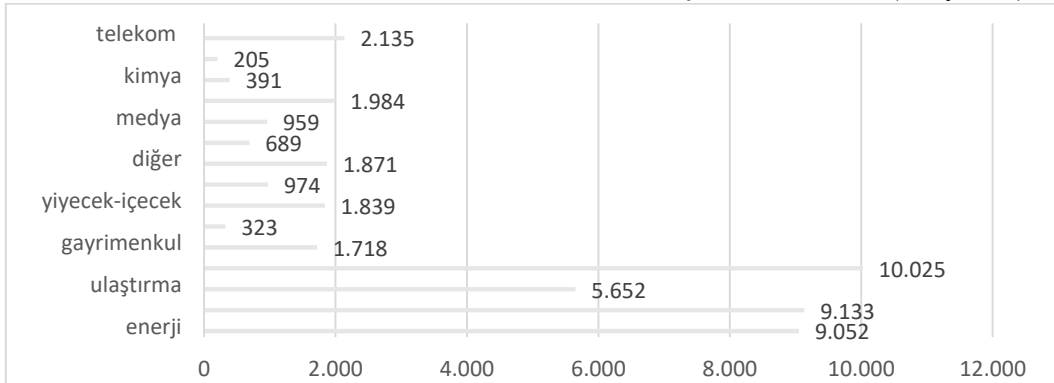
	Finansal Yatırımcı	Stratejik Yatırımcı
2015	1,598	9,117
2016	331	4,297
2017	1,207	6,183
2018	287	9,026
2019	479	2,258
2020	3,366	3,556

Kaynak: Birleşme ve Satın Alma Raporu, Ernst ve Young, 2015-2020

6.9. 2015-2020 Yılları Arasında İşlem Hacmine Ve İşlem Sayısına Göre Sektörel Dağılım

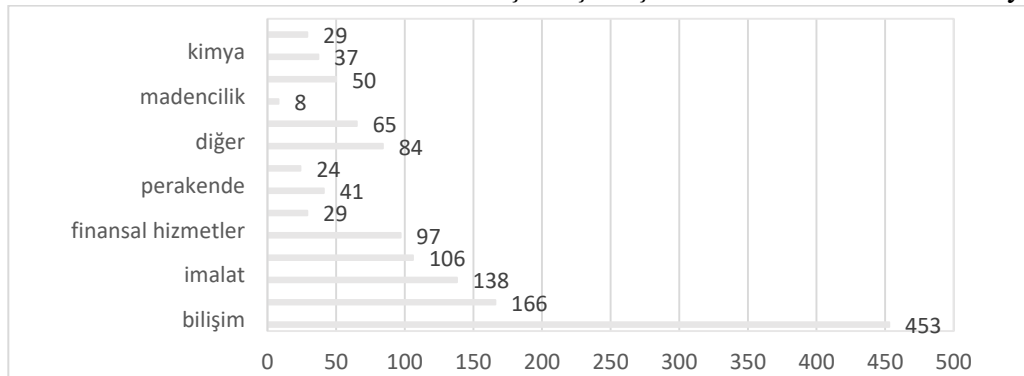
Aşağıda verilen tablolarda 2015-2020 yılları arasında gerçekleşen şirket birleşmeleri ve satın almaları, hedef şirketlerin sektörel dağılımlarına göre işlem sayısı ve işlem hacmi olarak değerlendirilmiştir. Bilişim, finansal hizmet ve enerji en fazla işlem hacmine sahip sektörler olarak gözlenmiştir. İşlem sayısı olarak bilişim sektörü 453 adet işlemle ilk sırada yer almaktadır.

Tablo 14. 2015-2020 Yılları Arası Sektöre Göre İşlem Hacimleri (Milyon \$)

Kaynak: Birleşme ve Satın Alma Raporu, Ernst ve Young, 2015-2020

Tablo 15. 2015-2020 Yıllarında Gerçekleşen İşlemlerin Sektörlere Göre Sayıları

Kaynak: Birleşme ve Satın Alma Raporu, Ernst ve Young, 2015-2020

6.10. 2015-2020 Yılları Kamu Kaynaklı İşlemlerin Sayı Ve İşlem Hacmi

Tablolar 2015-2020 yılları arasında kamu kaynaklı işlemlerin adetlerini ve hacimlerini ifade etmektedir. Yıllar içinde işlem sayısı azalma gösterirken hacimde 2016 yılında en düşük değerde olup sonraki yıllar yükselmeye başlamıştır. 2020 yılı ise TVF'nin yaptığı işlemler sebebiyle bir istisna olarak yüksek hacimli olarak seyretmiştir. 2019 yılında ise TMSF'ye ait Adabank'ın Na-Fi dış ticarete satışı dikkat çeken işlemlerden biridir ve 2019 yılında işlem değeri açıklanan işlem bulunmamaktadır.

Tablo 16. 2015-2020 Arası Kamu Kaynaklı İşlem Adetleri

	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Özel Sektör İşlemleri	310	234	238	173	209	199
Özelleştirme	1	1	2	10	0	0
İşletme Hakkı Devri	6	5	10	8	2	2
TMSF	2	3	1	0	1	0
TVF	-	-	-	-	-	8

Kaynak: Birleşme ve Satın Alma Raporu, Ernst ve Young, 2015-2020

Tablo 17. 2015-2020 Arası Kamu Kaynaklı İşlem Hacimleri (Milyar \$)

	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Özel Sektör İşlemleri	8,8	3,5	6,79	8,3	-	3,835
Özelleştirme	0,7	0,2	0,01	0,8	-	-
İşletme Hakkı Devri	1,1	0,9	0,59	0,2	-	359
TMSF	0,1	0,02	0	0	-	-
TVF	-	-	-	-	-	2,754

Kaynak: Birleşme ve Satın Alma Raporu, Ernst ve Young, 2015-2020

7. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Değişen dünya düzeninde şirketler de varlıklarını devam ettirebilmek için büyüme ihtiyacı hissetmektedirler. Bu büyüme ihtiyaçlarını satın alma veya birleşme yoluna giderek gerçekleştirirler. 2015-2020 yılları arasında gerçekleşen şirket birleşmeleri ve satın alımlar incelendiğinde 2015 yılında 10,7 milyar dolar olarak gerçekleşen işlem hacmi 2016 yılında 4,6 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu düşüşte Türkiye'de meydana gelen hain darbe girişiminin etkisi ve mevcut terör olaylarının etkisi olduğu öngörülebilir. Siyasi istikrarın hedef alınması ve güven ortamının sarsılmış olması yabancı yatırımcının işlem yapmasının

önünde engel teşkil etmiştir. 2015-2020 yılları arasında yabancı yatırımcı işlem adetleri dalgalı seyredip, 2018 yılına kadar sürekli düşüş göstermiş, 2019 yılında 77 adet işlem sayısına ulaşmış 2020 yılında ise 64 adet işlem yapılmıştır. 2020 yılındaki işlem sayısı son altı yılın en düşük işlem adedi olarak gerçekleşmiştir. Türk yatırımcıların işlem adetleri dalgalı bir seyir izleyip 2015 yılında gerçekleşen işlem adedi 196 iken, 2020 yılında bu sayı 142 olarak gerçekleşmiştir.

Gerek Türkiye'nin yaşadığı siyasi ve ekonomik sıkıntılar, gerekse tüm dünyayı etkileyen Covid-19 pandemisinin ekonomi üzerindeki etkisi oldukça fazladır. Bu olumsuz durumun dünya ekonomisine etkisinden dolayı küçülmeler meydana gelmiştir. Bu sebeple yatırımcılar daha temkinli hareket etmek durumunda kalmışlardır. Pandeminin en çok etkilediği sektörleri turizm, gayrimenkul, konaklama olarak değerlendirebiliriz. Fakat bunun yanında bilişim, uzaktan erişim, teslimat gibi sektörlerin ise olumlu etkilendiğini söyleyebiliriz. 2020 yılında Türkiye Varlık Fonunun gerçekleştirdiği 1 milyar doların üstündeki Turkcell işlemi ise işlem hacminin büyük kısmını oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

1. Akgüç, Ö. (1998), "Finansal Yönetim", 7. Baskı, Muhasebe Enstitüsü Yayın No: 17, İstanbul.
2. Altın, H. (2020), Birleşme Ve Satın Almaların Alıcı Şirket Üzerine Etkileri, Finansal Araştırmalar Ve Çalışmalar Dergisi, C. 12. Sayı. 22. 50-62.
3. Aydemir, M. (1998), Küreselleşme, Rekabet Ve Sınır Ötesi Birleşmeler: Daimler-Benz Ve Chrysler Örneği, Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi, Sayı:3.
4. Aydın, N. (1990), "İşletmelerin Birleşmesinde Finansal Analiz Ve Bir Uygulama Örneği", Türkiye Odalar Ve Borsalar Birliği Yayını, Ankara.
5. Aydın, N. (2010), "Birleşme ve Satın Almalarda İşletme Değerlemesi, Şirket Birleşmeleri, Haluk Sumer, Helmut Pernsteiner (ed.), s.193.
6. Cesur, A. Mithat, S. Şakir Vd., (1999), "Özelleştirmede Firma Değerleme Yöntemleri Ve Türkiye'de Özelleştirme Çalışmaları", Uzman Gözüyle Bankacılık Der.
7. Ceylan, A. (2000), "İşletmelerde Finansal Yönetim", 6. Baskı, Ekin Yayınları, Bursa.
8. Çakır, H. M ve Gülcan Z. (2012), Şirket Birleşme Ve Devralma Kararlarının Hisse Senedi Getirilerine Etkisi. Mali Çözüm, 22(113), 79-107.
9. Çelik, O. (1999), Küreselleşme Sürecinde Firmalar Arası Stratejik İşbirliği, Ankara Üniv. SBF Dergisi.
10. Durmuş, A. H. (1992), Uluslararası Muhasebe Standartları (1-31), Türkiye Muhasebe Uzmanları Derneği Yayın No:7, İstanbul.
11. Elmas, B. (2007), İşletme Politikalarından Şirket Birleşmelerinin Hisse Senedi Fiyatı Üzerine Etkisi: İMKB Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muhasebe ve Finansman Anabilim Dalı, Erzurum.
12. Ernst&Young, Birleşme ve Satın Alma Raporları. 2015-2020.
13. Kılıçkaplan, S. Ve Baştürk, F. H., (2007), Gibrat Yasası Ve Firmalarda Büyüme, 8.Türkiye Ekonometri Ve İstatistik Kongresi, 24-25 Mayıs 2007, İnönü Üniversitesi, Malatya.

14. Koza, M. Ve Lewin, A. (2000), Managing Partnerships And Strategic Alliances: Raising The Odds Of Success, European Management Journal, 18(2): 146-151.
15. Titiz İ., Demir Y Ve Onat O, K, (2007), Türkiye’de Şirket Birleşmelerinde Birleşme Etkinliklerinin Veri Zarflama Analizi Yoluyla Belirlenmesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, C.Ix ,S.1. 117-139.
16. Ulusoy, M. (2004), Birleşme, Devir, Bölünme, Hisse Değişimi Ve İştirak Yoluyla Şirketlerin Yeniden Yapılandırılması, Yaklaşım Yayınevi, Ankara.
17. Ülgen, H. Ve Mirze, K. (2004), İşletmelerde Stratejik Yönetim, Literatür Yayıncılık, İstanbul.
18. Yılgör, A. G. (2002), Şirket Birleşme, Ele Geçirme Ve Devralma İşlemlerinin Makro Ekonomik Etkileri, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hakemli Dergisi, 5 (18), S.125.

FİNANS SEKTÖRÜNDE ERTELENMİŞ VERGİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA

A RESEARCH ON DEFERRED TAX IN THE FINANCIAL SECTOR

Dr. Öğr. Üyesi Yusuf GÖR

Çankırı Karatekin Üniversitesi, İİBF, Finans ve Bankacılık Bölümü

<https://orcid.org/0000-0001-6818-7906>

Mahmut BİLİCİ

Doktora Öğrencisi, Başkent Üniversitesi, SBE

<https://orcid.org/0000-0002-3107-2379>

ÖZET

Küreselleşmenin finansal piyasalar üzerine etkisi ile ulusal ve uluslararası finansal piyasaların bütünleştiği görülmektedir. Bu bütünleşme esnasında ortaya çıkan uyum sorunlarını ortadan kaldırmak amacıyla Uluslararası Muhasebe Standartları ve Uluslararası Finansal Raporlama Standartları yürürlüğe konmuştur. UMS ve UFRS ile yerel yasalar arasındaki farklılıklar ise yeni kavramlar oluşturmaktadır. Ertelemiş vergi kavramı da bu kavramlardan biri olup, muhasebe karı ile vergi karı arasındaki farktan kaynaklanmaktadır. Bu çalışmanın amacı ertelenmiş vergi kavramının şirket karlılığını olumlu yönde etkilediğini istatistiksel yöntemler kullanarak tespit etmektir. Bu doğrultuda Borsa İstanbul'da 2013-2019 yılları arasında sürekli yer alan finans şirketlerinin mali tablolarından veri elde edilmiştir. Elde edilen veriler ile panel veri regresyon analizleri gerçekleştirilmiştir. Yapılan analizler neticesinde ertelenmiş vergi varlığı ile karlılık arasında ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ertelemiş Vergi, Aktif Karlılık Oranı, Özsermaye Karlılık Oranı, Finans Sektörü

Jel Kodları:M41, G20, M48

ABSTRACT

The unifying effect of globalization on the financial sector which has led to the formation of standards. The differences between standards and local laws create new concepts. Deferred tax consists of the difference between accounting profit and tax profit. The purpose of this study is to determine the relationship of deferred tax with the profitability of the company. For this purpose, data was obtained from financial companies that were constantly traded in Borsa Istanbul between 2013-2019. Panel data regression analyzes were carried out with the obtained data. As a result of the analysis, it has been determined that there is a relationship between deferred tax asset and profitability.

Keywords: Deferred Tax, Asset Profitability Rate, Equity Profitability Rate, Financial Sector

Jel Codes: M41, G20, M48

Giriş

Uluslararası Muhasebe Standartları ve Uluslararası Finansal Raporlama Standartları, küreselleşen finansal piyasalarda halka açık işletmelerin finansal durumlarının yatırımcılar ve diğer finansal tablo kullanıcıları tarafından uluslararası düzeyde karşılaştırılabilmesine olanak sağlamaktadır (www.kgk.gov.tr). Bu standartların ülkemizde Türkiye Muhasebe Standartları ve Türkiye Finansal Raporlama Standartları olarak yürürlüğe konmuş olup, Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu ile gözetimi gerçekleştirilmektedir. Standartlar,

hazırlanırken her ülkenin aynı muhasebe uygulamalarına sahip oldukları varsayımı ile hareket edilmektedir (Karapınar vd., 2010: 46). Oysaki standartların uygulanmaya başlamasının ardından, standartlar ile özellikle ülkelerin vergi yasaları arasında bazı farklılıklar ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Standartlar çerçevesinde hazırlanan finansal tablolarda yer alan muhasebe karı ile vergi mevzuatından kaynaklanan vergi karı bu farklılıklardan biridir. İşletmelerin standartlara göre muhasebe karını ve vergi mevzuatına göre vergi karını ayrı ayrı belirlemesi gerekmektedir (Bayri, 2014: 84). Ertelenmiş vergi, mali kar üzerinden hesaplanan vergi tutarı ile muhasebe karı üzerinden hesaplanan vergi tutarı arasındaki farktır (Cavlak ve Cebeci, 2017: 50).

Ertelenmiş vergi kavramı, muhasebeleştirilmesi karmaşık bir konudur (Petree, 1995, s. 71). Ertelenmiş vergi kavramı ve muhasebeleştirilmesi ile ilgili esaslar TMS 12 Gelir Vergileri Standardında düzenlenmiştir. Bu standartta ertelenmiş vergi kavramı varlık ve borç olarak iki boyutta sınıflandırılarak aşağıdaki gibi tanımlanmıştır.

-Ertelenmiş vergi varlıkları: İndirilebilir geçici farklar, gelecek dönemlere devreden kullanılmamış mali zararlar ve gelecek dönemlere devreden kullanılmamış vergi avantajları olarak ifade edilmektedir.

- Ertelenmiş vergi borçları: Vergiye tabi geçici farklar üzerinden gelecek dönemlerde ödenecek gelir vergileri olarak ifade edilmektedir. Bu tanımlamada yer alan geçici farklar ise bir varlığın veya borcun finansal durum tablosundaki defter değeri ile bunların vergi açısından taşıdıkları değerler arasındaki farkları ifade eder. İki farklı şekilde geçici farklar bulunmaktadır:

*Vergiye tabii geçici farklar; gelecek dönemlerde faydalanma veya ödeme yapıldığında o dönemlerin vergiye tabii karını veya zararını belirlemede kullanılmaktadır.

*İndirilebilir geçici farklar ise, gelecek dönemlerde faydalanma veya ödeme yapıldığında o dönemlerin vergiye tabii karını veya zararını belirlerken vergi matrahından indirilebilmektedir.

Standartta yer alan tanımlamaların dışında ertelenmiş vergi; ticari kar ile mali kar arasındaki geçici fark (Kırılıoğlu ve Şişman, 2010, s. 71), geçici farkların vergi etkisi (Özkan, 2009, s. 98), muhasebe karı ile vergi karı arasındaki fark (Bayri, 2014, s. 95) olarak da tanımlanmaktadır.

Bir başka bakış açısına göre ertelenmiş vergi; standartlar çerçevesinde uygulamaya konan gerçeğe uygun değer yaklaşımı ile yürürlükteki vergi kanunları arasındaki muhasebe ile ilgili fark (Bozdemir, 2014, s. 77), Türkiye’de uygulanan vergi mevzuatı ile Türkiye Muhasebe Standartları arasındaki fark (Cavlak ve Cebeci, 2017, s. 50) şeklinde de ifade edilmektedir. Ayrıca gelecekteki vergi ödemeleri hakkında bilgi sağlamaktadır (Laux, 2013, s. 1357).

Ertelenmiş vergi, TMS-12 standardının özel amaçlarından biri (Küçük, 2015, s. 168) olup; mali tabloları, dipnot açıklamaları ve bir hesap kalemi olarak etkilemektedir (Ergin ve Ayanoglu, 2015, s. 79). Ayrıca şirketler ertelenmiş vergiyi kullanarak gelirlerini de arttırabilmektedir (Burgstahler, Elliot ve Hanlon, 2002, s. 2). Diğer taraftan ertelenmiş vergi kazanç yönetiminin de bir parçası (Bauman, Bauman ve Hasley, 2001) olup kazanç yönetiminin tespitinde kullanılmaktadır (Phillips vd., 2004, s. 43).

Kar kavramı, kısaca gelirlerden giderler düşüldükten sonra kalan olarak tanımlanmaktadır (Baykara,1994, s. 1). Muhasebe karı muhasebe ilke ve standartlarına göre hesaplanırken; mali kar olarak da ifade edilen vergisel kar ise, vergi mevzuatına göre hesaplanmaktadır (Bayri, 2014, s. 84). Karı içeren karlılık oranlarının özellikle şirketlerin performans ölçümlerinde

sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Karlılık oranlarının dışında işletme faaliyetlerinin değerlendirilmesindeki bakış açısına göre; likidite oranları, faaliyet oranları, mali yapı oranları da kullanılmaktadır (Akdoğan ve Tenker, 2001, s. 609). Ancak şirketler ile ilgilenen dış paydaşlar daha çok karlılık oranlarına önem vermektedir (Gümüş vd., 2017, s. 6).

Ertelenmiş vergi, hem şirketlerin gelecekteki vergi yükümlülüklerini azaltmakta hem de bankaların gelecekteki karları olmaktadır (Silva, Souto ve Pereira, 2019, s. 1). Ayrıca ertelenmiş vergi bankanın karlılığını etkiler (Merliyana, Saodah ve Saefurahman, 2018, s. 224). Bu doğrultuda ertelenmiş vergi kavramının şirket karlılığını da etkilemesi beklenmektedir. Bu sebeple, bu çalışma ile ertelenmiş vergi ve şirket karlılığı arasındaki ilişkinin, Borsa İstanbul'da yer alan finans şirketlerinin verileri üzerinden analiz gerçekleştirilerek, tespit edilmesi amaçlanmaktadır.

Literatür Taraması

Ertelenmiş vergi ile ilgili olarak literatürde yer alan çalışmalara bakıldığında çoğunlukla TMS-12 (UMS-12) çerçevesinde ertelenmiş verginin incelendiği çalışmalar yer almaktadır. Bununla beraber ertelenmiş vergi unsurları, gerçeğe uygun değer kavramı, şerefiye ve oran analizi gibi konular ilgili yapılmış çalışmalar da bulunmaktadır. Aşağıda bu çalışmalardan bazıları sıralanmıştır.

Özkan (2009) tarafından yapılan çalışmada TMS12 standardı çerçevesinde ertelenmiş vergi ile muhasebe uygulamaları incelenmiş olup TMS12'nin getirdiği yenilikler geçici farklar, sürekli farklar ve stopaj gibi konular açısından ele alınmıştır.

Bozdemir (2009) tarafından yapılan çalışmada ertelenmiş vergiler gerçeğe uygun değer muhasebesi ile açıklanmakta ve literatür ile kıyaslanmaktadır.

Kırlıoğlu ve Şişman (2010) tarafından yapılan çalışmada işletme birleşmelerinde şerefiyeden kaynaklanan ertelenmiş vergiler incelenmiş olup hangi durumlarda şerefiye ile ertelenmiş vergi ilişkisinin kurulabileceği açıklanmıştır.

Yıldıztekin (2013) tarafından yapılan çalışmada TMS11 ve TMS12 çerçevesinde ertelenmiş vergi ile ilgili muhasebe kayıtlarının uygulanışı anlatılmaktadır.

Bayri (2014) tarafından yapılan çalışmada ertelenmiş vergi özkaynak ve gelir-gider yaklaşımları çerçevesinde ele alınmaktadır.

Ergin ve Ayanoglu (2015) tarafından yapılan çalışmada ertelenmiş verginin oran analizindeki önemi ve sermaye yapısındaki etkileri incelenmektedir. Aynı isimlerin 2016 yılında yaptıkları çalışmada ise ertelenmiş vergiye neden olan etmenleri inceledikleri görülmektedir.

Küçük (2015) tarafından yapılan çalışmada ertelenmiş vergi kavramı kar/zararda yeniden sınıflama açısından standartlar çerçevesinde incelenmektedir.

Karakaya ve Sevim (2016) tarafından yapılan çalışmada ertelenmiş vergi kavramı TMS 12 standardı çerçevesinde farkların sürekli ve geçici olması dikkate alınarak incelenmektedir.

Özcan (2016) tarafından yapılan çalışmada UMS 12 standardı çerçevesinde standart ve mevzuattan kaynaklanan farklılıklar açısından ertelenmiş vergi kavramı ele alınmaktadır.

Cavlak ve Cebeci (2017) tarafından yapılan çalışmada BİST-30 Endeksinde yer alan şirketlerin verileri kullanılarak ertelenmiş vergi unsurları üzerine bir araştırma yer almaktadır.

Merliyana, Saodah ve Saefurahman (2018) tarafından yapılan çalışmada ertelenmiş vergi varlığının karlılığı etkilediği anlaşılmaktadır.

Douglas, Zining ve Wayne (2019) tarafından yapılan çalışmada krizlerin bankalardaki ertelenmiş vergi varlıkları ile ilişkisi incelenmektedir.

Silva, Souto ve Pereira (2019) tarafından yapılan çalışmada bileşik ertelenmiş vergi varlıklarının değerlendirilmesi, Binomial CRR algoritması ile açıklanmaktadır.

Nwaorgu vd. (2019) tarafından yapılan çalışmada ertelenmiş vergi varlığının şirket karlılığına önemli derecede etkilediği görülmektedir.

Yöntem

Araştırmanın amacı ertelenmiş vergi kavramının karlılık oranlarından olan aktif karlılığı ve özsermaye karlılığı ile ilişkisini ve bu ilişkinin yönünü tespit etmektir. Bu doğrultuda araştırma kapsamında Borsa İstanbul'da 2013-2019 yılları arasında sürekli olarak yer alan finans sektöründe faaliyet gösteren şirket verileri kullanılmıştır. Bu veriler, Kamuyu Aydınlatma Platformu (KAP) ve şirketlere ait internet sitelerinden elde edilmiştir. Bu veriler kullanılarak gerekli analizler STATA 11.0 paket programı ile gerçekleştirilmiş ve elde edilen sonuçlar literatürle kıyaslanarak yorumlanmıştır.

Değişkenler ve Tanımlayıcı İstatistikler

Uygulamada kullanılacak olan değişkenler literatürde yer alan değişkenlerden esinlenerek oluşturulmuştur. Analizde bağımlı değişkenler olarak; aktif karlılığı (ROA), özsermaye karlılığı (ROE), net kar (KAR) kullanılırken ertelenmiş vergi varlığı ise bağımlı değişken olarak yer almaktadır. Ayrıca literatürde yer alan şirket büyüklüğü (BYK) değişkeni de kontrol değişkeni olarak analizde yer almaktadır.

Tablo 1. Değişkenler Tablosu

Değişkenler	Kısaltma	Açıklama
Aktif Karlılığı	ROA	Net Kar/ Toplam Aktif
Özsermaye Karlılığı	ROE	Net Kar/ Özsermaye
Net Kar Logaritması	NKL	Log (Net Kar)
Kar	KAR	Kar varsa 1 yoksa 0
Ertelenmiş Vergi Varlığı	EVV	Ertelenmiş vergi varlığı varsa 1 yoksa 0
Ertelenmiş Vergi Varlığı Oranı	EVO	Ertelenmiş Vergi Varlığı/ Toplam Aktif
Ertelenmiş Vergi Varlığı Logaritması	EVL	Log (Ertelenmiş Vergi Varlığı)
Şirket Büyüklüğü	BYK	Log (Toplam Aktif)

Analizde kullanılan değişkenlere ait tanımlayıcı istatistiklerin bulunduğu tablo aşağıda yer almaktadır.

Tablo 2. Tanımlayıcı İstatistik Tablosu

	ROA	ROE	NKL	EVO	EVL	BYK	KAR	EVV
Ortalama	0.02163	0.15337	4.64734	0.00559	3.50508	6.6599	0.9507	0.8649
Standart	0.04278	0.15712	1.43566	0.00914	1.6463	1.0028	0.2169	0.3422

Sapma								
Varyans	0.00183	0.02468	2.06111	8.36E-05	2.7104	1.0056	0.0470	0.1171
En Büyük	0.72976	1.19257	7.39355	0.11608	6.2968	8.8412	1	1
En Küçük	-0.1058	-0.3916	0	0	0	4.5495	0	0

Tablo 2'ye bakıldığında analiz kapsamında 2013-2019 yılları arasında Borsa İstanbul'da sürekli yer alan finans şirketlerin ortalama aktif karlılığının %2,16 özsermaye karlılığının ise %15,33 olarak gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Özsermaye karlılığının aktif karlılığına göre yaklaşık yedi kat büyük olarak gerçekleşmesinin esas nedeni şüphesiz sektörün mali yapısından kaynaklanmaktadır.

Hipotezler

Araştırmada panel veri analizi yöntemi, ekonometrik tahminlerin güvenilirliğinin ve etkinliğinin artması (Tatoğlu, 2012, s. 9) nedeniyle tercih edilmiştir. Bilindiği üzere panel veri analizinde, eş zamanlı yatay kesit ve zaman serisi verilerinin bulunması serbestlik derecesini artırmaktadır (Gujarati vd.çev. Şenesen vd., 2012, s. 592). Bu doğrultuda literatürde yer alan çalışmalara bakıldığında oluşturulabilecek panel veri regresyon analizleri aşağıda yer almaktadır.

Merliyana, Saodah ve Saefurahman (2018) tarafından yapılan çalışmada ertelenmiş vergi varlığının karlılığı etkilediği anlaşılmaktadır. Çalışmada karlılık ölçümünde aktif karlılığı ve özsermaye karlılığı kullanılmaktadır.

H1: Ertelenmiş vergi varlığı oransal olarak, aktif karlılığı ile ilişki içerisindedir.

H2: Ertelenmiş vergi varlığı oransal olarak, özsermaye karlılığı ile ilişki içerisindedir.

Nwaorgu vd. (2019) tarafından yapılan çalışmada ertelenmiş vergi varlığının şirket karlılığına önemli derecede etkilediği görülmektedir. Bu sonuca ulaşırken ertelenmiş vergi ve karın logaritması alınarak analizin gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır.

H3: Ertelenmiş vergi varlığı logaritmik olarak, net kar ile ilişki içerisindedir.

Silva vd. (2019) tarafından yapılan çalışmada ertelenmiş vergi varlığının, bankaların gelecekteki karları olduğu söylenmektedir. Bu açıdan bakıldığında cari dönem ertelenmiş vergi varlığının gelecek dönem kara dönüşmesi beklentisi oluşmaktadır.

H4: Ertelenmiş vergi varlığı, gelecek dönem net karı ile ilişki içerisindedir.

Bulgular

H1 hipotezinin analizinde aktif karlılığı (ROA) bağımlı değişken, ertelenmiş vergi oranı (EVO) ve özsermaye karlılığı (ROE) bağımsız değişken şirket büyüklüğü (BYK) kontrol değişkeni olarak panel regresyon analizine dahil edilmiştir. Panel veri analizlerinde; ortak havuz, sabit etkiler ve rassal etkiler olarak ifade edilen üç farklı yöntem bulunmaktadır. Bu yöntemlerden hangisinin izleneceğine karar vermek amacıyla öncelikle Hausman Testi yapılmıştır.

Tablo 3. Aktif Karlılığı Hausman Testi

	Sabit Etkiler	Rassal Etkiler	Fark	Standart Sapma
EVO	-0.38999	-0.43579	0.04579	0.06169
ROE	0.07383	0.07461	-0.00077	0.00112

BYK	-0.01012	-0.01027	0.00014	0.00021
		Prob>chi2	0.9071	

Yapılan Hausman Testi sonucuna göre rassal etkiler yöntemi tercih edilmiştir. Aşağıda rassal etkiler yöntemi ile aktif karlılığının bağımlı değişken olduğu panel veri analizi sonuçları yer almaktadır.

Tablo 4. *Aktif Karlılığı Panel Veri Regresyon Analizi*

ROA	Katsayı	Standart Sapma	Anlamlılık
EVO	-0.43579	0.24303	0.073
ROE	0.07461	0.01319	0.000
BYK	-0.01027	0.00219	0.000
Sabit	0.08105	0.01545	0.000

H1 hipotezi için yapılan panel veri regresyon analizine göre ertelenmiş vergi varlığı oranı ile aktif karlılığı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Bu sonuç literatürde yer alan çalışmalar ile çelişmektedir. Sonucun böyle gerçekleşmesinin nedeni örnekleme yer alan şirketlerin finans sektöründe yer alan şirketlerin farklı büyüklüklerde olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Bankalar ve faktöring şirketlerinin aynı örnekleme bulunmasının bu sonucu etkilediği tahmin edilmektedir.

H2 hipotezinin analizinde ise özsermaye karlılığı (ROE) bağımlı değişken, ertelenmiş vergi oranı (EVO) ve aktif karlılığı (ROA) bağımsız değişken şirket büyüklüğü (BYK) kontrol değişkeni olarak panel regresyon analizine dahil edilmiştir. Yine bu analizde hangi yöntemin seçileceği yapılan Hausman Testi ile belirlenmiştir.

Tablo 5. *Özsermaye Karlılığı Hausman Testi*

	Sabit Etkiler	Rassal Etkiler	Fark	Standart Sapma
EVO	-1.81664	-2.10777	0.29113	0.22841
ROA	1.02385	1.03738	-0.01353	0.00797
BYK	0.00976	0.00899	0.00077	0.00052
		Prob>chi2	0.6548	

Yapılan Hausman Testi neticesinde rassal etkiler yöntemi seçilerek panel veri regresyon analizi gerçekleştirilmiştir.

Tablo 6. *Özsermaye Karlılığı Panel Veri Regresyon Analizi*

ROE	Katsayı	Standart Sapma	Anlamlılık
EVO	-2.10777	0.90361	0.020
ROA	1.03738	0.18348	0.000
BYK	0.00899	0.00838	0.284
Sabit	0.08283	0.05951	0.000

H2 hipotezi için yapılan panel veri regresyon analizine göre ertelenmiş vergi varlığı oranı ile özsermaye karlılığı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Elde edilen

sonuç literatürle uyumludur. Özsermaye karlılığının sektörel olarak aktif karlılığından daha yüksek gerçekleşmesinin bu sonucu doğurduğu tahmin edilmektedir.

H3 hipotezinin analizinde net karın logaritması (NKL) bağımlı değişken, ertelenmiş vergi varlığının logaritması (EVL) bağımsız değişken ve şirket büyüklüğü (BYK) kontrol değişkeni olarak panel regresyon analizine dahil edilmiştir. Bu analizde de hangi yöntemin seçileceği yapılan Hausman Testi ile belirlenmiştir.

Tablo 7. *Net Kar Hausman Testi*

	Sabit Etkiler	Rassal Etkiler	Fark	Standart Sapma
EVL	-0.17657	-0.03392	-0.14264	0.07146
BYK	1.13931	1.05205	0.08726	0.04349
		Prob>chi2	0.1364	

Tablo 7’de yer alan Hausman Testi sonucunda rassal etkiler yöntemi seçilmiştir.

Tablo 8. *Net Kar Panel Veri Regresyon Analizi*

NKL	Katsayı	Standart Sapma	Anlamlılık
EVL	-0.03392	0.03318	0.026
BYK	1.05205	0.05447	0.000
Sabit	-2.24032	0.34194	0.000

Tablo 8’de yer alan panel veri regresyon analizi sonucuna göre net kar ile ertelenmiş vergi varlığı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiş olup elde edilen sonuç literatür ile uyumludur.

H4 hipotezinin analizinde gelecek dönem kar etme (KAR) bağımlı değişken iken cari dönemde ertelenmiş vergi varlığının olması (EVV) bağımsız değişken olarak panel lojistik regresyon analizinde yer almıştır. Bağımlı değişkenin kategorik olduğu bağımlı değişkenlerin ise kategorik yada sürekli olabildiği analizlerde lojistik regresyon yöntemi kullanılmaktadır (Çokluk, 2010: 1363). Bu yöntemde kategorik olan bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler arasında sebep sonuç ilişkisi belirlenmektedir.

Tablo 9. *Kar Panel Lojistik Regresyon Analizi*

KAR	Katsayı	Standart Sapma	Anlamlılık
EVV	0.33649	0.66248	0.612
BYK	0.98861	0.32496	0.020
Sabit	-3.54219	2.09721	0.000
Prob>chi2	0.0096	Log likelihood	-69.7169

Tablo 9’da yer alan panel lojistik regresyon sonucuna göre gelecek dönemde kar elde edilmesi ile ertelenmiş vergi varlığı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olmadığı tespit edilmiştir.

Sonuç ve Tartışma

Küresel ekonomide bir biriyle bütünleşmiş olan finansal sistemlerde şeffaflığın ve kıyaslanabilirliğin sağlanması amacıyla yürürlüğe konan muhasebe standartları, ülkelerin yerel mevzuatları ile bir takım uyumsuzluklar içerisindedir. Bakış açısından kaynaklanan

kavramsal farklılıklar yeni kavramlar türetmektedir. Bu yeni kavramlardan biri olan ertelenmiş vergi kavramı yapılan çalışmalar neticesinde literatürde de yerini almış durumdadır.

Bu çalışma, ertelenmiş vergi varlığının şirket karlılığı ile ilişkisi tespit etmek amacıyla yapılmıştır. Bu doğrultuda Borsa İstanbul'da 2013 ile 2019 yılları arasında sürekli yer alan finans şirketlerinin verileri kullanılarak ve literatürde yer alan çalışmalardan esinlenerek değişkenler oluşturulmuştur. Bu değişkenlerin kullanıldığı dört panel regresyon analizi ile söz konusu ilişki tespit edilmeye çalışılmıştır. Yapılan analizler neticesinde sektöre bağlı olarak karlılık ölçütlerinde kullanılan özsermaye karlılığı ile ertelenmiş vergi varlığı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca karın ve ertelenmiş vergi varlığının logaritmik olarak incelendiği takdirde istatistiksel olarak anlamlı ilişki içerisinde olduğu da gözlemlenmiştir. Bu sonuçlar literatür ile de uyumludur. Diğer taraftan literatürde yer alan çalışmalar neticesinde oluşan ertelenmiş vergi varlığının gelecek döneme etki edeceği beklentisi ile gerçekleştirilen analiz neticesinde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

Sonuç olarak ertelenmiş vergi varlığı ile karlılık arasında bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır. Bu çalışmadan sonra gerçekleştirilecek analizlerde örneklemin genişletilmesi ve farklı değişkenlerin eklenmesi suretiyle daha kapsamlı analizlerin yapılabileceği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Akdoğan, N. ve Tenker, N. (2001). Finansal Tablolar ve Mali Analiz Teknikleri (7.Baskı). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Bauman, C., Bauman, M. ve Hasley, R. (2001), Do firms use the deferred tax asset valuation allowance to manage earnings?. JATA Conference Supplement, 23, s: 27-48.
- Bayri, O. (2014). Tekdüzen Muhasebe Sistemi Kapsamında Muhasebe Karı Veya Zararı, Vergiselkar Veya Zarar Ve Ertelenmiş Vergiler. Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi, 81 (1), s: 81-116.
- Bozdemir, E. (2014). Gerçeğe Uygun Değer Muhasebesinin Ertelenmiş Vergiler Üzerindeki Etkisi. Mali Çözüm, 24 (121), s:77-104.
- Burgstahler, D., Elliott, W.B. ve Hanlon, M. (2002). How Firms Avoid Losses: Evidence of Use of the Net Deferred Tax Asset Account. University of Washington Working Paper, SSRN: <https://ssrn.com/abstract=355780>
- Cavlak, H. ve Cebeci, Y. (2017). Ertelenmiş Vergi Unsurlarının Analizi. Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2 (1), s: 48-60.
- Çokluk Ö. (2010). Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri. Educational Sciences: Theory & Practice, 10 (3), s: 1357-1407.
- Douglas, J. H., Zining, L. ve Wayne, S. (2019). Banks' deferred tax assets during the financial crisis. Review of Quantitative Finance and Accounting, 53(2), s: 527-550.
- Ergin, N.E. ve Ayanoglu, Y. (2015). Ertelenmiş Vergilerin Finansal Tablo Kullanıcıları Açısından Önemi. Gazi İktisat ve İşletme Dergisi, 1 (1), s: 77-104.
- Ergin, N.E. ve Ayanoglu, Y. (2016). Ertelenmiş Vergilerin Finansal Tablolar Üzerindeki Etkilerinin Oran Analizi Yöntemi Kullanılarak İncelenmesi. Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, 18 (3), s: 575 – 603.

Gujarati, D. N., Porter, D. C., Çeviren Şenesen, G.G., Şenesen Ü. (2012). Temel Ekonometri. İstanbul: Literatür Yayınları

Gümüş, U, Şakar, Z , Akkın, G. ve Şahin, M . (2017). Finansal Analizde Kullanılan Oranlar ve Firma Değer İlişkisi: BİST’de İşlem Gören Çimento Firmaları Üzerine Bir Analiz. Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi, 9, s: 1-23.

Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurulu, Gelir Vergilerine İlişkin Türkiye Muhasebe Standardı (TMS 12) Hakkında Tebliğ
https://www.kgk.gov.tr/Portaltv2Uploads/files/Duyurular/v2/TMS/TMS_2020/TMS%2012.pdf

Karakaya, G. ve Sevim, C. (2016). TMS-12 Gelir Vergileri Standardına Göre Ertelemiş Vergi Kavramı ve Bir Uygulama. Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies, 2 (3), s: 255-270.

Karapınar, A, Zaif, F ve Torun, S. (2010). Maden İşletmelerinde Uygulanan Muhasebe Politikaları Ve Uluslararası Finansal Raporlama Standardı-6’nın Getirdiği Düzenlemeler . Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 12 (3), s: 43-68.

Kırlıoğlu, H ve Şişman, A.G. (2010). İşletme Birleşmelerinde Ertelemiş Vergilerin Oluşumu Ve Özel Bir Durum: Şerefiyeden Kaynaklanan Ertelemiş Vergiler. Mali Çözüm, 98, s: 71-88.

Küçük, E. (2015). Diğer Kapsamlı Kâr/Zarar Tablosu Hesaplarının Ertelemiş Vergi Etkisi: Özellikli Durumların Değerlendirilmesi. Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 30 (1), s:167-201.

Laux, R.C. (2013). The Association between Deferred Tax Assets and Liabilities and Future Tax Payments. The Accounting Review, 88 (4), s: 1357–1383.

Merliyana, M., Saodah, E.S. ve Saefurahman, A. (2018) Deferred Tax Expense, Profitability, and Profit Management Practices at Financial Service Companies in Indonesia. Advances in Economics, Business and Management Research, 73, s: 224-229.

Nwaorgu, I. A., Abiahu, M. C., Tapang, A. T. ve Iormbagah, J. A. (2019). Deferred Tax Accounting and Financial Performance: The Listed Agricultural Firms Perspective in Nigeria. In Dandago, K.I., Salawu, R.O., Akintoye, R.I. & Oyedokun, G.E. (Eds.), SSRN:<https://ssrn.com/abstract=3474769>

Özcan, A. (2016). UMS 12 Gelir Vergileri Standardı Çerçevesinde Ertelemiş Verginin Muhasebeleştirilmesi. İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi, 4 (4), s:144-150.

Özkan, A.(2009). TMS-12 Gelir Vergileri Standardına Göre Ertelemiş Vergiler Ve Muhasebe Uygulamaları. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 32, s: 97-112.

Petree, T. R., G. J. Gregory, ve R. J. Vitray, (1995). Evaluating deferred tax assets. Journal of Accountancy, s: 71-77.

Phillips, J. D., Pincus, M., Rego, S. O. ve Wan, H. (2004). Decomposing Changes in Deferred Tax Assets and Liabilities to Isolate Earnings Management Activities. Journal of the American Taxation, 26 (1), s: 43–66.

Silva, J.M., Souto, N. ve Pereira, J.A. (2019). Valuation Of Compounded Deferred Tax Assets For The Banking Sector, Using The Binomial CRR Algorithm. Cogent Business & Management, 6, s. 1-16. <https://doi.org/10.1080/23311975.2019.1653543>

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESSON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

Tatoğlu, F.Y., (2012). Panel Veri Ekonometrisi. Beta Yayınları

Yıldıztekin, İ. (2013). TMS-11 ve 12 Standardı Kapsamında Ertelenmiş Vergilere İlişkin Muhasebe Kayıtları. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17 (1), s: 295-320.

<https://www.kgk.gov.tr/DynamicContentDetail/6649/UMS/UFRS-nedir?> Erişim tarihi 9.2.2021

TARIM SEKTÖRÜNDE İŞGÜCÜ ÇEŞİTLERİNE GÖRE VERİMLİLİK ANALİZİ¹

PRODUCTIVITY ANALYSIS ACCORDING TO TYPES OF LABOR IN THE AGRICULTURE SECTOR

Prof. Dr. Zeki BAYRAMOĞLU

Selçuk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü,

ORCID: 0000-0003-3258-3848

Prof. Dr. Cennet OĞUZ

Selçuk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü

ORCID: 0000-0001-7846-4866

Doç. Dr. Hasan ARISOY

Selçuk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü

ORCID: 0000-0002-5956-6055

Merve BOZDEMİR

Selçuk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü

ORCID: 0000-0002-5323-2265

ÖZET

Küresel piyasalarda rekabet üstünlüğünün sağlanması için ülkelerde istihdam edilen işgücünün varlığı, sektörler dağılımı ve verimliliği önemlidir. Tarım sektörü ise gıda ve beslenme ihtiyaçlarının karşılanması, sanayiye yönelik hammadde kaynağı oluşturulması ve istihdama katkı sağlaması sebebiyle önem arz etmektedir. Tarımda istihdam edilen nüfus ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ve üretim modelleri hakkında bilgi vermektedir. Tarımda teknoloji kullanımının yoğun olduğu ülkelerde; emek yoğun üretim süreçlerinde yer alan işgücüne olan talep azalırken, nitelikli işgücüne olan talep artmaktadır. Bu durum aynı zamanda tarımsal işgücünün niceliksel azalışını da beraberinde getirmektedir. İşgücünün sahip olduğu yetenekler ve işe yönelik yeterlilikler ise üretim sürecinin verimliliğini doğrudan etkilemektedir. Bu çalışma kapsamında tarımsal üretimdeki işgücü çeşitlerinin verimliliklerinin analiz edilmesi amaçlanmıştır. Konya ilinde gerçekleştirilen çalışma kapsamında anket yöntemiyle 268 tarım işletmesinden doğrudan elde edilen veriler; işgücü çeşitleri ve işletme tipolojilerine göre sınıflandırılmıştır. Araştırma bulgularına göre işletme içi işgücünün tarımsal faaliyetlerin tümünde yer alması ve üretim süreçlerine yönelik uzmanlaşmaması nedeniyle verimliliklerinin düşük olduğu belirlenmiştir. Yerel işgücünün

¹Bu çalışma TÜBİTAK'ın 1002-Hızlı Destek Programı tarafından desteklenen 218K340 numaralı "Tarım İşletmeleri Tipolojisine Göre Mevsimlik İş Gücü Etkinliğinin Belirlenmesi: Konya İli Örneği" adlı projeden türetilmiştir.

yabancı işgücüne kıyasla teknik bilgi ve teknoloji kullanım düzeyinin daha iyi olduğu ve bu durumun verimliliği pozitif yönde etkilediği; yabancı işgücünün sahip olduğu kültürel farklılıkların verimliliği azalttığı tespit edilmiştir. Ayrıca kırsal alanda işgücünün örgütlenmesine yönelik bir faaliyetin olmaması nedeniyle oluşan ücret eşitsizlikleri de motivasyon kayıplarına neden olarak verimliliği azaltmaktadır. Çalışma kapsamında elde edilen sonuçların tarım sektöründeki istihdam yapısının planlanmasına ve sektöre yönelik politikalar oluşturulmasına katkı sağlaması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: İşgücü Çeşitleri, İşgücü, Tarımsal İstihdam, Verimlilik.

ABSTRACT

The existence of the labor employed in the countries, its distribution to the sectors and its productivity are very important in order to provide competitive advantage in global markets. The agricultural sector is important because it meets the food and nutrition needs, creates a source of raw materials for the industry and contributes to employment. The population employed in agriculture gives information about the development levels and production models of the countries. In countries where the use of technology in agriculture is intense, the demand for labor in labor-intensive production processes decreases, while the demand for qualified labor increases. This situation also brings about a quantitative decrease in the agricultural labor. The talents and job-related competencies of the labor directly affect the efficiency of the production process. Within the scope of this study, it is aimed to analyze the productivity of labor types in agricultural production. Within the scope of the study carried out in Konya, the data obtained directly from 268 agricultural enterprises by survey method were classified according to labor types and enterprise typologies. According to the research findings, it has been determined that their productivity is low due to the fact that the in-house labor is involved in all agricultural activities and does not specialize in production processes. It has been determined that the level of technical knowledge and technology use of the local labor is better than the foreign labor, and this situation affects productivity positively. In addition, it has been determined that the cultural differences of the foreign labor reduce productivity. In addition, wage inequalities caused by the lack of an activity for the organization of the labor in the rural area also cause loss of motivation and reduce productivity. It is expected that the results obtained within the scope of the study will contribute to the planning of the employment structure in the agricultural sector and the creation of policies for the sector.

Keywords: Types of Labor, Labor, Agricultural Employment, Productivity.

GİRİŞ

Küreselleşme sürecinin bir sonucu olarak ülkelerin rekabet güçlerini artırabilmeleri için sahip oldukları tüm kaynakları verimli kullanmaları gerekmektedir. Rekabet üstünlüğünün elde edilebilmesi için makroekonomik açıdan değer yaratılması, ekonomik büyüme ve

kalkınmanın sağlanabilmesi gerekmektedir. Bu süreçte ancak mikro kaynakların analiz edilmesi ve planlanması sonucunda başarıya ulaşabilir. Mikro düzeyde kaynak kullanımını en çok etkileyen faktör ise işgücüdür. Çünkü işgücü diğer üretim faktörlerinin verimli ve etkili kullanılmasına katkı sağlaması açısından dinamik bir yapıya sahiptir. İşgücünün niteliklerinin düşük olması ve sosyal güvenceden yoksunluğu makro düzeyde başarılı olmayı zorlaştırarak rekabet gücünün azalmasına neden olmaktadır (Mihaljek ve Saxena, 2010; Bayramoğlu ve Bozdemir, 2018). Bu nedenle işgücüne yönelik mikro düzeyde gerçekleştirilecek olumlu her eylem ekonomide değer artışının sağlanmasına katkıda bulunacaktır.

Tarımsal işgücü; insanların beslenmesi ve gıda taleplerine yönelik üretimin gerçekleştirilmesi, tarımsal faaliyetlerden elde edilen ürünlerin katma değerinin artırılması, diğer sektörlerle hammadde kaynağı yaratılması açısından önem arz etmektedir. Dünya Bankası'nın 2019 verilerine göre dünyadaki tarımsal istihdam toplam istihdamın %26,76'sını oluşturmaktadır (Dünya Bankası, 2021). Türkiye'de ise 2020 yılı verilerine göre tarımsal istihdam toplam istihdamın %17,60'ıdır (TÜİK, 2021). Nüfusun büyük bir kısmına istihdam olanağı sağlayan tarım sektöründe işgücünün verimliliğinin hesaplanması ve işgücü varlığının planlanması; yeni istihdam alanlarının oluşturulmasına imkân sunacak, tarımsal istihdama yönelik ücret politikalarının belirlenmesine katkı sağlanacak, işgücünün örgütsel faaliyetlere katılımını güçlendirerek işbirliği ve uzmanlaşmayı teşvik edecektir. Eğitim ve yayım faaliyetleri sonucunda işgücüne kazandırılan nitelikler sayesinde sürdürülebilir üretime katkıda bulunacaktır. Tüm bu süreç içerisinde; tarım işletmelerinde üretimde kullanılacak girdilerinin etkin dağıtılması, üretim maliyetlerinin minimize edilmesi ve kaynakların yönetilmesi için işgücünün sahip olduğu yetenekler ve motivasyon son derece önemlidir. Ekonomik, sosyal ve kültürel koşulların yanı sıra işgücünün yeterliliği ve istekliliği de işgücünün verimliliğini doğrudan etkilemektedir.

Bu çalışma kapsamında tarım işletmelerinin sahip olduğu işgücü kaynaklarının mikro ölçekte analiz edilmesine yönelik verimlilik analizi gerçekleştirilerek; tarımsal işgücüne yönelik politikalara katkı sağlaması beklenen çözüm önerileri geliştirilmiştir. Tarım işletmelerinin üretim faaliyetlerini kayıt altına almamaları nedeniyle işletmeciler ile 2019 yılı içerisinde yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilerek işgücü çeşitlerine ve çalışma olanaklarına ait bilgiler edinilmiştir. İşin nevine göre çalışma performanslarının ve iş ilişkilerinin değişmesi nedeniyle çalışma kapsamında işletme tipolojileri sınıflandırması yapılmıştır. İşgücü verimliliğinin değerlendirilmesinde ise ekonomik, sosyal ve kültürel farklılıkların anlaşılabilmesi için işgücü çeşitleri üzerinden bir sınıflandırma gerçekleştirilmiştir.

MATERYAL – YÖNTEM

Materyal

Bu çalışma kapsamında tarım sektöründeki işgücü çeşitlerine göre verimliliğin analiz edilmesine yönelik hem birincil hem de ikincil verilerden yararlanılmıştır. Birincil verilerin elde edilmesinde Konya ilinde tabakalı tesadüfi örnekleme yöntemine göre belirlenen tarım işletmeleriyle yapılan yüz yüze anketlerden elde edilen bilgilerden yararlanılmıştır. İkincil verilerin derlenmesinde ise konu ile ilgili yapılan benzer proje raporlarından, kitap, makale ve dergilerden faydalanılmıştır.

Yöntem

Çalışma alanının belirlenebilmesi için işletme büyüklükleri referans alınmış ve toplam arazi varlığı üzerinden bir değerlendirme yapılmıştır. Bunun temel sebebi işletme ölçeğine göre işgücü ihtiyacının artmasıdır. Konya ilinin toplam arazi varlığının ve işletme dağılımının %61,94'ünü temsil etmesi dolayısıyla; Ereğli, Karapınar, Çumra, Hadim, Bozkır, Seydişehir, Beyşehir, Yunak, Akşehir, Ilgın, Altınekin, Kulu, Cihanbeyli, Karatay ilçeleri örnekleme seçilmişlerdir. Çalışma alanında anket yapılacak işletme sayısının belirlenmesi için “Tabakalı Tesadüfi Örnekleme Yöntemi” kullanılmıştır.

$$n = \frac{\sum(Nh * Sh)^2}{N^2 * D^2 + \sum(Nh * Sh^2)}$$
$$D^2 = \frac{d^2}{z^2}$$

Formülde;

n: Örnek sayısı,

N: Ana kitledeki işletme sayısı,

Nh: h'inci tabakadaki işletme sayısı,

Sh: h'inci tabakanın varyansı,

d: Ana kitle ortalamasından izin verilen hata payı,

z: Hata oranına göre standart normal dağılım tablosundaki z değerini ifade etmektedir. Ana kütleden çekilen örnek sayısının belirlenmesinde %5,00 hata ve %99,00 güven sınırları içerisinde çalışılmış olup örnek sayılarının tabakalara dağıtılmasında aşağıdaki formül kullanılmıştır (Yamane, 1967). Çalışma kapsamında toplam 268 tarım işletmesi ile yüz yüze yöntemle anket yapılmıştır.

Tablo 1. İşletme Genişlik Gruplarına Göre Örnek İşletme Sayıları (Adet)

İşletme Büyüklüğü	Nh	Sh	Ortalama	CV	Nh*Sh	Nh*(Sh)2	n
15-50	18.888	9,94	32	31,05	187.654,98	1.864.379	18
51-150	28.873	28,47	91,56	31,09	821.892,08	23.395.788	78
151-500	18.900	81,42	247,08	32,95	1.538.797,84	125.285.651	145
501-+	1.477	195,27	605,56	32,25	288.409,85	56.317.021	27
Toplam	68.138				2.836.754,75	206.862.839	268

İşgücünün verimliliği hesaplanırken hem işgücü çeşidine hem de işletme tipolojisine göre bir sınıflandırma yapılmıştır. Bu sınıflandırmanın temel sebebi işgücü verimliliğinin işgücünün niteliklerine ve yeterliliklerine göre değişiyor olması ve işletmede yetiştirilen ürünlere göre çalışma şekillerinin değişmesinden kaynaklanmaktadır. Tarım işletmelerindeki işgücünün dağılımı belirlenirken Bayramoğlu ve Bozdemir (2020)'in terminolojik işgücü sınıflandırması ve işletme tipolojilerinin belirlenmesinde Çelik (2017)'in genel işletme tiplerine yönelik sınıflandırması referans alınmıştır. Genel işletme tipleri;

P1. Uzmanlaşmış Tarla Bitkileri Yetiştiriciliği (UTBY)

P2. Uzmanlaşmış Bahçecilik (UBBY)

P3. Uzmanlaşmış Uzun Ömürlü Bitkiler (Meyve) Yetiştiriciliği (UDBY)

P4. Uzmanlaşmış Otlayan Hayvan Yetiştiriciliği (Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvanlar) (UOHY)

P5. Uzmanlaşmış Tek Mideli Hayvan Yetiştiriciliği (Kanatlı Hayvanlar ve Tavşan) (UTMHY)

P6. Karışık Bitkisel Ürün Yetiştiriciliği (KBÜY)

P7. Karışık Hayvan Yetiştiriciliği (KHY)

P8. Karışık Bitkisel Ürün ve Hayvan Yetiştiriciliği (KBHY)

P9. Sınıflandırılmayan İşletmelerdir (USI) (Çelik, 2017).

Verimlilik kavramının teknik ifadesi üretilen mal ya da hizmetin elde edilmesinde kullanılan mal veya hizmetler bileşeni arasındaki orandır. Kısaca üretilen çıktının üretim sürecinde kullanılan girdiye oranıdır (Prokopenko, 2005). Örnek seçilen tarım işletmelerinde işgücü verimliliği hesaplanırken; elde edilen toplam üretim miktarının (genellikle üretim değeri), işletmede kullanılan işgücüne (işçi sayısı veya çalışma saati) oranı hesaplanmıştır (Çiftlikli, 1988).

$$\text{İşgücü Verimliliği} = \frac{\text{İşletmede Üretilen Toplam Ürün Miktarı}}{\text{Üretimde Kullanılan İşgücü Miktarı}}$$

Çalışma kapsamında basit bir verimlilik değerlendirilmesi yapılmış ve işletmelerin üretim faaliyetleri sonucunda elde ettikleri GSÜD çıktı olarak belirlenmiştir. Girdi olarak ise işgücünün çalışma süreleri dikkate alınmıştır. Çalışma saati işletmedeki toplam çalışılan gün sayısının 8 ile çarpımından elde edilmiştir. Özellikle mevsimlik tarım işçilerinin gün doğumundan gün batımına kadar olan zaman diliminde ağır çalışma koşullarında üretim faaliyetlerine katıldıkları bilinmektedir. Fakat literatürde işgücü çeşitlerinin çalışma sürelerine dair bir bilgi bulunmaması nedeniyle; Oğuz ve Mülâyim (1997) tarafından belirlenen “tarımda çalışılabilir gün sayısı 280 gün - günlük 8 saat” zaman dilimi referans alınmıştır.

ARAŞTIRMA BULGULARI

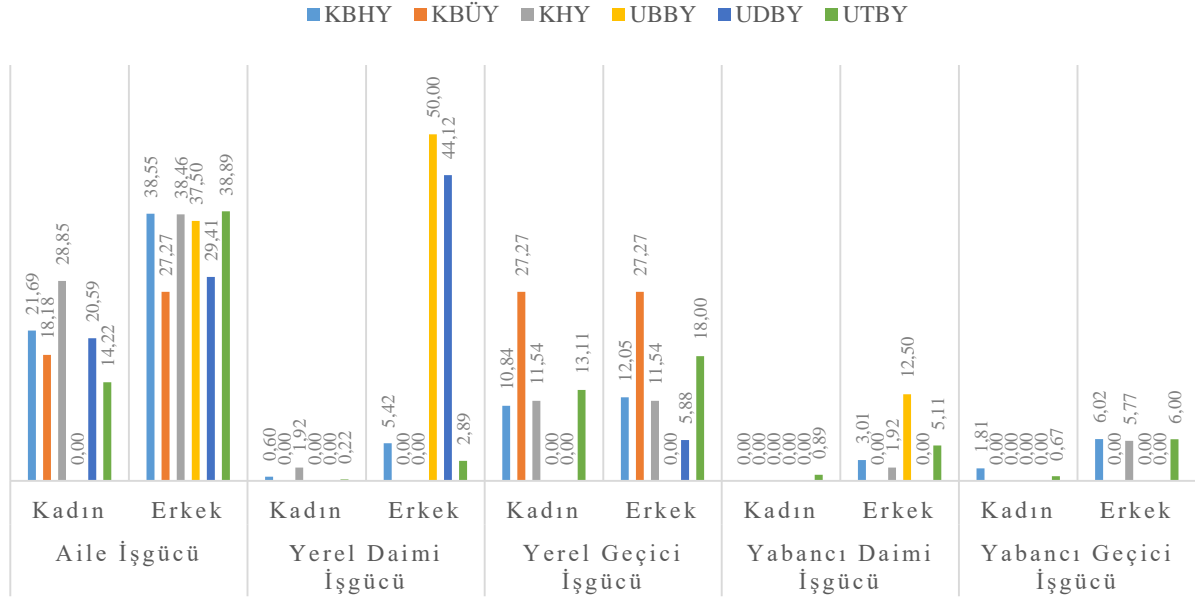
Tarım işletmelerinde işgücü verimliliğinin belirlenebilmesi için işletme tipolojilerinin ve işgücü çeşitlerinin bilinmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Çalışma kapsamında incelenen işletmelerde işgücü varlığının dağılımı Grafik 1’de incelenmiştir. Cinsiyet farkı gözlemlenmeden işletmeler ortalaması incelendiğinde işletme içi işgücünün toplam işgücü içerisindeki payının %54,58 olduğu belirlenmiştir. Buna karşılık işletme dışı işgücünün payı ise %45,42’dir. İncelenen tarım işletmelerinde işgücü ihtiyacının önemli bir kısmının işletme dışından karşılanmaktadır. Aile işgücünün yetersiz olması ya da aile bireylerinin tarımsal üretim süreçlerine dâhil olmayı istememeleri, arazi varlığının geniş olması, üretim desenine bağlı olarak bakım ve hasat dönemlerinde ek işgücüne ihtiyaç duyulması, üretim faaliyetlerinin çeşitliliği işletme dışından istihdamı gerektirmektedir.

Terminolojik sınıflandırmaya göre “işletmeci” tanımının kapsamına giren işletme içi işgücünün tamamı erkeklerden oluşmaktadır. İşletme içinde ücretsiz aile işgücünü temsil eden kişilerin ise %78,64’ü kadın, %21,36’sı erkektir. Ücretsiz aile işgücünü temsil eden kadınlar tüm üretim süreçlerinde rol almalarına rağmen görünmez emeğin temsilcileridirler. Kadınlar kayıtdışı istihdama konu olmasalar da emekleri karşılığında bir ücret talep etmedikleri ya da ücretlendirilmedikleri için ekonomik görünmezlikleri söz konusudur. Ücretsiz aile işgücünü temsil eden erkekler genellikle eğitimlerine devam eden veya esas gelir kaynağı tarım dışı sektörler olan fakat ihtiyaç duyulan üretim süreçlerinde işletmeye işgücü desteği veren hane üyeleridir. Yerel işgücü varlığının incelenen işletmelerde toplam işgücünün %34,26’sı, yabancı işgücünün ise %11,16’sı olduğu belirlenmiştir. Toplam işgücünün %32,40’ı yerli ve yabancı mevsimlik (mevsimlik) işgücünden oluşmaktadır.

Kadınlar tarımsal üretimin tüm aşamalarında yer almalarına rağmen işletme içi faaliyetlerde en çok üretime katıldıkları işletme tipolojisi uzmanlaşmış hayvan yetiştiriciliği faaliyetleridir (%28,45). Ücretsiz aile işçiliğinden sonra kadınlar en çok %27,27 ile KBHY’de üretim yapan işletmelerde yerel mevsimlik işgücü olarak istihdam edilmektedirler. Erkekler ise işletme sahibi olmalarına rağmen tarla bitkileri yetiştiriciliğinde işgücüne dâhil olmaktadır (%38,89). İşletmecilerin aynı zamanda reel işgücünü oluşturmalarının sebebi tarım

işletmelerinin kurumsal bir yapıya sahip olmamasından ve üretime yönelik maliyet minimizasyonunun hedeflenmesinden kaynaklanmaktadır. UBBY’de işletmeler en çok yerel daimi erkek gücü istihdam eden işletmelerdir. Yerel işgücünün bahçecilik faaliyetlerinde tercih edilmesinin temel sebebi; çok yıllık üretim süreçlerini kapsayan bu faaliyetler çerçevesinde geliştirilmiş uzun süreli iş ilişkilerinin olmasından kaynaklanmaktadır. İşletme sahipleri bahçecilik işleri için uzun süredir birlikte çalıştıkları ve üretim süreçlerinde deneyimli olan kişileri tercih etmektedir.

Grafik 1. İşletme Tipolojilerine Göre İşgücü Çeşitlerinin Dağılımı

İncelenen işletmelerde işletmecilerin yaş ortalaması 51, aile işgücünde yer alan kadınların yaş ortalaması 48’dir. İşletme dışından istihdam edilen kişilerin yaş ortalaması ise kadınlarda 30, erkeklerde 32’dir. Tarım sektöründeki işletme içi işgücünün yüksek yaş ortalamasına karşı işletme dışından istihdam edilen kişilerin yaş ortalaması daha düşüktür. Yaş ortalaması hem çalışma performansını hem de işgücünün verimliliğini doğrudan etkileyen faktörlerden biridir. Ayrıca tarımsal işgücünün sürdürülebilirliğinin sağlanması için de genç nüfusun üretime katılımı önemlidir. Yerel işgücü olarak istihdam edilen kişilerin %75,48’i araştırma bölgesinde ikamet eden kişilerden, %24,52’si ise Şanlıurfa, Mersin ve Hatay illerinden gelen yerel gezici mevsimlik işgücüdür. Yabancı gezici mevsimlik işgücünün tamamı ise Suriyeli’dir. Yerel daimi yerel işgücünün tamamı araştırma bölgesinde ikamet eden kişiler olup yabancı daimi işgücünün %77,60’ı Afgan, %22,40’ı Suriyelidir.

Ücret; belirli bir zaman periyodunda harcanan zihinsel ya da fiziksel insan gücüne ödenen faktör fiyatıdır. Emegün somut ifadesi olan ücret; alınan hizmetin karşılığına, ağırlığına, önem derecesine, barındırdığı risklere, gerektirdiği niteliklere, içinde bulunan ekonomik ve fiziksel şartlara göre farklılaşır (Kestane, 2003). Tarım sektöründe işletme içi işgücünü olarak istihdam edilen işverenler; işletmenin faaliyetlerini sürdürmek, kendilerinin ve ailelerinin

yaşam masraflarını karşılamak için çalışırlar. Kadınlar ise genellikle üretim sürecine katkı veren, emeğinin ücret karşılığı olmayan ve gönüllülük esasında çalışan ve/veya çalışmak durumunda olan ücretsiz aile işçileridir. Dolayısıyla işletme içi işgücünün ücret karşılığının hesaplanmasında işletmecilerin beyanları dikkate alınarak; benzer bir performansa ödemeye razı olacakları ücret karşılığı üzerinden değerlendirme yapılmaktadır. Tarım işletmelerinde işletme dışından gelen işgücünün emek karşılığı ise aynî ya da nakdi bir ücret karşılığında ödenmektedir. İncelenen işletmelerde işletme dışı işgücünün tamamı nakdi ücret karşılığında çalıştıkları için mevcut reel fiyatlar üzerinden değerlendirme yapılmıştır.

Çalışma kapsamında incelenen işletmelere ait işgücü ücret karşılıkları Tablo 2’de incelenmiştir. İşletmeler ortalamasına göre kadınların ve erkeklerin ücret karşılıklarının farklılaştığı görülmektedir. Tarım sektöründe de diğer sektörlerde olduğu gibi cinsiyet temelli farklı ücret politikaları vardır. Tüm işgücü çeşitlerinin ortalamasında kadınların günlük ücretleri 75,42 TL, erkeklerin günlük ücretleri 99,18 TL’dir. Cinsiyete göre ücretler arasında %23,96 oranında farklılık bulunmaktadır. T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’nın 2020 yılı için belirlediği günlük brüt asgari ücret karşılığı ise 98,10 TL’dir. Tarım sektöründe istihdam edilen erkekler asgari ücretten %1,09 daha fazla, kadınlar ise %23,12 daha az gelir elde etmektedirler. Tarım sektöründe çalışanların sosyal güvencelerinin olmaması nedeniyle brüt asgari ücret üzerinden bir karşılaştırma yapılmıştır. İşverenler; oluşan ücret farklılıklarının temel sebebinin yapılan işin özelliklerinden kaynaklandığını beyan etmişlerdir. Kadınlar; bitkisel üretimde bakım ve hasatta, hayvansal üretimde bakım ve beslemede görev almakta ve daha çok emek yoğun faaliyetlerde bulunmaktadır. Erkekler ise emek yoğun üretim faaliyetlerine ek olarak teknik ve teknolojik bilgi gerektiren iş süreçlerinde de (yağmurlama sistemlerinin hazırlanması, makineli hasat vb.) görev almaktadırlar. Tarım işletmelerinde teknoloji kullanımı üretim faaliyetlerinde zamandan tasarruf edilmesine ve ürün kalitesinin artırılmasına yönelik hasat tekniklerinin kullanılmasına katkı sağlamaktadır. Bu nedenle işletmeciler erkek çalışanlara kadınlara kıyasla daha iyi ücret ödemektedir.

Tablo 2. İncelenen İşletmelerde İşgücü Çeşidine Göre Ücret Karşılıkları (Gün / TL)

İşletme Tipolojileri	İşletme İçi İşgücü		İşletme Dışı İşgücü							
	Ücretsiz Aile İşgücü	İşveren	Daimi Yerel İşgücü		Mevsimlik Yerel Yerleşik İşgücü		Daimi Yabancı İşgücü		Mevsimlik Gezici Yabancı İşgücü	
			Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
KBHY	72,92	92,5	70,00	84,40	82,11	113,73	0,00	86,00	70,00	127,75
KBÜY	86,67	106,67	0,00	0,00	73,83	100,00	0,00	0,00	0,00	0,00
KHY	87,14	103,50	65,00	0,00	93,33	105,00	0,00	80,00	0,00	103,33
UBBY	0,00	113,65	0,00	81,50	0,00	0,00	0,00	78,45	0,00	0,00
UDBY	80,00	92,50	0,00	75,50	0,00	95,85	0,00	0,00	0,00	0,00
UTBY	81,20	99,11	70,00	111,02	94,05	136,03	73,05	85,83	66,60	110,00
İÖ	81,59	100,25	68,33	89,34	85,83	110,12	73,05	82,57	68,30	113,69

Çalışma kapsamında incelenen tarım işletmelerinin Gayrisafi Üretim Değeri (GSÜD) ve işgücü çeşidine göre çalışma süreleri Tablo 3’de verilmiştir. İşletme tipolojilerine göre dekara en yüksek GSÜD elde eden işletmeler UDBY’dır. En yüksek çalışma süresine sahip olan işletmeler ise dekara 130,51 çalışma saati ile KHY işletmeleridir. KHY işletmeler aynı zamanda ücretsiz aile işgücü çalışma saati en yüksek olduğu gruptur (11,34 çalışma saati/da). KHY işletmelerinde daimi istihdam edilen kadınlarında yoğun çalışma sürelerine (74,56) sahip oldukları ve diğer işgücü çeşitlerine kıyasla daha çok tercih edildikleri görülmektedir. Dolayısıyla KHY işletmeler kırsalda kadın istihdamı açısından önemlidir. Bu grup içerisinde işverenlerin çalışma saatleri de diğer gruplar ile kıyaslandığında yüksektir (18,61 çalışma saati/da).

Tablo 3. İşletme Tipolojilerine Göre GSÜD ve İş Kapasitesi

İşletme Tipolojileri	İşletme İçi İşgücü			İşletme Dışı İşgücü							
	GSÜD/da (TL)	Ücretsiz Aile İşgücü	İşveren	Daimi Yerel İşgücü		Mevsimlik Yerel Yerleşik İşgücü		Daimi Yabancı İşgücü		Mevsimlik Gezici Yabancı İşgücü	
		Çalışma Saati /da (Kadın)	Çalışma Saati /da (Erkek)	Çalışma Saati /da (Kadın)	Çalışma Saati /da (Erkek)	Çalışma Saati /da (Kadın)	Çalışma Saati /da (Erkek)	Çalışma Saati /da (Kadın)	Çalışma Saati /da (Erkek)	Çalışma Saati /da (Kadın)	Çalışma Saati /da (Erkek)
KBHY	2.132,79	7,19	12,96	24,62	25,63	24,87	2,16	0,00	13,09	6,20	3,82
KBÜY	869,00	4,72	10,18	0,00	0,00	3,55	8,70	0,00	0,00	0,00	0,00
KHY	3.608,74	11,34	18,61	74,56	0,00	2,86	3,99	0,00	12,00	0,00	7,15
UBBY	4.432,50	0,00	8,43	0,00	73,51	0,00	0,00	0,00	1,04	0,00	0,00
UDBY	6.489,00	2,67	3,33	0,00	45,00	0,00	0,09	0,00	0,00	0,00	0,00
UTBY	1.067,02	6,15	9,02	12,00	22,07	3,49	2,41	0,00	8,08	2,83	3,58

İşgücü çeşitlerine göre verimlilik değerleri ise Tablo 4’te incelenmiştir. Her işletmede yüksek istihdam sürelerinde işgücü verimliliğinin azaldığı, kısa istihdam dönemlerinde ise verimliliğin arttığı bilinmektedir (Sibson, 1991). Çalışma kapsamında hesaplanan işgücü verimlilik değerlerinde de benzer bir sonuç elde edilmiştir. İşletme içi işgücünün tarımsal faaliyetlerin tümünde yer alması ve üretim süreçlerine tam katılımları; işgücü verimliliklerinin azalmasına neden olmuştur. Tüm üretim süreçlerinde yer almak aynı zamanda uzmanlaşmayı da engellemektedir. Verimlilik düzeyleri diğer işgücü çeşitlerine göre yüksek olan mevsimlik yerli ve yabancı erkek işgücünün verimlilikleri karşılaştırıldığında yerel işgücünün daha verimli olduğu görülmektedir. Verimlilik farklılıklarının temel sebebi teknik bilgi ve teknoloji kullanım düzeyinin farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Mevsimlik işgücünde yerel işgücü kaynağı bölgede üretilen üretim deseni hakkında bilgi sahibidir. Ürünlere göre kullanılan girdilerin yönetiminde başarılı olup teknoloji kullanımında (ekim ve hasat makinelerinin kullanımı, sulama sistemlerinin kurulumu vb.) etkin rol almaktadır. Dolayısıyla zamanın başarıyla yönetilmesine katkı sağlayan yerel işgücü; hem üretimin kalitesini artırır hem de kazanca yönelik kârlılık yaratır. Bu nedenle yerel işgücü doğrudan işletmedeki verimliliği de artırmış olur. Ancak yabancı gezici işgücü işletmede daha kısa süreli ve emek yoğun bir çalışma performansı gösterdiği için verimlilikleri daha düşüktür. Ayrıca Afgan ve Suriyeli çalışanların farklı kültürlerde yetişmiş olmaları, iş disiplinlerinin farklılık arz etmesi, sosyal

ve ekonomik entegrasyon sürecinde olmaları, dil bilgisi düzeyinden kaynaklanan ekonomik problemler yaşamaları vb. durumlar çalışma performanslarını olumsuz etkileyerek işgücünün verimliliğinin azalmasına neden olmaktadır. Bu olumsuzluklara ek olarak kayıtdışı çalışma koşullarından da dolayı yabancı işgücü yerel işgücüne göre dezavantajlı olup daha ağır çalışma koşullarına sahiptir. İşletmeler ortalamasında olmasa da işletme tipolojilerine göre ücret dağılımı incelendiğinde mevsimlik gezici yabancı işgücünün, mevsimlik yerel işgücüne kıyasla nispeten ücretlerinin düşük olduğu görülmektedir (Tablo 2). Ücret düşüklüğü; motivasyonu ve işe bağlılığı olumsuz etkileyeceğinden işgücünün verimliliğinin de azalmasına neden olmaktadır.

Tablo 4. Tarımsal İşgücü Çeşitlerine ve İşletme Tipolojilerine Göre İşgücü Verimliliği

İşletme Tipolojileri	İşletme İçi İşgücü		İşletme Dışı İşgücü							
	Ücretsiz Aile İşgücü	İşveren	Daimi Yerel İşgücü		Mevsimlik Yerel Yerleşik İşgücü		Daimi Yabancı İşgücü		Mevsimlik Gezici Yabancı İşgücü	
			Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
KBHY	296,63	164,57	86,63	83,21	85,76	987,40	0,00	162,93	344,00	558,32
KBÜY	184,11	85,36	0,00	0,00	244,79	99,89	0,00	0,00	0,00	0,00
KHY	318,23	193,91	48,40	0,00	1.261,80	904,45	0,00	300,73	0,00	504,72
UBBY	0,00	525,80	0,00	60,30	0,00	0,00	0,00	4.262,02	0,00	0,00
UDBY	2.430,34	1.948,65	0,00	144,20	0,00	72.100,00	0,00	0,00	0,00	0,00
UTBY	173,50	118,29	88,92	48,35	305,74	442,75	0,00	132,06	377,04	298,05

SONUÇ

İncelenen tarım işletmelerinde işletmeciler erkeklerden oluşmakta ve genellikle kadınlar üretim süreçlerinde ücretsiz aile işgücü olarak rol almaktadırlar. İşletme içi işgücü olarak tanımlanan işveren ve ücretsiz aile işgücü araştırma bölgesindeki tarımsal üretimde istihdam edilen nüfusun %54,58'ini oluşturmaktadır. İşletme dışından istihdam edilen nüfusun toplam işgücü içerisindeki oransal değeri ise %45,42'dir. İşletmecilerin yaş ortalaması 51, aile işgücünde yer alan kadınların yaş ortalaması 48; işletme dışından istihdam edilen kadınların yaş ortalaması 30, erkeklerin ise 32'dir. İşletme dışından üretim faaliyetlerine katılan nüfusun sahip olduğu yaş avantajı tarımsal üretimin sürdürülebilirliği açısından önem arz etmektedir. Tarımsal üretimde istihdam edilen genç nüfus için istihdam olanaklarının oluşturulamaması sonucunda bireyler zaman içerisinde kent alanlarında daha iyi ekonomik ve sosyal imkânlar sunan ya da sosyal güvence oluşturan işleri tercih etmeye başlamaktadırlar. Fakat kırdan göç eden nüfus yeterli eğitim ve beceriye sahip olmamaları nedeniyle zaman içerisinde işsiz kalmakta, daha kötü koşullarda çalışmaya zorlanmakta ya da kayıtdışı istihdama katılmaktadırlar. Kırsal alanda sahip olunan ve istihdam edilen genç nüfusun planlanması, tarımsal üretime etkin katılımlarının sağlanarak kırsal alanda yeni istihdam alanlarının oluşturulması durumunda; kırdan kentlere göçün azaltılmasına, kırsal yaşamın yapılandırılmasına ve yapısal işsizliklerin azaltılmasına katkı sağlanacaktır.

Tarımsal üretimin ve kırsal istihdamın önemli bir parçası olan kadınlar üretime yönelik tüm aşamalarında yer almaktadırlar. İşletme tipolojilerine göre yapılan sınıflandırma kapsamında kadınlar oransal olarak en çok %28,45'le uzmanlaşmış hayvan yetiştiriciliği faaliyetlerinde görev almaktadırlar. Ücretsiz aile işçiliğinden sonra kadınlar oransal olarak en çok %27,27 ile küçükbaş hayvancılık işletmelerinde yerel mevsimlik işgücü olarak istihdam edilmektedirler. Hayvancılık faaliyetleri bitkisel üretime kıyasla emeğin sürekliliği ve sürdürülebilirliğini gerektirmektedir. Kadınlar bu nedenle tarımsal üretimde sürekli emek arzı ile ön plana çıkmaktadırlar. Fakat kadınların çalışma şekillerinin genellikle ücretsiz aile işçiliği kapsamında gönüllü faaliyetlere dayanması ya da ücretlendirmeden kaynaklanan nedenlerle düşük olması emeğin görünürlüğünü olumsuz etkilemektedir. Çalışma alanındaki ücretlendirme yapısına göre kadınların günlük ücretleri 75,42 TL, erkeklerin günlük ücretleri ise 99,18 TL'dir. Ücret adaletsizliğinin azaltılabilmesi için kadınların tarım teknolojilerini kullanma konusunda bilgilendirilmesi gerekmektedir. Ayrıca ekonomik kazanç elde etmek isteyen kadınlar ile görüşmeler gerçekleştirilerek ihtiyaç analizleri yapılmalı ve üretim desenine uygun iş haritaları hazırlanarak sivil toplum kuruluşları aracılığıyla kadınlar için alternatif gelir kaynakları oluşturulmalıdır. Üretim sürecinde meydana gelen ücret eşitsizliklerinin giderilmesi için kırsal alanda işgücünün örgütlenmesi sağlanmalıdır. Tarımsal işgücüne yönelik; sendikal faaliyetlerin gerçekleştirilmesi, özlük haklarının korunmasına yönelik düzenlemelerin yapılması ve sosyal güvence imkânlarının oluşturulması gerekmektedir. Ayrıca üretim süreçlerinde etkin rol alan işgücü çeşitlerinin kayıt altına alınması için projeler gerçekleştirilmelidir.

Kadınlar ve erkekler arasında oluşan ücret farklılıkları aynı zamanda teknoloji kullanım düzeyinin farklılaşmasından kaynaklanmaktadır. Teknoloji kullanımı ve sahip olunan teknik bilginin düzeyi işgücünün verimlilik düzeyini de doğrudan etkileyen faktörler içerisinde yer almaktadır. Yerel işgücünün bölgede üretilen üretim deseni hakkında bilgi sahibi olmaları, teknoloji kullanımında (ekim ve hasat makinelerinin kullanımı, sulama sistemlerinin kurulumu vb.) etkin rol almaları; işe yönelik uzmanlaşma şansına sahip olmalarına ve daha verimli bir çalışma performansı göstermelerine katkıda bulunmaktadır. İşgücü verimliliğinin tüm işgücü çeşitlerinde sağlanabilmesi için sahip olunan işgücü kaynağına yönelik eylem planlarının oluşturulması, uluslararası kuruluşların destek ve teşvikleriyle hem nitelik hem de nicelik bakımından işgücü varlığının analiz edilmesi, iş becerilerinin geliştirilmesine yönelik eğitim ve yayım faaliyetlerinin sahada gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

İşgücünün verimliliğini etkileyen en önemli faktörlerden biri de kültürdür. Afgan ve Suriyeli çalışanların farklı kültürlerde yetişmiş olmaları, iş disiplinlerinin Türkiye'deki çalışma koşullarına göre farklılık arz etmesi, sosyal ve ekonomik entegrasyon sürecinde olmaları, dil bilgisi düzeyinden kaynaklanan ekonomik problemler yaşamaları vb. durumlar çalışma performanslarını olumsuz etkileyerek işgücünün verimliliğinin azalmasına neden olmaktadır. Bu nedenle göçmen ve mülteci işgücü kaynağının istihdam edilmesine yönelik yaşanan

problemlerin ortadan kaldırılması ve işgücü verimliliklerinin artırılmasına yönelik projeler gerçekleştirilmelidir. Özellikle kültürel entegrasyona yönelik yerel ve yabancı işgücünün ortak katılımını teşvik eden, tarımsal üretime yönelik işbirliği ve uzmanlaşmaya katkı sağlayacak, ortak girişimler için destek oluşturacak projelerin kırsal alanlarda uygulanması sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Bayramoğlu, Z., Bozdemir, M. 2018. “Tarımda teknoloji kullanımının işgücü verimliliği ve istihdama etkisi”, Uluslararası Ekonomi Araştırmaları ve Finansal Piyasalar Kongresi, 12-14 Nisan, 417-434.
- Bayramoğlu, Z., Bozdemir, M. 2020. “Tarım sektöründe işgücü terminolojisinin tanımlanması”, Türk Tarım Dergisi - Gıda Bilimi ve Teknolojisi, 8(3), 773-783.
- Çelik, Y. 2017. “AB çiftlik muhasebe veri ağı sistemi (veri toplama ve analiz yöntemi)” (1. Baskı). İstanbul: İdeal Kültür ve Yayıncılık.
- Çiftlikli, M. 1988. “İşgücü verimliliğinin artırılması”, T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 3(2).
- Dünya Bankası, 2021. <https://data.worldbank.org/indicator/SL.AGR.EMPL.ZS>, Erişim Tarihi: 20.05.2021.
- Kestane, D., 2003. “Performansa dayalı ücret sistemi ve kamu kesiminde uygulanabilirliği”, Maliye Dergisi, 142, 126-142.
- Mihaljek, D. and Saxena, S., 2010. “Wages, productivity and structural inflation in emerging market economies”, Bank for International Settlements Papers, 49, 53-75.
- Oğuz, C. ve Mülayim, Ü., 1997. “Konya’da sözleşmeli şeker pancarı yetiştiren tarım işletmelerinin ekonomik durumu”, S.S. Konya Pancar Ekicileri Eğitim ve Sağlık Vakfı Yayınları, Konya.
- Prokopenko, J., 2005. “Verimlilik yönetimi uygulamalı el kitabı”, (6. Basım). Ankara: Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları.
- Sibson, E. B., 1991. “İşletmelerde işgücü verimliliğinin artırılması”. Eskişehir: Bilim Teknik Yayınevi.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2021. <https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=37484>, Erişim Tarihi: 20.05.2021.
- Yamane, T. 1967. “Statistics: an introductory analysis”, 2nd Edition, New York: Harper and Row.

FİĞÜRDEN SOYUTA HAREKET: İTALYAN FÜTÜRİZMİNİN SÜPREMATİZM VE KONSTRÜKTİVİZM ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

MOVEMENT FROM THE FIGURE TO THE ABSTRACT: THE EFFECTS OF ITALIAN FUTURISM ON SUPREMATISM AND CONSTRUCTIVISM

Dr.Öğr.Üyesi Zekiye Aslıhan Öztürk
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Güzel Sanatlar Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Resim Bölümü
aslihankusoglu@gmail.com, 5357748414
Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-6837-4995>

ÖZET

20.yüzyılın başı, yaşanan siyasi, sosyal, bilimsel ve ekonomik gelişim ve değişimler açısından dünya tarihinde geçmiş birçok döneme kıyasla hareketli bir zaman dilimi olarak bilinir. Avrupa'da bir yüzyıl öncesinde rayına oturarak meyvelerini vermeye başlayan Sanayi Devrimi ile yaşanan zenginleşme, bununla birlikte yine iki kıtada birden yükselen devrimlerin yeniden şekillenen toplumlar, aslında Aydınlanma Çağı ve felsefesinin getirileridir. Özellikle devrimlerin yaşanması ile haritaların yeniden biçimlenmesi, yönetim şekillerinin sorgulanır hale gelmesi, sanayinin yükselmesi ile makineleşmenin hızlanarak hızlı üretim yapan bir toplumun oluşması, 20. yüzyılın başında düşünce ve sanatın şekillenmesi için gerekli ortamı hazırlamıştır.

İtalya'da Fütürizm (Gelecekçilik), bu hız, güç ve hareket tutkunu yüzyılın tam başında yerini alarak zamanında ve kendinden sonra gelecek birçok akımı etkilemiştir. Yeni bir toplum yaratma güdüsüyle harekete geçen İtalyan Fütüristlerin, hayatın ve sanatın her alanına yönelik manifestoları, doğrudan mevcut olan düzenin ve sanatın tamamen yıkılması ve yerine yepyeni bir sistemin getirilmesi üzerine kuruludur. Plastik sanatlarda hız, hareket, güç gibi elemanlarla desteklenen yeni bir figüratif resmi oluşturmanın peşinde koşan Fütüristlerin yüzyılın ruhuyla tam bir örtüşme sağlayan düşüncesinin yansımalarını, sanatta soyut bir anlatım dili seçen Süprematizm ve Konstrüktivizm akımlarında bile görmek, sanatın düşünce altyapısını anlamak açısından etkileyicidir. Tamamen soyut formları resme dahil ederek resmi sıfır noktasına indirgeyen Süprematizm ve sanatı soyut bir inşa olarak oluşturan Konstrüktivizm akımlarında Fütürizmin hareket algısı yaratma, endüstriyel malzeme kullanımının teşvik edilmesi, geometri, hız çizgileri gibi birçok yönelimi görülmektedir. Özellikle 1917 Rus Devrimi'nin gerçekleşmesinin ardından yaşanan yeni Rus toplumunu yaratma aşamasında aktif görev alan Süprematizm ve Konstrüktivizmin yine bu düşüncede de yeni toplum inşasını yoğun şekilde benimseyen Fütürizmin ideallerini paylaştıkları açıktır.

Araştırmada akımların geliştikleri dönemde iki ülkede yaşanan koşullar ve bunların akımları nasıl şekillendirdiği incelenmiş, İtalyan Fütürizminin Süprematizm ve Konstrüktivizm üzerindeki etkilerini yapıtlar karşılaştırılarak değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Fütürizm, Süprematizm, Konstrüktivizm, Rus Devrimi, manifesto, soyut

ABSTRACT

The beginning of the 20th century is known as a lively period in terms of political, social, scientific and economic developments and changes compared to many periods in world history. The enrichment experienced with the Industrial Revolution, which started to bear its fruits a century ago in Europe, as well as the reshaped societies of revolutions that rose in both continents are actually the gains of the Enlightenment Age and its philosophy. The reshaping of maps especially with the experience of revolutions, the questioning of the management styles, the rise of the industry and the formation of a fast production society with the acceleration of mechanization prepared the necessary environment for the shaping of thought and art at the beginning of the 20th century.

Futurism in Italy took its place at the beginning of this century, passionate of speed, power and movement, and influenced many trends that will come in time and after it. The Italian Futurists' manifestos for all areas of life and art, motivated by the motive to create a new society, are based on the total destruction of the existing order and art and the replacement of a brand new system. Seeing the reflections of the Futurists, who are in pursuit of creating a new figurative painting supported by elements such as speed, movement and power in plastic arts, which provide a perfect match with the spirit of the century, even in the movements of Suprematism and Constructivism, which choose an abstract expression language in art, is impressive in terms of understanding the thought infrastructure of art. Suprematism, which reduces painting to zero point by including completely abstract forms in painting, and Constructivism, which creates art as an abstract construction, show many trends of Futurism such as creating a sense of motion, encouraging the use of industrial materials, geometry and speed lines. It is clear that Suprematism and Constructivism, which took an active role in the creation of the new Russian society, especially after the realization of the Russian Revolution of 1917, shared the ideals of Futurism, which intensely adopted the construction of a new society.

In the research, the conditions experienced in two countries during the period of their development and how they shaped the currents were examined, the effects of Italian Futurism on Suprematism and Constructivism were evaluated by comparing the works.

Keywords: Futurism, Suprematism, Constructivism, Russian Revolution, manifesto, abstract

GİRİŞ

19.yüzyılın sonuca bağlanmayı bekleyen bütün düşünsel ve sosyal karmaşası ile başlayan 20.yüzyıl, Dünya savaşları, yönetsel devrimler ve buna bağlı şekillenen toplumlar, bilimsel ve teknolojik yenilikler ile üretim biçimlerinin buna bağlı olarak gelişmesi gibi birçok olaya sahne olmuştur. Yüzyılın ilk yarısında döneme egemen olan durum, Dünya savaşlarının kıtalara ve ülkelere yeniden biçim vermesi, ulusların ve bireylerin yeniden tanınması iken, bütün bu ulus anlayışı aynı zamanda çeşitli ülkelerde devrimlerin oluşmasına ve yönetim biçimlerinin değişmesine sebep olmuştur. 1917'de gerçekleşen Rus Devrimi buna iyi bir örnektir. Dünya savaşları ile belirgin şekilde ortaya konulan ilkelerin, yüzyılın ilk çeyreğinde kendini göstermesi ile farklı ülkelerde benzer çıkış noktaları bulunduğunu görmekteyiz.

Aydınlanma Çağı ve felsefesinin ışığında, düşünsel, bilimsel, teknolojik ve üretimsel birçok yeniliğin meydana gelmesi ile şekillenen yaklaşık iki yüz yıllık sürecin ardından topluma yerleşen yeni düşünce sistemi, özellikle bireyin hak ve özgürlüklerini öne çıkaran bir yapıya sahipti. Bütün bu yapılanmanın sanata doğal yansıması, ilk olarak sanatın biçimsel yapısının sorgulanarak değişmesi yönünde olmuştur. Modern sanatın başlangıcı diyebileceğimiz İzlenimcilik ve sonrası akımlarda gördüğümüz bu biçimsel araştırma ve yenilik tutkusunun Aydınlanma felsefesi ile gelen bu yeni bakış açısının bir ürünü olduğu açıktır. Sanatçının tek görevinin artık doğa taklidi, olayları birebir betimlemek olmadığını kabul görmeye başlaması da bu biçimsel devrime önyak olan en önemli düşünsel etmenlerin başında gelmiştir. Sanatçı Modern dönemde, kendi yaratıcılığını ve iç dünyasının derinliğini kullanarak biçimsel arayışlarda bulunma yolunda özgür olmuş, Modern sanat akımlarının itici gücü, genel olarak yeni bakış açıları ve biçimleri ortaya koymak olmuştur. Işık, renk, çizgi gibi temel plastik değerlerin farklı düzenlemelerle ön plana çıkarıldığı ve insan algısında güçlü bir etki yaratma amaçlı kullanıldığı bu akımların en önemlilerinden biri de 1910'larda İtalya'da ortaya çıkmış olan Fütürizm (Gelecekçilik) akımı olmuştur.

İTALYAN FÜTÜRİZMİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ

İtalyan Fütürizmi, Modern sanat kavramını belki de en doğru tanımıyla bünyesinde barındıran akımlardan biri olarak temelini doğrudan bilimsel gelişmeleri takip ederek oluşturmuştur. Manifestolar akımı diye adlandırabileceğimiz Fütürizm akımının her bir sanat akımı için olduğu kadar teknik ve hatta sosyal hayatı düzenleyen konularda da yayınladığı manifestolar olduğu bilinmektedir ve teknik manifestolarında sanat anlayışlarındaki bu bilimsel dayanaklarının kaynaklarını açıklamışlardır. Figürlerin retina üzerinde bir görünüp bir kaybolması gibi konular, Umberto Boccioni'nin teknik manifestosunda görülebilmektedir (Antmen, 2018, s.67).

Yeni başlayan yüzyılın gücünü taşıyan hız, enerji, saldırganlık, teknoloji, hareket, hatta savaş gibi kavramları öne taşıyan bir akım olan Fütürizm, İtalyan düşünür ve edebiyatçı Filippo

Tommaso Marinetti'nin devrimci çağrılarının Fransız Le Figaro gazetesinde yayınlanarak geniş kitlelere ulaşması ile ses getirmiştir. Akımın genel çerçevesini tanıtan *Fondazione e manifesto del Futurismo* (Fütürizmin yapısı ve Manifestosu)'da Marinetti'nin belirttiği üzere akımın düşüncesi, geçmişin sanatlarını ölü, müzeleri ise mezarlıktan farksız olarak değerlendirmekteydi. Fütürist sanatçı grubunun bu sanata karşı çözümü ise onu şiddetle yok edip yerine yeni bir figüratif sanat oluşturmaktı (Marinetti, 1909). Çevresine bu düşüncüyü paylaşan Giacomo Balla, Carlo Carra, Gino Severini, Umberto Boccioni ve Luigi Russolo gibi genç İtalyan sanatçıları toplayan Marinetti'nin bu sanatçılarla ortak olarak yayınladığı birçok manifestoda bu yeni sanatın özellikleri tanıtılmaktaydı.

Fütüristlerin tutkunu oldukları güç, dinamizm, enerji gibi kavramlar, onlar için Modernizm ile eşdeğerdi. Teknolojik gelişmelerin ışığında yeni üretim şekillerinin insan hayatına girmesi ile beraber gelen makineleşme, geleceği inşa etmenin onlara göre en ideal yollarından biriydi. Fütüristlerin düşüncesine göre evrende süregelen bir enerji akışı bulunmaktadır ve Fütürist sanatçılar bu enerjiyi güçlü çizgiler yardımıyla resim ve heykelde oluşturma düşüncesi içerisindeydiler (Prette, 2012, s.319).

Ek 1: Umberto Boccioni, "Futbolcunun Dinamizmi", 1913.

Ek 2: Umberto Boccioni, "Boşluktaki Sürekliliğin Eşsiz Formları", 1913.

Ek 3: Giacomo Balla, “Tasmadaki Köpeğin Dinamizmi”, 1912.

Yeni bir figüratif bir sanat oluşturma çabası içindeki İtalyan Fütüristlerinin bu hız ve hareketi, çizgiler, renkler ve geometrik parçalanmalarla vermeye çalışması, yine Avrupa’da dönemin güçlü akımlarından Kübizm ile benzerlik doğurmuş, fakat Fütürizmin hareketi ön plana alan yapısı onu, Kübizm ya da önceki diğer akımlardan farklı bir noktaya taşımıştır. Dönemin ruhu olan ve yeni başlayan yüzyıl ile doruk noktasına çıkan yeni bir toplum yaratma ülküsünün güdülemesi ile eylemlerine sanatın ve yaşamın her alanında faaliyet alanı arayan Fütürist sanatçıların öncü düşünce yapısı, geleceğin var olan günden çok farklı olarak şekillenmesi düşüncesini cazip bir şekilde sunmakta ve Avrupa’nın düşünsel altyapısını da etkilemekteydi. Biçimsel özgünlüğünü oluşturan hareket ve hız gibi elemanlarla varılan sonuçlar ise adeta zamanda asılı kalmış bir sürekliliği temsil eden, o zamana kadar denenmemiş biçimsel formlardı.

Fütürist manifestoların sanatı ve toplumu şekillendirme düşüncesinin etkilerinin en çok görüldüğü ülkelerden biri olarak Rusya gösterilebilir. Marinetti’nin Fütürist manifestosunun Le Figaro’da yayınlanmasından birkaç ay sonra 1909’da Moskova’da da yayınlanıp yankı bulması ile Fütürizmin Rusya’daki etkinliği başlamış olur. David ve Vladimir Burlyuk Kardeşlerin Rus Fütüristlerine ait ilk cemiyeti kurmasıyla başlayan süreç, daha sonra bu akımı takip eden çeşitli grupların oluşmasıyla devam edecektir (Bocola, 1999, s.308). Avrupa’da dönem içinde var olan diğer sanat akımları içerisinde Rusların Fütürizmi diğerlerine göre daha fazla benimsemesinin sebebi, İtalyan Fütüristlerin resimdeki eski ve kalıplaşmış sanat biçimlerine olan saldırıları ve resimdeki dinamizm yönündeki istekleriydi. Bu dinamizm isteği ile Rusya’da sadece sanatsal yönü ile değil bütün olarak değerlendirilip benimsenmekteydi (Bocola, 1999, s.309).

1912 ile 1915 yılları Rus avangardı arasında Kübo-Fütürizm terimi revaçta olan kavramdı. Sanat eleştirmeni Korney Chukovsky tarafından tanımlanan bu terim, dönemin Rusya’sındaki Kübizm ve Fütürizmden etkilenen edebiyatçıları ifade etmekteydi (Erden, 2020, s.210). Marinetti’nin *serata* olarak tabir edilen ve manifestoları ile müzik dinletileri ve edebiyat sohbetlerinin bir karışımı olan akşam gösterilerinin daha sonra Süprematist ve Konstrüktivist sanatçılar olarak adlandırılacak Rus avangardı arasında yaygınlık kazanması yine Fütürizmin doğrudan bir etkisiydi (Erden, 2020, s.210).

Ek 4: Gino Severini, “Hareket halindeki Silahlı Tren”, 1915.

Ek 5: Luigi Russolo, “Sisin Katılığı”, 1912.

Ek 6: Luigi Russolo, “Bir Arabanın Dinamizmi”, 1913.

SÜPREMATİZM AKIMI VE İTALYAN FÜTÜRİZMİNİN SÜPREMATİZM ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Kazimir Maleviç'in 1913 yılında tamamen soyut ve içeriksiz bir resim yaratma gayreti içerisinde çıktığı bir yol olan Süprematizm, resmin dışında olan her şeyi resmin dışına atma

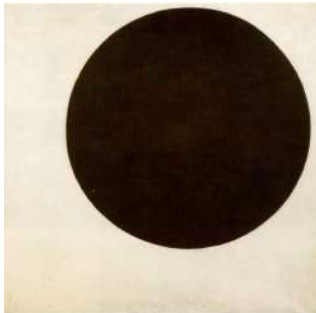

çabası içerisindeydi. Yalnız resmin olduğu bu sonuç, resmin sıfır noktasına ulaşmaktı ve bu sonucu geometrik biçimler haline getirmekteydi. Maleviç'in çevresinde toplanan genç sanatçılarla yükselen ve devrim sürecinde Rusya'da önemli iki akımdan biri olan bu akım, tıpkı Konstrüktivizm gibi çıkışından bir süre sonra halkın hizmetinde bir sanat yaratma ülküsüyle harekete geçmiştir.

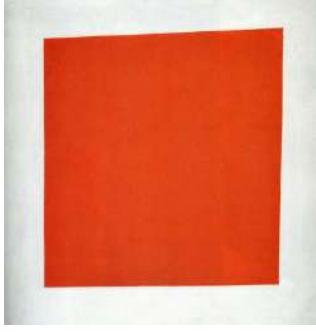
Maleviç'in bu akım için seçtiği Süprematizm kelimesi, kökenini Latince en üst anlamına gelen Suprema'dan alır ve bu akımın sanatçıları için yeni bir çalışma alanını ifade eder. Suprema alanı geometrik - soyut imgelerin var olduğu alandır (Öndin, 2020, s.161). Kübizm ile nesnelerin geometrik formlara indirgenmesi süreci zaten yaşanmıştır ve Süprematizmin bunun devamı niteliğinde olup olmadığı tartışılmasına rağmen Maleviç, Kübizmin doğa taklidine dayalı, bir içeriğe sahip nesnelerin soyut ve geometrik ifade edilmesi olduğunu, oysa Süprematizmin içerikten tamamen arındırılmış bir dünya olduğunu ısrarla vurgulamıştır. (Öndin, 2020, s.161).

Süprematizmde yine döneme damgasını vuran Fütürizmin hareket algısının da yer aldığını görebiliriz. Daha önce bahsedildiği gibi Fütürizm, 20. Yüzyıl başında iki şekilde kullanılan bir terimdi. Modern döneme ait kavramlar, geleceğe ait temalar Fütürizm içerisinde değerlendiriliyordu. Ayrıca yine İtalyan Fütürizminin bu kavramları kapsayarak ele alan ve sanatı bu şekilde oluşturan kimliği de İtalya dışındaki sanatçıların da kendilerini ve icra ettikleri sanatı *Fütürist* olarak tanımlamalarına sebep olmaktaydı. Kazimir Maleviç gibi Süprematist ya da Vladimir Tatlin gibi Konstrüktivist sanatçılardan oluşan Rus avangardının da kendilerini bu Fütürist tanımının içinde kabul ettikleri bilinmektedir. 1915'te Petersburg'da gerçekleştirilen *Son Fütürist Sergi*'ye 39 soyut çalışmasıyla katılan Maleviç'in bu tanımla birlikte kavramın içeriğine de dahil olduğunu görmekteyiz (Bocola, 1999, s.309).

*Son Fütürist Sergi*de çok bilinen çalışmalarının birçoğunu sergileyen Maleviç, bu yapıtların özünü oluşturan elementleri ve sanatının özünü, *Kübizm ve Fütürizmden Süprematizme* başlıklı broşüründe detaylıca belirtmiştir. Bu yazıda sanatçı, sanatın, biçim ve rengin karşılıklı ilişkisi ya da kompozisyondaki güzelliğin estetik temeli olmadığını, bunun yerine ağırlık, hız ve hareket yönü bağlamında inşa etme yeteneği olduğunu açıkça belirtmiştir (Bocola, 1999, s.310).

Ek 7: Kazimir Maleviç, "Siyah Daire", 1929.

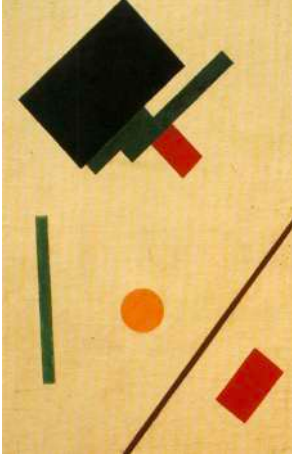

Ek 8: Kazimir Maleviç, “Kırmızı Kare”, 1915.

Ek 9: Kazimir Maleviç, “Siyah Kare ve Kırmızı Kare”, 1915.

Fütürizmin elementleri olan hız ve hareketin Süprematist resimde kendine temel bir yer bulması, Kazimir Maleviç'in yapıtlarında ayrıntılı olarak görülmektedir. Kübizmin geometrize edilmiş doğa taklidini kabul etmeyen yapısı ile basit geometrik biçimleri resmin tek konusu haline getirmiş olan Süprematist resim, yine de bu yazı ile Kübizm ile ortak noktaları olduğunu belirtir fakat en güçlü vurgu Fütürizmedir. Maleviç'in ve El Lissitzky'nin yapıtlarında hareketin resmin en temel ögesi olduğunu görürüz. Birbirine karşıtlık oluşturacak renk ve değerlerle, durağan ve eksen kaydırılarak düzlemde hareket algısı yaratılmış basit geometrik biçimlerle, ritm ögesi haline getirilmiş çizgi ve formlarla bu hareket, en yalın haliyle sağlanmaktadır. Çok basit eksen sapmalarından resim düzlemine çoğunlukla köşegen oluşturacak şekilde yapılanmalara kadar bu düzenlemelerin amacı hareket algısı yaratmaktır. Maleviç'in resmi geometrik formlara indirgemesinin, özellikle de kare formunu seçmesinin sebebi onun dördüncü boyut kavramına olan ilgisi olarak bilinir (Öndin, 2020, s. 164). Kübizm ile birlikte resme giren ve çokça tartışma yaratan dördüncü boyut algısı, Maleviç'in yapıtlarıyla birlikte Süprematizm'in çalışma alanını oluşturur. Resimde hareket olgusu ile kendini gösteren Fütürizm akımı, yine dördüncü boyutu, mekân içerisinde izlenebilen zamanı eserlerine taşıyarak bu konuda diğer akımlardan daha etkili görünmektedir.

Ek 10: Kazimir Maleviç, “Suprematist Kompozisyon”, 1915.

Ek 11: Kazimir Maleviç, “Supremus-56”, 1916.

Ek 12: Kazimir Maleviç, “Supremus-58”, 1916.

Ek 13: El Lissitzky, “Beyazları Kırmızı Kama İle Yen”, 1919.

KONSTRÜKTİVİZM AKIMI İTALYAN FÜTÜRİZMİNİN SÜPREMATİZM ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Yaklaşık olarak 1914 tarihi ile başlatılan Konstrüktivizm yani İnşacılık akımı, mekân algısı üzerinde yaptığı araştırmalarla daha önce denenmemiş olan soyut bir perspektifi hayata geçirme amacı gütmektedir. Yirminci yüzyılın başındaki diğer birçok soyut temelli akımın ortak özelliği olan temel geometrik biçimleri ele alması fakat bunu üç boyutlu mekân kurgularında da ortaya koyması, akımın inşacı olarak nitelenen özelliklerinin bir kısmıydı. Rus Devriminden çok daha önce eserlerini vermeye başlayan Vladimir Tatlin, Aleksandr Rodçenko, Naum Gabo gibi Konstrüktivist sanatçıların çalışmalarında soyutun uygulanışında belirli temalar göze çarpar. Yeni çağın tutkusu olan hız ve hareket, teknolojinin ilerlemesine olan hayranlık ve bunun desteklenmesi, daha önce denenmemiş materyallerin sanat malzemesi olarak kullanılması gibi özellikler, bu yapıtlarda belirgin olarak gözlemlenen unsurlardır (Öztürk, 2021, s.455). Modern sanatların başından beri var olagelmiş biçimsel arayışların soyutlama basamağında bir devrim niteliğinde olan Kübizm ile Fütürizmin analitik yaklaşımından etkilenen Konstrüktivist sanatçıların, bunun yanında dinamizm ve bilimsel ilerleme tutkusu yönünden Fütürizmden daha fazla etkilendikleri görülmektedir. Konstrüktivist akım sanatçılarının tıpkı Süprematistler gibi kendilerini Rus Fütüristleri olarak benimseyerek *Son Fütürist Sergiye* katıldıkları bilinmektedir. Rus Devriminin ardından sanatta toplumsal yararın daha fazla gözetilmesi ile birlikte Fütürizmin gerektirdiği yeni toplum yaratma düşüncesi de bu sanatçı grubu içinde hızla etkinlik kazanmıştır. Konstrüktivistler, işlenmemiş malzemeye verdikleri biçim gibi Rus toplumunun yeni bir düzenle inşa edilmesinde aktif rol oynamaya başlamışlardır. Vladimir Tatlin'in çevresinde şekillenen akım, sanatsal yaratım ile yeni düzen çerçevesinde kolektifin yararına yollar açmaktaydı (Prette, 2008, s.330).

Tasarımcı ve kuramcı Aleksei Gan'ın tanımıyla Konstrüktivizmin meydana gelmesini sağlayan üç yol vardır. Bunlar; zihinsel tasarım süreci olan *konstrüksiyon*, malzemenin tanınması olan *teknik* ve işlenmiş malzeme aracılığıyla tasarımın ortaya çıkması olarak *faktura* olarak özetlenebilir (Öndin, 2019, s.226). Bu üç yolun kullanımıyla tasarımın malzeme işlenerek ortaya konması sağlanır ve Konstrüktivizm bunun üzerine şekillenir. Materyal kullanımına bu denli önem verilmesi ve özellikle yeni çağı vurgulayacak endüstriyel malzemelerin tercih edilmesi, dönemin bilimsel gelişmelerine ayak uydurarak Rus toplumunu olması arzu edilen üst seviyeye çıkarma düşüncesinin bir yansımasıdır. Yine aynı şekilde eski tarz sanatlarda kullanılan biçimler yerine temel geometrik biçimlerin tercih edilerek iki ya da üç boyutlu kurulumların bu şekilde oluşturulması, düşünsel açıdan aynı şekilde devrime hizmet etmekteydi. Konstrüktivist sanatçılara göre eski tip sanat biçimleri ve materyal kullanımı, eski dünyayı, eski düzeni hatırlatan, alışılmış tekrarlardan ibaretti ve modern çağın sanatsal yaratısı konstrüksiyonda idi (Antmen, 2018, s.104). Bu bakış açısı gerek toplum yapılanmasında gerekse sanatsal yaratımda yeni formlar üretmede olsun Fütürizm akımı ile paylaştıkları bir düşünceydi. Aynı şekilde tıpkı Fütüristler gibi Konstrüktivist sanatçıların yeni

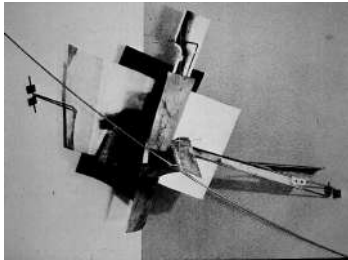

toplumu oluşturup dönüştürmekte etkin rol oynadığını görmekteyiz. Devrimin ardından Süprematist ve Konstrüktivist sanatçıların ülkenin eğitim kurumlarında üst düzey görevler alarak toplumu eğitmesi, ayrıca yine toplum yararına tasarımın neredeyse bütün alanlarında aktif olmaları, yeni toplum ülküsü doğrultusunda ilerlemekteydi. Konstrüktivizm akımında daha yoğun olarak gözlenen bu etki, Rus toplumunu gururlandıracak anıtlar tasarlamaya kadar varmıştır.

Resim ve heykel sanatına devrimci yaklaşımlarını açıkladıkları Gerçekçi Bildiri’de sanatçı grubu, Konstrüktivizmin görsel sanatlar açısından nasıl değerlendirilmesi gerektiğine dair kendi düşüncelerini ortaya koymuşlardır. Bu yazıda, nesnelerin özüyle ilgilendiklerini, özde renk ya da çizgi gibi elemanların mevcut olmadığını, heykelde ise kütleli bir eleman olarak görmediklerini belirterek o zamana kadar ortaya konmuş en sıradışı ve analitik yaklaşımlardan birini sunmuşlardır. Kendi sanatları hakkında bildiride geçen en net tanımlardan biri ise sanatta gerçek zamanı algılayışlarının temel formu olarak kinetik ritmi yeni bir unsur olarak benimsemiş olmalarıdır (Öndin, 2019, s.229). Kinetik unsur, kendini birçok şekilde ortaya koyar. Yön çizgileri buna destek olan elemanlardan bir tanesidir. Yine heykel sanatındaki kütleden tamamen bağımsız bu farklı yaklaşım, uzay ile yüzeyin enerji dolu ilişkisini vurgulaması yönünden kinetiğe destek vermektedir. Malzeme kullanımı, bazen zıt renkler ve tonların kullanımı da aynı şekilde bu amaca hizmet eder (Bocola, 1999, s.314).

Ek 14: Vladimir Tatlin, “Karşı Rölyef”, 1916.

Ek 15: Vladimir Tatlin, “Köşe Rölyef”, 1915.

Ek 16: Vladimir Tatlin, “III.Uluslararası İçin Anıt” (Tatlin’in tasarımı ve direktifleri doğrultusunda öğrencileri tarafından yapılmış maket), 1920.

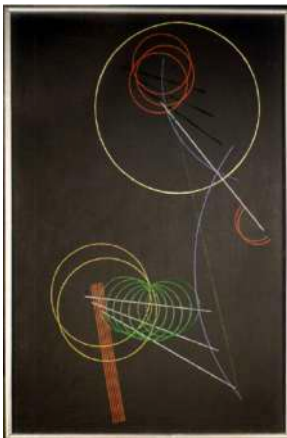
Ek 17: Vladimir Tatlin,“Letatlin”, ahşap iskelet, çelik kablolar, tüy ve paraşüt ipeği. 1932.

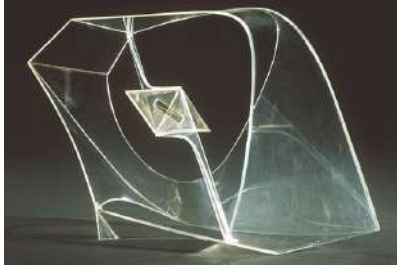
Ek 18: Aleksandr Rodçenko, “Uzamsal yapı No:12”, 1920 civarı.

Ek 19: Aleksandr Rodçenko, “Pergel ve Cetvel Çizimi 2”, 1915.

Ek 20: Aleksandr Rodçenko, “Pergel ve Cetvel Çizimi”, 1915.

Ek 21: Naum Gabo, “Boşluktaki Yapı”, 1925.

Ek 22: Antoine Pevsner, “Ruhun özgürleşmesini Sembolize Eden Anıtın Maketi”, 1952.

Ek 23: El Lissitzky, “Proun 99”, 1923.

SONUÇ

Modern sanat akımları içinde bilimsel araştırma ve yenilik ülküsüyle birbirini aşan akımlar, 20.yüzyılın başında Fütürizm akımı ile yepyeni bir yön kazanmıştır. Yeni çağdan beklentileri bünyesinde barındırarak biçimsel yönden hız, hareket, güç, yeni teknoloji gibi unsurları kullanan, bu şekilde yeni bir figüratif sanat yaratma gayreti içinde olan İtalyan Fütüristlerinin ayrıca yeni toplumun şekillenmesi adına birçok farklı ve dönüştürücü fikri manifestolarında belirttikleri bilinir. Geçmiş ile bağları radikal biçimde keserek toplum ve sanatı yeniden inşa etme düşüncesi, Fütürizm ile ilk defa güçlü bir şekilde ortaya konan bir ülkü olarak hızlıca Avrupa’da, özellikle devrim yaşayan Rusya gibi ülkelerde yankı bulmuştur. Fütürizmin figüratif sanata getirdiği hız ve hareket algısı gibi dördüncü boyutu dahil eden araştırmaları, dönemin dinamizm arzusunu doğrudan karşılamış, bu şekliyle figürün tamamen ortadan

kalktığı Süprematizm ve Konstrüktivizm gibi akımlarda da hareket algısının temelinin atılmasını sağlamıştır.

Dönemin Rus avangardı olarak bilinen Kazimir Maleviç gibi Süprematist ya da Vladimir Tatlin gibi Konstrüktivist sanatçıların tamamen soyut, geometrik ve hatta sanatı temel biçimlere indirgeyen anlayışları, Fütürizmin bu hareket algısının önünde bir engel olmamıştır. Temel plastik değerlerin figüratif resimde olduğu gibi soyut sanatta da uygulanması, bunun yanında temel amaç olarak kinetik algının oluşturulması, Fütürist sanatın Süprematizm ve Konstrüktivizm üzerindeki doğrudan etkisidir.

Akımları birbirine bağlayan bir diğer unsur ise çağın stabil olmayan siyasi koşullarının sonuçlarıdır. Fütürizmin İtalya'da çıktığı dönemde sanatçıların düşüncesi, gerekirse şiddetin bile kullanılarak yeni toplumun yaratılabileceği idi. Rusya'daki Ekim Devrimi ile bu dönüşüm fırsatı Süprematist ve Konstrüktivist sanatçılara, sanat yoluyla bu dönüşümde rol almaları için fırsat vermiştir. Toplumun yararı incelenen her akımda başta gözetilen değerlerden olmuştur.

Sonuç olarak hareket algısı, Fütürizm akımı ile öne çıkarak kendini gösteren bir değer olarak sanatta yerini almıştır. Fütürizm gibi figüratif bir sanat yaratma gayretinin tam tersine yollar izlemelerine karşın hareket algısını yapıtlarında temel unsur olarak kullanan geçmişin Rus Fütüristleri olarak adlandırılan grup ise Süprematist ve Konstrüktivist sanatçılardır. Bu sanatçılar sanatlarını ve toplumlarını şekillendirmekte İtalyan Fütüristlerin düşünce ve araştırmalarından doğrudan etkilenmişlerdir.

KAYNAKÇA

Antmen, A. *Sanatçılardan Yazılar ve Açıklamalarla 20. Yüzyıl Batı sanatında Akımlar*. İstanbul: Sel Yayıncılık, 2018, s.67, 104.

Bocola, S. (1999). *The Art Of Modernism*, Prestel, Almanya, s. 308, 309, 310, 314.

Erden,E. O. *Modern Sanatın Kısa Tarihi*. İstanbul:Hayalperest Yayıncılık, 2020, s.210.

Marinetti, F.T. (1909), *Fondazione e Manifesto del Futurismo*, Padua Üniversitesi Kütüphanesi

Öndin, N. (2019). *Modern Sanat*. İstanbul: Hayalperest Yayıncılık, s.161,164,226,229.

Öztürk, Z.A. (2021). Rus Konstrüktivizminde Vladimir Tatlin ve Köşe Rölyefleri, *5th International Paris Conference On Social Sciences Proceedings Book, cilt 5, s. 454-464*.

Prette, M. C. (2008). *Capire L'arte*, Giunti, Firenze, s.319, 330.

GÖRSEL KAYNAKÇA LİSTESİ

- Ek 1: [https://en.wikipedia.org/wiki/Dynamism_of_a_Soccer_Player_\(Boccioni\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Dynamism_of_a_Soccer_Player_(Boccioni))
Ek 2: <https://www.moma.org/collection/works/81179>
Ek 3: https://en.wikipedia.org/wiki/Dynamism_of_a_Dog_on_a_Leash
Ek 4: <https://www.moma.org/collection/works/79418>
Ek 5: <https://arthistoryproject.com/artists/luigi-russolo/solidity-of-fog/>
Ek6: [https://en.wikipedia.org/wiki/Dynamism_of_a_Car_\(Russolo\)#/media/File:Luigi_Russolo_dynamism-of-a-car-1913.jpg](https://en.wikipedia.org/wiki/Dynamism_of_a_Car_(Russolo)#/media/File:Luigi_Russolo_dynamism-of-a-car-1913.jpg)
Ek 7: <http://www.kazimirmalevich.org/black-circle/c>
Ek 8: [https://en.wikipedia.org/wiki/Red_Square_\(painting\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Red_Square_(painting))
Ek 9: https://www.researchgate.net/figure/Black-Square-and-Red-Square-Kazimir-Malevich-Id-wager-furthermore-that-few-viewers_fig2_329652229
Ek 10: <https://www.wikiart.org/en/kazimir-malevich/suprematist-composition-1915>
Ek 11: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Supremus_-56.jpg
Ek12: [https://wikioo.org/tr/paintings.php?refarticle=8DP8ZC&titlepainting=Suprematism%20\(Supremus%2058\)&artistname=Kazimir%20Severinovich%20Malevich](https://wikioo.org/tr/paintings.php?refarticle=8DP8ZC&titlepainting=Suprematism%20(Supremus%2058)&artistname=Kazimir%20Severinovich%20Malevich)
Ek 13: <https://medium.com/@nahumyamin/el-lissitzky-in-the-light-of-the-modernist-movement-cecdc4a74acd>
Ek 14: <https://thesketchline.com/en/pictures/corner-counter-relief/>
Ek 15: http://www.all-art.org/art_20th_century/tatlin1.html
Ek 16: <https://www.moma.org/interactives/exhibitions/2012/inventingabstraction/?work=226>
Ek 17: <http://www.sanatatak.com/view/sovyetlerin-hic-ucamayan-metal-kusu>
Ek 18: <https://www.moma.org/collection/works/81043>
Ek 19: <https://tr.pinterest.com/chiahanc/aleksandr-rodchenko/>
Ek 20: <https://tr.pinterest.com/pin/525724956494347855/>
Ek 21: <https://www.tate.org.uk/art/artists/antoine-pevsner-1761>
Ek22: <https://wikioo.org/tr/paintings.php?refarticle=8XXUL7&titlepainting=Proun%2099&artistname=El%20Lissitzky>

BELİREN YETİŞKİNLERDE COVID-19 KORKUSUNUN BELİRSİZLİĞE TAHAMMÜLSÜZLÜK VE ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLERCE YORDANMASININ İNCELENMESİ

INVESTIGATION OF THE PREDICTION OF COVID-19 FEAR BY INTOLERANCE TO
UNCERTAINTY AND VARIOUS VARIABLES IN EMERGING ADULTS

Prof. Dr. Zeynep KARATAŞ

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Burdur, Türkiye,
ORCID ID: 0000-0002-4532-6827

Öğr. Gör. Kıvanç UZUN (sorumlu yazar)

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur, Türkiye,
ORCID ID: 0000-0002-6816-1789

ÖZET

Araştırmada, beliren yetişkinlerin Covid-19 korkularının belirsizliğe tahammülsüzlük düzeyleri ve çeşitli demografik değişkenlere göre ne ölçüde yordandığının belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla, değişkenler arasındaki ilişkinin belirlenmesi için ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Covid-19 pandemisi koşullarından dolayı çalışma grubu, uygun örnekleme yöntemi ile oluşturulmuştur. Araştırmacılar tarafından hazırlanan online form, çeşitli sosyal medya platformlarında paylaşılarak, beliren yetişkinlik döneminde bulunan 279 katılımcıya (174 kadın ve 105 erkek) ulaşılmıştır. Katılımcıların yaş ortalaması 21.53'tür. Araştırmada veriler; araştırmacılar tarafından oluşturulan demografik bilgi formu, Covid-19 Korku Ölçeği ve Belirsizliğe Tahammülsüzlük Ölçeği kullanılarak toplanmıştır. Verilerin analizinde, değişkenler arasındaki ilişkinin saptanması için pearson korelasyon katsayısı ile çoklu doğrusal regresyon analizi kullanılmıştır. Demografik değişkenler, dummy değişkenlere dönüştürülerek regresyon analizine dahil edilmiştir. Araştırmanın sonucunda, beliren yetişkinlerin Covid-19 korkuları ile belirsizliğe tahammülsüzlükleri, kadın olmaları ve küçük şehirde yaşamaları arasında pozitif; kasaba / köyde yaşamaları ve yüksek gelir düzeyine sahip olmaları arasında ise negatif yönde anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Ayrıca beliren yetişkinlerin, belirsizliğe tahammülsüzlük düzeyinin artması ve cinsiyetinin kadın olması durumları Covid-19 korkularını pozitif yönde, yüksek gelir düzeyine sahip olma durumları ise Covid-19 korkularını negatif yönde yordadığı sonucuna ulaşılmıştır. Diğer yandan yaşanan yer, anne ve/veya babanın hayatta olma durumu, aile yapısı, işsizlik, psikolojik travma geçmişi, fiziksel travma geçmişi, psikolojik yardım alma geçmişi, sigara kullanımı ve süreğen rahatsızlığa sahip olma durumu değişkenlerinin beliren yetişkinlerin Covid-19 korkusunun anlamlı birer yordayıcısı olmadığı saptanmıştır. Çalışma bulguları ilgili alanyazın ışığında tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Pandemi, Covid-19 Korkusu, Belirsizliğe Tahammülsüzlük, Beliren Yetişkin

ABSTRACT

In the current study, it was aimed to determine the extent to which the emerging adults' Covid-19 fear is predicted by their intolerance to uncertainty and various demographic variables in the current study. To this end, the relational survey model was used to determine the relationship between the variables. Because of the adverse conditions brought about by the

Covid-19 pandemic, the study group was constructed by using the convenience sampling method. The form developed by the researchers was shared in different social media platforms and thus a total of 279 emerging adults (174 females and 105 males) were reached. The mean age of the participants is 21.53. The data of the study were collected by using a demographic information form developed by the researchers, the Covid-19 Fear Scale and the Scale of Intolerance to Uncertainty. In the analysis of the collected data, Pearson correlation coefficient and multiple linear regression analysis were used to determine the relationships between the variables. The demographic variables were included in the regression analysis by being converted into dummy variables. Significant and positive correlations were found between the Covid-19 fear and intolerance to ambiguity in emerging adults and the demographic variables of being female and living in a small city and negative and significant correlations were found between the Covid-19 fear and intolerance to ambiguity and living in a town/village and having a high income level. Moreover, it was found that increasing level of intolerance to ambiguity and being female positively predict Covid-19 fear in emerging adults while having a high income level was found to negatively predict Covid-19 fear. On the other hand, place of residence, mother' and/or father's being alive, family structure, unemployment, psychological trauma history, physical trauma history, receiving psychological support, using tobacco and having a chronic illness were found to be not a significant predictor of Covid-19 fear. The research findings were discussed in light of the relevant literature.

Key Words: Pandemic, Covid-19 Fear, Intolerance to Uncertainty, Emerging Adult

GİRİŞ

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından Covid-19 olarak adlandırılan koronavirüs, 2019 yılının Aralık ayında Çin'in Wuhan şehriden tüm Dünya'ya yayılmış olan bulaşıcı bir salgın hastalıktır (Wang C. vd., 2020). Dünyadaki pek çok ülke, bu salgınla başa çıkabilmek için sosyal uzaklaşma, uzaktan çalışma ve kendi kendine tecrit konusunda kısıtlamalar ve politika önlemleri almıştır. Bu salgın hastalık, başladıktan kısa bir süre sonra ülkemize de ulaşmıştır. Türkiye'de resmi olarak bildirilen ilk Covid-19 vakası 10 Mart 2020'de görülmüş ve sayılar hızla artmıştır (Karataş, Uzun & Tagay, 2021). Salgının ülkemizde yayılmasını engellemek amacıyla birçok tedbir alınmış ve neredeyse toplumumuzdaki tüm yaş gruplarında bulunan insanların gündelik yaşamları ani ve beklenmedik bir şekilde değişmiştir (Savi-Çakar & Uzun, 2021). Bu yaş gruplarından biri de beliren yetişkinlerdir. Beliren yetişkinler, gelişim dönemi görevleri itibariyle öğrenim faaliyetleri devam eden, kariyerleri için çeşitli merkezi sınavlara giren (YKS, KPSS, ALES, YDS vb.) veya öğrenimleri henüz bitmiş ve iş arayışında olan bir gruptur. Pandemi koşullarından dolayı sınav tarihleri sık sık değişmekte, yüz yüze eğitimden online eğitime geçilmekte ve üretim faaliyetlerini durdurmak zorunda kalan işverenlerin eleman ihtiyaçları azalmaktadır. Pandemi döneminde ortaya çıkan ekonomideki ve sosyal yaşamdaki tüm bu belirsizlikler; yaşamlarının geri kalanını büyük ölçüde etkileyecek olan girişimleri yaptıkları ve kararları aldıkları bu kritik gelişim döneminde, beliren yetişkinleri büyük ölçüde etkileyecektir. Türk bireylerin en belirgin kültürel örüntüsünün belirsizlikten kaçınma olduğu bilinmektedir (Hofstede & Hofstede, 2005). Bu nedenle, pandeminin belirsiz doğasının Türk beliren yetişkinlerde daha olumsuz duygular ortaya çıkaracağı ve özellikle korku yaşamaya sevk edeceği düşünülmektedir.

İnsanlar her geçen gün normal yaşamlarına ne zaman döneceğini bilmeden işlerini ve gelirlerini kaybetmekte ve bu salgından psikolojik olarak olumsuz etkilenmektedir (Karataş & Tagay, 2021). Covid-19 salgını, insanları korkmuş, kararsız ve endişeli hissettirmektedir (Trzebiński, Cabański & Czarnecka, 2020). Bireyler korku durumunda Covid-19'un neden

olduğu ölüm haberine konsantre olabilir ve bu korku aile üyelerine ve yakın çevresine bulaşabilir. Bir salgın sırasında hastalanma düşüncesi de korkuyu artırmaktadır. Pandemi sırasında ortaya çıkan bu gibi olumsuz düşüncelerin yoğunluğu, korku gibi olumsuz duygulara neden olur (Karataş vd., 2021). Toplumun her kesiminde olduğu gibi beliren yetişkinlerin de yaşamlarını alt üst eden ve tüm bu belirsizliği yaşamalarına sebep olan Covid-19'a karşı korku duymaları elbette ki kaçınılmazdır. Korku, bireylerin fiziksel tepkilerini, bilişsel becerilerini ve ruh hallerini etkileyen güçlü bir duygudur (Satici, Göçet-Tekin, Deniz & Satici, 2020). Ayrıca korku, potansiyel bir tehditle başa çıkmak için enerjimizi harekete geçiren ve çeşitli durumlara uyarlanabilen bir duygudur. Ancak korku gerçek bir tehdit durumuyla bağdaşmadığında, bu durum hem bireysel hem de sosyal olarak olumsuz sonuçlar doğurabilir. Bu bağlamda Covid-19'un yalnızca insanların sağlığını ve iyi oluşunu etkilemekle kalmayacağı, aynı zamanda korku, stres ve kaygıya da neden olacağı söylenebilir (Wang D. vd., 2020). Çoklu belirsizlik durumlarında bireylerin stres ve korkuyu yönetmesi kaçınılmazdır. Yapılan çalışmalar, Covid-19 korkusunun belirsizliğe tahammülsüzlük, depresyon, anksiyete ve stresle ilişkili olduğunu ortaya koymuştur (Bakioğlu, Korkmaz & Ercan, 2020). Özellikle belirsizliğe tahammülsüzlüğün Covid-19 korkusu ile ilişkili olduğu belirtilmektedir (Morriss, Saldarini & Van Reekum, 2019). Covid-19 pandemisinin uzaması, insanlardaki korku, belirsizlik ve kaygı duygularını harekete geçirmeye devam edecektir (Trzebiński vd., 2020).

Belirsizliğe tahammülsüzlük, fiili gerçekleşme olasılığına bakılmaksızın, tehdit edici bir olumsuz olayla karşılaşma olasılığı hakkında insanların olumsuz düşünme eğilimi olarak tanımlanır. Bu insanlar için belirsiz bilgiler tehdit edici olarak yorumlanır (Carleton, Norton & Asmundson, 2007). Covid-19 salgını, ekonomi, istihdam, finans, ilişkiler ve tabii ki fiziksel ve zihinsel sağlık konusundaki belirsizliği artırmış ve yarattığı belirsizlik nedeniyle insanları zorlamaya her geçen gün devam etmektedir. Ancak insanlar kendilerini güvende hissetmek ve yaşamları üzerinde kontrol sahibi olmak isterler (Karataş & Uzun, 2018). Korku ve belirsizlik, insanları stresli, endişeli ve zayıf hissettirir (Freeston, Tiplady, Mawn, Bottesi & Thwaites, 2020). Bu bağlamda belirsiz durumların, insanların psikolojik sağlıkları üzerinde olumsuz etkilerde bulunduğu söylenebilir.

Bireylerin, Covid-19 korkuları ile ilişkili olduğu düşünülen bir diğer değişken grubu ise; bireylerin, psikolojik olarak dayanıklı olmalarının yaşamdaki somut göstergeleri olarak kabul edilen çeşitli demografik özellikleridir. Araştırma kapsamında belirlenen bu değişkenlerin (psikolojik veya fiziksel travma geçmişi vb.) bireylerin hayatında olması veya olmaması durumu, bireyin psikolojik açıdan daha dayanıklı veya çabuk incinebilir bir konumda olduğunun göstergesi olarak kabul edilebilir. Örneğin, psikolojik travma öyküsü olan çocukların, olmayanlara göre daha düşük bir direnç düzeyine sahip oldukları bilinmektedir (Cicchetti & Rogosch, 2012). Buna ek olarak psikolojik travma geçmişine sahip olma durumunun Covid-19 korkusu ile negatif yönde ilişkili olduğu da bulunmuştur (Karataş & Tagay, 2021). Diğer yandan koronavirüs pandemisinin kadınlar üzerinde erkeklere oranla daha fazla psikolojik etkiye sebep olduğu da bilinmektedir (Wang D. vd., 2020).

Bazı insanlar, diğerlerinden daha çok Covid-19 korkusu yaşama eğilimindedir. Bu noktada Covid-19 korkusunu etkileyen değişkenlerin bulunması, pandemi sürecinde insanların psikolojik sağlıklarını korumaya yönelik yapılan çalışmalara yön vermesi bakımından oldukça önemlidir. Alanyazında her ne kadar yetişkinlerin Covid-19 korkuları ve belirsizliğe tahammülsüzlükleri ile ilgili çalışmalar yapılmış olsa da yetişkin örnekleminin yaş aralığının (18+) çok geniş olduğu unutulmamalıdır. Yetişkin örneklemlerinde yapılan çalışmalardan elde edilen sonuçların beliren yetişkinler (18 ila 25 yaş arası) için de geçerli olduğunu varsaymak üstünkörü bir yaklaşım olacaktır. Bu bakımdan yetişkinlik döneminin bir parçası

olarak kabul edilen ve kendine özgü gelişim görevleri olan beliren yetişkinlerin spesifik olarak ele alınması gerekmektedir. Beliren yetişkinler örnekleminde yapılan çalışmaların bu erken döneminde; beliren yetişkinlerin Covid-19 korkuları üzerinde, etkisi daha önceden hiç araştırılmamış değişkenlerin (belirsizliğe tahammülsüzlük, cinsiyet, gelir durumu, yaşanılan yer, anne ve/veya babanın hayatta olma durumu, aile yapısı, çalışma durumu, psikolojik travma geçmişi, fiziksel travma geçmişi, psikolojik yardım alma geçmişi, sigara kullanımı ve süregelen rahatsızlığa sahip olma durumu) kullanılması bu araştırmanın alanyazına getireceği önemli bir yeniliktir. Araştırmanın bu bakımdan özgün olduğu ve beliren yetişkinlerin Covid-19 korkularının anlaşılmasına kuramsal açıdan katkılar sunacağı söylenebilir. Bu araştırma, beliren yetişkinlerin Covid-19 korkularının nedenlerinin açıklanması ve korkularının azaltılması ile ilgili yapılacak çalışmalarda dikkate alınması gereken faktörlerin belirlenmesi bakımından da oldukça önem arz etmektedir.

Bütün bu açıklananlardan hareketle bu çalışmanın amacı: Beliren yetişkinlerin Covid-19 korkularının belirsizliğe tahammülsüzlük düzeyleri ve çeşitli demografik değişkenlere göre ne ölçüde yordandığının belirlenmesidir. Buna yönelik araştırma soruları aşağıda belirtilmiştir.

1. Beliren yetişkinlerin Covid-19 korkuları ile belirsizliğe tahammülsüzlük, cinsiyet, gelir düzeyi, yaşanılan yer, anne ve/veya babanın hayatta olma durumu, aile yapısı, çalışma durumu, psikolojik travma geçmişi, fiziksel travma geçmişi, psikolojik yardım alma geçmişi, sigara kullanımı ve süregelen rahatsızlığa sahip olma durumları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
2. Beliren yetişkinlerin belirsizliğe tahammülsüzlük düzeyleri, cinsiyet, gelir düzeyi, yaşanılan yer, anne ve/veya babanın hayatta olma durumu, aile yapısı, çalışma durumu, psikolojik travma geçmişi, fiziksel travma geçmişi, psikolojik yardım alma geçmişi, sigara kullanımı ve süregelen rahatsızlığa sahip olma durumları Covid-19 korkularının anlamlı birer yordayıcısı mıdır?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Araştırmada, beliren yetişkinlerin Covid-19 korkularının belirsizliğe tahammülsüzlük ve çeşitli demografik değişkenlerce incelenmesine yönelik olarak ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama modeli iki ya da daha çok sayıda değişken arasında birlikte değişim olup olmadığını ve değişimin derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelidir (Karasar, 2012).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu, beliren yetişkinlik döneminde bulunun 279 bireyden oluşmaktadır. Çalışma grubunun yaş ortalaması 21.53'tür. Pandemi koşullarından dolayı çalışma grubu oluşturulurken, seçkisiz olmayan örnekleme yöntemlerinden uygun örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Uygun örnekleme, araştırmacıların ihtiyaç duyduğu büyüklükteki bir gruba ulaşana kadar en ulaşılabilir olan yanıtlayıcılardan başlamak üzere örneklemini oluşturmasıdır (Büyüköztürk, Kılıç-Çakmak, Akgün, Karadeniz & Demirel, 2016). Bu yöntem ile oluşturulan çalışma grubuna ait tanımlayıcı bulgular Tablo-1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Araştırmanın Çalışma Grubuna İlişkin Demografik Bilgiler

Faktör	Değişken	n	%
Cinsiyet	Kadın	174	62.50
	Erkek	105	37.50

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

Gelir Düzeyi	Düşük düzeyde gelir	70	25.00
	Orta düzeyde gelir	154	55.00
	Yüksek düzeyde gelir	55	20.00
Yaşanılan Yer	Kasaba veya köyde yaşamak	35	12.50
	İlçede yaşamak	80	29.00
	Küçük şehirde yaşamak	52	19.00
	Büyük şehirde yaşamak	112	39.50
Anne Yaşama Durumu	Anne hayatta	271	97.00
	Anne hayatta değil	8	3.00
Baba Yaşama Durumu	Baba hayatta	265	95.00
	Baba hayatta değil	14	5.00
Aile Yapısı	Anne-baba birlikte yaşıyor	223	83.50
	Anne-baba boşanmış veya ayrı yaşıyor	34	12.00
	Anne ve/veya baba hayatta değil	22	4.50
Çalışma Durumu	Şu an bir işte çalışıyor	73	26.20
	İşsiz	206	73.80
Psikolojik Travma Geçmişi	Var	80	28.70
	Yok	199	71.30
Fiziksel Travma Geçmişi	Var	22	7.90
	Yok	257	92.10
Psikolojik Yardım Alma Geçmişi	Yardım almış	77	27.60
	Yardım almamış	202	72.40
Sigara Kullanma Durumu	Kullanıyor	47	16.80
	Kullanmıyor	232	83.20
Süreğen Rahatsızlık Durumu	Var	33	11.80
	Yok	246	88.20
Toplam Katılımcı Sayısı		279	100.00

Tablo-1 incelendiğinde, çalışma grubunda yer alan katılımcıların %62.50'sinin (n=175) kadın, %37.50'sinin (n=105) ise erkek beliren yetişkinlerden oluştuğu görülmektedir. Araştırmaya katılanların %25.00'i (n=70) düşük, %55.00'i (n=154) orta, %20.00'si (n=76) ise yüksek gelir düzeyine sahiptir. Katılımcıların %12.50'si (n=35) kasaba veya köylerde, %29.00'u (n=80) ilçelerde, %19.00'u (n=52) küçük şehirlerde ve %39.50'si (n=112) ise büyük şehirlerde yaşamaktadır. Araştırmaya katılanların %97.00'sinin (n=271) annesi hayatta iken, %3.00'ünün (n=8) annesi vefat etmiştir. Katılımcıların %95.00'inin (n=265) babası hayatta iken, %5.00'inin (n=14) babası vefat etmiştir. Araştırmaya katılanların %83.55'inin (n=223) anne-babası birlikte, %12.00'sinin (n=34) anne-baba boşanmış veya ayrı yaşıyor ve %4.50'sinin (n=22) ise anne ve/veya babası vefat etmiştir. Katılımcıların %26.20'si (n=73) herhangi bir işte çalışırken, %73.80'i (n=206) işsizdir. Araştırmaya katılanların %28.70'inin (n=80) psikolojik travma geçmişi varken, %71.30'unun (n=199) ise psikolojik travma geçmişi yoktur. Katılımcıların %7.90'ının (n=22) fiziksel travma geçmişi varken, %92.10'unun (n=257) ise fiziksel travma geçmişi yoktur. Araştırmaya katılanların %27.60'ı (n=77) daha önceden psikolojik yardım almış iken, %72.40'ının (n=202) ise psikolojik yardım alma geçmişi bulunmamaktadır. Katılımcıların %16.80'inde (n=47) sigara kullanımı varken, %83.20'sinde (n=232) ise sigara kullanımı yoktur. Araştırmaya katılanların %11.80'inin (n=33) süreğen bir rahatsızlığı bulunmakta iken, %88.20'sinin (n=246) ise süreğen bir rahatsızlığı bulunmamaktadır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama araçları olarak yetişkinlere ilişkin kişisel bilgilerin elde edildiği demografik bilgi formu, Covid-19 Korku Ölçeği ve Belirsizliğe Tahammülsüzlük Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan tüm veri toplama araçları için fikir hakkı sahiplerinden e-posta yoluyla kullanım izinleri alınmıştır.

Demografik Bilgi Formu

Araştırmaya katılan beliren yetişkinlerin kişisel özellikleri hakkında bilgi edinmek amacıyla araştırmacılar tarafından demografik bilgi formu oluşturulmuştur. Kişisel bilgi formunda beliren yetişkinlere yönelik kişisel bilgiler (cinsiyet, gelir durumu, yaşanan yer, anne ve/veya babanın hayatta olma durumu, aile yapısı, çalışma durumu, psikolojik travma geçmişi, fiziksel travma geçmişi, psikolojik yardım alma geçmişi, sigara kullanımı ve süregelen rahatsızlığa sahip olma durumu) yer almaktadır.

Covid-19 Korku Ölçeği

Covid-19 Korku Ölçeği, Ahorsu ve diğerleri (2020) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin Türk kültürüne uyarlanması Satıcı ve diğerleri (2020) tarafından yapılmıştır. Tek boyutlu olan ölçek, toplamda 7 maddeden oluşmakta ve 5'li Likert tipindedir. Ölçekten alınan puanın yükselmesi, bireyin Covid-19 korku seviyesinin yükseldiğine işaret etmektedir. Covid-19 Korku Ölçeği'nin genel iç tutarlık katsayısı .85'dir (Satıcı vd., 2020).

Covid-19 Korku Ölçeği'nin bu çalışma kapsamında kullanılabilmesi için öncelikle geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmıştır. Ölçeğin yapı geçerliğine kanıt sağlamak amacıyla Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) yapılmış ve ölçeğin model-veri uyumunun kabul edilebilir düzeyde sağlandığı görülmüştür ($\chi^2=39.20$, $sd=14$, $p=.000$, $\chi^2/sd=2.80$, $CFI=.94$, $NNFI=.91$, $RMSEA=.072$, $SRMR=.061$). Ölçekten elde edilen puanların güvenilirliğini belirlemek için ise Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı hesaplanmıştır. Ölçeğin iç tutarlık katsayısı .86 olarak bulunmuştur. Bu değerler göz önüne alındığında ölçeğin arzu edilen referans değerlerini karşıladığı ve araştırmada kullanılacak düzeyde geçerli (Kline, 2014) ve güvenilir (Büyüköztürk, 2014) olduğu söylenebilir.

Belirsizliğe Tahammülsüzlük Ölçeği

Belirsizliğe Tahammülsüzlük Ölçeği, Carleton ve diğerleri (2007) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin Türk Kültürüne uyarlaması Sarıçam, Erguvan, Akın ve Akça (2014) tarafından yapılmıştır. Ölçek toplam 12 madde ve 5'li Likert tipindedir. Ölçekten alınan puanın yükselmesi, bireyin belirsizliğe tahammülsüzlük düzeyinin yükseldiğine işaret etmektedir. Ölçeğin iki alt boyutu bulunmaktadır (ileriye yönelik kaygı ve engelleyici kaygı) ve ölçekten toplam puan alınabilmektedir. Ölçek toplam varyansın %78.57'sini açıklamaktadır. Belirsizliğe Tahammülsüzlük Ölçeği'nin genel iç tutarlık katsayısı .88'dir (Sarıçam vd., 2014).

Belirsizliğe Tahammülsüzlük Ölçeği'nin bu çalışma kapsamında kullanılabilmesi için öncelikle geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmıştır. Ölçeğin yapı geçerliğine kanıt sağlamak amacıyla DFA yapılmış ve ölçeğin model-veri uyumunun kabul edilebilir düzeyde sağlandığı görülmüştür ($\chi^2=157.86$, $sd=54$, $p=.000$, $\chi^2/sd=2.92$, $CFI=.91$, $NNFI=.90$, $RMSEA=.078$, $SRMR=.069$). Ölçekten elde edilen puanların güvenilirliğini belirlemek için ise Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı hesaplanmıştır. Ölçeğin iç tutarlık katsayısı .87 olarak bulunmuştur. Bu değerler göz önüne alındığında ölçeğin arzu edilen referans değerlerini karşıladığı ve araştırmada kullanılacak düzeyde geçerli (Kline, 2014) ve güvenilir (Büyüköztürk, 2014) olduğu söylenebilir.

Verilerin Toplanması

Araştırmacı tarafından hazırlanan uygulama formu, pandemi koşullarında verilerin toplanabilmesi için Google Formlar uygulaması yardımıyla online form haline getirilmiştir. Daha sonra bu online form Türkiye’de beliren yetişkinler tarafından yoğun bir şekilde kullanılan Facebook, Instagram, Whatsapp vb. sosyal ağlarda paylaşılmıştır. Online formun girişinde araştırmanın içeriği ve ölçekler ile ilgili gerekli açıklamalar yapılmıştır. Buna bağlı olarak “Açıklamaları okudum. Çalışmanın amacını anladım. Bu çalışmaya katılmayı kabul ediyorum.” ifadesini onaylayan, gönüllü katılımcılar ile araştırma sürecine devam edilmiştir. Daha sonra tamamlanan ölçekler SPSS 22.0 programına aktarılmıştır. Araştırmanın verileri 2020 yılının Eylül ve Ekim aylarında toplanmıştır, dolayısıyla elde edilen tutumlar değerlendirilirken bu dönemin koşulları dikkate alınmıştır.

Verilerin Analizi

Veriler üzerinde istatistikî işlemlerin yapılabilmesi için öncelikle toplanan veriler SPSS 22.0 programına aktarılmıştır. Veriler, online form aracılığıyla sanal ortamda toplandığı ve katılımcıların formu doldurup başarıyla gönderebilmeleri için online anket formundaki soruların tamamını eksiksiz olarak doldurmaları gerekmektedir. Böylece katılımcılar tarafından doldurularak, araştırmacılara gönderilen formlarda yer alan değerlerin hepsi hem olası sınırlar (ranj) içinde kalmış hem de kayıp veri içermemiştir. Bu bakımda veri setinde kayıp veri incelemesi ve kayıp değer ataması işlemleri yapılmasına gerek görülmemiştir.

Veri setindeki uç değerlerin tespit edilmesi için tek değişkenli ve çok değişkenli uç değer incelemesi yapılmıştır. Öncelikle tek değişkenli uç değer incelemesi için z testi yapılmış, örneklem büyüklüğünün 100’den fazla olmasından dolayı z puanı referans değeri olarak -4.00 ile +4.00 arası alınmıştır (Mertler & Vannatta, 2016). Standartlaştırılmış z puanı -4.00 ile +4.00 aralığının dışında kalan herhangi bir veriye rastlanılmamıştır. Daha sonra çok değişkenli uç değer incelemesi için Mahalonobis uzaklık katsayısı testi yapılmış ancak uç değer ifade eden herhangi bir veriye rastlanmamıştır (Tabachnick, Fidell & Ullman, 2007).

Verilerin analiz işlemleri için hazır hale getirilmesinin ardından Covid-19 Korku Ölçeği’nin ve Belirsizliğe Tahammülsüzlük Ölçeği’nin çalışma kapsamında kullanılabilmesi için geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmıştır. Geçerlik değerlerinin test edilmesi için LISREL 8.7 programı kullanılarak DFA; güvenilirlik değerlerinin test edilmesi için ise SPSS 22.0 programı kullanılarak Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı analizi yapılmıştır. Ulaşılan değerler, ölçeklerin araştırmada kullanılacak düzeyde geçerli ve güvenilebilir olduğunu göstermektedir. Ölçeklerin geçerlik ve güvenilirlik değerleri, araştırmanın veri toplama araçları ile ilgili kısmında detaylı bir şekilde sunulmaktadır.

Bu araştırma kapsamında beliren yetişkinlerin sahip oldukları belirsizliğe tahammülsüzlük düzeylerinin ve çeşitli demografik özelliklerinin Covid-19 korkularını ne ölçüde yordadığını belirlemek için çoklu doğrusal regresyon analizleri yapılmıştır. Verilerin analizinde demografik değişkenler dummy değişken olarak düzenlenmiştir. Durmuş, Yurtkoru ve Çinko (2018) sınıflama ölçeğinden elde edilen değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklayıp açıklamadığının belirlenmesi için sınıflamalı değişkenin düzeylerinden birinin dışarıda bırakılarak, düzey sayısının bir eksiği kadar oluşturulan dummy değişkenin analizlere dâhil edilebileceğini ifade etmiştir. Eğer bu işlem yapılmaz ise modelde çoklu bağlantı problemi oluşur. Çalışmada yer alan süreksiz değişkenler (sınıflamalı - demografik değişkenler) regresyon analizine dummy değişken olarak kodlanarak dâhil edilirken, sürekli değişkenler orijinal değerleri ile analize alınmıştır. Dummy kodlama, katılımcı kategorilerini yalnızca “0” ve “1” değerlerini kullanarak temsil etmenin bir yoludur (Field, 2009).

Cinsiyet, gelir durumu, yaşanılan yer, anne ve/veya babanın hayatta olma durumu, aile yapısı, çalışma durumu, psikolojik travma geçmişi, fiziksel travma geçmişi, psikolojik yardım alma geçmişi, sigara kullanımı ve süreğen rahatsızlığa sahip olma durumu süresiz değişkenler olduğu için analize dummy değişken olarak tanımlanarak dahil edilmiştir. Bu tanımlamaya göre erkekler “0”, kadınlar “1” olarak kodlanmıştır. Gelir durumu için iki tane dummy oluşturulmuştur. Gelir durumu ile ilgili olarak dummy1 değişkeninde orta ve yüksek düzeyde gelir elde edenler “0”, düşük düzeyde gelir elde edenler “1”, dummy2 değişkeninde ise düşük ve orta düzeyde gelir elde edenler “0”, yüksek düzeyde gelir elde edenler “1” kodu ile gösterilmiştir. Yaşanılan yer için üç tane dummy oluşturulmuştur. Yaşanılan yer ile ilgili olarak dummy1 değişkeninde ilçede, küçük şehirde ve büyük şehirde yaşayanlar “0”, kasaba veya köyde yaşayanlar “1”, dummy2 değişkeninde kasaba veya köyde, ilçede ve büyük şehirde yaşayanlar “0”, küçük şehirde yaşayanlar “1”, dummy3 değişkeninde ise kasaba veya köyde, ilçede ve küçük şehirde yaşayanlar “0”, büyük şehirde yaşayanlar “1” olarak kodlanmıştır. Anne hayatta olma durumu “0”, annenin vefat etmiş olma durumu “1” kodu ile gösterilmiştir. Baba hayatta olma durumu “0”, babanın vefat etmiş olma durumu “1” olarak kodlanmıştır. Aile yapısı için iki tane dummy oluşturulmuştur. Aile yapısı ile ilgili olarak dummy1 değişkeninde anne-baba birlikte yaşıyor ve anne ve/veya baba hayatta değil “0”, anne-baba boşanmış veya ayrı yaşıyor “1”, dummy2 değişkeninde ise anne ve/veya baba hayatta değil ve anne-baba boşanmış veya ayrı yaşıyor “0”, anne-baba birlikte yaşıyor “1” kodu ile gösterilmiştir. Şu an bir işte çalışıyor olmak “0”, işsiz olmak “1” kodu ile gösterilmiştir. Psikolojik travma geçişinin olmaması “0”, psikolojik travma geçişine sahip olmak “1” olarak kodlanmıştır. Fiziksel travma geçişinin olmaması “0”, fiziksel travma geçişine sahip olmak “1” kodu ile gösterilmiştir. Daha önceden psikolojik yardım almamak “0”, psikolojik yardım alma geçişine sahip olmak “1” olarak kodlanmıştır. Sigara kullanmamak “0”, sigara kullanıyor olmak “1” kodu ile gösterilmiştir. Süreğen bir rahatsızlığa sahip olmamak “0”, süreğen bir rahatsızlığın olma durumu “1” olarak kodlanmıştır.

Çoklu regresyon analizi, bağımlı değişkenle ilişkili olan iki ya da daha çok bağımsız değişkene (yordayıcı değişkenlere) dayalı olarak, bağımlı değişkenin tahmin edilmesine yönelik bir analiz türüdür (Büyüköztürk, 2014). Regresyon analizi yapabilmek için bazı varsayımların sağlanması gerekmektedir; bu bağlamda veri setindeki değişkenlerin normal dağılım varsayımını sağlayıp sağlamadığı, çoklu bağlantı probleminin olup olmadığı kontrol edilmiş ve bağımlı değişkenin otokorelasyon değeri hesaplanmıştır.

Sürekliliği değişkenlerin, normallik varsayımını sağlayıp sağlamadığının test edilmesi için basıklık (Kurtosis) ve çarpıklık (Skewness) katsayılarına bakılmıştır. Değişkenlerin her biri için basıklık ve çarpıklık katsayılarının referans değer aralığı olan -1.00 ile +1.00 arasında yer aldığı görülmüştür. Bu bağlamda verilerin normal dağıldığı söylenebilir (Çokluk, Şekercioğlu & Büyüköztürk, 2014).

Veri setinde çoklu bağlantı problemi olup olmadığını kontrol etmek için değişkenler arasındaki basit (ikili) korelasyonlara bakılmıştır. Yapılan analiz sonrasında değişkenler arasındaki ikili korelasyon değerlerinin hepsinin .90’dan düşük olduğu görülmüştür (Çokluk vd., 2014). Ayrıca veri setinde çoklu bağlantı probleminin olup olmadığını belirlemek için VIF ve CI değerlerine de bakılmış; tüm maddeler için VIF değerlerinin 10’dan, CI değerlerinin de 30’dan küçük olduğu görülmüştür (Field, 2009). Bu bağlamda değişkenler arasında çoklu bağlantı sorununun olmadığı söylenebilir.

Bağımlı değişken için otokorelasyon değeri (Durbin Watson testi değeri) incelenmiş ve Durbin Watson testi değeri 1.956 olarak bulunmuştur. Tabachnick ve diğerlerine (2007) göre, hataların ilişkisiz olabilmesi için Durbin Watson testi sonucu çıkan değerlerin 1.50 ile 2.50

arasında olması gerektiğinden, elde edilen bu değerin kabul edilebilir düzeyde olduğu söylenebilir.

Yapılan tüm bu işlemler sonucunda verilerin regresyon analizi yapabilmek için gerekli olan varsayımları karşıladığı söylenebilir. Bu bağlamda araştırma sorularına cevap bulmak adına: Değişkenler arasındaki ilişkiyi saptamak için Pearson Korelasyon Katsayısı Analizi; beliren yetişkinlerin sahip oldukları belirsizliğe tahammülsüzlük düzeyleri ile çeşitli demografik özelliklerinin Covid-19 korkularını ne ölçüde yordadığını belirlemek için ise Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi kullanılmıştır. Tüm bu istatistiksel analizlerde SPSS 22.0 programı kullanılmış olup, anlamlılık düzeyi olarak .05 alınmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde öncelikle araştırmanın sürekli değişkenlerinden Covid-19 korkusu ve belirsizliğe tahammülsüzlüğe ilişkin tanımlayıcı istatistikler sunulmuştur. Ulaşılan sonuçlar Tablo-2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Covid-19 Korkusu ile Belirsizliğe Tahammülsüzlük Değişkenlerine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	n	Minimum	Maksimum	Medyan	$\bar{x}$	Ss	Çarpıklık	Basıklık
Covid-19 Korkusu	279	7.00	34.00	17.00	18.15	5.55	.288	-.266
Belirsizliğe Tahammülsüzlük	279	16.00	60.00	38.00	39.62	8.89	-.067	-.524

Tablo-2 incelendiğinde, verilerin toplandığı Covid-19 Korku Ölçeği’nden en az 7 en yüksek 35 puan alınabildiği göz önünde bulundurulduğunda; katılımcıların Covid-19 korkusu puan ortalamasının ($\bar{x}=18.15$), ortanca (medyan) puanın ($X_{ort}=17.00$) üstünde olduğu görülmektedir. Benzer şekilde katılımcıların Belirsizliğe Tahammülsüzlük Ölçeği’nden en az 12 en yüksek 60 puan alabilecekleri göz önüne alındığında; beliren yetişkinlerin belirsizliğe tahammülsüzlük puan ortalamasının ($\bar{x}=39.62$), ortanca puanın ($X_{ort}=38.00$) üzerinde olduğu anlaşılmaktadır.

Regresyon analizine geçilmeden önce, değişkenler arasında çoklu bağlantı sorununun olup olmadığının kontrol edilmesi gerekmektedir. Bu amaçla beliren yetişkinlerin Covid-19 korkuları ile belirsizliğe tahammülsüzlük, cinsiyet (kadın olmak), yüksek gelir durumu, düşük gelir durumu, kasaba veya köyde yaşamak, küçük şehirde yaşamak, büyük şehirde yaşamak, anne hayatta değil, baba hayatta değil, anne-baba boşanmış veya ayrı yaşıyor, anne-baba birlikte yaşıyor, işsizlik, psikolojik travma geçmişi var, fiziksel travma geçmişi var, psikolojik yardım almış olmak, sigara kullanmak ve süregelen rahatsızlığa sahip olmak değişkenleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olup olmadığını ve bu ilişkinin düzeyini belirlemek için Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısı analizi kullanılmış, değişkenler arasındaki ikili korelasyonlar hesaplanmıştır. Covid-19 korkusu ile belirsizliğe tahammülsüzlük ve diğer dummy değişkenler arasındaki korelasyon değerleri Tablo-3’te sunulmaktadır.

Tablo 3. Covid-19 Korkusu ile Belirsizliğe Tahammülsüzlük ve Diğer Dummy Değişkenler Arasındaki İlişki

Değişkenler	Covid-19 Korkusu
Belirsizliğe Tahammülsüzlük	.309*
Cinsiyet (Kadın olmak)	.194*
Yüksek Gelir Durumu	-.190*

Düşük Gelir Durumu	-.100
Kasaba veya Köyde Yaşamak	-.119*
Küçük Şehirde Yaşamak	.120*
Büyük Şehirde Yaşamak	-.035
Anne Hayatta Değil	.082
Baba Hayatta Değil	-.021
Anne-Baba Boşanmış veya Ayrı Yaşıyor	-.050
Anne-Baba Birlikte Yaşıyor	.046
İşsizlik	-.040
Psikolojik Travma Geçmiş Var	.018
Fiziksel Travma Geçmiş Var	.016
Psikolojik Yardım Almış Olmak	.008
Sigara Kullanmak	.012
Süreğen Rahatsızlığa Sahip Olmak	-.016

*p<.05

Tablo-3 incelendiğinde, beliren yetişkinlerin Covid-19 korkusu ile belirsizliğe tahammülsüzlük ($r=.309$, $p<.05$) değişkenleri arasında pozitif yönde orta düzeyde ($.30<r<.70$); cinsiyet (kadın olmak) ($r=.194$, $p<.05$) ve küçük şehirde yaşamak ($r=.120$, $p<.05$) değişkenleri arasında ise pozitif yönde zayıf düzeyde ($.00<r<.30$) anlamlı ilişkiler bulunmaktadır. Ayrıca beliren yetişkinlerin Covid-19 korkusu ile yüksek gelir durumu ($r=-.190$, $p<.05$) ve kasaba veya köyde yaşamak ($r=-.119$, $p<.05$) değişkenleri arasında ise negatif yönde zayıf düzeyde ($-.30<r<.00$) anlamlı ilişkilerin olduğu saptanmıştır. Diğer yandan beliren yetişkinlerin Covid-19 korkusu ile anne hayatta değil ($r=.082$, $p>.05$), anne-baba birlikte yaşıyor ($r=.046$, $p>.05$), psikolojik travma geçmişi var ($r=.018$, $p>.05$), fiziksel travma geçmişi var ($r=.016$, $p>.05$), psikolojik yardım almış olmak ($r=.008$, $p>.05$) ve sigara kullanmak ($r=.012$, $p>.05$) değişkenleri arasında pozitif; düşük gelir durumu ($r=-.100$, $p>.05$), büyük şehirde yaşamak ($r=-.035$, $p>.05$), baba hayatta değil ($r=-.021$, $p>.05$), anne-baba boşanmış veya ayrı yaşıyor ($r=-.050$, $p>.05$), işsizlik ($r=-.040$, $p>.05$) ve süreğen rahatsızlığa sahip olmak ($r=-.016$, $p>.05$) değişkenleri arasında ise negatif yönde ancak istatistiksel olarak anlamsız ilişkiler bulunmuştur. Bu ilişkilerin kurgulanan modelde çoklu bağlantı sorunu yaratacak seviyede olmadığı (.90'dan küçük olduğu) anlaşılmaktadır (Çokluk vd., 2014).

Beliren yetişkinlerin sahip oldukları belirsizliğe tahammülsüzlük düzeyleri ile çeşitli demografik özelliklerinin Covid-19 korkularını ne ölçüde yordadığını belirlemek için çoklu doğrusal regresyon analizleri yapılmıştır. Yapılan çoklu doğrusal regresyon analizlerine ait bulgular Tablo-4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Beliren Yetişkinlerdeki Covid-19 Korkusunun Yordayıcıları

Yordayıcı Değişkenler	B	SH(B)	β	t	p
Sabit	9.857	1.908	-	5.165*	.000
Belirsizliğe Tahammülsüzlük	.175	.036	.280	4.860*	.000
Cinsiyet (Kadın olmak)	1.672	.752	.131	2.225*	.027
Yüksek Gelir Durumu	-6.909	2.037	-.195	-3.392*	.001
Düşük Gelir Durumu	-1.008	.732	-.079	-1.377	.170
Kasaba veya Köyde Yaşamak	-1.125	1.076	-.067	-1.046	.297
Küçük Şehirde Yaşamak	.842	.949	.059	.887	.376
Büyük Şehirde Yaşamak	-.470	.772	-.042	-.608	.544
Anne Hayatta Değil	4.669	3.850	.071	1.213	.226

Baba Hayatta Değil	-.848	1.641	-.033	-.517	.606
Anne-Baba Boşanmış veya Ayrı Yaşıyor	-8.950	5.328	-.097	-1.680	.094
Anne-Baba Birlikte Yaşıyor	1.381	1.107	.080	1.247	.213
İşsizlik	-.617	.740	-.049	-.834	.405
Psikolojik Travma Geçmiş Var	.018	.862	.011	.021	.983
Fiziksel Travma Geçmiş Var	.143	1.277	.007	.112	.911
Psikolojik Yardım Almış Olmak	-.289	.782	-.023	-.370	.712
Sigara Kullanmak	1.681	.913	.114	1.840	.067
Süreğen Rahatsızlığa Sahip Olmak	-.534	1.024	-.031	-.522	.602

R=.438 R²=.192 F=3.652* sd=17/261 p=.000 Durbin Watson=1.956

*p<.05

Tablo-4'te görülen çoklu doğrusal regresyon analizi sonuçlarına göre tüm değişkenler birlikte, beliren yetişkinlerin Covid-19 korkularını istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde yordamakta ve regresyon için kurgulanan modelin anlamlı olduğu görülmektedir (R=.438, R²=.192, F_(17, 261)=3.652, p<.05). Modelde yer alan yordayıcılar, beliren yetişkinlerin Covid-19 korkusu puanlarındaki değişkenliğin %19.20'sini açıklamaktadır. Bu bağlamda kurgulanan regresyon modelinde belirtilen tüm bu değişkenlerin, beliren yetişkinlerin Covid-19 korkuları üzerinde orta büyüklükte (.13<R²<.26) bir etki değerine sahip olduğunu söyleyebiliriz (Cohen, 1988).

Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t-testi sonuçları incelendiğinde, belirsizliğe tahammülsüzlük (t=4.860, p<.05) ve cinsiyet (kadın olmak) (t=2.225, p<.05) pozitif yönde; yüksek gelir durumuna sahip olmak (t=-3.392, p<.05) ise negatif yönde beliren yetişkinlerin Covid-19 korkuları üzerinde anlamlı birer yordayıcı olduğu görülmektedir. Ayrıca düşük gelir durumu (t=-1.377, p>.05), kasaba veya köyde yaşamak (t=-1.046, p>.05), küçük şehirde yaşamak (t=.887, p>.05), büyük şehirde yaşamak (t=-.608, p>.05), anne hayatta değil (t=1.213, p>.05), baba hayatta değil (t=-.517, p>.05), anne-baba boşanmış veya ayrı yaşıyor (t=-1.680, p>.05), anne-baba birlikte yaşıyor (t=1.247, p>.05), işsizlik (t=-.834, p>.05), psikolojik travma geçmişi var (t=.021, p>.05), fiziksel travma geçmişi var (t=.112, p>.05), psikolojik yardım almış olmak (t=-.370, p>.05), sigara kullanmak (t=1.840, p>.05) ve süreğen rahatsızlığa sahip olmak (t=-.522, p>.05) değişkenlerinin beliren yetişkinlerin Covid-19 korkularını anlamlı bir şekilde yordamadıkları saptanmıştır.

İstatistiksel olarak anlamlı yordayıcıların, standardize edilmiş regresyon katsayılarına (β) göre beliren yetişkinlerin Covid-19 korkuları üzerindeki görece önem sırası; belirsizliğe tahammülsüzlük (β =.280), yüksek gelir durumu (β =-.195) ve cinsiyet (kadın olmak) (β =.131) şeklinde sıralanmaktadır. Bu bulgular göz önüne alındığında beliren yetişkinlerin, belirsizliğe tahammülsüzlük puanlarının artmasının ve cinsiyetlerinin kadın olması durumunun Covid-19 korkularını arttırdığı; yüksek gelir durumuna sahip olmalarının ise Covid-19 korkularını azalttığı söylenebilir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışma, ilk aşamada pandemiden en çok etkilenen gruplardan biri olan beliren yetişkinlerin Covid-19 korkularını ve belirsizliğe tahammülsüzlük düzeylerini incelemiştir. Ulaşılan sonuçlara göre beliren yetişkinlerin Covid-19 korkularının ve belirsizliğe tahammülsüzlüklerinin orta düzeyde olduğunu anlaşılmıştır. Bu araştırmanın çalışma grubuyla benzer özellikler gösteren ve yaş aralığına sahip olan üniversite öğrencileriyle yapmış olduğu çalışmasında Duman (2020), bu çalışmada kullanılan ölçeklerin aynılarını

kullanmıştır. Duman'ın araştırma sonuçlarına göre üniversite öğrencileri, orta düzeyde Covid-19 korkusu ve belirsizliğe tahammülsüzlük yaşamaktadırlar. Aynı ölçme araçlarının kullanılması ve iki araştırmanın kültürümüzde yapıldığı göz önüne alındığında, elde edilen sonuçların benzer yaş gruplarında tutarlı sonuçlar vermesi oldukça önemlidir. Bu sonuçlar kültürümüzdeki genç yetişkinlerin Covid-19 korkularının ve belirsizliğe tahammülsüzlük düzeylerinin kararlı ve tutarlı olduğunu göstermektedir.

Mevcut çalışmanın sonucuna göre belirsizliğe tahammülsüzlük ile Covid-19 korkusu arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır. Ayrıca beliren yetişkinlerin sahip oldukları belirsizliğe tahammülsüzlük düzeyi, Covid-19 korkularını pozitif yönde anlamlı bir şekilde yordamaktadır. Bu sonuç, Türkiye'de sağlık alanında yetersiz devlet desteği ve politikaları ile açıklanabilir. Sağlık bakanlığı ülkede teyit edilen ilk vakaları açıklamasının ardından bu vakaların yerleri hakkında hiçbir bilgi vermemiştir. Ayrıca, Türkiye'de pandeminin ilk döneminde hükümetin mali destek eksikliği, halk için maske temin etmemesi, vaka sayılarının açıklanmaması, aşının Türkiye'ye geleceği tarihin netleşmemesi, aşı yapılması planlanan öncelikli grupların belirlenmesinin gecikmesi ve aşı takviminin kamuoyuna duyurulmaması gibi acil sorunların çözümsüz ve cevapsız kalması içinde bulunan belirsizliği artırmıştır (Pak, Süsen, Nazlıgül & Griffiths, 2021). Bilindiği gibi insanlar kontrol edemedikleri ve öngöremedikleri durumlarda daha fazla stres ve korku yaşarlar. Diğer bir deyişle, bir şeyin ne zaman olacağı, ne olacağı veya sonuçlarının ne olacağı konusundaki belirsizlikler bireylerde daha fazla strese ve korkuya neden olur. Belirsizlik korkuyu artırır ve Covid-19 korkusunun yaygın olduğu bu günlerde, bireyler belirsizlik nedeniyle en çok endişeli görünmektedir (Garfin, Silver & Holman, 2020). Belirsizliğe tahammülü olmayan insanlar belirsizliği stresli ve sinir bozucu bulurlar ve belirsizliğin olumsuz olduğuna ve bundan kaçınılmaları gerektiğine inanırlar; bu nedenle belirsizlik yaratan durumlarda zorluk yaşarlar. İnsanların Covid-19 salgını sürecinde belirsizlik yaşadıkları bilinmekte ve belirsizlik yaşayan bireylerin Covid-19 korkularının buna bağlı arttığı düşünülmektedir (Karataş & Tagay, 2021). Benzer şekilde Duman (2020) Türk üniversite öğrencileri üzerinde yapmış olduğu araştırmasında Covid-19 korkusu ile belirsizliğe tahammülsüzlük arasında pozitif yönlü, orta şiddetli ve anlamlı bir ilişki tespit etmiştir. Ayrıca Duman'ın bu araştırmasında Covid-19 korkusu belirsizliğe tahammülsüzlüğün pozitif yönde anlamlı bir yordayıcısı olarak tespit edilmiştir. Yetişkin bireyler örneklemelerinde yapılmış olan çalışmalarda da Covid-19 korkusu ile belirsizliğe tahammülsüzlük arasında pozitif yönde anlamlı ilişkilerin olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmaların sonuçları katılımcıların belirsizliğe tahammülsüzlükleri arttıkça, Covid-19 korkularının da arttığını göstermiştir (Bakioğlu vd., 2020; Deniz, 2021; Pak vd., 2021; Saticı, Sarıcalı, Saticı & Griffiths, 2020). Covid-19 korkusu ile belirsizliğe tahammülsüzlük arasındaki karşılıklı etkileşim ve yordayıcılık göz önüne alındığında bu sonuçların araştırmanın bulgularını desteklediği söylenebilir.

Araştırmadan elde edilen bir diğer sonuca göre cinsiyetin kadın olması beliren yetişkinlerin Covid-19 korkuları ile pozitif yönde ilişkilidir. Ayrıca cinsiyetin kadın olması, beliren yetişkinlerin Covid-19 korkularını pozitif yönde anlamlı bir şekilde yordamaktadır. Kadınların korkudan ve fobiden, erkeklere oranla iki kat daha fazla etkilendiği düşünüldüğünde (American Psychiatric Association, 2013) bu çalışmanın sonucu son derece anlamlıdır. Araştırmanın bulgularına paralel olarak yetişkin örneklemesinde cinsiyetin kadın olmasının Covid-19 korkusu ile pozitif yönde ilişkili bulunduğu çalışmalar mevcuttur (Karataş & Tagay, 2021; Karataş vd., 2021). Ayrıca yetişkin kadınların Covid-19 korkusu puan ortalamalarının erkeklerinkine oranla daha yüksek olduğu da tespit edilmiştir (Bakioğlu vd., 2020; Pak vd., 2021). Bu nedenle, Covid-19 salgınının duygusal olarak kadınları erkeklerden daha olumsuz etkilediği söylenebilir (Broche-Perez vd., 2020; Hossain vd., 2020;

Sakib vd., 2020). Öte yandan Ahorsu ve diğerlerinin (2020) yetişkin örnekleminde yaptıkları çalışmada, cinsiyetler arasında Covid-19 korkusu puanının anlamlı bir fark göstermediği bulunmuştur.

Araştırmada ulaşılan bir diğer bulgu ise yüksek gelir durumu ile Covid-19 korkusu arasında negatif yönde ilişkinin bulunmasıdır. Ayrıca beliren yetişkinlerin sahip oldukları yüksek gelir durumu, Covid-19 korkularını negatif yönde anlamlı bir şekilde yordamaktadır. Yüksek gelire sahip olmak pandemi sürecinde birçok avantajı da beraberinde getirmektedir. Örneğin bu grupta yer alan beliren yetişkinler pandemi sürecinin ekonomik olarak zorlu koşullarında işsiz kalma gibi bir stres faktörüyle boğuşmamakta ve ekonomik açıdan bir belirsizliğin içinde olmamaktadır. Ayrıca bu bireyler sahip oldukları yüksek gelir sayesinde, hükümet tarafından ilan edilen sokağa çıkma kısıtlamalarında, evlerinde birçok olanak bulundurmaları bakımından bu süreci avantajlı değerlendirmektedir. Diğer yandan devlet hastanelerinin yoğun bakımlarının birçok Covid-19 hastası ile dolu olduğu ve hastaların boş yatak bulmakta zorlandığı bir dönemde, yüksek gelir düzeyine sahip olan bireylerin özel hastanelerin sağlık imkanlarından rahatlıkla faydalanabilecekleri açıktır. Yüksek gelir seviyesine sahip olma durumunun, sağlık imkanlarına ulaşabilme açısından kolaylık sağlaması bakımından beliren yetişkinlerin Covid-19 korkularını azaltacağı düşünülmektedir. Araştırmanın bulgularına paralel olarak Özmen, Özkan, Özer ve Zubaroglu-Yanardağ (2021) yetişkinlerle yapmış oldukları çalışmada, bireylerin kazandıkları aylık gelir miktarına göre Covid-19 korkularının farklılaştığını tespit etmişlerdir. Ayrıca Alkhazaleh, Altarawneh, Al-tarawneh ve Milhem'in (2021) Ürdün'deki üniversite öğrencileri üzerinde yürüttükleri çalışmada, öğrencilerin ailelerinin sahip oldukları gelir durumunun Covid-19 korkuları üzerinde etkili olduğu bulunmuştur. Ancak yapılan alanyazın taramasında, mevcut çalışmanın bulgularıyla çelişen sonuçlara da ulaşılmıştır. Yetişkin bireyler üzerinde yürütülen bazı çalışmalarda, Covid-19 korkusunun gelir düzeyine göre anlamlı bir biçimde farklılaşmadığı görülmüştür (Kasapoğlu, 2020).

Araştırmanın bir diğer bulgusunda ise yaşanan yer, anne ve/veya babanın hayatta olma durumu, aile yapısı, çalışma durumu, psikolojik travma geçmişi, fiziksel travma geçmişi, psikolojik yardım alma geçmişi, sigara kullanımı ve süregelen rahatsızlığa sahip olma durumu demografik değişkenlerinin beliren yetişkinlerin Covid-19 korkularının anlamlı birer yordayıcısı olmadığı anlaşılmıştır. Beliren yetişkinlik döneminde bulunan kişilerin yaşları 18 ila 25 arasındadır. Dünya Sağlık Örgütü (WHO), 50 yaş ve üstü bireylerin Covid-19'a bağlı ölüm açısından diğer yaş gruplarından daha yüksek risk altında olduğunu bildirmiştir. Covid-19'a bağlı ölüm oranı spesifik olarak, 60 yaş ve üstü bireyler arasında daha yaygındır (Karataş vd., 2021). Bu çalışmada ise çalışma grubunun yaş ortalaması 21.53'tür. Dolayısıyla bu sonucun ortaya çıkması, yaşa bağlı olarak hayatta geçirilen sürenin ve deneyimin az olmasından, psikolojik travma geçmişi, fiziksel travma geçmişi ve psikolojik yardım alma geçmişi gibi önemli yaşam olaylarının henüz deneyimlenmemiş olmasından kaynaklı olabilir. Ayrıca özel bir sağlık sorunu bulunmadığı takdirde beliren yetişkinlerin sahip oldukları yaş aralığı (18 ila 25 arası), toplumda fiziksel açıdan en sağlıklı bireylerin bulunduğu yaş aralığıdır. Bu bakımdan sigara kullanımının ve süregelen bir rahatsızlığa sahip olma durumunun, beliren yetişkinlerin Covid-19 korkularını besleyerek seviyede etkili olmaması olağan karşılanabilir. Araştırmanın bulgularına paralel olarak Özmen ve diğerleri (2021) yetişkinlerle yapmış oldukları çalışmada, bireylerin sigara kullanıp kullanmama durumlarına göre Covid-19 korkularının anlamlı olarak farklılaşmadığını saptamışlardır. Ancak araştırmanın bulguları ile örtüşmemek kaydıyla Özmen ve diğerleri, yetişkin bireylerin süregelen bir rahatsızlığa sahip olma ve düzenli ilaç kullanma durumlarına göre Covid-19 korkularının farklılaştığını tespit etmişlerdir. Özmen ve diğerlerinin çalışma grubunun

yetişkinler olması (18+ yaş), mevcut araştırmada ise çalışma grubunun beliren yetişkinlerden (18 ila 25 yaş) oluşması göz önüne alındığında, çelişkili görünen bu sonuçların oldukça manidar olduğu düşünülmektedir. Yaşın ilerlemesiyle beraber süregelen bir rahatsızlığa sahip olmak, Covid-19 korkusunu artırırken; yetişkinliğin erken dönemlerinde, süregelen rahatsızlığa sahip olmak veya olmamak Covid-19 korkusunu etkilememektedir.

Dünya’da yaşanan küresel ekonomik krizin, ülkemizi de etkileyen olumsuz yansımaları göz önüne alındığında; beliren yetişkinlik dönemindeki bireylerin, ekonomik özgürlüklerini bu yaşlarda (18 ila 25 yaş arası) elde etmelerinin çok zor olduğu bilinmektedir. Günümüzde otuzlu yaşlara gelinmeden önce bir bireyin kalıcı ve kendini tatmin eden bir işe başlayamamış olması neredeyse kanıksanmıştır. Bu bakımdan çalışma durumu/işsizlik değişkeninin beliren yetişkinlerin Covid-19 korkuları üzerinde önemli bir etkisinin olmaması manidar karşılanabilir. Araştırmanın bu bulgusuna paralel olarak Pak ve diğerleri (2021) de yetişkinlerin çalışma durumları açısından Covid-19 korkusu puanları arasında herhangi bir fark tespit edememiştir. Ayrıca beliren yetişkinlik döneminde bulunan bireylerin, anne ve babalarına duydukları ihtiyaç çocukluk ve ergenlik dönemine kıyasla oldukça azalmaktadır. Resmi olarak reşit (18 yaşından büyük) bireylerin anne ve/veya babanın hayatta olma durumundan ve aile yapısından yoğun miktarda etkilenmemesi, bu değişkenlerin Covid-19 korkusu üzerinde anlamlı birer yordayıcı olmamalarına neden olmuş olabilir.

Son günlerde haber kanallarında gördüğümüz Türkiye’nin illere göre Covid-19 risk haritasında, neredeyse tüm ülke yüksek riskli konumdadır. Bu bakımdan küçük veya büyük illerde yaşamak, Covid-19 virüsüne yakalanma tehlikesi bakımından daha güvenli ya da daha riskli olarak tanımlanamaz. Bu bağlamda yaşanan yer değişkeninin Covid-19 korkusunu etkilememesi anlaşılabilir bir sonuçtur. Araştırmanın bulgularına paralel olarak Özmen ve diğerleri (2021) de bireylerin yaşadıkları yerleşim biriminin büyüklüğüne göre Covid-19 korkularının farklılaşmadığını tespit etmişlerdir. Tüm bu sonuçlar, beliren yetişkinlerin Covid-19 korkusunun çok yönlü bir yapıya sahip olduğunu ve birçok değişkenden olumlu veya olumsuz yönde etkilendiğini göstermektedir. Bu bakımdan bazı değişkenlerin tek başlarına beliren yetişkinlerin Covid-19 korkusu üzerinde etki gösterebilecek derecede önemli bir güce sahip olmadıkları anlaşılabilir.

Öneriler

Araştırma sonuçlarına göre şu öneriler verilebilir:

Bu araştırmada beliren yetişkinlerin Covid-19 korkularının belirsizliğe tahammülsüzlük düzeyleri tarafından negatif yönde yordandığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda beliren yetişkinlerin Covid-19 korkularını azaltmak için yaşadıkları belirsizlik durumlarını mümkün olduğunca azaltmak gerekmektedir. Örneğin okulların örgün eğitime devam edip etmeyecekleri netleştirilmeli, aynı eğitim öğretim dönemi içerisinde okulların kapanmasına veya açık kalmasına dair verilen karar sürekli olarak değiştirilmemelidir. Ayrıca beliren yetişkinlerin kariyerlerini şekillendirmek için girdikleri merkezi sınavların (YKS, KPSS, ALES, YDS vb.) tarihlerinde sürekli değişikliğe gidilmesi de yine bireylerin içinde buldukları belirsizliği arttırmaktadır. Son olarak okullarından mezun olan beliren yetişkinlerin, iş bulma sürecinde yaşadıkları belirsizliğin önüne geçebilmek için hem kamu hem de özel sektör kuruluşlarının pandemi sürecinde hizmet ve üretim faaliyetlerini kontrollü bir şekilde sürdürmeleri ve istidam olanaklarını azaltmamaları gerekmektedir. Beliren yetişkinlik döneminde bulunan bireylerin, gelişimsel görevlerini yerine getirebilmek için atmaları gereken tüm bu adımların güvence altına alınması, içinde buldukları belirsizlikten kurtulmalarına ve dolaylı olarak Covid-19’dan korkmamalarına neden olacaktır.

Araştırma sonuçlarından bir diğeri de kadın olma durumunun Covid-19 korkusunun anlamlı bir yordayıcısı olmasıdır. Kültürümüzde kadınlar erkeklere oranla daha duygusal bir yapıya sahiptir. Bu bakımdan sağlık bakanlığı tarafından Covid-19 korkusunun yıkıcı etkilerini önlemeye yönelik yapılması planlanan psikolojik destek müdahalelerinde, kadınlara öncelik verilmesi son derece yerinde olacaktır.

Beliren yetişkinlerin gelir düzeyleri yüksek ise Covid-19 korkuları da buna bağlı olarak azalmaktadır. Bu durumda düşük gelir düzeyine sahip beliren yetişkinlerin Covid-19 korkusu bakımından risk grubunda olduğu açıktır. Bu bakımdan hükümetin pandemi döneminde uygulayacağı sağlık ve ekonomi politikalarını; düşük gelirli olan bireylerinde pandemi sürecinde maddi açıdan zorluk çekmeyecekleri, işsiz kalmayacakları ve sağlık hizmetlerinden yüksek gelirli bireylerle eşit şekilde yararlanabilecekleri şekilde planlaması gerekmektedir. Pandemi sürecinde ekonomi ve sağlık açısından yardım alabileceğini bilen beliren yetişkinlerin Covid-19'a karşı duydukları korku azalacaktır.

Bu araştırmada beliren yetişkinlerin Covid-19 korkuları yaşanan yer, anne ve/veya babanın hayatta olma durumu, aile yapısı, çalışma durumu, psikolojik travma geçmişi, fiziksel travma geçmişi, psikolojik yardım alma geçmişi, sigara kullanımı ve süregelen rahatsızlığa sahip olma durumları açısından anlamlı olarak yordanamamaktadır. Beliren yetişkinlerin olası Covid-19 korkularını tahmin etmemizi kolaylaştıracak diğer değişkenlerin (psikolojik zihinlilik, medeni durum vb.) belirlenerek, daha sonra planlanacak olan araştırmalarda bu değişkenlerin Covid-19 korkusunu yordayıcılığına bakılabilir. Böylece beliren yetişkinlerin Covid-19 korkularını artıran olası risk faktörlerinin belirlenmesinin önü açılır ve önleyici çalışmalar için argüman desteği sağlanabilir.

Sınırlılıklar

Araştırmanın verileri online olarak sanal ortamda toplandığı için bu teknolojiye sahip olmayan beliren yetişkinlere ulaşılamamıştır. Bu araştırmanın katılımcıları akıllı telefona veya bilgisayara erişimi olan ve bu cihazlar üzerinde sosyal medya (Facebook, Instagram, Whatsapp vb.) kullanımı yapan bireylerle sınırlı kalmıştır. Ayrıca araştırmanın verileri 2020 yılının Eylül ve Ekim aylarında toplanmıştır, dolayısıyla elde edilen tutumlar bu dönemin koşullarını yansıtmaktadır.

KAYNAKÇA

- Ahorsu, D. K., Lin, C.-Y., Imani, V., Saffari, M., Griffiths, M. D., & Pakpour, A. H. (2020). The fear of COVID-19 scale: Development and initial validation. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 1-9. <https://doi.org/10.1007/s11469-020-00270-8>
- Alkhazaleh, Z. M., Altarawneh, A. F., Al-tarawneh, A., & Milhem, O. A. Q. B. (2021). Fear of Covid-19 among the Hashemite University students according to some variables. *Journal of Educational and Social Research*, 11(2), 176-176. <https://doi.org/10.36941/jesr-2021-0039>
- American Psychiatric Association (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5.Basım). Arlington, VA: American Psychiatric Publishing.
- Bakioğlu, F., Korkmaz, O., & Ercan, H. (2020). Fear of COVID-19 and positivity: Mediating role of intolerance of uncertainty, depression, anxiety, and stress. *International Journal of Mental Health and Addiction*. <https://doi.org/10.1007/s11469-020-00331-y>
- Broche-Perez, Y., Fernandez-Fleite, Z., Jimenez-Puig, E., Fernandez-Castillo, E., & Rodriguez-Martin, B. C. (2020). Gender and fear of COVID-19 in a Cuban population

sample. *International Journal of Mental Health and Addiction*. Advance online publication, 1-9. <https://doi.org/10.1007/s11469-020-00343-8>

Büyüköztürk, Ş. (2014). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı* (19.Basım). Ankara: Pegem Akademi.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (21.Basım). Ankara: Pegem Akademi.

Carleton, R. N., Norton, M. A. P. J., & Asmundson, G. J. G. (2007). Fearing the unknown: A short version of the intolerance of uncertainty scale. *Journal of Anxiety Disorders*, 21(1), 105-117. <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2006.03.014>

Cicchetti, D., & Rogosch, F. A. (2012). Gene by environment interaction and resilience: Effects of child maltreatment and serotonin, corticotropin releasing hormone, dopamine, and oxytocin genes. *Development and Psychopathology*, 24(2), 411-427. <https://doi.org/10.1017/S0954579412000077>.

Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences* (2.Basım). Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., & Büyüköztürk, Ş. (2014). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik SPSS ve LISREL uygulamaları* (3.Basım). Ankara: Pegem Akademi.

Deniz, M. E. (2021). Self-compassion, intolerance of uncertainty, fear of COVID-19, and well-being: A serial mediation investigation. *Personality and Individual Differences*, 177, 110824. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2021.110824>

Duman, N. (2020). Üniversite öğrencilerinde COVID-19 korkusu ve belirsizliğe tahammülsüzlük. *The Journal of Social Science*, 4(8), 426-437. <https://doi.org/10.30520/tjsosci.748404>

Durmuş, B., Yurtkoru, E. S., & Çinko M. (2018). *Sosyal bilimlerde SPSS'le veri analizi* (7.Basım). İstanbul: Beta Yayınevi.

Field, A. (2009). *Discovering statistics using SPSS* (3.Basım). London: Sage Publications Ltd.

Freeston, M. H., Tiplady, A., Mawn, L., Bottesi, G., & Thwaites, S. (2020). Towards a model of uncertainty distress in the context of coronavirus (Covid-19). *Cognitive Behaviour Therapist*, 13, e31. <https://doi.org/10.1017/S1754470X2000029X>

Garfin, D. R., Silver, R. C., & Holman, E. A. (2020). The novel coronavirus (COVID-2019) outbreak: Amplification of public health consequences by media exposure. *Health Psychology*, 39(5), 355-357. <http://dx.doi.org/10.1037/hea0000875>

Hofstede, G., & Hofstede, G. J. (2005). *Cultures and organizations: software of the mind*. New York: McGrawHill.

Hossain, M. A., Jahid, M. I. K., Hossain, K. M. A., Walton, L. M., Uddin, Z., Haque, M. O., Kabir, M. F., Arafat, S. M. Y., Sakel, M., Faruqui, R., & Hossain, Z. (2020). Knowledge, attitudes, and fear of COVID-19 during the rapid rise period in Bangladesh. *PLoS One*, 15(9), e0239646. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0239646>

Karasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemi* (24.Basım). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Karataş, Z., & Uzun, K. (2018). Belirsizliğe tahammülsüzlüğün yordayıcısı olarak endişe ile ilgili olumlu ve olumsuz inançlar. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 26(4), 1267-1276. <https://doi.org/10.24106/kefdergi.434169>

- Karataş, Z., & Tagay, Ö. (2021). The relationships between resilience of the adults affected by the covid pandemic in Turkey and Covid-19 fear, meaning in life, life satisfaction, intolerance of uncertainty and hope. *Personality and Individual Differences*, 172, 110592. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2020.110592>
- Karataş, Z., Uzun, K., & Tagay, Ö. (2021). Relationships between the life satisfaction, meaning in life, hope and COVID-19 fear for Turkish adults during the COVID-19 outbreak. *Frontiers in Psychology*, 12: 633384. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.633384>
- Kasapoğlu, F. (2020). Examining the Relationship between Fear of COVID-19 and Spiritual Well-Being. *Spiritual Psychology and Counseling*, 5(3), 341-354. <https://doi.org/10.37898/spc.2020.5.3.121>
- Kline, P. (2014). *An easy guide to factor analysis*. New York: Routledge.
- Mertler, C. A., & Vannatta, R. A. (2016). *Advanced and multivariate statistical methods: Practical application and interpretation* (6.Basım). CA: Pyrczak Publishing.
- Morriss, J., Saldarini, F., & Van Reekum, C. M. (2019). The role of threat level and intolerance of uncertainty in extinction. *International Journal of Psychophysiology*, 142, 1-9. <https://doi.org/10.1016/j.ijpsycho.2019.05.013>
- Özmen, S., Özkan, O., Özer, Ö., & Zubaroglu-Yanardağ, M. (2021). Investigation of COVID-19 fear, well-being and life satisfaction in Turkish society. *Social Work in Public Health*, 36(2), 164-177. <https://doi.org/10.1080/19371918.2021.1877589>
- Pak, H., Süsen, Y., Nazlıgül, M. D., & Griffiths, M. (2021). The Mediating Effects of Fear of COVID-19 and Depression on the Association Between Intolerance of Uncertainty and Emotional Eating During the COVID-19 Pandemic in Turkey. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 1-15. <https://doi.org/10.1007/s11469-021-00489-z>
- Sakib, N., Bhuiyan, A. I., Hossain, S., Al Mamun, F., Hosen, I., Abdullah, A. H., ... & Mamun, M. A. (2020). Psychometric validation of the Bangla Fear of COVID-19 Scale: Confirmatory factor analysis and Rasch analysis. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 1-12. <https://doi.org/10.1007/s11469-020-00289-x>
- Sarıçam, H., Erguvan, F. M., Akın, A., & Akça, M. Ş. (2014). Belirsizliğe tahammülsüzlük ölçeği (BTÖ-12) Türkçe formu: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Route Educational and Social Science Journal*, 1(3), 148-157.
- Satıcı, B., Göçet-Tekin, E., Deniz, M. E., & Satıcı, S. A. (2020). Adaptation of the fear of covid-19 scale: Its association with psychological distress and life satisfaction in Turkey. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 18, 1-9. <https://doi.org/10.1007/s11469-020-00294-0>
- Satıcı, B., Sarıcalı, M., Satıcı, S. A., & Griffiths, M. D. (2020). Intolerance of uncertainty and mental wellbeing: serial mediation by rumination and fear of COVID-19. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 1-12. <https://doi.org/10.1007/s11469-020-00305-0>
- Savi-Çakar, F., & Uzun, K. (2021). COVID-19 pandemi sürecinin ergenlerin ve ebeveynlerinin yaşamına yansımaları: ebeveyn bakış açısından bir değerlendirme. *Pearson Journal of Social Sciences & Humanities*, 6(12), 161-189.
- Tabachnick, B. G., Fidell, L. S., & Ullman, J. B. (2007). *Using multivariate statistics* (5.Basım). Boston, MA: Pearson.

ATLAS INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES 8.
ISSN - 2616 - 936X

Trzebiński, J., Cabański, M., & Czarnecka, J. Z. (2020). Reaction to the COVID-19 pandemic: the influence of meaning in life, life satisfaction, and assumptions on world orderliness and positivity. *Journal of Loss and Trauma*, 25(6-7), 544-557. <https://doi.org/10.1080/15325024.2020.1765098>

Wang, C., Pan, R., Wan, X., Tan, Y., Xu, L., Ho, C. S., & Ho, R. C. (2020). Immediate psychological responses and associated factors during the initial stage of the 2019 coronavirus disease (COVID-19) epidemic among the general population in China. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17, 1729. <https://doi.org/10.3390/ijerph17051729>

Wang, D., Hu, B., Hu, C., Zhu, F., Liu, X., Zhang, J., ... & Peng, Z. (2020). Clinical characteristics of 138 hospitalized patients with 2019 novel coronavirus–infected pneumonia in Wuhan, China. *Jama*, 323(11), 1061-1069. <https://doi.org/10.1001/jama.2020.1585>